

ગૂજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય

[ગુજરાતી કૉપીરાઈટ વિભાગ]

અનુક્રમાંક ૨૧૪૯૬ વર્ગિક

પુસ્તકનું નામ ડાહ્યાને પોર્ટલેટ

લિપ્ય ૮, ૧

વિવિધ અથાળા વર્ષ ૧૪ સુ સં ૧૯૮૦ અથાંક ૧૬૦ થી ૧૬૬
ચાલુ સાલમાં પૃષ્ઠ સંખ્યા ૧૫૦૦, મુદ્દત ૩ ૪, પાકાંપુઠાં ૫, પો માફ

મહાન નેપોલિયન

સસ્તું સાહિત્ય વર્ધક કાર્યાલય તરફથી
પ્રયોજક નર્મદાશંકર બાલાશંકર પંડ્યા, મું સુરત
સંપાદક અને પ્રકાશક બિમ્બુ-અખાનદ
રુથળ-અમદાવાદ અને મું બર્ધ.

આવૃત્તિ પહેલી, પૃષ્ઠ ૮૮૦, ચિત્ર ૬, પ્રત ૭૩૦૦, મ ૧૬૮૦
વાર્ષિક કાળે મુદ્દત રા પાકાંપુઠા રાખ પો માફ

કુટક મુદ્દત (પાકાંપુઠા માથે) ૩ ત્રણ, પો ૦ બુદ્ધ

“ સવ હકક પ્રકાશક સ્થાને સ્વાધીન ”

ગુજરાત વિધાપીઠ ગ્રંથાલય
- ૫૬
ગીરાઈટ મગર

અમદાવાદ રાયખડમા સરતુ સાહિત્ય મુદ્રણાલયમા
બિશુ-અખડાનદના પ્રબધધી મુદ્રિત

ખાસ સૂચના અવશ્ય વાંચો.

૧-હવે પછીનું પુસ્તક વી. પી. થી મોકલાશે.—આલુ ૧૯૮૦ ના વર્ષમાં નીકળેલા સ્વામી રામતીર્થ ત્રથ ત્રીજાના તથા આ ત્રથનાં મળીને પૃષ્ઠ આશરે ૧૩૫૦ થશે. ખૂટતાં દોઢસોક પૃષ્ઠનું પુસ્તક તૈયાર થતા બનતાં સુધી તે આવતા આસો માસમાં વી. પી. થી મોકલીને સવત ૧૯૮૧ ના નવા વર્ષનું લવાજમ (સાદા પૂઠા માટે રૂ ૪, અને પાકા પૂઠા માટે રૂ ૫,) મગાવી લેવાશે. માટે ૧ જેમને તે સાલથી નવા આહક થવું હોય, ૨ જેમને તે સાલથી આહકમાં ન રહેવું હોય, ૩. જેમને સાદા પૂઠામાંથી પાકા પૂઠાના વર્ગમાં જવું હોય, ૪. જેમને પોતાના શિરનામાં ફેરફાર કરાવવો હોય, ૫. જેમને બીજી કંઈ લખવું પૂછવું હોય, તેમણે તે બાદરવા માસની આખર સુધીમાં લખી મોકલવા તરફી લેવી

૨-વી. પી. પાછું વાળનાર છેલ્લું પુસ્તક ખોરી-ઉપર મુજબ મહેળા સૂચના અપાયા છતાં એવું જે કંઈ લખવાનું હોય તે જેઓ એ મુદત સુધીમાં નહિ લખી મોકલે, અને વી. પી. મોકલાયેથી પાછું વાળશે, તેઓ તેની તુકથાની બદલ તેમના તે (સ ૧૯૮૦ ના છેલ્લા) પુસ્તક ઉપરનો સંપળો હક ગુમાવશે, અને પછી આઠ આના મોકલ્યા વિના એ પુસ્તક મેળવી શકશે નહિ

૩-અગત્યની સૂચના.—ત્રથમાળાના વી. પી. ભેગાં આ સરથાનાં બીજા પુસ્તકો મોકલવાનું અમલદારનું હોવાથી બીજા પુસ્તકો જેમણે તેમણે તે જુદાંજ મગાવ્યાં.

૪-અમદાવાદના આહકોને—ઉપર જણાવેલું પુસ્તક અમદાવાદના આહકોને પણ વી. પી. થીજ મોકલાશે, અને જેઓ મોડામાં માડું દિવાળી સુધીમાં પોતાનું લવાજમ અમદાવાદના કાર્યાલયમાં પહોંચાડી દેશે, તેમની પાસેથી ચાર આના ઝોછા લેવાશે. ઉપરાંત વી. પી. ખર્ચના પણ એ આના તેમને ખચી જશે ૧૯૮૦ નું છેલ્લું પુસ્તક તૈયાર થયેલું હશે તો તે પણ પૈસા બરતી વખતે તેમને મળી જશે.

૫-આફ્રિકાનાં આહકોને—આફ્રીકાનાં આહકોને પ્રત્યેક પુસ્તક નવા વર્ષથી રજીસ્ટર્ડ કરાવીને મોકલવાનું રાખેલું હોવાથી વધારાના પોસ્ટેજ વજરે સાથે તેમણે સાદાં પૂઠાના સં ૧૯૮૧ ના લવાજમતરીકે શીશી ચ ૭) અને પાકા પૂઠાના લવાજમ તરીકે શીશી ચ ૮) મોકલવાના છે એ સિવાય જેમને સરથાના બીજા પુસ્તકો પણ મગાવ્યાં હોય તેમણે આ પુસ્તકની છેવટે આપેલી યાદીમાં જણાવ્યા મુજબનું મૂલ્ય, પોસ્ટેજ તેમજ પેકેટ દીઠ રજીસ્ટર્ડ ખર્ચના ૦) = ગણતાર જે રકમ થાય તેના અગ્રીઆર આનાને હિસાબે થાય તેટલા શિલિંગ મોકલી આપવા

૬-ઝેક નવી યોજના—નવા વર્ષથી આ ત્રથમાળામાં ઝેક યા એ વર્ષને માટે રૂ ૧૦ થી ૧૨ વાળો ઝેક નવો વર્ષ ઉમેરીને તે વર્ષમાં આહક ચનારમી તુટલા પ્રમાણમાં વધુ પુસ્તકો આપવાની યોજના ઉપર વિચાર ચાલે છે તે બે ચોડા સમ-ચમાં નક્કી થશે તો તેને લગતું ઝેક જુદું ચોપાનીયુ છપાવીને આ પુસ્તક સાથે મોકલાશે.

નવાં નીકળેલાં પુસ્તકો

૧-શ્રીજ્ઞાનેશ્વરી ભગવદ્ ગીતાની નવી આવૃત્તિ

શ્રીજ્ઞાનેશ્વરી ભગવદ્ ગીતાની બીજી આવૃત્તિ ગયા વર્ષમાં નીકળીને થોડાજ માસમાં ખપી જવાથી સેકડો જણને એ પુસ્તક નહિ મળેલું. ઇશ્વરકૃપાથી હવે તેની ત્રીજી આવૃત્તિ તૈયાર થઈ ચૂકી છે આ ત્રીજી આવૃત્તિમાં બનતું સંશોધન કરવામાં આવ્યું છે, અને બીજી આવૃત્તિના ધોરણેજ તે છપાઈ છે એવું કદ પાઠક ના પૃષ્ઠ ૭૦૦ ઉપરાંતનું, પૂઠા પાકાં કાપડી, તથા મૂલ્ય અમદાવાદમાં રૂ. ૨૧૧૧ અને રેશમી પૂઠા સાથે રૂ. ૩) રાખવામાં આવ્યું છે મુબઈ અને બીજા સ્થળો માટે તેનું મૂલ્ય અનુક્રમે રૂ. ત્રણ અને સવાત્રણ છે પો જુદું

દિવાળી સુધી અમદાવાદ તેમજ મુબઈમાં ચાર આના ઓછા લેવાશે

૨-શ્રી ભજનસાગર-૧૨મી આવૃત્તિ

ભજનસાગરની છૂટી બે આવૃત્તિઓ આગળ આ સંસ્થા તરફથી નીકળી હતી એ પછી એની બીજી પણ અનેક આવૃત્તિઓ એ પુસ્તકના પ્રયોજક-મુબઈ નરનાર ચણના મદીરની ભજનમંડળીના ઉપદેશક ભક્તગજ શ્રી જાદવજીભાઈએ પ્રસિદ્ધ કરાવી હતી જેમ જેમ આવૃત્તિઓ નીકળતી ગઈ તેમ તેમ તેઓ તેમાં અનેક ઉત્તમ ભજનો, લાવણીઓ વગેરે પણ ઉમેરતા રહ્યા છે અને પુસ્તકનું કદ વધતું ચાલ્યું છે, પરંતુ માફી સંખ્યામાં વખતો વખત છપાવવા વેચવાની વ્યવસ્થાને અભાવે આ પુસ્તક (તેની છેલ્લી ૧૧ મી આવૃત્તિ) તેનું જાપેતું મૂલ્ય રૂ. ૧૧૧ આપવા છતાં પણ જેને જોઈએ તેને છૂટથી મળી શકતું નહિ આ અમલ હર થઈ પુસ્તક સર્વ કોષ્ટને વ્યવસ્થા મુલ્યે અને છૂટથી મળી શકે એથી શ્રીજાદવજી મહારાજ પણ રાજ હોવાથી આ આવૃત્તિ આ મસ્થાએ પ્રસિદ્ધ કરી છે, અને હવે પછી પણ જરૂર જણાશે તેમ તેમ તેની આવૃત્તિઓ પ્રસિદ્ધ કરવા ધારી છે

આ આવૃત્તિનું કદ ઇંચ ૫૫૮ નું, કાગળો જાડા-મજબૂત-સ્વદેશી, અક્ષર મોટા, પૃષ્ઠ સંખ્યા ૨૦૦ ની તથા પૂઠું પાકું કાપડી હોવા છતાં મૂલ્ય માત્ર ૧૧૧ અને મુબઈ વગેરે બહારના સ્થળો માટે ૧૧૩ છે દિવાળી સુધી એક આના ઓછા લેવાશે

દિવાળી સુધીમાં નીકળશે

અખાની વાણી—નવી આવૃત્તિ

ગિરીધરકૃત શુદ્ધ રામાયણ.

બકિમ નિબંધમાલા

ભારતનાં સ્ત્રીરત્નો—નવી આવૃત્તિ

મહાન અકબર—નવી આવૃત્તિ

નિવેદન

વિવિધ ગ્રંથમાળાના ૧૬૧ થી ૧૬૬ માં અકરે પે ક્રાન્તના મહાન દેશભક્ત નેપોલિયન બોનાપાર્ટનું આ વિગ્રહ વૃત્તાન્ત પાઠક્ય ધુઓની મેવામાં મપ્રેમ રજુ થાય છે. અગાઉ સવત ૧૯૭૦ માં આજ ગ્રંથમાળાદ્વારા આ જગપ્રસિદ્ધ વીરકેસરીનું જે મક્ષિત ચરિત્ર અપાયું હતું, તેમાં નહિ આવેલા એવા અનેક આકર્ષક પ્રમંજો, રસપ્રવર્ધનો અને બીજી જાણવા જેવી પુષ્કળ હકીકતો આ ચરિત્રમાં સમાયલી હોવાથી આગલા ચરિત્ર કરતાં આનું કદ જેમ ચારગણુ થયું છે, તેમ તેની મનોરંજકતા અને ઉપકારકતા પણ તેટલીજ વધી છે કલ્પિત અને અદ્ભુત નવલકથાઓ કરતાં આવા ખરી હકીકતોવાળા આકર્ષક, અને ઉચ્ચ લાવેને જગાડે તેવા જીવનચરિત્રોના વાચનમાં જે હિન રહેલું છે, તે સરકારી પાઠકોને સમજાવવું પડે તેમ નથી આગલા સક્ષિપ્ત ચરિત્રની શ્રુતિકામાં તેના મૂળ લેખક ધીયુત ઈન્દ્રવેદાલકારે નરકેસરી નેપોલિયનના જીવનચરિત્રની ઉપકારકતા તેમજ તેના વિગ્રહ વૃત્તાન્તની વિશેષતા વર્ણવના લખ્યું છે કે —

“જાપાનની પાઠશાળાઓમાં સૌથી પ્રથમ અભ્યાસનું પુસ્તક નેપોલિયન બોનાપાર્ટનું જીવનચરિત્ર ગણાય છે આ અસાધારણ મહાપુરુષનું જીવનચરિત્ર છે પણ “એનુજ એનુ અધ્યયન પ્રત્યેક બાળક, યુવા અને વૃદ્ધ પુરપે અવશ્ય કરવું જોઈએ

x x x x x x x

“ઉક્ત જીવનનાં વીસ પચીસ વર્ષ એવી અસાધારણ ઘટનાઓથી ભરેલાં છે કે મીઠું-“મરચું મેળવ્યા વગર તેનો ઇતિહાસ વર્ણવવામાં આવે તોપણ હાલના પુસ્તકથી “તે ગ્રંથ દશગણો મોટો થાય! નેપોલિયનનું જીવનચરિત્ર આ પુસ્તક જેવડા દશ ભાગોમાં “લખનાર સર વૉલ્ટર સ્કૉટને કોઈએ પૂછ્યું કે તમે આવું લાંબું જીવનચરિત્ર કેમ “લખ્યું? ત્યારે તેમણે જવાબ આપ્યો કે, એથી નાનું લખવાનો મારી પાસે વખત “ન હતો! + + “લૉર્ડ રોઝમરીએ કેવળ સેન્ટ હેલેનાની કેદનું જ વૃત્તાન્ત લખ્યું છે, તોપણ તે પુસ્તક “આના અર્ધા ભાગ જેટલું થયું છે, + + “જો આ ચરિત્રને હાલના કદ કરતાં પાંચ છ ગણા મોટા કદમાં તૈયાર કરવામાં આવે

“ તો તેની મનોરજકતા પણ આથી પાંચ છ ગણી વધી જાય, કેમકે આ પુરુષના
 “ ચરિત્રની ઘટનાઓ જેટલી પણ સવિસ્તર અને પરિપૂર્ણ રીતે ચિતરવામાં આવે,
 “ તેટલે અંશે તે ચરિત્ર વધારે મનોરજક થઈ પડે તેવું છે ” x x

નેપોલિયનના દુશ્મનોએ પણ તેના અનેક ચરિત્ર લખ્યા છે અને મિત્રોએ પણ
 તેના અનેક ચરિત્ર પ્રસિદ્ધ કર્યા છે, પરંતુ સહૃદય પાઠકોનો એવો મત છે કે
 નેપોલિયનના ભક્ત જે એમ સી ઍબટના કરતાં સારું ચરિત્ર અંગ્રેજીમાં મળતું નથી
 એવું પશ્ચિમ લેખકોવિષે શ્રીયુત ઈદ્ર પોતાની ભૂમિકામાં ટુકમાં ઠીકજી કહે છે કે -

“અંગ્રેજ ઇતિહાસ લેખકો તો નેપોલિયનનું ચરિત્ર લખતી વખતે પણ જાણે
 “ તેની સાથે લઢવા ખેડા હોય, અને જાણે કે તેમના વિરોધી લેખથી નેપોલિયનની
 “ સેનાનો નાશ થઈ જવાનો હોય ! એવીજ કલ્પનાથી તેના જીવનનું આલેખન
 “ કરતા દેખાય છે ગોલ્ડસ્મીથ, સર વોલ્ટર સ્કૉટ, આદિના અન્ધો તો નેપોલિ-
 “ યનની વિરુદ્ધમાં જવાળામુખી પહાડનું જ કાર્ય કરી રહ્યા હોય એવા છે તેમાં તેની
 “ સર્વ ખરાબ વાતોને આગળ કરીને, સારી આખોને છુપાવવાની કોશીશ કરતાં સંધા-
 “ રણુ સત્યની પણ હદ ઝોળગી જવામાં આવી છે કોઈ કોઈ સ્થળે તો સત્યનું
 “ હનન કરીને પણ એ લોકોએ નેપોલિયનના ચરિત્રને કાળું ચિતરવાનો અન્ધો
 “ તેટલો યત્ન કર્યો છે

અમેરિકાના એક આગ્રહા જગપ્રસિદ્ધ પ્રેસિડન્ટે ઠીકજી કહ્યું છે કે, - કેટલાક સમય
 માટે બધાઓને પણ છેતરી શકાય, અને કેટલાકોને બધા વખત માટે પણ છેતરી
 શકાય, પરંતુ બધાઓને બધા વખત માટે તો કોઈ નજી છેતરી શકે.
 નેપોલિયનની બાળપણમાં પણ એમજ થયું છે રોમેરોમમાં પ્રસરી ગયેલા દેવને લીધે
 એ અસામાન્ય મહાપુરુષને અધમ મનુષ્યમાં ગણાવવાનું અનેક લેખકોએ લખ્યા
 કર્યું, પણ છેવટે ઉપરોક્ત ઍબટ મહાશયે તેના મહાન હેતુઓ, ઉત્તમ ગુણો અને
 અસામાન્ય કૃતિઓને સ્પષ્ટ રૂપમાં રજૂ કરીને, તેમજ દેવમૂલક આરોપોના સચોટ
 રદીયા આપીને તેના જીવનપર જે પ્રકાશ પાડ્યો, તેથી છેવટે તેના સાકડા હૃદયના
 વિરોધીઓની હલકાઇઓજ ઇતિહાસના પૃષ્ઠોપર કાળા અક્ષરે નોંધાવાને તરી આવી છે !

ઉપરોક્ત મહાશય ઍબટના અથવા સારાશરૂપે, પરંતુ પદ્ધતિમાં કેટલોક ફેરફાર
 કરીને બગાળામાં શ્રીયુત બકિમ્મદ્ર લાહિડી બી એલ. તરફથી નેપોલિયનનું
 જે ચરિત્ર છપાયું હતું, તેનોજ સીધો અનુવાદ કરાવવાની પ્રથમ ધારણા હતી.
 પરંતુ ઍબટ જૂત અંગ્રેજી અથ અવલોકના પછી ભાષા નર્મદાશકરને એમ લાગ્યું
 કે આવા અથનો વિસ્તાર ભલે વધે, પરંતુ ઍબટના અથમાંથી હજી જે પુષ્કળ
 સારી સારી બાબતો લેવા જેવી છે તે લખને આ અથને જેટલો સપૂર્ણ બનાવવામાં
 આવે તેટલો તે ઉપયોગી પણ વધુ થાય તેમ છે માત્ર પુસ્તકનું કદ વધે નહિ

તેટલા સાફ અને રસપ્રદ અને બોધપ્રદ બાબતો તેમા આવતી અટક, એ અટક લાગવાથી પછી તે બધુની યોજના મુજબજ આ ગ્રંથ તેમણે તૈયાર કરવો એમ હતું આ કાર્ય તેમણે જે કાળજીથી બજાવ્યું છે, તેને માટે તેઓ ધન્યવાદને પાત્ર છે

શ્રીયુત બંકિમચંદ્ર લાહિરીએ પોતાના બગાલી પુસ્તકની શરૂમાં નેપોલિયનના સમયમા દુકામા જે સરસ ખ્યાલ આપ્યો છે, તેનો સારાનુવાદ નીચે પ્રમાણે છે -

“ જોગણીસમી સદીના છેલ્લા દાયકામાં ફ્રાન્સ દેશમા એક અવનવું તોફાન પ્રબળ “
 “ વેગથી ચાલી રહ્યું હતું આખો દેશ ધોર અધકારમા ડૂબી મયો હતો રાજ અને “
 “ રાણી બન્નેનો શિરચ્છેદ કરવામા આવ્યો હતો. અસખ્ય લોકોના પ્રાણુના બલિના “
 “ દાન અપાઇ રહ્યા હતા રીતિ, નીતિ, વ્યવસ્થા અને સુવૃખલા, એ સર્વનો નાશ “
 “ મયો હતો સમગ્ર દેશમાં ભારે હીલચાલ ચાલી રહી હતી આ બીજા અધકારમા “
 “ ઇશ્વર અને ધર્મ, એ તો ઉપહાસપાત્ર વસ્તુઓ મળ્યાવા લાગી હતી અર્થાત્ સર્વના “
 “ મનમાંથી ઇશ્વર અને ધર્મનો ભય જતો રહ્યો હતો ધર્મપ્રચારકોને મારીને હાંકી “
 “ કાઢવામાં આવ્યા હતા. પૈસો ન્યા ત્યાં અનર્થના કાચુરૂપ બની રહ્યો હતો વિશ્વાસ “
 “ ધાતકતાનું જરૂર પૂરેપૂરું જમ્યું હતું ભય કર અરાજકતાની અસ્થિતિ જરૂરમય પૈશા “
 “ ચિક્ર મૂર્તિ દેશમા ચાતરફ ધુમી ધુમીને નાચી રહી હતી જાનહીન લોકોના સ્વે- “
 “ ચ્છાચાર અને અનિષ્ટ વ્યવહાર પ્રક્ટી નીકળીને બીજાઓની સપત્તિ અને પ્રાણુ “
 “ સુધ્ધા ખુશ્ખી લેવાનું ભય કર કોતુક ચાલી રહ્યું હતું સમગ્ર ફ્રાન્સમા એક પણ “
 “ એવી વ્યક્તિ ન હતી કે જે આપત્તિ અને ચિતા સિવાય સમય ગાળતી હોય “
 “ દરિદ્ર અને મૂર્ખ પ્રબળણે, ધનમદ, સત્તામદ અને કુલમદવાળાઓની લાંબો સમય “
 “ સુધ્ધીની સતાવણી અને અત્યાચાર વેક્યા પછી અત્યંત સાહસમાં આવી જઇને “
 “ પોતાના સપૂર્ણ શરીરબળનો એવો દુરુપયોગ કરવા માંડ્યો હતો કે દેશ જાણે “
 “ કે રસાતાળમાજ પેસી જવાનો માર્ગ શોધી રહ્યો હતો ફ્રાન્સમાં ચાલેલું આ “
 “ ધોર અત્યાચારનું અવનવું તોફાનજ આજે ઇતિહાસમાં ફ્રાન્સના ભય કર વિશ્લવ “
 “ (ઉચ્ચપાથલ-કાન્તિ) ના નામથી પ્રખ્યાત છે

“ છેવટે જે મહાપુરુષે પોતાની અલૌકિક પ્રતિભા, અસામાન્ય વીરત્વ અને અદ્-
 “ શુત કૌશલ્યવડે ફ્રાન્સને અરાજકતા અને સ્વેચ્છાચારની ધોર યાતનામાંથી છોડા-
 “ વીને તથા રસાતાળના માર્ગમાંથી પાછો વાળીને વ્યવસ્થા તેમજ નિયમનના શિખરે
 “ પહોંચાડ્યો હતો, તથા જે પરાક્રમી પુરુષે લોકરક્ષા માટે કટિબદ્ધ થઇને પોતાની
 “ વીરતાના પ્રભાવથી ફ્રાન્સવાસીઓને ચેતના તથા શૌર્ય સમર્પીને તેમને સમુદ્રપર
 “ તેમજ સમસ્ત પૃથ્વીમા અગ્રમણ બનાવી દીધા હતા, તે પુરુષ નરકેસરી નેપોલિયન
 “ બોનાપાર્ટ હતો

“ નેપોલિયને પોતાના દેશને માટે આત્મસમર્પણ કર્યું પોતાના સ્વાર્થની
 “ તેણે કોઇ દિવસ દરમિયર ન કરી. તે જનતાના અધિકારોને માટેજ સદા લડતો રહ્યો.

“ પોતાના અધિકારને અખડિત રાખવાનો તેણે કદી પ્રયત્ન કર્યો નથી. સર્વવ્યાપી
 “ ત્રિચુષ્તાત્મકતાને અનુસરીને તેનામાં પણ માનવોચિત દુર્ગુણતા થોડી બધી
 “ હશે, તોપણ તે સાહિત્ય, ગણિત, વિજ્ઞાન, દર્શન, મધુર આલ્પ, ઇતિહાસ, રણ-
 “ ટૌશલ્ય, રાજનીતિ, વગેરે વિષયોમાં તેના સમયનો સર્વપ્રધાન પુરુષ હતો. પુરાણ
 “ સમયના પ્રધાન વીર પુરુષો-બુલિયસ સિઝર વગેરેની સાથે તેને બેસાડીએ તો તેની
 “ અસાધારણ પ્રતિભા આગળ એ લોકો ઝાંખાજ દેખાય તેનું નિષ્કલક ચારિ-
 “ ત્ય, સર્વ વિષયોમાં ઉત્કૃષ્ટ બુદ્ધિ, મધુર અને તેજસ્વી વાણી, અલૌકિક વીરતા,
 “ સ્વાર્થરહિત સ્વદેશસેવા, વગેરે સર્વ વાતો મનને મુગ્ધ કરનારી અને અસાધારણ
 “ પ્રતિભાના દૃષ્ટાંતરૂપ હતી તેની અનેકવિધ કીર્તિ સેકંડો મુખે તેની અસાધારણ
 “ તાની ઘોષણા કરી રહી છે તે સસારમાં અનુપમ વીર અને અનેક
 “ દેશોમાં ઘેરેઘેર પ્રાતઃસ્મરણીય થઈ ગયો છે તેણે કૃતઃ ક્રાન્તવાસીઓની હાલક
 “ ઇચ્છાથી સિંહામનારૂઢ થઈને પોતાના દેશની ઉન્નતિ માટે પોતાના અસાધારણ
 “ શુભોનો સદુપયોગ કર્યો અને જે ક્રાન્ત દેશમાં ધર્મનો લોપ થયો હતો ત્યાં પુનઃ
 “ ધર્મરની પૂજા અને ધર્મની સ્થાપના કરી અતે પણ તે દેશનું હિત સાધવામાં-ફક્ત તે
 “ દેશનું જ નહિ બલકે સમગ્ર યુરોપ અને સમસ્ત માનવજાતિનું કલ્યાણ સાધવામાંજ
 “ તેણે પોતાની જાતને અર્પણ કરી દીધી જે નેપોલિયને આ મહાન ઉદ્દેશને બદલે
 “ પોતાના સિંહાસનનેજ મજબૂત કરવાનો પ્રયત્ન કર્યો હોત, તો તેનાથી યુરોપનું
 “ રક્ષણ ન થાત, અને યુરોપનો વૈજ્ઞાનિક દીપક આજે દેદીપ્યમાન થઈને આખી
 “ પૃથ્વીને પ્રકાશિત કરી ચક્રત નહિ.

ઉપરોક્ત વિષયમાં મહાશય ઝંખટની પણ થોડીક સુદરણીટીઓને આપીશું કે —
 “ હાલના જમાનામાં આપણને એવો રાજ કયા જડો નહિ કે જેણે પોતાના
 “ અગત સુખવૈભવની દરકાર ન રાખતાં પોતાના દેશનાજ ભલાને માટે આટલો અન-
 “ ન્યભક્તિભાવ દાખવ્યો હોય જે કોઈ ક્રાન્તવાસી નેપોલિયનને ઝાળખતો હતો
 “ તે તેને આહતો હતો, અને હવે તેનું સત્ય ચારત્ય આખી દુનિયામાં જાણીતું થયું
 “ છે, એટલે પ્રત્યેક દેશનો દરેક સહૃદય માણસ તેને ચાલ્યા વિના રહેશે નહિ.

આવા એક અતિ અસામાન્ય મહા પુરુષનું વૃત્તાંત આ પુસ્તકદ્વારા પાકને પ્રાપ્ત
 થાય છે ચરિત્રનાયકની એકનિષ્ઠ દેશહિતૈષિતા, દૈવતાઈ કાર્યકુશળતા, ઉત્તમ આદાર્ય,
 અગ્ર નિશ્ચયબળ, અખૂટ આત્મશ્રદ્ધા, અદ્ભુત વિચક્ષણતા, અસામાન્ય શરવીરતા,
 અને સહનશીલતા, સતત કર્તાવ્યપરાયણતા, આશ્ચર્યકારક સમયમુચકતા, સર્વદેશી
 વિદ્વતા, વીરોચિત ક્ષમાવૃત્તિ, હૃદયની વિશાળતા, વગેરે અનેક અસામાન્ય સદ્ગુણોને
 સ્પષ્ટ અને અસરકારકરીતે આ પ્રથમ રજુ કરે છે તેમજ ઉન્નતિને ઇચ્છનાર દોષ પણ
 પ્રજના નાયકો, ધનવાનો, પ્રજાવર્ગ, સમાજસેવકો, ઉપદેશકો, ધર્મચાર્યો, વગેરે સર્વને
 માટે મનન અને અનુમરણ કરવા જેવી બીજી પણ પુષ્કળ આપતો પૂરી પાડે છે.

આજ્ઞા છે કે સર્વ સહૃદય વાંચનાર બાંધબહેનો વિવિધ અથમાળાના આ સર્વથી મોટા અથનુ વાચન કરીને તેની રચના અને મનોરંજકતાથી પ્રસન્ન થશે, તેમા ઠેકઠેકાણેથી તરી આવતુ શિક્ષણ મનનપૂર્વક હૃદયમાં ઉતારશે, અને બાકીના વર્ષને અત્યારે કાન્તિની અમુક ભૂમિકામાં પ્રવેશ કરાવવા તથા આગળ વધારવા માટે મં. ગાંધી જેવો જે અપૂર્વ દોરવનાર મળ્યો છે, તેને માટે પરમકૃપાળુ પ્રભુનો આભાર માનશો સમગ્ર પાઠકો અને માનવબધુઓ પોતાના જ્ઞાનચારિત્રને અધિકાધિક ખીલવીને તે અનત કૃપાસાગરની અધિકાધિક કૃપા મેળવે, દેશોદયના કાર્યમાં તેના હથિયારરૂપ બનાવવાનું સૌભાગ્ય પ્રાપ્ત કરે, અને તેના અનત ઐશ્વર્ય તથા માહાત્મ્યનું હૃદયમાં ધ્યાન કરીને તેના સચ્ચિદાનન્દમય પદને પ્રાપ્ત કરે, એ બાવનાપૂર્વક ઈશ્વરસત્

અપાડ મામ, વિ સ ૧૯૮૦ શિક્ષુ-અખ ડાનંદ

અનુક્રમણિકા

પ્રકરણ	વિષય	પૃષ્ઠ
૧	૧ લું- ખાત્યાવસ્થા	૧
૨	૨ લું- રાજ્યવિપ્લવનુ પરિણામ	૧૨
૩	૩ લું- દુલોન શહેરનો ઘેરો	૨૬
૪	૪ લું- ઇટાલિ અને પારિમમા કરેલા પગક્રમ-૧૭૬૪	૩૩
૫	૫ લું- લગ્ન ૧૭૬૬	૪૮
૬	૬ લું- ઇટાલિયન વિગ્રહ ૪૦ સં ૧૭૬૬	૫૫
૭	૭ લું- આર્મિટ્રમન સેનાની પૂઠ પકડવી-૧૭૬૬	૬૬
૮	૮ લું- મદુઆનો ઘેરો-૧૭૬૬	૮૧
૯	૯ લું- મદુઆ પડયુ-૧૭૬૭	૯૨
૧૦	૧૦ લું- આર્મિટ્રમા ઉપર ચઢાઈ અને સધિ ૧૭૬૭	૧૦૯
૧૧	૧૧ લું- ઇટાલિમા નવયુગ (૧૭૬૭)	૧૧૮
૧૨	૧૨ લું- મિસર ઉપર સ્વારી-૧૭૬૮	૧૩૦
૧૩	૧૩ લું- સિરિયા ઉપર ચઢાઈ ૧૭૬૮-૧૭૬૯	૧૫૩
૧૪	૧૪ લું- નેપોલિયનને એકરનો ઘેરો ઉઠાવી લેવો પડ્યો ૧૭૬૯	૧૬૭
૧૫	૧૫ લું- મિસરથી પારિસમા પુનરાગમન-૧૭૬૯	૧૮૧
૧૬	૧૬ લું- ડિરેક્ટરીનો ખવસ અને નેપોલિયન ક્રાન્સના પામતખતના પગ	
	થીઆ ઉપર પગ મૂકે છે ૧૭૬૯	૨૦૦

૧૭ મુ- ક્રાન્સમા નવયુગ	૨૧૪
૧૮ મુ- નેપોલિયનની સલાહમાટે પ્રાર્થના અને તેનો તોછડો અસ્વીકાર	૨૨૬
૧૯ મુ- આદમ્સ ઓળંગી જવું	૨૩૬
૨૦ મુ- મારેન્ગોનો સગ્રામ	૨૪૪
૨૧ મુ- હોહેન્લિન્ડેનનું યુદ્ધ	૨૫૩
૨૨ મુ- ઈંગ્લેન્ડ સાથે સલાહ	૨૬૩
૨૩ મુ- ક્રાન્સમા જાતીય સુધારણાની યોજના	૨૭૬
૨૪ મુ- નેપોલિયન જીવનપર તનો ફર્સ્ટ કોન્સલ થયો	૨૮૩
૨૫ મુ- એમેનની સુલેહનો લગ	૨૯૩
૨૬ મુ- બોલોનની છાવણી	૩૦૧
૨૭ મુ- યુર્બેન કાવત્રોનો હેવાલ	૩૧૧
૨૮ મુ- નેપોલિયન શહેનશાહ થયો	૩૨૨
૨૯ મુ- ઇટાલિનું રાજ્યાસન મળ્યું	૩૩૨
૩૦ મુ- અદમનો રજુસગ્રામ	૩૪૨
૩૧ મુ- આર્ડરસિટ્ઝનું મહાયુદ્ધ	૩૪૯
૩૨ મુ- પરરાજ્યો સાથે મૈત્રી અને ક્રાન્સનો વિસ્તાર	૩૫૭
૩૩ મુ- જોનાનું યુદ્ધ	૩૬૯
૩૪ મુ- બર્લિનડીક્રી અને ઇલાઉનું યુદ્ધ ..	૩૭૭
૩૫ મુ- રશિયામાં ઠેઠ ફ્રિડલેન્ડ સુધી	૩૮૯
૩૬ મુ- ટિલ્સિટની સલાહ	૪૦૦
૩૭ મુ- નેપોલિયનના રાજનૈતિક અભિપ્રાય	૪૦૬
૩૮ મુ- પારીસ નગરીના દશ્ય	૪૧૭
૩૯ મુ- ડેનિશ રાજધાનીપર અંગ્રેજોએ ચલાવેલો તોપોનો મારો	૪૨૩
૪૦ મુ- રપેનમા રાજ્યવિસ્તર	૪૩૦
૪૧ મુ- સકટમાં વધારો	૪૪૧
૪૨ મુ- શહેનશાહોનું સમલેન	૪૪૭
૪૩ મુ- નેપોલિયન ફરીથી રપેનમા	૪૫૪
૪૪ મુ- યૂરોપના રાજાઓની નવી એકસ પી	૪૬૨
૪૫ મુ- 'એકમૂલનો' દારુણ સગ્રામ	૪૭૦
૪૬ મુ- વિયેના જીતાયું	૪૭૬
૪૭ મુ- લોબોનો ટાપુ	૪૮૦

૪૮ મુ- વાઆમનો સંગ્રામ	૪૯૮
૪૯ મુ- શહેનશાહ બાનુ જોસેફાઇન સાથે છૂટા છોડા	.. ૫૦૬
૫૦ મુ- આસિદ્યાની શાહનશાહી સાથે લગ્ન	૫૧૧
૫૧ મુ- રશિયા સાથે પુન યુદ્ધ . .	૫૧૬
૫૨ મુ- માર્કો તરફ પ્રયાણ	. ૫૨૪
૫૩ મુ- ફ્રેન્ચો મોસ્કોથી પાછા ફર્યા	૫૪૭
૫૪ મુ- ફ્યુઝેન અને બોઝેનના સંગ્રામ	૫૭૨
૫૫ મુ- પુનરાવલોકન ૫૮૧
૫૬ મુ- ડ્રેસડન આગળ મેળવેલી વધુ ફતેહ	૬૦૮
૫૭ મુ- સિલિઝક આગળ ફ્રેન્ચોની ખુવારી	. ૬૧૫
૫૮ મુ- વળી લડાઈ શરૂ થઈ	૬૩૦
૫૯ મુ- પારીસ શરણ થયું	૬૩૭
૬૦ મુ- રાજ્યાસન છોડ્યું	૬૪૮
૬૧ મુ- એલ્બા તરફ પ્રયાણ	૬૬૫
૬૨ મુ- નેપોલિયન એલ્બામાં	. ૬૭૫
૬૩ મુ- એલ્બાથી કાન્સ	૬૮૪
૬૪ મુ- પુન પારીસમાં	૬૯૨
૬૫ મુ- મિત્રરાજ્યોની શત્રુતા જોવી ને તેવીજ	. ૭૦૦
૬૬ મુ- વોટલુ	૭૦૯
૬૭ મુ- બીજીવારનો રાજ્યત્યાગ	૭૨૪
૬૮ મુ- શહેનશાહ કેદી બન્યો	૭૩૬
૬૯ મુ- સેન્ટ હેલેના	૭૫૧
૭૦ મુ- લોગિવુડમાં પહેલું વર્ષ	૭૫૮
૭૧ મુ- કેલ્ડુ બીજી તથા ત્રીજી વર્ષ	૭૬૫
૭૨ મુ- કેલ્ડુ ચોથું અને પાંચમું વર્ષ	૭૭૩
૭૩ મુ- છેલ્લા દિવસ .	. ૭૮૨
૭૪ મુ- શહેનશાહના અસ્થિને માટે માગણી	૭૯૪

શુદ્ધિપત્ર

પૃષ્ઠ	પાકિત	અશુદ્ધ	શુદ્ધ
૧	૮	એમનું જીવનચરિત્ર	એ સ્પષ્ટો વાચવા નહિ.
૮	૮	ખં છાકરો	કાષ છાકરો
૩૯	૧૪	એ કલ્પ	તેણે કલ્પ
૪૨	૭	કેા	કાષ
૪૫	૨૪	શત્રને	જનુને
૪૬	૧૨	સન્યતુ	મૈન્યતુ
૪૮	૧	૧૯૭૬	૧૭૯૬
૪૯	૧૫	મતે	મને
૬૭	૧૧	ગારવ	ગોરવ
૭૧	૧૦	(એ	એ
૯૨	૯	શુઝમ	શુઝર્મ
૯૫	૩	મેળવ્યા	મેળવ્યા પછી
૧૦૬	૫	તવારખ	તવારિખ
૧૧૦	૧૪	સાથી	સાથી
૧૧૦	૨૮	અરિત્રનો	અરિત્રનો
૧૩૬	૮	પાવોત્ય	પૌવોત્ય
૧૪૩	૨૬	પોતાન	પોતાના
૧૪૬	૨૧	બપારનુ	બપારનુ
૧૪૬	૨૫	સાર્વભામ	સાર્વભામ
૧૪૬	૩૩	અપ્યુ	અપ્યુ
૧૫૦	૬	નાકા	નોકા
૧૫૩	૬	સન્યના	સૈન્યના
૧૮૦	૧૨	અલૌકિક	અલૌકિક
૧૮૦	૧૬	નાકાઓની	નોકાઓની
૧૮૪	૩૦	પ્રેમથીજે	પ્રેમથીજ
૧૮૫	૧૮	યુ	યયુ
૨૦૨	૧૨	સેનાપતની	સેનાપતિની
૨૧૫	૧૬	વખતે	વખતે
૨૧૫	૧૮	ઉમેદવારતે	ઉમેદવારને
૨૩૬	૧૨	અદનળક	અદનળક

૨૩૮	૨૦	ગજના	ગજના
૨૫૬	૨૪	લખનારની	પત્ર લખનારની
૨૫૭	૮	નાકાબળ	નાકાબળ
૨૮૬	૨૧	કીર્તિમા	કીર્તિમા
૨૯૦	૭	કીર્તિમા	કીર્તિમા
૨૯૫	૨૫	આલોગિક	આલોગિક
૨૯૮	૨	નૌકાસૈન્ય	નૌકાસૈન્ય
૩૦૭	૯	નાકાધિપતિનો	નાકાધિપતિનો
૪૨૧	૧૦	એન્ડીને	એન્ડીને
૩૩૬	૨૪	નાકાસૈન્ય	નાકાસૈન્ય
૩૩૭	૩	નાકાસૈન્યાધિપતિ	નાકાસૈન્યાધિપતિ
૩૪૭	૨૨	કર્ચુ	કર્ચુ
૩૫૧	૨૬	શ્રીય	શ્રીય
૩૬૪	૪	હતો હતો	હતો
૩૬૫	૩૨	તુર્કસ્તાના	તુર્કસ્તાન
૩૮૩	૩૦	નહ	નહિ
૪૧૨	૧૯	ટિલ્સિટની	ટિલ્સિટની
૪૧૬	૨૮	લત્તાએને	લત્તાએને
૪૨૧	૩૦	સાથે	સાથે
૪૨૯	૨૩	તો	તે
૪૪૧	૨૦	આપવામા	આપવામા આર્વ
૪૪૯	છેદની	અથાકિક	અવૌકિક
૪૫૦	૧૮	સાડવા	ખેસાડવા
૪૬૬	૨૩	અથાકિક	અથાકિક
૪૭૮	૨૧	સરદારને	સરદારને
૪૭૮	૨૦	માથી	મૌથી
૪૮૭	૨૨	નેપોલિયન	નેપોલિયન
૫૦૪	૭	ભલે	ભનો
૫૨૦	૩	લશ્કરી	લશ્કરી
૫૨૧	૧૪	ઉમરાવવગ	ઉમરાવવગ
૫૨૭	૨૮	વૌરસોસા	વૌરસોમા
૫૪૧	૧૧	એકાએક	એકાએક
૫૪૮	૨૬	મૂય	મૂય

૫૫૭	૫	સાથી	સૌથી
૫૬૦	૧૮	સાથી	સૌથી
૫૬૫	૪	સચ્ચવા	સચ્ચવા
૫૭૬	૧૭	નાકાબળ	નાકાબળ
૫૮૧	૨	શાર્યાનાં	શૌર્યાનાં
૫૮૧	૨૦	એલ્મ	એલ્મા
૫૮૨	૧૯	આપવતુ	આપવાતુ
૫૮૬	છેલ્લી	હડવાતી	હડવાની
૫૯૩	૨૨-૨૩	આ લીટીઓમાંથી નીચલુ લખાણુ છેકી નાંખવુ કે કોઈ પણ કામમાં વિજય મેળવવાની ચાત્રી, તેના અગતુ દરેક કામ એક પછી એ કળતાગ નહિ.	
૫૯૪	૧૭	સાથી	સૌથી
૬૦૫	૨૯	મૈન્ય	સૈન્ય
૬૦૬	૨૨	અને અને	અને
૬૧૫	૧૯	એલ્મ	એલ્મા
૬૧૭	૧૫	”	”
૬૧૭	૨૦	”	”
૬૧૮	૨૩	અલ્પાકિક	અલ્પાકિક
૬૨૧	છેલ્લી	યુદ્ધકાશસ્થ	યુદ્ધકાશસ્થ
૬૨૪	૧૧	તુ	હતુ
૬૨૪	૧૪	ફડાકા	ધડાકા
૬૨૪	૧૫	વા	થવા
૬૭૪	૧૦	સાને	સાને
૬૮૦	૨૭	અશ્વર્થ	આશ્વર્થ
૬૮૫	૧૩	હાર્યાજ	હાર્યાજ
૬૮૭	૧૮	સાન દાશ્વર્થથી	સાન દાશ્વર્થથી
૬૮૯	૦૩	સાને	મૈને
૭૩૭	૬	સા	સૌ
૭૪૩	૮	થવા	થવા
૭૬૨	૧૯	મમ	મમે
૭૬૪	૨	જનરક્ષ	કે જનરક્ષ
૭૬૯	૧૨	પ્રાદ	પ્રાદ
૭૭૪	૨૨	એવુ	એવુ)
૭૮૨	૧૭	નાકાબ્યવહારને	નાકાબ્યવહારને

ફ્રાન્સની રાજ્યક્રાન્તિ

(નેપોલિયનનું ચરિત્ર શરૂ થાય તે પૂર્વે ફ્રાન્સની તે સમયની તેમજ તેની પૂર્વની સ્થિતિ બહુવાની જરૂર હોવાથી અને આ સંસ્થાએ અગાઉ પ્રકટ કરેલા શ્રીયુત ઇન્દ્રવે-
દાલંકારવાળા સક્ષિપ્ત ચરિત્રનું પહેલું પ્રકરણ વિષયને લગતું હોવાથી આ નીચે તે
આપવામાં આવ્યું છે સ્પષ્ટપાદક)

રાજ્યક્રાન્તિની તૈયારી

अपि ग्रावा रोदित्यपि दलति वज्रस्य हृदयम् । मवभूति ।

“ પત્થર પણ શેવા માટે છે, અને વજ્ર જેવું હૃદય પણ વિદીર્ણ થાય છે ”

બુદ્ધિમાન પુરુષોનું એ કથન છે કે, આ સસારમાં, વિના પ્રયોજનને કોઈ પણ ક્રિયા થતી નથી. કંઈ પણ ઉદ્દેશ વગર, એક તણખાનું પણ તોડી શકાતું નથી. ત્યારે પછી અતુલ શક્તિવાળા પરમાત્માની સૃષ્ટિમાં, કોઈ પણ નિરર્થક બાબત કેમ બની શકે ? જ્યારે અમે નાની નાની ક્રિયાઓને બાબુએ મૂકીને, સસારની મોટી મોટી બાબતોપર વિચાર કરીએ છીએ ત્યારે અમને આ કથનમાં એથી પણ વધુ સત્ય માવૂઝ પડે છે બુદ્ધિમાન પુરુષોએ, મહાભારત શોધ અને યત્નોથી એમ સિદ્ધ કરવા કોશિશ કરી છે કે, સસારની રમભૂમિપર જે અદ્ભૂત નાટ્યપ્રયોગ થઈ ગયો છે,—જે આશ્ચર્યકારક તથા અસાધારણ ઘટનાઓ બનતી માવૂઝ પડે છે, તે સર્વ સંકારણ હોવાનું જણાય છે—નપ્રયોજનિન નહિ. જે પરિસ્થિતિ તથા કાળચક્રમાં એવા પ્રસંગનું આગમન થાય છે, ત્યાં તેની જરૂર હોય છે તે સિવાય તે ઘટનાચક્ર અગવિહીન પ્રતીત થઈ મથાવત્ કાર્ય કરી શકતું નથી, અને વિધિની ઇચ્છા પણ ત્યારેજ પૂર્ણ થાય છે ઉક્ત પ્રસંગ કોઈને પ્રિય લાગે કે અપ્રિય, પરંતુ તેની આવશ્યકતા અને સંકારણતામાં લેશપણ સંદેહ રાખવો નિરર્થક છે. પુણ્ય ખીલે છે તે પૂર્વે કળીના રૂપમાં બહાર આવે છે, એ સૃષ્ટિકર્મ શું બતાવે છે ? કોઈ પણ પુરુષ એમ ઇચ્છતો નથી કે સુદર પુણ્યનું સ્થાન તેવા સૌંદર્યથી રહિત એક કળીને પ્રથમ પ્રાપ્ત થાય સર્વની એજ ઇચ્છા હોય છે કે પુણ્ય ક્યારે ખીલે અને અમે તેના ભોક્તા થઈએ ! પરંતુ એ અભિલાષા ઉચિત નથી. કળી ન હોય તો ફૂલની આશાજ વ્યર્થ છે, અર્થાત્ જેમ કળીની અનિચ્છા, ખીલેલા પુણ્યના આનંદથી અનુષ્ણને વચિત રાખે છે, તેવીજ રીતે પ્રતિકૂળ ઘટનાઓની અનિચ્છા, આપણને અનુકૂળ સુખોથી વિમુખ રાખે છે આગેજ પ્રતિકૂળ સંજોગોને વ્યર્થ નહિ, પરંતુ સાર્થક સમજવાયોગ્ય છે

હવે હું આપની સમક્ષ એક મહાભારત ઘટના રજુ કરું છું એક એવું જીવન-ચરિત્ર હું આપની પાસે મૂકવા માગુ છું, કે જે એક મહાન ઘટનાચક્રનું અંગ હોવા છતાં, તેનું થોડું થોડું નિરીક્ષણ કરવું એ જોણું મહત્ત્વનું નથી આ ઘટના તે નેપોલિયન બોનાપાર્ટનું સુપ્રસિદ્ધ જીવનચરિત્ર છે નેપોલિયનનું જીવનચરિત્ર યુરોપજ નહિ પરંતુ સમસ્ત સસારના ઇતિહાસોમાં, એક અસાધારણ બનાવ છે, એમ આ પુસ્તક વાંચ્યા પછી આપને અવશ્ય સમજશે જ્યારે કોઈ સાધારણ ઘટના પછી, વિના પ્રયોજને બની શકતી નથી, ત્યારે નેપોલિયનના જીવન જેવા મહાન બનાવ નિષ્કારણ હોય એ સર્વથા અસંભવિત છે

અત્રે એ પ્રશ્ન થશે કે, નેપોલિયનની આ સસારમા શું બંદર હતી ? પરમાત્માએ એદારા સૃષ્ટિપર શું ઉપકારો કરવા ધાર્યા હતા ? એનો જવાબ આપવા માટે, કેવા સંજોગોમાં તેનો જન્મ થયો હતો ? એ આપણે પ્રથમ જોવું પડશે. એ સમયે કયી વસ્તુની બંદર હતી ? અને નેપોલિયનના જન્મથી તે ખામી દૂર થઈ હતી કે કેમ ? જે તેમ બન્યું હોય તોજ નેપોલિયનની હતી સપ્રયોજન હતી, અને તે ઘટના ઈશ્વરપ્રેરિત હોવી જોઈએ એમ માનવું જોઈએ અન્યથા નહિ

ઉક્તા વસ્તુઓ ધ્યાનમાં રાખીનેજ, નેપોલિયનના ચરિત્રમખધી કેઈ પણ ઉદ્દેશ કરવા પૂર્વે, જે ભૂમિમાં નેપોલિયનનો જન્મ થયો હતો, તે ક્રાન્સ દેશની તે સમયની સ્થિતિ કેવી હતી ? તેનો પ્રથમ ખ્યાલ આપવાનું મેં ઉચિત ધાર્યું છે જે પ્રસંગે ક્રાન્સમાં રાજ્યક્રાન્તિનો અગ્નિ ચારે બાજુએ સળગી ઉઠ્યો હતો, તે સમયથી નેપોલિયનના વાસ્તવિક જીવનનો આરભ થાય છે એ સમયે જૂના જમાનાના રાજકીય તથા ધાર્મિક વિચારો લોકોના હૃદયમાંથી ખીલકુલ નીકળી ગયા હતા “કેવળ રાજજ સમસ્ત પ્રજાના જીવન તથા એ સપત્તિનો સંપૂર્ણ અધિકારી છે” એવા વિચારવાળું પ્રાચીન એકસત્તાત્મક રાજ્યમળ એ સમયે સર્વથા નષ્ટ થઈ ચૂક્યું હતું તે ક્રીશ્ચીયન ધર્મ જેણે એક વખત ક્રેન્ચ પ્રજાના હૃદયપર સંપૂર્ણ અધિકાર પ્રાપ્ત કરીને તેની શક્તિપર સીલ માર્યું હતું । તે પછી આ સમયે ધૂળધાણી ચઢ ગયો હતો મોટા મોટા ઠાકોરો અને જમીનદાર લોકો જે એક વખત રાજાનો જમણો હાથ ગણાતા તથા સર્વ સાધારણ ઉપર પોતાનો અખંડિત અધિકાર હોવાનું ખાની અકબંધ ફરતા હતા, તેઓ સર્વે પોતાનો જીવ પડીકે આધીને ક્રાન્સની હદ બહાર જઈ બેઠા હતા, અને આરોપીઓની માફક પોતાનો પ્રાણ બચાવવાની ફીકરમાં પડ્યા હતા દુકામાં પ્રાચીનકાળનો સર્વ રંગ બદલાઈ ગયો હતો પ્રથમ રાજા અને સરદારોજ જે રાજ્યના માલિક હતા તે રાજ્ય હવે પ્રજાનું થઈ પડ્યું હતું “આખા વાક્ય પ્રમાણુ” એ સૂત્રની જગાએ, તર્ક-ક્રિતિને પ્રાધાન્ય મળ્યું હતું, અને ક્રાન્સ તે સમયે એક નવા યુગમાંથી પસાર થતું હતું.

આ રાજ્યકાન્તિ, કેવળ ક્રાન્સને માટે નહિ, પરંતુ સમસ્ત યુરોપને માટે એટલી જરૂરની હતી કે તેને યુરોપના ઇતિહાસમા હમેશાં ખાસ સ્થાન આપવામા આવે છે જે કાન્તિને એટલી અધી પ્રધાનતા આપવામાં આવે છે, જે કાન્તિએ એક સૈકાના ચોથા ભાગમા આખા ક્રાન્સ દેશની કાયા પલટી નાખી, અને નેપોલિયનનું સમસ્ત જીવન જે કાન્તિનો એક ખડમાત્ર છે, તે કાન્તિ તે શું હતી? તથા તું કારણથી અને કેવી રીતે થઈ ' એ સળધી, પણ વાચકોને કંઈક જ્ઞાન આપવું એ બહુજ રોચક અને આવશ્યક થઈ પડશે.

સેકડો વર્ષ પૂર્વે ક્રાન્સમા બેબોલિન વશના રાજાઓ રાજ્ય કરતા હતા એજ વશનો લ્યૂઇ નામનો ચૌદમો રાજા ૧૭ મા સૈકાની મધ્યમાં ક્રાન્સની ગાંડીપર આવ્યો આ એક બહુજ વિચિત્ર રાજા હતો પોતે બહુજ પ્રમળ પરંતુ નીચ વિચારનો હતો આ રાજા ક્રાન્સની હદ વધારવાની તૃષ્ણાથી વ્યાકુળ થઇને સમસ્ત યુરોપમા પશ્ચિન મચાવી રહ્યો હતો પરંતુ તે પોતાની પ્રજાના મુખની લેશ પણ કાળજી રાખતો નહોતો યુદ્ધ માટે કંઈ દ્રવ્યની જરૂર પડે તો પોતાની દરિદ્ર પ્રજા પર તે વગર વિચારે ધડાધડ કર નાખતો હતો મારા યુદ્ધ-વિજયથી મારી પ્રજાને શું લાભ વા હાનિ થાય છે તેનો ને કદી પણ વિચાર કરતો નહોતો એના સમયમા ક્રાન્સની રાજ્યમર્યાદા જોઇએ તેટલી વધી ગઇ હોય નોપણ તે દુર્ભાગી દેશ ગરીબ તથા દુખી મનુષ્યોથી ભગ્નૂં જતી ગયો હતો ક્રાન્સ દેશ એ સમયે જાણે એક દુખીઓનું હોસ્પિટલ હોય તેવો તે સમયે પ્રતીત થતો હતો લ્યૂઇના યુદ્ધ તો ક્રાન્સની બહાર થતા હતા, પરંતુ તેના વા તો ક્રાન્સની પ્રજાપરજ પડતા હતા, કારણ કે એક બાજુએ ક્રાન્સની પ્રજા યુદ્ધથી તગ થઈ રહી હતી, અને બીજી બાજુએ ઉક્ત ચૌદમો લ્યૂઇ રાજા પોતાના દરબારની અસાધાગ્ય ગોલા માટે પોતાની રક પ્રજાનું લોહી ચૂસતો હતો એમ કહેવાય છે કે, ચૌદમા લ્યૂઇને પોતાના દરબારના દમામનો જેટલો શોખ હતો તેટલો શોખ યુરોપના બે ચાર રાજાઓ સિવાય બીજા કોઇને નહોતો તેના રાજ્યમા પ્રજાને એક ટકપૂરવું પણ ખાવાનું મળતું નહોતું ઉક્ત પ્રમળ કિન્તુ દૂર રાજા પોતાની પ્રજાને દુખી તથા કમબાગ્ય દશામા મૂકીને ઇ સ ૧૭૧૫ ના સપ્ટેમ્બરની તા ૧ લીએ, આ મસા ગ્રાંથી સદાને માટે ચાલ્યો ગયો ૧૫ મો લ્યૂઇ રાજા આ વખતે કેવળ પાચ વરમનો બાળક હતો એથી પહેલાં આઠ વર્ષપર્યંત ડચ્ચ એફ ઓર્લિંને તેને બદલે કામ કર્યું પછી લ્યૂઇએ રાજ્યની લગામ પોતાના હાથમાં લીધી, પરંતુ આ નિર્મળ રાજાની રાજ્યપદ્ધતિ શાસન કહેવાવાને યોગ્ય નથી આ રાજાની રાજ્યપદ્ધતિને ક્રાન્સના અધ પાતની પદ્ધતિની ઉપમા આપીએ તો અયોગ્ય ગણાશે નહિ આ રાજાના આચરણ બહુજ હલકા હતા તે નિગતર કાઇને કોઈ સ્વરૂપતી ન

ફક્ત ફક્ત રહેતો. રાજ્યકાર્યની જાને દેખરેખ રાખવી એ તો એને મન હરામ હતું—શીખ્યોજ નહોતો. આવી નિર્બળતા ધરાવનારને માથે એક દુખી અને દરિદ્ર દેશ પર શાસન ચલાવવાનો ભાર આવી પડ્યો હતો. ક્રાન્સ દેશ આ સમયે જો કે ચૌદમા લ્યુઇસના ભયંકર દડના ભયથી ચૂપ હતો. તોપણ અદરખાતેથી તો સપૂર્ણ રીતે ખળભળી ઉઠ્યો હતો—માથુ ઉંચકવાની વાટજ જોઈ રહ્યો હતો. બસ, ચૌદમા લ્યુઇસ એકત્ર કરેલી અનિયતિ શક્તિને હવે વધુવાર કાળુમા રાખવા માટે હાલતો લ્યુઇસ સર્વથા નિર્બળ હતો, અને એ અશક્તતાનું ફળ જો નિર્માયુ હતું તે દેશને પ્રાપ્ત થયું. રાજ્યપ્રખ્ધ શિથિલ થઈ ગયો. દમાઈ રહેલી પ્રજા નિરકુશ થતા અવશ્યપણે સફાળી હિડી ઉભી થઈ અને દેશની શાસનપદ્ધતિ, ધર્મ, કર, વગેરે વપચમા, પ્રજામા સ્વતંત્ર વચારો ફેલાવા લાગ્યા. પ્રજાએ સ્વતંત્રતા પ્રાપ્ત કરવાની તૈયારીઓ શરૂ કરી, અને એજ વખતે ક્રાન્સના મુખ્ય ત્રણ તત્ત્વવેત્તાઓએ સમસ્ત ક્રાન્સને પોતાના નવા વિચારોથી તરબોળ કરી દીધો.

ઉક્ત ત્રણ તત્ત્વવેત્તાઓ, મૌન્ટસ્ક્યુ, વોલ્ટેર, અને રૂશો હતા. મી મૌન્ટસ્ક્યુએ ઇ સ ૧૬૮૯ થી ૧૭૫૫ પર્યન્ત પોતાના ‘ધી સ્પીરીટ ઓફ લોઝ’ (નિયમ-તત્ત્વ) લેખદ્વારા, ક્રાન્સની તે વખતની રાજ્યપદ્ધતિનો કષ્ટક વિરોધ કરીને, ઇંગ્લેન્ડ માફકની શાસનપદ્ધતિની જરૂર જણાવી બીજા વોલ્ટેરે ઇ સ ૧૬૯૪ થી ૧૭૭૮ સુધીમા, પોતાની દક્ષિણપૂર્વકની માર્મિક ભાષામા, તે સમયના ધર્મ તથા શાસનપદ્ધતિની ખરોખર ખમર લીધી વોલ્ટેરમા બીજાપર ડટાક્ષ કરવાનું, અને નવી નરી પરિભાષા બનાવવાનું અસાધારણ સામર્થ્ય હતું. ઇતિહાસમા એવા લેખકો વિરલ છે તેણે જૂના વિચારોનો વિશ્વસ કરીને, વિશ્લેષને માટેનો નવીન માર્ગ ખુલ્લો કર્યો. ગભ્યક્રાન્તિનો ખરેખરો ત્રીજો દર્શનકાર રૂશો ઇ સ ૧૭૧૨ થી ૧૭૭૮ માં થયો. ખરી રીતે તો એણેજ દડતાપૂર્વક ક્રાન્તિનો પાયો નાખ્યો—એણેજ એક રીતે ક્રાન્સની રાજ્યસત્તાની જડ ઉપર ખરેખરો ઘા કર્યો ‘સોશીયલ કોન્ડ્રેક્ટ’, નામના પોતાના પુસ્તકમા રૂશોએ એ સિદ્ધ કરી બતાવ્યું છે કે, પ્રકૃતિએ હરેક મનુષ્યને બીજાની ખરોખર તથા તેના જેટલોજ સ્વતંત્ર બનાવ્યો છે.

પ્રાચીનકાળમા મનુષ્યસમાજની પ્રાકૃતિક (સ્વાભાવિક) દશામાં રાજ પ્રજા જેવું કંઈજ નહોતું. એ કોઈ એકસરખા અને સ્વતંત્ર હતા પરંતુ તત્ત્વશ્રીત્ દરમુ—અનાર્થોના ભયથી તેમણે પોતાની એક બીજાની સ્વેચ્છાથી પોતામાંથી એકને પોતાનો રક્ષક નામવાનો દરાવ કર્યો, તેનાપર પોતાની રક્ષાનો ભાર નાખી તે બદલ સર્વ તેને કર આપવા લાગ્યા, અને પોતાની સ્વતંત્રતાને કષ્ટક કમ થવા દીધી. રૂશોએ આ પ્રમાણે લખીને પ્રજાના હૃદયમાં ઠસાવ્યું કે શાસન કરનારા સર્વ પુરુષો અથવા સરચાઓ જનસમાજે પોને બનાવેલી છે, અને તેથી સમાજ જ્યારે પશુ,

ધ્રુવે ત્યારે તેમા ઉચિત પરિવર્તન કરી શકે છે એણે એ સાથે લોકોને એ પણ શીખવ્યું કે સર્વ મનુષ્યો એકબીજાની બરાબરના અને સ્વતંત્ર છે રૂશોના આ સિદ્ધાન્તો કાન્તિના કાર્યમાં અહુજ સહાયક નિવડ્યા એ કાન્તિનો મૂળ મત “સ્વાધીનતા, સમાનતા, અને શ્રાવણાવ અથવા તો મૃત્યુ” હતો. રૂશોના દાર્શનિક વિચારોની આવી એમાં રહેલી હતી

એક બાબુએ અંગ્રેમરો સામાન્ય પ્રગ્નને આવી જાતનું શિક્ષણ આપી રહ્યા હતા, ન્યારે ખીજી બાબુએ રાજ, દરબારીઓ, ભાયાતો, તથા ક્રીશ્ચીયન ધર્મના પાદરીઓ તે શિક્ષણરૂપી અગ્નિમા અન્યાયાર, અન્યાય, તથા દુરાચારરૂપી તૃતની આહુતિઓ આપી રહ્યા હતા ઉપર જણાવ્યા મુજબ રાજના અન્યાયારની કષ્ટ હદ રહી નહોતી રાજની ઇચ્છાવિરુદ્ધ કોઈથી કષ્ટ પણ કહેવાતું નહોતું. તે ચાહે તે જરી શકતો પ્રગ્નની સપત્તિ પરિવાર અને પ્રાણ સુદ્ધા રાજની ઇચ્છા ઉપર નિર્ભર હતા તે ચાહે તે સમયે નવીન કર નાખી શકતો સ્થેનશાકની હદપાર ગોમા માટે, તે પ્રગ્નપર નિરતર અવનવા કર નાખતો તેના અમીરઉમરાવો, જાગીરદારો, દોકોરો અને પટાવતોના એથી પણ ખરાબ હાલથઈ ચુક્યા હતા તેમના યજ્ઞાખરા અધિકારો રાજએ છીનવી લીધા હતા તથાપિ પોતાના ઇલાકામા તેમનું જોર અને અધિકાર જોયોને તેવો કાયમ હતો ચાહે તેને તેઓ બેહાલ કરતા અને ચાહે તેને મારી પણ નાખતા તેમનાપર કોઈ જાતનો અડુશ નહોતો ઇશ્વરના આ ઉપડેશ પુત્રોને શિકાર ખેતવામાં વાધો ન આવે એટલા માટે કોઈ પણ ખેડુતો પોતાના ખેતરને વાડ પણ લગાવી શકતા નહોતા તે બિચારાઓને એક ટક પણ પૂરૂ ખાવાનું નહોતું મળતું છતાં પણ ઉક્ત જમીનદાર તથા અમીરઉમરાવ વર્ગ ન્યારે ચાહે ત્યારે પૂરો અને સડકો ઉપર ડગ નાખીને તેમની પાસે જે કષ્ટ અહપ જીવિકા હતી તેમાંથી પણ જનનું લાઇ લેવાની કોશિશ કરના હતા ગમે તેવા મનુષ્યને વિના તપાસ કયે કેદ કરવાનો રાજને અધિકાર હતો ઉમરાવ લોકો પોતે પણ રાજને ખુશી કરીને તેના આ અધિકારનો ઇચ્છાનુસાર ઉપયોગ કરી શક્તા ક્રીશ્ચીયન ધર્મગુરુઓની દશા પણ એવીજ સ્વચ્છદી અને જગડેલી હતી તે લોકો નામમાત્રના ધર્મગુરુ અથવા પાદરી હતા ધર્મના નામે લોકોની આવકમાંથી દશાશ મેળવી રહેતા પોતાના સુખમાટે ઉપભોગ કરવો, એજ એમનું એ વખતનું મુખ્ય કર્તવ્ય થઈ પડ્યું હતું, અર્થાત્ એ લોકો તે સમયે તો સર્વ સાધારણમાં સુખને બદલે દુખનોજ પ્રચાર કરી રહ્યા હતા આ સર્વ દુર્દશામા મૈથી વધારે ખરાબ અને આશ્ચર્યજનક વાત તો એ હતી કે સર્વ પ્રકારના રાજકીય કરો સાધારણ અથવા ગરીબ વર્ગના લોકો પાસેથીજ લેવામા આવતા હતા લોર્ડ લોકો અને ધર્માધિકારીઓ વિગેરે તો તેમાંથી મુક્તજ હતા

પરમાત્માની સૃષ્ટિમા, તેમનાંજ કનિષ્ઠ બાળકો પ્રતિ આવો અસહ્ય વર્તાવ વર્ત-

વામા આવે એ ક્યાસુધી નભે ? એની પણ હદ હતી બેહદ અત્યાચારથી ખળ ભળાટ ઉત્પન્ન થયા સિવાય રહેતો નથી. ધુટખોલમાં આપ હવા ભરશે તો તે તેમાં દમાઇ ચંપાઇને પણ નિયત હદસુધી તો રહેશેજ, અને ધુટખોલ પણ એથી પ્રકુલ થશે, પરંતુ અમુક હદ વટાવ્યા પછી તેમાં જે વિશેષ હવા ભગવાનો યત્ન કરવામાં આવશે તો તે તેમાં સમાઇ શકશે નહિ, એટલું જ નહિ પરંતુ ફૂટખોલ આખરે ધુટી જશે અને અદર જેમ તેમ ભરેલી હવા આપોઆપ બહાર નીકળી જશે બસ, એ વખતથી વાયુનો દમાઇ રહેવાનો ધર્મ દૂર થઇ, તેમાં અન્યને દમાવવાનો વિપરીત ગુણ દાખલ થશે મનુષ્યપ્રકૃતિની પણ એવીજ રીતિ છે આપ કોઇપણ મનુષ્યપર કંઇ પણ અત્યાચાર કરો તો બહુ વખતસુધી કદાચ તે સાંપી શકશે, પરંતુ તે સહનશક્તિની અમુક હદ હોય છે તે હદથી વિશેષ અત્યાચાર જે તેનાપર કરવામાં આવે તો તે પછી તેને તે સહન કરી શકશે નહિ, અને તે મનુષ્યની દમાઇ જવાની પ્રકૃતિને બદલે તેમાં ખીજને દમાવવાની ભયંક શક્તિ આપોઆપ દાખલ થઇ જાય છે આપને માત્રમ પડશે આ વખતે આપણે એમ ઝીંકી શકીશું કે ઉક્ત મનુષ્યમાં ક્રાન્તિનો વેગ દાખલ થયો છે જ્યારે ક્રાન્તિની અગ્નિ અત્યાચારોથી પ્રતીતી આહુતિઓ તથા ત્યાંના તે સમયના નવીન તત્ત્વવેતાઓના ઉપદેશોથી પવનાના ચોતરફ જોરથી ફાટી નીકળી પ્રચંડપણે સમસ્ત યુગપની આખો ઉઘાડી રહી હતી, તે વખતે ક્રાન્તિની પણ બરોબર ઉપર જણાવી એવા સ્થિતિ હતી.

રાજ્યકાન્તિનો પ્રકાશ

ક્રાન્તેરોઘઃ પ્રગુણિતરયઃ કેન વા વારણીય ?

“ ક્રાન્તિરૂપી વેગવાળા જળપ્રવાહને કોણ રોકી શકે છે ? ”

પ્રથમ પરિચ્છેદમાં જણાવ્યા પ્રમાણે મનુષ્યની સહનશક્તિના પણ હદ હોય છે અમુક સર્પાદા પછી તે આગળ વધી શકતી નથી. ત પછી યા તો તે મનુષ્ય મૃતપ્રાય બને છે, અથવા તો તે વ્યાધિ દૂર હોવાના તે યત્ન કરે છે એવ સમયે ને જે કોઈ ઉત્તમ ચિકિત્સક મળી ગયો, અને નણે ગેગનુ તથા સ્થિત સ્વરૂપ તથા નિદાન સમજી લઈને તેનું બરોબર ઔષધ તથા સારવાર કર્યા તો તે રોગીના યત્નો અવશ્ય સફળ થઇ તે નિરોગી બનશે, પરંતુ દુર્ભાગ્યશાત્ અગર તેને કોઈ તેવો વૈદ્ય ન મળ્યા તો તે વ્યાધિ દિવસે દિવસે મળવત્તર નિવડી તેને નિર્માલ્ય બનાવી દેશે, અને કોણ જાણે તેને કેટલાએ વપ પચન્ત પથરાવશ રહવું પડશે અથવા તો તેનું મૃત્યુ થશે !

રાષ્ટ્રની દશા પણ લગભગ એવાજ છે રાષ્ટ્રને પણ એવાજ રોગો લાગ પડે છે.

સમય સમયપર તે જૂદા જૂદા રોગોથી પીડાય છે એટલા માટેજ કદાચ આધુનિક રાજનૈતિક વિચારકોએ સિદ્ધ કરવાનો ચત્ન કર્યો છે કે, રાષ્ટ્ર એ એક દેહની ઉપમાને યોગ્ય છે જૂદા જૂદા અંગોમાં જેમ જરાપણુ વિકાર થતાં તે શરીર રોગગ્રસ્ત થઇ પડે છે, તેવીજ રીતે રાષ્ટ્ર પણુ પોતાનાં અંગો ખગડવાથી ખીમાર પડી જાય છે,

જે સમયની આપણે અત્રે વાત કરીએ છીએ તે વખતે ફ્રાન્સદેશ રાષ્ટ્રીય ખીમારીથી ગ્રસ્ત હતો તે સમયે તે અસ્વસ્થ દશા ભોગવતો હતો. ચારે તરફની ખૂમો અને ટેલ ધ રહેલા આંકે દે ફ્રાન્સની આ રોગગ્રસ્ત દશાનુ દૂર દૂરના દેશો સુધી સર્વ કોષને લાન કરાવ્યું હતું જે વિદેશી યાત્રિયોએ તે સમયે ફ્રાન્સ દેશનુ અવલોકન કર્યું હતું તેમણે મર્વેએ મુક્તકંઠે એજ સ્તીકાર્યું હતું કે, બહુ નજદિકના ભવિષ્યમા અથવા કંઇક સમય બાદ ફ્રાન્સમાં બડ મયવુ જોઇએ ફ્રાન્સ દેશનાં સર્વ રાષ્ટ્રીય અંગો આ વખતે વિકારયુક્ત દશામાં હતા તેમા કોડા પડ્યા હતા એમ કહીએ તોપણુ ચાલજે આ વખતે તેને એક એવા વૈદની જરૂર હતી કે જે તેના રોગને બરાબર ઓળખી તેનો સત્વર ઇલાજ કરે બસ એજ સમયમા એવા એક વૈદનુ ફ્રાન્સમાં આગમન થયું તે કાન્તિ-રૂપી વૈદે ફ્રાન્સ દેશને રોગમુક્ત કરવા માટે જોરશોરથી ભારે પ્રયત્નો કર્યા તેણે તેના સમસ્ત વિકારી અંગોની એવી સરમ રીતે વાઢકાપ કરી તેમાનો મનિન ભાગ કાઢી નાખ્યો કે, સમસ્ત સસાર એ દસ્ય જોઇને આશ્ચર્યચકિત થયો જે વખતે ઉક્ત રાષ્ટ્રપર ઓપરેશન (વાઢકાપ) ની આ ક્રિયા નાતલી હતી તે વખતે મમરન સસાર ઉક્ત વૈદને ધિકારતો હતો અત્તાન અને કાયર પુરો તેને ફૂર કહેતા હતા પરન્તુ વૈદ વિદ્યામા નિપુણ પુરો એમ જણાવતા હતા કે તેજ વૈદ ખરો ચિકિત્સક હતો, કારણ કે જે વૈદ પોતાનુ કાર્ય કરતી વખતે રોગીના ઉદ્ધાર સિવાય ખીજા કશાની પગ્વા કરતો નથી તેનેજ બુદ્ધિમાનો ખરેખરો વૈદ કહે છે ખમ, કાન્તિરૂપી વૈદે પણુ એનીજ રીતે કોઇનુ કંઈપણુ સામળ્યા સિવાય પોતાનુ કાર્ય જરી રાખ્યું જેનું પગિણામ એ આવ્યું કે ફ્રાન્સરાષ્ટ્ર ઉક્ત વાઢકાપના દુ ખથી જો કે કંઈક કમજોર થઇ ગયું પરન્તુ તેનો રોગ તો નિ સશય સહાને માટેજ દૂરજ થયો તેના સર્વ વિકારો નષ્ટ થયા

ફ્રાન્સના એ વિકૃત અંગ કર્યા હતા એ જાણવા માટે એટલુજ લખવું બસ થશે કે તે મમયનો રાજા, અમીરઉમરાવા, તથા પાદરીઓ એ સર્વ રાષ્ટ્રના સહેલા અંગ સમાન હતા. કાન્તિનુ એજ કાર્ય હતું કે તે અંગોને નષ્ટ કરવા અને કાર્ય થઇ રહ્યું કે તુરતજ કાન્તિરૂપી વૈદ ફ્રાન્સ છોડીને કૃતાર્થ થઇને ચાલ્યો ગયો

ઉપર જણાવ્યું તેમ એ વખતની દશા જોઇને ફ્રાન્સની મુલાકાત લેનારા વિદેશી યાત્રીઓનીજ એ ખૂમ નહોતી કે ફ્રાન્સમાં થોડા વખતમાં બડ થશે, પરન્તુ ફ્રાન્સની અદરના વિદ્વાનોની પણુ એજ ભવિષ્યવાણી હતી, એટલુજ નહિ પરન્તુ દુરાચારી, લપટ, તથા નિર્બળ રાજા પદ્મો લ્યૂઇ પણુ મરતી વખતે એજ કહી ગયો હતો કે મારી પાછળ મહા વિશ્લવ થશે આવી ભવિષ્યવાણીનુ કથન કરનાર એ રાજાનું

કલકિત શરીર છ સ ૧૭૭૪ મા આ સસારમાંથી નટ થયુ

હવે રાજ્યનો ભાર સોળમાં વ્યૂહને માથે પડ્યો જે વખતે તેનો રાજ્યાભિષેક થઇ રહ્યો હતો, તેજ સમયથી દૂરથી આવતી આપત્તિઓની ચોર મેઘગર્જના તેના કોનો ઉપર પડી ચૂકી હતી એથી તેણે એજ વખતે લયભીત થઇને પોતાના સહાયકોને શોધવા માટે ચારે તરફ નજર દોડાવી, પરંતુ તુરંતજ તેને માલુમ પડ્યું કે નૃષ્ટિમાં હવે એવી એકે શક્તિ નથી રહી કે જે તેને ઉક્ત ભાવિ સત્રામથી બચાવે, અને કાન્તિ-રૂપી તીક્ષ્ણ છરાના લયથી તેની રક્ષા કરે આમ માન્ય પડતાંની સાથેજ તે ગભરાઈ ગયો, અને તેના મોમાંથી એ શબ્દો નીકળી પડ્યા કે, “ હે પરમાત્મન ! આપજ મારા સાથી અને રક્ષક બનો, હું હજી એવો બાળક છું કે મારામાં આ દેશનું શાસન કરવાનું અત્યારે બળ નથી ” પરંતુ ઇશ્વરે પણ આ પ્રાર્થના સાંભળી ન સાંભળી કરી નાખી, કારણ કે સજ્જિના અટલ નિયમ આગળ એક વ્યક્તિની પ્રાર્થનાનું કેટલું બળ !

સોળમાં વ્યૂહ જે આ કાન્તિના વખતને બદલે બીજા સમયમાં ઉત્પન્ન થયો હોત તો કદાચ સસારના સર્વોત્તમ રાજ્યોમાં તેની ગણના થાત. તે મદ્યચારી, મિતબથી પ્રભાહિતની કાળજી રાખનારો, દયાળુ અને સ્નેહાળ હૃદયનો રાજા હતો જે સર્વ ગુણો સાધારણ સમયમાં એક રાજાને માટે બહુજ ઉત્તમ ગણાય છે, પરંતુ કાન્તિના સમયમાં એવા કેવળ શાન્ત અને સુશીલ રાજાઓ કબજા કરી શકતા નથી તેઓ જીએ છે કે પોતાનું સિંહાસન ડાલવા લાગ્યું છે, તોપણ તેઓ કંઈ કરી શકતા નથી આવા સમય માટે તો, બહુજ મજબૂત અને કાન્તિને દાખી શકે એવા હૃદયવાળા રાજાની જરૂર છે, અથવા તો જે રાજા પોતાની પ્રબળ માનસિક શક્તિવડે કાન્તિને પણ માર્ગ દર્શાવનારો થઈ પડે તેવો રાજાજ આવા ઉચ્ચપાથકના વખતમાં રચર રહી શકે છે કુલાગ્યે સોળમાં વ્યૂહમાં આ બેમાંનો એકે ગુણ નહોતો. તે ન તો કદાર હતો કે ન તેનામાં એરી પ્રબળ માનસિક શક્તિ હતી તે તુરંતજ કોઇની સલાહને આધીન થઇ જતો હતો સ્વતંત્રપણે વિચાર કરવાની કે માર્ગ કાઢવાની તેનામાં શક્તિ નહોતી

રાજા બનતાંજ તેણે જેયુ કે દેશની આર્થિક દશા બહુજ બગડેલી છે અને રાજ્ય ભંડાર તદ્દન ખાલી પડ્યો છે, એથી એ દોષ દૂર કરવા માટે તેણે કંઇ એક યોગ્ય પુરોષને પોતાના મુખ્ય મંત્રી તરીકે નિયત કર્યા, પરંતુ કોઈથો પણ એ દશા સુધારી શકાઇ નહિ તેણે પોતાના રૂપાપાત્ર પુરોષોની એક સલા બોલાવી, અને તેમાં મોટા મોટા અમીરઉમરાવો સામેલ થયા રાજાએ તેમની પાસે રાજ્યના સુધારાર્થે ધનની સહાયતા માગી, પરંતુ તે કૃત્ન પુરોષોએ તે બધા રાજાને તે માટે એક પાઇ પણ આપી નહિ કેવળ સૂકો જવાબજ પકડાવી દીધો ! રાજાએ જ્યારે પોતાની આવી દશા જોઈ, ત્યારે તેણે લાચાર થઇને સમસ્ત પ્રબળીય અતિનિધિઓની સાધારણ સલા બોલાવી, જેમાં લોર્ડ અને પાર્લીમેન્ટ ઉપરાંત સાધારણમાં સાધારણ પ્રજાસમૂહના અતિ-નિધિઓએ પણ હાજરી આપી હતી ક્રાન્સના પૂર્વ રાજાઓ તરફથી, કોઇ કોઈ વખતે

આવી જાતની રાજસભાઓ અગાઉ પણ જોલાવવામાં આવતી હતી, પરંતુ આ સભામાં કંઈક વિશેષતા હતી લાખા વખત સુધીના અત્યાચારો, નવા તત્ત્વવેત્તાઓએ પ્રજામાં દાખલ કરેલા નવીન વિચારો, તથા સાર્વદેશિક કાન્તિના સિદ્ધાન્તોથી પ્રભાવિત થયેલા ક્રાન્સ દેશના મધ્યમ વર્ગના શિક્ષિત લોકો, પોતાને માટે આ પ્રસંગને એક ઉત્તમ અવકાશ હોવાનું સમજતા હતા આ સભામાં લોર્ડ તથા પાદરીઓના ત્રણસો ત્રણસો, પરંતુ સર્વસાધારણ તરફથી ઇસો પ્રતિનિધિઓ હાજર થયા હતા આ સભા અત્યાચારોથી કટાણીને શસ્ત્ર પકડવાની ધમ્મકા રાખનારાઓના હાથમાં શસ્ત્ર સમાન હતી. જ્યાં સર્વ સાધારણને માત્રમ પડ્યું કે આપણી ફરિયાદો સંભળાવવાનો આ ખરેખરો પ્રસંગ છે તેજ વખતે તેમણે નિશ્ચય કર્યો કે આ ઉત્તમ અવકાશ કેાઇએ ખોવો નહિ

૪ સ ૧૭૮૯ ના મે મહિનાની પહેલી તારીખે સાધારણ રાજસભાની પ્રથમ બેઠક મળી રાજ્યાશ્રિત લોકો (પાદરીઓ અને ઉમરાવો) સાથે શરૂઆતમાંજ સાધારણ વર્ગને લગાઇ થઇ રાજના ઉક્ત કૃપાપાત્ર લોકોની એ ધમ્મકા હતી કે ત્રણે વર્ગના લોકો હરેક પ્રશ્નપર અલગ અલગ સ્થાનોમાં વિચાર કરે અને ત્રણેના પૃથક્ પૃથક્ નિશ્ચયો અને નિર્ણયોનું જે પરિણામ નીકળે, તે પછી એ જોઇ લેવું કે ઉક્ત જે વર્ગના પ્રતિષ્ઠિત પુરુષોના શુ મત છે ? યસ તેમના મન મુજબ તે પ્રશ્નનો ફરિયાદો લાવવો અને નીજ ગ્રેણીના લોકોના સાધારણ મતને વિશેષ વજન આપવું નહિ સામાન્ય પ્રજા આ પદ્ધતિની વિરુદ્ધ હતી તેમની ધમ્મકા એ હતી કે ત્રણે વર્ગના લોકો એકજ સ્થળે, એકજ સાથે એ વિષયપર વિચાર કરે અને સૌ કેાઇને મત લેતા જે તરફ વધારે મત પડે, તે નિર્ણયનો સ્વીકાર કરવો બડેખા ઉમરાવો સર્વ સાધારણની બહુમતીના લાભ ઉઠાવી દેવા માગતા હતા, ત્યારે સામાન્ય પ્રજા તેની તરફેણમાં હતી યસ, અહીંથીજ ઝગડો ઉભો થયો જેનું પરિણામ એ આવ્યું કે સામાન્ય પ્રજાના પ્રતિનિધિઓએ દઢતાપૂર્વક હાં કરીને પોતાથી બનેલી “ સાધારણ રાજસભા ” નેજ રાષ્ટ્રીય પરિષદના રૂપમાં ફેરવી નાખી અને એ સભાએ રાજતંત્રની સમસ્ત વ્યવસ્થા પોતાના હાથમાં લીધી, આ દક્ષા દેખીને ઉમરાવોમાંના પણ કેટલાક રાષ્ટ્રીય પરિષદમાં દાખલ થયા

રાજ, તેના આશ્રિત અમીરઉમરાવો, અને તેમની હાથમાં હા મેળવનારા અનેક લોકો આથી ગભરાટમાં પડી ગયા રાજ્યએ પોતાના રાજકીય ભુવનમાં રાષ્ટ્રીય પરિષદ ભરવા દેવાની મના કરી, કિન્તુ રાષ્ટ્રીય પરિષદ વિશ્વાસ તથા ધૈર્ય સાથે એક ટેનીસ કોર્ટમાં મળી. સર્વ પ્રતિનિધિઓએ ઉભા થઈને એ પ્રતિજ્ઞા કરી કે, જ્યાંસુધી તેઓ ક્રાન્સની રાજકીય સત્તાને સુધારી લેશે નહિ ત્યાંસુધી સર્વે એક સપીથી અડગપણે પોતાનું કાર્ય ચાલુ રાખશે રાષ્ટ્રીય પરિષદમાં એક બાજુએ તો આ કાર્ય ચાલી રહ્યું હતું, જ્યારે બીજી બાજુએ પેરીસમાં કંઈક બીજુંજ ધૂમ

મચી રહી હતી પૅરીસના લોકોને જ્યારે ખબર પડી કે રાજ્ય તથા રાજસભા વચ્ચે વિરોધ ઉભો થયો છે અને રાજ્ય, રાષ્ટ્રીય પરિષદથી ચીઘાઇ તથા ગભરામ્મને પોતાના રક્ષણાર્થે ચારે તરફથી મોટું સૈન્ય એકઠું કરે છે, ત્યારે સર્વને પોતાના જનમાલની શીકર થવા લાગી પ્રગ્ળના મનમાં એ ભય ઉત્પન્ન થયો કે, કદાચ રાજ્ય આ સેના એકઠી કરેલી સેના સાથે પૅરીસ નગરી તથા રાષ્ટ્રીય પરિષદને દબાવા માટે તેના ઉપર હુમલો કરશે. આથી આવા વિચારની કાંઈએક વાતો-અમો પ્રગ્ળમાં ફેલાવા લાગી એકે કણુ કે આજ રાત્રેજ રાજસેના પૅરીસ અથવા રાજસભા ઉપર હુમલો કરશે, તો ખીજાએ તેમાં મીઠું મરચુ ઉમેરીને એવી ગપ મારી કે આજરાત્રે રાષ્ટ્રીય પરિષદના સર્વ પ્રતિનિધિઓને કેદ કરવામાં આવશે આવા પ્રકારના સંદેહ, ભય તથા અવિશ્વાસના વખતમાં પૅરીસમાં શાન્તિ ફેલાવવા માટે તેના મુખ્ય મુખ્ય પુરુષોની એક કમીટી નિમવામાં આવી જેનું નામ 'ફ્રાન્સીયનગરપ્રમુખકર્ત્રી' સભા' રાખવામાં આવ્યું આ ઉપસભાએ જ્યારે નગરની રક્ષા કરી શાંતિ ફેલાવવાનું ખીજું ઝંડુ, ત્યારે પૅરીસના અનેક દેશભક્ત નાગરિકોએ તેમની મિહાસલા અર્થે પોતાની પણ એક સેના ઉભી કરી, જેને 'રેપબ્લિક સેના' નું નામ આપ્યું આ પ્રમાણે, જેનાવડે ક્રાન્તિના આખા વખતમાં એક મહાન કર્મ કરવાનું હતું, તેવી બન્ને લોકોપયોગી સસ્થાની સ્થાપના એની મેળેજ થઇ ગઇ.

ફ્રાન્સીયનગરપ્રમુખકર્ત્રી આ વર્ષે ફ્રાન્સમાં અન્નનો પાક પણ થોડો થયો હતો દેવનોજ કંઈ કોપ હોય એવું જણાતું હતું રાજનૈતિક ઝગડામાં પડવાથી કેટલાક ખેતીનું કામ ન કરી શક્યા એનું પરિણામ એ આવ્યું કે દેશમાં અન્નનો દુકાળ પડ્યો પૅરીસપર આની ભારે અસર થઇ, કારણ કે ગામડાઓના અસખ્ય લોકો પણ અન્નના વાખાથી ત્યા આવીને વસ્યા હતા, પરંતુ આ અશાન્તિમાં તેમને રાશ્ત્ર પણ ક્યાંથી મળે? તેઓએ રાષ્ટ્રીય પરિષદ સમક્ષ જઇ ખૂમ મારવા માંડી અને નગરપ્રમુખકર્ત્રી સભા પાસે પણ પોતાની ફરીઆદ કરી, પરંતુ જે સમયે અન્નના વાખા પડવા આવ્યા હતા, તેવે વખતે તેમને ટાણુ અનાજ આપે 'આ સ્થિતિમાં ઉક્ત અશાન્ત જનમુહમાં કોઈએ જોરશોગથી એની ખૂમ ઉડાવી કે "આપણે માટે અન્ન વિગેરેનો પ્રમથ કરવા માટે મી નૈકર નામના મંત્રીએ, રાષ્ટ્રીય પરિષદની નુગ્ત સભા બોલાવવાની સલાહ આપી હતી, તહેને રાજ્યએ પદબ્રથ કર્યો છે" પછી શું પૂછવું? એ ખૂમે બળતામાં થી હોમવા જેવી દશા કરી. હર એક મનુષ્યના મનમાં એ બામતનો બદલો લેવાની ઘેરની લાગણી ઉભી થઇ. સામાન્ય સમ્ હતી આ દશા જોઇને, એક મગજના ફાટેલાએ એવી ખૂમ મારી કે, જે કિલ્લામાં રાજ્ય ન્યાય અન્યાયનો વિચાર કર્યા વિના પોતાની છુઅનુસાર અનેક કેદીઓને વરસોનાં વરસો સુધી કેદ કરે છે, તે મહાદુર્ગનો આજે આપણે નાશ કરવાની જરૂર છે આ મહાદુર્ગનું નામ 'જેસ્ટાઇન' હતું જેસ્ટાઇનના નામે સર્વ લોકો ઉપર એવી

જનુક્રમ અસર કરી નાખી કે, તે વર્ષના લુધાઈ માસની ૧૪ મી તારીખે, ત્રીશ હજાર માણસો તે તોપોથી સુરક્ષિત થયેલા પ્રાચીન કીલ્લા ઉપર તૂટી પડ્યા અને તેના પ્રમુખકર્તા અધિકારીને મારી નાખી, કિલ્લા પોતાને સ્વાધીન કર્યો ! અને આખરે તે નિરકુશ બળવાખોરો રાજ્યની પ્રચલિત ધર્મને ભૂતળપર સુવાડીનેજ પાછા પેરીમ આવ્યા.

આ પ્રમાણે જનસમૂહે જ્યારે પોતાનું બાહુબળ દેખાડ્યું ત્યારે રાજા તથા તેના કૃપાપાત્ર અમીરઉમરાવો અને પાદરીઓ, મહાન ચિતામાં પડી ગયા ! સર્વ માધારણને શાન્ત કરવાને અન્ય ઉપાય ગળાએ ન જોયો એટલે તેણે લોડ તથા પાદરીઓને એવી આજ્ઞા કરી કે તેઓએ પણ ગાંધીય પંથિદ્રમાં સામેલ થવું રાજ્યને ધાર્યું કે આમ કરવાથી પોતાને માથેનો ભય ઓઠો થશે બીજી બાજુએ લોડ તથા પાદરીઓ પણ એમ સમજ્યા કે હવે કંઈ પણ ઉદારતા કે શૂદ્ધતા મૂક્યા વિના પ્રજા આપણો ઝોડો છોડશે નહિ. તેઓએ પણ ગાંધીય પંથિદ્રમાં ઉભા થઈને પોતપોતાના વશપરપગનો ભૂમિનો કર તથા દશાશનો હક્ક છોડવા માડ્યો. બીજા તા ૪ થી ઓગસ્ટને દિવસે એક રાજા મિત્રાય ક્રાન્સનિવાસી બીજા સર્વ મનુષ્યોને તે દિવસની પરિપદે એકજ પગાડીપર લાવી મૂક્યા ! કન્તિનો આ પ્રથમ મહા વિજય હતો એ પછી આવીશ દિન વ્યતીત થતા પરિપદે પ્રજાનીય અધિકારોને હટાડે પીટાઓ જેવારા સર્વ મનુષ્યોની મમાનતા તથા સ્વતંત્રતાનો સ્વીકાર કરવામાં આવ્યો અને સાથે સાથે એ પણ પ્રવૃત્ત કરવામાં આવ્યું કે, રાજ્યશક્તિનું મધ્યમિદ રાષ્ટ્રમાજ હોવું જોઈએ કોઈ ખાસ વ્યક્તિમાં નહિ, અર્થાત્ રાષ્ટ્રની સમતિ એજ રાજ્યનિયમ અન્ય નહિ.

પરિપદમાં આ વ્યવસ્થા ખતી ગઈ હતી, પરંતુ બૂખ્યુ પેરીસે તો ખોરાક વિનાજ તરફડતું હતું ! પોડિનોને જ્યારે એમ જણાયું કે, હવે કંઈથી પણ અન્નની આશા રહી નથી, ત્યારે તે બૂખ્યા તૃતરાઓની માફક રાજાના મહેલોપર તૂટી પડ્યા, અને રાજાના મમસ્ત રક્ષકોને પગતળે કચરીને તેઓ ઠે' રાજાની પાસે પહોંચી ગયા અને તેને પરિવારસહિત ગાડીમાં બેસાડીને પેરીસમાં લઈ આવ્યા ! જનમમાજની આ સાહસિક ચેષ્ટાથી ક્રાન્સના રાજાનું સિદ્ધાસન કપવા લાગ્યું ! પ્રજાની આવી તોફાનો વચળું જોઈને, રાજાના માનીતા મમસ્ત અમીરઉમરાવ તથા પાદરી લોકો પણ સ્તબ્ધ બની ગયા, અને ભયના માર્યા કપવા લાગ્યા ! જ્યાં તેમના આશ્રયદાતા રાજાને પણ ઉપાડી લઈ જવામાં આવ્યો, ત્યાં પછી તેઓ કેને આશરે રહી શકે ! એક પછી એક તરતજ મમસ્ત પાદરીઓ તથા લોડોએ ક્રાન્સની હાથ છોડવા માડી જોઈને પોતાનો જીવ બચાવવાની શીકર આવી પડી, અને જ્યાં રસ્તો મળ્યો ત્યાં ભાગવા માડ્યું પરિપદે પણ આ તકનો ખરેખરો લાભ લીધો ચર્ચ (ધર્મમંદિર)ની મમસ્ત જમીન, જે પહેલાં પાદરીઓના અધિકારમાં હતી, તે સર્વ રાષ્ટ્રના કમળમાં સંઈ લેવામાં આવી, અને નાસી ગયેલા ઉમરાવોની સપત્તિ પણ રાષ્ટ્રની સપત્તિમાં મે-

પ્રારભ થયો, ત્યારથી યૂરોપના સમસ્ત રાજ્યોની શુદ્ધિ પણ ઠેકાણે આવી, અને તેઓ જાગૃત થઇ ગયા પોતાના પ્રજાવની રક્ષા કરવાની ઇચ્છાવાળા હોવા છતાં ભયથી કે પતા હૃદયોથી તેઓ આ સર્વ ઘટનાઓને સાવધાનીથી કમશ નિહાળતા હતા તેઓ જાણતા હતા કે ક્રાન્સના રાજ્યનું પન્થુત થવું, એ યૂરોપના સર્વ ઇતિહાસનોને ડોલાવવાનું કારણ નિવડશે એક દેશમાં જે પ્રજાનો રાજપ્રતિનો વિરોધ મક્કળ નિવડે, તો અન્ય દેશોની પ્રજાનું પણ તે માટેનું સાહમ કેટલું બધું વધી જશે તે તેઓ બહુ સારી રીતે સમજતા હતા, આથી તેઓ મોળમાં લ્યુધની રક્ષાથી પોતાની રક્ષા, અને તેના પરાજયથી પોતાનો પરાજય માનતા હતા.

જ્યારે રાજાને પેરીમમાં કેદ કર્યો છે, એ વાત પ્રસિદ્ધ થઇ ગઈ, ત્યારે મમ્મત યૂરોપના રાજમિહામન ડોલના લાગ્યા. 'આસ્ટ્રીયાએ પ્રશીયાની સાથે મળીને તરત-જ ક્રાન્સપર આક્રમણ કર્યું પરિષદે પણ તા ૨૦ એપ્રિલ ૧૭૯૨ માં, ઉક્ત બંને ગળ્યોવિરુદ્ધ યુદ્ધની આગેવાણી પ્રકટ કરી, અને મી લા ફેયટ આદિ વીર નનાપતિઓની સેનાસહિત તેમની સાથે યુદ્ધના રણમાં ઉતરવાની તૈયારી કરી પ્રારભમાં તો ક્રાન્સની સેના મમ્મજૂમિમાં ટકી શકી નહિ, અને શત્રુઓના મોટા જૈન્યનો માર ખાતા ખાતા રાજધાની તરફ પાછી હડી આ વિજયથી શત્રુઓના મેનાપતિઓનો ઉત્સાહ બહુ વધી ગયો, અને ક્રાન્સ દેશને હવે પોતાના હાથમાં આવ્યો સમજીને, તે લોકોએ ક્રાન્મનિવાસીઓનું અપમાન કરી તેમને પ્રકટપણે ધમકાવવાનું શરૂ કર્યું પોતાતા ઢઢેરામાં તેમને હાઠ ખાધેલી જાતિતરીકે સંજો ધવામાં આવ્યા, અને તેના નામપર હુકમો કાઢવાનું શરૂ કર્યું વિદેશીઓના આ ગર્વયુક્ત વ્યવહારથી ક્રાન્સના પ્રત્યેક દેશભક્ત પુરુષોની નસોમાં નવું લોહી રેડાયું એક અન્યદેશીય સેનાપતિ ક્રાન્સ રાજ્યનું અપમાન કરે, એ ક્રાન્સ નિવાસીઓથી સહન થઇ શક્યું નહિ તેમના હૃદય આવેશથી ઉભરાવા લાગ્યા, અને એથી કોપાન્ધ થઇને તેમણે જે કંઇ કર્યું તે માદ કરતાં શરીરના રોમાચ ઉભા થયા વિના રહેતા નથી. 'સર્વ સાધારણ પ્રજાએ જ્યારે જોયું કે તેઓ શત્રુઓની સેનાને કંઈ પણ કરી શકે એમ નથી, ત્યારે તેમણે પોતાનો રોષ શત્રુઓના અદરખાનેના પક્ષપાતીઓ ઉપર કાઢવો શરૂ કર્યો ઇ સ ૧૭૯૨ ના ઓગસ્ટ માસની ૧૦ મી તારીખે, પેરીસના બજારોમાં એકત્રિત થએલા સર્વ પ્રાન્તોના લોકોએ રાજના નિવાસસ્થાન-પર હુમલો કર્યો, અને રાજના મમસ્ત રક્ષકોને મારી નાખ્યા આખરે રાજ્ય પોતાને નિરાશ્રિત અને એકલો પડેલો જોઇને પોતાના પરિવારસહિત નિયામક પરિષદના મકાનનો આશ્રય લીધો પરિષદે રાજને આશ્રય તો આપ્યો, પરંતુ કેટલાક સમયપર્યંત તેના સર્વ અધિકારોથી તેને વ્યુત કરીને કારાગૃહે નાખ્યો, અને શાસન સ્થાને ફરી બદલવાને માટે દેશના પ્રતિનિધિઓની વળી એક વિચા

રક્સલા બોલાવવામા આવી આ અરસામા શત્રુઓ પણ રાજધાનીથી પાસે આવી પહોંચ્યા લોકોનું જોશ આથી બમણું થઈ ગયું અને જે દૂરતા સાધારણ રીતે મરણીયા મનુષ્યમા દાખલ થાય છે, તેવી દૂરતા તેમનામા આવી ગઈ આ સમયે ત્યાંની સામાન્ય પ્રજાએ જે એક ધોર પાપ કર્યું હતું તે ઇતિહાસમા આજે સપ્ટેમ્બરના “ સર્વવધ ” ને નામે ઓળખાય છે.

સપ્ટેમ્બરનો હત્યાકાંડ રાજનૈતિક સસારના જીવનમા લોહીથી ખરડાયલો એક મહા દુષ્ટ પ્રસંગ છે એ સમયે આવેશથી અધ થયેલા પેરીસના જનસમૂહે જે ધોર કતલ ચલાવી હતી તે યાદ આવતા આજે પણ રોમાય ખડા થાય છે ! તે દિવસની ઘટનાએ આ સરસ રીતે સિદ્ધ કર્યું હતું કે, સાધારણ યોગ્યતાવાળા પરંતુ સામાન્ય પ્રજાને ભડકાવવાની શક્તિ ધારણ કરનારા પુરુષો સસારમા જેટલો ધોર અત્યાચાર કરાવવા ધોરે તેટલો કરાવી શકે છે “ મારા ” નામનો એક પત્રકાર, જેની જીભ આગ જેવી, અને જેનું હૃદય આગની ભટ્ટી સમાન હતું, તે પેરીસના લોકોને બહુજ બહેકાવતો ફરતો હતો ઉશ્કેરાયલા લોકોએ કુલીન કેદીઓને સર્વ કારાગૃહોમાથી કાઢી કાઢીને તેમનાં ગળાં કાપી નાખ્યા ! જેનાપર જરા પણ સંદેહ ઉત્પન્ન થયો કે તરતજ તેનું માથું ધડથી અલગ કરવામા આવતું ! એમ કહેવાય છે કે આ ધોર હત્યાકાંડમા ઓછામા ઓછાં ૧૪૦૦ મનુષ્યોને કાપી નાખવામા આવ્યાં હતાં હાલમા જેમ સ્વર્ગના નામપર દેવીઓને પશુઓનો ભોગ આપવામા આવે છે, તેવી રીતે સ્વતન્ત્રતા દેવીને નામે આ સર્વ સેકરો મનુષ્યોનો નિરર્થક વધ કરવામા આવ્યો હતો.

સપ્ટેમ્બરના આ હત્યાકાંડે, ક્રાન્સમાજ નહિ પરંતુ સમસ્ત યુરોપમા એક પ્રકારનો ત્રાસ ફેલાવી મૂક્યો ! વિદેશી રાજ્યોના સિદ્ધાંતનો મૂળભાથી શિથિલ થવા લાગ્યા ! બુદ્ધિમાન પુરુષોના હૃદયમા ક્રાન્તિમાટે ઘૂંચા ઉત્પન્ન થવા લાગી ક્રાન્સમા આ ખુનરેજીનું એ પરિણામ આવ્યું કે, રાજના પક્ષપાતીઓની સર્વ હિલચાલો એકદમ દબાઈ ગઈ, તેમની વૃત્તિઓ સર્વથા ભયભીત થઈ ગઈ, ચારે તરફ ખીભત્સ રસ વ્યાપી રહ્યો ! આ સર્વ જોઇને રાષ્ટ્રીય શાસકમલાના કંઈ એક સભાસદોને પણ આ ભયભરેલા રાજ્ય માટે ઘૂંચા ઉત્પન્ન થઈ !

આ ધોર હત્યાકાંડની પછી દેશની ભાવિ રાજસરચાને સ્થિર કરવાને માટે એક રાષ્ટ્રીય વિચારક સભા બોલાવવામા આવી અને નિયામક સભાને સમાપ્ત કરવામા આવી ઇ સ ૧૭૯૨ ની તા ૨૦ મી સપ્ટેમ્બરે વિચારકસભા સ્થાપન કરવામા આવી, અને તેણે ચાતુ પરિસ્થિતિપર વિચાર કરવા માડ્યો લાંબો વિચાર કર્યા પછી સભાએ નક્કી કર્યું કે ક્રાન્સમા પ્રજાતન્ત્રરાજ્યની સ્થાપના કરવી અને એકતન્ત્ર રાજ્યનો આજથી નાશ કરવો પ્રજાતન્ત્ર રાજ્યની સ્થાપનાના દિવસથી નવો સવત

શરૂ કરવામા આવ્યો. જેને લોકો “સ્વતંત્રતા” એ વર્ષ નામથી ઓળખવા લાગ્યા. ઉક્ત કાર્ય કર્યા પછી વિચારસભા એક વિશેષ ધોર કાર્ય કરવા તત્પર થઈ. ક્રાન્સના કેદી રાજ્યએ વચ્ચે એક વખત કેદમાંથી નીકળી જઈ ભાગી જવાની ચેષ્ટા કરી હતી, પરંતુ ક્રાન્સની બહાર જતા પૂર્વે તેને પકડવામા આવ્યો તેને પેરીમમા ફરી કેદ કરવામા આવ્યો હવે તેનું નશીબ તેની પાછળ ફરી વળ્યું પ્રથમ એ પ્રશ્ન ઉઠ્યો કે આ રાષ્ટ્રીય વિચારસભા રાજના અપરાધની તપાસ ચલાવી શકે કે નહિ? સભાએ પોતે એ બાબતમા નિશ્ચય કર્યો કે રાજપર કેસ ચલાવવાનો તથા તેનો ફેસલો આપવાનો સભાને અધિકાર છે તરતજ એક અધિકારીની માફક રાજને સભામાં ઉભો કરવામા આવ્યો, અને તેને કેટલાક પ્રશ્નો પણ પૂછવામા આવ્યા. રાજ તથા રાજના પક્ષપાતી વકીલોએ રાજને નિરપરાધી સિદ્ધ કરવાના અનેક પ્રયત્નો કર્યા રાજ્યએ ન્યાય તથા મનુષ્યપણાની માગણીથી સભાને અપીલ કરી પરંતુ આ વખતે ઉપચારસભા વિચારસભા નહોતી, પરંતુ ખાસ નમતિથી રચાયેલી અત્યાચારસભાનો નમુનો હતી મનુષ્યત્વ તથા ન્યાયનું નામસરખું પણ તે બાજુથી નહોતી, તેના મનથી તો તેનું મૃત્યુ સરખાયું જ હતું એથી ઉક્ત સભાએ એક લખાણ ચર્ચા પછી રાજને ફાંસીએ ચઢાવવાનો હુકમ કર્યો, અને તે પ્રમાણે તે સત્યપરાયણ પરંતુ નિર્જળ રાજ સોળમા દુઃખદાયક રીતે અત આવ્યો.

સપ્ટેમ્બરના હતાકાડનું દશ્ય જવા છતાં જે લોકો ક્રાન્તિના પક્ષપાતી હતા, તેમના દિલ પણ રાજનો આવા પ્રકારે થયેલો વધ સાંભળી વૃણિત થયા. ‘આવા ગ્લાનિ ઉત્પન્ન કરે એવા હૃદયભેદક બનાવથી પ્રત્યેક દયાળુ પુરુષોના હૃદયો ત્રાસી ગયા. ‘અનતકાળથી સ્થાપિત થયેલી રાજશક્તિની ચિંતા, ક્રાન્સફી રમશાન-ભૂમિમા ભસ્મીભૂત થતી જોઈને યુરોપના અનેક સામ્રાજ્યોના માત્ર શિથિલ થઈ ગયા. ‘સમસ્ત ક્રાન્સમાં ક્રાન્તિના માત્ર બેચારજ પક્ષપાતી રહી ગયા આ પ્રસંગને એક પ્રકારની દેવી સહાય સમજીને નાસી ગયેલા અમીર ઉમરાવોએ અન્ય રાજ્યોને પ્રોત્સાહિત કરીને નવીન સેનાના બળથી ક્રાન્તિને દાબી દેવાની કોશીશ કરવા માડી. ઈંગ્લેન્ડ, પ્રશિયા, ઓસ્ટ્રીયા, તથા અન્ય ઘણાં એક નાના રાજ્યોએ મળીને ક્રાન્સની રાજધાની પેરીસને તોળે કરવાનો તથા ક્રાન્તિના મૃત્યુ-દુઃખિ વગાડવાનો નિશ્ચય કર્યો બહારવાળાઓની આ વલણ જોઈને ક્રાન્સમાં રહેતા રાજકીય પક્ષના મનુષ્યોએ પણ પાછું પોતાનું માથું ઉચકવા માંડ્યું.

બહાર તથા અંદર બન્ને બાજુથી તોળે થયેલી ક્રાન્તિએ હવે પૂર્વથી પણ વધારે ભયંકર સ્વરૂપ ધારણ કર્યું. ‘સૌ કોઈને પોતાના શત્રુ દેખીને ચારે તરફથી નિરાશ થયેલા મનુષ્યની ‘શરીર પાત્યામિ વા કાર્ય સાધ્યામિ’ વાળી સાહસિક સ્થિતિ જેવી રીતે થઈ જાય છે, તેવી દશા ક્રાન્સની ક્રાન્તિની થઈ!

જ્યારે તેણે તો જાણ્યું કે, હવે આપણે માટે અચવાનો કોઇ ઉપાય નથી, તે વખતે તે બીજાનું લોહી ચૂસવામાં પાછી પાની કરે કે ? ચારે તરફનું આક્રમણ જોઇને ઉક્ત વિચારકસભાએ એ ઉપસલાએ નિયત કરી ક્રાન્સની અદરના રાજકીય પક્ષના અનુયાયીઓને દબાવવા માટે એક 'કાન્તિ-ન્યાયાલય' અને બહાગના પ્રકટ શત્રુઓને દબાવવા માટે 'લોકરક્ષક સભા' સ્થાપવામાં આવી કાન્તિ-ન્યાયાલય, ન્યાયાલય નહિ પરંતુ યમાલયજી હતું પાચ પાચ મીનીટમાં એક ગુન્હેગારના ગુન્હાઓને નિર્ણય કરવામાં આવેતા હતા ગુન્હેગારને રજુ કરતાની સાથે પ્રથમ એ પ્રશ્ન પૂછવામાં આવેતા હતા કે તમે કોઇ ખાનદાન-કુલીન માઆપના પુત્ર છો ? અર્થાત્ અમીરઉમરાવ કે સરદાર છો ? જવાબ મળતો કે " હા " એટલે તુરંતજ મુખ્ય જજજ ફેસલો આપેતા કે " ખસ છે-પૂરાવો મળી ચૂક્યો ફાસીએ ચઢાવો અને બીજો ગુન્હેગાર લાવો " ખસ આવી રીતેજ ગુન્હેગારના ભાગ્યનો રીઝ નિશ્ચય થઈ જતો, અને રોજ એવા સેકડા કહેવાતા ગુન્હેગારોને ફાસી દેવાતી !

ઉપર જણાવેલી બીજાસ લીલા કોઇ પણ અથ બની ગયેલા અત્યાચારી ગણના ત્રામદાયક નમુનારૂપ છે ! રાષ્ટ્રરૂપી સિંહ જલદી ક્રોધમાં આવેતા નથી, પરંતુ જ્યારે તે ક્રોધાયમાન થાય છે, ત્યારે સમસ્ત પાર્થિવ અને દિવ્ય શક્તિઓ એકત્ર થઈને કાર્ય કરે તોપણ તેને શાન્ત કરવો અશક્ય થઈ પડે છે એ સિંહનું તો ન રીસાવું-ન છેડાવું એજ ઉત્તમ છે તેને શાન્તિપૂર્વક પોતાની ઉત્તિ કરવા દેવી એજ ઠીક છે એક વખત પણ તેની ગતિને રોકા-એકવાર પણ તેની સ્વાભાવિક આલસા અડચણ નાઓ-કે તરતજ તે ક્રોધાયમાન બની જશે. રાષ્ટ્રોનો રાષ એ કંઈ જેવી તેવી વાત નથી રહેલા રાષ્ટ્રોના અત્યાચાર તથા તીવ્ર ચેષ્ટા સામે ગગનભેદી પર્વત તથા અત્યંત વિસ્તૃત સમુદ્ર પણ કંઈ ચીજ નથી એવા એકાદ રાષ્ટ્રની સામે એકત્ર થયેલા સૌ રાજ્યો કે રાજાઓ પણ તૂટી પડે છે એવે વખતે ગણના ક્રોધાગ્રમાં જે કંઈ પડ્યું તે નિઃશંક જ ભરમીભૂતજ થવાનું

સપ્ટેમ્બરના હાયાકાંડ તથા રાજવધના ધોર કુર્મથી વિચારકસભાના કંઈ એક નેતાઓ ખિન્ન થઈ ગયા અને આ અત્યાચારોથી ગભગાંધ ગયા તેમણે આ અત્યાચારો તથા નવીન ન્યાયાલય અને લોકરક્ષક ઉપસલાની વિરુદ્ધમાં પોતાનો અવાજ ઉઠાવ્યો ક્રોધાતુર થયેલા ગાંધે તથા પેરીસના અથ બનેલા જનસમૂહ-તેમના પ્રતિનિધિ રાખરપ્પેર આદિ કાન્તિના પરમ દળના નેતાઓએ આ નરમ પાટીને પોતાના સ્થાનથી પદચ્યુત કરી, અને એ પાટીના સમસ્ત નેતાઓને વીણી વીણીને ફાસીએ ચઢાવવામાં આવ્યા ! આવી રીતે અત્યાચારની મસ્તીમાં ચઢેલા રાષ્ટ્રની પાસે શાન્તિની વાત કેવળ અસંભવિત થઈ પડી હતી જેને તે વખતે 'ગિરાડ' પાટી કહેવામાં આવતી હતી તે નર્મદજી અસંભવિત કાર્ય હાથ ધરવાની કોશિશ

કરી, જેમ કરતા તેઓ પોતેજ અમામ થઈ ગયા । આ બધા માટે દૂષિત કોણ હતું ? આ સર્વ હત્યાઓનું પાપ કોને માથે ગણાય ? નિઃશયપણે એનો એજ જવાબ આપવો પડશે કે જેમના દમાણથી જેમના જીવનથી ક્રાન્તિનો આરભ થઈ તેણે આ ભયંકર રૂપ ધારણ કર્યું, તેઓજ આ પાપને માટે ખરેખરા જવાબદાર છે.

નર્મદળનો વિધ્વસ કરીને એ ગર્ભદળે પોતાનું અમાધત રાજ્ય શરૂ કર્યું ગર્ભ વિચારક સભાએ મૌથી પ્રથમ દુષ્ટ કાર્ય એ કર્યું કે તેણે રાણીને વધ કર્યો । અને તે પછી બીજું કાર્ય ક્રીશ્ચીયન ધર્મને હિંદી મૂકવાનું થયું । વિચારક સભાની આગ્રાથી ક્રીશ્ચીયન મંદિરોમાની મૂર્તિઓ કાઢી નાખવામાં આવી । સભાએ એટલું કર્યા પછી, જાણે હજીએ અધુરું રહ્યું હતું તે પેરીસના જનસમાજે પૂરું કર્યું । પાદરીઓએ પોતપોતાના પદના રાજનામા આપ્યા “ ક્રાન્સના પાર્થિવ રાજની સાથે સ્વર્ગના રાજનો પણ નાશ થશે જોઈએ ” એ વિચાર ચારે તરફ ફેલાઈ ગયો અને આ પ્રસંગ-આ વાતક ઘટના-અનતાની સાથે ક્રાન્તિનું લખાનકમા લખાનક તથા નીચમા નીચ સ્વરૂપ પ્રકટ થયું । ન્યા ક્રીશ્ચીયન દેવોની પૂજા થતી હતી ત્યાં તર્ક, ઋષિ અને સ્વતંત્રતાદેવી તથા સમાનતાદેવીની મૂર્તિઓ ચારે તરફ પૂજવા લાગી.

જે લોકો ઓછા ગરમ હતા, જેઓની કંઈક વૃત્તિ શાંતિ તરફ વળેલી હતી, અને જેઓ એમ સમજતા હતા કે હવે હાથ-ધણી હત્યાઓ થઈ ગઈ છે, તેઓના સંધિ ક્રાન્તિરૂપી વિકાળ રાક્ષસીની ઉદ્ભવ મૂર્તિ માટે જરૂર થઈ પડ્યા હતા સર્વ મન્યોને ફાંસીએ ચઢાવવા એ ગરમ વિચારના નેતાઓનું ત્રીજું પાપ-કર્મ હતું, વિચારકસભામાં આ વખતે અત્યંત ઉગ્ર વિચારના સભાસદો બાકી રહ્યા હતા જેમનામાં દયાનો લેશ પણ અંશ હતો, તેમને સર્વેને દેશદ્રોહી ગણીને ફાંસીએ ચઢાવવામાં આવ્યા, ઉક્ત બાકી રહેલા મહામહોનો નેતા રોબર્ટપેરે હતો જ્યારે મર્વે સામા થનારા મરી ગયા, ત્યારે તેણે (પ્રજા પામે) વિજય દિવસ મનાવ્યો પેરીસમાં તેની પ્રજા થવા લાગી-તે પોતાને ક્રાન્સનો રાજ સમજવા લાગ્યો.

અત્યાચારોની પરાક્રાંત થઈ ચૂકી, ‘ હવે શાન્તિ થવી જોઈએ ’ એવો અવાજ ચારે તરફ પાછો વ્રમવા લાગ્યો અમુક ભાગે મિવાય, હવે સર્વત્ર શાન્તિ તથા સ્થિરતાની ઇચ્છા પ્રકટ થવા લાગી મનુષ્યપ્રકૃત તો આખર મનુષ્યપ્રકૃતિજ છે, તે કંઈ સદેવ ગણસી સ્વરૂપ ધારણ કરતી નથી ચારે તરફ ઉલટી હાથે ઉડવા લાગી ક્રાન્તિકાર્યલય, લોકરક્ષકસભા, તથા વિચારકસભાના ગરમ નેતાઓ, લોકોમાં અગ્રિય થવા લાગ્યા. એ ઉલટી હાથેનું પ્રથમ પરિણામ એ આવ્યું કે ગર્ભદળના નેતા રોબર્ટપેરેની પણ એજ ગતિ થઈ, કે જે ગતિને એણે પોતાની પૂર્વના સેક્રેડ લોકોને પહોંચાડવા હતા ફરવાયથી બાજી બીજી પરિણામ એ આવ્યું કે, વિચારકસભાએ ‘ નવી સરકાર ’ નું એક બીજું ઓડું ઉછું કર્યું. જેમાં શાસનકાર્યમાં લોકસત્તાની અસર

પૂર્વેની સભાઓના જેટલી નહોતી આ નવીન સરઘાદારાશાસનનો મુખ્ય ભાર એક પ્રધાનમંડળને સોંપવામા આવ્યો, જેના પાંચ સભાસદો નિયત કરવામા આવ્યા, અને તેમને મદદ કરવા તથા તેમની શક્તિઓને મર્યાદિત કરવા માટે બીજી બે સભાઓ રચાપવામા આવી એકનું નામ 'પાયસોની સભા' અને બીજીનું નામ 'વહોની સભા' રાખવામા આવ્યું. ઉક્ત બંને સભાઓનો મુખ્ય એવો સ્થિર કરવામા આવ્યો કે, જેના વડે તે બંને એક બીજીને તથા પ્રધાનમંડળને પણ મર્યાદામા રાખે વિચારકસભાએ એ સાથે એ પણ નિશ્ચય કર્યો કે, નવી સ્થપાયેલી પ્રતિ નિધિ સભાના કે સભાસદો પૂર્વેની વ્યવસ્થાપકસભાઓના હોવા જોઈએ આ નવા ભૂતનો પડધો પડવાની સાથેજ, ફ્રેચ પ્રજામા નવી આગ દાખલ થઈ હવે લોકો કહેવા લાગ્યા કે વિચારકસભા વળી પાછી જૂના કે સભાસદોને નવા બધાર જુમા લઈને લય કરે ક્રાન્તિ ફેલાવવાની કોશીશ કરે છે. આ વાન કેલાતા તુરતજ પેરીસના જનમંદૂલે વિચારકસભાપર હુમલો કરવાનો નિશ્ચય કર્યો પેરીસની નજીકના બહારના લોકો પણ આ કાર્યમા મામેલ થયા, અને આશરે એ રો હજાર લોકોએ એકત્ર થઈને વિચારકસભાના મકાનપર હુમલો કર્યો.

- વિચારકસભાને આ ખમરો પહોંચતાની સાથેજ તેમા ભાગે બળભળાટ મચી ઉઠ્યો પહેલા તો સર્વે મલાસદો બહુજ ડરી ગયા, પરંતુ પાછળથી તેમણે નિશ્ચય કર્યો કે ગમે તેમ થાય તોપણ 'આપણે આપણી જગા છોડવી નહિ' અને સત્યને માટે પ્રાણ જાય તોપણ તેની પરવા કરવી નહિ વિચારકસભાએ પોતાની રક્ષા માટે સેનાપતિને બોલાવ્યો અને તુરત હાજર થયા કહ્યું મનાપતિ ગભરાયો તેણે કહ્યું કે "તેની સેના પેરીસનાજ લોકોપર હાથ ઉઠાવશે કે કેમ એ એક શંક છે. એથી તે અચારે તો તેનો આગ્રય લઈ શકે એમ નથી હા, એક સાધન છે અને તે એ કે હું કેર્સિકાના એક નવયુવકને જાણુ છું જો તે યુવક આ મમયે વિચારકસભાના રક્ષણમાટે તત્પર થાય તો કઈક બની શકે એમ છે એના સિવાય અમને આ લયથી બીજું કોઈ મચારી રોકે એમ નથી તે નવયુવકને તુરતજ બોલાવવામા આવ્યો તેણે વિચારકસભાની આજ્ઞા લઈને તેની રક્ષા કરવાનું પણ લીધું, અને થોડીએક સેના, ઘોડા તથા અગ્રોની મદાયતાથી ૮૦,૦૦૦ રાજ-દ્રોહીઓની મામે ઝપનાવ્યું આગે તરફ તેની તોપોના અવાજ મળળાવા લાગ્યા. એ સર્વે ભેરીનાફ વચ્ચે એજ એક શબ્દ મર્વના મુખમાથી નીકળતા હતો કે,-

નૅપોલિયન બોનાપાર્ટ

આ નવયુવક કોણ હતો? તેનું મંત્રિસ્તર જ્ઞાનત હવે પછીના પૃઠોમાથી મળશે.

સમ્રાટ નેપોલિયન ઇ સ ૧૮૧૫

નેપોલિયન ૧૪ વર્ષનો વિદ્યાર્થી

મહાન નેપોલિયન

एमनुं जीवनचरित्र

પ્રકરણ ૧ લું-બાલ્યાવસ્થા

ઈ૦ સ૦ ૧૭૬૯-૧૭૯૧

દેશના પુનરુદ્ધારને માટે નમુનેદાર માતાઓની જેટલી જરૂર છે તેટલી ખીલ કશાની નથી નેપોલિયન

ન્સ દેશમાં એક અપૂર્વ ભયાનક વાવાઝોડુ પ્રચડ વેગથી વાઘ રહ્યું છે, આખા દેશમાં ઘેર અધકાર છવાઈ રહ્યો છે, રાજ અને રાણીનો શિર-ચ્છેદ કરવામાં આવ્યો છે, અસખ્ય મનુષ્યોની કતલ થઈ છે, અને વ્યવહાર, નીતિ, અને કાયદાના બંધનો છિન્નહિન્ન થઈ ગયા છે સાગશ-મા સમગ્ર ક્રાન્સના સામાજિક પાયા મૂળમથથી હાકી ગયા છે, અને ધર્મ તથા ઈશ્વર બંને કેવળ ઉપહાસને પાત્ર બની રહ્યા છે પુરોહિત-વર્ગ પણ પદભ્રષ્ટ થઈ ગયો છે ભય કર અરાજકતાની હાડપિજર જેવી પૈશાચિક મૂર્તિ આ વાવાઝોડાની સાથે આખા દેશમાં તાડવ નૃત્ય કરતી ધૂમવા લાગી છે જ્ઞાનહીન જનસમૂહની હુટકાટ અને ખુનીવૃત્તિને લીધે આ પ્રમાણે ક્રાન્સ દેશે ભયાનક સ્થાનવું સ્વરૂપ ધારણ કરવાથી ત્યાં નિશ્ચિતપણે અને વિના હરકતે રહી શકાવું મુશ્કેલ થઈ પડ્યું છે નિર્ધન અને અસિક્ષિત લોકવર્ગ ઉપર ક્રાન્સના ઉમરાવ અને શ્રીમત વર્ગે લાંબા સમયથી જે કૂર અત્યાચાર ચલાવ્યા કર્યો હતો, તેને પરિણામે તે કચરામલા, હીણાયલા લોકવર્ગે અસાધારણ બળપૂર્વક ઉછાળા

માયો, અને તેઓ હવે પોતાના બળનો ઉપર કહ્યો તેવો ખરાબ ઉપયોગ કરવા લાગ્યા છે આમ કરીને તેઓ પોતાના સ્વદેશનોજ વિનાશ કરવા તમર થયા છે આ ભયાનક વાવાઝોડાને અથવા લોકવર્ગના બળવાન અબ્યુઝ્યાનને ઇતિહાસમા ફ્રેન્ચ રાજ્યવિસ્તર એવું નામ આપેલું છે

આ અરાજકતામાથી અને ચારે દિશાએ ફેલાયલા સ્વેચ્છાચારના પંજમાથી ફ્રાન્સનો ઉદ્ધાર કરનાર-નેને વિનાશના મુખમા ધસી જતો અટકાવીને ઉત્તતિને શિખરે બેમાડનાર અઘૌકિક પ્રતિભાશાળી મહાપુરુષ કોણ સામાન્ય પ્રજાવર્ગના હિતનું સરક્ષણ કરવા તત્પર થઈને તે અથે અસાધારણ વીરત્વ દર્શાવનાર, તેના પરાક્રમના પ્રભાવથી ફ્રાન્સ દેશની પ્રજામા નવજીવન પ્રેરનાર, તેમના રાધરમા વીરત્વનો સચાર કરનાર, તથા તેમને ક્ષાત્રમદ્ધથી ઉત્તેજિત કરીને આખા જગતની લડાયક પ્રજાઓમા સર્વશ્રેષ્ઠ સ્થાન અપાવનાર વીરપુરુષ કોણ ? તે વીર કેમરી નેપોલિયન બોનાપાર્ટ. સ્વદેશના કલ્યાણને માટે તેણે આત્મમલિદાન આપ્યું હતું-કદ પણ સ્વાર્થ તરફ તેણે દૃષ્ટિ કરી નથી. તેણે સામાન્ય પ્રજાવર્ગના અધિકારના રક્ષણ માટે જીવનપર્યંત યુદ્ધો કર્યા હતાં પણ પોતાનો અધિકાર જાળવી રાખવાને માટે તેણે કદિ આગળી પણ ઉચી કરી નથી માનવજાતિના સ્વભાવસિદ્ધ દોષો તેના ચારિત્ર્યમા પણ હશે, પરંતુ એટલું તો નિર્વિવાદ છે કે માહિત્યમા તેમજ ગણિતશાસ્ત્રના વિષયોમાં વિદ્યા નમાં તેમજ ફિલસૂફિમા, ઇતિહાસમા તેમજ વાંચ્યાતુર્યમા, યુદ્ધકૌશલ્યમા તેમજ રાજનીતિશાસ્ત્રમા આધુનિક યુગના મહાપુરુષોમા સર્વથી પ્રથમ ધ્યાન નેપોલિયનનું જ છે પ્રાચીન યુગના ગ્રેકોપીન મહાપુરુષો જેવા કે લુલિયસ સીઝર વગેરેની કક્ષામા નેપોલિયનને બેમાડીએ તો તેઓ બધા એની અસામાન્ય પ્રતિભા આગળ છેકજ નિસ્તેજ બની જાય છે તેનું નિષ્કલંક ચરિત્ર, તમામ વિષયોમા તેની પારંગિતા, તેની અચૂત જેવી મધુર છતાં પ્રતાપપૂર્ણ વાણી, તેનું અતોદિક વીરત્વ, તેની નિસ્વાર્થ સ્વદેશ સેવા-એ સર્વ લક્ષણો કે છે પણ તટસ્થ નિરીક્ષકને એકદમ મોહિત કરી દે છે અને તેની અસામાન્ય પ્રતિભાનું દર્શન કરાવે છે તેની આજસુધી જળવાઈ રહેલી કીર્તિ, તેના અસાધારણ સામર્થ્યની અત્યંત સ્પષ્ટ ભાષામા માફી આપી રહી છે તેની કક્ષામા ઉભો રહી શકે એવો એક પણ ઐતિહાસિક પુરૂષ અઘાપિ-પર્યંત બીજો કોઈ યુરોપમા થયો નથી દુર્દેશાએ પહોંચેલા દરેક દેશમાં નેપોલિયન પૂજનીય યર્થ પડ્યો છે તેનો એકે અવાજે આમાર માની રહેલી ફ્રાન્સની પ્રગ્નની માગણી સ્વીકારીને તે દેશનું ગજ્યતત્ર પોતાના હાથમા લીધા પછી સ્વદેશને ઉત્કર્ષ કરવા માટે તેણે પોતાની અસાધારણ રક્તિઓનો સદુપયોગ કરવામાં બાકી રાખ્યું ન હતું જે ફ્રાન્સ દેશમાથી ધર્મને દેશનિકાલ કરવામા આવ્યો હતો ત્યાં તેણે ઇશ્વરોપાસનાની પુન સ્થાપના કરી, અને એમ કરતાં કરતાં પોતાના દેશનું કલ્યાણ

માધવામાજ-એકલા સ્વદેરાનુ જ નહિ પણ મમત્ર યૂરોપનુ, સમત્ર પ્રજાવગનુ કદ્યાણુ સાધવાના મહાયજમાજ તેણે આખરે આત્મઅભિદાન આપ્યુ જો આ મહાન ઉદ્દેશના અદલામાં નેપોલિયને ક્રાન્ત દેશના સિદ્ધાસન ઉપરનો પોતાનો અધિકાર દબ કરવાનો પ્રયત્ન ન કર્યો હોત, તો કદાચ રૂશિઆની સર્વભક્ષી સત્તામાથી યૂરોપનુ રક્ષણ થવુંજ મુશ્કેલ થઈ પડ્યુ હોત, અને તેમ થતા યૂરોપના વિજ્ઞાનનો જે પ્રકાશ આજે આખા જગતને દેદીપ્યમાન કરે છે તે સમય કદાચ આવ્યોજ ન હોત !

પોતાના ઉચ્ચ પર્વતોનાં શિખરોરૂપી મન્તકરડે જાણે ભૂમધ્ય સમુદ્ર ઉપરથી આકાશને ઉચે દેલી દેતો હોય એવો ડુદરતની રમણીય શોભાવડે અલકૃત થએલો ડોર્મિકાનો દ્વીપ આજે પણ ભૂમધ્ય સમુદ્રને ખેડનાર નાવિકાના નેત્રને પ્રયેક સમયે પોતાના તરફ આકર્ષે છે એ દ્વીપ નેપોલિયનની જન્મભૂમિ તરફે ઇતિહાસમા પ્રસિદ્ધ થયો છે, અને જો કે સમયના જવાની સાથે નેપોલિયન અને તેનો ડોર્મિકાનાપ કાષ્ઠક જાખા થવા આવ્યા છે, તોપણ આજ દિનસુધી એ દ્વીપ તરફ છેક દૂર પ્રદેશોના લોકો પણ આકર્ષાય છે ! એક પિત્તળની તોપ હજી પણ ત્યાં અત્યત કાળજીપૂર્વક સાચવી રાખવામા અવી છે એ તોપ બાળક નેપોલિયનના વિનોદનુ માધન હતી તેનુ વજન આશરે ૩૦ શેગનુ છે એ દ્વીપના એન્જિનિયો રાફેગમા ઇ. સ. ૧૭૬૯ ની સાલમા ઓગસ્ટની ૧૫ મી તારીખે નેપોલિયનનો જન્મ થયો હતો આશ્ચર્યની વાત છે કે તેના જન્મ વખતે તેની માતાએ જે વસ્ત્ર ઓઢ્યુ હતુ તેના ઉપર કાલ્ચકા મહાન રણસંગ્રામના તથા તે સમયના વીર પુરુષોનાં ચિત્રો અકિત કરવા હતા અને તેથી કરીને નેપોલિયને આ મમારમા પ્રથમ જન્મ લેતાજ જે કાષ્ઠ જોયુ હોય તો ને હજી સમયથી ચિત્રોથી અગ્નિ થમેનુ વસ્ત્રજ હતુ તેની માતાનુ નામ લેટિસિયા ઝોલિની હતુ તે આખા ડોર્મિકા દોરની મહિલાઓમા મર્વથી ઓ મૉન્દર્યવાન, બુદ્ધિમતી અને સુશિક્ષત બાઈ હતી નેપો-લિયનના પિતાનુ નામ ચાર્લ્સ બોનાપાર્ટ હતુ તે એક અમલી બનદાન કુટુંબમા જન્મેલો, શરીરે દંબાવડો, પ્રનાપશાળી અને અત્યત મનોમજવાળો પુરુષ હતો. કુટુંબની અમલથી ચાલી આવેલી શ્રીમતાઈ વસાતી ચાલવાથી તેને પોતાના બુદ્ધિ-બળવડેજ પોતાનુ ભરણ પોષણ કરવાની જરૂર પડી હતી વકીલ તરીકે તેણે સારી ખ્યાતિ મેળવી હતી અને તેને આવક પણ તેના બહેણા કુટુંબને સારી રીતે પોથી શકે તેવી બહેણા થતી હતી અસલની ખાનદાનીને લીધે સમાજમા પણ તેને સારી પદવી પ્રાપ્ત થઈ હતી અને તેનુ મનોબળ, જે કાર્યનો પ્રસંગ આવતા કદિ પણ શિથિલ થતુ નહિ તેના વડે દેશમા નેત્રો વગવસીએ પણ ધણે હતો ચાર્લ્સ અને લેટિસિઆને મધા મળી તેર સતાન થયાં હતાં, જેમાનાં આઠ જીવ્યા હતા

ઇ. સ. ૧૭૬૭ ની સાલસુધી ડોર્મિકા એ ઇટાલીના તાબાનો દ્વીપ હતો અને

તેની ભાષા, તેની પ્રગટીય ભાવનાઓ તથા રીતરિવાજો તદ્દન ઇટાલિયનજ હતા. ૬૦ સં ૧૭૬૭ માં ફ્રેન્ચ સેનાએ આ પ્રદેશ ઉપર આક્રમણ કર્યું અને ફેટલાક ખૂનખાર યુદ્ધો પછી ત્યાંના વતનીઓને ક્રાન્સના આધિપત્યને તાબે થવું પડ્યું જે વખતે ડૉર્સિકાની સ્વાધીનતામાટેના યુદ્ધોમાં તેના પુત્રોનું ખૂન રેડાતું હતું, તે વખતે આર્લ્સને પરપુરે થોડોજ સમય થયો હતો અને તેને એકજ પુત્ર જોડોજ હતો સ્વ દેશસેવાથી પ્રેરાઈને તેણે એકદમ વકીલાતના ધધાને બાળુએ મૂકી સમશીર લીધી અને જનરલ પાઓલિના સૈન્યમાં શામિલ થયો લેટિશિયા તે વખતે ગર્ભવતી હતી અને તેને છેલ્લા દિવસ જતા હતા, છતાં યુદ્ધના અને પરાજયના બાગિક પ્રસંગોમાં પણ તે પોતાના પતિ સાથેજ રહીને પતિના લશ્કરની સાથે તે ધણીવાર થોડા ઉપર લાગી, જોખમભરેલી મજલો કરતી હતી તેની પ્રસૂતિનો સમય પાસે આવતા તે 'એન્જેલિયા' માં આવીને રહી યુદ્ધ પણ તે સમયે પર થયું હતું અને ડૉર્સિકા ઇટાલિયન મટીને ક્રાન્સના તાબાનો પ્રદેશ ગણાવા લાગ્યો હતો જે નેપોલિયન બેજ મહિના પહેલો જન્મ્યો હોત તો તો તે જન્મથી ફ્રેન્ચ ન ગણાતા ઇટાલિયનજ ગણાત.

નેપોલિયનના જન્મ પછી તેનો પિતા ધણી વર્ષ જીવ્યો નહિ આ બનાવથી તેની માતાના શિર ઉપર આઠ બાળકના પોષણ અને શિક્ષણની જવાબદારી આવી પડી તેની પાસે દ્રવ્ય તો થોડુંજ હતું પણ આ મુશ્કેલ કામને મારી રીતે પહોંચી વળે તેવું અગાધ મનોબળ અને દૃઢ ચારિત્ર્ય તેની પાસે હતા જનારે ક્રાન્સના રાજ્યએ ડૉર્સિકા ઉપર આક્રમણ કર્યું ત્યારે તેના પિતાએ તથા બીજા દેશભક્તોએ એકત્ર થઈને સ્વદેશની સ્વતંત્રતા રક્ષણમાટે કેવાં કેવાં યુદ્ધો કર્યા હતા, તેની વાતો તે પોતાના પુત્રને કહેતી, તેમજ નેપોલિયન ગર્ભમાં હતો તે વખતે પોતે થોડે બેસીને એક પર્વતથી બીજા પર્વત ઉપર અને એક જગલમાંથી બીજા જગલમાં પોતાના પ્રિય પતિની સાથે કુચ કરતી હતી તેનું વર્ણન પણ તે પોતાના પુત્રની આગળ કરતી બાળક નેપોલિયનનું હૃદય આની વાતો સાંભળીને વીરરમથી ભરપૂર થઈ જતું આ પ્રમાણે ગર્ભની તેમજ બચપણની અવસ્થામાંજ તેના હૃદયમાં ક્ષાત્રગુણના બીજ વગાઈ ચૂક્યા હતા.

નેપોલિયન હમેશા પોતાની માતા તરફ અત્યંત માન અને પ્રેમની દૃષ્ટિથી જોતો. તે વારવાર કહેતો કે અમારું કુટુંબ જે ઉન્નત દશાએ પહોંચી શક્યું તે તેણે અમને આપેલી શારીરિક, માનસિક અને નૈતિક કેળવણીને લીધેજ છે આ આભારની લાગ-ણીની અસર તેના હૃદય ઉપર એટલી ઉડી હતી કે તે ધણીવાર કહેતો કે 'બાળકને સારો વા માડો બનાવવાનું કામ ધણું ખરું તેની માતાનુંજ છે' ક્રાન્સમાં તેને કાદક સત્તા મળતા તેણે પહેલું કામ એ કર્યું કે દ્રવ્યથી જે જે પ્રકારનાં મુખ અને આરામનાં સાધનો મળી શકે તે પોતાની માતાને આપવામાં તેણે જરા પણ કચાશ

રાખી નહિ, અને જ્યારે રાત્રસતુ રાત્રત્ર નેના હાથમા આવુ ત્યારે સ્ત્રી કળવ-
હીનો બહેનો ફેલાવો કરવા માટે તેણે તરતજ આપતા ઉપાયો લીધા ને કહેતો કે
ક્રાન્ત દેશના પુનરુદ્ધારમાટે જેટલી જરૂર નમુનેદાર માતાઓની છે તેટલી
બીજા કુશાની નથી

નેપોલિયનને બધા મળીને સાત લાખબેન હતા તેમના નામ અને જન્મસાલ
નીચે પ્રમાણે છે (૧) જોર્જ ૧૭૬૮ (૨) નેપોલિયન ૧૭૬૯ (૩) લુશિયેન ૧૭૭૫
(૪) ઇલીઝા ૧૭૭૭ (૫) જમ ૧૭૭૮ (૬) પૌલિન ૧૭૮૦ (૭) કરોલિન ૧૭૮૨ (૮)
જેરોમિ ૧૭૮૪

નેપોલિયન નાનપણમા બાળકને ચોગ્ય પ્રકૃષ્ટતાવિનાનો અને એકાતપ્રિય હતો
તેને પોતાની વયના છોકરા જોડે રમવુ ગમતુ નહિ જ્યારે તેના ભાઈ બહેનો
આનંદોન્મત બનીને કીકીઆરીઓથી બગીચો, વરતુ આગણુ અને આકાશ ગજવી
મૂકતા ચારે દિશાએ દોડાદોડ કરી મૂકતા, ત્યારે નેપોલિયન એકાનમા કાંઈક ઉડા
વિચારમા નિમગ્ન જણાતો તેના માર્ગમા સહજ પણુ વિધન આવે તે તેનાથી સહન
થઈ શકતુ નહિ તેનો નવભાવ એવો વ્વાહિમાની હતો કે કોઈપણ પ્રકારની શિક્ષાના
ભયથી તે નમ્યુ આપતો નહિ એક દિવસ બીજા એક છોકરાના અપગધને માટે
તેને શિક્ષા કરવામા આવી ત્રણ ત્રણ દિવસસુધી તેણે શિક્ષા સહન કરી પણુ ગુન્હે-
ગાર છોકરાનુ નામ તેણે પોતાને મોટેથી પ્રકટ કર્યું નહિ પાંચ વર્ષની વયે તેને
નિરાળે બેસાડવામા આવ્યો હતો, અને દશ વર્ષની ઉંમરે તે લશ્કરી શાળામાં દાખલ
થયો આ વાતને ચાલીશ વર્ષ વીત્યા પછી નેપોલિયને આ પ્રસંગવિષે કહ્યું હતુ કે
મારી માનાથી વિખૂટા પડતી વખતે જે મનોબળ મને થઈ હતી તેનુ મને હજી
પણુ વિસ્મરણ થયુ નથી

લશ્કરી પાઠશાળાના ધનવાન અને ઉમરાવ કુટુંબોના છોકરાઓ નેપોલિયનનો
ટાપટીપ વગરનો અને સાદો પોશાક જોઈને તેની અવગત કરતા તેમને શી ખમર કે આ
સાદા કપડાવાળો છોકરો આગળ જતા દેશમાથી જન્મપ્રાપ્ત અમીરીને હાંકી કહાડી
લાયકાતથી ઉત્પન્ન થની અમીરીને તેનુ સ્થાન આપશે ।

નેપોલિયન તે છોકરાઓ માથે ઝાઝો ભળતો નહિ તે હમેશા પોતાનાં પુસ્તકો
અને નકશાઓમાજ મશગૂલ રહેતો હતો થોડા સમયમાજ તે પોતાની પ્રતિભાવડે
વિદ્યાશયના ગણુગારરૂપ નીવડયો અને ત્યાના તમામ વિદ્યાર્થીઓમાં પહેલુ સ્થાન
પામ્યો ત્યાર પછી તેના નાના પ્રકારના ગુણથી આકર્ષાઈને બધા વિદ્યાર્થીઓ તેના
પ્રત્યે માનની નજરથી જોવા લાગ્યા ગણિત, ઇતિહાસ, વિજ્ઞાન, સાહિત્ય તમામ
વિષયોમા તેણે એવી નિપુણતા મેળવી કે અલ્પ સમયમાજ તે પોતાના વિદ્યાશયને
ગર્વ ઉત્પન્ન કરાવે એવા એક બૂપણરૂપ મનાવા લાગ્યો એ અરસામા તેણે પોતાની

મતાને એક પત્ર લખ્યો હતો તેમા એક ઠેકાણે એવું લખ્યું હતું કે ' કમ્મરે તસવર અને ગજવામા * હોમર રાખીને હું જગતમાં મારો રસ્તો કાપી કહાડીશ "

તે કદિ રમવામા વખત ગાળતો નહિ અવકાશનો વખત પણ તે પુસ્તકશાળામા જઈને અભ્યાસમાજ ગાળતો જે દિવસે તે કાંઈ પણ નવું ન શીખવા પામ્યો હોય તે દિવસે તે પોતાના મનથી ધણો પસ્તાતો હતો આ સમયે પ્યુટાર્કના જીવનચરિત્રોનો અભ્યાસ તે એવો તો એકાગ્રચિત્તે કરતો કે ગ્રીસ અને રોમન મહારાજ્યના આગેવાન પુરુષો, તેમના વીરરસપૂર્ણ પરાક્રમે તેમજ મોટા મોટા સામ્રાજ્યોના અભ્યુદય અને અધ પાતવિષેના ચિંતનમા તે ગરકાવ થઇ જતો મનને વશ કરવાના અભ્યાસથી તેણે મનોનિગ્રહનો ગુણ પણ એટલે દરજ્જે કેળવ્યો હતો કે અચરામા અચરા વિષયને પણ તે એકાગ્રતાના પ્રભાવથી સહેલા બનાવી શકતો એક વખત ગણિતનો ધણોજ કડિન પ્રશ્ન તેના શિક્ષકે વર્ગ આગળ મૂક્યો અને તેના ઉત્તર શોધી કહાડવા માટે નેપોલિયને બોલેર કલાકસુધી પોતાના ઓરડામા બેસીને લાગલાગટ વિચાર કર્યો હતો લાગલાગટ ધણુજ લામા સમયસુધી શારીરિક અને માનસિક પરિશ્રમ સહન કરવાની અદ્ભુત શક્તિ એ તેની મુખ્ય ખાસિયત હતી અને તે તેની લવિષ્યની જિંદગીમા પણ કાયમ રહી હતી વળી તે અત્યંત નીતિપરાયણ અને આસ્તિક હતો

૪૦ સં ૧૭૮૪ ના શિયાળામા યુરોપમા સર્વત્ર યરફના થર જમી જવાથી ખેતરોમા ફરવનું તથા ગમવાનું બધું થઇ જવાથી ક્ષિયેનની લશ્કરી પાઠશાળાના વિદ્યાર્થીઓ વિચાર કરવા લાગ્યા કે કંઈ જાતની રમત રમીને આનંદ અને વ્યાયામ મેળવવા કે જેથી શરીરના આરોગ્યમા વૃદ્ધિ થાય અસામાન્ય સુદ્ધિવાન નેપોલિયને આ વખતે એટ નવીજ જાતની રમત શોધી કહાડી ખેતરોમા જામેલા યરફના ઢગલાઓને એકત્ર કરીને તે વડે યરફના કોટકિલ્લા બાંધવાની તેણે પોતાના સોમતીઓને સૂચના કરી. મિલ્લા બાંધવાને લગતું ગણિતશાસ્ત્ર તથા બીજા એ કાર્યને લગતા વિષયોનો નેપોલિયને એવો તો સરસ અભ્યાસ કર્યો હતો, કે તેની દેખરેખ અને સલાહ મુજબ વિદ્યાર્થીઓએ બાંધેલા યરફના કોટકિલ્લા અને ધુરજ વગેરેની રચના જોઇને મૈનિક વિદ્યાલયના મુખ્ય શિક્ષકોને પણ તેની અદ્ભુત સુદ્ધિ અને પ્રતિભાની એકંદે અવાજે પ્રશ્નસા કર્યા વગર ચાલ્યું નહિ કોટકિલ્લા બંધાઇ રહ્યા પછી વિદ્યાલયના વિદ્યાર્થીઓના નેપોલિયને બે પક્ષ બનાવ્યા એક પક્ષને માથે તે કિલ્લા ઉપર હુમલો કરવાનું અને બીજા પક્ષને માથે તેનો બચાવ કરવાનું કામ હતું નેપો

* પ્રાચીન ગ્રીક વીરોના ઇતિહાસરૂપ ઇલિયડ નામક મહાકાવ્યનો કર્તા જગતના મહાકવિઓમા તેની ગણના થાય છે

લિયન પોતે બેઉ પક્ષનો નેતા બનીને કોઈવાર હુમલો કરનાર પક્ષને ઉત્માહ આપતો તો બીજી વાર સરક્ષક પક્ષને શરૂ ચડાવતો આ પ્રમાણે કેટલાક અકવાડીઆમુઘી તેવના ગોળાને ઠેકાણે બરફના ગોળાથી કૃત્રિમ યુદ્ધ ચાલ્યું અને આ યુદ્ધમાં વજ્રા છોકરાઓને બરફના ગોળાઓથી થોડી ઘણી ધન પથ્ર ચઢ હતી આ યુદ્ધ પ્રસંગે એકવાર એક છોકરાએ મેનાપનિ નેપોલિયને કરેલી આજ્ઞાનું પાલન કર્યું નહિ તે ઉપરથી નેપોલિયને તેજ ધડીએ તેને બરફના ગોળાનો એવો તો સખ્ત પ્રહાર કર્યો કે તે ભોયપર ગમડી પડ્યો અને તે પ્રહારની નિશાની તેના શરીર ઉપર ને જીએ ત્યામુધી રહી '.

નેપોલિયનના ચરિત્રનું મહત્ત્વ સારી રીતે સમજી લેવાને માટે તેના બાળપણના થોડાક પ્રસંગોનો ઉલ્લેખ કરીશું સમય જતાં જ્યારે એજ નેપોલિયન ક્રાન્સ દેશનો સાર્વભૌમ સમ્રાટ બન્યો, ત્યારે બચપણમાં જેને તેણે બરફના ગોળાનો માર માર્યો હતો તે મિચારો દારિદ્ર્યના પળમાં સપડાઈને તેમથી છૂટવાની લાલસાથી શહેનશાહ નેપોલિયનને મળવાને આવી ઉભો નેપોલિયન તેનું નામ બૂલી ગયો હતો તેથી તેણે પોતાના હમ્બૂરીને કહ્યું કે ' આવનારને પૂછો કે નાનપણના સમયની યાદગીરી તાજી કરી આપે એવો કોઈ પ્રમથ તું કહી શકીશ ? '

હમ્બૂરી જવાબ લાવ્યો કે મળવા આવનાર માણુમ કહે છે કે " મારા કપાળ ઉપર આ ઉડા પ્રહારની નિશાની છે તે પ્રહાર મને શહેનશાહ પોતે કર્યો હતો " નેપોલિયન તે સાંભળીને હસ્યો અને બોલ્યો, " ખરી વાત છે મે મારેલા બરફના ગોળાની એ નિશાની છે તેને જલ્દી તેડી લાવો " તે દીન, કમાલ પુરુષને શહેનશાહ નેપોલિયનની પાસે હાજર કરવામાં આવ્યો અને તેજ ધડિએ તેની તમામ મન-કામનાઓ પૂર્ણ થઈ ગઈ.

નેપોલિયનના અક્ષર ધણુજ ખરાબ હતા જ્યારે તે શહેનશાહ થયો ત્યારે ક્ષિયેન શહેરના વિદ્યાલયનો અક્ષર શીખવનાર ગરીબ માસ્તર તેની આગળ હાજર થયો અને સારી નોકરીને માટે પ્રાર્થના કરી શહેનશાહ નેપોલિયને કૃત્રિમ ક્રોધ કરીને મળીર અવાજે તેને કહ્યું, ' આપ મારા શિક્ષક હતા છતાં મારા અક્ષર તરફ આપે તે વખતે જરા પણ લક્ષ આપ્યું ન હતું આ જોસેફાઈનને પૂછી જુઓ કે મારા અક્ષર કેવા ખરાબ છે ' " આ વચન સાંભળીને જોસેફાઈને પોતાની મે'હક ચતુરાઈથી મનોહર હાસ્ય કરીને જવાબ આપ્યો " માસ્તર સાહેબ ! શહેનશાહના પત્રો ધણુજ રમણીય છે " આ સાક્ષી સાંભળીને નેપોલિયન હસી પડ્યો અને તે શિક્ષકે પોતાનું બાકીનું જીવન સુખચેનમાં ગુળથું.

નેપોલિયન ક્ષિયેનની પાઠશાળામાં બણતો હતો તે વાતને ધણુ વર્ષ વીતી ગયા પછી જ્યારે સમગ્ર યુરોપની પ્રજાઓ સમ્રાટ નેપોલીયનને કચરી નાખવા માટે યુદ્ધની

તૈયારી કરવા લાગી હતી, તે વખતે એજ સ્થિતિ શહેરના મેદાનોમા જ્યાં તેણે પોતાના જીવનના પ્રભાતમાં ખરફના કાટકિલાની રચના કરીને ખરફના ગોળાવડે કૃત્રિમ યુદ્ધ કર્યું હતું, ત્યાં-ને પોતાના જીવનની આખરની ધડીએ ખરેખરી તોપો અને દારૂગોળાઓ લઈને તૈયાર થઈ ઉભો હતો. આવે અશ્વિને પ્રમગે પશુ તેને નાનપણની એક વાત યાદ આવી ગઈ તેણે એક ડોશીને શોધી કહડાવીને તેની મુઠાકાત લીધી નેપોલિયન જ્યારે લખતો હતો ત્યારે તે સ્ત્રી પાસે તે દૂધ તથા ફળ વેચાતાં લેતો શહેનશાહ નેપોલિયને તેને પૂછ્યું કે 'બોનાપાર્ટ' નામનો ૧૬ ડોકરો તને યાદ છે? તે અહિંની નિશાળમા લખતો હતો.'

ડોશી—હા, ખરાખર યાદ છે

શહેનશાહ—તેણે તારી પાસેથી જે કાંઈ લીધું હતું તેના પૂરેપૂરા પૈસા તને આપ્યા હતા કે ?

ડોશી—હા, પૂરેપૂરા પૈસા આપતો એટલુંજ નહિ પણ ખીજા ડોકરોઓ માલ લઈને મને છેતરવાનો વિચાર કરતા તેમની પાસેથી પણ તે મને પૈસા અપાવતો

શહેનશાહ—કદાચ તે થોડાક માસની મિન આપવી ભૂલી ગયો હશે આ સોના મહોરની કાચળા હુ તને આપુ છું અને જો મારે તારે કાંઈક દેવું રહી ગયું હોય તો આજે હુ તે ચૂકવું છું

ત્યાર પછી શહેનશાહે પોતાના મોગલીઓનું ધ્યાન એક ઝાડ તરફ દોર્યું અને કહ્યું કે "નાનપણમા આ ઝાડ નીચે બેસીને અત્યંત આનંદમહિન "જેઝમલેમ ડીલીવરલ" નામનું પુસ્તક હુ વાચતો હતો કેટલી બધી વાર ઉનાળામા માંજને સમયે આ ઝાડ તળે બેસીને પેલા દૂરના ગામડાના દેવળના ઘટના ટકારા હુ સાંભળતો અને અપાર આનંદ અનુભવતો " આ પ્રમાણે નાનપણના સુખમય સમયો તાજ કરનાર દશ્યોની ખિન્ન મનથી રજા લઈને શહેનશાહ ત્યાંથી પાછો ફર્યો અને ધૂમાડો તથા સર્વસહારક ગોળાઓનો વરસાદ વરસાવતી તોપોથી છવાયલા, યુદ્ધનિનાદથી ગાજી રહેલા રણક્ષેત્રમાં અદશ્ય થઈ ગયો.

સ્થિતિના વિદ્યાલયમા નેપોલિયન પાંચ વરસમુધી ભણ્યો હતો રજાઓમા ને ડોસિંકા જતો અને ત્યાંના પર્વતો તથા ખીણોમા પરિભ્રમણ કરીને બેડુતોને મોટેથી ફ્રાન્સે ડોસિંકા ઉપર આક્રમણ કર્યું તેને લગતી વાતો સાંભળવામા કાળ વ્યતીત કરતો આટલી નાની વયમા પણ નેપોલિયને પોતાના યુલ્લુનું એવું ચોક્કસ દર્શન કરાવ્યું હતું કે ડોસિંકાના સુપ્રસિદ્ધ, વયોવૃદ્ધ ચોક્કા પાઓલિએ નેને કહ્યું કે "ઓ નેપોલિયન ! તું આજના માણસો સાથે જરાએ મળતો આવતો નથી ! પ્યુટાર્કે વર્ણવેલા પ્રચીન વીર પુરુષો સાથે તું આખેલું મળતો આવે છે !

નેપોલિયન જ્યારે સ્થિતિના મૈનિક વિદ્યાલયમા લખતો હતો ત્યારે એક પરીક્ષા

વખતે પોતાના જવાબમાં તેણે પ્રભસત્તાક રાજ્યના પક્ષમાં કાષ્ઠક લખ્યું હતું, અને એક રાજ્યને હાથે ચાલતી શાસનપદ્ધતિને વખોડી કહાડી હતી અને માટે તેના શિક્ષકે તેને ધણો મખત કપડો આપ્યો હતો અને તેણે લખેલા કાગળોને બાળી નાખવાની આજ્ઞા કરી હતી ત્યારપછી ધણે વર્ષે જ્યારે નેપોલિયન ક્રાન્તિના સાત્રાજ્યનો 'ફર્સ્ટ કોન્સલ' નીમાયો ત્યારે તેણે પોતાના જૂના શિક્ષકને મળવા બોલાવ્યો જ્યારે ને શિક્ષક તેની આગળ હાજર થયો ત્યારે તેને યોગ્ય આદરમાન આપ્યું પણ વાત ચીત પૂરી થયા પછી નેપોલિયને તેને કહ્યું, કે પેલા કાગળો બાળી નાખવામાં આયા ત્યારથી આજસુધીમાં જમાનો ધણો બદલાઈ ગયો છે ત્યારપછી પોતાના નાના ભાઈ જેરોમિને એજ શિક્ષકના હાથમાં સોંપવામાં આવ્યો.

ને મમયે ક્રાન્તિમાં ખાર પ્રાતિહ યુદ્ધવિઘલયો હતા અને તે પ્રત્યેક વિદ્યાલય માથી દર વર્ષે સાંત્વના સાગ ત્રણ વિદ્યાર્થીઓને પારિસના મુખ્ય યુદ્ધવિદ્યાલયમાં મોકલવામાં આવતા આ નિયમ પ્રમાણે નેપોલિયનને પદર વર્ષની ઉંમરે સ્પિયેનના વિદ્યાલયમાંથી પાગિમના યુદ્ધવિદ્યાલયમાં મોકલવામાં આવ્યો આ વિદ્યાલયમાં કુળવાન લોકોના છોકરાઓનેજ દાખલ કરવામાં આવતા તેમના યોગની ખરદસ્ત લેવા માટે, તેમના હથિયાળ સ્વચ્છ રાખવા માટે તથા એવા એવા બીજા પરચુરણ કામ માટે દરેકને નોકર આપવામાં આવતા, અને વિદ્યાર્થીઓ અત્યંત સુવાળી તળાઈઓ ઉપર સ્થપે તથા સ્વાદિષ્ટ ભોજન જમાને સપર્શુ એશઆગમવાળું જીવન ગુજરતા પદર વર્ષની વયનો એવો કોણ છોકરો હોય કે જેને ઉપર કહ્યા એવા સુખના સાધનો પ્રિય ન હોય ? પણ નેપોલિયન આ વિદ્યાલયમાં જીવનનો કદો શત્રુ હતા તેણે ત્યાંના ગવર્નર ઉપર જવજત લાપામાં એક અરજ પત્ર લખી મોકલ્યો કે "સૈનિક વિદ્યાલયમાં નોકરો રાખવાનો રિવાજ રદ કરવાની જરૂર છે યોગની માવજત, હથિયાર માફ કરવા, અને એવા બીજા નાના પ્રકારના કામ જે હમણાં નોકરો પાસે કગવવામાં આવે છે ને કામ જતેજ કરવાની વિદ્યાર્થીઓને ફરજ પાડતી જોઈએ ખોનાકની ખામતમાં તથા બીજા શારીરિક પરિશ્રમ સહન કરવાની ખામતમાં વિદ્યાર્થીઓને અત્યારથીજ માદા અને શ્રમસહિષ્ણુ બનાવવામાં નહિ આવે તો યુદ્ધ સમયે પડતી મુશીમનો, અને તનતોડ મહેનત તેઓ કેવી રીતે સહન કરી શકશે ?" ભવિષ્યમાં નેપોલિયને પોતે ફ્રાન્કેનબર્ગ શહેરમાં સ્થાપેલી યુદ્ધ પાઠશાળામાં ઉપર કહેલા તેવોજ નિયમ રાખ્યો હતો એ વિદ્યાલય પોતાનું કામ ઉત્તમ રીતે ખળવડું હતું અને લોકોમાં પણ તેની પ્રશંસા થતી હતી ભવિષ્યમાં નેપોલિયને અસાધારણ લોકપ્રિયતા સપાદન કરી હતી તેનું મુખ્ય કારણ એ હતું કે પોતે કરી ન શકે એવું કોઈ પણ કામ કરવાની તે બીજાને આજ્ઞા કરતો નહિ, અને પોતે હામ બીડી ન શકે એવા જોખમમાં ઉતરવાને તે કદિ પણ

પોતાના તામાના અમલદારોને મોકલતો નહિ

એક દિવસ અમુક ઉત્સવને પ્રસંગે નાનો નેપોલિયન માર્સેલ્સ ગયો હતો ત્યાં માજની રમણીય વેળાએ ધણી યુવાનો અને યુવતીઓ ઉત્તમ વસ્ત્રાલંકાર પહેરીને આનંદપૂર્વક નૃત્ય કરતા હતા તેમણે નેપોલિયનને તેમના આનંદોત્સવમાં જોડવાનું નિમત્રણ કર્યું તે ઉપરથી તેણે સખ્ત ભાષામાં જવાબ આપ્યો “નામ્યા ક્ષ્માથી કદિ મનુષ્યત્વ આવતું નથી” ખરૂં જોતા નૃત્ય તથા ખીજા વિનોદને તે છેવટ સુધી ધિક્કારતો હતો.

નેપોલિયન ન્યારે સોળ વર્ષનો થયો તેવામાં તેના પિતાનો દેહાંત થયો એજ વર્ષમાં તેને મૈનિઝ વિભાગમાં સહકારી લેફ્ટેનન્ટની જગ્યા પ્રાપ્ત થઈ એ અરસામાં તે એકવાર સખ્ત મદવાડનો ભોગ થઈ પડ્યો તેની આર્થિક સ્થિતિ પણ સારી ન હતી, અને પરદેશમાં એક વીથીના સૌથી ઉપલા કાતરીઆમાં-શરીરે વ્યાધિગ્રસ્ત અને પૈમે ખાલી હોવાથી વણી દયાજનક હાલતમાં આવી પડ્યો હતો એક સહદય આપના સાંભળવામાં આ વાત આવતા તેણે પરોપકારવૃત્તિથી પ્રેરાઈને નેપોલિયનની મેવાચકારી કરી તેને સાંભળે કર્યો પાછગથી ધણે વર્ષે ન્યારે ફ્રાન્સની પ્રજાએ કૃતઘતાપૂર્વક નેપોલિયનને રાજમુકુટ અર્પણ કર્યો ત્યારે આ સ્ત્રીએ તેના ઉપર અભિનંદનનો પત્ર લખીને પોતાનો હર્ષ પ્રદર્શિત કર્યો તેની સાથે પોતાનું જીવન દારિદ્ર્ય અને વિપત્તિને લીધે અધકારમય બની ગયું હતું તેના પણ તેણે ઇસારો કર્યો હતો આ પત્ર વાચતાની સાથેજ શહેનશાહ નેપોલિયને તે આપને ૧૦૦૦૦ ફ્રાન્કનો ચેક મોકલી દીધો અને લખ્યું કે ભવિષ્યમાં પણ તમે જે કંઈ માગણી કરશો તે હું પૂરી કર્યા વગર રહીશ નહિ

- આટલી નાની વયે પણ નેપોલિયને પોતાના મનોહર સભાપણુ, સાધુતા, અવિરત પરિશ્રમ, અને અનેક વિષયોમાં પારદર્શિતા વગેરે ગુણોવડે પારિસનાં સ્ત્રીપુરુષોનો પ્રેમ સપાદન કરી લીધો અને ત્યાંના પહેલી પકિતના અમલદારો, પડિનો અને સન્નારીઓનું લક્ષ તેના તરફ ખેંચાયું નેપોલિયને આગળ ચાલતા જે પ્રસિદ્ધિ મેળવી છે તે કંઈ આકસ્મિક કે કોઈ દૈવી ઘટનાના પરિણામે નથી મેળવી અસાધારણ ગુણસમૂહ અને આત્મચેષ્ટાના પ્રભાવવડેજ તે જગતના ઇતિહાસમાં સર્વોત્તમ સ્થાન મેળવી શક્યો છે યુદ્ધક્ષેત્રમાં તે જેવો અદિતીય હતો તેવોજ તે મત્રણામદિર (કમિનેટ) માં હતો જે તેણે સાહિત્યનો વિષય પોતાનો કર્યો હોત તો તેમાં પણ તે સાહિત્ય-સમ્રાટનું પદ પ્રાપ્ત કર્યા વગર ગ્રહેત નહિ જે જાહેરનામાં તેણે પ્રસિદ્ધ કર્યા છે તે વાચતા રોમાય થાય છે અને નિર્જળ મનુષ્યોમાં પણ નીરરસનો સચ્ચાર કરે છે તે વાચતા જાણે એક પ્રચંડ જ્વાળામુખી પોતાની અગ્નિશિખાવડે આખી પૃથ્વીને સળગાવી મૂકવા માટે લય કર અગ્નિના પ્રવાહનું વમન કરી રહ્યો હોય એવો વાચનારને

ભાસ થાય છે ઇતિહાસમાં પણ તેની નિપુણતા અસાધારણ હતી તેનાં જાહેરનામાં અને પ્રસિદ્ધ થએલાં ભાષણો વાચતા ખાતરી થાય છે કે તેણે મોટા સામ્રાજ્યોના અભ્યુદય અને અધ પાતના કારણોનો ખુબજ ઉત્તમ રીતે અભ્યાસ કર્યો હોવો જોઈએ પારિસના વિદ્યાલયના ઇતિહાસના પ્રોફેસરે તેની ઇતિહાસના વિષયમાં પરીક્ષા લીધી હતી તેના જવાબથી તેને એટલો અધો સંતોષ થયો હતો કે તેણે નેપોલિયનના ઉત્તરપત્ર ઉપર એવી નોંધ કરી કે “ આ છોકરાને પ્રાચીનવંશાત અનુકૂળ સંજોગો મળશે તો તે જગતમાં નામના કર્યા વગર રહેશે નહિ ”

પ્રકરણ ૨ જું-રાજ્યવિપ્લવનું પરિણામ

(ઈ૦ સ૦ ૧૭૯૧ થી ૧૭૯૩)

રાષ્ટ્રવિપ્લવ એ ઈશ્વરના કોપને લીધે માનવસમાજને થતી એક મોટામા મોટી શિક્ષા છે
નેપોલિયન

વે ૧૭૯૦ ની યાદગાર સાત નજીક આવવા લાગી ૧૭૮૯ ની સાલમા જે જગવિખ્યાત ફ્રેન્ચ રાજ્યવિપ્લવનો પ્રારંભ થયો હતો, તેણે હવે ધીરેધીરે અત્યંત ઉચ્ચ સ્વરૂપ ધારણ કરવા માડ્યું. ઉમંગવ વર્ગ અને મૈન્યના મુખ્ય મુખ્ય અમલદારો રાજકુટુંબના પક્ષપાતી હતા સામાન્ય મનિકો તથા જનસમુદાય પ્રજાસત્તાક તત્ત્વના પક્ષમા હતા આપણે ગયા પ્રકરણમા જોઈ ગયા છીએ કે નેપોલિયનનું વલણ

પ્રથમથીજ જન્મપ્રાપ્ત ખાનદાની અને ઉમરાવોની અનિયંત્રિત પ્રતાપની વિરુદ્ધ હતું. આવે પ્રમતે ગમે તે ઠેકાણે, ગમે તેવા વગીલાવાળા અને સત્તાવાળા માણસોના સાલ જતા તે પોતાના અભિપ્રાયો વ્યક્ત કરીને અને પ્રજાસ્વાતંત્ર્યની સખ્ત લાપામા હિમાયત કરીને ધણીવાર જોખમમાં પણ આવી પડતો હતો. હવે જે સમયની આપણે વાત કરીએ છીએ તે વખતે યુગના યુગ થયા દબાયલા, કચરાયલા, તિરસ્કારને પાત્ર થએલા લોકવર્ગના કોઈ લયકર સ્વરૂપ ધારણ કર્યું હતું નીતિ, ધર્મ, કાયદો, પવિત્રતા વગેરેના બધેનો આ લયકર ભરતીના આવાતથી છિન્નભિન્ન થઈ ગયા હતા. ઉચ્ચ પક્ષ લોકસમુદાયે ખારટાપણનું કાગઠું જમીનદોસ્ત કરી નાખ્યું હતું જે પ્રયત્ન વાવાઝોડાએ ફ્રાન્સની પ્રજાને ઉન્નતિ અને ક્રેયના માર્ગમાથી ઉપાડીને વિનાશના મુખમા ઝપલાવી દીધી તે વાવાઝોડુ હવે પુષ્કળ વેગથી આખા દેશમા ધૂમવા લાગ્યું હતું. દુકીદષ્ટિવાળા અને પ્રજાની સુવ્યવસ્થાના નિયમોથી અજાત મનુષ્યો આ તોફાની વાયુને વસતત્રાસનું પવનની મિગ્ધ અને સુખકર લહરીઓ સમજીને પ્રેમથી વધાવી લેતા, અને તેના આઘાતથી દેશમા ફેલાયેલો વિષમય વાયુ દૂર થઈ જશે એવી ખોટી આશામાં ઠગાતા હતા, પરંતુ તીક્ષ્ણ બુદ્ધિસપન્ન, દૂરદર્શી વિદ્વાનોના કાન ઉપર ભવિષ્યમા નીપજનાર પ્રજાકીય વિનાશના પડવા અત્યારથી પડવા લાગીને તેઓ સહકુટુંબ ગણી માટે વિદેશ નાસી જવા લાગ્યા હતા.

આ સમયે એક રમણીય સંઘા સમયે મોશીયો નેકર, જે ક્રાન્સનો તીજેરી-ખાતાનો સુપ્રસિદ્ધ પ્રધાન હતો તેનો મહેલ લલકારાગર રાજનીતી શાલી ગ્રહો હતો, અને પારિસ નગરની ઉત્તમોત્તમ ઘોડાગાડીઓ એક પછી એક તેના દરવાજામાં પ્રવેશ કરતી હતી. લગ્ન કપાળ અને ગભીર અવાજને માટે જાણીતો તેમજ વિવિધ વિષયોમાં નિપુણતાવાળો મિગ્યો, પ્રસિદ્ધ રાજનીતિજ્ઞ ટૅલિર્ડેન્ડ, જ્યૉર્જ વૉશિંગ્ટનનો મિત્ર અને અગ્રણી રાજનીતિજ્ઞ સેનાપતિ લા ફાયેટ, વગેરે ક્રાન્સના આગેવાન પુરુષો અને સ્ત્રીઓવડે તેમજ ક્રાન્સના મોટા મોટા તત્ત્વજ્ઞો, ગજપુરુષો, ઉમરાવો, શ્રીમતો વગેરેથી આજે મોશીયો નેકરનું દિવાનખાનું શાલી ગ્રહો હતું નેકરની પુત્રી મેડમ ડી સ્ટીલ પોતાના સર્વોત્તમ વસ્ત્રાલંકારથી સુમનિજત બનીને ધગ્ગી અધિદાત્રી દેવી રૂપે પોતાના સૌંદર્ય અને ગુણવત્તે અને વિશેષ કરીને પોતાના મોહક સંભાષણથી પરોણાઓના ચિત્તને પ્રસન્ન કરી રહી હતી તે અને ત્યાં નિમજ્જિત થએલી લાવણ્ય વતી જોએકાઇન બને પીયાનો વગેરે બજાવીને સુલલિત નાદલહરીવડે પરોણાઓનો મહાગ કરી રહી હતી એ સમયે ત્યાં બે પુરુષો દાખલ થયા આ અમૃતમય સંગીતના શ્રવણમા કોઇને વિક્ષેપ ન થાય તેટલા માટે તેઓ લેશ પણ અવાજ કર્યા વગર ગુપ્ત રૂપ દિવાનખાનાના આરણ્યા આગળનીજ બેઠક ઉપર બેસી ગયા એમના એક વયો-ગ્રહ, અત્યંત સાદા પોશાકવાળો પણ મનનીય અને લગ્ન આકૃતિવાળો આમિ રેનલ્ડ હતો દૃષ્ટિમાત્રથી બધાએ તેને ક્રાન્સદેરાના ભૂષણરૂપ, સુવિખ્યાત તત્ત્વજ્ઞ તરીકે ઓળખી લીધો પણ તેની સાથે આવેલા તગજુને કોઇએ ઓળખ્યો નહિ તે પાતળો, ફિક્કો અને નાજુક દેખાતા બાધાનો તરણ હતો.

સંગીત પૂર થતાજ આમિ મેડમ ડી સ્ટીન પાસે ગયો અને પોતાની સાથે આવેલા યુવકનું તેની સાથે ઓળખાણ કરાવ્યું કે એનું નામ નેપોલિયન બોનાપાર્ટ છે નેપોલિયનનું અપરિચિત નામ સાલગીને તેના તગ્ગ કોઇએ લક્ષ આપ્યું નહિ, પણ શુદ્ધિમાન મેડમ ડી સ્ટીલ નેપોલિયનના પ્રથમ સંભાષણથીજ તેના વાક્યાતુર્ય અને રૂપમાધુર્યથી આકર્ષિત થઈ અને તેની સાથે ઉલટલર વાત કરવા લાગી નેપોલિયનની વાણીમા અસામાન્ય આકર્ષક શક્તિ હોવાથી થોડી વારમા જોસેફાઇન પણ તેમની પાસે આવીને બેઠી અને તેમના વાર્તાલાપમા ભાગ લેવા લાગી એમ કરતા કરતા ધણા પ્રનિશ્ચિત સ્ત્રીપુરુષો તેમના તરફ ખેંચાયા અને તેમની આસપાસ ઉભા ઉભા મધુર વાર્તાલાપ શ્રવણ કરવા લાગ્યા પ્રત્યેક પળે તેમની સંખ્યામા વધારો થતો ગયો ત્યાં ઉભેલા મિશ્ચપ ઓફ ઓટને ઇંગ્લેન્ડના રાજનીતિજ્ઞ પુરુષો-ફૅકસ અને શેરિડનના આ પ્રસંગે વખાણ કર્યા ફૅકસે પોતાના ભાષણમા એવા વિચાર જાહેર કર્યા હતા કે “ ફ્રેન્ચ સેનાએ પોતાના ઉપરી અમલદારોની આજ્ઞાનું ઉલ્લંઘન કરીને સામાન્ય લોકવર્ગ ઉપર ગાળીબાર કરવાની ના પાડીને યુરોપના

તમામ સૈનિકોને માટે અનુકરણીય આદર્શ રજૂ કર્યો છે તેમણે બતાવી આપ્યું છે કે મનુષ્યો મૈન્યમાં જોડાયા છતાં પણ બધુભાવ અને સ્વગતિ પ્રેમના બધનેનો ઉચ્છેદ કરી શકતા નથી”

આ શબ્દો યોનાયા કે તરતજ નેપોલિયને સધળા માણસો સાલજે તેવી રીતે તેનો સખ્ત ભાષામાં જવાબ આપ્યો તેણે કહ્યું, “મહાશય! આપના મતનું મારે હાથે ખડન થતું હોય તો ક્ષમા કરશો જે મત કોઈપણ પ્રકારની શાસનપદ્ધતિથી વિરુદ્ધ છે તેનું ખડન કરવા જતા કદાચ મારૂ અપમાન થાય તો પણ ભલે, પરંતુ હું મૂગે મોઢે આ અસત્ય અભિપ્રાય સાલળી શકીશ નહિ આપણા દેશમાં જે જે અત્યાચાર અને અસત્ પ્રવૃત્તિઓ ચાલે છે તે દૂર થાય, અમુક વર્ગના લોકો પરા-પૂર્વથી જે એક હૃદયીસત્તા ભોગવતા આવ્યા છે તેનો અત આલે, અને અમુક ક્રિસ્ટીના લોકોએ ગેરકાયદેસર, નીતિવિરુદ્ધ ચૂંટવી લીધેલા હક્કનું ખડન થાય એવી તો હું પણ બીજાઓની માફકજ અભિલાષા રાખું છું, પણ છેલ્લા બાર મહિના થયાં લોક વર્ગની નિરકુશતા અને અત્યાચાર એટલે દરજ્જે વધી ગયા છે, અને આપણા દેશના નેતાઓ પરસ્પરમાં કલહ કરીને એવા વિલાનન થઈ ગયા છે, કે જે આ પ્રસંગે શાંતિ અને નિયમબદ્ધ શાસન પ્રજ્ઞાલીનું રક્ષણ કરવું હોય તો મારો એવો દૃઢ અભિપ્રાય છે કે બીજા કોઈપણ સમય કરતા અત્યારેજ મૈન્ય ઉપર વિશેષ સખ્ત અડુશની સૌથી પહેલી અને સૌથી વધારે જરૂર છે મારે કહેવું પડે છે કે જે આપણા સૈનિકોને તેમના અમલદારોની આજ્ઞાનું જગપણ બડગડયા વગર અને તાત્કાલિક પાલન કરવાની ફરજ પાડવામાં નહિ આવે તો નિશ્ચયપૂર્વક માનજે કે થોડાજ સમ-યમાં આપણે લોકવર્ગની નિરકુશ અરાજકતાના ભોગ થઈ પડીશું પારિસ નગરમાં લોકવર્ગનો અત્યાચાર દિવસે દિવસે વૃદ્ધિ પામતો જાય છે અને જે તેને પ્રખળ સત્તાના પ્રભાવવડે એકદમ દાબી દેવામાં નહિ આવે, અને સમાજની સુવ્યવસ્થાનું દૃઢતાથી રક્ષણ કરવામાં નિલાય થશે તો તેનું પરિણામ એ આવશે, કે એકલા આ પાટનગરમાંજ નહિ અટકતા આખા દેશમાં અરાજકતા ફરી વળજે અને જેઓ આપણા દેશની સ્વાધીનતાના સાચા ગક્કો છે, શિક્ષિત અને સ્વદેશહિનેષી છે અને જેઓ અત્યારે સ્વદેશના ત્રેયમાટે તનતોડ પરિશ્રમ કરી રહ્યા છે તેઓ લોકવર્ગના અશિક્ષિત નેતાઓના ટોળાઓમાં અટવાઈ જશે, અને એ ઉશ્કેગયતા નિગકુશ લોકો મોઢેથી સ્વાધીનતાના પોઝર કરશે પણ વાસ્તવિક રીતે તેમની ફૂરતા અને અત્યાચાર રાની પશુઓની અથવા જગલી મનુષ્યોની ફૂરતાને અથવા તો પ્રાચીન કાળમાં થઈ ગએલા નિર્દયતાના અવતાર સ્વરૂપ પીનીશની ફૂરતાને પણ વિસરાવી દેશે”

આ પ્રમાણે નેપોલિયને એવા તો પ્રભુત્વસૂચક અવાજથી ઘોષાતો અભિપ્રાય

૧ એ નામનો રોમન પાદશાહ હતો યૂરોપમાં તે નિર્દયતાની સૂતિરૂપ મનાય છે

જાહેર કાર્યો કે તે સાલણીને સર્વના મનમાં એક નવીન ભાવનો સચાગ થવા લાગ્યો તે જોલતો ગયો ત્યાસુધી સધળાએ શાંતિથી સાંભળ્યા કર્યું મર્વની દૃષ્ટિ તેના કિષ્કા ચહેરા ઉપર ફરી રહી ટૅલિગ્રાફને મિરામો વાગવાર ઇસારતથી કહેવા લાગ્યો કે નેપોલિયન જે કાંઈ કહે છે તે સત્યજ છે નેકર અને લા ફાયેટના અત ચક્ષુ આગળ નેપોલિયને પોતાની જ્વલત ભાષામાં વર્ણવેલું વિષનિતુ ચિત્ર જાણે અત્યારેજ ખડુ થયું હોય તેમ તેઓ ચિતાનુર ચહેરે તેના શબ્દો સાંભળવા લાગ્યા ત્યારે કેટલાકોએ પ્રજાકીય ઝ્વાતઝ્વની વિરુદ્ધ દર્શાવાયલા વિચારો સાંભળી ગુસ્સે થઈને ચાલવા પશુ માડ્યું, પરંતુ આપણે હવે પછી જોઈશું કે તેના કહેલા અક્ષરે અક્ષર માયા પડ્યા

જ્યારે તે જોડી રહ્યો ત્યારે મેડમ ડી ગ્રીલે આમિ રેનલ પાસે નેપોલિયન જેવા એક ગજનીનિજ પુરુષ સાથે પોતાનો પરિચય કરાવી આપવા માટે તેનો ખરા અન કંગણથી આભાર માન્યો અને પોતાના પિતા તથા તેની સાથે ઉભેલા બીજા ગૃહસ્થો તરફ જોઈને તે ગભીર અવાજે બોલી, “ગૃહસ્થો! જે અત્યંત મહત્વનું સત્ય તમારી આગળ આજે પ્રદર્શિત કરવામાં આવ્યું છે તેના તરફ તમે લક્ષ આપો એવી હું આશા રાખું છું” આ પ્રમાણે માત્ર એકવીસ વર્ષના નેપોલિયને ક્રાન્સ દેશના અલકાગ તુલ્ય અને સુપ્રસિદ્ધ વ્યક્તિઓના મડળમાં સર્વનું ધ્યાન ખેંચે એવું ઉચ્ચ સ્થાન પ્રાપ્ત કર્યું

આ બનાવ બન્યાને થોડા દિવસ પછી નેપોલિયન લાખી ગજ લઈને પોતાને દેશ ડોર્સિકા ગયો ત્યાગ પહેલા થોડા વખત આગમ્ય તેને મુખ્ય ડૉક્ટરેન્ટની પદવીએ ચક્રવર્તીમાં આગ્યો હતો પેર પહોંચતાજ તેણે પાટો એકાગ્રતાથી પોતાનો અભ્યાસ જાડી કર્યો ધગના સૌથી ઉપલા માળનો એક એકાન નિ શબ્દ ઓરડો તેણે પમદ કર્યો અને ત્યા તે પોતાના પુસ્તકો માથે સમય ગાળવા લાગ્યો વિશ્રાંતિને માટે તે કોઈ કોઈવાગ્જ બહાગ જો, ખર જોતા વિશ્રાંતિની તેને ઇચ્છાજ થતી ન હતી તેમ તેને મળવા પશુ લાગ્યેજ કોઈ આવતું અભ્યાસમાં તેની એકનિષ્ઠા એવી તો સગસ હતી કે તેના દારા ભવિષ્યમાં અતિ મહત્વના કાર્યો થવાનું કોઈ દેવતાએ તેને કહેલું હોત તોપણ એથી વધારે પરિશ્રમ તેનાથી બની શક્યો હોત નહિ

એક દિવસ સવાગમાં તે વહેલો ઉડીને પોતાની વિચારસૃષ્ટિમાં રમણ કરતો કરતો દરિયા કિનારે ફરતો હતો એવામાં તેને એક વાસ્કરી અમલદારનો મેળાપ થયો નેપોલિયને તેને પોતાની સાથે ફરવા આવવાનો આગ્રહ કર્યો કિનારેથી થોડે દૂર એક મછવો હતો એઉ જણુ તે મછવામાં બેઠા અને નેપોલિયને ખારવાઓને અખાતના સામા કિનારા તરફ હાકવા કહ્યું મછવો ચાલવા માડ્યો આમમ્ય નેપોલિયને મજવામાંથી દોરતો દડો કહાડ્યો અને તેનો એક છોડા કિનારા પર કોઈ ચીજ સાથે બાંધી લીધો પછી પોતે દડો હાથમાં લઈને મછવામાં બેઠા અને તે સામે

કિનારે પહોંચ્યો તે દરમ્યાન તેણે અખાતની પહોળાઈનું અરામર માપ કઢાડી લીધું. આવા પ્રકારની ગમ્મતમા નેપોલિયનના સોબતીને ખિલકુલ મગ્ન પડી નહિ અને આવા ચક્રમ માણુસ સાથે ફરવા આવવા માટે તે પરતાવા લાગ્યો તેઓ કિનારે પહોંચ્યા એટલે નેપોલિયન કહે કે ચાલો, આપણે આ ટેકરી ઉપર ચડીએ અને ત્યાં રહીને અંજોશિયો શહેરનું દિગ્દર્શન કરીએ. ગેલો અમલદાર કહે કે મને બૂખ લાગી છે, મારે ઘેર ખાવાનું ટાકું પડી જશે, પણ નેપોલિયને ટેકરીપર ચડવાનો સકલ્પ છોડ્યો નહિ.

આ પ્રસંગનું વર્ણન નેપોલિયન પોતે નીચે પ્રમાણે કરે છે - “ મારા સગાથી-ને આવી જાતની શોધખોળમાં ખિલકુલ રસ પડતો નહિ તેથી તે મને વારંવાર પાછા ફરવાનું કહ્યા કરતો. જ્યારે હું તેને અખાત આટલો પહોળો છે એવું કહેતો ત્યારે તે બોલતો કે મને બહુ બૂખ લાગી છે, મારું ખાવાનું ટાકું થઈ જતું હશે. આ ટેકરી ઉપર તોપ ગોઠવી હોય તો શહેરના અનુક્રમક મકાન અથવા અનુક્રમિનારાની ટોચ ઉપર ગોળો ફેંકી શકાય ખરો, એવું હું જ્યારે તેને કહેતો ત્યારે તે બોલતો કે ભાઈ સાહેબ, એ તો ખરું પણ હું સાવ બૂખ્યો આગ્યો છું આખરે ધણો દિવસ ચડી ગયા પછી અમે નીચે ઉતરીને ઘેર ગયા પણ તે મિત્રારાના મિત્રો-એ તેની વાટ જોઈને જમી લીધું હતું અને તેને માટે કશુંએ રહેવા દીધું ન હતું. હવે પછી કેવા માણુસની સોબત કરવી અને ક્યે વખતે ફરવા નીકળવું તે વિષે વધારે સાવચેત રહેવાનો તેણે નિશ્ચય કર્યો ”

પરંતુ આપણે આગળ ઉપર જોઈશું કે નેપોલિયને કરેલું અવસોકન ફાકટ ગયું ન હતું થોડાજ વખત પછી અંગ્રેજ સેનાએ એજ ટેકરીનો કમળો લીધો અને તે સમયે તેમની સામેના યુદ્ધમાં નેપોલિયને રમતમાં ને રમતમાં મેળવની માહિતી તેને ધણીજ ઉપયોગી થઈ પડી.

નેપોલિયન કૌર્સિકામાં રહ્યો તે દરમ્યાન તેણે લશ્કરી અમલદારોની એક સભા સ્થાપી અને જે રાજનૈતિક મહા પ્રશ્નોવિષે તે સમયે આખા યુરોપમાં ખગલળાટ મચી રહ્યો હતો તે વિષે અદ્દર અદ્દર ચર્ચા કરવા માટે તેના રાજનૈતિક વિચારોમાં લોકપ્રવાતનનો પ્રમણ પક્ષપાત જણાઈ આવતો હતો, તોપણ તે નિરકુશ્વરતા અને નીતિાનયમોના ઉલ્લંઘનનો સખ્ત વિરોધી હતો એ અગ્રસામાં પારિસ નગરમાં હાહાકાર વર્તાવા લાગ્યો હતો અને ત્યાં ચાલતા કસાઈખાનાના નવા નવા સમાચાર દરરોજ આવવા લાગ્યા હતા આથી કરીને નેપોલિયન જે પ્રથમથીજ અરાજકતાનો શત્રુ હતો તે હવે તેનો કટ્ટો દુશ્મન બની ગયો અને તે પોતાના વિચાર નિહરપણે જાહેરમાં મૂકવા લાગ્યો. એલિમેટી નામના તેના એક દુશ્મને પારિસની સરકારને તેને વિષે ચાડી ખાધી અને તેને રાજદ્રોહી ઠેગવ્યો. તે ઉપરથી નેપોલિયનને પકડીને પારિસ

લઈ જવામાં આવ્યો પણ ત્યાં તે નિર્દોષ હતો છટી મર્યો.

નેપોલિયનના હાથની હિંમત ત્યાર પછીના એક બનાવવડે સારી રીતે જાહેરમાં આવી જે શત્રુએ તેના વધ કરાવવાના હેતુથી સરકાર આગળ તેની ચાડી ખાધી હતી તેજ સંલિસેટી હવે રાજ્યવિસ્તરણની જેકામિન પશ્ચિમી આખમાં ખૂચવા લાગ્યો અને તેને પકડીને તેનો શિરચ્છેદ કરવાનો હુકમ થતાજ પોલિસના અમલદારો તેની પાછળ પડ્યા અચવાનો ખીજો ઉપાય નહિ હોવાથી સંલિસેટીએ 'પર્યાન' નામે એક સ્ત્રીના ધરનો આશ્રય લીધો નેપોલિયને તરતજ તે ખાંધને ઘેર જઈ ક્યુ કે સંલિસેટી તમારા ધરમાં છુપાએલો છે તે ખાંધએ તે વાતની ના કહી એટલે નેપોલિયન વધારે આગ્રહ ન કરતાં ત્યાંથી ચાલ્યો ગયો ખીજો દિવસે મળત્યામાં તે ખાંધ અને તેના નોકરના પોતાકમાં સતાયેલો સંલિસેટી પારિસ છોડીને ચાલતાં થયા જ્યારે તેઓ થોડાક માંધન ગયા ત્યારે તે ખાંધના હાથમાં કાંઈએ આવીને એક ચિઠ્ઠી આપી તે નેપોલિયનની લખેલી હતી તેમાં નીચે મુજબ લખ્યું હતું -

“ હું તમારાથી છોટારાયો છું એમ તમે સમજતાજ નહિ ગઈ કાલે સંલિસેટી ક્યા સતાયેલો હતો તેની મને પૂરેપૂરી ખબર હતી સંલિસેટી 'તે મારા તરફ જે અન્યાય કર્યો હતો તેનું વેર લેવાની મારી ઈચ્છા હોત તો હું લઈ શકત આજે તું વિચાર કર કે કોનું વર્તન સત્યાચરયુક્ત છે ? જા, તું સુખેથી પલાયન કર હવે તું વધારે પવિત્ર વિચારોનું સેવન કરીને સુખેથી ફાવે ત્યાં રહેજે મારા મેટ્રેથી તારે વિશે કોઈને કશી જાણ થવા પામશે નહિ તું હવે તારો કરેલા પાપનો પશ્ચાત્તાપ કરજે અને તને નામી જતા દેવાનો મારો શુભ ઉદ્દેશ સમજવાનો ચત્ત કરજે મેડમ પચન ! ધણી હુશીઆર રહેજે અને જે જે શહેરમાં થઈને પમાર થાઓ ત્યાં વધારે વખત થોડતા નહિ કલ્યાણ થાઓ ! ”

સંલિસેટીએ તેના ઉપર મૂકેલા આરોપમાંથી નિર્દોષ ઠરાવ પછી નેપોલિયન પારિસમાં બે ત્રણ મહિના રહ્યો તે ત્યાં ઘણાજ થોડા ખર્ચ ઉપર નિર્વાહ કરતો અને ગરમત કે વિજ્ઞાસમાં જરા પણ વખત યા પૈસા ગુમાવતો નહિ તે પોતાનો ઘણો ખર્ચ વખત અધ્યયનમાં તથા પ્રસિદ્ધ માણસો સાથે વાતચીત કરવામાં જ ગાળતો હતો.

હવે ૧૭૬૨ ની સાલ આવી પહોંચી એ વર્ષમાં વિનાશની ભયકર પૈશાચિક મૂર્તિ અત્યંત ભયાનક સ્વરૂપ ધારણ કરીને ચારે દિશાએ વિપત્તિ, ખૂન, ભૂખમરો વગેરે વર્ષાવતી પારિસના રાજમાર્ગ ઉપર વૂમવા લાગી. એજ વર્ષના જૂન માસની ૨૦ મી તારીખ જે દિવસ ફ્રાન્સના ઇતિહાસમાં ચિર સ્મરણીય રહેશે, તે દિવસે સવારે નેપોલિયન એક મિત્રની સાથે સેન નદીને કિનારે બ્રમણ કરતો હતો એ વખતે

+ કેમકે ફ્રાન્સમાં તે વખતે રાજદ્રોહીઓનો શિરચ્છેદ કરવામાં આવતો. ૧૭૯૦ ક્રો
ને ૨

હૃદયને કંપાવે અને શરીરમાના રુધિરને થીજવી નાખે એવો દેખાવ તેની નજરે પડ્યો. તેણે જોયું તો પુરુષો, સ્ત્રીઓ અને છોકરાઓના સમુદાયનો પ્રવાહ પહાડી નદીના પૂરની માફક પારિસ નગરના રસ્તા ઉપરથી ચાલ્યો આવતો હતો. અહા! તે દશ્યનું કાણુ ખ્યાન કરી શકે! તેઓ જૂખ્યા વરુ જેવી ભયાનક કીકીઆરીઓ કરતા, ક્રોધથી આડા ખન્યા હોય તેવી વિચિત્ર ત્રાસદાયક મુખાકૃતિ અને હાથના ચાળા કરતા, અને હાથમા હરેક પ્રકારના આયુધને વીંઝતા—નરપિશાચના ટોળાની માફક પારિસ નગરની રાજમાર્ગ ઉપર થઇને તેમના નજરકેદ કરેલા રાજના નિવાસ તરફ ધસ્યા જતા હતા તેઓ શુ કરવા જાય છે તે સારો રીતે જોઇ શકાય તે માટે નેપોલિયન પણ તેમની આગળ આગળ દોડવા લાગ્યો. તેણે જોયું તો લગભગ ત્રીસ હજાર ગદા મવાડીઓનું ટોળું દુધલેરિસના ખગીઆમા દાખલ થયું, રાજમહેલના દરવાજા આગળ મધમાખીઓની માફક તેઓ ઉભરાવા લાગ્યા આ ઉશ્કેરાયેલા માણસોએ અપમાન અને શરમથી નિસ્તેજ થયેલા રાજાને માથે જોડાગિન પક્ષની રાત્રી ટોપી પહેરાવી ન્યાય અને નીતિના પવિત્ર કાનુનોને પગતળે કચરી નાખનાર ઝનુની મવાડીઓએ કરેલો એ અત્યાચાર અને ગળ્યકર્તાના ખેલાણ જોઇને નેપોલિયનનું લોહી ઉકળી આવ્યું. રાજરક્ષકોએ આ સો બદમાસો ઉપર બદ્ધ છોડવાનું પોતાનું કર્તવ્ય વિચાર્યું નહિ તે વાત તેનાથી સહન ન થઇ શકવાને લીધે ને ક્રોધ અને ઘૃણાપૂર્વક ત્યાથી ચાલ્યો ગયો.

તે દિવસથી પારિસના રાજમાર્ગ ઉપર દરરોજ અન્યાયયુક્ત અને રૂવાડા ઉભાં કરી નાખે એવા ત્રાસદાયક નવા નવા પાપ જાહેર રીતે થવા લાગ્યા. લોકવર્ગને હવે ખાતરી થઇ હતી કે રાજા શક્તિહીન થયો છે, અને હવે તેમની નિરકુશતાને અટકાવનાર કોઈ રહ્યું નથી. નેપોલિયનના રાજનૈતિક અભિપ્રાયો કેટલેક અંશે ફરવામાં આ પ્રસંગો કેટલે અંશે કાગળુબૂત થયા હતા તે આપણે પછી વિચારીશું.

એમ કર્તા કરતા ઑગસ્ટ માસની દશમી તારીખનો સૂર્ય ઉગ્યો અહા! તે દિવસની ભયાનકતાનું વર્ણન કોની કલમ કરી શકે? રાજમાર્ગ ભયંકર કોલાહલ મચાવના અસખ્ય મનુષ્યોના સમુદાયથી પરિપૂર્ણ થયો હતો. પ્રલય સાગરના પ્રવાહની માફક આ નરપિશાચોનો સમુદાય અનિવારિતપણે દુધલેરિસના રાજમહેલ તરફ ધસ્યોજ જતો હતો. તેઓ રાજમહેલમા વગર પ્રતિષ્ઠા દાખલ થયા રાજા રાણીને તથા બાદશાહી કુટુંબના અન્ય સ્ત્રીપુરુષોને તેમના પૂર્વજોનો નિવાસ છોડીને જીવ લઇને નાસવું પડ્યું અને તેમની પાછળ હજારો લોકો સ્ત્રીઓઆરીઓ પાડતા, તિરસ્કારયુક્ત તાળીઓ પાડતા, તેમને અનેક પ્રકારનું અપમાન પહોંચાડતા દોડવા લાગ્યા ભયના માર્યા પ્રાણુરક્ષણ કરવાને માટે લાચાર થઇને તેમણે સજાગૃહનો આશ્રય લીધો અને તેમ કરીને થોડા દિવસને માટે પોતાનો જીવ બચાવ્યો. પણ

તેમના નિમકહલાલ અગરક્ષકોની તો લોકોએ નિર્ભયપણે કતલજ કરી આવી રીતે આ પાપકાંડનો આરભ કર્યા પછી પોતાના પૈશાચિક દૃત્યોની પરાકાષ્ઠાનું જગતને દર્શન કરાવવા માગતા હોય તેમ કતલ કરવામાં આવેલા અગરક્ષકોના લોકીયી નીગળતાં માથાંને ધારીઆ અને બાલાની અણીઓ ઉપર ચડાવીને આ નરપિશાચો પારિસ શહેરના રાજમાર્ગ ઉપર ધ્રુમવા લાગ્યા આ ખીબતસ દેખાવ નેપોલિયનની નજર આગળ બન્યો હતો અને તે જોઈને તેનું ઉદાર હૃદય ક્રોધ, તિરસ્કાર અને શગ્મની તીવ્ર લાગણીઓથી ભજૂડી ઉઠ્યું

આ પૈશાચિક ધટનાઓની અસર નેપોલિયનના રાજનૈતિક અભિપ્રાયો ઉપર થયા વગર રહી નહિ અમલથીજ તેનું વલણ જનસ્વાતંત્ર્ય તરફ હતું ઈંગ્લંડની નિયમ-બદ્ધ શાસનપદ્ધતિ જેને લીધે રાજ્ય વહીવટમાં લોકવર્ગનો પ્રસાર લાભ હતો તેને માટે નેપોલિયનને ધણું માન હતું, અને અમેરિકાના પ્રજાસત્તાક રાજ્યના વ્યક્તિ સ્વાતંત્ર્યની તો તેનાથી પણ વિશેષ પ્રશંસા કરતો હતો પણ ઉપર વર્ણવેલા બનાવો જોતાં તેની ખાત્રી થઈ કે ફ્રાન્સની પ્રજા એટલી બધી અવનત અને અધકારમાં છે કે તેઓમા પોતાનું રાજ્યતંત્ર પોતાની મેળે ચલાવવાની યોગ્યતા છેજ નહિ એટલુંજ નહિ પણ તેઓને નિયમમાં રાખવાને માટે અસામાન્ય કુશળતાવાળા નિયામકની ધણીજ જરૂર છે જે રાજ્યોનો લોકસમુદાય ઉચ્છેદ કર્યો હોય તે એવા નિર્વીર્ય, લપટ, સ્વાર્થી અને પ્રજાપીડક હતા કે તેને માટે તો નેપોલિયનને લેશ માત્ર પણ સહાનુભૂતિ હતી નહિ, પણ તેની સાથે અસરકૃત લોકવર્ગની નિરકુશ સત્તાના બચાવક પરિણામો જોઈને તેના તરફ પણ તેને ધૃણા ઉત્પન્ન થઈ હતી

નેપોલિયનના રાજનૈતિક અભિપ્રાયોનું નિષ્પક્ષપાતપણું દર્શન કરવા માટે આ વાત ધ્યાનમાં રાખવાની ધણીજ અગત્ય છે એક બાજુએ પ્રજાસ્વાતંત્ર્ય તરફ પ્રમળ પક્ષપાત, પણ તે પ્રજા અસરકૃત હોઈ સ્વતંત્રતા લેવા જતા નિરકુશ બનીને જાત નિયમોનું ઉલ્લંઘન કરીને અનર્થ ન ઉપજાવે તેને માટે સાવધાનતા, એ બેઉ પરસ્પર વિરુદ્ધ ભાવનાઓનો અધિકાર નેપોલિયનના રાજનૈતિક જીવનમાં પહેલેથી છેવટ સુધી જોવામાં આવે છે જ્યારે તેના હાથમાં રાજ્યતંત્ર આવ્યું ત્યારે ગાંધાર્પિત્વ ઉત્પન્ન કરનાર જેકેમિન પક્ષને તેણે દલતાથી દમાવી દીધો, અને ફ્રાન્સના રાજકર્તાની અપ્રતિહત સત્તા સ્થાપિત કરી, પરંતુ તેની સાથે રાજ્યવહીવટને લગતા તમામ વિભાગો તેણે સર્વને માટે ખુલ્લા મૂક્યા અને વર્ણુ તથા પદવીનો વિચાર રાખ્યા વગર અધિકાર, સત્તા અને પ્રતિષ્ઠા દરેક જણ પોતપોતાની ખરી લાઘાત પ્રમાણે વગર હરકતે પ્રાપ્ત કરી શકે એવું રાજ્યબધારણ તેણે ભવિષ્યની પ્રજાને માટે ધડી આપ્યું તે ખુલ્લી રીતે કહેતા કે ધર્મભાવના અને સંસ્કૃતિ વગર ફ્રાન્સની પ્રજાને ખીજી પ્રજાસત્તાક પ્રજાની માફક સ્વાધીન રાજ્યતંત્ર લોગવવા લાયક ગણી

ગકાયજ નહિ. પોતાની અપ્રતિહત સત્તાના બળથી તેણે નિરકુશતા અને અરાજ-કતાને જડમૂળથી હિપેડી નાખી પણ તેની સાથે ઉત્કૃષ્ટ પ્રકારની શક્તિવાળા માણસો સમાજની જે ઐશ્વર્યમાંથી મળી આવ્યા ત્યાંથી વીણી લાવીને તેમનાવડે તેણે પોતાના દરબારને અલકૃત કર્યો. રાષ્ટ્રવિહવના જમાનામાં નાન્સની પ્રજામાં ધર્મભાવના, નીતિપરાયણતા કે સસ્કૃતિ એમાં કાંઈ હતું જ નહિ. જેને ઈશ્વરકૃત કે મનુષ્યકૃત કોઈ પણ પ્રકારના કાયદાનો ભયજ હતો નહિ, એવી પ્રજાના હાથમાં સ્વાધીન રાજ્યતત્ત્વ આપતા અર્થ નીપજ્યા વગર રહેશે જ નહિ એવી નેપોલિયનને તેમજ લા ફાયેટ જે ક્રાન્સના દીર્ઘદર્શી અને નિપુણ પુરુષોમાં એક મનાતો હતો તેને ખાતરી હતી

પારિસમાં થએલા ભયકર હત્યાકાંડનું દર્શન કર્યા પછી નેપોલિયન ડોર્સિકા ગયો પણ આ વખતે તેના રાજનૈતિક વિચારોમાં ઉપર જણાવ્યો તેવો ફેરફાર થવા પામ્યો હતો. નેપોલિયને ક્રાન્સ છોડ્યું ત્યાં પછી થોડાજ દિવસમાં ઉન્મત્ત થએલા લોકોએ પોતાના રાજરાણીનો શિરચ્છેદ કર્યો, અને ત્યાંની અરાજકતાનો અધકાર દિવસે દિવસે વધારે ઘાટો અને ભયકર બનવા લાગ્યો. ક્રાન્સમાં ફાટેલા જવાળા મુખીના ધડાકા યુરોપના એકે એક રાજ્યમાં સંભળાયા હતા અને તેઓની પ્રજાઓ પણ રમેને ફ્રેન્ચોનું અનુકરણ કરે એવી દરેક રાજ્યને દહેશત પેડી હતી. ક્રાન્સના મંત્રીપરચ ઇંગ્લંડના રાજપુરુષો આ બનાવોનું ચિંતાપૂર્વક અવલોકન કરતા હતા અને તેઓમાંના એક પક્ષનો અભિપ્રાય એવો હતો કે ઇંગ્લંડના મૈનિડ બળથી ફ્રેન્ચોને નગમ પાડવા અને તેમના પદબ્રજ થએલા રાજવંશને ફરીથી સિંહામન ઉપર સ્થાપિત કરવો આ યોજના યુરોપના બીજા રાજ્યોએ પણ વધારી લીધી અને પરિણામે એકલા ક્રાન્સ ઉપર થોડાજ વખત પછી ચારે દિશાએથી આક્રમણ શરૂ થયું.

હવે આપણે ડોર્સિકા તરફ નજર કરીએ. ૧૭૬૯માં ફ્રેન્ચ સેનાએ ડોર્સિકા ઉપર આક્રમણ કરીને તે દ્વીપ પોતાને સ્વાધીન કરી લીધો હતો એ વખતે ફ્રેન્ચોની મામે યુદ્ધ કરનાર ડોર્સિકન સેનાપતિ જનરલ પાઓલિ હતો એ આપણે જોઈ ગયા છીએ જનરલ પાઓલિએ પોતાના દેશની સ્વાધીનતા ઝુટવી લેવા આવેલા ફ્રેન્ચો મામે આખર સુધી યુદ્ધ કર્યું અને આખરે લાચારીથી તેને તાબે થવું પડ્યું હતું, છતાં પણ ફ્રેન્ચ સરકારે એજ પાઓલિને ડોર્સિકાનો ગવર્નર નીમ્યો અને તે ફ્રેન્ચ મત્તા નીચે ગહીને પોતાના સ્વદેશનું શામન કરવા લાગ્યો એજ ડોર્સિકાવાસી નેપોલિયનની યોગ્યતાની આગળ જતા ફ્રેન્ચોએ ડર કરી અને જીતનાર પ્રજાએ જીતાયલી પ્રજામાંના એકને પોતાનો શાસનકર્તા બનાવ્યો એ પણ આપણે હવે પછી જોઈશું.

ક્રાન્સમાં ચાલી ગયેલું અધેર જોષને પાઓલિના હૃદયમાં ઝાઝા રહેલી વૈરની લાગણીને ઉત્તેજન મળ્યું તેને એવું લાગ્યું કે ક્રાન્સ કરતા ઇંગ્લંડનું શરણ લેવાથી

પોતાના દેશનું હિત વધારે સારી રીતે જાળવાશે આવા ટાવ ઉપર આવીને તેણે ડૉર્સિફનો દીપ ઈગ્નિડને સ્વાધીન કરી દેવાનું કાવત્રુ રચ્યું આ વિશ્વાસઘાત પાઓલિની કીર્તિને સહાને માટે ક્ષકિત કરે છે નેપોલિયનનો પિતા પાઓલિનો મિત્ર હતો અને આ ઉછળતા યોદ્ધાની શક્તિ તે સારી પેઠે જોઈ શક્યો હતો તેથી તેણે નેપોલિયનને પણ આ કાવત્રામાં જોડાવા માટે ધણું દબાણ કર્યું, પરંતુ નેપોલિયન જેવા ઇતિહાસના અભ્યાસકને ભવિષ્યના બનાવોનું વધારે અપૂર્ણ દર્શન થયું હતું તેણે આ કાવત્રામાં જોડાવાની ધસીને ના પાડી એટલુંજ નહિ પણ પાઓલિને પણ વિશ્વાસઘાતના પાપમાથી ઉગારવાનો પ્રયત્ન કર્યો તેણે પાઓલિને સમજાવ્યું કે ભાષા, ગીતરિવાજ અને ધર્મભાવનાઓમાં ડૉર્સિફા ઇગ્નિડ કરતાં ક્રાન્સ માથે વધારે નિષ્ઠનો સમઘ ધરાવે છે પોતાના રાજ્યકર્તાઓ આકૃતમાં હોય તે પ્રસંગે તેમને સહાય કરવાની દરેક સાચા દેશજનની ફરજ છે, પરંતુ પાઓલિને જૂના વેરે ઉત્કેર્યો હતો અને તેણે ઇગ્નિડ સાથે કરાગ પણ કરી દીધો ઇગ્નિડને એટલુંજ જોઈતું હતું તેથી અગ્રેજ મેના અને લડાયક વડાઓ આવી પહોંચ્યા અને એન્જે-શિયોનો કિલ્લો અને આખો ડૉર્સિફનો ટાપુ તેમને સ્વાધીન કરવામાં આવ્યો આમ થવાથી એક વાવાઝોડાવાળી અધારી રાત્રે નેપોલિયને થોડાક ફ્રેન્ચ સિપાઈઓ સાથે મજવામાં બેસીને એન્જેશિયો શહેર આગળ આવેલો ઉપસાગર ઓળંગ્યો અને અગ્રેજ સેનાની છાવણી પાસેની ટેકરીની તળેટી આગળ ઉતરીને તેઓ રાતોરાત આ ટેકરી ઉપર ચડી ગયા, અને ઉધતી અગ્રેજ મેના ઉપર છાપો માર્યો વાયકને યાદ હશે કે થોડાક મમય ઉપર નેપોલિયને આ અખાત, ટેકરીઓ અને તેની આસપાસના પ્રદેશની ભૌગોલિક રચના વિશે માહિતી મેળવી હતી તે આ વખતે તેને ધણીજ ઉપયોગી થઈ પડી દુસ્મનના અણુધાર્યા હુમલા સામે અગ્રેજો ટકી શક્યા નહિ, અને નેપોલિયને એન્જેશિયોનો કિલ્લો કમળે કર્યો, પરંતુ જે મજવામાં બેસીને પોતે આવ્યો હતો તે પતનના તોફાનને લીધે કિનારેથી દૂર ધસડાઈ ગયા હતા અને સવાર પડતા એકત્ર થયેલા અગ્રેજ અને ડૉર્સિફન લશ્કરે તેને ડિઝામાં ઘેરી લીધો તેમની સ્થિતિ હવે ધણીજ ભયકર થઈ પડી તેમની પાસે ખોરાકનું લેશમાત્ર પણ સાધન ન હતું, કેમકે કિલ્લામાં ધેરાઈ જવાની તેમણે વકી રાખી ન હતી તોપણ પાંચ દિવસ સુધી નેપોલિયને અને તેની સાથેના બહાદૂર માણસોએ લાચારીથી પોતાના થોડાઓના માસ ઉપર નિર્વાહ કરીને પોતાનો બહાદૂરીથી બચાવ કર્યો પણ ત્યાગ પછી તેનો મજબો પાછો આવી પહોંચ્યો અને નેપોલિયને કિલ્લો છોડ્યો હવે પાઓલિનો પક્ષ દિવસે દિવસે મજબૂત થતો ગયો અને નેપોલિયન તથા તેનાં કુટુંબ અને દેશનિકાલ કરવાનો હુકમ નીકળવાની તૈયારી થવા લાગી, પણ નેપોલિયનના કુટુંબ સાથે પોતાનો જૂનો સખધ વિચારીને પાઓલિ મંડમ લેટિશિયા (નેપો-

નિયનની માતા) પાસે ગયો અને વિશ્વાસઘાત કરીને કૉર્સિકાનો ટાપુ અગ્રેજોને સ્વાધીન કરવાના કાવત્રામાં જોડાવા માટે તેને ધણી સમજાવી, પણ નેપોલિયન જેવા પુત્રની માતાને છાજે એવી દૃઢતાથી તેણે જવાબ આપ્યો કે “ હું માત્ર જેજ કાયદાઓ જાણુ છું—એક કાયદો કર્તવ્યનો છે અને બીજો ઈજ્જત અને નેકીનો છે. ” આ વાતચીત પૂરી થતાજ નેપોલિયનના કુટુંબ સામે દેશનિકાલનો હુકમ પસાર થયો. હવે પોતાની જન્મભૂમિ ઉપરનો સ્નેહ જતો કરીને પોતાનો અને કુટુંબીઓનો જન બચાવવાને માટે રાતોગત નાસી ગયા વગર નેપોલિયનને માટે બીજો માર્ગ રહ્યો નહિ તેણે દોડીને પોતાની માતાને ખખર આપી કે પાઓલિના પક્ષના હજારો ખેડૂતો દરેક પ્રકારના હથિયાર લઈને તેમના ઘર ઉપર હુમલો કરવા આત્મા આવે છે નેપોલિયનની માતા તથા તેનાં બાઇબહેન સાથે જે કાંઈ આવી વખતે સાથે લઈ શકાય તે લઈને નાઠા લોકોએ આવીને તેમનું ઘર છુટકું અને તમામ રાચરચીલાના ભાગી દોડીને યૂગ કરી નાખ્યા થોડા દિવસસુધી તો તેઓ બિચારા નિરાધાર હાલતમાં દરિયા કિનારે ભટક્યા, તે દરમિયાન તેમને ક્રાન્સ લઈ જવાની નેપોલિયને વ્યવસ્થા કરી

મધ્યરાત્રિનો સમય હતો, આખું જમતુ શાત નિસ્તબ્ધપણે સૂતું હતું નેપોલિયનના જમીનદોસ્ત ચંપ ગ્યેલ્લા ધરની નજીકના દરિયાકિનારે એક હોડી ધણીજ ચૂપડીથી લાવવામાં આવી અને એક ઝાખા દીવાના પ્રકાશની મદદથી શાંતિ ગમ-મિની, ગરીબાઈ, અને તેનાં અનુસંગી અનેક વીતંકો મહત્ત્વ કરવાને બોનાપાર્ટ

- કુટુંબ તે મછવામાં બેઠું બે ચાર પેટીઓ, એજ તેમની કુલ મિલકત હતી અધ-કારભર્યા દરિયામાં મછવા હકાગયો આ નિરાધાર, અનાથ, ગરીમ નાસનારાઓને શી ખખર કે ભવિષ્યમાં તેઓ યૂરોપના રાજ્યાસનો ડોલાવવાને સરખયા છે અને તેમની કીર્તિ આખા જગતમાં ફેલાવાની છે ! મછવામાં તેઓ એક નાના વહાણમાં બેઠા અને જૂમધ્ય સમુદ્ર ઝાળગીને તેઓ નામસ બદરે ઉતર્યા ત્યાંથી તેઓ માર્સે-દેસ ગયા અને નેપોલિયનની ઉજ્જમાળી ભાગ્યરેખાએ તેમને છોડ્યા ત્યાંસુધી તેઓ નિર્ધનતાને લીધે અનેક પ્રકારની મુશીબતો વેડીને દુખના દહાડા કહાડવા લાગ્યા આ બનાવ બન્યા પછી તેઓ ક્રાન્સનેજ પોતાનો દેશ માનવા લાગ્યા અને ટ્રેન્ડોમાજ તેમની ગણના થવા લાગી

અગ્રેજોએ કૉર્સિકાનો કબજો લીધો પણ તેમનો અમલ ત્યાં બેથી વધારે વર્ષ ટકી શક્યો નહિ કૉર્મિકાના રહીશો તેમના નવા રાજ્યકર્તાઓથી થોડાજ વખતમાં કટાળી ગયા, કેમકે ભાષા રીતરિવાજ ધર્મભાવના વગેરે વિષયોમાં તેઓ અને અગ્રેજો વચ્ચે આસમાન જમીન જેટલું અંતર હતું જોત જોતામાં આખા કૉર્સિકામાં અગ્રેજો સામે બળવો ફેલાઈ ગયો અને જેટલી ત્વરાથી તેમણે આ ટાપુને

કબજે લીધેા હતો તેના કરતા પણ વધારે ત્વરાથી તેમને ત્યાંથી ચાલ્યા જવું પડ્યું. આ બનાવ બન્ના પછી માત્ર એકજવાર નેપોલિયન ફાર્સિફા ગયેા હોય પણ જ લોકોનું રક્ષણ કરવા જતા તેને સખ્ત અન્યાય મળ્યેા હતા તેમને તો તે ચાહી શક્યોજ નહિ. તોપણ તેની આખરની ધડીસુધી તેની જન્મભૂમિની કુદગતની રમણીય શૌભાનુ ચિત્ર તેના સ્મરણમાથી ખસ્યું ન હતું, અને ત્યાંની સીધી ટેકરી-ઓ, રમણેગી આકાશ અને બચ્ચકુજોનું લાગણીને ઉત્કેરે એવી ભાષામા બ્યાન કરતો હતો તેના શત્રુઓ તેને વર્ણવે છે તેવો તે જડ અને નિષ્કુર હતોજ નહિ. ઉચી કવિત્વ શક્તિ, તીક્ષ્ણ રસેન્દ્રિયતા અને પ્રૌઢ ગણિતશુદ્ધિ એ ત્રણનું તેના સ્વભાવમા સમિલન થયું હતું.

હવે આપણે પાછા ફ્રાન્સ તરફ નજર કરીએ રાષ્ટ્રવિસ્તરણે લીધે એ દેશની અવસ્થા દિવસે દિવસે વધારે ને વધારે ગાયનીય થતી હતી આજો દેશ અશાંતિ, અરાજકતા, નિર્ધનતા અને બ્રૂખમરાથી ત્રાહ્ય ત્રાહ્ય પોકારતો હતો જેમણે ચિરકાળથી ચાલી આવેલી રાજસત્તાનું ખડન કરીને નવીન પ્રકારની શાસન પદ્ધતિની શરૂઆત કરી હતી તેમનામાં આ કાર્યને માટે જોષ્ઠતી શક્તિ, કાર્યદક્ષતા, સન્કૃતિ અનુભવ એમાનું કશું ન હતું રાષ્ટ્રવિસ્તરણે જન્મ આપનારા લોકો તે સમયે થઇ ગયેલા રૂસો, વૉલ્ટેર વગેરે લોકપ્રિય લેખકોના વાક્યો મોઢેથીજ બોલી બજાવતા હતા તેઓ કહેતા કે “ આ જગતમા બધાએ સપૂર્ણ રીતે સ્વતંત્ર છે ” “સર્વમાં સ્વમાન અને આત્મમૌંગવની ભાવનાઓ બગૃત થઇ છે ” વળી તેઓ કહેતા કે “ધર્મિર છેજ નહિ અને ને હોય તોપણ તેણે કાષ્ટપણ અમુક વ્યક્તિને લોકસમુદાયનો રાજા બનાવીને પેદા કર્યો નથી, અને તેથી કરીને તે વગર હરકતે વશપરપરા પ્રમાણે રાજ્યપદ ભોગવવાનો હક્ક ધરાવે છે એવો કાષ્ટ સંજિનો નિયમ છેજ નહિ બધા માણસો સ્વતંત્ર છે, એ સ્વતંત્રતાનો ઉપયોગ કરીનેજ લોકોએ પોતાના સુખ અને રક્ષણને માટે સમાજની આળક અવસ્થા હતી તે વખતે એક યોગ્ય વ્યક્તિને રાજસત્તા આપી હતી પણ જે તેઓને એવું માન્ય પડે કે એ રાજા લોકોના કલ્યાણ તરફ દૃષ્ટિ કરતો નથી તો તેને પદઘટ કરવાનો લોકોને પૂરનો અધિકાર છે ” વળી તેઓ કહેતા કે “ વશપરપરાથી ચાલતી આવેલી કુલીનતાને લીધે કુલીન કહેવાતા (પણ ખરી યોગ્યતા વગરના) લોકોને સમાજમા આટલો બધો માનમરતબો શામાટે હોવો જોઇએ ? આ જગતમા સધળા મનુષ્યો સરખા છે અને સર્વના અધિકાર પણ સરખાજ છે ” આવા આવા સમાનતા અને સ્વાધીનતાના મહામત્રો ફ્રાન્સના હૃદયમાંથી જન્મ પામ્યા અને ક્રમે ક્રમે તેમના તરંગ આખા યુરોપની સમાજ ઉપર અસર કરવા લાગ્યા ભાગ્યવૃત્ત્યાનુસાર અને અધિકારમય ખીણોના ઉડાણોમા કામ કરતા મજૂરોથી માડીને લોકોથી ભરપૂર થયેલા રાજમાર્ગ અને કારખાનાઓ-

માથી પણ આ ભાવનાઓનો ધીરે ધીરે સચાર થતો લાગ્યો, અને સમય જતા તેનો વેગ ધણે બળવાન થતો ગયો આ તરંગના આઘાતથી ઈંગ્લંડ અને સ્વતંત્રતાને માટે અધીરૂં બનેલું આયલેન્ડ કેપવા લાગ્યાં, અને આખા યૂરોપખંડના નાના મોટા તમામ રાજ્યાસનો ડોલવા લાગ્યાં આ નવા વિચારતરંગને દમાવી દેવાને અને સદાકાળથી ચાલતો આવેલો રાજ, ઉમરાવો અને ધર્મશુરુઓનો અધિકાર તેવીને તેવીજ રિથિતિમાં જળવી રાખવા માટે ક્રાન્સના પ્રગ્નસત્તાક રાજ્યની વિરુદ્ધ યૂરોપના તમામ રાજ્યોએ એકસપી કરી, અને ધીમી પરંતુ મજબૂત ગતિથી તેઓના સંયુક્ત સૈન્યો પારિસ તરફ દૂર કરવા લાગ્યાં ક્રાન્સથી નાસી ગયેલા હમ્બરો ઉમરાવો અને રાજાના પક્ષકારો પણ પોતાના સ્વાર્થને માટે આ સંયુક્ત સૈન્યમાં સામેલ થયા તેઓમાના જે હજી લગી ક્રાન્સમાં રહ્યા હતા તેઓની ઉશ્કેરણીથી પ્રગ્નસત્તાક રાજ્યતંત્રની સામે બળવાની લાગણી ક્રાન્સના મોટા મોટા શહેરોમાં ફેલાવા લાગી હતી આ પ્રમાણે ક્રાન્સ ઉપર વિપત્તિના વાદળો ઘેરાતા હતા ચારે દિશાએથી શત્રુઓના અને સ્વદેશના શત્રુ બનેલા ફ્રેન્ચ ઉમરાવોના મૈન્ય ક્રાન્સ ઉપર ધમ્મા આવતા હતાં, અને દેનની અદૃશ નિર્ધનતા, ભૂખમરો અને સ્વદેશક્રોધ પ્રગ્નદીપ શક્તિને ક્ષીણ કરતા હતા

- હવે જે ભયંકર વિમ્હ શરૂ થવાનો હતો તેમાં એક બાજુએ રાજાના પક્ષકારો અને બીજી બાજુએ પ્રગ્નસત્તાક રાજ્યના પક્ષકારો હતા ક્રાન્સના રાજાના અપમાનમાં સર્વ દેશના રાજ્યોનું અપમાન છે એવું સમજીને યૂરોપના રાજ્યકર્તાઓએ
- ક્રાન્સના લોકોના સ્વાધીનતાના અભિલાષોને પગ તળે કચરીને, ફ્રેન્ચ રાષ્ટ્રવિપ્લવને દમાવી દબાવવા ત્યાંના માણસો રાજાના વશજોને ક્રાન્સના રાજ્યાસન ઉપર પુનઃ સ્થાપિત કરવાની અથવા જે તેમ ન બને તો આ પ્રયાસમાં આત્મવિસર્જન કરવાની દૃઢ પ્રતિજ્ઞા લીધી

આ દરમિયાન પ્રમાણે ઓસ્ટ્રિયાના રાજાએ ક્રાન્સ ઉપર આક્રમણ કરવાને માટે નર્મદાસિમા મોટું મૈન્ય એકત્ર કર્યું અને અગ્રજ સેનાએ ટુલોન ઉપર નિશ્ચાન તાકવા માંડ્યું ટુલોન એ ભૂમધ્ય સમુદ્રને કિનારે આવેલું ક્રાન્સનું બંદર છે અને તે સમયે ક્રાન્સના લડાયક વહાણો અને તોપખાનાનું તે મુખ્ય મથક હતું ત્યાંની જોદીમાં પચાસથી વધારે લડાઇના વહાણો હતા અને તેના યુદ્ધલડારમાં જમીન ઉપરની તેમજ દરિયાની દરેક પ્રકારની લડાઇને લગતા સરજામનો ગળવર જથ્થો ભરી રાખેલો હતો

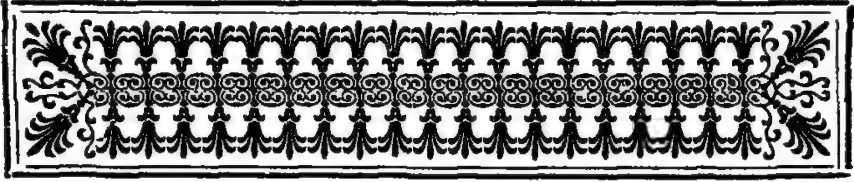
ટુલોન શહેરની વસ્તીનો મોટો ભાગ પણ પદ્મપ્રથમેલા રાજતંત્રના પક્ષનો હતો. ક્રાન્સના બીજા ભાગમાંથી નાસી આવેલા લગભગ દસહજાર રાજાલક્ષ્મી પુરુષો

+ તે સમયે ઈટાલિનો ઉત્તર ભાગ ઓસ્ટ્રિયાને તાબે હતો

ત્યા આવી વસ્યા હતા તેમણે ત્યાના રાજલકત લોકો સાથે ઝઘ્ઘા કરીને આખું શહેર, યુદ્ધસામગ્રીનો ભંડાર, વહાણો, કિલ્લા તમામ અગ્રેજ અને સ્પેનના નૌકા મૈન્યને સ્વાધીન કરી દીધાં તેમનો ઉદ્દેશ એવો હતો કે જો અહિં કંતોડ મળે તો આજ પ્રમાણે ક્રાન્સના ખીજ શહેરોમા પણ દાવાનળ સળગાવીને યૂરોપના એકત્ર થયેલા રાજાઓની મદદથી પ્રજાસત્તાક રાજ્યને ઝચરી નાખવું તેમને પોતાના હથિયા-રના જોરથી એવું સાબીત કરવું હતું કે રાજા અને ઉમંગવ વર્ગના ચાલ્યા આવેલા અધિકાર ઉપર હાથ નાખવાનો સાધારણ લોકવર્ગનો બિલકુલ હક્ક નથી, તેઓ તો માત્ર રાજા તથા ઉમરાવોની સેવા કરવાનેજ જન્મ્યા છે

આ વિશ્વાસવાતના સમાચારથી રાષ્ટ્રવિશ્વવ કરનાગ રાજપુરુષોના મનમા ક્રોધ અને ભયનો સચાગ થયો. દુલોન શહેર ફરીથી કબજે કરીને ત્યાંથી અગ્રેજો, સ્પેની-આર્ડા, નેપલ્સના લોકો તથા ત્યાં ખીજ જે જે પરદેશીઓ હતા તેમના મૈન્યોને હાંકી કહાડવા એવો તેમણે દરાવ કર્યો. અગ્રેજ મૈન્ય જે સ્થાનનો કબજો લે તેમણે તેને મારી હડાવવાનું કામ જેવું તેવું ન હતું તેમા વળી જ્યારે તેમને પોતાના અજન્મ નૌકામૈન્યની, દુલોન જેવા અભેદ કિલ્લાની અને ભરપૂર યુદ્ધસામગ્રીની સહાયતા હોય તો તેવા અજોગ વચ્ચે તેમને મારી હડાવવાનું કામ અસાધારણ સાહમ-ભરેલુંજ કહી શકાય, પરંતુ જે કાર્ય અનુભવી મેનાપતિઓ ન કરી શક્યા તે ચોરીશ વર્ષના જીવાનીઆએ સપાદન કરીને પોતાની કીર્તિની ઇમારતનો પાયો કેવી રીતે નાખ્યો તે આપણે હવે પછીના પ્રકરણમા જોઈશું

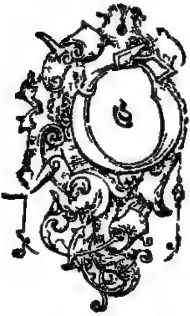

પ્રકરણ ૩ જું-ટુલોન શહેરનો ઘેરો (૧૭૯૩)

“ભીરુ પુરુષો દેહાન્ત યતા પહેલા અનેકવાર મરણ પામે છે, પણ શરાઓ તો એકજવાર મૃત્યુનો સ્વાદ ચાખે છે મેં જેટલી આશ્ચર્યકારક વાતો સાંભળી છે તેમાં સૌથી વધારે આશ્ચર્યકારક વાત એ છે કે માણસો મોતથી ડરે છે તેમણે મોતથી ડરવુ જ શાને બેઠે છે ? તેઓ બધે છે કે મૃત્યુ અનિવાર્ય છે અને તે આવ્યા વગર રહેવાનું જ નથી ત્યારે પણ મોતનો ભયજ શો છે ?”

શેક્સપિયર

વે આપણી નજર આગળ આ મહાપુરુષના જીવનના વિચિત્ર વટ-નામય નાટકના નાના પ્રકારના દેખાવોની શરૂઆત થાય છે ટુલોન શહેરમાંથી અગ્રેજોને હાંકી કહાડવા માટે ૪૦૦૦૦ ફ્રેન્ચ મૈનિકાલુ લશ્કર મોકલવામાં આવ્યું હતું ટુલોનને ઘેરીને આ મૈન્ય ત્રણ મહિનાસુધી પડી રહ્યું પણ ત્યાંનો અભેદ કિલ્લો જેને નાનું જિલ્લાહટર એવું નામ આપવામાં આવ્યું હતું, અને જેને અગ્રેજોએ સંપૂર્ણ રીતે અભેદ બનાવી દીધો હતો, અને જે કિલ્લાવડે આખા શહેરનો તથા બહારનો બચાવ થઈ શકેનો હતો, તે તેમના હાથમાં આવ્યો નહિ

ફ્રાન્સની પ્રજાસત્તાક સરકારે જેયુ કે ત્રણ મહિના વીતી ગયા તોપણ કંચુ કાર્ય થયું નથી, ત્યારે તેમણે નેપોલિયનને સ્થિતિગત જનરલની પદવી આપીને તોપખાનાના ઉપરી તરીકે ટુલોન મોકલ્યો તેણે આવીને જેયુ તો ફ્રેન્ચ લશ્કર સેનાપતિની આગા પ્રમાણે દુરમનના ગોળાની મર્યાદાની બહાર સલામત અતરે શહેરને ઘેરીને પડ્યું હતું અને ફ્રેન્ચ સેનાપતિએ પોતાની તોપોને એવે ઠેકાણે ગોઠવી હતી કે તેમનો ગોળો જે ઠેકાણે પડેલો બેઠેલો તેને અડધે અતરે પછી જઈ શકે નહિ ટુલોન શહેરને જીતવાની આવી તૈયારીઓ બેઠેને નેપોલિયન તો વિસ્મયજન્ય થઈ રહ્યો

તેણે નમ્રતાથી પરતુ દબતાથી “ડૉન્વેન્શન” (વિચારક સભા) ને લખી જણાવ્યું કે ટુલોન શહેર ઉપર હલ્લો ન કરતાં નાના જિલ્લાહટર ઉપરજ લશ્ક આપવાની અત્યારે જરૂર છે એ કિલ્લો જે એકવાર આપણા કમળમાં આવે તો તેના શુરજ ઉપરથી આપણે ગોળાનો એવો વરસાદ વરસાવી શકીએ કે જેને લીધે અગ્રેજ

નૌકાસૈન્યથી એક પળવાર પણ બદરમા ટપી શકાશે નહિ, અને નૌકાસૈન્યની મહાય વગર અંગ્રેજો શહેરનો બચાવ કરી શકનાર નથી આવી રીતે જે દાવપેચથી વૌશિ - ઝટને અંગ્રેજોને ખોરટનમાંથી નસાડ્યા હતા તેજ દાવપેચથી નેપોલિયને દુલોનને જીતવાની ધારણા બાધી

પણ વૌશિ ઝટન કરતા નેપોલિયનનું કામ વધારે વિકટ હતું એક તો અંગ્રેજો તેનો દાવ ચેતી ગયા હતા ખીજી ફ્રેન્ચ લશ્કરના લગભગ તમામ સેનાપતિઓ તેના વિચારને મળતા ન હોવાથી તેને આ મહાભારત કામ એકલે હાથેજ કરવાનું હતું

તેણે થોડાજ દિવસમાં કિલ્લાને તોડી નાખે એવી ૨૦૦ મોટી મોટી તોપો જ્યાંથી મળી શકી ત્યાંથી એકઠી કરી ઉત્સાહ અને શક્તિનો જાણે તેનામાં અખૂટ ભડાર ભરેલો હોય એવી રીતે તે કામ કરવા માડ્યો પણ એ તોપોને કિલ્લાની નજદીક ગોઠવવીજ કેવી રીતે તે મોટા સવાલ હતો શત્રુઓ કિલ્લાના બાકારામાંથી ગોળા અને ગોળાનો અટૂટ વરસાદ વરસાવતા હતા કોની મગદૂર કે આવા ધગધગતા ગોળાઓની ઝડીની સામે ઉભા રહીને તોપો ગોઠવી શકે ? પણ જેને દેશસેવા કરવી છે તેણે તો જોખમ, મુશીબત અને મૃત્યુની પરવા કરવીજ ન જોઈએ નેપોલિયન પણ નિડરપણે પોતાની જિંદગીને સ્વદેશસેવા આગળ તુચ્છ ગણીને ક્રાન્સની સેવા કરવા તત્પર થયો ગોળાઓ અને ગોળાઓના ધ્રમકોટની વચમાં જાતે ઉભા રહીને તેણે તોપો ગોઠવવાનું અણતર કામ શરૂ કરાવ્યું અને પાંચ છ જખરી તોપો તો શત્રુના બાધકામ અને કિલ્લાની દિવાલની છેક લગોલગજ ગોઠવી દીધી પોતાની જાતની સલામતીની લેશમાત્ર પણ પરવા તેણે કરી નહિ તેના એકાદ બે થોડા માર્યા ગયા અને એક અંગ્રેજ સિપાઇએ તેની જાંઘમાં સગીનનો એવો તો પ્રહાર કર્યો કે કદાચ તેનો પગ કાપી નાખવો પડશે એવી ડોકટરોને દહેશત હતી પણ તે છતાં શત્રુઓના મારાની સામે, હાથોહાથની લડત લડતા જમને પણ તોપો ગોઠવવાનું કામ ચાલુજ રહ્યું એક ખરેખરા વીર પુરુષની માફક ધાસ્તી ભરેલી જગ્યાએ જાને ઉભા રહીને તે પોતાના સૈન્યને પાણી ચડાવવા લાગ્યો એક દિવસ તે એક તોપ પાસે ઉભો ઉભો યુદ્ધ ચલાવી રહ્યો હતો, તેવામાં એક ગોલદાજ શત્રુની ગોળાથી વીંધાઈ ગયો અને જે લોખંડના મજબૂત તે ઠેસી ઠેસીને તોપમાં દારૂ ભરતો હતો તે મજ તેના લોહીથી ખરડાઈ ગયો પરંતુ નેપોલિયન એક પળનો પણ વિલંબ ન કરતા મરનારની જગ્યાએ જમને ઉભો રહ્યો અને તે લોહીથી ખરડાયેલો ગજ પોતે પકડીને તોપમાં દારૂ ભરવા લાગ્યો આવું અસાધારણ સાહસ અને ધૈર્ય જોઈને તેના સિપાઇઓ પણ શરત્વના આવેશમાં આવી જમને પોતાના સેનાપતિનું અનુકરણ કરવા લાગ્યા નેપોલિયન ઘણીવાર કહેતો કે “ હું મૃત્યુથી જરા પણ ડરતો નથી જ્યારે ત્યારે મરણજ પડવાનું છે તો

પછી તેને મારે આગળથી શામાટે ડર રાખવો ? ”

આ પ્રમાણે દુલોનના ઘેરાતુ કાર્ય ધમધાકાર ચાલી રહ્યું હતું તેવામાં પારિસથી પદર ગાડીઓ ફ્રેન્ચ જાવણીમાં આવી ચડી, અને તેમાંથી સાડ માણસો ઉતર્યા તેમણે ઈંદરાખ ધ પોશાક પહેર્યો હતો અને રાષ્ટ્રવિશ્લવ કરનાર સરકારના જાણે પોને પ્રતિનિધિઓ હોય તેમ તેઓ રાક્ષસ સેનાધિપતિ પાસે ગયા અને તેઓમાંનો એક વક્તા બોલ્યો — “ નાગરિક સેનાપતિ ! અમે પારિસથી આવીએ છીએ પ્રજાસત્તાક મરકાર તમને પૂછે છે કે આટલો બધો વખત થયો તોપણ હજી તમે દુલોન શહેર કેમ છતી શક્યા નથી ? શામાટે હજીસુધી અંગ્રેજના લડાયક વહાણોને ભાગી તોડી નાખવામાં આવ્યા નથી ? તમે આ કામ કરવાને નાલાયક હો છો મારે તેમણે બીજા બહાદુર સ્વદેશ સેવકોને મોકલ્યા છે અમે તેઓની આગા મુજબ આવ્યા છીએ અને તેમની ઈચ્છા પૂર્ણ કરવાને ટમટમી રહ્યા છીએ અમે પારિસના સ્વયંસેવક ગોલ્દાએ છીએ બસ, અમને તોપો આપો અને કાલે મવાગને પહેરો અમે શત્રુની સામા ધસી જઈશું ”

આવા દમદમાવાળા વચન સાંભળીને સેનાધિપતિ તો ગભરાઈ જાયો પણ નેપોલિયને તેના કાનમાં કહ્યું, “ તમે ગભરાશો નહિ એ સાહેબોને તમે માગ હાથમાં સોપી દો, હું બધું જોઈ લઈશ ’ આમ કહીને નેપોલિયન અધારી રાતનો લાલ લઈ થોડાક બહાદુર માણસો પોતાની સાથે રાખીને મમુદ્ર તીરે ગયો અને ત્યાંની એક અનુકૂળ જગ્યાએ તોપ ગોઠવવાની પેગવી કરવા લાગ્યો.

બીજે દિવસે નેપોલિયન પેના નવા આવેલા વીરપુરુષોને દરિયા કિનારે લઈ ગયો. પોને ગાઠવેલી તોપો તેમને બતાવી અને અંગ્રેજોને એક લડાયક વહાણ જે સવાગન’ ઝાંખુ ઝાંખુ દેખાતું હતું તેના તરફ આગળી કરીને કહ્યું કે આ તોપોના ગોળાથી એ વહાણને ડુસાડી દો પણ શત્રુની ગોળીઓ ધડાધડ પડી શકે એવી જગ્યાએ પોતાને ઉભેલા જોઈને પેલા સાહેબો તો ભયભીન થઈને આસપાસ જોવા લાગ્યા, અને ગભરાતા ગભરાતા નેપોલિયનને પૂછવા લાગ્યા કે આપણને દુશ્મનની ગોળીઓ ન વાગે એવી રીતે ઉભા રહેવાની જગ્યા નથી ? એટલામાં તો તેમના ઉપર પેલા લડાયક વહાણની તમામ તોપોમાંથી વજીનાદ ડરતા એકસામટા ગોળાઓનો વરસાદ થવા લાગ્યો હવે તેઓને માયૂમ પડ્યું કે આપણે ધારના હતા તેવી આ ગમત નથી તેથી તેમણે તો ઉભી પૂછડીએ નામવાજ માડ્યું ‘ નેપોલિયન આ દેખાવ થોડા ઉપર બેઠો બેઠો જોવા લાગ્યો પણ તેના ગભીર ચહેરા ઉપર હાસ્યની એક રેખા પણ પ્રકટી નહિ.

એમ કરતા કરતાં છેવટનો સચોટ ફતલો કરવાની સધળી તૈયારી થઈ ચૂકી ૧૭૯૩ ના ડિસેમ્બર માસની ૧૭ મી તારીખે મધ્ય રાત્ર દુલોનના કિલ્લા ઉપર

આક્રમણ કરવાની ફ્રેન્ચ સેનાને આગ્રા આપવામાં આવી મધ્ય રાત્રિનો સમય હતો, આક્રાશ ધાડા વાદળાથી છવાયે જઈ ઘેર અધકાર વ્યાપી રહ્યો હતો, મુખ્યધાગ વરસાદ વરસતો હતો, પવન પ્રમળ વેગથી સુસવાટ કરતો વાતો હતો, નેપોલિયને પોતાની તીક્ષ્ણ શ્રુતિવડે સધળા પ્રકારની તૈયારી કરી રાખી હતી અને ફ્રેન્ચ સેનામાં અદ્યત્ન ઉત્સાહ અને શૌર્યનો સચાર કર્યો હતો દારુણ સંગ્રામમાં ઝુકાવવા માટે બેઉ પક્ષ કમ્મર બાંધીને ઉત્સાહભરે સજ્જ થયા હતા શત્રુ મૈન્યને ગભરાટમાં નાખવાના હેતુથી નેપોલિયને ટુલોન શહેર અને કિલ્લા ઉપર બધી બાબુએથી એક-સામરો હમલો કરવાની આગ્રા આપી તેની વજ્જનાદ કરતી તોપોદ્ધારા થોડાજ કલાકમાં નાના જીપ્સાલ્ટર ઉપર ૮૦૦૦ ગોળાઓનો વરસાદ વરસાવવામાં આવ્યો અને તેથી કરીને તેની અડગ દિવાલો ચૂર્ણ થઈ ગઈ મધ્ય રાત્રિના ગાઢ અધકારમાં, વાવાઝોડા અને વરસાદની ઝડીની વચ્ચે અગ્નિને તોપોમાંથી છૂટતા ધગધગતા ગોળાઓ સામે મૃત્યુની લેશમાત્ર પણ દરકાર કર્યા વગર ફ્રેન્ચ સેના વીરહાસ કરતી શત્રુઓની તોપોના મુખમુખી ધસી ગઈ, અને તેમની બહુકો અને તોપોમાંથી છૂટના ગોળા અને ગોળાઓના મારથી ફ્રેન્ચોની આગની હાર જોતજોતામાં જમીન-દોસ્ત થઈ ગઈ પણ તેથી લેશમાત્ર પણ પાછા પગલા ન કરતા બીજી હાર આગળ ધસી અને તે પણ અગ્નિને તોપોના પ્રલયાગ્નિમાં સ્નાહ થઈ ગઈ ખાંધો, મૂઠાં અને ધવાયલા મૈનિકોનાથી ભરાર્ધ ગઈ ભરતીના મોઝની માફક ફ્રેન્ચ સેના ફરી ફરીને ખડકની માફક અડગ રહેવી અગ્નિને તોપોની ઉપર ધસી આવી અને દરેક વખતે તેમના ધગધગતા ગોળાના મારથી જિન જિન થવા લાગી આવા દારુણ સંગ્રામમાં નેપોલિયનના જાણે દૈવી શૌર્યનો સચાર થયો હોય તેમ તે ચારે દિશાએ ફરી વળતો હતો જાણે આજે પોતાના જીવનનું અન્નિદાન આપીને પોતાના દેશનું કલક ધોષ નાખવાનો તેણે નિશ્ચય કર્યો હોય એમ નિડરપણે અગ્નિના વરસાદની મામે તે ઉભેલો જોવામાં આવતો હતો તેની આસપાસ ટુચુન યુદ્ધ મચી રહ્યું હતું ફ્રેન્ચ સેનાની હારની હાર ધાસની માફક કપાઈ જતી હતી કેટલાક કલાક વીતી ગયા, પરંતુ હજી એક પણ પક્ષે નમ્યું આપ્યું ન હતું એક ઠેકાણે ઉભા ઉભા તેના જોવામાં આવ્યું કે અગ્નિને તોપોના મારથી ફ્રેન્ચ સેના થઈ ગઈ છે, અને પાછી હાંવાની તૈયારીમાં છે તેજ વખતે એક બીજી ટુકડી લઈને તેણે અગ્નિ સેના ઉપર પ્રચડ ધસારો કર્યો કેાની મગદૂર કે આ ધસારાની સામે ટકી શકે ? કેાની મગદૂર કે તેમને એક પળવાર પણ રોકી શકે ? અગ્નિને તોપોમાંથી અવિરત ગોળાઓ છૂટ્યાજ નતા હતા, ફ્રેન્ચ યોદ્ધાઓના શબ પટાપટ પડ્યાજ નતા હતા, પણ બાકી રહેલા યોદ્ધાઓ પોતાના સેનાપતિનું અનુસરણ કરીને ક્ષાત્રમદથી ઉન્નત બનીને આગળ અને આગળજ ધસ્યા જતા હતા એમ કરતા કરતા છેવટે નેપોલિયનની

લોહીથી નીંગળતી, છિન્નચિન્ન થએલી પલટણુ દુલોનના કિલ્લામાં પડેલા બાકી-
રામાં થઇને અદર દાખલ થઇ, તેમની સમશેર અગ્રેજ ગોલદાગેની ગરદન પર ફરી
વળી અને થોડીજ વારમાં મધ્ય રાત્રિનું આકાશ જે અત્યારસુધી વજ્ર નિનાદથી
ગાજી રહ્યું હતું ત્યાં સર્વત્ર સ્મશાનવત્ ધોર શાંતિ પથરાઇ ગઇ

આ પ્રમાણે નાનું જીઆદટર અર્થાત્ દુલોનનો કિલ્લો જીતાયો ખરો, પણ સવાર
થતાં સુધી શહેરના જૂદા જૂદા ભાગમાં સત્રામ ચાલુજ રહ્યો હવે ફ્રેન્ચોના હાથમાં
દુલોન કિલ્લો આવી ગયો હતો તેથી તે ઠેકાણેથી તેમની તોપો આખા શહેર ઉપર
ધમધમતા ગોળા અને છરાથી ભરેલા ગોળાઓનો વરસાદ વરસાવવા લાગી પારણામાં
સૂનેલાં નિર્દોષ બાળકો અને ધરમાં ધુજી ઉઠેલી સ્ત્રીઓના કોમળ શરીર ઉપર આ
ભયાનક અસ્ત્રનું પતન થતાં તેમનાં દુકડે દુકડા થઇ જતા હતાં શહેરમાં અનેક ઠેકાણે
આગ સળગતી હતી અને પવન જોરથી વાતો હોવાને લીધે તે સર્વત્ર ઝડપથી ફેલાઇ
જતી હતી, ધવાયલાં માણસો અને મરી ગયેલાંઓના શય એક સાથે અગ્નિના
મુખમાં ભસ્મીભૂત થતાં હતાં અને જીવતાઓની ભયભરેલી સ્ત્રીઓ આવીઓ તોપોની
વજ્ર ગબીર ગર્જનાઓના અવાજને ભેદીને પણ કર્ણગોચર થતી હતી

આ ભયાનક હત્યાકાંડનું ચિત્ર કલ્પનામાં ખડુ થતા એક સવાલ પૂછ્યા વગર
રહેવાતું જ નથી કે દુશ્માણ ઇશ્વર પોતાની ગ્યેલી ઉમદા માનવચૃષ્ટિને આ પ્રમાણે નિર્દયપણે
મનુષ્યોનેજ હાથે શામાંટે વિનષ્ટ થવા દેતો હશે / ઉપરોક્ત દિવસે જે ધોગ કૃત્ય કરવામાં
આવ્યું હતું, માનવજાતિ ઉપર જે નિર્દય બળાત્કાળ ગુજારવામાં આવ્યો હતો, દયા
અને ધર્મના પવિત્ર કાયદાઓને જે અપમાન પડેલાં હતાં આગ્રહ હતું તેની ભયકર
શિક્ષાએ પાપચરણના મૂળ પ્રવર્તકોને કોઇ કાળે, આ લોકમાં નહિ તો પગલોકમાં પણ
ખમતીજ પડશે હજારો હૃદય આજે કચરાઇ ગયાં હતાં, તેમની તમામ આશાઓ,
મનોરથો, તેમના જીવનની સાથે હતા ન હતા થઇ ગયાં હતાં ઇગ્નિની સરકાર એમ
સમજતી હતી કે ક્રાન્સમાં બનતા બનાવોનું પરિણામ લક્ષમાં લેતા અગ્રેજ સેનાને
દુલોનનો કમળો લેવાને માટે તેમણે ક્રાન્સમાં ઉતારી એ તેમનું કૃત્ય વાજખી અને
કાયદેસર હતું એથી ઉઘટ પક્ષ નેપોલિયન એમ માનતો હતો કે મારી જન્મભૂમિ
ઉપર આક્રમણ કરવા આવેલા અગ્રજોને મારી હડાવીને મેં મારા દેશપ્રત્યેની ફરજ
બજાવી છે અપ્પ જ્ઞાનવાળા મનુષ્યથી ન્યાય અને અન્યાયનો હિસાબ નિષ્પક્ષપાત-
પણે થઇ શકતોજ નથી પણ બેઉ પક્ષને એટલું તો કજૂલ કરવુંજ પડશે કે તેમને
હાથે ધણાજ મોટા પાયા ઉપર ખૂન, ભુદ્ધ અને બળાત્કારના ભયકર પાપ થયાં
હતાં ઇશ્વરના પવિત્ર કાયદાઓને ઉઘાડી રીતે ધણાજ મોટા સ્વરૂપમાં અપમાન પહોં-
ચાડાવામાં આવ્યું હતું અને આ મહાન પાપનો ઈન્સાફ કોઈ દિવસે ઇશ્વરને હાથે
અશોજ અને તે વખતે ન્યાય અને અન્યાયની તુલના ધણીજ ખારીક તુલનાશક્તિથી

કરવામાં આવશે

સવાર થયું ત્યારે રાત્રિના અધકારમાં થયેલા રોમાંચ કરે એવા કૃત્ય ઉપર મર્વની નજર પડી શહેરના રાજમાર્ગ લોહીથી ખરડાઇ ગયેલા હોવાથી જાણે તેમના ઉપર લાલ રંગની આદર પાથરી હોય તેવા દેખાતા હતા અસખ્ય શબના દમલા અને વિખૂટા થઇ ગયેલા અવયવોના ટૂકડાથી રસ્તા ભરાઇ ગયા હતા. જીવતા રહેલા પુરવાસીઓ ભયભીત થઇને આશ્રયસ્થાન શોધતા રાજમાર્ગમાં નાસ ભાગ કરતા હતા અસખ્ય મકાનો તોપોના મારથી ચૂર્ણવિચૂર્ણ થઇ ગયા હતા આખા શહેરનો દેખાવ મનુષ્યોની નીચ, નિર્દય પ્રવૃત્તિના ભયાનક ચિત્રરૂપ હતો આટલું થકું તોપણ હજી ફ્રેન્ચોની તોપોની ગર્જના આકાશને ફાડી નાખતી હતી અને ખડેર જેવા થયેલા શહેર ઉપર અને ભયભીત થયેલા નગરવાસીઓ ઉપર અગ્નિની વૃદ્ધિ કરતી હતી

નાના જીપ્સાસ્ટરને કમજો કરીને નેપોલિયને પોતાનું એક મહાન સાધ્ય મિહુ કર્ચુ, તોપણ તેણે એક પળની વિભ્રાતિ લીધી નહિ વિજયથી થતી તૃપ્તિ કે નરહત્યાથી થતો પશ્ચાત્તાપ એ બેમાંથી એકનો પણ વિચાર કરવાનો તેને અવકાશ ન હતો હવે તેણે પોતાની તોપો અગ્રેજોના લડાયક વહાણો તગફ ફેંગ્વી અને તેમને તે દરેક ઠેકાણેથી છિન્નલિન્ન કરવા લાગ્યા તે જોનામાજ અગ્રેજ નૌકામિનાધિપતિએ ટુલોનના યુદ્ધ લડારમાંથી જેટલી સામગ્રી લૂટાય તેટલી વૂટીને પલાયન કરવાની આજ્ઞા કરી ટુલોનના જેટલા વહાણ તેમનાથી પોતાની સાથે લઇ જવાય એવા હતા તેમાં બિચારા હુતભાગ્ય, રાજભક્ત ટુલોનવાસીઓને બેમાડવામાં આવ્યા. ખાકીના જે વહાણ સાથે લેવાય એવા ન હતા તેમને એક સ્થળે એકત્ર કર્યા એવા ખાલીશ વહાણ એક સાથે રાખીને તેમની વચમાં જવાલાગ્રાહી પદાર્થોથી ભરેલું એક વહાણ મૂક્યું અને રાતના દશ વાગ્યે તેને આગ લગાડવામાં આવી જાણે એક જવાલામુખી પર્વત ફાટ્યો હોય તેમ ગોદીના મધ્ય ભાગમાંથી અગ્નિના ગોટગોટ નિકળવા લાગ્યા અને તેના લડકાથી ખરા ખપોર જેવું અજવાળું થઇ ગયું જોત જોતામાં એક પછી એક વહાણ સળગવા લાગ્યા અને થોડી વારમાં બધાજ બળીને ભસ્મ થઇ ગયા

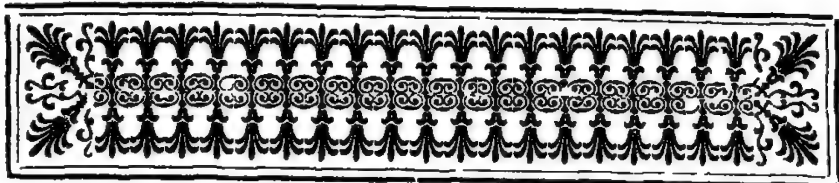
એક ખાળુએ જ્યારે અગ્રેજો પલાયન કરવાની તૈયારી કરતા હતા, ત્યારે વિજયોન્મત ફ્રેન્ચો પોતાની તોપોનો મારો ચાલુ રાખીને નાસતા શબ્દોને ગભરાવવાની અને બની શકે તેટલાને જીવતા ન જવા દેવાની પ્રવૃત્તિ કરતા હતા હવે રાજના પક્ષના ફ્રેન્ચોની સ્થિતિ ધણી દયાજનક અને ભયભરેલી હતી જે પરદેશીઓને તેમણે પોતાની કુમકે બોલાવ્યા હતા તેઓ આત્મા જતા હતા અને હવે ક્રોધોન્મત થયેલા ફ્રેન્ચ પ્રજાસત્તાક રાજ્યને હાથે તેમની અને તેમના કુટુંબોની પૂરેપૂરી પાલખાલી થશે એમાં કશી શક ન હતો તેઓ હવે અગ્રેજોને કાલાવાલા કરતા હતા કે અમને સાથે લઇ જાઓ.

સ્ત્રીઓ, બાળકો અને પુરુષોના ટોળા ભયભીત થયેલા હરણુની માફક અગ્રેજોના વહા-
ણુનો આશ્રય લેવાને જદર તરફ દોડી આવતા હતા. હજી તેમના ઉપર ગોળીઓનો
વરસાદ ચાલુજ હતો તોપના ગોળાથી નાસી છૂટતા રાજભક્તોની અનેક હોડીઓ
સમુદ્રમાં ઉધી વળી ગઇ અને સ્ત્રીઓ તેમના પતિથી અને બાળકો તેમના માતાપથી
વિખૂટા પડી ગયા. શહેરના રાષ્ટ્રવિધેયકારીઓ પણ રાજભક્તો ઉપર વરૂની માફક
તૂટી પડ્યા આખા શહેરમાં આગ અને કતલ જમ્યા અને હજારો કન્યાઓ તથા
સ્ત્રીઓની લગ્ન લૂટાઇ દુલોનના યુદ્ધ ભડારમાંથી અગ્રેજોએ લેવાયુ તેટલું લીધું
અને બાકીના દારૂ ગોળાથી ભરેલા બે વહાણો તેમણે સળગાવી મૂક્યા તેના
ધડાકાથી જાણે ધરતીકંપ થયો હોય તેમ આસપાસના પર્વતો પણ કંપવા લાગ્યા

આ પ્રમાણે અગ્રેજો દુલોનમાંથી પલાયન કરવા લાગ્યા એટલે ચાલીસ હજાર
ફ્રેન્ચો સમુદ્રની ભરતી જેવા વેગથી શહેરમાં પેડા અગ્રેજોના અને રપેનના વહાણ
લગભગ વીસ હજાર ગૃહસ્થ, નિર્ધન, હતભાગ્ય ફ્રેન્ચોને લઇને સમુદ્રમાં હકાર્યા અને
નેતનેતામાં અદમ્ય થઈ ગયા

વિજયોન્મત મૈનિકોના જીવમમાંથી નગરવાસીઓનું રક્ષણ કરવાને નેપોલિયને
તથા સેનાધિપતિએ બનનો પ્રયાસ કર્યો પણ પૂરેપૂરો સફળ થયો નહિ તેમણે કેટલાક
દિવસસુધી પોતાથી બની શકે તેટલા પાપાચરણ કરીને રાત્રનો પક્ષ લેનાર નગરવા-
સીઓ ઉપરના વૈરની લાગણીને તૃપ્ત કરી. આ પૈશાચિક અપદ્વ્યો જોઇને નેપોલિયનનું
ઉદાર અને દયાળુ હૃદય ધણુજ દુખાયુ, અને પોતાના શિર ઉપર જોખમ લઇને કેટ-
લાક નિર્દોષ નગરવાસીઓના પ્રાણ તેણે બચાવ્યા

વિચારકમ્ભાના પ્રતિનિધિઓએ કરેલા દુલોનની જીતના રિપોર્ટમાં નેપોલિયનની
સેવાનો કશો ઉલ્લેખ કર્યો ન હતો, તોપણ તેનું નામ ફ્રેન્ચ મૈન્યના તમામ અમ-
લદારોમાં જાણીતું થઇ ગયું અને તે તેમનો સર્વનો ઉચ્ચો અભિપ્રાય મ પાદન કરી શક્યો.
દુલોનની જીત પછી તે એકવાર ફ્રેન્ચ સેનાપતિ જનરલ ડુગોમિયરની સાથે માર્સેઈમ
ગયો હતો ત્યાં બીજા કેટલાક ભસ્કરી અમલદારો પણ હાજર હતા તેમાંના એક તેની
સ્ત્રીના જેવી નાજુક શરીરરચના જોઇને ભસ્કરીમાં જનરલ ડુગોમિયરને પૂછ્યું કે
“આ નાનડો અમલદાર કેણુ છે અને તમે તેને ક્યાંથી ઉપાડી લાવ્યા છો ?” જનરલ
ડુગોમિયરે ગભીર અવાજથી જવાબ આપ્યો કે એ “અમનદરનું નામ નેપોલિયન
બોનાપાર્ટ છે અને હું તેને દુલોનના ઘેરામાંથી ઉપાડી લાવ્યો છું દુલોન જીતાયુ
તે એનાજ પરાક્રમ અને શુદ્ધિનું પરિણામ છે અને એક દિવસ એવો આવશે કે એ
નાનકડો અમલદાર આપણા સર્વ કરતાં મોટો છે તેની સર્વને ખાતરી થશે”

પ્રકરણ ૪ થું

ઘટાલિ અને પારિસમાં કરેલાં પરાક્રમ. ૧૭૯૪

લોન શહેર આગળ પરાભવ પામ્યા પછી ઇંગ્લેન્ડ અને સ્પેનના નૌકાસૈન્ય ફ્રાન્સના દક્ષિણ કિનારા પર આવેલા બહારો ઉપર આક્રમણ કરીને તેમને બને તેટલો નાશ કરીને પોતાની નજીકથી પ્રતિજ્ઞાને પુનઃ પ્રાપ્ત કરવાનો પ્રયત્ન કરવા લાગ્યા. ઠડી, પવનના તોફાન અને વરમારે જાણે શત્રુઓની માથે સધિ કરી હોય તેમ તેઓ પણ દુષ્ટી થએલા ફ્રેન્ચોની આક્રમક વધારો કરવા લાગ્યા. ઇંગ્લેન્ડ અને સ્પેનના લડાયક વહાણો ભૂમધ્ય સમુદ્રમાં ઘૂમતા અને જે જે બહારો અસ્થિત હતા તેમના પર આક્રમણ કરતા આ વિપત્તિમાંથી તેમને ઉગારવાને નેપોલિયનને મોકલવામાં આવ્યો.

દુલોનના ઘેરામાં જે અદમ્ય ઉત્સાહ અને કાર્યકુશળતાએ તેણે કીર્તિ પ્રાપ્ત કરી હતી તેનો પોતાના દેશપ્રાણીઓના રક્ષણને માટે આ સ્થાને તેણે ફરીથી ઉપયોગ કર્યો. શિમાળાની સખ્ત ઠડી, ઠંડા વાયુના સમવાટ અને વરમાદની ઝડી—કથાને ન ગણકારતા તેણે ફ્રાન્સના દક્ષિણ કિનારાની એકેએક ખૂશિર, ઉપસાગર અને ટેકરીઓનું નિરીક્ષણ કરવા માડ્યું. આવી પ્રતિદ્વંદ્વ ઋતુમાં સાધ્ય ગણ્ય શારીરિક સપત્તિવાળો મનુષ્ય તો મરણનો અથા વગર રહેજ નહિ, પણ નેપોલિયનની માનસિક શક્તિ અને તેનો ઉત્સાહ એવા અસાધારણ હતા કે તેમના પ્રભાવથી આ ચોવીશ વર્ષનો, નાજુક બાંધાનો યુવક લેશમાત્ર પણ વિપ્રતિ વગર અથાગ માનસિક અને શારીરિક પરિશ્રમ સહન કરવાને શક્તિવાન થયો હતો. વરસાદથી તરબોળ થઈને તે આખો દિવસ ઘાટે બેસીને બટકનો, રાત્રે માછીઓનાં ઝુપડાંમાં જે સૂકા પાકુ અન્ન મળી શકતું તે ઉપર નિર્વાહ કરતો અને રાત્રે તેમના બાગાવટમાં ખાટલા ઉપર બે ચાર કલાકની નિદ્રા લેતો.

જે કાર્ય કરતાં બીજા માણસોને વરસનાં વરસ લાગે તે તેણે બે ચાર અઠવાડિયાંમાં પૂરું કરી નાખ્યું. આટલી ટૂંકી મુદ્તમાં તેણે એવી વિશાળ

અને વિગતવાર યોજનાઓ ધડી કહાડી અને તેમને અમતમાં મૂકીને એવું આશ્ચર્ય-કારક પરિણામ નિપજાવ્યું કે આપણા માન્યામાં પણ આવે નહિ તેની સાથેના ખીજા લશ્કરી અમલદારો અરણ્યોમાં અને ખેતરોમાં ભ્રમણ કરતા, અથવા મલ લઇને માછલી મારવાની રમત કરતા અથવા તરુણીઓ સાથે નૃત્યક્રીડા કરતા, ત્યારે નેપોલિયન પોતાને સોપેના કાર્યને કૃણીભૂત કરવાને ભગીરથ પરિશ્રમ કરી રહ્યો હતો તેણે કિનારા ઉપર રાખેલા તોપખાનાને ત્રણ વિભાગમાં વહેંચી નાખ્યું, એક વિભાગ અગત્યના બદરોમાં રહેતા લડાયક વહાણોનું રક્ષણ કરવા માટે, બીજો વિભાગ ફ્રાન્સનાં વ્યાપારી વહાણોને સુરક્ષિત કરવા માટે અને ત્રીજો વિભાગ દેશની ઉંચી ભૂમિરે ઉપર ગોડાવીને ને વડે કિનારે કિનારે ફરતા વહાણોના રક્ષણ માટે રાખીને આખા દક્ષિણ કિનારાને બચાવવાનું કર્યું, અને તેમ કરીને આવા ખારીક પ્રસંગમાં પોતાના દેશના વ્યાપારને સુરક્ષિત કર્યું.

આ દુર્ઘટ કાર્ય માત્ર બેજ મહિનામાં સમાપ્ત કરીને નેપોલિયન સને ૧૭૯૪ના માર્ચ માસમાં ઇટાલીમાં આવેલા નાઇસ શહેરમાં જ્યાં ફ્રેન્ચ સેનાએ પડાવ નાખ્યો હતો ત્યાં જઈ પહોંચ્યો.

વસતઋતુનો પ્રારંભ થયો છે કુદરતે શીતઋતુનો ખડખડો પોશાક ત્યાગ કરીને ઋતુરાજ વસત સાથે સમાગમ કરવા માટે મનોહર વસ્ત્ર પરિધાન કરીને પોતાની રમણીયતાનું દર્શન કરાવવા માડ્યું છે આદર્ષ પર્વતના તટ ઉપર ઉગેલા વૃક્ષો અને લતાઓ ઉપર હવે કુમળા પાનની ટીશીઓ ફૂટવા લાગી છે વૃક્ષે વૃક્ષે અને વેલીએ વેલીએ નાના વર્ણના પુષ્પના ઝૂમખાઓથી આખું અરણ્ય લગ્નમડપની શોભા ધારણ કરી રહ્યું છે એ પત્ર પદનવ અને પુષ્પો ઉપર બેસીને મધુર ડડવાળા પક્ષીઓ અને મધુકરો વનસ્થાનીને ગમવી રહ્યા છે મધુમક્ષિકાઓ ગણગણાટ કરી, મકરન્દ વૃક્ષની પુષ્પે પુષ્પે ભ્રમણ કરવા લાગી છે સુગંધયુક્ત અને શીતન પવનની સુખકર લહરીઓ પક્ષીઓના ગુજનને અને પુષ્પોના પરિમલને ચારે દિશાએ પ્રમરાવી રહી છે.

આ પ્રદેશની આવી અપૂર્વ શોભાનું દર્શન કરીને નેપોલિયનનું કવિત્વપ્રિય, ઝમિકહૃદય મુગ્ધ થઇ ગયું ગયા શિયાળામાં કરેલા બેહુક પરિશ્રમને લીધે તેનું શરીર લેવ ઈ ગયું હતું અને રમ ક્રિકો થઇ ગયો હતો વિશ્રાંતિ લેવાનો અને તેના તૂટી ગયેલા શરીરને સશક્ત કરવાનો આ પ્રસંગ ધણો સારો હતો છતાં તેણે એક પણ દિવસનો આરામ ભોગવ્યો નહિ નાઇસ પહોંચતાવારનેજ તેણે પર્વતની એકેએક ખીણ અને નદીઓની ભૌગોલિક રચના વિષેની તથા પોતાના અને શત્રુના મૈન્યની સખ્યા, જગ્યા, વ્યવસ્થા અને યુદ્ધસામગ્રીની વિગતવાર માહિતી મેળવવા માડી. તે આખો દિવસ ઘોડે બેસીને આસપાસના પ્રદેશોમાં ફરી ફરીને સેનાપતિ તરીકેની નજરથી

અવલોકન કરતો અને રાત્રે વિશ્રાંતિ ન લેતા નકશાઓ લઇને પ્રત્યક નદી, ખીણ અને ટેકરીઓની રચનાનો અભ્યાસ કરીને ફ્રેન્ચ સેનાને કયે ટેકાણે ગોઠવ્યાથી ફ્રાંસે આવે, અને ક્યા જતા તે જોખમમાં આવી પડે તે સખધી સવળી યે જનાઓ તે પોતાના મનમાં ધડી રાખતો જે ત્રણ કલાકની ટુકી નિદ્રા લઇને સવાર પડતા રાછો એનો એજ ક્રમ જારી રાખતો આમ કરીને તે થોડાજ વખતમાં આદ્વેસ પર્વતની વિકટ કરાડો, નદીઓના વહેણ અને રસ્તાઓથી માહિતગાર થઇ ગયો આ વખતનો તેનો દેખાવ તે સમયના ફ્રાન્સના ફક્કડ યુવાનોથી તદ્દન જૂદાજ પ્રકારનો હતો. શરીરે પાનળો, એકવડા કોડાનો અને તેમાં વળી અત્યંત પરિશ્રમથી સૂકાઈ ગયેલો, પાંતળ મો, અણીદાર નાક, શીકો વણું, કાળજી વગર ઉઝા હોળેલા વાળ, સ્ત્રીના જેવી નાજુક આગળીઓ, એ સર્વ જોતા અગ્નિયો માણસ તેનામાં દૂપાયલા અમાધ સામર્થ્યને કળી શકનો નહિ માત્ર તેની ચળવળી આખ તેનામાં રહેલા પ્રતાપામિની સાક્ષી પ્રતી હતી

નેપોલિયન જ્યારે નાઈસની ઊવણીમાં આવી પહોંચ્યો ત્યારે ફ્રેન્ચ લશ્કર ગાંધ પણુ લશ્કરી હિલચાલ કર્યા વગર સમુદ્ર કિનારે અવેલા આદ્વેસ પર્વત ઉપર ખાઈ-ઓમાં પડાવ નાખીને બેસી રહ્યું હતું તેમની સામે ઓસ્ટ્રિયા અને સાર્ડિનિયાના, સખ્યામાં ફ્રેન્ચોથી અનેક ગણા મોટા મૈન્યો નેમના ઉપર તૂટી પડવાનો લાગ જોતા બેઠાં હતા ફ્રેન્ચ સેનાધિપતિ અનુભવી તો હતો પણ ધરડો હોવાથી નિર્મળ થયેલો અને સવિવાના દરદથી પીડાતો હતો નેપોલિયને ઊવણીમાં આવ્યા પછી ત્રણ અઠવાડીયાની અદર પોતાનો ઉત્સાહ, તેજસ્વિતા અને કાર્યતત્પરતાના પ્રભાવથી આખા ફ્રેન્ચ સૈન્યમાં વિદ્યુતવેગે ક્ષાત્રમદનો મચાર કર્યો એટલા થોડા વખતમાંજ આખી ફ્રેન્ચ સેનાએ ત્રણ વિભાગમાં વહેચાઈને નેપોલિયને બતાવેલા જૂદે જૂદે રસ્તે ચઢીને શત્રુસૈન્ય ઉપર આક્રમણ કરવાને કૂચ કરી

ઓસ્ટ્રિયાનું વિશાળ મૈન્ય મોટી ઊવણી નાખીને નિરાતે આરામ લેતું પડ્યું હતું તેમની દક્ષિણે આવેલા ઇટાલિના ફળદ્રૂપ પ્રદેશોમાંથી તેમને ખોરાકની પૂરતી સામગ્રી મળ્યા કરતી હતી, અને તેઓ ખાઈપીને એશઆરામ કરતા હતા તેમને લેશમાત્ર પણ ખમર ન હતી કે ફ્રેન્ચ સેના વટાળીઆની ઝડપથી તેમના તરફ ધસી આવતી હતી જનરલ માસેના પદર હજાર માણસો લઈને દૂરે રસ્તે ચઢીને રોઝા નદી ઓળંગીને શત્રુના પાછલા ભાગ ઉપર હુમલો કરવા આવતો હતો સેના-ધિપતિ જનરલ કુમરબિયન દશ હજાર માણસ સાથે તેમના આગલા ભાગ તરફ આગળ વધતો હતો, અને નેપોલિયન પોતે ખીજ દશ હજાર માણસો લઈને બ્રમધ્ય સમુદ્રને કિનારે ચઢીને શત્રુને ઇટાલિમાંથી મળતાં અનાજ વગેરે અટકાવવા અને તેમને નાસતા અટકાવવાને ઉભો હતો

ઉપર કહેલી યોજના પ્રમાણે શત્રુસૈન્ય પર એવો ભેસભેર હુમલો થયો કે થોડાક ખૂનખાર યુદ્ધો થયા પછી તેમને પોતાના મથક છોડીને નાસવું પડ્યું અને ફ્રેન્ચોના હાથમા તેમના અનાજના ભંડાર તથા દારૂખાનું વગેરે સામગ્રી આવી ગઈ મે માસની આખર પહેલાં તો ફ્રેન્ચોની જયપ્તિ દક્ષિણ આફ્રિકાના એકેએક શિખર ઉપર ફર કરવા લાગી આવી ત્વરિત અને અસાધારણ ફેરફારના સમાચાર પારિસમા વિજ્ઞાનીને વેગે પહોંચી ગયા તેનો બધો યશ સેનાધિપતિને મળ્યો પણ લશ્કરમા બધાને સારી પેટે ખમર પડી ગઈ હતી કે એક બીજા પુરુષની શુદ્ધિ અને સાહસથી આ પરિણામ આપ્યું હતું આ પ્રમાણે બીજી વાર નેપોલિયનને તેના પરાક્રમને માટે જાહેર યશ મળ્યો નહિ તોપણ ફ્રેન્ચ સેનામા તેનું માન અને ગૌરવ તો દિવસે દિવસે વધવાજ લાગ્યા હતા

હજી પણ નેપોલિયન આસપાસના પ્રેશની બૂગોળરચના, લશ્કરને કૂચ કરાવવાના અને ખોરાક વગેરે મેળવવાના સાધનનો અભ્યાસ કરવામા લાગનાગટ મડયોજ રહ્યો હતો તેના મનમા હવે દૃઢ વિશ્વાસ બેઠો હતો કે પોને મહાન કીર્તિ મેળવવા સગમ. છે અને તે દિશામા તેનો પ્રયાસ ચાલુજ હતો

આ પ્રમાણે નેપોલિયન સ્વદેશમેવા કરવા માટે રાતદિવસ કટોક પગિશ્રમ કરી રહ્યો હતો, તેવામા તેને એકાએક કેદ કરીને લઈ ગયા અને સારે નખીએજ પ્રાણડ ની શિક્ષામાથી તે ઉગરી ગયો ગયા શિયાળામા તે જ્યારે બૂમધ્ય સમુદ્રને કિનારે આવેના બદગેનું રક્ષણ કરવા મટે નાના પ્રકારના ઉપાયની યોજના કરતો હતો તે વખતે તેણે એક કેદખાતાને સમારવાની અઠા કરી હતી તેનો વિચાર એવા હતો કે એ મનના દારૂગોળો ભરી રાખવા માટે ડીક ઉપયોગમા આવશે તેની આજી પ્રમાણે તે મકાનની મગમત થવા લાગી પણ કેઝ દુશ્મને રાષ્ટ્રવિપ્લવકારિણી સરકારના અધિકારીઓને એનું ભેરવ્યું કે દેરાદિવેયો નગરવાસીઓને કેદ કરવાને માટેજ નેપોલિયન એ મનની મરમ કરાવે છે તે સમયે ફ્રાન્સની એક જોયનીય અવસ્થા હતી કે આ અપવાદની મત્યામત્યતાનો નિર્ણય કર્યા વગરજ નેપોલિયનને માર્મેલસના કેદખાનામા બંદીવાન બનાવિને પૂરી હાથો પદર દિશ્મસુધી કેદખાતાનો સખ્ત જીવમ સહન કર્યા પછી તે નિહોય દુર્યો રાત્રિના બે વાગ્યે આ શુભ સમાચાર તેને પહોંચાડવા માટે એક લશ્કરી અમલદાર તેની કોટડીમા દાખલ થયો અને જીએ છે તો નેપોલિયન ત્યાં કેદખાનામા પણ પુસ્તકો અને નકશાઓ લઈને અભ્યાસ કરતો બેઠો હતો. આવે વખતે જ્યારે પોતાની ગરદન જલ્લાદની છરીથી કપ્પીએ કપાઈ જશે તેનીજ માત્ર તે ગહ જ્નેતો હતો ત્યારે પણ તેને સ્વસ્થ ચિત્તે એકામતાથી પોતાની સેનાપતિ તરીકેની યોગ્યતામા વૃદ્ધિ કરતો જ્નેદને મહાન નેપોલિયન તરફ શત્રુને પણ ભક્તિભાવ અને પ્રશ્નસા ઉત્પન્ન થયા વગર રહે નહિ

પેલા અમલદારે તેને પૂછ્યું કે તમે હજી ઉઘી ગયા નથી ? નેપોલિયન કહે, “ હું ઉઘી ગયો હતો અને પાછો જાગ્યો પણ હું ” તેણે પૂછ્યું, “ એટલા વહેલા કેમ ઉઘ્યા ? ” નેપોલિયન કહે, “ બે કે ત્રણ કલાકની ઉધ ખસ છે ”

જ્ઞાન સપાદન કરવાની અગત્યવિષે નેપોલિયનના પોતાના અભિપ્રાયના મજબૂતા તેના જીવનને લગતો એક ખીન્ને પ્રસંગ લખએ એકવાર દુલોનના ઘેરા ફ્રાન્સના તેનો નાનો ભાઈ લુઈ તેને મળના આવ્યો હતો બેકે લાર્ડ સવારમાં ફરતા હતા તેવામાં એક ફ્રેન્ચ પવટણે અંગ્રેજોનાં બાધકામો ઉપર હલો કર્યો અને એક પળવારમાં ખસે ફ્રેન્ચોના મૂઠા જમીનપર રઝળતા થઈ ગયા આ દેખાવ જોઈને નેપોલિયનને ધણો ખેદ થયો અને તેણે પોતાના ભાઈને કહ્યું, “ આફસોસ ! આ લોકોના જનનનો નાહક ખુવારી થઈ ગઈ બે કાંઈ પ્રતીણ સેનાપતિ તેમનો નેતા હોત તો આવું પરિણામ આવત નહિ, માટે ભાઈ, આ ઉપરથી શિખામણ લેજો કે જેઓને ખીજાઓના સરદાર થવાની અભિલાષા હોય તેમને જ્ઞાન મેળવવાની અત્યંત આવશ્યકતા છે.” નેપોલિયન હમેશા પોતાનું જ્ઞાન વધારવાની પ્રવૃત્તિ કર્યાજ કરતો હતો તે એટલે સુધી કે તેના દરમારમાં આવના મોટા મોટા પડિતો પણ તેનું અનેક વિષયોમાં અગત્ય જ્ઞાન જોઈને તેની આગળ માથું નમાવતા હતા જ્યારે તે એક ટેકાણેથી ખીજે ટેકાણે દૃષ્ટ કરતો ત્યારે તે એક નાનો સગખી લાઇ-બ્રેરી સાથેને માથેજ રાખીને ફરતો હતો યુદ્ધક્ષેત્રમાં પણ આ નિયમનો કદિ પણ ભંગ થતો નહિ જે રથમાં બેસીને તે પ્રયાણ કરતો હતો તેની અદર અનેક વિષયોના ગ્રંથો અને લખવાની સામગ્રી રાખ્યા વગર રહેતોજ નહિ પ્રારબ્ધયોગે આજ એ રથ લડનના ષિટલ મ્યુઝિયમ (સંગ્રહસ્થાન)માં પડ્યો. વૉટર્સના સંગ્રામ પછી રણક્ષેત્રમાંથીજ તે અંગ્રેજ સૈન્યના કમળમાં આવ્યો હતો.

નેપોલિયનને ફ્રાન્સની પ્રજાસત્તાક સરકારે નિર્દોષ ઠરાવીને બદીખાનામાંથી મુક્ત કર્યો તોપણ તેને બ્રિગેડિયર જનરલના પદ ઉપરથી નીચો ઉતારીને પાયલન પૈન્યના ઉપરી તરીકે તેની નિમણૂક કરી, પરંતુ નેપોલિયન કાંઈ નિર્માણ ન હતો કે આ અપમાન ગણી જઈને નોકરી ઉપર હાજર થાવ પ્રજાસત્તાક સરકારે તેની અન્ય સવાની ડહર ન કરતા આવું અવિચારી કૃત્ય કર્યું તેથી પોતાને ભારે અપમાન થયું માનીને તેણે તરતજ રાજીનામું લખી આપ્યું અને પોતાની માતા તથા ભાઈ બહેનો માર્સેલ્સ ગઢેતાં હતાં ત્યાં આશ્રયો ગયો પરંતુ ત્યાં પણ તેણે આશુ રાજ્ય વિપ્લવનાં તેમજ ભૂતકાળના રાજ્યવિપ્લવોના ઇતિહાસનું તથા રાજ્યશાસન પદ્ધતિના આશ્રનું અધ્યયન તેણે જરૂરીજ રાખ્યું હતું આવી પ્રવૃત્તિમાં ૧૭૯૪નું વર્ષ પૂર થયું.

કેટલાક સમયસુધી નિરુદ્ધોગી બેસી રહેતાં તેને કટાણ આવ્યો તેથી નોકરી શોધવાને તે ખીજાર પારિસ આવ્યો. ઘણાં દિવસો માયાં. તોપણ તેને નિરાશ થયું

પડ્યુ આ વખતે તેને તુર્કિસ્તાન જઈને ત્યાના સૈન્યમાં દાખલ થવાનો વિચાર પણ આપ્યો હતો.

નેપોલિયન જ્યારે નોકરીની શોધમાં પારિસની લશ્કરી ઑફિસોના પગથીયાં ધસતો હતો તે વખતની તેની આર્થિક સ્થિતિ ઘણી દયામણી હતી ત્યારપછી ધણે વર્ષે પદમ્વેષ્ટ થઈને તેને સેન્ટહેલેનાના ટાપુમાં કેદ કરવામાં આવ્યો. ત્યારે એક રાત્રે તેને બિલકુલ નિદ્રા ન આવવાથી વાતો કરીને રાત માળવાની ઇચ્છાથી તેણે પોતાના વિષેના જૂના વાતો કહેવા માંડી પોતે હિન્નત અવસ્થાએ પહોંચ્યો ત્યાર પહેલાં એકવાર તે મેવા દારિદ્ર્યમાં સડતો હતો તેનું તેણે નીચે મુજબ વર્ણન કર્યું હતું -

“આ વખતે એક દિવસ મારા મનમાં અત્યંત નિરાશા ઉત્પન્ન થઈ ધીર નિરાશાનું જોર એટલું બધું વધી ગયું કે તેથી મારા મગજની તુલનાશક્તિ પણ હું શુભાવી ખેડો. મારે જીવન મને ભારરૂપ લાગવા માંડ્યું ત્યાર પહેલાં થોડાજ વખત પર મને મારી માતાનો કાગળ મળ્યો હતો. તે પણ પોતાના દહાડા અત્યંત કમાલિયતમાં કહાડી રહી છે, એવા ખેદકારક સમાચાર તેમાં લખ્યા હતા તે મિચારી વખાની મારી પોતાના બાળકોને લઈને કોર્સિકામાંથી નાસીને માર્સેલ્મમાં આવીને વસી હતી, પણ પોતાના બહોળા કુટુંબના ભરણપોષણનું સાધન તેની પાસે ન હતું તે જમાનામાં ફ્રાન્સના લોકોની અત્યંત નિરકુશ અવસ્થા હતી અને દરેક પ્રકારના પાપાચરણ અને અનીતિ ઓપરેશોમાં સામાન્ય થઈ ગયા હતા એટલે સુધી કે અમુક આચરણ પાપ છે એવી લાવના પણ ધર્માર્થ ગણાતી મારી માતા માત્ર તેના દૈનિક સાધુચરિત્ર અને સદ્ગુણોના બળથીજ પોતાની પુત્રીઓની પવિત્રતા સાચવી રહી હતી હું નોકરી વગર રખડતો હતો મારી પાસે જે કાંઈ નાણું હતું તેમાનો મોટો ભાગ હું ખરચી ચૂક્યો હતો મારા ગળવામાં હવે માત્ર એકજ ડોલર બાકી રહ્યો હતો તે વખતે મારા મનમાં એકાએક એવાજ વિચાર આવ્યો કે આ જિંદગીનું ભવિષ્ય જ્યારે ધીર અધકારમાં દટાયલું છે અને વર્તમાન સમયની વિટબણા અસહ્ય છે, તો એવી અવસ્થામાં જીવવા કરતાં આ જિંદગીનો અંત લાવીને દુખના કારાગરમાંથી મુક્ત થવું એજ બહેતર છે આવો ભયંકર વિચાર કરીને હું સેન નદીને કાંઠે આપઘાત કરવાનો લાગ શોધતો ભટકતો હતો વળી વિચાર આવતો કે આત્મહત્યા કરવી એ તો બાયલાનું કામ કહેવાય પણ વળી પાછું ચાલું પ સામરી આવતું અને આપઘાત કરવાના સંકલ્પને પુષ્ટિ મળતી આવી અવસ્થામાં જો હું થોડોજ વખત એકલો રહ્યો હોત તો જરૂર મેં નદીમાં જૂસડો મારીને આપઘાત કર્યોજ હોત, પણ એવામાં હું એકાએક એક માણસની સાથે અથડાઈ પડ્યો તેનો પોશાક સામાન્ય મજૂરના જેવો હતો તેણે મને તરતજ ઓળખી કહાડ્યો અને મારી કોટે બાકી પડ્યો પછી તેણે પૂછ્યું,

“કાણુ નેપોલિયન ! તને હું બીજવાર મળવા ભાગ્યશાળી થયો તેથી આજે મને કેટલો હર્ષ થાય છે ?” તેનું નામ ડિમેસિસ હતું તે તોપખાનાના સૈન્યમાં મારો સોમતી અને જૂનો મિત્ર હતો અને એકજ સૈનિક વિભાગમાં નોકરી કરી હતી ફ્રાન્સમાં રહેવું તેને અત્યંત વિપત્તિ અને દહેશતભરેલું લાગવાથી તે પાંચ જતો રહ્યો હતો અને હમણાં તે પોતાની ધરડી માતાને મળવા માટે ગુપ્ત વેશે ફ્રાન્સ પાછો આવ્યો હતો તે મારી પાસેથી ચાલ્યો જતો હતો એટલામાં તે એકાએક થભ્યો અને મારા ભણી જોઇને બોલ્યો, ‘પણુ નેપોલિયન ! તને આ શું થયું છે ? તું મારા બોલવા તરફ લક્ષ્ય આપતો નથી અને જોઇને તું રાજ થયો હોય એવું મને લાગતું નથી શું તારે માથે કોઇ પ્રકારની આફત છે ? જાણે તું ગાડો બની ગયો હોય અને આપઘાત કરવાના વિચારમાં હોય એવા તારાં લક્ષણ દેખાય છે મારા મનનો વિચાર તે પૂરેપૂરો જાણી ગયો હતો તેથી હવે મારાથી તેની આગળ કશી વાત ગુપ્ત ગમ્મી શકાય નહિ મેં મારૂં હૃદય બોલીને બધું વૃત્તાંત તેને માડીને કહ્યું આ સાંભળીને તેણે કહ્યું ‘ઓહો ! તારે આટલુંજ દુઃખ છે ને ? એ કશા હિસાબનું નથી ગંભીરપણે નહિ ! એમ કહીને તેણે મારા હાથમાં એક કોથળી મૂકી અને બોલ્યો, ‘એમાં છ હજાર સોનાના *ડૉલર છે આ રકમ તને આપવાથી મને કોઇ ખતની અગવડ પડવાની નથી અને એ વડે તારી માનું સકટ તો દૂર થશેજ ’ આ નાણું લેવાની તે ધડીએ મને કેમ ઇચ્છા થઈ આવી તે તો હું અત્યારે પણુ નિશ્ચયપૂર્વક કહી શકતો નથી, પણુ તે વખતે એક ગાડાની માફક મેં તે કોથળી તેના હાથમાંથી લીધી અને હર્ષથી ઘેલો બનીને મારી ગરીમડી માને તે નાણું મોકલી દેવાને વીજળીને વેગે હિંમે રસ્તે દોડ્યો જ્યારે મારી માને તે રકમ હું મોકલી ચૂક્યો ત્યારેજ મારા મનમાં વિચાર આવ્યો કે અરે ! આ મેં શો અન્યાય કર્યો ! જે જગ્યાએ મને ડિમેસિસ મળ્યો હતો ત્યાં હું દોડી ગયો પણુ ત્યાં તે ન હતો ત્યાર પછી ધણી દિવસ સુધી મેં સવારથી સાંજ સુધી તેની બોળ કર્યાં કરી પારિસમાં જ્યાં જ્યાં તેનો મુકામ હોઈ શકે એવું મને લાગ્યું ત્યાં બધે હું તપાસ કરી આવ્યો પણુ મારી મહેનત ફોફટ મઈ મારો ચઢતો અવસ્થા થઈ અને મારા હાથમાં સત્તા આવી ત્યારે પણુ મેં તેની ધણીએ શોધ કરાવી પણુ કાંઈ વળ્યું નહિ. છેવટે મારૂં ફ્રેન્ચ સામ્રાજ્ય પડવાની અણી પર આવ્યું હતું તેવામાં પાછો ડિમેસિસનો મને એકાએક મેળાપ થઈ ગયો તેના સમાચાર પૂછવાનો અને મારા તે વખતના વર્તન વિષે તેણે શો મત બોલ્યો હતો અને આટલાં પંદર વર્ષ સુધી શું માટે તેનું નામ સરખું પણુ મારા સાંભળવામાં આવ્યું નહિ તે પૂછવાનો

* ડૉલર સોનાના તેમજ ચાલીના પણુ થતા હતા હમણાં ચાલીના ડૉલરની કિંમત રૂ ૩-૨-૦ જેટલી છે

હવે મારો વારો આવ્યો હતો તેણે કહ્યું કે 'મારે પૈસાની જરૂર હતી નહિ તેથી મે તારી પાસે માગ્યા નહિ, જો કે મારી ખાત્રી હતી કે મે માગ્યા હોત તો તુ તત્કાળ આપ્યા વગર રહેતજ નહિ પણ મને બ્લેક એટલીજ હતી કે જો હું તારી પાસે આવીશ તો તુ મને એ છ હજાર ડૉલર ખર્ચાકારે આપ્યા વગર અને મારો એકાંતવાસ છોડાવીને તારી તોફરીમા રાખ્યા વગર રહીશજ નહિ' તે શહેરના કાલાહલથી દૂર એકાંત સ્થળમા સુદર માગ ખગિયા ખનાવીને શાંતિમય અને પરમસુખમય જીવન ગાળતો હતો તેણે પેતાના એક મિત્રને અત્યંત દુખના વખતમા છ હજાર ડૉલર આપ્યા હતા પણ હવે તે મિત્ર એક શકેનશાહ હતો તેથી તેણે જોરજૂલમથી તેના હાથમા સાક હજાર સોનાના ડૉલર ભૂંડીને પોતાનું કરજ અદા કર્યું તેને ખાગ ખગીયાનો શોખ હોવાથી મે તેને વાર્ષિક છ હજાર ડૉલરના પગારથી ખાદશાહી ખગીયાઓનો ઉપરી ખનાવ્યો અને તેના ભાઈને પણ સારી જગ્યાએ દાખલ કર્યો."

" મહાન ઈશ્વરના અત્યંત ગૂઢ નિયમોની પ્રયત્ન અમર હું મારા જીવનમા હમેશ જોતો આવ્યો છું એ ગૂઢ નિયમોના કોઈ એક નિયમના પ્રભાવથી મારા એ મિત્રો, જેઓ ખાળપણમા મારા સહાધ્યાથી હતા અને જેમની સાથે હું દૈનિક રહેતા અધનથી જોડાયેલો હતો તેમણે મારા લવિષ્ય ઉપર અદ્ભુત અમર નીપજાવી છે ડિમેમિમે મને આપવાન કરતા અને ફિલેપ્પોએ મને 'સેન્ટ જન ડી એકર' જીતતો અટકાવ્યો જો મારા કાર્યમા ફિલેપ્પો આડા આવ્યો ન હોત તો પ્રાન્સ જગતના દરવાજા જેવું તે શહેર મે જીત્યું હોત દરેકજુદ પણ મારા હાથમા આવત અને એશિયા ખડમા હું એક વિઝ્તીશુ સામ્રાજ્યની સ્થાપના કરી શક્યો હોત "

હવે ફ્રાન્સની દક્ષિણ સીમા અને ઇટાલિના ઉત્તરના પ્રદેશ વચ્ચે પડેલી ફ્રાન્સ સેના તરફ પાછા નજર કરીએ એ જૈન્યને જીવન આપનાર નેપોલિયન હવે ત્યાં ન હતો ઇટાલિમા વારંવાર પરાજય પામીને તે સેનાએ હવ પાછા પગલા ડરવા માડ્યા હતા પારિસના સત્તાવિહારીઓને હાથુ કે ફ્રાન્સની પ્રતિષ્ઠા જાળવવાનો ખીજો કુજો ઉપાય રહ્યો નથી ત્યારે નેમણે આખરે નેપોલિયનને તેડાવ્યો તેણે એ પ્રદેશમા પોતાના નિવાસ દરમ્યાન મેળવેલી સ્થાનિક માહિતી, યુદ્ધશાસ્ત્રનું તેનું ઉડું જ્ઞાન અને અનુભવ અને તેના અત્યંત સુસરૂત મગજમા ભરેલી અખૂટ યોજનાઓ એ સર્વના પ્રભાવથી તે થોડાજ વખતમા પારિસના મત્રીમડળનો નેતા બની ગયો

નેપોલિયન પ્રધાનમંડળના (કમિટી ઓફ પબ્લિક સેફ્ટી) તમામ સભાસભ્યો કગતા વયમા નાનો અને દેખાવમા છોકરા જેવો દેખાતો હતો તોપણ તેની ગભીર વિચારશીલ સુખાકૃતિને તેણે આપેની સલાહ સૂચનાઓ ખવાને માન્ય રાખવી પડી અને ઇટાલીમા પોતે હતો તે દરમ્યાન તેણે જે સ્થાનિક માહિતી મેળવી હતી તેને આધારે ફ્રાન્સ સેન્યને કયા કયા જગ્યાએ ગોઠવી દેવું તે વિષે તેણે એવી તો આપ્યા

યોજના રજૂ કરી કે તેને અમલમાં મૂકતાની સાથેજ ઓરિટ્ટમાનુ મૈન્ય આગળ વધતું અટક્યું અને ફ્રેન્ચ મૈન્ય જો કે પોતાના શત્રુઓથી નાનું હતું તોપણ પોતાનો ખર્ચાવ કરવાને શક્તિવાન થઈ ગયું આ પ્રમાણે પારિસમાં રહ્યા રહ્યા જ્યારે નેપોલિયન ફ્રેન્ચ મૈન્યની પરિચાલના કરતો હતો તે વખતે પણ જ્યારે તેને અવકાશ મળતો ત્યારે પોતાનું જ્ઞાન વધારવા તે ચૂકતો ન હતો.

ફ્રાન્સના લોકોનું નીતિનું ધોરણ તે સમયે ધણું જ હલકું થઈ ગયું હતું અને તે જમાનામાં તમામ યુવકો જ્યારે વિષયલ પદ્ધતિમાં ગરકાવ થઈ ગયા હતા, ત્યારે નેપોલિયન એક સાધુની બરોબરી કરી શકે એવી દૃઢ અને નિષ્કલંક નીતિ જાળવી રહ્યો હતો તેનું કારણ વિચારવા જેવું છે હાલ જેને આપણે ધર્મ કહીએ છીએ તેવા ધર્મના સરકાર તેના હૃદય ઉપર પડેલા ન હતા પરંતુકામાં થતી શિક્ષાનો ભય જે ધણા માણસોને પાપ કરતાં અટકાવે છે તેનો કોઈ જાતનો ભય અથવા તેનો વિચાર સરખો પણ તેને આવતો ન હતો, પરંતુ તેના મનમાં એવી પ્રત્યજ્ઞ મહત્વાકાંક્ષાનો અને પોતાની નામના યાવ એવા પરાક્રમે કરવાની અભિલાષાનો વેગ એવો અદ્ભુત હતો કે તેમની આગળ વિષયવાસના તો શું પણ ખીજો સામાન્ય વિચાર પણ તેના મગજમાં આવી શકતો ન હતો, અને તેની સાથે તેનું મન કુદરતી રીતે એવું સુસન્ન હતું કે ધર્મશાસ્ત્રની મદદ વગર પણ શું કર્તવ્ય છે અને શું અકર્તવ્ય છે તેનો વિવેક તે આપેઆપજ કરી શકતો હતો.

આ વખતે પારિસમાં ભયકર અરાજકતા અને હડહડતી નિરકુશતાનું રાજ્ય ચાલી રહ્યું હતું અને તેથી કરીને રાત પડી ગયા પછી પણ શહેરના રાજમાર્ગ ઉપર ચાલતું ધણું જ જોખમ ભરેલું ગણાતું હતું એવામાં એક સ્નેહી માદો પડ્યો અને નેપોલિયન તેને જોતો ગયો રાતના દર વાગ્યા પછી તેની માદગીએ ગભીર સ્વરૂપ લીધું ડૉક્ટરને ખેલાવવા જ્યાં માટે આત્મ જોખમ ભરેલા સમયમાં ધર બહાર નીકળીને પોતાના ઉપર સકટ વહેારી લેવાની ધરના કોઈ પણ નોકરે હિચ્છા બતાવી નહિ વરસાદ પણ મુશ્કેળધાર વરસતો હતો નેપોલિયનથી આ અવસ્થા જોષ શકાઈ નહિ તે પોતાની સહામતીનો મિલકુલ વિચાર ન કરતા ધરમાં કોઈને કશી વાન કર્યા વગર એકલો બહાર નીકળી પડ્યો અને આ ધોર અધારી રાતે વરસાદથી તરખોળ બનીને ડૉક્ટરને તેડી લાવ્યો આની ઉદ્ધરવૃત્તિ, પરમાર્થ ભાવના અને આત્મત્યાગનો જુસ્સો એ સર્વ ઉમદા ગુણો નેપોલિયનમાં સ્વાભાવિક રીતેજ હતા તે જમાનામાં ફ્રાન્સની અદર કોઈ પણ જાતનો ધર્મ તો હતોજ નહિ ખિરતી ધર્મ તિરસ્કારને પાત્ર થઈ ચૂક્યો હતો અને દેવાલયોને લોકોએ છાતો તોડી પાડ્યા હતાં અથવા તો વિજ્ઞાનની પ્રયોગશાળાઓ તરીકે તેમનો ઉપયોગ કરવામાં આવતો હતો, વળી આત્માના અવિનાશીપણાને તો કોઈ માનતું જ નહિ આવી વસ્તુ-રચિતિ

હોવાથી આરિત્યના સધદનમાં ધર્મની જે સહાયતા મળે છે તે લાભ નેપોલિયનને મળ્યો ન હતો. છતાં પણ તેનું હૃદય સ્વાભાવિક રીતેજ ભકિતથી ભરપૂર હતું તે વિચારશીલ અને મહીર હતો અને કુદરતની ભવ્યતા અને ગહનતાની તેના હૃદય ઉપર ઉડી અસર થતી હતી જગતમાં સર્વથી મહાન અને અમર કીર્તિ પ્રાપ્ત કરવી એજ વિચાર તેના મગજમાં ધ્રુમનો હતો અને તેજ દિશા તરફ તેના જીવનનો પ્રવાહ એક, અવિચ્છિન્ન ધારાએ વહેતો હતો તેની જીવાનીમાં પણ તેને કોઈ જાતનો મોહ હતોજ નહિ અને ધડપણમાં પણ તે કહેતો કે મારી આખી જિંદગીમાં મેં ધણીજ થોડીવાર વિષયસુખ લીધું છે અને તે પણ માત્ર જોસેફાઈનના પ્રેમને લીધેજ.

હવે આપણે ફ્રાન્સના આંતરિક ઇતિહાસનું અને ત્યાંની નવીન શાસનપદ્ધતિનું અવલોકન કરીએ આ સમયે ફ્રાન્સની “જાતીયસમિતિ” એ નવીન શાસન પદ્ધતિ ધડી કહાડી હતી આ નવીનપદ્ધતિ મુજબ ફ્રાન્સના રાજ્યનંત્રના નેતા તરીકે કોઈ પણ એકજ માણસને સભાપતિ (પ્રેસીડેન્ટ) ન બનાવતા પાંચ યોગ્ય માણસોની એક સભાનું બધારણ કરવામાં આવ્યું હતું, અને એ સભાના સભાસદોને “કાઉન્સેલર” એવું નામ આપવામાં આવ્યું હતું રાજકારભારની તમામ પ્રકારની સત્તા અને જવાબદારી એ પાંચ જણની હતી કાયદા ધડવાનું કાર્ય બીજી એ સભાઓના હાથમાં હતું એકનું નામ “પ્રાચીન સમિતિ” અને બીજીનું નામ “પ્રતિનિધિઓની સભા” અથવા “પચશતી સમિતિ” હતું પહેલી સભામાં ૮૫૦ સભાસદો હતા અને બીજીમાં તેના નામ પ્રમાણે ૫૦૦ સભાસદો રાખ્યા હતા.

અત્યાર સુધીમાં ધડાઈ ગએલા તમામ રાજ્યમધારણો કરતાં આ બધાજ સર્વથી સારું અને પ્રજાસત્તાક રાજ્યના ધોરણુપર ધડાયું હતું તેનું. ઉદ્દેશ હતા એક તો ફ્રાન્સ ઉપર આક્રમણ કરવા આવેલા વિદેશી રાજ્યોના મૈન્યથી અને દેશમાં વસતા રાજભક્તોનાં કાવત્રાથી દેશનું રક્ષણ કરીને પ્રજાસત્તાક રાજ્યપદ્ધતિ જાળવી રાખવી અને બીજું જેકોમિન પક્ષવાળાઓ દેશમાં જે કેવળ અધેર અને અરાજકતાજ પ્રવર્તાવી રહ્યા હતા તેમની નિરકુરાતામાંથી પણ દેશનો બચાવ કરવો.

હવે આ વખતે ફ્રાન્સની પ્રજામાં રાજનૈતિક વિચારોના ધોરણથી જેતા ત્રણ પક્ષ પડી ગયા હતા એક પક્ષ રાજભક્તોનો હતો તેઓ વિદેશી રાજ્યોની સલાયથી પ્રજાસત્તાક રાજ્યને તોડી પાડીને પદ્મજલ થએલા જુઓન વશીય રાજ્યોની પુનઃ રાજ્યાભિષેક કરવા આહવાન હતા, બીજો પક્ષ રાષ્ટ્રવિપ્લવકારી જેકોમિન લોકોનો હતો, તેઓ આત્મ જનસમાજને ભાગી તોડીને એક નવીન પ્રકારની સમાજ ઉત્પન્ન કરવા ઇત્સુક હતા, અને પ્રજાસત્તાક રાજ્યનું રક્ષણ કરવું, રાજ્યમધારણમાં અને સમાજનીતિમાં સુધારણા કરવી છતાં ઉચ્છેદન કરવો અને રાષ્ટ્રવિપ્લવનું ઉપસમન

કરવું એવો મત ધરાવનાર એક ત્રીજો પક્ષ હતો.

ઉપર કહેલું નવીન રાજ્યના ધારણુ જ્યારે લોકવર્ગની સભા આગળ મજૂરી માટે રજૂ કરવામાં આવ્યું ત્યારે લોકોએ તથા લશ્કરે બેઠેએ તેને વધાવી લીધું. પણ ખુદ પારિસ નગરમાં એની વિપરીત અમર થઇ રાજબક્તો અને જોકેમિન પક્ષના લોકો જેઓ અત્યારસુધી એકબીજાના કટા શત્રુ હતા તેઓ આ નવીન રાજ્ય-પદ્ધતિની સામે લડત કરવામાં એક થઇ ગયા. દરેક પક્ષ એમ સમજતો હતો કે પ્રજાસત્તાક રાજ્યનો વિનાશ થતાં અમારો પોતાનો હેતુ સફળ થશે. પારિસ શહેરના ૯૪ વિભાગમાંથી ૪૮ વિભાગ આ નવા ખરડાની તરફેણમાં અને ૪૬ વિરુદ્ધ પડ્યા. પ્રજાકીય સમિતિએ તે ઉપરથી આ ખરડાને વધુમતે મજૂર થયેલો જાહેર કર્યો અને તરતજ તેનો અમલ કરવા માડ્યો. આથી વિરુદ્ધ પક્ષના લોકોએ શસ્ત્ર ધારણ કરવા માંડ્યા. પારિસના હલકા વર્ગના લોકોને કોઇ પણ જાતનું તોફાન કરવાનું જ પસંદ હતું તેથી તેઓ પણ રાજબક્તોના પક્ષમાં ભળ્યા, અને પ્રજાકીય સન્ય પણ બળવાખોરોની સાથે સામેલ થયું અને આખા રાજનગરનું વાતાવરણ બળવો અને તોફાનથી ભરપૂર થઇ ગયું.

હવે પ્રજાકીય સમિતિની સ્થિતિ ધણીજ બધ બરેલી થઇ પડી, કારણ કે તે જમાનામાં મનુષ્યજીવનની કિંમત ધણીજ તુચ્છ ગણાતી હતી અને મનુષ્યરક્તનો પાણીની માફક દુર્બ્ય થતો હતો. વળી સામા પક્ષમાં અશિક્ષિત, બટકેલ મવાલીઓ કે કાચી ઉમરના છોકરાઓ ન હતા કે તેઓ માત્ર ચીચીઆરીઓ પાડીને અથવા તેમના ઘર ઉપર પથરા નાખીને બેસી રહે પણ તેમના પક્ષમાં ચાળીશ હજાર તાલીમમાળ યોદ્ધા પૂરતો દારૂબોળો અને તોપખાનું હતું. તેમના આગેવાનો અતુલ-વથી ધડાયલા સેનાપતિઓ હતા. આ બળવાન શત્રુઓની સામે મોકલવાને પ્રજાકીય સમિતિ પાસે માત્ર પાંચ હજાર સિપાઇઓ હતા અને તેઓ પણ અણીની વખતે શત્રુને મળી જશે કે નહિ તેનો સંદેહ હતો. પ્રજાકીય સમિતિએ એ પાંચ હજાર માણસો સાથે જનરલ મેનુને મોકલ્યો. શુ થાય છે તે જોવાની ખાતર નેપોલિયન પણ એ સૈન્યની સાથે ગયો, પરંતુ એ નરમ હૈયાનો સેનાપતિ શત્રુની મોટી સખ્યા જોઇનેજ ડરી ગયો અને લડ્યા વગર પાછો હડ્યો. આ બનાવ બનતાજ પારિસના રાજમાર્ગ ફતેદના પોકારથી આજી ઉડ્યા અને હવે બળવાખોરોને ખાતરી થઇ કે લશ્કરનાં માણસો લોકો ઉપર ગોળીબાર કરશે નહિ.

આ પ્રમાણે બધબીત થયેલા પારિસ શહેર ઉપર રાત્રિની માળી, શોકાતુર ચાદર પથરાતી હતી અને હવે શુ કરવું તેનો વિચાર કરવાને પ્રજાકીય સમિતિના સભા-સદો ધડકતે દૈયે મત્રણાગ્રહમાં બેઠા હતા. શુ થાય છે તે સાબળવાને નેપોલિયન પણ ગ્રંથામાં જઇને બેઠો હતો. સમિતિએ જનરલ મેનુને બરતરફ કર્યો અને

તેની જગ્યાએ ખારાસને નીમ્યે। સમય ઘણોજ ખારીક હતો જળવાખોરાની સામે થયું એ અસહ્ય વિ। હતું અને જો સામે થતા પરાજય થયો તો મરણજી નીપજી વાનું એમાં પણ શક ન હતો ખારાસ ગભરાયો। પણ આ વખતે તેને નેપોલિયન યાદ આવ્યો તે પણ ટુલોનના ઘેરામાં હાજર હતો અને તેણે નેપોલિયનનું સાહસ, યુદ્ધનિપુણતા વગેરે જોયા હતા તેથી તેણે કહ્યું, “ જો આ અણીને વખતે આ પણ રક્ષણ કરી શકે એવો કાઈ હોય તો માત્ર એકજ માણસ છે અને તે નેપોલિયન બોનાપાર્ટ છે ”

નેપોલિયનને તરતજ સલામત બોલાવવામાં આવ્યો। ખારાસે તેનાં વખાણ કરેલા તે ઉપરથી સલામતો એવું ધારતા હતા કે નેપોલિયન રાક્ષસી કદનો, લડાયક આકૃતિનો અને કરડા દેખાવવાળો માણસ હશે પણ મોટા આશ્ચર્ય સાથે નેમણે જોયું કે તે તો એક નાબુક બાધાનો, ક્રિકા ચહેરાનો, કામળ ગાલવાળો અને દેખાવમાં અઢારેક વર્ષની ઉંમરનો જુવાનીઓ છે પ્રમુખે તેને પૂછ્યું કે “ તમે પ્રજાનીય સમિતિનો ખયાલ કરવા તૈયાર છો ? ” અને તેટલો દુ કે જવાબ આપવની નેપોલિયનને ટેવ હેવાથી તેણે કંઈ કહેજો જવાબ આપ્યો કે હા, એક પળારા તૈયાર કરીને પ્રમુખે તેને ફરીથી પૂછ્યું કે “ આ કામમાં રહેલું ગભીર જોખમ તમે બરાબર સમજ્યા છો ? ” નેપોલિયનના તીક્ષ્ણ દષ્ટિપાત આગળ લલલના માણુમો ક્ષોભ પામ્યા વગર રહેતાજ નહિ, પ્રમુખ તરફ તેવો એક નીમળી જેવો દષ્ટિપાત કરીને તેણે કહ્યું, “ હું એ જોખમ પૂરેપૂરું સમજ્યો છું અને જે કામ હું માથે લઉં છું તેને પાર પાડ્યા વગર રહેતોજ નથી ” આ અસાધારણ પ્રતિભાશાળી પુરુષના અવજમા એવી એક ગૂઢ શક્તિ રહેલી હતી કે તે વડે તેણે ખરી સલામતી શ્રદ્ધા તરતજ સપાદન કરી લીધી આવા દિલને ઉન્નરે એવા પ્રસંગમાં ચણુ તાત, ગભીર અને દરેકપણે તેણે જે ઉત્તર આપ્યો હતો તેથી આખી સભાને એમજ લાગ્યું કે આપણી આગળ એક અસાધારણ સામર્થ્યવાન પુરુષ ઉભેલો છે થોડીક જરૂરની વાતચીત કરી લીધા પછી તેણે કહ્યું “ મારી એક સરત મજૂર રાખશો તોજ હું આ કામ માથે લઉં કે મૈનનું ઉપરીપણું મારા એકલાનાજ હાથમાં રહેવું જોઈએ ” આવા કટાકટીના વખતમાં તકરા કરવાનો અવકાશ ન હોવાથી સભાએ તેની સરત મજૂર રાખી

ટુલોનના ઘેગ વખતે અને ઇટાલિની લડાઈઓમાં નેપોલિયને જે બુદ્ધિજન સાહસ અને કાર્યતત્પરતા બતાવ્યા હતા તેનો યશ બીજાને મળ્યો હતો, પણ હવે આ મહાપુરુષની બાહોશી અને કાર્યતત્પરતા પારિસ નગરના લોકો નજરોનગર જોઈ શક્યા પારિસથી પાંચ માઇલને અંતરે એક તોપખાનું હતું ત્યાંથી તોપો લઈ આવવાને નેપોલિયને વરકરી ઘોડેસ્વારા મોકલ્યા અને જળવાખોરા સામે થયા

છતા તેઓ રાતોરાત પચાસ તોપો ખેંચી લાવ્યા. દુષ્કલેરિસના રાજભવનની આસપાસ નગરની સાથે મળેલા ધરાવતા, નાના પ્રકારના વૃક્ષોથી સુશોભિત થએલા અનેક રાજમાર્ગ હતા એ તમામ રસ્તે થઇને ઉપરોક્ત મહેલની નજીક આવી શકાતુ હતુ. નેપોલિયને પોતાની તોપો એવી એવી જગ્યાએ ગોઠવી દીધી કે બળવાખોરોનુ મૈન્ય એમાના કેમ્પ પશુ રસ્તેથી આવી શકે નહિ અને આવવા જાય તો એ તોપોના ગોળાથી વીધાયા વગર ગહે નહિ તે સિવાય મહેલથી થોડે થોડે અંતરે આવેલા તમામ પૂન અને રસ્તાઓ ઉપર ગોળાઓના વરસાદ વરમાવી શકાય એવી તમામ જગ્યાએ તેણે ગોળા અને છરાથી ભરેલી તોપો ગોઠવી દીધી.

આખી રાત આ યુવાન સેનાપતિએ પળતો પશુ આગમ લીધો ન હતો. ધડીમાં અહિં તો ધડીમાં ખીજે ઠંકાણુ એમ સ્થળે સ્થળે જઇને તે ચોક્કાઓને સૂચના આપતો હતો અને તેમના હૃદયમાં ઉત્સાહ અને વીરગતિનો સચાર કરતો હતો કેવા બળવાન શત્રુ સામે લડવાનુ છે તેની તેને પૂરેપૂરી ખબર હતી માત્ર પાચજ હજાર માણસોની મદદથી અનુભવી સરદારોવાળા અને ઉંચામાં ઉંચા હથિયારવાળા ચલીશ હજાર તાલીમમાજ ચોક્કાઓની સામે તેને ટક્કર લેવાની હતી ખરી તૈયારી કરી રજા પડી નેપોલિયને આડમો બદુકા મગાવી અને એક એક સભાસદને એક એક બદુક આપી આપી કરીને તેમને નેપોલિયનની દડતાની અને આવની કાનના યુક્કના જેખ મની પૂરેપૂરી ખાત્રી થઇ જનારે રાત્રિનો અવકાશમય પડો ધીરે ધીરે ઓછો થતો ગયો અને અરુણોદયથી પૂર્વ દિશાનું આકાશ રંગાઇ ગયુ ત્યારે સર્વના જોવામાં આવ્યુ કે નેપોલિયનના અવિશ્રાંત પરિશ્રમને પરિણામે દુષ્કલેરિસનો મહેલ એક કિલ્લે બધીવાળી કસ્ટરી છાવણીના રૂપમાં ફેરવાઈ ગયો હતો.

હવે પારિસમાં ઘટનાદ થવા લાગ્યા, હજારો મનુષ્યોના ટોળા એકઠા થતા ગયા, અને દુષ્કલેરિસના મહેલ તરફ દૂર નહ ચઈ સમાનગે ધડકને લેયે મૌનપણુ એવા બેડા શત્રુના હુમલાની રાહ જોવા લાગ્યા નેપોલિયન પશુ રાત્રને આવકાર આપવાની તમામ તૈયારી કરી નાખ્યા પછી ફિક્કે અને ગભીર ચહેરે તેમની ગહ જોતો બેડો હતો તેનો નિશ્ચય એવો હતો કે શત્રુઓ પહેલો ગોળામાર કરે ત્યાર પછી અપણુ તેનો જવાબ વાળવો, પશુ પહેલો ધા કર્યાની જવાબદારી રાત્રને માથે રાખવી.

હવે ચારે દિશાએથી શત્રુદળ ધ્વજ ફરકાવતુ અને યુક્કના ગીત ગાતુ ગાતુ રાજમહેલ તરફ આવવા લાગ્યુ વિજયની તેમને પૂરેપૂરી ખાત્રીને લીધે તેઓ નેપોલિયનની તોપોનુ નિશાન ચઇ શકે એટલા બધા નજદીક આવી પહોંચ્યા અને તેમની આગલી હારે ગોળામાર શરૂ કર્યો તરતજ નેપોલિયનની તોપોમાંથી પશુ પ્રલયામિ વરસવા લાગ્યો તેની દરેક તોપ શત્રુ ઉપર સચોટ, પ્રાણુધાતક અને નિર્દય ગોળાઓની વૃષ્ટિ કરવા લાગી, અને માણસોથી ખીઓખીય ભરાયલા રસ્તાઓ

ઉપર છરા અને ગોળાની ઝડી મચી રહી મરેલા અને ધવાયતા થોદાઓથી સડકો ઊવાઈ ગઇ શત્રુની હાર તૂટી-નાસભાગ થઈ પણ નેપોલિયનની નિર્દય તોપોના ધડાકા આલુજ રહ્યા તેઓ નાકા પણ તેમની પાછળ ચમત્તા ફૂલ જેવા આવતા ગોળાઓથી હજારો પટકાઇ ગયા પારિસના રાજમાર્ગમા હાહાકાર વર્તાઈ ગયો હજી રાજમહેલની ચારે દિશાઓથી ધગધગતા ગોળાઓ છૂટયાજ નૃતા હતા શત્રુઓ નાને મોટે અનેક રસ્તે થઇને નાયા પણ એકે રસ્તો એવો ન હતો કે જ્યાં નેપોલિયનની તોપોનો ગોળો ન પહોંચે શત્રુને નાસતા જોઇને નેપોલિયને પોતાના નાના મૈન્યને તેમની પૂઠ પકડવાની આજ્ઞા આપી, પરંતુ વખર ગોળીના ખાલી ખારજ કરવા એવું તેમને સાથે સાથે કહી રાખ્યું હતું ભયભીત થએલા લોપો નાસવા લાગ્યા અને તેમની પાછળ બહુમાના ખાલી ખાર ચતા ગયા એમ કરતા એકે કલાકની અંદર શત્રુમન્યનું નામનિશાન ન રહ્યું પછી નેપોલિયને શહેરના જૂદા જૂદા વિભાગોમા લસ્કરનાં ચણા ખેસાડ્યા અને ફરીથી બખેડો થવા ન પામે તે માટે નગરવાસીઓના હથિયાર જપ્ત કર્યા ધાયલ થએલાઓને દવાખાનામા લઇ જવાનો અને મરેલાઓને દફન કરવાનો તેણે હુકમ કર્યો આ પ્રમાણે તમામ કામ પૂરે કરી રહ્યા પછી જણે કશો મહત્ત્વનો બનાવ બન્યોજ ન હોય તેમ પોતાના હમેશના શાત, ગભીર અને ફિક્કે ચહેરે તે ટુઇલેરિસના રાજમહેલમા દાખલ થયો.

હવે પ્રજાપ્રીય સમિતિએ નેપે નિયનને માનથી વધાવી લીધો અને તેણે પોતાનાજ છુદ્ધિબળ અને પરાક્રમથી પ્રજામત્તાક રાજ્યતત્ત્વ ગ્લણ કર્યું છે એવો સર્નાનુમને ઝરાવ પમાડ કર્યો નેપોલિયનને ફ્રાન્સના સ્થાનિક સૈન્યના સેનાધિપતિનું પદ મળ્યું અને રાજનગરનું સરક્ષણ અને રાસન કાય પણ તેનેજ સોંપરામા આવ્યા પાત્ર ડાઇરેક્ટરો ઉપરથી ડાઇરેક્ટરી એવું નામ આપીને નેપોલિયને નવું ગભ્યમધાગ્યુ ધડી આપ્યું પણ થોડાજ મહિનામા તેણે લેતા માત્ર પણ રક્તપાત કર્યા વગર કેવળ નૈતિક બળથી એ રાજ્યનત્રને ઉથલાવી નાખ્યું.

આ પ્રમાણે બળવાખોરોનો પરાજય થય થી રાજના પક્ષકારોને સખત ફટકો વાગ્યો અને પ્રજામત્તાક ગભ્યના પાયા સુદૃઢ થયા, પરંતુ આ ફતેહને વખને પણ નેપોલિયને પોતાનો હમેશનો ઉદ્દાગ સ્વભાવ જાળવી ગાખ્યો હતો તેણે પોતાના વગથી બળવાખોરોને માફી આપવાનો દગવ પસાગ ઝરાવીને જવરલ મેનુને ટેશ્વેટ્રોહી તરીકે વધસ્તલ ઉપર જતો બચાવી લીધો.

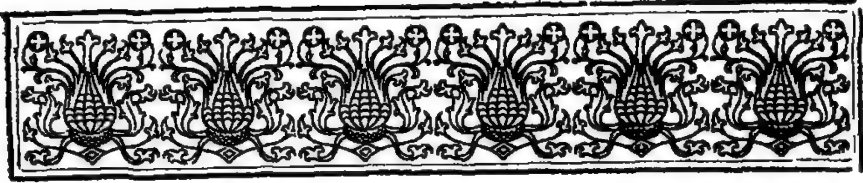
આ ફતેહથી નેપોલિયનના દરજ્જામા અને માન મન્તમાર્માં ધણો વધારો થઇ ગયો હજી તે માત્ર પચીસજ વર્ષના ઉમરનો હતો પણ તેની અસાધારણ દેશ સેવાને લીધે લોકોમા તે માનનીય થઇ પડ્યો નેપોલિયનની આ ચડતી દશા કાઈ આકસ્મિક દેવયોગનું પરિણામ ન હતું, પણ તેણે યુદ્ધ પાડશાળામા કરેલો તનતોડ અભ્યાસ,

લશ્કરી અમલદાર થયા પછી યુદ્ધશાસ્ત્રનું જ્ઞાન મેળવવા પાછળ તેણે લીધેલી લાગટ મહેનત, ટુલોનના ઘેરા વખતે તેણે બતાવેલા કાર્યતત્પરતા, ઉત્સાહ, અને નીડરતા, ફ્રાન્સના કિનારાનું રક્ષણ કરતી વેળા ઠંડા પવનના સુસવાટ અન્ન વરસાદની સખ્ત ઝડીઓમાં લીધેલા પરિશ્રમ અને આદ્ય પર્વતના ધાટનો આગ્રિયાના મૈન્ય સામે બચાવ કરવાનો તેનો અવિશ્રાંત ઉદ્યોગ, આ સર્વના ફળ તરીકેજ આ ચડતી દશા તેને પ્રાપ્ત થઈ હતી.

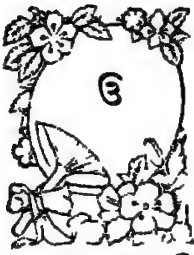
આ પ્રમાણે તેની અવસ્થા સુધરી અને તેની આવક વધી કે તરતજ તે પોતાની માતાને મળવા માર્સેઈસ દોડી ગયો અને તેને માટે તથા પોતાનાં બાપબહેનોમાટે તમામ પ્રકારના સુખનાં સાધનો આપી આવ્યો, અને ત્યાર પછી આખર સુધી તેણે તેમના સુખને માટે કાળજી રાખી હતી.

હવે જે જગ્યાએ તેની નિમણૂક થઈ હતી તે અત્યંત જોખમભરેલી હતી અને તેને હમેશા અત્યંત શુદ્ધિ, ચતુરાર્થ અને નૈતિક બળનો ઉપયોગ કરીને કામ લેવું પડતું હતું. રાજ્યના પક્ષકારો તથા જોકોમિન મંડળના લોકો ધણીજ ઉત્કેષાર્થ થયા હતા. નવું રાજ્યતંત્ર હતું દૃઢ થયું ન હતું અને તેનો પ્રભાવ હતું લોકો ઉપર પૂરેપૂરો પડ્યો ન હતો. પારિસમાં દુર્વ્યવસ્થા અને અધેર ચાલી રહ્યું હતું. રાષ્ટ્ર-વિશ્વવત્તે લીધે હળરો-સાખો માણસો ધધા વગર રખડતા થયા હતા અને પાટ-નગરમાં જૂખમરો ચાલતો હતો. જૂખે મગતી ગૈયતનો નિર્વાહ કરવાનો બોલો, સરકારી તિજોરી ખાલી છતાં નવા રાજ્યતંત્રને માથે આવી પડ્યો હતો. આ અણીને વખતે નિરકુશનાને દમાવી દેવામાં નેપોલિયને દૃઢતાની રાધે શુદ્ધિનો અને દયાનો પથ પુબ્ધ ઉપયોગ કર્યો હતો.

પ્રકરણ ૫ મું-લગ્ન ૧૯૭૬

પર કહ્યા પ્રમાણે ઉત્સાહ, કુશળતા અને સહૃદયતાથી નેપો-લિયને પારિસ નગરીનું રાજ્યતત્ત્વ ચલાવવા માડયા પછી અહીં સમયમા તે સર્વને અત્યંત પ્રિય થઇ પડ્યો અને તેનું નામ પારિસમા ઘેરેઘેર ગવાવા લાગ્યું તેની નાણુક આકૃતિ, સુંદર કાંતિ હસમુખો અને મોહક ચહેરો અથાગ ઉત્તમાહ અને તેજસ્વિતા વગેરે વિવિધ ગુણુવડે તેણે સર્વનું લક્ષ્ય પોતાના તરફ ખેંચ્યું અને સર્વના હૃદય જીતી લીધા.

આ વખતે પારિસમા ભયકર મોત્રવારી અને ભૂખમગને લીધે હજારો કુટુંબોની દુર્દશા થઇ હતી દરેક જાનના ધધારેજગાર બધું થઇ ગયા હતા, આથી કરીને મહેનત મજૂરી કરીને નિર્વાહ કરનાગ માણુમેને ગુજરાનનું લેશ પણ માધન રથું ન હતું શ્રીમતો પોતાની દેહતત્ત્વો નાગ થના થના જે કંઈ બચ્યું હતું તે લઇને જરૂરેશ નામી જતા હતા હજી નરીન ગત્યતત્ત્વનો અમન ખરામર જાગ્યો ન હતો આ સમયે લોકો કાયદાને માન આપના ન હતા સર્વત્ર અધોગ અને અધાધુધી પ્રવર્તી રહ્યા હતા બદમાશ અને બળવાખોર લોકોની નિરકુશાને વશ ગમવાનું એક માત્ર માધન નેપોલિયનનું તોપખાનુજ હતું તેની એકલાનજ ધાક લેવામા બેગી ગઇ હતી નેપોલિયને થોડાજ વખતમા નેશનલ ગાર્ડ (પ્રજાકીય રક્ષકોનું મન્ય) નામના મૈન્યને સુગમસ્થિત કર્યું અને તેની મદદથી શહેરમા સુલેહશાનિ જાગવી રાખ્યા, પણ એટલાથીજ તેનું કામ પ્રર્ણુ થયું ન હતું શિક્ષાના ભયથી બચ્ચખેડાઓને દમાવી દઇને અને ભવિષ્યમા થતા અટકારીને નેપોલિયન સતુષ્ટ થયો નહિ, પણ ભૂખમગથી પીડાતી ગૈયત તગ્ધ દયા અને સહાનુજીતિ દાખવીને તેમનાં દુખ દૂર કરવાને તેણે ખનનો પ્રયામ કર્યો, અને એજ કાર્યને લીધે તેણે આરભ-થીજ પારિસની પ્રજાની અથાગ પ્રીતિ સપાદન કરી તે જાતે ગરીબ કમાલ લોખના હુપડામા તેમજ અધકાર અને દુર્ગંધમય ભોયરાઓમા જતો અને તેમની દુખમય સ્થિતિ નજરોનજર જોતો આવી દુખમય અવસ્થા જોઇને તેનું કામજ હૃદય પીગ-ળતું અને તેની આખમાથી દયાના આસુ ટપકતા ગરીમ, દુખી લોકો પામે બેસીને

તેમની સાથે પ્રેમથી વાતચીત કરીને તેમને દિલ્લાસો અને નીતિપૂર્ણ ઉપદેશ આપતો તેણે ગરીબોમા અનાજ અને બાળકોના લાકડા મફત વહેંચ્યા અને પોતાના આરામ અને સુખની તિલમાત્ર પણ પરવા રાખ્યા વગર અનેક રીતે ગરીબોના દુઃખ દૂર કરવાને અવિશ્રાત પરિશ્રમ ઉઠાવ્યો.

એક દિવસ મંડમ પાર્શ્વનાથે ધેર જમવા જવાનું નેપોલિયનને નિમત્રણ હોવાથી તે ત્યાં જતો હતો. તે ગાડીમાંથી ઉતર્યો તેરીજ એક અનાથ સ્ત્રી તેની પામે આવી અને પોતાના દુઃખની કહાણી કહેવા લાગી. ભૂખમગથી તેનું શરીર હાડપિંજર જેવું બની ગયું હતું, શરીર ઉપર મેના, ચીથરેલા વસ્ત્ર વીટ્યા હતા. શોક અને લામા વખતની ભૂખથી તેના સ્કાયવા સ્તનમાં દૂધનું એક ટીપુ પણ ન હતું. તેની નિસ્તેજ ચંચેલી આંખોમાંથી અશ્રુ ટપકતા હતા અને હાથમાં તેનું મરી ગયેલું ધાવણું બાળક હતું. શોકથી લગભગ ગાડી ખીંચી ગયેલી તે સ્ત્રી ચોધાગ આમુએ રડતી ગઈ અને નેપોલિયનને પોતાનાં વીતકની વાત કહેવા લાગી, તેણે કહ્યું કે “આ છોકરું ભૂખે મરી ગયું છે. મારો ધણી કેટલોક વખત યથા મરણ પામ્યો છે અને વેર પાચ છોકરા ભૂખે ટળવળે છે. જો મને તાત્કાલિક મદદ નહિ મળે તો તેમને અધાને લઈને હું નદીમાં ડૂબી મરીશ.” આ કમકમાટી ઉપજાવ એવે દેખાવ જોઈને નેપોલિયનનું હૃદય પીગળી ગયું. તેણે તે બાળકનું સગનામ લખી લીધું અને તેને તરતને માટે થોડા પૈસા તથા થોડા વખતમાં મદદ કરવાનું વચન આપીને તે પરો-જીઓથી ભરાયલા સુશોભિત દિવાનખાનામાં દાખલ થયો. એક બાલુએ પોતાના મિત્રોની વિલાસપરાયણતા અને ધનવાન લોકોના વૈભવ તથા લખવૂટ ખર્ચ, અને બીજી બાલુએ ગરીબોની વિદાયણા એ બેની સરખામણી કરતા તેના મનમાં દયા-લાવ પ્રબળપણે જાગૃત થયો અને તેના હૃદયને ધણોજ ખેદ થવા લાગ્યો. ભોળાન ચાલ્યું તે દરમ્યાન તેની મુખાકૃતિ ધણીજ મ્લાન અને ગભીર જોઈને સવગાને ધણું આશ્ચર્ય લાગ્યું. જમીને તરતજ તે ઘેર ગયો અને તપાસ કરતા તેને માલૂમ પડ્યું કે પેલી સ્ત્રીએ કહેલી હકીકત અક્ષરે અક્ષર ખરી હતી. તે ઉપરથી તે દયાપાત્ર સ્ત્રી અને તેનાં છોકરાના ગુજરાનનો ખર્ચ તેણે પોતે ઉપાડાં લીધો. તેની છોકરીઓને તેણે પ્રયાસ કરીને પોતાના મિત્રોથી સીવણદાન આપ્યું અને એ રીતે નેપોલિયન તે બાપ વગરના બાળકનો ધર્મનો પિતા થયો. આવા આવા પ્રસંગો નેપોલિયનના જીવનમાં અનેકાનેક જોવામાં આવતા હતા અને ક્રેન્ડો તેને પોતાના પ્રાણથી પણ વધારે ચાહતા હતા તેનું કારણ પણ આજ હતું.

હવે આ વખતે પારિસના ઉચ્ચ દરજ્જાના લોકોના મંડળમાં એક યુવાન મહિલા પોતાના મળતાવડા સ્વભાવ, અનુપમ લાવણ્ય, માનસિક સૌંદર્ય અને કુલિનતાને લીધે જાણીતી થઈ ચૂકી હતી. તે અઠાવીસ વર્ષની વિધવા હતી તેનો પતિ વાઇકાઉન્ટ

બ્રાહ્મણેસ રાષ્ટ્રવિપ્લવના જીવંતો ભોગ થઇને વધસ્તબ ઉપર મરણ પામ્યો હતો એકત્રાર આ મહિલાને નેકરના દિવાનખાનામાં નેપોલિયન મળ્યો હતો તેનું નામ જોસેફાઇન હતું તેનો જન્મ અમેરિકાના વેસ્ટઇન્ડીઝ ટાપુમાં થયો હતો વાઇકાઉન્ટ બ્રાહ્મણેસ ત્યાં કામ પ્રસંગે જઈ ચડ્યો અને આ બ્રાહ્મણના અસામાન્ય રૂપલાવણ્યથી મોહિત થતા તેને પરણીને પારિસ તેડી લાવ્યો. લગ્ન વખતે તે છેક બ્રાહ્મણ હતી ક્રાન્સની ભાગ્યહીન રાણી મેરી એન્ટોનીનેટ સાથે તેને સહીયણ થયા અને રાજ-રાણીનો વધ થતાની સાથે જોસેફાઇનનું સૌભાગ્ય પણ નષ્ટ થયું પોતાની મિલકત-માથી જે કાંઈ બચવા પામ્યું તે લખને જોસેફાઇન પોતાની પુત્રી હોર્ટિન્સ અને પુત્ર યુજીનની સાથે પારિસ આવીને રહી હતી તેના સૌદર્યની ભજકથી અને તેના નાના પ્રકારના માનસિક સદ્ગુણોથી પારિસના કુલવાન કુટુંબોમ તે ધણી મનાતી થઈ હતી

પારિસના લોકો ફરીથી હુલ્લક ન મચાવે તે માટે નેપોલિયનને લોકાના હથિયાર જપ્ત કરવાનો પ્રજાકીય સમિતિ તરફથી હુકમ થયો હતો એ આગાને અમલમાં મૂકતાં તેને મરનાર વાઇકાઉન્ટ બ્રાહ્મણેસની તલવાર પણ જપ્ત કરવી પડી હતી એક દિવસ એ તલવાર પાછી મેળવવાના આરાગ્યે જોસેફાઇનનો પુત્ર યુજીન નેપોલિયનની પામે આવ્યો તે બાર વર્ષની વખતે, પગમ સુદર અને શુદ્ધિવાન માળક હતો તેણે પિતૃભક્તિથી ગદ્ગદ ચરે પોતાના સ્વર્ગસ્થ પિતાની તલવાર પાછી મેળવવાને નેપોલિયનને અજીજ કરી તેની વાણી અને માન્દર્યથી નેપોલિયન મોહિત થયો અને તે પિતૃવત્સલ પુત્રની માગણી પાછી ઠેલી ગઈયો નહિ તેણે તરતજ તે નન-વાર મગાવી, પોતાને હાથેજ યુજીનને આપી, અને તેના આ કાર્યને માટે તેને યુગી શ્રદ્ધાથી આપી પિતૃભક્ત પુત્ર પિતાની તલવારને છાતી સરસી દાખી તેની આખ-માથી ચોધાર અશ્રુ ટપકવા લાગ્યા પોતાની કૃતજ્ઞતા દર્શાવવાને માટે એક વાક્ય પણ તે બોલી શક્યો નહિ બોલ્યા વગર નેપોલિયનને નમસ્કાર કરીને તે બાળક આસુથી લીળયદી આગે વેર જવા નીકળ્યો એક સ્વર્ગસ્થ પિતા પ્રત્યેનો તેના પુત્રનો આત્મા ભક્તિભાવ જોઈને નેપોલિયનના હૃદય ઉપર વરુણી ઉડી અસર થઈ અને જે માતાએ પોતાના પુત્રના ચારિત્ર્યને આવું મધુર મનાવ્યું હતું તે માતાના પણ તેને વિચાર આવવા લાગ્યા

વિધવા જોસેફાઇન પોતાના પુત્રપુત્રીને અત્યંત પ્રેમથી ચાહતી હતી તેમના સિવાય આખા સસારમાં તેને મિત્રારીને બીજી કાંઈ હતુંજ નહિ સુપ્રસિદ્ધ યુવાન મેનાપતિએ તેના પિતૃહીન પુત્ર તરફ જે માનવ્ય અતાવ્યું તે જોઈને તેના અતઃકરણમાં પણ નેપોલિયનને માટે સદ્ભાવ જાગ્યો અને પોતાની કૃતજ્ઞતા દર્શાવવાને નેપોલિયન પાસે જવાની તેને પણ ઇચ્છા થઈ બીજે દિવસે પતિવિહોણી શોકાતુર વિધવા જોસેફાઇન શોકતા વસ્ત્ર પહેરીને ગાડીમાં બેસીને નેપોલિયનને ઘેર ગઈ અને

તેણે પોતાના સ્વાભાવિક, મધુર કંઠથી નેપોલિયનને પોતાનો આભાર દર્શાવ્યો. આભાર દર્શાવતી વખતે લાગણીના આવેગને લીધે તેનો સ્વર કપવા લાગ્યો હતો. તે સ્ત્રીનું રૂપમાધુર્ય, વાણીની છટા, અને તેનો પ્રબળ પુત્રપ્રેમ-એ સર્વ જોઈને નેપોલિયનનું હૃદય ડોલવા લાગ્યું. તેણે પણ પોતાની સંખ્યતા દર્શાવવાને માટે જોમેક્ષાઈનની મુલાકાત લીધી એમ સંખ્યતાનો વિનિમય કરતા કરતા તેમનો માઠ પરિચય બધાથો અને પરિચયમાથી પરસ્પર પ્રેમનો ઉદય થયો.

જોમેક્ષાઈન નેપોલિયનથી બે વગ્સે મોટી હતી આ વખતે તેની ઉંમર અઠાવીશ વર્ષની હતી. તેણી રમણીઓના રૂપમાધુર્યનો વિનાશ કરનાર કાળચક્રનો ધમારો તેના રૂપ યૌવનનું હરણ કરવામાં પરાજય પામ્યો હતો. હજી તેના એકેએક અવયવ વની ખુબસુરતી બાળપણમાં હતી તેની ને તેવીજ જળવાઈ રહી હતી તેનું મૈત્ર્ય અને પ્રકૃષ્ટતા જોઈને તેને હરકાઈ માણસ યૌવનના પૂર બહારમાં આવેલી નવર્યાવના વાર્યા વગર રહે નહિ.

આજ અરસામાં જોમેક્ષાઈને એક સખીને પત્ર લખ્યો હતો તેમાં તેણે પોતાના તમે સખધનો ઉદ્દેશ્ય કરતા લખ્યું હતું કે —

“મને પુનર્લગ્ન કરવાની દરેક જાણ અતિ આગ્રહ સાથે લલામણુ કરે છે, મારી સખીઓ પણ મને એજ સલાહ આપે છે, મારી એક નજીબી સગી પણ મને પુનર્લગ્ન કરવા માટે દબાણુ કરે છે અને મારા છોકરા પણ હું પુનર્લગ્ન કરવાની સમતિ આપુ તે માટે મારા કાલાવલા કરે છે. સેનાપતિ બોનાપાર્ટને તમે એકવાર મારાજ ઘરમાં મળ્યા હતા (માગ સ્વગસ્થપતિ) અલેક્ઝાન્ડર બોહેનિસના માપવિહોણા બાળ-પ્રાના પિતાનું સ્થાન લેવા અને તેની વિધવા પત્નીના પતિનું સ્થાન લેવા જો કોઈ પુરુષમાં યોગ્યતા હોય તો તે એકલો બોનાપાર્ટજ છે. હું પણ તેના ઉઠા જાનની અને નિસીમ વૈર્યની પ્રશંસા કરું છું તે લગભગ દરેક વિષય પર ધણી કુશળતાથી વાતચીત કરી શકે છે તેની કુદ્દિ પણ અત્યંત તીવ્ર છે. બીજો માણસ પોતાના મનના વિચાર પૂરેપૂરા દર્શાવે ત્યાં પહેલા તો તે ઝટ લઈને સમજી જાય છે પણ જો જો માણસો તેના સહવાસમાં આવે છે તેમના ઉપર તે કંઈક એવી સત્તા ચક્રવર્તી વવા માગે છે કે તે જોઈને હું તેનાથી કંઈક ભય પામું છું. તેની તીવ્ર દૃષ્ટિમાં એવું અમાધારણુ અને ગૂઢ સામર્થ્ય છે કે તેના પ્રતાપથી રાજ્યના ડિરેક્ટરો પણ અજાણ જાય છે તો હું એક અજાણ તેનાથી ભયભીત થાઉં તેમાં આશ્ચર્ય શું ?

“ ડાઈરેક્ટર બેગસનું કહેવું એવું છે કે જો હું બોનાપાર્ટ સાથે લામ કરું તો ઇટાલિમાં મુકેલા મૈત્ર્યના સેનાધિપતિનું પદ તેને જરૂર ગ્રાસ થઈ રાકશે. મેં કહે એજ બાબત વિષે મારે તેની (બોનાપાર્ટ) સાથે વાતચીત થઈ હતી તે ઉપરથી તેણે કહ્યું કે ‘શું એ લોકો એમના મનમાં એમ સમજે છે કે ઉચે દરજ્જે ચડવામાં હું

એમની મદદની દરજર રાખુ છું ? એ તેમનો ખોટો ખ્યાલ છે એક દિવસ એવો આવશે કે મારી મદદની તેમને જરૂર પડશે અને જો હું તેમને મદદ કરવા જેટલી મહેરમાની મતાવીશ તો તેઓ પોતાને ધણા ભાગ્યશાળી માનશે' આ તેના આત્મવિશ્વાસ (વષે તમે શુ ધારો છો ? પોતે એક સાધારણ મેનાપતિ છતા દેશના રાજકર્તાઓને મદદ કરવાની ધારણા ધરાવે છે' પણ ખરેખર, એ બનાવ પણ તેનું સામર્થ્ય જોતા અસંભવિત નથી લાગતો કાણુ જાણે કેમ પણ તેના આત્મગૌરવથી હું પણ અજાણ જાઉં છું અને એટલે સુધી માનુ છું કે આ અસાધારણ પુરુષ જે કાર્ય કરવાનો સકલ્પ કરશે તેને સિદ્ધ કર્યા વગર રહેશે નહિ; અને તેની કલ્પનાશક્તિ એવી કળદૃષ્ટ છે કે તે શી શી યોજનાઓ ધરી કહાડશે તે કહી શકાયજ નહિ ! ”

- જેસેફાઈને પોતાના માધુર્યના પ્રભાવથી નેપોલિયનના હૃદયમાં જે પ્રેમનું પ્રમળ આદોક્ષન જન્મીત થઈ હતું તેનો વેગ ધણો બળવાન હતો તોપણ તેનાવડે નેપોલિયનના ઉચ્ચ અભિલાષો દબાઈ જતા ન હતા ને જેસેફાઈનના પ્રેમને આખો દિવસ હૃદયમાં બળપૂર્વક દબાવી રાખીને પોતાના ધધાને તથા અભ્યાસને લગતા તમામ કામગીર સંગોપાગ રીતે પૂર્ણ કરતો, અને સાજ પડતા તેના પ્રેમતરંગમાં તરબોળ બનીને તેના મહેલમાં હાજર થતો ત્યા પારિસના અનેક શુદ્ધિમય અને પ્રસિદ્ધ પુરોના મમાગમમાં તે આવતો અને તેમને સર્વને પોતાની શુદ્ધિના પ્રભાવથી અને વાણીની છટાથી મોહિત કરી નાખતો, અને 'બચારી જેસેફાઈન' તે તો નેપોલિયનના અસાધારણ માધુર્યની જાળમાં દિવસે દિવસે વધારે જડાઈ જવા લાગી

આખરે ૯૦ મ ૧૭૯૬ ના માર્ચ માસની છટી તારીખે નેપોલિયન અને જેસેફાઈન લગ્નમુત્તથી જોડાયા નેપોલિયન તે વખતે છઠ્ઠીશ વર્ષની વયનો હતા એમનું લગ્ન સર્વાંશે સ્નેહસ્ત્રમ હતું, કારણુ કે બેઉ જણ પ્રેમમુગ્ધ હતા નેપોલિયનના હૃદયમાં રાજ્ય અને તેના મનને સવલ મોકાએનું રાખતા ઉચ્ચ અભિલાષોથી બીજે નબરે જેસેફાઈન તેના હૃદયની અધિષ્ઠાત્રી દેવી તરીકે સ્થાપિત થએલી હતી તે મમરે નાસ્તિત્વ થએલા ૨-મ ફ્રેન્સમાં લગ્નવિધિમાંથી ધાર્મિક તત્ત્વને કદાહી નાખવામાં આવ્યું હતું તે વખતે સ્ત્રી અને પુરુષ એકત્ર થઇને માસાંગિક કાર્યોને નિર્વાહ કરવા સમત થાય એવું ન મ લગ્ન એવું મનાતું હતું અને તેઓ પોતાની મજામાં આવે ત્યાસુધી આ કરારનું પાલન કરતા અને મજામાં આવે ત્યારે મુક્ત પણ થઇ શકતા ફ્રાન્સમાં તે વખતે વર્મમંત્રિ ૨. ડગ્વામાં આવ્યા હતા તેથી કરીને સ્ત્રીપુરુષને લગ્ન કરવાની ઇચ્છા થતી ત્યારે પારિસના રાજકીય લગ્નના ફક્તરમાં તેમના લગ્નકરારની મોંઘ કરવામાં આવતી અને તેના ઉપર બેઉ પક્ષના બે નણુ શુભેચ્છાની સાક્ષી કરવામાં આવતી આવીજ વિધિથી નેપોલિયન અને જેસેફાઈનના લગ્ન પણ થયા પણ

નેઓ બન્નેને આવી શુષ્ક લક્ષ્મિધિ પસન્ન હતી લક્ષ્મિ એ ધણોજ ગભીર અને પવિત્ર સમ્બધ છે એવી એ બેઉની માન્યતા હતી સ્વાભાવિક રીતે બેઉ જણ વિચારશીલ અને ગભીર હોવાથી ઈશ્વરીય સત્તાના છત્ર નીચે રહેવાની વૃત્ત રાખના હતા તેમની આમપાસ હડહડતી નાસ્તિકના અને નીતિઘટના પ્રમરી રહેવા છતાં પણ બેઉ સ્વાભાવિક રીતે ખ્રિસ્તી ધર્મના ભક્ત અને માનનીય તરફો તરફ ભક્તિભાવથી જોતા હતા જ્યારે ફ્રાન્સના ચહેનશાહ તરીકે નેપોલિયનનો રાજ્યાભિષેક થયો ત્યારે તેણે ફ્રાન્સમાં ખ્રિસ્તી ધર્મની પુનઃસ્થાપના કરી અને જોસેફાઇન માથે ધર્મવિધિ પ્રમાણે કાડિનલ ફિશને હાથે ફરીથી લક્ષ્મિ કર્યું

જોસેફાઇનને વિશે નેપોલિયન કહે છે : "જોસેફાઇનને જોતા વાગ્નેજ હરકોઇ માણુમ તેને ચાહ્યા વગર રહેજ નહિ તેનો સ્વભાવ ધણોજ મગ્ન હતો ચારિત્ર્ય ધણુ પવિત્ર હતુ હૃદય વાપુ ઉચ્ચ હતુ અને રસિકનામા તે સ્ત્રીગતિના શણગારરૂપ હતી શરીરને સુશોભિત કરવાની ઝળામાં તે સર્વોપરિ હતી અને શરીર નૃગાગની નવનવીન પદ્ધતિઓનો તેણેજ પ્રચાર કર્યો હતો તે જમે નેરી રીતે વસ્ત્રાલંકાર પહેરતી તોપણ તેના શરીર ઉપર તે નીપી નીકળતા હતા તે ઉપરાંત તે દયાના મહામાગ્ન જેવી હતી, અને આખા ફ્રાન્સમાં ન સર્વથી સુદૃઢ અને મર્મ વાને ત્રેષ્ઠ હતી જેટલા વર્ષ હુ તેની માથે ગચ્છા નેટલા વખતમાં મે તેને કહિ પણ તેના દરજ્જાને ન જો એવુ કામ ડગતી જોઈ નથી માગ ચારિત્ર્યની દરેક દરેક આજુબુ તેણે સારે જ્ઞાન મેળવ્યુ હતુ અને એ જ્ઞાનને મદુપયોગ કરાવી શકે એરી તેનામાં તીક્ષ્ણ બુદ્ધિ હતી તેણે કોઇ દિવસ પણ યુજનને માટે મને કશી ભલામણુ કરી નથી અથવા જ્યારે જ્યારે મે યુજન ઉપર અનુગ્રહ કર્યો હશે ત્યારે તેણે કહિ મારો આભાર માન્યો નથી જ્યારે જ્યારે મે યુજનને અનેક પ્રકારના સન્માન અને ખિનાઓ આપ્યા હશે ત્યારે પણ તેણે કહિ પોતાની હમેશની પ્રસન્નતા કરતા વધારે પ્રમન્નતા બનાવી નથી કારણુ કે તે સારી પેઢે માનતી હતી કે યુજન તેનો એકલીનોજ નહિ પણ અમારો બેઉનો પુત્ર છે અને તેને માટે હુ જે કાંઈ કરું તે એક પિતા તરીકેના કર્તવ્ય કરતા વિશેષ નથી તેને એવી ધમ્મજા હતી કે હુ યુજનને મારા વાગસ તરીકે જાહેર કરું"

"જોસેફાઇનને પેટે જો મને એક પુત્રની પ્રાપ્તિ થઈ હોત તો મારા સુખની મણી રહેત નહિ અને તેથી કરીને રાજગાદી મારા વશમાં કાયમની રહી શકત મારા અને જોસેફાઇનના સત્તાન ઉપર જેટલો પ્રેમ ફ્રાન્સના લોકો રાખત તેટલો મેરી લુઈઝી (નેપોલિયનની બીજી પત્ની) ના પુત્ર ઉપર ગમત નહિ, અને જે કાર્યથી મારો વિનાશ થયો તે કાર્ય મે કહિ કર્યું ન હોત આજ પછી કોઇએ મનુષ્યબુદ્ધિ ઉપર આધાર રાખવો નહિ અને જીવગીની છેલ્લી ધડી સુધી અમુક માણુસ સુખી છે કે દુઃખી છે તે નક્કીપણે કહેતુ નહિ. જ્યારે જોસેફાઇનને તેના વધ્યત્વની જાણ

અમ્મ કે તરતજ તેનું લવિષ્ય તે ચેતી ગઇ તે સારી પેઠે જાણતી હતી કે સતતિનો જન્મ થયા વગર દંપતીનું યથાર્થ લગ્ન થયું કહેવાયજ નહિ જેમ જેમ મારી ઉન્નતિ થતી ગઇ તેમ તેમ તેની ચિંતા વધતી ગઇ અને તેણે મારા પ્રત્યે અત્યંત ગાઢ પ્રેમ રાખવા માડ્યો x x x x ”

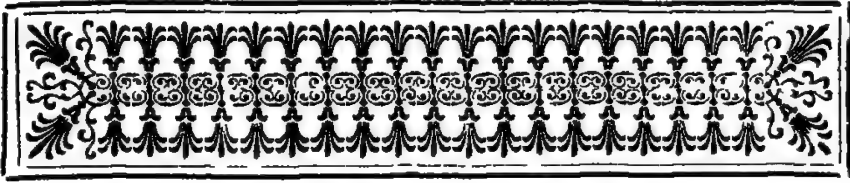
“રાજનૈતિક કારણને લીધે મારે જેમ્સફાઇનનો ત્યાગ કરીને ખીજ સ્ત્રી સાથે લગ્ન કરવું પડ્યું તેનો ત્યાગ કર્યા પછી પણ તેના પ્રત્યે મારો સ્નેહ ઓછો થયો ન હતો તે ભાગ્યશાળી સ્ત્રી મારા ઉપર પડેલી છેલ્લી આફત જેવા x જીવી નહિ એટલું સારું થયું તેનો મેં ખજાનકારે ત્યાગ કર્યો તોપણ મારી સાથે દેશનિકાલ થવાને તેણે અત્યંત શુદ્ધ સ્નેહપૂર્વક વિનંતિ કરી હતી અને તેના પ્રત્યેની મારી વર્તણૂકની પ્રશંસા કરી હતી અગ્રજ ઇતિહાસકારોએ મને એક નિષ્ઠુર રાક્ષસ તરીકે વર્ણવ્યો છે પણ મારા જેવી સહૃદયતા અને પ્રેમજાવના એક રાક્ષસમા હોઇ શકે ખગ? માણસ પોતાની સ્ત્રી પ્રત્યે તથા પોતાના તાબાનાં મનુષ્યો પ્રત્યે જે પ્રકારનું વર્તન રાખે છે તે ઉપરથી પણ તેના ચારિત્ર્યની તુલના થઇ શકે છે ” +

x નેપોલિયનને એલ્બાના દ્વીપમા ૧૬ ડ્યોરો તે વખતેજ એ સ્ત્રીનું મરણ થયું ત્યારપછીને તેનો વોટર્જના સગ્રામમા પરાજય અને સેટ હેનેનાના ટાપુમા સખ્ત નજરકેદ જેવાને તે જીવી ન હતી

ભાગ ૬૦

+ નેપોલિયને પોતે હાથે લખેલા અને તેમાના વશ્યાખરા નો તે ઉચ્ચે દગ્ગજે ચડ્યો ત્યાર પહેલાના લખાયેલા દગ્ગલગ છસે કાગળો જે તેના ભાઈ જેસેફે બોનાપાર્ટે ધણીજ મુકેલીએ સાચી રાખ્યા હતા તે મારી સહાયથી ફિલાડેલ્ફિયાની સરકારી ટકશાળમા જાળવી રાખ્યા છે (જે હમણા છપાયા છે) તે કાગળોમાંથી ઉપગ્રુ અવતરણુ લીધેલું છે અને એ તમામ પત્રો નેપોલિયનના ચારિત્ર્ય, વિચાર અને અભિપ્રાયને તેના સત્ય સ્વરૂપમા જાહેર કરે છે, ક્રમકે એ પત્રો તેણે પોતાના ભાઈને ખાનગી લખેલા હતા (જેમકે અંખટના ટિપ્પણનો સારાશ)

ભાગ ૬૦

પ્રકરણ ૬ ટું-ઈટાલિયન વિગ્રહ ફૅં સં ૧૭૯૬

પોલિયનનુ લક્ષ થયુ ત્યાર પહેલાં થોડાજ દિવસ અગાઉ ઇટાલિમાં પહેલી ફ્રેન્ચ સેનાના મનાધિપતિની જગ્યાએ તેની નિમણૂક થઈ તેને આ પદવા આપતી વખતે એક ડિરેક્ટરે ટીકા કરી કે “અ જોખમ ભરેલા કાર્યમંડે અને વયોવૃદ્ધ મેનાપતિઓ ઉપર અધિકાર ચલાવવા માટે તમે હજી ઘણા નાના છો.” નેપોલિયને તરતજ તેને જવાબ પગ-આવી દીધો કે “એક વર્ષની અંદર કા તો હું વરડો થયો હોઈશ અથવા તો હું મરી ગયો હોઈશ.” બીજા ડિરેક્ટરે કહ્યું કે “અમે તો તમને માત્ર ફ્રેન્ચ આપીએ છીએ આપણાં લશ્કર, ખોરાક, અને વસ્ત્ર વગરના થઈ ગયા છે તે ખરીદવાને અમે તમને નાણાં આપી રાકતા નથી.” નેપોલિયને તેને પણ જવાબ આપી દીધો કે “મને માત્ર ફ્રેન્ચ આપો, એ સિવાય બીજી કંઈજ નહિ જોઈએ, અને પરિણામમાં મને જવાબદાર ગણાશે.”

લક્ષ કર્યા પછી પોતાની નવવિવાહિતા પત્નીને પારિસમાં રાખીને નેપોલિયન ઇટાલિની છાવણીમાં જવા માટે ઉપડી ગયો, પણ ત્યાં જતા પહેલાં માર્મંટસ જઈને પોતાની માતાને મળી આવ્યો. આ વખતે ફ્રેન્ચ લશ્કર ખોરાક અને પૂરતા વસ્ત્ર વગર દરેક પ્રારની મુશીમો વેડતુ આદર્શ પર્વતના શિખરો ઉપર પડ્યું હતું તેમની આમપાસ શત્રુઓનું વિશાળ મૈત્ર્ય ચોતરફ પથગણતુ હતું. ઇટાલિના કેમ્પ પ્રદેશોમાંથી શત્રુઓને ખેંચીને સામગ્રી પૂરતા જથ્થામાં મળી આવતી હતી, ત્યારે બિચારા નિર્વન અને ભયરસ્ત થએલા પ્રજાસત્તાક રાજ્યના લશ્કર પાસે પેટ પૂરતું અન્ન અને શિયાળાની મખત ઠંડીમાં શરીર ઢકવા જેટલા વસ્ત્ર પણ ન હતા. આવી અવસ્થામાં નેપોલિયને આવીને સેનાપતિપણું ઝડપ્યું કયું.

એક બાજુએ ફ્રાન્સનું ઉછરતું પ્રજાસત્તાક ગણ્ય અને બીજી બાજુએ યૂરોપના અલિપ્ત નૃપતિઓ વચ્ચે ચાલેલા લાંબા યુદ્ધના રણસેત્રમાં પ્રવેશ કરતા પહેલાં આપણે એક પાંચને પરસ્પર કનહ કરવાના મૂળ કારણોનો વિચાર કરવા માટે પણ ફાળુવાર થોમીએ

અમેરિકાના સંયુક્ત રાજ્યોનું અનુકરણ કરીને ફ્રેન્ચોએ પ્રજાસત્તાક રાજ્યપત્રની સ્થાપના કરી હતી અને તેમ કરવાનો તેમને હક્ક ન હતો એમ પ્રાચી કહી શકાશે

નહિ જમાના તે જમાના થયા ત્રિપચલ પટ રાજ્યો. અને નિરકુશ ઉમરોવો લાખો મરીમ લોકોનું જીવનરક્ત ચૂસીને પુષ્ટ થતા હતા, તેથી આખરે તેમનો જીવન ન સહન થતાથી ગ્રેયતે તેમની સત્તાનો નાશ કરીને પોતાનું શાસન પોતાના હાથમાં લીધું એમાં તેમણે કશું ખોટું કર્યું ન હતું. તેમને શાસનકાર્યનો અનુભવ ન હતો, અને રાજ્યતંત્રની વિદ્યાથી તેઓ અજાણ હતા તેથી કરીને શરૂઆતમાં તેમણે ઘણી ભૂલો કરી એ વાત ખરી, અને જ્યારે તેમણે પોતાના દેશની આસપાસ ચારે બાજુએથી ધસી આવતા શત્રુમૈન્ય જોયા અને દેશની અદર રહેતા રાજભક્તોના દાનવા જોયા ત્યારે ક્રોધ અને આત્મસંસ્કૃષ્ટીની વૃત્તિને વશ થઈને તેમણે નહિ કરવા જેવાં, અનેક કાર્ય કર્યાં એ વાત પણ ખરી, પરંતુ તેમને ઉશ્કેરનાર કાણુ ? તેઓ તો માત્ર પોતાનું રાજ્યતંત્ર પોતાની મેળે ચલાવવાનો હક્ક માગતા હતા અને તેમ કરતા ત્યારે તેમના પાડોશીઓ તેમને ઉપદ્રવ કરવા લાગ્યા ત્યારે મરણીયા થએના વાધની માફક તેઓ પોતાના શત્રુઓ ઉપર ત્રી પડે એમાં શું આશ્ચર્ય ? બીજી બાજુએ ફ્રાન્સમાં થતા રાજનૈતિક પરિવર્તનથી યુરોપના રાજ્યો ભયભીત થયા જે ફ્રાન્સની પ્રતિ પ્રજાસત્તાક રાજ્યની સ્થાપના કરવામાં વિજયી થાય તો તેજ દલાડે યુરોપના એકેએક રાજ્યને રાજ્યાસન છોડવાનો વખત આવે, એવી ધારતી તેઓને પેના થી ઇંગ્લાંડ ખજાણી ઉકયુ સ્વરાજ્યમાંટે અધીરા થયેલા આયર્લેંડના કાંફવાના ઝુપડામાંથી, અધ કારમય કાલસા અને લોખંડની ખાણોમાંથી તથા મનુષ્યોથી ઉત્પન્ન થતા નગરોમાંથી સ્વાતંત્ર્ય અને સમાનતાના પોકાર થતા લાગ્યા પ્રજામત્તાક રાજ્યની ભારના પારિ સના હૃદયમાંથી જન્મ પામી અને નમય જતા યુરોપનું એકેએક રાજ્યાસન ડાલાવવા લાગી આ નવીન સત્તાનો નાશ કરવો અથવા તેને હાથે પોતાનો વિનાશ થતા દેવો એ બેમાંથી એક પસંદગી સ્વીકાર્યા વગર યુરોપના રાજકર્તાઓને હવે છુટકો ન હતો રાજમત્તાક રાજ્યતંત્રના નિમાયનીઓની સહાનુભૂતિ યુરોપના રાજ્યોની તરફથી મા હતી અને તમામ દેશોનો લોકમધુદાય પ્રજાસત્તાક રાજ્યનો જય છત્છે. હો. આ કારણથી નેપોલિયનનું મૈન્ય યુરોપના જે જે શહેરમાં જતું ત્યાના લોકો તેને પ્રેમથી વધાવી લેતા હતા, પરંતુ બીજી બાજુએ ખુદ ફ્રાન્સમાંજ રાજના રાજભક્તો વિદેશી રાજ્યો ક્યારે પોતાના દેશમાં દાખલ થાય અને પ્રજાસત્તાક રાજ્યતંત્રને કચરી નાખીને રાજસત્તાની પુનઃ સ્થાપના કરે તેનું ભવિષ્યની રાફ જોના બેમાં અની વન્તુરિયતિ હોવાથી એક તરફ ફ્રાન્સમાં વિજયી થએલા પ્રજાસત્તાક રાજ્યતંત્રના સિદ્ધાંતો યુરોપના રાજ્યાસનોના પાયાને શિથિલ કરી ગયા હતા, ત્યારે બીજી બાજુએ યુરોપના રાજ્યોના સંયુક્ત મૈન્યો સગીન અને તે પોતાના બંદર ઉપર નિર્ભર રહીને ફ્રાન્સની સરહદ ઓળંગીને તેના શહેરો ઉપર દાખોળાનો વરસાદ વગાવતા થકા તેની સ્વાભિમાની પ્રજાને તેના પદપ્રેષ્ટ થએલા રાજ્યસને વિદેશી પ્રજાની આગાનુમાર સિદ્ધાસન

પર ખેસાડવાની ફરજ પાડવાને પારિસ તરફ ધસી આવતા હતા આ પ્રમાણે એકે પાપ આત્મસંરક્ષણ કરવાને યુદ્ધ આરંભ્યુ હતુ ફ્રેન્ચો પોતાનુ રાજ્યતત્ત્વ પોને ચલાવાના અને પોતાને મન માનતુ રાજ્ય બધારણુ પમદ કરવાના વાળખી હમ માટે લડવા તત્પર થયા હતા ત્યારે ખીજી બાજુએ ભવિષ્યમા પોતાની રાજ-મનાને આત્મા ન પહોચે તેને માટે યુરોપના રાજાઓએ ગમ્મ ધારણુ કર્યા હતા ત્યા પક્ષનુ કહેવુ વધારે ન્યાયપુર મર છે તેમા ભલે મતભેદ હોય પણ એટલુ તો ખબર કે જ્યારે ક્રાન્મના પાડોશી રાજાઓ પોતાના મન્યના બળથી ક્રાન્સમા દાખલ થકને તેની પ્રજાના વાળખી હક્ક ઉપર તગાપ મારે તો તેઓ પોતાના સ્વમાનની ખાતર પ્રાણાન્ત સુધી લડવા તત્પર થાય એ સ્વાભવિકજ છે જ્યારે અમેરિકાના સયુક્ત રાજ્યોએ ઇંગ્લડની નુખલા તોડી નાખી ત્યારે યુરોપ અને અમેરિકાની વચ્ચમા વિશાળ મત્તાસાગર આવ્યો હતો તેથીજ તેમનુ રક્ષણ થયુ, નહિ નો યુરોપના રાજાઓ ત્યા પણ જરૂર લડવાને ગયા હોત ક્રાન્મની પ્રજાએ ક્યા પ્રકારનુ રાજ્યતત્ત્વ રાખતુ તેને ઉપ-વા પોતાના હથિયાગના જોરથી આપવા જવાનો યુગોપના રાજાઓને હક્ક હતો ખરો

જ્યારે નેપોલિયન ઇટાલિ તરફ જવા નીડળ્યો ત્યારે ક્રાન્મની પશ્ચિમ તરફની સરહદ ઉપર આસ્ટ્રિયાનુ એ લાખ માણુમોનુ મૈન્ય ઝડપી રશુ હતુ અને આસ્ટ્રિયાના પાદશાહે પોતાના ઇટાલિનાં તાખાના રાજ્યમાથી એ શી હજાર માણુસોનુ મૈન્ય તૈયાર કરીને તેને ક્રાન્સની દક્ષિણુ હદ ઉપર મોકલવાની વ્યવસ્થા કરી હતી દરિયા કિનારે ઇંગ્લડનુ અજબ નૌકામૈન્ય ક્રાન્સના એકેએક બદરની ખમર લેતુ હતુ અને જે બદર સુરક્ષિત ન હતા તેનો નાશ કર્યો જતુ હતુ આ પ્રમાણે મિયાર ક્રાન્સ ત્યારે દિનાએ ઘેરાયુ હતુ તેની તિજેરી ખાલી હતી દેશમા દુષ્કાળ અને ભૂખમરો ડોળા પુરકાની રહ્યા હતા અને રાજાના પક્ષના લેખિ બળવો કરવાનો લાગ શોધી રહ્યા હતા આની અણીના વખને ઇશ્વરે આ ભાગ્યહીન દેશને એક સમર્થ પુરુષ મેળવી આપ્યો અને તેણે પોતાના અસામાન્ય બુદ્ધિ અને સાહમથી બાજુ કેવી પલટાવી નાખી તેનો રોમાય કરે એવો ઇતિહાસ હવે શરૂ થાય છે

નાઇસ શહેર પામે આવેથી ફ્રેન્ચ લશ્કરની છાવણીમા આવીને નેપોલિયને જોયુ તો માત્ર ત્રીશ હજાર માણુમોવડે તેને એ શી હજાર જેટલા શત્રુમૈન્ય સામે બાજુ બીડવાની હતી એટલુજ નહિ, પણ એ ત્રીશ હજાર ફ્રેન્ચો નિરાશાની અણીપર આવેલા અને જૂએ દુર્બળ બનેલા હતા તેમના વસ્ત્રો ફાટી ગયેલા હતાં ઘોડાઓ લાસ ચઢી વચર મગી જવા આવ્યા હતા, તોપખાના માટે જોઇતો દારૂગોળો હનો નહિ અને ક્રાન્સની ખાલી તિજેરીમાથી આર્થિક સહાય મેળવવાની આશા વ્યર્થ હતી

યુવાન સેનાધિપતિએ હોદ્દા ઉપર આવતાવારનેજ સેનાપતિઓની એક સભા બોલાવી ધરડા અનુભવી સેનાપતિઓ આવો મૂછ વગરનો, નાદાન છોકરા જેવો સેનાધિપતિ

જોઈને પ્રથમ તો મૂછમા હસ્યા પછી એક કલાકમાંજ તેમને મમગ્ન થઈ ગયું કે આપણા સર્વ કરતા એ શ્રેષ્ઠ છે અને એનીજ આગેવાની નીચે લડીને આપણે જરૂર વિજયી થઈશું તેનો અથાગ ઉત્સાહ, અડગ આત્મશ્રદ્ધા, મયે વખતે તે ઇટાલિયા હતો તે દરમ્યાન અભ્યાસ અને શૌધખોળ કરીને તેણે મેળવેલું સ્થાનિક ભૂગોળવિષયક જ્ઞાન તેની થોડું બોલવાની અને બીજાને ઝાઝી છુટ નહિ આપવાની ટેવ અને તે ઉપરાંત તેણે નિષ્કલંક ચારિત્ર્ય એ સર્વવડે તે મોટા, અનુભવી, અનેક યુદ્ધોમાં ઘડાયેલા, અને બુદ્ધિમાન છતાં નીતિશ્રુષ્ટ સેનાપતિઓ ઉપર થોડાજ વખતમા તેનો પ્રભાવ પડી ગયો.

તે અત્યંત મિનાહારી હતો દારૂને તો તે કદિ અડતોજ નહિ બુગાચ અને લાંચફશવતો. પણ તેને અત્યંત નિરસ્કાર હતો વિષયવાસનાનો તેણે એક યાગીની માફક સયમ કર્યો હતો નાઇસ શહેરની પરમ ઉપરતી વારાગનાઓએ આ યુવાન સેનાધિપતિને પોતાની મોહનગમ કમાવવાનો ઘણોએ પ્રયત્ન કર્યો પણ વ્યર્થ પૈસાનો તેને લેશમાત્ર લોભ નહતો બીજા સેનાપતિઓ લશ્કરના અર્થમથી લાખો રૂપીઆ મારી ખાતા ત્યારે નેપોલિયન દિગ્વિજય કરીને પણ ખાલી હાથેજ સ્વદેશ પાછો ફર્યો હતો.

આ પ્રસંગને ઉદ્દેશીને તેણે, ઘણા વર્ષ પછી એકવાર કહ્યું હતું કે “મારે અતડા રહેવાની અને નિષ્કલંક ચારિત્ર્ય બળવી રાખવાની જરૂર એટલા માટે હતી કે જ્યારે હું ઇટાલિયા લશ્કરનો સેનાધિપતિ થઈને ગયો ત્યારે હું છેક યુવાન હતો અને માગથી મોટી ઉમરના સેનાપતિઓ ઉપર મારે પ્રભાવ પાડવાનો હતો આથી કરીને હું ઉમરમા તેમનાથી નાનો છતાં પણ નીતિમાં મોટો છું એવી છાપ મારે તેમના મન ઉપર પાડવી હતી જો આ પ્રમત્તે હું પાર્થિવ લાલચે ને વશ થયા હોત તો જરૂર મેં મારી સત્તા ગુમાવી હોત.”

હવે પ્રશ્ન એ થાય છે કે આ યુવાન સેનાપતિને નીતિ અને સલાચારના આવા ઉચા આદર્શ કયાથી પ્રાપ્ત થયા ? ક્રાન્સમાં +ખ્રિસ્તી ધર્મની ઇશ્વરીય ત્રિમૂર્તિને ટેકાણે વ્યભિચાર, અધર્મ અને ભુગાર એ નવીન ત્રિમૂર્તિની પ્રતિજ્ઞા થયેલી હોવા છતાં નેપોલિયનનું ચારિત્ર્ય તેના જમાનાના માણસોના ચારિત્ર્યને મુકામલે તદ્દન નિષ્કલંક હતું એમ કહેવાને હરકત નથી તે પોને કહે છે કે, મારા દૈન્યમાં એ કાર્ત પવિત્ર અને ઉદાર ભાવનાઓ હોય તો તે મને મારી માતા પાસેથી પ્રાપ્ત થઈ હતી.

નેપોલિયનની જનની લેટિશિયા અમાધારણીતે સુનક્ષણ મત્રારી હતી જ્યારે + ખ્રિસ્તી ધર્મ પ્રમાણે ઈશ્વર જીસસક્રીષ્ટ અને પવિત્ર આત્મા એ ત્રણ ત્રિમૂર્તિ મનાય છે.

તેણે તેના બીજા પુત્ર નેપોલિયનને જન્મ આપ્યો અને ઈશ્વરનો આભાર માનીને તે કુમળા બાળકને પોતાની ઝાદમાં લીધો ત્યારે તે પોતે માત્ર ઓગણીશજ વયની હતી. પોતાના પ્રતિભાશાળી પુત્રને તેને માટે સગ્ગનયલા સર્વોત્કૃષ્ટ સ્થાનને યોગ્ય કેળવણી આપનાર આ યુવાન માતાજી હતી જે બાળકે ભવિષ્યમાં ગજદડ ધાગણ, ક્યૌ, ભલભલા મુકુટધારીઓના સિંહાસનો ઉથલાવી નાખ્યા અને જેની અપ્રતિહત તક્ષવારે ચતુરમ સૈન્યોની ધાસની માફક કાપણી કરી નાખી તે કુમળા હાથ તે માતાને જ ગળે વીટળાઇને લાડતા હતા જેની આરા આખા યુરોપખંડને હવમલાવી નાખતી, જેના + જનક્ષત અને ઉતેજક શબ્દો સંભળીને રણમગ્રામમાં એક પછી એક પ્રજાઓ ગણેશી થઇને કુદી પડતી તે બાળકને “મા” અને “બાપા” શબ્દોનો ઉચ્ચાર શીખવનાર તેજ હતી જે પગે ભવિષ્યમાં મિસર દેશના રેતાળ મેદાનોમાં કુચ કરી, જે પગ રૂશિયાના રુધિર’લાવિત અને બરફથી ઢાકાયલા પ્રદેશોમાં ફ્યાં અને જે પગ ધડપણ અને માદગીથી નિર્મળ બનીને સેટ હેલેનાના ઉર્ડ અને ખડકાળ જમીન ઉપર ટગમચુ ટગમચુ ગતિથી ચાલ્યા તે પગને પ્રથમ સાક્ષતા શીખવનાર તેજ હતી આસપાસની આખી આલમ જ્યારે પાપ અને અનીતિમાં ગરકાવ થઇ હતી ત્યારે, પોતાના પુત્રના હૃદયમાં સ્વમાન અને સુનીતિના બીજ વાવનાર તથા તેને વિષયી અને ભુગારી બનતો બચાવનાર તેજ આદર્શ માતા હતી તેનાજ સદુપદેશના પ્રતાપે નેપોલિયને એક ક્ષણવાર પણ નૈતિક સીમાનું ઉલ્લંઘન કર્યું ન હતું અને તેની રાજસભા, જે આખા જગતમાં સર્વથી વિશેષ ભવ્ય હતી તે હજી પણ નીતિ અને સૌજન્યને માટે આદર્શરૂપ મનાય છે.

લેટિશિયાની ધર્મભાવના તે સમયના બ્રહ્મ થએલા ખ્રિસ્તીધર્મ કરતાં એવી માચી અને પવિત્ર હતી કે તેના બુદ્ધિમાન પુત્રને પણ એ ધર્મને સન્માન આપવું પડ્યું એજ કારણથી ફ્રાન્સની પ્રજાને નાસ્તિકતા, બ્રહ્મતા, લપટતામાંથી વાળીને ધર્મની સુશીતળ, પવિત્ર અને જીવનપ્રદ છાયા તરફ ફરીથી લઈ જવાની નેપોલિયનને પ્રેરણા થઇ તેની આજ્ઞાથીજ દેવાલયોમાં ધટનાદ થવા લાગ્યા, હજારો નગરવાસીઓ ભક્તિભાવ ધારણ કરીને દેવળમાં ફરીથી જતા થયા અને લમ તથા અત્યે-શ્વિની ક્રિયાઓ ફરીથી ધર્મવિધિ પ્રમાણે થવા લાગી આ સર્વ અમત્કારિક ફેરફાર કરનાર અને નાસ્તિક ફ્રાન્સને એક કલાકમાં ખ્રિસ્તી બનાવનાર બીજી કો કજ નહિ પણ નેપોલિયનની દેવીતુલ્ય માતાજી હતી નેપોલિયનના આરા પત્રમાં તેનાજ કેમળ, મધુર અને હૃદયદ્રાવક અવાજનો રજીકો સંભળાયો હતો ધન્ય છે એવી આદર્શ માતાને ! ધન્ય છે એ નેપોલિયનની જનેતા લેટિશિયાને !

હવે પાછા આપણે પ્રસ્તુત વિષય તરફ વળીએ આસ્ત્રિયાના ધક્કરનો પરામવ કરવાની યોજના કરવાને નેપોલિયને પોતાના સેનાપતિઓને એકઠા કર્યા અનુભવી

સેનાપતિઓ દાદીમૂઠ વગરના સેનાપતિને જોઇને ખીજવાયા હતા તેમના એક નેપોલિયનને સલાહ આપવાની હિમત ચલાવી પણ નેપોલિયનને તેને એકદમ ચૂપ કરી દીધો અને કહ્યું, “ મૂઠસ્થો ! યુદ્ધ કળાનો હજી જેવો જોઇએ તેવો વિકાસ થયો નથી શત્રુને અગાઉથી ચેતવણી આપીને લડાઈ કરવાનો જમાનો તો હવે વીતી ગયો છે આપણે તો તેમની ઉપર વજની માફક તૂટી પડીને તેમના કટકે કટકા કરી નાખવાની જરૂર છે શત્રુના લશ્કરમાં અનુભવી સેનાપતિઓ છે, પરંતુ મારા દાવપેચ આગળ તેમનો અનુભવ કશાજ કામમાં આવવાનો નથી મારા શબ્દો યાદ રાખજો મારા મૈન્યના પહેલાજ ધસારાની સાથે તેઓ ગભરાટમાં પડી જશે અને પોતાના યુદ્ધકળાનાં પુસ્તકોને નિરુપયોગી ગણીને સળગાવી મૂકશે મારા પહેલાજ યુદ્ધની સાથે યુદ્ધકળાનો નવીન યુગ મડાશે અને સૂર્યનો ઉદય થના અધકાગ નાન તેમ તેઓ પલાયન કરી જશે ’

આઝિયા અને સાર્ડિનિયાના સયુક્ત મૈન્યો જૂદે જૂદે ઠેકાણે ઊવણીઓ નાખીને પડ્યા હતા નેપોલિયનની યુક્તિ એવી હતી કે પોતાના ત્રીશ હજાર માણસે વડે ધણીજ ત્વગથી કુચ કરીને શત્રુઓના વિભક્ત મૈન્ય એકત્ર થવા પામે તે પહેલાજ એક પછી એક મૈન્ય ઉપર તૂટી પડીને તેમનો વિનાશ કરી નાખવો.

વગર વિલંબે મૈન્ય સેનાએ કુચ કરવા માડી નેપોલિયન રાતદિવસ ઝાડા ઉપગ્ર પમાડ કરવા લાગ્યો તેને આહાર કે નિદ્રાને માટે કામમાથી અવકાશ કદા ડવાની જરૂર જણાતી નહિ તેનો જીરસો સેનાપતિઓમાં અને આખા મૈન્યમાં ફેલાઈ ગયો હતો અને તેમનામાં પણ ઓર પ્રકારની ચેતના આવી ગઈ હતી તે દરેકે દરેક ટુકડીની મુલાકાત લેતો, મિપાઈઓ સાથે સહાનુભૂતિથી વાનચીત કરતો અને તેમના દુ ખનો અન તથા યશ પ્રાપ્તિ કરવાનો સમય નજીક આવ્યો છે એમ કહીને તેમને ઉત્સાહ આપતો વમતઝડપે બેઠી હતી તેની અને તેના શત્રુઓની વચ્ચે ખરફની નદીઓ અને ખરફથી ઢાકાયેલા આદેસ પર્વતનાં શિખરો આવેલાં હતા તેને ઓથે રહીને શત્રુઓને તેની હિચચાણની ગજી ન થાય તેવી રીતે તેણે પોતાના મૈન્યને તૈયાર કર્યું લશ્કરને જૂદે જૂદે રસ્તે થઇને મુકરર કરેલે વખતે અને મુકરર કરેલી જગ્યાએ લાવવામાં હજારો કુદરતી અતરાયો હતા અને ભારે જોખમ બેડવાનું હતું પણ નેપોલિયનને કળાની પરવા ન હતી મુકરર કરેલે વખતે મૈન્ય એના અનેક ટુકડીઓમાં વિભક્ત થઇને પોતપોતાના સેનાપતિ સાથે જૂદે જૂદે રસ્તે થઇને મુકરર કરેલી જગ્યાએ આવી મળવા માટે ચાલતી થઈ ઠાડા પવનના સુસ વાટ તથા કરા અને વરસાદના મારને ન ગણકારતું મૈન્ય લશ્કર આદેશની ખીણોમાં થઈ વેગપ્રધ વહેતી નદીઓ ઓળંગીને જૂખ અને ઉગ્ગમરોને તુચ્છકારતું હર્ષભેગ આગળ વધવા લાગ્યું જેઓ થાક્યા તેઓ અને જલ્દીથી નહિ બેચી જવાય

તેવી ભારે તોપોને રસ્તામા રહેવા દધને તેઓ આગળ દૂર કળતા ગયા અગીઆ-
ગી એપ્રિલની રાત્રિએ મુશળધાર વરસાદ વરસ્યો, અને જ્યારે આસ્ટ્રિયન લશ્કર
પોતાના તણુઓમાં સુખ્યેનથી ઉંઘતુ હતુ ત્યારે નેપોલિયનનુ લશ્કર ભીને વસ્ત્રે,
એકઠે વહેતી નદીઓ આગળીને તથા કાદવથી ભરેલી ખીણો ખુદીને અને લપ-
સણી ટેકરીઓ ઉપર ચઢીને સવાર થવા પહેલાજ શત્રુની લગોનગ આવી પહોચ્યુ.
આરમી એપ્રિલનુ મળસ્કુ થતા નેપોલિયન શત્રુની જાવણીની પાછળ આવેલી ટેકરીની
ગચ ઉપર આવી લાગ્યા ત્યા રહીને તેણે નીચે દષ્ટિ કરી તો શત્રુઓ નિશ્ચિતપણે
ટેકરીની તળેટીમા આવેલા મોન્ટિનોટ ગામ આગળ ધસધમાટ ઉઘાટા હતા હજી
અરુણોદય થવાને ઘણીવાર હતી એક પળવારમા તેણે પોતાના મૈન્યની વ્યૂહરચના
એવી કુશળતાથી કરી નાખી કે શત્રુમૈન્યને બધી ખાબુથી ઘેરી લેવામા આવ્યુ
પોતાનુ મૈન્ય લાખી કટાણાભરેલી દડમજલ કરીને થાકેલુ હતુ તોપણ નેપોલિયને
તેમને જરા સરખો આરામ લેવા દીધો નહિ આસ્ટ્રિયા અને સાર્ડિનિયાના સયુક્ત
મૈન્ય ઉપર ક્રન્થ સેના વાવાઝોડાના વેગથી બધી ખાબુએથી તૂટી પડી. શત્રુઓ
ચમક્યા-લાખા વખત સુધી મરણીઆ થઇને લડ્યા, પણ ફ્રેન્ચો ત્રીશ હજાર અને
શત્રુઓ દશ હજારજ હતો એટલે તેમને હારણુ પડ્યુ આ યુદ્ધમા થએલી
કતલ કમકમારી ઉપજાવે એવી હતી હુમલો કરતા ચોદાઓની વીરહાકે, ધવાયલા-
ઓની ચીચીઆરીઓ, દોડતા ઘોડાઓની ખરી નીચે કચરાતા વીર પુરુષોના ખૂમગણ,
કાદવમા રગદોળાતા અને ભારે તોપોની ગાડીઓ નીચે પીલાતા મૈનિકોના કચ્ચગાણુ
થએલા દેહ, અનાથ વિધવાઓ અને નખાપા ખાળકોની હાય-આવા આવા અનેક
ખીલાસ દશ્યો સસ્કૃતિનો ગર્વ રાખતી માનવપ્રજના ઇતિહાસમા કલકરેપજ છે

આસ્ટ્રિયા અને સાર્ડિનિયાના મૈન્ય બહાદૂરીથી લડ્યા પણ અતે ફ્રન્ચોના
મારથી છિન્ન ભિન્ન થઇને રણક્ષેત્ર ઉપર ત્રણ હજાર હણાયલા અને ધવાયલા
માથીઓને રક્ષણતા મૂકીને પલાયન કરી ગયા મુખ્ય સેનાધિપતિ તરીકે નેપોલિયનનુ
આ પહેલુજ યુદ્ધ હતુ અને તેમા તેનો સપૂર્ણ વિજય થયો આ બનાવ બન્યા
પછી ધણે વર્ષ તેણે આસ્ટ્રિયાના શહેનતાહને કહ્યુ હતુ કે મારી કુલીનતાનો
પ્રારભ મોન્ટિનોટના રણસંગ્રામમાં થયો હતો.

આસ્ટ્રિયાનુ સૈન્ય ડેગો તરફ નાકુ કેમકે ત્યાથી તેમને સહાય મળવાની આશા

* આસ્ટ્રિયાની રાજકન્યા સાથે નેપોલિયનનુ લગ્ન થવાનુ હતુ નેપોલિયન રાજવશી
અને ઉમરાવ કુળનો ન હતો, તેથી કરીને પોતાના જમાઇને ગમે તેમ કરીને ઉમરાવ
કુળમા જન્મેલો સિદ્ધ કરવા આસ્ટ્રિયાનો શહેનશાહ ફાંફા મારતો હતો નેપોલિયનને
કુલીનતાના મિથ્યાભિમાન તરફ તિરસ્કાર હતો તેથી તેણે ઉપલો જવાબ આપ્યો હતો.

હતી અને મિલાન શહેરનો ખ્યાવ કરવાની જરૂર હતી સાડિનિયાના લશ્કરે પોતાની રાજધાની ટ્યુરિનનું રક્ષણ કરવા મિલેસિમોનો રસ્તો પકડ્યો. આ પ્રમાણે નેપોલિયને બેકેને છૂટા પાડ્યાં. પોતાના થાકેલા મૈન્યને થોડાક કલાકનો આરામ લેવા દબને અને પોતે એક કલાકનો પણ આરામ ન લેતા, નેપોલિયને શત્રુની પૂઠ પકડવાની તૈયારી કરી પોતાનું મૈન્ય વિજયોન્મત હોય અને શત્રુઓ પરાજયથી નાહિમત થએલા હોય એવીને એવીજ હાલનમાં તેણે શત્રુ સૈન્ય ઉપર આક્રમણ કર્યું એમિલીની તેરમી અને ચૈદમી તારીખ અવિરત સંગ્રામમાં વ્યતીત થઇ શત્રુઓ મળખૂત કિલ્લામાં ગહીને અને ટેકરાઓ ઉપર મોરચા બાધીને યુદ્ધ કરવા લાગ્યા. નેપોલિયન પોતાના લશ્કરની મુશીબતોમાં સમાન ભાગ લેતો હતો અને પોતાના જનને પણ જોખમમાં મૂકીને તેમને યુદ્ધ ચલાવતો હતો. ડેંગો અને મિલેસિમોનાં યુદ્ધોમાં શત્રુઓનો પૂરેપૂરો પગજય થયો, અને તેમની તોપો તથા યુદ્ધ સામગ્રી વિજયી ફ્રેન્ચોના હાથમાં આવી. નેપોલિયને પ્રથમ કંચુ હતું તે પ્રમાણે તે શત્રુઓના ઉપર વજ્રની માફક તૂટી પડ્યો અને વજ્રપાતની માફક તેમનો સહાર કરી નાખ્યો. ત્રણ દિવસમાં તેણે ત્રણ તુમુલ્સ સંગ્રામ કર્યા અને ત્રણમાં તેણે પૂરેપૂરો વિજય મેળવ્યો.

પરંતુ હજી નેપોલિયનની રીથિતિ લયભરેલી હતી વિખરાયલું શત્રુસૈન્ય પાછું તેની આસપાસ એકત્ર થતું હતું તેને જો તેમ કરતું સવેળા ન અટકાવે તો તેના નાનકડા મૈન્યો કચ્ચરધાણુ નીકળી જાય તેમ હતું એક દિવસ આગમથી કે એક કલાકના પણ વિલંબથી ફ્રેન્ચ મેના મપડાઈ જાય એવી બાજી હતી આવી તેણે આગળ વધવાનું જાળીજ રાખ્યું લાગલાગટ ફ્રેન્ચ ડરવામાં અને ઉપરાઉપરી લડાઇઓ લડવામાં મિનાઇઓને સીધું આપી રોકાયું ન હતું, તેઓ બૂખ્યા અને લગભગ વજ્રહીન હોવાથી તેમણે જૂટકાટ કરવા માડી પણ નેપોલિયનનો ઉદ્દેશ ઇટાલિના લોકોની પ્રીતિ મેળવવાનો હતો, ઇટાલિના લોકો ફ્રેન્ચોને જીતનાર નહિ પણ મૃગીય જૈનને જીતી રાજ્યોના જીત્મમાંથી છોડાવનાર ગણે એવો તેનો ઉદ્દેશ હતો. તેથી તેણે તૂટ ચલાવનાર સિપાઇઓને મખ્ત શિક્ષા કરી.

ઉપર કહ્યા મુજબ આગળ વધતો વધતો નેપોલિયન થોડાજ વખતમાં ઇટાલિની મરહદ ઉંડર અવેલા પર્વતોનાં શિખર ઉપર આવી પહોંચ્યો. ત્યાં રહ્યા રહ્યા ઇટાલિના રણીઆમણા મેદાનોનું અવલોકન કરતા તેનું કનિવપૂર્ણ હૃદય આનન્દોન્મત બની ગયું વિરાગ ખીણોમાં નાના પ્રકારના વૃક્ષો, દ્રાક્ષથી ઝડી રહેલા બગીચા, તાજા લીલા પાકથી ઉભરાઇ જતા ખેતરો, તેમની વચમાં આવેલા શાંતિમય નાના નાના સુદર ગામડાંઓ, એ સર્વની અપૂર્વ શોભા તેની દૃષ્ટિએ પડી વળી એ ખીણોમાં રૂપેરી કાગની માફક સૂર્યકિરણથી ચળકાટ માગતી અસખ્ય રમણીય નદીઓ કોઇ ઠેકાણે અરપ્ય અને ખેતરો પામે થઇને સર્પાકારે વહેતી, કોઇ ઠેકાણે પર્વતોની

હારેને એથે અદૃશ્ય થઈ જતી તો કોઈ ઠેકાણે ઈટાલિયાનાં ધન અને મનુષ્યથી ભર-
પૂર શહેરો આગળ થઈને વહી જતી હતી ઠેકાણે ઠેકાણે અરક્ષી ઢકાયલા શિખરોને
હીંધે વૃદ્ધ દેખાતા પર્વતોની હાર નજરે પડતી હતી નેપોલિયને ઘોડે બેઠા બેઠા *
સીઝર અને સીપીઓ, ગ્રેકો અને હોરેશિઓની અપૂર્વ શૌભામય હીલાશ્રમિનુ
થોડીવાર નિરીક્ષણ કર્યું

પણ હમણાં તેને પ્રકૃતિની હીલાનુ દર્શન કરવાનો અવકાશ ન હતો દરેક
દિશાએથી શત્રુમૈન્યરૂપી વાદળા એકત્ર થયે જતા હતા ફ્રેન્ચ સેના પર્વતોની સાંકડી
ખીણોમાં થઈને ઈટાલિયા રણીયામણા મેદાનોમાં દાખલ થઈ એક ટુકડીને આસ્ટ્રિ-
યાના મૈન્યની પૂઠ પકડતા મોકલીને નેપોલિયન સાડિનીયાની ગજધાની ટયુરિન નરક
આગળ વધ્યો અદારમી તારીખે કેવા આગળ મોરચો નાખીને પડતા આઠ હજાર
માણસોના સાડિનિયન લગ્ગ સાથે યુદ્ધ કર્યું ગાડિનિયનો મરણીઆ થઈને લટક્યા
અધાડ થતાસુધી તોપોના ધડકા સભળાયાજ ગયા અધારે થતા યુદ્ધ બધ પડ્યુ
ફ્રેન્ચોએ પોતાના હથિયાર ઉપગ્રજ સુધને રાત્રિ કહાડી પણ શત્રુઓ તો ગતોગત
લાગી ગયા જ્યનાદ કરતી ફ્રેન્ચમેના આગળ વધી હવે તેમના માર્ગમાં એક ઉડી
અને અત્યંત વેગબધ વહેતી નદી આવી તેને પેલે કિનારે નત્રુમૈન્ય મજબૂત
મોરચા બાધીને પડ્યુ હતુ ફ્રેન્ચસેનાની પાછળ આસ્ટ્રિયાના મૈન્યના જમાવ થયેજ
જતો હતો. ફ્રેન્ચોએ આટલી મોટી ફતેહો મેળવી છતા તેમની સ્થિતિ ભયભરેલી
હતી રાત્ર મનાપનિઓની એક સજા મળી અને નેપોલિયને ડરાવ કર્યો કે લગ્ગર
થાકેલુ છે, છતાં પણ સવાર પડતા પહુલાજ પૂલ ઓગળીને શત્રુઓ ઉપર તૂટી
પડ્યુ સવાર થતાજ ફ્રેન્ચ મેનાએ પૂલ ઓળંગ્યો પણ તેમને સાથે નસીમે શત્રુઓ
તેમની આગળ આગળ લાગી ગયા હતા નેપોલિયને તેમને મોન્ડોવી આગળ પડી
પાડ્યા અને એક તુમુલ સગ્રામ થયો અહિં પણ નેપોલિયનનુ જુદિમળ ફાવ્યુ
તોપો અને વાવટા છોડીને શત્રુઓ નાડા નેપોલિયને તેમના પૂઠ હીંધી અને ગજ-
ધાની ટયુરિનથી માત્ર વીસ માઇલને અંતરે આવી પહોચ્યો

હવે તે રાજધાનીમાં ઉચ્ચપાચત થવા લાગી ગજનૈતિક વિષયમાં પ્રજાસત્તાક
ગજ્યતત્ત્વના પક્ષના ધણા માણસો ટયુરિનમાં હતા તેઓ પણ ફ્રેન્ચોની માર્ક
પોતાના રાજ અને ઉમરાવોને પદચ્યુત કરવાની ઉમેદ ગ ખતા હોવાથી નેપોલિયનને
આવકાર આપવાને ઉત્સુક બની ગયા બીજી બાજુએ રાજકુટુબ અને ઉમરાવ વર્ગમાં
ગભરાટ ફેલાયો સાડિનિયાનો રાજ ભયભીત બની ગયો ઇંગ્લંડ અને આસ્ટ્રિયાના
રાજપ્રતિનિધિઓએ તેને ધણેએ સમજાવ્યો કે ગાડાની માર્ક મોતના મોઢામાં
ધસ્યો આવતો નેપોલિયન જરૂર માર્યો જશે પણ તેની હિમત રહી નહિ ગે તેને

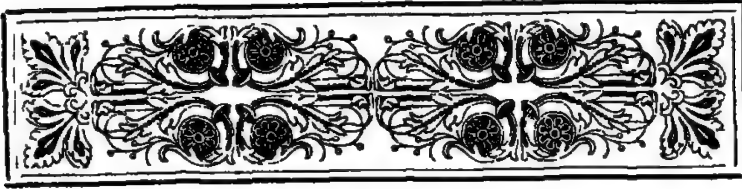
પરાજય થાય અને ઇંગ્લંડ અને આસ્ટ્રિયા તેનું રક્ષણ કરવામાં નિષ્ફળ નીવડે તો રૂઝવે પ્રજામતાક સરકાર તેના ગળ્યની અને તેની દુર્દશા કરે એ ઉધાડુજ હતું તેણે અંગ્રેજો સાથે મૈત્રી કરીને ફ્રાન્સના શહેરોનો વિનાશ કરવામાં લાગ લીધો હતો, ફ્રાન્સના દેશદ્રોહીઓને આશ્રય આપ્યો હતો અને ફ્રાન્સમાં ત્યાની સરકાર સામે ઝાંવત્રા કરાવ્યા હતા એજ ફ્રેન્ચો હવે તેની રાજવાનીની નજીક આવ્યા હતા તેથી તેણે કિમત છોડી દીધી અને નેપોલિયનને શરણુ થવાનું કબૂન કર્યું. આ બાબતે નેપોલિયનને પોતાની સ્થિતિની ખમર હતી તે સ્વેચ્છથી ઘણે દૂર આગ્યો હતો તેના લશ્કરને હજી પેટ પૂરતું અન્ન અને વસ્ત્ર અપાયા ન હતા અને આપરાના સાધન પણ ન હતા બીજી તરફ શત્રુઓનું બળ દિવસે દિવસે વૃદ્ધિ પામતું હતું આથી કરીને સાર્ડિનિયાના રાજા તરફથી આવેલી સલાહની માગણીને નેપોલિયને મનથી તો વચાવી લીધી પણ બહારથી તેના એનચીઓને આત્મીજ કાને ટ્યુગિને તોપને ગોળે ઉડાવી દેવામાં આવશે એવી ખાતી ધમકી આપીને તેમની પાસે મન માનતી સરતો કરાવી લીધી એ સરતોની રૂએ નેપોલિયને નવનુત્તર કેટનાક કિલ્લા, પુષ્કળ યુદ્ધ સામગ્રી તથા તમામ રાજમાર્ગોનો વહીવટ મેળવ્યા ત્યાં પડી તેણે પોતાના લશ્કરમાં નીચે મુજબનું યદ્દાનન ચડાવે એવું જાહેરનામું પ્રકટ કર્યું —

“ યોદ્ધાઓ ! છેલ્લા પંદર દિવસની અદર તમે છ યુદ્ધોમાં ફતેહ મેળવી છે તમે શત્રુના એકવીસ વાવટા, પચામ તોપો અગત્યની જગ્યાઓ અને પિડમેન્ટનો સારામાં સારો પ્રેશ જીતી શક્યા છો તમે શત્રુનાં પદ્મ હજાર માણુઓને કેદ પકડ્યા છે અને દશહજાર માણુઓને માર્યા અથવા વાધલ કર્યા છે તમે તમારી બહાદુરીથી હોલેડ અને લૂકન નદી ઉપર વડની રૂઝ મેનાની ખરોમરી ડીની છે તમે તદ્દન ઉત્તાડ અને ભૂખ્યા હતા પણ હવે તમે તમારી જરૂરીયાતો મેળવી લીધી છે તમે વગર તોપોએ લગાડ્યો હત્યા છો, વગર પૂલે નદીઓ ઓળંગી ગયા છો, પગપા વગર લામી મજનો કરી છે અને બુએ ગે, વગર તથુએ પડી રહ્યા છો પ્રજાસત્તાક રાજ્યના યોદ્ધાઓજ-ગ્વાનીનતાના વક્ષકોજ આવી મેવા બગ્ગવી શકે પણ મારા યોદ્ધાઓ ! આટલું કર્યા છતાં પણ જે હજી ઘણું કામ બાકી રહેતું હોય તો તમારો પરિશ્રમ હજી સફળ થયો કહેવાય નહિ હજી ટ્યુરિન અને મિલાન આપણે હત્યા નથી માગ માગણવામાં આવ્યું છે કે તમારામાના કેટલાક નાહિમત થયા છે પણ હું તે માની શકતોજ નથી મોન્ટેનોટ અને મિલેમિઓ ડિગો અને મોન્ટોર્વીના સત્રામોમાં ફતેહ મેળવનાગ યોદ્ધાઓ રૂઝ નામને વિશેષ કીર્તિ અપાવવાને તલ્લી રહેલા હોવા જેમણે પરતુ હું તમારો સેનાપતિ થઇને તમારા રાષ્ટ્રોને જય અપાવું તો તમારે પણ મારી એક સરત કબૂલ કરવીજ પડશે ને સરત એ છે કે જે જે પ્રજાઓને તમે તેમના રાજાઓના જુદમમાંથી મુક્ત કરો તેમનું તમારે

રક્ષણ કરવું અને તેમના ઉપર લેશમાત્ર પણ અત્યાચાર કરવો નહિ. જો તમે તેમ નહિ કરો તો તમે રૈયતને મુક્તિ આપનારા ન ગણાતા પ્રજાપીડક ગણાશો. મારા હાથમા ક્રેન્ચ પ્રજાએ જે સત્તા મૂકી છે તે સત્તાનો ઉપયોગ કરીને હું ન્યાય અને કાયદાનો અમલ કરીશ અને તમને દયા અને સૌજન્યના કાનુનોનું પાલન કરવાની ફરજ પાડીશ હું દંડાર કરનારાઓને તો હું ગોળીથી જ ઠેર કરાવીશ.

“ ઇટાલિની પ્રજાઓ ! ક્રેન્ચ મના તમને રાજડવા નહિ પણ તમારી બેડીઓ તોડી નાખવા આવે છે ક્રેન્ચો કોઈના દુશ્મન નહિ પણ તમામ પ્રજાઓના મિત્રો છે તમે તેમના ઉપર સંપૂર્ણ વિશ્વાસ રાખજો તમારી માલમિ કતને, તમામ ધર્મને અને તમામ રીતરિવાજોને અમે જરાએ અપમાન પહોંચાડીયું નહિ અમે તમારી સાથે લડીયું તોપણ ઉત્તર દિલના દુશ્મન તરીકે લડીયું અમારે રૈયતની સાથે લડવુંજ નથી, તમે અમારા દુશ્મન નથી પણ જે જીલમગાર રાજાઓએ તમને દાસત્વમા જડી રાખ્યા છે તેઓજ અમારા દુશ્મન છે. ”

પ્રકરણ ૭ મું

આસ્ટિયન સેનાની પૂઠ પકડવી. ૧૭૯૬

“ અસ ભવિત । એ શબ્દ ફ્રેન્ચ ભાષાનો નથી ” નેપોલિયન

ડિનિયાના રાજ સાથે નેપોલિયને જે સંધિ કરી તે તેના લશ્કરના મોટા ભાગને નાષ્ટ કરી હતી તેઓ તો રાજને પદબ્રજ કરીને પ્રજા-સત્તાક રાજ્ય સ્થાપવા ટમટમી રહ્યા હતા સાર્ડિનિયાના લોકો પણ નેપોલિયનની પ્રાર્થના કરતા કહેતા હતા કે તમે સમતિ આપો તો અમે પ્રજાસત્તાક રાજ્ય બનાવીએ અને ફ્રાન્સના મદાના મિત્રો થઈએ જે તે મોઢેથી હા બણ્યો હોત તો તેમ થવાને વિશ્વ ન હતો, પણ અમાધાન્ય રાજનૈતિક દીર્ઘદષ્ટિ વાપરીને આ ઉછાછળા વિચારોને તેણે અનુમોદન આપ્યું નહિ તે બળ્યો હોત કે ઇટાલિની અશિક્ષિત અને ગંજત નથી બિનવાકેફ પ્રજા પોતાનું રાજ્ય પોતાની મેળે ચલાવવા જતા ફ્રેન્ચોની માફક ભયાનક રાષ્ટ્રવિપ્લવ કરી નાખશે એથી કરીને તેણે ઘણી સમયસૂચકતાથી લોકોના ખોટા ઉત્સાહને ઠંડો પાડ્યો ને રાજનૈતિક સુધારણાને પસંદ કર્યો હતો. પણ રાજ્યપરિવર્તનને ધિક્કારતો હતો. અલગત, ગંજાઓ અને ઉમરાવો રોલન, સત્તા અને પ્રતિષ્ઠાને પોતાનીજ કરી બેઠા હતા અને લોકવર્ગ તો તેમનું દાસત્વ કરવા માટેજ સરળતા છે એવો દાવો કરતા હતા એ માન્યતાનું ખડન થાય, અને લોકવર્ગ દાસત્વમાંથી મુક્ત થાય એવું તે ઇચ્છતો હતો, પણ રાજના સિંહાસનો ઉચલાવો નાખીને અને અમસ્કૃત, મિન અનુભવી લોકોના હાથમાં રાજસત્તા મૂકીને આ ફેરફાર કરવો નહિ પણ રાજના અધિકારની સાથે લોકોની સ્વાધીનતાના અગોની મિલાવટ કરીને લોકોને રાજકારભારમાં ધીરે ધીરે વધારે જવાબદારી આપતા જઈને એક સુદૃઢ અને સુવ્યવસ્થિત રાજ્યતંત્ર ઉપજાવીને લોકોની ખીચતી અભિવાધાઓને પાપણ મળે એવું તે ઇચ્છતો હતો.

નેપોલિયન પોને ઘણીજ છટાછાગ ભાષામાં લખે છે કે “ જે લોકહિત તરફ નજર રાખીને, ઉદાર રાજનીતિ અપ્ત્યાર કરીને ઇંગ્લેન્ડે ફ્રેન્ચ પ્રજાસત્તાક રાજ્યને પોતાના મિત્ર તરીકે ગણ્યું હોત તો ફ્રાન્સ અને આખા યુરોપનું પ્રારબ્ધ કેવું સુધરી

જાત ! જો ઈશ્વરે તેમ કંઈ હોત તો ક્રાન્સમા ડેરરે વધતો હોત ન થયા હોત, લોહીની નદીઓ ન વહી હોત, યુરોપના રાજાઓ લયલીત થાત નહિ અને કાળે કરીને લોકમતમા ફેરફાર થતો, યુરોપના રાજાઓને રાષ્ટ્રવિપ્લવનો સખ્ત આચકો લાગ્યા વગર x રાજમત્તાક રાજાઓ સુવ્યવસ્થિત રાજપ્રજામત્તાક રાજ્યનું સ્વરૂપ ધારણ કરત. ”

નેપોલિયને શત્રુરાજ્યના જીતાયલા વાવટાઓ માથે સેનાપતિ મુરાને પારિસ મોકલ્યો આવી અણુધારી ફતેહથી આખા સહેરમા હર્ષના ઉત્સવ થયા અને જ્યા ત્યા નેપોલિયનના યશોગાન થયા લાગ્યા મુગએ વિજયના ચિન્હો ડિરેક્ટરોની સલા આગળ રજુ કર્યા તે વખતે ખીજા ફ્રેંચના રાજપ્રતિનિધિઓ પણ હાજર હતા પ્રજાસત્તાક રાજ્યની સેનાએ મેળવેલી ફતેહથી દુનિયાની નજરમા તેમનું ગારવ ધણું વધી ગયું

નેપોલિયન આવા મફટથી ભરેલા રણસત્તાઓમા રાતદિવસ રોકાયો હતો, તે છતાં પણ તે પોતાની નવવિવાહિતા પત્નીને ભૂલી ગયો ન હતો લગભગ રાત દિવસ સુધી તો તે પેટ ભરીને જમ્યો ન હતો, તેમ નિરાતે ઉઘ્યો ન હતો, શરીર પરનો ડાઘો કે જોડા પણ ઉતાર્યા ન હતા તે છતાં પણ તે પોતાની સ્ત્રીને દ્રઢ પણ અત્યંત પ્રેમપૂર્ણ પત્ની લખવાને ચૂક્યો ન હતો જોમેફ્રેઈન પ્રયે આવી માયાળુ વર્તણૂક તેણે આખા જીવનપર્યંત રાખી હતી અને તેની સાથેનો લગભગ ૨૬ વર્ષો પછી પણ તેનો સદાયવહાર તો પ્રથમના જેવોજ કાયમ રાખ્યો હતો

સાર્ડિનિયા સાથે સધિ કર્યા પછી નેપોલિયને પોતાના મૈન્યમહિત પાર્માના રાજ્યમા પ્રવેશ કર્યો ત્યાંના રાજાએ આરિસ્ટ્રીયાનો પક્ષ છોડી દધને નેપોલિયનને સલાહનું કહેણું મોકલ્યું. તેણે પણ ક્રાન્સ ઉપર આક્રમણ કરવામા આરિસ્ટ્રીયાના રાજાને સહાય આપી હતી તેથી લડાઇના ખર્ચના પેટામા તેની પસે દડ લેવો ઉચિત હતો પાયસો ચાંદીના ઝાલર, મોળસો લડાયક યોડા, અનાજનો સારો જથ્થો અને તેની ચિત્રશાળામાના વીમ મર્વોત્તમ ચિત્રો એટલા વાના ઝઇને નેપેલિયને તેની સાથે મધિ કરી નેપેલિયને તેની પામેથી ચિત્રો પડાવી લીધા તેને માટે ફેટલાક ઇતિહાસકારો તેને વખોડે છે એ વીમમાના એકજ ચિત્રને માટે પાર્માના રાજાએ નેપોલિયનને બે લાખ ઝાલર આપવા માડ્યા પણ તેણે તેનો સ્વીકાર કર્યો નહિ. તેણે કહ્યું કે “ પૈસા તો થોડાજ વખતમા ખર્ચાઇ જશે પણ સર્વોત્તમ ચિત્રકળાના નમુનેદાર ચિત્રો અનતકાળપર્યંત પારિસની શોભામાં વૃદ્ધિ કરશે અને ત્યાંના રહેવાસીઓને એવા ઉમદા ચિત્રો અડિત કરવાની પ્રેરણા કરતા રહેશે ” જીતાયલા રાજાઓ પાસેથી દડ તરીકે દ્રવ્ય, થોડા વગેરે વસ્તુઓ લેવાનું જ્યારે કાયદેસર ગણાય છે ત્યારે

x અને કદાચ વતમાન સમયનું દારૂણ યુદ્ધ ઉભું થાતજ નહિ લા. ૦ ૬૦

ચિત્રોમાં એવું શું છે કે તે લેવા માટે નેપોલિયનને વખોડવો જોઈએ / ચિત્રો પણ એક પ્રકારની મિલ્કત છે રાજ પામેથી દ્રવ્ય લેતા એ દડનો બોળે તેની ગરીબડી રૈયત ઉપર પડે છે રાજ્યો પોતાના લોભમાટે લઢે અને તેના દડનો બોળે રાકડી રૈયત સહન કરે એ કેવો ન્યાય / નેપોલિયન જે પ્રકારનો દડ લીધો તેનો બોળે લાડાઈ ઉભી કરનાર પાર્માના રાજાના ઉપરજ પડ્યો હતો ભલે ઇતિહાસકારો ગમે તે મત આપે પણ એટલું તો હિંદુજી છે કે નેપોલિયન ધનલોભી ન હતો, ક્રાન્સની કીર્તિ અને શોભા વધે એવી તેની અભિનાયા હતી, તેની રસજતિ ધણીજ સુમરૂત હતી, અને તેનો હિંદેશ ધણી ઉચા પ્રકારનો હતો

- નેપોલિયન ત્યાંથી આસ્ટ્રિયાના મૈન્યને પોતાની આગળ આગળ ધકેલતો વધ્યો ગયો જે ત્રણ જગ્યાએ શત્રુનો પરાભવ કરતો તે લોનાર્ડિના ફૂળદૂપ પ્રદેશમાં દાખલ થયો ત્યાંના લોકો પણ પોતાના રાજાના અમલથી કંટાળ્યા હતા અને પ્રજાસત્ત્વ કે રાજ્ય સ્થાપવાની હિમેશ રાખતા હતા પોનદીને સામે કિનારે આસ્ટ્રિયાનું લશ્કર પડ્યું હતું, પણ નેપોલિયન ચાલાકીથી તેમની સરત ચૂકાવીને નીચાણેથી નદી ઓળંગી ગયો આસ્ટ્રિયન સેનાપતિ બોલુએ પણ તેની પાછળ કુચ કરી અને જેહ લશ્કરનો ફ્રાન્સિયો ગામ આગળ ભેટા થયો શહેરના મિનારા, ઘરની બારીઓ અને હાપગા ઉપર ચઢી ચઢીને આસ્ટ્રિયનોએ ફ્રેન્ચો ઉપર ગેળોનો વરસાદ વરમાવ્યો, પણ તેઓ મે તને ન ગણુકારતા શત્રુઓને સગીનથી વીંવતા આગળ વધ્યા, અને અતે આસ્ટ્રિયનો નાકા ફ્રેન્ચોએ નાસતા શત્રુની પૂક લીધી અને મે માસની (૧૭૯૬) ૧૦ મી તારીખે તેઓ અડાર નદીને કિનારે આવેલા લોદી નામના ગામ આગળ આવી પહોંચ્યા નદીને સામે કિનારે આસ્ટ્રિયનો ૩૨૦૦૦ પાયદળ, ૪૦૦૦ ઘોડેચાર અને ૩૦ હારે તોપો સાથે ફ્રેન્ચોનો સત્કાર કરવા ઉભા હતા, અને વચમાં માત્ર એક ધણી સાડો પૂન હતો થાકેલી અને ધવાયેલી ફ્રેન્ચ સેના લોદી ગામમાં પેડી અને પોતાના જે યુવાન સેનાપતિને તેઓ હવે અજ્યય માનવા લાગ્યા હતા તેની અગાની રાહ જોતા ઉભા શત્રુઓ મામે કિનારેથી તેમના ઉપર ગોળાઓ વરસાવવા લાગ્યા તેના મારથી ધચવાને તેમણે શહેરના મકાનોની દિવાલોનો આશ્રય લીધો

પ્રારબ્ધ ઉપર નેપોલિયનને એવી ચૂંત શ્રદ્ધા હતી કે ભયની તેના મન ઉપર કશી અમરજ થતી ન હતી તેણે તત્કાલ તોપના ગોળા અને બદુકની ગોળાઓના વરસાદ સામે નિડરપણે ઉભા રહીને શત્રુમૈન્યનું નિરીક્ષણ કરી લીધું ફ્રેન્ચમેના પૂલ ઓળંગી ન શકે તેટલા માટે આસ્ટ્રિયન સેનાપતિએ ધણીજ ચતુરાઈથી પોતાની તોપો ઝાડવી હતી અને હજારો આપાદ નિશાનમાજ યોદ્ધાઓને પૂલ ઉપર ચારે બાજુએથી ગોળાઓની અજસધારા કરવાની સચના કરી હતી તે ધારત તો નેપોલિયનના આવતા પહેલાં સહેલાઈથી એ પૂલને તોડી શકત, પણ પોતે પસદ કરેલી જગ્યાને

તે ધણીજ અબેઘ સમજતો હતો અને ક્યારે ક્રન્ધે પલ ઉપર પગ મૂકે તેનીજ તે આતુરતાથી રાહ જોતો હતો. ક્રન્ધે લસકર પૂલ ઓળગતુ હોય તે વખતે શત્રુઓ પૂલ તેડી ન શકે તે માટે નેપોલિયને દુસ્મનની ગોળીઓની મખન ઝડી વચ્ચે જાતે હલા રહીને પોતાની તોપો ગોઠવવી પડી તે ગામમા પાછો ગયો અને લસકર તથા સેનાપતિઓને જાહેર કર્યું કે આપણે ગમે તેમ કરીને પણ પૂલ ઓળગવોજ જોઇએ આ અગા સાબળીને બહાદુરમા બહાદુર માણુના પણ ચબ્બા અને કચુ ૬ એ અસભવિત છે નેપે લિયને કચુ, “ અસભવિત ! એ રાજદ્રેન્ય ભાષાનો નથી ” અગમ આત્મચર્યાવાન યુવાન વીર કેમરી નેપોલિયન ખીજના અભિપ્રાયથી ડો તેવો ન હતો મનાપતિઓની નામગળ છતા તેણે પોતાના ક્રન્ધેમાથી છ હજાર માણસો ચૂટી કઢાડ્યા અને વીરસથી ભરપૂર ગાંધે જે તેને જોળવા પડે એવા હતજ નહિ તેવા ઉત્તજક ગાંધે તેમને કહીને તમનામા ક્ષાત્રગમનો એવો તો મચાર કર્યો, કે તેઓ પોતેજ શત્રુ ઉપર તૂટી પડવાને અધીરા બની ગયા આ કાર્યમા કેટલુડ જોખમ હતું પણ જો વિજય મળે તો કેરી ઉજ્જવલ કીર્તિ મળવાની વધી હતી તે તેણે સર્વને પૂરેપૂરે સમજાવ્યુ તેના તેમજ શત્રુના ઉભયના ક્રન્ધેમાથી અતુ જોખમ ખેડવાને તૈયાર થાય એવો એડ પણ વીર ન હતો પણ પોતાની જિદગીની તેમજ ખીજ હજારો જાનની ખુસારી થતા પણ જો ધારેલુ કામ થતુ હોય ને તે કરવા નેપોલિયન પાછો હડ એવા ન હતો

અગર નદીમા એક ઠેકણે કિનારો વમાઈને આના થયો હતો અને આરિયનોએ નહિ માની રાખય એની ગડલત કરીને તે રસ્તો સાચવ્યો ન હતો નેપોલિયને પોતાના છ હજાર વોડેરવારોને એ જગ્યાએથી નદી ઓળગીને ગતુ ન્યના પાછલા ભાગ ઉપર તૂટી પડવાની આજ્ઞા આપીને મોકલ્યા અને પૂવના નાકાની નજીક આગેલા શહેરના રસ્તા ઉપર તેણે પોતાના ક્રન્ધેને હારબધ ઝાડી દીડુ

સજ પડવા આવી હતી અને સૂર્ય ધીમે ધીમે ટાપરાત્રિયન પર્વતનાં શિખરોને એથે ભરવા લાગ્યો હતો પવન શાતપણે મદગતિથી વતો હતો નદીમાતુ જળ રિથગ ગતિથી વહન કરતુ હતુ. સમસ્ત પ્રકૃતિ શાત અને ગભીર હતી અને તેની રમણીય રોહા ગત્રિના અધકારમા ઢાકાવા આવી હતી એવામા નેપોલિયને શત્રુ મૈન્યમા ગગમડ થતી જોઈ તે ઉપરથી ને સમજી ગયો કે તેમના પાછલા ભાગ ઉપર પોતે મોકલેલી વેડવારની ટુકડીએ ધસારો કર્યો હશે તેના રણવાલ પણ વાગવા લાગ્યા અને ક્રન્ધેમેનાએ શહેરના માર્ગ ઉપર એક અબેઘ મૈન્યમચૂકની આકૃતિમા ગોઠાઈને કુચ મરવી શરૂ કરી ત્વરિત ગતિથી શહેરના મકાનોના ઓથામાથી નીકળીને પૂર ઉત્સાહથી વીરગર્જના કરતા રણોન્મત્ત ક્રન્ધે યોદ્ધાઓ પૂલ તરફ ધસ્યા તેમના ઉપર દુસ્મનોની તોપો અને બહુકામાથી ગોળા અને ગોળીઓની વૃષ્ટિ થવા

લાગી આગલી હાર તો એક ક્ષણ વારમા ધાસની માફક કપાર્થ ગઇ અને મૂઝાઓને લીધે પાછળ આવનારાઓને આગળ વધવું મુશ્કેલ થઇ પડ્યું, પરંતુ ધગધગતા લોખંડ અને સીસાની ઝડીની સામે મોતને તરણાતુલ્ય ગણીને બહાદુર ફ્રેન્ચો આગળ ને આગળ ધસ્યા ગયા અને પૂલના મધ્ય ભાગ સુધી આવી પહોંચ્યા શત્રુની તોપો અને બુલ્ડોઝો માર જો ચાલુજ હતો, તે હવે અસહ્ય થઇ પડ્યો જાણે ધગધગતો જ્વાળામુખી ફાટ્યો હોય અને ફ્રેન્ચો ઉપર પ્રલયાગ્નિ વરસાવી રહ્યો હોય એવો તોપોનો માર થતોથી તેઓ થભ્યા અને પાછા હટવાની તૈયારી કરવા લાગ્યા નેપોલિયન તેમની વચમાંજ હતો તેણે તરતજ વાવટો પકડનારના હાથમાથી વાવટો ઝૂટવી લીધો અને “તમારા સેનાપતિની પાછળ પાછળ ચાલો” એવો પોકાર કરીને ધૂમાડાથી અને ગોળાઓની વૃષ્ટિથી ચોમેર ઢાકાઇ ગયેલા પૂન ઉપર મોટો દોડાની મુક્યો તેની પાછળ લેની, મામેના આર્થિયર વગેરે વીર સેનાપતિઓ ધસ્યા અને પોતાના યુવાન સેનાધિપતિના ઉદાહરણથી ગૂરના આવેશમાં આવી ગયેલું વીંધાવું, રુધિરથી ખરડાયલું મૈત્ર્ય પણ કીકીઆરી કરતું પૂલ ઉપરથી પસાર થતા લાગ્યું હવે કોની મગદૂર કે નેમને અટકાવી શકે ‘વીરચૂડામણિ નેપોલિયનને ખાળવાની કોનામા તાકત હતી? તેજ ધડીએ મૈત્ર્ય સ્વાંગે પણ શત્રુના તોપખાના તરફ પાછળની બાજુએથી ધમારાળા ધ આવવા લાગ્યા, દારૂગોળાનો ધૂમ્રકોટ નો ભજ ચાલુજ હતો પણ ફ્રેન્ચ સેના વેગમધ વહેતી નદીની ત્વરાથી સાકડા પૂલની ઉપર થઇને પસાર થઇ ગઇ, અને આસ્ટ્રિયન ગોલદાગ્નેને નિર્દયપણે સગીનથી વીંધી નાખતા લાગી બેઠે પક્ષ વચ્ચે દારૂ સગ્રામ શરૂ થયો આસ્ટ્રિયનો મરણીયા થયેલા વાનની માફક લટક્યા, પણ નેપોલિયનના વીર્યવર્તિનની મામે ટટ્ટું મુશ્કેલ હતું પોતાના ચક્રિત કરી નાખે એવા છેલ્લા પરાક્રમથી ઉન્મત્ત થયેલા ફ્રેન્ચો તોપો અને બુલ્ડોઝાથી તેમના ઉપર જાણે પુષ્પવૃષ્ટિજ થતી હોય તેમ બેધડક સિંહની માફક ઝડ્યા

તુમુલ્લ યુદ્ધ મચી ગયું હતું અને કાનના પડદા પાડી નાખે એવા તોપોના ધડાકા થતા જતા હતા તે વખતે એક સેનાપતિના જોવામાં આવ્યું કે દુસ્મનની અમુક તોપ ફ્રેન્ચોનો કચ્છરત્રાણ કડાડી નાખે છે એક લાન્કરી અમલદાર તો સગ્રામની વચ્ચે થઇને દોડને ધોડ નેપોલિયનની પાસે આવ્યો અને કહ્યું ‘તે તોપને પકડી લેવાને અમે વચ્ચે યત્ન કર્યો પણ વ્યર્થ ગયો માટે એક છેલ્લી વાગનો યત્ન કરાય તો સાફ નેપોલિયન કહે, “એમા થુ” ચાલો ત્યાં, આપણે તેને હમણાજ ચૂપ કરી દઇએ” પામે ઉભેલા ધોડેસ્વારો તરફ ફરીને તેણે કહ્યું, ‘ચાલો તમારા મગદારની પાછળ” જાણે વરચૂડામગ્ન જતા હોય તેમ તેઓ ગોળા અને ગોળાઓના ધૂમ્રકોટની સામે હરખભેર ધસ્યા અને તોપસુડી ફેડી ગયા તેમની મમથંગે આસ્ટ્રિયન ગોલદાગ્નેની ગરદન પગ ફરી વળી અને તેજ તોપનો ઉપયોગ શત્રુઓ ઉપર થતા લાગ્યો

આસ્ટ્રિયનોએ હવે દ્વિમત છોડીને ભાગવા માડ્યું તેમના અદીલખાં સિપાઈઓ અને ચારસા સ્વારો જમીનદોસ્ત થઈ ગયા અને વીસ તોપો તથા બે લગ્ગ કેદીઓ ફ્રેન્ચોના હાથમાં આવ્યા ફ્રેન્ચોના પશુ લગભગ તેટલાજ માણસો રણમાં પડ્યા.

એક ઘરડા ફ્રેન્ચ થોડો જે આ સત્રામમાં દાખર હતો તે લખે છે કે “ નેપોલિયનને ઉઘા પહેલવાન જેવા સિપાઈઓની સાથે વગર વાડે ઉભેલો જોઈને મને બહુ મજા પડી તે નાના છોકરા જેવા દેખાતો હતો ” આસ્ટ્રિયન સેનાપતિ તો આ પરાજયથી આનોજ ખતી ગયા તેણે કહ્યું કે “ એ દાઢી મૂછ વગરના પોરીઆને તો મારી પેડે ખોખરોજ કરવો જોઈએ આવી રીતે તે આજમુધી કોઈ વધ્યું હતું ! (એ ખુદશક્તિને યુદ્ધકળાનું અને દાવપેચનું તો ભાનજ નથી ! ધડીમાં પાછળથી, ધડીમાં બાજુએથી અને વડીમાં સામેથી હુમલો કરે છે ! યુદ્ધ કરવાના મુકરર કરેલા અને પ્રમાણુશૂન મનાયલા નિયમોનો ભગ થાય છે એ અમાગથી સહન થતું નથી ” નેપોલિયનને કહ્યું હતું તેવુંજ થયું યુદ્ધકળાના પુસ્તકો ઉપરજ મુખ્તાક રહેનારા મનાપતિઓ તેના અપૂર્વ દાવપેચથી આભાજ ખતી ગયા !

નેપોલિયન દેશનિકાલ થઈને સેટફેલેનામાં રહેતો હતો તે વખતે એક માણસે તેને લોહીના સત્રામનો હેવાલ વાચી મલળાવ્યો તેમાં એવું લખ્યું હતું કે નેપોલિયનને અત્યંત મહાદૂરી ખતાવી હતી અને તે પાંચી પહેલો પૂલ ઓળંગી ગયો હતો અને મરદાર લેતી તેની પાછળ હતો આ માલગીને તેણે કહ્યું કે “ આ લખાણમાં ભૂલ છે અહિંને અહિંજ સુધારવું પડશે લેતી તો મારી આગળ હતો ! મારી આગળ હતો ! અને હું તેની લગોલગ પાછળ હતો ” નેપોલિયન કેટલા સત્યપ્રિય અને નિરભિમાની હતો તે આ દૃષ્ટાંત ઉપરથી જણાઈ આવે છે.

આ ફતેહથી ફ્રેન્ચસેનાનો ઉત્સાહ બેહદ વધી ગયો અને તે આ પોતાના યુવાન મેનાપતિમાં અત્યંત શ્રદ્ધા રાખતા થયા લશ્કરના વયોવૃદ્ધ થોડાઓએ પોતાના તદ્દન ઓકગ જેવા દેખાતા મેનાવિપતિને “ નાનો કોરપોરલ ” (નાયક) એવું નામ આપ્યું ત્યાર પછી જ્યારે જ્યાર તે પોતાના મેન્યની સન્મુખ ઉભો રહેતો ત્યારે ‘આપણે નાનો કોરપોરલ ઘણું જીવો ’ એવા પેઢારથી તેને વધારી લેવામાં આવતો તે પાછળથી ડોન્સલ અને શહેનશાહ થયો તોપણ તેનું આ નામ લશ્કરમાં તો કાયમને માટે રહી ગયું નેપોલિયન કહે છે કે “ મે પારિસનો ખળવો સમાવ્યો તેમજ મોન્ટિનોટનો સત્રામ જીત્યો તોપણ તેથી મારા સામર્થ્યનો પૂરેપૂરો ખ્યાલ મને આવ્યો ન હતો, પરંતુ લોહીનો વિકટ પૂલ જીત્યા પછીજ મને એકાએક વિચાર આવ્યો કે યુરોપના રાજનૈતિક નાટકમાં મહત્વનો પાઠ ભજવવાને માટે હું સરળયો છું તેજ દિવસથી મારા હૃદયમાં ઉઘામાં ઉઘા મનોરથનો ઉદય થયો.

લોહીના સત્રામનું પરિણામ જાહેર થતા લોગાર્ડિનો રાજ દાર્ડિનાડ તેની ચોધાર

આસુએ રડતી રાણી સાથે રાજમહેલ છોડીને આવતો થયો. તેમના મયા પછી લોકોએ પોતાની સ્વાધીનતાની લાગણી ઉત્સાહભરે જાહેર કરી અને નેપોલિયનને પોતાના ઉદ્ધાર કરનાર તર્ક કે પ્રેમથી વધાવી લીધો, અને રાજમહેલની દિવાલ ઉપર એક પાટીયું લગાવી દીધું કે “ આ મહાન ભાડે આપવાનું છે હકીકત માટે ફ્રેન્ચ કમિશનરને લખો ”

મે માસની ૧૫મી તારીખે એટલે મોન્ટેનોટના સંગ્રામ પછી એક મહિને નેપોલિયન ફેરેહનો ડોકો વગાડતો મિલન શહેરમાં દાખલ થયો. આખા ઇટાલિયા દેશમંડો તેની મુનાક તે અવ્યા. તેમને પણ એવી આશા હતી કે નેપોલિયન તેમને નબળાઓની ધ્રુસરીમાંથી મુક્ત કરીને સ્વાધીન રાજ્યતત્ત્વ સ્થાપવામાં સહાય આપશે. જાહેરમાં તેના સત્કાર કરવાને કમાનો અને તોરણો બાંધવામાં આવ્યા અને જ્યારે તેની સ્વારી પમાર થઈ ત્યારે પુરુષોએ હર્ષનાદ કર્યા અને મિલન શહેરની સુદરીઓએ તેના ઉપર પુષ્પવૃષ્ટિ કરી.

મોડેનાનો રાજા પણ તેને શણે આપ્યો અને તેની પામેથી દડ તરફે વીસ લાખ ડૉલર અને તેની ચિત્રશાળાના વીમ ઉનમોત્તમ ચિત્રો લેવ મા અવ્યા આ મહિનો કરાર જ્યારે લખાતો હતો ત્યારે એક ફ્રેન્ચ અમલદાર નેપે નિયન પાસે આવીને કહેવા લાગ્યો કે “ મોડેનાના રાજાનો લખ આઠ નામ સેનાના ડૉક્ટર લાગ્યો છે અને તે તમને ભેટ આપવા ઇચ્છે છે મારી પણ તમને સલહ છે કે તમે તેનો સ્વીકાર કરો. એમાં શું ? એના બદલામાં રાજાના દડમાંથી કાઢક આપ્યું કરજો ” નેપોલિયને જવાબ આપ્યો કે “ હું રાજાનો આભાર માનું છું પણ એ નાનું લખને તેના દમાણ નીચે આવવા ચલાતો નથી ” દડની બુલ રૂઝમ લલકરની તિજોરીમાં જમા થઈ અને નેપોલિયને એક દમડી પણ લાંબી નહિ.

હવે નેપોલિયને એક મીઝુ જનસત જાહેરનામું પ્રકટ કર્યું. તેનથી ફ્રેન્ચમેનામાં અપૂર્વ સૌર્ય અને ઉત્સાહનો સચાગ થયો અને ઇટાલિયા તમામ લોકોની પ્રમળ કલ્પનાશક્તિ ઉપર વીજળીના જેવી બળવાન અમર થઈ.

“ ચોક્કસ ! નમે ૧ એપિનાઇન પરિતમાંથી વેગમધ ધડધડાટ વહેતી નદીની પેઠે ત્વરાથી ઇટાલિયા મેદાનોમાં ધસ્યા આવ્યા છે. તમારી ગનિમા અટકાવ કરવાનો જમણે ચલન કર્યો. તેમને સર્વને સૂઝા પાડાની મફક તમારી અગળ આગળ ધકેલતા તમે ફેરેહભરે આદ્યા આગ્યા છે. તમે અસ્તિત્વાની બેડીઓમાંથી અને ત્યાના રાજાના જીવમમાંથી પિડમોટ પ્રદેનની પ્રમળને મુક્ત કરી છે. મિલન શહેર તમે જીતી લીડુ છે અને આ મા નોમાડ પ્રાનમાં પ્રમળતાક રાજપની પ્રિગી જ્વળ ફૂગૂગી રહી છે. પાર્મા અને મોડેનાના રાજા તમારી મહેરમાનીને લીધેજ નેનાના મિદામને

૧ ઇટાલિ દેશનો મુખ્ય પર્વત.

ઉપર કાયમ રહ્યા છે જે મૈત્ર્ય એક દિવસ ગર્વથી છુટી જઇને તમને ડરાવતું હતું તેને નાસવાનો, તમારા કોષામિત્રાથી પોતાનું રક્ષણ કરવાનો માર્ગ રહ્યો નથી વેગવતી સો નદી અને આલ્પ્સ પર્વતની મારક છટાલિના ટાટકિલારૂપ મનાતી બીજી નદીઓ તમારા ધસારાને એક દિવસ પણ ખળી શકી નથી કુદરતી દિવાલ જેવા આલ્પ્સ પર્વતે પણ તમને નત્રના સહિત માર્ગ આપ્યો છે તમારા આ પરાક્રમથી આજે તમારા સમસ્ત દેશમાં આનંદોત્સવ થઈ રહ્યો છે મરકારની આગથી તમારા માનમાં આજે મહોત્સવ કરવામાં આવ્યો છે આજે તમારી માતાઓ, તમારા પિતાઓ, તમારી બહેનો, પત્નીઓ અને તમારા સર્વ મિત્રો તમારી કૃતેહથી પોતાનો હર્ષ પ્રદર્શિત કરી રહ્યા છે, અને તેઓ તમારા કુટુંબીઓ છે એમ કહેતા તેમની છાતી ગવથી ફલાત જાય છે ”

‘ યોદ્ધાઓ ! તમે ઘણું કયું છે એ વાત ખરી પણ તમારે માટે હજી ઘણું કાર્ય કરવાનું બાકી છે શું તમારાં મનાતેને—તમારી ભવિષ્યની પ્રજાને તમે એમ કહેના દેશો કે અમારા પૂર્વજોને સપ્રાપ્તોમાં જ્ય મેળવના આવડ્યો પણ જ્ય મેળવ્યા પછી જે કર્તવ્ય કમ્પન્ન જોઇએ તે નજ આવડ્યું ? શું સોપાડિ આપણું x કંપુઆ થયે ? નહિ નહિ, તેમ કદિ બનશે નહિ આપણે હજી વગર આગમે લાખી દૂર કરવાની છે હજી શત્રુ ગેને પગતળે કચરવાના છે, હજી અસ્ય કીર્તિ મેળવવાની છે અને આપણને વિનાકાળે ઉપદ્રવ કરનાર ગર્વિષ્ટ રાજાઓને આપણી સમજેગેના સ્વાદ ચખાડવાનો છે કન્સમા જાતિદ્રોહ અને અદર અદરના કલહ કમ્પાની ઉરકેણી આપનારાઓ ! અમના નાજનૈનિક અગેવાનોના ખૂન કાદના કમાડ્યો ! અમાગ દુનૌન શહેંગના વહા હોને મળગા ! મૂખનાગઆ ! હવે તમારે ભયથી ચગચર કપતુ પડશે વેર લેવાનો મમય આવી પડા-યો છે પણ રૈયતે લેશમાં ગજરાવું નહિ અમે જરા જરા જમએ છીએ ત્યાંના લોભ સાથે હમેરા બધુભાવ રાખીએ છીએ, અને ખામ કરીને ૧ સિપિયો અને ખૂટસની જન્મશૂભિના (છટાલિ) લોકો તો અમારા સગા ભાઈ જેવા છે, કારણ કે તેમના સ્વદેશવત્સલ મહાપુરુષોને અમે અમારા અદરશરૂપ માનતા આવ્યા છીએ. રોમના કંપિટોલની પુન સરથાપના કરવી, રોમનું ગૌરવ વધારનાર

x કાયજનના મહાન વિજેતા હનનાન છટાલિ જીતવા આવ્યો હતો તેણે છટાલિના સૈન્યને અનેક દુહમાં દાર ખવડાવી પણ આગમથી અથવા ગમે તે કાનુથી તે કંપુઆરી આગળ વધી શક્યો નહિ અને તેથી રોમ શહેર ઉપર અક્રમણ ન કરતા સ્વદેશ પાછો ફર્યો ત્યાર પછી જામાના ગણમત્રામમાં રોમન સેનાપતિ સિપિયોએ તેનો પરાજય કર્યો હતો નેપોલિયનનું કહેવું એવું છે કે આપણે હનિમાલની માફક લોમાડિયા અટકી જવું નહિ

ભાગ ૩૦

૧ રોમન પ્રવચસત્તાક રાજ્યનું રક્ષણ કરનાર વીરપુરુષો

મહાપુરુષોની મૂર્તિઓને તેમના અસલ સ્થાનકે ફરીથી ખેંસાડવી અને મૈકાના મૈકા થયા પરાધીનતાને લીધે વીર્યહીન, તેજહીન થએલી રોમન પ્રજાને જાગૃત કરવી—એજ અમારી ફત્તેહનું લક્ષ્ય છે. કાર્યની સિદ્ધિ થતા રોમના ઇતિહાસમાં એજ નંબા યુગ મહારો મારા યોદ્ધાઓ. 'યૂરોપના દેશોમાં સર્વથી રમણીય દેશનો ઉદ્ધાર કરવાનો અક્ષય યશ તમારે પ્રાપ્ત કરવાનો છે. ફ્રેન્ચ પ્રજા સર્વાંશ સ્વતંત્ર અને આખા જગતમાં સ્વતંત્રતા માટે માનનીય ગણાયેલી ફ્રેન્ચ પ્રજા લડાઇઓના ખીજનો સમૂહો નાશ કરીને યૂરોપમાં શાંતિનું આશ્રાન્ય પ્રવર્તાવશે. આ મહાન કાર્ય સિદ્ધ કરીને જ્યારે તમે સ્વદેશ સિંધાવશો ત્યારે તમારા દેશમાંથી તમને ઉદ્દેશીને કહેશે કે “આ યોદ્ધો ઇટાલિના વિજયી મૈન્યમાનો છે.”

મગજને ચૂંચવી નાખે એવી રાજ્યતંત્રની ઉપાધિ અને યુદ્ધની ગગનભેદી ગર્જના અને કાલાહલની વચ્ચે નેપોલિયન આવા તેજસ્વી અને ઉન્માદકારી જાહેરનામાં, નહિ માની શકાય એવી ઝડપથી સડમડાટ લખી કહાડતો. તે લખાયા પછી વીશ વર્ષે સેટહેલેનામાં તેનું એક જૂનું જાહેરનામું કાઢ્યે વાચી સભળાવ્યું. તે સાંભળી નેપોલિયન બોલી ઉઠ્યો કે “આટલું છતાં પણ મને લખતા નહોતું આવડતું એમ કહેવાની તેઓ (વિરુદ્ધ પક્ષના ઇતિહાસકારો) મૂર્ખાઈ કરે છે.” કેટલાક તો એટલી હદ સુધી કહે છે કે તે પૂરેપૂરો નિરક્ષર હતો—નેને પૂરી નેણણી પણ આવડતી ન હતી. પરંતુ ખરે જોતાં તે પરિપક્વ અને પ્રવીણ સાક્ષર હતો. તેની માનસિક શક્તિઓ અને તેનું બુદ્ધિવિષયક જ્ઞાન ઉચ્ચામાં ઉચ્ચ પ્રકારના હતાં. લાગલાગટ પ્રખર અભ્યાસ કરીને તેણે પોતાની મગજ નક્કિને સારી રીતે કેળવી હતી. તે વ્યાકરણના નિયમોની દરકાર કરતો નહિ અને એ વાત ખરી છે તે પોતે કહે છે કે “રાજકાર્ય જેવા વધારે અગત્યના કાર્યમાં પડેલા માણસને વ્યાકરણના નિયમો જાળવવાની કુરસદ હોવી નથી. કલમ કાગળ ઉપર ઉતારી શકે તેના કરતાં પણ વધારે ઝડપથી તેના મગજમાંથી વિચારોનો પ્રવાહ વહેવો જોઈએ. તેણે તો વાક્યોને ટેકાણે રાખેલા અને શબ્દોને ટેકાણે અક્ષરોમાં પોતાના વિચારને સમાવવા જોઈએ.” આવીજ ઝડપથી નેપોલિયન લખતો. તેના અક્ષર નહિ વાચી શકાય એવા લીટા જેવાજ દેખાતા—કેટલું કોઈ વાં તો તે પોતે પણ ઉકેલી શકતો નહિ.

નેપોલિયનને હજી પાગ્મિના ડિરેક્ટરો તરફથી યુદ્ધના ખર્ચને પેટે એક દમડી પણ મળી ન હતી, તેથી તેને લસડગના ખર્ચનો નિભાવ જીતાયલા શહેરો પાનથી દડની રકમ મેળવીને તેમાંથી કરવો પડતો. હોકા પાસેથી ૬૩ લેવા અને તે છતાં પણ તેમની પ્રીતિ જાળવી રાખવી એ દુર્ધટ કાર્ય. નેપોલિયને પોતાના બુદ્ધિજળથી વાણીની મિઠાશથી, લોકો પ્રત્યે પ્રેમની લાગણીથી અને તે ઉપરાંત પોતાના નિષ્કલક

આરિયના પ્રભાવથી સિદ્ધ થયું મિલનના લોકોએ તેને ખુશીથી ૬૩ આપ્યો. તે વડે તેણે પોતાના આજ સુધી વાસ્તવિક રીતે ભૂખે મરતા અને ચીથરેહાલ થએલા મન્યને અન્ન અને નવા વસ્ત્ર અપાવ્યા વાયલ થએલા યોદ્ધાઓની સારવાર માટે તેણે દવાખાના સ્થાપ્યા અને પોતાના લશ્કરની તિબ્બેરીયા મારી રકમ એકઠી કરી તે ઉપરાંત દેશાવર ગએલો પિતા પોતાના ગરીબ બાળકોને માટે ઘેર નાણું મોકલાવે તેમ તેણે દશ લાખ ડૉલર પારિસના ડિરેક્ટરોને મોકલાવ્યા અને હામન નદીને કાંઠે ન્યૂ સેનાપતિ મુરો બિચારો નાણા વગર તગીયા આવી પડ્યો હતો તેના લશ્કરના પોપણુને માટે તેણે પચીસ લાખ ડૉલર મોકલ્યા ધનનો મગ્નહ કરવાની નેપોલિયનના જેવી મરસ તક જગતમાં કાઢીને મળી નથી તે છતાં પણ પોતાના મજવામા એક પાઈ પણ ન મૂકે એવો બીજો કોઈ વીરલો જણાયો નથી

વળી તેણે મિલન શહેરને માટે સુવ્યવસ્થિત મ્યુનિસિપલ રાજ્યતંત્ર ધડી કઠાડ્યું અને આખા લોઆર્ડિના મેદાનના રક્ષણને માટે તાત્કાલિક પાકો લશ્કરી બંદોબસ્ત કરી દીધો કાષ્ટ પણ મનુષ્ય સહન કરી ન શકે એવો શારીરિક અને માનસિક પરિશ્રમ એક મહિનાસુધી લાગલાગટ ઉડાવ્યા પછી તેણે ઉપર કહેલું દુર્ઘટ કાર્ય માત્ર પાચજ દિવસમા પૂર કરી નાખ્યું તેના મગજની એક ચિલક્ષણ પ્રકૃતિ ન હોત તો આવો પરિશ્રમ તે કરી શકતજ નહિ તે પોતેજ એક પ્રસંગે કહે છે કે “મારા મગજમાં જૂના જૂના વિષયોને માટે નોખા નોખા ખાના હોય તેમ દરેક વિષયને તેના ખાનામાં હું ગોળી દઉં છું મારે અમુક બામતનો વિચાર ન આવવા દેવો હોય તો હું તે મામનનું ખાનું બંધ કરી દઉં છું અથવા કરીને મારા મગજમા વિચારોનો ગુચવાડો થવા પામતો નથી મારી નામરજી છતાં મારા મગજમા વિચાર આવ્યા કરે અને તેથી કરીને મને ઉધ ન આવી હોય એવું હદિ બન્યું નથી મારે ઉવનું હોય છે ત્યારે હું મારા મગજના તમામ ખાના બંધ કરી દઉં છું એટલે મને તરતજ ઉધ આવી જાય છે મારે ત્યારે આરામની જરૂર હોય ત્યારે ગમે તે વખતે હું ઉઘી લઉં છું અને લગભગ ઉઘવાનો સકલ્પ કરતાંનીજ સાથે મને ઉધ આવે છે ” કોઈ વાર છેવટનું પરિણામ લાવી મૂકે એવા યુદ્ધોની તૈયારી કરવામા દિવસના દિવસ અને રાત્રિની રાત્રિસુધી એક ઝોડુ પણ લીધા વગર કામ કર્યા પછી તોપોના ધડાકા અને યોદ્ધાઓની વીર હાકનો ભયાનક કોલાહલ થતો હોય તેવે વખતે તે નિરાંતે ઉધ ટહાડતો હોય એવા દૃષ્ટાંત જોવામા આવ્યા છે. આવો અદ્ભુત સયમ નેપોલિયન જોવો રાજયોગીજ કરી શકે

ઉપર વર્ણવેલા યુદ્ધોના વિકટ મામલા વખતે, અનેક પ્રકારની ઉપાધિઓ અને જનજી છતાં તેના યુદ્ધવિષયક બધારણમા ફેવો વિકાસ થવા કરતો હતો તે આરિયાની નામના પ્રસિદ્ધ ગણિતશાસ્ત્રી ઉપર તેણે લખેલા એક પત્ર ઉપરથી જણાઈ

આવે છે તે લખે છે કે - ‘અ યાદ સુધી ઇટાલિના વિદ્વાનોની જોષએ તેની કદર કાઢીએ કરી નથી - રાજાઓ અને ધર્મગુરુઓના લયને લીધે તેઓ મિચારા દમાધ હુપાઇને પોતાની અબ્યામની ઓરડીમાં ભરાઇ પે । છે પણ હવે તેમ બનશે નહિ ધર્મના જીવનનો અને રાજાની જીવનમાર સ-નો હવે અત આગ્યો છે હુ સાહિત્યમેવ કેને અને વિજ્ઞાનશાસ્ત્રીઓને એકઠા મળવાનું નિમનણુ કરે છુ હું તેમને કહું છુ કે તમે એકત્ર થઇને પરસ્પર ચર્ચા કરો અને સાહિત્ય, કળા અને વિજ્ઞાનમાં નવું ચેતન લાવવાને માટે શુ શુ કરવું જોષએ તેની એક યોજના ધડીને મારી આગળ રજુ કરો તેમાંથી જેમને કાન્સ આવવાની ઇચ્છા હોય તેમને હુ ખાત્રી આપુ છુ કે ક્રેન્ચ સરદાર તરફથી તેમને સન્માન મળશે ખાશેશ ગણિતવંતા, કુશળ ચિત્ર-દાર અથવા સહિસના કોઈ પણ ક્ષેત્રમાં પ્રવીણતા પામેલો પડિત કાન્સ આત્રીને રહે તે જોઇને ક્રેન્ચ પ્રજાને જોડવો ગય થશે તેટલો ગર્વ એક વિરાળ પ્રાત અથવા ધનવાન નગરની જીતથી થશે નહિ.”

- નેપોલિયનની આ પ્રમાણે ઝડપથી ઉન્નતિ થતી જોષને પારિમના ડિરેક્ટોના મનમાં લય પેદા થયો. તેમણે એક ખાજ સેનાપતિને નેપોલિયનના જેટલીજ મત્તા આપીને મોકલ્યો અને એવી આજ્ઞા કરી કે લમ્ક ના બે વિભાગ કચ્વા અને એક એક વિભાગ તેઓ પોતાના તબાખા ગખે નેપોલિયનને પોતાના લશ્કર સાથે x પોપના રાજ્યો ઉપર આક્રમણ કરવાનો હુકમ કર્યો નેપોલિયને આ હુકમ વાચીને તરતજ નમ્રતાપૂર્વક પોતાનું રાજી નુ મો લી દીધુ અને લખ્યુ કે “ બે મારા સેનાપતિ કરતા એક ના । મેનાપતિ વધારે ઉપયોગી છે ” ગજીનામુ જોતાજ ડિરેક્ટરો ગભરાયા અને ઉપત્તી નિમણુક રદ કરી હવે તેણે પાત્રી અસિદ્યન સેનાપતિ બોનુની પદ લીધી બોનુએ નેપોલિયનને આગળ વચ્ચો અટકાવવાને મટુઆના અબેઇ દિલ્લામાં પોતાના પદર હાનર માણુમોનુ મેન્ચ રાખ્યુ હતુ. આગ મજ ખૂત કિલ્લાને અને આટલા મોટા શત્રુનાને પોતાની પાછળ રહેવા દઇને નેપોલિયન કદિ આગળ વધરોજ નહિ, અને મટુઅનો કિલ્લો તે જીને તોપણુ તેને ત્યાં લાખા સમયસુધી રોકે છે રહેવ પડશે એવી તેને ખાત્રી હતી

- 1 વાત (સાચન) ના અબ્યામથી બુદ્ધિ સ્વતત્ર થતી અને તેથી કરીને ધર્મના વહેમોને અને એ વહેમ ઉપરજ નિર્વાદ કરનારા ધર્મગુરુઓની પ્રિદાને આવત લાગતો ધર્મગુરુઓએ રાજાઓની માથે ઐક્ય કરીને વિજ્ઞાનની રોચખોગને અટકાવવાને ચત્ન કર્યો અન સેકરો પડિતો (રાજર, એકન, ગેર્જલિ) ને જીવતાને જીવતા માગી મુક્યા હતા અથવા જન્મસુત્રી દારાગદમાં પૂરી રાખ્યા હતા ભાગ ૩૦
x ખિસ્તી ધર્મનો મુખ્ય ધર્મગુરુ એના તાખામાં ઇટાલિનો કેટલોક પ્રદેશ હતો

નેપોલિયને મિલન શહેર છોડ્યું તેને બીજા દિવસે તેની આસપાસના ગામડામાં ધર્મગુરુઓની ઉશ્કેરણીથી લય કર બળવો ઉભો થયો. ધર્મગુરુઓ અને રાજકર્તાઓ હમેશા એક બીજાની સત્તાના રક્ષણને માટે પરસ્પર સહાય કરતા આવ્યા હતા. થોડાજ વખતમાં બળવો ગામેગામે ફેલાઈ ગયો. નેપોલિયને જોયું કે એક કલાકની દીવ કરવા જેવો વખત નથી તે બાર હજાર માણસો અને છ તે પો લઇને બળવાખોરોની સામે ગયો. દયા બતાવવાને આ વખત ન હતો તેથી તેણે પોનાના મૈન્યને શત્રુ ઉપર તૂટી પડવાની આજ્ઞા કરી તાલીમનાજ ક્રેચ થોડાજ અને મિનકનાયતી ગામડીઓની લડાઈ જાગે વખત આવીજ નહિ. તેઓ ધામની માફક કપાઈ ગયા અને બીજા બળવાખોરોના મનમાં દહેશત ઉપજાવવાને ગામને આગ લગાડવામાં આવી ત્યાર પછી નેપોલિયનનું સૈન્ય તરતજ શત્રુના સુધિરથી ખરડાયલી તલ । । સાથે પાવિયા શહેર આગળ આવી પહોંચ્યું એ શહેર પણ બળવાખોરોનું મથક હતું ત્યાંના માણસોએ તાબે થવાની ના પાડી એટલે તરતજ શહેરની દિવાલોને તોપોને ઘડાકે ઉડાવી પેલામાં આવી અને નદીના પૂર માફક ક્રેચ સૈન્ય શહેરમાં દાખલ થયું અને નેપોલિયને તેમને શહેર છૂટ । ની અને બળવાખોરોની નિર્દયપણે કનલ કરવાની રજા આપી દીધી

પાવિયાના ભયાનક દૃષ્ટાંતથી લેપોમાં એટલો ધાક ખેંચી ગયો કે ત્યાર પછી તેમણે ઉચ્ચ રોક કરવાની હિંમતજ ચલાવી નહિ નેપોલિયનને નિર્દયતા કહિ પસંદજ ન હતી પણ તેમ કર્યા વગર તેને દલાજ ન હતો માણસોના જીવ બચાવવાને માટે સત્કાર્યને જેમ તેના અવયવ ઉપર નસ્તર ચલાવવાની જરૂર પડે છે તેમ પોનાની આમપામ એકમ થએલા શત્રુઓ સામે બચાવ કરવા માટે તેને આજુ સપ્ત પગથુ ભગ્નુ પડ્યું તે પેતે કહે છે કે “ જો મે કોઈ પણ શહેરમાં કનલ અને લૂટફાટ ચલાવી હોય તો તે માત્ર પાવિઆમાં મે લસકરને ચોવીસ કલાકમુધી ફાવે તેમ નિર્દય બચાવવાર ચલાવવાની રજા તો આપી હતી પણ ત્રણજ દત્તક થયા પછી મારાથી આ જુદમ જોઈ શકાયો નહિ તેથી મે તાબડોતે મ સિપાઇઓને તલવાર ચાલ કરવાની આજ્ઞા આપી ”

જ્યારે પાવિઆમાં ઉપર પ્રમાણે મારકપ ચાલતી હતી તે વખતે આ અસાધારણ મણુમને શહેરના વિદ્યાલયની મુલામન લેવાની વૃત્તિ થાય એ પણ તેની વિલક્ષણતાનું એક દૃષ્ટાંત છે પાવિઆના સુવિખ્યાન વિશ્વવિદ્યાલયની તેણે મુલામન લઈધી અને એક વર્ગમાંથી બીજા વર્ગમાં તે ઝડપમધ ફરી વળ્યો. તત્ત્વજ્ઞાનના વર્ગમાં જઈને તેણે વિદ્યાર્થીઓને પૂછ્યું કે “ નિદ્રા અને મૃત્યુ વચ્ચે શો તફાવત છે ? ” વિદ્યાર્થી ગુચવાયા અને પ્રોફેસર તરફ જોવા લાગ્યા વિદ્વાન પ્રોફેસરે વિદ્વાતાભર્યું વિવેચન કરવા માંડ્યું પણ નેપોલિયનને તત્ત્વજ્ઞાનના શકાભર્યા સિદ્ધાંતો માટે ઝાઝો

સદ્ભાવ નહિ હોવાથી પ્રોફેસરનું વાક્ય પૂરે થયું ત્યાર પહેલાં તો તે ચાલ્યો ગયો પછી તે ગણિતના વર્ગમાં ગયો ગણિત તેનો પ્રિય વિષય હતો તેથી તે પ્રમન્ન થયો. તેણે વિદ્યાર્થીના હાથમાંથી એક પુસ્તક લીધું અને એક ધણોળ અંધરો પ્રશ્ન પૂછ્યો. એક ધણોળ ચાલાક વિદ્યાર્થી તરફ તેનું ધ્યાન ખેંચાયું નેપોલિયને તેનો દાખલો જોઈને કહ્યું કે “તમારી ભૂલ છે” પણ તેણે કહ્યું કે “નહિ મારો જવાબ ખરો છે” નેપોલિયને તેના હાથમાંથી સ્કેટ લીધી અને પોતે તે દિશામાં ગયો. ગણિત ગણિત તેને પોતાની ભૂલ સમજાઈ જે તેણે બધાનાં દેખતાં તરતજ કબૂલ કરી. ત્યાંથી તે માયન્સના વર્ગમાં ગયો માયન્સના જગવિખ્યાત * પ્રોફેસર વોલ્ટરને તેણે પ્રેમથી આલિંગન દીધું વિશ્વવિદ્યાલયના પ્રમુખે તેને જે માનપત્ર આપ્યું, તેમાં તેણે કહ્યું હતું કે “મહાન ચાર્લ્સ પાદશાહે આ વિશ્વવિદ્યાલયની સ્થાપના કરી હતી અને અમે આશ્ચર્યની રાખીએ છીએ કે મહાન નેપોલિયન તેને હિતચિત્ર અવસ્થાએ પહોંચાડશે.”

પછી તેણે વેનિસની ખૂબર લીધી ત્યાંના આગેવાનોએ તેને પ્રમન્ન કરવાને ખાતર લાખ ડૉલરની લાચ આપવા માડી પણ તેણે ધસીને ના પાડી પોતાની ખાનગી મિલકત વધારવાની તેને આવી અનેક તક મળી છતાં પણ તેણે એક પાર્સી મરખી લીધી નથી તેના મિત્રો કહેતા કે ડિરેક્ટરો તમારો ફંડ કરે છે અને તમને કોઈ બદલો આપવાના નથી પણ તેણે એ વાત કાને ધરી નહિ. તેણે જે ધન મેળવ્યું હતું, જે ચિત્રો મેળવ્યા હતાં તે મર્વ પારિમને માટેજ હતાં ને કહેતા કે “દરેક જણની અભિલાષાઓ જૂદી જૂદી હોય છે. મારી કીર્તિ એજ મારી દોલત છે.”

એક દિવસ નેપોલિયન આસ્ટ્રિયાના મૅન્યની પૂઠે જતો હતો તેવામાં તેને માથામાં સખ્ત વેદના થવા લાગી તેથી થોડાક માણસોને માથે રાખીને પાસેના એક ખાલી મહેલમાં ગયો અને ગરમ પાણીથી પગ શેકવા બેઠો થોડીજવાનમાં એક પહેરેગીરે આવીને ખૂબર આપી કે “આસ્ટ્રિયાનો આવે છે! આવધાન ચાઓ.” બચવાનો બીજો ઉપાય ન હોવાથી એક પગે ખૂદ પહેરેલો અને બીજાં ખૂદ હાથમાં લઈને તે ખારીએથી બૂસકા મારીને નાઠો અને જ્યાં પોતાનું મૅન્ય હતું ત્યાં જઈ પહોંચ્યો. પોતાના સેનાપતિને આવી હાકલતા જોઈને મિપાઇઓન ખૂન ઉઠાવી ગયું અને તેઓ શત્રુની સામે ગયા પણ તેઓ તો ક્યારનાએ નામીજ ગયા હતા આ ઉપરથી નેપોલિયન સમજી ગયો કે હિચકારા શત્રુઓએ તેનો જીવ લેવાની તદ્દમીગ કરી હશે તે દિવસથી તેણે ૫૦૦ ચુનદા સ્વારોનું અગરક્ષક મૅન્ય રાખ્યું જેમણે ઓછામાં ઓછાં દશ વર્ષ નોકરી કીધી હોય અને રણસત્રામમાં અત્યંત પરાક્રમ દાખવ્યું

* ગણિતમાં જેમ ન્યૂટન અદ્વિતીય હતો તેમ વિદ્યુતના વિષયમાં વૉલ્ટા હતો. ભા. ૬.

હોય તેમનેજ આ મૈન્યમાં દાખલ કરવામાં આવના નેપોલિયનના “ ઇમ્પિગ્નિશ ગાર્ડ ” નામનું ઘોડેસ્વારનું મૈન્ય જે અક્ષય કીર્તિ મેળવી ગયું છે અને લવિષ્યમાં જેના પરાક્રમથી યુરોપ ચરચર પડ્યો હતો તે સુપ્રસિદ્ધ મૈન્યની આ પ્રમાણે ઉત્પત્તિ થઈ

નેપોલિયન ત્યાર પછી આરિદ્ર્યન સૈન્યની પૂઠ પડ્યો અને થોડાક આગળ જતા મદુઆ શહેરની નજીક આવી પહોંચ્યો શહેરથી થોડે દૂર મિનસિઓ નદી એક સરોવરને મળીને ધણી વિપુલ જળી જતી હતી તેના મધ્ય ભાગમાં એક ખેટ હતો, અને તેના ઉપર એક મજબૂત કિલ્લો હતો. કિલ્લાની ચારે બાજુએ નદી ધડધડાટ વહેતી હતી, અને તેના જળમાં કિલ્લાના ઉંચા ભુરજોનું પ્રતિબિંબ પડતું હતું મનુષ્યના સમાગમથી દૂર હોવાથી જાણે તેના આક્રમણ કરવાના પ્રયત્ન તરફ તિરસ્કાર યુક્ત ઉપહાસ કરી રહ્યો હોય તેમ તે કિલ્લો ખેટની વચ્ચે અડગપણે ઉભો હતો નદીનો કિનારો ખેટ અને કિલ્લાની સાથે પાંચ વિશાળ પૂલવડે સંધાયેલો હતો અને તે પૂલને મજબૂત તોપોવડે સુરક્ષિત કરવામાં આવ્યો હતો

આરિદ્ર્યન મેનાપતિ બોલુ લોદીના સમામમાં પરાજિત થયા પછી નેપોલિયનની આગળ આગળ નાસતો હતો તેણે મદુઆના કિલ્લામાં નેપોલિયનનો માર્ગ રોકવાને વીસ હજાર માણસોનું મન્ય રાખ્યું હતું નેપોલિયને કિલ્લાની પાસે આવીને જોયું તો લોકો કિલ્લાને અબેઘ માનતા હતા તે વાત ખરી માલૂમ પડી હુમલો કરીને કિલ્લો સર કરવાનું અચ્છલવિત હોવાથી નાઇલાજે તેને ઘેરો વાલવાની જરૂર પડી

એ દરમિયાન પોતાના મૈન્યમાંથી એક ટુકડી લઇને નેપોલિયને પોપ મહાગઝની ખખર લીધી રસ્તામાં નેપેલ્સનું બળવાન રાજ્ય આવ્યું ત્યાંનો રાજા આરિદ્ર્યા સાથે ક્રાન્સની સાથેના યુદ્ધમાં જોડાયો હતો અને તેની પાસે માક હજાર માણસનું બળવાન સૈન્ય હતું આવા બળવાન શત્રુ સામે નાની ફોજ લઇને લડવામાં જોખમ હતું, પણ નેપેલ્સના રાજાને આરિદ્ર્યાના પક્ષમાંથી છૂટો કરવાની જરૂર હતી ત્યાંનો રાજા નેપોલિયનની ઉપરાઉપરી કૂતેહથી ગભરાઇ ગયો તેથી તેણે અધિનું કહેણ મોકલ્યું અને નેપોલિયને સમય વિચારીને તે કબૂલ રાખ્યું હવે પોપ મહાગઝ નિરાધાર થઈ ગયા તેના એકે મિત્રો નેપેલ્સ અને આરિદ્ર્યા પૈકી અત્યારે તેની વહાળે આવે એવી હાલતમાં કોઇ ન હતા તેણે તગ્તજ નેપોલિયનને કાલાવાલા કરવા માડ્યા આલીશ લાખ ડોલર, ત્રણ ચાર હજારૂંપ પ્રાત, ૧૦૦ સર્વોત્તમ ચિત્રો અને મૂર્તિઓ અને ૫૦૦ જૂની હસ્તલિખિત પોથીઓ એટલાં વાના લઇને નેપોલિયને તેની સાથે સંધિ કરી પોપની ઈચ્છા તો તેના અધેરથી કાચર થઇ ગઇ હતી તેથી તેની સત્તાનો સત્વર અત આવે અને રાજનૈતિક સ્વાધીનતા મળે એવું ઇચ્છતી હતી પણ રાજ્ય-પરિવર્તન કરવાની નેપોલિયનને જરા પણ ઇચ્છા ન હતી તે તો માત્ર સુલેહની

ખાતરજ લડતો હતો.

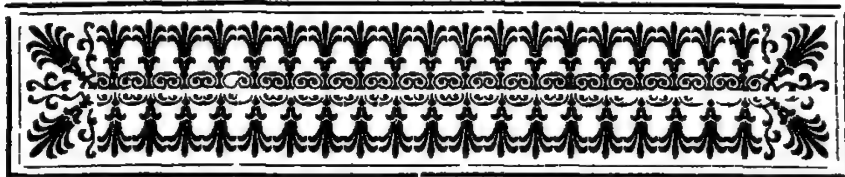
ટસ્કનિનું રાજ્ય આ યુદ્ધમાં તટસ્થ રહ્યું હતું પણ ઇંગ્લંડે તેની તટસ્થતાની દરકાર ન કરતા તેનાજ બદલે આગળ ફ્રાન્સના વ્યાપારી વફાણો લૂટ્યા હતાં ઇંગ્લંડ સમુદ્રની કુદ્ધ માલકીનો દાવો કરતું હતું અને પોતાના સમુદ્રના રાજ્યમાં ફ્રાંચની પણ ખાનગી મિલ્કતની પરવા કરતું નહિ ત્યારે નેપોલિયને જમીનની માલિકીનો દાવો કરીને ઇંગ્લંડની મિલ્કતને જ્યાં જોવામાં આવી ત્યાંથી લૂટવા માડી લૂટ કરવાનું પાપ બેડેએ કર્યું હતું અને બેમાર્થી એક પણ પક્ષનો ખચાવ કરી શક્ય એમ નથી.

આ પ્રભાસ વીસ દિવસમાં મટુઆની આગુમાળીને મુલક સર કરીને અને તેના ઘેર વખતે આસ્ટ્રિયાના મિત્રાજનો તરફની પાતાને ઉપદ્રવ ન થાય તેનો પાપો નામસ્ત કરીને નેપોલિયન મટુઆ પાંડા આગ્યો.

આરી આરી લયકર લાગ્યો લડવા. નેપોલિયનને ઉદ્દેશ માત્ર પોતાના દેશનું રક્ષણ કરવાનોજ હતો તે. દેશને જીતી જીતી વશીય રાખ્યાની બેડી સ્વીકારવાની ફરજ પડવાને યુરોપના નાજઓ મગવાન સૈન્યો સહિત ફ્રાન્સ ઉપર અડાડ કરવા ધસી આઘ્યા હતા તેમના પરાજય કર્યા સિવાય ફ્રાન્સના ખચાવ થઈ શકે એમ ન હતો તે વારવાર શત્રુઓને જાહેર કરતે કે હું તો તમારી સાથે સલાહ કરવા નાજ છું, અને શત્રુ જાન જીત્યા પછી જો તે વારન તે તેને જમ્મ કરી લેત પણ તેમ ન કરતાં તે લણી ઉદ્ધાર સરતે તેના સાથે સવિ કરતો અને તે શરત માત્ર એટલીજ કે તેમણે ફ્રાન્સને ઉપદ્રવ કરવો નહિ.

તે જગરે સેટ હેલેનામાં હતો ત્યારે લા કાસ સે તેન કહ્યું કે “આની ઉપગ ઉપરી કીર્તિમત ફતેહ મેળવ્યાની તમામ યથા આખી દુનિયામાં ફેલાઈ ગયો જાણીને તમને ઘણા સંતોષ થયો હશે નહિ વાર ?” નેપોલિયને જવાબ આપ્યો કે “જરાએ નહિ, જોએ એમ માનતા હોય તેમને અમારી યોદ્ધાઓની સ્થિતિનો ખ્યાલજ નથી એક ફતેહ મેળવ્યા પછી માત્ર નિવેશ બીજા યુદ્ધની તૈયારી કરવામાં ગઈ કાલની ફતેહ હું તત્કાલ જૂની જતો ભવિષ્યના જોખમ અને મુશ્કેલી તેનું ચિત્ર મારી આખ અગળ ખડુ ને ખડુજ રહેતું તેથી અને એક પળની પણ વિશ્રાંતિ મગતી નહિ.”

આ ઉપરથી સ્પષ્ટ સમજાય છે કે બીજા રાજ્યો ફ્રાન્સને ફરી ફરીને જૂની રાજ્ય પદ્ધતિમાં ધકેલી પાડવા માગતા તેમનાથી પોતાના દેશને ખચાવવા માટેજ નેપોલિયનને સવા ચિત્તિત રહેતું પડ્યું હતું પોતાના અગત લોક માટે કે બીજા દેશોને પોતાના દેશના ગુલામ બનાવવા માટે નહિજ.

પ્રકરણ ૮ મું-મંદુઆનો ઘેરો ૧૭૧૬

મં ૧૭૧૬ ના જીલાઈ મ સના પ્રારંભમા મંદુઆ તરફ આખા યૂરોપનું લક્ષ યેંચાયુ અને તેની આમપામના નજીકના પ્રદેશોમાં ઘણીજ ટૂંકી મુદતમા ઉપરા ઉપરી દારુણ યુદ્ધો થયા

નેપોલિયને અત્યાર સુધી લામી લામી કુચ કરી હતી પણ તે દરમ્યાન તેણે પોતાના લશ્કરને તથા પૂરા પાડ્યા ન હતા તેના મિપાઇઓ આખો દિવસ દડમજલ કરીને વરમાદથી નગ્નોળ થએલા કપડા મહિત કડા પવનનાં ઝાપટામાં ભીની જમીન ઉપર સૂકને ગત્રિ પમાગ કરતા નેપોલિયનના દશાતનુ અનુકરણ કરીને આખા યૂરોપની પ્રજાઓએ હવે તથા વાપગવાને વિવાળ કહાડી નાખ્યો છે

તેના અમલના ત્રીમ હજાર મિપાઇઓમાંથી હવે પદર હજાર ખાકી રહ્યા હતા, પણ ક્રાન્તથી આવેલા નવા માણસોની ભરતી થવાથી તેની પાસે પાછુ કુલ ત્રીસ હજાર માણસોનુ મૈન્ય થયુ હતુ તેની સ્થિતિ ઘણીજ ભય ભરેલી હતી થોડા વખતને માટે તાએ થએલો છટાલિનો ઉમરાવ વર્ગ બગવો કરવાની તક શોધ્યાજ કન્ના હતો અને તેનો સપૂર્ણ વિનાશ કગવા માટે આસ્ટ્રિયાનો રાજા બળવાન મૈન્ય એકઠુ કરતો હતો લોદિના અને તેની પહેલાના સત્રામોમા આસ્ટ્રિયાના મોટા મૈન્યનો કચ્ચરધાણુ નીકળી ગયો તોપણુ એવા અનેક મૈન્યો ઉભા કરવાનુ તેનામા સામર્થ્ય હતુ

મેનાધિપતિ બોલુને ઉતારી પાડીને તેને ઠેકાણુ મેનાપતિ વર્મસગની નિમણુક કરવામા આવી અને તેને માસહજાર માણસોનુ સૈન્ય આપીને છટાલિ તરફ રવાના કરવામા આવ્યો સેકડો યુદ્ધો લડતાં લડતાં એ વર્મસરને પળાચાં આવ્યા હતાં અને સેનાપતિ તરીકે તેણે ઘણી સારી પ્રતિષ્ઠા મેળવી હતી મંદુઆથી ઉત્તરમા સાડ માઇલને અતરે ગાર્ડા નામનુ સરોવર છે અને તેની આસપાસ ટાઇરોલિયન પર્વતોની દાર આવેલી છે. એ સરોવરની ઉત્તરે ટ્રેન્ટ કરીને મળખૂત કિલ્લેબદી શહેર છે ત્યાં વર્મસરે પોતાનુ સાડહજાર માણસોનુ સૈન્ય એકત્ર કર્યુ તેની ધારણુ

એવી હતી કે આ સૈન્ય લાઇને તાબડોપ મટુઆ પહોંચી જવું અને નેપોલિયન ઉપર એક બાબુએથી પોતે અને બીજી બાબુએથી મટુઆનાં વીશહજાર માણસોએ સામ્રાટ હલ્લો કરવો તે છુટ્ટા સેનાપતિએ પોતાના વિશ્વાળ સૈન્ય તરફ દષ્ટિ કરીને ઠંડે કલેજે કહ્યું “હવે એ પોરીઓ સપડાયો ખરો” પણ તેને દહેશત એટલીજ હતી કે વખતે તે છટકી જાય તેથી ફરીને નેપોલિયનને નાસી જવાના તમામ માર્ગ બંધ કરવાની તેણે તદબીર રચી તેણે પોતાના લશ્કરના ત્રણ સરખા ભાગ કર્યા જનરલ કવાડનો વિશ્વને વીશહજાર માણસો આપીને ગાર્ડા સરોવરને પશ્ચિમ કિનારે થઇને મટુઆ તરફ જવાની આજ્ઞા કરી. પોતે બીજા વીશહજાર માણસો લાઇને સરોવરને પૂર્વ કિનારે થઇને મટુઆ તરફ જવા નીકળ્યો અને જનરલ મેલાને બાકીના વીશહજાર માણસો આપીને સરોવરની ધારે ધારે આવેલા એડિજ પર્વતની બીજી બાજુએ થઇને મટુઆ આવવાને મોકલી દીધો આ ત્રણે સૈન્યો ધારે તો એકજ મજલ કરીને એકઠા થઇ શકે પોતાના બળવાન લશ્કરના ભાગ પાડીને આસ્ટ્રિયન સેનાપતિએ મોટામા મોટી ભૂલ કરી, અને ચાલાક નેપોલિયને તેનો લાભ લીધો.

૩૧ મી જુલાઇની સાંજે નેપોલિયનના જસ્ટિસોએ આ મમાયાર આપ્યા તરતજ ઘેરો ઉઠાવવાની તેણે પોતાના લશ્કરને આજ્ઞા આપી એક કલાકમા તેની જાવણી ગતિમા આવી મધ આખી રાત કોઇ ઉઠ્યા નહિ, દરેક જણ અધકારનો લાભ લાઇને પોતપોતાને કામે મડી ગયા. મટુઆની ત્રિવાલોને જમીનદોસ્ત કગવાને નેપોલિયને ધણે ખર્ચે અને ધણી મહેનતે મોટી મોટી તોપો ગોઠવી દાંડી હતી અને દારૂગોળાનો પુષ્કળ ભંડાર એકઠો કર્યો હતો આ અણુધાર્યુ વિધન ન આવ્યું હોત તો થોડાજ દિવસમા તે મટુઆ સગ કરત પણ હવે એ તોપો અને દારૂગોળા શત્રુને હાથ ન જાય માટે તેનો નાશ કરવો પડ્યો. તોપોનાં ગાડા વગેરેને સળગાવી મૂક્યા દારૂના હજારો કોથળા તળાવમા ફેંકી દીધા તોપોના મોટામા બીલા મારીને નકામી કરી નાખી મધરાત પહેલા તો દૂર કરવાની સધળી તૈયારી થઇ ગઇ, અને રાતોરાત લશ્કર ચાલવા માડ્યું. આદ્ય પર્વત ઉપરથી ટુટી પડતા બરફના કુગરની માફક બિચારા જનરલ ‘કવાડનોવિશ’ના સૈન્ય ઉપર ટુટી પડવાને તેઓ ચાલતા થયા સવાર પડી ત્યારે તાબે થવાની અણીપર આવેલા, બૂખે મરતા મટુઆના લશ્કરે ફ્રેન્ચ જાવણી ખાલી જોઇ અને સર્વત્ર અગારા અને રાખ જોઇને તેઓ અચબામા ગરકાવ થઇ ગયા.

સવારના આઠ વાગે જનરલ કવાડનોવિશ નિશ્ચિતપણે દૂર કરતો હતો તેને સ્વપ્નામા પણ ખ્યાલ ન હતો કે શત્રુ તેની સામે વેગબધ ધસ્યો આવે છે એટલામા એકએક પ્રયત્ન વટોળીઆની માફક તેના દિગ્મંદ થએલા લશ્કર ઉપર ફ્રેન્ચો

તુડી પડ્યા જે આસ્ત્રિયનો નાકા ન હોત તો તેમના દુકડે દુકડા થઇ જાન. થોડી વાર લઢીને તેઓ પર્વતોની કરાડોમાં બરાબ ગયા તોપણ તેમના ધણી માણ્યો કપાઇ ગયા અને કેદ પકડાયા એજ સરોવરને પૂર્વ કિનારે કુચ કળતા બેઉ આસ્ત્રિયન લશ્કરોએ તોપોના ધડાકા માલજ્યા પણુ શુ કરે ' મટુઆ આમળ નેપોલિયને ધણીજ કિમતી યુદ્ધ મામઝી એકઠી કરી હતી અને હારે ખર્ચ કરીને તોપો ગોઠવવાનાં ચણતર કામ કરાવ્યા હતા, તેથી નેમને છોડીને તે જનરલ કવાડાનો-વિશ્વ ઉપર હક્કો કરશે એ વાત તેમના માનવામાં આવે એની ન હતી તોપણ જનગમ વર્મમરે અને મેલાએ પોતાના સૈન્યોને માર્ગ સરોવરના નીચાણના લાગમા એકઠા કરવાને ત્વરાથી દોડવા માડ્યુ આ બાળુએ તેઓ ભેગા થવા પામે, ત્યાર પહેલા તેમને ખોખરા કરી નાખવાને નેપોલિયને તો પોતાના સૈન્યને વાસ્તવિક રીતે દોડવાનીજ આજ્ઞા કરી, કારણકે તેમના ઉમરવાનો આવાર માત્ર નેમની ઝડપ ઉપરજ હતો તેણે લશ્કરને ઉતાવળા અવાજે કહ્યું, " મિપાઇઓ ! આજની ફતેહ તમારે તમારા પગના જોરથી મેળવવાની છે. મિલકુલ ડગો નહિ ત્રણજ દિવસમાં આસ્ત્રિયનોના આપણે છુટા કહાડી નાખીશુ હુ માગે બોલ કેવો પાળુ છુ તે તમે સારી પેઠે જાણો છો. "

બૂખ, તરસ, થાક, અને નિદ્રાને-કથાને ન ગણકારતા, તથુરાવડીના બોમ વગરના ફ્રેન્ચ મિપાઇઓ ઝડપથી દોડ્યા ગયા આખો દિવસ અને ત્યાગ પછીની રાતના બે પ્રહર સુધી તેમણે મજબ કરી મધરાતે નેપોલિયને પોતાના થાકેલા લશ્કરને એક કલાક લોચપર લાખા થવાની રજા આપી પણ પોતે એ- પગવાજનો પણુ વિસામો લીધો નહિ

૩૧ મી જુલાઇની મધરાતે મટુઆ છોડ્યુ ૧ લી ઓગસ્ટની મરાગના આંક વાગે કવાડાનોવિશ્વના લશ્કરને પૂરે કર્યું અને ૩ જી ઓગસ્ટની મરાગે જનરલ મેલા પોતાની સામે અમેલ હારખધ ધસી આવતી ફ્રેન્ચનેતાને જોઇને ચકિત થઈ ગયો વર્મમરના પાય હજાર માણ્યો તેને આવી મળ્યા હતાં અને વર્મસર પોતે પણ થોડાજ માઇલને અંતરે તેની સાથે જોડાઇ જવાને ઝડપથી આજ્ઞો આવતો હતો.

એક પળનો પણ વિલબ કરવા જેવો વખત ન હતો દેકા પણ જવજત શખ્દોમાં તેણે પોતાના સૈન્યને વર્તમાન સ્થિતિથી વાકેફ કર્યું, અને કહ્યું કે મરણીઆ થઇને લઢજો તમારી ફતેહ થશે એમાં જરાપણ શક નથી તેના શખ્દો ઉપર આખા લશ્કરને સપૂર્ણ વિશ્વાસ હતો તેના એક ઇસારાની સાથે તેઓ દોડી જવા તૈયાર હતા નેપોલિયને હુમલો કરવાની આજ્ઞા આપતાંની સાથેજ તેઓ યત્રુ ઉપર માર્ગની માફક માહોમ કરીને તુડી પડ્યા. આસ્ત્રિયનોનુ પણ જાતીય અભિમાન જાગૃત થયુ અને એક તુચ્છ યુદ્ધ મચી રહ્યું નેપોલિયન જાણે શેતરજની

રમત રમતો હોય તેમ યુદ્ધની ખાજ નિહાળતો હતો. શત્રુની નબળાઈ ખાબુ તેની શકરાખાજ જેની આખે જોષ લીધી અને તે ખાબુએ એના પ્રયત્ન ધસારો કર્યો કે આસ્ટ્રિયનોની વ્યૂહરચના તુટી તેઓ નાડા અને ક્રન્ય સ્વાગેએ તેમની પાછળ માંધલના માંધલ સુધી દોડીને હજારોને ઝટકાવી નાખ્યા, અને ત્રોડાની ખરીઓ તળે છૂટી માર્યા.

અધાર થતા સુધી યુદ્ધ ચાલ્યું રાત પડતાં ત્રણ ત્રણ દિવસની સખત જહેમ તથી થાકીને થોથ થએલા ક્રન્ય સિપાઇઓ મૂડાઓના ઢગલાઓની વચ્ચે લો હીધી લદમદ થએલી જમીન ઉપર લામા થયા મુડા અને તેમની કતલ કરનાર બેઉ અડોઅડ સૂતા અને આખા દિવસની કતલની ભયાનકતાનું ગાઢ નિદ્રાને લીધે તેમને વિસ્મરણ થઈ ગયું પણ હજી નેપોલિયનને ઉધવાની ધૂરસદ ન હતી સવાર પડતા પહેલાં જ ખીજ વધારે બળવાન મન્ય સાથે ટકર લેવી પડશે તેની તેને ખાતરી હતી આખી રાત તે દોડને વોડે ધૂએ અને ખીજ દિવસના યુદ્ધને માટે તૈયાર થયો.

જનરલ મેક્નાન વિખરાયલા મન્યના બચેલા સિપાઇઓ વર્મસરને જમ મળ્યા હતા નેપોલિયનના મુકામથી પાંચ માઇલને અંતરે એ ખૂઝર્ગ પોદ્દો ત્રીસ હજાર માણુએને બાહ રચનામાં ગોઠીને તેની રાહ જોતો ઉભો હતો મોટા મળગકામ મન્યસેનાએ પાછી કુચ કરી પોતાના લશ્કરની જૂદી જૂદી ટુકડીઓ પર ઝડપથી કુચ કરી તે માટે ચાલે તરફ નેપોલિયન ઘોડો દોડાવતો હતો વણીજ અગત્યની રચનાઓ ખીજ ગાળ માગફતે મોકલવાનો આ વખત ન હતો આ દરમિયાનથી તેના એક પંકી એટ પાંચ ત્રોડા મણુતો ન થઈને પડ્યા સેનાપતિના ઉત્સાહનો એપ આખા લશ્કરને લાગુ પડ્યો તો સવાર પડતા બેઉ લશ્કરનો ભેટો થયો અને પરિણામે આસ્ટ્રિયનોએ ગણક્લેત્રમાંથી નામના માડ્યુ અધાર થતા સુધી ક્રન્ય સ્વાગે તેમની પાછળ પડ્યા અને તેમને નિર્ધનપણે કાપી નાખ્યા.

એક અવાડીઆનીજ વાત પર આ આસ્ટ્રિયન મન્ય ગણુવાદ વગાડતું, ધ્વજ ફગાવતું પૂર લાભકામાં ટ્રેન્ટથી નીકળ્યું હતું, વિજયની તેમને પ્રેરણા આપી હતી પણ માત્ર ૧૮૧૧ દિવસની અદર વચાવવા, કપાયલા અને કેદ થએલાઓ મળીને કુલ ચાર્જન હજાર માણુસો તેમણે ગુમાવ્યા આ પ્રમાણે આસ્ટ્રિયન મન્યની ખીજવાગ ધૂળધાણી થઈ ગઈ નેપોલિયનના આ જગમા બધા મળીને માત્ર હજાર સિપાઇ મરાયા.

આ પ્રમાણે છ દિવસનો જંગ ખતમ થયો આ અમથમ જેવી કૃતેહતુ મુખ્ય કારણ નેપોલિયનનું હુદ્દિઅળજ હતું, આવા અનાધારણ પગક્રમ જગતના ઇતિહાસમાં ખીજે કોઈ સ્થળે જોવામાં આવ્યા નથી હવે ટ્રેન્ય પોદ્દોએ તેમના અજન્ય સેનાપતિ ઉપર બેહદ પ્રેમ અને વિશ્વાસ રાખવા લાગ્યા લોહીના મત્રામ પંકી જેમ તેમણે નેપોલિયનને “ નાનો નાયક ” નામ આપ્યું હતું તેમ હવે તેમણે

તેને એક પક્ષી ઉઘે ચડાવીને “નાનો જમાદાર” એવું નામ પાડ્યું.

આસિટ્રયાનું લક્ષકર નેપોલિયનને કચરી નાખવાને આદ્યુ આવે છે એ જમાચાર ઇટાલિયા ફેલાઈ જતાજ રોમ, વેનિઝ અને નેપલ્સ વગેરે રાજ્યોએ તમના કાનક રાર તોડ્યા અને હવે નેપોલિયન જરૂર માર્યો જશે એમ જાણીને તઓ તના ચતુના પક્ષમા લખ્યા પવિત્ર પોપ મહારાજે વચન તોડ્યું હવે તઓ આસિટ્રયાનો પગજ્ય જોઇને ગમરાપા અને નેપોલિયનને પગે પડવા સાગ્યા પોપ મહારાજનો વયોવૃદ્ધ પ્રતિનિધિ નો નાના બાળકની માફક દીનતાપૂર્વક રડી પડ્યો પણ ઉદાગ દિવના નેપોલિયને સર્વને માફી આપી માત્ર એટલુંજ કહ્યું કે હવેથી તમાગ ઉપર મખત જપનો રાખવામા આજે માત્ર એકતા લાખાઈના લોભાજ પાતાનો નેક જાગવી રહ્યા હતા નેપોલિયને તેમનો આમાગ માન્યો અને તેઓ સ્વગાજ માટે ચોખ્ખ થા છે એવો મત દર્શાવ્યો.

છેલ્લી લગ્નઓ પ્રમ્યાન લક્ષકરના પડેરેગીરો ખરામગ ચોક્કી કરે છે કે નહિ તેની તપાસ કરવાને નેપોલિયન છૂપે વેગે બહાર નીકળી પડ્યા હતા એક સિપાઇ નાકુ માચવનો હતા તેણે તને અટકાવ્યો અને કહ્યું કે તમે ગમે તે હો કે ત્ય નેના-ધિપતિ પોને હો તોપણ તુ તમને જ્યા દઇરા નહિ આવી કર્તવ્યપરાયણતાથી પ્રમન્ન ચઇને નેપોલિયન તેને અમલદારની પક્ષી આપી

ત્યાર પછી નેપોલિયન બીજવાગ મદુઆ પામે જઇ પડેરોએ ત્યા વખતની તેની બની મહેનત રાખાણી થઈ ગઈ હતી શત્રુએ તેના આધકામ ખાગી નાખ્યા હતા, તેની લોપા વમડી ગયા હતા અને શહેરમા જોઇએ તેટલું અનાજ તથા પુષ્કળ મદુગોગો લઈ આવ્યા હતા નેપોલિયન પામે ડરો ધાનવાના પૂગતા માધન ન હતા અને આસિટ્રયાનો ત્રીજ વાર આવશે એવી વકી હતી. હજી ત્ય ના આશાકનો નિશ્ચય ડગ્યો ન હતો ને હજી પણ ક્રાન્સ સાથે મતાક કરવાની વમીને ના પાડતો હતો “ક્રાન્સ પ્રજાપતાકનો નાન કવોજ જોઇએ” એવા શબ્દો તેના વાવટા ઉપર તણે ચીતરાચ્યા હતા નેપોલિયનો પોતાના મૈન્યથી ત્રણગણા મોટાં જે આસિટ્રયાન મૈન્યનો કચર ધાણુ કહાડી નાખ્યો, તાપણ હજી આ ઉગતા પ્રજાપતાક રાન્સને કચરી નાખવાને આસિટ્રયાએ પોતાનું તમામ મામદ્ય એકદુ કરીને ત્રીજ વારની તમારી કરવા માડી ત્રણજ અડવાડીઆની અદર વર્મર પર પચારન હજાર માણસોની ફોજ લઇને બીજવાર ટ્રેન્ટ આવ્યો મદુઆના વંચ હજાર માણસો મળીને તેની પાસે કુલ પોણો લાખ માણસ હતા નેપોલિયનને પારિમથી નવું લક્ષકર મળ્યું હતું પણ ને માત્ર ગઇ લાગઈની જોડ પૂરી કરવા પૂરતુંજ હતું એટલે તેની પામે તો ત્રીમજ હજાર મિપાઇઓ હતા

ક્રાન્સો ટાઇરોલ શહેર ઉપર હુમલો ન કરી શકે તેથી વર્મસરે પચીસ હજાર

માણસોને ટ્રેન્ટથી દક્ષિણે દશ માઇલને અંતરે મળખૂત રથજે મૂક્યા અને પોને ત્રીસ હજાર માણસો લઇને મટુઆ તરફ ચાલ્યો. શત્રુને આ પ્રમાણે છટા પડેલા જાણીને નેપોલિયન ખુશખુશ થઇ ગયો. તેણે ટ્રેન્ટ નજીક પડેલા સૈન્ય તરફ વીજળીને વેગે દૂર કરી અને એક પળનો પણ વિરામ કર્યા વગર ૪થી સપ્ટેમ્બરે તેના ઉપર તૂટી પડ્યો. ઘોર યુદ્ધ થયું અને આસ્ટ્રિયન સેનાનો જુડા નીકળી ગયો. નેપોલિયન ટ્રેન્ટ શહેરમાં વિજયને ડાઘ વગાડતો દાખલ થયો, અને ત્યાં તેણે એક જલસા તળે શહેરનામું પ્રકટ કરું તેમાં તેણે લોકોને ખાત્રી આપી કે હું જીતવાને માટે નહિ પણ સલાહ કરવા માટે લાહુ છું, પણ મારા દેશના મનુષ્યો સલાહ કરવા સજ્જ નથી. ફ્રેન્ચો ડાઉપિણ પ્રદેશના લોકોના દુશ્મન નથી પણ આસ્ટ્રિયાના પાદશાહ જેને ઈચ્છે પોતાનું નાણું આપીને લડવાને ઉશ્કેરે છે, તે ક્રાન્તના પ્રજાસત્તાક રાજ્યની મામે લડવાનો અગ્ર નિશ્ચય પડી બેઠો છે. જો લોકો મારી મામે હથિયાર નહિ ઉપાડે તો તેમના જનમાલ અને તેમના રાજનૈતિક હક્ક હું જળવીશ. આવા કટાકટીના મામલા વખતે પણ તેણે લોકોના આગેવાનોને એટલા કર્યા, તેમના સ્થાનિક રાજ્યતંત્રની વ્યવસ્થા કરી આપી અને તેમને ગાંધ્ય વહીવટ તેમના પોતાના હાથમાં સોંપી દીધો.

આ બધું કામ તેણે એકજ દિવસમાં પતાવી દીધું અને પાચમી સપ્ટેમ્બરની રાતે વર્મસરની ત્રીસ હજાર માણસોની ફોજ ઉપર છાંપા માંવાને તે નીકળી પડ્યો. સાઠ માઇલની મજલ તેના લશ્કરે ૩૬ કલાકમાં કરી નાખી અને માતમી સપ્ટેમ્બરની મવાર પહેલાં તો વર્મસરે નેપોલિયનની તોળાના ધડાકા સાંભળ્યા આવી અપૂર્વ હોશિયારીથી તે યુદ્ધનું નવાપતિ ગજારાયો તો ખરો તોપણ જનતી ઝડપથી તેણે પોતાના સૈન્યને જ્યુહમા ગોઠવી દીધું. નેપોલિયને તેને તેચાગ થવાને માટે એક પળ વાગ્નો પણ વખત ન આપતા હુમલો શરૂ કર્યો. નેપોલિયન અપરાજિત છે એવી બેઉ સૈન્યને ખાત્રી થઈ ચૂકી હતી. ફ્રેન્ચોને ઉત્સાહ તેમણે ઉપરા ઉપરિ મેળવેલી ફતેહને લીધે બેદુદ્ધ વધી ગયો હતો, ત્યારે બીજી બાજુએ વારંવાર પરાજય થયાથી આસ્ટ્રિયનોનો જુરમો અને હિમત નરમ પડી ગયા હતા. આગલા યુદ્ધોમાં જે થયું હતું તે આ યુદ્ધમાં પણ થયું. આસ્ટ્રિયનોએ સખત હાર ખાંડી અને પોતાના પચાવન હજારમાંથી માત્ર સાઠજ હજાર માણસો લઇને મિત્યારો વર્મસર મટુઆ તરફ નાકો. તેના નાસતા મન્યને તોળાના ગોળાથી છિન્ન ભિન્ન કરતો નેપોલિયન ભયાનક જુરમાથી તની પાછળ દોડ્યો. ત્યારે વર્મસર મટુઆની નજીક આવી પહોંચ્યો ત્યારે કિલ્લામાં સૈન્ય તેની વહારે આવ્યું. સયુક્ત સૈન્યો નાથે નેપોલિયને લામા વખત સુધી દારણ સત્રામ મચાવ્યો અને આખરે આસ્ટ્રિયનો એકેએક ઠેકાણેથી માર ખાઇને ત્રાજ ત્રાજ પોકારતા નાશ અને કિલ્લામાં ભરાઈ ગયા વર્મસર “પોરી-

આને સપડાવવા જતા” પોતેજ પોરીઆને હાથે મંદુઆના કિલ્લામાં ઘેરાઈ ગયો. આ પ્રમાણે બીજો દસ દિવસનો જંગ ખતમ થયો દમજ દિવસમાં નેપોલિયને પોતાના સૈન્યથી બમણા આસ્ત્રિયન લશ્કરનો ત્રીજીવાર ભૂકો કહાડી નાખ્યો. હવે આખું રશ્યુલેવ તેને માટે ખુલ્લું થઈ ગયું હતું મંદુઆ સર કરતી વેળા તેને ઉપદ્રવ કરે એવો એક પક્ષ દુસ્મન ન હતો. આવી ઉપરાઉપરિ યથસ્ત્રી અને આચર્યકારક ફેરફારની પરપરા જોઈને આખો યુરોપ ચકિત થઈ ગયો.

ઉપર વર્ણવેલી લડાઈઓ દરમ્યાન એકવાર નેપોલિયનની પાસે એક સિપાઈ આવીને કહેવા લાગ્યો કે “ સાહેબ ! અમે આટલી આટલી લડાઈઓ જીત્યા તોપણ જુઓ, અમારાં કપડાં કેવાં ચીથરેહાલ છે ” લશ્કરમાં અસતોષની લાગણીને મૂળભાસીજ દાખી દેવાને માટે નેપોલિયને પોતાની સ્વાભાવિક સમયસૂચકતા વાપરીને જવાબ આપ્યો કે “ મારા બહાદુર મિત્ર ! આ ફાટલાં કપડાંમાંથી તારા આખરૂં ભર્યા જખમો જેવા ખુલ્લા દેખાય છે તેવા નવા કપડાં પહેર્યા પછી નહિ દેખાય.” આ જવાબની અસર લશ્કર ઉપર એવી જાદુઈ થઈ કે આરે દિશાએથી વાહ ! વાહ ! ના પોકાર થઈ ગયા આ વાત આખા મેન્નમાં વાને વેગે ફેલાઈ ગઈ અને નેપોલિયન તરફ સિપાઈઓનો પ્રેમ હતો તે કરતાં ઘણુંજ વધી ગયો.

એજ લડાઈઓ દરમ્યાન એકવાર નેપોલિયન પોતાની મુખ્ય ટુકડીથી ઘણું આગળ નીકળી ગયો તે આખા દિવસનો અપવાગી હતો અને ઉપરાઉપરિ ઘણી રાતના ઉઝગરા પશુ થયા હતા આવા વખતે એક સામાન્ય સિપાઈએ પોતાના એકજ સૂકા રોટલામાંથી નેપોલિયનને અરધો રોટલો ખાવા આપ્યો અને બેઉ જણ જમીન ઉપર સાથે સાથે સૂતા આ વાતને દસ વર્ષ વીતી ગયા પછી નેપોલિયન ફ્રાન્સનો સમ્રાટ થયો અને એકવાર બેરિજીયમમાંથી તે પસાર થતો હતો ત્યારે પેલો સિપાઈ તેની પાસે આવીને કહેવા લાગ્યો કે “ સાહેબ ! આપને યાદ છે કે આપ એકવાર બૂખ્યા હતા ત્યારે મેં મારા ભાથ માંથી આપને અડધો રોટલો આપ્યો હતો ? આજે મારોજ ધરડો આપ અન્ન વગર ટળવળે છે તેને માટે રોટલો માગવા હું આપની પાસે આવ્યો છું ” નેપોલિયને તેજ ધડીએ તે ડોસાને પેન્શન ખાધી આપ્યું અને તે સિપાઈને લેફ્ટેનન્ટને દરજ્જે ચઢાવી દીધો.

એકવાર યુદ્ધના ખારીક મામલા વખતે નેપોલિયન યુરના આવેશમાં સાધારણ સિપાઈની માફક ઘણીજ જોખમભરેલી જગ્યાએ ઉભો હતો એક યુગ્મર્ગ સિપાઈ સેનાધિપતિની ભયભરેલી રિયતિ જોઈને તેનું કાકુ પકડીને બોલ્યો, “ બાબુએ જાઓ ” નેપોલિયને તેના તરફ કરડી નજરે જોવા માડ્યું તોપણ તેથી ન ડરતા તેણે કહ્યું, “ જો તમે કપાઈ જશો તો અમને મોતમાંથી કેાણુ બચાવશે ? ” એમ કહીને બદુકની ગાળીઓ અને નેપોલિયનની વચ્ચે પોતાની પહોળી

છાતી ધરીને તે ઉભો રહ્યો બીજે દિવસે નેપોલિયને તેન પોતાની પાસે બોનાપાર્ટે અને સિપાઇમાંથી એકદમ અમલદાર બનાવી દીધા.

નેપોલિયનની પ્રતાપી મુખાકૃતિથી અને તેની અસામાન્ય બુદ્ધિને લીધે સેનાપતિઓ તેનાથી ડરીને ચાલતા અને તેની સાથે જરાપણ છૂટ લેવાની હિમત કરતા નહિ પણ સિપાઇઓ તો જેમ બાપની પાસે બાળક દોડી જાય તેમ તેની પાસે જતા આસ્ત્રિયનો સાથેના એક તુમુલ્લ યુદ્ધ વખતે નેપોલિયને શત્રુસેન્યની નબળી બાજુ જોઇ લીધી અને તે દિશા તરફ હલ્લો કરવાની તે આગ્રા આપવાની તૈયારી માંજ હતો એટલામા એક સામાન્ય સિપાઇ તેની પામે દોડતો આવીને કહેવા લાગ્યો કે “ સાહેબ ! પેલી બાજુએ એક ઘોડેસ્વારની ટુકડી મોકલો તો આપણે જીત્યાજ જીજીને ” સામાન્ય સિપાઇમા આવી અસાધારણ યુદ્ધકુશળતા જોઇને નેપોલિયન ચક્રિત થઇ ગયો અને બોલ્યો, “ ઓ બહાદુર ! મારા મનની વાત તુ ક્યાથી નજી ગયો ? ” તે સિપાઇએ કહ્યું તેમજ થયું આસ્ત્રિયનો હાર્યા બીજે દિવસે નેપોલિયને તે સિપાઇની તપાસ કરાવી પણ તે તો એક ગોળાથી વિધાઇને માર્યો ગયો હતો જે જીત્યો હોત તો તે પણ નેપોલિયનના મૈન્યના નામાડિત સેનાપતિઓમાનો એક નીવડત તેના મરણના સમાચાર માલગીને નેપોલિયન ઉડી દિલ્લગીરીમા ગરમાવ થઇ ગયો.

હજી પણ આસ્ત્રિયાને મદ ઉતર્યો ન હતો, તેમ માન્યને કચરી નાખવાનો તેનો નિશ્ચય ડગ્યો ન હતો આવા અડગ નિશ્ચયનો અને આવા અસાધારણ ઉત્સાહનો ઉપયોગ જે આસ્ત્રિયાના બાદશાહે સાગ કાર્યમા કર્યો હોત તો તે ધન્યવાદને પાત્ર થાત, પરંતુ લયકર દુગત્રહને વળગી રહીને તેણે ક્રાન્સ માથે મનાહ કરવાને ના પાડી ૧૮૧૩ કે જેના વહાણ અને લશ્કર જ્યાં જવાય ત્યાં જઇને ક્રાન્સને ઉપદ્રવ કરતા હતા તેજ આ વિગ્રહનું મૂળ ઉત્પાદક હતું, અને તેનાજ ઉત્તજનથી, તેનીજ ભારે લાયને વશ થઇને આસ્ત્રિયાનો રાજા પણ આ યુદ્ધમાંથી હાથ ઉતરતો ન હતો આસ્ત્રિયાના પ્રધાનમંડળને પણ યુદ્ધ કરવાની મનૂરી અપાવવા ઇન્કર કરતું હતું અને આસ્ત્રિયાને મદદ કરવા માટે ટૂંકે હાથે નાણાં વેરતું હતું સ્વાર્નીનતાની ઉપામક, ગળગળાના બુદ્ધિની કટ્ટા શત્રુ જેવી ધન્યગની હિદાગ પ્રભુ આ યુદ્ધથી વિગ્રહ હતી અને સલાહ કરી કેવી જોઇએ એવો પોકાર ઉઠાવતી હતી પણ ત્યાંનું રાજકુટુંબ અને જાના ઉમરાવો ત્યાંસુગી ક્રાન્સ પોતાના રાજાઓનો અમલ ન સ્વીકારે ત્યાંસુગી મલાહ નજ કરી એવો દંઢ મકલ્પ લઈ એક દત્ત.

નવું મૈન્ય ઉભું કરવાને માટે આસ્ત્રિયાના બાદશાહે પોતાનું નમામ મામથર્થ ખચ્ચી નાખ્યું, અને એક મહિનાની અંદર એક લાખ માણસનું મૈન્ય નૈયાર કર્યું લશ્કરના વાવટાનું ભરતકામ રાણીએ પોતાને હાથે કર્યું અને તે વાવટા તેણે પોતાને હાથે

લશ્કરને અર્પણ કર્યા પુરષોને શર ચડાવવા માટે સ્ત્રીઓએ પોતાના મોહક હાસ્યના અને મીઠી વાણીનો પૂરતો ઉપયોગ કર્યો 'આલિવન્ડ' નામનો એક નવો સેનાપતિ ૭૫૦૦૦ સિપાઈઓ લઈને મટુઆ તરફ ચાલ્યો થયો અને મટુઆના ૨૫૦૦૦ મિપાઈઓ મળીને કુલ એક લાખ માણસોનું મૈન્ય નેપોલિયનની બેઠે બાબુએ આવીને ઉભું

હવે તેની સ્થિતિ ઘણીજ લયકર હતી ક્રાન્સથી તેને થોડું મૈન્ય મળ્યું હતું પણ તે થયેલી ખોટ પૂરી કરવા જોટલુજ હોવાથી તેની પામે ત્રીશ હજાર માણસો હતા. લશ્કરી તિબેરી જગમગ ખાલી થવા આવી હતી અને ઉપરા ઉપરિ ફતેહો મેળવ્યા છતાં પણ તેના સિપાઈઓને હજી અન્નવસ્ત્રને માટે નગી વેંડી પડતી હતી તેમનામા પણ અસતોષ ફેલાવા લાગ્યો હતો

નેપોલિયનને પોતાની લયમરેલી સ્થિતિને પૂરેપૂરી ખમગ હતી, પરંતુ થોડાજ વખતમા થવાના લયકર સગ્રામની તૈયારી કરવા માટે તેનો ઉત્સાહ અનેક ગણો વધી ગયો તેના મિત્રા અને શત્રુઓ, બેઠેને ખાત્રી હતી કે હવે તેનું આખું અન્યુ છેલ્લી લડાઈઓના અનુભવથી આસિર્યનો ચેતી ગયા હતા તેથી તેમણે પોતાના મૈન્યના વિભાગ કરવાની બૂલ ત્રીજી વાર કરી નહિ પોતાનાથી જગમગ અની ગણુ મોટું મૈન્ય સામેથી આવતું હતું અને લડાઈ વખતે વર્મસર મટુઆના કિલ્લામાંથી નીકળીને તેના લશ્કરના પાછલા ભાગ પર તૂટી પડવાનો લાગજ લેવા કરતો હતો આથી નેપોલિયનને પણ દહેશત લાગી કે હવે ટકી શકાશે નહિ, તોપણ નાણે પોતાને ફતેહની પૂરેપૂરી ખાત્રી હોય એવો દેખાવ તે લશ્કર આગળ કરતો હતો

આ વખતે નવું લશ્કર મગાવવા માટે તેણે ક્રાન્સના ડિરેક્ટરોને જે અરજી લખી હતી તે તેની જાની છટા અને હેલ્થના ગાભીર્યના લગ્ય દધાનરૂપ છે તેણે લખ્યું કે "આપણા ઉચા દરજ્જાના તમામ અમલદારો અને માગમા સારા મેનાપનિઓ કપાઈ ગયા છે અથવા ધાયલ થવાથી નકામા બની ગયા છે ઈટાલિયન મૈન્ય જે શત્રુ મૈન્યને મુકાબલે મુકીબર ઝઢી શકાય તે તદ્દન થાકી ગયેલું છે મિલેમિપો અને લોહના મ-ગ્રામનીરો તેમના દેશની લડતમા કપાઈ ગયા છે અને જે જીવતા છે તેઓ દવાખાનાઓમા પથારીવશ છે મારા મૈન્યની પાસે હવે તેની પાછલી કીર્તિ અને હિમત મિવાય બીજી કાંઈ રહ્યું નથી જે બહાદુર માણસો મારી પામે છે તેમને માટે મોત સિવાય હવે બીજા કશાની આશા નથી બહાદુર ઓગેરો અને રણધીર માસેનાના દિવસ પણ લગાઇ ચૂક્યા છે આવા બહાદુર યોદ્ધાઓનો વિનાશ થવાનો છે - જોના મને મારા પોતાના મરણને માટે કશી ચિંતા રહેતી નથી મારા લશ્કરે તેની ફરજ પૂરેપૂરી બજારી છે અને હું મારી બખબો જાઉં છું લડાઈ ખાતાના વડા પ્રધાને જે મદદ આપવાનું મને વચન આપ્યું હતું તેના ચોથા ભાગની મદદ પણ મને આજ સુધીમા મળી નથી

મારી તખ્તીયત એવી હાસ થઈ ગઈ છે કે ઘોડે બેસતાં પણ મને મુશ્કેલી પડે છે મારી પાસે હવે મારી હિમત સિવાય બીજી કશું સાધન રહ્યું નથી અને જે જગ્યાએ તમે મને નીમ્યો છે તેને માટે તે એકઢીજ બસ છે લશ્કર મોકલો, નહિ તો ઇટાલિ ગયુજ નજીબે !”

એક બાજુએ તેણે ડિરેક્ટરોને આ પ્રમાણે લખ્યું ત્યારે બીજી બાજુએ પોતાના લશ્કર સાથે જૂદાજ પ્રકારનું સલામણું કર્યું, અને તેમને પાણી ચડાવવાને માટે તેણે પોતાની તમામ ચિતાઓને છુપાવી રાખી તેણે કહ્યું, ‘આપણે હવે એક છેલ્લોજ ચત્તન કરવાનો છે અને ઇટાલિ જીનાયુજ નજીબે દુશ્મનો આપણા કરતાં સખ્યામાં ચઢીઆતા છે પણ તેથી ગભરાશો નહિ તેમનામાંના અડધો અડધ માણસો મિન અનુલવી ગામડીઆઓ છે અલ્વિન્ઝનો પરાજય થતાજ મટુઆ પડવાનુંજ અને તેથી આપણે ઇટાલિ જીતીશું એટલુંજ નહિ પણ શરૂને સલાહ કરવાની ફરજ પણ પાડીશું”

જે મહિનામાં આરિદ્ર્યાનો આદેશાહ પોતાના સૈન્યનો જમાવ કરતો હતો તે મહિનામાં નેપોલિયન એક પળવાર પણ ફરીને બેઠો ન હતો તેને પોતાની આસપાસના રાજ્યો અને નગરોની માથે દોસ્તીના કેલકરાર કરવા હતા, અને દુશ્મનાવટ બતાવે એવાં રાજ્યોને નિશ્ચય કરવા હતા ડિરેક્ટરોની મરજી વિરુદ્ધ તેણે ઘણા કરારનામાં કર્યા અને લખ્યું કે જે તમે તમારા મેનાપતિના હાથમાં કુલ મત્તા નહિ સોપો તો ઇટાલિ ગયુજ નજીબે પોપના અધેરથી કાયર થએલા રાજ્યોના લોકોને તેણે સ્વરાજ આપ્યું. લોકો તેના ઉપકાર નીચે આવી ગયા અને તેમની વફાદારી દઢ થઈ ઇટાલિમાંથી અનેક માણસો તેના લશ્કરમાં જોડાયા અને તેના દુશ્મનની સામે બહાદુરીથી લડ્યા ત્રિઆસ અને સ્વાધીનતા શું નહિ કરે *સ્વાધીનતા મળવાથી ઇટાલિની નામદ ગણાતી પ્રજા એકદમ લડાયક બની ગઈ અને શરવીર ફ્રેન્ચોની સાથે આધિપત્યની સામેના યુદ્ધોમાં ઝૂકવા લાગી

ઇટાલિના રાજ્યો સાથે કેલકરાર કરવામાં, ત્યાંના નગરવાસીઓની પ્રીતિ સંપાદન કરવામાં આ સત્તાવીસ વર્ષના યુવાને વયોવૃદ્ધ અને ધડાયલા રાજનીતિજ પુરખને પણ લગ્નવં એવી કુનેહ, ડહાપણ અને ઉદારતા બતાવ્યા તેથી કરીને ડિરેક્ટરો પાસેથી તેને સહાય મળી ન હતી તેની ખોડ તેને ઝાઝી જણાઈ નહિ, પણ તેની સાથે ઇટાલિના લોકોનું રાજ્યપરિવર્તન કરવાનું વલણ તેણે દઢતાથી દમાવી દીધું નહિ તો પારિસમાં ૧૭૯૩ની સાલમાં જે બચક ઘટના થઈ હતી તે ઇટાલિમાં થાત, ઉમરાવવર્ગ ઉરેકરાઈ જત અને તેની સ્થિતિ જે બચકર તો હતીજ તે છેકજ નિરા-

* આવી રાજનીતિ ત્રિવિધ રાજ અખિતચાર કરત તો હિંદની ૩૦ કરોડની વસ્તીમાંથી જર્મન સામે લડવા માટે કેટલા સૈન્ય ઉભા થયા હોત ?

શામનક થઈ પડત. એક બાબુએ લોકાને સ્વાધીનતા આપવાની વૃત્તિ, પણ તેઓ નિરકુશ ન બની જય તે માટે તેમના ઉપર અકુશ રાખવાની પણ જરૂર, આ એ પરસ્પર વિરુદ્ધ વિચારોનું સમતોલપણ જાળવવાની કુશળતા નેપોલિયનમાં હતી તેથી રાજનીતિમાં પુરુષ તરીકે તેને ઉચ્ચામાં ઉચ્ચ સ્થાન મળતું જોઈએ.

આટલી બધી ઉપાધિઓ વચ્ચે નેપોલિયન પોતાની જન્મભૂમિ ફ્રાંસિકાને ભૂલી ગયો ન હતો. અંગ્રેજોની ઝુસરીમાંથી તેને મુક્ત કરવાને તેણે એક વહાણનો કાફલો રવાના કર્યો હતો નેપોલિયન પોતાની અગ્રસિદ્ધ જન્મભૂમિને માટે ખાસ પ્રેમ રાખતો ન હતો એવો આક્ષેપ મૂકતા રૅડ્ડ લખે છે કે “નેપોલિયન સિદ્ધના બચ્ચાની માફક ઘેટાના ટોળાને વીખેરતી વખતે અને ચિઠ્ઠીઓનો નાશ કરતી વખતે જે પર્વતની શુક્રમા પોતે જન્મ્યો હતો, તેને તદ્દન વીંચરી ગયો હતો.”

પણ સેટ હેલેનામાં નેપોલિયને પોતે એક પ્રમગે કંદુ હતું —

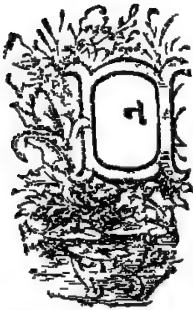
“જ્યારે રાજનૈતિક વિષયના વિચાર મારા મનમાં નથી હોતા અથવા મારા ઉપર જાપતો રાખનાર* અમલદારનાં અપમાન ભરેલા વચનોને હું ભૂલી જાઉં છું, ત્યારે મારા બળપણની સ્મૃતિઓ મારા મનમાં એકસામટી જગૃત થઈ જાય છે માનવજીવન સમ્બંધી મારી તે સમયે જે ધારણાઓ હતી તેવું મને ફરીથી સ્મરણ થાય છે હમેશાં જ્યારે જ્યારે મારા મનને સંપૂર્ણ શાંતિ હોય છે ત્યારે મને એમજ લાગે છે કે જો રાજનૈતિક વમળમાં ન પડ્યો હોત, અને મારી સ્ત્રી અને પુત્રની સાથે મારા એન્જે-શિયોના આપોતી ઘરમાં માત્ર પાચસેજ પાઉન્ડની આવક ઉપર નિર્વાહ કરતો હોત તો હું જગતમાં સર્વથી વધારે સુખી હોત. મોન્થોલન* તે સ્થાન કેવું રમણીય હતું તે તને યાદ છે ? તું પાઈલાઈન સાથે દોડતો અને સારી સારી દ્રાક્ષના ઝુમખા તોડી ખાતો* કેવા સુખના દિવસ ! તે દિવસ વહી ગયા ! x x x મને તે સ્થાનની સ્મૃતિ હજી એવી ચોકખી છે કે આખો મીઝીને પણ હું દરેકે દરેક જગ્યા ઝાળખી શકું જે ક્ષેત્રોમાં મારા સ્વદેશમાંથી સ્વનત્રતાને માટે યુદ્ધો લડ્યા હતા તે ક્ષેત્રોમાં હું જનરલ પાઓલીની સાથે ફરતો તે મને ખરાબર યાદ છે તેની અસર હજી મારા હૃદયમાં પ્રબળ આદોલન ઉત્પન્ન કરે છે આવ, મોન્થોલન, મારી પસંદ આવીને મારી છાતી ઉપર તારો હાથ મૂકી જો જો તે કેવી ધડકે છે ?”

મોન્થોલન લખે છે કે “ખરેખર તેની છાતી જોરથી ધડકતી હતી તેના મનમાં લાગણીનો ઉદય થતા તેના આખા શરીરમાં એક પ્રકારના વિજળીક પ્રવાહનો સંચાર થતો હતો એ વાતને હું જાણુ છું ન હોત તો અમને તેની છાતી ઉપર હાથ મૂકતા આશ્ચર્ય થયા વગર રહેતજ નહિ.”

*સેટ હેલેનામાં તેના તરફ ધણી અપમાનભરેલી વર્તણૂક ચલાવવામાં આવી હતી.

પ્રકરણ ૧ મું-મંદુઆ પહચું. ૧૭૧૭

વખર માસના આરભમા આરિયન લશ્કરે કુચ શરૂ કરી હડા પવનના સુસવાટ વાતા હતા, અને પર્વતોના શિખર બન્ધી સફેદ બન્યા હતા, પરંતુ તેમને કુચ કર્યા વગર ઈનાબ ન હતા, કાશુ કે જે મદુઆ પડે તો તેની સાથેજ ઇટાલિમા આરિયાના અમલનો પણ અત આવે આ બાબુએ નેપોલિયન મદુઆ ઉપર મખતમા મખત દયાણુ કર્યો જતો હતો શહેરમા અનાજ ખૂટયું હતું નીંદર અને છુટગ વર્મસર પોતાના તમામ પોઝાઓની કતન કગીને તેમના આથેલા માસ ઉપર નિર્વાહ કરવા માડ્યો આખરે તે પણ ખૂટવા આગ્યુ ત્યારે તેના ધણીજ કુનેહ વાપરીને 'આદિવન્ડિ'ને પેગામ પહોચાડ્યો કે જી અદવાડીઆની વધારે સુદત સુધી મારાથી ટકી શકાશે નહિ

આરિયન મૈન્યની હિલચાલ તપાસવાને અને અને તો તેમને ગળા ગખવાને નેપોલિયને જનરલ લોમોઇને આગ હજાર માણુમ આપીને મોકલ્યો તેણે ટ્રેન્ટ ગરે થી દક્ષિણે થોડેક દુર જે પર્વત વચ્ચેની માકડી ખીણમાં મજબૂત જગ્યા વાઢને પડાવ નાખ્યો પણ શત્રુઓની મોટી સખ્યાને લીધે તેને પણ હારવું પડ્યું આ આફનના મસાચાર મજતાજ નેપોલિયન પોતાના મૈન્યને હિમત આપવાને માટે વાન લેજે દોડી ગયો જનમ્લવાવનો તેણે જે ઉડો અખ્યાન કર્યો હતા અને લશ્કરને ઉત્તેજિત કરવાની તેનામા જે ખાસ કુળાળના હતી તેનો આ પ્રમજે તેણે માન પગિય કગલ્યો આ વખતે તો દરેક જણે મરણીયા થઈને લટયા વગર મચવાનો એમકે વાજ નથી એમ અણીને આખા લશ્કરને ગોળ કુડાળામા એકત્ર કર્યું અને તમની વચમા પોતે ઉમો દરેક મિપાઇની નજર તેમના પરમપ્રિય મેનાધિપતિના ફિકા અને કામના ધનારાને લીધે શુષ્ક થઈ ગએલા ચહેરા ઉપર પડી તેણે મખત અને દિલગીરી ભરેલા અવાજે કહ્યું, " સિપાઇઓ ' હું તમાગધી ધણો નારાજ થયો છું જ જગ્યાએ રહીને થોડાજ માણુસો અદવાડીથી લટીને આખા લશ્કરને ખાળી શકે તેની

જગ્યા છોડીને તમે નાહા । તમે કન્ય ચોદાઓ છોજ નહિ સરદાર । તમારા લશ્ક-
ગ્ના વાવટા ઉપર લખાવો કે ' આ લશ્કર હવે ઇંદાલિના સૈન્યમાંનું નથી ' "

આ શબ્દોની જાદુઈ અસર થઈ સિપાઈઓના ખડખડા ગાલ ઉપર આસુની
ધાર વહેવા લાગી અને ઘણાક તો ઉઘાડી રીતે ડૂમકા ભરવા લાગ્યા તેમણે પોતાની
હાથ તોડી નાખી અને બાળકોની માફક પોતાના વહાલા સેનાધિપતિની આમપાસ
બેગા થઈ ગયા અને બોલ્યા, " શત્રુઓ અમારાથી ત્રણ ગણા હતા અમને બીજી
વાર નેમની સામે મોઢલી જુઓ અમે મોતના મોઢા સામે દોડી જઈશું, પછી જોજો
કે ઇંદાલિના લશ્કરમાંના છીએ કે નહિ । "

નેપોલિયને તરતજ શુન્સો ઉતારી નાખ્યા, તેમની સાથે પ્રેમથી વાત કરી, અને
કહ્યું કે તમારી શુભાવેક્ષી પ્રતિષ્ઠા પાછી મેળવવાની હ તમને જલ્દી તક આપીશ
થયુ પણ તેમજ પંચીનાજ યુદ્ધમા નેપોલિયને તેમને મોખ્ખ ગાળ્યા અને તેમણે
માણુમ જાતથો ન બની શકે એવા પરાક્રમ કરીને પોતાનાથી અનેકગણી મોટી
આસ્ત્રિયન મનાતે ઉચ્ચારી નાખી આવીજ યુક્તિથી નેપોલિયન પોતાના મૈન્યમા
અવન્યા જળવતો હતો હાલ લશ્કરમા થાય છે તેમ સિપાઈઓના ઉઘાડા ખરડા
ઉપર તેમના લોહીથી ખરડાયેલી ચાલુક મારવાની તેને જરૂર પડતી નહિ તે
સિપાઈઓના મન ઉપરજ અધિકાર મેળવતો તેનું ખરૂં સામ્રાજ્ય મનુષ્યોનાં
શરીરપર નહિ પણ અતકરણુપર હતું તે કહેતો કે " મારા સિપાઈઓ તો
મારા છોડરાઓ જેવા છે " લશ્કરના એકજ વિભાગને થએલી શિક્ષાની અસર
આખા લશ્કર ઉપર થઈ અને તેમ થવાની જરૂર પણ હતી, કારણ કે આ પ્રમુખે દરેક
જણને પૂરપૂરા મરણીઆ થઇને યાહોમ કર્યા વગર અચવાનો ઇલાજજ ન હતો

આદિવનિજએ વમસરને એક છુપો પેગામ મોકલાવ્યો કે અમે આવી પહોંચીએ
છીએ આ સદેગા એક ઘણાજ ખારીડ કાગળ ઉપર લખીને તેને મીણની ગોળીની અદર
છુપાવીને કાસદ સાથે મોકલવામા આવ્યો નેપોલિયનના ચોકીદારોએ તેને પકડ્યો કે
તરત તે પેની ગોળી ગળી ગયો પણ તેને જુલામ આપીને તેના પેટમાંથી ગોળી
બહાર કઢાડવામા આવી અને નેપોલિયને શત્રુની યોજના જાણી લીધી મદુઆ આગળ
વેરો ચાલુ રાખવાને તેણે દશહજાર માણુમા રાખ્યા અને બાકીના પદ હજાર
માણુનો લઇને આખા આસ્ત્રિયન મૈન્યને અટકાવવાને તે ચાલતો થયો એડિજ પર્વ
તની આખી ખીણ તેમનાથી સચરાચર ભરાઈ ગઈ હતી અને રાત્રે તેમના તાપણીથી
ક્ષિતિજમા ધણે દૂરસુધી અજવાળુ અજવાળુ થઈ રહેતું તેઓ હવે ઘણીજ સાવ-
ચેતીથી આગળ વધતા હતા અને એકેએક અગત્યની જગ્યાનો કમળો લેતા હતા
નેપોલિયને તેમની નખળા બાજુ પકડી કઢાડવાને ચારે તરફ નજર નાખી પણ વ્યર્થ
સિપાઈઓ પણ હવે તેમની ધાસ્તી ભરેલી રિયતિથી વાકેફ થઈ ગયા. આ વખતે

ફ્રેન્ચમેનાની સ્થિતિ એવી ભયંકર હતી કે મિલન પાવિઆ અને લોદીના દવાખાનાઓમાં પડેલા ફ્રેન્ચ યોદ્ધાઓ પોતાની રાજ્ય ખુશીથી લશ્કરમાં આવોને હાજર થયા હતા ધણી તો સૂકાઈને હાડપિંજર જેવા બની ગયા હતા અને તેમના ધા હથ પૂરા રૂઝાયા પણ ન હતા પોતાના ધાયલ થએલા મિત્રોને આવી હાલતમાં આવેલા જોઈને આખા સૈન્ય ઉપર અદ્ભુત અસર થઈ એક બાબુએ તેમની પોતાની ધારતી ભરેલી સ્થિતિનું તેમને પૂરેપૂરું ભાન થઈ ગયું ત્યારે બીજી બાબુએ સ્વદેશભક્તિનું આવું જ્વલત દંષ્ટાત જોઈને તેમને ચરાતન ચડ્યું શત્રુઓ વધારે સખ્યામાં એકઠા થાય ત્યાર પહેલાજ નેપોલિયને યુદ્ધ કરવાનો નિશ્ચય કર્યો. આરિસ્ટ્રાચનો ચાળીશહજાર અને ફ્રેન્ચો પદર હજાર હતા.

નેપોલિયને જ્યારે પોતાના જમીનપર સૂતેલા સિપાઈઓને કુચ કરવાને જાગૃત કર્યા ત્યારે રાત્રિનો ઘેર અધકાર ચોતરફ છવાઈ રહ્યો હતો, અને હડા પવનના સુસવાટ જોરથી વાતા હતા આ કામ અત્યંત જોખમભરેલું હતું પદર હજાર ફ્રેન્ચોને શત્રુના ચાળીશ હજાર સિપાઈઓના અભેદબૃહ ઉપર આધિજાની માફક પૂરી પડવાનું હતું આગલા દિવસના વગસાદને લીધે રસ્તામાં એટલો કાદવ થયો હતો કે તેમનાથી પોતાની તોપો સાથે લઈ જવાનું અને તેમ ન હતું આખો દિવસ ભયાનક કતલ ચાલી યુદ્ધની કારમી કીકીઆરી, લડવૈયાઓની વીરહાડ અને ધાયલ થએલાઓની ચીસાચીસ પવનના સુસવાટ સાથે ભળી જતાં હતા આખી રાત બરફ વરસ્યું અને ફ્રેન્ચ સિપાઈઓ તેમના મુખ ઉપર પડતા કગની વૃષ્ટિથી કાયર કાયર થઈ ગયા અધારૂ થયા પછી વરસાદથી તરબોળ થએલા, ટાઢથી ડરી ગએલા અને આખો દિવસ લઢી લઢીને થાકીને લોથ થએલા સિપાઈઓ લોહીથી ખગડાયલા બરફ ઉપર મુઠાઓ અને મરવા પડેલાની સાથે આરામ લેવા સૂતા બેમાથી એકે પડે જીત મેળવ્યાનો દાવો કર્યો નહિ તેમ પોતાનો પગજ્ય પણ સ્વીકાર્યો નહિ.

ઘેર અધારી રાત, હડા પવનના સુસવાટ, કગનો વરસાદ, અને તેની સાથે રણક્ષેત્રનો ખીભત્સ દેખાવ એનું વર્ણન તો શું પણ રૂપના કરવી પણ અસંભવિત છે. માઇલના માઈલસુધી વિસ્તરાયેલા રણક્ષેત્રમાંથી ધાયલ થએલા સિપાઈઓના કેળજ પોકાર આખી રાત મળળાયા કર્યા આરામના સાધનોથી ભરેલા ધરમાં, બર-દાસ્ત લેનાર કુટુંબીઓની હાજરીમાં પણ મરણ દુખદાયક લાગે છે, ત્યારે હડા બર-ફના તકીયા ઉપર માયુ મૂકીને ધાની વેદનાથી રીખાઈ ગયાઈને મરતાં આ ખડાદુર માણસોને કેટલું કષ્ટ થયું હશે તેનું વર્ણન કરવું અશક્ય છે નેપોલિયનનાં બે હજાર અને આરિસ્ટ્રાચનાં તેથી પણ વધારે માણસો જમીનદોસ્ત થઈ ગયાં હતાં.

સવાર પડી અને નેપોલિયનને માયુમ પડ્યું કે શત્રુના નન્યમાં વધારે થયા કરે છે તેથી તેણે વેરોના શહેરના કિલ્લાનો આશ્રય લીધો દુર્મનો આગળથી પાછા હડવાનો

પ્રસન્ન તેની જિજ્ઞાસા આ પહેલોજ હતો તેની પ્રહરણા હવે પવટાઈ હતી તેના સિપાઈઓ પશુ મળી અને મમળીન બની ગયા આવી ઉપરાઉપરિ ફતેહો મેળવ્યા નામોશીથી પાછા હકવું અથવા વધારે નામોશી સાથે શત્રુને તાબે થવું એ એ સિવાય ત્રીજો માર્ગ રહ્યો ન હતો ખીજી ગત ગઈ તોફાન હવે શમી ગયું હતું અને અરક્ષી ઠક્કયલા પર્વતો ઉપર ચાદરણ પથરાયું હતું. એકાએક નેપોલિયને સિપાઈઓને કુચ કરવાની આજ્ઞા આપી વેરોના શહેરનો પશ્ચિમ તરફનો દરવાજો જે ફ્રાન્સ તરફ પડતો હતો તે ઉધડ્યો અને ફ્રેન્ચસેના સાતિથી બહાર નીકળીને ચાલવા લાગી દરેક જળુના ચહેરા ઉપર ઉદામીનતાનું વાદળ છવાયું હતું તેમને ભારે નામોશી સાથે આખરે પાછા હકવાની જરૂર પડી, તેથી તેઓ તદ્દન નિરુસાહી અને શરમથી મરવા જેવા થઈ ગયા હતા એવામા એકદમ બધાની અભયથી અને ગભરાટની વચ્ચે નેપોલિયને કુચ કરવાની દિશા ફેરવા અને ફ્રાન્સ તરફ ન જતા એડિજ પર્વતની ખીજી તરફ ચાલવા માડ્યું તે પોતાના લશ્કરને ક્યા લઈ જતો હતો તેની કોઈને સમજ પડી નહિ, પશુ તેઓ તેની આજ્ઞા પ્રમાણે ઉતાવળે પગલે ચાલ્યા અને મધરાત પહેલા ચૌદ માઈલની મજલ કરીને આસ્ટ્રિયન સેનાની બરાબર પાછલી આજુની નજીક આવી પહોંચ્યા અહિં તેમણે માઈલના માઈલસુધી વિસ્તરાયલી બેજવાળી જમીન જોઈ તેની ઉપર જવા આવવા માટે સાકડા પૂલ જેવા રસ્તા બનાવ્યા હતા, આ રસ્તા સાકડા હોવાને લીધે શત્રુની સખ્યા ગમે તેટલી મોટી હોય તોપણ કશા ખપમા આવે એવી ન હતી, કેમકે બેઝ મૈન્યનો મુખ ભાગજ સામ સામો આવી શકે એમ હતું ફ્રેન્ચ લશ્કરમાંના ચાલાક મિપાઈઓ નેપોલિયનની યુક્તિ સમજી ગયા આખા મૈન્યમાથી હર્ષના પોકાગ થઈ રહ્યા અને અદ્યત નિરાશાને ઠેકાણે તેમના હૃદયમા જવલત જુસ્મો પ્રદીપ્ત થયો

મધરાત થઈ હતી આસ્ટ્રિયન મૈન્યના તાપણાં માઈલના માઈલસુધી પથગયા હતા ચિંતા અને પરિશ્રમથી લેવાઈ ગયેલો અને તીવ્ર વિચારમાં ગરકાવ થઈ ગયેલો નેપોલિયન લેશમાત્ર પશુ ક્ષુભિત થયા વગર એક ટેકરી ઉપર ચઢીને શાંત ચિત્તે પોતાના મૈન્યનું અને તેમણે લીધેલી જગ્યાનું અવલોકન કરવા લાગ્યો તેને આરે દિશાએથી ઘેરી વળેલા શત્રુઓના ચાળાશ હજાર માણસો સાથે લલવાને તેની પાસે માત્ર તેજ હજાર માણસો રહ્યા હતા, પશુ હવે આખી ફ્રેન્ચ સેનામા બેહદ ઉત્સાહ ફેલાઈ ગયો હતો અને આ યુદ્ધમા તેમનો વિજયજ થશે એવું તેમના મનમાં પકડું ઢસી ગયું હતું.

ઉપર કહેલા બેજવાળા પ્રદેશના મધ્ય ભાગમાં આર્કોલા નામનું ગામ હતું. સાંકડી, ઉચી પાળો ઉપર થઈનેજ તેમાં દાખલ થઈ શકાયું હતું તેની નજીકમા એક નદી વહેતી હતી અને તેના ઉપર નાનો, લાકડાનો પૂલ બાંધ્યો હતો આસ્ટ્રિયન

- લશ્કરની મજબૂત ટૂંકડીએ ત્યા પડાવ કર્યો હતો અને એ રથળ એવું અગત્યનું હતું કે શત્રુના હાથમાંથી તે ઝૂટવી લેવાની ધમ્મીજ જરૂર હતી સવાગ થતા પહેલાંજ નેપોલિયનનું મૈન્ય સાંકડી પાળો ઉપર સળંગ હારમધ ચાલતું થયું અને તેમને ખાળવા અનેકા આસ્ત્રિયનો સાથે ધોર સત્રામ શરૂ થયો. ફ્રેન્ચો હર્ષનાદ કરતા પૂલ તરફ ધસ્યા કે તરતજ આસ્ત્રિયાની તોપોમાંથી પ્રલયામિ વરસવા લાગ્યો. ફ્રેન્ચોની પહેલી હારના તો પળવારમા કુરચી પુરચી ઉડી ગયા નેપોલિયન પોતાના હાથમા વાવટો પકડી લીધો અને “ લાદીના સિદ્ધો ” ચાલો તમારા સરદારની પાછળ ’ એવો પોકાર કરીને તે આગળ ધસ્યો જવાળામુખીના મુખમાંથી નીકળતા ધગધગતા અગારા જેવા ગોળા અને ગોળાઓની સખત ઝડી તેમના ઉપર ચારે તરફથી થવા લાગી તોપણ તેની વચ્ચેથી તે પોતાની ટુકડીને મોખરે રહીને પૂલના મધ્ય ભાગસુધી તો આવી પહોંચ્યો. અહિં આગ્યા પછી તો તોપોનો મારો એવો અસહ્ય થવા લાગ્યો કે ફ્રેન્ચોની હાર તૂટી અને નાનાનામ થઈ રહી ધૂમાડાથી પ્રય છવાઈ ગયો અને મધરાતના જેવો અધકાર થઈ ગયો. પડેલા મિપાઇઓને પોતાના પગ તળે છૂદના ન્ય સિપાઇઓ અત્યવસ્થિતપણે નામવા લાગ્યા ઉચા પહેલવાન જેવા મિપાઇઓએ નેપોલિયનને નાના ખચ્ચા માફક ઉચકી લીધો અને સર્વભક્ષી તોપના માગમાંથી તેને ખચાવવાને પોતાના જનની દરકાર કર્યા વગર તેને લઇને નાં, પરતુ તેમની આમપામ મચી ગહેની ધક્કાધક્કીમાં તેઓ પાળ ઉપરથી ઉથલી પડ્યા અને નેપોલિયન કાદવમા ગરકાઈ ગયો. આસ્ત્રિયન થોદાઓ તેની નજીકજ આવી પહોંચ્યા હતા પણ આ અધકાર અને ગરમડ છતાં ફ્રેન્ચ થોદાઓને ખખર પડી ગઈ કે તેમના પ્રાણાધિક પ્રિય મેના-પતિનો પત્તો નથી “ આપણા સરદારની વહારે દોડો રે દોડો ” ની ખમ આખા લશ્કરમા ફેલાઈ ગઈ દરેકે દરેકના હૃદયમા નવું ચેતન આવી ગયું નાસતા મિપાઇઓ પાછા ફર્યા અને મોતને તુચ્છકારતા પ્રયડ સુસાવાટાભેર પૂલ તરફ મન્હીય થઈને દોડ્યા, નેપોલિયનને તેમણે મચારી લીધો અને આર્કોલા મર થયું.

નેપોલિયને વેશના ખાલી કરું તેના સમાચાર અસ્ત્રિયન સેનાપતિને ખીજે દિવસે મજરકામાં મળ્યા, પણ ત્યાગપછી થોડીજ વાગમા તેની તોપોની ગર્જના સાંભળીને તે દિગ્મૂઢ બની ગયો. પોતાના શત્રુના બુદ્ધિમળની તેને ધમ્મીજ દહેનત હતી અને તેથી તરતજ તેણે પોતાના મૈન્યને દૃચ કગવાની આજ્ઞા આપી આખો દિવસ સાંકડી પાળો ઉપર ફ્રેન્ચ અને આસ્ત્રિયન ટુકડીઓના અગ્રભાગ સામામા પ્રયડ વેગથી અથ-જાયા ગયા થોડાજ દિવસપર નેપોલિયને આપેલા કપકાનો ડખ સિપાઇના હૃદયમા ખટક્યા કરતો હતો તેથી એકેએક જણ મિહની માફક લહતો હતો નેપોલિયન ચારે તરફ ધમતો હતો અને બદુકની ગોળાઓ તેના માથાની નજીક થઈને સજીસજાટ કરતી આલી જતી હતી મગદા લેની આગલી લડાઇઓમાં જખમી થવાથી મિલ

નના ફાપાનામા પડયો હતો ત્યાંથી તે દોડ્યો આવી પહોંચ્યો. તેના ધા હજી રૂઝાયા ન હતા. આ લગાઇમાં નેપોલિયનને ખ્યાલતા તેને ખીજ ત્રણ જખમ વાગ્યા પછી તે પોતાના વહાલા સરદારની પાંચથી લગાઇ પૂરી થતા સુધી ખસ્યોજ નહિ.

નેપોલિયન એવા અનેક વીર પુરુષોને પોતાના પ્રેમના જાદુથી વડ કરી લીધા હતા મુરિઓન પછી તેમના એક હતો નેપોલિયનની સાથે વગવગતો તોપનો ઝાળો આવતો જોઈને એ મુરિઓન છલ ગભેર આગળ આવ્યો અને તે પ્રાણઘાતક ઝાળાને તેણે પોતાના છાતી પર ઝીલી લીધો. આથી તેના પોતાના તો દુકડે દુકડા થઈ ગયા પણ પોતાના જાનના ભાગે તેણે નેપોલિયનને ખચાવ્યો. અધાર ચયાથી થોડાક દંતાક થોડાઓ છૂટા પડ્યા પછી સવાર થતાજ પાછો દાગજી સગ્રામ ચાલુ થયો ધડાયલા તાલીમખાજ ફ્રેન્ચોએ હજારો બિનકવામતી આરિદ્ર્યોને સગીનથી વીંધી વીંધીને કાદવમાં ઉથલાવી પાડ્યા. પાછી રાત પડી અને વળી ત્રીજો દિવસ હયો, અને વળી પાછા શિકારી કુતરાઓની માફક ફ્રેન્ચો શત્રુઓ ઉપર તૂટી પડ્યા આ સગ્રામમા નેપોલિયનનો ઘોડો જખમી થયો અને તેને કાદવમાં ફેંકી દેને નાહો તે કાદવમા ઝળાસુધી મરકી ગયો કા તો કાદવમાં મરકી જઈને અથવા તો આરિદ્ર્યન સ્વારની તલવારથી પોતાનું મરણ નીપજશે એવી તેને ખાત્રી હતી પણ તેના સૈન્યને આ વાતની ખમર પડી ગઈ તેઓ ખીજવાગ તેની વહારે દોડી આવ્યા અને તેને ખચાવી લીધો આખો દિવસ યુદ્ધનો ભરતીઓટ ચાલ્યાજ ક્યો પાછુ નેપોલિયને પોતાનું ભુદ્ધિબળ અજમાયુ. તેણે કેદ પકડાયલા શત્રુઓની અને તેમના કપાયલા માણસોની ધણીજ સભાળથી ગણતરી કરી તેની ખાત્રી થઈ કે પોતાનું સૈન્ય શત્રુસૈન્યના પોણા ભાગ કરતાં ઓછું નથી.

હવે શત્રુની સાથે આખગુ યુદ્ધ કરવાને ખુશ મેદાનમાં ઉતરવાનો તેણે નિશ્ચય કર્યો તેના સૈન્યનો ઉત્સાહ વધી ગયો હતો અને શત્રુઓ તેટલાજ પ્રમાણમા નાહિમત બન્યા હતા ત્રણ દિવસના લાગટ યુદ્ધથી બેઉ તરફના થોડાઓ થાકી મયા હતા અને લગાઈ પૂરી થાય એટલુજ ઈચ્છના હતા.

મધરાત થઈ હતી પણ નેપોલિયનની જૂખ અને નિદ્રા બેઉ ઉડી ગયાં હતા. તે ઘોડે બેસીને સૈન્યને દરેક ચાલુ ફરી વળ્યો અને વાણીની મીઠાશથી અને ઉત્તેજક શબ્દોથી થોડેલા સિપાઇઓમા ઉત્સાહ વધારવા લાગ્યો તેના આત્માની તમામ શક્તિઓ આવતી કલના ભગીરથ પ્રયત્નમાટે જગૃત થઈ હતી બે વાગે તેણે પોતાના થોડેલા, ધવાયલા અને ફીણુ થએલા સૈન્યને કાચી નિદ્રામાંથી જમાડ્યુ અને બૂલમાં જોડવી દીધું હડી સખત હતી અને તેના હારખધ ઉભેલા સિપાઇઓ થર થર ધૂમતા હતા. તેની સાથે ધુમસ પણ વરસવા લાગ્યુ હતુ શત્રુને ગભરાટમા ને ૭

નાખવા માટે નેપોલિયને એક અજયખ જેવી યુક્તિ રચી ચૂકી કહાડેલા પચાસ સ્વારોને કાદવવાળી જમીનમાં થઇને શત્રુના પાછલા ભાગ તરફ જઈ દૂપાઇ રહેવાની આજ્ઞા આપીને મોકલ્યા એ દરેકને અકકેક રણશિગડુ પણ તેણે આપ્યું હતું

હવે તેણે શત્રુમૈન્યના તમામ આગલા ભાગ ઉપર પ્રચડ ધસારો કર્યો તો- પોના ધડાકા સખ્ત થવા લાગ્યા કે તરત પેલા સ્વારો પોતપોતાના રણશિગડા વગાડીને શત્રુઓ ઉપર ટપી પડ્યા આથી આસ્ત્રિયનો એવું સમજ્યા કે નેપોલિયનના તમામ ધોડેસ્વારો સાથે સેનાપતિ મુરા ધસ્યો આવે છે તેમનામાં ભાગભાગ રાટ ફેલાયો તેમની વ્યૂહરચના છિન્ન ભિન્ન થઈ ગઈ અને તેઓ જીવ લઈને ચારે તરફ નાસવા લાગ્યા નાસતા શત્રુની પાછળ દુન્યો પણ જોમપૂર્વક દોડ્યા, અને સાજ પડતા પહેલા આસ્ત્રિયનિઞ આસ્ત્રિયાના પર્વતો ભણી નામવા લાગ્યો આ યુદ્ધમાં તેના આશરે ત્રીશહજાર માણસા ધૂળ ચાટતા થઈ ગયા હતા. હવે નેપોલિયન વિજયવજ્ર ફગાવેલો, રણવાદ્ય વગડાવતો વેગેના શહેરમાં ફરીથી દાખલ થયો નગરવાસીઓએ તેને આશ્ચર્ય અને ઉમંગમહિત વધાવી લીધા તેના અમાધારણુ શાર્પ અને સુદ્ધિર્વલવથી તેના દુસ્મનો પણ ચકિત થઈ ગયા અને તેના મિત્રોના જેટલીજ તેની પ્રશંસા કરવા લાગ્યા આ પ્રમાણે તેણે છેડા આર મહિનામાં તેના મૈન્યથી બમણી મોટી ચાર ચાર આસ્ત્રિયન મનાનો કચ્ચરવાણુ કલાડી નાખ્યો પારિસના ડિરેક્ટરોને તેણે આ લડાઈનો હેવાલ લખી મોકલ્યો તેમાં તેણે પોતાના સ્વભાવ પ્રમાણે પોતાને માટે ઘણુંજ થોડું લખ્યું હતું, ખવો યરા પોતાના લસ્કરનેજ આપ્યો હતો તેણે લખ્યું હતું કે ‘ આંગેનાની લડાઈ કરતા વધારે આકસ્મિકાળી અને વધારે શ્રાંતનથી લડવામાં આવી હોય એવી લડાઈ કદિ થઈજ નથી મારી પણ હવે ગર્યા ગા યાજ સરદારે ન્યા છે તેમનું નાચ અને તેમની સ્વદેશભક્તિ અપતિમ છે ”

આટલી બધી જાળ છતાં નેપોલિયને મુશ્કેલીની વિશ્વગને દિલામાનો પણ લખવાનો આદાશ મેળવ્યો ને લખે છે કે “ તેના મરણથી તમે તમાગ પ્રિય પતિ વગરના થયા છો અને હું સાચા, દિલોળન મિત્ર વગરનો થયો છું, પણ તેના મરણથી આખા દેશને એક સુદ્ધિમાન અને નિડર સેનાપતિની ખાટ પડી છે જો તમને અને તમાગ નાનકડા બાળકને સાચા કરવા જેવું મારા વાચનું કામ હોય તો તમને મારી પ્રાર્થના છે કે મને એવાશક લખવે ”

યુદ્ધના ભયંકર પગિણામોનો અત લોકીયી ખરડાયના રણક્ષેત્રમાંજ નવી પણ તેની અમર વણે હું મુખી લાગુ પડે છે આર્થિવાના કાદવવાળા પ્રદેશોમાં વીન દળગ મારામોના પ્રાણુ ગયા યુદ્ધના ઝાનાદવ અને તોપોની ગર્જના શમી ગયા પંડી ન્યાળી યજે હું આગેલા કાન્ઝ અને આસ્ત્રિયાના હજારે ધગમથી અનાથ

વિધવાઓ અને નખાપા બાળકાના કુળુ વિલાપ નીકળવા લાગ્યા

આવા લય કર સંજોગમાં નેપોલિયનને દિવાસના પત્રો લખવાનો ફેરી રીતે અવકાશ મળ્યો હશે તે સમજી શકાતું નથી. આ આકોવાના સુદ પછી તેણે એક દિલામાંપત્ર લખ્યો હતો તેમાં તે લખે છે કે “તે વીર પુરુષની માફક રાત્રીના માથે સામી છાતીએ લટના મરણ પામ્યા છે. આવું મોત ને નહિ મને ‘જગત્ના નિદા, શત્રુઓની ઈર્ષ્યા અને મનુષ્યના હૃદયમાં વસતી અનેક પાપમય વૃત્તિઓથી નીપજતા કલેશ મળ કરવાને હું નામાટે જીવ્યો હોદરા એમ કહેતાં માણુના શુ જગતમાં ઓગ છે.” નતાવીશ વર્ષ, ભરજીવાનીમા, આરે નિશામાં પોતાનો મશ મવાના હતા તે વખત પણ નેપોલિયનના હૃદયમાં ઉદાસીનતાના ઝાંચા જણાતી હતી.

આરિસ્ટોનો નામતા હતા અને તેમનો સહાર કમ્પી ન્ય ત પોતી જમના ના ચાતુજ હતી તે વખતે નેપોલિયન પ્રાણાધિક પ્રિયતમાં જોનફાઇનને પત્ર લખવા બેઠો તે પત્ર તેની ઢબ પ્રમાણે “વાક્યોને નકાળ શબ્દો અને નખોને ટેકાડ અક્ષરો” વાપરીને લખાયો હતા તે પત્ર જોનફાઇનના હાથમાં પહોંચ્યાનાં એક મ્વાર પૂર વગથી ઘોડો દોડવનો રવાના થઇ ગયો ત પત્ર નીચે પ્રમાણે હતો —

“માગ હૃદયના ફેરી જોનફાઇન! આખરે હું જીવનો થયો હું મૃત્યુ દેને મારાથી દૂર નાસી ગયું છે અને માગ ચના તથા માનના અભિજ્ઞાપ હજી તેવને તેવાજ રવા છે શત્રુની હાર થઇ છે અજકલમાં મંદુઆ પડયુ મારા હાથમાં આવશે તેમ થતાજ તારો પત્ર ને ગાઢ અતિગત દેરા અને તેના નિર્ગમ પ્રેમના અનેક પ્રમાણે અતાવવા તારી પાને આવી પહેચને હું જરા થાકી ગયો છું મને વારવાર યાદ કરને જે તારો પ્રેમ જરાક પણ કમી કરીશ તે હું મારા તરફ નિજુર અને અન્યાયી થઇ કાવાઇન પણ હું નિશ્ચયપૂર્વક માનુ છું કે જેનું હું તારો પ્રેમનેનો પ્રિયતમ હું તવીજ હું પણ મારી ચિરકાળપય ત સહચરી રહીશ જે હૃદયો પ્રેમ, માનવત્તિ અને અનુકંપાવડ મળગ થા છે તે મૃત મિવાય ખીજ કરા થા નિહૂટા પડશે નહિ તારી તથીવતના મમાયર લખજે.”

આ અલોકિક પુરુષમાં એક વિચિત્ર પ્રકાર વહેમ દ' થઇ ગયેલો જોવામાં આવે છે તે માનનો કે હું પ્રારબ્ધને અતીત છું—મને મારા કરતા વધારે મળવાન સંકિત મારા જીવન માર્ગ ઉપર દોરી જાય છે ત પોતાની જિંદગીને તુચ્છ માનને હતો અને મરણના વિચારથી તેને લેશમાન પણ લય ઉપજનો નહિ તે પોને કહે છે કે “હું મારા પ્રારબ્ધના હાથમાં પ્રતગા જોવો છું મારૂ પ્રારબ્ધ મને વ્યાધસડી જાય ત્યાં હું ઘસડાઉ છું મોતની હું જરાએ ચિતા કરતો નથી મણસના આયુષ્યની અવધ આવે ત્યાં તેને ગયા વગર છૂટકો નથી” એકે તેને પૂછ્યું કે “પ્રારબ્ધનાદી છો” તેણે કહ્યું, “હા, મુમલમનોની માફક હું કિસ્મતને માનુ.”

હું પહેલેથીજ મારી આવી માન્યતા છે કિસ્મતમા જે નિર્માયુ હોય તેજ થાય છે.” સાબળો હું તમને એક દૃષ્ટાંત આપું દુલોનના ઘેરા વખતે એક સરદાર પોતાની જાતનું ધણુજ જતન કરતો હતો. એકવાર અમારી તોપનો ગોળો ફેટલે સુધી પહોંચે છે તે અમે તપાસતા હતા રખેને શત્રુની તોપનો ગોળો પોતાને વાગી બેસે તે માટે તે ભીતને ઓથે ઉભો રહી નીચો વળીને જોતો હતો એટલામાજ એક ગોળો આગ્યો અને તેના ભૂકેભૂકા થઈ ગયા જે તે નીચો ન વળ્યો હોત અને મારી માફક ટટાર ઉભો રહ્યો હોત તો તેને કશી ઇજા થાત નહિ,” સેટહેલેનાર્મા તે માટે પડ્યો ત્યારે ઓ’મીરાએ તેને દવા ખાવાને કહ્યું નેપોલિયને જવાબ આપ્યો કે ‘જે પ્રારબ્ધમા નિર્માયુ થઈ ચૂક્યું છે તે બન્યા વગર રહેનાર નથી આપણા આયુષ્યના દિવસ પહેલેથીજ ચુકરર થએલા છે ” નેપોલિયન આવો ચુસ્ત પ્રારબ્ધવાદી હતો છતાં ઉમ પુરુષાર્થી હતો એ ધણુજ વિસ્મયજનક છે x

તેના લગ્ન વખતે તેને જેમેકાઇનની છબિવાળું એક સુદર લોકેટ ભેટ મળ્યું હતું જેમેકાઇન તરફ તેનો એટલો તો ગાઢ પ્રેમ હતો કે તે લોકેટને હમેશાં પોતાના હૃદય

x વેદાન્તની વિજ્ઞાણ દૃષ્ટિને આમા આશ્ચર્ય લાગે તેમ નથી પૂર્વજન્મના દૃઢ મગ્કારોએ અથવા તે વતમાન જન્મના બહોળા ગ્રથસેવને આવા ઉચ્ચ વિચાર તેનામા ઉગતી ઉમ્મરમાજ ઉગાડેલા હોવા જેમ્મએ નેપોલિયનની દેશહિતરિવતા અને ખીજી ઉચ્ચતા તરફ જોતાં પણ ઉપર જણાવેલી તેની માન્યતા તેની કક્ષાને બંધ બેસતી છે હલકી કક્ષાના, પોપટીયા જ્ઞાનવાળા, પાખડી તેમજ એટી આળસુઓ પણ આવા શબ્દો બોલે છે અને અતિ ઉચ્ચ દક્ષાવાળાઓ પોતાની ઉડી આધ્યાત્મિક મમજળ્યુને લીધે અથવા સ્વપ્રવૃત્તિને તેમજ બહારના બનાવોને ઉડી નિરીક્ષણ બુદ્ધિથી નિરખવાની યોગ્યતાને લીધે આ વાતને એક પથ્થુ સત્ય તરીકે કહે છે જન્મતાની વ્યવસ્થાપક સત્તાનો ફેટલો મોઝો હાથ નિયાનાં મોટાં કામોમા રહેલો હોય છે પામર અને વિપરીતી કક્ષા ઓળગીને જીજ્ઞાસુ અથવા જીવન-મુક્તની દગાએ પહોંચેલા માણસો જે કાષ્ટ નિષ્કામ કર્મ, લોકમવા, પ્રભુભક્તિ, જ્ઞાનાભ્યાસ, લોકસંગ્રહ કે સ્વાભાવસિદ્ધ કાર્યો કરે ડગવ છે તે અન્ય સામાન્ય મનુષ્યો ડરતા વિશેષતાવાળાં હોવા છતાં પણ સામાન્ય મનુષ્યોના જેટલી વૃથા અહમન્યતા તેમનામા નથીજ હોતી, અને તે નથી હોતી તેથીજ તેવા કાર્યોમાં નિમિત્ત તરીકે યોગ્યવાને તેઓ ભાગ્યશાળી બને છે અને કર્તૃત્વભિમાન ન હોવાથીજ અભિમાનીઓ કરતા તેમના કામો વધારે સખળ અને મહત્વનાં હોય છે છતાં તેઓ તેમા પ્રારબ્ધને અથવા જગદયવસ્થાપક મતાનોજ કરનાર કરાવનાર કહી ઉચ્ચ સત્યનું પાલન કરે છે અને અહંકારીઓ કરતા પણ એ અકર્તાપણામા તેઓ ધણુ વધારે હિત તથા આનંદ અનુભવે છે.

સંપાદક

ઉપર ધારણ કરતો હતો. યુદ્ધમાં તેમજ ધોર અધારી રાત્ર તે પોતાની પ્રિયતામાની જીખીને પ્રેમપૂર્ણ દષ્ટિએ નિહાળતો હતો. એક દિવસ તેણે જ્ઞેનેશ્વરનને લખ્યું હતું કે “ પ્રેમમયિ ! તે કયી મોહિનીવડે મને વશ કરી લીધો છે ? કયી કરામતથી મારા અસ્તિત્વને તારામાં સમાવી લીધું છે ? મારી પ્રેમની ‘ પતળી ’ મારા પ્રારબ્ધમાં શું નિર્માણ થયું છે તે તો હું જાણતો નથી પણ મારૂં પ્રારબ્ધ મને તારાથી વધારે સમયસુધી દૂર રાખશે તો તે હવે મારાથી સહન થશે નહિ જીવનસહચરિ ! હું કોની સાથે તારી તુલના કરું ? આ દુઃખમય જીવનમાં મારી સાથે રહીને વિચરણ કરવા તું સરખા છે જે દિવસ તારા હૃદયમાંથી મને બળાત્કારે હઠાડી મૂકવામાં આવશે તે દિવસે મારા જીવનનો અંત આવશે જાણજે ”

એક દિવસ તે લોકડેટનો કાચ લાગી ગયો. નેપોલિયનને તેથી અશુભની શકા પેસવાથી જ્ઞેનેશ્વરનના સમાચાર લાવવા માટે એક સ્વારને તેણે દોડને ધોડે પારિસ મોકલ્યો હતો.

તેના આવા ગુણ જોતા જ્ઞેનેશ્વરનના હૃદયમાં તેને માટે પ્રમળ પ્રેમ જાગૃત થાય એમાં કશું આશ્ચર્ય જેવું છે જ નહિ જ્ઞેનેશ્વરન પણ તેને વિષે કહે છે કે “ નેપોલિયન અત્યંત મોહક પુરુષ છે ”

ડાયેસ ઓફ આલેન્ડિસ કહે છે કે “ નેપોલિયનની હાસ્યમય મુખાકૃતિનું વર્ણન કરવું અશક્ય છે તેના આત્માનું તેજ તેના હોઠ અને નેત્રમાં પ્રતિબિંબિત થયું હતું ”

x શહેનશાહ અલેક્ઝાન્ડર કહે છે કે “ નેપોલિયનને હું જેટલો ચાહતો હતો નટલો હું બીજા કોઈને ચાહતો નહિ ”

ડયૂક ઓફ વિસેઝા કહે છે કે “ હું મારા સમયના યુરોપના તમામ ગભ્ય-કર્તાઓને ઓળખું છું મારા રાજનૈતિક દરજ્જાને અગે મારો તેમની સાથે પરિચય છે એટલું જ નહિ પણ ઇતિહાસમાં મથદૂર થએલા ધણીક અગ્રણીઓ સાથે તેમના ખરાબરીના માણસ તરીકે લાખા વખતથી રહેતો આવ્યો છું તેમની તુલના કરવાના મને ધણી સારા પ્રસંગો પ્રાપ્ત થયા છે, પણ નેપોલિયન સાથે તેઓમાના કોઈની પણ સરખામણી થઈ શકે એમ છે જ નહિ જેઓ આથી વિરુદ્ધ મન ધરાવતા હશે તેઓ ખરૂં જોતાં નેપોલિયન વિષે કાંઈ જાણ જાણતા જ નથી ”

ડયૂક ઓફ લખે છે કે “ તેનામાં એવી અનેક પ્રકારની અસાધારણ શક્તિઓ છે કે જેમાની માત્ર એક શક્તિના પ્રભાવથી પણ હરકોઈ માણસ ઉચ્ચ સ્થાન પ્રાપ્ત કરી શકે તે તેના જમાનાનો સર્વશ્રેષ્ઠ નેતા છે. તે આખા દેશના ઝગેબારનું સુબ્ધન ચલાવે છે અને રાજ્યના દરેક દરેક ખાતા ઉપર નજર રાખે છે તેના મોઢા મોઢા પ્રધાન તેના હાથ નીચેના કારકુન જેવા છે. આટલું છતાં પણ મોટાં

x રશિયાનો ઝાર જે નેપોલિયનનો એકવાર વિરોધી હતો

મોટા રાજ્યોને પોતાના હાથમાં રમાડનાર અને આખા જગતનો ધન સમૃદ્ધી પ્રપંચ પોતાની અગળીના વેટા ઉપર ગણી કહાડનાર આ મહાપુરુષ પોતાના ઘરસ સારની ઝીણામાં ઝીણી બાંધતો ઉપર પણ ધ્યાન આપી શકે છે.

આસ્ટ્રિયાના ચાર ચંડ વિશાળ મૈન્યો યુદ્ધભાણી થઈ ગયા તોપણ ૧૮૦૭ નાન્સન પ્રજામત્તાક ગળ્ય સાથે સલાહ નહિજ કરવી, એવો ત્યાના શહેનશાહનો અને પ્રધાન મંડળનો જે નિર્ણય હતો તે હજી ડગ્યો ન હતો. નેપોલિયનની સામે મોઝલના માટે પાચમુ લાન્ડર ઉભું કરવાની તૈયારીઓ તેમના તરફથી પુનઃ થવા લાગી આ ઘટના એને લીધે ઇટાલિયા પ્રમળ ક્ષાલ દેવાયો હતો. ઉમરાવવર્ગ અને રૈયતના હૃદય એક બીજાથી વધારેને વધારે વિમુખ બનતા જતા હતા. આસ્ટ્રિયા અને રુસિડ વેનિસ, નેપલ્સ વગેરે રાજ્યોને નેપોલિયનની સામે લટવાને અને ઇટાલિયા જોરમગ દેવાતા સ્વતંત્રતાના જીત્તે માટે દાણી દેવાને રાજખટપટ કરવામાં ક્યારા રાખી નહિ આવી કરીને આત્મચરણને માટે પ્રજામત્તાક નાન્યને માટે ઉત્સુક થઈ લીધેની પ્રજાની પ્રીતિ સપાદન કરવાની નેપોલિયનને જરૂર પડી.

ઉપર કહ્યા પ્રમાણે ત્યારે આસ્ટ્રિયામાં નવું ગળ્ય ઉભું કરવાની તૈયારી ચાલતી હતી ત્યારે પોપ મહારાજ પણ તેમનું મૈન્ય એટલું કરતા હતા એકવાર તો નેપોલિયન તેને ક્ષમા આપી હતી પણ હવે તો પોપ મહારાજને સખત ધમનીભરેનો મરો નોકવાયો કે 'રોમને હવે અમારી માથે સુક્રમજી ઉતરવું છે ત્યાં અમે પણ ત્યાગ છીએ પણ મનુષ્યજનિ તન્કનું માત્ર દર્શન વિચારીને એકવાર ફરીથી પોપ મહારાજને ક્ષમાપણ વાપરવાની મનાહ આપુ છું માત્ર લાંકર ધણુ મામરુ નાન છે અને ત્યાં ધારીને તો પોપની પ્રજામત્તાને (ગર્મિક નહિ) નાશ થયોજ જાણજો તે છતાં પણ હજી તેમની માથે મનાહ કરવા નન્સ ઉત્સુક છે કે સલાહ કરીને આ વિગ્રહનો નિરેડો લેવા વરો ઉત્સુક છું ત્ય મને લડાઈનો લય નથી તેમજ કીર્તિની તુલના નથી' પણ પોપ મહારાજે આસ્ટ્રિયાના વન્કરી યુદ્ધ ઉપર ૧૮૦૭ નિર્જર ગીતે આ ધમકીને લોપરી નહિ એમ દરતા કરતાં એક મહિનો વીતી ગયો અને આસ્ટ્રિયાનું પાચમુ બળવાન ન્ય મદુઆની મદે ઇટાલિ તન્ક આલવું થયું હવે વમમને ગોં પાણી આગી ગયા હતા અને તેનાથી વધારે દિવમ ટકી શકાય એમ હતુંજ નહિ.

નેપોલિયનના કહેવાથી જોમેક્રાઈન તેનો માથે છાવણીમાં આવીને રહી હતી તેની કાળજી અને પ્રગતિથી તેની લથડી ગએલી તખીયત પાછી સુધરવા લાગી હતી એક વાર એક વાનાંવિનોદ કરતા હતા તે દરમ્યાન નેપોલિયને દુહીજાતિના સ્વાભાવિક દોષો ગણાવ્યા તે માલગીને જોમેક્રાઈનથી ગવાયું નહિ, જેથી એક વચ્ચે પુષ્ટળ વાસ્તવિવાદ આવ્યો તણે પોતાની જાતિનો પક્ષ લઈને પાતાના પતિને ખૂબ હકાયા.

તેની દલીલ સાંભળી લીધા પછી નેપોલિયને મધુર, મદુ હાસ્ય કરીને કહ્યું, “ પ્રિયે ! શું બંધી સ્ત્રીઓ તારા જેની જે તારી માથે કોક પણ સ્ત્રીની સરખામણી કરી રાકાય એમ નથી. ” આ ગળેથી તેમના વિવાદનો અંત આવ્યો.

વાયકોને મેંડમ ડી સ્ટીલનું નામ તો યાદ હતું તેણે એક દિવસ નેપોલિયનને કહ્યું કે “ લોકો કહે છે કે તમે સ્ત્રીઓના પક્ષપાતી નથી ” નેપોલિયને નરનજ દૂધ વાક્ય બોલવાની પાનાની દમ પ્રમાણે જવાબ આપ્યો કે “ મારી સ્ત્રી તરફ મને અત્યંત પ્રેમ છે ” તે વારવાર કહેતા કે “ પવિત્ર વ્યાચ્છણવાળી સ્ત્રીનો સહવાસ પુરુષની મનોવૃત્તિને પવિત્ર બનાવે છે ’ વળી એક પ્રસંગે તેણે કહ્યું હતું કે “ મને સ્ત્રીસુખ મધ્ય વચ્ચે વિચાર કરવાનો અવકાશજ નથી, અને એ દિશા તરફ વળવાથી માણસ ઉચ્ચ સ્થાન તેમજ યશ મેળવી શકતા નથી. મારા હૃદયનો માર્ગ મે આગળથીજ નિર્માણ કરી રાખ્યો છે જગતની અપસરા જેવી માહુક કાન્તિવાળી ગમણીઓ મારી પાસે આવે—અને અત્ર પણ (મિલન શબ્દરત) તેથી મુઠરીએતા અભાવ નથી—તોપણ તેઓ મને મ ના સુકરે એકા નિશ્ચયમાથી તવમાત્ર વિચરિત કરી રોકે નહિ ”

નેપોલિયનના હાથ નીચે આ વખતે અચાગ હોલન હતી તોપણ તેની ખાનગી જિંદગી ઘણીજ સાદી અને ઘણીજ ઓછી ખર્ચાળ હતી. તેના તામાના ખીજ સેનાપતિઓ વિલાસનભવમા મગ્યૂન રહેતા હતા ત્યારે તેમનો નેના-ધિપતિ નેપોલિયન પોતાની સ્ત્રી માથે ઘણીજ ડરકસગથી રહેતો હતો તેના અનેકગણા કામમાર્થી જો તે જરા પણ વિશ્રાંતિ કે વિનોદ મેળવતો હોય તો તે માત્ર જોરેશાઈ નની માથે એકદ કલાક નિર્દોષ આનંદમા પમાર કરીનેજ મેળવતા લમ્કરને ન્યાયે એક સ્થાનેથી બીજે સ્થાને જવું પડતું ત્યારે જોરેશાઈન પણ પોતાના પતિની સાથેને માથેજ જતી માત્ર લડાઈને પ્રસંગે તને કોઈ મલામત જગ્યાએ મોકલવી પડતી

આ વખત નેપોલિયનનો દેખાવ ઘણોજ નિરતજ મની ગયો હતા તેના શાલમા ખાડા પડ્યા હતા અને નરીરમા માત્ર હાડકાજ બાકી રહ્યા હતા ફક્ત તેની તેજસ્વી આખજ તેના હૃદયમા ધ્રુવાયલી અગાધ રાક્તિની માફી પૂરતી હતી

હવે ૧૭૯૭ ના જાન્યુઆરી માસની બારમી તારીખ આવી પહોચી ઠડી સખ્ત હતી અને ઠડા પવનના સુગત ઝંઝમેર વાતા હતા, પર્વતોના શિખર મફેદ બરફથી ઢકાઈ ગયા હતા, અને નદીઓના પ્રવાહમા મોટા મોટા ગચ્ચીઆ જોમખધ તણાયા જતા હતા એવામા માગે નેપોલિયનની જાવણીમા એક સ્વારે મારને ઘોડે અવીને સમાચાર આપ્યા કે આસ્ટ્રિયન મૈન્ય રિવોલ્વીના મેદાનમા એકઠું થયું છે તેજ પળે બીજે સ્વાર સમાચાર લાગ્યો કે દુસ્મનના લશ્કરનો એક બીજે વિમાગ મદુઆ

તરફ ઝડપપણ ધસી આવે છે હવે શુ કરવું તે અધરો મવાલ થઇ પડ્યો. જો એ એક લશ્કરોને ભેગા થવા નેટલો વખત મળે અને મહુઆમા રહેલું મૈન્ય તેના ઉપર ખીજી બાજુએથી હલ્લો કરે, તો તેના મૈન્યમાથી એક પછી માણસ બાગ્યેજ જીવતો ફ્રાન્સ જવા પામે એવી સ્થિતિ આવી પડો. જો તે રિવોલ્વીવાળા મૈન્ય ઉપર હુમલો કરવા જાય તો પેલું મૈન્ય મહુઆ પહોંચી જાય અને તેથી કરીને તે શહેરને કમળે કરવાનો બધો પરિશ્રમ ધૂળધાણી જાય, પરંતુ શુ કરવું તેનો વિચાર કરવામા નેપોલિયને એક મિનિટ પછી શુમાવી નહિ. તેને માટે માત્ર એકજ માર્ગ હતો આસ્ટ્રિયનો કહેતા કે “ ફ્રેન્ચો કુચ કરતા નથી પણ ઉડે છે ” વાવાઝોડાની ત્વગથી તે પોતાના ત્રીમ હજાર માણસો સાથે દોડ્યો અને નહિ માની શકાય તેટલા વખતમા તો શત્રુની ઊવણી પાસે આવેલા, બગ્ગથી ઢાકાયલા પર્વતોના શિખરો ઉપર જઇ પહેંચ્યો ત્યાં રહીને તેણે જોયું તો શત્રુની ઊવણી માર્છનના માદલ સુધી પથરાઈ ગઈ હતી તેણે તીક્ષ્ણ નજરથી ગણતરી કરી લીધી કે તેમની સખ્યા ૫૦ હજારની હોવી જોઈએ. વળી તેણે ખીજી પણ જોઈ લીધું કે તેમની તોપો હજી આવી પહોંચી નથી, તેથી તેણે વગર વિલંબે હુમલો કરવાનો નિશ્ચય કર્યો

સવારના ચાર વાગે નેપોલિયનની તોપોના ધડાકાથી આસ્ટ્રિયન લશ્કર ઉંચમાથી બેબાકળું જાગી ઉઠ્યું આહા ! રિવોલ્વીનો રણમગ્નમ ! આખો દિવસ એકે પક્ષે ભયકર કતલ ચલાવી. કોઇ વાર ફ્રેન્ચો હડતા તો કોઇ વાર આસ્ટ્રિયનો હડતા જાય અને પરાજયનો ભરતી ઝોટ નેપોલિયન પોતાના સ્વભાવસિદ્ધ શાત, ક્ષોભરહિત ચિત્તથી જોતો હતો. પણ આખરે આ યુદ્ધમા તેનું ભુદ્ધિબળ ફાટ્યું અને રાત પડતા શત્રુઓ અવ્યવસ્થિતપણે ચારે દિશાએ નાસતા જણાયા ફ્રેન્ચોની તોપોએ તેમનો કચ્ચરધાણ વાળી નાખ્યો અને માદલના માદલ સુધી આખા મેદાન ઉપર તેમના મુઠકા રજળતા થઇ ગયા નેપોલિયન કહે છે કે “ આસ્ટ્રિયનોની વ્યૂહરચના ભૂલ વગરની હતી પણ તેમનો પરાજય થવાનું કારણ એજ હતું કે તેમને મિનિટે મિનિટનો સદુપયોગ કરતાં આવડ્યો નહિ ”

આ યુદ્ધમા નેપોલિયનના ત્રણ ઘેરા હણ્યા અને ત્રણવાર તે મરતો મરતો બચ્યો, તોપણ તેણે પોતાના જાનની દરકાર કરી નહિ ભયકરમા ભયકર જગ્યાએ શત્રુઓના ગોળાઓના વરસાદ વચ્ચે ઉભા રહીને તે પોતાના ચોદાઓને નર ચડાવતો ગયો એકવાર તો તેનું મૈન્ય શત્રુઓથી ચારે દિશાએ ઘેરાઈ ગયું હવે શત્રુની સળંગ સળગી હારને બેદીને નાસવાનો પણ માર્ગ રહ્યો નહિ આવે અણીને વખતે તેની સ્વભાવસિદ્ધ સમયસૂચકતા કામ આવી તેણે તરતજ સુલે હતો સફેદ વાવટો શત્રુનો સેનાપતિ જોઇ શકે તેમ ખતાવી દીધો, અને તેને કહે- વડાવ્યું કે મને હમણાજ પારિસથી અગત્યના હુકમો મળેલા છે તેને અંગે આપણી

વચ્ચે અડધો કલાક વાતચીત થવાની જરૂર છે, માટે તેટલો વખત યુદ્ધ થોભાવવું જોઈએ. આદિવનિઝ આ જળમાં સપડાયો તોપના ધડાકા બધ થયા અને થોદાઓ બંદુકોને ટેકા દબને ચાક ખાતા ઉભા નેપોલિયનનો સેનાપતિ 'જૂનો' શત્રુની છાવણીમાં ગયો અને શત્રુ કબૂલ રાખે નહિ એવી સરતો ખતાવીને ગકઝક કરવામાં અડધો કલાક કહાડી નાખ્યો. નેપોલિયને તે દરમ્યાન પોતાના મૈન્યને નવી આકૃતિમાં ગોઠવી દીધું અને પછી જે સત્રામ શરૂ થયો તેમાં આસ્ત્રિયનોથી ટકાયું નહિ અને તેઓ રણક્ષેત્ર છોડી નાસવા લાગ્યા.

શત્રુઓ નાદા ત્યાર પછીનો રણક્ષેત્રનો દેખાવ અત્યંત ભયાનક થઈ પડ્યો. પાયદળ, ધોડેસ્વાર, તોપો, સામાનના ગાડા બધાનો ગોટાળો થઇ ગયો. સાકડા રસ્તામાં નાસવાનો માર્ગ રહ્યો નહિ, અને પાછળથી ફ્રેન્ચોની તોપોના ગોળા આવી આવીને માણસોના ટોળામાં મોટા મોટા ખાકોરા પાડવા લાગ્યા. જાણે કોઈ જવાળા-મુખી ફાટયો હોય અને તેના મુખમાંથી પત્થર અને અગારા ચારે તરફ ઉડે તેમ આસ્ત્રિયનોના શરીરના ટ્રકડા ચારે તરફ ઉડવા લાગ્યા. ચારે દિશાએ પ્રલય થઈ રહ્યો.

તોપણ હજી નેપોલિયનને આરામ લેવાનો વખત ન હતો. વીમ હમ્બર આસ્ત્રિયનો મંદુઆ તરફ દોડતા હતા તેમની પાસે અનાજ અને યુદ્ધસામગ્રીનો પુષ્કળ ભંડાર હતો. જો તેઓ મંદુઆમાં દાખલ થવા પામે તો તેની બધી મહેનત બરબાદ જાય એ નક્કી હતું. તેણે અર્ધ રાત્રે આખી રાત ઝડપથી કુચ કરી હતી, અને આખો દિવસ દારુણ યુદ્ધ કર્યું હતું. તેથી તેણે પોતાના થાકેલા સૈન્યને થોડાક કલાકનો આરામ લેવા દીધો. પણ પોતે એક પળ વારનો પણ આરામ લીધો નહિ. હજી તેના મૈન્યને માથે ભયનું વાદળ ઝડપતું હતું. તેનામાં ચિંતા એટલી બધી તીવ્ર હતી કે જ્યારે બધા ઉધવા પડ્યા હતા ત્યારે પોતે હિઝ વિચારમાં નિમગ્ન થઇને આટા મારનો હતો.

મધ્ય રાત પછી તરનજ ફ્રેન્ચો ઉપડ્યા અને ખાકોની આખી રાત અને પછીનો આખો દિવસ દડમજલ કરના સાત્ર પહેલા મંદુઆની નજીક આવી લાગ્યા. મંદુઆની દિવાલો ઉપરથી ફૂટતી તોપોના ધડાકા તેમણે દરથી સાંભળ્યા. નેપોલિયનના ભાના નાનકડા મૈન્ય ઉપર ખેડે ખાળુએથી હુમલો થઇ ચૂક્યો હતો. નેપોલિયનને ત્યાં આવતા એકજ કલાકનો વિલંબ થયો હોત તો આસ્ત્રિયનો મંદુઆમાં દાખલ થઇ જત, પણ વિજ્ઞાનીની ત્વરાથી તે આવી પહોંચ્યો. વટોળીઆના ઝપાટાની સામે બધા ઉડી જાય તેમ તાલીમગામ ફ્રેન્ચોએ મિનકવાયતી આસ્ત્રિયનોને ઉડાવી દીધા અને વર્ષસરને પાછું કિસ્સામાં ભરાઇ જવું પડ્યું. આ પ્રમાણે આસ્ત્રિયાના પાંચમા લશ્કરની મિટ્ટી દાણુદાણુ થઇ ગઇ, અને સંકટનું ભયસરૂક વાદળ જે તેની આસપાસ ઘેરાયું હતું તેને નેપોલિયને ત્રણ દિવસમાં વિખેરી નાખ્યું.

ફ્રેન્ચો હવે મિન હરીફ થઈને મટુઆની સામે ઉઠ્યા રહ્યા આવી ફતેહના સમાચાર સાંભળીને જગત આશ્ચર્યમુગ્ધ થઈ ગયું, અને હજી પણ યુદ્ધકળાના નિપુણ સેનાપતિઓ કહે છે કે આપા ઝગકતાં પરાક્રમ નેપોલિયન સિવાય બીજા કોઈ પણ વીર પુરુષે કર્યા હોય એવું આપા જગતનાં યુદ્ધોની તવા રખ બેતા માલૂમ પડતું નથી.

હવે નાઇનાજે વર્મસરને નેપોલિયનને શગળે આવવાની જરૂર પડી તેણે પોતાના એક દૂતને ફ્રેન્ચોની છાવણીમાં મોકલ્યો નેપોલિયને દયા અને ઉદારતાભરેલી સરને સલાહ કરવાનું વચન આપ્યું અને વૃદ્ધ સેનાપતિ વર્મસરના મનમાં ઓછું ન આવે અને તેના દગ્ગજને હલકું ન લાગે તે માટે ૨૦૦ સ્વાર, ૫૦૦ પાયદળ અને છ તોપો સાથે જવાની રજા આપી, અને કહ્યું કે તે આજે મટુઆ છોડે ૬ મહિના પછી છોડે પણ આના કરતા વધારે કઠોર અથવા વધારે ઉદાર સરને હું કગનાર નથી વર્મસરે પોતે આવી ઉદાર સરોની વધી રાખી ન હતી તેથી તે નેપોલિયનનો ઉદારતા જોઈને ચક્રિત થઈ ગયો અને નેપોલિયનને ઝેર દધને મરી નાખવા માટે પોપ મહારાજે જે કાવત્રું ગચ્છુ હતું તે સંધી તેને ચેનવણી આપીને તેણે આ ઉપકાગનો બદલો વાળ્યો.

બીજેજ દહાડે સવારમાં મટુઆનો કિલ્લો નેપોલિયનને રનાધીન હડી દેવામાં આવ્યો, અને આસ્ટ્રિયન સેનાપતિ કિલ્લામાંથી બહાર નીકળ્યો પણ સમયના બાબ મગને લીધે દુખળ થએલા આસ્ટ્રિયનો રાગમને લીધે નીચું માયું કરીને જન્ય સેના પતિના પા આગળ પોતાના હથિયાર મૂકના ગયા પણ આ વખતે નેપોલિયન પોતે ત્યાં ન હતો વર્મસરની તવવાર લેવાનો તેનો હક્ક હતો પણ પોતાના દુરમનોની નામોશી નેથી એ તેના ઉદાર દિલને પસંદ ન હતું આસ્ટ્રિયનોએ તેની માથે એક ગીન શત્રુના મનાયું હતું તોપણ તેમની પાસે જોવા હાજર રહેવું એ નહીં હલકું લાયવું હતું, અને તે ઉપરાંત વયોવૃદ્ધ વર્મસરને મરતક નમાનીને પોતાની તવવાર શત્રુના હાથમાં મૂકવી પડે અને તેમ કરતા તેના હૃદયને જે દુખ થાય તે જોવું એ તો તેનાથી અને તેવુંજ ન હતું એ માટેજ તે પોતે ત્યાંથી દૂર જતો રહ્યો હતો આવી અપર્વ ઉદારતાને લીધે નેપોલિયનના ગત્રુઓ પાનું તેને ધન્યવાદ આપવા લાગ્યા.

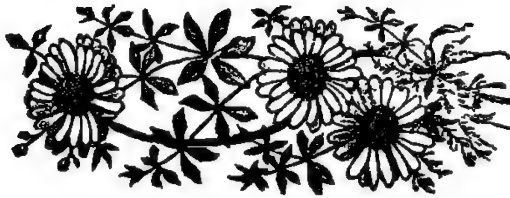
હજી પણ આસ્ટ્રિયાનો પાદશાહ નાન્સ માથે મુલેહ કરવા નાગજ હતો નેપોલિયને તેના પાંચ પાંચ મેન્ચોનો ઘાણ કહાડી નાખ્યો, મટુઆનો અમેદ કિલ્લો જીતી લીધો અને આપા ઇટાલિયા ક્રાન્મની ત્રિગી ધ્વજન ઉડના લાગી, તોપણ હજી ક્રાન્સ સાથે યુદ્ધ કરવાનો તેનો મક્કપ ડગ્યો નહિ હજી પણ ક્રાન્સના ઉછરતા પ્રગમતાક રાજ્યને કચરી નાખવાને તે ફરીથી પ્રયત્ન કરવાની તૈયારી કરતો હતો.

નેપોલિયનને દિવિયજ્ય કરવો ન હતો તેમ યશની પણ સ્પૃહા ન હતી ક્રાન્મના પ્રજાસત્તાક ગભ્યનો વિનાશ કરવાને તત્પર થયેલા યુરોપના રાજાઓના આક્રમણમાંથી પોતાના દેશનું રક્ષણ કરવાનાજ માત્ર તેનો ઉદ્દેશ હતો, પરંતુ શત્રુરાજ્યોનો ગર્વ ચૂર્ણ થયા સિવાય તઓ ક્રાન્સના નવા રાજ્યવ્યવસ્થાને કમૂલ કરી તેની સાથે મલાલ કરે એ આશાજ વ્યર્થ હતી નેપોલિયનની જ્યારે પૂર્ણ ખાતરી થઈ - આસ્ટ્રિયાનો પાદશાહ જન્યા તરફનું પોતાનું વેર ઓછું કરે નથી ત્યારે તેણે દૃઢ મકલ્પ કર્યો કે હવે તો આપણેજ આસ્ટ્રિયા ઉપર ચડાઈ કરવી અને વિજેતા મગ્ધરીને ત્યાંના ગજમહેલમાંજ ગર્વિષ્ટ આસ્ટ્રિયન નૃપતિને ક્રાન્સ માથે મલાલ કરવાની ફરજ પાડવી આ સમ્રામના આરભમાં નેપોલિયને આવું બનવાની વડી ગાંધી ન હતી પણ સંજોગોએ અથવા તો તેના કહેવા પ્રમાણે કિંમતે તેને માટે આ માર્ગ ખુલ્લો કર્યો

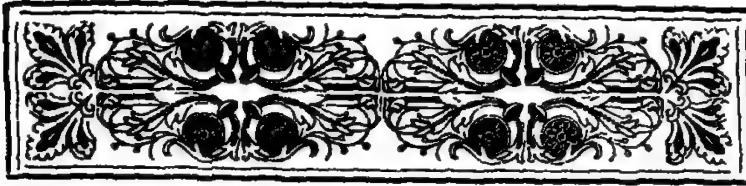
પરંતુ પોપ મહારાજે પાંચ ચાંચના હજાર માણસોનું મૈન્ય એકઠું કર્યું હતું અને નેપોલિયન આસ્ટ્રિયા તરફ દુર દુરે તો તેના મૈન્યના પાછલા ભાગ ઉપર આક્રમણ કરવાની તક એવા કરેલા હતો તેથી નેપોલિયન પ્રથમ તેના તરફજ વળ્યો પોપની ગેયતને જાહેરનામાનારા તેણે જણાવી દીધું કે અમે તમારા ધર્મને જરા પણ અપમાન પહેચાડીશું નહિ અમારા એક હાથમાં તવવાર છે પણ બીજા હાથમાં મુલેદનું ચિન્હ ઓલિવ ઝાંડની શાખા છે નેપોલિયન માન આક હજાર માણસો માથે પોપના ગભ્યમાં દાખલ થયો પોપનું મૈન્ય તેની સામે ટકી રાક્યું નહિ નેપોલિયન જે નદેરમાં ગયો ત્યાંના ધર્મગુરુઓ તરફ તેણે એવી દળાણ વર્તણૂક ચલાવી કે તમામ ગેયત તેને ચલાવા લાગી ક્રાન્મના પણ વણા ધર્મગુરુઓ નામીને અહિ આવ્યા હતા અને ભૂમિ મરના હતા તેમના નિર્વાહ માટે પણ તેણે વ્યવસ્થા કરી પોપ તેને શરણે આવ્યો અને નેપોલિયને પોતાની ઉપરી મરકારની મજા વિગ્રહ પોપ સાથે સુનેલ કરી તે જ્યારે હારેલા શત્રુ સાથે સંવાદ કરે ત્યારે માત્ર એટલીજ શરત કરે તો કે તમારે અમારા પ્રજાસત્તાક રાજ્યને ઉપદ્રવ કરવો નહિ આવી ઉદાર શરતો જોને પોપ પોતે પણ અસ્તિ થઈ ગયો જોઓ રોમન કેથોલિક ખ્રિસ્તી ન હતા તેમની સામે પોપ મહારાજ ધણીજ કડોર કાવદાઓ અને શિક્ષા-ઉપયોગ કરતા હતા નેપોલિયને તે રદ કરવાની પ્રાર્થના કરી તેણે પોપ સાથે ધણીજ માનભરેલી વર્તણૂક રાખી હતી અને સલાહની શરતો ધડતા પણ ધણીજ ઉદારતા બતાવી હતી, તોપણ તેના નામને કલકિત કરવાને તેના શત્રુઓએ ધણીજ બદનબી ભરેલી પત્રિકાઓ છપાવીને આખા યુરોપમાં ફેલાવી દીધી યુરોપની કેથોલિક પ્રજાને તેની સામે ઉન્કેરવાના હેતુથી એમાં એવું લખાણ પ્રગટ કર્યું હતું કે તેણે પૂજ્ય પોપ મહારાજના સફેદ વાળ પકડીને તેમને આખા ઓરડામાં આમ તેમ

ધસડ્યા હતા એવું એક લખાણ નેપોલિયનના વાચવામાં આવ્યું હતું તેમાં તેને મહાપાતકી વ્યભિચારી, લોહીનો તરસો રાક્ષસ જેવો ચીતર્યો હતો એ વાંચીને તે પુષ્કળ હસ્યો, તે ઉપરથી એક માણસને ધણી નવાઈ લાગી તેને તેણે જવાબ આપ્યો કે -

“ આપણા સાચા દોષ કોઈ પ્રકટ કરે તોજ આપણને રીસ ચડે આપુ જગત જાણે છે કે * વિષયવાસના તરફ કુદરતીરીતે મારું વલણ છેજ નહિ, અને વળી હું એટલો કામકાજમાં ગૂંચાયલો રહું છું કે એવા દુર્ગુણનો વિચાર કરવા જેટલી મને પુરસદ પણ નથી, તોપણ આ લખાણમાં જે વાનો લખી છે તેને સાચી માનનારા લોકો દુનિયામાં નથી એમ નથી પણ આપણે કરીએ શું ? કોઈના મતજમાં એવોજ તરંગ આવે કે મારે આખે શરીરે વાળ ઉગ્યા અને હાથે પગે વડના જેવા નખ ઉગ્યા અને એવી વાત તે છપાવે તો તેને પણ સાચી માનનારા લોકો નીકળી આવે પણ તેમાં આપણે કરીએ શું ? એવી બાબતોનો પ્રતિકાર થઈ શકેજ નહિ ”

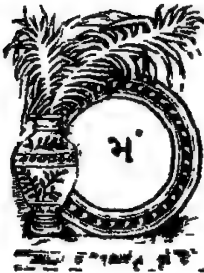

* તે વ્યભિચારી હતો અને તેની છાવણીમાં સખ્યાબધ સુદરીઓ રાખતો હતો એવો મિથ્યા આરોપ તેના ઉપર મૂકવામાં આવ્યો હતો. ૭૧૦ ૬૦

પ્રકરણ ૧૦ મું

આસિટ્રયા ઉપર ચડાઈ અને સંધિ ૧૭૬૭

દુઆ પ્રાચીન સમયના જન્મવિખ્યાત કવિ વર્જિલની જન્મ-
જ્મિ હતી, પણ મેકાના મેકા થયા હોશન અને વિષય વાસ-
નામા મશગૂલ થએલી ઇટાલિની પ્રજાને તેમજ તેમના ઉપર
રાજ્ય કરનાર આસિટ્રયનોને આ મહાન કવિનું વિસ્મરણ થઇ
ગયું હતું, અને શહેરમા તેને માટે એક પણ સ્મારકચિન્હ
હિલુ કરવામા આવ્યું ન હતું નેપોલિયનને રજીસ્ટ્રારમાં
કરતાં મુલેહના સમયમા ખીલી નીકળતી કળાને માટે ઘણું
માન હતું તેથી આ યુદ્ધના લખાનક કોલાહલ અને ઉપાધિઓ છતાં, તેનો વિનાશ
કરવાની બાજુ ચારે તરફ ગોડવાયલી છતાં તેણે વર્જિલની યદગીરી જાળવી રાખવાને
એક લઘ્ય રોજિ ચણાવવાની અને તે કવિવરના માનમાં એક જાહેર ઉત્સવ પજાવવાની
યોજના કરી તેમ કરવાનો તેનો હેતુ એટલોજ હતો કે નિઃસરવ થએલી ઇટાલિયન
પ્રજા પોતાના પ્રતાપી પૂર્વજોનું અનુકરણ કરવા પ્રેરાય તેણે જે જે દેશ જીત્યા
ત્યાના સાહિત્યની, કલાની, વ્યાપારની અને ઉદ્યોગની ખીલવણીમાટે
તાબરતોબ ઉપાયો લીધા હતા એથાં કરીને નેપોલિયન દેશો જીતનારજ
નહિ પણ જીતાયકા દેશોનું કલ્યાણ સાધનાર ફિરસ્તો હતો.

પછી તેણે વિયેના ઉપર ચડાઈ કરવાની તૈયારી કરવા માંડી આ કાર્પ કાઇ
નેવુ નેવુ નહોતું આસિટ્રયાની કુલ વસ્તી બે કરોડ માણસોની હતી અને તેની
પાંચ માત્ર પચાસ હજાર માણસોનું સૈન્ય હતું વળી આસિટ્રયન પ્રજા લડાયક,
પરાક્રમી અને પ્રતિષ્ઠિત હતી વિયેના શહેરના રક્ષણ માટે અબેલ કિલ્લો બાંધવામાં
આવ્યો હતો. સંક્રાન્ત સંક્રા થયા અનેક રાજાઓએ પરિશ્રમ લઇને તેને એવો મજ-
બૂત બનાવ્યો હતો કે રાણી મેરિયા થેરેસાએ બળવાન તુર્કસેનાને પણ તેની દિવાલ
આગળથી નામેશી સાથે પાછી હટાવી હતી.

દશ હજાર સિપાઇઓની ફોજને નેપોલિયને ઇટાલિના બદોબસ્ત માટે રહેવા

દીધી અને બાકીના ચાળીશ હજાર થોદાઓ સાથે તે આગળ વધ્યો. કુચ કરતી વખતે તેણે પોતાના મૈન્યમા નીચે પ્રમાણે વીરરસથી ભરપૂર જાહેરનામું પ્રકટ કર્યું અને તેના પડઢા રણશિગડાના તીવ્ર નિનાદની મારફત આખા યુરોપમા સભાગાઇ ત્યાંના તમામ રાજાઓના હૃદય ધડકવા લાગ્યા.

“ થોદાઓ ! થોડાજ વખત પગ પૂરા થએલા યુદ્ધોમા અશૂચ કીર્તિ મેળવી છે તમે ૧૪ સમ્રાટોમા અને બીજા નાનામોટા મળીને ૭૦ યુદ્ધોમા વિજય થયા છે, તમે એક લાખ કરતા વધારે રાત્રુઓને કેદ પકડ્યા છે, રાત્રુની મે ” જાન મોટી અને પાચમો નાની તોપો તમે જીતી લાગ્યા છો આ આખા ત્રિઅહનો તમામ અર્થ તમે પોતે પ્રાપ્ત કર્યો છે એટલુજ નહિ પણ તમે તમારા દેશની તિબ્તેગીમા ૬૦ લાખ ડૉનર મોકલી શક્યા છો. પ્રતાલિના મુખસિદ્ધ ચિત્રકારો અને શિશીઓએ ગયા ત્રણ હજાર વર્ષ થયાં અકિત કરેલા ભન્ય અને ઉત્તમોત્તમ ચિત્રો અને મૂર્તિઓમાથી ત્રણમે ચિત્રો અને મૂર્તિઓ તમે તમારા પાટનગર પારિમને ગચ્છાગવા મોકલી દીધા છે તમે યુરોપનો માથો સારામા સારો પ્રદેશ જીતી લીધો છે મા. વીર સિકંદરની લીલામૂર્તિ માસિડાનિયાની સમૈતા અડિયાટિક ઉપમાગરને કા- તમારાજ પ્રતાપથી અનંતે ક્રાન્તની ત્રિરંગીધ્વજ સાચી પહેનીવાર ઉડતી જોવામા આવી છે, પરતુ ૮૭ આના કરતા પણ વિશેષ યશોન્નતિ તમારા પ્રાગ્બધમા નિમાણુ થએલા છે અને વિશ્વામ છે કે તમે તેને માટે નાનાયક નિવડશો નહિ નાનપના ઉછરતા પ્રજામત્તાક રાજ્યને નિમ્મુજ કરવા જે ને ગમ્યો એકત્ર યા. ના નેમથી ૮૭ આપણી સામે એકસો આસિદ્રયાનો રાજાજ બા. ગલ્લો છે આપ. નાથે સ્ત્રાહ કરવાની તેને દરજ પડા માટે હવે આપણે તેના રાજ્યના છંદ બદલના લાગમા લાખલ થયા સિવાય કૂટકો નથી ત્યા તમે એક બડાગ પ્રજાને જોવા પ મળા તેમના ધર્મને, તેમના ગીતરિવાજોને તમે માન આપજો અને તેમના જાન માલને પવિત્ર ગણીને તેમને હાથ લગાડતા નહિ બહાદુર હુ જેરિવન પ્રજાને અનન્યતા આપવા તમે જાઓ છો તે બરોબર યાદ રાખજો ”

આસિદ્રયાના પાદશાહે પોતાના લાખ આર્યક્રયક આદર્શને હવે મેતાપતિ નીમા હનો તેને માટે તેને ઉદાર દ્વિલેતે અને મદાતુલાવ પ્રતિરૂપી નેપોલિયન જે ઉર ગાર કહાડે છે તે જાના તે ધણીજ ઉચી કોટિનો અને નિષ્કનક અગ્નિનો ના. માર હતો એમ જણાઇ આવ છે તેણે અચાર આગમય લાઇન નદીને કિનાર થએલા યુદ્ધોમા સારી નામના મેળવી હતી ૫૦ હજાર મિપાઇઓની ફોજ તેને આપરામાં આવી હતી અને તેન મદદ કરવા માટે બીજા ૪૦ હજાર મિપાઇઓ તેના તન્ક પ્રમાણુ કરના લાગ્યા હતા યુ. પમાં હવે મર્વને ખાત્રી હતી કે વિજયથી છકડી ગએલો નેપોલિયન આસિદ્રયામા નહિ પણ મૃત્યુનાજ મુખમા ધરેલા જાય છે પણ

ધણેજ વિચાર કરીને, શત્રુપક્ષ તેની સામે કેવા કેવા સંજોગો ઉત્પન્ન કરશે, તેમના સૈન્ય ક્યાં ક્યાં એકઠા થશે તે સર્વનો પરનો વિચાર કરીને નેપોલિયને પોતાનો ડાર્ફકમ ઘડી કઠાડ્યો હતો એક બાલુએ વીર શિરોમણિ નેપોલિયન અને ખીજી બાલુએ મહાવીર આર્સના યુદ્ધનું પગિણામ જોવા માટે આખો યુરોપ ઉત્સુક બની રહ્યો હતો.

હજી શિયાળાનો અમલ હતોયો ન હતો આખો પર્વતના શિખર હજી ખરફથી હઠાયલાજ હતાં હજી પવનનાં તોફાન હજી ચાલુજ હતાં આથી કરીને સર્વને ખાતરી હતી કે વસતતઋતુ ખેસતા પહેલાં નેપોલિયન પ્રયાણ કરશે નહિ પણ તે ઘણેજ વિલક્ષણ પ્રકૃતિનો માણસ હતો હજી પવનનાં તોફાન જોમજોગ ચાલતા હતાં, વરસાદ મુમળારે વરમતો હતો અને ગાની પથુઓની પથુ બહાર નીકળવાની હિમત ચાલતી ન હતી, તેવે વખતે નેપોલિયને પોતાના મન્યને ડુચ કરવાની આજ્ઞા આપી થોડેક દૂર ચાલ્યા પછી તેના જોવામા આવ્યું કે એક અત્યંત વેગ વતી વિશાળ નદી ગર્વોન્મતપણે તેના માર્ગમા અટકાવ કરતી વહેતી હતી તેની સામે આસ્તિત્વન સેના મજબૂત થઈને તેના આવવાની ગાદ જોની ઉભી હતી તેમની અમખ્ય તોપો એવી ચતુઃગથી ગોઠવી હતી કે તેમાથી ઝટના ગોળા નડીના પ્રવાહ ઉપર બંધે દેકાણે પડી શકે પાયદળની દાગની દાગ મર્યાના તેજથી ઝગમગ ભારતી મગીન દાયમા લઇને નદી ઓળખવાનું સાદમ કગનાર શત્રુને ગોળાઓના વરસાદથી વધારી લેવાને મજબૂત થઈને ઉભી હતી તેની એક બાલુએ મખ્યાત ધ ઘોરેસ્વારે હજી-હજીટ અને થનથનાટ કરતા ઘોડાઓ ઉપર રનાર થઈને શત્રુ ઉપર ધમ મે કરવાને સેનાપતિની આજ્ઞાની ગાદ જોના ઉભા હતા.

આ બાલુએ નેન્ય નેન્ય કાદવથી ભરેલા ગરનાઓ અને પડતોની માકડી નાજો-માથી મજબૂત કરતું આવ્યું હતું જ્યારે તેઓ નદીકિનારે આવી પહોંચ્યા ત્યારે તોફાન શમી ગયું હતું અને સ્વચ્છ જૂરા આઝાશમા મર્યા પ્રકાશી ગઈ હતો તેમના પોશાક ફાટેલા, કાદવથી ખરડાયેલા અને વગસાદથી ભીજાયેલા હતા વેગબધ વહેતી નદી, દાઝોળાથી ભરેલી તોપોની દાગ, નત્રુના થનથનાટ કરતા પાળીદાર અને પુટ ઘોડાઓ અને મજબૂત ખાંધોઆમાં ગોઠવાયેલું પાયદળ જેદને નેપોલિયને તરતને માટે નદી ઓળખવાનો ત્રિચાર માડી વાળ્યો, અને શત્રુની તોપના ગોળા ન પહોંચે એટલે દૂર જઈને મિપાઇઓને ગમેઇ કરીને જમી લેવાની રજા આપી.

થાકેલા સિપાઇઓ ખુશખુશ થઇ ગયા લશ્કરી છાત્રાળીને બાંહે ઉઝાણીને દેખાવ થઇ ગઈ કેટલાક પોતાના હથિયાર બાલુએ મૂકીને લીલી હરિયાળા જમીન ઉપર આનંદથી આળોટવા લાગ્યા કેટલાક ચૂલા સળગાવીને ગમેઇ કરવા મડી ગયા એક પળવારમા નેન્ય સેનાએ સહાગક સ્વરૂપને ત્યાગ કરીને શાત ભાવ ધારણ કર્યો. જલકણથી શીતળ થએલા વાયુની લહરીઓના સ્પર્શથી તેમને થાક ઉતરી ગયો.

આર્થિક આર્થ એમ સમજ્યો કે નેપોલિયનનું સૈન્ય થોડો વખત આરામ લીધા પછી નદી ઝાળગવાની તૈયારી કરશે તેથી તેણે પશુ પોતાના લશ્કરને ખાંધ પીને તાજ થવાની રમ આપી આથી કરીને આરિદ્ર્યન સૈન્ય બૃહદ્વચનાનો ભગ કરીને નદીથી થોડે દૂર આવેલી પોતાની છાવણીમાં ગયું. થોડીજ વારમાં નેપોલિયનની રજુ તુરીનો અવાજ સંભળાયો. ફ્રેન્ચ લશ્કરને તો આતા મળતાની સાથેજ ઝટપટ તૈયાર થવાનો અભ્યાસ પડી ગયો હતો તેઓ એક ક્ષણવારમાં હથિયાર લઇને હારખંધ નદીમાં ફેદી પડ્યા અને આરિદ્ર્યન સેના સાવધાન થાય ત્યાર પહેલાં તો અડધી નદી ઝાળગી ગયા હવે તેમને કિનારા ઉપર પગ મૂકતા અટકાવવાનું કામ આરિદ્ર્ય-થનોનું હતું જેઉ પક્ષ વચ્ચે ઘેર સત્રામ શરૂ થયો પરિણામે નેપોલિયન જીત્યો અને તેનું સૈન્ય સામે કિનારે જઈ પહોંચ્યું આરિદ્ર્યનો ગલરાટમાં પડી ગયા અને અવ્યવસ્થિતપણે ચારે દિશાએ નાસવા લાગ્યા તેમનામાંના હજારો યોદ્ધાનાં શબ નદીકાંઠે રજળતા થઈ ગયા નેપોલિયને તેમની પૂઠ લીધી રસ્તામાં ન્યા ન્યા ફિલ્લો આવે અથવા પર્વતની સાકડી નાળ કે નદી આવે ત્યાં ત્યાં તેઓ નેપોલિયનના સૈન્યને અટકાવવાનો મહાભારત યત્ન કરતા પશુ દરેક સત્રામમાં પરાજય પામીને તથા અનેક યોદ્ધાઓનું બલિદાન આપીને દિવસે દિવસે ક્ષીણ થતા તેઓ પાછા અને પાછાજ હકતા ગયા. આમ છતાં નેપોલિયન રાક્ષસી ઝડપથી તેમને પકડી કહાડતો અને તેમના દળને નાશકારક ગોળાઓના મારથી છિન્નભિન્ન કરી નાખતો એમ કહતાં કરતા તેઓ પર્વતની તળેટીસુધી આવી પહોંચ્યા ત્યાંથી પાછા હકીને તેઓ મીધી ટેકરીઓ ઉપર ચડ્યા આખરે જેઉ સૈન્ય સનાતનકાળથી બરફ વડે ઢકાયેલા આદ્ય પર્વતના શિખર ઉપર એકઠા થયા આ ઠેકાણે નાસતી આરિદ્ર્યન સેના હિમત પકડીને દુશ્મનો સામે યુદ્ધ કરવાને તૈયાર થઇને ઉભી રહી આ સ્થાન તેમને માટે અનુકૂળ હતું આસપાસ ધણે દૂર સુધી બરફથી ઢકાયેલો પર્વતનો પ્રદેશ ફેલાયેલો હતો અને તેના સીધા લપસણા ટેકરાઓ ઉપર ફ્રેન્ચ સ્વારાથી ચડાય એવું નહોતું અહિં આરિદ્ર્યનોએ મોરચો નાખ્યો અને જીવપર આવીને એક છેલો યત્ન કરવાને તૈયાર થઇને ઉભા તેમની પાછળની બાજુએ બરફથી છવાયેલી, દિવાલ જેવી મીધી અને ધારવાળા ખડકવાળી પર્વતની બાજુઓ હતી અને એવા વિકટ રસ્તા ઉપર થઇને રાત્રીની તોપોના માર આગળ નાસવાનું અશક્ય હતું તેથી જીવન કે મરણ એવો નિર્ણય કરીને તેઓ હવે લડવાને તૈયાર થયા ટારવિમ પર્વતના શિખર ઉપર આ ભયાનક સત્રામનું છેવટ આવવાનું હતું આવા દરુજ યુદ્ધને માટે આ સ્થાન પશુ યોગ્યજ હતું ઉપર સ્વચ્છ અને હિમથી ભરપૂર થએલું આકાશ હતું, ઠંડા પવનના સુસવાટ વાતા હતા, અને જેઉ પક્ષના યોદ્ધાઓ એક બીજા ઉપર દૈત્યોની આંકે કુદી પડતા હતા તોપોની ગર્જના વાદળાઓથી પશુ વધારે ઉંચાઇએ સંભ-

ળાવા લાગી. જોતજોતામાં બરફથી ઢકાયલા પર્વતના શિખર મનુષ્યગતથી રનાઇ ગયા મરી ગયેલા અને મરવા પડેલા સિપાઇઓના ઢગના ઢગ જમી ગયા અને બરફમાં લાંબા વખતસુધી સચવાઇને મનુષ્યની જનભાઇ પ્રત્યેની નિર્દયતાની માખીતી આપતા થયા આર્થિક યાત્રા પાછા હાલમાં ડાકુ પશુ જન્યો તના નાસતા મૈન્યને વિખેરતા, તેમના ઉપર ગોળીઓનો વરસાદ વરસાવના તથા હજારો મણના બરફના ગચ્છીયા ગચ્છાવીને એકીવખત સેકડા માણસોનો કચ્ચરધાણુ કહાડતા તેમની પાછળ દોડતાજ ગયા છિન્નભિન્ન થયેલી આસ્ત્રિયન સેના હવે નીચેની ખીણોમાં આવી પહોચી, અને આસ્ત્રિયાની હદમાં દાખલ થઈ હવે જૂદી ભાષા, જૂદા રીત-રિવાજ અને જૂદાજ પ્રકારના ડુદરતના દેખાવ જન્યોની નજરે પડ્યા હવે ઇટાલિ ધણે દૂર પાછળ રહી ગયો હતા અને તેઓ આસ્ત્રિયાની ગળધાની વિષેના તરફ ઝડપથી દોડ્યા જતા હતા.

તેપોલિયન હવે તે શહેરની છેક પામે આવી પહોચ્યો. હજુ પશુ કોઇ રીતે મલાહ થાય તો સાર એવું તે અત કરણથી ઇચ્છતો હતો તેથી તે વિજયી થયો હતો, અને આસ્ત્રિયન સેનાને ધામની માફક ઉડાવી મૂકતો ચાલ્યો આવતો હતો તોપણ તેણે આસ્ત્રિયન રાજકુમાર આર્થને સુલેહનું કહેણ મોકલ્યું અને તેને એક પત્ર લખ્યો કે —“સેનાધિપતિ ! ગુરવીર પુરુષો યુદ્ધ કરતા હોય છે તે વખતે પશુ અત કરણથી તો સુલેહનેજ ચઢાય છે આ લડાઈ છ છ વર્ષ થયા નથી ચાલી ‘ આપણે જાતિભાઇઓની પૂરતી કતલ નથી કરી ‘ આપણે મનુષ્યજાતિને પૂગતું કંઈ નથી આપ્યું ? હવે તો આ યુદ્ધનો અત આવતોજ જોઇએ ફાતસના પ્રજામતાક ગળ્ય સામે જે જે રાજ્યો લડવા મેદાન પડ્યા હતા તેમણે બધાએ તલવાર આન કરી છે અને એકલું આસ્ત્રિયાજ આફી રહ્યું છે x x x x આ યુદ્ધનું ગમે તે પરિણામ આવે તોપણ એટલું તો સ્પષ્ટજ છે કે એક પક્ષના હજારો માણસોના પ્રાણુ જરો આપણે હવે એ યુદ્ધનો નિવેડો લાવવો જોઇએ કારણ કે પ્રવૃત્તિમાત્રનો અત આવે છે, ત્યારે યુદ્ધનો પશુ અત હોવો જોઇએ આપ સેનાપતિ છો અને પાદશા હતા બધું છે ! જે નીચ પ્રવૃત્તિથી રાજ્યના મત્રીઓ અને ખીજા અમલદારો પ્રેરાય છે તેની આપને અસર થતી ન જોઇએ મનુષ્યજાતિ ઉપર ઉપકાર કરવાની આપને ઇચ્છા નથી ‘ આસ્ત્રિયાનું રક્ષણ કરવાની આપ ઇચ્છા રાખતા નથી ? આપ બાહુબળથી સ્વદેશનું રક્ષણ નહિજ કરી શકો એવું મારે કહેવું નથી પણ તેમ કરવા જતાં આપના દેશને શું ઝાણી હાનિ થશે ? મે નત્રતાપૂર્વક સલાહ માટે પ્રાર્થના કરવાની પહેલ કરી છે તેને પરિણામે માત્ર એકજ માણસનો પ્રાણુ બચવા પામશે તો યુદ્ધમાં વિજય મેળવ્યાથી પ્ર મ થતા વિપાદમય થશ કરતા મને તેથી વધારે ગૌરવ ઉત્પન્ન થશે ”

ને. ૮

આવી ઉદારતાભરેલી માગણીનો રાજકુમાર ચાલ્યો નીચે મુજબ જવાબ આપ્યો -
 “મને જે કાર્ય સોંપવામાં આવ્યું છે તેમાં યુદ્ધનો અત લાવવાની તેમજ યુદ્ધના
 કારણોની પરીક્ષા લેવાની સત્તાનો સમાવેશ થતો નથી આ કાર્ય મારા અધિકારની
 બહારનું છે તેથી કરીને હું આપની સાથે સલાહનો કાષ્ટ પણ જાતનો કાલકરાર
 કરી શકતો નથી”

જીતની અણી પર આવેલા નેપોલિયને સલાહ કરવાની પ્રાર્થના કરી, પરંતુ
 આસ્ત્રિયાને યુદ્ધ કરતા પ્રજાસત્તાક લોકસ્વાતંત્ર્ય તરફ વિશેષ તિરસ્કાર હોવાથી તેણે
 સલાહ કરવાની ચોકખી ના પાડી તગતજ નેપોલિયનની તોષણી ગર્જના શરૂ થઈ અને
 ટેકરીઓ અને ખીણો ઉપર ઘેરને શત્રુ નૈન્યને પોતાની આગળ ને આગળ ધકેલતો
 અપ્રતિહત ગતિથી તે વિશેના તરફ ચાલ્યો માર્ગમાં જ્યાં જ્યાં નદી આવતી, જ્યાં
 જ્યાં પર્વતની મકડી નાળ આવતી, જ્યાં જ્યાં દિલ્લેખાદી નગર આવતું ત્યાં ત્યાં
 આસ્ત્રિયાનો ઉજા રહેતા, પણ ખૂનખાગ યુદ્ધ ક્યો પછી છેવટે તેમને નામવુજ પડતું
 અને તેઓમાના હાનરો માણુઓ વામની માફક કપાઈ જઈ ફ્રેન્ચ સ્નારોના દોડના
 ઘોડાઓની ખરીઓ નીચે છુદાઈ મરતાં એમ કગતા કરતા ન્યુમાર્ટ નામની સાકડી પર્વ-
 તની નાળ આવી અહિં પણ આસ્ત્રિયાનો થજ્યા અહિં પણ મનુષ્યરક્તની નદી વહેવા
 લાગી અને હજારો યોદ્ધાઓનો મહાર ધયો નેપોલિયનને ગેકવાનો પ્રયત્ન મિથ્યા
 ગયો આસ્ત્રિયાનાવી ફ્રેન્ચનો માત્ર સહન થયો નહિ તેઓ પાછા હારીને માકડી
 નાળમાં ભરાઈ ગયા ગલગટને લીધે અન્યવરિથતપણે નામતા હાનના માણુના,
 અનાજ અને તોષણા ગાડા તથા નામતા ઘોડેચારો અને પાયદળને લીધે
 તે માકડો ગરને ખીચાખીચ લગઈ ગયો અને જવાનો માર્ગ રહ્યો નહિ ફ્રેન્ચની
 તોષણા ગેળાઓ શત્રુદળને વીધી વીધીને માર્ગ ખુલ્લો કર્યો અને તેમના સ્વારોએ
 હાનરો આસ્ત્રિયાને અકાળની માફક કાપી નાખ્યા એ નાળ ઘણીજ લાખી હતી
 આખે ગરને ભયકર કાપાકાપી ચાલી અને ફ્રેન્ચ આસ્ત્રિયાને મુઠાં પાદડાની માફક
 પોતાની આગળ ધકેલતા ટ્યુએન નહેર પામે આવી પહોંચ્યા શહેરની આસપાસ
 આવેલી ઉચી ટેકરીઓ ઉપરથી દુર્ગમનવડે વિશેના નગરના મિનારા અને મકાનોના
 શિખર જોઈ નજાત હતા અહિં એક દિવસ વિશ્રાંતિ લઈને ફ્રેન્ચ પુનઃ આગળ
 ચાલ્યા ચાલ્યા વિશેનાના અભેદ દિના તરફ પોતાના નૈન્યના અવરોધ સાથે નાહો
 હવે વિશેના નગ માં ગરગડાટ મચી રહ્યો ગળ, ઉમરાવો અને શ્રીમતો શિકારી
 ફૂતરાના ભયથી નામતા હરણુની માફક હાનરિના જગડોનો આશ્રય લેવા નાસવા
 લાગ્યા ગળધારીની નૈન્યને અને ભયભીન થએલા લોકોને લઈ જવાને ડાન્યુખ
 નદીમાં હાનને નૈમઓ દોડદોડ કરવા લાગી આસ્ત્રિયાની ગળકન્યા મેરી લુદમી જે
 તે વખતે માત્ર છ વર્ષની હતી તે પણ તેના ભવિષ્યના ભર્તાર નેપોલિયનના ડરથી

નાસી જનાર રાજકુટુંબમાની એક હતો સામ્રાજ્યની તમામ મના હવે રાજધાનીનું રક્ષણ કરવા માટે એકત્રિત થવા લાગી કિલ્લાનો પુન સરકાર ડરવાનું કાર્ય શરૂ થયું રાજમાર્ગ બંધ થઈ ગયા ત્યાં તો માત્ર નાસલાગ કરતા લોકોનોજ સમુદાય જોવામાં આવતો હતા બચાવ કરવાની તૈયારી કરવાનો વખત મેળવવા માટે આદર્શ ૨૪ કલાક સુધી યુદ્ધ બંધ રાખવાની નેપોલિયન પાસે માગણી કરી પણ તે કામ કાચો ન હતો તેણે જવાબ આપ્યો કે મારો વખત વણો કિમતી છે તમે લડતા જાઓ અને સલાહના કાલકરાર કરતા જાઓ તેજ વખતે તેણે આસ્ત્રિયાની ગૈયતને માટે એક જ્વલત જાહેરનામું પ્રકટ કર્યું અને આસ્ત્રિયાના જે જે ભાગમાં થઈને પોતે આવ્યો હતો ત્યાં બધે તેની નકલો ફેલાવી દીધી તેણે રૈયતને ખાત્રી આપી કે હું તમારો મિત્ર છું હું તમારા દેશને જીતવા આવ્યો નથી પણ તમારી પાસે સલાહ માગવા આવ્યો છું આસ્ત્રિયાની સરકારે ઈંગ્લંડની બારે રૂશવતથી લલચાઈને ફ્રાન્સની સાથે વિનાકારણે, ગેરકાયદેસર લડાઈ ઉભી કરી છે, પણ આસ્ત્રિયાના લોકો માથે મારે વૈર નથી હું તો તેમનો રક્ષક છું તેમના ધર્મને, તેમના ગૌરવનંતિક હક્કને પરતુ માન આપવામાં આવશે તેમના જનમાલને પવિત્ર ગણવામાં આવશે નેપોલિયને પોતાનો બોલ પાળ્યો હતો તેના ચોક્કાઓએ પણ મેનાર્પાતવ અનુકરણ કરીને નિઃશસ્ત્ર આસ્ત્રિયાને સાથે બધુભાવજ રાખ્યો, અને પૂર્વની કિમત આપ્યા વગર લોકો પાસેથી તેમણે કંઈ પણ ચીજ લીધી ન હતી

હવે તો આસ્ત્રિયાના લોકો પણ મલાહ કરી દેવાને માટે છયોક માગણી કર્યા લાગ્યા આર્ય ડયકે પાદશાહને જણાવી દીધું કે લગ્નરી બગથી પાટનગરનું રક્ષણ થઈ શકે એમ છેજ નહિ હવે ઈંગ્લંડની પરવાનગી વગર આસ્ત્રિયાના પાદશાહને મલાહ કરવાની જરૂર પડી, અને એક રાજદૂતે આવીને નેપોલિયનને પ્રાર્થના કરી કે સલાહના કાલકરાર નક્કી કરવાને પાય દિવસની મહેનત આપો, અને યુદ્ધ બંધ રાખો આ માગણીનો નેપોલિયને જે જવાબ આપ્યો હતો તે તેના ઉદ્ધગ અત-કરણની રૂપરૂ સાબિતી આપે છે. તેણે ઢહેવડાવ્યું કે ' મારી વર્તમાન સ્થિતિ એવી છે કે યુદ્ધમાં એક ક્ષણ વારનો પણ વિત્ત બચાવ તો તેથી માત્ર મૈત્ર્ય લક્ષીજ મુશ-ખતમાં આવી પડે તોપણ જો આટલું આત્મસમર્પણ કર્યાથી જનસમાજના સુખને માટે જે સલાહ ઈષ્ટ અને આવશ્યક છે તે જે થઈ શકે એમ હોય તો આપની માગણી કબૂલ કરવા માટે મને લેશમાત્ર પણ ખેદ થતો નથી "

નેપોલિયન હવે વાસ્તવિકરીતે ફ્રાન્સનો ચક્રવર્તી સમ્રાટજ બની ગયો હતો, તેથી તેણે આ સલાહના કાલકરાર માટે ફ્રાન્સના ડિરેક્ટરોની મંજૂરી માગી નહિ, તેમ કરારનામાં ઉપર સહી કરવાને માટે કોઈ પણ વડા અધિકારીના આવવાની રાહ પણ જોઈ નહિ, પરંતુ સલાહના કરારનામાં ઉપર પોતાનીજ સહી કરી અને તેમ કરીને

આસ્ટ્રિયાના સમ્રાટની સાથે પોતાની સમાનતાનો અધિકાર સિદ્ધ કર્યો

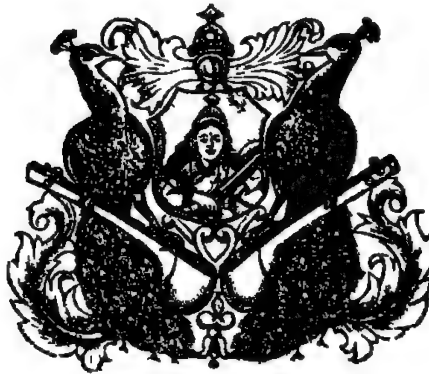
સલાહના કોલકરારમા પહેલી સરત એ હતી કે “ આસ્ટ્રિયાનો નૃપતિ ક્રાન્સના પ્રજાસત્તાક રાજ્યતંત્રને મજૂર રાખે છે ” નેપોલિયન એકદમ ગર્વસહિત બોલી ઉઠ્યા કે “ એ સરત કહાડી નાખો ક્રાન્સનું પ્રજાસત્તાક રાજ્ય સર્થ જેવું દેહીપ્રમાન છે, માત્ર આપણાઓજ તેને જોઈ શકતા નથી. અમે સ્વતંત્ર છીએ અમારી મરજીમાં આવે તેને અમારો રાજ બનાવીએ અને અમારી મરજી આવે તેવું રાજ્યતંત્ર સ્થાપિત કરીએ તેમ મજૂરી આપનાર તમે કાણુ ” આ શબ્દો કેવળ અહકારનાજ ન હતા, પણ જાણે ભવિષ્યની ઘટનાઓનો તેને ચોકખો સાક્ષાત્કાર થયો હોય તેવી રીતે તે બોલ્યો હતો. ત્યાર પછી તેણે કહ્યું કે “ કદાચ ભવિષ્યમાં ક્રાન્સની પ્રજાને એવી ઇચ્છા થાય કે આપણે અમુક માણસને આપણો રાજ બનાવીએ તો આસ્ટ્રિયાનો રાજ કહેવા ઉભો થાય કે મને અ મજૂર નથી, હું તો પ્રજાસત્તાક રાજ્યને જ મજૂર રાખું છું ” આ કોલકરાર મુજબ ક્રાન્સ અને આસ્ટ્રિયા વચ્ચે રીન પ્રમણે સલાહ થઈ ઇતિહાસમાં તેને ‘ રેનપો ફેર્મિઓની ગ્રંથિ ’ એવું નામ આપ્યું છે. આ સલાહ મુજબ ક્રાન્સની પૂર્વ સીમા હાઈન નદીના કિનારાસુધી મુદરગ થઈ અને ઇટાલિના ઉપગામ્યો આસ્ટ્રિયાને પાછા આપવામાં આવ્યા.

નેપોલિયન આસ્ટ્રિયા ઉપર ચડાઈ કરતી વખતે વૈનિસના રાજાને તટસ્થ રહેવાનું કહી ગયો હતો, પરંતુ તેણે પોતાનું વચન તોડ્યું એટલુંજ નહિ પણ તેના હાથ નીચેના ઉમરાવવર્ગે અને ધર્માધ, લેબી ધર્મગુરુઓની ઉત્કેરણીથી ખીજવાયલા નોકાએ અનેક નિશાંત્ર ઝગોળી ઇતિહાસ કરી અને દવાખાનાઓમાં ફેલી જઈને જખમી થએલા નિપાત્રોને ખજારથી મારી નાખ્યા હવે આ અત્યાચારનું વેર લેવાને નેપોલિયન વૈનિસ તરફ ધર્યા ત્યાંનો ગજા અને ઉમરાવવર્ગ ગભરાઈ ગયા તેમણે તેને આજીજી કરવા માડી, તેના પગ આગળ અથાગ દોલત હાલવવા માડી પણ તેણે નેગરગપૂર્ણ જવાબ આપ્યો કે “ તમે માગ બાળકના દગાથી ખૂન કર્યા છે આખા જગતની દોલત તમે મને આપો તોપણ તમે જ અત્યાચાર કર્યો છે તેના બદલે વળી શકશે નહિ તમારા વાવડાને હું ફળ ચાટતો ડરી ન ચાલ્યા જાઓ ” ટવાનજ જેવું નેપોલિયનનું મન ક્રોધ અને વૈરથી ઉન્મત્ત થઈને તોપોની ગર્જન કરતું વનિય પામે આવી પહોંચ્યું રાજાએ આત્મરક્ષણને માટ ક્રાન્સના ડિરેક્ટરોને લારે કાઢ્યું અર્થાતે નેપોલિયન ઉપર મનાઈહુકમ મો બાવ્યા પણ તેણે કસાની ફગાર ન કરતાં વનિય સગ કર્યું લોકોએ તેને હર્ષના પોકારથી વધાવી લીધો નેપોલિયને વૈનિસમાં પ્રજાકીય રાજ્યતંત્રની સ્થાપના કરી આવી રીતે તેણે જીતેલા શહેરને પણ સ્વાધીન રાજ્યતંત્ર આપ્યું તે જ્યાં ગયા ત્યાંની પ્રજાની રાજનૈતિક અને અન્ય વિષયક ઉન્નતિ કરતો ગયો, અને લોકોએ તેને પોતાનો ઉદ્ધાર

કરનાર માનીને તેના ઉપર પ્રેમ અને સન્માનની વૃદ્ધિ કરી

આ પ્રકરણમાં વર્ણવેલા બનાવો બનતાં માત્ર દોઢજ મહિનો થયો હતો. બળવાન સૈન્યની સામે ટક્કર લડતે નેપોલિયન સેકડો માઇલસુધી શત્રુના રાજ્યમાં પેસી ગયો. જોળાઓ અને જોળાઓના વગમાઁ વચ્ચે તે અનેક નદીઓ ઓળંગી ગયો. કમ્બરપૂર ખરફમા પોતાની બારે તે પો સાથે આલ્પ્સ પર્વતના વિકટ ઘાટ ઉપરથી પસાર થયો. આરિયાના બળવાન મૈન્યને તળીયાઝાટક કરી નાખ્યાં ત્યાંના ગર્વિષ્ઠ રાજાના ગર્વનું, ચૂર્ણ કરીને તેને મક્કાહ કરવાની ફરજ પાડી. વેનિસની પ્રજાને જૂઠ્ઠામાર રાજાની બેડીમાથી મુક્ત કરી અને જીનોઆનું રાજ્યત્ત્ર ફેરવી નાખ્યું.

તે હવે મિલ્લનના રાજમહેલમાં રહેવા લાગ્યો. જોસેફાઇન પણ ત્યાં આવી હતી. ઈટાલિનાં અનેક રાજ્યો હવે તેની કૃપાની પ્રાર્થના કરતા હતા અને આખા યુગેપનું ભવિષ્ય તેના એક શબ્દ ઉપર અવલબધ્ત હતું. યુરોપના કોઈ પણ રાજા કરતાં તેનું સામર્થ્ય વિશેષ થઇ ગયું હતું. ઈટાલિની પ્રજા તેને એક દેવ તરીકે પૂજતી હતી. તેનું અસાધારણ પરાક્રમ અને તેને મુકાબલે વિચિત્ર દેખાતી એક સ્ત્રીને શોભા આપે એવી તેની નાજુક આકૃતિ સર્વને મોહ ઉપગમવાના હતા. તેણે પોતાના બાહુ-બળના પ્રતાપથી ક્રાન્સ સાથે સલાહ કરવાની ઇગ્તડ સિવાયના તમામ દેશોને ફરજ પાડી એકલું ઇંગ્લંડજ સમુદ્ર અને અજગ્ય નાકામૈન્યથી મુગ્ધિત હોઇ નિડરપણે ક્રાન્સને રજાડતું હતું. તેના વહાણ ક્રાન્સના એકે એક બદ્દ ઉપર બોંબજોળા ફેંકીને, જાનમાલનો નાશ કરીને લોકોને ત્રાહ ત્રાહ પોકારાવતા હતા. નેપોલિયનના લશ્કરથી તેને ડરવાનું પ્રયોજન ન હોવાથી ક્રાન્સના પ્રજાસત્તાક રાજ્ય સાથે સંધિ કરવાની તે ધસીને ના પાડતું હતું.

પ્રકરણ ૧૧ મું-ઇટાલિમાં નવયુગ (૧૭૯૭)

ન્યાય અને કરારનું મથાવિધિ પાલન કર્યા વગર બે પ્રજાઓનું અમ્ય સંલવન નથી નેપોલિયન

વે નેપોલિયનને હાથે ઇટાલિના નૂતન યુગનો પાયો નખાયો તેણે આ વખતે અને ત્યાર પછી પણ એ દેશની ઉન્નતિ કરવાને અનેક ઉપાયો યોજ્યા તેણે ઇટાલિને આરિસ્ટ્રાના સ્વેચ્છાચારમાંથી મુક્ત કરીને ઉન્નતિના માર્ગ તરફ પ્રેર્યો ઇટાલિના ઇનિહાસમાં એક સમય એવો હતો કે આખો યુરોપ તેને હાથ જોડીને નમન કરતો

તેના શરવીર પુત્રોના પ્રતાપમાં આખી પૃથ્વીને સ્વાહા કરવાની અભિલાષા રાખતો હતો, પરંતુ તે સુખના દિવસ વહી ગયા હતા ઇટાલિની પ્રજા ઉપર હવે તો દુઃખની અધઃકારમય ગતિ ફરી વળેલી હતી નેપોલિયનને તે દેશને બંધનમુક્ત કર્યો તે વખતે તેની ભૂમિ ઉપર એક પણ વીરપુરુષ પેદા થતો ન હતો આખી પ્રજા નિર્વીર્ય અને સ્વાભિમાન નહિત થઈ ગઈ હતી ઇટાલિયન લોકો પરદેશીઓની બેડીઓ પહેરીને નૃત્યગીત, અને વિવાસવૈભવમાં મરાગૂલ ખની ગયા હતા તેમના સ્વતંત્રતાના ભુરસા હોલવાઈ ગયા હતા પરાધીનતા હવે તેમને ખૂચતી ન હતી તેઓમાં સા મર્થ, જાગૃતિ અને સંપ એમાંનું કશું ન હતું તેજ કાગળથી તેઓ આરિસ્ટ્રાના પગ તળે કચરાતા હતા તોપણ તેમની સામે થતા નહિ પોતાનો અમતોય જાહેર કરવાની પણ હિમત અલાવતા નહિ તેઓ પોતાપર રાજ્ય કરનાર સ્વાર્થી પ્રજાના ગુણગાન કરતા અને તેમના પગ ચાટીને કૃતાર્થ થતા નેપોલિયનને તેમના જાતીય જીવનનો નવયુગ પ્રવર્ત્યો એક હાથે તેણે તેમના ઉપરના આરિસ્ટ્રાના અત્યાચારને નિર્મૂળ કરી નાખ્યો અને બીજા હાથે ઇટાલિની પ્રજા મમક્ષ પ્રમુખીય રાજ્યતંત્રનો ભવ્ય આદર્શ રજૂ કર્યો ઇટાલિના રાજાઓના સ્વેચ્છાચારને અનુશ્રમાં રાખી “ પ્રજાના કલ્યાણને મોટાજ રાગનું પ્રયોજન છે ” એવી ઉદાર અને કલ્યાણકારક રાજનીતિનો રાજા અને પ્રજાને બેઠને ઉપદેશ આપ્યો ઉમ રાવવર્ગના અનેક મંકથી આલ્યા આવેલા જૂઠાંમાંથી લોકવર્ગને મુક્ત કરીને તેમને તેણે મનુષ્યની સમાનતાના મૂળ મત્રની દીક્ષા આપી નિઃશ્વતન થએલા ઇટા-

લિને ધોર નિદ્રામાંથી જાગૃત કરીને તેમની જાતીય એકતા દૃઢ કરવાનો પ્રયાસ આદર્યો. તેમનામાં આત્મરક્ષણ કરવાનું સામર્થ્ય આવે તેટલા માટે તેમને લગ્નકરી તાલિમ આપવા માંડી આ કાર્યને માટે આસ્ટ્રિયનો તેના ઉપહાસ કરવા લાગ્યા આસ્ટ્રિયનો બોલતા કે “ ઇટાલિના લોભ ગાય, નાચે, વિદ્યા અને શુદ્ધિના વિષયોમાં પ્રવીણ થાય, પણ તેઓ યુદ્ધ તો કરી શકેજ નહિ, વીરત્વ ખતાવી શકેજ નહિ તેઓ બીકણુ છે, નામદં છે અને અમારૂં દામત્વ કરવાને માટેજ સંમત થયા છે ” સ્વાર્થી પ્રભાઓ ! સખૂર કરો આખા જગતમાં હવે મનુષ્યની મમાનતાનો પવન ફૂકાયો છે અને અમેરિકામાં પ્રમુખીય સ્વાતંત્ર્યના દુઢ્ઢિનાદ માથું ઢાલા છે અથ કારના ઓથાર વિરમ્યા છે અને પ્રજાતના ટુકડા પગલા પડવા લાગ્યા છે

નેપોલિયન પોતે એક પ્રમુખે કહે છે કે “ મેં ઇટાલિના લોકોને યુદ્ધવિદ્યા શીખવવા માંડી હતી અને પરિણામે હજારો યુવાન ઇટાલિયનોની મારા મૈન્યમાં ભરતી થઈ હતી તેઓ રણસત્રામમાં ફ્રેન્ચોના જેટલુજ શૌર્ય ખતાવતા હતા અને એવા વફાદાર હતા કે વિપત્તિના વખતમાં પણ અમારો ત્યાગ કરતા નહિ ”

ઇટાલિના મહાપુરુષો તરફ ભક્તિભાવ ખતાવીને નેપોલિયને મહાકવિ વર્જિલનું સ્મારક ઉજુ કર્યું એ વાતનો ઉલ્લેખ આગળ થઇ ગયો છે તેવીજ મીને તેણે ઇટાલિના વિદ્વાનોને પોતાના દેશના સાહિત્ય, કલા, વિજ્ઞાન વગેરેની અભિવૃદ્ધિ કરવાની યોજના વડવાનું મૂચન કર્યું હતું તે વાત પણ વાચકોને યાદ હશે

નેપોલિયને ઇટાલિમાં અનેક નહેરો, પૂલ અને ધર્મમંદિરોની રચના કરાવી પાગિસથી મિલનસુધી એક વિશાળ અને નરકરને જવા આવવામાં ઉપયુક્ત થઇ પડે એવી પાકી સડક બધાવી અનેક નગરની અને બંદરોની ઉન્નતિ કરી આર્થિક-આર્થિક ઉપમાગરને કિનારે આનંદોના નામનું એક બંદર છે તેનું રક્ષણ કરવાને ત્યાના બાપારની અભિવૃદ્ધિ કરવાને તેમજ તેની ગોદીમાં સખ્યાઅથ વહાણુ રહી શકે તે માટે નેપોલિયને મહાભારત પ્રયત્ન કરીને મોટા પાયા ઉપર એવા મજબૂત બાધકામ કરાવ્યા, કે અઘાપિ તે સ્થાન તેની પ્રતિભાની અને બાવબદર્શિતાની શુદ્ધ અવાજે સાક્ષી પૂરે છે. ઇટાલિમાં વસતી માફદી પ્રજા ગંકાના ગંકા થયા તિરસ્કાર અને જૂદમને લીધે પશુની અવસ્થા ભોગવતી હતી નેપોલિયને તેમને પણ ઇટાલિની અન્ય પ્રજાઓની સમાન કક્ષામાં બેમાડ્યા સ્વિટ્ઝર્લેન્ડમાં થઇને પાકી સડકો બાધવાના ઇરાદાથી તેણે ત્યાની સરકાર સાથે મસલત ચલાવી અને તે સડકો કયે કયે ઠેકાણેથી લઇ જવી અને તેના શા ખર્ચ થાય તેની તપાસ કરવાને બાહ્ય ધર્મને-રોને મોકલ્યા આ પ્રમાણે જે સમયે ઇટાલિનો ઉત્કર્ષ કરવાને માટે નેપોલિયન અનેક દિશાએ પ્રયત્ન કરી રહ્યો હતો ત્યારે ઇંગ્લડને પણ તે વિસર્થો ન હતો ઇંગ્લડે સમુદ્ર ઉપર નિરકુશ અધિકાર મેળવ્યો હતો તેનું તે બણીજ ચિતાસહિત

અવલોકન કરતો હતો આ બળવાન શત્રુના બળને ક્ષીણ કરવાને તેણે બ્રુમ્મ સમુદ્રમાં આવેલા દ્વીપોનો કમળે લેવાનો હરાવ કર્યો તેણે પારિસના ડિરેક્ટરોને લખ્યું કે “એ દ્વીપો આપણા હાથમાં આવે તો ત્યાં રહ્યા રહ્યા ક્ષીણ થતા તુર્ક સામ્રાજ્ય ઉપર આપણે નજર રાખી શકીએ, અને ઇંગ્લેન્ડનો સમુદ્ર ઉપરનો અધિકાર લગભગ નિરુપયોગી બનાવી દેશીએ. અંગ્રેજોએ આફ્રિકાની દક્ષિણનો ભાગ મેળવ્યો છે તે બંને તેઓ ભોગવે નો આપણે મિસર દેશનો કબજો લઇએ તો ત્યાંથી આપણે હિંદુસ્થાન સાથે સીધા સબધ રાખી શકીશું હિંદુસ્થાનમાં આપણે જગતમાં સારામાં સારું ગણાય એવું સરકારનું (ડૉલોર્ન) બનાવી શકીશું” x

પરંતુ બીજી તરફ આસ્ટ્રિયનો હજી પણ પોતાના આખા રાજ્યનું લસ્કરી બળ એકત્ર કર્યા જતા હતા અને થોડા વખત પર જે સધિ થઈ હતી તેનું છેલ્લું નિરાશ્વરણ કરવામાં તેમણે જાણી જોઈને હજાર પ્રકારના વાધા ઉઠાવવા માડ્યા તેમણે એવી સરતો રજૂ કરવા માડી કે તે નેપોલિયન કદિ મજૂર રાખેજ નહિ, અને તેની સાથે એવી ધમકી આપી કે આસ્ટ્રિયાની સાથે રૂશિયા જોડાશે અને પછી ફ્રાન્સને આના કરતા પણ વધારે આકરી સરતો કબૂલ કરવી પડશે એક આસ્ટ્રિયન એલ-ગીએ તો એટલે મુઠ્ઠી અપમાનસૂચક શબ્દો કહ્યા કે “જુઓ, આસ્ટ્રિયા સલાહ કરવા તૈયાર છે અને જે માણસ પોતાની યુદ્ધની મહેચ્છાઓને તૃપ્ત કરવા માટે પોતાના દેશનું અહિત કરવા તૈયાર થયો છે તેના તરફ (નેપોલિયન તરફ) સખ્ત પગલાં ભરો” નેપોલિયને આ ઉદ્દગાર ઠડે પેટે ક્રોધની લેશમાત્ર નિશાની બતાવ્યા વગર સાબળ્યા પછી તે ઉભો થયો અને અભરાઈ ઉપરથી એક સુદર બિલોરી કાઢ્યું વાસણુ હાથમાં લઇને બોલ્યો, “ગૃહસ્થો! આજથી આપણી સલાહ રદ થઈ છે અને તમાગ દેશની સાથે હું લડાઈ જાહેર કરું છું પણ યાદ રાખો કે જેમ આ વાસણુના ચૂરા કરી નાખ્યું છું તેમ તમારા રાજાની રાજસત્તાના ત્રણ મહીનામાં ચૂરેચૂરા કરી નાખીશ” એમ કહીને તે વાસણુ તેણે જોરથી બોલપર પછાડ્યું અને સર્વને નમન કરીને ચલતો થયો પોતાની હમેશની ત્વરાથી તેણે આર્થાડ્યૂક ચાર્લસને સંદેશો મોકલ્યો કે ચોવીશ કલાકમાં યુદ્ધ શરૂ થશે. આસ્ટ્રિયનો ગભરાઈ ગયા અને બીજેજ દિવસે સલાહના કરારનામાં ઉપર આખરનો સહી સિક્કો કરવામાં આવ્યો. નેપોલિયનની જે માગણીઓ આસ્ટ્રિયનોને ના પસંદ હતી તેમાંની એક એ હતી કે નવા ફાયેટ નામનો પ્રજાસત્તાક રાજ્યતંત્રનો હિમાયતી જે આસ્ટ્રિયાના

x આ આજથી સો વર્ષથી પણ અગાઉની વાત છે કે ત્યારે અંગ્રેજોનો કાણુ હિંદ ઉપર ખૂંસો જાયો ન હતો અને અંગ્રેજો તથા ફ્રેન્ચો બંને હિંદમાં જમાવટ કરવા મથી રહ્યા હતા

+ એજ લા ફાયેટ પાછળથી આ ઉપકારના બદલામાં નેપોલિયનને પદબ્રષ્ટ કર-

બદીખાનામાં સડોતો હતો તેને મુક્ત કરવો.

‘કેમ્પો ફોર્નિઓ’ની સલાહ કરતી વખતે રકઝક ચાલતી હતી તે દરમ્યાન નેપોલિયનને અગત લાભ આપીને લક્ષ્યાવવાને યુક્તિપૂર્વક અનેક પ્રલોભનો આપવામાં આવ્યા હતા. વાસ્તવિકરીતે આખા યુરોપની દોલત, કરોડો સોના મહોરની લાચ તેની આગળ ધરવામાં આવી પણ તેણે ટેકી દૃઢ્ય ડઘ્યું નહિ એકલા વેનિઝેન પદર લાખ મોના મહોર આપવા માડી તેણે દમીને ઉપકાર સાથે ના પાડી. આરિત્રયાના પાદશાહે તેને અઢી લાખ માણસની વસ્તીવાળું નાનું સરખું રાજ્ય વચપર પરાને માટે આપવા માંડ્યું પણ નેપોલિયને જવાબ આપ્યો કે મને કેન્દ્ર્ય પ્રજાએ જે માન આપ્યું છે તે સિવાય બીજા માનની કે ધનામની મને સ્પૃહા નથી.

ઇટાલિની પ્રજા ઉપર નેપોલિયને જે ઉપકાર કર્યા તેના બદલામાં તેમણે પણ પોતાની કૃતજ્ઞતા દર્શાવી આ વખતે અને ભવિષ્યમાં પણ જ્યારે તે ઇટાલીમાં ગયો હતો ત્યારે લોકસમુદાયે તેને અત્યંત આદરપૂર્વક વધાવી લીધો હતો તેના જવાના માર્ગમાં અગણિત મનુષ્યોનો સમુદાય એકઠો થતો, ઉત્સવસૂચક મોટા મોટા અગ્નિકુંડ સળગાવવામાં આવતા, આવકારદાયક તોપોની ગર્જનાથી આકાશ ધમધમી ઉઠતું, માર્ગમાં ઠેકાણે ઠેકાણે પુષ્પોના અને લીલા પત્રોના તોરણ બધાતા, સુદરમાં સુદર કુમારિકાઓ હારખંડ ઉભી રહીને તેના ઉપર પુષ્પવૃષ્ટિ કરતી અને “નેપોલિયન ધણી છવો” એવા પોકાર હજારો માણસોને મોટથી નીકળતા.

નેપોલિયને જેમ અનેક લોકોપકારક કાર્યોદ્વારા જનસમૂહની પ્રીતિ સપાદન કરી તેમ જોસેફાઇને પણ તેના અમાકિક રૂપસાવણવડે અને તે કરતાં પણ પોતાના આરિત્ર્યના માધુર્થ્યવડે ઇટાલિની કુશવતી મહિલાઓના ચિત્ત ચોરી લીધાં હતા નેપોલિયન કહે છે કે “હું રાજ્યો ઉપર અધિકાર જમાવું છું અને જોસેફાઇને લોકોના હૃદય ઉપર અધિકાર જમાવે છે.”

ઇટાલિની પ્રજા તે સમયે નીતિ અને શીશળને ઝાળખતીજ ન હતી બ્યલિયાર તો દૃષ્ટ્ય નહિ પણ રૂપવતી ઓવું ભૂષણ હોય એવી તેમની માન્યતા થઇ ગઇ હતી. નેપોલિયનને લોભાવવા માટે અપ્સરા જેવી કાંતિવાળી અનેક ઇટાલિયન સુંદરીઓએ ફાંફાં માર્યાં, પણ આ મહાયોગીનું મન કનકથી તેમજ કામિનીથી અંચળ થયું નહિ.

નેપોલિયનની વધી ગએલી સત્તા જોઇને પારિસના ડિરેક્ટરોને પણ અદેખાઇ આવવા લાગી. તેથી તેમણે તેની આસપાસ જનસુસો રાખ્યા. જોસેફાઇને સાચાભોલી અને બહુ ભોળી હોવાથી તે પણ તેમને ધણી વાતો કહી દેતી આથી નેપોલિયને વામાં સાધનભૂત થયો હતો.

તેને રાજનૈતિક બેઠ કહેવાનું છોડી દીધું તે પોતે તો સામા માણુમને લેશમાત્ર પણ બેઠ આપે એવો ન હતો ખીજા માણુસ પાસેથી તેના હૃદયની છુપી વાતો કઢાવી લેતો પણ તેના ચહેરા ઉપરથી કે મુખરેખા ઉપરથી ચાલાકમાં ચાલાક માણુસ પણ લેશમાત્ર તેનો બેઠ પામી શકતો નહિ

ઈટાલિની પ્રજાને પણ ફ્રાન્સની માફક પ્રજાસત્તાક રાજ્યતંત્ર સ્થાપવાની ધણી હોંસ હતી અને નેપોલિયનની અનુમતિમાટે વારંવાર પ્રાર્થના કરતી હતી પણ તેને પૂરી ખાતરી હતી કે જમાના ને જમાના થયાં રાજ્યઓની સત્તા નીચે દબાયલા અશિક્ષિત, અને રાજકાજના બિનઅનુભવી ઇટાલિના લોકો પ્રજાસત્તાક રાજ્ય જાળવી શકશે નહિ અને સ્વતંત્રતા લેવા જતા નિઃકુશ ખતી જઈને દ્રેન્ય રાષ્ટ્રવિશ્લેષ વખતે થએલી ભયકર હોનારતની પુનરાવૃત્તિ કરશે તેથી તેમને રાજ્યના અમત્ર નીચે રહેવા દઈને તેમને ધીમે ધીમે રાજકારભારમાં વિશેષ જવાબદારી અને અધિકાર મળતા રહે તેવી નેપોલિયનને વ્યવસ્થા કરી

ઈટાલિ વિષે તે એક પ્રસંગે કહે છે કે “ ઇટાલિ અનેક નાના નાના રાજ્યોથી વિભક્ત થએલો છે અને તેમાના રાજ્યની પ્રજા ખીજા રાજ્યની પ્રજા તરફ તિરસ્કારની નજરથી જુએ છે તેઓ એમ સમજે છે કે અમે બધા કરતાં ઝેણ છીએ અત્યારે તો આખા ઇટાલિને મયુક્ત કરવાનું અસંભવિત છે થોડા સમયસુધી એક રાજ્યના કાયદેસર અધિકાર નીચે રહેવાથી તેમની આત્મકલક કરવાની વૃત્તિ ઓછી થશે અને એક ખીજા પ્રત્યે સહાનુભૂતિ રાખતા શીખશે તેમ થયા પછી આખો ઇટાલિ દેશ એક થશે અને તેઓ પોતાના પ્રાચીન કાળના ગૌરવનું પુનર્દર્શન કરાવતા થશે ત્યારે હું તેમને પૂર્ણ સ્વતંત્રતા આપીશ, પણ તેમ થતા હજી વીશ વર્ષ લાગશે પણ કોણ જાણે ભવિષ્યમાં શું નિર્માણ થયું છે? આ તો માફ જગૃત-સ્વપ્ન છે ”

નવેમ્બર માસના ૧૭મી તારીખે રાન્ડામા મળનારી યુરોપીય ગાંધોની પરિષદમાં ખેસવા માટે તેણે મિત્રને ડોડયુ ફ્રાન્સનું પ્રતિનિધિપત્ય કરવા માટે તેને કુલ અધિકાર આપવામાં આવ્યો હતો મિત્રન નગર છોડતી વખતે તેણે લોકોને નીચે પ્રમાણે ઉપદેશ કર્યો હતો —

“ અમે તમને સ્વતંત્રતા આપી છે પણ તેને ખૂંચ ચત્તથી જાળવી રાખજો. તમાગ ઉઘા ભવિષ્યને માટે યોગ્ય થયા સાફ તમે ડહાપણુભરેલા અને પ્રતિષ્ઠા જાળવાય તેવા કાયદા ધડોળ, અને તેમનું ઉત્સાહથી પાલન કરજો જ્ઞાનનો દેલાવો કરજો અને ધર્મને સન્માન આપજો તમારા મૈત્ર્યમાં સ્વાધીનતાના જુસ્માવાળા ચોદાઓનેજ દાખલ કરજો તમે બળવાન છો એવી દૃઢ ભાવના રાખજો અને સ્વતંત્ર પ્રજા તરીકેનો તમારો દરજ્જો જાળવજો તમારામાં કુમપ હતો અને ધણી

મૈકાના જૂદમથી તમારૂં સત્ત્વ નીચોવાઇ ગયું હતું તેથી અમારી મદદ વિના તમે સ્વતંત્ર થઇ શકત નહિ પણ થોડાજ સમયમાં, જો તમે નીતિપરાયણ રહેશો, તો કોઈ પણ પ્રજા તમારું સ્વાતંત્ર્ય છુટવી શકશે નહિ ત્યાંસુધી ફ્રાન્સની મહાન પ્રજા તમારું રક્ષણ કરશે ”

નેપોલિયન રાસ્ટા ગયા પણ ઝાઝો વખત થોડા વગર પાછો ચાલ્યો આવ્યો તેના મનમાં અનેક પ્રકારના તર્કવિર્તક અને યોજનાઓ ઘોળાયા કરતા હતાં એક ગૃહનૈતિક પુરુષ જેણે તેને આ પ્રસંગે જોયો હતો તે કહે છે કે આ અમાધારણ પત્રાકમ કરનાર મહાપુરુષને મેં ધારી ધારીને જોયો અને મને એમ આત્રી થઇ કે હજી આટલેથીજ તેનો કાર્યક્રમ અટકનાર નથી x x x તેના વિચારશીળ મગજમાં અને તેના સાહસિક હૃદયમાં એવી યોજનાઓ ધડતી હોવી જોઈએ કે જેની અસર આખા યુરોપના ભવિષ્ય ઉપર થયા વગર રહે નહિ

મિલન આત્મા પછી તરતજ તેણે પોતાના મૈન્યની વિદાય લઇને પારિસ જવાની તૈયારી કરી તેણે તેમને કહ્યું કે “ યોદ્ધાઓ ! કાલે હું તમારાથી છૂટો પડીશ તમાની વિખુટા પડતા મને દિશાસો માત્ર એટલોજ રહે છે કે આપણે ફરીથી એકઠા થઈશું અને હું તમને નવા પરાક્રમો કરવા દોરવીશ જ્યારે તમે જીતેલા રાજ્યો વિષે અને જેમને તમે સ્વતંત્રતા આપી છે તે લોકોવિષે વાનો કંગ ત્યારે યાદ ગખજો કે હવે પછીના યુદ્ધોમાં આપણે એથી પણ વધારે મહત્વના કામો કરીશું ”

ડિસેમ્બર માસની સાતમી તારીખે નેપોલિયન પારિસમાં આવી પહોંચ્યો તેના યશની સુવાસ દેશમાં ઘેરે ઘેર ફેલાઇ મઈ હતી તેને જોવા માટે આખું પારિસ ઉત્સુક હતું ધણીએ તેને જોયો ન હતો તેને જોવાને માટે રાજમાર્ગ ઉપર, બગીચાઓમાં અને નાટકશાળાઓમાં લોકોના ટોળેટોળાં એકઠા થતાં પણ તે કોઇની નજરે પડતો નહિ ઝાઝો બહાર નીકળતો નહિ અને બહાર જતો ત્યારે એવા સાધારણ કપડા પહેરતો કે લોકો તેને ઓળખી શકતા નહિ

પારિસના ડિરેક્ટરો તેની સત્તા જોઇને ભયભીત અને શકાશીલ થયા તો હતા, તોપણ લોકસમુદાયની ઇચ્છાની વિરુદ્ધ થતાં તેઓ ડર્યાં આખું પારિસ ફ્રાન્સનું ગૌરવ વધારનાર અને તેનું રક્ષણ કરનાર વીર પુરુષને માન આપવા ઉત્સુક થયું હતું તેથી નેપોલિયનને જાહેર સન્માન આપવા માટે ૧૦ મી ડિસેમ્બરનો દિવસ નક્કી કરવામાં આવ્યો આ સમારભમાટે લકઝેબર્ગનો રાજમહેલ શણગારવા લાગ્યો અત્યુચિત્તે પાસેથી નેપોલિયનને જીતેલી રમખેરમી ખ્વજાઓ દિવાલો ઉપર ઠેકાણે ઠેકાણે લટકાવવામાં આવી હતી એક ઉચી, સુંદર વેદી ઉપર ફ્રાન્સનું રાજ્યતંત્ર વહન કરનારા પાય ડિરેક્ટરો પ્રાચીન કાળના રોમન સેનેટરોના પોશાક પહેરીને બેઠા હતા તેમની ચારે બાજુએ દેશ વિદેશના એલચીઓ, મંત્રીઓ, અને બેડે + સભા-

+ પ્રાચીન સમિતિ અને પ્રતિનિધિઓની સભા

ઓના સભાસદો ખેઠા હતા દરબાર હોલની ચારે બાજુએ આવેલા ઝરખાઓ પારિસના આગેવાન પ્રતિષ્ઠિત પુરુષોથી અને સૌન્દર્યવતી મહિલાઓથી ઝીકાર ભરાઇ ગયા હતા વખતો વખત યુદ્ધના વાજ ત્રોમાથી વીરરસપૂર્ણ સર નીકળતા હતા, અને નેપોલિયનના માનમાં ફેડવામાં આવેલી તોપોના અવાજથી તેમજ હજારો મનુષ્યોના એકસામટા હર્ષનિનાદથી દિશાઓ ગાજી ઉઠતી હતી નેપોલિયનના પરાક્રમની હકીકતથી બધાએ વાકેફ હતા, હવે તો તેને નજરે નજર જોવાનેજ સર્વ ઉત્સુક બન્યા હતા દિવાનખાનામાં, આગણામાં અને નજીકના રાજમાર્ગ ઉપર લોકોની ઠઠ જામી હતી. એવામાં રજીશિ ગડાનો અવાજ થયો અને નેપોલિયન આવે છે એ વાત લોકોમાં જાહેર ચર્ચા તેના દર્શન કરવાને હજારો નેત્ર આતુર બની ગયા હતા તેણે ઘણાજ સદો પોશાક પહેર્યો હતો તેની સાથે ટેલિરેન્ડ તથા તેના અગ્રક્ષેપી ચાલતા હતા તેને જોતાજ ચારે બાજુએથી એવા હર્ષનાદ થતા લાગ્યા કે તેમાં તોપોના ગડગડાટ પણ દૂખી ગયા હજારો માણસો એકેઅવાજે તેના દીર્ઘાયુની કામના કરવા લાગ્યા

ટેલિરેન્ડે નેપોલિયનનું જાહેરમાં એળખાણ કરાવતાં કહ્યું કે—“ પ્રજામત્તાક રાજ્યતા આરભના સમયમાં અમુક વ્યક્તિ અત્યંત બળવાન થવાથી શહેરીઓની સમાનતાનો નાશ કરવા તત્પર થાય છે નેપોલિયનની વધતી જતી સત્તા જોઇને મને તેને માટે પણ એવાજ પ્રકારનો અદેશો રહેતો હતો પણ થોડા સમયમાજ મને મારી ભૂલ સમજાઈ ગઈ જ્યારે તેના આરિયમાં વિલાસપરાયણતા તરફ વિરાગ, અભ્યાસ પ્રતિ દૃઢ અનુરાગ અને અહંકાર તથા એવી બીજી નીચ પ્રવૃત્તિઓ તરફ સખત તિરસ્કાર એવા એવા અનેક સદૃશ્યો હું જોઉં છું ત્યારે તેના ઉચ્ચાભિલાષ જોઇને ભયભીત ન થતાં હું એવી આશા રાખું છું કે એક દિવસ આખી પ્રજાના કલ્યાણમાટે એના ઉચ્ચાભિલાષને વિશેષ જાગૃત કરવાની જરૂર પડશે તેના દિનપ્રતિદિન વધતા જતા મામર્યામાં ભય રાખવા જેવું કશું નથી એટલુંજ નહિ, પણ તેમાં આખી ફ્રેન્ચ પ્રજાના ઉદ્ધારની ચાવી રહેલી છે ”

નેપોલિયનને આવું અસામાન્ય સન્માન મળ્યું તોપણ તેના ચિત્તની રિચગતા લેક્ષમાત્ર પણ ક્ષુભિત થઈ ન હતી તેણે ઉભા થઇને ફ્રેન્ચ પ્રજાને જે ઉત્તર આપ્યો તેમાં પોતાનાં વખાણનો અથવા પોતે કરેલાં મહાન કાર્યનો ઉલ્લેખ પણ કર્યો નહિ. તેના ભાષણના શબ્દે શબ્દે સાંભળવા માટે લોકોની ઉત્સુકતા એટલી બધી વધી ગઇ કે ચારે દિશાએ ગભીર શ્વાતિ પથગાઇ ગઇ તે જોલતો બધ રહ્યો એટલે કાનને બહેરા કરી નાખે એવા પોકાર અને તાળીઓના ગડગડાટથી તેને વધાવી લેવામાં આવ્યો “ નેપોલિયન ધણુ જીવો ! ” “ ઇટાલિનો વિજેતા ” “ ક્રાન્સનો ઉદ્ધારક ” “ યૂરોપમાં સુલેહ પ્રવર્તાવનાર નેપોલિયન ” એવા અનેક પ્રકારના પોકાર ચારે દિશા-

એથી ગયા ડિરેક્ટર બારાસે કહ્યું કે “ કુદરતે પોતાની તમામ શક્તિઓને એક શરીરમાં ભરીને નેપોલિયનને ઉત્પન્ન કર્યા છે ” પછી તેણે નેપોલિયન તરફ ફરીને કહ્યું કે “ ક્રાન્સની મહાન પ્રજાનું હડહડતું અપમાન કરનાર પ્રજાને શિક્ષા કરીને, યુદ્ધમાં વિજય પ્રાપ્ત કરીને તમારા જીવનને અલગ કળે લાડના, પ્રધાનમંડળને એવો બચ ઉત્પન્ન કરજો કે ક્રાન્સની સ્વતંત્ર પ્રજાના સામર્થ્યની તુલના કરતાં બીજી પ્રજાઓ વિચાર કરે ઈંગ્લેન્ડ દેશની ઉદાર પ્રજા એકે અવાજે તમારે મતકાં કરવા તૈયાર છે ” *

વચમાં વચમાં ક્રાન્સનું પ્રજાકીય સંગીત ગવાતું હતું લોકોના હૃદય પૂરબોસથી ઉભરાઇ ગયા હતા આ પ્રસંગે ડિરેક્ટરે પણ તેમની નેપોલિયન પ્રતિની ઈર્ષ્યા બુલી ગયા અને લાગણીને વશ થઇને તેમણે પાંચ જણે તેને પ્રેમાલિંગન દીધું ગુણિગડાના નિનાદ, તેપોની ગર્જના અને અગણિત મનુષ્યોના પોકારથી આકાશ ગાળી ઉડ્યું એક ઇતિહાસકાર લે છે કે “ આ પ્રસંગે એકે એક માણસ હર્ષોન્મત બની ગયો હતો અને તેજ વખતથી આખો ક્રાન્સ દેશ એક અમાધારણ શક્તિમયન મનુષ્યને અધીન થઈ ગયો હતો ”

પારિસ નગરમાં ત્યાના પ્રસિદ્ધ પડિંગ અને વિજ્ઞાનીઓનું એક પ્રતિષ્ઠિત મંડળ હતું નેપોલિયનને એ મંડળે પોતાનો સલાસદ ગડ્યો અને ત્યાં પધારવાનું તેને નિમત્રણ મોકલ્યું તેના જવાબમાં નેપોલિયને લખ્યું કે “ આ મંડળના સુપ્રસિદ્ધ સલાસદોના નિમત્રણથી મને ઘણું માન મળેલું હું માનું છું તેમની કક્ષામાં ઉભા રહેવાની મને ઈચ્છા હોય તો મારે ઘણા વપસુધી તેમના શિષ્ય થઇને અભ્યાસ કરવાની જરૂર છે એમ હું સારી રીતે જાણું છું જે વિજય મેળવ્યા પછી કદિ પણ પશ્ચાત્તાપ કરવો ન પડે તેજ-એટલે કે અજ્ઞાન ઉપર મેળવેલો વિજય જ યથાર્થ વિજય છે જ્ઞાનની વૃદ્ધિ અને બુદ્ધિનો વિકાસ થાય એવી પ્રવૃત્તિ દરેક જનસમાજને મારે અત્યંત આવશ્યક અને પ્રશસનીય છે. મનુષ્યને પ્રાપ્ત થઈ શકે તેટલું સંપૂર્ણ જ્ઞાન મેળવવું અને પોતાનાજ સ્વતંત્ર પ્રયાસથી નવા વિચારો ઉત્પન્ન કરવા એમાજ ક્રાન્સના પ્રજાસત્તાક રાજ્યનું ખરેખર ગૌરવ રહેલું છે એવી ધાગણી આજથી થતી જોઈએ ”

પારિસમાં આવ્યા પછી નેપોલિયને ડરકરી અમલદારનો પાશાક કહાડી નાખ્યો અને બીજા મુલ્કી અમલદારોનો પાશાક પહેરવા માડ્યા તે પેટે ઉપરોક્ત સલામ હમેશા એક તરવસ અને વિજ્ઞાની તરીકે હાજર થતો હતો તેની બુદ્ધિ એવી સર્વ-

* અત્રે ખાનમાં રાખવાનું એ છે કે ઇંગ્લેન્ડનો પ્રજાવશ નેપોલિયન તરફ પ્રેમની નજરથી જોતો હતો. માત્ર ત્યાના ઉભરાવો, પ્રધાનમંડળ અને ધર્મગુરુઓનેજ તેના તરફ વેર હતું

આહી હતી કે દરેક દરેક વિષય ઉપર તે અધિકાર મેળવી લેતો અને જે જ્ઞાન મેળવવા માટે બીજાઓએ વર્ષનાં વર્ષ ગાળ્યા હોય તેણે તારતમ્ય તે એક કલાકમાં સમજી જતો. જેટલી ત્વરાથી તેણે રજૂસંભાગમાં પોતાનું સર્વોપરિપક્ષ સ્થાપિત કર્યું તેટલીજ ત્વરાથી તેણે વિજ્ઞાના વિષયોમાં પણ પોતાની પ્રતિષ્ઠા બેસાડી દીધી.

યુર્બોર્ન વશીય રાજ્યોને ફરીથી રાજ્યાસનપર બેસાડવા માટે રાજ્યના પક્ષકારોએ આ વખતે પાછો ભારે પ્રયત્ન કર્યો નેપોલિયન રાજસત્તાક રાજ્યનો વિરોધી ન હતો, પરંતુ યુર્બોર્ન વશીય રાજ્યો પ્રજાવર્ગને કચરીને માત્ર ઉમરાવોની વિલાસપરાયણતાને પોષતા હતા તેથી તેઓને ફરીથી અમલ ન થાય એવી તેની ઇચ્છા હતી આવા હેતુથી તે હમેશા ડિરેક્ટરોને સલાહસૂચનાઓ આપતો તેઓ પણ જ્યારે ગૂચવાતા ત્યારે તેને પોતાના મત્રણાગારમાં બોલાવતા અને વિકટ રાજ્યને તિક્ક પ્રશ્નોવિષે તેની સલાહ લેતા એવે પ્રસંગે તે પોતાની ઠરેલ અને ગભીર મુખાકૃતિવડે તેમજ સર્વોપરિ શુદ્ધિના પ્રભાવવડે અનુભવી ડિરેક્ટરો ઉપર પણ પોતાની નૈતિક સત્તા બેસાડી શક્યો અને એક પિતા પોતાના બાળકોને સૂચના આપે એવી ઢબથી તે વયોવૃદ્ધ ડિરેક્ટરોને સૂચના આપતો અને તેઓ પણ તેના શુદ્ધિવૈભવથી ખુશ થઇને તેની સૂચનાઓ વગર તકગરે માન્ય રાખતા.

હવે ફ્રાન્સના પ્રજાસત્તાક રાજ્ય સાથે એકલા ઇંગ્લંડ સિવાય આખા યુરોપે સલાહ કરી હતી ઇંગ્લંડ હજી પણ તેને ઉપદ્રવ કરવામાં બાકી રાખતું ન હતું, ફ્રાન્સ સાથે સલાહ કરવાની તે લેશ પણ વલણ બતાવતું ન હતું એટલુંજ નહિ પણ ફ્રાન્સ પ્રજાને તેમના પદબ્રજ થયેલા રાજ્યોનો અમલ સ્વીકારવાની ફરજ પાડવાના હેતુથી તેની સાથે લડાઇમાં ઉતરવાને યુરોપના તમામ રાજ્યકર્તાઓને તે ઉત્કેચાં કરતું હતું ઇંગ્લંડે પોતાના અન્ય નૌકાસૈન્યના બળવડે ફ્રાન્સનો પરદેશ સાથેનો વ્યાપાર તદ્દન તોડી નાખ્યો હતો ફ્રાન્સના સૈન્યની તેને ખીક ન હતી, કેમકે સમુદ્ર-કિનારાવડે પોતે સુરક્ષિત હતું આથી કરીને તેનાં વહાણો બેઘડક ફ્રાન્સના બંદરો ઉપર ધસ્યા આવતા અને બને તેટલું નુકશાન કરીને ચાલ્યા જતાં આથી કરીને હવે આત્મસંરક્ષણને માટે ખુદ ઇંગ્લંડ ઉપરજ સ્વારી કરવાની પારિસના ડિરેક્ટરોને ફરજ પડી અને તેમણે નેપોલિયનને સેનાધિપતિતું પદ આપ્યું આ પ્રમાણે પર રાજ્યને છતવા માટે નહિ પણ સ્વદેશનું રક્ષણ કરવાને માટે નેપોલિયનને બીજીવાર યુદ્ધ કરવાની જરૂર પડી તેણે ઇંગ્લંડની સામેના ફ્રાન્સના કિનારાનું ખારીકાથી અવલોકન કર્યું ત્રણ સેનાપતિઓને સાથે લઇને તેણે આઠ દિવસસુધી કિનારા ઉપર ભ્રમણ કર્યું સમુદ્રકિનારે આવેલી જગ્યાઓ, કિલ્લાઓ, બંદરો, વહાણો, સર્વને તપાસી લીધાં, ખલાસીઓ, માછીઓ, વગેરે સાથે પુષ્કળ

મસલત ચલાવી ઇંગ્લંડ ઉપર ચઢાઈ કરવામાં કેટલું જોખમ સમાયેલું છે તેની ડહાપણુપૂર્વક તુલના કરી અને ડિરેક્ટરોને જણાવ્યું કે ઇંગ્લંડ ઉપર સ્વારી કરવાનું કામ ધણું જ જોખમભરેલું છે. હું તે માથે લઈ શકીશ નહિ આવું દેખીતું જોખમ ખેડીને મારા સુદર દેશને હું સકટમાં મૂકીશ નહિ” પણ તેની સાથે ઇંગ્લંડની સત્તા ઉપર સખત પ્રહાર કરવાની તેણે એક ખીજ સુલભ યોજના ઊભી કરી.

મિસર દેશ જે ફ્રાન્સના હાથમાં આવે તો ત્યાં રહ્યા રહ્યા જે વિશાળ સામ્રાજ્ય ઇંગ્લંડ હિંદુસ્તાનમાં મેળવતું હતું તેના ઉપર ત્રાપ મારી શકાય, એ વિચાર કેટલાક વખતથી તેના મનમાં રમ્યા કરતો હતો. મિસર સબધી પૂરતી માહિતી મેળવવા માટે તેણે બજારમાંથી તેમજ પુસ્તકશાળાઓમાંથી ગાડાનાં ગાડા બરાબર એટલા પુસ્તકો મંગાવ્યા અસાધારણ ત્વરાથી તે બધાં પુસ્તકોને તે જોઈ ગયો અને તેના માનસિક સંગ્રહસ્થાનમાં મિસર દેશને લગતી દરેક દરેક ઉપયોગી બાબત ભરી લીધી એમાંનાં વણા પુસ્તકો હજી પણ પારિસની પુસ્તકશાળાઓમાં મોજૂદ છે અને તેમના હાસિયામાં નેપોલિયને પોતાના હાથે જે ટિપ્પણો લખ્યાં છે, તે જોતા તેનાં અસામાન્ય બુદ્ધિ અને સામર્થ્યનો ખ્યાલ આવ્યા વગર રહેતો નથી.

આટલું જના પણ નેપોલિયનની સત્તાને દિવસે દિવસે વધતી જતી જોઈને ડિરેક્ટરો મનમાં ગભરાવા લાગ્યા કે રખેને તે પોતાના સામર્થ્યવડે તેમની સત્તાને ક્ષિણિકી નાખે અને ફ્રાન્સનું રાજ્યતંત્ર પોતાના હાથમાં લઈ લે તેથી તેને વગર વિચળે કેદ કરવા માટે પોલિસ વિભાગના પ્રધાન પુશને હુકમ કર્યો તીક્ષ્ણ બુદ્ધિસપ્ત કુશળવાન આપ્યો કે “નેપોલિયન બોનાપાર્ટ એવો માણસ નથી કે તેને કેદ કરી શકાય, તેમ કુશ પણ એવો માણસ નથી કે આવું કામ કરવાને તૈયાર થાય” પણ અફસોસની વાત એ છે કે એજ માણસ ભવિષ્યમાં વિશ્વામઘાત કરીને નેપોલિયનને પાયમાલ કરનાર નીકળ્યો.

ખીજી તરફ આખા યુરોપમાં સ્વતંત્ર રાજ્યતંત્રને પસંદ કરનારા લોકો નેપોલિયનને સ્વાતંત્ર્યનું રક્ષણ કરનાર માનીને તેના ગુણની પ્રશંસા કરવા લાગ્યા હતા દરેક દેશની પ્રજા તેને પોતાનો રક્ષક અને શુભેચ્છક માનતી હતી ખુદ ઇંગ્લંડમાં પણ એવો એક બળવાન વર્ગ ઉપજી ગયો હતો તેઓ રાજની આપખુદી સત્તા અને ઉમરાવ વર્ગનાં તોરથી ઠટાળી ગયા હતા તેઓ હમેશા નેપોલિયનની પ્રશંસા કરવાનું અને રાજનૈતિક ચર્ચાઓ વખતે તેના પક્ષ લેવાનું ચૂકતા નહિ. તેની અસામાન્ય બુદ્ધિ, એક સાધુના જેવી નીતિ, અચાગ ઉત્સાહ, તેનાં બાળ્યુનાં પ્રત્યેક વાક્યની અદ્વિતીય છટા, અને ચક્ષુથી પરાક્રમે લીધે લોકો તેના ઉપર અત્યંત આદરીન થઈ ગયા હતા. ઇંગ્લંડ ઉપર નેપોલિયન ચઢી આવનાર છે એ વાત પ્રસિદ્ધ થઈ હતી અને ઇંગ્લંડની રાજસત્તાનો તે કદો અને ભય કર શત્રુ મનાઈ ચૂક્યો હતો, તો

પણ ત્યાંની રૈયતમાના એકે એક માણસનું હૃદય તેના તરફ પ્રેમથી આકર્ષાતું હતું. + લોકોની પ્રીતિનું આણું વલણ જોઈને રાજાનું સિંહાસન ડોલવા લાગ્યું ઉમરાવ-વર્ગમાં ખળભળાટ મચી રહ્યો લોર્ડ ચેમ્બર્સ, જે તે સમયે ઇંગ્લંડનો મુખ્યપ્રધાન હતો તેણે એકવાર સાચે સાચી હકીકત જાહેર કરી હતી કે "જો આપણે ક્રાન્સ સાથે ન્યાયથી વર્તવા જઈએ તો ઇંગ્લંડનું રાજ્યતંત્ર ચોવીસ કલાક પણ ટકી શકે નહિ."

હવે આવા પ્રકારના લોકમતને ફેરવવાની તથા નેપોલિયનની લોકપ્રિયતા ઉપર પ્રહાર કરવાની ઇંગ્લંડના રાજદ્વારી પુરુષોને જરૂર પડી. તેથી કરીને તેમણે એ કાર્ય પાછળ પોતાની બુદ્ધિને તથા ધનનો છૂટથી ઉપયોગ કરવા માંડ્યો. જેને પરિણામે ઇંગ્લંડમાંથી નેપોલિયનની નિંદા તથા બદનક્ષીથી ભરેલા હજારો ચોપાનીઆ બહાર પડવા લાગ્યા તેમાં તેને અત્યંત વ્યભિચારી, નિર્દય, લોભી, કળુસ, મનુષ્યોની ક્તલ કરવામાં આનંદ માનનારા હાહાકારા રાક્ષસ જેવો વર્ણવ્યો હતો. ઇંગ્લંડનાં વર્તમાનપત્રો આવા નિંદાવાક્યથી ભરાઈને બહાર પડતા હતા આ નિંદાવાદ તરફ જે ઉદારતા ભરેલી એપરવાઈ તેણે બતાવી હતી તે જોતા આપણને આશ્ચર્ય ઉત્પન્ન થાય છે તે પોતે કહે છે કે ઇંગ્લંડના પ્રધાનમંડળે મારી બદનક્ષીથીભરેલું સાહિત્ય મારી પ્રતિષ્ઠાને હાનિ પહોંચાડવાના હેતુથી યુરોપમાં સર્વત્ર ફેલાવી દીધું છે, પણ તેમાંનું એક પણ ચોપાનીયું માત્ર એકજ જમાના પછી જોવામાં આવશે નહિ. ન્યારે તેમનો જવાબ આપવા માટે મને મારા મિત્રો તરફથી કૃપાળુ કરવામાં આવે છે ત્યારે હું તેમને એટલું જ કહું છું કે મેં યુદ્ધોમાં મેળવેલા વિજય અને પ્રજાનાં કલ્યાણને માટે કરેલા પ્રયાસ એજ તેમને માટે સારામાં સારો જવાબ થઈ પડશે આ નિંદાત્મક ચોપાનીઆ કાળના અધકારભર્યા ઉંડાણમાં વિદીન થઈ જશે અને સાધારણ પ્રજાવર્ગના કલ્યાણને માટે મેં જે પ્રયાસ કર્યા છે, * તેમને માટે જે કાયદાઓ ધડ્યા છે, તે અનેક સૈકાઓસુધી વશપરપરાને માટે કાયમ રહેશે અને ભવિષ્યના ઇતિહાસકારો મારા ઉપર યુજરેલા ગેરઈ-સાફનો બદલો વાળશે. ધન્ય છે નેપોલિયનને ! ધન્ય છે તેની ઉદારતાને ! તેની ભવિષ્યવાણી અક્ષરે અક્ષર સાચી પડી છે આજે એકે એક દેશમાં અનેક માણસો તેના વીરત્વની

+ નેપોલિયન તરફ ઇંગ્લંડની રૈયતની કેટલી પ્રીતિ હતી તેની સાબીતી એ છે કે ન્યારે થોડા વખત પછી ઇંગ્લંડ અને ક્રાન્સ વચ્ચે સલાહ થઈ આખી પ્રજાએ હર્ષમાં આવી જઈને ઉત્સવ કર્યો હતો તેની સાથે લલવામાં પ્રજા તો તદ્દન નારાજ હતી

લા.૦ ૬૦

* એ કાયદાઓ આજ પણ ક્રાન્સમાં ચાલે છે અને બીજી પ્રજાઓએ તેમનું અનુકરણ કર્યું છે

લા.૦ ૬૦

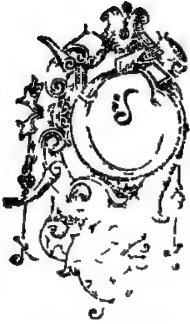
તથા ગુણની પ્રશંસા કરેછે સ્વતંત્રતાના એકે એક ઉપાસકને મન તે દેવતુલ્ય પૂજનીય થઇ પડ્યો છે

પારિસમાં ૨૧ મી જાન્યુઆરીના દિવસ રાજાના વધની જયંતિ તરીકે જાહેર ઉત્સવમાં ગણાતો હતો. નેપોલિયનના ઉદાર દિલને આ જગદીપત્ય પમદ ન હતું તે કહેતો કે એ ધણોજ શોકપૂર્ણ પ્રસંગ છે અને તેની વાર્ષિક જયંતિ ઉજવીને હર્ષ જાહેર કરવો એ શરમભરેલું છે જો જયંતિજ ઉજવવી હોય તો આપણી પ્રજાએ મેળવેલી ફતેહોનીજ ઉજવની જોઈએ પણ ડિરેક્ટરોએ તેને જણાવ્યું કે તમે આ પ્રસંગે હાજરી નહિ આપો તો તેથી લોકોના મન ઉપર અવળી અસર થશે અને પ્રજાસત્તાક રાજ્યને હાનિ પહોંચશે આથી કરીને તે ત્યાં ગયો. લોકો તેનેજ જોવાને માટે આતુર હતા તે આવ્યો એટલે તેની પ્રતિભા આગળ બીજા બધા ઝાખા પડી ગયા અને નેપોલિયન ધણુ જીવો' ના પોકાર થવા લાગ્યા રસ્તામાં લોકો ઇચ્છાક બોલતા હતા કે 'આપણે નાના નાયકને (નેપોલિયનને) આપણો રાજા બનાવીએ અને પેલા વફાલોને ઝાડુ આપીએ તો કેમ ? ડિરેક્ટરોને આથી દફેશત લાગી અને તેથી તેમણે નેપોલિયનને મિસર જવા માટે ભારે ઉદ્ધત્થી અનુમતિ આપી, તેમજ અત્યંત ઉત્સાહ-પૂર્વક તૈયારી કરવા માંડી તેઓ અત કરણપૂર્વક એવી આશા રાખતા હતા કે આટલે દૂર જવાથી તે ભાગ્યેજ જીવતો પાછો આવશે

પ્રકરણ ૧૨ મું-મિસર ઉપર સ્વારી ૧૭૯૮

ઝલડ ઉપર સ્વારી કરવાની તજવીજ ચાલતી હતી ત્યારે પણ નેપોલિયને પોતાના સેક્રેટરીને કહ્યું હતું કે “ જો આ કાર્ય દુર્ઘટ માલમ પડશે તો એજ સૈન્યવડે આપણે મિસર જઈશું ” ઇંગ્લંડ ઉપર સ્વારી લઈ જવામાં આવત જોખમ સમાયલું છે એવું ડિરેક્ટરોને જાહેર કરતી વખતે તેણે મિસર ઉપર સ્વારી લઈ જવાનો આગ્રહ કર્યો, અને કહ્યું કે “ એકવાર જો આપણે અધિ જાર એ પ્રદેશમાં દલ થાય તો જુમધ્ય સમુદ્ર તો ક્રાન્સનું એક મરોવરજ બની જાય, પૌર્વાત્ય પ્રદેશોના તમામ વ્યાપારીમાર્ગોનું કેન્દ્રસ્થાન કરે. થઈ પડે, અને હિંદુસ્તાન સાથેનો વ્યાપાર

આફ્રિકાની દક્ષિણેથી ન ચાલતા રાતા સમુદ્રમાં થઈનેજ ચાલવા લાગે ત્યાંથી સાડ હજાર માણસો લઈને હું સિંધુ નદી ઓળંગીને હિંદુસ્તાનમાં દાખલ થાઉં અને અગ્રેજોથી અમતુષ્ટ થએલી ત્યાંની દેશી પ્રજાને મુક્ત કરી અગ્રેજોને હિંદમાંથી હાંકી કઢાડ, અને હિંદુસ્તાનની પ્રજાનું હરેક પ્રકારે કલ્યાણ થાય એવું ઉદાર રાજ્ય-તત્ત્વ ત્યાં પ્રવર્તાવું ત્યાંના લોકો આપણને દાસત્વમાંથી અને જુદમમાંથી મુક્તિ અપાવનાર તરીકે આશિષ આપશે આર્મિનિયા અને સિરિયાના ખ્રિસ્તીઓ જેમને તુર્ક લોકો ધણા જમાના થયા પીડતા આવ્યા છે તેઓ આપણા સૈન્યમાં જોડાશે અને એવી રીતે આપણે આખા જગતનું ભાવિ પલટાવી નાખીશું ”

સામા પક્ષના ઇતિહાસકારો એવી તકરાર લાવે છે કે નેપોલિયનને મિસર દેશ ઉપર સ્વારી કરવાનો શો હક્ક હતો ? પણ ત્યારે ગરીબડા હિંદુસ્તાનને શસ્ત્રના બળથી જીતી લેવાનો ઇંગ્લંડને શો અધિકાર હતો ? લિવરપૂલ અને માન્ચેસ્ટરની પેદાશોથી ભરેલા હજારો વહાણ મુબઈ અને કલકત્તાના બંદરોમાં દાખલ થાય છે અને હિંદની દોલતથી પોતાના સ્વદેશમાં દોલતની રેલહોલ કરી મૂકે છે તે ક્યા હક્કથી ? નેપોલિયનનો મિસર જવાનો હેતુ તદ્દન જુદા પ્રકારનો હતો તે રક પ્રજાને જીતવા નહિ પણ જૂન-મગાર રાજાઓની બેડીઓમાંથી તેને છોડાવવાને અને ઉત્તર બનાવવાને જતો હતો

મિસર દેશની પ્રાચીન જાહોજલાલીના અવશેષ અને અમરશુચિન્દો હજી પણ સુધરેલી દુનિયાની પ્રથમ પામે છે અને વર્તમાન સંસ્કૃતિનો ગર્વ રાખતી પ્રજા એને પણ આશ્ચર્ય ઉપજાવે છે તેનો ઉત્તર કિનારો ભૂમધ્ય મુદ્રથી અને પૂર્વ કિનારો રાતા સમુદ્રથી મર્યાદિત થયેલો છે આફ્રિકાના અગોચર પ્રદેશોમાંથી આવતી નાઇલ નદીનો વિશાળ પટ વ્યાપારને માટે મિસર દેશને અનુકૂળ બનાવે છે તેની રસાળ જમીન એજ નદીના કાંપની ખેતલી છે પણ સમુદ્રકિનારેથી થોડે દૂર જતા રસાળ પ્રદેશ છેક સાકડો બનતો જાય છે અને તેની ખેડ ખાળુએ આવેલા રેતાળ અને ઉત્તર રણમાં સમાઈ જાય છે એ પ્રદેશમાં વરસાદ મિલકુવ વરસતોજ નથી વરસાદનું એક પણ ટીપુ પડ્યા વગર વર્ષોના વર્ષ વહી જાય છે ઓક રાગઓના સમયમાં એટલે અઢી હજાર વર્ષ ઉપર ત્યાં બે ટ્રોડ માણસની વસ્તી હતી, પણ વર્તમાન સમયમાં રાજ્યકર્તાઓના જીલ્લો અને રૈયત ઉપર પડતા રાક્ષસી ત્રાસને લીધે વસ્તી ઘટી જઈને માત્ર પાંચ લાખ માણસોજ રહ્યા છે અઢાળમાં મૈઝના અતરમાં એટલે નેપોલિયનના સમયમાં એ પ્રદેશ તુર્ક લોકોના હાથમાં હતો અને ખીજે સત્તાધારી વર્ગ મામેતુક લોકોના હતા તેઓ પણ રૈયતને પીડવામાં ખાફા રાખતા નહિ થોડેસ્વારી કરવી અને ૧૮૬૮ ચલાવવી એજ તેમની મુખ્ય પ્રવૃત્તિઓ હતી તેમના સરદારો ઇબ્રાહિમ અને મુરાદ બે નામના બે સેનાપતિઓ હતા અને તેઓજ આખા મિસરના કુલ માલિક હતા એમ કહીએ તો ચાલે આ તુર્ક અને મામેતુક મિવાયના ખીજ રહેવાસીઓની દુર્દસ્તીમાં કશી મળ્યા ન હતી ઉપર કહેલી બે જાતિઓની સેવા કરવા અને આજા ઉઠાવવા સિવાય તેમને માટે જિંદગીનું કશું પ્રયોજનજ ન હતું

નેપોલિયનની ધારણા એવી હતી કે આ નમામ અત્યાચારનો અત લાવવો અધિકારમાં સડતા મિસરવાસીઓને સંસ્કૃતિનો ચેતનપ્રદ પ્રકાર આપીને તેમનામાં જ્ઞાન મેળવવાની વૃત્તિને પ્રદીપ્ત કરવી અને ત્યાં એવા કલ્યાણકારક રાજ્યતંત્રની સ્થાપના કરવી કે જેથી એ લોકો સુખ અને ઐશ્વર્યની પ્રાપ્તિ કરી શકે અને પોતાનું નામ તમામ પાર્વાત્ય પ્રદેશોમાં ઉદ્ધાર કરનાર તરીકે ચિરમરણીય રહે વળી એજ અવનત પ્રજાઓ તેના આહાર નીચે આવીને તેના મૈન્યમાં જોડાય, તેમની મદદથી હિંદુસ્તાનમાં ઇચ્છડ મેળવેલા સામ્રાજ્ય ઉપર પ્રહાર કરી શકાય અને પોતાને સમુદ્રના કુલ માલિક માનતા ઇચ્છડને ખમર પડે કે તેનો ગર્વ ઉતારે એવી અન્ય પ્રજા છે ખરી આ યોજનાઓ ધણી મહાન અને ભવ્ય હતી પણ તે પૂર્ણ કરવાની ઇશ્વરની મરજી ન હતી

પરદેશ ઉપર સ્વારી કરવાની તૈયારી કરવામાં બે સાહિત્ય, વિજ્ઞાન અને કલાને મહત્ત્વ આપવામાં આવ્યું હોય તો પ્રથમ નેપોલિયનેજ આપ્યું એમ કબૂલ કરવું

પડશે તેણે ચૂદી કઢાડેલા છેતાળીશ હળર થોઢાઓનું અને પોતે પસદ કરેલા સર્વોત્તમ લશ્કરી અમલદારોનું સૈન્ય એકત્ર કર્યું એ સૈન્યની સાથે સર્વત્રિષ્ટ વિજ્ઞાન-શાસ્ત્રીઓ, ઇજનેરો અને ભૂગોળવેત્તાઓને પણ લેવામાં આવ્યા હતા વિજ્ઞાન, પ્રાચીન ઇતિહાસ અને ભૂગોળ વિષે રેને લગતી શોધખોળ કરવાના સાધનોના પુષ્કળ ભંડાર પણ સાથે રાખવામાં આવ્યા હતા એકે એક પ્રકારની કળાનો ખાસ અનુભવ ધરાવનારા ચુનઢા કારીગરોને આખા ચૂરોપમાથી-ન્યાથી મળ્યા ત્યાંથી વીણી વીણીને સાથે લીધા હતા પૂર્વના પ્રેશોના જૂદી જૂદી ભાષાઓની લિપિઓના ખીખા, છાપ-ખાનાને લગતો તમામ સરસામાન અને છાપનારાઓને સાથે લીધા મોટા મોટા પડિતો અને વિજ્ઞાનીઓ, પોતાને કયા લખ જવાના છે તે તેમના જાણવામાં ન હતું છતાં તેઓ ઘણી આતુરતાથી નેપોલિયનની સાથે જવાને તૈયાર થયા આવી સામગ્રી સાથે કોઈ પણ સેનાપતિએ પરદેશ ઉપર આક્રમણ કર્યું નથી.

આ બધી તૈયારી કરવામાં નેપોલિયને પોતાની અથાગ કાર્યકુશળતાનો અને સામર્થ્યનો ઉપયોગ કરવા માડ્યો તેની ઑફિસમાંથી ઉપરાઉપરિ આજ્ઞાઓ છૂટવા લાગી રાત અને દિવસ કામ કામ અને કામમાં તે મશગૂલ થઈ ગયો દરેક ખાતા ઉપર તે જાતે દેખરેખ રાખતો, ઝડપથી ઠેકાણે ઠેકાણે ફરી વળતો, પડિતો અને સેના પતિઓ સાથે મસલત કરતો, વહાણોનો જમાવ કરતો અને જરૂરની વસ્તુઓનો મગજ ઠગવતો તેની સર્વગ્રાહી શુદ્ધિ ઝીણામાં ઝીણી બાબતની પણ વ્યવસ્થા કરવા ચૂકી ન હતી

પરંતુ આ બધી તૈયારીઓ ઘણીજ છુપી રીતે કરવાની જરૂર હતી. પોતે કયા જવાનો છે તેની ઇજ્જતને ખચર પડી જાય તો તે પોતાના અજ્ઞય નૌકાસૈન્યવડે તેને જતોજ અટકાવે અને મામેલુક લોકોને આગળથી ચેતવણી આપીને તેમને લડા-ઇની વધારે સારી તૈયારી કરવાની તક આપે માટે તમામ યોજનાઓ બંધબારણે ધડાતી હતી અને રવારીની દિશા તથા કાર્યક્રમ પૂરેપૂરાં શુભ રાખવામાં આવ્યા હતા

ફ્રાન્સની જૂદી જૂદી ચાર જગ્યાએ સૈન્ય અને વહાણોને એકત્ર કરવામાં આવ્યા હુલોન અને જીનોઆ પણ તેમાના મુખ્ય કેન્દ્ર હતા પરંતુ નેપોલિયન શુદ્ધને માટે મોટા પાયા ઉપર તૈયારી કરે છે એ વાત તો શુભ રહે એમ ન હતું આખા ચૂરો-પમાં તે વાને વગે ફલાઇ ગઈ અને તે વિષે અનેક પ્રકારની વિચિત્ર અટકળો થવા લાગી. નેપોલિયને પોતાનો કાર્યક્રમ એટલે સુધી શુભ રાખ્યો હતો કે લશ્કરને તો શુ પણ સેનાપતિઓને પણ પોતે કયા જવાના છે તેની જગ્યાએ ખચર પડી ન હતી દરેકના મનમાં એજ પ્રશ્ન ઉડતો હતો કે “નેપોલિયન જાય છે કયા ?” કોઈ કહેતા કે તે “કાળા સમુદ્ર તરફ જાય છે”-“હિંદુસ્તાન જાય છે”-“સુએજની નહેર ખોદાવવા જાય છે”-“આયર્લેન્ડ જાય છે”-“લડન તરફ જાય છે” ઇત્યાદિ

પ્રધાનમંડળને પણ ફાળ પડી તેઓ જાણતા હતા કે આટલી બધી તૈયારી કર્યા ઉદ્દેશ વગરની હોયજ નહિ તેઓ જાણી ગયા કે તોફાનનું વાદળ ઘેરાય છે પણ તે ક્યા દિશાએ તૂટી પડશે તેની અટકળ તેમનાથી થઇ નહિ તેથી તેમણે પણ એક અત્યંત બળવાન નૌકામૈન્ય સંજ્ઞા કરાવ્યું અને તેનું ઉપગ્રિપણ મહાવીર સેનાપતિ નેલ્સનને આપીને તેને ભૂમધ્ય સમુદ્ર ઉપર ચોકી રાખીને નેપોલિયનની દિલચાલ ઉપર નજર રાખવાને મોકલી દીધો.

નેપોલિયન ટુલોન બંદરેથી સમુદ્રયાત્રા કરવાનો હતો જેસેફાઇન પણ તેની સાથે ત્યાંથી આવી તેને માન આપવાને મળજ થઇને હાગમથ ઉભેલા ચોદાઓને શર ચડાવવાને તેણે કહ્યું, “ચોદાઓ! જે મૈન્ય ધ્વજ ઉપર આક્રમણ કરવાને તૈયાર થયું હતું તેમાના તમે છો તમે પર્વત ઉપર, મેદાનોમાં અને નગરોમાં યુદ્ધ કરીને વિજય મેળવ્યો છે હવે તમારે સમુદ્ર ઉપર યુદ્ધ કરવાનું છે તમે પ્રાચીન રોમન વીરોનું અનુકરણ કર્યું પણ હજી તમે તેમની બરોબરી શક્યા નથી રોમન લોકોએ કાર્થેજની સાથે સમુદ્ર ઉપર અને ત્યાર પછી જર્મીન ઉપર ઝામના ગણત્રાસમાં યુદ્ધ કર્યા હતા તેમણે ધૈર્ય, પરાક્રમ અને એકમ પી બતાવવામાં ન્યૂનતા ગમી નથી અને તેથી વિજયલક્ષ્મીએ તેમની જયધ્વજને કદિ ત્યાગ કર્યો નથી ચોદાઓ! આજે આખા યૂરોપની નજર તમારા ઉપર છે હજી તમારે અનેક યુદ્ધો અને પરાક્રમે કરવાના છે તમે તમારા સ્વદેશના ઐશ્વર્યને માટે, મનુષ્યજાતિના સુખને માટે અને તમારી પોતાની કીર્તિને માટે આજ સુધી જે કાંઈ કર્યું છે તે કરતા પણ અનેકગણું કાર્ય કરી બતાવવાનું હજી બાકી છે” આ બાંધણથી એક રીતે ગ્વારીની દિશા અને મહત્ત્વ સૂચિત થયા પણ ક્યે કેકાણે જવાનું છે તે તો હજી નેપોલિયને યુક્તિપૂર્વક ગુમજ રાખ્યું.

મિસરમાટે પ્રયાણ કરતાં પહેલા તેણે ટુલોનમાં એક દયાબરેલુ ગાંધી કપડું પ્રજાસત્તાક રાજ્યના ભયથી દેશાવર નાસી ગયેલા લોકોની સામે એક ધણાજ કંઠાર અને નિર્દય કાયદાનો અમલ કરવામાં આવતો હતો. નેપોલિયને તે કાયદાની સખ્તાઇ ઓછી કરી અને લોકોને કહ્યું કે “લડાઇના સમયમાં પણ સ્ત્રીઓ અને વૃદ્ધ પુરુષો તરફ ક્રેન્ડ પ્રજા હમેશા માનની નજરથી જુએ છે એવું જગત્ જોઈ શકે, તેવી રીતનું વર્તન રાખજો.”

૧૭૯૮ ના મે માસની ૧૯ મી તારીખે સૂર્ય પોતાની લાલ આબાથી પૂર્વાકાશને શોભાવમાન કરતો, ભૂમધ્ય સમુદ્રના ભૂરા જળરાશિ ઉપર પોતાની રતાશનું અતિબિંબ પાડતો ધીરેધીરે ક્ષિતિજ ઉપર ચઢવા લાગ્યો નેપોલિયનને ઇટાલિથી પાછા આવ્યે હજી પૂરા પાંચજ મહિના થયા હતા એટલી વારમાં તો એક બીજા મહાન યુદ્ધની

તૈયારી કરીને મૈન્યસહિત પ્રયાણ કરવા માટે તે વહાણ ઉપર આફ્રિક થયો આકાશ નિર્મળ અને મેત્રમુક્ત હતું નેપોલિયન પોતાના સાવકા પુત્ર યુજિન સાથે ઓરિ-યેન્ટ નામના ગળવર વહાણમાં બેઠો તેનું વિશાળ નૌકામૈન્ય અર્ધ ચ દ્રાક્ષિતીમાં ગોડવાઇને અદાર માર્ષલસુધી વિસ્તરાયું હતું આવા કદાવર વહાણોનો આટલો મોટો સનહ અગાઉ કદિ પણ સમુદ્ર ઉપર પ્રયાણ કરવા નીકળ્યો ન હતો

નેપોલિયન અને નેપોલિયનનો આ વખતનો વિયોગ ધણીજ કરુણાળનક હતો તેણે એક ઉચી અટારી ઉપર બેઠા બેઠા આસુથી ભરાઈ ગયેલી આંખે નેપોલિયનને રામરામ કર્યા, અને દૂર જતા વહાણ છેક નાના ખનતાં ખનતાં છેક દૂરના ક્ષિતિજમાં અદૃશ્ય થઇ ગયા ત્યાંસુધી તેણે તેમના તરફ મીટ માંડીને જોયા કર્યું પોતાના પતિની સાથે જવાની તેને તીવ્ર ઇચ્છા હતી પણ મિસરમાં પ્રવાસ કરતાં સહન કરવાના ભાર ન કદતો તથા જોખમનો વિચાર કરીને નેપોલિયને તેની ઇચ્છા પૂર્ણ કરી નહિ

માર્ગમાં ઇટાલિના કિનારા આગળથી પસાર થતા નેપોલિયને દૂરબિન મગાવીને ત્યાના ખરફથી ઢકાયલા પર્વતો જોઇને કહ્યું “ આજ પર્વતોની પાસેના મેદાનોમાં મે ધણીવાર ક્ય મૈન્યને વિજય અપાવ્યો છે એના એજ ચોક્કાઓ આજે મારી સાથે છે તો ફતેહ થવીજ જોઇએ ” નવીન વિચારોને ઉત્પન્ન કરવાની શક્તિ, ઉત્સાહ અને વકતૃવશક્તિવડે તે સર્વને ચક્રિત કરી દેતો પ્રાચીન કાળનો ઇતિહાસ તેની આંખ આગળ રમી ગયો હતો તેથી માર્ગમાં આવતા દરેક ટાપુ, અખાત અને જૂશિરને લગતા ઐતિહાસિક પ્રસંગો તેને તગતજ ચાદ આવી જતા ઋતુ સારી હોવાથી તે ધણીવાર તુલક ઉપર બેમતો અને તેની આસપાસ તેની વાર્તાઓ સાંભળવાને આતુર માણસોનું ટોળું હમેશાં જમણુજ જોવામાં આવતું લગભગ દરેક વિષયથી તે માહિતગાર હતો અને જૂદા જૂદા વિષયમાં પ્રવીણ મનાતા પડિતો પણ તેનું અગાધ જ્ઞાન અને દરેક વિષયને તરતજ સમજી જવાની તેની શક્તિ જોઈને ચક્રિત થઈ જતા પડિતો અને વિજ્ઞાનશાસ્ત્રીઓ તેની પાસે હમેશાં બેઠેલાજ હોય તે વારાફરતી દરેક વહાણમાંથી વિદ્વાન લોકોને પોતાની પાસે નેડાવતો તેમને પોતાની પાસે બેસાડીને જમાડતો અને વાતનો પ્રસંગ કહાડીને તેમના જ્ઞાનના ગાભીર્યની પરીક્ષા કરી લેતો મામા માણસની જુદીની પરીક્ષા તે અદ્ભુત તરાથી કરી શકતો પ્રવાસમાં પણ તેણે એક પળ ગુમાવી નથી. જુદિવિષયક વાર્તાવિનિર્દ, વાચન અને તત્ત્વજ્ઞાનવિષયક વિવાદ કરવામાં તેના મમય વ્યતીત થતો હતો નેપોલિયન મુસાદરી દરમ્યાન પોતાની સાથે ગાડુ ભરાય તેટલાં પુસ્તકો રાખતો અને બે પાંચ મિનિટનો અવકાશ મળતા પણ કાંઈક વાચી લેતો એ જાણીતી વાત છે જાપાને તે મહત્ત્વ આપતો નહિ, માત્ર વિચારનુંજ પ્રાધાન્ય તે સ્વીકારતો. જીવનચરિત્રો, ઇતિહાસ, જૂગોળ, તત્ત્વજ્ઞાન, અર્થશાસ્ત્ર અને વિજ્ઞાનની જૂદી જૂદી શાખાના પુસ્તકો એટલા ઉપરજ તેની પ્રીતિ હતી નવલકથાના વાચન

ઉપર તેને ઘણોજ તિરસ્કાર હતો. થોડાક અવકાશ મળતો ત્યારે ધાતાકગણુનાના કડિન દાખલાઓ ગણુને તેમાંજ તેને વિશ્રાંતિ મળતી હતી અઠ્ઠાવિશ વર્ષના યુવાન નેપોલિયને જૂદા જૂદા વિષયો ઉપર એટલું અગાધ જ્ઞાન સંપાદન કર્યું હતું કે વયો-વૃદ્ધ પડિતો પણ તેની આગળ માથું નમાવતા જમ્યા પછી નકામા ગપાટા મારવાને બદલે એક વાદસભા રચાતી દરરોજ નવા નવા વિષયો ઉપર પડિતો વિવાદ કરતા દાખના તરીકે “પૃથ્વીને ઉત્પન્ન થયે કેટલા વર્ષ થયા હશે?” “અન્ય ગ્રહો ઉપર વસ્તી હશે કે નહિ?” “પૃથ્વીનો પ્રલય શાથી થશે? પાણીથી કે અગ્નિથી?” “મુમલમાન અને ખ્રિસ્તી ધર્મની તુલના”-એવા એવા પ્રશ્નો વિદ્યાવિદ્યાસી નેપોલિયન પડિતો આગળ રજૂ કરીને ચર્ચા કરતો.

માર્ગમા માલ્ટાનો દ્વીપ આવ્યો. એ દ્વીપ કેટલાક નોકાથી ખ્રિસ્તી “સાધુ યોદ્ધા”-ઓના હાથમા હતો. નેપોલિયને તેમની સાથે અગાઉથીજ ગોઠવણ કરી દીધી હતી તેથી તેમણે લડાઈનો દેખાવ કરવા મટે બેચાળ નામની તોપો કોડીને આપ્યો. દ્વીપ અને તે ઉપરનો પ્રચલ પુરાતન કિલ્લો તેને હસ્તક કરી દીધા. ત્યાંના વહાણો ઉપર સખ્યામધ તુર્ક યુલામો કામ કરતા હતા. નેપોલિયને તેમને છૂટા કર્યા અને દરેક વહાણમા થોડા થોડા મોકલી દીધા તેનો હેતુ એવો હતો કે એ યુનાનો ફ્રેન્ચોના સહવાસમા આવીને ફ્રેન્ચો કેવા ઉદાર અને મિતનસાર છે તે જાણી શકે અને મિસર ગયા પછી ત્યાંના વતનીઓના મનમાં ફ્રેન્ચોવિષે મદ્દલાવ ઉત્પન્ન કરવામાં મદદગાર થઈ પડે. જાણે પોતે પ્રથમથીજ કેવળ રાજનૈતિક વ્યવહારમાજ રોકાયો હોય તેટલી સહેલાઈથી તેણે માલ્ટા દ્વીપનું રચાનિક રાજતત્ત્વ એક અકવાડીઆમા થાળે પાડી દીધું અને આગળ પ્રયાણ કર્યું. ફ્રેન્ચોને અગ્રેજ નાકામન્ય માથે અથડાઈ પડવાની પૂરેપૂરી ખાતરી હતી તેથી તેમણે પૂરતી તૈયારી રાખી હતી. નેપોલિયનની આજ્ઞા હતી કે એક પણ અગ્રેજ વહાણ જોવામા આવે તો તેના ઉપર મરણીઆની માફક એકસામટા તૂટી પડવું અને યાહોમ કરીને તેના ઉપર ચડી જવું. દરેક વહાણ ઉપર તેણે પાચસો નિશાનખાજ યોદ્ધાઓ મકી દીધા હતા અને તોપોવડે નિશાન તાકત્રાનો તેમનો દરરોજ મહાવરો કરાવવામા આવતો હતો. ફ્રેન્ચોના વહાણ ક્રાન્સથી ઉપડી ગયા છે એવા સમાચાર મળતાં અગ્રેજ નોકાધિપતિ નેદમન આમતેમ બધે ભગ્યો પણ કાંઈ વળ્યું નહિ તેઓ ક્યાં જતા હતા તેની થોડાક વિશ્વાસપત્ર ફ્રેન્ચ સેનાપતિઓ સિવાય કોઈને પણ ખમર ન હતી. જ્યારે આફ્રિકાના કિનારા દૂર ક્ષિતિજમા દેખાવા લાગ્યા ત્યારેજ ભરમ ફૂટવા લાગ્યો. નેપોલિયને રાત્રે પોતાના કેમિન-મા સેનાપતિઓ તથા વિજ્ઞાનીઓની સલાહ ભરી અને મિસરના પ્રખ્યાત વિશ્વ-વિદ્યાલયવિષે ચર્ચા કરવા માંડી. એક રાત્રે તો અગ્રેજો અને ફ્રેન્ચોના વહાણ પદરજ માંછલને અતરે આવી ગયા અને અગ્રેજોના વહાણમાથી સગા આપવાને

ફૂટતી તોપોના અવાજ પશુ ફ્રેન્ચોએ સાંભળ્યા, પશુ ધણું ધુમ્મસ વરસતું હોવાથી બેઉ અથડાઇ પડ્યા વગર પસાર થઇ ગયા.

જુલાઇ માસની ૧ લી તારીખે સમુદ્રના જળમાંથી મિસરના રેતાળ કિનારા બહાર આવતા દેખાયા. તેઓ હવે સ્વદેશથી આશરે બે હજાર માઇલ દૂર આવ્યા હતા. પવન અનુકૂળ હોવાથી તેઓ કિનારા પાસે જતા ગયા અને ધીમે ધીમે અલેક્ઝાન્ડ્રિયાના ઉંચા મિનારાનાં શિખર, ક્લિયોપેટ્રાની સોય વગેરે દેખાવા લાગ્યા અને ભાવપ્રધાન ફ્રેન્ચોના હૃદયમાં પાર્વાત્ય જાહોજલાલીના લબ્ધ સ્વપ્ન જાગૃત થતા ગયા. અલેક્ઝાન્ડ્રિયા બંદરથી ત્રણ માઇલ દૂર એક અખાત આગળ ફ્રેન્ચોએ વહાણુ લાગ્યાં નેક્સન તેમને શોધતો શોધતો આજ જગ્યાએ બેજ દિવસ પહેલાં આવી ગયો હતો અને ત્યાંથી ડાર્ડનેલસની સામુદ્રધુની તરફ ચાલ્યો ગયો હતો.

સાજ પડવા આવી હતી પવન પશુ જોરથી વાવા લાગ્યો હતો અને સમુદ્ર પશુ તેની સાથે જોરથી ઉછળતો હતો, પગ તુ સમુદ્રમાં આથી પશુ કદાચ વધારે ભય કર તોફાન થવા પામે અથવા નેક્સન આવી પહોંચે એવી દહેશતથી એક પળનો પશુ વિલંબ કર્યા વગર ખનતી ઝડપે કિનારા ઉપર ઉતરી જવાની નેપોલિયને આજ્ઞા કરી. વહાણુમાંથી મછવામાં બેસીને કિનારા ઉપર ઉતરવાનું કાર્ય શરૂ થયું ઘોડાઓને પશુ વહાણુમાંથી ઉતારવામાં આવ્યા આ કામ ધણુ મુશ્કેલ હતું પ્રથમ થોડાકને મછવા માથે બાંધીને કિનારા તરફ દોર્યા એટલે બાકીના ઘોડાઓ હારમધ ચાલવાને ટેવાયલા હોવાથી પાછળ પાછળ આવ્યા જેમ જેમ તેઓ કિનારે પહોંચતા ગયા તેમ તેમ તેમના ગ્વારોને સોંપાતા ગયા સત્રાર થતા તોફાન નરમ પડ્યું અને આફ્રિકાના રેતાળ કિનારા ઉપર સ્વાર, પાથરણ અને તોપખાનાયુક્ત લબ્ધ સેના સજ્જ થઇને તેના સેનાપતિની આજ્ઞાની રાહ જોતી ઉભી ઉતરવાનું કાર્ય ચાલતું હતું તે વખતે દૂરથી એક વહાણુનો સદ દેખાયો કદાચ અંગ્રેજોનું વહાણુ હોય એવો શક પડવાથી નેપોલિયન બોલી ઉઠ્યો, ‘ઓ મારા ડિસ્મત ! તું મારો ત્યાગ કરવા બેઠું છે ? મારે થોડાજ સમય જોઇએ છે ’ પશુ તે ફ્રેન્ચોનું જ વહાણુ નીકળ્યું ઉતરવાનું હજી ચાલુ હતું તેટલામાં તો નેપોલિયને ત્રણ હજાર માણસોને દરિયાના ભાકા ઉપર વ્યૂહરચનામાં ગોઠવી દીધાં અને તુર્ક લોકોને ખચાવની તૈયારી કરવાનો વખતજ ન મળે તેટલા માટે તેણે અલેક્ઝાન્ડ્રિયા તરફ ઝડપથી ફર્ય કરવા માંડી વખતની કિમત સમજવામાં તેની ખરોખરી કોઈથી થઈ શકે એમ નથી. તેણે એકવાર એક શાળાની મુલાકાત લેતી વખતે વિદ્યાર્થીઓને ઉપદેશ આપ્યો હતો કે “વખતની એકએક પળ લવિષ્યના જીવનમાં મોટા પરિણામ ઉત્પન્ન કરી શકે છે ” તેણે આ સૂત્રનું પોતાના જીવનમાં મથાર્થ રીતે પાલન કર્યું હતું.

વહાણુમાંથી ઉતરવા પહેલાં નેપોલિયને નીચે પ્રમાણેની આજ્ઞાપત્રિકા પોતાના

નેપોલિયન જહાજ ઉપર અમેરિકાનાં ડ્રયાના બદરમા

સૈન્યમા પ્રકટ કરી હતી - “યોદ્ધાઓ ! આખા જગતના વ્યાપાર અને સંસ્કૃતિ ઉપર અગણ્ય અસર થઈ શકે એવા પ્રકારનો વિજય મેળવવાનું કાર્ય તમે હવે હાથ ધરો છો તમે તેના વડે ઇચ્છા ઉપર એક સખ્ત પ્રહાર કરી શકશો જે લોકોની સાથે આપણે સમાગમમાં આવવાનું છે તેઓ મુસલમાન ધર્મ પાળનારા છે તેમના ધર્મનો પહેલો સિદ્ધાંત એ છે કે “ ઈશ્વર એકજ છે અને મહુંમદ તેનો પયગંબર છે તમે તેમના આ મતની વિરુદ્ધ એક શબ્દ પણ ઉચ્ચારતા નહિ યાહૂદીઓ અને ક્રિસ્તીયો ઇસાઈઓ સાથે તમે જેવી ઉદારતાથી વર્ત્યા હતા તેવીજ રીતે તેમની સાથે પણ વર્તજો તમે તમારા પોતાના ધર્મશુરુઓને જેવું સન્માન આપો છો તેવુંજ આ લોકોના મુદ્દિતઓને અને ઇમામોને આપજો તમારા બાઈબલનાં ધર્મવિધાનોમાટે તેમજ મુસા અને ખ્રિસ્તની આજ્ઞાઓમાટે તમે જે પૂજ્યભાવ રાખો છો, તેટલોજ પૂજ્યભાવ કુરાન અને તેના વિધાનો માટે બતાવજો. રોમન યોદ્ધાઓ તમામ ધર્મનું માન સાચવતા હતા, વળી અહીના રીતરિવાજ કે જે આપણા યુરોપના રીતરિવાજોથી તદ્દન જુદાજ પ્રકારના છે, તેમને માન આપવાનો અભ્યાસ પાડજો સ્ત્રીઓ તરફ આપણે જે સદ્ભાવ અને અદ્ય રાખીએ છીએ તેટલે દરજ્જે અહીના લોકો નથી રાખતા, તોપણ સ્ત્રીની પવિત્રતાને જોરજુલમથી બચ્ચ કરનાર તો સર્વત્ર રાક્ષસતુલ્યજ મનાય છે લૂટફાટથી કદાચ અમુક વ્યક્તિને ધન મળે પણ તેથી આખા સૈન્યની આબરૂને હાનિ પહોંચે છે નિર્વાહના સાધનનો નાશ થાય છે અને જે લોકોની પ્રીતિ મેળવીને તેમને પોતાના સહાયક બનાવવામાજ આપણ હિત છે તેઓ આપણા શત્રુ બની જાય છે ”

પ્રભાતનો સૂર્ય પૂરો ઉગ્યો ન હતો તેટલામાં નેપોલિયને અલેક્ઝાન્ડ્રિયા ઉપર આક્રમણ શરૂ કર્યું મામેલુક યોદ્ધાઓએ અતિશય બહાદુરીથી લડવા માડ્યું અને શત્રુને બંદુકોની ગોળાઓ તથા વીરહાકથી વધાવી લીધા, પરંતુ પાશ્ચાત્ય યુદ્ધપદ્ધતિ આગળ એકલી બહાદુરી કામ આવતી નથી ફ્રેન્ચો નદીના પૂરની માફક ધસારાબધ નગરમા દાખલ થઈ ગયા અને તેમના ધસારા આગળ ઘાસની માફક ધકેલાતા મામેલુક લોકો થોડીજ વારમા અદ્ય થઈ ગયા પાર્વાત્ય પ્રદેશ ઉપર ધણીજ સહેલાઈથી ફ્રેન્ચોની વિજયધ્વજ ઉડવા લાગી પૂર્વના પ્રદેશો પાશ્ચાત્ય પ્રદેશોના અધિકાર નીચે આવી જાય એવી વિધાતાનીજ યોજના હોવી જોઈએ બધા માણસો જેમ નેપોલિયનની મહાનુભાવતા જોઈ મુગ્ધ બનતા હતા, તેમ માટાથી આણેલા તુર્ક ગુલામો પણ મુગ્ધ બન્યા હતા નેપોલિયને તેમને છૂટા કર્યા અને પોતાનો તેમ કરવાનો ઉદ્દેશ સમજાવ્યો એ લોકો ટોળાબધ આખા અલેક્ઝાન્ડ્રિયા નગરમા ઘેર વિખેરાઈ ગયા અને પોતાના સ્વધર્મીઓ આગળ નેપોલિયનની ઉદારતાનાં વખાણ કરવા લાગ્યા ફ્રેન્ચોસેનાને પણ તેમના સેનાપતિની ઉદારતા અને રાજનૈતિક અભિપ્રાય-

ની અસર થઇ હતી તેથી તેમણે લેશમાત્ર પણ નગરની પ્રજા ઉપર જુદમ કર્યો નહિ, તેથી ત્યાંની કચરાશલી, ગુલામની હાલત ભોગવતી રેયત ફ્રેન્ચોની ઉદારતા, દયા અને ન્યાયપરાયણતા જોઇને ચક્રિત થઇ ગઇ આરબો અને મિસરવાસી ક્રોધ લોકો એકે અવાજે નેપોલિયનનાં ગુણગાન કરવા લાગ્યા પૂર્વના પ્રદેશોને માટે તે તદ્દન નવા પ્રકારનો વિજેતા માલમ પડ્યો છતાંયલી પ્રજાને રજાડ ડનાર નહિ પણ તેમને દાસત્વમાંથી મુક્ત કરનાર અને તેમનું કલ્યાણ કરનાર નીવડ્યો જે દિવસે નેપોલિયને મિસરની ભૂમિ ઉપર પગ મૂક્યો તે દિવસ તે દેશને માટે ધણોજ શુભ હતો અને તેણે ધડેલી યોજનાઓની જે સિદ્ધિ થઇ હોત તો ખરેખર તેણે મેળવેલી છતાં પૂર્વના પ્રદેશોને માટે ધણીજ ઉપકારક થઇ પડત તેણે મિસરવાસીઓને માટે એક જવલત જાહેરનામું પ્રકટ કર્યું - “ મિસરવાસીઓ ! તમને મારા શત્રુઓ એમ કહેશે કે હું તમારા ધર્મનો ઉચ્છેદ કરવા માટે આવ્યો છું પણ તેમનું કહેવું જરાએ માનતા નહિ. તેમને સહળાવી દેજો કે હું તમને તમારા વાજબી રાજનૈતિક અધિકાર પાછા અપાવવા, તમારા ઉપર જુદમ કરનારાઓને શિક્ષા કરવા અને મહામદના શુદ્ધ ધર્મને નવું જીવન અપાવવા આવ્યો છું તેમને કહેજો કે મામેલુક લોકો ના કરતા હું ઈશ્વરને, તેના પથગળ્યરને અને જુરાનને વિશેષ સન્માન આપુ છું તેમને કહેજો કે ઈશ્વરના દરબારમાં સહળા માણસો સમાન છે, માત્ર જે તકાવત હોય તો તે માત્ર જ્ઞાન, શુદ્ધિ અને સદાચારમાજ રહેલો છે તમારા કરતા મામેલુક લોકોમાં એવો કોયો વિશેષ મદ્દગુણ છે કે તેઓ જીવનના તમામ પ્રકારના સુખ અને અર્થશ્ર્વ્ય એકલા પોતાનાજ કરી બેઠા છે ? જે ઈશ્વરે મિસર દેશ તમના એકલાનાજ વૈભવ અને ઉપભોગને માટે તેમને અર્પણ કર્યો છે એવું તેઓ માનતા હોય, તો તેમને કહેજો કે તમારી માલિકીનો દસ્તાવેજ મતાવો મિસરમાં જે કાઈ સુખપ્રદ હોય તો તે બધુંજ તેમના એકલાનું ! સારી જમીન હોય તો તે મામેલુક લોકોની સુદર સ્ત્રી, મકાન, ઘોડો કાષ્ટ પણ હોય તો તે તેમનાજ ! પણ ઈશ્વર ન્યાયપરાયણ અને દયાળુ છે તેની આજ્ઞાથી હવે મામેલુક લોકોની જુદમજહાગિરીના દિવસ ભરાઇ ચૂક્યા છે જેઓ અમારા પક્ષમાં આવશે તેમનું અનેક રીતે કલ્યાણ થશે જેઓ તટસ્થ રહેશે તેમને પણ લાભ છે કારણ કે તેમને અમારી નીતિ અને ન્યાયપરાયણતાની પરીક્ષા કરવાની તક મળશે અને તેઓ પણ અમારા પક્ષમાજ છેવટે જોડાશે પણ જેઓ મામેલુક લોકોનો પક્ષ લઇને અમારી સાથે લડવા તત્પર થશે તેમની તો પાયમાલીજ આવી જાણજો ”

આ જાહેરનામું વાંચ્યાથી મિસરવાસીઓ નેપોલિયન તરફ સ્વાભાવિકરીતજ અનુરાગ રાખવા લાગ્યા આરમ લોકોએ ત્રીસ ફ્રેન્ચોને કેદ પકડ્યા હતા તેમને તેમણે છોડી મૂક્યા અને નેપોલિયનને કહેવડાવ્યું કે મામેલુક લોકોની સામે યુદ્ધ

કરવામાં અને તમને મદદ આપવા તૈયાર છીએ.

છેલ્લા યુદ્ધમાં ત્રીસ ક્રેન્ચ યોદ્ધાઓ મરાયા હતા પોમ્પિનો સ્તભ જે અનેક સૈનિક થયા આખા જગતની ચિત્તવૃત્તિને પોતાના તરફ આકર્ષી રહ્યો છે તેનાજ તળીઆ આગળ નેપોલિયને આ ત્રીસ યોદ્ધાઓના શબને ધણી ધામધૂમ સાથે દટાવ્યા અને તેમનાં નામ એ સ્તભ ઉપર ક્રોતરાવ્યાં આપુ લશ્કર પોતાના સ્વર્ગસ્થ સોખતી ઓનુ અહોભાગ્ય જોઇને તેમના સુખની ઈર્ષ્યા કરવા લાગ્યું કેવા પ્રકારના કાર્યથી મનુષ્યના હૃદયમાંના ઉડામા ઉડા ભાગને સ્પર્શ કરી શકાય છે તે જાણી લેવાની આવી નેપોલિયન પૂરેપૂરી જાણુતો હતો.

મનુષ્યની શુદ્ધિના વિકાસની જૂદી જૂદી શ્રેણીઓની જરૂરિયાતો જોતા ધર્મના દરેક સ્વરૂપ જરૂરના છે એવું માનીને નેપોલિયન તમામ ધર્મ તરફ માનભરી નજરથી જોતો હતો. ધર્માંધતાને પરિણામે પ્રચલિત થયેલી નહિ માની શકાય એવી તદ્દન અસંભવિત બાબતોવિષે પણ તે કદિ તિરસ્કારયુક્ત ઉદ્ગાર કહાડતો નહિ આજ હેતુથી તે મુસલમાન ધર્મ તરફ પણ સહભાવ રાખતો હતો તે મુસલમાન ધર્મ પાળવાનો ઢોંગ કરતો હતો એવો આક્ષેપ વિરુદ્ધપક્ષ તરફથી તેના ઉપર મૂકવામા આવે છે નેપોલિયન પોતેજ તે વિષે કહે છે કે “ મે તેવો ઢોંગ જરા પણ કર્યો નથી હું નિમાજ પડવા માટે મસ્જિદોમા ગયો નથી મે દારૂનો ત્યાગ કર્યો નથી, તેમ સુન્નત પણ કરાવી નથી એટલું ખરૂં કે હું મુસલમાન ધર્મ તરફ અને પેગમ્બર મહમદ સાહેબ તરફ સહભાવ ધરાવું છું એવું મે જાહેર કર્યું હતું અને હજી પણ મારો તે મત કાયમ છે ” તે મુસલમાન ધર્મને એક અદ્ભુત જાતીય બળના મૂળ તરીકે માનતો હતો.

તે અલેક્ઝાન્ડ્રિયામા માત્ર છજ દિવસ રહ્યો, પણ એટલી ટુકી મુદતમા પણ તેણે ત્યાની પ્રજાને માટે ન્યાયી કાયદાઓ ધડવામા તેમનું રક્ષણ કરવાની બ્યવસ્થા કરવામા અને ત્યાની કુદરતી પેદાશોનો કેવી રીતે મારામા સારો ઉપયોગ થઈ શકે તેને લગતો બંદોબસ્ત કરવામા અચાગ પરિશ્રમ લીધો. ક્રેન્ચે ત્યા દાખલ થયા તેજ પળથી કારી ગરો, ઈજનેરો વગેરે ધમધોકાર કામ કરવા મડી ગયા અને અલેક્ઝાન્ડ્રિયાના લગભગ સ્મશાન જેવા જ્ઞાત, નિવેષ્ટ બની ગયેલા જનરોમાં યુરોપની ચેતનમય જાગતિ આવી ગઈ બદરની સુધારણા, કિલ્લાની મરામત, કારખાનાઓ, નિશાળો વગેરેની સ્થાપનાઓ થવા લાગી અને ત્યાના પ્રાચીન ઇતિહાસને લગતી શોધખોળનું કાર્ય શરૂ થયું શહેરનું સ્થાનિક રાજ્યતંત્ર ત્યાનાજ બાહોશ આગેવાનોના હાથમા સોંપી દેવામાં આવ્યું, પણ મિસરના પ્રારબ્ધમાં આવેો અબ્યુદય લખાયો ન હતો નેપોલિયનની હિદાર યોજનાઓ ધૂળમા મળી ગઈ અને તે દિવસથી આજ એક મૈકે થયા મિસરની પ્રજા અજ્ઞાન, ગરીબાઈ, શુદ્ધ અને અવનતિના અધારામા સડયાજ કરે છે.

જો તેની યોજનાઓ સફળ થઈ હોત તો મિસર આજે ધનાઢ્ય અને સરકૃતિવાળો દેશ બન્યો હોત નાઇલને કિનારે મોટા મોટા વ્યાપારથી આબાદ થએલા નગર વસ્યાં હોત અને ત્યાંના હાલ દેખાય છે તેવા શાત, નિર્જીવ કિનારા આગળ હજારો વહાણોની આવજમ અને લાખો કરોડો રૂપિયાની ઉચ્ચપાચલ થતી હોત જો કે તેમ તો ન બન્યું, તોપણ નેપોલિયનના એ દેશમાં આવવાથી તેની પ્રજાને અપૂર્વ પ્રોત્સાહન મળ્યું, અને એ દેશની કુદરતી પેદાશોનો સારામા સારો ઉપયોગ કરવા માટે, ત્યાંની પ્રજાના સાહસને તથા વ્યાપારઉદ્યોગને ઉત્તેજિત કરવા માટે મનુષ્ય-પ્રયત્ન અને મનુષ્યશુદ્ધિથી જો કંઈ થઈ શકે તે મર્વ તેણે કર્યું.

ભુલાધ માસની છઠ્ઠી તારીખે નેપોલિયને ફેરો નગર તરફ દૂર કરવાની તૈયારી કરી તેના માર્ગમાં માઝ માધલનું રેતાળ રણ આવતું હતું ચારે દિશાએ ક્ષિતિજ સુધી રેતીના ઢગલા સિવાય ખીણ કાઢી નજરે પડતું ન હતું સૂર્યના પ્રખર કિરણ અગ્નિનો વરસાદ વરસાવી રહ્યા હતાં એક પછી લીધું ઝાડ કે લીલોતરી-વાળી નાની સરખી જગ્યા પણ જોવામાં આવતાં નહિ આવી મરુભૂમિમાં થઇને તેનું મૈન્ય પસાર થવા લાગ્યું તેઓ ઠંડા પ્રદેશમાં જન્મેલા અને ઇટાલિ જેવા ગળિયામણા દેશમાં ફરેલા હોવાથી તેમને આ પ્રવાસ અત્યંત વિષમ જણાયો રસ્તામાં કેટલાક તો તાપ અને શ્રમથી તડકડીને મરવા લાગ્યા, પણ આખું મૈન્ય તો આગળ ને આગળ વધતું ગયું આ પ્રસંગે સામાન્ય સિપાઇને પડતી દરેકે દરેક મુશ્કેલીત નેપોલિયને પોતે સહન કરી હતી તે ઘોડા ઉપર ન બેસતા સિપાઇઓની સાથે પગે ચાલતો હતો. તેઓ જે ખાતા પીતા તેજ તે પોતે પણ ખાતો અને રાત પડતાં સિપાઇઓની સાથેજ રેતીના બિછાના ઉપર સૂતો હતો. બધાના સૂવા પછીજ તે સૂતો અને બધા જમી રહ્યા પછીજ તે જમતો હતો. સઘળાના ઉઠતા પહેલાં તે ઉઠતો અને પોતાના મૈન્યની જરૂરિયાતો પૂર્ણ કરવાને બનતો પ્રયત્ન કરતો આજ કારણને લીધે સિપાઇઓ તેના ઉપર દ્વિદા થઈ જતા અને તેનું ગણણ કરવાને પોતાનો જાન આપવામાં પાછી પાની કગતા નહિ સિપાઇઓ તાપ, તરસ, જીખ અને પરિશ્રમથી કાયર કાયર થઈ ગયા હતા, અને પારિસના રાજકર્તાઓએ તેમને આવા પ્રદેશમાં મોકલ્યા તે માટે તેમના ઉપર ગાળો વરસાવતા હતા તોપણ નેપોલિયનની વિરુદ્ધ તો એક શબ્દ પણ બોલવામાં આવતો ન હતો એટલો બધો તેણે પોતાના મૈન્યના હૃદય ઉપર અધિકાર બેસાડી દીધો હતો.

માર્ગમાં તેમની ઉપર ધણીવાર મામેલુકે ઘોડેસ્વારો હુમલો કરવા આવતા અને વિજળીની ઝડપથી તરતજ અદશ્ય થઈ જતા આવા વિચિત્ર પ્રકારના આક્રમણથી ફ્રેન્ચોને ધણો ઉપદ્રવ થતો તેઓ જેમ જેમ નાઇલ નદીની નજીક આવતા ગયા તેમ તેમ ઉપર કહ્યા તેવા હુમલા વધારે પ્રબળ સ્વરૂપમાં અને વારંવાર થવા

લાગ્યા આ સ્વારોનો દેખાવ અને તેમની નિડરતા બધા ઉપજાવે તેવા હતાં દરેકની પાસે પાણીદાર અરખી ઘોડા હતા હથિયારમાં તલવાર, પિગ્તોલ, બદુડ અને નાની હલકી તોપ એટલાં તેઓ રાખતા હતા ઘોડે બેસવાનો તો તેમને બાળપણથીજ અભ્યાસ હતો બલકાદાર પાલડી, તેની ઉપર ખોસેલી કલગીઓ, જરીયાનનો પોશાક અને ઝળકતી તલવાર સાથે આ બયાનક યોદ્ધાઓ આકાશ ફાડી નાખે એવી વિકરાળ ચીસ પાડતા નદીના પ્રમળ પૂગની પેડે એકાએક ધમી આવતા. મેડતે ઘોડે ગોળીમાર કરતા, એકદમ ઘોડાને અટકાવતા અને તેમને પાછા વાળીને આવ્યા તેવીજ ત્વરાથી રેતીના ટેકરાઓની પાછળ અદૃશ્ય થઈ જતા રેતાળ પ્રદેશથી પણ તેમની ત્વગ એાછી થતી નહિ તેમના ઘોડાની ખરીઓના આધાતથી ઉડતી રેતોના ધન વાદળા બની જતાં તેમને એથે રહીને ગોળીમાર કરીને તેઓ નિડર-પણે ચાલ્યા જતા શત્રુમૈન્યમાથી જે કેટલાક સિપાઇઓ ત્રિખુટા પડી જતા તો તેમના ઉપર આ સ્વારો દૈત્યની માફક તૂરી પડતા અને તેમના ટૂંકડે ટૂંકડા કરી નાખતા આવા વિચિત્ર પ્રકારના અણુધાયો હૂમલા મામે બચાવ કરવા માટે નેપો-લિયને તદખીર શોધી કહાડી તેણે પોતાના મૈન્યને પાંચ યોગસ આકૃતિમા ગોડવી દીધું દરેક ચોરસને ચારે ખૂણે તોપખાનુ ગખ્યુ દરેક ચોરસ આકૃતિની ચારે બાજુએ સિપાઇઓને છ છ હારમા ગોડવીને વચમાની ખાલી જગામા ખોરાકની સામગ્રી, લગાઇને લગતો સામાન, તથા સેનાપતિઓ અને વિદ્વાનોને રાખવાની ગોડ-વણુ કરી હતી. આખે રસ્તે આજ ક્રમ પ્રમાણે આખુ લશ્કર પદ્ધતિસર કુચ કરતું હતું કુચ કરતી વખતે સઘળાના મુખ એક તરફ રહેતા હતા પણ શત્રુનો હૂમલો થતાજ તેઓ એકદમ અટકતા અને ચારે હારના સિપાઇઓ ચારે દિશાએ મો કરીને ઉભા રહેતા આગલી હારના સિપાઇઓ જમીન ઉપર છુટણુ ટેક-વીને પોતાની સગીન આગળ ધરીને ઉભા રહેતા એથી કરીને પાછળની હારના સિપાઇઓ તેમના માથા ઉપર થઇને શત્રુ ઉપર ગોળીમાર કરી શકતા આવી વ્યૂહ રચનાને લીધે મામેલુક સ્વારોના હૂમલાને તેઓ તુચ્છ જેવા ગણવા લાગ્યા, અને જ્યારે જ્યારે તેઓ ધસી આવતા ત્યારે આખા લશ્કરમા હમાહમ થઈ રહેતી મામેલુક સ્વારો દૂરથી નજરે પડતા એટલે દરેક વિભાગના મેનાપતિ આજા કરતા કે “ સાક્ષરો અને ગધેડાઓ બંનેને વચમાં રાખો, અને ચોરસ આકૃતિમાં ગોડવાઈ જાઓ. ” હકીકત એવી હતી કે સાક્ષરોને બેસવા માટે તથા તેમના પુસ્તકો અને શોષખોળને લગતો સરસામાન ઉચકવા માટે તેમને ગધેડાઓ આપ-વામા આવ્યા હતા ઉપર કહેલી આજા થતા તમામ સિપાઇઓ ખડખડ હસી પડતા તેઓ મસ્કરીમા ગધેડાઓને અડધા સાક્ષરો કહીને આખે રસ્તે ગમ્મત કરતા હતા, તોપણ તેઓ વિદ્વાનો તરફ હમેશા માનભરી વર્તણૂક રાખતા હતા, અને

વિદ્વાનો પણ કાયને પ્રસંગે ધણીજ વખાણવાલાયક હિમત બતાવતા હતા આ પ્રમાણે સાત દિવસસુધી અનેકવાર શત્રુની સાથે સખત ઝપાઝપી કરતા કરતા તેઓ કેરો શહેરની નજીક જવા લાગ્યા.

પાંચમા દિવસની આખરે નાઈવ નદીનો પ્રવાહ રેતીના ટેકરાઓની વચ્ચે રૂપાના પતરાની માફક ચળકતો સર્વના જોવામાં આવ્યો તેને કાઠે ફળ ફૂલથી મૂકી રહેલાં અસખ્ય વૃક્ષો પ્રવાસીઓના મનનું રંજન કરતા હતા વૃક્ષની ડાળાઓમાં લપાઈને હજારો મધુર કંઠવાળા પક્ષીઓ કલરવ કરી રહ્યા હતા પ્રકૃતિની રમણીય શોભાનું દર્શન કરતા આખા ફ્રેન્ચ લશ્કરમાં આનંદના ઉદ્ગાર નીકળવા લાગ્યા અને ઘણે દિવસે કુદરતનું બદલાયલું સ્વરૂપ જોઈને તેઓ હર્ષધેલા થઈ ગયા વ્યવસ્થા જળવવાનો આ વખત ન હતો હજારો સિપાઈઓ નાના બાળકની માફક નદીમાં ફેદી પડ્યા અને તેનું સ્વચ્છ પાણી પીને તથા તેમાં આનંદપૂર્વક તરીને પોતાના આગલા દિવસોની વિટબણાઓ આ સ્થિતિસ્થાપક મનોરૂતિવાળી ફ્રેન્ચ પ્રજાના બાળકો ભૂલી ગયા

પણ આ આનંદનો અવસર લાખો વખત ટક્યો નહિ ફ્રેન્ચ રેતીનું વાદળ ઉડતું માલમ પડ્યું અને સેકડો ઘોડાઓની પડછીનો અવાજ મલળાયો જેન જોતામાં ઝળકતી તનવારોવાળા, દૈન્યોના જેવી હ્રદય વિદારક ચીસ માગતા મામેલુકે સ્વારોની એક ટોળા રાક્ષસી ઝડપથી ધસી આવતી જણાઈ એકદમ પડખમનો અવાજ થયો અને રમતા, તરતા સિપાઈઓ પટાપટ બહાર આવીને ચોરમ આકૃતિમાં ગોડવાઈ ગયા એક ક્ષણવારમાંજ નદીના પ્રબળ પૂરના વેગથી શત્રુનો ધમારો શરૂ થયો પણ અડમ ખડકની સામે અથડાતા મોજની માફક તે ફેંકટ ગયો કે ન્યૂની એક હાર પણ ડગી નહિ શત્રુના ઘોડાઓની છાતીની મામે તીવ્ર અણી-આળી સગીનોનો કોટ બની ગયો હતો તે જોઈને ઘોડાઓ પાછા હઠ્યા બદુક અને તોપોના જવાળામુખી જેવા અગ્નિના વરસાદ આગળ સેકડા ઘોડાઓ અને સ્વારો ધૂળમાં રોળાઈ ગયા અને જેઓ જીવતા રહ્યા તેઓ આખા હતા તેટલીજ ત્વરાથી પલાયન કરી ગયા

એવામાં અનાજથી ભરેલા વહાણો નામલ નદીને કાંઠે ઝડે મુસાફરી કરતાં કરતા એ સ્થળે આવી પહોંચ્યા નેપોલિયને પ્રથમથીજ માર્ગની ગણતરી કરીને તેમને આવવાનો વખત સુકરર કર્યો હતો તે પ્રમાણે તેઓ નખતમર આવી પહોંચ્યા હવે આખા મેન્ચના ભાવમાં પરિવર્તન થઈ ગયું નિરાશા અને ખેદને ઠેકાણે આનંદ આનંદ થઈ રહ્યો આનંદ ફ્રેન્ચ સિપાઈઓ વર્તમાન સમયના સુખમાં આગલા અઠવાડીયાના કષ્ટ ભૂલી ગયા સાત દિવસસુધી તેમણે નાઈવને કિનારે કિનારે કુચ કરી રસાળ પ્રદેશ છતાં ત્યાંના રહેવાસીઓનું દારિદ્ર્ય જોઈને તેમને ધણીજ વૃથા

હિપ્પમ થતી માર્ગમા જે જે ધગ આવ્યા તે સધળા પાંદડાના બનાવેલા ઝુપડા જેવા હતા અને તેમા રહેનાર લોકો તદ્દન કગાલ હતા. આતુ કારણુ શોધી કહાડવા માટે નેપોલિયન એક ઝુપડાની અદર ગયો. ધરના માણુમોને અભયદાન આપીને તેમની કગાલિયનનુ કારણુ પૂછયુ. ધરધણીએ જવાબ આપ્યો કે “ માહેબ, મે જાતમહેનત કરીને થોડુક ધન મેળવ્યુ હતુ અને આ ઝુપડાને હાલના દગતા વધારે સારી હાલતમા મકયુ હતુ થોડાજ દિવસમા એ સમાચાર કેરો રાહેરમાં પહોચી ગયા મે ધણુ ધન પેદા કર્યુ છે એમ જાણીને મારી પામેથી પૈમા ખુશચી લેવાને મામેલુક લોકોમાના કેટલાક અહિ આવી પહોચ્યા મે તેમને ધન આપવા માડ્યુ પણ તેથી તેમને સતોષ થયો નહિ મને તેમણે ધણો રીખાવ્યો. હું તેમને મારી બધી દોલત આપી દઉ એવા ઇગિદ્દાથી ધાતકી મામેલુક લોકોએ મને રીખાવવામાં બાકી રાખી નહિ અને તેની નિશાની આ રહી મારો પગ ભાગી ગયો છે અને આખી જીદગીને માટે હું લગડો બન્યો છુ મારી પાસે જે કાઈ હતુ તે બધુ તેમને આપી દીધુ ત્યાર પછી હું જેમ તેમ ગુજરાન ચલે એટલુજ કમાઉ છુ બધા લોકોની મારા જેરીજ દશા છે અવી સ્થિતિ હોવાથી અમે ઉલ્લમ કરના નથી એ નરપિશાચોનો જીવન એટલે સુધી છે કે તેમની ઈચ્છાવિરુદ્ધ અમે અમાગ શરીરનુ અથવા સ્ત્રી કે પુત્રપુત્રીનુ પણ રક્ષણુ કરી શકતા નથી ” આ વૃત્તાત માલગીને નેપોલિયનને ધણોજ ખેદ થયો.

આખરે જીલાઇ માસની ૨૧ મી તારીખે ટ્રેન્ચસેના રાત્રુપક્ષના સ્વાગે માથે ઉપર કહી તેવી વખતો વખત ઝપાઝપી કરતી કેરો નગર પાસે આવી પહોચી અહિ તેમનો સત્કાર કરવા માટે મુગદ બેએ એક બળવાન મૈન્ય સજ્જ કરી ગાખ્યુ હતુ છેવટના યુદ્ધને માટે ધણા ખરા મામેલુક સ્વારો આ ટેકાણે એકત્ર થયા હતા. તેમની મખ્યા દમ હજારના હતી આ મદોન્મત, બલિષ્ઠ સ્વારોની મદદમા ચોવીશ હજાર પાયદળ મિપાઇઓનુ મૈન્ય મજબૂત મોરચો નાખીને પડ્યુ હતુ કેરો નગર નાઇલને પૂર્વ કિનારે આવેલુ છે અને નેપોલિયન નાઇલને પશ્ચિમ કિનારે કુચ કરતો હતો. ૨૧ મી જીલાઇએ તેણે પોતાના મૈન્યને સવાર પડતા પહેલાજ કુચ કરવાનો હુકમ કર્યો અને મિસરના સ્વચ્છ આકાશમા જ્યારે સૂર્યનો ઉદય થયો ત્યારે કેરો નગરના ગમનચુખી મિનારાના શિખર અને નિસીમ મેદાનની વચમા પર્વતોની માફક ઉભેલા પ્રચડ પિરામિડો તેમની દષ્ટિએ પડવા લાગ્યા દેખાવની ભઅતાની છાપ જાણે તેમના હૃદય ઉપર પ્રબળપણે પડી હોય તેમ આખુ મૈન્ય એકાએક થબ્યુ નેપોલિયનનો ચહેરો શૌર્ય અને ઉમગને લીધે તેજસ્વી દેખાવા લાગ્યો. તેણે સૈન્યને સંબોધીને કહ્યુ, “ ચોદ્દાઓ ! આ પિરામિડના શિખર ઉપરથી ચાર ચાર હજાર વર્ષની પ્રાચીન પ્રજાઓ તમારાં પરાક્રમો નિહાળવા ઉભી

છે ” ચોક્કાઓના હૃદયમાં રણોન્માદ ઉભરાઈ જવા લાગ્યો. શર અડાવે એવા રણ-વાલનાં સગીતથી રણુધેસા બનીને શત્રુસૈન્યતરફ તેઓ ગાડાની માફક દોડી જવા લાગ્યા પિરામિડોની આસપાસનું આખું મેદાન હથિયારગ્રામ ચોક્કાઓથી ચીકાર ભરાઈ ગયું હતું ઝળકતા હથિયારવાળા દસહજાર સ્વાર અને તે વળી પૂર્વની લડા-યક પ્રજાઓના રિવાજ મુજબ પૂરબલકામાં સળજ થએલા હોવાથી તેમનો દેખાવજ શત્રુને ભયભીત કરવાને પૂરતો હતો, પણ ફ્રેન્ચો વગર સકાએ, પાંચ અભેદ ચારસ આકૃતિમાં ગોઠવાઈને નિડરપણે આગળ વધ્યા તેઓ માટે શત્રુની છાવણી ઉપર ધસી ગયા વગર બીજો ધક્કાજમ ન હતો ત્યાં ચોવીશ હજાર સિપાઈઓ હારમધ ઉભા હતા ફ્રેન્ચસેનાની વ્યૂહરચનાને બેદી નાખવાને તેમનું ભયકર તોપખાનું પણ તૈયારજ હતું અને તેમનામાં જરા પણ ભગાણ પડે તો તેમના ઉપર ચમદૂતની માફક વૂટી પડવાને દક્ષ હજાર પાણીદાર આરબી ઘોડાઓ ઉપર સ્વાર થએલા મહોન્મત મામે હુકો ટમટમી રહ્યા હતા

નેપોલિયનને માટે આ પ્રસંગ ધણેજ ચિતાભરેલો હતો તોપણ તેણે હમે-શના શાંત સ્વભાવ પ્રમાણે દૂરબિનવડે શત્રુસૈન્યનું નિરીક્ષણ કરવા માડ્યું તેની આજ્ઞાક આખે શત્રુની નખળી બાજુ એકદમ શોધી કહાડી તેણે જોઈ લીધું કે શત્રુની તોપો ગાડીઓ ઉપર ગોઠવેલી નથી તેથી કરીને જે બાજુ તરફ તેમને ગોડવી છે ત્યાંથી બીજી બાજુ તરફ તેમને ખસેડાય એમ નથી બીજા ધણા સેનાપતિઓ સારા સારા દૂરબિનવડે શત્રુસૈન્યને તપાસતા હતા તોપણ કોઈથી આવી જરૂરની શોધ અર્ધ શકી નહિ નેપોલિયને તરતજ બાજુ બદલી પિરામિડની જમણી બાજુ તરફ થોડુંક આગળ વધીને શત્રુ સૈન્ય ઉપર એક બાજુએથી હુમલો કરવા માટે તેણે સેનાપતિઓને હુકમ કર્યો આમ કરવાથી તેના સૈન્ય ઉપર શત્રુની તોપનો એક પણ ગોળો પડી શકે એમ ન હતું

મુરાર બે પણ ધણેજ ચાલાક અને નિપુણ સેનાપતિ હતા નેપોલિયનના સૈન્યે શા હેતુથી દિશા બદલી તે સમજી જતા તેને જરા પણ વાર લાગી નહિ તેણે ડહા-પણ વાપરીને તરતજ પોતાના સ્વારોને શત્રુ ઉપર ધસી જવાની આજ્ઞા કરી મર્વોન્મત મુરાર બે એ કહ્યું “ હવે જો, અમારો સપાટો ! આ નાપાક દૂતરાઓને તો અમે ચીલાડાની માફક કાપી નાખીશું ”

આ વખતનો દેખાવ ધણેજ ભયકર હતો લાલકાયેલ પોશાકમાં સજ્જ થયેલા દસહજાર સ્વાર આખા જગતમાં સારામાં સારા ગણાય એવા પાણીદાર ઘોડાઓ ઉપર સ્વાર થઈને, તેમને પૂર વેગથી દોડાવતા સમુદ્રની પ્રચંડ ભરતીની માફક રણોન્મત બનીને ધસી આવવા લાગ્યા તેમની વિકરાળ ચીસોથી આકાશ ગાજી ઉડ્યું અને તેમના પગના આઘાતથી ધરતી ધ્રુજવા લાગી તેમની ટક્કર જીવવા માટે ફ્રેન્ચ સેના

વજની દિવાલની માફક અબેલ ચોરસ આકૃતિમાં ગોડવાઇને ઢીલી રહી જમતના કોષ પશુ રણસગ્રામમાં આના કરતાં વિશેષ પ્રયત્ન ધસારે થયો નથી લાંબા વખત સુધી પ્રાણુધાતક સગ્રામોમાં ટેવાઇ ગયેલા ફ્રેન્ચ ચોદ્દાઓને પશુ આ પ્રસંગ ધણોજ લાયકર જણાયો આ સમયતમા સખત આક્રમણની સામે ટકી શકશે કે નહિ એ શકમદ હતું—લગભગ અશકયજ હતું આખા મૈન્યમાં ગભીર શાંતિ પ્રસરી રહી માત્ર સેનાપતિઓની આગા સિવાય બીજાને એક પશુ શબ્દ ત્યાં સંભળાતો નહિ સિપાઇઓ નિ શબ્દપણે ખભે ખલા અડકાડીને પોતાની સગીનોને આગળ ધરીને આ પ્રયત્ન શત્રુસૈન્યના સગ્રામની વાટ જોતા ઉભા રહ્યા

બદુક અને તોપના ગોળા પહોંચે એટલા નજીક તેઓ આવ્યા કે તરતજ ચોરસ આકૃતિઓના ચારે ખૂણાઓમાંથી દારૂઓનાં અખડ વરસાદ વરસી રહ્યો તેના પ્રહારથી ધાયલ થયેલા સેકડો ઘોડાઓ તેમના સ્વારસહિત રેતીમાં રોળાઈ ગયા, અને તેમની પાછળના ઘોડાઓના પગ નીચે છૂદાઈ મુઝ્યા જળ અને ધૂમાડાનો ધૂમકોટ બની ગયો, પશુ ફ્રેન્ચ મેના તેમની સામે આવેલા પિરામિડના સુદૃઢ પાયાની માફક અડગ ઢીલી રહી મામેલુક સ્વારોના તરંગ ઉપર તરંગ ખડકની પેટું ઉભેલા ફ્રેન્ચ લશ્કર ઉપર અથડાતા ગયા ક્રોધ અને નિરાશાથી ગાંડા થયેલા મામેલુક ચોદ્દાઓ મરણીઆ થઇને યાહોમ ઝુકાવીને તૂટી પડ્યા તોપણ તેઓ શત્રુની સફેદ હારને બેદી શક્યા નહિ તેમણે પોતાની પિસ્તોલો અને બદુકા ફોડવા માંડી અને જમીન પર ગમડી ગયેલા ચોદ્દાઓએ પેટે ચાલીને ફ્રેન્ચ સિપાઇઓના પગ ઉપર તલવારના પ્રહાર કરવા માડ્યા શરાતન એ મામેલુક લોકોમાં એકજ વખાણુવા લાયક ગુણુ હતો અને તેમણે આ યુદ્ધમાં તેની પૂરેપૂરી સામિતી આપી.

પશુ નેપોલિયનના ક્વાયતી ગોલદાળોના અવિરત અગ્નિવર્ષણના પ્રતાપથી તેમની સખ્યા ક્રમે ક્રમે ઓછી થતી ગઇ, તેથી કરીને આખરે નિરાશ થઇને તેઓ તદ્દન અવ્યસ્થિતપણે જીવ લઇને નાડા જે સ્વારો પૂરેપૂરા અજિત મનાતા હતા તેમની આવી દુર્દશા જોઇને પાયદળ પશુ નાસવા લાગ્યુ આખા શત્રુસૈન્યમાં જ્યાં ત્યાં ગલરાટ અને લય ફેલાઇ ગયો લયભીત થઇને નાસતા સ્વારો અને સિપાઇઓથી દિશાઓ ભરાઈ ગઈ પ્રાણુ બચાવવા માટે હજારો માણસોએ નાઇલ નદીમાં ઝપલાવ્યુ પશુ કરાની માફક વરસતી ફ્રેન્ચોની ગોળાઓથી વીધાઇ વીધાઇને તેઓ માર્યા ગયા અને નાઇલનુ પાણી તેમના રક્તથી રંગાઇ ગયુ વિજયી ફ્રેન્ચ ચોદ્દાઓએ નાસતા શત્રુની પૂઠ પકડી અને તેમના ઉપર તોપોના મારો જમી રાખ્યો તેઓ ચારે દિશાએ વિખેરાઇ ગયા અને તેમની ખુઆરી પશુ વણી લયકર થઇ બપોર થવા પહેલાં તો આખુ મામેલુક સૈન્ય હતુ ન હતુ થઇ ગયુ અને આખુ મેાન ધાયલ થયેલા અને કપાઇ ગયેલા સિપાઇઓથી છવાઈ ગયુ અનર્જળ દોલતથી ભરેલી

તેમની ડાવણી ફ્રેન્ચોને હાથ આવી કિમતી હથિયાર, કિનખાખથી ભરેલા શાલજોડા, પાણીદાર આરમ ઘોડા અને સુવર્ણસુદ્રાઓનો ભંડાર એ સર્વ ફ્રેન્ચોને પ્રાપ્ત થયાં. કેટલાક દિવસસુધી નદીમાં ડૂબી મૂએલા મામેલુકોના ધરણી તેમણે વીણ્યાજ કર્યાં. આ યુદ્ધમાં ફ્રેન્ચોના માત્ર સોજ માણસો હણ્યાં હતા નેપોલિયને પોતાના બહાદુર શત્રુના શૌર્યની ઘણી પ્રશ્નસા કરતા કહ્યું કે “જો ફ્રેન્ચ પાયદળ સાથે આ સ્વારોને કુ જોડી શક્યો હોત તો આખું જગત જીતતા મને મુશ્કેલ પડત નહિ.”

આ યુદ્ધ પછી નેપોલિયન હવે આખા મિસર દેશનો અધિપતિ થઈ પડ્યો તેણે તરતને માટે મુરાદ બેના ઉદ્ધાનગૃહમાજ મુકામ કર્યો આખા દેશની ગરીબ રૈયતને લૂટી લૂટીને પેદા કરેલી અનર્ગળ દોલતથી તથા અનેક અપ્રહ્મ રાયરચીલાથી મુરાદ બેએ તે મહેલને સુશોભિત કર્યો હતો એક બાજુએ જ્યારે આખો દેશ કંગાલ થઈ ગયો હતો ત્યારે ત્યાના રાજના વિલાસની સામગ્રીમા કશી પણ ઉચ્ચ પ ન હતી તે જોઇને સર્વને નવાઈ લાગી. સ્વાદિષ્ટ દ્રાક્ષથી ઝુકી રહેલા લતામડપોમા અને કિમતીમાં કિમતી મિઠાઇઓથી ભરેલા ઝોરઝામાં ફ્રેન્ચ સિપાઇઓ છૂટથી ધ્રુમવા લાગ્યા બધાએ ખવાય તેટલું ખાધું અને સાથે રખાય તેવું કેથળીઓમા ભરી લીધું પિરામિડના સમાધના સમાચારથી આખા આફ્રિકામાં અને ટેક એશિયાસુધી ફ્રેન્ચ ચોદાઓની ધાક બેસી ગઈ નિર્દમ, વિષયલ પટ અને જુદમી મામેલુક લોકોને આખો મિસર દેશ શિકારતો હતો તોપણ તેઓ જગતમાં અપરાજિત છે એવું તો મનાઈ ગયું હતું તે બળવાન મામેલુક લોકો નેપોલિયનના યુદ્ધિમળ આગળ એક કલાકમાજ સવારના પહોરના ધુમની માફક ઉડી ગયા આફ્રિકા અને એશિયા બેઉ ખડના વ્યપારનું કેન્દ્રસ્થાન કેરો હતું હજારો વ્યાપારી કાફલાઓ ત્યાં હમેશાં આવતા જતા. તેમની માગફતે આ સમાચાર દરદર ફેલાઈ ગયા અને નેપોલિયનનું નામ ચૂરોપની માફક પૂર્વના પ્રેશમાં પણ જાણીતું થઈ ગયું મિસરના કિનારા ઉપર પદ મૂક્યે તેને માત્ર એકરીશજ દિવસ થયા હતા, એટલી વારમા તો તે આખા દેશનો સાર્વ-ભામ અધિપતિ થઈ ગયો મિસરવાસીઓએ તેને પોતાના મિત્ર અને મુક્તિદાતા તરીકે વધારી લીધો મામેલુક ઉમરાવોની બેગમે હજી કેરોમાજ હતી નેપોલિયને તેમના તરફ ઘણીજ માનભરી વર્તણૂક રાખી મુરાદ બેની બેગમ પામે તેણે પોતાના સાવકા પુત્ર યુઝિનને મોકલ્યો અને કહેવડાવ્યું કે તમે નિર્ભય રહેજો. તેની તમામ મિલકત તેનાજ હાથમા રહેવા દીધી અને તેની બીજી ઇચ્છાઓ પણ પૂર્ણ કરી

કેરો નગરમાં ત્રણ લાખ માણસની વસ્તી હતી તેમની હાલત કંગાલ અને સર્વાંશે અવનત હતી. તેમનો અત્યારસુધીનો અનુભવ એવો હતો કે વિજયી પ્રજાએ જીના-મલી પ્રજાને લૂટફાટ કરીને રાજડવીજ જોઇએ શહેરમા પણ અરાજકતાને લીધે અત્યાચાર થવાજ જોઇએ પણ નેપોલિયને તો સર્વને અભયદાન અપ્યું અને શહેરમાં

રૈયતના જનમલનું રક્ષણ કરવા માટે ખાસ બદોમસ્ત કર્યો નવા જીતેલા દેશને ઉન્નત અને આબાદ કરવા માટે તેણે પોતાની અદ્ભુત બુદ્ધિ અને કાર્યદક્ષતાનો ઉપયોગ કર્યો

એક પણ જરૂરી બાબત તેના ધ્યાન બહાર રહી નહિ મરજદો, સ્ત્રીઓના અતપુર, સ્ત્રીજાતિની હાલત, દેશની લૌકિક અને ધાર્મિક સસ્થાઓ, ખેતી કલા અને વિજ્ઞાનવિષયક સ્થિતિ-સારાશ્વર્મા ત્યાની પ્રજાને મર્વાગે ઉન્નત અને આબાદ કરવા માટે તેણે પ્રજાજીવનનાં એકે એક અંગની તપાસ કરવા માડી. તે આગેવાન આરબ લોકોને ઘેર જતો અને તેમની ખાત્રી કરી આપનો કે હું તમારો શત્રુ નહિ પણ શુભેચ્છક છું, તમારા ધર્મમાટે મને ધણું માન છે, તમારા હક્ક જાળવવાનો મારો નિશ્ચય છે અને મિસર દેશની નષ્ટપ્રાય થએલી અસલી કીર્તિ પાછી ઝળકી નીકળે તે જોવાને હું ધણો આતુર છું તે કહેતો કે હું મિસરનો રાજા કે માલિક નથી. તેણે ત્યાંનું રાજ્યતંત્ર સર્વાંશે ત્યાંના વતનીઓના હાથમાં રહે એવા ધોરણ ઉપર સુવ્યવસ્થિત કરી દીધું. તેણે રૈયતનો વિશ્વાસ અને સન્માન સપાદન કરી લીધા કાયદાઓ ધડવા માટે તથા રાજ્યવહીવટને માટે તેણે કેરોના આગેવાન લોકોની એક પરિષદ બોલાવી અને રાજ્યના જૂદા જૂદા પ્રાંતોમાં એવી ઉપસભાઓની યોજના કરી અને દરેક ઉપસભા પ્રજાકીય પત્રિપદ્ધતિમાં પોતપોતાના પ્રતિનિધિઓ મોકલે એવું બધારણુ ધડ્યું લોકોમાં યુરોપના જ્ઞાન અને હુન્નગ્કલાનો ફેલાવો કરવા માટે મિસરના સુપ્રસિદ્ધ વિશ્વવિદ્યાલયનો પુનરુદ્ધાર કર્યો ત્યાના કેટલાક વિદ્વાનોને મિસરનો શુદ્ધ નકશો તૈયાર કરવાનું કામ સોંપ્યું. કેટલાકને દેશની હુદરતી પેદાશોની તપાસ કરી, તેને કેવી રીતે ખીલવી શકાય તથા દેશની આર્થિક સ્થિતિમાં સુધારો થઈ શકે તેની યોજના ધડવાનું કામ સોંપ્યું, કેટલાક વિદ્વાનોને દેશના પ્રાચીન ખડિયેરોને લખતી શાષખોળ કરીને દેશના ઇતિહાસ ઉપર નવો પ્રકાશ પાડવાનું કામ સોંપ્યું કેટલાક વિદ્વાનોને લોકોની સામાજિક હાલતનો અભ્યાસ કરવાનું કામ સોંપ્યું એ ઉપરાંત તેણે નવા નવા કારખાનાંઓ ઉઘાડ્યા, રસ્તાઓ બધાવવા માડ્યા, નહેરો બોલાવી, કાપડ વણવાની મીલો ઉભી કરી અને ખેતીવાડીમાં ધણો સુધારો કરાવ્યો

નેપોલિયનની વિજ્ઞાન યોજનામાં કેવી કેવી બાબતોનો સમાવેશ થતો હતો તેનો ખ્યાલ તેણે વિશ્વવિદ્યાલયના પડિતો આગળ રજૂ કરેલી કેટલીક કામગીરીઓ ઉપર થી સારી રીતે આવી શકે છે પવનચક્કી અને જળચક્કીઓની સારામાં સારી રચના શોધી કહાડો દ્રાક્ષના વાવેતર માટે અનુકૂળ પ્રદેશ નક્કી કરો, કેરો નગરને માટે પાણી પૂર પાડવાના ઉપાય નક્કી કરો, ગજુના જૂદા જૂદા ભાગમાં ફૂવા બોલાવવા માટે જગ્યાઓ મુકરર કરો, નાઈલના પાણીને હું કરવાના અને તેનું બચ્ચાનાવવાના ઉપાય શોધી કહાડો, કેરો નગરમાં તેમજ ખીજા શહેરોમાં જે કચરો

એકઠો થએલો છે તેનો નફાકારક ઉપયોગ કેવી રીતે કરી શકાય તે વિષે વિચાર કરો, બંદુકનો દારૂ બનાવવાનાં દ્રવ્યોની શોધ કરો, ઇન્જનેરો, નકશા દોરનારાઓ અને વિજ્ઞાનીઓ આખા મિસર દેશમાં બધે ફરી વળવા લાગ્યા આલેક્ઝાન્ડ્રિયા, કેરો, રોઝેટા વગેરે શહેરોની સચાથી ચાલતી ધટીઓમાં ઝીણો લોટ દળાવા લાગ્યો રોટલી બનાવવાના કારખાના સ્થપાવાથી રોટલી પણ સરતે બાવે વેચાવા લાગી. માર્વિનિક દવાખાનાઓ સ્થપાયા અને એક એક દરદીને માટે એક એક જૂદી પથારી ગખવામાં આવી સુરોખાર અને બંદુકનો દારૂ બનાવવાનાં કારખાના ધમધમકાર ચાલવા લાગ્યા સચાને લગતો લોખંડનો સામાન બનાવવાની તથા જાતજાતના ખીખા બનાવવાની “ફાઉન્ડ્રીઓ” સ્થપાઈ જૂદા જૂદા પ્રકારના પરચુરણ ઉદ્યોગ ખીલવા લાગ્યા યુરોપ અને મિસર વચ્ચે જ્ઞાનનો પરસ્પર વિનિમય થવા માટે દ્રવ્ય અને અરખી ખેડેલા પાષાણોનાં સાહિત્ય પ્રકટ કરવા માટે એક છાપખાનું સ્થાપ્યું ઉદ્યોગના દરેકે દરેક વિભાગમાં નહિ માની શકાય એવી અદ્ભુત ચેતના આવી ગઈ નેપોલિયનની બુદ્ધિ, જે કદિ શ્રમને લેખવતીજ નહિ અને કાર્યનો પ્રસંગ ઉભો થતા પૂર જોસથી જાજૂડી નીકળતી તે આ પ્રમાણે મિસર દેશના કલ્યાણને માટે તમામ કાર્યોની પ્રેરણા અને પરિચાલના કરી રહી

અનેક મૈકા થયાં અજ્ઞાન અને નિષ્ક્રિય થઈ પડેલા મિસર માટે આ ધણે શુભ અવસર હતો તેની ભાગ્યરેખા બદલાવા લાગી હતી, અને જે આ પ્રમાણે થોડાક વખતસુધી આવી પ્રવૃત્તિ ચાલુ રહી હોત તો એ દેશ આજે જે અધમ હાલતમાં છે તેવો હાલતમાં હોત નહિ રાતો સમુદ્ર અને કેના નગર વચ્ચે લાખી નહેર ખોદાવવાનો અને સુએઝ આગળ જૂમધ્ય સમુદ્ર અને ગાતા સમુદ્રને જોડી દેવાને ખીજ નહેર ખોદવાનો માર્ગ નક્કી કરવામાં આવ્યો તથા તેમના ખર્ચનો અદાજ પણ ગણવામાં આવ્યો આ કાર્યમાં બે કરોડ અને પાંચ લાખ રૂબના ખર્ચની અને બે વર્ષની મહેનતની જરૂર હતી જે એ કાર્ય પૂર્ણ થયું હોત તો આજે જે જહોજહાલી સયુક્ત રાજ્યોમાં મિસિસિપ્પી અને આહિયો નદીને કિનારે આવેલા પ્રદેશ ભોગવે છે તેવીજ જહોજહાલી મિસરવાસીઓ પણ ભોગની રાકત પણ એ સુખ તેના પ્રારબ્ધમાં નિર્માણ થયું ન હતું

આગળ લોકો તો નેપોલિયનનું વર્તન જોઈને ચકિતજ થઈ ગયા ! તેની પાસે અદ્ભુત સૈનિકબળ છતાં તે કેવો દયાળુ અને નિસ્વાર્થી હતો ! આવી ઉદાર વર્તણૂકનો તેમને કદિ અનુભવજ ન હતો તેઓ મિત્રારા નેપોલિયનનો શુભ આશય સમજવાને અસમર્થ હોવાથી તેમને આ સધળું અન્યથા જેવુંજ લાગતું તેમની ત્રીઓ ઉપર જુદમ તો થું પરતું તેમને અપમાન પણ કરવામાં આવ્યું નહિ તેમની માલમિલકતને સ્પર્શ પણ કરવામાં ન આવ્યો એટલુંજ નહિ પણ ત્રીશ હજાર

યૂરોપવાસીઓ તેમના સુખને માટે, તેમના દેશની સુધારણાને માટે પરિશ્રમ લેતા હતા તે બધું જોઈને મિસરવાસીઓ નેપોલિયનને પેગ બરનેા સુપાત્ર પુત્ર અથવા અધ્યાહનો પ્રેમપાત્ર કહે એમા નવાઈ પણ શી ? તેના તરફ તેમની ભક્તિ એટલી હૃદયસ્પર્શી વધી ગઈ કે મરિજદોમાં જાહેર પ્રાર્થના વખતે પણ તેનાં શુભચિન્તન થવા લાગ્યા તેઓ નિમાજ વખતે બોલવા લાગ્યા કે—સમુદ્ર માર્ગના જોખમમાથી અને શત્રુઓના વૈરમાથી તેને સહિસલામત રાખનાર કોણ ? તે અલ્લાહ—મહાન અલ્લાહ છે પશ્ચિમના બહાદૂર પુરુષોને નાઇલને કિનારે ક્ષેમકુશળ લાવનાર કોણ ? તે અલ્લાહ છે મામેલુક લોકોએ તેમના ઘોડાઓ ઉપર, બળવાન પાયલન ઉપર, અને તોપો ઉપર વિશ્વાસ રાખ્યો હતો પણ વિજયલક્ષ્મીના આ માનીતા પુત્રે તેમના જૈન્યને નષ્ટબ્રજ કરી નાખ્યું જોમ પ્રભાતના સૂર્યનાં કિરણ ધ્રુમસનો નાશ કરી નાખે છે તેમ આ બહાદૂર લોકોએ મામેલુક જૈન્યનો નાશ કરી નાખ્યો કારણ કે તેઓ અલ્લાહના પ્યારા છે ”

લોકોની પ્રીતિ મેળવવા તથા તેમના જાતીય લક્ષણોના વધારે પરિચય મેળવવા માટે નેપોલિયન તેમની ધર્મક્રિયાઓમા તથા જાહેર ઉત્સવોમા ભાગ લેતો. સ્થાનિક રાજ્યતંત્ર તો આગેવાન આરખોના હાથમાજ તેણે સોંપી દીધું હતું, તોપણ તેઓ નિષ્પક્ષપાતપણે કાયદાઓનો અમલ કરે તે વિષે તે ખાસ કાળજી ગમતો હતો. ધણીજ લાખા વખતથી રજીઆ પ્રવાસ કરતા વ્યાપારી કાફલાઓને લૂટારાઓ ગળડતા હતા તેમને માટે તેણે સખ્ત ઉપાયો લીધા આખા દેશમાં કોઈને પોતાના જનમાલની ધાસ્તી રહી નહિ. ફ્રેન્ચ સિપાઇઓ પણ તેમના સેનાપતિનું અનુકરણ કરીને લોકો સાથે છૂટથી બળવા લાગ્યા અને ધણીવાર તેઓ તેમને ઘેર જઈને આનંદથી વાર્તાલાપ કરતા અને તેમના કામમા મદદ પણ કરતા.

એકવાર નેપોલિયન શેખ તથા ખીજ આબરૂદાર લોકો સાથે વાતો કરતો હતો એવામાં સમાચાર આવ્યા કે કેટલાક લુટારાઓ એક ગરીબ ખેડૂતનું ખૂન કરીને તેના ઘેર હાકી ગયા છે નેપોલિયને તરતજ ત્રણસો સ્વાર અને બસે ઉઠતું લશ્કર તે બદમાસોને પકડીને શિક્ષા કરવા મોકલી દેવાનો હુકમ કર્યો આ સાંભળીને એક શેખે કટાક્ષમાં જીલ્લો કે “ શું તે ખેડૂત તમારો સગો ભાઈ હતો કે તેના મગજથી તમને આટલું લાગી આવે છે ? ” નેપોલિયને જવાબ દીધો કે “ તે ખેડૂત મારા ભાઈ કરતાં પણ વધારે હતો તેનું રક્ષણ કરવાનું કામ ઈશ્વરે મને સોંપ્યું હતું ” આ જવાબથી શેખ આઘો બની ગયો તેણે કહ્યું “ તમે તો ઇશ્વરના પ્રેરિત પેગબરની માફક બોલતા જણાઓ છો ”

તુર્કસ્તાનના સુલતાનની ઉશ્કેરણીથી નેપોલિયનનું ખૂન કરવાની ધણીવાર કોશિશ કરવામાં આવી હતી, પણ પુત્રો પોતાના પિતાનું જેટલી કાળજીથી રક્ષણ કરે તેટલીજ કાળજીથી મિસરવાસીઓએ તેમના વહાલા નેપોલિયનના જાનનું રક્ષણ કર્યું, અને

જાવનાખોરની આજી બર્થ મંદ

આવી અદ્વિત ક્રોતેહના આનંદમય અવસરની વચમાં ફ્રેન્ચ મૈન ઉપર એક અણુધાર્યો, નહિ રૂઝવી શકાય એવો કારી ધા પડ્યો અણુકરના ઉપસાગર આમળ તમામ ફ્રેન્ચસેના વહાણુમા ઉતરી રહે એટલે તરતજ વહાણુને સલામતીભરેલી જગ્યાએ લઈ જવાનો નેપોલિયને હુકમ કર્યો હતો, પણ ફ્રેન્ચ નાકા સેનાધિપતિ નેપોલિયનની સલામતી માટે ઘણીજ કાળજી રાખતો હતો તેથી તેણે વિચાર્યું કે આવા અગવડા અને દૂરના પ્રદેશમાં તેની સ્થિતિ તદ્દન નિર્ભય છે એવા સમાચાર ન મળે ત્યાંસુધી વહાણુને અહિંને અહિંજ રાખવા જોઈએ, કેમકે કદાચ તેનો પરા જય થાય તો તે પોતાના વહાણુની મદદથી સ્વદેશ જઈ શકે આવા વિચારથી તેણે મોટાં મોટાં વહાણુને અણુકરના ઉપસાગરમાંજ રહેવા દીધા હતા માત્ર નાના વહાણુનેજ અલેક્ઝાન્ડ્રિયાના બંદરમાં મોકલાવ્યા હતાં નેપોલિયનને આ વાતની ખબર પડતાજ તેણે દોડતે ઘેડે સદેશ કહાવ્યો કે એકદમ વહાણુને અલેક્ઝાન્ડ્રિયાના બંદરમાં દાખલ કરી દેવાં પણ આ સ્વારને માર્ગમાં ઝનુની આરમ્ભ લોકોએ દાર કર્યો અને કદાચ તે જીવતો પહોંચ્યો હોત તોપણ વખતસર તો જઈ શકતજ નહિ

એ દરમ્યાન અંગ્રેજ નૌકાસેનાધિપતિ નેલ્સનને સમાચાર મળ્યા કે ફ્રેન્ચો મિમર દેશમાં દાખલ થઈ ચૂક્યા છે, એટલે તરતજ તે ફ્રેન્ચોનાં વહાણુને શોધતો અણુકરના ઉપસાગર પાસે આવી પહોંચ્યો, અને તમામ ફ્રેન્ચ કાફલાને પોતાનાં સખ્યાબંધ વહાણુવડે ઘેરી લીધો તેણે એવી તદ્દન નવી અને સાદી પદ્ધતિથી યુદ્ધની શરૂઆત કરી કે તેનો વિજય થશે એ વાત પહેલીજ પળે જાહેર થઈ ગઈ શત્રુને છૂટા પાડીને તેમના અમુક ભાગ ઉપર એડસામટો હલ્લો કરી પોતાની મોટી સખ્યાના બળથી તેનો પરાભવ કરવાની નેપોલિયનની રીત નેલ્સને નૌકાયુદ્ધમાં અહુણુ કરી. આથી કરીને એકએક ફ્રેન્ચ વહાણુની સામે બખ્ખે અંગ્રેજ વહાણુ આવી ગયાં તેના એક અમલદારે હર્ષમાં આવીને કહ્યું કે “આપણે જીતીશું તો જગતમાં આપણે માટે શું બોલાશે” નેલ્સન કહે, “અહિં ‘તો’ શબ્દ છેજ નહિ આપણે જીતવાનાજ” અને થયું પણ તેમજ

ફ્રેન્ચો ઘેરાયલા સિંહોની માફક મરણીઆ થઇને લઢયા પદર કતાકસુધી તેમણે પોતાનાથી સખ્યામાં બમણા દુસ્મનો સાથે લાગલાગટ ટક્કર લીધી રાત્રિનો પોર અધકાર જવાઈ રહ્યો હતો અને તેની અંદર સળગતાં વહાણુના બડકા જવાળામુખીનો દેખાવ આપતા હતા સમુદ્ર ઉપર કદિ આવી ખૂનખાગ અને ભયકર લડાઈ ભાગ્યેજ થઈ હશે ગતના અગીઆર વાગે નેપોલિયનનું ગળવર ઓરિયન્ટ વહાણુ સળગી ઉઠ્યું તેની અંદર હજારો મણુ દારૂખાનાનો બડાર હતો તેને આગ લાગતા એવો પ્રયત્ન ધડાકો થયો કે બેઉ પક્ષના વહાણુ કેપવા લાગ્યાં અને ખલાસીઓ

એવા દિગ્મથ્થ ઘર્ષ ગયા કે થોડી વારસુધી યુદ્ધ બધ રહ્યું અને સર્વત્ર સ્મશાનવત્ લયકર શાંતિ ફેલાઈ ગઈ પણ રાત્રિના ઘોર અધકારમાં પાછી જવાનક જાદવારથળી મચી રહી. સવાર ઘર્ષ તોપણ યુદ્ધ શમ્યું નહિ. આખરે અપોર થયા ત્યારે ફ્રેન્ચ કાફલાનો પૂરેપૂરો વિનાશ ઘર્ષ ગયો તેમના માત્ર ચારજ વહાણુ નાસી છટ્યા નેલ્સનના વહાણુને ધણુ નુકસાન થયું હતું તેથી તેનાથી તેમની પૂઠ લેવાઈ નહિ.

લડાઈની શરૂઆતમાં જ ફ્રેન્ચ નોકાસેનાવિપતિ તોપના ગોળાથી ચીંતાર્ધ ગયો, તોપણ તે તુતક પરથી ખસ્યો નહિ. તેણે કહ્યું કે “ સેનાવિપતિએ તો યુદ્ધ કરતા કરતાજ પ્રાણત્યાગ કરવો જોઈએ ” નેલ્સનને પણ જખમ લાગ્યો હતો. પણ બીજા ઘવાયલા ખલાસીઓને પાટા બાંધવામાં આવે ત્યાર પહેલાં પોતાની સારવાર કરવાની ડાકટરોને તેણે મના કરી.

લડાઈની ખોરાઈ તથા બીજા સામાનથી ભરેલા ફ્રેન્ચ વહાણુ અલેક્ઝાન્ડ્રિયાના બંદરમાં સલામત રહ્યા નેલ્સનથી ત્યાં જવાય એમ ન હતું સમુદ્રમાં ધણુ મોર્ચલ સુધી ભાગેલા વહાણુના ટુકડા અને સિપાઈઓના કપાયલા, વિરૂપ થએલા મુડદા તરવા લાગ્યા માત્ર એકજ મહિનાની વાતપર જો જાવ્યું ફ્રેન્ચ કાફલો ટુલોનથી નીકળીને અહિં આવ્યો હતો તે હતો ન હતો ઘઈ ગયો અંગ્રેજોના એક હજાર અને ફ્રેન્ચોનાં પાંચ હજાર માણસો મરાયા અને ત્રણ હજાર કેદ પકડાયા.

ફતેહ પૂરેપૂરી ઘઈ રહ્યા પછી નેલ્સને દરેક વહાણુના ખલાસીઓને એકઠા ઘઈને પ્રાર્થના કરવાની આજ્ઞા કરી મનુષ્યનું હૃદય કેવા વિચિત્ર પ્રકારનું છે? ક્રાન્સની પ્રજાને પ્રજાસત્તાક ગળ્યતત્રનો ત્યાગ કરીને રાજાની સત્તાનો સ્વીકાર કરવાની ફરજ પાડવાના હેતુથી ઇંગ્લંડ તમામ સુધરેલા પ્રેશોને લડાઈઓથી રળડી રહ્યું હતું, છતાં આ ખૂનખાર લડાઈ પછી જ્યારે હજારો પ્રભુનાં બાળકોના કપાયલાં છુદાયલાં મુડદા સમુદ્ર ઉપર રજળતા હતા તે વખતે પણ જાણે કંથુ પાપ કર્યુંજ નથી તેમ હડે કલેજે, ખુદ્દા દિલથી વિજયને માટે ઇશ્વરનો આભાર માનવાને પ્રાર્થના કરવામાં આવી. ઇંગ્લંડમાં પણ હજારો ભક્તિમાન (!) આત્માઓએ આ ફતેહને માટે ઇશ્વરના આભારસૂચક પ્રાર્થના કરી.

આ પ્રમાણે ઇતિહાસમશહૂર નામલ નદીનું યુદ્ધ પૂરું થયું. તેમાં ઇંગ્લંડનો પૂરેપૂરો વિજય થયો હતો તેના ચોક્કાઓનું આ પરાક્રમ તેને ગર્વ ઉપજાવે એવું હતું, પરંતુ કહેવું જોઈએ કે માનવજાતિના ઐયને વધારેમાં વધારે હાનિ કરે એવું યુદ્ધ જો જગતમાં થયું હોય તો તે આજ યુદ્ધ છે પુનર્જીવન પામતા મિચારા મિસર દેશને તો આ લડાઈથી એક ધણોજ કારી ધા વાગ્યો તેના વેરાન કિનારા ઉપર હમણા હમણા જ્ઞાન અને વિજ્ઞાનનો થોડો થોડો ઉજાસ થવા લાગ્યો હતો તેને ઠેકાણે પાછો મધ્યરાત્રિનો ઘોર અધકાર છવાઈ ગયો, અને તેને પરિણામે એશિયા અને આફ્રિકાની પ્રજાઓ ઉપર નિર્દય અને જુદીબી અધિકારની બેડીઓ પ્રથમની માફકજ જકડાઈ ગઈ.

નેપોલિયને જોઈ લીધું કે આ હારથી મારી તમામ શુભ આશાઓ ધૂળમાં મળી ગઈ, યૂરોપની સાથેના મારો સબધ તૂટી ગયો, હવે ત્યાંથી લશ્કરી સામગ્રી આવી શકવાની નથી અને જરૂર પડે તોપણ સ્વદેશ જવાબ એમ નથી, હવે મિસર દેશમાં તે વાસ્તવિકરીતે તે કેદી બની ગયો છે આવા ભયકર સમાચાર મળ્યા છતાં પણ તેની શાંત ગભીર મુખાકૃતિમાં નિરાશા કે હોબની એક રેખા પણ જણાઈ નહિ. લશ્કર નાહિ મત બની જાય એવો એક શબ્દ પણ તેના મુખમાંથી નીકળ્યો નહિ. ઉલટું તેણે કહ્યું, “ હવે આપણને આથી પણ વધારે મહત્વના કામ કરવાનો ઉત્સાહ મળશે આપણે મિસર દેશને મહાન પ્રજા બનાવી શકીશું ”

આ ફતેહના સમાચારથી યૂરોપના તમામ રાજાઓ ખુશાલીમાં આવી ગયા ઈંગ્લેન્ડે નેક્સનને ઉઘી પદવી અને બારે ઇનામ આપ્યા બીજા રાજાઓ તગ્મથી પણ તેને ધણાજ ભારે ઇનામો મળ્યા યૂરોપ ખંડમાં રાજાઓનું જોર વધ્યું, નેપોલિયનના પ્રહારથી અધમુદ્ધ થયેલી તેમની જીતમગાર રાજસત્તામાં નવો જીરસો આવવા લાગ્યો, પરંતુ થોડા સમયથીજ સ્વતંત્ર થયેલો બિચારો પ્રજાવર્ગ હતાશ થઈ ગયો ઇંગ્લેન્ડે ક્રાન્સને કચરી નાખવાને નવા કોલકરારો કરવા માડ્યા ઈંગ્લેન્ડના આ પરાક્રમથી રાજાઓ પ્રકુલિત થયા અને પ્રજાસત્તાક રાજ્યોની પ્રજાના મનોરંધ પડી લાગ્યા

આ પગલેય ક્રાન્સને માટે ધણાજ સખ્ત પ્રહારરૂપ હતો નેપોલિયને બહારથી ઉડા શાંતિ અને ધૈર્ય બતાવ્યાં પણ મનથી તો તેને ધણું ઉદ્વેગ થયો પળવાર તે ઉડા વિચારમાં પડી ગયો અને બોલી ઉઠ્યો કે “ અરે હતભાગ્ય * ખ્યુ! આ તે શું કર્યું ? ” પણ તરતજ તેની સમયસૂચકતા અને આત્મબળ પાછા જાગૃત થયા લશ્કરને હિમત આપી, આ પરાજયથી થવાનાં તમામ દુષ્કર્મ પરિણામ તે તગ્મજ કળી ગયો હતો, પરંતુ આવી ભયકર નિરાશાને પ્રસંગે પણ તેણે પોતાનું દુષ્કર્મ વિસારે પાડ્યું અને મરનાર નૌકાસેનાધિપતિની વિધવાને તે દિલાસાનો પત્ર લખવા બેઠો એ વાત ઉપરથી તે કેવો સહૃદય હતો તે જણાઈ આવે છે તેના શત્રુઓ તેને નિષ્કુર ગણસ કહે છે પણ નિષ્કુર માણસ અણુજાણે પણ પોતાની પાયમાલી કરનાર માણસની વિધવાને તેણે લખ્યો હતો તેવો અનુકંપાભર્યો પત્ર લખી શકેજ નહિ

ક્રેન્ચ પ્રજા એક ધણીજ આનંદી પ્રજા તરીકે જાણીતી છે પોતાના પ્રજાકીય સ્વભાવને લીધે ક્રેન્ચ ચોદાઓ પણ આ આફતનો ધા થોડા વખતમાં વિસરી ગયા યૂરોપ પાછા જવાનો માર્ગ બધ થઈ ગયો એ વાતથી તેઓ હતાશ થયા હતા તો પણ પાછા તેઓ હતા તેવા આનંદી બની ગયા, અને નેપોલિયનને મિસરની સુધારણાના કામમાં સહાય આપવા લાગ્યા

પ્રકરણ ૧૩ મું-સિરિયા ઉપર ચઢાઈ ૧૭૯૮-૧૭૯૯

રામિડના યુદ્ધ પછી નેપોલિયન મિસર દેશનો કુલ માલિક બની શક્યો હતો તોપણ તેને હજી ઘણું કાર્ય કરવાનું બાકી હતું તેના માર્ગમા હજી ઘણાં વિદેશો હતા અને માથા ઉપર સકટનાં ધોર વાદળા ઝૂમી ગયા હતા મુરાદ એ પોતાના મન્યના અવશેષ સાથે મિસરના ઉત્તર ભાગમા નાશી ગયો હતો તેને ત્યાંથી મારી હાવવાને નેપોલિયને જનરલ ડીસેને મોકલ્યો તેણે તે પ્રદેશ જીતી લીધો અને ત્યાંના લોકો સાથે

એવું તો દયા અને પ્રેમભર્યું વર્તન રાખ્યું કે હજી પણ એ દેશના વતનીઓ એ ભલા કન્ય સેનાપતિને યાદ કરે છે

મિસરવાસીઓમા હજી પણ મામેલુક લોકોના મિત્રો ધણા હતા તેઓ નેપોલિયનની સત્તા જરાક ઢીલી પડે તો તરત બળવો ઉઠાવવાની રાહ જોતા હતા બીજા બાબુએ નાઈલની દરિયાઈ કંતેલથી ઉત્તરિત થએલું ઇગ્વડ ક્રાન્સને કચરી નાખવાને નવા હથિયાર ધડી રજી હતું તેના એલચીઓએ તુર્કસ્તાનના સુલતાનને ફ્રેન્ચો ઉપર આક્રમણ કરવાને ઉશ્કર્યો અને ધન, લસ્કર, દારૂગોળા, નૌકામૈન્ય વગેરે તમામ યુદ્ધ સામગ્રી પૂરી પાડવાનું ઇગ્વડે તેને વચન આપ્યું રશિયાનો ઝાગ પણ તેની સાથે જોડાયો એ પ્રમાણે ઇગ્વડ, તુર્કસ્તાન અને રશિયાની ત્રિપુટિ નેપોલિયનનો વિનાશ કરવાને તૈયાર થઈ મુસલમાનો અને ખ્રિસ્તીઓ પોતાના જૂના વેર જૂલી મયા અને જે પ્રજાસત્તાક રાજ્યતંત્રને તેઓ શત્રુરૂપે માનતા હતા તે રાજ્યો ઇગ્વડની સાથે લઢવામાટે વેરલાવ વિસારીને બધુલાવથી એકત્ર થયા કાળા સમુદ્રમાં થઈને રશિયાનો બળવાન કાફલો હેલિરપોન્ટની સામુદ્રધુની આગળ આવી પહોંચ્યો ઇગ્વડનું વિજયી નૌકાસૈન્ય તેને આવી મળ્યું આવકારની તોપોના ધડાકા તુર્કી વહાણોમાંથી થયા કિનારા પર ભેગા થએલા હજારો ખ્રિસ્તી અને મુસલમાનોએ હર્ષનાદ કર્યા ખ્રિસ્તીઓનો ફાંસ અને મુસલમાનોનો અર્ધચંદ્રાકૃતિવાળો વાવટો સાથે સાથે ફરકવા લાગ્યા ધર્મનાં હડહડતાં વેર, રશિયા, ઇગ્વડ અને તુર્કસ્તાનના એક બીજા માટેના પ્રજાકીય વિદ્રેષ આ વખતે વિસારે મહાર્યા, કેમકે તેઓ એક બીજાને જેટલા ધિક્કા-

રતા હતા તે કરતા પણ ઝાર અને સુલતાનના રાજમુકુટને તેમની આપખુદી રાજ-સત્તાને ધાસ્તીમા મૂકનાર ફ્રેન્ચ પ્રજાસત્તાક રાજ્યને વિશેષ ધિક્કારતા હતા.

તુર્કસ્તાનના સુલતાને ૨૦,૦૦૦ માણસોનું સૈન્ય એકઠું કર્યું હતું તેને ઇંગ્લંડ અને રૂશિયાના સયુક્ત કાફલાવડે, તેમનીજ તોપોના રક્ષણ નીચે મિસરને કિનારે ઉતરવાનું હતું બીજી બળવાન સૈન્ય સિરિયાના રણમાં યદને જમીન માર્ગેથી મિસરમાં દાખલ થવાનું હતું ઇંગ્લંડે અને ફ્રાન્સના પદબ્રજ થએલા જુબોર્ન વર્શીય રાજાના એલચીઓએ આ સૈન્યને દારૂગોળો અને લશ્કરી ઈન્જનેરો પૂરા પાડવામાં પુષ્કળ ધનનો વ્યય કર્યો બીજી બાજુએ યૂરોપમાં ફ્રાન્સની સાથે યુદ્ધ કરવાને, તેને ઇટાલિમાંથી મારી કઢાડવાને બની શકે તો ખુદ ફ્રાન્સ ઉપરજ ચઢાઈ કરવા માટે આસ્ટ્રિયા તથા બીજા રાજ્યો એકત્ર થયા આવી વિપત્તિના સમયમાં નેપોલિયનની મદદે પારિસથી સૈન્ય મોકલાવાનું અસંભવિત હતું ફ્રાન્સની ઉપર ચારે બાજુએ તેના શત્રુઓ ટમટમી રહ્યા હતા, અને નેપોલિયન પણ તેની આસપાસ એકત્ર થએલા બળવાન સયુક્ત સૈન્યોને હાથે હાર ખાઈને માર્યો જશે એ વાત બધાને હવે નિ-સંદેહ લાગતી હતી.

આ પ્રસંગનો લાભ લઈ મુરાર બેએ બચકર કાવત્રુ રચ્યું એક મુકરર કરેલે વખતે આખા મિસર દેશમાં જ્યાં જ્યાં ફ્રેન્ચો હોય ત્યાં બધે તેમના ઉપર એકસામટા તૂટી પડીને તેમને ખજરથી, તલવારથી કતલ કરી નાખવાની બાજી રચાઈ, પણ જેમ જેમ વિપત્તિનું વાદળ ધેરૂં બનતું ગયું તેમ તેમ નેપોલિયનની શુદ્ધિનો પ્રકાશ પણ જ્વલત તેજથી ભભૂકી ઉઠ્યો બળવાની શરૂઆત ડેરોમાં થઈ. પણ તોપો અને બદુકાના પ્રભાવથી બળવાખોરો વિખેરાઈ ગયા શહેરમાં ખૂનખાર કતલ ચાલી તોપોના ગોળાથી મસ્જિદો અને મિનારાઓના ચૂરેચૂરા થઈ ગયા અને એવો હાહાકાર મચી રહ્યો કે આખો મિસર દેશ ફ્રેન્ચોની ધાકથી દબાઈને ચૂપ થઈ ગયો ફ્રેન્ચ સિપાઈઓની થએલી કતલનું નેપોલિયને બચકર વેર લીધું તેની તોપોની ગર્જનામાંથી પ્રતિધ્વનિત થતા તેના સામર્થ્યની અસર થઈ બળવાખોરોના હાજી ગગડી ગયા અને પછી જ્યારે નેપોલિયન ઇંગ્લંડ અને રૂશિયાના સૈન્ય સાથે બાથ ભરવાની તૈયારી કરવા લાગ્યો ત્યારે આખો મિસર દેશ ચૂપકાથી તમાશો જોતો બેસી રહ્યો, પણ તેની સામે માથું ઉચકવાની હિમત ચાલી નહિ. આવી વિપત્તિને વખતે સખ્તાઈ વાપરવાની તેને જરૂર હતી, કેમકે ત્રીજા હજાર સ્વદેશ બંધુઓની સલામતી તેને માથે હતી જો તેણે બળવાખોરો તરફ દયા બતાવી હોત તો તેના અને તેના સિપાઈઓના હાડકા મિસરના રણમાં રઝળી જત. યુદ્ધ એટલે પશુતા અને કસાઈખાનાનું મોટા પાયા ઉપર રચાયેલું પ્રદર્શન છે ઇંગ્લંડનો સેનાપતિ ડયૂક ઓફ વેલિંગ્ટન એક પ્રસંગે કહે છે કે “કામળ લાગણીવાળા માણસને ચોકાના કાર્યમાં માથું મારવાનો હક્ક નથી.”

આ વાતમાં ધણુજ સત્ય છે એકવાર યુદ્ધ શરૂ કર્યા પછી અનિચ્છાએ પણ દૂરતા વાપર્યા વગર ચાલવુંજ નથી તોપના ગોળા વરસાવતા પ્રેમ અને દયાને તિલાંજલિ આપવીજ પડે છે ઘોડેસ્વારનો ધસારો વગર ભુસ્તાએ થઈ શકતોજ નથી. એકવાર શહેર ઉપર ગોળા ફેંકવા માંડ્યા કે પછી તે કુમગા બાળક ઉપર કે નિર્દોષ કુમારિકા ઉપર પડે છે તેનો વિચાર કરવાનો અને એવા નિર્દોષ આત્માઓને વ્યથા ન થાય તેની ઝાળજી રાખવાનો અવકાશજ હોતો નથી. યુદ્ધની સાથે વળગેલા આ પરિણામો અનિવાર્ય અને ભયંકર છે પણ જ્યાંસુધી મનુષ્ય પ્રજા પરસ્પર યુદ્ધ કરવુંજ નહિ એવો સંકલ્પ નહિ કરે, ત્યાંસુધી આવી પૈશ્ચાતિક દૂરતા જગત ઉપર ચાલ્યાજ કરવાની.

૧૭૯૯ ના જાનેવારીમાં સમાચાર મળ્યા કે એક બળવાન તુર્કી લશ્કર જેને ઈંગ્લંડે યુદ્ધ સામગ્રી અને દારૂગોળો પૂરા પાડ્યા હતા તેણે સિરિયાના રણુની સીમા ઉપર આવેલા મિસર દેશના એલ આરિસ નામના ગામનો ઝખ્ખો લીધો છે, અને અંગ્રેજ નૌકામૈન્ય તેમને પૂરતી મદદ આપે છે નેપોલિયને વગર વિલંબે આ મૈન્ય ઉપર આક્રમણ કરવાનો ઠરાવ કર્યો તેને દોઢસો માઇલના વિસ્તારવાળા રણુમાં થઇને પસાર થવાનું હતું પરંતુ તેના નિશ્ચય ડગ્યો નહિ સિરિયાનો અત્યંત ભુદ્ધી પાદ-શાહ જેને તેની દૂરતાને લીધે “એકમેટ કસાઇ” એવું નામ મળ્યું હતું તેની ખ્રિસ્તી ઈશ્વર તેના અત્યાચારથી ત્રાણ ત્રાણ પોકારતી હતી તેથી નેપોલિયનને એવી આજ્ઞા હતી, કે જો એકવાર એ પ્રદેશમાં જવાય તો હજારો ખ્રિસ્તીઓ તેના મૈન્યમાં જોડાય અને તેમની મદદથી પોતે મુશ્કેલી જીતેલા જીતેલા ઠેઠ હિંદુસ્તાનસુધી પહોંચી જાય, અને હિંદુસ્તાનમાંથી ઈંગ્લંડના અધિકારની જડ ઉખેડી નાખે આવા અત્યંત સાહસિક કાર્યને માટે તે માત્ર દશ હજાર માણસો લઇને જવા તૈયાર થયો, અને પાંચ દિવસ અત્યંત કલેશ વેદીને આખું રણુ ઝોળાગીને એલ આગિસ સુધી પહોંચી ગયો. તે નાનું પણ મજબૂત કિલ્લેજાદી શહેર હતું આસપાસના ગામડાઓની ઈશ્વરનો દેખાવ અત્યંત કલાલિપત અને અધમતા સૂચવતો હતો નેપોલિયન ત્યાં મધરાતે આવી પહોંચ્યો અને તુર્કી ચોદાઓ તોપોના ધડાકા અને પ્રાણુધાતક ગોળાઓના વરસાદથી જાગી ઉઠ્યા તેમણે યુદ્ધ તો કર્યું પરંતુ ફ્રેન્ચોના પરાક્રમ આગળ તેમના હાથ નીચે પડ્યા, અને તેઓ જીવ લઇને નાઠા કિલ્લામાં બે હજાર તુર્કી સિપાઇઓ હતા તેઓ કેદ પકડાયા હવે આ ટ્રેદીઓની શી વ્યવસ્થા કરવી તે એક મોટો સવાલ થઇ પડ્યો નેપોલિયનના પોતાના સિપાઇઓનેજ પેટપૂરવું અન્ન મળવું ન હતું તેમાં આ બે હજાર કેદીઓને ખવરાવવું શું ? તેના લશ્કરની સંખ્યા થનુની સંખ્યાની સાથે સગાવતાં એટલી નજીવી હતી કે આ કેદીઓ ઉપર જામો રાખવાને માણસો લાવવા ક્યાંથી ? અને મુશ્કેલીનો વખત આવતા તેઓ બળવો ન કરે તેનો શા ભરોસો ? તેમના વચન ઉપર તેમને છૂટા મૂકવા એ પણ સલાહભરેલું ન હતું, કારણ કે તેઓ

તરતજ તુર્કસેનામાં જોડાઈ જાય અને તેમની સખ્યા જે અનેકગણી વધારે તો હતીજ તેમાં વિશેષ વધારો કરે નેપોલિયનની જગ્યાએ ખીજો માણસ હોત તો આ જે હજાર નિશસ્ત્ર ફેદીઓની કતલ કરાવત પણ તેના દયાળુ અને ઉદાર હૃદયને આ પગલુ ધણજ પૈશ્વાયિક લાગ્યુ તેથી તેણે ફેદીઓ પાસેથી એવુ વચન લીધુ કે અમે કહિ ફ્રેન્ચોની મામે શસ્ત્ર ધારણ કરીશુ નહિ અને એટલુજ કહીને તેમને છોડી મૂક્યા દગાબાજ તુર્કો તેના બોળપણને હસવા લાગ્યા તરતજ તેઓ “કમાઈ” ના સૈન્યમાં બળી ગયા અને તેમને જીવનદાન આપનાર નેપોલિયનના સૈન્યનો વિનાશ કરવામાં સહાયજીત થયા.

ફ્રેન્ચ મૈન્યે ત્યાંથી આગળ વધીને મિરિયાના ગાઝા શહેર તરફ પ્રયાણ કર્યું થોડાજ દિવસમાં તેઓ તે શહેરની નજીક આવી પહોંચ્યા અહિ તેમનો ખીજુ તુર્ક સેના સાથે ભેટો થયો એ સેનાનો નેતા “કમાઈ” પોતે હતો તોપણ ફ્રેન્ચ સેનાના પ્રયત્ન ધમારા આગળ તુર્કોથી ઉભા રહેવાયુ નહિ તેમનો પરાજય થયો અને તેમની તમામ યુદ્ધ મામત્રી ફ્રેન્ચોના હાથમાં આવી પણ આ નાના સરખા બહાદુર મૈન્યના માથા ઉપર ખીજા વિપત્તિના વાદળા ઝડપથી એકઠા થવા લાગ્યા હતા.

ધગધગ તેના અજીય નૌકાબળની મદદથી લસ્કર, દારૂગોળો, યુદ્ધસામગ્રી, યૂરોપિયન ઈજનેરો વગેરે મિરિયાના કિનારા ઉપર ઉતારતુ અને નેપોલિયનને આગળ વધતો અટકાવવાને બનતી સલામ આપતુ હતુ તુર્ક અને રૂશિયન કાફલા બધા કિનારા ઉપર બમણુ કરી રહ્યા હતા અને તેથી કરીને નેપોલિયનને અલેક્ઝાન્ડ્રિયાથી ખોરાકની તથા ખીજુ સામગ્રી મળતી અટકી ગઈ હતી ત્રીજા હજાર તુર્ક લોકોનુ બળવાન ઘોડેસ્વાર અને પાયદળ સૈન્ય દમાસ્કમમાં ભેગુ થયુ હતુ અને મિરિયાની એકેએક ખીજુમાંથી હજારો ઝળકતી તલવારવાળા તુર્કો તુર્કસેનાની સખ્યાનો વધારો કરતા હતા બળવાન શત્રુની સામા નેપોલિયન દશજ હજાર માણુઓ લઇને નિડરપણે આગળને આગળ દોડ્યો જતો હતો તેનો જરૂર વિનાશ થશે એવી તેના શત્રુઓને તેમજ મિત્રોને ખાત્રી થઇ હતી હવે તે પ્રાચીન જાફા નગરની દિવાલો પાસે આવી પહોંચ્યો તેની પાસે બારે તોપો ન હતી તેણે અલેક્ઝાન્ડ્રિયાથી થોડી તોપો મગાવી હતી પણ માર્ગમાં અંજોજ નૌકાઓએ તેમને પકડી લીધી હતી તેની આસપાસ ચારે દિશાએથી શત્રુસૈન્યનો જમાવ થતો જતો હતો દરિયાકિનારો તેમના વહાણોથી છવાઇ ગયો હતો અને ચારે દિશાએથી દોડી આવતા ઘોડેસ્વારોથી ધરતી ધૂજી રહી હતી તેનો બચાવ માત્ર તેની ત્વરામાંજ હતો, શત્રુઓ ભેગા થાય ત્યાર પહેલા તેમને છૂટા છૂટા પકડી પકડીને પરાસ્ત કરવા એજ માત્ર બચવાનો ઉપાય હતો તેણે તરતજ જાફા ઉપર હલો કર્યો દિવાલ તોડીને ફ્રેન્ચો અદર દાખલ થયા. નાહક મનુષ્યહત્યા ન થાય એવા હેતુથી તેણે જાફાના મુખાને તાબે થવા ફરમાવ્યુ પણ તે જગલી તુર્કો સદેશો

લાવનાર માણસનું ખૂન કરાવી તેનું લોહીથી નીંજળતું માથું એક ખૂરજ ઉપર લટકાવ્યું. ફ્રેન્ચોનાં લોહી ઉઠ્ઠાણી ગયાં ઉશ્કેરાયલા વાઘની માફક તેઓ તુર્કો ઉપર તૂટી પડ્યા શેરીએ શેરીએ હાહાકાર મચી રહ્યો નેપોલિયનથી આ કસાઈખાનું દેખી ખમાયું નહિ તેણે પોતાનાં માણસોને ખામોશી રાખવાનો ઉપદેશ કર્યો.

જનકા નગર ફ્રેન્ચ સેનાના હાથમાં આવ્યું કેદ પકડાયેલા સિપાઈમાં પેલા દગાખોર તુર્ક લોકો જેમને એલ આરિસમાં જીવનદાન આપીને નેપોલિયને છોડી મૂક્યા હતા તેઓ પણ જોવામાં આવ્યા નેપોલિયન તેમને જોઈને ધણી મુઝવણીમાં પડી ગયો તેઓને છોડી મૂકતા તેઓ ફરીથી યુદ્ધ નહિ કરે તેની શી ખાત્રી ? હવે એમનું કરવું પણ શું ? જીવતા રાખીને તેમને ખવડાવવું શું અને તેમના ઉપર જાપ્તો પણ શી રીતે રાખવો ? છેવટે આ સવાલનો નિર્ણય કરવાનું કામ તેણે સેનાપતિઓની સલાને સોંપ્યું તેઓ ત્રણ દિવસસુધી ઘણો વિચાર કરીને એવા ઠરાવ પર આવ્યા કે તેમને મારી નાખ્યા વગર છુટકોજ નથી નેપોલિયને પ્રથમ તો આ ઠરાવ નામજુર રાખ્યો પણ આખરે નિરુપાયે તેને આ રસ્તો લેવો પડ્યો અને તે એવચની હુઆઓને ગોળીથી મારવામાં આવ્યા આ કૃત્ય નેપોલિયનના ચારિત્ર્ય ઉપર એક કાળુ કલક છે એમ તેના વિરોધીઓ પૂરવાર કરવા મથે છે તેના જવાબમાં નેપોલિયને પોતે એકવાર કહ્યું હતું કે હું જેવી વિપત્તિમાં હતો તેવી વિપત્તિમાં ફ્રેન્ચ સૈન્યના સગ્લણને માટે એવું પગલું ભર્યા વગર મારે છુટકોજ ન હતો મારા સિપાઈઓ અને મારા પુત્રો જેવા વહાલા હતા અને દરેક સેનાપતિએ એમજ સમજવું જોઈએ તેમના પ્રાણ રક્ષણની જવાબદારી મારે સ્થિર હતી તુર્ક લોકોએ કેદીઓ તરફ દયા બતાવી નથી તેમણે મારા સુલેહનો સંદેશો લાવનારની પણ કતલ કરી હતી જે કામ મેં કર્યું તે કામ આવા સંજોગોમાં વેલિગ્ટન કે બીજો કોઈ પણ સેનાપતિ કર્યા વગર રહેતજ નહિ.”

આ કૃત્યવિષે ભવિષ્યની પ્રજા ગમે તે તુક્ષ્ણા કરે પણ એટલું તો ઉઘાડુજ છે કે નેપોલિયનને દૂરતા પ્રિય ન હતી યુદ્ધને અંગે જે ધાતકીપણ નાંખવાને કરવું પડે છે તેમાંનું આ એક હતું યુદ્ધ એક અસંખ્ય જાતિની પ્રવૃત્તિ છે અને તેને અંગે આવા દગાખોર તો શું પણ નિર્દોષ માણસોને પણ અવચૂનીય વ્યથા થયા વગર રહેતી નથી આ કેદીઓને નેપોલિયને જીવતા છોડી મૂકવા હતા એમ જોઓ કહે છે તેઓ એમ પણ શા માટે નથી કહેતા કે નેપોલિયને લડાઈ બંધ કરવી હતી, તુર્ક લોકોને તાબે થવું હતું અને ઈંગ્લંડ, રશિયા આસ્ત્રિયા તેના દેશને જે અપમાન પહોંચાડતા હતા તે ખમી લેવું હતું. ઇંગ્લંડ ક્રાન્સનાં શહેરો ઉપર તોપોના ગોળા વર્ષાવતું હતું, તેનાથી હજારો કુમળાં બાળકો, અને સ્ત્રીઓની હત્યા થતી હતી, યુરોપના રાજાઓ એકત્ર થઈને ક્રાન્સને તેના પ્રજાપીડક પદ્મજ થયેલા

રાજનૈજ પાછો તખ્તનશીન કરવાની ફરજ પાડવા માગતા હતા તો તેના બદલામાં નેપોલિયન હિંદુસ્તાન તરફ જવા મથતો હતો, કેમકે સમુદ્રથી અને બળવાન નૌકા-સૈન્યથી સુરક્ષિત રહેલા ઇંગ્લંડ ઉપર પ્રહાર કરવાનું તે એકલુજ સ્થળ હતું ન્યા-યની દૃષ્ટિએ જોતાં આ યુદ્ધની તમામ જવાબદારી લડાઈ ઉભી કરનાર પક્ષને માથે છે અને પોતાનો ખર્ચાવ કરનાર ફ્રેન્ચોને શિર નથી.

બ્રિટિશ પાર્લામેન્ટમાં તેમજ પ્રજાસભસ્તમા એક બળવાન પક્ષ હતો તેઓ સ્વતંત્રતા અને રાજનૈતિક સુધારણાના હિમાયતીઓ હતા તેઓની સહાનુભૂતિ ફ્રેન્ચો તરફ હતી આ લડાઈ ગેરવાજબી અને રાજનીતિવિરુદ્ધ છે એવા સખ્ત પોક્કાર તેઓ ઉઠાવતા હતા પણ રાજ અને ઉમરાવોના વગવસીયા આમળ તેમનું આદ્યુ નહિ અને ફ્રેન્ચો ઇંગ્લંડની જોડકાંમીને સહેલાઈથી તાબે થાય એવા ન હતા તેથી યુરોપમા અને તેની સાથે સબધ ધરાવતા તમામ દેશોમા મનુષ્યરક્તની નદીઓ વહેવા પામી. એક અંગ્રેજ ઇતિહાસકાર લખે છે કે “તેઓને જીવતા છોડી મૂકવા એજ સહેલામાં સહેલો માર્ગ હતો” એનો અર્થ એટલોજ કે ફ્રેન્ચોએ લઢવું ન હતું અને ઇંગ્લંડની આગને તાબે થવું હતું તે સમયની લોકસ્થિતિ જોતા, ખુદ ઇંગ્લંડનાજ પ્રજાવર્ગનો લોકમત જોતા ફ્રાન્સને પોતાને મનગમતું રાજ્યતંત્ર પસંદ કરવા દેવું એજ ઇંગ્લંડને માટે સહેલામાં સહેલો માર્ગ હતો” પણ જો તેમ કરવા દેવામાં આવે તો ત્યાના (ઇંગ્લંડના) રાજકર્તાનું સિદ્ધાસન અને ઉમરાવાના મહેલ રાષ્ટ્ર-વિપ્લવની ભરતીના આઘાતથી ઉથલી પડ્યા વગર રહે ખરા કે ? અરેરે ! માણુમનત !

યુરિયેન જે એક વર નેપોલિયનનો સેક્રેટરી હતો અને પાછળથી ફ્રાન્સની ગાદીએ આવેલા ૧૮મા લૂઇસે બાનીતો અને ખુશામતખોર પ્રધાન થયા પછી નેપોલિયનનો કટ્ટો શત્રુ થયો હતો, તેણે નેપોલિયનના જીવનના કેટલાક પ્રસંગોની નોંધ ધણીજ સખ્ત લાપામાં અને વૈરભાવથી પ્રેરાઈને લખી છે, તે પણ આ પ્રસંગવિષે લખતા છેવટે કહે છે કે “મે તમામ સત્ય અને ખરેખર સત્યજ જાહેર કયું છે એ કેદીઓનું શુ કરવું તેનો નિર્ણય કરવાને મળેલી સલાઓ વખતે હું હાજર હતો અને જે મને મત આપવાનો અધિકાર હોત તો તેમને મારી નાખવા જોઈએ એવો મત હું પોતે પણ આપત યુદ્ધમા ધણીવાર અનેક માણુસોના લાજની ખાતર ખાનગી મા-ણુસોના સુખની દરકાર કરી શકતી નથી અને દયાની કામળ લાગણીને બળાતકારે દાખી દેવી પડે છે નેપોલિયનના આ વખતે આવી કફોડી સ્થિતિ હતી કે નહિ તેની તુલના કરવાનું હું ભવિષ્યની પ્રજાને સોપુ છું હું નિશ્ચય પૂર્વક કહું છું કે તેની એવી સ્થિતિ હતોજ અને સલાએ સર્વાનુમતે આ ઠરાવ પસાર કર્યો હતો એ વાતથી મારી વાતને ટેકા મળે છે મારે સત્યને ખાતર કહેવુંજ જોઈએ કે નેપોલિયને નાઈતાંગેજ મળુરી આપી અને આ ઘેર કૃત્યથી તે ધણીજ દિવગીર થયો હતો”

સર વૉલ્ટર સ્કૉટ પણ નેપોલિયનના વિરુદ્ધ લેખકોમાંનો એક છે તે પણ ક્ષણે છે કે આ કૃત્ય નેપોલિયનના આરિય ઉપર કાળા કલકરે છે, તોપણ તેના સ્વભાવમાં લક્ષણગત ક્રૂરતા હતી અને તેથીજ તેણે આ કતલ કરાવી એવું માનવાને આધાર નથી. કેમકે તેના જીવનનો આખો ઇતિહાસ જોતા તેનામાં ક્રૂરતાની નિશાની નજરે પડતી નથી અને તેનો સ્વભાવ દયાળુ હતો એવું પૂરવાર કરનારા ધણા પ્રસંગો સુવિદિત છે”

નફા નમરથી નેપોલિયને એકર તરફ પ્રયાણ કર્યું. સિરિયાનું તે સૌથી ઉપયોગી ચુકનું સ્થળ હતું તેનો કિલ્લો ધણેજ મજબૂત હતો અને એકમેટ ‘કસાઈ’ એ યૂરોપી યુદ્ધસામગ્રીવડે તેને સુસજ્જિત કરીને પોતાનું તમામ સૈન્ય ત્યાં એકત્ર કર્યું હતું નેપોલિયનનો સહાધ્યાથી ફ્રેન્ચ ઇન્જનેર જે બુર્બોન રાજગોના પક્ષનો હતો તેણે પેતાની નિપુણતાથી કિલ્લાને અધિક મજબૂત બનાવી દીધો હતો, અને રક્ષણ કાર્યનો તેના પણ તેજ હતો. સિરિયાને સમુદ્રકિનારે અગ્રેજોનો સેનાપતિ સર સિડની રિમથ નૌકાઓ લઇને ભ્રમણ કર્યાજ કરતો હતો નેપોલિયન નજીક આવતો જાય છે એવા સમાચાર એકમેટ ‘કસાઈ’ એ તેને મોકલાવ્યા એટલે તરતજ તે યૂરોપિયન ઇન્જનેરો, ગોલદાજે અને દારૂગોળો લઇને એકરના ડક્કામાં દાખલ થયા નેપોલિયને અલેક્ઝાન્ડ્રિયાથી કેટલીક તોપો મગાવી હતી તે તમામ તોપોનું વહાણ તેના કમનસીબે સિડની રિમથે રસ્તામાંથી પકડી લીધું અને તેજ તોપો એકરના જુરજ ઉપર ચઢાવવામાં આવી આ નુકશાન તેને માટે ઘણુંજ હતું તોપણ નિરુત્સાહી થયા વગર થેરો ધાલવાને જરૂરનું ચણતર કામ તેણે ચરૂ કર્યું હતું પણ સલાહ કરેા જેઠે પક્ષને લાભ છે એવો સંદેશો તેણે એકમેટ કસાઈને કહેવડાવ્યો પણ અસંખ્ય પ્રજાના જાતીય સ્વભાવ અનુસાર તે દૂતનું પૂન કરવામાં આવ્યું તે ઉપરથી નેપોલિયને સિરિયાની પ્રજાની જાણ માટે એક જાહેરનામું પ્રકટ કર્યું તેનો ભાવાર્થ નીચે મુજબ હતો - “હું સિરિયામાંથી મામેલુક અને પાશાના સૈન્યને કહાડી મુકવા આવ્યો છું” મારા ઉપર મિસરમાં હુમલો કરવાનો તેમને કરોા હક્ક ન હતો લડાઈ તેમણે ઉભી કરી છે તો હું લઢવા માટે તેમના ધરને ખારણે આવ્યો છું પણ રૈયતે મારાથી જરા પણ ડરવાનું પ્રયોજન નથી તમે તમારા ધરમાં નિશ્ચિતપણે રહેજો જેઓ નાસી ગયા છે તેઓ સુખેથી પાછા આવે તેમની મિલકત તેમને સ્વાધીન કરવામાં આવશે. મારી ઇચ્છા છે કે તમારા કાજીઓ ન્યાયની વ્યવસ્થા કરે, ધર્મનું રક્ષણ થાય અને તેની પ્રતિષ્ઠા જળવાય મુસલમાનો તેમના રિવાજ પ્રમાણે મસ્જિદોમાં જઈને ઇશ્વરપ્રાર્થના કરે. દરેક પદાર્થ આપણને ઇશ્વરદ્વારા મળેલા છે અને ત્રિજય આપનાર પણ તેજ છે પણ ગાઝા અને જર્ઝના દર્દીતથી તમારે જાણવું જોઈએ કે મારા શત્રુઓને માટે હું જેવો કાળકરૂપ છું તેવોજ મારા મિત્રો તરફ પ્રેમાળ છું અને

ખાસ કરીને ગરીબ લોકો તરફ હું હમેશાં દયા રાખું છું અને તેઓને સુખી કરવા પ્રયત્ન કરું છું.”

એવામાં પૂર્વ દેશોની પ્રજા ઉપર પડેલા પ્રભુના શાપરૂપ મરફીનો રોમ ફ્રેન્ચ અવલૂપીમાં ફાટી નીકળ્યો. આ આકૃતિ તદ્દન નવી જાતની હતી અને તેથી સૈન્ય ભયભીત થઈ ગયું. સિપાઈઓ ચપના ડરથી તેમના માદા સોળતીઓની સારવાર કરવા ના પાડતા અને ડોક્ટરો પણ માદાઓની પાસે જતા નહિ અને તેમને ખિચારાને એમને એમ મરવા દેતા નેપોલિયને તરતજ લશ્કરી દવાખાનામાં જવા માડ્યું અને ત્યાં તે માદાઓના ખાટલા પાસે બેસીને, તેમના તાવથી ધગધગતા હાથને પાળતો, તેમની લોહીપટ્ટથી નીજળતી ગાઠો ઉપર પ્રેમથી હાથ મૂકતો અને તેમને આશા અને વૈશ્વ મળે એવા મીઠા શબ્દો કહેતો મરવા પડેલા સિપાઈઓ પોતાના શૂરા અને માતાના જેવા પ્રેમાળ સેનાપતિ તરફ અશ્રુભીની આંખે જોઈ રહેતા અને તેના ઉપર આશીર્વાદ વર્ષાવતા આંધી કરીને તેમનામાં નવી હિંમતનો સચાર થતો અને ધણીક તો સાળ થઈ જતા નેપોલિયનની આવી વર્તણૂક જોઈને ડોક્ટરો શરમાયા અને તેમણે પણ કાળજીપૂર્વક પોતાની ફરજ બજાવવા માડી. સિપાઈઓને પણ હિંમત આવી અને ત્યો પણ પોતાના સનાપતિનું અનુકરણ કરીને માદાઓની સારવાર કરવા લાગ્યા. એમ થતા મગફળીનું જોર નરમ પડ્યું એકવાર એક ડોક્ટર નેપોલિયનને સ્તિષ્ઠામણ આપવા ગયો કે તમે તમારા જાતને જોખમમાં નાખો છો એ ધણુ અવિચારી કામ કરો છો તેણે જવાબ આપ્યો કે “એ મારી ફરજ છે હું” સેનાવિપતિ છું.”

નેપોલિયને હવે એકરને વેરો ધાલીને જીતવાનું કામ ધમધોકાર આગળ ચલાવ્યું. જો એકર તેને હાથ જાય તો સિરિયાનો તે કુલ માલિક થઈ પડે. આસપાસના પ્રદેશોની ખ્રિસ્તી પ્રજા મુસલમાનોના જુદમથી ત્રાસ પામી ગઈ હતી અને નેપોલિયન એકર જીતે તો તેઓ બધા તેના પક્ષમાં જોડાવા માટે તૈયારજ હતા. દયામણી, રાકડી રૂંચત નેપોલિયનને ક્રૂતેહ મળે એવી પ્રાર્થના કરી રહી હતી. આ યુદ્ધમાં નેપોલિયન માણસજાતની સ્વતંત્રતા માટે લડતો હતો અને યૂરોપના સયુક્ત રાજ્યો જુદમી રાજસત્તાના તરફથી લઢતા હતા એ ઉધાકુજ છે જ્યારે તે એકર ઉપર દબાણ કરતો હતો ત્યારે બીજી બાજુએ તેનો વિનાશ કરવા માટે મોટા પાયા ઉપર તૈયારી ચાલી રહી હતી. આખી મુસલમાન આલમ “ખ્રિસ્તી કૂતરા” એ સામે ધર્મયુદ્ધ કરવા તૈયાર થઈ હતી એકરને છોડાવવા માટે જગી ફ્રેન્ચ તે તરફ કુચ કરવા લાગી મિસરમાંથી નાસી આવેલા વિકરાળ કાળ યવન જેવા મામેલુકો અને રણુમાં વસતી ભયકર બેદુષ્ટન જાતનાં ટોળેટોળાં આ મૈન્યમાં દરરોજ લશ્કરી કરતાં હતા.

એકર શહેરમાની તુર્કીફોજ નેપોલિયને ચણાવેલા બાધકામો ઉપર રાતદિવસ લાગલાગટ હુમલો કર્યાજ કરતી તેમની સાથે યુદ્ધ આરંભ્યે દશ દિવસ થયા નહિ એવામા સમાચાર આવ્યા કે એક મોટી તુર્કીફોજ આવી પહોંચે છે નેપોલિયન પાસે માત્ર આઠજ હજાર માણસો હતા તેણે આ વખતે પણ પોતાની હમેશની ત્વરાથી કામ લીધું એકરનો ઘેરો ચાલુ રાખવા માટે બે હજાર માણસો રહેવા દધને પોતે છ હજાર માણસો સાથે શત્રુઓની સામે જવા તૈયાર થયો. શત્રુસૈન્યમા ત્રીશ હજાર માણસો હતા, તેમા બાર હજાર તો વચ્ચુજ ઝનુની અને તાલિમબળાજ ઘોડે-સ્વાર હતા નેપોલિયને સેનાપતિ કલેમરને ત્રણ હજાર માણસો આપીને પોતાના જૈન્યની આમળ મોકલ્યો અને પોતે તરતજ તેની પાછળ નીકળી પડ્યો.

કલેમર ૧૦ મી એપ્રિલે એક સાકડી ખીણમા થઇને ટેમર પર્વતની તળેટીએ આવેલા વિસ્તીર્ણ મેદાનમા દાખલ થયો સૂર્યોદય થતો હતો અને તેજસ્વી સૂર્ય પાલે સ્ટાર્ચનની ટેકરીઓમાથી ધીરે ધીરે ડોડીયુ બહાર કહાડતો હતો તે વખતે કલેમરે પોતાની સામેનું આખું મેદાન શત્રુદળથી છવાયલું દીઠું દખલખાવાળી ખવનઓ, સ્વારોની કલગીઓ, સુશોભિત પાણડીઓ, ઝળકતા હથિયાર, ચનચનાટ કરતા સુદર સાળવાળા પાણીદાર અરખી ઘોડા, આવો પૂર્વના દેશોની દખ મુજબ આખા લશ્કરનો ભલાકાદાર રૂઆથ જોઇને ફ્રેન્ચોની આખો ઝખવાઈ ગઇ તૂકીએ પોતાનો ભોગ થઇ પડેલી નાનકડી ફ્રેન્ચ સેનાને મેદાનમા આવેલી જોઇને આક્રમક ફાડી નાખે એવી વૈર અને હર્ષસૂચક ગર્જના કરી સખ્યામા ગમે એટલી ચઢીઆતી શત્રુસેનાને પીક ન ખતાવે એવા ટેકી અને અડગ આત્મશ્રદ્ધાવાન ફ્રેન્ચ યોદ્ધાઓ હવે પોતાની અભેદ ચોરસ આકૃતિમા ગોઠવાવા લાગ્યા પણ તેમને તેમ કરવાનો વખત મળે તે પહેલાં તો શત્રુનું તમામ ઘોડેસ્વારોનું સૈન્ય ઝળકતી નાગી તલવારો સાથે દૈત્યોના જેવી ભયાનક ચીસ પાડતું વાવાઝોડાના વેગથી ધસી આવ્યું દરેક ફ્રેન્ચ સિપાઇને ખચર હતી કે તેની સલામતીનો એક માત્ર આધાર તેની સ્થિરતા ઉપરજ રહેલો છે અને તેઓ ખભેખમો અડકાડીને ખડકની માફક અડગ લાવે ઉભા રહ્યા.

ઘોડાને સગીનની તીક્ષ્ણ અણ્ણીની સામે દોડાવી શકાતોજ નથી તે ત્યાંસુધી જાય છે ખરો પણ આત્મરક્ષણ કરવાની વૃત્તિને લીધે તે પાછો હડે છે અને સ્વાર એડીઓ મારીને આમળ ધકેલે તો તે ઉછળે છે, આગવે પગે ઉભો થાય છે, ચક્રર ફરે છે પણ આગળ તો જતોજ નથી. આમળ સગીન ધરીને ઉભેલા ફ્રેન્ચો તરફ ઘોડેસ્વારોનો ગળવર સમુદાય ધસી આવ્યો પણ નજીક આવતા જવાળામુખીની માફક અમિતુ વમન કરતી તોપો અને બદુકાએ તેને વધારી લીધો અને પહેલેજ તડકે સેકંડો ઘોડાઓ તેમના સ્વાર સહિત ધૂળમા રોગાઇ ગયા અમિ વર્ષાવતા નાના સરખા જીવતા કિલ્લાની માફક ઉભેલી ચોરસ આકૃતિની દરેક બાજુએ તીક્ષ્ણ

મગીનોના કાટ બની ગયો હતો, તેથી કાંઈ પણ ઉપાયે તેમની વ્યૂહરચનાનો ભગ થઈ શક્યોજ નહિ છ કતાકસુધી આ નાના સૈન્યે પોતાનાથી અનેક ગણા શત્રુઓ સામે ટકર લીધી શત્રુની તોપોએ તેમની સજડા સજડી ગોઠવાયલી હારને તોડવાનો યત્ન કર્યો ઘોડેસ્વારોએ પણ તેમના વ્યૂહને ભેદવામાં યારે બાળુએ ઉપરા ઉપરિ ધસારા કર્યાજ કર્યા પણ ફોગટ એ દરમ્યાન ફ્રેન્ચોની તોપોએ શત્રુનો એટલો સહાર કર્યો કે તેમની આગળ મરેલા ઘોડા અને સ્વારોનો કાટ બની ગયો.

આ મનુષ્યોથી બનેલી દિવાલની પાછળ તેઓ તૂકોના ઝુનુની હુમલા સામે નિડર-પણે ઉભા રહ્યા એમ કરતા કરતા સાત કલાક પૂરા થયા પણ લડાઈ તો એક સરખી રીતે ચાલુજ રહી ખરા બપોર થયા અને સૂર્યના પ્રખર કિરણ લગભગ થાકી જવા આવેલા ફ્રેન્ચોના માથા ઉપર તપવા લાગ્યા તેમને દારૂગોળા પણ ખૂટવા આગ્યો તેમણે શત્રુઓની ભારે ખુઆરી કરી હતી તોપણ તેમની સખ્યામાં દેખીતો ઘટાડો થયો ન હતો આટલું છતાં પણ તેઓ જીવંત આવીને લડતા હતા અને મરતાં મરતાં ધણામા ધણા શત્રુઓનો સહાર કરીનેજ મરવું એવો અડગ નિશ્ચય કરીને ઉભા હતા.

આગ અણીના મામલા વખતે નેપોલિયન પોતાનાં ત્રણ હજાર માણસો સાથે રણક્ષેત્રની નજીકના ટેમ્પાઓના શિખર ઉપર એક ત્રાંચે આવી પહોંચ્યો તેણે નીચે નજર કરી તો આખું મેદાન અગણિત યોદ્ધાઓથી ભરપૂર માત્રમ પડ્યું અને ભર-તીના મોજની માફક મનુષ્યનો સમુદાય ધડીમા એક નિશાએ તો ધડીમા તેથી ઉલટી દિશા તરફ ધકકેનાતો હતો બેઉ પક્ષનાં સૈન્ય ધ્રુમાંડા અને ધળના ધ્રુષ્કાટથી ઢકાઈ ગયા હતા તેની અદરથી તેનું સૈન્ય રિથર ડાખા જેવ માલમ પડ્યું, અને તેમાંથી લાલ પ્રકાશના ઝમકારા નિર્મિત રીતે થતા જણાયા તે ઉપરથી તેણે પોતાના સૈન્યને ઓળખી કદાચુ આવે પ્રમગે ધણાજ અગત્યના ઉપાયનો અત્યંત ઝડપથી નિર્ણય કરવાની તેનામા કુદરતી બક્ષિસ હતી તેણે તરતજ પોતાના સૈન્યને બે ચોરમ આકૃતિમા ગોડવી દીધું અને કલેમરના સૈન્યની પાસે આવતા આખું લગ્નર ત્રિકોણાકૃતિમાં આવી જાય એવી વ્યૂહરચના કરીને તે આગળ વધ્યો માત્ર છ હજાર માણસો વડે આખા જગતમા સર્વથી વધારે ઝુનુની અને મનુષીયા ગણાતા ત્રીશ હજાર માણસોને ઘેરી લેવું તેણે અપૂર્વ સાહસ આદર્યું.

તેના બેઉ ટુકડીએ ધણીજ સાવધાનતાથી પોતાના આવ્યાની શત્રુને ખબર ન પડે એમ આગળ ચલી એમ કરતા કરતા તેઓ છેક નજીક આવી પહોંચ્યા એકાએક ટેમ્પા ઉપરથી ફૂટતી તોપની પ્રચંડ ગર્જના કલેમરના થાકેલા યોદ્ધાઓને કાને પડતાં સર્વને હર્ષ અને આશ્ચર્ય પેદા થયા તે તોપની ગર્જનામા તેમની વારે આવેલા નેપોલિયનનો સિહનાદ મલળાતો હતો હર્ષથી ઘેલા થયેલા સિપાઇઓના

સમૂહમાંથી “ બોનાપાર્ટ ” “ બોનાપાર્ટ ” ના એકસામટા ઉદ્ગાર સંભળાયા એ નામથીજ દરેકના હૃદય ઉપર જાહેર અસર થઈ ધવાયલા, લોહીથી ખરડાયલા ચોદા-ઓની આખમાં હર્ષના, આભારના આંસુ તરી આવ્યાં. તેમનો થાક એકદમ ઉતરી ગયો. હવે બચાવ કરીનેજ બેસી ન રહેતાં તેમણે આવેશને લીધે ધૂળતે હાથે પોતાની સગીનો કચકચાવીને પકડી અને એક વીરહાક મારીને યતુસમૂહ ઉપર મરણીયા થઈને તૂટી પડ્યા વળની દહતાથી અત્યારસુધી ટકી રહેલા ફ્રેન્ચોની હિંમત જોઈને તુર્ક સિપાઈઓ નાહિંમત તો થવાજ આવ્યા હતા, એવામાં આ ધસારો જોઈને તેઓ વિશ્વેશ બની ગયા અને વ્યૂહ ભંગ કરીને નાસવા લાગ્યા આખા મેદાન ઉપર દરિયાનાં મોજાની માફક પથરાઈ ગયેલું તેમનું વિજ્ઞાન મૈન્ય નેપોલિયનના તાજ ચોદાઓની દિવાલ સાથે અથડાઈને આ પ્રમાણે પાછું વળ્યું તુર્ક મૈન્યમાં આ પ્રમાણે ભગાણું પડતાં જે અત્યવસ્થા થઈ ગઈ તેની કલ્પના પણ થઈ શકે તેવી નથી ધોડેસ્વાર, પાયદળ, તોપખાનું, સરસામાનના ગાડા વગેરેની અથડા અથડી થઈ રહી અને ફ્રેન્ચ મૈન્યમાંથી તોપોના ઉપરાઉપરિ ધડાડા થતા ગયા ગોળાઓ અને ગોળાઓની અખડ ઝડી મચી રહી અને ફ્રેન્ચોની સગીનો મનુષ્યરક્તથી રંગાઈ ગઈ

કુપ્ટન મુરા, જેને નેપોલિયન બહાદુરમાં બહાદુર માણસ તરીકે વર્ણવે છે તે શરવીર મુરા પણ હવે પોતાના ધોડેસ્વારોની પલટણ સાથે આવી પહોંચ્યો હતો. શરીરે રાક્ષસી કદનો અને અત્યંત ભભકાદાર લશ્કરી પોશાકમાં સંજ્ઞ થએલો મુરા તેની ઉચાઈ અને સફેદ કલમીને લીધે આખા મૈન્યમાંથી ઝાળખાઈ આવતો હતો તેના બહાદુર સ્વારોએ નાસતા તુર્કો ઉપર ધસારો કર્યો અને તલવારોની રમઝટ મચી રહી શરવીર મુરાની પ્રયત્ન આકૃતિ અન્યનાટ કરતા અથ ઉપર બેસીને તલ વારનો પ્રયોગ કરતી ચોતરફ ધૂમની જણાતી હતી.

ફ્રેન્ચ સેનાની પૂરેપૂરી ફતેહ થઈ અને ધગધગતા અગારા જેવો દેખાતો સૂર્ય લોખેનોનના પર્વત પાછળ ભરાઈ જાય તે પહેલાં મિસર ઉપર આક્રમણ કરવા જનાર અને પોતાને અપરાજિત માનનાર ગર્વોન્મત તુર્ક સેનાનો કચ્ચરધાણું નીકળી ગયો. ચારસો હિટ અને બીજા સરસામાન સહિત આખી તુર્ક જાવણી ફ્રેન્ચોના હાથમાં આવી.

છ હજાર માણસોએ મેદાન ઉપરના ખુલા રણસામ્રામમાં પોતાનાથી અનેકગણા મોટા સૈન્ય ઉપર મેળવેલી આ મહાન ફતેહની નોંધ લેતા દત્તિહાસકારો પણ આશ્ચર્ય ખામે છે આ ફતેહથી નેપોલિયનનો સિરિયામાં આવવાનો દેખીતો હેતુ સિદ્ધ થયો. પણ તેના સર્વગ્રાહી અને યોજનાધટક મગજમાં હજી ઘણી ઘણી ભવ્ય યોજનાઓ ધડાતી હતી તેણે એકર પાછા આવીને તે શહેરને સર કરવાનો ઉલોગ પૂર્ણ ઉ સા-હથી કરવા માડ્યો. એકવાર ફરતા ફરતા તેણે પોતાના સેક્રેટરી જુરિયેનને કહ્યું કે

“પૂર્વની પ્રગ્નઓના ભવિષ્યનો આધાર એકરના જીતાવા ઉપર રહેલો છે નો એ શહેર જીતાય તો ઇસ્તબલ, ડમાસ્કસ વગેરે અનેક નગર એક પછી એક જીતી શકાશે * અને મુસલમાની રાજ્યથી અસતુષ્ટ થએલા લોકો મારા મૈત્ર્યમાં ઉમેરો કરી જશે હું તેમને કહી દઈશ કે તમારી બેડીઓ તૂટી છે અને પાશાના જુદા રાજાઓ અત આવી છે હજારો ખ્રિસ્તીઓ એકરના પડવાની જ ગહ જીએ છે તેઓ સલાય આપવા તૈયાર છે ”

આવા ભગ્ન મનોરથો વડે પ્રોત્સાહિત થઈને તેણે એકર શહેરને જીતી લેવા માટે સતત ઉદ્યોગ ચાલુ રાખ્યો, પણ બીજા બાજુએ ફિદલાનો બચાવ અશ્રેય, ટુર્ક અને રશિયાના વહાણ તથા યુરોપિયન ઈજનેરો અને સેનાપતિઓ તેટલા જ શીર્ષ જુદિયળ અને વિજ્ઞાનનો ઉપયોગ કરીને કરતા હતા એકરની દિવાલ પાસે રાતદિવસ ચાલી રહેલી ખુનરેજી વર્ણુન થઈ શકે એમ નથી નેપોલિયને ગમે તે તદ્દખીર કરીને વહાણ મારફતે અલેક્ઝાન્દ્રિયાથી તોપો મેળવી અને શહેરની દિવાલોને જમીનદોસ્ત કરી નાખી શહેરમાં રસ્તાઓ અને મકાનો ઉપર બોમ્બોળા વરસવા લાગ્યા અને સેકડો મકાનોના ચૂરેચૂરા થઈ ગયા આ ધૂમકોટની વચમાં ધૂમાડાથી કાળા થએલા મુખવાળા બેઉ પક્ષના ચોદાઓ દૈત્યોની માફક એકબીજા ઉપર તૂટી પડવા લાગ્યા એક બાજુએ તોપોની અવિગત ગર્જના અને બીજા બાજુએ તલવારો અને સગીનોની રમઝટ મચી રહી

ફ્રેન્ચોએ દિવાલની નીચે મોટી મોટી સુરંગો ખોદી અને તેમાં સેકડો કાચળા માર ભરીને સળગાવી મૂક્યો જવાળામુખીના જેવા ધડકાની સાથે ખૂરનેના ટૂકડા અને મનુષ્યાના શરીર આકાશમાં ઉડવા લાગ્યા ધૂળ અને ધૂમાડાથી આકાશ છવાઈ ગયું અને અધકાગ થઈ ગયું એવા અધકારની વચ્ચે ફ્રેન્ચોએ માનવ જાત કરી શકે તેવો પ્રયત્ન ધસારો કર્યો અને સામા પક્ષે પણ તેટલા જ નિડરતા અને દદતાથી તેની ટક્કર ચીલી

સિડનિ સ્મિથે એકરનો બચાવ કરવા માટે એક પ્રવીણ સેનાપતિ ઉપયોગમાં લઈ શકે તેવી તમામ યુક્તિઓનો ઉપયોગ કર્યો ફ્રેન્ચ સિપાઈઓ સ્વદેશ જવા આતુર ને અને ફ્રેન્ચ નૌકામૈન્યનો નાશ થવાથી તેમની સ્વદેશ જવાની આશા તદ્દન પડી ભાંગી છે એ વાતની તેને ખબર હતી તેથી તેણે એવું જાહેરનામું પ્રગટ કર્યું કે નેપોલિયનને તજીને રોંગ જવા માટે જેટલા ફ્રેન્ચ સિપાઈ ખુશી હશે તેમને સર્વને અગ્રે સહિસલામત અમાંગ વહાણ મારફતે ક્રાન્સ પહોંચાડવાનું વચન આપીએ છીએ આ જાહેરનામાની સખ્યાબધ નકલો છપાવીને ફ્રેન્ચ સિપાઈઓના હાથમાં આવે એવી રીતે ફિદલા ઉપરથી ફેફા તે એમ માનતો હતો કે મનુષ્યને જન્મજીમિ

* એ સ્થળ ટુર્કિસ્તાન અને હિંદની ચાવીતુલ્ય છે

કરતાં કશું વધારે પ્રિય હોતું નથી સ્ત્રી છોકરાં સાથે સુખમય સસાર ભોગવવા કરતાં વિશેષ સુખ ખીજી શામાં છે ? તે એમ ધારતો કે ફ્રેન્ચ સિપાઇઓને સ્વદેશ જવાની તક મળે તે કરતાં વધારે બળવાન પ્રલોભન ખીજી શું હોઇ શકે ? તેણે આથી કરીને એવી આશા ગમી હતી કે નેપોલિયનનું તમામ સૈન્ય મારી પાસે આવીને ઉભું રહેશે અને તેમ થતાજ તે ફ્રાન્સ જશે પણ ફ્રેન્ચ સિપાઇઓ અને તેમના સેનાપતિ વચ્ચેનો સ્નેહ એવો દૃઢ હતો કે આખા લશ્કરમાથી એક પણ સિપાઇએ સ્વદેશ જવાની ઇચ્છા બતાવી નહિ આ જાહેરનામાના જવામમાં નેપોલિયને પણ એક ખીજી સામું જાહેરનામું પ્રકટ કર્યું તેમાં એવું જણાવ્યું હતું કે અંગ્રેજ સેનાપતિને ગાડપણુ લાગુ પડ્યું છે આથી સિડનિ રિમથને એવો ગુસ્સો ચડ્યો કે તેણે નેપોલિયનને દ્વંદ્વુદ્ધ કરવાનું કહેણુ મોકલ્યું યુવાન ફ્રેન્ચ સેનાપતિએ આ કહેણુનો સર્ગવ જવાબ આપ્યો કે “ જો સિડનિ રિમથ અંગ્રેજ સેનાપતિ માર્લ બેરોને તેની કબરમાથી ઉઠાડીને મારી સાથે લઢવા મોકલવા ખુશી હોય તો તેને સમો વડીઓ સમજીને હું વિચાર કરીશ પણ મ્યાન બહાદુર રિમથ સાહેબને પોતાનેજ બાહુબળ બતાવવાની ઇચ્છા હોય તો મારી પલટણુમાના એક પહેલવાનને મોકલાવું અને તેની સાથે તેઓ ભલે બાહુબળ અજમાવે ”

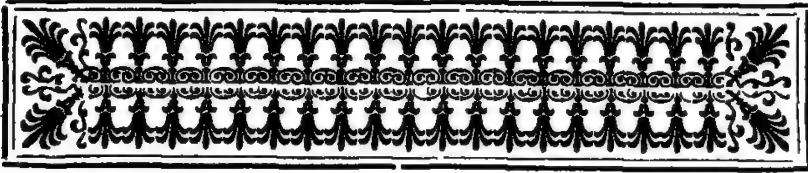
આ ઘેરામાં એક બહાદુર ફ્રેન્ચ સેનાપતિ તોપના ગોળાથી જખમી થયો નેપોલિયન દિવસમા બે વાર તેની ખબર લેવા જતો આ ધાયલ સેનાપતિ ઉપર તેનો એટલો પ્રભાવ પડી ગયો હતો કે મને તેટલી બેશુદ્ધ અવસ્થામાં પણ નેપોલિયન આવે છે એટલું સાંભળતાજ તે શુદ્ધિમા આવી જતો અને અનેપાતની લવરી ન કરતાં હુશિયારીથી વાત કરતો

નેપોલિયનને તેના સિપાઇઓ કેટલા સ્નેહથી ચાહતા હતા તેના ઉમદા ઉદાહરણુ એકરના ઘેરાના પ્રસંગોમાથી મળી આવે છે એકવાર તે પોતાની લશ્કરી ખાઇઓ પાસે ઉભો રહીને સૂચનાઓ આપતો હતો એવામા શત્રુનો ધગધગતા પદાર્થથી ભરેલો બોમબોલો તેના પગ આગળજ આવીને ફૂટ્યો બે સિપાઇઓ તેની ભમલ-રેલી હાલત જોઇને એકદમ તેની પાસે દોડી ગયા અને બેઉ જણે મળીને પોતાના કદાવર સ્ફીરવડે તેને એવો દાંડી દીધો કે તેના શરીરને જરાપણુ આચ ન આવે તે ગોળો એટલા જોરથી પૃથ્વી સાથે અથડાઇને ફૂટ્યો કે જમીનની અંદર એક ઉંડો ખાડો પડી ગયો અને ત્રણે જણુ તેની અંદર લોટપોટ થઇને ગમડી પડ્યા તેમાના એક સિપાઇને તો સખ્ત ઇજા થઇ નેપોલિયનને તો સહેજસાજ વાગ્યું. સિપાઇ ઓનો આત્મત્યાગનો ભુસ્સો જોઇને તે ખુશ થઇ ગયો અને તેમને તરતજ ઉઘી પાયરીએ ચઢાવી દીધા

નેપોલિયન પોતે એક પ્રશ્નને કહે છે કે “ મારે માટે મારા સિપાઇઓએ

એવા ઉગ્ર આત્મબલિદાન આપ્યા છે કે તેવા બીજા કોઈ પણ સેનાપતિને મારે નેમના લગ્નકરના સિપાઇઓએ આપ્યા નથી. અકોલાના સત્રામમાં કર્નલ મુછરોએ મને પોતાના શરીરવડે ઢાંકી દીધો અને જે જોળો મારા ઉપર પડત તે તેણે પોતાના શરીર ઉપર ઝીલી લીધો અને મારા પગ આગળજ મગ્ન પામ્યો. તેના લોહીથી મારૂં મોં ખરાડાઈ ગયું. મારી વિપત્તિના પ્રસંગો વખતે પણ મારા સિપાઇઓએ મારા નરક વિશ્વાસઘાત કર્યો ન હતો. તેમની વફાદારી ઓછી થઇ ન હતી. તેમણે મારા પ્રત્યે જેટલી ભક્તિ દાખવી છે તેટલો ભક્તિ કોઈપણ લશ્કરે તેના સેનાપતિ તરફ દાખવી નહિ હોય. તેમની નાડીમાં લોહીનું એકપણ ટીપુ રહેતાં સુધી તેઓ “નેપોલિયન ધણુ જીવે” એવો પોકાર કરતા તે પોતે પણ સિપાઇઓ તરફ અત્યંત પ્રેમ રાખતો અને કહેતો કે “મારા સિપાઇઓ મારા દીકરા ખરોખર છે”

પ્રકરણ ૧૪ મું

નેપોલિયનને એકરનો ઘેરો ઉઠાવી લેવા પડ્યો. ૧૭૯૯

મ કરતાં કરતા એકરના ઘેરામાં એ માસ પૂરા થયા નેપો-
લિયનના આશરે ત્રણ હજાર માણસો ૧ લેગ અને શત્રુને
હાથે માર્યા ગયા હતા અને ફવાખાના બિમાર અને ધાયલ
થએલા સિપાઇઓથી ભરાઈ ગયા હતા તોપણ નેપોલિયને
પ્રયત્ન નહી રાખ્યો તે કહેતો કે “યુદ્ધમાં લાગલાગટ મડ્યો
રહેનારજ હમેશા વિજય મેળવે છે ” પણ હવે તેના ગોળા
ખૂટવા આવ્યા તેના વગર યુદ્ધ કરાયજ શી રીતે ? પણ
અહિ વળી પાછી તેની ફળરૂપ શુદ્ધિએ અદ્ભુત ઉપાય
શોધી કઠાડ્યો તેણે એક ટુકડીને સમુદ્રને કિનારે મોકલી અને
જાણે તેઓ તોપ ગોઠવવાને ચણુતર કામ કરતા હોય એવો ડોળ કરવા લાગ્યા.
સિડનિ રિમથ તરતજ પોતાનાં વહાણુ લઇને ત્યાં આવી પહોંચ્યો અને તે ટુકડી
તરફ ગોળાનો અજસ્ર વરસાદ વરસાવ્યો ફ્રેન્ચ સિપાઇઓ હસતા હસતા શત્રુના
ગોળાઓને એકઠા કરતા ગયા x નેપોલિયને એક એક ગોળા દીઠ પાચ ફ્રેન્કનું ઇનામ
આપવાનું જાહેર કર્યું હતું આ યુક્તિથી તેની પાસે પુષ્કળ ગોળા બેગા થયા જ્યારે
તે ખૂટવા આવ્યા ત્યારે ફરીથી એનો એજ ઉપાય લેવામાં આવ્યો આ પ્રમાણે
કેટલાક વખત સુધી શત્રુનાજ ગોળાનો ઉપયોગ કરીને નેપોલિયને તેમની સાથે યુદ્ધ
નહી રાખ્યું

હવે મે માસની શરૂઆત થઈ ચૂકી હતી એક દિવસ સમી સાંજે ક્ષિતિજમાં
ધણે દૂરથી ત્રીજ વહાણો દેખાયાં બધા તેમના તરફથી આતુરતાથી જોવા લાગ્યા.
આ દેખાવથી બેઉ પક્ષના માણસોમાં અત્યંત આતુરતા ઉત્પન્ન થઇ ફ્રેન્ચો સમજતા

x યુદ્ધમાં ફે કાતા ગોળા તો ફાટીને ધમસાણુ વાળી દે, પણ આ સ્થળે સમુદ્રનો
કિનારો હોવાથી કાદવકીચડ હશે એટલેજ ગોળાઓ ફાટવાને બદલે ઠડા પડી જઈ
તેને વીણી લેતા હશે

સંપાદક

હતા કે એ વહાણ અલેક્ઝાન્ડ્રિયાથી અથવા ક્રાન્સથી તેમની મદદે આવતા હશે. થેરાસલા લશ્કરને એવી આશા ઉત્પન્ન થઇ કે તે વહાણ તેમના પક્ષના હશે અને હવે તેમને પૂરતી યુદ્ધસામગ્રી તથા મદદ મળી શકશે આખરે તે વહાણ તુર્કિસ્તાન અને ઇંગ્લંડના નીકળ્યા અને તેથી ફ્રેન્ચો નિરાશ થઇ ગયા આ નવા આવનાર વહાણની અદગ ખાર હજાર સિપાઇઓ અને પુષ્કળ યુદ્ધસામગ્રી હતી

આ તાજુ લશ્કર યુદ્ધસામગ્રી સહિત કિનારે ઉતરે તે પહેલાં એકરને સર કરવું તેજ માત્ર હવે નેપોલિયનને માટે ઉગરવાનો માર્ગ હતો તેણે ગણતરી કરી કે તેમને કિનારે આવતા ઓઠામા ઓઠા છ કલાક લાગશે તેથી તેણે એકરના કિલ્લા ઉપર તરતજ હુમ્લો કરવાની આજ્ઞા આપી સાજ પડી ચૂકી હતી, અને અધિકાર પથરાનો હતો તે વખતે ફ્રેન્ચ ચોદાઓ મરણીયા થઇને દંઢ પગલે ખાઇઓમાથી બહાર નીકળ્યા દિવાલમા એક ઠેકાણે મોટું ગપ્પાર પડ્યું હતું તે તરફ ફ્રેન્ચો કેસરીઆ કરીને ધસ્યા તુર્કોએ જોયું કે હવે ચોડાક કલાક ટકી રહીશું તો આપણો છુટકારો જરૂર થશે એમ ધારીને તેઓ પણ દંઢ નિશ્ચયથી લઢવા લાગ્યા ફ્રેન્ચો દિવાલ પમાર કરીને ઠેક પાશાના બગીચાસુધી ધુસી ગયા પણ આ ઠેકાણે એક હાથમા તલવાર અને બીજા હાથમા ખજર લઇને ઝુનુની તુર્કોનું ટોળું તેમની સામે ધસી આવ્યું ક્ષણવારમા ફ્રેન્ચોનાં માર્મા ધડથી જૂદાં થઇ ગયા એકમેટ કસાઇએ એક એક ફ્રેન્ચ સિપાઇના માથા દીપ્તિ ભારે ઇનામ આપવા માંડ્યું. ચોડીવારમા તેના પગ આગળ લોહીથી નીગળતા માથાનો દગલો થઇ ગયો શરવીર અને ઉદાર શુદ્ધિવાળો સિડની રિમથ પણ આ દેખાવ જોવા હાજર હતો અને તેને પોતાના તુર્ક મિત્રોનું કૃત્ય જોઇને લણીજ ગ્લાનિ ઉપજી પણ શું કરે ? પ્રજાકીમ સ્વતંત્રતાના જીત્સાને દાખી દેવા માટે તે લઢતો હતો અને એવા કાર્યને માટે અસંખ્ય તુર્કોની તલવાર એજ તેને માટે સારામા સાફ હથિયાર હોઇ શકે અમેરિકામા પણ ૧૮૬૦ ના અરસામા સીદી ગુલામોને ગુલામીમાંથી મુક્ત કરવા માટે સ્વતંત્રતાના હિમાયતીઓ અને ગુલામીના હિમાયતીઓ વચ્ચે યુદ્ધ થયું ત્યારે પણ અસંખ્ય રાતા ઇન્ડિયનોનાં જગલી હથિયારનીજ મદદ સામા પક્ષે લીધી હતી “કસાઇ”ના હાથમાંથી તેની ખૂની અને પ્રજાપીડક તલવાર ખૂટવી લેવા નેપોલિયન લઢતો હતો, ત્યારે સિડની રિમથ તુર્ક અને રૂશિયાની સાથે જોડાઇને તે તલવાર તેના હાથમાજ રહે તે અર્થે ક્રેશીશ કરતો હતો.

સર સિડની રિમથે સિરિયાની ખ્રિસ્તી પ્રજાઓને માટે એક જાહેરનામું પ્રકટ કરી તેમા જણાવ્યું હતું કે “સ્વચ્છ દી નાસ્તિક” ના ઉપર વિશ્વાસ ન કરતાં એક ‘ખ્રિસ્તી નાઇટ’ ના વચન ઉપર વિશ્વાસ રાખજો, પણ જ્યારે પોતાની ફેતહ થઇ ત્યારે એ “ખ્રિસ્તી નાઇટ” ને પોતાનું વચન જરા પણ યાદ ન આવ્યું તે બિચારાઓને

પ્રકરણ ૧૪ મું- નેપોલિયનને એકરનો ઘેરો ઉઠાવી લેવો પડ્યો ૧૬૯

તેણે ક્યા કે અનુકપાનો એક સુખન પશુ ન કહ્યો અને તેમને ધાતકી તુકોની તલવારવડે રેસાઈ જતા રહેવા દધને ચાલતો થયો

દ્રેન્ય લશ્કરની એક પછી એક ટુકડી દિવાલ તરફ ધસી ગઇ પશુ દરેકને ભય કર ખુઆરી સાથે પાછા હઠવુ પડ્યુ દરેક કલાકે રાત્રુનુ બળ વધવા લાગ્યુ અને કિલ્લાની દિવાલો ઉપરથી વરસતા અગ્નિના વરસાદથી નેપોલિયનનુ ઐન્ય ઓછુ થતુ ગયુ હજારો માણસો અભયવરિથતપણે લઢતા હોય એવી હાથોહાથની લડાઇમાં યુરોપિયન સિપાઇની સગીન, તુકોની તલવાર આગળ કામ આવી નહિ, તેમજ તુકોના ઝનૂનની સામે યુરોપિયન યુદ્ધપદ્ધતિ નિષ્ફળ નીવડી

હવે નેપોલિયને ફતેહની આશા છોડી દીધી ધણીજ દિલગીરીની સાથે તેણે યુદ્ધ બંધ કરવાની તૈયારી કરી વળી એક બીજુ બળવાન તુકો સૈન્ય ઈંગ્લડ અને રૂશિયાના વહાણુ મારફતે થોડાજ વખતમાં મિસરના કિનારા ઉપર આવી પહોચશે એવા સમાચાર તેને મળ્યા હતા તેનો તાબડોતોબ પરાજય કરવાની જરૂર હતી અને એક પળનો પશુ વિલબ કરવામાં નુકસાન હતુ જો અશુકરના ઉપસાગરમાં તેના વહાણુનો નાશ થયો ન હોત તો તે સહેલાઈથી એકર જીત્યો હોત, અને તેમ ચર્તા જગતના ઇતિહાસમાં કેવા સુદર પરિવર્તન થાત તેની કલ્પના કરતાં મગજ ગૂચવાઇ જાય છે સિડ્નિ રિમથના અજળ્ય પરાક્રમ, વૈર્ય અને કાર્યદક્ષતા વચ્ચે આડા આવ્યાં ન હોત તો તે પોતાનાં વહાણુની મદદ વગર પશુ એકરને જીતી શકત અને “કસાઈ” ની ખૂની રાજસત્તાનો અંત આવ્યો હોત આ પ્રમાણે તેણે ધણી વખત સુધી સેવેલી તેના જીવનની વહાલામાં વહાલી અભિલાષા નષ્ટ થઈ ગઇ એશિયાના કરોડો વતનીઓ જેઓ અધમમાં અધમ ગુલામી હાલતમાં સડતા હતા તેમની એડીઓને તોડી નાખવાની અને રૈયતને તેમની શારીરિક, માનસિક અને સામાજિક શક્તિઓનો વિકાસ કરવાનો પૂર્ણ અવકાશ આપે એવુ સામ્રાજ્ય સ્થાપવાની અભિલાષા એક ઓગણત્રીશ વર્ષના યુવાનને માટે ખરેખર ધણી ઉચ્ચ પ્રકારની કઠી શકાય પશુ મિચ્છારી એશિયાની પ્રજા ઉપર ઈશ્વરનોજ ક્રોધ હોવો જોઈએ કે જેથી નેપોલિયન જેવા દૃઢ પ્રતિચ્છાવાળા પુરુષના સકલ્પની સિદ્ધિ ન થઈ

મનુષ્યના કર્મ અને તે કર્મ કરવાના હેતુની નોંધ લેવી એ ઇતિહાસ લખનારનુ એક કર્તવ્ય છે પશુ માણસના હૃદયમાં ધણીવાર એવા પરસ્પર વિરુદ્ધ હેતુઓ જોવામાં આવે છે કે તેમનુ પૃથક્કરણ કરવામાં ભૂલ થવાનો સંભવ છે

જે સેનાપતિ અતિ લોકથી પ્રેરાઈને વગર કારણે શાંતિમય પ્રદેશ ઉપર આક્રમણ કરી, ન્યાની પ્રજાને તોપ અને તલવારના જોરથી હરાવીને તેમની દોલતવડે પોતે અને પોતાના ખુશામતીઆઓ મોજ માણે તેટલા માટે ગરીબ રૈયત પાસેથી હરેક ઉપાયે પૈસા નીચોવી લે છે, અને ગદગી, અધકાર અને દારિદ્ર્યથી ભરેલા ઝુંપડાઓમાં તે

જીતાયલી પ્રજાને નરકમય જીવન ગાળતી કરે છે, તેવા જીતનારાઓ ખરેખર તિર-સ્કારને પાત્ર છે, પણ એવા સેનાપતિની કાટિમા નેપોલિયનને મૂકવો કે નહિ તેની તુલાના કરવાનું અમે વાચકોનેજ સોંપીએ છીએ અલબત્ત, તેનામાં મનુષ્ય તરીકેના સ્વાભાવિક દોષ હશે, પણ મિસરમાં તેણે જે કાર્યો કર્યા હતા તે જોતાં જણાય છે કે મરીમડી રૈયતને ગળે દાસત્વની સાકળો બાધવા સાર નહિ, પણ તેમની સાકળોને તોડવા માટે તે ગયો હતો તેમને અવનત કરવા નહિ પણ ઉન્નત કરવા ગયો હતો, તેમની પાસેથી ધન નીચોવી લેવા નહિ પણ તેમને સમૃદ્ધ કરવા ગયો હતો તેમની આજીવિકા અને ઉલ્લોગો ઉપર કુહાડી મારીને પોતે અને પોતાના દેશીઓ ધનવાન થાય અને વિવિધ પ્રકારના વિલાસ ભોગવે તે માટે નહિ, પણ જીતાયલી પ્રજામાં નવું ચેતન પ્રેરીને તેમનામાં ઉલ્લોગ અને હુન્નરકળાની ખીલવણી કરવા ગયો હતો નેપોલિયનમાં જે મહેમ્મદ હતી તે માત્ર આજ હતી અને તે ધણી ઉદાર અને ભલે હતી

આ વાતને વીશ વર્ષ વીતી ગયા પછી સેટ હેલેનામાં નેપોલિયને પોતાની જીવાનીની સ્વપ્નસૃષ્ટિવિષે વાત કહાડી હતી તેણે કહ્યું હતું કે “જે એકર જીતાયું હોત તો ફ્રેન્ચસેના પળવારમાં અલેપ્પો અને ડમાસ્કસ પહોંચી જાત, ત્યાંથી કેાન્સ્ટેન્ટીનોપલ અને હિંદુસ્તાનને પણ જીતી લેતા વાર લાગત નહિ એમ થયું હોત તો આખા જગતનું પ્રારબ્ધ ફરી જાત ”

નેપોલિયન પોતાને વિષે કહે છે કે “હું મોટા મોટા પરાજય પામવાનો છું એવું અગાઉથી જાણીનેજ કુદરતે મારું મન એવું વળ જેવું ધડયું છે કે ભારે તોફાનોથી પણ તેની શાંતિનો ભંગ થતો નથી ” એકરનો પરાજય તેણે એવી શાંતિથી સહન કર્યો કે તેના અગત મિત્રો પણ તેનામાં નિરાશાની એક રેખા સરખી જોષ શક્યા નહિ તે એવો અસામાન્ય ઉદાર પ્રકૃતિનો હતો કે શત્રુના પણ ઉમદા ગુણગુની કદર કરતો સિડનિ રિમથે તેના મનોરથ ધળધાણી કરી નાખ્યા તોપણ તેના તરફ તેણે કદિ વૈરભાવ વ્યક્ત કર્યો ન હતો વર્મસર સાથે તેણે છટાલીમાં અનેક દારુણ સંગ્રામ કર્યા હતા તેને વિષે પણ તે કહેતો કે તે ધણો બહાદુર અને ઉદાર છે વળી વર્મસરના પરાજય વખતે પણ તેણે તેના તરફ નિકટના મિત્રના જેવો ભાવ રાખ્યો હતો યુદ્ધ કરતી વખતે તે જાણે પોતાના પ્રતિરુપધર્મ સાથે શત્રુજની રમત રમતો હોય તેમ તેના તરફ તદ્દન નિર્વૈરપણે વર્તતો હતો તે એમજ સમજતો હતો કે પ્રજાનું હિત સાચવવા માટે જેટલા ઉત્સાહથી હું લડું છું તેટલાજ ઉત્સાહથી રાજાઓ તેમજ પોતાનું હિત સાચવવા લડે એ સ્વાભાવિક છે એકવાર રૂશિઆના આરને પોતાના ઉપર અગત વૈર રાખતો જોઇને નેપોલિયનને ધણુંજ આશ્ચર્ય લાગ્યું હતું એક શત્રુજ રમનાર ખાદુ મહાત મતા જો ખીજવાઈ જાય તો તે જોઇને તેના

પ્રકરણ ૧૪ મું—નેપોલિયનને એકરનો ઘેરો ઉઠાવી લેવો ૫૩૫ ૧૭૧

હરિફને જેવું આશ્ચર્ય થાય તેવુંજ આશ્ચર્ય જ્યારે તેના પ્રતિસ્પર્ધીઓ તેના તરફ અગત દેખ રાખતા ત્યારે તેને થતું આનું કારણ એ છે કે ન્યાયપરાયણતા, ઉદારતા, મહાનુભાવતા—આ બધા સદ્ગુણો તેનામા સ્વાભાવિક હતા તેણે પોતાના હૃદયને કેળવેલીને પોતાની યોગ્યતા વધારી ન હતી, પણ તેનામા એ યોગ્યતા જન્મથીજ હતી.

મે માસનો ૨૦ મી તારીખે એકર છોડી જવાનો વિચાર તેણે જાહેર કર્યો આજેરણુ કાર્ય છોડી દેવાનો તેનો આ પહેલોજ પ્રસંગ હતો. જાવણીનો સામાન, તોપો અને માંદા સિપાઇઓને પ્રથમ રવાના કરવામા આવ્યા અને તુર્ક લોકોને ખમર ન પડે તે વાસ્તે શહેર તરફ આખર સુધી તોપનો માર ચાલુ રાખ્યો. પ્લેગ તથા યુદ્ધમાં તેના એકદર ત્રણ હજાર માણસો માર્યા ગયા હતા તોપણ તેણે સિરિયા ઉપર આક્રમણ કરવાનો મુખ્ય ઉદ્દેશ સિદ્ધ કર્યો હતો તેણે તુર્કોના બળને સપૂર્ણ નાશ કર્યો હતો, એકર શહેર ખડિયેર બની ગયું હતું અને મિસર દેશને તુર્ક લોકોના આક્રમણના ભયમાંથી મુક્ત કર્યો હતો, તેના મનની ઉડી આશ્વાઓ ધૂળ મળી મધ હતી, પણ સૈન્યને તેની જાણ ન હતી તેથી તેઓ તે જાણે તેઓની જીતજ ચર્ચ હોય તેવા ઉત્સાહથી પાછા ફર્યા રોડસથી નીકળેલું એક લશ્કર થોડાજ સમયમા મિસરને જિનારે ઉતરવાનું હતું તેની મુલાકાત લેવા તેઓએ ઉલટબેર મિસર તરફ કુચ કરી.

નેપોલિયનના દવાખાનાઓમા માદા અને ધાયલ ચએલા મળીને ખાર સો સિપાઇઓ હતા તેમને ઘોડા ઉપર તથા ડાળીઓમા બેસાડીને લઇ જવાના હતા નેપોલિયને પોતાનો ઘોડો પણ ધાયલ સિપાઇને બેસવા આપ્યો અને પોતે નીચામાં નીચા દરજ્જાના સિપાઇની સાથે ગરમ ધમધમતી રેતીમા પગે મુસાફરી કરી ફ્રેન્ચો એકર છોડીને ચાલ્યા જાય છે આ સમાચારથી સિરિયાની તમામ ખ્રિસ્તી પ્રજાઓમા હાહા-કાર થઈ રહ્યો એકમેટ કસાઈ હવે તેમની બેવફાદારી માટે સખ વેર લેશે એવી તેમને ખાતરી હતી અંગ્રેજ, તુર્ક અને રૂશિયાએ ફ્રેન્ચો ઉપર જીત મેળવી ખરી પણ તે જીતથી બિચારી સિરિયાની પ્રજા ઉપર ગુલામગિરિના બંધન વધારે કઠોર થયાં અને નિર્દય તુર્કોએ જ્યારે તેમના ઉપર બચકર વેર લીધું ત્યારે તે બિચારાં સ્ત્રી, પુરુષો અને બાળકોએ આખી ખ્રિસ્તી આલમના હૃદય દ્રવી જાય એવો આત્મ-નાદ કર્યો, પણ તે અવાજ કાંઈએ સાંભળ્યો નહિ.

એકરથી ઉપડીને ફ્રેન્ચ સેના પાછી જણા શહેરમા દાખલ થઈ ત્યાંના દવાખાનામા પ્લેગથી પીડાતા અનેક સિપાઇઓ હતા. નેપોલિયન નિડરપણે દવાખાનાના એકેએક વિભાગમાં ફરી વળ્યો અને તમામ માદા સિપાઇઓ સાથે સહાનુભૂતિથી વાતચીત કર્યા પછી તેમને પોતાના લશ્કર સાથે લઈ જવાનો બંદોબસ્ત કરવા લાગ્યો ત્યાં સાત સિપાઇઓ મરવાની અણીપર હોવાથી તેમને બીજો ઠેકાણો લઈ જવાય એમ

હતુ નહિ તેમનુ શુ કરવુ તે વિષે તેણે થોડીવાર સુધી ધણીજ કાળજીપૂર્વક વિચાર કર્યો તેમને અહિ મૂકી જવામાં ભય એ હતો કે તુર્ક લોકો કેદીઓને ધાતકીપણે રીખાવી રીખાવીને મારી નાખતા એ વાતની તેને ખબર હતી. આથી ધણીજ દિલ-ગિરી સાથે એ સાત જણુને ઝેર દઈ મારી નાખવાનો તેણે વિચાર કર્યો તેઓને તુર્ક લોકો અત્યંત રીખાવી રીખાવીને મારી નાખે તે કરતાં તેઓ સુખેથી મરે એ વિચાર તેને વધારે સારો લાગ્યો. તેમને જીવવાની આશા તો હતીજ નહિ તેણે નામલાજે, અત્યંત ખેદમહિત ડૉક્ટરને કહ્યું કે “એમને અપ્રીયની ગાળા ખવરાવીને તરતજ છોડવી શકાય તો તેઓ નિર્દય તુર્ક લોકોના હાથમાં જતા ખયે ” ડૉક્ટરે જવાબ આપ્યો કે “મારો ધ ધો. હર્દીને હર્દમાંથી મુક્ત કરવાનો છે, તેમની હત્યા કરવાનો નથી ” નેપોલિયને પછી વિચાર કરીને તેમના રક્ષણને માટે પાત્ર સો માણસો ત્યાં રહેવા દીધાં અને તેઓ પ્રાણુ છોડે ત્યારપછીજ જાકા છોડવુ એવી તેમને આદા આપી તેણે સિપાઇઓને ઝેર આપીને મારી નાખવાનો એકવાર વિચાર જાહેર કર્યો તે માટે તેના વિરોધીઓ તેની અત્યંત નિંદા કરે છે અન્યત્ર, ધર્મની દૃષ્ટિથી જોતાં તેનો આ વિચાર કદાચ બૂલબૂલો હશે તોપણ તે નિર્દય સ્વભાવનો હતો એમ તો સાબિત નથીજ થતુ જો તે નિર્દયજ હોત તો મોતની અણીપર આવેલા માણસોના રક્ષણ માટે આટલી કાળજી ન રાખતાં તેમને પડ્યા રહેવા દઇને ચાલતો ચાત આ ખાત્ર વિષે સામા પક્ષે તેની એટલી બધી નિંદા કરી હતી કે એકવાર સેન્ટ હેલેનામાં વાત નીકળતા નેપોલિયને કહ્યું હતું કે “જો તેમને અપ્રીય આપવામાં આવ્યું હોત તો તે કામને હુ પાપ માનતો નથી હું તો એમ માનુ છુ કે એ કામમાં પુણ્ય હતુ તેઓ મોતની અણિપર હતા તેથી તેઓ જીવે એમ તો હતુંજ નહિ તેમને એવી હાલતમાં નિરાધાર મૂકીને ચાલ્યા જવુ અને તુર્કોને હાથે ધણીજ ભયકર રીતે તેમને કતલ થવા દેવા, એ કામને હું તો નિર્દય માનુ છુ તેવી હાલતમાં આપણે હોમિએ તો આપણે પોતાને માટે શુ ધચ્છીએ એનો વિચાર કરીને તે પ્રમાણેજ સેનાપતિએ પોતાના સિપાઇઓ સાથે વ્યવહાર કરવો જોઇએ જેની શુદ્ધ ઠેકાણું હોય એવો ટ્રાઇપણુ માણસ આવા સંજોગોમાં થોડા કલાક વધારે જીવીને પશુ જેવા તુર્કોની ફૂરતાનો ભોગ થઇ પડવા કરતાં સુખપૂર્વક મરણ પામવાનુ પસંદ કર્યા વગર રહેજ નહિ પિતા પોતાના પુત્ર ઉપર જેટલો પ્રેમ રાખી શકે તેટલાજ પ્રેમથી હુ મારા પુત્રને ચાહુ છુ પણ જો તેજ પુત્ર આવી હાલતમાં હોત તો હુ તેને માટે પણ એવાજ ઉપાય બતાવત હુ પોતે એવી હાલતમાં હોત અને જો મારી શુદ્ધ ઠેકાણું હોત તો આવા પ્રકારનો છુટકારો હુ પોતે પણ આગ્રહસહિત માગી લેત તે વખતે સૈન્યની સ્થિતિ એવી હતી કે તેમના રક્ષણને માટે એક લશ્કરી ટુકડી મૂકી જવાની સમ્ભવ ન હતી તોપણ આખરે તેમને ૫૦૦ માણસોની ટુકડીના રક્ષણ નીચે મૂકીને

જ હું ગયો હતો. તેમને અશીષુ ખવરાવી મારી નાખવાની જરૂર મને જણાઈ હોત તો હું * લશ્કરી અમલદારોની એક સલા બોલાવત, આવું પગલું લેવાની જરૂર છે એવું તેમને કહેત અને આવું કામ કરવામાં આવ્યું છે એવું ખુલ્લે ખુલ્લું જાહેર કરત તેને કદિ પણ ગુમ તો રાખતજ નહિ + જો મારા સિપાઈઓને છૂપી રીતે ઝેર દધને મારી નાખવા જેટલી નિષ્કુરતા મારામાં હોત અને મારા ધાયલ થએલા અને મરેલા સિપાઈઓનાં શરીર ઉપર થઇને મારી ગાડી ચલાવી જઈ એવો જો હું કસાઈ હોત, તો જોવા અદિતીય શૌર્ય અને ઉત્સાહથી મારા સિપાઈઓ મારે માટે લડ્યા હતા તેમ લડત ખરા કે ? સિપાઈઓને ઝેર દધને મારી નાખવાનું કામ ગમે તેવું ના ઇલાજે કર્યું છતાં તે છુપી રીતે કર્યું તેટલાથીજ તે ગુન્હાનું સ્વરૂપ ધારણ કરત એકવાર તેમ કર્યા પછી ખીજવાર એવું પાપાચરણ કરવાને હું જીવતો રહેવા પામતજ નહિ જતા જતા એકાદ સિપાઈ મને ગોળાથી માર્યા વગર રહેતજ નહિ ધાયલ થએલા- માંથી પણ કેઈ પડ્યો પડ્યો મને ગોળાથી મારી નાખતજ મારા સમગ્ર રાજ- નૈતિક જીવનમાં મેં કદિ પાપાચરણ કર્યું નથી. જો મે તેમ કર્યું હોત તો અત્યારે મારી આ દશા ન હોત ક્રાન્સનું સિહાસન મેળવવાને તલપી રહેલા જુઓન રાજાઓને હું સહેલાઈથી મરાવી શકત મારે તો માત્ર અનુમતિજ આપવાની હતી માગ એક શબ્દની સાથે તેઓને આ દુનિયા છોડવી પડત છતાં પણ ત્યારપછી મે આ વિષે ધણો વિચાર કર્યો છે અને હવે મારો અભિપ્રાય એવો છે કે માણસના પ્રારબ્ધમાં ગમે તેટલું સુખ હોય, અથવા દુઃખ હોય તોપણ તેને કુદરતી રીતેજ તેનું જીવન પૂર્ણ કરવા દેવું જોઈએ મારો એક મિત્ર અત્યંત વેદનાથી પીડાતો હતો અને દુઃખમાંથી છુટવાને વારવાર ઝેરની માગણી કરતો હતો તેને મે કહ્યું હતું કે ' મને તારા ઉપર દયા તો આવે છે પણ તેમાં ખીજે ઉપાય નથી આખર સુધી તારે પીડા સહન કરવીજ પડશે ' "

સર ફ્રાન્સિસ વિલ્સન નામના વિદ્વાને લખ્યું કે નિર્દય અને હત્યારા નેપોલિયને પોતાના કામને જોળે ઝાઝો કરવા માટે પાચસો અને એસી ધાયલ થએલા માદા સિપાઈઓને જહા શહેરમાં ઝેર દધને મારી નખાવ્યા આ લખાણનો બધે પ્રચાર કરવામાં આવ્યો અને તેમાં લખેલી વાતને યુરોપ અને અમેરિકાના લોકોએ સાચી માની અને આવીજ જાતના લખાણથી ખોટા રસ્તા દોરવાઈને હજી પણ ધણા માણસો નેપોલિયનને વિષે ખોટો અભિપ્રાય બાધતા હશે, પરંતુ પાછળથી વિલ્સનને પોતાની બૂલ સમજાઈ અને તે નેપોલિયનના પક્ષમાં ભળી ગયો એકવાર એજ વિલ્સનની

* જહામાં તુક કેહીઓને ગોળીબાર કરવા કે નહિ તે સવાલનો નિર્ણય કરવાનું કામ તેણે અમલદારોની સલાનેજ સોંપ્યું હતું

+ આ મિત્રના વચન નેપોલિયનના વિરોધીઓના છે

તેના સાબળતા કોઈ એ નિદા કરી પણ ઉદાર બુદ્ધિવાળા નેપોલિયનથી તે સહન થયું નહિ, તેથી તેણે કહ્યું કે કદાચ વખનારે લાગણીના આવેશમાં લખી દીધું હોય અથવા તેને કોઈએ ખોટી ખબર આપી હોય અને હવે તે પસ્તાતો હોય એમ પણ કેમ ન બને ?

નેપોલિયન પોતે એક પ્રસંગે કહે છે કે “ મે કદિ પાપ કર્યું નથી એટલુંજ નહિ પણ પાપ કરવાનો વિચાર સરખોએ કર્યો નથી હું હંમેશા પચાસ સાંક લાખ માણસોનો પ્રેમ સંપાદન કરતો આવ્યો છું અને તેમની પ્રશ્નસાના પ્રતાપે આગળ વધ્યો છું ભલેને સામે પક્ષ મારી થાય તેટલી નિદા કરે પણ મારી પ્રતિજ્ઞાને માટે મને જરા પણ ભય નથી ભવિષ્યની પ્રજા મને ન્યાય આપ્યા વગર રહેશેજ નહિ આખરે સત્ય જાહેર થશે અને મે જે લોકોપકારક કાર્યો કર્યા છે તેમની સાથે મારા દેશની તુલના થશે અને તેનું શુ પરિણામ આવશે તે વિષે મને ચિંતા છેજ નહિ ”

એક પ્રસિદ્ધ ડૉક્ટર જે નેપોલિયનની સાથે આ સ્વારીમાં હાજર હતો અને જેણે માદા અને ધાયલ થએલા સિપાઇઓની સેવા કરવા માટે અવિરત પરિશ્રમ ઉઠાવ્યો હતો, સિપાઇઓની જરૂરીઆતો પૂરી પાડવા માટે સેનાપતિઓને વારંવાર સૂતા હોડાડતો હતો અને તેની સૂચનાનો તાત્કાલિક અમલ કરવામાં ન આવે તો તરતજ તે નેપોલિયન પાસે જઈને ફરિયાદ કરતો તે ડૉક્ટરે પોતાનું એક વૈદ્યકીય પુસ્તક નેપોલિયને માદા સિપાઇઓની લીધેલી ખરદાસ્ત માટે પોતાનું સન્માન પ્રદર્શિત કરવાના હેતુથી તેને અર્પણ કર્યું હતું એક બીજો ડૉક્ટર લખે છે કે “ નેપોલિયનના સ્વભાવની ખરી મહત્તા વિપત્તિના વખતમાં જણાઈ આવતી હતી તે સેકડોવાર જરા પણ અચકાયા વગર પ્લેગના દવાખાનાઓમાં જતો તે પ્નેમથી પીડાતા રોગીઓના ઓરડાઓ તપામતો અને તેમની સાથે એક નિકટના મિત્રની માફક પ્રેમથી વાતચીત કરતો. જ્યારે પ્લેગનું જોર ધણુજ વધી ગયું અને બધા લોકો (ડૉક્ટરો પણ) ડરવા લાગ્યા તેવે વખતે તેણે પોતાની હિમનતો દાખલો આપીને સર્વનો ભય દૂર કર્યો, માદાઓને ઘેર આપ્યું અને ડૉક્ટરોને માદાઓની સારવાર કરવા માટે ઉત્તેજિત કર્યા

હવે સૈન્ય જાફાથી આગળ આદ્ય માર્ગમાં અનેક માદા અને ધાયલ સિપાઇઓ મરતા ગયા નેપોલિયન અને તમામ સરદારો પગે ચાલતા હતા તોપણ માદાઓને માટે પૂરતા ઘોડા ન હતા તોપો બેચનાર ઘોડા પણ આજ કામમાં રોક્યા અને તોપોને રેતીમાં દાટી દીધી માર્ચ કોષ્ટને સહાનુભૂતિ આપે એવો આ વખત ન હતો અત્યંત વિટ મણાથી હૃદયમાંથી દયા અને બીજી કોમળ વૃત્તિઓ ક્યારાઈ જાય છે દરેક જણ માત્ર પોતાની જ સલામતી માટે ઉત્સુક હતો મનુષ્યસ્વભાવને બ્રષ્ટ કરી નાખે એવા સંજોગોનું અને યુદ્ધની ભયાનકતાનું ખરેખર દર્શન આ પ્રસંગે થતું હતું આ દેખાવ જોઈને નેપોલિયનનું હૃદય ધણુ ખિન્ન થતું તે ધગધગતી રેતીમાં

પ્રકરણ ૧૪ મું-નેપોલિયનને એકરના ઘેરો ઉઠાવી લેવો પડ્યો ૧૭૫

નગર છત્રીએ સિપાઇઓની સાથે ચાલતો હતો. એવામાં તેણે એક હૃદયપુષ્ટ અમલદારને ઘોડે બેસીને કુચ કરતો જોયો અને માદા સિપાઇઓને માટે પોતાનો ઘોડો આપવાની તે ચોક્ખી ના પાડતો હતો. આ જોઇને નેપોલિયનને એટલો ક્રોધ ચઢ્યો કે તક્ષવારની મૂકના પ્રહારથી તેણે તેને જમીનદોસ્ત કર્યો અને તેના ઘોડા ઉપર તેણે પોતાને હાથે એક માંદા સિપાઇને બેસાડ્યો. લશ્કરના તમામ સિપાઇઓએ તેને હર્ષના ઉદ્ગારથી વધાવી લીધી.

પ્લેગવાળા દરદીઓને લશ્કરથી દૂર ચલાવવામાં આવતા હતા અને રાત્રે તેમનો મુકામ પણ અલગ કરવામાં આવતો તોપના ગોળા સામે બેધડકપણે ધસી જનારા સિપાઇઓ પણ તેમનાથી દૂરને દૂરજ રહેતા આત્મસંરક્ષણ કરવાની વૃત્તિ બળ એટલે દરજે વધી ગયું હતું કે માદાઓને જરા પણ મદદ કરવા તેઓ ના પાડતા હતા માત્ર એકસો નેપોલિયનજ પ્લેગવાળા દરદીઓની પાસે પોતાનો તથા રોખાવતો તેમને સારું જોઇતો ખદોખસ્ત થયો છે કે કેમ તે જોવા માટે હમેશાં રાત્રે તેમની દરેકની મુલાકાત લેતો સવારે પણ જાણે એક પિતા પોતાના પુત્રોની સંભાળ લેતો હોય તેટલી કાળજીથી તેમને ધણીજ જતનથી ઘોડા ઉપર બેસાડાવતો જેની કાર્તિ આખા જગતમાં ફેલાઈ ગઈ છે એવા દિગ્વિજયી સેનાપતિને પોતાના જેવા ક્ષુદ્ર સિપાઇઓ તરફ આટલો પ્રેમ રખતો જોઇને તેઓ તેને દેવતુલ્ય ચહાતા તે તેમના પ્રેમને માટે ચોગ્ય પણ હતો * હજી પણ પારિસના અપમાનમર્મા જીવનની છેલ્લી ઘડીઓ પૂરી કરતા તેના કોઇ કોઈ સિપાઈ જોવામાં આવે છે અને આટલે વર્ષે પણ તેઓ તેનું નામ સાબળીને એકદમ ઉત્સાહપૂર્વક તેના વખાણુ કરવા મઠી જાય છે માણસે નો જેટલો પ્રેમ નેપોલિયને સપાદન કર્યો છે તેટલો લાગ્યેજ ખીજા કોઇ પ્રાચીન અથવા અર્વાચીન પુરુષે કર્યા હશે જે લોકો તેને સૌથી વધારે ઝાળખતા તે તેને સૌથી વિશેષ પ્રેમથી ચહાતા હતા.

આખરે ત્રણ મહિનાની ગેરહાજરી પછી ફ્રેન્ચસેના કેરો નગરમાં પૂર દમામથી દાખલ થઈ સિપાઇઓમાં હવે બારે અસંતોષ ફેલાઈ ગયે હતા તેમને સ્વદેશ છોડ્યે એક વર્ષ થઈ ગયું હતું પૌર્વાત્ય પ્રદેશોમાં સામ્રાજ્ય સ્થાપવાની યોજના પડી ભાગવાથી નેપોલિયન પણ હવે સ્વદેશ જવાનો વિચાર કરવા લાગ્યો, પણ ઈંગ્લંડ અને રૂશિયાની મદદથી એક મળવાન તુર્કસેના મિસરને કિનારે ઉતરવાની તૈયારી કરતી હતી આ બળવાન શત્રુસૈન્યને પરાસ્ત કર્યા પહેલા સ્વદેશ જવાનો વિચાર તેણે માડી વાળ્યો એ લશ્કર કર્યા અને ક્યારે ઉતરવાનું હતું તેની તેને ખબર ન હતી તેથી તે રાહ જોતો બેઠો.

થોડા દિવસ પછી એટલે જુલાઇ માસમાં એક દિવસ સાંજને વખને એક ધૂળથી

હકાયલો ઘોડેસ્વાર મારતે ઘોડે અલેક્ઝાન્ડ્રિયાથી આવી પહોંચ્યો તે એવા સમાચાર લાવ્યો કે “ અબુકરના ઉપસાગર આગળ એક બળવાન નૌકાસૈન્ય આવી પહોંચ્યું છે અહાર હળર હથિયારબધ ઝંતુની તુર્ક સિપાઇઓ કિનારે ઉતર્યા છે, તેમની પાસે પુષ્કળ તોપખાતુ છે, તેમની પાસે અગ્રેજ અને રૂશિયન સેનાપતિઓ છે અને મુરાદ બે પોતે માગેલુક સ્વારોનુ સૈન્ય લઇને તેમની સાથે જોડાઈ જવાને માટે ઝડપથી આવ્યો આવે છે ” આ પ્રમાણે આખરે જે વિપત્તિનું વાદળ ઘેરાઈ રહ્યું હતું તે હવે કડાકા ધડાકા સાથે આવી પહોંચ્યું.

આ વખતે ફ્રેન્ચ લશ્કર આખા મિસર દેશમાં ચારે દિશાએ છૂટું પડ્યું હતું. કેટલુંક કેરો નગરથી આઠસો માઈલ દૂર હતું થોડુંક અલેક્ઝાન્ડ્રિયામાં હતું થોડુંક તુર્ક લોકોને આવતા અટકાવવાને મિરિયાની હદ ઉપર હતું તેથી નેપોલિયન પાસે તરતને માટે કામ આવે એવા માત્ર આઠજ હળર માણસો હતા જૂદાં જૂદાં મથકોના સેનાપતિઓને માટે નેપોલિયને રાતના ત્રણ વાગ્યાસુધી જાગીને હુકમો લખીને રવાના કરી દીધા ચાર વાગે ઘોડે બેસીને જાવણીમાં ગયો અને તરતજ તેના લશ્કરે ઝપાટામધ કુચ કરવા માંડી આ વળદેહી સિપાઇઓ જૂખ્યા અને તરસ્યા, ઊના ધગધગતા રણુમાં થઇને બાળી નાખે એવો સૂર્યનો તાપ છતાં આખા જગતને ચકિત કરી નાખે એવી ત્વરાથી માત્ર સાતજ દિવસમાં અબુકરના ઉપસાગર નજીક આવી પહોંચ્યા.

૪૦ સં ૧૭૯૯ ના જુલાઇ માસની ૨૫ મી તારીખે માત્ર આઠજ હળર માણસો લઇને નેપોલિયન મજબૂત મોરચો નાખીને પડેલી તુર્ક સેનાની સન્મુખ આવી પહોંચ્યો તે વખતે મધ્યરાત્રિ થઈ હતી મેદાન અને સમુદ્ર ઉપર ચંદ્રકિરણો પથરાઇ ગયા હતા નેપોલિયને એક ઉચી જગ્યા ઉપર ઉભા રહીને જોયું તો અહાર હળર તુર્ક સિપાઇઓ ધસધસાટ ઉંચ લેતા હતા તેમની ત્રણે બાજુએ સમુદ્ર હતો અને બાકીની એક બાજુએથી પોતાનું રક્ષણ કરવાને તેમણે મજબૂત દિવાલો ઊભી કરી હતી પાસેના ઉપસાગરમાં તેમનું નૌકાસૈન્ય નિડરપણે ઉભું હતું નેપોલિયનની અનુભવી આંખે શત્રુના પાયદળનો, તોપખાતાનો અને સ્વારોની સંખ્યાનો અડસટો કરી દીધો. વળી તેઓ બીજા સૈન્યની તથા બીજી યુદ્ધસામગ્રીના આવવાની રાહ જોતા હોય એમ લાગ્યું નેપોલિયનનો સરદાર કલેબર પોતાના બે હળર માણસો લઇને હજી આવ્યો ન હતો તો પણ તેની રાહ ન જોતા તેણે શત્રુ ઉપર તાખડતોળ હુમલો કરવાનો ઠરાવ કર્યો.

આ યુદ્ધમાં બેઉ પક્ષનું બળ તદ્દન અસમાન હતું તુર્ક લોકો બણીજ ઝંતુની અને નિડર ભત છે, અને વળી તેમના બળનો ઉપયોગ કરનારા બાહોશ અગ્રેજ અને ફ્રેન્ચ ઇજનેરો હતા આજ જગ્યાએ એક વર્ષની વાત ઉપર નેપોલિયન ઉતર્યો હતો.

જ્યાં અત્યારે શત્રુનું નાકસૈન્ય દમામભેર લગરાયુ હતુ તેજ જગ્યાએ તેના વહાણોના શત્રુએ ચૂરેચૂર કરી નાખ્યા હતા આ દેખાવ જોઇને તેના હૃદયમા વેરનો દાવાગિન સળગી ઉઠયો આ યુદ્ધના પરિણામ ઉપર ધણીજ મહત્વની બાબતોનો આધાર હતો તેની હાર થઈ તો તેનો પૂરેપૂરો વિનાશ થવાનોજ સહેજસાજ જીત થઇ તો યુદ્ધ લખાય અને તેથી જો તે પૂરેપૂરો વિજય મેળવ્યા વગર ક્રાન્સ જાય તો તેની પ્રતિ-જ્ઞાને હાનિ પહોંચ્યા વગર રહેજ નહિ જો આજ યુદ્ધમા શત્રુદળનો કુચ્ચરધાણુ નીકળી જાય તો તે હાજ ખાઇને નહિ પણ અપરાજિત ગણાઇને સ્વદેશ પાછો ફરે મિસરમાં રહેવા ફ્રેન્ચોને સલામતીમા મૂકી જાય અને ક્રાન્સમા ચાલી રહેલી અવ્યવ-સ્થિત સ્થિતિને ક્ષીધે કીર્તિ મેળવવાના નવા માર્ગ તેને માટ બેશક ખુલ્લા થાય. જ્યારે તે આ પ્રમાણે ઉભો ઉભો શત્રુસૈન્ય તરફ દૃષ્ટિ કરીને વિચાર કરતો હતો તે વખતે તેના મહાદૂર સેનાપતિ મુરા તેની પામે ઉભો હતો પોતે ધણીજ ઉચી અવસ્થા ભોગવવાને અને ધણી મહત્વના કામ કરવાને સરળયો છે એવી તેની દૃઢ માન્યતા હતી, અને આ માન્યતાએ તેના મન ઉપર આ પ્રસંગે એટલો અધિાર જમાવ્યો કે તેણે પાસે ઉમેલા મુરાને કહ્યું, “આ યુદ્ધના પરિણામ ઉપર જગતનું પ્રારબ્ધ અવલખે છે ” બહાદૂર મુરા નેપોલિયનના જેટલો દૂરદર્શી ન હતો તેથી તેણે કહ્યું, “ અલગત, આપણા લશ્કરનું પ્રારબ્ધ તો તેના ઉપરજ અવલખે છે દરેક ફ્રેન્ચ સિપાઇ અત્યારે જાણે છે કે જો હું જીતીશ નહિ તો મારે મરવુંજ પડશે, અને તેથી સંજ્ઞામા સંજ્ઞા ધસારો તુર્કસૈન્ય ઉપર મારા સ્વાર કરશે તેની ખાત્રી રાખજો ’

પૂર્વ દિશામા સૂર્યનો કાષ્ઠક ઝાંખો ઉગ્મસ થવા લાગ્યો હતો એવા સમયે પોતાની છાવણી ઉપર ધડાધડ વરસતા બોમ્બ ગોળાના આઘાતથી અને તોપોના વજ્રનિના-દથી ઉત્તરી તુર્કસેના સફાળી જગી ઉઠી, અને જગતના અત્યંત દારણુ યુદ્ધમા ગણી શકાય એવું યુદ્ધ શરૂ થયું નેપોલિયનની બુદ્ધિની ભયાનક તેજસ્વિતા પૂર જોસમાં ભલુકી નીકળી તે એક નાની ટેકરી ઉપર પૂર્ણ જ્ઞાતિથી, અશુભ્ધ ચિત્તે ઉભો ઉભો આ વખતે પોતાના અપ્રતિહત બુદ્ધિબળથી સેનાપતિઓનો નિયામક બનીને શત્રુને સહાર કરવા લાગ્યો તુર્ક લોકો બહાદૂરીથી પોતાનો બચાવ કરવા લાગ્યા અંગ્રેજ સેનાપતિઓ તેમના નેતા હતા સર સિડનિ રિમથ પોને મુખ્ય સેનાપતિ હતો તો પણ તેમનું કાઈ વળ્યું નહિ ફ્રેન્ચ ચોદ્દાઓનો ધસારો વિકરાળ વફના ધસારા જેવો હતો અને તેમને હાથે તુર્ક સિપાઇઓનો હરણુની માફક સહાર થવા લાગ્યો આજ જગ્યાએ અમારાં ભવ્ય વહાણોનો નાશ થયો હતો એ વાત યાદ આવવાથી એકેએક ફ્રેન્ચ સિપાઇના હૃદયમાં ક્રોધાગ્નિ ભલુકી ઉઠતો હતો ક્રાન્સના પ્રજ્ઞસત્તાક રાજ્યનો નાશ કરવા યૂરોપના રાજ્યો એકઠા થયા છે તે વાતનું સ્મરણ થવાથી

તેમની નસેનસમાં ખૂન ઉછળી આવતુ હતુ માત્ર છજ હજાર ફ્રેન્ચો, ઇંગ્લેડ, રૂશિયા અને તુર્કસ્તાનના સયુક્ત સૈન્ય ઉપર તૂટી પડતા હતા એ વિચારથી તેમનું હૃદય અહ કારથી ફૂંવાતુ હતુ તેમના ધસારાનો બુસ્સો અને યુદ્ધનિપુણતા જોઇને તુર્કસનામાં ગભરાટ ફેલાવા લાગ્યો. તેમનો વ્યૂહ બેદાયો અને સિપાઇઓ અને સ્વારો એક બીજા સામે અથડાતાં ભય કર ગોટાળો થઈ ગયો અદ્ભુત ત્વરાથી તોપો ભરી ભરીને ફેડવાના કામથી ટેવાયલા ફ્રેન્ચ ગોલ્દાઓએ તેમના ઉપર ગોળા, ગોળીઓ અને બોમ્બોળાની અખડ ઝડી મચાવી મૂકી સખ્યાબધ તુર્કોના શરીરના ટુકડે ટુકડા થઈ ગયા સેકરો માણસો તલવાર અને સંગીનના પ્રહારથી ધાસની માફક કપાઈ ગયાં અને નાસવા જતાં ઘોડાની ખરીઓ નીચે છુદાઈ મુઝ્યા હજારો તુર્ક સિપાઇઓએ પ્રાણુ ખચાવવાને સમુદ્રમાં ઝપલાવ્યુ અને કિનારેથી ત્રણ માઇલને અંતરે ઉભેલા વહાણસુધી પહોચી જવાને સ્વારો અને સિપાઇઓ સમુદ્રમાં ગાડાની માફક તરફડીઆ માગવા લાગ્યા, પરતુ નેપોલિયને યમરાજના જેવો શાત, ગભીર પણુ બયાનક ભાવ ધાગણુ કરીને તેમના તરફ તોપોનો એવો મારો ચલાવ્યો કે સમુદ્ર ઉપર ધણે દૂરસુધી કરાના ઝાપટાનો માફક ગોળા અને ગોળીઓની એકસામટી રમઝટ મચી રહી જમીનમાર્ગે શત્રુથી નસાય એમ હતુજ નહિ, તેમ તેઓ શરણે આવે એવા પણુ ન હતા આ બાબુએ ફ્રાન્સની ગએલી કીર્તિ પાછી મેળવવાની નેપોલિયને જવલત પ્રતિષ્ઠા લીધી હતી મેનાપતિ મુરાએ પણુ પોતાતુ વચન પાળ્યુ શત્રુનું ન્યા ધણીજ મજબૂત અને અભેદ વ્યૂહ રચીને ઉણુ હતુ ત્યાં તેના સ્વારો ધસી ગયા અને મુરા પોતે મરણીઓ થઇને ઘોડો દોડતો ન્યા પાશા પોતે અને તેના મેનાપતિઓ ઉભા હતા ત્યાસુધી ધુસી ગયો ગર્વિષ્ઠ સુલતાન તેના તરફ પિસ્તોલ છોડે તે પહેલા તેા મુરાની લોહીથી ખરડાયલી તલવારના ઝાટકાથી તેના જમણા હાથ ઉડી ગયો અને તેને જીવતો કેદ પકડીને નેપોલિયનની પાસે મોકલી દેવામાં આવ્યો.

સાંજના ચાર વાગતા પહેલા તમામ તુર્કસૈન્યનો નાશ થઇ ગયો, માત્ર એ હજાર કેદ પકડાયા, અને બાકીના તમામ માર્યા ગયા અથવા સમુદ્રમાં ડૂબી મુઝ્યા સિડનિ સ્મિથ પોતે પણુ ધણી મુશીમતે કેદ પકડાતો જય્યો તુર્કોની નાસાનાસ વખતે એકે મજામાં બેસીને તે નાઠો અને પોતાના વહાણમાં જઈ પહોચ્યો અણુ-કરતા ઉપસાગરમાં બાર હજાર તુર્કોનાં મુઝાં તરતાં થયા, પરતુ થોડાજ મહિના ઉપર એજ ઠેકાણે તેટલાજ ફ્રેન્ચોની પણુ એવીજ દશા થઇ હતી શત્રુસૈન્યનો પૂરેપૂરો વિનાશ જો કોઇ યુધ્ધમાં થયો હોય તો તે માત્ર આજ યુદ્ધમાં થયો હતો. અણુકરના નૌકાયુદ્ધમાં ઈશ્વરે ફ્રેન્ચો તરફ તીખી નજર કરી હતી, પણુ આ યુદ્ધમાં ફ્રાન્સના શત્રુઓ તરફ પણુ તેની દષ્ટિ તેવીજ ઉમ થઈ હતી.

હવે મિસરમાં લડાઇનું નામનિશાન રહ્યું ન હતું. હવે કોઇ પણ શત્રુ સાથે લડવાનું બાકી ન હતું, તેમ કોઈ પણ દિશાએથી મિસર દેશ ઉપર આક્રમણ થાય એવો સંભવ પણ ન હતો. હવે તો માત્ર નવા સરકારની અદરની વ્યવસ્થાનું કામ નેપોલિયને ખતાવેલી દિશાએ કરવાનું હતું અને તેમાં ખાસ અસાધારણ શુદ્ધિની જરૂર ન હતી.

પણ આટલા બધા બહાદુર સિપાઇઓના જન તથા જહેમતને ભોગે નેપોલિયને મિસર છોડ્યો તો ખરો, પરંતુ તે ફળપ્રદ નીવડ્યો નહિ તેના નૌકાસૈન્યનો નાશ થવાથી ફ્રાન્સ સાથેનો તેનો સબંધ તૂટી ગયો હતો અને તેથી હવે હિંદુસ્તાન ઉપર સ્વારી કરવાના વિચારને માટે મુદ્દલે અવકાશ ન હતો. આખા ભૂમધ્ય સમુદ્રમાં ઇંગ્લેન્ડ, રશિયા અને તુર્કસ્તાનના લડાયક વહાણો ચારે દિશાએ ધ્રુવતા હોવાથી મિસરદેશ ફ્રેન્ચોને બહુ ઉપયોગી થઈ પડે એમ ન હતો. વળી તેઓની દહેશતને લીધે તેઓથી ફ્રાન્સ પાછા જવાય એમ પણ ન હતું. આથી કરીને ફ્રેન્ચો જે કે વિજયી થયા હતા તોપણ તેમણે પોતાને હાથે પોતાની આસપાસ એવી દિવાલ માધી લીધી હતી કે જે દિવાલવડે તેઓ શત્રુના હુમલાનું નિવારણ કરી શકે તોપણ તે દિવાલના બહાર તેઓથી નીકળાય એમ ન હતું.

છેલ્લા દશ મહિના થયા તેને યૂરોપવિષે જગા પણ ખાતરીભર્યા સમાચાર મળ્યા ન હતા. સિઝનિ રિમથે કાં તો એક ગૃહસ્થને યોગ્ય સૌજન્યથી પ્રેરાધને અથવા તો ફ્રાન્સ ઉપર એકસામટી આવી પડેલી વિપત્તિઓના સમાચાર આપીને વિજયી નેપોલિયનને તેના પૂરેપૂરા વિજયની પળે નિરાશા ઉપજાવવાના હેતુથી, તેને ધણુજ માઠા સમાચારની વિગતોથી ભરપૂર વર્તમાનપત્રોની ફાઈલ મોકલાવી, અને ત્યાર પછી તરતજ શત્રુપક્ષનું નૌકાસૈન્ય ઝપાટાબંધ અદસ્ત થઈ ગયું.

નેપોલિયને આખી રાત બેસીને તે વર્તમાનપત્રો ધણુજ ધ્યાનથી તપાસ્યાં તેમાંથી તેને માત્રમ પડ્યું કે ફ્રાન્સમાં અવશ્યનીય ગેરવ્યવસ્થા થઈ ગઈ હતી ડાયરેક્ટરોની નિર્બળ ગળસત્તા એના મુખાંતરેલા કામ કરતી હતી કે આખી પ્રજાનો ગ્રેમ અને વિશ્વાસ તે ગુમાવી બેઠી હતી આખા દેશમાં નાના પ્રકારના કાવતરા અને ગુપ્ત રાજનૈતિક હત્યાઓ થતા હતા. વળી ફ્રાન્સને યૂરોપ સાથે થીજી વારની લડાઈ જાગી હતી આરિદ્ર્યાએ ઇટાલી સર કરી લીધી હતો, અને વિહ્વલ ખનેના ફ્રેન્ચ પ્રજાસત્તાક રાજ્યની સીમા ઉપર શત્રુરાજ્યોનાં સૈન્યનો જમાવ થવા લાગ્યો હતો.

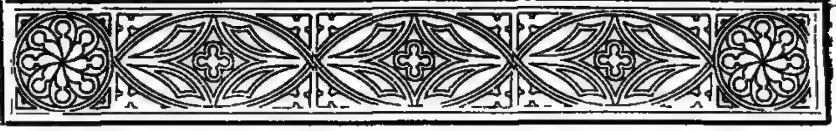
આ સમાચાર વાંચ્યા પછી તેણે પોતાના મેજેટરી બુગિયેને કહ્યું, “મારી આગાહી આખરે ખરી પડી મુખાંતરેલા ઇટાલિ બોયુ મારી તમામ ફોર્સ બરબાદ ગઇ. આપણે હવે વગર વિલબે ફ્રાન્સ જવું જોઈએ અને હજી બચેલી બાજી સુધરે તો સુધારીને ફ્રાન્સને વિનાશમાંથી બચાવી લેવો જોઈએ.”

નેપોલિયનમાં ખાસ વિલક્ષણતા એ હતી કે જ્યારે જ્યારે તે અમુક નિશ્ચય ધડતો

ત્યારે સવાસતી ફ્રેંચ બાજુનો વિચાર તે ધણીજ ઝડપથી કરી લેતો અને તરતજ પરિણામ શુ આવશે તે પણ કળી શકતો બીજા માણસો ધણા સમયસુધી શાંતિથી ઉપા વિચાર કર્યા પછી પોતાના નિશ્ચયોમા જે શાણપણુ અને દીર્ઘદષ્ટિનું દર્શન કરાવતા તેટલુજ શાણપણુ અને તેટલુંજ દીર્ઘદાષ્ટ તેના એક પળવારમા ધડી કાઢતા નિશ્ચયોમા જોવામા આવતા લઢાઇના વિકેટ મામલામા, પળે પળે બદલાતા અને નવા ઉભા થતા ઝનેજોમા તે કદી પણ ગુચવાતો નહિ શુ કરવુ તેના વિચાર કરવાને એક પળવાર પણ ને થોભતો નહિ, પણુ ધીમેથી પાંકો વિચાર કર્યા પછી પણુ આખર જે માર્ગ તેને જડી શકે તેજ માર્ગ તે એકદમ ગોધી કઢાડતો અને મનમા જગ પણુ અદ્રેજો લાગ્યા વગર તેનો અમલ કરતો આ પ્રમાણે સ્વાભાવિક પ્રેરણાથી તાત્કાલિક પણુ ખરા નિશ્ચય કરવાની તેની અદ્વુત રાકિત એ તેના અસામાન્ય સામર્થ્યની એક મુખ્ય ચાવી હતી તેની કાર્યદક્ષતા પણુ તેની અલાકિક હતી આથી કરીને જે કાર્ય કરવાને બીજા માણસોને દિવમના દિવસ લાગે તે કામ તે થોડા કલાકમાજ ઉકેલી નાખતો

આ વખતે પણુ તેણે એક પળવારમા ફ્રાન્સ જવાનો નિશ્ચય કરી નાખ્યો ક્યે માર્ગે મુસાફરી કરવી, મિમરના મૈન્યનુ શુ કરવુ, અગ્રજ નાકાઓની સરત કેવી રીતે ચૂકાવવી, કેને કેન સાથે લર્ષ જવા, એ બધુ તેણે એકદમ નક્કી કરી દીધુ તેણે પોતાના અગ્રજ મલાહકારાને પોતાનો નિશ્ચય જણાવી દીધો પણુ એમાંની હેશમાત્ર પણુ અગ્રજ સન્મુના નોકામૈન્યને મળવા પામે નહિ તેને માટે સઘળા યોજના પૂરેપૂર્ણ ગુમ ગમવાની સચવા કરી, અને જે નાનાં વહાણુ તથા ચારગો માણસોને જે મહિનાસુધી ચાલે તેટલુ મીધુ તૈયાર કરવાનો પણુ હુકમ કરી દીધો

ત્યાર પછી તે ૫૦ નવર જવા નીકળ્યો અને ૧૦ મી ઝાગરે સમરવિજય સેનાપતિ તરીકે પૂર દમામથી નગરમા દાખલ થયો પોતે ફ્રાન્સ જવાની તૈયારી કરે છે એ વાતની તેણે મૈન્યને મિલકુમ જણુ થવા દીધી નહિ થોડા દિવસ નાઇલ નદીના પ્રદેશમા પરિભ્રમણુ કર્યા પછી રણુ ઝોળગીને ધણીજ ઝડપથી તે ૨૨ મી ઝાગરે અને ફ્રાન્સ ૨૩ મી પ્રદેશમા અધારી રાતે થોડા વક્રાદાર અગરક્ષકો અને આપ સંગતીઓને સાથે જાને તે ઉપસાગરના એક એકાત ભાગ આગળ ગયો તેઓ કરા જતા હતા તેની પ્રેરણે કરી અગ્રજ ન હતી ત્યા આગળ જે વહાણુ તેમની રાહ જોતા ઉભા હતા પછી ત્યા આગળ નેપોલિયને ફ્રાન્સ જવાનો પોતાનો ઉદ્દેશ જાહેર કર્યો આખા મળગમ આનદ આનદ થઇ ગયો તેઓ ગુપચુપ મછવામા બેસીને વહાણુ અગળ ગયા મધા વહાણુમા બેમી ગયા એટલે તરતજ સઢ છોડવામા આવ્યા અને સવારનો ઝાખો પ્રકાશ થયો તે વખતે તો મિસગના રેતાળ કિનારાની રેખા સમુદ્રના ક્ષિતિજમા અદસ્ય થઈ ગઈ ।

પ્રકરણ ૧૫ મું-મિસરથી પારિસમાં પુનરાગમન ૧૭૯૯

પોલિયને મિસર ઉપર કરેલી સ્વારીની યોજના માનુષી બુદ્ધિ-થી વડાયેલી મહાન યોજનાઓમાની એક હતી, પણ જે મળેગો વચ્ચે તે ફ્રાન્સ પાછો આવ્યો તે સળેગો જેતા તેના નૈતિક ધળતુ અને લબ્યતાનુ વિશેષરૂપે દર્શન થાય છે તેના નૌકામૈન્યનો નાશ થયો ત્યારથી પૂર્વ દિશા તરફ આગળ વધવાનો સવાલ તો ઉડીજ ગયો હતો તેનું સન્ય વાસ્તવિકરીતે મિસરમાં કેદ પકડાયુ હોય એવી હાલતમાં હતું હવે તો સારામા સારો માર્ગ એજ હતો કે તેણે ફ્રાન્સ જવું અને ત્યાં પોતાની પ્રતિભા વાપરીને મિસરના લશ્કરને મદદ મોકલાવવી આથી કરીને તેના સ્વદેશ પાઠા ફરવાના વિચારને પુષ્ટિ આપનાર તેની પોતાના મૈન્ય તરફની લાગણી હતી નામલાજે તેમને એકલા મૂકી જવાની તેને ફરજ પડી હતી જે તે સહિસલામત ફ્રાન્સ ન પહોંચી શકે તો તેમાં એકલી તેની પોતાનીજ નહિ પણ તેના લશ્કરની સલામતીને પણ જોખમ પહોંચે તેમ હતું આજ કારણથી તેને મધળા યોજનાઓ ગુપ્ત રાખવાની જરૂર હતી જે શત્રુને લેશમાત્ર પણ ખાતરી મળે તો તેઓ સમુદ્રમાર્ગે હિપર સપ્ત દેખરેખ રાખે અને તેને જતો અટકાવે આ સળેગો જેતા તેના ધીટ સાહસને માટે તેને આપુ જગત્ ધન્યવાદ આપે છે

આ સાહસમાં રહેલી નૈતિક ભાવનાનો આપણે જરા વિચાર કરીએ ત્રણ કરોડ મનુષ્યોની અનેલી ફ્રેન્ચ પ્રજા છેલ્લા દશ વર્ષથી લય કર સામાજિક સનિપાતથી પ્રભુબ્ધ અને છિન્ન લિન્ન થઇ ગઈ હતી એવું એક પણ પાપ ન હતું કે જે તે હતભાગ્ય દેશમાં ન બન્ધુ હોય મનુષ્યના હૃદયમાં જે જે આસુરીવૃત્તિઓ ઉદ્ભવી શકે છે તે તમામ દુર્વૃત્તિઓ દાવાનળની માફક શહેરે શહેર અને ગામેગામ ફરી વળી હતી શ્રીમતોના સુશોભિત મહેલના ખડિયેર થઇ ગયા હતા અને ગળિયામણા ખેતરો સ્ત્રીઓ, પુરુષો અને બાળકોના લોહીથી રંગાઇ ગયા હતા વૃત્કાટનું કામ મોટા પાયા ઉપર ચાલી રહ્યું હતું અને હજારો સુખી કુટુંબો કમાલ બનીને લિખારીની હાલતમાં સ્વડતા હતા નૈતિકજ અને વ્યભિચાર કાયદેમગ મનાઇ ગયા હતા અને

અલગથી કેન્ય પ્રજા અધમ બ્રજ વારંગનાના ખીભત્સ આવાસતુલ્ય બની ગઇ હતી કાયદાએ વાસ્તવિકરીતે પોતે પોતાનોજ વિનાશ કર્યો છે અને તેના ફેસલા લોક-સમૂહની ત્રાસદાયક ચીચીઆરીને અનુદ્રુગ થવા માટે બડીમાં આ બાબુએ તો બડીમાં ખીજ બાબુએ ઢળતા હતા તેની જૂથ બતાવનારને ચૂપ કરવાને માટે એકજ સમજ ફ્લીલનેા ઉપયોગ કરવામાં આવતો હતો, અને તે માત્ર મનુષ્યરક્તથી ગતદિવસ ભરપૂર રહેતી મટરોવાળુ વધરચાનજ હતુ આજ હથિયારથી સમાલોચના કરનારની જીભ અને કલમ અકુશમાં ગલા હતી રોજ રોજ નવા રાજ્યબધારણો ધડાતા જાતીય વિદ્રોહ આખા દેશમા દાવાનળની માફક સળગી રહ્યો હતો. રાજના પક્ષકારો અને રાષ્ટ્રવિપ્લવ કરનાર પક્ષ નિરાશાથી ગાડા બનીને એક બીજાના ગળા રેસી નાખતા હતા આ પ્રલયાગ્નિને યુરોપના ગળાએ સકારી આપતા હતા અને ક્રાન્સને પોતાના હાસકર અને હાડાયક વલાણોવડે ચારે દિશાએ ઘેરી વળતા હતા.

ક્રાન્સની પ્રજાના સામાજિક ઇતિહાસનાં પાનાં ભયાનક અને અમલ્ય અત્યાચારની માફી પૂરે છે અનેક સેકા થયા ઈંગ્લેન્ડ, રાજ અને ઉમરાવવર્ગના જુદમની ધાણીમા તે પ્રજા પીલાઈ હતી આખરે આ દયાણુ છેકજ અસલ થઇ પડ્યુ કોધના આવે શમા આવીને લોકોએ પોકાર કર્યો કે “ અમે લાખો માણસો તમારી વિષયલ પટતાની મામત્રી પૂરી પાડીશુ નહિ, તમારી તુમાખી સહન કરીશુ નહિ ” રાજ અને ઉમરાવોએ પ્રતિજ્વનિ કર્યો કે “ તમારે તે સહન કરવાજ પડશે અમે તમારા બખડાટ ફફડાટને લેખવતા નથી ” પોપ મહારાજના સભામડપમાથી ગબીર ગર્જના નીકળી કે “ લોકોએ સહન કરવુ જ પડશે ” વિચેનાના રાજ્યત્રાસાદમાથી, રૂશિયાના જાગના ધુમટવાળા મહેલમાથી, અને તુર્કસ્તાનના સુલતાનના વિલાસપર્ણુ જનાનખાનામાથી પણ એવોજ પ્રતિજ્વનિ નીકળ્યો, અને તે સર્વના કરતા વિશેષ ગબીર, પ્રચંડ, અને દહતાપૂર્ણુ સિહનાદનો સ્વતત્રતાના ઉપાસક, સુવ્યવસ્થિત રાજ્યતત્ર ભોગવતા સુખી ઇંગ્લેન્ડે કર્યો કે ‘ લોકોએ સહન કરવુ જ જોઇશે ’

આના પરિણામે ધણુ વર્ષસુધી દયાઇ રહેલો જગાળામુખી ક્રાન્સમા ભયાનક ધડાકા સાથે ફાટ્યો અને તેમાથી ધડધડાટ વહેતો લાવાનો ગસ આખા યુરોપમા સચરાચર વહેવા લાગ્યો ચારે દિશાએથી શત્રુઓવડે ઘેરાયલા અને પોતાનાજ દેશના જુદમની કાયદાઓથી કચરાયલા લોકોના કોધની સીમા ન રહી તેઓ નિરાશાથી, અપમાનથી ગાડા બની ગયા પોતાની તુલનાશક્તિ ખોઇ ખેડા ઉમરાવોના મહેલ તેમને ગેરવાજખીકર, અને હાસત્વના ચિન્હરૂપ દેખાવા લાગ્યા ધિક્કાર અને વૈરથી પ્રજાવસિત થઇને તેઓ દૈત્યોની માફક ઉમરાવોના અને શ્રીમતોના નિવાસસ્થાનપર તૂટી પડ્યા અને તેમને બનીનેદોસ્ત કરી નાખ્યા રાજમહેલ કે જ્યાં સૈકાના સૈકા થયાં રાજઓ નીતિ અને ધર્મજિલ્દ વિષયભોગ ભોગવતા આવ્યા હતા તે પ્રજાના

દાસત્વની નિશાની તરીકે ગણાયા અને ઉરકેરાયલા લોકોએ તેમને પણ ભાગી તોડીને પાયમાલ કરી નાખ્યા રાજની આપણુદી સત્તાને એકે ઝપાટે તોડી નાખીને ફ્રેન્ચ-એ અરાજકતા અખિતયાર કરી હીરાજડિત સુવર્ણમુકુટ અને રાજદડ ધારણ કરનાર રાજ, તેના દરબારમાં રહેનાર શ્રીમત ઉમતાવા અને બલિયારિણી સુદરીઓ અદસ્ય થઇ ગયા અને *કારખાનાઓના ધૂમાડામાંથી, લોખંડની ખાણોના ઉડાણમાંથી તથા દરિદ્રતાથી ભરેલા ગધાતા ઝુપડાઓમાંથી, ગ દો, અસરકૃત, ખીલતસ, અને મનુષ્યરક્તનો તરસ્યો હજાર માથાવાળો લયાનક રાક્ષસ નીકળી આવી રાજને સ્થાને આવીને બેઠો ક્રાન્સે રાજસત્તાનો નાશ કર્યો પણ તે સુબ્યવસ્થિતિ, કાયદેસર, સગીન પ્રજાતત્ર સ્થાપી શક્ય નહિ એક જુદી રાજને ઠેકાણે ઉરકેરાયલા, અર્ધ-ધેલા તથા અભણ લોકસમૂહની સત્તા સ્થપાઇ

ખાસ કરીને છેલ્લા દશ વર્ષથી ક્રાન્સની આવી સ્થિતિ હતી લોક વર્ગ હવે દુખથી કટાણી ગયો હતો અને છૂટકારાની રાહ જોતો હતો પણ આખી પ્રજાનો નેતા ખની શકે એવા પ્રતિભાશાળી વીરપુરુષનો અભાવ હતો રાજ્યતત્ર લોકોના તિરસ્કારનો પાત્ર થયું હતું અને તેની લગામ ઢીલી પડી હતી ક્રાન્સમાં સર્વત્ર અધેર અને પૂરેપૂરી પાયમાલીના ચિન્હો નજરે પડતા હતા ધણી લોકોના હૃદય હવે બોનાપાર્ટને માટે ઉત્સુક થયા હતા ‘બોનાપાર્ટ’ કયા છે ? છટાલિ અને મિસર જીતનાર બોનાપાર્ટ’ ક્યા ખેસી રહ્યો છે ? જો આપણને આ વિપત્તિમાંથી છાડાવવાને કોઈ સમર્થ હોય તો એકલો નેપોલિયનજ છે” એવા ઉદ્ગાર ધણી માણસોને મોઢેથી અનેક ઠેકાણે નીકળવા લાગ્યા અને આખી પ્રજા છૂટકારાની આશાએ તેના એકલાનાજ તરફ જોવા લાગી

આવા વિકટ પ્રસંગોમાં, નિપોલિયન જે ત્રણજ વર્ષ પહેલા તદ્દન અપ્રસિદ્ધ અને વગવસીલા વગરનો હતો તે હવે પોતાના દેશને નામોશી લગાડનાર, કામચલાઉ રાજ્યતત્રને ઉચલાવી નાખવાને દેશમાં પ્રવર્તાયલી અરાજકતાને નાશ કરવાને, વિદેશી રાજ્યોના હુમલાનો પ્રતિકાર કરવાને અને ચાર કરોડ મનુષ્યોનો વિનાશ થતો અટકાવવાને સ્વદેશ જવા તૈયાર થયો આ સાહસ ધણીજ ગભીર અને પ્રશસનીય હતું અને તેનો ઉદ્દેશ ધણીજ ઉદાર હતો તેને બે શત્રુઓની સામે પોતાની શક્તિ અજમાવવાની હતી-એક તો રાજનો પક્ષ લઇને લઠનાર યુરોપના સયુક્ત રાજ્યો અને બીજો પારિસનો અશિક્ષિત લોકવર્ગ છતાં પણ અત્યંત જ્ઞાતિ અને અડગ આત્મ-વિશ્વાસ રાખીને તેણે આ સાહસ ઉઠાવ્યું તેના અદ્વૈતિક જીવનમાં આ એક યૌથી મહત્વનો પ્રસંગ છે સામા પક્ષવાળાઓને મહાત કરવા માટે તેણે પોતાની સાથે લશ્કર રાખ્યું ન હતું તેણે ધણી છુપા અને વ્યાપક કાવત્રાની જાળ રચી ન હતી

* આ શબ્દોવડે અસરકૃત મનુરવર્ગનું સૂચન કરવામાં આવ્યું છે ભા.૦ ૬૦

ને પોતાની બુદ્ધિ અને શક્તિ ઉપર તથા લેઝિના મોટા ભાગની સહાનુભૂતિ ઉપર વિશ્વાસ ગંભીરે ફ્રાન્સનું અવ્યવસ્થિત રાજ્ય તરફ પોતાના હાથમાં લેવાને માટે લગ-ભગ એકલો જ જવાને માટે તત્પર થયો. આના કરતાં વધારે ગંભીર સંકટ તેણે કદિ પણ ખેડ્યું નથી જેમ મધપૂડાને નાઈ નોડવા જાય ત્યારે તેનું શી રીતે રક્ષણ કરવું તથા કોના ઉપર વેર લેવું તેની કશી સૂઝ ન પડતા હજારો મધમાખીઓ મધપૂડા-માંથી બહાર નીકળીને આ-દિશાએ ભણુભણુટ કરી મૂકે છે, તેમ અણુકરના સંગ્રામ પછી ઇંગ્લંડ, રશિયા અને તુર્કી-તાનનાં હજારો લડાયક વહાણો આખા જૂમધ્ય સમુદ્રમાં નૃમવા લાગ્યા હતા તેમની નજર ચૂકાવીને શી રીતે ફ્રાન્સને કિનારે પહોંચવું એ પણ એક ગંભીર પ્રશ્ન હતો ખીજી બાજુએ ફ્રાન્સની વધજૂમ મનુષ્યરક્તથી બીનીને બીનીજ રહેતી હતી ઉચ્છ્રાંખલ અને ઉચ્છ્રાંખલ લોકવર્ગના અભિપ્રાયની મામે થનારને માટે એજ-સ્થાન નિર્માણ થયું હતું પોતાની બેડમા સૂતેલા સિંહની ઘડમા હાથ નાખવા જેવું આ સાહમ હતું અને તે નેપોલિયને એકલે હાથે માથે લીધું હતું પણ સ્વદેશસેવા કરવા માટે જેવું દૃઢ વ્યાકુળ બની ગયું છે તે શું પોતાની સલામતીનો વિચાર કરીને બેસી રહેશે ? તે શું વિપત્તિથી ડરી જઈને પાછી પાની કરશે ?

૧૭૯૯ ના ઑગસ્ટ માસની ૨૨ મી તારીખે રાત્રે દશ વાગે નેપોલિયન ફ્રાન્સ જવા માટે વહાણમાં બેઠો તારાના પ્રતિબિંબ જૂમધ્ય સમુદ્રના શાંત, તરગરહિત ભૂમી આરસી જેવા જળરાશિમાં પડતા હતાં અને તેને બેઠીને તેનું વહાણ ફ્રાન્સ તરફ પ્રયાણ કરવા લાગ્યું તેના અનુસંગીઓ પોતે સ્વદેશ જવા નીકળ્યા છે એ વિચારથી હર્ષધેલા બની ગયા હતા, પણ નેપોલિયન વિચારમાં ગરકાવ થઈને શાંત મુખમુદ્રા ધારણ કરીને તુલક ઉપર ઉભો ઉભો અદૃશ્ય થઈ જતા મિસરના કિનારાની રંખા નિભાળતો હતો તેના અનુબંધ ચિત્ત ઉપર હર્ષ કિંવા આનંદ બેમાથી એકની પણ અસર થતી ન હતી પૂર્ણ શાંત અને ગંભીર ભાવે તે એકલો એકલો વિચાર કર્યો જતો હતો અને એવે પ્રસંગે એના મનમાં ઉત્પન્ન થતા વિચારનું જ્યારે જ્યારે આપણને કાંઈક દર્શન થઈ જાય છે ત્યારે તેમાં ભવ્યતાની ઉડી છાપ જોવામાં આવે છે

નેપોલિયન પોતાના સિપાઈઓ સાથે વારવાર છૂટથી વાતચીત કરતો, છતાં પણ તેના ચારિત્ર્યના પ્રભાવથી તેઓ અજાઈ જતા અને તેના તરફ માત્ર પ્રેમથી-જે નહિ પણ સન્માન અને ભક્તિભાવથી જોતા હતા તેની ગૈનભાતમાં તુમાખીની છાયા ન હતી તે પણ તેનું સ્થાન તેની આસપાસના બધાં માણસો કરતાં ઘણી ઉચી જૂમિકા ઉપર હતું તેના સિપાઈઓ અને સરદારો ગજકાના પાનાંનું, મદિરાનું, અને સુદર ઝીંઝોને લગતા વિચારોનું સેવન કર્યા કરતા, પરંતુ નેપો-

લિયનના મનમાં તો પ્રબળ ત્રવાળા મહારાજ્યો સ્થાપવાની, અમર કીર્તિ મેળવવાની અને પ્રબળ પ્રારબ્ધ ધડવાની યોજનાઓ રચાતી હતી તેના ઉત્તમોત્તમ સરદારો પણ તેના શરીરના અવયવની માફક તેના આત્માના આદેશને અધીન હતા તેઓ તો માત્ર તેની આજ્ઞા ઉકાવનાર સેવકો હતા તેના હૃદયમાં ચાલતા વિચારોની ચાવી તેમની પાસે ન હતી મનુષ્યસ્વભાવને માટે નેપોલિયન ધણોજ હલકો અભિ-પ્રાય ધરાવતો હતો અને તેથી કરીને જ્યારે જ્યારે તે કોઈના ચારિત્ર્યમાં દોષ જોતો ત્યારે હમેશાં કહેતો કે માણસજાતની નિર્બળતા જોતા એવા દોષને ક્ષમ્ય ગણવા જોઈએ તેને બારેમાં બારે ઈજા કરનાર તરફ પણ તેને કદિ વૈરભાવ ઉપજતો નહિ. તેનો એકવારનો અગત મિત્ર અને પાછળથી તેનો કટો શત્રુ બનેલો જુરિયેન પણ જણાવે છે કે “ નેપોલિયનમાં ક્રૂરતા, રૂષ અને વૈરભાવ ન હતાં તે બાળકો પર ઘણો પ્યાર રાખતો અને દુષ્ટ માણસોમાં બાળક તરફ પ્રેમની વૃત્તિ જોવામાં આવતી નથી હું જે કહું છું તે સત્ય કહું છું અને પાકો વિચાર કરીનેજ કહું છું ”

નેપોલિયનના વહાણુ અફ્રિકાનો કિનારો છોડીને રાતોરાત ઉપડી ગયાં સર્વને આશ્ચ હતી કે સવાર પડતા પહેલાં અલેક્ઝાન્ડ્રિયાથી ધણે દૂર નીકળી જઇશું અને તેમ થવાની જરૂર પણ હતી કારણ કે એટલામાં અંગ્રજોનાં ધણા લડાયક વહાણુ ઘૂમતા હતાં, પણ મધરાત થયા પછી કમનશીએ પવન ધીમો પડ્યો અને થોડીવા-રમાં તો તફન પડી ગયો આથી કરીને સવાર થી ત્યારે તેઓને જણાયું કે આપણે બહુ અંતર કાપ્યું નથી સર્વના મનમાં પકડાઈ જવાની ચિંતા પેડી અને તેમને આનંદ લેવાના રૂપમાં ફેરવાઈ ગયો તેઓ નેપોલિયનને કહેવા લાગ્યા કે આપણે મિસર તરફજ પાછા જવું જોઈએ, પણ તેણે પોતાનો નિશ્ચય ફેરવ્યો નહિ તેણે જવામ દીધો કે “તમે ફિકર રાખશો નહિ, આપણે નિર્વિધે ફ્રાન્સ પહોંચીશું ” નૌકા-ધિપતિનો વિચાર એવો હતો કે ફ્રાન્સ જવાના દુકામાં દુ કે માર્ગે વહાણુ હકારવું. પણ આ વિચાર પણ નેપોલિયને નામજૂર કર્યો તેણે કહ્યું કે “ નહિ અફ્રિકાને કિનારે કિનારેજ વહાણુને ચાલવા દો, અને સાડિંનિયાના ટાપુથી સીધી લીટીમાં આવીએ નહિ ત્યાંસુધી બીજા વહાણુનો અવરજવર ન હોય તે રસ્તેજ જવું; કારણ કે જે અંગ્રેજોના વહાણુ આવી પડે તો આપણુથી જલદીથી કિનારા ઉપર ઉતરી જવાય અને આપણી સાથે રાખેલી નાની તોપો અને મુઠીલર માણસો વડે આપણો બચાવ કરતા કરતા આપણે ટયુનિસ બહાર સુધી જમીનમાર્ગે જઈ શકીશું અને ત્યાંથી આપણને સ્વદેશ જવાની અનુકૂળતા મળી આવશે ”

આ જોખમભરેલા પ્રવાસમાં નેપોલિયને અનેક પ્રકારના સકટ સહન કર્યા અંગ્રેજોને હાથે કેદ પકડાઈને ત્યાના કોઈ કેદખાનામાં બંદીવાન થવું એ મોટામાં મોટી દહેશત હતી વીસ દહાડાસુધી પવન એવો પ્રતિકૂળ રહ્યો કે તેઓ પૂરા ત્રણસો

માઇલ પણ આગળ જઈ શક્યા નહિ બધા નાહિમત થઈ ગયા અને જરૂર પડ-
ડાઈ જઈશું એવી તેમને ધારતી પેઠી તેથી તેઓ અલેક્ઝાન્ડ્રિયા પાછા જવાય તો
હીક એવું કહેવા લાગ્યા, પણ નેપોલિયન તો આ વિકટ મામલામાં પણ શાત અને
અમુખ બાવે તેમને કહેતો કે “ આપણે જરૂર નિર્વિધને ક્રાન્સ પહોંચીશું ગમે તે
સકટ આવી પડે પણ જે સાહસ આપણે હિંમત છે તેને છોડી નજ દેવું એવો મારો
દૃઢ નિશ્ચય છે મારું કિસ્મત મને દગો નહિજ દે ”

નેપોલિયન પ્રારબ્ધવાન હતો એવી સર્વની માન્યતા છે તેનો સંકેટરી બુરિયેન
આ પ્રવાસ વખતે પણ તેની સાથે હતો તે લખે છે કે “ અમુક માણસો પ્રારબ્ધ-
વાન હોય છે અને તેમની આખી જિંદગીસુધી તેઓ પ્રારબ્ધના જોરથી ફાવી જાય
છે એવી લોકમાન્યતા છે હું તે માનતો નથી પણ નેપોલિયન એવા એવા પારિક
સંજોગોમાંથી પસાર થઈ ગયો હતો, તથા ધણીવાર એવો જરા જરા માટે બચી
ગયો હતો કે તે હું જ્યારે યાદ કરું છું, ત્યારે મને પણ એમજ લાગે છે કે લોકો
તેને પ્રારબ્ધવાન ગણે તેમાં આશ્ચર્ય નથી ‘પ્રારબ્ધના આ પૂતળા’નું મેં લાંબા વખત
સુધી નિરીક્ષણ કર્યું છે અને હું એવા ઠરાવપર આવ્યો છું કે લોકો જેને કિસ્મત
કહે છે તે ખરૂં જોતાં તેની બુદ્ધિજ છે તેની ફતેહ એ તેની દૂરદર્શિતાનું, સાચી
ગણતરી કરવાની અને ત્વરાથી ડહાપણબરેલા નિશ્ચય ધરી કહાડવાની શક્તિનું
અને નિ સીમ સાહસનું પરિણામ છે દાખલાતરીકે મિસરથી ક્રાન્સ જતી વખતે
નોકાપતિની સલાહનો તેણે દૃઢતાથી અનાદર ન કર્યો હોત અને તેણે બતાવેલા
સામાન્ય માર્ગે તે ગયો હોત તો તે બચત ખરો કે ? ધણું કરીને તે કેદ પકડાયા
વગર રહેતજ નહિ હવે આમાં એના કિસ્મતનો પ્રતાપ હતો કે એની દૂરદર્શિતા
અને બુદ્ધિનો ? ”

આવા શકમદ સંજોગોમાં તે પોતાના મનને લેશમાત્ર પણ હુલિત કે બચ ન
કરતા સમુદ્રના જેવી ગભીર શાંતિ ધારણ કરીને અને પોતાની તમામ શક્તિઓનો
પૂરેપૂરો સયમ કરીને સમય વ્યતીત કરતો હતો તેની પાસે ચૂટી કહાડેલા પુસ્તકોનો
મગ્ન તો હમેશા સાથેજ રહેતો કલાકના કલાક તે વાચવાલખવામાં ગાળતો;
અને થાકતો ત્યારે મનને વિનોદ આપવા માટે ભૂમિતિના કડિન પ્રશ્નો છોડતો, રસા-
યનશાસ્ત્ર તથા એવા બીજા ક્રિયાત્મક વિષયમાં સંશોધન કરવામાં ગુથાતો
અને પોતાની સાથે રાખેલા પડિતો સાથે ચાનચર્ચા કરતો સાહિત્ય અને વિજ્ઞાનના
અભ્યાસમાં તેના આત્માની તમામ શક્તિઓ કેન્દ્રીભૂત બની ગઈ હતી આજ
અરસામાં તેણે માઇકલ અને કુરાનનું તર્જમની દૃષ્ટિથી અવલોકન કર્યું અને ખ્રિસ્તી
અને ઇસ્લામી ધર્મના વિરોધાત્મક સિદ્ધાંતોનું પૃથક્કરણ કરવા માડ્યું ઇસુ ખ્રિસ્તે
આપેલા ઉપદેશના નૈતિક સિદ્ધાંતોની ઉચ્ચતાની તેના મન ઉપર ધણી ઉડી અસર

ચર્ચ તે એટલે સુધી કે તેણે ગજાના પાના ડીચતા પોતાના મિત્રોને પાસે બોલાવીને ઇસુની વાણીની છટા અને તેના નૈતિક સિદ્ધાંતોની ખુબી તરફ તેમનું ધ્યાન ખેંચ્યું તેમના એકે જરાકે કટાક્ષમાં કહ્યું કે એમ કરતા કરતા તમે એક દિવસ ભક્ત બની જશો નેપોલિયને ઉત્તર આપ્યો કે “હું હજી છું કે હું” તેવો થાઉં. જેમને ધર્મની સત્યતા ઉપર અડગ વિશ્વાસ હશે તેમને ધર્મદ્વારા કેટલું બધું આશ્વાસન મળતું હશે ?”

એક દિવસ તુતકે ઉપર બેઠા બેઠા કેટલાક અમલદારો ઇશ્વરના અસ્તિત્વવિષે ચર્ચા કરતા હતા તેઓમાંના ધણીક નાસ્તિક હતા આકાશ સ્વચ્છ હતું, તારા ઝગઝગી રહ્યા હતા, અને ઇશ્વરની કારીગિરીની ભવ્યતાનું દર્શન થતું હતું ઇશ્વરે સૃજેલા તારા અને ચંદ્ર તેમના તેજસ્વી કિરણથી જગતને દીપાવી રહ્યા હતા પેલા અમલદારોની નાસ્તિકતાભરેલી તોછડી દલીલો તેને કાને પડી તે પોતાનાજ વિચારમાં ગુલતાન ચર્ચ ગયો હોય તેવો દેખાવ કરીને આમતેમ આટા મારતો હતો અને ચર્ચામાં કશો ભાગ લેતો ન હતો એકાએક તે તેઓની વચમાં આવીને ઉભો અને બોલ્યો, “તમારી દલીલ ધણી સુદર શબ્દોમાં ગોઠવેલી તો છે પણ મને કહેશો કે જે તેજસ્વી ગોળાઓ આપણા માથા ઉપર નોંધએ છીએ તેમને કોણે પેદા કર્યા ?” કોઈથી જવાબ ન આપાયો નેપોલિયન પાછું પહેલાંની માફક ઔન ધારણ કરીને ફરવા લાગ્યો અને પેલા ગૃહસ્થોએ વાતનો વિષય બદલ્યો.

આ પ્રમાણે આઈબલનો ઉડો અજ્ઞાસ કર્યા પછી તેને ખ્રિસ્તી ધર્મની ખુબીઓ અને મહત્ત્વ સમજાવવા લાગ્યા શરૂઆતમાં તો માત્ર પારકા મત તરફ ઉદારભાવ રાખવો એવોજ તેનો સિદ્ધાંત હતો તેના મનથી ખ્રિસ્તી, માહુદી અને ઇસ્લામી ત્રણે ધર્મ સરખાજ હતા, પણ હવે તેને ખ્રિસ્તી ધર્મની શ્રેષ્ઠતા જણાઈ અને ત્યાર પછીના વર્ષોમાં પ્રવૃત્તિનો બોલો જેમ જેમ વધતો ગયો તેમ તેમ તે ધર્મવિષેનો તેનો સદ્ભાવ પણ વધતોજ ગયો આખરે નાસ્તિક લોકોના ઉપહાસને ન મણુકા રીતે પોતાની લોકપ્રિયતાને જોખમમાં નાખીને, પોતાના મિત્રો અને શુભેચ્છકોની સલાહને તરછોડીને તેણે નાસ્તિક ક્રાન્સમાં ખ્રિસ્તી ધર્મની પુન સરથાપના કરી, કારણકે તેની એવી દૃઢ માન્યતા હતી કે કોઈપણ રાજ્યની સુસ્થિતિને માટે ધર્મની ઘણીજ અગત્ય છે એકવાર સેટહેલેનામાં તેણે પોતાની જ્વલત અને અનનુકરણીય છટાદાર ભાષામાં કહ્યું હતું કે “જીસસ તત્ત્વ ન હતો તે પોતાનાજ સિદ્ધાંતોના જીવતા આદર્શરૂપ છે તેના શબ્દો અને સિદ્ધાંતો અપૂર્વ છે જીસસનો ઉદ્દેશ ઇશ્વરનું ગૌરવ અને આત્માને લગતા ગૌરવ નિયમોને પ્રકટ કરવાનો હતો તેની શુદ્ધિ અને તેનું આત્મબળ અમાનુષી છે સિકંદરે, સીઝરે, શાર્લમેને અને મે મોટા મોટા રાજ્યો સ્થાપ્યા તો ખરા, પણ અમારા રાજ્યોનો આધાર કોના ઉપર હતો ? અમારા બળ

ઉપર પશુ જીસે જે રાજ્ય પ્રવર્તાવ્યું છે તેનો આધાર પ્રેમ ઉપર છે, અને અત્યારે આટલે વર્ષે પશુ તેને માટે પ્રાણ પાંચરવા લાખો માણસો તૈયાર છે મારે શું ? હું અકાળે મરણ પામીશ અને મારા શરીરને કીડા કેતરી ખાશે એકવાર જે મહાન નેપોલિયન કહેવાઈ ગયો તેની આ દશા થવાની. મારે લય કર પતન અને જીસસનું સનાતન ધર્મ રાજ્ય, જેનો વિસ્તાર, જેની લોકપ્રિયતા દિવસે દિવસે વધતાં જાય છે તે બેની વચ્ચે કેટલું અગાધ અંતર છે ।”

તેના ધર્મસભધી વિચાર તેના નીચેના હૃદયગારવડે સારી રીતે સમજી શકાશે — ‘ ધર્મભાવના એવું અદ્ભુત આધ્યાત્મન આપે છે કે તેને ઈશ્વરીય પ્રસાદજ કહી શકાય બે આપણી પાસે એ ભાવના હોત તો અત્યારે આપણને કેટલું આત્મબળ મળત । મારી આખી કારકીર્દિ જે મોટા મોટા તોફાનોથી ભરપૂર અને અસામાન્ય હતી, તે દરમ્યાન મેં એક પશુ પાપ ક્યું નથી તેના બદલાને શું હું હક નથી ધરાવતો । હું ઈશ્વરના દરબારમાં જરા પશુ ડર રાખ્યા વગર ઉભો રહેવા તૈયાર છું કૂરતાભરેલી, અને ધરાદાપૂર્વક કોંઈ હત્યાઓથી, ખૂન કરાવવાના અને ઝેર દેવાના વિચારોથી મારો અતરાતમા કલકિત થયો નથી, જ્યાં મારા જેવું જીવન માળનારા ગૃહનૈતિક પુરુષોમાં એવા દોષ ધણા માધારણ છે હું તો માત્ર મારા દેશની મહત્તા, મારા દેશની કીર્તિ અને મારા દેશનું સામર્થ્ય વધે એટલું જ ઈચ્છતો હતો તેજ ઉદ્દેશની સિદ્ધિને માટે મેં મારી તમામ માનસિક શક્તિનો અને કાર્યદક્ષતાનો ઉપયોગ કર્યો હતો મારી તમામ પ્રવૃત્તિઓ તેજ દિશા તરફ હતી એને માપ કહી શકાયજ નહિ હું તો તેને પુણ્ય સમજું છું એની સાથે મારા જીવનની છેલ્લી ધડીએ મને પરલોકમાં સુખ શાંતિ મળશે એવી શુભાશ્ચાનુ આશ્વાસન મળે તો હું કેવો કૃતાર્થ થાઉ ।” *

પશુ થોડીવાર પછી તેણે કહ્યું, “ પરંતુ જ્યારે મૂર્ખાઈભરેલા શબ્દોમાં આપણને ધર્મના સત્યો સમજાવવામાં આવે અને જેમનું કર્તવ્ય ધર્મનો ઉપદેશ કરવાનું છે, તેમનેજ જ્યારે અધર્મ આચરણ કરતા બેઠકે ત્યારે તેમના ઉપદેશ આપણા હૃદય ઉપર શી રીતે અસર કરી શકે ? x મારી આસપાસના ધર્મચુરેઓ કહે છે કે આ જગત મિથ્યા છે, અહિંનો આનંદ જૂઠો

* ખ્રિસ્તીઓમાં મગ્ની વખતે એવો રીવાજ છે કે ધર્મગુરુ ઉપદેશ તથા આશ્વાસન આપે છે તેને ઉદ્દેશીને નેપોલિયને આ વાત કહી હશે સપાદક

x આપણા દેશમાં પશુ જગતને જૂઠું કહેનારા પડિતો અને આચાર્યો શિષ્યોને પૈસે ગળજર નથી બનતા ? અને પૈસાને માયા કહેનારા સાધુઓ શિષ્યોની ખુશામત કરતા નથી જોવામાં આવતા ?

છે પણ તેજ ધર્મચુરુઆને હું પરવનનું હરેક રીતે હરણ કરવામાં કુશળ જોઉં છું. ”

ચાલીશ દિવસસુધી તેના વહાણ પ્રતિકૂળ પવનને લીધે આમ તેમ ધકકેલાયા કર્યા આખરે ૧ લી અક્ટોબરે તેમણે કોર્સિકા ટાપુને ખડકાળ કિનારા જોયો અને એજેશિયોના બદરનો તેમને આશ્રય મળ્યો નેપોલિયન આવ્યો છે એ સમાચાર વિજળીને વેગે આખા શહેરમાં ફેલાઈ ગયા અને પોતાના યશસ્વી દેશખાધવનું દર્શન કરવા માટે હજારો લોકો બદર ઉપર એકઠા થયા થોડા વર્ષ ઉપર એજ લોકોએ તેનું ધરખાર ભાંગી ફાડીને લૂટી લીધું હતું અને નેપોલિયનની માતા લેટિ-શિયાને તેના છોકરાઓ સાથે નિર્ધન અનાથ અવસ્થામાં હાકી મૂકી હતી એજ લોકો આજે હર્ષનાદથી તેને વધાવી લેતા હતા પણ નેપોલિયનને મન નિદ્રા અને સ્તુતિ બેઉ સમાન હતા નિદ્રાથી તે જોમ ખિન્ન થતો ન હતો તેમ સ્તુ-તિથી તે ફૂલાઈ જતો ન હતો તેઓએ થોડા દિવસ ત્યા રહીને સીધું સામાન વગેરે ભરી લીધા પછી ૭ મી અક્ટોબરે પાછી તેમની જોખમભરેલી મુસાફરી શરૂ કરી બીજે દિવસે સાંજે સૂર્યાસ્ત વખતે પશ્ચિમાકાશમાં અગ્રેજોને એક કાફેલો સ્પષ્ટ રીતે જોવામાં આવ્યો નૌકાપતિએ તાબડોતોબ કોર્સિકા તરફ પાછા જવાનો આગ્રહ કર્યો પણ નેપોલિયનને ખાતરી હતી કે તેમ કરવા જતા ઉલટા પકડાઈ જઈશું તેથી તેણે જવામ આપ્યો કે “કોર્સિકા તરફ જવું એ સીધા ઈન્સડ જવા બરોમર છે મારે તો ક્રાન્સ જવું છે માટે તમારા સહ ઉકેલો દરેક જણને તેની મુકરર જગ્યાએ ઉભો રાખો વાયવ્ય કોણ તરફ હકારો ડર્યા વગર આગળ જાઓ ” ગત અધારી હતી અને પવન પણ અનુકૂળ હતો વહાણ ઝપાટાપધ સત્રુના કાફેલાની વચ્ચે ક્રાન્સ તરફ જવા લાગ્યા દરેક પળે તેમને પકડાઈ જવાની ધારતી હતી નેપોલિયન સિવાય દરેક જણે આખી રાત ધણીજ ચિંતા અને વ્યા-કુળતાસહિત પસાર કરી તેણે તો ઠરાવજ કરી ગળ્યો હતો કે અણીને વખતે મછવામાં ફૂદી પડવું અને તેમાં બેસીને પણ અધારાનો લાલ લાંબને ક્રાન્સ તરફ પ્રયાણ કરવું અશુભ ચિંતો અને લેશમાત્ર પણ ગભરાટ વગર તેણે મછવો તૈ-યાર રખાવ્યો સાથે કોને કોને લઈ જવા તેમનાં નામ પણ નક્કી કર્યા અને જરૂ-રના કાગળો જૂદા પાડીને એક જૂદું બડલ બાંધી રાખ્યું આખી રાત કોંઈને નિદ્રા તો આવીજ નહિ ક્યાં તો તેઓ થોડા વખતમાં પોતાના કુટુંબ બેગા થવાના અથવા તો ઈંગ્લેન્ડના કેદખાનામાં સડી સડીને મરવાના આવા ભય કર મામલામાં પણ નેપોલિયનના એહેરા ઉપર લેશમાત્ર પણ ગભરાટ કે વ્યાકુળતા જણાઈ ન હતી.

બીજે દિવસે સવાર થતા ઉગતા સૂર્યના મદ પ્રકાશમાં ક્રાન્સના દક્ષિણ કિનારે આવેલા પર્વતોના શિખર દૃષ્ટિએ પડ્યા અને શત્રુનો કાફેલો અગ્નિકોણમાં ફર

ક્ષિતિજમા અદસ્ય થઇ જતો દેખાયો ફ્રેન્ચો બચ્યા પ્રવાસીઓમા આનંદ આનંદ થઇ રહ્યો, પણ નેપોલિયન શાંત અશુભલાવે લેશમાત્ર પણ લાગણીનો આવેશ બતાવ્યા વિના પોતાના સ્વદેશના કિનારા તરફ જોતો ઉભો હતો. તેજ દિવસે આઠવાગે તેના વહાણુ ફ્રેન્ચ બંદર પાસે આવી લાગ્યાં આ પ્રમાણે પચાસ દિવસસુધી ભૂમધ્ય સમુદ્રના તરંગ ઉપર ઝોઠાં ખાધા પછી, યત્રુઓના સમુક્ત કાર્ફલાની વચ્ચે થઇને, તેમની નજર ચૂકાવીને નેપોલિયન ફ્રાન્સ આવી પહોંચ્યો.

તેની આ અભયજી જેવી સફરને લગતા ઈગ્લડ અને ફ્રાન્સના વર્તમાનપત્રોમા અનેક ચિત્રો પ્રકટ થયાં લડનથી પ્રકટ થતા એક વર્તમાનપત્રમા એક એવું ચિત્ર છપાયું હતું કે તે જોઇને નેપોલિયન પોતે પણ પુષ્કળ હસ્યો હતો અગ્રેજ નૌકા ધિપતિ લોર્ડ નેક્સન બહાદુર હતો ખરો, પરંતુ મનુષ્યની કેટલીક નિર્બળતા તેનામાં પણ હતી એ જાણીતી વાત છે તે ચિત્રમા નેક્સનને નેપોલિયન ઉપર ચોક્કી રાખતો ચિત્રો હતો, પણ લેડી હેમિલ્ટનના સૌન્દર્યમા તે એવો શુભતાન બની ગયો હતો કે નેપોલિયન તેના બે પગ વચ્ચે થઇને પસાર થઇ ગયો આવી મતલબનુ તે ચિત્ર હતું, અને તેમા અતિશયોક્તિ વગરનું શુદ્ધ ઐતિહાસિક સત્ય હતું ન્યારે નેપોલિયનના વહાણુ પ્રતિકૂળ પવનને લીધે ભૂમધ્ય સમુદ્રના કિનારા પાસે આમ તેમ જોવા ખાતા હતાં, ત્યારે નેક્સન તેની મહાન કૃતેહના પારિતોષિકરૂપ જ્ય ક્લગીથી શણગારાઇને લેડી હેમિલ્ટન સાથે વિષયલપટ અને વિલાસપરાયણુ ઇટાલિના રાગ્નઓના રાજ્યમહેલમા યથેચ્છ વિહાર કરતો હતો નેપોલિયન કહેતો કે કીર્તિના થોડાં પણ ભોગ આપ્યા વગર મનુષ્ય વિલાસ ભોગવી શકતોજ નથી ”

નેપોલિયનના વહાણુ ઉપર તેના આગમનસૂચક ધ્વજન ચડાવવામા આવી વહાણુ લગર કરે તે પહેલાં તેા અસખ્ય લોકો સમુદ્રતટ ઉપર એકઠા થઇ ગયા હજારો માણસોથી ભરેલા મછવા તેના વહાણુને ચારે દિશાએથી ઘેરી વળ્યા હર્ષ નાદથી કિનારા ગાજી રહ્યો ન્યારે તેણે કિનારા ઉપર પગ મૂક્યો ત્યારે “ ઇટાલિ અને મિસર જીતનાર વીર કેસરી નેપોલિયન ધણુ જીવો ” એવા પોકાર અસખ્ય મનુષ્યોના મુખમાંથી નીકળ્યા.

લોકો દેશમા ચાલી રહેલી અરાજકતાથી કાચર થયા હતા આરિદ્રયા તેમના દેશ ઉપર આક્રમણ કરનાર છે એવી ધાસ્તીથી તેઓ કપતા હતા તે અશુભિને વખતે જેના ઉપર તેઓ સંપૂર્ણ રીતે વિશ્વાસ રાખી શકે એવો મુક્તિદાતા જાણે પરલોક-માંથી તેમની વહારે દોડી આવ્યો હોય તેમ નેપોલિયનને આવેલો જોઇને તેઓ હર્ષોન્માદમા આવી ગયા ક્વાન્ટાઇનના કાયદાઓનો ભંગ કરવાને લોકો તૈયાર થયા તેમને સત્તાવાળાઓએ કહ્યું કે એ વહાણુ પ્લેગવાળા પ્રદેશમાંથી આવે છે, ત્યારે લોકોએ જવાબ આપ્યો કે “ અમારા દેશમા આરિદ્ર્યનો આવે ને કરતા

“સેગ આવે તો ભલે આવતો” એમ કહીને લોકસમૂહ નેપોલિયન તરફ ઉલટ્યો અને તેઓએ તેને ઉમંગભરે કિનારાસુધી ખેંચી આવ્યો. લોકોના હૃદયમાં લાગણીનો પ્રવાહ ઉછળી રહ્યો આખા ગામમાં તેના આવ્યાના સમાચાર ફેલાઈ ગયા સ્ત્રીઓ, પુરુષો અને બાળકોની બહાર ઉપર ઠઠ નમી ગઈ ધાયલ થયેલા સિપાઈઓ આ સમરવીરનું દર્શન કરવાને દવાખાનાઓમાંથી લથડીઆ ખાતા દોડી આવ્યા.

પછી તેના આવ્યાના શુભ સમાચાર તાર મારફતે પારિસ પહોંચ્યાકવામાં આવ્યા તાર ૬ મી અક્ટોબરે સાંજના પારિસ પહોંચ્યો. તે વખતે ડાયરેક્ટરના પ્રમુખને ઘેર મિજબાની હતી જેસેફાઈન પશુ ત્યાં હતી પાટનગરના તમામ આગેવાન પુરુષો ત્યાં હાજર હતા આ સમાચારથી આખું પારિસ ખળભળી ઉઠ્યું જેઓ નિર્બળ રાજ્યતંત્રનો લાભ લઈને સરકારી નાણાં ઉચાપત કરી ગયા હતા તેઓ ભયભીત થઈ ગયા નેપોલિયનના શુદ્ધિબળથી અને તેની અસાધારણ લોકપ્રિયતાથી તેઓ વાકેફ હતા તેમને મોટી ધાસ્તી એ હતી કે નેપોલિયન બીજો રાષ્ટ્રવિશ્લેષ કરાવશે અને તેમની સત્તા તેમના હાથમાંથી જતી રહેશે ક્રાન્સનો ઉદ્ધાર કરે એવો વીરપુરુષ આવા અણીના વખતમાં ઈશ્વરે મોકલ્યો તે બાણીને કેટલાક ધણા રાજ થયા.

એકાએક આ અણુધાર્યા સમાચાર સાંભળીને જેસેફાઈનનું હૃદય અત્યંત ભાવાવિષ્ટ થઈ ગયું તે મિજલસમાંથી ઉઠીને તરતજ ઘેર આવી અને પોતાની પુત્રી હોર્ટેન્સ અને દીયેર લૂઈની સાથે ગાડીમાં બેસીને પોતાના પ્રિયતમને મળવા માટે ફેબ્રુ જવા નીકળી નેપોલિયન પશુ લગભગ તેજ વખતે પારિસ જવા નીકળ્યો તેના આગમનના સમાચાર સર્વત્ર ફેલાઈ ગયા હતા રાજમાર્ગની બેઠિબાળુએ તેનો સત્કાર કરવા માટે અસખ્ય માણસો એકઠા થયા હતા રાત્રે તેના માનમાં આખે રરતે રોશની કરવામાં આવી જ્યાં જ્યાં તેની સ્વારી આવી પહોંચતી ત્યાં બધે લોકો તેના માથા ઉપર પુષ્પવૃષ્ટિ કરતા માર્ગમાં આવતાં શહેરના લોકોએ પોતાનો આનંદ પ્રદર્શિત કરવા માટે લીલા પાતરાં અને પુષ્પોનાં સુંદર તોરણ તથા ભલકાદાર કમાનો બાંધી હતી.

નેપોલિયને લિયો શહેર આગળથી પારિસ જવાનો સરળ માર્ગ છોડીને આડે માર્ગે પોતાની ગાડી હકાવી આ બાળુએ જ્યારે જેસેફાઈન ત્યાં આવી પહોંચી ત્યારે તેને માલુમ પડ્યું કે નેપોલિયન તેના આવતા પહેલાં થોડાજ કલાક આગમ્ય પારિસ જવા ઉપડી ગયો હતો આ સમાચાર સાંભળીને તેના સતાપનો અને તેની નિરાશાનો પાર ન રહ્યો. તેણે બિચારીએ અઢીસો માર્ચલની મુસાફરી રાત અને દિવસ લાગલાગટ કરી હતી નિદ્રા કે આહારમાટે પશુ તે ગાડીમાંથી ઉતરી ન હતી તેના મનમાં અનેક પ્રકારની શકા અને ચિંતાની ગડમથલ થતી હતી ધણું મહિનાથી તેને તેના પ્રાણાધિક પ્રિયપતિ તરફથી એક પશુ પત્ર મળ્યો ન

હતો નેપોલિયનના તમામ કાગળોને માર્ગમાં અગ્નિજ્વેલે અટકાવ્યા હતા તે ઉપરાંત તે સારી પેઢે જાણતી હતી કે ધણી માણસો તેની અદેખાઈ કરતા હતા અને તેમણે તેની ચાલચલગતવિષે ધણી ખોટી અફવાઓ ફેલાવી હતી તેને ખબર હતી કે એજ અદેખા લોકો તેના જમ પહોંચતા પહેલા નેપોલિયનની આમપાસ ભેગા થઈ જશે અને તેને જૂઠી જૂઠી હજાર વાતો કહીને તેના કાન બનેરશે આટલાજ માટે તેના રાત્રીઓમાંથી કાઢી તેના પતિને મળવા પામે ત્યાર આગમ્ય તે પાતેજ તન મળીને તેને વિષે ઉડેલી અફવાઓના સાચા ખુલાસા આપવા માગતી હતી આટલાજ માટે તેણે આટલી લાંબી મુસાફરી કરી પણ જ્યારે તે પોતાના પતિને નજ મળી શકી અને હવે તે પાગિસ તરફ ગમે તેટલી ઝડપથી જાય તોપણ તેના પતિના પહેલાં તો પારિસમાં નજ પહોંચી શકે એ જાણીને તેની નિરાશાની સીમા રહી નહિ આ વખતે આખા ફ્રાન્સમાં બિચારી જોસેફાઇનના કરતાં વધારે દયામણી હાલત બીજી ભાગ્યેજ કોઈ સ્ત્રીની હશે

હકીકત એવી હતી કે પાગિસ નગરની સબ્રાન્ત મહિલાઓને જોસેફાઇનની એકદમ વધી ગયેલી ઉચ્ચ અવસ્થા જોઈને તેના ઉપર અદેખાઈ આવતી હતી નેપોલિયનની પત્ની તરીકે તેનું માન વધી ગયું હતું નેપોલિયનના હૃદય ઉપર તે ધણી અધિકાર ભોગવતી હતી એ વાત જાણીતી હતી તેથી કરીને મોટા મોટા સેનાપતિઓ રાજનીતિના પુરુષો તત્વચિત્ર તેની ખુરામત કરતા હતા તેની વાણીની મીઠાશ, અનુપમ મોહક ગતિ, ચાગિયની પ્રતિમા વગેરેને લીધે તે જ્યાં જતી ત્યાં આદર પામતી અને સર્વના હૃદય જીતી લેતી આમ હોવાથી તેનો દ્રેષ કરનારની સખ્યા ધણી હતી નેપોલિયનના ભાઈએન પણ તેને જોઈને બળતા હતા આથી કરીને બધાએ મળીને એવી અફવા ફેલાવી કે તે પોતાના પતિને વિસરી ગઈ છે ધણી માણસોની સાથે અયોગ્ય વ્યવહાર રાખે છે અને પોતાના ચારિત્ર્યને તથા પોતાના પતિની આમરને કલકિત કરે છે

નેપોલિયનને પણ જોસેફાઇનના પત્રો ધણી વખત થયા મળ્યા ન હતા એકવાર મિસરમાં તેના સરદાર જૂનોએ પાગિસના નિવાસનાના ગેઝેટની ફેટલીક ઉડતી વાતો સાંભળી નેપોલિયનને તે યુક્તિથી કહી હતી આથી તેના ચિત્તને પણ ધણી ક્ષોભ થયેલો અને ખિજવાયલા સિંહની માફક તે મોટે મોટે પગલે ઝોરડામાં ફરતો ફરતો બખડેલો કે “ શા માટે હું એ સ્ત્રીને આટલો બધો ચાહું છું ? શા માટે તેની મૂર્તિને મારા હૃદયમાંથી ઉખાડી શકતો નથી ? ખસ, હું તેની સાથેનો મારો લગ્ન સંબંધ તોડી નાખીશ ” તેણે ચુસ્તના આવેશમાં જોસેફાઇનને એક પત્ર લખ્યો તેમાં તેણે વ્યભિચારિણી કહીને તેનો ધણી તિરસ્કાર કર્યો હતો કમનસીબે આ પત્ર અગ્નિજ્વેલના હાથમાં ન જતાં જોસેફાઇનને મળ્યો હતો આ કારણે લીધે જ્યારે તે લીધો

શહેરમાં નેપોલિયનને ન મળી શકી ત્યારે તેનું હૃદય ચીરાઇ ગયું તે તરતજ પારિસ જવા નીકળી તેનું સુદર વદન વિષાદમય બન્યું હતું, હૃદય શોક અને ચિંતાથી વલો વાઈ ગયું હતું તેના મનમાં એકજ વિચાર આવતો હતો કે “ મેં કરેલા અપરાધ ક્યો નથી છતાં બીજાઓનું કહેણ સાંભળીને શું તે મારો ત્યાગ કરશે ? શું તે મારો ખુનારો સંભળ્યા વગરજ મને તરછોડી કહાડશે ? હાય ! મારા સુખનો સર્વ અગ્નિ પામ્યો ! હવે તેનો ફરીથી હૃદય થવાનો નથી” અને આ વખતે નેપોલિયનના મનની કેવી અવસ્થા હતી ! જેસેફાઇન તેને પ્રાણુચિન્ત્રિય હતી જેમેફાઇન તેના હૃદયની અધિ-શત્રુ દેવી હતી હા ! તે દિવસ ચાલ્યા ગયા હવે સંસારમાં તેનું કોણુ રહ્યું ? તે ચીરાતે હૈયે પારિસ તરફ પ્રયાણ કરતો હતો લોકો તેને જેમને પોતાના અગરનો આનંદ જાહેર કરતા હતા તેમના આનંદધ્વનિથી ચારે દિશાઓ ગાળી ઉડતી હતી, પરંતુ એથી કરીને નેપોલિયનના હૃદયનો વિષાદ અને વ્યાકુળતા લેશમાત્ર પણ ઓછા થયા નહિ તેનું મન તે તરફ લાગતુંજ નહિ તેનો તો વારવાર એજ વિચાર આવતો કરતો કે હું કયા જાઉં છું ? પારિસમાં હવે મારે માટે શું સુખ છે ? જો મેં મારા હૃદયની તમામ લક્ષ્મી અર્પણ કરી તેજ વિશ્વાસવાંતિની નીકળી ! તે મારા તરફ જે પ્રેમ ખતાવતી હતી તે ખરેખરી તેની ઠગાઇજ હતી ! હાય ! આ જમ તમા પ્રેમનો મદનો છેજ નહિ ! ”

આવા આવા દુઃખદ વિચારોથી તેનું હૃદય ચીરાઇ જતું હતું જે અમાનુષી જુસ્સો તેની દરેક પ્રવૃત્તિમાં ઉછળતા જેવામાં આવે છે તેનો તેજ જુસ્સો તેના જેસેફાઇન તરફના પ્રેમમાં પણ હતો તેનો પ્રેમપ્રવાહ છીછરો નહિ પણ ધણોજ ગંભીર અને અગાધ હતો જગતમાં તેને જે-પદાર્થ પ્રિય હતા—કીર્તિ અને જેસેફાઇન પ્રથમ કીર્તિ અને ત્યાર પછી મૂર્તિમાન કીર્તિરૂપ જેમેફાઇન તેના હૃદય ઉપર અધિકાર ચનાવતી હતી

આવી અવસ્થામાં તે પારિસ આવી પહોંચ્યો અને પોતાના ઘરમાં દાખલ થયો હૃદય જેને માટે ઉછળી રહ્યું હતું તે મૂર્તિને તેના નેત્ર શોષવા લાગ્યા, પણ તે કયા હતી ? ગૂઢ શૂન્ય હતું ! આ ઉપરથી નેપોલિયનની ખાત્રી થઇ કે જેસેફાઇન અપરાધિની હોવાથી તેના આવવાની ખબર પડનાજ વરમાંથી નાસી ગઈ છે અને હવે તે પોતાનું મો તેને ખતાવી શકશેજ નહિ

તે વ્યાકુળ બનીને ઘરમાં ફરતો ગયો, અને આતુર નેત્રે વારવાર ખારીએ જાહેર કદાચ બગીચાના લતામડપમાં છુપાયેલી તેની પ્રિય મૂર્તિનું દર્શન થઇ જાય એવી આશાથી તે ચારે બાજુએ જેવા લાગ્યો તે વખતે જેસેફાઇન તરફ દ્રેષ રાખનાર એક માણસે ટકોર કરી કે “ જેસેફાઇન તેનું મોહાત્મ લખને હમણા આવી પહોંચશે તે આપને બે શબ્દો કહેશે કે તરતજ આપના મનનો સદેહ દૂર થઇ જશે આપને. ૧૩

તેને ક્ષમા આપશે અને આપનો સસાર ફરીથી સુખશાંતિમય બની જશે”

નેપોલિયને જવામ આપ્યો કે “ તેમ કદિ પણ બનશે નહિ ” પછી હૃદયના ઉછળતા જુસ્સાને વશ થઇને તે લાંબે લાંબે પગલે ઝોરકામાં આટા મારવા લાગ્યો. વળી ઉભો રહીને તે ધણાજ દૃઢ અવાજે બોલ્યો, “ તમે મને ઝોળખો છો ? જો હું મારી પ્રતિજ્ઞાનું પાલન નહિ કરી શકું તો હું મારા હૃદયને ચીરીને આગમાં નાખી દઇશ ”

તે પોતેજ કહી ગયો છે કે “મનુષ્યનું હૃદય એ ધણોજ વિસ્મયજનક પદાર્થ છે” ઉપર કહેલું સંભાષણ થયા પછી એટલે તેને પારિસમાં આવ્યાને બેજ કલાક થયા પછી જ્યારે તેનું હૃદય સાંસારિક કલહને લીધે ચીરાઇ જતું હતું, તેના આત્મા અત્યંત ક્ષુબ્ધિત થયો હતો. તેવીજ સ્થિતિમાં ત્યાંથી ઉડીને નેપોલિયન ડિરેક્ટરોને મળવા માટે તથા ક્રાન્સના વર્તમાન રાજ્યનત્રમાં પરિવર્તન કરવાની યોજનાઓ ધડવા માટે લક્ઝેમ્બર્ગના રાજમહેલ તરફ આશ્વતો થયો. હવે તેના હૃદયમાં પ્રણયજનિત પરિનાપની છાયા સરખી પણ ન હતી, ક્રાન્સની સ્થિતિ કેવી રીતે સુધારી શકાય તેનું જ ચિંતન તેના હૃદયમાં આલી રહ્યું હતું. તેની કાનિ ફિક્કી હતી, તેના ચહેરાં વિષાદગ્રસ્ત હતો અને મુખમુદ્રા વિચારમય હતી, પરંતુ પોતાની મહેત્તજ પાર પાડવાનો તેનો દૃઢ સંકલ્પ સિધ્ધિ થયો ન હતો. તેના અદ્યત્ત ઉત્સાહમાં અને કાર્યકારિણી શક્તિમાં જરા પણ ન્યૂનતા ન હતી. જોસેફાઇન હતી તેને પ્રાણુધિક પ્રિય હતી. તે ને પૂજતો હતો પણ તેજ વખતે તેને ધિક્કારનો પણ હતો. તેના પ્રેમનો વેગ જેટલો પ્રમળ હતો તેટલોજ તિરસ્કાર પણ ઉઘડતો. એક પળે જોસેફાઇનને દૃઢ આત્મગત દૃષ્ટિને તેને પ્રેમોષ્ણુ ચુબનો કરે પણ બીજીજ પળે જાણે તે કોઈ ભયાનક સર્પિણી હોય તેમ તેને તિરસ્કારપૂર્વક તરંગોડી નાખે એવો તે હતો.

પરંતુ કીર્તિ તો તેને મનથી જોસેફાઇનના કરતાં પણ વધારે પ્રિય હતી. તે દેવીના ચરણમાં તે નિશ્ચલ શ્રદ્ધાભક્તિથી નમન કરતો હતો. કીર્તિ પ્રાપ્ત કરવાની યોજનાઓમાં પૂર ઉત્સાહથી ઝલાવાને તે પોતાના સાંસારિક કલેશને વિસારે પાડવા લાગ્યો. લક્ઝેમ્બર્ગના રાજમહેલની સીડી ઉપર જ્યારે તેણે પગ મૂક્યો ત્યારે કેટલાક પહેરેગીરો જે તેની સાથે ઇલાકિ ગયા હતા તેમણે તેને તરતજ ઝોળખ્યો અને “બોનાપાર્ટ ધણુ જીવો” એવો ઉલટબેર પોકાર કર્યો. આ પોકારનો પ્રતિષ્ઠાનિ રાજ મહેલના વિશાળ ઝોરકામાં મેઘમર્જનાના ગભીર ધ્વનિની માફક સઘળે સંભળાયો અને ડાઇરેક્ટરોને તે નિનાદમાં પોતાના વિનિપાતની નિશાની અને પોતાની સત્તાલોપના ચિન્હ રૂપે પ્રતીત થયા. માર્ગમાં જતા આવના લોકોએ એ પોકાર ઝીલી લીધો અને શેરીએ શેરીએ તેના પ્રતિષ્ઠાનિ સંભળાવા લાગ્યા. નાટકશાળાઓમાં નાટકો અને સંગીતશાળાઓમાં સંગીતના જનસા અધવચ બધ કરવામાં આવ્યા અને ત્યાં

હાજર રહેલા પ્રેક્ષકોને ખોનાપાર્ટ આવી પહોંચ્યો છે એ સમાચાર રગબૂમિ ઉપરથી જાહેર કરવામાં આવ્યા એ જાહેર કાને પડતાજ સ્ત્રીઓ, પુરુષો અને બાળકો ટપોટપ ઉભા થયા અને હર્ષનાદ કરીને તેમણે પોતાનો આનંદ જાહેર કર્યો જાણે પારિસ નગરની પ્રજાને દેવોએ તેમનું ખોવાયેલું રત્ન પાછું મળ્યું હોય તેમ આખું શહેર આનંદ અને ઉત્સાહથી ગાંડું બની ગયું.

પારિસ નગરમાં એકદમ ભારે ખળખળાટ મચી ગયો નેપોલિયન મિસર ગયો ત્યારથી ફ્રેન્ચ લોકોનો યુદ્ધમાં ઉપરાઉપરિ પરાજય થયો હતો, અને તેમાં અણુકરના નૌકાયુદ્ધમાં તેમના નૌકાસૈન્યનો નાશ થયાના સમાચાર જ્યારથી દેશમાં આવ્યા ત્યારથી તેઓ હતાશ થઈ ગયા હતા ટેબર પર્વતની તળેટીમાં અને અણુકરના રણસભામાં ફ્રેન્ચ યોદ્ધાઓએ વિજય મેળવીને ફ્રેન્ચોની પ્રતિજ્ઞાનું રક્ષણ કર્યું છે એ સમાચાર લાવનાર પછી નેપોલિયનજી હતો એ ફોતેહની ખબર પડતાજ લોકો હર્ષોન્મત બની ગયા. શહેરના દરેકે દરેક ભત્તામિથી મગજ ઘટનાદ સંભળાવા લાગ્યા, હર્ષસૂચક તોપોના ધડાકા ઉપર ધડાકા થવા લાગ્યા અને હર્ષોન્મત અલબેલી પારિસ નગરી પોતાના ભવિષ્યના પતિનું દર્શન કરવાને આતુર બનીને એક હાથમાં ઝગહળતી દીપમાળા અને બીજા હાથમાં પુષ્પોનો થાળ લઈને તેને વધાવી લેવાને સુદર વસ્ત્રાભૂષણ સજીને બહાર નીકળી અણુકર અને ટેમરનાં નામ દીપમાળામાં અક્ષરના આકારમાં ઝગઝગતા દીવાઓને ગોઠવીને પ્રકટ કરવામાં આવ્યાં આખું શહેર ગાડુ-ધેલું બની ગયું અને અગાઉથી જરા પણ તૈયારી કરવામાં આવી ન હતી તોપણ શહેરમાં ધધે ધણાજ ઠાઠમાઠથી જાહેર ઉત્સવ ઉજવવામાં આવ્યો.

આ સમયનું ફ્રાન્સનું રાજ્યતંત્ર અમેરિકાના સયુક્ત રાજ્યોના ધોરણ ઉપર રચવામાં આવ્યું હતું દરેક માત્ર એટલોજ હતો, કે એક પ્રમુખને હેઠાણે ફ્રાન્સમાં પાંચ ડાઇરેક્ટરો હતા કાયદા ધડનારી અને તેમનો અમલ કરનારી સલાતું નામ +“હાઉસ ઓફ એન્-શન્ટસ” હતું અને લોકોના પ્રતિનિધિઓની સભાને “પાંચસોની સભા” એવું નામ આપવામાં આવ્યું હતું સ્વાભાવિક રીતે એ પાંચે ડાઇરેક્ટરોમાં ચતુર્થે હતો તેઓ હમેશાં અદર અદર કલહ કરતા અને દરેક જણને સૌથી વધારે સત્તા પચાવી લેવાની અભિલાષા હતી રાજના પક્ષકારો, પ્રજાવર્ગના સ્વાતંત્ર્યનો હિમાયતી જેકોબિન પક્ષ અને પ્રજાકીય રાજ્યતંત્રની હિમાયત કરનાર ઈરેવ રાજનીતિગ્ર પક્ષ એવા ત્રણ જુદાપક્ષ હોનાથી રાજ્યતંત્ર વગર હરકતે, વગર વિદેષે સરળપણે ચાલી શકતું જ નહિ. તેઓ દરેક કાર્યમાં એકબીજાની આડે આવતા અને પરિણામે સમગ્ર રાજ્યતંત્ર સત્તાવાન અને પ્રતિષ્ઠાહીન બની ગયું હતું.

નેપોલિયન જે દિવસે પારિસમાં આવી પહોંચ્યો તેને એ દિવસ અને એ રાત્રિ

વીતી ગઇ પણ જોસેફાઇન આવી શકી નહિ ત્રીજે દિવસે રાત્રે ખાર વાગ્યાના સુમારે જોસેફાઇનની ગાડીનો અવાજ નેપોલિયનના મદાનના આગળામાં સંભળાયો. તે જગતો જ હતો માનવત્વમય યુજિન પણ અત્યંત ઉત્ક્રાંસહિન માની રાહ જોતો હતો ગાડીનો અવાજ સાંભળતાજ ને ઉતાવળે પગે બહાર આવ્યો અને ઉમળકાસહિત માને ભેટી પડ્યો હતભાગી જોસેફાઇનના હૃદયમાં પુત્રનેહતો જુઆળ ઉજ્જ્યો તેના પ્રેમાળ સ્પર્શથી તેનું ગાત્ર પુનઃકિત થઇ ગયું થોડી વારસુધી તો તેનો સત્ત્વો પરિશ્રમ ઉતરી ગયો અને ઉત્તમ પણ વિસારે પડ્યા પળાર પછી તેનો પુત્રનેહતો ઉભરો કાંધક શમી ગયા અને તેણે પોતાની આસપાસ જોયું, પણ ત્યાં નેપોલિયન ન હતો તેને આશા હતી કે આટલી લાંબી મુદત પછી તેઓ મળતા હતા તેથી તે પેતાના હમેશના રિવાજ મુજબ નેને લેવાને સામે આવશે તેમના લગ્ન પછી તેઓ સાથે રહેના હતા તે દગ્મ્યાન જ્યારે જ્યારે જોસેફાઇન બહારથી આવતી ત્યારે નેપોલિયન હમેશા તેને લેવામાટે મામે આવતો અને પોતાને હાથે તેને ગાડીમાંથી ઉતારીને ધરમા તેડી જતો તે સવાર સાજા અમરની ફરીને આવતી તે વખતે પણ નેપે નિયન તેના તંદુર આવા સર યત્ન કરવા ચૂકતો નહિ આજે દોઢ દોઢ વપ થયા તેમણે એક ખીજનું મો જોયું ન હતું, એક ખીજનો અવાજ સાંભળ્યો ન હતો અને તેઓ જ્યારે ફટા પડ્યા હતા ત્યાર પુન ક્યારે મળાશે તે નિશ્ચિત ન હતું તે છતાં ગિયારી જનક ધન પોતાનાજ ધરના આગળામાં પતિની અણમાનીતી બનીને એકની અન્યની બની છે । અને નેપોલિયન પેતાની પ્રણયરતિ ભૂલી જઇને હૃદયને દોડા કરીને ધરમાંથી બહાર આવતો નથી ।

પત્તપ્રમત્તની જોસેફાઇને જ્યારે જોયું કે પોને આવી છે એવું તેનો પતિ જાણે છે તે છતાં પણ તેને મળવા માટે બહાર આવતો નથી ત્યારે પતિવિરહથી જર્જરિત થયેલું તનું કેમળ હૃદય વિશેષ ચીરાવા લાગ્યું તેનું શરીર થરથર ઠપવા લાગ્યું તે પોતાનીજ મેળે ગાડીમાંથી પીરે ધીરે નીચે ઉતરી યુજિને પોતાની ક્રાંતી, વ્યાકુળ બનેલી સોહાળ માતાને ટકા આપ્યો અને તેને લઇને ધીરે ધીરે સીડીના પગથીઆ ચડવા લાગ્યો તેઓ બેઉ પોતપોતાના મનમાં સમજી ગયા હતા કે ટૂંકે ભારે વિપત્તિ તેમના ઉપર પડવાની છે બેઉ જણ નિશ્ચયપણે ધીરે પગે, અત્યંત દીનભાવે બેટલા ચાળ્યા વગર જાણે ચોરની માફક પરાયા ધરમાં પેમના હોય તેમ તેઓ અદર ગયા

જે ચોરડામાં એકવાર જોસેફાઇને પોતાના પતિનો કેટલો પ્રેમ, કેટલું સન્માન, કેટલી કાળજી અને કેટલા લાડ અનુભવ્યા હતા તેજ ચોરડામાં દાખલ થવા માટે તે જતી હતી પણ આજ તેના ખારણા બધ હતા જોસેફાઇને ધૂજતે હાથે ખારણું હિલાડ્યું અને જોયું તો નેપોલિયન અદ્ય વાળીને તેની સામે પથગની મર્મિની માફક

નિશ્ચેષ્ટપણે ઉભો હતો તેનો ચહેરો ફિક્કો હતો અને હોડ દબાવી દયાવેલા હતો. તેના હૃદયમાં ધ્રુવિનો અગ્નિ પ્રજ્વળી રહ્યો હતો તેણે જોસેફાઇન તરફ ક્રોધભર્યો, તીવ્ર દષ્ટિપાત કર્યો અને પછી તેના હૃદયને વિદારી નાખે એવા અગરના પ્રહાર જેવા શબ્દો કહ્યા કે “બાઈ, મારી મરણ એની છે કે તમારે અચારે ને અત્યારેજ માલ-મેસનવાળા ઘરમાં રહેના જવું”

આ શબ્દો જોસેફાઇનના હૃદય ઉપર વજ્રાત જેવા મર્મવિદારક થઈ પડ્યા સાબળતાની સાથેજ તે ત્યાં ત્યાં ખેલાત થઇને જમીન પર ઢળી પડી યુજિને તેને ઝાલી લીધી પછી હોર્ટેન્સ અને યુજિન બેઠે એ મળીને તેને તેના પોતાના ઝોરડામાં લઇ જઈને સુવાડી તેમના નેત્રમાથી પણ ચોધાર આસુ ટપકતા હતા નેપોલિયનનું હૃદય શુષ્ક બની ગયું હતું, પણ આ વખતે જોસેફાઇનના પવિત્ર અને રમણીય મુખ ચદ્રને જેતાજ તેના હૃદય ઉપર જમણું પતથરનું પડ બેઠાઇ ગયું, તેમા રહેલા પ્રેમના અસલી પ્રવાહો બહાર નીકળવાને ઉછળેા માર્યો અને તેના હૃદયને પ્રેમથી પરિપૂરિત કરીને તેનાં નેત્ર અને મુખારા બહાર વ્યક્ત થવા લાગ્યો નેપોલિયને મમતપર ચડીને આ પ્રેમપ્રવાહને પોતાના હૃદયમાજ દમાવી રાખીને બહારથી કંઠે હૃદયના દેખાવાનો પ્રયત્ન કરવા લાગ્યો, પણ તેમ બની શક્યુજ નહિ તે ઉપરાઉપરિ દીર્ઘ નિશ્વાસ મૂકતો મૂકતો ઝોરડામા આટા મારવા લાગ્યો તેને ક્ષણવાર એવું પણ લાગ્યું કે “મેં ઘણું ખોટું કર્યું જોસેફાઇનને એ વિષે પૂજવાની જરૂર હતી આ જગતમાં કેવા કેવા વિચિત્ર પ્રકારનાં માણસો છે અને તેમાના કેટલાક વિનસનોથી લોકોએ પેતાની બૂરી ઈચ્છા પાર પાડવાના હેતુથી તેો વિષે ખોટી અફવા ઉડાવી હોય એ પણ મનવા જોગ છે” વળી બીજીજ પળે તેના હૃદયમા ઘૂમાઇ રહેલા ક્રોધે તેને ઉરકર્યો અને તે બોલ્યો, “નહિ, નહિ શા માટે લોકો બૂરી વાતો ઉડાવે ? જોમે ક્ષાઇન નક્કી વિશ્વાસવાતી છે અને મારે તેના ત્યાગજ કરવો પડશે” એના મનમાં એમજ ઠસી ગયું હતું કે જોમેક્ષાઇને તેને ઠગ્યો છે અને પોતાના તરફ ઘણા લોકો મોહ-ભરી દષ્ટિ નાખે તેવી રીતે વર્તીને તેણે પોતાની તથા પોતાના પતિની આશરને કલ્પ લગાડ્યું છે પોતાના પ્રેમનો આવો નીચ બદલો મળેલો જોઇને તેના અભિમાની હૃદયને ધણો સખ્ત પ્રહાર લાગ્યો હતો અને તેથી જોસેફાઇનને ક્ષમા નજ આપવી એવો તેણે દૃઢ નિશ્ચય કર્યો

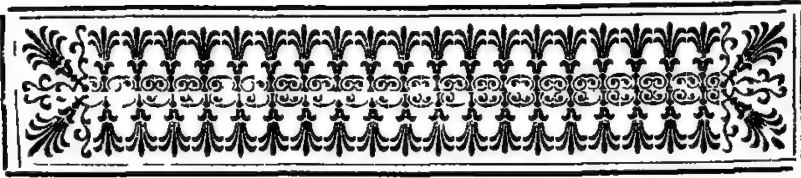
જોસેફાઇનના અતરનો પરિતાપ કેટલીક વારે દ્રવીભૂત થઇને તેના નેત્રારા અશ્રુ રૂપે પુષ્કળ પ્રમાણમા બહાર નીકળી ગયો ત્યારે તેના હૃદય પરનો ભાર કાઇક ઓછો થયો તે વખતે મધરાત ચંદ્ર ગઇ હતી આવી ઘોર અધારી રાતે તે પોતાના પતિની આજ્ઞાનું પાલન કરવા તૈયાર થઈ છેલ્લા કેટલાક દિવસમાં નેપોલિયનને મળવાની શ્રાવસાથી તેણે આહાર કે નિદ્રા લીધા વગર ગાડીમા બેસીને હડમણ કરી હતી.

થેર આવતાં તેના ઉપર વજબાત થયો જરાક સ્વસ્થ થતા તેણે ધર છોડી જવાની તૈયારી કરવા માડી અને પોતાના પુત્રપુત્રી સાથે પતિના સુદર મકાનને છેઢી મલામ કરીને સીડીના પગથીઆ ઉતરવા લાગી પોતાના પતિની આગાને અધીન થવામાં, તેના અભિલાષને અનુદૂળ થવામાં તે પોતાનું સુખ સમજતી હતી પતિની ઇચ્છાને સંપૂર્ણરીતે અધીન થવું એજ પોતાનું કર્તવ્ય છે એમ તે માનતી હતી તેથી કરીને પતિપ્રત્યે લેશમાત્ર કોવ કે અભિમાન લાગ્યા વગર માત્ર તેની આગાને માથે અડાવીનેજ પતિવ્રતા જોસેકાઇન પતિગૃહ છોડવા તૈયાર થઇ

માલમેમન પારિસથી બાર માઇલ દૂર હતું નેપોલિયન એમ ધારતો હતો કે જોસેકાઇન ત્યાં જવા માટે સવારમાં નીકળશે પણ જોના તેને સ્વપ્ને પણ ખ્યાલ ન હતો તે બનાવ તેણે પોતાની નજર આગળ બનતો જોયો પ્રથમ તો તે ચકિત થઇ ગયો તેના હૃદયમાં દયા ઉત્પન્ન થઇ અભિમાન ઓગળી ગયું તે કહે છે કે “મારું હૃદય એવું છે કે માગથી કોઇના આંસુ નિજીરપણે જાઈ શકાતાંજ નથી.” તે બહાર આવ્યો શરમ અને કાંઈક અભિમાનને લીધે તેણે જોસેકાઇનને કાંઈ કહ્યું નહિ, પણ યુજિનને આગ્રહસહિત કહ્યું કે તમે બધા ધરમાં આવીને વળી કરીને સૂઈ જાઓ પતિપરાયણ જોસેકાઇન વગર આનાકાનીએ પાછી વળી બધા ધરમાં ગયા જોસેકાઇનને તે રાત્રિ પોતાના ઓરડામાં અત્યંત સતાપ કરવામાં પમાર કરી નેપોલિયન પણ તેના જેવીજ હાલતમાં બીજા ઓરડામાં આખી રાત પચારીમાં તરફડ્યા કર્યું બેમાથી કોઇની આખ મીચાઇ નહિ સવાર પડી તે દિવસ પણ એમને એમ મનોવ્યથામાં પસાર થયો રાત પડી અને પાછો દિવસ ઉગ્યો પણ દપતીના અખોલા લાગ્યા નહિ બેડેના હૃદય વિરહાગ્નિથી ધ્રુવધરી રહ્યા હતાં બેઠે હૃદય એક બીજા તરફ બેચાર્તા હતા, બેઠે એક બીજા માથે પ્રેમાલિંગનમાં બધાઇ જવા તલપી રહ્યા હતા પણ નેપોલિયન શરમ અને અભિમાનને લીધે અચકાતો હતો અને જોસે કાઇન બીકને લીધે પતિની પાસે જઈ શકતી ન હતી !

પણ એકવાર હૃદયમાં પ્રેમનો તરંગ ઉછળવા લાગ્યા પછી તે ખાળ્યો રહેતોજ નથી લગ્ન, અભિમાન બંધ બધાય તેના ધસારા આગળ તૂટી જાય છે નેપોલિયનના હૃદયમાં એક બાજુએ પ્રેમ અને બીજી બાજુએ અભિમાનની વચ્ચે લય કર સત્રામ મચી રહ્યો હતો, પણ ત્રીજો દિવસે આખરે પ્રેમનો સંપૂર્ણ વિજય થયો અભિમાન ઉતરી ગયું તેણે પત્નીને બોલાવવાની પહેલ કરી તેણે ધીમેથી જોસેકાઇનના ઓરડાનું બારણું ઉઘાડ્યું જોયું તો તે મિચારી દીન વેશે, અત્યંત વિષાદપૂર્ણ બાવે એક ખુરશી ઉપર લમણે હાથ દબાવે શોકસંમુદ્રમાં ગરકાવ થઇ ગએલી દાસ્યા આસ્યા વગર દયામણી હાલતમાં બેઠી હતી તેની સામેના ટેબલ ઉપર કેટલાક કાગળો પડ્યા હતા એ પ્રેમપૂર્ણ પત્રો નેપોલિયને તેના ઉપર સુખના સમયમાં

જાપ્ત હતા તે પત્રો તે કાઢ કાઢવાર વાચતી હોય એમ જણાવુ હતું પુત્રી હોટેન્સ માનો સતાપ જોઇને અત્યંત વ્યાકુળ બની હતી અને આ વખતે તે વિષાદપૂર્ણ બાવે માથી થોડે દૂર એક ખારી પાસે પૂતળીની માફક નિશ્ચેષ્ટ ઉભી હતી શોકની જાયા તે દુખી કુટુંબના સુખ ઉપર પથરાઈ રહેલી હતી નેપોલિયને ખારણુ એટલું ધીરેથી ઉઠાડ્યું કે તેનો અગાજ જોસેફાઇને સામળ્યો નહિ તે ધીરે પગલે, દીનભાવે તેની પાસે જઇને ઉભો રહ્યો તે શોક અને દુખને લીધે કાંઈક ખેભાન હાથતમા બેઠી હતી પોતાની પાસે કાણુ ઉજી છે તેની તેને કશી ખબર ન હતી નેપોલિયનને આવતો જોઇને હોટેન્સ ત્યાંથી ચુપચુપ ચાલી ગઇ નેપોલિયને જોસેફાઇને પાસે જઇને રોહપૂર્ણ કરુણ સ્વરે “જોસેફાઇને” એવો ઉચ્ચાર કર્યો. તે પરિચિત મધુર અવાજને પોતાની નજીકમાંથી આવતો સાંભળીને એકાએક ચમકી ઉઠી તેણે નેત્ર ઉઘાડી જોયું તો તેના પ્રિયતમ પતિ જાણે તેની ક્ષમા માગતો હોય તેમ દીનભાવે તેની પામે ઉભો હતો તેની રડી રડીને સૂણ ગયેલી આખોમાં ફરીથી અસુતુ પૂર ઉમરાયુ વીણાના કામગ ઝળુકાર જેવા મધુર સ્વરે “મારા પ્રિયતમ” એવા કરુણ પ્રેમપૂર્ણ શબ્દો તેના સુખમાંથી નીકળ્યા એ સાંભળીને નેપોલિયનનું હૃદય પશુ દ્રવી ગયું “મારા પ્રિયતમ” એજ શબ્દોથી તે તેને યોદ્ધાવતી હતી અને તે શબ્દો ફરીથી નેપોલિયનને કાને પડતાં તેના હૃદયમાં ભૂતકાળના પ્રેમ અને સુખના સ્મરણો તાજા થયાં જોસેફાઇનેની આંસુભરી આંખ જોઇને તેના હૃદયમાં કારી જખમ વાગ્યો તેણે હાથ પહોળા કર્યા અને જોસેફાઇને તેની જાતી નજીક આવતા બેઠે હૃદય એકમેક થઇ ગયાં તેણે જોસેફાઇનેની દેહલતાને બાહુ બંધનથી જાતી સરસી જકડી લીધી અને જોસેફાઇને પોતાની કરલતા નેપોલિયનને ગળે વીંટળાળીને તેની જાતી ઉપર માથું મૂકીને હર્ષ અને વિષાદથી અભિમૂત થઇને ડૂસકા ભરી ભરીને રડવા લાગ્યો તેના અશ્રુથી નેપોલિયનનું વિષાદદંધ હૃદય શીતળ થયું તેના કંઠે હૃદયે ઝીંબા કામગ હૃદયમાં પ્રવેશ કરીને કામગભાવ ધારણુ કર્યો તેના માધુર્યથી તે મુગ્ધ થયો, અને માહાત્મ્યવડે પરા-નિત થયો પછી તેના હોઠ ઉઘડ્યા બેઠે પોતપોતાના મનોભાવ સરળપણે જણાવ્યા પોતે લોકોની ખોટી અફવાથી કેટલો ભ્રમિત થયો હતો તે જાણ્યાથી નેપોલિયને પોતાનો દોષ કબૂલ કર્યો અને જોસેફાઇને તરફ ચલાવેલી નિપુર વર્તણૂકમાંટે પથા તાપ કર્યો. જોસેફાઇને પતિપ્રેમ પુન પ્રાપ્ત કરીને સુખી થઇ અને પાછલું દુખ ભૂલી ગઇ ફરીથી પાછો સુખનો સૂર્ય તે કુટુંબ ઉપર પ્રકાશવા લાગ્યો અને દુખની ગોકમય જાયા દૂર થઇ ગઇ જાણે તેમના વચ્ચે કદિ પણ વૈમનસ્ય થયુંજ ન હોય તેવા તેઓ પુન સુખી થયાં અને એ સુખ અને રોહ તેઓના અતકાળસુધો કાયમ રહ્યા

પ્રકરણ ૧૬ મું

ડિરેક્ટરીનો ધ્વસ અને નેપોલિયન ફ્રાન્સના પાયતખ્તના
પગથીઆ ઉપર પગ મૂકે છે. ૧૭૯૯

“ યાદ રાખજે કે હું રશ્યુસેનમાં રશ્યુસેનતા અને સૌભાગ્યની સાથે એકતા કરીનેજ
આગળ ૧૩ ૩”

નેપોલિયન

અને અરજી મારી મુકત કરવાની પોતાની યોજનાઓની
મિલિને માટે હવે નેપોલિયન વશેષ કિમતથી પુરઠાઈ કરવા
મહત્તા દેવડ રાજ્યનત્ર ચલાવવાને પોને સારી રીતે યોગ્ય
છે એવું તે સારી રીતે સમજતો હતો. પોતે રાજ્યની લગભગ
હાથમા લે તો તેમાં સમસ્ત પ્રજા તેને એ કામમાં અનુમે-
દન આપશે અને તેની દરેકે દરેક યોજનાનો સ્વીકાર કરશે
એવી પણ તેને પક્કી ખાતરી હતી આટલું છતાં પણ ડિરે-
ક્ટરીને તેમના અધિકારના સ્થાનમાંથી પદમ્વિહાર કરવા અને

એક પ્રજાકીય સભાઓ ઉપર અખિતયાર મેળવવો, એ કામ કાઠ જેવું તેવું ન હતું
તે ધણું દિવસસુધી તો શહેરમાં તદ્દન અપ્રમિદ્ધપણે, લોકોતું ધ્યાન પોતાના
તરફ ન આકર્ષાય તેવી રીતે રહેતા લાગ્યો. લગ્નકરી પોષાકને અદલે નેશનલ ઇન્સ્ટી-
ટ્યુટના સભાસદનો પોષાક તેણે ધારણ કર્યો તે કાઠ કાઠવાગ તુકડી તથવા લટ-
કાવતો તે નેપોલે પારિસની કલ્પનારીજ પ્રજાના મનમાં પિરામિડ, ટેમ્પલ પર્વત અને
અજીકરના સગ્રામમાં તેણે મેળવેલા વિજયની યાદગીરી તાજી થતી હતી તે હમેશા
ખાસ કાળજી રાખીને વિદ્વાનોના સમાગમમાં આવતો, તેમને પોતાને ઘેર નિમત્રણ
કરતો સાહિત્ય અને વિજ્ઞાનના વિષયોપર તેમની સાથે તે ચર્ચામાં ઉતરતો પણ
રાજનૈતિક વિષયને કદિ પણ છેડતો નહિ

પછી તેણે પારિસની પ્રજાના આગેવાનોની પ્રીતિ અને મૈત્રી સપાદન કરવાની
પેરવી કરવા માડી સૈન્યમાં તેની લગભગ અરોમરી કરી શકે એવા એ સેનાપતિઓ
હતા-એક મોરો અને બીજો બર્નાડો મોરોને આત્માશ્લાઘા ધણી પ્રિય હતી નેપો-

લિયને તે રસ્તે તેને પોતાનો કરી લીધો પરંતુ બનાડો એવો ન હતો તે એકવાર એમ પણ બોલી ગયો હતો કે “ આ પચીસ છત્રીશ વર્ષનો જુવાનીઓ જાણે મોટા અનુભવી અને વયોગ્રહ હોય તેવો ડાળ કરે છે પણ મને લાગે છે કે પ્રજાસત્તાક રાજ્યતંત્રને તે ભવિષ્યમાં ધણું નુકશાન પહોંચાડનાર નીવડશે ” આથી કરીને બનાડોને નેપેલિયન પોતાના પક્ષમાં લઈ શક્યો નહિ અને આ બેઉ રાજપુરુષો એક બીજા તરફ ડાળા ધૂરકાવતાજ રહ્યા.

આત્મસ્થાપના લોકો મોરોને નેપેલિયને બેટ ફાખન આપેલા હીરાજડિત ખજૂરવડે તેમના વચ્ચેની મૈત્રી વધારે દૃઢ થઈ હવે નેપોલિયને ગોલિયરને પોતાને ઘેર જમવા નોતર્યો તુર્ક લોકો તેમની પાંધડીએ જવાહીર જડવતા હતા તે વિષે વાત નીકળી નેપોલિયને નરતજ તેને એક હીરાજડિત ધૂત (અક્ષકાર) ની બેટ આપી એજ પ્રકારની બેટ તેણે પોતાના જૂના મિત્ર ડીસેને પાંચ આપી આવી રીતે આ બે આગેવાન પુરુષોને નેપોલિયને મહાખતના બંધનથી બાંધી લીધા.

“ પ્રાચીન મમિતિ ” અને “ પાંચસો પ્રતિનિધિઓની સભા ” એ બેઉ રાજનૈતિક સભાઓના રક્ષકોનો મેનાપતિ પણ અગત્યનો માણસ હતો નેપોલિયને તેને પોતાને ધર ખામ નિમત્રણ મોકલ્યું વાતનો પ્રસંગ કહાડીને નેપોલિયને તેને કહ્યું, “ તમે પ્રજાસત્તાક રાજ્યના સ્તબરૂપ થઈને તમારી આખ આગળ પેના વડીલો (ડિરેક્ટરો) ને હાથે તેનો નાશ થતા દેા છો ? મારી સાથે સમિત થાઓ અને તેનું રક્ષણ કરવામાં મને મદદ કરો ” એમ કહીને તેણે એક તુર્કી તલવાર તેને બેટ તરીકે આપી અને કહ્યું કે “ આ તલવાર મે પિરામિડના યુદ્ધ વખતે ધારણ કરી હતી મારા પ્રેમ અને વિશ્વામની નિશાની બદલ હું તમને એ ચીજ અર્પણ કરું છું ” આ કિમતી બેટ નેપોલિયનની ઉદારતા અને વિશ્વાસના ચિન્હ તરીકે પોતાને મળી તેથી તે માણસ ખુશ ખુશ થઈ ગયો અને બોલ્યો, “ ચાલો, આપણે એ પાંચ વડીલોને નદીમાં ફેંકી દઈએ ”

આ પ્રમાણે નેપોલિયને જૂદા જૂદા પક્ષના રાજપુરુષોને ખરી હકીકત સમજાવીને તેમજ પ્રેમ કરીને હાથ કરી લીધા ફ્રાન્સમાં તે વખતે ત્રણ રાજનૈતિક પક્ષ પડી ગયા હતા એક પક્ષ અસલી રાજસત્તાનો પક્ષપાતી હતો કોઈ પણ ઉપાયે પદબ્રષ્ટ થએલા રાજાઓને ફરીથી રાજ્યાસન પર સ્થાપિત કરવાને તે પક્ષના લોકો ઉત્સુક હતા બીજા પક્ષમાં જોકેમિન લોકો હતા તેઓ હડહડતા રાષ્ટ્રવિપ્લવની તરફેણમાં હતા પારિસના નીચા વર્ગના લોકો તથા તમામ અશિક્ષિત, અસંસ્કૃત લોકો આ પક્ષમાં હોવાથી તે ધણો મળવાન હતો ત્રીજા પક્ષમાં દરેલ, વિચારશીળ પુરુષો હતા તેઓ પ્રજાસત્તાક રાજ્યના પક્ષમાં હતા આ ત્રણુમાના બીજા પક્ષને આગેવાન બેરાસ નામનો ડિરેક્ટર હતો અને ત્રીજા પક્ષનો નેતા સિયાઇ હતો આ

એ જણ તથા ડૂકા, ગોલ્ડિયર અને મોલિન્સ મળીને પાંચ ડિરેક્ટરો ક્રાન્સનું રાજ ચલાવના હતા.

નેપોલિયનનું વલણ વિચારશીલ અને ઠરેલ સ્વભાવના પ્રજ્ઞસત્તાક રાજ્ય તત્ત્વના પક્ષકારોની તરફેણમાં હતું એ પક્ષના આગેવાન સિયામને તેણે પોતાનો કરી લીધો. સિયામએ કહ્યું કે આપણા બચાવમાંટે ભુદ્ધિમળ અને લશ્કરી બળની જરૂર છે અને નેપોલિયનમાં એ બેંડે હતા તેને મિસરથી પાછા આવ્યે પદરજ દિવસ થયા એટલામાં તો તેણે જોઇ લીધું કે જે “ફળ ગયે વર્ષે” પાકયુ ન હતું” તે હવે “પાકી ગયું છે” હવે એ મહાન રાજનૈતિક યુદ્ધ માટેની તેની યોજનાઓ પરિપક્વ થઈ ચૂકી એ કાર્યમાં જેમની જેમની સહાયતા લેવાની હતી તેમની સર્વની ખરા દિલની સહાનુભૂતિ અને સહકાર તેણે મેળવી લીધા હતા હવે તો માત્ર સેનાપતિની માફક જૂદા જૂદા મૈન્યસમૂહને આગળ આપવાની બાકી હતી તે આગ મળતાજ તેના તામાના સરદારો તેણે બતાવેલી દિશામાં ધસી જવાના હતા અને તેની આગાનું અક્ષરે અક્ષર પાલન કરવાના હતા. એ કે તેની ધારણાઓનું રાજ્ય-તત્ત્વને ઉઘનારી નાખીને સત્તારહિત કરી નાખવાની હતી, તોપણ જેમ અતુર સેનાપતિ યત્નુની તોષાનો તેમના ઉપરજ પ્રયોગ કરે છે તેરીજ કુશળતાથી નેપોલિયને ચાલુ કાયદાઓનો પણ પોતાના લાઝમાં ઉપયોગ કરવાનો ઘાટ ધડ્યો હતો. આવી સારી છતાં અત્યંત સાહસિક અને સફળ નીવડે એવી રાજનૈતિક યોજના નેપોલિયન સિવાય બીજે કોણ કરી પણ શકે નહિ અને સફળ પણ થાય નહિ.

આખા પારિસ નગરમાં અત્યંત ઉત્સુકતા આવી ગઇ હતી કાંઇ અદ્ભુત બનાવ બનવાનો છે એવા ભણુકારા સત્રને કાને પડતા હતા, અને એ કાર્ય નેપોલિયનજ કરનાર છે એ વાત પણ ઉઘાડી હતી શું થવાનું છે અને તે ક્યારે અને કેરી રીતે થવાનું છે તેની કોઇને ખબર ન હતી પ્રાચીન સંમેતિનું વલણ હમેશા સરક્ષક રાજનીતિ તરફ હતું, અને એક વાર જોકેમિન પક્ષના અમલ દગ્ધ્યાન તેમણે ક્રાન્સમાં ચાલી રહેલી બચકર અરાજકતા અનુભવ્યા પછી નેપોલિયન જેવા દઢ નેતાનું અનુસરણ કરવા તેઓ પોતેજ ધણી રાજી હતા નેપોલિયન જે દરખાસ્ત લાવે તેને એકદમ પસાર કરવા તેઓ તૈયાર થઇને બેઠા હતા. પ્રતિનિધિઓની સભાની રચના પ્રજ્ઞસત્તાક રાજ્યના ધોરણે થએલી હોવાથી તેની અદર ધણી ઝંતુની, અસંસ્કૃત, અને અસંખ્ય સંજ્ઞાસંગે હતા અને પોતાનું આધિપત્ય સ્થાપિત કરવા માટે હમેશા ધમપછાડ કરતા હતા પણ પ્રાચીન સંમેતિના પ્રમુખ કાર્નોની પૂર્ણ સહાનુભૂતિ નેપોલિયને અગાઉથીજ મેળવી લીધી હતી, અને પ્રતિનિધિઓની સભાનો અખમ્મસ તેનો જાણ લૂશિયન બોનાપાર્ટજ હતો બેંડે સભાઓનું અધિવેશન દુલિયર્સના રાજ્ય-મહેલમાં થતું હતું, પરંતુ ચાલુ કાયદા પ્રમાણે બેંડે ધારાસભાઓએ ક્યા મળવું

તેનું સ્થળ નક્કી કરવાનો અધિકાર પ્રાચીન સમિતિને હતો.

નેપોલિયન મિસરમા દિવવિજય કરીને આવ્યો હતો તેનો યશ મહાન સિકંદરના યશની માફક દિગતમા ફેલાઈ ગયો હતો, તેથી કરીને પ્રસિદ્ધ સેનાપતિઓ અને શહેરના મુખ્ય મુખ્ય લશ્કરી અમલદારો તેની મુલાકાત લેવાને ધણા ઇતેજાર હતા રાજ-ધાનીમા જે સૈન્ય હતું તેને એકવાર જોવા આવે તેમાં સિપાઈઓ અને સેનાપતિઓ પોતાને માન સમજતા હતા તેથી તેમણે નેપોલિયનને પોતાના મનની ઇચ્છા જણાવી જાહેરમા એ વાત પ્રકટ ન થાય તેવી રીતે તેણે દરેક સેનાપતિને જણાવી દીધું કે ૯ મી નવેમ્બરે સવારમા હું સૈન્યની મુલાકાત લઈશ, અને તેમની ક્વાયત જોઈશ તેજ દહાડે સવારના છ વાગે પ્રાચીન સમિતિનું અધિવેશન થવાનું હતું અને પ્રતિનિ-ધિઓની સલા અગીઆર વાગે મળનાર હતી આ પ્રમાણે ૯ મી નવેમ્બરનો દિવસ નેપોલિયને પોતાના નાજનૈતિક સત્રામને માટે મનમાં મુકરર કરી રાખ્યો હતો આ બધી ગોડવણુ એવી સલાગપૂર્વક કરવામા આવી હતી કે લોકોનું ધ્યાન તે તરફ ખેંચાયજ નહિ અને તે દ્વારા નેપોલિયન પોતાનો હેતુ સિદ્ધ કરવાનો છે એવો કાંઈને શક જમજ નહિ આ પ્રમાણે છેવટનો હકનો કરવાને નેપોલિયને પોતાના કાર્યના સહાયક અંગેને બહુજ યુક્તિપૂર્વક ગોઠવી દીધા, અને જે યુક્તિથી જરા પણ ખૂન રેડ્યા વગર મહાન વિજય મેળવવાનો હતો તેની જરા પણ તેણે કાંઈને ખબર પડવા દીધી નહિ.

પછી ૯ મી નવેમ્બરનો દિવસ આવી પહોંચ્યો સૂર્યોદય પહેલા ધણા કલાક આગ-મચથી પારિમ નગરની પ્રજા જાગૃત થઈ હતી આજે જાણે એક મહોત્સવ થવાનો હોય તેવો ખજલજાટ મચી રહ્યો હતો સવાર થવા પહેલાંજ સૈનિકવાલ અને લલિત સગીતનો આરભ થઈ ચૂક્યો હતો પાયદળ લશ્કરના સિપાઈઓ બલકાદાગ લશ્કરી પોશાક પહેરીને રણુવાલ સાથે હારમધ ચાલવા લાગ્યા હતા તેમની સુશોભિત જ્વગ્મઓ, તેમની ચાલવાની લડાયક ઢમ અને તેમનું યુદ્ધસગીત જોઈને લોકો મુગ્ધ થતા હતા પાયદળની પાછળ ઘોડેસ્વારોની હારની હાર ચનચનાટ કરતા પાણી-દાર ઘોડાઓ ઉપર બેસીને ઝડપથી ચાલી આવતી હતી સ્વારોના રમણીય શિરપેચ, શરતાનભરી દેહીખમાન કાતિ, વગેરે ધણાં મનોહર લાગતા હતા શહેરના ફરસમ દી રસ્તાઓ ઘોડાની પડછીના અવાજ, તોપોના ગાડાના ગડગડાટ, સિપાઈઓના પગલાના ધળકાર તથા યુદ્ધવાલ અને સગીતથી માજી રહ્યા હતા આજે લશ્કરનો આનંદ માતો ન હતો આજે દિગ્વિજયની નેપોલિયન તેમની ક્વાયત જોવા આવનાર હતો. ઘોડાજ વખતની અદર નેપોલિયનનું ધર બલકાદાર લશ્કરી પોશાકમા સજ્જ થયેલા વિખ્યાત સેનાપતિઓથી ભરાઈ ગયું તેની મુલાકાતે આવનાર લોકોની સખ્યા એટલી બધી હતી કે એકે એક ઓરડો ચીકાર થઈ ગયો હતો અને ધણાને ઘરમાં લિમ્બ

રહેવાની જગ્યા ન મળવાથી બહારના રાજમાર્ગ ઉપર તેની આવવાની રાહ જોતા ઉભા હતા.

અગાઉથી કરી રાખેલા સંકેત પ્રમાણે તેજ દિવસે સવાગના છ વાગે પ્રચીન સમિતિનું અધિવેશન કરવાનો વખત મુકુર કરવામા આવ્યો હતો. એ મહાનો પ્રમુખ કાર્નો તથા વજાખરા સભાસદો નેપોલિયનના પક્ષના થયા હતા. તેમણે તરતજ એવા દરાવ પમાર કર્યો કે રાજધાનીના તમામ મેન્યુ સેનાપતિપણે નેપોલિયનને આપતુ કે જેથી કરીને શહેરમાં સુલેહશાતિ જળાપદ રહે. વળી એક બીજો દરાવ એવો પમાર કર્યો કે આજથી મેટ કનાઉડ નામના રાજમહેલમા આ સભાનુ તથા પ્રતિનિધિઓની સભાનુ અધિવેશન કરવામા આવશે. આ મહાન પારસથી થેડા માર્દવને અતરે હતુ ત્યાં યુ યુ થાય છે તેના સમાચારથી પારિસનો અસિક્ષિત લોકવર્ગ તગ્નજ માહિનમાર ન થાય એવા હેતુથી સ્થળનો ફેરફાર કરવામા આવ્યો હતો. તેમ ન કર્યું હોત તો જે રાજનૈતિક તોફાન સભાગૃહમા ઉપન્ન થનાર હતું તેના સમાચાર લોકોમા ફેલાઈ જતા લોકો ઉસ્કેરાઇ જઇને હુલ્લડ મચાવત, અને લસ્કરીયળથી તેમને દમાવી દેવાની જરૂર પડત અને તેમ કરવાથી વજા મનુષ્યોની નહક હત્યા કરી પડત આ દરાવની નહક લઇને પ્રાચીન સમિતિનો પ્રમુખ જાતેજ નેપોલિયનને ડેર મરો. તે આઝાપત્ર લેવાને નેપોલિયન તૈયાર થઇનેજ બેઠો હતો. પોતાના ઘરમાં એકત્ર થએલા સત્તાધારી પરાણુઓને સંબોધીને તેણે દઢ અને સુરપષ્ટ અવાજે તે આઝાપત્ર વાંચી સભાગૃહ્યુ અને કહ્યું, “ ગૃહસ્થો ! પ્રગ્નસત્તાક રાજ્યનુ રક્ષણ કરવામા તમે મને મદદ આપશો ” તેમણે પોતાની તલવારે મ્યાનમાથી ખસર કઢાડીને એકે અવાજે પોકાર કર્યો કે અમે તેમ કરવાની પ્રતિજ્ઞા લઇએ છીએ.

ખમ, તેજ ધડીએ નેપોલિયનની જીત થઇજ ચુકી તેને આખી દ્રેન્ય પ્રગ્નએ પોતાના નેતા તરીકે સ્વીકારી લીધો હવે તો માત્ર આ તકનો લાભ લઇને વિજયની પરિપૂર્ણતા કરવાનુજ બાકી રચુ હતુ. આ સમાચાર મેદાનમા નેપોલિયનના આવવાની આત્મરતાથી રાહ જોતા મેન્યુને પહેંચાડવામા આવ્યા તેમણે ગગનભેદી હર્ષનાદ કરીને પોતાના પરમપ્રિય નેપોલિયનની સેનાધિપતિ તરીકેની નિમણૂક વધારી લીધી હવે તેની સામે માયુ ઉચકવાની હિમત ચલાવવા જેટલી તેના કોઇ પણ પ્રતિરુપ ધર્મા તાકાત ન હતી આટલુ થમા પડી તેણે આ કાર્યને પૂર્ણ રીતે સફળ અને યશસ્વી બનાવવામા પોતાના તમામ મનોમગ્નનો અને શુદ્ધિઅગ્નનો ઉપયોગ કર્યો.

પછી નેપોલિયન ઘોડેસ્વાર થઇને દુલિયર્સના રાજમહેલ તરફ જવા નીકળ્યો તેની સાથે પદરસો ઘોડેસ્વારનુ લસ્કર અને આખને આજી નાખે એવા પ્રતાપવાન સેનાપતિઓ હતા. વખતે જરૂર પડે તેટલા માટે તેણે આટલુ મેન્યુ પોતાના મહાનની પાસેજ પહેલેથીજ રાખ્યુ હતુ. એકએક આ રસાનો પારિસના આશ્ચર્યચકિત

પ્રકરણ ૧૬ મું-ડિરેક્ટરીના ધ્વસ-નેપોલિયનનું તખ્તનશીન થવું ૨૦૫

થએલા લોકોની નજર આગળ થઇને એક સ્વપ્નની માફક પસાર થઇ ગયો. કિનખાખના ભભકાદાર વાવટા, સરદારોના અને તેમના ઘોડાના કસખી સાજ અને તેને મુકામલે નેપોલિયનના તફન સાદા પોશાકના ભવ્યતા વિશેષ ભવ્ય લાગતી હતી અને ખધા લોકોની નજર તેના ઉપરજ ઠરતી હતી.

જાણે પોતે મુકુટધારી નૃપતિજ હોય તેના દમામથી અને રાજસત્તાથી નેપોલિયન પ્રાચીન સમિતિના સભાગૃહમાં દાખલ થયો સભાસદો તેના એકાએક દેખાવથી અને તેના પ્રોઢ સામર્થ્યના પ્રત્યક્ષ દર્શનથી ચકિત થઇ ગયા તેણે પેતાનો નવો હોદ્દો ધારણ કરતા સભાને સંબોધીને કહ્યું કે “ તમે આખી પ્રજામાંથી સૌથી વિશેષ શાણા અને રાજનીતિનું પુરુષો છો. પ્રજાસત્તાકે રાજ્યનો વિનાશ થતો અટકાવવાને શા શા પગલા લેવા જોઈએ તેનો નિર્ણય કરવાનું કામ તમારું છે. હું મારા સરદારો સાથે તમને સહાય આપવા આવે હાજર થયો છું તમે જે કાર્ય મને સોંપ્યું છે તે હું પ્રમાણિકપણે અદા કરીશ અત્યારે આપણે શું કરવું તેને માટે પાછલા ઇતિહાસના દૃષ્ટાન્ત જોતા નહિ અદારમાં મૈકાના જેવો મામલો પૂર્વ કદિ ઉમેા થયો નથી અને હાલના જેવો મામલો આખા અદારમાં મૈકામાં પણ ઉપરિચિત થયો નથી.”

નેપોલિયનની સેનાધિપતિ તરીકેની નિમણૂકની ખબર પ્રાચીન સમિતિએ પાંચ ડિરેક્ટરોને કહેવડાવી એટલે તરતજ સિયાઈ, ડુકાએ પોતપોતાના હોદ્દાના રાજીનામા આપી દીધા બાકીના ડિરેક્ટરોએ વાઘો લીધો ઈરાસે પોતાના ખનગી સક્રેટરીને નેપોલિયન પાસે પોતાનો વાઘો દર્શાવવાને મોકલાવ્યો. જાણે ક્રાન્સ દેશ પોતાને પૂર્વજો તરફથી વારસામાંજ મળ્યો હોય અને પોતે તેનો વહીવટ ડિરેક્ટરોને સોંપી ગયો હોય તેમ રાજ્યનો રૂવામ ધારણ કરીને નેપોલિયનને કહ્યું, “ જે અપાદ અને રમણીય ક્રાન્સ હું તમને સોંપી ગયો હતો તે ક્યાં છે ? હું ગયો ત્યારે બધે સુલેહ શાંતિ હતી અને આવું છું ત્યારે લડાઈઓ જોડી છું હું ક્રાન્સને તમામ લડાઈઓમાં વિજય અપાવીને ગયો હતો અને આવું છું ત્યારે તેની દાર થએલી જોડી છું દેશમાં જી મી કર અને કગાલીયતજ મારી નજરે પડે છે, મારા એક લાખ સમર વિજયી થોઢાઓ ક્યાં ગયા ? દેશની આવી ખરાખી ધાય તે આલવા દેવામાં નહિજ આવે.”

આ જવાબથી ઈરાસ ગભરાઇ ગયો તેણે પણ નાઇલાજે રાજીનામું આપ્યું. હવે બાકીના બે ડિરેક્ટરો લાચાર થઈ ગયા તેઓ નેપોલિયન પાસે ગયા અને ત્યાં પણ તેમણે રાજીનામું આપવાની આનાકાની કરી નેપોલિયનને તેમને તરતજ પરહેજ કરીને લક્ઝેમ્બર્ગના મહેલમાં કેદ રાખવાનો હુકમ કર્યો.

તેજ દિવસે અગીઆર વાગે અત્યંત ખળભળાટ અને ઉરકેરાયલી હાલતમાં પ્રતિનિધિઓની સભા મળી એ સભાનું અધિવેશન હવેથી સેન્ટ ક્લાઉડના મહેલમાં કરવું એવો જે ઠરાવ પ્રાચીન સમિતિએ પસાર કર્યો હતો, તે નેપોલિયનના ભાઈ

લક્ષિયને વાંચી સહજાઓ આ ઠરાવ કાયદેસર હતો તરત કરવાનો અવકાશ હતો- જ નહિ. નેપોલિયન સૈન્યનો માનીતો હતો રાજ્યનું તમામ લશ્કરીબળ તેની એક આજ્ઞાના ઈસારાને તાબે હતું એની સામે થયું એ કેવળ અસહ્યવિતજ હતું તેણે તમામ બાજુ ધક્કીબ કુનેહથી ગોઠવીને પોતાનું કાર્ય સિદ્ધ કરી દીધું અગીઆર વાગે ડિરેક્ટરોના અમલનો અત આલ્યો આખા સૈન્યે પોતાના હૈયાના ઉમળકાથી એકેકે અવાજે નેપોલિયનને પોતાનો નેતા માની લીધો હતો “ નેપોલિયન ધણુ જીવો ” એવા પોકારથી પારિસ નગર બાજુ રહ્યું હતું પ્રાચીન સમિતિ તેના હાથમાં હતી પ્રતિનિધિઓની સહામાથી પશુ ધણુ સહાસદો તેના પક્ષમાં હોમને તેની આજ્ઞાને નિ શકપણે અનુસરવા તૈયાર હતા શાત ગબીર, મગરૂર નેપોલિયન પોતાની શક્તિ-ઓને સારી રીતે સમજતો હોય, સેનાપતિઓને, રાજનીતિષ્ટ પુરુષોને અને લોકવર્ગને પોતાના શેત્રજના મોરો જેવા સમજતો, જણે ટૂંકિયર્સના રાજ્યમહેલનો તે વજ-પરનો માલિક હોય તેમ તે બચ્ચ પ્રાસાદમાં દાખલ થયો.

રાજ્યના તમામ પક્ષના લોકોએ નેપોલિયન મેળવેલી ફતેહ તરફ અનુમતિ દર્શાવી તે દિગ્વિજયી સેનાપતિ હતો તેથી સિપાઇઓએ હર્ષના પોકાર કર્યા અને તોણે ફેડીને પોતાનો આનંદ પ્રદર્શિત કર્યો વળી તે એક વિદ્વાન અને વિદ્યાવિલાસી હતો, મનુષ્યશુદ્ધિનો ઉચ્ચતમ વિકાસ કરાવવા અને તેના દ્વારા ઉત્તમોત્તમ કાર્યો કરાવવાને તે પ્રોત્સાહન આપતો હતો તેથી પારિસની પડિતમમાંજે તેને અભિનંદન આપ્યું ક્રાન્સનો તરુણ વર્ગ જ્યારે વિષયલ પટતામાં, મદિરાપાનમાં અને નૃત્યવિલાસમાં શુલતાન બની ગયો હતો તે જમાનામાં અપ્સરાઓને લગવે એવી મૌન્ટર્સવાન રમણીઓના લા પ્યથી જે તલચાયો ન હતો, લાખો રૂપીઆની લાયથી જેનું નીતિબળ ડગ્ગુ ન હતું, ઇન્દ્રિયવિલાસની મોહનીના પ્રયોજને જેને સતત પરિશ્રમ અને સ્વદેશ સેવાના મનમાંથી ચલિત કર્યો ન હતો તે નેપોલિયનને આખા દેશના ચારિત્ર્યવાન અને કુલિન પુરુષોએ અત કરણથી વધાવી લીધો નેપોલિયન કાયદાનો અને સુલેહનો દંડ અને અડગ હિમાયતી હતો તેથી અરાગકતાથી કટાણી ગયેલા રાજનીતિષ્ટ પુરુષોએ તેને દેશનો ઉદ્ધાર કરનાર માન્યો અસખ્ય હલ્યાઓથી, ને જુદમથી ત્રાસ પામેલી સ્ત્રીઓએ અને કુમારિકાઓએ તેના ઉપર આશીર્વાદ વર્ષાવ્યો આ પ્રમાણે આખા દેશના રાજનીતિષ્ટ, માહિત્યવિલાસી, વિજ્ઞાનવિદ્, ચારિત્ર્યવાન અને કુલિન લોકો પોતાની સહાનુભૂતિ જાહેર કરવા તેની પાસે આવવા લાગ્યા સર્વને એમજ લાગુ કે ચોક્કસ જગ્યાએ ચોક્કસ વ્યક્તિની નિમણૂક થએલી છે.

પછી બીજા દિવસના કાર્યને માટે જોઇતી તૈયારી નેપોલિયને રાતો રાત કરી નાખી શહેરના અગત્યના સ્થળોમાં બહાદૂર સેનાપતિ મુરા, સમરવીર લાની, સેનાપતિ મોરો વગેરેને લશ્કરની મજબૂત ટુકડીઓ સાથે ગોઠવી દીધા શહેરનો જોકાબિન વર્ગ

વખતે હુલ્લડ મચાવે એવી ધાસ્તી હતી તેને માટે નેપોલિયન ઝીણામાં ઝીણી વાતનો પશુ બદોખરત કરવા ચૂક્યો ન હતો તે પ્રારબ્ધમા શ્રદ્ધાવાન હતો તોપણ ભવિષ્યમાં જે જે નવા નવા સંજોગો ઉભા થવા પામે તેની અગાઉથી ગજબી કરીને પૂરેપૂરી સાવચેતી રાખવામાં તે ક્યાંય રાખતો નહિ આખી રાત પારિસમાં ભારે ખળભળાટ મચી રહ્યો હતો તોપણ લશ્કરની ધાકથી હુલ્લડ થવા પામ્યું નહિ આવતી કાને નેપોલિયન નવાજુની કરશે એ ત્રણે પક્ષના લોકો જાણતા હતા, પણ તે શું કરવાનો છે તેની કાંઈને ખબર ન હતી જેકોબિન પક્ષના આગેવાનો પ્રતિનિધિઓની સભામાં ભારે તકરાર લેશે એવી તેને ખાત્રી હતી અને તેને એક શુભેચ્છકે સલાહ પશુ આપી કે રાતોરાત એ પક્ષના ચાલીશ આગેવાનોને કેદ કરવા, પશુ નેપોલિયને જવાબ આપ્યો કે “ પ્રજના પ્રતિનિધિઓને માન આપવાના મે આજ સવારેજ સોમદ લીધા છે ” જે એ સભાનું અધિવેશન પારિસમાં થયું હોત તો જરૂર હુલ્લડ થાત અને મનુષ્યરક્તાની નદીઓ વહેવા પામત, પણ સભાને દૂર લઇ જવાથી અને લશ્કરની ધાકથી એ માઠો ખનાવ ખનવા પામ્યો નહિ.

આવા અત્યંત યુચ્ચવશુભરેલા અને જીવ સટોસટના પ્રસંગમાં પશુ નેપોલિયન તેની પ્રિય જોસેફાઇનને જીલ્લો ન હતો આખા દિવસમાં એવા પ્રસંગો ઉભા થતા હતા કે આવતી કાલે નેપોલિયન રાજ્યાસનપર ચડશે કે ફ્રાંસીને લોકો લટકશે તે અનિશ્ચિત હતું તેવે વખતે પશુ તે કલાકે કલાકે તમામ સમાચાર જોસેફાઇનને ટુકામાં, ઉતાવળથી લખી મોકલતો મોડી રાત્રે તે પોતાને ઘેર ગયો ત્યારે પશુ તે કિસાહથી ભરપૂર હતો સવારથી આખરસુધીની બધી ઝીણી ઝીણી વિગતો તેણે જોસેફાઇનને કહી એક કલાક આરામ લીધો અને સવારમાં પોતાના રસાલા સાથે સેટ કલાઉડના મહેલ તરફ જવા નીકળ્યો.

આજે ૧૭૯૯ ના નવેમ્બર માસની ૧૦ મી તારીખ હતી સેટ કલાઉડના મહેલમાં એક ઓરડો નેપોલિયનની પોતાની ઓફિસ માટે, ખીજો પ્રાચીન સમિતિના અધિવેશન માટે અને ત્રીજો પ્રતિનિધિઓની સભાને માટે નિયુક્ત કરવામાં આવ્યો હતો પોતે આખી પ્રજાની અનુમતિથી કોન્સલની પદવી ધારણ કરવાનો છે એવી તેને ખાત્રી હોય તેમ તે પોતાના કાર્યાલયમાં પોતાના સેનાપતિઓ, અને અગરક્ષકો સહિત દાખલ થયો તે રાજસત્તાનો લોભો છે અને તેથીજ તેણે આ કાવત્રું ઉણુ કર્યું છે એવો તેના ઉપર આરોપ મૂકીને જેકોબિન પક્ષના સભાસદોએ તેના આજે વિનાશ કરવાનો દૃઢ સકલ્પ કર્યો હતો ગઇ રાતે તેમણે પોતાની સત્તાને મજબૂત કરી હતી આજે તેઓ નેપોલિયનને પ્રજાસત્તાક રાજ્યનો શત્રુ ઠરાવવાના હતા આવા સંજોગોમાં બેઠે સભાઓનું અધિવેશન થયું. જેકોબિન પક્ષનો અને પ્રતિનિધિઓની સભાનો વૈરભાવ જોઈને પ્રાચીન સમિતિના સભાસદો પશુ ડરી ગયા તેમણે

જ્યારે જોયું કે પ્રતિનિધિઓની મલાતુ વધણી નેપોલિયનનો વિનાશ કરવા અને ચાકુ રાજ્યતંત્રનું રક્ષણ કરવા તરફ છે ત્યારે થોડાજ સમયપર પ્રવર્તેલા રક્તપ્રવાહનું રમણીય કર્તે નેપોલિયનનો ત્યાગ કરવામાજ પોતાનું ક્રેય છે એવું તેઓ માનવા લાગ્યા વંદાવથી ઉચ્છેરાયતા સલાસદોની દુષ્પ્રવૃત્તિની ભરતી આગળ નેપોલિયનના પક્ષકારો પાંચની માફક તણુ છ જવા લાગ્યા જીવનમગ્નના સધિસ્થાનમા ઉભા રહીને પોતાની મમયમયજ્ઞાના પ્રજાવથી હારની અણીપર આવેલા પોતાના ગાંધ્યને જોણે અનેક તુમુત રણમઆમોમા વિજય અપાવ્યો હતો તે નેપોલિયને આજે પણ પ્રલયકાળના મહા સાગરની માફક પ્રભુજ્ઞ થએલા સભાગૃહમા પોતાની સમયસૂચતાનું, અગાધ બુદ્ધિસામર્થ્યનું અને દૃઢ મનોમાનનું દર્શન કરાવ્યું

પોતાના માથા ઉપર ઝગમગી રહેલી વિપત્તિનું મહત્ત્વ જોઇને થોડાક નિમકલગાલ અગરક્ષકો અને લશ્કરની એક ટુકડી લઇને તે પ્રથમ પ્રાચીન સમિતિના સભાગૃહમાં દાખલ થયો તેના મિષાદ્યો પોતાના તીક્ષ્ણ અને તેજસ્વી શસ્ત્રોને ચળકાટ સભાગૃહમા પડ એવી રીતે ઉમગ અગમ, પોતાના સામર્થ્યના ગર્વમહિત છતી કહાડીને ઉભા ન્હા નેપોલિયનને એકાએક પોતાની સમક્ષ ઉમેયો જોઇને તથા તેના અગરક્ષકોનું વીરત્વ વંદીને નમ્ર મગે સાત અને રનજ્ઞ અને ગયા નેપોલિયનના પક્ષકારોના હૃદયમાં આશાના ઉદય થયો તેણે સભાને સંબોધન કરીને કહ્યું કે “સદ્ગૃહસ્થો ! આપણે એક લયાનક જવાળામુખી પવત ઉપર ઉભા છીએ પ્રજાસત્તાક રાજ્યતંત્ર જોખમમા છે એ આપ સવેએ નક્કી કર્યું છે અને આપેજ મને મદદ માટે યોનાયો છે મે આપની ઈચ્છા પૂર્ણ કરી છે પણ હમણા માગ તરફ તમે તિરસ્કારસૂચક હિંગાર કહાડા છો તમે બધા મને x સીઝર અને * ક્રાન્ડેલની ઉપમા આપો છો પણ વર્તમાન સમયના કોઇ પણ રાજ્યપ્રકરણી બનાવ સાથે જીતકાળના બનાવની સરખામણી થઈ શકે એમ છેજ નહિ વિપત્તિ તમારી પાસેને પાસે આવતીજ ન્થ છે વિનાશનો સભવ દિવસે દિવસે વધતોજ ન્થ છે હાજર્માં ખરે પૂરો તો આપણા દેશમા કોઇ પણ જાતની શાસનપ્રણાલિ છેજ નહિ હિરે-

x દિવિજ્ઞથી રોમન સેનાપતિ હતો પ્રજાસત્તાક રાજ્યનો મુખ્ય પુરુષ હોવા છતાં તેણે પોતાની મરજી પ્રમાણે કુતમત્તા હાથમા લઇને રાજ્યતંત્ર ચલાવ્યું હતું એવો આરોપ તેના ઉપર મૂકવામા આવ્યો હતો

* ઇગ્નડને તેના જીવમી રાજના જૂદમમાંથી છોડાવનાર, રાજની આપખુદી સત્તાને તોડનાર વીર પુરુષ હતો પણ પાછળથી તે એટલો બળવાન બની ગયો કે જે રાજની મામે તેણે યુદ્ધ કર્યું હતું તેના કરતા પણ વિશેષ સ્વેચ્છાચારી નવડયો અને રૈયત પણ તેનાથી કટાણી ગઈ પણ તેના લશ્કરી બળ આગળ કોઇનું આદ્યુ નહિ

પ્રકરણ ૧૬ મું—ડિરેક્ટરીના ધ્વંસ—નેપોલિયનનું તપનશીલ થવું ૨૦૯

કટરોએ પોતપોતાના હોદ્દાનાં રાજનામાં આપી દીધા છે પ્રતિનિધિઓની સભામાં ઉત્પાત થઈ રહ્યો છે પારિસમાં વિદ્રોહનો અગ્નિ ધૂમાઈ રહ્યો છે અને સળગી ઉઠવાની તૈયારીમાં છે પદબ્રજ રાજના દ્વંતો પ્રગ્નને બળવો કરવા ઉશ્કેરી રહ્યા છે. લોકોને ઉશ્કેરનારા લોકો ગયા જમાનાના કેર અને હત્યાકાંડનું ભયકર નાટક બીજીવાર બજાવવા ઉત્સુક છે પણ તમે ડરશો નહિ હું આ મારા હથિયારબધ મિત્રોની મદદથી તમારું રક્ષણ કરવા સજ્જ થઈને ઉભો છું પ્રજાસત્તાક રાજ્યનું રક્ષણ કરવા ઉપરાંત બીજી દેાષ પણ જાતની મને અલિલાવા નથી જે સ્વાતંત્ર્ય અને મનુષ્ય માત્રના સરખાપણા માટે આપણે આટલા આટલા ભોગ આપ્યા છે, આટલું આટલું કષ્ટ સહન કર્યું છે તેનું હું રક્ષણ કરીશ એવા હું આપની સમક્ષ સોગંદ લઉં છું.”

એક સભાસદ વચમાં બોલી ઉઠ્યો કે ચાલુ શાસનપ્રણાલિને પણ જાળવવી પડશે. નેપોલિયને એક પણ વાર વિચાર કરી લીધો ચાલુ શાસનપ્રણાલિને જાળવી શકાયજ કેવી રીતે ? જેનો ઉચ્છેદ કરવાને માટે તો તે આટલો પરિશ્રમ લે છે તેને સાંગોપાંગ સાચવી રાખીશ એવા સોગંદ તે કદિ લઈ શકેજ નહિ તેણે મેઘમળાર સ્વરે જવાબ આપ્યો કે “ચાલુ શાસનપ્રણાલિ ? એમાનુ અત્યારે કાંઈ છેજ નહિ જે દિવસે કાર્યવાહક સભાએ ધારાસભાનો અધિકાર તોડી પાડ્યો તે દિવસે તમે તમારે હાથેજ તમારી શાસનપ્રણાલિના મૂળમાં પ્રહાર કર્યો છે જે દિવસે ધારાસભાએ કાર્યવાહક સભાની સ્વતંત્રતામાં દબલ કરવા માડી તે દિવસથી તમારી શાસનપ્રણાલિનો નાશ થઈજ ચૂક્યો છે વળી જે દિવસે ધારાસભાએ અને કાર્યવાહક સભાએ લોકોએ ચૂટી કહાડેલા પ્રતિનિધિઓને નાકમૂલ કર્યા, તે દિવસે જો પ્રાણાલિનું જે કાંઈ અવશિષ્ટ રહ્યું હતું તે પણ હતું ન હતું થઈ ગયું છે તમારી હાલની શાસનપદ્ધતિ તો માત્ર ઉપહાસનો વિષય બનવા જેવીજ રહી છે—બધા તેનો ઉલ્લેખ કરે છે પણ કોઈ તેને સન્માન આપતું નથી ”

આ સભાપણુ ચાલતું હતું તેવામાં સમાચાર આવ્યા કે પ્રતિનિધિઓની સભામાં નેપોલિયનને દેશના કાયદાના રક્ષણની બહાર મૂકવાનો ઠરાવ મૂકવાની તૈયારી ચાલે છે અને એ ઠરાવ બાબત સભાસદોના મત લેવાનું કાર્ય કરવા માટે અધ્યક્ષને દયાણુ કરવામાં આવે છે અધ્યક્ષ નેપોલિયનનો ભાષ લૂંચીયનજ હતો આ ઠરાવ જો એકવાર પસાર થવા પામે તો નેપોલિયનનું આવી બને અને તેની જીવનકલા અહિંથીજ સમાપ્ત થાય આ રોમાન્સિત કરે એવી ભયકર ખબર સાંભળીને તે બોલી ઉઠ્યો કે ‘જો વીશ કરોડ સુવર્ણમુદ્રા આપતાં પણ મારા સેનાપતિ તેને કોઈ મારી પાસે તોડી લાવે તો હું તે આપવા અચકાઈ નહિ.” તોપણ તેણે હિંમત છોડી નહિ. તેણે સન્માને સંબોધીને કહ્યું કે “જો કોઈ પણ સભાસદ પરદેશી રાજ્યોના દ્વંતોની સમજૂતી મને કાયદાના રક્ષણની બહાર મૂકવાનો પ્રયત્ન કરશે તો હું તરતજ મારા

તેજસ્વી હથિયારવાળા મિત્રો (સિપાઇઓ) નો આશ્રય લઇશ. જુઓ, તે ખારણા આગળજે ઉભા છે ત્યાં રાખજો કે હું રણક્ષેત્રમાં રણપ્રેરતા અને સૌભાગ્યલક્ષ્મીની સાથે એકના કરીનેજ આગળ વધું છું ”

એમ કહીને તે તગતજ મલાગૃહ છોડીને પ્રતિનિધિઓની સમાના ઝોરડા તરફ ચાલ્યો તેના અગરશ્વકે તેની પાછળ જવા લાગ્યા રસ્તામાં તેને ઑગેરિયો મળ્યો તે નેપોલિયનનો એક ધણોજ બહાદુર સેનાપતિ હતો તોપણ તેની ભયભરેલી અવસ્થા જોઇને ખીકને લીધે તેના ચહેરા વિવર્ણ બની ગયો હતો અને તે થરથર ધ્રુજતો હતો તેણે કપતે સ્વરે નેપોલિયનને કહ્યું, “ આપે એક ભયંકર આદત વહોરી લીધી છે ” નેપોલિયને સ્થિર ચિત્તે જવાબ આપ્યો, “ આર્કોલાના રણસત્રામ વખતે આના કરતાં પણ વધારે ભયાનક સ્થિતિમાં હું હતો ધૈર્ય રાખો, અડધા કલાકમાંજ બધી બાજુ બદલાઇ જશે ”

એમ કહીને તે પ્રતિનિધિઓના સમાગૃહમાં દાખલ થયો તેના અગરશ્વકે ખારણા આગળ પોરુષજનિત ગર્વસહિત ઉવાડી તલવારે ઉભા રહ્યા નેપોલિયનને જોતાજ તમામ સલાસદો ગાડાની માફક ખળભળી ઉડ્યા આ પળ એવી હતી કે તેના શુદ્ધિવૈભવ સિવાય બીજા કશાથી તેનું રક્ષણ થઈ શકે એમ હતુંજ નહિ “ તુ તારા મનમાં શું સમજે છે ? ” “ સ્વેચ્છાચારીનો અત લાવો, ” ચાલ્યો જ, “ “હૂર જી ” એવા ધમકીભર્યા ઉદ્ગાર ચારે તરફથી નીકળવા લાગ્યા સલાની તે સમયની અવસ્થાનું વર્ણન કરતા તે કહે છે કે “ ઇયોલસની યુદ્ધમાં પૂરાઇ રહેલો વાડુ એકાએક બહાર નીકળે અને જે પ્રયત્ન તોફાન થવા લાગે તે તોફાનનો ખ્યાલ કરવાથી આ સલાગૃહના ઉત્પાતનો કાષ્ટક ઝાખો ખ્યાલ આવી શકે ”

નેપોલિયને સલાને સમોર્ધીને બોલવાનો પ્રયત્ન કર્યો, પણ તેનું બોલ્યું સાલ-જોજ કાણુ ? સલાસદો કોઇના પોકાર કરતા કરતા તેની આસપાસ એકત્ર થઇ ગયા, તેનો જનન જોખમમાં છે એમ જાણીને તેના અગરશ્વકે ત્વરાથી અદર ધસી આવ્યા, અને તેની ચારે દિશાએ ફરી વળ્યા એક સલાસદ તેની છાતીમાં ખજર ગ્રાસવા જતો હતો પણ તેના અગરશ્વકે તેનો હાથ એકદમ પકડી લીધો તેઓ તેને સલાગૃહમાંથી સહિસલામત બહાર લઇ ગયા પણ સલા શાત થઈ નહિ નેપો-લિયન દાદરના પગથીયા ઉતારતો હતો એટલામાં એક જણે ખમગ આપી કે બધા સલાસદો તમ રા ભાઇ બૂલીયન ઉપર તૂટી પડ્યા છે અને તેને માગી નાખ્યા વગર નહિ રહે તેજ ધડીએ નેપોલિયનની આગાથી સિપાઇઓની એક ટુકડી વીજળીને વેગે સલાગૃહમાં ધસી ગઈ અને “ તમારા ભાઈની આગાથી ” એવું બૂલીયનને કહીને તેને પણ સહિસલામત બહાર લઇ આવ્યા એકે ભાઇ ગોડે બેઠો અને ન્યા વસ્કરે ઉભું હતું ત્યાં આગળ જવા લાગ્યા રસ્તામાં બૂલીયને કહ્યું, “ આજથી

પ્રતિનિધિઓની સભાનો ભગ થયો છે એમ હું તમને મારા હોદ્દાની રૂએ જણાવું છું સભાગૃહ ખૂનીઓથી ભરપૂર થઈ ગયું છે હું તમને આવાહન કરું છું કે તમે ત્યાં જઈને તેમને ત્યાંથી હાંકી કઢાડો ”

નેપોલિયને સૈન્યને સંબોધીને કહ્યું, “ ચોદાઓ ! કેમ ? હું તમારા ઉપર સંપૂર્ણ આધાર રાખું કે ? ” તેમણે એકેકે અવાજે ગર્જના કરીને જવાબ આપ્યો કે “ બોનાપાર્ટ ધણી જીવે ”

સેનાપતિ મુરા લશ્કરની એક ટુકડી લઈને સભાગૃહ તરફ આગતો થયો મુરા નેપોલિયનના એક વજ્ર સમાન હતો અને જેના તરફ એ વજ્રનો પ્રહાર થયો તેની પાંચમાલીજ થઈ જાણ્યું મુરાનો ધસારો જેવો તેવો નથીજ એનો સર્વને અનુભવ હતો તેની પડખમ વાગી ઝળકતી તીક્ષ્ણ સગીનોવાળા તાલમખાજ સિપાઈઓ હારમધ આગળ ધસ્યા સભાગૃહમાં નાસભામ થઈ ગઈ સભાસદો ખારીએથી ફેદી ફેદીને જીવ લઈને નાકા એક પળવારમાજ મનુષ્યોના કોલાહલથી ગાંજી રહેલું સભાગૃહ શાંત થઈશમાકાર ખની ગયું નાસતા સભાસદો તરફ ગોળીખાર કરવાની આગ આપવા એક જણે નેપોલિયનને સૂચના કરી, પણ તેણે જવાબ આપ્યો કે “ નહિ, મારી ઇચ્છા એવી છે કે મનુષ્યરક્તનું એક ટીપું પણ આજે પડવું ન જોઈએ જેઓ તેને અને તેના ભાઈને મારી નાખવા તત્પર થયા હતા તેઓ મહિસલામત નાસી જવા પામ્યા !

સાજે નેપોલિયને ઉપર કહેલી બેઠ સભાઓનું ફરીથી અધિવેશન કરાવ્યું આ વખતે જેઓ તેના પક્ષના હતા તેઓજ માત્ર હાજર થયા હતા તેમણે સર્વાનુમતે કરાવ પસાર કર્યો કે નેપોલિયને બળવેલી સ્વદેશસેવામાટે તેને ધન્યવાદ આપવો ત્યાર પછી એજ સભાએ પાત્ર ડિરેક્ટરોની સત્તાથી ચાલતી શાસનપદ્ધતિ રદ કરી તેમની જગ્યાએ નેપોલિયન, સિયાઈ અને ફ્રેંચને ક્રાન્સલની પદવી આપીને તેમની નિમણૂક કરી ક્રાન્સની રાજ્યવ્યવસ્થામાટે નવી શાસન પદ્ધતિ નક્કી કરવા બેઠ સભાઓએ ચૂટી કઢાડેલી પચીસ પચીસ સભાસદોની બે કમિટીઓ નિમવામાં આવી

માજે પારિસમાં એવી અફવા ફેલાઈ કે નેપોલિયનને નિષ્ક્રિયતા મળી છે. આ સમાચારથી શહેરની પ્રજામાં ભારે મલરાટ ફેલાઈ ગયો તમામ વર્ગના લોકો રાષ્ટ્ર-વિપ્લવથી ઉત્પન્ન થએલી અરાજકતા અને પૈશાચિક હત્યાકાંડથી ત્રાસી ગયા હતા, અને તેઓ પોતાની આશા અને ભરોસો માત્ર નેપોલિયન ઉપરજ રાખી બેઠા હતા જૂનું રાજ્યતત્ત્વ અદલાઈ ગયું છે તે સમાચાર તથા નેપોલિયને પોતાની હમેશની હથ પ્રમાણે ઝડપથી લખાવેલું જવલત જાહેરનામું રાત્રે નવ વાગે પ્રજાની જાણ માટે વાંચી સભળાવવામાં આવ્યા લોકોએ આ સમાચાર સાંભળીને એકેકે અવાજે પોતાનો સતોષ અર્પિત કર્યો તમામ કાર્મની મપૂર્ણ વ્યવસ્થા કરીને રાતના ત્રણ

વાગે નેપોલિયન ગાડીમાં બેસીને પોતાને ઘેર જવા નીકળ્યો. આખે રસ્તે તે પોતાના વિચારમાં એવો ગરકાવ થઈ ગયો હતો કે તે પોતાના ખાનગી સેક્રેટરી ક્યુરિયેન સાથે એક શબ્દ પણ બોલ્યો ન હતો.

ચાર વાગ્યાને સુમારે તે ગાડીમાંથી ઉતરીને ધરમાં ગયો. જોસેફાઈન અત્યંત આતુરતા અને ચિંતાસંહિત તેની આવવાની રાહ જોતી પારીએ બેસી રહી હતી. આજના ઉપરાઉપરિ અન્યા જતા અગત્યના ખનાવોથી અને દારુણ જોખમ તથા ભયાનક ઉત્પાતથી ભરપૂર દિવસમાં શી શી ઘટનાઓ થઈ હતી તે વિષે જોસેફાઈનને નેપોલિયનથી ખબર અપાઈ ન હતી તેને આવેલા જોતા તે દોડીને સામે ગઈ નેપોલિયને તેને છાતી સરસી ચાપી અને આખા દિવસના ખનાવોનો સારાશ તેને કહી સંભળાવ્યો, અને કહ્યું કે “ પ્રિયતમે, આજથી હું વાસ્તવિકરીતે ફ્રાન્સના સિંહાસને બેઠો છું પણ સૌથી પ્રથમ મારી પ્રિયતમ જોસેફાઈનજ પોતાના સુમધુર સ્વરથી મને અભિનંદન આપે નેટલા માટે મારી નવી પદવી ગ્રહણ કર્યા પછી હું કોઈ સાથે એક અક્ષર પણ બોલ્યો નથી નેપોલિયનના પ્રેમની સુકોમળતા અને દાક્ષિણ્ય જોસેફાઈનના લજ્જાબદાર ગયા નહિ તેજ કારણથી તે કહે છે કે “ નેપોલિયનના જેટલી મોહકશક્તિ જગતમાં બીજા કોઈ પણ પુરુષમાં નથી ” તે વખતે ચાર વાગી ગયા હતા બીજે દિવસે સવાર થતા પ્રજાસત્તાક રાજ્યની સુવ્યવસ્થા કરવાના ભગીરથ કાર્યમાં નેપોલિયન રોકાવાનો હતો થોડી મિનિટનો આરામ લેવા માટે તે પલ્કા પર લાખો થયો સૂતા સૂતા તે હસીને બોલ્યો, “ જોસેફાઈન, અત્યારે સૂઈ જ આવતી કાલે આપણે લક્ઝેમ્બર્ગના રાજમહેલમાં સૂઈશું ”

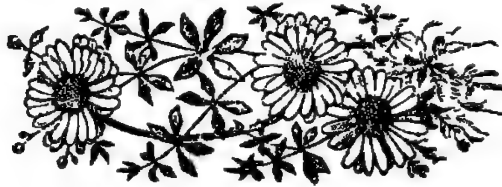
આ વખતે તેની ઉંમર માત્ર ત્રીસજ વર્ષની હતી છતાં નહિ માની શકાય એવી મુશ્કેલી અને જીવ સંટોસટના જોખમભર્યા સંજોગો વચ્ચે, પોતાના એકલા જીવિ વંશવ ઉપર અડગ વિશ્વાસ રાખીને ત્રણ કરોડ મનુષ્યની વિશાળ પ્રજાને માટે નવું રાજ્યતંત્ર રચીને તેને સુવ્યવસ્થિત કરવાનું ભગીરથ કાર્ય અને તેની સંધળી જવાબદારી તે પોતાને માથે લેતાં અચકાયો નહિ તેની જીવિની પ્રજુતમ કળાનુદ્ધર્શન કગવે એવા જો નેણે વિજય મેળવ્યો હોય તો તે આ પ્રસંગેજ હતો તેના જીવનના બીજા કેાષપણુ પ્રસંગમાં તેની જીવિનો પ્રકાશ આટલો જલ્પતપણે ઝળકી નીકળ્યો નથી અલબત્ત, આ ખનાવવિષે ગુલના કરવામાં ઇતિહાસકારો એકમત બાધિતા થાય એવો વખત આવવાને હજી ધણું જમાનાનો વાર છે કેટલાક લોકો કહે છે કે તેણે આ કાર્ય કરીને પ્રજાના કાયદા અને સ્વાતંત્ર્ય ઉપર એક અક્ષર્ય અત્યાચાર કર્યો છે, ત્યારે બીજા એવો મત દર્શાવે છે કે અરાજકતા અને નીતિભ્રષ્ટ અમેલા રાજ્યતંત્રને ઉથલાવી નાખવાની જરૂરજ હતી અને તેમ હોય પણ એટલું તો ઉચાડુજ છે કે નેપોલિયને જે કાર્ય કર્યું હતું તેમાં પ્રજાના અત્યંત મોટા ભાગની

પૂર્ણ સમિતિ હતી

આ કાર્યને માટે ધણા માણસો તેની નિંદા કરે છે પણ જો તેણે પોતાના હાથમાં રાજ્યની લગામ લીધી ન હોત તો જે રક્તપ્રવાહથી આખો ફ્રાન્સ દેશ અનેક સમયથી કલકિત થતો આવ્યો હોત તે પ્રવાહ કદિ બંધ પડત ખરો કે ? અળના જનમાલની સલામતી સચવાત ખરી કે ? અને એ દેશનું સ્વાનય પણ લાખો વખત ટકી શકત ખરું ?

માત્ર રાષ્ટ્રવિપ્લવકારી જેકોબિન વર્ગ સિવાયના તમામ લોકો આ ફેરફારની તરફેણમાં હતા છેલ્લા દશ વર્ષથી લોકોએ એવા એવા કાયદાવિરુદ્ધ કાર્ય અનુભવ્યાં હતા કે તેથી કરીને નેપોલિયનનું આ કાર્ય રાજ્યના કાયદાવિરુદ્ધ છે કે નહિ તે તરફ નહિ જોતા તેનું પરિણામ સાફ આવશે એવી તેમની ખાત્રી હોવાથી તેમણે તેમાં પોતાની સમિતિ આપી આખા ફ્રાન્સમાં બધે ઠેકાણે નવા રાજ્યતંત્રને લોકોએ વધાવી લીધું અંગ્રેજ ઇતિહાસકાર એલિસન, જે અનેકવાર નેપોલિયન ઉપર આક્ષેપ મૂકવા ચૂકતો નથી તે પણ આ પ્રસંગની નોંધ લેતા લખે છે કે —

“ નેપોલિયને પોતાના વિજય પછી શત્રુપક્ષ તરફ જે ગ્રહેષ નજર રાખી હતી તે જોતા તેને સીઝરની કાંટિમાં મૂકવો જોઈએ તેનો અમલ વિરોધીઓની કતલથી કલકિત થયો નથી, થોડાજ માણસોને ના છૂટકે કેદ કર્યા હતા ફ્રાન્સના ડાન્સલ તરીકેની તેની કારકીર્દી દયા અને ઉદારતાનાં અનેક કાર્યોથી ઝળઝળી રહી છે તેણે આ સત્તા પ્રાપ્ત કરવા માટે મનુષ્યરક્તનું એક દીપ્તુ પણ પડવા દીધું નથી, એટલુંજ નહિ પણ એક પણ માણસને ઝાંઝો વખત કેદમાં રાખ્યો નથી તેનો વિજય એ વાસ્તવિકરીતે નિષ્કુરતા ઉપર દયા અને મનુષ્યભાવે મેળવેલો વિજય છે, અને કૂરતા વાપરીને મેળવેલા વિજય કળતા શણપણ અને રહેમિયતથી મેળવેલો વિજય વધારે સ્થાયી છે એનું ચિરસ્મરણીય દષ્ટાંત તે મૂકી ગયો છે ”

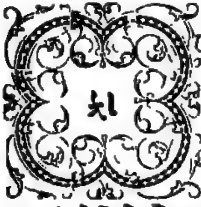

પ્રકરણ ૧૭ મું-ફ્રાન્સમાં નવયુગ

નેપોલિયન ફ્રાન્સલ થયો.

“ જ્યો લોકોને કમવા માટે અને પોતાનો સ્વાર્થ સાધવા માટેજ તેમના ઉપર રાજ્ય કરતા હોય તેઓજ લોકોને અજ્ઞાન રાખવાની ઈચ્છા કરે છે જ્ઞાન લોકવર્ગને માટે અદ્વિતકર ક્યારે થઈ પડે કે ત્યારે રાજ્યકર્તા પ્રજાના કલ્યાણની વિરુદ્ધ વર્તન કરીને તેને નહિ છંછવા જોય હાલતમા લાવી મૂકે અથવા ત્યારે સમાજના પછાત વર્ગને કમાલીયતમા સરવા દે ત્યારેજ આવા સજોગો ઉભા થાય ત્યારે જ્ઞાનને લીધે પ્રજામા પોતાનું રક્ષણ કરવાનો પ્રયત્ન જુરસો જગત થાય છે ” નેપોલિયન

નસની પ્રજાએ પ્રજાસત્તાક નાજ્ય સ્થાપવાનો પ્રયોગ કરી જોયો પણ તેમા તેને પરેપરી નિષ્ફળતા મળી પોતાનું રાજ્યતત્ર પોતાની મેળે ચલાવવા જેટલું તેમનામા જ્ઞાન પણ ન હતું, તેમ ચારિ-યમળ પણ ન હતું અનેક જમાનાઓથી જુદમ અને અત્યાચાર નીચેથી ડચરાધને તેઓ એક એવા ઉકા ખાડામા ગરકી ગયા હતા કે તેઓને એકજ દિવસમા સ્વતત્ર પ્રજાને યોગ્ય બનાવવાનું અશક્ય હતું સ્વરાજ ભોગવવાને યોગ્ય થવા માટે તેમને કેજવણીની, ગજનૈતિક જુરસાના વિકાસની અને ચારિત્ર્યમળ પ્રાપ્ત કરવાની જરૂર હતી આવા કેટલાક ગુણની ખામીને લીધે તેમણે રાજની સત્તાનો નાશ કરીને સ્વતત્રતા મેળવી તો ખરી, પણ તેનો ઉપભોગ કરી શક્યા નહિ ફ્રાન્સની કુલ વસ્તીમાથી સત્તાણુ ટકા માણસો તત્ત્વ નિરક્ષર હતા ધર્મ અને નીતિના નિયમો ધર્માધ લોકોની ધેલછા જેવા ગણાધને ઉપહામને પાત્ર થતા હતા સમાજહમા મત આપવાની જવાબદારી અને ગાંભીર્યને તો કોઇ જાણતુજ નહિ અને પોતાના કરતા સામા પક્ષના મત વધારે હોય તો તેને ખુશીથી તાબે થવું જોઇએ એ વાતનો તો કોઇને ખ્યાલ પણ ન હતો

સ્વાધીન રાજ્યતત્ર ભોગવવાની ઇચ્છા રાખનારી પ્રજામા આ જાતના ગુણ આ-વસ્યક છે અને તે ન હોય તો તેઓ પોતાને હાથેજ પોતાનો વિનાશ કરી મૂકે છે. ફ્રાન્સની પ્રજાને રાજનૈતિક વિષયમા મત આપવાની, પ્રતિનિધિઓ ચૂટવાની, ચૂટણી

વખતે કાયદેસર અને વાળખી સ્પર્ધા કરવાની અને પ્રતિનિધિઓના કાર્યની સમા-
લોચના કરવાની કદિ પણ તાલિમ મળી ન હતી જે લોકોને મત આપવાનો અધિ-
કાર પ્રાપ્ત થયો હતો તેઓ કદિ પણ પોતાના પ્રતિનિધિની યોગ્યતાનો વિચાર કરીને
મત આપતા નહિ. ધણીવાર તો સુશિક્ષિત લોકો પણ ચાલવાના આગસને લીધે
અથવા મત આપવાની જગ્યાએ રખેને કાંઈ સાથે ટટો ફિસાદ ચાલ તેની બીકને
લીધે મત આપવા જતા ન હતા આથી કરીને જ્યાં મતની ગણના થતી હતી ત્યાં
આગળ ધણીખરા અબાણુ માણુસોજ જતા, અને પોતાની મરજીમાં આવે તેને પ્રતિ-
નિધિ ચૂટી કહાડતા ધણીખરી વાર યોગ્ય માણુસની ચૂટણી થતી ન હતી સાધા-
રણુ મૂર્ખ લોકો એકલા વાફાતુર્યવડે અજાણ જઈને તેવા વાચાળ માણુસને યોગ્ય
ધારીને તેનેજ પોતાના મત આપી દેતા ધણીવાર તો જેનાવડે પોતાનો અગત
સ્વાર્થ સધાવાની વકી હોય તેવાનેજ ચૂટવામાં આવતા આવી રીતે મન આપવાથી
સ્વાધીન રાજ્યતત્ત્વ કલ્યાણનું નહિ પણ આત્મવિનાશનું સાધન થઈ પડે છે વળી
મત આપતી વખતે મારામારી પણ થતી એક માણુસે અમુક ઉમેદવારને મત આપ્યો
તે જો બીજાને નાપસદ હોય તો ખેડે જણુ લાદી પડતા અમેરિકામાં પ્રમુખ અને
સભામંદોની ચૂટણી વખતે ઉમેદવારો તથા તેમના પક્ષકારો વચ્ચે ભારે રસાકસી ચાલ
છે અને ધણીવાર હજારો મત આપનારાઓ હોવા છતાં વિજયી ઉમેદવાર બહુજ થોડા
મતે જીતી જાય છે તે છતાં પણ સામા પક્ષના લોકો ખુશીથી ચૂટાયલા ઉમેદવારને
કબૂલ રાખે છે અને લેશમાત્ર પણ કડવાશની લાગણી તેના તરફ બતાવતા નથી
ચૂટણીનું પરિણામ બહાર પડે કે તરતજ વિજયી ઉમેદવારને તેનો પરાજિત થયેલો
પ્રતિસ્પર્ધી પોતેજ અભિનંદન આપે છે તેઓ જણુ છે કે મત આપવાની પ્રથાનો
એવો નિયમજ છે કે એક પક્ષ જીતવોજ જોઈએ અને સ્વાભાવિકરીતે બીજા પક્ષની
હાર થવીજ જોઈએ પણ મત ગણના પૂરી થયા પછી વિજયી અને પરાજિત પક્ષ
વચ્ચે એક પળવાર પણ સ્પર્ધાનો ભાવ રાખવો એ અયોગ્ય છે તે વખતે તો બધાએ
એમજ જણુવું જોઈએ કે અમુક વ્યક્તિએ અથવા અમુક પક્ષે આ ઉમેદવારને ચૂટ્યો
નથી પણ આપણે બધાએ મળીને તેને ચૂટી કહાડ્યો છે ચૂટાયલા ઉમેદવારે પણ
બાદ રાખવું જોઈએ કે જે અધિકાર તેના હાથમાં મકવામાં આવ્યો છે તે સ્વાર્થ
સાધવા માટે નહિ પણ સ્વદેશની સેવા કરવા માટે, લોકવર્ગના કલ્યાણને માટે મુક
વામાં આવ્યો છે ફ્રાન્સના લોકોમાં આવી ભાવના ફળવાયલી નહિ હોવાથી તેમના
છેલ્લા દશ વર્ષના રાજનૈતિક ઇતિહાસમાં ઉપરાઉપરિ રાષ્ટ્રવિપ્લવ સિવાય બીજું કાંઈજ
થયું ન હતું કાયદાના બળનું નહિ પણ શારીરિક બળનુંજ આધિપત્ય ચાલતું હતું
રાજ્યમાં જેઓ બીજા કરતા વિશેષ શક્તિવાન હતા તેઓજ રાજ્યના સૂત્ર પોતાના
હાથમાં ચૂટવી લેતા અને વધસ્તબ, દેશનિકાલ અથવા કેદની શિક્ષા, મિલકતને જમ

કરી લેવાની ધમકી, એવા એવા આસુરી હથિયારની મદદથી પોતે મેળવેલી સત્તાને સાચવી રાખતા.

દશ વર્ષ સુધી ચાલી રહેલી આવા પ્રકારની ભયાનક આરાજકતાથી આખો દેશ ત્રાસ પામી ગયો હતો, અને છુટકારાને માટે આતુરતાથી રાહ જોતો હતો. આ અવસ્થામાંથી પ્રજાનો ઉદ્ધાર કરવાને એકલો નેપોલિયનજ સમર્થ હતો. આખી પ્રજા તેને માટે અવાજે પોકારતી હતી અને રાજ્યની સત્તા પોતાના હાથમાં લઇને અગ્નિ-વસ્થા અને અધેરને ઠેકાણે વ્યવસ્થા અને કાયદાનો અમલ ફરીથી સ્થાપિત કરવાને આજીજી કરી રહી હતી. આખી પ્રજાની એકે અવાજે કરવામાં આવેલી માગ-છીને તાબે થઇને જે વ્યક્તિ રાજ્યની લગભગ પોતાના હાથમાં લે તેને રાજ્યમત્તા પચાવી લેનાર, સત્તાનો લોભી કહી શકાયજ નહિ. નેપોલિયન યશલોભી હતો. પશુ તેની અભિલાષા જો પોતાના દેશનું ગૌરવ વધારવાનીજ હોય, જે સત્તા તે ઇચ્છતો હતો તેનો ઉપયોગ જો તેણે લોકવર્ગની ભુદ્ધિનો વિકાસ કરવામાં, તેમને સમૃદ્ધ કરવામાં, તેમનામાં સ્વમાનનો ભુસ્સો પેા કરવામાંજ કર્યો હોય તો તેવા નેપોલિયનની ગણના, જગતના ખીજા રાજાઓ જેમણે પ્રજાને અવનત કરીને, કચરીને, નિર્ધન કરીને, ગુલામ જેવી બનાવીને પોતે એકલાએજ મોજશોખ માણ્યા હોય તેવાઓની પકિતમાં કરવી ઘટતી નથી. નેપોલિયનને જગતના મહાન સેનાપતિઓ, મહારાજાઓના સ્થાપનારાઓ અને પ્રજા માત્રના આશીર્વાદમહિત રાજ્યાસન પ્રાપ્ત કરનારા રાજાઓની પકિતમાં મૂકવો જોઇએ. આવા દૃષ્ટિબિંદુથી તેની તુલના કરવા જતા તે આખા જગતમાં અદિતીય જણાય છે અને તેની નીતિ અને ન્યાયપરાયણતા જોતાં સંયુક્ત રાજ્યોને સ્વાધીનતા અર્પનાર એકલો વૌશિગ્દનજ તેની બરોબરી કરી શકે છે. જગતના આધુનિક સમયના અન્ય ચક્રવર્તીઓ તેની સાથે સરખાવતાં ઘણાજ ઝાખા અને પામર હરે છે.

રિરેક્ટરોના અમલનો અત આખો તેને ખીજો દિવસે સવારમાં લક્ષ્મીઅર્જના રાજમહેલના એક ઓરડામાં નેપોલિયન, સિયાઇ અને ડૂકા જેઓ ત્રણ ક્રાન્સના પ્રજાસત્તાક રાજ્યના નવા ક્રાન્સલો ચૂંટાયા હતા તેઓની એક કમિટિ મળી નેપોલિયન પોતાની મેજે પહેલેથીજ પ્રમુખની જગ્યા લઇને બેઠો હતો, સિયાઇ આથી નારાજ થયો તે એમ સમજતો હતો કે હું ત્રણે અનુલવી, વયોવૃદ્ધ અને પ્રસિદ્ધ રાજનીતિજ્ઞ છું તેથી કરીને ખીજા બે ક્રાન્સલો મનેજ પ્રમુખપદ આપશે અને નેપોલિયન તો માત્ર ડરકરના સેનાધિપતિપણાથીજ સતોષ માનરો પણ બ્યારે તેણે પોતાની ધારણાથી તદ્દન વિપરીત બનેલું જોયું ત્યારે તેણે કહ્યું, “ગૃહસ્થો, આપણા ત્રણમાંથી પ્રમુખસ્થાન કોને આપીશું ?”

ડૂકાએ જવાબ આપ્યો કે, “જરૂર બોનાપાર્ટનેજ તે પહેલેથી પ્રમુખની ખુરસી

“ઉપર બેઠેલાજ છે અને આપણા સર્વનું રક્ષણ કરવાને તે એટલાજ સમર્થ છે”

નેપોલિયને કહ્યું, “ભલે, ત્યારે તેમ કરો હવે ચાલો, આપણે આપણા કાર્યની અરેખા ત કરીએ”

સિયાપને દ્રવ્યનો ધણો લોભ હતો તે ઝોરડામાં પડેલા એક પેટી જેવા પદાર્થ તરફ નેપોલિયનનું લક્ષ્ય ખેંચીને તેણે કહ્યું, “તમે આ સુદર પદાર્થ જોયો ?” નેપોલિયનનું હૃદય કવિત્વપ્રિય હોવાથી તે એમ સમજ્યો કે જે પદાર્થ સિયાપ ખતાવે છે તે પ્રાચીન ગળઓની મિલકતનો અવશેષ હશે પણ સિયાપને ખુદાસો કરતા કહ્યું કે “હું તમને આજે એક છૂપો ભેદ કહી દઉં છું અમને ડિરેક્ટરોને એવી દહેશત રહેતી કે રાજ્યની ઉચ્ચનપાચનને લીધે વખતે અમે પંચમુદ્ર થઈ જઈએ અને નિર્ધન હાલતમાં અમારે ઘેર ખેમવાનો વખન આવે તથી કરીને અમારી આખર સાચવવા માટે મરકારી ત્રિજોગીમાંથી દશ લાખ ફ્રેન્ક અમારે માટે અમે છાનામાના અનામન રાખી મૂક્યા હતા હવે ડિરેક્ટરો તો છેજ નહિ માટે એ દ્રવ્ય ઉપર આપણો ત્રણનો હક્ક છે” હવે નેપોલિયનને સમજ પડી જેણે કરોડો ફ્રેન્કની રકમોને એક વાર ઠોકર મારી હતી તેને મન તેનીશ હજાર ફ્રેન્ક કથા હિસાબમાં ન હતા તેને ડિરેક્ટરો ઉપર તિરસ્કાર ઉત્પન્ન થયો જેના હાથમાં પ્રજાએ રાજ્ય-તત્ત્વ સોંપ્યું હતું તેઓજ ચોર ! એવા દેશનો અંધ પાત કેમ ન થાય ? તોપણ તેણે પોતાના મનનો ભાવ ગુપ્ત રાખીને કહ્યું કે “ગૃહસ્થો, જે આ વાત મને મારા હોદ્દાની રૂએ જણાવશે તો હું તો એમજ કહીશ કે એ રકમ સરકારી ત્રિજો-રીમાં મોકલી દો પણ અત્યારસુધી હું એમાનું કંઈ જાણુનોજ ન હોઉં એમ સમજી તમે બેઉ જૂના ડિરેક્ટરો હોવાથી બેઉ જણ એ રકમ વહેચી લો તો તેમાં હું દખલ નહિ કરે પણ આજે ને આજે વહેચી લેજો આવતી કાલે નહિ લેવા દઉં” બેઉ જણ ચેતી ગયા અને તેમણે તે દ્રવ્ય વહેચી લીધું પણ સિયાપએ મોટો ભાગ પડાવી લીધો તે વિષે ડુકા નેપોલિયન પાસે આવીને બચકવા લાગ્યો

પછી તે દિવસના કાર્યનો આરંભ થયો, પણ ઉપર જણાવેલા બનાવને લીધે નેપોલિયન તેના સહભાગીઓ ઉપર નિશકપણે અધિકાર ચલાવવા જેવી સ્થિતિમાં આવી ગયો હતો તેના અડગ પ્રમાણિકપણા આગળ અને નૈતિકબળના તેજ આગળ તેઓ ક્ષમાઈ ગયા હતા કાયદા પ્રમાણે તેમને પચીસ પચીસ સભાસદોની કમિટીની સાથે મળીને લોકોની આગળ રજૂ કરવા માટે નવી શાસનપદ્ધતિનું સ્વરૂપ ઘડવાની સત્તા આપી હતી, પરંતુ નેપોલિયનનું બુદ્ધિમણ, તેનું અગ્રાધ જ્ઞાન, તમામ ગુચ્છવણીરેલા વિષયમાં ઉડા ઉતરીને તેનો તાત્કાલિક નિકાલ લાવવાનું સ્વાભા-વિક અત પ્રેરણાનું બળ-એ તમામ પ્રકારની શક્તિઓ આજની સભામાં થયેલી ચર્ચાને પ્રસંગે એવી તો ઝળકી નીકળી કે તેના સહભાગીઓ ચકિત થઈ ગયા

તેની મર્યાદા પર શક્તિ આગળ પોતાનું પામરપણ તેઓ પ્રત્યક્ષ જોઈ શક્યા.

તે દિવસનું કાર્ય પૂર્ણ થયા પછી ત્રણે કોન્સલો પોતપોતાને ઘેર ગયા સિવાય સાંજના કેટલાક પ્રજ્ઞમતાક ગંભ્યના આગેવાનો સાથે જન્મવા બેઠા હતા તે વખતે નેપોલિયન વિષે વાત નીકળતા તેણે કહ્યું કે “ગૃહસ્થો, આજથી આપણા પ્રજ્ઞમતાક રાજ્યનો અત આવી છે આજ તેના ઇતિહાસનું છેવટનું પ્રકરણ પૂરું થયું છે આજ મેં એક એવા પુરુષ સાથે વાતચીત કરી છે જે એક મહાન સેનાપતિ છે એટલુંજ નહિ પણ જે દરેકે દરેક કાર્યવિષે માહિતી ધરાવે છે અને દરેક કાચ કરી લેવાની શક્તિ ધરાવે છે તેને કોઈની સલાહની તેમજ કોઈની મદદની જરૂર નથી તે રણસત્તામાં સૈન્યની વ્યૂહ રચનામાં કુશળ છે એટલુંજ નહિ પણ રાજનીતિમાં, કાયદા ધડવામાં, રાજ્ય ચલાવવામાં પણ તેટલોજ કુશળ છે યુદ્ધના વિષયને લગતું તે જેટલું જ્ઞાન ધરાવે છે તેટલું જ જ્ઞાન રાજ્યની વ્યવસ્થા કરવાનાં તમામ કાર્યોને સંબંધે ધરાવે છે તે યુવાન, દૃઢનિશ્ચયી અને સ્થિર બુદ્ધિવાળો છે તેથીજ હું તમને કહું ‘જુ કે આજથી આપણા પ્રજ્ઞમતાક રાજ્યનો અત આવી છે’”

આ સાંભળીને એક જણે કહ્યું “જે તે પોતાની મરજી પ્રમાણેજ અમલ ચલાવવા લાગશે તો આપણે * છુટસના ખજરનો ઉપયોગ કરીશું”

સિયાઈએ કહ્યું “તેમ કંઈ જતાં આપણે છુર્નોન વશના રાજ્યોના પગમાં સપડાઈશું અને એ પરિણામ વળી વધારે ભયંકર છે”

નેપોલિયને તેજ ધડીથી ક્રાન્સના કદમાંથીને અર્થે પોતાની તમામ માનસિક શક્તિઓને અવિશ્રાંતપણે વાપરવા માડી. રાજ્યતંત્રની નવેસરથી વ્યવસ્થા કરવાનો તથા ગંભ્યને લગતા તમામ પ્રકારના વહીવટનો ભાર તેણે પોતાને માથે લીધો. રાતદિવસ કામમાં ને કામમાંજ મશગૂલ થઈ ગયો. કામના બોજની અને પરિશ્રમની તેના શરીર અને મન ઉપર કશીજ અસર થતી નહિ દરેકે દરેક વિષય તેને સંખ્યા રીતે પરિચિત હતો જે કોની વ્યવસ્થા, પોલિસખાતુ, રાજનીતિ, સૈન્ય, નૌકાસૈન્ય વગેરે જે જે બામતો ઉપર ક્રાન્સની આબાદીનો આધાર હતો તે તમામ વિષયો તેણે પોતાની સર્વત્રાહી બુદ્ધિવડે હસ્તામલકવત્ કરી લીધા.

ક્રાન્સમાં રાષ્ટ્રવિશ્લેષ જગ્યા પછી અમરખ્ય માણસો પોતાનો પ્રાણ બચાવવા માટે પરદેશ નાસી ગયા હતા તેઓ પરદેશમાં રહ્યા રહ્યા પ્રજ્ઞમતાક રાજ્યને ઉપદ્રવ કંઈવાની ચેષ્ટા ન કરે તેટલા માટે માણ ડિરેક્ટરોએ તેમની સ્ત્રીઓ, છોકરાઓ, ભાઈઓ, બહેનો વગેરે તમામ સર્ગસંબંધીઓને તેમના પરદેશ નાસી ગયેલા સગાઓની સારી ચાલચલગતની જામિનગિરી તરીકે કેદ કર્યા હતા તેઓ પોતે નિર્દોષ

* સીઝર ધણે સત્તાવાન થયો ત્યારે છુટસ વગેરેએ મળીને તેને સલાહહત્તા ખજરથી મારી નાખ્યો હતો.

હોવા છતાં ડિરેક્ટરોની કૂરતાના ભોગ થઇને કેદખાનામાં દુ ખમય જીવન ગુજરતા હતા. નેપોલિયને તરતજ એ કાયદો રદ કર્યો અને ગામે ગામ સ્વારો દોડાવીને બિચારા હતલામ્ય કેદીઓને બધનમુક્ત કરાવ્યા.

આ જમાનામાં ક્રાન્સ દેશમાં ધર્મગુરુઓ તરફ નિર્દય વર્તન ચલાવવામાં આવતું હતું તેઓ ખ્રિસ્તીધર્મ વિરુદ્ધ શ્વપથ લેવા ના પાડતા તો તેમને કેદ કરવામાં આવતા હજારો ધર્મપ્રાણી-ધર્મગુરુઓ આવી રીતે સ્વધર્મની ખાતર કેદમાં સડવાનું પસંદ કરતા વળી ધણી પરદેશ નાસી ગયા હતા અને ધરખાર વગર નિરાધાર હાલતમાં રજળતા હતા નેપોલિયને તેમના ઉપર થતો જીલમ અટકાવ્યો અને તેમના ઉપર પોતાની સત્તાની બળવાન અને મરક્ષક ઢાલ ધરી કેદીઓને બધનમુક્ત કરાવ્યા અને પરદેશ નાસી ગએલાઓને અભયદાન આપીને પાછા સ્વદેશમાં બોલાવી લીધા તે દિવસથી ક્રાન્સમાં મનુષ્યના વ્યક્તિગત ધર્મના સિદ્ધાંતોને માન આપવાનો અને લોકોને પોતાની મરજી મુજબ ધર્મનું પાલન કરવા દેવાનો સિદ્ધાંત સ્વીકારવામાં આવ્યો આ કાયદાના અમલથી વીશહજાર કમનસીબ ધર્મગુરુઓ જેઓ પરદેશમાં બિસ્લાટ્તિ કરતા રજળતા હતા, તેઓ પોતાના દેશમાં પાછા આવ્યા અને મુખ્ય ડૉન્સલની ઉદારતાના અને દયાના વખાણુ ગામે ગામ અને શહેર શહેરમાં કરવા લાગ્યા ક્રાન્સના ગ્રામ્ય પ્રદેશોમાં લોકોનું વલણ હજી પણ ધર્મ તરફ હતું તેમણે આ ધર્મગુરુઓને પ્રેમથી આવકાર આપ્યો અને અસખ્ય ખેડુતોના ઘરોમાં લોકો આભારના આસુ ટપકાવીને પોતપોતાની પ્રાર્થનામાં નેપોલિયનનું નામ સામેલ કરવા લાગ્યા.

ક્રાન્સમાંથી ખ્રિસ્તી ધર્મનો જાહેર રીતે અહિંકાર કરવામાં આવ્યો હતો, અને તેથી કરીને રાષ્ટ્રવિપ્લવકારી સત્તાના આદેશથી દેવળ બંધ કરવામાં આવ્યા હતા અને રવિવારને વિશ્રામવાર તરફ પાળવાની મનાઇ કરવામાં આવી હતી તે ઉપરાંત ખ્રિસ્તીધર્મનું બની શકે તો નામનિશાન જુસી નાખવાના હેતુથી દસ દસ દિવસે એક દિવસ વિશ્રાંતિ અને જાહેર ઉત્સવ તરફ પાળવાનો હુકમ થયો હતો રવિવારને દિવસે દુકાન બંધ રાખનાર તથા તે દિવસે ધર્મની આજ્ઞાનુમાર વિશ્રાંતિ લેવીજ જોઇએ એવું લેશમાત્ર પણ વલણ બતાવનારને ભારે દડ કરવામાં આવતો હતો નાસ્તિક થએલા ક્રાન્સમાં ખ્રિસ્તી ધર્મની પુન સન્ન્યાપના કરવાનો નેપોલિયનનો ધણી વખતથી નિશ્ચય થઈ ચૂક્યો હતો તોપણ તેને ધણી સાવધાનતાથી એ કામ કરવાની જરૂર હતી પ્રથમ તો તેણે એવી આજ્ઞા પ્રકટ કરી કે કોઇ પણ માણસ ઉપર તેની ધર્મની માન્યતામાંટે અથવા ધર્મના પાલન માટે કાયદાનો અકુશ મુકવામાં આવશે નહિ આ હુકમ પ્રકટ થતાજ તેની સામે સખ્ત વિરોધ બતાવવામાં આવ્યો આખું પારિસ હડહડતું નાસ્તિક થઇ ગયું હતું સેનાપતિઓ, રાજ-

નીતિજ પુરુષો, પડિતો અને દાર્શનિકો ધર્મનો તિરસ્કાર કરતા હતા તેમણે વાધો ઉઠાવ્યો, પણ નેપોલિયન દૃઢ રહ્યો પ્રજાનો સામાન્ય વર્ગ તેની તરફેણમાં હતો અને તેથી હિચ્ચ પદવી ભોગવતા નાસ્તિક વર્ગનું કથુ ચાલ્યું નહિ.

અસામાન્ય ચતુરાઈથી તેણે બ્રાહ્મણોમાં બ્રાહ્મણ માણસોને રાજ્યની નાની મોટી અનેક જગ્યાએ રોકી દીધાં દરેકને પુષ્કળ કામ સોંપવામાં આવ્યું અને દરેક ઉપર તે પોતાની તીક્ષ્ણ આંખે દેખરેખ રાખવા લાગ્યો કાયદા ઘડવાના પ્રત્યેક અંગ વિષે તથા આખા રાજ્યવહીવટના યત્રના દરેક પેટા ભાગવિષે તે પોતાની અત પ્રેરણાના બળથી તરતજ માહિતગાર થઈ જતો અર્થ (નાણું) વિભાગના મંત્રીને અડવાડી-આમાં ત્રણ વખત પોતાની પાસે બોલાવતો અને તેમ કરીને તેણે પહેલાના અધિકારીઓએ આવકગણવટના હિસાબમાં કરેલા ગોટાળા શોધી કઢાડ્યા અને ફરીથી ચૂંટા અટકાવ્યા.

રાજ્યની ત્રિજેરી ખાલી થઈ ગઈ હતી નેપોલિયને તરતજ તેને પાછી તર કરવા માંડી લશ્કરના સિપાઈઓને ઘણા વખતથી પગાર મળ્યો ન હતો તેઓ બૂખ-મરો વેડતા હતા અને બળવો કરવાનો વિચાર કરતા હતા નેપોલિયને તેમને એટલા કરીને ઉત્તેજન અને સહાનુભૂતિથી ભરપૂર શબ્દોમાં એવું નવલત ભાષણ આપ્યું કે આ ચરેહાલ વસ્ત્રવાળા, અને પૂરતા ખોરાક વગર દુર્બળ થએલા સિપાઈઓ ઉત્સાહથી પોતપોતાના લશ્કરી વાનટા નીચે જઈને ઉભા, અને થોડાજ દિવસમાં અનાજ અને કપડાંથી ભરાયેલાં ગાડાઓ ચારે દિશાઓથી પારિસમાં આવવા લાગ્યા ક્રાન્સનું નૌકામૈન્ય કગલ હાલતમાં હતું અને જીતના કાફલાની ખીંક તેને બદરોમાં ભરાઈ રહેવું પડ્યું હતું નેપોલિયનની આગાંવી ક્રાન્સના એકેએક બદરમાં હથોડાના ધા સબળાવા લાગ્યા થોડાજ વખતમાં બળવાન કાફલો તૈયાર થયો અને તે દ્વારામિસરમાં રહેલા મૈન્યને મદદ મોકલવામાં આવી આવો હિંમતપૂર્વક અગાઉ કાર્યમનુષ્યે કર્યો ન હતો આખા ક્રાન્સમાં કાંઈક અદ્ભુતજ ચેતન હવે આવી ગયું જે વખતે નેપોલિયન આવા વિવિધ કાર્યો કરવા લાગ્યો હતો, જેમાનું પ્રત્યેક કાર્ય એવું મહત્ત્વનું હતું કે સામાન્ય શક્તિવાળા માણસને પોતાનું તમામ લક્ષ્ય તેમાં એકમાત્ર રોકવું પડે, તેજ વખતે તે દરરોજ પોતાના સહભાગી ક્રાન્સનો અને કમિટીઓની સાથે નવું રાજ્યતત્ત્વ ઘડવાના કામમાં પણ બેસતો હતો.

ત્રણ અડવાડીઓની અંદર નવું રાજ્યબધારણ પ્રજા સમક્ષ રજૂ કરવા જેવા સ્વરૂપમાં તૈયાર થઈ ગયું સિપાઈઓ જે કાર્યો ખરડો તૈયાર કર્યો હતો તેમાં મુખ્ય સત્તા ઓડ ઇલેક્ટર નામના સર્વોપરિ અધિકારીને આપવામાં આવી હતી તે પોતાનો હોદ્દો જીવનપર્યંત ભોગવે, તેને પચાસ લાખ ફ્રેન્કનું વાર્ષિક વેતન મળે અને તે બ્રાહ્મણને થોડા તમામ બાહ્ય હાતમાંથી રહી શકે એવી બવસ્થા કરવામાં આવી હતી;

પણ તેને ખરેખરી રાજસત્તા આપવામાં આવી ન હતી સિવાય એમ ધારતો હતો કે નેપોલિયન આટલાથી રાજ રાજ થઈ જશે પણ તેણે તો એ ખરડાને તોપને ધડાકે ઢિઢવી દીધો. તેણે કહ્યું કે “ શુ તમે એમ માનો છો કે કોઈ પણ શુદ્ધિમાન અને સ્વાલિમાની પુરુષ આવી પહવી કે જેમાં જૂડની માફક પડ્યા પડ્યા ખાવાનોજ અધિકાર આપવામાં આવ્યો છે તેનો સ્વીકાર કરે ? ” પછી તેણે એક નવો ખરડો તૈયાર કર્યો તેમાં ત્રાડ ધલેકટરની પદવીને ઠેકાણે નેપોલિયન મુખ્ય કૉન્સલની પદવી દસ વરસ સુધી ભોગવે એવી સરત હતી અને તેનું વાર્ષિક વેતન પાંચ લાખ ફ્રેન્કનું ઠરાવવામાં આવ્યું હતું તેના હાથ નીચે એ હિપ કૉન્સલ નીચ્ચા અને તે પદવી કાળેશીરાઈ અને લેયૂન નામના બે શખસોને આપવામાં આવી નેપોલિયન જે જે કાયદા રજૂ કરે તેમની કાયદા તરીકે ગણના થાય તે પહેલા ટ્રિબ્યુનેટ, લેજિસ્લેટર અને સેનેટ એ ત્રણ સભાઓની સમતિ મળવી જોઈએ એવું પણ ધોરણ રાખવામાં આવ્યું

નેપોલિયન નવા રાજ્યમધારણ પ્રમાણે ક્રાન્સનો વડો કૉન્સલ નીમાયો તે બધારણ એવી કુનેહથી ધડવામાં આવ્યું કે સાધારણ શક્તિવાળા માણસ જે નેપોલિયનની જગ્યાએ હોત તો ક્રાન્સમાં પ્રજાને સ્વાધીન રાજ્યતત્ત્વ ચાલત પણ તેના હાથમાં તો તે અનિયંત્રિત રાજસત્તાના સ્વરૂપમાં ફેરવાઈ ગયું તેની માનસિક શક્તિનો પ્રભાવ એવો પ્રચંડ હતો કે ટૂંક મુદતમાં તમામ સભાઓ તેના હાથમાં એક રમકડા જેવી બની ગઈ, કેમકે જે જે યોજનાઓ મજૂરીમાં આ ત્રણે સભાઓ સમક્ષ તે રજૂ કરતો તે કાં તો દેખીતી રીતેજ પ્રજાને હિતકારક હતી, વળી સાચા પક્ષને સમજાવવાની તેની શક્તિ પણ એવી અદ્ભુત હતી કે ટ્રિબ્યૂનો, લેજિસ્લેટરો, અને સેનેટરો, ત્રણે સભાઓ આગળ જ્યારે જ્યારે તે નવી દરખાસ્ત રજૂ કરતો ત્યારે તે મજૂર થયા વગર રહેતી નહિ.

અમે તેમ કરીને ક્રાન્સનું ગૌરવ વધારવું એજ નેપોલિયનનું લક્ષ્ય હતું એમાં કશો શક નથી એ હેતુની સફળતામાં તે હરેક પ્રકારના અગત સુખનો કે સ્વાર્થનો ભોગ આપવાને તૈયાર રહેતો એ હેતુની સિદ્ધિ થાય તોજ પોતાને ખરો યશ મળ્યો એમ તે માનતો હતો બારેમા બારે રકમની લાયથી તે લલચાતો નહિ વિષયભોગની મોહિનીથી તે ચલિત થતો નહિ અને પોતાના એક માત્ર લક્ષ્યમાંથી કદિ પણ મન ખસેડતો નહિ જે જે ખાતરો ક્રાન્સને કલ્યાણકારક નીવડે એવી હતી તે તમામ ખાતરો તેણે પોતાની વિશાળ અને સર્વત્રાહી શુદ્ધિવડે ગ્રહણ કરી લીધી, અને આખા યુરોપમાંથી બાહોશ માણસોને વીણી વીણીને શોધી લાવીને તેમને પોતાના કાર્યમાં સામેલ કરી દીધા છતાં પણ તે બધા તેની આગળ બાળક જેવા હતા. મોટા મોટા રાજનીતિજ્ઞ પુરુષો તેની પાસે એક કારકુન જેવા થઈ જતા જેને કાંઈ

પણુ શ્રમ લાગતોજ નથી એવી શારીરિક શક્તિ અને અગાધ સામર્થ્યવાળી માનસિક શક્તિઓવડે તે આ ભગીરથ કાર્ય પૂર્ણ કરવા માટે રાતદિવસ કામ કરવા લાગ્યો તેની કાર્યકારિણી શક્તિ જોઇને તેના સમકાલીન પુરુષો આશ્ચર્યચકિત થઇ જતા અને હજુ પણ આખુ જગત વિસ્મય પામ્યા વગર રહેતુ નથી તેના તાબાના માણસો તેના ચત્ર જેવા હતા મને તેટલી કુનેહથી રાજ્યપ્રધારણુ રચાયુ હોય તોપણુ તેની સાહસિકતાના સ્વતંત્ર વ્યાપારને કશી દબલ થતી નહિ તેની સાથે કામ કરનારા માણુઓ કહે છે કે અમે તેની બુદ્ધિની ભવ્યતા જોઇને અનર્ધજ જન્યએ છીએ

ધણુ એમ કહે છે કે નેપોલિયને પોતાના લશ્કરીમળવડે ફ્રાન્સના “ પ્રથમ કોન્સલ ” ની પદવી પ્રાપ્ત કરી પણુ ખરૂં જોતા તેમ નથી. તેને દસ વર્ષની મુદતને માટે “ પ્રથમ કોન્સલ ” નો અધિકાર આપવો વાજબી છે કે નહિ તેનો નિર્ણય કરવાને માટે સમસ્ત પ્રજાના મતાધિકારીઓના મત લેવામા હતા તેમા તેના તરફ ૩૦૧૧૭૦૦ મત હતા અને વિરુદ્ધમા માત્ર ૧૫૬૨ મત અપાયા હતા આ ઉપરથી સ્પષ્ટ રીતે જણાઇ આવે છે કે તેને આખી ફ્રેન્ચ પ્રજાએ પોતાના રાજ્યકર્તા તરીકે પમદ કર્યો હતો નેપોલિયનને આ રીતે જે સત્તા પ્રાપ્ત થઈ તે તેણે પચાવી લીધી એમ તો નજ કહી શકાય આખી પ્રજાના સચુકત અવાજે તેને એ પદવી આપી હતી આ મિત્રા આરોપનો નેપોલિયન અહકારભરેલો પણુ વાજબી જવાબ આપે છે તે કહે છે કે “ મે રાજ્યચુકુટ જૂટવી લીધો નથી તે રસ્તામા પડેલો હતો મે તેને મારા હાથમા લીધો અને પ્રજાએ તે મારા માથા ઉપર મૂક્યો છે ” ફ્રેન્ચ પ્રજાએ કરેલી તેની પસંદગી પણુ નવાઇ ઉપજાવે એવી નથી ફ્રેન્ચોએ નેપોલિયનને આ સ્થાન ન આપ્યુ હોત તો જે પ્રકારનુ રાજ્યતંત્ર ત્યાં તે વખતે પ્રવર્ત્યુ હોત તેમા રહેવા કરતા નેપોલિયનના રાજમા વસવાનુ કોણુ પસંદ ન કરે ? તેણે પોતાની કાર કીર્દિ દરમ્યાન જે અગણ્ય લોકોપયોગી કાર્યો કર્યા છે તે જેમ જેમ આપણે જોતા જઇશુ તેમ તેમ ફ્રેન્ચ પ્રજાએ કરેલી પસંદગીમા સમાયલુ કહાપણુ આપણા ધ્યાનમા આવતુ જશે

હવે નેપોલિયન અને જોસેફાઇન સાધારણુ મહાન છોડીને ટૂલીયર્સના બાદશાહી રાજમહેલમા રહેવા જવાના હતા એ મહેલને એકવાર પારિસના ઉશ્કેરાયલા લોકોએ તોડીફોડીને પાયમાલ કરી નાખ્યો હતો તેને હવે બાદશાહી દાડમાટી ફરીથી રાણુ ગારવામા આવ્યો, અને પૂર્વે હતો તે કરતા પણુ તે વિશેષ ભય બની ગયો

ફ્રાન્સનો માણુ રાજ્ય લૂંટ ઉમગવોનો રાજા હતો તે કેવળ પોતાના અને ઉમરાવોના સ્વાર્થ તરફજ દષ્ટિ રાખતો હતો માત્ર તેમને એકલાનેજ માટે માન અને ધન પ્રાપ્ત કરવાના માર્ગ તે ખુલ્લા રાખતો હતો મામાન્ય અને નીચા દરજ્જાના લોકોના પ્રારબ્ધમા તો તેમનુ દામત્ત કરવાનુજ ધડાયુ હતુ ફ્રાન્સના રાજાઓ સામાન્ય

વર્ગના લોકોના સુખ તરફ તદ્દન બેદરકાર હતા ઉમરાવો ધનવાન થાય અને હરેક પ્રકારના વિષયભોગ ભોગવે તેટલા માટે બિચારા લોકોને અચાન, નિર્ધન અને સત્તા હીન બનાવી દેવામાં આવ્યા હતા પણ નેપોલિયન તો લોકોનો રાજા હતો તે પણ જૈયતમતિ એક હતો લોકોની પસંદગીથી રાજ્યાસનપર બેઠો હતો તેણે સામાન્ય લોકવર્ગની શુદ્ધિને અને મહેશ્વરોને પૂરતો અવકાશ મળે તેટલા સારૂ તમામ માર્ગ ખુલ્લા કરી દીધા તેઓ પોતાપોતાની શક્તિ પ્રમાણે યશ અને ધનની પ્રાપ્તિ કરી શકે તેટલા માટે તેમને પૂરતી અનુકૂળતા કરી આપી તેના રાજ્યમાં શુદ્ધિ અને ઉદ્યોગ એ બે ગુણ જમનામાં હોય તેઓજ કુલીન અને ઉચ્ચ વર્ગના મનાવા લાગ્યા. તેમના સિવાય બીજા પ્રકારની એટલેજ નહીં અને ધનથી ઉપેક્ષ થએલી કુલીનતાનો જમાનો ખતમ થયો. કાયદાની નજરે સર્વ મનુષ્ય સમાન ગણાવા લાગ્યા નાના મોટા સર્વને એકજ ન્યાયમ દિરમાં ઉભા રહેવું પડતું અને સર્વને સરખોજ ઈન્સાફ મળતો અસહના વારામાં ઉમરાવો અને શ્રીમતો કરમથી મુક્ત રહેતા અને કરતો સઘળો બોલે લોકવર્ગ ઉપરજ પડતો હતો હવે મિલકત અને આરકના પ્રમાણમાં કર ન ખાવા લાગ્યા અમીરોના ખાસ અધિકાર રદ થઈ ગયા અને રાજ્યમાં એવો એક પણ હોદ્દો ન હતો કે જે મેળવવાને ગરીબમાં ગરીબ માણસ પણ અભિધારા ન રાખી શકે માત્ર ગુણનુજ સન્માન થવા લાગ્યું લોકો પોતે પસંદ કરેલા ક્રાંતસક્ષને માટે ધણા મગરૂર થવા લાગ્યા. તે ક્રાંતસક્ષ કહેવાય કે બીજા કોઈ નામે ઓળખાય પણ સર્વોપરિ સત્તા તેનાજ હાથમાં રહે એમ તેઓ ધ્રુવ્યતા હતા પોતાનો માનીતો નેપોલિયન ઉમરાવોએ પસંદ કરેલા રાજાઓ કરતાં વધારે સત્તાવાન થાય, વધારે સન્માન પામે અને વિશેષ કાંડમાંથી રહે એવું તેઓ અત કરણથી ધ્રુવ્યતા હતા નેપોલિયનનો દરજ્જો વધે એવી દરેક દરખાસ્તને તેઓ અનુમતિ આપતા હતા તેનું ખરૂં કારણ આજ છે તેની કીર્તિમાં લોકોની કીર્તિ હતી, અને યુરોપનો ગર્વિષ્ઠમાં ગર્વિષ્ઠ રાજા તેના વૈભવ આગળ ઝાંખો પડી જાય એ જોઈને તેમને ભારે ખુશાલી ઉપજતી હતી, કેમકે તે તેમનો પોતાનો બનાવેલો રાજા હતો

સને ૧૮૦૦ ના ફેબ્રુઆરીની ૧૬ મી તારીખે આખું પારિસ શહેર ખળભળી ઉઠ્યું આજે લોકોનો રાજા બાદશાહી મહેલમાં રહેવા જવાનો હતો તે આલ્હાદનક દેખાવ જોવાને બધું શહેર ઉમંગમાં આવી ગયું હતું તેની શુદ્ધિના અને ચારિત્ર્યના તેજથી તેના બીજા બે સહભાગી ક્રાંતસક્ષો તો ઝાંખાજ પડી ગયા હતા તેમને કોઈ પૂછતું પણ નહિ અને તેમના તરફ કોઈ જોતું પણ નહિ આવું પગિણામ આવશે તે સિવાય તો અગાઉથીજ જાણી ગયો હતો તેમનું કામ તો માત્ર નેપોલિયન કહે ત્યારે સહાઈજ આપવાનું હતું અને એવો વખત જવલ્યેજ આવતો

જા દિવસ તે દુલીયસના રાજમહેલમા રહેવા જવાનો હતો તે દિવસે તે હમેશ કરતા વધાર વખત સુધી સૂઈ રહ્યો હતો તેનો ખાનગી સેક્રેટરી કુરિયન તેના સૂવાના ઓગડામા ગયો ત્યારે તે ઘસઘસાટ ઉઠ્યો હતો જગ્યા પછી તેણે કુરિયનને કહ્યું, “ તમે મારા કરતા વધારે ભાગ્યશાળી છો આપણે આજે દુલીયર્સ જવાનું છે નમે તા તમારા હમેશની ઢબ પ્રમાણે જઈ શકશો પણ મારે તો સ્વાગી કહાડીને હમ-દમાથા જવું જાણશે મને એ નાપસંદ તો છે, પણ લોકોને રાજ કરવાનું બાલક ઠાઠમાની જરૂર છે ડિરેક્ટરો બહુજાન સાદા હતા એથી તેમનો પ્રભાવ નાકા ઉપર પડતો નહિ. લશ્કરી જાવણીમા હું સાદાધ રાખતો તે ચાલતું, પણ શહેનમા, અને રાજ-મહેલમા બાલક દમામથી લોકોનું ધ્યાન ખેંચવાની જરૂર છે ”

પછી નેપોલિયન ભલકાદાર ગાડીમા બેઠો તેની આસપાસ ખીજા બે ડૉન્સલો બેઠા હતા પણ તેઓ તેના નોકર જેવા દેખાતા હતા આસ્ટ્રિયાના યાદશાહે કેમ્પો-ફોર્નયાના સધિ પછી ગણાજ કિમતી અને દૂધ જેવા ઘોળા છ ઘેડા નેપોલિયનને બેઠે આપે હતા, તેમને આજે જોડવામાં આવ્યા હતા તેની ગાડીના પછળ મુખ્ય મુખ્ય લશ્કરી અમલદારો તેજસ્વી પોશાકમાં ઝગકતા આયુધ ધારણ કરીને ઘોડેસ્વાર થઈને ચાલતા હતા તેમની પાછળ સમસ્ત ફ્રેન્ચમૈન્યમાથી વાળી કહાડના છ હજાર યોદ્ધાઓ પૂરે લશ્કરી દમામમાં ચાલતા હતા તેના રસ્તાની બેઠે બાળુએ હારબધ વીશ હજાર યોદ્ધાઓ ઉભા હતા બગીચા, રસ્તા, ઝરૂખા, ખારીઓ અમામીઓ અને ધરના જાપરા ઉપર તેને જેવા ઉભેલા માણસોની કંઠ જામી હતી તેઓ આજે વીર શિરામણિ, મૈન્યનો પ્રાણુધિક પ્રિય અને પ્રજાના પસંદ કરેલા રાજને રાજમહેલમાં જનો જવાને ઉભા હતા, કે જે મહેલમાથી તેમણે પોતાને, હાથેજ પ્રાચીન ગાજઓને હાકી કહાડ્યા હતા તેની ગાડી નજરે પડતી કે તરતજ “ પ્રથમ ડૉન્સલ બહુ જીવો ” એવી ગગનબેદી ગર્જના સભળાતી લોકોની કલ્પનાને ઉત્કેરવાને, તેમનો સ્વદેશ-પ્રેમ જાગૃત કરવાને અને પોને મેળવેલા વિજયની યાદગિરી તાજ કરાવવાને નેપોલિ-યને આ પ્રસંગે પ્રતી સામગ્રી તૈયાર રાખી હતી મહેનની સીડીના પગથાંઆ આ ગળ આવતા તે ગાડીમાથી નીચે ઉતર્યો અને પોતાના સહભાગીઓને પડતા મૂકીને ઘોડેસ્વાર થયો અને તેની સામે પૂરે ભલકામાં ઉભા કરેલા લશ્કરની સલામતી લેવા ગયો વીર કેસરી મુરા તેની જમણી બાજુએ હતો અને લાની ડાબી બાજુએ હતો તેની સાથે ખીજા પણ અનેક સત્રામવીર સેનાપતિઓ હતા તેમના અદેશ ઉપર દેખાતી જખમની નિશાનીઓ અને તડકાથી થએલો તેમનો સ્થામવર્ણુ એ તેમના ખૂનખાર યુદ્ધો અને ઉગ્ર પરિશ્રમની સાક્ષી પૂરતા હતાં લોદિ, આર્કોલા અને રિવોલીના સત્રામોમાં વપરાયેલા વાવટાઓ, જેઓ તોપના દારૂથી કાળા પડી ગયા હતા અને ગોળાઓ વાગવાથી જેમનાં ચીથરે ચીથરા નીકળી ગયા હતાં તેમને

ઉપર કહેલાં યુદ્ધોમા હાજર રહેલી ત્રણ ટુકડીઓ પકડીને ઉભી હતી નેપોલિયને ટોપી ઉતારી અને ક્રાન્સની વિજયત્રીના આ ચિન્હોને ભક્તિભાવથી નમન કર્યું આ સમયાનુકૂલ અને સૌજન્યસૂચક કાર્ય જોતાજ લોકોએ હર્ષનાદ કર્યો અને પછી નેપોલિયને રાજમહેનમા દાખલ થઇને સત્તાગૃહમા તેને માટે મુકરર કરી રાખેલુ આસન મહણુ કર્યું

તેણે પોતાના અસૌકિક પ્રતિભાના અળથી ખાહોશમા ખાહોગ અને સર્વથી શ્રેષ્ઠ બુદ્ધિવાન પુરોષોને રીણી વીણીને તેમને કામે લગાડ્યા. ટેલિગ્રાફને પરગળ્ય વિષયક મત્રીનુ, કાર્તોને યુદ્ધવિભાગના મત્રીનુ, ફાશને પોલિસવિભાગના મત્રીનુ, અને એક્ષિયનને ન્યાયવિભાગના મત્રીનુ પદ આપ્યુ કેટલાક લોકોએ આ નિમણુક સખ ધી વધી ઉડાવ્યો એક જણે કહ્યુ કે “ ટેલિગ્રાફ અસ્થિર મનનો છે તે જેની ચઢતી કળા જુએ છે, તેની આજ્ઞા ઉડાવે છે ” નેપોલિયને કહ્યુ, “ બલે તેમ હોય પણ પરરાન્ય વિભાગના મત્રીનુ કામ કરવાને તેના કગ્તા વધારે ખાહોશ માણુસ મળી શકે એમ છેજ નહિ ” બીજાએ કહ્યુ કે “ ફાશ તો જૂરો અને એધારી તવવાર વાપરે એવો છે ” નેપોલિયને જવાબ આપ્યો કે “ પોલિસ વિભાગના મત્રીનુ કામ કરવાને એકલો તેજ યોગ્ય છે આપણે નવા માણુસો પેદા કરી શકતા નથી. મારે તો દેશમા જે માણુસો છે તેમાથીજ પસંદગી કરવાની છે એક ખાહોશ માણુસની મનોવૃત્તિઓને અને તેના વર્તનને યુક્તિથી પલટાવી નાખીને તેના દ્વારા લોકહિતનુ કાર્ય કરાવતા મને આવડે છે ”

ન્યારે ન્યારે માછ ડીરેક્ટરોને નાણાંની તગી પડતી ત્યારે દેશના ધનવાન લોકો પાસે જેરજુદમથી સરકારી લેતો લેવડાવીને તેઓ ત્રિજોરી ભરપૂર કરતા નેપોલિયને આ રિવાજ રદ કર્યો તેણે પારિસના શ્રીમન્તમા શ્રીમત એવા સીતેગ રોકીઆઓને પોતાની પાસે બોલાવ્યા નવા રાજ્યખધારણુનુ ધોરણુ તેમને ખુલા દિલથી મમળવ્યુ અને સરકારને નાણુ ધીરવા વિનતિ કરી સ્થાયી અને વાળખી કાયદાઓ ઉપર ધડાયલા રાજ્યખધારણુ ઉપર તેમને વિશ્વાસ બેઠો અને તેમણે ધણીજ ખુશીથી ૨૦ લાખ ડોલર ધીર્યા આ રકમ તો માત્ર થોડાજ દિવસ ચાલે એટલી અને તાત્કાલિક ખર્ચને માટેજ લીધી હતી રાજ્યના ખર્ચના નિભાવમાટે ટ્રેયટ ઉપર તેમની મિલકતના પ્રમાણુમા વાજખી કર મફતમા આવ્યો અને લોકો ધણીજ ખુશીથી તે કર આપવા લાગ્યા

નેપોલિયનને કુલીનતાનુ અભિમાન પસંદ ન હતુ પોતાના ઉચ્ચ દરજ્જાનો તોર ન હતો સામાન્યમા સામાન્ય સિપાઇ સાથે પાસે બેસીને તેની સાથે પ્રેમપૂર્વક તે વાતચીત કરતો હતો અનુખ્યમાત્ર સન્માન છે અને અમુક વર્ગના લોકોને ચોક્કસ અધિકાર હોવા જોઇએ એવી સ્વાર્થપરાયણુ માન્યતાઓને તે ધિક્કારતો હતો તેની

બહેન ફેરોક્ષાષ્ટન સેનાપતિ મૂરાના પરાક્રમ જોઇને તેના ઉપર મોહિત થઇ હતી મૂરા ખાનદાન કુળનો હતો નહિ તોપણ નેપોલિયને એ લગ્નમાટે પોતાની સમતિ આપી લગ્ન વખતે તેણે પોતાના દરજ્જા પ્રમાણે પોતાની બહેનને સારી લગ્નમેટ આપવી જોઇએ તે શુ આપવું તે વિષે તેને ધણી ચિંતા ઉભી થઈ પોતે દિગ્વિવિજયી થયો હતો અને લાખો કરોડો સેનામહોર તેના પગ આગળ અથડાતી હતી તોપણ તેની ખાનગી તિબ્બેરી તો ખાલીજ હતી. જેસેફાઈનના આગલા ધણીએ તેને લગ્ન વખતે એક ધણીજ કિમતી માળા મેટ આપી હતી તેણે આ વખતે તે માળા નેપોલિયનના હાથમા મૂકી, અને નેપોલિયને પોતાની બહેનને નેના લગ્નને દિવસે પહેગવી જેસેફાઈનની ઉદારતાનું અનુકરણ કરે એવી કેટલી થોડી સ્ત્રીઓ આપણા દેશમાંથી મળી આવશે ?

એવામાં એક અત્યંત ખેદકારક સમાચાર આવ્યા કે અમેરિકાનો સૂર્ય મહાત્મા જ્યોર્જ વૉશિંગ્ટન પરલોકવાગી થયો છે નેપોલિયને તરતજ નીચે મુજબ આગ્રા પત્રિકા પ્રકટ કરી — “ મહાત્મા વૉશિંગ્ટન પરલોકવાસી થયો છે પોતાના દેશને સ્વાધીનતા અપાવનાર અને રાજસત્તાના અત્યાચારની સામે લડત લડનાર તે એક મહાપુરુષ હતો આખી પૃથ્વીના સ્વાધીનતાને ચહાનારા તમામ લોકો તેના સ્મરણને ધણીજ પ્રેમ અને ભક્તિપૂર્વક હૃદયમા સાચવી રાખશે, અને ખાસ કરીને ફ્રેન્ચ ચોદ્દાઓ, જેઓ સદ્ગત વૉશિંગ્ટન અને અમેરિકન ચોદ્દાઓની માફક સ્વાધીનતા અને મનુષ્યમાત્રની સમાનતાના રક્ષણમાટે લડ્યા છે, તેમને તો તેનું સ્મરણ વિશેષ પ્રીતિભાજન થવું ધટે છે માટે એ મહાત્મા તરફ આપણી ભક્તિના ચિન્હ તરીકે પ્રજાસત્તાક રાજ્યના તમામ વાવટાઓ અને ધ્વજો ઉપર દશ દિવસસુધી કાળી પટ્ટી ચોટાડવાની પ્રથમ ડૉન્સન આગ્રા કરે છે ”

નેપોલિયને જે રાજનીતિ અખિતયાર કરી હતી તેના સબધર્માં તે કહે છે કે “ જેઓ પોતાના એકલાનાજ સુખને માટે રાજ કરવા ચહાતા હોય અથવા ઈશ્વર માના સામાન્ય લોકવર્ગને હગવા ઇચ્છના હોય તેઓજ જનસમૂહને અજ્ઞાન દશામા અને અધકારમા રાખવાનો પ્રયત્ન કરે છે જનસમૂહ જેમ જેમ જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરે તો જશે તેમ તેમ તેઓ કાયદાનું પ્રયોજન સમજવા લાગશે અને તેમનું પાલન કરવાની અગત્ય વધારે વધારે સ્વીકારવા લાગશે. તેમ કરવાથી સમાજનાં સુખ અને આખા-દીની વૃદ્ધિ થવા લાગશે અને તેનું બધારણુ વિશેષ સુદૃઢ થવું જશે માત્ર જ્યારે રાજસત્તા જનસમૂહના હિતની વિરુદ્ધ વર્તન કરીને તેમને કંફોડી હાલતમા મૂકી દે છે, અથવા તો તેમને પોતાના સ્વાર્થને ખાતર દુ ખદારિયમા ગરકાવ કરી નાખે છે નેવાજ સંજોગોમા જ્ઞાન તેમને આત્મરક્ષણુર્થે રાજસત્તાની સામે થવા ઉત્કેરે છે મે જે કાયદાઓ ધડ્યા છે, તે ધણી સરળ છે અને અમાહિના

કાયદાઓ કરતાં જનસમૂહના હિતનું વિશેષ રક્ષણકર્તા છે મે પ્રવર્તાવેલી કેળવણીની પદ્ધતિ એવી છે કે તેથી લવિષ્યની પ્રજા સુસંસ્કૃત થયા વગર રહેશેજ નહિ મારા રાજ્યમા યુન્હાનું પ્રમાણુ ધણું ઓછું થવાનું આજ મુખ્ય કારણુ છે એથી ઉલટું તમે જોશો તો ઇંગ્લેન્ડમાં યુન્હાની સખ્યા લગભગ રીતે દિનપ્રતિદિન વધતી જાય છે એમથી કયા દેશના રાજ્યધારણુ અને રાજનીતિ એજ છે તે નક્કી કરવાને આટલુંજ ઉદાહરણુ પૂરતું છે ”

“ અમેરિકાનાં સયુક્ત રાજ્યો તરફ જરા નજર કરેલ જુઓ, બહારના કોઇ પણ જાતના પ્રયત્ન કે જોરજૂદમ વગર આખી પ્રજા ઉન્નતિના માર્ગ તરફ પ્રગતિ કરતી ચાલે છે દરેક જણુ સુખી અને સતુષ્ટ છે જનસમૂહની ઇચ્છા અને તેમનું કલ્યાણુ એજ ત્યાંની રાજનીતિનો મૂળ મત્ર છે ત્યાં જે ચૈયતની ઇચ્છા અને હિતની વિરુદ્ધ ગજનીતિ અખિતથાર કરવામા આવે તો તરતજ સુખ અને જ્ઞાતિને બદલે નિરકુશતા અને અરાજકતા ઉત્પન્ન થાય યુન્હેગાર માણુસોની સખ્યા એકદમ વધી જાય, જ્યારે ક્રાન્સનું રાજ્યતત્ર મે હાથમા લીધું ત્યારે બધા એવી ઇચ્છા રાખતા હતા કે હું ક્રાન્સનો વૉશિંગ્ટન થાઉં એ અધુ મોટેથી બોલવું તો સહેલું છે, અને ખાસ કરીને જેઓ એવું બોલે છે તેઓ દેશ, કળ અને પાત્રાપાત્રતાનો વિચાર કર્યા વગરજ બોલે છે જે ક્રાન્સની પરિસ્થિતિ અમેરિકા જેવી હોત તે હું સ્વાભાવિકરીતેજ વૉશિંગ્ટન જેવો થાત અને હું વૉશિંગ્ટન જેવો ન થાઉં તો બીજા કોના જેવો થાઉં તે પણ હું સમજી શકતો નથી, પરંતુ એજ વૉશિંગ્ટન જે ક્રાન્સમાં જન્મ્યો હોત, અને હાલ છે તેવા આબ્યતરિક દુસપ અને બહારનાં આક્રમણુ સાથે તેને કામ લેવાનું હોત તો તેણે જે રાજનીતિ અમેરિકામાં ધારણુ કરી તે ક્રાન્સમ લાગુ પાડી શકતજ નહિ અને જે તે તેમ કરવા ગયો હોત તો તેને જરૂર નિષ્ફળ તાજ મળત એવી ગજનીતિનું પરિણામ એ થાત કે ક્રાન્સમા અશાંતિ વધારે સમયસુધી ધર કરીને રહેત મારી આગપાસ દેશને નુકશાન પહોચાડવાને શત્રુ રાજ્યો ટમટમી રહેલા છે તેથી મારે તો “ રાજસુકુટચારી વૉશિંગ્ટન ” થયા વગર બીજો ઉપાયજ નથી તેમ કરીને મે વૉશિંગ્ટનની સહાયતા, નિ સ્વાર્થતા અને શાણુપણુનું દર્શન કરાવ્યું છે ”

આ પ્રમાણે જ્યારે નેપોલિયન ક્રાન્સની જનસમાજને સુવ્યવસ્થિત કરવામા, સૈન્યને નવેસરથી બળવાન બનાવવામાં, નૌકાસૈન્યને સ્વેચ્છના રક્ષણુને માટે મજબૂત કરવામાં, પરરાજ્યો સાથે રાજનૈતિક સંધિકરાર વગેરે કલ્યામા રોકાયો હતો તેજ વખતે તે દેશની આબ્યતરિક સ્થિતિમા સુધારણુ કરવાની વિજ્ઞાજ એ જનાઓ પણ અમલમાં મૂકે જતો હતો પ્રથમથીજ તેને લગ્ય ઇમારતોનો ધણો શોખ હતો અને મિસરના પ્રવાસ દરમ્યાન ત્યાંની પ્રાચીન ઐતિહાસિક ઇમારતોનું નિરીક્ષણુ કર્યાથી

ને શોખ સુમરૂત થયો હતો પારિસની શોભામા વૃદ્ધિ થાય અને જનસમાજને અનેક રીત ઉપયોગી થઈ પડે એવી ભવ્ય ઇમારતો બંધાવવાનું કાર્ય હવે તેણે શરૂ કર્યું અને નેપોલિયનને આજ દિનસુધી તેની બુદ્ધિનું રમરણ જળવાવી રાખે છે આજે પણ પારિસની સર્વત્ર શોભાચમાન ગણાતી કેટલીક ઇમારતો તેનીજ બંધાવેલી છે એ ઉપરાંત તેણે ગભરૂમા મધ્યમાધ નહેરો, પૂલો અને પાકી સડકો બંધાવી છે આ દૃષ્ટિ કાચને પ્રેરનાર તેનીજ સર્વોપરિ બુદ્ધિ હતી આ સર્વ લોકોપયોગી કાર્યો જોતા અને ફ્રાન્સમા આવા અણીના સમયમા તેણે જે સુખવન્ધ્યા પ્રવર્તાવી તે વિચારતા તેના 'હાઈમ' કદા શત્રુને પણ તેની બુદ્ધિ અને રાણુપણની પ્રશંસા કરતી પડે છે

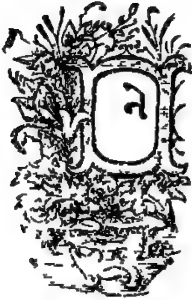
ફ્રાન્સમા એક ધીચ વસ્તીવાળા પ્રદેશમાં ગજમંડોતો એક બળવાન સમુદાય ગહતો હતો ઇજિપ્ત તરફથી તેમને હથિયાર, દારૂગોળો તથા દ્રવ્ય પૂરા પાડવામા આવતું હતું ડિરેક્ટરએ તેમને તાબે કરવાનો બંધીવાર પ્રયત્ન કરી જોયો હતો પણ તે નબળું પડ્યું ગયો હતો નેપોલિયન ડોન્સલ તરીકે રિસ્ક થયો કે તગતજ તેણે તે પક્ષના આગેવાનોને પોતાની પાસે બોલાવ્યા, અને તેમને સહિસલામત પાછા મોકલવામા આવશે એવું વચન આપ્યું તેમની સાથે મુલાકાત લેતી વખતે તેણે તેમને કહ્યું કે "ફ્રાન્સનો વિનાશ અને અંધ પાત અટકાવો અને આપણા અગ્નિ-વરિયત થએલા દેશમા પુનઃ સુલહશાનિ પ્રવર્તાવવા એજ મારો ઉદ્દેશ છે તેની સ્વીકારી તેના સૈન્યના જોવીજ સચોટ હતી તેણે કહ્યું "તમે આત્મગણુમાટે લડતા હો તો તમારે લડવાનું પ્રયોજન નથી હું તમને ઇજ્જ કરીશ નહિ અને તમારા હક્ક જાળવીશ તમે રાજ્યમાં પુનઃ સ્થાપિત કરવા લડતા હો તો પણ તમારે લડવું નિષ્પ્રયાજન છે કેમકે દેશની મમરત પ્રજાની ઇચ્છાવિરુદ્ધ થોડાંધણુ માણુસોએ લડવામા અને તેમની શક્તિના બળથી મહાત દરવાની કોરિશ કરવામા શું તમારી શોભા છે ? તમે જુઓ છો કે પ્રજાને બંધોજ મોટો ભાગ રાજની વિરુદ્ધ છે " તેઓ મહાત થઈ ગયા તેમણે પોતાના એકલા હથિયારજ નહિ પણ પોતાનાં હૃદય પણ નેપોલિયનને અર્પણુ કર્યા આવી રીતે તેણે આખા દેશમાંથી આબ્ય-તર્ક પિટીહતી જડ મૂળમાંથી ઉખાડી નાખી

પ્રકરણ ૧૮ મું

નેપોલિયનની સલાહમાટે પ્રાર્થના અને તેનો તોછડો

અસ્વીકાર. ઈ૦ સ૦ ૧૮૦૦

(નેપોલિયને પોતાની ઉદાર અને શાણપણભરેલી રાજનીતિથી ફ્રાન્સમા સળગી રહેલો અદર અદરનો ઇતહ શમાવી દીધો આખી ફ્રેન્ચ પ્રજા સયુક્ત થતા બહારના આક્રમણની માથે આત્મરક્ષણ કરી શકે—એવી બગવાન થઇ ગઇ યુદ્ધ એ મનુષ્યની હત્યા કરાવવાનું અને પ્રજાના નાણાંનો દુર્વ્યય કરવાનું સાધન છે, અને તે આબ્યતરિફ ઉન્નતિમા મોટા વિધ્નરૂપ છે નેપોલિયનને યુદ્ધ કાર્યમા આખી જિ દગી રોકાવું પડ્યું હતું તોપણ તે તેને ધણેજ ધિક્કારતો હતો વિનાશક કાર્યના કરતા તેને સયોજક કાર્ય વિશેષ પ્રિય હતું જાતભાઈઓની કનક કરાવનાર કરતાં પોતે તેમનો કલ્યાણકર્તા ગણાય એ તેને વધારે પસંદ હતું તેણે જે જે યુદ્ધો આદર્યા હતાં તે બધા આત્મરક્ષણને અર્થેજ હતા પણ હવે ફ્રાન્સ પગભર થયું હતું નેપોલિયનની પોતાની સત્તા નિરકુશ હતી અને પ્રજાનો તેના ઉપર નિ સ્તીમ પ્રેમ હતો તે ધારત તો આખી પ્રજાની સમૃદ્ધિ યુદ્ધ કાર્યમા ખરચી શકત, પરંતુ આવે વખતે જ્યારે તેની સત્તા પૂર્ણ કળાએ હતી તે વખતે તેણે ઈંગ્લંડ અને આસ્ટ્રિયાના રાજાઓને સુલેહની પ્રાર્થના કરી અને પોતાને સુલેહશાંતિ ફેટલી પ્રિય છે તે સયોદરીને સિદ્ધ કરી બતાવ્યું આ કૃત્ય તેના ઉદાર દિલની સામિતી આપે છે જે તેનામા અભિમાન હોત તો તે એમજ કહેત કે લડાઈ ઉભી કરનાર તેઓ જે જણ હતા માટે સુલેહની પ્રાર્થના તેમના તરફથીજ થવી જોઈએ

આ ઉદ્દેશથી તેણે ઈંગ્લંડના રાજા જ્યોર્જ ત્રીજાને પોતાને હાથે એક પત્ર લખ્યો તેમાં તેણે લખ્યું કે “ જે યુદ્ધથી છેલ્લા ચાર વર્ષ થયા જગતની પાચમાઢી થાય છે તે શુ ચિરકાળસુધી ચાલ્યાજ કરશે ? શાન્તિ સ્થાપન કરવાના શુ કોઈ ઉપાય

નથી ? ઇંગ્લેન્ડ અને ફ્રાન્સ—યૂરોપની બે સૌથી વધારે મુસરફત પ્રજાઓ જેમણે પોતાના સ્વાતંત્ર્યના રક્ષણમાટે જોઈએ તે કરતા વિશેષ બળ સચિત કર્યું છે, તેમણે શુ મિથ્યા કીર્તિલોભની ખાતર વ્યાપાર, આબ્યતરિક ઉત્પત્તિ અને અસખ્ય કુટુંબોની શાંતિનો નાશ થવા દેવો જોઈએ ? શાંતિ સર્વ કરતા વિશેષ આવશ્યક અને વિશેષ કીર્તિપ્રદ છે એ વાત બેઉ પ્રજાઓના મનમાં ઉતરતી નથી એ કેટલા આશ્ચર્યની વાત છે ? આપ તો સ્વતંત્રતાને પૂજનારી પ્રજાને મુખી કરવાના ઉદ્દેશથીજ તેના ઉપર રાજ કરો છો તેવી આપને તો આ વિચારમાં કશું નવીન હોવું નજ જોઈએ ”

સુલેહની માગણીમાટે લખાયેલા આવા ઉદ્ધારતાભરેલા પત્રનો જાતે જવાબ લખવાનું ઇંગ્લેન્ડના રાજાને યોગ્ય લાગ્યું નહિ તેમણે પોતાના ખાનગી મત્રીને હાથે સખત આલેખયુક્ત પત્ર લખાવ્યો તે એવો તોછડો અને અપમાનપ્રદ હતો કે તે વાંચીને આખી ફ્રેન્ચ પ્રજાનું લોહી ઉકળી આવ્યું તેમાં તેણે લખ્યું હતું કે “ જો ફ્રાન્સને સલાહજીરે વેચી દેવા તો તે સલાહની યથાર્થતા અને સ્થિરતાની નિશાની તરીકે જે રાજાઓએ અનેક મંકાસુધી દેશને આપાદ રાખ્યો હતો, અને પરરાજ્યોમાં તેનું ગૌરવ જળગતી રાખ્યું હતું તેમને ફરીથી સિંહાસન ઉપર સ્થાપિત કરવા ફ્રાન્સે તૈયાર થવું જોઈએ એટલું યાથીજ હમણા તેમજ ભવિષ્યમાં પણ સલાહ થઈ શકશે ”

આ પત્ર વાંચીને હરકોઈ માણસને ક્રોધ થડે તોપણ નેપોલિયને શાંતિથી અને અને નત્રતાપૂર્વક પોતાના મત્રી ટેલિરેન્ડારા તેનો જવાબ લખાવ્યો તેમાં લખ્યું હતું કે —

“ફ્રાન્સે લડાઈ ઉભી કરી નથી એ તો ઉઘાડુજ છે, એટલુંજ નહિ પણ રાષ્ટ્રવિદ્વંસની શરૂઆતથીજ ફ્રાન્સે પ્રતિજ્ઞાપૂર્વક જાહેર કર્યું હતું કે અમે કોઈ સાથે લડવા ચલાતા નથી અમારે રાજ્યો જોઈતા નથી અને ખીજા તમામ રાજ્યોની સ્વતંત્રતાને માન આપીએ છીએ, અને શરૂઆતમાં પોતાની આબ્યતરિક બાબતોમાં ફ્રાન્સ એવું ગૂંથાયું હતું કે જો તેને બહારથી ઉપદ્રવ કરવામાં આવ્યો ન હોત તો તે ઉપર કહેલી નીતિનું પાલન કર્યા વગર રહેતજ નહિ ”

પણ રાષ્ટ્રવિદ્વંસ થવાની સાથેજ આખા યૂરોપના ગળાઓ એકલા ફ્રાન્સને કચડી નાખવાને એકત્ર થઈ ગયા તેમની દુસ્મનાવટ અને તેમનો ઉપદ્રવ જાહેર કરવામાં આવ્યો ત્યાર પહેલાં પણ તેમણે શરૂઆત તો કરી દીધીજ હતી તેમણે ‘ફ્રાન્સમાં’ આનંદલભ કરાવવાને કાવત્રા રચ્યા, પ્રજાસત્તાક રાજ્યના શત્રુઓને પોતાના રાજ્યમાં આશ્રય આપ્યો, ફ્રાન્સના રાજપ્રતિનિધિઓનું અપમાન કરીને ફ્રેન્ચપ્રજાને અપમાન પહોંચાડવામાં આવ્યું અને તેમ કરવામાં ઇંગ્લેન્ડે પહેલ કરી

હતી આખરે લડાઇ જાહેર થઈ ત્યાર અગાઉથીજ ફ્રાન્સની સ્વતંત્રતા, પ્રતિષ્ઠા અને સલામતી ઉપર હુમલો કરવામા આવ્યો હતો ”

“આ પ્રમાણે જ્યારે ફ્રાન્સ ઉપર ચારે દિશાએ આક્રમણ શરૂ થવા ત્યારે આત્મ-રક્ષણ કરવાને માટે પોતાના તમામ મૈનિકમળનો અને પોતાના પુત્રાના પરાક્રમનો મૂલ્યુ ઉપયોગ કર્યા વગર તે છૂટકોજ ન હતો આ ખારીક પ્રસંગે ફ્રાન્સે જેટલું વૈય ખતાવ્યું છે તેટલો વિવેક અને ખામોશ કદાચ ન ખતાવ્યા હોય તો તેનું કારણ એટલુંજ છે કે ઇંગ્લેંડે તેનો નાશ કરવાનો દંઢ સકલ કરીને તે અર્થે પોતાના તમામ સાધનોનો ઉપયોગ કર્યો હતો ”

“ દરેક પ્રગ્નને પોતાને મનગમતું ગંજ્યતત્ર પસંદ કરવાનો અધિકાર છે એ વાતની ઇંગ્લેંડના રાજ્યથી ના પડાય એમ છેજ નહિ, કારણ કે પ્રગ્નના આ અધિકારના પ્રતાપેજ તેઓ રાજ્યામનપર જેસી રાજ્યા છે આ નીતિ ઉપરજ તમામ રાજનૈતિક સમાજની સુરિથિતિનો આધાર છે. ઇંગ્લેંડનો રાજ્ય આ મૂળ નીતિનો સ્વીકાર કર્યા પછી ફ્રાન્સના આતરિક રાજ્યતત્રમા પે તે કયા અધિકારથી ભસ્ત્રોપ કરી શકે તે પ્રથમ ફ્રાન્સથી સમજાતું નથી પરંતુ જ્યારે આતરિક રાજ્યતત્રમા દબલ કરવાની નીતિ જેટલી ફ્રાન્સને નુકસાનકારક છે તેટલીજ ઇંગ્લેંડને અને ઇંગ્લેંડના રાજ્યને પણ નુકસાનકારક છે, કારણ કે ઇંગ્લેંડનો રાજ્ય જેમ ફ્રાન્સને તેના પદબ્રજ કરાવવા રાજ્યને પાછો ગાદીએ બેસાડવાની ફરજ પાડવા જાય છે, તેમ ઇંગ્લેંડે પણ ગયા સેકામા પ્રગ્નમતાકે રાજ્ય સ્થાપ્યું હતું તેનો ફરીથી સ્વીકાર કરવાની અથવા જે સ્ટ્રાઈટ રાજ્યઓનો ઇંગ્લેંડ ની ગાદી ઉપર જન્મમિલ્ક હક છે છતાં પણ ત્યાંની પ્રગ્નએ જેમને પદબ્રજ કરી દીધા છે તેમના વશજેને ફરીથી ગાદીએ બેસાડવાની ઇંગ્લેંડની પ્રગ્નને પણ ફરજ પાડી શકાય ”

આ ફટકો એવો આપાદ હતો કે ઇંગ્લેંડથી તેનો જવામ અપાયો નહિ ઇંગ્લેંડના પ્રધાને મિગ્જ બોઇને પહેલાના કરતા વધાર ક્રોધ અને કટુતાબરેલો પત્ર લખીને જણાવ્યું, કે ફ્રાન્સના રાષ્ટ્રવિપ્લવકારી જેકોમિન લોકોને હાથે બીજા રાજ્યોને નુકસાન ન થાય તેને માટે ઇંગ્લેંડ લડ્યું છે અને લડશે આ જવામથી નેપેલિયન લેશમાત્ર પણ નિરાશ કે દિલગીર થયો નહિ તે સુલેહ કરવા માગતો હતો પણ લડાઇથી ડરતો ન હતો તેનો દંઢ વિશ્વાસ હતો કે તમામ પ્રગ્નના નિર્પક્ષપાત લોકો મારા તરફ સહાનુભૂતિ રાખ્યા વગર રહેશે નહિ વળી તે જાણતો હતો કે ઇંગ્લેંડે જે ઉદ્ધત અને અપમાનપ્રદ જવામ વાળ્યો છે તેની અમરથી આખી ફ્રેન્ચ પ્રગ્ન વમર અપવાદે પ્રાણાન્તસુધી લડવાને દંઢ સકલ કરીને તૈયાર થઈ જશે તેણે કહ્યું, “ ઇંગ્લેંડને લડાઇજ જોઇએ છે આપણે તેની ઇચ્છા પૂરી કરીશું ખસ પ્રાણાન્ત સુધી લડીશું ”

આવા સત્તેજો વચ્ચે યુરોપમા પછો બીજી વાગ દાવાનળ સળગ્યો નેપોલિયને શાંતિ મત્ર ભૂર્જીતે તેનું નિવાગણ ક'વાનો યત્ન કર્યો પણ વ્યર્થ ગયો કેમકે યુરોપ ના ગતિઓને અને ખામ કરીને ઈંગ્લંડના રાજને તથા ઉમરાવોને તેમની દોલત, તેમના વૈભવ, તેમના ખાસ તક, સામાન્ય લેણે કરતા તેમનો ઉચ્ચ ગજરનો દરજ્જો એ મરવને મનુષ્યની સમાનતા અને સ્વાધીનતાનો ભેરી નાદ કરતા ફ્રાન્સ તરફથી ધાત્તી હતી

ઈંગ્લંડના રાજનું રાજ્યાસન, ત્યાના ધર્મગુરુઓની અધ્યાગ દોલત અને ત્યાના ઉમરાવોની વિસ્તીર્ણુ જગીરો, એ ત્રણેનો આધાર આ લડાઈના પરિણામ ઉપર હતો ફ્રાન્સમા ઉમરાવ લેખોના અમુક ખાસ અધિકાર જે રદ થાય અને તેની માથે મનુષ્યની સમાનતાના સિદ્ધાંત સ્વીકારાય તો તેનું પરિણામ એ થાય કે ઈંગ્લંડના રાજનું રાજ્યાસન અને ત્યાના ઉમરાવોના ઉમરાવપદ એક સામાજિક ધરતીક પના ન્યાયકાની પેરે ડાલવા જાય તે વખતે ઈંગ્લંડનું રાજ્યતત્ત્વ, રાજ્ય, ઉમરાવો અને ધર્મગુરુઓનાજ હાથમા હતું ફ્રાન્સના ના'ટકવિવધથી નમનું મરવસ્વ નોખમમા હતું તેમણે ફ્રાન્સના રાજ્યોને દશ વર્ષ થયા ધરમાર વગરના રખડતા જોયા હતા ફ્રાન્સના ઉમરાવોની નગીરો પ્રજાએ જસ કરી લીધી હતી અને તેઓ લિખારી વશે પડેશમા લટકતા હતા ધર્મગુરુઓની પણ એજ દના થઇ હતી તેઓને પણ ન્યાયમંડલ વગરના બનીને જેડેના ઝુપડાઓ આગળ જઈને લિલાદેહી કરીને પેટ ભરનારો રખત આ'યા હતા પારકાની મહેનતે મોજ મારનાગ, અને પ્રજના મોગ લાગને પોતાના પગ તળે દખાવાને રજની તમામ સુત પોતાના એકલાના હથમા ગખનાગ ઈંગ્લંડના ઉમરાવવર્ગને માટે આ દષ્ટાંત ભયભરેલું હતું અને ત્યાના રાજને પણ ધાસ્તી ઉપજાવનાર હતું ઈંગ્લંડના લેડવર્ગની મહાનુભૂતિ ફ્રેન્ચો તરફ હતી તેથી એક પ્રજાએ વચ્ચે મિત્રભાવ ન થાય અને નેપોલિયન જે સ્વાતંત્ર્ય અને સમાનતાના રક્ષક નરીકે ઈંગ્લંડી પ્રજાનો વહાલો થાપ પડ્યો હતો તેના તરફ તિરસ્કાર ઉત્પન્ન થાય, એવા પગલા લેવાની ઈંગ્લંડના રાજને તથા ઉમરાવ વર્ગને જરૂર હતી

પણ જગત્તા કોઇ પણ દેશનો નિષ્પક્ષપાત માણુમ નેપોલિયન તરફજ સહાનુભૂતિ ધરાવશે ફ્રેન્ચોએ કહ્યું રાજ્યતત્ત્વ પસંદ કરવું તેનો આદેશ કરવાનો તેના પાડોશીઓએ અધિકાર ન હતો છતાં તેઓ તકવારના જોરથી તેને ધમકાવી રહ્યા હતા તેના મદરો ઉપર મોમગોળા વર્ષાવતા હતા તેના વ્યાપાર નષ્ટ કરતા હતા નેપોલિયન તેમના આક્રમણને હાલવાને બળવાન હતો તોપણ મનુષ્યજાતિની નાહક કતલ ન થાય તેટલા માટે તેણે સુલેહની પ્રાર્થના કરી પરંતુ ઈંગ્લંડના દરબારમાંથી ચુકના આવાહનની મનલખનોજ જવાબ મળ્યો આરિદ્ર્યાએ કહ્યું કે ઈંગ્લંડની પરવા નગી વગર અમારા એકલાથી સલાહ કરી શકાય નહિ આ પત્રવ્યવહાર ચાલતો

હતો તે દરમિયાનજ ત્રણ લાખ માણસોનું ખજવાન ફ્રેન્ચ ફ્રાન્સ તરફ જૂની જૂદી દિશાએથી ધસી આવવા લાગ્યું હવે નેપોલિયનને દેશનું પક્ષથી ક્યાં મિવાય છૂટકોળ ન હતો અને તેણે તે ક્યાં ફરી રીતે કર્યું

નેપોલિયન અને ઇંગ્લેન્ડના ગઝલ વચ્ચે ચાલેલો પત્રવ્યવહાર વાચીને ઇંગ્લેન્ડના ધણા લોકો તેના અનુરાગી થયા અને ફ્રાંકસ, શેરીડન વગેરે ઉદાર બુદ્ધિવાળા રાજ નીતિના પુરુષોએ પ્રધાનમંડળની સાંકડી, સ્વાર્થપરાયણ અને બ્રિટિશ પ્રજાને નીચું જોવરાવે એવી રાજનીતિ ઉપર મખત આક્ષેપ કર્યા પાર્લામેન્ટમા ઝુબેશ મચી રહી આ ઉદાર પક્ષ તરફથી ફ્રાંકસની અને સામા પક્ષ તરફથી મુખ્ય પ્રધાન પિટની વક્તૃતા ગાળી રહી અતે પિટનો જય થયો અને ઇંગ્લેન્ડની સરકારે ફ્રાન્સની સાથે યુદ્ધમાં ઝપલાવ્યું

નેપોલિયનના ચારિત્ર્યમા દૃઢતા અને દયાળુતાની ધણીજ અદ્ભુત મિલાવટ થએલી જોવામા આવે છે એક ત્રીશ વર્ષના પુરુષે પોતાના ધનના જોરથી એક સોળ વર્ષની સુન્દર સ્ત્રીની પ્રીતિ પ્રાપ્ત કરવાના હેતુથી તેની મરજી વિરુદ્ધ તેની સાથે લગ્ન કર્યું તે સુન્દરી પોતાના પ્રેમ વચના પતિને પોતાના હૃદયની પ્રીતિ અર્પણ કરી શકી નહિ પુરુષે જ્યારે જોયું કે તે સ્ત્રી ધનને વશ થતી નથી ત્યારે તેણે તેનું ખૂન કર્યું અને એ અપગ્રધને માટે તેને ઝાંચદા પ્રમાણે દેહાન્ત દેડની શિક્ષા કરવામા આવી આ કમનશીમ માણસની સાથે ફ્રાન્સના અનેક પ્રતિષ્ઠિત કુટુંબો સગપણથી જોડાયેલા હતા તેથી તેને મારી અપાવવા માટે નેપોલિયન ઉપર ધણા માણસો તરફથી સિફારસ, દમાણુ અને આજીજ થવા લાગી વળી તેઓમાનાં કેટલાક જોસેફાઇનના સગા હતા તેમના આગ્રહથી જોસેફાઇન પણ તે માણસને મારી અપાવવા માટે નેપોલિયનને કાલાવાલા કરવા લાગી નેપોલિયને તેને જવાબ આપ્યો કે “હું એ માણસને ફેવી રીતે મારી આપી શકું ? એ પોતાની દોનતવડે એક બાળાનો પ્રેમ ખરીદવા માગતો હતો તેમા નિષ્કળ થયો ત્યારે તેનું ખૂન કર્યું” એવા માણસને હું દયાને પાત્ર માનતો નથી જો હું એવા માણસને મારી આપું તો કાંઈ પણ પરણેલી સ્ત્રીની જાદગી સલામત નહિ રહે ” જોસેફાઇને કહ્યું, “પ્રિયતમ, તમે ઉમે દરજ્જે ચડ્યા પછી મેં જે કાંઈ તમારી પાસે માગ્યું હોય તો તે આજ છે તમે મારી આટલી પ્રાર્થના નહિજ તરછોડો એવી મને આશા છે ” નેપોલિયને જવાબ આપ્યો, “ જોસેફાઇન ! હું તમારી માગણી સ્વીકારી શકતો નથી જ્યારે તમારી પણ પ્રાર્થનાને વશ થઈને હું ન્યાય માર્ગમાંથી વ્યુત થયો નથી એ વાત જ્યારે લોકોમા જાહેર થશે ત્યારે મારે હાથે આવો અન્યાય કરાવવા કાંઈ પણ પ્રાર્થના કરશે નહિ ”

જુર્બેન વશીય રાજ્યોએ નેપોલિયનને પોતાના પક્ષમાં લેવા ધણા ફાંફા માર્યા હારે રકમની લાંચ, મોટી મોટી પદવીઓ વગેરે જ્યારે ફ્રાંચિસ ગ્યાં ત્યારે સ્ત્રીનું

મોહાસ વાપરતાં પણ તેઓ અચકાયા નહિ. એક લપટ અને નિર્લજ્જ, ઉમરાવ સ્ત્રીને તેમણે નેપોલિયનને ઘેર મોકલાવી તેણે જોસેફાઇન સાથે બેનપણા કરવા માડ્યા અને નેપોલિયન સાથે લગ્ન લગ્નને વાન કરવા લાગી પણ તેણે તેને તરતજ ક્રાન્સની હદપાર મોકલાવી દીધી

નેપોલિયન લોકપ્રિય હતો પણ લોકોની મરજીને તાબે થઇને તેણે લોકપ્રિયતા મેળવી ન હતી આસપાસ ચારે દિશાએ વિપત્તિના વાદળા ઘેરાતા હતાં એકલા ક્રાન્સની સામે ઈલડનાં નાણાથી લલચાયલા અનેક રાજ્યો સધિ કરીને તેના વિનાશ કરવા તત્પર થયા હતાં આવા સંયુક્ત બળ સામે ટકવું હોય તો આખા ગળ્યનું બળ એકજ માણસના હાથમા હોવું જોઇએ, અને એ નીતિને નેપોલિયન અનુસર્યો હતો તેની યુદ્ધનીતિવિષે તે કહે છે કે “ મેં પરાજયો જીત્યા હશે તો ને આત્મરક્ષણ કરવા માટેજ અમે જીતાઇએ નહિ તેટલા માટે અમારે બીજા ગળ્યો જીતવાની જરૂરજ પડતી હતી ચારે દિશાએ લડાઇના વાગ્ન વાગી રહ્યા હતાં તમે વખતે પ્રજાસત્તાક રાજ્યના નિયમ મુજબ રાજ્ય કરવાની મારી મરજી છતાં તેમ કરવું અને વાજમી લાગુ ન હવું દેશના રક્ષણને માટે નિસીમ ક્ષમતાસપન્ન ગળ્યો જરૂર હતી છતાં પણ ક્રાન્સમા મનુષ્યની સમાનતા જેટલે અશે જળવાતી હતી તેટલી બીજા કાંઇ દેશમા જળવાઇ ન હતી ”

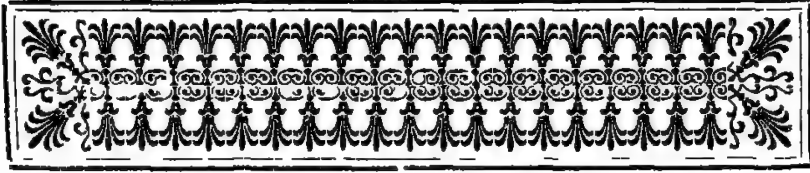
“દરેક માણસ કેવળણી લાઇ શકે એવી રીતે ફળવણીના દાર ખુલાં મૂકવા એ એક મારો મહાન ઉદ્દેશ હતો મેં જે ફળવણીની સંખ્યાઓ સ્થાપી હતી તેમને એવા ધોરણ પર ન્યાયી હતી કે તેમની મારફતે દરેકને મક્કત અથવા ધણેજ આજી ખર્ચે ફળવણી મળી શકે મેં રાજ્યના તમામ સગ્રહસ્થાન પ્રજાના ઉપયોગમાટે ખુલાં મૂક્યા હતાં લોકોને અગ્નિ અને વહેમવડે પણ જેવા ન બનાવતાં તેમને જ્ઞાનનો પ્રકાર આપવા મેં પ્રયત્ન કર્યો હતો ઈગ્નિડની પ્રજા જે સ્વતંત્રતાને ચહાય છે તેને પોતાના વૉટર્સના વિજયમાટે એકવાર પશ્ચાત્તાપ કરવાનો વખત આવશે એ કૃતેહથી યુરોપની પ્રજાઓની સ્વતંત્રતાને નુકસાન પહોંચ્યું છે અને મનુષ્યજાતિને પીલી નાખવાને તૈયાર થએલા નિરકુરા રાજાઓના હાથમા આખો યુરોપ આવી ગયો છે ”

દશ હજાર રશીયન સિપાઇઓ ક્રાન્સમાં કેદ પકડાયા હતા તેવીજ રીતે ઈગ્નિડ અને આસ્ટ્રિયાના હાથમા વણા ફ્રેન્ચ કેદીઓ પણ હતા નેપોલિયને એવી માગણી કરી કે મને મારા ફ્રેન્ચ કેદીઓ પાછા આપો તો હું રશીયન કેદીઓને છૂટા કરું પણ રશીયન કેદીઓ છૂટા થાય તેમા ઈગ્નિડને કે આસ્ટ્રિયાને અગત લાભ ન હતો તેથી તેમણે પોતાના મિત્ર રાજ્યના કેદીઓને મુક્ત કરવા કેદીઓની સાટાબદલી કરવાની ના પાડી બેઠીની નીચતા જોઇને નેપોલિયનને ધણે ગુસ્સો થયો તેણે કહ્યું, “જે રશીયનો ઈગ્નિડ અને આસ્ટ્રિયાની ઉસ્કરણીથી ફ્રેન્ચોની સામે લડવામા બેઠો

મહાયજ્ઞ તથા હતા, તેમણે જે જય મેળવ્યા તેમાં રશીયનોનો પણ ભાગ હતો તેમને બધનમુક્ત કરાવવાને તેમનાજ મિત્રો આનાકાની કરે છે ! શરમની વાત છે ।” એમ કહીને તેણે તમામ રશીયન કેદીને છૂટા કરીને દરેકને નવો પોશાક અને હથિ આર આપીને તેમના રાજ પાસે મોકલી દીધા રશીયાનો ઝાર જે ઇંગ્લંડ અને આસ્ટ્રિયા સાથે મળીને ફ્રાન્સ તરફ સૈન્યસહિત કુચ કર્યો જતો હતો, તેના ઉપર નેપોલિયનની ઉદારતાની સંચોટ અસર થઈ તેણે નેપોલિયનને એક ધન્યવાદનો પત્ર લખ્યો તેમાં તેણે લખ્યું હતું કે “ હું તમને આ ઉપરથી જાણાવી દઉં છું કે હું ઇંગ્લંડથી ધણે નારાજ થયો છું તે રાજ્યોના અરસપરસના કાયદાની એકેએક કલમનો ભંગ કરે છે અને પોતાના અહંકાર અને સ્વાર્થ સિવાય બીજા કોઈ હેતુને ધ્યાનમાં લેતું નથી હું તેના અન્યાયી વર્તનનો અત લાવવા માટે તમારી માથે જોડાવા માગુ છું ” ઝારે તરતજ ઇંગ્લંડ સાથેની સલાહ રદ કરી, અને ફ્રાન્સ અને રશીયા વચ્ચે ગાઢ મૈત્રી બધાઈ પછી નેપોલિયને પ્રશિયા સાથે સલાહ કરવા માટે પોતાનો દૂત મોકલ્યો અને રશીયાની માફક પ્રશિયાએ પણ તેની સાથે મલાહ કરી દીધી. ફ્રાન્સની સાથે પ્રાણાન્તસુધી લડવાનો સંકલ્પ કરનાર ઇંગ્લંડ એકલુજ હવે મલાહ કરવા નારાજ હતું અને તેની ઉરકેરણીથી આસ્ટ્રિયા પણ ફ્રાન્સની સરહદ ઉપર પોતાનું મૈત્ર્ય ઉતારવાની તૈયારી કરતું હતું.

હવે નેપોલિયનની ઉદારતાની સાથે ઇંગ્લંડના સેનાપતિ લોર્ડ નેલ્સનની ઉદારતા(૧)ની મરખામણી કરી લઇએ નેપલ્સના સ્વતંત્ર વિચારવાળા લોકોએ રાજની સામે બળવો કર્યો પણ તેમાં તેઓ ફાળ્યા નહિ અંગ્રેજ સરકારની બાહેધરી વચ્ચે તેઓ એવી સરતે તાબે થયા કે અમારા જનને નુકસાન કરવું નહિ અને અમને ફ્રાન્સ જવાની પરવાનગી આપવી આ કરારનામા ઉપર સ્થિતિ પ્રતિનિધિએ સહી કરી, પણ તેજ વડીએ સેનાપતિ નેલ્સન અચુકરના જગમાં ફતેહ મેળવીને પોતાની માથુક લેડી હેમિલ્ટન સાથે ત્યાં આવી પહોંચ્યો તેણે આ કરાર રદ કર્યો અને તાબે થએલા લોકોને—આર વરસના બાળકથી માડીને ઘરડા સ્ત્રીપુરુષોને સુદ્ધ ફાસીને લાકડે લટકાવી દીધા । નેપોલિયને પોતાના મરવા પડેલા સાત સિપાઇઓને ઝેર આપવાનો વિચારજ કર્યો તેટલા માટે તેને ફળેત કરી નાખ્યો, પણ જે દોષ નેલ્સન ઉપર તેનું જીવનવૃત્તાત લખનારા મૂકે છે તેવા કોઇ દોષ નેપોલિયનના હોત—જેવા કે રશીયનવતી ધર્મપત્નીને રઝળતી મુઠ્ઠીને એક નિર્દોષ કુલટાના પ્યારમાં ચુલતાન બની જવું, પ્રતિજ્ઞાપૂર્વક કરેલા કોલકારારનો ભંગ કરવો, સ્ત્રીઓ, પુરુષો અને છોકરાઓને પણ ઉરકેરાયલા લોકોને હાથે કતલ થવા દેવા, વગેરે દોષ હોત ત્યારે તો નેપોલિયનને કેટલા ફળેત કર્યો હોત ! છતાં ઇંગ્લંડ નેલ્સનની યાદગીરીમાટે સ્મરણસ્તબો રચાવે છે અને નેપોલિયનને ભવિષ્યની પ્રજા ધૂણાસહિત યાદ કરે તેવા ચત્ન કરે છે

પ્રકરણ ૧૧ મું

આદેશ ઓળંગી જવું

પોલિયને કરેલી સલાહની માગણીને ઇંગ્લેન્ડે તિરસ્કાર અને અભિમાનથી નરજોડી નાખી અને આરિદ્ર્યાએ પણ તેનો અસ્વીકાર કર્યો તેથી હવે તેણે તેઓના હુમલાને પાછા હમવવા માટે દમ્બેશની માફક ઉત્સાહભેર તૈયારી કરવા માડી પણ મહામદિરમા તે સ્વદેશરક્ષણનો વિચાર કરવા લાગ્યો તેટલામા

તો ફ્રાન્સને ચારે દિશાએથી પેરી વળીને તેના ઉપર નિર્દયપણે આક્રમણ કરતા શત્રુઓની તોપો તી ગર્જના તેના કાન પર અથડાવા લાગી ઇંગ્લેન્ડના નૌકામૈન્યે ફ્રાન્સનો સમુદ્રકિનારો ઘેરી લઇને તેના વ્યાપારનો નાશ કરવા માડ્યો, કિનારા ઉપર આવેલાં અમરક્ષિત બંદરો ઉપર જોગાઓનો વરસાદ વરમાયો અને ફ્રાન્સમા આબ્યતરિક કલહ જગાડવા માટે અહનગક નાગ્ન અને યુદ્ધસામગ્રી ફ્રેન્ચ પ્રજાસત્તાક રાજ્યના શત્રુઓને પૂરી પાડીને ફ્રાન્સને ઉપરવ કરવા માટે મનનુ કર્યું ઉત્તર તરફથી દોઢલાખ સિપાઇ-ઓના સૈન્ય માથે આરિદ્ર્યાનો મેનાપતિ માર્શલ ફ્રે ચાલ્યો આવતો હતો તેની પાસે સારામા મારી અને ભારેમા ભારે તોપો હતી ઇટાલીમા સેનાપતિ મેલાની સરદારી નીચે ૧૪૦૦૦૦ માણસોનું સૈન્ય એકત્ર થયું હતું તેમના આક્રમણ સામે ત્યાના ગણ્યા ગાડ્યા ફ્રેન્ચ યોદ્ધાઓ નાસી ગયા હતા અને બાકીના ઘેરાઇ જઇને જુએ મરવાની અણી પર હતા ફ્રાન્સના મમુદ્રકિનારાની આમપાસ ઇંગ્લેન્ડના અસ-ખ્ય વહાણો ભમતા હતા આ પ્રમાણે બધી બાબતોએથી ફ્રાન્સને સજ્જ રીતે ઘેરી લીધું હતું

નેપોલિયનને પોતાના યુદ્ધકૌશલ્ય ઉપર પૂર્ણ શ્રદ્ધા હતી. તેણે લોકીમા રમ-દોળાતા મનુષ્યોની ખાતર કરેલી સલાહની માગણી વ્યર્થ ગણી ત્યારે હવે તેણે બીજા ઉપાય તરીકે પોતાના દેશના એકત્ર થએલા શત્રુઓ ઉપર પ્રહાર કરવાની પોતાના અખૂટ ઉત્સાહથી અને પ્રચંડ કાર્યશક્તિથી એવી તૈયારી કરવા માડી કે તેના શત્રુઓએ તેને “ એક લાખ માણસ ” એવું ઉપનામ આપ્યું, કારણ કે તે જ્યાં જતો ત્યાં માત્ર તેની હાજરીથીજ એક લાખ માણસનું બળ તેના સૈન્યમા આવી જતું.

પછી ક્રાન્સની પ્રજાને માટે તેણે નીચેની ઘોષણા પ્રગટ કરી અને તેના તીવ્ર, ઉત્સાહક ગુણકાર આખા દેશની ખીણે ખીણમાં અને ટેકરીએ ટેકરીએ ગાળ રહ્યો “ ફ્રેન્ચો ! તમે સલાહ કરવા ધણા ઉત્સુક હતા તમારી સરકારે તેથી પશુ વધારે ઉત્સુકતાથી સલાહની માગણી કરી હતી ઇંગ્લેન્ડના પ્રધાનમંડળે પોતાની દુષ્ટ રાજનીતિ ઉઘાડી પાડી છે ક્રાન્સમાં કુસંપ કરાવવો, તેના વ્યાપારનો નાશ કરવો, યની શકે તો યુરોપના નકશામાંથી તેનું નામનિશાન ભૂસી નાખવું અને નહિ તો તેને એક ઉતરતા દરજ્જાના તાબેદાર રાજ્ય જેવું બનાવી મૂકવું એ તેનો હેતુ છે યુરોપના તમામ રાજ્યોમાં અદર અદર કલહ જગાડીને, તેમનો નાશ કરીને ઇંગ્લેન્ડ પોતે સમૃદ્ધ અને બળવાન થવા માગે છે અને આખા જગતનો વ્યાપાર પોતાનો એકલાનોજ કરી લેવા તાકે છે આટલા માટે અઢળક નાણું વેરીને અને મીઠા મીઠા વચનો આપીને તે લોકોને લલચાવે છે અને પોતાની કપટબળ વધારે છે ”

આ ઉદ્દેશ્યોણાએ ફ્રેન્ચ પ્રજાનો લડાયક જીરસો જાગૃત કર્યો અને લડી શકે એવા તમામ પુરુષોએ શસ્ત્ર ધારણ કર્યા સ્વદેશભક્તિના આવેશને લીધે અને કોઈ પણ રીતે ક્રાન્સ જીતે એની ઉત્કટ ઇચ્છાને વશ થઈને નેપોલિયન પોતાની કીર્તિ તો વમરીજ ગયો હતો સેકડો લડાઈઓમાં ઘડાએલા દોઢ લાખ સિપાઈઓનું મૈન્ય, અને પોતાની તૈયાર કરેલી યોજના સમજાવીને તેણે મોરારને ઉત્તર તરફ મોકલ્યો અને ઉત્તર તરફના રણસામ્રામમાં જનારને વધારે કીર્તિ મળવાની વક્રી હતી છતાં પણ પોતે માત્ર પાસેઈ હજાર સિપાઈઓ, જેમાના ધણા ખરા તો છેક નવાજ હતા તેમને લઈને દક્ષિણ તરફ જવા તૈયાર થયો પોતાના તાબેદારને સારામાં સારું મૈન્ય આપીને જ્યાં ખરેખરી કીર્તિ મેળવવાની હતી, ત્યાં મોકલવામાં જે ઉદારતા નેપોલિયને બતાવી છે તેનો જોટો જગતના ઇતિહાસમાં મળી આવતો નથી

આસ્ટ્રિયાને સેનાપતિ માર્શીલ મેલા પોતાના એક લાખ અને ચાળીશ હજાર સિપાઈઓને ઇટાલિની ઉત્તરે આવેલા કિલ્લાઓમાં ગોઠવીને પોતે ક્રાન્સની દક્ષિણ હદપર પ્રચડ વેગ અને દૃઢ શ્રદ્ધાપૂર્વક આગળ વધ્યો જતો હતો તેના વિશાળ અને કવાયતી લશ્કરની સામે પોતાનું નાનું અને મિન અનુભવી લશ્કર ગોઠવવા કરતા, આદેસ પર્વતની દેખીતી રીતે અભેદ પર્વતમાળા ઝાળગીને પર્વત શિખર ઉપરથી તૂટી પડતા બરફના ડુગરના જેવા પ્રચડ અને સર્વનાશક વેગથી આસ્ટ્રિયન લશ્કરના પાછલા ભાગ ઉપર એકાએક તૂટી પડવું એવો નેપોલિયને ઠરાવ કર્યો- આદેસ પર્વતના પ્રદેશમાં કોઈ અનુકૂળ સ્થળે લશ્કર, દારૂગોળો તથા યુદ્ધસામગ્રી એકત્ર કરવાની જરૂર હતી પણ આ તૈયારીની શત્રુને ખબર ન પડે તે માટે સાવચેતી રાખવાની હતી, નહિ તો આસ્ટ્રિયન સેના આદેસના સાકડા ધાટ ઘેરી લે અને તેના લશ્કરને પસાર થતું અટકાવ્યા વગર રહેજ નહિ ઇંગ્લેન્ડ અને આસ્ટ્રિયાના

જાસુસો તેની એકેએક હિલચાલ તપાસીને જાહેર કરવા ચાલાકીથી ખાતમીઓ ન થતા ફરતા હતા.

નેપોલિયને આદેશની તળેટીમાં આવેલું ડિજોન નામનું સ્થળ લશ્કરને એકત્ર કરવા માટે પસંદ કર્યું. પણ જે રસ્તે તે પોતાનું મૈન્ય ઉતારવાનો હતો તે માર્ગ જાહેર કરી દઇને તેણે શત્રુઓને આખાદ થાપ ખવડાવી શત્રુપક્ષ આ ઉપરથી એવું અનુમાન કર્યું કે ડિજોનનું આયુ ખતાવીને નેપોલિયન પોતાનું ખરું યુદ્ધ કેન્દ્ર છુપાવે છે અને તેઓ મનમાં જુલાવા લાગ્યા કે અમે એમ છેતરાઇ જઇએ એવા નથી લાગતા અને વિચેનાના પત્રોમાં નેપોલિયનની મૂર્ખાઇની ઉધાડી રીતે મસ્કરી થવા લાગી કેટલાક જાસુસો ડિજોન જઇ આવ્યા અને તેમણે રિપોર્ટ કર્યો કે અહિં તો માત્ર થોડી ટુકડીઓજ આવી છે અને તે પણ આપણને થાપ ખવડાવવાના હેતુથીજ મોકલી હશે જેમ જેમ શત્રુપક્ષ નેપોલિયનની યોજનાને હસી કહાડવા લાગ્યો તેમ તેમ તે ડિજોન આગળ લશ્કર મોકલવાની વાતને વધારે જોરથી જાહેર કરવા લાગ્યો. તેણે એ સ્થળની આસપાસ જૂદે જૂદે ઠેકાણે લશ્કર અને યુદ્ધ સામગ્રી મોકલાવી દીધા, અને એવી કુતેહથી છુપાવી રાખ્યા કે તેના ખરા બળની શત્રુને ખમરજ પડી નહિ. ઈંગ્લંડ તો ખુશ ખુશ થઈ ગયું તે તો એમજ સમજ્યું કે ફ્રાન્સનું લડાયક બળ હવે ખપી ગયું.

ફ્રાન્સના અધિકારીઓમાં લીલા હરિયાળા ખેતરો અને દ્રાક્ષથી લગ્વી રહેલા મહા-પોમથી એક એકથી ઉંચે જતી સનાતન ખરફથી ટકાયેલા શિખરોવાળા આદેશની પર્વતમાળા આવી રહી છે તેની સાકડી કરાડોમાંથી ઘોર ગજના કરતા જળ ધોધ નિરતર ઉછળ્યાજ કરે છે કેટલેક ઠેકાણે તો પર્વતની ખાજુઓ દિવાલના જેવી સીધી છે અને સૃષ્ટિના આરંભથી અજન્મિન સુધીમાં મનુષ્યના પગલા ત્યાં લાગ્યેજ પડ્યા હશે આ દુર્ભેદ પર્વતમાળા ઓળગવાના મુખ્ય ધાટને સેન્ટ બર્નાર્ડ કહે છે સાહસિક મુસાફર ખચ્ચર ઉપર સ્વાર થઇને ધીમેથી, માવચેતીથી, મુસ્કેલીથી સાકડા અને સીધા રસ્તા ઉપરથી પ્રયાણ કરે છે કોઇવાર સાકડા પૂલવડે અગાધ ઉડા કેતરો ઓળંગે છે, કોઇવાર પર્વતની સાકડી કોરણ ઉપરજ સાચવી સાચવીને પગ મૂકતો ચાલે છે એકજ પગનું ચૂકે તો નીચેના ધારાવાળા ખડકાવડે ભયાનક રાક્ષસ જેવા દેખાતાં ઉડા કેતરોમાં તે ગબડી પડ્યા વગર રહેજ નહિ. કોઇવાર ધણા ઉચા શિખર ઉપરથી ખરફના કુખ જોરથી ટૂટી પડે છે અને વૃક્ષો, ખડકો સર્વનો કચ્ચરવાણુ કરે છે તે જોઈને પ્રવાસી આશ્ચર્યચકિત થઇને ઉભો રહે છે. આ ઉજ્જડ ખરફના પ્રદેશમાં પવન અને ખરફના વાવાઝોડાં અનેકવાર ઉત્પાત મચાવી મૂકે છે, અને બિચારા હનમાગ્ય પ્રવાસીઓ તેમના ભોગ થઈને હમેશને માટે ખરફના બિજાનામાં દટાઇ જાય છે આવા પ્રકારની વિપત્તિમાંથી પ્રવાસીઓને ઉગારી લેવાના

સ્તુત્ય હેતુથી પરોપકારી ખ્રિસ્તી સાધુઓનો એક પ્રાચીન મઠ એ સ્થળે સ્થપાયેલો છે, અને તેઓ આજે સેકડો વર્ષથી નિષ્કામભાવે પ્રભુના વિપત્તિમસ્ત બાળકોની સેવાખરદાસ્ત કરતા આવ્યા છે. આ સ્થળ યુરોપમાં સૌથી ઊંચામાં ઉંચું છે તેની આસપાસનો દેખાવ ધણોજ ગંભીર અને ગમગીનીભરેલો છે. ઉત્તરવાનો માર્ગ ચડવાના માર્ગ કરતાં પણ વધારે વિકટ છે. આ ઉજ્જડ પહાડી પ્રદેશ તદ્દન વન સ્પતિરહિત વેરાન જેવો છે. મુસાફરના પગલાથી ચમકીને ઉઠી જતા ગરુડ પક્ષીની ચીચીઆરી સિવાય ત્યાં બીજા કશાનો અવાજ સંભળાતો નથી. સીધા ખડકો ઉપર ચડી જવાને ટેવાયેલા બકરા અને વનહરિણો ત્યાં પણ મૂકવાની હિમત ચલાવી શકતાં નથી.

ક્રમ્ય મેનાપતિ માસિનાને આસ્ટ્રિયન લશ્કરે છુનોઆના કિલ્લામાં ઘેરી લીધા હતા અને તેમની તોપના મારાથી છિન્નભિન્ન થઇને તે કિલ્લો પડવાની તૈયારીમાં હતો. વિજયોન્મત શત્રુમન્ય નાઇસ નગરના દરવાજામુખી ધન્યુ આવતું હતું તે બળવાન સૈન્યના પાછલા ભાગ ઉપર ઓચિતો ધસારો કરતા જવા માટે નેપોલિયને ઉપર કહ્યો તેવો અત્યંત વિકટ માર્ગ પગદ ડર્યો હતો જે પર્વતના ધાટ પર ખચ્ચર પણ મુશ્કેલીથી ચાલી શકતા, જ્યાં કદિ ગાડુ તો ગયુંજ ન હતું અને જર્મ શકે પણ નહિ, ત્યાં થઇને સાઠ હજાર માણસતુ પાયદળ અને ઘોડેસ્વારતુ મૈન્ય, ભારે તોપો, દારૂગોળો, સીધુસામાન અને મીઠા તમામ યુદ્ધસામગ્રી સહિત લઇ જવું એવી તેણે કદપના કરી હતી. ઇંગ્લેન્ડ અને આસ્ટ્રિયા તો આ યોજનાને તિરસ્કારસહિત હસી કહાડવા લાગ્યાં.

પણ નેપોલિયન પોતાની કદપનાશક્તિવડે ભગ્ય યોજનાઓ ધડવામાં કુશળ હતો એટલુંજ નહિ પણ યોજનાનાની ઝીણામાં ઝીણી બાબત પણ અમલમાં મૂકી શકે એવો તે કાર્યદક્ષ હતો. સેન્ટ બર્નાર્ડના ધાટને રસ્તે આલીશ હજાર માણસોને લઇ જવા, બાકીતુ સૈન્ય બીજા એ ત્રણ નાના નાના ધાટ મારફતે છટાલિમા ઉતારવું, એકાએક જાણે પોતે આકાશમાથી ઉતરી આવતો હોય તેમ ઝડપથી શત્રુ મૈન્ય ઉપર પાછળથી આક્રમણ કરવું, આસ્ટ્રિયા સાથેનો તેના તમામ વ્યવહાર તોડી નાખવો, અને પછી તેના ઉપર વૃદ્ધી પડવું, એવી તેની યોજના હતી. આમ કરવાથી ક્રાન્સનો દક્ષિણ ભાગ ભયમુક્ત થાય એટલુંજ નહિ પણ ક્રાન્સના શત્રુઓ ભયથી કંપા વગર રહે નહિ.

ડિઝોનની આસપાસની જગ્યાઓમાં લશ્કરની ટુકડીઓ આવતી ગઇ અને છેલ્લો હુકમ થતાની સાથે આખું લશ્કર સાકડા ધાટના નાકા આગળ હાજર થવાની રાહ જોતું બેઠું. ધઉ, બિસ્કિટ અને અનાજનો અખૂટ ભંડાર પણ અનુકૂળ સ્થળોમાં ભરવામાં આવ્યો હતો. પાર્વત્ય પ્રદેશના એકે એક માણસ અને એકે એક ખચ્ચરને આગળથી પુઠકળ પૈસા આપીને રોકી લીધા હતા. જાણે કોઇ મત્રના પ્રભાવથી એકા-

એક ત્યા આવીને ખડા ચર્ષિ ગયા હોય તેમ હજારો લુહાંગે અને કારીગરોની દુકાનો રસ્તામાં દકાણે ઠેકાણે ઊભી થઈ હતી તોપેનાં તથા ખીજી મામત્રી લઈ જવાના ગાડાને માણસા અથવા ખન્યરો ઉચકી શકે તેટલા મોટા તેઓ તેમના સર્વ ભાગો છૂટા પાડી નાખતા હતા અને સમાર કામ કરતા હતા વળી તેવાજ કારીગરોના એક ખીજી ટુકડી અગાઉથી પર્વત ઓળંગીને ટ્રેન્ચ લન્કનની રાહ જોતી બેઠી હતી કે જેનું તે આવી પહોંચ કે તોપેને ગાડામાં ચડાવી દે તથા યોડાના સામાન અને આયુધ વગેરેનું સમારકામ કરીને લન્કરને સપ્લુર્સિતે સંજ્ઞા કરી શકે પર્વતની બેઠે બહુએ તમામ પ્રકારની સગવડવાળું અંદેક દવાખાનું પણ ઉભું કર્યું હતું. નેપોલિયને એટલેસુધી દોર્ડેનિ વાપરી હતી કે સેન્ટ બર્નાર્ડ મંડમા બિસ્કેટ, માખણ અને દારૂનો પુકળ જથ્થો આગળથી રવાના કરી દીધો હતો, તેથી જ્યારે થાકેલા સિપાઇઓ ત્યાં આવ્યા કે તરતજ તેમને મોટે ત્યા ખાઈ પીને તાજા થવાની ઉત્તમ પ્રકારની સગવડ તૈયારજ હતી ક્રાન્સની પ્રજાને સુવ્યવસ્થિત કરવા પોને ખાર માણસ જેટલું કામ કરે તો વખતે આવી ઝીણી બાબતોની વ્યવસ્થા કરવાનું પણ તે કદી જાણતો નહિ જો પરિશ્રમવડે મોટામોટા મળતી હોય તો નેપોલિયને જે કૃતિ મેળવી છે તે તેણે સખત મહેનત કરીનેજ મેળવી છે, છતાં તેનું માનસિક બધારણ પણ એવું હતું કે આહારાદિારહિત અવિરત પરિશ્રમ કરવામાં તે આનંદ ભોગ લેતા હતા.

ઈ. સ. ૧૮૦૦ ના મે માસની ૭ મી તારીખે કુચ કરવાનું નિર્માણ કર્યું હતું તે દિવસે ગાડીમાં બેસતા તેણે પોતાની પત્નીને કહ્યું —

“ વહાલી મોસેફાઈન, સલામ હું ઇટાલી જાઉં છું હું તને જૂલી નહિ જાઉં અને ધણું દિવસ નહિ રોકાઉં ”

તેના એક ઇમારાતની રાથે ક્રાન્સનું ભન્ય સૈન્ય ગતિમા આવી ગયું ઝડપથી તે ક્રાન્સમાથી પસાર થઇને આલ્પ્સ પર્વતની તળેટી આગળ આવી પહોંચ્યું યુદ્ધ સામગ્રીસહિત તમામ મન્ય નીમેને વખતે મુકરર જગ્યાએ હાજર થઈ ગયું એકે એક સિપાઇ અને એકે એક રવાજ તેની નજર આગળથી પસાર થતો ગયો તેના પોશાકમાં, હથોડામાં જરાક પણ ખામી માલમ પડતી તો ત્યાં ત્યાંજ તેને સમારવામાં આવતી તેના જ્યવત ઉત્સાહથી ભરેલા શબ્દો આખા સૈન્યને પ્રોત્સાહિત કરતા હતા. દરેક માણસ પોતાથી બનવું કરવા તૈયાર થયો હતો માર્ગનું નિરીક્ષણ કરવા બે ઇજનેરોને આગળ મોકલ્યા હતા તેમણે આવીને કહ્યું કે કામ ધણુજ મુરકેલીભરેલું છે.

નેપોલિયને પૂછ્યું, “ પણ ખની શકે એવું તો કે ને ? ” તેમણે કહ્યું “ કદાચ ખની શકે એવું તો કહી શકાય ”

“ ત્યારે તો કુચ કરવાજ માડો, ” એવો નેપોલિયને ઉત્સાહપૂર્ણ આદેશ કર્યો. દરેક સિપાઇએ પોતાના હથીઆર ઉપરાત થોડાક દિવસ ચાલે એટલા ખોરાક અને પુષ્કળ કાર્તુસો ઉચકી લેવાના હતાં માર્ગ અત્યંત સાફ હોવાથી એકજ માણસથી ચલાય તેમ હતું તેથી ગાડાના પૈડાને છૂટા કરીને વચમા વાસ ખોસીને બે સિપાઇઓ તેમને ઉચકીને ચાલતા થોડેસ્વારે પોતાના વોડાને જેમ તેમ કરીને દોરી લેતા જરાક ભૂલ થાય તો નાચે આવેલા અગાધ હિડા કેતરોમા ગમડી જવાનો ભય હતો આખી મુસાફરીમા આ રીતે અનેક વોડાઓ અને કેટલાક સ્વારો પણ મૃત્યુને શરણ થયા એક એક તોપ બે ચવાને માટે સો સો અચ્ચર હારખધ જોડ્યા હતા તેઓ થાકીને થબી જતા ત્યારે સિપાઇઓ પાછળથી જો થી હડસેલી આપતા નેપોલિયને મજૂરોને મજૂરી આપવામાં કસર રાખી ન હતી તોપણ જે કામ એકના પૈઆના લોભથી ન થતું તે નેપોલિયનની મોહક વાણી અને પ્રોત્સાહક શબ્દોના પ્રભાવથી થતું સિપાઇઓ હર્ષનાદ કરીને તોપો ધસડતા આ પ્રમાણે સીધા, સાકા, ખડકાળ માર્ગ ઉપર આખું ફ્રેન્ચમેન્ય યુદ્ધના સરજમસંકિત પસાર થવા લાગ્યું ત્યારે અત્યંત મુશ્કેલીવાળી જગ્યા આવતી ત્યારે જીતુરીના તીવ્ર નિનાદ કરવામાં આવતા તેમના ધ્વનિના પડધા ટેકરીએ ટેકરી અને ખીણે ખીણને મજૂરી મૂકતા નેપોલિયને મજૂરોના જેટલીજ અક્ષિસ સિપાઇઓને આપવા માડી પણ તેમના મેનાપતિનો જુસ્સો તેમનામા વ્યાપી ગયો હતો તેથી પૈસા લેવાનો તેમણે સાફ ના પાડી તેમણે કહ્યું, ‘ અમે કાષ્ટ પૈમાને માટે આટલી મહેનત કરવા અવ્યા નથી, પણ તમને પ્રસન્ન કરવા અને અક્ષય કીર્તિને માટે આવ્યા છીએ ”

નેપોલિયન મનુષ્યસ્વભાવનો પૂરેપૂરો પરીક્ષક હતો મનુષ્યમા રહેલી ઉદાર શક્તિઓને કેવી રીતે જાગૃત કરીને કામે લગાડવી તે કળામાં તે સપૂણ્ય રીતે નિપુણ હતો અત્યારમુધી એવો રિવાજ હતો કે જે લોકો રણસગ્રામમા તોપે બેઠી લાવતા તેમને દરજ્જે તોપ ફોડનાર સિપાઇઓ કરતાં નીચા મનાતો હતા આનું પરિણામ એ થતું કે તેઓ પોતાની જાતને મજૂર માનતા હતા, કેમ કે હુલોડોની કીર્તિમાં તેમને કશો હિસ્સો મળતો નહિ તેથી ભગ્ના વખતમા તેઓ તે પો મૂકીને નાસી જતા નેપોલિયને જાહેર કર્યું કે “જેઓ રણસગ્રામમા તોપો બેઠી લાવ છે તેઓ પણ તોપ ફોડનારના જેટલીજ સેવા બજાવે છે અને તેમના જેટલુંજ જોખમ ખેડે છે માટે એકનો દરજ્જો મરખો ગણાવો જોઈએ ” તેમણે તોપ બેઠના ઈએને સિપાઇઓના જેવોજ પોશાક આપ્યો એટલે તેઓ મજૂર મડીને મગરૂર થોડાઓ બની ગયા અને હવે રણસગ્રામમાં તોપો બેઠી લાવવામાં તેઓ માન અને મગરૂરી માનવા લાગ્યા હવે એ તોપો તેમને બોગમૂષ નહિ પણ પ્રીતિપાત્ર ચર્ધ પડી નિર્દય દૈત્ય જેવી તોપને તેઓ પોતાની પ્રિયતામાંની માફક ચાહતા. તેની સાથે લાડ કરતા,

ચુખનો કરતા અને તેના બચાવને માટે પ્રાણની પણ આહુતિ આપવા તૈયાર થતા- આદર્શના નિકટ પ્રવાસ દરમ્યાન એકવાર પુષ્કળ ખરફ વરમવા લાગ્યું છતાં આ મિપાઇઓ તોપોને માર્ગમાં પડતી મૂકીને સારી જગ્યાનો આશ્રય લેવા ગયા નહિ પરંતુ એક ભાઇ પોતાની બહેનને માથે તેમ આ ખડખડા દેખાવના સિપાઇઓ આખી રાત તોપોની જોડે સૂઇ રહ્યા તેમનામાં આ અન્યથા જેવો ફેરફાર નેપોલિયનની અમાધારણ બુદ્ધિને લીધે થયો હતો.

એમ કરતા કરતા પર્વતના શિખર ઉપર આવી પહોંચ્યા ત્યાં તેમને માટે ખાઈ પીને તાજા થવાની ઉત્તમ પ્રકારની સગવડ કરાવેલી જોઇને મિપાઇઓના આશ્ચર્યનો પાર રહ્યો નહિ ચાલીમ હજાર બૂખ્યા અને થાકેલા સિપાઇઓને જમાડતા તો ગરબડાટ મચી રહે, પણ નેપોલિયનની વ્યવસ્થા એવી ખામી વગરની હતી અને મિપાઇઓ ઉપર તેના એવો નૈતિક અધિકાર દઢ બેસી ગયો હતો, કે એક પણ સિપાઇ પોતાની હાર છોડીને એક તમ્બુ પણ આગળ ખસતો ન હતો એક પછી એક મિપાઇ પોતાના ભાગનું ખાવાનું લઇને આગળ કુચ કરતો થોભવામાં તો નામોશી મનાતી હતી માર્ગમાં ગમે તેટલી અડચણ હોય તોપણ વીસ માઇલસુધી લાખી પથરાતી સૈન્યની હારમાં ભગાણું ન પડે તે પરજ સર્વનું લક્ષ્ય હતું ચઢાણ કરતાં ઉતરવાનું વધારે મુશ્કેલ હતું પરંતુ આકાશ ઉધડી ગયું હતું, ઋતુ અનુકૂળ હતી, તેથી આખું સૈન્ય વગર અડચણે ઇટાલીનાં મેદાનોમાં આવીને ઉભું રહ્યું.

આખા સૈન્યમાં સૌથી છેલ્લો નેપોલિયન પોતે હતો એક ખચ્ચર પર રવાન થઇને, વિચારમાં ગરકાવ થઇને, તે પ્રયાણ કરતો હતો પોશાકમાં હમેશની માફક તેણે બૂરો ડગ્યો પહેર્યો હતો તેના ખચ્ચરનો દોરનાર જે એક તરુણ ખેડૂત હતો તેને જરા પણ ખમર ન હતી કે દિગ્વિજયી નેપોલિયનની સેવા કરવા પોતે ભાગ્યશાળી થયો હતો.

માર્ગમાં ધણો ખરો વખત તે શાતપણે પોતાના વિચારોમાં મશગુલ રહ્યો હતો ઈજિપ્ટ અને આસિરિયાના સંયુક્ત સૈન્યો સામે ટક્કર લેવાના વિચારમાં તેનો તમામ માનસિક શક્તિઓ રોકાઈ ગઇ હતી, એક લાખ અને વીસ હજાર જેટલા બળવાન મૈન્ય સામે બાથ ભરવાની યોજના ધડવાની અનેક પ્રકારની ચિંતાઓનો અને સેનાપતિ તરીકેની જવાબદારીઓનો બોજો તેના હૃદય પર હોવા છતાં, આવે વખતે પણ તેના હૃદયમાં ચિરસ્થાયી નાસો ફરી રહેલી ઉદારતા અને અનુકંપા પ્રકટ થયા વગર રહી નહિ તેણે પોતાના તરુણ ભોમીઆની પાસેથી વાતમાં ને વાતમાં બાણી લીધું કે તે એક પર્વતનિવાસી ખેડૂતની કન્યાને ચાહતો હતો તે પણ તેને ચાહતી હતી તે સારો અને સરળ હૃદયનો હતો પરંતુ ગરીબ હોવાથી પરણતા અચકાતો હતો.

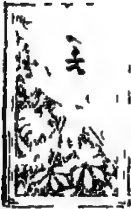
પ્રવાસને અંતે નેપોલિયને તેને સારું ઈનામ આપ્યું અને પેન્સીલ્વેની પોતાના

એક કંઠાસેરીયટ ખાતાના (લસકરને સામગ્રી પૂરી પાડનાર) અમલદાર પર ચિઠ્ઠી લખી આપી. તે ચિઠ્ઠી ખતાવતાની સાથેજ તે તરણુને આનંદાશ્ચર્ય સાથે ખબર પડી કે તે ચિઠ્ઠી લખનાર સેનાધિપતિ નેપોલિયન હતો, અને તેણે તેને એક ધર અને ખેતર ઇનામમાં આપ્યા હતા. તે બંને માણસ પરણીને પોતાનું મનનું ધારેલું સુખ ભોગવવા લાગ્યો અને મહાન નેપોલિયનને આશીર્વાદ આપતો લાભો વખત જીવ્યો. આવા કટોકટીના વખતમાં પણ રાજકાજના કામમાંથી જેને પોતાની ઉદારતા ખતાવવાની વૃત્તિ થાય, તે મહાપુરુષમાં ઉદારતાનો ગુણ પ્રકૃતિમતજ હોવો જોઈએ એમાં જરાએ સંદેહ નથી.

પ્રકરણ ૨૦ મું-મારેન્ગોનો સંગ્રામ

ન્યસેના હવે એઓસ્ટા નદીને કિનારે કિનારે કુચ કરવા લાગી
 રળીઆમણા એતરો, દ્રાક્ષના મડપો, સ્વચ્છ ઝુપડા વગેરેથી હવે તેમનો
 પ્રવાસ ધણજ આનંદજનક થતો હતો તેમની બેકે બાબુએ દેવદાર-
 ના જક્ષોથી છવાયેલી એક એકથી ઉચે જતી લખ્ય પર્વતમાળા વિરા-
 જતી હતી આરિદ્ર્યન તરફ વેગભરે ક્રાન્સની હદ તન્ક કુચ કરતુ
 હતુ પેતાની પાછળ વટાણિયાની ઝડપથી ફ્રેન્ચ લન્કર દોડયુ આવે
 છે તેની તેમને લેરામાત્ર પશુ ખખર પડી ન હતી આ બાબુએ ફ્રેન્ચ ચોદાઓ
 આદેસ ઓળગવાના પોતાના છેલ્લા પરાક્રમથી ગર્વિષ્ટ બનેલા હાથથી અને પોતાના
 સેનાપતિમા અટળ વિશ્વાસવાળા હોવાથી આનંદભરે આગળ કુચ કરતા હતા પશુ
 આગળ જતા ખીણ સાકડી થતી ગઈ બેકે બાબુના પર્વતો વધારે રીંધા અને ખડ-
 કાળ દેખાવા લાગ્યા તમની વચમાં થઈને એઓસ્ટા નદીનો પ્રવાહ શીથુના ગોરગોટ
 ઉરાડના વેગભરે વહેતો હતો, અને તેની અને કિનારાપગના પર્વતની વચમાંનો
 માર્ગ અત્યંત સાકડો અને વિકટ બનતો ગયો એવામા માર્ગમા પવતના ઉચા
 શિખર ઉપર બધિલા પ્રચંડ કિસ્સાથી તેમનો માર્ગ રોકાઈ ગયો. છેદ નદીના કિનારા
 ઉપર ઉભેલા પિરામિડના જોરો તે ગમનચુમી ગઢ હતો, તેના મજબૂત ભુરજ ઉપર
 ચારે બાબુએ એવી ચતુરાઈથી તોપો ગોઠવી હતી કે નીચેના ગસ્તા ઉપર એક ચક્ર
 પશુ ન ફરકી શકે

આ સમાચાર વીજળીને વેગે લસકરના પાછલા ભાગમા જ્યાં નેપોલિયન હતો
 ત્યાં પહોંચી ગયા તે તરતજ આગળ આવ્યો અને કિલ્લાની સામેના એક
 પર્વતપર ચઢીને નાનાં ઝાડવાના ઓથા નીચે જમીન પર સૂતો અને દૂરમીનથી
 કિલ્લો અને તેની આસપાસનો પ્રદેશ તપાસવા લાગ્યો તેણે તરતજ શોધી મહાડયુ
 કે કિલ્લાના કરતા પાંચ વધારે ઉચુ એક રથગ છે અને ત્યાં જવા માટે શત્રુની
 તોપનો ગોળો ન પહોંચે એવો એક સાકડો પગ રસ્તો પશુ છે ત્યાં જો તોપો
 ગોઠવાય તો શત્રુના ગઢ ઉપર આમાફ મારો થઈ શકે તરતજ કુચ કરવાનો હુકમ
 થયો પાયદળ અને આદેસના ઘાટપગ ચઢીને દેવાયલા વોડાઓ પશુ સ્વારો સાથે

ચઢવા લાગ્યા કિલ્લામાં રહેલા આસ્ત્રિયનો ચાળીશ હજાર ફ્રેન્ચોને તેમના ઘોડાઓ સહિત કીડીઓની હારની માફક પર્વતને વળગીને ચઢતા જોઇને અજ્ઞયખીમાં ગરકાવ થઇ ગયા પર્વતના શિખરપર આગ્યા પછી ઘણા દિવસનો થાકેલો નેપોલિયન પત્થરનું ઓશીકું કરીને ઉઘી ગયો તેની ઉઘમાં ખસેલ ન થાય તેટલા માટે તેની આગળથી આખું લશ્કર પસાર થઇ ગયું તોપણ કોઈએ પગનો સહેજ પણ અવાજ કર્યો ન હતો, અને દરેકની આખ તેના ક્રિકા, ચિન્તાઅસ્ત શુષ્ક વદન ઉપર પ્રેમપૂર્વક કરતી હતી દેખાવમાં અડખચડા, લઢી લઢીને રીઠા થઇ ગયેલા સિપાઇઓ પણ તેના તરફ આવી ઝામળ લાગણી અતાવતા એ દેખાવ ઘણેજ હૃદયદ્રાવક હતો

લશ્કર તો આવીને ગોપ્વાઇ ગયું પણ હવે તોયોને શી રીતે લાવવી ? તોપખાના વગર ગઢ જીતાવાનો પણ નથીજ, એમ સમજીને કિલ્લામાંના અમનદારે સેનાધિપતિ મેલાને લખ્યું કે લશ્કર તો કિલ્લા પામે આ યુ છે પણ તેઓની પાસે તોયો નથી. તેને બિચારાને ખચર ન હતી કે તે આ પત્ર લખતો હતો તેજ વખતે આડધુ તોપ ખાનુ તો તેના કિલ્લાની પાસે થનેજ પસાર થઈ ગયું હતું રાતના અધારાનો લાલ લઇને પૈડાની સાથે ચીથળ વીટાળીને, રસ્તા ઉપર સૂકુ ધાસ પાથરતા જઇને, અને ધરીમાં ખરાબ તેજ આજીને લેશમાત્ર પણ અવાજ કર્યા વગર છેક શત્રુના કિલ્લાની દિવાલ પાસે થઇનેજ કેળવાયના ફ્રેન્ચ તોપચીઓ અધુ તોપખાનુ ધસડી ગયા અને થોડાજ દિવસમાં તે અબેઘ કિલ્લાના જુરજ ઉપર ફ્રેન્ચોની ધ્વજ ફરકવા લાગી.

હવે સેનાધિપતિ મેલાના ગભરાટનો પાર રહ્યો નહિ નેપોલિયન—જેના નામથી મોટા મોટા થોદાઓ ડરતા હતા તે નેપોલિયન આજ્ઞા પર્વત ઝાળગીને તેની નજીક આવી પહોંચ્યો છે, તેના જોરાઈ મેળવવાના આર્ગ રોડી ખેડો છે, અને અસ્ત્રિયા સાથેનો તેનો વ્યવહાર કાપી નાખ્યો છે, એ સમાચાર મેલાને મળતા તેના ગભરાટ તથા ગૂચવાડાનો પાર રહ્યો નહિ તેને મથે ઝડપતુ લયનું વાદળ એવું અમાધારણ હતું કે તેણે પારિસ જવાની તો આશા છેડીજ દીધી પણ હવે જીવતાં સ્વેશ જવાશે કે કેમ તેનોજ તેને સદેહ થવા લાગ્યો આ વખતે તેના મનમાં ઘણાજ દુઃખજનક ગૂચવાડા ઉત્પન્ન થતા હતા તે કીર્તિના શિખર ઉપરથી પરાજયના ઉડા ખાડામાં ગમડી પડવાની તૈયારીમાં હતો તેણે હવે પોતાનું તમામ મામથર્ પાછા સહિસલામત આસ્ત્રિયા જવાનો રસ્તો મેળવવામાંજ વાપરવા માંડ્યું

આ ખાનુએ નેપોલિયનની પણ મુશ્કેલી અને ગૂચવણો ઓછી ન હતી શત્રુ તેની નજર ચૂકાવીને ઘણે રસ્તેથી નાસી શકે એમ હતું આથી તેણે પોતાના સૈન્યને જૂદે જૂદે ટેકાણે ગોઠવી દીધું હતું. પોતાની સાથે માત્ર તેણે વીસ હજાર સિપાઇઓ રાખ્યા હતા તેમાંના ઘણા ખરા તો કદિ લડાઇમાં ઉતર્યાજ ન હતા. શત્રુ પાસે એક લાખ અને વીસ હજાર સિપાઇઓ હતા. ગમે તે વખતે તેના ઉપર

હુમલો થાય અને તેનું બધું લશ્કર એકઠું થવા પામે ત્યાર પહેલાં તો તેના નાના સરખા મૈન્યના દુકડા દુકડા થઈ જાય. તેણે ઉવ, આરામ અને ખોરાકનો ત્યાગ કર્યો હતો દિવસ અને રાત તે ઘોડા ઉપર અને ઘોડા ઉપરજ કઢાડતો તેના જાસુસો ચારે દિશાએ ફરી વળ્યા હતા રાત્રીની એકેએક હિલચાલ તે તપાસતો હતો. ભરિધ્યમા તેઓ કયો માર્ગ લેશે અને તેઓના મૈન્ય કેવી કેવી રીત એકત્ર થઈ શકે તેના બંધી ગણતરી તે કરતો જતો હતો. મેક્ષા ક્રન્યો ઉપર તૂટી પડવાને પોતાનું આખું મૈન્ય એક ઠેકાણે એકત્ર કરવાનો યત્ન કરતો હતો પણ કયે ઠેકાણે તેના હુમલો થશે તેની ક્રન્યોને ખબર ન પડે તે માટે જૂદી જૂદી જગ્યાએ હુમલો કરવાનો ઢોંગ કરતો હતો.

હવે જેઉ મન્યન અથડાવાનો સમય નજીક આવ્યો. જાણી નેપોલિયને પોતાના મૈન્યને પાણી ચડાવના માટે એક પ્રોત્સાહક જાહેરનામું પ્રકટ કર્યું.

જે દિવસે તેણે પારિસ છોડ્યું તેજ દિવસે તેનો વિશ્વાસુ સેનાપતિ અને જીવન મિત્ર ડિસે મિસરથી આવી પહોંચ્યો હતો. તે ભલો, સાચા દિલનો અને નીતિવાન થોદો હતો. જે થોડા ધણા માણસોને નેપોલિયન ખરા દિલથી ચાહતો હતો તેઓના તે એક હતો. ડિસેને આવતા વારજ નેપોલિયનના પત્રો મળ્યા વાંચતાંની માથેજ તે પણ આદર્શ ઓળંગીને ઠટાલિ જવા નીકળ્યો અને નેપોલિયનને આવી મળ્યો.

તેને હવે પૂરપૂરી ખબર પડી ગઈ હતી કે થોડાજ દિવસમાં આખરનું યુદ્ધ થઈ જશે, કારણ કે મેક્ષા જૂદી જૂદી જગ્યાએથી પોતાના લશ્કરને ઝડપથી એકત્ર કરવા મડી ગયો હતો. તેણે સેનાપતિ લાની અને મુરાને પોતાનો લક્ષણગત ટૂંકો પેગામ મોકલ્યો કે —

“ સ્ટ્રાટેલા નદી આગળ તમારું લશ્કર તૈયાર ગયો. આડમી કે મોડામા મોડુ ત્રવમી તારીખે તમારી સામે પદરથી અઢાર હજાર આસ્ત્રીયનો આવી પહોંચશે. તેમના ઉપર ધરી જન અને જીવતા જવા ન હેશે. મેનાના મુખ્ય મૈન્ય માથે આપણને જેવટની લડાઈ થશે તે વખતે દુસ્મનના એટલા ઓછા માણસો લજીવાં પડશે ”

ખરેખર નેપોલિયને કહ્યું હતું તેજ પ્રમાણે અઢાર હજાર આસ્ત્રીયનો આવી પહોંચ્યા હતા. તેમને મોન્ટેબેલોના મેદાનમાં જઈ મળ્યો. આસ્ત્રીયનોની વ્યૂરચના ધણી મજબૂત હતી. આસપાસની ટેકરીઓ ઉપર એવી યુક્તિથી તો ગોઠવી હતી કે તેમના ગોળા આખા મેદાનમાં પડી શકે. આ લશ્કરને આસ્ત્રીયાના બીજા સૈન્યો જોડે મળી જતું અટકાવવાની ધણીજ જરૂર હતી. લાની પાસે માત્ર આઠજ હજાર સિપાઈઓ હતા. થોડા કલાક જો તે ટકી રહે તો બીજા ચાર હજાર માણસો જેઓ થોડે દૂર હતા તે આવી મળે એમ હતું.

પોતાના કરતા શત્રુઓ ધણા વધારે છે અને તેઓ ભય કર કતલખાનામાંજ પ્રવેશ કરે છે એમ પૂરેપૂરે જાણીનેજ ફ્રેન્ચ ચોદાઓ ઉત્સાહથી વીરહાક ગળવતા શત્રુસૈન્ય ઉપર તૂટી પડ્યા અને તરતજ ત્રણે બાજુએથી શત્રુની તોપોમાંથી તેમના ઉપર અગ્નિનો વરસાદ વરસવા લાગ્યો. સવારના અગ્નીઆરથી રાતના નવ સુધી ખુનખાર કતલ મચી રહી ફ્રેન્ચોની ધવાતી, લોહીમાં રગદોળાતી, છિન્નભિન્ન થતી ટુકડીઓ વારે વારે શત્રુ ઉપર ધસી જતી આખરે ત્રણ હજાર વોરોનુ બલિદાન આપીને ફ્રેન્ચો જીત્યા શત્રુઓ છિન્નભન્ન થઇને નાકા તેમના ત્રણ હજાર ચોદાઓનાં શય રણુક્ષેત્રમાં રઝળતા થઇ ગયા અને છ હજાર બદીવાન થયા નેપોલિયન લાનીની મદદે આવવા નીકળ્યો હતો પણ બરાબર જીતની વખતેજ આવી લાગ્યો તે તરતજ લાનીને મળવા દોડી ગયો તે શરો ચોદો હાથમાં લોહીથી નીગળતી તલવાર લઇને મુઠ્ઠાના ઢગલા વચ્ચે ઉભો હતો ધૂમાડો, ધૂળ અને દારૂથી તેવું મો કાળુ થઇ ગયું હતું અને તેનો પોશાક ખરડાયેલો હતો તેમજ ફાટી પણ ગયો હતો નેપોલિયને તેના તરફ મગરૂરીથી જોયું અને તેને તેજ જગ્યાએ ડચક ઝાંઢ માન્ડેએલોનો ખિતાબ આપ્યો, કે જે ખિતાબ તેના વશને પણ હજી મગરૂરીથી ધારણ કરે છે

આ તો યુદ્ધની કૃત્તા શરૂઆતજ હતી ખરેખરો સપ્રામ તો હવે થવાનો હતો પણ ફ્રેન્ચો હવે જેટલા ઉત્સાહમાં આવી ગયા હતા તેટલાજ તેમના શત્રુઓ નિરુત્સાહ બની ગયા હતા હવે તો શત્રુની જાળ તોડીને ગરતા કરવા માટે મરણીઆ થઇને લડવાનો મેલાએ સકલ્પ કર્યો આ માળુએ નેપોલિયન શત્રુની દરેક હલચાલને ધણીજ ચિન્તાસહિત તપાસતો બેઠો હતો, કાળુ કે કંઇ જગ્યાએથી તેનો હુમલો થશે તે સમજતું ન હતું ૧૪ મી જૂને સવાર પડતા પહેલા મેલાએ ૩૩૦૦૦હજાર પાયદળ, ૭૦૦૦ ઘોડેસ્વાર અને ૨૦૦ તોપો લઇને મારેન્ગોના મેદાનમાં વ્યૂહરચનામાં તૈયાર થઇને ઉભેલા ફ્રેન્ચો ઉપર પ્રમળ આક્રમણ કર્યું ફ્રેન્ચોને માથે ધણું જખમ હતું પોતાના છ હજાર માણસો સાથે ડિમે ત્રીસ માઇલ દૂર હતા અને તેને સંજ પહેલા તેડવાય એમ હતુંજ નહિ, અને મદદ આવી પહોંચે તે પહેલાજ ફ્રેન્ચોના ટુકડે ટુકડા થઇ જાય એવી ધાસ્તી હતી

પરંતુ ડિસેના તીજી કાન ઉપર નિયમિત કૂટતી તોપોની ગર્જનાઓ અથડાઇ કે તરતજ તે ચેતી ગયો કે લડાઈ શરૂ થઇ ચૂકી છે તેને પોતાના સૈન્યને સાવધ કર્યું અને વીજળીને વેગે રણુક્ષેત્ર તરફ કુચ કરી નેપોલિયને તેણે તેડાવી મગાવવાને સ્વાર ઉપર સ્વાર દોડાવ્યા દરમ્યાન તોપોના અસલ્ય મારથી ફ્રેન્ચ વ્યૂહરચના બેદાતી ગઇ નેપોલિયનતુ સૈન્ય જેમ તેમ કરીને ટકાવ કરવા લાગ્યું આખર તો બહાદૂરમાં બહાદૂર માણસથી પણ સહન ન થઇ શકે એવા સખત અગ્નિની ઝડી તેમના ઉપર વરસવા લાગી ફ્રેન્ચવ્યૂહ બેદાયો “બાજી બગડી છે-નસાય તેમ નાસો”

એવી ખૂબ પાડતા સિપાઇઓ ચારે બાજુએ નાસભાગ કરવા લાગ્યા

રણક્ષેત્રમાં લગભગ પડમુ વ્યવસ્થા તૂટી અને બધે નાનાનાસ થઇ રહી શત્રુના દારૂગોળાથી સેકરો નાસતા ચોઢાઓ વીધાઈ જવા લાગ્યા નેપોલિયન મહા પ્રયત્ને બે ચાર ટુકડીઓ વ્યવસ્થિત ગખી શક્યો હતો તેમને લખતે તે ધીરે ધીરે પાછો હઠતો હતો તેમની પાછળ શત્રુની ખમે તોપો લગોલગ આવી લાગી હતી ફ્રેન્ચો પગલે પગલે લડતા સખ્યાખધ માણસોના ભોગ આપીને પાછા હઠતા હતા સેના-ધિપતિ મેનાએ ત્રેયુ કે કતેલ પૂરેપૂરી થઇ છે તેથી પોતાના તાખાના સેનાપતિને રણક્ષેત્ર મોપીને તે પોતે થાકેલા હોવાથી આરામ લેવા ગયો અને સ્વારો દોડવીને ચૂરોપમા બધે સમાચાર કહેવડાવ્યા કે મારેન્ગોના સત્રામમા આસ્ટ્રિયનોએ પૂરેપૂરો વિજય મેળવ્યો છે પણ એક અનુભવો સેનાપતિ જે આર્કોલા અને રિવોલીના સત્રા-મમાં હાજર હતો તે બોલ્યો કે “ મેલા જરા વધારે પડ્યો આશાવત છે હજી આપણ કામ પૂર નથી થયું હજી નેપોલિયન તેનું અનામત રાખેલું લશ્કર લખને લડ્યા વગર રહશેજ નહિ ”

એજ પળે નેગોનિયને ડિમેની દૃઢ વ્યૂહમહ મેનાને રણક્ષેત્રમા દાખત થતી જોઇ ડિસે મારતે યોડે તેની પાસે આપીને કહેવા લાગ્યો કે “ પરાજય તો થયો છે અને હવે માત્ર કામ એટલુંજ છે કે તમે સત્રામત જગ્યાએ નાસી જાઓ ત્યાસુધી શત્રુને ખળી રાખુ ”

જાણે પોતના ધરમાજ બેડો હોય તેવાજ સ્વસ્થ ચિને નેપોલિયને કહ્યું, “ના, ના કતેલ તો આપણીજ છે તમે શત્રુ ઉપર હુમલો કરો અને આપણું નાસતું લશ્કર ના હમણા તમારી પાછળ આપીને ઉભું સમજાવે ”

ડિમે અને તેના સિપાઇઓ વિજયોન્મત આસ્ટ્રિયનોની પ્રથડ ભરતી સામે ખડકા જેવા ઉભા રહ્યા તેજ વખતે નેપોલિયનની આજ્ઞાથી કેલરમેનના સ્વારોની ટુકડીએ રત્ન ઉપર બીજી એક બાજુથી ધસારો કર્યો એક પળમાજ લડાઇનો રગ બદલાઇ ગયા નેપોલિયન દોડને ધોડે ચારે બાજુએ ફરી વળ્યો, અને સિપાઇઓને કહ્યું કે “ આપણે હવે બહુ નાઠા હવે વસારો કરવાનો આપણો વારો આવ્યો છે ”

નામતું લશ્કર થોડીજવારમા વ્યવસ્થિત થઇ ગયું, અને શત્રુ ઉપર સામેથી અને બાજુએથી પ્રથળ આક્રમણ શરૂ થયું તેમનો વેગ થક્યો ડિસેની પલટણે ગોળાઓની ઝડી વરસાવી મઝી તેમના ઉપર પણ તેવીજ વરસવા લાગી તેમાની એક ડિસેની છાતીમ વાગી તે મરણતોલ થઇને બોયપર પડ્યો અને તરતજ મરણ પામ્યો તેના સિપાઇઓને તે પ્રાણ કરતા પણ અધિક પ્રિય હોયો તેના ખૂનતું વેગ લેવા તેઓ શત્રુમૈત્ર્ય ઉપર કોપોન્મત વાધની માફક તૂટી પડ્યા હવે આસ્ટ્રિયનોની

નાસાનાસ કરવાની વારી આવી ભરતીનાં પાણી થઈયા હતાં તે અસહના બેટલાજ વેગથી પાછાં વળ્યા થોડીજવાર ઉપર જે આસ્ટ્રિયનો વિજયથી ફલાઇ ગયા હતા તેઓ હવે ભયભીત બનીને ગમે તેમ ભાગવા લાગ્યા રણક્ષેત્ર ફ્રેન્ચોનો વીરહાકથી ગાજી રહ્યું તેઓ શત્રુનો પાછળ તીવ્ર વેગે દોડીને તેમને ઘેટાંની માફક કાપી નાખવા લાગ્યા નાસતાં પણ તેમનાથી પ્રાણુરક્ષણ થઇ શકે એમ ન હતું બાર કલાકની ખૂનખાર કતલ પછી જ્યારે સાંજ પડી ત્યારે રણક્ષેત્રનો દેખાવ એવો ભયાનક થઇ પડ્યો હતો કે રાક્ષસના હંદયને પણ કમકમાટી ઉપજાવે વીસ હજાર માણસો ધવા-યલા, છુદાયલા, ધૂળ અને કાદવમાં રગદોળાયલા પડ્યા હતા અને તોપોના ગાડાં અને સ્વારો તેમને છુદતા, કચરતા દોડયે જતા હતા યુદ્ધમાં બહાદુરી, દેશભક્તિ અને સ્વાર્પણની ઉત્તમ વૃત્તિઓ કેળવાય છે એ વાત ખરી છે પણ તેની સાથે એટલું પણ વાદ રાખવું જોઇએ કે યુદ્ધમાં નિર્દય, કઠોર, રાક્ષસી વૃત્તિઓને પણ તેટલુંજ પોષણ મળે છે

જે માણસ માત્ર સૌર્ય, કલ્પિત કીર્તિ અને દીલને ઉત્કેરે એવા પ્રસંગોને લીધે યુદ્ધને પસંદ કરે છે તે મોટામાં મોટા મૂર્ખ અને પાપી છે જે માણસ યુદ્ધને અત-કરણથી ધિક્કારે છે, યુદ્ધનો પ્રસંગ ઉભો ન થાય તે માટે બનતો પ્રયત્ન કરે છે પણ તેમ છતાં નિરુપાયે સ્વદેશના, સ્વધર્મના અને પોતાના પ્રિયજનોના રક્ષણને માટે, મનુષ્યપ્રજાનું હિત સાચવવા માટે દૃઢતાપૂર્વક યુદ્ધનો સ્વીકાર કરે છે, તેને જમત પૂજે છે અને ધર્મર પણ તેના સત્કાર્યને વખાણશે પ્રજાસ્વાતંત્ર્યનો ઉપાસક મહાન વૈશિષ્ટન યુદ્ધને ધિક્કારતો, તોપણ જરૂર પડે ત્યારે યુદ્ધમાં ભારેમાં ભારે જોખમ ખેડવાને હમેશાં તૈયાર રહેતો

મારેન્ગોના રણક્ષેત્રમાં જે ખૂનખાર કતલ થઇ તેને માટે કોને જવાબદાર ગણવો ? નેપોલિયનને તો નહિજ આ મહાપાપનો, આ ભયાનક મનુષ્યહન્યાનો સધળો બોળો ધગ્ગડ અને આસ્ટ્રિયનો શિર છે નેપોલિયને તો લગાઈ અટકાવવાને બનતું કંઈ પોતે હારેલો નહિ હતો છતાં અભિમાન મૂકીને તેણે સલાહ માટે પ્રાર્થના કરી તે તેના અભિમાની શત્રુઓએ તરછોડી કહાડી એટલુંજ નહિ પણ ક્રાન્સને તેના તિર-સ્કારપાત્ર રાખનો સ્વીકાર કરવાની ફરજ પાડવા માટે ત્રણ લાખ માણસોનું સૈન્ય એક બાબુએથી આવવા લાગ્યું. ત્યારે નેપોલિયને તો માત્ર સ્વદેશરક્ષણને માટેજ તલવાર ખેંચી અને શત્રુનો પરાજય કર્યો

શુ આ વિજયથી તે ફલાઇ ગયો હતો ? મારેન્ગોનો સગ્રામ તેનું એક મોટામાં મોટું પરાક્રમ હતું, તેના શત્રુનો ગર્વ ચૂર્ણ વિચૂર્ણ થઇ ગયો હતો અને સેના પતિ મેલા હવે તેની દયાપરજી જીવનો હતો, છતાં જ્યારે તે સમરાગણમાંથી પોતાના તથા તરફ મુડલાના ઢગલાપર થઇને જતો હતો ત્યારે તેણે વિવિધ શસ્ત્રાસ્ત્રથી વી-

ધાયલા અને તોપોના ગોળાથી કકડ કકડા થઇ ગએલા માનવશરીરોના ઢગલા અને ધાયલ થએલા સિપાઇઓના ગાડેગાડા ભરેલા જોયા ત્યારે તે હડી ગમગીનીમાં ઢૂળી ગયા અને થોડીકવાર ટોપી ઉતારીને નિઃશ્વેષ ઉભો રહ્યો.

ઘટાલિ તરફ કુચ કરવા પહેલા તેણે યૂરોપમાં સુલેહ પથરાવવા માટે પોતાથી બન્યુ તેટલુ કયું હતુ હવે તે વિજેતા હતો છતાં પણ લડાઇ પૂરી થતાની સાથેજ પરાજિત થએલા આસ્ટ્રિયાના રાજા ઉપર નમ્રતા અને ઉદારતાભરેલો હૃદયદ્રાવક પત્ર લખવાની પહેલ કરી તેને માટે તેના જોટલા વખાણુ કરીએ તેટલા ઓછા છે ને પત્ર નીચે પ્રમાણે છે—

“સાહેબ, પદર હગર મુઝા અને ઢગલાબધ વાયલ થએલા સિપાઇઓની વચમાં ઉભો રહીને આપને આ પત્ર લખુ છુ અને માનવજાતિના કરણુ પોકાર તરફ લક્ષ આપવાની આપ નામદારને પ્રાર્થના કરે છુ હજી પણ આપને કહું છુ કે ફ્રેન્ચો અને આસ્ટ્રિયનો એક બીજના ગળા ગપે છે તે આપ હજી અટકાવો તો સારું હું રણક્ષેત્રમાં છુ અને આપ નામદાર તેનાથી ધણે દૂર છો તેથી નાહક પીડાતા માનવ બધુઓમાટે આપના કરતાં મને વધારે લાગે એ સ્વાભાવિક છે, અને તેથીજ મારે આપશ્રીને આ વાત લખવી પડે છે ”

આપ શાને માટે લડો છો ? શુ આપ ધર્મને માટે લડો છો ? ત્યારે તો આપે રૂશિયા અને ઈંગ્લંડ સાથેજ લડવું જોઇએ, કેમકે તેઓજ આપના ધર્મના ખરેખરા શત્રુઓ છે શુ આપ રાજ્યવિપ્લવગારી સિદ્ધાન્તોની મામે યુદ્ધ કરો છો ? તેમ હોય તો આપ જાણવું જોઇએ કે આ યુદ્ધને લીધેજ ફ્રેન્ચોને અડધા યૂરોપમાં પ્રમુખ પડ્યુ છે અને તેથી તેવા વિચારોનો તો ઉલટો વધારેજ ફેલાવો થાય છે અને જેમ લડાઇ વધારે લખારો તેમ તેનો ફેલાવો હજી પણ વધારેજ થતો જશે. શુ આપ યૂરોપિયન રાજ્યોની સત્તાની સમાનતામાટે લડો છો ? ત્યારે તો ફ્રાન્સના કરતા ઈંગ્લંડ વિશેષ અશે એ સમાનતાનો લગ કરી રહ્યુ છે, કેમકે યૂરોપની બીજી પ્રજાઓને દબાવીને આખી દુનિયાનો વપાર ઈંગ્લંડ પોતાનો કરી બેઠુ છે x x x હમણાં આપણે આપણા તમામ મૈન્ઓની પ્રવૃત્તિ બધ કરીને સુલેહની શરતો નક્કી કરીએ એમ હુ ઇચ્છુ છુ ”

આ સખત પરાજય પછી આસ્ટ્રિયન છાવણીમાં ફેલાયતા ગભરાટનુ વર્ણન કરવું મુશ્કેલ છે હવે તેમને નાસવા માટે રસ્તો રહ્યો ન હતો, અને નેપોલિયનની દયા ઉપરજ તેઓ જીવતા હતા રાતોરાત સેનાપતિઓ મસલત કરીને શરણે આવવાના દરાવ પર આવ્યા, અને તેમને કેદ કરવા નહિ એ સરતે તેમણે ઘટાલિ ખાલી કરવાની કબૂલાત આપી આ સરતો ઉપર બેઠે પક્ષની સહીઓ થઇ અને આસ્ટ્રિયાથી છેવટેનો જવાબ આવતાસુધી યુદ્ધવિરામ જાહેર થયો.

નેપોલિયને મે માસની ૭ મી તારીખે પારિસ છોડ્યું અને ૧૪ મી જુને મારેન્ગોના સંગ્રામ થયો એટલે પાંચ અઠવાડિયામાં તેણે આદેસ પર્વત ઓળંગ્યો અને સાઠ હજાર સિપાઇઓ જેમાંના ધણીખરા તો નવા દાખલ થએલા હતા, તેમનાવડે એક લાખ અને વીસ હજાર આસિદ્યનોને જેર કરી નાખ્યા આ પરાક્રમથી આખી સુધ-રેલી દુનિયા અકિત થઇ ગઇ દરેક ફ્રાન્સવાસીનું હૃદય વાજખી મગરૂરીથી વેત વેત ઉછળવા લાગ્યું નેપોલિયને પોતાનું સિંહાસન મનુષ્યહૃદયના ઉંડામાં ઉંડા ભાગમાં સ્થાપ્યું હતું અને હજી પણ ત્યાંથી તેને કોઈ ખસેડી શક્યું નથી તેની સ્વારી પારિસમાં આવી પહોંચતા રોશની, આતશબાજી ધ્વજ, પતાકા, તોરણો અને કમાનોથી નગર શણગારાઇ ગયું, ગીત, નૃત્ય તમાશા અને જ્યંધ્વનિથી ગાજી રહ્યું, સુદરમાં સુદર કન્યાઓએ તેના માર્ગમાં ફૂલ વેચ્યાં અને મુખડાના હાસ્યથી તેને વધારી લીધા તમામ સલાઓએ અને આગેવાન પુરુષોએ તેને અભિનંદન આપ્યા એકવાર આખી રાત્રી પ્રજાના આહારમુચક હર્ષનાદ માલગતા નેપોલિયને કહ્યું કે —

“ આ હર્ષનાદ જેએકાઇનના સ્વરના જેવાજ મારા કાનને મધુર લાગે છે આવા લોકોની પ્રીતિ હું મેળવી શક્યો તે જાણી હું પોતાને ઘણો સુખી માનું છું ”

ફ્રાન્સના જેવી ભાવપ્રધાન પ્રજાના અતઃકરણ નેપોલિયન તરફ પ્રેમ અને ગર્વની લાગણીથી ઉછળે એમાં આશ્ચર્ય જેવું પણ નથી. માત્ર ચારજ મહિનામાં તેણે ફ્રાન્સને શરમ, દારિદ્ર્ય અને અપમાનના ખાડામાંથી ઉચકીને કીર્તિના અને આબાદીના શિખર ઉપર બેસાડી દીધું, અરાજકતાને ઠેકાણે વ્યવસ્થિત રાજ્યતંત્ર આપ્યું, દારિદ્ર્ય ટાળીને પ્રજાકીય તિબેરી નાણાંથી ભરપૂર કરી, શરમભરેલા પરાજયનાં કલંક ભૂસીને વિજયની કલગીએ પ્રજાને શણગારી પનોતી કરી અને સર્વત્ર અમ-તોષ હતો તેને ઠેકાણે સર્વને પૂર્ણ સતોષ આપ્યો ફ્રાન્સ ઉપર ચડી આવેલા શત્રુઓનો પરાજય થયો હતો, તેની સામે થએલા કેાનકરાર તૂટી ગયા હતા અને લડાઇથી પીડાતી પ્રજા હવે સુલેહનાં સુખવૈભવ આશાની નજરથી જોઇ શકી હતી

શત્રુમૈન્યની હિલચાલ, તેમના દાવપેચ અને લવિષ્યમાં થનારા બનાવ અગાઉથી સમજી જવાની નેપોલિયનમાં કેવી આશ્ચર્યકારક શક્તિ હતી તેનું ઉદાહરણ મારેન્ગોના રણસંગ્રામમાંથી મળી આવે છે આ વિગ્રહની શરૂઆત થઈ તેને આગલે દિવસે નેપોલિયનના મત્રમ દિરમાં તેનો પ્રાઇવેટ સેક્રેટરી જુરિયેન ગયો ત્યારે તે જમીનપર બેસીને ઇટાલીના નકશામાં લાલ અને કાળા ટાકણીઓ ખોસીને રમન કરી રહ્યો હતો નેપોલિયને તે વખતે જુરિયેનને પોતાનો તેમજ શત્રુસૈન્યનો કાર્યક્રમ સનગળ્યો અને મારેન્ગો આગળ લાલ ટાકણી ખોસીને કહ્યું કે આ ઠેકાણેજ હું જનરલ મેલાના સૈન્ય સાથે લડીશ. જુરિયેને શકથી ડોકું હલાવ્યું પણ ત્યાર પછી દશજ અઠવાડી આમાં એજ મારેન્ગોના રણક્ષેત્રપર વિજયી નેપોલિયનના લખાવ્યા પ્રમાણે જુરિયેન

યુદ્ધનો હેવાલ લખવા બેઠો ત્યારે તેણે પોતાના ઉપરિના અફસુત રજુકૌશલ્યનો સ્વી-કાર કર્યો

મારે-ગોના મગ્રામ પહેલાં બેઝ દિવસ આગમય ઇંગ્લંડે આસ્ટ્રિયા સાથે એવે કરાર કર્યો હતો કે આસ્ટ્રિયાએ લડાઈ પૂરજોમથી ચાલુ રાખવી, અને તેના બદલામાં ઇંગ્લંડે આસ્ટ્રિયાને લડાઈ દરમ્યાન વગર બ્યાન્ને પાંચ કરોડ ફ્રાંક ધીર્યાં આ કરાર નામાથી ઇંગ્લંડની પરવાનગી વગર ફ્રાન્સ સાથે સલાહ ન કરવાને આસ્ટ્રિયા બધાઈ ચૂક્યું હતું હવે તે ઘણી સકડામણમાં આવી પડ્યું ઇંગ્લંડને આપેતું વચન તોડી શકાય નહિ અને નેપોલિયનનું સૈન્ય વિથેનાના દરવાજા પાસે આવીને ઉભુ રહે તો તેને ખાળવાનું આસ્ટ્રિયામાં બળ ન હતું આથી માત્ર વખત કહાડવા માટે તેણે નેપોલિયન સાથે સલાહની શરતો નક્કી કરવાનો દેખાવ કરવાના હેતુથી રાજદૂત મોકલ્યો નેપોલિયનને ઉપલા તહનામાંની ખતર ન હતી તેથી તેણે તો પોતાની હંમેશાની ત્વરાથી તહનામાં ધડી કહાડ્યું અને તેના ઉપર ક્રન્ય અને આસ્ટ્રિયાના પ્રધાનમંડળને સહી કરવીજ પડી આસ્ટ્રિયાના શહેનશાહે આ તહનામાં સ્વીકારવાની ના પાડી અને કહેવડવું કે ઇંગ્લંડ પણ સલાહ કરવા રાજી છે માટે ત્રણે રાજ્યોના એલચીઓની પરિષદ થોડાજ વખતમાં લુનેવિલે ખાતે ભરવી આ પણ વખત મેળ વવાનીજ યુક્તિ હતી

આવી નીચ કુટિલતા અને બેઝમાંનીપણા ઉપર નેપોલિયનને ઘણો ક્રોધ તો ચ-ચો છતાં તેણે ઇંગ્લંડ સાથે દરિયાઈ યુદ્ધ મધ રાખવાની માગણી કરી પણ તેની ઇંગ્લંડે તરતજ ચોક્ખી ના પાડી આથી નેપોલિયનને ખાત્રી થઈ કે ઇંગ્લંડને પોતાના સુરક્ષિતપણા ઉપર વિશ્વાસ હોવાથી તેને સલાહ દરવીજ નથી પણ પરિષદમાં પોતાના એલચીઓને મોકલીને ફ્રાન્સ અને આસ્ટ્રિયા વચ્ચેની સલાહમાં ભગ પડાવવાનોજ તેનો ઇરાદો છે નેપોલિયને ઇંગ્લંડની સાથે એલાયદી સલાહ કરવાનું કહેણું મોકલ્યું, પરંતુ તે પણ ઇંગ્લંડે નાકબૂદ કર્યું

પ્રકરણ ૨૧-મું હોહેન્લિન્ડેનનું યુદ્ધ

રેન્ગોના સમામને પૂરા એ મહિના વીતી ગયા અને સપ્ટેમ્બર મહિનો એકા પશુ તે દરમ્યાન સુલેહને માટે નેપોલિયનની તમામ મામણીઓને તરછોડી કહાડવામાં આવી તેણે પોતે તો યુરોપમા સુલેહ જાળવવા માટે બનવું કયું પોતે વિજયી થયેલો છતાં પશુ નમ્રભાવે તેણે પરાજિત થએલા શત્રુગણને સુલેહને માટે વિનંતિ પર વિનંતિઓ કરી કાર્તિની તેને કશી ઉશ્ચ પ ન હતી વિજયી સેનાપતિને મળી શકે એવી સવળી કાર્તિ તે મેળવી ચૂક્યો હતો તેને તો માત્ર ફ્રાન્સની જનસમાજને સુખ-વસ્થિત કરવાની અને પોતાના અધિકારને મજબૂત બનાવવાની સ્પૃહા હતી, અને ઈંગ્લેન્ડને જે દહેશત હતી તે એજ હતી પોતાને સામેજ આરણે એક પ્રજાસત્તાક રાજ્ય બળવાન અને સુદૃઢ અને એ ઈંગ્લેન્ડના ઉમરાવવર્ગને માટે અને ત્યાંની રાજ્યસત્તાને માટે વશજ જોખમભર્યું હતું

આજ કારણથી ઈંગ્લેન્ડના ઉમરાવવર્ગના નેતા પિટ્ઝ ફ્રાન્સની સાથે સલાહ કરવામાં પોતાથી અને તેટલા વિશેષો નાખતો હતો, અને તેમ કરવામાં ઈંગ્લેન્ડને જોખમમાં ઉતારવા જેવું પશુ ન હતું ફ્રાન્સથી તેનો વાળ પશુ વાકો થાય એમ ન હતું, અને ઈંગ્લેન્ડ તો તેના નૌકામૈન્યના બળવડે ફ્રાન્સના વ્યાપારને પાયમાલ કરવા મર્થ હતું ફૉક્સ અને તેના પક્ષના અન્ય વક્તાઓ યુદ્ધની વિરુદ્ધ મજબૂત હાડત ચલાવતા હતા નેપોલિયનની વિરુદ્ધ અનેક પ્રકારનો અમત્ય અને હલકી નિદાથી ભરપૂર પત્રિકાઓ લોકોમાં વહેચવામાં આવતી હતી તોપણ ઈંગ્લેન્ડની પ્રજા તો એમજ માનતી હતી કે નેપોલિયન તેમનો—અને હરકાષ્ટ દેશની પ્રજાનો મિત્રજ છે પશુ ઉમરાવોની સલામાં પિટ્ઝો લાગવગ જમરો હતો તેથી ફૉક્સના શુભ આશયો મક્કળ ન થયા પિટ્ઝ અનેક પ્રકારના કાવાદાવાથી, પ્રજા પાસેથી નાણાની મજબૂર રકમનું દેવું કરીને અને તે રકમ આસ્ત્રિયાને ધીરીને યુદ્ધ જાગીને જારીજ રાખ્યું તેમ કરીને ઈંગ્લેન્ડની પ્રજાને ખર્ચના જોગ નીચે કચગાલુ અને યુરોપમા પચીશ વર્ષ સુધી મનુષ્યહત્યાનો દારુણ વિશ્લેષ સળગાવતું પાતક પોતાને માથે વહોરી લીધું, પછીના યુગમાં યુરોપની પ્રજામાં જે અમતોષ ધણી વર્ષસુધી ચાલુ રહ્યો તેનો

ઉત્પાદક પિદ્મ હતો.

આન્ડ્રિયાને તો સલાહ કરવાની ઘણીએ મરજી હતી ક્રાન્સમાં નેપોલિયન પોતાનો અધિકાર જમાવે તે કરતા તેનું મૈન્ય વિથેનાના દરવાજા આગળ આવીને ઉભું રહે તેમાં તેને વિશેષ ડરવા જેવું હતું. પણ ઈગ્નિ કે ધીરેલાં નાણાં લાઇને તેની માથે કરેલા કોલકરાગના બધોનોથી તે એવું જકડાઇ મર્યું હતું કે ઈશ્વરની સમતિ વગર સલાહ કરવાનું તેનાથી બને તેવું જ ન હતું. નેપોલિયને જોયું કે આન્ડ્રિયા સલાહની વાતો કરીને તેને ઉડાવ્યાજ કરે છે અને એ પ્રમાણે વખતનો લાભ લઇને આન્ડ્રિયા યુદ્ધની ફરીથી તૈયારી કરે છે અને આવતો શિયાળો ગયા પછી તે ક્રાન્સ ઉપર પહેલાની માફક ધસી આવ્યા વગર રહેનાર નથી.

નવમર માસની શરૂઆત થઇ પર્વતોના શિખર ઉપર બરફના ઢગલા જામવા લાગ્યા અને ઠંડા પવનના સુસવાટા શરૂ થયા. યુદ્ધવિરામની સુદૃઢ પૂરી થઇ હતી. આન્ડ્રિયાએ તેને લખાવવાની માગણી કરી, પણ નેપોલિયનને હવે ઠંડી શકાય એમ ન હતું તેણે જણાવી દીધું કે અડતાળીસ કલાકમાં તહાનામાં ઉપર સહી થાય તોજ યુદ્ધવિરામ ચાલુ રહેશે. આન્ડ્રિયાએ વિચાર્યું કે ભર શિયાળામાં જર્મનોમાં થઇને આવવાનું જાખમ કામ પણ શાણો માણસ પોતાને માથે લેજ નહિ, અને શિયાળામાં તો પોતે યુદ્ધની તૈયારી કરી શકશે એવી મજબૂતી કરીને તેણે નેપોલિયનના કહેણોનો અસ્વીકાર કર્યો. તેજ નિવસે ફ્રેન્ચમેન્યે આન્ડ્રિયા તરફ ક્રુર કરી આ ચાર મહિનામાં પોતાના સૈન્યને પુનઃ સજ્જ કરવામાં આન્ડ્રિયાના શહેનશાહે પળેપળેનો ઉપયોગ કર્યો હતો. મૈન્યમાં ઉત્સાહ પ્રેરવા માટે તે જાતે તેની મુનાકાત લેતો આ વખતે બાદશાહી મૈન્યનું મેનાપતિપાળું શહેનશાહના બીજા લાઇ આર્ચડ્યુક જૉનને આપ્યું. નેપોલિયનની હિલચાલ તો હમેશની માફક પૂર ઉત્સાહથી ચલી હતી. પારિસની રાજદ્વારી સ્થિતિ જેતા તેનાવી ક્રાન્સ છોડાય એમ હતું જ નહિ એક બળવાન લશ્કર જનરલ ધૂનની સરદારી નીચે ઈટાલિમાં દાખલ થયું તેને હાથે ત્યાંના આન્ડ્રિયન સૈન્યનો પરાજય થયો અને તે વિથેના તરફ આગળ વધવા લાગ્યું આ જગમાં માર્શલ મેકડોનલ્ડે પણ આદ્ય પર્વતનું અતિક્રમણ કરવાનું સાહસ કર્યું.

સેનાધિપતિ મોરોએ પોતાની ભવ્ય સેના માથે હાઇન નદીના પ્રદેશમાં મોરોએ માડ્યો. ઇસર અને ઇન નદીની વચ્ચે વિશાળ અને ધાકુ જગલ આવેલું છે એ નિર્જન પ્રદેશમાં ધોધબધ વહેતા પહાડી ઝરા અને ઘીય ઝાડી સિવાય બીજું કંઈ છેજ નહિ આ જગલમાં થઇને બે મોટા રસ્તાઓ બનાવેલા છે જગલના મધ્ય ભાગમાં થોડાંક કમલ ઝપડાઓનું બનેલું હોહેન્લિન્ડેન નામનું ક્ષુદ્ર ગામડું છે આ સ્થળે ડિસેમ્બરની ત્રીજી તારીખે રાત્રે સાઠ હજાર ફ્રેન્ચો અને આર્ચડ્યુક જૉનના સીતેર હજાર આન્ડ્રિયનોનો ભેટો થયો.

અુનિયના દેવળમાં મધ્યરાત્રિના ટકારા થતાજ બેઉ સૈન્યે એક બીજા ઉપર છાપો મારવાના હેતુથી હિલચાલ કરવા માડી ઠડો પવન ભેરથી વાતો હતો અને બરફના થર રસ્તાઓ ઉપર એવા ધાડા ભરી ગયા હતા કે રસ્તાની નિશાની સરખી પણ રહી ન હતી બેઉ સૈન્ય રાત્રિના અધકારને લીધે ઝાડીમાં ગૂંચવાઇ ગયા અને તેમના અમ્મ ભામ એકાએક એકબીજાના સાથે અથડાઇ ગયા ત્યાર પછી જે ભયાનક ઘટનાનો આરભ થયો તેની તો કદપના પણ થવી મુશ્કેલ છે કાળી ધોર રાત્રિ, ઠડા પવનના સુસવાટ, બરફની વૃષ્ટિ, તોપોના વજનિનાદ, રાત્રિના અધકારને વિશેષ ભયાનક બનાવતા અગ્નિના ચમકારા, ગોળાના આઘાતથી ઠડાકા સમેત પટ્ટી પડતા વૃક્ષો, બરફ અને ઝાડીમાં ગૂંચવાઇ ગએલા ભયભીત ધોડાઓના હણહણાટ, હંફ્ય-બેદી યુદ્ધગીત-આ સર્વ ઉપકરણોસહિત એક લાખ અને ત્રીશ હજાર યોદ્ધાઓ એક બીજા ઉપર દૈત્યોની માફક પટ્ટી પડ્યા શત્રુ કોણુ અને મિત્ર કોણુ તેની કશી ખબર પડતી નહિ ગોલદાબ્જે અડમદે તોપો ફોડ્યા જતા હતા બેઉ સૈન્યમાં ભયકર ગોટાળો મચી રહ્યો તલવારો અને સગીનો સામસામી અથડાવા લાગી હજારો ધાયલ થએલા સિપાઇઓ બરફમાં, ઝાડીમાં, અને કાતરોમાં રજળતા થઇ ગયા અને જેઓ પગ ટકવીને ઉભા ગ્હી શકતા તેઓ દૈત્યોની માફક શસ્ત્ર ચલાવતા ગયા, કારણ કે સેનાપતિઓમાં અને અમલદારોમાં તો દેશભક્તિના ઉમદા ભાવ હોય છે ખરા પણ સામાન્ય સિપાઇઓ તો હમેશાં પાછ, બદમાસ અને અધમતાની આખરની પાયરીએ પહોંચેલા માણસોજ હોય છે તે ભયકર તોફાની રાત્રિએ રુધિરસ્પાવિત અરણ્યમાં ધ્વિરની છુપી આખ કેવા બીભત્સ દ્રશ્યો બેઠ રહી હશે ?

સવાર થયુ આકાશમાં વાદળનો ઘટાટોપ અને પૃથ્વી ઉપર મનુષ્યના કતલખાનાની પ્રવૃત્તિ એક સરખી રીતે ચાલુજ રહી હતી વીર હજાર યોદ્ધાઓ પોતાના લોહીથી બરડાયલી બરફની કબરમાં દટાયા ત્યારે ફ્રેન્ચોનો દરેક બાબુએથી વિજય થયો. આસ્ટ્રિયાએ પચીશ હજાર યોદ્ધાઓનો ભોગ આપ્યો અને તેતુ સૈન્ય છિન્ન ભિન્ન થઇને ડાન્યુબ નદીની ખીણમાં નાસવા લાગ્યુ નાસતા શત્રુને પણ ગોળાથી વીધતા, વિખેરતા ફ્રેન્ચોએ તેમની પૂઠ લીધી અને આસ્ટ્રિયાના પાર્લનગર ત્રિયેનાથી ત્રીશ માઇલસુધી આવી પહોંચ્યા હવે ત્યાના શહેનશાહે સલાહને માટે તેપોલિચનની આજીજી કરવા માડી પણ તેણે તો તરતજ શત્રુના કહેણને સન્માન આપ્યુ અને જો કે તેણે ધાર્યું હોત તો પ્રથમના કરતા વધારે આકરી શરતો તે કરાવી શકત, પરતુ તેણે પોતાની સ્વાભાવિક અદ્વિતીય ઉદારતા બતાવીને પ્રથમની શરતોનીજ માગણી કરી

જનરલ મોરોને તેના અમલદારોએ કહ્યુ કે શામાટે અમને આગળ વધતા અટકાવો છો ? મોરોએ જવાબ આપ્યો કે “ આપણે સલાહને માટેજ લડીએ

છીએ અને તેટલાથીજ આપણે સતોષ માનવો જોઈએ ”

આ પ્રમાણે ઈંગ્લેન્ડની સમતિ વગર આસ્ટ્રિયાને મલાહ કરવાની ફરજ પડી, એટલે માત્ર ઈંગ્લેન્ડ સિવાય આખા જગતમા ફ્રાન્સનો કોઇ વેરી રહ્યો નહિ સુલેહની શરતોમા નેપોલિયને એક ખાસ શરત એ કરાવી હતી કે છટાક્રિમા જેમને રાજ કીય અપરાધને માટે કેદ કરવામા આવ્યા હોય તેમને બંધનમુક્ત કરવા, અને જે જે નાના પ્રજામતાક રાજ્યો હસ્તીમા આવ્યા હતા તેમને આત્મનિર્ણય કરવાનો હક્ક આપવો કે જેથી તેઓ પોતાનુ રાજ્યતત્ત્વ પોતેજ પસંદ કરી શકે

રાષ્ટ્રગણ્યોએ તેને આટલો બધો રળડયો તોપણ તેણે અસલની શરતોમા કશો ફેરફાર કર્યો નહિ એવી ઉદારતા નેપોલિયન સિવાય બીજે કોઇ લાગ્યેજ નતાવે + તેણે છટાક્રિમા જે પ્રથમ યુદ્ધો કર્યા તે પછુ માત્ર મલાહ કરાવવાને માટેજ હતા આખરે તેણે પોતાને અને સામા પક્ષને એકીને માટે સરખી રીતે માનભરેલી ગણ્યા એવી શરતો કેમ્પોફોર્નિઓ આગળ આસ્ટ્રિયા પાસે લખારી લીધી જ્યારે તે મિસરથી પાઠો કર્યો ત્યારે આસ્ટ્રિયા અને ઈંગ્લેન્ડ એક થઇ ગયા હતા અને ફ્રાન્સની હદ ઉપર ત્રણ લાખ માણસોનુ મૈત્ર્ય આક્રમણ કરવા તત્પર થયુ હતુ તેણે મનુષ્યજાતિની નાહક થતી કતલ અટકાવવાની મતલબથી પરપક્ષના સલાહમાટે કાલાવાલા કર્યા પછુ તેઓ એમ સમજ્યા કે એનામા લડવાનુ સામર્થ્યજ રહ્યુ નથી માટ સલાહ માગે છે એમ સમજીને તેમણે યુદ્ધ આરંભ્યુ, અને નિરપગંધી ફ્રેન્ચ પ્રજા ઉપર દારૂગોળાનો વરસાદ વરસાવવા લાગ્યા

આત્મસંરક્ષણને માટે નેપોલિયને ભર શિયાળામા આરપ્સ ઓળંગ્યો અને મારેન્ગોના રણક્ષેત્રમા શત્રુમૈત્ર્યને મન પાનની માફક ઉડાવી દીધુ લડાઇના મેદાન-માજ, ફતેહની પળેજ તેણે ફરીથી સલાહ કરવાની પ્રાર્થના કરી અને લખ્યુ કે “ હુ તો હજી કેમ્પોફોર્નિયોની શરતો પ્રમાણેજ મલાહ કરવા ખુશી છુ ” આ પત્ર કોઇ નિષ્કુર અને આડબરવાળા રાજદારી લખાણની ઢમમા લખાયો ન હતો પછુ તેમા લખનારની ત્યા અને સાચી નિષ્ઠા સ્પષ્ટપણે પ્રતીત થતા હતા

સામા પક્ષે માત્ર વખત લેવાને માટે તેને ઉડાવ્યા કર્યો અને આખરે ના પાડી ત્યારે નેપોલિયનના સૈન્યને ફરીથી યરફથી હકાયલા પર્વતો, ઘીય જગલો અને હડા પનના તોફાનમા થઇને આસ્ટ્રિયા તરફ કુચ કરવાની જરૂર પડી ફરીથી હોહેન્લિન્ડેનના સત્રામમા શત્રુનો પરાજય થયો અને ફ્રેન્ચસેનાની તોપોના ધડાકા

+ ઉદારતા નહ તો ફૂરતા તો બતાવેજ ! બોળા અમેરિકન પ્રેસિડેન્ટના ઉત્તમ ૧૪ સૂત્રા મોટે મોઢથી સ્વીકારી અમેરિકાના વિશ્વાસે યુદ્ધ બંધ કરનારા જર્મનીની સાથે તેનો સવનાશ કરનારી કેવી કેવી શરતો પરાણે કરાની લેવામા આવી તે વાત જગપ્રસિદ્ધ છે

સ પાઠક

આરિદ્રયાના સ્નેહનશાહે રાજધાનીમા બેઠા બેઠા સાંભળ્યા ત્યારે તેણે હતાશ થઇને સલાહની પ્રાર્થના કરી, પણ નેપોલિયને તેનો તિરસ્કાર ન કરતા ઉદ્ધારભાવે જવાખ આપ્યો કે “ હું કીર્તિને માટે કે પર મુલક જીતવા માટે લડતો નથી, પણ સલાહને માટેજ લડુ છુ અને હજી હુ કેમ્પેફિર્નિયોના કોલકરાર પ્રમાણેજ તમારી સાથે સલાહ કરવા રાજી છુ ”

હવે આખા યુરોપ ખડે ક્રાન્સ સાથે સુલેહ કરી પણ ઈંગ્લેંડે એકવે હાથે યુદ્ધ જરીજ રાખ્યુ ક્રાન્સનુ નાકામળ અરૂપ હોવાથી તે સામે પ્રહાર કરી શકતુ ન હતુ સર વોલ્ટર સ્કોટ પોનેજ લખે છે કે “ ઈંગ્લેંડનો કાફલો મવા દરિયામા ધૂમી વળતો અને ક્રાન્સનો વેપાર નષ્ટ કરતો, તેની આવકને મોટો ધોકો પહોંચાડતો અને તેના બંદરોને ઘેરી લેતો ”

આરિદ્રયા સાથે થએલી સલાહ પ્રજાને જાહેર કરના નેપોલિયને જણાવ્યુ હતુ કે “ શામાટે આ સલાહથી આખા યુરોપમા બધે સુલેહ નથી થતી ? ક્રાન્સને તો એજ ઇચ્છા છે એનેજ અર્થે ક્રાન્સનુ પ્રજાસત્તાક રાજ્ય પ્રયત્ન કરે છે પણ તે સધળા બ્યર્થ જાય છે આરિદ્રયા સાથેની મલાહમા વિદ્વા નાખનાર ઈંગ્લેંડનો પ્રધાન છે એ વાત યુરોપમા બધા જાણે છે આપણે તેની સાથે જુદી સલાહ કરવાની પ્રાર્થના કરી પણ ફેક્ટ આપણને જવાખ મળ્યો કે ઈંગ્લેંડ પોતાના મિત્રરાજ્યને મુઠ્ઠીને એકલુ સલાહ કરી શકેજ નહિ હવે જ્યારે એ મિત્રરાજ્યે સલાહ કરી છે ત્યારે ઈંગ્લેંડ પ્રતિજ્ઞાના અને પ્રજાઓના હકકોના એવા એવા બહાનાં બતાવીને હજી પણ સલાહ કરવાની ના કહે છે આખા એશિયાનો વ્યાપાર તેના હાથમા છે, તેની પાસે વિસ્તીર્ણ સરચાનો છે પણ એટલાથી તેની મહત્વાકાંક્ષા તુમ થતી નથી તેને તો તમામ સમુદ્રો ઉપર પોતાનો એકલાનોજ અધિકાર બેસાડવો છે ” બ્રિટિશ પ્રધાન પિટ્ટે જ્યારે આરિદ્રયાના પરાજયના સમાચાર સાંભળ્યા ત્યારે તે ધણો નિરાશ અને ખિન્ન થઇ ગયો અને બોલ્યો “ યુરોપનો નકશો વાળી દો બીજી વીશ વર્ષસુધી તેને ઉવાડવાની જરૂર નથી ”

યુરોપમા જ્યારે ઉપરના બનાવો બનતા હતા ત્યારે નેપોલિયન પારિસમા રહ્યો રહ્યો પોતાના વિશાળ રાજ્યનાં તમામ સાધનો અને શક્તિઓનો વિકાસ કરવા માટે તનતોડ પરિશ્રમ કરી રહ્યો હતો તેનામા એવી અપૂર્વ શક્તિ હતી કે પોતાના માથા ઉપર અનેક કામ હોય તોપણ જે કામમા તેને ચિત્ત પરાવતુ હોય તેમા તે સપૂર્ણ ધ્યાન લગાડી શકતો, અને તેને પતાવી દીધા પછી, નકામી ચિતા કરીને શક્તિનો ક્ષય ન કરતા તે પૂર્ણ ઉત્સાહથી બીજા કામમા મડી જતો નિરતગ માનસિક પરિશ્રમ એ તો તેને મનથી વિશ્વાસનો એક વિષય હતો

હવે નેપોલિયનની સર્વ વિષયોમા પારગત થઇ શકે એવી શુદ્ધિ ઝળકી નીકળી

ગળ્યની મહેસુલમાં તેણે વૃદ્ધિ કરી અને પ્રજાને સતોષ થાય એવી રીતે તમામ કરની વ્યવસ્થા કરી દીધી ફ્રાન્સની મુખ્ય બેઠને નવેસરથી કામ કરતી કરી અને તેના વહીવટમાં નવો હિસાબ રેડ્યો પારિસથી પાંચ લાખ, વિશાળ રાજમાર્ગ બધાવવામાં સીતર લાખ ફ્રાન્કનો ખર્ચ કર્યો લૂટારાઓ, અને લશ્કરમાંથી છૂટા થયેલા બદમાસોનો રાજમાર્ગમાં ઘણો ભય હતો નેપોલિયને કહ્યું, “ જરા ધીરજ રાખો મને એક બે મહિનાની મુદત આપો પહેલાં તો હું દેશની બહાર જીતીને સલાહ કરાવું અને પછી એ લૂટારાઓનો તરતજ ઇન્સાફ કરવા મડી જઇશ ” ફ્રાન્સ અને બેલ્જિયમ અને જોડનારી એક ધણીજ અગત્યની નહેર થોડાં વર્ષથી ખોદવા માંડી હતી, પણ તેને ખોદવાના માર્ગના સવાલમાં ઇજનેરો વચ્ચે મતભેદ હતો નેપોલિયને જાતે જઇને તે સ્થળનું અવલોકન કર્યું અને એ પ્રશ્નનો ત્યાં ત્યાંજ સુદર નિર્ણય કરી આપ્યો સેન નદી ઉપર પારિસ પાસે બે નવા પ્રલ બધાવ્યા અને આદેશ પર્વત ઓળંગવા માટે વિશાળ પાથર રસ્તો તૈયાર કરાવ્યો આ બે કાર્યો અનેક સૈન્યમુખી નેપોલિયનની બુદ્ધિ અને શક્તિની સાક્ષી આપતાં જગતમાં વિશ્વમાન રહેશે ઇટાલિના યુદ્ધ વખતે મેટ બનાર્ડ મદના સાધુઓએ ટ્રેન્ય મૈન્યની સારી ખરદાસ્ત લીધી હતી તેના આભાર માનવા નેપોલિયને ત્યાં આગળ મુસાફરોને માટે બે મોટા મુસાફરખાનાં બધાવ્યા અને તેની વ્યવસ્થા તે બધા સાધુઓને સુપ્રત કરી આ બધાં કાર્યોની સાથે સાથેજ તેણે ફ્રાન્સમાંટે દિવાની કાયદા ઘડવાનો આરંભ કર્યો યૂરોપમાંથી વીણી વીણીને સારામાં સારા ધારાશાસ્ત્રીઓને તેડ્યા, અને સલાના પ્રમુખસ્થાને બેસીને નેપોલિયન તેમની સાથે કાયદાની એકેએક કલમનું પૃથક્કરણ કરતો તેની યુદ્ધકળાના જોટલીજ રાજનૈતિક અને કાયદાની બાબતોમાં પણ નિપુણતા જોઇને ધારાશાસ્ત્રીઓ પણ આશ્ચર્ય પામતા

આ વખતે નેપોલિયનનું ખૂન કરવાના અનેકવાર પ્રયત્નો થયા ફ્રાન્સની પ્રજા તો તેના ઉપર બેહદ વિશ્વાસ, આભાર અને રનેહ દાખવતી હતી પણ દેશમાં હજી ગળ્યવિપ્લવકારી જાકોબિન પક્ષ હયાત હતો, તેમજ રાજહિનૈષિઓ પણ વખત આવ્યે માથું ઉચકવાની રાહ જોતા હતા રાજહિનૈષિઓએ નેપોલિયનનું ખૂન કરવાના હેતુથી ભયકર યત્ર રચ્યું પણ તેમાંથી તે બચી ગયો તે ખરેખર આશ્ચર્યકારક છે

સને ૧૮૦૦ ના ડિસેમ્બર માસની ૨૪ મી તારીખે એટલે એક બાણ્યે આરિદ્ર-યાનો પરાજય થતો હતો અને ઇંગ્લેન્ડથી તે છૂટું પડવાની તૈયારીમાં હતું, તે વખતે રાત્રે નેપોલિયને જોસેફાઇનના આગ્રહને વશ થઇને લાચારીથી નાટક જેવા જવા કબૂલ કર્યું તેની ગાડીની આગળ આગળ એક ગાડું જતું હતું નીચે પીપ જેવું કાંઈક લટકતું હતું અને તેની અદર એક ભયાનક યત્ર હતું એકાએક ગાડું ઉધું થઈ ગયું અને નેપોલિયનની ગાડી તેની પાસેથી પસાર થાય છે તેવોજ પેલા પીપ-

માથી એવો પ્રયત્ન થયો કે આખું પારિસ નગર ધૂળ ઉડ્યું આઠ માણસો તો હાંતે ત્યાજ્ય મરણ પામ્યાં, સાઠ લાલસ થયાં તેમાંથી પણ પાછળથી વીશ મરી ગયા. આસપાસના કેટલાક ધરના બૂકે બૂકા ઉડી ગયા. આવા અચીના પ્રસંગો નેપોલિયને એટલા બધા જોયા હતા કે તેથી તેને લેશમાત્ર પણ ગભરાટ થયો નહિ નાટક શાળામાં સંભળાએ આ ધડકો સાંભળ્યો હતો તેથી લોકોને તેની સલામતી માટે ચિંતા થઈ હતી તેને સહિસલામત આવતો જોઈને તાળીઓના અવાજથી નાટકશાળા ગાળા ઉડી તે શાંતિથી જોસેફાઇન પાસે બેઠો અને બોલ્યો, “આજે તો હરામખોરો મને હિઝવી મૂકતા હતા ચાલ, ગાયનની ચોપડી લાવ જોઈએ ”

આ બચકર કૃત્યથી આખા નગરમાં ખળભળાટ વ્યાપી ગયો અને નેપોલિયનની લોકપ્રિયતા હતી તે કરતા બેહદ વધી ગઈ તેના તરફ હજારો અભિનંદનપત્રો અને ડેપ્યુટેશનો આવવા લાગ્યા આ કારસ્તાનનો પ્રથમ શિક્ષક જોકોબિન પક્ષના આજે રાનોપર ગયો શહેરમાં તેવા ધણા હતા અને ચાલુ રાજ્યભારણને ઉચલાવી નાખવા તથા નેપોલિયનનું ખૂન કરવા માટે તેઓ હમેશા કાવત્રા ધડાજળ કરતા હતા પ્રજાનો તેમના તરફ સખ્ત તિરસ્કાર હતો તેથી તેમના ગુન્હાની પૂરતી તપાસ કર્યા વગર કોષના આવેશમાં ધારાસભાએ એકસો સાઠ મનુષ્યહત્યાકારીઓને ફેશનિકાલ કરવાની આજ્ઞા પ્રકટ કરી, પણ આ આજ્ઞાને અમલમાં મૂકવાનું નેપોલિયનપર ધણું દમાણુ કરવામાં આવ્યું તે છતાં તેની ન્યાયવૃત્તિને તે રમ્યું નહિ તેના દરેક કૃત્યપર પ્રજાનો બેહદ વિશ્વાસ હતો અને તે હમેશા ન્યાય અને હકાપણથીજ વને છે એવી સર્વની ખાત્રી હતી, છતાં તેણે દંડતાથી જવાબ આપ્યો કે આ કામ પદ્ધતિસ્પર નિમાયલી અદાલતોદ્વારા કાયદેસર રીતેજ થવું જોઈએ આ પ્રમાણે આવા દિલને ઉશ્કેરે એવા પ્રસંગમાં તેણે ધણીજ શાંતિથી અને સાવધાનીથી ઢાંચ લીધું પણ આ કાવત્રામાં જોકોબિન પક્ષના આજેવાનોનો હાથ છે તેના પૂરાવા નેપોલિયનને પૂરતા જણાયા નહિ તેણે કહ્યું, “ તેઓ ગુન્હેગાર છે એમ આપણે માનીએ છીએ પણ જાણતા નથી જે અપરાધ તમે સામિત કરી શકતા નથી તેને માટે તમે શિક્ષા કરી શકો નહિ ” તેમને ફેશનિકાલ કરવાનો હુકમ તો થયો પણ અમલમાં મૂકાયોજ નહિ તેઓને ફ્રાન્સમાં રહેવા દીધા પણ તેની સાથે તેમને એટલી તો ખાત્રી થઈ કે પોલિસની આખ તોમના ઉપર હરહમેશ છે ને છેજ પાછળથી માલુમ પડ્યું કે આ કાવત્રું જોકોબિન પક્ષનું નહિ પણ જુર્બેન રાજાઓના પક્ષકારોએ ગોઠવેલું હતું આ દારુણ કૃત્યમાં મોટા મોટા માણસો સડોવાયલા હતા નેપોલિયને તેમને અનેકવાર કાયદાની તલવારમાંથી બચાવી લીધા હતા તેમની જામ થએલી જાગીરો પાછી અપાવી હતી છતાં તેઓ આવું નીચ કૃત્ય કરતા સ કોઆયા નહિ પોલિસ કમીશનર ફેશેએ ખરા અપરાધીઓને શોધી કહાડ્યા અને તેમને જોળીખાર

કરવામાં આવ્યા

નેપોલિયનનું કામળ કહાડી નાખવા માટે એવા એવા કાવત્રા રચાતા હતા કે નેમાથી એ ખચીજ કેમ નહોતો એ ક્ષણ નવાઈ જેવું છે પદ્મજી થએલા રાગના પક્ષકારો માનતા હતા કે જો તે ન હોય તો રાગ કૂરીથી ગાદીએ આવી શકે માત્ર તેના એકલાના શુદ્ધિપ્રભાવવડેજ એકત્ર થએલા યુગેપની સામે ફ્રાન્સ ટકી શકતું હતું તેના મૃત્યુથી ફ્રાન્સ નેતા વગરનું અનાથ થઈ જાય તેમ થતાજ યુરોપના મિત્ર રાજ્યોનાં મન્ય લોકોની નહીંઓ વહેવરાવતાં પારિસમાં દાખલ થઈને પ્રજાના તિરસ્કારપાત્ર શુભોન વશીય રાગજોને તખ્તનશીન કરી શકે યુરોપના નૃપતિ-મહાને આ વાતની ખાતરી હતી અને તેથીજ નેપોલિયનની હત્યા કરવા એક પછી એક કાવત્રા યોજનાતો હતા

એવા કાવત્રાનું મુખ્ય અર્થક્ષેત્ર લડનમાં હતું ત્યાં આવા આવા અનેક કુટિલ કારસ્તાનની યોજનાઓ ધણતી હતી લડનમાં સરકારી ખર્ચે શુભોન વશીય ગળાઓનો તથા તેમના મળતીઆઓનો નિભાવ કરવામાં આવતો હતો એકવાર તેની ગાડી ઉપર ફકવા માટે પહર શેરના વજનનો ભોમ બનાવવામાં આવ્યો હતો નેપોલિયનનું ખૂન કરવા જતા સાથે સાથે બીજા અનેક નિર્દોષ માણસો માયા જાય તેની તો કાવત્રાખોરો પરવાજ કરતા નહિ આ ભયકર યીજને એક ગાડીમાં મૂકી અને શક ન પડે તટલા માટે પહર વર્ષની છોકરીને હાકવા બેસાડી અવાનક રીતે તે ભોખ ફૂટી ગયો અને તે છોકરીના એવા ચૂનેચૂરા થઈ ગયા કે તેના પગ સિવાય કોઈપણ અવયવનો પત્તો લાગ્યો નહિ એવા એવા ત્રીજા કાવત્રા પોલિસે પકડીને ઉઘાડા પાડ્યાં હતા

ફ્રાન્સ ઉપર ચડી આવેનું આપત્તિનું વાદળ વિખેરી નાખ્યા પછી દેશમાં લૂટારાઓનો જે અસહ્ય ત્રાસ વધી ગયો હતો તેનું નિવાગણ કરવાનું કામ નેપોલિયને હાથમાં લીધું હજારો મદમાસ જટારાઓ દેશમાં ઠેકાણે ઠેકાણે ભટકતા હતા અને હથિયારમય પહેરેગીરો સિવાય ગંજમાર્ગ ઉપર થઈને જવું જોખમભરેલું મનાતું હતું નેપોલિયનનું લશ્કર વીજળીની ત્વરાથી આખા દેશમાં ધૂમી વણ્યું અને લૂટ, ધાડ, કાવત્રા કરનારાઓને પકડી પકડીને તેમને આક ન્યાયધીશોની નીમેલી ખાસ કોર્ટને સ્વાધીન કરી દીધા અને ત્યાં તેમના અપરાધને ઘટતી શિક્ષા કરવામાં આવી નેપોલિયનના હાથમાં આ પ્રસંગને લઈને કેવી ભયકર સત્તા આવી હતી હતી તેની લોકોને કશી પરવાજ ન હતી તેમને તો દેશમાં શાંતિ અને સુવ્યવસ્થા જળવે એવા બાહોશ નેનાની જરૂર હતી, અને તેવા નેતા તેમને એક નેપોલિયન મળી આવ્યો હતો લોકો કહેતા કે “ અમારું શામા કલ્યાણ છે તે તમે સારી રીતે જાણો છો અમારે શું કરવું તે માત્ર તમે કહો અને તે કરવા અમે તૈયાર

છીએ. ” આથી કરીને નેપોલિયનના હાથમા નિરકુશ રાજસત્તા આપોઆપજ આવી ગઇ તેનો હોદ્દો તો માત્ર પ્રથમ કૉન્સલનોજ હતો. પણ તેના હાથમા ચક્રવર્તી સીઝરના કરતા પણ વધારે સત્તા આવેલી હતી.

મિસરથી તેને પાછા આવ્યાને માત્ર સોળજ મહિના થયા હતા, પણ એટલામા તો તે એક સેનાપતિમાંથી શહેનશાહની કોટિએ જઇ પહોંચ્યો દેગમાં ન્યા ત્યા અરાજકના અને અધેર હતુ તેને કેકાણે તેણે દરેક ખાતામા મુખ્યવરથા અને સુલેહ-શાંતિ પ્રવર્તાવી દીધી ઉદારતાવડે રશિયાના ઝરને તેણે પોતાનો મિત્ર કરી લીધો. લશ્કરી કુશળતા અને સાહમને પ્રતાપે આસ્ટ્રિયાનો ગર્વ ચૂર્ણ કરી નાખ્યો, અને ફ્રાન્સ સાથે આખરેજ સલાહ કરવાની ઈગ્તિ સિવાય યુરોપના તમામ રાજ્યોને ફરજ પાડી આવી સેવાના બદલામાં પ્રગ્તનો તેના તરફ એહદ પ્રેમ હોવોજ જોઈએ અને તેને તે પુષ્કળ પ્રમાણમા મળવા લાગ્યો. આવા મુસ્કેલીના અને અત્યંત આરિક બનાવોથી ભરપૂર સમયમાં તેને હાથે એક પણ અનુદાર કે ઇર્ષ્યાભર્યું કામ થયુ હોય એમ બતાવી રાકાતુ નથી.

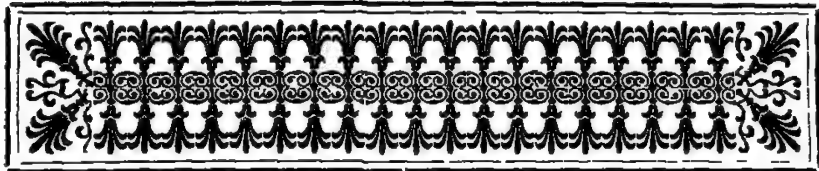
સેટ હેલેનામા બદીવાનની અવસ્થા ભોગવતા તેણે એકવાગ કહ્યુ હતુ કે “ મારી કીર્તિ માટે મને લેશમાત્ર પણ દહેશત નથી ભવિષ્યની પ્રગ્ત મને જરૂર ન્યાય આપશે મારા દોષની સાથે મારા ભલા કોમોની તુલના તેઓ કરશે જો આખરસુધી વિજયી થયો હોત તો હું જગતમા મોટામાં મોટો માણસ ગણાત છેક સામાન્ય હાલતમાંથી હું સ્વપરાક્રમથી જગતમા મોટામાં મોટો પાદશાહ થઇ શક્યો અને તે પણ પાપાચરણ કર્યા વગર મારી મહત્ત્વાકાંક્ષા ધણી ઉચ્ચ હતી પણ તેનો આધાર પ્રગવર્ગના અભિપ્રાય ઉપરજ હતો લોકોના વિશ્વાસ ઉપરજ રાજસત્તાનો ખરો આધાર છે એમ હું હમેશા માનતો આવ્યો છુ જે રાજ્યનુ સત્ર મારા હાથમા હતુ તે મારી વ્યવસ્થા પ્રમાણે ખરી રીતે પ્રગ્તસત્તાક રાજ્યજ હતુ લોકોના મતના આધારેજ હું સિંહાસનપર આવ્યો હતો અને મારો મુદ્રાલેખ તો એજ હતો કે જાતિ અને કુળનો ભેદ રાખ્યા સિવાય સર્વને તેમની યોગ્યતાના પ્રમાણમાં કાર્ય કરવાનો અવકાશ આપવો. આને લીધેજ યુરોપનો ઉમરાવવર્ગ મારા તરફ તિરસ્કાર રાખે છે છતાં ઈગ્તિમા તો દરેકાઇ માણસ તેની શક્તિ અને લોકસેવાના પ્રભાવ વડે ઉચ્ચામાં ઉચ્ચ પદવીએ જઇ શકે છે ખીજ દેશોએ તો નહિ પણ ઈગ્તિ તો મને ન્યાય આપવો જોઇતો હતો. ”

નેપોલિયને ખીજે એક પ્રસંગે કહ્યુ છે કે “ ફ્રાન્સરાજ્યવિપ્લવ એ અમુક અધિકારોને પોતાના કરી બેસનાર વર્ગના સામે જનમગ્નહનો પ્રત્યાધાત હતો ઉમરાવવર્ગ રાજ્યખર્ચના બોળમાંથી (એટલે તમામ જાતના કરમાંથી) મુક્ત હતો છતાં સન્માન, અધિકાર અને સારી આવકવાળી પદવીઓ તો તેમને એકલાનેજ મળી

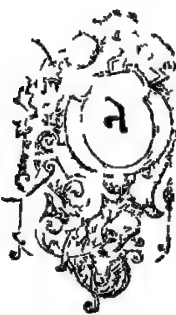
ગંતી રાજ્યવિપ્લવના ઘડાકાથી આ એકલથા અધિકારની દિવાલો ચૂર્ણ થઇ ગઇ અને મનુષ્યની સમાનતાનો યુગ મડાયો પોત પોતાની શક્તિના પ્રમાણમાં સન્માન અને વન પ્રાપ્ત કરવાના માર્ગ દર્શકને માટે મોકળા થયા પછી કન્ય પ્રજાએ નવું રાજ્યતત્ત્વ રચાવ્યું અને ગજદડ માંગ હાથમાં મૂક્યો ”

ફ્રાન્સના પદવીશ્રદ્ધ થએલા અને દેશનિકાલ થએલા ઉમરાવોને નેપોલિયને સ્વ-દેશમાં પાછા આવવા દીધા તેમની મિત્રનો પાછી અપારી છતાં તેમનાં અતઃક્રમ પીગળ્યા નહિ અને તેમણે વેગનો ડાખ નીકળ્યો નહિ તેઓ તો હજી ગએલો જમાનો કે જ્યારે તમા એકલથા અધિકાર ભાગની શક્તિ હતા અને સામાન્ય લોકો તો તેમનું દાસત્વજ કરી ગયા તો જમાનો ફરીથી આવી પહોંચે તેનીજ અભિલાષા ગળી ગયા હતા તેઓ નેપોલિયનના દરેક કામને વખોડી કઢાડતા હતા, પણ તે મડમડાટની જરાએ પગ્વા ગળ્યો નહિ તે મગર્વ કહેતો કે હું મારા રાજ્યતત્ત્વમાં ઇશ્વરની ક્ષમાનું અનુકરણ કરવાની હઝા રાખું છું અને તેથી સર્વનું શામા કલ્યાણ રહેલું છે તેનોજ માત્ર વિચાર કરું છું તેની કીર્તિનો આધાર પોતાના શત્રુઓ ઉપર વેગ લેવામાં નહિ પણ તેમને પરાજીત કરવામાં તેમજ ક્ષમા આપવામાં હતો

પ્રકરણ ૨૨ મું-ઇંગ્લંડ સાથે સલાહ

પોલિયન્ની મોટામા મોટી ટેમ એ હતી કે આખા યુરોપ સાથે ક્રાન્સને સનાહ થાય અને જગતમાં સુલેહશાંતિ જળવાઈ રહે ક્રાન્સ તો લડાઈઓથી ઝાચર થઈ ગયું હતું રાજ્યવિધવાના આઘાતમાથી તેને ટટાર થવા માટે સંપૂર્ણ આરામની પૂરેપૂરી જરૂર હતી સ્વદેશની આ જરૂરીઆત જોઈને કોઈ પણ ઉપાયે સુલેહ થાય એવા ઘાટ નેપોલિયન વડતો હતો ડાઇરેક્ટરોનું અધેર અને તેમના જીવમથી અમેરિકાનાં સયુક્ત રાજ્યોને ઘૂણા દિપજ થઈ હતી, પણ નેપોલિયને સમાધાન કરવાની કુશળતા વાપરીને એ ઘૂણાનું ઝેર કઢાડી નાખ્યું અને ક્રાન્સ અને સયુક્ત રાજ્યો વચ્ચે મિત્રાચારીના કરાર થયા એ સમારંભ વખતે એક ભવ્ય મેળાવડો કરામા આવ્યો અને “ જે અમેરિકનો અને ફ્રેન્ચો અમેરિકાના સ્વાતંત્ર્યમાટે લડતા રણક્ષેત્રમા પડ્યા હતા તેમના માનમાટે સલામતી લીધી ”

એ અરસામા પોપ પાયસ છટ્ટો મરણ પામ્યો અને તેની જગ્યામાટે આમોલ્લાનો વિદ્વાન અને ધર્મપરાયણ મિશન બેન્ડિગ હતો છટાલિના યુદ્ધ વખતે નેપોલિયને પોપ તરફ સન્માન બતાવ્યું હતું અને ડૉથોલિક સાધુઓને અભયદાન આપ્યું હતું તેથી કરીને આ પ્રતિસ્પર્ધી મડળનો પણ તેણે વિશ્વાસ મેળવી લીધો હતો એ પ્રસંગે એક ડૉથોલિક કાર્ડિનેલે કહ્યું કે “ આપણા ઉપર ક્રાન્સ દેશે અત્યાચાર કર્યા હતા પણ આજે એજ ક્રાન્સની આપણે સહાય માગવાની છે અત્યારે ત્યાં એક અત્યંત અદ્ભુત પુરુષ, જેને સમજવો ઘણું મુશ્કેલ છે તે સર્વ પ્રકારની સત્તા ભોગવે છે થોડાજ વખતમાં તેનો લાગવગ છટાલિમા વધી જશે ” નેપોલિયનની કૃપા મેળવવા માટે આમોલ્લાના બિશપની પોપ તરીકે ચૂટણી થઈ આ રીતે નેપોલિયને ડૉથોલિક પ્રજાની પણ મૈત્રી પ્રાપ્ત કરી

નેપોલિયનની રાણી તેના કઢા શત્રુઓમાની એક હતી તે આરિદ્રયાના રાજાની અને ક્રાન્સની કમનસીબ ભલી રાણી મેરીની બહેન થતી હતી પોતાની બહેનના વધના અને રાજકુટુંબની પાયમાલીના કારણરૂપ ક્રાન્સના પ્રજાસત્તાક રાજ્યને અને

તેને અજે નેપોલિયનને તે પોતાનો અગત શત્રુ માનતી હતી હવે તે ખૂબ મજ-
રાઈ તેના બાઈ તરફથી તો હવે તેને મદદ મળવાનો સંભવજ ન હતો તેથી તે
બાહોશ અને સાહસિક ગણી જાને રશિયાના ઝાર પાસે મંત્ર અને તેની યાચના
કરી આ ખૂમસુરત રાણીની આજીજીથી તે કાષ્ટક ચક્રમ રાજા ખુશ ખુશ થઈ ગયો
અને એક કાસદ સાથે નેપોલિયન ઉપર એક પત્ર મોકલાવ્યા તેમા તેણે લખ્યું હતું
કે નેપોલિયનની રાણી સાથે રહેમથી વર્તશો તો હું તમારો અગત ઉપકાર માનીશ વળી
તેણે ન્યુરિયાના યુવરાજ અને યુવરાણીનો પારિસમા રાજ્યાભિષેક કરાવ્યો જે ફ્રેન્ચ
પ્રજાએ રાજસત્તાને ફેંકી દીધી હતી તેજ મોજીલી અને નવીનતામા આનંદ માન
નારી પ્રજા આજે યુવાન રાજપુત્ર અને રાણીને જોઈને હર્ષધેલી બની મધ ત્રીશ
વર્ષનો નેપોલિયન આ પ્રમાણે શેત્રજની બાજી ઉપર મોરા ગોઠવે તેમ યૂરોપના
રાજનૈતિક ગેતજ ઉપર રાજા રાણીઓ મોઠવવા લાગ્યો એમ ડરવામા તેના અનેક
હેતુઓ હતા ફ્રેન્ચ પ્રજાને રાજાઓ ઉપરજ તિરસ્કાર હતો તે તેમની આગમ રાજ
ચિન્હોને પૂર દાઠમા રજૂ કર્યાથી આછા થવાનો સંભવ હતો વળી યૂરોપના રાજાઓને
બતાવવું હતું કે હું રાજા માત્રનો દુસ્મન નથી, અને રાજાઓને ઉથલાવીને જ્યા
ત્યા પ્રજાસત્તાક રાજ્યો સ્થાપવા માગતો નથી તેની સાથે આ કાર્યમાંથી રાજ્યકર્તા-
ઓના અત કરણને વીધે એવો પણ એક અર્થ ધ્વનિત થતો હતો કે “હે રાજાઓ !
તમે તમારો ગવ મૂકીને નિરલિમાની ચાઓ જીઓ, તમારા જેવા રાજાઓ તો હું
જોઈએ તેટલા બનાવી શકું છું ” આ પ્રમાણે નેપોલિયને યૂરોપના રાજકુટુંબોમાંથી
ક્રાન્સમાટેનું વૈર આજી કરી નાખ્યું અને તેની સાથે આખો યૂરોપ મિત્રભાવે
વર્તના તૈયાર થયો

હવે તેણે પોતાનું તમામ લક્ષ્ય ઈંગ્લંડ તરફ આપવા માડ્યું કોઈ પણ ઉપાયે
આ દહપ્રતિષ્ઠા પ્રતિરૂપધનિ તેના હથિયાર હેઠા મૂકવાની ફરજ પડે એવું કરવાની
તે યુક્તિ રચવા લાગ્યો તેણે કહ્યું કે “ જ્યાંસુધી ઈંગ્લંડ સાથે સુલેહ નહિ થાય
ત્યાંસુધી આ સુલહનો સંપૂર્ણ લાભ ક્રાન્સને મળવાનો નથી પણ ઈંગ્લંડનું રાજ-
તન જેમના હાથમા છે તેમને એક જાતનો સનિપાત થયો છે તેને મનથી કશું
પરિત્ર છેજ નહિ તેની વર્તણુક એકલા ક્રાન્સ સાથે નહિ પણ યૂરોપના તમામ
દેશો સાથે અન્યાયી છે અને જ્યાં જ્યાં રાજપદ્ધતિમા અન્યાય દાખલ થાય છે
ત્યાં ત્યાં તેની સત્તા અદ્યજીવી નીવડે છે યૂરોપના બધા રાજ્યોએ એકસ પી કરીને
ઈંગ્લંડને નીતિ, ન્યાય, અને વિવેકને રસ્તે વળવાની ફરજ પાડવી જોઈએ

ઈંગ્લંડ અને ક્રાન્સ વચ્ચે આવી શત્રુતા હતી છતાં નેપોલિયને ઈંગ્લંડની રોયલ
સોસાયટીની લાઇબ્રેરીને કેટલાક ધણા કિમતી પુસ્તકો સુદર રીતે બધાવીને એટ
મોકલાવ્યા અને મત્રી ઉપર એક પત્ર લખ્યો પોતાના સિદ્ધાંતનું ધ્યાન ખેંચે તેવી

રીતે સૂચન કરવાના હેતુથી એ પત્ર ઉપર નેપોલિયને જે સુદ્રાલેખ છાપ્યો હતો તેમાં (લીબર્ટી ઓફ ધી પ્રીસ) દરિયાઈ છૂટાપણ એવા શબ્દો સુદર રીતે છપાયા હતા.

ઈગ્લિડના એવો દાવો હતો કે કોઈ પણ દેશનું વ્યાપારી વહાણ, જમે તે માલ ભરીને, જમે ત્યાં જતું હોય તોપણ તેની ઝડતી લેવાને ઈગ્લિડને હક્ક છે આ હક્કની બળવણીમાં જરા પણ વાંધો બતાવવામાં આવતાજ તે તમામ માલની સાથે વહાણને પણ કબજે કરી લેતું કોઈ પણ બદરને ઘેરો ધાલવો હોય તો માત્ર આ વાત જાહેર કરવી અને તે બદરની નજીક પહેરો ફરવા માટે એક લડાયક વહાણ મોકલી દેવું એટલુંજ ઈગ્લિડને માટે બમ હતું આવી રીતે અટકાવ કરવાથી કોઈ પણ દેશનું વહાણ ફ્રાન્સના કોઈ પણ બદર આગળ આવી શકતું જ નહિ ઈગ્લિડની સરકારનો દાવો એ હતો કે મજબૂર કરવામાં આવેલા દરિયાઈ કાયદા પ્રમાણે આમ કરવાનો તેને અધિકાર છે ફ્રાન્સ સિવાયના બીજા તટસ્થ રાજ્યોનું કહેવું એવું હતું કે ઈગ્લિડનું આ પગલું દરિયાઈ કાયદાથી અને પ્રજાઓના આશતા આવેલા બંધારણથી વિરુદ્ધ છે અને માત્ર પોતાના ચડીઆતા દરિયાઈ સૈન્યના બળથી ઈગ્લિડ આ ગેરકાયદેસર પગલું ભરવામાં ફાવે છે.

આવા સંજોગોમાં યુરોપના તમામ રાજ્યોને સમજાવીને તેમને સર્વને પોતાના બળવાન હરિફ ઈગ્લિડની સાથે કલહ કરવા થોડા દેવામાં નેપોલિયનને ધણી મુશ્કેલી પડી નહિ ઈગ્લિડે એકવાર આખા યુરોપને ફ્રાન્સની સામે ગોઠવી દીધું હતું તે ફેરવીને હવે નેપોલિયને તેમને સર્વને ઈગ્લિડના શત્રુ બનાવ્યા અને તેમના એકત્ર થએલા બળને ઉપયોગ પોતાના હજી સુધી અક્ષત અને અપરાજિત શત્રુ રહેલા ઈગ્લિડની સામે કરવા માંડ્યો સમુદ્ર ઉપર તો ઈગ્લિડનું નૌકાબળ સર્વોપરિ હતું આખા યુરોપનું નૌકાસૈન્ય તેની સામે આવે તોપણ તે એકલું સર્વને પહોંચી વળે તેવું બળ વાન હતું બ્રિટિશ પ્રધાનમંડળને એક મુખ્ય હેતુ એ હતો કે યુરોપના કોઈ પણ રાજ્યને નૌકાસૈન્યમાં ઈગ્લિડનું હરિફ થવા દેવું જ નહિ એટલા માટે તેમણે એવો કાયદો પમાર કરાવ્યો હતો કે અમુક રાજ્યથી અમુક સખ્યા કરતા વધારે લડાયક વહાણ બધાયજ નહિ નેપોલિયન જ્યારે ચાર કરોડની વસ્તીવાળું વિશાળ ફ્રાન્સનું રાજ્ય અને જગતના કોઈ પણ દેશનું સૈન્ય જેની સામે ટકી ન શકે એવું અજિત સૈન્ય અવલોકતો અને તેની સાથે માત્ર દોઢ કરોડ વસ્તીવાળા નાનકડા ટાપુ ઈગ્લિડના બળની તુલના કરતો ત્યારે તે મનમાં ધણેજ ખીજવાતો કે આ ક્ષુદ્ર રાજ્ય આખા જગતના સમુદ્રો ઉપર અધિકાર ચલાવી શકે છે !

અંગ્રેજ પ્રબળ દુનિયાની બીજી પ્રજાઓ કરતા તેમની દોશત, બળ, હિંમત અને શુદ્ધિને માટે સન્માનને મળે છે ખરૂં પરંતુ કોઈ પણ તેમને ખરા મનથી આહતું નથી અંગ્રેજો સૌથી બળવાન પણ સૌથી વિશેષ અપ્રિય પ્રજા છે કોઈપણ એક પ્રજામાં

બધા પ્રકારના સદ્ગુણની આશા રાખી શકાય નહિ કોઇનામાં કેટલીક ખામી હોય તો કેટલીક ખુબી પણ હોય છેજ

ઈંગ્લંડના આવા વર્તનને લીધે તેના તમામ મિત્રરાજ્યો તેનાથી છુટા પડી ગયા તોપણ તેણે એકને હાથે યુદ્ધ જારી રાખ્યું, કારણ કે શત્રુ તેને સલાહ કરવાની ફરજ પાડે એ તેની અભિમાન વૃત્તિથી સહન થતું નહિ, અને ખરે જોતા તેનો પરાજય પણ થયો ન હતો તેનું નૌકાસૈન્ય જ્યાં ગયું ત્યાં જય કરીનેજ આવતું નેપોલિયનના પ્રહારથી ખીજા રાજ્યોનો કુચ્છગ્રાણી નીકળી જતો, પણ ઇંગ્લંડના નરના કિલ્લાઓ (વહાણો) ઉપર તેની કશી અસર થતી નહિ નેપોલિયનની બુદ્ધિનો વિજય જમીન ઉપરની લડાઇમાં હતો, ત્યારે પિટ્ટની બુદ્ધિનો વિજય સમુદ્ર ઉપર હતો. ફ્રાન્સનો વેપાર તો તળીઆઝાટક થઇ ગયો હતો ઇંગ્લંડનાં વહાણોને આખરે ખીજે સારો શિકાર ન મળતાં તેઓ બિચારા ગરીબ માછીમારોને પણ રળડવા લાગ્યા નેપોલિયને ઇટાલિના રાજ્યો પાસેથી સુદર મૂર્તિઓ અને ચિત્રો તફાવી લીધા અને ઇંગ્લંડે ફ્રાન્સના માછીઓ પાસેથી માછલીઓ તફાવી લીધી, એ એમાની કંઈ જુદાં જોઈ શોભા આપનારી છે તેના ન્યાય ઇતિહાસકારો કરી લેશે

ઈંગ્લંડે જાહેર કર્યું કે ફ્રાન્સને અમે ઘેરી લીધું છે માટે કોઇ પણ દેશથી તેની માથે વેપાર ચલાવી શકાશે નહિ ઇંગ્લંડને કાફલો ફ્રાન્સની આસપાસના દરિયામાં ખમી વળતો હતો, અને કોઈ પણ દેશતું એક પણ વહાણ નજરે પડતાં તેને થોભવાની આજ્ઞાની નિશાની તરિકે તેના તરફ તોપનો એક ગોળો તાકવામાં આવતો અને એટલેથી તે તરતજ ન અટકે તો તેના ઉપર ગોળાનો વરસાદ વરસાવી તે નિર્દોષ વેપારી વહાણને અગ્રેજ નાવિકા કાયદેસર મેળવેલી છુટ તરિકે પોતાતું કરી લેતા જો તે વહાણ થોભતું તો અગ્રેજ વહાણમાથી એકાદ જુવાન અમલદાર તેના ઉપર ચઢી જતો અને મરજીમાં આવે તે રીતે તેના ઝડપી લેતો, અને તેની સમજ મુજબ જો તે વહાણમાં દારૂગોળા જેવું જોવામાં આવતું તો તે વહાણ તેના માન સાથે જપ્ત થઇ જતું જુવાન લશ્કરી અમલદારો ધણીવાર તોછડા અને ઉદ્ધત માણસો હતા, પણ ઇંગ્લંડ કહેતું કે તેની વર્તણૂક સ્વીકારાયલા દરિયાઇ કાયદાઓ મુજબ વાજબીજ હતી

યુરોપના તમામ રાજ્યોને ફ્રાન્સ સાથે મૈત્રી હતી અને ઇંગ્લંડ આ પ્રમાણે દરેક દેશના વહાણની ઝડપી લેતું તેથી બધા તેના ઉપર ખીજવાયા હતા, અને તેમણે જાહેર કર્યું કે તેની આવી ગેરકાયદેસર વર્તણૂક અમે સહન કરનાર નથી રશિયા, પ્રશિયા, ડેન્માર્ક, સ્વીડન, હોલેન્ડ, સ્પેન બધાએ સમુદ્ર ઉપર ચક્રવર્તી રાજ્ય ચલાવનાર ગર્વિષ્ટ ઇંગ્લંડની સામે એક્સ પી કરી આ સુદર એક્સ પી નેપોલિયનની બુદ્ધિને આભારી હતી રશિયાનો ઝર પોલ, જે નેપોલિયનનો યુસ્ત પ્રશસક બની ગયો હતો તે આ એક્સ પીનો આત્મા હતો હવે ઇંગ્લંડને એકલે હાથે

આખા યુરોપના સાથે પોતાનું બળ અજમાવવાનો વખત આવ્યો આ પ્રસંગને માટે ઐટિશ પ્રધાનમંડળે રાજ્યનું નમામ બળ એકત્ર કરવામાં તેમની પ્રૌઢ શક્તિનું દર્શન કરાવ્યું તોપણ ઈંગ્લંડના પ્રજાવર્ગમાં તો આ લડાઈની વિરુદ્ધમાં અસંતોષના ઉદ્ગારો નીકળવા લાગ્યા પ્રધાનમંડળની સામેનો પક્ષ પણ જાગૃત થયો પ્રધાનમંડળે આ લડાઈમાં પ્રજા ઉપર કરોડો પાઉન્ડનું દેવું વારી મૂક્યું હતું. પણ તે છતાં અગ્રેજ પ્રજાનું જાતિય અભિમાન ફાવ્યું અને ઈંગ્લંડે લડાઈમાં ઝોકાવ્યું તેને પોતાના દગિયાઈ બળ ઉપર દૃઢ વિશ્વાસ હતો તેથી તેને આખી આલમની પણ પરવા ન હતી

તેનો કાફલો સર્વત્ર વૂમવા લાગ્યો મિત્ર રાજ્યોના સસ્થાનો પાકા ફળની માફક ટપોટપ તેના હાથમાં પડવા લાગ્યા યુરોપી રાજ્યોની એકસપી ચંદ્ર પણ લડાઈ જા હેર ચંદ્ર ન હતી તેટલામાં તો ઈંગ્લંડે જાહેર કીધું કે મિત્રરાજ્યોનાં વહાણ જ્યાં હોય ત્યાંથી પકડી લેવા દેશાવરના વેપારીઓને આ વાતની ખબર ન હતી તેમનાં વહાણ સફેર નીકળી પડ્યા હતાં ઈંગ્લંડે તે સર્વને વગર સંકોચે પકડીને કેદ કરી લીધાં આ પ્રમાણે શત્રુના અડધો અડધ વહાણ તેના હાથમાં ગયા

ખાલ્દિક સમુદ્રમાં રશિયા, સ્વીડન અને ડેન્માર્કનો મોટો કાફલો હતો તેનો નાશ કરવા માટે નેલ્સન બળવાન કાફલ સાથે નીકળી પડ્યો કોપનહેગન આખળ દારુણ દરિયાઈ સંગ્રામ થયો અને અણુકરના ઉપસાગરના યુદ્ધ કરતા પણ વિશેષ આ પ્રસંગે નેલ્સનની પ્રચ્છ શક્તિ ઝળકી નીકળી ડેન્માર્કની પાટનગરીમાં રડારોળ ચંદ્ર રહી અને તેના હજારો યુવાન, હસમુખા પુત્રો તેમના પોતાના લોહીથી ખરડાયલી ભૂમિ ઉપર પડ્યા

મિત્રરાજ્યોના સેનાપતિએ આ ખૂનખાર કતલ જોઈને સુલેહનો વાવટો બતાવ્યો નેલ્સન આ જોઈને પ્રથમ તો જરા અચકાયો પણ તરતજ હૈયું કંઠણું કરી બોલ્યો, હું એક આખે કાણો તો છું અને મરજીમાં આવે ત્યારે આધળો પણ ચર્ષક છું એમ કહીને જાણે તે શત્રુનું નિશાન જોતોજ ન હોય તેમ યુદ્ધ જરી રાખ્યું આ પરાજયથી મિત્રરાજ્યોનું બળ છિલ્લિલ-ન ચર્ષ ગયું તેજ અરસામાં રશિયાના ઝાર પૌલનું બાદશાહી મહેલમાંજ ઉમરાવોએ ખૂન કયું અને તેનો પુત્ર અલેક્ઝાન્ડર ગા દીએ બેડો પૌલના ખૂનના સમાચારથી નેપોલિયનના હૃદય ઉપર વજીયાત થયો તેના મત પ્રમાણે આ બનાવ ફ્રાન્સ અને એક રીતે આખા જગતને માટે આપત્તિ સમાન હતો પૌલ જરા ચક્રમ તો હતો અને કોઈ વાર લગલગ ગાડા જેવો વ્યવહાર પણ કરતો, પણ તેના ઉત્સાહને લીધેજ ફ્રાન્સ અને રશિયા વચ્ચે એકતા સંધાઈ હતી, તે હવે તુટવાનો વખત આવ્યો

નેપોલિયન ફ્રાન્સના જનસમાજમાં મનુષ્યની સમાનતા સાચવતો હોવાથી રશિયાનો ઉમરાવવર્ગ તેનાથી નાખુશ થયો હતો આજ કારણથી તેમણે ઝારનું ખૂન

કરાવ્યું, અલેક્ઝાન્ડરને ગાદીએ બેસાડ્યો અને રશિયાની રાજનીતિ બદલાવી નાખી. નવા ઝરે ફ્રાન્સની સાથેના કરાર તોડીને ઇંગ્લંડ સાથે મૈત્રી બાધી આ બનાવો ફ્રાન્સને માટે દેખીતી રીતે વિપત્તિ સચાન હતા, તોપણ લડાઈના જલ્દીથી અત લાવવામાં તે કારણરૂપ થયા. અંગ્રેજ પ્રજા આ નિરંતર ચાલતા વિગ્રહથી હવે ડાંચર થઈ ગઈ હતી, તેમણે હવે સુલેહ કરી દેવા માટે જોરથી માગણી કરવા માડી, અને ચાલુ સંજોગો જોતા ઇંગ્લંડ પાતાનું સ્વમાન ગુમાવ્યા સિવાય સલાહ કરી શકે એવી સ્થિતિમાં હતું.

મિસરમાં રહેલા ફ્રેન્ચમન્યને મદદ આપવાની વાત આવા અધરા સંજોગોમાં પણ નેપોલિયન બૂલી ગયો ન હતો. જો ફ્રાન્સનું દરિયાર્ધ બળ ટકારી રાખવું હોય તો મિસર તેના કમળમાં રહેવું જ જોઈએ એમ તે માનતો હતો. લગભગ દરરોજ ફ્રાન્સ, હોલેન્ડ, પ્રશ્નિ અને પેનના બંદરોમાંથી મિસર જવા માટે સખ્યાબંધ વહાણો બહાર પડતા તેમાં ખોરાકોની વસ્તુઓ, દારૂ, યુદ્ધસામગ્રી, કપડા તથા ફ્રેન્ચ વર્તમાનપત્રોની કાંઈકે કાંઈકે મોકલવામાં આવતા તેમાંના ધણીક અંગ્રેજોના હાથમાં પકડાઈ જતા છતાં થોડા ધણા ત્યા જઈ શકતા હતા તે છિપરાત ત્યાં નવું લશ્કર અને યુદ્ધસામગ્રી મોકલવા માટે પણ નેપોલિયન ધાટ ધડી રહ્યો હતો.

બસ્ટ બંદર આગળ તેણે એક કાફલો તૈયાર કરાવ્યો. તેમાંથી સારામાં સારા સાન વહાણ ચૂરી કહાડીને દરેકમાં મિસર મોકલવાની વસ્તુઓ ભરી કે જેથી કરીને એમાંના કેટલાક શત્રુને હાથ જાય તોપણ જે ત્યા પહોંચે તેમાં થોડી થોડી બધી વસ્તુઓ તો મળી આવેજ ત્યાર પછી ઇંગ્લંડને થાપ ખવડાવવા માટે તેણે એવા કાફલા બીજે ધણે દેકાણે તૈયાર રાખ્યા. જો તેની સૂચનાનો તેના અમલદારોએ બરાબર અમલ કર્યો હોત તો આ યુક્તિ સફળ થયા વગર રહેતજ નહિ.

અહિં નેપોલિયનના હાથમાં કેટલી મોટી સત્તા આવેલી હતી તેનો એક જાણુવા જોવો દાખલો મળી આવે છે. છતાં ખુબીની વાત એ છે કે આપખુદ સત્તાની સામે થનાર ફ્રેન્ચ પ્રજા નેપોલિયનની આપખુદ સત્તાને ચલાતી હતી તેણે પોલિસ ખાતાના પ્રધાનને એક પત્રમાં જણાવ્યું કે પારિસના એક દર ચૌદ વર્તમાનપત્રોના અધિપતિઓને હુકમ કરો કે સરકાર તરફથી તેમને જે ખબર પૂરી પાડવામાં આવે તે સિવાય એવી જરા પણ ખબર પ્રકટ ન કરવી કે જેથી કાફલાની હિલચાલ સબધી શત્રુને માહિતી મળી શકે. અત્યાર પહેલા નેપોલિયને પદ્ધતિસર કોર્ટો મારફતે તપાસ ચલાવીને ચૌદ સિવાયના બાકીના તમામ વર્તમાનપત્રોને બંધન કરી દેવામાં હતા. અબજબીની વાત એ છે કે નેપોલિયન ગમે તેટલી નિઃકુશ સત્તા વાપરતો તોપણ પ્રજા તેને રાજપુશીથી અધીન રહેતી તેમને ખાત્રી હતી કે લડાઈને ફતેહમદ બનાવવા માટે નેપોલિયનને તેવી સત્તા આપવાની જરૂર હતી અને વળી તે જે કાંઈ કરતો તે

હાપણથી તથા સ્વદેશપ્રેમથી પ્રેરાઈનેજ કરતો એવી સર્વને ખાતરી હતી આથી કરીને પ્રજાએ જાપાના જુટાપણનો ખુશીથી ભોગ આપ્યો.

હવે ઇંગ્લેન્ડની આતરિક સ્થિતિ ધણીજ ચિન્તા ઉપજાવે એવી થઈ પડી હતી લગભગ તમામ સુધરેલા દેશો તેની સામે ઉડ્યા હતા તેની ખેતી ખરબાદ બની ગઈ હતી, અને દેશમાં ભયંકર દુષ્કાળ ફેલાયો હતો જૂએ મરતા લોકોએ ઠેકાણે ઠેકાણે જુલનડ-તોફાન કરવા માડ્યા, ઉમરોવોના મહેલો અને વાડી વજીરોનો નાશ કરતા કરતા તેમણે શહેરોમાં દાખલ થઈને લુટફાટ કરવા માડી ઇંગ્લેન્ડ અને આયર્લેન્ડની જૂએ મરતી પ્રજા બધા દોષ પિટ્ટને માથે મૂકવા લાગી તેઓ ઉધાડે છોગે બોલતા કે આપણા દુખ અને જૂખમરાનું કારણ પિટ્ટ છે તેણેજ પ્રજાને અસહ્ય દેવું અને અન્યાયી કરના બોળ નીચે કચરી નાખી છે ક્રાન્સ આપણી સાથે સલાહ કરવા નંચાર હતું પણ તેમાં ફાયર મારનાર એ પિટ્ટજ હતો તેમ કરીને તેણે આખા યુરોપીય વિશ્વના દિલ દુભાવ્યા છે અને તેથીજ હવે આપણે માટે તે દેશો અનાજ મોકલતા નથી પ્રધાનમંડળની સામેનો પક્ષ હવે વિશેષ જોર પર આવી ગયો અને પાર્લામેન્ટમાં પિટ્ટની સત્તા નિર્મૂળ થવા લાગતા તેમણે તેના કાર્યો અને નીતિ પર સખ્ત પ્રહાર કરવા માડ્યા ફ્રાન્સ, શેરિડન વગેરે વક્તાઓના બાપણોથી સભામંદિર ગાળવા લાગ્યું.

તેમણે કહ્યું, “ મારેન્જોના યુદ્ધ પહેલાં ક્રાન્સ સાથે તમે શામાટે સલાહ ન કરી ? એ લડાઈ થયા પછી પણ તમારે માટે સલાહ કરવાનો અવસર હતો તે પણ તમે ગુમાવ્યો સમુદ્ર ઉપરનું યુદ્ધ મોકુફ રાખ્યા સિવાય પણ તેપોલિયને ઇંગ્લેન્ડ સાથે નોખી સલાહ કરવાની માગણી કરી હતી તેને પણ તમે તરછોડી કહાડી બુઝો, તમે ક્રાન્સને પાયમાલ કરવાને આટલો આટલો પ્રયત્ન કરો છો તોપણ તે આબાદ થતું જાય છે અને આપણી પ્રજા જૂએ મરવાની અણીપર છે, કારણ કે ત્યાંની રાજ્યવ્યવસ્થા ઘણી સુદર છે અને આખા યુરોપ સાથે તેને સુલેહ છે જમતમાં તેને માટે ઘણું સારું બોલાય છે કારણ કે ઉપરના ઉપરિ વિશ્વ મેળવ્યા છતાં તે પોતાના રાષ્ટ્રપક્ષ સાથે ન્યાય, વિવેક હાપણ અને ક્યાથી વર્તે છે. ” સામા પક્ષને વીધી નાખે એવી તીક્ષ્ણ કરગણીથી તેઓ પૂછવા લાગ્યા કે “ જે બોનાપાર્ટને પ્રધાનો ઉદ્ધત અવિચારી પોરીઓ કહેતા હતા અને થોડાજ વખતમાં તે હતો ન હતો થઈ જશે એવી ગણતરી કરીને તેની સાથે સુલેહ કરવાની પરવા પણ કરતા નહિ તે બોનાપાર્ટને હવે બેયો ? ”

સામા પક્ષના એક્સામટા હુમલાથી અને જૂએ મરતા લોકોના જૂમરાણથી પિટ્ટનું પણ હૈયું ખૂટી જવા લાગ્યું, પણ પોતાની અત્યારસુધીની નીતિ બદલવાનું તેની અભિમાનવૃત્તિને ખૂચવા લાગ્યું તે એકનો એકજ જવાબ આપતો કે જે

આપણે રાષ્ટ્રવિપ્લવકારીઓ સામે ન લડીએ તો આપણા દેશમાં પણ વિપ્લવ થયા વગર નહિ રહે. પાર્લામેન્ટમાં હજી તેના પક્ષના સલાસદો તો વધારે હતા તોપણ લોકમત તેની વિરુદ્ધ હતો અને દિવસે દિવસે તેની સ્થિતિ નબળી પડી જતી હતી તેથી આખરે ઉમરાવવર્ગના માનીતા પણ લેકોના તિરસ્કારને પાત્ર થયેલા પિટ્ટે પોતાના પદનું રાજીનામું આપ્યું. તેનો અર્થ બધે એવોજ થયો કે આખરે ફ્રાન્સ સાથે સલાહ તો કરવીજ પડશે તેથી સ્વમાન સાચવવા માટે એ ખસી જાય છે. પિટ્ટ જતા જતા પણ પોતાની જગ્યાએ મી એડિંગ્ટન નામના અપ્રસિદ્ધ અને પોતાનું પાપુ પાણી પીએ તેવા માણસની ગોઠવણ કરતો ગયો.

નેપોલિયને હવે જગતને જાહેર કર્યું કે જપાસુધી ઇંગ્લેન્ડને ફ્રાન્સની સાથે સુલેહ કરવાની જરૂર નહિ સમજાય ત્યાસુધી હવે તેની સાથે હાથો હાથ લડવાનો મે નિશ્ચય કર્યો છે. અંગ્રેજોનું નૌકાબળ ચડીઆતુ તો હતુંજ તે છતાં તેણે જાહેર કર્યું કે ગમે તેમ કરીને હું ઇંગ્લીશ ચેનલ ઝોળાગીને ખુદ લડન ઉપર ચડાઈ લઈ જઈશ અને ત્યાં તેમના ધરના આગણામાં સિટિશ પ્રધાનમંડળને સલાહના કોલકરાર કરવાની ફરજ પાડીશ. આ સંકલ્પમાં સાહસ તો ધણુજ હતું અને નેપોલિયને આ વિચાર અમલમાં મૂકવાનું ધાર્યુંજ હતું કે નહિ તેમાં પણ ધણાને શક છે, પરંતુ તેમ ક્યો સિવાય તેને માટે બીજા માર્ગજ રહ્યો ન હતો. ઇંગ્લેન્ડનું નૌકાબળ એવું અપ્રતિમ હતું કે તેની સાથે દરિયાઈ યુદ્ધનું સામ્ય કરવામાં હારાપણુ હતુંજ નહિ તેમ નેક્સન ઇંગ્લીશ ચેનલ એવી ચાવાકાથી સાચવતો હતો કે ફ્રાન્સના બહારમાંથી એક મછવાઈ પણ બહાર નીકળાય એમ હતું નહિ.

ઇંગ્લેન્ડનો પ્રજામત પોતાની તરફેણમાં વાળવાની અને આખા યુરોપની સહાય બ્રૂત મેળવવાની નેપોલિયનને ધણી ઈચ્છા હતી તે માટે તેણે “મેનિટયૂર” નામના ફ્રેન્ચ પત્રમાં પોતાને હાથેજ લખીને કેટલાક લેખ પ્રસિદ્ધ કરવા માડ્યા. એ લેખની ભાષા એવી અપ્રતિમ છટાદાર હતી અને તેની દલીલ એવી અકાટ્ય હતી કે તમામ દેશોના વાચકો લેખકની સ્તુતિ કરવા લાગ્યા તેણે નવા સિટિશ પ્રધાનમંડળનો માન-કર્મા શબ્દોમાં ઉલ્લેખ કર્યો અને જણાવ્યું કે તેઓ ધણા બુદ્ધિમાન, પ્રમાણિક અને શુભ આશયવાળા છે. ફ્રાન્સ બીજી પ્રજાના હક્ક કે સ્વતંત્રતા ઉપર તરાપ મારવાને બિલકુલ નારાજ છે એવું યુરોપની પ્રજાના મન ઉપર પસાવવાનો પ્રયત્ન કર્યો અને તેની સાથે ફ્રાન્સ પોતાના જીતેલા પ્રદેશો છોડી દેવાને કેવું રાજી છે અને ઇંગ્લેન્ડ હિંદનો તથા યુરોપના દ્વીપોનો મેળવેલો કબજો કેવો મક્કમપણે પકડી રાખે છે તેની તુલના પણ કરી. અંગ્રેજ પ્રજાની સ્વાભિમાનની લામણી ન દુખાય તે માટે તેણે લખ્યું કે ઇંગ્લેન્ડ ઉપર ચડાઈ કરવાનું પગલું મારે નામલાગે, છેલ્લામાં છેલ્લા હિપાય તરીકેજ લેવું પડશે, કારણ કે અંગ્રેજ પ્રજાનું બળ અને તેની સાથે યુદ્ધ માંડવામાં

કેટલું બચકર જોખમ સમાયલું છે તે હું સારી પેઠે જાણુ છું, પણ છેવટે તેમ ક્યાં સિવાય મારી પામે બીજો ઉપાય રહ્યો નથી, અને તે સ્થિતિ પ્રધાનમંડળે એવોજ નિશ્ચય કર્યો હોય કે ઈંગ્લેન્ડ કે ફ્રાન્સ એ જેમાંથી એકનો સંપૂર્ણ વિનાશ થયા સિવાય યુદ્ધનો અંત નહિજ લાવવો તો પછી ફ્રાન્સમાં એવો એક પણ પુરુષ નથી કે આ પ્રાણુધાતક યુદ્ધના પરિણામે ફ્રાન્સનો યશ વધે તે માટે ભારેમાં ભારે પ્રયત્ન કરવામાં ક્યાંય રાખે.

તેણે સુદર અને જવલત ભાષામાં પ્રશ્ન કર્યો કે “ શામાટે આ તકગરનો નિર્ણય છેવટેના ઉપાયથીજ આણુવો જોઈએ ? શામાટે મનુષ્યજાતિ ઉપર ગુજરતી વિપાતઓનો અંત એકદમ ન લવાય ? શામાટે આ બેઉ મહાન પ્રજાઓનું ભવિષ્ય જોખમમાં નાખવું જોઈએ ? ”

ફર્ટ ડૉન્સલ નેપોલિયનને હાથે લખાયેલા, તેની બળવાન અને સગીન દલીલ તથા લાગણીથી ભભૂંકી ઉઠતી જુરસાદાર ભાષાવાળા લેખની અમર સર્વત્ર ચમ્. પણ આ સમાધાનીના લેખની પ્રસિદ્ધિની સાથે ફ્રાન્સના કિનારા ઉપર નેપોલિયન પોતાના મૈનિક બળનું મક્કમપણું દર્શન કરાવવા લાગ્યો. બોલોન બંદગી નજીક એક લાખ માણસોનું મૈન્ય એકત્ર થયું અને ઈંગ્લેન્ડ ઉપર સ્વારી કરવાની તૈયારીના ચિહ્ન દેખાવા લાગ્યા. લશ્કરને સામે કિનારે ઉતારવા માટે અમખ્ય મજબાઓ બધાવા લાગ્યા. નેપોલિયનની યોજના એવી હતી કે સમુદ્રના તોફાનને લીધે ઈંગ્લેન્ડનો કાફલો વિખે-રાઈ જાય કે તરત પોતાનું તમામ નૌકાબળ એકજ જગ્યાએ એકત્ર કરીને થોડા વખતને માટે ખાડીનો કમળે લાઇ લેવો અને તામડનોખ લશ્કરને સામે કિનારે ઉતારી દેવું.

ઈંગ્લેન્ડ પણ પૂરેપૂરું જાગૃત થઇ ગયું છતાં તે ગભરાયું નહિ. લશ્કરને તાલીમ આપવા લાગી, સિપાઇઓને લઇ જવાને સખ્યાબંધ ગાડાં ધડાવા લાગ્યા અને આખો ટાપુ લશ્કરી છાવણી જેવો દેખાવા લાગ્યો, પણ તેની આબ્યતરિક સ્થિતિ વધી શાશ્વતીય હતી દેશમાં દુષ્કાળ કેર વર્તાવી રહ્યો હતો, વ્યાપાર નિસ્તેજ થઇ ગયો હતો અને પ્રજા ઉપર કરનો બોળે અસહ્ય હતો, આયર્લેન્ડ બળવો કરવાની તૈયારીમાં હતું, પ્રધાનમંડળે નેપોલિયનને હલકો પાડવા માટે ગમે તેટલા પ્રયત્નો કર્યા હતા તે છતાં ઈંગ્લેન્ડની પ્રજા તો તેના તરફ માનની નજરથી જોતી હતી અને તેને ઉમરાવવર્ગનો શત્રુ અને સામાન્ય પ્રજાજનનો મિત્રજ માનતી હતી.

તેલસને એકવાર સ્ત્રીના મોહપાશમાં લપટાઇ જઈને નેપોલિયનને ફ્રાન્સ આવવાની તક આપી હતી તેને માટે તેની કીર્તિને કલક લાગ્યું હતું એ કલક ધોઇ નાખવાને તેણે હવે પૂરતી હુશિયારી રાખી હતી. નેપોલિયનની દરેક હિલચાલ ઉપર તેની નજર એવી તીણી હતી કે એક મજબો પણ ફ્રાન્સને કિનારેથી છૂટી ચાકે.

ન હતો ફ્રાન્સનું વિજ્ઞાન નૌકાસૈન્ય ત્રણ વિભાગમાં વહેંચાઈને ઓલોન ખદર આગળ સમુદ્રાકનારે લગરાઈને પડ્યું હતું એથી આગસ્ટને રોજ સવાર ચતાજ નેલ્સનનો કાફલો બ્રુહમ્બ ઘટ્ટને ત્યાં આગળ આવી ઉભો અને સોળ કલાકસુધી ફ્રેન્ચ ઉપર ગોળા, ગોળીઓ અને બોમની ઝડી વરસી રહી, પણ ફ્રેન્ચોની હોડીઓ એક બીજા સાથે સાંકળોવડે એની મજબૂત જહાઝ હતી કે તેનાથી એક પણ હોડી પકડી શકાઈ નહિ પોતાનો આખર માનભગ થઈને તેણે પૂઠ ફેરવી ફ્રેન્ચોએ સ્વપરાક્રમથી પોતાનો પરાજય થયો અટકાવ્યો તેથી તેઓની ખુશાલીનો પાર ન રહ્યો.

પણ ખીજવાસલો નેલ્સન પાછો આવશે એવી ચોક્કસ વડી હતી તેથી ફ્રેન્ચો તેનો મારી રીતે સત્કાર કરવાને તૈયાર થઈને બેઠા હતા બાર દિવસ પછી તે વધારે નૌકાબળ માથે પાછો આવ્યો અધારી રાત્રિએ તેણે ચૂટી કહાડેલા માણસોને હોડીઓમાં બેસાડ્યા અને એક અત્યંત દારણુ સાહસ બેડવાને તેમને પ્રેર્યો. હલેસાનો પણ અવાજ ન થાય તેવી રીતે તેઓ ફ્રેન્ચોના મજવાઓ પાસે આવી પહોંચ્યા પછી તલવાર, સગીન, કુહાડા, બદુક વગેરે આયુધોથી મજૂર થઈને ફ્રેન્ચો અને અગ્રેનો એક બીજાની લાયાનક કતલ કરવા મડી ગયા બેઉ પક્ષના માણસો શરીરની કે કશાની પરવા કર્યા વગર દૈત્યોની માફક લઢયા. ફ્રેન્ચો સ્વરક્ષણને માટે લઢતા હતા અગ્રેને શામાટે લઢતા હતા તેની તેમને પોતાને પણ ખમર ન હતી આખી રાત ખૂનખાર કતલ ચાલી રહી બેઉ પક્ષના હજારો ચોદાઓ ખપી ગયા. સવાર પડ્યા પછી બીજા વાર માનભગ થઈને અને આ વખતે તો લગભગ હાર ખાઈને નેલ્સનને પાછા ફરવું પડ્યું આ પરાજયથી અગ્રજ પ્રજાને નેલ્સનના જે વિશ્વાસ હતો તે ઘણું ભાગે ઓછો થઈ ગયો, અને કદાચ ફ્રેન્ચો તેમના ધરના બારણા આગળ પણ લડાઈ કરવાને આવી પહોંચે એવી ધાસ્તી વધવા લાગી નેપોલિયન કહેતો કે હું ગમે તેમ કરીને બેઉ પ્રજાઓને હાથોહાથની લડાઈમાં ઉતારીશ ચાર કરોડ ફ્રેન્ચો અને દોઢ કરોડ અગ્રેનોના યુદ્ધના પરિણામમાં મને જરા પણ શંકા નથી.

ઉપર કહ્યા તેવા બનાવો પછી સુલેહ કરવાના માર્ગમાં જે જે વિઘ્નો હતા તે એક પછી એક ઓછા થતા ગયા ઈંગ્લેન્ડ હવે સલાહને માટે માગણી કરી અને તે નેપોલિયને ઘણાજ વિવેકની સાથે સ્વીકારી તેણે કહ્યું કે “ જે ઈંગ્લેન્ડનેજ સલાહ કરવી હોય તો તે ઘણી સહેલાઈથી થઈ શકશે ”

એકવીશમી ઑક્ટોબરે સુલેહનો કાવ્યો ખરડો તૈયાર થયો આ ખુશીના સમાચાર પહોંચ્યાના માટે એક સ્વાર દોડતે ધોડે પારિસ જવા રવાના થઈ ગયો નેપોલિયન પોતાના ત્રણ સહકારી ડોન્સનો માથે મત્રણાગૃહમાં બેઠો હતો પેગામના કાગળો ફાડતી વખતે તેમની લાગણીઓ ઘણીજ ઉશ્કેરાઈ મંછ અને વાચ્યા પછી તેઓ એટલા ખુશ થઈ ગયા કે એક બીજાને બેટી પડ્યા

નેપોલિયને ખુદશા દિલથી પોતાની હર્ષની લાગણીને અવકાશ આપ્યો. આજનો પ્રસંગ તેના જીવનમાં અત્યંત અભિમાન ઉત્પન્ન કરે તેવો હતો. બે વર્ષની અંદર તેણે ફ્રાન્સની આબ્ય તરિક સ્થિતિને વ્યવસ્થિત કરી દીધી અને આખા જગતમાં સુલેહ પ્રવર્તાવી એક ફ્રાન્સલે કહ્યું, “ હવે ઈંગ્લેન્ડ સાથે સલાહ થઈ છે તો આપણે બેઉ પ્રજા વચ્ચે જે વેપારને લગતી તકરારો છે તેનો પણ નિવેડો લાવી નાખીએ ”

નેપોલિયને જવાબ આપ્યો, “ ખરું ઉતાવળા થાઓ નહિ સુલેહ થઈ છે તો તેનો આનંદ ભોગવો. વેપારને લગતા કાલકરાર આપણે કરવા હશે તો કરી શકીશું પણ ફ્રાન્સના ખીલતા ઉલ્લોગોને હું જોખમમાં નાખવા માગતોજ નથી ” સ્વદેશમાંથી તેની અચળ કક્ષિત જે તેના મરણપર્યંત તેવીને તેવીજ રહી હતી તે આનંદના આવેશમાં પણ દબાઈ ગઈ ન હતી

બેઉ દેશની રાજધાનીમાં આ શુભ સમાચાર એકજ વખતે જાહેર કરવામાં આવે તેટલા માટે સુલેહની ખમર ચોવીશ કલાકસુધી લડનમાં દબાવી રાખવામાં આવી ઈંગ્લેન્ડ અને ફ્રાન્સના લોકો હર્ષ અને ઉત્સાહના આવેશમાં ઉન્મત્ત જેવા બની ગયા. આખા યુરોપમાં હવે સુલેહ થઈ હતી હવે દેશ દેશ વચ્ચેના વ્યાપારના માર્ગ મોકળા થવાના હતા. રાજનીતી બેઉ નગર ઝળહળી રહ્યા ઈંગ્લેન્ડની પ્રજાનો હૃદય તો તેમના હૃદયમાં માતો ન હતો. સ્વતંત્રતાને માટે મરી શીટનારી ફ્રેન્ચ પ્રજાને તેઓ ચઢાતા હતા તેમના શાણા અને જગતમાં સલાહશાંતિનો મત્ર બહુનાર રાજ્યકર્તા નેપોલિયનને તો તેઓ પૂજતા હતા “ બોનાપાર્ટ ” કહ્યું જવો “ ના પ્વનિથી આખું લડન નગર ગાજી રહ્યું

લડન શહેરના લોકોનું મોટું ટાળુ ફ્રેન્ચ એલચીને બમલે ગયું તે ગાડીમાં બેસીને સલાહના કાલકરાગને પાકો ખરડો કરાવવા લૉર્ડ હૉકસબર્ગને ઘેર જતો હતો. ઉમંગમાં આવી ગએલા લોકોએ તેના ઘોડા છોડી નાખ્યા અને હર્ષનાદથી આકાશ ગંજવતા ભરખંજરમાં ચઢને તેની ગાડી બેચી જવા લાગ્યા. આગળ જતા ટાળામાં લોકોની સખ્યા બેહદ વધી ગઈ અને ધમ્માચક્રી મચી રહી તેમને પોલિસથી રોકી શકાય એમ તો હતુંજ નહિ, તેથી પોલિસ ખાતાના વડા લૉર્ડ વિન્સેન્ટને લોકોના ટાળાની આગળ આગળ ચાલવું પડ્યું

તે દિવસે અંગ્રેજ ખત્રાસીઓનું ભોળપણ, બલાઈ અને તોછડાઈનું ઉદાહરણરૂપ થઈ પડે એવો એક નાનો રમુજ બનાવ બન્યો. ફ્રેન્ચ પ્રધાનને ખારણે રાજનીતી કરવામાં આવી હતી તેમાં સુલેહ શબ્દની આકૃતિમાં સૌથી વધારે તેજસ્વી હોવાઓ ગાંઠળ્યા હતા. તેના તરફ ખત્રાસીઓનું ધ્યાન બેચાયું અને ત્યાં આગળ તેઓ ટાળા બધે ભેગા થયા. અબજી ખત્રાસીઓ ‘કોન્કર્ડ’ (સુલેહ) અને ‘કોન્કર્ડ’ (જત્યા) એ શબ્દનો અંગ્રેજી બોલીમાં એક જેવાજ ઉચ્ચાર હોવાથી અર્થનો તફાવત સમજ્યા

નહિ. તેમણે કહ્યું, “ શું અમને જીત્યા ? એટલા બધા અમે કાંઈ હાર્યા નથી તે નહિ ચાલશે. એમ કરતા કરતા અસતોષ વધી ગયો અને તેઓ તોફાનપર ચડ્યા. ફ્રેન્ચ પ્રધાને બહાર આવીને ખરો અર્થ તેમને ધણોએ સમજાવ્યો. પણ એ વાત તેમને ગળે ઉતરી જ નહિ. આખરે એ અણુગમતા શબ્દને ઠેકાણે એજ અર્થનો ‘એમીટી’ (મૈત્રીસૂચક) શબ્દ મૂકવામાં આવ્યો. એટલે તેમને સતોષ થયો અને ત્રણ વાર હુરેના પોકાર કરીને તેઓ ચાલતા થયા.

ફ્રાન્સનો ઉત્સવ અને આનંદ ઈક્ષ્ણુ કરતા પણ વધારે હતો. નેપોલિયન તરફ પ્રજાની ભક્તિ અને તેના શાશ્વત્વ અને સ્વદેશમાં તેમનો વિશ્વાસ એહદ વધી ગયા. હવે તેને જે જે સત્તા લેવી હોય તે ધણી સહેલાઈથી મળે તેમ હતું. પ્રજા તેને તરણે આવી હતી તેને નહિ પસંદ કરનારા અને તેની કૃતેહથી બળનારા હવે માત્ર ઉમરાવોજ હતા.

આ હર્ષનાદના પડવા પિટૃ અને તેના સહકારીઓના હૃદયને કારી ધા જેવા લાગતા હતા. પિટૃને ખમર હતી કે હવે ફ્રાન્સને માટે સમુદ્ર ખુલ્લો થઈ જશે અને થોડાજ વખતમાં નેપોલિયનની કાર્યકારિણી રાક્ષિ અને અદમ્ય ઉત્સાહના પ્રભાવે જાદુમ્મ સૃષ્ટિની પેઠે અગ્રેજ તરફના ટક્કર મારે તેવો બળવાન ફ્રેન્ચ કાફલો પેદા થશે, અને તેઓ પણ સમુદ્રમાં ચારે દિશાએ વૃમ્મવા લાગશે તેથી કરીને લોકમતને વજ્ર ચક્રને પ્રધાનમડળને જે સલાહ કરવાની ફરજ પડી હતી તેમાં તેની નજરે ઈક્ષ્ણુનું ભારે અકલ્યાણ જણાતું હતું.

સલાહની સરતોમાં એક સરત એવી હતી કે ફ્રેન્ચોએ મિસર છોડવું, કારણ કે તેથી અગ્રેજોના વિદુસ્તાનના રાજ્યની સલામતી ઓછી થતી હતી એ સગત બોનાપાર્ટે કબૂલ ગમી, પણ બીજે સવાન માહટાનો હતો બોનાપાર્ટેનું કહેવું એવું હતું કે અગ્રેજો પાસે જિપ્સાસ્ટર છે તે માટે માહટા તો તેમની પાસે રહેવોજ ન જોઈએ. વાંજખીરીતે જિપ્સાસ્ટરના મન્દામાં તે ફ્રાન્સને માટે માહટાની માગણી કરી રાકે, કારણ કે તેમ થાય તોજ બેઉ રાજ્યોનું બળ સરખું થઈ રહે, પણ સલાહ કરવા માટે ને ઉત્સુક હતો અને કાલકાર કરતી વખતે તે મોટું મન રાખતો તેથી તેણે કહ્યું કે બલે ઈગ્નિડ પાસે જિપ્સાસ્ટર રહે તોપણ અમે માહટા ઉપરનો દાવો છોડી દેવા ખુશી છીએ. માત્ર એ ટાપુ અને તેના ઉપરનો કિલ્લો કાંઈ તટસ્થ રાજ્યને સોપાવાં જોઈએ, પણ ઈક્ષ્ણુને તો માહટા અને જિપ્સાસ્ટર બેઉ જોઈતા હતાં. આ વખતે નેપોલિયને લીધું મૂક્યું નહિ તેથી આખરે ઈગ્નિડને માહટા ઉપરથી હાથ ઉઠાવવો પડ્યો, અને ત્રણ મહિનામાં તેનો કબજો છોડવાનું ઈક્ષ્ણુએ કબૂલ કર્યું.

નેપોલિયન જણાવે છે કે “ ફ્રાન્સનું તેમજ સામા પક્ષનું ગૌરવ સચવાય એવી સરતોએ સલાહ થવાથી બધા એમ આજ્ઞા રાખતા હતા કે હવે ખુનરેજીકાર્યા

યુક્તોનો અત આવતાં ફ્રાન્સને તેની પ્રજાકીય સસ્થાઓની ખિલવણી કરવાનો સારો અવકાશ મળશે, પણ આ એમેનની સલાહથી ફ્રાન્સ જે આખરૂંભર્યો દરબજો બોમ-વવા લાગ્યું તેથી તેના પાડોશીઓના મનમાં ધ્રુવોંમિ સળગવા લાગ્યો છે અને તેથી અવિધ્વર્મા પ્રજાઓની સુખશાંતિનો ભગ થયા વગર રહેશે નહિ, ” અને થયું પણ તેમજ નજીવાં કારણોને લઈને ફરીથી લગ્ન જાગી અને પહેલાના કરતાં વધારે ભયાનક સ્વરૂપમાં સળગી ઉઠી

અંજોને તરફથી આ કોલકરાર વખતે એલચીનું પદ હિંદના એક વખતના વાઇસરોય લોર્ડ કોર્નવાલિસને આપ્યું હતું તેની સંજ્ઞાતા, પ્રમાણિકતા અને એક ગૃહસ્થને શોભા આપે એવા સુવસ્થોને લીધે નેપોલિયન તેને માટે ધણી ઉચો મત જાહેર કરે છે અને તેનાથી બીજે નખરે ફ્રાંકસને મૂકે છે

એમેનના કોલકરારનો છેવટનો ખરડો તૈયાર થઈ ગયા પછી તેના ઉપર બીજે દિવસે અમુક કલાકે સહી કરવાનું કોર્નવાલિસે વચન આપ્યું, પણ કામના શંકાઓને લીધે તેનાથી તે વખતે સહી કરવા અવાયુ નહિ દરબાનકોલકરારની સરતોમાં અમુક અમુક ફેરફારો કરવા જોઈએ એવી પ્રધાનમંડળની સૂચનાનો પત્ર લઈને એક સ્વાર દોડતે ઘોડે પારિસ આવ્યો, પણ કોર્નવાલિસે લખી જણાવ્યું કે સહીઓ થઈ ગઈ છે હવે ફેરફાર નહિ થાય એમ કહીને તરતજ તે નેપોલિયન પાસે ગયો અને દસ્તાવેજ ઉપર પેતાનો સહી ચિકકો કર્યો તેને માટે નેપોલિયનને એટલું બધું માન હતું કે તેની એક સામાન્ય ઇચ્છાને કાંઈ શહેનશાહની ઇચ્છાના કરતાં પણ તે વધારે વજન આપતો

ફ્રાંકસને ઇંગ્લંડના સ્ટ્રાઈટ રાજ્યોનો ઇતિહાસ લખવા હતા તે માટે ફ્રેન્ચ સરકારના દફતરો તપાસવાની જરૂર હતી નેપોલિયને આપ્યું દફતરખાનું તેને ખુલ્લું કરી આપ્યું તે કહેતો કે કોર્નવાલિસ અને ફ્રાંકસ જેવા પાંચ છ માણસો પોતાની પ્રજાની નીતિની છાપ બીજા લોકો ઉપર પાડવા માટે પૂરતા છે એવા બીજા માણસો ઇંગ્લંડમાં હોત તો ત્યાંની પ્રજા જેમાં ધણી છુપા ગુણ રહેલા છે તેની સાથે ફ્રાન્સને હમેશા સુલેહજ રહેત અને એક પ્રજાઓ સાથે મળીને ધણી મહારવાના કામ કરી શકત.

પ્રકરણ ૨૩ મું

ક્રાન્સમાં જાતીય સુધારણાની યોજના

પર જણાવેલી એગ્રેનની સલાહ યૂરોપના ઇતિહાસમાં તેની ઉત્પત્તિને માટે તથા તેના કમનશીએ થએલા ભગને માટે ધણી મશહૂર છે નેપોલિયને આ સલાહનો મહોત્સવ ભારે ઠાઠમાઈથી ઉજવવા માટે ૧૦મી નવેમ્બર ૧૮૦૧નો દિવસ જાહેર કર્યો ઇંગ્લેન્ડ અને ફ્રાન્સ જે આ વર્ષોથી એકબીજાની પાયમાલી કરે તેવું યુદ્ધ મચાવી રહ્યા હતા તેમની વચ્ચે મૈત્રી થએલી હોવાથી ધણી અગ્રેજો ફ્રાન્સની મોજીલી, રગીલી પ્રગતો મહોત્સવ જેવા માટે ફ્રાન્સમાં આવવા લાગ્યા હતા શહેરન દરેક વર્ગમાં પથગાયલા સતોષ અને આનંદને લીધે મહોત્સવની શોભામાં ધણો વધારો થયો હતો નેપોલિયનની આગાથી લોર્ડ કોર્ન-રાલિસ સિવાય ખીજા કોઈની ગાડીને શહેરમાં ફરવાની મનાઈ હતી ઇંગ્લેન્ડના રાજ-પતિનિધિની ગાડીને હર્ષનાદ નાથે લોખંડે બાંધીએ થઈ જઈને માર્ગ કરી આખો પ્રજાસ્વાતંત્ર્યનો હિતચિતક ડોકસ પણ આ વખતે હાજર હતા નેપોલિયને તેમનું એકીનું અત્યંત મનમાન અને જાળજીપૂર્વક સ્વાગત કર્યું કે જેથી ત્યાં હાજર રહેલા નમામ માણસો ઉપર તેના ઉચ્ચ ચારિત્ર્યની ઉડી છાપ પડી

સ્વીટ્ઝર્લેન્ડના પ્રજાસત્તાક ગભ્યમાં કેટલાક ગુચવણુભરેલા તકરારી સવાલ ઉભા થયા હતા તેના નિર્ણયમાટે ત્યાના પ્રતિનિધિઓ નેપોલિયનની મુલાકાતે આવ્યા હતા તેમણે પોતાની તરફના વાધા રમૂ કર્યા પછી નેપોલિયને પોતાના બુદ્ધિચાતુર્યથી નિષ્પક્ષપાતપણે એવો ઉત્તર આપ્યો કે તેઓ ધણી સતુષ થઈને સ્વદેશ ગયા અને તે દિવસથી ફ્રાન્સ અને સ્વીટ્ઝર્લેન્ડ વચ્ચે ધણો સારો સબંધ બધાયો એટલુંજ નહિ પણ નેપોલિયનની નૈતિક અસર એ દેશના કાર્યવાહકો ઉપર ધણી સમજ થઈ આ પણ ફ્રાન્સના હરિફ રાજ્યોમાં ઇર્ષ્યા ઉત્પન્ન કરવાનું એક કારણ થઈ પડ્યું

જે અગ્રેજો પારિમ જેવા આવ્યા હતા તેઓ ત્યાના સમૃદ્ધિ અને સુખશાંતિ જોઈને છક થઈ ગયા ઇંગ્લેન્ડના જાપામાં ફ્રાન્સમાટે જે હડાકતો પ્રકટ થતી હતી જોતા તેમણે અહિં અધેર, દારિદ્ર અને અસતોષની નિશાનીઓ જોવાની વધી

રાખી હતી પણ અહિં તો તેથી ઉલટું જ દસ્ય નજરે પડ્યું. ઈંગ્લેન્ડમાં પિટ્ અને તેના રાજદ્વારી મંડળનો એક પક્ષ હતો તેમનાથી આ સુલેહ અટકાવી શકાય એમ ન હતું તેથી તેમણે વખતને માન આપીને નખી જરાતુ ડહાપણ વાપર્યું પ્રજા તો લડાઇથી કાયર થઇ ગઇ હતી તેથી તેમણે આ સુલેહને વધાવી લીધી એલિસન નામનો ઇતિહાસકાર લખે છે કે “સુલેહની તરફેણમાં લોકલાગણી વિશેષ હતી, પણ લોકો તો હમેશા વર્તમાન કાળનો જ વિચાર કરીને દોરવાઇ જાય છે અને ખરી તુલના બાધવા જેટલી જરૂરી હકીકતોથી તેઓ અઘાત હોય છે, તેથી કરીને તેમની માન્યતામાં બૂલ થવાનો ધણો સંભવ છે, પણ દેશમાં કેટલાક વધારે શાણા માણસો હતા તેમને સલાહની સરતો જોઇને ઉડો ખેદ થતો હતો અને તેઓ માનતા હતા કે તે લાભો વખત ટકવાની પણ નથી, કેમકે ક્રાન્સની લોલુપતા અને તેના પ્રજાસ્વા તત્વના સિદ્ધાંતોના ફેલાવો-એ ખેડિતો નિવારણ કરવા લડાઇ કરવામાં આવી હતી અને તે હેતુ જ્યાંસુધી સફળ ન થાય ત્યાંસુધી લવિષ્યમાં લડાઇ થયા વગર રહે શેજ નહિ ”

દેશના “ કેટલાક વધારે શાણા માણસો ” જેમનો આગેવાન પિટ્ હતો તેમનો આ અભિપ્રાય હતો, અને સુલેહનો જેમ અને તેમ જલદી ભગ કરવા માટે તેમણે અવિરત પ્રયત્ન આદર્યો અને કમનશીએ તેઓ ફાળ્યા પણ ખરા આ પક્ષના રાજ દ્વારીઓનો ઉડો આશ્ચર્ય શો હતો તે તે વખતનો લેખક સ્કૉટ ઉવાડો પાડી દે છે તે લખે છે કે “ સુલેહના ખરડા ઉપર સહી થઇ ને વખતે લડનારા લોકોના ટાળાએ હર્ષ બતાવ્યો ફ્રેન્ચ પ્રધાનની ગાડી ખેંચી ગયા, “બોનાપાર્ટ” ધણુ જીવો ” એવા પોકાર કર્યા, તે ઉપરથી ક્રાન્સના રાજકર્તાએ બૂલ ખાધી અને માની લીધું કે ઇંગ્લેન્ડને આ સુલેહની જરૂરજ હતી ”

આવી આવી વિચિત્ર જગજોની વચમાં ક્રાન્સમાં ધર્મની ફરીથી સ્થાપના કરવા માટે નેપોલિયને મહાભારત પ્રયત્ન કરવા માડ્યો આ ફેરફાર કરવા માટે અસાધ્ય રણુ નૈતિક્યજની જરૂર હતી આખા ક્રાન્સ દેશનો કેળવાયેલો વર્ગ હડકડતો નાસ્તિક બની ગયો હતો ધર્મ, પ્રાર્થના, પ્રાર્થનામંદિર અને એવા ખીજા ધર્મસૂચક ભાવો ઉપહાસને પાત્ર થતા હતા લશ્કરના લગભગ તમામ મેનાપતિઓ પૂરેપૂરા નાસ્તિક હતા, અને મદિરા, નૃત્ય અને પ્રેમકેલિ એમાજ ખરૂં સુખ સમજી એકા હતા નેપોલિયનના અતકરણમાં ધર્મભાવના ઉડું મળી ધાકી ખેંચી હતી તેની પ્રકૃતિ પણ વિચારવત, કાષ્ટક ઉદાસીન અને ગભીર હતી તેની તીક્ષ્ણ યુદ્ધિ બૂલ-કાળના ભેદ અને લવિષ્યની અસ્થિરતાવિષે વિચારવા મથતી હતી કુદરતી શોભા થીજ રળીઆમણા દેખાતા ટાપુમાં, ધર્મપરાયણ સાદા ગ્રામવાસીઓના સહવાસમાં અતીત યજ્ઞેલુ તેનું બાળપણ અને અત્યંત ધર્મિષ્ઠ અને પવિત્ર માતાની કેળવણીના

ઉડા સરકાર, એ એ બાબતોને ક્ષીધે પવિત્ર ધર્મક્રિયાઓના દર્શનથી તેની તીવ્ર અને ઉચ્ચ દૃષ્ટનાર્માં બાળપણના સરકારનું ઉદ્દીપન થતું હતું.

મિત્રમૃતી પાછા આવ્યા પછી નેણે બાયમલનો ઉડો અભ્યાસ કર્યો અને તેમાં નહતા ઉચ્ચ નીતિસિદ્ધાંતોને માટે તેને ઘણો ભક્તિભાવ ઉત્પન્ન થવા લાગ્યો. લાપ્લેસ તથા બીજા તત્ત્વજ્ઞાતાઓ આથે ને ધણીવાર ધર્મવિષયક ચર્ચામાં ઉતરતો અને તેની સમગ્ર દલીલવડે આ પ્રૌ. વિદ્વાનો પશુ ગુચવાઇ જતા વૉલ્ટેરના તીક્ષ્ણ પ્રહાર અને બીજા કારણોને ક્ષીધે નાનની નૈતિક ભાવના એવી બ્રજ અને કલુષિત થઇ ગઇ હતી કે બાયમલમાં એધેલી પવિત્રતા લોકોને રુચે એમજ ન હતું નેપોલિયનના જગજગ તમામ સહાયકો તેના આ પત્રલાથી વિરુદ્ધ હતા અને તેઓ કહેતા હતા કે તમે આ જૂનો સડેલો વહેમ દેશમાં ફરીથી ફાપલ કરવા મથો છો તે તરફ અમ નાપમદગી બતાવીએ છીએ.

એક દિવસ નેણે મોઝ નામના વિદ્વાન આગળ પોતાના મનના ખગ વિચાર જાહેર કર્યા “ હું એક ભક્તની દૃષ્ટિથી મારા ધર્મવિષયક મતને વળગી રહેતો નથી, પણ શુદ્ધિપૂર્વક વિચાર કરીનેજ તેમને માન્ય ગણુ છુ મારો ધર્મ ઘણો સાદો અને સરળ છે આ વિરાળ, ભવ્ય અને અટપટુ જગત હું જાઉં છુ અને માનુ છુ કે તે એમને એમ તો નજ બની શકે, પણ તેનો ગચનાર ગમે તે હોય, સૃષ્ટિ રચવાનો તેનો ગમે તે હેતુ હોય તોપણ તે મર્વશક્તિમાન આત્મા છે અને તેનું રચેલું જગત રૂપિય ન મનુષ્યે રચેલા બારિકમાં બારિક યત્ર કરતા ઉચ્ચ પ્રકારનું છે માણુસ માગને પોતાને વિષે તથા પોતાની ભવિષ્યની હાલતને વિષે હજારો છુપી વાતો જાણવાની ઈચ્છા હોય છે, પણ બાહ્ય જગતમાંથી એ જિજ્ઞાસાને તૃપ્તિ મળતી નથી ધર્મ એવી અનેક બાબતોનું ખુલાસા આપે છે માટે માણુસને જે જાણુવું છે તે જાણુવા માટે બને ધર્મનો આશ્રય લે અને તેના સિદ્ધાંતો તરફ માનની નજરથી જુએ ”

આ પ્રશ્નને અગે બીજા કેટલાક વાધા બતાવવામાં આવ્યા કે પ્રજાનો અમુક ભાગ એથી ઔચિક થશે, અમુક ભાગ પ્રોટેસ્ટન્ટ મત તરફ વળશે અને તેમ ચર્તા સોળમાં અને સત્તરમાં સૈકામાં થયા હતા તેવા ધર્મના કલહ અને ખુનરૈજ ફરીથી ચર થશે, પણ નેપોલિયન કહેતો કે લોકોને ધર્મ વગર ચાલી શકેજ નહિ અને ફરકને તેના મત પ્રમાણે વર્તવાની છૂટ આપ્યાથી કલ્યાણ થવાનો સંભવ નહિ રહે.

આ સવાલ ધારાસભામાં જોસએર ચર્ચાયા અને સામા પક્ષની દલીલોના ઉત્તર નેપોલિયને ધણીજ સારી રીતે આપતા જણાવ્યું કે પ્રજાના અત કરણમાં ધર્મ ભાવનાના બીજ છે તે કાળે કરીને પણ નાશ પામવાના નથી લોકો અવ્યવસ્થિત રીતે ધર્મનો આશ્રય તો વહેલા મોડા લેવાનાજ, તો શામાટે પદ્ધતિસર ધર્મનું બધારણુ તેમને માટે આપણે તૈયાર ન કરવું ? વળી ધર્મગુરુઓ પણ પ્રજાસત્તાક

રાજ્યની વિરુદ્ધ વિચારો બતાવે છે કારણ કે આ રાજ્યનું ધારણ્યથી તેમને કશો લાભ મળતો નથી તેઓ તેમના આપદાદાના ધર્મને વળગી રહે છે એટલાજ અપરાધને માટે આપણે શુ તેમને બહિષ્કૃત કરવા ? આ પ્રમાણે બધી રીતે તેણે સામા પક્ષને સમજાવ્યો અને જ્યારે મત લેવાયા ત્યારે નેપોલિયનની દરખાસ્ત ૩૦૬ વિરુદ્ધ ૨૮ મતે પસાર થઈ

આ રીતે તેણે એક બાબતે યુરોપમાં સુનેહ પ્રવર્તાવી અને બીજી બાબતે ક્રાન્સમાં ધર્મની પુનઃ સ્થાપના કરી મામડાની પ્રજા તો ગિયરી ધર્મ, પ્રાર્થના અને ધર્મગુરુઓને માટે ઉત્સુકજ હતી ડિરેક્ટરોએ કાઇસ્ટની માતા મેરીની જે મૂર્તિને દેવળમાંથી ખસેડીને સપ્રહરયાનમાં જોવા લાયક ચીજ તરીકે ગોડવીને કેથોલિક પ્રજાના દિલ દુખાવ્યા હતા, તે મૂર્તિને તેને અસલ સ્થાને બેસાડવાના સમાચારથી ઇટાલિ અને ક્રાન્સની કેથોલિક પ્રજાને પણ ધણો આનંદ થયો એજ અરસામાં નેપોલિયને પોપ મહારાજની સાથે સધિ કરવાની પેટવી કરવા માડી પોપની પાસે લશ્કરી બળ નહિ જેવું હવે નેપોલિયન ધારે તો એક પળમાં તેનો મુલક સ્વાધીન કરવા સમર્થ હતો, પણ તેણે પોપને કહેવડાવ્યું કે “ મારા ઉપર આપ વિશ્વાસ રાખજો. હું શાર્લમેનની માફક ધર્મ અને તેની સરચાઓનો પોષક થઈશ ” પોપની સાથે કોલકરાર કરવા જે પ્રતિનિધિઓ થઈને જવાના હતા તેમને પણ નેપોલિયને કહી રાખ્યું હવે કે જાણે એ લાખ યોદ્ધાઓનું સૈન્ય પોતાની પાસે હોય તેટલું તેને માન આપજો સધિ કરવામાં મુશ્કેલીઓ ધણી હતી ક્રૂર્ય સેનાપતિઓ અને રાજદારીઓ નારિતકો હતા અને કેથોલિક સપ્રદાય તેમના ઉપર આટલું આટલું વીત્યું તોપણ તેમનું ભદ્રભદ્રપણું ઓછું કરવા તૈયાર ન હતો આથી કરીને નેપોલિયને હઠાપણું, સમયસૂચકતા અને ધૈર્યથી કામ લેવાનું હવે આ કઠિણ કામ પણ તેણે પાર ઉતાર્યું આ બનાવને ધારાસભામાં જાહેર કરતી વખતે તેણે દોઢ કનાકસુધી જવશત, જુસ્સાદાર અને મુદાસર શબ્દોમાં અતિ સુદર બ્યાખ્યાન આપ્યું, ધર્મને વહેમનો ઢગલો માનનારા અને ધર્મનો બહિષ્કાર કરવામાં મહત્તા માનનારા તત્વ-ચિતકો પણ નેપોલિયનની પ્રતિભા અને આત્મબળ આગળ નમી ગયા પ્રજાવર્ગ તો પહેલેથીજ તેની તરફેણમાં હતો

પછી તેણે આ પ્રસંગને લગતી જે જાહેર ઉદ્દેશોધણા પ્રકટ કરી તે ધણીજ ઉદાર અને સુદર ભાવનાઓથી ભરપૂર હતી —

“ રાજ્યકાંતિ વખતે ધાર્મિક કલહોને પવિત્ર વેદીના ખડિયેર નીચે અને ધર્મ-ભાવનાની રાખોડી નીચે દાટી દેવાની મૂર્ખનીતિ આદરવામાં આવી હતી જે પવિત્ર અને ગભીર વિધાનોવડે લોકો એક બીજાને “ ભાર્ષ ” શબ્દથી સબોધતા હતા અને ઈશ્વરના દરબારમાં મનુષ્ય માત્રની સમાનતા સ્થાપિત થતી હતી તે વિધાનો

સત્તાધારીઓની આગ્રાંથી બંધ કરવામાં આવ્યા હતા મરવા પડેલા માણસોને ધર્મનું આશ્રાસન કે પરલોકના સુખની આશાનું કિરણ મળતું નહિ ખુદ ઈશ્વરનો પણ જગતમાંથી બહિષ્કાર કરવામાં આવ્યો હતો હે શાંતિપ્રદાતા ધર્મના ઉપદેશકા ! તમારા મતભેદો, તમારા ઉપર પડેલી વિપત્તિઓ, તમારા દોષો, સર્વ બૂલી જઈને એમજ સમજાવે કે તમારો ધર્મ તમને તમારા દેશના હિતની સાથે સના તન બંધનોથી બાંધી લે છે હે તરુણ પુરુષો ! તમને તમાગ ઉપદેશકો શીખવશે કે શાંતિનો દેવ તેજ યુદ્ધનો પણ દેવ છે અને યાદ રાખજો કે ક્રાન્સના સ્વાતંત્ર્ય માટે જેઓ રણમાં મૃત્યુ છે તેમના ઉપર ઈશ્વરની દાસ મદદને માટે છે ને છેજ હે ગ્રેગેસ્ટન્ટ મતના અનુયાયી નાગરિકો ! દેશનો કાયદો ખીળના જેટલીજ તમારા લાભ રચવાની પણ અપેક્ષા રાખે છે જે પવિત્ર, નિષ્કલંક અને બધુભાવના-યુક્ત નીતિના ધોરણો અનુસાર વર્તવાનું તમે સ્વીકારો છો તે નીતિનિયમોવડે તમે સઘળા પ્રેમબંધનથી તમાગ સ્વદેશ સાથે અને માનની લાગણીથી તમારા દેશના દાયદાઓ સાથે બંધાઓ તે ઉપરાંત જે ઉદારતા અને સહિષ્ણુતા ધર્મ શીખવે છે અને જેનું પાનન કરવાની આજ્ઞા કરે છે તે બે ગુણ તમાગ ધર્મનાં મતમતાતરેમાં માર્ગ ન જાય તેની કાળજી રાખજો ”

ક્રાન્સની પ્રજા પોતાની સ્વેચ્છાથી ખ્રિસ્તી ધર્મ તરફ વળી એ સમાચારથી પર-રાજ્યાન પણ ધણો સંતોષ થયો આ બનાવ તો યુરોપમાં સુલેહશાંતિનું રાજ્ય ફેલાવનાર ચિન્હ જેવો ગણાવા લાગ્યો રશિયા, પ્રશિયા, અને આસ્ટ્રિયાના રાજ્ય-ઓએ તેમનો મતોષ જાહેરમાં પ્રદર્શિત કર્યો

૧૮૦૨ ના એપ્રિલની ૧૧ મી તારીખે આ બનાવના ઉત્સવમાં નોટર ડેમના પ્રાચીન દેવાલયમાં ભગ્ય ધર્મક્રિયા કરવામાં આવી ક્રિયાની ભવ્યતા અને ગંભીર તામાં વધારો કરતાં માટે ખર્ચની કચાશ રાખવામાં આવી ન હતી ધણા સેના પતિઓ અને અમલદારો આ ક્રિયામાં ભાગ લેવા નાખુશ હતા પણ નેપોલિયનની સત્તા અને લોકપ્રિયતા જોતાં તેમનાથી વિરોધ બતાવાયો નહિ

આ બનાવથી કેટલાક ધર્મશુરુઓ અભિમાનથી છલકાઈ ગયા પારિસની એક પ્રખ્યાત નતકી ખ્રિસ્તી ધર્મમાં દાખલ થયા વગર મરણ પામી સેટ રોશના ધર્મો પદેશકે તેની ઉત્તરક્રિયા કરવાની અને તેના શમને દેવળના કબરસ્તાનમાં દાટવા દેવાની ના પાડી નેપોલિયને મીઝેજ ટ્રિવેસે ‘મોનિટયર’ પત્રમાં નીચલો લેખ પ્રસિદ્ધ કર્યો —

“ મેડેમોદલો કમેરોયની અત્યેજિની ક્રિયા કરવા માટે સેટ રોશના ધર્મોપદેશકે તેના ચિત્તની ક્ષણિક પ્રાંતિને લીધે ના પાડી છે, પણ તેના એક સહકારી, જે વિવેકી છે તેમણે એ બાદના શબ્દને સેટ રોશના દેવળમાં ધર્મને લગતી ક્રિયાઓ કરીને દટાવ્યું છે પારિસના વક્ષ બિશપે સેટ રોશના ધર્મોપદેશકને તેમની ફરજનો વિચાર

કરવાનો અવકાશ મળે અને જીસસ કાઇરો જાનુઆરી માટે પ્રાર્થના કરવાનો આદેશ કર્યો છે તેનો તે પૂરતો વિચાર કરે તેટલા માટે તેને ત્રણ મહિનાસુધી તેની જગ્યાએથી સરપોન્ડ કર્યા છે આ પ્રમાણે વિચાર કર્યાથી તેને તેના કર્તવ્યનું વધારે સારું જ્ઞાન થશે અને તે સમજશે કે આવા વહેમ જે અજ્ઞાન અને વિકૃતિ પામેલા ભેગની પેદાશ છે તે વડે ધર્મનું ખરૂં સ્વરૂપ માર્યું જાય છે, ધર્મ કંઈકરૂપ થઈ પડે છે અને આપણા રાજ્યે મજબૂર કરેલા ધર્મના કાનુનીથી વિરુદ્ધ છે ”

નેપોલિયને ફ્રાન્સની પ્રજાનું અનેક રીતે કલ્યાણ સાધ્યું હતું તેના આભારના ચિન્હ તરીકે તેના નામનો સ્મરણસ્તંભ રચાવવા પારિસના માજિસ્ટ્રેટોએ નેપોલિયનના અનુમતિ માગી. તેનો જવાબ તેણે નીચેના શબ્દોમાં આપ્યો —

“ પારિસના માજિસ્ટ્રેટોના હૃદયની શુભેચ્છા અને મારા પ્રયત્નો ઉચો ભાવ હું ચમત્ક્રમ શક્યો છું અને તેને માટે આભાર માનું છું જેમણે પ્રજાની સેવા બજારી હોય તેમની ચાંગીરીમાટે સ્મરણસ્તંભો રચાવવાની ભાવના દરેક પ્રજાને માટે પ્રશંસનાય તો છે તમે સ્મરણ સ્તંભની સાથે મારું નામ જોડવા માગો છો તે વિચારને હું વધાવું છું, પરંતુ એને માટે માત્ર જગ્યાજ નક્કી કરો અને સ્તંભની રચનાનું કામ ભવિષ્યની પ્રજાને સોંપજો તમે મારી જે સેવાની કદર કરો છો તે સેવા જે તેમને પણ અગત્યની જણાશે તો તેઓ એ કામ ઉપાડી લેશે ” ફ્રાન્સની આભારવશ પ્રજાએ તેની સેવાની જે કદર કરી છે તેની સામિતી હમણાં ઇન્વે-લાઇડસના ધુમટ નીચે મોજૂદ છે

નેપોલિયનના એક અભયમ જેવી મોહિની હતી એવી શક્તિ બીજા પુરુષમાં કદિ જોવામાં આવી નથી તેની પાસે જનાર દરેક જણ એ શક્તિના ઓજસથી મુગ્ધ અને દીન બની જતા કેટલાક લશ્કરી અમલદારો તેમને પમદ નહિ આવી હોય એવી અમુક આમતોવિષે ફરિયાદ કરવા તેની પાસે ગયા હતા તેમાંનો એક જણ પોતાનો અનુભવ નીચે પ્રમાણે જણાવે છે —

“ આ માણસમાં એવી એક શક્તિ છે કે જેનું વર્ણન થઈ શકતું નથી અને જેની સામે ટકી શકાતું પણ નથી એ શક્તિ શામાથી ઉત્પન્ન થાય છે તે હું જાણતો નથી હું તેનો પ્રશ્નસક નથી જે અધિકાર તેણે પોતાને હાથ કરી લીધો છે તે મને જરાએ પસંદ નથી. છતાં એટલું તો મારે કહેવુંજ પડશે કે તે બીજાઓ ઉપર અમલ ચલાવવાનેજ જન્મે હોય એવું તેનામાં કંઈક છે તો ખરૂં અમે તેની પાસે ગયા ત્યારે નિશ્ચય કરીને ગયા હતા કે તેની સાથે ખુશ્ખા મનથી વાત કરવી, તેની સાથે નિઃસ્વરૂપે રકબ્બ કરવી અને આપણી ફરિયાદનું કારણ દૂર ન થાય ત્યાંસુધી તેની પાસેથી ખસવું નહિ પણ જે રીતે તેણે અમને આવકાર આપ્યો તેમાં કાંઈક એવી મોહિની હતી કે એક પળવારમાં અમે નરમ થઈ ગયા, અને જે અમારે કહેવું

હવે તેમનો એક શબ્દ પણ અમે બોલી શક્યા નહિ તેણે તેની હમેશની છટાદાર અને મુદ્દાસર બાબતો અમારી સાથે લાંબા વખતસુધી વાત કરી અને તેણે ગ્રહણ કરેલી નીતિનું વાળખીપણું અમારા મન ઉપર ઠસાવી દીધું. અમારી દલીલોનો સીધી રીતે પ્રતિકાર કર્યા વગરજ તેણે અમારા અભિપ્રાય એવા આખા દેશની નાખ્યા કે અમે નિઃશસ્ત્ર બની ગયા અમારાથી ધાર્યા પ્રમાણે કશી રકમકે થઈજ નહિ માત્ર તેણે ભાષણ અમે સંભળીને પાછા આપ્યા અને થોડીવારસુધી તો અમને પણ એમજ લાગ્યું કે અમારે માનવું જોઈ હતું અને તેનું માનવું સાચું હતું.”

એક વિદ્વાન મહિલા લેડી મોર્ગન કહે છે કે “જે માણસ વિશાળ રાજ્યનું વેળખભરેલું તત્ત્વ ચલાવે છે અને મોટા રથાથી કાર્યોની યોજનાઓ ધડે છે, છતાં લાંબેસની સાથે ખગોળવિદ્યાની, ટાલમાની સાથે કરણ નાટકોની, ચેરુમિનિ માથે સગીતની, *જેરાડની માથે ચિત્રકળાની અને દરેકની માથે સાહિત્ય અને વિજ્ઞાનની ચર્ચા કરી શકે છે તેને સામાન્ય કોટિનો માણસ તો કેમજ કહી શકાય.”

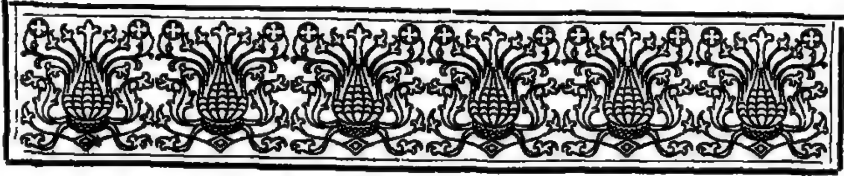
હવે નેપોલિયનને પોતાની તમામ શક્તિનો ઉપયોગ માત્ર ફ્રાન્સની ઉન્નતિમાજ કરવાનો અવકાશ મળ્યો. તેણે શુદ્ધિવાન માણસોને વીણી વીણીને શોધી કહાડ્યા અને તેમને પૂરતું ઉત્તેજન આપ્યું એક પણ લાયકાતવાળા માણસને તેના આદેશો ઉદાર આશ્રય મળ્યા વગર રહ્યો નહિ લેખકો, કલાવિધાયકો, વિજ્ઞાનીઓ, સર્વને સન્માન અને પારિતોષિક મળવા લાગ્યા કેળવણીમાટે તેણે અત્યંત પરિશ્રમ અને લક્ષ આપવા માડ્યું નૌકાસૈન્ય, વ્યાપાર, ખેતી, ઉદ્યોગ, યત્રોની રચના બધામાં તે ચિવટથી લક્ષ આપવા લાગ્યો તે ઉપરાંત અસાધારણ નૈતિક બળ વાપરીને પ્રજામાં જે કાષ્ટ અનુભવવાનું અને નિર્બળ બનાવે એવા તત્ત્વો હતા તેમને વીણી વીણીને દૂર કરવા માડ્યા.

પ્રજાનું અત્યંત પ્રિય અને મુખ્ય વિનોદનું સાધન નાટકશાળાઓ હતી ત્યાનાં નિર્લજ્જ અને વિષયવાસનાને ઉત્તેજિત કરે એવા ગાયનો અને અભિનયો તરફ સખ્ત નિયંત્રક બતાવીને તેને નેપોલિયને નાખૂંદ કરાવ્યા અને જે નાટકો નીતિબોધક, બળપ્રેરક અને ઠરેલ હતા તેમને સારું ઉત્તેજન આપ્યું તેનું મૃદુશબ્દ સાદાઈ, નીતિ અને પરિશ્રમના ઉદાહરણરૂપ હતું. ફ્રાન્સની ચાર કરોડની વસ્તીમાં તેના કરતા વધારે મિતાહારી અને પરિશ્રમ કરનાર માણસ કોઈ હતોજ નહિ તે કદિ દારૂ પીતો નહિ રાતદિવસ નિરંતર મહેનત કર્યા પછી માત્ર લીધુંનું શરબતજ પીતો. લોકોનો તેના ઉપર એટલો બધો પ્રેમ હતો કે હજારો માણસો તેને માટે મરી પીટવા તૈયાર હતા, અને એ પ્રેમ તેના મરણ પછી પણ ટકી રહ્યો છે. હજી પણ નેપોલિયનના પ્રેમની ખાતર મૃત્યુના મુખમાં ઝપલાવવા હજારો માણસો રાજી છે.

* આ બધા વિદ્વાનો પોતપોતાના વિષયમાં એકાદ મનાતા હતા.

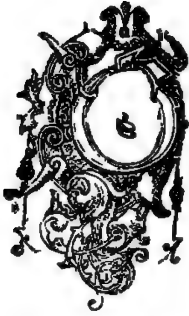

नेपालियन जेनापार्ट-क्रासना प्रथम डो-सल

પ્રકરણ ૨૪ મું

નેપોલિયન જીવનપર્યંતનો ફ્રેંચ ક્રાન્સલ થયો.

વે ક્રાન્સને આખા જગત સાથે સુલેહ હતી અને નેપોલિયન સર્વાનુમતે સુલેહ પ્રવર્તક મનાવા લાગ્યો હતો આખું ક્રાન્સ તેના ઉપર ફિદા હતું વળી યુરોપના દરેક દેશનો સામાન્ય પ્રજા-વર્ગ તેને પોતાનો શુભેચ્છક, સરક્ષક, હિમરાવવર્ગના અત્યાચારનો શત્રુ અને અનુષ્ઠાનિતિની સમાનતાનો આચાર્ય માનવા લાગ્યો હતો હવે ક્રાન્સની પ્રજાને સ્વાધીન રાજ્યતંત્રની જગ્યાએ પરવા ન હતી નેપોલિયન બળવાનમાં બળવાન રાજ્ય કરતા પછી વધારે સત્તા ધરાવતો હતો, છતાં સ્વતંત્રતાની ઉપાસક ફ્રેન્ચ પ્રજા તેને એથી પણ વધારે સત્તા આપવાને રાજી હતી, તેનો શબ્દ એજ કામદો મનાતો હતો, કારણ કે એણે પોતાનું રાજ્યાસન ચાર કરોડ માણસોનાં અંત કરણના હાથમાં સ્થાપિત કર્યું હતું

નેપોલિયને ઇટાલિના મધ્ય ભાગમાં પચાસ લાખની વસ્તીવાળું એક નાનું સરખું પ્રજાસત્તાક રાજ્ય ઉત્પન્ન કર્યું હતું આ નાનકડું રાજ્ય તેની આસપાસના બળવાન મુકુટધારી રાજાઓના આક્રમણ સામે એકલે હાથે પોતાની સ્વતંત્રતા જાળવી ગળવાને અસમર્થ હતું નેપોલિયનનાં આસપાસ પણ વિરોધી રાજાઓનું બળવાન મંડળ હતું, તેથી કરીને ઇટાલિમાં પોતાના મતને અનુકૂળ અને પોતાની સાથે સહાનુભૂતિ રાખી શકે એવા રાજ્યને જાળવી રાખવાની તેને પણ રાજનૈતિક દૃષ્ટિએ જરૂર હતી ઇટાલિની પ્રજા અનેક સૈન્યથી પરાધીન રહેલી હોવાથી સ્વાધીન સ્વ-રાજ્ય ચલાવવા જેટલો તેમને અનુભવ ન હતો, તેથી તેઓ નેપોલિયન તરફથીજ સહાયની આશા રાખતા હતા અને તેમનું રાજ્યતંત્ર પણ તેજ રચી આપે એવું ઇચ્છતા હતા એ પ્રજાસત્તાક રાજ્યના ત્રણ પ્રતિનિધિઓ તેમના રાજ્યતંત્રની વ્યવસ્થા સંબંધે નેપોલિયનની સલાહ લેવા માટે પારિસ આવ્યા નેપોલિયનની સલાહ પ્રમાણે તેમનું રાજ્યતંત્ર નક્કી કર્યું ઇટાલિની પ્રજાની પ્રકૃતિ અને તેમની આસ-

પાસના બળવાન ગઠઠકર્તાઓની વિરુદ્ધ અગર, એ સધળું ખ્યાનમા લેતાં એ રાજ્ય તત્ત્વ ધાયુજ ઉદાર હતું તેમણે પોતાને એક પ્રમુખ અને ઉપપ્રમુખ દશ વર્ષને માટે ચૂટી કહાડવા, આઠ મહાસદોની અને પચોતેર પ્રતિનિધિઓના ધારાસભા બનાવવી અને એ પ્રતિનિધિઓ ૫૦૦ જમીનદારો, ૨૦૦ વેપારીઓ અને ૨૦૦ ધર્મ-શુદ્ધો તથા વિદ્વાનો મળીને ચૂટી કહાડે આ પ્રમાણે ગંજ્યના તમામ અગત્યના વર્ગોનું પ્રતિનિધિત્વ એ બધારણમા જળવાયું હતું

તે જમાનામા ઇટાલિમા તેમજ યુરોપના ધણુ ખરા દેશોમા ત્રણ રાજદ્રારી પક્ષ હતા એક પક્ષ રાજ્યોના હિમાયતીઓનો હતો તેઓ રાજમતની પુનઃ સ્થાપના કરવા તેમજ ઉમરાવવર્ગના અનલથી ચાલતા આવેલા એકદંથ્યા ખાસ હક્કો તાગ કરવા ઇચ્છતા હતા બીજો પક્ષ વિનીત પ્રજાસત્તાક ગંજ્યની હિમાયન કરનારાઓનો હતો તેઓ સ્વામીનતા અને નમાનતાના મિદ્ધાત પ્રમાણે પદ્ધતિસર રાજ્ય કારોબાર સ્થાપના મથતા હતા ત્રીજો પક્ષ જેકોબિન ટોળીના નામથી ઓળખાતો હતો તેમને તો તમામ મિદ્ધકની એક સરખી વહેચણી કરવી, સમાજની અદર ધન, દરજ્જો એ સર્વને વગતા જે કાઈ ભેદ હોય તેમને તોપને ધડાકે ઉડાવી દેવા અને લોકમત્સ હના વિવેકશૂન્ય શામળીના ઉભળ પ્રમાણેજ રાજ્ય કરવું હતું ઇટાલિ લાખા વખતથી ધર્મશુદ્ધોના ધાર્મિક જીલમ અને આસ્ત્રિયાના હથિપારનો શિકાર થઇ પડ્યું હતું ધણા મમયની પગધીનતાથી પ્રજાનું હીર ચૂસાર્થ ગયું હતું આવા મુશ્કેલીના સમયમા ગંજ્યનું સુઝાન ધારણુ કરી શકે એવો એક પક્ષ આહોરાશ પુરુષ તેમનામાં ન હતો એ લોકો પોતાને પ્રમુખ તરીકે ચૂટી કહાડે એવી નેપોલિયનની ઇચ્છા હતી તેઓ પોતાની નવી જવાબદારી જળવવા શક્તિવાન થાય અને તેમને રાજ્યવહીવટની ત્રીણુમે સમજાય ત્યાંસુધી રાજ્યની મુખ્ય લગામ તે પોતાના હાથમા ગળી બીજો બધો વહીવટ તેમના આગેવાન માણુમેને સોપવા ઇચ્છતો હતો

થેર્સ લખે છે કે “ આ યોજના નેપોલિયને તેની લોભવૃત્તિને વશ થઇને નહિ પણ પરિણામનો વિચાર કરીને ધણુજ ડહાપણુપૂર્વક વડી હતી આ ખામતના તેના વિચાર ધણુજ શુદ્ધ, નિસ્વાર્થી અને ઉદાર હતા સ્વદેશના રાજ્યવહીવટની જગળ ઉપર ત પચાસ લાખ માણુસની વસ્તીવાળા નવા રાજ્યની વ્યવસ્થા કરવાની જવાબદારી તેણે એકદમ પોતાને માથે લીધી તેમા તેની અદ્વિતીય જીલ્લિ, કાર્યકારણી શક્તિ અને આત્મશ્રદ્ધાનું જેટલું દર્શન થાય છે તેટલું તેના બીજા કાર્યમા ભાગ્યેજ થઈ શકે, અને તે વળી મને ૧૮૦૨ માં કે જે વખતે તેનું વય તેત્રીશ વર્ષનું હતું ત્યારે ઇટાલિની પ્રજા જે આસ્ત્રિયા સામેના યુદ્ધમા ક્રાન્સના વાવટાનીચે રહીને ધાસ્તી-ભર્યાં સળેગોમા પણ વફાદારીથી લડી હતી તેને આસ્ત્રિયાની જોહુકમી નીચે પાછી

ધકેલી મૂકવામાં તો એકબી દગલખાજી કરી કહેવાય. રાજ્યવહીવટમાં બિનઅનુભવી રૈયતને એક બાબુએ જોકેબિન પક્ષના અને બીજી બાબુએ રાજહિતૈષીઓના કાવત્રાનો કોમ થવા દેવામાં તો તેની પાયામાંલીજ હતી, પણ રાજ્ય વહીવટનું મુખ્ય સૂત્ર પોતાના હાથમાં રાખીને રાજ્યની બીજી નાનીમોટી બાબતોનો વહીવટ લોકનાયકોને સોંપ્યાથી તેમને રાજદારી તાલિમ પણ મળે અને થોડા વખતમાં તેઓ સ્વતંત્ર થવા લાયક અને તેવો સહય હોતો. આવા શુભ આશયથી નેપોલિયને આ નવીન જવામદારી પોતાને માથે લીધી હતી તેના માથા ઉપર કોમનુ એટલું બધું દબાણ હતું કે તેનાથી ઇટાલિ જવાય એમ ન હતું તેથી પારિસ અને મિલનની મધ્યમાં આવેલા લીયોન શહેરમાં પ્રજાસત્તાક રાજ્યતંત્રનો સ્વીકાર કરવા માટે ઇટાલિની રાષ્ટ્રીય પરિષદ ભરવાનું નક્કી કરવામાં આવ્યું.

ઇટાલિ તગ્દૂથી ડપર પ્રતિનિધિઓ આ પરિષદમાં હાજર થવા આવનાર હતા તેમના સત્કારને માટે લીયોન શહેરમાં ધામધુમથી તૈયારીઓ થવા લાગી પરિષદની બેઠકમાં બેઠે બેઠે અને વિશાળ મંડપને સુમર્જિત અને અલકૃત કરવામાં આવ્યો હતો. મિસરથી પાછા આવેલા સૂર્યના તાપથી સ્વામ અનેલા ચોદાઓની પલટણો અને હૃપમાં આવેલા તરુણ ઇટાલિયનોની અચારોહી ટુકડીઓથી દેખાવની ભવ્યતામાં બેહદ વધારો થતો હતો.

સને ૧૮૦૨ ના જનન્યુઆરીની ૧૧ મી તારીખે નેપોલિયન જેસેફાઇન સાથે લીયોન આવી પહોંચ્યા શહેરની તમામ રૈયત તેની સ્વારી જોવા માટે માર્ગની બેઠે બાબુએ એકઠી થઇ હતી “ બોનાપાર્ટ” ધણુ જીવો ” ના પોકાર તેની ગાડીની પાછળ ચારે બાબુએથી નીકળતા હતા રાત્રે આખું શહેર રોશનીથી ઝળહળતું રહ્યું હતું નેપોલિયન કૉર્સિકામાં જન્મેલો હોવાથી તેને પોતાનો દેશપ્રિય ગણ્યતા હતા, અને ઇટાલિયન ભાષામાં તે ધણીજ છટાથી અને રસિક શબ્દોમાં ભાષણ કરી શકતો હતો. પ્રમુખ તરીકે તેના નામનું સચન ચર્તા લોકોએ તાળીઓ અને હર્ષનાદથી આકાશ ગળવી મૂક્યું.

બીજે દિવસે પરિષદનો સમારભ થયો નેપોલિયન પોતાની પત્ની અને ફ્રેન્ચ પ્રધાનમંડળ સાથે તેમને માટે તૈયાર કરી રાખેલા ઉચા મચ ઉપર બેઠો. પછી ઇટાલિયન ભાષામાં તેણે પોતાનું પ્રમુખ તરીકેનું ભાષણ આપ્યું તેની છટા, શબ્દોની પમદગી અને ભાષણ કરવાની દમ એવા ઉત્તમ હતા કે તેણે પોતાની આખી જિંદગી

x “જો નેપોલિયને ચોદા તરીકે નામના ન મેળવી હોત તો તે વક્તા, કવિ, ગ્રંથકાર, ગણિતશાસ્ત્રી અથવા એવી કોઇ પણ દિશામાં તેવીજ નામના મેળવ્યા વગર રહેત નહિ શક્તિ વાપરવામાં જોવો તે કુશળ હોતો તેવોજ તે લખવામાં અને ભાષણ કરવામાં પણ હોતો તેની ઉદ્દેશપણ્યો, ભાષણો, પત્રિકાઓ, માનપત્રોના જવાબો, તેણે કરેલું

વકતૃત્વકળાના અભ્યાસ પાછળજ ગાળી હશે એમ સાબળનારને લાગ્યા વગર રહે નહિ જે પદ તેને લોકોએ સ્વેચ્છાથી આપ્યું હતું તેના તેણે સ્વીકાર કર્યો અને ઇટાલિના પ્રજાસત્તાક રાજ્યને આપાદ બનાવવાના સખધર્મા પોતાના જે જે વિચારો હતા તે પ્રતિનિધિઓને સમજાવ્યા તેના ભાષણની વચ્ચે વાગવાર તાળીઓના અવાજ થયા કરતા હતા અને જ્યારે તે પૂર્ણ થયું ત્યારે તો લાખો વખતસુધી તાળીઓ અને હર્ષનાદથી મહાસ્થાન ગાજી રહ્યું નેપોલિયન ત્યાં વીસ દિવસ રહ્યો તે દરમ્યાન આ નવા રાજ્યને સુવ્યવસ્થિત કરવાને પુષ્કળ પરિશ્રમ લીધો અને આખો વખત તેમાંજ રોકાયેલો રહેવા છતાં તે ફ્રાન્સને પણ બૂલી ગયો ન હતો ત્યાં બનતા બનાવો ઉપર અહિં જો રહ્યો પણ તે લક્ષ આપતો હતો એ તેના તે વખતના ખાનગી પત્રગ્યવ-હાગ ઉપરથી જણાય છે

જ્યારે નેપોલિયન પારિસ પાછો આવ્યો ત્યારે ધારાસભાઓની ચૂટણી થઇ ગઇ હતી નવો દિવાની કાયદો મંજૂર કરવામાં અને ખ્રિસ્તી ધર્મની સ્થાપના કરવામાં જે જે સભાસભોએ વિરુદ્ધતા બતાવી હતી તે બધા આ નવી ચૂટણીમાં હારી ગયા હતા જે નવા સભાસભો તેમની જગ્યાએ ચૂટાયા હતા તે સત્રજા નેપોલિયનના તમામ ગર્યોને ટેકા આપે એવા હતા એટલે હવે તેના માર્ગમાં કરી મુસ્કેલી કે વિરુદ્ધતાને અશ સરખો પણ ન હતો હવે તે ખરેખરો રાજાજ હતો, અને ચૂરોપના કોઇ પણ રાજ્યકર્તા કરતા તેના હાથમાં વિગેષ સત્તા મૂકાઇ હતી

હવે તેની તમામ શક્તિઓ એકજ હેતુની સિદ્ધિને અર્થે કામે લાગી હતી ફ્રાન્સ તેની જગીર હતી, તેજ તેનો રાજ્યમુકુટ હતો અને તેમાંજ તેનું મર્વસ્વ હતું ફ્રાન્સની કીર્તિમાં તેની કીર્તિ હતી, તેના સુખમાં તેનું સુખ હતું અને તેની આખાદી એજ તેની સર્વળી દોલન હતી ગતદિવસ ઉગ્ગરા વેડીને, સુખનો, આગમનો ભોગ આપીને, પોતાની તમામ શક્તિઓ એકજ ધ્યેયમાં સ્થિર કરીને નેપોલિયન સ્વદેશને માટે જેટલી શારિરિક અને માનસિક મહેનત લેતો તેટલી મહેનત ભાગ્યેજ કોઇ કુટુંબનો પાલક પોતાના પેટના બાળકન્યાના સુખને માટે પણ લેતો હશે આરામની તેને પરવા ન હતી, શરીરસુખની તેને તૃષ્ણા ન હતી અને ઇન્દ્રિયોપભોગનો તો વિચાર કરવાની પણ તેને પુરસદ ન હતી બીજા દેશોની પાંચમાલી કરીને સ્વદેશોન્નતિ કરવાની તો તેણે કદિ ધારણ્યા સુદ્ધા રાખી ન હતી તેની મહેત્તો એવી હતી કે ફ્રાન્સ તમામ પ્રકારના સદ્ગુણોમાં આદર્શરૂપ બનીને સર્વદેશોને સુખ, સ્વાસ્થ્ય અને કુશળતા પ્રાપ્ત કરવાનો માર્ગ બતાવ આ વખતે નેપોલિયનનું હૃદય આવી ભવ્ય અભિલાષાથી ઉછળતું હતું અને એ કરતાં વધારે ઉદાર અને ઉચ્ચ અભિલાષાને

છેલ્લું વસિયતનામું એ સર્વની અદર કવિત્વ, તીવ્ર કલ્પનાશક્તિ, તર્કશક્તિ, વિવાદ કરવાની કુશળતા, પ્રતિભા વગેરે ઉમદા શક્તિઓનું દર્જન થાય છે "ઈગરસોલ—

ભાગ્યેજ બીજા કોઈ માનવીના હૃદયમાં સ્થાન મળ્યું હતું.

પણ તેની આ અભિલાષાની આડે આવનાર ફ્રાન્સનો બળવાન હરિક્ષ જે કોઈ હોય તો તે એકલુ ઇંગ્લેન્ડ હતું. ઇંગ્લેન્ડની વસ્તી દોઢ કરોડની હતી ત્યારે ફ્રાન્સની ત્યાર કરોડની હતી, પણ ઇંગ્લેન્ડ પાસે તેનાં સરસાનો હતા અને તેનો કાફલો તમામ સમુદ્રો ઉપર અધિકાર બોગવતો હતો. નેપોલિયન કહેતો કે “ ફ્રાન્સ પણ શામાટે સરસાનો ન વસાવે અને કાફલો ન ખાધે ? ” ઇંગ્લેન્ડના રાજદારીઓ કહેતા કે “ જે અમે તેમ કરવા દઇએ તો ઇંગ્લેન્ડ બીજા દરજ્જાનું રાજ્ય બની જાય અને ફ્રાન્સની દયા ઉપરજ અમે જીવી શકીએ ”

ઇંગ્લેન્ડનું બળ સમુદ્ર ઉપર અપ્રતિમ હતું, પણ તેણે ગર્વિષ્ઠ બન્યાને પોતાના બળનો દુરુપયોગ કયો અને બીજી બધી પ્રજાઓમાં અપ્રિય થઇ પડ્યું હતું. કોઈ જે એમ કહે કે ઇંગ્લેન્ડ પોતાનું સર્વોપરિપણ્ય ગુમાવવાને, સમુદ્ર ઉપરનો પોતાનો અધિકાર છોડી દેવાને અને બીજા દરજ્જાનું રાજ્ય બનવાને રાજી ન હતું તે તદ્દન વાજબી હતું, તો પછી ફ્રાન્સ પણ સરસાનો વસાવવાની, પોતાનો વ્યાપાર વધારવાની, બીજી પ્રજાઓ સાથે દોસ્તી દાવા ખાધવાની અને સ્વરક્ષણ કરવા માટે કાફલો રાખવાની ઈચ્છા કરે તો તેમાં તેનો પણ શો દોષ કહેવાય ?

પોતાના તરફ બતાવવાની દુશ્મનાવટને લીધે નેપોલિયન કોઈ કોઈ વાર મિત્રજન ખોઈ ખેસતો પણ તેની ઉદારતા એવી લક્ષણગત હતી કે તે હમેશાં પોતાના હરિક્ષની મકારણતા જોઈ શકતો અને તેને માન આપતો. ખેદની વાત એ હતી કે તેના પ્રતિસ્પર્ધીઓમાં તેટલી ઉદારતા ન હતી આ બે મહાન પ્રજા વચ્ચે ચાલેલી ખૂનખાર લડાઈમાં સત્ય અને અસત્યનું મિત્રણ થયું હતું તેનો ન્યાય કરવાની મનુષ્યને સત્તા નથી એ ત્રાજવાનું સમતોલપણ જાળવવાનું તો ઈશ્વરનાજ હાથમાં છે. મનુષ્યજાતિના ઇતિહાસમાં શુદ્ધ અને અશુદ્ધ આશયોની, લોલુપતાની અને સત્યાઈની એવી બૂલબૂલામણી બની ગઇ છે કે તેમાં માનવશુદ્ધિ તો ગુચ્છવાઈ જાય છે જગત ધણું પામર છે પ્રજાના ઇતિહાસમાં અનેક કરુણ પ્રકરણો છે.

ફ્રાન્સની ત્વરાથી વધતી જતી શક્તિ અને સમૃદ્ધિ જોઈને ઇંગ્લેન્ડની ચિંતા અને બીતિમાં વધારો થતો હતો. નેપોલિયનની કાર્યદક્ષતા અમાનુષિક હતી તેના દરેક કૃત્યમાં ઉંડું ડહાપણ અને લાગી દીર્ઘદષ્ટિ હતી આજે લડનમાં સમાચાર આવે છે કે તે ઇટાલિના પ્રજાસત્તાક રાજ્યનો પ્રયુખ ચૂંટાયો. પચામ લાખ માણસોનો તેના રાજ્યમાં હમેશો થયો ! કાલે નવી ખમર આવે છે કે તે એ-લ્માના દ્વીપમાં ફ્રેન્ચોનું સરસાન વસાવે છે અને સેન્ટ ડોમિંગોને સુદઢ કરવાને એક ફ્રેન્ચ કાફલો તે તરફ ઉપડી ગયો છે ! ઇંગ્લેન્ડની દહેશત વધવા લાગી. વળી ખબર આવે છે કે અમેરિકામાં મિસિસિપી નદીની ફળદ્રુપ ખીણમાં ફ્રેન્ચોનું એક

સરથાન તૈયાર થાય છે

દરમિયાન આખું ફ્રાન્સ નવચેતનથી ભરપૂર બની ગયું છે કારખાના, રસ્તા, પૂલ, કિલ્લા નહેરો ઠામઠામ ગદુષ્ટ સૃષ્ટિની માફક ત્વગથી ઉભાં થતાજ નય છે. ફ્રાન્સના એકે એક બંદર ઉપર વહાણુ બાધનારાઓના હથોડાના અવાજ રાતદિવસ સભળાયાજ કરે છે, અને દરેક મહિને તેના લડાયક વહાણુની સખ્યા વધતીજ નય છે. ફ્રાન્સની પ્રજામાં શક્તિનો અદ્ભુત વિકાસ થયેલો જોઈને ઈંગ્લેન્ડની પ્રજા પ્રસન્ન થઈને ધન્યવાદ આપે છે. ત્યાંના ગળદારીઓ તેથી ભય પામીને વિચારમાં પડી નય છે.

આટલી બધી જગજગ પોતાના માથા ઉપર છતાં છેલ્લા કેટલાક મહિના થયા નેપોલિયન ફ્રાન્સના યુવાનોની કેળવણીને માટે વિશાળ યોજના ઘડતો હતો તેણે પોતાને હાથેજ જ્ઞાણાઓની યોજના લખી અને તેમાં ચલાવવાનો અભ્યાસક્રમ પણ નક્કી કર્યો વિજ્ઞાન તરફ તેનો મજબૂત પક્ષપાત છતાં તેણે આ ઠેકણે પ્રાચીન ભાષાઓના અભ્યાસને વિશેષ અગત્યનું સ્થાન આપ્યું હતું આ બધી શાળાઓ લશ્કરી હથ ઉપર રચવામાં આવી હતી, કારણ કે ફ્રાન્સ બળવાન પ્રતિરૂપથી રાજ્યોની વચ્ચે આવેલું હોવાથી દેશના એકે એક માણસને હથીઆર વાપરી શકે એવો બનાવવાની ધણી જરૂર હતી. દરેક શાળામાં ધર્મગુરુઓદ્વારા ધાર્મિક શિક્ષણ અપાતું, લશ્કરમાંથી નિવૃત્ત થયેલા વૃદ્ધ અમલદારો લશ્કરી તાલીમ આપતા અને પ્રાચીન ભાષાઓ તથા વિજ્ઞાનના વિષયો શીખવવા માટે યુરોપના સારામાં સારા શિક્ષકોને રોક્યા હતા.

કન્યાકેળવણીમાટે તે ખાસ લક્ષ આપતો હતો “ ફ્રાન્સનો પુનરુદ્ધાર કરવા માટે સારી માતાઓ કરતાં વધારે જરૂરનું બીજું કાંઈ છેજ નહિ,” એમ તે વારંવાર કહેતો હતો. દેશના યુવાન વર્ગને શાળાઓ તરફ આકર્ષવા માટે જ હજાર પ્રદર્શનો ભરાવતાં તેણે પચાસ લાખ ફ્રાન્કની રકમ ખર્ચવાની મંજૂરી આપી, અને તે જોવા જવા માટે કશી શી રાખવામાં આવી ન હતી.

કાયદાના શિક્ષણમાટે દશ, અને વૈજ્ઞાનિક શિક્ષણમાટે નવ જ્ઞાળાઓ સ્થાપી. હુન્નર ઉદ્યોગ શીખવવા માટે “ પૂલો અને રસ્તાઓની રચના શીખવવાની શાળા ” એ નામનો એક શાળાના સ્થાપના કરી આ સરથાઓમાં અમુક વર્ગના ખાસ અધિકાર જેવું કાંઈ હતુંજ નહિ તમામ વર્ગના વિદ્યાર્થીઓને એકસરખી ફેટિએ મૂકવામાં આવતા હતા અને સર્વને માટે આગળ વધવાના માર્ગ ખુલા હતા નેપોલિયને કહ્યું, કે “ આ તો હજી શરૂઆત છે, આગળ ઉપર આપણે ધણુ અને વધારે સાક્ર કરી શકીશું. ”

ધણા લેકોની વિરુદ્ધતા છતાં જેમ તેણે ખ્રિસ્તી ધર્મ દેશમાં ફરીથી દાખલ કરાવ્યો તે પ્રમાણે તેની સામે સખત વિરોધ છતાં દેશની સારી રીતે સેવા બજાવ-

નાર પુરુષોને માન આપવા માટે તેણે લિજીયન ઓફ ઓનરની પ્રથા શરૂ કરી રાજ્યક્રાંતિનો મુખ્ય સિદ્ધાંત એ હતો કે માણસ માણસ વચ્ચેના તમામ ભેદને રદ કરવા આ હેતુથી ફ્રાન્સમાં ઉચ્ચનીચા દરેક માણસને “નાગરિક” એ નામ થીજ સમોષવામાં આવતો હતો. નેપોલિયનની ઈચ્છા એવી હતી કે લોકોમાં શોષતા કામો કરવાનો ઉત્સાહ વધે અને જેમણે દેશમેના કરી છે તેમનો દરજ્જો ખીમના કરતા વધે તે માટે કેટલાંક પશુ પ્રકરના ઇનામની પ્રથા દાખલ કરવી ફ્રાન્સમાં ધણીવાર ખિનાબો અને ચાદ ધારણ કરનારા પન્દશીઓ આવતા હતા અને લોકો તેમના માનસૂચક ચિન્હો તરફ ફેરી આતુરતાથી જોઈ રહે છે તેની નેપોલિયનને ખબર હતી ધાગસમાં આ ત્રિચારની સામે સખત વિરોધ બતાવવામાં આવ્યો સામા પક્ષની દલીલ એવી હતી કે એ બધી વસ્તુઓ માત્ર મનુષ્યજાતિના મિથ્યાભિમાનની નિશાનીઓ છે નેપોલિયન જવાબ આપ્યો કે ભલે તત્ત્વજ્ઞાનીઓ એ મિથ્યાભિમાનની નિશાનીઓને ધિક્કારે પણ તેણે વીગપુરુષોને ઉત્પન્ન કર્યા છે, અને પ્રજામાં અનેક સદ્ગુણ ખીલવ્યા છે ખીજ બધા દેશોમાં એનો પ્રચાર છે, પણ ત્યાં એવા માન માત્ર ઉમરાવકુળમાં જ-મેક્કા માણસોનેજ મળે છે આપણા દેશમાં તેમ ન કરતા માણસની લાયકાત જોઈને એવું માન આપવામાં આવે તો શું ખોટું? અમુક માણસો લસ્કરી કે મુઠડી ખાતામાં મારી સેવા બજાવી હોય, કોઈએ ઉમદા અથ લખ્યો હોય, કોઈએ ઉપયોગી ચત્ર બનાવ્યું હોય કે સુદગ ચિત્ર તૈયાર કર્યું હોય તો તેવા માણસોને જાહેરમાં માન આપવું એમાં શું વાંધાભરેલું છે? વળી એ માન આપણે વશ પર પગલું નથી આપનાના કે જેથી કરીને ખીજ દેશોમાં એ બદામની અકલવાળા સર અને ખેરોનેટ કહેવાય છે તેવું આપણા દેશમાં પણ થાય માણસને તેની યોગ્યતાના પ્રમાણમાં માન આપ્યાવી મનુષ્યની સમાનતાનો સિદ્ધાંત તૂટતો નથી વળી આ ઇનામ ફર્સ્ટ ફ્રાન્સલથી મારીને નાનામાં નાના ખેડૂતસુધી સર્વને માટે ખુલ્લા રાખીશું આવી આવી દલીલોથી નેપોલિયને સામા પક્ષની વિરુદ્ધતા ઓછી કરવાનો પ્રયત્ન કર્યો પણ જ્યારે મત લેવાયા ત્યારે આ દરખાસ્ત પસાર થવા છતાં તેના વિરુદ્ધમાં ધણા મત નોંધાયા આ માનનીય વર્ગમાં છ હજાર માણસો રાખવાના હતા, અને તેમાં વધારે ઓછી લાયકાત પ્રમાણે ચાર વર્ગ પાડવાના હતા આ વર્ગમાં દાખલ થયાની નિશાની તરીકે એક લાલ પટ્ટી આપવાની હતી મામાન્ય સિપાઈ, જુદ્દ, સાક્ષર, કુશળ કારીગર, સેનાધિપતિ, સર્વને એકમરખી પટ્ટી આપવાની હતી. ફ્રાન્સને માટે આ પ્રથા એટલી જરૂરી જણાઈ છે કે ચાર પછી ને દેશમાં અનેક રાજ્યક્રાંતિઓ થઈ ગઈ પણ લિજીયન ઓફ ઓનરની પ્રથા તો હજી ચાલુજ છે, અને હવે તો તેની પ્રતિષ્ઠા એટલી બધી વધી ગઈ છે કે કુલીનતાનો ગર્વ રાખનારા ઉમરાવો અને અન્ય દેશોના બાદશાહો પણ નેપો

લિયને સ્થાપેલુ આ માન મેળવવાનો લોક રાખે છે.

નેપોલિયનની લોકપ્રિયતાની હવે સીમા ન હતી પ્રજા તરફથી તેના પ્રત્યેના આભાર વ્યાવહારિકરીતે દર્શાવવાને કાંઈક થવું જોઈએ એવી વાત ધણે ઠેકાણે ગ્રાયાવા લાગી ધારાસભામાં પણ આ વાત આવી અને પ્રમુખે પોતાના વિચાર નીચેના શબ્દોમાં જાહેર કર્યા —

“ જેમણે પોતાનાં સુદર કાર્યોવડે દેશની કીર્તિમાં વધારો કર્યો હોય અથવા આપત્તિમાંથી સ્વદેશનું રક્ષણ કર્યું હોય તેવા વીરપુરુષોને જાહેર માન આપવાનો રિવાજ દરેક દેશમાં પ્રચલિત છે. આપણા દેશમાં જનરલ બોનાપાર્ટ કરતા દેશને વધારે આભારી કરનાર બીજો કોઈ પુરુષ છેજ નહિ તેણે પોતાની બુદ્ધિ અને વીરતાવડે આરાજકતાના અધિકારમાંથી તેમજ બહારનાં આક્રમણમાંથી સ્વદેશને મુક્ત કર્યો છે ક્રાન્સની મહાન અને ઉદાર પ્રજા આવા ઉપકારની યોગ્ય કદર કર્યા વગર રહેશેજ નહિ પ્રજાએ તેના પ્રત્યેના આભાર અને પ્રેમ બતાવવા માટે શું કરવું તે વિષે તેના સાથે મસલત કરવાને એક ડેપ્યુટેશન તરતજ મોકલવામાં આવ્યું. તેમણે તેનાં કાર્યોનાં અને ગુણનાં વખાણુ ધણી સુદર બાપામાં કર્યા તે સાંભળ્યા પછી તેણે તેને આ પ્રમાણે ઉત્તર વાળ્યો —

“મને જે કાર્ય સોંપવામાં આવ્યું હતું તે મેં પૂર્ણ કર્યું છે એમ જાણીને થતા આત્મસંતોષ મિત્રાચ બીજી કીર્તિની અને રજૂહા નથી. મારા સ્વદેશીય ધુઓના પ્રેમ સિવાય બીજા ઇનામની હું ઈચ્છા રાખતો નથી. તેમના હિપર પડતા હું અને હું મારી મોટામાં મોટી વિપત્તિરૂપ માત્ર છું, મારા દેશની સેવા કરી શકું તેટલા માટેજ હું મારી જિંદગીને વહાલી ગણું છું અને મરતી વખતે ક્રાન્સના પ્રજાસત્તાક ગંજબની અચળ કીર્તિ અને આખાદી જોધને મરૂં તો મરણુ પણ મને આકરૂં નહિ લાગે, એવી જો મારા દેશપ્રિયોને ખાતરી થતી હોય તો મને પૂરતો સંતોષ થશે ”

ત્યારે હવે તેને આપવું શું ? દોલતની તેને દરકાર નથી, લાખો કરોડો સોના મોહોરના ટગલા તેની આગળ ધરવામાં આવ્યા પણ તે ન લેતા તેણે સ્વદેશને અર્પણુ કરી દીધા આરામ, વિકાસ તરફ તો તેને રુચિજ નથી સ્મરણુસ્તમોને પણ તે સાધ્ય નહિ પણ સાધનરૂપ માને છે તેને માત્ર સત્તાજ વહાલી છે જેને ઉપયોગ તે લોકોના કલ્યાણુમાટે કરી શકે

પરંતુ સવાચ એ થયો કે તેની પાસે હાલ જે સત્તા છે તેમાં કયે રસ્તે વધારો કરવો ? તેને કયી સત્તાની ઊણપ હતી ? તે ચક્રવર્તી રાજના જેટલી સત્તા ધરાવતો હતો ધારાસભા, વડીધારાસભા, અમલદારમંડળ સર્વ તેની મરજી અધીન હતા તેની ક્રાન્સલ તરીકેની નિમણૂક દશ વર્ષ માટેની હતી તેમાં કાં તો બીજા દશ

વર્ષનો વધારો કરી આપવો અથવા તો તે જીવનપર્યંત એ પદવી ભોગવે એવો ઠરાવ પસાર કરવો આ બે સિવાય ત્રીજો રસ્તો ન હતો તેને પોતાને શુ પસંદ હતું તે જાણવાને પ્રજાના નેતાઓએ, અને વડીધારાસભાના સભ્યોએ ધણી કૃષ્ણ માર્યા, પણ કશું જણાયું નહિ તેને રાજ થવાની ઇચ્છા હોય તો તેને માથે રાજ્યમુકુટ પહેરાવવાને પણ પ્રજા તૈયાર હતી, પણ તેણે તો માત્ર એટલું જ કહ્યું કે વડી ધારાસભાને જે કરવું હોય તે કરે તેઓ જે કરશે તેમા મારી સમતિ છે

૧૮૦૨ના મે માસની ૮ મી તારીખે નેપોલિયનની ફર્સ્ટ કોન્સલ તરીકેના હોદ્દાની મુદતમા બીજા દશ વર્ષનો વધારો કરી આપવાનો ઠરાવ પસાર થયો તેણે તેનો આભારસૂચક ઉત્તર આપ્યો

ત્યાર પછી વડીધારાસભાની એક ખાસ બેઠક કરવામા આવી અને તેની આગળ બે ઠરાવ રજૂ થયા (૧) નેપોલિયનને જીવનપર્યંત ફર્સ્ટ કોન્સલની પદવી આપવી કે નહિ ? (૨) તેના પોતાના પછી આવનાર કોન્સલની નિમણૂક કરવાનો અધિકાર તેને અપવો કે નહિ ? બીજા ઠરાવ પ્રમાણે કરવાથી તો પ્રજાસત્તાક રાજ્યના ઓથોરીટી રાજસત્તાક રાજ્યતત્ત્વ લાવવા જેવું હતું

આ બેઉ ઠરાવવિષે નેપોલિયનનો મત પૂછવામા આવ્યો તેણે સર્વની અગમ્યની વચ્ચે બીજો ઠરાવ તો તદ્દન રદજ કર્યો આમ કરવામા તેનો ખગે હતું શો હતો તે અખતમા ઇતિહાસ લખનારાઓ જૂદા જૂદા અનુમાન કરે છે, અમુક કાર્ય કરવામા કરનારનો ખરો હેતુ શો છે તે વિષે ચોક્કસપણે મત આપવો એ જોખમ ભરેલું છે, પણ નેપોલિયને જે નીતિનો અગીકાર કર્યો તેમા તેનું નિર્દોશીપણું અને ઉદારતા તો જણાઇજ આવે છે પહેલી દરખાસ્તના જવાબે મત લેવાયા ત્યારે તેની વિરુદ્ધમા માત્ર આઠેક હજાર મત હતા અને તરફેણમા ૩૫૬૮૮૫ મત પડ્યા હતા કેાર્ડપણ રાજ્યકર્તાની ચૂટણી આટલી ખીલી ભારે વધુમતીથી ભાગ્યેજ થઈ હશે

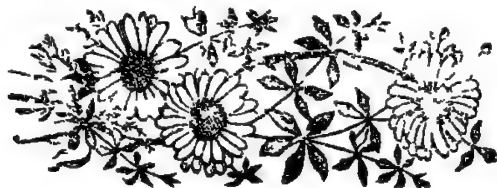
અન્ય રાજ્યોના એલચીઓ અને પ્રજાના પ્રતિનિધિઓના અભિનંદન નેપોલિયન સ્વીકારે તેને માટે એક બધા રાજદારી મહોત્સવ પાળવાનો દિવસ મુકરર કરવામા આવ્યો ટૂંકલેરીસ રાજમહેલથી લફ્રેમ્મર્સ સુધી માર્ગની બેઉ બાજુએ ભલકાદાર લશ્કરી પોશાકમા સજ્જ થએલા સિપાઇઓ હારખ ઝોડવાઇ ગયા હતા અને તેમની વચ્ચે થઇને આઠ ઘોડાની ગાડીમા બેસીને નેપોલિયન અને તેના દરબારીઓની સ્વારી જવાની હતી એ દેખાવ જોવાને આખા પારિસ નગરની વસ્તી એકત્ર થઇ હતી અને તેમના હર્ષનાદથી દિશાઓ ગાજ રહી હતી પેલાને થયેલા અભિનંદન પત્રોના ઉત્તરમા નેપોલિયને કહ્યું કે —

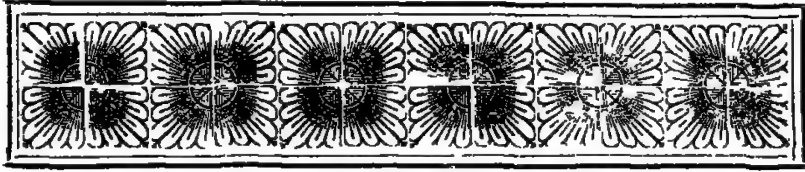
“ ફરેક દેસજનનું જીવન તેનું પોતાનું નહિ પણ તેના દેશનું છે. ફ્રેન્ચ પ્રજાની

એવી ઇચ્છા છે કે માર મારી આખી જિંદગી ફ્રાન્સની સેનામાં અપરણું કરવી તો હું નેમની ઇચ્છા પ્રમાણે વર્તવાને ખુશી છું હું સલામતો અને શરૂરીઓ તમારા સહકારથી, અમલદારોની મદદ અને આ બળવાન પ્રજાના વિશ્વાસ અને સહાનુભૂતિવડે હું ફ્રાન્સના સ્વાસ્થ્યનું, સમાનતાનું અને તેના આપાદીનું રક્ષણ કરવાનો પ્રયત્ન કરીશ જે પ્રજા નિરુપણોમાં ચડીઆતી હોય તેનાજ સૌથી વધારે નુખી થવાનો હક્ક છે, અને તેના મુખમાંથી આખા યુરોપને પણ મુખશાંતિ મળશે તમામ પ્રકારની સત્તાના મૂળ સ્વરૂપ પરમાત્માની આજ્ઞાથી પૃથ્વી ઉપર ન્યાય, સમાનતા અને વ્યવસ્થા જાળવવાની ફરજ મને પ્રાપ્ત થઈ છે તે માટે હું ઘણા મગર છું મારા જીવનની ટેલી વડી આપણે તમારે મારી જવામફારી હું મારે માથેથી ઉતારીશ અને મારા કાર્ય માટે જીવિષ્યના પ્રબલ શો મન પાવે છે તેને માટે ચિંતા રાખવાનું મને કાંઈ રહેશે નહિ એવી હું આગા રાખું છું ”

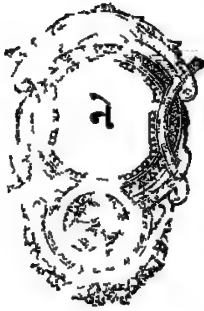
ખીજે દિવસ રાત્રી ધાર અસામા નવા રાજ તરફ લગતા ખગડા રજૂ થયા નેપોલિયને પ્રમુખસ્થાન લીધું અને તરી એકેએક કેનમ રિગતવાર અમલવી તેમાં એવી પણ એક કેનમ હતી કે નેપોલિયને તેના વારમની પમદગી કરવાની સત્તા આપવી જરૂરીજવાર અનુકૂળની હતા પછી છેવટે તેને માન્યતા પણ મળીની ઇચ્છાનો તાબે થયે પ્રજામત્તા ગમ્યતત્ત્વમાંથી ફ્રાન્સ હવે તિરકુશ રાજપત્તા રની કારની તૈયારી હતી હતી તે આ ઉપથી જાણાઈ આવે છે આપણસના જે વખતના મજેસો બન ફ્રાન્સના દેશની તે મમયની પ્રગ્તિ પતામા લેના ત્યાં પ્રજાનું રાજવાન તેના ગુરુ સ્વરૂપમાં લાગે વખત નમી રાફે એમ હતું જ નહિ

નેપોલિયન મિત્રથી પછ અન્યા તેને પ્રજા ત્રણ વર્ષ થયા ન દતા તે દમ્બાન તેણે મેરી મહામાયો યોજાતો મરનાપુરક પર ઉતારી, કે અખી દુનિયાનો હાલદામ ઉથલાવી નાના પાની દુલ્લાખા મની શકાય એવું ખીજું ઉદ્ઘાટણ જાણમાં આવતું નથી કેમકે પણ માણસ અદતુ મેટું કાચ આપણા દુક વખતમ સિદ્ધ કરી શક્યો થી

પ્રકરણ ૨૫ મુ-એમેનની સુલેહનો મંગ

પોલિયનને જીવનપર્યંત અનિયત્રિત સત્તા આપવામા આવી એ સમાચારથી યુરોપના તમામ રાજ્યોમા સતોપની લાગણી ફેલાઇ ગઇ, કેમકે પ્રજાસત્તાક રાજ્યના સિદ્ધાંતોની તેમની પ્રજા ઉપર થતી અસરની તેમને જે મોટી ધારતી હતી તે આથી ઓછી થઇ અને ફ્રાન્સનું રાજ્યતત્ત્વ તેની આમપાસના દેશોના રાજ્યતત્ત્વ સાથે વધારે સામ્યના ધરાવતું થયું ઇંગ્લંડના મુખ્ય પ્રધાને પણ ફ્રેન્ચ રાજપ્રતિનિધિને ખાત્રી આપી કે આ બનાવને બ્રિટિશ સરકાર અતકરણ, ૮ અનુમોદન આપે છે પ્રશિયાના રાજ્યએ, રશિયાના ઝારે અને આસ્ટ્રિયાના ગવર્નરોએ પણ નેપોલિયનને અલિનદન આપ્યું નેપોલમની ગર્વિષ્ટ રાણીએ પણ ફ્રેન્ચ રાજદૂતને મોઢે પોતાનો સતોષ જાહેર કરતા કહ્યું કે “ જનરલ બોનાપાર્ટ મહાન વ્યક્તિ છે તેણે મને અગત નુકસાન મ્યું છે તોપણ તે શુદ્ધિમન છે એમ તો મારે કહેવુંજ પડે છે ફ્રાન્સની અરાજકતાને અકુશ નીચે આણીને તેણે યુરોપની સેવા બજાવી છે તેણે પોતાની યોગ્યતાને ક્ષીધેજ પોતાના દેશનું રાજ્યતત્ત્વ પ્રાપ્ત કર્યું છે હું મારા કુટુંબના રાજકુમારોને તેનોજ દાખલો લેવાનું શીખવું છું, અને તેની અદ્વિત કાર-કીર્તિનું મનન કરવાનો આગ્રહ કરું છું ”

પણ ઇંગ્લંડ અને ફ્રાન્સ વચ્ચેની મુશ્કેલીઓ દિવસે દિવસે ઝપાટાબધ વધતીજ જતી હતી ફ્રાન્સની સાથે સત્તાહ થયા પછી ઇંગ્લંડે પોતાના માવના વેચાણની જે આશા રાખી હતી તેમા તેને નિરાશા મળી ઇંગ્લંડનો મુખ્ય ઉદ્યોગ સુનરાહિ કાપડ અને લોખંડનો સામાન બનાવવાનો હતો, પણ આ બાબુએ નેપોલિયને પોતાના દેશના હુન્નર ઉદ્યોગોના વિકાસ કરવાના હેતુથી એવો હુકમ કર્યો હતો કે જે માલ દેશમા બની શકતા હોય તે માલની પરદેશમાથી જરા પણ આયાત ન કરવી પિટ્ટ અને તેના મડળોને લાગવગ હતી પણ પુષ્કળ હતો નેપોલિયનને દિવસે દિવસે વધારે બળવાન બનતા જોઇને તેમનો ઇર્ષ્યાગિન પ્રજ્વલિત થયો અને તેથી જોને તેઓ “ ફ્રાન્સનો લોભ ” કહેતા હતા તેની વિરુદ્ધ અગ્રેજ વર્તમાનપત્રોમાં સખત

લખાણુ લખવા લાગ્યા ફ્રાન્સના પદ્મજી થએલા રાજના પક્ષકારો, જેમણે નવું રાજ્યબધારણુ સ્વીકારવાને ના પાડી હતી અને હજી પણ એ રાજના વશજોને ફરીથી ફ્રાન્સની ગાદીએ બેઠેલા જેવાને ઇચ્છતા હતા તેમને ધણુખરાને ઇગ્નિડે આશ્રય આપ્યો હતો.

ફ્રાન્સની સાથેની લક્ષ્મમાં તેઓ ઇંગ્લિંડના સહાયક હતા એવા વિપત્તિગ્રસ્ત માણસો તરફ સલાનુભૂતિ બતાવ્યા વગર બ્રિટિશ સરકારને કેમ ચાલે ? તેમ ન કરે તો તેમની ઉદારતામા ખામી આવે. એ પરદેશીઓને વળી દયાળુ બ્રિટિશ સરકારે પેન્શન બાધી આપ્યા હતા, અને એ પેન્શન લેનાર ગૃહસ્થો નેપોલિયનનું ખૂન કરવાના કાવત્રા રચતા હતા અને તેને જોળાથી માગી નાખવા માટે મારાઓ મોકલતા હતા નેપોલિયન કોષ સાથે ફરિયાદ કરતો કે તેનું ખૂન કરવા આવનાર મારાઓને બ્રિટિશ સરકાર તરફથી પગાર મળે છે.

પેલિટર નામના એક શખસે નેપોલિયન, તેની સ્ત્રી, તેના ભાઇઓ, બહેનો સર્વને વિષે ધણી નીચમા નીચ બદનક્ષીએલી પત્રિકાઓ ઇંગ્લંડમા છૂટે હાથે વહેચી, તેમા નેપોલિયનના કુટુંબીઓ ઉપર હવકામા હલકા અને ભયકરમાં ભયકર કમકમાટી ઉપજાવે એવા દુરુચ્છિનો આરોપ મૂક્યો હતો એ પત્રિકાનો ફેલાવો આખા ઇંગ્લંડમા અને અમેરિકામા કુવામા આવ્યો લોકો ઉપર તેની ધણી અસર થઇ આવા ગલીચ હેવાલનો ફેલાવો કરવામા ધણુ માણસો રસપૂર્વક લાગ લેતા, કેમકે તેમને તો ગમે તેમ કરીને નેપોલિયનની લોકપ્રિયતા ઓછી કરવી હતી અને ફ્રાન્સ સાથે ફરીથી લડાઇમા ઉતરવાની તરફેણમાં લોકલાગણી મજબૂત કરવી હતી ઇંગ્લંડમા પોતાની આની હલકી બદનક્ષીએલી પત્રિકાનો શામાટે અટકાવ કરવામા આવતો નથી એવી નેપોલિયને ફરિયાદ કરી પણ જવાબ મળ્યો કે ઇંગ્લંડમા છાપખાના સ્વતંત્ર છે માટે તમારે ઇંગ્લંડની અદાલતમાં એ વિષે કાયદેસર ફરિયાદ કરવી હોય તો કરો આવા ખોટા આળ પ્રજાની લાગણીઓ ઉશ્કેરે છે અને યૂરોપને ફરીથી રુધિરપલાવિત કરનાર યુદ્ધની આ રીતે તૈયારી થાય છે તે નેપોલિયન સારી પેઠે ગણ્યો હતો.

એમેનની સુલેહના કાલકારમા એવી સરત હતી કે અગ્રેજોએ અને ફ્રેન્ચોએ બેઉએ મિસર ખાલી કરવું અને અગ્રેજોએ માલ્ટા ટાપુનો કબજો તેના અસલ માલિક સેટ જોનના નાઇટસ ટેમ્પલર્સને સોંપી દેવો માલ્ટાનો અમેલ કિલ્લો ભૂમધ્ય સમુદ્ર અને મિસરની ચાવીરૂપ હતા તેથી કરીને એ ટાપુનો કબજો છોડતી વખતે નેપોલિયને સામી એવી સરત કરાવી લીધી હતી કે ઇંગ્લંડે પણ તેમજ કરવું પડશે કરાર ઉપર બેઉ પક્ષની સહીઓ થઇ ગઇ હતી નેપોલિયને તરતજ પ્રમાણિક્ષણે એકે એક સરતનો અમલ કર્યો માલ્ટાનો કબજો છોડવામા કેટલાક અનિવાર્ય

ઠારણીને લીધે ઈંગ્લેન્ડને વિશ્વંત્ર થયો, પણ તે માટે આપણે તેને જવાબદાર ગણતા નથી, પરંતુ હવે તો સુલેહના ખરડા ઉપર સહી થવાને એક વર્ષ થઈ ગયું હતું. માલ્ટા છોડવાને જે હરકતો હતી તે બધી દૂર થઇ ગઇ હતી, પરંતુ હજી પણ ઈંગ્લેન્ડનાં લશ્કર મિસરમાં તેમજ માલ્ટામાં પડી રહ્યાં હતા ઈંગ્લેન્ડના રાજદારીઓને માલ્ટા જેવું અમત્યતુ મથક છોડવાની મરજી ન હતી તેથી તેઓ ઉપલા ક્યારનો ભાગ કરવાને અમે તેમ કરીને બહાના બોળતા હતા ઈંગ્લેન્ડના વર્તમાનપત્રોમાં તેમજ પાર્લામેન્ટમાં પણ એવો સવાલ ચર્ચાવા લાગ્યો કે ફ્રાન્સ આટલું બધું, ઈંગ્લેન્ડને ધારતી ઉપજાવે એવું બળવાન થતું જાય છે તે જોતાં ઈંગ્લેન્ડ પોતાનું વચન પાળવાને બંધાયેલું છે કે ?

આ અપ્રમાણિકતાની સામે ફ્રાન્સે બહુ ઉદારતાથી અને જીરુસાથી ફ્રાન્સે કયો તેણે કહ્યું, “ અલબત્ત, ફ્રાન્સ બળવાન બનતું જાય છે-એક ચૂસ્ત અંગ્રેજ ઇંગ્લેન્ડ તે કરતાં તે વધારે બળવાન બને છે એ વાત ખરી પણ તેથી કરીને શું આપણને ગભીર કોલકરાર તોડવાનો હક્ક છે ? આપણે ધરતા હતા તે કરતાં ફ્રાન્સનું બળ વધતું જાય છે તે આપણે દેખી ખમી શકતા નથી, પણ તેથી આપણે યુરોપની પ્રજાઓની સમક્ષ કરેલા ગભીર કોલકરાર તોડીને ઈંગ્લેન્ડની આમરૂને કશકિત કરવી જોઈએ ? ”

નેપોલિયન તો અતઃકરણપૂર્વક સુલેહજ ઇચ્છતો હતો તેણે તો પોતાના દેશને સમૃદ્ધ કરવાને, તેમાં આંતરિક સુધારા કરવાને મહાભારત કામોની યોજના ધડી હતી આદ્ય પર્વતને ફેડીને વિશાળ રસ્તાઓ બનાવવામાં ફ્રાન્સનાં હજારો કારીગરો કામે લાગી ગયા હતા કિલ્લાઓના અને નહેરોના બાંધકામ તરફ તે આતુરતાથી ધ્યાન આપી રહ્યો હતો તેના હાથમાં અનિયતિત રાજસત્તા આવી હતી અને પ્રજા તેના ઉપર દ્વિદા થઇ ગઇ હતી સુલેહશાંતિના મીઠા ફળ તે અનુભવતો હતો અને પોતાને યુરોપમાં સુલેહ પ્રવર્તાવનાર માનીને મનમાં પ્રસન્ન થતો હતો તેણે પોતાના સૈન્યને રજા આપી હતી, અને તેનું તમામ લક્ષ્ય દેશની આઘોગિક ઉન્નતિ કરવા પાછળ લાગ્યું હતું આથી કરીને લગભગ અટકાવવા માટે તેણે વધુજ આગેશ અને સમાધાનવૃત્તિથી બનતો યત્ન કરી જોયો.

અંગ્રેજ રાજપ્રતિનિધિ લૉર્ડ વ્હીટવર્થ અને તેની પાનુંનું અત્યંત કાળજી અને વિનયપૂર્વક સન્માન કરવામાં આવ્યું તેમના માનમાં ભવ્ય મિજલસો કરી નેપોલિયનનાં જેઠાં સહકારી ફ્રાન્સલો પણ આ નામાકિત અંગ્રેજ પરાજીઓની મહેમાની કરવા અડધા અડધા થઇ જતા હતા ઈંગ્લેન્ડની સાથે મૈત્રીભાવ જળવવાને આટલા બધા યત્ન કર્યા છતાં કશું સાફ પરિણામ આવ્યું નહિ. હજી પણ સ્વિટ્ઝરલેન્ડ સરકારે પોતે આપેલા વચનની વિરુદ્ધ જઈને માલ્ટાનો કમળો છોડ્યો નહિ આખરે તેમણે

નિડગપણે માગણી કરી કે માન્ટા તો ઈંગ્લડને આપવાજ પડશે નેપોલિયનને અત્યંત ક્રોધ અડ્યો. તેણે કહ્યું, “ફ્રાન્સને સલાહ કરવી છે પણ આખરુદ્ધાર પ્રજાને છે તેની મનને કરી છે.” તેણે અત્રજ રાજપ્રતિનિધિને મળાને તેને પોતાના વિચાર અને નિશ્ચય ખુલ્લે ખુલ્લા શબ્દોમાં મમજવી દેવાનો કારણ કર્યો.

તેણે વૉડ વીટરથને પોતાના મત્રણામંદિરમાં આવવાનું નિમત્રણ મોકલ્યું એક મોટા ટેબલની એક બાજુએ પાંતે બેઠો અને તેની સામેની બાજુએ અગ્રેજ રાજપ્રતિનિધિને આમન આપ્યું તેણે કહ્યું, “મારા ખરા અભિપ્રાયની અને ભવિષ્યમાં હું કેના પગલાં લઈશ તની આપને ખાતરી થાય તે માટે તમારી સાથે રૂબરૂમાં વાત ચીત કરવાની મારી ઇચ્છા છે.” પછી પોતાની અપ્રતિમ જુસ્સાદાર, મનોવેધક અને અત્યંત સ્પષ્ટ ભાષામાં તેણે ફ્રાન્સ અને ઈંગ્લડના વ્યવહારનો અથર્થી ઇતિહાસી દેખાવ રજૂ કર્યો ત્યાર પછી તેણે છેવટમાં કહ્યું કે “ઈંગ્લડની સાથે સારો સંબંધ જાળવવા માટે જે જે પ્રયત્નો કર્યા તેનો ઉત્તર મને ઈંગ્લડે મિતભાવે આપ્યો નથી ત્યાં ॥ વર્તમાનપત્રો મારે માટે વેગરેથી ભરાયલા લખાણ પ્રકટ કરે છે ત્યાં આવી રહેલા ફ્રેન્ચના પત્રોને બ્રિટિશ રાજનીતિ પ્રમાણે ન આપી શકાય એટલી બધી હલ બહારની છૂટ આપવામાં આવી છે મારે ખૂન કરવા માટે કાવત્રા કરનારાઓને ઈંગ્લડ તરફથી પેન્ગના આપવામાં આવ્યા છે એ જોકો વારંવાર ફ્રાન્સ આવીને અહિં આભ્યતક કલહ ઉભો કરવાની ખટપટ કરે છે ફ્રાન્સના પદબ્રજ થયેલા રાજવંશીઓને રાજકર્તાઓને ઘટતુ માન આપવામાં આવે છે તેમના માણસો છટાણિ અને રિવરજર્નિંગમાં પણ ફ્રાન્સની સામે ખટપટ ઉભી કરવાને કોશિષ કરતા કરે છે ઈંગ્લડથી ચાનતી એ એક વાયુની લહેરમાં વેર અને અપમાનની ગંધ આવે છે હવે અમે એવી સ્થિતિમાં નકાયા છીએ કે અમારે આમાથી મુક્ત થવું જ પડશે. તમારે એમનના કાલકરાર પાળવા છે કે નથી પાળા ॥ મેં મારા તરફથી તમામ સરતોના પ્રેરણા એકનિષ્ઠાથી અમલ કર્યો છે એ કાલકરાર પ્રમાણે મારે નેપોલે અને રામના ગળ્યો ત્રણ મહિનામાં ખાતરી કરવાનું હતું મેં એજ મહિનામાં ત્યાંના ફ્રેન્ચ લશ્કરને બોલાવી લીધું, પણ આજે દશ દશ મહિના થયા તોપણ હજી અગ્રેજ લશ્કર તો માલ્ટા અને મિસરમાંથી ખસ્યું જ નથી આ બાબતમાં મને ઠગવાની કોશિષ કોહટ છે તમારે સલાહ નોંધજો છે કે લડાઇ કરવી છે ? જો તમારે લડાઇજ કરવી હોય તો તેમ ખુલ્લે ખુલ્લું કહી દો અમે જરા પણ ક્યાંશ રાખ્યા વગર લડવા તૈયાર છીએ જો તમારે સલાહજ કરવી હોય તો માલ્ટા અને મિસર ખાલી કરો.”

“માલ્ટાનો કિલ્લો દરિયાઈ દરિયાઈથી ઘણો અગત્યનો છે, પણ તે કરતાં પણ હું તેને વધારે અગત્યનો માનું છું કારણ કે ફ્રાન્સનું સ્વમાન તેની માથે બેસાય છે જે ગળીજ સુદેહનામાં ઉપર અમે સહી કરી તેની કલમનો અમે ભગ થવા

દષ્ટએ તો કુનિયા અમારે માટે શુ બોલશે ' તેમ કરીએ તો અમારા બળ ઉપર સૈને શકા આવે મારો નિશ્ચય થઇ ચૂક્યો છે હું તમને માલ્ટા આપુ તે કરતા પારિસ આપવાનું વધારે પસંદ કરે ”

“ સુલેહ જાળવવા હું કેટલો ઇન્તેજાર છું તે વિષે જો તમને શક આવતો હોય તો મારી હકીકત સાલજો અને પછી મારી દાનત સાચી છે કે નહિ તેની તુલના કરજો મારી નાની ઉંમર છતાં મેં જે સત્તા અને કીર્તિ મેળવી છે, તે તમામ કીર્તિ અને સત્તાને એક જીવસંયોગની લડાઈમાં ઉતરીને જોખમમાં નાખવા શુ હું રાજી છું ? જો મારે આસ્ત્રિયા સાથે લઢવું હોય તો મારે માટે વિચેના જવાનો માર્ગ હું કરી શકું છું જો મારે તમારી સાથે લડાઈમાં ઉતરવું પડશે તો યૂરોપ-ખડના એકેએક રાજ્યને હું તમારાથી વિખુદ પાડવા શક્તિવાન છું તમે અમને ઘેરી લેશો પરંતુ હું પણ તમને તેવીજ રીતે ઘેરી શકીશ તમે અમને યૂરોપખડમાંજ પૂરી મુશ્કેલી તો હું પણ તમને સમુદ્રોમાંજ પૂરી રાખીશ, છતાં પણ લડાઈનું સફળતામહિત છેવટ લાવવા માટે એના કરતા પણ વધારે બળ ખતાવવાની જરૂર છે દોઢ લાખ યોદ્ધાઓનું મૈન્ય અને વિશાળ કાફલો અમારે તૈયાર કરવો પડશે તે અમે કરી શકીશું હું કા તો ઇંગ્લીશ ખાડી ઓળંગીને લડનના દરવાજા આગળ આવી ઉભો રહીશ અથવા તો મારી કીર્તિ, મારી જિંદગી, માંડે ભવિષ્ય, માંડે સર્વસ્વ લઈને મારે સમુદ્રને તળાએ ડૂબવું પડશે તો હું ઇંગ્લીશ ઇંગ્લિંડ પર ચઢાઈ કરવી એ ભયકર સાહસ છે, પણ જો તમે મને ફરજ પાડશો તો છેવટે મારે તે પણ કરવું પડશે ”

પછી લોર્ડ બ્રીટવર્થની અખચખી વચ્ચે આ સાહમ ખેડવામાં કેવા કેવા જોખમ સમાયલા છે, વહાણ, સૈન્ય, દારૂગોળો તથા ખીજી યુદ્ધસામગ્રી એકઠી કરવા માટે શી શી તૈયારી કરવી પડશે, અંગ્રેજ કાફલાની નજર ચૂકાવવામાં કેટલી કેટલી મુશ્કેલીઓ નડશે તે બધું ખુલા દિલથી કહ્યા પછી તેણે જણાવ્યું કે “ અમે જીતીએ તે કરતા અમારો વિનાશ થવાનો સંભવ વધારે છેતા મારે તે સાહસ ખેડવુંજ પડશે તમે જુઓ છો કે અત્યારે મારી પાસે દોલત છે, સત્તા છે અને મારા દેશમાં સુલેહ છે, છતાં હું શામાટે તે સર્વને જોખમમાં નાખું ? હવે હું ખરા અત કરજીથી બોલું છું કે નહિ તેનો તમે વિચાર કરી જુઓ ”

“ માટે બહેતર છે કે હું અને તમે બેઉ સુલેહની સરતો પાળીએ તમારે માલ્ટા ખાલી કરવો જોઈશે તમારાથી માંડે ખૂન કરવાનો પ્રપચ કરનારાને આશ્રય નહિ અપાય. ઇંગ્લિંડનાં વર્તમાનપત્રો ભલે મારી બદનકી કરે પણ પેલા કમાલ દેશદોહી ફ્રેન્ચોને કાયદા પ્રમાણે તમારે દેશપાર કરવા જોઈએ આપણે બેઉ એક થઈએ તો જગત ઉપર આપણે કેટલું બળ અજમાવી શકીએ તેનો ખ્યાલ કરો ! હું દશ વર્ષ

મહેનત કરે તોપણ તમારી બરોમરી ન કરી શકુ એવું બળવાન નૈકસૈન્ય તમારી પાસે છે, પણ દુનિયાના કોઇ પણ ભાગમા મારી સાથે આવવા તૈયાર હોય એવા અદિતીય પાય લાખ યોદ્ધાઓનો હું માલિક છું તમારૂં આધિપત્ય સમુદ્ર ઉપર છે તો મારૂં જમીન ઉપર છે, માટે આપણે અદર અદર લડી મરવા કરતા આપણી બળ એકત્ર કરીને આખા જગતનું ભાવિ આપણી હથેલીમાં રમાડીએ ફ્રાન્સ અને ઈંગ્લેન્ડ એક થાય તો માણસજાતનું દરેક રીતે કલ્યાણ કરી શકે ”

આટલું છતાં ઈંગ્લેન્ડે તો જૂદા જૂદા બહાના બતાવીને માસ્ટા ખાલી કર્યોજ નહિ, અને બેઉ પક્ષ વચ્ચે કડવાશ વધતી ચાલીને લડાઇની પણ તૈયારી થવા લાગી નેપોલિયને એમ પણ કહ્યું કે ફ્રાન્સ અને ઈંગ્લેન્ડની તકરારનો નિવેડો ન આવે ત્યાંસુધી જમીનગેરી તરીકે રૂશિયાને માસ્ટા સોપો. ઝારે પોતે પણ મન્યસ્ય થવા ખુશી બતાવી આ વાતની પણ ઈંગ્લેન્ડે ના કહી અને કહ્યું કે ઝાર આ કામ માથે લેવા ખુશી હોય એમ અને માનતા નથી પછી તેમણે કહેવડાવ્યું કે અમને માસ્ટાનો કમળે દશ વર્ષસુધી આપવો અને તેના બદલામા અમે છટાકિના પ્રજા-સત્તાક રાજ્યને રાજ્ય તરીકે સ્વીકારીએ સાથે સાથે પોતાના રાજપ્રતિનિધિને સૂચના કરી હતી કે જો આ સરતો ફ્રાન્સ સાત દિવસની અંદર કબૂલ ન કરે તો ફ્રાન્સ છોડી ચાલ્યા આવવું આવી અપમાનભરેલી સરતો ફ્રાન્સે સ્વીકારી નહિ અને લડાઇ જાહેર કરી છે એવી ફ્રાન્સને નોટીસ મળતા પહેલાં તો ઈંગ્લેન્ડે ફ્રાન્સનાં વેપારી વહાણો ન્યા દોડાં ત્યાંથી પકડી લેવા માંડ્યા અને જગત ઉપર દાવાગિન ફરીથી સળગી ઊઠ્યો.

આ લડાઇમાટે નેપોલિયન જવાબદાર હતો એવું સાબિત કરવા માટે એક પણ ઐતિહાસિક પરાવો નથી અનેક ઇતિહાસકારો જમાના કેટલાક તો નેપોલિયનને ઇન્સાફ આપવા કરતા ગેરઈન્સાફ આપવાનું વધારે વલણ બતાવે છે તેઓ પણ આ ખામતમાટે. તો ઈંગ્લેન્ડનેજ જવાબદાર મળે છે દાખલાતરીકે એલિસન શુ લખે છે તે જોઇએ—“જે સંજોગો વચ્ચે આ કલહ ફરીથી ઉત્પન્ન થયો તેનું શાંત ચિત્તે અવનોટન કરતા બ્રિટિશ સરકાર સલાહ તોડવા હદ બહાર આવતું હતી એ વાતની તો ના પાડી શકાતીજ નથી, અને એ જ દેશના અરસપરસના વ્યવહાર જોતા અંગ્રેજોએજ લડાઇની શરૂઆત કરી એમ કહેવું પડશે ”

લૉકહાર્ટ લખે છે કે “સને ૧૮૦૩ ની ૧૮ મી મેને રોજ ઈંગ્લેન્ડે લડાઇ જાહેર કરી, પણ ત્યાર પહેલાં તો ફ્રાન્સના વહાણોને ન્યા મળ્યા આવે ત્યાંથી પકડી લેવાના હુકમ છૂટી ગયા હતા લડાઇ જાહેર થયાના સમાચાર પારિસ પહોંચે ત્યાર પહેલાં તો ઈંગ્લેન્ડે સાડાસાત કરોડ ફ્રાન્કની કિંમતના માલ સાથે બેસે વહાણો કેદ પકડ્યા. આ પ્રમાણે ખાનગી મિલકત લૂટી લેવાનું કામ વાજખી હોય કે ગેરવાજખી હોય

પણ એવો રિવાજ સાચા વખતથી ચાલતો આવેલો હતો અને ઈગ્નિડ તે પ્રમાણે આવા સંજોગોમાં વર્તન કરતું હતું ”

લડાઈ નવેસરથી સળગી તે પ્રસંગે નેપોલિયને પોતાના પ્રધાનમંડળને જે ભવ્ય શબ્દો કહ્યા છે તેનો પડઘો પ્રત્યેક ઉદાર હૃદયમાંથી પડ્યા વગર રહેશે નહિ “ જ્યારે અંગ્રેજો આપણને ઈંગ્લીશ એનલ ફ્રી જવાની ફરજ પાડે છે ત્યારે આપણે ફ્રીશ બલે તેઓ આપણા થોડા વહાણ અને સરચાનો પકાવી લે, પણ હું તો ખુદ લડન શહેરમાં મારી હાક વગાડીશ હું તેમને એવી આગાહ શીખામણ આપીશ કે આખમાંથી રૂધિરના આસુ ટપકાવીને તેઓ આ લડાઈ ઉભી કરવા માટે પસ્તાશે. તમાના પ્રધાનમંડળે પોતાના રામને આખા યુરોપના દેખતા જુ હું” બોલવાની ફરજ પાડી છે બૃમખ્ય સમુદ્રને માટે તો હું કંઈ પ્રાણ આવતાસુધી લડીશ એકવાર હું ડોવર પહોંચી જાઉં તો પછી સમુદ્ર ઉપરના જીલમગારોનું આવી બન્યુજ જાણુ વળી જે પ્રજાથી ફ્રાન્સની ચડતી દેખી ખમાતી નથી તેની સાથે આપણે વહેલું મોડું લલવું તો પડતજ તો હવે અત્યારેજ કાં ન લડીએ ? અંગ્રેજોએ આ વખતે અન્યાય કર્યો છે આવો અન્યાય તેઓ કદાચ ફરીથી ન પણ કરે તેમણે સધિવ્યવહાર પણ નથી કર્યો અને એક કાગળ પણ નથી લખ્યો આ વાતની તો લૉર્ડ ંહીટવર્થ ના પાડી શકતો નથી છેલ્લા બે મહિના થયા માટે તેઓ દરેક રીતે અપમાન કરે છે મે તેમને તેમના અપરાધનો ધડો ભરવા દીધો છે મે સલાહ માટે પ્રયત્ન કરી જોયા તેમાં તેમને મારામાં નખજાઇની નિશાની જણાઇ, તેથી તેઓ એટલેસુધી ઉદ્ધત બની ગયા કે તેમણે તેમના એલવી પાસે કહેવડાવ્યું કે ‘ આમ આમ કરો, નહિ તો હું સાત દિવસમાં ચલ્યો જઇશ ’ શું એક મહાન પ્રજા સાથે વર્તન કરવાની આ તેમની રીત છે ?

લૉર્ડ ંહીટવર્થને આપણે કહ્યું કે તમારે જે કહેવું હોય તે કાગળ ઉપર લખો કે જેથી કરીને તેનો કાગળ ફ્રેચ સરકારની આગળ રજૂ કરી શકાય ત્યારે તે કહે, ‘ ના, મને તો મોઢે મોઢેજ વાત કરવાનો હુકમ મળ્યો છે ’ કાષ્ટ દેશમાં મોઢે મોઢાં સધિવ્યવહાર થયા હતા ‘ આ ઉપરથી તેમની દાનત જુ હું” બોલવાની અને બોલેલું ફ્રી જવાની છે એમ સ્પષ્ટ નથી લાગતું ? અને પાછું પોતે શું કર્યું તેની સાબિતી રહે નહિ તેટલા માટે મોઢા મોઢાની વાતો કરે છે ‘ ચાર કરોડની પ્રજાને તેઓ કામદા શીખવવા આવ્યા છે પણ તેઓ ખાડ ખામ છે તેઓ એમ સમજે છે કે માત્ર મારી સત્તા જાળવી રાખવાને માટે હું સલાહ કરવાને આવેલો બધો ધનતેજાર છું, પણ તેમની ગણતરી બૂલભરેલી છે જરૂર પડશે તો હું વીસ લાખ માણસોનું સૈન્ય ઉજી કરી શકીશ. બે આપણે ઈંગ્લિડને આ કરાર તોડવા દઇએ તો આપણી અવનતિ થઇ એમ નક્કી જાણુ એકવાર નમ્રા એટલે પડ્યાજ હું તો

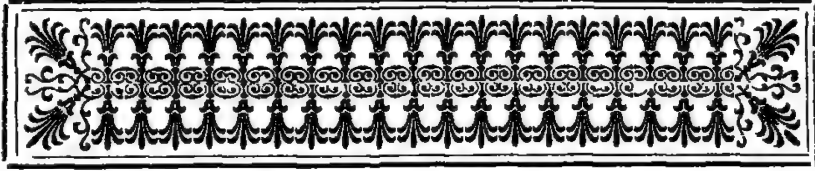
એટલેસુધી કહુ છું કે એ લોકોની આપણુદી અને દગધડા વગરની મામણીઓને તાબે થવું તે કરતાં તો ફ્રાન્સની પ્રજા ઈંગ્લેન્ડના રાજાનું આધિપત્ય સ્વીકારે અને પારિસમાં તેની રાજગાદી સ્થાપે તે વધારે માફ છે ”

“ ત્યારે ઈંગ્લેન્ડે સલાહ કરવાનું કબજું કર્યું ત્યારે તેની ધારણા એવી હતી કે આપણે અદર અદર લડી મરીયું—આપણા સેનાપતિઓ બળવા મચાવશે એ લોકોએ આવી ખટપટ ઉભી કરવાને ફાર્કાં તો ધણા માર્ગ પશ્યુ તેમનું કાષ્ટ ચાલ્યું નહિ વહેલા મોડા આપણે લલ્લુ તો પડશેજ તો અત્યારે લડી લઇએ આપણે દિગ્વિપ્લવ વ્યવહાર થાળે પડે તે પહેલાં એકસામંદુ લડી લેવું એજ વધારે માફ છે ”

વડી ધારાસભામાં મુખ્ય પ્રધાને આ બનાવની હકીકત નીચેના શબ્દોમાં રજૂ કરી—

“ જે શસ્ત્રો વડે ફ્રાન્સે એકવાર યુરોપનો પરાજય કર્યો હતો તે શસ્ત્ર આજે તે ફરીથી ધાગણ કરવા તૈયાર થાય છે, પણ લડાઇ ઉભી કરનાર આપણે નથી, આપણને લડાઇનું કહેણ મોકનવામાં આવ્યું છે, આપણે તેને નિરપણે સ્વીકારીશું અને આપણા તમામ બળથી તેમાં મચ્યા રહીશું આપણો દેશ ખીજવાર યુરોપની સસ્કૃતિનું મધ્યમિન્દુ બનશે હવે ઈંગ્લેન્ડથી એમ નહિ કહી શકાશે કે સમજ શાસ્ત્રના અમુક નિયમો બેબમમાં છે માટે તેને લલ્લુ પડે છે બે એમ કહેવાને કાષ્ટનો અધિકાર હોય તો તે આપણેજ છે જે દેશની સરકાર છેતરના માટેજ સંધિના સ દેશો મોકલાવે છે, લડાઇની તૈયારી કરી લેવા માટેજ સલાહ માગે છે અને કાનકરાર તોડના માટેજ તેના ઉપર સહી કરે છે તેના ગેરવાજબી હુમલાની સામે પ્રજાઓના મૂળ હક્કનું રક્ષણ કરવા લડીએ છીએ એમ આપણે કહી શકીશું લડાઇનું નિર્ણય બતાવતી સાથેજ આપણે ફ્રાન્સ એકનિષ્ઠાથી આપણા માનીતા મરદારના વાપટા નીચે એકઠું થઇ જશે વધારે ઉત્સાહ અને હિંમત કોણ બતાવે છે તેને માટે તમામ પક્ષના લોકોમાં વાજબી હરિકાઇ થવા લાગશે આપણને સર્વને બોનાપાર્ટની બુદ્ધિની જરૂર છે અને આપણે માનીએ છીએ કે આપણી ભવિષ્યની મહત્તા બળવનારે તે એકલોજ છે ”

ઈંગ્લેન્ડ પોતાના સહયોગમાં મક્કમ રહ્યું, અગ્રેજ પ્રતિનિધિએ પારિસ છોડ્યું અને ફ્રાન્સના પ્રતિનિધિએ લડન છોડ્યું એક પ્રજાએ હવે ભયાનક યુદ્ધમાં ઝપલાવવાની તૈયારીઓ કરવા લાગી પહેલેજ તડકે ઈંગ્લેન્ડે ફ્રાન્સના બંને વેપારી વહાણો જેમાં માડા સાત કરોડ ફ્રાન્કનો માલ ભરેલો હતો તે કેદ પકડી લીધા અને પછી જે મહાન પુરુષે માત્ર સ્વદેશરક્ષણને અર્થેજ પોતાની પ્રજાને યુદ્ધને માટે સંજ્ઞા કરી, તેના ઉજ્જવલ નામને કલકિત કરવા આખા જગતમાં ખોટી હકીકતો ફેલાવી કે નેપોલિયને પોતાના અદમ્ય લોભ અને ખૂનરેણના શોખને તૃપ્ત કરવા માટે વગર કારણે લડાઇ ઉભી કરી છે આવી નીચતાને કાળામાં કાળા અક્ષરે ચીતરીએ તોપણ ઓછું છે

પ્રકરણ ૨૬ મું—બોલોનની છાવણી

બપુષ્પાત ઇતિહાસકારો એકેકેઅવાજે એમેનના કાલકારના ભગની જવાબદારી ઇજ્જતને માથે નાખે છે નેપોલિયનને આ વડાઇનું સાહસ ખેડનામા મેળવવાનું કથુજ ન હતું અને ગુમાવવા જેવું ધણુ હતું સમુદ્ર અને નાકામૈન્યથી સુરક્ષિત થએલા શત્રુ ઉપર પ્રહાર કરવા માટે તેણે ઇજ્જિશ ખાડી ઝાળગીને ઇજ્જતમાજ જવું જોઇએ બધા જાણુતા હતા અને તે પોતે પણ કબૂલ કરતા કે આ સાહમ જીવ સંપ્રાપ્તનું હતું ઇજ્જતનું કામ તો ધણુજ સહેલું હતું એકેકેપાટે તે ફ્રાન્સના એકેએક બદર ઉપર હુમલો કરીને તેના વેપારી વહાણોનો શિકાર કરી શકે અને આખી દુનિયાનો વ્યાપાર પચવી પડે આ લડાઇથી ઇજ્જતને તો ફાયદો હતો પોતાના પાડોશીને ખળતાન અને સમૃદ્ધ બનતો જોઇને તેને ચિતા ઉત્પન્ન થઇ હતી પણ હવે તેના વ્યપારને તારાજ કરી નાખવાનો આ સરસ યોગ હતો આવા ખળતાન પ્રલોભનને વશ થઇને બ્રિટિશ પ્રધાનમંડળે લડાઇ ફરીથી ઉભી કરી આજી લાલચને જીતવા મટે પ્રધાનમંડળમા એસનાર માણુએમા સામાન્યરીતે જેટલું નૈતિક બળ હોય છે તે કરતા વધારે બળની જરૂર હતી, પણ મનુષ્યજાતિના કમનસીબે જોર કર્યું અને ઇંગ્લેન્ડથી એ લાલચની સામે ટકી શકાયું નહિ

ઇજ્જતનો અધિકાર આખા જગતમા જામી ગયો હતો સ્પેન, બ્રુમધ્ય સમુદ્ર, ઇસ્ટ ઇન્ડિઝ, વેસ્ટ ઇન્ડિઝ, એશિયા, આફ્રિકા, અમેરિકા અને સમુદ્રના અસખ્ય દ્વીપે મા તેની શ્વજા ઉડતી હતી ફ્રાન્સની પાસે માત્ર પાર્મા, પિડ્મોન્ટ એવા એવા ક્ષુદ્ર રાજ્યોજ હતા અને તેની આસપાસના પ્રતિકૂળ રાજ્યોની સામે તે પોતાના બાહુ-બળથી બચાવ કરી રહ્યું હતું, છતાં ઇંગ્લેન્ડ કહેતું કે ફ્રાન્સની લોભવૃત્તિથી જગત ધારતીમાં છે આ વાતની ચચાર્થતાવિષે નેપોલિયને શકા ઉઠાવી પણ તેનો ઉત્તર ઇજ્જતે પોતાના વહાણની તોપોવડે આપ્યો

ઇજ્જત—“તમે દેશનિકાલ થએલા લ્યુર્બોન રાજની ગાદીએ બેઠા છો.”

નેપોલિયન—“તમારો રાજ દેશનિકાલ થએલા સ્ફ્રાઈટ રાજ્યોની ગાદીએ

બેઠો છે ”

ઈંગ્લેન્ડ—“ પણ ક્રાન્સનો ફર્સ્ટ કૉન્સલ ઇટાલિના પ્રજાસત્તાક રાજ્યનો પ્રમુખ છે ”

નેપોલિયન—“ ઈંગ્લેન્ડનો રાજા હેનોવરના રાજ્યનો પ્રલેક્ટર છે ”

ઈંગ્લેન્ડ—“ તમારા લશ્કર સ્વદ્વલ્લેખિત છે ”

નેપોલિયન—“ તમારું લશ્કર સ્પેનમાં છે અને નિઝામ્પેટરના ખડક ઉપર તો તમે કિલ્લો પણ બાંધ્યો છે ”

ઈંગ્લેન્ડ—“ તમે ધણી લોભી છો તમે સરચાનો વસાવવાની કાશીય કરો છો ’

નેપોલિયન—“ પણ તમારે દશ સરચાનો છે ત્યારે અમારે તો માત્ર એક છે ”

ઈંગ્લેન્ડ—“ અમે માનીએ છીએ કે તમે મિસર પડાવી લેવા માગો છો ”

નેપોલિયન—“ પણ તમે તો આજો હિંદુસ્તાન પડાવી લીધો છેજ ”

અસ, હવે ઈંગ્લેન્ડનો ક્રોધ માતો નથી તે પોકાર કરે છે—“ નેપોલિયન, જોકાવ તારા વહાણ ! વેલિંગ્ટન, લશ્કર તૈયાર કર ! આ માણસને તો દાખીજ દેવો જોઈએ તેના લોભથી જગત્તી સ્વતંત્રતાને દહેશત રહે છે અગ્રેજ ઇતિહાસકારો ! જગત્તને જાહેર કરો કે પરરાજ્ય પચાવી પડનાર બોનાપાર્ટ તેના લોભ અને અહંકારથી યૂરોપમા લોહીની નદીઓ વહેવડાવે છે ”

અગ્રેજ પ્રતિનિધિએ પારિસ છોડ્યું અને ફ્રેન્ચ પ્રતિનિધિ તો લડનમા હજી હતો, તેટલામા તો લડાઈ જાહેર કર્યા અગાઉ સમુદ્રની રાણીનાં (ઈંગ્લેન્ડ) આંતક, સર્વિસ વહાણોએ ક્રાન્સનાં વેપારી વહાણ વીણી વીણીને પકડવા માડ્યા કેટલાંક વહાણ તો માલથી ભરેલા લડનના આરામાજ પડ્યાં હતાં આ દુઃખદ સમાચાર નેપોલિયનને કાને આવ્યા તે પહેલાં લડાઈ જાહેર કર્યાની કશી ખબર તેને મળીજ ન હતી

હવે તેને પૂરેપૂરો ક્રોધ ઉપજ્યો આના બદલામા તેણે કઠોર પણ ઈંગ્લેન્ડનું દૃઢ જોતા વાજંખી પ્રહાર કર્યો મધ્યરાત્રિએ તેણે પોલિસખાતાના વડા પ્રધાનને બોલાવ્યો અને હુકમ કર્યો કે અઢાર અને સાઠ વર્ષની વયેના જોટલા અગ્રેજો રાજમાં હોય તેમને એકદમ કેદ કરવા, અને ઈંગ્લેન્ડે કેદ કરેલા ફ્રેન્ચોની જામીનગીરી તરીકે આપણા કબજામાં રાખવા આ સમાચારથી ઈંગ્લેન્ડના શ્વાત સુખી કુટુંબો ઉપર દુઃખ અને શોકનો પ્રમળ આઘાત થયો, કારણ કે હજારો પ્રવાસીઓ નિશ્ચિતપણે ક્રાન્સમાં સહેલ માટે નીકળી પડ્યા હતા, અને તેઓ સમજતા હતા કે દુશ્મનાવટ શરૂ કરતા પહેલાં રીતસર લડાઈ જાહેર કરવામાં આવશે તેમનાં કુટુંબીઓના કલેશનું વર્ણન કરવું અશક્ય છે ધણી ખરા પ્રવાસીઓ કેળવાયલા અને ખાનદાન કુટુંબના હતા તેમને સ્ત્રીઓ હતી, છોકરા હતા, લાખઓ હતા, બેનો હતી ખાર ખાર વરસસુધી આ કમનસીબ માણસોને દેશવટો બોગવવો પડ્યો ધણી મરી ગયા અને ક્રાન્સની માટીમા

તેમની માટી મળી ગઇ તેમના બાળકા મોટા થયાં પણ બાપતુ મો તેઓ જેવા પાખાં નહિ અને તેઓ જીવે છે કે મરી ગયા છે તેના સમાચાર આપનાર કોઇ હતું નહિ. ' વહુઓ, દીકરીઓ સતાપથી, નિરાશાથી બળી જળીને કમોતે કરમાઇ ગઇ

આ ધોર સમામનો સૂત્રધાર પિદ્ અમાનુષિક બુદ્ધિ અને શક્તિસ પન્ન હતો, પણ તેના અત કરણ્યમાં પ્રેમ અને દયા જેવા કામળ લાવોનો અભાવ હતો તેને ન હતી પ્રજ્ઞ અને ન હતી સ્ત્રી પોતાના દેશનું ગૌરવ એજ તેના જીવનનો આદર્શ હતો અને પ્રીતિ, અનુકંપા વગેરે કોઇ પણ જાતની લાગણીની તેના પ્રશ્નાત અને લાગણી-શૂન્ય હૃદય ઉપર કશી અસર થતી નહિ

અંગ્રેજોએ તેમના ફ્રેન્ચ કેદીઓને નાના કમલ મજવાઓમાં પૂરી રાખ્યા ત્યાં તેમના ઉપર જે દુખો પડ્યા તેનો ખ્યાલ પણ આપણને આવી શકતો નથી નેપોલિયને અંગ્રેજ કેદીઓમાંથી જેઓ લશ્કરી અમલદારો હતા તેમનેજ કબજામાં રાખ્યા, બાકીનાઓને કિલ્લેબદી શહેરમાં છૂટથી ફરવા હરવા દીધા ફ્રેન્ચ કેદીઓ ઉપર થતો બુલ્લમ જોઇને તેને ધણીવાર ક્રોધ ચડતો અને અંગ્રેજ કેદીઓ ઉપર સાદું વાળવાની વૃત્તિ થઈ આવતી, પગ પેની સ્વાભાવિક દયાળુતા હમેશાં સર્વોપરિ થતી અને વૈરની પ્રવૃત્તિને દમાવી દેતી. આ નરપરાધી માણસોને કેદ પકડ્યાં તે માટે સ્થિતિશ રાજ-દારીઓએ નેપોલિયનની સામે સખત પોકાર ઉઠાવ્યો

નેપોલિયન કહે, " તમે નિશ્ચિતપણે ફરિયામાં સફર કરતા ફ્રેન્ચોને કેદ કર્યાં તેનું શું ? " ઇંગ્લેન્ડે ઉત્તર આપ્યો, " સમુદ્ર ઉપર શત્રુરાજ્યનું જે કાંઈ હાથ આવે તે બધું પકડી લેવાનો રિવાજ છે માટે તે વાજબી છે "

નેપોલિયને સામે ઉત્તર વાળ્યો કે " જમીન ઉપર શત્રુરાજ્યનું જે કાંઈ હાથ આવે તે બધું પકડી લેવાનો રિવાજ હું દાખલ કરું છું એટલે તે પણ વાજબીજ ગણાશે.

તકરાર અહિ પૂરી થઈ અને નિર્દોષ માણસો કેદમાં કેદમાંજ રહ્યાં નેપોલિયને એવી પણ ફરિયાસ્ત મૂકી કે આપણે એક એક બીજના કેદીઓને છૂટા કરીએ, પણ ઇંગ્લેન્ડ આ સરત કબૂલ કરે તો નેપોલિયનનો કેદ પકડવાનો હક્ક સાબીત થાય માટે આ વાતની પણ તેમણે ના પાડી નેપોલિયને તો અંગ્રેજ કેદીઓ તરફ ધણી દિલ-સોજી બતાવી અને કહ્યું કે તમારે જાવિ તમારા દેશના પ્રધાનોના હાથમાં છે માટે તેમને તમારે અરજ કરવી જોઈએ

સેટ હેલેનામાં આ સબધમાં વાતનો પ્રસંગ નીકળતા તેણે કહ્યું હતું કે " મે અંગ્રેજોને કેદ કર્યાં તે માટે તમારા દેશના પ્રધાનોએ ખુમારો કરી મૂક્યો, પણ લડાઈ જાહેર થયા અમાઉ અને મે એક પણ અંગ્રેજને કેદ પકડ્યો ત્યાર પહેલાં તમે જોટલા અને જ્યાંથી હાથમાં આવ્યા તે ફ્રેન્ચોને કેદમાં પૂર્યાં તેનું શું ? ને સમુદ્ર

ઉપર તમે સંવોધન હોવાથી વહાણમાં મુસાફરી કરનારા માણસોને પકડવાનો તમને હક્ક હોય તો જમીન ઉપર તો સર્વાપરિ હતો એટલે જમીન ઉપર મુસાફરી કરનારાને પકડવાને મને હક્ક હોવો જોઈએ, છતાં પણ એક બીજાના ફેરીઓને છૂટા કરવાની મેં માગણી કરી પણ તે તમારા પ્રધાનોએ નામ જૂઠું કરી તમારા પ્રધાનો ખરી વાત જાહેર કરતાજ નથી જ્યારે તેઓ જાણે છે કે અમુક વાત તો છુપી રહી શકે એમ નથી અને લોકો બીજી રીતે જાણી જશે ત્યારે તેઓ ના છુટકેજ સાચી વાત જાહેર કર છે ”

આ પ્રમાણે ઇંગ્લેન્ડ નેપોલિયન ઉપર સખત ફટકો માર્યો તેના જવાબમાં તેણે પણ સમયસૂચકતા વાપરીને તેવોજ સખત પ્રહાર કર્યો એક પ્રજાઓ આથી પૂરેપૂરી ઉત્ક્રાંતિ ગઈ ફ્રાન્સની તમામ સત્તા અને બુદ્ધિ એકલા નેપોલિયનનાજ સ્થિર થઈ હતી એટલે આ લડાઈ અરૂં તેના તેના એકનાનીજ મામે હતી ફ્રાન્સ લડાઈ માટે જરાએ તૈયાર ન હતું તેના લશ્કરને રજા આપવામાં આવી હતી અને પ્રજાનું તમામ બળ અદ્વના સુનારાના કામે પાછળ રોકાઈ ગયું હતું તેમાં એકાએક આ જ્વાળામુખી ફાટી નીકળ્યો

નેપોલિયનની અવિગત અને નિરતર જાગૃત રહેલી શક્તિવડે તરતજ આખો દેશ સાવધાન થઈ ગયો ફ્રાન્સથી થોડે દૂર ઇંગ્લેન્ડના રાજની માનિડીનું હેનોવરનું નાનું રાજ્ય હતું અગ્રજ કાફલામાંથી પહેલી તોપની ગર્જના થઈ તેને પગ દમ દિવસ થયા ન હતા તેટલામાં તો ૨૦,૦૦૦ હજાર ફ્રાન્સો ત્યાં જઈ પહોંચ્યા અને ત્યાંના ૧૬૦૦૦ મિળાઈઓ, ૪૦૦૦ તોપો ૩૦,૦૦૦ બંદુકો અને ૩૫૦૦ ઉમદા યોદ્ધા કમળે કર્યાં અને આખું હેનોવરનું રાજ્ય પડાવી લીધું અને ઇંગ્લેન્ડને જાણીતું કે તમે માલદાર ખાલી કરો અને એમેનના કોલકગાર પાળો તેની જમીનગિરી માટેજ અમે હેનોવર લીધું છે માટે હજી પણ મનાઈ થઈ શકે છે, પણ બ્રિટિશ પ્રધાને ટુકો જનાથ આપ્યો કે “અમારા રાજ હેનોવરને માટે જર્મન શહેનશાહની મદદ માગશે

આ પ્રમાણે ઇંગ્લેન્ડ નેપોલિયનને લઈવાની ફરજ પાડી યુરોપના બીજા રાજ્યોના પણ તેની મામે લઈવાને ઉત્કેર્યા આથી કરીને ફ્રાન્સને લશ્કરી જીવણી જેવું ગણાવવું પડ્યું અને નેપોલિયને કુલ સત્તા પોતાના હાથમાં લઈ લીધી અમેરિકાના મયુક્ત રાજ્યો જ્યારે સ્વતંત્ર થયાં ત્યારે અમેરિકા અને યુરોપની વચ્ચે આટલાટિક મહાસાગર ન હોત તો તેને પણ યુરોપના ગજાઓ કરીને બેમવા દેત નહિ

ફ્રાન્સની પામે સરચાતો હોવાજ જોઈએ એવી નેપોલિયનની પ્રિય ભાવના હતી માટે તેણે મિસિસિપ્પીની ફળદ્રુપ ખીણમાં સરચાત બનાવવા માટે સ્પેનની પાસેથી જમીન વેચાતી લીધી હતી ફ્રાન્સની આ કિમતી મિલકત ઇંગ્લેન્ડ તરફથી ન જાય તે માટે તે જમીન સયુક્ત રાજ્યોને તરતજ વેચી દેવી પડી તેમ કરવામાં તેને

ભારે તુકસાન હતુ પણ ખીજો ઉપાય ન હતો

ફ્રાન્સને અગ્રેજ કાફલો હવે દરેક આબુએથી ઉપદ્રવ કરવા લાગ્યો. તેના સસ્થાનો ગયા, તેનો વ્યાપાર તારાજ થઇ ગયો અને તેના બદરો ઉપર બોખિનો વરસાદ વર-મવા લાગ્યો. અગ્રેજ કાફલો એવો અતિથી હતો કે ન્યા ત્યા તેની ફતેહજ થતી ઇંગ્લડ તેના આ કાફલાથીજ સુરક્ષિત હોઇને નચિત રહેતુ અને થતુ ઉપર આખી દુનિયામાં ન્યા ફાગ્યુ ત્યા પ્રહાર કર્યેજ જતુ હતુ ઇંગ્લડના કિનારા ઉપર એકવાર રેન્ગ લશ્કર ઉતરે તોજ આનો બદલો વાળી શકાય તેમ હતુ પણ નેપોલિયને ખ્રિષ્ટિય પ્રતિનિધિને કહ્યુ હતુ તેમ ' એ જીવ સંયોસટતુ કામ હતુ "

પરતુ હવે એ જીવસંયોસટતુ સાહસ ખેડપા સિવાય ખીજો ઉપાયજ રહ્યો ન હતા, અને આ સાહસ તેણે એવા અસાધારણ ઉત્સાહથી અને અદ્ભુત હતાપણુ અને દીર્ઘદષ્ટિથી ઉપાડ્યુ કે તેની જગ્ય તૈયારી જોઇને જગત ચકિત થઇ ગયુ અને ઇંગ્લડને પણ તેની જોખમલદેલી રિથિતિતુ લાન થયુ ઇંગ્લડપર સ્વારી કરવાને માટે ઇંગ્લીશ ખાડીના કિનારા ઉપર જાહુઇ સૃષ્ટિની ઝડપથી ત્રણ લાખ માણસોનુ મૈન્ય ખડુ થઇ ગયુ આખા ફ્રાન્સમાં એનન આવી ગયુ એ હજાર તોપવાળા મજવા બધાઇ ગયા અને દોઢ લાખ સિપાઈએ, દશ હજાર ઘોડા અને ચારસો તોપોને સામે કિનારે લઇ જવા માટે બોલોન બદરના ડકા ઉપર તે મજવા લગરાઇ ગયા ફ્રાન્સના તમામ લોખડના કારખાના ધમધાકાર કામ કરવા લાગ્યા અને સંરામાં સારી અને મોટામાં મોટા કદની તરેહ તરેહની તોપો અને ફાગોળા તૈયાર થવા લાગ્યા

આ બધી તૈયારી ઉપર નેપોલિયન જાનેજ દેખરેખ રાખતો હતો તેના જુરસાનો પ્રભાવ આખી પ્રજા ઉપર પડી ગયો હતો, અને બવામાં તેના જોટલોજ જુરસો જણ્યુતો હતો દરેક પ્રકારની મુશ્કેલીઓ અને વિધ્નોને આગળથી જાણી લઇને તેમનો પ્રતિકાર કરવાના ઉપાય પહેલેથીજ ગોડવી રાખવામાં આવ્યા.

આ લડાઇનો ખર્ચ ધણો મળવર થઇ ગયો હતો અને તેને પહોંચી વળવા માટે પ્રજા ઉપર ખાસ ડર નાખવામાં આવ્યો. પ્રજાએ તે કર ધણી ખુશીથી આપ્યો એટલુજ નહિ પણ ધણી ખરા કર્યા અને નગરોએ પોતાના તરફથી વધારાનો ફાળો આપવા માંડ્યો કેટલાકે નવા વહાણુ મધાવી આપ્યા તો કેટલાકે અમુક તોપો બધાવી આપી નાનકડા છટાલિના પ્રજામતાક રાજ્યે પણ પોતાના તરફથી પચાસ લાખ ફ્રાંક એકઠા કરીને મોકલી દીધા બધાનો એકદર સરવાળો પાચ કરોડ ફ્રાંક જોટલો થઇ ગયો

નેપોલિયને પોતાનો મુકામ બોલોનમાંજ રાખ્યો ત્યાં રહીને તે કિનારાની રચ-નાની કીણી કીણી વિગતો, ભરતી, ઓટ અને ઝડતુની ફેરફારી સર્વતુ નિરીક્ષણ કરી ને ૨૦

રહ્યો હતો, અને આ પ્રચંડ સાહસને લગતી તૈયારીની દરેક વિગતની કાળજીથી વ્યવસ્થા કર્યો હતો હતો. લશ્કરના મરજમને લખતા એકેએક કપાલા તે જાતે તપાસતો હતો અને નાનામાં નાની ખાખતમાં પણ ચોકસાઈથી ફરકસર કરવામાં આવતી આથી દેશના નાણાપ્રકરણમાં સંપૂર્ણ વ્યવસ્થા સચવાઈ હતી. ઈંગ્લેન્ડ અને ફ્રાન્સ વચ્ચેના આ દારુણ મત્રામની અસર બીજા દેશો ઉપર પણ થવા વગર ગઈ નહિ રશિયાના ઝારે મધ્યસ્થ થઈને આ તકરારને પરિણામે નીપજતો ભયકર દાવાનળ અટકાવવાનું માથે લીધું. નેપોલિયને તરતજ જવાબ આપ્યો કે ઝારનું મધ્યસ્થતણું મને કેબૂલ છે અને તે જે નિર્ણય કરી આપે તે પણ મને કેમકલ છે ઈંગ્લેન્ડને આ માર્ગ પણ રચ્યો નહિ.

નેપોલિયન પછી હાઇન નદીના પ્રદેશનું અવલોકન કરવા માટે ફ્રેંચેજીયમ ગયો. તે જ્યાં જ્યાં ગયો ત્યાં ત્યાં લોકો તેના ઉપર દ્વિદા થઈ ગયા અને તેને બાદશાહી માન આપ્યું. અર્ધે ઠેકાણેથી તેના પ્રત્યે સહાનુભૂતિના, ઈંગ્લેન્ડપ્રત્યે તિરસ્કારના અને ફ્રાન્સની સાથે દૃઢ શત્રુવટ રાખનારા રાત્રીની સામે પ્રાણાન્તસુધી લડવાના વચન પ્રજ્જનન તરફથી તેને મળ્યા. પરંતુ તેની નજર તો ડક્કા, દારૂખાનાં, યુદ્ધમાત્રી અને દેશના વિવિધ સાધનો ઉપર પડતી હતી એક કલાક પણ તે પરિશ્રમ કર્યા વગર ગુમાવતો નહિ અને પરિશ્રમમાજ તે આનંદ માનતો. ત્યાંથી તે મીથો બોલોન પાછો આવ્યો.

ઈંગ્લેન્ડનું મહા બળવાન નૌકામૈન્ય તેના કિનારાનું રક્ષણ કરતું હતું છતાં જે ઈંગ્લીશ ખાડી ઓળંગવાનો તેણે સકલ્પ કર્યો હતો તેની પહેલાં માત્ર નીરા માષ-લની હતી ચાર કારણોને લીધે આ દારુણ સાહસમાં ફતેહ મળી શકે એમ હતું. ઉનાળામાં ધણીવાર અડતાળીશ કલાકસુધી સમુદ્ર સ્થિર થઈ જતો હતો અને તે દરમ્યાન ઈંગ્લેન્ડના વહાણને ત્યાં ત્યાં પડી ગહેતું પડતું આ વખતનો લાભ લઈને મછવાએ દારા અગ્રેજોની નજર આગળ રહીને પણ ખાડી ઓળંગી શકાય શિયાળામાં ધણી વાર ધાકુ ધૂમસ વરસતું હતું તે તક સાધીને પણ અગ્રજો ન જોઈ શકે એમ સામે પાર જઈ શકાય એ બેઠે કરતાં એક ત્રીજે માર્ગ વધારે અનુકૂળ હતો. ઈંગ્લીશ ખાડીમાં ધણીવાર ભયકર તોફાન થતાં તે વખતે કાફલાને ખાડી છોડીને ખુદલા સમુદ્રમાં જઈને ઉભા રહેતું પડતું તોફાન શમી જાય કે તરતજ સમય માધી લેવામાં આવે તો અગ્રજોનાં વહાણ આની પહેાંચવા પહેલાંજ ફ્રેન્ચ મછવા સામી પાર જઈ પહેાંચે આ ત્રણ ઉપરાંત એક ચોથો રસ્તો પણ હતો ચાલાકીથી દિલચાલ કરીને બળવાન ફ્રેન્ચ કાફલો ઈંગ્લીશ ખાડીમાં લાવી રાખવો અને તેની તોપાના રક્ષણ નીચે રહીને નાના મછવા સૈન્યસહિત હઠારી રાકાય આ મહાભારત યોજનાને સાગોપાંગ વ્યવસ્થિત કરવા માટે તેણે લાગલાગટ ત્રણ વર્ષસુધી અવિરત પરિશ્રમ ઉઠાવ્યો હતો.

આટલું છતાં આ સાહસના ગભીર સ્વરૂપનો તેના કરતા વધારે સારો ખ્યાલ ખીજા કોઈને લાગ્યેજ હશે ઇચ્છાડનો ડાફલો અને ખીજા બાલુએ દોઢ લાખ સિંપા-ધએથી ભરેલા તોપોવાળા મછવાનો સત્રામ શરૂ થાય—એક અગ્રેજ વહાણની આસપાસ સખ્યાબધ મછવાઓ તેને ચારે બાજુએથી ગોળાથી વીધતા ફરી વળે અને તેની સાથે ભારે વહાણના પ્રચંડ ધસારાના વેગથી અનેક મછવાઓ ઉધા વળી જાય, ભાગીને ભૂંડા થઈ જાય અને તેમાંથી છૂટતા ગોળાના વરસાદથી ચૂર્ણવિચૂર્ણ થઈ જાય—આમ એક બાલુના સનેગો જોતા આ લડાઈનું પરિણામ શું આવત તે કહી શકાય એવું નથી કેન્દ્ર નાકાધિપતિનો એવો અભિપ્રાય હતો કે સૌ મછવા અને દશ હજાર માણુમોના ભોગે આપણે શત્રુના કાફલાને બાલુએ હડાવીને સામી પાર જઈ શકીશું

નેપોલિયને કહ્યું, “ એટલા માણસ તો આપણે દરેક લડાઈમાં યુમાવીએજ છીએ, પણ એકવાર આપણું લશ્કર ઈંગ્લેન્ડને કિનારે ઉતાર્યાથી જે લાભ થવાનો છે તે લાભ દરેક લડાઈમાં આપણને મળતો નથી ”

તેના માથાપર ઢામનો અને ચિતાનો આટલો બધો જોગો હતો છતાં આવા વખતમાં પણ તે પોતાની વક્ષણગત ઉદારતા અને મહાનુભાવપણાનું ધણીવાર દર્શન કરાવતો હતો, તેથી કરીને તેના સમાગમમાં આવનાર સર્વને તેના ઉપર અત્યંત પ્રેમ અને ભક્તિ ઉપજ્યા વગર રહેતાજ નહિ કેદ પકડાયેલો એક તરુણ અગ્રેજ ખલાસી કેદખાનામાંથી છટકી નાહો અને બોલોન બંદર નજીક સમુદ્રકિનારે આવી પહોંચ્યો ઝાડની ડાળીઓને એકબીજા માથે બાંધીને તેણે એક નજીવો તરાપો બનાવ્યો અને તેના ઉપર બેસીને દરિયામાં ઝુકાવવાનું સાહસ કર્યું । પણ એમ કરતા તે પકડાઈ ગયો તપાસ કરનાં નેપોલિયનને માત્રમ પડ્યું કે તે પોતાને માટે કદપાલ કરતી વરડી અને અશક્ત માતાને મળવા આવું સાહસ કરવા તૈયાર થયો હતો અંકુશ પ્રસંગથી તેનું કોમળ હૃદય પીગળી ગયું તેણે કહ્યું, “હું જરૂર તને તારી માને મળવા જવા દશ આ મોનામેાહોરની કાચળી તું તેને જઈને આપજે જે માતાએ તારા જેવા કર્તવ્યપગયણ અને રત્નેહાળ પુત્રને કેળવ્યો હશે તે સાધારણ સ્ત્રી નહિજ હોય ”

બોલોનના ખડકાળ મુશ્કેલકિનારા ઉપર ત્યાં વરસાદ અને વાવાઝોડાની રમઝટ મચી રહેતી ત્યાં નેપોલિયન માટે એક નાનું ઘર બંધાવ્યું હતું આખો દિવસ રાજ દારી પ્રકરણોમાં સખત માનસિક પરિશ્રમ કર્યા પછી રાતોરાત સેટ કલાઉડનો મહેલ છોડીને ૧૮૦ માઇલની સુસાઈરી કરીને બીજે દિવસે બપોરે તે બોલોન આવી પહોંચ્યો, અને જાણે કરોજ થાક ન લાગ્યો હોય તેમ એક પળવારનો પણ આરામ લીધા વગર તે છાવણીનાં તમામ ખાતાં તપાસી વળતો દેખ્યો જે

તૈયારી કરી રહ્યા હતા તેમા ભગણ પાડવા માટે અગ્રેજો અને તેટલો ઉપદ્રવ કર્યાજ ન્તા હતા નમની ફૂઝરો કિનારા આગળ ભમ્યા કરતી અને ગોળાઓનો વરમાદ અખડ વરસાગ્યાજ કરતી શત્રુના ગોળા પોતાની આસપાસ પડ્યાજ કરના છતાં પણ નેપોલિયનની કાગરીથી મવળા કામદારોને એવો જુસ્મો આવી ગયો હતો કે મોતની પરવા કર્યા વગર તેઓ ગાતા ગાતા ઉવટબેર પોતપોતાનું કામ કર્યા જતા હતા તેમના રક્ષણમાટે ચોનીશ ગતનનો ગોળો ત્રણ માઇલ દૂર ફેંકી શકે એવી જમરી તોપો ખનાવીને કિનારા ઉપર ગોઠવવામા આવી ત્યાર પછીજ અગ્રેજોના વહાણ ત્યા આગળ આવતા અટક્યા નેપોલિયને આ પ્રમગે જે પરિશ્રમ લીધો હતો તેનું વર્ણન કરવા જતા એક મોટું પુસ્તકજ નોંધએ મિપાઇઓની તમીયત અને સુખને માટે સંપૂર્ણ કાળજી રાખવામા આવી હતી તેમને પેટપૂરનો પગાર, સાફ ખાવા પીવાનું અને ટપકા મળતા તેમની જાવણીઓ એક વચ્ચે અને સુખી શહેરના જેવી દેખાતી હતી પોતાનો મરદાર તેમના રક્ષણને માટે કટલી બધી કાળજી રાખે છે તે જાણીને તેમના હૃદય આભાગની લાગણીથી જલકાઇ જતા હતા, અને જ્યારે તે તેમની પાસે આવેનો ત્યારે તેઓ સર્વનાસ્થી તેને વધાવી લેતા

મછવાઓ બહાઇ ગયા, તોપો અને દારૂગોળો તૈયાર થઇ ગયા, મૈન્ય પણ મજબૂત થઇ ગયું હવે એ બધા સગળમસહિત મિપાઇઓને તથા તેમના ઘોડા અને તોપોન કુશળતાથી મજવામાંથી કિનારે ઉતારવાનો મહાવરો કરવાનું કામ બાકી રહ્યું ડકા ઉપર મછવા નવ હાજોમા ગોઠવાઈ ગયા રોડાને આમડાના મજબૂત પટ્ટાવડે વચમાંથી મજબૂત બાગીને ગરગડીદ્વારા એક મજવામા ઉતારના અને ત્યાંથી માત્ર બેજ મિનિટમા છેક નવમા મજવાસુધી તે રોડો પહોંચી જતો આ પ્રમાણે દરરોજ ઘોડા, તોપો અને માણસોને ચડાવવા ઉતાવળની કવાયત થતી, અને થોડા વખતમાં મહાવરો પડી જતાં ખારવાઓ એ કામ નહિ માની શકાય તેવી ઝડપથી જરા પણ જૂલચૂક વગર ખરી શકતા ઉનાળામાં તેમજ શિયાળામા દરિયાઇ યુદ્ધને લગતા દાવ પચેનો મહાવરો કરના ખારવાઓ મછવાઓ લઇને છેક શત્રુનાં વહાણની લગોલગ પહોંચી જતા અને ત્યાં તેમની તોપોના મો આગળ કવાયત કરતા શત્રુને કિનારે ઉતરતા તેમની તોપોના મોગ સિવાય બીજું કંઈ પણ નુકશાન ન થાય તેનો આગળ આગળથી તિયાર કરીને સંપૂર્ણ તૈયારી કરી દીધી આ કવાયત જોવા માટે નેપોલિયન બધે ઠેકાણે ફરી વળતો કોઈ વાર ઘોડેસ્વાર થઇને ખડક ઉપર ઉભો ઉભો તો કોઈ વાર ભાકાની રેતીમા મારતે ઘોડે દોડી જઈને પોતાના માણસોના પરાક્રમ સમર્વ નિહાળતો વળી કોઈ વાર એકાદ તોપવાળા મછવામાં બેસીને અગ્રેજોની ફૂઝર સાથે તે મછવો ફેવી રીતે લડી શકે છે તે જોવા માટે સમુદ્રમાં પણ જઇ આવતો

નેપોલિયન જોવો માહસિક ચોબનાઓ ધડવામાં એકો હતો તેવોજ તેને અમલમા

નકેતી વખતે દીર્ઘદષ્ટિ અને ડહાપણ વાપરવામાં પણ અદ્વિતીય હતો કોઇને પણ જણાવ્યા વગર ઇગ્નિના આડીની સામેના ફ્રેન્ચકિનારા ઉપર પોતાના તમામ નૌકાસૈન્યને એકત્ર કરવાની યોજના તેણે મનમાં વડી રાખી હતી, કે જરૂરને પ્રસંગે આ મછવાઓની સાથે તે કોઇ પણ વખતે એકદમ જોડાઇ શકે તે કહેતો કે “આપણને રાતને વખતે માત્ર આઠગ કલાખની અનુકૂળતા મળી જાય તો પછી આખી દુનિયાનું પ્રારબ્ધ ધડતુ એ આપણાજ હાથમાં છે”

ઇંગ્લિંડને આ બધી વિશાળ તૈયારીઓની ખમર પડી હતી તેથી તેને ખરેખરી ચિંતા અને હહેશત લાગતી હતી તેણે સમુદ્ર અને પોતાના કાફલા ઉપર પોતાની સલામતીનો મદાર બાંધ્યો હતો, પણ હવે તેને ખરી સ્થિતિનું જ્ઞાન થવા લાગ્યું મામે કિનારે, માત્ર ત્રીસ માઇલને છેટે દોઢબાપ કવાયતી ચોઢાઓ, એ હજાર તોપવાળા મછવા, દશ હજાર ગ્રોડા અને ચારસો તોપો દુનિયાના અદ્વિતીય સેનાપતિ નેપોલિયનની મરદારી નીચે જરાક તક મળતાં ઠેક લડનસુધી આવી પહોંચે તો તેની ખરેખર કમઅખતીજ સમજવી “દોઢ લાખનું લસ્કર અને તેનો મરદાર નેપોલિયન”ની આટલીજ વાત બળવાનમાં બળવાન રાજ્યને કપાતી નાખવા માટે ખમ હતું ત્યાંના દરિયા ખાતાના અમલદારોએ પણ લગભગ સર્વાનુમતે એવા અભિપ્રાય આપ્યો હતો કે વૂમસ, ગર્રિનો અધિકાર અને પ્રશાંત સમુદ્ર એવા કોઇ સંગેગતે લાઝ લઇને ફ્રેન્ચ મછવા ઇંગ્લિંડ આડી ઝોળાગી શકે એ અસંભવિત નથી

ફ્રેન્ચ સરક્ષણ કરવાના ઉપાય યોજવાની ખામતમાં પાર્લામેન્ટમાં પણ ચિન્તાથી અને જુરસાથી ચર્ચાઓ ચાલી રહી ખાસ ઠરાવ કરીને સત્તરથી પચાવન વર્ષના દરેક અગ્રેજને હથિયાર ધારણ કરવાની ફરજ પાડવામાં આવી ધરડો રાજ્ય જ્યોર્જ ત્રીજે અને પરદેશના લસ્કરની મદદથી પોતાનું સિંહાસન પાછું મેળવવા ફાફા મારનારા જુઓન વશીય રાજકુમારો લસ્કરનું જાને નિરીક્ષણ કરવા લાગ્યા

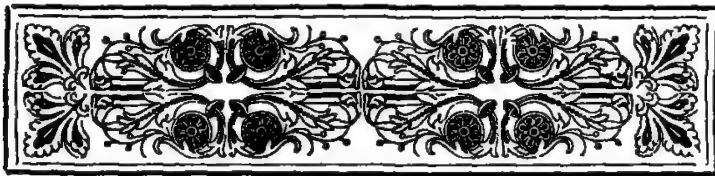
દક્ષિણ કિનારે ધણે દૂરસુધી લયસચક નિશાનોની હારની હાર દેખાવા લાગી જરાક લયનું નિશ્ચાન મળતાં તમામ જૂશિરો ઉપર મોટા મોટા બળતા મળગાવવાની ગોઠવણ થઇ ગઇ માતાઓ અને ડુમારિકાઓ ચિંતાતુર અને લયભીત બની ગઇ, કારણ કે લડાઈના દૈત્ય જગ્યા હતા અને જગાડનાર ઇંગ્લિંડજ હતું આ પાપની શિક્ષા તેને પૂરેપૂરી ખમવી પડી, અને હજી પણ અગ્રેજ પ્રજા ગજાવર કર અને દેવાના બોળ નીચે એ પાપની શિક્ષા ખમ્યા કરે છે

આવા સંજોગોમાં નેપોલિયનનું ખૂન કરવાને વડનમાં જે કાવત્રા રચાતા હતા તેને ઇંગ્લિંડે પૂરા જિગરથી ધણી સગીન મદદ આપવા માંડી બ્રિટિશ પ્રધાનમંડળે તેમને જોઇતા નાણા આપ્યાં અને બ્રિટિશ વહાણની મારફતે તેમને ક્રાન્સમાં ઉતારવાની જોગવાઈ કરી આખી જે લયકર પ્રાણનાશક યત્રની વાત આગળ આવી ગઇ

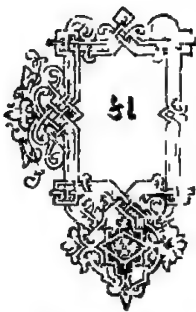
છે તેનો બનાવનાર બદમાશ જ્યોર્જીસ કેડવિલ હજી લડનમાં જ લમનો હતો અને બ્રિટિશ મરદારે બક્ષેલા નાણાવડે ચમન ઉડાવેનો હતો તેણે તેમજ કાઉન્ટ ડી એન્ધિયેન અને બીજા આગેવાન ક્રમ્પ ઉમગવો અને શાહજાદાઓએ મળીને નેપોલિયનનું કાસળ કાઢી નાખવા એક ભયંકર કાવત્રુ રચ્યું.

કાવત્રાખારોમાના કેટનાક પારિમમા આવીને ભગાયા, કેટલાક ફ્રાન્સ અને જર્મનીની સન્હ પર આવેલા ગામેમા ફટાગવાયા આવીને વસ્ત્રા જર્મનીનાં નાનાં રાજ્યોમા જુદી જુદી જગ્યાએ ઇજ્જતના એજ ટો આવીને નેપોલિયનની સત્તા ઉથલાવી નાખવાની પેરવી કરવા લાગ્યા તેમને બધાને ઇજ્જત તરફથી પગાગ અને ચાલુ ખર્ચ માટે પૂરતું નાણું મળ્યા કગતુ હતું આ જીવપગ આવેલા બદમાઓએ નેપોલિયનનું કોષ્ટ્રીને ખૂન કરવા માટે અનેક કાવત્રા રચ્યા તેમાના ત્રીશ તો ફ્રાન્સની પોલિમે પકડીને ઉત્તરા પાડ્યા નેપોલિયનને પોતાને પશુ આખરે ઘણો ક્રોધ ચડ્યો આ ખૂનીઓને ઇજ્જતની મદદ છે તેની તેને ખમર હતી પ્રજાના સર્વાનુમતે ચૂંટાયલા કોન્સલને એક સામાન્ય બહારવટીઓ ગણીને તેનું ખૂન કરવા રાજવશી શાહજાદાઓ તૈયાર થાય અને તેમા ઇજ્જત સામેલ થાય એ વાતથી તેના ગુસ્સાનો પાર ન રહ્યો તેણે આવેશમા આવીને કંઈ માંડ લોહી કાઢી ખાઓચીયામાનું પાણી નથી એ યુર્બેર્ન લોકો એવી નશીયન આપીશ કે મરતાસુધી નહિ ભૂલે ”

પ્રકરણ ૨૭ મું-બુર્બોન કાવત્રાનો દેવાલ

ઉન્ટ ડી આર્ટોઇ તથા બીજા દેશવટે નાસી આવેલા ફ્રેન્ચ-ઉમરાવોએ મળીને લડનમા મોટા પાયા ઉપર આ કાવત્રું રચ્યું તેમા લાખો પાઉન્ડનો ખર્ચ થયો અને તે બધા બ્રિટિશ સરકારે પૂરો પાડ્યો. ઇંગ્લંડને નાયમ દિવાન મીં હેમડ, જર્મન રાજ્યોના દરબારમાના બ્રિટિશ એમ્બેસીઓ અને ફ્રાન્સમા આબ્યતરિક કલહ જગાડનાર પક્ષ એકબીજાને જરે જર ખબર આપ્યા કરતા હતા તથા ફ્રેન્ચ શાહજાદાઓ ઇંગ્લંડનો પગાર લઇને તેની નોકરીમા રહ્યા હતા અને વખત આવ્યે તેમનાજ દેશીઓની સામે શસ્ત્ર ચલાવવાની રાહ જોતા હતા એક બીજા ઉમરાવ હાઇનને ડિનારે એક ગામમા રહ્યો હતો અને ફ્રાન્સમા જરાક ગરબડ થાય તો અદર દાખલ થવાને ટમટમી રહ્યો હતો.

આ લોકોની યુક્તિ નીચે પ્રમાણે હતી મજબૂત અને દઢ મનના મો માણસો માથે કેડાઉડલને છુપી રીતે ફ્રાન્સ મોકલવો અને નેપોલિયન તેના મુકામપર એટને માલમેસન જતો હોય તે વખતે તેના ઉપર હુમલો કરવો, તેના દશ અગરક્ષકોને વિખેરી નાખીને તેને ત્યાંને ત્યાંજ પૂરો કરી નાખવો આ ખૂન નહિ પણ લડાઈ છે એમ કહીને કાવત્રાખોરો પોતાના અત કરણને ડગતા હતા નેપોલિયનનું ખૂન થવાથી દેશમા ગરબડ મચી જશે અને તેનો લાલ લઇને યુરોપન વશી શાહજાદામાથી એકને માદીએ બેસાડી દેવાશે, પણ તેમ કરવામા લશ્કરને ફેડવાની જરૂર હતી તેનો ઉપાય પણ તેમણે કરવા માડ્યો.

ન્યારે આ કાવત્રું પકડાયું અને ખરી હકીકત બહાર આવી ત્યારે બ્રિટિશ પ્રધાનો જૂઠું બોલ્યા કે અમે કેડાઉડલને એવું કહ્યું ન હતું કે તમે નેપોલિયનનું ખૂન કરજો, પરંતુ એ બચાવ લીધો છે તેઓ જાણતા હતા કે ખૂન થાય તોજ કાવત્રું ફેલેલમદ થાય, અને છતાં તેમણે નાણું આપ્યું અને બીજા બધી બેઠતી મદદ આપી. નેપોલિયને કહ્યું કે એ ગૃહસ્થો ઉપર ઇંગ્લંડના પચ સમક્ષ કેસ ચલાવ્યો હોય તોપણ તેઓ જરૂર ગુન્હેગાર પૂગવાર થાય

દુનિયામાં મોટા ગણાતા માણસો નાની બાબતોને મોટું રૂપ આપીને એક-બીજાની અંદરખાઈ ડરે છે તેમાં મનુષ્યસ્વભાવની નમળાઈ સૌથી વધારે ઉઘાડી પડી જાય છે નેપોલિયન સપાટામધ મતાવાન બની ગયો તે જનરલ મોરોથી સાંખાયું નહિ તેની સ્ત્રી ધણીજ તલકા સ્વભાવની, મિથ્યાલિમાની અને બળીયલ હતી તેણે આગમાં ઘી હોન્યું હોહોન્લિડેનનો સત્રામ જીતનારને ફ્રાન્સે મૌથી વધારે માન આપવું બેઠકએ એ વાત આખરે તેણીએ પોતાના ધણીના મન ઉપર ડસાવી.

એક નિવસ એવું બન્યું કે જનરલ મોરોની સ્ત્રી જોમેકાઇનને મળવા ગઈ પણ તેને થોડીવાર બહારના ઓરડામાં થોભવું પડ્યું આથી તેને ધણો ક્રોધ ચડ્યો તેણે ઘેર જઈને વાગવારા છોડી મૂકી તે વખતે મોરોની મનોદશા તેની સ્ત્રીના સભાષણને ધણી અનુકૂળ હતી આથી તેને પણ લાગી આવ્યું અને નેપોલિયન તરફથી તેને જે સન્માન મળતું તેના જાણે તે અસ્વીકાર કરતો હોય એવું વર્તન કરવા લાગ્યો એક વાર તો દરબાગમાંથી પણ ગેરહાજર રહેવાની તેણે તોછડાઈ બતાવી તે ઉપરથી પ્રજામત્તાક રાજ્યની સ્થાપનાના વાર્ષિક મહોત્સવની મિજબાનીમાં તેને નિમત્રણ અપાયું નહિ આ પ્રમાણે આરભમાં બેઠી વચ્ચે જગ અન્યમનરક જેવું હતું તેમાંથી હવે દુશ્મનાવટ ઉભી થઈ

ઉપર કહેલા કારણને લીધે મોરોને પોતાની તરફ વાળી લેવાનું કામ કાવત્રા મોરોને માટે ધણું અઘરું ન હતું, અને મોરોની સાથે લડકરને પણ ફોડી શક્ય એમ હતું કાવત્રામોરોની યોજના એવી હતી કે જેવું નેપોલિયનનું ખૂન થાય કે તરતજ રાજના પક્ષકારોએ એકદમ આખા ફ્રાન્સમાં બળવો જમાડવો, દેશવટે ગએલા જુર્બેન શાહજાદાઓએ ઈંગ્લેન્ડનાં નાણા અને શસ્ત્રની મદદથી ફ્રાન્સની સરહદપર ચઢાઈ કરવી અને સમુદ્રકિનારે ફરતો બ્રિટિશ કાફલો પણ આ હિલચાલને પૂરતી મદદ આપે

પરંતુ આ યોજનામાં એક અણધાર્યું નડતર ઉભું થયું મોરો ચૂસ્ત પ્રજાસત્તાકવાદી હતો તેણે તો નેપોલિયનની ફ્રાન્સલ તર્કિકની નિમજીકને પણ વખોડી કઢાડી હતી કેમકે એમાંથી રાજસત્તા ફરીથી પ્રકટી નીકળે પિચેયુ નામનો ફ્રાન્સનો એક જૂનો સેનાપતિ ફ્રાન્સમાં દરેક પક્ષના લોકોમાં સારો વગવરીલો ધરાવતો હતો ડિરેક્ટરોએ તેને ફ્રાન્સમાંથી દેશનિકાલ કરવાથી તે પણ લડનમાં આવી વચ્ચો હતો મોરોનો ને એક વારનો મિત્ર અને લડાઈઓમાં પણ તેનો સોબતી હતો મોરોને પણ જવાનું કામ આ માણસને સોંપવામાં આવ્યું, પરંતુ વાતને અતે પિચેયુને સમજાયું કે મોરો જો કે નેપોલિયનની સત્તા ઉથલાવી નાખવામાં રાજી હતો છતાં રાજાઓનો તો તે કદો વિરોધી હતો આ વાત કાવત્રામોરોને ધણી મોડી મમજાઈ, જેથી તેમણે મોરોની મદદ ઉપર જે ગણતરી બાધી હતી તે ખોટી પડી વળી ફ્રાન્સમાં બળવો

જગાડવા માટે તેમણે ફાફા તો માર્યા પરંતુ તેમાં પણ તેમની મુરદબાર ન આવી ગળના પક્ષકારો અને ધર્મગુરુઓ પણ નેપોલિયનથી સતુષ્ટ હતા તેથી તેમણે આ લોકો તરફ કશી સહાનુભૂતિ બતાવી નહિ એ મહિના લાગલાગટ મહેનત કરી ત્યારે ફ્રેડરિકને આ કૃત્યમાં સહાય આપનારા માત્ર ત્રીશજ માણસો મળ્યા અને તે પણ ભારે ધનામની આશ્વાત્થીજ આથી કરીને કાવત્રાખોરો પોતેજ ગભરાટમાં પડી ગયા ઇંગ્લેન્ડમાં નેપોલિયનને વિષે જે લખાણ પ્રગટ થતા હતા તેનાથી અહિં તો ઉલટુંજ જોવામાં આવ્યું અહિં તો આખી પ્રજા તેના તરફ એવો ઉડો ભક્તિભાવ રાખતી હતી કે બળવો જગાડવાની આશા તેમના મનમાં ને મનમાં રહી ગઈ.

કાષ્ટક ગભીર કાવત્રુ દેશમાં ચાલી રતું છે એની ખબર નેપોલિયનને પણ થઈ ગઈ કેટલાક ઇંગ્લેન્ડના મંત્રીઓ ત્રણ ચાર જર્મન રાજ્યોમાં રહ્યા રહ્યા ફ્રાન્સમાં ચાલતી ખટપટને ઉત્તેજન આપી રહ્યા હતા તેમણે પોતાના કાગળ-પત્ર લઈ જવા લાવવા માટે એક દુન્ય માણસ રાખ્યો હતો પણ તે માણસ તો શત્રુનો પગાર ખાઈને તેમનુંજ ધર ખોદે એવો નીકળ્યો તેની મારફતે કાવત્રાખોરોનો બધો પત્ર વ્યવહાર નેપોલિયનને મળવા લાગ્યો તેણે આ બધા કાગળ જૂઠા જૂઠા દેશના પ્રતિ નિધિઓને વચાવ્યા આ કાવત્રામાં મદદ કરનારા કેટલાક બદમાસોને પોલિસે પડડયા અને તેમને ગોળીમાર કરવાનો હુકમ થયો તેમાંના એકે ફ્રેડરિકને કાવત્રાની બધી હકીકત અને તેમના નામ કહી દીધા તેમાં જનરલ મોરોનું પણ નામ આવ્યું તેમાં એવી હકીકત બહાર આવી કે મોરોએ લશ્કરને ફોડવાનું કબૂત કર્યું હતું અને લડનમાં વસતા રાજપક્ષકારોને ખમર આપવા તેણે પોતાના એક લશ્કરી અમલદારને પણ મોકલ્યો હતો, પણ પાછળથી તેણે પોતાના વિચાર ફેરવ્યા હતા, અને ફર્સ્ટ ફ્રાન્સ તરીકે પોતાની નિમણૂક થવી જોઈએ એવી માગણી કરી હતી.

પ્રથમ તો આ વાત નેપોલિયન માની શક્યોજ નહિ તેણે પ્રધાનોની છુપી સલાહ ખોતારી મોરો લશ્કરનો માનીતો હતો, અને તેના ઉપર હુમલો કરવો એ તો નેપોલિયન જોવાને માટે પણ મોટો સવાલ થઈ પડે એમ હતું તેના સેકડો વગવસીલાવાળા મિત્રો હતા તેઓ તો ઉલટોજ અર્થ કરવાના કે નેપોલિયનને મોરો ઉપર ધ્રુવ્યાં હતી તેથી તેણેજ એને ફ્રસાવ્યો છે પ્રધાનોની સલાહ એવી હતી કે હડાપણ વાપરીને મોરો તરફ આખ આડા કાન કરવા, પણ નેપોલિયને કહ્યું કે મને દયા અને સખ્તાઈ બેઉ વાપરતાં આવડે છે મોરોએ જે કાવત્રામાં ભાગ લીધો છે તેનો હેતુ અને તેમાં જોડાયેલા માણસો બેઉ એવા ભયંકર છે કે તેને બીજા માણસોના જોટલીજ શિક્ષા હું કરીશ.

બીજેજ દિવસે સવારમાં મોરોને પકડવામાં આવ્યો આખા પારિસ નગરમાં બળ-જાળાટ મચી રહ્યો મોરોના મિત્રો કહેવા લાગ્યા કે કાવત્રુ ચલુજ નથી, અને

ફ્રાન્સમાં કેડાઉડલ અને પિચ્યુ નામના ગખસો છેજ નહિ, અને આ બધી હકીકત ધરી ક્લાડનાનો હેતુ એટલોજ છે કે તેમ કરીને નેપોલિયન પોતાના હરિક્ મોરોને નિકાલ કરી નાખવા માગે છે પોતાની આગર ઉપર આવા હુમલા થતા જોઇને નેપોલિયનને ધાગુજ લાગી આવ્યું તેણે કહ્યું, “ ધણાજ ભય કર કાવત્રાનો હું બોગ થયા છું અને છતાં તે કાવત્રાનો ડરનાર હું છું એમ કહેવામાં આવ તે સહન કરવું મુશ્કેલ છે ” તેથી પોતાની પ્રતિહાના રક્ષણની ખાતર આ કાવત્રાની જરેજર હકીકત ગોધીને જાહેર કે વા માટે પૂરેપૂરા ઉત્સાહથી તેની પાછળ લાગ્યો.

તેણે પોતે ફ્રાન્સના રાજ્યોને પદ્મપટ કર્યા ન હતા નેપોલિયનના ઉદ્ધવ અગાઉ લોકોએજ રાજસત્તાનો ધ્વસ કરી નાખ્યો હતો તેણે તો લોકોની નામરજ છતાં રાજના પક્ષકારોને સ્વદેશ પાછા આવવાની રજા અપાવી અને બન્યું ત્યાંસુધી તેમની મિદ્ધતનો કમળે પણ તેમને અપાવ્યો આ પ્રમાણે નેપોલિયને તો તેમનું અનેક રીતે લાડુ કર્યું હતું, છતાં આ લલાઈના બદલામાં તેઓ તેને ઉડાવી મકવા માગતા હતા અને તેને ઠાર કરાવવા મારાઓ મોકલતા હતા.

મોરોના ઉપર તો તેને દયાજ આવતી હતી અને તેના ઉપર મારીતું દયાણુ મૂકીને તેને છૂટા કરવાનો હતો પણ છુપાઈ બેઠેલા બીજા કાવત્રામોરોને પકડવા માટે ચાપતા ઉપાયો લેવામાં આવ્યા દરગેજ નવા નવા માણસો પકડાતા ગયા તેમાંના બેએ તો ગુન્હાનો પૂરપૂરો એકરાર કર્યો તેમણે કહ્યું કે આ કાવત્રામાં ઉંચા દરજ્જાના ઉમરાવો સામેલ થયા છે અને એક જાણીતો યુર્મેન વશીય શાહનગરો નેપોલિયનના ખૂન પછી રાજપક્ષકારોનો બળવો થાય તો તરત તેની સરદારી લેવાની રાહ જોતો ફ્રાન્સની મરહદપર આવી ઉભો છે.

આ સાબળીને નેપોલિયનને વણોજ ક્રોધ ચડ્યો તેણે કહ્યું, “ ઠીક, હું મોરોને તેની નબળાઈ અને અદેખાઈને માટે લામા આપીશ પણ આમાંનો કાઠ શાહનગરો મારા હાથમાં આવશે તો તેનો ગોળીમાગ કગવ્યા વગર નહિ રહું ”

બીજા ગુન્હેગરો પણ પકડાતા ગયા તેમની કબૂલાત ઉપરથી એટલું તો ચોક્કસ સામિત થયું કે એક શાહનગરો આ કાવત્રાનો આગેવાન છે હજી પિચેયુ અને કેડાઉડલ પકડાયા ન હતા તેઓ પારિસમાંજ ભટકતા હતા તેથી ધારાસભાએ સર્વાનુમતે એક કાયદો પસાર કર્યો કે જો કોઈ તેમને આશ્રય આપશે તેને દેહાતદગ્ની શિક્ષા કરવામાં આવશે અને જાણ્યા છતાં પણ તેમની સતાઈ રહેવાની જગ્યા નહિ બતાવે તેને છ વર્ષની કેદની શિક્ષા કરવામાં આવશે શહેરના દરવાજા ઉપર સખત જાપ્તો રાખવામાં આવ્યો હવે તેઓ ખૂબ સકડામણમાં આવી પડ્યા કાઠ કોઈવાર માત્ર રાતની રાત સૂઈ રહેવા માટે પાંચ દશ હજાર ફ્રાન્ક તેઓ આપતા ત્યારે છુપાઈ રહેવાની જગ્યા મળતી પિચેયુ તો આ ત્રાસથી કાયર થઈ ગયો અને પિરતોલથી આપવાત

કરવા જતો હતો પણ એક મિત્રે અટકાવી રાખ્યો. નેપોલિયનના પ્રધાનમંડળનો એક મહાસદ્દ પિચેગ્રુનો જૂનો મિત્ર હતો તેને ત્યાં તે થોડો વખત છુપાઇ રહ્યો તે ગયા પછી પેલા સભામંડે નેપોલિયન ઉપર એક પત્ર લખીને પોતાનો અપરાધ જાહેર કર્યો મહાનુભાવ નેપોલિયને જવાબમાં લખ્યું કે “તમે સફટમાં આવી પડેલા મિત્રને આવા સંજોગોમાં પોતાના જીવને જોખમમાં નાખીને ઉદાગતાઈ આશ્રય આપ્યો તેથી હું તમારા ચારિત્ર્યવિષે ધણો ઉચ્ચે અભિપ્રાય બાધુ છું”

આખરે પિચેગ્રુને કામએ ફસાવ્યો અને ત્યાર પછી કેડાઉડલ પણ નાસભાગ કરતાં પોલિસના હાથમાં આવી ગયો પકડાતા પકડાતાં પણ તેણે એક પોલિસ અમલદારને ઠાગ કર્યો અને બીજાને ધજા કરી કોર્ટમાં પણ તે સ્વસ્થચિત્તે જરા પણ ગભરાટ વિના ઉભો રહ્યો તેની ઝડતી લેતા એક ખજૂર, એક પિસ્તોલ અને નોટો તથા મોના નાણું મળીને માફ હજાર ફ્રાન્ક જેટલું દ્રવ્ય મળી આવ્યું કોર્ટમાં તેણે ગર્વસંહિત જાહેર કર્યું કે નેપોલિયનનું ખૂન કરવાનો મારો ઈરાદો હતો અને આ કાવત્રામાં યુર્બોન વશીય શાહજનના હું સહાયક હતો

આ ઉપરથી કાવત્રુ તો વગર શકે સાબિત થઇ ચૂક્યું મોરોના મિત્રો ફિક્કા પડી ગયા અને નેપોલિયન ઉપર વળી સભાએ મુખ્યાગ્રહાદીનો પત્ર લખ્યો તેના જવાબમાં તેણે લખ્યું કે “ઈશ્વર ફ્રાન્સનું રક્ષણ કરશે અને દુષ્ટોની દમાખાજને કાવવા નહિ દે પ્રજાએ મારે માટે ગભરાવું નહિ. જ્યાંસુધી પ્રજાને મારી સેવાની જરૂર રહેશે ત્યાંસુધી મારૂં આયુષ્ય લગાયાજ કરશે, પણ હું પ્રજાને એટલું કહેવા ઇચ્છુ છું કે “પ્રજાના વિદ્વાસ અને પ્રેમ વગર જીવવામાં મને કશો આનંદ નહિ આવે, અને તેમને પણ કશો લાભ નહિ થાય.”

નેપોલિયનને મોરો અને પિચેગ્રુ બેઉની ખરેખરી દયા આવતી હતી, અને તેમને શગમલરેલા મોતમાંથી બચાવવા તે ઇચ્છતો હતો તેણે મોરોને ડહેવડાવ્યું કે તમે બંધી હકીકત સંજોગોમાં જાહેર કરી દેશો તો મારી આપવામાં આવશે એટલું જ નહિ, પણ તમે પ્રથમ સરકારની કૃપાના જે ફળ ભોગવતા હતા તે ફરીથી ભોગવી શકશો ક્ષમા આપવી એ નેપોલિયનને માટે સહેલ હતું પણ ક્ષમા અને મહેરબાની સ્વીકારવી એ અભિમાની મોરોને માટે ધણુ અઘરું હતું પિચેગ્રુની ચએલી અવદશા તો વિચાર કરતા નેપોલિયનનું દયાળું હૃદય દ્રવી ગયું અને તે બોલ્યો, “હોલેન્ડ જીતના જંગવિખ્યાત સેનાપતિની આ અવસ્થા” પછી તેણે એવો મનસુબો કર્યો કે દક્ષિણ અમેરિકામાં કાયેન આગળ એક ફ્રેન્ચ સંસ્થાન વસાવવું અને પિચેગ્રુ તે સ્થળથી પગિચિત છે માટે તેને પૂરતા માણસ અને દ્રવ્ય આપીને ત્યાં મોકલવા જેવું ખૂન કરવા પોતે તૈયાર થયો હતો તેજ નેપોલિયનની ક્ષમાશક્તિ અને ઉદારતાની પિચેગ્રુના મન ઉપર એટલી બધી અસર થઇ કે તે નાના બાળકની માફક

છટે માટે રહ્યો.

પણ આ કાવત્રાના મૂળ સૂત્રધાર, પોને સદ્ગત રહીને ખીજાઓને જોખમના ખાડામાં ઉતારનાર શાહજાદાઓમાંથી કોઈ પકડાયા નહિ ને નેપોલિયનને ખૂચવા લાગ્યું, એક દિવસ તેણે પેલિસખાનાના પ્રધાન ડૉશને તમામ શાહજાદાઓના રહે-દાણવિષે પછયુ તેમાંથી તેને ખમર પડી કે કાઉન્ટ ડી એન્ધિયેન પોતાની એક પ્રિયતમા શાહજાદા સાથે જર્મનીની હદમાં સ્ટ્રેસમર્ગની પાસેના એટનહેમ નામે ગામમાં રહેતો હતો. સ્થિતિ એક અને ટેવર નામના ફ્રિટિશ એજન્ટો પણ સ્ટ્રેસમર્ગમાં જ રહ્યા રહ્યા કાવા દાવા કરી રહ્યા હતા. માટે જે કોઈ હોય તે આટલામાં જ હોવું જોઈએ એ કાઉન્ટ પણ ધ્રુપા વેશમાં ધણી વાર સ્ટ્રેસમર્ગ જઈ આવતો. તે ઇંગ્લેન્ડનો પગાર ખાતો હતો અને પોતાના જ દેશની સામે લડવાના કામમાં જોડાયો હતો. ઇંગ્લેન્ડના પ્રધાનમંત્રી તરફથી તેને એવો હુકમ પણ મળ્યો હતો કે ફ્રાન્સ પર સ્વારી કરવાના કાષ્ટ પણ લાગ મળી આવે તો તેનો લાભ લેવા ચૂકવું નહિ આ પ્રમાણે તેણે ખરેખરા દેશદ્રોહનો અપરાધ કર્યો હતો. કાવત્રાના કેસની સુનાવણી વખતે કેટલાક ગુન્હેગારોએ જે જુથાની આપી હતી તે ઉપરથી પણ આ કાઉન્ટ ઉપર શકે દટ થતા ગયો અને કાવત્રાખોરોની યોજના ઉપર ધણું અજવાળું પડ્યું.

ત્યારે આ કાઉન્ટ અને તેના મળતીઆઓનું શુ કરવું તે વિષે પ્રધાનમંત્રીને વિચાર કરવા માડ્યો. તેઓ એકમત થઈ શક્યા નહિ. કેટલાકે એવી મલાહ આપી કે છુપા માણસોદ્ધાર એ કાઉન્ટને તેના મળતીઆ અને કાગળીઆ સાથે પકડીને પારિસ લાવવો કેટલાકે કહ્યું કે એમ કરવા જતા જર્મનીની હદમાં જવું પડે અને ત્યાં જઈને ત્યાં વસનાર માણસને આ પ્રમાણે પકડી લાવવાથી ગ્રેપમા આપણે માટે ખોટું દેખાય નેપોલિયને તેમના શુદ્ધ હેતુનો નીકાર કર્યો પણ કહ્યું કે મારે આ લોકો ઉપર અચારે એવી ધાત્રે બેસાડવી છે કે થોડા વખતસુધી તેમને મૂગા મૂગા બેસી રહેવું જ પડે.

એ ઉપરથી ત્રણસો સિપાઈઓને એકદમ એટનહેમ જઈને તે કાઉન્ટને તેના મળતીઆઓ સાથે પરહેજ કરીને તેમને સ્ટ્રેસમર્ગ લઈ આવવાનો હુકમ થયો, અને આ કામ થઈ રહ્યા પછી આ લશ્કરી ટુકડીના અમલદારે ત્યાંના જર્મન તાલુકદારની પાસે જઈને મારી માગવી અને વિનંતિ કરવી કે જરૂરના કામમાં તેમની પરવાનગી વગર તમારી હદમાં અમારે પ્રવેશ કરવો પડ્યો છે આ હુકમનો તરતજ અમલ થઈ ગયો અને તે કાઉન્ટને પકડીને પારિસમાં આવ્યો. તેના ગુન્હાની તપાસ માટે લશ્કરી અમલદારોનું એક ખાસ કમીશન બેસાડવામાં આવ્યું.

કોર્ટમાં તે ત્યાંથી અને મગરૂર ચહેરે બિંબો રહ્યો નેપોલિયનના ખૂનમાં પોતાનો હાથ ન હતો પરંતુ ફ્રાન્સ ઉપર ચડાઈ કરવાનો પોતાનો ઇરાદો તેણે નિહરપણે

જાહેર કર્યો પ્રજાસત્તાક રાજ્યના કાયદા પ્રમાણે ફ્રાન્સનો કોઈ પણ વતની જે ફ્રાન્સની સામે હથિયાર ઉપાડે તો તે ગુન્હે દેહાતદગ્ની શિક્ષાને પાત્ર ગણાતો હતો કાઉન્ટે કોર્ટને વિનવિ કરી કે “ મને એકવાર નેપોલિયનને મળવા દો ” અને જે તેને રજા મળી હોત તો તેની જિંદગી કદાચ બચત નેપોલિયન પછી એક અમલ દારને તેને કેટલાક સવાલ પૂછવા મોકલ્યો હતો તે માણસને પણ જરા મોડુ થયું મવાર પડતા તો તેને મેદાનમાં લઈ જઈને ત્રિપાઈઓની ટુકડીની સામે ઉભો રાખ્યો અને તે માત ગોળીઓથી વીંધાઈને મરણ પામ્યો પોતાનું ખૂન કરવાના કાવત્રામાં તેનો હાથ હતો એવી નેપોલિયનને ખાતરી ન હોત અને યુર્ષોન લોકો ઉપર ધાક ખેસાડવાની તેને જરૂર ન લાગી હોત તો આ કાઉન્ટના કેસમાં તેણે દેશદ્રોહની શિક્ષાને અમલ ગ્રામ્યો ન હોત પાછળથી ખરી હકીકત મળી આવી કે ગુન્હેગારોએ જે આગેવાનની વાત કરી તે કાઉન્ટને નહિ પણ પિયેઝુને લાગુ પડતી હતી નેપોલિયનને આ સમાચાર મળતા તેને ઘણુંજ લાગી આવ્યું, પરંતુ કાઉન્ટ ખૂની નહિ તો દેશદ્રોહી તો હતોજ અને દેશની મલામતી ખાતર પણ આવી શિક્ષા જરૂરની હતી

એક શાહજાદાને દેહાતદગ્ની શિક્ષા થઈ, એ વાતથી આખા યુરોપના દરમારો-મા ફ્રાન્સ તરફ કોંધની લાગણી ઉત્પન્ન થઈ તેના પ્રતિનિધિઓ તરફ અવિવેકી અને લગભગ અપમાનભરેલું વર્તન થવા લાગ્યું રશિયાના ઝાર, અલેક્ઝાન્ડરે તો નેપોલિયન ઉપર કપકાનો પત્ર લખ્યો તેનો જવાબ નેપોલિયને ઝારનું હૃદય વીંધી નાખે એવા શબ્દોમાં આપ્યો અલેક્ઝાન્ડર પોતાના પિતાના ખૂનથી ખરડાયલા સિંહાસન ઉપર બેઠો હતો અને તેનું ખૂન કરનારમાના એક પણ શખ્સને શિક્ષા થઈ ન હતી આ વાતનો માર્મિક રીતે ઇસારો કરતાં નેપોલિયને લખ્યું કે “ આ મળેગોમાં ગણિયા જે કરત તે ફ્રાન્સ કર્યું છે, તમને હમણાં એમ કહેવામાં આવે કે માણ ઝાર પોતાના ખૂનીઓ રાજ્યની સરહદ પાસે એમ્કા થયા છે તો તમે ગમે તે ભોગે પણ તેમને પકડાવો ખરા કે નહિ ? ”

આવી મનને ગૂચવણમાં નાખે એવી જાળજને લીધે નેપોલિયનને બીજા આ રોપીઓ તરફ વલ્લ આપવાનું સાંભર્યું નહિ પિયેઝુને કાયેન જવા સબંધે બીજી વાર કાંઈ કહેવામાં ન આવ્યું અને તેણે કાઉન્ટના મોતની વાત જાણી તેથી પોતાને માટે આશા મૂકી દીધી તેનો જાહેરમાં વધ કરવામાં આવે તે તેનાથી ખમાયું નહિ તેથી તેણે રાત્રે ફ્રાંસો ખાંધને આપવાત કર્યો

મોરોને બે વર્ષના કેદખાનાની શિક્ષા કરવામાં આવી પણ નેપોલિયનને તેને મારી અપાવી અને તેને અમેરિકા જવું હોય તો જવા દેવાની રજા આપી તેને પોતાની મિલકત વેચી નાખવી હતી તે વિષે પણ નેપોલિયનને બદોખરત કરાવી આપ્યો કે

જેથી તેની સારામા સારી કિમત ઉપજે અને તે ઉપરાંત તેને મુસાફરીનો ખર્ચ પણ આપાયો.

કેડાઉડલ તથા તેના બીજા બેડીદારોને દેહાતદડની શિક્ષા થઈ કેડાઉડલની દૃઢતા અને બહાદુરી જોઈને અને તો તેને બચાવી લેવાની નેપોલિયનને ઈચ્છા થઈ પણ કેડાઉડલે તો તેની મારી, દયા, લાલચ સર્વને ધૂતકારી કહાડ્યા મરતા મગ્તા પણ તેણે જીવરના માથામા દાડની છૂટી બાટલી મારીને તેનું ખૂન કર્યું તેને તેના સોબતીયા સાથે ગોળીયાર કગવામાં આવ્યો.

આ કાવત્રામા પોલિનેક નામનો એક આખરૂદાગ્ર આણુસ સપડાયો હતો. તેની સ્ત્રી જોસેફાઇન પાસે આવીને પોતાના ધણીને માટે કરમરવા લાગી એક સ્ત્રીને દુઃખથી ગાડાની માફક વલોપાત કરતી જોઈને તેનું હૃદય પીગણ્યું અને નેપોલિયન પાસે જઈને પોલિનેકને માફ કરવા આજીજી કરી પોતાના હૃદયમા જાગૃત થએલી દયાની મનિને જગાડ કરડા ચહેરા નીચે છુપાવીને તેણે કહ્યું, “ જોસેફાઇન, હજી તું મારા શત્રુઓ ઉપર સહાનુભૂતિ રાખે છે ? જો હું તેમને શિક્ષા ન કરું તો તેઓ ફરીથી આવા કામ કરશે અને બીજા નવા યુદ્ધોગારોને ઉભા કરશે ”

જોસેફાઇન નિરાશ થઈને ચાલી ગઈ પણ તેને ખમર હતી કે નેપોલિયન થોડાજ વખત પછી બચવાની અમુક ગેલેરી આગળથી પસાર થવાનો છે પોલિનેકની સ્ત્રીને બોલાવીને ખેડે જણ્યું ત્યાં ઉભા રહ્યાં અને નેપોલિયન ત્યાં આવ્યો એટલે ખેડે રડતા કકળતાં તેને પગે પડ્યા પોતાને આવા અધરા સંજોગમા મુકવા માટે જોસેફાઇનને ડંપકો આપતો હોય તેમ તેના તરફ કરડી નજરે જોયું પણ તેના કોમળ અંતઃકરણથી આવી કરણ રીતે કરેલી અરજ પાછી કેલાર્થ નહિ તેણે પોલિનેકની સ્ત્રીના હાથ પોતાના લાયમા લઈને કહ્યું, “ લમ્કરી શાળામા મારા એકવારના બાળપણના સોબતી આર્મન્ડ પોલિનેકને માટે ખૂન કરવાના કાવત્રામા જોડાયેલો જોઈને મને ધણી નંવાઈ લાગે છે, છતાં હું તેના સ્ત્રીના આસુ જોઈને તેનો અપરાધ ક્ષમા કરું છું માત્ર હું એટલું ધન્ય છું કે મારી આ નમળાઈ જોઈને તે ફરીથી આવા કામ કરવા પ્રેરાય નહિ પોતે જોખમમા ઉતર્યા વગર પોતાના વિશ્વાસુ અનુયાયીઓના જન આવી રીતે જોખમમા રાખનાર બુર્જોન શાહજાદાઓ સૌથી વધારે અપરાધી છે ”

જનરલ લાન્ગેલેને પણ દેહાતદડની શિક્ષા કરવામા આવી હતી તેને ચાર વર્ષની ધણીજ ખૂબસુરત છોકરી હતી પોતાના બાપની દુર્દશાથી આ બાલિકાને અસહ્ય વેદના થતી હતી એક દિવસ તે કોઈને કહ્યા વગર પગે ચાલતી નેપોલિયનના નિવાસ આગળ પહોંચી ગઈ, અને તેની ખૂબસુરતી, આસુ, કાલાવાલા વગેરે જોઈને દયાળુ પહેરેગીરે તેને જોસેફાઇન પાસે જવાની રજા આપી પોલિનેક વાળા બનાવ બન્યા પછી જોસેફાઇનને નેપોલિયને તાકીદ આપી હતી કે હવેથી

મને એવા ગુન્હેગારોના સગાંને ખતાવીને મારા હૃદયને વ્યથા કરવી નહિ, પણ આ છોકરીની તીવ્ર મનોવ્યથા અને દુઃખથી તેનો ગાડા જેવો ચર્ધ ગએનો ચહેરો નેસે-ફાઈન અને દીકરી હોર્ટોન્સ બેઠેથી જોઈ રહેવાયો નહિ, અને જે ઓરડીમાં થઈને નેપોલિયન પસાર થવાનો હતો ત્યાં તેને ઉભી રાખી તેને આવતો જોઈને તેનાબુક છોકરી જેના મગજ ઉપર મનોવ્યથા અને લામણીના વેગથી ધણો આઘાત થયો હતો તે નેપોલિયનને લાંબી થઈને પગે લાગી અને બોલી, “સાહેબ, મારા આપને માફ કરો સાહેબ, માફ કરો.”

નેપોલિયનને નવાઈ લાગી અને નારાજ પણ થયો, તેણે ચીડાઈને કહ્યું, “મારે હવે આવા દેખાવ જોઈતા નથી એવું મેં કહ્યું છે છતાં તને અહિં કોણ લાલ્યું ? ચાલ, બેન, મને જવા દે.” એમ કહીને તેણે ચાલવા માડ્યું, પણ તે છોકરી તેને પગે વળગી પડી આસુથી છનકાતી આખ, અને તેના ખૂમસુરત ચહેરાની એકે એક રેખામાં પ્રતિબિંબ થતું ઉડું દુઃખ દર્શાવતી તે અર્ધગાડી બાલિકાએ ફરીથી પોક્કર કર્યો, “માફ કરો ! માફ કરો ! હું મારા આપને માટે મારી માગવા આવી છું.”

નેપોલિયને માયાળુ વ્યવહારે પૂછ્યું, “નારો માપ કોણ છે ? અને તું કોણ છે ?” છોકરીએ જવાબ આપ્યો, “મારૂં નામ મિસ લાન્ડેસે છે અને મારા આપને દેહાતદંતી શિક્ષા કરવામાં આવી છે.” નેપોલિયને એક પળવાર વિચાર કરીને કહ્યું “પણ બેન, નાગ આપનો આ ખીજવારનો ગુન્હે છે હું તારે માટે કોઈ કરી શકું એમ નથી.”

તે દુઃખી છોકરી બોલી, “સાહેબ, તે હું મધુ બાલ્યું છું, પણ પહેલીવારના ગુન્હામાં મારા આપા નિર્દોષ હતા આ વખતે હું ન્યાય નથી માગતી પણ મારી માગુ છું-દયા માગુ છું.”

નેપોલિયનનું હૃદય દ્રવી ગયું, તેના હોઠ કંપવા લાગ્યા અને આંખ “આસુથી ભરાઈ ગઈ તે બાળકીના હાથ તેણે પોતાના હાથમાં લઈને તેને ટ્રેમથી પાળાને તેણે કહ્યું, “મારી બધી છોકરી ! તારી ખાતર હું તારા આપને જવા દઉં છું હવે થયું ? ઉભી થા અને જા.”

આ ઉત્તર સાંભળતાની સાથે તે માળકી મર્જિત થઈ ગઈ અને નિઃશ્વેષ થઈને પૃથ્વી ઉપર પડી. તેને નેસેફાઈનના ઓરડામાં લઈ ગયા ત્યાં તે થોડીતરે શુદ્ધિમાં આવી તે શક્તિહીન થઈ ગઈ હતી તોપણ તે તરતજ પારિસ જવા તૈયાર થઈ તેના આપને જે કેદખાનામાં પૂર્યો હતો ત્યાં તેને સહીસલામત લઈ જવાને નેપોલિયનને એક એ-ડી-કા (અગરસ્ટ્રક) અને તેની સ્ત્રી સાથે ગયા પોતાના આપની ઓરડીમાં જતાંજ તે તેની કોટે વળગી પડી તેને ઉપરાઉપરિ ડૂમકાં આ-

વવા લાગ્યા અંદર રૂઢાઈ ગયો અને તેના નાનુક જ્ઞાનતત્ત્વ ઉપર લાગણીના આવે જના મખન આચકા લાગના ગયા થોડીવાર પછી તને તાણુ આવવા લાગી, આખ ગિરુ થઈ ગઈ અને નેપોલિયનના અગ્ર સકની સ્ત્રીના હાથમા ખેલાન થઈને લળ પડી ન ગઈમા તો આવી પણ તેનુ મગજ ગયુ અને તે પિનૃલક્ષ પ્રેમાળ પુત્રી પુનપુત્રી દિવાની બની ગઈ.

આ નરી નિર્પત્તિના મમાચાર નેપોલિયનને સાજે મળ્યા ઉદાસીનતાથી તેનુ માનુ નીડુ ન્યુ થોડીવાર વિચારમા દૂસી ગયો અને આખમા આવેલુ આસુનુ મિનુ વૂટીત ત બેન્યો, “ભલી કમનસીમ છોકરી ! આવી પુત્રીનો બાપ આવો અપરાધી હાય છે ! હુ તે છોકરીની અને તેની માની સલાખ લઈશ ”

ખાજ છ આનોખીઓને પણ થોડા દિવસ પછી ક્ષમા કરવામા આવી નેપે. નિયતનુ ખૂન કરવા ગયાયના શુભેન કાવત્રાનુ આવુ પગિણામ આવ્યુ

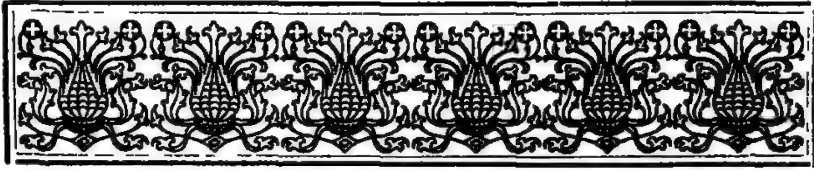
નપોલિયનના આગિન્યમાથી કાઢક દોષ મળી આવે છે નહિ, તેના ઉપર કોઈ રીતે રાજ્યદોષ, કીર્તિનો લોભ, સત્તાનો લોભ, દૂરતા, લપટતા વગેરે અપરાધો સાબિત કરી રાકાય છે નહિ એનીજ દૃષ્ટિથી તેના ચરિત્રને અવલોકનારા ધણુ છે અને તેઓના હાથમા કાઉન્ટ ડી એન્ડિયેનને થએલી પ્રાણુકતી શિક્ષાનો દાખલો નેપોલિયનને નિદાથી વીધી નાખવાને અને તેની ઉગ્રવચ કીર્તિને કલ નિત કરવાને માધનરૂપ થઈ પડ્યો છે

એંગ્લાઈઝોપીડિયા ઓએકિના અને સને ૧૮૩૦ ના મધ્યેયરના ક્વાર્ટલી' રિનુના અડમા પ્રકટ થએલો જેમ વિગેર પ્રમાણોવારા નિષ્પક્ષપાત ઇતિહાસકાર લેઈ રાફે છે, કે કાઉન્ટને દરમાવેલી શિક્ષાનો અમન થયો ત્યાસુધી નેપોલિયનને તેની વિગતની ખચર ન હતી અને તેણે તો તેને બધનમુજ કરવાના હુકમ સાથે એક અમનવારને પણ મોકલ્યો હતો કમનસીમે તે ધણુ મોડો આવી પહોંચ્યો અને ત્યાર અગાઉ કાઉન્ટનો અમર આત્મા ધધિગના દરમારમા પહોંચી ગયો હતો આ બૂલને માટે નેપોલિયન અપગંધી ન હતો છતા તેમા નિમિત્તરૂપે પણ પોતાનો હાથ હતો તે જાણીને તેને ધણુ ખેદ થયો હતો અને એ પાપની સર્વ જવાબદારી ખાનને માથે ન મૂકતા તેણુ પોતાનેજ માથે વહોરી લીધી હતી આટલુ છતા પણ નેપોલિયનના ગમે તેમ કરી છિદ્રોજ શોધવા એવા સકલપથી તેનુ જીવનચરિત્ર રખનારાઓએ તેને ખૂતી, હત્યારો કહીને અત્યત વગોળ્યો છે ક્રાન્સની તે સમયની રાજનૈતિક સ્થિતિ, આવા આવા અનેક કાવત્રાખોરોની કપટગળ, આસપાસ ચારે બાજુએથી ઝગમગતા શત્રુરાજ્યોના સૈન્યો, ક્રાન્સને કાઈ પણ રીતે પાચમાલ કરવા માટે તેમના અનેક પ્રકારના કાવાદાવા એ સર્વ બ્યાનમાં લેતા નેપોલિયને લીધેનુ પગલુ વાજખીજ હતુ કાઉન્ટ દેશદોહી હતો, શત્રુ રાજ્યનો પગાર ખાઈને

સ્વદેશની સામે શસ્ત્ર ઉપાડવા તૈયાર થયો હતો. આવો હડહડતો દેશદ્રોહનો આરોપ જેના ઉપર કાયદાની કચેરીમાં સાબિત થયો હતો તેને કાયદા પ્રમાણે કરવામાં આવેલી શિક્ષાને યુરોપનો નૃપતિવર્ગ અને ઉમરાવવર્ગ ખૂનની કાટિમાં મૂકે છે.

અમેરિકામાં સ્વતંત્રતાનું પૂજન કરાવનાર મહાન વોશિંગ્ટન પણ એવાજ સન્નિગામાં મૂકાયો હતો અને એન્ડ્રી નામના એક દેશદ્રોહીને આવાજ પ્રકારની સજા તેને કરવી પડી હતી, એટલે વોશિંગ્ટનને પણ હત્યારો કહેવો જોઈએ, અને અમેરિકાના સંયુક્ત રાજ્યે પોતાની ફતેહવડે શત્રુનાં મો બધ કરી નાખ્યા ત્યાંસુધી યુરોપનો અમુક વર્ગ તેને માથે પણ એવુંજ કલક મૂકીને હતો. અમેરિકાના સ્વાતંત્ર્યને જોખમમાં નાખ્યા વગર જો એન્ડ્રીને મરી આપી શકાતી હોત તો વોશિંગ્ટન તેમ કર્યું હોત, અને કાઉન્ટને મારી આપીને તેના જેવા સમર્થ માણુમને પોતાના પક્ષમાં લઈ તેને દેશવાતક નહિ પણ દેશમેવક બનાવવાની નેપોલિયનના મનમાં ઇચ્છા હતી, અને તે તેણે કાઉન્ટના વધ પહેલા જણાવી પણ દીધી હતી અણુધાર્યા બનાવને લીધે તે ઇચ્છા બર ન આવી તેને માટે નેપોલિયનના મનમાં ઉડો ખેદ થયા કરતો હતો.

પ્રકરણ ૨૮ મું-નેપોલિયન શહેનશાહ થયો.

દશરૂ થએલા શાહનશાહોના કાવત્રાથી પ્રજાસત્તાક રાજ્યના નેતાઓ વધારે જાગૃત બની ગયા અને ગાંધીને વધારે સુદૃઢ અને સુવ્યવસ્થિત કરવાને પ્રયત્ન કરવા લાગ્યા બીજા હાથપગ બાદશાહી કુટુંબના નજીરા કાઉન્ટ એન્ડિયેનને થએલી શિક્ષાથી યુરોપનો નૃપતિ વર્ગ ચીકાઈ ગયો અને પ્રાંતની સ્વતંત્રતા તથા તેના હિમાતીઓ તરફ તેમનો ટ્રેષ વધતો ગયો રાજાઓના પક્ષના માણુઓની આખ નેપોલિયન ઉપગળ હતી તે એક્ટો-જ તની અમાનુષિક શક્તિના પ્રભાવથી તેમના લક્ષ્યની સિદ્ધિમાં વિઘ્નરૂપ હતો આ બાબુએ રાન્મની આખી પ્રજા તેના આશાર નીચે દબાઈ હતી અને તેઓ મુકત ડઠે સ્ત્રીકાન્તા હતા કે તેણેજ પોતાના હાપણુથી અને બાહોશીથી રાજ્યમા સુવ્યવસ્થા આણી હતી અને તેના પરિશ્રમથીજ રાજ્યની ઉત્તરોત્તર આબાદી થયા કરતી હતી

ધારામજાઓમા, સ્થાનિક મજાઓમા, પારિસ તથા બીજા મુખ્ય શહેરોમા સૌને મોટથી એકજ પ્રશ્ન નીકળવા લાગ્યો કે જેના ઉપર ફ્રાન્સની સલામતીનો આધાર છે તેનેજ ગાંધીસુકુટ શામાટે ન પહેગવાય / પાછલા અનુભવ ઉપરથી સામિત થઈ ચૂકયુ હતું કે ફ્રાન્સની પ્રજાની માનસિક સ્થિતિ જોતા ત્યા પ્રજાસત્તાક રાજ્ય તેના શુદ્ધ સ્વરૂપમા, સફળતાપૂર્વક નહી શકેજ નહિ રાજ્યક્રાંતિનો મુખ્ય હેતુ એટલેજ હતો કે ઉમરાવોની ખોટી શ્રેષ્ઠતા, તેમનો એકલથો અધિકાર, રાજાની નિર-શ સત્તા અને મામાન્ય પ્રજાવર્ગનું દામત્વ વગેરે જૂના જમાનાના દોષો કહાડી નાખવા અને તે હેતુ તો સર્વાંશે સિદ્ધ થઈ ચુકયો હતો હવે તો નેપોલિયન યુરોપના બીજા નૃપતિઓની સાથે સમાન પદવીએ બેસી શકે તેટલા માટે તેને રાજસત્તા આપવાની જરૂર હતી તેમ થાય તોજ ફ્રાન્સની મલામતી અને ગૌરવ સાચવી શકાય એમ હતું

ફ્રાન્સની પ્રજામા તીવ્ર લાગણીના પ્રાધાન્યનો જે લક્ષણગત ગુણ રહેલો છે

सम्राट नेपालियन

તેનું આ વખતે ખરેખર દર્શન થતું હતું રાજરાણીને વધતલખપર લસડી જનાર, અને તેમના લગ્ન મહેલોને ચૂર્ણવિચૂર્ણ કરી નાખનાર પ્રજા આજે નેપોલિયનને પોતાનો ગળ જનાવવાની આતુરતાથી માગણી કરતી થઈ હતી આખા દેશમાં એકે અપૂર્વ ઉત્સાહનો પવન ફરી વળ્યો હતો, અને પ્રજાના માનીતા તથા પ્રજા પક્ષના હિમાયતી નેપોલિયનને રાજચિન્હ ધારણ કરાવવા આખો દેશ ટમટમી રહ્યો હતો નેપોલિયનને જ્યારે આ હકીકત જણાવવામાં આવી ત્યારે તેણે પણ સમતિ આપી અને કહ્યું કે ફ્રાન્સ દિવસે દિવસે પ્રજાસત્તાક રાજ્યના ઝંતુની હિભરાથી દૂરને દૂર જતું જાય છે અને દેશમાં ફરીથી ગજસત્તાને સ્થાપવાથી આપણા પાડોશી રાજ્યોનો આપણા પરનો દેવ પણ ઓછો થશે અને અતે તેથી દેશનું હિત વધારે સારી રીતે જળવાશે

નેપોલિયને હમેશની માફક ડહાપણ વાપરીને યુરોપના રાજ્યકર્તાઓનો અભિપ્રાય પૂછાવ્યો કે આ ફેરફાર તેમને સમત છે કે નહિ ઇંગ્લેન્ડ સાથે લડાઈ હતી અને રશિયા સાથે કાવત્રાકેસ પછી અણબનાવ થયો હતો તેથી તેમને પૂછવામાં સ્વમાન સચવાતું ન હતું બુર્બોન રાજાઓને ફરીથી રાજ્યાસને લાવવાનો સંભવ હવે જણાતો ન હતો તેથી ફ્રાન્સ પોતાના પ્રજાસત્તાક રાજ્યતત્ત્વને રદ કરે તેમાં તેઓ સત્વળા ખુશી હતા પ્રશ્નિયાના રાજાએ સ્વહસ્તે પત્ર લખીને જણાવ્યું કે આ શુભ કાર્યમાં મારી સંપૂર્ણ દિલસોજી છે અને નેપોલિયનને ફર્સ્ટ કોન્સલનું પદ જિંદગીસુધી આપ્યું હતું તેથી હું પ્રસન્ન થયો હતો, અને હવે તેને તેમજ તેના વશજોને રાજ્યાસને બેમાડવાની પ્રથા ફ્રાન્સ સ્વીકારે છે તેથી હું આશ્ચર્ય રાખું છું કે તે પોતાના શાણપણથી અને મહત્ત્વનાં કાર્યોથી દેશમાં વધારે સારો બદોમસ્ત જળવશે આરિદ્યાના શહેનશાહ તરફથી પણ તેવીજ મતદાનનો પત્ર મળ્યો

ફ્રાન્સની વડી ધારાસભામાં સર્વાનુમતે ઠરાવ પસાર થયો કે “ નેપોલિયન બોનાપાર્ટને શહેનશાહનું પદ આપવું અને તે પદવીની રૂએ ફ્રાન્સના પ્રજાસત્તાક રાજ્યનું તત્ત્વ તેના હાથમાં સોંપવું ” ઉત્સાહમાં આવી ગયેલા શહેરી બાવાઓએ ખીજે ઠરાવ એવો કર્યો કે તેમણે નેપોલિયનની રૂબરૂમાં બધાએ એક સમૂહમાં જવું, તેની આગળ આ ઠરાવ વાંચી સંભળાવવો અને પછી તેને શહેનશાહ તરીકે સન્માન આપવું સને ૧૮૦૪ ના મે માસની ૧૮ મી તારીખે ગાડીઓની અને તેમની સાથે આલતા ઘોડેસ્વાર અગરક્ષકોની ભપકાદાર સ્વારી સેટ કક્ષાહિંગના મહેલ આગળ આવી પહોંચી હૃદયમાં તુમુલ મથન ઉત્પન્ન કરે અને મનને અલત ક્ષુભિત કરી નાખે એવા પ્રસંગોમાં નેપોલિયન શાંતિ, સ્વસ્થતા અને ગભીરના જળવી શકતો હતો તે પ્રમાણે આ પ્રસંગે પણ શહેરી બાવાઓનો સત્કાર કરતા તેનું હૃદય હમેશની માફક શાંત અને સ્વસ્થ હતું લાગણીના વેગથી ધ્રુજતી, ભવિષ્યની અમંગળ શકાઓ

ર ને લયબીન થની, છતા પોતાના પતિને નવુ પદ મળવાથી મગર થતી જોએ કાઇન તેની ગાળુમ ઉભી હતી પછી ધારાસભાના પ્રમુખે પોતાના એકવારના સલાહકારી ક્રાન્સન-પણ હવે “ રાહેનશાહ નેપોલિયનને ” નીચા વળાને નમન કર્યું અને કહ્યું,-

“ સાહેબ,-ચાલુ વષ પહલા પ્રજાએ આપના પ્રત્યેના આભાર અને સ્નેહને વશ થઇને આપ નામદારના હાથમાં રાજ્યના સૂત્ર સોંપ્યા હતા, અને રાજ્યના કાયદા પ્રમાણે આપને આપના વારસની પસંદગી કરવાનો હક્ક પણ મળી ચૂક્યો હતો. આથી કરીને જે વધાર ભવ્ય પદવી આપને આજે અર્પણ કરવામાં આવે છે તે ઉપરથી એટલું સૂચિત થાય છે કે પ્રજાને તેનું પોતાનું ગૌરવ ધણું પ્રિય છે અને તે આપના તરફથી વધારેને વધારે માન અને હકિતથી જોતી જાય છે તેની નવી મામિતી ખતાવવાની તેને જરૂર છે ક્રાન્સને કૃષિરે આપના રક્ષણ નીચે મૂક્યું ત્યારથી તે જે સુખશાંતિ ભોગવે છે તેનો વિચાર કરતા લોકોના હૃદય ઉછળ્યા વગર રહેજ નહીં. આપના આવતા પહલા આપણા મન્યોનો ખૂબ ઉકાણેથી પરાજય થયો હતો, રેશની નાણા મળવી હાલત કંગાલ હતી, જૂની બાદશાહીને લાગ્યા તટ્યા અવગેષ સાટે લોકો લહી મરતા હતા ધર્મનો તો શુ પણ નીતિનો પણ ખ્યાલ પ્રજાના મનમાંથી જુસારી જવા આવ્યો હતો આવા સંકટના સમયમાં આપ વહાર આવ્યા, આપે ક્રાન્સન નામને વિજયથીથી દીધાવ્યા, રાજ્યના ખચ મા નુઅવસ્થા અને પડતી કરકસર જગામાં આવે છે તે પણ આપનોજ પ્રતાપ છે આ પ્રમાણે ઉત્તેજન મળવાથી પ્રજામાં આત્મવિશ્વાસ આવવા લાગ્યો, અને તે પોતાનાં કુદરતી તાલનોનો ઉપયોગ કરવા તરફ પ્રેરાઇ દેરામાં ચાલી રહેલી પક્ષાપક્ષી આપે સમાવી રાખી ધર્મની પવિત્ર પેઠીનું ક્રાન્સમાં ફરીથી દશન કરાવ્યું તે ખરેખર આપની બુદ્ધિએ કરેલા ચમત્કારિક કાર્યોમાં નોથી વિશેષ મહત્વનું છે જે લોકો અદર અદરના નિખવીદને લઈને અધીનતા શુ તે તો સમજતાજ હતા તેઓ પણ માનવા લાગ્યા કે પ્રજાની કુશળતા અને કીર્તિને અર્થે જે પોતાની મત્તાનો ઉપયોગ કરે તેને માન આપવું એવું એ પણ આપના શુભ શિક્ષણનું ફળ છે ”

આ સંભળી પૂરે થતાં “ રાહેનશાહ ધણુ જીવો ” ના હર્ષનાદ ચારે બાજુ-અથી થયા અને આસપાસના બગીચામાં તથા જાહેર સ્તામાં કુતૂહલથી જોવા ઉભેલા લોકોએ ન માત્રી લીધા તે અવાજ મધ પડી ગયા પછી નેપોલિયને નીચે પ્રમાણે ઉકા ઉત્તે આપ્યો —

“ જે જે ઉપલાવડે દેશને સુખ થવું હોય તે મર્વમ મારું સુખ મુખ્યત્વે કરીને રહેલું પ્રજાની કીર્તિને ખાનગું આ પદવીનો મારે સ્વીકાર કરવો જોઈએ પણ તમે માને છો તેથી હું તે સ્વીકાર છું માગ વારમોને મારા પછી રાજ્યા

મન આપવું કે નહિ એ સવાલનો નિર્ણય હું લોકોનેજ સોંપુ છું હું આશા રાખું છું કે મારા વશજોને આ પક્ષી આપવામાં આવશે તો લોકોને ખસ્તાવાનું કારણ નહિ મળે, અને જે દહાડે મારા વારસો આ મહાન પ્રજાનો પ્રેમ અને વિશ્વાસ ગુમાવશે તે દહાડે માગે આત્મા તેમનાથી વિમુખ થશે ”

ત્યાર પછી ધારામલાના પ્રમુખે નેમેક્ષાઈનને શહેનશાહ બાતુ તરીકે સંબોધન કરીને તેને અલિનદન આપ્યું, જેનો જવાબ તેણે પોતાના આંસુવડેજ વાળ્યો રાજ્ય મન દબ થાય એવા તમામ હિપાય આ પ્રસંગે યોજવા એવી નેપોલિયનની ઇચ્છા હતી, તેથી પોતાનો રાજ્યાભિષેક પોપને હાથે પારિસમાં થવો જોઈએ એવો ઠરાવ તેણે કર્યો પોપ પાયસ માત્રમો તેનો મિત્ર હતો અને તેના આભારનીયે આવ્યો હતો, પણ કોઈ પણ રાજાનો રાજ્યાભિષેક કરવા માટે રોમ છોડીને જવાની કોઈ પણ પોપે મહેરમાની બતાવી ન હતી, પરંતુ આ પોપ પોતાના પ્રતિભાશાળી મિત્રની ઇચ્છાને તરતજ તાબે થયો

નેપોલિયનની એવી ઇચ્છા હતી કે પોતાનો રાજ્યાભિષેક થતા પહેલા ઇંગ્લંડ ઉપર આક્રમણ કરવાની યોજનાનો અમલ કરી દેવો આ મહત્ત્વ કાર્યને માટે થએલી તૈયારીઓ એવી મધુરું થઈ ગઈ હતી કે નેપોલિયન પોતે પણ વિજયની આશા રાખતો હતો તે એકવાગ ફરીથી સમુદ્ર કિનારાપરની તમામ જાવણીઓ તપાસી વળ્યો અને એક એક હોડી કરીને આખો કાફલો જોઈ લીધો લશ્કરના તેમજ નૌકામૈન્યના દરેક ખાતામાં તેની આજ્ઞાનું બરાબર પાલન થયું હતું પછી અગ્રેજોના કાફલાની નજર આગળ “લીજયન ઓફ આનર” ના ચાહ ઈનાયત કરવા માટે સમુદ્રકિનારે એક લઘ્ય મેળાવડો કરવામાં આવ્યો નેપોલિયનને માટે કિનારા ઉપર સિંહાસન રચવામાં આવ્યું હતું તેના ઉપર તેણે પોતાની જગ્યા લીધી અને તેનું વિશાળ મૈન્ય તેની આસપાસ અર્ધ ગોળાકૃતિમાં નાટકશાળાની માફક ચડતા ઉતરી હારોમાં ગોઠવાઈ ગઈ મોટામાં મોટા કદની હજારો તોપોના ધડાકા થયા અને તેનો ધ્વનિ ઇંગ્લંડને કિનારે પણ મલળાયો આ દેખાવની લબ્યતાની છાપ મર્વનાં અત કરણ ઉપર પડી હતી એવામાં શહેનશાહ નેપોલિયનની પાસે બેઠેલા હજારો માણસોની નજર આગળ બોલોન બંદરે આવતા ફ્રેન્ચ મજવાના સમૂહ ઉપર અગ્રેજોના કાફલાએ હુમલો કર્યો, અને ખૂબ લડાઈ જમી આ મહોત્સવના કામમાં પોતે રોકાયેલો હતો છતાં લડાઈનો ગગ ક્રોડો જામે છે તે જોવા નેપોલિયન વારંવાર પોતાનું દૂરબિન તે તરફ ફેરવતો હતો આખરે તે મજવા બંદર આગળ સહીસલામત આવી પહોંચ્યા અને મહોત્સવના આનંદમાં તેથી ઓર વધારો થયો

ત્યાર પછી ફ્રેન્ચ મજવા અને અગ્રેજોનાં વહાણોનું યુદ્ધ જોવાનો તેને ખીજવાર પ્રસંગ મળ્યો એક વાર તે પોતાના તોપોવાળા મજવા તપાસતો હતો સામે થોડે

અનન્ય અગ્રેજોના કાફલો ઉભો હતો તેમથી એક વહાણુ ફ્રેન્ચોના મજબા ઉપર આક્રમણ કરવા નજીક આવી પહોંચ્યું તેને જોતામાંજ કેટલાક મજબા તેના ઉપર તૂટી પડ્યા પોતાના વહાણુની મદદે અગ્રેજોએ એક નાનું વહાણુ અને થોડાક મજબા મોકલ્યા શહેનશાહ પોને નૌકાગૃન્થાધિપતિ એડમિરલ ક્યુઇમની સાથે વહાણુમાં બેઠો હતો નહીં તરતજ પોતાના વહાણુને તે તરફ હાંકવાની આજ્ઞા કરી, ખલાસીઓ અને સિપાઇઓ ધણી વાગ અદર અદર પૂછના હતા કે જમીન ઉપરના યુદ્ધોમાં નેપોલિયન જેવો નિડર છે તેવો દરિયાની લડાઈમાં હશે કે નહિ આ વાતની તેને ખબર હતી તથી તેમનો શક દૂર કરવાનો આ એક સારો પ્રસંગ હતો.

અગ્રેજ નાવિકોએ વાવટા અને તોરણથી શણગારાયેલું બાદશાહી વહાણુ જોયું અને તેમાં ધણો અગત્યનો માથુસ (નેપોલિયન) બેઠેલો હશે એના તેમને શક પડવાથી તેમણે ત વહાણુને નજીક આવવા દીધું એવા ઇંગ્લેન્ડથી કે પાસે આવે એટલે તેપોનો સામટા માર મારીને તેનો જીકો કરી નાખવો રાહેનશાહ જોખમમાં છે એમ જાણીને સમુદ્રખાતાના પ્રધાને વહાણુનું સુકાન પોતાના હાથમાં લીધું અને તેની દિશા ફેરવવા જતો હતો પણ નેપોલિયને વહાણુને આગળ ચાલવા દેવા દેદ આગ્રહ-સમ્યક ધસારત કરી તે શત્રુના વહાણુને દૂરમિનવડે અવલોકતો હતો એવામાં તેમની તોળા ફૂટી અને ફ્રેન્ચ વહાણુની આસપાસ ધગધગતા લોખંડના ગોળાનો વરમાદ વરસી ગયા પણ તેમનાથી સમુદ્રનું પાણીજ ઉઠ્યું, કોઈને કશી ઇજા થઈ નહિ. ફ્રેન્ચોના તોળાવાળા મજબા સપાટાપધ આવી પહોંચ્યા અને તેમણે ચારે બાજુએથી શત્રુના વહાણુની ગોળા અને ગોળીઓથી એવી મખત મહેમાનગિરી કરી કે તેને ભાગેલી નટેલી દાસતમાં નાસતું પડ્યું, અગ્રેજોના મજબા પણ નાન અને એક તો ડૂબીજ ગયા આ ઝપાઝપીમાં અગ્રેજોના બાગથી પદર માણુમાં માર્યા ગયા અને સાંક ધાયલ થયા ત્યારે ફ્રેન્ચોના બે નૂઆ અને સાત ધાયલ થયા આની અસર ઇંગ્લેન્ડ ઉપર વર્ણી માડી થઈ તને હવે ખરેખરી ધાસ્તી પેરી હવે મર્વને મમળાયું કે ઇંગ્લેન્ડ ઉપર સ્વારી કરવાનું કામ મહાભારત તો હતું જ પણ નેપોલિયને તેમાં સફળતા મેળવવા માટે મહાભારત તૈયારી પણ કરી હતી આખા ફ્રાન્સમાં ભારે ઉત્સાહ ફેલાઈ ગયો, અને રાજ્યાલિપેક માટે ભારે ધામધૂમથી તૈયારીઓ થવા લાગી દેશમાં વાત ફેલાઈ ગઈ હતી કે આ પ્રસંગે પોપ પાર્લિસ પધારવાના છે આ સમાચારથી ધાર્મિક વૃત્તિવાળા લોકોનાં સાનહાથમાં પામ્યા પોતાને હાથે રાજ્યારોહણની ક્રિયા કરાવવાના સખ-ધમાં ધાગસભામાં મતભેદ ઉભો થયો પ્રજાએ પોતાની સ્વેચ્છાથી અને લક્ષ્કરે પોતાના પરાક્રમથી નેપોલિયનને અર્પણ કરેલો મુકુટ પોપજ શામાટે પહેરાવે એવો ધણા સભાસદોએ વાધો ઉઠાવ્યો પરંતુ રજાક્ષેત્રમાં અને સભાસ્થાનમાં બેઠેલા સરખી રીતે પોતાના પ્રભાવ બેસાડનાર નેપોલિયને એવી સખળ દલીલ બતાવી કે આદ્યસ ઓળ-

ગીને પોપ પારિસ આવે અને તમારા શહેનશાહનો રાજ્યાભિષેક સ્વહસ્તે કરે એમા તમારા દેશની મહત્તા નટવાની કે વધવાની ? કારણ કે આવો અપૂર્વ પ્રસંગ ક્રાન્સના ઇતિહાસમા ચિરસ્મરણીય રહેશે

નેપોલિયને પોપને પત્ર લખ્યો તેમા જણાવ્યું હતું કે ક્રાન્સમા જ્યારથી ધર્મની પુનઃ સ્થાપના થઇ ત્યારથી પ્રજાની નીતિ ઉપર ધણી સારી અસર થવા પામી છે અને આપના પધારવાથી તેમા વધારો થશે આપ માટે તથા આ મહાન પ્રજાનું હિત ઠીક છે તેની એક વધુ સામિતી આથી મળશે, માટે ક્રાન્સના પહેલા શહેનશાહની ગળ્યારોહણની ક્રિયાને ધાર્મિક સ્વરૂપ આપવા માટે જરૂર પધારશો એમ ક્યાંથી આપના ઉપર અને મારી પ્રજા ઉપર પ્રજાના આશીર્વાદ ઉતરશે

નેપોલિયનને સત્તાન થયા ન હતા જોસેફાઇન પોતાના પતિની ચટતી કળા જોઇને એક બાજુએ મગરૂર થતી પણ બીજી બાજુએ પોતાને નેપોલિયનથી સત્તાન ન હોવાને લીધે પોતાનું વ્યવસ્થા બિવિધ્યમા દુઃખનું અને પોતાના પતિથી છૂટા પડવાનું કારણ થઇ પડશે એવા ભયથી મનમા અત્યંત મતમ થતી હતી તેના પહેલા પતિથી તેને એક પુત્ર અને પુત્રી એમ એ સત્તાન હતા નેપોલિયન તેમને પોતાના સત્તાનુલ્લેખ ચહાતો હતો પણ નેપોલિયનની પછી ગાદીએ કાણ આવે એ પ્રશ્ન જ્યારે ઉભો થાય ત્યારે તો તેમના તરફ નજર નજર કરી શકાય આ કારણથી જોસેફાઇનને આગળથી એટીને પોતાની પુત્રી હોર્ટેન્સનું લગ્ન નેપોલિયનના ભાઇ સાથે ગોડવી દીધું કે જેથી તેમના સત્તાન બોનાપાર્ટનું નામ ધારણ કરતા હોવાથી ક્રાન્સની ગાદીને માટે હકદાર થઇ શકે અને નેપોલિયનને બીજીવાર લગ્ન કરવાની જરૂર ન પડે પણ હમણાં હમણાં દેશમા બધે એવી વાત ચર્ચાવા લાગી હતી કે રાજનૈતિક જરૂરીઆત જોતા નેપોલિયન એક બાદશાહી વશનો સ્થાપનાર થયો જોઇએ અને તેણે પોતાનું ગળ્યાસન પોતાનાજ વશમા આપી જવું જોઇએ, માટે તેણે *જોસેફાઇન સાથેના લગ્નસંબંધ રદ કરીને બીજી સ્ત્રી સાથે લગ્ન કરવું જ જોઇએ નેપોલિયનની સાથેના પોતાનો સંબંધ વધારે દૃઢ થાય અને વિવાહોચ્છેદનો સંભવ એ છેા થાય તેટલા માટે જોસેફાઇનને એવી ઇચ્છા હતી કે નેપોલિયનની સાથે શહેનશાહ બાનું તરીકે તેનો પણ ગળ્યાભિષેક થાય તો સાડે નેપોલિયન તેને ધણીજ પ્રેમથી ચહાતો હતો છતાં રાજનૈતિક જરૂરીઆતને વશ થઇને તેને બીજી સ્ત્રી સાથે લગ્ન કરવું પડશે એ વિચારને તેના હૃદયમા સ્થાન મળી ચૂક્યું હતું એકવાર પોતાની પ્રિયતમા પત્ની તરફનો પ્રેમ, તેનાથી છૂટા પડતાં થતી મનોવ્યથા વગેરે દુઃખ વિચારોથી તે એવો વ્યાકુળ થઇ ગયો, અને તેના હૃદય ઉપર પ્રેમે એટલી બધી સત્તા ચલાવી કે તેણે જોસેફાઇનને દૃઢ આલિંગન દઇને કહ્યું કે રાજનીતિ મને તારાથી છૂટા થવા પ્રેરે પણ તારા તરફ

* ખ્રિસ્તી પ્રજામા એક સ્ત્રીની હયાતીમા બીજી સ્ત્રી સાથે લગ્ન કરી શકાય નથી

મારા એવો માયો પ્રેમ છે કે મારાથી તેમ કરી નકવાનુજ નથી આટલું કહીને તેણે જોનેફાઇનને ખાત્રી આપી કે મારી સાથે તારો પશુ પોપને હાથે રાજ્યાભિષેક કરવામા આવશે

ડીસેબર માસ બેમના નોટર ડેમના લગ્ન દેવાનયમા રાજ્યાભિષેકના સમારંભને લગતી તમામ તૈયારીઓ થઈ રહી પાપ મહાગજ રોમથી પારિમ આવવા નીકળ્યા ક્રાન્સમાં આગે રરને તેમનું અથત સન્માનસહિત ગ્વાગત કરવામા આવ્યું હતું ફ્રાન્સેન્ડોના મહેલ આગળ નેપોલિયન ગ્સાલાસહિત તેમને યેવાને માટે સામે આવ્યો એક પૃથ્વીપતિ અને બીજો ઇશ્વરનો પૃથ્વી ઉપગનો પ્રતિનિધિ બેઠે બેટ્યા અને એક ગાડીમા બેઠા નેપોલિયને તેમના હૃદયને માન આપીને પોતાની જમણી બાજુએ બેસાડ્યા તેની બાજી અને નત્રતાલગ્નૈલી કાન્તિની અને ગભીર રીતભાતની લોકોનાં મન ઉપર ગણી સારી અમર ધર્મ તેમનું દર્શન કરવા માટે તેમના મુકામના ગ્વાજ આગળ લોકોના ટોળે ટાળા એડા થતા અને લોગની ઇચ્છાને માન આપીને જ્યારે તે ઝરખામા આવતા ત્યારે ક્રિસ્ટાલબેરલ્પના પાકર થઇ રહેતા હજારો મણસો તેમની આગળ જમીનપર ગુટણીએ પડીને તેમનો આશીર્વાદ મામતા કેવી વિચિત્રતા ! માત્ર દશજ વર્ષ ઉપર પારિસના જે લોકોએ કેથોલિક સાધુઓને પથરે પથરે માર્યા હતા અને નિર્ધયપણે ગોળાઓથી ડીધી નાખ્યા હતા તેજ લોકો આજે કેથોલિક આવ્ય થઈને દેવતુલ્ય સન્માન આપતા થયા હતા !

જોનેફાઇન અને નેપોલિયનનું લગ્ન થયું ત્યારે ક્રાન્સમા ધાર્મિક ક્રિયાઓને ગળ્યના હુકમથી બંધ કરવામા આવી હતી તેથી તેઓ ધાર્મિક વિધિ પ્રમાણે નહિ પણ (સીવીલ નેરેજ) એટલે કાયદા પ્રમાણે પરણ્યા હતા નેપોલિયનની બહેન જ્યારે સનાપતિ મુરાને પરણી ત્યારે જોનેફાઇન સાથે ધર્મવિધિ પ્રમાણે ફરીથી લગ્ન કરવાની તેણે ઇચ્છા જણાવી હતી આ વખતે આ ઇચ્છાને અમલમા મુકવાનો અને પોપને હાથે પોતાના લગ્નસબંધને પવિત્ર કરવાનો જોનેફાઇને આગ્રહ કર્યો તે પ્રમાણે ગજ્યાભિષેકને આગે ત્રિમે તેઓ ધર્મવિધિ અનુમાર ફરીથી પરણ્યા આ પ્રસંગે જોનેફાઇન લાગણીના આવેશથી વિદ્વિગ્ન મની ગઇ અને તેણે કેટલો અશ્રુપાત કર્યો હશે ન બીજા દિવસે તેના રાતા થએલાં નેત્રા ઉપરથી માત્રમ પડતું હતું

બીજા દિવસે ૧૮૦૪ ના ડિસેમ્બરની ૨૭ તારીખનો યાદગાર દિવસ ઉજ્યો હતો તો સખત પડતી હતી પણ જાણે વસત ઝડતુ બેઠી હોય તેમ પોતાના માનીતા નેપોલિયનનો રાજ્યાભિષેક જોવાને પારિસની પ્રજા હર્ષશ્રેણી બની ઘઈ હતી નોટરડેમનું દેવાલય કિમતીમા કિમતો અનકરથી, રેશમના અને મખમલના બલકાદાર પડદાઓ વડે શણગાર્યું હતું ગહેનશાહ અને શહેનશાહ બાનુમાટે લગ્ન સિંહાસન તૈયાર ગખ્યું હતું નેપોલિયન કાચથી મટેલી ગાડીમા બેસીને ત્યા જવા નીકળ્યો તેના પોશાકનો ઘાટ

સારામાં સારા ચિત્રકારની લાવના પ્રમાણે કરવામાં આવ્યો હતો તેની ગાડીની પાછળ હજારો માણસો ઉન્મત્ત બનીને જયનાદ ગજવતા હતા તેના માથા ઉપર સુવર્ણનો બનાવેલો રોમન હબનો લોરેલ વૃક્ષના પાદડાનો બનાવેલો મુકુટ સર્વની નજર ખેંચી રહ્યો હતો તેના દેવળમાં પ્રવેશ થતાં પાથમો ગવૈયાઓએ ઘણુંજ ગભીર સંગીત શરૂ કર્યું. પોપે સ્વહરને તેના માથા ઉપર પવિત્ર તેનનું સિંચન કર્યું અને તેની તલવાર અને રાજદડને પોતાના આશીર્વાદથી પવિત્ર કર્યા પછી જેવો રાજમુકુટ જેવા માટે પોપે હાથ લાગ્યો કર્યો કે તરતજ નેપોલિયને મુકુટ લપ્પને પોતાને હાથે પહેરી દીધો. આમાં ઉડી રાજનીતિ રહેલી હતી અને સભા ઉપર તેની અવર્ણનીય અસર થઈ પછી તેણે શહેનશાહ બાનુનો મુકુટ હાથમાં લીધો અને તેની આગળ ઘુટણીએ પડીને જોસેફાઈનના માથાપર અત્યંત પ્રેમસહિત મકયો જોસેફાઈન વિદ્યુગ નેત્રે, ઉડા ઉમળકાથી પોતાના પ્રિયતમ અને જગવિખ્યાત પતિના મુખ સામે જોઈ રહી નેપોલિયને પણ તેની સામે તેટલીજ પ્રેમપૂર્ણ નજર નાખી બહાવરી બની ગયેલી જોસેફાઈને મનતક નમાવ્યું અને તેની આખમાંથી આસુની ધારા ચાલી “શહેનશાહ ઘણું જીવો” ના અસખ્ય મનુષ્યોના મુખમાંથી નીકળતા પોકાર અને હજારો તોપોના ઝળુંભેદી મર્જનવડે આખું પારિસ નગર ગાળુ ઉડ્યું

મનુષ્યના મહામાગર જેવા દેખાતા પારિસ નગર ઉપર રાત્રિના પડછાયા પથગતા હતા અને ટૂંકલેરીસનો આગ, મહેલ, સર્વ લલકાદાર રોશનીથી ઝળહળી રહ્યાં હતાં તેવે વખતે નેપોલિયન અને જોસેફાઈન તેમના બાદશાહી નિવાસમાં આવી પહોંચ્યા જોસેફાઈનનું હૃદય હજી પણ ભાવતરંગથી ઉછળતું હતું તે કોઈ સાથે ન બોલતાં પોતાના ખડમાં ચાલી ગઈ અને ઘુટણીએ પડીને રાજઓના રાજ પગમેશ્વરની સહાયને માટે ચાંચના ઝગવા લાગી નેપોલિયન આવા દાડ અને લલકાદાર દેખાવને મિલકતુ નાપમદ કરતો હતો પણ રાજસત્તાની ભવ્યતાની લેકોના મન ઉપર સારી છાપ બેસાડવાના હેતુથી તેણે આ મમારભ કરાવ્યો હતો એટલે તે પણ આ દિવસના કાર્યક્રમથી કટાણી ગયો હતો એટલે પોતાના ખડમાં પેસતાજ અંધીરાઈથી એક નોકરને કહ્યું “ફેકી દે આ બધા નકામા કપડા !” એમ કહી એક ખુણામાં સુદર ઝખ્મો ફેકી દીધો, બીજા ખુણામાં બીજું વજ્ર ફેકી દીધું અને એ બધાના બોળમાંથી મુક્ત થયા પછી કહ્યું કે આવો કટાણાભરેલો દિવસ તો મેં કહી પણ જોયો નથી”

અનેક જમાના થયા ફ્રાન્સના રાજનો નિવાસ અને દરબાર અધમમાં અધમ વિપયક્ષ પડતા અને રીઢા થઈ ગયેલા પાપીઓના અખાડા જેવા બની ગયા હતા ભ્રષ્ટ્રમાં ભ્રષ્ટ્ર રિવાજોને બહારના સુદર ઠાઠથી મોહક બનાવવામાં આવ્યા હતા નેપોલિયને પોતાના દરબારને નીતિ અને સદાચારના આદર્શરૂપ બનાવવાનો નિશ્ચય કર્યો

હતો અને તેણે આદા કરી કે જેમનું ચારિત્ર્ય નિષ્કલક હોય તેવા સ્ત્રીપુરુષોને જ આદર્શાહી નિવાસમાં આવવા દેવાં. બારીક કપડાં અને અવયવો અર્ધા ઉઘાડા રહે એવી શિલાઈના પોશાકને તે ધિક્કારતો હતો એકવાર તેનાં બાઈ બહેને પોતાને પેર મિજમલને પ્રસંગે આવા પોશાકમાં અમર્યાદ અભિનય યુક્ત નૃત્ય કર્યું. ત્યારે નેપોલિયને તેમની સખત ઝાટકણી કહાડી નાખી

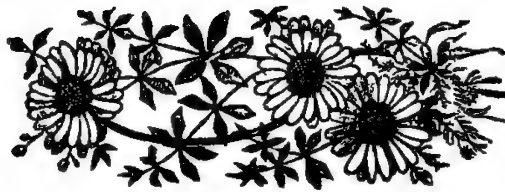
યુરોપનો નૃપતિવર્ગ અને ક્રાન્સનું પ્રજાસત્તાક રાજ્ય એ એની વચ્ચે વિરોધનું મુખ્ય કારણ એ હતું, કે રબેને પ્રજાસ્વાતંત્ર્યના સિદ્ધાન્તોની અસર તેમની પોતાની રીતપર થાય અને તેમની રાજસત્તાને ધોડી પહોંચે ક્રાન્સના રાજપત્રનું બાબત્વરૂપ બદલવાનો વિચાર નેપોલિયને એટલાજ માટે પસંદ કર્યો કે તેમનો તે મત ટળી જાય અને યુરોપમાં સુલેહશાંતિ જળવાઈ રહે, પરંતુ ક્રાન્સમાં થએલો ફેરફાર માત્ર બાહ્યસ્વરૂપનો જ હતો ફરટ ડોન્સલને દેકાણે મુકુટ અને રાજદડ ધારણ કરનાર શહેનશાહ રાજ્ય કરતો હતો પણ ગજનીતિ ઉપર પ્રજામતનો સર્વોપરિ પ્રભાવ તો હજી કાયમજ હતો

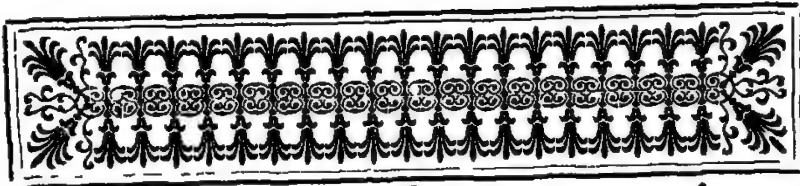
શામાટે ક્રાન્સની પ્રજાએ તેમના જૂના રાજ્યકર્તાઓને દેશમાંથી હાફી કહાડ્યા કે કારણ કે તેઓ પ્રજાને નીચોવતા હતા, કરતો બોગે એકઠી પ્રજાને માથે હતો, ઉમંગવા કરતી મુક્ત હતા અને અધિકાર અને સન્માન પ્રાપ્ત કરાય એવા સરકારી હોદ્દાઓ ઉપર તેમના એકનાતોજ હક્ક હતો પ્રજા તો તેમનું દામત્વ કરવા માટેજ જન્મી હોય એમ મનાતું હતું આખા દેશ ભ્રમરો વેડતો પણ રાજ, તેના ઉમંગવા અને ધર્માચાર્યો તો લખવટ ખર્ચ કર્યા કરતા અને સરકારી તિજોરીનું નાણું રાજની માલિકીનું જ મનાતું

નેપોલિયને જે ગભ્ય સ્થાપ્યું તેની અને ઉપના રાજ્યની વચ્ચે દિવસ અને રાત્રિના જેટલો તફાવત હતો તેના રાજ્યમાં વ્યક્તિસ્વાતંત્ર્ય અને ખાનગી મિલકતનું કાળજીપૂર્વક રક્ષણ થતું હતું સરકારી નોકરીમાં દાખલ થવાને દરેક માણસને સમાન હક્ક હતો અમુક હોદ્દાઓ અમુક વર્ગના લોકોને જ મળે, એવો ગેઝન્ટ સાફ તેના ગભ્યમાં ન હતો કરની વહેચણી પણ સરખી રીતેજ થતી પોતપોતાના ધર્મ પાળવાની અને બીજાને દગ્ગ ન થાય ત્યાંસુધી પોતાના અતઃક્રણના આદેશ પ્રમાણે વતવાની સર્વને છૂટ હતી તમામ સપ્રદાયના લોકોને અને માલુમીઓને પણ સર્વના જેટલુંજ માન મળતું * સરકારી નાણાના વહીવટમાં ઝીણામાં ઝીણી બાબતની પણ કચેરી થતી અને તેના હિમાન માગવાનો પ્રજાના પ્રતિનિધિઓને હક્ક હતો લીજી-

* આપણા દેશમાં સરકારી અમલદાર અને સરકારી તિજોરી વગેરે સબ્બે વાપરવાની રીત દાખલ થઈ છે તે આપણા દેશની શુભામિત્રી સૂચવે છે અંગ્રેજીમાં તેમને 'સાર્વજનિક નોકર' અને 'સાર્વજનિક તિજોરી' કહેવાનો રિવાજ છે નંબર ૧૦ આલે

યન ઝાંઝાં આનરનો માનનીય વર્ગ પણ સર્વને માટે ખુલ્લોજ હતો આથી કરીને નેપોલિયને સ્થાપેલુ રાજ્ય અસલના જેવુ નહિ પણ “બાદશાહી પ્રજાસત્તાક” રાજ્ય હતું એમ કહી શકાય ક્રાન્સમા દરેક વિચારશીલ વ્યક્તિનો એવો મત હતો કે તે જમાનાના સંજોગો જોતા ક્રાન્સને માટે આજ સારામા સાડે રાજ્યતત્ત્વ હતું તેને આખી પ્રજાની યજવાન બહુમતીનો ટેકો હતો હજી પણ આથી ઉલટો મત દર્શાવનાર ભાગ્યેજ કોઈ વિચારશીલ પુરુષ નીકળી આવે. “નેપોલિયન ધારત તો ક્રાન્સમા પ્રજાસત્તાક મહારાજ્યની સ્થાપના કરી ચકત પણ શહેનશાહ થવાના લોભને વશ થઈને તેણે દેશના રાજ્યપદધારણમાં પોતાની લોકપ્રિયતાના પ્રભાવથી મનમાનતો ફેરફાર કરાવી લીધો” એમ કહેલું, એ વિચારવત માણસનું કામ નથી ચૂરો-પના રાજ્યમાં તેને તેમ કરવા દેતજ નહિ જો તેણે ક્રાન્સને બાદશાહી રાજદરથી મજબૂત ન કર્યું હોત અને જાતીય સંસ્થાઓની જાળ આખા દેશમા પાથરી ન હોત તો ક્રાન્સને તેના વિરોધીઓ તારાજ કરી નાખત આવા સંજોગોમા દેશનું સફળતાપૂર્વક રક્ષણ કરવાનો જે એકજ માર્ગ તેને માટે ખુલ્લો હતો તે માર્ગ અખિતચાર કરવાને માટે નેપોલિયનને વગોવવો એ ઘણજ બુદ્ધભરેલુ કૃત્ય છે

પ્રકરણ ૨૧ મું-ઈટાલિનું રાજ્યાસન મઠ્યું

ગંગા પ્રકરણમાં જણાવ્યું તેમ નેપોલિયનની જે એવી ધારણા હતી કે ફ્રાન્સમાં રાજસત્તાની ફરીથી સ્થાપના કરવાથી આમ-પાસના ગજાઓને સતોષ થશે, તે ધારણા ખરીજ પડી માત્ર એકલુ ઈંગ્લેન્ડ વૃધવાતુ મોંથી અળગુ નહુ આ નવી ફેરફારીથી ઈંગ્લેન્ડના મનમાંથી પણ કેમ નીકળી જશે એની તે આજ્ઞા રાખતો હતો તેથી તેને તે ગર્વિષ્ટ રાજ્ય તરફથી વારંવાર તોછડા જવાખ મળ્યા હતા છતાં યુનરેજ અટકાવવાના હેતુથી તેણે ફરીથી એકવાર પ્રયત્ન કરી જોયો અને રાજ્યાસને બેસતાંજ ઈંગ્લેન્ડના રાજાને એક પત્ર લખ્યો તેમાં તેણે પ્રથમની માફકજ પોતાની સલાહ કરવાની ઇચ્છા બતાવી અને ફ્રાન્સ અને ઈંગ્લેન્ડ મિત્રભાવે કામ કરે તો તેમનું પોતાના અને જગતનું પાણુ કલ્યાણ છે એવું આગ્રહપૂર્વક જણાવ્યું તેના ઉત્તરમાં ત્યાંના પ્રધાને લખ્યું કે અમારા ગંગા યુગેપના બીજા રાજાઓની અને ખાસ કરીને રશિયાના ગ્રેગોરિયનની મ મતિ વગર તમારી માગણીનો કોરો જવાબ આપી શકે એમ નથી, બાકી મુલેહ કરવાને તો તેઓ તમારા જેટલાજ ઉત્સુક છે આનો અર્થ એ હતો કે યુગેપના ઉત્તર ભાગમાં તોફાનની શરૂઆત થઈ હતી અને ફ્રાન્સનું ભાવિ પણ એક બીજા મહાસત્રામના પરિણામવડે નિશ્ચીત થવાનું હતું.

ઈટાલિમાં જે નાનું સરખું પ્રજામત્તાક રાજ્ય નેપોલિયને સ્થાપ્યું હતું તેના પોતાઓને પણ ફ્રાન્સનું અનુકરણ કરવાની ઇચ્છા થઈ, અને નેપોલિયનને તેઓ પોતાના સ્વદેશપ્રિય ગણતા હોવાથી તેને રાજ્યાસને બેસાડવાનો વિચાર સર્વને ગમ્યો આ કાર્યને માટે તેનો અભિપ્રાય જાણવા સાડ ત્યાંના પ્રતિનિધિઓ પારિસ આવ્યા તેમની માગણી સાબળી લીધા પછી નેપોલિયને તેનો યોગ્ય ઉત્તર આપ્યો. “ ફ્રાન્સ અને ઈટાલિના રાજ્ય ભવિષ્યમાં એક રહી શકે એમ નથી પણ આપણી આસપાસનાં શત્રુરાજ્યો અને અસ્થિર મનના મિત્રરાજ્યો તરફ જોતા હાલ તેમના એકતા જાળવવાની ગાંઠનેતિક દૃષ્ટિએ જરૂર છે ઈટાલિના લોકો અને પહેલેથી જાણી પ્રિય છે તેમના તરફ મારો પ્રેમ છે તેને વશ થઈને હું નવા રાજ્યની જવાબદારીને

અગીકાર કરે છું ”

આ બનાવના સમયમા પોતાના બાળપણના સહાધ્યાથી અને તે વખતના ખાનગી મંત્રી જુરિચેનને નેપોલિયને ખાનગી વાતચીતમાં કહ્યું હતું કે “ આઠ દિવસમાં હું પ્રાચીન શહેનશાહ શાર્લમેનનો લોખંડનો મુકુટ ધારણ કરવાને ઇટાલિ જવા નીકળીશ ઇટાલિને માટે મારા મનમાં જે ભવ્ય યોજના ધડી રાખી છે તેની તો આ માત્ર રાજઆતજ છે ઇટાલિ એક મહાન રાજ્ય બની જશે અને તેમાં વેનિસથી આદ્રિયાના સમુદ્ર કિનારા સુધીના પ્રદેશનો સમાવેશ થઇ શકશે ત્યાંના જૂના જૂના શહેરોના લોકો એક બીજાને તિરસ્કારની નજરથી જુએ છે અને પોતાના કનિષ્ઠપણનો સ્વીકાર કરવા કોઇ તૈયાર થતું નથી ઇટાલિની વસ્તુસ્થિતિ પ્રમાણે અને ઐતિહાસિક દૃષ્ટિએ રાજધાનીને માટે સૌથી વધારે યોગ્યતા રોમની છે, પણ બપાસુધી પોપના હાથમાંથી રાજસત્તા દૂર થઇને માત્ર ધર્મના વિષયપરત્વેજ તેની સત્તા રહે નહિ, ત્યાંસુધી એ બનવું અશક્ય છે પોપના હાથમાંથી તેની મત્તા લઇ લેવામાં હમણાં ડકાપણુ નથી પણ અનુદૂળ સંયોગો ઉભા થતા તેમ કરવામાં ધણી મુશ્કેલી નહિ પડે ”

ત્યાર પછી શહેનશાહ નેપોલિયન અને શહેનશાહ બાલુ ગ્રેસેફાઇન પોપની સાથેજ ઇટાલિ જવા નીકળ્યા, માર્ગમાં બ્રુઝન શહેરમાં જ્યાં એકવાર નેપોલિયન બાલ્સાવન્થામાં ભણ્યો હતો, ત્યાં તેમણે મુકામ કર્યો હર્ષના અને શોકના અનેક વિચારો આ જૂના અને ભૂલાઇ ગયેલા પથ્થુ પરિચિત સ્થળને જોવાથી નેપોલિયનને થઇ આવ્યા આગળના અનેક સંસ્મરણો તેના મગજમાં ત્વરથી ઉભરાવા લાગ્યા તેમણે આદ્રિયા ઓળંગ્યો નેપોલિયનના હાથનો આશ્રય લઇને પર્વતના ઉચ્ચ શિખર ઉપર ઉભી ઉભી ગ્રેસેફાઇન કુદગતની ભવ્ય લીલાતુ દર્શન કરતી હતી અને તેની નજીકમાં આવેલા મારેન્જો તથા બીજા રણસામ્રાજ્યોના સ્થળ બતાવીને નેપોલિયન પ્રચડ યુદ્ધોના વર્ણન ઉત્સાહભરી ભાષામાં કરતો હતો તે સાંભળીને તેનું હૃદય ભાવતરંગથી ડોલતું હતું

ટયુરિન આગળથી પોપ મહારાજે તેમની રજા લઇ રોમ તરફ પ્રયાણ કર્યું અને નેપોલિયન પોતાના રસાક્ષા સાથે મારેન્જોની રણભૂમિ તરફ આવ્યો અહિં ગ્રેસેફાઇનને યુદ્ધનું દૃશ્ય બતાવવાને ત્રીશ હજાર માણસોની સેના નેપોલિયને વ્યૂહબદ્ધ આકૃતિમાં ઉભી રખાવી હતી, એજ યુદ્ધમાં લઢનારા ધણા યોદ્ધાઓ પણ તેમાં હાજર હતા નેપોલિયને યુદ્ધને દિવસે પહેરેલો ડગરો, ટોપી અને તલવાર ધારણ કર્યા હતા આઠ ઘોડાની ગાડીમાં બેસીને રાજયુગલ રણક્ષેત્રમાં દાખલ થતા તેમને ત્રીશ હજાર કંઠથી જ્યનાદવડે વધાવી લેવામાં આવ્યા આ દૃશ્ય જોવા માટે આસપાસના ગ્રામ્યવાસીઓનો મોટો સમુદાય બેગો થયો હતો યોદ્ધાઓના ભભકાદાર

પોશાક, ઘોડાના હથેલીયાટ, ઝળકતા હથિયાર, તોપોની ગર્જના, અને ધૂમાડાના યનધોર વાદળા, એ સર્વની એકસામટી અસરથી પ્રેક્ષકાના મન ઉપર ક્રાન્સના મૈનિક બળની ધણી સારી છાપ પડી.

એ માસની ૨૬ મી તારીખે મિલનના દેવાલયમા નેપોલિયનનો રાજ્યાભિષેક થયો. ચાર્લમેનનો મુકુટ એક પ્રાચીન ઐતિહાસિક રાજચિન્હ હતુ અને એક હજાર વર્ષથી સચવાઈ રહ્યુ હતુ જે ખીલાવડે ઇસુ ખ્રિસ્તનો વધ થયો હતો તે ખીલાને ગોળ વાળીને તેના ઉપર હીગળકિત સોનાનુ પતર મઢ્યુ હતુ યુરોપના એકવારના પગ કમશાળી શાર્લમાન પાદશાહે આ મુકુટ ધારણુ કર્યો હતો નેપોલિયને તે મુકુટ ન હસ્તે ધારણુ કર્યો અને મોટેથી નીચેના ઇતિહાસપ્રસિદ્ધ શબ્દો ઉચ્ચાર્યા, —“ ઇશ્વરે મને આ મુકુટ આપ્યો છે—નેતેજે અડકશે તેની પાપમાલી થયા વગર રહેનાર નથી ”

મિલન શહેરમા તે એક મહિનો રહ્યો તે દરમ્યાન તેણે કેટલીક વિશાળ યોગ્ય નાઓ ધડવામા રાતદિવસ પરિશ્રમ લીધો હતો ઇટાલિના લોકો હજી પણ તેના અમલને પોતાના ઇતિહાસમાં સારામાં સારો યુગ માને છે.

આવા મજેગોમા પણ ગરીબોના દુખ ઓછા કરવા અને ખીજને સુખી કરવા તે ન્હોતો હિતુક હતો તે નીચેના દષ્ટાંત ઉપરથી જણાઈ આવે છે એક દિવસ માનસાહી ડાહથી કાષ્ટક વિરકત થઇને રાજદપતી પામેના સરોવરના એક ટાપુના એકાંત ભાગમાં વ્રજણુ કરતા કરતા એક કમાલ ઝુપડામાં પેડા તેમા એક દરિદ્ર સ્ત્રી રહેલી હતી પોતાને યેર આવેલાં માનવતાં પરોણાંઓને ન ઓળખવાથી તેણે સરળતાથી જીંદુ કે માગ ધણીને મળૂંરી મળતી નથી તેથી છોકગને માટે અને ધણી ચિંતા ગ્રહે છે, અને હું ગતદિવસ વલખાં માડું છું ત્યારેજ અમારો જેમ તેમ નિભાવ થાય ?

નેપોલિયન—“ તને કેટલું નાણું મળે તો તું પૂરેપૂરી સુખી થાય ?”

સ્ત્રી—“ અરે સાહેબ ત્રણ નાણું જોઇએ ”

નેપોલિયન—“ પણ કેટલું તે તો કહે ”

સ્ત્રી—“ ચારસો ક્રાન્ક જોઇએ પણ મારા જેવીને એટલી રકમ મળવાની ત્રી આશા ” નેપોલિયને એક અતુચરને ઇસારત કરી એટલે તેણે તે સ્ત્રીની આગળ ત્રણ હજાર સુવર્ણના ક્રાન્કની ઢગલી કરી દીધી એ જોઇ થોડીવાર તો તે સ્ત્રી આશ્ચર્યચકિત થઇ ગઇ અને બોલી, “ અરે શેક ! શેકાણી ! આ તો ઘણું થઇ ગયું તમે માગ જેની ગરીમ માઇડીની મગફળી કગતાં હો એવા તો લાગના નથી ” જેમે કાષ્ટને અત્યંત કોમળ સ્વરે કહ્યું, “ ના, ના, એ નાણું તારૂંજ છે તું જમીન લેજે, જોઇએ તેટલા ઘેટાં બકરાં તપજે અને તારાં છોકરાંને સુખેથી મોટા કરજે ”

મદદને માટે ખરેખરે પાત્ર કોણુ છે તે અસાચર જોઇ લેવા માટે નેપોલિયનને તેનું મનુષ્યસ્વભાવનું જ્ઞાન ધણુ ઉપયોગી થઈ પડતું હતુ

નેપોલિયને મિલન છોડ્યું તે પહેલાં હિંદુસ્તાનના ગવર્નર જનરલ સર આર્થર વેવેસ્લી અને ઈંગ્લેન્ડના મુખ્ય પ્રધાન વચ્ચેનો સરકારી પત્રવ્યવહાર ફ્રેન્ચ જનરલ સોએ રસ્તામાંથી અટકાવીને તેના હાથમાં મૂક્યો. હિંદુસ્તાનમાં અંગ્રેજો કેવો વિશાળ મુશ્કેલ કામ કરી લેતા હતા તેનો વિગતવાર હેવાલ તેમાં હતો. તે વાચી નેપોલિયને કહ્યું કે “બ્રિટિશ પ્રધાનો ફ્રાન્સના પાદશાહને તેની મહત્વાકાંક્ષા માટે આખા યુરોપમાં વગેરે છે, પણ હું તો શત્રુઓ સામે દેશનો બચાવ કરવા માટે ફેટલાક રાજ્યો માથે માત્ર મૈત્રીજ બાધુ છું, તેમના રાજ્ય સ્વાહા કરી જતો નથી ત્યારે અંગ્રેજો તો પોતાના લોકોને માટેજ હિંદુસ્તાનમાં આખા યુરોપ જેટલું વિસ્તૃત રાજ્ય સપાદન કરતા જાય છે ! વળી તેમને પોતાનો છૂટકારો કરવા માટે હિંદુસ્તાનનાં લોકોએ બોલાવ્યા હોય અથવા પોતાનું રક્ષણ કરવા જતાં અમુક રાજ્ય તેમના હાથમાં આવ્યું હોય એમ પણ નથી બીજાનો નાનો દોષ જોવો સહેલો છે પણ પોતાનો મોટો દોષ પણ જોવો અઘરો છે ”

આદમ્સ ઓળંગતાં એક વાર નેપોલિયન પોતાના રસાલાની આગળ થોડેક દૂરસુધી પગે ચાલ્યો હતો ત્યાં તેને એક ગામડીઅણ મળી તેને નેપોલિયને પૂછ્યું કે તું આટલી ઊંતાવળી કયા જાય છે ? તે બાંધએ કહ્યું, “ પાદશાહ આ રસ્તેથી જવાનો છે તેને જોવા ” નેપોલિયને કહ્યું, “એનામાં શું જોવાનું છે ? તમારા ઉપર એક જીલમગાર રાજ રાજ કરતો હતો તેને ઠેકાણે આ બીજો તેવો આવ્યો ” તે બાંધએ કહ્યું, “ એમ નથી બુર્બોન રાજાઓ તો ઉમરાવોના રાજા હતા, અને નેપોલિયન તો અમારો રાજા છે. ”

આ વાત એક માણસને કહ્યા પછી નેપોલિયન બોલ્યો, “આટલામાંજ બહુ રહસ્ય રહેલું છે ”

ઈટાલિના વાઇસરોય તરીકે જોસેફાઇનના પુત્ર યુજીનને નીમીને નેપોલિયન પારિસ આવ્યો અને પાછો પોતાને કામે મડી ગયો તે મિતાહારી હતો અને તેનું ગૃહ જીવન ધણી સાદું હતું સત્રાગમાં હિંદીને તે રાજની આઞ્ઞાપત્રિકા પ્રકટ કરતો અને પછી મળવા આવેલા લાયક માણસોની મુલાકાત લેતો નવ વાગે નાસ્તો કરતો તેમાં-તેને આઠ દશ મિનિટ લાગતી. ત્યાર પછી મત્રગૃહમાં જમને પ્રધાનો સાથે રાજકાર્ય કરતો આ કામ સાંજના છ સુધી ચાલતું પછી જમવાનો વખત થતો ધણી ખરી વાર રાજરાણી એકલાજ જમતા જમણમાં હુમૈશાં તે એકજ પદાર્થ ખાતો અને ઉપર લીલો મેવો ખાતો જલદ દાડને તે કદિ અડકતો નહિ જમ્યા પછી એક પ્યાલો કાફી પીતો. ત્યાંથી ફરી પાછો મત્રગૃહમાં જતા અને આજે જે કામ થઈ શકે તેને કાલપર મુલતવી ન રાખવું એ નીતિવચન પ્રમાણે કામ કરવા મડી જતો. વચમાં વચમાં કોઇ કોઇ વાર તે જોસેફાઇનના

ઔરડામાં જઈ તેની સાથે થોડી થોડી મિનિટ વાતચીત કરી આવતો સાંજે દરબાર ભરાતી ત્યાં રાજ્યના અમલદારોને આવતી કાલને માટે હુકમો મળતા લોકોના અટ્ટેયા ગળનું આનું ગૃહજીવન હતું

નેપોલિયનનો ગળ્યાભિષેક થયો કે તરતજ પદ્મજી થએલા લુઇ ૧૮ માં એ તેના દક્ષ સામે સખત વિરોધ દર્શાવ્યો નેપોલિયને તેનો કંઈ ઉત્તર ન આપતા તેને ફક્ત “ મોનિટર ” નામના પત્રમાં પ્રસિદ્ધ કરાવ્યો કે જેથી કરીને આખા ફ્રાન્સના વાંચકામાં આવે તેણે આના મત્તધમાં એકવાર કહ્યું હતું કે “ ફ્રાન્સની પ્રજાની પસંદગી એ મારો ગાદીપરનો દક્ષ છે, અને મારા હાથમાં તલવાર હશે ત્યાંસુધી તે દક્ષ જાળવીશ ”

નેપોલિયનની હયાતી પછી તેના વશમાં રાજગાદી જવા દેરી કે નહિ એ પ્રશ્ન ન્યારે લોકોની આગળ રજુ કરવામાં આવ્યો ત્યારે પાત્રીશ લાખ કરતા વધુ મત તેની તરફથી હતા અને માત્ર એજ હજાર વિરુદ્ધમાં હતા પ્રજાની આવી સર્વાનુમતિથી કોઈ રાજકતા રાજ્યાસને આવ્યો હોય એવો ખીજો દાખો ઇતિહાસમાં નથી

ઈંગ્લેન્ડને સામે કિનારે વળી પાછું ફ્રેન્ચ સૈન્ય અને કાફલાદારી કાળુ વાદળ ઘેરાવા લાગ્યું આ જોઈને ત્યાંના પ્રધાનમંડળને ખરેખરી ધાસ્તી પેરી અને તેથી કરીને ફ્રાન્સની મામે થવાને કેટલાક યુરોપી રાજ્યોને લયચાવવાની તેમણે તજવીજ કરવા માડી આસ્ત્રિયા, રીડન અને રશિયા એ ત્રણ રાજ્યોએ ઈંગ્લેન્ડની સમજવટ સ્વીકારી અને એ ચાર રાજ્યો એકમતથી કરીને પ્રજાના ચૂંટાયલા રાજાને ઉચ્ચલાવી નાખવા તૈયાર થયા જે એ ત્રણ ઉત્તરના રાજ્યો ફ્રાન્સ ઉપર સ્વારી કરે તો તેથી નેપોલિયન તેમની મામે લડવામાં રોકાય અને ઈંગ્લેન્ડ પર સ્વારી કરવાનો તેને અવકાશ મળે નહિ આ ત્રણે રાજ્યોના લડાઈના ખર્ચ ઈંગ્લેન્ડે આપવાનું માથે લીધું નેપોલિયનને આ દાવપેચની ખમ પડી ગઈ હતી આવા સંજોગોમાં અને ઈંગ્લેન્ડ ખાડીમાં પોતાનું નાકાનૈન્ય એકત્ર કરવામાં તેને વિવિધ પ્રકારની નિષ્ફળતા મળી હતી તેથી શત્રુઓ માથે કયા લક્ષ્ય-ઈંગ્લેન્ડના કિનારા પર કે તેઓ જર્મનીની ખીણોમાંથી આવતા હોય ત્યાં આગળ તેનો નિર્ણય કરવામાં તેણે ધણું વિચાર કર્યો તેણે કહ્યું, “ જો -કાલે આવી પહોંચશે તો હું લડન જઈશ અને ત્યાં એ ચારે રાજ્યોની એકસ પીની ગાં તોડી નાખીશ પણ જો મારો નોકામૈન્યાધિપતિ નિષ્ફળ જશે તો હું મારી સમુદ્રની છાવણી ઉડાવીને જર્મનીમાં એ લાખ માણસો સાથે દાખલ થઈશ, વિચેના અને વેનિસસુધી પહોંચી જઈશ આસ્ત્રિયા અને રશિયા એકત્ર થવા પામે ત્યાર પહેલાં તો હું એકેને ખોખરા કરી નાખીશ અને આ પ્રમાણે યુરોપમાં શાંતિ પથ-રાવ્યા પછી પાછો હું મમુદ્ર તરફ વળીશ ”

ઈંગ્લેન્ડ જવા માટે ખંડુ તૈયાર હતું માત્ર કાફલો આવી પહોંચે તેનીજ વાર

હતી તથા દિવસ ચિતામા ને ચિતામા પસાર થયા પણ કાફલો આવ્યોજ નહિ નાકાસૈન્યાધિપતિ ખેવકુશી કરીને તેની ફરજ ચૂક્યો અને તેથી તેણે નેપોલિયનની ભવ્ય યોજના બરમાદ કરી નાખી નેપોલિયનને જે કેટલોક ધણી ભારે નિષ્ફળતાઓ મળી હતી તેમાની આ પણ એક હતી તે ધણોજ ખીજવાઇ ગયો નિરાશા અને ખીજવાટથી તેના આત્માનો પૂર્ણ પ્રતાપ ઝળકી નીકળ્યો.

સગીનમા સગીન યોજનાને પણ પોતાની નામદારીથી ધૂળધાણી કરી નાખનાર નૌકાસૈન્યાધિપતિને તેણે ખૂબ ગાળો દઈ લીધી, પણ એકજ ક્ષણમા પાછુ તેના હૃદયનુ વાવાઝોડુ શમી ગયુ તેણે ક્રોધને શમાવ્યો અને શાંતિ ધારણ કરી, અને જાણે કાષ્ટજ બન્યુ ન હોય તેમ અજાયબ જેવી ચપલતાથી અને શાંતિથી ઈંગ્લેન્ડની સ્વારીમાથી ચિત્તને વાળી લઇને તે ઉત્તર દિશાએથી આદ્યા આવતા શત્રુસૈન્યોને રોકવાની તૈયારી કરવા લાગ્યો. ક્લાકના ક્લાકસુધી લાગલાગટ શ્રમ કરીને તેણે આર્ટર્નિટ્ટઝમા અને અલ્મના ઇતિહાસપ્રસિદ્ધ યુદ્ધોની યોજના તૈયાર કરી આ રીતે જે કે ઈંગ્લેન્ડપર સ્વારી કરવાની તેની યોજના ભાગી પડી, પણ તે યોજના મૂર્ખાઈ-ભારેલી અને અસંભવિત હતી એમ તો નજ કહી શકાય.

નેપોલિયનના ચારિત્ર્યની ખાસ ખુશીઓ જણાવે એવી તેને લગતી અનેક સપ્રમાણ વાર્તાઓ મળી આવે છે અને તે દરેકમાથી તેની ઉદારતા, દયાળુતા અને ઉચ્ચતા પ્રતીત થાય છે હજી પણ તેમના પ્રાણુતુલ્ય વહાલા શહેનશાહનો વાતોને સ્મરણપટમાં સાચવી રાખનારા તેના હાથ નીચેના અનેક ધરડા ચોક્કાઓ ક્રાન્સમા છે તેના સમાગમમા આવનાર તેમાનો દરેક જણુ હજી પણ તેની શુદ્ધિ અને તેના માયાળુપણાવિષે ખોલના ઉત્સાહના આવેશમા આવી જાય છે x

ખેરન લેગન લખે છે કે “ હાલના વખતમાં રાજકર્તાઓ એવા સાધારણ કેટિના માણસો હોય છે કે તેથી નેપોલિયન તરફ અમારી કેવી ભક્તિ હતી તે આજની પ્રજા સમજી શકેજ નહિ. નેપોલિયનની સન્મુખ હિમા રહેવુ, તેના અત્રાજ સામળવો અને તેની જ્ઞાત, ભવ્ય સુખાકૃતિનુ દર્શન કરવુ અમાગજ બાળ્યમા હતુ અને તેને માટે અમે મગફર છીએ તે અમારો એકલો રાજાજ ન હતો. પણ અમારો પિતા હતો, અમારો ગુરુ હતો, અમારો ઉપાસનીય દેવ હતો તે સામાન્ય મનુષ્ય ન હતો પણ ઇશ્વરની વિભૂતિનો ખ્યાલ આવે એવો દેવતાઈ પુરુષ હતો.”

એકવાર એક તોપખાનાના સિપાઇએ પ્યારમા નિરાશા મળવાથી આપવાત કર્યો, તે ઉપરથી નેપોલિયને લશ્કરમા એવી આજ્ઞાપત્રિકા પ્રકટ કરી કે ચોક્કાઓએ તોપોની સામે અડગપણે ઉભા રહેવુ જોઇએ એટલુજ નહિ પણ મનોન્યથાનો પણ

x આ શબ્દો મૂળ પુસ્તકમા લખાવાને ૫૦ ઉપરાત વર્ષ વહી ગયા છે

આત્મમજાથી જ્ય કરતાં શીખવું જોઈએ જે થોડો દુ ખથી કાયર થઈને આપ-
ધાર કરે છે તે રણક્ષેત્રમાંથી નાસ્તી જનારના જેટલોજ નામદાર છે

એક દિવસ જાવણી આગળ ફરતા તેણે એક ખૂબસુરત સ્ત્રીને ગડતી જોઈ તે
નેપોલિયનને ઝાળખતી ન હતી તેથી તે તેની પાસે ગયો અને ગડરાવું કારણ
પૂછ્યું ખાઈ કશું જોલી નહિ પણ તેના ચાર પાંચ વર્ષના છોકરાએ કહી દીધું

“ સાહેબ મારી બાને મારા બાપાએ મારી તેથી રડે છે ”

“ તારો બાપ ક્યાણ છે ? ”

“ તે સિપાઈ છે ત્યા આગળ પહેરા ઉપર છે ”

નેપોલિયને તે સ્ત્રીને તેના ધણીનું નામ પૂછ્યું, પણ તેણે જણ્યું કે આ
માથુસ તેના ધણીનો સરદાર હશે અને વખતે તેને શિક્ષા કરશે માટે જોલીજ નહિ
નેપોલિયન કહે, “ તારો વર તને મારે છે તેથી તું રડે છે, અને તેને શિક્ષા
આપ માટે તું તેનું નામ આપતી નથી, પરંતુ એમા તારો પણ કાંઈ વાક હશે ”

તે ક્ષમાશીલ બુદ્ધિ બાપ જોલી, ના, સરદાર, તેનામા અનેક સારા ગુણ છે
પણ તે ખીજવાય છે ત્યાર કશનો વિચાર કરતા નથી છતાં હું તો તેમને ચાહું
છું, તે મારા ધણી અને મારા છોકરાના બાપ છે ” એમ કહીને તેણે છોકરાને
સોડમાં લઈ ન્યુબન કર્યું, અને છોકરો માને વહાલથી વળગી પડ્યો

આ માસારિક નાટક જોઈને નેપોલિયનના મન ઉપર ધણી અસર થઈ તેના
માથાપર રાજ્યને લગતી અનેક જાળજ હોવા છતાં પણ આ ગરીબ સ્ત્રીનો સત્તાપ
જોહો કર્યા વગર તે તેની પામેથી ચાલ્યો જાય એવું તેનું હૃદય કંઈ ન હતું તેણે
કહ્યું, “ તમે એક ખીજને ચાહતાં હો યા ન હો પણ તારો વર તને મારે તે તો
મને પસંદ નથીજ તું મને તેનું નામ કહે હું આ વાત શહેનશાહને કાને નાખીશ
બાપાએ કહ્યું, “ તમે પોતેજ શહેનશાહ હો તોપણ હું તમને મારા વરનું નામ
નહિ આપું નેપોલિયન કહે, “ હું તારા વગર શિક્ષા નહિ કરાવું પણ હવે પછી
તે તારી સાથે સારી રીતે વર્તે તેવી શિખામણ આપીશ ” પણ તે સ્ત્રી એકની બે
ન થઈ, અને સ્ત્રીહક ઉપર કટાક્ષ વાક્ય બોલતો બોલતો નેપોલિયન અતે ત્યાંથી
થાકીન ચાલ્યો ગયો । તેણે પોતાના મિત્રાને કહ્યું કે ‘ આવી સ્નેહાળ સ્ત્રી એ
તેના ધણીની ખરેખરી દોષત છે રાજમહેલમા પણ આવી સ્ત્રીઓ જુદું થોડી હશે ”

પછી તેણે તે સિપાઈના અમલદારને બોલાવીને મધી વાત કહી અમલદારે
કહ્યું, “ આખી દુકડીમા તે એક સારામા સારો સિપાઈ છે પણ તે વગર કારણ
અદેખાઈ કરે છે તેની સ્ત્રીની ચાલચલગત તદ્દન શુદ્ધ છે ”

આટલું જણી લીધા પછી તેણે સિપાઈને રૂબરૂમા બોલાવ્યો અને પોતાની
સ્ત્રીને મારવા માટે ઠપકો આપ્યો સિપાઈ નેપોલિયનને ઝાળખતો ન હતો તેણે

કહ્યું, “ સરદાર, મારી બાવડીને મેં બીજા બાવડાઓ સાથે વાત કરવાની ના કહી છે છતાં તે વાત કરે છે તો પછી તેને મારવાનો મારો હક્ક છે તમે શહેનશાહની મને ધમકી આપો છો. પણ હું શહેનશાહને મોઢે કહીશ કે સાહેબ, તમે તમારે ગળ્ય સલામો અને મને મારી બાવડી સલામવા દો ”

આનાં સીધા અને કડક જવાબ સાંભળીને નેપોલિયન હસ્યો અને તેણે કહ્યું, “ તું જેની સાથે વાત કરે છે તેજ શહેનશાહ છે ”

આ શબ્દોની મિપાછના ઉપર જાદુઈ અમર થઈ તે ગભરાઈ ગયો. સિંહ જેવો હતો તે મેઢા જેવો થઈ ગયો અને ગરીમડે અવાજે બોલ્યો, “ સાહેબ, હવે વાન મદલાઈ ગઈ આપ નામદારનો હુકમ હોય તો હું તે માથે ચઢાવીશ ”

નેપોલિયને કહ્યું, “ શાબાશ, તારી સ્ત્રીની ચાલચલત ઘણીજ ઉમદા છે ત્રાતચીત કરવી એ તો સ્ત્રીઓનો સ્વભાવ છે નદીને વહેતી અટકાવાય તો તેમને વાત કરતા અટકાવાય જ, તને આજથી સારજટની જગ્યા અને પાચસો ફ્રાન્કનું ઇનામ આપવામાં આવે છે. ઘેર જ, અને તારી સ્ત્રીને ખુશી કરૂં, પણ ખમરદાર તે તેને મારી એવી ફરિયાદ જો ફરીથી મારે કાને આવો તો યાદ રાખજે મને પણ મારતાં આવડે છે ”

નેપોલિયન એકજ વાર કોઇને જોતો તો તેના ચહેરા તે કદિ ભૂલતો નહિ ઉપરની વાત બન્યા પછી ઘણે વર્ષે બીજા યુદ્ધના પ્રમગમા તે રોકાયેલો હતો તેવામાં ફરીથી પેલી સ્ત્રી તેની નજરે પડી નેપોલિયને તેના તરફ ઘેડો ફેરવ્યો અને નજીકમાં જઈને તેને પૂછ્યું, “ કેમ બાઈ ? શી ખબર છે ? તાગ વરે મને આપેલું વચન પાળ્યું છે કે તને હજી મારે છે ? ”

તે સ્નેહાળ પત્નીની આખમાથી આવું આવી ગયા તે નેપોલિયનને પગે પડી અને બોલી, “ સાહેબ, મારે સારે નસીબે હું તમારી નજરે પડી ત્યારથી હું તો દુનિયામાં સુખીમાં સુખી સ્ત્રી બની છું ”

નેપોલિયને કહ્યું, “ ત્યારે તેના બદલામાં તું સરગુણીમાં મદગુણી સ્ત્રી થજે ” એમ કહી થોડી સોના મોહર તેના હાથમાં મૂકી તે દોડતે ઘેડે ચાલ્યો ગયો અને ત્યાં ઉભેના મૈનિકોએ “ શહેનશાહ ઘણું જીવો ” એવો જોરથી હર્ષનાદ કર્યો

ધગ્ગડપર સ્વારી કરવાના મન ધમા નેપોલિયનને લા કાસાસ માથે મેટ હેલેનામાં લાંબી વાતચીત થઈ હતી તે નીચે પ્રમાણે છે —

તેણે પૂછ્યું, “ હું ધગ્ગડપર સ્વારી કરવાનો હતો તેથી અગ્રેજોને ડરતા હતા કે નહિ ? ” લા કાસાસે કહ્યું “ અગ્રેજોની વાત તો કોણ જાણે પણ અમે નો તમારા વિચારને પારિસમાં રહ્યા રહ્યા હસી કહાડતા હતા ”

નેપોલિયને જવાબ દીધો, “ તમે કદાચ હસતા હશો પણ પિટ્ કાઇ હસતો ન

હતો તેણે તો તત્કાલ નેપમનો અદાળ કહાડી લીધો અને તેથી જ્યારે ઇંગ્લેન્ડ પર પ્રહાર કરવાને હું મારા હાથ ઉગમનો હતો ત્યારે રશિયા, સ્વીડન વગેરે સાથે સંધિ કરીને મને મહારાવવાની તેણે તજવીજ કરી. ઇંગ્લેન્ડના ઉમરાવવગને આ વખતના જેવી પૂર્વ કદિ પણ ધાસ્તી લાગી નથી મેં એવી સગીન તૈયારી કરી હતી કે ઇંગ્લેન્ડના કિનારા પર ઉતરવામાં મને નિષ્કળતા મળતજ નહિ. આખી દુનિયામાં સારામાં સારું લશ્કર મારી પાસે હતું આન્ટરવિટ્ઝનો સમામ જેણે જીત્યો તેજ લશ્કર ઇંગ્લેન્ડ પર ઉતારવાનું હતું, ચારજ દિવસમાં હું લડન આગળ જઈ પહોંચ્યો, અને સિટિશ રાજધાનીમાં દાખલ થાત—પણ તે બંધનનુકત કરનાર તરીકે દાખલ થાત, જીતનાર તરીકે નહિ. ઇંગ્લેન્ડમાં જેમ ત્રીજો વિલિયમ ગયો હતો તેમ હું પણ જીત પણ તેના કરતા વધારે ઉદાગતાથી અને નિસ્વાસ્થતાથી વર્તત મારા લશ્કરના બંદો બસતમાં લેશમાત્ર ખામી ન હતી લડનમાં પણ મારા મિપાઇઓ જાણે તેઓ પાનિસમાં હોય તેમજ વર્તત અગ્રજો પામેથી દડક લડાઈને ખર્ચ કર્યુંજ લેત નહિ.

‘અમે તેમને કહેત કે અમે કાંઈ તમને જીતવા આવ્યા નથી પણ તમારા ભાઈઓની માફક તમારા કુદરતી દક્ષ અને તમારી કુદરતી સ્વતંત્રતા તમને પાછી અપાવવા આવ્યા છીએ હું અગ્રજ લોકોને જાહેર કરત કે તમારું મુખ અને તમારી આંખોની પ્રિય છે અને એ વચનને હું વળગી રહેત એ પ્રજાઓ વચ્ચે કદી દુશ્મનાવટ હતી તે આવી રીત થોડાજ મહિનામાં મૈત્રીના રૂપમાં ફેરવાઈ જાત, અને એક સિદ્ધાંતથી, એક આશયથી અને એકજ લક્ષ્ય તરફ અને પ્રજાઓ પ્રગતિ કરત આ પ્રમાણે હું યુરોપના એકેએક દેશને નવજીવન આપત.”

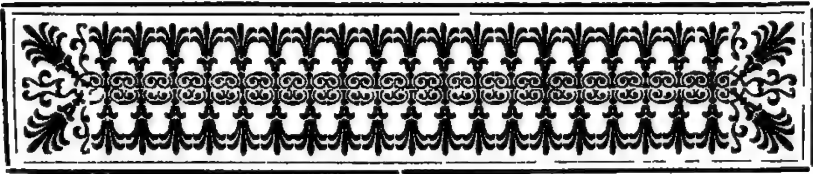
આ પ્રમાણે થયું હોત તો જે દુખ યુરોપની પ્રજા હમણા ખમે છે અને ભવિષ્યમાં તેને ખમવાજ પડશે તે બધા ટળી જાત સંસ્કૃતિના પ્રચારને અર્થે સૌથી વધારે નિસ્વાસ્થપણે સ્વાયત્તી અને પૂર્ણ થવાની તૈયારી પર આવેલી કોઈ યોજના હોય તો તે મારીજ હતી એ પણ એક જાણવા જેવું છે કે મને જે વિધ્ના નડ્યા તે મનુષ્યે ઉભા કરેલા વિધ્નો ન હતાં પણ કુદરતેજ ઉભા કરેલા હતાં દક્ષિણમાં મને સમુદ્ર નડ્યો અને મારી યોજના ધૂળધાણી થઈ ગઈ ત્યાર પછી રશિયાએ પોતાની રાજધાની મોસ્કોને લગાડેલી આગ અને ત્યાંનું બરફ એ બે કારણોને લીધે મારી પાયમાલી થઈ ગઈ આ પ્રમાણે જળ વાયુ અને અગ્નિ એ ત્રણ કુદરતના તરવો એટલે સમસ્ત કુદરતજ પોતાના કામને આડે આવીને ઉભી રહી કારણ કે મનુષ્યપ્રજાને નવજીવન આપવું એ પણ કુદરતના કાર્યક્રમમાં તો છેજ, પરંતુ ઇશ્વરની કૃતિના મહાપ્રશ્નો નથી ઉકેલાતા.”

થોડી વાગ વિચારમસ્ત અવસ્થામાં બેઠી રહ્યા પછી તેણે કહ્યું, “કોઈ કોઈ એમ કહેતા હતા કે હું માત્ર યોદ્ધા થમકી આપતો હતો કારણ કે મારી પાસે જે

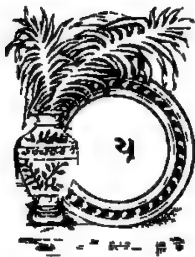
સાધનો હતા તે મે બધાની નજરે પડવા દીધાં ન હતાં મારી તૈયારી ધણી સમીન અને છૂપી હતી મારા વહાણુ મે વિખેરી નાખ્યા હતા પણ તે બધા એકદમ ક્રાન્સના કિનારાપર એકઠા થવાના હતા કમમા કમ બે મહિનાસુધી તો હુ ઇગ્નિશ ખાડીને મારા કબજામાં જરૂર રાખી શકત ”

“ એક લાખ માણુએ દરરોજ વહાણુમાં ચઢાવવા ઉતારવાની કવાયત કર્યાજ કરતા હતા તેમનામાં પૂર્ણ ઉત્સાહ હતો અને આ સાહસ તેમને ધણુજ મનગમતુ હતુ ધણુ અગ્રેજોની મદાનુભૂતિ પણ મારા તરફ હતી ઇગ્નિ અને કિનારે ઉતર્યા પછી મારે એકજ પદ્ધતિમરની લડાઈ કરવી પડત અને તેનુ પરિણામ તો સૌને ખુશુજ હતુ અગ્રેજો પ્રત્યેની મારી રીતભાત બાકીનુ મધુ જામ કરી લેત ઇગ્નિ અને લોકો ઉમરાવોની ઝૂસરી નીચે દખાયલા હતા તેમના સ્વદેશભિમાનને આધાત ન લાગે એવી સલાહથી હુ તેમની સાથે વર્તત તો તેઓ બધા મારા પક્ષમાં આવત અને તેઓ અમને તેમની મદદે આવેલા મિત્રોજ લેખત સમાનતા અને સ્વતંત્રતાના જાદુઈ મત્રો લણીને અમે અગ્રેજ પ્રજાની આગળ ઉભા રહેત ”

પ્રકરણ ૩૦ મું-અલ્મનો રણસંગ્રામ

રોપના એકે એક દેશમા નેપોલિયનની પ્રતિષ્ઠાની હાનિ થાય અને લોકો તેના જીવનને, તેની કારકીર્દિને ખરાબ સ્વરૂપમા જુએ એવી રીતનો ધરાદાપૂર્વક પ્રયત્ન થતો આવ્યો છે પ્રજાના પસંદ કરેલા પ્રજાસત્તાક ગભ્યના આ નૃપતિની પડતી થઈ અને ક્રાન્સની માદીએ પાછા જુઓન વશીય ગમ્મએ બેઠા, ત્યારે તેમણે પોતાનો હક્ક સાબિત કરવા માટે નેપોલિયનને એટલો બધો વગોવ્યો હતો કે ઇતિહાસકારો પણ આ

ગતઓના ડરના માયા તેને ધન્સાફ આપી શક્યા નહિ યૂરોપના દરેક રાજ તેમજ ઉમંગવોની જોડુકીની સામે પ્રજાના હક્કનો તે રક્ષક હોવાથીજ તેઓ તેના શત્રુ થય અને બધાએ મળીને તેને કચરી નાખ્યો, અને પછી તેની નિંદા કરવા લાગ્યા

અલ્મ અને આસ્ટરલિટ્ઝના રણસંગ્રામનું સ્મરણ જગતમા અનંત યુગસુધી કાયમ રહેશે નેપોલિયનને સ્વરક્ષણને માટે ઇંગ્લેન્ડની સાથે એ યુદ્ધ કરવાની જરૂર પડી તેણે તો સલાહની યાચના કરીજ ત્તી, કેમકે મુલેહશાતિ હોય તોજ વ્યાપાર, કૃષિ અને જૂન્નરઉદ્યોગની ખીલવણી કરીને ક્રાન્સ સુખી અને બળવાન થઈ રોકે, પણ ક્રાન્સ સમૃદ્ધ અને બળવાન અને તે ઇંગ્લેન્ડથી ખમાયજ કેમ ? તેને તો લઢવુજ હતું પોતાના કાફલાના બળથી ક્રાન્સનો વ્યાપાર તારાજ કરવાની અને આખી દુનિયાનો વ્યાપાર પોતાના કાબુમા રાખવાની તેનામા શક્તિ હતી આથી તે નાગીપાસ તો થયો, છતાં લેશમાન ડર્યા વગર તે યુદ્ધને માટે પ્રોત્સાહથી સજ્જ થયો તેની અદ્ભુત તૈયારીઓ જોઈને ઇંગ્લેન્ડને પ્રથમ અચ્ચો લાગ્યો અને પછી ભય લાગ્યો આ આક્રમક વાવા જાવા પોતાના કિનાર ઉપર ન ઉતરે તે માટે તેણે રશિયા, આસ્ટ્રિયા, સ્વીડન, અને પ્રશિયા જોડે મધિ કરી તેમને પણ ક્રાન્સમાથી દેનાતા સ્વતંત્રતાના સિદ્ધાંતોની ધારતી લાગી નુકેલી હોવાથી તેમણે ઇંગ્લેન્ડે આપેલી નાણાની લાંચ ખુશીથી સ્વીકારી એકબીજાથી દૂર આવેલી જૂની જૂની જગ્યાએ બધા મળીને પાંચ લાખ માણસો આ એકસપીમા જોડાયલા રાજ્યોએ સજ્જ કર્યા અને મધ્યાએ એકે વખતે

ક્રાન્મ ઉપર તૂટી પડતુ એવી તેમની ધારણા હતી ઇજિપ્ટે આ વખતે તેમને દર લાખ માણસે દર વર્ષે ત્રણ દરોડ ક્રાન્ક આપવાનુ વચન આપ્યુ હતુ આ પ્રમાણે લશ્કર વગેરે તૈયાર થયા પછી ઇજિપ્ટનાં લડાયક વહાણુ ક્રાન્સના બંદરોને ઘેરી વળ્યા અને સમુદ્રકિનારે આવેલા દરેક અરક્ષિત શહેર ઉપર બોબગોળાની ધૂમ વરસાવી તેને તારાજ કરવા લાગ્યા

ઇજિપ્ટે મિસરમા, હિંદુસ્તાનમાં, બ્રૂમખ્ય સમુદ્રના કિનારા ઉપર, પૃથ્વીના એક એક ખુણાથી બીજા ખુણા સુધી પોતાની સત્તા ફેલાવી દીધી હતી રશિયાએ પોતાના રાક્ષસી પગલાંથી અડધો યુરોપ અને અડધો એશિયા દબાવી દીધો હતો આસ્ટ્રિયાએ ઇટાલિના મોટા ભાગ ઉપર પોતાનો પાંખ મૂક્યો હતો અને પ્રશિયા તથા રશિયા સાથે પોલેડની લુટમાં ભાગ પડાવ્યો હતો છતાં તેઓ બેશરમપણે બોલતા કે “ જુઓ, નેપોલિયન મહાન લોભી છે ! તેણે જીનોઆ પિડમોન્ટ અને એદમાનો ટાપુ જીતી લીધો અને લોબાર્ગિનો રાજ બની ગયો ”

તે સમયની યુરોપની રાજનીતિની તુલના કરતાં અંગ્રેજ ઇતિહાસકાર નેપિયર પ્રમાણિકપણે કમૂલ કરે છે કે “ ટિલ્સીટની સલાહ થઇ ત્યાસુધી ક્રાન્સ માત્ર પોતાનો ખ્યાલ કરવાનેજ લદતુ હતું જે ખૂનખાર યુદ્ધોથી યુરોપનું સત્ત્વ નીચોવાઇ ગયુ તેનુ કારણ માત્ર એકજ હતુ યુરોપનું રાજતત્ત્વ શપર પરાધી અમુક અધિકારો પોતાના કહેવડાવનારા ઉમરાવોના હાથમાં રહે, કે મનુષ્યમાત્રની સમાનતાનો દાવો કરનાર પ્રજાસંઘના હાથમાં રહે આ સવાલનો નિર્ણય કંવા સિવાય બેઉ પક્ષને લદવાનુ બીજુ કશુજ કારણ ન હતુ ”

વસ્તુસ્થિતિનું પ્રમાણિકપણે અવલોકન કરતા નેપોલિયન ઉપર દોષારોપણ કરી શકાતુ નથી આસપાસના બળવાન શત્રુરાજ્યો ક્રાન્સની પાયમાલી કરવાનો દંડ સકલ્પ લઇ બેઠાં હતા તેમની સામે તેણે પોતાના દેશનો ખ્યાલ ન કરવો ? તેને લેશ માત્ર પણ ખર્ચ આપ્યા વગર શત્રુસૈન્ય ક્રાન્સ ઉપર ધર્યાં આવે અને તેણે શુ ઉધ્યા કરવુ ? પોતાના દેશમધુએને શુ તેણે ધણાજ અપ્રિય અને જીલ્લમગ્ગાર રાજ્યોની વ્યાપર છોડી મૂકવા ? જે રાજ્યાસનપર તેને પ્રજાએ સર્વાનુમતે બેસાડયે' હતો તે ઉપરથી તેને તેના શત્રુઓ ઉઠાડી મૂકે તો તેણે શુ મૂંગે મોઢે સહન કરવુ ? નિષ્પક્ષપાત ઇતિહાસકારો આવા સવાલનો માત્ર એકજ જવાબ આપે છે કે, ના

આ એકસપી કરનાર રાજ્યોની એવી દાનત હતી કે નેપોલિયનને ખમર ન પડે તેમ તેના ઉપર ચઢાઈ લઇ જવી લડાઇ જાહેર કરવામા આવી નહિ આસ્ટ્રિયાનો પ્રતિનિધિ પારિસમાં બેસી રહ્યો નેપોલિયનને પોતાની સલામતીની ખાત્રી રહે એવી જાતના તમામ ઉપાયો લેવામા આવ્યા તેના શત્રુઓ મનમાં ફૂલાતા હતા કે હવે તેનુ આવી બન્યુ આવાં મોટા સૈન્યો સામે તે એકલો શુ કરી શકવાનો છે ?

આસિદ્યન મનાપતિ જનરલ મેડ ૮૦,૦૦૦નું સેન્ય લઈને યુપરીથી ફ્રાન્સ તરફ આવવા લાગ્યા ખીજી બાજુએથી રશિયાનો ઝાર અલેક્ઝાન્ડર ૧૧૬૦૦૦ (એક લાખ સોળ હજાર) માણુના સાથે જનરલ મેડને મળી જવા પોલેન્ડમાં થઈને ઉતાવળે પગલે ચાલ્યો આવતો હતો તેમને ખાત્રી હતી કે નેપોલિયન તો સમુદ્રકિનારે તેનાથી એક હજાર માઇલને અંતરે ખાતોનમાં બેઠો છે અને તેને આપણી હિલચાલની કશીજ ખબર નહિ હોય તેમણે ઝપાટામધ ફ્રાન્સનું મિત્રરાજ્ય બાવેરિયા છતી લીધું અને મ્યુનિચ તથા અલ્મ ગહેરના કબજે લઈને તેઓ લૂઇસ નદીની ખીણમાં એકે એક અમત્યના મથક સાથેવીને બેઠા

પણ નેપોલિયન એમ છેતરાય તેવો ન હતો શકરાખાજની માફક તે શત્રુની બંધી હિનચાલ જોવા કરતો હતો નવચ્છ આપારમાં એકાએક ગાજવીજ અને તોફાન સહિત વરોળીઓ ચઢી આવે તેમ તે શત્રુઓ ઉપર ચઢી આવ્યો

નેપોલિયને લૂઇસ અને ડાન્યુબ નદીઓ ઝોળગી છે તેણે આસિદ્ય અને રશિયાની માથેના આપણો વ્યવહાર મધ ડરી દીધો છે અને આપણા લશ્કર ઉપર પાણીથી ધર્યો આવે છે આવા એકાએક સમાચાર મળતા આસિદ્યાના લશ્કરમાં ગભગટ અને ભયના પારજ ન રહ્યો ગભગટમાં અને ખીટના માર્યા તેઓ ગમે તેમ ભાગવા લાગ્યા, પણ નેપોલિયને પોતાની ટુકડીઓ એવી રીતે ગોઠવી હતી કે તેમનાથી નસાય તેમ પણ હતું નહિ તો પછી લઢવાની તો વાતજ શી નિરાજ થઈને તેઓ પોતાની તોપો, હથિયાર, ઘોડા અને તમામ યુદ્ધસામગ્રીસહિત ફ્રેન્ચોને શરણે આવ્યા આ વખતે તેણે એવા દાવપેચથી પોતાના લશ્કરની હિલચાલ કરી હતી કે શત્રુની એક ટુકડીની મામે ફ્રેન્ચોની અનેક ટુકડીઓ આવીને ગોઠવાઇ જાય આવી રીતે ખુનરેશ કયા વગરજ તેણે અજાયબ જેવો લશ્કરી વિજય મેળવ્યો તે રી રીતે બન્યું તે આપણે હવે જોઈએ

ખોલોનમાં રહ્યા રહ્યા શત્રુની પહેની મજલની ખપ્પર પડતાજ તેણે છાપખાના અને તારખાતા ઉપર અડુશ મૂકી દીધા અને કોઇ પણ હડીકત પ્રકટ કરવાની મના કરી વીશ હજાર ગાડામાં બેસીને બે લાખ ફ્રેન્ચોનું મૈન્ય એકદમ લૂઇસને કિનારે આવી પહોંચ્યું ત્યા બધા સિપાઇઓને શત્રુની લુચ્યાઇ અને એકદમ જર્મનીમાં દાખલ થવની જરૂરીઆત સમજાવવામાં આવી એક કલાકમાંજ હર્ષનાદ કરતા ફ્રેન્ચ ગોદાઓ ચાનતા થયા હરેક ટુકડીને કયે ગરનેથી લઇ જવી, રોજ કયા કયા અટકવું, બધાએ કયા કયા એકઠા થવું એ બધાની ઝીણામાં ઝીણી વિગતથી નેપોલિયને પોતાના મેનાપતિઓને વાકેફ કર્યા ફ્રેન્ચોએ ખોલોન છોડ્યું એવી આસિદ્યનોને ખપ્પર પડી ત્યાર પહેલા તો બે લાખ ફ્રેન્ચો લૂઇસ અને ડાન્યુબ ઝોળગીને તેમને નાસવાનો રસ્તો પણ બંધ કરીને બેઠા

આ લડાઈના ગળવર ખર્ચનો ખદોમરત કરવો એ કુશળ નાણુશાસ્ત્રીનું કામ હતું, પણ નેપોલિયનની બુદ્ધિ આ વિષયને પણ ખરાબર હાથ ધરી શકે એવી હતી તેની લોકપ્રિયતા એટલી બધી હતી કે લોકો તેને કરોડો ફ્રાન્ક ધીરત, પણ પિટ્ તેમ કરીને કરના ભાર બોળવો વારસો ઈંગ્રેજની પ્રજાને માટે આપી ગયો છે તેમ નેપોલિયનને કરવું ન હતું તેણે કહ્યું, “ હું જીવીશ ત્યાંસુધી તો સરકારી લોનો અને નોટોનાં ફાગળીઆ કહાડીશ નહિ. ”

આ વખતે નેપોલિયન પાસે સારામાં સારું લશ્કર હતું એક લાખ ને છયાસી હજાર ઉત્સાહના ભરેલા અને સેનાપતિના ઇસારાની સાથે મૃત્યુના મોમાં ધસી જાય એવા યોદ્ધાઓ તેની પાસે હતા ત્રણસો ચાળીસ લાખ અને આખાદ નિશાન મારી શકે એવા કેળવાયલા ગોતદામો આ લશ્કરની સાથે હતા પણ તેની સામે એકત્ર થએલા લશ્કરનું બળ તેના કરતા ઘણું વધારે હતું તેમાં અઢી લાખ આસ્ટ્રિયનો, બે લાખ રશિયનો, પચાસ હજાર બેંગેલો વગેરે હતા, અને ફ્રેન્ચ લશ્કરનો એકાદ પરાજય થતાંજ બે લાખ પ્રશિયનો સામી બાજુએ જવા માટે તૈયાર હતા.

હવે ટેવટનો અવસર પામે આવતો હતો જનરલ મેક ફ્રેન્ચ ટુકડીઓની જાગમાં પૂરેપૂરો ફસાઈ ગયો હતો નેપોલિયન બધું તપાસી વળતો જ્યાં જોઈએ ત્યાં તે હાજરનો હાજરજ ઉધ, આરામ અને આહાર વગર પણ તે ચલાવી લેતો રાત દિવસ ઘોડેસ્વાર થઈને પવનની માફક એક ચાલુથી બીજે ચાલે તે દોડી જતો તેનું મગજ કંઈ ચાકતું નહિ અને શરીર પણ ચાકતું નહિ ડંડીમાં અને વરમાદની ઝડીમાં તે ધોધમ ધ વહેતા નદીનાળાને ઝોળાવતો, બીના અને કાદવથી ખરડાયેલાં કપડાંભેર આખી રાત ભટકતો હતો માર્ગમાં ધણીવાર કાદવમાં થઈને ભારે તોપો ધસડતા, ચાકથી અધમુઆ થએલા સિપાઈઓ મગતા, તેમની સાથે નેપોલિયન એક પિતાની માફક પ્રેમથી વાત કરતો અને કહેતો કે આપણી સખ્યા નાની છતાં પણ આપણે એવી કુશળતાથી હિલચાલ કરી શકીશું કે લદયા વગરજ શત્રુને જીત કરી નાખીશું તેના શબ્દોમાં એવું બળ હતું કે તે સાંભળતાજ સિપાઈઓમાં નવચેતન આવતું અને તેઓ રણયોદ્ધા બની જઈને થાક, ભૂખ, કે ડંડી કશાને ન લેખવતાં નિર્ણીત દિશા તરફ છિત્સાહભેર આગળ વધતા.

નેપોલિયનની મહાન યોજના પૂરેપૂરી સફળ નીવડી માત્ર વીશજ દિવસમાં એક પણ લડાઇ લદયા વગર શત્રુનું એ શી હજાર માણસોનું સૈન્ય નકામું થઇ ગયું થોડા હજાર આસ્ટ્રિયનો પર્વતોની સાકડી ખીણોમાં થઈને નાસી ગયા અને ત્રીશ હજાર માણસો ફ્રેન્ચોની ચાલાકી ભરેલી હિલચાલોમાં સપડાઈને કેદ પકડાયા તે સિવાય આકાનાં જીવીશ હજાર માણસોસહિત જનરલ મેક અહમના કિલ્લામાં પૂરાઇ ગયો તે કિલ્લો પણ શરણ થવાની તૈયારીમાંજ હતો પોતાના ઉપર એક પછી એક પડતા ફટકાથી

આસિટ્રીનો હવે એવા નાહિ મત થઇ ગયા હતા કે એકવાર તો સો આસિટ્રીનો માત્ર એક ક્રેન્ચ અમલદાર અને એ સિપાઇઓને તાબે થઈ ગયા !

હવે અમના કિલ્લામાં ઘેરાયલા લશ્કરનું પ્રાન્ધ બરાબ ચૂક્યું હતું નેપોલિયન દર કલાકે ઘેરાનું દખાલુ વધાર્યા જતો હતો તાબે થયા સિવાય તેમને છુટકાજ ન હતો નેપોલિયન સાથે વાતચીત કરવાને આસિટ્રી તરફથી શાહજાદા મોરિસને મોકલવામાં આવ્યો ત્રણ તો ઘણીજ પ્રતિજ્ઞ હતી કેડા પવનના સુસવાટ વાતા હતા બરફ વરસતું હતું, અને પૃથ્વીપગ પડતા પીગળી જઈને રસ્તાને કાદવમય બનાવી નુકસાન હતું તેના ઉપર ઘોડા અને તોપોના ગાડાની વારવાર આવજા થવાથી પગ ચરકી જાય એવો કાચ્યક થઇ ગયો હતો નેપોલિયને પણ પોતાના સિપાઇઓની સાથે આવીજ જગ્યામાં પોતાનો સાદો તણુ રાખાવ્યો હતો, અને તણુમાં થઇને પાણી વહા કરતું હતું તેથી પાટીઆ ઉપર પગ મૂકીને પોતે બેઠો હતો શાહજાદા મોરિસે એની દરખાસ્ત નકી કે અમને આસિટ્રી જવા દો તો અમે તાબે થવા ખુતી છીએ

નેપોલિયને હસીને જવાબ આપ્યો “ તમારી આવી મરત કબૂલ રાખવાની મારે જરૂરજ શી છે ? હું તમારી હાથતથી વાકેફ છું તમે રશિયનોને આવવાની રાહ જુઓ છો પણ તેઓ હજી બોહીમિયા લગી નથી આવ્યા, અને આજીજ દિવસમાં તમારે મિનસરતે તાબે થવું પડશે હું તમને તમારા ક્રેન્ચસહિત આસિટ્રી જવા દઉં પણ તમે જઈને રશિયનો સાથે મળી ન જાઓ અને મારી સાથે ફરીથી લડવા ન આવા તેની શી ખાતરી ? તમારા મેનાપતિઓએ મને ઘણીવાર કહ્યો છે આ વખતે હું ઠગાવાનો નથી મારે-ઓના યુદ્ધ પછી મે તમારા મેનાપતિ મેક્સને તેના લશ્કર સાથે જવા દીધો અને તમારા ગમજો મનાહ કરવાના ગભીર વચનો આપ્યા છતાં એના એજ માણુઓને હોહેન્લિન્ડેનના મગ્રામમાં અમારી સાથે લદવા મોકલ્યા આસિટ્રીના પ્રધાનમંડળે મારી માથે આરો પ્રપચ એટલી બધી વાર કર્યો છે કે હવે હું તમારા કોષ્ટ પણ વચન ઉપર ભરોસો રાખી શકું નથી આ લડાઈ મે ઉભી કરી નથી પહેલેથી છેવટસુધી મારી સાથે દગો કરવામાં આવ્યો છે માટે તમારા સેનાપતિને જઈને કહો કે તમારી સરતો હું સ્વીકારું નથી તમારા અમલદારોને હું જવા દઉં પણ તમારા લશ્કરને તો હું કેહમાજ રાખીશ માટે ફરી વિચાર કરે, અને જલદી નિર્ણયપર આવ જાય હું મારો વખત બરખાફ કરવા માગતો નથી જેમ વધારે વિનય કરશો તેમ તમારી અને તમારા લશ્કરની હાલત વધારે બગાડ થતી જશે ”

ખીજે દિવસે જનરલ મેક જાતે નેપોલિયનને મળવા આવ્યો પરાજિત થએલા હરિક્ષની સાથે તે હમેશા વિવેકથી અને તેને જરા પણ ઓછું ન આવે તેવી રીતે

વર્તેતા હતો તે પ્રમાણે આ વખતે પણ તે મેંકની સાથે વર્ત્યો તેની હમેશની છટાથી તેણે મેંકને સવળી હકીકત દેહી અને કહ્યું કે માણસગતપ્રત્યે દયા લાવીને પણ તમે તાબે થવાનું કબૂલ કરો તમારે આજે નહિ તો અકવારીઆ પછી તાબે થવું તો પડશેજ, પણ શહેરને હુમલો કરીને જીતતા કેટલી ખુનામરકી થશે, શહેરમાં ઓગળાળા વરસવાથી કેટલા નિર્દોષ રહેવાસીઓના જનમાલની ખુવારી થશે તેનો વિચાર કરી તમે તાબે થાઓ, અને આ ઘાતકી ઉપાય અજમાવવાની મને ફરજ ન પાડે. મેંક શરણે આવ્યો અને છત્રીશ હજાર આસ્ત્રિયનોએ તેમના હથિયાર હેઠે મૂક્યા નેપોલિયન આ દશ્ય એક ટેકરી ઉપર ઉભો ઉભો જોઈ રહ્યો હતો આ અવસર તેને માટે મગફર થવાનો હતો પણ તેના જ્ઞાત અને ગભીર વદન ઉપર હર્ષની કે અભિમાનની એક પણ નિશાની જણાતી ન હતી.

કેન્ચ ઓવણીમાં આનંદોત્સવ ચર્ધ રહ્યો શસ્ત્રનો ઉપયોગ કર્યા વગરજ મેળવેલી આવી મહાન ફતેહ આ પહેનીજ હતી નેપોલિયન તરફ સિપાઇઓની પ્રેમભક્તિ હદ બહારની વધી ગઇ કેટલાક છુટ્ટા સિપાઇઓ બોલવા લાગ્યા કે “આપણા ‘નાના હવાલદારે” (નેપોલિયને) આ તો વળી નવોજ દાવ શોધી કહાડ્યો. આ વખતે તો આપણી સગીનને બદલે તેણે આપણા પગના જોરથી જીત મેળવી.”

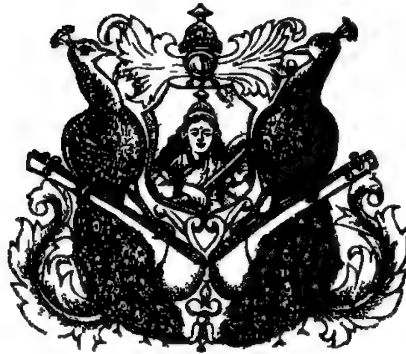
ત્યાર પછી નેપોલિયને એક જુસ્સાદાર ઉદ્દેશોપણ પ્રકટ કરી તેમાં દર્શાવેલી જગી ફતેહથી અને તેની જવલત ભાષાની છટાથી આખો યુરોપ ચક્રિત થઇ ગયો.

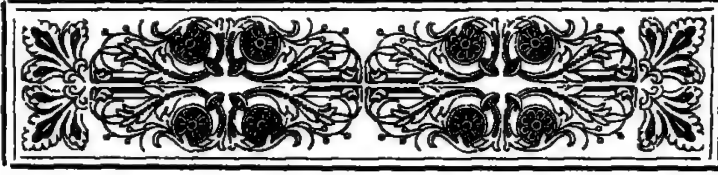
“ભવ્યસેનાના યોદ્ધાઓ! પદર દિવસમાં આપણે એક મહાન જગત ખતમ કરી નાખ્યો છે આપણે આપણું વચન પાળ્યું છે બાવેરિયાને શત્રુના હાથમાંથી છોડવું છે અને ત્યાનો રાજા જે આપણો મિત્ર છે તેને ફરીથી તેનું રાજ્ય સ્વાધીન કર્યું છે જે શત્રુસૈન્ય પૂર દમામથી, આપણા બળનું માપ આક્રમ્ય વગર ઉઠત બનીને આપણા દેશની સરહદપર આવતું હતું તે તારાજ થઇ ગયું છે, પણ તેથી ઈન્કરને કાંઈ નુકસાન થયું નથી, કારણ કે આપણે બોલોનમાં નથી.

“શત્રુના એક લાખ માણસો પૈકી સાડા હજાર તો આપણા કૃદ્ધ બન્યા છે તેઓ આપણા ખેતરોમાં મજૂરી કરશે તેમની ખસે તોપો, પુષ્કળ દારૂગોળાનો સરંજામ અને તેવું વાવટા આપણે જીત્યા છે સિપાઇઓ! આ પ્રસંગે આપણે વગર જોખમે મોટી ફતેહ મેળવી શક્યા છીએ, દુનિયાના ઇતિહાસમાં ન બન્યું હોય તેવું આ કામ આપણે કરી બતાવ્યું છે આટલી મોટી જીત મેળવ્યા છતાં આપણે માત્ર દોઢજ હજાર માણસો ગુમાવ્યા છે આવું ભવ્ય પરિણામ તમે તમારા શહેનશાહ પર મૂકેલા નિસીમ વિશ્વાસ, તમારી સહનશક્તિ અને બહાદુરીને લીધે આવ્યું છે પણ શું આપણે આટલેથીજ અટકી જઈશું? હું જાણું છું કે તમે સઘળા એક વધુ લડાઇ લઢવા માટે અધીરા થયા છો. ઈન્કરના નાણાંએ રશિયન લશ્કરને દુનિ-

યાના ખુશ્ખામીથી તેડાવીને આપણી સામે ખડુ કર્યું છે પણ તેના આપણે આવાજ દાવ કરવાના છે જેમને હરાવવામા અને યશ મળે એવા સેનાપતિઓ પણ કમનસીએ નેમની પામે નથી થોડામાં થોડા માણસના ભોગે કેમ ફતેહ થાય તેનીજ હું કાળજી નાખુ છું મારા સિપાહીઓ મારા પુત્ર સમાન છે ”

નત્તરમી ઓક્ટોબરે નેપોલિયને ગ્રોડા ઉપર બેતાળીશ માર્શલની મજલ કરી અને ત્યાર પછી કાદવવળો ડમલો ઓઢીને તેણે થોડુ ધાસ પાથરીને એક કલાકનો આ રામ લીધો પામેજ એક ધનાઢય ધર્મચુરનો તમામ પ્રકારની વિલાસની સામગ્રીથી ભરેલો મહેલ હતો અને નેપોલિયનને પોતાના મહેમાન તરીકે સત્કારવા તે ધણોજ ખુશી હતો, પણ પોતાના સિપાહીઓ કાદવમાં, બરફના તોડાનમાં ખુદલા મદાનમાં પડ્યા રહે અને પોતે સુખચેનથી સુવે એવા નેપોલિયન ન હતો.

પ્રકરણ ૩૧ મું-આસ્ટરલિદક્ષિણ મહા યુદ્ધ

ને ૧૮૦૫ના અક્ટોબરની ૨૦ મી તારીખે અહમ આગળ આસ્ટ્રિયન સૈન્ય શરણે આગ્યુ સર્વને ચકિત કરી નાખે એવી આ જીત મેળવ્યા છતા હજી નેપોલિયનના માથા પર બચતુ વાદળ ઝંઝુમતુ હતુ એક લાખ ને સાઠ હજાર મિપાઇઓ સાથે રશિયાનો ઝાર અલેક્ઝાન્ડર આદ્યો આવતો હતો તેના મૈન્યમા દરરોજ આસ્ટ્રિયનો ભરતી કર્યાજ બતા હતા વળી પ્રશિયાએ પણ એ લાખ માણસો એકઠા કર્યા હતા અને અલેક્ઝાન્ડર અને પ્રશિયાના રાજા વિલિયમે પરસ્પર મેત્રીના પવિત્ર સોગદ લીધા હતા વળી ઈંગ્લેન્ડે તે ત્રીશ હજાર માણસોનુ લશ્કર ભર્મનીમા ઉતાર્યુ હતુ તે પણ ઝપાટાખંધ આદ્યુ આવતુ હતુ શત્રુમૈન્યના આવા મોટા વિશાળ સમુદાયની સામા રક્ષણ કરવા માટે તેણે કા તો પાછા હંવુ જોઇએ અથવા તો મજા ખૂત મોરચો માડીને પડાવ નાખવા જોઇતો હતો પણ તેણે તો મૃત્યુના મુખમાં ધસી જવાનો પોતાના લશ્કરને હુકમ કર્યો તે જાણીને આખો યુરોપ ચકિત મ્મ્મ ગયો નદીના પ્રયજ પૂરના વેગથી ફ્રેન્ચસેના ડાન્યુજની ખીણમા ચમને પોતાને રોકનાર શત્રુમૈન્યના ફૂર્યોફૂર્યા ઉડાવતી આગળ વધી નદીઓ, તોપો, કિલ્લા, શત્રુના મોરચા કોઈનાથી તેને પ્રચડ વેગ ખળાતો નહિ આખા સૈન્યમા તેના સેનાપતિનો જુરસો આવી ગયો લય અને શ્રમને તરણાને તોલે ગણે એવા લોખંડી શરીરના તે યોદ્ધાઓ હતા

ત્રણ દિવસમા તેઓ ખાવેગિયાની રાજધાની મ્યુનિચ પહોંચ્યા તેમના માનમા આખુ શહેર રોશનીથી ઝળહળી રહ્યું હતુ અને હર્ષનાદથી આકાશ ગાળુ ઉડતુ હતુ પણ ત્યાં એક કલાક પણ નેપોલિયને લશ્કરને થોભાવ્યુ નહિ “ આગળ ચાલો, ” “ આગળ ચાલો ” નોજ હુકમ થયો અને નદીની રેલની માફક, પાયદળ, સ્વાર અને તોપોનો પ્રવાહ ધડધાટ આગળ આદ્યો આખુ આસ્ટ્રિયા ચરચર ફૂંજવા લાગ્યુ થહેનશાહ ફ્રાન્સિસ નાડો અજ્ઞાત ફ્રેન્ચો આગળ વધતા ગયા તેમના મારથી નાસના

આરિદ્ર્યનો અને રશિયનો અલેક્ઝાન્ડરના મૈન્યમા ઉમેરો કરવા લાગ્યા ૧૮ મી નવેમ્બરે આરિદ્ર્યાની રાજધાની વિયેનાની નજીકની ટેકરીઓ ઉપરથી ફ્રેન્ચોની ગજુ-તુરીને નાદ નગરવાસીઓએ સાબળ્યો, અને તેમના રાજાનો ચગકાટ જોયો નગર શરણે આશ્રુ આગેવાન શહેરીઓ દયામાટે નેપોલિયનની યાચના કરવા તેની પામે ગયા તેણે સવને ખાત્રી આપી કે કોઈ પણ વ્યક્તિની ખાનગી મિલકતને તેમજ કોઈના જનને અમે ઈજા કરીશું નહિ સરકારી ત્રિગેરીઓ અને તોપખાના હવે અમાના છે તેમાથી એક લાખ બદ્ડો, બે હજાર તોપો અને દરેક પ્રકારની યુદ્ધ-માનક્રી ફ્રેન્ચોને પ્રાપ્ત થઈ વીશ દિવસમા નેપોલિયન મધુદ્રકિનારેથી દ્વારનસુધી અને ચલીશ દિવસમા પ્રાઈનથી ત્રિયેનાસુધી શત્રુમૈન્યને સઠા પાનની માફક ઉઠાવતો આવી પહોંચ્યો.

આટલું છતાં પણ હજી તેની સ્થિતિ સનામત ન હતી તે પોતાની રાજધાનીથી પદરસા માઇલ દૂર નીકળી ગયો હતો શત્રુમૈન્યની સરખામણીમાં તેનું લશ્કર ધણુ નાનું હતું, અને પરગણના મધ્ય ભાગસુધી તે ઘૂસી ગયો હતો દક્ષિણમાથી આર્મીયક ચાર્સ ૭૦,૦૦૦ માણસો સાથે ચાલ્યો આવતો હતો શહેનશાહ ફ્રાન્સિ સના મિત્રાએ ૮૦,૦૦૦ હગેરિયનોનું મૈન્ય ઉજી કર્યું હતું ૧૦૦,૦૦૦ રશિયનોના પગલા સલળાતા હતાં અને પાછળથી ૨૦૦,૦૦૦ પ્રશિયનો તેના ઉપર તૂટી પડે એવો સભવ હતો લોકો કહેતા કે હવે તે વિયેનાના કિલ્લાનો આશ્રય લેશે, પણ નહિ. “ આગળ ચાલો ” નો તરનજ હુકમ થયો આરામ લેવાને એક પળની પણ રજા આપી નહિ આમ દેખીતી રીતે તે વગર વિચાર્યું સાહસ કરતો હોય એમ લાગતું તોપણ તમામ પ્રતિકૂળ સંજોગોને ધ્યાનમા લઇને અને કદાચ પોતાના મૈન્ય ઉપર એકએક આદત આવી પડે તો તેને માટે પૂરતી તૈયારી રાખીને ધણી દીર્ઘ દૃષ્ટિથી તે આગળ વધતો હતો.

૬૩૧ પવનના સુસવાટ વાતા હતા અને ટેકરીઓના શિખર પરફને લીધે મફદ જની ગયા હતા છતાં તેનું લશ્કર કશાની પરવા કર્યા વગર ખેંધડક આગળ ધમતું હતું એમ કરતા પારિસથી પદરસો માઇલને અતરે અન્ટરલિટ્ઝના મેદાનમાં તેમનો શત્રુમૈન્ય સાથે સમાગમ થયો શત્રુનું એકદર બળ એક લાખ માણસનું હતું અને તેમના સેનાપતિની જગ્યાએ રશિયાનો જાર અને આરિદ્ર્યાનો પાદશાહ ફ્રાન્સિસમ હતા ક્રેટેહની મપૂર્ણ ખાત્રીથી તેઓ પૂર ઉત્સાહમા આવ્યા હતા નેપોલિયન પાસે માત્ર સીતેર હજાર સિપાઇઓ હતા એક કલાકનો પણ વિલમ થઇ શકે એમ ન હતું દરેક દિશાએથી હથિયારનો ખણખણાટ સલળાતો હતો અને દર કલાકે યોડે-રવાર અને પાયદળના અગણિત ટોળા શત્રુના બળમા વૃદ્ધિ કરવા આગ્રેજ જતા હતા.

ડિસેમ્બરની ૧ થી તારીખે નેપોલિયને શત્રુદળ જોયું, અને તેણે તેમની સગીન

હારો પોતાની આટલી બધી નજીક આવી પહોંચેલી જોઇ કે હવે ઉવટની લડાઇનો સમય થયો નજીક જાયો તેણે તેમની હિલચાલ ધણીજ લક્ષ્યથી તપાસી અને તરતજ તેમની હુમલો કરવાની પદ્ધતિનો ભેદ તેને સમજાઈ ગયો, અને આ પ્રમાણે તેમનો દાવપેચ જોઇ લીધાથી પોતાના વિજયની સંપૂર્ણ ખાત્રી થતા તેણે કહ્યું, “કાલે સાજ પહેલા આ લશ્કરનો આપણે પરાજય કરવાના ”

આખો દિવસ તેણે ઘોડાપરને ઘોડાપરજ કહાડ્યો જમીનની રચનાનું અવલોકન કરતો, સિપાઇઓને ઉતેજક શબ્દ કહેતો, ધાયવ સિપાઇઓને માટે બદોખરત કરાવતો, તે આખી છાવણીમાં ધૂમી વગ્યો. ઝીણામાં ઝીણી બાબતવિષે સૂચના આપવાની અને પોતાની સૂચનાનો ખરાબર અમલ થાય છે કે નહિ તે તપાસી જોવાની તેને ટેવ હતી. રાત પડી પણ તેનો ઉલ્લેખ માલુમ રહ્યો તે દિવસે તેના રાજ્યારોહણને એક વર્ષ પૂર થયું હતું એક સિપાઇએ પોતાની મગીનની અણી ઉપર ધાસની પૂળી ચઢાવીને સળગાવી. તેની નકલ બીજા બધાએ કરી થોડીવારમાં આખી દ્રેન્ય છાવણી રક્તવર્ણ પ્રકાશથી ઝળહળી રહી અને તેનું અજવાળું શત્રુની છાવણીસુધી જતાં તેમને પણ ભય ઉપજ્યો તે ઉપરાંત ધણિક ઉત્સાહના માર્યા તમામ સિપાઇઓએ એકસામટો જયધ્વનિ પણ કર્યો સીતેર હજાર કંઠમાંથી નીકળેલો આ પ્રયત્ન અવાજ અનેક જળધોધના ધોર ગર્જનની માફક શત્રુની છાવણીસુધી સ્પષ્ટ સંભળાયો નેપોલિયને ઘોડો ઉભો રાખ્યો અને એક પળવાર શાંત વિચારમય ચહેરે આ ભવ્ય દૃશ્ય નિહાળ્યું અને પછી પોતાના તણુમાં જઈને જાણે બોલતો હોય તેટલી ત્વરાથી તેણે નીચેની ઉદ્ઘોષણા લખાવીને લશ્કરને જાહેર કરી

“સિપાઇઓ ! અદ્ભુત પરાજયનું વેર લેવા માટે રશિયનો તમારી નસ-મુખ આવીને ઉભા છે આપણી બૃહદ્રચના ધણી મજબૂત છે એ લોકો આપણા લશ્કરની જમણી બાજુ તોડવા જશે તેજ વખતે તેમના લશ્કરની બાજુને તમે ભેદી શકશો હું જાતે તમારી દુઃકીઓની હિલચાલ કરાવીશ જો તમે તમારું હંમેશનું શૈર્ષ બતાવીને શત્રુને છિન્ન ભિન્ન કરી નાખશો તો હું તોપોના મારાથી દૂર ઉભો રહીને તમારું તે પરાક્રમ જોવા કરીશ પણ કંતેહવિષે મને જરા પણ શંક લાગશે તો તમારો પાદશાહ ગોળાની ઝડીની સામે આગલી હાંપમાં આવીને ઉભો રહેશે આ વખતે આપણી કંતેહ ચવીજ જોઇએ ”

કેાઇ દિવસ કેાઇ પણ સેનાપતિએ સિપાઇઓને શત્રુનો પરાજય કરવાનો પોતાનો ખરો દાવપેચ બતાવ્યો નથી પણ નેપોલિયને સિપાઇઓને વિશ્વાસમાં લીધા માત્ર એકજ નિમકહરામ સિપાઈ આ ચાવી શત્રુને બતાવી શકત, પણ જે 'સિપાઇઓ ઉપર તે વિશ્વાસ મૂકતો હતો તેમને તે સારી પેઠે ઝાળખતો હતો તોપોના મારથી

હુ દર સલામત જગ્યાએ ઉભો રહીશ એમ કહીને કોઇ પણ સેનાપતિએ પોતાના સિપાઇઓને પાણી ચઢાવ્યું જાણુમા નથી મિપાઇઓની સાથે આવો અખતરો ફરી શકે એવી સિપાઇઓની પ્રીતિ કોઇ સેનાપતિએ મેળવી નથી. માટે નેપોલિયન નિર્દય, લોભી અને મનુષ્યગતનો તરસ્યો હતો એમ કહેવાનું પાપ કદી કોઇએ પણ કરવું ઘટવું નથી ધાનકીપણાથી અને સ્વાર્થપરાયણતાથી કદિ આવા પ્રેમ મળી શકે નથી નેપોલિયન તેના એકે એક સિપાઇનો ખરેખરો શુભેચ્છક હતો અને તેથીજ તે સર્વની કાયમની પ્રીતિ મેળવી ગયો છે

રાત્રિ ધણીજ ડહી હતી ધૂમમ પુષ્કળ વરસતું હતું માઇલના માઇલસુધી એકે લશ્કરની તાપણીઓનો પ્રકાશ પથરાઈ ગયો હતો મોડી રાતે તાપણાં હોલવાઈ ગયા અને સર્વનું માથું અધકાર છવાઈ રહ્યો ચાર વગામ તો નેપોલિયન પાછો ત્રણ ઉપર સ્વાર થઈ ગયો દ્વરથી આવતો અગ્નિ અવાજ તેના ટેવાયલા કાનપર પડતાજ તે ચેતી ગયો કે શત્રુસૈન્યની હિલચાલ શરૂ થઈ ચૂકી છે તેના ધાર્મ પ્રમાણે નમનો ધસારો તેના લશ્કરની જમણી પાણી ઉપગ્ન થયો આમ કરવા જતા શત્રુસૈન્યનો મધ્ય ભાગ નમજો પડી ગયો આ તરફ ફ્રેન્ચોના રણતુરી પણ ગરજ ઉઠી જમીનપર સૂતેલા મિપાઇઓ પટાપટ ઉભા થઇને બૃહદ્મથ થઈ ગયા દરેક સિપાઇના દિનમા ઉત્સાહ માતો ન હતો દરેક અમતદાર પોતપોતાના કામથી વાકેફ થયો હતો આકાશમા હજી તારા હતા પૂર્વમાં હજી અગ્નિદાય પણ થયો ન હતો

પાંચે પાંચે તારાગણ અદૃશ્ય થવા લાગ્યા પૂર્વાકાશમા રતારા પથરાઈ થોડાજ વખતમા રશિયનોનો તોપોની ગબીર ગર્જના થવા લાગી નેપોલિયને યુદ્ધ શરૂ કરવાની આજ્ઞા આપી દીધી સરદારો પોતપોતાની જગ્યાએ ગોઠવાઈ ગયા. શત્રુના મધ્યભાગ ઉપર વાવાઝોડાના વેગથી ફ્રેન્ચ તૂટી પડ્યા અને જગ વારમા તેને છિન્ન ભિન્ન કરી નાખ્યું તેમના ધોડેરવારો અને પાયદળ સિપાઇઓ વિજયોન્મત્ત ફ્રેન્ચોના ધસાગમા અટવાઈ ગયા, ફરદાઈ ગયા રણક્ષેત્રમા ભગાણુ પડ્યું અને નાસાનાસ થઈ રહી નેપોલિયનના આજ્ઞાહી સ્વારોની ટુકડીએ હવે પોતાની—તનવાર એમથી વાપરવા માડી શત્રુની જમણી પાખ, તેની ડાબી પાખની ઝુમકે ન આવે તે માટે થોડી ટુકડીઓ ન્યા તળી આકીના લશ્કર સાથે ડાબી પાખપર નેપોલિયન તૂટી પડ્યો અને તેની પામલાલી કરી નાખ્યા પછી એક છેલ્લો પ્રયત્ન ધમારો કરીને શત્રુની જમણી પાખને પણ સવાડી દીધી તેમના લશ્કરનો એક મોટો ભાગ ફરી ગયેલા સરોવરપર થઇને નામત્રા લાગ્યો, પરંતુ સિપાઇઓ અને ત્રોડાના વજનથી બરફ એસવા લાગ્યું એટલામા ફ્રેન્ચોની તોપોના બે ચારજ ગોળા આવી પડતા બરફનું પડ તૂટી ગયું અને બધાએ ડાડ પાણીમાં જળસમાધિ લીધી । અલેક્ઝાન્ડર અને શહેનશાહ ક્રાન્સિસે નજીકની ટેકરી ઉપરથી પોતાના મૈત્ર્યોની આ મહાન ખગાળી દીડી અને તેઓ નિરાશ

થઇને રણક્ષેત્રમાંથી પલાયન કરી ગયા ।

આરટીસિટીના સગામતુ આવુ પરિણામ આવ્યું નેપોલિયન આ એક યશસ્વી ફતેહ હતી, અને તેની કીર્તિમાં એથી વિશેષ વૃદ્ધિ થઇ શકતુને ભારે નુકશાન ખમતુ પડ્યું હતું તેમના પદર હળર થોડાઓ કપાઇ મુઝા અને વીશ હળર બન્દીવાન બન્યા તેમની એકસો એકી તોપો, પિસ્તાળાશ વાવટા અને બીજો કિમતી સરસામાન દ્રવ્યોને હાથ આવ્યા

પલાયન કરતા શત્રુમૈન્યનો ગલગટ અને ગેરબચસ્થાનુ વર્ણન થઇ શકે એમ નથી રાની ગશિયન સિપાઇઓ માર્ગમાં આવતા ગામડા ઉપર નિર્દયપણે જીલમ કરતા ગયા, પશુ દ્રવ્ય સ્વારોએ તેમની પૂઠ લીધી અને તેમનો કચ્ચરધાણ કહાડી નાખ્યો. શહેનશાહ ક્રાન્સિસે હવે જીતની આશા છોડી દઇને નેપોલિયન પાસે સલાહની યાચના કરવા શાહજાદા જોનને મોકલ્યો

નેપોલિયન તે વખતે જાતે ઉભો રહીને પોતાના ધાયલ થયેલા સિપાઇઓને મલમપટ્ટા કરાવતો હતો અને તેમને આશ્વાસન મળે એવા મતુર પ્રેમપૂર્ણ શબ્દ કહેતો હતો આ પ્રમાણે દરેકે દરેક સિપાઇને પૂરતી રાહત અપાઇ રહી ત્યારેજ તે આરામ લેવા પોતાના તણુમાં ગયો અનેક સિપાઇઓ મરતા મરતાં પણ આંખમાં પ્રેમાશ્રુ-સહિત તેમના વહાલા શહેનશાહની છેલ્લી આખી કમી લેતા અને તેને આશીર્વાદ આપીને પ્રાણુત્યાગ કરતા તેમના સૂઝા હોઠ આગળ નેપોલિયન જાતે દવાનું પ્યાલું ધરતો અને ઠડીથી મૂઝતા સિપાઇઓને ઢાંકવા માટે મરી ગયેલા સિપાઇઓના ડગલા ઉતારી લેવામાં જાતે મદદ કરતો.

નેપોલિયને શાહજાદા સાથે વિવેકથી વાતચીત કરી અને કશું કે સલાહ કરવા હું ધણો ખુશી છું અને તમારા પિતા સાથે હું આવતી કાલે વાત કરીશ પણ તેજ પળે નાસતા શત્રુની પૂઠ પકડવાનો હુકમ તો કર્યોજ, કારણ કે તેની સ્થિતિ ધણી જોખમભરેલી હતી હજી જુદી જુદી દિશાએથી લાખો માણુસોના લશ્કરો તેના તરફ આવી પહોંચવાને ઝાઝી વાર ન હતી તેના બળની અને જોખમની નેપોલિયનને પૂરેપૂરી ખબર હતી

બીજે દિવસે શહેનશાહ ક્રાન્સિસ થોડાક અગરહોકો સાથે નેપોલિયનને મળવા મુકર કરેલી જગ્યાએ આવ્યા તે વખતે તે એક તાપણી પામે ઉભો હતો તેણે શહેનશાહનો વિનયપૂર્વક સત્કાર કરતા કહ્યું કે “ જો મહેલમાં હું છેલ્લા બે મહિના થયા રહું છું તેમાંજ હું તમારી પધરામણી કરી શકુ છું. ”

ક્રાન્સિસે કહ્યું, ‘ તમે એ રહેઠાણુનો જેવો સરસ ઉપયોગ કરી બતાવ્યો છે તે જોતાં તમને ને પ્રિય લાગવુંજ જોઇએ ”

પછી બેઉ વૃપતિઓએ ઘૂટથી વાત કરી અને મોઢે મોઢે સુલેહની શરતો નક્કી ને. ૨૦

કરી નિરાશ થએલા અને પોતાના સરમજદારેલા પરાજયથી ચીડાયેલા ફ્રાન્સિસે પોતાના બેવચનીપણાનો બધો બોળે ધગલડને માથે નાખ્યો. નેપોલિયને કહ્યું, “અગ્રેને બીડી સ્વાર્થી પ્રગ્ન છે આખી દુનીયાનો વેપાર પોતાના એકલાના હાથમાં રહે તે માટે તેઓ આખા યુરોપમાં દાવાનળ સળગાવે છે ”

ફ્રાન્સિસને ધાર્યા કરતાં વધારે સારી સરતો મળવાથી તેણે પોતાના મિત્ર અલેક્ઝાન્ડરને માટે પણ વડીલાત કરી નેપોલિયને કહ્યું “ રશિયન લશ્કર ઘેરાઈ ગયું છે, એક પણ માણસ બચવાનો નથી છતાં જો અતેક્ઝાન્ડર રશિયા આહવા જાય એવું આપ વચન આપતા હો તો હું મારા લશ્કરને આમળ વધતું અટકાવું ” ફ્રાન્સિસે તે પ્રમાણે વચન આપ્યું

બીજા દિવસે નેપોલિયને પોતાના એક સરદારને ઝાર પાસે મોકલ્યો. તેણે તેના યુદ્ધ-કૌશલ્યનાં ધણાં વખાણુ કર્યા અને આગલે દિવસે ફ્રાન્સિસે કરેલી સુલેહની મરતો કબૂલ રાખી તેમ થતાજ યુદ્ધ બંધ થયું અને બેઉ રાજ્યના મૈત્ર્યના ખાકી રહેલા સિપાઇઓ પોતપોતાના વતન તરફ ચાલતા થયા

નેપોલિયન વિચેના તરફ પાછો ફરતો હતો તેવામાં ગસ્તામા ધાયલ થએલા આ રશિયન સિપાઇઓનો એક સમુદાય જતો તેના જોવામાં આવ્યો. તે તરતજ ગાડી માંથી નીચે ઉતર્યો અને સ્વદેશને માટે લોહી રેડનારા એ વીરપુરુષોને પોતાની ટોપી ઉતારીને માન આપ્યું. પોતાની સામે યુદ્ધ કરનાર સામા પક્ષના યોદ્ધાઓ નરક આવો તેનો સદ્ભાવ જોઇને શત્રુઓના દિલમાંથી ક્રોનો નીકળી ગયો અને તેઓ પણ તેને પ્રેમ અને માનસહિત નમ્યા

ફ્રાન્સના શત્રુઓએ બેવચની થઇને તેની સાથે લઠાઇ ઉભી કરી હતી. પોતાના દેશનો ખચાવ કરવા માટે તેને લાવુ પડ્યું અને તેમાં કરોડો ફ્રાન્કનો ખર્ચ થઇ ગયો, સુલેહના સમયમાંજ ખીલવી શકાય એવા હુન્નરઉદ્યોગ અટકી પડ્યા અને સાત હજાર ફ્રેન્ચોના જનની ખુવારી થઈ આન્ડ્રિયાને લડાઇનો તમામ ખર્ચ આપવો પડ્યો. બાવેરિયા તથા બીજા નાનાં મિત્ર રાજ્યોની મીમા વધારી અને તેમ કરીને ફ્રાન્સ અને તેના હરિફ રાજ્યોની વચ્ચે તટસ્થ રાજ્યોરૂપી મળજૂત દિવાલ બાંધી દીધી. સુલેહના કેલકરારપર સહીઓ થઈ ગયા પછી નેપોલિયને પોતાના લશ્કરમાં એક જનહરનામું ફેરવ્યું. તેમાં તેણે સિપાઇઓને ધણી શાખાશી આપી, મરેલાઓની કીર્તિ જાળવી રાખવાનું વચન આપ્યું અને સ્વદેશ પાછા જતી વખતે માર્ગમાં કાંઇને કશો ઉપદ્રવ કરવો નહિ એવી આદા કરી

પોતાને હવે પારિસ જવાની ધણી ઉતાવળ હોવાથી માર્ગમાં મિત્રોનાં અભિ નંદન સ્વીકારવા ન થોભતા નેપોલિયન પૂર વેગે ચાલતા થયો, પણ લશ્કરે તો રોજના બાર માઈલ લેખે કુચ કરીને આરામથી આવવું એવી સૂચના તે કરતો ગયો

પારિસના શહેરીઓએ તેનો સત્કાર કરવા માટે ભારે હાડથી તૈયારી કરી હતી પણ તે તો રાત્રે ગુપ્તગુપ્ત પોતાના નિવાસમાં દાખલ થઈ ગયો. લોકો નિરાશ થયા, બીજે દિવસે તેઓ તેને રૂમરૂમ મળવા ગયા અને તેને મુનારક્યાદી આપતા પોતાને થએલી નાસીપાસી દર્શાવી નેપોલિયને તેનો નીચે પ્રમાણે યાદગાર જવાબ આપ્યો -

“ જો હું હાર ખાઈને આવ્યો હોત તો હું જાહેર રીતે શહેરમાં દાખલ થાત અને તે વખતે પારિસના શાશુ શહેરીઓ મારો સત્કાર કરત, તો તે ઉપરથી આપણા શત્રુઓને ખાતરી થાત કે હું હારીને આવું કે જીતીને આવું, તોપણ તમારો મારા તરફનો પ્રેમ એક્સરખેન્ડ કાયમ રહે છે આ પ્રસંગે હું જીતીને આવ્યો છું તેથી તમે મને માન આપો તો કદાચ તેઓ તમારા ઉપર ખુશામતનો આરોપ મૂકે અને તે હું જોવા નથી ઇચ્છતો ”

ફ્રાન્સની સામે ઈંગ્લેન્ડના મુખ્ય પ્રધાન પિટ્ટે પોતાના બુદ્ધિબળથી જે મળજૂત એક્સપી રચી હતી તેને નેપોલિયને આમ એકજ ઝપાટે તોડી નાખી આરટર્લિટ્ઝના સત્રામના સત્રાચારથી પિટ્ટના હૃદયમાં કારી ધા વાગ્યો તેણે યુરોપના નકશા તરફ શોકાતુર નજરે જોયું અને કહ્યું, “ હવે અડધા મૈક્રાસુધી આ નકશો વાળી રાખીશું તો ચાલશે ” તેની તબીયત લથડતી મધ અને ૨૩મી જાન્યુઆરી ૧૮૦૫ ને રોજ “ આર્સોસ ’ મારા દેશ ” એવો નિરાશાપૂર્ણ ઉદ્ગાર કહાડતા તેણે પ્રાણ ત્યાગ કર્યો

એલિસન નામનો અંગ્રેજ ઇતિહાસકાર લખે છે કે “ ફ્રાન્સમાં રાજ્યકાન્તિની શરૂઆત થઈ ત્યારથીજ પ્રજાસત્તાક રાજ્યના વિચારોના પ્રચારને રોકવા માટે યુરોપના રાજ્યોએ જે જે એકમ પી કરી હતી તેનો મળ સુત્રધાર પિટ્ટ હતો ”

નેપોલિયને પોતાના સિપાઈઓ તરફ જે ઉદારતા બતાવી તે પણ તેની કૃતેહના જોવીજ લબ્ય હતી લગ્નમાં હુંબાઈલા સિપાઈઓ અને અમલદારોના બાળકોને તેણે તરતજ દત્તક લઈને પોતાનાં બાળકો જેવાં ગણ્યા, અને તેમનો નિર્વાહ અને કેળવણીનો ખર્ચ દેશ આપે એવી ગોઠવણ કરી તેઓ બધા પાદ શાહના બાળક કહેવાતા અને તેમને પોતાના નામની સાથે નેપોલિયનનું નામ લખવાની છૂટ આપી સેનાપતિથી માડીને સામાન્ય સિપાઈની વિધવાને ૬૦૦૦ થી ૨૦૦ ફ્રાન્ક સુધીના વાર્ષિક પેન્શન તેણે બાધી આપ્યા અને ધાંચલ થએલાઓને પણ સારો બદલો આપ્યો

આવા લગાઈના મામલામાં પણ નેપોલિયન પોતાની પ્રિય પત્નીને દુકા પણ પ્રેમપૂર્ણ પત્રો લખવાની કુરસદ મેળવતો તે પત્રો કોઈવાર પડવમપર કે ઘોડાના જીન પર કાગળ મૂકીને તેની આસપાસ તોપોના ગોળા ઉડતા હતા તેવે વખતે લખાયેલા હતા, અને એટલી ઝડપથી લખાયા હતા કે તે વાંચવાને જોસેફાઈનને

તેની બધી અકલ્પ વાપગી પડતી અલ્પ અને આર્થિક દુઝના સમામે વખતે આવી રીને લખાયલા કેટનાક પત્રો પ્રાપ્ત થયા છે તેમાના થોડાક નીચે ટાકવામાં આવે છે એ પત્રો ઉપરથી સામિત થાય છે કે નેપોલિયનના, જ્વલત શુદ્ધિવૈભવની તળે તેની પ્રેમની કામળ લાગણીઓ દબાઈ ગઈ ન હતી

“ મારી શાણી જોસેફાઇન, હું ઘણો થાકી ગયો છું આખું અડવાડિયુ વરમા દમા તરબોળ થઇને મારે કામ કરવું પડ્યું છે મારા પગ અડડાઈ જવા આવ્યા છે આથી મારી તબીબન પણ જગ બગડ્યા આવી છે આજે મેં સહેજ આગમ લીધો છે મારી ધારણા સફળ થઈ છે મેં આસ્તિયનોતે માત્ર મારી કુચ કરવાની ચાલાકીથી દરાવ્યા છે તેમના સાંક લગ્નર સિપાઈઓ, ૧૨૦ તોપો, ૬૦ વાવટા અને ૩૦ સેનાપતિઓ મારે હાથ આવ્યા છે આજે હું રશિયાના લશ્કરની પૂઠે જાઉં છું તેમનું પણ આવી બન્યું છે મેં માત્ર પદરમા માણુમ ગુમાવ્યા છે અને તેમાના બે તૃતીયાંસ તેા સહેજ ધાયલજ થયા છે સત્તામ મારી જોસેફાઇન એક હજાર પ્રેમવાક્યો સાંચ ”—નેપોલિયન ૧૬-૧૦-૧૮૦૫

‘ ઘણો વખત થયા તાગ સમાચાર મને મળ્યા નથી બેડન, સ્ટટગર્ડ અને મ્યુનિચમા થયેલા સુદર જલસા અને મિજબાનીઓથી મારા સિપાઈઓ વગસાદ અને કાદવમા તેમણે કરેલા પરિશ્રમ અને તેમના જખમ પણ બની ગયા છે હું આજે વિયેના જાઉં છું રશિયનો હાર ખાઈને શરમીદા થઇને ચાલના થયા છે હું તને મળનાને ઘણોજ ઉત્સુક થયો ‘હું મનામ મારી પ્રિંતમા ” નેપોલિયન ૧૦-૧૨-૧૮૦૫

નીચના પત્રમા રમુછપણા ઉપરાંત તેને જરાક ઓછું આવ્યું હોય એમ પણ લાગે છે

‘ મારા નેકનામદાર શાણીજી ! તમે રદમર્ગ છોડ્યું ત્યારપછી તમારો એક પણ કાગળ નહિ ‘ મને જરા પણ ખબર કર્યા વગર તમે મ્યુનિચ, બેડન, સ્ટટગર્ડે બંધે ફરી આવ્યા ! તમારૂં આનું વર્તન સ્નેહીને ન ધટે હું હજી પૂન છું રશિયનો ગયાં સત્તાહ થઈ છે તમારા ઉંચા હોદ્દા ઉપરથી જરા નીચે ઉતરીને તમારા મેવકનો વિચાર કરવાની કૃપા કરજો ’ નેપોલિયન ૧૦-૧૨-૧૮૦૫

પ્રકરણ ૩૨ મું

પરરાજ્યો સાથે મૈત્રી અને ક્રાન્સનો વિસ્તાર

ચેનાથી નીકળીને પારિસ આવતાં નેપોલિયનને માર્ગમાજ્જ નેમેક્કાઈનનો મેળાપ થયો. તેઓ પારિસ પહોંચ્યા ત્યારે મધ્યરાત્રિ થવા આવી હતી તે પરમાર્થો દૂધલેરીસ ગયો અને ઉતાવળે પગલે દાદરના પગથીઆ ઝુદાવતો મત્રગૃહમાં દોડી ગયો તેણે કહ્યું પણ ઉતાવળ નહિ, એક પળવાર પણ આરામ લેવા પથ્થરપર પડ્યો નહિ, પણ આવતાની સાથેજ તેણે પોતાના ફ્રિન્ચ મિનિસ્ટર (નાણાં ખાતાના પ્રધાન) ને તેડાવી મગાવ્યો. ક્રાન્સની બેકની તિથિતિવિષે આરિક તપાસ કરવામાં તેણે તેની સાથે રાત્રિનો બધો વખત કહાડ્યો. એ બેકના નાણામ મધી વહીવટમાં વણે ગુચવાડો ઉત્પન્ન થયો હતો, તે તેણે બોલોન રહ્યા રહ્યા જાણી લીધું હતું અદમ અને આસ્ટર્લિંટઝના સત્રામની તૈયારી કરવાની બારે ઉપાધિઓની વચમાં તેણે નાણાં ખાતાના પ્રધાનને સખ્ત કપકાનો પત્ર લખ્યો હતો તેમાં તેણે લખ્યું હતું કે બેકે હુડીઓ અને ઓચરીઆ બહાર પાડતી વખતે નાણાંનો જીલમરલો અદાજ કર્યો છે એમ ડરવાથી દેશના વ્યાપારની પાયમાલી થવા વગર રહેજ નહિ છેવટમાં તેણે લખ્યું કે “ મારે મારા ચાલુ સંજોગને વશ થઈને જીવણીઓમાં અને દૂરની સ્વારીઓમાં રોકાઈ રહેવું પડે છે તેથી મને અત્યંત મતાપ થાય છે જો મારે તેમ ન કરવું પડતું હોત તો બેક, ઉદ્યોગ, અને વ્યાપારની સગીન ખીલવણી એ વિષયો જે મને અત્યંત પ્રિય છે તેમાંજ હું મારે સઘળું ધ્યાન પરાવન ”

ખીજે દિવસે અગીઆર વાગે નાણાંખાતાના મત્રીઓની સભા બોલાવી નેપોલિયન સમીપ તેમને નવ કલાકસુધી ચર્ચામાં લાગલાગટ રોકાવું પડ્યું ત્રણ ત્રણ મહિનાસુધી ઠીકામાં, વગસાદમાં, રાતદિવસ મખત શારીરિક પરિશ્રમ લીધા પછી યુદ્ધમાંથી પરવારીને તરતજ એક પળનો પણ આરામ લીધા વગર સખતમાં સખત માનસિક પરિશ્રમ કરવા મહી જાય એવો વીર નેપોલિયન એકલોજ છે લાગવામાં નહિ પણ જોડવામાં આ અઘોરિક પ્રકૃતિના પુરુષને વિશેષ આનંદ થતો હતો લડા

ધની ખૂનખાર કતલને તે પસંદ કરતો ન હતો. ગામે અને શહેરો ઉપર આગ વરસી રહી હોય, સ્ત્રીઓ અને બાળકો મિચ્છારા ભયતરત હરિણની માફક નાસભાગ કરતા હોય, રણધેલા સિપાઇઓના સમુદાય એક ખીખના લોહીની નદીઓમાં ઝીલતા હોય એવા દેખાવોથી તેના સુદૃઢ અને સુસજ્જારી આત્માને તૃપ્તિ થતી ન હતી. તેના ફ્યાણુ સ્વભાવને, તેની તીક્ષ્ણ બુદ્ધિને અને તેની સરકૃતિ પામેલી રસમતાને માટે ચિરસ્મરણીય રહે એવી ભવ્ય અને લોકલ્યાણુકારક સ્થાઓ, યોજનાઓ અને ઇમારતોની રચના કરવાનું વધારે અનુકૂળ હતું તે એક પૂરેપૂરો અનુભવ હતો, રાક્ષસ ન હતો મરતા સિપાઇઓની કારમી સ્ત્રીઓ તેના કાનને સગીતના જેવી મધુર લાગતી ન હતી હમેશા લડાઈ પૂરી થયા પછી તે દયાના ફિરસ્તાની માફક રણસેત્રની તપાસ લેવા ફરતો ત્યાં ધવાયલા, છુદાયલા મરેલા અને મરવા પડેલા મર્દોની ચહેરાવાળા ગળ્ફ જીવાનોને જોઈને તેને ધણેજ સતાપ થતો, પણ તેના હડીલા શત્રુઓએ તેને ઠરીને ખેસવાજ દીધો નહિ અને તેને પોતાની અડધો અડધ શક્તિ તેમના હુમલાને ખાળવામાં વાપરવાની ફરજ પાડી.

ઉપર જણાવ્યું તેમ ફરી પણ લડાઇઓ જીતીને નેપોલિયને ઇંગ્લંડ સિવાય તમામ ગળ્ફોને સુલેહ કરવાની ફરજ પાડી. ઇંગ્લંડના લોકોનો સખત વિરોધ છતાં ત્યાંની સરકારે પ્રજાસત્તાક ફ્રાન્સ સાથે અવિરતપણે લડાઇ ચાલુજ રાખી નેપોલિયન ફ્રાન્સને અદને પાદશાહ થયો પણ તેથી ફ્રાન્સના રાજ્યતંત્રના સિદ્ધાન્તો-પ્રજાની સ્વતંત્રતા અને સમાનતા તે તો તેના તેજ રહ્યા હતા નેપોલિયન પાદશાહ હતો પણ લોકોએ પસંદ કરેલો પાદશાહ હોઈને યેશનો કારોમાગ લોકમતને આધારેજ ચાલતો હતા ઉમરાવોએ પોતાના ફરી લીધેલા અધિકારનું ગૌરવ હલકું કર્યું અને અનુભવમાત્રની સ્વતંત્રતા અને સમાનતાનું ધોરણ સ્વીકારી સામાન્ય પ્રજા-વર્ગની ઉન્નતિ કરવી એજ નેપોલિયનનું જીવનવ્રત હતું.

લડાઈ પૂરી થયા પછી આસિટ્રિયા, રશિયા તથા ખીજ યુરોપીય રાજ્યો સાથે સુલેહની સરતો નક્કી કરવાની તથા ખીજ એટલી બધી વિવિધ પ્રકારની યુદ્ધને લગતી ચિંતાઓ તેને માથે હતી કે તેવી ભાગ્યેજ ખીજ કોઈ માણુમે સહન કરી શકે તેનું ચિંત આ જળજળતો નિવેડો લાવવામાં ગેઝાયનું હતું તે વખતે કલાને જેથી ઉત્તમન મળે અને તે લોકોપકારક નીવડે એવી ભવ્ય કૃતિઓની રચના કરાવવામાં માન શોખને લીધેજ નહિ, પણ એવી પ્રવૃત્તિની જાણે તેને લગની લાગી હોય તેમ તે કામે લાગી ગયો તેના એકત્ર થએલા શત્રુઓની સામે લડતા તેને જ્યારે જ્યારે થોડો ધણો અવગણ મળતો ત્યારે તે રાજધાનીમાં તેમજ ગળ્ફમાં બધે ફરી વળતો તે જ્યાં જ્યાં જતો ત્યાં ત્યાં પ્રજાની નૈતિક, માનસિક કે શારીરિક સ્થિતિમાં સુધારણા કરવાની સુદર ભાવનાઓ તેના મગજમાં ઉદય પામતી પારિસમાં તથા

પ્રકરણ ૩૨ મુ-પરરાજ્યો સાથે મૈત્રી અને ક્રાન્સનો વિસ્તાર ૩૫૯

ક્રાન્સના અત્યંત દૂરના પ્રદેશોમાં પણ તેના પગલાની નિશાનીઓ હજી જળવાય રહી છે અને તે તેની પરોપકારશક્તિ તથા વિશાળ જીલ્લો પૂરાવે આપતી ઉભી છે એક વારના સુદર પણ તે વખતે જીર્જ દશામાં પડે પડે થઇ ગયેલા દેવળો અને ધર્મા-રતોના તેણે પુનરુદ્ધાર કરાવ્યો અહમ અને આસ્ટર્લિંટ્ઝમાં ફ્રેન્ચ ચોદાઓએ કરેલાં પરાક્રમોનું સ્મરણ જળવી રાખવા શત્રુની તોપોને ગાળીને તેનો સ્મરણસ્તભ રચાવ્યો અને તેના ઉપર તે યુદ્ધોના દશ્યો કાતરાવ્યા ક્રાન્સ સુલેહમાટેનું લઠ્ઠુ હતું તેથી એ સ્તભના શિખર ઉપર સુલેહચાતિની દેવી કદવીને તેની મૂર્તિ જોડવાનો નેપોલિયનને વિચાર હતો, પણ કૃતચ ફ્રેન્ચ પ્રજાએ સુલેહના દેવ તરીકે બાદ-શાહી પોશાકમાં ખુદ નેપોલિયનનીજ મૂર્તિ તે રથને બેસાડી પચીશ વર્ષસુધી યુરોપને લોહીથી તરબોળ કર્યા પછી આગળ ઉપર 'ઈંગ્લંડ અને તેના મિત્રરાજ્યો જ્યારે નેપોલિયનને પદમ્બજ કરીને ક્રાન્સના માજી જીર્જોનવશીય રાજ્યોને ગાદીપર બેસાડવામાં ફાવ્યા, ત્યારે તેમણે પ્રજામતથી ચૂંટાયલા એ રાજની મૂર્તિને ત્યાંથી ગખડાવી પાડી હતી, પણ ફ્રેન્ચોના હૃદયમાં જે મૂર્તિ સદાને માટે અક્તિ થયેલી હતી તે તો નજ ઉમેડી શકાઈ અતે પાછો એ રાજ્યોને એ પ્રજાએ ફરીથી દેશ-વડે આપ્યો અને નેપોલિયનની મૂર્તિને પાછી તેની અસલ જગ્યાએ બેસાડી છે હવે મગદૂર નથી કે પ્રજાની પ્રેમભક્તિના એ સ્મારકને કાંઈ પોતાનો અપવિત્ર હાથ લગાડી શકે

લાવરે અને ટૂંકલેરીસને આખી દુનિયામાં સુદરમાં સુદર ગણાય એવા ભવ્ય મહેલથી સાધી દીધા એ મહેલ અસલના વિષયલપટ રાજ્યો, ઉમરાવો અને ઉમરાવજાદીઓના વૈભવવિલાસને માટે નહિ પણ લલિત કળાને પોષવા તથા તે કલાને લોકોને લાભ આપવા બધાવ્યો હતો સેન નદી ઉપર બીજા બે નવા પૂલ બધાવ્યા રાજ્યમાં જળમાર્ગનો વિસ્તાર કરવા માટે લામી નહેરો ખોદાવી હજી પણ પ્રવાસીઓ જેમને જેમને ચકિત થાય છે એવા વિશાળ રાજમાર્ગ બધાવ્યા અને અનેક શહેરોને એવા ગજમાર્ગોવડે જોડી દીધા આવા લોકોપકારક કાર્યોનો તેને શોખ હતો, એવા કાર્યો કરવાથી પ્રાપ્ત થતી અક્ષય કીર્તિની તે આકાંક્ષા રાખતો હતો તેનું નામ ઇતિહાસમાં ચિરજીવ રહી ગયું છે આ પ્રમાણે તેની પરોપકાર શક્તિની નિશાનીઓ દીર્ઘકાળે પણ જુસાય તેવી નથી, પરંતુ તેની હયાતીમાં તે આખો યુરોપ તેની સાથે ફેડ બાધીને લડવા તૈયારને તૈયાગજ હતો તે લડાઈઓમાં રોકાયેલો હતો તે વખતે પણ સ્વદેશના રક્ષણમાટે તેને ચાર લાખ સિપાઈઓનું લશ્કર નિરંતર રોકી રાખવું પડતું

તે પહેલેથીજ ગભીર અને વિચારશીળ હતો, ધર્મ તરફ તેનું સ્વાભાવિકરીતે વલણ હતું, જીવાનીમાં પણ તે ધણીજ ઠરેલ અને પૂર્ણ નીતિપરાયણ હતો તે

જમાનામાં નારિતક જેવા બની ગએલા યુરોપમાં તેની મજ્જરી થતી તોપણ તે કહેનો કે માણસમતને ધર્મની ધણીજ જરૂર છે, માત્ર દેશમાં મુલેહુશાંતિ ઝળવવા માટેજ નહિ પણ દરેકના આત્માના કંટ્યાણને માટે પણ ધર્મ આવશ્યક છે એક કન્યાશાળાના કાર્યક્રમમાં બાળકીઓએ “અઠવાડિયામાં બેવાર પ્રાર્થના” કરી એવું બોલેલું હતું તે કાર્યક્રમ ત્યારે નેપોલિયનને ખતાવવામાં આવ્યો ત્યાર “અઠવાડિયામાં બેવાર” ને છોડીને “દરરોજ” એવો શબ્દ તેણે લખ્યો હતો એક વાર તના એક સેનાપતિએ કહ્યું, “સાહેબ, તમે પણ ઈશ્વરને માનો છો અને હું પણ માનું છું, પરંતુ ઈશ્વરને શી વસ્તુ છે ? તેને વિષે આપણે શું જાણીએ છીએ ? આપણે તો તેને જોયા પણ નથી ”

નેપોલિયને જનામ દીધો, “અમુક માણસ બુદ્ધિમાન છે એમ તમે કાંઈ જાણો છા ? તમે તની બુદ્ધિને તમારી આખોથી જગ પણ જોઇ રહો છો, નહિજ આપણે તેની બુદ્ધિના કામ જોઈએ છીએ તેથીજ આપણે તેને જાણીએ છીએ અને ખાત્રીપૂર્વક કહીએ છીએ કે આના કામના કરનારમાં બુદ્ધિ છે લડાઇમાં ખસીતાર આપણે મનાપતિનો દાવપેચન મમજી ગઈએ પણ તેની પલટણોની ચાચાડીલરેલી દિનચાલ ઉપરથી આપણને ખાત્રી થાય છે કે સેનાપતિ અક્કલવાન માણસ છે વણીવાગ લડાઇઓમાં તમે મુઝાએ છો ત્યારે મને ખોળતા આવો છો શા માટે ? તમને મારી બુદ્ધિમાં સ્વાભાવિકરીતે શ્રદ્ધા છે તેથીજ રીતે મને ઈશ્વર ઉપર શ્રદ્ધા છે અને અત પ્રેરણાના બળથી હું “ઈશ્વર” એવો ઉગાર મારા મુખ-માથી નીકળી જાય છે ”

તે જમાનામાં કેજરળી આપવાનું કામ ધર્મશુરુઓના હાથમાં હતું તેઓ ધણી જૂના વિચારના અને નરી પ્રગતિથી તદ્દન વિરુદ્ધ હતા એવા શિક્ષકોને હાથે કેળવવાના બાળકોમાં નવા વિચાર, નવો જુસ્સો, સ્વતંત્ર ભાવના અને પૃચ્છક બુદ્ધિ વગેરે શુભુંનો ઉદ્ભવ થાયજ કેવી રીતે ? એટલા માટે સારા શિક્ષકો કેળવાઇને તૈયાર થાય તે સારું નેપોલિયને એક ખામ વિશ્વવિદ્યાલય સ્થાપ્યું. ગાજ્યમાં શિક્ષકોનો દર તમે વધાર્યો અને તેમને પગાર પણ ઉદાર હાથે અપાડ્યો સામાન્ય વર્ગના લોકોની કેજરળી પાછળ આવી રીતે તેણે ખામ લક્ષ આપવા માંડ્યું

૧૮૦૬ ના જન્યુઆરીથી જુલાઈસુધીમાં તે ખાવા અનેકવિધ લોહિપદારક કામોમાં રોડગો હતો દરમ્યાન ઇંગ્લંડના બળવાન ઝડૂલાના નિરંતર હુમલાની સામે રાજ્યનો ખચન કરવાવાનું કામ તો ચાલુને ચાલુજ હતું વળી તેજ વખતે યુરોપના જૂદા જૂદા રાજ્યો સાથે ધણીજ અગત્યની સંધિની મરતોવિષેની ચર્ચા પણ ચાલતી હતી

પાંચ લાખની વગ્તીનું જીનોઆનું નાનું મરખું ગળ્ય હતું ત્યાના લોકોએ

પણ પ્રજાસત્તાક રાજ્યના સિદ્ધાન્તો સ્વીકાર્યા હતા એવું નાનકડું રાજ્ય પોતાનાજ બાહુબળથી આસપાસના બળવાન રાજ્યો માટે ટકી શકે નહિ, એવું ત્યાંના વતનીઓને સમજાયાથી તેમણે આ રાજ્ય ફ્રાન્સની સાથે જોડી દેવાની નેપોલિયનને વિનંતિ કરી, અને કહ્યું કે કોઈ પણ જનના બહારના દબાણથી કે બીજાની સમજ વટથી નહિ પણ અભાગી નિયંત્રિતો વિચાર કરીનેજ અમે આ માર્ગ પસંદ કરીએ છીએ તેમની ઇચ્છાને માન આપી જીતોઆને ફ્રાન્સની માથે જોડી દેવામાં આવ્યું.

એથી લાખની વસ્તીનું નેપલ્સનું રાજ્ય હતું અને ત્યાં બુર્બોન વંશીય રાજાઓ રાજ કરતા હતા તેમણે અનેકવાર નેપોલિયનના સામે પક્ષને મદદ કરી હતી તટસ્થ રહેવાના વચનો આપ્યા છતાં બેઈમાનથી નોડ્યા હતા છતાં પણ નેપોલિયનને એ રાજ્ય તરફ લડાઈને અતે વાગવાર ક્ષમા બતાવી હતી આસ્ટર્લિંદ્વજના સત્રામ વખતે તે ફ્રાન્સથી ઘણું દૂર ગયો છે એમ જાણીને નેપલ્સના રાજાએ વગર કારણે અગ્રેને અને આન્ડ્રિયાના મેન્યમાં પોતાના પચાસ હજાર માણસનું મૈન્ય સામેલ કર્યું અને ફ્રાન્સ ઉપર ચડાઈ કરી હતી આ દગલમાજીની ખમર તેને આસ્ટર્લિંદ્વજનું યુદ્ધ પૂરું થયા પછી પડી.

નેપોલિયન જાણે મહારવટીઓ હોય અને આખરેલેક્ષા વ્યવહારને માટે તે છેકજ નાલાયક હોય તેમ યુરોપના રાજાઓ તેની સાથે વર્તતા હતા તેની સાથે કરેલા અત્યંત ગંભીર કેલકરારને પણ તેઓ કામગીના ચીથગ જેવા ગણતા ફ્રાન્સમાં બળવો જગાડવા અને આબ્યતરિડ કનહ ઉભો કરવા તેઓ વારંવાર ખટપટ કર્યાજ કરતા હતા રણુક્ષેત્રમાં તેમજ સલામદિરમાં તો તેની જ્વનત છુદ્ધિ આગળ તેઓ કુદ્ર આણીઓની માફક દમાઈ જતા હતા, પરંતુ લાગ આવે ત્યારે નામદની માફક તેની પીઠ પાછળ ધા કરવાને તેઓ ચૂકતા નહિ ચાર કરોડની વસ્તીવાળા સ્વતંત્ર પ્રજાએ સર્વાનુમતે પસંદ કરેલા નેપોલિયનને યુરોપના આપખુદ સત્તા ધરાવનારા રાજાઓ ગળજ ગણતા નહિ ઇંગ્લેન્ડ તેને જનરલ બોનાપાર્ટ કહેતું અને કેટલાક રાજાઓ તો મીસ્ટર બોનાપાર્ટ કહેતા કોઈ પણ રીતે તેના નામની સાથે રાજની પદવી ન જોડાય તે માટે તેઓ તેમના રાજદ્વારી વ્યવહારમાં તેને માટે ગમે તેવો હલકો શબ્દ વાપરતા તેની કીર્તિને કલકિત કરતા તેની હલકામાં હલકી બદનક્ષી ભરેલી પત્રિકાઓ આપી દુનિયામાં તેઓ ફેલાવતા તેના ઉપર છાકટાપણાનો, બલિ-આરનો, ખૂનનો, એવા અનેક નીચ આરોપો મૂકતા તેનું ખૂન કરવા માટે ભયકર યત્રો અને ઝેર બનાવનારા માણસોને અને તેની છાતીમાં ખજર ભોકવાનાં કાવત્રા કરનારાઓને તેઓ ઉદારતાથી આશ્રય આપતા આટલું છતાં પણ નેપોલિયન તો પોતાનું કામ શાંતિથી કર્યોજ જતો અને આત્રા આવા અનેક કારગતાનોને પહોંચી વળતો તેમાં તેનું ભવ્ય અને અસાધારણ નૈતિક બળ જણાઈ આવે છે.

તેણે નેપલ્સને ત્રણ વાર મારી આપી હતી હવે તેની મહનશીલતાની હદ આવી ગઈ તેણે જાહેર કર્યું કે “આજથી નેપલ્સના રાજાઓ રાજ કરતા બધ થયા છે માગ રાજાની સલામતી માટે અને યુરોપની આમરના રક્ષણને માટે હવે તેમની હસ્તી રહેવી જોઈતી નથી” તેણે તરતજ પોતાના નાના ભાઈ જોસેફને લખ્યું કે ‘તમારે ફ્રાન્સની માસના પહેલા અઠવાડીઆમાં નેપલ્સ જઈને તેના ભુરજ પર ફ્રાન્સની ધ્વજ ચડાવી દેવી અને સત્તા હ કરવાની કે યુદ્ધવિરામની ઠાંઠ પણ સરત સાબળવીજ નહિ નેપલ્સની ગાદી હ તમને આપવા માગુ છું અને તમને ન રુએ તો હું બીજા કોઈને આપીશ, પણ યુરોપના રાજાઓનો પગ તો હવે ત્યાં નજ જોઈએ” જોસેફ લશ્કર જઈને નેપલ્સ ગયો તેને જોતાજ ત્યાંજ અંગ્રેજ લશ્કર જીવ બંધને નાકું ત્યાંજ રાજ્યપટ્ટણ પણ તેમની સાથે ગયું, અને જોસેફ નેપલ્સનો રાજા થયો આ કામ માટે આખો યુરોપ તેના ઉપર ક્રોધે ભરાયો અંગ્રેજ ઇતિહાસકાર એલિસન તેને માટે સખત શબ્દોમાં ટીકા કરે છે નેપલ્સના રાજાનો અપરાધ તે કબૂલ કરે છે, પણ તે લખે છે કે એવા અપરાધને માટે નેપોલિયન તેની પાસે ભારે દડ લઈ રાકત પણ તેની ગાદી ખૂટતી લેવા માટે નેપોલિયન પાસે સખજ કારણ ન હતું’

આવા કૃત્યથી પોતાના ઉપર આખા યુરોપનો ક્રોધ ઉતરશે અને તેની સ્થિતિ વધારે ગુચ્છણુભરેલી થઈ પડશે તે નેપોલિયન જાણતો હતો, પણ નેપલ્સના રાજા જેવા ભેવચની પાડોશીને ભવિષ્યમાં ખરી અણીને વખતે પાછળથી ધા કરવા માટે નહેવા દેવો તેમાં પણ અત્યંત જોખમ હતું પહેલા કરતા પાછલું જોખમ તેને વધારે વાગ્યું, અને તેની ધાગણી ખરી હતી આ પ્રસંગ પછી તેણે એક દહ સિદ્ધાંત આપ્યો - જ્યારે આખો યુરોપ તેની સામે લઢવા એકસ પી કરી બેઠો છે અને તેના ઉપર તૂટી પડવાની સારી તકનીજ રાહ જુએ છે, ત્યારે ફ્રાન્સની સલામતીને માટે તેની આસપાસના રાજાઓ તેના મિત્રોનાજ હોવા જોઈએ અને તેમને બને તેટલા મજબૂત બંતાવી દેવા જોઈએ

ફ્રાન્સના ઇશ્વાન કોણમાં નીચો અને બેજવાળો હોલેન્ડ દેશ છે તેનો કેટલોક ભાગ તો સમુદ્રની સપાટી કરતા પણ નીચો છે અને દરિયાનો ધસારો ન લાગે તે માટે ઘણી જગ્યાએ મજબૂત બંધ માંધી લીધા છે ત્યાંના લોકોએ પણ ફ્રાન્સનું અનુકરણ કરીને ઉમરાવોના દબાણુમાંથી મુક્ત થવા રાજ્યવિધ્ધ કર્યો હતો ઇંગ્લેન્ડ અને તેના મિત્રરાજ્યો તેને પણ ફ્રાન્સની માફક સતાવવા લાગ્યા તેના સરચાનો ખૂટતી લીધા, તેના વેપારની પાયમાલી કરી નાખી અને તેના બદરોને ઘેરી લીધા શત્રુરાજ્યોના સન્ય સમુદ્રની ભરતીની પેઠે તે નાનકડા દેશ ઉપર ફરી વળ્યા હોલેન્ડ તેમની સામે એકલે હાથે ટકર લેવા અસમર્થ હતું તેણે ફ્રાન્સની મદદ માગી તેની મદદથી હોલેન્ડ પોતાનો બચાવ કર્યો, અને શત્રુઓને માગી હડાયા જ્યારે ફ્રાન્સે

રાજ્યતત્ત્વમાં ફેરફાર કર્યો ત્યારે હોલેન્ડને પણ તેમ કરવાનું મન થયું એકસરખી ભાવનાવાળા આ બેઉ રાજ્યોને એકબીજાની મદદ જરૂરની હતી હોલેન્ડે નેપોલિયનના ભાષ્ટ્ર લૂંટ બોનાપાર્ટને પોતાના રાજ્ય તરીકે પસંદ કર્યો લૂંટ ધણી બુદ્ધિશાળી અને નીતિપરાયણ માણસ હતો નિદાબોરો પણ તેનું જૂઠું બોલી શકતા નથી અને તેની પ્રજા તો તેને દિલોગ્મનથી ચહાતી હતી

નેપોલિયને પોતાના બાળકની પેઠે ઉછેરેલું ઇટાલિનું નાનકડું રાજ્ય પોતાના સાવકા પુત્ર યુજીનને સોંપ્યું હતું તેનાથી ઇટાલિની પ્રજા ધણી સંતુષ્ટ હતી હજી પણ તેઓ આ જમાનાને પોતાના દેશના ઇતિહાસના સારામાં સારા યુગ તરીકે ગણે છે યુજીન હમેશાં નેપોલિયનની શિખામણ અને તેણે આદરેલી નીતિ પ્રમાણે જ રાજ્ય કરતો હતો તેને વિશે એવિસન લખે છે કે “ત્યાના લોકોને પોતાના દેશની વધતી જતી હોલતમાં, તેમના ઉદ્યોગનો વિકાસ થવામાં, અને કામ કરવાનું ક્ષેત્ર વધારે વિશાળ બનવામાં, એ ત્રણ શુભ પરિણામોએ તેમને આ નવી રાજ્યવ્યવસ્થાનું અસ્તિત્વ જણાવ્યું હતું તમામ હોદ્દાઓ, તેમજ સન્માન અને સારા પગારની જગ્યાએ ત્યાંના દેશીઓને જ મળતી બાબે જ કોઈ પરદેશી માછરૂંટ કે મુલ્કી ખાતાનો અમલદાર ત્યાં જોવામાં આવતો ”

પિડમોન્ટના રાજ્યમાં પદર લાખ માણસની વસ્તી હતી આસ્ટ્રિયાની બેડીમાંથી તેઓ છૂટયા તેથી તેઓ ક્રાન્સના આભાગ નીચે આવ્યા હતા તે લોકો પણ પોતાની ગંજીખુશીથી ક્રાન્સના રાજ્ય સાથે જોડાઈ ગયા આ બધાં રાજ્યોની જવાબદારી લેતી વખતે નેપોલિયને ધારાસભાને જણાવ્યું હતું કે આપણે હોલેન્ડ, ઇટાલિ, જર્મની સ્વિટ્ઝર્લેન્ડ એ અનેક મુલ્કોને એક રીતે જીત્યા છતાં આપણે તેમાંના એક સિવાય બીજા કોઈને અડક્યા નથી, અને તે એકને પણ ક્રાન્સની પ્રતિષ્ઠા જાળવવાની ખાતર જ જર્મની અને આસ્ટ્રિયા પોલેન્ડ ખાઈ ગયા, રશિયાએ તુર્કિસ્તાન પાસેથી ફેટલાક પ્રાંતો પડાવી લીધા, ઈંગ્લેન્ડે હિંદુસ્તાનમાં પોતાનું રાજ્ય જમાવ્યું આથી કરીને આપણે પણ જે કાંઈક ન રાખીએ તો બળતું ત્રાજવું છેક જ આપણી વિરુદ્ધ નભી જાય, છતાં આપણે તો ધણીખરા રાજ્યોને તેમના પરરાજ્ય સાથેના સમઘ સિવાય બીજી બધી બાબતમાં સંપૂર્ણ રીતે સ્વતંત્ર રહેવા દીધા છે

ઇટાલિમાં અનેક નાનામોટા રાજ્યો હતા તેઓ કોઈ પોતાની સ્વતંત્રતા જાળવી શકે એવા ન હતા નેપોલિયનની એક અભિલાષા એવી હતી કે એ બધા રાજ્યોને એક કરીને જીર્જીશીર્જી થઈ ગયેલી ગ્રાવીન રોમન ચક્રવર્તીઓની પાટનગરી, યૂરોપીય સંસ્કૃતિની જનની રોમ નગરીને ઇટાલિનું મધ્યબિંદુ બનાવવું ઇટાલિના લોકો પણ પ્રજાસત્તાક રાજ્ય પાછળ આટલા ધેના થઈ ગયા હતા કે પોતપોતાના રાજ્યોને પદબદ્ધ કરવાને માત્ર નેપોલિયનની સમતિની જ રાહ જોતા હતા જ્યાં જ્યાં ક્રાન્સનું

લશ્કર જતુ ત્યા ત્યા તમામ લોકો તેમને પોતાના મિત્રો અને બધનયુક્ત કરનારો ગણતા, પણ આખા યુગપમા રાજ્યક્રાંતિનો દાવાનળ સળગાવવાની નેપોલિયનની ઇચ્છા ન હતી તેની સાથે તે એટલું પણ માગતો હતો હતો કે યુરોપના અન્ય રાજ્યોએ જ્ઞાનને તેના પંજર થયેલા અગ્નિય ગળઓને પાછા બોલાવવાની ફરજ ન પાડી ઉપર કહેલી તમામ મધિઓ અને ગોઠવણો ૧૮૦૨ અને ૧૮૦૬ ની ન્યેના વખતમા થઈ હતી

યુરોપમા તે વખતે ફ્રાન્સ આ દરજ્જે પહોંચ્યું હતું એલિસન લખે છે કે “ન્યારે ઈંગ્લંડ પોતાના મળવાન હાથ પૃથ્વીના બેઉ ગોળાર્ધ ઉપર પ્રસારતું હતું ત્યારે ફ્રાન્સ યુરોપના મારામા મારા અને ફળ પમા ફળપ્રાપ્તિને પોતાના પગમાં દમાવતું હતું આના બે હિંદુ રાજ્યો વચ્ચે જીવસંસ્પર્શનું યુદ્ધ થયા વગર રહેજ નહિ” હવે આ કવનમા એટલું મત્ય છે ન આપણે તપાસીએ ઇંગ્લંડ આખી દુનિયામાથી પ્રાપ્તો, ગળો અને દીપો જીતી જીતીને પોતાના રાજ્યને વધારતું હતું તેની ફરજ હિંદુતાનમાં, આફ્રિકામા, ઉત્તર અમેરિકામા, દક્ષિણ આફ્રિકામા અને ત્રણે મહાસાગરના દીપો ઉપર ફરકતી હતી તેણે રશિયા, સ્વીડન, પ્રશિયા, આસ્ટ્રિયા, નેપોલ, પોર્ટુગાલ તથા અનેક નાના રાજ્યોની સાથે ફ્રાન્સની સામે લડવાના કોલસાર કર્યા હતા, છતાં નેપોલિયન અત્યંત લોભી છે એમ કહીને ઇંગ્લંડ આખી દુનિયામા તેને ફળેત કરતું નેપોલિયને ત્રણ ચાર હુદ્દ રાજ્યો ફ્રાન્સ સાથે ત્યાના લોકોની મરજીથી જ બોડી દીધા અને હોલેન્ડ, સ્વિટ્ઝર્લેન્ડ અને ઇટાલી સાથે એકબીજાનો બચાવ કરવાના પ્રલકગર કર્યા તેનેજ માટે તેને લોભી કહેવો, એ તો ભાષાનો દુરપયોગ માત્ર છે તેણે તો પોતાના ઘરને જૂટાગઓથી બચાવવાને ફક્ત વધારે મજબૂત તાળી માર્યું હતું

હવે નેપોલિયનના પ્રાગ્વમા એક અનિવાર્ય આફત નિર્માણ થયેલી હતી તે પાતે પણ તેનાથી અગપરો ન હતો યુરોપનો ઉમરાવવર્ગ અને નિરુદ્ધ સત્તાધારી નુપતિઓ પ્રજાસત્તાક ફ્રાન્સના કટ્ટા ઘનું હતા જો નેપોલિયને સ્વદેશનો બચાવ કરવા માટે ફ્રાન્સની સીમાનો વિસ્તાર ન કર્યો હોત અને પોતાની સાથે સહાનુભૂતિ રાખનારા રાજ્યો માથે રોકસપી ન કરી હોત તો યુરોપના રાજ્યો તરતજ ફ્રાન્સને પાછું જૂના ગળની ગુનામીમા નાખત, અને નેપોલિયનને મર્થ કહેત, પણ તેમ કરના જના બીજી ઉપાધિ ઉભી થઈ મમાન અધિકારના મિલકતોનો ફેલાવો કરના જતા અને કેટલાક રાજ્યોને ફ્રાન્સની દિવાલને ઠેકાણે મૂકતા તે રાજ્યો ઉલટા રીધારે કોધે લગ્યા ઇંગ્લંડ સિવાય યુરોપના બધા રાજ્યો તે વખતે નિરુદ્ધ સત્તા બોગવતા હતા ચ્વનત્રતામા ઇંગ્લંડ અમેરિકાનાં સયુક્ત રાજ્યોથીજ બીજો નબરે આવતું હતું છતાં ત્યાનો ઉમરાવવર્ગ ફ્રાન્સની પ્રજાસ્વાતચ્ચની ભાવનાથી ઘણોજ

પ્રકરણ ૩૨ મુ-પરરાજ્યો સાથે મૈત્રી અને ફ્રાન્સનો વિસ્તાર ૩૬૫

ડગ્નો હતો. ખુદ પાર્લામેન્ટમાં પણ સારામાં સારા વક્તાઓ રાજ્ય કારોબારમાં લોકોને વધારે હિસ્સો મળે એવા સુધારાની જોરથી માગણી કરતા હતા. આપર્લેન્ડ બળવો કરવાની તૈયારીમાં હતું વળી નેપોલિયનને તેની શક્તિને કામે લગાડવાની પુરસદ મળે તો તે ફ્રાન્સનું બળ એટલું વધારી દે કે ઇંગ્લેન્ડનું સમુદ્ર ઉપરનું સામ્રાજ્ય પણ ખોવાનો વખત આવે. આવા આવા કારણોને લીધે સ્વતંત્રતાનું ઉપસક ઇંગ્લેન્ડ પ્રજાના સ્વાતંત્ર્યને કચરી નાખવા કેડ બાંધીને તૈયારી કરનાર નિરકુશ રાજાઓની જોડે સામેલ થયું હતું.

આખરે તેમની તે ધારણા સફળ થઇ, અને નેપોલિયનને બધાએ મળીને કચરી નાખ્યો, પણ તેના પરિણામે હવે યુરોપની દશા શી છે તે જુઓ. હમણા ત્યાં બે પ્રકારના માણસો વસે છે જૂલમ કરનાર અને જૂલમ ખમનાર. x નેપોલિયન કહેતો કે ‘ એક દિવસ એવો આવશે કે ઇંગ્લેન્ડને વોટર્સની જીતમાટે રડવું પડશે ’ વોટર્સ! અગત્ય જોવા સંજોગોથી પ્રારબ્ધ ફ્રાન્સ અને નેપોલિયનની પૂરેપૂરી હાર થઈ. છતાં હારનારની કીર્તિ જરા પણ ઝાંખી ન થઇ, અને જીતનારની કીર્તિ હતી તે કરના વધી નહિ. એકની કીર્તિ અક્ષય ગરેશે ત્યાં બીજાની તેની જીતની નીચેજ દટાઇ જશે એક અગ્રેજ લખે છે કે “ જ્યારે મેં વોટર્સના મત્રામનું પરિણામ જાણ્યું ત્યારે મને થયું કે દુનિયાની પ્રગતિ છ જમાના પાછળ હડી મઠ ”

પોતાની હાલની સ્થિતિ અનિશ્ચિત હોવાની વાત નેપોલિયન સારી પેઠે જાણતો હતો. એટલા માટેજ સમુદ્રકિનારા ઉપર એક ઘણો મજબૂત કિલ્લો બંધાવવાની તેણે જોસેફને આગ્રહ સાથે સૂચના કરતા લખ્યું હતું કે “ એ કામ પાછળ દરવર્ષે પચાસથી સાઠ લાખ ફ્રાન્કનો ખર્ચ કરવો પડે તો કંગવો, કે જોઈ કરીને કદાચ બે કે ત્રણ વર્ષ પછી તમે એ કિલ્લાનો નિશ્ચિતપણે આક્રમણ લઇ શકો. આપણા માથા ઉપર બે, ત્રણ, કે ચાર વર્ષ પછી શી શી વિધિઓ પડવાની છે તેનો અત્યારે તમને કે મને ખબર નથી, પણ આપણે સૈન્યો સુધી તો જકી ગઢવાના નવીજ ” પોતાના ઉદયની પૂર્ણ જાહેજલાલીમાં તેણે એક મિત્રને લખ્યું હતું કે “ જી હોની વારાફેરી વિચિત્ર છે કદાચ મારોજ છોકરો એવી હાલતમાં આવી પડે કે છ હજાર ફ્રાન્કની વાર્ષિક આવકથી પણ તે પોતાને નશીબદાર માને ”

આ બનાવો બન્યા ત્યાર પહેલાં આઠ વર્ષ અગાઉ સ્પેન અને ફ્રાન્સ વચ્ચે

x ઇશ્વરની કૃપાથી છેલ્લા મહાયુદ્ધને પરિણામે રશીયન પ્રજા એ ગુલામીમાંથી છૂટી છે અને દુનિયામાં સર્વત્ર મુડીવાદ અને તેની ગુલામીપ્રત્યે ધિક્કાર ફેલાવા માડ્યો છે. પોતાના ફાટાને માટે પ્રજાના સત્યાનાશ વાળનાગ સમ્રાટો રશીયા, જર્મની, તુર્કસ્તાન અને ઇરાનમાંથી દૂર થયા છે, અને હિંદુસ્તાન પણ અગ્રેજોના અત્યાચારને અથવા તો તેમના રાજ્યને ટાળવા ઇચ્છી રહ્યું છે.

સ પાઠક

એવો કરાર થયો હતો કે લડાઈ વખતે રપેને ફ્રાન્સને અમુક લશ્કર પૂરું પાડવું ત્યાર પછી તે મરતમા એવો ફેરફાર કર્યો કે લશ્કરને બદલે દર વર્ષે સાડામાત કરોડ ફ્રાન્કની ખડણી આપવી એક તટસ્થ ગભ્ય આ પ્રમાણે પોતાના શત્રુને ખડણી આપે તે ઈંગ્લિંડથી સહન થયું નહિ રપેનની હાલત મૂડી વચ્ચે મોપારી જેવી થઈ ગઈ ખડણી આપવી ચાલુ ગઈ તો ઈંગ્લિંડનો કાફલો તેના બદલે નારાજ કરી નાખે અને જો બધું કરે તો ફ્રાન્સ તેને જ પવા ન દે લાખા વખતસુધી ઈંગ્લિંડ અને રપેન વચ્ચે રકઝક ચાલી, એવામા ઈંગ્લિંડે લડાઈ બહાર કર્યા વગરજ રપેનના વેપારી વહાણો જ્યા દીકા ત્યાથી પકડવા મોક્યા ચાર વેપારી વહાણો માલથી ભરેલા ફ્રેડિઝ બદલે જતા હતા તેના ઉપર અંગ્રેજોના આગ લડાયક વહાણોએ હુમલો કર્યો એકને તો તોપને ગોળે ઉડાવીજ દીધું અને તેમા બેઠેલા અહીસો માણસો ડૂબી મુઆ બાકીના ત્રણને કેદ પકડ્યા તેમાનાં પશુ વણુ માણસોના જન લીધા આ પ્રસંગે ઈંગ્લિંડને એકદર શિઝાર પાચ કરોડ ફ્રાન્કનો મળ્યો

આ કૃત્યને માટે ઈંગ્લિંડની પાર્લામેન્ટમાં ખૂબ ચર્ચા થઈ કોલમ, ગ્રિન્વલ્ડ વગેરે આગેવાનો અને વણુ ખગ લોકો આ કૃત્યને શિકકારવા લાગ્યા અને તેને અનુમોદન આપીને પ્રધાનમંડળે પ્રતનની આપડને ભારે બડો લગાડ્યો જે, એવો સખન આલપ મૂક્યો પ્રધાનમંડળે તો હમેશા એકજ જવાબ ગોખી ગમ્યો હતો કે આ પગલુ સકારણુ અને જરૂરુ હતુ રપેને તરતજ ઈંગ્લિંડની માથે લડાઈ બહાર કરી ફ્રાન્સ અને રપેનનો કાફલો દ્રુક્ષાસ્તરની બૂશિંગ આગળથી પસાન થતા ઈંગ્લિંડનુ નોકામૈન્ય ત્યા આવી પહોચ્યું અને તરુણુ યુદ્ધ શરૂ થયું ફ્રાન્સ અને રપેન બેઉના વહાણોનો સપૂર્ણ નાશ થઈ ગયો ઓગણીશ વહાણુ કેદ પકડ્યા અને માનેક વહાણુ તદ્દન લાગીતૂટી હાલતમા નાસીને ફ્રેડિઝ બદલે જઈ પહોચ્યા આ બનાવ ૧૮૦૫ ના અક્ટોબરની ૨૧ મી તારીખે એટલે અદમ આગળ આરિદ્ર્યનો શરણુ આપ્યા તેને બીજેજ દિવસે બન્યો પગિણામે ઈંગ્લિંડનો મમુદ ઉપનનો અધિકાર કાયમ રહ્યો અને તેના ઉપર આક્રમણુ કરવાના નેપોલિયનના સ્વમ ઉડી ગયા હજે તો ઈંગ્લિંડ પ્રહાર કરે તેની સામે પોતાનો બચાવ કરવાનુંજ તેના હાથમા રહ્યું, અને તેવી કરીને ફ્રાન્સની આસપાસ મિત્રરાજ્યોનો મજમુત કોટ તેણે ગોતી દીધો

પરતુ દ્રુક્ષાસ્તરનો પરાજય આન્ટલિટ્ઝના વિજય આગળ બૂલાઈ ગયો દરિયાઈ સત્રામની ગર્જના તો સમુદ્રના ગજનમાજ મમાઈ મઈ, પશુ નેપોલિયનના અપરાજિત મૈન્યના ધરણી પ્રજવના પગલાનો અવાજ યુરોપની ઓડ એક રાજધાનીમાં સભળાયો આન્ટલિટ્ઝના આત્રાનથી હતાશ થઈને પિટ્ઝ મરણુ પામ્યો તે પછી નોકમતનુ પૂર ફોક્સની તરફેણમા એવુ પ્રમળ હતુ કે આખરે ગજને નમવુ પડ્યું અને ફોક્સ મુખ્ય પ્રધાન થયો તેને અને નેપોલિયનને મંત્રી હતી ઈંગ્લિંડનો લોક-

પ્રકરણ ૩૨ મું-પરરાજ્યો સાથે મૈત્રી અને ક્રાન્સનો વિસ્તાર ૩૬૭

વર્ષ પશુ સલાહ કરવાની તરફથી હતા આ પ્રમાણે સંજોગો અનુકૂળ થયા હતા અને હવે ફરીથી સુસેહ થઈ શકશે એવી નેપોલિયન આશા રાખવા લાગ્યો.

ફ્રાંકસ મુખ્ય પ્રધાન થયા પછી એક ચઢાળ તેની પાસે આવ્યો અને કહ્યું કે મને રમ્મ આપો તો હું જઈને નેપોલિયનનું ખૂન કરે આવા માણસોને પ્રથમ પ્રધાનો તરફથી ઉત્તેજન મળતું હતું, તેથીજ આ માણસે તેની પાસે આવવાની, અને આવી વાત કરવાની હિમત ચલાવી. ફ્રાંકસે તેને કે- પકડાવ્યો અને ફ્રેન્ચ સરકારને ઉદ્ધરતા બરેલો પત્ર લખ્યો. આ સૈાજન્યની નેપોલિયનના મન ઉપર ધણી અસર થઈ અને તેણે ફ્રાંકસની મુક્તાકે રત્નુતિ કરી તેણે કહ્યું કે “ મિસ્ટર ફ્રાંકસને કહેજો કે મને તો તમારા રાજની નીતિને લીધે બેઠો દેશ વચ્ચે લડાઈ ચાલુ રહે અને મને તો બેઠો પ્રજાની મરજીને અનુસરીને તેની તરત પતાવટ કરવામા આવે, પરંતુ તમાગ આ કૃત્યથી તો હું ધણોજ પ્રસન્ન થયો છું ” આ સંદેશો ફ્રાંકસને મળતાજ તેણે નેપોલિયનપર સરળતાથી મૈત્રીનો પત્ર લખ્યો અને સલાહની માગણી કરી નેપોલિયને તેટલીજ સુજનતાથી તેનો સ્વીકાર કર્યો.

પશુ સલાહની સરતોનો નિર્ણય કરવામા ધણી મુશ્કેલીઓ હતી ક્રાન્સમા નેપોલિયનનો પ્રભાવ એટલો બધો હતો કે તે તો જે કાંઈ સરતો નક્કી કરે તે ફ્રેન્ચ પ્રજા મનૂર કરે એમજ હતું, પશુ ફ્રાંકસની સ્થિતિ જૂદા પ્રકારની હતી તેની આસ-પાસ એક તત્ત્વ એવું અનિષ્ટ હતું કે તેમને તો સલાહજ કરવી ન હતી તેમનું બળ જેવું તેવું ન હતું લડાઈ દરમ્યાન ઈંગ્લેન્ડે ક્રાન્સના તેમજ તેનાં મિત્રરાજ્યોના ધણા સરથાનો જીતી લીધાં હતાં ઈંગ્લેન્ડને તે છોડવા ન હતા પશુ ક્રાન્સે જે મુલક જીત્યા હતા તે તો તેણે છોડીજ દેવા, એવી ઈંગ્લેન્ડની માગણી હતી આ ઉપરાંત એક બીજી પશુ તકરારી બાબત હતી ઈંગ્લેન્ડને એવી ઇચ્છા હતી કે અમારાજ દેશના કારખાના આખી દુનિયાને તૈયાર માલ પૂરો પાડે અને આખી દુનિયાની પ્રજાઓ અમારી ગ્રાહક થાય, વળી દેશાવર તો જનો આવતો માલ પશુ અમારાજ વહાણુ લઈ જાય અને લાવે. નેપોલિયન સલાહ કરવા ઉત્સુક હતો પશુ ક્રાન્સને ઈંગ્લેન્ડનું તાબેદાર અને લૂટનાર બનાવવા માગતો ન હતો ક્રાન્સના ઉદ્ધરતા ઉદ્ધો અને ઈંગ્લેન્ડની હરિક્ષાપ્રમાથી બચાવવા માટે પોતાના બંદરોમા આયાત થતા ઈંગ્લિશ માલ ઉપર જકાત મૂકવીજ બેઠાં, એમ તે ચુસ્તપણે માનતો હતો જે અબ્યાવત વ્યાપારની નીતિએ હિંદુસ્તાનની પાયમાલી કરી નાખી તે નીતિ તેને પસંદ ન હતી. તેને તો ક્રાન્સના ઉગતા ઉઘોગોનું રક્ષણ કરવાને માટે જકાતરૂપી દિવાલની આડ બાધવી હતી જે ઈંગ્લેન્ડને પસંદ પડે એમ હતુંજ નહિ આવા સંજોગોમા નેપોલિયને ફ્રાંકસને પોતાના પ્રધાન મારફતે કહેવડાવ્યું કે “ ઈંગ્લેન્ડે જે કાંઈ જીત્યું હોય તે ભલે તેની પાસે રહે અને અમારી પાસે હાલ છે તે કરતા અમે કાંઈ વધારે

લેના માગતા નથી વળી તમારા દેશને વ્યાપારને લગતા બની રાકે તેવા અમુક કાયદાઓ આપવાની માથે કાન્મના ઉદ્યોગને હાનિ પહોંચે એવી તો કાંઈ પણ સરત અમે કબૂલ કરનાર નથી અમારા દેશના ઉદ્યોગના ગ્લેષુમાટે તો અમારે પરદેશના માલને કા તો આયાન થતો સદતઃ અટકાવવો પડશે અથવા તો તેના પર જકાત નાખવી પડશે અમારા દેશમા અમે અમારી મરજી મુજબ વર્તીએ અને કાંઈ પણ હારિફ પ્રગ્ત તેમા હરકત કરી શકે નહિ

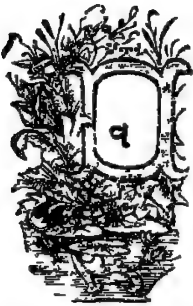
ફ્રાંકેત અને નેપોલિયન વચ્ચે જે વિચ્છેદનથી પત્રવ્યવહાર ચાલ્યો તે ખરેખર આત્માને મતુષ્ટ કરે તેવા છે દરેક સરકારી કાગળો જેડે ફ્રાંકેસ પોતાના તગ્મૂર્તિ ભિન્નભાવે ખાનગી પત્ર પણ મોકલતો અને નેપોલિયન તરફથી તેને પણ તેવાજ રૂપમા ઉત્તર મળતો લડાઈની રાષ્ટ્રઆતમા નેપોલિયને ધણી અગ્રેજ ગૃહસ્થાને કેદ પકડ્યા હતા ફ્રાંકેસે તેમને છૂટા કરવાની પ્રાર્થના કરી, જેનો નેપોલિયને તરતજ સ્વીકાર કર્યો અને તેના બદલામા ફ્રાંકેસે તેટલા ફ્રેન્ચ કેદીઓને પણ મુક્ત કર્યા

૧૭મી બીજી પણ એક મોટી મુસ્કલ્લી મલાહની વચમા આવીને ઉભી નેપોલિયને ઇંગ્લેન્ડના ગજનુ હેનોવર જીતી લીધું હતું અને આસ્ટલિટનના યુદ્ધ પછી તે મુલક તેણે પ્રશિયાને આપી દીધો હતો ઇંગ્લેન્ડે પોતાની પ્રતિજ્ઞાની ખાતર હેનોવરની માગણી કરી પણ પ્રશિયાનો રાજ તે પાછું આપે એવો ન હતો તેના બદલામા તેને બીજી કાંઈક આપ ની ગોવણુ નેપોલિયન કરતો હતો અને ગજખટપટની બળા ધણી ગુચવાઈ ગઈ હતી, તેવામાજ ફ્રાંકેસ એકાએક મારો પડ્યો અને મરણ પામ્યો જગતની મુલહત્તાની પણ તેની માથે તેની કચરમાજ દટાઈ ઇંગ્લેન્ડનું પ્રધાનમંડળ બદલાઈ ગયું અને સુલેહના વિરોધીઓનું જેર વધ્યું ઇંગ્લેન્ડ તરફથી નના નના વાંધા ઉઠાવવામા આવ્યા અને પારિસ આવેલા અગ્રેજ એલમીઓએ સ્વદેશ જવાના પરવાના માગ્યા સલાહની ગત ઉડી ગઈ અને લડનના શેર બજારના વેપારીઓ લડાઈની વચામણીથી આનંદમાં આવીને હાથ હાથ કુદવા લાગ્યા

ફ્રાંકેસના મરણને નેપોલિયન પાતાના ઉપરની મોટામા મોટી આપત્તિરૂપ ગણે છે તેના ચારિત્ર્ય માટે તેણે ધણોજ ઉચ્ચ અભિપ્રાય દર્શાવ્યો છે તે કહે છે કે “જે તે ડગ્યો હોત તો જૂદાજ પ્રકારના મનાવ બનવા પામત પ્રજાપક્ષનો વિજય થાત અને યુરોપમા નવીન યુગ મડાત ”

પ્રકરણ ૩૩ મું—જેનાનું યુદ્ધ

ળી પાછા ઇંગ્લડ, રશિયા, અને પ્રશિયા નેપોલિયનની મામે લઢવા માટે એકત્ર થયા લડાઇ ચાલુ કરવાને તેમની પાસે કશું બહારથી બતાવવા જેવું પણ બહાનું ન હતું નેપોલિયન ક્રાન્સનો આંતરિક વિકાસ કરવા પાછળ મડ્યો હતો અને તેને માટે સુલેહની જરૂર હતી તેણે આટલી મોટી છત મેળવી છતાં સલાહ કરતી વખતે તેણે એવી નરમાશ બતાવી હતી કે તે જોઇને આ ત્રણે રાજ્યોએ શરમાવું જોઇતું હતું તે ઉપરાંત “ મોનિટયર ” પત્રમા—ધણુ કરીને નેપોલિયનનો જ લખેલો એક સમર્થ લેખ પ્રકટ થયો યૂરોપે તેનો ઉત્તર લડાયક વહાણોની તોપોના ધડાકાથી અને લશ્કરના ધસારાથી આપ્યો તે લેખનો મુખ્ય ભાગ આ પ્રમાણે છે—“ ક્રાન્મ અને રશિયાએ લઢવું જ શામાટે જોઇએ ? એક પૂરેપૂરા સ્વતંત્ર રાજ્યો એક બીજાને નુકસાન કરવાને બદલે અસ્પષ્ટ લાભ આપવાનું સામર્થ્ય ધરાવે છે જો ક્રાન્સના શહેનશાહે ઇટાલિમા ધણી લાગવગ મેળવી હોય તો રશિયાનો ઝાર ધરાન અને તુર્કસ્તાનમા એથી પણ વધારે સત્તા ધરાવે છે તેવું શું ‘ ક્રાન્સે પોતાની સત્તા કેટલે સુધી વધારવી તે નક્કી કરવાનો હક્ક જો રશિયાના ઝારને હોય તો પછી રશિયાએ કેટલે સુધી આગળ વધવું તે ક્રાન્સનો શહેનશાહ નક્કી કરી શકે કે નહિ ? રશિયા પોલેન્ડ પચારી બેઠું છે અને કિમિયા, કાકિમસ અને ધરાનની ઉત્તરનો પ્રદેશ પણ તેણે દબાવ્યો છે, છતાં ક્રાન્મની પાસે બેલિજીયમ અને હાઇલનના પશ્ચિમ કિનારાનો પ્રદેશ છે તે રશિયાની આખમા ખૂંચે છે ! એક હાંફ રાજ્ય પોતાનું બળ વધાર્યા કરે તો પછી સ્વરક્ષણને માટે ક્રાન્સને પણ પોતાનું બળ વધારવાનો હક્ક ખરો કે નહિ ? નહિ તો છેલ્લા પચાસ વર્ષમાં દરેક રાજ્યે જે કાર્ક મેળવ્યું હોય તે બધા ઉપરથી દરેકે પોતપોતાનો હાથ ઉઠાવવો એવો ફગવ બધા રાજ્યો કરતા હોય તો તે પણ ક્રાન્સને કમૂલ છે પોલેન્ડને તેની સ્વતંત્રતા પાછી આપો, વેનિસ પાછું તેના શહેરીઓને સોંપી દો, ટ્રિનિડાડ સ્પેનને પાછું આપો, મિલેાન લલહાઓને આપો, કાકિમસ અને જીયોર્જિયા ધરાનને આપો મૈસુર ટીપુ

સાહેબના શાહુજીદાઓને આપો મરાઠા રાજ્યો તેમના અસલ રાજ્યકર્તાઓને આપી દે. આટલું કરો અને પછી ફ્રાન્સને તેની જૂની હદસુધી હડી જવાનું કહેવા આવો ફ્રાન્સના લોકોને વગોવવાની તો હમણાં હમણાં ચાલુ રહિજ પડી ગઈ છે જે ફ્રાન્સે જીતેલો અધો મુલક પોતાને કમળે રાખ્યો હોત તો અરધુ આસ્ટ્રિયા, વેનિઝ, હોલેન્ડ, સ્વિટ્ઝર્લેન્ડ બધુંજ તેની પાસે હોત છતાં ફ્રાન્સે તો પોતાની ૮૮ લાખ નદીરોજ બાંધી લીધી છે ”

અહમદના સગામ વખતે લડાઈની જરૂરીઆતને લીધે પ્રશિયાની હદમાં મદને એક લશ્કરી ટુકડી મોકલવાની નેપોલિયનને જરૂર પડી હતી, અને તેમ ક્યારે મિવાય તેને ખીજે ધલાજ ન હતો આ હકીકત પ્રશિયાના રાજાને જણાવવા માટે તથા તેની મરી માગવા માટે નેપોલિયને પોતાના એક સેનાપતિને ખાસ બર્લિન મોકલ્યો હતો. રાજાએ તો જરા તોછડાઈ બતાવીને આ વાત બાબુએ મૂંઝી પશુ તેની ખૂન-મુરત અને નરવીર રાણીએ રાજ્યના તમામ લડાયકવર્ગને ઉત્કેર્યો અને કહ્યું કે આવા અપમાનની શિક્ષા તો તલવારથીજ કરવી જોઈએ ફ્રાન્સની સાથે લડાઈમાં ઉતરવાનું આ સિવાય પ્રશિયાને ખીજું કશું કારણ ન હતું.

યુરોપમાં દાનની માફક તે વખતે પણ એ વર્ગ હતા—હિમરાવવર્ગ અને મામાન્ય જનસમૂહ નેપોલિયનના વિજયમાં જનસમૂહનો વિજય હતો રશિયાનો ઝાડ જીવાન, મદરવાડાફી અને કરોડોની વસ્તીવાળા મુલકનો નૃપતિ હોવાથી આગ્રહી દંડના પરાજયનું કલક ધોઈ નાખવા ધણો આનું હતો પ્રશિયાને તેની શરવીર અને જાગૃત્યમાન રાણી ઉત્કેરતી હતી અને પૃથ્વીનો પાયમો ભાગ દબાવી બેમનાઝ ઇંગ્લેન્ડ ‘ ફ્રાન્સના અપાર લોકોની સામે ચાલુ પોકાઝ ક્યાજ કરતું હતું.

પ્રશિયાનું બે લાખ માણસોનું મૈન્ય ત્યાના ગાજ ફ્રેડરિક વિલિયમની સરદારી નીચે ફ્રાન્સ તરફ ચાલતું થયું “ આપણે તો દરેક કાયદેસર રાજાના હિતાર્થે લડીએ છીએ માટે તેવા તમામ રાજાઓએ આ કામમાં મદદ કરવી જોઈએ ” પ્રશિયાના રાજાનો આ સંદેશ હતો રશિયાના ઝારે પણ અમર્ય જગલી અને ઝનુની રશિયાનોને માથે લાઇ પોલેન્ડમાં થઇને પ્રશિયા માથે એકત્ર થવા માટે ઉતાવળે પગલે ડુચ કરવા માડી તેની પામે પણ બે લાખ માણસો હતા ઇંગ્લેન્ડના વહાણ તેના રિવાજ પ્રમાણે ફ્રાન્સનાં બંદરોની ખખર લેવા લાગ્યા અને તેણે પોતાનાં નાણાં તથા લાગવગવડે ખીજાં પણ કેટલાક રાજ્યોને આ બળવાન એકસપીમાં ઉતાર્યા.

ફ્રાન્સની આમપાસ ધેરાતા તોફાનના વાદળો નેપોલિયને ઉડા બેઠસહિત જોયા. હમણાજ તેણે એક વિગ્રહ પૂરો કર્યો હતો અને હારેલા શત્રુઓ સાથે અપૂર્વ ઉદાગતા બતાવી હતી કાયમની સલાહ કરવાની તે આશા રાખતો હતો તેને બદલે શુદ્ધનો ભેરીનાદ માલળી તેનું હૃદય ખિજ તો થયું પણ તરતજ તેનું આત્મબળ

ઝળકી નીકળ્યું એક કલાકમાજ નિરાશાપૂર્ણ વિચારોને ફેકી દઇને સિંહની માફક યાજ ખેરીને તૈયાર થઈ ગયો હોલેન્ડ અને નેપલ્સમાં રાજ્ય કરતા પોતાના ભાઈઓને તેણે લખ્યું કે “ તમે જરા પણ ચિંતા કરશો નહિ આ લડાઈનો જલ્દીજ અત આવી જવાનો છે પ્રશિયા અને તેના મિત્રો ગમે તે હશે તોપણ તે બધાને હું કચરી નાખીશ. આ વખતે હું યુરોપની સાથે છેવટનો ફેસલો કરી દઈશ ખીજ દશ વર્ષસુધી તેઓ ઉઘી ડોકી ન કરી શકે તેવી સ્થિતિમાં હું મારા શત્રુઓને લાવી મૂકનાર છું ”

પછી તેણે પોતાના ઓરડાના ખાસીયા બધ કરીને અકાતળીશ કલાકસુધી ખેસીને લડાઈની યોજના અને તેને લગતી ઝીણીમાં ઝીણી વિગત લખીને નક્કી કરી દીધી. ત્યાર પછી લાગલાગટ બે દિવસસુધી ખેસીને આશરે બસે કાગળો તેણે લખાવ્યા આ બધા કાગળો સચવાઈ રહ્યા છે રાજ્યો અને સૈન્યોની વ્યવસ્થા કેમ કરવી તેના પાંક શીખનારને માટે તે આદર્શરૂપ છે રોજના સાઠ માઈલની મજલ ડરીને છ દિવસમાં બાદશાહી સ્વારોનું લસ્કર લાઇનને કિનારે પહોંચી ગયું ૧૮૦૬ના સપ્ટે-બરની ૨૪ મી તારીખે મધરાતે નેપોલિયને પણ પારિસ છોડ્યું ફ્રાન્સની હદસુધી બેસેલાઇન તેની સાથે આવી હતી છુટા પડતી વેળા તેની આખમાં આંસુ ભરાઇ આવેલા જોઇ એક પળવાર નેપોલિયનનું હૃદય પણ તુલ્લ્ય થયું, અને એક રનેહપૂર્ણ પતિમાં હોતી જોઇએ તેની કેમળ લાગણીઓ નેનામાં ઉભારાઈ આવી

નેપોલિયને લશ્કરની સરદારી લીધી અને હમેશની માફક ચાલાકીભરેલી હીલ ચાલો કરીને શત્રુસૈન્યને યુગ્મવી નાખ્યું પોતાનું બધું લશ્કર શત્રુની પાછળ લાવીને તેમને અનાજ તથા યુદ્ધસામગ્રી મળવાનો તથા પરાજય વખતે નામવાનો આગ તેણે બધ કરી દીધો હવે તેને ફતેહની પૂરેપૂરી ખાત્રી હતી, તોપણ નાહક મનુષ્ય-હત્યા ન થાય તેટલા માટે પ્રશિયાના રાજાને એક પત્ર લખ્યો તેમાં તેણે લખ્યું હતું કે તમે મારી આગળ ટકી ચકવાના નથીજ આપણે લડીએજ શામાટે ? આગ હજારો પુત્રોના લોહીથી મેળવેલી ફતેહ ઉપર મને મોહ નથી હજી તમને કશું નુકસાન થયું નથી હજી તમારે માટે સ્વમાન સચવાય એવી સલાહ કરવાનો વખત છે એક મહિના પછી પણ તમારે સલાહ તો કરવી પડશે પણ તે વખતે તમારી સ્થિતિ બદલાઈ ગઈ હશે માણસોની વિના કારણ કતલ થતી અટકાવવા સિવાય આ પત્ર લખવાનો મારો કશો હેતુ નથી, પરંતુ તેનો પ્રશિયાના રાજા તરફથી કશો જવાબ મળ્યો નહિ. જે અમલદારના હાથમાં એ પત્ર ગયો હતો તેણે તે પોતાના રાજાને લડાઈને દિવસેજ આપ્યો એમ કહેવાય છે

પ્રશિયન લશ્કર જેના અને ઑસ્ટ્રિયાના મેદાનમાં મળખૂત મોરચા બાંધીને પડ્યું હતું નેપોલિયન પોતાના સૈન્યના આગલા ભાગ સાથે ત્યાં આગળ તેમજ અક્રોબર

માને આવી પહોંચેા આકાશ સ્વચ્છ હતુ અને આથમતા સૂર્યનાં કિરણુ એક લાખ પ્રશિયન ચોદ્ધાઓના ઝળકતા શસ્ત્રોપર પડીને ચમકી રહ્યા હતા અહાર દનન સ્વારો તેજ અને પાણીનાર પોદાઓ ઉપર સ્વાર થઇને હારખ ઊભા હતા ત્રણમે ભારે તોપોનો સમુદ ગોડવાઇ ગયો હતો પ્રશિયન ફોજનો અગ્ર ભાગ પાસેની સીધી અને ઉચી ટેકરીપર હતો નેપોલિયને ત્યાથી તેમને મારી હઠાવીને ટેકરી કમળે કરી લીધી અને આખી ગત દારુણ પરિશ્રમ કરીને ભારે ભારે તોપોને ટેકરીને મથાળે લાતીને ગોડવી દીધી સિપાઇઓને ઉત્તેજન આપવા નેપોલિયન પોતે દાયમા ફાનસ લઇને ગરતો મરખા કરવા માટે સુરગ ફોડવા અને તોપ ખેંચવા મડી ગયો, અને આસ્ટ્રિયનો જે કામને અસભવિત માનતા હતા તે થઇ ગયુ સવાર પડતાજ છેવટની લડાઇ થી એમ હોવાથી છુટી જવાઇ ફ્રેન્ચ દુહડીઓને આ જગ્યાએ ઓલાની લાવવા સ્વાર પર સ્વાગ દોડાવી મૂક્યા આખી રાત ફ્રેન્ચ લશ્કર આનુ ગયુ પ્રશિયનોને પાછળથી ઘેરી લેવા નેપોલિયને પોતાના બે સરદારોને આખી રાત કુચ કરવાનો હુકમ કર્યો આ પ્રમાણે આવતી કાલે કરવાની જખ-રદક્ષિન લડાઇને માટે બધી વ્યવસ્થા કર્યા પછી તે નિરાતે પારિસની એક દુન્યાશાળીનો અભ્યાસક્રમ અને નિયમો ઘડવા ઐડો આ અખખમ જેવા પુરુષના મગજનુ બધારણ કેવુ વિશિષ્ટ પ્રકારનુ હતુ તે આ બનાવ ઉપરથી પણ મારી ગીતે સમગ્રય છે લડાઇના જોખમભરેલા મામલા વખતે પણ પોતે વ્યવસ્થા ચિતે બીજા કામ કરી શકે છે એવો દેખાવ કરવાનો તેનો હેતુ ન હતો તે ગમે તેવા અગત્યના વિષયમાથી પણ ચિત્તવૃત્તિને ખેંચી લઇને તેને પૂણુ એકાગ્રતાથી બીજા વિષયમા પરોવી શકેા યુદ્ધ ઉપર તેને કદી મોહ હતોજ નહિ તેની શુદ્ધિને તેની કેળવણીની રસમતાને દેશની આતરિક ઉન્નતિના કાર્યો વધારે અનુકૂળ હતા અને એવા પ્રકારના જે જે સગીન મુદ્દારણના કામ તેણે કર્યા છે તે સવળાં તેને લગાઇના વખતમાથી ગમે તેમ કરીને થોડા થોડા વખત બચાવી-નેજ કરવા પડયા છે યુરોપના રાજ્યોએ તેને પોતાની તલવાર બાજુએ મૂકવા દીધીજ ન હતી

મધ્યરાત્રિ થઇ હતી તેના લશ્કરની આસપાસ રાત્રુજૈન્યની અમખ્ય તાપણીઓ છેક દષ્ટિમર્યાદાસુધી ઝળકતી હતી તે ડગલો ઓઢીને સામાન્ય સિપાઇની માફક એકાદ કલાક આરામ જેવા જખીન ઉપર સૂતો હતો સ્વદેશથી તે સેકડો માઇલ દૂર હતો આવતી કાલની લડાઇના પરિણામપર તેના રાજ્યનુ ભાવિ અવલખતુ હતુ જગતમા સૌથી બળવાન ગણાતા ત્રણ રાજ્યો-ઈંગ્લંડ પ્રશિયા અને રશિયા એ ત્રણ મેકત્ર થઇને લઢવા આગ્યા હતા જે હાર થાય તો સ્વીડન આસ્ટ્રિયા અને બીજા નાના રાજ્યો પણ પ્રગના ચૂટેલા રાજ ઉપર તૂટી પડે અને તેની પાયમાલી કરી

નાખે એમ હતું.

એવામાં શત્રુની છાવણીમાં જતા કેટલાક ધણાજ અગત્યના પેગામો તેના માણસોએ ઝુટવી લઇને તેના હાથમાં મૂક્યા ઉધમાંથી ઉડીને તે કાગળો તાપણીને અજવાળે વાંચવા બેઠો તેમાં માદા સમાચાર હતા દ્રક્ષાદેવની લડાઇથી ડરીને સ્પેન ફરીને ઇંગ્લેન્ડના પક્ષમાં ગયું હતું, એટલુંજ નહિ પણ ક્રાન્સ અને સ્પેનની વચ્ચે આવેલો પિરીનીઝ પર્વત ઓળંગીને સ્પેનનું લશ્કર નેપોલિયનની મુસ્કેટીઓમાં વધારો કરવા માટે ક્રાન્સમાં આવવાની તૈયારી કરતું હતું આ પેગામ વાંચીને તેણે નિશ્ચય કર્યો કે “ સ્પેનની ગાદી ઉપર જુર્બેન રાજાઓને ઠેકાણું મારા વશનો રાજાજ એસશે ” તેમ કર્યા સિવાય તેની સ્થિતિ સલામત ન હતી તે દિવસથી સ્પેનના રાજાઓનું ભાવિ નિર્માણ થઇ ગયું પેગામ વાંચીને તરતજ તાપણી તરફ પગ રાખીને જાણે પોતાના મહેલમાંજ સૂનો હોય તેમ તે ઘસઘસાટ ઉઘી ગયો

ચાર વાગતા ઉડીને પાછો તે થોડા ઉપર સ્વાર થયો ધાડુ ધુમ્મસ વરસતું હતું તેને ઓથે બધું ફ્રેન્ચ લશ્કર વ્યૂહબદ્ધ થઇને ઉભું રહ્યું તેમની પાસે થઇને જ્યારે જ્યારે નેપોલિયન પસાર થતો ત્યારે “ શહેનશાહ ધણું જીવો ” એવી દાર્દ ગર્જના થતી ઠડીથી ઠરી ગયેલા ધૂનતા સિપાઇઓ છેલ્લી આગની રાહ જોતા ઉભા રહ્યા છ વાગે ચુક શરૂ થયું અને સગીન ફ્રેન્ચ ટુકડીઓએ પોતાના ધમા રાથી શત્રુસૈન્યના વ્યૂહને એકેએક ઠેકાણેથી બેદી નાખ્યો

ત્યાર પછી ક્લમથી જેતું વર્ણન થઈ શકે નહિ અને કદપનામાં પણ જેનો ખ્યાલ ન આવી શકે એવું તુમુલ્લ ચુક શરૂ થયું આડ આઠ કલાકસુધી નેપોલિયનના ચોદાઓ અને પ્રશિયાના માજી રાજા મહાન ફ્રેડરિકની તાલીમ લીધેલા ચોદાઓ દૈત્યોની માફક લઢયા રણક્ષેત્ર મુડદાંથી ઢકાઇ ગયું ધાયલ થયેલા અને દોડતા સ્વારોની અડફટમાં આવીને છ દાતા કચરાતા સિપાઇઓની ચીસો અને લડવૈયાઓની વારંહાકનો ભયકર કોલાહલ તોપોના ઘોર ગર્જન નિરંતર થયા કરતા તો પણ આખા રણક્ષેત્રમાં સભળાતો હતો સમુદ્રની ભરતીનાં મોજની માફક જેઉ સૈન્ય કોઈ વાર આ બાબુએ તો કોઇ વાર તેથી ઉલટી દિશામાં ધકેલવા લાગ્યા બપોર થતા તો પ્રશિયન મેનાધિપતિને પોતાનો સંપૂર્ણ વિજય થશે એવી પ્રતીતિ થઇ, પણ થોડાજ વખત પછી તેને પોતાનો મત ફેરવવો પડ્યો, અને પોતાના પાછા હઠતા લશ્કરને લયાનક ફ્રેન્ચ સ્વારો ધાસની માફક કાપી નાખે અને તોપખાનું, સ્વાર અને પાયદળનો ભારે જોટાળો ન થઇ જાય તેને માટે તેને તૈયારી કરવી પડી પ્રશિયન સૈન્યનું બળ ખૂટવા આવ્યું હતું, તેમનામાં ભગાણ પડવાની તૈયારી હતી, પણ નાસતા લશ્કરની પાછળથી વીશ હજાર પ્રશિયનોનું અનામત રાખી મૂકેલું લશ્કર આગળ આવ્યું અને પરાજયનો વેગ થયો નેપોલિયન ટેકરીપર ઉભો ઉભો

રણક્ષત્રનો એકેએક ભાગ તપાનતો હતો અને મૈન્યની પ્રચંડ શક્તિનું યુક્તિપૂર્વક નિયમન કરી રહ્યો હતો. આર હજાર બાદશાહી ઘોડેસ્વારોની પલટણ કે જેણે પોતાના અજીબ ધસારાથી આખા યુરોપમાં નામના મેળવી હતી તે આટલો બધો વખત તેની આજ્ઞાની આનુરૂપતાથી રાહ જોતી ઉભી હતી હવે તેનો ઉપયોગ કરવાનો વખત આવ્યો. જાણીને નેપોલિયને મેનાપતિ મુરાને આજ્ઞા કરી આર હજાર તલવારો ઝળકી ગઈ. આર હજાર દોડતા ઘોડાઓની પડધીનો અવાજ પ્રચંડ જળધોધની ગર્જનાની માફક ચારે દિશાએ ગાજી રહ્યો તેમના ધસારાથી પૃથ્વી ધમધમી રહી એક પલ-ઝગમગ થવાનું હતું તે ઘર્ષ ગયું પ્રશિયન લશ્કર તેમની આગળ સૂઝા ધાસની માફક ઉડી ગયું નામત. માણસોપર આર હજાર મટોનમત સ્વાર હાથમાં લોડીથી નીગળતી સમશેરો લાઇને પ્રચંડ વેગથી ધસી ગયા બીજી તરફ ખિચારા હતભાગ્ય પ્રશિયનો ઉપર ટેકરી ઉપરથી પશુ ધગધગતા ગોળાનો વરસાદ વરસતો હતો તેમને માટે નાસી જવાનો એક પણ માર્ગ નેપોલિયનની ભયાનક બુદ્ધિએ રહેવા દીધો ન હતો તેઓ જ્યાં ગયા ત્યાં તેમને શત્રુઓએ ગોળીઓથી વધાવી લીધા નાસતું નશ્કર પાછું ફર્યું અને અદર અદર પશુ ભય કર અથડા અથડી મચી રહી

જેનાથી આર માઇલને અતરે ઓર્ટેટ આગળ એક બળવાન પ્રશિયન ફ્રાન્સે પડાવ નાખ્યો હતો, તેની પણ આવીજ વલે થઇ તેઓ નાસીને જેનાથી નાસી આવતા સિપાઇઓની માથે અથડાઇ પડ્યા રસ્તા ભરાઇ ગયા નાસવાનો માર્ગ રહ્યો નહિ અને ઉપર ગોળા, ગોળીઓ, બોમ વગેરે અજીબ વરસાદ વરમગ લાગ્યો. રાત પડી, અધકાર થયો, પણ કતલ તો ચાલુજ રહી પ્રશિયનો ચારે બાજુએ ઘેરાઈ જવાથી મહાવરા બનીને નાના નાસતા હજારોની કતલ થઇ મૃત્યુ પ્રશિયાનો રાજ પોને પણ કેદ પકડાઇ જવાના ભયથી કાટાની વાડો ફૂદાવી ફૂદાવીને નાઠો અને છેક સગરના પાંચ વાગે બહુ મુશ્કેલીએ સલામત જગ્યાએ જઇ પહોંચ્યો.

આ મૂનખાર લડાઇમાં વીસ હજાર પ્રશિયનો કપાઇ ગયા અને તેટલા બીજા ૧૬ પકડ્યા નેપોલિયને પોતાના રિવાજ પ્રમાણે નાસતા શત્રુસૈન્યની પૂઠ પકડવાને ચારે દિશાએ સેનાપતિઓને મોકલી દીધા પછી મોટી રાતસુધી હાથલ થયેલાઓની પોતાને હાથે માવજત કરી તે પોતાને હાથે તેમને પાણી પાતો અને જેમથી હાથ ફેરવીને મરતા યોદ્ધાઓને દિલાસો આપતો. સિપાઇઓ પણ તેનો પ્રેમ જોઇને મરતા મરતા પણ છેલ્લીવારનું તેનું મોં જોઈ લેતા અને જીવાય તો તેની સેવામાં જાતને દોમવાની બીજી તક મળે તેટલા માટે જીવવાની ઈચ્છા કરતા.

જીત થયા પછી તેનો લાભ વધ લેવા માટે નેપોલિયન અસામાન્ય ત્વરાથી શત્રુની પૂઠ લેતો ચાર દિવસમાં પ્રશિયન લશ્કરનો બાકી રહેલો ભાગ કેદ પકડાયો અને તેમના તમામ કિલ્લા ફ્રેન્ચોના હાથમાં આવી ગયા રાજ નાસીને રશિયાની

હદમાં ઝરની આવ્યાની રાહ જોતો બેઠો પ્રશિયા ઉપર તો ખરેખર વજ્રપાતળ થયો હતો. આપુ મોટું બળવાન સૈન્ય આટલી ટુંક સુદતમા ચૂળવાણી થઈ ગયાનો બીજા દાખલો જગતના ઇતિહાસમાંથી જડતો નથી. નેપોલિયને પારિસ છોડ્યું તેને એકજ મહિનો થયો તેટલામાં તેણે શત્રુનું બે લાખ માણસોનું લશ્કર તારાજ કરી નાખ્યું, તેના અમેલ ગણાતા કિલાઓ જીતી લીધા અને બર્લિન નહેરમાં પ્રાશિયાના રાજાનો પેટો નિશ્ચિતપણે જઈ બેઠો. આ સમાચારથી આખા યુરોપમાં હાહાકાર થઈ રહ્યો, કારણ કે આ બનાવ ખરો નહિ પણ એરેબિયન નાઇટ્સ જેવી અસંભવિત નવલકથામાં હોય એવો લાગતો હતો. રશિયાનો ઝર કહેતો કે “એ માણસની સાથે લડતા આપણે રાક્ષસની સામે લડતા બચ્યાઓ જેવા દેખાઈએ છીએ.”

પ્રશિયામાં વેમર નામનું ઐતિહાસિક નગર હતું હિંદુસ્તાનમાં જેમ કાશીવિદ્યાપીઠ છે તેમ પ્રશિયામાં વેમર ગણાય છે. ગિરે, શિલર વગેરે જન્મિષ્યાત જર્મન કવિઓ ત્યાંના વતનીઓ હતા તેનો રાજ્યકર્તા પણ એક પ્રશિયન સેનાપતિ હતો. ‘જેના’થી નાસતું પ્રશિયન લશ્કર અને તેમની પાછળ આવતું ફ્રેન્ચ લશ્કર બેઉ આ શહેરમાં ભેગા થઈ ગયા રસ્તા લોહીથી લપસણા બની ગયા ગોળા અને બોમ્બના મારથી સારાં સારાં મકાનના બૂકા ઉડી ગયા શહેરમાં કોલાહલ અને કતલ મચી રહી ત્યાંના ડ્યુકની પત્ની બેઆકળી બનીને નેપોલિયનની યાચના કરવા લાગી તેણે જવાબ આપ્યો કે “બાઈ! લડાઈ શું છે તે હવે તમે સમજ્યા?”

શત્રુની સાથે વિનયથી વર્તન કરીને તેને વશ કરી લેવો એજ તેની વેર લેવાની રીત હતી તેણે ડચેસ સાથે ધણુજ વિવેકભર્યું વર્તન ચલાવ્યું અને ધાયલ થએલા પ્રશિયન સિપાઇઓને પણ મલમપટ્ટા કરવાની ખાસ સગવડ કરવાનો હુકમ કર્યો એક ઈથોલિક સાધુએ આ કામમાં અથાગ પરિશ્રમ લીધો તે બદલ તેને સારું ધનમાં પણ આપ્યું.

અક્ટોબરની ૨૮ મી તારીખે તે ભારે દુબદબાથી બર્લિન શહેરમાં દાખલ થયો, અને ત્યાંના રાજાના મહેલમાંજ તેણે ઉતારો કર્યો. પ્રશિયાએ પોતેજ લુગાઈ ઉભી કરી હતી તેથી જીતનાર તરીકે તે હવે ખરી રીતે આખા રાજ્યનો માલિક થયો હતો, તોપણ તેણે પોતાની લક્ષણગત સંખ્યતા અને ઉદારતા વાપરીને રાણીના ઓરડામાં કોઇને પેસવા દીધા ન હતા તે પોતાના તમામ ખાનગી અને રાજદ્વારી કાગળો જેમના તેમ મૂકીને નાસી ગઈ હતી. લડાઈને ઉભી કરનાર ખરૂં જોતાં તેજ હતી તે ધણીવાર ૪૩ થોડેસ્વાર થઈને પોતાની ખૂંચસુરતીથી અને શરાતન ચઢાવે એવા શબ્દોથી સર્વને ઉશ્કેરતી હતી.

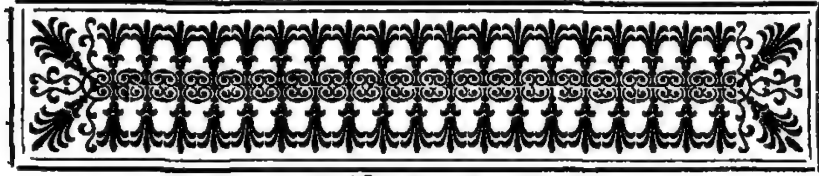
નેપોલિયન મહાન ફ્રેડરિકની દરગાહની સુલાકાત લેવા પોટ્સડામ ગયો તે અદ્-ભુત શૌર્ય, શક્તિ અને દહતાવાળા મહાન વીરનરની કબરને જોતા તેનું અત ક્રરણુ ગભીર ભાવથી ભરપૂર થઈ ગયું અને થોડીવાર સુધી તે એક અક્ષર પણ બોલી

શક્યો નહિ ફરિકની તલવાર ત્યાં લટકતી હતી નેપોલિયને તેને નીચે ઉતારી, ધારી ધારીને જોઈ અને પોતાના એક સેનાપતિને કહ્યું —

“સ્પેનના એલચીએ અને ક્રાન્સિસની તલવાર ભેટ આપી હતી ઇરાનના એલ ચીએ અને જર્મીસ ખાનની તલવાર ભેટ કરી હતી આજે હું મહાન ફ્રેન્ચિકની તલવારને માગું વિજયના સ્મરણચિન્હ તરીકે ગ્રહણ કરું છું અને એ કરોડ ક્રાન્કનો દડા લઈને પણ હું તે પાછી આપીશ નહિ એ તલવાર તો પારિસના સગ્રહસ્થાનમાં જશે અને જગતના આ મહાન સેનાપતિના શત્રુને વૃદ્ધ સિપાઈઓ પૂજ્યભાવથી જોતા શીખશે”

આ રીતે નેપોલિયને માત્ર એકજ મહિનામાં પ્રશિયન રાજ્યસત્તા ઉચ્ચાતી નાખી, તેના મૈન્યને તારાજ કરી નાખ્યું અને આખો પ્રદેશ જીતી લીધો આ સમાચારથી યુરોપની તમામ ગાજસલાઓ અને ઉમરાવોમાં ભારે ધારતી પેડી નેપોલિયન રાજ્ય-ક્રાંતિનો પુત્ર, ખડુત અને ઉમરાવ બેઠિના સમાન હક્કોનો સિદ્ધિતો ફેલાવનાર અને મોટા મોટા મર્વિષ રાજ્યોને પદ્મલિત કરી નાખવાવાળો અદ્ભુત માણસ હતો. ક્રાન્સમાં દરેક માણસ મગજતો હતો કે ફોલન, સત્તા અને સન્માન મેળવવાના તમામ માર્ગ તેને માટે ખુલા છે તે પોતાની માનસિક અને શારીરિક શક્તિઓવડે રાજ્યમાં ઉંચામાં ઉંચો હોદ્દો મેળવી શકે છે આ વિચારથી તેના હૃદયમાં સુદર અભિલાષાઓ જન્મતી અને હુક્કને પ્રમત્તે તેના હાથમાં અજ્ઞયમ જેવું બળ આવતું આખા ક્રાન્સની તે વખતે દૃઢ માન્યતા હતી અને હજી પણ તે તેવીને તેવીજ કાયમ છે કે નેપોલિયન પ્રજાવર્ગનો મિત્ર અને તેમના હક્કનો રક્ષક હતો સ્વતંત્રતા અને સમાનતાના વિચાર બીજા રાજ્યોની નામદંજી છતાં લડાઈના પ્રમોદારા ધીરે ધીરે પરરાજ્યોમાં પણ દાખલ થતા હતા એક પ્રશિયન સેનાપતિ પોતાના એક પત્રમાં લખે છે કે “ફ્રેન્ચો અલૌકિક રીતે લઢે છે તેમનામાં જે અવર્ણનીય ઉત્સાહ છે તેનો અંશ પણ આપણા સિપાઈઓમાં નથી, અને હોય પણ ક્યાથી ? જે સિપાઈઓને મારી ધકેલીને લડાઈમાં મોકલ્યા હોય અને તેઓ જન જોખમમાં નાખીને લઢે છતાં તેમને કાર્તિ મેળવવાનો સભવ પણ ન હોય તેવાની પાસેથી બીજી શી આશા રાખી શકાય ?” ખુદ પ્રશિયાના રાજાને પણ સમજાયું કે તેના લશ્કરમાં પણ સમાનતાનું ધોગણુ દાખલ કર્યા વગર તેનાથી ક્રાન્સની સામે ટકા શકવાનું નથી આ રીતે જ્યાં જ્યાં ક્રાન્સનું લશ્કર જતું ત્યાં ત્યાં ઉદાર વિચારોનો પ્રચાર થતા વગર રહેતોજ નહિ

આવા દારુણ યુદ્ધોમાં રોકાયા છતાં કોઈ કોઈવાર થોડો થોડો અવકાશ મેળવીને નેપોલિયને મેડલેનનું ભવ્ય દેવાનય બાંધવાની યોજના રચી. ‘જેના’ વજેરે યુદ્ધસ્થળોમાં હાજર રહેલા અમલદારો તથા સિપાઈઓના નામ આરસની તકતીઓ ઉપર અને મુએલા યોદ્ધાઓના નામ સોનાની તકતીઓ ઉપર કોતરાવીને તે વડે એ દેવાલયને જીવત સ્વરેશપ્રેમનું મંદિર બનાવવાનું હતું

પ્રકરણ ૩૪ મું-વર્લિનડિક્રી અને હલાઝનું યુદ્ધ

ના'ના સગ્રામમા પ્રશિયન સૈન્યની ધૂળધાણી થઇ ગઇ અને ત્યાંના રાજા ફ્રેડરિક વિલિયમ પોતાના સૈન્યના અવશેષ સાથે છેક દૂરના પ્રાતર્મા બરાઇ બેઠા. તેણે જેમ તેમ કરીને પચીસ હજાર માણસો એકઠા કર્યા હતાં મહાન ફ્રેડરિકે તૈયાર કરેલા શ્રમ, જોખમ અને મોતને પશુ ન લેખવે એવા લોખંડી ત્રિપાદ્મઓમાથી હવે આટલાજ બચવા પામ્યા હતા આટલું છતાં પણ હજી તેના દુરાગ્રહ જેવો ને તેવોજ હતો પ્રશિયા, રશિયા અને ઈંગ્લેન્ડે ક્રાન્સની સાથે વગર કારણે લડાઇ ઉભી કરી નેપોલિયને તેમને ત્રણને એકઠા થવા દીધા હોત ત્યારે તો શત્રુના અનેકગણા સૈન્ય આગળ તે માર્યોજ જાત, પણ તેણે તો વિજ્ઞાની ત્વરાથી પ્રશિયાના લશ્કરને ઘેરી લીધું અને પોતાને જીતવાની ખાત્રી હતી છતાં તેણે પત્ર લખીને સલાહની માગણી કરી ત્યાર પછી જેનાતું યુદ્ધ થયું અને આખો પ્રશિયા નેપોલિયનના હાથમા આવી પડ્યો, છતાં તેણે બીજાવાર સલાહની માગણી કરી અને આ વખતે તેણે ફ્રેડરિક પાસે પોતાના સરદાર દૂરોને મોકલ્યો, પરંતુ આ વખતે પણ ' રશિયાનું અસખ્ય સૈન્ય પોતાની કુમકે આવી પહોંચ્યું છે અને તેમની મદદથી ગુમાવેલી સ્થિતિ પાછી મેળવી શકાશે " એમ ધારીને તેણે નેપોલિયનની માગણીનો તોછડો અસ્વીકાર કર્યો રશિયાનો ઝાર બારે ઉલટમાં આવીને પોતાના નિર્સીમ રાજ્યના તમામ સાધનો એકત્ર કરવા લાગ્યો હતો અને ઈંગ્લેન્ડ પણ ક્રાન્સનાં બંદરોને રજડવા ઉપરાંત નાણું, દારૂગોળા અને લશ્કર મોકલાવ્યા કરતું હતું શિયાળાનો અમલ શરૂ થઈ ચૂક્યો હતો નેપોલિયન ક્રાન્સની હદથી એક હજાર માઇલ દૂર આવ્યો હતો. શત્રુસૈન્ય પોલેન્ડની ખરફથી ઢકાયેલી ટેકરીઓ અને જંગલોમાં પડ્યાં હતાં અને વસતત્રકતું બેસતાંજ તીડનાં અસખ્ય ટોળાંઓના માફક ફ્રેન્ચો ઉપર તૂટી પડવાની રાહ જોઈ રહ્યાં હતા.

નેપોલિયનના અત્યંત આશ્ચર્યકારક વિજયથી ચમકીને અને ક્રોધે બરાઇને ઈંગ્લેન્ડે હવે એક એવું પગલું ભર્યું, કે જે ગ્રંજઓના સામાન્ય હક્ક ઉપર તરાપ મારવા જેવું હોવાથી આખી સુધરેલી દુનિયાએ તેના આ કૃત્ય તરફ તિરસ્કાર દર્શાવ્યો. પ્રે

ગભરો વચ્ચે લડાઈ ચાલતી હોય ત્યારે પણ દારૂગોળો તથા યુદ્ધસામગ્રી સિવાય ટ્રાઈ પણ પ્રકારનો માલ ભરીને દરેક તટસ્થ રાજ્યના વહાણુ એકના રાજ્યના બંદરેથી બીજાના બંદરે જઈ શકે એવી તો કોઈથી ના પાડી શકાય એમ છેજ નહિ. ઇંગ્લંડ પોતાના કાફલાવડે દરિયા ઉપર એકહથ્થો અધિકાર ભોગવતું હોવાથી તેણે જાહેર કંચુ કે ક્રાન્સ અને તેના મિત્રરાજ્યો સાથે કોઈ પણ પ્રજાથી વેપાર કરી શકાશે નહિ અને શત્રુરાજ્યોના વહાણુ, માલમિલકત અને બિનલડાયક મુસાફરોને પણ કેદ કરી લેવામાં આવશે.

આ બાબતવિષે પરરાજ્ય પોતાના ફ્રેન્ચ પ્રધાને ધણોજ આહોશીભરેલો રિપોર્ટ ગ્રૂ કર્યો તેમાં છેવટે લખ્યું હતું કે આત્મરક્ષણ કરવાનો આપણને કુદરતી રીતે હક્ક હોવાથી આપણે પણ એના એજ ઉપાય યોજવા એમણે જો ઇંગ્લંડ નિશ્ચય ફ્રેન્ચ શહેરીઓને, અને તેમની માલમિલકતને, અને વેપારીઓનાં વહાણોને કેદ પકડી લે છે તો આપણે પણ તેમને તેજોજ બદલો આપવો અને જ્યાંથી મળી આવે ત્યાંથી અગ્રેજોને કેદ પકડવા તથા તેમની મિલકત લઈ લેવી સુધરેલી પ્રજાઓએ એક બીજા વચ્ચેના વ્યવહારમાટે જે નિયમો સ્વીકાર્યા છે તેને ઇંગ્લંડ માન આપે ખાનગી મિલકત અને બિન લડાયક શહેરીઓ ઉપર જીતનો અધિકાર લાગુ પાડી ન શકાય એમ તે કબૂલ કરે ત્યારેજ આપ નામદારે (નેપોલિયને) આ સખત પણ જરવાજાથી નહિ એવો વ્યવહાર બધ કરવો એવી હું ભલામણ કરું છું.

આ રિપોર્ટમાં સૂચવેલા નિયમ મુજબ નેપોલિયને પોતાનું સુવિખ્યાત જાહેરનામું પ્રકટ કર્યું અને તે અર્થિન શહેરમાંથી પ્રકટ થયેલું હોવાથી “અર્લિન ડિફી” કહેવાય છે તે પ્રખ્યાત દસ્તાવેજ નીચે પ્રમાણે છે—

બાદશાહી ઓવણી, અર્લિન

૨૬ મી નવેમ્બર ૧૮૦૬

“ફ્રેન્ચ પ્રજાનો શહેનશાહ અને ઇટાલિનો રાજા નેપોલિયન નીચે જણાવેલી બાબતોની નોંધ લે છે—

“૧ તમામ સુધરેલા રાજ્યોએ સ્વીકારેલા કાયદાની ઇંગ્લંડ અવગણના કરે છે”

“૨ શત્રુરાજ્યની દરેક બંધિતને તે દુસ્મન ગણે છે અને લડાયક વહાણોના ખલાસીઓનેજ નહિ પણ વેપારીવહાણોના ખારવાઓ તથા વેપારને અંગે મુસાફરી કરતા વેપારીઓને પણ કેદ કરી લે છે”

“૩ જીતનો અધિકાર સાધારણ રીતે જીતાયતા શત્રુરાજ્યની સરકારી મિલકતને લાગુ પડી શકે છે, પણ ઇંગ્લંડ તો ખાનગી ગૃહસ્થાની અને વેપારીઓની મિલકતને પણ જીતના અધિકારની રૂએ પોતાને સ્વાધીન કરી લે છે”

“૪ સુધરેલી પ્રજાઓના વ્યવહાર પ્રમાણે શત્રુના માત્ર કિલ્લેબદી બંદરો

ઉપર કાઢવાનો પહેરો રાખી શકાય પણ ઇજ્જડ તો એકેએક સામાન્ય બદર, ડકા અને નદીઓના મુખ ઉપર પણ ઢાકલો ગોઠવી તમામ વ્યવહારને રૂંધી નાખે છે ”

“ ૫ જ્યાં ઇજ્જડનું એક પણ વહાણ હોતું નથી એવી જગ્યાઓને પણ તે ધરાયલી જગ્યાઓની ગણતરીમાં ગણે છે, જે કે ખરી રીતે તો જે જગ્યાએ જતા નોખમ વેકલુજ પડે એવી રીતે જે જગ્યાને ઘેરી લીધી હોય તેનેજ ધરાયલી ગણવી જોઈએ ”

“ ૬ ઇજ્જડનું આખું નૌકામૈન્ય પણ જેને ઘેરી ન શકે એવી જગ્યાને પણ તે ધરાયલી જગ્યામાં ગણે છે દાખલાતરીકે ક્રાન્સનો તમામ સમુદ્રકિનારો ”

“ ૭ બદરો ઘેરવાના હક્કનો ભયકર દુરુપયોગ કરવામાં ઇજ્જડનો એકજ હેતુ રહેલો છે, અને તે જૂદા જૂદા દેશો વચ્ચેના વ્યવહાર અટકાવી દબને આખા યૂરોપના દુનર ઉદ્યોગની પાયમાલી કરીને પોતાના હુન્નરઉદ્યોગ અને વેપારની આબાદી કરવી ”

“ ૮ ઇજ્જડનો સ્પષ્ટ રીતે એવો હેતુ હોવાથી જે કાંઈ તેનો માલ યૂરોપ-ખડમાં ખરીદશે અગર વેચશે તે ઇજ્જડને તેના પ્રપચમાં સહાય આપતો હોવાથી તેનો મળતીએ કહેવાશે ”

“ ૯ ઇજ્જડનો આવી વર્તણૂક હાલના કરતા અસહના વખતની અસબ્ય પ્રત્ય-ઓને વધારે યોગ્ય છે, કેમકે તેથી કરીને ખીજ તમામ રાજ્યોને નુકસાન થાય છે અને તેને એકલાને લાભ થાય છે ”

“ ૧૦ જ્યારે શત્રુરાજ્ય ન્યાયના નિયમનું ઉલ્લંઘન કરે અને સામાજિક સંસ્કૃતિના પરિણામરૂપ ઉદાર ભાવનાઓને બાળુએ મૂકી દે ત્યારે તેની સામે તેના જેવાજ રાજ્યનો ઉપયોગ કરવો અને તે જે રીતે લલતું હોય તેજ રીતે તેની સામે લલતું એજ કુદરતી ઝાયદો છે ”

“ આ બધી બાબતોનો વિચાર કરીને અમે એવો દરાવ કરીએ છીએ કે સમુદ્ર-વ્યવહારને માટે જે કાયદાઓ ઇંગ્લેન્ડે સ્વીકાર્યા છે તેવાજ કાયદાનો ઉપયોગ તેની પોતાની સામે કરવો ”

“ લડાઈના નિષ્પત્તિ સમુદ્ર ઉપર અને જમીન ઉપર એકજ હોવા જોઈએ, કોઈ પણ પ્રકારની ખાનગી મિલકતને જીતનો અધિકાર લાગુ પાડીને જપ્ત કરી ન લેવાય, મિનલગાયક માણસોને કેદ ન કરી શકાય અને માત્ર કિલ્લેબંદી બદરો કે સ્થળો જેમને પેરી લેવાને પૂરતું મજબૂત નૌકાસૈન્ય ગોઠવ્યું હોય તેમનેજ ધરાયલાં બદરો તરીકે ગણી શકાય આ કાયદાઓને જ્યાંસુધી ઇજ્જડ ન સ્વીકારે ત્યાંસુધી આ આઝા-પત્રિકાનું ધોરણ આખા ક્રાન્સના રાજ્યમાં રાજ્યનીતિના પાયા તરીકે ગણવું એવો અમે હુકમ કરીએ છીએ ”

“ આ ઉપરથી અમે એવી આઝા પ્રકટ કરીએ છીએ કે —

“ ૧ બ્રિટિશ ટાપુઓને ઘેરી લીધેલા પ્રદેશ તરીકે ગણવા ”

“ ૨ બ્રિટિશ ટાપુઓ સાથે કોઈ પણ જાતનો વેપાર કરવાની તથા કશો પણ વ્યવહાર રાખવાની મના કરવામાં આવે છે, તેથી કરીને ઇંગ્લંડના અથવા ત્યાંના કોઈ પણ રહીશના કાગળો અને બેંગીઓ તથા અગ્રેજી ભાષામાં લખાયેલ કોઈ પણ લખાણ ટપાલ મારફતે ન પહોંચાડતા જપ્ત કરી લેવામાં આવશે ”

“ ૩ કોઈ પણ અગ્રેજ ગમે તે દરજ્જાનો હશે, લડાયક હશે કે મિનલડાયક હશે તોપણ યુરોપ ખંડના કોઈ પણ ભાગમાં અમારા કે અમારા મિત્રરાજ્યના લશ્કરના જોવામાં આવશે તો તેને લડાઈના કેદી તરીકે કેદ કરવામાં આવશે. ”

“ ૪ ઇંગ્લંડના કોઈ પણ રહેવાશીની માલની વખાણ, તેના તમામ પ્રકારનો માલ તથા તેની કોઈ પણ જાતની મિલ્કત, તેમજ ઇંગ્લંડમાં અને તેના સંસ્થાનોમાં બનેલી કોઈ પણ ચીજને લડાઈના વાજખી શિકાર તરીકે ગણીને કબજે કરવામાં આવશે ”

“ ૫ ઇંગ્લંડમાં ખનતા માલનો વેપાર કરવાની મનાઈ કરવામાં આવે છે ઇંગ્લંડના કોઈ પણ વેપારીના માલને તથા તેના અગર તેનાં સંસ્થાનોનાં કારખાનાંની પેદાશને લડાઈનો વાજખી શિકાર ગણવામાં આવશે ”

“ ૬ આ પ્રમાણે લડાઈનો શિકાર ગણીને જપ્ત કરેલા માલમિલ્કતની કિંમતનો અડધો ભાગ, જે વેપારીઓનાં વહાણ અગર માલ ઇંગ્લંડે જપ્ત કરી લીધા હોય તેમને નુકસાની બદલ આપવાનો બદોમસ્ત કરવો ”

“ ૭ આ હુકમ પ્રકટ થયા પછી ઇંગ્લંડ અગર તેના સંસ્થાનોમાં પરબાર્યા આવતા વહાણને કોઈ પણ બદરમાં દાખલ થતાં અટકાવવામાં આવશે ”

“ ૮ કોઈ પણ વહાણનો માલિક ખોટી હકીકત આપીને ઉપલા કાનુનના અમલ માથી છટકી જવાની કોશિષ કરશે તેને કેદ પકડવામાં આવશે અને ઇંગ્લંડની મિલ્કત તરીકે તેના તમામ માલ સહિત જપ્ત કરવામાં આવશે ”

“ ૯ આ હુકમના વહીવટના સબધમાં આપણા રાજ્યમાં અગર આપણા તરફરે કબજે કરેલા મુલકમાં કોઈ પણ તકરાર કે મતભેદ ઉભો થાય તો તેનો છેવટનો નિર્ણય પારિસની લડાઈના શિકારની કચેરીદારા કરવામાં આવશે ઇટાલિયાના રાજ્યમાં તેવા પ્રકારના તકરારી સવાલનો નિર્ણય મિલનની તેવી કચેરીદારા થશે ”

“ ૧૦ પગગળ્ય વિભાગના પ્રધાનને સૂચના આપવામાં આવે છે કે તેણે સ્પેન, નેપલ્સ, હોલેન્ડ, ઇટરિયા અને બીજા આપણાં મિત્રરાજ્યો જેમની રૈયતને આપણી માફકજ ઇંગ્લંડના સમુદ્રવ્યવહારને લગતા કાયદાના અન્યાયી અને જંગલદી ધોરણથી ખમવું પડે છે તેમને બધાને આ આજ્ઞાપત્રિકાની ખમર કરવી ”

‘ ૧૧ આપણી પરરાજ્ય વિભાગના, યુદ્ધ વિભાગના, સમુદ્ર વિભાગના, નાણા વિભાગના અને પોલિસ વિભાગના પ્રધાનોને તથા પોસ્ટ માસ્તર જનરલોને ખર્ચર આપવામાં આવે છે કે તેમણે પોતાપોતાના ખાતામાં આ આગ્રાપત્રિકાનો ખરામર અમલ કરવો ’

(સહી) “ નેપોલિયન ”

ઈંગ્લેન્ડને તેના કૃત્યના બદલામાં તેના જોવાજ સખત પ્રહાર કરવાના કાર્યને કેટલાક લોકો રાજનીતિની કુશળતા કહીને વખાણે છે, તો કેટલાક તેને નહિ સહન થઈ શકે તેવા આપણુદ સત્તાના કૃત્ય તરીકે વખોડી કહાડે છે અલખત શત્રુ એક ગાલપર પ્રહાર કરે તો આપણે તેને ખીજો ગાલ ધરવો, એવું ખ્રિસ્તી ધર્મનું નીતિસૂત્ર અહિ નથી પળાયું અહિ તો પ્રહારને સાટે પ્રહાર કરવામાં આવ્યો છે યૂરોપખડમાંથી અગ્રેજ માલનો અહિંકાર કરવાથી નેપોલિયન આખા યૂરોપની પ્રજાને ઈંગ્લેન્ડના કાગખાનાના માલિકા અને વેપારીઓથી સ્વતંત્ર કરવાની આશા રાખતો હતો ઈંગ્લેન્ડના સરચાનોમાંથી આવતી ખાડનો અહિંકાર કરવાથીજ ક્રાન્સમાં ખીટફટમાંથી બનાવવાનો ઉલ્લોગ ખીલી શક્યો છે ”

સ્વદેશી વસ્તુઓના ઉપયોગ માટે નેપોલિયન કેટલી કાળજી રાખતો હતો તે નીચેના પત્ર ઉપરથી જણાઈ આવે છે આ પત્ર અર્લિન ડિકી પ્રકટ કર્યાને બે દિવસ થયા પછી તેણે પોતાના એક સેનાપતિને લખ્યો હતો

“ તમારા કુટુંબની સ્ત્રીઓ સ્વિટ્ઝર્લેન્ડનીજ આ વાપરે તેને માટે ખાસ ચાનક રાખજો તે ચીનાઈ ચાના જેવીજ સારી છે આપણા દેશમાં જે કૌંશી અને છે તે અરબસ્તાનથી આવતી ડૉશી કરતા જરા પણ ઉતરતી થથી અમુક ફ્રેશનદાર સ્ત્રીઓની માફક રાજનૈતિક બાબતોવિષે ડાહી ડાહી વાતો કરવા કરતાં તેઓ ઉપલી સ્વદેશી ચીજો વાપરે તો વધારે સાફ તેમના પોપાકનો કોઈ પણ ભાગ ઇંગ્લેન્ડની બનાવટનો ન હોય તેનાં તેમણે કાળજી રાખવો જોઈએ. મુખ્ય અમલદારોની સ્ત્રીઓ ગૈયતને સારો દાખલો નહિ બેસાડે તો પછી ખીજની પાસેથી મારે શી આશા રાખવી ? યાદ રાખજો કે અત્યારે ક્રાન્સ અને ઈંગ્લેન્ડ વચ્ચે જીવસટોમટની હરિકાઈ ચાલી રહી છે મારી આસપાસના માણસો મને દિલોળ નથી ટેકા આપે એટલી તો હું આશા રાખીજ શકું ”

નેપોલિયને જાહેર કરેલી અર્લિન ડિકીના જવાબમાં ઈંગ્લેન્ડે પ્રથમના કરતા પણ વધારે ઉદ્ધતાઈ અને જીદમાંટલરેલું જાહેરનામું પ્રકટ કર્યું એ હુકમની રૂપે ક્રાન્સ અને તેના મિત્રનાજ્યોના તમામ વેપાર, ઉલ્લોગ અને સમુદ્રપર્યટનને પૂરેપૂરો ધક્કો પહોંચ્યો. નેપોલિયને તેના જવાબમાં ખીજી મિલન ડિકી નામનું જાહેરનામું પ્રકટ કર્યું આ બે કામને માટે તેના પર સખતમાં સખત આક્ષેપ મૂકવામાં આવે છે કે

નેપો એક નવ્ર અને કોઈને પણ ઇજ્જત ન કરે એવા (!) રાજ્ય (ઇંગ્લેન્ડ)ની સામે વચર કારણે ધાતુજ ભુલમી વર્તન ચલાવ્યું હતું. પાલેમિન્ટમાં પણ એ સમયે પુષ્કળ ચર્ચા થઈ પણ એક પક્ષના વક્તાઓ બૂલીજ ગયા કે ક્રાન્મના બદર, વેપાર, અને સમુદ્રપર્થિટન ઉપર નહિ મહન થાય એવું દબાવ્યું કરીને અને તેના બિનલગ્ન ચક્ર વહાણ તથા પ્રવાસીઓને ફેદ કરીને ઇંગ્લેન્ડ અન્યાયી અને સુધરેલી પ્રજાને ન ઘટે એવું વર્તન કરવામાં પહેલ કરી હતી.

નેપોલિયનને હવે એવી ખબર મળી કે તેના સૈન્યનો ઉત્સાહ કમી થતો જાય છે અને તેઓ આરામના માધનાથી ભરેલી જાવણીઓ છોડીને પોલેન્ડના ખરફમય પ્રદેશમાં જવા નારાજ છે આ સાબળતાની સાથેજ તે આરડમાં ફરતો ગયો અને નપુસકને પાણી ચઢાવે એવું જવલત ભહેરનામું પોતાના મત્રીને લખાવતો ગયો.

“ મિપાઇઓ ! આજથી એક વર્ષ ઉપર તમે આસ્ટર્લિંટઝના ગણસેત્રમાં હિલા હતા તમને નેતાજ રશિયનસેના લયભીત થઇને પલાયન કરી ગઇ અને ઘેગઃ ગઇ નેટલી તમારે તામે થઈ ખીજેજ દિવસે તેઓ સલાહની યાચના કરતા આવ્યા, પણ તેમણે આપણને કહ્યા આપણી ઉદ્ધરતાને લીધે તેઓ આપણા સપાટામાંથી ત્રીજી વાર ખસી ગયા કે તરતજ તેમણે ચોથીવાર લઢવામાંટે એક્સ પી કરી પણ તેમના જે મિત્ર (પ્રશિયા) ઉપર તેઓ ગાજતા હતા તે તો હવે હતો ન હતો થઈ ગયો છે તેની રાજધાની, તેના કિવા, તોપો, દારૂગોળો ખદુએ હવે આપણા હાથમાં આવી ગયું છે મોટી મોટી નદીઓ, પોલેન્ડના ખરફથી ભરેલા ઉજ્જડ મેદાન શિયાળાના ખરફના તોફાન કનાથી તમારો વેગ ખાળ્યો ખળાયો નથી તમે દરેકે દરેક વિનતે જતી શક્તિ હો તમારી સામે કોઇ પણ શત્રુ ટકી શક્યો નથી ”

“ પોલેન્ડની પ્રાચીન ઐતિહાસિક રાજધાનીને રશિયનો તમારી મામે ખચાવી શક્યા નથી આજે તમારા દેશનો વાવટો વિઝટ્યુલા નદીના કિનારા ઉપર હિડવા ગયો છે પણ જ્યાંસુધી પૂરેપૂરી મલાહ ન થાય, આપણા મિત્રરાજ્યોના હક્ક નિર્ભય ન થાય અને આપણને વ્યાપારની સ્વતંત્રતા તથા આપણા સસ્થાનો પાછા ન મળે ત્યાંસુધી આપણે કદિ પણ તલવાર મ્યાન કરનાર નથી પ્રજાઓનું ભાવિ ધરનાની સત્તા રશિયાને કોણે આપી? આપણી વાજખી અભિલાષાઓને કચરી નાખવાનો તેમને શો હક્ક છે? જોઇ લઇશું આપણે છીએ અને તેઓ છે યાદ રાખજો કે તમે આસ્ટર્લિંટઝનો જગ જીતનાર વીરો છો ”

તેના ખાનગી મત્રી બુરિયેન લખે છે કે “ આ ભહેરનામું લખાવતી વખતે તે ખરેખર ભાવાવેશમય બની ગયો હતો અને એટલી ઝડપથી લખાવતો હતો કે લખવામાં ધણીજ ઊનાવળ કરવી પડતી ”

આ ભહેરનામાની લસકરના ઉપર વિજળીના જેવી અચર થઇ તેના શખનાદનો

ખનિ એકેએક સિપાઇના હૃદયને ઉશ્કેરવા લાગ્યો. સિપાઇઓ ભારે ઉલટમા આવી ગયા. તેમનો ખખડાટ ફફડાટ બધ થઇ ગયો અને દડમળલ કરવા તેઓ આગળ વધ્યા. નેપોલિયનની સાથે કુચ કરતા સિપાઇઓ તો થાક, ભૂખ બધુએ વિસરી ગયા અને રણધેલા બનીને શત્રુને ભેટવા ટમટમી રહ્યા. તેના ઉપર સિપાઇઓનો એવો બ્રેહ્દ પ્યાર હતો, તેના નેતાપણામાં તેમનો એવો અડગ વિશ્વાસ હતો કે તેઓ ભૂખ્યા ભૂખ્યા ઉઘાડે પગે, થાકને ન ગણુકારતા ગાડાની માફક મળલ પર મળલ કરતાજ ગયા શિયાળાના ઠંડા પવનના મુસડાટ તેમની આસપાસ વાતા હતા. ભારે તોપોનાં પૈડાં ખરક અને કાદવમા ગરકી જતા હતાં, છતાં તેઓ તેમના અપરા-નિત સેનાપતિના જોડે હરખભેર આગળ વધતા હતા. તેઓ તે સમયે જૂન-કાળની મુશ્કેલીઓનું ગર્વથી સ્મરણ કરતા હતા અને ભવિષ્યમા પરાક્રમે કરી ખતાવવાની તક કયારે મળે તેની ઉત્સુકતાથી કલ્પના કરતા હતા.

ગશિયા, પ્રશિયા અને આસ્ટ્રિયા મળીને આખું પોલેન્ડ ખાઇ ગયા હતાં એ કૃત્યનો નીચતા એવી અધમ હતી કે જગત્ એકે અવાજે તેને વર્તમાન ધૂરોપનું કાળામાં કાળું કલક ગણે છે. નેપોલિયન આબ્યાની ખખર થતાજ જુલમથી ત્રાદિ ત્રાદિ પોકારતા પોલેન્ડવાસીઓએ તેને પોતાના મિત્ર તરીકે વધાવી લીધો અને તેને અરજ કરી કે જો તમે અમને અમારા જુલમગાર માલિકોના પગમાંથી છોડાવો તો અમારી દોલત અને અમારી જિંદગી પણ અમે તમને અર્પણ કરીએ. નેપો-લિયનનો જ્યાં જ્યાં મુકામ ગયો ત્યાંના લોકોએ હર્ષનાદથી આકાશ મજલો મૂક્યું અને તેઓ કહેવા લાગ્યા કે અમને શસ્ત્ર આપો તો અમે પણ તમારા આશ્રય નીચે ગહીને અમારી સ્વતંત્રતામાટે લડીએ. નેપોલિયન ધણો ગુચવાઇ ગયો. તે જ્યારે વોર્સો શહેરમા ગયો ત્યારે ત્યાંના આગેવાન શહેરીઓનું એક પ્રતિનિધિમંડળ તેની રૂબરૂમાં ગયું અને અરજ શુભરી કે અમને સ્વતંત્ર પ્રજા તરીકે સ્વીકારો અને તમારા કુટુંબમાંથી ગમે તેને અમારા રાજ તરીકે નિયુક્ત કરો. નેપોલિયને તેમને ધણેજ સુદર જવાબ આપ્યો —

“પોલેન્ડને તેના ત્રણ પાડોશી રાજ્યોએ ઊંઘભિન્ન કરી નાખ્યું તે કાન્સે કદિ મનૂર રાખ્યુંજ નથી, તોપણ જ્યાંસુધી તમે તમારી સ્વતંત્રતાને ખાતર હાથમાં હથિયાર લઇને તથા તમામ પ્રકારના ભોગ આપીને પ્રાણાન્ત મુધી લઢવામાટે તૈયાર ન થાઓ, ત્યાંસુધી હું તમને સ્વતંત્ર પ્રજા તરીકે જાહેર કરી શકું નહીં. તમારા અંદર અંદરના કષ્ટઆ આડે તમે તમારા દેશનું ખરૂં હિત ભૂલી ગયા હતા. એવો તમારા ઉપર દોષ મૂકવામાં આવે છે તમારા ઉપર ગુજરેલી વિપત્તિના કારણોનો વિચાર કરીને તેમાંથી સારો ધડો લો અને વધારે શાણા થાઓ. દેશમાં સંપ વધારો અને જગતને

જણાવો કે પોલેન્ડના તમામ પ્રજાની રંગરંગા એકજ ભાવના ઉછળી રહી છે અને તે ઈત્તલિત વ્યક્તિઓરૂપે હવે નથી, પણ એક સુદૃઢ પ્રજા બની ગઈ છે ”

તેમના ગયા પછી નેપોલિયને કહ્યું, “ એ લોકો મને ગમે છે, તેમનો ઉત્સાહ જોઈને હું રાજ થાઉં છું, અને તેમને સ્વતંત્રતા અપાવવા પણ રાજ છું, પણ પોલેન્ડને રશિયા, પ્રુશિયા અને આસ્ટ્રિયા એ ત્રણે મળીને તકડાવી લીધા છે તેથી કરીને પોલેન્ડનો પક્ષ લેતા એવો તો દાવાનળ સળગે કે પછી તે ક્યારે અટકે તે કહી શકાય નહિ, અને તેમ કરવા જતા રાન્સેલુ હિત જોખમમાં આવી પડે ”

આ વાત સાચી હતી તેની મિથિતિ ધણીજ જોખમભરેલી હતી ક્રાન્સથી તે એક દળ કરતા વધારે માદલ દૂર નીકળી ગયો હતો ઉત્તર તરફથી રશિયાનું અમખ્ય માથુસોનું સૈન્ય તેના ઉપર ઝડપી રહ્યું હતું પ્રુશિયા પણ પોતાને લાગેલું કંઈક ધોવાનો લાગ મળે તેનીજ રાત્રી જોઈ રહ્યું હતું આસ્ટ્રિયાએ પણ એથી દળ માથુસો તેવાર કયા હતા અને નેપોલિયનનો એકાદ વાર પરાજય થાય તો તે પણ તેના ઉપર પૂરી પડે એ ચોક્કસ હતું આથી કરીને પોલેન્ડને મુક્ત કરવા જતા તેના ત્રણે શત્રુઓ એવા કોંધે ભરાય કે પંડી મલાહ થવાનો સભવ ધણો ઓછો થઈ જાય અને સલાહમાટે તો તે લલતોજ હોય, તેથી તેણે પોલેન્ડના પ્રતિનિધિમંડળને કહ્યું “ મારા કુટુંબીઓમાટે ગળ્યાસન માગવા હું નથી આવ્યો. તેમને મારે રાજ્ય આપવા હશે તો મારી પામે ધણી છે ”

શિયાળાનો સખત ઠંડી અને ખરફનાં તોફાન છતાં નેપોલિયનનું સૈન્ય શત્રુઓને સમ ધામની માફક ઉઘવતું આગળ વધ્યું ધર્મ કાર્યવાર પોણો પોણોસો માદલના વિસ્તારમાં ગોખાવવા શત્રુના તોપખાનાની સામે થઈને, તેમના ગોળાઓના વરસાદમાં થઈને કન્યો પસાર થતા ઝડપી તેમનો વેગ અટકતો નહિ જાન્યુઆરીની ગરમા તમા નેએ વિસ્ટુલાને કિનારે આવી પહોંચ્યા અને નદીને કિનારે દોહસો માદલ જેટલી લાંબી ગાવણીના આઝારમાં પડાવ નાખ્યો સિપાઈઓએ જગલો કાપીને ઝંપડા બનાવ્યા છાવણીની ગ્યના કેઈ સુધરિત શહેરના જેવી થઈ રહી ત્યાં તમામ પ્રજાના આરોગ્યના અને સુખના સાધનોના અને માદાઓમાટે મગવડવાળા દવા ખાનાની નવરથા દગવામાં આવો હતી સિપાઈઓનો નવગગનો વખત કવાયત અને લગ્નની રમતગમતોમાં સુખપર્વક પમાર થતો હતો નેપોલિયને દીર્ઘદષ્ટિ વાપરીને સિપાઈઓને માટે દરેક પ્રકારની જરૂરની વસ્તુઓ આગળથી તયાર ગમાવી હતી પોતાના સુખની તેને પરવા ન હતી હજી પણ તે દરરોજ છાવણીને નાફે નાફે વરસાદથી ભીજાઈને અને કાફવથી ખરડાઈને ફેરા મારતો હતો અને સિપાઈઓ તેના આ પરિશ્રમ તરફ આભારની લાગણીથી જોતા હતા “ મારા સિપાઈઓ મારા પુત્રો

છે, " એમ તે કહેતો. તેમના સુખ અને સલામતીને માટે ધરદના તોફાન, ઉગ્મગરો, શ્રમ કશાની પરવા કર્યા વગર તે રાતદિવસ મહેનત કરતો અને તેથીજ તેણે જોડેલા માણસોનો પ્રેમ સપાદન કર્યો હતો તેટલો બીજા કોઈ માણસે કદિ પણ કર્યો નથી.

વૉરસોના લશ્કરી દવાખાનામા છ હજાર દરદીઓની સગવડ કરી હતી અને તેવાં દવાખાના ઝાવણીમા થોડે થોડે અતરે ગોડવી દીધાં હતાં માલ અને વાયલ સિપાઇઓની અત્યત પ્રેમ અને કાળજીથી માવજત થતી હતી દરેક દવાખાના ઉપર એક અધ્યક્ષ રાખ્યો હતો અને દરદીને માટે જે કાંઈ જોઇએ તે ખરીદવા માટે તેને રોકડ રકમ આપવામાં આવી હતી માદાઓને ધર્મનું આશ્વાસન મળે તે માટે દરેક દવાખાનામાં એક એક ધર્મગુરુની પણ નિમણૂક કરી હતી શહેનશાહ તરફથી તેને ખાસ આજ્ઞા થઈ હતી કે માદાની માવજતમાં જરા પણ બેદરકારી જોવામા આવે તો મને જાહેર કરવું નેપોલિયન પોતાના " પુત્ર સમાન " સિપાઇઓ માટે આવી હદ બહારની કાળજી પૂર્વક મહેનત લેતો હતો સિપાઇઓની તમામ મુશીબતોમા તે ભાગીદાર થતો તેનો પોતાનો મુકામ તેમનાથી વધારે સારા સ્થળમા ન હતો. એકજ ઓરડામા તે જમતો, સૂતો અને કચેરી પણ રાખતો.

જનન્યુઆરી માસ તેની ઉંમર ઠંડી અને ધરદના તોફાનસહિત પસાર થવા શાગ્યો એકથી બે લાખ માણસોનું ફ્રેન્ચ લશ્કર બર સિમાળામા વિસ્તર્યુલાને કિનારે પડ્યું હતું અને આખો યુરોપ આ ભવ્ય દેખાવ તરફ અનળયબીથી જોષ રહ્યો હતો રશિયાના ઝરે ફ્રેન્ચો ઉપર છાપો મારવાનો ચત્ન કર્યો તેણે પોતાના સૈન્યને ગુપ્તગુપ્ત ખસેડ્યું, પણ ચાલાક નેપોલિયન તૈયારજ હતો અને છાપો મારવા આવનાર ઉપર તેણેજ છાપો માર્યો.

એક પછી અનેક યુદ્ધો થયા રશિયનો અડગ દૃઢતાથી અને ફ્રેન્ચો ઉછળતા ઉત્સાહના વેગથી લડ્યા જ ગલે જ ગલે, ખીણે ખીણે, ધરદથી ભરેલી નદીઓને કિનારે રશિયનોએ તોપો ગોડવી હતી અને ફ્રેન્ચો ઉપર અનેકવિધ અત્તનો વરસાદ વરસાવતા હતા, પણ તેમના સેનાપતિના બળપ્રેરક ઉદાહરણથી શૂન્યા આવેશમાં આવેલા ફ્રેન્ચો મોતને ન લેખવતા આગળ ધસતાજ ગયા લોહીથી ધરદના ઢબલા રગાઇ ગયા ધરદના પ્રવાહની સાથે અસખ્ય મુડદાં ધસડાવા લાગ્યા સિપાઇઓ દિવસે લડતા અને રાત્રે ગરુની પથારીપર આકાશના ખુદલા છત્ર નીચે સૂતા.

આવી રીતે લડતા લડતા નેપોલિયને રશિયન લશ્કરને વિસ્તર્યુલાને કિનારેથી ખસે આલીશ માર્ચલ દૂર હાંકી કહાડ્યું આખરે પાછા હડતા રશિયનો ઈલાઉના મેદાન આગળ થોબ્યા ઠડી તો સખત પડતી હતી, અને રાત બધારી ખતી ચાડીને લોથપોથ થએલા રશિયનો બીજે દિવસે થવાના યુદ્ધને માટે પોતાને અનુકૂળ જગ્યાએ

ગોઠવાઈ ગયા એ ત્રણ માદલસુધી થોડીક ઉંચાઈની ટેકરી હતી તેના ઉપર તેમણે પોતાની પાંચસો તોપો ગોઠવી અને લશ્કરે પણ બેવડી હારમાં ગોઠવાઈને રાતને માટે બરફના પાથગણાપર પડાવ નાખ્યો. નેપોલિયનનું લશ્કર પણ અધારી રાતે જેમ તેમ રસ્તો શોધતું ત્યાં આવી પહોંચ્યું તેણે પોતાની ખસે તોપો શત્રુમૈન્યને બેદરે એવી રીતે રાતોરાત ગોઠવી દીધી ટેકરી ઉપર ૮૦૦૦૦ રશિયનો સૂતા હતા અને નીચેના મેદાનમાં ૬૦૦૦૦ ફ્રેન્ચો પડ્યા હતા આ પ્રમાણે બેઉ સૈન્ય બહુજ નજીક આવી ગયા હતા બેઉ પક્ષના પહેરેગીરો એક બીજાને બહુક અડકાડી શકે એટલા નજીક હતા.

અધારી રાત, બરફની વૃષ્ટિ, પવનના સુસવાટ, આકાશમાં ધસડાતા વાદળોના ગાબડા, અધારી રાતે વ્યૂહમાં ગોઠવાઈ જતા ધોડેસ્વારોને અને પાયદળનો તાપણી ઓના પ્રકાશવડે દેખાતો જૂતાવળા જેવો દેખાવ, અને મેકડો નદીઓના ધ્વનિ જેવો હજારો સિપાઈઓનો ગબીર, અરપણ ખનિ-એ સર્વવડે રણક્ષેત્રનો દેખાવ બીહામણો બન્યો હતો આવતી કાલે એક બીજાની છાતીમાં બરછી ધોચનારા બેઉ પક્ષના સિપાઈઓ અત્યારે ચાકેલા અને જૂખ્યા હોવાથી તેમની કુદરતી દયાળુ વૃત્તિ થોડીવાર માટે નગત થઈ અને તેઓ એક બીજા સાથે વિવેકથી અને માયાથી વાત કરતા કરતા સુઈ ગયા. નેપોલિયને ખુરસી ઉપર એક કલાક આરામ લીધો અને પછી ધોડે બેસીને ઠીથી ચરચર ધ્રુજતા સિપાઈઓને લડાઈને માટે વ્યૂહબદ્ધ કરવા મડી ગયો.

સવાર થયા પહેલાં તો તોપોનો મારો શરૂ થયો સાતસો તોપોની એક સામટી ગર્જનાથી પૃથ્વી નળવા લાગી, અને કાનને બહેરા કરી નાખે એવા મેવ ગર્જના કરતા પણ વધારે બચકર અને તીવ્ર નિનાદથી આકાશ ફાટી જવા લાગ્યું બેઉ પક્ષના ચોદાઓ ગોળા અને ગોળાઓની ઝડી સામે મરદાઈથી સામી છાતીએ ઉભા રહેતા ટુકડીઓ અને આખીને આખી પડતણો પણ અદસ્ય થવા લાગી આઝાશ ધૂંમ્રમય બની ગયું અધકારમાં શત્રુ અને મિત્ર ન ઓળખાવાથી સ્વારો ફાવે તેમ ધસારો કરતા હતા અને તોપચીઓ તથા સિપાઈઓ ગમે તેમ તોપો અને બહુકે તાકતા હતા સવાર થઈ, બપોર થયા, અને સાંજ પડી તોપણ દારુણ સત્રામ પૂરે જોસમાં મચી રહ્યો નેપોલિયન આખો દિવસ ધોડા ઉપરને ધોડા ઉપરજ ફરતો રહ્યો અને જ્યાં જ્યાં ધારતી જેવું લાગે ત્યાં ત્યાં હાજર થઈ જતો.

લડાઈ દરમ્યાન નેપોલિયનને સમાચાર મળ્યા કે એક દેવળનું મકાન જેનો કબજો ધણો જરૂરનો હતો તે શત્રુના હાથમાં ગયું છે તેણે તરતજ ધોડાને એડી મારી અને પોતાનાથી અનેકગણા રશિયનોના ધસારાથી પાછી હડતી ફ્રેન્ચ ટુકડી આગળ દોડી ગયો તેની હાજરીથી અને તેના ઉત્તેજક શબ્દોથી પાછા હડતા સિપા-

ધ્રમોમા નવો જુસ્સો આવી ગયો તેઓ તરતજ મળખૂત હારમાં ગોડવાઇ ગયા, અને “ શહેનશાહ ધણુ જીવો ” ની ગર્જના યુદ્ધનો કોલાહલ ઇતા પશુ ચોતરફ સંભળાવા લાગી ફ્રેન્ચો મરણીઆ થઇને ધગધગતા ગોળા અને ગોળાઓની ખરેખરી ઝડીમાં થઇને ધસી ગયા આ પ્રસંગે એક વૃદ્ધ સિપાઈ નેપોલિયનના જોવામાં આવ્યો તેનું મો દારૂની ઝીણુ ઉડવાથી કાળુ મેસ થઇ ગયું હતું, કપડા લોહીથી ખરડાઇ ગયેલા હતાં, તેનો ડાબો હાથ ગોળાથી ઉડી ગયો હતો અને તેમાંથી લોહી ટપક્યા કરતું હતું, ઇતા તે બહાદુર નર હારમધ ગોડવાઇ જતા સિપાઇઓમાં સામેલ થવા દોડી જતો હતો નેપોલિયને કહ્યું, “ ઉભો રહે ! ઉભો રહે ! દવાખાનામાં જઇને પ્રથમ પાટો બધાવ ” સિપાઇએ જવાબ આપ્યો કે “ હુંમણા નહિ, દેવળનું મકાન જીતાયા પછી થઈ રહેશે ” એમ કહીને તે ધૂમાડાના વાદળામાં અદસ્ય થઇ ગયો એક નજરે જોનાર કહે છે કે પોતાના તરફ સિપાઇઓની આવી હૃદય-દ્રાવક ભક્તિ જોઇને નેપોલિયનની આખમાંથી આસુ નીકળી પડ્યાં

લડાઈ શરૂ થયાને અઢાર કલાક થઇ ગયા થોળુ બરફ રક્તથી રંગાઇ ગયું અને મેદાન મુડદાથી અને ધાયલ થયેલાઓથી ભરાઇ ગયું જિન્ન લિન્ન થયેલા અવય-વોવાળા, પ્રહારની તીવ્રવેદના અનુભવતા હજારો સિપાઇઓ જમીનપર તરફડતા હતા અને ગાડાની માફક દોડતા સ્વારોના ધસારા નીચે છૂંદાઇને અટવાઇ જતા હતા લડાઇના ભારે કોલાહલ વચ્ચે પશુ તેમની કારમી ઝીસો સંભળાતી હતી પામેના ગામડાં ભડભડ બળવા લાગ્યા હતા આગના અજવાળાથી નિર્દય યુદ્ધની ભયાનક-તામાં વધારો થતો હતો આગથી સળગતા અને ગોળાઓથી લાગી જતા ધરામાંથી નાસીને ઝીઓ અને બાળકા ખેતરોમાં ગયાં તો ત્યાં પશુ તેઓ માર્યા જતા હતા છતાં હજી યુદ્ધ તો ચાલુજ હતું

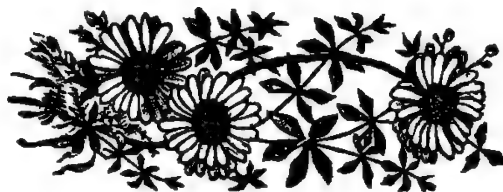
અધારૂ થવા આવ્યું હતું અને નેપોલિયન ફરીથી જીતાયલા દેવળમાં શાંતિ અને દઢતાથી ઉભો ઉભો યુદ્ધ જોનો હતો મુખ્ય સેનાપતિઓના મુખ ઉઠાસીને અને ચિંતાતુર બન્યા હતા તેઓ તેને સલામત જગ્યાએ જતા રહેવા માટે અત્યંત વ્યગ્ર થાથી આજીજી કરતા હતા તેની આસપાસ ગોળા વરસતા હતા અને બોમ ધડાધડ ફાટતા હતા પશુ કોઈનું ન સંભળતા તે જોખમની વચમાં ઉભો રહી તેણે પોતાનો જુસ્સો અને દઢતાની છાંપ સિપાઇઓના મન ઉપર મચોટ રીને પાડીને શત્રુના મારથી જિન્નલિન્ન થતા મૈન્યને ફરી ફરીને આગળ મોકલ્યાજ ક્યું ત્રીશ હજાર રશિયનો, દસ હજાર ફ્રેન્ચો અને દસ હજાર અશ્વોના મુડદા રણક્ષેત્રમાં રઝળતા થઈ ગયા હતા અને તેમની ઝીઝીઆરીથી દિશાઓ ભરાઇ ગઇ હતી

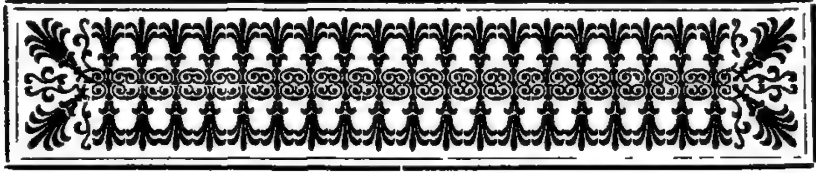
એમ કરતા કરતા દશ વાગવા આવ્યા અડધો અડધ રશિયન સૈન્ય કપાઈ ગયું હતું એટલામાં ધણે દૂરથી ઝપાટાબધ કુચ કરતું નવું ફ્રેન્ચ લશ્કર આવી

પહોંચ્યું, અને યુદ્ધનો ૨૧ સ્પષ્ટ રીતે અદલાદલ ગયો. રશિયનોથી હવે ટકાયું નહિ પણ મહાન નેપોલિયનના મૈત્ર્ય સામે પોતે આખો દિવસ ટકી રહ્યા તેથી કૂલાઇને જીતના પાકાર કરતા નેઓ દૂર ચાલ્યા ગયા. ફ્રેન્ચોએ તેમના લોહીના ઉત્તર અલિદા નથી જીત તો મેળવી, પરંતુ તેઓ પણ ચામીને લોચ થએલા હોવાથી શિયાળાની રાત્રીમાં લોહીથી અગડાયલા ખરફ ઉપર જે કાંઈ આરામ મળી શકે તે લેવાની તેમને પણ જરૂર પડી નેપોલિયનનું હૃદય શોકથી વિવલ થઈ ગયું હતું. આજના જેવે ત્રાસદાયક દેખાવ તેણે કદા પણ નજરે જોયો ન હતો. લડાઈ પૂરી થયા પછી તે હમેશાં વાયલ થએલાની સારવાર કરવાના કામમાં જોડાઈ જતો અને પોતાને હાથે તેમને દવા વગેરે પાતો તેનો સારો દાખલો જોઈને સેવકવર્ગ પણ સિપાઇઓની ભાવપૂર્વક માવજત કરતા ધાયલ થએલા રશિયનોપ્રત્યે પણ તેણે તેટલીજ દયા મતાવી અને તેમની પણ સારવાર કરવામાં આવી.

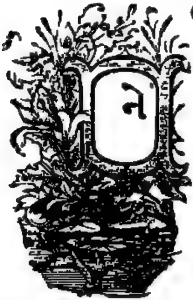
લોહીથી ખરડાયલા અને મુઠ્ઠાના ઢગલાથી ભરેલા રણક્ષેત્રમાં અને તેને અનેક-વિધ ચિંતાઓ હતી જીત, પણ તેને પોતાની પતિપરાયણ પત્ની ચાદ આવી તેણે ઉતાવળથી ટુકો પત્ર લખી કહાડ્યો અને દોડતે ઘોડે પારિસ જઈને જોસેફાઇનને ત પત્ર પહોંચાડવા એક સ્વારને રવાના કર્યો.

ખીજે દિવસે સવારે રણક્ષેત્રનો ખીલત્સ દેખાવ તેના ખરા સ્વરૂપમાં સર્વની નજરે પડ્યો. આળીશ લગ્નર યોદ્ધાઓના જિન્નલિન્ન થએલા શમ, ભાંગેલી તોપો, તલ વારો ગોળાઓ, યોડાના અવયવોના ટુકડા, છૂટા પડી ગએલા હાથ, પગ અને માથાના ઢગલા જોઈને નેપોલિયનનું હૃદય ભરાઈ આવ્યું તેણે કહ્યું કે “આ દેખાવ જોઈને રાજાઓને સુલેહ તરફ પ્રીતિ અને યુદ્ધને માટે તિરસ્કાર અને ભય ઉત્પન્ન થવા જોઈએ.”

પ્રકરણ ૩૫ મું-રશિયામાં ઠેઠ ફ્રિડલેન્ડ સુધી

‘ને’ પોલિયન હવે આશા રાખતો હતો કે આટલું લોહી રેડયા પછી રશિયાના અને પ્રશિયાના નૃપતિઓને વધારે નરહત્યા કરાવવાની અપેક્ષા નહિ રહે અને તેઓ સલાહની માગણી કરતા આવશે તમામ ઇતિહાસકારો ગ્રંથોમાં છે કે આ વિગ્રહની શરૂઆત નેપોલિયને કરી ન હતી અત્યારસુધી પણ તે માત્ર આત્મરક્ષણ કરવાજ લલતો હતો ‘જેના’નો સત્રામ થયો ત્યાર અગાઉ પણ પ્રશિયાના રાજાને તેણે સલાહનું કહેણ મોકલ્યું હતું, અને તેના તરફ પ્રશિયાના રાજાએ ક્ષણ ન આપ્યું નેથીજ જેનાનો દારણ સત્રામ થયો ત્યારપછી પણ તેણે તરતજ લડાઈના મેદાનમાં અને લોહીની નીંદા તથા મૃદાના ઢગલાની વચ્ચે ઉભા ગઈને બીજા પત્ર લખ્યો અને નાહક કપાઈ મળતા માનવબળો તરફ દયા લાવવાની ફરીથી અરજ કરી, પરંતુ આ અરજને પણ ખૂતકારી કહાડીને છુપી રીતે પોતાનું સૈન્ય સંજોગ કરીને તેમણે નેપોલિયનની ઊવણી ઉપર હુમલો કર્યો નેપોલિયને તેમને ૨૪૦ માઇલસુધી પાછા હટાવીને આપલોના મેદાનમાં સખત હાર ખવડાવી હવે તેમના તરફથી સુલેહનું કહેણ આવે એવી આશા રાખીને તેણે પાત્ર દિવસસુધી ગાહ જોઈ પછી પોતાની અભિમાનના વૃત્તિને તેણે ઉદારતાથી દમાવી અને સ્વમાનને કારે મૂકીને તેણે ફરીથી એક પત્ર લખ્યો, પણ તેના શત્રુઓએ તેની ઉદારતાનો અવજાજ અર્થ કર્યો કે હવે તેનામાં લલવાની ગતિ હશે નહિ માટેજ સલાહ માગતો આવે છે આથી રશિયાએ પોતાના ઉત્તર પ્રદેશમાં અસખ્ય અસખ્ય માણસોને એકઠાં કરીને વળી પાછી યુદ્ધની જોસભેર તૈયારી કરવા માઠી સ્વીકૃતિના રાજાએ તો એટલેસુધી લખ્યું કે ફ્રાન્સના જુર્જોન રાજાઓના ખરા હક્કની લડાઈમાં આપણે ખુદી ગીતે તેમના પક્ષમાં જોડાવું જોઈએ જારણ કે તેમાજ પદ્ધતિસર રચાયલા તમામ રાજ્યોનું હિત સમાયલું છે

યૂરોપના રાજાઓની એવી ઉદ્ધતાઇજારેલી માન્યતા હતી કે ફ્રાન્સને પોતાનો રાજ અને રાજ્યતત્ત્વ પસંદ કરી લેવાનો હક્ક નથી, અને તેને લીધેજ યૂરોપમાં

મલાહ થાય એ અમલવિત હતુ આખા યુરોપમા મૈથી બળવાન અને ગર્વિષ્ટ ફ્રેન્ચ પ્રજા શુ બીજાની અપમાનભરેલી આત્માને તાબે થઇને તેઓ કહે તે રાજની ધુસરી નીચે ગરદન નમાવે ' નેપોલિયને એકવાગ ખરેખરે સત્ય કહ્યું હતુ કે “જો કદાચ યુર્બેન ગળ્ગ્યો ફ્રાન્સની ગાદીએ ફરીથી આવે તો એક લાખ ફ્રેન્ચોના મુઠ્ઠા ઉપર થઇને તેમને આવડુ પડશે ” આખરે યુરોપના આપખુદ રાજઓના એકત્ર થએલા મૈન્યોની પાછળપાછળ તેઓ પારિસમા પાછા આવ્યા તો ખગ, પશુ નેકયારે ? આખા યુરોપ લોહીથી ખરડાયો અને દશ લાખ ફ્રેન્ચો સ્વમાનના રક્ષણ માટે મૃત્યુના મુખમાં હોમાયા ત્યાગ પછીજ, પરતુ તે છતાં પશુ આજે એ રાજ ઓનું નામનિશાન રહેવા પામ્યુ છે ? ૧ આજે ફ્રાન્સની ગાદીએ કાણુ છે ? પ્રજાની મરજી ઉપર એકલા પાશવબળનું દબાણ લાગે વખત ચાલી શકતુ જ નથી

આસ્ટ્રિયા ફ્રાન્સની સાથે ધણીજ ગલીર કોલકારાથી બધાઇ ચૂક્યુ હતુ, તો પશુ ત્યાના ગળ્ગની અદ્ગ્રખાનેથી મરજી લડાઇતુ બહાનુ શોધવાની હતી તેણે નેપોલિયનને લખ્યુ કે મને મધ્યસ્થ નીમો તો હુ સત્તાહની સરતોનો નિર્ણય કરાવી આપુ નેપોલિયન તેનાથી છેતરાય એવો ન હતો તે સમજી ગયો કે આસ્ટ્રિયા સલાહ ન કરાવતા ઉલટા નવા વાધા ઉભા કરશે તેથી તેણે જવાબ આપ્યો કે જે ગળ્ગે પોતાની દોલત અને મોટાઇ બીજા રાજ્યોને સ્વાહા કરીને મેળવી છે, તે રાજ્ય મલાહ કરાવવાને બદલે નવા વેર અને કુસપ ઉભા કરાવવાનાજ બહાનાં શોધ્યા કરશે તેજ વખતે તેણે પારિસમા બીજુ એક લાખ સિપાઇઓનું લશ્કર ઉભુ કર વાની મુખ્ય પ્રધાનને આજ્ઞા કરી, કે જેથી કરીને જર્મનીમા પડેલા એક લાખ માણસો ઉપરાત બીજી તેટલીજ બળવાન ફોજ તૈયાર થએલી જોઇને આસ્ટ્રિયા ડરતુજ રહે આવી સમયસૂચકતા વાપરીને નેપોલિયને આસ્ટ્રિયાને પોતાની સામેની એકસપીમાં જોડાતુ અટકાવ્યુ

સ્પેનનો યુર્બેન વશીય રાજ પશુ ફ્રાન્સ ઉપર તૂટી પડવાની તક શોધ્યા કરતો હતો નેપોલિયન પોતાના રાજ્યથી ધણો દૂર છે અને તેના અસખ્ય દુશ્મનો વચ્ચે ઘેરાઈ ગયો છે એમ ધારીને તેણે એવચની થઇને લશ્કર તૈયાર કર્યું અને “જેના”નું યુદ્ધ થયુ તેને આગલેજ દિવસે તેણે પોતાની યૈયતને લશ્કરમા જોડાવાની જાહેર આજ્ઞા પ્રકટ કરી પશુ ‘જેના’ના સત્રામના ચોકાવનારા પરિણામથી તે પાછો ડરી ગયો અને પોતે નિર્દોષ હોય અને નેપોલિયનનો હિતેશ્વ હોય તેમ તેણે જણાવ્યુ કે સ્પેનમા જે લશ્કર તૈયાર થયુ છે તે માત્ર ફ્રાન્સને મદદ કરવાને માટેજ ઉભુ થયુ છે નેપોલિયનને સ્પેનના રાજનો છુપો પત્રવ્યવહાર તેના જનસુસોએ પહોંચાડી

૧ આ પુસ્તક રચાયુ ત્યારે પાછો એ આગલા રાજવશનો અમલ નષ્ટ થઇ નેપોલિયનનો વશજ ફ્રાન્સનો રાજ બન્યો હતો

દીધો હતો તેથી તે મનમાં હસ્યો. અને જાણે પોતે છેતરાતો હોય તેમ સ્પેનના રાજાને આભારનો પત્ર લખીને તેના લશ્કરને ક્રાન્સમાં આવવા દીધું, પણ તેને ક્રેન્સ લશ્કરની વચ્ચે સાચવીને રાખ્યું.

આ પ્રમાણે સ્પેનના રાજાએ વારંવાર બેધમાની ખતારી તેથી આખરે તેને પણ પદબ્રષ્ટ કરવાની નેપોલિયનને જરૂર પડી અને તેમ કરવા જતા તેની પોતાની પણ પડતી થઈ જો તેણે એ રાજાને સ્પેનની ગાંધી ઉપર રહેવા દીધો હોત તો- પણ વહેલું મોઢું પરિણામ તો એવું એજ આવત નેપોલિયન ઉન્નતિના શિખર ઉપર પહોંચશે અને ત્યાંથી તેનું પતન થશે એવું પ્રારબ્ધની પોથીમાં નિર્માણજ થઈ ચૂક્યું હતું. ઉડામાં ઉડી દાર્બદ્રષ્ટિથી અને કાર્યદક્ષતાથી પણ તેના અધ પાત અટકાવી શકાય એવો હતોજ નહિ જો નેપોલિયને પોતાના અત કરજીને વેચીને યૂરોપના રાજાઓની મૈત્રી સાધી હોત અને તે લોકોનો રાજા મટીને ઉભરાવોનો રાજા થયો હોત તો તેના તમ્ક નૃપતિ વર્ગનો દ્રેષ એાછો થાત, પણ તેમ કરવા જતા તે લોકોની પ્રીતિ યુમાવન ઉચ્ચ કક્ષાના મનુષ્ય તરીકે નેપોલિયને પોતાના આદર્શથી ભ્રષ્ટ થવા કરતાં વિનાશનેજ વવારે પસંદ કર્યો તે પડ્યો, પણ જગતમાં પોતાના ભવ્ય જીવનની ચિરસ્મરણીય છાપ મૂકીને અને પ્રજાના અત કરજીમાં હમેશનું સ્થાન પ્રાપ્ત કરીને પડ્યો તે પોતેજ કહે છે કે “ સેટ હેલેના તો મારા પ્રારબ્ધમાં પહેલેથીજ નિર્માણ થઈ ચૂક્યો હતો.

બેઉ પક્ષ નવેમરથી યુદ્ધની તૈયારી કરવા મડી પડ્યા હતા દરમ્યાન શિયાળાનો અમલ ઉતરવા આવ્યો નેપોલિયન સિપાઇઓની સાથે જાવણીમાંજ રહેતો હતો અને દરેક પ્રકારની મુશીબતે જાતે સહન કરીને તેમને પણ સહન કરવાનું શીખવતો. એકવાર તેના ભાઈ જોસેફે લખ્યું કે અમને નેપલ્સમાં ઘણી વિટબણા પડે છે તેના જવાબમાં તેણે લખ્યું કે —

“ આજે બે મહિના થયા મારા લશ્કરના અમલદારોએ સ્ત્રીરપરથી કપડા ઉતાર્યા નથી, કેટલાકને તો ચાર ચાર મહિના પણ ચઢ ગયા છે મે પોતે પણ પખવાડિયુ થયા જુદા ઉતાર્યા નથી અમે કાદવ અને અરકમાં પડ્યા રહીએ છીએ. રોટી અને દારૂનું મો જોતા નથી ખટાકા અને માસ ઉપર નિર્વાહ કરીને લાખી લાખી કુચ કરીએ છીએ આરામ શું છે તે અમે જાણતા નથી ગોળીઓના ઝડીની વચ્ચે સગીનથી યુદ્ધ કરીએ છીએ અને ધાયલ થએલા સિપાઇઓને પણ ખસે ખસે માધલસુધી ઠંડા પવનના ઝપાટા લાગે તેવી રીતે અરક ઉપર ધકેલવાની ગાડીઓમાં નાખીને લઈ જવા પડે છે ”

નેપોલિયન આ સમયે પોતાના રાજ્યથી દોઢ હજાર માઇલ દૂર હતો અને અહિંના કામનો અથાગ બોજો તેને માથે હતો તે છતા પણ તે જાવણીમાં રહ્યો

રહ્યો પાતાના રાજ્યનો વ્યવસ્થામાં નિરંતર લક્ષ આપતો હતો. દર અઠવાડીએ દરેક ખાતાના પ્રધાનોની ટપાલ તેને મળ્યાજ કરતી તે આવે કે તરતજ તે વાચી નાખતો અને ઝીણામાં ઝીણી ખામતોવિષે પણ પોતાના જવાબમાં સૂચનાઓ કરતો. કોઈએ તેની સ્તુતિની કવિતા રચી હતી અને તે નાટકશાળાઓમાં ગવાતી હતી તેની ગમતને તે રચી નહિ તેથી તેને ઠેકાણે વધારે ઉદાર ભાવનાઓવાળી અને જેમાં પોતાના વખાણુ ઓછા આવે એવી કવિતા ગવડાવવાની સૂચના કરી તેણે ક્યુ કે “પ્રજામાં ઉત્તમ અને પ્રખ્યાત ભાવનાઓ જન્યુત થાય એવી કવિતા એજ મારી સારામાં સારી સ્તુતિ છે.”

કેળવણી ખાતાની મુદ્દાઓ તરફ તો તે અત્યંત કાળજીપૂર્વક લક્ષ આપ્યા કરતો હતો. કન્યાકેળવણીની એક સંસ્થાને અંગે તેણે કેળવણીખાતાના પ્રધાનને લખ્યું કે “આ શાળામાં કન્યાઓને શિક્ષણ આપવાનો હેતુ એ છે કે તેઓ આદર્શ ડુમારિકાઓ, આદર્શ પત્નીઓ અને આદર્શ માતાઓ થાય તેમને એવી રીતે કેળવજો કે તેમનામાં પૃથ્થક યુદ્ધિ ડરતા શ્રદ્ધાનો વિકાસ વધારે થાય. સ્ત્રીઓના મગજની કેટલેક અંશે નિર્બળતા, તેમના વિચારની અસ્થિરતા, સમાજ જીવનમાં તેમને માટે કુદરતે નિર્માણ કરેલું સ્થાન અને ગમે તે અવસ્થામાં ધ્વિરના ન્યાયીપણા ઉપર થઈ રાખીને શાંતિ ધારણ કરવાની તથા ખીંજના દોષને પ્રેમ અને ઉદારતાપૂર્વક ક્ષમાદૃષ્ટિથી જોવાની તેમની ટેવ, એ બાબતો તેમને માટે ખાસ અગત્યની હોવાથી સ્ત્રીકેળવણીમાં ધાર્મિક શિક્ષણ બહુ અગત્યનું સ્થાન લેવાય છે. એ કન્યાઓ શાળા છોડે ત્યારે ફેશનદાર રમણીઓ નહિ પણ સુશીલ મત્તારીઓ નીવડે અને તેમની માહકશક્તિ તેમના શરીરની ખુબસુરતીમાં નહિ પણ તેમના ઉચ્ચ પ્રકારના ગુણમાં રહેલી હોય એ જોવાને હું ધણું ઉમ્મક છું.”

તેણે આગ્રહપૂર્વક મુચના કરી હતી કે “કન્યાઓએ ઇતિહાસ, સાહિત્ય, પોતાની આસપાસના લોકોમાં મૂળ ઘાલી બેઠેલા વહેમોને દૂર કરવા બેઠેલું ભૌતિકશાસ્ત્રનું જ્ઞાન, થોડુંક વૈદક, વનસ્પતિશાસ્ત્ર, નૃત્ય-પણ તે નાટકની હજુ નૃત્ય નહિ-વાચન અને તમામ જાતનું શીવણકામ શીખવું જોઈએ. તેમના ઝોરડાનો શણગાર તેમને પોતાને હાથેજ સજી લેતા આવડવું જોઈએ પોતાના મોજા, કપડાં, ટોપીઓ, રાજના ઉપયોગની સોદર્યવર્ધક વસ્તુઓ, ખાળકોના કપડા, એ બધી ચીજો તેમણે જાતેજ બનાવી લેવી જોઈએ આ તમણુ છોકરીઓને આગળ જતા ઉપયોગી સ્ત્રીઓ થએલી જોવા હું હમ્મક છું.”

છાવણીમાં અને રાજધાનીથી દોઢ હજાર માઇલ દૂર છતાં તેની સર્વગ્રાહી યુદ્ધિ અને અદ્ય કાર્યકારિણી શક્તિવડે રાજ્યની દરેક બાબત તેના ધ્યાન બહાર જતી નહિ.

વર્તમાનપત્રોના સખધમાં તેણે એ વિષયની સાથે સમઘ રાખનાર પ્રધાનને લખ્યું કે “ સાહિત્યને સફળતાપૂર્વક ઉત્તેજન આપવું હોય તો એવું એક પત્ર ચલાવવું જોઈએ, કે જેમાં પ્રકટ થતી સમાલોચનાઓ શુદ્ધ હેતુવાળી, ચાલુ વર્તમાનપત્રોમાં જેવામાં આવતા પક્ષપાતથી તેમજ તોછડાંભરેલા આક્ષેપોથી મુક્ત અને વિદ્વતાથી ભરપૂર હોય હાલમાં જે સમાલોચનાઓ લખાય છે તે મિનઅનુભવી અને સામાન્ય શક્તિવાળા હોવા છતાં પોતાને વિદ્વાનમાં ખપાવનાર લેખકોને પણ માર્ગદર્શક થતી નથી, તેમ તે તેમની કલમપર અકુશ પણ મૂકી શકતી નથી વળી તે ખરેખરી યોગ્યતાવાળા વિદ્વાનોની કદર પણ કરી શકતી નથી તેઓ તો માત્ર લેખકોને ઉતારી પાડીને તેમને નિરુત્સાહી બનાવી દે છે જેમાં ભાષાની છતાંની સાથે શુદ્ધિનો ઝળકાટ હોય, અને જેમાં ગુણ અને દોષની વિવેકપૂર્વક સમીક્ષા થતી હોય, એવા લેખ લખાવા જોઈએ કોઈનામાં થોડામાં થોડી યોગ્યતા હોય તો તે પણ શોધી કઢાડીને સમાલોચનામાં તેના કદર થવી ઘટે છે ”

ફ્રાન્સના વિશ્વવિદ્યાલયોની સુધારણાના સખધમાં તેણે લખ્યું કે “ તમારે સાહિત્યના શિક્ષણને માટે એક વિશ્વવિદ્યાલય સ્થાપવાની યોજના ધડી કઢાડી જોઈએ સાહિત્ય એટલે માત્ર કાવ્યો અને નવલકથાઓજ નહિ પણ તેમાં ઇતિહાસ અને ભૂગોળનો પણ સમાવેશ કરવો તેમાં ઓછામાં ઓછા ત્રીસ પ્રોફેસરોની ગોઠવણ કરવી અને તે એવા હોવા જોઈએ કે ભણાવવા ઉપરાંત વિદ્યાર્થીઓના ખાનગી અભ્યાસને લગતી પણ ઉપયોગી સૂચનાઓ આપી શકે કોઈને અમુક યુગના સાહિત્યનો અભ્યાસ કરવો હોય તો તેણે કયા પુસ્તકો જોવા અને કયા પ્રાચીન લેખો, સ્મરણસ્તભો તથા ઇમારતો તપાસવી, કોઈને પરદેશમાં મુસાફરી કરવા જવું હોય તો ત્યાંનું ગભ્યમ ધારણ, સાહિત્ય, તે દેશની કુદરતી પેદાશ વગેરે બામતોની માહિતીમાટે કયા પ્રોફેસર પાસે જવું, તે સર્વને જાહેર કરી દેવું જોઈએ ”

“ ધણાજ અફસોમની વાત છે કે આવા વિશાળ દેશમાં કોઈ યુવકને પોતાનું જ્ઞાન વધારવું હોય અથવા અમુક વિષયમાં પ્રવીણતા મેળવવી હોય, તો તેને ધણા વખત સુધી ખરા માર્ગદર્શકને અભાવે અધારામાં ફાફા મારવા પડે છે અને પોતાને જોઈતું જ્ઞાન મેળવવાનો સત્ત્વ માર્ગ તેને દાઘ લાગે ત્યાંસુધીમાં તેને ધણા વર્ષ મિથ્યા શોધાશોધ કરવામાં ગુમાવવા પડે છે માટેજ મેં ઉપર કહી તેવી સંસ્થાઓની જરૂર છે ધણાં વર્ષથી હું એ વિષે વિચાર ચલાવી રહ્યા છું, કારણ કે અને મારા અભ્યાસમાં પણ એવીજ મુશ્કેલી નડ્યા કરે છે ”

આ પ્રમાણે ફ્રાન્સની સગીન સુધારણા તરફ તે નિરંતર લક્ષ આપતો હતો અને તેની સાથે જે વિશાળ મૈન્યને લઈને તે શત્રુના મુલકમાં, અસખ્ય શત્રુસૈન્યની વચમાં પડ્યો હતો તેના સુખસાધનો તરફ પણ તેની કાળજી ઓછી ન હતી

તેના ભરકરને ખોરાક, વસ્ત્ર અને આરામના સાધનો મથેજી મળ્યેજી જતા હતા. મિયાગ રશિયનો જૂખમગે વેઠતા હતા તેઓ ઘણીવાર આસપાસના તાલુકાઓમાં નિદ્રાપણે લૂટફાટ અને જોરજુલમ કરતા અને કોઈ કોઈ તો ફ્રેન્ચોની છાવણીઓમાં પણ આવી પહોંચીને સિપાઇઓ પાસે રોટલી માટે ભીખ માગતા તેઓ હથાગતથી કહેતા કે અમે કેટલાક દિવસના ઉપવાસી છીએ ફ્રેન્ચો તેમનો પ્રેમથી સત્કાર કરતા અને પેટ ભરીને ખવરાવતા.

પારિસના ઉદ્યોગને ઉત્તેજન આપવા માટે નેપોલિયને જથ્થામય જોડા, ખૂટ, ઘોડાના જીન, તોપોની ગાડીઓ વગેરે ત્યાજ ખનાવવાની વરદી આપી હતી એ બધી વસ્તુઓ ક્રાન્સથી પોલેન્ડ સુધી લાવવાની હતી રસ્તામાં વૃટારાના અસખ્ય ટોળા ભમતા હતા અને કાદવથી ભરેલા મોટા મોટા ધરા આવતા હતા મારેન્ગોના યુદ્ધ વખતે તોપોના ગાડા ખેંચનારને પાણી ચઢાવવા માટે નેપોલિયને તેમના દરબજામાં વધારો કર્યો હતો તેમ આ વખતે ભારદારી ગાડા હાકનારને પણ લશ્કરી પોશાક વગેરે આપીને તેમની સ્વમાનવૃત્તિને તેણે જાગૃત કરી તેઓ ખિયારા અત્યારસુધી રોજીયા મજૂર જેવા હતા હવે તેમને લશ્કરી પોશાક મળ્યો અને તેઓ પણ સૈન્યના અગ્રભૂન ગણાવા લાગ્યા તેથી જે કામ તેઓ પહેલા માત્ર પગારને માટે કરતા હતા તે હવે દેશભિમાનની લાગણીપૂર્વક કરવા લાગ્યા.

આવા આવા અનેકવિધ કાર્યોમાં નેપોલિયન લક્ષ દોડાવતો હતો પોલેન્ડના ખરફમય પ્રદેશમાં પડેલી તેની છાવણી ઉપર આખા યુરોપની આંખ હરી હતી તેનાં માત્રભારત કાર્યો અને તેની કાર્યદક્ષતા જોઈને તેના શત્રુઓ બચલીત થઈ ગયા હતા આટને દૂર રહ્યા રહ્યાં પણ જાણે તે ટુમ્બલેરીસ મહેલમાં બેઠો હોય તેવી રીતે તે પોતાના ગભ્યની વ્યવસ્થા જાળવી શકતો હતો વળી આટલો બધો કામનો બોજો છતાં ઝોઝમાં ઝોઝો દિવસમાં એકવાર અને કોઈવાર તો દિવસમાં બેઝમે વખત પોતાની પ્રિય પત્નીને પત્રો લખતો.

સાવકી પુત્રી લોર્ડેન્સનું લગ્ન તેના નાના ભાઈ જમ્સ સાથે થયું હતું તેમનો નાનો પુત્ર જેનું નામ પણ નેપોલિયનજ પાડવામાં આવ્યું હતું તે શહેનશાહ નેપોલિયનને ધણોજ વાલો હતા તે પાંચ વર્ષનો પરમ સુદર બાળક હતો અને નાનપણથીજ તેનામાં મારિયની ભવ્યતાના ચિન્હ નજરે પડતા હતા નેપોલિયનને પોતાને સત્તાન નહિ હોવાથી આ છોકરાને પોતાનો વારસ દરાવવાની તેને ઇચ્છા હતી પરંતુ આ બાળક એકાએક મગણ પાન્યો અને નેપોલિયનની તે આશા વૃથા ગઈ તેના પ્રેમાળ હૃદયને આથી તખત પ્રહાર લાગ્યો તે બે હાથમાં માથું ઢાંકીને લામા વખતસુધી અત્યંત ઉદ્વેગભર્યા વિચારોમાં ગરકાવ થઈને બેસી રહ્યો તેને બોલાવવાની પણ કોઈની હિંમત ચાલી નહિ.

નેપોલિયન આખા યુરોપમાં બલિષ્ઠ રાજા હતો. છતાં તેને વારસ ન હતો તેના મરણ પછી ફ્રાન્સમાં ફરીથી અદર અદરનો કલહ જાગે એવા ચિન્હ સ્પષ્ટ દેખાતા હતાં તે ધણીવાર ભારે ખેદ સાથે પોતાના મન સાથે બોલતો કે “ આ બધું રાજ્ય મારે કોને સોંપી જવું ? ” હાર્ટેન્સના પુત્ર ઉપર તેણે આશા બાંધી હતી હવે જોસેફાઇન સાથેના લગ્નસંબંધ રદ કરીને બીજાવાર લગ્ન કરવાનો દુ ખદ પ્રશ્ન ફરી પાડો ઉભો થયો એક બાબુએ જોસેફાઇન તરફ તેનો અગાધ પ્રેમ અને બીજા બાબુએ પોતાનો વશ કાયમ રાખવાની તેની ઇચ્છા એ બે વચ્ચે ખેચતાણુ થવાથી તેના હૃદયને એવી તીવ્ર વેદના થતી હતી કે તેનો મજબૂત મનોનિર્મલ છતાં તેના ગાલ દિક્કા પડી ગયા અને ઉધ તેમજ આહાન કમી થઈ ગયાં જોસેફાઇનને ભવિષ્યના વિચાર આવવાથી ધણેજ મતાપ થતો હતો અને તે પછુ રાતદિવસ રડી રડીને ડહાણતી હતી નેપોલિયન વારંવાર જોસેફાઇનને અને દીકરી હાર્ટેન્સને દિલાસાના પત્રો લખતો હતો.

પોલેન્ડના બરફમય પ્રદેશમાં ઊવણી નાખીને જ્યારે સૈન્યસંહિત નેપોલિયન ગયો હતો તે વખતે તે સખતમાં સખત શારીરિક અને માનસિક પરિશ્રમ લેતો હતો અને તેની તમામ શક્તિઓ પૂરે જોડમાં કામ કરી રહી હતી પોતાની ઊવણીમાં આટલો ભારતી વખતે બરફ, વરસાદ અને કાઠવમાં થઈને તે ધણી વાર રોજના નેવું નેવું માઇલની સ્વારી કરતો. ભરફમાં માથુસોની ભરતી કરનારા માથુસોની સાથે અને આટલા વિગાળ મૈત્ર્યમાંટે જોષ્ટતી વસ્તુઓનો મજબૂર જથ્થો વહી લાવનાર મારફતીઆઓની સાથે તે પત્રબ્યવહાર કરતો. પારિસમાં બનના દરેક બનાવપર તે નજર રાખતો, ત્યાંના રાજતત્ત્વ નિયમન અહિં રહ્યા રહ્યાં કરતો, અને પોતાના શત્રુરાજ્યો ફરીથી લડાઇ ન કરે, મિત્રરાજ્યોને સારો બદલો મળે, અને ફ્રાન્સનું ફરીથી કોઇ અપમાન ન કરી શકે તેને માટે પોતે કેવી નીતિ અપ્પત્યાર ફરવી તે મર્વ બાબતોનો પછુ વિચાર કર્યા કરતો.

ઈંગ્લેન્ડ હવે એક નવી બાજુ રમવા માંડી તેનું નૌકાસૈન્ય ડાઉનહસની સામુદ્ર ધુની ઝોળગી તુર્કસ્થાનની નબળાી તોપોનો તિરસ્કાર કરીને ડૉનસ્ટટિનોપલના બારા આગળ આવી ઉભુ અને ટુકા, લશ્કરી શબ્દોમાં કહેવડાવ્યું કે “ ફ્રાન્સની સાથેની મૈત્રી તોડો, તમારો કાફલો અમને સોંપી દો, અમારા પક્ષમાં જોડાઓ નહિ તો અડધા કલાકમાં આખા નગરના બૂકા કલાડો નાખીશું ”

પછુ તુર્કસ્તાનના દરબારમાં જે એલચીની નેપોલિયને નીમણૂક કરી હતી તે ધણેજ બાહોશ માથુસ હતો તેણે એક બાબુએ આખી તુર્ક પ્રજાને જાગૃત કરી અને બીજા બાબુએ શત્રુના સેનાપતિને સુલેહ કરવાની સરતોની વાતોને બહાને રાડી નાખ્યો. સ્ત્રીઓ, પુરુષો અને બાળકો, ખ્રિસ્તીઓ અને મુસલમાનો સર્વ કામે લાગી

ગયા ક્રાન્સના ઈંગ્લેન્ડની મદદ પ્રમાણે જોતજોતામાં અચાનક આધકામ તૈયાર થઇ ગયા અને તેમના ઉપર આશરે એક હજાર તોપો ગોડવાઇ મઇ છેવટે અગ્રેમ કાફલાને નામેશી માથે ત્યાથી પાછા ફરવું પડ્યું. આ બનાવથી તુર્કિસ્તાન અને ક્રાન્સની મૈત્રી વચ્ચે દૃઢ થઇ

શિયાળો ઉતર્યો ગયો અને યુદ્ધનું મહાણ ફરીથી મડાયું રશિયા અને પ્રશિયાએ મળીને ૧૪૦૦૦૦ માણસો એકઠા કર્યા હતા, તેમાંથી તેઓ ગમે ત્યારે ૧૦૦૦૦૦ માણસોને યુદ્ધમાં ઉતારી શકે એમ હતું ખીજી બાજુએ આગ લાખ ફ્રેન્ચો માઇ લોના માઇલ સુધી લાખાલખી હાવણીમાં અને કિલ્લાઓમાં પડ્યા હતા, તેમાંથી નિમેન અને વિસ્ત્રુલા નદીની વચ્ચેના કોઇ પણ સ્થળમાં એક લાખ સાઠ હજાર માણસો એકત્ર કરી નકાય એમ હતું બિનાજો એસતાજ નેપોલિયને લશ્કરને મેદાનમાં ઉતાર્યું અને કવાયન આપવા માડી

નૂન મહિના એસતાજ ફ્રેન્ચ સરદાર માર્શલ નેની હાવણી ઉપર એકદમ ધસારો થયો દોઢસો માઇલસુધી લાખીને લાખી હાવણી નાખીને પડેલી ફ્રેન્ચ સેના એક જગ્યાએ સપાટાગ્રહ એકઠી થવાને ગતિમાન થઇ ગઇ દરેક જગ્યાએ શત્રુમૈન્ય અથડાતું તોપોના અવાજ, સ્વારના ધસારા અને તલવારોની અથડાઅથડી રાત-દિવસ ચાલુજ રહેતા નેપોલિયનની હિલચાલ એની ચાલાકી ભરેલી હતી કે દરેક દેકાણે શત્રુમૈન્ય કરતા તેના માણસો વધારેજ હોય પર્વતો, ખીણો, નદીઓ, અને જગલો ઝોળાગતો તે શત્રુની પડ પડ્યો

એક પંજી એક મેદાન લોહીથી રંગાવા લાગ્યા જ્યાં જ્યાં ગામ આવતું ત્યાં ત્યાં રશિયનો થોભતા અને મરણીઆ થઇને લઢતા એકાદ કવાઇ ગોળા અને ગોળીઓની ઝડી મચી રહેતી મકાનો ભાગી તૂટીને મેદાન થઇ જતા સ્ત્રીઓ પોતાના બાળકોને કેડે લઇને બાવરી બાવરી ચારે દિશાએ નાસતી એકાદ કવાઇમાં બોળ, ગોળીઓ અને તોપના ગોળા પોતાનું કામ કરી નાખતા મળતા ધરોમાંથી લોહી નીમળતા રશિયનો નાસતા શેરીએ શેરીએ જગ મચી રહેતા હજારો ધરના ચૂરેચૂરા થઇ ગયા સેકડો સ્ત્રીઓ અને બાળકો વીધાઇ ગયા પાકથી ભરેલાં ખેતરો સ્વારોના પગતળે દૂદાઇ ગયા જના લજ ભય કર વાવાઝોડુ આગ અને વિનાશની વૃષ્ટિ કરતું આગળને આગળ વધતું જ ગયું જગલી રશિયનો નાસતા અને ઝતુની ફ્રેન્ચો તેમની પૂઠ પકડતા આ પ્રમાણે પંચદિવસ સુધી રાતદિવસ યુદ્ધોની રમઝડ મચી રહી છટ્ટે દિવસે ૬૦૦૦૦ રશિયનો અને પ્રશિયનો હેલ્સબર્ગના મેદાનમાં એકઠા થયા અને પાચસો ભારે તોપો ગોડવીને મજબૂત મોરચો નાખીને બેઠા મેદાનમાં દાખલ થતા ફ્રેન્ચોને એકસપાટે વીધી નાખવાને એ તોપોને ગોળાઓથી ઠાસી ઠાસીને ભગી હતી.

જિદગીની લેશમાત્ર પણ દરકાર રાખ્યા વગર ૩૦૦૦૦ ફ્રેન્ચો હર્ષનાદથી

આકાશ ગજવતા તોપોનાં મો સામે ધસી ગયા મુરા અને ને સર્વની આગળ હતા આ હુમલો તદ્દન સાહસિક અને અવિચારી હતો અને પોતાના સિપાઇઓની મિન-બરૂરી કતલ જોવાને સારે નસીબે નેપોલિયન તે વખતે ત્યાં ન હતો રશિયનોની તોપોના મુખમાંથી પ્રલયામિ વરસવા લાગ્યો, અને તેની સામે ઉઘાડી છાતીએ ફ્રેન્ચો નિડરપણે દોડી આવ્યા તેમની હારોની હારો ઉડી જવા લાગી પણ લોહીથી વહેતી નીકામાં ચઢને, મુઠ્ઠાના ઢગલાને કચરતા પાછલી હાંના સિપાઇઓ બેઘડક આગળ દોડતાજ ગયા તોપોના મુખ પાસે જઈને તોપો ફેડનારને તેમણે તલવારથી ઝટકાવી નાખ્યા અને જયનાદ ગજવતા ઉભા રહ્યા

પરંતુ એટલામાજ શત્રુના સ્વારોની ષડઘીઓ સભળાઇ રણસિંગડાનો તીણો અવાજ સભળાયો સમુદ્રની ભરતીના મોજાના વેગથી દશહજાર સ્વર ફ્રેન્ચ સેના ઉપર તૂટી પડ્યા જયનાદ બધ ચઢ ગયા અને જીવને જોખમે તોપોની પાસે જઈ ઉભેલા ફ્રેન્ચો ધાસની માફક કપાઈ ગયા આ પ્રમાણે ફતેહનુ મોળુ કોઇવાર આ બાબુએ તો કોઇવાર સામી બાબુએ એમ એકા બાવા લાગ્યું રાત પડી આકાશમાં ધમાડાનાં વાદળાં ગમ્યા હતા અને તેના છત્ર નીચે મનુષ્યો દૈત્યોની માફક પ્રલય મચાવી રહ્યા હતા મધ્યરાત્રિ થઈ ત્યારે તોપોના અવાજ બધ થયા આર ક્યાક સુધી લઠી ચાકીને લોથપોથ થએલા સિપાઇઓ મુઠ્ઠાના ઢગલા વચ્ચે રુધિરસ્ત્રાવિત મેદાનમાં આરામ લેવા સૂતા મોડી ગતે નેપોલિયન ત્યાં દોડતે ઘોડે આવી પહોંચ્યો છેલ્લા પાંચ દિવસ થયા તેણે ઉધ આહારને જાણ્યો ન હતો. વરસાદ, બરફ, કાદવની પરવા કરી ન હતી દોઢસો માઇલસુધી વિરતરાતી લાખી હારમાં કુચ કરતા વિશાળ સૈન્યમાં સર્વને ઉત્સાહ આપતો તે બધે વૂમી વળતો એક ઘોડો અત્યંત દોડવાથી ચાકીને મરી જતો ત્યારે બીજો અને તેના પછી ત્રીજો એમ અનેક ઘોડાપગ સ્વારી કરતો તે વાવાઝોડાની ત્વરાથી આખા લશ્કરમાં ફરી વળતે હેલ્સબર્ગના મેદાનમાં તેના અતિ બહાદૂર મેનાપતિઓએ અવિચારીપણે પોતાના સિપાઇઓની કતલ કરાવી નાખી તે જાણીને તે ઘણાજ નારાજ થયો

સવાર પડતાજ પાછા બેઉ લશ્કર અસલ જગ્યાએ ગોઠવાઇ ગયા ફ્રેન્ચો મેદાનમાં અને રશિયનો પોતાના મોરચાની પાછળ ઉભા રહ્યા સિપાઇઓની નાહક ખુવારી ન થાય તે માટે નેપોલિયન હમેશા કાળજી રાખતો હતો તેણે એવી કુનેહથી લશ્કરની હિલચાલ કીધી કે રશિયનોને એક પણ તોપ ફોડ્યા વગર તેમની મજબૂત જગ્યા એથી ખસી જવું પડ્યું તેઓ પાછા અને પાછા હડતા ગયા આખી રાત તેમણે ઝડપથી અવળી કુચ કરી બીજે દિવસે પણ તેઓ થકેલા છના પાછા હડતાજ ગયા આખરે તેમને ચોલવાની ફરજ પડી આજે હવે તેમનું આવી બન્યું નેપોલિયને તેમને ધકેલી ધકેલી એક નદીના વાક આગળ લાવી મૂક્યા હતા અને તેમને પોતાના

લસકરની વચમાં એવા સંજ્ઞા ઘેરી લીધા હતા કે તેમને માટે નાસવાનો માર્ગ જ રહ્યો ન હતો.

જૂનની ૧૪ મી તારીખે સવારના પહોરમાં જ ફ્રિડલેન્ડનું યુદ્ધ શરૂ થયું. માર્શલ નેની દુકડી આગળ વધી હતી તેના ઉપર આખું રશિયન સૈન્ય યાદોમ કરીને તૂટી પડ્યું. મદદ આવી પહોંચે ત્યાર પહેલાં માર્શલ નેના લસકરના દુકડે દુકડા કરી નાખવાનો તેમનો ઇરાદો હતો. નેપોલિયને દશ માઇલને છેટે તોપોના ધડાકા સાંભળ્યા તેણે આસપાસની તમામ દુકડીઓને રશુક્ષેત્રમાં તેડી લાવવા માટે ચારે બાજુએ સ્વાર દોડાવી મૂક્યા અને પોતે મારતે ધોડે ત્યાં આવી પહોંચ્યો. નદીના વાકવડે પેરામલી રશિયન ફોજ અને ચારે દિશાએથી દોડી આવતી પોતાની દુકડી ઓને વેંતળે તેના ચહેરા ઉપર આનંદ છવાઈ રહ્યો તેણે કહ્યું, “ આજે માર્ગેજોના યુદ્ધની વરસગાંઠ છે. આજનો દિવસ આપણે માટે ફતેહનોજ છે ”

માત્ર ૧૯ મી પામે માત્ર ૨૬૦૦૦ માણસો હતા તેટલા વડે તે ૮૦૦૦૦ રશિયનોની મામે સવારથી અત્યારસુધી ટકી રહ્યો હતો. નેપોલિયનને ટેકરીની ટોચ ઉપર જોઇને એ સરદાર ત્યાં દોડતે ધોડે આવી પહોંચ્યો અને બોલ્યો, “ સાહેબ, જલદી કરો. મારે લસકર ચાપી ગયું છે. મને મદદ આપો. તો તમામ રશિયનોને ૧૦ નદીમાં ધકેલી નાંક ” તે વીર પુરુષના કપડાંમાં બ દુકડી ગોળાઓથી કાણ્યાં પડી ગયાં હતાં અને તેનો ધોડો લોહીથી ખરડાઇ ગયો હતો. નેપોલિયન તેના તરફ જોઇ મગડગ થયો અને પછી દૂરમિનથી પોતાના અને શત્રુના લસકરની ગોડવણ કાળજીથી તપાસી લીધી એક અમલદારે સૂચના કરી કે હજી થોડા કલાક થોભી જવું. નેપોલિયને દંઢતાથી કહ્યું, “ નહિ, નહિ, શત્રુ ફરીથી આવા સકળમાં નહિ આવે. ”

સરદારોને પોતાની પાસે બોલાવીને શત્રુ ઉપર કબ્જા રીતે હુમલો કરવો તેની યોજના તેણે પોતાના અપ્રતિમ, દુકા, દંઢનાવાળા અને બરાબર અર્થસચક શમ્પેમાં સમજાવી દીધી. પછી માર્શલ નેનો હાથ પકડીને તેને ફ્રિડલેન્ડ ગામ અને તેની આગળ એકત્ર થએલા રશિયન સિપાઇઓનો ઘન મુહુદાય બતાવ્યો અને કહ્યું— “ આ તમારું બક્ષ્યમિત્ર છે. આસપાસ નજર પાડો. ક્યાં વગર તમે ત્યાં સીધા પહોંચી જાઓ અને ગમે તેમ કરીને શત્રુસમૂહને ભેદીને ચહેરામાં ઘૂસી જાઓ, તમામ પૂલ તમારે કમળે કરી લો. તમારી આસપાસ શુ ચાલે છે તેની તમારે પગલા ન કરવી તે કામ મારે અને લસકરનું છે ”

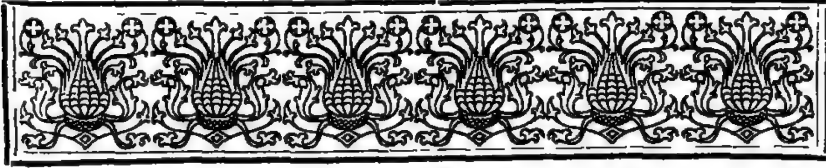
આખું અત્યંત સાહસિક કામ પોતાને મોપાયલું જોઇને મગડગ થએલો માર્શલ ને ધોડો દોડાવતો પોતાના લસકરની આજેવાની લેવા ચાલતો થયો. નેપોલિયન તે વીર શિરોમણીની પાછળ જોઇ રહ્યો અને બોલ્યો, “ આ ખરેખરો સિંહ જેવો છે. ” નેના ૧૪૦૦૦ સિપાઇઓ સુદઢ પગલાથી ધરતી ઘુળવતા શત્રુ ઉપર તૂટી પડ્યા.

તેની સાથેજ અ ખુ ફ્રેન્ચ લશ્કર આગળ વધવા લાગ્યું આ દેખાવ ભયાનક પણ ભય હતો હતો મેધગર્જનાના જેવા તોપોના ધડાકાથી મેદાન ધ્રુજવા લાગ્યું

ક્રિડલેન્ડ ગામ સળગી ઉઠ્યું અને માર્શલ ને તેના સળગતા ઘર અને લોહીથી ખરડાયેલી શેરીઓમાં જઈ પહોંચ્યો રાત્રિ પડી અને ત્યાર પછી દશ્યની ભયાનકતા અવર્ણનીય થઈ પડી ૨૫૦૦૦ રશિયનો હજારો પછી આખું લશ્કર ગલરાટમાં પડીને નદી તરફ નાસવા લાગ્યું ફ્રેન્ચો તેમના સમૂહમાં તોપના ગોળા, બોમ્બ અને ગોળાઓનો વરસાદ વરસાવી મોટા મોટા ગાળડા પાડતા ગયા નદી ઉપરના પુલ તો માર્શલ નેના માણુઓએ અગાઉથીજ ભાગી નાખ્યા હતા પછી તો નાસાનાસ થઈ રહી અને રશિયનોની ધાસની માફક કતલ થવા લાગી ધણા કે તો નદીમાં ઝપલાવ્યું કેટલાક જ્યાં પાણી ઘટી ગયું હતું ત્યાંથી સામે કિનારે જઈ શક્યા, પણ હજારો સિપાઈઓ તણાઈ ગયા માર્શલના માધલ સુધી નદીના કિનારા ઉપર ફૂંચી મુએલાનાં મુડદા જેવામાં આવતા હતા જેઓ તરી શકતા તેઓ પણ ગોળાઓથી વીધાઈને મરણ પામતા અને તેમના રુધિરથી નદીનું પાણી લાલ થઈ જતું

હવે રશિયા અને તેના મિત્રોનું બળ પૂરેપૂરું તૂટી ગયું હવે બીજવાર લલવાની તાકાત તેમનામાં રહી ન હતી હવે તો રશિયન સેનાપતિઓ અને સિપાઈઓ પણ સલાહ થવીજ નોંધ્યે એવી ખૂમ ઉડાવવા લાગ્યા અલેક્ઝાન્ડરે હવે યુદ્ધવિરામ માટે માગના કરી નેપોલિયને કહ્યું કે આટલો બڑો પરિશ્રમ અને દુખ વેઠ્યા પછી ભવિષ્યમાં સલામતી અને સ્વમાન જળવાય એવી મનાહ કરવા હું ઘણો ખુશી છું આ પ્રમાણે ૨૨ દિવસનો જંગ પૂરો થયો

પ્રકરણ ૩૬ મું-ટિલ્સિટની સલાહ

શિયાની મરહુ આગળ નિમેન નદીને કિનારે નેપોલિયને પોતાના સૈન્યને થોભાવ્યું. યોદ્ધાનની છાવણી છોડ્યાને માત્ર વીશજ મહિના થયા હતા એટલામા તે આખા યુરોપ ખડમા ફરી વળ્યો અને એકત્ર થએલા યુરોપના નૃપતિઓનાં સૈન્યનેા પરાજય કરી નાખ્યો. શિયાળાનાં બરફના તોફાન શમી ગયા હતા અને ઝિનાળાની રમણીય શોકા જગત ઉપર પથરાઇ હતી ફનેહથી ઉલ્લાસમા આવી ગએલા સિપાઇઓને જ્યા તેમનેા પરમપ્રિય સરદાર લઇ જાય ત્યા જવા તેઓ ખુશી હતા પણ તેના શત્રુઓનુ બળ ક્ષીણ થઇ ગયુ હતુ અલેક્ઝાંડર અને પ્રશિયાનો રાજા ૭૦૦૦૦ સિપાઇઓ સાથે નદીને ઉત્તર કિનારે પડ્યા હતા, પણ ધણી ખરી તોપો અને ફાગોળો ગુમાવવાથી તેમનુ લશ્કર નિરુત્સાહી થઇ ગયુ હતુ સામા કિનારા ઉપર નેપોલિયનની ધ્વજ એક લાખ અને સિત્તર લગ્ગર ફનેહમં થએલા યોદ્ધાઓ ઉપર ગર્વસંહિત ફરફરતી હતી.

એહ સૈન્યની વચમા માત્ર નિમેન નદીજ હતી, પણ નેપોલિયને હમેશની માફક અગમચેતી વાપરીને જાણે લડાઇ ચાલુજ હોય તેમ મોરચા નાખીને, યુદ્ધમામત્રી તથા લશ્કર તૈયારને તૈયારજ રાખ્યા હતા. પરાજિત થએલા એહ રાજાઓ સધિવિચાર ચલાવવાં ધણુજ આતુર હતા રખી જુને પહેલી મુલાકાતનો દિવસ ડરાવ્યો હતો.

ગણિતશક્તિ અને કવિત્વવૃત્તિ એહ એક માણસમા ધણીવાર હોતાં નથી, પણ નેપોલિયનમાં એહનુ અજાયબ જેવુ સમિલન થયુ હતુ તે પુરેપૂરો રસજ હતો અને માન્દર્ષ તથા ભવ્યતાનુ દર્શન સારામાં સારી રીતે કરી શકતો. નૈતિક ભવ્યતાની છાપ તેના હૃદયપર પડી શકતી હતી અને ખીજના હૃદય ઉપર તેની છાપ કેમ પાડતી તેની પણ ચાવી તે જાણતો હતો. યુરોપમા હવે મુનેહ પ્રવર્તાવવી કે યુદ્ધો મચાવીને પ્રજાની પાચમાલી થવા દેવી તેનો નિર્ણય કરવાને દુનિયાના બે સૌથી બળવાનમા બળવાન રાજાઓ આજે તેને મળવાના હતા એક વરસસુધી તેમનાં મન્યોએ ખૂનખાર યુદ્ધો કર્યા હતાં એહ પક્ષના મળીને બેથી અઢીલાખ માણસો સામસામાં ઉભા હતાં વચમા નદીનો પ્રવાહ વહી જતો હતો આ આશ્ચર્યકારક દ્રશ્ય

ઉપર આખા યૂરોપની દૃષ્ટિ ઠરી હતી આ બનાવ કેવો ભવ્ય થવાનો હતો તે નેપોલિયન જાણ્યો હોવાથી તેની ભવ્યતાની છાપ ચિરકલીન રહે તે માટે તેણે પૂરતી ગોઠવણ કરાવી હતી.

નિમેન નદીના બેક કિનારાથી સમાતરે એક વિશાળ અને ભવ્ય તરાપો ગોઠવાયો તેના ઉપર કિમતી માલીયા પથરાવ્યા અને તેને શણગારીને વજોજ સુશોભિત બનાવ્યો તેના એક ભાગમાં આદશાહી ઠાંઠો મડપ ઉભો કરાવ્યો સધળો દેખાવ અત્યંત ભવ્ય અને મનોવેશક બનાવવામાં ખર્ચની ઉણપ રાખી ન હતી બેક પક્ષનાં મૈન્ય દરકરી દબામાં સામ સામે કિનારે ગોઠવાઈ ગયા આસપાસના હજારો પ્રેક્ષકોની પણ ઠંડ જમી હતી ઈશ્વર પણ આ દૃશ્ય જોઈને પ્રસન્ન થયો હોય એમ દેખાયું.

બરાબર એક વાગ્યે બેક કિનારેથી તોપોના ધડાકા થયા અને નેની સાથે બેક શહેનશાહ પોતપોતાના મુખ્ય અમલદારો સાથે હોડીઓમાં બેસીને તરાપામાં રયા વેલા મડપ તરફ જવા નીકળ્યા નેપોલિયનની હોડી પહેલી જઈ પહોંચી તેથી તે અલેક્ઝાન્ડરને લેવા માટે સામે આવ્યા બેક નૃપતિએ એક બીજાને બેટ્યા હજારો મનુષ્યોના નેત્ર આ સુદર દૃશ્ય જોઈ પ્રસન્ન થયા અને બે લાખ મનુષ્યોના કંઠમાંથી એવો મેલગબીર જયજ્વન નીકળ્યો કે તેના ધોરમાં એક હજાર તોપોના ધડાકા પણ ટૂંપી ગયા.

બેક શહેનશાહ જોડે મડપમાં દાખલ થયા અલેક્ઝાન્ડરે શરૂઆતમાં કહ્યું -

“ હું પણ અગ્રેજોને તમરા જેટલાજ ધિક્કારું છું તેમની સામે તમે જે જે સહસ્ર આદરો તેમાં હું તમારી સાથે સામેલ થવા તૈયાર છું ”

નેપોલિયને કહ્યું “ જો તેમજ હશે તો બવી ગોઠવણ સહેલાઈથી થઈ શકશે અને સલાહ પણ થઈ ગઈજ નજીવી ”

તેમની વાતચીત બે કલાક સુધી ચાલી નેપોલિયનના અસામાન્ય બુદ્ધિ વૈભવથી અલેક્ઝાન્ડર અત્યંત ગમે તેણે પછીથી એક પ્રસંગે કહ્યું હતું કે “ બીજા કાંઈએ એ માણસ જેટલો મારો પ્રેમ સપાદન કર્યો નથી ” નેપોલિયને કહ્યું, “ આપણે એક બીજાના મન સારી રીતે સમજી શકીશું, માટે વચમાં માં મધ્યસ્થને રાખ્યા વિના આપણે જે વાત કરવી હશે તે રૂમરૂમાળ કરીશું ”

અલેક્ઝાન્ડરની ઉંમર માત્ર ત્રીશજ વર્ષની હતી આખી દુનિયામાં જેની કીર્તિ ગવાઈ રહી છે એવો નેપોલિયન પોતાની સાથે આવી રીતે વાન કરે છે તે જોઈને ને ખુશખુશ થઈ ગયો એવો ઠરાવ થયો કે ટિલ્સિટ શહેરના એક ભાગમાં નેપોલિયને અને બીજા ભાગમાં અલેક્ઝાન્ડરે રહેવું નેપોલિયને તેના સહારને માટે ઉમંગમાં ઉમદા રચરચીના ગોઠવાવીને પોતાના પરાણાને માટે દરેક પ્રયત્નની સુખ-

સામગ્રી પૂરી પાડી

ખીજે દિવસે તેઓ પાછા તરાપા ઉપર ખીજવાર મળ્યા આ વખતે પ્રશિયાનો કમનશીખ રાજા ફ્રેડરિક પણ અલેક્ઝાન્ડરની સાથે આવ્યો હતો તે સુસ્ત ચહેરાનો, મદ છુદ્ધિનો, અને જડ જેવો હતો અલેક્ઝાન્ડરનો બધો મુલક હજી તેનાજ હાથમા હતો તેના રાજ્યના તમામ સાધનો હજી તેના કાબૂમા હતાં તેથી તે નેપોલિયનની સાથે સમાનતાના ધોરણ ઉપર સલહ કરવા ધારે તો કરી શક, પણ ફ્રેડરિકે તો વગર કાગળે લખાઈ ઉભી કરી હતી તેણે પોતાનું તમામ રાજ્ય ગુમાવ્યું હતું હવે તો નેપોલિયન દ્વારા ખતાવીને જે કાંઈ પાછું આપે તેટલુંજ તેને મળે એમ હતું તેમની વાતચીત અડધો કલાક ચાલી બિચારા ફ્રેડરિકને એ અડધો કલાક અડધા યુગ જેવો લાગ્યો તેણે લડાઈના બહાનાં ખતાવવા માંડ્યા હારેલા શત્રુની લાગણ્વી ન દુખાય તેટલા મારે નેપોલિયને મોઢું મન કરી એટલુંજ કહ્યું કે ઈંગ્લેન્ડના કાવા-દાવાને વશ થઈને પ્રશિયાની સરકારે યુરોપ ખડો લડાઈમા સડોળ્યો એ બધુંજ ખોટું થયું. પછી તેમણે એવો નિશ્ચય કર્યો કે ફ્રેડરિકે પણ અલેક્ઝાન્ડરની સાથે રહેવા આવવું

આ પ્રમાણે તેઓ વારવાર મળવા લાગ્યા અને જૂના મિત્રોની માફક સાથે જમતા અને ઘોડે બેસીને ફરવા જતા માત્ર ફ્રેડરિકે એકલો આ આનંદમા ભાગ લઈ શકતો ન હતો તે હમેશા થોડું બોલતો અને નળી જોઈને પાછળ રહી જતો નેપોલિયન અને અલેક્ઝાન્ડર તો ખરેખરા મિત્રોજ ખની ગયા તેમનું જોઈને બેઉ જૈન્યના સરદારો અને સિપાઈઓ પણ એક ખીજ સાથે મિત્રભાવે વર્તવા લાગ્યા ઉગ્મણીઓ અને લશ્કરી રમતગમતોના જલસા થવા લાગ્યા બેઉ પ્રજાની છાવણી-ઓમા ખરેખરા બહુમાન પ્રવર્તી રહ્યો “ નેપોલિયન જીવો ” “ અને અલેક્ઝાન્ડર જીવો ”ની ગર્જનાઓ ઓતપ્રોત થઈ ગઈ

એક દિવસે નેપોલિયન અને અલેક્ઝાન્ડર સાથે ફરતા હતા તે વખતે એક ફ્રેન્ચ સિપાઈએ તેમને સ્વસ્થ વડે સલામ કરી તેના કપાળ ઉપર તલવારનો લાભો અને ઉડો ધા થવાથી તેનો ચહેરો ખીહામણો દેખાતો હતો નેપોલિયને તેના તરફ પ્રેમાળ નજર નાખીને અલેક્ઝાન્ડરને કહ્યું, ભાઈ, “આવા ધાને પણ જે જીવે શકે છે તે સિપાઈઓને તમે કેવા ધારો છો ? ”

અલેક્ઝાન્ડરે તે ધાની નિશાની તરફ જોઈને કહ્યું, “ પણ મારા સિપાઈઓ આવા ધા મારી શકે છે તેમને તમે કેવા કહેશો ? ”

તે સિપાઈ પોતાની લોખંડી મૂર્તિ જેવી સુખાકૃતિની એક રેખા પણ બદલ્યા વગર ગભીર અવાજે બોલ્યો, “એ ધા મારનારા તો મરી ગયા-મરી.”

પછાર સુધી તો અલેક્ઝાન્ડરને કશો ઉત્તર સૂઝ્યો નહિ પછી તેણે નેપોલિયન

તરફ ફરીને વિવેકથી કહ્યું, “ ભાઈ, તમે બીજા બધે ઠેકાણે જતા છો તેમ અહિં પણ તમારીજ જીત થઈ છે ”

નેપોલિયને તરતજ યોગ્ય ઉત્તર વાળ્યો કે “ બીજા ઠેકાણે મને મારા સિપાઈઓ જીત અપાવે છે તેમ અહિં પણ આ સિપાઈઓજ મને જીત અપાવી છે ”

એક જાણુ તેમની આગળ જગતનો નકશો રાખીને કલાકના કલાક સુધી વાતો કરતા અમેરિકાન્ડર નેપોલિયનના નવા સુદર વિચારો જાણીને મુગ્ધ બની ગયો તેને ઈંગ્લિંડના પક્ષમાંથી છૂટા પાડીને ક્રાન્સનો મિત્ર બનાવવાની નેપોલિયનની મોટી ઉમેદ હતી તેણે એક દિવસ અમેરિકાન્ડરને કહ્યું, “ ઈંગ્લિંડનો આશય શો છે ? સમુદ્ર ઉપર બધી પ્રજાઓનો હક્ક છે તેને બદલે ઈંગ્લિંડને એકલે હાથેજ હક્ક ભોગવવો છે દુનિયાનો વ્યાપાર પોતાનાજ હાથમાં લઈ લેવો છે તટસ્થ રાખ્યો ઉપર પણ દબાણ કરવું છે અને દેશાવરથી આવતા માલની મોઝાગી કિંમત લેવી છે, યૂરોપના તમામ દેશોમાં પગપેસારો કરવો છે અને વ્યાપારને લગતા પોતાના કાયદા આખી દુનિયા પાસે પળાવવા છે ! ”

“ મારા ઉપર આરોપ મૂકવામાં આવે છે કે લગાઈ કુ ઊભી કરે છું હું તો સલાહ કરવા તૈયાર છું તમે પોતેજ અમારા મધ્યસ્થ થાઓ ચાલો હું માલ્ટા છોડી દઉં છું પણ ઈંગ્લિંડે સ્પેન અને હોલેન્ડ પાસેથી જે સરચાનો કુટવી લીધા છે તે પાછા આપવા જોઈએ ”

“ જે ઈંગ્લિંડ આ સરતો નાકબુલ કરે તો આપણે તેને તાબે થવાની ફરજ પાડવી જોઈએ આખી દુનિયાને તે વખતો વખત લડાઈઓથી રળડયા કરે છે તે શુ વાળખી છે ? જે ઈંગ્લિંડ આપણી વાળખી સરતો સ્વીકારવા ના પાડે તો તમારે ક્રાન્સના મિત્ર બનીને તેની સામે લડાઈ જાહેર કરવી તેને જ્યારે એમ માલમ પડશે કે મારી સામે એકલું ક્રાન્સ નહિ પણ આખો યૂરોપ ઉભો થયેલો છે તો તેને કાયદેસર સલાહ કરવાની અને નહિ તો હારીને હથિયાર મૂકી દેવાની ફરજ પડશે ”

તુર્કસ્તાનનો સત્તાલ ધણો તકરારી હતો રશિયાને તુર્કસ્તાન ખાઈ જવું હતું અને યૂરોપમાંથી મુસલમાન સત્તાનો પગજ કહાડી નાખવો હતો, પણ જે તેમ થાય તો તેની સત્તા હાલના કરતાં પણ વિશેષ ભયપ્રદ થઈ જાય તુર્કસ્તાનને નવજીવન આપીને તેનો પુનરુદ્ધાર કરવાનું તો અશક્યજ હતું નેપોલિયન કહેતો કે એ રાજ્યને કૃત્રિમ ટેકા આપીને નિભારી રાખવું નકામું છે તે વહેંચું મોડું પડશે તો ખરું પણ તે વખતે તેનો મોટે ભાગે ઈંગ્લિંડ ન પચાવી પડે તેટલુંજ સાચવી લેવાની જરૂર છે ”

પ્રશિયાની ખૂબસુરત અને બાહોશ રાણીએ પોતાના સૈન્ય અને વાણીની છટાથી નેપોલિયનના મન ઉપર અસર કરીને પોતાના પતિને માટે વધારે અનુકૂળ સરતો કરાવી લેવાને ફાંફા માર્યા જે તે વહેલી આવી હોત તો કદાચ તેણે કેટલોક ફેરફાર

કરાવ્યો હોત પણ હવે કાંઈ વળે એ ન હતું એટલે પ્રશિયામાં અને તેથી કરીને આખા યુરોપમાં દાવામિ સળગાવનાર તે રાણી ત્યાંથી ચાલી ગઈ પોતાની સમ્રાજી આશાઉમેદ આ પ્રમાણે ભાગી પડવાથી અને પ્રશિયાની અવનતિ તેના અભિમાની હૃદયથી ખમી નહિ શકાવાથી શોકની અસરથી તે થોડાજ વખતમાં મરણ પામી

રશિયા, પ્રશિયા, અને ફ્રાન્સ વચ્ચે આ પ્રસંગે થયેલી સલાહ દતિહાસમાં “ ટિલિસ્ટની સલાહ ” ને નામે મશહૂર છે પ્રશિયાના રાજાને તેના રાજ્યનો અડધો ભાગ પાછો મળ્યો પોલેન્ડનો જે મુલક તેણે તફાડી લીધો હતો તેનું એક જૂદું રાજ્ય બન્યું નેપોલિયને ગુલામો રાખવાનો રિવાજ નામૂદ કર્યો, મજૂરો પણ લગભગ ગુલામી અવસ્થામાં હતા તેમથી તેમને મુક્ત કર્યા અને ચાહુદીઓ ઉપર થતો અન્યાય અટકાવ્યો નેપોલિયન અને અલેક્ઝાન્ડર એકબીજાને લડાઈમાં મદદ કરવાને બંધાયેલા પ્રશિયા પાસેથી મેળવેના મુલકનું એક નવું વેસ્ટફેલિયાનું રાજ્ય બનાવ્યું અને જેમ્સે બોનાપાર્ટ તેનો રાજા થયો. આ પ્રમાણે નેપોલિયને પોતાની સ્થિતિ મજબૂત કરી દીધી

નેપોલિયનને ફ્રાન્સ છોડ્યાને લગભગ એક વર્ષ થયું હતું અત્યારે તે પોતાની રાજધાનીથી ૫૬૨સો માઈલ દૂર આવ્યો હતો યુરોપખંડમાં હવે તેણે સુલેહ પ્રવર્તીવી હતી આ વખતે તેની સત્તા છેક ઉચામાં ઉચી અવસ્થાએ પહોંચી ગઈ હતી યુરોપ તેના બુદ્ધિરૈસરથી અખંડ ગયો હતો, તેના સૈન્યથી પરાજિત થઈ ગયો હતો અને તેથી તેના નૃપતિ તરીકે સ્વીકાર કરવાની એકલા ઈંગ્લંડ સિવાય તમામ ફેશના રાજાઓને ફરજ પડી હતી એકલું ઈંગ્લંડ જ પોતાના નૌકાસૈન્યથી સુરક્ષિત હોવાથી તલવાર મ્યાન કરતું ન હતું હજી પણ તે રાજખટપટ અને નાણાના જોરથી ખીજ નવાં ગળ્યો સાથે એકસાંપી કરવા કાવાદાવા કરી ગયું હતું ઈંગ્લંડનો સમુદ્ર ઉપર અધિકાર હતા હવે નેપોલિયનના બુદ્ધિબળથી તેની સ્થિતિનું ગૌરવ ઉતરી ગયું હતું પોતાની અભિમાની વર્તણૂકને બીધે તે સર્વત્ર અપ્રિય થઈ પડ્યું હતું હેઝનિટ્ લખે છે કે ‘ ફ્રાન્સના રાજાએ ઈંગ્લંડની ખીજ રાજ્ય ઉપર ગેરવાજખી દમાણ કરવાના નીતિ, તેની ઉદ્ધત વર્તણૂક અને લોભવિષે જે પોકાર ઉઠાવ્યો હતો તે ઘણાજ વાજમી હતો ’ ખીજ રાજ્યોના હક્ક મજૂર કરવાની અને પોતાના લોહી નીગળતી તલવાર મ્યાન કરવાની ઈંગ્લંડને ફરજ પાડવાના ઉદ્દેશથી આખો યુરોપ હવે તેની સામે જડના તૈયાર થયો હતો પણ તેણે માર્શની પણ દરકાર કર્યા વગર પોતાનો કાફલો તૈયાર રાખ્યો અને આખા જગતને પોતાની સાથે યુદ્ધ કરવાને અહંકારસહિત નિમત્રણ કર્યું

સલાહના કોલકરારપર સહીઓ થયા પછી નેપોલિયન તરતજ પારિસ જવા નીકળ્યો અને બુલામ્બની ૨૭ મી તારીખે સવારના છ વાગે તોપોના અવાજ ઉપરથી

લોકોને જાણ થઈ કે શહેરનાહ રાજધાનીમાં આવી પહોંચ્યો છે ખાલી બલકા ઉપર તેને અણગમો હોવાથી રાતો રાત મુસાફરી કરીને લોકોને અગાઉથી ખબર આપ્યા વગર સવારના પહોરમાં તે શહેરમાં દાખલ થઈ ગયો આ સમાચાર શહેરમાં વિજળીને વેગે ફેલાઈ ગયા, અને શેરીએ શેરીએ લોકોએ પોતાના પૈસાના ઉમગથી ઉસલ કરવા માડ્યો નેપોલિયને દેશને દારિદ્ર્ય અને અરાજકતામાંથી મુક્ત કર્યો હતો અને સમૃદ્ધિ તેમજ ગૌરવના શિખર ઉપર બેસાડ્યો હતો એટલું તો ગમે તે પ્રકારના રાજ-નૈતિકપક્ષના માણસને પણ કબૂલ કરવું પડતું રાત પડતાજ આખું શહેર રોશનીથી ઝળહળી રહ્યું, પણ લોકોના અભિનદન સ્વીકારવાની તેને નવરાશ ન હતી તે એ જાણે વિનોદને માટે દુકા મુસાફરી કરીને પાછો આવ્યો હોય તેમ એકદમ સેટ કલાઉઝ ગયો અને ત્યાં પ્રધાનમંડળની સાથે કામ કરવા મૂકી ગયો.

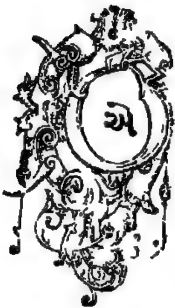
જગતના ઇતિહાસમાં કદિ પણ જોવામાં ન આવી હોય એવી ઉપરાઉપરી લડાઈઓ જીતીને તે પારિસ આવ્યો હતો તેના ચહેરા ઉપર આજે અપૂર્વ આનંદ અને સતોષ છવાઈ રહ્યો હતો તેણે પોતાના પ્રધાનમંડળને કહ્યું, “હવે યુરોપમાં મુલેહ જળવાઈ રહેશે એમ આપણે ખાતરીથી માનીએ છીએ મમુદ્ર ઉપરની તકરારનો નિર્ણય થઈ જશે માટે હવે વળી પાછા આપણે વેપાર અને ઉદ્યોગ તથા વળીએ છું મેનાપતિનું કામ કરીને ધરાઈ ગયો છું તેથી હવે કશ્વરની તપાસ ન લેતાં રાજ્યના મુખ્ય પ્રધાન તરીકે રાજનૈતિક પ્રસંગોનું અવલોકન કરવા માગુ છું.”

નેપોલિયનના રાજ્યની સ્થિરતા ઉપર લોકોને કેટલો વિશ્વાસ હતો તે સરકારી લોનના ભાવ ઉપરથી જણાઈ આવે છે તે ફર્ટ ફ્રાન્કસ થયો ત્યારે પાંચ ટકાના વ્યાજની પાંચસો ફ્રાન્કની લોન પાંચેક ફ્રાન્કે વેચાતી હતી તેજ લોનનો ભાવ આજે ચારસો પાંચેકનો થયો હતો તે જમાનામાં જીતી સાત ટકાનું વ્યાજ લોકોને સહેલાઈથી ઉપજતું હતું તેઓ પાંચ ટકાની સરકારી લોન લેતા તે ઉપરથી ગંભીર સ્થિરતા ઉપર લોકોને દૃઢ વિશ્વાસ હતો એમ સાબિત થાય છે.

પ્રકરણ ૩૭ મું—નેપોલિયનના રાજનૈતિક અભિપ્રાય

ક દિવસનો પણ આરામ લીધા વગર આવતાંની સાથેજ ફ્રાન્સનું જેમા ધણીમા ધણું હિત સમાયલું હતું એવાં કાર્યોની અભિવૃદ્ધિ કરવા પોતાના તમામ માનસિક બળ અને ઉત્સાહસહિત નેપોલિયન કામે લાગી ગયો. યુરોપના તમામ દરબારોમા ચૂટી કહાડેલા પ્રતિનિધિઓને તેણે મોકલી દીધા. રશિયા જે સરતો રજૂ કરે તે સ્વીકારવાની ઈચ્છા ના પાડે તો પછી તેને સલાહ કરવાની ફરજ પાડવામા તમામ રાજ્યોના સહકારની જરૂર હતી. હવે અમુક રાજ્યો તટસ્થ રહે તે પરવડે તેમ ન હતું જે રાજ્યો પોતાના બદરોમાં ઈચ્છા કરતાં માલ આવવા દેતાં તે તેને સગીનમા સગીન મદદ આપતા, માટે નેપોલિયને તો તટસ્થ રાજ્યોને તેમજ પોતાના મિત્ર-ગણ્યોને સર્વને ઈચ્છા કરતાં માલ ખરીદવાની મના કરી આ પગલુ ગેરવાજબી તો હતું પણ ફ્રાન્સનો વેપાર તોડી નાખવા ઈચ્છા કરે જે ઉપાય લીધો હતો તે પણ તેટલોજ ગેરવાજબી હતો તેથી થાય તેવા થયા સિવાય બીજો રસ્તોજ ન હતો.

નેપોલિયનનો ભાષ લૂંટ હોલેન્ડનો રાજા હતો હોલેન્ડ કેવળ વેપારી મુલક હતો આપાર વિષયક પ્રતિબદ્ધતા લીધે ત્યાંની પ્રજાને ધણું નુકસાન થતું હતું લૂંટ ધણો ભલો, પ્રમાણિક અને દયાળુ માણસ હોતો, તેથી ઈચ્છા કરતાં માલનો બહિષ્કાર કરવાની રીતેના ખરાબર અમલ કરતો ન હતો. તેના ઉપર નેપોલિયને નીચે પ્રમાણે ધણોજ સંચોટ પત્ર લખ્યો.

“ રાજાઓએ પોતાની રાજનીતિનું સ્વરૂપ માત્ર એકલા વર્તમાન ઉપરજ નજર રાખીને ધડવાનું નથી, ભવિષ્યના પરિણામ પણ તેમણે ધ્યાનમાં લેવા ધટે છે. યુરોપની વર્તમાન સ્થિતિ કેવી છે તેનો વિચાર કરો. એક આબુએ ઈચ્છા કરતાં પોતાનાજ પ્રયાસથી આખા જગત ઉપર સામ્રાજ્ય બોમવે છે અને આખા જગતને પોતાની ઈચ્છાને વશ થવાની ફરજ પાડે છે બીજી આબુએ ફ્રાન્સ તથા બીજા યુરોપીય રાજ્યો એકસ પી કરવાથી બળવાન બન્યા છે અને ઈચ્છા કરતાં સર્વોપરિપક્વ

સ્વીકારી શકતાં નથી એ રાજ્યો પાસે પણ એકવાર સરચાનો હતા એકવાર તેઓ પણ ઈંગ્લંડની માફક વેપાર ખેડતા હતાં તેમના રાજ્યોનો સમુદ્રકિનારો ઈંગ્લંડના કરતા વધારે છે, પણ કુસપથી તેમો બળહીન બની ગયા અને ઈંગ્લંડે એક પછી એક રાજ્ય ઉપર આક્રમણ કરીને તેમનું નૌકાસૈન્ય નષ્ટ કરી નાખ્યું રશિયા, સ્વીડન, ફ્રાન્સ, સ્પેન વગેરે રાજ્યો પાસે બળવાન કાફલો તૈયાર કરવાનાં પૂરતા સાધન છતાં તેમના વહાણથી બહારની બહાર ફરકાવું પણ નથી ”

“ હું તો સલાહજ કરવા ઇચ્છુ છું ફ્રાન્સના ઔગવને ક્ષતિ ન પહોંચે અને પ્રજાનું સ્વમાન સચવાય તેવા કોઈ પણ ભોગે હું સલાહ કરવા માગુ છું સલાહ થવાની જરૂર છે અને હું તથા યુરોપ ખડના બધા રાજ્યો સલાહ કરવા ઇત્તેન્નર છીએ મને ઈંગ્લંડ પ્રત્યે દ્વેષ નથી તેમ ક્રોધવૃત્તિને વશ થઈને તેના તરફ હું અન્નાય પણ કરતો નથી ઈંગ્લંડે મારા તરફ બહિષ્કારની નીતિ આદરી છે તેની સામે મેં કોન્ટિનેન્ટલ પદ્ધતિ (યુરોપ ખડમાંથી ઈંગ્લંડના માલનો બહિષ્કાર) રૂપી શસ્ત્ર વાપર્યું છે મારા શત્રુઓ જણાવે છે તેમ ઈંગ્લંડ તરફ ઈર્ષ્યાથી પ્રેરાઇને નહિ પણ ઇર્ષ્ય અને ફ્રાન્સના હક્ક વચ્ચે જે કૃત્રિમ અને ગેરવાજબી ભેદ હોયો થયો છે તેને રદ કરવાની ઈંગ્લંડને જરૂર લાગે એટલેજ મારો ઉદ્દેશ છે ભલે ઈંગ્લંડ પૈમે ટકે આખા થાય તેમાં મને જરાએ વાધો નથી, પરંતુ ફ્રાન્સને તથા તેના મિત્રરાજ્યોને પણ તેટલાજ હક્ક મળવા જોઈએ ”

“ કોન્ટિનેન્ટલ પદ્ધતિનો એકજ ઉદ્દેશ છે કે યુરોપની પ્રજાના અને ફ્રાન્સના જાહેર અધિકારનો કાયમને માટે નિશ્ચય કરવાનો સમય જેમ અને તેમ નજીકમા લાવી મૂકવો ઉત્તરના રાજ્યોના રાજ્યો મારી સચવેલી બહિષ્કારની નીતિનો સુસ્તપણે અમલ કરે છે અને પરિણામે તેમના દેશના વ્યાપારને ધરૂં લાલ થયો છે પ્રશિયાના કારીગરો હવે આપણા દેશના કારીગરોની બરાબરી કરી શકે એવા થયા છે તમને ખબર તો હશે કે ફ્રાન્સના કોષ્ટ પણ બહારે પરદેશમાં બનેલી ચીજ દાખલ થઇ શકતી નથી તેજ પ્રમાણે હું સ્પેનમાં પણ બ દોમસ્ત કરી દેવાનો છું એટલે પોર્ટુગાલ ઈંગ્લંડથી છૂટું પડશે અને બેજી રાજ્યો ફ્રાન્સની વ્યાપારનીતિનો સ્વીકાર કરશે. તેમ ચર્તા તુર્કસ્તાન સિવાય યુરોપના કોષ્ટ પણ દેશના બહારે ઈંગ્લંડના માલ જવા પામશે નહિ તુર્કસ્તાન યુરોપ સાથે વેપાર કરતું નથી એટલે તેની મને ઝાંઝી પરવા નથી ”

“ હોલેન્ડના રાજ્યમાં થઈને યુરોપ ખડમાં પોતાનો માલ મોકલવાની અગ્રેજ વેપારીઓને તમે જે અનુકૂળતા કરી આપો છો, તેનું વિનાશકારક પરિણામ હવે તમને સમજાય છે ? તેમ કરવાથી આપણી સામે લઢવાનું બળ મેળવવાની અને બીજા રાજ્યોને આપણી સામે ઉઠા કરવાની આપણે ઈંગ્લંડને અનુકૂળતા કરી

આપીએ છીએ ઈંગ્લેન્ડના પ્રધાનમંડળની ચાલુકચતીતિની સામે બચાવ કરવાની જેટલી મને જરૂર છે તેટલીજ તમને છે થોડા વરસ તમે ગમે તેમ કરીને ટકાવુંદુશો તો આયારે આપણને જેટલી સલાહ કરવાની જરૂર લાગે છે તેટલી ઈંગ્લેન્ડને પણ લાગશે તમારા દેશની વસ્તુરિચાતિ તપાસશે તો માલમ પડશે કે મારી બહિ-
'ગરની નીતિથી મારા કગ્તા તમારા દેશને વધારે લાભ છે હોલેન્ડ નાવોનો અને વેપારીઓનો મુલક છે હોલેન્ડ પાસે ઉત્તમ ખદરો, વહાણ, નાવિકો, સેનાપતિઓ અને પાતાના પગપર ઉભા રહી શકે એવા સરથાનો છે અંગ્રેજોના જેટલોજ તમારા લોકો વ્યાપાર ખેડી બને છે, ત્યારે આ બધા ક્ષામ સાચવવાની હોલેન્ડને જરૂર નથી ' જ્યારે મુલક થશે ત્યારે હોલેન્ડને તેની અસલની બહોળલાલી પ્રાપ્ત થશે કે નહિ ' થોડા વરસ કદાચ દુઃખ વેકવું પડે પણ હોલેન્ડનો રાજ ઈંગ્લેન્ડના સુમા જેવો બની જાય અને આખા દેશ ઈંગ્લેન્ડના તાબાના મુલક જેવો બની જાય એ વધારે દુઃખકર નથી ' જોના અગ્રજ વેપારીઓને તમે જે અનુક્રમતા આપો છો તેનું પરિણામ તો મે ઉપર કહ્યું તેજ આપનારું છે સિસિનિ અને પોર્ટુગલનાં દર્શાત તમારી નજર આગળ મોજૂદ છે "

" ધીરજ રાજો વખત થું કરે છે તે જુઓ તમારે તમારા દેશમા બનતો દારૂ વેચવો છે અને ઈંગ્લેન્ડને તે ખરીદવો છે તે માટે તમે એવી ગોઠવણ કરો કે અંગ્રેજ વેપારીઓ અમુક જગ્યાએ ચોરી છૂપીને આવે અને દારૂ લઈ જાય, પણ તેના બદલામા પૈસાજ લેજો તેમને માન કદી પણ લેતા નહિ સનાહ તો આખરે થવાનીજ છે, પણ મારી સૂચના પ્રમાણે ચાલશે તો તેમના અને આપણા બેઉના હિત જળવાય એવી રીતની સલાહ આપણે કરી શકીશું ઈંગ્લેન્ડનો સમુદ્ર ઉપરનો અધિકાર આપણને ગીગરવો પડશે તોપણ તે આપણે એવી રીતે સ્વીકારીશું કે આપણા વ્યાપારને નુકસાન નું કરી નકાય અને સમુદ્રમા ફરતા આપણા વહાણોનું અપમાન કાદ પણ ન થય "

કટાલિમાં ઇટાલિયાનું નાનું રાજ્ય છે તેની ગાદી ઉપર નેપોલિયને રચેનના રાજકુમારને મૂક્યો હતો તે આળસુ અને નિર્બળ મનનો રાજા મરી ગયા પછી તેની રહી રાજ કરવા લાગી તે પણ તેના પતિના જેવીજ હતી નેપોલિયનની યોજનાનું સ્વરૂપ તેનાથી સમજાય એમ હતુંજ નાહ તેથી ત્યાંના લેગેટોર્ન શહેરમાં અંગ્રેજ વેપારીઓ બેઠાડ વેપાર કર્યા જતા હતા, અને ત્યાંથી તેમને માલ આખા યુરોપમા ફેલાઈ જતો હતો આમ થવાથી નેપોલિયનની સુદર યોજના ખરબાદ જતી હતી નેપોલિયને એકમ ૪૦૦૦ માણસો મોઘલીને તે શહેર કબજે કરી લીધું, અંગ્રેજ વેપારીઓની તમામ મિલકત જપ્ત કરી લીધી અને તેમના વ્યાપારનું આ દાર બંધ કરી દીધું આ કામ આપણે સત્તાનું હતું પોતાના બચાવમા નેપોલિયને કહ્યું કે

“જગતને સલાહની જરૂર છે ઇંગ્લેન્ડને સલાહ કરવી નથી તેનું સમુદ્ર ઉપર સર્વોપરિપક્ષ હોવાથી તેને હરાવી શકાય એમ તો છેજ નહિ તેને સલાહ કરવાની ફરજ પડે એવી રીતનું તેના ઉપર આજુ કરવું હોય તો તેના વેપારને તોડી પાડવો આ કામ કરવા આખો યુરોપ એક થયો હતો આવી ભય યોજનાનો શું એક નાનકડો રાજ્યની મૂર્ખ અને સ્વચ્છદી રાણીને લીધે મારે બરમાદ કરી નાખવી ?”

નેપોલિયને પોતાના પ્રધાનમંડળને માટે સલાસદોની પસંદગી બહુજ સલાહથી કરે તો રાજ્યના દરેક પ્રકરણમાટે ખાસ ચેતનાવાળા માણસો જમાવી મળી આવે ત્યાંથી વીણી વીણીને લઈ આવતો પ્રધાનમંડળના સલાસદોએ સાહિત્ય, વિજ્ઞાન, કવિતા, દિવાની અને લશ્કરી બાબતો તથા ધર્મ અને નૈઋત્યનો વડીવટ એટલી બાબતોવિષે હેવાલ રજૂ કરવાનો હતો કેઈ નવો મુલક જીતાતો કે તરતજ ત્યાંના સારામાં સારા માણસોને પ્રધાનમંડળમાં જગ્યા મળતી, અને એ રીતે ત્યાં બહોલમાં બહોલ માણસોની હમેશા ભરતી થયા કરતી

સલાહના પ્રમુખસ્થાને નેપોલિયન બેસતો કોઇવાર કટાળો આવે એવી ચર્ચા ચાલતી હોય ત્યારે તે છાતી ઉપર હાથ નમાવીને ઉઠા વિચારમાં ગરકાવ થઈ જતો, અને કોઇવાર પોતાના અદ્ભુત શક્તિસપ્ત મન અને બુદ્ધિના ચમત્કારથી આખી સલાહને વિજ્ઞાનીના પ્રવાહની માફક અન્યથા જેવી રચી આપી દેતો સલાહની બેઠક ગમે તેટલા કલાક ચાલે તોપણ તે કદિ કટાળનો નહિ કેઈ કોઇવાર તો સવારના નવ વાગ્યાથી સાંજના પાંચસુધી સલાહને કામમાં રોકી રાખતો વચમાં માત્ર એકજ કલાકનો આરામ આપતો કોઇવાર રાતના દશથી સવારના પાંચ સુધી સલાહની બેઠક રાખતો વચમાં તે એકવાર ઉઠીને રેનાન કરી આવતો અને પાછો પહેલાના જેવો તાજો થઈને આવતો. તે કહેતો કે એક કલાક રેનાન કુડમા બેસીને રેનાન કરવાથી ચાર કલાકની ઉઘનો બહલો વળે છે. તે પોને જેટલું કાળજીથી કામ કરતો તેટલી કાળજીથી બીજાઓ પાસેથી પણ આશા રાખતો કોઇ બાબતનો રિપોર્ટ તૈયાર કરવાનો હોય તો તે કાલે સવારે અથવા અમુક સમય સુધીમાં તે થઈ જવો જોઈએ એવી તાકીદ આપતો કોઇ સલાસદને નવા કામદારો ખરડો રજૂ કરે તો તેને બધા મુદ્દાઓ ગોઠીને પોતાનું લાપણ સમજાવવા માટે માત્ર બેજ કલાક આપવામાં આવતા સલાહમાં ચાલતા વિવાદો વખતે વક્તાઓને બહાકવાળી ભાષા કે વાણીનો આડબર બતાવવાનો જરા પણ અવકાશ મળતો નહિ જે કાંઈ બોલવું હોય તે સાદી ભાષામાં અને થોડામાં થોડા મુદ્દામાં બોલવાનો તેનો રિવાજ હતો પોતાની વક્તૃત્વશક્તિને માટે નામાકિત થએલો એક નવો સલાસદ એકવાર પોતાની વાણીની છટા અને કળા બતાવવા ગયો પણ બધા હસી પડ્યા એટલે ઉત્સાહભરી વાતચીતની હબમા બોલતા શીખવાની તેને જરૂર

પડી નેપોલિયનના પ્રધાનમંડળમાં સાહિત્ય, કલા, વિજ્ઞાન એમ દરેકે દરેક વિષયના પ્રતિનિધિઓ હતા એટલુંજ નહિ પણ ભિન્ન ભિન્ન રાજનૈતિક માન્યતાઓના પણ પ્રતિનિધિઓ હતા જૂદા જૂદા પક્ષના લોકોને સ્વદેશપ્રેમની સાંકળથી બાંધીને સર્વેનું એકીકરણ કરવા માટે નેપોલિયન ખાસ યતન કરતો હતો.

નેપોલિયન પોતાના ધ્યાત સિપાઇઓની જરૂરીઆતો પૂરી પાડવા માટે નિરતર કળજી રાખતો અને માર્યા ગયેલા યોદ્ધાઓના બાળકો તરફ સત્રા આપના જેટલું હેતુ રાખતો કલ્પનામાં પણ નહિ આવે એવા દુઝો અને જોખમો વેડનારા પોતાના સાચા સિપાઇઓને મટે થુ થુ કરવું જોઇએ તેના વિચાર તેના કૃતચ કલ્પમાં વાર વાર આવ્યા કરતા હતા એક વાર તેણે પ્રધાનમંડળ આગળ એવી દરખાસ્ત મૂકી કે મહેસુલી, આમકારી અને જકાત ખાતાની તમામ ખાલી પડેલી જગ્યાઓ ધ્યાત ચવાથી લશ્કરી સેવા માટે નાકાયક બનેલા જૂના યોદ્ધાઓ અને સેનાપતિઓને આપવી કે નહિ ? સભાસદો એ સાંભળીને નારાજ થયા હતા એમ લાગવાથી નેપોલિયને સૌને પોતપોતાનો અભિપ્રાય ખુલ્લી રીતે દર્શાવવાનો આમ્રહ કર્યો એકે કહ્યું કે “લશ્કરી ધંધો કરનારાને વધારે પસંદગી આપવાથી ખીજો ધંધો કરનારા લોકો નારાજ થશે ” નેપોલિયને કહ્યું કે “અત્યારે આપણે ત્યાં લશ્કરી ધંધો કરનારાઓનો જૂનો વર્ગ છેજ નહિ આપણી સ્થિતિ જોતા રાંજનના દરેક માણસે શસ્ત્ર ધારણ કરવાની જરૂર છે જેમણે સ્વદેશના રક્ષણમાટે શસ્ત્ર ધારણ કર્યા છે તેઓમાના ધણીખરાને તેમના ચાલુ ધંધા છોડી દેવા પડ્યા છે તેને માટે તેમને યોગ્ય બદલો આપવોજ જાઇએ ”

એક ખીજ સભાસદે પ્રશ્ન કર્યો કે આ ઉપરથી પ્રશ્ન એવો અર્થ નહિ કરે કે ભવિષ્યમાં પણ ધણીખરી જગ્યાઓ આપ લશ્કરી માણસોથીજ પૂરવા ઇચ્છા રાખો છો ?

નેપોલિયને કહ્યું, “મારી ઇચ્છા છેજ માત્ર સવાલ એ છે કે હું તેમ કર તો તે વાંજથી છે કે નહિ ? રાંજન બધારણના નિયમ પ્રમાણે તમામ જગ્યાઓ પૂરવાનો મને હક્ક પણ છેજ વળી જેમણે દેશને માટે ધણીમા ધણું સહન કર્યું હોય તેમને યોગ્ય બદલો આપવો એમ મારી ન્યાયવૃત્તિ પણ આદેશ કરે છે ” પછી તેણે દીર્ઘ અને ગભીર સ્વરે કહ્યું, “જહસ્થો, લડાઇ એ કાઇ એશઆરામનો ધંધો નથી. તમે તમારી ખુરશીઓપર સ્વસ્થ ચિત્તે બેસો બેસો માત્ર વર્તમાનપત્રો તથા મારી આજ્ઞાપત્રિકાઓદ્વારા લડાઇની સ્થિતિ વિષે જેટલું જાણી શકાય તેટલું જાણો છો, પણ અમે કેવી રીતે અખડ ઉજાગરા કરીને રાત્રે યોદ્ધા પહેરા કરીએ છીએ રાંજ લાખી લાખી મજલો કરીએ છીએ અને ખીજ અનેક પ્રકારના સંકટો અને વિદ-બળુઓ વેડીએ છીએ તેનો તમને ધેર બેડા બેડા જરાએ ખ્યાન આવી શકે નહિ મે તે સઘળું જોયું છે અને વેડ્યું, છે, માટે હું તે સારી રીતે જાણી શકું છું ”

આ દરખાસ્ત પસાર કરાવવાની તેની ઘણી મરજી હતી છતાં સભાસદોની વિરુદ્ધતાને વશ થઇને તેણે તે પાછી ખેંચી લીધી.

આગ્ટલિંટઝના સત્યાગ્રહમાં મરજી પામેલા તમામ મિપાઇઓ અને અમલદારોનાં આજ્ઞકોને નેપોલિયને દત્તક લીધા હતા અને તેઓ પોતાના નામની સાથે નેપોલિયનનું નામ જોડતાં હતાં તેમાંના એક છોકરાને તેણે પૂછ્યું કે તારે ક્યો ધધો કરવો છે ? છોકરો વિચાર કરવા રહ્યો તથા નેપોલિયનેજ એક ધધો બતાવ્યો છોકરાએ કહ્યું કે હું એ ધધામાં જોડાઇ શકું તેટલી મારા પિતાની મિલકત નથી નેપોલિયને કહ્યું, “તેની તારે શી ફિકર ?” શું હું તારા પિતાને ટેકાણે નથી ?” આ પ્રમાણે નેપોલિયનના હૃદયની ઉદારતા તેના યુદ્ધિબળના જોટલીજ અસામાન્ય હતી.

રાજ્યના રક્ષણમાટે તમામ વસ્તીનું નરકરી દરિમિન્દુથી વર્ગીકરણ કરવાને નેપોલિયનને વિચાર થયો આખી પ્રજાના તેણે ત્રણ વિભાગ કર્યા પહેલાં વિભાગમાં તરુણ પુરુષોનો સમાવેશ કર્યો તેમની ફરજ જરૂર પડે તો રાજ્યની હદમુધી જઈને લડવાની હતી બીજા વર્ગમાં પરણેલા આદિડ વયના પુરુષો હતા તેઓ જે ધધો કરતા હોય તે કરતા રહીને તેમણે લશ્કરી તાલિમ લેવાની હતી ત્રીજા વર્ગમાં વધારે મોટી વયના પુરુષો આવતા હતા તેમણે માત્ર પોતાનાજ ગામ અથવા શહેરનો બચાવ કરવાનો હતો થોડાજ વખત પછી દ્રેન્થ પ્રજા ઉપર જે વિપત્તિનું વાદળ તૂટી પડ્યું તે નેપોલિયને પોતાની બવિધ્યવેધી દરિએ જાણી લીધું હતું સભાસદોએ અનેક પ્રકારના વધો દર્શાવ્યા, અને કહ્યું કે પ્રજામાં ગેરસમજ ઉભી થશે નેપોલિયને કહ્યું કે “મારી પ્રજાનો મારા ઉપર સંપૂર્ણ વિશ્વાસ છે. આવી રીતે લશ્કરી વ્યવસ્થાનો મારો બીજો ઉડો હેતુ છેજ નહિ હું જે કંઈ છું તે પ્રકટ રીતે કંઈ છું મારો વિચાર રાજ્યની સત્તામતી અને સ્થિરતા જાળવી રાખવાનો છે આજ્ઞતને વખતે દરેક નાગરિક પોતપોતાની જગ્યાએ જઈને ઉભો રહે એવી રીતે પ્રજા-રક્ષક સૈન્યની વ્યવસ્થા કરી દો ” પછી મુખ્ય પ્રધાન તરફ ફરીને તેણે કહ્યું કે જરૂર પડે તો તમારે પણ બંદુક ધારણ કરવા તૈયાર થવું પડશે એમ કરીશું તોજ આખો દેશ લડવાનો દેશ બની રહેશે અને ચૂના તથા પતથર ચણેલી પાટી ઇમારતની માફક આપણી પ્રજા સમય અને મનુષ્યના આક્રમણની સામે ટકી રહેવા શક્તિમાન થશે

નેપોલિયને જાહેર ઉપયોગના અસખ્ય બાંધકામો તરફ પોતાની શક્તિ કામે લગાડી હતી રાજ્યની અદર કુલ ચાળીશ હજાર માઈલની લંબાઈના રાજમાર્ગ બધાવી દીધા હતા આદેસ પર્વતના ધાટ ઉપર થઇને લઈ જવાની ચિરસ્મરણીય સડકો પણ હવે બનતી તાકીદે પૂરી કરાવવા માંડી ઔદ્યોગિક નિશાળ પૂલ બંધાવ્યા અને તેમાંના કેટલાક તો હજી આખા યુરોપમાં કીર્તિવત બાંધ કામોમાં ગણાય છે

આખા ફ્રાન્સને જળમાર્ગનું સાધન થઇ પડે એવી એ લબ્ધ નહેરો જોદાવી એટલે જ સહેજમા તેણે બધાવેલા ગળવર બાધકામો જોઇને આજે પણ જગત તેની પ્રતિમા કરે છે આખા રાજ્યના કિલ્લાની બારીક તપાસ કરવાને સર્વને દુરસ્ત કરાયા પાગિસ નગરમા રાત દિવસ ચાલુ પુવારા ઉડવા લાગ્યા ઇમારતો, મંદિરો, કમાનો અને યીર્તિસ્ત ભો પારિસમા જાદુઈ સૃષ્ટિની માફક એક પછી એક ઉભા થતા લાગ્યા અને હજારો કારીગરોને રોજી મળી.

ફ્રાન્સ આદતુ બધું પ્રવૃત્તિમય અને આમાદ પૂર્વે કદી હતું નહિ આખા રાજ્યમાં સર્વત્ર રાતિ હતી તમામ પક્ષના લોકો નેપોલિયન ઉપર ક્રિદા હતા ઈન્નડે ફ્રાન્સનો સમુદ્ર માર્ગ રૂધી નાખ્યો પણ નેપોલિયનના બુદ્ધિબળથી તેને જમીન માર્ગે વેપાર કરવાનું વિશાળ ક્ષેત્ર પ્રાપ્ત થયું રસ્તાઓ ઉપર ગાડાની અને નહેરોમાં હોડીઓની સંગઠનજડી દારોની આવજા થતા માડી ચિત્રકળા અને શિલ્પકળાનો વિકાસ થતા લાગ્યો ફ્રાન્સના વીરોના પરાક્રમ આરસપહાણુ ઉપર ટાકણાથી અને પડદા ઉપર પીછીથી આવેઆવા લાગ્યા વૈદકીય અભ્યાસ માટે રાજ્યના તમામ મુખ્ય શહેરોમાં મફત વૈદકશાળાઓ સ્થપાઇ જરૂના વિષયોના સામન્ય જ્ઞાનનો ફેનાનો કરવાની શરૂઆત થઇ

ફ્રાન્સના પ્રધાને કરેલા વાર્ષિક રિપોર્ટમાંથી ઉપગતી હકીકતોથી ભરેલો એક લાખા ફ્રાન્કો ટાક્યા પછી અંગ્રેજ ઇતિહાસકાર એલિમન તેના ઉપર વિવેચન કરતા પ્રમાણિકપણે સ્વીકારે છે કે “ જ્યારે એક બાબુએ ટિલ્સિટની સલાહ થઇ, પ્રશિયા જતાયુ, ફ્રાન્સના બચાવમાટે પૂર્વમા વેસ્ટ ફેલિયા અને વોર્સોનાં રાજ્યોની આપના થઇ ત્યારે તેજ વખતે દેશમાં આવા અત્યંત લબ્ધ અને સગીન સુવારણાનાં કામો થયા તે જોઇને ફ્રન્ચ પ્રજા અજાઈ જાય અને ખૂન તથા અત્યાચારમા જન્મીને ઉછરેલો રાષ્ટ્રવિપ્લવ આવા અપૂર્વ યશસ્વી યુગના તેજમા સમાઇ ગયો એમ તેઓ માનતા થાય એમાં ટથુજ આશ્ચર્ય નથી

પોતાની જાતના સુખ અને વૈભવની જેણે સપૂર્ણ ઉપેક્ષા કરી હોય અને દેશને સમૃદ્ધ કરવા માટે જેણે અનન્ય દેશભક્તિથી પ્રેરાઇને પોતાની તમામ શક્તિઓનો ઉપયોગ કર્યો હોય એવો રાજ નેપોલિયન સિવાય બીજો હશે ખરો ? ફ્રેન્ચો તેને જાળખતા હતા તેથી તેને ચાહતા હતા અને તેના ખરા ચારિત્ર્યની જેમ જેમ જગતને જાણુ થતી જશે તેમ તેમ હરકેઈ દેશના ઉદાર માણસો તેને ચાહ્યા વગર રહેશે નહિ

માનસિક તેમજ શારીરિક શ્રમ કરવામા કાઇ પણ માણસ હજીમુધી નેપોલિયનની મરોબરી કરી શક્યો નથી તેના જે પત્રો પારિસના સરકારી દફતરોમાં સચવાઇ રહ્યા છે તેને એકા કર્યા હોય તો સેકડો પ્રથોના જેટલા થવા જાય એક

એ વિષય નહિ પણ મનુષ્યશુદ્ધિ જે જે વિષયોમાં પ્રવેશ કરી શકે તે સઘળા વિષયોથી તે માહિતગાર હતો યુદ્ધકળા, રાજનીતિ, કાયદા, કેળવણી, નાણાપ્રકરણ, અર્થશાસ્ત્ર, ધર્મ, તત્ત્વજ્ઞાન, સ્થાપત્ય-જે જે વિષયોમાં મનુષ્યશુદ્ધિ રસ લઈ શકે છે તે સર્વમાં તે નિપુણ હતો તેના એકત્ર થએલા શત્રુઓએ તેને લય કર યુદ્ધો કરવામાં નિરતર રોકી રાખ્યા હતા અને તેનું વિશાળ રાજ્ય જેમાં કોઇ કોઇવાર તો આખા યુરોપખડનો સમાવેશ થઈ જતો હતો તેને લગતી અનેક પ્રકારની ચિંતાઓનો ખોળે તેના હિપર હતો, તે છતાં તેની કારકીર્દીના વીશ વર્ષની અદર તેણે એટલા કાળે લખ્યા અગર લખાવ્યા હતા કે તે સઘળાને એકા કરીને છાપાવ્યા હોય તો એકાદ આખી લાઇબ્રેરી ભરાઈ જાય ૧૭૯૬ થી ૧૭૯૮ સુધીના બેજ વર્ષમાં લખાયેલા તેના ખાનગી પત્રો પ્રસિદ્ધ થયા છે તેના વડે પણ ઝીણે અક્ષરે છાપેલાં સાત પુસ્તક ભરાયાં છે

નેપોલિયને આ વરસે હિસાબી ખાતામાં ધણીજ ચોક્કસાઇ જળવાય તે માટે નામામાં 'એવડી નોંધ' ની રૂઢી દાખલ કરી એ રૂઢી આજે પણ ચાલુ ગઈ છે અને તેથી કરીને આખા યુરોપમાં માથી વધારે ચોક્કસ, વિશ્વાસપાત્ર અને ચોક્કસી નામાની પદ્ધતિ ક્રાન્સનીજ ગણાય છે.

ખીજાઓની દરેક પ્રકારની સગવડ જળવવાને તે હુમેશા કાળજી રાખતો હતો; પણ પોતાના અગત્યની ખામતમાં તે ઘણાજ સાદા અને પૂરે-પૂરો કરકસરીઓ હતો અને પ્રજાનાં નાણાંમાંથી એક પાઇ પણ વ્યર્થ ન ખરચાય તેને માટે તે હુમેશ સાવધ રહેતો હતો

નેપોલિયને ધાગશાસ્ત્રીઓની સાથે મસનત કરીને ક્રાન્સને માટે જે દિવાની તૈયાર કર્યો હતો તેને માટે આખી પ્રજા મગરૂર હતી અને લોકોની એવી ઇચ્છા હતી કે એને 'નેપોલિયનના કાયદો' એવું નામ આપવું પ્રજાએ પોતાની ઇચ્છા પૂર્ણ કરી છે અને એ કાયદો એવો સપૂર્ણ છે તેમજ મનુષ્યની સમાનતાના એવા ઉદાર ધોરણપર રચાયો છે કે યુરોપના ઘણાખરા દેશોમાં તે કાયદો માન્ય થઈ પડ્યો છે નેપોલિયનની શુદ્ધિ અને મહાનુભાવતાના કાયમના રમરણચિન્હ તરીકે તે સદાને માટે રહેશે, અને જ્યાં જશે ત્યાં મનુષ્યમાત્રના સમાન અધિકારનું રક્ષણ કરશે

ક્રાન્સની શોભા અને મહત્તામાં વધારો કરવાની તેને હિતકટ ઇચ્છા હતી અને તેથી કરીને શુદ્ધિનાં કાર્યોની તેના જેટલી કોઇ પણ રાજ્યએ ભાગ્યેજ કદર કરી હશે સાહિત્ય, કળા, વિજ્ઞાનને તેણે દરેક રીતે ઉત્તેજન આપ્યું પોતાના લશ્કરની સાથે સાક્ષર પડિતો અને વિજ્ઞાનવેતાઓને લેતો જાય અને નવા મુલકની સાથે જ્ઞાનના પણ નવા નવા પ્રદેશ જીતે એવો સેનાપતિ તો જગતમાં તે પહે-

લોજ હતો. તેના આશ્રયથી મહિત્વેતાએ મહિત્વમાં ખજોળવેતાએ મહોની શોધ ખોળમાં અને ભૂગર્ભશાસ્ત્રીઓએ પૃથ્વીની પૂર્વાવસ્થાની શોધ કરવામાં ધણુ નવુ અને મહત્વનુ પરિણામ નીપજા યુ છે

નેપોલિયન ને અચકાર થયો. હોન તો એ દિશામાં પણ જગવિખ્યાત થયા વગર રહેત નહિ તેના પત્રો, મહેરનામાં, સરકારી આગાપત્રિકાઓ, પ્રધાનોને લખેલી સૂચનાઓ—સર્વમાં તેની અપૂર્વ શુદ્ધિ અને વાણીની છટા દષ્ટિએચર થાય છે એ બધુ સાહિત્ય નમારે પ્રસિદ્ધ થશે ત્યારે તેના શત્રુઓએ દ્વેષભાવથી તેની ઉગ્ગત્વ કીર્તિને કલ્પકિત કરવા માટે જે અસત્ય અને નિદાત્મક વાતોનો ફેલાવો કર્યો છે તેનુ પોકળ સર્વને આપોઆપ સમજાઈ જશે તેના પત્રો વાચતા તેની સર્વ વિષય-આહી શુદ્ધિની બળ્યતા જોઈ તેને નમ્યા વગર રહેવાયજ નહિ. ચેર્સ નામનો વિદ્વાન તેના હસ્તલિખિત પત્રો વાંચ્યા પછી ઉદ્ગાર કહાડે છે કે “ અજ્ઞાન જોવા પ્રાર-બ્ધયોગવડે તે સૌથી મહાન સેનાપતિ, સૌથી મહાન રમ્યતિકાર અને સૌથી મહાન રાજ્યકર્તા ઉપરાંત સૌથી મહાન લેખક થયા પણ સરખયો હતો

ટાઈ પણ વિદ્વાનની કે કળારસિકની શહેનશાહ પ્રશ્નસા કરે એ તેને મોટામાં મોટુ ધનાત્મ મળ્યુ કહેવાય ડેવિડ નામના એક ચિત્રકારે નેપોલિયનના રાજ્યાભિષે-કનુ સુધર ચિત્ર અંકિત કર્યું હતુ કળાને ઉત્તેજન આપવા માટે જોસેફાઇન તથા ફર્યારીઓને લઇને તે ઠાડથી પેલા ચિત્રકારના કળામંદિરમાં ગયો, ચિત્રની પ્રસંસા કરી અને ટાપી ઉતારીને તેને નમન કર્યું ચિત્રકાર ડેવિડને તથા તેના સારા સારા શિષ્યોને લિજ્જત આદ્ર આનરની શ્રેણીમાં તેણે દાખલ કર્યા

રાષ્ટ્રવિશ્વવના આચકાથી ઉમરાવોના પક્ષપાતી યુબોન વશીય નૃપતિઓનુ રાજ્યાસન મગડી ગયુ હતુ અને તેને ઠેકાણે પ્રજાના આનીતા અને પ્રજાએ પસંદ કરેલા રાજાનુ વધારે ભપકાદાર રાજ્યાસન મગડ્યુ હતુ હવે તેની આસપાસ બીરા-જવાને ઉમરાવમંડળની હિજુપ હતી. નેપોલિયન પ્રજાપ્રિય અને પ્રજામતથી ચૂટા-મલો રાજા હતો લોકહિત તરફજ તેનું લક્ષ્ય હતુ પ્રજાસત્તાક રાજ્યના ઉદ્ધાર સિદ્ધિતોને ક્ષતિ ન પહોંચે અને વશપરપરાનુ ઉમરાવપદ ન મળે એવી રીતે નવો ઉમરાવવર્ગ ઉભો કરવામાં તેણે પોતાની આશ્રયકારક શુદ્ધિનુ દર્શન કરાવ્યુ તેને માટે તેણે એવો નિયમ રાખ્યો કે સામાન્ય માણસોને ન મળી શકે એવા ખાસ અધિકાર આ નવા ઉમરાવોને આપવા નહિ અને પ્રજામાંથી હરકોઈ માણસને તેની જાહેર સેવાના બદલામાં ઉમરાવપદ આપવુ સ્વદેશને માટે પ્રાણ અર્પણ કરવા તૈયાર થએલા, રિવોલિ, ઇલાહી, વગેરે યુદ્ધોમાં સદાને માટે અમર રહે એવા પરાક્રમે કરનાર અનેક વીર નરોના નામ તેની પાસે હતા તેઓને તેણે ઉમરાવપદ આપ્યા અને એ રીતે તેણે ચાલુ જમાનાના ઉમરાવવર્ગની સરખાત કરી તેમાંના કોષ

ખલાસી હતા તો કોઇ વેપારી હતા, કોઈ કારકુન હતા, તો કોઈ ચરવાદાર હતા, કોઈ દરજી હતા, તો કોઈ મેચી હતા, અને બુદ્ધિ તથા પરાક્રમના પ્રભાવથી સમાજની ટોચપર આવ્યા હતા જૂનાં ઉમરાવ કુટુંબો તેમના તરફ તિરસ્કારની નજરથી જોતાં હતાં નેપોલિયનને આ મુશ્કેલીની પૂરેપૂરી ખબર હતી પ્રજાસત્તાક રાજ્યને યોગ્ય મનુષ્યમાત્રની સમાનતાનું ધોરણ, અને આદર્યાદી ઠાઠ, એ એકિનું સમિલન થઈ શકતુંજ નથી પોતાના રાજ્યાસનની સ્થિરતાને માટે નેપોલિયનને રાજદરબારી નીતિરીતિ ધારણ કરવાની જરૂર હતી, છતાં મનુષ્યની સમાનતાના ધોરણને ક્ષતિ ન પહોંચે, એક વર્ગને દમવીને બીજો વર્ગ વધારા પડતી સત્તા ન પચાવી પડે તેની તેણે સજાળ રાખી હતી તે નાનામોટા ખનાવોની એવી અજાયબ જેવી જળમા ગૂચવાઈ ગયો હતો કે ગમે તેટલા હડાપણુ અને દીર્ઘદૃષ્ટિથી પણ એ જળ ઉકેલાય એમ ન હતું પ્રજાસત્તાક રાજ્યતંત્રને માટે ક્રાન્સ નાલાયક હતું એ તો દશ વર્ષની આરાજકતાએ સ્પષ્ટ રીતે પૂરવાર કરી દીધું હતું નેપોલિયને અધી રાજસત્તા પોતાનાજ હાથમાં લઈ લીધી હતી, અને પ્રજાના હિતાર્થે તનમનથી તે પરિશ્રમ કરતો હતો છતાં તે ધીમે ધીમે નિરકુશ રાજસત્તાનો પાયો ચણતો હતો તેની આજુબાજુના સંજોગો એવા ગુચવણુભરેલા હતા કે તેમ ક્યાં વગર બીજો રસ્તોજ ન હતો ક્રાન્સની આરે દિશાએ ઝમૂમી રહેલાં શત્રુસૈન્યની સામે તેની સ્વતંત્રતાનું રક્ષણ કરવા માટે એક બળવાન અને પ્રતિભાશાળી વ્યક્તિના હાથમાં નિરકુશ સત્તા આપવાની જરૂર હતી રાજ્યનો દરેક કુળવાયલો માણસ તેની અમલ સ્વીકારતો હતો ઉપરાંત એટલું પણ કહેવું જોઈએ કે જે નિરકુશ સત્તા નેપોલિયને પ્રાપ્ત કરી હતી તેનો ઉપયોગ તેણે સ્વાર્થસાધનમાટે નહિ પણ સર્વાંશે દેશહિતાર્થે કર્યો હતો

તેણે ધડેલું અને નિભાવેલું રાજ્યતંત્ર ધણુંજ સગીન હતું એની તો કોઈ ના પાડી શકતુંજ નથી ક્રાન્સ ઉપર શત્રુ રાજ્યોએ કરેલા ચાલુ હુમલાઓને લીધે પ્રજાને નેપોલિયનનું અનન્ય ચરણ લેવાની ફરજ પડી હતી તેમ થયું તેજ વીશ વર્ષસુધી તે પોતાનાથી અનેક ધણું બળવાન નૃપતિમંડળની સામે એકલે હાથે ટકી રહ્યો. આખી પ્રજા સ્વસંરક્ષણને માટે તેની સામે જોઈ રહી હતી અને તેણે ધણીજ મુદ્દર રીતે પોતાની ફરજ બજાવીને પ્રજાનો વિશ્વાસ અસ્થાને ન હતો એમ સિદ્ધ કરી બતાવ્યું

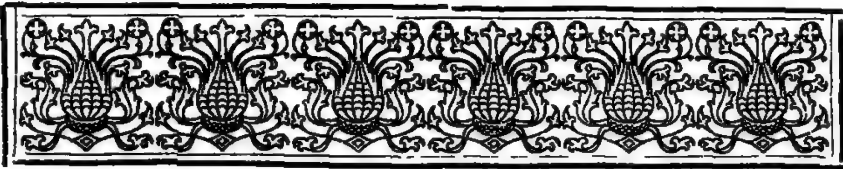
રશિયાના ઝારના જેટલી નિરકુશ રાજસત્તા નેપોલિયન જોગ્યવતો હતો, પણ ઝાર તેના ઉમરાવોનો પક્ષપાતી હતો, ત્યારે નેપોલિયન પ્રજાનો પસંદ કરેલો અને પ્રજાના હાથનો હિમાયતી હતો તેણે પોતાના હાથમાં જે સત્તા કેન્દ્રીમૂત કરી હતી તે ધણીજ જમરદસ્ત હતીજ ધારાસભા, દાર્શવાદીમંડળ અને પ્રધાનમંડળ સર્વની પસંદગી તેજ કરતો હતો પોલિટિકાતાના અમલદારો, ન્યાયાધીશો, જમતખાતાના,

મહેસુલખાતાના, અને આમકારી ખાતાના અમલદારો ધર્મશુરઓ, જ્ઞાણના શિક્ષકો, વિશ્વવિદ્યાલયોના અધ્યાપકો અને પોસ્ટમાસ્ટરો, ઈન્જનેરો અને કિલ્લા તથા નહેર વગેરેની દેખરેખ રાખનારા અમલદારો-સર્વની નિમજ્જક તે જાને કરતો અથવા તેને જાણ કર્યો પછીજ થતી

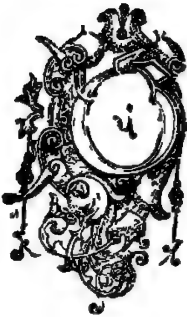
નટહેલેનાના દીપમા બન્દીવાન બનેલા નેપોલિયનના હાથમા અગ્રેજો લખેલું તેનું જીવનચરિત્ર આગ્યુ એક રાક્ષમના જેવો નિષ્કુર માણસજ જેવા પાપાયરણ કરી શકે તેવા પાપ કર્યાના આરોપ તેના ઉપર એ પુસ્તકના લખનારે મૂક્યો હતો. અનુબંધ ચિત્ત તેણે પુસ્તક હેઠે મૂક્યું અને કહ્યું —

“ તેઓ સત્ય વાતને ગમે તેટલી મરડે મચડે, છુપાવે અને વિકૃત કરે તોપણ તેઓ મને તદ્દન અધારમા રાખી શકશેજ નહિ ક્રાન્સના ઇતિહાસકારને મારા માત્રાજયની મમાનોચના કર્યા વગર છુટકોજ નથી જો તે પ્રમાણિક હશે તો તે મને જરૂર ન્યાય આપશે ખરી હુકીકતો પોને પોતાની મેળેજ બોલી ઉઠશે તે સૂચના જેવી ઉજળી અને ઉઘાડી છે ”

“ મે અરાજકતાનું ઉકુ કાતર પૂરી નાખ્યું અને તેને ઢેકણે સુગવરથા કરી દીધી મે રાષ્ટ્રવિપ્લવનું કેલક ધોઈ નાખ્યું, પ્રજાઓને ઉન્નત કરી અને રાજાઓના રાજામન વધારે સ્લામત બનાવ્યા મે પ્રજામાં સાચી બામતની સ્પર્ધા જાગૃત કરી અને દરેક જાતની આવડતની કદર કરીને યોગ્ય પુરસ્કાર આપ્યો એ કાઈ ઓછું ન કહેવાય એની કંઈ બાબત છે કે જેમા પ્રમાણિક ઇતિહાસકાર મારો બચાવ ન કરી શકે ‘ શું મારો હેતુ શુદ્ધ ન હતો ‘ આ બાબતમા તો મારા ઉપર દોષ મૂકી શકાય એમ છેજ નહિ હું નિરુપેક્ષ સત્તા ભોગવતો હતો એમ કહેવામા આવશે ‘ એનો જવાબ એ છે કે મારા હાથમા એટલી સત્તા આપવાની પૂરેપૂરી જરૂર હતી શું મે અતંત્રતાનો નિગેધ કર્યો ? સ્વચ્છતા અરાજકતા અને લચકર ગેરવ્યવસ્થાનાં ભૂત સ્વતંત્રતાના આગણ્યા આગળ લમનાજ હોય છે તે યાદ રાખજો મને લડાઈઓનો અપરિમિત શોખ હતો ? મારા ઉપર પડેલો હુમલો થયો હશે ત્યારેજ હું લડ્યો છું એમ સાબિત થઈ શકે છે મારે ચકવર્તી થવું હતું એમ કહેવામાં આવશે તો મારા શત્રુઓજ મને ધીમે ધીમે તેરા નિશ્ચયપર લઇ આવ્યા હતા એમ સાબિત કરી શકાશે હું ત્રણે મહત્વાકાંક્ષી હતો એવો આરોપ મારા ઉપર મૂકવામા આવે તો હું કહું છું ન હું પરત્રા મહત્વાકાંક્ષી હતો, અને મારે તેવા થવુંજ જોઈએ પણ તેની સાથે મારે એટલું પણ કહેવું જોઈએ કે મારી મહત્વાકાંક્ષા ઉચામા ઉચા પ્રકારની અને ઉદારમાં ઉદાર હતી મનુષ્યની તમામ શક્તિઓનો સંપૂર્ણપણે જ્યા ઉપયોગ અને ઉપયોગ થાય એવું બુદ્ધિનું સાત્રાજ્ય સ્થાપવામાંજ તે મહત્વાકાંક્ષાનો મે ઉપયોગ કર્યો હતો મારા સમગ્ર જીવનનો સક્ષિત ઇતિહાસ આ પ્રમાણે છે ”

પ્રકરણ ૩૮ મું-પારિસ નગરીનાં દૃશ્ય

દરમી આગસ્ટ ૧૮૦૭ ને રોજ નેપોલિયનને આઝનીશ વર્ષ પૂરું થયાં આપુ પારિસ નગર તે દિવસે હર્ષત્રેલુ બનીને આનંદોત્સવ કરવા લાગ્યું સાજને વખતે મહેલની આસપાસના વિશાળ ઉદ્યાનમાં હજારો માણસોનો જમાવ મયો અને નેપોલિયનનું મુખદર્શન કરવા માટે અધીરા બનીને લોકો પોકાર કરવા લાગ્યા શહેનશાહઆનુનો હાથ પકડીને તે વાગવાર ઝડપીઆમાં આવતો અને લોકો તેને હર્ષનાદથી વધાવી લેતા ત્યાર પછી લોકોમાં પોતાને વિષે શુ બોલાય છે તે સાબળવાને તે છુપે વેષે રાજ મહેલમાંથી નીકળીને લોકોના ટોળામાં દાખલ થઈ ગયો એક નાનો છોકરો “ શહેનશાહ નેપોલિયન ધણુ જીવે ! ” એવો પોકાર કરતો હતો તેને ઉચકી લઈને નેપોલિયને પૂછ્યું કે “ તું શામાટે આ પ્રમાણે બૂમો પાડે છે ? ” છોકરાએ જવાબ આપ્યો કે “ મારા માઆપે અને શીખણુ છે કે તારે રાજનું કલ્યાણુ ઇચ્છુ ” નેપોલિયન તેના માઆપને મળ્યો તેઓ મિત્રારા રાષ્ટ્રવિશ્લવ વખતે આફતના માર્યા દેશાવર નાસી ગયા હતા, પણુ નેપોલિયન ગાદીએ આવ્યા પછી પારિસ પાછા આવી સારે ઉદ્યમે વળગીને સુખી થયા હતા તેઓ તેનાં વખાણુ કરતાં ચાકતા ન હતા બીજે દિવસે તેમને જ્યારે નેપોલિયને મોકલેલી કિમતી બેટ મળી, ત્યારેજ તેમણે જાણ્યું કે આગલે દિવસે શહેનશાહ પોતેજ તેમને ઘેર આવ્યો હતો અને તેનીજ આગળ તેમણે પોતાની કૃતગતા દર્શાવી હતી

બીજે દિવસે નેપોલિયને હજારો માણસોની મેદની સમક્ષ પોતાના લશ્કરી અમલદારોસહિત ધારાસભા અને પ્રધાનમંડળના સભ્યોની મુલાકાત લીધી અને નીચે પ્રમાણે બાથણુ કર્યું —

“ ગૃહસ્થો ! તમારી ગયા વર્ષની બેકક પછી નવી લડાઇઓ, નવી કૃતેહો અને સલાહના નવા કોલકારોથી યુરોપની રાજનૈતિક અવસ્થામાં મહત્વના ફેરફાર થઈ ચૂક્યા છે યુરોપ ખડ ઉપર ઈંગ્લેન્ડ જે કાબૂ ધરાવતું હતું તે હમેશને માટે જતો ને. ૨૭

રહ્યો તેથી તમામ પ્રજાઓ પ્રસન્ન થઇ છે મારી પ્રજાનું હિત જે મને મારી કાર્તિના કરતાં વધારે પ્રિય છે તેના ઉપર હમેશાં લક્ષ રાખીનેજ હું મારું સમગ્ર કાર્ય કરતો આવ્યો છું જમીનપર જેવી સુલેહ થઇ છે તેવી સમુદ્ર ઉપર સુલેહ થએલી જેવાને હું ઇચ્છુ છું દગ્ગિયાઇ યુદ્ધનું જે પરિણામ ઇશ્વરે નિર્માણ કર્યું હોય તથાઓ, પણ મારી પ્રજાપ્રત્યેનો મારો ભાવ જેવો ને તેવોજ રહેશે અને મારી પ્રજા પણ એવા સદ્ભાવને સદા યોગ્યજ રહેશે હું તમારાથી પદરસો માઇત્ર દૂર હોતો તે વખતનું તમારું વર્તન જોઈને તમારે માટે મને ધણો ઉચ્ચો મત બધાવ્યો છે ”

“ આપણા દેશની પ્રજાકીય સરથાઓને જેમ અને તેમ સાદી બનાવવાને અને સુધારવાને ધણી ચોજનાઓ ધડી છે પ્રજામાંથી યોગ્ય વ્યક્તિઓને સન્માન આપવા માટે નવા ખિતાઓ ઉત્પન્ન કર્યા છે કિમતી જાહેર સેવા કરનારને તેની સેવાના પ્રમાણમાં માન મળે અને છતાં આપણે મુકરર કરેલા રાજ્યબંધારણને વાધો આવે એવો કૃત્રિમ ઉમંગવર્ગ ઉભો થવા ન પામે એવો મારો હેતુ છે જાહેર પ્રજાને હિપયોગી થાય એવા બાધકામો તૈયાર થયાં છે અને થતા જાય છે તેના હેવાન તમને રાજ્યના આંતરિક વિભાગના કરેલા રિપોર્ટમાંથી મળી શકશે મારી ઇચ્છા એવી છે કે મારા રાજ્યના ૧૨,૧૧૪ લાગમા, નાનામાં નાના ગામડામાં પણ દરેક જણની આવક અને જમીનની કિમત મેં ઘડેલી સામાન્ય સુધારણાની ચોજનાને પરિણામે વધી જાય. ગૃહસ્થો, આ મહત્ત્વનું પરિણામ લાવવા માટે મારે તમારી મદદની જરૂર પડે અને તમારી મદદ ઉપર નિર્ભર રહેવાનો મારો હક્ક પણ છે ”

આ ભાષણ લોકોએ હંડી લાગણીસહિત અને આનંદના ધોણથી વધાવી લીધું ત્યાર પછી ધારાસભાના પ્રમુખે જે ભાષણ કર્યું તેમાં આખા ફ્રાન્સના એકસામટા અસાનનો પ્રતિધ્વનિ થયો હતો તે ભાષણ આ પ્રમાણે હતું —

‘ આપણી આગળ જે હેવાન રજૂ કરવામાં આવ્યો છે તે જોતાં હમેશાં મુને દેશના સમયમાજ રાજ્ય કરનાર અને રાજ્યની કેવળ આંતરિક સુચવસ્થા તરફજ લક્ષ આપનાર રાજાનું આપણને જ્ઞાન થાય છે આના ઉત્તમ પરિણામને ઉત્પન્ન કરે તેવો ખિતમ લેનાર અને આટલી મધી દૂર દેશીભરેલી સુદૂર ચોજનાઓ ધડ નાગ ને નિયંત્રન નવા જતાય. પ્રશિયાના સીમન્ત લાગમા અને રશિયાની સરહદને પગ નીચ મારીને યુદ્ધના જયાનક કોલાહલની વચ્ચે રહ્યો રહ્યો આવા અતૈકિક લોગપયોગી યંત્રાની શક્યો છે જે માણુમ આપણાથી પદરસો માઇલને અંતરે હોતો છતાં યુદ્ધની જગાળ અને ઝરિખમમાંથી થોડો થોડો અવકાશ મેળવીને આવા કામ કરી શકે તે દા. સુવેદના સમયમાં, રાજધાનીમાં રહીને એથી પણ વધારે મહત્ત્વના લાગ આપણને આપ્યા વગર ગદગેજ નહિ પ્રજાના કલ્યાણમાંજ હવે તેનું ખિત સર્વદા રોકાયનું રહેશે અને તેથી તેની કાર્તિ હજી પણ આપણા હૃદય ઉપર

વધારે સચોટ અસર ઉપજાવી શકશે ”

“ હવે સુલેહ થઇ છે તેણે પોતાની તકવાર મ્યાન કરી છે હવે આપણને માલમ પડશે કે તેની અન્યથ શક્તિથી રાજ્યો અને રાજાસનો ડાલી જાય છે એટલું જ નહિ પણ તે શક્તિની પાછળ ઉડુ ડહાપણ પણ રહેલું છે તે સુલેહશાંતિ જાળવીને રાજ્યોને સુરક્ષિત રાખી શકે છે, ખેતી અને ઉદ્યોગનો ઉત્કર્ષ કરી શકે છે, લલિત કલાઓને પોષીને રાજ્યની શોભામાં વૃદ્ધિ કરી શકે છે અને નીતિ તથા સુવ્યવસ્થાના ખેવડા મજબૂત પાયા ઉપર રાજ્યની કાયમની ઈમારત ચણે છે ”

સેન્ટ હેલેનામાં રહેતાં નેપોલિયને એક પ્રસંગે કહ્યું હતું કે “ પારિસને યુરોપનું સર્વોપરિ નગર મનાવી મૂકવાનું સ્વપ્ન મારી નજર આગળ હમેશાં ગમ્યા કરતું દાખલાતરીકે હું ધણીવાર એવી ઇચ્છા રાખતો હતો કે વીશ, ત્રીશ કે ચાળીશ લાખની વસ્તીવાળું શહેર ખની જાય-દુ કામા તે અત્યંત વિશાળ, અદ્વિતીય અને આદર્શરૂપ થાય અને આટલી મોટી વસ્તીને યોગ્ય જાહેર સરચાઓ અને બાધકામોથી ભરપૂર ખની જાય ”

“ જો ઈશ્વરે મને બીજા વીશ વર્ષ વધારે અવકાશ આપ્યો હોત તો જૂના પારિસનું નામનિશાન પણ જોવામાં આવત નહિ આખા ફ્રાન્સનું સ્વરૂપ પણ હું ફેરવી નાખત ”

“ પારિસના લોકો મારા માનમાં જાહેર ઉત્સવો કરતા તેની હું હમેશા સામે પડતો એવા ઉત્સવમાં લોકો સાડે સાડે ખાતા, નાચતા, આતશબાજી કરતા અને હજારો ફ્રાન્કનો ધમાડો કરી નાખતા વળી એવા ઉત્સવની તૈયારી કરવામાં લોકોના રોજના કામમાં દશ બાર દિવસસુધી નાહક નડતર થતી અને ઉત્સવના સરસા માનને સમેટી લેવામાં પણ વખતની અને પૈસાની ખરબાદી થતી હું કહેતો કે એટલા ખર્ચમાં કેવી સુખ અને સદા કાળ ટકે એવી લોકોપયોગી ઈમારતો ચણાવી શકાય ”

“ સાડે કામ કરવામાં કેટલી મુશ્કેલીઓ નડે છે તે મારા જોટલુ જોને વીત્યું હોય તેજ જાણી ગઈ આદશાહી મહેલમાં જો મરામત કરાવવાની હોય, ફેરફારી કરવાની હોય, નવા રાચરચીલા બનાવવા હોય તો તે કામ તરતજ બુલચૂક વગર થઈ જતું, પણ જાહેર બાગમાં વધારો કરવાની, કેટલાક ગદા લાતાઓને સુધારવાનું, શહેરની ગદીને દૂર કરવાનું અથવા એવું કોઈ જાહેર ઉપયોગનું કામ કરવાનું હોય ત્યારે તો હું તેની પાછળ મારા સગાયા ચારિત્ર્યબળથી મડયો રહું, રોજના છથી દશ કાગળો લખું અને આખરે ગુન્સો પણ થાઉં તોજ તે કામ થતું. આ રીતે શહેરની ગદી દૂર કરાવવા પાછળ મેં પણ કરોડ ફ્રાન્કનો ખર્ચ કર્યો હતો અને તે માટે મારો કોષ આભાર નહિ માને તે પણ

હું જાણુનો હતો મેં જે કંઈ તે ધણુ છે પણ મેં જે કરવા ધાર્યું હતુ તે તો તેથી પણ વધારે છે ”

નેપોલિયનની રાજ્યકર્તા તરીકેની શક્તિનો ઉપલો હેવાલ તેના એક મિત્રે લખેલો હોનાથી તે અતિશયોક્તિવાળો હશે એવો કાંઈને શક જાય માટે આપણે એક અગ્રેજ નતિહાસકાર યુ કહે છે તે તરફ પણ જોઈએ ડૉક્ટરોટ લખેલા નેપોલિયનના જીવન-વર્ણનાના એકે એક પૃષ્ઠમા તેના તરફ અગ્રેજ પ્રજાનો દુશ્મનાવટની છાયા જોવામા આવે છે છતાં એ ડૉક્ટરોટને પણ કબૂલ કરવુ પડ્યુ છે કે —

“ રહેનશાહ નેપોલિયન ગમે ત્યાં જતો ત્યાં રહી રહી લડાઈના દરુણ પ્રસ-ગોમા પણ પોતાના રાજ્યના વહીવટની ઝીણામા ઝીણી ખાતરો ઉપર એવી ખારીક તજ્જ ગંભીર, કે ખીજ રાજ્યો જેમની પાસે એના ક્રાંતિ અડધું રાજ્ય પણ ન હતુ તેઓ પૂરેપૂરી સુલેહશાંતિના વખતમા પણ રાજવહીવટ ઉપર તેટલી નજર રાખી શકતા ન હતા નવરાજના વખતમા ખીજગણિત અને ભૂમિતિના પ્રશ્નો ઉકેલવામા તે સૌથી વધારે ગમ્મત માનતો હતો તેના ચોક્કસાઈ અને ઝીણવટની અસર રાજ્યના તમામ ખાતાઓ ઉપર ઘર્ષ ગ્રહ હતી તેના અમલની શરૂઆતમા જ મગકારી હિસાબી ખાતામા કેટલીક અમલની ભૂલો તેણે પકડી હતી તે ઉપરથી દરેક ખાતાના ચોપડા એવા ચોક્કસ અને ચોક્કસ બની ગયા હતા કે શ્રીમત વેપારીઓના ચોપડા પણ તેવા ઘણીવાર જોવામા આવતા નથી અમુક ખાખત નજીવી છે માટે તે ધ્યાનખહાર જવા દેવી એવુ તો તે માનતોજ ન હતો અને દરેક પ્રકારનુ કામ કરવા માટે તે વખત પણ શોધી કહાડતો આદ-શાહની નજર મારા કામ ઉપર પણ છે એવુ જાણીને નીચામા નીચા દરજ્જાનો નોકર પણ મનમા રાજી થઈને સોપેલુ કામ કરતો રાજનૈતિક ખાખતો સિવાય ખીજ તમામ ક્ષિયની ચચોમાટે લખવાની, બોલવાની અને કાયદા ધડવાની પ્રજાને છુટ-તી અને રાજદારી આરોપીઓ સિવાય ખીજ તમામ આરોપીઓની તપાસ પચની ન ગરૂતેજ થતી ”

નેપોલિયનનો કાયદો, જે એક ધારાશાસ્ત્રનો પ્રમણુબૂત અને ધણીજ ઝીણ-વડાવરનો પ્રય છે, જેને તૈયાર કરવા માટે તેણે યુરોપના મોટામાં મોટા ધારાશાસ્ત્રીઓ માથે બેસાડે પુઠ્ઠા પરિશ્રમ લીધો હતો તે તેણે ક્રાન્સની પ્રજાને આપેલી અમૂલ્ય પશ્વિસ ગણાય કે તે પોતે સકારણુ અભિમાનસહિત કહેતો કે “ એ કાયદાવડે હું ભવિષ્યની પ્રજાની સાથે પણ જીવતો અને જાગતો બેસવા પામીશ ” જે ક્રાન્સના રાજ્ય પાસે સપૂર્ણ, એક સરખા અને ધણુજ વિચારપૂર્વક ધડાવલા કાયદાનો પ્રય હોય તો તે આજ છે અને એકલા ક્રાન્સમાં નહિ પણ યુરોપના ધણુ ભાગમાં તે માન્ય થઈ પડ્યો છે ”

“ દરબારના આદ્યશાહી હાડમાઠભરેલા ઓરડાઓમાં જ્યાં અસલના રાજાઓ ધિ ગામસ્તી કરતા ત્યાં નેપોલિયને પોશાકની અને જીવનની હમેશની સાદાઈ જાળવી રાખી હતી આ મહાન શહેનશાહ પોતાની કચેરીના નોકર કરતાં વધારે કલાક કામ કરતો હતો; મિત્રોને મળવું, હરવું ફરવું, જમવું, જમાડવું વગેરે સામાનિક કાર્યો કરવાને તેને અવકાશ પણ ન હતો અને તેના અગત મિત્રો પણ ઘણા થોડા હતા તેના દિવસો કામકાજમાં અને રાત્રિઓ અભ્યાસમાં વ્યતીત થતી લસકરની સાથે જવાની જરૂર ન હોય તેના વખતમાં તે રાજ્યના પ્રતિ પ્રાતમાં ફરી વળતો, ત્યાંની વ્યવસ્થાની ઝીણી ઝીણી ખામતોને જાતે તપાસી જતો અને જાવણીમાં રહ્યા રહ્યા એવા હુકમ પ્રકટ કરતો કે તે ઉપરથી તેણે કરેલું અવલોકન કેવું ચોક્કસ હતું અને ક્રાન્સના એક એક જીકા, શહેર અને ગામડાની હાલત સુધારવાને તે કેટલો ઇન્ટેન્ડર હતો તે જણાવ આવી છે ”

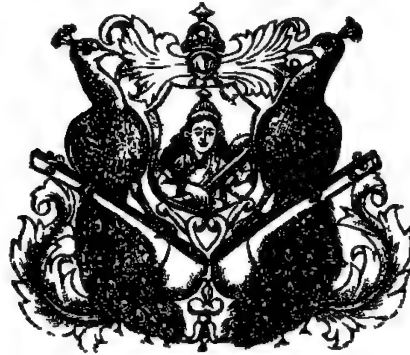
નેપોલિયનના શત્રુની કલમ પણ તેનું આવું સરસ વર્ણન કરે છે ઇંગ્લેન્ડની સાથે સલાહ કરવાને તેણે એક પણ ચત્ત કરવો ખાકી રાખ્યો ન હતો સમાચાર કરવા માટે જેટલી પણ કાળજી તથા કોચીસ બની શકે તે સવળી તે કરી ચૂક્યો. ફ્રેન્ચ રાષ્ટ્રવિપ્લવના પછી યુરોપમાં જે જે યુદ્ધો થયા તેને માટે નેપોલિયનને જવાબદાર મણવામાં મોટામાં મોટી ઐતિહાસિક ભૂલ થાય છે પ્રખ્યાત અંગ્રેજ વક્તા રિચર્ડ કોન્ડોન તેની પ્રખર ન્યાયવૃત્તિને જાજો એવા પ્રમાણિકપણાથી કહે છે કે —

“ આપણા દેશમાં પ્રચલિત થઈ ગયેલી અને લોકોમાં આદર પામેલી એક માન્યતા એવી છે કે આપણા ઉપર વિના કારણે ગેરવાજબી હુમલો કરવામાં આવ્યો હતો અને તેથી લડાઈ જંગી આપણે તો સલાહ કરવા વણજા ખુશી હતા પણ આપણને લાચારીથી લઢવાની ફરજ પડી, અને આપણો હતું શુદ્ધ અને વૈરથી મુક્ત હતો છતાં ફ્રેન્ચોએ આપણા કિનારા ઉપર ચઢાઈ લઈ આવવાની ધમકી આપી હતી ”

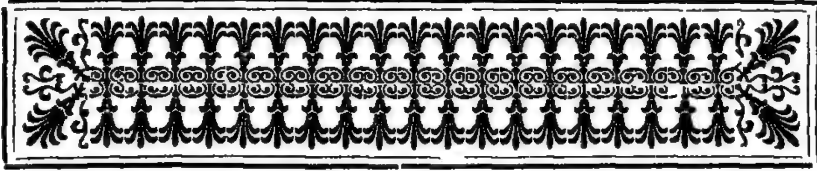
“ હવે હકીકત વસ્તુરિતિથી એટલી જૂદી છે કે મારે દિનગીરીની સાથે જણાવવું પડે છે કે એ સત્યથી પૂરેપૂરી વિરુદ્ધ છે. હું બેઘડક કહી શકું છું કે ફ્રેન્ચોની સાથેની છેલ્લી લડાઈમાં અંગ્રેજોએ પહેલ કરીને લડાઈ ઉભી કરી હતી ઐતિહાસિક દસ્તાવેજો તથા બેઉ દેશની સરકારે કરેલા કામેના પૂરાવા એવા મજબૂત છે કે તેના વડે મારો અભિપ્રાય નિર્વિવાદપણે સાબિત થઈ શકે છે ક્રાન્સે લડાઈ ઉભી કરી ન હતી એમ કહીએ તોપણ તેમાં પૂરે પૂરે સત્ય નથી આવી જતું આપણે સાચા કંઈક થતો અટકાવવાને આપણા પગે પડયા સિવાય બીજા બધા ઉપાય ક્રાન્સે લઈ ચૂક્યું હતું ”

પાર્લામેન્ટના વિચરલ મતના સભાસદો સલાહ કરવાની તરફદારી કરતા ઉમરાવોની સભામાં લેન્સડાઉન, બેડફોર્ડ, અને લોડોલ તથા આમની સભામાં ફોક્સ, ઓ

અને શેરિડન લડાઈની વિગ્દમા ભારે ઝુમ્મેસ મચાવતા હતા પણ થોડાક અક્કલખાજ માણસો જેમને લડાઈને લોકપ્રિય કરવાની કળા આનડતી હતી, તેઓ આ લોકોને દફાવતા હતા સલાહની તરફદારી કરનારાઓ પ્રત્યે અપમાનકારક શબ્દો વાપરીને તેમને તોડી પાડવામા આવ્યા, તેમના જનમાલની સલામતી રહી ન હતી અને તેમના કુટુંબોને તેમના ઉપર લોકોના ટોળા જીલ્લમ ગુજારે એવી અરક્ષિત હાલતમા મૂકવામાં આવ્યા હતા એ ધર્મીજ સરમગંધી અને દિલગીર થવા જેવી વાત છે છતાં હું તો છે તેવું, પ્રેપૂરું સત્ય ઉઠાડું પાડવા માગુ છું-એટલા માટે કે જો તે જગજગે થાય તો ફરીથી તેવા બનાવ બનતા અટકે ઇંગ્લંડનો સામાન્ય લોકવર્ગ જે તે વખતે પૂનપૂરે મિનઘ્ણવાયલો હતો તેને ધટલાક નેતાઓએજ ઉત્કૃષ્ટ મૂક્યો હતો અને ક્રાન્સની માથે લડાઈ કરીજ કરી એવું જૂમરાણુ તેમની પાસે કરાગ્યું હતું. તેની સાથે બીજી પણ એક સત્ય વાત યાદ રાખવી જોઈએ કે લડાઈ એ વરસ ચાલ્યા પછીજ તેની અસર લોકોને જણાઈ અનાજ મોતું થઈ ગયું, રોજ ધરી ગઈ અને મહેનતમજૂરી કરીને નિર્વાહ કરનાર લોકવર્ગના દુખનો પાર ન રહ્યો ત્યારેજ લોકોના ટોળેટોળા ગામની ગાડી વેરી વળ્યા અને “અનાજ ! અનાજ ! સલાહ કરો ! સલાહ કરો !” એવા પોકાર કરવા લાગ્યા ’ +

+ એ પછી સો વર્ષ રહીને જે છેલ્લું મહાયુદ્ધ થયું તેના પરિણામો વળી એથી પણ વધારે ખરાબ પ્રકારના સર્વત્ર અનુભવાઈ રહ્યા છે સંપાદક

પ્રકરણ ૩૯ મું

ડેનિશ રાજધાનીપર અગ્રેજોએ ચલાવેલો તોપોનો મારો

દિસદની સુલેહના કરારનામામા એક સરત એવી હતી કે જો અલેક્ઝાન્ડરની સમજવટ ઇંગ્લંડ ન માને તો ફ્રાન્સ અને રશિયાએ મળીને તેની સાથે લડતુ તેજ પ્રમાણે જો તુર્કસ્તાન ફ્રાન્સની સમજવટ પ્રમાણે તેની રશિયા સાથેની તકરાર છોડી ન દે તોપણ બેઉએ ભેગા થઇને તુર્કસ્તાન સાથે લડઈ કરવી વળી ઇંગ્લંડ સલાહ કરવા ના પાડે તો તેના માલનો બહિષ્કાર કરવાને રીડન, ડેન્માર્ક પોર્ટુગલ અને આસ્ટ્રિયાને સમજવવાનું ફ્રાન્સ અને રશિયાએ માથે લીધું હતું. નેપોલિયને પોતાના એલચીને તુર્કસ્તાનના ફર્યારમા મોકલ્યો અને ગમે તેમ કરીને રશિયા અને તુર્કસ્તાન વચ્ચે સમાધાન કરાવ્યું પણ ઇંગ્લંડને તેના જૂનાં મિત્રરાજ્યોએ તજ દીધું હોવાથી તેણે તુર્કસ્તાન સાથે દોસ્તી માધવા માંડી અને તેના મન ઉપર એવું દસાતી દીધું કે રશિયા તુર્કસ્તાનના કેટલાક મારા મારા મુનક ખાઇ જવાનો ઇગિદો રાખે છે આવી યુક્તિપ્રયુક્તિથી તુર્કસ્તાનનું મન તેણે ફેરવી નાખ્યું અને થોડા વખતમાજ તેને લડાઇ કરવા પ્રેર્યું. આ બાબતોએ ઇંગ્લંડ અને ફ્રાન્સ વચ્ચે સલાહ કરાવવામા અલેક્ઝાન્ડરને ફતેહ મળી નહિ ઈંગ્લંડે પ્રથમ તો સાબળ્યું ન સાબળ્યું કરવા માડ્યું અને પાછળથી તો ગર્વ અને તિરસ્કારસહિત સલાહ કરવાની ચોકખી નાજ પાડી.

ઇંગ્લંડનું આવું વલણ જોઇને આખા યુરોપને નવાઇ લાગી અને ત્યાર પછી તરતજ તેણે એવું એક કૃત્ય કર્યું કે તેથી દરેક રાજ્યને તેના ઉપર વાજખી કોન ઉત્પન્ન થયો ડેન્માર્ક અત્યારસુધી સપૂર્ણ રીતે તટસ્થ રહ્યું હતું તેને કાંઈક ફ્રાન્સ તરફની દહેશત હોવાથી તેણે લસ્કર સરહદપર ગોઠવાઇ ગયું હતું પણ ઇંગ્લંડ તરફથી તો તે નિશ્ચિન્ત હોવાથી તેણે પોતાના નૌકામૈન્યનો બચાવ કરવા માટે કશુંજ કર્યું ન હતું. નેપોલિયને દહતાથી પણ વિવેક સાથે ડેન્માર્કને લખી જણાવ્યું કે જો ઇંગ્લંડ સલાહ કરવા ના પાડશે તો તેની અને યુરોપનાં બીજા રાજ્યો વચ્ચે

જીવસંટોસટની લડાઈ ઉભી થશે તેમા તમારે એમાથી એકનો પક્ષ તો લેવોજ પડશે. અત્યારસુધી ડેન્માર્ક અને ઇંગ્લેન્ડ વચ્ચે થયેલા સારો મત્તબ જળવાઈ રહ્યો હતો, પણ હવે ઇંગ્લેન્ડને એમ લાગ્યું કે વખતે નેપોલિયન તેને પોતાના પક્ષમા લઇ લે તેથી ડેન્માર્કના નામમૈન્યનો ગુપચુપ કબજો લઇ લેવાની તેણે તદ્દમીર રચી આ નૈકામૈન્ય અરક્ષિત હાથતમા ત્યાંની રાજધાની કોપનહેગનના બહાર આગળ લગરાયુ હતું.

ઇંગ્લેન્ડની સંસ્કારે ગુપચુપ લડાઈની તૈયારી કરી અને ત્રીશ હજાર સિપાઇઓ ના સૈન્યસહિત નૈકામૈન્યનો મજબૂત કફલો કોપનહેગન તરફ રવાના કરી દીધો. તુરસ્તાનમા ઇસ્લામીક લડાઈએ જતીને પ્રખ્યાત થએલા સર આર્થર વેલેરલી-જે પાઝાથી ડચ્ક આફ્રિકે લેલિટન બન્યો હતો-તેના સેનાપતિપણા નીચે એકાએક આ મૈન્ય ત્યાં જઈ પહોંચ્યું અને તે નિરપગધી શહેરને જમીન તેમજ દરિયા તરફથી ચારે માળુએથી ધરી લીધું. કિલ્લો અને નૈકામૈન્ય બેઉ અમને સોપી દો, એવો મદેશો લઇને જેકમન નામના નોર્વેઝ અને ઝેરીલા માણસને ડેન્માર્કના દરબારમાં મોકલ્યો તેણે જણાવ્યું કે તમારા કિલ્લો અને કાફલો ક્રાન્સના હાથમા આવી જાય તેવી ઇંગ્લેન્ડને દહેરાન રહે છે, માટે એ બેઉ અમને સ્વાધીન કરી દો. ધારતી પૂરી થયા પછી અમે તે બેઉ તમને પાછા આપીશું અને ખોરાકનો ખર્ચ પણ આપીશું. આ વાત નહિ માનો તો આખા શહેરને અમે તોપને ધડાકે ઉડાવી દઈશું.

ડેન્માર્કના રાજાએ કોવે લરાઇને કહ્યું કે તમારી આવી નામોશીભરેલી માગણીને તાબે થવાથી અમારી આખર જાય તેના બદલામાં તમે શું આપવાના છો ?

જેકસન કહે, 'લડાઈ તે લડાઈ છે એમા તો નબળાએ મમળાને નમવું જ પડશે.'

આ પ્રમાણે કડવા અને તીખા શબ્દોની આપલે થયા પછી આ મસલત પૂરી થઈ મચાવ કરવાનું સાવન ન હોવાથી ડેન્માર્કનો રાજા નિરાશાનો આશ્રય લઇને બેઠો. અંગ્રેજ એનચી પોતાના કાફલા આગળ જઈ પહોંચ્યો કે તરતજ તેણે આપેલી ધમકીની ભયકર પૂર્ણાકૃતિનું નિશાન બતાવવામા આગ્યું. અંગ્રેજો પોતાની સાથે પુષ્કળ ભારે તોપો લાવ્યા હતા, અને કર્નલ કોન્ગ્રીવ પણ પોતે બનાવેલી વિનાશ કાન્ડ નવાઇએનો પહેનો પ્રયોગ અજમાવવા ત્યાં હાજર હતા.

જ્ઞાનચિત્તે અંગ્રેજોએ શહેરની આસપાસ પેતાનું તોપખાનું ગોઠવ્યું અને લાલ ધગધગતા ગોળા તૈયાર કરાવી લટ્ટીઓ ઉભી કરી દીધી. શાંતિથી, ઉત્સાહથી, નિર્દયપણે તમામ પ્રકારની તૈયારીઓ થવા લાગી. મિચારા ડેન્માર્કની નિગાહાર રાજધાની ઉપર વિનાશ અને મૃત્યુની ઝડી વરમાવવાની સંપૂર્ણ તૈયારી થઈ રહેતા સુધી અંગ્રેજોએ એક પણ તોપ છોડી નહિ.

પછી ગીચ વસ્તીથી ભરેલા નગર ઉપર જે મારો શરૂ થયો તેના કરતાં વિશેષ ભયકર વિશેષ જગલી કૃત્ય દરખનામા પણ આવી શકતું નથી. તોપના ગોળાને દયા

હોતી નથી તે તો માંદાની પથારીમાં અને ધાવણા બાળકના પારણા ઉપર પથુ નિર્દયપણે જઇ પડે છે માતાની અને બાળકોની દૈયાકાંટ ચીસની તેના ઉપર કશીજ અસર થતી નથી કોપનહેગનમાં એક લાખ માણસની વસ્તી હતી લોકો મિચારા શત અને સુખમય જીવન પસાર કરતા હતા મટે મરની બીજી તારીખે સાંજે તેમના ઉપર દાવાખિનો વરસાદ શરૂ થયો અને તેમની વિપત્તિનું પગરણ મડાયુ તોપના ગોળા બોમ્બ, હવાઇઓ વગેરે અનેક જાતના નાશકારક અસ્ત્રોનો ભય કર પ્રસ્તાવ શરૂ થયો એક સામટા સેક્ટો ધડાકાથી પૃથ્વી ઝૂંજવા લાગી આખી રાત અને બીજે દિવસે બપોરસુધી આ નિર્દય કૃત્ય જરૂરી રહ્યું શહેરમાં અનેક ઠેકાણે આમ લાગી હજારો મકાન ભાંગીને ચૂરેચૂરા થઇ ગયાં સ્ત્રીઓ અને બાળકોના લોહીથી ગસ્તા ખરડાઇ ગયા, બળતા શહેરમાંથી જવાહામુખીની માફક ધૂમાડાના ગોટગોટ નીકળવા લાગ્યા આટલી શિક્ષા પછી ડેન્માર્કનો રાજ તાબે થય છે કે નહિ તે નાણી જેવા માટે અગ્રેજ સેનાપતિએ તેના વિનાશકારક યત્રો થોભાવ્યા ડેન્માર્કનો મેનાપતિ દયા અને ભય ઉપજાવે એવું દૃશ્ય જોઇને શોક અને કોવથી વિહવન બની ગયો, છતાં તેણે ગંભીર ઉદ્ધાસીનતાયુક્ત દૃઢતા જાળવી રાખી એક બાલુથી રીમાતી પ્રજાપ્રત્યે દયા અને બીજી બાલુથી ઉચા પ્રગરના સ્વાભિમાનની લામણી વચ્ચે તેના હૃદયમાં તુમુલ સત્રામ મચી રહ્યો હતો.

સાંજ પડ્યા પછી અગ્રેજોએ ફરીથી તોપનો મારો શરૂ કર્યો આખી રાત, પછીનો આખો દિવસ અને ત્યાર પછીની આખી રાત તે લાગડહીન શહેર ઉપર પ્રલયાખિનો વરસાદ વરસી રહ્યો હજારો માણસો નાશ પામ્યાં અને શહેરનો અડધો ભાગ સળગી ચૂક્યો હતો બે હજાર મકાનોના ભૂકેભૂકા થઇ ગયા હતા ત્રણ દિવસ અને ત્રણ રાત્રિસુધી વિનાશકારક ભય કર યત્રોમાંથી છુટતા વજ્ર જેવા ગોળાનો વરસાદ આખા શહેર ઉપર વરસતો હતો અને સ્ત્રીઓ, બાળકો, વૃદ્ધો, અશક્ત લોકો સર્વ એકસરખી રીતે તેના ભોગ થઇ પડતા હતા લોકો બીકના માર્યા ભાયરામાં ભરાઇ ગયા પથુ દૈત્ય જેવા, ભોમ ગોળા છાપરા અને ત્રણ ત્રણ ચાર ચાર માળ બેદીને છેક નીચે સુધી આવીને ભયાનક ધડાકા સાથે ફાટતા હતા નાપલ થએલાં સ્ત્રીપુરુષો લોહીહાણુ થઇને તરફડતા હતાં અને બળતા ધરની સાથે બળીને ભસ્મ થઇ જતાં હતાં માતાની આંખ આગળ તેના વહાલા બાળકના કોમળ શરીરના ટુકડે ટુકડા થઇ જતા હતા ભયત્રસ્ત થએલી છોકરીઓ બાપને વળગી પડતી અને નિરાધાર પિતા પુત્રીના નાભુક શરીરને છુદાતુ કચરાતુ, વીધાતુ જોઇને દુઃખથી ગાડા જેવો બનીને ફાટે ડોળે મનુષ્યની પૈશાચિક કૃતિનું કૂર નાટક જોતો હતો રસ્તાઓમાં રુધિરના આબોચીમાં બની ગયાં હતાં અને મનુષ્યદેહના છુટા છવાયા અવયવો જ્યાં ત્યાં રવડા જણાતા હતા આખરે ડેન્માર્કનો સેનાપતિ નિરપરાધી

ઓઝો અને બાળકોની કતલ સહન કરી શક્યો નહિ, અને કોપ-હેગન ઇંગ્લંડને તાબે થયું. ડે-માર્કનાં તમામ નાનામોટા વહાણ અંગ્રેજોએ કમળે કરી લીધાં વહાણુ બાધવાના લાકડાં, ઓબર, નૌકાસૈન્યની તમામ સામગ્રી અને સાડત્રણ હજાર તોપો મનળુ તેઓ પોતાના વહાણુમાં ધસડી ગયા. અંગ્રેજ નૌકાસૈન્યાધિપતિએ કરેલી ગણતરી પ્રમાણે દશ લાખ પાઉન્ડ જેટલી રકમ અંગ્રેજ ખલાસીઓને ધનામ તરીકે અપાવી આટલું કર્યા પછી ડે-માર્કના લોહીથી ખરડાયલા પાટનગરમાંથી અંગ્રેજોને કાઢ્યો. ૧૮૧૫ થયો તોપોના ધડાકા, અને ફરફરતી ધ્વજપતાકા સાથે બ્રિટિશ કાફલો ચાચીઆનાજી કરીને મેળેલી પુષ્કળ લૂટસહિત ટેમ્સ નદીના બારામાં પેડો.

ડ્યુક આફ વેલિંગ્ટન હિંદુસ્તાનમાં બેહદ ફતેહો મેળવીને યુરોપ આવ્યો હતો. તેણે કોપ-હેગનનાં ચાદગાર પરાક્રમથી પોતાની યુરોપની કારકીર્દીની શરૂઆત કરી અને વૉટર્ડુના સત્તામતમાં પૂર્ણ યશમહિત તેની પૂર્ણાહુતિ કરી કોપ-હેગનને તોપને મેળે ઉડાવો દેવામાં તેણે જે કૌશલ્ય અને બાહોશી (1) બતાવી હતી તેને માટે ઇંગ્લિશ પાર્લામેન્ટે આભાર પ્રદર્શિત કર્યો કોપ-હેગન અને વૉટર્ડુના પરાક્રમ. એ બેઉ બનાવોનાં સ્મરચુથી ઇંગ્લંડને નીચું જોવાનો વખત હવે મહુ દૂર નથી.

આ કૃત્યના સખધમાં આખા યુરોપમાં ઇંગ્લંડને માટે એકજ પ્રકારની લાગણી જાહેર થવા લાગી અને તે ત ક સૌથી વધારે તિરસ્કાર તો ખુદ ઇંગ્લંડની પાર્લામેન્ટ-માજ દર્શાવ્યો. આમની તેમજ ઉમરાવોની બેઠે સભાના નેતાઓએ કોવના સખત ઉદગાર કહાડ્યા શેરિડન, ટૉર્ડ પ્રેન્વિલ વગેરે વક્તાઓએ મખતમાં સખત ભાષામાં આ કૃત્ય તરફ તિરસ્કાર દર્શાવ્યો. સલાહ કરવાનો હવે સભવ રહ્યોજ નહિ. એક બાજુએ ઇંગ્લંડ અને બીજી બાજુએ નેપોલિયને નવા દારુણ સત્તામતની તૈયારીઓ કરવા માડી.

રશિયાના ઝાગની આંખ ધણી વખતથી ડાન્યુબ નદીને કિનારે આવેલા તુર્કસ્તાનના બે સુદર પ્રતો ઉપર પડી હતી એ પ્રાત એકવાર તેના કમળમાં આવે તો પછી તે તુર્કસ્તાનની રાજધાની કોનસ્ટેન્ટિનોપલ તરફ લામી છવગ મારી શકે એકલુ તુર્કસ્તાન તેની સામે પળવાર પણ ટકી શકે નહિ એવું હવે તુર્કસ્તાનનું રાજ્ય જે રશિયા પચાત્રી પડે તો તેનું મળ અત્યત વડી જાય તેથી ઝાગની આ ધારણાને નેપોલિયન પ્રુશ્ચિ આપતો ન હતો. પણ તેની સ્થિતિ ધણી ગૂચવણુ બગેલી બનતી જતી હતી ઇંગ્લંડ સાથે લઢવામાં તેને ઝાગની મૈત્રી જાગવી રાખવાની જરૂર હતી અને તુર્કસ્તાનનું રાજ્ય પકાવી લેવામાં ઝરને ઉત્તેજન આપવું એ બળવાન પ્રતિ-રુપધી રાજ્યને વિશેષ બળવાન બનાવવા જેવું હવે આવી ગુચવણુમાં એકવાર તેના મનનું એવું પણ કંઈક વલણુ થયું હતું કે બલે ઝાર તેની ધમ્મક તુલ કરે.

ઇંગ્લંડના પ્રધાનમંડળને રશિયા સાથે વૃદ્ધી મૈત્રી સાધવાનો આ વાગ ઠીક

લાગ્યો એક બાબુએ ઇંગ્લેન્ડના રાજદારીઓ તુર્કસ્તાનમાં જમને ત્યાંના સુનતાનને રશિયા અને ક્રાન્સની સાથે લડાઈ કરવા ઉત્કેરતા હતા ત્યારે બીજા બાબુએ અંગ્રેજ રાજદારીઓ રશિયાના ઝારની ખુશામત કરતા હતા, ડેન્માર્ક ઉપર ચુબરેયા બુલમની વાત બુદ્ધી જવાનું તેઓ તેને સમજાવતા હતા એ કાર્ય કરવામાં ઇંગ્લેન્ડનો હેતુ શુદ્ધ હતો અને ડેન્માર્ક ક્રાન્સની સાથે લડવા તૈયાર થાય તો તેનો કાર્કલો જેમનો તેમ પાઠો આપવામાં આવશે, એવું ઝારના મન ઉપર ઇસાવવાનો પ્રયત્ન તેઓ કરતા હતા અને જે ઝાર ઇંગ્લેન્ડની સાથે મૈત્રી બાંધે તો તુર્કસ્તાનના પ્રાંત તેને જીતાવી આપવામાં ઇંગ્લેન્ડ તેને મદદ કરશે એવું પ્રયોજન બતાવતા હતા ઝાર ઇંગ્લેન્ડ ઉપર ક્રોધે ભરાયો હતો તેથી તેણે એક ધા અને બે કટકા જેવો જવાબ આપ્યો અને ત્યાર પછી થોડાજ વખતમાં બેઉ રાજ્ય વચ્ચે વ્યવહાર બંધ થયો.

પછી ઝારે તરતજ નેપોલિયનના પ્રતિનિધિને તેડાવીને કહ્યું, “ આપણે સુલેહ કરવાને પ્રયત્ન કર્યો પણ તેમાંથી લડાઈ જાગી છે હું તે જાણુ છું, પણ અંગ્રેજો કોપનહેગનમાં આવું કૃત્ય કરશે અને તેમનું પ્રધાનમંડળ આટલું જાણી ગયું છે તે મારા ખ્યાલમાં પણ ન હતું મારો નિશ્ચય હવે થઈ ચૂક્યો છે અને મારું વચન પાળવા હું તૈયાર છું તમારા શહેનશાહને જે માર્ગ દીક લાગે તે લે અને તેનું અનુવર્તન કરવાની મારી પૂરેપૂરી છઠ્ઠા છે ટિલિસ્ટમાં અમે મળતા તેમ અમે દરરોજ દર કલાકે મળીએ તો કેવું સારું ? શી તેની વાત કરવાની જાણ ? શી તેની તીક્ષ્ણ બુદ્ધિ ! તેના સહવાસમાં વધારે વખત રહું તો બેશક મને ઘણું લાભ થાય ! થોડા દિવસમાં પણ તેણે મને ઘણું શીખવ્યું છે, અમે કમન શીખે એકબીજાથી ઘણું દૂર છીએ, પણ હું થોડા વખતમાં તેને મળવાની આશા રાખું છું ”

ઝારની મૈત્રીથી નેપોલિયન રાજ થતો હતો પણ પ્રચંડ રાક્ષસ જેવું રશિયાનું સામ્રાજ્ય એક હાથમાં માર્શિટક સમુદ્ર અને બીજા હાથમાં ડાઉનદમ પડીને ઉભું થાય તો એકવાર આખા જગતને પદ્મલિત કરી શકે અને યુરોપમાં નવો દારુણ વિપ્લવ જાગે એવી તેને દહેશત હતી તેથી તેણે રશિયાના દરબરમાં કૉલેન કૉર્ટ નામના કુશળ રાજનીતિજ્ઞ પુરુષને મોકલ્યો નેપોલિયને તેને પોતાની બધી મુશ્કેલીઓ સમજાવી અને કહ્યું કે તુર્કસ્તાનને જીતવામાં ઝારને ઉત્તેજન આપ્યા વગર તે આપણી સાથે જોડાયેલો રહે તેને માટે બનતો પ્રયત્ન કરવો.

ઝારની પોતાની મુશ્કેલીઓ કાંઈ જાણી ન હતી તે નેપોલિયનને પૂજવાને પણ તૈયાર હતો, પણ રશિયાનો ઉમરાવદર્મી પ્રજાસત્તાક રાજ્યની બાવનાઓનો યુરોપમાં ફેલાવો થતો જોઈને ધ્રુજ ગયો હતો ક્રાન્સનો ચેપ રશિયામાં દાખલ થવા પામે તો ઉમરાવોનો દરબાર નીચો ઉતરે અને યુદ્ધાત્મ જેવા મજૂર લોકો ઉમરાવોના બરો-

ખરીઆ બનીને સ્વતંત્ર નાગરિકપણાનો દાવો કરે ઉમરાવોનો દોર ઓછો થાય અને મજૂરવર્ગ વધારે સ્વતંત્ર વિચારના થાય, તે ઝારને તો ગમતું હતું, પણ રશિયામાં તેની વિરુદ્ધ વિચાર ધરાવનારો એક વધારે બળવાન પક્ષ હતો. ગર્વિષ્ટ રાજમાતા તે પક્ષની આગેવાન હતી અને બધું ઉમરાવમંડળ તેની તરફેણમાં હતું ઝારના વિચારોમાં ટિલ્સિટની સનાહ પડી જે પરિવર્તન થયું તેની રશિયાનો તમામ ઉમરાવવર્ગ દીકા કન્ટો હતો, અને ઈંગ્લંડ સાથે લડાઈમાં ઉતર્યાથી રશિયાના વ્યાપારને નુકસાન પહોંચતું હતું તેના અદલામાં તુર્કસ્તાનના પેલા બે પ્રાંતો મળે તોજ નેઓ રાજી થાય એમ હતું કૉલેન કૉર્ટ આ બધી મુશ્કેલીઓથી નેપોલિયનને વાકેફ કર્યો અને જણાવ્યું કે ઝાર સાચા હૃદયનો છે છતાં તેની મેત્રી અને સહકાર ઉપર આધાર રાખી શકાશે નહિ નેપોલિયને ધણો વિચાર કર્યો રશિયાની મેત્રી જેમ તેને બહુ ઈચ્છતી હતી તેમ આખા યુરોપને આપખુદી રાજસત્તાના ઝાળા પડાયાવાડે ઢાંકી દેતી તેની રાજસત્તાની તેને ધારની પણ ધણી હતી તુર્કસ્તાનમાં અગ્રજ રાજદરબારીઓ ખટપટ મચાવી રહ્યા હતા તે અને ઈંગ્લંડ ફ્રાન્સની સામે યુદ્ધ જાહેર કરવાનો તૈયારીપર હતાં ખરે જોતા જે પ્રાંતો ઉપર રશિયાની દાદ હતી તે તુર્કસ્તાને તલવારના જોરથી પડાવી લીધેલા હતા, અને રશિયાના કરતા ઈંચત ઉપર તેનો વધારે ત્રાસદાયક જીલમ હતો, એથી કરીને રશિયા એ પ્રાંતો તુર્કસ્તાન પાસેથી ઝૂટી લે તેમાં નેપોલિયનને નીનિ વિરુદ્ધ તો લાગતું ન હતું પણ એ પગલું રાજનીતિ વિરુદ્ધ હતું તેથી તે યુચ્યવતો હતો વળી એ પ્રાંતો જે રશિયાના કમળમાં જાય તો તેથી ડાન્યૂબનું મુખ, જેને આસ્ટ્રિયા પોતાનો દરવાજો માનતું તે રશિયાની સત્તા નીચે જવાથી તેને પણ રશિયા તરફથી ભવિષ્યમાં ખીવાતું રહે એ પણ ઉધાકું હતું આ પ્રમાણે આ પ્રશ્ન ત્રણ ગણી રીતે ગુચવણુઝરેયો થઈ ગયો હતો.

આ પરિસ્થિતિમાં ઝાર અને આસ્ટ્રિયાના શહેનશાહ સાથે મળીને મસલત કરવાનો નેપોલિયને વિચાર જણાવ્યો તેણે એવી પણ મૂચના કરી કે આપણે ત્રણે મળીને એશિયામાં દાખલ થઈએ અને હિંદુસ્તાનમાં ઈંગ્લંડે જે રાજ્ય જીતી લીધું છે ત્યાં જઈને અંગ્રેજો સાથે યુદ્ધ કરીએ આસ્ટ્રિયાને આ વિચાર ગમ્યો ઝાર તો તુર્કસ્તાનનો શિકાર કરવાની પોતાની લાખા વખતની અમિશાત તૃપ્ત કરવાનો વખત નજીક આવ્યો જોઈને ખુશખુશ થઈ ગયો. એફ્રેટ શહેરમાં આ ત્રણ રાજાઓનું જે ઇતિહાસપ્રસિદ્ધ સમિનન થયું હતું તેની ઉત્પત્તિ આ પ્રમાણે થઈ હતી.

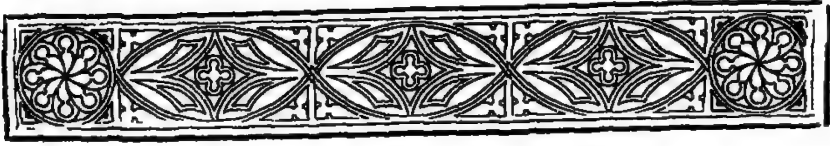
આ ત્રણ નૃપતિઓ મળે તે પહેલાં યુરોપની પૂર્વ તરફના પ્રદેશોને અદર અદર કેવી રીતે વહેંચી લેવા તેની બે યોજનાઓ ધડીને રશિયાના ઝારે નેપોલિયનને વાચવા માટે મોકલાવી તેનો સાર એ હતો કે તુર્કસ્તાનનો યુરોપીય મુખ તેની પાસેથી ખુચવી લેવો કેન્સ્ટેન્ટિનોપલ રશિયાએ લેવું, રાજસત્તાની સમાનતા સાચવવા માટે ફ્રાન્સને

આપારી અને લશ્કરી દૃષ્ટિએ અગત્યનો ગણાય એવો ડાઉનહસની આસપાસનો પ્રદેશ આપવો, આસ્ત્રિયાને સર્વિયા વગેરે પ્રાંતો આપવા અને ગ્રીસને તુર્કોના હાથમાંથી છોડાવીને સ્વતંત્ર બનાવવું

આ યોજના ન સ્વીકારવી એવો નેપોલિયને નિશ્ચય કર્યો રશિયા બલે ક્રાન્સના ક્ષત્રુરાજ્યોની સાથે જોડાવું હોય તો જોડાય તોપણ આ પ્રમાણે વગર કારણ કેવળ સત્તાના બળથી રાજ્યો પચાવી પાડવાનું કૃત્ય કરવા તેનો અતરાત્મા રમ્મ આપનો ન હતો આસ્ત્રિયા પણ ગુચ્છાત્મ ક્રાન્સના સ્વતંત્રતાના વિચારોની તેને હંમેશા ધાસ્તી રહેતી હતી કે રમેને મારી પ્રજા પણ તેવા વિચારની ચર્ધા જાય અદમ અને આસ્ટ સિદ્ધાંતો પરાજય હજી તેને સતત કરના હતા રશિયા તેની સાથે હોય તોપણ ઈંગ્લેન્ડની મદદ વગર તેનાથી ક્રાન્સ સામે ટકી શકાય એમ હતુંજ નહિ નેપોલિયને નિખાલસપણે આસ્ત્રિયાને પોતાની મુશ્કેલીઓ જણાવી અને લખ્યું કે રશિયા, ક્રાન્સ અને આસ્ત્રિયા ત્રણે મળીને ઈંગ્લેન્ડને વાળખી સરતોએ સલાહ કરવાની ફરજ પડી રાકીશું

નેપોલિયનેને પોતાને તો સલાહની વચ્ચીજ જરૂર હતી ક્રાન્સના સાધનોનો વિકાસ કરવાને અને આખો દેશ જાણે જગતનો બગીચો હોય તેવો સુદર અને પ્રકૃષ્ટિત બનાવવાને સલાહનીજ જરૂર હતી તે લડાઈથી એવો કટાણી ગયો હતો કે સલાહ થાય નેટલા માટે ગમે તેટલું ઢીલું મૂકવા તે ખુશી હતો પણ આસ્ત્રિયા હંમેશની માફક આ સમયે પણ દગલખાજી રમ્યું એક ખાનગી અને બીજો જાહેર એવા બે પત્રો આસ્ત્રિયાએ ઈંગ્લેન્ડના પ્રધાનમંડળ તરફ મોકલ્યા એકમા એવું લખ્યું હતું કે રશિયાને મધ્યસ્થ પદ આપીને વાળખી સરતે સલાહ કરવા ક્રાન્સ ખુશી છે અને હવે જો સુલેહ નહિ કરે તો અમે ત્રણ તમારી સામે લડાઈ જાહેર કરીશું એવી ધમકી આપી આ પત્ર જાહેર હતો બીજો પત્ર ખાનગી, તો પ્રપચથી ભરેલો અને બે ધારી તત્તવાર જોવો હતો, તેમા લખ્યું હતું કે રશિયા અને ક્રાન્સની સામે અમારા એકલાથી ટકી શકાશે નહિ પણ હવે ઈંગ્લેન્ડે પણ સલાહ કરવાની જરૂર છે જના જો તમે લડાઈ જારી રાખશો તો તમારા યુસ્તમાં યુસ્ત મિત્રોને પણ નમારો પક્ષ લઈ દેવાની ફરજ પડશે આ પ્રમાણે ઈંગ્લેન્ડે ધમકી આપીને આસ્ત્રિયાએ પોતાનું ગૌરવ સાચવી રાખ્યું અને તેની સાથે ઈંગ્લેન્ડે એવું પણ ઈંગિત કર્યું કે હજી અમે તમારાજ પક્ષમા છીએ

પ્રકરણ ૪૦ મું—સ્પેનમાં રાજ્યવિપ્લવ

અરસામા નેપોલિયને જોસેફાઇન સાથે ઇટાલિયા પ્રવાસ કરવાનો વિચાર કર્યો તે, ચોતાની હમેશની ત્વરાથી સપાટામધ તમામ મુખ્ય મુખ્ય નગરોમાં ફરી આવ્યો અને દરેક દેરાણે સૌથી વિગેષ અગત્યનાં કર્યાં કર્યાં જાહેર બાંધકામો કરવાની જરૂર છે તે તેણે એક દૃષ્ટિપાતથી શોધીને તેના ત્યાં ત્યાં જાણ નિર્ણય કરી નાખ્યો સોળમી નવેમ્બરે પારિસ છોડ્યું અને એકવીસમી તારીખે તેની ગાડી ગડગડાટ કરતી મિલન નગરમાં દાખલ થઇ તેના આવવાની કશી ખબર ન હોવાથી યુજિન આર્થર્માં ગરકાવ થઇ ગયો જતાં વારનેજ તે મિલન નગરના પુરાણપ્રસિદ્ધ દેવાનયમા ગયો, અને પ્રાર્થના સાલિણી તેની શાત, ગભીર અને વિચારમગ્ન પ્રૃત્તિને દેવાલયના ધટનું ઘેર ગર્જન ધણુજ રચતું હતું અને તે ધ્વનિ તેના જ્ઞાનપર પડતા તેનામાં ધર્મભાવના જાગૃત થતી ત્યાર પછી ત્યાંની ધારાસભા સમક્ષ તેણે ભાષણ કરતાં કહ્યું કે તમને વર્ષમા તમે જે પ્રગતિ કરી છે તે જોઇને હું ધજોતારા છું થયો છું પણ આપણા પૂર્વજોએ કરેલી ભૂલો ઘોષ નાખવાને તમારે હજી ઘણું કરવાનું છે મિથ્યાભિમાન અને મનુચિત દૃષ્ટિથી તેઓ અતિ કલક કરી ચોતાના જન્મસિદ્ધ હક ચુમાની ખેડા હના દેશનું પ્રાચીન ગૌરવ નષ્ટ થયું હતું તેની કીર્તિ ઝાખી થઇ ગઇ હતી તમારા પૂર્વજોએ બાહુબળ, શૌર્ય અને બીજા મહાની ગુણોવડે જગતમાં નામના મેળવી હતી તે ગુણોનો તમારામાં ફરીથી સચા કરવો એજ મારો હેતુ છે સૈકાના મેક થમા અથા બજારેરક શમ્બો નગવાસીઓને ઘાતે પડ્યા ન હતા

ત્યાર પછીના ત્રણ દિવસ તેણે શામમાં ગાળ્યા અને તેટલા વખતમાં અનેક કાર્યોના નિર્વાહ કરી નાખ્યો આદ્યસ ઓળંગવા માટે નવી સડક તૈયાર થઇ હતી છતાં હજી કેટલીક પ્રતિકૂળતાઓ રહી ગઇ હતી ખરકમય પ્રદેશમાં ખુસાફરોને માટે માર્ગમાં પૂરતી મગવડ ન હતી તેણે ત્રણ નવાં ગામ વમાવવાનો અને જે ખેડુતો ત્યાં જઇને વસે તેમનું જમીન મહેસુલ તથા કર માફ કરવાનો હુકમ કર્યો આવા અને બોહોપયોગી શામ જેમનો નિકલ લાવતા બીજાને અને મહિના લાગે તેમને ત્રણ દિવસમાં ઉકેલી નાખીને નેપોલિયન વેનિસ જવા ઉપડી ગયો જ્યાં ગયો ત્યાં

લોકોએ તેને હર્ષ અને પ્રેમસહિત આવકાર આપ્યો. ખાવેરિયાનાં રાજરાણી તથા બીજી એક રાજયુગલ મળીને ત્યાં ત્રણ રાજકુળો એકત્ર થયા હતા અને તેમના ઉમરાવોની લગ્ન મંડળી તેમની સાથે આવેલી હોવાથી તેમના માનમાં વેનિસ નગર વાલ, તૃપ્ત, અને સગીતથી ગાજી રહ્યું હતું.

એક ખાલુએ જ્યારે આવી આનંદ ઉત્સાસની મિજલસો થતી હતી ત્યારે નેપોલિયન પોતાના બાહ્ય ઇન્તેજોની સાથે ડકા, નહેરો અને તોપખાનાંની નિરીક્ષા કરવામાં ગુથાયો હતો. વેનિસના ડકામાં ભારેમાં ભારે વહાણ દાખલ થઈ શકે એવી એક યોજના ધડીને તેને તરતજ અમલમાં મૂકવામાં આવી નહેરોનું સમારકામ શરૂ થયું અને અખાતને વધારે વિશાળ બનાવવાની તૈયારી ચાલી રહી કપરસ્તાનની જગ્યા દૂર ખસેડીને જાહેર તદુરસ્તીમાં સુધારો કર્યો તે ઉપરાંત લોકોને માટે વિનોદના સ્થળ અને ફવાખાના સ્થપાવવાનું પણ તે બૂલી ગયો ન હતો.

વેનિસને નેપોલિયને આવા અનેક લાભ આપ્યા. આરિટ્રિયાએ ત્યાં અનેક યુગ સુધી રાજ્ય કરવા છતાં જે કામ કરવાનો તેમને વિચાર પણ નહોતો આવ્યો તે નેપોલિયને થોડાજ દિવસની ચાલચલાઈ મુલાકાત દરમ્યાન કરી બતાવ્યું તેના બદલામાં પ્રજાએ તેને અંત કરણનો શુદ્ધ પ્રેમ અર્પણ કર્યો.

વેનિસથી મટુઆ જઈને તે પોતાના ભાઈ નૂશિયનને મળી આવ્યો અને ત્યાંથી પાછો મિલન આવી પહોંચ્યો. અહિં આનંદાળ તેને પારિસથી આવેલા ધણીજ અગત્યના સરકારી પત્રો મળ્યા તેમાં અનેક પ્રકારના સમાચાર હતા. ઇંગ્લેન્ડને અર્થિક ડિકીના અમલથી ધણે મખત ફટકો વાગ્યો હતો અને તેની આર્થિક હાલત વિપત્તિ ભરેલી બની ગઈ હતી તેના વ્યાપાર પડી ભાગ્યો હતા, તેના માલની ખપત ન થવાથી ઉલ્લોગો અને કારખાનાં બંધ પડી ગયા હતા, અને મજૂરવર્ગ બૂખે મરવા લાગ્યો હતો એથી ઉલટું યુરોપખંડના અન્ય દેશો ઉપર ઇંગ્લેન્ડ સાથેનો વ્યવહાર બંધ થઈ જવાથી કંઈ માઠો અસર થઈ ન હતી, કેમકે નેપોલિયનને તેમને માટે વ્યાપારનાં નવા દાર ઉઘાડ્યા હતા. આવી રીતે મકડામણમાં આવી પડવાથી ઇંગ્લેન્ડે પ્રથમના કરતા પણ વધારે સખ્તાઈ ભરેલું પગલું ભર્યું અને જાહેર કુર્ચુ કે ક્રાન્સ તથા તેના મળતીઆ રાજ્યોમાં જતા વહાણોને તેમના માલ સહિત પકડીને જપ્ત કરવામાં આવશે માત્ર તટસ્થ રાજ્યોને પોતાના દેશને અથવા ઇંગ્લેન્ડ મિત્રાના બીજા દેશોનો માલ ક્રાન્સ અથવા તેના મળતીઆ રાજ્યોમાં લઈ જવો હશે નો તેમને પચીશ ટકા જકાત ભરતી પડશે આ પ્રમાણે જ્યારે ઇંગ્લેન્ડના માલ ખરીદવાની જે જે રાજ્યોએ ના પાડી તેમના ઉપર પોતાના દરિયાઈ બળને લીધે પચીશ ટકાની જકાત ફોજી ખેસાર્ડને ઇંગ્લેન્ડે વેરની વસૂલાત લેવાને પ્રમત્ન કર્યો નેપોલિયને પણ પ્રથમ જેવોજ પણ વચારે વ્યાપક કુકમ પ્રકટ કરીને ઇંગ્લેન્ડને

સામે કંટાળે માર્યો અને તેના વ્યાપારના દાર વધારે સખ્તાઇથી રૂંધી નાખ્યા.

મિલનથી હિપડીને નેપોલિયન પિક્ઝોન્ટ ગયો અને ત્યાંના લગ્ન કિલ્લો જોને બાધવાનું કામ શરૂ થયું હતું તે તપાસી આવ્યો ત્યાંથી માર્ગમાં ગામેગામ લોકકંદમાં જુની વૃદ્ધિ વરસાવનો તે ટ્યૂરિન પહોંચી ગયો. પિક્ઝોન્ટ અને ટ્યૂરિન વચ્ચે મોટા વહાણ આવજ કરી શકે તે માટે પો નદીને ખોદાવીને પહોંચી અને હાડી કરાવી પો નદીને બ્રમ્પસમુદ્ર સાથે જોડી દેવાને નહેર ખોદાવવાનો નકશો એક કુશળ ઈજનેરની માફક તેણે પોતાને હાથેજ તૈયાર કર્યો સુદર કમાનદાર સાત નવા પૂલ બધાંઆ આ સર્વ મહાભારત કાર્યોના અર્થને માટે પણ તેણે બુદ્ધિપૂર્વક નાણાનો પ્રયત્ન કરી દીધો. આથી કરીને વિવિધ પ્રકારના ઇન્દ્રિયસુખમાં રમ્યા પચ્યા રહેવામાં અને ખૂબસુરત સ્ત્રીઓ સાથે ગમણું કરવામાંજ જીવનની સાર્થકતા માનનારા વિષય લપટ ગમ્યો, પોતાનું સર્વસ્વ જીવન લોકોનાંતિના કાર્યમાટે અર્પણ કરનાર અને અગત્ય સુખનો વિચાર પણ કર્યા વગર પ્રજાને માટે અવિરત પરિશ્રમ દેનાર નેપોલિયનથી ડર એ સ્વાભાવિકજ હતું.

નેપોલિયન જ્યારે ઇટાલિમાં પ્રવાસ કરતો હતો ત્યારે યુરોપના પશ્ચિમ ભાગમાં એટલે સ્પેન અને પોર્ટુગાલમાં લગાનક વિદ્રોહના બીજ શેપાઇ રહ્યા હતા પોર્ટુગાલ સમુદ્રકિનારે આવેલો એક નાનો પ્રદેશ છે તેની ત્રીશ લાખની વસ્તી અનેક સૈન્યો યથા જુલ્મી રાજાઓની જહાગિરીનાં ચક્ર નીચે કચરાયેલી હોવાથી કમલ જિંદગી ગુજરતી હતી તેમનું મનુષ્યત્વ નીચોવાઇ ગયું હતું એ દેશ જાણે ઈંગ્લેન્ડનું એક સરકાર હોય તેમ તેના પૂરેપૂરા દબાણ નીચે આવી ગયો હતો ઇંગ્લેન્ડના નૌકાસૈન્ય અને વ્યાપારી વહાણોમાટે તેનાં બંદરો ખુલ્લા હતા અને અગ્રેજ વ્યાપારીઓ ત્યાં મોટી મોટી વખારો નાખીને ત્યાંથી બીજા દેશોમાં પોતાનો માલ મોકલવાની પિરવી કરતા હતા.

નેપોલિયને પોર્ટુગાલના રાજાને લખ્યું કે તમારે કાં તો ઇંગ્લેન્ડના અથવા અમારા, એમાંથી એકના પક્ષમાં જોડાવુંજ પડશે જો તમારે અમારી સાથે જોડાવું હોય તો તમારાથી ઇંગ્લેન્ડના મૈત્ર્યને તેમજ વ્યાપારીઓને આશ્રય આપી શકાશે નહિ પોર્ટુગાલ સકડામણમાં આવી પડ્યું બેઉ રાજ્યો વચ્ચે કેટલોક પત્રવ્યવહાર ચાલ્યો. પોર્ટુગાલ તરફના જવામ ઇંગ્લેન્ડના પ્રધાનો લખાવતા હતા એ વાત મી કેનિંગે પાલોમેન્ટ વચ્ચે કબૂલ કરી દીધી હતી આખરે નેપોલિયન કટાળ્યો અને અગ્રેજોના પક્ષમાંથી પોર્ટુગાલને મુક્ત કરવાને લશ્કર મોકલાવ્યું કમલ પોર્ટુગાલ સામે થયું નહિ તેનાથી સામે થવાય એમ હતુંજ નહિ નાનકડું ફ્રેન્ચ લશ્કર સપાટાખંધ રાજધાની લિસ્બોનની નજીક આવવા લાગ્યું અવનતિની છેલ્લી સ્થિતિએ પહોંચેલા, દિવિ, નિ સત્ત્વ પોર્ટુગીઝો જાણે પોતાને કાઈ દેવા દેવા ન હોય તેમ ફ્રેન્ચ લશ્કર

કુચ કરવું હતું તે ઉભા ઉભા જોયા કરતા હતા સ્વનત્રતાની તેમના હૃદયમાં અભિલાષા પણ ન જાગે એવી અધમ દશાએ તેઓ જઈ પહોંચ્યા હતા.

ત્યાની રાજસભામાં પણ ઐક્ય ન હતું એક પક્ષ ઈંગ્લેન્ડની સાથે જોડાઈ જવાની સલાહ આપતો હતો ત્યારે બીજા પક્ષને ફ્રાન્સની મૈત્રી વધારે લાભદાયક લાગતી હતી કેટલાકનો મત એવો હતો કે રાજકુટુંબે અને તેટલી દોલત સાથે લઈને દેશ છોડીને અમેરિકામાં પોર્ટુગાલના તાબાનો આઝિલ દેશ છે ત્યાં ચાલ્યા જવું. છેલ્લો માર્ગ આખરે સૌને ગમ્યો અને ફ્રેન્ચ લશ્કર રાજધાની આગળ અવી લાગે તે પહેલાં અને તેટલી દોલત લઈને નાસી જવાની તૈયારીઓ થવા લાગી રાજકુટુંબને, ઉમરાવવર્ગને તથા જેને નાસી જવું હોય તેને લઈ જવાને બદરપર છત્રીશ વહાણોના કાફલો તૈયાર થયો રાજકુમારો, કુવરીઓ, સ્ત્રીઓ, યુરુપો, બાળકો, તેમના સરસામાનના ઢગલા વગેરેથી બદર ભરાઈ ગયું અને દરેકને સૌથી પહેલાં વહાણમાં ખેસી જવાની અધીરાઈ હોવાથી ધમ્માચકડી મચી રહી. સ્ત્રીઓ તેમના ધણીઓથી અને બાળકો તેમના માળાપથી વખૂટા પડી ગયાં કેટલાક વહાણમાં સીધું સામાન જ મૂકવા રહી ગયા આખરે જેમ તેમ કરીને જેટલાં માછ સૂકે તેટલા માણસો ભરીને કાફલો ઉપડ્યો અને તેમના અગ્રેજ મિત્રોનાં લડાયક વહાણ તેમને આઝિલ પહોંચાડી આપ્યા તેઓ જરાક ચાલ્યા હશે ને તરતજ ફ્રેન્ચો લિસ્બોનમાં આવી પહોંચ્યા ત્રીશ લાખની પ્રજાએ સ્વતંત્રતા જાળવવા માટે આગળી પણ ઉઠી ન કરી. તેઓ તેમના રાજકર્તાઓના જીલ્લમથી પણ કાયર કાયર થઈ ગયા હતા આ પ્રમાણે જાહુના ખેલની માફક આખો પોર્ટુગાલ અગ્રેજોના હાથમાંથી નીકળી એકદમ નેપોલિયનના અધિકાર નીચે આવી ગયો.

હવે આપણે સ્પેન તરફ નજર કરીએ ત્યાં એક જીર્ણોત્તર વર્ષીય રાજ રાજ કરતો હતો એ ચાર્લ્સ રાજ અનિશ્ચય ખાવાથી તન અને મનથી નિર્જળ બની ગયેલો, છુટ્ટો, કામ કરવાને નાલાયક અને નીતિભ્રષ્ટ નરાધમ હતો તેની રાણી નેપ્લેસની શાહજાદી હતી અને પ્રકટ રીતે રાજના એક પૂળસુરત અગરક્ષક ગોડોયને પોતાનું શરીર અને શિયળ અર્પણ કરી પાપાચરણમાં દિવસ ગુજારતી હતી એમ કરતા કરતા રાણીનો માનીતો બની ગએલો ગોડોય રાણીના, રાજનો અને રાજ્યનો પણ કુલ માલિક થઈ પડ્યો નિર્જળ થઈ ગએલો રાજ પણ આ બાબતમાં સમત થયો અને પોતાના માથા ઉપરથી રાજ્યનો ભોજો ઓછો થએલો જાણીને પ્રસન્ન થયો તેણે નેપોલિયનને કહ્યું હતું કે “દરરોજ સવારથી બપોરસુધી હું શિકાર ખેલું છું, ત્યાંથી આવીને જમું છું અને પાછો સાજાસુધી શિકારે જાઉં છું સાજો આવું છું ત્યારે ગોડોય મને રાજ્યનો હું કે હેવાલ આપે છે તે સાંભળીને હું સ્થૂં જાઉં છું અને બીજો દિવસે ઉઠીને પાછો એનો એજ કાર્યક્રમ ચાલુ કરે છું ”

આમે યુરોપ બ્યારે 'જેના' અને આસ્ટર્લિંટના સત્રામોની ગર્જનાથી ધ્રુવ રહ્યો હતો ત્યારે પણ સ્પેનનો રાજા તે આવીજ રીતે પોતાનો વખત પસાર કરતો હતો. આ આર્મી રાજાને ત્રણ છોકરા હતા તેમાં ગાદીનો વારસ ફ્રાંસિનાન્ડ સૌથી મોટો હતો ને પચીસ વર્ષનો થવા આવ્યો હતો પણ પિતાની નિર્મળતાનો અને માતાની નીતિબ્રજતાનો દાખલો તેણે પૂરેપૂરી રીતે ગ્રહણ કર્યો હતો. રાણી કહેતી કે "મારા ફ્રાંસિનાન્ડને ગર્દેડાનું લેણું અને વાઘનું દેદય છે" આ શાહજાદા ગાદીએ ખેસવા ધણો અધીરો બન્યો હતો. પ્રજાનો મોટો ભાગ તેના પક્ષમાં હતો બલિયારિણી રાણીથી લોકો શરમાતા હતા, અને ગોડોયને ધિક્કારતા હતા સ્પેન જે એકવાર બળવાન રાજ્ય હતું તે અરાજકતા અને દારિદ્ર્યના ખાડામાં ધીમે ધીમે નીચે ઉતરતું હતું.

શાહજાદા ફ્રાંસિનાન્ડ ઉપર ગોડોયે રાજાને, રાણીને અને પ્રધાનને ઝેર દેવાનો આરોપ મૂક્યો અને કદાચ તે સાચો પણ હોય તેને પકડીને કેદ કરવામાં આવ્યો. લોડા ગોડોયને ધિક્કારતા હોવાથી ઉસ્કેરાઈ ગયા અને ફ્રાંસિનાન્ડે લોકલાગણીને વધારે પાતો ચઢાવ્યો. હજારો માણસોના ટોળા હાથમાં છરા વગેરે લઈ ગોડોયના મહેલને ઘેરી વળ્યા તે નાસીને કાતરીઆમાં ભરાયો અને જૂની સાદીઓના ઢગલા નીચે દબાઈ છુપાઈને પડી રહ્યો. લોકોએ મહેલના રાચરચીલાનો ભાગી ફેડીને બૂકા કરી નાખ્યો પણ ગોડોય બચી ગયો. છત્રીશ કલાક સુધી તે બૂખ્યો, તરસ્યો બીકથી ધડકતે દૈયે ચુપચુપ દબાઈને પડી રહ્યો આખરે તરમની વેદનાથી તે વધારે વખત ન રહી રાક્યો તે ચુપચુપ નીચે ઉતરતો હતો એવામાં કોઈએ તેને જોયો "મારો ! મારો ! પકડો ! પકડો !" ની બૂમ પડી રહી ટોળામધ લોકો દોડી આવ્યા કંગાલ ગોડોયને લોકો ગડદા પેચ કરવા લાગ્યા તેના કપડા ખરડાઈ ગયાં, ટોપી ક્યાંની ક્યાં ઉડી ગઈ, માથાના વાળ વેરણુ છેરણુ થઈ ગયા અને ભરરસ્તામાં લોકો તેને ઠોસે ચઢાવવા લાગ્યા એટલામાં હથીઆરમધ સરકારી સ્વારો તેની મદદે આવી પહોંચ્યા, અને એકે તેનો હાથ પકડી લીધો અને દોડને ધોડ તેને ગસ્તાપર ધસડાતો ધસડાતો જઈ જઈને સનામતીની ખાતર કેદખાનામાં પૂરીને દરવાજા બંધ કરી દીધા.

ખીજવાયલા લોકો રાજામહેલ તરફ ઉલટયા, અને પારિસમાં રાજાવિપ્લવ વખતે થયું હતું તેવું માંડીમાં પણ થવા લાગ્યું. રાજારાણી ભયથી ચરચર ધૂનવા લાગ્યા કેદખાનાનો અને જલ્લાદની કુહાડીની ચિતાર તેમની આંખ આગળ તરવરવા લાગ્યો. લોકોને શાંત પાડવા માટે રાજાએ જાહેર કર્યું કે ગોડોયને બરતરફ કરવામાં આવ્યો છે અને "મારા વહાલા દીકરા ફ્રાંસિનાન્ડ" ના લાભમાં રાજ્યાસન ઉપરથી હું હાથ ઉઠાવું છું પણ તેજ ખખતે તેણે નેપોલિયનને મદદમાટે અરજ કરી અને એક કાકલુદીભરેલો પત્ર લખ્યો. તેમાં જણાવ્યું હતું કે મારા મહાન ઉદાર સ્વભાવના

મિત્ર, શહેનશાહ નેપોલિયન સિવાય ખીજા કોઈનો હવે મારે આધાર રહ્યો નથી ખીજા બાબુએ ફ્રાન્સ-ને પણ તેવોજ આજીજીભરેલો પત્ર નેપોલિયનને લખ્યો અને બાબુએ કે હું તમને પિતાતુલ્ય ગણીને હમેશા પુત્રની માફક એકનિઘાથી તમારા પક્ષને વળગી રહીશ

એજ દગાખાજ સ્પેનનો રાજા ઇગ્નેસીયો શીખવણીથી નેપોલિયન પ્રશિયામાં હતો ત્યારે તેની ગેરહાજરીનો લાભ લઈને ફ્રાન્સ ઉપર ચઢાઈ કરવાની તૈયારી કરતો હતો 'જેના' નો સમામ થયો તેની આગલી રાત્રે નેપોલિયનને આ વાતના સમાચાર મળ્યા હતા, પણ ખીજેજ દિવસે પ્રશિયન લશ્કરનો કબ્જરવાણુ નીકળી ગયેલો સાંભળીને વળી પાઠો તે નેપોલિયનની ખુશામત કરતો થયો જે જેનાના યુદ્ધમાં તેનો પરાજય થયો હોત તો સ્પેનનું લશ્કર ફ્રાન્સમાં ભરતીના પૂરની માફક ફરી વળ્યા વગર રહેતજ નહિ નેપોલિયન સમજતોજ હતો કે એ દગાખોર રાજા તેના ઉપર કારી ધા કરવાનો લાગ મળે તેનીજ રાહ જોઈ રહ્યો છે એલિસન પોતેજ કબૂલ કરે છે કે સ્પેન અને રશિયા વચ્ચે તે અરસામાં એક એવો છુપો કરાર થયો હતો, કે ફ્રાન્સનું સૈન્ય બર્લિન તરફ બહુ દૂર નીકળી ગયું હોય તે વખતે સ્પેને ફ્રાન્સ ઉપર દક્ષિણ દિશાએથી ચઢાઈ લઈ જવી અને એ કામમાં ઇગ્નેસીયો પણ મદદ લેવી

સ્પેનના રાજાનો તથા તેના દીકરાનો પત્ર વાચીને નેપોલિયન ધણો ગુચવાડમાં પડી ગયો તેની જિદગીમાં તે કદિ આવો ગુચવાયો ન હતો માર્ગ નક્કી કરવામાં તેણે કદિ પણ આટલી બધી ઢીલ કરી નથી તે ધડીકમાં અમુક નિશ્ચય કરતો અને પાછો તેને ફેરવી નાખતો. અહિંથીજ તેની વિપત્તિઓની શરૂઆત થઈ અને સેટ હેલેનાના વેરાન ખડક ઉપર તેનો છેલ્લો પડદો પડ્યો

તેને માટે માત્ર એજ માર્ગ હતા એક તો સ્પેનના બુર્બોન વંશીય રાજકુળને પદમ્પટ કરવું અને તેમને ઠેકાણે પોતાના એવા કોઈ માણસને તે દેશની ગાદીએ બેસાડવો કે જે દેશની પ્રજામાં નવચેતન રેડી શકે, પરંતુ વશપર પરાથી ગાદીનો વહાવટ કરનાર રાજકુલના હાથમાંથી રાજ્યાસન ઝુટવી લેવાનું તેને ગમતું ન હતું વળી તેમ ક્યારેય યૂરોપના તમામ રાજાઓ કોંઈ ભરાય અને તેમની તથા ફ્રાન્સની દુશ્મનાવટમાં નવાં ઝેર રેડાય તેમ હતું

ખીજો માર્ગ એ હતો કે ફ્રાન્સનાં સ્પેનની ગાદીએ બેસાડવો અને એવી એક ઉમદા ચારિત્ર્યવાળી બાઈ સાથે તેનું લગ્ન કરવું કે જે તેના નિર્ભળ મન ઉપર અમલ ચલાવી શકે અને તેને અસત્ય તથા અનીતિને રસ્તેથી વાળીને સત્ય અને નીતિના માર્ગ ઉપર લઈ આવે. વળી તે બાઈ નેપોલિયનના જવા વિચારની હોવી જોઈએ કે જ્યાં કરીને તે પોતાના વગને લીધે રાજ્યને અને રાજાને નેપોલિયનના પક્ષમાંથી અલિત થવા ન દે

ધણે વિચાર કર્યા પછી તેને પાછલો માર્ગ રચ્યો તેણે ફ્રિડિનાન્ડને લખી જણાવ્યું કે તમારી સાથે જે આરોપ મૂકાય છે તેનો તપાસ કર્યા વગર બેઆમરૂ થએલા તમારા પિતાની સાથે હું સામેલ થઈ શકતો નથી ફરિયાનમાં તેણે તેને માટે કોઈ ચોગ્ય કન્યાની તજવીજ કરવા માડી પારિસના પહેલા વર્ગના કુટુંબોમાં ધણી ખૂબસુરત અને કુસારી હોકરીઓ હતી, પણ નેપોલિયનના મહાન આદર્શ ઝીની શકે એવી ન હતી આખર તેણે પોતાના ભાઈ લૂચિયનની પુત્રીને માટે વિચાર કર્યો અને તેનો સ્વભાવ વગેરે જોઈ લેવા માટે તેને પારિસ તેડાવીને પોતાનો સાથે રાખી થોડા દિવસના સહવાસ પછી જણાવ્યું કે એ બાઈમાં પણ સ્પેનમાં નવી જગતિ લાવે એવા શુભ ન હતા નેપોલિયન ધણો નાસીપાસ થયો સ્પેનની ગાદીપર કોને બેસાડવો એ સવાલ તો હજી ઉભોને ઉભોજ રહ્યો વળી ફ્રિડિનાન્ડનો પક્ષ લેવો કે તેના આપનો તેનું પણ નિરાકરણ કરવું મુશ્કેલ હતું

આવી રિયતિમાં નેપોલિયન સ્પેન અને ફ્રાન્સની સરહદ ઉપર પિરિનીઝ પર્વતની તળેટીમાં આવેલા બેયેન શહેરમાં આવ્યો અને ત્યાં તેને સ્પેનસભ્ય ધણી ધણી પરસ્પર વિરુદ્ધ સમાચાર મળ્યા આ બાબુએ મૂર્ખ ફ્રિડિનાન્ડ પોતાની માની ગેર આમરૂ લોઢામાં ઉઘાડી પાડેલો હતો નેપોલિયને તેને વિવેકથી માર્મિક રીતે સમજાવી કે તમારી માતાની ફોજો કરવાથી તમે તમારા રાજ્યાસનપરના હક્કને જોખમમાં નાખ્યા છો, કેમકે તેમ ક્યાંથી તમે તમારા પિતાના કાયદેસર પુત્ર નથી એમ માનિત થઈ જાય છે એ અધમ શાહજાદાને તો એમાં કશું લાંછન જેવું લાગતું જ ન હતું એની મા તો વળી તેના કરતા પણ વધારે અધમતાની દશાએ પહોંચી ગઈ હતી તે તો દીકરાને મોઢામોઢ કહેતી કે તું તો વ્યભિચારથી ઉત્પન્ન થયેલો છે તારો ધણી તારો બાપ નથી આવી લાચકાતવાળા રાજકુટુંબને સ્પેનની ગાદી પર સ્થિત કરવાને સ્વતંત્રતાને પૂજનાર ઇંગ્લેન્ડ મથન કરી રહ્યું હતું ।

નેપોલિયનના આવ્યાના સમાચાર મળતાજ ફ્રિડિનાન્ડ તેને મળવા માટે ત્યાં આવી પહોંચ્યો અને તેની પાછળજ સ્પેનનો રાજા, રાણી અને ગોડાય ત્રણે પણ દોડતા આવ્યા નેપોલિયને તેમનો સર્વનો ચોગ્ય સત્કાર કર્યો

અત્યારસુધી સ્પેનના મામલાના સંબંધમાં શું કરવું તેનેવિષે નેપોલિયન નિશ્ચય કરી શક્યો ન હતો પણ હવે તો તેનો નિશ્ચય થઈ જાયો સ્પેનનો વૃદ્ધ રાજા પોતાના પુત્રને રાજ્યાસન આપવા કરતાં નેપોલિયન જેને પસંદ કરે તેના લાભમાં રાજનામું આપવા વધારે રાજી હતો પછી નેપોલિયને ફ્રિડિનાન્ડના શિક્ષક અને પ્રધાનને બોલાવ્યો અને કહ્યું —

“ મારા રાજ્યની સલામતી જાળવવા માટે મારા કદા શત્રુ યુર્બોન રાજાઓને સ્પેનની ગાદીપર નહિ ગાખવાની અને જરૂર પડે છે તમારી પ્રજાના હિતની ખાતર

પણુ એવોજ ફેરફાર કરવાની જરૂર છે હું સ્પેનને જે રાજ્ય આપીશ તે તેમને સાફ રાજ્ય બધારણુ આપશે અને ફ્રાન્સની સાથે અચળ મિત્રભાવ રાખીને તેને પરરાજ્યની ધાસ્તીમાંથી મુક્ત કરશે પોતાના પુત્રો આવા ખારીક સમયમા સ્પેનનું રાજ્યતત્ત્વ ચનાવવા નાલાયક છે એમ રાજ્યને પણ ખાતરી થઇ છે તેથી તે પોતાના તથા પોતાના કુટુંબના તમામ હક્ક મારા હાથમા સ્વાધીન કરી દે છે ”

“ ફર્ડિનાન્ડને પણ હું ચાહુ છું અને જો તે સ્પેનની ગાદી ઉપરથી પોતાનો હાથ ઉઠાવે તો હું તેનો બદલો આપવા ખુશી છું તે પોતાને માટે તથા પોતાના વશ વારસાને માટે સ્પેનની ગાદી ઉપરથી હક્ક ઉઠાવી લે તો હું તેને ઇંદુરિયાનું રાજ્ય અને મારી ભત્રીજી આપવા ખુશી છું, સ્પેનને પૂર્ણ સ્વતંત્રતા આપવામા આવશે અને તેના પોતાના કાયદા, રીતરિવાજ અને ધર્મમા કશો ફેરફાર કરવામા નહિ આવે મારે પોતાને માટે તો મારે સ્પેનનું એક ગામડું પણ નહિ જોઇએ ”

રાજા, રાણી અને ગોરોયને રાજ્યની જાળજ કરતાં દારૂ, શિકાર અને વિલાસના ઉપકરણો વધારે પ્રિય હતાં તેથી તેમને આ બ્યવસ્થા ધણીજ ગમી અને નેપોલિયને આપેલું વર્ષાસન લઇને મોજ કરવા લાગ્યા ફર્ડિનાન્ડ જરાક નારાજ હતો પણ મા આપનું ખૂન કરવાનો આરોપ જે તેના ઉપર મૂકાયો હતો તેની તપાસ થાય તો તેનું પાપ ઉઘાડુ પડી ગયું એમ હતું નેપોલિયને તેને ધમકી આપીને કહ્યું કે જો રાજનામું નહિ આપે તો એ આરોપની તપાસ કરવામા આવશે આથી અપરાધી શાહજોડો દૂર ઉઠશે અને રાજનામું આપવા તૈયાર થશે ઇંદુરિયાના રાજ્યને બદલે તેણે દશ લાખ ફ્રાન્ક પોતાને માટે અને ચાર ચાર લાખ પોતાના દરેક ભાઇને માટે પેન્શન તરીકે લઇને ગાદી ઉપરથી હાથ ઉઠાવ્યો

નેપોલિયને આ પ્રમાણે જે કુનેહથી સ્પેનના રાજકુલમાં પરિવર્તન કરી નાખ્યું તેમા પણ તેનું અદ્ભુત બુદ્ધિમણ દેખાઇ રહે છે એક પણ બંદુકનો ખાર ક્યાં વગર તેણે સફાઇથી સ્પેનની રાજગાદી ઉચ્છાવી નાખી એનાથી વધારે આશ્ચર્યકારક ઘટના કોઇ કદિપત વાર્તામા પણ ભાગ્યેજ જોવામા આવે છે ત્યાર પછી તેણે સ્પેનની પ્રજાજોગ નીચેનું જાહેરનામું પ્રકટ કર્યું —

“ સ્પેનના રહેવાસીઓ ! લાખા સમયની ત્રિપત્તિની પર પગનો ભોગ થઇ પડ્યા પછી તમારૂં પ્રજાકીય જીવન નષ્ટ થવાની તૈયારીમા હતું તમારી વિપત્તિઓ મારા જોવામા આવ્યાથી હું તમારૂં રક્ષણ કરવા આવી પહોંચ્યો છું તમારી મહત્તામા અને તમારા જાતીય બળમાજ મારી મહત્તા અને મારૂં બળ ગહેલું હું માનું છું તમારા રાજ્યકર્તાએ રાજ્યની લગામ મારા હાથમા સોંપી દીધી છે તમારા દેશ ઉપર રાજ્ય કરવાની મને જરા પણ ઇચ્છા નથી મને તો તમારી ભવિષ્યની પ્રજા હમેશા પ્રેમ અને આભારસંહિત યાદ કરે તેટલીજ અભિલાષા છે તમારામાં નવું ચેતન રેડવું

એજ ભારે અત્રે આવવાનું પ્રયોજન છે હું તમારી જાતીય સસ્થાઓને સુધારીશ અને જે નમ મને સહાય આપશે તે નીચી સુધારાથી ઉત્પન્ન થતી અરાજકતા અને ઉત્પાત ન થવા દેતા, તમને તેનાથી મળના તમામ સગીન લાભ અપાવવાનો પ્રયત્ન કરીશ તમ તમામ પ્રાંતો અને નગરોના પ્રતિનિધિઓની એક પરિપક્વ મંડળીની છે તેમની સાથે જાતે વાતચીત કરીને તમારી સઘળી જરૂરીયાતો ભારે જાણી લેવા છ નેમ ક્યાં પછી સ્પેનની ગાદી ઉપરનો મારો અધિકાર હું છોડી દેશ અને રાજાની પવિત્ર અને લોકહિતકારક સત્તાની સાથે પ્રજાના સ્વાતંત્ર્ય અને મુક્તિની જોગવાઈ સમિલન થયું હોય એવું રાજ્યધારણ તમારા દેશને માટે ઘડી આપ્યા પછી હું માન પ્રતિબિંબિતુલ્ય કોષ્ટ રાજાને તમારા દેશનો રાજ-મકુટ પહેરાવીશ સ્પેનના રહેવાસીઓ ! તમારા પૂર્વજો કેવા હતા અને હાલ તમે કેવા છો તેનો વિચાર કરજો તમારી અવનતિ થઈ તેમા તમારી કસુર નથી તમારા દેશ ઉપર જે રીતે આજસુધી અમલ કરવામા આવ્યો છે તે પદ્ધતિજ દોષિત છે ભવિષ્યને માટે સુદરમા સુદર અને ઉજ્જવળમા ઉજ્જવળ આશાઓને તમારા હૃદયમા સ્થાન આપજો, કારણ કે મારી એટલીજ ઇચ્છા છે કે તમારી ભવિષ્યની સતતિ મને યાદ કરીને કહે કે તેણે અમારા દેશનો પુનરુદ્ધાર કર્યો હતા ”

તેલંડનો ગજા લૂઈ સાસારિક ઉપાધિઓ અને માદગીથી અશક્ત મની ગયો તેના તેની તેણે સ્પેનની રાજગાદીની જવાબદારી લેવાની ના પાડી નેપોલિયને તર-તર પોતાના ભાઈ જોસેફને નેપલ્સથી તેડારી મગાવ્યો અને સ્પેનનું રાજ્યતંત્ર તેના હાથમા મૂકયું

રનમા તે વખતે પ્રજાકીય સસ્થાઓ હતીજ નહિ જાહેર જીવનમાં પ્રજાને કશો હિસ્સો મળતોજ નહિ તેનું રાજ્યધારણ રાજ્યકર્તાને નિરુકુશ રાજસત્તા આપતું હતું ધર્મગુરુજો તેમની ભયાનક સત્તાના જોરથી નવી રાજનૈતિક અને ધાર્મિક ભાવનાઓને દમાની દેતા હતા જનસમૂહ અજ્ઞાન અને અધમતામા સંપડતો હતો સ્પેનના કરતા વધારે સડી ગયેલું રાજ્યધારણ કોષ્ટપણ સુધરેલા ગણતા દેશમા ઈદિ જોવામા આવ્યું નથી સ્પેનનો જીર્ણોદ્ધાર કરવાની નેપોલિયનની અભિ-લાષા સફળ થઈ હોત તો ત્યાંની સ્વતંત્ર થયેલી કૃતચ પ્રજાએ તેના સ્મરણચિન્હોરૂપી ભવ્ય ઇમારતોથી દેશને શણગારી મક્યો હોત, પણ હાલ ! ગુલામી અવસ્થાનો મોટામા મોટો દોષ એ છે કે ગુલામી પોતાને હાથેજ પોતાની ઘેડીઓને પંધાએ મજબૂત બનાવે છે અને તેમનાં બંધનો લાંબા કાળના સહવાસને લીધે તેમને એવા વહાલા અને સ્વાભાવિક થઈ ગયાં હોય છે કે તેમને બંધનમુક્ત થયું ગમતુજ નથી.

જોસેફ બોનાપાર્ટ ધણે ઉદાર વૃત્તિનો, બુદ્ધિશાળી અને નીતિપરાયણ હતા

એવો સર્વનો અભિપ્રાય છે તેની નતિવિષે તેના શત્રુથી પણ સદેહ લાવી શકતો નથી તેના ઉદાર, ન્યાયી અને સુદૃઢ અમલ ને તેપદ્મનું રાજ્ય ચૌડાજ વખતમાં આપાદ બની ગયું હતું

જેસેફના આવતા પહેલાં સ્પેનના સૈન્યની, નૌકાસૈન્યની, જાહેર બાધકામોની તથા પ્રજાની આર્થિક સ્થિતિની સાચી હકીકત મેળવીને તેનો રિપોર્ટ તૈયાર કરવાને નેપોલિયને બાહોશ માણુસોને રાજ્યમાં જૂદે જૂદે ઠેકાણે મોકલી દીધા હતા તે કહેતો કે “ મારે ક્યા ઉપાયો લેવા તે નક્કી કરવા માટે આ તમામ હકીકતો મારે અધ્યયન જાણી લેવી જોઈએ વળી સ્પેનનું રાજ્ય મારા હાથમાં આવ્યું ત્યારે તેની કેવી દશા હતી તે જાણવાનું સાધન ભવિષ્યની પ્રજાને માટે પણ મૂકી જવાની જરૂર છે ” સ્પેનનું કલ્યાણ સાધવા માટે તેણે લગ્યમાં લગ્ય યોજનાઓ પોતાના મનમાં ધડી રાખી હતી તેણે કદપેથી અને તરતજ અમલમાં મૂકેલી યોજનાઓ જોઈને તેના કદા શત્રુઓને પણ તેની પ્રશંસા કરવી પડે છે સ્પેનના સૌથી વધારે પ્રતિષ્ઠિત અને બુદ્ધિશાળી દોહસો પ્રતિનિધિઓની પરિષદ એવાન મુકામે ભરવામાં આવી પોતાના દેશનું ઉજ્જવળ ભાવિ જોઈને આ ઉચ્ચ સરકારવાળા દેશભક્તો ધણીજ પ્રસન્ન થયા સ્પેનના રીતરિવાજોને યોગ્ય અને તે જમાનાની ઉન્નતિમારક લાવનારોને અનુકૂળ થઈ પડે એવું ઉદાર રાજ્યપ્રધારણ એ પરિષદે ધડી કહાડ્યું

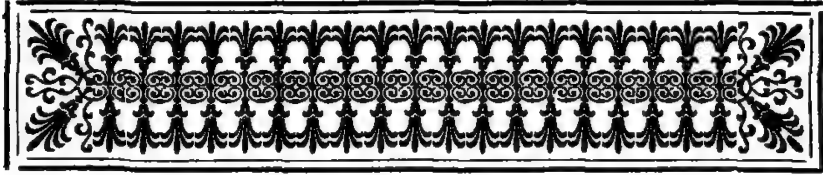
જેસેફ ત્યાં આવી પહોંચ્યો એટલે સ્પેનની રાષ્ટ્રીય પરિષદે તેને પ્રજા તરફથી સન્માન આપ્યું અને પોતાના દેશને માટે ઉજ્જવળ ભાવિ ધડનાર નેપોલિયનનો અત કરણપૂર્વક આભાર માન્યા ત્યાર પછી ફ્રેન્ચ લશ્કર અને સેનાપતિઓના લખ કાદાર રસાલા સાથે જેસેફ સ્પેનની રાજધાની માંડ્રીડ ગયો અને ત્યાં તેનો રાજ્યાભિષેક કરવામાં આવ્યો

આ સમાચાર તરતજ યુરોપના તમામ રાજ્યકર્તાઓને મોકલવામાં આવ્યા ઇંગ્લંડ મિવાય લગભગ તમામ યુરોપીય નૃપતિઓએ જેસેફને ધણી ખુશીથી રાજ તરીકે સ્વીકાર્યો રશિયાના ઝારે તે ઉપરાંત જેસેફના ઉમદા ચારિત્ર્યની પ્રશંસા કરતા તેને રાજ તરીકે સ્વીકારતા ઉડો હર્ષ જણુ વ્યો નાનાયક રાજાઓની વહારે ધાનાડે એકલુ ઇંગ્લંડજ અળગુ રહ્યું પદ્મપ્રદ થએલા ફ્રાંસના પણુ જેસેફને અભિનંદન પત્ર લખ્યો

સ્પેનના રાજાઓના હાથમાંથી રાજ્યાસન લઈને નેપોલિયને પોતાના ભાઈને આપ્યું તેમાં તેણે ન્યાય કર્યો કે અન્યાય એ પ્રશ્ન ધણીજ ગુચવણુભરેલો છે સ્પેનના રાજાની નાલાયકી તો ઉઘાડીજ છે સ્પેનને પોતાનું હથિયાર બનાવીને નેપોલિયનના શત્રુ રાજાઓ તેની મુશ્કેલીમાં વધારો કરવાની પેરવી કરતા હતા અને કવચતે પાછળથી છુપો ધા કરાવવાના હતા એ વાત પણ ઉઘાડી છે ‘જેના’ના દુહ વખતે

નેપોલિયનને મળેલા પેગમ એ વાનનો પ્રત્યક્ષ પૂરાવો છે. સ્પેનનો રાજા ગાદી છોડવા ખુશી હતો અને તેના દીકરાને ગાદી ન મળે એમ ઇચ્છતો હતો. ફર્ડિનાન્ડ પણ ગાદી છોડવા ખુશી હતો અને પોતાનો પિતા પદભ્રષ્ટ થાય એવું માગતો હતો. જો નેપોલિયને જોસેફને ડેકાણે ફર્ડિનાન્ડને રાજ્યાસન આપ્યું હોત તોપણ તેના શત્રુઓ તો એમજ કહેત કે તેણે પોતાનો સ્વાર્થ સાચવવા માટે ખરા રાજાને ઉઠાડી મકાને એક બળવાખોર, પિતૃધાતક પુત્રને ગાદીએ બેસાડ્યો. વળી આજે જગતના નિષ્પક્ષ-પાત લોકો નેપોલિયનને ગ્રંભપક્ષના અને સ્વાતંત્ર્યના રક્ષક તરીકે પૂજે છે તેઓજ તેને ધિક્કારત અને કહેત કે તેણે પોતાના હસ્કરના બળવડે, પોતાના કાયમના સિદ્ધાંતોનું ખૂન કરીને ધણાજ આપણુદી, અને સ્વતંત્રતાના કદામા કદા શત્રુ એવા ગઝનના હાથમા રાજસતા આપી. જો તેણે તેમ કર્યું હોત તો તેના નામ ઉપર કદિ પણ ન બૂસી શકાય એવું કલક સદાને માટે રહી જત માટે અધી બાબુનો વિચાર કરીનેજ તેણે આ પગલુ ભર્યું. શત્રુ રાજાઓની ખફેગી આથી તેણે વહોરી લીધી, પણ પોતાના પ્રાણપ્રિય સિદ્ધાંતોનું ખૂન તેણે ન થવા દીધું.

આખા યુરોપના રાજાઓ એકત્ર થઇને કાવત્રાથી, અનેક પ્રકારના દગા અને પ્રપચ કરીને તેને રાજ્યાસન ઉપરથી ગબડાવી પાડતા મથતા હતા. જગત ઉપર કદિ પણ કોઈ રાજાને કચરી નાખવા આવા મહાભારત પ્રયત્નો થયા નથી અને આખી પ્રજાના મનથી ચૂંટાયના નેપોલિયન કરતા રાજ્યાસન માટે વધારે હકદાર રાજા પણ કોઇ થયો નથી. તેણે આ મરક્ષણને માટે સ્પેનના દગાખોર રાજાઓના હાથમાથી રાજસતા લઇ લીધી, પણ તેમને લિ મારી અને નિરાધાર નહિ બનાવી દેતાં તેમના નિર્વાહ અને સુખમાટે ઉદાર ગોઠવણ કરી આખીને નેપોલિયને પોતાની સ્વાભાવિક ઉદારતા બનાવી આપી તેઓ પોને પણ તેના આ વર્તનથી સતુષ્ટ થયા હતા અને તેને આહતા હતા. યુરોપના રાજાઓએ શુ કર્યું ? તેમણે આખરે નેપોલિયનને પદ ભ્રષ્ટ કરવામા વિજય મેળવ્યો પણ પગી તેમણે શુ તેને આરામના અને સુખના માધને લેશમાત્ર પણ આપ્યા હતાં કે ? તેને એક ક ગાય કેદી તરીકે સેન્ટ હેલેનાના નિર્જન ટાપુમા, કોઇ પણ યુરોપિયનને માફક નહિ એવા હવાપાણીવાળા સ્થાનમાં સખત નિપ્તામા પૂરી રાખ્યો અને તેનું અત કરણ દુઃખાય એવું અપમાનભરેલું વર્તન તેની સાથે આખરસુધી ચલાવ્યું. કયા ફર્ડિનાન્ડને આપેલા ભવ્ય મહેલ ? અને કયા સેન્ટ હેલેનાનું ક ગાન તબેલા જેવું ધર ? વધારે ઉદાર રાણુ તેની તુલના હવે વાચક પોનેજ કરી લેશે.

પ્રકરણ ૪૧-મું સંકટમાં વધારો

ચેનથી નેપોલિયન પારિસ પાછો આવ્યો. માર્મમાં તેણે જ્યાં જ્યાં મુકામ કર્યો ત્યાં ત્યાં પ્રજાએ તેને પ્રેમ અને હર્ષથી વધાવી લીધી હતો. કેાઇ પણ રાજ્યકર્તા પ્રજાનો આટલો બધો બેહદ પ્રેમ ભોગવવા ભાગ્યશાળી થયો નથી. થેર્સ નામનો એક લેખક લખે છે કે “ જે અદ્ભુત પુરુષે પ્રજાને આજ્ઞાતરિક કલહમાથી છોડાવીને સુલેહ, શાંતિ, આબાદી અને પોતાને મન-માનતા ધર્મનું પાલન કરવાની સ્વતંત્રતા બક્ષી હતી તેને તેઓ દૈવી પુરુષ—લગભગ દેવ જેવો માને એમાં કશું આશ્ચર્ય નથી ” જેમણે ઈલિડ અને જુર્બોન ગળાઓએ પ્રકટ થવા દીધેલું

સાહિત્યજ વાચ્યુ હોય તેમને આ વચનો અતિશયોક્તિભરેલાં લાગશે, પણ નેપોલિયનને પદબ્રષ્ટ કર્યા પછી પોતપોતાના રાજ્યોની સજ્જામતીને માટે ફ્રાન્સ, ઈંગ્લંડ તથા અન્ય યુરોપીય રાજ્યોને નેપોલિયનને વિષે પ્રજામાં ભ્રમ ઉત્પન્ન કરવાની જરૂર પડી હતી અને તેથી તેના વિષે તેમને ખોટી હકીકતોથી ભરપૂર સાહિત્ય પ્રકટ કરવું પડ્યું હતું. એજ બતાવી આપે છે કે તેની લોકપ્રિયતા અસાધારણ હતી. નેપોલિયનને જીલમગાર તરીકે ચીતરાખ્યાથીજ તેઓ પોતપોતાની ગાદી ઉપર સહિ-સક્ષામત રહી શકે એમ હતું. એથી કરીને એવા સાહિત્યને ઉત્તેજન આપવા માટે યુરોપના રાજ્યોએ મોકળે હાથે પૈસા વાપર્યો હતો. હજી પણ એ હુમલાના પડખા શ્રમી ગયા નથી એ સર્વ આક્ષેપો તેણે મૂગે મોટે સહન કર્યા. પોતાના બચાવમાં એક અક્ષર પણ લખવાની તેને રજા આપવામાં ન હતી. છતાં આખરે પોતાના મરણ પછી તે પોતાનું સ્થાન પ્રાપ્ત કરતો જાય છે તે કહેતો કે મારું સાચું રાજ્યાસન પ્રજાના હૃદયમાં છે અને પાર્થિવસિંહાસન જે કે તેણે ગુમાવ્યું પણ એ અવિનાશી સિંહાસન તે અન્તે પ્રાપ્ત કરી શક્યો છે.

ઈંગ્લંડ પોકાર કરતું કે અમે યુરોપની સ્વતંત્રતાના બચાવને માટે નેપોલિયનની સાથે લડીએ છીએ તેઓ લડ્યા અને જીત્યા, પણ ક્યાં છે તે સ્વતંત્રતા ? જેવચની

ફ્રાન્સના રપેનમાં છે ? બુર્બોન રાજાઓની જોડકાંમી નીચે કચરાતા નેપલ્સમાં છે ? સૈમિરિયાના બરફમય પ્રદેશોમાંથી ઝારની ખફગીનો ભોગ થઇ પડેલી રાંક પ્રજાના પોદારમાં એ સ્વતંત્રતાનો અવાજ સભળાય છે ? નહિ, નહિ વોટર્સના રણક્ષેત્રમાં યૂરોપની સ્વતંત્રતા તો ક્યાંય કચરાઇ ગઈ અને સેન્ટ હેલેનાના દ્વીપમાં નેપોલિયનની કબરમાં તેની સાથેજ દટાઈ ગઇ !

એથેનથી પારિસ આવતા નેપોલિયને એક મોટા પૂલ બધાવવા માંડ્યો હતો તેની મુલાકાત લીધી એ કાર્ય તપામવાની અને જોણે પોતાની દેખરેખ નીચે તે તૈયાર કરાવ્યું હતું તેને યોગ્ય પારિતોષિક આપવાની તેને ઇચ્છા હતી મુખ્ય ઈજનેર સાથે વાત કરતા ચતુર નેપોલિયને જાણી લીધું કે એ કામમાં ખરે જોતા તેણે કશું કશું નથી, પણ બધી મહેનત તેના તામાના એક ઈજનેરની છે, અને સધળો યશ મુખ્ય ઈજનેર ખાટી જાય છે તેણે તેને તેડાવી મંગાવ્યો અને તેની પાસેથી પૂલ સમઘી સતોષકાગક માહિતી તેને મળવાથી તે ધણો ખુશ થયો તેણે તેની યોગ્ય કદર કરી અને મુખ્ય ઈજનેરની પદવી આપીને પારિસ મોકલી દીધો.

સને ૧૮૦૮ના આગસ્ટમાં નેપોલિયન પારિસ પહોંચ્યો કે તરતજ તેણે પોતાની આસપાસ તોફાનનાં વાળ ઘેરાતાં જોયાં આસ્ટ્રિયા બહારથી મૈત્રીભાવ રાખતું હતું છતાં તેનો પરાજય તેને સાદા કરતો હતો અને ઉમરાવવર્ગ એકઠુથ્યા અધિકારના કદાચ તથા પ્રજાપક્ષના હિમાયતી નેપોલિયનપર અહાર કરવાની તક જોયા કરતો હતો રપેનમાં ઉપન્ય થએલો ગભીર મામલો જોઇને તેણે એમ ધાર્યું કે નેપોલિયનને ત્યાજ રોકાઇ રહેવું પડશે આજે નેપોલિયન રપેનની રાજગાદી ઉથલાવી નાખે છે તો ભવિષ્યમાં બીજા રાજાઓની પણ તેવીજ વલે કેમ નહિ કરે એવી જાણે પોતાને ધાસ્તી લાગી હોય તેવો તેણે ડાળ કર્યો

આસ્ટ્રિયામાં ટેંકણે ટેંકણે યુદ્ધની તૈયારીઓ થતા લાગી સાત લાખ માણસોના તરફરનો જમાવ થયો અને તેમને લસ્કરી તાલિમ અપાવા લાગી ચૌદ હજાર તે પો અને દશ લાખ બુદ્ધિ ખરીદ કરવામાં આવી કદાચ પરાજય થાય તો બચાવ કરતા સુગમ પડે તે માટે આસ્ટ્રિયા અને હંગરીના કિલ્લાના સમારકામ થવા લાગ્યાં લશ્કરની મજબૂત દુકડીઓ ફ્રાન્સની સરહદ તરફ ગોઠવાઈ ગઇ

નેપોલિયન લડવાથી ધાયર થયો હતો લડાઇથી તેને કરોડ ફાયદો થવાનો ન હતો. ફ્રાન્સને સમૃદ્ધ કરવાની સુદર યોજનાઓમાં લડાઇને લીધે ભારે વિશેષ પડતો હતો તે અત કરણથી સુનેહને આહતો હતો તેણે આસ્ટ્રિયાના રાજપ્રતિનિધિને તેડાવીને બીજા દેશોના પ્રતિનિધિઓની સમક્ષ વિવેકભર્યાં પણ દૃઢ શબ્દોમાં પોતાના વિચાર જણાવ્યા.

‘ મીસ્ટર મેટર્નિક, તમે અમારી સાથે કાં તો લડવાની તૈયારી કરો છો અથવા અમને ડરાવવા માગો છો ’

“ સાહેબ, અમે બેમાથી એક કરવા માગતા નથી ”

નેપોલિયને કહ્યું, “ ત્યારે આટલી બધી લશ્કરી ધામધૂમનો શો અર્થ છે ? તેમ ક્યોથી સુલેહનો ભગ થવાનો સભવ છે અને નાણાંની ખરાબી થાય છે ”

મેટર્નિકે કહ્યું, “ આ તૈયારી માત્ર રાજ્યના બચાવને માટેજ છે ”

નેપોલિયને નરમાશથી પણ સુદઢ અવાજે કહ્યું —

“ જો આ તૈયારીઓ માત્ર બચાવને માટેજ હોય તો તેમા આટલી બધી ઉતાવળ હોયજ નહિ નવી વ્યવસ્થા હમેશાં ધીરે ધીરેજ થાય છે, દોડધામથી થતી નથી બચાવને માટે દારૂઓનાના ભડાર, લશ્કરની ભરતી, ઘોડા અને ખાસ કરીને તોપો ખેંચનાર ઘોડા અને તોપોની ગળવર ખરીદી કરવામા નથી આવતી તમારૂં લશ્કર હાલ ચાળીશ લાખ માણુમનુ છે હું જો તમારૂં અતુકરણ કરું તો મારે પણ ચાળીશ લાખ લઢી શકે એવા માણુસ એકઠાં કરવા જોઈએ આ તો વિવેકની હદ ઓળખવા જેવું છે એમ કરતા કરતાં તો આખરે સ્ત્રીઓ અને છોકરાઓને પણ હથિયાર લેવડાવવાનો વખત આવે અને આપણે રાની પશુઓ જેવા બની જઈએ વળી તમારે આટલું મોટું લશ્કર અને યુદ્ધસામગ્રી એકઠી કરવાની જરૂરજ થી છે / મે તમારા કોષ પણ પ્રાતમાટે માગણી કરી છે / પ્રેસમર્ગના કોલકારાથી તમારા અને મારા રાજ્યની વચ્ચેના તકરારી સવાલોનો નિર્ણય થઈ ચૂક્યો છે અને હજી જો કોષ પણ વાધો હોય તો તમારા રાજ્યના એક શબ્દમાત્રથી બધી તકરારનું સમાધાન કરવા હું રાજી છું મારે તમારી પાસેથી કોષ જોઈતું નથી માત્ર બે રાજ્ય વચ્ચે સુલેહ-શાંતિ રહે એટલુંજ હું માગુ છું, અને તમારે હજી કોષ પણ પ્રકારની અડચણ હોય તો તે અમઘડી દૂર કરવા હું તૈયાર છું ”

મીસ્ટર મેટર્નિકે જવાબ દીધો કે “ ક્રાન્સ ઉપર હુમલો કરવાનો આસ્ત્રિયાની સરકારના મનમા જરા પણ વિચાર નથી. હજી અમારા લશ્કરની કશી હિલચાલ કરવામા નથી આવી ”

નેપોલિયને મક્કમ અવાજે કહ્યું, “ તમારી બૂલ થાય છે ગેલિશિયા અને બોહિમિયામા તમારા સૈન્ય અરાખર ફ્રેન્ચ લશ્કરની સામે ગોઠવાઈ ચૂક્યા છે એ વાતની કોષ ના પાડી શકે એમ છેજ નહિ તેનું તાત્કાલિક પરિણામ એ આવશે કે અમારે પણ તેટલુંજ લશ્કર તમારી સામે લાવીને ગોઠવવું પડશે મારે પણ મારી સરહદ-પરના કલ્દના તોડી નાખવાને બદલે સમરાવીને લશ્કર તથા લશ્કરી સામગ્રીથી ભરપૂર કરી દેવા પડશે મારા ઉપર કદિ જાપો મારી શકાતો નથી એ તમે સારી પેઠે જાણો છોજ તમે રશિયાની કુમકપર ગાજતા હો તો તેમા પણ તમારી બૂલ છે. રશિયા તમારી હાલની વઢણ તરફ સખત નાપસદગી બતાવે છે હું જાણું છું કે તમને લડાઈ પસંદ નથી તમારા રાજ્યને પણ પસંદ નથી તમારા દેશના કેળવાયલા વર્ગને ”

પણુ તે પસંદ નથી નવી ફેરફારીથી ભડકી ગએલો ઉમરાવવર્ગજ દેશમાં બધે એર રેડી રહ્યો છે તેઓ વેરના વિચારો લોકોમાં ફેલાવે છે એમ કહેતા કરતાં એવો વખત આવશે કે આપણુ એકિને અસહ્ય સ્થિતિમાંથી મુક્ત થવાને માટે છેવટનો ઉપાય લેવો પડશે, અને તે ઉપાય લડાઇ છે તમારી હાલની વર્તણૂક જોતા મને તેનીજ ધારની લાગે છે માટે હું તમને ફરીથી કહું છું કે મારે તમારી પાસેથી કંઇ જોઇતું નથી— માત્ર સલાહજ જોઇએ છે, પણ જો તમે લશ્કરી તૈયારી ચાલુ રાખશો તો હું પણ તેમજ કરીશ એટલે સલાહ કરવાને માટે આપણે ફરીથી લઢવું પડશે ”

આ વાતચીતના શબ્દે શબ્દે લખી લેવામાં આવ્યા અને આરિદ્રયાના શહેનશાહ તરફ રવાના થઇ ગયા.

પણુ તે દગ્ગ્યાન રપેનના મામલાએ ગભીર સ્વરૂપ ધારણુ કર્યું ત્યાંના ધર્મ-ગુરુઓ અગ્નિ અને ધર્માન્ધ એકતવર્ગમાં યુદ્ધજી વગ ધરાવતા હતા સ્વાભાવિક રીતેજ જૂના વિચારના ધર્મગુરુઓ પ્રગતિની, સ્વતંત્રતાની નવી ભાવનાઓના કંટા શત્રુ હતા તેમણે ફ્રેન્ચોની સામે લોકવર્ગને ઉશ્કેર્યો ફ્રેન્ચો તેમને પગધીન કરવા આવ્યા છે એવો ઉપદેશ આપીને તેમની પ્રજાકીય લાગણીને ઉશ્કેરી આપી અને આખા દેશમાં બળવાનો પવન ફેલાઇ ગયો. ફ્રેન્ચો અને તેમના તરફ સહાનુભૂતિ ધરાવનારા રપેનના રહેવાસીઓની નિર્દયપણે કનક કરવામાં આવી.

આ બાબતે આરિદ્રયા લડાઇ જાહેર કરવાની ધમકી આપતું હોવાથી તે તરફ ગોઠવેલા લશ્કરમાં ધટાડો થઇ શકે એમ ન હતું તેથી નેપોલિયનને લશ્કરમાં નવા દાખલ થએલા મિનઅનુભવી સિપાઇઓને રપેનનો બળવો શમાવવા મોકલવા પડ્યા. દિવસે દિવસે ત્યાંની સ્થિતિ જોખમભરેલી બનતી જતી હતી ત્યાંના એકતો આજણુ અને જિદગીથી કાયર થઇ ગએલા હતા, અને હરકાઇ રીતે તોફાન કરવાનું અને વૂટકાટ કરવાનું બહાનું શોધી રહ્યા હતા નેપોલિયને તેમને બેનો રાજ અને સાડે રાજ્ય-બધારણુ આપ્યું હતું પણુ તેમના કમનસીએ તેમણે જીલમગાર રાજાઓની બેડીઓ પોતાને હાથેજ પાડી પોતાના પગપગ જડી દીધી.

આ હોળીને વધારે પ્રબલિત કરવા ઈચ્છતો તો તૈયારજ હતું તેને રપેન સાથે લડાઇ હતી તે એકદમ બધ થઇ ગઇ અને રપેનિશ કેદીઓને છૂટા કરીને સ્વેચ્છ આપીને બળવાખોરોના લશ્કરમાં સામેલ થવા માટે એકદમ રવાના કરવામાં આવ્યા રપેનના કિનારા ઉપર ઈચ્છલડના વહાણુ મારફતે યુદ્ધસામગ્રી ધમધોકાર ઉતરવા લાગી અને ત્રીસ હજાર અગ્રેજ સિપાઇઓનું લશ્કર ડયૂક ઓફ વેલિંગ્ટનની સગ-દારી નીચે રપેનને કિનારે ઉતર્યું. રાપનહેનને તોપને ગોળે ઉડાવી દેવામાં તેણે બુતાવેલી બાહોશી અને દહતા જોતા આ કાર્યને માટે પણુ તે યોગ્યજ હતું !

જોસેફ બોનાપાર્ટ નરમ પ્રકૃતિનો, ભલો, દયાળુ અને ન્યાયને ચાહનાર હતો. લડાઇનું ભયર વાવાઝોડુ જોઇને તે ચોકી ગયો. ભારે ગભરાટમાં તેણે નેપોલિયનને

લાખ્ય કે “ મારા પક્ષમાં કોઇ નથી પચાસ હજાર અનુભવી સિપાઇઓ અને પાચ કરોડ ફ્રાન્કની મારે જરૂર પડશે એ મોકલતા વિશ્વજ્ઞ થશે તો એક લાખ સિપાઇઓ અને દશ કરોડ ફ્રાન્ક જોઈશે ’ તે પોતાની નવી રૈયતને એટલો બધો માહતો હતો કે ફ્રેન્ચોની ચએલી કતલનું વેર લેવા તેના લશ્કરે બળવાખોરો ઉપર જે અત્યાચાર કર્યો હતો તે વિષે તેણે ભારે દિલગીરી જાહેર કરી અને બળતામાં ધી હોમવા જેવું કર્યું. સ્પેનવાસીઓનો ક્રોધ આથી શમી ન જતા ઉલટો પ્રજ્વલિત થયો નેપોલિયને તેને લખ્યું કે “ ધીરજ રાખજો હું લશ્કર તથા યુદ્ધના સાધનો મોકલાવીશ, પણ મારા સિપાઇઓને ઊતારી પાડશો નહિ તેમને ઝડપ પર આવેલા ખૂનીઓ સાથે કામ લેવાનું છે અને તેમને દુઆવી દેવાને માટે સખત ઉપાયો લેવાની પણ જરૂર પડે છે તમારી રૈયતની પ્રીતિ મેળવવાનો યત્ન જરી રાખજો પણ લશ્કરને નાહિ મત કરશો નહિ ”

ફ્રાન્સની ઉત્તર દિશાએ આસ્ટ્રિયા સૈન્યનો જમાવ કર્યોજ જતું હતું તેથી કસા-યલુ લશ્કર તો ત્યાંથી ખસેડાય એમ હતુંજ નહિ નેપોલિયને નવું લશ્કર ઉશ્ચુ કર્યું અને પૂરતી યુદ્ધસામગ્રી સાથે સ્પેન મોકલાવી દીધું દિવસે દિવસે ત્યાંની સ્થિતિ વધારે બગડતી જતી હતી ત્રીશ હજાર ફ્રેન્ચ સિપાઇઓ જનરલ ડુપોની સરદારી નીચે સ્પેનમાં હતા મદવાડ અને પૂરતા ખોરાકને અભાવે તેઓ લેવાઈ ગએલા હોવાથી તેમને તાબે થવાની ફરજ પડી ફ્રેન્ચોની લશ્કરી કારકીર્દીને આ પહેલુંજ કથક લાગ્યું આ સમાચાર સાંભળીને નેપોલિયને ક્રોધથી કપી ઉઠ્યો ફ્રેન્ચ સૈન્ય તાબે થયું । કપાઇ કેમ ન ગયું । હારજીત તો લડવૈયાના નસીબમાં લખેલીજ હોય છે, પણ શરમભરેલી રીતે તાબે થઇ જવું એ કલકના કુહાડાના ધા કેમ રૂઝાય । ફ્રેન્ચ નામને બહો લગાડ્યો । એ કલક હું એ હીચકારાઓના લોહીથી ઘોષ નાખીશ સિપાઇઓ કપાઈ જાય તો તેમની જગ્યાએ નવા ગોઠવી શકાય છે પણ અએલી આખર પાછી નથી મળતી આવા અનેક ઉદ્ધગાર તેના મોંમાંથી નીકળતા ગયા, પણ થોડી વાર પછી તેના ક્રોધનો ઉભરો શમી ગયો અને જનરલ ડુપો તરફ તેને કયા પ્રગટી “ કમનશીબ પુરુષ । ફ્રેડેન્ડ અને બીજા અનેક યુદ્ધોમાં નામના મેળવનારનો આવો અધ પાત । લડાઈના કેવા ખેલ છે । એકજ દિવસમાં આખી ગિલ્ગીમાં મેળવેલી કીર્તિ ધ્રુજાણી થઈ જાય છે । ”

જોસેફે માડ્રૂડ છોડ્યું અને ઇસો નદીને કિનારે મોરચાખદી લશ્કરી છાવણીનો આશ્રય લીધો ત્યાંથી તેણે નેપોલિયનને લખ્યું કે —

“ મારા તરફ સહાનુભૂતિ રાખે એવો એક સ્પેનવાસી મારી પાસે રહ્યો નથી એક સેનાપતિ તરીકે પણ હું મારૂ કામ કરી શકું અને તે કામ અધરૂ નથી, કારણ કે તમાગ કસાયલા સિપાઇઓની મદદથી હું બળવાખોર સ્પેનવાસીઓને જરૂર કરી શકું, પણ રાજા તરીકેની મારી જવાબદારી અસહ્ય થઇ પડી છે મારી રૈયતના એક બાગને તાબે કરવા માટે શું મારે રૈયતના બીજા ભાગની કતલ કરવી ? માટે જે

લોકો અને રાજ ગણવા માત્રતા નથી તેમના ઉપર બખરાબથી મારે રાજ કરવું પણ નથી, પણ હારીને હું સ્પેન છોડવા ઇચ્છતો નથી તમારા કસાયના સિપાઇ ઓની એકજ દુકડી અને મોકલાવશે તો મસ થશે હું તેમને લઇને માડ્રિડ જઇશ અને ત્યાં જઇને આખરે જાદી છોડીશ અને મારે નેપલ્સ પાછું આપવું જોઇશે જે દેશ મારી ખરદાસ્ત નીચે રહેવામા પોતાનું સુખ માને છે ત્યાં હું જઇશ અને પૂર્ણ શાંતિ જે મારી પ્રકૃતિને અનુકૂળ છે તે હું ભોગવી શકીશ ”

આવા બના રાજના અમલ નીચે રહેવાનું કમનસીમ સ્પેનવાસીઓને ન ગમ્યું અને પોતાની ઉત્થિતિ તેમણે પોતાને હાથેજ અટકાવી

જોસેફને પત્ર વાંચીને નેપોલિયનનું દિલ ધણું દુખાયું જોસેફને તે ચાહતો હતો તેની ઠરેલ બુદ્ધિને માટે તેણે ધણું માન હતું, અને પોતાના બીજા ભાઇઓ કરતાં તે તેની પાસેથી સહકાર મેળવવાની વધારે આશા રાખતો હતો તેણે જોસેફને ઉત્તેજિત કરવા માટે બીજો પત્ર લખ્યો અને તેમા પોતાનું આત્મબળ રોડાય તેટલું રેડ્યું

પરંતુ સ્પેનવાસીઓ ઉપર ગોળી છોડવાનું નરમ પ્રકૃતિના જોસેફને ગમ્યું નહિ, અને સ્પેનની સ્થિતિના બગાડમાં ચાલુ વધારો થતોજ ગયો આખરે આરિદ્ર્યા માથે લડાઈ જાગશે એવી ભારે ધાસ્તી છતાં પણ હાઇન નહીં આગળ ગોડવેલા લશ્કરમાંથી એક લાખ માણસો સ્પેન મોકલવાની નેપોલિયનને જરૂર પડી, અને તેમની જગ્યાએ એક લાખ નવા લાખન થએલા સિપાઇઓને ગોડવવા પડ્યા

ફ્રાન્સની આર્થિક હાલત આ વખતે સારી ન હતી અને સરકારી ત્રિજેરી પણ ખાલી થવા આવી હતી દક્ષિણમા ઇંગ્લેન્ડ, સ્પેન અને પોર્ટુગાલ ફ્રાન્સની સામે લડવા એકત્ર થયા હતા પરાજયથી માનભંગ થએલું પ્રશિયા ગુમાવેલી સપત્તિ પાછી મેળવવાનો લાગ જોઇ રહ્યું હતું ઉત્તરમાં આરિદ્ર્યાએ સાત લાખ માણસોનો જમાવ કરી દીધો હતો રશિયાનો ઝાર નેપોલિયનનો મિત્ર હતો પણ ત્યાંની રાજ માતા અને બધો ઉમરાવલો તેના કદા વૈરી હતા ઝાર પોતે પણ તેમની બધાની સામે ક્યુસુધી ટકી રહેશે તે પણ શક પડતું હતું લોનશૈરનો સટો કરનારાઓએ લોકોના મન ઉપા કરી નાખ્યા હતા સરકારી લોનનો લાવ ચોરાણથી ઉતરીને સીતેર સુધી ગમડી ગયો હતો લડાઈના મેદાનમાં શત્રુસૈન્યની ટક્કર ઝીલતી વખતે નેપોલિયન જેમ અદ્ભુત રક્તિનું દર્શન કરાવતો હતો તેમ આ વખતે આર્થિક ચુકના પ્રસંગમાં પણ તેણે પોતાની અનૌકિક બુદ્ધિનો પ્રભાવ સર્વને બતાવ્યો એક બે મહિનાસુધી તેણે સરકારી લોનની ખરીદી એવી કુશળતાથી કર્યા કરી કે તેજ મદીનો સટો કરનારાઓ આમદ છક્કડ ખાઇ ગયા રાજ્યની પ્રતિષ્ઠા જાળવવા માટે સરકારી લોનનો લાવ જટલો રહેવો જોઇએ તેટલો તેણે લાવી મૂક્યો. ધણી સટોરીઓ પાયમાલ થઇ ગયા પણ બધે પ્રસંગે ઉદારતા બતાવનાર નેપોલિયને તેમને થોડુંક ખાનગી વળતર અપાવ્યું

પ્રકરણ ૪૨ મું—શહેનશાહોનું સંમેલન

ને ૧૮૦૭-૦૮ની સાલમાં નેપોલિયનની ઉત્પત્તિનો સૂર્ય પૂણ્ય-તમ પ્રકાશથી ઝળહળી રહ્યો હતો તેની સત્તા ઉચામાં ઉચા શિખરપર પહોંચી ગઈ હતી, પણ હવે એ વર્ષથી તેનો પ્રતાપભાનુ નમવા લાગ્યો બીજા ચાર પાંચ વર્ષ સુધી તેના અદ્ભુત બુદ્ધિશીલના પ્રભાવથી તેણે આ ફેરફાર ઉધાડો પડવા ન દીધો પણ અતે ૧૮૧૩ની સાલથી તે સૂર્ય નમ્યો તે નમ્યોજ અને અતે વોટરુના સત્તામર્મા લાગ્યો ફ્રેન્ચોના લોહીથી ખરડાયલા રણુક્ષેત્રમાં તે સદાને માટે આથમી ગયો જે પહેલે તેને સ્પેનના રાજ્યવિસ્તારમાં લાથ ધાલવાની જરૂર પડી તેજ પળથી તેની વિપત્તિની શરૂઆત થઈ

એક માનુએ ફ્રેન્ચ લશ્કર સ્પેનમાં જંગલો મળવો શકાવવામાં રોકાયેલું હતું, બીજા માનુએ આરિદ્ય લઢવાને તાકી રહ્યું હતું અને રશિયાનો ઝાર તુર્કસ્તાનનો શિકાર કરવા ટમટમી રહ્યો હતો લડાઈ કર્યા વગર ફ્રાન્સ, રશિયા અને આરિદ્યના તકરારી સવાલોનો સમાવાનીથી નિર્ણય લાવવાના હેતુથી નેપોલિયને ઝરતી સાથે એફર્થ મુકામે ૧૮૦૮ના મધ્યેરની રાત્રી તારીખે મળવાની ગોઠવણ કરી હતી આખા યુરોપની આખ આ ઇતિહાસપ્રસિદ્ધ મેળાપ ઉપર ઠરી હતી તેના પરિણામ ઉપર જગતનું આરબ્ધ અવલગતુ હતું, અને આ અદ્ભુત પ્રસંગ જોવા માટે રાજાઓ, ઉમરાવો અને દરબારીઓ દેશ દેશથી ત્યાં આવીને તે યાદગાર દિવસની રાહ જોતા ખેડા હતા તે સરળા રાજવંશીઓ ફ્રાન્સના શહેનશાહના પરોણા હતા તેણે ધણાજ લપકાદાર રમાલા સાથે પાગિસ છોડ્યું એવા દાંડથી ભાગ્યેજ બીજા કોઈ રાજની સ્વારી ગઈ હશે ઉમરાવોના નૃપતિઓ કરતા પ્રજાના ચૂંદા નૃપતિનો વિશેષ ઠાક જોઈને પ્રજા પણ મગરૂર થઈ

જેઓ આ ઠેકાણે કેવળ વિનોદને માટેજ આવ્યા હતા તેમને માટે પણ વિલાસની અનેક પ્રકારની સામગ્રી નેપોલિયને ત્યાં મોકલવાની દીધી હતી નેપોલિયનની સવારી સવારના દશ વાગ્યે ત્યાં આવી પહોંચી હતી તે વખતે શહેરના રખતા રાજાઓ, તાહ-જાઓ, ઉમરાવો, રાજદરબારીઓ, લશ્કરના અને રાજ્યના અનેક મોટા મોટા અધિકા-

રીઓથી ભરાઈ ગયા હતા. તેને જોતાજ આરે દિશાએથી તાળીઓ અને હર્ષના પોકાર થવા લાગ્યા ત્યાર પછી સેકસની રાજની સાથે પોતાના રસાલાસહિત ઝાર અલેક્ઝાન્ડર ને ઉધાડા રથમાં બેસીને આવતો હતો તેને લેવાને માટે નેપોલિયન સામે ગયો. એકઠ્ઠાથી છ માઇલને અંતરે બેઠે નૃપતિઓ મળ્યા, અને હૈયાના ઉમળકાથી એક બીજાને ભેટયા પછી બેઠે જશ્યુ થોડા ઉપર બેસીને મિત્રોની માફક વાતો કરતા કરતા શહેરમાં દાખલ થયા.

ઝારને માટે નેપોલિયને બાદશાહી ઢખના રાચરચીલા અને સુખના સાધનોથી ભરપૂર સુદર ઉતારો તૈયાર કરાવ્યો હતો ત્યાં ઝારની સ્વારી ગઈ અને બેઠે જશ્યુ સાથે બેસીને જમ્યા સાજના દરબારી ઠાઠથી મિજબાની આપવામાં આવી, તેમાં ત્યાં આવેલા તમામ માનવતા પરોણાઓને નોતરવામાં આવ્યા હતા રાતના ક્રાન્સથી આ પ્રસંગે માટે ખાસ તેડાવેલા સારામાં સારા નાટકકારોએ મનુષ્યના ઉમદામાં ઉમદા ગુણોનું દર્શન કરાવે એવું કરુણરસપ્રધાન નાટક લજવી ખતાવ્યું નાટકશાળા રાજવંશી અને ખાનદાની પ્રેક્ષકોથી ચીકાર ભરાઈ ગઈ હતી નાટક શરૂ થયું અને તેમાંના એક પ્રવેશમાં એક પાત્રના સુખમાંથી એવો ઉદ્ગાર નીકળ્યો કે—

“ મહા પુરુષની મૈત્રી એ તો દેવોની પ્રસાદી છે ”

આ વાક્ય બોલાયું કે તરત અલેક્ઝાન્ડર ઉભો થયો અને નેપોલિયનનો હાથ પકડીને તેણે કહ્યું, “ આ વાક્યનું રહસ્ય હું દરરોજ અનુભવું છું ” આ શબ્દો બોલાતાજ તાળીઓ અને હર્ષોદ્ગારથી આખી રમણી ગાજી ઉઠી.

નેપોલિયનની ચિત્તવૃત્તિ નાચતમાશામાં ઠરતી ન હતી કાર્ય કરવામાં તેને તો મઝા પડતી હતી એટલે જો કાર્યને અર્થે તેનું આવવું થયું હતું તેનોજ નિઝાલ કરવામાં તે રોકાયો દરરોજ લગભગ વીસ દિવસસુધી સાથે બેસીને ઝાર અને નેપોલિયન રાજદરબારી વાતચીત કરવામાં રોકાયો તુર્કસ્તાન પાસેથી ક્રાન્સ્ટેન્ટિનો પલ ઝુટવી લેવા ઝારને તીવ્ર અલિલાષા હતી, અને તેમાં જો ફાવે તો તે ધણીજ બળવાન બની જાય તે માટે નેપોલિયન તેની સખત વિરુદ્ધ હતો, છતાં ઝારનું મન મનવવાને તે ધણીજ આતુર હતો આરિદ્રયાના નૃપતિએ હમણું હમણું ક્રાન્સની વિરુદ્ધ વર્તન ખતાવવા માડ્યું હતું તેથી આ પ્રસંગે તેને પણ નિમત્રણ કરવામાં આવ્યું હતું પણ પોતાના રાજ્યની નજીકમાં યુરોપના બે મહાબળવાન નૃપતિઓ મળવાના છે તેમને યોગ્ય માન આપવાને બહાને પોતાના તરફથી એક અતિનિધિનેજ તેણે મોકલાવ્યો તેનો અંદરખાનેથી એટલોજ હેતુ હતો કે બેઠે બાદશાહો વાતચીત કર્યા પછી છેવટે શા નિર્ણયપર આવે છે તે જાણી લેવું.

એકઠ્ઠા શહેર જર્મનીના ઉમરાવો, શ્રીમતો, સાક્ષરો, કવિવરો અને સુદરમાં સુદર મહિલાઓથી ભરાઈ ગયું હતું તેમને માટે મિજબાનીઓ નૃત્ય અને ગાયનના

જલસા વગેરેની નેપોલિયને મોટા પાયાપર સુદર વ્યવસ્થા કરી દીધી હતી, પણ જ્યારે આ મોજલા જીવો રમરામ અને નાચતમાશામા રોકાઈ રહેતા હતા ત્યારે તે પોતે તો આખો વખત પોતે હાથ ધરેલા મહાભારત કાર્યમાં જ ગુ થાઈ રહેતો હતો.

નેપોલિયનના ઉદાર આશ્રયથી મોહિત થએલા દેશ દેશના સાક્ષરો ત્યા એકત્ર થયા હતા જગવિખ્યાત જર્મન કવિવર ગિટે અને સ્વિટ્ઝરલેન્ડનો નામીયો ઇતિહાસકાર મૂલર પણ ત્યા હતા એ મૂલર એક ઠેકાણે નેપોલિયનના સમાગમની નીચેના શબ્દોમા નોંધ લે છે—

“તદન નિષ્પક્ષપાતપણે અને ઇશ્વરની રૂઝરૂમા બોલતો હોઈ તેમ હું સાચેસાચી વાત કહું છું તેના જ્ઞાનની વિવિધતા, તેની તીક્ષ્ણ અવલોકન શક્તિ, અને દરેક વિષયનું રહસ્ય સમજી શકે એવી પરિપક્વ બુદ્ધિ જોઈને હું ચકિત થઈ ગયો તેણે મારી સાથે એવી રીતે વાત કરી કે તેણે મારું હૃદય આકર્ષી લીધું અને મારો પ્રેમ જીતી લીધો એ પ્રસંગને મારી જિંદગીનો સૌથી વિશેષ યાદગાર પ્રસંગ હું માનું છું પોતાની બુદ્ધિના પ્રભાવથી અને નિ સ્વાર્થ સૌજન્યથી તેણે મને જીતી લીધો છે”

તત્ત્વચિંતકો, કવિઓ, ઇતિહાસકારો, નાટકકારો સર્વની સાથે તે એકસરખી કુશળતાથી વાત કરતો, અને તેઓ પણ એના જ્ઞાનનું ઉદાહરણ અને બુદ્ધિની ક્રિષ્ણતાની પ્રશંસા કરતા પ્રાચીન સાહિત્યની ચર્ચા થતી હોય તો તેમાં પણ તે એકો હતો ખ્રિસ્તી અને મુસલમાન ધર્મની તુલના થતી હોય તો તેમાં પણ તે ગભીર તત્ત્વચિંતકની માફક પ્રૌઢ વિચારો દર્શાવતો. વર્તમાન સાહિત્યના દોષ બતાવવામાં પણ એક બાહોશ વિવેચકને શોભા આપે એવી ટીકા કરતો તેને જોઈને સાક્ષરમજબૂત ચકિત થઈ જતું શેક્સપિયરના ધોરણ પર રચાતાં જર્મન નાટકોપર વિવેચન કરતા તેણે કવિવર ગિટેને કહ્યું કે તમારા જેવો સર્વોપરિ બુદ્ધિમાન પુરુષ પણ કરુણરસ અને હાસ્યરસ જેમા મિશ્ર થયો હોય એવા નાટક પસંદ કરે છે તે જોઈને મને ધણી નવાઈ લાગે છે.

સાહિત્યના વિષયોનો આવો સૂક્ષ્મ અભ્યાસ તેણે ક્યારે કર્યો એવો પ્રશ્ન ત્યા હાજર રહેલા વિદ્વાનમાથી કોઈએ ક્યો નેપોલિયને જવાબ આપ્યો કે “એકવાર જ્યારે હું લશ્કરમા લેફ્ટનેન્ટ (નીચા દરજ્જાનો સરદાર) હતો ત્યારે મારા લશ્કરની જાવણી વેલેન્સમાં હતી, અને મારો મુકામ ચોપડીઓ વેચનારના ઘરમા હતો. મને લોકોમા હળવું મળવું પસંદ ન હોવાથી હું એકલો ઘેર બેસીને વાંચ્યાજ કરતો. તે દુકાનમાંનાં મણા ખરાં પુસ્તકો મે એક કરતાં વધારે વાર વાંચી નાખ્યા અને બુદ્ધને લગતાં તથા ખીજા વિષયને લગતાં જે પુસ્તકો મે વાંચ્યાં હતા તેમાંથી હું કોઈજ બૂલી ગયો નથી” તેની રમરમજીવિત અને હાથ લીધેલા કામમાં તદ્દયીન થઈ જવાની શક્તિ બેઉ અદ્ભુત પ્રકારનાં હતાં ક્રાન્સમાં એવો એક પણ આગળ ને ૨૯

પડતો માણસ ન હતો કે જેના ખાનગી ઇતિહાસથી, આર્થિકથી અને સા-
યકાતથી નેપોલિયન અજાણ્યો હોય તેણે પોતાના પ્રધાનો પાસે આગેવાન મા-
ણસોના ગુણોપના કામ ધણજ ચોક્કસપણે તૈયાર કરાવ્યા હતા એ કોહાને તે
" મારા રાજ્યના નૈતિક હિસાબના આદર " કહેતો હતો પ્રધાનોના હેવાલ
અને ખાનગી પત્રવ્યવહારથી નવી નવી લોકીકતો જાણી લઇને એ કોહાઓમા તે વખતો-
વખત ફેરફાર કર્યા કરતો હતો તે પોતાના કાગળો જાતેજ વાચતો અને તેમાંની
મતલબ તેના મગજમાંથી કઢી પણ ખસી જતી નહિ તેની નિદ્રા ઘણી અદૃષ્ટ
હતી અને પળેપળેના તે રૂંડે ઉપયોગ કરતો તેની સ્મરણશક્તિ એવી હતી કે
હિસામના આકાંક્ષા પર તે એકવાર નજર ફેરવી જતો એટલે પછી તેની છાપ તેના
મગજ ઉપરથી કઢી બૂસાતી નહિ પોતાની કારકીર્દી દરમ્યાન દરેક દરેક વર્ષમાં
જૂદા જૂદા કરની કેટલી ઉપજ થઇ હતી તેના આકાંક્ષા તેને મોઢેજ હતા હિસાબી
ખાતાની ભૂલો તે અજાણ્ય જેવી રીતે પકડી આપતો એકવાર લશ્કરી ખાતાના
ખર્ચનો હિસામ તપામના તેણે શક ઉઠાવ્યો કે અમુક પવટણુ બચ્યું ખોટું ચડા-
વવામાં આવ્યું છે, કારણ કે તે પવટણુ હિસાબમાં ખતાવેલી જગ્યાએ હતીજ નહિ
તપાસ કરતા જણાતું કે હિસામી ખાતાના એક ડારકુને ભગ્યાના પૈસા ખાઇ જવા
માટે ખોટો હિસામ રચ્યું કર્યો હતો તેને તરતજ ખરતરફ કર્યો અને રાજ્યમાં દાખલો
સાડગ માટે એ લોકીકત સર્વત્ર પ્રકટ કરવામાં આવી

'જેના'નો મત્રામ જે સ્થળે થયો હતો તે જગ્યા પર મોટા પાયા પર લશ્કરી રમત-
ગમત કરવામાં આવી જે ટેકરી પર ખેસીને નેપોલિયને એ વરસ પર પોતાનો તથા
રોપ્યો હતો અને જ્યાંથી શત્રુસૈન્ય ઉપર નાશકારક તોપોનો માર ચલાવ્યો હતો ત્યાં
આગળજ રાજવંશી પરોણાઓમાટે એક ભવ્ય મંચીઆણો બાંધવામાં આવ્યો
આસપાસના પ્રદેશોના લગ્નરો તમાશાખીનો ત્યાં આવ્યા હતા તેમણે નેપોલિયનને
જયનાદથી વધારી લીધો યુદ્ધ વખતે જેના શહેરને ભારે નુકસાન થયું હતું તેના
ખત્તામાં નેપોલિયને ગામ લોકોને ત્રણ લાખ ફ્રાન્ક અપાવવાનો બદોખસ્ત કર્યો
પૃથ્વી ઉપર એવો કયો રાજ છે કે જેણે શત્રુરાજ્યના શહેરને લડાઇમાં થએલી નુક-
સાનીનો ખદલો આપવાની ઉદારતા ખતાવી હોય ?

ધણા દિવમસુધી વાતચીત કર્યા પછી ઝાગ અને નેપોલિયને પોતાના તકરારી
સલાહોનો નીચે પ્રમાણે નિર્ણય કર્યો ફ્રાન્સ અને રશિયાને મૈત્રીની દૃઢ માઠથી બાંધી
દેવો અને લડાઇ તેમજ સુવેદ કરવામાં બેઉ રાજ્યોએ સાથેજ ઉભા રહેવું બેઉ
રાજ્યએ સલાહમાટે ઈંગ્લંડ આગળ સામટી મામણી કરવી અને સલાહની સગતો
એવી ન્યાયી રાખવી કે ઇંગ્લંડના લોકો પણ ત્યાંના પ્રધાનમંડળને સલાહ કરવાનો
આગ્રહ કરે રશિયાએ જેસેફને રોનેના રાજ તરફ સ્વીઝરલેન્ડ અને રશિયા ફિનલેન્ડ

તથા તુર્કસ્તાનના મોહઝેલિયા અને વેલેશિયા નામના બે પ્રાન્તનો કમળે લે તેમા ફ્રાન્સે હરકત કરવી નહિ ઈગ્લડના રાજાને મોકલવાનો પત્ર નેપોલિયને પોતાને હાથે લીધી આપ્યો અને તેના ઉપર તેણે તથા આરે સહીઓ કરી

જ્યારે જોઈ નૃપતિઓ વચ્ચે રાજનૈતિક પ્રશ્નોની ચર્ચા ચાલતી હતી ચારે તેની માથે સાથે જોસેફાઈન સાથે લક્ષ્યબધ ગદ કરીને નેપોલિયને આરની બેન માથે લક્ષ્ય કરવું એ પ્રશ્ન પણ ચર્ચાવા લાગ્યો નેપોલિયનના ચારિત્ર્ય ઉપર એ મોટામા મોટું અને નહિ જૂસી શકાય એવું કલક છે નત્ર પ્રકૃતિની પતિપરાયણ અને ઉદાર સ્વભાવની બહી જોસેફાઈને તો તેને આ અપરાધની ક્ષમા આપી, પણ જગત ક્ષમા નથી આપતું એ જોસેફાઈન નેપોલિયનની તોફાની સમુદ્રના જેવી જિંદગીના પ્રયત્ન તોફાનોમા તેની સાથે સાચી પતિવ્રતા સ્ત્રીની માફક અગ્ર ભક્તિથી સામેલ થઈ હતી, અને અનન્ય પ્રેમ અને ભક્તિથી વિપત્તિના અનેક પ્રમગોમા તેને વળગી રહી હતી આવા પવિત્ર લક્ષ્યબધનો ઉચ્છેદ કરવાનો તેને કશો હક્ક ન હતો દુનિયાદારીની નજરે તેમ કરવાની ગમે તેટલી જરૂર જણાઈ હોય તોપણ એ પાપ તે પાપજ જ્યારથી તેણે એ વિચારને અત કરણમા ધ્યાન આપ્યું ત્યારથી ઈશ્વરની તેના ઉપર કરડી નજર થઈ અને તેની વિપત્તિઓનો વધારો થતો ગયો તે પોતે પણ કબૂલ કરે છે કે જોસેફાઈનનો ત્યાગ એ મારા ઉપરની મોટામા મોટી વિપત્તિ હતી

પણ એક બાબત એ આપણને નેપોલિયનને તેના આ કૃત્ય માટે સખતમા સખત શબ્દોમા વખોડીએ તે વખતે ન્યાયની ખાતર આપણે તેની પણ દલીલ સાબળવી જોઈએ પતિપરાયણ જોસેફાઈન પણ અસુધી છલકાતી આંખે પોતાના પતિને ક્ષમા કરવા માટે જગતની માયાના કરે છે અને તેના પતિ તેને અનન્ય પ્રેમથી ચહાતો હતો છતા તેને તેના લાચારીથી ત્યાગ કરવો પડ્યો છે એમ કહીને આપણને નેપોલિયનમાટે દયા ઉપજાવે છે જોસેફાઈનનો ત્યાગ એ નેપોલિયનના જીવનનો અત્યંત અદ્ભુત, ભવ્ય અને કમળ પ્રસન્ન છે નેપોલિયન પોતાના ખ્યાલમા શું કહે છે તે હવે આપણે સાબળીએ તે જોસેફાઈનને કહે છે, “ હું નને ચાહું છું અને તનેજ ચાહું છું આ જીવનમા મેં સુખની શોધી લીધી પણ અનુભવી હોય તો તે માત્ર તારા પ્રેમને લીધેજ છે, પણ યુરોપના તમામ રાજાઓ મને-પ્રજાના ચૂંટાયેલા રાજાને કચરી નાખવા તૈયાર થયા છે આખા યુરોપને મનુષ્યરક્તથી રંગી નાખનાર અને હજારો સુખી કુટુંબોની પાયમાલી લાવનાર યુદ્ધોના છોડા આવનાર નથી જો હું રશિયા કે આસ્ટ્રિયાની શાહજાદીને પરણું તો હું રાજાઓની પક્ષિતમા રથાન પામી શકું અને મારા પુત્રને રાજા તરીકે સ્વીકારતા તેઓ વાધો ન ઉઠાવે. મારા પક્ષને મજબૂત રાખે અને યુરોપમા સુલેહસાંતિ પથરાય આપણે જૂટા પડીશું તોપણ આપણે એક બીજાને આહી સફીશું બહારથી જૂટા પણ અત કરણથી એક રહીશું.

આવા મહાન હેતુને સિદ્ધ કરવાને આપણે પતિપત્ની તરીકેના સબધ તોડી ન શકીએ? માણસજાતને માટે આપણુ એ મોટામાં મોટુ અભિદાન કહેવાશે.

“ હુ અપુત્ર મરી જાઉં તો મારા મરણ પછી ફ્રાન્સમાં હાવાનજી જાગશે લોહીની નદીઓ વહેશે ધર્મિય જો મને પુત્ર આપે તો આવા ઉત્પાતનો સભવટી જશે ત્યારે આપણા દેશના કલ્યાણયુગની વેદીઉપર આપણુ અભિદાન આપણે શુ ન આપી શકીએ? ફ્રાન્સ તેની જરૂર કદર કરશે અને ભવિષ્યની પ્રજા આપણને આશ્ચિય આપશે ”

જોસેફાઇનનો ત્યાગ કરવામા નેપોલિયનનો આવો સુદર ઉદ્દેશ હતો તે પોતે પણ પતિનો મનોરથ સમજતી હતી, પણ આટલું છતાં ધર્મિયની નજરે એ પાપા ચરણ હતુ અને એના બદલામા તેને કેવી ભયકર શિક્ષા થઇ તે જાગતે જોઇ તે આસ્ત્રિયાની શાહમહીને પરણ્યા, પુત્રનો પિતા થયો, એ પુત્ર રાજ્યાસને આવશે એવા સ્વપ્ન રચવા લાગ્યો, પણ ડાહ્યામાં ડાહ્યા માણસની નજર પણ કેટલીક બાબતમા દુકી હોય છે આગળ ચાલતાં આસ્ત્રિયાનો રાજા—તેનો સસરાજ તેનો વિનાશ કરવામાં સામેલ થયો, અને તે પુત્ર અપ્રસિદ્ધ રીતે અઘાળમૃત્યુ પામ્યો જેના જન્મ વખતે આખા ફ્રાન્સે ઉત્સવ કર્યો હતો તેના મરણની કાઠને જાણુ સરખી પણ થઈ નથી

ઝારને પોતાને પણ નેપોલિયન સાથે સમપણુની ગાંઠથી જોડાવાની અભિલાષા હતી નેપોલિયન તેના મિત્ર તો હતોજ પણ બનેલી ચાચ અને પોતે પારિસ આવે ત્યારે પોતાની બેનને ફ્રાન્સની રાજરાણી થએલી જુએ એ વિચાર તેને ધણોજ ગમ્યો. નેપોલિયન આગળ આ વિચાર રજૂ કરવામા આવ્યો તેણે પોતે પણ અત્યાગ આગ મચ એ વિષે ધણુ વિચાર્યું હતુ પણ પોતાની પત્ની તરફના અગાધ પ્રેમે તે સમયે એ વિચારને તુચ્છકારી કહાડ્યો હતો

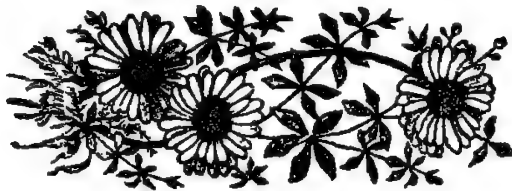
નેપોલિયનના વખાણુ કરતાં ઝાર તો કદિ ચાકતોજ નહિ તેની એકલી બુદ્ધિનીજ નહિ પણ તેની સભ્યતા અને આચાળપણુની પણ તે પ્રશંસા કરતો તેણે કહ્યુ હતુ “ તે આજના જમાનામાં માત્ર મોટામાં મોટોજ નહિ પણ સારામાં સારો માણસ છે લોકો તેને લગાડેના શોખીન અને કીર્તિલોભી કહે છે પણ એ ખોટી વાત છે તે કહે છે ખરો પણ રાજનૈતિક જરૂરીઆતોને તથા આસપાસના સંજોગોને વશ થઇને કહે છે ”

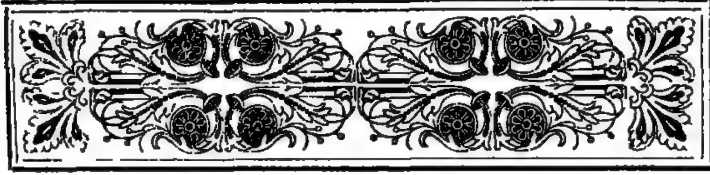
જૂટા પડવાને દિવસે નેપોલિયન અને ઝાર બેઠે થોડે બેસીને એકઠું શહેર બહાર નીકળ્યા હજારો માણસો આ દૃશ્ય જોવા ટોળે મળ્યા હતાં તેઓ થોડા માઇલસુધી ગયા પછી હેઠે ઉતર્યા એક ખીજને પ્રેમથી બેટ્યા પછી નેપોલિયન પોતાની ગાડીમા બેઠો જૂટા પડતાં બેઠેએ હાથ મેળવ્યા અને છેલ્લી વિદાય લીધી પછી તેઓ ફરી મળ્યાજ નથી, પણ તેમના બેઠેના મૈત્ર્ય તુચ્છ રજુસત્રામ અચાવવા થોડાજ વખત પછી

રશિયાના લોકોથી રમાયલાં બરફનાં મેદાનોમાં, અગ્નિથી બળીને ભસ્મ થઈ જતા મોરકો નગર આગળ એકઠા થયાં હતાં.

ઈંગ્લેન્ડના રાજાને લખાયેલો પત્ર મુખ્ય પ્રધાન મી કેનિંગને પહોંચાડવામાં આવ્યો. પત્ર લઈ જનાર દૂતને પણ ઈંગ્લેન્ડને કિનારે ઉતરતા અનેક હરકતો અને અપમાન વેડવા પડ્યા. ઈંગ્લેન્ડના પ્રધાનમંડળે તેનો હમેશની માફક તોછડો જવાબ વાળ્યો. અગ્રેજ ઇતિહાસકાર સ્પષ્ટવક્તા કર્નલ નેપિયર પણ પ્રધાન મિ કેનિંગના જવાબની “ ભાષા અપમાનજનક ” હતી એમ સ્વીકારે છે. આવો ઉત્તર મળ્યા પછી સલાહનો સંભવજ ન રહ્યો. યુરોપમાં ખૂન અને કતલનો પવન ફૂકવા લાગ્યો અને નેપોલિયનનો “ ક્રિ પણ તૃપ્ત ન થાય એવો લોભ ” ચારે દિશાએ વગોવાવા લાગ્યો.

નેપિયર લખે છે કે “ તેના (નેપોલિયનના) રાજ્યતંત્રનો મૂળ મિહાત અને તેની લોકપ્રિયતાની ખરી ચાવી એ હતી કે તે ઉમરાવવર્ગનો નહિ પણ પ્રજાવર્ગનો રાજા હતો. એટલાજ કારણથી ઈંગ્લીશ પ્રધાન મી પિટ્ તેને “ પ્રજાસત્તાક રાજ્ય તંત્રની ભાવનાનો પુત્ર અને રક્ષક ” કહેતો હતો, કેમકે મી પિટ્ અને તેની જગ્યાએ આવનારા પ્રધાનો ઉમરાવવર્ગનાં હિત અને લાભ જાળવનારા હતા. એજ કારણથી આખા યુરોપનો ઉમરાવવર્ગ નેપોલિયનને સ્વાભાવિકરીતે પોતાનો કદામાં કદો દુશ્મન ગણીને તેને ધિક્કારતો હતો અને ફ્રાન્સના રાજ્યવિસ્તારપ્રત્યેનું તેમનું સંધળું વેર તેઓ નેપોલિયન તરફજ દાખવતા હતા, કારણ કે સ્વતંત્રતાની ભાવનાઓનો સમર્થ ગ્રક્ષક જો હોય તો તે એકલોજ હતો. એથીજ પ્રજાપક્ષનો હિમાયતી નેપોલિયન અને અમુક અધિકાર અમારા એકલાનાજ છે એમ માનનાર ઉમરાવવર્ગની હિમાયત કરનાર ઈંગ્લેન્ડ હવે પ્રકટ રીતે સામસામાં આવી ગયા બીજા ગળ્યો. નેપોલિયન માથે મુલેહ કરવા રાજી હોવા છતાં ઈંગ્લેન્ડ શામાટે મમત મૂકતું ન હતું તેનું કારણ હવે ઉઘાડું પડી ગયું. ન્યાસિધી આ બેઉ પક્ષમાં લડવાનું સામર્થ્ય રહે ત્યાં સુધી તેમની વચ્ચે સલાહ થવાનો હવે સંભવજ ન હતો. ”

પ્રકરણ ૪૩ મું-નેપોલિયન ફરીથી સ્પેનમાં

ક બાબુએ સ્પેનમાં લશ્કર બળવો સળગી ઉઠ્યો હતો અને બીજા બાબુએ આસ્ટ્રિયાનું વિશાળ સૈન્ય ફ્રાન્સની સરહદ ઉપર ઝડપી રહ્યું હતું, એ તકનો લાભ લઈને ઈંગ્લેન્ડે હવે બમણા ઉત્સાહથી કામ કરવા માડ્યું સ્પેનનો બળવો તેણે પ્રબલિત કરી આપ્યો અને ન્યા ન્યા બની શક્ય ત્યાં બળવાખોરોને માટે શસ્ત્ર અને દારૂગોળા પહોંચાડવા માડ્યો સલાહ થવાનો તો હવે સંભવ ગણોજ ન હતો, તથી નેપોલિયને તક્રારનો નિકાલ લડાઈ-ચીજ લાવવાની તૈયારી કરવા માડી ફ્રાન્સની પ્રજા જોગ એક ઉત્સાહપૂર્ણ જહોરનામું તેણે પ્રકટ કર્યું અને તેવાજ એક બીજા જહોરનામાથી મૈન્યને ગરાતન ચડાવ્યું

પાગિમથી માડિક સાનસો માછલને અતરે હતું શિયાળાનો ઠંડો પવન મુસવાદ કરતો વાનો હતો અને મુશળધાર વરસાદથી રસ્તા કાદવમય બની ગયા હતા. તોપોના ગાડાના પૈડા કાદવમાં ગરકી જતા હતા, તોપણ ધૂમકેતુના જેવી ગતિથી તે પૃથ્વીપગ દોડવા લાગ્યો થાક અને જોખમને તો તે ઘોળાને પીજ ગયો હતો અધાર અને વરસાદને પણ તે ગણ્યો ન હતો ચાર દિવસમાં તે બેયોન શહેરમાં આવી પહોંચ્યો

આવતા વારનેજ તેણે સ્પેનની વસ્તુસ્થિતિની ખરી હકીકત મેળવવા માડી તેને તરતજ ખગર પડી ગઇ કે તેના હુકમોનું બરાબર પાલન કરવામાં સેનાપતિઓ બેદરકાર ગયા હતા મિષાઇઓ પાસે પૂરતા કપડા ન હતા ઘોડા અને ખચ્ચરોની પણ તગી હતી ખોરાકની સામગ્રી પણ પૂરતા જથ્થામાં ન હતી આખું લશ્કર એકજ ટેકાણે સ્પેનના લશ્કરની વચમાં રાખવાનો નેપોલિયનનો હુકમ હોવા છતાં ઘેરાઇ જવાની દહેશતથી જોસેફ લશ્કરની ટુકડીઓને વેરણુ ખેરણુ ગોડવી દીધી હતી પારિસથી બેયોનસુધીની મુસાફરીના થાકની પરવા કર્યા વગર નેપોલિયને કમ્બર બાંધીને એવા તો ઉત્સાહથી કામ કરવા માડ્યું કે તેના સ્વભાવથી અનુસયા માણુ

સોથી માની પણ ન શકાય અનાજ, કપડા, ઘીડા, ખચ્ચર વગેરેની ખરીદીમાંટે મળવર ક્યાંકા તેણે તાખડનોખ કરી નાખ્યા સિપાઇઓને માટે જાવણીનું બાધકામ ધમધોકાર શરૂ થઇ ગયું નવા સિપાઇઓની ભરતી કરવા માટે દલાલોને ચારે દિશાએ મોકલી દીધા ટપાલ, રસ્તા અને પૂલોનો વહીવટ કરનારા અમલદારો ઉપર ઝીણી ઝીણી બાબતોની સૂચનાઓથી ભરેલા સેકડો કાગળો લખાવી દીધા આખો દિવસ કામ કર્યા પછી જાણે આરામ લેતા હોય તેમ નેપોલિયન ઘોડે બેસીને ખડકાળ માર્ગ ઉપર પૂરવેગથી ઘોડો દોડાવતો સાઠ માઈલ દૂર આવેલા ટોલોસા ગામમાં ગયો, અને ત્યાંથી બીજો દિવસે તે તેટલીજ લાંબી મજલ કરીને વિટ્ટોરિયા પહોંચી જઈને જોસેફને મળ્યો.

સ્પેનમાં બળવાખોરોની સખ્યા પાંચ લાખ માણસોની હતી અને ધર્મચુરુઓએ અગ્રાન ગામડીઆઓને ખૂબ ઝંતુન ચલાવ્યું હતું ઇંગ્લેન્ડના લશ્કરની મદદથી તેમને ફતેહ મળી હતી તેથી તેઓ ખૂબ ફરાઇ ગયા હતા નેપોલિયનની પ્રથમની યોજના એવી હતી કે શત્રુમૈન્યના જમણા અને ડાબા ભાગ ઉપર એકકીવખતે હુમલો કરીને તેમને છૂટા પાડી નાખવા પછી એથી હજાર માણસોવડે મધ્ય ભાગ ઉપર તુટી પડીને તમામ સૈન્યને વેરણુ ખેરણુ કરી નાખીને શત્રુની એક પછી એક ટુકડીનો નાશ કરી નાખવો, પણ તેમ કરવાને તેની પાસે મધુ લશ્કર એકે જથ્થે હોતું જોઇતું હતું અને જોસેફે લશ્કરને એવું જૂઠું છવાયું કરી મૂક્યું હતું કે આ યોજનાને હવે અમલમાં મૂકી શકાય એમ ન હતું, તોપણ તે અમલની યોજનાનેજ વળગી રહ્યો.

નેપોલિયને વિટ્ટોરિયા જતાજ ચારે દિશાએ પડેલા સેનાપતિઓને એકજ જગ્યાએ એકઠા થવાના હુકમ ઠોડી દીધા એઢદમ બે નાખ મિપઈ ઓતું ફ્રેન્ચ લશ્કર ચારે દિશાએથી એકઠું થવા લાગ્યું આખા મૈન્યમાં નેપોલિયનના આવવાથી નવો ઉત્સાહ આવી ગયો તે જોવે નિડર હતો તેવોજ દીર્ઘદૃષ્ટિવાળો હતો ભવિષ્યમાં કદાચ પાછા હડીને બચાવ કરવાનો વખત આવે તો તેને માટે પણ તે આગળ ધસતા પહેલાજ તૈયારી કરી રાખતો બા શાહી જાવણીમાંથી હુકમપર હુકમ છૂટવા લાગ્યા દવાખાના બધાઈ ગયા, યુદ્ધસામગ્રીના ભંડાર ભરાઇ ગયા અને વખતે પાછા હડતું પડે તો તેને માટે મજબૂત મોરચા પણ રચાઈ ગયા પોતાના લશ્કરનું બેઠિ બાબુથી રક્ષણુ કરવાને મજબૂત ટુકડીઓ ગોઠવી દીધા પછી નેપોલિયને પચાસ હજાર ચૂટી કહાડેલા સિપાઇઓવડે શત્રુ સૈન્ય ઉપર હુમલો શરૂ કર્યો સ્પેનના મિનઅનુભવી ગામડીઆઓથી તાલીમબળા ફ્રેન્ચ સિપાઇઓના ધસારા સામે ઊભા રહેવાયું પણ નહિ હતીઆર, તોપો, વાવટાઓ વગેરે છોડી દઈને તેઓ ટેકરીઓપર નાસી ગયા એમ કરતા કરતા નાસતા સ્પેનવાસીઓ અને તેમની પાછળ દોડ્યા આવતા ફ્રેન્ચો એરિપનોઝા ગામ આગળ આવી પહોંચ્યા અહિ ત્રીસ હજાર બળવાખોરો અગ્રેજ

સરદાર જનરલ બ્લેકની સલાહ પ્રમાણે મજબૂત મોરચો બાધીને ઉભા તોપો અને બટુકોના મારની પરવા કર્યા વગર હર્ષનાદ કરતાં જ હજાર ફ્રેન્ચ સિપાઈઓ મોરચો મારીને ઉભેલા ત્રીશ હજાર સ્પેનવાસીઓ ઉપર ધસ્યા આખો દિવસ જંગ મચી રહ્યો અઘાર થતા તેઓ છૂટા પડ્યા નેપોલિયનના સૈન્ય સામે પોતે ટકી શક્યા તેથી સ્પેનવાસીઓએ રાત્રે ઉત્સવ કર્યો અને ટેકરીઓ ઉપર તાપણુ સળગાવીને વિજયની બધે બખર આપી રાત્રે બીજા બાર હજાર ફ્રેન્ચ સિપાઈઓ આવી પહોંચ્યા, અને સત્તાર પડતાં જ દારુણ સંગ્રામ શરૂ થયો સ્પેનવાસીઓને છેવટે તેમની મજબૂત જગ્યાએથી ખસવું પડ્યું અને ફ્રેન્ચોની સગીનના પ્રહારથી તેમનામાં ભગણું પડ્યું સેકડો બળવાખોરો ગોળાઓથી વીંધાઈ ગયા અને નજીકમાં વેગબધ વહેતી નદીના વહેણમાં પડીને તણાઈ ગયા તેમનું બળ હવે પૂરેપૂરું તૂટી ગયું હવે ફ્રેન્ચોને માડિડ તરફ જતા અટકાવવાની તેઓ હિંમત કરી શક્યા નહિ માત્ર એકજ ઠેકાણે પર્વતના સાંકડા ઘાટ ઉપર મજબૂત તોપો ગોઠવીને તેમણે છેલ્લો પ્રયત્ન કરી જ્યો, પણ ફ્રેન્ચ સ્વારો ત્યાં પણ તેમની તોપોની સામે ધસી ગયા અને આગલી હાઠ ગોળાથી છિન્નભિન્ન થઈ ગઈ તોપણુ પાછલી હારે ઠેક તોપોના મોં આગળ પહોંચી જઈને ગોલદાંત્રેની કતલ કરી નાખી આટલું થતાજ આખું સૈન્ય વેગબધ આગળ ધસ્યું અને બળવાખોરો હથિયાર ફેંકી દબને ચારે બાજુએ વિખેરાઈ ગયા

પોર્ટુગાલથી સર જૉન મૂરની સરદારી નીચે ઇંગ્લેન્ડનું લશ્કર સ્પેનની મદદે આવતું હતું તે આવી પહોંચે ત્યાર પહેલાંજ માડિડ જઈ પહોંચવાનો નેપોલિયને નિશ્ચય કર્યો અને ત્વરાથી કુચ કરીને તે ઠેક શહેરની દિવાલ નજીક આવી લાગ્યો શહેરમાં સાંઠ હજાર બળવાખોરો એકઠા થયા હતા અને દિવાલના ખૂરજપર તોપો ગોઠવીને ફ્રેન્ચોને સત્કાંત કરવા તૈયાર થઈને ઉભા હતા નેપોલિયને આવતા વારનેજ શહેરની ચારે બાજુએ પોતાની તોપો ગોઠવાવી દીધી અને દિવાલ તોડીને શહેરને સર કરવાની પૃગતી તૈયારી કરી દીધી પછી નાહક મનુષ્ય હત્યા ન થાય અને શહેરના નિર્દોષ માણસોને ખમતુ ન પડે તે માટે તેણે કહેવડાવ્યું કે બળવાખોરો તાબે થશે તો કોઈને કશી ઇજા કરવામાં નહિ આવે તેમણે તાબે થવાની યોજાખી ના પાડી તોપોના મોરો શરૂ થયો અને કિલ્લાનો આગલો ભાગ ફ્રેન્ચોએ સર કર્યો મુખ્ય દરવાજાને તોડવા માટે મજબૂત તોપો ત્યાં ગોઠવાઈ ગઈ, તોપણુ નેપોલિયને બીજાવાર બળવાખોરોને ચેતવણી આપી કે હજી પણ તાબે થવાનો વખત છે. શહેરના ધણી લોકો તાબે થવા ખુશી હતા, પણ બળવાખોરોએ તેમની નિર્દયપણે કતલ ચલાવી, બાકીના ઉપર ધાક બેસાડી દીધી અને નેપોલિયન તેમની ધાર્મિક સ્વતંત્રતા છીનવી લેવા આવ્યો છે એમ મમજાવીને ધર્માન્ધ લોકોને સ્વાર્થી ધર્મગુરુઓએ ઉચ્કેરી આપ્યા નેપોલિયને ધણી દડતાથી પોતાના સિપાઈઓને વારી રાખ્યા, કેમકે શહેરપર

ધસી જવાને તેઓ ટમટમી રહ્યા હતા બીજીવાર પણ શહેર તરફથી નકારમાં ઉત્તર મળ્યો એક દિવસ અને એક રાત રાહ જોયા પછી નેપોલિયને દિવાલ ઉપર તોપનો મારો શરૂ કરવાની આદા આપી શહેરની વચ્ચેની ઇમારત ન થાય તેટલા માટે એક પણ જોળો શહેરમાં ન પડે એવી રીતે તોપો ફેડવાનો હુકમ કર્યો હતો દિવાલ તૂટી ગઈ અને ફ્રેન્ચો હર્ષનાદ કરતા શહેરમાં ધસી ગયા અહિં આ પણ નેપોલિયને તેમને અટકાવ્યા અને ત્રીજીવાર બળવાખોરોને તાબે થવાને નોટિસ મોકલી હવે તેમને તાબે થયા સિવાય છુટકા ન હતો તેમણે નેપોલિયન પાસે પોતાના તરફથી બે પ્રતિનિધિઓ મોકલ્યા તેમના એક તો ફ્રેન્ચોની શોહજ વખત પૂર્વે ખાતડીપણે કતલ કરાવનાર ગવર્નર મોક્ષી હતો નેપોલિયનને જોતાજ તે ધૂળ મથે તેણે તાબે થવાનું કબૂલ કર્યું માત્ર એટલું માગી લીધું કે સ્પેનની રાજસભા લોકોને શાંત પાડે ત્યાંસુધી ફ્રેન્ચ લશ્કરે શહેરમાં દાખલ થવું નહિ

આ પ્રમાણે નેપોલિયને ઔદાર્ય દાખવીને શોહમાં શોહ જનનના ભોગે માડિડ શહેર સર કર્યું એકદમ જલ્દી અસરની માફક શહેરમાં શાંતિ પથરાઈ ગઈ અને લોકોના જનમાલ સુરક્ષિત થઈ ગયા બજાર ઉધડ્યાં અને લોકોનો દૈનિક વ્યવહાર હમેશની માફક ચાલવા લાગ્યો સર્વ પ્રકારના રાજકીય અપરાધોએને મારી આપવામાં આવી ધર્મશૂરઓના હાથમાં લોકોને કચરવાના ભયકર હથિયારરૂપ ઇન્કવીઝિશનની સરચા નાબૂદ કરી આગસ્ટ સાધુઓના મઠની સખ્યા બે તૃતીયાંશ જેટલી કમી કરી નાખી ૨૬ કરેના મઠની અડધી ઉપજમાંથી સારા સાધુઓના પગારમાં વધારો કર્યો અને બાકીની રકમ માત્ર સરકારે કરેલું દેવું વાળવા પાછળ ખર્ચી દીધી દેશના વ્યાપારને નડતર કરનાર જકાતખાતું ઉઠાડી લીધું અને ઉમરાવો તેમના ખેડુનો ઉપર જે સત્તા ભોમવતા હતા તે રદખાતલ કરી સ્પેનની પ્રજાને માટે આ લાભ કાઢી આજી ન હતા તેનાથી ભવિષ્યમાં ધણી સારા પરિણામ નીપજત, પરંતુ ઈંગ્લેંડે આવા લોકોપયોગી મુદ્દારાનો નાશ કરી નાખે એવા રાજ્યઓના હાથમાં એ દેશને સોંપા દઇને તેને મનુષ્યરક્તથી રંગી દીધો નથા ત્રણ સૈન્ય જેટલો તેને પાછળ પાડી દીધો ખરેખર આ વિચારથી ગદ્ગદિ ઉપજ્યા વગર રહેતી નથી

તેપિયરે આ યુદ્ધની તવારીખ લખી છે તે જોતા સ્પષ્ટ જણાઇ આવે છે કે સ્પેનમાં ચાલેલી લડાઇ ખરૂં જોતા પ્રજાપક્ષના અને રાજસત્તાના હિમાયતીઓ વચ્ચેની હતી તેનું આ ખરૂં સ્વરૂપ બેઉ પક્ષ સ્વીકારે છે વેલિગ્ટને લખેલા સરકારી પેગામમાં “ પ્રજાસ્વાતંત્ર્યના જીરુસાને દબાવી દેવોજ જોઇએ ” એવો ધણે ઠંકાણે ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો છે પ્રજાની સ્વતંત્રતાનું અને ગરીબ તેમજ અમીર સર્વને માટે એક સરખા કાયદા રાખવાના વિચારનું જોસેફ સમર્થન કરતો હતો ફ્રાંસનાંડની બે-શરમી વર્તણૂકનો તો કોઈથી બચાવજ થઇ શકે એમ નથી સ્પેનની રાણી “ ખરા-

બમા ખરામ સ્ત્રી ” હતી એમ પણ વેલિન્ગ્ટન પોતેજ લખે છે, અને તે છતાં પણ આવા રાજાઓનો પક્ષ લઇને તેમના હાથમા રૈયતને સોંપવા માટે ઇંગ્લંડ લાઇ-ધમા ઉતરતુ હતુ !

આટલો અદામસ્ત કર્યા પછી નેપોલિયને લોકોના આગેવાનોને બોલાવ્યા અને તેમને કુદુ કે લોકોની મરજી વિરુદ્ધ હુ જોસેફને સ્પેનની ગાદી આપવા ઈચ્છતો નથી લોકો પોને આવા ઉદ્ધાગ અને સુધરેલા વિચારના રાજાને સ્વીકારવા રાજી હોય અને ફરીથી તેને પદભ્રષ્ટ કરવાનો વિચાર ન કરે તોજ જોસેફ અહિ રહેશે. ત્યાર પછી સ્પેનના ૧૨૦૦ આગેવાનોનુ પ્રતિનિધિમંડળ તેની પાસે ગયુ પોતે સ્પેનને જે લાભ કર્યા હતા તે ગણાવ્યા પછી નેપોલિયને છેવટમા કહ્યુ, “ આજની પ્રજામાંથી મારેવિષે જૂઠા જૂઠા અભિપ્રાયવાળા ઘણા નીકળી આવશે, પણ તમારી ભવિષ્યની મતતિ દેશને નવજીવન આપનાર તરીકે મને કૃતજ્ઞતાસહિત યાદ કરશે ”

આ રીતે માત્ર પાચજ અઢવાડીઆમાં સ્પેનમા જાગેલો બળવો શમાવીને નેપોલિયને અડધા દેશ ઉપર પોનાનો અધિકાર જમાવી દીધો હવે તેને ઇંગ્લંડના લશ્કરની ખચર લેવાની રહી સર જોન મૂરની સરદારી નીચે ત્રીશ હજાર અગ્રેજ સિપાઇઓનુ સૈન્ય પોર્ટુગાલથી ઝપાટાબધ ચાલ્યુ આવતુ હતુ બીજી દિશાએથી સર ડેવિડ બેર્ડ નામનો બીજો અગ્રેજ સેનાપતિ દશ હજાર સિપાઇઓ સાથે ચાલ્યો આવતો હતો આ કવાયતી મૈત્ર્યો સ્પેનના હજારો બળવાખોરો સાથે સામેલ થવા પામે તો જરૂર ફતેહ મળે, એવી અગ્રેજ સેનાપતિઓ આશા રાખતા હતા, પણ તેમ થવાનો તો હવે સંભવજ ન રહ્યો નેપોલિયને બળવાખોરોને સૂઝા પાનની માફક ઉડાવી દીધા તેથી ઇંગ્લંડના લશ્કરને હવે તો જેમ જલદી નસાય તેમ નાસી જવા સિવાય બીજો માર્ગ રહ્યો નહિ

સર જોન મૂરે હવે કોરૂના તરફ ઝડપથી કુચ કરવા માડી ત્યાં આગળ પોતાના સૈન્યને માંટે વહાણ તૈયાર રખાવવાનો હુકમ આપી દીધો આ બાબુએ પોતાના લશ્કરની સલામતીમાટે મજબૂત મોરચા અને તોપો ગોઠવાવી દાંધા પછી નેપોલિયન ચાલીશ હજાર સિપાઇઓ સાથે મૂરને મળવા ચાલી નીકળ્યો મિનકવાયતી સ્પેનના ગામડીઆ સાથે નહિ પણ તાલિમખાજ અગ્રેજ સિપાઇઓ સાથે લઢવાનુ હોવાથી તેણે બાદશાહી રક્ષકોની પક્ષટણુના સારામા મારા સ્વાર, ખાદા, સિપાઇઓ અને તોપખાનાનો પુષ્કળ સરજામ સાથે લીધો સ્પેનવાસીઓ બધા નાસી ગયા અને તેમની મદદ આવેલા અગ્રેજોજ હવે એકલા રહી ગયા નેપોલિયન વ ટોળાઆની ઝડપથી તેમની તરફ ધસી આવતો હતો અગ્રેજોની સલામતીનો આધાર હવે તેમના હાથ કરતાં પગ ઉપર વધારે હતો તેઓ કોરૂના બદલે પહેલો જગ ત્યાર પહેલાં તેમને પકડી પાડીને સમશેરનો સ્વાદ ચખાડવાના વિચારથી નેપોલિયને અતિશય ત્વરાથી કુચ કરવા

માડી એકદમ ઋતુમા ફેરફાર થઇ ગયો. બરફ અને વરસાદના તોફાન શરૂ થયા અને તોપોના ગાડાના પૈડા કાદવમાં ગરકી જવા લાગ્યા. ઘોડેસ્વારો અને પાયદળની હારમા ગોટાળો થઈ ગયો. ભોમીઆઓ કહેવા લાગ્યા કે આગળ જઈ સ્થગિત નહિ, પણ આદ્ય પર્વતના બરફનાં તોફાનને ઘોળીને પી જનાર નેપોલિયનનો નિશ્ચય ડગ્યો નહિ. સ્વારો પોતપોતાના ઘોડા દોરવા માડ્યા અને લોખંડ જેવા મજબૂત પગવાળા ચોદાઓ બરફને છુદતા, કચરતા આગળ ચાલવા લાગ્યા એટલે પાછળ આવનારા માટે રસ્તો સરળ થતો ગયો. નેપોલિયન પણ લશ્કરની સાથે પગ ચાલતો હતો અને સામાન્ય સિપાઈની માફક બરફ અને વરસાદની ઝડીઓ સહન કરતો હતો. આ જોઇને સૈન્ય પણ ઉત્સાહભરે પોતાના સેનાપતિની પાછળ આવતુ ગયુ એકવાર લશ્કરનો મુખ્ય ભાગ પાછળ પડી ગયો અને નેપોલિયને તેની સાથેના માણસો સાથે એક કગાલ ઝુપડામા રાતવાસો કર્યો. તેને માટે જે ખોરાકની સામગ્રી સાથે આશુ હતી તેમાંથી તેણે તથા બીજાઓએ વહેંચીને વાળુ કર્યું. પછી સગડીની આસપાસ બેસીને નેપોલિયને પોતે બિચેનની નિશાળમા બાથુવા ગયો. ત્યાંથી શરૂ થએલી અને “તેનો કયા અત આવશે તે હું (નેપોલિયન) જાણુનો નથી” એવી અદ્ભુત પોતાના જિજ્ઞાસીના પ્રસંગોની વાતો કહેવામા રાત્રિ પસાર કરી.

પર્વતો ઓળંગ્યા પછી બરફને ઠેકાણે હવે વરસાદની ઝડીઓ વરસવા લાગી અને તોપોના ગાડા કાદવમા થઇને ખેચતા સિપાઈઓને ધણો શ્રમ પડવા લાગ્યો. મૂરના લશ્કરને પાછળથી ઘેરી લેવા માટે નેપોલિયને એક ટુકડી આડ માર્ગે મોકલી દીધી. હવે અગ્રેજ લશ્કર તેનાથી એકજ મજલને છેટે રહ્યું હતુ, અને નેપોલિયને પાચ-રેલી જળમા લગભગ ફસાઈ ગયુ હતુ. તેઓ જીવ લઇને કોડના તરફ નામત્તા હતા અને જતા જતા માર્ગમાના પૂલોને દારૂંથી ઊડાવી દેતા હતા.

સર જૉન મૂરે પોતાના સૈન્યને કાબૂમાં રાખવા માટે બનતો પ્રયત્ન કર્યો પણ તેણે ત્યાંની રૈયત ઉપર તો કેરજ વર્તાવી મૂક્યો. માર્ગમા તેના સૈનિકોને જ્યાં ત્યાં દારૂ હાથ લાગતો અને તે પીને તેઓ છાકટા બની જતા તથા ગામના ગામ લૂટતા અને મજગાવી મૂકતા. ધણી વાર તો તેઓ ચકચૂર હાલતમાં પોતે સળગાવેલી આગમા જોતેજ બળી મરતા આને લીધે સ્પેનના રહેવાસીઓ અને અગ્રેજો વચ્ચે તિરસ્કરની લાગણી દૃઢ થતી ગઇ. અગ્રેજો તેમને “કૃતદ્ધ ચડાળો” કહેતા. સ્પેનના લોકો ઉત્તરમાં કહેતા કે “અમે શાના કૃતદ્ધ ? તમે તમારા સ્વાર્થમાટે અહીં આવ્યા હતા અને હવે અમારો બચાવ ન કરતા નાસી જાઓ છો.” આખે રસ્તે અગ્રેજ સૈન્યની ખરાબીની નિશાનીઓ ઠેકાણે ઠેકાણે જોવામાં આવતી હતી તોપોના બાગેલા ગાડા, સીધાં સામાનના ખટારા અને માદા, બાયલ થએલા તથા છાકટા બનેલા સિપાઈઓ રસ્તામા જ્યાં ત્યાં પડ્યા હતા.

મુશળધાર વરસાદ વરસતો હતો, અને સિપાઈઓ ભીને કપડે ધ્રુજતા આગળ વધતા હતા નેપોલિયન પણ તેમની સાથેજ હતો તે થોડાકજ માઈલ ગયો હશે એટલામા ફ્રાન્સથી અગત્યના પેગમ લઈને મારતે થોડે એક સ્વારે આવીને તેના હાથમા કાગળ મૂક્યો આસપાસ કોઈ ધર તો હતુજ નહિ ઘેર અધકાર હતો તેથી તેણે તાપણી સળગાવી અને તેને અજવાળે કાગળ વાયવા લાગ્યો તેના સેનાપતિઓ તેની મુખાકૃતિને અત્યંત આતુરતાપૂર્વક નિહાળતા છેટે ઉભા રહ્યા, અને આખુ લશ્કર પણ વરસાદ અને ખરફની ઝડીમા ત્યાં ત્યાંજ ઉભુ રહ્યું

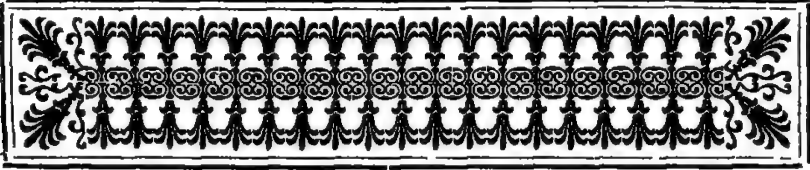
કાગળમા ધણુ માહા સમાચાર હતા સ્પેનના ખળવાને લીધે ફ્રાંસ નદીને કિનારેથી એક લાખ સિપાઈઓ ખસેડવા પડ્યા તેથી ઉત્તેજિત થઈને આસ્ટ્રિયા ઈંગ્લંડ માથે જોડાયુ હતુ ફ્રાન્સ અને રશિયાની મૈત્રીથી તુર્કસ્તાન પણ ખીજવાયુ હતુ તુર્કસ્તાન પામેથી તેની ગળધાની ઝુટવી લેવાની નેપોલિયને સમતિ ન આપી તેથી રશિયાની રાજમાતા તથા ત્યાંનો ઉમરાવવર્ગ ઉશ્કેરાઈ ગયો હતો અને ઝાર પોતે ફ્રાન્સના પક્ષમા હતો તોપણ તેની વિરુદ્ધપક્ષનુ ખળ રોજ વધતુ હતુ અને ઝાર તેમના વિરોધની સામે મુશ્કેલીથી ટકી રહ્યો હતો

આ પત્ર વાચતાજ નવા યુરોપીય વિગ્રહનુ લયાનક દૃશ્ય નેપોલિયનના માનસયક્ષુ આગળ તગવરવા લાગ્યુ આ એકાવનારા દૃશ્યથી તેની અમાનુષિક શક્તિઓ ખળવાગ્રસ્તિ થઈ ગઈ સ્પેનના મામલામાં હાથ ધાલ્યો તેમા પોતે મોટી ભૂલ કરી હતી એમ હવે તેને મમજાયુ અને ધણુજ પશ્ચાત્તાપ થવા નાગ્યો હવે આ સ્થિતિમા સ્પેનને એકદમ છોડી દેવામા પણ ડહાપણુ ન હતુ, કારણ કે અગ્રેજો અને સ્પેનવાસીઓ તરતજ એક થઈ જાય અને પિરિનીઝ પર્વત ઝોળગીને ફ્રાન્સના દક્ષિણ ભાગપર ધસ્યા આવે યુરોપમા જે લડાઈની તૈયારી થતી હતી તેનુ નિવારણ કરતુ હવે અશક્ય હતુ, કારણ કે પ્રજાપક્ષની હિમાયત કરનાર તે એકલોજ આગેવાન રાજા હતો અને પ્રજાસ્વાતંત્ર્યની ભાવનાને કચરી નાખવા યુરોપના તમામ નૃપતિઓ તૈયાર થયા હતા ઉત્તર દિશાએ તેની સામે ઈંગ્લંડ અને આસ્ટ્રિયા ઉભા થયા હતા, દક્ષિણે સ્પેન, પોર્ટુગાલ અને ઇંગ્લંડ તેના ઉપર ઝુમી રહ્યા હતા અને ખાડીના યુરોપીય રાજ્યો તેનો જરાક પણ પરાજય થાય તો તેના પર નૂરી પડવાની વાટ જોતાજ ઉભા હતા આ બધાની સાથે એકલે હાથે ઝુગવામા દારુણ સાહસ હતુ નેપોલિયન લડાઈથી કાયર થયો હતો ફ્રાન્સ પણ કાયર થયુ હતુ તેને માત્ર બેજ માર્ગ ઉઘાડા હતા—કા તો ફ્રાન્સને યુરોપના રાજાઓની દયા ઉપર છોડી મૂકતુ અથવા તો છેવટની ધડીસુધી લડતુ

કાગળ વાંચીને તરત તે થોડેસ્વાર થયો અને ઉદાસીનતામા ગગકાવ થઈને ગઈ કાંચે જ્યાં મુઝામ કર્યો હતો ત્યાં ગયો માર્ગમા કોઈથી એક શબ્દ પણ બોલાયો

નહિ તેના ચિત્તની એકાગ્રતાની ગભીર છાપ સર્વના ઉપર પડી હતી એક કલાક પછી તેના મુખ ઉપરથી શોકનું વાદળ ઉડી ગયું તેની હમેશની પ્રસન્નતા ખીલી નીકળી, અને તેણે યુદ્ધની યોજના મનમાં ધડી લીધી નવાં સંકટની સામે બાથ ભરવા તે સિંહની માફક સજ્જ થઈ ગયો હાઇન નદી આગળ દોડી જવાની તેને પહેલી જરૂર હતી તેથી અંગ્રેજ લશ્કરની પૂઠ જાતે ન લેતા એ કામ માર્શલ સૌજને સોંપી તે એકદમ પારિસ જવા તૈયાર થયો.

પ્રકરણ ૪૪ મું-યૂરોપના રાજાઓની નવી એકસંપી

નમાથી જે રીતે અંગ્રેજ સૈન્ય નાહુ હતુ તેના જેવી શરમભરેલી નાસલાગતુ વૃત્તાત આધુનિક ઇતિહાસમાથી મળી આવવુ મુશ્કેલ છે તેમને નાણાંની ભરેલી પેટીઓ પશુ માર્ગમા ફેંટી દેવી પડી અને ચળકતી સેના મોહોરો રસ્તામા વેરાતી પડી હતી માદા અને ધાયલ થએલા મિપાઇઓ ધણીજ દયામણી હાલતમા રસ્તામા જ્યા ત્યા રવડતા હતા. માર્ગમા જે જે ગામ આવે તેને અંગ્રેજ સિપાઇઓ લૂટતા અને ત્યાના કમનશીય રહેવાસીઓ ઉપર હરેક પ્રકારનો અત્યાચાર કરતા તેમનો સેનાપતિ નેપિયર પોતે લખે છે કે “મર્વાશે શરમભરેલી રીતે નાસવાનો આવો ખીજો પ્રમંગ લાગ્યેજ

અન્યો હશે”

સર જૉન મૂરે ધણીજ બાહોશીથી લશ્કરને પાછુ વાળ્યુ હતુ એમા તો શક નથી અંગ્રેજ સિપાઇઓ જ્યા જ્યા ઘેરાતા ત્યાં ત્યાં તેઓ અતિશય બહાદુરી અને દંડતાથી લડતા હતા એમ કરતા કરતા તેઓ કોરના આગળ આવી પહોંચ્યા દારૂના ભરેલા ચાર હજાર પીપ શત્રુના હાથમા ન જાય માટે તે બધાને બચકર ધડાકા માથે તેમણે સળગાવી મૂક્યા પૃથ્વી કપી ઉડી મોટા મોટા ખડકો મળમાથી ઉખડી ગયા અને સમુદ્ર ઉપર તરતાં વહાણુ પશુ તોફાન વખતે જેમ ઝોલા ખાય તેમ જોના ખાવા લાગ્યાં

ત્યાર પછી ફ્રેન્ચો અને અંગ્રેજો વચ્ચે દારુણ સંગ્રામ શરૂ થયો બહાદુર મર જૉન મૂરે તોપના એક ગોળાથી સખત ધાયલ થયો અને તત્કાળ મરણુ પામ્યો અધાડ થયુ અને લઢવૈયાઓ ચાકમા ત્યારે છૂટા પડ્યા કમનશીય સેનાપતિના વિદીર્ણુ થએલા શરીરને ગુપચુપ કોરનાના છુરજ ઉપર દાટી દીધુ તે વખતલુ દસ ધણુજ કરુણાળનક હતુ બહાદુર ફ્રેન્ચ સિપાઇઓએ તેમના શરવીર પ્રતિરુપીની ચાદગીરી જાળવવા ત્યાં તેના નામની એક દરગાહ બનાવી

અંગ્રેજ લશ્કર પોતાની હિલચાલ છુપાવવા લશ્કરની તાપણીઓ જેમની તેમ બળતી રહેવા દધને બહાણુમા ચડી બેઠુ તેમણે એક દર છ હજાર સિપાઇઓ અને

પુષ્કળ યુદ્ધસામગ્રી ગુમાવી અગ્રેજ ઇતિહાસકાર એલિસન લખે છે કે સર જૉન મૂરના સૈન્યને જેમણે વાળતે માજતે ફરફરતી ધ્વજપતાકાસહિત, પૂર લશ્કરી દમામ સાથે સ્પેન જતુ જોયુ હતુ તેમણે જ્યારે તેજ લશ્કરને બેલાક થઇને પાછુ આવેલુ જોયુ ત્યારે તેમને ભારે અચબો અને ધાસ્તી લાગ્યા વગર રહી નહિ. ડર્નલ નેપિયરનો ભાઈ મેજર નેપિયરકા આ લડાઈમા ધાયલ થઇને કેદ પકડાયો હતો તેની ફ્રેન્ચ સેનાપતિઓએ જે ઉદારતાથી અરદાસ્ત લીધી હતી તેનો કૃતજ્ઞતા-ભર્યો ઉલ્લેખ નેપિયર પોતાના ઇતિહાસમા કરે છે, અને આવા ઉદાર દિલનો સાચો દેશભક્ત માર્શલ ને જે સ્વદેશને માટે પત્થિસો યુદ્ધો લઢ્યો હોય, તેને જ્યુર્બેન રાજ-ઓએ દેશદ્રોહી તરીકે ગોળીમાર કરાવ્યો તે વિષે તે ધણો ખેદ દર્શાવે છે.

ત્યાર પછી ફ્રેન્ચ સેનાપતિઓએ ધીમે ધીમે આખો સ્પેન દેશ સર કર્યો સારા ગોસાના મજબૂત કિલ્લાનો આશ્રય લઇને અગ્રેજોની મદદથી સ્પેનના બળવાખોરોએ લાખા વખતભુધી બચાવ કર્યો પણ તેમને આખરે તાબે થવુ પડ્યુ અને તેઓનુ છેલ્લુ મથક ફ્રેન્ચોના હાથમા આવ્યુ કેટલાક બળવાખોરોએ દવાખાનાઓમા પેસીને માદા અને ધાયલ ફ્રેન્ચ સિપાઇઓની કનલ કરી હતી તેમને સખત શિક્ષા કગવામા આવી આ બધાનો અપજશ અને જવાબદારી નેપોલિયન પોતાને શિર લીધી અને સ્પેનના લોકો જેસેફને ચઢાય તેટલા માટે બધા દયાના કામનો યથ તેને અપાવ્યો, તોપણ લોકો જેસેફ કરતા નેપોલિયન તરફ વધારે આકર્ષાયા હતા.

ગયા પ્રકરણમા જણાવેલા તાકીદના પેગામ વાગ્યા પછી સ્પેનનો બદોબસ્ત કરી લેવામાં નેપોલિયન થોડા દિવસ ત્યાં રોક્યો રસ્તામા વેલેડોલિડ શહેરમા તે પાત્ર દિવસ થોભ્યો ત્યાંથી તેણે યૂરોપના જૂદા જૂદા રાજ્યો ઉપર તાકીદના કાગળો લખી નાખ્યા અને બીજાને જે કામ કરતા એક વર્ષ લાગે તે કામ તેણે પાત્રજ દિવસમા ઉકેલી નાખ્યું. ફ્રાન્સ, સ્પેન, ઇટાલિ, જર્મની વગેરે દેશોમાં તેના જે જે લશ્કરો હતા તેમને કથી કથી રીતે એકઠા કરી શકાય તેની યોજના તેની આંખ આગળ રમી ગઈ આટલુ કર્યા પછી તે થોડેસ્વાર થઇને પારિસ તરફ મારતે થોડે રવાના થઇ ગયો. પાત્ર કલાકમા તેણે પગ્યાશી માઇલની મુસાફરી કરી રસ્તામાં થોડે થોડે અતરે તેને માટે તાજ ઘોડા તૈયાર રખાવ્યા હતા એક ઉપગ્રથી ઉતરીને તરત તે બીજા ઉપર બેસી જતો અને એડી મારીને ઘોડાને પૂરપાટ દોડાવી મૂકતો જે લોકોએ તેને આ વખતે જોયો હતો તેઓ તેની નાની આકૃતિ, આરસપહાણુ જેવો સફેદ ફિક્કો ચહેરો, પીસેલા હોઠ, લોખડના જેવી દંડના સચવતી બકુટિ અને અગ્નિના જેવી ચળકતી આંખ કદિ પણ જુલ્યા ન હતા.

વીજળીના વેગે તે બેયોન આવી પહોંચ્યો ખાદશાહી રક્ષકોના સૈન્યને બનતી તાકીદે હાઈન તરફ ચાલ્યા જવાનો હુકમ કરીને તેણે પારિસ તરફ ગાડી દોડાવી.

મુઠ્ઠી અને રાત્રે એકાએક સર્વની અળયમી વચ્ચે દુષ્કેરીસ આવી ઉભો યૂરોપનાં જુદા જુદા રાજ્યોમાં પ્રવર્તી રહેલી કપટભળથી નેપોલિયને પ્રજાને ખિનવાકેફ રાખી હતી માફિડના માજી રાજાઓની દગલખાજથી લોકો હજી પૂરેપૂરા અભયમાં હતા તેથી કરીને લોકો એમ માનતા હતા કે તેણે સ્પેનની ખટપટમાં હાથ ધાલીને પ્રજાના નાણાંની અને લશ્કરની વિના કાગજી ખરબાદી કરી હતી તેને પોતાને પણ આ ખામતમાટે ઉડો પશ્ચાત્તાપ થતો હતો સ્પેનની પ્રજાને સારા અને સગીન લાભ કગી આપીશ કે તેઓ પોતાના નાલાયક અને જીલ્લમગાર રાજાને બૂલી જશે એવી તે આશા રાખતો હતો ઇંગ્લેંડે વચમાં માથુ માર્યું ન હોત તો સ્પેનનો જરૂર ઉદ્ધાર થાત અને ત્યાંના લોકોને નવું જીવન મળત વળી જો નેપોલિયન સ્પેનનો બળવો સમાવવામાં રોકાયો ન હોત તો આસ્ટ્રિયા તેની સામે માથુ ઉચકવાની હિંમત કરત નહિ એ પણ બનવા જોગ છે, પણ નેપોલિયનની જરાક નમતી બાજુ થતા સ્પેનના રાજા ઈગ્નેડની સાથે મળી જઈને ક્રાન્સની દક્ષિણ ઉપર જરૂર હુમલો કરત

નેપોલિયન પોતે સ્પેનના રાજાઓને પદબદ્ધ કરવા માટે ધણીવાર પાછળથી પશ્ચાત્તાપ કરતો હતો તોપણ જેમાં સંપૂર્ણ જોખમ રહેલું ન હોય એવો તેને માટે એક પણ માર્ગ ન હતો જો તેણે સ્પેનના મામલામાં હાથ ધાલ્યો ન હોત તો ત્યાંના રાજા અને તેના પુત્ર વચ્ચે બચાનક વિદ્રોહ સળગ્યા વગર રહેતજ નહિ ઈગ્નેડ જરૂર રાજપુત ફર્ડિનાન્ડનો પક્ષ લેત અને તેથી કરીને સ્પેન ઈગ્નેડના પૂરેપૂરા અધિકાર નીચે આવી જત, અને તે ઈગ્નેડનું એક સંસ્થાનજ બની જત જો તેણે પોતે ફર્ડિનાન્ડનો અથવા તેના આપનો પક્ષ લીધો હોત તો તેને એક પ્રજાસત્તાક રાજ્યના રાજા તરીકે પોતાના સિદ્ધિતિથી વિરુદ્ધ વર્તન કરવું પડત અને એક કચરાયલી, અચાન પ્રજા ઉપર જીલ્લમગાર રાજાના અસહ્ય અધિકારને દબ કર્યાનું અને ઇન્કિવઝિશનના બચાનક કેદખાનાની પદ્ધતિને ટેકા આપ્યાનું તેના ઉપર મોટું કલ્લક આવત નેપોલિયને સારામાં સારો માર્ગ પસંદ કર્યો, પોતાનું આત્મરક્ષણ કરવા છતાં પણ તેણે સ્પેનને ઉદ્ધાર રાજ્યબધારણ અને દયાળુ તથા કેળવાયલો રાજા આપ્યો.

પારિસ આવ્યા પછી તેને બધી દિશાએથી પાકે પાયે સમાચાર મળતા ગયા કે આસ્ટ્રિયામાં નવેસંથી લડાઈ કરવા માટે ધમધોકાર તૈયારીઓ ચાલી રહી છે જર્મનીનાં અનેક રાજ્યોમાંથી તેને આસ્ટ્રિયાની લશ્કરી તૈયારીના વિગતવાર હેવાલ મળતા ગયા હવે તેની સ્થિતિ પૂરેપૂરી જોખમભરેલી હતી એમાં શક ન હતો ઇંગ્લેંડે સલાહ કરવાની તો શું પણ સલાહનું કહેણુ લઈ આવનારા દૂતને પોતાના કિનારા ઉપર ઉતરવા દેવાની પણ પરવાનગી આપી ન હતી છુર્મોન રાજાને જ્યારે ક્રાન્સની પ્રજાએ પદબદ્ધ કર્યો ત્યારે તો નેપોલિયન નાનો બાળક હતો અને પાછળથી આખી

પ્રજાએ એકામવાળે તેને પોતાના રાજા તરીકે ચૂરી કહાડ્યો હતો, તોપણ ઈંગ્લેન્ડ તેને રાજગાદી પચાવી પડનાર અને કાયદેસર રાજાઓના મુકુટ છીનવી લેનાર કહીને વગોવતું હતું “ પ્રજાસત્તાક રાજ્યના રાજાને પૂરો કરી નાખો ” એવી ગર્જનાથી આસ્ટ્રિયા ગાજી રહ્યું હતું અને રશિયાની રાજમાતાએ તથા ત્યાંના ઉમરાવ-વર્ગે પણ એ ગર્જના ઝીલી લીધી હતી

આસ્ટ્રિયા સાથે કલહ ઉત્પન્ન ન થાય તે માટે નેપોલિયને ખનતું કયું હતું તેણે ત્યાંના રાજપ્રતિનિધિને ખાત્રી આપી હતી કે મારે તમારી સાથે લડાઇ કરવી જ નથી આસ્ટ્રિયાને કાંઈ વાંધો હોય તો તે મને જણાવો એટલે તેનો તોડ કહાડી રાકાય આસ્ટ્રિયાએ કરવા માટેલી લશ્કરી તૈયારીઓ આખા યુરોપના જાણુવામાં હતી અને તેનો હેતુ પણ કોઈથી અજાણ્યો ન હતો જે આસ્ટ્રિયાને ખરેખરી એવીજ ધાર્તી હોય કે મારા રાજ્ય ઉપર નેપોલિયન તરાપ મારશે અને તેથી સ્વરક્ષણને માટેજ તે તૈયાર થતું હોય તો તેનો સદેહ ટાળવા માટે તેના રાજ્યને જેવું ને તેવું રહેવા દેવા માટે નેપોલિયને પોતાની તેમજ રશિયાની બેવડી જામિન ગીરી આપવા માડી, પણ આસ્ટ્રિયાને તો ઇટાલિ પાછું મેળવવું હતું, પ્રજાસત્તાક રાજ્યતંત્રની ભાવનાને કચરી નાખવી હતી અને વશપર પરાથી આલ્યા આવેલા રાજાના સિંહાસન ઉપર પ્રજાએ ચૂટેલો રાજા બેસે એવો દાખલોજ તેને યુરોપના ઇતિહાસમાંથી ભૂસી નાખવો હતો આટલું જોઈ લીધા પછી આસ્ટ્રિયાની વધારે ખુશામત કરવામાં સ્વમાન સચવાતું નથી એમ જણીને નેપોલિયન ચૂપ રહ્યો અને હવે શું થાય છે તેની શાંતિથી રાહ જોતો બેઠો

એકવાર ટુઇલેરોસના રાજમહેલમાં યુરોપના રાજાઓના પ્રતિનિધિઓ તથા ખીજા દરબારીઓ બેઠા હતા, તેમની વચમાં નેપોલિયને કહ્યું, “આસ્ટ્રિયા પાછલા અતુલ વોના પાઠ ભૂલી ગયું છે તેને નવા પાઠજ શીખવાની ઇચ્છા છે તો હું તેમને આ વખતે તે બરાબર શીખવીશ. મારે લડાઇ કરવી નથી આખો યુરોપ જાણે છે કે મારે તમામ લક્ષ ઈંગ્લેન્ડે સ્પેનમાં સળગાવેલી લગ્નપ્રમાં રોકાયું હતું જ્યારે ૧૮૦૫ ની સાલમાં ઈંગ્લેન્ડ ખાડી ઝાળગીને હું ઈંગ્લેન્ડ ઉપર ચઢાઇ કરવાની તૈયારીમાં હતો તે વખતે આસ્ટ્રિયાએ મારી સાથે લડાઇ જાહેર કરીને ઈંગ્લેન્ડને ખચાવી લીધું આ વખતે હું કોઈના આગળ અગ્રેજોની ખબર લેવા જતો હતો ત્યારે પણ તેણે માથું ઊંચકવાની તૈયારી કરીને મારા કામમાં વિઘ્ન નાખ્યું મારે જે પારિસ આવવું પડ્યું ન હોત તો એક પણ અગ્રેજ ખચવા પામત નહિ. આ પ્રમાણે ફરીથી કનડગત કરવા માટે આસ્ટ્રિયાને ખમવું પડશે. કાં તો તેણે એકદમ લશ્કર વિખેરી નાખવું અથવા તો દારૂજી સગ્રામને માટે તૈયાર થવું જે તે પોતાના લશ્કરને એટલે દરજ્જે ઝાણું કરી નાખે કે મને તેના તરફ શક રાખવા જેવું ન રહે તો મારે તેની સાથે ને ૩૦

હાવાનો વિચારજ નથી મારે તો ઈંગ્લેન્ડની સાથે રપેનમાંજ લડવું છે જે તે લશ્કર કમી નહિ કરે તો આ વખતે હું એવી છેવટની હાઝા લઢીશ કે જેથી ભવિષ્યમાં કોઈ પણ રાજ યુરોપખંડમાં તો ઈંગ્લેન્ડનો પક્ષ લેવાની હિમત નહિજ કરી શકે ”

હાઝા તો નેપોલિયનના પ્રારબ્ધમાં સરખાઈ જ હતી ફ્રાન્સમાં રાજ્યપરિવર્તન થયા પછી તરતજ ત્યાંના રાજદૂત ધારણ કરીને તેણે યુરોપના તમામ રાજાઓની ખફગી વહોરી લીધી હતી કે તો આપખુદ સત્તા ધરાવનારા રાજાઓને તાબે થવું અથવા તો પ્રજાવર્ગના હક્કનું રક્ષણ કરવા માટે ભય કર હાઝામાં ઝોકાવવું એ બે સિવાય ત્રીજો રસ્તોજ તેને માટે ન હતો.

તેણે રશિયાના ઝારને કહેવડાવી દીધું કે તમે જે મારી સલાહ પ્રમાણે આજ્ઞા હોત તો આપણે જૂદીજ સ્થિતિમાં હોત, અને આસ્ટ્રિયાની માથું ઉચકવાની હિમતજ ન ચાલત, પણ આપણે કામ કરવાને બદલે વાતોમાંજ વખત ગાળ્યો અને હવે નવી હાઝા જામશે, માટે આપણી સરત પ્રમાણે તમારૂં બધું લશ્કર તમારે મને સોંપી દેવું હું પોતે ત્રણ લાખ ફ્રેન્ચો અને એક લાખ જર્મનો તૈયાર રાખીશ આ લશ્કરને જોતાજ કદાચ આસ્ટ્રિયા દમાઈ જશે, અને તેમ નહિ થાય તો તેના ઉપર બળ અજમારીને પણ આપણી ચોજનાઓમાં તે હવે પછી કનડમત ન કરી શકે એવી સ્થિતિમાં તેને લાવી મૂકવું પડશે જર્મન રાજ્યોના પોતાના મિત્રરાજાઓને પણ પોતાપોતાના સૈન્ય તૈયાર કરવાને તણે ફરમાન કરી દીધું અને પ્રશિયાના રાજાને તાકીદ આપી દીધી કે તમે તટસ્થ રહેજે અને આપણા વચ્ચે થયેલી સલાહની સરત પ્રમણે જે ૪૮૦૦૦ હજાર માણસ કરતા વધારે લશ્કર તૈયાર કરશે તો તરતજ તમારી સામે હાઝા જાહેર કરવામાં આવશે.

આખા ફ્રાન્સમાં એકદમ જાગૃતિ આગી થઈ રાજ્યના એકેએક પ્રાન્ત ઉપર નેપોલિયનના અલાકિક શક્તિની જાણ અસર થઈ ગઈ હજારો દલાલો લશ્કરમાં ભરતી કરવા મડી ગયા રાજાઓ, મનાપ્તિઓ, ઇજનેરો અને કુદાકુટરોને દરરોજ સેકડો પત્રો લખાવા લાગ્યા દારૂઓના અને તોપો બનાવવાના કારખાનાં ધમધાકાર કામ કરવા મડી ગયા હજારો સિપાઈઓની ટુકડીઓ દેશમાં ધૂમવા લાગી બાર હજાર તોપ બેચનારા યોડાની ખરીદી થઈ હાઝાની હરેક પ્રકારની વારફેરીને માટે હમેશાં તૈયાર રહેનર નેપોલિયને પરાજિત હજાર કેપાળા અને યાવડા પણ લશ્કરની સાથે રાખ્યા અને તે પાછળથી ધણાજ ઉચે ગી થઈ પડ્યા હાઝા વખતે ડાન્યૂપ નદીનો વિશાળ પટ અતરાયરૂપ ન થઈ પડે ને માટે બેલોન બદરથી ૧૨૦૦ ખલાસીઓને પણ લશ્કરમાં સામેલ કર્યા પોતે હાઝા જાહેર કર્યા વગરજ આસ્ટ્રિયાનું ધ્યાન ખેંચાય તેમ આવી બધી તૈયારીઓ તેણે કરી દીધી તેમ કરવાનો તેનો એટલોજ હેતુ હતો કે હજી પણ આસ્ટ્રિયા એને તો તેને એતાવવું અને હાઝા અટકી શકે તો અટકાવવી.

આસ્ટ્રિયા હવે લડાઈની તૈયારીમાં એટલું બધું આગળ વધી ગયું હતું કે તેનાથી હવે પાછા હટાય એમ હતુંજ નહિ આખી અસ્ટ્રિયન પ્રાંતને જાગૃત કરવા જેટલું કરી શકાય તેટલું કરવામાં આવ્યું હતું લોકોના મન ઉપર એવું પશુ કસાવ્યું હતું કે નેપોલિયનને ધગ્ગડ તથા સ્પેને મળીને સંજગડ સપડાવી દીધો છે અને તેના કસાયલા સિપાઈઓ બધા સ્પેનમાં ચાલ્યા ગયા છે તેથી તેના ઉપર હુમલો કરવાની આ સારામાં સારી તક છે વળી જર્મની પશુ વખત આવ્યે નેપોલિયનના પક્ષમાંથી ખસી જશે, પ્રશિયા પશુ તેની સામે લડવાની રાહ જોઈ રહ્યું છે, અને રશિયાના ઝારથી રાજમાતા તથા ઉમરાવવર્ગના દબાણને લીધે ક્રાન્સને લેશમાત્ર પશુ મદદ આપી શકવાની નથી ઇંગ્લંડના એજન્ટો પશુ રિયેનામાં જઈને પ્રાંતને ઉત્કેરવા મડી ગયા હતા ઇંગ્લંડે આસ્ટ્રિયાને પોતાનું નૌકસૈન્ય લશ્કર તથા યુદ્ધસામગ્રી આપવાનું વચન આપ્યું આવા આવા કારણોને લીધે આસ્ટ્રિયાના સમગ્ર પ્રાંત લડવાને માટે એક પગે થઈ રહી આખા દેશમાં મિપાઈઓના અને સ્વારોનાં અનેક દબ્બ ધ્રુમવા લાગ્યા પાંચ લાખ મિપાઈઓને રોજ લશ્કરી કવચન અપાવા નાગી હુગરીની આખી પ્રજા ઉલટી તુર્કસ્તાને ક્રાન્સની મૈત્રી તેડી અને ઈલડ સાથે ટાંકરાર કર્યા એક વર્ષ ઉપર તો તેમણે અંગ્રેજોના કફલાને ફ્રેન્ચોની મદદથી ટાન્સન્ટિનોપલના બદરેથી મારી કહાડ્યો હતો, પશુ આજે તુર્કસ્તાન અને ઇંગ્લંડ ક્રાન્સના પ્રજા-સત્તાક રાજ્યની સામે એક થઈ ગયા

રશિયાનો ઝાર નેપોલિયન તરફ ગાઢ મૈત્રી રાખતો હતો છતાં આ પ્રસંગે તેની વર્તણૂકમાં શિથિલતા જણાવા લાગી તેને તુર્કસ્તાનની રાજવાની પડાવી લેવી હતી અને નેપોલિયન તેથી વિરુદ્ધ હતો છતાં તુર્કસ્તાનના ડાન્યૂમને નિારે આવેલા બે પ્રાન્ત ઝાર જીતી લે તેમાં નેપોલિયને હાકલ ન કરવી એવો બે વચ્ચે ટાંકરાર થયો હતો લડાઈ જાહેર કર્યા વગર એ કામ બને એમ ન હતું અને આસ્ટ્રિયા, ઇંગ્લંડ અને તુર્કસ્તાન એક થયા હતાં તેથી હવે તે પ્રાંત જતિયાનું કામ સહેલું ન હતું આટલા કારણથી ઝાર ધણો ચીડવાયો હતો અને નેપોલિયન તરફની તેની વર્તણૂક મોળી થવા લાગી હતી

આસ્ટ્રિયાના રાજાને ઝારની શુચવણની ખમર હતી તેથી બની શકે નો તેને પશુ સમજાવીને પોતાના પક્ષમાં વાળી લાવવા માટે આસ્ટ્રિયાએ પોતાના એલચીને રશિયાના દરબારમાં મોકલ્યો તેણે આવીને તરતજ જોઈ લીધું કે અખુ રશિયા ક્રાન્સની વિરુદ્ધ છે—રાજકુટુંબના માણસોનું પશુ નેવુંજ વચણ છે, પશુ ઝાર એકલોજ અડગ રહ્યો તેણે પોતાના ઉદાર સ્વભાવને અનુસરીને સ્પષ્ટ જાણ્યોમાં જણાવી દીધું કે આસ્ટ્રિયાની રીતભાતથી હું ધણો નારાજ છું, અને જો ક્રાન્સ સાથે લડશો તો તેમાં જરૂર માર્ગો જશે અને તેથી આખા યૂરોપખંડમાં તેનો કોઈ હરિફ રહેશે નહિ,

અને જે સુલેહની યૂરોપને ધણીજ જરૂર છે તે વધારેને વધારે આશ્રિ જતી રહેશે માટે જે કોઈ સુલેહનો ભગ કરવા તત્પર થશે તેને હું અગત દુસ્મન લેખીશ

આ શબ્દો ધણા ઉદાર હતા પણ આસ્ત્રિયા સાથે સુલેહ રહે તો પોતે ટુર્કસ્તાન પાસેથી પેલા બે પ્રાંત મેળવી શકે એટલા હેતુથીજ બે ઝારે આવું વલણ ન લીધું હોત તો આપણે તેની નિદારતાના પૂરેપૂરા વખાણ કરે, પણ ઝાર તો પહેલીજ તકે ટુર્કસ્તાનનો શિકાર કરવા તૈયાર હતો તેથીજ તેના ઉપલા શબ્દોની ખુશી મારી જાય છે

એક બાબુએ તેણે આસ્ત્રિયાના પ્રતિનિધિને ધમકાવી કહાડ્યો ત્યારે બીજી બાબુએ તેણે ફ્રાન્સના પ્રતિનિધિ કોલેન કોર્ટને કહ્યું કે મારા જૂના મિત્ર આસ્ત્રિયાની સાથે લઠવા હું ધણીજ નારાજ છું વળી આપણે જીતીએ અને આસ્ત્રિયા કચરાઈ જાય તો તેમા પણ મને ધણું ભય રહે છે, કારણ કે તેથી કરીને ફ્રાન્સનું બળ બેઠક વધી જાય માટે લડાઈ અટકાવવાને હું મારાથી બનતું કરી જોઈશ, અને આસ્ત્રિયાને ખાત્રી આપીશ કે તેના રાજ્યને કશી આચ આવનાર નથી

આ વિચાર નેપોલિયનને પણ ગમ્યા લડાઈ અટકાવવાને તે પોતે પણ એટલે આતુર હતો કે તેણે પોતાના તરફથી ઘટતા પગલાં લેવાની ઝારને સત્તા આપી અને કહ્યું કે આસ્ત્રિયાના રાજની સલામતીમાટે ફ્રાન્સ અને રશિયાની બેઝડી જમીનગિરી આપવી એટલુંજ નહિ પણ આસ્ત્રિયાની મરજી હોય તો જર્મનીના મયુક્ત રાજ્યોમાથી મારા તમામ લશ્કરને ખસેડી લેવા હું ખુશી છું.

પણ નેપોલિયનની મામે એકસ પી કરી બેઠલા રાજ્યોને ખાત્રી થઈ હતી કે ફ્રાન્સમા હવે લઠવાનું બળ રહ્યુંજ નથી અને નેપોલિયન જેમ જેમ સલાહ જળજી રાખવાને ચત્ત કરતો ગયો તેમ તેમ તેમને તેની નખખાઈની અને પોતાની ફતેહની વિશેષ ખાત્રી પડવા લાગી તેથી તેમણે યુદ્ધની તૈયારીનો ઉદ્યોગ ધમધાકાર જરી રાખ્યો. નેપોલિયન તો પારિસમાજ હતો કથી બાબુએથી વાદળ તૂટી પડશે તે હજી તે જાણી શક્યો ન હતો રોજના હજાર જાતના કામો છતાં તેણે બધી બાબુએથી બચાવ કરવાની તૈયારી કરવા માડી તેની અદ્યત્ત કાર્યકારિણી શક્તિ રપેન, ફ્રાન્સ, પ્રટાલિ, જર્મની, બધા દેશોમા ખૂબી વળી હતી સલાહની આશા તો હવે રહીજ ન હતી તેથી તેણે પણ પૂરજિસાહથી હુકમ પર હુકમ છોડવા માંડ્યા

અન્યુન નદીની નજીકમા રેટિરપન આગળ એક લાખ ફ્રેન્ચ ત્રિપાષ્ટઓની ટુકડીઓ ગોઠવાઈ ગઈ ત્યાંથી પારિસસુધી તારના દોરડા ન ખાઈ ગયા નેપોલિયન પારિસ છોડીને ત્યાં ઝપાટાખેડ આવી શકે તેટલા માટે થોડે થોડે અતરે વોડા તૈયાર રખાવ્યા આ પ્રમાણે પૂરતી તૈયારી કર્યા પછી તે પારિસમા બેઠો બેઠો રાજ્યના અનેક કામે ઉકેતવા લાગ્યો.

બાવેરિયાનું જર્મનરાજ્ય ફ્રાન્સના પક્ષમા હતું તેની અને આસ્ત્રિયાની સીમાએ

ધન નદી વહે છે બે લાખ આસિદ્રયનો ધન નદી આગળ એકઠા થયા હતા તેઓ નદી ઓળંગે એટલે લડાઇની શરૂઆત થાય એમ હતું આ લડાઇથી ખુદ આસિદ્ર-યાના પણ વિચારવત માણસો વિરુદ્ધ હતા તેમણે પોતાના ગળને ધણોએ વાર્યો, પણ તેમની શિખામણુ તેણે તુચ્છકારી કહાડી અને કહ્યું કે હવે નેપોલિયનથી કશું વળે એમ નથી તેનું સારામા સાફ લશ્કર તો રૂપેનમાં છે

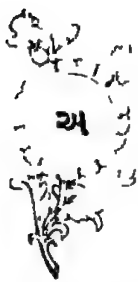
૧૮૦૬ ના એપ્રિલ માસની ૧૦ મી તારીખે આસિદ્રયનોએ ધન નદી ઓળંગી અને તે સમાચાર રાત્રે દશ વાગે નેપોલિયનને તારથી મળ્યા. તેણે કહ્યું કે “બહુ સારું, ચાલો ત્યારે આપણે ફરીથી વિથેના જાઇએ તેમને લડાઈ કરવીજ છે તો પેટ ભરીને કરવા દઇશું” મધરાતે તે ગાડીમાં બેઠો અને બાવેરિયા તરફ ચાલતો થયો.

છગતડે આસિદ્રયાની મદદે નૌકામૈન્ય અને લશ્કર મોકલાવ્યું, અને તેના બધા મિત્ર રાજ્યો “નેપોલિયનના અપાર લોભ” ને ચારે દિશાએ વગોવીને લઢવા ધસી આવ્યાં નેપોલિયને તેમના આજ્ઞેપોનો જવાબ ન આપતાં ભવિષ્યના ઇતિહાસકર્તાઓ પોતાને ન્યાય આપશેજ એમ માનીને કમર બાધી. તેને પૂગેપૂરી ખાત્રી હતી કે ભવિષ્યની પ્રજા ખરા ઐતિહાસિક બનાવોવડેજ તેની તુલના કરશે અને આપખુદ રાજાઓની તાકાત નથી કે તેઓ સાચા ઐતિહાસિક પૂરાવાને દયાવી શકે

પ્રકરણ ૪૫ મું- 'એકમૂલનો' દારુણ સંગ્રામ

મેક્સિકાનાં સચુક્ત રાજ્યો જેવા સ્વતંત્રતા અને સમાનતાને પૂજનારા દશ માં પછી હજી નેપોલિયનને કચરી નાખનારા યૂરોપના રાજાઓ તરફ સલાનુજીત ધાવનારા કોષ કોષ નીકળી આવે છે. પણ તેમની સખ્યા ઘટી જાય છે, કેમકે નેપોલિયનની અને ઉપરોક્ત રાજાઓનાં હયાત માં અગત કાનૂનને લીધે જે સત્ય પ્રગટ થઈ શક્યું ન હતું તે હવે જાહેર થયું જાય છે. અમેરિકાએ જ ફ્રાન્સમાં સ્વતંત્રતાની તુલા જાગૃત કરી હતી. સ્વતંત્રતાને માટે વોશિંગ્ટન અને નેપોલિયન બંને રાજસત્તાની મામે લદવ પડ્યું હતું. વોશિંગ્ટન વિજયી થયો અને નેપોલિયન તેના અનેકગણાં પ્રતિસ્પર્ધીઓની સામે હેવટની પળસુધી એકલે હાથે નહીં કાવચી અને પડ્યો.

“પ્રજામતાક રાજ્યની ભાનના આજક અને હિમાયતી” નેપોલિયનને કચરી નાખનારો અન્ડ્રિયાના પત્નિ લાખ માણસો ચડ્યા હતા તેમાંથી બે લાખ સારા કવાયતી મિપાન-ઓ સથે અચડ્યૂક ચાર્મ ઇંગ નદી ઓળંગીને આગળ વધતો હતો. નેપોલિયનનું લશ્કર એનમાં ગોકાયલું હોવાથી એટલું મોટું સૈન્ય તેનાથી આ વખતે લાઈ શકાય એમ ન હતું. તોપણ પોતાની ટુકડીઓની હિલચાલ ઝડપથી કરીને જાનર પડેલા શત્રુની સામે મજબૂત સૈન્ય ગોકવી દેવાની તેનામાં જે વિલસક્ત હતી તેના ઉપર તેની ફેરહનો આધાર હતો. રાત્રે દશ વાગ્યે તાર મળતાજ તે તૈયાર થઈ ગયો અને પૂરેગથી મુસાફરી કરતો લાઇન નદીપર આવેલી ફ્રેન્ચ સૈન્યને મુખ્ય છાવણીમાં આવો પહોંચ્યો. માર્ગમાં તેણે થોડા કલાક જર્મનીના એક નાના રાજ્યના જમલના યોકીનરના વરમાં મુકામ કર્યો હતો. તેની એક આસ વિશિષ્ટતા એ હતી કે આના પ્રમોમાં પણ પોતાની આસપાસનાં માણસોની ધરસમાગની મુરનીગીથી વધેક થઈ પ્રયત્ન કરતો તે યોકીદારને તેણે ટેટલીક બાળતો. પૂરી લોખી અને તે ઉપરથી તેણે જાણી લીધું કે તેને પરણાવવા જેવડી એકની એક પુત્રી હતી પણ પૈમાના અભાવે તે તેને પરણાવવા અશક્ત હતો. નેપોલિયને તેજ પળે તે યોકીને કિમતી પહેરામણી અપાવી દીધી અને ત્યાંથી થોડે બેસીને આગળ ચાલતો થયો.

મોડી રાત્રે નેપોલિયન અગરદક્ષિણ વગર એકલોજ દોડનેધોડે બાવેરિયાના રાજ્યના ન્યાં મુકામ હતો ત્યાં આવી પહોંચ્યો તે રાત્રિ મિચારો પોતાની રાજધાની છોડીને દૂરના એક ગામડામાં આવીને રહ્યો હતો એક કલાકસુધી બેઠિએ વાતો કરી પછી નેપોલિયને કહ્યું, “ હું પદર દિવસમાજ તમને તમારી રાજધાનીમાં બેસાડી દઈશ ” આ વચન પાળવામાં બણીજ મુશ્કેલી હતી શત્રુસૈન્ય પાંચ માખ માણસોનું હતું અને તેની પાસે પૂરા બે લાખ પણ ન હતા ત્યાર પછી મોડી રાત થએલી હોવાથી રાજ સૂતા ગયો અને નેપોલિયને તરતજ ઘોડે મેસીને રાતોરાત આળાશ માખલની મુસાફરી કરી ત્યાં જઇને તેણે પોતાના સરદારોને બોલાવીને સૈન્યની સ્થિતિવિશે પૂછપરછ કરવા મોડી અને તેમની બૂલથી આખું ફ્રેન્ચ લશ્કર બણીજ ભયભરેલી હાલતમાં છે એમ જાણીને તે સ્તબ્ધ થઇ ગયો.

શત્રુસૈન્ય બણુ મોટું છે એમ તે સારી પેઠે જાણતો હતો તેથી કરીને જો ફ્રાન્સનું લશ્કર વેરણુવેરણુ પડી જાય તો તેની પાયમાલી થયા વગર રહેજ નહિ. એટલા માટે તેણે સેનાપતિ બાર્બિયરને ખાસ આજ્ઞા કરી હતી કે રેટિસમન આગળ બધું લશ્કર એકજ જગ્યાએ એકત્ર કરી રાખવું પણ દુરમનોને બણે ઠેકાણેથી આગળ વધતા અટકાવવાના હેતુથી તેણે લશ્કરને જૂદી જૂદી ટુકડીઓમાં વહેંચી નાખ્યું હતું જો આર્યંડયૂક ચર્લ્સમાં નેપોલિયનની લેશમાત્ર પણ ચાનાડી હોત તો તેણે એકે સપાટે ફ્રેન્ચ લશ્કરનો બણુ દહાડી નાખ્યો હોત નેપોલિયને તરતજ ચારે દિશાએ સ્વાર દોડાવી મૂક્યા અને દરેક સેનાપતિને પોતાપોતાનાં લશ્કરસહિત શત્રુસૈન્યની જાળમાં થઇને ક્યે ક્યે રસ્તે થઇને આવવું તેની વિગતવાર સૂચનાઓ સાથે ટુકડો મોકલી દીધા.

બધી ફ્રેન્ચ ટુકડીઓ જ્યાં જ્યાં હતી ત્યાંથી એકદમ ગતિમાં આવી ગઈ માર્ગમાં બણીવાર સખત ઝપાઝપી થતી પણ બધે ઠેકાણે વિજયી થતા ફ્રેન્ચો ધારૂલે રથજે આવી પહોંચ્યા ત્રણજ દિવસમાં નેપોલિયને નેવું હજાર માણુઓ એકઠાં કરી દીધાં. આર્યંડયૂક ચર્લ્સે પણ જરા પણ નાહિમત ન થતા ‘ એકમૂલ ’ આગળ એક લાખ સિપાઇઓનો જમાવ કર્યો હવે ખરેખરી છેવટની લડાઇ થજેજ એમ નક્કી જણાવા લાગ્યું.

પછી નેપોલિયને લશ્કરને શ્રાવતન ચડાવવા માટે એક જવલત જાહેરનામું પ્રગટ કર્યું - “ સિપાઇઓ ! આપણા મિત્રોના રાજ્ય ઉપર હુમલો કરવામાં આવ્યો છે આસ્ત્રિયાનો સેનાપતિ એમ સમજતો હશે કે આપણે તેનાથી ડરીને આપણા મિત્રોને સ્વડતા મૂકી દઈશું, પરંતુ હું વીજળીને વેગે તમારી પાસે આવી પહોંચ્યો છું સિપાઇઓ ! એજ આસ્ત્રિયાનો રાજ માંની પાસે સલાહની યાચના કરવા આવ્યો ત્યારે તમે સધળા હાજર હતા તેણે આપણી સાથે અચળ મૈત્રી રાખવાના સોગંદ લીધા.

હતા તે તમે જાણો છો. તથુ તથુ વિગ્રહોમા વિજયી થએલા વીરો ! આસ્ત્રિયાના રાજા પાસે હાથ જે કાંઈ છે તે માત્ર તમારી ઉદારતાને લીધેજ છે તથુ તથુ વાર તેણે આપણને દગો દીધો છે ફિકર નહિ આપણે તથુ વાર જીત્યા છીએ તો ચોથી વાર પણ જીતીશુજ માટે સજ્જ થાઓ અને શત્રુઓને ખતાવી આપો કે તેમનો પરાજય કરનારા વીર પુરુષો આવી પહોંચ્યા છે”

આટલું કર્યા પછી તેણે આસપાસના પ્રદેશનો નકશો ખડ્ડજ ધ્યાનથી તપાસી લીધો ત્યાર પછી તે ઘોડે બેસીને આખી જાવણીમાં બધે ફરી વળ્યો પાછા આવીને તેણે ખુરસીપર બેઠા બેઠા થોડા કલાકની નિદ્રા લીધી સવાર પડતા પહેલાં તો પાછો તે ઘોડેસ્વાર થઇ ગયો અને લશ્કરને લડાઇને માટે ગોઠવવા મડી ગયો સુદર વનભૂમિ જે થોડાજ વખત પછી લોહીથી ખરડાઈ જવાની હતી તેના ઉપર અત્યારે ધાડુ ધુમસ વરસતું હતું એકમૂલનાં રસાળ ખેતરોમાં એક લાખ આસ્ત્રિયનો નિશ્ચિત-પણે સૂતા હતા ખીજ બાજુએ નેતુ હન્નર ફ્રેન્ચો નેપોલિયનની લશ્કરીશુદ્ધિવડે જૂદી જૂદી જગ્યાએ ગોઠવાતા હતા લીલા ખેતરો, વાંકાચૂકા વહેતા વહોળા, વાડીઓ, ગામડાં વગેરેનો સુદર શાત દેખાવ નજરે પડતો હતો હન્નરો ઘોડા નિરતિ ધાસ ચરતા હતા સધળો દેખાવ શાત અને રમણીય હતો, પણ લડાઇનો દૈત્ય હવે થોડાજ કલાકમાં આ સુદર વનભૂમિને યુદ્ધની કારખી ચીસો અને લોહીની નદીઓવડે ખીલા મણી બનાવી દેવાનો હતો

મેદાનની બાજુબાજુ આવેલી ટેકરીઓ ઉપર ફ્રેન્ચ સૈન્ય ગોઠવાઇ ગયું શસ્ત્રોનો ખણખણાટ સંભળાવા લાગ્યો ગજુતરીનો તીણો નાદ ગયો અને વીરભાવ પ્રદીપક રણવાઘ વાગવા લાગ્યા તોપખાનું, ઘોડેસ્વારો, પાયદળ, સર્વ પોતપોતાની જગ્યાએ ગોઠવાઈ ગયા હજી એક પણ તોપ કે બદુક ફૂટતી ન હતી રમત ગમતની તૈયારી થતી હોય તેમ બેઠે પક્ષના સૈન્ય શાંતિથી પોતપોતાની જગ્યા લેતાં હતાં જાણે શેત્રજની બાજુ ગોઠવતો હોય તેમ નેપોલિયને પોતાની ઉચ્ચામા ઉચ્ચા પ્રકારની યુદ્ધ-કળા મુજબ તમામ ટુકડીઓને લેશમાત્ર પણ જૂલ કર્યા વગર વ્યૂહબદ્ધ કરી દીધી ખરાબર ખપોર થતાંજ પહેલો તોપનો ધડાકો સંભળાયો તેની સાથેજ ચારે દિશા એથી તોપ અને બદુકનો પ્રચડ માર શરૂ થયો યુદ્ધોથી પાયમાલ થએલી દુનિયા ઉપર આવો દારણુ સગ્રામ ખીન્ને લાગ્યેજ થયો હશે અનેક ખૂનખાર યુદ્ધોમાં લડીને રીલા થઈ ગએલા થોદાઓ પણ આ યુદ્ધના દેખાવથી ભયભીત અને રતબ્ધ બની ગયા વગર રહેજ નહિ. નેપોલિયનનું અદ્ભુત રણકૌશલ્ય આ પ્રસંગે તેના ખરે-ખરા ઉચ્ચ સ્વરૂપમાં ઝળકી રહ્યું હતું પાય કલાકસુધી એકસરખી રીતે લડાઇ ચાલુ રહી

સાંજ પડવા આવી આસ્ત્રિયન સૈન્યમાં કાંઈક શિથિલતાની નિશાની જણાવા

લાગી ક્રાન્સનુ બાદશાહી રક્ષકોનુ સૈન્ય કે જોનો ધસારો હમેશા વિજયીજ થતો હતો તે અત્યારસુધી હુકમની રાહ જોતુ ઉણુ હતુ ચળકતા પોલાદનાં બખતર અને શિરટોપવાળા આ ચોદાઓ તેમના બક્ષિષ ધોડા ઉપર સ્વાર થકને ધસી જતા ત્યારે એકેકે સપાટે વાવાઝોડાનો ઝપાટો જેમ સૂકા પાનને ઉડાવી દે તેમ શત્રુસૈન્યને તેઓ ઉડાવી દેતા આ સ્વાર હવે ધીમી ચાલે દબદબાથી ટેકરીઓ ઉપરથી નીચેના મેદાનમા ઉતરવા લાગ્યા ધીરે ધીરે તેમના ધોડાની ગતિ વધતી ગઈ બેઉ તરફનાં સૈન્ય તેમને જોઇ શકે એવી જગ્યાએ તેઓ આવી લાગતાજ આખા ફ્રેન્ચ લશ્કરે હર્ષના ઉદ્-ગારથી દિશાઓ ગમવી મૂકી. આ સ્વારો નેપોલિયનના જમણા હાથ જેવા હતા અને તેમની શક્તિથી સર્વ વાકેફ હતા જયનાદ ઉપર જયનાદ થવા લાગ્યા અને તોપોના ધડાકા વચ્ચે પથુ આ ધ્વનિ સ્પષ્ટ સભળાવા લાગ્યા આસ્ટ્રિયન સ્વારો પથુ દબતાપૂર્વક તૈયાર થઇ ગયા તેમની તલવારો અને શિરટોપ આશ્ચર્યના કિરણમા ચળકવા લાગ્યા બેઉ સૈન્ય સામસામા આવી ગયાં

ધીમી રવાલમાંથી એકદમ ધોડા પૂરવેગે દોડતા થયા અસખ્ય રણતુરીઓ વાગી રહી, અને પૂર ઝડપથી ધસ્યા આવતા અને પક્ષના સ્વારો એક બીજાની સાથે દૈત્યોની માફક અથડાઇ પડ્યા આ દેખાવ એવો ભય હતો અને આ યુદ્ધના પરિણામ ઉપરજ છેવટના વિજયપરાજયનો આધાર હતો તેથી બેઉ પક્ષના પામદળ સિપાઈઓએ લડાઇ બધ રાખી તેઓ બહુકોને ટેકા દઇને અને ગોલદાંજો તોપોને અઢેલીને એકાગ્રચિત્તે આ પ્રથમ રણસત્રામ નિહાળતા ઉભા રહ્યા

બેઉ પક્ષના સ્વારો અત્યંત ભયાનક વેગથી એક બીજાની સાથે અથડાયા. સેકડો સ્વારો અને ધોડાઓ ગમડી પડ્યા અને તેમને છુદતા કચરતા બીજા અનેક સ્વારો વાદળાના સમૂહની માફક ધસ્યા આવતા અને લડતા પવનના સપાટાથી તોપોનો ધૂમાડો પથુ ઉડી ગયો હતો, તેથી યુદ્ધનુ દશ્ય બધાથી સારી રીતે જોઇ શકાતુ હતુ પોતપોતાના સ્વારોના બાહુબળ ઉપર સંપૂર્ણ વિશ્વાસ મૂકીને આસ્ટ્રિયનો તેમજ ફ્રેન્ચો યુદ્ધ નિહાળતા ઉભા રહ્યા તલવારની સાથે અફળાતી તલવારોના અને પોલાદના શિરટોપ તથા બખતર ઉપર થતા લોખંડી માહુઓના પ્રદારના અવાજ સિવાય તથા વખતો વખત થતા રણશિગાના તીણા નાદ સિવાય બીજો લેશમાત્ર અવાજ સભળાતો ન હતો સર્વ અસ્ત પામ્યો અધકાર પથગઇ ગયો પથુ પોલાદનાં શસ્ત્રો અને બખતરોના અથડાવાથી નીકળતા અગ્નિના ઉગ્ગળવલ ચમકારા રણક્ષેત્રમા ઝળ-કતા બધ થયા નહિ. ચોદાઓ અને તેમના ધોડાઓ રોળાઈ જવા લાગ્યા તારા ઉગ્યા, થોડીવારે ચદ્ર પથુ ઉગ્યો યુદ્ધનો ખડખડાટ કાઢકે નરમ થતો ગયો પથુ હજુ કેાણુ જીતપર છે તે કહેવુ મુશ્કેલ હતુ

આસ્ટ્રિયન અશ્વસૈન્યના બેનુતીયાંશ ચોદાઓ રણબૂમિ ઉપર સૂતા પછી તેમનાથી

ફ્રેન્ચોની મામે ટકર જીવી શકાઈ નહિ તેઓ ડગમગ્યા, પાછા હઠ્યા અને દોડતા ઘોડાની પડછીઓના અવાજ ઉપરથી માથૂમ પડ્યું કે તેઓ નાહા. ફ્રેન્ચમેદ ફ્રેન્ચ સ્વારો “ શહેનશાહ ધણુ જીવો ” એવો બીધણુ નાં કરીને તેમની પાછળ દોડ્યા અને નાસતા સ્વારો તથા ઘોડાઓને છુદતા, કચરતા, કાપતા પ્રલયના પૂરની પેઠે આગળ વધ્યા. હતાશ થએલુ આસ્ત્રિયાનુ પાયદળ પણ પાછું હાંચુ. તરતજ ફ્રેન્ચોની તોપોમાથી અમિની ટ્રિટિ સર થઇ ધૂમાડાથી તારા અને ચદ્ર ઢાંકાઇ ગયા અને નાસતા આસ્ત્રિયાનોની પૂરેપૂરી ખરાબી થઇ ગઇ જેમ તેમ કરીને તેઓ ડાન્યૂમની પેર્સા પાર જવા માટે રેટિસ્મન તરફ નાહા. નેપોલિયને આ સમયે તેમની ઝાંઝી પૂઠ ન લેતાં સિપાઇઓને થોભાવ્યા અને તેઓ આખા દિવસના ચાકેલા હોવાથી લેહીથી ખરડા થકી રણજૂમિ ઉપરજ સૂતા અને ઉઘી ગયા.

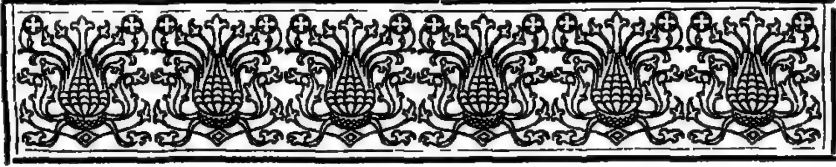
હવે આસ્ત્રિયન શાહજાદા ચાર્લ્સની સ્થિતિ ધણીજ કંદોડી થઇ પડી તેના લશ્કરમા નાઉમેગ આવી ગઇ હતી નેપોલિયને બીજેજ દિવસે નામતા અસ્ત્રિયનસૈન્યની પૂઠ પકડી જ્યાં જ્યાં તેઓ પકડાતા ત્યાં ત્યાં તેમને માર આપીને નાસવું પડતું આમ હોવાથી યનતી તાકાત ડાન્યૂમ નદી ઓળંગીને બોહેમિયાના જ ગલતો આશ્રય લેવા માટે ચાર્લ્સે નાસવા માડ્યું. રેટિસ્મન આગળ એક પૂલ તો હતોજ અને બીજે હોડીઓનો કામચલાઉ પૂન તૈયાર કરાવી દીધો એ રીતે આસ્ત્રિયન સૈન્ય પૂલ ઉપર થઇને રાતમાને રાતમા પસાર થઇ ગયું. ફ્રેન્ચોને છેતરવા માટે તેમણે પોતાના તાપણુ સળગતા રાખ્યા હતા, એટલે સવારમા નેપોલિયનને ખમર પડી કે તરતજ તેનું યોડેસ્વારનું સૈન્ય વેગબેર દોડતું આવ્યું અને રેટિસ્મન પાસે આસ્ત્રિયન લશ્કરના પાછતા ભાગ સાથે તેમને મેળાપ થયો તેમને હારીને શહેરમા ભરાઈ જવું પડ્યું. ફ્રેન્ચોએ તોપો ગોડવી અને દિવાલ તોડવા માંડી એવામા શત્રુની એક તોપના ગોળા નેપોલિયનના પગમા વાગ્યો અને તેથી તેને સખત ઈજા થઇ છતાં તેણે ઠડે અવાજે કહ્યું, “ ઓહો ! મને માર્યો તો ! આ લોકો આટલે દુરથી પણ આમાદ નિશાન મારતા જણાય છે ” તે ઘોડા ઉપરથી નીચે ઉતર્યો અને તેના જખમ ઉપર પાટો બાંધવામા આવ્યો. ગોળા જરાક વધારે ઉંચે વાગ્યો હોત તો આખો પગ કાપી નાખતો પડત.

શહેનશાહ ધાયલ થયો છે એ સમાચાર લશ્કરમા ફેલાતાજ સિપાઇઓ પોતાની જખમભરેલી સ્થિતિને વિચાર કર્યા વગર એક પિતાની આસપાસ યાળકો એકઠાં થઈ જાય તેમ ઇન્ટેન્ડરીભરેલે ચહેરે તેઓ નેપોલિયનની આસપાસ એમ્દા થઇ ગયા તેણે તેમની સાથે પ્રેમભરી નજર કરી અને નજીકનાઓ સાથે હાથ મેળવ્યા તેમને ચિતા ન થાય માટે સખત દર્દ થવા છતાં પણ તે ઘોડે બેઠો અને લશ્કરની હાર આગળ ગયો આખા સૈન્યે એકસામેટા જયનાદ કરીને તેને એવો ભારે આવ-

કાર આખો કે એવો આવકાર કોઇ સેનાપતિને લાગ્યેજ મળ્યો હશે થોડીવાર પછી તેનું દર્દ વધવા લાગ્યું તેથી તેને એક ખેડૂતના ઝુપડામાં જઇને સૂઇ રહેવું પડ્યું અને ત્યાં તે થોડા કલાકસુધી બેશુદ્ધ પણ થઇ ગયો, પરંતુ શુદ્ધિમાં આવ્યા પછી તે પાછો તરતજ ઘોડેસ્વાર થયો અને શરીરે અશક્ત અને નો છતાં પણ લશ્કરની આજે-નાની લીધી

ક્રેન્ચ લશ્કર રેટિરેશન શહેરમાં દાખલ થયું પણ ત્યારપહેલાં બહુખરા આસ્ત્રિયનો નદી ઓળંગીને બોહેમિયાના જંગલોમાં અદૃશ્ય થઇ ગયા હતા નેપોલિયને આ રીતે આવેરિયાના રાજને આપેતું વચન પાળ્યું તેણે પદર દિવસમાં તેના રાજ્યમાંથી આસ્ત્રિયન લશ્કરનો પગ કઢાડી નાખ્યો. બાર દિવસ ઉપર તો તે પારિસમાં હતો. છ દિવસમાં સેકડો માઇલની સુમાફરી કરીને તે ડાન્યૂમ નદીને કિનારે આવી પહોંચ્યો. અડતાળીશ કલાકમાં તેણે પોતાના એગરદમ વેરણબેરણ પડેલા લશ્કરને એકઠું કર્યું અને તે પણ નિરતર ઝપાઝપી કરીને અને ફતેહ ઉપર ફતેહો મેળવીને અજાયબ જેવી ઝડપથી લશ્કરની હિલચાલ કરીને તેણે ‘એકમૂલ’ ના મેનનામાં નેત્ર હજાર માણસો એકઠા કરી દીધા અને બે લાખ આસ્ત્રિયનોને ડાન્યૂમની પેલી પાર હાંકી કઢાડ્યાં આવું આશ્ચર્યકારક વૃત્તાંત સાચા ઇતિહાસને બદલે કોઇ એક કલ્પિત વાતોના અદ્ભુત પ્રકરણને માટેજ વધારે યોગ્ય દીસે છે મદમાતા આસ્ત્રિયનો પૂર-દમાથી આવેરિયામાં પેડા હતા પણ હવે તેઓ માર ખાઇને તથા હજારો ચોક્કા અને લશ્કરી અસખાખનો ભોગ આપીને વીલે મોઢે નાસવા લાગ્યા હતા.

આ આશ્ચર્યકારક સંગ્રામમાં નેપોલિયને એટલો માનસિક તેમજ શારીરિક પરિશ્રમ સહન કર્યો હતો કે તેને માનવાને માટે સગીન પૂરાવા ન હોય તો કોઇથી માની શકાય પણ નહિ પારિસથી ડાન્યૂમસુધીની છસો માઇલની સુમાફરી દરમ્યાન તેણે ગાડીમાં બેઠે બેઠે જે આરામ લીધો હોય તેજ વચમાં માત્ર કોઇ કોઈ કિલ્લાની તપાસ લેવા અથવા ક્રાન્સ, સ્પેન, ઇટાલિ, જર્મની વગેરે રાજ્યોમાં રહેલા સેકડો પ્રતિનિધિઓને કાગળો લખાવવા માટેજ તે થોભ્યો હતો. જાવણીમાં આવીને તરતજ તેણે પાંચ દિવસ અને પાંચ રાત્રિસુધી મહાભારત પરિશ્રમ ઉઠાવ્યો. આખો દિવસ કામ કરી રહ્યા પછી છેક મધરાતે કપડા ઉતાર્યા વગર ખુરશી પર બેઠાં બેઠાં તે એકાદ કલાક આરામ લઇ લેતો, અને પાછો ઘોડે બેસીને વરસાદ અને વાવાઝોડાની પરવા કર્યા વગર જાવણીના એકેએક નાકાની તપાસ લઈ આવતો. આવી રીતે કોઇ કોઇ વાર પદર પદર કલાકની સ્વારી કરી આવ્યા પછી જાણે કશોજ થાક ન લાગ્યો હોય તેમ તે કાગળો અને હુકમો લખાવવા બેસી જતો. આ પાંચ દિવસમાં તેણે જેટલા કાગળો લખાવ્યા હતા તે એકઠા કરવામાં આવે તો એકાદ મોટું પુસ્તક બરાબ.

પ્રકરણ ૪૬ મું-વિયેના જીતાયું

ટલુંના સત્રામ વખતે નેપોલિયનનો પરાજય થયા પછી તેના બીજા અસખાબની સાથે તેની મુસાફરી કરવાની ગાડી પણ અંગ્રેજોના હાથમા આવી હતી અને તે આજે લંડનના સિટિશ સત્રહસ્થાનમાં છે તેની તમામ રચના નેપોલિયનના સ્વભાવને પ્રાપ્ત થયેલી હતી દેખાવમાં તે ગાડી તદ્દન સાદી અને ભભકા વગરની છતાં પણ તેમાં બેઠાં બેઠાં કામ કરવાની પૂરતી સગવડ કરાવેલી હતી તેમા એક પાટીયુ એવી રીતે ગોઠવ્યું હતું કે લખતી વખતે તેનો ટેબલ તરીકે ઉપયોગ કરી શકાય અને ન લખવું હોય ત્યારે ઉપર ચડાવી દેવાય તેમાં એક નાની સરખી પેટી હતી જેની અંદર લખવાની તમામ સામગ્રી રહી શકતી હતી બધી બાબતો અનેક ખાના હતા. તેમાં પુસ્તકો, નકશા, સરકારી પત્રો અને દૈનિક વર્તમાનપત્રો મૂકવામા આવતાં હતા, બેઠકની પાછળ દીવો મૂકવાની ગોઠવણ હતી, તેથી કરીને રાત્રે પણ તે લખી વાંચી શકેનો બેઠક જરાક નમતી બનાવી હતી કે જેથી કરીને મુસાફરી દરમિયાન ટદાર ન બેસવું પડના કાંઈક અંદેશોને આરામથી બેસી શકાય ગાડીના આચકા ન લાગે તે માટે બધી બાબતો નરમ ગાદી જડી લીધી હતી

માર્ગમાં પ્રેર ઝડપથી ચાલતી ગાડીમા બેઠાં બેઠાં નેપોલિયન પણ પળે પળે ઉપયોગ કરી લેતો લશ્કરી અને મુલકી ઇજનેરોના, રાજદારી પુરુષોના તથા સરદારોના રિપોર્ટ ને તપાસી જતો, વાંચીને તે તરતજ તેના ઝીણા ઝીણા કક્કા કરીને બારી-એથી ફેંકી દેતો, પણ તેની સ્મરણશક્તિ એવી અદ્ભુત હતી કે તેને નાની નાની બાબત પણ યાદ રહેતી સાહિત્ય, વિજ્ઞાન કે ધર્મ કોઈ પણ વિષયને લગતા જે જે નવા પુસ્તકો દેશમાં પ્રકટ થતા તેની નકલ તો તે અવશ્ય ખરીદતો આખા ફ્રેન્ચ જતાં જે તે પુસ્તક નિરુપયોગી જેવું લાગતું તો તેને ચાલતી ગાડીએ બારીમાંથી ફેંકી દેતો. આ રીતે કાગળોની કાપડીઓ અને માર્ગમાં વેરાતાં પુસ્તકો ઉપરથી તે કંઈ રસ્તેથી ગયો હશે તે જણાઈ આવતું હતું જે

પ્રદેશમાંથી પોતે મુસાફરી કરતો હોય તેનો સારામાં સારો નકશો તે હુમેશાં પોતાની સાથે ટાંગી રાખતો.

તે ન્યા ન્યા મુકામ કરતો ત્યાં ત્યાં બધે બાદશાહી ધોરણ પ્રમાણે તમામ વ્યવસ્થા કરવામાં આવતી નેપોલિયનની કચેરીમાં એક સારામાં સારો ઓરડો પસંદ કરવામાં આવતો ઓરડાની વચમાં એક ટેમલ ઉપર, જે જે પ્રદેશોમાં લશ્કરો કામ કરી રહ્યાં હોય તેના નકશા ગોઠવાઈ જતા લશ્કરની તમામ ટુકડીઓ ક્યા ક્યા છે તે બધું નકશા ઉપર ટાકણીઓ ખોસીને બતાવવામાં આવતું ઉપરાંત તમામ રસ્તાઓ, પૂલો ખીણો વગેરે વીગતો નકશામાં બતાવવામાં આવતી એજ પ્રમાણે જીતુનાં લશ્કરે રોકેલી જગ્યા પણ જૂદા જૂદા રંગની ટાકણીઓ ખોસીને એક નજર નાખતાજ સમજાઈ જાય એમ બતાવવામાં આવતી હતી. આ બધું કામ તેના ખાનગી મંત્રીઓ અને સેવકો અત્યંત પ્રેમપૂર્વક હોસબેર કરી નાખતા હતા, કે તે ન્યારે આવે ત્યારે તેને એ બાબતમાં કશું પૂછવાનું રહેજ નહિ, અને તેને પોતાનું કામ કરવામાં લેશમાત્ર ટીક થાય નહિ.

નેપોલિયનના સેક્રેટરીઓ માટે ચાર ખૂણે ચાર ટેબલ રહેતાં આ અમલદારોને પણ તેની સાથે રાતદિવસ કામ કરવું પડતું અને બધાને તે એકીવખતે જૂદા જૂદા હુકમોના ખરડા લખાવતો જગ પણ ગુચવાયા વગર એકઠી વખતે અનેક બાબતોનો નિર્ણય કરી દેવાની તેનામાં અલૌકિક શક્તિ હતી તે પીઠ પાછળ હાથ રાખીને ઓરડામાં આટા મારતો અને જેટલી ઝડપથી બોલી શકાય એટલી ઝડપથી લખાવ્યે જતો ટુકાં અને જુસ્સાદાર વાક્યોમાં તે પોતાના અગિયાર ત્રેમજ હુકમ લખાવી નાખતો એક સેક્રેટરીને લશ્કરની હિલચાલ કરવા સમઘી હુકમો લખાવતો, તેજ વખતે બીજાને રાજ્યની નાણા પ્રકરણી બામતના અથવા રાજ્યકારોબારને લગતા ગુચવાડાભરેલા પ્રશ્નો પણ ત્યાં ત્યાં નિર્ણય કરીને છેવટનો જવાબ લખાવતો તેજ વખતે ત્રીજા તરફ ફરીને યુરોપનાં અનેક રાજ્યોમાં ગએલા પોતાના પ્રતિનિધિઓને પત્રો લખાવતો અને ચોથાને પોતાના ખાનગી પત્રો લખાવ્યે જતો. આ પ્રમાણે અનેક પત્રો લખાવી દીધા પછી તે પોતેજ કલમ લખને ભાગ્યેજ વાંચી શકાય એવા અક્ષરથી ટુકાં પણ જવલત શબ્દોમાં જોસેફાઇન ઉપર એક કાગળ ધસડી કહાડતો, અને તરતજ ગાડીમાં કે ઘોડે બેસીને ખરતા તારાની પેઠે ઝડપથી ત્યાંથી ચાલ્યો જતો આવા રોકાણના વખતમાં તેણે જોસેફાઇનને જે પત્રો લખ્યા હતા તેમાંનો એક નીચે મુજબ છે

ડાન્સવર્થ, ૧૮મી એપ્રિલ ૧૮૦૯

“ હું અહિં ગઈ કાલે સવારે ચાર વાગ્યે આવ્યો છું, અને હવે ઉપડી જવાની તૈયારીમાં છું બધે દોડા દોડ થઈ રહી છે, લશ્કરી કામ પૂરવેગથી ચાલે છે આજ-

ની પણ સુધી નવો બનાવ બન્યો નથી મારી તબીયત સારી છે સર્વાંશે તારો—
નેપોલિયન ”

રેટિસ્મન શહેરનો કબજો લીધા પછી તેણે લશ્કરમાં એક પ્રોત્સાહક બહેરનાયુ ફ્રેન્ચી દીધું તે નીચે પ્રમાણે છે —

‘ સિપાઇઓ ! તમે મારા મનોરથ સિદ્ધ કરી આપ્યા છે તમારા શૌર્યવટે તમારી સખ્યાની ઉણપ તમે જણાવા દીધી નથી થોડા દિવસમાંજ તમે એકમૂલ તથા બીજા પાંચ યુદ્ધોમાં ફોર્સ મેળવી છે સો તોપ, આળીશ વાવટા, પચીસ હજાર કેદી, ત્રણ પૂલ બધાવ એટલો સામાન, ત્રણ હજાર ગાડા અને તેમના ઘોડા તથા અનુભવની નાણાની તિજોરીઓ એ સર્વ તમારીજ બહાદુરી અને કુચ કરવાની ઝડપનો અદ્ભુત છે વચન ભગ કરનાર આસ્ટ્રિયાના પ્રધાનોએ ત્યાના લશ્કરને એવું ભરમાવી દીધું હતું કે તેઓ તમને જુલોજ ગયા હતા, પણ હવે તેમને જાન આપ્યું છે પહેલાના કરતાં હવે તેઓ તમારાથી વધારે ડરવા લાગ્યા છે થોડાજ દિવસ ઉપર તેઓ આપણા મિત્રના રાજ્યમાં ધસ્યા હતા, અને ઠેક આપણા ધરસુધી ધસી આવવાનો વિચાર તેમણે રાખ્યો હતો, પણ આજે તેઓ હાર ખાધને તમારાથી નાસતા ફરે છે આપણી આગલી ટુકડીઓ ધન નહીને સામે કિનારે જઈ પહોંચી છે એક મહિનામાં આપણે વિચેનામાં જઈને ઉભા રહીશું ”

બીજે દિવસે નેપોલિયને લશ્કર તપાસી જોયું ઘોડેસ્વાર અને પાયદળની ટુકડીઓ પોતપોતાના સરદારની સાથે તેની નજર આગળથી પસાર થતી ગઈ તે વખતે આખી ટુકડીમાંથી માથી વધારે માનને લાયક કયા કયા સિપાઇઓ છે તે દરેક ટુકડીના મરદાને તે પૂછી જોતો અને ખરેખરા બહાદુર સિપાઇઓના વિજયન ઓફ ઓનરની લાલ પટ્ટી તે પોતાને હાથે ચોટાડતો માત્ર સરદારોનેજ મળી શકે એવું આ માન આવી રીતે ધણીવાર તે સામાન્ય સિપાઇઓને પણ આપતો હતો આ પ્રસંગે એક જૂના સિપાઇના ડગલાને તે વિજયન ઓફ ઓનરની પટ્ટી લગાડતો હતો તે વખતે તે ધરડા સિપાઇએ નેપોલિયનને પૂછ્યું ‘આપ મને ઓળખો છો ?’ નેપોલિયને કહ્યું, “ કેવી રીતે ? ” સિપાઇએ કહ્યું, “ કેમ સાહેબ ? સિરિયાના રણમાં એક વર આપ ધણીજ જુખ્યા હતા ત્યારે જેણે પોતાના ભાથામાંથી આપને ખાવાનું આપ્યું હતું તેજ હું ” નેપોલિયને તરતજ જવાબ આપ્યો, “ બસ હવે મે તમને ઓળખ્યા આજથી તમને સર નાઇટ બનાવું છું અને એક હજાર ફ્રાન્કનું વાર્ષિક બક્ષિસ આપુ છું ” આ પ્રમાણે તેણે સિપાઇઓમાં ઉદારવૃત્તિ અને સ્વમાનની લાવના જગૃત કરી હતી અને તેથીજ તેઓ યુદ્ધમાં અસાધારણ ઉત્તમાહ અને પરાક્રમ બતાવતા હતા.

રેટિસ્મન શહેરનો મોટો ભાગ લડાઈ દરમ્યાન સળગેલી આગને લીધે તારાજ

મધ ગયો હતો એ શહેર નેપોલિયનના મિત્ર આવરિયાના રાજનુ હતું નેપોલિયને હમેશની માફક ઉદારતા બતાવીને શહેરના બધી ગએલા લાગે લાગે ક્રાન્કે ખચીને ફરીથી મધાવી આપ્યા

ત્યાર પછી કેટલેક વર્ષે સેન્ટ હેલેનામાં આ વાતનો પ્રસંગ નીકળતાં તેણે કહ્યું હતું કે સારામાં સારી યુદ્ધકળા મે જો કે ઈ પશુ ઠેકાણે બતાવી હોય અને જેને હું પોતે પશુ સારામાં સારી માનતો હોઉં તો તે એકમૂલનો સત્રામ છે મારેન્ગો તથા બીજા સત્રામ એનાથી ઉતરતા પ્રકારના છે ”

અંગ્રેજ ઇતિહાસકાર એલિસન લખે છે કે “ ઓગણીસમી એપ્રિલની સવારથી રૂરમી ની સાજસુધી તે રાજના અદાર અદાર કલાક ધોડે ખેસીને ધૂમતો હતો અને કાગળો લખાવતો હતો. તેની આસપાસના બધા માણસો બ્યારે વાડથી નરમ બની જઈ ઝોડા ખાવા લાગ્યા, ત્યારે તે જાતેજ કાગળો વાચીને તેના જવામ લખવા મડી ગયો ”

ડાન્યૂમ નદીને જે કિનારે રેટિરમન શહેર આવેલું છે તેજ કિનારે આસ્ટ્રિયાની રાજધાની વિયેના બસે માઇનને અતરે છે માર્ગમાં ઘણી નાની નદીઓ ઓળગવાની હતી અને અનેક સાકડી ખીણોમાં થઇને પસાર થવાનું હતું દરેક મજબૂત રમળે શત્રુસૈન્યની ટુકડીઓ તોપો ગોઠવીને પડી હતી, પશુ નેપોલિયને ઠેક વિયેના બધને ત્યાંના બેવચની પ્રધાનમંડળની સાથે પોતાની તકરારનો છેવટનો નિકાલ કરવાનો નિશ્ચય કર્યો હતો, તેથી શત્રુની તોપોની સામે થઇને પશુ જવુંને જવુંજ એવો દંઠ સંકલ્પ કરીને તેણે ફ્રેન્ચ લશ્કરને આગળ વધવાની આજ્ઞા આપી તોપોના ગોળા તથા બંદુકની ગોળાઓને ફૂલની માફક વધાવી લેના નિડર ફ્રેન્ચ યોદ્ધાઓ બેધડક આગળ વધ્યા તેમના માર્ગમાં શત્રુએ બનતી અડચણો નાખી પૂલ ઉડાવી દીધા, હોડીઓ લાગી નાખી અને ટેકરીએ ટેકરીએ તોપો તથા હથિયારબધ માણસો ગોઠવીને તેમને ખાળવાને ફાંફા માર્યા, પશુ નદીના પૂરની માફક તેઓ ધસારાબધ આગળજ વધતાં ચાલ્યા

એમ કરતું કરતું ફ્રેન્ચ લશ્કર ડાન્યૂમને મળનારી ટ્રેન નદીને કિનારે આવી પહોંચ્યું. એ નદીને એકકડી વખતે જૂદી જૂદી જગ્યાએથી ઓળગવાની નેપોલિયને આજ્ઞા કરી જનરલ માસેના સાત હજાર માણસો લઇને નદી ઉતરવાની તૈયારી કરવા લાગ્યો સામે કિનાર એમર્સબર્ગ શહેર હતું તેના ધુરજ ઉપર મજબૂત તોપો ફ્રેન્ચોનો મત્કાર કરવા માટે તૈયારજ હતી નદીનો પૂત ૧૨૦૦ યુદ લાખો હતો આ ઠેકાણે અવિચારી સાહસનું અને સિપાઇઓની કમકમાટ ઉપજાવે એવી નિર્દય કતલનું જેવું બપોરે ઉદાહરણ જોવામાં આવે છે તેવું જગતપર કોઇ પણ યુદ્ધની તવારીખમાં મળી આવવું મુશ્કેલ છે પૂલની સામી બાજુએ ૪૦૦૦૦ આસ્ટ્રિયન સિપાઇઓ બંદુકો બારીને હારબધ ગોઠવાઇ ગયા હતા, તેમજ કિનારાપરના મકા-

નોની બારીએ બારીએ સિપાઇઓ ફ્રેન્ચો પૂલ ઉપર પગ મૂકે તેની રાહ જોતા ઉભા હતા પૂલ તદ્દન લાકડાનો હોવાથી સહેલાઇથી ઉડાવી દેવાય એવો હતો.

સાહસિક અને નિડર ઉત્સાહથી ઉછળેલો માસેના એક પળવાર પશુ ચોબચો નહિ એક કસાકસો પશુ વિલપ થાય તો શત્રુ પૂલને ઉડાવી દે એવી તેને દહેશત હતી શરીરે ઠીંગણો પશુ સૌંદર્ય અને પ્રતાપમા સૂર્ય જેવો તેજસ્વી જનરલ કેહોર્ન સૌથી આગળ ચાલ્યો તરતજ સામે કિનારેથી નાના પ્રકારના અસ્ત્રોનો વરસાદ વરસવા લાગ્યો ધૂમાડાથી પૂલ ઢકાઇ ગયો અને ગોળીઓ તથા ગોળાના મારથી ફ્રેન્ચોની હાર છિન્નભિન્ન થઇ ગઇ સિપાઇઓના કુરચે કુરચા ઉડી જવા લાગ્યા ત્રણેક દાક્રોળાના ગાડાં પશુ સળગી ઉઠ્યા અને આસપાસ ખીચોખીચ ઉભેલા સિપાઇઓના અણુ અણુ જેટલા ટુકડા થઇ ગયા મુઠાઓથી અને ધાયલ થઇને પડેલા સિપાઇઓથી પૂલ હવે ભરાઇ ગયો પાછળ આવતા સિપાઇઓ તેમને ઉચકી ઉચકીને નદીમા પધરાવવા લાગ્યા, અને તેમ કરતા તેઓ પડતા તો તેમની પશુ તેવીજ વલે થતી. આમ કર્યા વગર છૂટકોજ ન હતો, કેમકે નહિ તો થોડીજ વારમા આખો પૂલ ભરાઇ જાય અને જવાનો રસ્તોજ ન રહે ધૂમાડામાં ઢકાયલા, તોપોના ધડાકાથી કાન બહેર મારી ગએલા, ગોળા અને ગોળીઓથી વીધાતા અનેક યુદ્ધોમાં ધડાકાને રીલા થઈ ગએલા સિપાઇઓ પોતાના મરી ગએલા તથા ધાયલ સોળતીઓને કચરતા છૂટતા, તેમની આજીજની પરવા કર્યા વગર તેમને નદીમા પધરાવતા આગળ ને આગળ ધસ્યાજ ગયા અંગ્રેજ સેનાધિપતિ વેલિંગ્ટન સત્યજ કહે છે કે “ શુદ્ધ ખ્રિસ્તી ભાવનાવાળો (કોમળ હૃદયનો) માણસ લશ્કરના ધધામટે પૂરેપૂરો નાલાયક છે ”

એમ કરતા કરતા તેઓ પૂલને સામે છેડે શહેરના દરવાજા નજીક જઈ પહોંચ્યા. અહીં આવતાજ તેમની આગલી હાર તોપને ધડાકે ઉડી ગઇ પશુ તેથી નાહિ મત ન થતા પાછલી હારે ધસી જઇને દરવાજા ભાગી નાખ્યા અને શત્રુઓને મારી હડાવીને જયનાદ ગંજવતા શહેરમા ઘૂસી ગયા આસ્ટ્રિયનો શહેરમાં જ્યાં ત્યાં આગ સળગાવતા અને પગલે પગલે લદતા પાછા હઠતા ચાલ્યા બળતા મકાનોમાથી સળગતા ભારવટીઆ પડતા ગયા અને શેરીએ શેરીએ દારુણ સંગ્રામ થવા લાગ્યો મુઠાના ઢગલા થઇ ગયા.

તેમને ખસેડવાનો વખત ન હતો આખરે મુઠા પશુ આખરમાં સળગવા લાગ્યા અને બળતા મસિની દુર્ગંધ આખા શહેરમા ફેલાઇ ગઇ આ સર્વની વચમાં ધઇને ફ્રેન્ચ સ્વાર, પાયદળ અને તોપખાનુ ધડધડટ પસાર થતુંજ ગયું અડધાં બળી ગએલાં મુઠા, હાડકા, અને બળતા મકાનોમાથી, તથા વરસતા અગારામાં ધઇને લાગણીશૂન્ય થઇ ગએલા સિપાઇઓ ચત્રની માફક ચાલ્યાજ ગયા ।

નેપોલિયને તોપોના ધડાકા ધણે દૂરથી સાંભળ્યા અને ડોડતે ધોડે ત્યાં આવી પહોંચ્યો. પોતાના આજીવન્ય બહાલા સિપાઇઓની કતલ જોઇને તેનું અત કંટક બિન

થઈ મધુ માસેના અને કોહોર્નને તેમના યરાતનમાટે ધન્યવાદ આપના તેમના અવિચારિ સાહસને માટે તેણે તેમને સખત ઠપકા આપ્યો, અને કહ્યું કે બીજી વસ્કરે આવી પહોંચતાં સુધી તેઓ થોભ્યા હોત તો આવી ભારે ખુવારી ચાન નહિ મુડદને બાજુએ કરવા માટે પાવડા વળગાડવા પડ્યા એ જોઈને નેપોલિયને કહ્યું કે “લાકષ્ટને ઉત્તેજન આપનારાઓ અહિં આવીને જુએ અને તેમની મહત્ત્વાકાંક્ષાને લીધે માણસ-જાત ઉપર કેટલી વિપત્તિ પડે છે તે સમજે તો કેવું સારું ?”

હવે ફ્રેન્ચ સૈન્યને માટે વિયેના જવાનો માર્ગ સરળ થઈ ગયો નેપોલિયનની હરકાઈ પ્રસંગે નવું નવું જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરવાની તૃષ્ણા આવા યુદ્ધોના મામલામાં પણ દખાઈ જતી નહિ માર્ગમા આવતા ઐતિહાસિક સ્થળોવિષે માહિતી મેળવી લેવા માટે તેણે એક બોમીયાને માથે લીધો હતો ફ્રાંચી નજરે પડના, ગોથિક દબ્બથી બધા-યલા ડિરેન્ટના પ્રાચીન સુરજ તેને બનાવવામા આગ્યા આજ કિલ્લામા ઇંજીનના મહા પરાક્રમી અને આખા યુરોપમાં સિહના નામથી જાણીતા થએલા રિચર્ડ રાજાને કેદ કરવામાં આવ્યો હતો નેપોલિયને ઘોડો ઉભો રાખ્યો અને કિલ્લા તરફ નજર કરી, પાસે ઉભેલા સરદાર બર્થિયર અને લાનીને સંબોધીને કહ્યું —

“રિચર્ડ પશુ મારી માફક સિરિયા અને પાલેસ્ટાઈનમાં યુદ્ધ કરવા ગયો હતો અને તેણે એકર જીત્યું તેટલો તે મારા કરતા વિશેષ ભાગ્યશાળી બ્રહ્માય, પશુ મારા શરવીર લાની ! રિચર્ડ તારા કરતા તો શૌર્યમાં વધી જાય એવો ન હતો પાલેસ્ટાઈન છોડીને યુરોપમાં આવતાજ તેના કરતાં અનેકગણા ઉતરતા માણસોએ તેને કેદ કર્યો, અને આસ્ટ્રિયાના રાજાએ જર્મનીના રાજાને વેચ્યો આવા હલકા દૃત્યના કરનાર તરીકેજ એ જર્મનીના રાજાનું નામ જળવાઈ રહ્યું છે ઇંગ્લંડની પ્રજાએ પણ પોતાના એ રાજાને છોડાવવાની ઝાઝી તત્પરતા બતાવી નહિ ”

થોડીવાર થોભ્યા પછી કિલ્લા તરફજ નજર ચોટાડી રાખીને તે આગળ બોલ્યો — ‘એ જમાનો સંસ્કૃતિમાં ધણો પછાત હતો લોકો મને તેને શૌર્યનો જમાનો કહે પણ તે વખતે આપ પોતાના બાળકોને સ્ત્રી પોતાના પતિને, પ્રજા પોતાના રાજાને અને સિપાઈ પોતાના સરદારને જરા પણ શરમ કે લાજન વગર ત્યજ દેતા ! આજે એ સમય કેટલો પદ્ધતાઈ ગયો છે ? તમે જુઓ છો કે મોટા મોટા રાજાઓ, સહન-શાહો, અને તેમની રાજવાનીઓ મારા કબજામાં આવી જતા છતાં પણ કશોજ દડ લીધા વગર કે તેમની આંખરને હાનિ પહોંચાડ્યા વગર મેં તેમને છોડી દીધા છે આસ્ટ્રિયાના રાજાને હું કેદ કરી સજાત છતાં હું તેની સાથે કેવી ઉદારતાથી વર્ત્યો છું તે જગતથી અજાણ્ય નથી અત્યારે પણ એજ રાજા લગભગ અડધો તો મારા કબજામાં આવી ગયો છે અને તેણે આપણા ઉપર બેવચની થઈને ચલાઈ કરી છે, તોપણ તેના તરફ હું અમાઉના કરતા ઓછી ઉદારતા બતાવવાનો નથી. ”

નેપોલિયનને બિચારને ખમર ન હતી કે તેને પોતાનેજ થોડા વરસ પછી રિચ ડંના કરતાં પણ વધારે સખત કેદખાનું ભોગવવું પડશે અને સુધરેલા જમાનામાં વપરાતી નિર્દયતા ખતાવવાની સુધરેલી પણ ખરે જોતાં વધારે જગમી પદ્ધતિનો ભોગ થવું પડશે.

તેણે એપ્રિલની ૧૦ મી તારીખે પારિસ છોડ્યું હતું અને ૧૦મી મેએ તે મૈન્ય-સહિત વિંચેના નગરના દરવાજા પાસે આવી પહોંચ્યો. શાહબદો આર્મ્સ નવું લશ્કર તૈયાર કરીને રાજધાનીના ખ્યાલૂંકરવા માટે ડાન્ચૂઝ નદીના સામા કિનારા તરફ ઝડપથી કુચ કરતો આવ્યો આવતો હતો શહેર ત્રણ માઈલના ઘેરાવાનું અને મજબૂત કિલ્લાથી સુરક્ષિત હતું તેમાં એક લાખ માણસની વસ્તી હતી કેટલી બહારની બાબુએ પા માઇલ પહોળા મેદાનમાં સુદૃઢ વૃક્ષોની ધટા આવી રહેલી હતી તેની પાછળ શહેરનાં નાના-મોટા અનેક પરા આવેલા હતાં તેમાં બે લાખ માણસ રહેતા હતાં. તેમની આસપાસ પણ મજબૂત દિવાલ બાંધેલી હતી.

શહેર ઉપર તોપોના મારો ચાલુ કરીને નિર્દોષ રૈયતના જનમાલની ખુવારી કરવી ન પડે તો સારૂ એમ નેપોલિયન આતુરતાથી ઇચ્છતો હતો તેટલા માટે સુલે હતો સફેદ વાવટો આપીને એક અમલદારને તેણે શહેર તરફ મોકલ્યો, પણ તેના ઉપર હુમલો થયો અને તેને મારી નાખ્યો, અને જે કસાઇના છોકરાએ આ કૃત્ય કર્યું હતું તેને ફ્રેન્ચ અમલદારના ઘોડાપર બેસાડીને બધા શહેરમાં ધામધૂમથી ફેરવ્યો. નેપોલિયને આ સમાચાર જાણીને હુમલો શરૂ કર્યો અને બહારનો કેટ સર કર્યો, પણ પરામાં થઇને ફ્રેન્ચ લશ્કર જ્યાં વૃક્ષોની ધટાવાળા મેદાનમાં દાખલ થયું કે તરતજ તેમના ઉપર કિલ્લાના ઘુરજ ઉપરથી અગ્નિનો વરસાદ વરસી રહ્યો નેપોલિયને આગળ ન વધતા શહેરને ઘેરો નાખ્યો અને તાબે થવાની ચેતવણી આપી. આ વખતે સફેદો લઇ જતા માટે કેાઇ ફ્રેન્ચ અમલદારને ન મોકનતાં પરાની વસ્તીના આગેવાનને શાહબદો બેક્સીમિનિયન પાસે મોકલ્યો આ સંદેશાના પત્ર ઉપર સેનાપતિ બર્થિયરની સહી હતી અને તે નીચે પ્રમાણે હતો —

“ મહાશય—આજે સવારમાં આપ નામદાર તરફ સુલેહના વાવટાસહિત એક અમલદારને મોકલવામાં આ ચો હતો તે હજીસુધી પાછો ફર્યો નથી તેને આપ ક્યારે પાછો મોકલવાના છો તે જણાવવા કૃપા કરશો આપ આ વખતે લડાઇના નિયમવિરુદ્ધ વર્ત્યા છો તેથી આ સંદેશો પહોંચાડવા માટે અમારા માણસ ન મોકલતા આપની રૈયતના પ્રતિનિધિઓને અમે મોકલ્યા છે મારા માલિક, ફ્રાન્સના શહેનશાહ એમ ઇચ્છે છે કે લડાઇની અનિવાર્ય વિપત્તિમાંથી શહેરની નિર્દોષ વસ્તીનું રક્ષણ થવું જોઇએ તેથી તે નામદાર મારી મારફત આપને જણાવે છે કે જો આપ રાજધાનીને બચાવવાનો પ્રયત્ન કરશો તો યુરોપના એક સુંદરમાં સુંદર શહેરનો નાશ

યશી અને વૃદ્ધ પુરુષો, સ્ત્રીઓ અને બાળકો જેમનું લડાઇ ચાલતી હોય તોપણ અવશ્ય રક્ષણ કરવા આપણે બધાયલા છીએ તેમના જનને આપ જોખમમાં નાખશો મારા માલિકને જ્યારે જ્યારે લડાઇને લીધે પરરાજ્યમાં દાખલ થયું પડે છે ત્યારે તેઓ તે રાજ્યની નિશ્ચય અને બિનલડાયક રૈયતને લડાઇની આક્રમકતાથી ઉગારી લેવા હમેશા ધાળજી રાખે છે. એમણે આગલી લડાઇ વખતે જે શહેરને જેવું ને તેવું રહેવા દીધું હતું તે શહેરનો આ વખતે નાશ કરવો પડે એ વિચાર મારા શહેનશાહને ધણું ખૂંચે છે તેની આપને આ ઉપરથી ખાત્રી થવી જોઈએ, છતાં પણ આપે કિલ્લે-બધી શહેરના રિવાજ વિરુદ્ધ વર્તીને આપનાજ શહેરનાં પરા તરફ તોપોના ગોળા ફેંકાયા છે, તે વડે આપના શત્રુઓનાજ નહિ પણ આપનાં રાજ્યલક્ષ્ય નિર્દોષ સ્ત્રીઓના પ્રાણ પણ ગયા હશે. મારે આપને જણાવવું જોઈએ કે અમારા લશ્કરમાંથી કોઈને પણ પરામાં દાખલ થવાની અમારા શહેનશાહે મના કરી છે માત્ર એમ પરાના દરવાજા ઉપર પહેરો રખાવ્યો છે, છતાં પણ જો આપ શહેરને બચાવવાનો આમલ છોડશો નહિ તો તેમને શહેર ઉપર તોપનો મારો ચાલુ કરવાની ફરજ પડશે અને છત્રીશ કલાકમાં અમારી તોપોના ગોળા અને બોબવડે શહેર જમીનદોસ્ત થઇ જવા ઉપરાંત આપની તોપોવડે પણ પરાની વસ્તીનો અને મકાનોનો નાશ થયા વગર રહેશે નહિ અમારા શહેનશાહ હજી એમ માને છે કે આપ નામદારના મન ઉપર આની શુભ અસર થશે અને જે શહેર હમણા નહિ તો થોડા કલાક પછી અમારે તાબે થવાનું છે, તેનો મિથ્યા બચાવ કરવાની આપ હંડ મૂકી દેશો

કૃપા કરીને મને આપનો છેવટનો નિર્ણય જણાવશો—“અર્થિયર”

પણ પ્રતિનિધિઓ આ પત્ર લખને નગરમાં ગયા કે તરતજ કિલ્લા ઉપરની તોપો બમણી ઝડપથી ફટવા લાગી અને પ્રતિનિધિઓમાના ધણાને તો તેમના દેશી ભાઈ-ઓએજ મારી નાખ્યાં હવે નેપોલિયનની ધીરજની હદ આવી મઈ છતાં પણ દયા વાપરીને પરાની વસ્તીને કોઈ રીતે ઓછામાં ઓછું નુકસાન થાય એવો માર્ગ તેણે શોધવા માડ્યો તે ઘોડે બેસીને માસેનાની સાથે કિલ્લાના દક્ષિણ ભાગની આસપાસ ફરી આવ્યો અને તેણે જોઈ લીધું કે ત્યાં આગળ વસ્તી આછી હોવાથી કિલ્લાપરથી ફટતી તોપોના ગોળાથી ધણાં થોડા માણસોને નુકસાન થાય એમ છે, તેથી પોતાની અજબૂત તોપો ત્યાં ગોઠવાવવાનો હુકમ કર્યો અને શહેરપર દાવાનળ વરસાવવાના એ રાક્ષસી યત્રો ગોઠવાઈ રહ્યા પછી પણ રાત્રે નવ વાગે છેલ્લી ચેતવણી મોકલાવી તેનો જવાબ કિલ્લાપરથી ધડાધડ ફટતી તોપોએ વાળ્યો. ડેન્માર્કની રાજધાનીને જે અંગ્રેજ સેનાપતિએ તોપે ઉડાવી હતી તેના અને નેપોલિયનના સ્વભાવ વચ્ચે કેટલું અંતર હતું તે આ ઉપરથી જોઈ શકાશે

ત્યાર પછી શહેરપર તોપનો ભયાનક માર ચડ થયો દસ કલાકસુધી શહેર ઉપર

પ્રલયાસિની ઝડી વરસી રહી શહેરના ઘીચોઘીચ આવેલા મકાનો ઉપર ત્રણ હજાર ભેખજોળા ફકવામાં આવ્યા મધ્યરાત્રિનું આકાશ ખરતા તારાની માફક વક્રગતિથી જતા જવલત ગોળાઓથી અને તેમના પ્રચડ ધડાકાથી ગાજી ઉઠ્યું શહેરમાં બધે દેઘણે આગ લાગી અને જવાળામુખી ફાટયો હોય તેમ શહેરમાંથી ધૂમાડાનાં વાદળા નીકળવા લાગ્યા ધડાધડ ફાટતા ગોળાઓની ગર્જના, ભાગીને બૂકો થઇ જતાં મકાનોના કડાકા, ધાયલ થયેલા મનુષ્યોની ખૂંચો અને બે લાખ યોદ્ધાઓની મરોનમત વીરહાટથી કાન પડ્યું સબળાતું ન હતું બળતા મકાનોના બીહામણા પ્રકાશથી ચારે દિશાઓ પ્રકાશી રહી હતી તે વખતે શહેરના દરવાજામાંથી એક દૂત સુલેહનો વાવટો પકડીને બહાર આવ્યો તેને તરતજ શહેનશાહ પાસે લઇ જવામાં આવ્યો તેણે જાહેર કર્યું કે ફ્રેન્ચોની તોપોની બરાબર સામે આવેલા બાદશાહી મહેલમાં આસ્ટ્રિયાની શાહજાદી માદમીને બિછાને પડી છે રાજકુટુંબ નાસી ગયું છે પણ નાસવાની ઉતાવળને લીધે તેઓ મિચારી રાજકુમારીને આરી હાલતમાં રહેવા દેદને નાસી ગયા છે

નેપોલિયને તરતજ તે બાલુની તોપોના મોઢા ફેરવી નાખવાનો હુકમ કર્યો આ પ્રમાણે જે શાહજાદીનો જાન તેણે બચાવી લીધો હતો તેજ શોડા વખત પછી ફ્રાન્સની રાજરાણી બનવા ભાગ્યશાળી થઇ તોપોના ધડાકા અને અગ્નિના વરસાદની વચ્ચે નેપોલિયને તે શાહજાદી મેરિયા લુઈસાના હૃદયમાં પોતાના પ્રતિ આકર્ષણનું બીજ રોપ્યું આખું નગર જ્યારે બળીને અને ભાગીને ચૂર્ણનિચૂર્ણ થઇ જતું હતું ત્યારે તેનો મહેલ તદ્દન સહિસલામત રહ્યો હતો આ પણ રાજ્યક્રાંતિનીજ એક વિશિષ્ટતા હતી કે ડૉર્સિન્કાના દીપમાં જન્મેલો સામાન્ય દરજ્જાનો પણ યુદ્ધનિપુણતાથી સમાજની ટોચપર આવેલો નેપોલિયન ગર્વિષ્ટ રાજકુલની પુત્રીનો પતિ થઇ શક્યો

શાહજાદી મેડ્રીમીલીયન હવે ગભરાયો અને કેદ પકડાઇ જવાના ભયથી ડાન્યુબ નદીને કાંઠે કિનારે નાસી ગયો જતા જતા તેણે નદી ઉપરનો પૂન ઉડાવી મૂક્યો તેની પાછળ રહેલા અમલદારે તરતજ શરણુ થવાનું કહેણું મોકલ્યું નેપોલિયને તેનો સ્વીકાર કર્યો અને જરા પણ આકરી શરતો બતાવી નહિ ચારસો તોપો, દારૂગોળાનો અથાગ ભંડાર, તથા તમામ સરકારી કોઠારનો તેણે કબજો લીધો એ સિવાયની લોકોની ખાતગી મિલકતને હાથ નહિ લગાડવાનું અભયદાન આપ્યું આ રીતે પારિસ છોડ્યા પછી એકજ મહિનાની અંદર નેપોલિયન વિજયકા વગાડતો વિયેના નજરમાં દખલ થયો, અને ત્યાંના બાદશાહી મહેલમાંથી તેણે પોતાના લસ્કર જોગ એક જાહેરનામું પ્રકટ કર્યું જેના છેલ્લા શબ્દો નીચે પ્રમાણે હતા —

“સિપાઇઓ! વિયેનાના રહેવાસીઓ તરફ આપણે ખાસ વિવેક અને સભાળથી વર્તવું ઘટે છે ધરતારવમરના થઇ ગયેલા કુટુંબો અને વિધવાઓને આપણે આશ્રય

આપવાનો છે વિધેના શહેરના શાળા વતનીઓને હું મારા ખાસ રક્ષણ નીચે મૂકું છું માત્ર હુલ્લડખોર અને દુષ્ટ લોકોનેજ બીજાઓ ઉપર દાખલો ખેસી નય એવી શિક્ષા કરીશ સિપાઇઓ.' એકલ લોકો તરફ મ'યાળુપણે વર્તીને તમારી કૃતેહથી છલકાઇ ન જશો તમારી કૃતેહવિષે તમે એમ સમજીને કે કૃતદ્ધ અને બેવચની-ઓને ન્યાયી ધન્યરે તમારી મારફને શિક્ષાજ કરેલી છે "

આસ્ટ્રિયાના દરબારમાં રહેલા ફ્રેન્ચ પ્રતિનિધિ જનરલ એન્ડ્રીયેસીને નેપોલિયને વિધેનાનો સુખો નીચે શહેરના લોકોનો તેના તરફ ધણો સારો સદ્ભાવ હતો પ્રજા-જનની મૈત્રી મેળવવા માટે અને તેમને તેમનો પરાજય હીણુપદભરેલો ન લાગે તે માટે નેપોલિયને ખનતો પ્રયત્ન કર્યો શહેરમાં ખદોઅરત જળવવાનું કામ પોતાના લશ્કરને ન સોપતા તેણે શહેરના વતનીઓમાંથી છ હજાર સ્વયંસેવકોની ટુકડી ઉભી કરી શહેરમાં ખોરાકના સાધનની અછન હતી અને તેમાં એક લાખ માણસોનો વધારો થવાથી લોકોને મોઢવારી વેડવી પડે એમ હતું તેથી તેણે હગરીથી સખ્યા-અધ ઢોગ અને પુબ્કળ અનાજ મગાવી દીધું નીચના વર્ગના માણસોમાટે ઉલ્લોગનાં સાધન ઉભા કર્યા અને તેમને વાજખી મજૂરી આપી, અને ઘણે પ્રસંગે તો શત્રુ-રાજની પાયમાલ થએલી રાજધાનીને દુરસ્ત કરવામાજ તેમનો ઉપયોગ કર્યો

આવી મોટી કૃતેહો મેળવ્યા છતાં પણ હજી નેપોલિયનની સ્થિતિ ઘણીજ ખારીક હતી તેના કરતાં હજી આસ્ટ્રિયન લશ્કરની સખ્યા ત્રણ ગણી હતી ઇંગ્લંડ તેની પાછળ કન્મર બાધીને મડ્યુ હતું રશિયા સાથે તેને મૈત્રી હતી પણ તે ઘણી મોળા અને ઉપર ઉપરની હતી પોલેન્ડના એક વિભાગને તેણે પ્રશિયાના જુલ્મમાંથી છોડા-વીને સેક્સનીના રાજના રક્ષણ નીચે મૂક્યો હતો આસ્ટ્રિયાના રાજનો ભાઇ ફ્રાન્સનાં સેક્સનીમાં પેસીને રાજ્યની ધૂળધાણી કરી રહ્યો હતો નેપોલિયને મદદ કરવાનો ડોળ કરવા માટે રશિયાના ઝારે એક નાનું સરખુ લશ્કર પોલેન્ડમાં ઉતાર્યું હતું, પણ એકવાર આસ્ટ્રિયાના લશ્કરે સેક્સનીના લશ્કરને સખત હાર ખંડાવ્યા પછી આસ્ટ્રિયાનો એક દૂત કેદ પકડાયો તેની પાસેથી રશિયન સેનાપતિનો લખેલો કામળ મળી આવ્યો તેમાં તેણે ફ્રાન્સનાંડને મુખ્યારકબાદી આપી હતી અને એવી આશા ખતાવી હતી કે થોડાજ વખતમાં આસ્ટ્રિયા અને રશિયાના લશ્કર ફ્રેન્ચોની સામે એકત્ર થઇને લઢશે નેપોલિયને આ પત્ર કાઢી પણ ટીકા કર્યા મિવાય ઝારને મોક લાવ્યો. તે મિચારો રાજમાતા અને ઉમરાવોની ખટપટથી કાયર થઈ ગયો હતો તેથી બીજી કાંઇ કર્યા વગર તેણે તે સરદારને માત્ર પાછોજ ખોલારી લીધો

નેપોલિયન ઝારની મુશ્કેલીઓ સમજતો હતો પ્રજાસત્તાક ભાવનાઓના હિમાયતી-ઓની સામે લઢવા બધો યુરોપ જોડાયો હતો અને દરરોજ ઝારને તેની રાજમાતા તથા ઉમરાવો મેણા મારી મારીને કાયર કરી નાખતાં હતાં, તેથી હવે તેને ફ્રાન્સની

સાથે સલાહ કરવા માટે પરતાવે થવા લાગ્યો હતો. માત્ર નેપોલિયનની પ્રતિભાવડે ઝરના મન ઉપર જે ઉડી છાપ પડી તેનાવડેજ તે હજી અજાણ રહ્યો હતો. પણ નેપોલિયનને સારી પેઠે ખબર હતી કે ઝરની મોળી મૈત્રી થોડાજ વખતમાં દુશ્મનાવટના રૂપમાં ફેરવાઈ જશે. ઝરે માત્ર તેની મદદે પચાસ હજારજ માણસ મોકલ્યા હતા પણ મધ્ય લડાઈમાં આસ્ટ્રિયાની કુમકે તે બે લાખ માણસ લઈને જાતે આવ્યો હતો, તેથી નેપોલિયનને પોતાના એક અમલદાર સેન્ટીને કહ્યું કે “ મારે મારા મિત્રોના ઉપર આધાર ન રાખતા મારા પોતાના બળ ઉપરજ નિર્ભર રહેવાની જરૂર છે ”

થોડી વાર વિચારમાં પડી ગયા પછી પાછો તે બોલ્યો કે, “ મે એવા મિત્રો ઉપર ભરોશો નહિ રાખવામાં હજી પચીસ વાપર્યું છે. રશિયા સાથે સલાહ કરવાથી મને શો લાભ થયો અને સલાહ ન કરી હોત તો આના કરતા વધારે નુકસાન થુ થવાનું હતું ? માત્ર એ સલાહની ભાગી પૂટી અસરથી ઝર અચકાય છે નહિ તો તે ક્યારનોએ મારા શત્રુઓ સાથે બલ્યો હોત એ બધાએ આપણી પાયમાલી કરવાનીજ પેરવીમાં છે પણ આગળ આવવાની હિમત ચાલતી નથી ”

પ્રશિયા પણ તેના હેતુ કાલકરારથી ક્રાન્સની સામે નહિ લડવા બધાંચ ચૂક્યું હતું, પણ તેની સહાનુભૂતિ આસ્ટ્રિયા તરફ વિશેષ હતી પ્રજાને ઉશ્કેરવા માટે પ્રશિયામાં અસખ્ય કાવત્રા થવા લાગ્યા આખરે એક પ્રશિયન સેનાપતિએ ક્રાન્સની સામે ખુલ્લી રીતે લડાઈ જાહેર કરી તેણે એમ પણ જાહેર કરી દીધું કે પ્રશિયાનો રાજા ક્રાન્સના શત્રુઓ સાથે જોડાવાની તૈયારીમાં છે પ્રજાનું જાત્યભિમાન જાગૃત થયું અને હજારો માણસો તેને આત્રી મળ્યાં

યુરોપના જે જે રાજ્યો નેપોલિયનના રક્ષણ નીચે હતા ત્યાં બધે તેણે લોકોને મન માનનો ધર્મ પાળવાની છૂટ આપી હતી જૂના વિચારના, ધર્માન્ધ કૃથાલિક ધર્મચુરુઓ આથી ધણા બળા હતા તેમણે આ લાગ વિચારીને ટાઇરોલના લોકોને ઉશ્કેર્યા અને તેમણે બળવો કરીને ટાઇરોલમાંથી ફ્રેન્ચોને—નેમને સ્વાતંત્ર્ય આપનાર પ્રજાને મારી કઢાડ્યા

બેલ્જિયમમાં શેલ્ડ નદીને કિનારે એન્ટવર્પ શહેર આગળ ક્રાન્સનો દારૂગોળાનો અને દરિયાઈ યુદ્ધને લગતી સામગ્રીનો મોગો ભંડાર હતો તેના ઉપર ઈંગ્લેન્ડે ચઢાઈ મોકલી એન્ટવર્પમાં માત્ર બે હજાર અશક્ત સિપાઈઓજ હતા નેપોલિયનથી અત્યારે ખીજી મદદ મોકલાય એમ હતું નહિ આવા નજીવા સૈન્યની સામે પોણીબસે લડાયક વહાણ અને ખલાસીઓ તથા સિપાઈઓ મળીને એક લાખ માણસોની ફોજ ચઢી આત્રી જે એન્ટવર્પ પડે તો ક્રાન્સનું દારૂગોળાનું તથા નાકસૈન્યનું મુખ્ય મથક જાય આખા જર્મનીને કુમક મળે અને આસ્ટ્રિયામાં રહેલા ફ્રેન્ચ સૈન્યને ક્રાન્સમાંથી મળતી મદદ અટકી પડે આ સમઘી વિવેચન કરતાં અંગ્રેજ પ્રતિહાસકાર સ્કોટ

લખે છે કે “ અગ્રેજ લશ્કર ઇટાલિ, સ્પેન, ગ્રીસ, આસ્ટ્રિક સમુદ્ર બંધે ફરી વળ્યું હતું જ્યાં જ્યાં નેપોલિયનની સામે થવાને લોકો જતા પશુ ઇચ્છા બતાવતા તેમને મદદ કરવાને ઇંગ્લેન્ડ તૈયાર ને તૈયારજ રહેતું ”

ઇટાલિમાં આસ્ટ્રિયન શાહજોર્જે જૂન ૮૦૦૦૦ માણસો લઇને યુજિનની પાછળ પડ્યો હતો યુજિને યુદ્ધ કરવાનું સાહસ કર્યું અને તેમાં તેને સખત હાર ખમતી પડી તેના પરાજય એવો પૂરેપૂરો થયો હતો કે નેપોલિયનને બધી વિગત કહેતા તે ડર્યો તેણે એટલુંજ લખ્યું કે “ પિનાજી, મને માફ કરજો હું પાછો હતું તો તમે ઠપકો આપો તેથી હું લડ્યો, પણ તેમાં હાર્યો છું ” નેપોલિયન ધણે ગુચવાયો પરાજયમાં ફેટલી ખુવારી થઇ તે વાત તેની જાણ બહાર હતી યુજિનના પરાજય થી નહિ પણ તે હકીકત છુપાવે છે તેથી તેના ઉપર ઘણો નારાજ થયો તેણે જવાબમાં લખ્યું —“ તું હાર્યો બલે બિનઅનુભવી યુવાનને સેનાપતિપણ આપવાનું શું પરિણામ આવે તે મેં પહેલેથી જાણ્યું હોત તે સાફ થાત હું તને મદદ મોકલાવીશ શત્રુની જીતને નિષ્ફળ કરતા મને આવડે છે, પણ મારે બધી હકીકત જાણવી જોઇએ કેઈ પણ શાણો સેનાપતિ ન કરે અને મેં પણ અગાઉ કદી કર્યું નથી એમ હું અત્યારે કરું છું મારી આજીવ્યાજી શું થાય છે તે તરફ નજર કર્યા વગર આગળ દોડ્યોજ નહિ છું, છતાં આ જોખમમાં ઉતરવા હું શક્તિમાન છું તારી જગત્તે માસેના હોત તો આ પરિણામ ન આવત તેની લગ્ગરી ભુલિ આગળ તમે બધા કશા હિસાબમાં નથી, છતાં તે માસેનાની અવગણના કરી હું તને મદદ તો મોકલીશ, પણ વધારે જરૂર પડે તો મુરાની મદદ માગજો અને સરદારી તેનેજ સોંપી દેજો ”

નેપોલિયન વિજયી થયો હતો છતાં તેની આસપાસ આવી આવી મુશીમતોના વાદળા ઘેરાયાજ કરતા હતાં અને આવા સખ્યાબધ મક્કમ વિચારનાં શત્રુરાજ્યોની સામે તે એકલે હાથે બાથ ભર્યા કરતો હતો.

પણ નેપોલિયને ‘એફ્રમ્સ’ના સત્રામમાં મેળવેલી ફતેહના અને તેણે વિયેના જીતાના સમાચાર આખા યુરોપમાં ફેલાઇ ગયા તેના મિત્રોને ધીરજ આવી અને શત્રુઓનાં કાળજીમાં પાછો ધ્રુસ્કો પડ્યો પ્રશિયામાં લગાઇ જગાડનાર પ્રશિયન સરદારનું લશ્કર વેરણુખેરણુ થઇ ગયું શાહજાદા ફર્ડિનાન્ડે વોર્સો જીત્યા પછી એફ્રમ્સના માઠા સમાચાર સાંભળ્યા એટલે એફ્રમ્સ તે પોલેન્ડ છોડીને વાર્સાની મદદે આવવા નીકળ્યો ઇટાલિમાં યુજિનને શાહજાદા જોર્જે ઘેરી લીધો હતો તેથી તેણે બીજી વાર લડવાનું સાહસ કર્યું તેના કરતાં શત્રુની સખ્યા અનેકગણી વધારે હતી અને વિજયોન્મત થએલા આસ્ટ્રિયનો તેનો બીજીવાર પણ પરાજય કરત પરંતુ એવામાં ફરથી તોપોના ધડાકા સભળાયા આસ્ટ્રિયનો સમજ્યા કે અમારી મદદે બીજી લશ્કર આવે

છે ઇટાલિયનોને પણ એમજ લાગ્યું, પરંતુ તરતજ સમાચાર આવ્યા કે નેપોલિયનની મોટી ફેરફારો વેરોના શહેરમાં ઉત્સવ થાય છે તેના એ ઘડાકા હતા એવામાં જોનને આસ્ટ્રિયાની હાર થયાના અને વિયેના ગયાના સમાચાર મળ્યા તેના લશ્કરમાં ગભરાટ ફેલાઈ ગયો. ઇટાલિયનોએ હર્ષનાદ કર્યા તરતજ બધું આસ્ટ્રિયન સૈન્ય લલલુ છોડી દધને ઉત્તર તરફ આક્રમણ થયું અને યુદ્ધનિ તેમની પૂઠે પડ્યો.

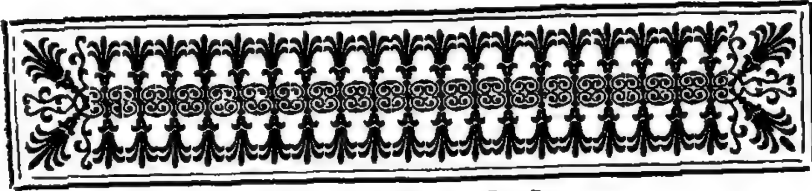
એક બાબત એ જ્યારે ડાન્યુબને કિનારે નેપોલિયનની ફેરફારની ગર્જના ગાજી રહી હતી ત્યારે ડાન્યુબને સામે કિનારે શાહજાદો આર્સે નવું લશ્કર જમાવીને વિયેના તરફ આજ્ઞા આપેલા હતા તેની મદદે દક્ષિણ દિશાએ શાહજાદો જોન અને ઉત્તરેથી ફ્રાન્સ દોડ્યા આવતા હતા નેપોલિયન વિજય થયો હતો છતાં તે શત્રુઓના મૈત્ર્ય વચ્ચે ઘેરાઈ ગયો હતો અને તેણે હવે આવીજ બન્યું એમ યુરોપમાં બધા માનવા લાગ્યા તેની જોખમભરેલી સ્થિતિ જોઈને પારિસના લોકો પણ બચબીત પતી ગયા અને જુઓન રાજાઓના સિનેચુઓ આ લાગ સારો છે એમ ધારીને નવા નવા કાવત્રા કરવા મડી પડ્યા.

“એન્સાઇકલોપીડિયા અમેરિકાના” માં આ પ્રસંગને માટે લખે છે કે,—

“નેપોલિયન અત્યારે પ્રમસત્તાક ફ્રાન્સ સામે થએલી યુરોપના રાજાઓની સાતમીવારની એકસપી સામે લડતો હતો પહેલી એકસપી ૧૭૯૨ માં રાજ્ય-ક્રાન્તિને દમાવી દેવા પ્રશિયા અને આસ્ટ્રિયાએ કરી બીજી ૧૭૯૩ જર્મની, પોર્ટુગાલ, નેપલ્સ, પોપ વગેરેએ મળી કરી ત્રીજી ૧૭૯૫ માં ઇંગ્લંડ, રશિયા અને આસ્ટ્રિયાએ કરી તે વખતે નેપોલિયન બહાર આવતો હતો તેણે ટુનોન આગળ અપ્રેમ્નેનો પરાજય કર્યો અને ઇટાલિમાં આસ્ટ્રિયા ઉપર પ્રયત્ન પ્રહાર કરીને એકસપી તોડી નાખી ચોથી વાર ૧૭૯૮ માં રશિયા, આસ્ટ્રિયા, તુર્કિસ્તાન ઇંગ્લંડ અને નેપલ્સ એકઠા થયા મારેન્ગોના યુદ્ધમાં નેપોલિયને તેમને ફરીથી વિભિન્ન કરી નાખ્યા ચોથીવાર યુરોપમાં સુલેહ રહી પણ પૂરે એક વર્ષ થતાં પહેલાં ઇંગ્લંડ, રશિયા, આસ્ટ્રિયા અને પ્રશિયા પાંચમી વાર ૧૮૦૩ માં લડવા એકત્ર થયાં અહમ અને આર્સ્ટર્લિટ્ઝ આગળ નેપોલિયને શત્રુઓને તકવાર મ્યાન કરવાની ફરજ પાડી, પણ ત્યાર પછી તરતજ ઇંગ્લંડ, રશિયા, પ્રશિયા અને નાના જર્મન રાજ્યોએ છઠ્ઠી એકસપી કરી જેના, ઇટાલિ અને ફ્રેડેન્ડના યુદ્ધોમાં તેમનો ધાણ નીકળી ગયો અને સલાહ કરવાની ફરજ પડી ૧૮૦૭ માં ટિલિમટનું તહનામું થયું બે વર્ષ પછી સ્પેન અને આસ્ટ્રિયાએ ઇંગ્લંડની ઉત્ક્રેષ્ટીથી સાતમી વાર કલહ ઉભો કર્યો, પણ વાત્રામના રણક્ષેત્રમાં આસ્ટ્રિયાને એકસપીમાંથી છૂટા થવું પડ્યું ત્યાર પછી યુરોપના તમામ રાજાઓ જેમાં ઇંગ્લંડ, સ્પેન, પોર્ટુગાલ, રશિયા, આસ્ટ્રિયા, સ્વીડન, નેપલ્સ, કેન્સાર્ક તથા બીજા અનેક રાજ્યો જોડાયા અને લઠી લઠીને ચાકી ગએલા

ફ્રાન્સ ઉપર દશ લાખ મિપાઇઓનું દળ ઉલટયું આટલા બધા શત્રુઓની સામે એકલે હાથે લડતાં નેપોલિયન હાર્યો અને તે દિવસથી યુરોપની પ્રજા ઉપર ઉમરાવોની સત્તાની લોખંડી બેઠીઓ જગાઇ આ એકસ પીની રચના કરીને ઈંગ્લેંડે મનુષ્ય જાતિને જે નુકસાન કર્યું છે તેનો બદલો તે કદી વાળી શકનાર નથી આ પ્રમાણે જ્યારે પોતાની સામે એક પછી એક રાજાઓની એકસ પી થતી નેપોલિયને જોઇ ત્યારે તેણે કહ્યું કે “ હું એ શી વર્ષનો ચપ્પશ ત્યાસુધી પણ મારે તો લડાઈ કર્યા કરવાની ”

પ્રકરણ ૪૭ મું-લોબોનો ટાપુ

ચેનામા નેપોલિયન પાસે નેવું હજાર સિપાઈઓ હતા ડાન્યૂ અને સામે કિનારે વિચેનાની બરાબર સામે કાઠંગરો ચાલ્યાં એક લાખ સિપાઈઓ સાથે મળજૂત ખાઈઓ બાંધીને બેઠા હતા તેની કુચકે ચારે દિશાએથી નવું નવું લશ્કર આવ્યાજ કરતું હતું વિચેના આગળ ડાન્યૂ અને પટ આશરે અડધા માઈલ ઉપરનો હતો અને પર્વતો ઉપરનું બરફ પીગળવાથી તેમાં પૂર આવ્યું હતું સામે કિનારે શત્રુની બળવાન ફોજ અને તોપોની હાર ગોડવાઈ ગઈ હતી તેની સામે ચંપને નદી કેમ બોળાઈ એ ધણેજ વિકટ પ્રશ્ન હતો

વિચેનાથી નીચાણ તરફ છ માઈલને છેટે ડાન્યૂ નદીમાં એક મોટો દ્વીપ બન્યો હતો, અને પ્રવાહના બે ભાગ પડી ગયા હતા ત્યાં આગળ પાણી છાછડું હતું અને વહેણનું જોર પણ થોડું હતું તેમાં આશરે સાડા ચાર માઈલ લાંબો અને ત્રણ માઈલ પહોળો લોખો નામનો એક દ્વીપ હતો ડાન્યૂ અને જમણે કિનારેથી લોખોના કિનારા સુધી નદીનો પટ નવસો વારનો હતો તેના ઉપર કામચલાઉ પૂલ બાંધવામાં મુશ્કેલી ન હતી, કેમકે ટાપુને સામે કિનારે ઝાડી હતી તેથી શત્રુની તોપોના ગોળાથી બચાવ થતો હતો, તથા ફ્રેન્ચોની હિંમતથી તેમના જોવામાં આવતી ન હતી, પણ તેને બીજે કિનારેથી ડાન્યૂના ડાબા કિનારાસુધીના પૂલ બાંધવા માટે તો શત્રુની તોપો સામેજ ઉભા રહીને કામ કરવાનું હતું

આ કામ માટે હોડીઓ, દોરડા અને પાટીઆની જરૂર હતી ધણી મહેનતે નેપોલિયને નેવું હોડીઓ મેળવી બારે લગર વિચેનામાં વપરાતાં ન હતા એટલે તે તો મળી શક્યાજ નહિ તેથી લગરને ઠેકાણે બારે તોપો અને ગોળાથી ભરેલી લોખડની પેટીઓનો ઉપયોગ કરવાનું ઠરાવ્યું શત્રુને જાણ ન થાય તેમ યુવયુપ આ બધી ગોઠવણ ચર્ચ ગઈ બોલોનથી આવેલા ખવાસીઓ આ વખતે બરેબરા કામ આવી ગયા સીતેર હોડીઓ હારખ ગોડવાઈ ગઈ અને તેના ઉપર પાટીઆ

ગોઠવાયાં. વખતો વખત પાણીના જોરથી હોડીઓ ખેંચાઈ જતી હોવાથી ધણીજ મુશ્કેલીએ આ કામ પૂર્ણ થયું અને બધી હોડીઓ મજબૂત લગરાઈ ગઈ.

તેના ઉપર થઈને ફ્રેન્ચ લશ્કર રાત્રે દસ વાગે નદી ઉતરવા લાગ્યું. આગલી દુકડીએ જતાની સાથેજ દીપને સામે કિનારે તોપો ગોઠવીને ડાન્યૂબની ડાબી બાજુ ચોક્કસ કરી નાખી ઇજનેરો લાગલાગટ કામ કરવા લાગ્યા બીજે દિવસે બપોર પહેલાં તો સામી બાજુ ઉપરનો પૂલ પશુ બધાં જ ગયો અને દીપની અદર મોટી મઝક તૈયાર થઈ ગઈ આ કામ બહુજ તાકીદે કરવાનું હતું નદીમાં પાણી ચડતું હતું, તેથી નેપોલિયન જાતે ઉપર રહીને બધી હિલચાલ તપાસતો હતો અને દરેકને ઉત્તેજન આપતો હતો.

આટના સાકડા પૂલ ઉપરથી નેવું હજાર સિપાઈઓનું લશ્કર, ઘોડા, તોપો, દારૂગોળો અને સામાન ઉતારવાનું કામ ધણુજ લાંબુ અને કટાણામરેલું હતું ૨૧ મી મેની સવાર સુધીમાં એમાંથી માત્ર વીશ હજાર સિપાઈઓજ ડાન્યૂબને સામે કિનારે ગોઠવાઈ શક્યા ચાર્સ પાસે એક લાખ માણસો હતા ફ્રેન્ચ લશ્કરનો મોટો ભાગ તો હજી પેલે કિનારે હતો નેપોલિયનની સ્થિતિ બચબરેલી હતી કોઈ પશુ વખતે અત્યુસૈન્ય ધસી આવે અને આ નાની ફોજનો સહેલાઈથી નાશ કરી નાખે તેમ હતું વરસાદ ધોધમાર પડતો હતો અને નદીમાં પૂર વધતું હતું આથી તે દિવસે બપોર પછી પૂલની નીચેની ફેટલીક હોડીઓ ખેંચાઈ ગઈ રાતોરાત પૂલની મરામત થઈ ગઈ અને પાછી કુચ શરૂ થઈ.

ડાન્યૂબને સામે કિનારે ઉતરેલા ફ્રેન્ચ લશ્કરે માઇલ માઇલને છેટે આવેલાં એસ્પર્ન અને એસ્લિંગ નામના બે ગામડાંઓ કબજે લીધાં તેમની વચમાં નાનું જ મઘ હતું અને બીજી બાજુએ વિશાળ પાથર મેદાન હતું નેપોલિયને એ જગલના સીમાડા આગળ મુકામ કર્યો અને અત્યુની હિલચાલ તપાસવા રાતોરાત માણસો દોડાવ્યા ઉત્તર દિશાનું તમામ ક્ષિતિજ અત્યુના તાપણીથી ઝળહળી રહ્યું હતું બીજે દિવસે બપોરે એસ્લિંગના મિનારા ઉપરથી નેપોલિયને દૂરમિનવડે દૂરથી ધૂળ ઉડતી જોઈ પવનથી ધૂળ વિખેરાતી ત્યારે શસ્ત્રોના ઝળમટ પશુ નજરે પડતો હતો ચાર્સેનું લશ્કર ચાલુ આવતું હતું નેપોલિયન લેશમાત્ર પશુ ગભરાયો નહિ તેણે કહ્યું, “ ચાલો આસ્ટ્રિયાને હરાવવાની આપણને આજે એક વધારે તક મળશે તેમની આ ઉલ્લીજ લડાઈ જાણુજો. ”

એવામાં સમાચાર આવ્યા કે નદીમાં પૂર ધણુ આવ્યું છે, પૂલ ઝિનબિન થઈ ગયો છે અને હોડીઓના બધા તૂટતા જાય છે આ સમાચાર ધણુજ માઠા હતા આ બાજુએ માત્ર વીશજ હજાર માણસો હતાં દારૂગોળો પશુ પૂરનો ન હતો સામેથી એક લાખ માણસો ચાલ્યા આવતાં હતા પાછા ટાપુ ઉપર ચાલ્યા જવું કે એસ્લિંગ

અને એમ્પર્નનાં પત્થરના મકાનોને ઓથે રહીને લલ્લુ એનો નિપોલિયન વિચાર કરેનો હતો એટલામાં બીજો પેગામ મળ્યો કે પૂલ સમરાધ ગયો છે અને દાર્ગોળાનાં ગાડા આવવા લાગ્યાં છે માજના ત્રણ વાગે યુદ્ધ શરૂ થયું નાનકડા ફ્રેન્ચ લશ્કરે ઉપર ત્રણસે તોપોનો મારો શરૂ થયો છત્રીશ હજાર આસ્ટ્રિયનો અને સાત હજાર ફ્રેન્ચો ખાતમ્ પાંચ ડનાકમુધી એમ્પર્નના ધોરી ગસ્તા ઉપર તુમુલ યુદ્ધ મચી રહ્યું અડધો અડધ ફ્રેન્ચો માર્યા ગયા એવામાં તાજી દુકડી લઇને માસેના આવી પહોંચ્યો અને આસ્ટ્રિયનોને મારી હઠાવ્યા

આવુજ બીજી યુદ્ધ એસ્લિમ ગામ આગળ તેજ વખતે શરૂ થયું ત્યાં 'લાની' અડધ ધૈર્યથી શત્રુસમૂહની ટક્કર ઝીલતો હતો બેઉ ગામનો બળીને, લાગીને જુકા ઉડી ગયો અને નેના બળતા ખડેર અગળ દારુણ સત્રામ ચાલુજ રહ્યો, અને તેજ વખતે ગામની નજીકના મેદાનમાં બેઉ પક્ષના ધોડેસ્વાર લશ્કરે પશુ સામસામાં અથડાઇ પડ્યાં

બીજા વીશ હજાર માણસો જલદી આવી પહોંચે તોજ નેપોલિયનથી ટકી શકાય એમ હતું આજ લડાઇના પરિણામ ઉપર લશ્કરની સલામતીનો આધાર છે એમ જાણીને તે અગ્નિના વરસાદ વચ્ચે ખુલ્લા મેદાનમાં ઉભો રહેતો નદીમાં પૂર વધતું હતું પ્રલ તૂટવાથી સિપાઇઓ અને ઘોડા પાણીમાં ધણીવાર ડૂબકા ખાતા હતા શત્રુએ બળતી સામગ્રી અને ભારે પત્થરોથી ભરેલી હોડીઓ છોડી મૂકી હતી તે પશુ નદીના વહેણથી એચાઈ આવીને પૂલની સામે જોરથી અથડાતી અને પૂલને ધ્વંસ કરતી

આખરે અધાર્ થતા યુદ્ધ તો થયું દકતરો ધાયવ થએલા સિપાઈઓના અવયવની વહાડકાપ કરવા મડી ગયા અને થાકી ગએલા સિપાઇઓ લોહીથી ખરડાયેલી જમીન ઉપર, ધૂધવાતા, ભાજેલા ધરોની વચમાં જ્યાં ત્યાં ધમધસાટ ઉઘી ગયા પશુ નેપોલિયનને આરામ લેવાનો અવકાશ ન હતો તેણે તો આખી રાત જાગીને અને તેટલું લશ્કર અને દાર્ગોળાના ગાડા ઉતરાવવા મડિયા, પરંતુ હવે તો કુંદરેતજ તેની વિરુદ્ધ અને શત્રુઓની તરફેણમાં હતી. પાણીનું પૂર વધુને વધુ ચડવા લાગ્યું પૂલને જળવવા ખલાસીઓ તનતોડ મહેનત કરતા તોપણ ધણીવાર પૂલ તૂટી જતો અને કામ અટકી પડતું આખી રાતમાં કુલ ત્રીશ હજાર સિપાઇઓએ નદી જાળગી હવે એક લાખ આસ્ટ્રિયનોની સામે તે સાઠ હજાર ફ્રેન્ચ સિપાઇઓ ગોડવી શક્યો, પશુ હજી માત્ર ૧૪૪ તોપો અને નહિ જેવોજ દાર્ગોળો આ પાર આવ્યો હતો સવાગ પડતાજ પાછો સત્રામ શરૂ થયો 'માસેના' એમ્પર્ન મચાવવા ઉભો જનરલ 'બોડે' ને 'એસ્લિમ' સોપવામાં આવ્યું નેપોલિયનના પ્રેમમાં ગડો બનેલો અતિ સાહસક 'લાનિ' વીશ હજાર પાયદળ અને છ

હજાર સ્વાર લઇને શત્રુસૈન્યના મધ્ય ભાગ ઉપર વજ્રની માફક તૂટી પડ્યો. નેપોલિયન ટેકરી ઉપર ઉભો ઉભો યુદ્ધ નિહાળતો હતો તેના લશ્કરની બેઠે પાખ અડગ ઉભી રહી અને ય્વરવીર લાનિએ શત્રુસૈન્યને સૂકા ધાસની માફક ઉડાવી દીધું તેના ધસારાને અટકાવવાનો ચાહસો ધણાએ પ્રયત્ન કર્યો અને જાતે હાથમા વાવડો લઇને આગળ ધસ્યો પણ શી તાકાત કે લાનિના ધસારા સામે ઉભા રહેવાય ? આસ્ત્રિયનો નાહા અને “ નેપોલિયન ધણુ જીવો ” ના જયનાદ તોપોની ગર્જનાને પણ દમાવીને ચારે દિશાએ ગાજી રહ્યાં.

આવી અણીને વખતે નેપોલિયનને ધણાજ માઠા સમાચાર મળ્યા નદીમાં બેસુ-માર પગ આવવાથી આખો પૂલ તણાઈ ગયો છે પૂલ ઉપર જતુ લશ્કર છિન્ન છિન્ન થઈ ગયું છે હવે શું કરવું ? તેની પાસે જે દારૂગોળો હતો તે તો ખલાસ થવા આવ્યો હતો દારૂગોળાના ધણા ખરાં ગાડા હજી તો સામે પારજી હતાં નેપોલિયન પાસે અડધું સૈન્યજ હતું દારૂગોળા પૂરાં થયો હતો અને એક લાખ આસ્ત્રિયનો સામે તેને લલવાવું હતું આનાકરતા વધારે માઠા સમાચાર ખીજી શા હોઈ શકે ?

જતા તેણે પોતાની મુખાકૃતિમા ગભરાટ અને ધાસ્તીની લેશમાત્ર પણ નિશાની બતાવી નહિ તેના મન ઉપર એવો આશ્ચર્યકારક કાણુ હતો કે આ ચોકાવનારા સમાચાર લાડાઇને લગતી કોઈ સાધારણ નુકસાનની ખબર હોય એવી રીતે તેણે પૂર્ણ શાંતિથી સાંભળ્યા લાનિને હવે તેણે હુકમ કર્યો કે આગળ વધવું નહિ, દારૂગોળાનો અપખેગોજ ઉપયોગ કરવો અને શત્રુઓ પાછા હિમ્મતવાન ન બની જાય એવી રીતે પાછા હટી જવું ખરેખરી ફતેહની ધડીએ આ સમાચાર મળવાથી લાનિને અસહ્ય નિરાશા થઈ તે સિંહની માફક ધીરે ધીરે પાછો હટવા લાગ્યો, પણ આ પૂલ તૂટ્યાના સમાચાર આસ્ત્રિયાની જાવણીમા પણ પહોંચી ગયા હતા. ફ્રેન્ચોના ધીમા પડેલા તોપોના અવાજ ઉપરથી પણ તેમની નિર્બળતા ઉઘાડી પડી ગઈ નાસતા આસ્ત્રિયનો પાછા વળ્યા અને હવે તેમની વારી આવી ધીમે પગલે લાનિ પાછો હટતો હતો ખસે તોપો તેના સૈન્યને વીધી નાખતી હતી સ્વારોના નિરતર ધસારાથી તેનો વ્યૂહ વારવાર બેદાતો હતો, પણ તૂટેલી હારને ગમે તેમ સાધી લઇને ક્વાયતમા ચાલતા હોય તેવી શાંતિથી ફ્રેન્ચો પાછા હટયા જતા હતા.

એવામા નેપોલિયનને આથી પણ વધારે માઠા સમાચાર મળ્યા-એક તોપના ગોળાથી લાનિના બેઠે પગ ઉડી ગયા હતા આ ખબર તેને કહેવામાં આવતી હતી તેજ ધડીએ લાનિની ડોળા ત્યા આગળથી પસાર થઈ. આ વખતે તેનું ધૈર્ય રહ્યું નહિ, મન ઉપરનો કાણુ પૂરેપૂરો ગયો તેનો સિંહ જેવો સેનાપતિ મરણવેદનાથી તરફડતો ડોળામા પડ્યો હતો નેપોલિયનની આંખમાંથી ચોધાગ આસુ વહેવા લાગ્યા. તે લાનિના હાથ પોતાના હાથમા લઇને ધુટણીએ પડીને ગદગદ સ્વરે બોલ્યો —

“લાનિ ! તું મને નથી ઝાળખતો ? હું બોનાપાર્ટ છું તારો મિત્ર છું લાનિ ! હજી ધૈર્ય તને મારે માટે બચાવી લેશે.”

લાનિએ આંખ ઉઘાડી અને કહ્યું, “હું તમારી અને દેશની સેવા કરવા જીએ. હોત તો સાફ થાત પણ ખરી અણીને વખતે તમને એક સમરાંગણના નિમક કલાક સોખતીની અને વફાદાર મિત્રની ખોટ પડે છે. તમે જીવતા રહો અને સૈન્યને બચાવો.”

નેપોલિયન વિશ્લેષ થઇ ગયો, તોપણ આ વખત શોક કરવાનો ન હતો. જીતુની તોપો ધડાધડ ફૂટતી હતી અને તેમના સ્વાર વાદળાની માફક ધસ્યા આવતા હતા. તેણે પોતાના મરતા મિત્રની છેલ્લી વિદાય લીધી લાનિના બેઉ પગ કાપી નાખવા પડ્યા અને તે થોડે દિવસે મરણ પામ્યો.

માસેના હજી ખૂનખાર કતલ છતાં એરપર્ન જાળવી રહ્યો હતો. એરિસ્ટોપર આરિસ્ટોપર લશ્કરનો અસહ્ય ધસારો શરૂ થયો. ફ્રેન્ચ લશ્કરની સલામતીનો આધાર એરિસ્ટોપર હતો. નેપોલિયને પોતાના યુનકા સિપાઇઓની ટુકડી છોડી મૂકી તેના સરદારને નેપોલિયને લખ્યું કે “લશ્કરને બચાવવા એક છેલ્લો પ્રયત્ન કરી જીઓ. હવે મારી પાસે આખરની ધડીએ ઉપયોગમાં લેવા લાયક બાદશાહી રક્ષકો સિવાય બીજી કંઈ રહ્યું નથી.”

પાંચ પાંચવાર આરિસ્ટોપર એરિસ્ટોપર આજળ વળગી દિવાલની માફક ઉભેલા નાનકડા, ધવાયલા ફ્રેન્ચ લશ્કરપર ધસી આવ્યા. પાંચ પાંચવાર તેમને ફ્રેન્ચોએ મારી હાલ્યા. એક ફ્રેન્ચ સિપાઇની સામે ચાર ચાર આરિસ્ટોપરો હતા તેઓથી હવે વધારે ટકી શકાય એમ ન હતું. એવામાં નેપોલિયને મોકલેલી મદદ આવી પહોંચી ગાળા અને ગાળીઓના વરસાદને ન ગણીકારતા, જીતુને સગીનથી વીંધી નાખતા તેઓ મરણીઆ થઇને તૂટી પડ્યા. આરિસ્ટોપરોની ભરતીનું પાણી હઠ્યું લોબોના ટાપુ ઉપર ગોડવેલી ફ્રેન્ચોની તોપોએ તેમનો ધાણુ કહાડી નાખ્યો, અને એરિસ્ટોપરો તો બચ્યું.

ત્રીજી કલાકસુધી લાગલાગટ દારુણ સંગ્રામ મચી રહ્યો હતો. બેઉ પક્ષના મળાને પચાસ હજાર મુઠદા રઝળતાં થઇ ગયા હતા. આખો દિવસ નેપોલિયન અત્યંત જોષમભરેલી જગ્યાએ ખુલ્લામાં ઉભો રહ્યો હતો. “તમારી સલામતી ઉપર અમારો સૌનો આધાર છે માટે તમે દૂર ઉભા રહો.” એમ તેના સરદારો વિનંતિ કરતા પણ તે ગણીકારતો નહિ તેની આસપાસ સિપાઇઓ અને અમલદારો ટપાટપ પડતા હતા. આખરે જનરલ વૉલ્થરથી રહેવાયું નહિ તેણે કહ્યું, “સાહેબ, તમે દૂર જાઓ નહિ તો હું મારા સિપાઇઓવડે તમને બળાત્કારે ઢિયકાવી મોકલીશ.”

હવે સાંજ પડવા આવી નેપોલિયને રાતમંત્રિ રાતમાં લોબોના ટાપુ ઉપર આજ્ઞા

જવાનો નિશ્ચય કર્યો હજી એરપર્ક અને એરિલ ગ્રેન્ડોના હાથમા હતા તેથી સૈન્યને પાછા હકવામા જોખમ ન હતુ આસ્ત્રિયાની તોપોના ધડાકા ચાલુજ હતા પણ ગ્રેન્ડો તેનો જવાબ આપી શકતા ન હતા માસેનાને પૂછાવ્યુ કે તમારાથી એરપર્ક ક્યાંસુધી જાળવી શકાશે ? જ્યારે આ સદેશો લઈ જનાર અમલદાર માસેના પાસે ગયો ત્યારે તે અડગ ધૈર્યવાન સરદાર થાકથી લેવાઈ ગયો હતો, તેના કપડાં ધૂમાડાથી કાળાં મેસ જેવાં થઈ ગયાં હતાં અને આંખો લાલચોળ થઈ ગઈ હતી એવી હાલતમાં કપાઈ ગયેલા સિપાઈઓના ઢગલા વચ્ચે ધૂમાતા મકાનના ખડીયેર ઉપર તે બેઠો હતો. તેણે દહ આગ્રહપૂર્વક જવાબ આપ્યો કે “ શહેનશાહને કહો કે બે કલાક-છ કલાક-ચોવીશ કલાક જ્યાં લગી લશ્કરની સલામતી માટે જરૂર હશે ત્યાં લગી હું અડગ ઉભો છું ”

પછી નેપોલિયન ટાપુ ઉપર ગયો અને પૂલ નવેસરથી બધાઈ રહેતાં સુધી થોડા દિવસ પોતાનું લશ્કર સહિસલામત રહી શકે એવી જગ્યા મુકરર કરવા ધોડે બેસીને બધા ટાપુ ઉપર ફરી આવ્યો. તેણે તેવું એક રચણ પસંદ કર્યું રાત પડ્યા પછી તેણે પોતાના સેનાપતિઓને એકઠા કર્યાં આનો હેતુ તેમની સલાહ લેવાનો નહિ પણ પોતાનો જીવસો તેમનામા રેડીને આવે અણીને પ્રસંગે તેમનું ધૈર્ય ટકાવી રાખવાનો હતો અધારે થયું હતું, વરસાદ વરસતો હતો, ધુધવાટ કરતી ડાન્યૂન નદી પૂર જોસથી વહેતી હતી એવે સમયે તે ઝાડ નીચે માસેના, બાર્થિયર, ડેવાકે વગેરે સેનાપતિઓની રાહ જોતો બેઠો.

આજે પણ તે હમેશના જેવોજ શાત અને આત્મશ્રદ્ધાવાન હતો. મૃત્યુના મુખ આગળ હિભા રહેવામાં તેમજ આપત્તિનો ધા સહન કરવામાં તે એકસરખું ધૈર્ય ધારણ કરતો હતો. સેનાપતિઓ નાસીપાસ થઈ ગયા હતા તેમણે વિચેના પાછા જવાની સલાહ આપી તેમની દલીલ છેવટસુધી સાબળી લીધા પછી નેપોલિયને તેમને સમજાવ્યું કે આપણે ટકી રહ્યા છીએ, હાર્યા નથી આપણાં ધણાં માણસો માર્યા ગયાં છે પણ શત્રુએ તે કરતાં પણ વધારે ગુમાવ્યાં છે તેઓ પણ હવે થાક્યા છે તેથી થોડા દિવસ તેઓ આપણને નહિ છેડી શકે ત્યાંસુધીમાં બીજો પૂલ બધાઈ જશે ધાયલ થયેલા સિપાઈઓ પણ ત્યાંસુધીમાં સાબ થઈ જશે ઇટાલિયની આપણી મદદે લશ્કર આવ્યું આવે છે આપણે વિચેના જામએ તો ત્યાંના લોકો આપણે માટે હથકો મત બાંધશે અને ત્યાંથી પણ આપણને મારી કઢાડશે એટલે વિચેનામાં નહિ પણ આપણને ફ્રાન્સની હદસુધી પાછા હકવું પડશે. આપણી મદદે આવતું લશ્કર પણ એકલું પડી જઈને સપાઈ જશે નાસીપાસ થવાનું કારણ નથી પારિસથી પદરસો માઈલ દૂર આવ્યા આવીને શત્રુની રાજધાનીમા દાખલ થઈએ, ડાન્યૂન જેવી રિશાળ નદી શત્રુની તોપોની સામે હિભા રહીને ઝાળગીએ

અને તેની સામી પાર જઇને યુદ્ધ ખેલીએ તો વખતે જરા તરા છક્કડ પશુ આવી પડે આપણે જરા પશુ નમજાઇ બતારીશુ તો આપણા મિતરાળ્યો ગભરા ખને શત્રુની છાવણીમાં જતાં ગેરેશ અને ક્રાન્સની કીર્તિ ધૂળમાં મળી જશે ' માસેના ! કેવાહિ ! તમે હજી જીવતા છો તમે સૈન્યને બચાવી શકશો તમારી પાછલી કીર્તિને જેમ આપણે ”

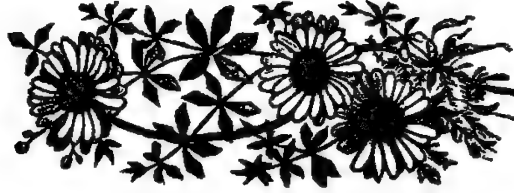
તેના શબ્દોથી દરેક સેનાપતિના હૃદયમાં નવું બળ આવી ગયું સાહસિક નર-કેમરી માસેના ઉમંગમાં આવી ગયો તેણે નેપોલિયનના હાથ પોતાના હાથમાં બંધને કહ્યું, “ ખરેખરજ તમે અમારા નેતા થવાને લાયક છો નહિ, અમે આયલાની માફક પાછા નહિજ હડીએ જે શત્રુ આપણને ડાન્યૂમમાં ધકેલી મૂકવા આવ્યો હતો તેને આપણે ધૂળ ચાંદતો કરીને હજી અડગ ઉભા છીએ હું પેલી પાર જાઉં છું અને લશ્કરને ટાપુ ઉપર સહિસલામત મોકલાવું છું “જે કોઈ તેમની પૂઠ લેવા આવશે તેમને ડાન્યૂમમાં ન માડૂ તો માડૂ નામ માસેના નહિ. ”

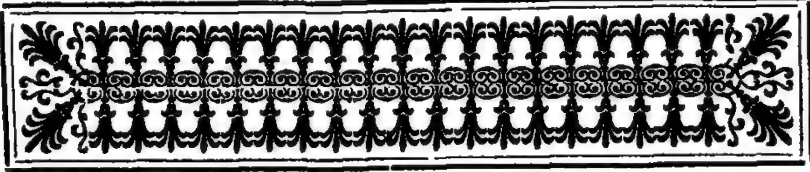
રાત અધારી પેર હતી વરસાદ ધોધમાર વરસતો હતો માસેના સામે કિનારે ફ્રેન્ચ છાવણીમાં પાછો આવ્યો શત્રુની તોપોનો મારો ધીમે પશુ ચાલુ હતો તેના ગોલદાગ્ને પશુ ચાકી ગયા હતા નદીમાં ભયંકર પૂર ચાલુ હતું છતાં હોડીમાં બેસીને નેપોલિયન ડાન્યૂમને જમણે કિનારે ગયો અને ત્યાંથી ભૂખ્યા સિપાઇઓમાટે મિસ્કિટ દારૂ હોડીઓમાં ભરાવી ભરાવીને મોકલાવ્યાં સાથે જેટલો મોકલાય તેટલો આવતી કાલને માટે દારૂગોળા પશુ મોકનાવ્યો દીર્ઘદષ્ટિ વાપરીને સાથે આણેલા ખલાસીઓ આ અણીને વખતે ખરેખરા કામ આવી ગયા

મધરાતે ફ્રેન્ચ લશ્કરે પાછા વળવાનું શરૂ કર્યું પહેલા તો ધાયલ સિપાઇઓ અને યુદ્ધસામગ્રી રવાના થઇ સવારનું ઝાણું અજવાળું થતા આસ્ટ્રિયન સેનાપતિને આ વાતની જાણ થઇ તેમની તોપો ધડાધડ ફૂટવા લાગી આખું લશ્કર સહિસલામત પૂલપરથી પસાર થાય ત્યારપછી સૌથી છેલ્લોજ પૂલપર પગ મૂકવો એવો દંઠ નિયમ કરીને માસેના ગોળીઓના વરમાદની ઝડીમાં ઉભો રહ્યો મોતને તુચ્છકારતો તે ચારે માળુએ ફરી ફરીને જોતો કે એક પશુ ધાયલ સિપાઇ અગર એક પશુ અપની ચીજ રહી ન જાય અહીં લશ્કર પસાર થઇ ગયા પછી તેણે પૂલપર પગ મૂક્યો અને તેની આસપાસ આસ્ટ્રિયન નિશાનખાજોની ગોળીઓ સજીસજીટ કરતી ઉડવા લાગી. પછી દોરડાં કાપી નાખ્યાં અને આખો પૂલ નીચેની હોડીઓની સાથે સડસડાટ કરતો સામે કિનારે જઇ પહોંચ્યો

નેપોલિયને ધાસના ઢગલા ઉપર થોડા કનાકની ઉંચ લીધી અને પાછો ધોડેસ્વાર થઇ ગયો તેણે જોઈ લીધું કે પાંડો પૂલ અધાઇ રહેતા એક મહિનો લાગશે તેણે મેટા પામા ઉપર જંગી પૂલ બાંધવાનો હુકમ કરી દીધો, એ પૂલ તેના ઈજનેરોની

કુશળતા અને નેપોલિયનના અચાગ ઉત્સાહના કાયમના રમારક તરીકે હજી પણ એ સ્થળે સારી હાલતમાં ઉભેલો છે આખું લશ્કર કામ કરવા મડી ગયું ત્રણ અડવાડીઆમાં તો બારેમાં બારે પૂરથી પણ આંચ ન આવે એવો, ઉંચો મજબૂત પૂલ ઉભો થઇ ગયો. ત્રણ ગાડીઓ સાથે જઈ શકે એવો પહોળો અને બારેમાં બારે તોપોનો બાર ખમે એવો સગીન એ પૂલ ખનાવવામાં આવ્યો તેની નીચે પાયદળને જવા માટે વળી ખીજો પૂલ પણ ઉભો કર્યો. આ રીતે એકી વખતે સખ્યા-ખંધ સિપાઇઓ જઈ શકે એવી સગવડ થઇ ગઇ આ પૂન ખંધાતો હતો ત્યારે તેના દરેક વિભાગ ઉપર નેપોલિયન જાતે ફરી ફરીને ટેબલેખ રાખતો હતો, અને ખીજવાર ડાન્યૂય ઓળંગતી વખતે લશ્કરને લેશમાત્ર પણ અડચણ ન પડે તે માટે દરેક પ્રકારની સાવચેતી રાખીને પૂલની રચના તેણે કરાવી હતી

પ્રકરણ ૪૮ મું-વાગ્રામનો સંગ્રામ

૮૦૯ ના જુલાઈ માસની ૪થી તારીખનો આખો દિવસ આઠાશમાં વાદળોના ધટાટોપ જમશેલા રહ્યો હતો રાત પડતાં પવનનું જેર વધ્યું અને તોફાન શરૂ થયું આઠાશ કાળાં વાદળાંથી છવાઈ ગયું અને વરસાદ ધોધમાર વરસવા લાગ્યો. વીજળી ઉપરાઉપરિ ઝળુકવા લાગી અને ભય-કર મેઘગર્જનાથી આઠાશ અને પૃથ્વી ધમધમી રહ્યા ડાન્યૂય ઓળખીને સામે કિનારે જવાનો અત્યારેજ સારામાં સારો અવસર હતો નેપોલિયનની આગ્રા થતાજ તેનું આખું લશ્કર ગતિમા આવી ગયું શત્રુને ગભરાટમાં નાખવા માટે એક વખતે તેમની હાવણીની બધી બાલુએથી આક્રમણ શરૂ થયું મોટામાં મોટી નવસો તોપોના ધડાકા થવા લાગ્યા લાલચોળ ધમધમતા ગોળા વીજળીના ઝખકારાની સાથે, અને તોપોના ધડાકા મેઘગર્જના સાથે બળી જવા લાગ્યા આઠાશમાં અને પૃથ્વી ઉપર એકસરખી ભયાનક ઘટના ચાલુ રહી. આખા ફ્રેન્ચ સૈન્યમાં નેપોલિયનનો જીરસો વ્યાપી ગયો હતો. શત્રુના ગોળા ગોળાઓ, બેળ સર્વને ફૂલની ટુશ્ચિની માફક વધાવી લેતું આખું લશ્કર અગાઉના સંકેત પ્રમાણે પૂલ ઓળગવા લાગ્યું.

સવાર પડતાં તોફાન શમી ગયું રાતમાં ને રાતમાં સીતેર હળ્લર માણસો પૂલ ઓળખીને વ્યૂહબદ્ધ થઈને ઉભા રહ્યા બીજી લશ્કર હજી ચાલુજ આવતું હતું આ પ્રમાણે લશ્કરને સામી બાલુએ સહિસલામત ઉતારવાની નેપોલિયનની કુશળતા આખા લશ્કરે વખાણી અને તે જ્યાં જતો ત્યાં “શહેનશાહ ધણું જીવો” ના પો કારથી હર્ષધેલા સિપાઈઓ તેને વધાવી લેતા શાહજાદો ચાર્લ્સ તો એમ સમજતો હતો કે ફ્રેન્ચ લશ્કરને પૂલ ઓળગતા ચોવીશ કલાક થશે અને લશ્કરનો બીજો ભાગ આવી પહોંચતા પહેલાં તો એક ભાગને હું પૂરો કરી નાખીશ પણ નેપોલિયને જૂદા જૂદા સાત પૂલ ઉભા કરાવ્યા હતા અને આરિદ્રયન હાવણીની પાછલી બાલુએ પણ ફ્રેન્ચો ગોઠવાઈ ગયા હતા આખો દિવસ લાગલાગટ ઝપાઝપી કરતા કરતા ફ્રેન્ચો વાગ્રામના મેદાનમાં ગોઠવાઈ ગયા અને બીજા દિવસના દરમિયાન સગ્રામની રાહ જોતા વરસાદમાં બીને કપડે ન્યાંતે ત્યાં સૂઈ ગયા.

પણ નેપોલિયનને આરામ લેવાની દુરસદ ન હતી લબાણમાં નવ માઇલ અને

પહેળાપ્રમા ત્રણ ચાર માત્ર સુધી પથરાઇ ગયેલા વિશાળ લશ્કરની ગોઠવણ તે જાતે તપાસી આવ્યો. પછી મધરાતે સેનાપતિઓને બેલાવીને તેમને આવતી કાલને માટે ઝીણી ઝીણી બાબતોની સૂચના આપી સેનાપતિઓ સમગ્ર શકે એવી રીતે નહિ પણ બૃહ થવાનો જરા પણ સંભવ ન રહે એવી રીતે સૂચના આપવાની તેને ટેવ હતી. સવાર પડતા દારુણ સંઆમ શરૂ થયો. બાર કલાકસુધી ત્રણ લાખ થોડા ઓનાં દળ સામસામાં અથડાયા તલવારની સામે તલવાર અને સગીનની સાથે સગીનો અથડાઇ સ્વારોની ટુકડીઓ એકબીજાની સામે દૈત્યોની માફક ધસી ગઇ.

નરકેસરી માસેના ધાયલ થવા છતાં પણ પટા બધાવીને ગાડીમાં બેઠો બેઠો પોતાનું કામ કર્યો જતો હતો. નેપોલિયન ઘોડેથી ઉતરીને તેની સાથે ગાડીમાં બેઠો, પૂરે-પૂરો વિજય થાય એવી રીતની લશ્કરની હિલચાલ તેણે તેને સમજાવી જનરલ ડેવાઉ શત્રુની ડાબી પાખની નજીક આવી પહોંચ્યો હતો. તેજ વખતે બારે તોપખાનું અને કસાયલું ફ્રેન્ચ પાયદળ મેફડોનલ્ડની સરદારી નીચે શત્રુના મધ્યભાગને તોડી નાખવા માટે ધસી આવતું હતું એટલામાં ધરતી ધુળવતું તોપખાનું પણ આવી પહોંચ્યું અને યુદ્ધનો છેલ્લો દાવ શરૂ થયો. મેફડોનલ્ડની ચોદ ટુકડીઓ આગળ વધી શત્રુઓએ તેના ઉપર બેઠે બાબુથી તોપોનો માર શરૂ કર્યો. ફ્રેન્ચોની એક પછી એક હાર અદસ્ય થવા લાગી પણ શત્રુના મધ્યભાગ તરફ લક્ષ રાખીને ગોળાના ધૂમકોટની સામે મેફડોનલ્ડ તો આગળનો આગળ વધ્યો જયો. તેઓ પદર હજાર સિપાઇઓમાંથી માત્ર પદરસો જ જીવતા રહ્યા હતા પણ નિડર મેફડોનલ્ડ આગળ જવાનીજ આદા આપતો ગયો. પરિણામે આસ્ટ્રિયન ઐન્યનો મધ્યભાગ બેદાઇ ગયો. ડેવાઉના લશ્કરે પણ તેની એક પાંખને સુવાડી દીધી જનરલ બેસિયર્સના સ્વારો હવે વીરહાક ગ-જાવતા શત્રુ ઉપર તૂટી પડ્યા. બેસિયર્સ લોહીલુહાણ થઇ ગયો. પણ તેથી પાછા ન હડતાં ક્રોધાન્મત થયેલા સ્વારોએ તલવાર ચલાવી આસ્ટ્રિયનો નાડા શહેનશાહ ક્રાન્સિસ નિરાશ થઇને પલાયન કરી ગયો. હવે આસ્ટ્રિયાનું બળ ખતમ થઇ ગયું અને આખું રાજ્ય નેપોલિયનના સ્વામિત્વ નીચે આવી ગયું.

પોતાના હમેશના રિવાજ મુજબ નેપોલિયન ધાયલ મિપાઇઓને આશ્વાસન આપવા તથા તેમની બરાબર સારવાર થાય તેની દેખરેખ રાખવા આખા રજીસ્ટ્રમા ફરી આવ્યો. કેટલોક વખત થયા ગેરસમજીતને લીધે તેને મેફડોનલ્ડ સાથે અન્યમનરક જેવું થયું હતું, પણ આજે નેપોલિયને તેના શૌર્યની કદર કરીને તેને માર્શલની પદવી આપી.

લડાઇની પહેલાં તેમજ લડાઇની પછી મળી નિરતર કામ કરવા પાછળ એક પળનો પણ આરામ લીધા વગર નેપોલિયને ત્રણ દિવસ કહાડ્યા હતા અને સખત ગરમીમાં ભટક્યો હતો. તેને લીધે હવે તેને તાવ આવ્યો. થોડાક કલાકનો આરામ

લઈને તે પાછો ઘોડેસ્વાર થયો, અને શત્રુના નામતા લશ્કરની પૂઠે દોડતા પોતાના ઝેન્ય સાથે સામેલ થઈ ગયો, પણ એવામાં આસ્ત્રિયાના શહેનશાહ તરફથી સલાહની યાચના કરવામાં આવી અને નેપોલિયને તેના તરતજ સ્વીકાર કર્યો આ લડાઈમાં હિનરવા તે ધણોજ નારાજ હતો લડાઈ અટકાવવાને તેણે બનતો પ્રયત્ન કરી જોયો હતો છતાં તેના શત્રુઓએ તેની હિદાયતને નિર્બળતાની નિશાની ધારીને તેને લડવાની ફરજ પાડી આજે આસ્ત્રિયાનું રાજ્ય તેના પગ નીચે હતું છતાં પણ નેપોલિયનને સલાહની પ્રાર્થનાનો તરતજ સ્વીકાર કર્યો સેવરી લખે છે કે “નેપોલિયનને લડ્યાવગર આલ્પતુજ ન હતું એમ કહીને તેને વગોવવાની ફેશનજ પડી ગઈ છે છતાં તેની આખી કારકીર્દી જેતાં જણાય છે કે સલાહ કરવાની માગણી કરવામાં તે પહેલ કરતો હતો અને જ્યારે તેને લડાઈમાં હિતરવું પડતું ત્યારે તેના અહેરામાં હિંડા અફસોસની નિશાનીઓ ધણીવાર મારા જોવામાં આવી હતી ”

આસ્ત્રિયા સાથેની તકરારનો કેવી રીતે નિર્ણય કરવો તે વિષે મસલત કરવાને નેપોલિયને પોતાના તથુમાં બધા સેનાપતિઓને એકઠા કર્યા અને ત્યાં એ વિષે ખૂબ ચર્ચા ચાલી એક પક્ષનો અભિપ્રાય એવો હતો કે ફ્રાન્સના પ્રજાતંત્રનો જો કોઈ કદો રાખુ હોય તો તે આસ્ત્રિયા છે જ્યાંસુધી આપણે તેને પૂરેપૂરું બળહીન નહિ કરી નાખીએ ત્યાંસુધી તે આવી રીતે અનેકવાર સલાહ કરશે, તોડશે અને આપણને હેરાન કરશે માટે તેના તથુ ભાગ પાડી નાખવા અને તેમાંથી તથુ નાના નાના રાજ્યો બનાવવા ખીજ પક્ષનો અભિપ્રાય એવો હતો કે તેમ કર્યાથી પ્રશિયા સાથે દુસ્મનાવટ થાય અને રશિયા પણ તેમાં જોડાય હજી સ્પેનમાં તો લડાઈ જારીજ છે તેથી આપણે એકે વખતે ઉત્તરમાં અને દક્ષિણમાં બે ઠેકાણે પહોંચી વળીશું નહિ માટે આસ્ત્રિયા સલાહ માગે છે તો સલાહ કરવી અને સ્પેનની લડાઈનું છેવટ લાવી નાખવું એટલે ત્યાં આપણા બે લાખ માણસો નકામાં રોકાઈ રહ્યાં છે તે છૂટાં થઈ જશે

નેપોલિયને બેઉ પક્ષની દલીલો શાંતિથી સાંભળી લીધી અને સભા બરખાસ્ત કરતાં કહ્યું, “ગૃહસ્થો ! પૂરતી ખૂનરેણ થઈ ચૂકી છે મેં મલાહ કરવાનો નિશ્ચય કર્યો છે ”

ત્યારપછી શાહનશાહ આર્સ્ટ સાથે સલાહના કેલકરારવિષે પત્રબ્યવહાર ચાલવા લાગ્યો, પણ વખતે સમાધાન ન થાય તો કેમ કરવું તેને માટે પણ નેપોલિયને તૈયારી કરવા માંડી ભારે પરિશ્રમ કરીને તેણે તથુ લાખ સિપાઈઓનું સૈન્ય આસ્ત્રિયાના મધ્યભાગમાં ગોઠવી દીધું, નવા ઘોડા મગાવ્યા અને તોપખાનામાં યુક્તજ વધારો કર્યો આટલી તૈયારી રાખ્યા પછી જેમ અને તેમ જલદી મલાહ કરવા માટે તેણે પેરવી કરવા માંડી પણ આસ્ત્રિયાએ આટલું છતાં વખત માળવા માટે નવા નવા બહાનાં બતાવ્યાં અંગ્રેજ લશ્કર એન્ટવર્પ તરફ ચાલ્યું આવતું હતું તેમાં જો ફ્રેન્ચોનો

પરાજય થાય તો વળી બીજીવાર લઢવાની તક મળે એવી આસ્ત્રિયાની ધારણા હતી એથી કરીને તેણે જીલાઈ અને આગસ્ટ બે મહિના કઢાડી નાખ્યા.

આ તરફ ઈંગ્લેન્ડનું લશ્કર માજી વડા પ્રધાન પિટના પુત્ર લૉર્ડ ચંધામની સરદારી નીચે બેદિજયમ પર ચઢી આવ્યું ક્રાન્સના એથી હજાર સ્વયંસેવકો તેમને મારી કઢાડવા તૈયાર થયા, પણ નેપોલિયને તેમના સરદારને લખ્યું કે તમારું લશ્કર મિનકવાયતી નવા સવા સિપાઈઓનું છે, વળી તમારી પાસે જોઈએ તેવું તોપખાનું તથા સારા સરદારો પણ નથી માટે લઢશોજ નહિ લટશો તો જરૂર માર્યા જશે અગ્રેજોને ત્યાં પડાવ નાખવા દો તમારે બદલે એ પ્રદેશનો ઊંડો તાવજ તેમની સામે લઢશે અને એક મહિનામાં તેમને ભાગી જવું પડશે.

નેપોલિયને ધાર્યું હતું તેમજ થયું દશજ દિવસમાં પદર હજાર અગ્રેજ સિપા ઓને તાવ લાગુ પડ્યો, અને દરરોજ સેકડો મરવા લાગ્યા લૉર્ડ ચંધામ નિરાશ થઈ ગયો તેના ચાર હજાર સિપાઈઓ મરી ગયા, અને બાર હજારને માદા માદા ઈંગ્લેન્ડ મોકલાવ્યા, પરંતુ તેમાંના પણ ઘણા ખરા રસ્તામાંજ મરી ગયા અને હજી પણ માદગીના કેસ વધતાજ જતા હતા આવી કરીને તેમણે પાછા જવાનું નક્કી કર્યું અને જેમ તેમ કરીને બેદિજયમ છોડીને ચાલ્યા ગયા.

આ બનાવથી આસ્ત્રિયાના હાથ હેડા પડ્યા હવે તેને સલાહ કર્યો સિવાય છૂટકોજ ન હતો તેનું આખું રાજ્ય નેપોલિયનના પગ તળે આવી ગયું હતું, તેનું સૈન્ય હજી જેવુંને તેવું અપરાજિત હતું, રાજ્યની અગત્યની જગ્યાઓ બંધી તેના હાથમાં આવી ગઈ હતી આ પ્રમાણે હોવા છતાં પણ તેણે આસ્ત્રિયાના રાજા સાથે જે ઉદારતા અને મોટું મન બતાવ્યું તે જોઈને તેના અનુપક્ષના ઇતિહાસકારોને પણ તે ઉદાર હતો એમ કમૂલજ કરવું પડે છે.

તેણે આસ્ત્રિયાના પ્રતિનિધિનો સત્કાર કર્યો અને તેની સાથે પુત્રા દિલથી વાત કરવા માડી તેણે સરળ શબ્દોમાં તેને કહ્યું કે “ જો તમે મારી સાથે પ્રમાણિકપણે બ્યવહાર કરશો તો બેજ દિવસમાં બધો નિર્ણય થઈ જશે મારે આસ્ત્રિયા પાસેથી કાંઈ જોઈતું નથી મારે હિત જળવવા માટે મારી આગળ બે રસ્તા છે કાં તો તમારા રાજ્યના આસ્ત્રિયા, બોહીમિયા અને હગરી એવા ત્રણ ભાગ પાડી નાખવા અથવા તો આસ્ત્રિયા સાથે કાયમની મૈત્રી બાંધવી પહેલો માર્ગ લેતા વધારે લડા-ઇઓ કરવી પડે છે અને જો કે તેમ હું કરી શકું છું તોપણ તમને વચન આપું છું કે એ માર્ગ હું નહિ સ્વીકારું.

બીજો માર્ગ મને વધારે અનુકૂળ છે, પણ તમારા રાજ્યની મૈત્રીની આશા કેવી રીતે રખાય ? તે પોતે ઘણા શાણા છે પણ તેમની આસપાસના માણસોની ઉશ્કેર-ણીથી દોરવાઈ જાય છે આપણી સલાહ કાયમની રહે તેને માટે એકજ રસ્તો છે.

તમારા રાજ્યને રાજ્યનો કટાણો આવ્યો છે એમ કહેવાય છે તેમનો એક ભાઈ મારી સાથે સદ્ભાવ ધરાવે છે અને ઘણો કેળવાયેલો છે ક્રાન્સ તરફ તેને વેર નથી પ્રધાનીથી કે અંગ્રેજોથી દોરવાઈ જાય તેવા પણ્ય તે નથી જે તમારા રાજ્ય તેને ગાદી સોંપી દે તો હું આગ્રિયા છોડવા રાજ છું અને અમને આટલો ખર્ચો ખર્ચ થયો છે છતાં નુકસાનોના બદલામાં એક પ્રાત કે એક પૈસો પણ તમારી પાસેથી લઈશું નહિ જગતને આ બનાવથી રાહત મળશે એજ મને મોટો સંતોષ છે. કદાચ એથી પણ હું એક પગલું આગળ વધીને હું તમને ટાઇરેલ પણ્ય પાછું આપીશ”

આગ્રિયાના પ્રતિનિધિએ કહ્યું કે “જે બની શકતું હોય તો તેમ કરવા અમારા ગમ્મ ખુશી છે, પણ તેઓ તો પોતે ગાદીપર રહેવા કરતા પોતાના વશજોને ગાદી ઉપર કાયમ કરવા વધારે ઇચ્છે છે”

નેપોલિયને કહ્યું કે “હું તમને મારૂં વચન આપું છું કે જે તમારા રાજ્ય તેમના ભાઈને ગાદી આપી દે તો આના કરતા પણ વધારે આપવા ખુશી છું પણ એટલે ત્યાં તેઓ કરે એમ હું માનતો નથી અને તમારા રાજ્યના વિભાગ પાડવા હું ઇચ્છતો નથી મારે તમારા બીજા કોઈ પ્રાંત જોઈતા નથી માત્ર ક્રાન્સની હદ તમારા રાજ્યથી દૂર જાય તે માટે તમારે આગ્રિયાનો થોડો ભાગ છોડવો પડશે. ટુર્કિસ્તાન સાથેનો અમારો સબધ જળવવા માટે આગ્રિયાટિક સમુદ્રના કિનાર ઉપરના રાજમાર્ગનો કમળો અમારા હાથમા રહેવો જોઈએ તમારા રાજ્યને મને ઈર્ષ્યાનો નાશ કરતાં જે વાર અટકાવ્યો છે અને ટુર્કિસ્તાન ઉપર અમારો વગ બેસાડવા માટે સમુદ્રને બદલે જમીન માર્ગનો આશ્રય લેવાની ફરજ પાડી છે માટે થોડું થોડું આપણે બેઠે છોડી દઈએ હું બેહિમિયાના ત્રણ પ્રાંત માગતો હતો તે હું જવા ઉઠે છું અને આગ્રિયાના રાજ્યમાંથી જે ત્રણ મથક માગતો હતો તે પણ છોડી દઉં છું ઇટાલિમાંથી કેરિન્થિયાનો એક ભાગ પણ તમને આપી દઉં છું માત્ર મારા કમળમા જોળ લાખ માણસની વસ્તીનો જર્મની તરફનો મુલક રહેવો જોઈએ” આના જવાબમા આગ્રિયાના શહેનશાહે લખાવ્યું કે નેપોલિયન જે છુટછાટ મૂકે છે તે નહિ જેવી છે સનાહ કરવીજ હોય તો આથી વધારે લાભ અમને મળવા જોઈએ

આ જવાબ વાચીને નેપોલિયન ઘણુંજ ગુસ્સે થઈ ગયો અને આગ્રિયાના પ્રતિનિધિને કહ્યું, “તમારા પ્રધાનો તમારા રાજ્યના બુજોળ પણ જાણતા નથી હું ત્રણ લાખ માણસોની વસ્તીવાળો પ્રદેશ જતો કરું છું માત્ર થતું રાજ્યની હદને મારા રાજ્યની હદથી દૂર રાખવા જોઈલો મુલકજ હું મારા કમળમા રાખું છું અને છતાં તમારા શહેનશાહ લખે છે કે હું મારા હક્ક જતા કરું છું તે નહિ જેવા છે આવીને આવી રીતેજ તમારા પ્રધાનો તમારા શહેનશાહને ભરમાવે છે આમ જોડું જોડું સમજવીને તેમણે તેની પાસે લડાઈ કરાવી અને આખરે તેના પાયમાલી

પણુ કરવાના ”

સલાહની સરતો નક્કી કરવામા જે વિશ્વજ થયો હતો અને આસ્ત્રિયાના દરબાર તરફથી જે બહાના બતાવવામા આવ્યા હતા તે ઉપરથી નેપોલિયનને ખાતરી થઇ હતી કે પોતે ગમે તેટલી ઉદારતા દાખવીને સમાધાન કરવા પ્રયત્ન કરે તોપણુ સામા પક્ષને તો લડાઇ કરવીજ છે તેથી તેણે લડાઈ ચાલુ કરવા લશ્કરને સંજ્ઞા કરવાની આજ્ઞા આપી સલાહ કરવા તે ગમે તેટલો ઉત્સુક છતાં જરૂર પડે ત્યારે લડાઇમાં ઉતરતાં પણુ તે જરાએ ડરતો ન હતો છેલ્લીવાર તેણે પોતાના પ્રતિનિધિને આસ્ત્રિયાના દરબારમા મોકલતાં સૂચના આપી કે “ આસ્ત્રિયા પાસે લડાઇના ખર્ચ પેટે જે ૬૩ લેવાનો છે તેમા પાંચ પચીસ લાખ એછા કરતાં પણુ સલાહ ચી હોય તો કરવી. આ બાબતમા નમ્યુ મૂકવુ પડે તો મૂકવુ મારે હવે છેવટનો ફેસલોજ લાવી નાખવો છે ” આખરે ૧૪મી ઓક્ટોબરે સલાહ થઇ આસ્ત્રિયાએ છેલ્લાં સોળ વર્ષમાં કરેલી સલાહમાંની આ ચોથી સલાહ હતી, અને તેની પહેલાંની ત્રણ સલાહનો જેમ તેણે ભગ કર્યો તેવી રીતે થોડાજ વખતમા પાછો આ સલાહનો પણુ આસ્ત્રિયાએ ભગ કર્યો.

વિયેના છોડીને જતા પહેલાં શહેરનો કોટ ઘરોળાથી ઉડાવી મૂકવાનો હુકમ નેપોલિયન આપ્યો ગયો. તે મુજબ વજ જેવો મજબૂત કોટ, જેણે અનેક સૈન્યો સુધી લડાઇની ટકર ઝીલી હતી, મદોન્મત તુર્કસેનાની ભરતીને પણુ જેણે ખાળી રાખી હતી તે મોટા ધડાકા સાથે હવામા ઉડી ગયો. આ કૃત્યને માટે નેપોલિયન ઉપર એલિસન તથા ખીમ સામા પક્ષના ઇતિહાસકારો સખત હુમલો કરે છે લડાઇની જરૂરીયાત જોતાં તેને આ પગલુ લેવુ પડ્યુ હોય તોપણુ સલાહ થઈ ગયા પછી તેણે વિયેનાની રાજધાનીને અપમાન પહોચાડ્યુ અને પરાજિત થએલા શત્રુને તેના પરાજય વધારે સાલે એવુ આચરણુ કર્યુ તેને માટે આપણે તેનો અચાવ કરી શકતા નથી

વિયેના આગળ થએલી સલાહના કરાર મુજબ નેપોલિયને બાવેરિયાની સરહદ વધારી અને સેક્સનીના રાજ્યનો પણુ વિસ્તાર કર્યો તેમ કર્યાથી તેણે પોતાના મિત્ર રાજ્યોને આસ્ત્રિયાના હુમલાથી વિશેષ સુરક્ષિત કર્યા તેજ રીતે ઇટાલિ અને પોલેન્ડને પણુ આસ્ત્રિયાથી અચાવવા તે પ્રદેશોની સીમાનો વિસ્તાર કર્યો સુલેહ કરવામાં જો આ કરતા પણુ તેણે વધારે ઢીલું મૂક્યુ હોત તો જગત્ તેની મૂર્ખાઇને હસત. તેની ઉદારતા જોઇને તેના શત્રુઓ પણુ ચકિત થઇ ગયા. વિરુદ્ધપક્ષના ઇતિહાસકારો નેપોલિયનની નૈસર્ગિક ઉદારતા હતી એવુ તો સ્વીકારી શકતાજ નહિ, એટલે તેઓ કહેતા કે તેનામાં નવાં રાજ્યોની વ્યવસ્થા કરવાની હિમ્મત અને દૃઢતા ન હતી, તેથીજ તેણે હાથમાં આવેલા રાજ્યો જવા દીધાં એમાના કોઇએ તેની ઉદારતાને તો નજ વખાણી ! આવીજ રીતે તેને પહેલેથી છેવટસુધી અન્યાય આપવામા આવે છે. પોતાના દેશનુ રક્ષણુ કરવાના તેના પ્રયત્નોને રાજ્યસત્તાના લોભનુ અને મનુ

પરક્રાંતી પિપાસાનું સ્વરૂપ અપાતુ અને પરાજય પામેલા શત્રુ તરફ જ્યારે તે ઉદારતા બતાવતો અને હાથમાં આવેલા રાજ્યો છોડી દેતો ત્યારે તે નિર્બીજ, નાહિમ્મત અને રાજ્યવ્યવસ્થા કરવાને અશક્ત કહેવાતો !

ઉપરના બનાવો જ્યારે આસ્ટ્રિયામાં બની રહ્યા હતા ત્યારે સ્પેનમાં પણ નવે-મરથી લગાઈ મચી રહી હતી નેપોલિયનને સ્પેનથી દૂર રોકાયેલો જોઇને સ્પેનવાસી એા અને અંગ્રેજોના હૃદયમાં નવી આશા જન્મ પામી હતી જોસેફ બોનાપાર્ટ બહે અને સાધુ પુરુષ હતા પણ યુદ્ધનૈપુણ્યમાં કાચો હતો સર્વમાન્ય નેતાને અભાવે ફ્રેન્ચ સેનાપતિએા અદર અદર લડ્યા દરમ્યાન અંગ્રેજ સેનાપતિ વેલિંગ્ટન ૩૦૦૦૦ અંગ્રેજ સૈનિકોની સાથે સ્પેનમાં આવી પહોંચ્યો અને ધર્માધતાથી ઉન્મત્ત થયેલા ૭૦૦૦૦ પોર્ટુગીઝ સિપાઈએા તેને આવી મળ્યા મહા લયાનક હયાકાડ શરૂ થયો, ગામના ગામ બળી લસમ થઈ ગયા, સ્ત્રીઓની પવિત્રતા લૂટાઈ, માળકા ઘેડાના પગ તળે છુદાઈ કચરાઈ મરણ પામ્યા મદોન્મત્ત અને ધર્મઝતુનથી છડી ગયેલા સિપાઈએા કાબૂમાં ન રહ્યા સેનાપતિ વેલિંગ્ટનને પોતાના સરકારી રિપોર્ટમાં પણ લખવાની ફરજ પડી કે અંગ્રેજ સિપાઈએા હાર કે જીત બેમાંથી એકે જીતવી શકતા નથી લશ્કરની રીતલાત ધણીજ દુર્વ્યવસ્થિત અને અમર્યાદ છે તેએા ધાડપાહુઓની માફક ઢંગને લૂંટ છે અને રંજડે છે. તેમને માણસાઈમાં લાવવાનો મારો યત્ન ફેડકટ જાય છે અને હવે તો એકાદ બે ટુકડીને શરમ-લગેલી રીને ખરતરફ કરીને ઘેર મોકલવી પડશે

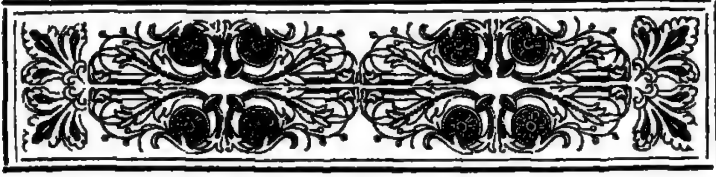
અંગ્રેજ લશ્કરમાં દેશના હલકામાં હલકા વર્ગમાંથી બદમાસો જવાઓનીજ પુષ્કળ ભરતી થતી હતી, તેથી તેમના કરતા ફ્રેન્ચ સિપાઈએા વધારે મર્યાદાભરી વર્તણૂક રાખી શકતા હતા, કેમકે ફ્રાન્સમાં ફરજિયાત લશ્કરી નોકરીની પ્રથા હોવાથી તેમના લશ્કરમાં ફળવાયેલો અને સરકારી વર્ગ પણ આવતો હતો અંગ્રેજ અને પોર્ટુગીઝ સિપાઈએાના જુનમથી પોર્ટુગાલની અને સ્પેનની રૈયત ત્રાસ પામી ગઈ અને તેએા પણ કહેવા લાગ્યા કે ઇંગ્લેંડે પોતાનો વ્યાપાર અને સત્તા જળવી રાખવા માટેજ આ લગાઈમાં માયુ માર્યું છે તેએા ફ્રેન્ચોને ચાહતા ન હતા પણ ફ્રેન્ચોની રાજસત્તાને અંગ્રેજોના અમલ કરતા એાછી અશુભ ગણીને તે સ્વીકારવા તૈયાર હતા, કેમકે જે રાજનીતિની બેડીમાં તેએા સૈકાએા થયા જઈડાયા હતા તેના કરતા વધારે ઉદાર રાજ્યવધારણ તેમને ફ્રેન્ચોની પાસેથી મળવાની આશા હતી વેલિંગ્ટનને પોતે પણ સ્પેન અને પોર્ટુગાલની સ્થાનિક રાજસત્તા ઈંગ્લેંડપ્રત્યે કેટલી અકૃતચ છે તેની ફરિયાદ કરી હતી, કારણ કે ત્યાંના જુદમી રાજ્યાસનો ઉપર ઈંગ્લેંડે જુદમી રાજ્યોને બેસાડ્યા અને હવે તેજ રાજ્યો તેના તરફ અપમાન અને અત્યાચાર ચુખરતા હતા

નેપોલિયને હવે તેના શત્રુએા ઉપર બીજવાર જીત મેળવી, છતા પણ હજી તેની

સ્થિતિ અતિશય જોખમભરેલી હતી. ખીજા બધા કરતાં તેને પોતાને આ વાતની વિશેષ ખબર હતી ઇગ્નિ કે હજી પોતાનો દુરાગ્રહ છોડ્યો ન હતો, સલાહના દરેક કહેણને તે તુરંત કારણ હતું અને ક્રાન્સ ઉપરના આક્રમણ ચાલુ રાખતું હતું યુરોપના રાજાઓની એકસ પી છિન્ન ભિન્ન થઇ ગઇ છતાં તેમને ફરીથી એકત્ર કરીને ક્રાન્સની સામે ગોડવવાની રાજનૈતિક જાગ પાથરતા રહેવાનો આગ્રહ ઇગ્નિ કે હજી છોડ્યો ન હતો તે તો હજી પણ સ્પષ્ટપણે જાહેર કરતું કે પ્રજાસત્તાક રાજ્યના સિદ્ધાંતોના પ્રચારથી યુરોપના રાજ્યાસનોને ઉચલી પડવાની ધાસ્તી છે

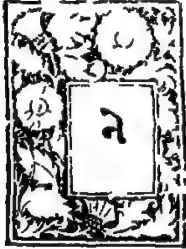
ઇટાલિયા નેપલ્સ અને મિલનનાં નવા રથપાથનાં પ્રજાસત્તાક રાજ્યો હતા નજીકમાં પોપનું રાજ્ય હતું પોપે આ યુદ્ધમાં એક પણ પક્ષ તરફથી ભાગ લીધો ન હતો અને નેપોલિયનને પોપની ધર્મપરાયણતા અને સાધુતાને માટે ધણું માન હતું, તોપણ પોપના દરબારમાં ઇગ્નિ કે અને આસ્ટ્રિયાના એલચીઓ પ્રપચ્છળ રચતા હતા અને ઇગ્નિ કેનો કાફલો આસ્ટ્રિયાને મદદ કરવાનો ભાગ જોતો ઇટાલિયા કિનારા ઉપર ભમ્યાજી કરતો હતો નેપોલિયને પોપને લખ્યું કે નેપલ્સ અને મિલનની સલામતીને ખાતર તમારે તેમની સાથે અસ્પર્શ બચાવ કરવાના કોલકરાર કરના જોઇએ પોપે તેમ કરવા ના પાડી અનેકાનેક શત્રુઓની સામે એકલે હાથે ઝુઝના નેપોલિયનને માટે ખીજો ઉપાયજી ન હતો કોઇ પણ વખતે દરેક કે પાછળથી ધા કરે અને પોતાના શત્રુઓને છુપી રીતે મદદ કરે, એવા રાજ્યની હસ્તીથી તેની સલામતી જોખમમાં હતી તેથી છેવટે ફ્રેન્ચ લશ્કર રોમમાં દાખલ થયું અને પોપ મહારાજને પદબ્રજ કરી નજરકેદ કર્યા નેપોલિયને તેમને ત્રીશ લાખ ફ્રાન્કનું વાર્ષિક પેન્શન આપી આપ્યું અને ધાર્મિક ક્રિયાઓ કરવાની સંપૂર્ણ છૂટ આપી

હવે તરતજ પ્રાચીન રોમની સુધારણા અને જીર્ણોદ્ધાર કરવાના અનેક કાર્યોની શરૂઆત કરવામાં આવી નેપોલિયનની અદ્યતન કાર્યકુશળતાને લીધે પ્રાચીન રોમન વારોની દરગાહોમાં નવું ચેતન સિચાયું હુનાર ઉલ્લોગના ધમધમાટથી રોમ નગરીની પુરણી રોરીઓ ગાજી ઉડી સુદરતા અને ઉપયોગીતા જે ઉ તરફ સરખું લક્ષ આપવામાં આવ્યું પ્રાચીન દેવદેવીઓની સુદર કવચ મૂર્તિઓ, દેવાલયો અને સ્મરણસ્તભોનો જીર્ણોદ્ધાર કરવામાં આવ્યો જૂના મકાનોને ઠેકાણે નવાં રચાયા શહેરમાં રોમ ફેલાવતા પાણીના ખાખોચીઆ અને બીનાશવાળી જમીનોને કોરી કરી નાખવા ઇજિપ્તની ખાતુ મોટા પાયાપર કામ કરવા મડી મયુ ટાઇપર નદી નીચે દટાઇ ગએલી પ્રાચીન રોમ નગરીના કળાના સુદર ખેનમુન અવશેષો પુન પ્રાપ્ત કરવા માટે નદીના પ્રવાહને ખસેડી નાખવાની કોશિશ થવા લાગી જ્યારે યુરોપના રાજાઓ એકસ પી કરીને તેનો વિનાશ કરવા મથતા હતા ત્યારે નેપોલિયન સાર્વજનિક કલ્યાણ માટે આવી આવી અનેક યોજનાઓ ધડીને તેમને વ્યવહારમાં મૂકી રહ્યો હતો

પ્રકરણ ૪૯ મું

શહેનશાહ બાનુ જેસેશાહન સાથે છુટા છેડા

પોલિયને થુ થુ કર્યું છે અને થુ થુ કહ્યું છે તેની નિષ્પક્ષ-
પાત રીતે નોંધ લેવાની તેના આરિગ્યલેખકની ફરજ છે.
તેણે કરેલા કાર્યો માટે તો જે મત છેજ નહિ તેના અત્યેક
કાર્યમાં તેની આશ્ચર્યજનક પ્રતિભાની છાપ જોવામા આવે છે
તેના ઉદ્ગાર પશુ તેના કાર્યોના જેવાજ સુસ્પષ્ટ છે, પરંતુ
તેણે જે જે કાંઈ કર્યું તેમ કરવાનો તેને હક્ક હતો કે નહિ
તે વિષે પરસ્પર વિરુદ્ધ અભિપ્રાય દર્શાવવામા આવે છે

ક્યૂંક ઝાંઝ રો વિગે કે જે નેપોલિયનના આત્મર્જત વિચારોથી સારી રીતે વાકેફ
હતો, તે નીચે પ્રમાણે લખે છે —

પદ્મ વર્ષના લમસબધથી દૃઢ થએલા બધન તોડવા માટે અને પોતાની પરમ-
પ્રિય સહચરીનો ત્યાગ કરવાના કારણમા કેટલાક એમ કહે છે કે રાજ્યશીય
શાહજનની સાથે પરણવાનો નેપોલિયનને લોભ લાગ્યો હતો, પરંતુ આ અભિપ્રાય
વાસ્તવિક નથી આ દુષ્ટ કાર્ય કરતાં તેને તીવ્ર મનોવ્યથા થઈ હતી એ વાત
તદ્વન સત્ય છે જ્યારે તે રાજ્યાસન ઉપર બેઠો ત્યારે પશુ લોકોએ તેના પર સ્વાર્થી-
પણાનો આરોપ મૂક્યો હતો, પરંતુ ખરૂં જોતા રાજ્યાસન ઉપર બેસવા માટે તે
ધણા નારાજ હતો અને ક્રાન્સ પ્રજાસત્તાક રાજ્ય હોઈ અદર અદરના વિદ્રોહથી
નિર્મળ બની જશે એવી તેની પૂરી ખાતરી ન હોત, તો તે પ્રથમના રાજ્યબધારણમાં
કદિ ફેરફાર કરત નહિ ગાદીએ બેઠા પછી પશુ લોકમતને પ્રુષ્ટિ આપનારી અને
સ્વતંત્રતા તથા સમાનતાના આદર્શોને વિશેષરૂપે પ્રકટાવનારી સંસ્થાઓની ખિલવણી
કરવામાં તેણે કયાશ રાખી ન હતી એથી કરીને ક્રાન્સમા રાજસત્તાક રાજ્ય
હોવા છતાં પશુ પ્રજાસત્તાક રાજ્યના સિદ્ધાંતો સારી પેઢે જળવાયા હતા પોતાના
મરણ પછી બિન્ન બિન્ન રાજનૈતિક પક્ષો પડી જઈ દેશ નિર્મળ ન બની
જાય તેટલા માટે એકલુ રાજ્યતંત્ર ફેરવવાનું બસ ન હતું, પરંતુ તેને પોતાની
પાછળ વારસ મૂકી જવાની પશુ જરૂર હતી તે વારસનો ગાદી ઉપરનો હક્ક સ્વતં-

સિદ્ધ અને દીવા જેવો હોય તોજ ગાદીમાટે વલખાં મારતા બીજા ઉમેદવારોનું જોર ચાલી ન શકે જોસેફાનની પુત્રી હોર્ટેન્સના પુત્ર ઉપર તેણે આશ્રા બાંધી હતી, પણ એ પુણ્ય તો આંકાળે કરમાઈ ગયું તેણે જોસેફાનના પુત્ર યુજનને ગાદી આપવાનો વિચાર કર્યો, પણ તેમ કરવા જતાં તેના સગા ભાઈજ નારાજ થાય અને તેના મરણ પછી વિદ્રોહ જાગે એવા ભયથી તે વિચાર પણ માંડી વાળવો પડ્યો. વળી બીજા બાલુએથી કોઈ બળવાન રાજ્યની સાથે સબધ બાંધવામાં તેને રાજનૈતિક લાભ પણ દેખાતો હતો કે ખરી આક્રમણ વખતે તેનો આશ્રય મળે અને રાજ્યનો સંપૂર્ણ વિનાશ થતો અટકે, એવા સબધથી યુદ્ધનો અત આવી જવાની પણ તેણે આશ્ચર્ય રાખી હતી જૂના લક્ષ્મી અને સ્નેહના સબધ ઉપર કુહાડી મારવાનાં તેને આવું આવું કારણો હતાં છતાં આ વાત જોસેફાન આગળ ઉઘાડવાની તેની હિંમત આશ્વત્તી ન હતી.

રાજ્યકાંતિ પછી ફ્રાન્સની પ્રજાનું નૈતિક ધોરણ ધણું હલકું પડી ગયું હતું, અને લક્ષ્યબધની પવિત્રતાને પણ થોડાજ માણસો સ્વીકારતા હતા પ્રજા પણ જોસેફાન તરફ દયાની નજરથી જોઈને ધમ્મછતી હતી કે રાજ્યના વારસાને જન્મ આપવા માટે નેપોલિયન બીજા વાર પરણે તો સાફ નેપોલિયને આખરે પોતાના વડા પ્રધાનને પોતાનો વિચાર જણાવતા કહ્યું કે જોસેફાનને ત્રીશ લાખ ફ્રાન્કનું પેન્શન અને બાંધબંધની કાહેનશાહ બાનુથીજ ઉતરતી એટલે રાજ્યમાં પહેલા દરજ્જાની ઉમરાવ-જાની પદવી આપીને બાદશાહી બંધના નિવાસમાં રહેવા દેવી.

એમ કરતા કરતાં ૧૮૦૯ ની ૪૦મી નવેમ્બરના કમનસીબ દિવસ આવી પહોંચ્યો. લોકોમાં ઉડતી અફવાઓ તો જોસેફાનને કાને આવી હતી અને તેથી તેનું કોમળ હૈયું સીંગાઈ જતું હતું એ દિવસે રાજપતી ફ્રાન્સેસ્કોના રાજમહેલમાં રહેતા હતાં. ઉડી મમગીનીની કાળી છાયા સર્વત્ર પથરાઈ હતી પરોણાઓ ગયા હતા ઠડા પવનના સુસવાટ વાતા હતા જોસેફાન એકલી આસુ ટપકાવતી પોતાના આરડામાં બેસી રહી હતી પોતાની દુઃખથી કચરાઈ ગયેલી પત્ની પાસે જતાં નેપોલિયનના પગ ઉપડતા ન હતા તે પણ એકલો બેસી રહ્યો હતો જમવાનો સમય થયો તેઓ મૂર્ગાં મૂર્ગાં જમ્યા એક શબ્દ પણ બોલાયો નહિ આખે આખ પણ મળી નહિ. બેઠેલા ફિક્કાં પડી ગયેલા વફન તેમના હૃદયની પીડા બતાવી આપતાં હતાં નોકરો આદ્યા ગયા સર્વાંગે ચરચર ધ્રુજતો નેપોલિયન ઉડીને ઉભો થયો અને પાવાણુમૂર્તિની માફક બેસી રહેલી જોસેફાન પાસે ગયો. તેનો હાથ પોતાના હાથમાં લઈ પોતાની છાતીએ આપીને તે દુઃખથી રૂધાઈ જતા મદ્યમ્ સ્વરે બોલ્યો —

“ જોસેફાન, તું બાણું છે કે હું તને આહુ છું. સસારમાં થોડી ઘણી સુખની પળ જો મેં દીડી હોય તો તે તારાજ સહવાસમાં, પણ મારૂં પ્રારબ્ધ મારા હૃદય

કરતાં બળવાન છે ક્રાન્સના હાલને ખાતર મારે તારી સાથેના મારા પત્ની-સબંધનું અલિદાન આપવું પડે છે

જે પ્રહારની તે ઘણા દિવસથી રાહ જોતી હતી તે આ પ્રમાણે આખરે પડ્યો. તેનું પ્રેમાળ હૃદય વીંધાર્થે ગયું જેસેફાઈન મૃત્તિર્જીત થઇને પૃથ્વી ઉપર ઢળી પડી નેપોલિયન આવરો આવરો માથુસોને બોલાવવા દોડી ગયો એક પાર્ષદ અને તેના લિયન બે થઇને બેનુદ્ધ જેસેફાઈનને તેના ઓરડામાં લઈ ગયા તે અર્ધગાડી બનીને લગના લાગી—“ ના, ના, તમારાથી એવું નહિજ થાય તમે મારી હત્યા નાહજ કરી શકો ” નેપોલિયન પણ ધણોજ પ્રહુબ્ધ બની ગયો જેસેફાઈન શુદ્ધિમાં આવી એટલે તે પોતાના ઓરડામાં જઈ ચોધાર આસુએ રડતો ગયો અને આમ તેમ ફરતો ગયો તેનું આખું શરીર કપતું હતું, કંઈ રૂધાઈ જતો હતો અને આસપાસના માથુસો સાલજો તેની પરવા કર્યા વગર તે એટકી એટકીને આ પ્રમાણે બળડો હતો—

“ ક્રાન્સનું હિત અને મારું પ્રારબ્ધ એક મારા હૃદયને વીંધી નાખે છે જેસેફાઈનનો ત્યાગ મને અનુલ્લેખનીય આચાર્ય છે તેમથી હું ચલિત નહિ થાઉં છતાં હમણાં જેએલો બનાવ મારા આત્માને તારી નાખે છે ”

રાત્રે કનાકે કલાકે તે જેસેફાઈનની ખબર પૂછાવતો પુત્રી હોર્ટેન્સ માની સાથે હતી યુજનને પણ છટાનિથી તેડાવ્યો હતો. માની અવસ્થા જોઇ પ્રથમ તો યુજન માનમગ થયો નેપોલિયન પ્રત્યે નારાજ થયો અને માની સાથે જવા તૈયાર પણ થયો, પણ નેપોલિયને તેને આખમા અસુ લાવીને મમજાવ્યો, મનાવ્યો અને કહ્યું કે એમ કર્યા વગર મારી પામે મીજો ઉપાય નથી શું તું પણ મને મૃતીને ચાહ્યો જઈશ? મારા ભરિયાના પુત્રને તારા વગર કાણુ સલામશે? મારા મરણ પછી તેને કાણુ કેળવણી આપશે? વીરશિરોમણિ નેપોલિયનની અર્ધાંગના જેસેફાઈને પણ અદ્વિતીય સ્વાર્ષણુ દાખવીને યુજનને સમજાવ્યો. અને કહ્યું કે શહેનશાહ તારા સખા પિતાતુલ્ય છે તું તેના અનેક રીતે તકલી છે

પદરમી ડિસેમ્બરે દરબારમાં છૂટા છેડાનો કરાર રીતસર ગખાયો અને વચાયો જેસેફાઈને રડતી આખે, ચીરાતા હૃદયે તે સાલવ્યો અને સ્વીકાર્યો મૃજતે હાથે તેણે કલમ લીધી અને હૃદયના અત્યંત કામળ સબંધને છેદી નાખનાર એ લેખ ઉપર સહી કરી યુજન આ દેખાવ ન જોઇ શક્યો. તેનું મગજ વૂમવા લાગ્યું, હૃદય બધ થઇ ગયું અને તે નિઃશ્વેચ થઇને ઢળી પડ્યો આવી રીતે આ અત્યંત કરણ પ્રકરણનો અંત આવ્યો

કાળી રાત્રિ શહેરમાં પથરાઇ હતી રાજમહેલ સમશાનવત્ બની ગયો હતો નેપોલિયન એકલો પોતાના મિજાનામાં તરફડતો પડ્યો હતો ધીમેથી તેનું એક ખાસ

ઉવડયુ અને સર્વાંગે કપતી જોસેફાઈન દાખલ થઈ રડીરડીને તેની આખો સૂજ ગઈ હતી, વાળ વિખેરાયલા હતા અને વાણીથી ન વર્ણવાય એવા શોક અને નારી-પાસીની મૂર્તિરૂપ તે બની ગઈ હતી તે લથડતે પગે ખીતી ખીતી આગળ વધી આજથી જેને પોતાનો પતિ કહેવાનો અધિકાર ટળી ગયો હતો તેની શય્યા પાસે આવીને તે ઉભી રહી મનમાં કાઈ લાગણીનો આવેશ આવી જવાથી તેણે હાથમાં મોઢાંકી ડસકે ડસકે રડવા માંડ્યું એક પળવાર સમાજના નિયમોની મર્યાદાના વિચારવડે—હવે તેને નેપોલિયનના ઓરડામાં પેસવાનો અધિકાર રહ્યો નથી એ ભાવનાવડે—તે અટકી હતી, પણ રૂઢાયલી-દમાયલી લાગણીએ જેરથી ઉછળેા માર્યો, દુખના આવેશમાં વિવેકનુ ભાન બૂલી જવાયુ જોસેફાઈને શંયાપગ પડતું નાખ્યું અને નેપોલિયનને ગળે વળગીને ધૂસકે ધૂસકે રડવા લાગી નેપોલિયનનો બાદશાહી ભાવ હારીને આંખો ખસી ગયો અને તે પણ સામાન્ય મનુષ્યની માફક છુટી પોકે રડવા લાગ્યો તેણે પછી જોસેફાઈનને સાંત્વન આપવાનો દરેક પ્રયત્ન કર્યો તેને પોતાના કાયમના રનેહની ખાતરી આપી થોડી વાર સુધી તો તેઓ બેઠે એકબીજાને આલિ-ગીનેજ એસી રહ્યા પિન્જમતદાર જે અત્યારસુધી હાજર હતો તેને રજા આપ-વામાં આવી એકાદ કલાક સુધી છેલ્લી વાતચીત તેમણે કરી લીધી પછી અતિશય કદપાત કરતી જોસેફાઈને પોતાના પ્રાણાધિક પતિની છેલ્લી વિદાય લીધી નોકરે આવીને જ્યુ તો શહેનશાહ માથે મોઢે ઓઢીને સૂઈ ગયો હતો તે દીવો લાઇ ગયો અને નેપોલિયન તેના ઉદાસીન વિચારોમાં ગોથા ખાતો અધકારમાં એકલો શય્યવત્ પડી રહ્યો સવારમાં તેનો શય્યવત્ ફિક્કો ચહેરો અને લાખી માંદગી બોગચીને ઉઠ્યો હોય એવી તેની કરમાયલી દીન દીન મુખાકૃતિ ઉપરથી કેટલા દુખમાં, કલેશમાં તેની રાત વીતી હશે તેનો જોનારને ખ્યાલ આવી જતો હતો તેનો શોક સાચો હતો એમાં કશો શકજ નથી તેણે હજી અન્ય સ્ત્રી સાથે પ્રેમ જોડ્યો ન હતો તેણે થોડા દિવસ શોક પાળવા એકાંતવાસ કરવાનો નિશ્ચય કર્યો

જોસેફાઈન, તેને માટે નિર્માણ કરવામાં આવેલા નવા નિવાસમાં રહેવા ગઈ ત્યારથી આઠ દિવસ સુધી નેપોલિયને એકાંતવાસ સેવ્યો તે અરસામાં તે દરરોજ જોસેફાઈનને મળી આવતો અને તેને પોતાને ત્યાં જમવા તેડી લાવતો આ અડવાડી-આમાં તેણે જોસેફાઈન ઉપર લખેલી એક ચિઠ્ઠી તેના અતરની સાચી લાગણી રજૂ કરે છે —

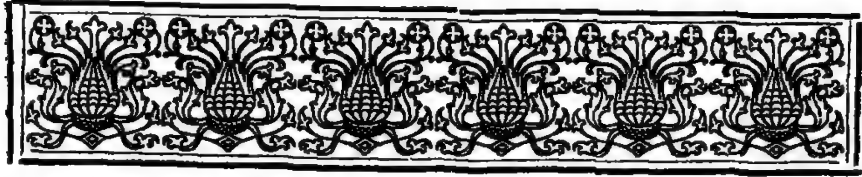
“પ્રિયે ! આજે તું હોવી જોઈએ તે કરતાં વધારે અશક્ત જણાય છે તે બધું ધૈર્ય જતાયુ છે પણ હજી એથીએ વધારે ધૈર્ય તારે ધારણ કરવું જોઈએ જાત થવાનો ચત્ન કરજે અને તારૂં આરોગ્ય જે મારા મનથી બધુંજ મૂલ્યવાન છે તેને જાળવવા ખાસ કાશિષ કરતી રહેજે જે મને તું ચાહતી હોય તો તારૂં હજેજે

હૃદયપૂર્ણ જાળવી રાખજો અને પ્રસન્ન રહેજો મારા પ્રેમવિષે અને તારા પ્રત્યેની મારી નિશ્ચળ મમતાવિષે તને કશો સંદેહ હોવો નજ નોંધએ તારા તરફ મારી કેટલી ઉડી લાગણી છે, તે તું સારી રીતે જાણે છે, તેથી તું સુખી હોઈ તોજ હું સુખી રહું અને તારૂં ચિત્ત ક્ષુબ્ધ હોય તો હું સુખે ન રહી શકું, એ તને યાદ આપવાની જરૂર રહેતી નથી સારી પેઠે નિદ્રા લેજો સલામ પ્રિયે । ”—નેપોલિયન

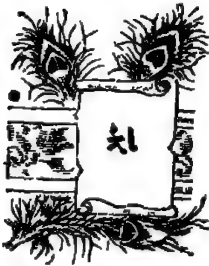
જોસેફાઇન તરફ અતસુધી નેપોલિયનનો પ્રેમ અવિચળ હતો અને તેનો ત્યાગ કરવા આટે તેને સળળ રાજનૈતિક કારણો હતા, તોપણ તેણે ઈશ્વરના સનાતન નિયમનો ભંગ કર્યો તે ન કર્યો નહિ કહેવાય દરેક પાપાચરણ, પ્રારભમા ગમે તેટલા સુખ જનક દેખાય તોપણ તેમાંથી અતે વિનાશ અને પામમાંથી આવ્યા વગર રહેજો નહિ તે જમાનામાં લોકોનો નીતિનો આદર્શ શિયલ્લ મ્મ ગયો હતો અને એવા વાતાવરણમાં તે ઉછરેલો હોવાથી તે પોતાના કૃત્યને તેના સાચા કાળા સ્વરૂપમાં જોઈ શક્યો નહિ તે એમજ સમજતો હતો કે હું કરું છું તે યોગ્ય છે અને ક્રાન્સના હિતમાટે એવા સ્વાર્પણની જરૂર હતી, પણ એ પાપની અનિવાર્ય શિક્ષા તેને મળ્યા વગર ન રહી

સેન્ટ હેલેનામાં બન્દીવાનની દશામાં પણ તે જોસેફાઇનનું અત્યંત પ્રેમપૂર્વક સ્મરણ કરતો અને તેના યુજુની, સ્નેહની, ભક્તિની પ્રશ્ન સા કરતો એક પ્રસંગે તેણે એવું પણ કહ્યું હતું કે “ જોસેફાઇનથી જો મને એક પુત્રની પ્રાપ્તિ થઈ હોય તો ગજનૈતિક દૃષ્ટિથીજ નહિ પણ સમારિક દૃષ્ટિએ પણ હું સંપૂર્ણ સુખી થયો હોત.”

પ્રકરણ ૫૦ મું-આસ્ટ્રિયાની શાહજાદી સાથે લગ્ન

સની રાજરાણી કોણ થશે એ પ્રશ્ન હજી નિરાકરણ આપ્યું ન હતું એ વિષે પરસ્પર વિરુદ્ધ અભિપ્રાય દર્શાવવામાં આવતા હતા, અને નેપોલિયન પોતે પણ કેટલોક સમય સુધી કશો નિશ્ચય કરી શક્યો ન હતો ૧૮૧૦ ના જાન્યુઆરીની ૨૧ મી તારીખે ફ્રાન્સને માટેના આ અગત્યના સવાલવિષે ચર્ચા કરવા માટે પ્રધાનમંડળની એક સભા રાજમહેલમાં મળી હતી જહીર મુખાકૃતિ ધારણ કરીને નેપોલિયન બાદશાહી આસન ઉપર બેઠો હતો રાજ્યના મુખ્ય મુખ્ય પદવીધારીઓ સમગ્ર ત્યા હાજર હતા કાર્પની શરૂઆત કરતા નેપોલિયને જણાવ્યું કે, “ રાજ્યના હિતને એક સોથી અગત્યને પ્રશ્ન જે રાજ્યના વારસને જન્મ આપનારી રાણીની પસંદગીને છે તે વિષે તમારા વિચાર જણાવવા મેં તમને આજે અહિં એકઠા કર્યા છે હવે આ વિષે તૈયાર કરેલા રિપોર્ટ તમે સાંભળો અને પછી તમે પોતપોતાનો અભિપ્રાય આપશો ”

રશિયા, આસ્ટ્રિયા અને સેક્સની એ ત્રણે દેશની શાહજાદીઓ સાથેના લગ્ન સખધેથી થતા લાભાલાભવિષે વિગતવાર હેવાલ તૈયાર કરવામાં આવ્યો હતો તે વચાઇ રહ્યા પછી લાંબા વખતસુધી કોઇ કંઈ બોલી શક્યું નહિ તેથી નેપોલિયને દરેકને વારાફરતી સંબોધીને તેમના અભિપ્રાય માગ્યા આસ્ટ્રિયાની શાહજાદી સાથે લગ્ન કરવા તરફ વધુમતી હતી આ ચર્ચા ચાલી તે દરમિયાન નેપોલિયન શાત, આ રસની મૂર્તિના જેવો નિશ્ચય વૃત્તિવાળો બનીને એસી રહ્યો હતો તેના અહેરાની એક રેખા સરખી પણ બદલાતી ન હતી તેથી તેણે પોતાનું વલણ જણાવ્યું અશ્વમ્બ હતું સભા બરખાસ્ત કરતાં તેણે સર્વનો આભાર માન્યો અને કહ્યું કે તમારી દલીલોને હું પૂરતો વિચાર કરીશ તમારા અભિપ્રાય જુદા જુદા છતાં એટલી તો મારી ખાત્રી થઇ છે કે ફ્રાન્સના હિત તરફ નજર રાખીને અને મારાપ્રત્યે ભક્તિ રાખીને તમે તે અભિપ્રાય બાંધ્યા છે

રશિયાનો ઝાર અલેક્ઝાન્ડર નેપોલિયનનો મિત્ર અને સહાયક હતો તેની બહેન

પણ આ ઉમેદવારોમાની એક હતી, પણ રશિયાની ગળમાના લગ્નની સાથે એવી મરત ડગવવા માગતી હતી કે રશિયા પોલેન્ડને સ્વાહા કરી જાય તેમા નેપોલિયને મદદ કરવી અને સેકસનીના રાજ્યની સીમાનો વિસ્તાર ન વધારવો તેની પહેલી માગણી પ્રજાઓના સ્વતંત્રતાના સિદ્ધાંતની વિરુદ્ધ હતી, અને બીજી માગણીથી ક્રાન્સલુ હિત જોખમમા આવતું હતું નેપોલિયને અલેક્ઝાન્ડરને ના લખી દીધી અને આરિટ્યાની રાજકુમારીનું માથું સ્વીકાર્યું તે મનોહર આકૃતિની, તદુરસ્ત અને અઢાર વર્ષની યુવની હતી આ સમાચાર મળતા ઝાર નિરાશ થયો અને પોલેન્ડ પચાવી લેવાની તથા તુર્કોની રાજધાની ઇસ્તંબુલ ખાંધે જવાની તેની અલિલાયા ભાગી પડી

લગ્નની તૈયારી તરતજ કરવામા આવી નેપોલિયન તો પારિસમાજ રહ્યો, પણ પાતાના એલચી તરીકે સેનાપતિ અર્થિયરને તેણે આરિટ્યાના રાજદરબારમા મોકલ્યો એકમૂલ અને વાગ્યામના દારુણ સમારોમા થોડા મહિના ઉપરજ નેપોલિયનનો કટો દરિફ થઇને ઉભેલો આરિટ્યાન શાહમદો ચાલ્સ આજે તેના શત્રુનો પ્રતિનિધિ બન્યો અને નેપોલિયનના વતી તેણે કન્યાદાનનો સ્વીકાર કર્યો ક્રાન્સની નવી રાજરાણી મેરિયા લૂઇસાની સ્વારી પારિસની નજીક આવી પહોંચી એટલે નેપોલિયન રસાલા સહિત તેને સામે લેવા ગયો જેઉએ એક બીજાને જોયા ન હતા મેરિયા લૂઇસાની ગાડી નજીક આવતાં નેપોલિયન તેની ગાડીમાં ચઢી બેઠો અને સ્નેહપૂર્વક આલિંગન વડે તેનો સત્કાર કર્યો પારિસ નગરમા ઘટનાદ, રોશની અને મિજબાનીઓ થઈ તથા આખું શહેર આનંદ સમુદ્રમા ડૂબી ગયું

લગ્ન પછી તરતજ રાજદપતી રાજ્યના ઉત્તર પ્રેશોની મુલાકાતે ગયા લોકોએ તેમનો સહર્ષ સત્કાર કર્યો ઈંગ્લેન્ડે હજી પણ શત્રુતા મૂકી ન હતી ક્રાન્સનો રાજ-વહીવટ ચલાવવા ઉપરાંત જગતમાં સૌથી બળવાન અને ધનવાન રાજ્યના અસામાન્ય આક્રમણની સામે તેને ટકર લેવી પડતી હતી ઈંગ્લેન્ડે નૌકામૈન્ય ક્રાન્સના કિનારાની આસપાસ મધમાખની માફક ભમતું હતું અને જ્યારે લાગે ફાવે ત્યારે બદરો ઉપર ગોળાઓનો વરસાદ વરસાવતું હતું ઈંગ્લેન્ડ પોતાની તમામ લાગવગ અને નાણાનો ઉપયોગ ક્રાન્સના રાજવિદ્રોહી પત્રને ઉત્તેજન આપવામા અને ત્યાં આબ્ય-તરિક કલહ જમાવવા પાછળ ક્યેજ જતું હતું વળી બીજી બાજુએ તે સ્પેન અને પોર્ટુગાલમા ધુધવાતો અગ્નિ પ્રજ્વલિત કરવાની બાજી ગોડવતું હતું, તેમજ યુરોપમા હમણાં શાત પડેલો દાવાનળ પાછો ફરીથી સળગાવવા યુક્તિપ્રયુક્તિ રચતું હતું કોઇ કલ્યાણકારક કાર્યમા આટલો ઉત્સાહ અને ચીવટપણું બતાવ્યું હોત તો તે અવબત વખાણુ અને માનને પાત્ર ગણાત, પણ ઈંગ્લેન્ડે તો પોતાની તમામ શક્તિ ક્રાન્સના પ્રજાસત્તાક રાજ્યનો વિનાશ કરવા પાછળજ અર્થવી હતી અને તેમાં તેને વિજય પણ મળ્યો લોહીથી ખરડાયલા યુરોપમા ફરીથી બમણા જોસથી

દાવાનળ સળગી ઉઠ્યો અને ઇશ્વરે બમણા બેસથી નેપોલિયનનો રાજ્યલોભ વગોવવા માંડ્યો.

યૂરોપના એક બળવાન રાજ્યની સાથે લગ્નસબંધથી પોતે જોડાયો તેથી નેપોલિયન આશા રાખતો હતો કે યૂરોપના રાજાઓ હવે તેનું રાજ્યપદ સ્વીકારશે અને પ્રજાની પાયમાની કરનારા યુદ્ધોનો અંત આવશે. આથી કરીને ઇંગ્લંડ સાથે ફરીથી સલાહ કરવાની ઇચ્છાથી તેણે તનતોડ પ્રયત્ન કરી જોયો. પણ તે ફાકટ ગયો. મિ. કોલ્ડને પાર્લામેન્ટમાં એક વેળા કહ્યું હતું કે “ક્રાન્સે પોતે લડાઇ ઉભી નથી કરી એટલુંજ કહેવું બસ નથી, પરંતુ ઇંગ્લંડ સાથે લડાઈ થતી અટકાવવાને તેણે માત્ર ‘પગે પડવાનું’ જ બાકી રાખ્યું હતું.” પણ ઇંગ્લંડે તો આખરસુધી લડવાનોજ ઠરાવ કર્યો હતો. અંગ્રેજ ઇતિહાસકાર એલિસન લખે છે કે “ડ્યૂક ઓફ વેલિંગ્ટને ભાર મૂકીને જણાવ્યું હતું કે ઇંગ્લંડની આગાહ થી આર્થિક સ્થિતિ અને આખી દુનિયાનો વેપાર તેના હાથમાં આવ્યો છે તે જોતા ઇંગ્લંડ લડાઈમાં લાંબા વખતસુધી ટકી શકશે એવી તેની પૂરતી ખાત્રી છે.” ઇંગ્લંડનો કાફલો સમુદ્રે સમુદ્ર ધૂમી વળ્યો અને દેશાવરના ક્રાન્સના સંસ્થાનો તેના હાથમાં આવતા ગયા. બાકી રહી ગએલા જવાના ટાપુ ઉપર પણ તેની આંખ બ્રહ્મા વખતથી પડી ચૂકી હતી. મદ્રાસથી એક બળવાન કાફલો આ કામ માટે રવાના થયો અને જવાનો ટાપુ સર કર્યો. આ રીતે ક્રાન્સે પોતાનું છેલ્લું સંસ્થાન ગુમાવ્યું છતાં જો ઇંગ્લંડ આખો પૃથ્વીનો ગોળો પોતાની બાથમાં ઝડપી લેવા દમટમી રહ્યું હતું તે જ્યારે બોનાપાર્ટ ઉપર અખૂટ લોભદ્રુતિનો. આરોપ મૂકવા જતું ત્યારે તેની જહરહિમતના વખાણ કર્યા વગર કોણ રહી શકે ?

ક્રાન્સ અને ઇંગ્લંડની વચ્ચેનું સમુદ્ર ઉપરનું યુદ્ધ તો આ પ્રમાણે ખનમ થઇ ગયું. એકનું બળ સમુદ્ર ઉપર હતું ત્યારે બીજાનું જમીન ઉપર હતું. હવે ઇંગ્લંડે ક્રાન્સને જમીન ઉપરના યુદ્ધોમાં પણ મહાત કરવાનું બીડું ઝડપ્યું. આ યુદ્ધ આખરનું અને અંત્યત્ત પ્રમુખ હતું. ક્રાન્સના સંસ્થાનો ગયાં હતાં, દરિયા ઉપર તેનો લેશમાત્ર પણ કાબૂ રહ્યો ન હતો, તેનો વ્યાપાર તારાજ થઇ ગયો હતો. તેના બંદરો ઉપર વારંવાર ગોળાનો વરસાદ વરસતો હતો, સલાહને માટે તેણે કરેલી દરેક પ્રાર્થનાને તુચ્છકારવામાં આવી હતી. હવે તેને માટે બીજો કશો ઇલાજ રહ્યો ન હતો. હવે માત્ર જો એકજ સળગ હથિયાર તેના હાથમાં હતું, તેનો નેપોલિયને મીજવાર ઉપયોગ કર્યો, અને તે એ કે યૂરોપીય રાજ્યોમાં ઇંગ્લંડના માલને હાથલ થતો અટકાવવો. અજિત નૌકાબળથી બળવાન બનેલા ઇંગ્લંડને તેના માલના બહિષ્કાર સિવાય બીજો પ્રહાર વાગે એમ ન હતું.

હોલેન્ડનું રાજ્ય નેપોલિયને પોતાના ભાઇ લૂઇને સોંપ્યું હતું તે બલો અને ને. ૩૩

પ્રજાવત્સલ હતો. હોલેન્ડનાં બંદરોમાં ઇંગ્લેન્ડનો બેસ્ટમાર માત્ર ઉતરીને ત્યાંથી બીજા દેશોમાં જતો, તે વ્યાપાર તૂટી પડવાથી હોલેન્ડના વેપારીઓને દેખીતું ભારે નુકસાન થવા લાગ્યું. નેપોલિયનની ઇચ્છા અને આજ્ઞા એવી હતી કે જે જે નાનાં નાના રાજ્યો તેના આશ્રયથી સ્થપાયા છે અને સુરક્ષિત રહ્યા છે તે બધા આ આખરના યુદ્ધમાં તેની માથે સહકાર કરે, કારણ કે નેપોલિયનના અધ પાતની સાથે યૂરોપની પ્રજાની રાજ-નૈતિક સ્વતંત્રતાનો પણ નાશ થાય એ પણ નક્કીજ હતું. આથી કરીને તેની આજ્ઞા એક જુદી રાજની આજ્ઞા જેવી બહારથી દેખાવા છતાં પણ ભવિષ્યવેધી દૃષ્ટિએ તો તેમાં પ્રજા સમસ્તનું હિતજ રહેલું હતું એ તમામ રાજ્યોએ તેની સાથે સહકાર કરવાનું વચન પણ આપેલું હતું રશિયા અને પ્રશિયા પણ કેલકરારથી બધાં યુદ્ધમાં હતાં તેમણે આપેલાં વચન પાળ્યાં નહિ અને તેથી પ્રજાઓની સ્વતંત્રતાના નેપોલિયને રચેલાં સુદર સ્વપ્ન પણ ખાતલ ગયાં. નેપોલિયનનો વિનાશ કરવામાં જે લોહી રેડાયું તેમાંથી અનેક યુદ્ધોના બીજ વવાયાં હોલેન્ડના વ્યાપારીઓનું થતું નુકસાન ભલા લખથી ન ખમાયું અને તે રાજનામું આપીને ચાલતો થયો. નેપોલિયનની રાજનીતિને અને બાતવત્સલતાને તેથી કારી ધા વાગ્યો. તેણે કહ્યું કે “જ્યારે મારો સગો ભાઈજ મારી સામે ફર્માદ કરે છે અને મારા ઉપર લોભવૃત્તિ અને અસહ જુદીપણાનો આરોપ મૂકે છે ત્યારે હવે મારે શું કહેવાનું રહ્યું.”

નેપોલિયનની મુશ્કેલીઓ હવે વધતી જતી હતી ઇંગ્લેન્ડ સ્પેનમાં બેસબેર લડાઇ જગાડતું હતું રશિયાનો ઝાર બીજવાયો હતો અને જેમ વખત જતો હતો તેમ તેમ તે મિત્ર મટીને શત્રુ બનતો હતો. ફ્રાન્સનો તમામ સમુદ્રકિનારો ઘેરાઇ ગયેલો. હોઇ તેના કોઇ પણ બંદરમાંથી એક મછવો સરખો પણ બહાર કહાડી શકતો નહોતો. આથી કરીને ઇંગ્લેન્ડના માલનો બહિષ્કાર કરાવીને તેનો વ્યાપાર તોડી પાડવા સિવાય નેપોલિયન પામે હવે બીજો ઇલાજ રહ્યો ન હતો. પણ તેમ કરવા જતા યૂરોપના બધા દેશોના વેપારને ધોકા પહોંચતો અને તેના મિત્રરાજ્યોનાં મન પણ ઉચાં થતાં ત્યારે હવે કરવું શું? કાં તો લડાઇ પડતી મૂકવી, ઇંગ્લેન્ડને પગે પડવું અને ફ્રાન્સને ઇંગ્લેન્ડની દયા ઉપર છોડીને ચાલતા થવું, કે કા તો યૂરોપના બીજા રાજ્યો બહિષ્કાર કરવાની પ્રથા ન સ્વીકારે તો તેમની પાસે બળબેરીથી તેનો સ્વીકાર કરાવવો અને તેમ થતાં અદર અદરના વિદ્રેષ જાગે તેમાં છેવટસુધી લડતા લડતા મરવું.

આવી અનેક પ્રકારની મુશ્કેલીઓમાં, પોતાના વિશાળ સામ્રાજ્યના હુન્નરહિણોગની ખિલવણી કરવામાં, ઇંગ્લેન્ડના પ્રહારની સામે રક્ષણ કરવામાં, યૂરોપખંડના રાજ ઓની સમાધાની કરીને તેમની મૈત્રી સંપાદન કરવામાં, અને સ્પેનમાં ચાલતી લડાઇ ઉપર દૂર રહ્યાં રહ્યાં લક્ષ આપવામાં એક વર્ષ જેત જેતામાં પસાર થઇ ગયું જે કામનાને લીધે તેણે પ્રાણપ્રિય બેસેફાઇનનો ત્યાગ કર્યો હતો તે કામના હવે પૂર્ણ

થઇ અને મેરિયા લૂછસાએ પુત્રને જન્મ આપ્યો. ક્રાન્સની પ્રગ્નએ સહર્ષ ઉત્સવ પાળ્યો. પતિવેક્ષી જોસેફાઇને નેપોલિયન ઉપર પ્રેમપૂર્ણ અભિનદન પત્ર લખ્યો અને રાજકુમારના જન્મની વધામણી લાવનાર દૂતને કિમતી બક્ષિસથી નવાજ્યો.

રાજકુમારને માટે એક સુદર મહેલ બંધાવવાની નેપોલિયને આજ્ઞા કરી તેને માટે જે જમીન પસંદ કરવામાં આવી હતી તેમાં એક પીપ બનાવનારનું જીર્ણુ ઝુપડું આવેલું હતું તેના માલિકે લાગ સાધીને દશ હજાર ફ્રાન્ક માગ્યા તે રકમ નેપોલિયને મંજૂર કરી ત્યારે તે ત્રીશ હજાર માગવા લાગ્યો તેની મંજૂરી આપી ત્યારે પચાસ હજાર માગવા લાગ્યો આખરે તેટલો ભાગ પડ્યો મૂકીને મહેલ બંધાવા લાગ્યો. નેપોલિયનની છેલ્લી હાર થઇ ત્યારે પશુ એ મહેલ અણાતો હતો છુર્બોન રાજાએ આવતાવારને તેને ભગાવીને ખડિયેર કરી નખાવ્યું અને બિચારો પીપ બનાવનારો હાથ ધસતોજ રહ્યો !

પ્રકરણ ૫૧ મું-રશિયા સાથે પુનઃ યુદ્ધ

એજ સેનાપતિ સર ચાર્લ્સ નેપિયરનો ઇતિહાસ પ્રમાણ્યુત અને આદરપાત્ર મનાય છે એ નેપિયર પશુ પોતાની તલ-વારવડ નેપોલિયનનો વિનાશ કરવામા સાધન્યુત મયો હતો, તે જોતા તે પોતાના હરિક્ષ્નો અધ શ્રદ્ધાળુ પૂજારી બની ગયો હતો એવો શક તો કાઢ લાવી શકેજ નહિ એજ નેપિયર નેપોલિયનના ઉચ્ચ ચારિત્ર્યની અને જે પક્ષને માટે તે લડતો હતો તેની સમ્માધની સાખિતી આપે છે કે,—

“ પ્રજામતવડે નિયત્રિત થએલા રાજ્યઅધારણુ તરફ ઉડી અને રૂઢી શત્રુતા એજ તે સમયના ઇંગ્લેડના ટોરી પક્ષે આદરેલી રાજનીતિનો મૂળમત્ર હતો નેપોલિયન સાથે લડનાનુ કારણુ તેઓ જાહેરમા જણાવતા કે તે બુલમગાર છે અને પરરાજ્યોને પચાવી પાડે છે પરંતુ એ તો હડહડતુ જૂહુ કારણુ હતુ, કારણુ કે નેપોલિયન તેવો હતોજ નહિ તેણે સ્પેન ઉપર કરેલી ચઢાઇ અન્માથી હોવાનુ કારણુ પશુ માયુ ન હતુ પરંતુ ઉમરાવ અને શ્રીમતવર્ગના વિશેષ અધિકારનો તે બળવાન અને વિજયી રાત્રુ હતો તેમાજ તેના પ્રત્યેની સઘળી દુશ્મનાવટનુ મૂળ કારણુ રહેલુ હતુ ‘સ્પેન-પોર્ટુગાલની શાંતિ અને સ્વતંત્રતા, એ શબ્દો પશુ માત્ર કાગળ ઉપરના અને બાપણોમા બોલવાનાજ હતા તેમા કશોજ અર્થ હતો નહિ જે પ્રજાતંત્રની ભાવનાનો નાશ કરવા તેઓ મથતા હતા તે તો નેપોલિયનના પરાજય પછી ઉત્તરી વધારે પ્રજાજ ચઢ હતી અને તે જોઈને તેમના કોષનો અને નિરાશાનો પાર રહ્યો ન હતો ”

નેપોલિયન પોતાના જમાનાની વસ્તુસ્થિતિને સારી રીતે જોઈ શકતો હોવા થી તેની ખાત્રી થઈ હતી કે પોતાના યુદ્ધ-કૌશલ્યમા અને શત્રુના અત્યાચાર અને ત્રામથી ખીજવાયલા ખેડુતવર્ગના કોષમાજ તેના બચાવની-એટલે કે તેના દેશના બચાવની-ચાવી રહેલી હતી તેની સમગ્ર રાજનીતિમા પોતાનુ અગત જેવુ કથુજ નહિ હોઈને ક્રાન્સની આબાદીમાજ તે પોતાની આબાદી સમજતો હતો આવી ઉચ્ચ ભાવનાવાળો અને આવો પરમ નિસ્વાર્થી પુરુષ તગતે ભાગ્યેજ જોયો હશે ”

“ ક્રાન્સમા નેપોલિયને જે સત્તા સપાદન કરી હતી તેનો ખરો આધાર તેની પોતાની બલાઈપર અને તેને માટે લોકોના-એટલે ખાસ કરીને મધ્યમ અને ગરીબ વર્ગના-આદરભાવ ઉપર હતો. ક્રાન્સની પ્રજા તેના તરફ પ્રેમ રાખતી અને હજીપણુ તેનું પ્રેમપૂર્વક સ્મરણ કરે છે તેનું ખરૂં કારણ એજ છે કે મનુષ્યની સમાનતાના સિદ્ધાંતને તે ખરાબ વળગી રહેતો હતો. તે નિરતર પ્રજાકલ્યાણના કાર્યોમાં મગ્ન રહેતો, તેનું ખાનગી જીવન પરમ શુદ્ધ અને દુર્યુષ્ણોથી રહિત હતું, અને સખ્યા, ઉપ યોગિતા અને ભવ્યતા-ત્રણે રીતે જોતા આશ્ચર્ય ઉત્પન્ન કરે એવા તેનાં જાહેર કાર્યો અવિરતપણે એક પછી એક ઉભાં ચલાવ કરતા, અને તે સર્વ જોધને પણ પ્રજાનો પ્રેમ તેના તરફ ઢળી જતો હતો. તેના રાજ્યમાં એક પણ ગરીબ માણસ ધંધા ન મળવાથી રખડતો નહિ. ક્રાન્સમાં તેણે ભવ્ય પ્રજાકીય સંસ્થાઓની ઉત્પત્તિ કરી હતી, ખીજા દેશોને યુદ્ધાખલે વધારે ન્યાયી કાયદાઓ બાંધી આપ્યા હતા અને રોમન લોકોના સમય પછી કોઈ પણ પ્રજા મેળવી શકી ન હતી એવી કીર્તિ પોતાના દેશને તેણે અપાવી હતી ”

“ તેના મિપાઈઓ તેના ઉપર દ્વિદા દ્વિદા હતા, તેને માટે તેઓ પ્રાણ આવારવા તૈયાર હતા. તેના ઉમદા યુદ્ધ અને મહાનુભાવતા જોધને તેની પાસે આવનાર શત્રુ પણ શત્રુતા બૂધીને તેને અનુકૂળ બની જતો હતો. લોકોનો તે પગમપ્રિય એટલા માટે પણ હતો કે તેમણેજ તેને રાજ બનાવ્યો હતો. કોઈ પણ રાજ્યકર્તા પ્રજાને આવો પ્રિય ન હતો. એટલાથી નાસી છૂટીને જ્યારે તે પારિસ આવતો હતો ત્યારે તેની આસપાસ લાખો ગરીબ માણસો હતા અને તેઓમાંથી કોઈ પણ તેના સિપાઈ ન હતા, દોઢ મહિનાસુધી તેની હાલત એવી હતી કે કોઈ પણ બદમાસ તેનું ખૂન કરીને જીલ્લમગાર રાજ (!) ને માગનાર તરફે નામના અને નેપોલિયનના નામથી નૂજતા યુરોપીય રાજ્યો અને ઉમરાવો પાસેથી અઢળક ઇનામ મેળવી શકત એવું નીચ કામ કરે એવા બદમાસ તો ઘણા હતા, પરંતુ તેમાંથી કોઈને પણ આ કૃત્ય કરવાની વૃત્તિ થઈ નહિ અને પ્રજાની ઈચ્છાને આધારે તે ફરીથી ગાદી ઉપર એકા ત્યારે પાછો તેને ખસેડવા માટે દશ લાખ યોદ્ધાની સગીનોની જરૂર પડી ! છેવટે તેમણે તેને રાજ્યાસનપરથી ખસેડ્યો ખરો, પણ પ્રજાના હૃદયમાંથી તો નજ ખસેડી શક્યા ”

“ જે આગળ જણાવ્યા મુજબ નેપોલિયનની મહત્વાકાંક્ષા ક્રાન્સના ગૌરવ અને આબાદીને અર્થેજ હતી. યુરોપમાં નવજીવન લાવવું અને તે અર્થે જે રાજ્ય-તાંત્ર તેણે ગોઠવ્યું હતું તેને સુદૃઢ કરવું, એજ તેની એક માત્ર કામના હતી, અને તેમાં અગત સ્વાર્થ જેવું કશું હતુંજ નહિ. આટલાજ કારણથી અનેક દેશોનો લોકસમુદાય તેનું કુદરતી રીતે હજી પણ પ્રેમપૂર્વક સ્મરણ કરે છે

મને ૧૮૧૪ માં જુર્બેન રાજ્યોએ પરદેશી રાજ્યોની મદદથી તેના ઉપર ક્રોધ મેળવી અને તે પ્રગત્યત્રતા હિમાયતીને જમીનરોસ્ત કરી નાખ્યો, પરંતુ એજ નેપોલિયન માના આશ્ચર્ય વચ્ચે એમથી નાસી આવ્યો ત્યારે પાછા હજારો લાખો ગરીબ લોકો, જેઓ ગરીબ અને સરળ મનના હોવાથી શુદ્ધ દેશભક્ત હોઈ શકે છે, તેમણે તેનો પિતાની માફક સત્કાર કર્યો અને તેને સહાય કરવા તત્પર થઈ ગયા તેઓ તેને તદ્દન નિર્દોષ માનતા હતા એમ નથીજ આ જગતમાં સર્વાંશે નિર્દોષ છે પણ કોણ ? પણ જૂખ્યા તીડની માફક પ્રગળે ફેલી ખાનાર રાજ્યોના જુદા મમથી એક માત્ર યત્નાવનાર તરીકે જ્યારે લોકો તેને વળગતા હતા, ત્યારે તેઓ તેમની મુશીબતો દૂર થવી જોઈએ એવું જ તેની પાસેથી ઇચ્છી રહ્યા હતા.

રશિયાનો ઝાર અલેક્ઝાન્ડર લાખો વખત થયા એવી મામણી કર્યા કરતો હતો કે પોલેન્ડને નવું રાજ્યતત્ત્વ કદિ પણ નહિ આપવામાં આવે એવી નેપોલિયને બાહેધરી આપવી, અને વાર્સોના રાજ્યના બળમાં વધારો કરવો નહિ આ સરતોનો નેપોલિયને અસ્વીકાર કરવાથી ઝાર ધણો ક્રોધે ભરાયો અને ધમકી આપવા લાગ્યો.

નેપોલિયને આ સમાચાર સાંભળીને કહ્યું, “ રશિયા સમજે છે શું ? જે પોલેન્ડના રાજ્યતત્ત્વની પુનર્ધટના કરવીજ હોત તો શામાટે હું મારું મૈત્ર્ય જર્મનીમાંથી ખસેડી લેત ? પણ એ પુનર્ધટના કદિ પણ નહિજ થાય એવી બાહેધરી આપીને હું મારી જાતિને અવનત નહિ કરું જે બહાદુર પ્રજાએ મારી આવી ઉમદા સેવા બગાડી છે અને જે ભક્તિ તથા વફાદારીથી મને વળગી રહી છે તેના હિતની વિચ્છેદ જાય એવી બાહેધરી હું કદિ નહિ આપું ”

ત્યાર પછી ઝારે એક બીજી બેહુદી માગણી કરી કે ડાન્યુબ નદીનું મુખ અને તેનો જમણો કિનારો રશિયાના અધિકાર નીચે ગરે એવી નેપોલિયને બાહેધરી આપવી- પણ તેણે તુકી અને આસ્ટ્રિયા સાથે કરેલા કરાર મુજબ આ પરરાજ્યપર લૂટ ચલાવવા જેવા કાર્યમાં મદદ કરવાની સાફ ના કહી.

નેપોલિયનની આ નવી મુશીબતોનો પૂરેપૂરો લાભ અંગ્રેજ પ્રધાનમંડળે લીધો તેની સામે નવી એક્સપી રચવા માટે રશિયાના પાટનગરમાં અંગ્રેજ એલચીઓ જઈ પહોંચ્યા ડાયરેક્ટર મધારણ મુજબ રાજ્યવહીવટ કરનાર ઇંગ્લેન્ડ અને ગમ્મતી આપ જુદા સત્તાનું હિમાયતી રશિયા પ્રજાસત્તાક રાજ્યના પક્ષકાર નેપોલિયનને ટચરી નાખવા હવે એક થઈ ગયા હડનના દરબારની તિન્નેરીનો રશિયાને મદદ કરવામાં મોકળે હાથે ઉપયોગ થવા લાગ્યો અને ઇંગ્લેન્ડના લશ્કરની અને નૌકાસૈન્યની પણ તેને યથેષ્ટ મદદ આપવાના વચન અપાઈ ચૂક્યા નેપોલિયન સ્પેનની લડાઈના મામલામાં રોકાયેલો હોવાથી તેનું લશ્કર ત્યાંથી ખસેડી શકાશે નહિ એમ ધારીને રશિયાને પણ હિંમત આવી.

રશિયાના દરબારમાં રહેનાર ફ્રેન્ચ રાજપ્રતિનિધિ કૉલેક્ટર લખે છે કે, “ ફ્રાન્સના કદા શત્રુ ઈંગ્લેન્ડે રશિયાના દરબારમાં પોતાના છુપા દલાલો મૂકી રાખ્યા હતા તેઓ પોતાના કાવાદવાથી રશિયામાં ઝર અને તેના ઉમરાવો વચ્ચે હયાં મન કરાવવાની પેરવી કર્યાજ કરતા હતા ઈંગ્લેન્ડના પ્રધાનમંડળને ખાત્રી થઇ હતી કે જ્યાં સુધી રશિયા તેની સાથે ન જોડાય ત્યાંસુધી ફ્રાન્સની સામે ઉપાડેલી ઝુબેસ કાર્ય-માધક નહિ નીવડે આ વાત યૂરોપનો દરેક રાજકર્તા સ્વીકારતો હતો અને તેથી બધા ગળાઓ નેપોલિયનને આપેલી પ્રતિજ્ઞાનો ભંગ કરી ચૂક્યા હતા એક રશિયા હજી તેની મૈત્રી જળવી રહ્યું હતું તેને પણ ફ્રાંચલાવીને પોતાનો કરી લેવો અને ન માને તો તેનો પણ વિનાશ કગવો, આવી ઈંગ્લેન્ડ અને તેના મળતીઆ રાજ્યોની દાનત હતી ઝર પોતે પણ પહેલાના જેવો ભોળો અને વિલાસપ્રિય રહ્યો ન હતો આમ-પાસના સંજોગોએ તેને ધડીને વિચારવત બનાવી દીધો હતો અને પોતાની હાલની સ્થિતિ કેટલી જોખમભરેલી છે તે વાત તે સમજી ગયો હતો તેણે મને ખાનગીમાં કહ્યું કે નેપોલિયનની વિરુદ્ધમાં જે જે કાવત્રા રચાય છે તેનાથી તેને વાકેફ કરવાની ધણી જરૂર છે મે તમારાથી કંથુ ગુપ્ત રાખ્યું નથી કેટલીક વાર હઠાપણીની હા ઓળગીને મે તમને કેટલીક છુપી વાતો કહી દીધી છે મે તમને જે જે કંથુ છે તે સંધળું તેને કહેજો કે તમારા પગનીચે જવાલાસુખી છે અને તેણે કરારનો ભંગ કરીને મારા પોતાના રાજ્યમાં મારી સ્થિતિ અસહ્ય કરી નાખી છે મારે આખરનું અને પ્રમાણિક કહેણું તેને કહી દેજો કે જો આખરે લડાઇ જંગશે તો નેપોલિયનને અથવા અયેફઝાન્ડર એમાંથી એકને રાજ ખોલુ પડશે ”

જે કરારના ભંગની વાત ઉપર કહેવામાં આવી છે તેમાં સત્ય હકીકત આટલી હતી કે ઈંગ્લેન્ડનો માલ ચોરીહુપીથી દાખલ થતો અટકાવવા માટે નેપોલિયને ઓલ્ડેન બર્ગના પ્રદેશનો બળજોરીથી કમળે લીધો હતો

લડાઇની ખૂનરેણથી નેપોલિયન એટલો તો કાયર થઇ ગયો હતો કે ખીજવાર લડવા તે ધણોજ નારાજ હતો તેના રાજ્યને ઝવાંગે સુદહ કગવા માટે શાંતિનીજ પૂરેપૂરી જરૂર હતી વીશ વીશ વરસસુધી આખા યૂરોપની સામે ટકર ઝીલ્યા પછી ફ્રાન્સ વિશ્રાંતિ માગી રહ્યું હતું આવા સંજોગમાં લડાઇ થતી અટકાવવા માટે નેપોલિયને પુષ્કળ પ્રયત્ન કર્યો રશિયાના દરબારમાં પોતાના એલચીઓ મોકલ્યા અને કહેવડાવ્યું કે હજી આપણો મૈત્રીનો સબ્ધ કાયમનોજ છે એમ જણાવે પોલેન્ડની પુનર્ધાટનામાં પરોક્ષ કે અપરોક્ષ રીતે પોને કરો ભાગ નહિ લેવાનું વચન ફરીથી આપ્યું અગ્રેજી માલના બહિષ્કારનો નિયમ પણ ઢીલો કર્યો અને રશિયાના અમુક બદરોમાં પરવાનો ધરાવનાર વેપારીઓ અગ્રેજી માલ ઉતારી શકે એવી સગવડ કરી આપવાનું વચન આપ્યું. પાછલી નુકસાનીનું વળતર આપવાનું કબૂલ કર્યું, પણ

ગણિયા હવે ઈંગ્લિંડના પ્રધાનમંડળના દબાણ નીચે આવી ગયું હતું રશિયા નેપોલિયન ઉપર આક્રમણ કરે તોજ ઈંગ્લિંડથી ફ્રેન્ચ લશ્કરી સામે ટકી શકાય એમ હતું. ઈંગ્લિંડના પ્રધાનમંડળમાં પણ લડાઈ કરવી એવા મતવાળા પ્રધાનોનું જોર વધારે હતું નેપોલિયને રશિયાની સાથે જ નમતુ આપ્યું તેમા રશિયાને તેની ઉદારતાને ઠેકાણું નખળાઈ જણાઈ તેથી તેણે પણ છકી જઈને એવી માગણી કરી કે જ્યારે જ્યારે પોલેન્ડ સ્વતંત્ર થવાને માથું ઉઠાડે ત્યારે નેપોલિયન તેમને દબાવી દેવાને બધામ આ સરત પ્રજાસ્વાતંત્ર્યના હિમાયતી નેપોલિયનથી પ્રાણાતે પણ સ્વીકારાય એવી નહિ હોવાથી તેણે ધસીને ના પાડી x

એકે પક્ષે મળવર ધોરણ ઉપર યુદ્ધની તૈયારીઓ કરવા માડી ક્રાન્સ ઉપરનો ઈંગ્લિંડનો દેવ એજ આ સર્વ મુશીબતનું મૂળ કારણ હતું ઈંગ્લિંડ સાથે સલાહ થાય તોજ આખી દુનિયાને શાંતિ મળે તેમ હતું નેપોલિયનની સ્થિતિ એવી હતી કે ઈંગ્લિંડનો કાફલો તેના રાજ્યને બધી બાજુએથી રખડી શકે, પણ તેનાથી ઈંગ્લિંડનો વાળ પણ વાકે કરાય એમ ન હતું બાવીશ માંદલ પહોળા ઈંગ્લિંડના આડી ઓળંગીને ક્રાન્સની તોપનો ગોળો ઈંગ્લિંડના બદરને ધમ્ કરે એ તો બનવા જોમજ ન હતું, પણ ઈંગ્લિંડનો કાફલો મરજમાં આવે ત્યારે ક્રાન્સના અને તેના મિત્રરાજ્યોના બદરો ઉપર ગોળા વરસાવતો, તેમના સરખાનો લૂટતો અને તેમનો વેપાર તારાજ કરી નાખતો આવી સ્થિતિમા ઈંગ્લિંડ સાથે સલાહ કરવા માટે નેપોલિયને ફરી પણ એકવાર પ્રયત્ન કરી જોયો.

નેપોલિયનના મનમા સલાહ કરવાની ખરેખરી ઇચ્છા ન હોત તો તે પોતાના દુરાગ્રહી શત્રુઓના આટલી ચીવટથી કાલાવાલા કરત નહિ તેની પ્રાર્થનાનો તિરસ્કાર કરવામા આવ્યો, તેનું અપમાન કરવામા આવ્યું, મિલકુલ શરમ વગર આપેલાં વચનનો ભંગ કરવામા આવ્યો અને ને છતાં પણ માણસ જાતના કલ્યાણની ખાતર તેણે સલાહની પ્રાર્થના કર્યાજ કરી દશ લાખ સગીનોના પ્રહારથી છેવટે તેને કચરી નાખવામાં આવ્યો, અને તેનું ઉદાર અત કરણુ સેન્ટ હેલેનાની જિંદગીનો ત્રાસ સહન કરી ન શકવાથી છેવટે જ્યારે તે હતાશ થઈને મરણ પામ્યો, ત્યારે પછી જેઓ પોતેજ હત્યાકાંડના અપરાધી હતા તેઓએ હત્યાકાંડનો આરોપ તેના ઉપર મૂકીને તેના નામને બટો લગાડવા પ્રયત્ન કર્યો આના કરતા વધારે અનુદાર કૃત્ય જગતમા બીજું ભાગ્યેજ થયું હશે પણ ઈશ્વર ન્યાયી છે છેવટે ઇસાઈના ત્રાજવાં

x યૂરોપના છેલ્લા મહાયુદ્ધ વખતે મીકુ મીકુ બોનીને સહાય મેળવવાના તથા તે માંડી વાળવામા મરજને અગે હાએહા કરી પાછળથી સયોગ જોઈને ફરી જવાના બનાવો બન્યા છે, તેવી નીતિવાળો નેપોલિયન હોન તો આ વખતે તે પણ ઝારની હાએહા કરીને પોતાનું કામ કહાડી લેવા ચૂકત નહિજ

સ પાદકં

તે ખરાબર રીતે તોળ્યા વગર રહેનાર નથી

સલાહને માટે તેની બધી મહેનત ફેકટ ગઇ અને એક બાબુએ સમુદ્ર ઉપર ધ્વજડની સાથે તથા બીજી બાબુએ જમીન ઉપર રશિયાના રાક્ષસી રાજ્યની સાથે અને ત્રીજી બાબુએ ધ્વજડની ઉશ્કેરણી, ઉત્તેજન અને મદદથી તેની સામે લડવાને તૈયાર થયેલા સ્પેન અને પોર્ટુગાલના બળવાખોરોની સાથે એકી વખતે બાથ ભરવાની હવે બ્યારે નેપોલિયનને ફરજ પડી ત્યારે તે તેમ કરવાને પશુ સંજ્ઞ થઇ ગયો દીનતાથી સલાહને માટે પ્રાર્થના કરનાર હવે મિહની આંકુ ગર્જના કરીને તૈયાર થઇ ગયો અને તેણે પોતાનું સધળું સામર્થ્ય એકત્ર કરવા માંડ્યું આ કાર્ય બહુજી બારે હતું પશુ એ કાર્યને પહોંચી વળવા જેટલું સામર્થ્ય પશુ તેણે દાખવ્યું. તેના મિત્રરાજ્યો ઉત્સાહભેર તેની મદદે દોડી આવ્યાં આ યુદ્ધ સ્વાતંત્ર્યવાદ અને રાજની નિરકુશ સત્તાના વાદ વચ્ચે હતું ઉદાર રાજ્યતંત્ર અને ઉમરાવોની જૂની ભુદ્ધમજ્જામિરીની વચ્ચેનું હતું

યૂરોપના દરેક દેશમાં તે વખતે બે પક્ષ હતા-શ્રીમત તથા ઉમરાવવર્ગ અને બીજો પ્રજાવર્ગ નેપોલિયન પ્રજાવર્ગના મહાબળવાન હૃદય સમાન હતો અને તેના પ્રયત્ન ધનકારાની અસર આખા યૂરોપમાં સર્વત્ર પહોંચીતી હતી અને એતન પ્રસરા વતી હતી ધ્વજડમાં તે વખતે ઉમરાવોનો પક્ષ જોરમાં હતો અને પ્રજાપક્ષ તેમના પગ નીચે દમાઇને કચરાઈ ગયા જેવો થઇ ગયો હતો હવે ઉમરાવોથી નિયંત્રિત થયેલું ઈંગ્લંડ અને આરનો એકઠાથી સત્તાને અધીન થયેલું રશિયા આગળ જણાવ્યું તેમ હવે દોરતીના કરારથી જોડાયાં

ઉમરાવવર્ગ સાથે સમઘ ધરાવનારમાના કેટલાકે સૂચના કરી કે પારિસ છોડીને હજારો માઇલ દૂર જવામાં નેપોલિયન ધણું જોખમ ખેડે છે, કેમકે તેની ગેરહાજરીને લાભ લઇને કાવત્રાખોરવર્ગ કાવત્રા કર્યા વગર રહેશે નહિ તેના જવાબમાં તેણે કહ્યું કે “મારા રાજ્યમાં એવા પક્ષ છેજ નહિ માત્ર અમુક ગણ્યા ગાંઠ્યા ઉમરાવો મારી વિરુદ્ધના રહ્યા છે, પશુ મારી પડતીને જેટલે દરજ્જે તેઓ ચઢાય છે તેના કરતા તેનાથી તેઓ વધારે ડરે છે મારી જિંદગીનું મોટામાં મોટું કાર્ય તો એ છે કે મેં રાજ્યકાન્તિની વિનાશકારક ભરતીને ખાળી રાખી છે જો હું ન હોત તો આખો યૂરોપ અને તમે બધા તેમાં સ્વાહા થઇ ગયા હોત મારી મદદ વગર તમે ટકીજ કેમ શકત ? અસખ્ય પ્રજાવર્ગની સામે તમે મુઠ્ઠીભર ઉમરાવો શા હિસાબમાં ? પ્રજાવર્ગ અને ઉમરાવ વર્ગના કલહનો અત લાવવા માટે બેઉ વર્ગમાંથી જે ઉત્તમોત્તમ હોય તેમને એકમેક કરી નાખવાની જરૂર નથી ? હું તમને મૈત્રીભાવથી મારો હાથ આપું છું, છતાં તમે તે સ્વીકારતા નથી, તો પછી મારે પશુ તમારી શી પરવાહ છે ? શું હું પ્રજાવર્ગનો રાજા નથી ?”

નેપોલિયને પોતાના મિત્રરાજ્યોને મદદે બોલાવ્યા પ્રશિયા, આસ્ટ્રિયા, ઇટાલિ, આવેરિયા, સેક્સની, વેસ્ટફાલિયા અને બીજા નાના નાના રાજ્યોએ તેની માગણીને ઉદાગતાથી જવાબ વાળ્યો એ પૈકી પ્રશિયા અને આસ્ટ્રિયા સિવાયના તમામ રાજ્યોમા પ્રજાસત્તાક રાજ્યની ભાવના દાખલ થઈ ચૂકી હતી આસ્ટ્રિયા તો હવે તેની સાથે લગ્નસબંધથી પણ જોડાઈ ચૂક્યું હતું સ્વાતંત્ર્ય અને જોડકાની વચ્ચે ઝોંકા ખાતું પ્રશિયા પણ ક્રાન્સના વાવટા નીચે આવીને ઉભું રહ્યું હવે નેપોલિયન પાસે ઉત્તમાદ પૂણ પાચલાખ માણસોનું મેન્ય તેના હુકમ પ્રમાણે વર્તવાને તૈયાર થઈ ચૂક્યું

પોલેન્ડ તો હર્ષવૈરુજ બની ગયું તેને તો એમજ લાગ્યું કે હવે મારા છૂટકા-રાનો શુભ દિવસ આવી પહોંચ્યો આખી પ્રજા એકદમ તૈયાર થઈ ગઈ અને નેપોલિયનના વાવટા નીચે સપૂર્ણ એકદિલથી ખૂઝવા માટે ટમટમી રહી માત્ર તેઓ એટલીજ ધૃષ્ટ ગણતા હતા કે નેપોલિયન તેમને તેમના જુદામી રાજાઓના બંધ નમ્રથી છોડાવે કારણ કે રશિયા, પ્રશિયા અને આસ્ટ્રિયા જેવા બલિષ્ઠ રાજ્યોથી ઘેરાયેલી માન એક કરોડ અને સાઠ લાખની વસ્તીવાળી એ પ્રજા સ્વાતંત્ર્યમાટે જીવ આપવા તૈયાર થઈ હોય તોપણ બીજાની મદદ વગર તેનું કાઈ વળે એમ ન હતું નેપોલિયનની સ્થિતિ હવે સડી વચ્ચે સોપારીના જેવી બની ગઈ તે પોલેન્ડની પ્રજા તરફ તેની પૂરેપૂરી સહાનુભૂતિ હતી પણ આસ્ટ્રિયાને રાજ હવે તેને સસરો અને મિત્ર બન્યો હતો, છતાં જો નેપોલિયન પોલેન્ડવાસીઓને સ્વતંત્ર પ્રજા બનાવવાનો પ્રયત્ન કરે તો તે તરતજ જમાઈને તજી રશિયાના પક્ષમા જળી જાય તેવા હતા

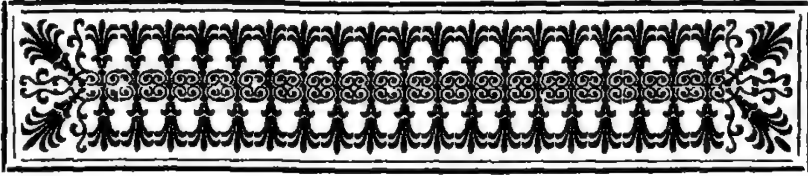
ઝાર અલેક્ઝાન્ડરે નિમેન નદીને કિનારે પોતાના સૈન્યને એકત્રિત કર્યું હતું અને એપ્રિલ અષ્ટવારતા તેણે પોતેજ આવીને તેની સરદારી લીધી નેપોલિયન ક્રાન્સની આંતરિક રાજ્યવસ્થાને લગતી સૂચનાઓ આપ્યા પછી મે માસની ૯ મી તારીખે ડ્રેસડન જવા નીકળ્યો તેના સૈન્યના કેન્દ્રસ્થાન તરીકે ડ્રેસડન નિર્માણ થયું હતું સાથે રાજરાણી મેરિયા વૃધ્ણા પણ હતી આખે રસ્તે તેમને પ્રેમ અને ઉત્સાહથી લોકોએ ભારે આવકાર આપ્યો અને તેમનું દર્શન કરવા લોકોના ટોળેટોળા એકઠા થતા હતા

ડ્રેસડન શહેરમા નેપોલિયનના સૂઘળા મિત્ર રાજાઓ તેને આવી મળવાના હતા આસ્ટ્રિયાના રાજારાણી તો પુત્રી અને જમાઈનો સંકાર કરવા માટે આગળથીજ આવી પહોંચ્યા હતા ડ્રેસડનમા નેપોલિયને એક પખવાડીયું ગાળ્યું એ બપોજ દિવસ તેણે સ્પેન અને રશિયાની લડાઈને લગતા હુકમો લખવા લખાવવામા રાતદિવસ સતત પરિશ્રમ કર્યા કર્યો મિપાઈઓ, યોડા, ખચ્ચર, દારૂગોળા તથા અનાજનાં ગાડાં વગેરેનો પ્રવાહ યૂરોપના અનેક સ્થળ તરફથી નિમેન નદી તરફ વહી જવા લાગ્યો. સૂઘળા તૈયારી કરી રહ્યા પછી તેણે છેલ્લીવાર ઝારને સલાહ કરવા મદેશી મોકલાવ્યો પણ

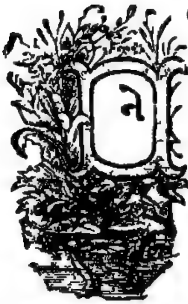
તેનો તિરસ્કાર કરવામા આવ્યો તરતજ મૈન્યને કુચ કરવાનો હુકમ થયો નિમેન નદી ઓળંગતી વખતે તેણે ઑસ્ટર્લિંદઝ અને જેનાના સગાઓનું સ્મરણ કરાવી ચોક્કસમા વીરત્વનો સચાર કર્યો

નેપોલિયને આશા રાખી હતી કે આખરે રશિયાને સત્તાહ કરવાની ફરજ પડશે અને પરિણામે આખા યુરોપને રાહત મળીને જે નવા સ્થપાયલા પ્રજાસત્તાક રાજ્યો તેની પાસેથી રક્ષણ માગી રહ્યા હતા તેમનું પણ કલ્યાણુ થશે પોલેન્ડ સ્વતંત્ર પ્રજા બની જશે એ બે કરોડની પ્રજા સ્વતંત્ર થવાથી અને ફ્રાન્સ પાસેથી સ્વાતંત્ર્યલાવનાનું ધાવણુ ધાવીને એવી બળવાન અને ચેતનવત બની જશે કે ભવિષ્યમા તે રશિયા, પ્રશિયા અને આસ્ટ્રિયાની એકસ પીને અટકાવનાર આડખીલીરૂપ નીવડશે આથી રશિયાને ઇંગ્લડના માલ્લનો બહિષ્કાર કરવાની ફરજ પડતા ઇંગ્લડ પણ ભૂખ-મરાની પીડાથી મહાત થશે અને તેને પણ સલાહ કરવાની ફરજ પડશે. આ સ્વપ્ન ધણી ઉદાર, કલ્યાણુજનક અને ભવ્ય હતા અફસોસ એટલેજ કે યુરોપની પ્રજાના ટુકા નસીમને લીધે તે ફળીમૂત ન થયા !

સેન્ટ હેલેનામાં એક પ્રસંગે નેપોલિયને કહ્યું હતું કે “ આ લડાઈ વર્તમાન સમયમા ધણીજ લોકપ્રિય થવી જોઈતી હતી સર્વની શાંતિ અને સલામતીમાટે તથા સર્વના સાચા લાભના રક્ષણને માટે આ લડાઈ કરવામા આવી હતી તેમાફતેહ મળી હોત તો યુરોપના રાજાઓના બળનું સમતોલપણુ ખરાબર સચવાત, નવા પ્રકારના સધિના કરારો રચાયા હોત અને હાલ સુલેહશાંતિના ભગની જે ધાસ્તી રખાય છે તે ટળી જઈને શાંતિનું સામાન્ય પ્રસર્યું હોત મારે પોતાને તેમાં કરી અગત લાભ કે ઇચ્છા હતીજ નહિ માત્ર ભલું કામ કરવું અને ભવિષ્યની પ્રજાની આશિષ લેવી એજ મારી મહેચ્છા હતી, છતાં મારે આ કાર્ય નિષ્ફળ ગયું અને તેથી મારી પડતી થઇ જાણે લોકમતને પણ ઉમરાવોનો ચેપ લાગ્યો હોય તેમ બધી તરફથી મારી સામે ફર્યાદના અવાજ સભળાવા, લાગ્યા હું ગળાઓનો પેદા કરનાર હતો છતાં મારા ઉપર રાજધાતક હોવાનો આરોપ મૂકાયો, પ્રજાઓના હિતને ખાતર મેં મારે સર્વસ્વ જોખમમા મૂક્યું હતું છતાં મને પ્રજાઓના હક્કના ઉચ્છેદક તરીકે વગોવ્યો અને રાજાઓ તેમજ લોકવર્ગ જેઓ આજ સુધી એક બીજાના કટ્ટા દુસ્મન હતા તેઓ મારી સામે લડવા માટે એક થઇ ગયા ! મારા ભૂતકાળના તમામ સુકૃત્યો ઉપર બેદરકારીનો પડો પાથરવામાં આવ્યો હું કહેતો હતો કે જો હું જીતીશ તો પ્રજાવર્ગનો પ્રેમ અને વિશ્વાસ ફરીથી પાછો મારા તરફ વળશે પણ મારો પરાજય થયો અને એ પ્રેમ મારા ઉપરથી ખસ્યો તે ખસ્યોજ ! પણ જરૂર એક સમય એવો આવશે કે જ્યારે રાજાઓ તેમજ પ્રજાવર્ગને બેઉને મને કરેલા અન્યાયમાટે પસ્તાવું પડશે ”

પ્રકરણ ૫૨ મું-મૉસ્કો તરફ પ્રયાણ

‘ નેપોલિયનવિષેની જે જે હકીકતોવિષે બધા ઇતિહાસકારો એક મત થયા છે તે વિષે પ્રમાણો ટાંકી ટાંકીને પુસ્તકના કદમાં મિનજરૂરી વધારો કરવાની લેખકની ઇચ્છા નથી તેના જીવનના મુખ્ય પ્રસંગો દીવાની જ્યોત જેવા સ્પષ્ટ હોષ પ્રમાણની અપેક્ષા રાખતા નથી ઇટાલિનાં યુદ્ધો, મિસરપર સ્વારી, આસ્ટર્લિંટઝ ફ્રેડલેન્ડ અને વાગ્રામના સંગ્રામોમાટે તેણે કરેલી કુચ, સ્પેનનો વિગ્રહ અને શિયા ઉપર કરેલુ આક્રમણ, એ સર્વ બિનતકરારે સાબિત થઇ ચૂક્યા છે તેમનું તો માત્ર વર્ણન કરવાનું જ પ્રાપ્ત થાય છે તકરારી સવાલો બહુજ થોડા છે તેણે પરરાજ્યો અને સત્તા ખૂચવી લેવાનો પ્રયત્ન કર્યો હતો ? સત્તા મેળવ્યા પછી પણ જનતાના હક્ક છીનવી લેવામા તેણે પોતાની સત્તાનો ઉપયોગ કર્યો હતો ? જે લડાઇઓમા ઉતરવાની તેને ફરજ પડી હતી તે લડાઇઓ જગાડવા માટે તે જવામદાર હતો ? ગ્રાફની કતલ, કાઉન્ટ એન્ડ્રિયેનને કરેલી દેહાતદ્વડની શિક્ષા અને ગ્રેસેફાઇનનો ત્યાગ એ વિષે ઇતિહાસ કારોને નિર્ણય આપવાનું રહ્યું છે

આ તકરારી બામતોવિષે લેખકે સ્પષ્ટપણે લખવાનો યત્ન કર્યો છે અને તે વિષે તેણે સંગીન પ્રમણે ટાંકવા તરફ જનનું લક્ષ આપ્યું છે હજી પણ કેટલાક એવા માણસો છે કે જેઓ આ યુદ્ધોના ઉત્પાદકોવિષે લોકપ્રવાદથી ડરીને સાચો મત દર્શાવના અશાય છે યુર્બેન વશીય રાજ્યોએ તેમની દોલત, સત્તા, લાગવગ વગેરેનો યથેચ્છ ઉપયોગ કરીને નેપોલિયનના જીવન ઉપર કલકની કાળાશ ચડાવવામાં ખાફા રાખી નથી તેમનો પ્રયાસ ધણે અંશે સફળ થયો હતો અને પ્રજાવર્ગના અધિકાર અને સ્વાતંત્ર્યના સમર્થ રક્ષકને વિષે પ્રજાએ ધણા વર્ષ મુઘી બૂલ થાપ ખાધી છે લેખકને પોતાને પણ શરૂઆતમાં કુસરકારને લીધે નેપોલિયન તરફ સખ્ત અણુગમે ઉત્પન્ન થયો હતો, પણ તેના વિષેની હકીકતોનું ખારીક પૃથક્કરણ કરતા તેની ખાતરી થઈ છે કે તે એક ઉદારમાં ઉદાર પુરુષ હતો અને એ માન્યતા જાહેર કરતા લેખક જરા પણ અચકાતો નથી.

૧૧ મી જૂને તેણે ડેનિઝિક છોડ્યું અને બારમી તારીખે કોનિઝસમર્ગમાં દાખલ થયો. રશિયાના ઉજ્જડ પ્રદેશમાં પોતાના વિશાળ સૈન્યને અનાજ અને બીજી જરૂરી વસ્તુઓની તંગી ન પડે તે માટે તેણે કોનિઝસમર્ગમાં સામગ્રીનો પુષ્કળ ભંડાર ભરાવી રાખ્યો હતો તેનું અવિશ્રાત મન આવા અગત્યના કામને લગતી ઝીણી ઝીણી બાબતોને પણ વિસારતું નહિ તેના આખો દિવસ અનાજ અને લશ્કરની વ્યવસ્થાને લગતા હુકમો લખવામાં પસાર થયો અને રાત્રિ તેનું પુનરાવર્તન કરવામાં પસાર થયું એકના એક સેનાપતિને દિવસમાં છ હુકમો મળ્યા અને તે દરેકમાં તેની અત્યંત કાળજી તરવરી આવતી હતી તેમાંના એક હુકમમાં લખ્યું હતું કે “ આપણા વિશાળ સૈન્યને માટે, આપણે પૂરતી આગમચેતી નહિ વાપરીએ તો કાંઈ પણ એક દેશનું અનાજ ખૂટ્યા વગર નહિ રહે એકજ ઠેકાણે હું ચાર લાખ માણસો એકઠા કરવા માગુ છું, અને એટલા બધા માણસોને માટે તેજ સ્થાનમાંથી પૂરતું અનાજ મેળવવાની આજ્ઞા રાખી શકાયજ નહિ માટે આપણે જોઈતી વસ્તુઓ સાથેજ લેવી પડશે. ”

દરેક ઠેકાણેથી ક્રાન્સના વિશાળ, લગ્ય અને અપરાજિત સૈન્યની હિલચાલ થવા લાગી તેમાં લગભગ પાંચ લાખ સૈનિકો તથા પૂર લશ્કરી દમામ અને આયુધોથી સજ્જ થએલી એશી હજાર ઘોડેસ્વારો હતા તેમની સાથે પૂલ બાધવાની સામગ્રીના છ ભંડાર, કિલ્લો સર કરવાના સાધનો, હજારો સીધાસામાનના ગાડા, તેરસો વીશ તોપો અને તેને ખેંચવાની તાલીમ પામેલા એક લાખ સત્યાશી હજાર ઘોડા તથા હજારો બળદ અને ગાડી ગાડોના અસખ્ય સમૂહ નિમેન નદીના ઉજ્જડ કિનારાની આસપાસ આવેલા ઉદારીન અને સ્મશાન જેવા યાંત જગલોની પ્રગાઠ શાંતિને ભેદતા આગળને આગળ માર્ગ કાપવા લાગ્યા.

જૂનની ત્રેવીશમી તારીખે ફ્રેન્ચ સેના નિમેનના ભયાનક, ઉજ્જડ ખાવા ધાય એવા કિનારા પાસે આવી પહોંચી સામે કિનારે શત્રુસન્યતું નામનિશાન પણ ન હતું બળવાન ફ્રેન્ચ સૈન્યનો અવરોધ કરવાનું પોતાનામાં સામર્થ્ય નથી એમ જાણીને રશિયનોએ, અર્ધસુધરેલ પ્રબળી અને સપૂર્ણ આપખુદ રાજસત્તાને અધીન દેશથીજ સાધી શકાય એવો એક ભયંકર ઉપાય યોજી કહાડ્યો હતો ઝારે નિશ્ચય કર્યો હતો કે યૂરોપ જીતનાર નેપોલિયનથી રશિયા નજી જીતાવો જોઈએ તેથી તેણે પોતાના ત્રણ લાખ સૈનિકોને આગ્રા આપી હતી કે ફ્રેન્ચ સૈન્ય સામે ન લડતા પાછળને પાછળ હટતા જવું, માર્ગમાં આવતા એકેએક પૂલને દાગોળાથી ઉડારી દેવા, શહેરો અને ગામડાઓને બાળીને વેરાન કરી નાખવા, બધાથી બધાથી શત્રુ સૈન્યને ખોરાક વગેરે મળી શકે તે સર્વનો નાશ કરવો અને આ રીતે તેમને જૂને મારીને જીવતા ન જવા દેવા.

નેપોલિયન કિનારા તરફ દોડી ગયો અને નદી ઝોળગવાનાં ત્રણ રથાન નક્કી કર્યાં. તરતજ નિમેન નદી ઉપર ત્રણ પૂલ પથરાઈ ગયા અને “ શહેનશાહ ઘણું જીવો ” પોકારતા સૈનિકોની હારની હાર પૂલ ઉપરથી પસાર થવા લાગી એ દિવસ અને એ રાતસુધી આ પ્રવાહ નિરતર ચાલ્યાજ કર્યો નાસતા રશિયનોને પકડી પાડવા માટે તેણે લશ્કરને આગળ વધવાની આજ્ઞા આપી માર્ગમાં વેગબદ્ધ બેઠી નદી આવી તરતના વરસેલા વરસાદથી તેમા ભારે પૂર આવ્યું હતું કેટલાક પોલેન્ડના સ્વારોએ સાહમ કરીને પાણીમા ઝપલાવ્યું પણ પરપોટાની માફક તેઓ એ ચાઇ ગયા થોડાક તરીને સામે કિનારે આવી ગયા પણ ધણીખરા તો ગયા તે ગયાજ, પરંતુ તે બધાએ ડૂબતા ડૂબતા નેપોલિયનનું દર્શન કરી લીધું અને “ શહેનશાહ ઘણું જીવો ” કહી જળસમાધિ લીધી આ ઠેકાણે, ત્રણ દિવસસુધી નેપોલિયન રહ્યો દરમ્યાન તેનું બધું લશ્કર આવી પહોંચ્યું ત્યાં દવાખાના અને પાકી છાવણીઓ બધાવ્યા પછી તેણે વિલ્ના તરફ કુચ કરી

પોલેન્ડ પાસેથી રશિયાએ છીનવી લીધેલા મુલકનું વિલ્ના પાટનગર હતું નેપોલિયને પોતાના મૈન્યના કેન્દ્ર તરીકે તેને પસંદ કર્યું ફ્રેન્ચો આવી પહોંચ્યાના સમાચાર જ્યારે ઝાર અલેક્ઝાન્ડરને મળ્યા ત્યારે તે પોતાના એક ઉમરાવના દિલામા વૃત્ત કરતો હતો તેણે તરતજ પાછા હડવાની આજ્ઞા આપી અને પોતાના અનાજ વગેરે સામગ્રીના બહાર શત્રુને હાથ ન જાય તે માટે નાસતા પહેલા તેમને સળગારી મૂકવાનો હુકમ કર્યો

જૂનની અઠાવીશમી તારીખે પોલેન્ડના અગરફકે સહિત નેપોલિયને વિલ્ના નગરમા જાહેર રીતે પ્રવેશ કર્યો પોલેન્ડવાસીઓ તેને પોતાના મુક્તિદાતા તરીકે ગણતા હતા, અને હર્ષનાદસહિત પોતાના પ્રજાકીય વાવટા ફરકાવતા હતા યુવાન પુરુષો હર્ષધેલા બની જઈ એકબીજાને આલિંગીને હર્ષાશ્રુ ટપકાવતા હતા વૃદ્ધ પુરુષો પણ પોલેન્ડના પ્રજાકીય પોશાકમા સજ્જ થઈને બહાર નીકળી પડ્યા હતા તેમની જાતીય મહાસભા મળી અને તેમણે જાહેર કર્યું કે પોલેન્ડ આજથી પુનઃ સ્વતંત્ર રાજ્ય બની ગયું છે અને વધારામાં નેપોલિયનના વાવટા નીચે એકત્ર થવા માટે સમજા પોલેન્ડવાસીઓને આજ્ઞા કરી તેમનો આ પ્રસંગે આટલો બધો ઉત્સાહ હતો કે એકલા પોલેન્ડ તરફથીજ નેપોલિયનને ઝોજામા ઝોજા ૮૫૦૦૦ સૈનિકો આવી મળ્યા.

પ્રજાજન તરફથી નેપોલિયન પાસે એક ડેપ્યુટેશન આવ્યું રશિયા અને આસ્ટ્રિયાએ પોલેન્ડના જે પ્રદેશોને સ્વાહા કર્યા હતા તેમને સ્વતંત્ર થવાના કાર્યમા મદદને માટે પ્રાર્થના કરી તેમણે કહ્યું કે —

“ શા માટે અમારી જન્મભૂમિને યુરોપના નકશામાથી બૂસી નાખી છે ? શા હકથી તેમણે અમારા પ્રદેશ ઉપર ચડાઇઓ કરી, અમને લૂટ્યા, રબડ્યા અને અમારી

માતૃશ્રમિના ટુકડે ટુકડા કરીને તેને જોને જોમ ફાવ્યુ તેમ વહેચી લીધી ' અમે શો અપરાધ કર્યો છે ? અમારો ઇન્સાફ કરનાર જગતમાં અમારું સ્થાન નક્કી કરનાર એ કોણ છે ? અમારા તમામ કુખ અને સુશીલતાનો પિતા રશિયા છે નિર્દયપણે અમને જીતીને વાગા શહેરની સમગ્ર વસ્તીનો જે હતભાગ્ય દિવસે આગ અને તલવારથી નાશ કરવામાં આવ્યો તે કમનસીબ દિવસના પ્રજાની ચીસોના ભણકારા હજી અમારા ધાનમાં સંભળાય છે પોલેન્ડ ઉપર રશિયા જે હક ધરાવે છે તે લોહી અને તલવારનો છે બળવડે તેણે અમને જીત્યા છે અને અમારી ડોક પર જડાયલી બેડીઓ પણ અમારે બળવડેજ તોડવી પડશે જે મહાન વ્યક્તિ વર્તમાન સમયના ઇતિહાસનો જનક છે, જેનામાં સર્વશક્તિમાન ઇશ્વરના જેટલું સામર્થ્ય રહેલું છે તેની મદદની અમને અપેક્ષા છે, તે મળતાજ અમારી જન્મશ્રમિની સ્વતંત્ર પ્રજામાં ગણના થવા લાગશે

નેપોલિયનના એક શબ્દમાત્રથી બે કરોડની પ્રજાનું સ્વરાજ્ય હસ્તીમાં આવ્યું હોત અને તેઓ કૃતઘતાપૂર્વક તેના ગ્લણને માટે પ્રાણાર્પણ પણ કરત, પણ તેજ શબ્દથી પ્રશિયા અને આસ્ટ્રિયા તેનાથી છૂટા પડત અને ઝારના સૈન્યમાં ભરતી કરત અને વધારામાં ઝારની શત્રુતામાં દશગણો વધારો થાત

ડાયુરેશનની માગણીનો નેપોલિયને જે શબ્દોમાં ઉત્તર આપ્યો છે તેમાં મનની ગુચવણુભરેલી સ્થિતિ ઉઘાડી રીતે જણાઇ આવે છે પોલેન્ડવાસીઓને સ્વતંત્ર થવાના પ્રયાસમાં તે મદદ કરવા ઇચ્છતો હતો પણ તેના મિત્રરાજ્યોની રૈયતના બળવાને ઉત્તેજન નહિ આપવા તે બંધાઇ ચૂક્યો હતો તેણે જવાબ આપ્યો કે " જ્યારે પોલેન્ડને પહેલી બીજ અને ત્રીજીવાર વહેચી લેવામાં આવ્યું ત્યારે જો હું રાજા હોત તો મારી પ્રજાના લશ્કરી બળની મદદ હું તમને ખુશીથી આપત મેં ધારસો જીતીને તરતજ તેને સ્વતંત્ર બનાવી દીધું તમારો ઉત્સાહ અને પ્રયત્નને હું પસંદ કરું છું તમારા ડરાવને ટેકા આપવા મારાથી બનતું હું કરીશ જો તમે સંપીલા થશો તો તમારા શત્રુને તમારા હક્ક મળુર રાખવાની ફરજ અવશ્ય પાડી શકશો પણ ફ્રાન્સથી આટલે દૂર અને ઘણા વિશાળ પ્રદેશમાં તમે રહેતા હોવાથી તમારે તમારા પોતાના પુરુષાર્થ ઉપરજ આધાર રાખવો પડશે ધારસો સા મેં જે જાહેર જુસ્સો જોયો હતો તે જો તમારા જીવનમાં ઉતારસો તો ઇશ્વર તમને તમારી વાજબી લડતમાં વિજય અપાવશે, સાથે સાથે મારે તમને પણ જણાવી દેવું જોઈએ કે આસ્ટ્રિયાના રાજ્યને છે તેવું અને તેટલું જાળવી રાખવાના કારણે ઉપર મેં સહી કરી છે, તેથી તેના હસ્તકનો પોલેન્ડનો પ્રવેશ તે ખોઈ બેસે એવી કોઈ પણ જાતની ચળવળને મારાથી ઉત્તેજન આપી શકાશે નહિ. "x

x નેપોલિયન જરાપણ કપટી હોત તો આવો સાચો ઉત્તર આપવાને બદલે

છેલ્લા શબ્દો નેપોલિયન બારે ઉદ્ભવની સાથે હિન્દુસ્થાન અને દરેક પોલેન્ડવાસીના હૃદયમાં પશુ એ શબ્દો સાબળાને તેવીજ લાગણી પેદા થઈ નવજીવનવત પોલેન્ડની મૈત્રીને તે ધમ્મજોતો હતો, તે જાણતો હતો કે જુદમની બેડીઓમાંથી તરતની છૂટી થએલી સ્વાતંત્ર્યપ્રાપ્ત્ય પ્રજા, ક્રાન્સના રાજનૈતિક વિચારોનું ધાવણુ ધાવ્યાથી તેની સાથે દૃઢ સ્નેહગાઠથી જોડાશે, પશુ આસિદ્ધિયા અને પ્રશિયા સાથે નહિ તોડી શકાય એવા કારારથી તે બધાં જ ચૂક્યો હતો, તેના મૈન્યને માટે ખોરાક વગેરે મેળવવાના, નવા લસ્કરને બોલાવી મગાવવાના, ક્રાન્સની સાથે બ્યવહાર ચલાવવાના અને પરાજય વખતે નાસી જવાના માર્ગ પ્રશિયા અને આસિદ્ધિયાના રાજ્યોમાં હતા અને તેથી તેના સૈન્યની સલામતીનો કુલ આધાર એ જ રાજ્યોની મૈત્રી ઉપર હતો તેથી પોલેન્ડવાસીઓની સ્વતંત્ર ચવાની કોશિયને તેનાથી ઉત્તેજન ન અપાયું.

નેપોલિયન હવે તેની રાજધાનીથી ચૌદસો માઇલ દૂર ઉત્તર અને નિર્સીમ વેરાન જેવા પ્રદેશમાં આવી પહોંચ્યો હતો રશિયા તરફથી તેને ધણી પગવણી કરવામાં આવી હતી તોપણ રશિયા ઉપર સ્વારી લઇ જવામાં તેને વાળખી કારણ હતું કે કેમ તેના નિર્ણય આપતી વખતે નિષ્પક્ષપાત ઇતિહાસકારના મનમાં બારે ગુચ્છવણુ ઉત્પન્ન થયા વગર રહેતી નથી.

અલખત, ઝાર અલેક્ઝાન્ડરે ક્રાન્સની સામે દુશ્મનાવટભરેલા ખરીતાઓ પ્રગટ કર્યા હતા અને ક્રાન્સના મહા બળવાન અને કટ્ટા શત્રુ ઇંગ્લંડની માથે તેણે સધિના કોલકરાર કર્યા હતા એ પણ સત્ય છે, પરંતુ તેની સાથે એ પણ સત્ય છે કે યૂરોપના રાજ્યોમાંથી ઇંગ્લંડના માલને બહિષ્કાર કરાવ્યા વગર તેને મહાત કરી શકાય એમ હતું જ નહિ રશિયાએ આ બાબતમાં પ્રતિકૂળતા બતાવીને ક્રાન્સનું એક માત્ર બહિષ્કારનું હથિયાર નકામું કરી નાખ્યું હતું અને તેના ઉપર ઇંગ્લંડ જે ઉપરાઉપરિ પ્રહાર કરી રહ્યું હતું તેનાથી બચવાનું તેની પાસે બીજું કોઇ સાધન પણ હતું નહિ.

આટલું છતાં એટલું તો કહેવું જ પડે છે કે રશિયા ઉપર સ્વારી લઈ જવાનો નેપોલિયનને કશો હક્ક ન હતો તેની કફોડી સ્થિતિને લીધે તેને આ પગલું લેવું પડ્યું એ તેનું બારે કમનસીમ હતું રશિયાને ક્રાન્સના માલને બહિષ્કાર કરવાનો તેમજ ઇંગ્લંડના માલને પોતાના રાજ્યમાં દાખલ કરવાનો પૂરેપૂરો હક્ક હતો, અને તેમ ઝર્મથી ક્રાન્સના પ્રજાસત્તાક રાજ્યનો વિનાશ થશે કે નહિ એ વિચારવાની તેની ફરજ ન હતી આથી કરીને રશિયા ઉપર ચડાઈ લઇ જવા માટે નેપોલિયનને તકસીરવાર દરાવતી વખતે તેમ કરવાની તેને જે અનિવાર્ય જરૂરીઆત પડી હતી તે

યૂરોપના રાજ્યોના અત્યારસુધી ચાલતી આવેલી નીર્ણિત પ્રમાણે તેણે પણ જોળમટોળ અથવા જૂડી આશા આપનારો ઉત્તર આપીને આ કરોડો મનુષ્યોની પૂરેપૂરી સહાયતા મેળવી લીધી હોત.

આનમાં લેતા તેના તરફ કુદરતી રીતે સહાનુભૂતિ ઉત્પન્ન થાય છે

અલમત અલેક્ઝાન્ડરે પણ એ વખતે પોતાનો દેશ છોડીને ફ્રાન્સ ઉપર વિના કારણ ચડાઈ કરી હતી આ વખતે પણ તે પોતે લીધેલી ગંભીર પ્રતિજ્ઞાનો ભંગ કરતો હતો અને નેપોલિયનના કટક શત્રુની સાથે મૈત્રીલાવથી જોડાયો હતો

પણ ફ્રાન્સના લોકનિયુક્ત ગણની સામે નિરતર યુદ્ધ જારી રાખવા માટે ઈંગ્લેન્ડના પ્રધાનમંડળને તો ઇતિહાસ દક્ષગણી સખ્તાઈથી તકસીરવાર ડરાવે છે નેપોલિયનનો વિનાશ કરવા, ફ્રાન્સની ગાદી ઉપર યુર્બોન વશીય રાજ્યોને પુનઃ એસાડવા અને સમુદ્ર ઉપર પોતાનો એકઠ્ઠથો અધિકાર જળવી રાખવા માટે તેણે એક પછી એક અનેકવાર યુરોપના રાજ્યોની સાથે એકસ પીના કોલકરાર કર્યા અને આખા યુરોપને મનુષ્યરક્તાથી રંગી નાખ્યો કોઈ પણ રાજ્યકર્તા પોતાનું સ્વમાન જળવીને સુલેહ કરવાને જે જે પ્રયત્ન કરી શકે તે મધ્ય નેપોલિયને ઈંગ્લેન્ડની સાથે અજમાવી લેવા, પણ તે બચાએ બચે ગયા વળી ઈંગ્લેન્ડના ઉમરાવવર્ગનો ભય કરમા ભય-કર અપરાધ તો એ છે કે આ બધા પુનઃપાર યુદ્ધો જેની માડી અસરમાથી ઈંગ્લેન્ડ તેના ભૌગોળિક સ્થિતિને લીધે મુક્ત હતું તે યુદ્ધો તેમણેજ ઉભા કરાવ્યા છતાં તેનો સત્વજો દેશ મહાનુભાવ પણ હતાશ અને હતરીયે થએલા સેન્ટ હેનેનામા બદીવાનની દશામા સમડતા નેપોલિયનને માથેજ તેમણે મૂક્યો

નેપોલિયન વિલ્નામા અઢાર દિવસ રહ્યો એટલે વખત તેણે લસ્કરની જરૂરી-આતોમાટે તૈયારી કરવામા, જીતાંબલા અથવા સત્ય કહીએ તો તેની મદદથી સ્વતંત્ર થએલા પ્રેશોની રાજવ્યવસ્થા કરવામા ગાળ્યો તેની આટલી કાળજી અને દીર્ઘદષ્ટિ છતાં પણ એક પણ લડાઈ લડાયા અગાઉ તો ભૂખ અને શ્રમથી દશ હજાર ઘોડા મરી ગયા અને પચીશ હજાર માંદા મિપાછઓથી દવાખાના ભરાઈ ગયા આ અરસામા વખત લેવા માટે જારે સુલેહનું કહેણ મોકલ્યું નેપોલિયને રાજદૂતનો સત્કાર કયો પણ જ્યારે તેણે એવી સરત કરી કે ફ્રેન્ચો નિમેન નદીની પૈલી પાર જાય તે પછીજ સલાહ કરવામાં આવશે, ત્યારે નેપોલિયને દહતાથી ના પાડી અને ક્યું કે સલાહ કરવીજ હોય તો વિલ્નામાજ કરવી પડશે ગણિમાને તો ફક્ત થાપજ ખવડાવની હતી એટલે એ વાત અટકી અલેક્ઝાન્ડરે પોતાના સૈન્યને વિલ્નાથી દોઢસો માઇલ દૂર આવેલા ડ્રિસા શહેર આગળ એકત્ર કરવા માડ્યું હતું, પણ જેમ જેમ ફ્રેન્ચો આગળ વધતા ગયા તેમ તેમ રશિયનો પાછા ને પાછાજ હડતા ગયા તેઓ જે જે માર્ગે ચઢને નાકા ત્યાં ત્યાં બંધે શહેર અને ગામડાંનાં બળાને તૂટી પડેલાં ખડિયેર, સળગતા એતરોની જ્વાળાઓ અને નિર્દયપણે હાથપગ વગેરે કાપ્યા પછી રક્તગતા મૂકેલા બિચારા પોલેન્ડવાસીઓના અર્ધમૃત દેહ-એવી એવી રશિયનોની પશુતા અને રાક્ષસી પ્રકૃતિની નિશાનીઓ નજરે પડતી ફ્રેન્ચો ડ્રિસા આગળ ને. ૩૪

આવી લાગ્યા ત્યારે રશિયનો વગી દેશના મધ્યભાગમાં સો માઇલ વધારે દૂર નાસી ગયા સત્તાવીશમી જુલાઈએ સવારના પહોરમાં નેપોલિયને એક ટેકરી ઉપર મજબૂત પડાવ નાખીને શેએલા રશિયન સૈન્યને જોયુ વચમાં ડવીના નદીનો ઉડો વિશ્વાળ પ્રવાહ વહ્યો જતો હતો રશિયનોએ તૈયાર કરેલી મજબૂત ખાંડઓ વગેરે ઉપરથી નેપોલિયનને લાગ્યુ કે તેઓ હવે લડવાને માટે તૈયાર થઈનેજ બેઠા છે

ફ્રેન્ચ સૈન્યની અસખ્ય ટુકડીઓ જૂદી જૂદી દિશાએથી આવી પહોંચવા લાગી આખા સૈન્ય પૈકી દરેક ટુકડીએ ક્યે રસ્તે ચંપને કુચ કરવી અને ક્યા ક્યારે આવી પહોંચવું એ બધું નેપોલિયને એવી અદ્ભુત ચતુરાઈ, દીર્ઘદષ્ટિ અને ચોકસાઈથી ગોઠવી રાખ્યુ હતુ કે ત્રણસો માઇલની કુચ કરીને બે લાખ સિપાઈઓનું સૈન્ય એકજ દિવસે લગભગ એકજ વખતે ત્યા આગળ આવી પહોંચ્યુ સ્વાર, પાયદળ, તોપખાનું વગેરે વિવિધ ભારે યુદ્ધસામગ્રી આવી પહોંચતા દેખીતી રીતે કોલાહલ અને ગરમ-ડાટ દેખાયો, પણ એક મહાન વ્યક્તિ તે સર્વનું નિયમન કરી રહી હતી, એટલે ગરબડાટ જોત જોતામાં શમી ગયો સેનજોન થઇ ગયેલી ટુકડીઓ સફાઈથી જરા પણ કોલાહલ વગર છૂટી પડી અને પૂર્ણ શાંતિથી વ્યૂહબદ્ધ થઇને પોતાને માટે નિર્માણ થયેલી જગ્યાએ જઇને ઉભી રહી

સવારમાં ઝપાઝપી શરૂ થઈ રશિયનોને દરેક બાજુએથી પાછા હાંવુ પડ્યુ અધારે થતાં યુદ્ધ બધ થયુ આખો દિવસ રશિયન ગ્રિપાઇઓની ઉપરાઉપગિ ટુકડીઓ આવ્યાજ કરતી હતી, તે ઉપરથી નેપોલિયને ધારણા બાધી હતી કે મવાર પડતાજ તુમુલ્લ યુદ્ધ શરૂ થશે સવાર પડતાં પહેલાં તો તે સ્વાર થયો અને વ્યૂહ રચના કરવા મંડી ગયો, પણ રશિયનો ક્યા ? તેઓ તો રાતમાંને રાતમાંજ એવી સફાઈથી પલાયન કરી ગયા હતા, કે ક્યે રસ્તેથી ગયા તેની પણ નિશાની સરખી જણાઇ નહિ નેપોલિયન સ્મશાન જેવા નિર્જન બની ગયેલા શહેરોમાં ફાપલ થયો તેનો માર્ગ શોધવા કોઈ ત્યા લાજર ન હતુ શહેર ખાલી હતુ શત્રુઓ અનાજ વગેરે સામગ્રી સાથે લઈ ગયા હતા અને ન વર્ષ જવામ એવા પદાર્થોનો નાશ કરી ગયા હતા ત્યાંના વતનીઓ જેઓ અસહન પોલેન્ડના રહેવાસીઓ હતા તેઓ નાશી ગયા હતા અથવા નાસતા રશિયનોએ તેમને શહેરમાંથી હાંકી મૂક્યા હતા

નેપોલિયન હવે ભારી મુશ્કેલીમાં આવી પડ્યો હવે તે લગભગ નિર્સીમ ઉજ્જડ પ્રદેશમાં આવીને ફસાઇ પડ્યો ત્યાંના રહેવાસીઓ નાશી ગયા હતા ખોરાકનાં સાધન ત્યાં કશા રહ્યા ન હતાં તેના ધોડા ઘાસ વગર અને સિપાઈઓ અનાજ વગર મરી જતા હતા ટિલ્સિટથી પાંચસો માઇલ દૂર તદ્દન ઉજ્જડ પ્રદેશમાં તે આવ્યો હતો શત્રુ ઓનો પત્તો ન હતો ઉન્હાળો અધવાર્થો હોનો પણ હજીમુધીએ એક પણ મહત્વનું કામ થયુ ન હતુ તેણે સેનાપતિઓની સલા બોલાવી મોટા ભાગનો મત એવો હતો

કે શિયાળો ઉતરીને પાછી વસતત્ત્વ આવતાં સુધી જ્યાં છીએ ત્યાંજ થોભી જવું નેપોલિયનથી આ સલાહ સાંભળવા જેટલી પણ ધીરજ ન રખાઈ મૈન્યનો અત્યારસુધીની કીર્તિ જળવી રાખવા તથા નિરુત્સાહી થતું અટકાવવા માટે કાંઈ પણ કરવું તેા જોઈએજ, એવો તેના દૃઢ અભિપ્રાય હતો.

રશિયન સૈન્ય વળી પણ ખીજ સો માઈલ દૂર જઈને એક મજબૂત કિલ્લેમદી શહેર આગળ થોડ્યું હતું. ૧૩ મી આગસ્ટે ફ્રેન્ચ મૈન્ય જૂદી જૂદી ટુકડીઓમાં વિભક્ત થઈને જૂરે જૂરે રસ્તે થઈને નાસતા શત્રુઓનો માર્ગ રોકી લેવા ચાલતું થયું. રસ્તામાં રશિયન સ્વારના ટોળેટોળાં તેમની આગળ આગળ દોડતા હતા અને ખોરાક તેમજ આશ્રયના એકેકે એક સાધનનો નાશ કર્યો જતા હતા. ગરમી સખત પડતી હતી અને માર્ગમાં ફ્રેન્ચ સિપાઈઓ મોટી સખ્યામાં મરણ પામતા હતા. ૧૬ મી તારીખે નેપોલિયન રશિયનો નજીક આવી પહોંચ્યો. ટેકરી ઉપર ચડીને તેણે દૂરથી શત્રુસૈન્યને પૂર લસકરી દમામમાં ગોઠવાયલું જોયું, અને તેને ધણેજ સતોષ થયો. “આખરે તેઓ મારા હાથમાં આવ્યા.” એવો તેના મુખમાંથી સતોષનો ઉદ્ગાર નીકળી ગયો. શહેરની દિવાલો ઉઝી અને મજબૂત હતી અને બધી બાજુએથી મજબૂત છુરજોવડે સુરક્ષિત હતી. ફ્રેન્ચોએ હુમલો શરૂ કર્યો. દારુણ યુદ્ધ મચી રહ્યું. રાત્રિ પડી પણ લડાઈ તો ચાલુજ રહી. મધ્ય રાત્રિ પછી થોડીવારે એક ભયાનક ઘડાકો થયો. ધૂમાડાના ગોળેગોળા નીકળવા લાગ્યા અને આખું શહેર દાવાનળના સ્વરૂપમાં ફેરવાઈ ગયું. મોટી મોટી ઇમારતો લડલડ સળગવા લાગી અને દારૂગોળાના લડાર પ્રચંડ ઘડાકાની સાથે આકાશમાં ઉડવા લાગ્યા. નેપોલિયન તથાની બહાર બેસીને આ દેખાવ જોઈ રહ્યો હતો. તેણે કહ્યું, “વિસુવિયસનો જવાળામુખી ફાટયો. તે વખતે નેપલ્સના લોકોએ આવોજ દારુણ દેખાવ જોયો હતો.”

સવાર પડતા નેપોલિયને એક મિનારાપર ચડીને દૂરખીનથી જોયું તો રશિયન સૈન્યનો એક ભાગ રાજધાની સેન્ટ પિટર્સબર્ગ તરફ અને ખીજો મોસ્કો તરફ નાસતો હતો. તેણે તરતજ માર્શલ નેને મોસ્કો તરફ બનતી ઝડપે કુચ કરી શત્રુના પૂક લેવાની આજ્ઞા આપી.

ફ્રેન્ચ લશ્કર નગરમાં તો દાખલ થયું પણ ત્યાં બળતા ધર, મરી ગએલા અને મરવા પડેલા સિપાઈઓનાં અડધાં બળી ગએલાં અને બળતા શરીરો સિવાય તેમણે કાંઈ ન જોયું. તેઓ આ ભયાનક દશ્ય જોઈને સ્તબ્ધ થઈ ગયા. કેટલાક બિચારાને તો કાંઈક કાંઈક જાન હતું અને તેઓ દુઃખના માર્માં ખૂમખરડા પાડી રહ્યા હતા. નેપોલિયને ખીજ કક્ષાપર લક્ષ્ય ન આપતા પ્રથમ તો જોયો જીવતા હતા તેમને બચાવી લઈને તેમની સારવાર કરવાની આજ્ઞા આપી. તેમના મિત્રો તેમને તણ ગયા હતા, પણ નેપોલિયનનું હયાણું દૃઢ્ય શત્રુઓને પણ દુ ખી હાલતમાં

છોડી જવા ઈચ્છતુ ન હતુ.

એક ખ્રિસ્તી પાદરી સાચા ખ્રિસ્તીની માફક આવા આકૃતના સમયમા બળતા શહેરમા બહાદુરીથી રહીને પીડાતા માનવબળુઓની સેવાઆકરી કરી રહ્યો હતો નેપોલિયન અને ફ્રેન્ચ તરફ રશિયન પ્રજાની અપ્રીતિ ઉત્પન્ન કરવાના હેતુથી રશિયાના ઉમરાવવગે એવી અફવા ફેલાવી હતી કે નેપોલિયન રાક્ષસનો અવતાર હતો, અને મનુષ્યોની કતલ કરવામા તે આનંદ માનતો હતો ઉમરાવો અને આપખુદી રાજસત્તાથી ટાપર થઈ ગયેલો, સ્વત્વ ગુમાવી બેઠેલો અને ગુલામી હાલતમા સખડતો બેહુતવર્ગ નેપોલિયનના પક્ષમા ન બળી જાય તે માટે તેમને ભડકાવવા સારૂ આવી આવી જૂઠી વાતો તેમણે ફેલાવી હતી ઉપર કહેલા પાદરીને કાને આ વાત આવી હતી નેપોલિયનની રૂબરૂમા જઈને તેણે આ શહેરનો નાશ કરવા માટે તેને નિડરપણે ઈપકો આપ્યો તેની સઘળી વાત ધ્યાનથી તથા માનપૂર્વક સાંભળી રહ્યા પછી નેપોલિયને તેને પૂછ્યું, “ તમારૂ દેવળ બળી ગયું છે ? ”

પાદરીએ જવાબ આપ્યો, “ ના સાહેબ તમારા કરતા ઈશ્વર વધારે બળવાન છે આ શહેરનો નાશ થવાથી જે જે ધરમાર વગરના થયા તેમને મેં મારા દેવળમાં આશ્રય આપ્યો છે તેથી ઈશ્વર તેનું રક્ષણ કર્યા વગર નહિજ રહે ”

નેપોલિયને કાંઈક લાગણીસહિત કહ્યું, “ સાચું કહો છો લડાઈનો ભોગ થઈ પડેલાં નિર્દોષ માણસોની ઈશ્વર જરૂર સલામત લેશે તમે દાખવેલા ધૈર્યમાટે તમને તે સારૂ ફળ આપશે જાઓ, સાધુ પુરુષ ! તમારી પવિત્ર જગ્યાએ પાછા જાઓ જે બધા પાદરીઓએ તમારી માફક પોતપોતાની જગ્યા ન છોડી હોત અને જે પવિત્ર કાર્ય તેમને પરમાત્મા તરફથી મળ્યું હતું તેને કાયરતાથી તજી દીધું ન હોત તો મારા સિપાઈઓ પવિત્ર દેવાલયોને છોડતજ નહિ દેવાલયો તમારા જેવા સાધુચરિત સતજનોને લીધેજ પવિત્ર હોય છે અને જ્યાં તેવા સત નથી હોતા તે દેવાલયના નામને પણ યોગ્ય નથી મહાત્મન ! આપણે બધાએ ખ્રિસ્તનાજ અનુયાયીઓ છીએ તમારો ઈશ્વર તેજ અમારો પણ ઈશ્વર છે. ”

આટલું કહીને નેપોલિયને તે લલા પાદરીને થોડાક અગરક્ષકો અને જરૂરની વસ્તુઓસહિત માનભેર પાછો મોકલ્યો દેવળમા ભરાઈ બેઠેલા લોકોએ પાદરીની સાથે ફ્રેન્ચ સિપાઈઓને જોઈને લયની કારમી ચીસ પાડી પણ પાદરીએ તેમને સર્વને સાંત્વન આપતાં કહ્યું —

“ તમે ડરશો નહિ હું નેપોલિયનને મળી આવ્યો છું તેની સાથે વાત કરી આવ્યો છું મારા બાળકો ! આપણે ધણી ઠગાયા છીએ ફ્રાન્સના શહેનશાહવિષે આપણને જે કહેવામા આવ્યું હતું તેવો તે છેજ નહિ તે અને તેના સિપાઈઓ આપણાજ પ્રશ્નને ભજે છે જે લડાઈ તે લડવા આવ્યો છે તે ધર્મને લગતી લડાઈ

નથી તે તો આપણા શહેનશાહ સાથે રાજનૈતિક કારણોને લીધે લડે છે તેના સિપાઈઓ આપણા દેશના સિપાઈઓ સાથેજ લડે છે તેઓ નિરાશ પુરુષો, સ્ત્રીઓ અને બાળકોની પણ કતલ કરે છે એમ જો આપણને કહેવામાં આવ્યું છે તે હડ-હડતું જૂઠાણું છે ” પછી તેણે ઈશ્વરનો પાડ માનવાને એક ભજન ગાયુ અને આખમા અશ્વસહિત સર્વ તેમા સામેલ થયાં

નાસતા રશિયનોની ટુકડીઓ ફ્રેન્ચોના સપાટામાં આવતી ગઈ અને ધાસની માફક કપાઈ જવા લાગી નાસનારાઓ પૂર ઝડપથી નાસતા હતા અને તેમની પૂઠે ફ્રેન્ચો શિકારી ફૂતરાની માફક દોડ્યા આવતા આટલી આટલી ફૂતેહ મેળવ્યા છતાં પરાજયમાથી ઉદ્ભવતી તમામ મુશીબતો નેપોલિયનને સહન કરવી પડતી હતી તેની આસપાસના પ્રદેશોને તે દેશના આલીકેજ લૂટી બાળી ઉજાડ કરી નાખ્યા હતા, તેથી સૈન્યને ખોરાકની વસ્તુઓ ધણીજ મુશ્કેલીથી મળી શકતી હતી લશ્કરમા બૂખ અને શ્રમને લીધે ઝપાટાબધ ધટાડો થતો હતો બળતા શહેરનાં પદર ઇટરી મકાન બચ્યાં હતા તે બધા માદા અને ધવાયલા સિપાઈઓથી ભરાઈ ગયા હતા દાકતરો પાસે પાટા બાધવાના કાપડ ખૂટ્યા ત્યારે પોતાનાં ખમીસ ફાડી ફાડીને તેઓ પાટા બાધવા લાગ્યા આખરે તે પણ ખૂટ્યા ત્યારે કાગળ અને જગલી વનસ્પતીની રૂઆંડીનો ઉપયોગ તેમને કરવો પડ્યો કેવળ બૂખમરાથીજ ધણી સિપાઈઓ મરી ગયા શહેનશાહને આ જોઈને ધણો ઉડો ખેદ થતો અને છાવણી ઉપર નિરાશાનુ ઘેરું વાદળ છવાઈ ગયું પાછા ફરવાથી આખા યુરોપમા હલકા પડવાનું જોખમ હતું હતા ત્યાંને ત્યાં પડી રહેવાથી સર્વનાં પ્રાણ જવાની ખતરી હતી તેથી ગમે તેમ થાય તોપણ આગળ વધવું એજ નિરાશાની છેવટની આશા હતી

અલેક્ઝાન્ડર પોતાના લશ્કરને અડધે રસ્તે છોડીને ઉતાવળે પગલે રશિયાની પ્રાચીન રાજધાની મોસ્કો ગયો નેપોલિયને પોતાના કટાણી ગએલા અગ્નિ બૂખથી અધમુઆ થએલા સિપાઈઓ સાથે પાંચસો માઈલની મજલ કાપીને મોસ્કો જવાનો નિશ્ચય કર્યો ત્યાં પોતાના સૈન્યને માટે પૂરતી ખોગાફી અને આશ્રયસ્થાન મળી શકશે એવી તેની ધારણા હતી તેણે એમ કહિ પણ નહિ ધારેલું કે ઝાર એ ત્રણ લાખની વસ્તીવાળા શહેરને પણ સળગાવી મૂકશે !

અલેક્ઝાન્ડર થોડા દિવસ મોસ્કો રહ્યો અને જો તે શહેર નેપોલિયનના હાથમા આવે તો તેને આખું આખું સળગાવી મૂકવાની પૂરતી તૈયારી કર્યા પછી તે પોતાની રાજધાની સેન્ટ પીટર્સબર્ગ જવા ઉપડી ગયો ત્યાં જઈને રશિયાને મળેલી ઉપરા-ઉપરિ ફૂતેહ () માટે તેણે ઈશ્વરનો જાહેર રીતે આભાર મનાવ્યો આ સમાચાર સાંભળીને નેપોલિયને કહ્યું, “ તેઓ એકલા માણસની આગળજ નહિ પણ ઈશ્વરની આગળ પણ જુ હું બેલાવાના હિમત અલાવે છે ! ”

આગસ્ટની ૨૮ મી તારીખે નેપોલિયને મોસ્કોના રસ્તે લીધો, અને ભયકર વિટખણીની શરૂઆત થઈ દિવસ ને રાત કટાળેલા, થાકેલા, બૂખથી તવાઈ ગએલા પણ શહેનશાહનું મુખદર્શન કરીને પોતાનું બધું દુખ બૂલી જતા ફ્રેન્ચ સિપાઈઓ દરેક પ્રકારની મુશ્કેલીઓની સામે માર્ગ કાપતા અને શત્રુની દુકાડીઓની સાથે ઝપાઝપી કરતા મપેબરની ચોથી તારીખ સુધી આગળ વધ્યા અહિં તેમણે બોરો ડિનો શહેરની નજીક એક લાખ સીત્તર હજાર રશિયન યોદ્ધાઓને મોગ્યો મારીને પકાવ નાખ્યા જેમાં રશિયન સેનાપતિ મોસ્કોના ખ્યાવને માટે મજબૂત તૈયારી કરીને ફ્રેન્ચોની રાહ જોતો આ ઠેકાણે ઉભો હતો છસો બારે તોપો વિકરાળ દૈત્ય જેવી હારખધ ઝેડવાઈ હતી અને આસપાસ વણે દૂરસુધી તોપનો ગોળો મોકલી શકાય એવી એક નજીકની ઉચી ટેકરી ઉપર કામચલાઉ પણ મજબૂત ધુરજ ઉભો કર્યો હતો.

એક લાખ વીશ હજાર ફ્રેન્ચ સિપાઈઓ ત્રણ લાખી હારમા વહેચાઈ જઈને રણક્ષેત્રમાં દાખલ થયા નેપોલિયન સૌની આગળ દોડી ગયો અને ટેકરી ઉપર ચડી બધું મેદાન તપાસી વળ્યો ક્યી બાબુએથી શત્રુ ઉપર ધસારો કરવો તેનો પણ તેણે ત્યાને ત્યાજ નિશ્ચય કરી નાખ્યો સેનાપતિઓને જરૂર પૂરતા હુકમો આપ્યા પછી તે પોતાના તથુમા ગયો અને લશ્કરમાં ફેલાવવા માટે નીચે મુજબ ઉદ્વેગપણા લખાની —

“ યોદ્ધાઓ ! જે લડાઈની તમે લામા વખતથી રાહ જોઈ રહ્યા હતા તે હવે તમારી સામે આવી ઉભી છે ક્રેતેલ મેળવવી એ તમારા પોતાના હાથમાં છે આસ્ટર્લિન્ડ્રા અને નિડલેન્ના સત્રામોની માફક આજે પણ તમારો પ્રતાપ બતાવજો તમારા પુત્રો, પ્રપૌત્રો અને દૂરના ફરજ દો તમારૂં આજનું પરાક્રમ યાદ કરે અને તમારા દેશમંધિવો તમારા તરફ આગળી ચીધીને કહે કે “ મોસ્કોની નજીક લડા ચલા સત્રામમાં આ હાજર હતો એવું વિજય મેળવજો.” આ ઉદ્વેગપણા સિપાઈઓએ ઉત્સાહભરે સાંભળી અને “ શહેનશાહ વાણુ છવો ” ની આકાશભેદી ગર્જનાથી ફ્રેન્ચ છાવણી ગાજી ઉઠી.

રાત્રિ ૬ થી અને અવારી હતી આકાશમાં ગાઢ વાદળ છવાયું હતું અને ઝર-મર ઝરમર વ-સાદ વરમતો હતો બોરોડિનોની વેરાન ટેકરીઓ ઉપર ઠંડા શરદ્ ઋતુના પવનના સુસવાટ વાતા હતા વિશાળ અર્ધગોળાકૃતિમાં રશિયન સેનાની તાપણીઓ સળગતી હતી ફ્રેન્ચ સિપાઈઓ પણ પોતપોતાની જગ્યાએ ગોડવાઈ જઈ તાપણીઓ સળગાવી પડ્યા હતા નેપોલિયને પોતાનો નજીક બાદશાહી સ્વારોની ચોરસ આકૃતિની વચમાં ઠોકાવ્યો હતો રખેને હાથમાં આવેલું શત્રુસૈન્ય ફરીથી નાસી જાય તે માટે તે એટલો બધો ચિતાતુ હતો કે ઘણું ઘણું મમળ-યા છતા

તેણે આરામ લેવાની ચોકખી ના પાડી મધરાત થતા સુધી તેણે હુકમો લખાવ્યા કર્યા અને રશિયનો હજી તેમની જગ્યાએ બેઠા છે કે કેમ તેની તપાસ કરવા માટે બનસુસો દોડાવ્યા. રાત્રિ ધણી ગભીર અને ઉદાસીન હતી નેપોલિયનના હૃદય ઉપર ઉદાસીનતાના કાળા પડછાયા પડવા લાગ્યા હતા થોડાજ વખતમાં તેની પાંચમાલી લાવનાર આપત્તિરૂપી રાહુની ઝાખી કાળી છાયા તેના માર્ગ ઉપર પથરાતા લાગી હતી વિપત્તિના સમાચાર એક પછી એક આવતાજ ગયા તેજ રાત્રે એક ઘોડે સ્વાર મારતે ઘોડે ચાલ્યો આવ્યો અને સ્પેનમાં સાલામાકાના સગામમા ફ્રેન્ચ સૈન્યના થયેલા સપ્ત પરાજયના તથા વેલિગ્ટને માડિડ જીત્યાના સમાચારના પત્રો તેના હાથમા મૂક્યા થોડા વખતપરજ તેને પેગામ મળ્યો હતો કે રશિયાએ તુર્કો સાથે સધિ કરી હતી અને તુર્કસ્તાન આગળથી છૂટુ થયેલુ રશિયન સૈન્ય તેના તરફ ચાલુ આવતુ હતું બીજી તરફથી મિત્રદ્રોહી સ્વીડનના રાજા બર્નાડોએ રશિયાના ઝાર સાથે શરમભરેલી સલાહ કર્યાના સમાચાર પણ તેને મળી ચૂક્યા રશિયાના ઝારે પ્રકટ કરેલા જાહેરનામાની અદર તથા તેની લડવાની પદ્ધતિમાં એવી દુષ્ટતા અને શેતાનિયત જોવામા આવતી હતી કે એકવાર તો પોતાનો વફાદાર મિત્ર આવો કટો થતુ ચાથી બની ગયો હશે તે નેપોલિયનને ધણુ વિસ્મયકારક લાગ્યુ અને પોલેન્ડવાસીઓને એજ ઝારની ખાતર પોતે મદદ ન આપી તે જૂલને માટે પોતે પસ્તાવો કરવા લાગ્યો

આવા દુ ખદાયક સમાચારની વૃષ્ટિની સાથે તેજ ધડીએ સુખની, સાંત્વનની રૂપેરી વાદળી પણ ચળકી એક બીજે સ્વાર હાજર થયો તે રાજરાણી મેરિયા લૂઇસાને પત્ર તથા નેપોલિયનના લાડકા પુત્રનુ રમણીય ચિત્ર લાગ્યો હતો સવાર થવાને અને દારુણ યુદ્ધની શરૂઆત કરવાને હવે થોડીજ વાર હતી બધા એમ ધારતા કે ગબડુમારના ચિત્રવાળી પેટી હમણા નેપોલિયન નહિ ઉધડાવે, પણ તેણે તરતજ પેટી તોડવાની આજ્ઞા કરી અને પુત્રની પ્રતિકૃતિ જોઇ તેની આખમાથી અશ્રુમિન્દુ ટપકંયા રાજકુમાર પારણામા બેઠો બેઠો રમત કરી રહ્યો હોય એવો તેને ચીતર્યો હતો પુત્રવત્સલ પિતાની એવી ઈચ્છા હતી કે બધા અમલદારો અને બની શકે તેટલા સિપાઇઓ આ ચિત્ર જુએ તેથી તેણે તેને તણુની બહાર ખુરશી ઉપર મૂકાવ્યુ અને સેકડો લડાઈમાં ધવાઈ રીઠા થયેલા ખરબચડી આકૃતિવાળા સિપાઇઓ રાજપુત્રનુ શાત સુખી જીવનનુ ચિત્ર નિહાળતા ઉભા રહ્યા થોડીવાર પછી નેપોલિયને તેના ખાનગી મત્રીને કહ્યુ, “ તેને અદર લઇ લો અને સાચવીને મૂકી રાખો લડાઈ જોવાને હજી તેને બહુ વાર છે ”

પછી તે પોતાના તણુમા ગયો થાક અને ચિતાથી તેનુ ગળુ સૂકાઈ ગયુ હતુ અને મનમા અત્યંત અજ્ઞાતિ થતી હતી તેની ઉધ તો માવ ઉડીજ ગઇ હતી તેને

પોતાના થાકી ગયેલા અને ભૂખથી નિર્માલ્ય થઇ ગયેલા મરીબ સિપાઇઓમાટે ધણીજ ચિતા થતી હતી અને આજની લડાઇનો સખત પરિશ્રમ તેમનાથી સહન નહિ કરી શકાય એવી તેને ભારે ધાસ્તી હતી આ અણીના વખતમા તેનો છેલ્લો આધાર પેલા પ્રખ્યાત સ્વારોની પલટણ ઉપરજ હતો તેણે દરેકને ત્રણ દિવસ ચાને તેટલાં બિસ્કિટ અને ચોખા અપાવવાનો હુકમ કર્યો અને વખતે તેમ કરવામા બેદરકારી ન થાય તે માટે તે જાતે ઉઠ્યો અને જ્યાં તે સ્વારો પડ્યા હતા ત્યાં જઈને પૂછપરછ કરી આવ્યો ત્યાંથી પાછા ફરીને તેણે થોડીવાર જેવી તેવી ઉધ લીધી પાછો તે બેઠો થયો અને બે હાથપર તાવથી ધમધમી ગયેલુ માથુ ટેકવીને ધણુ ઉદ્ગેશભર્યા વિચાર કરતો પથારીમા બેઠી રહ્યો શોકાતુર અવાજે તે બોલ્યો, “ લડાઈ એ જગતી માણુસોનો ધધો છે એક મહત્ત્વની લડાઈ નજીક આવી ઊભી છે ખરેખર ભયકર લડાઈ લડવાની છે, તેમાં મારે વીશ હજાર સિપાઇઓ ખોવા પડશે ”

આગલા દિવસથી તેના શરીરને ધણીજ તીવ્ર પીડા થતી હતી સ્વારીપરથી ધણીવાર તે ઉતરી પડતો અને એકાદ તોપ સાથે માથુ ટેકવીને બેસી જતો તાવ, શ્રમ અને ચિતાથી તેના શરીરમા વ્યાધિએ ધર કર્યું હતુ તેથી તેના શારીરિક અને માનસિક બળને પણ ધસારો પહોંચ્યો હતો ઉપરાત સખત અને વારવાર આવતી ઉધગસથી તેનો શ્વાસ પણ રૂધાઇ જતો હતો

પ્રભાતનુ પહેલુ કિરણ દૂતતાજ નેપોલિયન પાછો ઘોડેસ્વાર થયો અને તેના મુખ્ય મેનાપતિઓ પણ તેની આસપાસ આવી ઊભા તેના અદ્ભુત મનોબળે શારીરિક પીડાને દબાવી દીધી રાત્રિનો અધકાર દૂર થતો હતો અને ક્ષિતિજમાંથી સૂર્ય ધીમે ધીમે ઉઘે આવતો હતો નેપોલિયને કહ્યુ “ જુઓ આ આરટર્લિટ્ઝના સૂર્યનુ દર્શન કરો ” આ ઉત્સાહક શબ્દો આખા ફ્રેન્ચ મૈન્યમાં વીજળીની ઝડપથી ફરી વળ્યા અને ચારે તરફથી ઉત્સાહના પોકાર સભળાવા લાગ્યા એક ટેકરીની ટોચ ઉપરથી તેણે રશિયન લશ્કરની ઝડપથી થતી હિલચાલ તપાસી પોતે ઝાળખાઇ ન જાય તે સાડ તેણે માત્ર થોડાજ અગરફકા સાથે રાખ્યા હતા, તોપણ શત્રુસૈન્યે તેને ઝાળખી લીધો અને ભયકર લડાઇની શરૂઆત કરનાર પહેલોજ તોપનો ગોળો આ નાનકડી ટોળીમા થઇને સડસડાટ કરતો ચાલ્યો ગયો

નેપોલિયનની આજ્ઞા થનાંજ અસખ્ય વજનનાદથી રણક્ષેત્ર ગાજી ઉઠ્યુ અને ભયાનક હત્યાકાંડનો પ્રારંભ થયો ત્રણ લાખ યોદ્ધાઓ, બળવાનમા બળવાન નાશ કાગક યત્રો અને આકુષોથી સજ્જ થઇને એક બીજા ઉપર તૂટી પડ્યા સવારના પાચથી પાછલા પહોરસુધી મનુષ્યરક્તના મોળ સમુદ્રની ભરતીની માફક ધડીમાં ફ્રેન્ચો તરફ તો ધડીમાં રશિયનો તરફ ધકકેલાવા લાગ્યા જનરલ ડેવાઉ ગોળાના પ્રહારથી ઘોડા ઉપરથી ગબડી પડ્યો નેપોલિયનને તેના મરણના સમાચાર મળ્યા

પણ એટલામા તો તે નિડર થોહો ધૂળ ખખેરીને ઉભો થયો અને કહેવડાવ્યું કે હજી હું જીવતો છું અને પાટો મોખરે જાઉં છું જનરલ રૅપને ચાર ઘા વાગ્યા અને તેને લોહીલુહાણુ હાલતમા તણુમા આપ્યો આ તેનો ખાવીશ્વેમો જખમ હતો નેપોલિયન તેને જોવા ગયો અને પ્રેમથી તેનો હાથ પકડીને કહ્યું, “વારવાર ધાયલ થવાનું તારાજ જાગ્યમા લખ્યું છે કે શું ? આખા દિવસમા ફેતેહના અને મૃત્યુના સેકડો પેગામ તેને મળતાજ ગયા ઉદાસીન વૈરાગ્યવાન ચિત્તે તે સર્વ સંદેશ સંભળતો. પણ તેની નજર, તેનું ધ્યાન તે રણયજ્ઞમાથી ખસતું નહિ મનને અસ્થિર કરે એવા ગમે તેટલા સમાચાર મળ્યા છતાં તે અચૂકપણે પોતાના ભયાનક લશ્કરી બળનું નિયમન કર્યેજ જતો હતો લડાઇના આરંભથીજ તેણે લડાઇની રૂપરેખા ધડી દીધી હતી અને ફેતેહની તેને સંપૂર્ણ ખાતરી હતી તેના બાદશાહી સ્વારની પલટણા તો અનામત ખાતેજ ઉભી હતી એકવાર દેખીતી રીતે ભયભરેલી હાલન આવી ગઇ અને એ વીથ હજાર સ્વારોને છોડી મૂકવાને સેનાપતિ બર્ધિયરે ધણુએ દમાણુ કર્યું પણ નેપોલિયને ઠડે પેટે કહ્યું, “તેમના વગરજ આપણે જીતી શકીશું, કદાચ આ વતી કાલેજ ખીજી લડાઇ લડવાનો વખત આવ્યો તો શું કરશો ? ખીજી વાર ફ્રેન્ચ લશ્કરની ભય કર કતલ થવા લાગી અને તેઓ હઠ્યા, હાર્યા એવું બધાને જણ્યાયું ત્યારે પણ તેણે શાંતિથી કહ્યું, “હજી ખરી લડાઇને વાર છે એ કલાક પછી તમે જોઇ લેજો”

તેની ગણતરી સાચી હતી ફ્રેન્ચોની સુવ્યવસ્થિત હિલચાલનું રશિયનો ઉપર વધારે વધારે દખાણુ થવા લાગ્યું દરેકે કલાકે તેમની ગલરાટમા પડેલી અને અવ્યવસ્થિત થએલી ટુકડીઓ ઉપર નવી નવી તોપોનો માર પડવા લાગ્યો રશિયનો હવે હઠ્યા અને ખાઇઓ તથા દિવાનોની પાછળ ભરાયા નિડર ફ્રેન્ચો તેમના તોપખાના તરફ ધસી ગયા તેઓ સગીનના પ્રહારથી ગભરાયલા રશિયનોને વીંધતા તથા ધાયલ થએલાને અને મરેલાને પગતળે છુટતા, કચરતા સમુદ્રની ભરતીના વેગથી ચાહોમ કરીને શત્રુના તોપખાના ઉપર ટૂટી પડ્યા છેવટે એક મજબૂત ધુરજની આમપાસ યુદ્ધના તમામ મોજા એકઠા થતા ગયા અને યુદ્ધની સમગ્ર બીપણુતાનું ફેન્દ્રસ્થાન ત્યાજ બનશે એમ લાગ્યું એ ધુરજ અને મોરચાની મજબૂત દિવાલોની ઉપર અને તેમની પાછળ રહીને એક લાખ થોહાઓ બાથબાથ આવી ગયા હતા મધકના ધૂમાડાના ગાક વાદળા નીચે તેઓ હકાઇ ગયા હતા તેની અદરથી વીજળીના જેવા ઝબકારા અને પ્રચંડ ગર્જનાઓ થતી હતી મધ્યરાત્રિના જેવો ઘોર અધકાર તે જગ્યાએ મચી રહ્યો હતો અને તેની અદર પાયદળ, સ્વાર, તોપો અને તોપ ફેાડનારા, માણુસો અને ઘોડાઓ ગાંડાની માફક એક ખીજા તરફ ધસ્યાં જતા હતાં આ દારુણ જ્વાળામુખીનું નેપોલિયન શાંતિથી અવલોકન કરી રહ્યો હતો, પણ આ ભયા-

નક કાર્ય લાગ્યો વખત ચાલુ રહ્યું નહિ મનુષ્યરક્તથી અગ્નિ હોલવાઈ ગયો તો પ-
ખાનાના ઘડાકા શાત થયા પવનના ઝપાટાથી ધૂમાડાના વાદળો વિખેરાઈ ગયા અને
આથમતા સૂર્યના કિરણોમાં વિઝળી થએલા ફ્રેન્ચ યોદ્ધાઓના હથિયાર, ખખટર અને
શિરપેચ ચળકવા લાગ્યા.

સૂર્ય આથમતો હતો રશિયનો નાસતા હતા પણ તમુ તમુ જગ્યાને માટે મક્કમ-
પણે લઢના જઈને નાસતા હતા જે નેપોલિયને બાદશાહી સ્વારોની પદ્ધતિ છોડી
મૂઠી હોત તો શત્રુમૈન્યની ઘણીજ ભારે ખુવારી થાત, પણ શાણપણ અને દયાભાવ-
ની પ્રેરણાને વશ થઈને તેણે તેમ કરવાની ના પાડી વળી તેણે પોતાની હમેશની
ટેવ મુજબ આ ફતેહનો વશ પોતે ન લેતા સેનાપતિઓને અને બહાદુર સિપાઈઓ-
નેજ આપ્યો.

ફ્રેન્ચોને વશ તો મળ્યો પણ આજે વશનો ઉલ્લાસ ન હતો. ડંડા ઉઠાસી ન
વિચારમાં ગરકાવ થઈ ગએલો નેપોલિયન શાંત બેસી રહ્યો હતો આજે કોઈને
ભાઈ, તો ડાંધનો મિત્ર હજીયા વગર રહ્યો ન હતો. ત્રેતાળીશ સરદારો મરાયા અથવા
ધાયલ થયા હતા ત્રીશ હજાર સિપાઈઓ શત્રુની તલવાર કે ગોળાથી કપાઈને કે
વોંધાઈને રણક્ષેત્રમાં પડ્યા હતા બોરોડિનોની ફતેહથી હજારો સ્ત્રીઓએ તેમના પતિ
અને બાળકોએ તેમના પિતા ગુમાવ્યા એ દુઃખદ સમાચારથી આખા પારિસ નગર
ઉપર શોકની છાયા ફરી વળી ગયો અને થએલું નુકસાન તો એથી એ ભારે હતું.
તેના પચાસ હજાર રશિયન સિપાઈઓ લોહીલુહાણ થઈને મેદાનમાં પડ્યા હતા.

સૂર્ય તો હજી આથમ્યોએ ન હતો નાસતા રશિયનો અને તેમની પૂઠે પડેલા
ફ્રેન્ચોની તોપોનું ઘેરૂ ગર્જન હજી દૂરથી પણ સંભળાતું હતું છતાં નેપોલિયન ધોડે-
સ્વાર થયા અને મરવા પડેલા તથા મરેલા સિપાઈઓથી છવાયેલા રણક્ષેત્રમાં ફરવા
લાગ્યો આ દૃશ્યનો ભયાનકતા અને બીભત્સતાની કદપના પણ થઈ શકે એમ નથી
આકાશમાં વાદળ ચડી આવ્યું અને ઠંડા પવનના સુસવાટ સાથે વરસાદનું સખત
ઝાપડું પડવા લાગ્યું ધાયલ થએલા સિપાઈઓ, જેમનામાં ઉઠવાની પણ તાકાત રહી
ન હતી, અને જેમનામાંથી કોઈના હાથ તો કોઈના પગ કપાઈ ગયા હતા, તેઓ
જેમ તેમ પેટે ચાલીને આસપાસના ખાડી કેાનરોમાં ભરાઈ જવા લાગ્યા. એવામાં
એક ધાયલ થઈને પડેલા રશિયન સિપાઈ ઉપર નેપોલિયનના ધોડાનો પગ પડ્યો
જેથી તે ચીસેચીસ પાડી ઉઠ્યો નેપોલિયન તેની આર્ત ચીસથી ચમકી ઉઠ્યો અને
તેની ખરદાસ્ત કરવાની આદા કરી કોઈએ કહ્યું કે, “ એ તો રશિયન છે ” નેપો-
લિયને ઉશ્કેરાઈને જવાબ આપ્યો કે, “ લડાઈ પૂરી થયા પછી કોઈને પણ શત્રુ
ન માનવો જોઈએ, પણ તેને મનુષ્ય ગણવો જોઈએ ” તે પોતાના સિપાઈ-
ઓની સારવાર કરાવવા જેટલી કાળજી રાખતો હતો તેટલીજ કાળજી શત્રુના ધાયલ

થએલા સિપાઇઓની સારવારમાટે પણ રાખતો હતો.

રશિયન લશ્કર મોસ્કો તરફ નાસતું ગયું માર્ગમાં જ્યાં લાગ મળતો ત્યાં ત્યાં તોપો ગોળવી ફ્રેન્ચોને તેઓ અટકાવતા, નદી ઉપરના પૂન ઉડાવી દેતા, ગામડાંઓ અને ખેતરો સળગાવી મૂકતા, અને બિચારા ગુલામી હાલત ભોગવતા ખેડુતોને ધર-ખાર વગરના કરીને ગામમાંથી હાફી મૂકતા સાત સાત દિવસસુધી થાકેલા અને ખોરાક વગર સૂકાઈ ગએલા ફ્રેન્ચોએ તેમની પૂઠ લીધી તેઓ જ્યાં જ્યાં લડ્યા ત્યાં જીત્યા ખરા, પણ તેમની હાલત મુઘરી નહિ આનાજનો એક દાણો કે ઘાસનો એક પૂળો પણ તેમને મળ્યો નહિ બીજી બાજુએ મોસ્કોનો સુખો પણ શહેરને ખાલી કરાવી તેને સદતર સળગાવી મૂકવાની જખ્ખર તૈયારી કરી રહ્યો હતો.

સપ્ટેમ્બરની ૧૪ મી તારીખે એક ટેકરીની ટોચ ઉપરથી નેપોલિયનની નજર મોસ્કોના ચળકતા ધુમ્મટ અને મિનારા ઉપર પડી આ સમાચાર સૈન્યમાં પ્રસરી ગયા અને “મોસ્કો! મોસ્કો!” ના હર્ષનાદ ચોતરફથી સંભળાવા લાગ્યા મોસ્કોના દર્શનથી થાક્યા ભૂખ્યા સિપાઇઓના મનમાં પેટભરીને ખાવાની અને નિરાત વાળી સૂવાની આશા પ્રકટી તેઓ શહેરની નજીક આવી પહોંચ્યા પણ ત્યાં તો બધું શાંત અને ચૂપચૂપ જણાયું, અને નેપોલિયનને ચોકાવનાગ સમાચાર મળ્યા કે શહેર તો ખાલીખમ થઇ ગયેલું છે. શહેરને આગ લગાડવા માટે કેદખાનામાંથી છોડી મૂકેલા માત્ર થોડા ધણા બદમાસ કગાલ માણસોજ ત્યાં જોવામાં આવતા હતા તેઓ દારૂ પીને ચકચૂર હાલતમાં આવેલા હતા અને તેમનો દેખાવ ગદો, બીભત્સ અને ચીતરી ચડે એવો હતો આખું શહેર સદતર ખાલીજ થઇ ગયેલું જોઇને નેપોલિયનની અભયખીનો પાર ન રહ્યો વળી શહેરને આગ લગાડવામાં આવનાર છે એવી આફવા પણ તેને કાને આવી કોઇ પણ પ્રજા આવો ઉમ્ર ભોગ આપવા તૈયાર થાય એમ તેણે કદિ પણ માન્યું ન હતું અડધી જગલી અને નિરંકુશ રાજસત્તા નીચે ક્ય-રાયલી પ્રજાજ આખું આખરનું લયજર પગલું ભરવા તૈયાર થાય. શહેરમાંથી સિપાઇઓએ બહુકના કુદાનો માગ મારીને બિચારી રાકડી રૈયતને ધરખાર વગરની કરીને કહાડી મૂકી હતી તેમાંથી એક લાખ ઉપરાંત સ્ત્રીઓ, બાળકો અને વૃદ્ધો ઠડી અને ભૂખમરાથી મોતને શરણ થયા બાકીનાં જેમણે રશિયન સૈન્યની સાથે સાથે જવાનું પસંદ કર્યું હતું તેમાંથી પણ હજારો માણસો થાક અને ઠડીથી મરણ પામ્યા નેપોલિયનનો તો આવા શ્મશાન જેવા અને ગોઝારા શહેરમાં દાખલ થવા પગજ ન ઉપડયો, અને તેથી તે શહેર બહારજ ગયોતેણે હુકમ કર્યો કે સિપાઇઓ શહેર ન લૂટે તેઓ બિચારા ખોરાક અને રહેઠાણ શોધવા શહેરમાં રખડવા લાગ્યા ગામલોકોએ શહેર એટલી ઉતાવળમાં ખાલી કર્યું હતું કે સ્ત્રીઓના કિમતી ધરણા તેમના શણગારના ટેબલો ઉપરજ એમના એમ પડ્યા હતા અને વેપારીઓના પત્રો અને સોનામોહોરોની

કાયળીઓ તેમની પેઢીઓ ઉપરજ પડી રહી હતી ।

નેપોલિયન હવે પારિસથી અઢી હજાર માઇલ દૂર આવ્યો હતો કોષક આગામી લય કર આક્રમના લશ્ચુકારા તેને સલાજાતા હતા અને તેથી તે ધણે ચિતાતુર રહેતો હતો તે આરામ લેવા સતો પણ આખ ન મીચાઇ તે વારવાર ઉડી ઉડીને પહેરા-વાળાને પૂછતો કે કાંઈ અકરમાત તો થયો નથી ને ? સવારમા રશિયાના પ્રાચીન રાજાઓના કેન્દ્રીન નામના ઐતિહાસિક રાજમહેલમાં તે પોતાનો મુકામ લઇ ગયો ત્યાં ગયા પછી તેણે પોતાના હમેશના રિવાજ મુજબ અલેક્ઝાન્ડરને નીચે મુજબ પત્ર લખ્યો અને એક રશિયન અમલદાર જે દવાખાનામા હતો તેની મારફતે રવાના કર્યો

“ લડાઈના તડકા છાયડી ગમે તે સ્વરૂપ લે પણ મારા એકવારના ટિલ્સિટ અને એફર્થના મિત્રને માટે મારો સહભાવ લેશમાત્ર પણ ઓછો થવાનો નથી ”

લશ્કરને તેમના નવા રહેઠાણમા વ્યવસ્થિત રીતે ગોઠવવામા ખીજે દિવસ આખો પસાર થઇ ગયો સિપાઇઓ ફ્રેંચી મોસ્કોની સુની શેરીઓમા રખડતા અને સુદરમા સુદર ગચરચીલાવાળા મહેલોમા મુકામ કરતા જનસમાજના કચરા જેવા અને કમકમાટી ઉપજાવે એવા દેખાવવાળા વીશ હજાર સ્ત્રીપુરુષો તેમના સતાઇ રહેવાના રહેઠાણમાથી છાનામાના નીકળી આવીને તેઓ પણ સિપાઇઓની સાથે લગી ગયાં દશ હજાર કેદીઓ જેમને શહેરને સળગાવી મૂકવા માટેજ છોડી મૂક્યા હતા તેઓ હવે તેમના લય કર કૃત્યની શુભ રીતે તૈયારી કરવા લાગ્યા કેન્દ્રીનનો મહેલ ન્યા નેપોલિયનનો મુકામ હતો તેની નીચે તથા ન્યા સિપાઇઓના મુકામ હતા તે બધા મહેલની નીચે બોયરોઓમા ઘૂસીને અચાગ બહાર આગળથી મૂકી રાખ્યો હતો બોય ઝોળા તથા એવા ખીજ નાશકારક યત્રો ઓરડા તથા બોયરામા પુષ્કળ પ્રમાણમા છુપાવી રાખ્યા હતા એ બધા સળગી ઉઠે તો આગ હોલવવા જનારાઓનો પણ નાશ થાય પાણીના પ્રચારા ભાગી નાખ્યા હતા, નળ કાપી નાખ્યા હતા અને આગ હોલવવાના બધા પાણુ બન્યા તેટલા ઉઠાવી જવા ઉપરાંત બાકીનાને ભાગી કેડીને નકામા કરી નાખ્યા હતા આવા રશિયાની આપખુદ સત્તા પોતાની જૈવત ઉપર પણ આવી અદિતીય ફૂરતા વાપરવામા ચૂકી ન હતી

આ બધી તૈયારીઓ એક તો છૂપી રીતે કરવામા આવી હતી અને વળી શહેરમા દાખલ થવાની ગરમડમાં ફ્રેન્ચ લશ્કરના જેવામાં પણ તે આવી ન હતી, તો પણ આગ લગાડવામાં આવનાર છે એવી અફવા અને તેની સાથે તદ્દન ખાલી થઈ ગયેલુ સનકાર જેવુ શહેર એ બેની બેગી અસરથી ફ્રેન્ચ સિપાઇઓ જેઓ જીતનાર છતાં એક પ્રકારના કેદીના જેવા હતા તેમના મનમા નહિ સમજી શકાય એવી ધ્વાસ્તી પેડી હતી છતાં દિવસ તો શાંતિમા પસાર થઈ ગયો

હવે ૧૮૧૨ ના સપ્ટેમ્બરી ૧૬ મી તારીખની લયાનક કાળરાત્રિનો અમલ શરૂ

થયો આકાશમાં વાદળ ધેરાયુ હતું અને પવન પણ છૂટ્યો હતો કુદરત પણ રશિ-
યનેને મદદ કરવા ચાહતી હતી નેપોલિયન જીતતો જીતતો તેની રાજધાનીથી અડી
હજાર માઇલ દૂર આવ્યો હતો ઇંગ્લેન્ડ, સ્પેન, પોર્ટુગાલ, સ્વીડન જેની કુમ્ભે ઉભા
હતા અને યુરોપ ખંડમાંના સૌથી બળવાન રાજ્યની રાજધાની આજે જેના હાથમાં
હતી, તેનાં પરાક્રમ જોઈ સમગ્ર યુરોપ આશ્ચર્યચકિત થઈ ગયો હતો, પરંતુ તે
પોતે તો પોતાના વિજયના અવસરમાં પણ અત્યારે ગમગીન ચિતે બેઠો હતો ભવિ-
ષ્યના અણુચિત્તવા સકટના ભણુકારા તેના મનને ઉદ્વિગ્ન કરી નાખતા હતા.

મધ્યરાત્રિએ શારીરિક અને માનસિક શ્રમથી થાકીને નરમ થઈ ગયેલો નેપો-
લિયન સૂવા ગયો કેમ્લીનના રાજમહેલની આસપાસ પવનના કારમા સુસવાટા વાતા
હતા એવામાં એકાએક “આગ! આગ!” એવી ખૂમ સંભળાઈ પૂર્વ દિશામાં
ધણે દૂર સમુદ્રના મોજની માફક ઉછળતા ધૂમાડાનો ધટ સમૂહ નજરે પડ્યો અને
અગ્નિની ભયાનક ઝાળ તે ધૂમાડાને ભેદી બહાર ડોકીઆ કરવા લાગી દા ના ભડાર
સળગી ઉઠ્યા, હજારો બોબજોળા ફાટ્યા, ઝળહળતા અગ્નિના મોટા મોટા સમૂહ
આકાશમાં ઉડવા લાગ્યા અને મકાનો તથા મનુષ્યોનો સહાર થવા લાગ્યો મોટાં
મોટા મકાન ધડાકાની સાથે હવામાં ઉડી ગયાં અને નહિ હોલવી શકાય તથા ત્વ-
રાથી સળગી ઉઠે એવા પદાર્થોથી ભરેલી સળગતી હવાઈઓ આકાશમાં ચોતરફ
ઉડવા લાગી તથા તેઓમાંથી વરસતા અગ્નિવડે ખીજ મકાનો સળગવા લાગ્યા
આરે દિશાએ સેકડો તોપો ફૂટતી હોય તેવા ધડાકા સંભળાવા લાગ્યા અને પ્રયત્ન
ધરતીકપ થયો હોય તેમ પૃથ્વી ધૂનવા લાગી જોતજોતામાં નવી નવી ઇમારતો
આગમાં સપડાતી ગઈ અને બધેજ દારૂ ભરેલો હોવાથી દરેક ઠેકાણેથી નવા નવા
જ્વાલામુખી ફાટતા હોય તેમ સહસ્રશિખાયુક્ત અગ્નિની ઝાળ અને ધૂમાડાના
વાદળા ઉડવા લાગ્યા થોડાજ કલાકમાં આખું શહેર અગ્નિથી ઢાકાઈ ગયું ધડાધડ
બોબજોળા ફૂટતા અને દારૂના પીપ સળગી ઉઠતા ફ્રેન્ચ સિપાઇઓએ આગ. સળ-
ગાવનારા બદમાશેને સગીનથી વીંધી વીંધીને માર્યા, પકડી પકડીને બળતી આગમાં
હોમી દીધા પણ જીવતા રહેલાઓ દૈત્યોની માફક તેમનું કામ કરતાજ રહ્યા.

ધડાધડ થતા વિવિધ પ્રકારના ધડાકા અને કાલાહલથી નેપોલિયન જગી ઉઠ્યો
તેની જિંદગીમાં પહેલીજવાર, આજ પ્રસંગે તે ગભરાયો તેની ભવિષ્યવેધી નજર
આગળ આગામી રિપતિઓ એક પળવારમાં ખડી થઈ ગઈ તે ઝોરડામાં આટા
મારતો ગયો, હુકમો છોડતો ગયો અને વારેવારે બારીએ જઈને આગ નિહાળતો
ગયો. કેમ્લીનના મહેલની આસપાસ વિશાળ આગ હતો તેથી તે મહેલ તો સલામત
રહેશે એવી આશા તેણે રાખી હતી, પરંતુ તેનાં બોધરાં પણ દારૂથી ભરેલાં હતા
અને બધે આગ ફેલાવી દેવાને સળગી ઉઠે એવા પદાર્થો ન્યા ત્યા વેરી મૂકેલા હતા.

આ ભયાનક અનાવવિષે ઓક્ષતા નેપોલિયને કહ્યું હતું કે “ દોય નગરને ગ્રીક સૈન્યે બાળી ભસ્મીભૂત કરી નાખ્યું તેનું કદપના અને કવિત્વશક્તિવડે જે અતિ-શયોક્તિભરેલું વર્ણન કરવામાં આવ્યું છે તેના કરતાં પણ આ મારી નબર આગળ બનેલા અનાવની ભયાનકતા વધારે હતી ”

સત્તરમી તારીખનો આખો દિવસ અને રાત્રિ પવન જોરથી ફૂકાયા કર્યો અને આગ જરા પણ નરમ પડ્યા વગર આખા નગરમાં સર્વત્ર ફરી વળવા લાગી કદિ પણ ન હોલવાય એવો પ્રચંડ જવાળામુખી પર્વતનું રૌદ્ર સ્વરૂપ મોસ્કો નગરે ધારણ કર્યું આકાશમાં ધણે ઉંચેસુધી વિવિધ રંગની જવાળાઓ ઉડવા લાગી કાન બહેરા કરી નાખે એવા દોડેના અને સુરાખારના ધડાકા ઉપર ધડાકા લાગલાગટ ચાલુજ રહ્યા ઇમારતોના લોખંડના અને પથ્થરના વજનદાર ટુકડા જોરથી આકાશમાં ઉછળતા અને જેની ઉપર પડતા તેના નિર્દયપણે ધાણું કહાડી નાખતા. સેકડો માણસો સાકડી ગલીઓમાં ઘેરાઈ જઈ નાસવાનો માર્ગ નહિ મળવાથી બાળા-મુખાં સિપાઈઓ પણ ધૂમાડાથી ગભરાઈ ગએલા અને આગથી અડધા શેકાઈ ગએલા બહાવરા બહાવરા આમતેમ દોડતા હતા હતભાગ્ય સ્ત્રીઓ અગ્નિમાં બાળકોને લઈને બીકથી ગાડી બની જઈને ગમે તેમ નાસતી હતી અને આગમાં સપડાઈ જઈને દુઃખદાયક રીતે મરણ પામતી હતી નેપોલિયને પોતાના સિપાઈઓને તથા બાકી રહી ગએલી શહેરની વસ્તીને બચાવી લેવા મહાભાગત પ્રયત્ન જરૂરી કર્યો

આખરે એકાએક ભયાનક સમાચાર મળ્યા કે કેમ્બીનનો મહેલ પણ આગમાં સપડાઈ ગયો છે તેની આસપાસ ચારે દિશાએ આગ એની વીંટળાઈ વળી હતી કે નાસવાનો માર્ગ રહ્યો ન હતો પુષ્કળ તપાસ કર્યો પણ જણાયું કે પાછલે દરવાજે થઈને કદાચ જવાય તો જવાય નેપોલિયન તેના માણસો સાથે તે રસ્તે થઈને જવા નીકળ્યો તેમના માથા ઉપર અગારા વરસતા હતા, ગરમી અને ધૂમાડાથી તેઓ ગુગળાઈ જતા હતા એવી હાલતમાં તેઓ આગળ ચાલ્યા અને ત્યાં અગ્નિનો પ્રચંડ અને નહિ ઓળંગી શકાય એવો સમુદ્ર બની ગયો હતો ત્યાં તેઓ આવી પહોંચ્યા ત્યાંથી તેમને આબુઆબુએ બળતા મકાનોની વચમાં થઈને એક સાકડી અને વાંકીચૂરી ગલીમાંથી પસાર થવાનું હતું આ માર્ગ એટલો જોખમ-ભરેલો હતો કે જીવવાની આશા મૂક્યા પછીજ એ રસ્તે પગ મૂકવો જોઈએ, છતાં નેપોલિયન તેના સાથીઓ સાથે એ રસ્તે વળ્યો આ પ્રમાણે તેઓ ગરમી અને ધૂમાડાથી ગુગળાતા અને માથાપર પડતા મોટા મોટા અગારાથી દાઝતા આગળ ચાલ્યા થોડે ગયા પછી ભોમીઓ ભૂલો પડ્યો અને બહાવરા જેવો ગુચવાઈને ડિબો રહ્યો. સંઘળાએ હવે બચવાની આશા મૂકી દીધી, પરંતુ આવા ભયંકર અને અશ્વીના વખતમાં નેપોલિયને પોતાના ચિત્તની સ્થિરતા અને ધૈર્ય ગુમાવ્યા ન હતાં એવામાં

“ ક્રાન્સની એક માત્ર આશા ” ને પ્રાણાન્તે પણ બચાવી લેવાની અથવા તો પ્રાણુ-દાન કરવાની પ્રતિજ્ઞા લઈને જનરલ ઉવાઉ બળતી આગમાં ચાહોમ ઝુકાવીને ફોડી આવ્યો. નેપોલિયન તેને કૃતજ્ઞતાપૂર્વક ભેટી પડ્યો અને ઉવાઉની મદદથી બળતા મહેલમાંથી તે સહિસલામત બહાર આવ્યો.

ઝોગણીસમી તારીખે છેવટે બળી શકે એવા પદાર્થ સીધીકર્માં ન રહેવાથી આગ પોતાની મેળેજ શમી ગઈ બળ્ય મહેલો અને દેવાલયો, કળા અને વિલાસના નાખર નમુનાઓ, અનેક સૈકાઓ કાળની સામે ટકર ઝીલીને ઉભી રહેલી ઇમારતો, પ્રાચીન વીર પુરુષોની દરગાહો વગેરે સર્વ બળીને ભસ્મ થઈ ગયા અને મોસ્કોની અસલની જાહેજતાલીના સ્મરણ સિવાય બીજી કાંઈ અવશિષ્ટ ન રહ્યું.

ફ્રેન્ચ લશ્કરે હવે શહેર છોડીને ખુલ્લા ખેતરોમાં મુકામ કર્યો તેમની તવી છાવણી અત્યારે વણી આશ્રયજનક દેખાતી હતી તેમની નજીકમાં કિમતીમાં કિમતી રાચરચીલા ભડભડ બળતા હતાં બાદશાહી મહેલના કિમતી પડદાના તણુઓ તેમને માટે ઉભા કરવામાં આવ્યા હતાં મોઢામાં મોઢી આરામખુરશીઓ અને પલંગ ઉપર સામાન્ય સિપાઈઓ આરામ લેતા હતાં ઉચામાં ઉંચી કાસ્મીરી શાલો, સાદખીરિયાના ઉમ્મમાં ઉમ્મદા રૂવાંટીના પોશાક તથા હિંદુસ્તાન અને ઇગિનના હીરામોતીના ઢગલા તેમની સામે પડ્યા હતાં આટલી બધી અચાગ દોલત અને વૈભવની સામગ્રીઓ તેમની નજર આગળ હોવા છતાં નેઓને ખાવાને અન્ન ન હતું. સોના ચાંદીની ચાળીઓમાં તેઓ ઘોડાઓનું મસ તથા આગમાં શેકેલા કાચા પાકા રોટલાંજ ખાતા હતાં. આખા લશ્કરમાં ગભરાટ ફેલાઈ ગયો હતો તેઓ ક્રાન્સથી અઢી હજાર માઇલ દૂર તદ્દન જ ગલી અને શત્રુઓથી ભરેલા પ્રદેશમાં આવી ચડ્યા હતાં અને તેમની આસપાસ બળવાન, કવાયતી અને કોઈ પણ પ્રકારનો ભોગ આપવાને તૈયાર થએલુ શત્રુસૈન્ય ઝંઝુમી રહ્યું હતું શિયાળાના વાળ વાગી રહ્યા હતાં મોસ્કોમાં તેમણે ખોરાક અને રહેઠાણની આશા રાખી હતી તે પણ આગની સાથે બળીને ભસ્મ થઈ ગઈ.

કેમ્બીનનો મોટો ભાગ બચી જવા પામ્યો હતો તેમાં નેપોલિયને ફરીથી પાછો પોતાનો મુકામ કર્યો ત્યાં જતાં રસ્તામાં તેણે મામાપ વગરનાં રખડતાં બાળકોનો આશ્રમ જોયો તેણે પોતાના ખાનગી કારભારીને કહ્યું કે જાઓ, આ બાળકો આગ-માથી બચ્યાં છે કે નહિ તેની તપાસ કરી આવો તેણે ત્યાંના અધ્યક્ષને મળી સંપૂર્ણ પૂછપરછ કરી અને નેપોલિયનને જણાવ્યું કે એક ફ્રેન્ચ પહેરેગીરની કાળજી અને મહેનતને લીધે બધા બાળકો અને મકાન પણ બચી ગયાં છે આશ્રમના અધ્યક્ષે કહેવડાવ્યું કે “ તમારા સહનશાહે ઇશ્વરની માફક અમારે રક્ષણ કરાવ્યું છે તેની મદદ ન હોત તો આ આશ્રમ લૂટાઈ જત અને આગમાં તેનો નાશ થયો હોત. ”

આ સ્થળેથી નેપોલિયને અલેક્ઝાન્ડરને સલાહ કરવા પત્ર લખ્યો અને તેના ઉત્તરની થોડો વખત રાહ પશુ જોઇ દરમ્યાન તેણે લશ્કરની હાલત સુધારવા, અનાજ વગેરે મેળવવાની વ્યવસ્થા કરવા, અને ક્રાન્સના રાજ્યવહીવટ સમર્થે આટલે દૂર રહ્યા રહ્યા જરૂરના હુકમો મોકલવા પુષ્કળ મહેનત કરી શિઆળો ખેસતા પહેલાં મોસ્કો છોડવાનો તેનો નિશ્ચય તો હતોજ તોપણ પોતે ત્યાજ રહેવાનો છે અને વસતતઝતુ ખેસતા લડાઈ ચાલુ કરનાર છે, એવો ખ્યાલ રશિયનોને રહે એવી મતલબથી તેણે મારી પેડે બહારનો ડાળ કરવાનું જાહેર રાખ્યું.

અક્ટોબરની ચોથી તારીખસુધી ઝાર તરફથી કશો ઉત્તર મળ્યો નહિ ત્યારે રશિયન સેનાધિપતિની પાસે સલાહની સરતો આપીને નેપોલિયને પોતાના એક ઉમરાવને મોકલાવ્યો તેણે એકવાર પોતાના સેનાધિપતિઓને કહ્યું હતું કે, “ ઝાં મારો મિત્ર છે, પણ તેની સલાહ કરવાની આતરેચ્છાને વશ થઇને તે પોતે સલાહનું કહેણું મોકલાવે તો તેના દરબારના ઝતુની, જગલ્લી ઉમરાવો તેને પદઘટ્ટ કરીને તેને જાનથી માર્યા વગર રહે નહિ તેને આ સહડામણથી ઉગારવાને માટે હું પોતેજ સલાહનું કહેણું મોકલાવું છું ”

સલાહની સરતો લઇને ગએલા ફ્રેન્ચ ઉમરાવને રશિયન સેનાધિપતિએ જવાબ આપ્યો કે સલાહ કરવાની મને સત્તા નથી નેપોલિયને પોતે ઝારને જે પત્રો લખ્યા હતા તેનો તો કશો ઉત્તરજ આપવામા ન આવ્યો. રશિયાની પ્રજાનો મોટો ભાગ ગુલામના જેવી પરાધીન અને નિઃસર્વ હાલતમાં છે નિરંકુશ રાજસત્તા હુમેશા પ્રજાવર્ગની ઉન્નતિને અને સ્વતંત્રતાની ઈચ્છાને દબાવી દેવાનો પ્રયત્ન કરે છે એટલા માટે રશિયન સરકારે પોતાના ખેડુતો અને ફ્રેન્ચ સિપાઈઓનો મમર્થ થતો અટકાવવા માટે બનતો પ્રયત્ન કર્યો ગામડાં બાળાને ઉજાડ કરી નાખ્યા અને તેઓ ફ્રેન્ચોને જેવા પણ ન પામે તેટલા માટે જે જે ગામો આગળ થઇને તેઓ કુચ કરવાના હતા ત્યાંના તમામ ગરીબ રહેવાસીઓને ગામમાંથી હાકી કહાડ્યા; નેપોલિયન અને તેના સિપાઈઓ દૈત્યો જેવા છે એવું ગામડીઆઓને સમજાવવાનો તેમણે પ્રયત્ન કર્યો, તે છતાં પણ રશિયન ગુલામ જેવી રાકડી રૈયતમાના કોષ કોષ માણસો ફ્રેન્ચોના સમાગમમા આવવા પામ્યા અને સ્વતંત્રતા શી ચીજ છે તે જિંદગીમા પહેલી વાગજ શીખ્યા.

ફ્રેન્ચો માટે પ્રથમ તેમના મનમા ભય હતો તેને ઠોકણે હવે આશ્ચર્ય ઉત્પન્ન થયું અને પછી આશ્ચર્યને ઠોકણે સન્માન ઉત્પન્ન થવા લાગ્યું તેમણે જ્યારે જોયું કે નેપોલિયન દરેક લડાઈમા જીત્યોજ જાય છે અને ઝારના મૈન્યને સૂઝા જાણની માફક ઉડાવતો ચાલ્યો આવે છે ત્યારે તેમણે પણ સ્વતંત્ર થવા માટે ઝારની સામે માથું ઉચકવાનો વિચાર કર્યો તેમનામાં પણ કોષ કોષ લોકનાથકો થઇ શકે એવા

હતા તેમણે પોતાના ઝતિભાષ્યોને જન્યુત કર્યા અને તેમના મનમાં સ્વતંત્રતા પ્રાપ્ત કરવાની વૃત્તિને ઉત્તેજિત કરી તેમણે નેપોલિયનને વારંવાર વિનવ્યો કે જો તમે અમને સ્વતંત્રતા અને અમારા મનુષ્ય તરીકેના કુદરતી અધિકાર અપાવો તો અમે લાખોની સંખ્યામાં તમારા લશ્કરમાં જોડાઈએ નેપોલિયને તેમના કહેણોનો અને મદદનો સ્વીકાર ન કર્યો તેણે કહ્યું કે તેમ કરવાથી રશિયામાં માત્ર ગુલામો અને તેમના માલિકાનું યુદ્ધ જમશે, અને રશિયાની સાથે સલાહ કરવાનું આપણે માટે અનભવિત ખની જઈ આખા દેશમાં ખુનરેણ ફેલાઈ જશે.

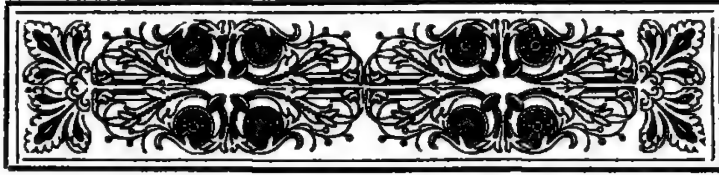
તે કહેતો કે “ ગુલામી હાલતમાં આવી પડેલા ગામડીઆઓ સ્વતંત્રતા માંગે છે પણ તેને માટે તેઓ લાયક નથી ઝારની ચૈયતને તેની સામે બળવો કરવામાં હું મદદ કરું તો પછી તેની મૈત્રીની તો મારે આશાજ છોડવી પડે ”

આ પ્રમાણે નેપોલિયનની સ્થિતિ સામગ્રી રીતે જોતાં એવી ગુચવણીભરેલી હતી કે તેમાંથી મુક્ત થવાનો રસ્તોજ ન હતો તેની જગ્યાએ એના કરતા વધારે શાણપણ અને દીર્ઘદષ્ટિવાળો પુરુષ હોત તોપણ અતે તેની પણ એજ વલે થાત તેણે પોલેન્ડનું સ્વરાજ સ્થાપવાની ના પાડી અને તે બહાદુર પ્રજાને નિરુત્સાહી કરી તેમની સહાયતા ગુમાવી, પરંતુ જો તેણે પોલેન્ડને સ્વરાજ અપાવ્યું હોત તો બીજા હાથપર રશિયા અને આસ્ટ્રિયા તેના દુસ્મન થાત. અલેક્ઝાન્ડરની પ્રજાએ બળવો કરવાની ઇચ્છા કરી તેમાં જો નેપોલિયને તેમને મદદ કરી હોત તો રશિયાના આખા વિશાળ પ્રદેશમાં મનુષ્યરક્તની પ્રચંડ જીઆળ ફરી વળત અને જગલી ઝનુની જનતાના બળવાની તમામ ભયાનકતા તેના પૂર્ણ સ્વરૂપમાં દર્શન દેત તેથી આખા યુરોપના રાજાઓનો ક્રોધ નેપોલિયન તરફ દશગણો વધી જત રશિયન જનતાની સ્વતંત્રતા મેળવવાની ઇચ્છાને ઉત્તેજન ન આપ્યાથી તેમની પણ ધથીજ ઉપયોગી મદદ નેપોલિયને ગુમાવી અને રશિયાના જગલી ગામડીઆઓના છરાવડે ઠંડીથી ધ્રુજતા ફ્રેન્ચ સિપાઈઓ માર્યા ગયા નહિ સમજી શકાય એવી ઈશ્વરી યોજના પ્રમાણે હવે નેપોલિયનની પડતી નિર્માણ ચર્ષ ચૂકી હતી ગમે તેવા દીર્ઘદર્શી પુરુષથી પણ આ પરિણામ અટકાવાત નહિ નેપોલિયન વારંવાર કહેતો કે “ સેન્ટ હેલેના મારા પ્રારબ્ધમાં નિર્માણ ચર્ષ ચૂકેલોજ હતો ” સર રૉમર્ટ વિલ્સન જાતે આ પ્રસંગે રશિયામાં હતો. તે લખે છે કે “ નેપોલિયને રશિયાના બળવાખોરોને ઉત્તેજન ન આપ્યું તેનું કારણ માત્ર એટલુંજ હતું કે તે પોતે આબ્યતરિક વિદ્રોહને વિકારતો હતો અને કોઈ પણ દેશમાં ખુનરેણ થતી અટકાવવાની દયાર્દ્ર વૃત્તિને તે તામે થયો હતો ”

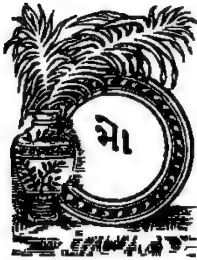
શિયાળો હવે નજીક આવવા લાગ્યો અને તેની સાથે ફ્રેન્ચ સૈન્ય ઉપર પડનારી આપત્તિનાં અશુભ ચિન્હ પણ દેખાવા લાગ્યાં. નેપોલિયનના સૈન્યની સંખ્યાની દર-રોજ કમી થતી હતી ત્યારે ઝનુની વધતી જતી હતી તેનો ક્રાન્સ સાથેનો અને ને. ૩૫

રશિયામાં જે જે ઠેકાણે છાવણીઓ હતી તેની સાથેનો બવહાર સીધો અને સરળ રહ્યો ન હતો. હળવે રશિયન સ્વાયે દેશમાં ધૂમી વળતા હતા, સીધાસામાનના ગાડાં ભૂટતા હતા અને નાની છટી છવાઈ દુકડીઓ ઉપર લાગ મળે ત્યારે તૂટી પડતા હતા. આવા કંઠણ સંજોગોમાં શુ કરવું તે વિષે વિચાર કરવાને સેનાપતિઓની સહા મળી લાંબી અને દુ ખદાયક ચર્ચા પછી એમ ડરાવપર આવ્યા કે મોસ્કો છોડવું અને પોલેન્ડમાં શિયાળો વ્યતીત કરવો.

આખા જગતના ઇતિહાસમાં જોનો જોટો નથી મળતો એવા દારુણ યુદ્ધકાર્યમાં રાક્ષસલો છતાં ક્રાન્સનો આર્થિક વહીવટ આટલે દૂર રહ્યો રહ્યો પણ નેપોલિયન એવી તુશળતાથી ચાલાવતો હતો કે તેની પ્રજા બારે કરના દખાણુમાંથી તદ્દન બચી જવા પામી હતી. કર્નલ નેપિયર એક અગ્રેજ અને નેપોલિયનનો કદો પ્રતિસ્પર્ધી હોઈ તેના નાશ કરવામાં પોતાની તલવાર વાપરી ચૂકેલો હતો તે નેપિયર નેપોલિયનની કાર્યકુશળતા અને ચારિત્ર્યની પ્રશંસાપાત્ર પ્રમાણિકતાથી નોંધ લેતાં પોતાના ઇતિહાસમાં લખે છે કે “ ક્રાન્સનો વાર્ષિક ખર્ચ ઈંગ્લેન્ડના કરતા અડધો પણ ન હતો. રૈયત પાસેથી રાજ્યની આર્થિક નીતિને બ્રષ્ટ કરનારી લેાન લેવાની પદ્ધતિનો તે સ્વાકાર કરતો ન હતો તે પોતાની પાછળ દેવું મૂકી મર્યો નથી. તેના સમયમાં કોઈ પણ માણસ પોને ખાસ અધિકારવાળો વર્ગનો છે એવો દાવો કરીને પ્રજાકીય દ્રવ્યનો આળસુપણામાં દુર્વ્ય કરી શકતો નહિ. રાજ્યના નોકરોને સારો પગાર મળતો પણ તેની સાથે તેમને નોકરી પણ સારી રીતે બળવવી પડતી. તેમનાથી રોટલા ખાઈને ઓટલા ભંગાતા નહિ તેણે ચોળેલી સરકારી હિસાબ રાખવાની પદ્ધતિ સાદી, ચોક્કસાઈવાળી અને બધી બાબતોનો સમાવેશ કરે એવી હોવાથી તેમાં જરા પણ દગો કે જોટાળો કરી શકાય એમ ન હતું. ક્રાન્સની આર્થિક, આઘોગિક અને ખેતીવિષયક સ્થિતિ વિષેની હકીકતોનો સંગ્રહ કરવા માટે તેણે બતાવેલી રીતિ મુજબ તૈયાર કરેલું “ ક્રેડેન્સ ” નામનું દફતર એકલુજ તેને પ્રજા પ્રિય બનાવવા માટે પૂરવું હતું. તેના વડે દરેક માણસ સમાજમાં પોતાનો દરજ્જો, પોતાની મિલકતની કિંમત, પોતાનું ખાનગી તેમજ પ્રજાકીય દેવું જોઈ શકતો હતો. તેના વડે વાનસાહક નકકી કરી શકાતા, છેતરપિંડી થતી અટકતી, કચેરી ચડવાના પ્રસંગ ઓછા થતા, કરનો બોળે સર્વના ઉપર વાજબીપણું મૂકી શકાનો, મહેસુલમાં ઘટાડો ન થાય અને તે છતાં મહેસુલ ખાતાના અમલદારો રૈયત ઉપર સતાવણી કરી શકતા નહિ, અને ગરીબમાં ગરીબ માણુમના પણ હક્ક અને મિલકતને પૂરતું રક્ષણ મળતું ”

પ્રકરણ ૫૩ મું-ફ્રેન્ચો મોસ્કોથી પાછા ફર્યા

રોકા બરમીબૂત થયા પછી ફ્રેન્ચ સૈન્ય એક મહિના સુધી ત્યાં રહ્યું નેપોલિયન ત્યાં એક લાખ ને વીશ હજાર માણસો સાથે દાખલ થયો હતો તેણે આખો મહિનો થાકેલા સિપાઇઓને તાજ કરવામાં, ખોરાક મેળવવાની જોગવાઈ કરવામાં અને માદાઓને સાજા કરવામાં ગાળ્યો. હાથલ સિપાઇઓની તે પ્રેમથી દેખરેખ અને બરદાસ્ત કરતો એકે એક સિપાઈ તેને દિલોઝનીથી ચાહતો હતો તેમને હવાખાનાઓમાં પડ્યા મૃકવામાં આવે તો જ મક્કી, નિર્દય રશિયનો તેમના ઉપર ઘાતકીપણું યુગ્મરે અને તેમને રીખાવી રીખાવીને મારે એવી હાલતમાં તેમને છોડી જવા કરતાં પોતાની જાત પર કોઈ પણ જાતનું સંકટ વેડી લેવાનું તે પસંદ કરતો હતો વળી અયેફ્રાન્ડ સાથે સમાધાની થઈ જશે એવી પણ તેના મનમાં મજબૂત આશા બધાઈ હતી.

નેપોલિયનની કુશળ વ્યવસ્થાશક્તિને પરિણામે આખું સૈન્ય પાછું સતેજ થઈ ગયું અને નાસીપાસ તથા દયામણ્યા ન દેખાતાં બધા સિપાઇઓ હતા તેવા પાછા જીતુનાં કાળજી કપાવે એવા બની ગયા તેમને જીહેનશાહ ઉપર અનહુદ વિશ્વાસ હોવાને લીધે તેઓ આનંદી અને નિશ્ચિત થઈ ગયા માત્ર એકલા નેપોલિયનેજ માથે ઝઘુમી રહેલા સકટને પૂરેપૂરું જોઈ લીધું હતું તેની ચિંતા અસાધારણ હતી તે ફિક્કો, કુશ અને અસ્થિર બની ગયો હતો.

હવે અક્ટોબર માસ એટલો હતો ઝાડ ઉપરનાં પાંદડાં ખરવા લાગ્યા હતા ઉત્તર દિશાએથી ઠંડો પવન ફૂકાવા લાગ્યો હતો નેપોલિયને છેલ્લા ચાળીસ વર્ષના ઝઘુ અને હવામાનનાં પત્રકો ચિંતાળો સાવારણ રીતે ક્યારે શરૂ થાય છે તે જાણવા માટે તપાસી જોયાં હતાં, પણ આ વર્ષે તેરમી અક્ટોબરે એટલે અગાઉના કોઈ પણ વર્ષ કરતા ત્રણ અઠવાડીયાં આગમ્ય બરફ વરસ્યું.

આ દેખાવ જોઈ નેપોલિયન ભયભીત થયો તેજ પછે મોસ્કો છોડીને પોલેન્ડમાં સિમાળો ગાજવાનો તેણે ઠરાવ કર્યો પોલેન્ડ જવું સહેલું ન હતું એક હજાર માણસ

જેટલા વિજ્ઞાણ ઉજ્જડ વેરાન પ્રદેશમાં થઈને પસાર થવાનું હતું માર્ગે બરફથી પરાધ ગયા હતા, રશિયન સ્વારો તીડનાં ટોળાની માફક ચોતરફ દોડદોડ કરી રહ્યા હતા એવા સંજોગોમાં એક હજાર માણસની મળલ કાપીને પાછા હડવાની મુશ્કેલીનો વિચાર કરતા પણ મન ભયભીત થતા વગર રહેતું નથી, પણ અચવાનો એજ માત્ર ઉપાય હવે રહ્યો હતો અને નેપોલિયનને તેજ સ્વીકારવો પડ્યો.

લશ્કર જરા પણ નિરુત્સાહી ન થાય અને શત્રુ ચેતી ન જાય તે માટે અતિ-શય દીર્ઘદૃષ્ટિથી અને બહારથી એપરવાધનો ડોળ કરીને આ કામ લેવાનું હતું જે રસ્તે થઈને ફ્રેન્ચ સૈન્ય મોસ્કો આવ્યું તેને રશિયનોએ બાળીને એવો સદતર ઉજ્જડ કરી નાખ્યો હતો કે તેથી બીજેજ માર્ગે થઈને જવાનું તેણે નક્કી કર્યું અતિશય સલામતી માઢા અને ધાયલ સિપાઇઓને બની શકે તેવી સમવડ અને આરામવાળી ગાડીઓમાં બેસાડીને સારા રક્ષણ નીચે રવાના કરવામાં આવ્યા અઢારમી અક્ટોબરે બાકાના લશ્કર સાથે નેપોલિયને મોસ્કો છોડ્યું રશિયન સેનાપતિ નેની બધી હિલ-ચાલ તપાસી રહ્યો હતો તે ફ્રેન્ચ સૈન્યને પાછળથી હરાવ ન કરે તે માટે થોડું સૈન્ય મોર્ટિયરની સરદારી નીચે મોસ્કોમાં પણ રાખ્યું અને બની શકે તેટલો ટકાવ કર્યો પછીજ છેક છેઢી ધડીએ મોસ્કો છોડવું એવી સૂચના તેને નેપોલિયને આપી

તે હજીસુધી સવળે ડેકાણે જીતતોજ આવ્યો હતો શત્રુના રાજ્યના બરાબર મધ્ય ભાગસુધી તે પહોંચી ગયો પણ તેની ગતિને કાંઈ રોકી શક્યું ન હતું રશિયન સૈન્ય ફેલોગા આગળ મજબૂત પડાવ નાખીને ઉભું હતું તે તરફ હવે તે વિજયધ્વજ ફફડાવતો જતો હતો અને ત્યાં પણ શત્રુને છક્કડ બવરાવીને થોડા મહિના પોલેન્ડમાં ગાળવાના ધગદાથી તે નીકળ્યો હતો. તેનું સૈન્ય વિજયવત સૈન્યની માફક દબતાથી અને ઋદાનગીથી કુચ કરતું હતું ગબરાટ, ભય, અને નિરાશા તેમના હૃદયમાંથી ઉડી ગયા હતા

ઝોગણીસમી અક્ટોબરે ફ્રેન્ચ સૈન્ય નાની હાતમાં ગોઠવાઈને વ્યવસ્થાપૂર્વક ચાલવા લાગ્યું. હવા ઠડી હતી પણ આકાશ સ્વચ્છ હતું તારાઓ ઝગમગતા હતા થોડી વાર સૂય ઉગ્યો અને બરફથી ઢકાયેલી ટેકરીઓનો પ્રદેશ તેના તેજથી ઝળહળી રહ્યો આ ચિન્હ આશાજનક હતાં બે દિવસસુધી વગર હરકતે તેઓ આગળ વધ્યા આઠ હજાર સિપાઇઓની ટુકડી મોર્ટિયરની સરદારી નીચે મોસ્કોમાં રહી હતી રશિયન સૈન્ય એટલી મોટી સખ્યામાં એકઠું થયું હતું કે તેઓ તરફથી ફ્રેન્ચ સૈન્ય ઉપર પાછળથી હુમલો થવાનો પૂરેપૂરો સભવ હતો વળી મોસ્કોમાં ઘરોગાળાનો એટલો બઢાર ભેગા કરવામાં આવ્યો હતો કે બધા સાથે લાઇ જવાય એમ ન હતું તેમ તેને શત્રુના હાથમાં જતો અટકાવવાની પણ જરૂર હતી નેપોલિયન બહાદૂર અને રાજબક્ષ સેનાપતિ મોર્ટિયરને બેઠયો અને તેનાથી છૂટા પડતા

તેણે ખેદથી પણ સરળભાવે કહ્યું, “ હું તમારી ફતેહ ઉપર આધાર રાખુ છું આપણે ધણીવાર આત્મઅલિદાન આપવા પડે છે ”

તે નિઝર યોદ્ધાએ જરા પણ અમડયા વગર પોતાની જોખમભરેલી જગ્યા સ્વી-કારી લીધી તેની આસપાસ રશિયન ફળ અપાઠ માસના વાદળની માફક જામતું ગયું ક્રેન્ચ સૈન્યને સરસામાનના ગાડાસહિત મોસ્કો છોડતાં ચાર દિવસ લાગ્યા ત્યાં સુધી તેણે દુસ્મનોને બહાદુરીથી ખાળી રાખ્યા જે બુરજો ઉપર ઉભો રહીને તે લડતો તેના બોયરામાં હળરો ખાડી દારૂગોળા ભરેલા હતાં શત્રુની તોપોના ગોળા ધડધડ વરસતા હોવાથી એક તણુપો પણ તે દારૂગોળાને લાગે તો તે પોતે આખા સૈન્ય સહિત હવામાં ઉડી જાય તેમ હતું, છતાં પણ લેશમાત્ર પણ ડર્યા વગર શહેર માંથી પસાર થતા પોતાના મિત્રોનું રક્ષણ કરવા માટે છક છેલ્લો માણસ નીકળી જતા સુધી પણ તે અડગપણે ઉભો રહ્યો હવે આખરની પળ આવી પહોંચી તેની ફરજ પૂરી થઈ. બોયરામાં ભરેલાં દારૂનાં પીપ સળગાવી મૂકવા માટેની જામ ઓળો તેણે તૈયાર ગોડવી રાખી હતી માત્ર દીવાસણી ચાપવાનીજ વાટ હતી મોર્ટિયર અને તેના માણસો ઉતાવળે પગસે તે જવાલામુખીના શિખરપરથી ઉતરી પડ્યાં અને તરત દીવાસણી ચપાઈ લૂટવાને અધીરા અનેલા રશિયનો ભૂખ્યા તીડની માફક આગળ ધસ્યા, પરંતુ પૃથ્વીનાં પડે પડ તોડી નાખે અને આકાશને પણ ચીરી નાખે એવો પ્રયત્ન ધડાકો થયો ક્રેલીનનો જખરદસ્ત મહેલ હવામાં ઉડી ગયો અને તેની સાથે હળરો રશિયનોના પણ પુરચે પુરચા ઉડી નયા ભારવટીઆ, વાજલા, પતથરો જે આકાશમાં ઉડ્યા હતા તે ધડાધડ જમીનપર વરસવા લગ્યા અને નીચે ઉભેલા રશિયન સૈન્યનો કચ્ચરનાણું નીકળી ગયો આ વખતે નેપોલિયન મોસ્કોથી ત્રીશ માઇલને છેટે હતો એટલે દૂરથી સત્રગાએ આ ભયાનક ધડાકો સાંભળ્યો અને તે દાગ મોસ્કો પડ્યાના સમાચાર તેમણે જાણ્યા મોર્ટિયર હવે નાસવા માંડ્યું અને થોડા વખતમાં તે સુખ્ય સૈન્યને જઈ મળ્યો.

૨૩ મી અક્ટોબરે નેપોલિયન મોસ્કોથી સાઠ માઇલ દૂર નીકળી ગયો અહાર હળર ક્રેન્ચ અને ઇટાલિયન સિપાઇઓ લઇને તેના સાવકો પુત્ર યુજિન તેની મદદે ચાલ્યો આવતો હતો, અને માત્ર પ્યારજ માઇલ દૂર હતો ચાર વાગે તેના લાંબી મજલથી થાકેલા સિપાઇઓ ઉલટા હતા તેવામાં પચાશ હળર રશિયનોએ તેમના ઉપર હાપો માર્યો યુજિને સમયસચકતા વાપરી લક્ષકરને સાવધ કરી વ્યૂહબદ્ધ કરી દીધું અને સખત લડાઈ લડ્યા પછી ભારે ખુવારી સાથે રશિયનોને તેણે જગ લોભા મારી કહાડ્યા નેપોલિયન બીજે દિવસે ત્યાં આવી પહોંચ્યો અને પુત્રને ગર્વ-સહિત ભેટીને કહ્યું, “ આજનું તારું પરાક્રમ સર્વોત્તમ ગણાયે ”

હવે તેમને સાંકડી ખીણોમાંથી પસાર થવાનું હતું એ ખીણોમાં તેમના કરતાં

વધારે મોટું રશિયન લશ્કર ધણીજ મળજીત જગ્યાએ ગોઠવાઇને તેમનો માર્ગ રોકીને ઉભુ છે એવા સમાચાર મળ્યા પાતમી મેળવવાને જનરલ બેસિયર્સને આગળથી મોકલવામાં આવ્યો તેણે કહેવડાવ્યું કે એક લાખ અને ત્રીસ હજાર રશિયનો ખીણ ખીણ અને ટેકરીએ ટેકરીએ ગોઠવાઇ ગયા છે અને તેમણે પસંદ કરેલી જગ્યા એવી સુદૃઢ છે કે તેમના ઉપર હુમલો કરીને તેમને હટાવાય એમ છેવ નહિ આ સમાચાર સાંભળીને નેપોલિયન સ્તબ્ધ થઇ ગયો. તેનું માથું જાતીપર ઢળી પડ્યું અને અદમ્યવાળા ધણીજ ઉડા અને હિંદોગભમાં વિચારોમાં ડૂબી જઇને તે ઝોરડામાં આઠા મારવા લાગ્યો તે આખી રાત ઉઘોજ નહિ પથારીમાં જરા આડો થયો પણ તરતજ પાછો બેઠો થયો નકશા જોઇ વળ્યો હજાર જાતની પૂછપરછ કરી તના ચિત્તની ચચળતાવડે તેની ચિતાવુર હાલત જણાઇ આવતી હતી પરંતુ જે મહાન આકૃતમાં તે ઘેરાયો હતો તે સખધી એક પણ શબ્દ તેના મોમાંથી નીકળ્યો નહિ.

રશિયન સ્વારોનાં ટોળાં ઠેર ઠેર ધૂમતાં હતા એવી ખબર હોવા છતાં તે ચાર વાગે અધારામાં ઉઠીને થોડા માઇલ ફરી આવ્યો. એટલામાં સેનાપતિ બેસિયર્સ પણ આવી પહોંચ્યો અધારામાં ને અધારામાંજ નેપોલિયને સરદારોને એકઠા કર્યા ખીણોમાં ગોઠવાયકુ રશિયન સૈન્ય અને તેમનું મળજીત તોપખાતું જોતાં તે રસ્તે થઇને જવું એ આખા લશ્કરનો જણી જોઇને નાશ કરી નાખવા જેવું સર્વને લાગ્યું.

આખરે ધણીજ નાસીપાસી અને ખેદ સાથે નેપોલિયને પોતાનો મુકરર કરેલો માર્ગ છોડીને પ્રથમ પોને જે રસ્તેથી મોસ્કો આવ્યો હતો તે રસ્તા તરફ વળવાનો ઠરાવ કર્યો અહિંથી હવે તેના કમનશીબની શરૂઆત થઇ અહિંથી તેના સર્મ નમ્યો. અત્યારસુધી તેણે કદી હાર ખાધી ન હતી તેણે મોસ્કો છોડ્યું હતું પણ તે શત્રુથી હારીને નહિ પરંતુ પૌલેન્ડમાં શિમાજો માળવા માટેજ છોડ્યું હતું, પણ આ પ્રસંગે ડોહાગાની ખીણ આગળ તેણે પહેલીજવાર શત્રુ સૈન્યને પોતાના કરતાં ઘણું બળવાન પારીને પાછા પગલા ભર્યા અહિંથીજ તે અત્યંત દુઃખદાયક કહાણી કે જેનો ઈ તિલાંશમાં જોડો મળી આવતો નથી તેનું પગરણ મડાય સાતસો પચાસ માઇલના પ્રદેશમાં માત્ર બેજ ઠેકાણે નેપોલિયનનાં લશ્કરી થાણા અને અનાજના બહાર હતા ત્યાંજ માત્ર તેના સૈન્યને ખોરાક અને આરામ મળવાનો સંભવ હતો ખાકીનો તમામ પ્રવાસ બરફવાળા પ્રદેશમાંથી જવાની મુશીમતો, અન્નવસ્ત્રની તંગી અને તે ઉપરાંત તેમને પળે પળે રંજડતી શત્રુના સ્વારોની ટોળાંઓ, એ સર્વ અસહ્ય મુશ્કેલીઓની વચ્ચે કરવાનો હતો.

છતાં પણ હજી નેપોલિયનના નામ માત્રથી તેના શત્રુઓના મનમાં જે બચ પેદા થતો હતો તે તો હજી કાયમજ રહ્યો હતો આશ્ચર્યજનક ખીના એ બની કે આવો

મજબૂત મોસ્કો નાખીને ગોઠવાયલું રશિયન સૈન્ય નેપોલિયન નજીક આવ્યો છે એટલું સામળીનેજ મહારાષ્ટ્ર ગયું અને પોતે લીધેલી મજબૂત જગ્યા છોડીને દૂર નાસી જવાની તૈયારી કરવા લાગ્યું । એક બાબુએ જ્યારે તેમનાથી ડરીને નેપોલિયન આવશે રસ્તે જવા લાગ્યો ત્યારે તેજ વખતે રશિયનો તેનાથી ડરીને આવ્યા જવા લાગ્યા હતા, પણ એક પક્ષે પોતાની હિલચાલથી સામા પક્ષને બિનવાકેફ રાખ્યો હતો નેપોલિયનને શત્રુસૈન્યની હિલચાલની ખમર પડી હોત તો તે પોતાના અમલ દરાવ પ્રમાણે બેધડક આગળ વધ્યો હોત અને ફ્રેન્ચ સૈન્ય ભયકર વિપત્તિમાંથી ખચી જત, પરંતુ કેટલીકવાર સાધારણ રીતે કેટલાક નજીક જવા બનાવોમાંથીજ જગત્ની મહાન ઘટનાઓ ધડાય છે ।

૨૬ મી અક્ટોબરે ફ્રેન્ચ સૈન્યે પાછા પગલાં કર્યા દરેક સિપાઇ તેના સરદારના જેટલાજ બિન્ન થયેલા હતા જે શત્રુને તેમણે અનેકવાર સજા ધામની માફક હિઝારી દીધા હતા તેમની સામેથી તેઓ ચૂપચાપ નીચી નજર કરીને ઉઘાડીને પછે પાછે પગલે હડયા ફ્રેન્ચો પાછા હડયા છે એવી ખમર રશિયન સૈન્યને પડી કે તરતજ તેમણે તેમની પૂઠ લીધી, કોઇ પણ સર્જનને કપારી ઉપજાવે એવી હેવાનિયતભરી વર્તણૂક આ પ્રસંગે રશિયાએ બતાવી બીજા હાથપર આ લડાઇમાં દયા અને સૌજન્યનો વધારે ઉપયોગ કરવામાટે નેપોલિયને પોતાથી બનતો સધળો પ્રયત્ન કર્યો હતો પોતે જે પ્રદેશમાંથી પસાર થતો હતો તેને પાયમાલ કરવાની મનાઇને લગતું જે જાહેરનામું તેણે પ્રસ્ટ કર્યું હતું તેમાં તેણે લખ્યું હતું કે “ જૈયતના સક્ટોમાં વૃદ્ધિ કરવા જતા મારું હૃદય કેપે છે થોડાક રશિયન બદમાસો જેઓ જગલી અસહ્ય પ્રજાની નીચ યુક્તિ પ્રહણ કરે છે તેમને સજા કરવા જતાં હજારો જેડુતોને પાયમાલ કરવાનું હું ઇચ્છતો નથી, અને મિત્રારા બે લાખ ગુલામ જેવા મજૂરો જેઓ આ જગલીપણામાં ભાગીદાર નથી તેમને ગુજરાનના સાધન વગરના કરી મૂકવાનું હું પસંદ કરતો નથી ” તેણે રશિયન સેનાપતિને પણ પત્ર લખીને લડાઈ વધારે મદાની બરેલી રીતે ચલાવવા વિનંતિ કરી, પણ તેણે ઉત્તર આપ્યો કે “ રશિયન પ્રજાના સ્વદેશપ્રેમને હું રોકી શકતો નથી. ” ખસ પછી આસુરી વૃત્તિએ પૂરેપૂરો છિછળો માર્યો ફ્રેન્ચો ઉપર દરેક જાતનું ધાતકીપણું ગુજરાતમાં આવ્યું અને તેના બદનામાં તેમણે પણ કેર વર્તાવ્યો.

૨૮ મી તારીખે ફ્રેન્ચો બીજી વાર બોરોડિનોના મેદાન અગળ આવી પહોંચ્યા હજી પણ વરઝોએ અડધા કરડી ખાધેલાં હજારો મુઝા સ્થળને ભગાનક બનાવી રહ્યાં હતાં લડાઈમાં ધડાઇને રીઠા મધ ગએલા સિપાઇઓ પણ આ ત્રાસદાયક દેખાવથી કપારી ખાઇને બોલ્યા ચાલ્યા વિના એ જગ્યા વટાવી જવા લાગ્યા ૨૯ મી તારીખે તેઓ એક જૂના મઠ આગળ આવ્યા એ મઠનો હાલ લશ્કરી દવાખાના

તરીકે ઉપયોગ થતો હતો. પૂરતી ગાડીઓ મળી નહિ એ બહાને ધણી ધાવણ થએલા સિપાઈઓને પડ્યા રહેવા દીધેલા જોઈને નેપોલિયનને ધણી નવાઈ લાગી તેણે હુકમ કર્યો કે ગમે તે પ્રકારની ગાડી હોય તોપણ તેમાં ઝોઝામાં ઝોઝા એક સિપાઈને તો ખેસાડી લેવોજ આ હુકમનું પૂરેપૂરું પાલન થતાં સુધી તે જાતે ત્યાંજ ઉભો રહ્યો.

નેપોલિયન અત્યારસુધી લશ્કરના પાછલા ભાગ સાથે ચાલતો હતો. ૩૧ મી તારીખે વિયેન્ના ગામ આગળ પોતાના થાકેલા સિપાઈઓને આરામ આપવા માટે તેણે એ દિવસ સુધી કુચ થોભાવી પછી લશ્કરના પાછલા ભાગની સરદારીની જોખમ-ભરેલી જગ્યા માર્શલ નેને આપવામાં આવી. ૨ જી નેવેબરે પાછી કુચ શરૂ થઈ ફ્રેન્ચોના પાછલા ભાગમાં ત્રીશ હજાર માણસોનું સૈન્ય હતું તેના ઉપર સાડાં હજાર રશિયનો તૂટી પડ્યા ફ્રેન્ચ સિપાઈઓમાંના ધણાકના ધા હજી રૂઝાયા ન હતા કેાઈના શરીર ઉપર પાટા હતા તો કોઈના હાથ ઝોળામાં હતા એવી હાલતમાં પણ તેઓ સાત કલાક સુધી એવા મરણીયા થઈને લઢ્યા કે રશિયનોને નાસવું પડ્યું, અને ફ્રેન્ચો આગળ વધ્યા.

દશ નિમિષમાં નેપોલિયને ત્રણસો માઇલની મજત તો કાપી નાખી તોપણ હજી ચાલવાનું બાકી હતું પાછળથી આવતું શત્રુસૈન્ય દિવસે દિવસે વધારે મળવાનું અને હિંમતવાનું મનતું હતું. પાંચમી નવેમ્બરની સાંજે આકાશમાં વાદળ ધેરાયું, જમણનાં ઝાડોમાં થઈને પવન કારગીરીતે ધુન્ધવાડા કરતો વાવા લાગ્યો, અને થાકેલા સિપાઈઓ ઠંડીથી ઠરી જવા લાગ્યા મધરાત્રે યરફનું મયકર તોફાન શરૂ થયું, ઊવણીનાં તોપણી હોલનાઈ મળી, અને ઉધાડાં મેદાનમાં સૂતેના સિપાઈઓ ઉપર બન્કનો વરસાદ વરસવા લાગ્યો સવાર પડી પણ સ્થિતિમાં સુધારો થયો નહિ સૂર્ય તો દેખાયોજ નહિ આકાશમાંથી વરસાદની પેઠે વરસના બરફથી સિપાઈઓની આંખો પૂરકાઈ જવા લાગી તેઓ ગભરાયા અને કયી તરફ જવું તેની ગમ નહિ પડવાથી આમનમ અથડાયા લાગ્યા પવન તેમના પાતળાં કપડામાં થઈને સાસરો નંકળી જતો હતો તેમનો શ્વામ પણ મોમાંથી નીકળતાજ ઠરી જતો અને બરફ બનીને દાંડીએ ચોટી જતો તેમના અંગ ઠંડીથી આકડાઈ ગયા અને હારમધ ચાલી ન શકવાથી અવ્યવસ્થિત ટોળી મોમાં તેઓ રસ્તો કાપવા લાગ્યા રસ્તામાં કોઈને ઠોકર વાગવાથી અથવા બરફનાં ઢકાયેલા ખાડામાં પગ પડવાથી જે પડી જતા તેમનાથી ઉઠીને ઉભા થવાનું નહિ બરફના પડ નીચે તે થોડાજ વખતમાં ઢકાઈ જતા અને નાનો સફેદ બરફનો ટેન્નો બના જતા.

ઉપર તથા આસપાસ બરફનું તોફાન અને ઉજ્જડ વેગન પ્રદેશ સિવાય બીજી કાંઈ નજરે પડે એમ ન હતું થોડાક પાછળ જાતિનાં અહિં તહિં ઉમેલા જૂથ સ્થળની વેરાનતામાં અને ઉદાસીનતામાં વધારો કરતા હતા સખ્યાબધ સિપાઈઓ અને

ધોડાઓ ટપાટપ પડી પડીને મરી જતા સિપાઇઓના ઠરી ગએલા હાથમાંથી બહુકે પડી જતી અને કેટલાકના હાથ ઠરી જઇને હથિયાર ઉપરજ ચોટી જતા જમલી કામડાઓના ટોળાં ભયાનક ચીસો પાડીને તેમની ઉપર ઉડાડ કરતા અને જમીનપર પડેલા સિપાઇનો જીવ જવા પહેલાંજ તેનું માસ કઢાડી ખાતા.

આ કુદરતી આક્રમક વધારો કરવા આવતા હોય તેમ રશિયન સ્વારોનાં ટોળે ટોળા મિચ્છારા ઠરી જતા ક્રેન્ચ સૈન્યની આસપાસ બમ્બાજ કરતા અને વારવાર તેમના ઉપર તૂટી પડતા આ જમલી પશુતુલ્ય નરાધમો ધામત્ર થએલા અને મરવા પડેલા ક્રેન્ચ સિપાઇઓના કપડાં ઉતારી લેતા, પડેલા ઉપર તલવારના પ્રહાર કરતા, ઉપરાઉપરિ સળીનેના ગોદા મારતા અને અસલ્ય વેદનાથી જ્યારે તે મિચ્છારા તરફડતા અને બરફમાં ઉત્ત્રાડા શરીરે મરી જતા ત્યારે દૈત્ય જેવા રશિયનો ખડખડ હસતા અને મસ્કરી કરતા.

રાત પડી-ભયાનક રાત્રિનો અમલ શરૂ થયો. આરામ લેવાની કે બરફની વૃષ્ટિ-માથી રક્ષણ મેળવવાની કોઈ પશુ જગ્યા મળતી નહિ તાપણી સળગાવવા જેટલા સૂકાં લાકડાં પશુ જોવામા આવતા નહિ બરફનાં તોફાન અને ઠંડા પવનના ધૂસવાટ તે નિર્દયપણે તેમનું કામ કર્યેજ જતાં હતાં ચારે દિશાએ બરફ બરફને બરફજ પથ રાષ્ટ રહ્યું હતું ચાક્યા, બૂખ્યા, ઠંડીથી ધૂંજતા ભાગ્યહીન ક્રેન્ચ સિપાઇઓ મગફથી ઢંકાયેલી જમીન ઉપર સૂઈ જતા અને સૂતા તે સૂતાજ. તેમનામાંથી હજારો માણસો ફરી ઉઠવાજ પામતા નહિ ધોડા પશુ માણસોની માફકજ મરવા લાગ્યા મરેલા ધોડાના આમડા સિપાઇઓ ઉમેડી લેતા અને તેના વડે પોતાનાં શરીર ઢંકતા કોઈ કોઈવાર સિપાઇઓને જોવો તેવો પશુ કાંઈક પૌષ્ટિક ખોરાક મળે તેટલા મટે જીવતા ધોડાઓને મારી નાખીને તેમનું ગરમાગરમ માંસ આપવામા આવતું પોતાની સાથે ઠંડીએ પ્રબળ અસહકાર સાધ્યો તે માટે રશિયનોએ ઇશ્વરનો અને તેમના સતપુરુષ પોતો આભાર માન્યો અને ઠંડી વધારે વખત ચાલુ રહે તે માટે તેમની પ્રાર્થના કરી.

આખરે સોળ કલાકની લાખી બયકર રાત્રિ પસાર થઈ ગઈ જીવણી અને આસપાસનો ત્રાસજનક દેખાવ જોઇને સખતમા સખત હૈયાનો માણસ પશુ સ્તબ્ધ બની જતો રાત્રે ગોળકુડાળામાં જોડેલા સિપાઇઓ ત્યાના ત્યાંજ ઠરી ગએલા હતા અને તેમના ઉપર બરફનો થર જમી જવાથી ત્યાં નાના નાના અસખ્ય બરફના ટેકરાઓ બની જતા હતા.

માર્શલ ને અસાધારણ પરિશ્રમ કરીને ઉપર કહી તેવી વિપત્તિમા ધેરાયલા સૈન્યનું પાછળથી રક્ષણ કરતો ચાલ્યો આવતો હતો તેની આસપાસ શત્રુસૈન્યનું ફળ જમતું હતું તેઓ તેના ઉપર વારવાર હુમલા કર્યાજ કરતા હતા તેમની સાથે તે માઇલે માઇલે ઉભો રહી રહીને લડતો, અજાણ્ય જેવા લશ્કરી દાવપેચથી શત્રુના વ્યૂહને બેઠીને

ધણે દૂરસુધી તેમના ધનસમૂહમાં તે ધૂસી જતો આ પ્રસંગે તેણે બતાવેલું પરાક્રમ અને કૌશલ્ય જોઈને જગત્ ચકિત થઈ ગયું.

ભયાનક રાત્રિ પૂરી થતાં પાછું ફ્રેન્ચ સૈન્ય અવરુધ્ધ વિટબણાઓની પરપરાઓ સહન કરતું આગળ આલ્સુ પગલે પગલે તોપોનાં અને સીધાસામાનના ગાડા છોડી દેવાં પડતાં જીવાન સિપાઇઓ હવે બેતાલીમ બની ગયા અમલદારો અને સિપાઇઓ હવે અગ્યવસ્થિતપણે ગમે તેમ ચાલતા હતા માત્ર આદર્શાહી અગગલ્લકોની પલટણેજ તેમની પ્રતિષ્ઠા અને તાલીમ જળજી રાખ્યાં હતાં.

લશ્કરની દુર્બલવસ્થા અને પાયમાલીથી માર્શલ ને એટલે કાયર થઈ ગયો કે તેણે પોતાની હૃદયબેદક સ્થિતિનો હેવાલ કહેવા માટે એક અગરક્ષકને નેપોલિયન પાસે મોકલ્યો, હવે આ વિપત્તિમાથી બચવાનો કોઈ પણ ઈલાજ રહ્યો નથી અને પોતાને માથે એક પછી એક પડતી વિટબણાઓ મૂકે મોઢે સહન કર્યાં સિવાય તેમને છૂટકોજ નથી માર્શલ નેના સદેશ પૂરેપૂરો સાબળવા જેટલી ધીરજ તેનાથી રાખી શકાઈ નહિ તેણે કહ્યું, “સરદાર, હું તમારી પાસે એ બધી વિગતો સામળવા ચહાતો નથી” આ વિપત્તિપૂર્ણ પ્રવાસમા નેપોલિયન જ્ઞાત, ગભીર અને સર્વ પ્રદારના દુખ સહન કરવાને તૈયાર થઈને બેઠો હતો શારીરિક દુખની તો જાણે તેના ઉપર લેશમાત્ર પણ અસર ન થતી હોય તેમ તેના મોમાથી કચવાટનો ઉદ્ગાર સરખો પણ કદિ સબળાતો નહિ માત્ર તેની નજીકના માણસોનેજ કોઈ કોઈવાર ખખર પડી જતી કે તેને અસાધારણ માનસિક પીડા થતી હતી.

નવેબરની નવમી તારીખે તે રૉમલેસ્ક આવી પહોંચ્યો અહિં તેણે પોતાના સિપાઇઓને માટે ખોરાક, વસ્ત્ર અને આગ્રય મેળવવાની આશા રાખી હતી પણ આગતાની સાથેજ તેણે ખરાબી અને અનાજના સંપૂર્ણ અભાવની નિશાનીઓ જોઈ. માત્ર બાઝારમા પુષ્કળ દારૂ હતો મરણીઆ થએલા સિપાઇઓએ તે હલ ઉપરાત પીધો, છાંટા થઈ ગયા અને બરફવાળા ઉધાડી શેરીઓમાં પડીને દયામણી હાલતમાં મરી ગયા સવારમાં જુએ તો સડકો ઉપર જ્યાં ત્યાં મુડદા ને મુડદાજ પડ્યાં હતા અહિંથી નેપોલિયને મોસ્કો જતી વખતે અનાજનો અથાગ બાઝાર બરાબી રાખ્યો હતો પણ તેમાંતુ આ વખતે કથુજ ન નીકળ્યું.

આ અણીને વખતે અનાજનાં ગાડાંની એક ટુકડી ત્યાં આવી પહોંચી નેપોલિયને તરતજ માર્શલ નેના સિપાઇઓને માટે તે રવાના કરાવી દીધી અને કહ્યું કે “જેઓ અત્યારે આપણા રક્ષણને માટે લડે છે તેમને આપણે આપણા પહેલાં જમાડવા જોઈએ.” તેજ વખતે તેણે માર્શલ નેને કહેવડાવ્યું કે તમે રશિયન લશ્કરને થોડા દિવસ તો જરૂર રોકી રાખજો કે જેથી કરીને મને મારા લશ્કરને આરામ આપવાનો તથા તેમને સુવ્યવસ્થિત કરવાનો વખત મળે આ હુકમ તે

અપરાજિત ચોદાએ માથે ચઢાવ્યો અને રશિયનોના હુમલા સામે માત્ર બચાવ કરી-
નેજ બેસી ન રહેતા તેણે તેમના ઉપર હુમલો પણ કરવા માડ્યો અને એવો દંઢ
આગ્રહ કરીને લડ્યો કે તેમને નાસવું પડ્યું તેની પાસે પૂરતી તોપો અને દારૂગોળો
પણ ન હતાં પણ કદિ પણ રિઝિલ ન થાય એવું દંઢ હૃદયમળ તેની પાસે
અપૂર હતું. સામાન્ય સિપાઇઓની હારમાં હાથમાં બંદુક લઇને ન્યા ગોળીઓની
ઝડી વરસી રહેતી ત્યાં ને જીવની દરકાર કર્યા વગર ઉભો રહેતો તેણે આ પ્રસંગે
એક મરણીઆ સિપાઇની હિમ્મત ઉપરાંત સર્વ રીતે પ્રવીણ સેનાપતિની કુશળતા
ખતાવી અત્યંત ચાલાકીભરેલા લશ્કરી દાવપેચવડે તથા તેના સિપાઇઓ ચાહોમ
કરીને મોતને તુચ્છકારીને લડતા હતા, તેથી તેણે રશિયનોને એવા તો હકાબ્યા કે
જેથી નેપોલિયનના લશ્કરને ચોવીશ કલાકનો આરામ તો મળીજ ગયો

સ્કોલેસ્કમા નેપોલિયનને પારિસથી આવેલો ધણો જરૂરી પેગામ મળ્યો રાજ-
ધાનીમા મુસ્કોલીઓ વધતી જતી હતી રશિયામાં ફ્રેન્ચ સૈન્ય ઉપર પડેલી મુશીબ-
તોથી થએલી ખુવારીનો લાભ લઇને કેટલાક કાવત્રાખોરોએ રાજસત્તાને ઉચલાવી
નાખીને તેની જગ્યાએ ઘેરીઆ રાજ્યતંત્ર સ્થાપવાની કોશિષ કરવા માડી હતી માયેટ
નામના એક અધિકારીએ નેપોલિયનના મરણની અફવા ફેલાવી હતી, અને એવા
મમાચારથી પ્રજામા જે ગભરાટ ફેલાયો તેનો તેણે લાભ લીધો હતો થોડા પ્રજા-
કીય અગરક્ષકોને પોતાના પક્ષમા ફેાડી લીધા અને પોતાના હાથમાં રાજ્યતંત્ર લઇ
લેવા તેણે ધણોજ ઉદ્ધતાઈભરેલો પ્રયત્ન કર્યો તેને સત્તાધારીઓએ પકડીને રાજ-
દ્રોહી તરીકે ગોળીથી કાર કરાવ્યો, પણ આ બનાવમાં એટલું તો સ્પષ્ટ સૂચન રહે-
લુંજ હતું કે ક્રાન્સની શાંતિનો આધાર માત્ર નેપોલિયનના આયુષ્યપરજ રહેલો
છે, ક્રાન્સમા રાજસત્તા હજી પૂરેપૂરી જામી નથી, અને શહેનશાહવું મરણ નીપજ-
તાજ જૂદા જૂદા રાજનૈતિક પક્ષો વચ્ચે આબ્યતરિક વિદ્રોહ જગ્યા વિના રહે-
વાનો નહિ

આ પેગામ વાંચીને નેપોલિયનને ધણોજ શ્લોભ થયો. તે સમજી ગયો કે તેના
મરણના સમાચાર ફેલાતાજ સામાજ્યને ઉચલાવી નાખવાનો પ્રયત્ન થશે, ખૂનખાર
આબ્યતરિક કલહ શરૂ થશે અને જે રાજ્યતંત્રને તેણે અત્યંત પરિશ્રમ અને કાળ-
જીથી પોષ્યું હતું, જે રાજ્યતંત્ર ક્રાન્સને માટે કલ્યાણપ્રદ નીવડશે એવી તેણે
આશા રાખી હતી, જે રાજ્યતંત્રના જનક તરીકે લવિષ્યની પ્રજા તેનું કૃતઘંતા-
પૂર્વક સ્મરણ કરશે એવી તેને ઉમેદ હતી, તે રાજ્યતંત્ર માત્ર તેના સર્વોપરિપાળ્ય
ઉપરજ ટકી રહ્યું હતું અને તેના મરણ પછી તરતજ ઝિનલિન ચર્ધ જવાનું
હતું તેનો પરમ પ્રિય દેશ તેના મરણ પછી પણ સુખશાંતિમાં રહે એવી આશાથી
રાજ્યતંત્રને મજબૂત અને સુવ્યવસ્થિત કરવા માટે તેણે અહોનિશ પ્રયત્ન કર્યો હતો.

તે હેતુની સિદ્ધિને અર્થે તેણે બારેમા બારે આત્મબલિદાન આપ્યું હતું, પ્રાણાધિક ઉદારચરિતા જોસેફાઇનનો ત્યાગ કરીને, આસ્ટ્રિયાના પામર રાજની પુત્રી સાથે તેણે એજ હેતુથી વિવાહ કર્યો હતો, પરંતુ હવે તેને બારે નિરાશા અને ખેદ સાથે માલમ પડ્યું કે તેના પુત્રના હક્કની કાંઈ પરવા કરતું ન હતું હવે તેને સમજાયું કે બિચારી માનભંગ થએલી જોસેફાઇન આસ્ટ્રિયાની રાજપુત્રી કરતાં તેને અને ક્રાન્સને વધારે સખળ ટેકા આપી શકત જોસેફાઇનને અન્યાય આપવાનો તેનો લેશ-માત્ર પણ ઇરાદો ન હતો એ તો ગેરસમજ અને અજ્ઞાનથીજ થએલું પાપ હતું, પણ પાપ તો હતુંજ એ પાપ તેણે આખા જગત સમક્ષ કર્યું હતું અને આખા જગત સમક્ષ તેને બચકર શિક્ષા પણ મળી તેણે બારે પશ્ચાત્તાપ અને ઉદ્વેગ સાથે કહ્યું કે મારી પોતાની રજવાનીમાં, બાગ બાર વરસસુધી મારો અમલ રહ્યા પછી, માંગ લગ્ન અને પુત્રજન્મ થયા પછી અને મારી આટઆટલી પ્રતિજ્ઞાઓ છતાં પણ મારા મરણ પછી મારી પ્રજાને ફરીથી રાજ્યક્રાંતિનાં બચાવક સફટો સહન કરવાનાં રહે ના ખરેખર રાજમુકુટ ધારણ કરવાને હું લાયકજ નથી પોતાના સ્વમાનને અને પ્રતિજ્ઞાને હાનિ ન પહોંચે એવી રીતે પહેલીજ તકે અત્રેથી સત્વર પારિસ ઉપડી જવાનો તેણે તરતજ નિશ્ચય કરી નાખ્યો તેણે જનરલ ઝેપને બોલાવીને કહ્યું કે “જ્યારે વિષત્તિ આવે છે ત્યારે ચોતરફથીજ સામટીજ આવે છે હું એકલો બધે હાજર ન રહી શકુ માટે અત્યારે તો હજાર કામ પડ્યા મૂંઝીને મારે પારિસજ જવું જોઈએ લોકમતને ફરીથી હતા તેવો કરી દેવાને મારી હાજરી વિના ચાલે એમજ નથી આપણને સૈન્યની અને નાણાની પણ જરૂર પડશે બીજી મોટી જન મેળવશું એટલે જ કાંઈ બગડ્યું છે તે પણ સુધારી શકાશે ”

આ ઠરાવની માત્ર ઘોડાકનેજ જાણ કરવામા આવી હતી, કેમકે એથી સૈન્યમા વધારે ગંભીર અને નિરાશા ફેલાય જાય.

ત્યાર પછી રમ્પોલ્ટેસ્કમા નેપોલિયન પાંચ દિવસસુધી રહ્યો તેટલા વખતમા તેણે પોતાના વેરણખેરણ થએલા સૈન્યને એકત્ર કર્યું, સૈન્યની બીજી ટુકડીઓ જે જૂદે જૂદે રસ્તેથી આવતી હતી તેમની સ્થિતિની તપાસ કરાવી અને આગળ જતા વધારે વિષત્તિ ન પડે તેને માટે બનતી તૈયારી કરી યુજનનું સૈન્ય લડતાં લડતાં ક્ષીણ થઇ ગયું હતું તોપો, દારૂગોળો અને સામાનના ગાડાં તેને છોડી દેવાં પડ્યાં હતાં કેવાકે અને નેનાં સૈન્યની ચારે બાજુએ રશિયન સ્વારોનાં ટોળા બમતાં હતાં ફ્રેન્ચો ઉપર હુમલો કરવાની તો તેમની છાતી ચાલતી ન હતી, પણ નદીનાળાંપરના પૂલ ભાગીને અને ગામડાઓ બાજીને તેમને બને તેટલું તેઓ પબ્વતા, અને જ્યારે જ્યારે જ મલ, ટેકરી કે બીજીની અનુકૂળતા મળી જતી ત્યારે સામે મોઢે હુમલો પણ કરતાં અને પાછા તરતજ નાસી જતા

ચોદમી નવેબરે સવારે ચાર વાગે નેપોલિયને પાછી કુચ શરૂ કરી હવે તેના સૈન્યમાં ચાલીશ હજાર લઠી શકે તેવા માણસો રહ્યા હતાં આખા સૈન્યના ચાર ભાગ પાડી મુરા, યુજન, ડેવાઉ અને નેની સરદારી નીચે એક વિભાગ સોંપવામાં આવ્યો. નેપોલિયન સૌથી આગલા ભાગ સાથે આદ્યો માર્શલ ને સાથી પાછળ રહેવાનો હતો બધું લશ્કર પસાર થઈ જાય ત્યાર પછી તમામ તોપો અને સર-સામાનનો નાશ કર્યા પછીજ રૈમોલેસ્ક છોડવાનો તેને હુકમ અપાયો હતો.

થોડાના નળ ધસાઈ ગયા હતા, ધણીકના તો ખરી પડ્યા હતા. તે બિચારાં પ્રાણીઓ રસ્તામાં તરફડીને મરણ પામતા સિપાઇઓને તોપો અને ગાડાં હાથે ખેંચવાં પડતાં હતાં ધણીવાર લપસણા બરફ ઉપર ચાલતા નીચેના ફાતરોમાં સિપાઇઓ તોપોસહિત ગબડી પડતા હતા વારવાર શત્રુની તોપોના ગોળા અને બુલ્-કેની ગોળીઓ તેમના ઉપર ધડાધડ વરસતી હતી રશિયન સેનાપતિ નેવુ હજાર સિપાઇઓનું લશ્કર લઇને ફ્રેન્ચોથી થોડે થોડે અંતરે તેમની સમાતર લીટીમાજ આદ્યો આવેલો હતો તેના સૈન્ય પાસે પૂરતા વસ્ત્ર, હથિયાર, અને અનાજનાં ગાડાં હતા તેઓ થોડીવારમાં આગળ નીકળી ગયા અને અનુકૂળ જગ્યા શોધી કહાડી ત્યાં તોપખાનું ગોઠવી ફ્રેન્ચોનો રસ્તો રોકીને ઉભા, પણ આદલાઈ અગરક્ષકોની પલટણ તેમને ટુચ્છકારીને, માહોમ આગળ ધસી અને એક સપાટામાં ગસ્તો ખુસ્લો કરી નાખ્યો રશિયનો નાહા પણ ટેકરીઓ ઉપર રહ્યા રહ્યા અમિની ઝડી વરસાવવા લાગ્યા નેપોલિયનને જળવવા માટે અગરક્ષકો મોટી સંખ્યામાં તેની આસપાસ એકદમ વીંટળાઈ વળ્યા અને એ પ્રમાણે પોતાના પ્રાણાવિક શહેનશાહને જળવવા સાડ પોતાનાં અંગ ઉપર ગોળીઓના વરસાદ ઝીલતા તથા યુદ્ધગીત ગાતા ગાતા સર્વે આગળ ચાલ્યા.

આ પ્રમાણે પહેલો વિભાગ તો પસાર થઈ ગયો હવે રશિયનોએ યુજનના વિભાગને રોકવાનો યત્ન કર્યો તેઓ મજબૂત ખામ્પો ખોદીને તેનો રસ્તો ઘેરીને ઉભા રહ્યા તુમુલ યુદ્ધ શરૂ થયું યુજનના પદરસો સિપાઇ ઓની એક હુકડી સૌથી આગળ ચાલતી હતી તે વીજ હજાર રશિયનોના બૂહમા ઘેરાઈ ગઈ તેમણે તામે થવાની મગફરીથી ના પાડી નક્કર ચોરસ આકૃતિમાં ગોડવાઈ જઈને તેઓ મજબૂતી આ થઈને દુસ્મનો ઉપર ટૂટી પડ્યા અને તેમના બૂહને બેદીને યુજન તરફ પાછા આવવા લાગ્યા રશિયનોએ તેમને રસ્તો આપ્યો અને પોતાના સૈન્યની વચ્ચે આવવા દીધા પછી કા તો આ નાનકડી નિસહાય ટોળી ઉપર દયા આવવાથી અથવા તેમના કૌરવને માટે સન્માન ઉત્પન્ન થવાથી રશિયન સિપાઇઓ તેમને તામે થવાને વિનવવા લાગ્યા. આવા બહાદુર યોદ્ધાઓ ઉપર ગોળી ચલાવવા તેઓ અતિશય નારાજ જણાયા પણ ફ્રેન્ચોએ ક્ષાંતિ અને દહતાથી આગળ વધીને અને સંતોને

ઉઘી કરીને તેમની માગણીના જવાબ આપ્યો. શત્રુસૈન્ય તેમનાથી થોડા વા નેજ અતરે હતું જેવું તેમણે આગળ પગલું ભર્યું કે તરતજ તેમની ઉપર ચારે બાજુ એથી ધડાધડ ગોળીઓ વરસવા લાગી અને તેઓમાંના અડધો અડધ તો પહેલેજ સપાટે જમીનદોસ્ત થઇ ગયા. બાકી રહેલા હજી પશુ ડગ્યા નહિ તેમને. નિશ્ચય શિથિલ થયો નહિ તેમણે પોતાની હારને સાકડી કરીને મરણીઆ બનીને આગળ વધવાનું ચાલુજ રાખ્યું એમ કરતાં કરતાં લગભગ આખી ટુકડી ખતમ થઇ ગઇ અને માત્ર ગણચાંકિયા સિપાઇઓજ યુજનના સૈન્ય પાસે જવા પામ્યા !

તેવું લશ્કર ધેરાઇ ગયું હતું શત્રુસૈન્ય તેનાથી બમણું મોટું હતું તેમણે ટેકરીએ ટેકરીએ તોપો ગોડવી દીધી હતી એમાંથી એક પશુ માણસ જીવતો બચ એવો સંભવ ન હતો કોઇ પશુ રીતે એ ટેકરીઓનો કબજો તો લેવોજ નોંધ્યો

ત્રણસો માણસોએ એ બીકું ઝડપ્યું તેઓ જીવપર આવીને ટેકરીપર ચડી ગયા પશુ તોપોમાંથી વરસતા ગોળાના મારથી તેમના ફૂરએ ફૂરઆ ઉડી ગયા ત્રણ-સોમાંથી એક પશુ પાછો આવવા પામ્યો નહિ. રાત પડી. અંધારી, ઠંડી અને લાંબી રાત્રિ યુજનની મદદે આવી પહોંચી તેણે આ સંજોગનો લાભ લઇને નાસી જવાનો ઠરાવ કર્યો સધળા ગુપ્તગુપ્ત તૈયાર થઇ ગયા તાપણીઓ સળગતી રહેવા દીધી પગ લાતો અવાજ કર્યા વગર, દમ ઘૂટીને તેઓ શત્રુના અભેદ કિલ્લા જેવી ટેકરીને વટાવીને પસાર થવા લાગ્યા એટલામાં વાદળ ખસી ગયું અને ચંદ્ર ઝળકી નીકળ્યો. રશિયન પહેરેગીર ચેતી ગયો અને બૂમ પાડવા જતો હતો એટલામાંજ એક પોલેન્ડવાસીએ તેને રશિયન ભાષામાં કહ્યું કે અમે તો રશિયનો છીએ અને શત્રુ ઉપર છાપો મારવા જઇએ છીએ ચોક્કસ હેતુરાર્યો અને યુજન તેની ટુકડી સાથે ત્યાંથી પસાર થઇ જઇને બીજે દિવસે નેપોલિયનને જઇ મળ્યો

હવે ડેવાઉ અને તેની સલામતીને માટે નેપોલિયનને બેહદ ચિંતા થવા લાગી તેની રિયલિટી અસત ભયકર હતી, આસપાસ રશિયન સૈન્યનો જમાવ થવા કરતો હતો, છતાં પશુ એ બેહદ આવે ત્યાંસુધી આગળ ન જવાનો ઠરાવ કરીને તેણે ત્યાંજ પડાવ નાખ્યો એ દિવસસુધી આ નાનકડું સૈન્ય ખુલા મેદાનમાં નિડરપણે ઉભું રહ્યું તેમની આસપાસની ટેકરીઓ ઉપર શત્રુસૈન્ય ગોઠવાયું હતું પશુ નેપોલિયનની તેમને એટલી બધી ધાક પેસી ગઇ હતી કે નજીક આવવાની તેમની હિમત આલતી નહિ

એ દિવસ પસાર થઇ ગયા છતાં પશુ એ બેહદ સેનાપતિના કથા સમાચાર મળ્યા નહિ તેમને મદદ કરવા માટે પાછા જવાનો નેપોલિયને અત્યંત આશ્ચર્યજનક ઠરાવ કર્યો આના કરતાં વધારે સાહસિક અને ઉદારતાભર્યું કાર્ય જગતના ઇતિહાસમાં બીજું દષ્ટિએ નથી પડતું તે પોતે અને તેવું નાનકડું સૈન્ય હવે

અપૂર્ણ રીતે સલામત હતું શત્રુની છેલ્લામાં છેલ્લી હરોલને બેદીને તે બહાર નીકળી ગયો હતો. ફ્રાન્સ જવા માટે તેને પોતાને માટે તો માર્ગ મોકળો થઈ ગયો હતો. વધારે દિવસ રોકાવાથી શત્રુસૈન્ય તેની આગળ નીકળી ગય, નદીઓ ઉપરના પૂલ અને ખીણોનો કબજો તે લે અને તેનો માર્ગ પૂરેપૂરી રીતે બંધ કરી નાખે એવો સંભવ હતો. આ બધું જોખમ તે સ્પષ્ટ રીતે જોઈ શક્યો હતો અને તે છતાં પણ રશિયાના હિંમત્ય પ્રદેશમાં પાછા જઈને પોતાના સેનાપતિઓને ઓડવવાનો અમવા નેમની સાથેજ ત્યાં મરવાનો તેણે દૃઢ નિશ્ચય કર્યો.

નેપોલિયન તરફ તેના અનુયાયીઓ આવી અપૂર્વ ભક્તિ સામાટે દાખવતા હતા તે વિષે ઈંગ્લેન્ડ અને અમેરિકાના લોકોને બહુ આશ્ચર્ય લાગે છે તેનું કારણ તો એટલુંજ છે કે તે તેમના પ્રેમ અને ભક્તિને માટે સર્વ રીતે યોગ્ય હતા, તે સૌથી વિશેષ ઉદાર, સૌથી વિશેષ મહાનુભાવ અને સૌથી વિશેષ સ્વાર્થત્યાગી પુરુષ હતો જે નેપોલિયને બૂખમરો અને સખતમાં સખત હડીની જરા પણ પરવા કર્યા વગર, પોતાને હજી એક હજાર માઇલ કાપવાના બાકી હોવા છતાં પણ બરફથી છવાયેલા પ્રદેશમાં જેમનો ખચાવ કરવાને ફરીથી દાખલ થવાની હામ ભીડી તેને ઉવાઠિ અગર ને કેમજ બૂલી શકે? તેની પાસે બૂખમરાથી તવાઈ ગયેલા, અશ્વત્થ થઈ ગયેલા અને લગભગ નહિ જેવાં શસ્ત્રવાળા માત્ર નવ હજાર સિપાઈઓ રહ્યા હતા આ નિર્જળ ફાળવડે તેણે નેવું હજાર રશિયનો ઉપર ધસી જવાનું અપૂર્વ સાહસ કર્યું તેમના મોરચાઓની અને તોપખાનાઓની લગોલગ જઈ લડવામાં તેને તેમના ગોળા અને તલવારોથી માર્યા જવાનો ભય હતો, પણ તેમ કરવાથી ઉવાઠિ અને ને ઉપર થતું ફગાણું કમી થાય એ પણ ચોક્કસજ હતું જે નેપોલિયન આ બાબુથી રશિયનો ઉપર હુમલો કરે તો ઉવાઠિ અને ને બે મળીને તેમના તરફ કાંઈક કમી થએલા શત્રુસૈન્યને મારી હલાવી શકે તેમ હતું આવા અસામાન્ય અને દેવતાઈ ચારિત્ર્યને લીધેજ આણુસો એવી દિવ્ય વિભૂતિઓને નમે છે.

નેપોલિયન ચારે બાબુએથી ઘેરાઈ ગયો હતો, તોપણ લેશમાત્ર કર્યા વગર તેણે શત્રુના સૈન્યને બેદીને અદર ધૂસી જવાનો અસામાન્ય પ્રયત્ન આદર્યો એક દિવસ પોતાના કબજા તથામાથી બહાર નીકળતા તેણે કહ્યું, “મેં ઘણું વરસ આદર્શાહનું કામ કરી લીધું હવે પાછા સેનાપતિ બની જાઉં છું.”

શત્રુસૈન્યની એક મજબૂત ટુકડી નેપોલિયનની છાવણીની લગોલગ આવી પહોંચી હતી તેણે જનરલ રેપને બોલાવીને કહ્યું, “અત્યારે ને અત્યારે જાઓ અને અધારાનો લાભ લઈને તેમને સગીનથી મારી કહાડો મારી આટલી નજીક આવવાની ઉહ્તાઈ આજે તેઓ પહેલીજવાર ખતાવે છે તેમને એવી શિક્ષા કરો કે ફરીથી મારી મુખ્ય છાવણીની નજીક આવવાની તેઓ ખોડ બૂલી ગય.”

સવારમાં ખરેખરી લડાઇ શરૂ થાય તે પહેલાં રાતમાં ને રાતમાં જ એ હુમલા કરવામાં આવ્યા અને તેમાં પૂરેપૂરી ફતેહ થઇ ફ્રેન્ચોએ ખીલકૂલ બંદુક ફેંડ્યા વગર હાથમાં સગીનો લઇને શત્રુની ખીચોખીચ હારો ઉપર ધસારો કર્યો. તેમના ઝંતુની ધસારાથી રશિયનો ગભરાયા અને નાહા.

સવાર પડી નેપોલિયનનું નાનું સૈન્ય ત્રણ બાબુએથી ઘેરાયલું હતું છ હજાર સિપાઇઓ લઇને તે શત્રુમૂહના મધ્યભાગ તરફ હિંમતભેર આગળ વધ્યો મોર્ટિ-યરે તેની જમણી પાંખ સાચવી અને બાદશાહી અગરક્ષકો વજ્રદુર્ગ જેવી ચોરસ આકૃતિમાં ગોઠવાઇ બંધને ડાબી બાબુએ કિલ્લાની માફક ઉભા રહ્યા દારૂથી યુદ્ધ શરૂ થયું. રશિયન સૈન્યની સખ્યાજ એટલી મોટી હતી કે તેઓ શસ્ત્રોનો ઉપયોગ કર્યા વિના એકલા પોતાના વજનથી પણ ફ્રેન્ચોને છુદી નાખવા શક્તિમાન હતા, પરંતુ તે છતાં પણ પોતાની ખાઇઓ છોડીને બહાર આવવાની તેમની હિંમત ચાલી નહિ તોપણ મારથી તેઓ ફ્રેન્ચોનો સહાર કરતા ગયા તોપણ ફ્રેન્ચો તો બેઘડક આગળ વધતાજ ગયા પૂર્વ, પશ્ચિમ અને દક્ષિણ બાબુએથી શત્રુની તોપોની ભયાનક ગર્જનાઓ સભળાતી હતી અને માત્ર ઉત્તર દિશાજ ઉઘાડી રહી હતી, પરંતુ હવે તે બાબુ પણ પૂરી લેવા માટે મજબૂત રશિયન ટુકડી જતી હતી નેપો-લિયન ચેતી ગયો ચારે દિશાએથી ઘેરાઈ જવાય તો પછી નાસવાનો માર્ગજ રહે નહિ માટે ઉત્તર તરફ રશિયનોને ખાળવા માટે સાથી મજબૂત પલટણ તેણે મોકલી દીધી અને પોને યાહોમ કરીને શત્રુના વ્યૂહને બેદતો આગળ વધ્યો ગયો.

અપોરના બે સુધી ઘેર સત્રામ મચી રહ્યો નેપોલિયને રશિયનો ઉપર કરેલા ધસારાથી ડેવાઉ ઉપર દયાથી ઓછું થયું તે રશિયન સ્વારોને મારતો, વીખેરતો આવી પહોંચ્યો શત્રુની તોપોના ધડાકા વચ્ચે બેઉ સૈન્ય ભેગા થઈ ગયા અને ડેવાઉ તો બચ્યો, પણ હજી ને રહી ગયો તેના કથા સમાચાર મળ્યા ન હતા કદાચ તે માર્યો પણ ગયો હોય.

હજી પણ પોતાના બહાદુર સેનાપતિને શત્રુઓની વચમાં એકલો પડતો મૂકીને ચાલ્યા જવાને નેપોલિયન નારાજ હતો આખરે તેણે જોયું કે વધારે વખત થોભવાથી બધાએ માર્યા જશે એમ વિચારીને ફ્રાન્સ તરફ જવા કસુધ થયો તેણે મોર્ટિ-યરને પોતાની રૂમરૂમાં બોલાવીને ધણીજ દિલગીરી ભરેલા અવાજે કહ્યું —

“હવે આપણે એક પળ પણ ગુમાવવી ન જોઈએ. આપણે ચારે બાબુએથી ઘેરાતા બંધાએ છીએ આપણે માટે રક્ષિયામાથી બહાર નીકળવાનો બોરિરથેનિસનો એકજ માર્ગ છે કદાચ રશિયન સેનાપતિ આપણી આગળ નીકળી જાય તો તે માર્ગ પણ બંધ કરી દે માટે હું અગરક્ષકોની ટુકડી લઇને ઉતાવળે તમારી પહેલાં જાઉં છું તમે અને ડેવાઉ અહિં રહીને રાત પડતાં સુધી શત્રુને ખાળી રાખજો.

પછી તમે પણ ચાલવા માડો અને મને પકડી પાડો ”

બહાર નેને એકનો છોડીને જતા તેનું હૃદય ચીરાઈ જતું હતું પણ નામલાજે તેણે રજુક્ષેત્ર છોડીને ચાલવા માડ્યું કેવાડિ અને મોર્ટ્યર ત્રણ હાજર માણસોવડે પચાસ હાજર રશિયોને રોકના કાન્યા જાણે બગીચામાં ફરવા નીકળ્યા હોય તેમ શત્રુના ગોળાના વરસાદથી જરા પણ ગમરાયા વગર અગિમાનપૂર્વક ધણેજ ધીરે પગલે પોતાના ધાયન થએલા સોમતીઓને જિત્તરી લેતા તેઓ પાછા હડતા ગયા

નેપોલિયન અને તેનું સૈન્ય આગળ નીકળી ગયું તે હાથમાં ઝાડની એક ડાળખી પકડીને સિપાઇઓની જોડે પગે ચાલતો હતો હજી પણ જાણે તેના મનમાં તેની ખોળ કરવા પાછા ફરવાનો વિચાર ચાલી રહ્યો હોય તેમ અનિશ્ચિનપણે અને ધીરે ડમનેજ તે માર્ગ કાપતો હતો તે દરેક પગે માનવ નેને ચાલ કરી તેને માટે જીવ બાળ્યા કરતો હતો તે વારવાર તેની હિમન, બુદ્ધિ અને ચારિત્ર્યના વખાણુ કરાજ કરતો ટુકા દિવસ પૂરો થયો અને લામી, લગર કાળરાત્રિ પાછી આવી પહોંચી ને પોતાના તણુમાં એકનો ખેડો ખેડો બમડતો કે “ મારા સિપાઇઓની વિપત્તિ જોઈને મારે હૃદય ચીરાઈ જાય છે ” તેણે મિન્ટકમાં લશ્કરને રાહત આપવાની આજ્ઞા રાખી હતી, પણ નવા ખેડેજનક મમાચાર મળ્યા કે તે શહેર પણ શત્રુના હાથમાં ગયું છે પળવાર તો આ સાબળીને નેપોલિયન ત્તબ્ધજ થઇ ગયો પણ તરતજ તેણે સાવધાન થઈને કહ્યું, “ કાઇ ફિક્કર નહિ આપણે આ રણી સગીતોવડે રસ્તો કાપી લઈશું ”

એમ કરતા કરતા ક્ષીણ થઈ ગયેલુ ક્રેન્ચ નેન્ય નીપર નદીની પેઢી પાર આવેલા ઓચાં શહેરમાં આવી પહોંચ્યું મોસ્કો છોડ્યા પછી અહિજ તેમને પહેલીવાર પેટનરતુ ખાવાનું મળ્યું

હજી પણ નેપોલિયન નેને માટે ઝખ્યા કરતો હતો આખા સૈન્યમાં હિન્દાસી નતા ફેલાઈ ગઈ હતી તેની છેલ્લી ખમર મળ્યાને ચાર દિવસ થઈ ગયા હતા બધાએ હવે તેની આજ્ઞા છોડવા માડી હતી, તોપણ હજી તેઓ નીપર નદીની પેઢી પાર નજર નાખતા હતા, કાન માડીને સાબળતા હતા, પણ રશિયન સ્વારોના ટોળા સિવાય બીજી કાંઈ તેમની નજરે આવતું નહિ અને પરનના સુસવાટ સિવાય બીજી કાંઈ સબળાતું નહિ

રાત પડી અને આજે સિપાઇઓને ઘણું દિવસે આરામથી સવાના સાધન મળવાથી થોડીવાર તો તેઓ પોતાની બધીજ વિપત્તિઓ ભૂલી ગયા નેપોલિયન વાળું કરતો હતો એટલામાં અવાજ સબળાયો કે “ માર્શલ ને સલામત છે ! ” એક પોલેન્ડવાસી અમલદાર ત્યાં આવી પહોંચ્યો તેણે ખબર આપી કે માર્શલ ને થોડાજ માઇલને છેટે છે રશિયન સ્વારો તેને કાયર કરે છે તેથી તે મદદ માગે છે આ

સમાચાર સાબળતાંજ નેપોલિયન ખુરશી ઉપરથી કુદકો મારીને ઉભો થયો; અને લાગણીના ભુસ્સાને વશ થઈને બોલ્યોઃ—

“ શુ આ વાત ખરી છે ? મારા દુષ્કલેરીસના બોયરામાની બે અખજ-બધીજ સોના મોહોરો માર્શલ નેને બચાવવા માટે હુ ખર્ચી નાખવા તૈયાર છુ ”

રાત્રિ ધણીજ ઠંડી હતી અને ધણા દિવસથી થાકેલા સિપાઇઓ ઉઘી ગયા હતા, પણ યુજીનની સૂચનાને માન આપીને જરા પણ બખડ્યા વગર પાચ હજાર સિપાઇઓ ઉઠીને ઉભા થયા તેઓ અધારે અધારે બરફમાં અજાણ્યા રસ્તા ઉપર છ માર્શલસુધી ચાલ્યા. વચમા વચમા તેઓ ઉભા રહેતા અને કાન માડીને સાબળતા પણ કશો અવાજ કાને આવતો નહિ આખરે મધરાત થઈ ગઈ ત્યારે છેવટના ઉપાય તરીકે યુજીને થોડાક તોપોના બાર કરાવ્યા ધણે દૂરથી તેના જવાબમાં સામટી બંદુકો ફૂટ્યાનો ધીમો અવાજ સભળાયો બિચારા નેની પાસે એક પણ તોપ રહી ન હતી એકે લશ્કર એક બીજા તરફ આવતાં ગયા બહાદુર, નિડર, ઉદારચરિત યુજીન તેના મિત્રને ભેટી પડ્યો અને સિપાઇઓ, સેનાપતિઓ અને અમલદારો એક બીજા તરફ દોડી જઈ પ્રેમથી ભેટી પડ્યા.

એક સૈન્ય હવે હર્ષભેર ઝોઝાં આવી પહોંચ્યા માર્શલ ને પોતાનાં સકોટાગુ જ્યારે નેપોલિયન આગળ સવિસ્તર વર્ણન કરવા લાગ્યો ત્યારે તેણે તેનો હાથ પકડીને “ વીરશ્ચિરોમણિ ” ના ગૌરવયુક્ત નામથી બોલાવી અભિનંદન આપ્યું.

તે નિડર, અપરાજિત સેનાપતિએ પોતાનો ભુસ્સો સઘળા સિપાઇઓમાં દાખલ કરી દીધો હતો અને તેથી તેમણે અદ્ભુત પરાક્રમો કરી બતાવ્યા હતાં.

સ્મોલેસ્કી ઝોઝાં ૧૦૦ માઇલને છેટે હતુ એટલેા અવાસ કરતાં નેનાં છ હજાર માણસો પૈકી પદરસો જીવતા રહ્યા હતા તેની પાસે એક પણ તોપ રહી ન હતી માદા અને ધાખલ થએલાઓને શત્રુની દયા ઉપર રસ્તામાં છોડી દેવા પડ્યા હતા. આખે રસ્તે તેણે પોતાના દેશમધુઓના, અને ઘોડાઓના ઠરી ગએલાં શબ, લાગેલાં હથિયાર અને ઉધા પડી ગએલા ગાડા જોયાં તે ઉપરથી તેને ફ્રેન્ચ સૈન્યની વિટબણાનો ખ્યાલ આવી ગયો આથી તેણે હિંમત છોડી નહિ પણ આગળ વધ્યો કેરનો આગળ જ્યાં નેપોલિયને થોભીને પોતાના સરદારોના બચાવ માટે પોતાનાથી દશગણા શત્રુસૈન્યને હઠાવ્યુ હતુ ત્યાં તે આવી પહોંચ્યો ત્યાં પણ તેણે ફ્રેન્ચ સિપાઇઓની લાસોના ઢગલા જોયા એવામા એકાએક બરફહુ તોફાન થયુ રસ્તો સૂઝવા ન લાગ્યો, અને આવી સ્થિતિમા તેમના કરતા અનેકમણુ મોટુ શત્રુસૈન્ય મજબૂત તોપખાના સાથે રસ્તો રોકીને એટલુ તેમણે જોયુ એક રશિયન અમલદારે આવીને નેની તલવારની માગણી કરી રશિયન સેનાપતિ ફ્રેન્ચ સેના પતિના અદ્ભુત શૌર્યથી સારી પેઢે વાકફ હતો તેથી આવી માગણી કરવા માટે

તેણે દિલ્લીગીરી પણ ખતાવી

રશિયન દૂતે કહ્યું કે “ તમારા જેવા મહાન સેનાપતિ અને જગવિખ્યાત યોદ્ધા આમળ આવી નિર્દય માગણી કરવાની અમારા સેનાપતિની જીભ પણ ન ઉપડત, પણ તમારે બચવાનો એક પણ માર્ગ રહ્યો નથી એવી અમારી ખાત્રી થવાથીજ તમે તાબે થાઓ એમ અમારે કહેવું પડે છે તમારી આસપાસ એશી હજાર રશિયનોનું મૈન્ય ગોડવાઈ ગયેલું છે તમને શક હોય તો તમારા કોઇ પણ અમલદારને અમારી સાથે મોકલો અમારા સેનાપતિ તરફથી તેને અમારૂં મૈન્ય મથુવાની રજા છે ”

પણ નેએ તેનો સુદર જવાબ આપ્યો કે “ ફ્રાન્સનો સેનાપતિ કદિ તાબે તો થાયજ નહિ ”

આ વાત ચાલતી હતી એટલામા કાં તો દગ્ગાથી અથવા જૂલથી ફ્રેન્ચ સિપાઈઓની ખરાબર છાતીની સામે તાડીને રશિયનોની આળીશ તોપો ફેડવામાં આવી સેકડો સિપાઈઓ આ અણુધાર્યા હુમલાથી લોહીકુહાણુ થઈને પડ્યા આ વાત આટલેથીજ ન અટકી, પરંતુ જરા પણ રહેમ ખતાવ્યા વગર તેઓ ફ્રેન્ચો ઉપર લાગલાગટ અગ્નિનો વરસાદ વરસાવવા લાગ્યા એક નજરે જોનાર કહે છે કે “અમારી આસપાસની તમામ ટેકરીઓ જેઓ ઠડી અને શ્વાત દેખાતી હતી તે પળવારમાજ જવાળામુખીની પેટે ભજૂકવા લાગી, ” પણ આથી નિરુત્સાહી ન થના તેનું શૌર્ય વધ્યું, તેની લડાયક શક્તિ હવે અપૂર્વ રીતે ખીલી નીકળી

તેની સામે એશી હજાર મદોનમત, પ્રચંડ કદના અને સારામા મારા હથિયારવાળા રશિયન સિપાઈઓની પલટણો ગોડવાઈ ગઈ હતી તે ઉપરાંત સખ્યાખધ ધોડેસ્વાર અને પુષ્કળ તોપખાનું પણ હતું. તેમણે લીધેલી જગ્યા પણ ધણી મજબૂત હતી આ બાબુ ને પાસે જૂખમરાથી નિર્માલ્ય થઈ ગયેલા પાયજ હજાર સિપાઈઓ હતા તેમનાં હથિયારની ખરાબમાં ખરાબ હાલત થઈ ગયેલી હતી અને તેમને ઉપાડવા જેટલું પણ સિપાઈઓમાં બળ રહ્યું ન હતું તોપખાનામા માત્ર છજ તોપો તેની પાસે રહેવા પામી હતી તે છતાં પણ નેએ જરા પણ લોભ કર્યો વગર અત્રુપર ધસારો કર્યો પાંચ હજાર સિપાઈઓથી એશી હજાર સિપાઈઓનો ફિલ્લા જેવો મજબૂત વ્યૂહ બેઠાયો નહિ અધારૂં ચતાસુધી તેઓ લઢ્યા, પણ હતા ત્યાંને ત્યાંજ રહ્યા આથી હવે નેએ સિપાઈઓને સ્કોલેસ્ક તરફ પાછા ફરવાની આજ્ઞા આપી

આ હુકમ સાંભળીને તેઓ ચોક્યા, ગભરાયા, રશિયાના ખરફમય જગતોમા પાછા જવાનો વાત સાંભળીને મુઝાયા, પણ બખડયા વગર તાબે થયા. કિતાવજે પગલે અધારામાં ને અધારામાં તેઓ ચાલ્યા બે એક કલાક ચાલ્યા પછી રસ્તામા એક નાની નદી આવી. તેના ઉપર ખરફનું પડ વળુ હતું નેએ તેને ફેડાં જોયું અને તે ઉપરથી નદીનો પ્રવાહ કયી દિશાએ જાય છે તે શોધી કહાડયું તેણે કયું, “ આ

નદી નીપર નદીને મળતી હોવી જોઈએ ” આખું લશ્કર તેને કિનારે કિનારે ચાલ્યું. ગરનામા એક કંઠણુ ટીયાની સ્ત્રીએ તણ દીધેલું બાળક નેના જોવામા આવ્યું મિહ જોવા ઘરનીર પશુ સ્ત્રીના જોવા કામળ દિલના નેએ તે બાળકને ઉપાડી લીધું અને તેની માને સોંપ્યું તે નિર્દય માતાએ તેને ફરીથી ફેંકી દીધું. સિપાઇઓ ખીજવાયા તેમણે તે પિશાચિણીન પકડીને બરફમાં ફેંકી દીધી અને બાળકને ધામળામા વીટાળી પોતાની સાથે લઈને ચાલતા થયા રશિયનો તેમની પાછળ પડ્યા હતા ને પાસે તોપો તો રહીજ ન હતી એટલે ફ્રેન્ચોની બદુકાની ગોળી ન પહોંચે તેટલે દૂર રહીને તેઓ તેમના ઉપર તોપોનો મારો ચલાવતા હતા આવી અવસ્થામા તેઓ આગળ વધતા ગયા અને આખર ઓર્યા આવી પહોંચ્યા

નેપોલિયન પાસે હવે લઢી શકે એવી સ્થિતિના માત્ર બારજ હજાર સિપાઇઓ ગયા હતા. માર્શા જીતનાર એક લાખ ને વીશ હજાર સિપાઇઓ, જેમના પરાક્રમથી યુરોપ ચક્રિત થઈ ગયું હતું તેનો એ અવશેષ હતો. તેમની પાછળ બે મોટા લશ્કર ચાલ્યા આવતા હતા તુર્કગ્તાન સાથે લડાઈ જંગવાનો સભવ હોવાથી સાડા હજાર સિપાઇઓની રશિયન ફોજ તે તરફ ગઈ હતી. ઈંગ્લેંડ ચાલુક્યનીતિ આદરીને એ લડાઈ અટકાવી અને રશિયા તથા તુર્કી વચ્ચે સલાહ કરાવી નેપોલિયનની સહીને એક બનાવટી દસ્તાવેજ તૈયાર કરાવીને તુર્કીના સુલતાનને બતાવ્યો. તેમા એવું લખ્યું હતું કે તુર્કીના રાજ્યના ભાગલા પાડીને યુરોપના નાજાઓએ પોતપોતાની અનુજ્ઞતા પ્રમાણે વહેંચી લેવા સુલતાનને જ્યારે ખરી વાતની ખબર પડી કે તુર્કીના ભાગલા કરવાની નેપોલિયને તો ઉલટી ના પાડી છે, અને રશિયા ઉપર નેપોલિયને ચડાઈ કરી છે, ત્યારે સુલતાને પેલી સલાહ મજબૂર રાખવાની ના પાડી છેવટે ઈંગ્લેંડે સુલતાનને સખત ધમકી આપવાથી ગભરાઇને સુલતાને રશિયા સાથે સલાહ કરી આ બનાવ બનવાથી તુર્કીમા રોકાયતુ રશિયન જૈન્ય છૂટુ થયું અને તે પશુ હવે ઓર્યા તરફ ચાલ્યું આવતું હતું

હવે નેપોલિયન માત્ર બોરિસાક શહેર તરફ આશાની નજરથી જોતો હતો ત્યાં તેણે અનાજ, કાપડ, તોપો અને દારૂગોળાનો અથામ ભંડાર ભરાવી રાખ્યો હતો, પણ કમનસીબીભરેલા સમાચાર મળ્યા કે એ શહેર અને ત્યાં રાખેલા તમામ ભંડાર શત્રુના હાથમાં ગયા છે. પળવારસુધી તે સ્તબ્ધ બની રહ્યો, પણ પછી આકાશ તરફ આગળી ચીંધીને કહ્યું કે, “ મુ અમારે હાથે જીલોજ થશે એવું નિર્માણ થયું છે ”

હવે નેપોલિયનના સૈન્યને માટે ક્રાન્સ જવાનો કશો રસ્તો રહ્યો ન હતો હજી નીમેન નદી સાતસો માઈલ દૂર હતી લશ્કરી અમલદારોએ આગ્રહપૂર્વક વિનંતિ કરી કે પૃથ્વી ઉપરના રસ્તા પૂરાર્થ ગયા હોય તો આપ આકાશમાર્ગે પણ ક્રાન્સ

આલ્યા જાઓ અહિ રહેવા કરતા પારિસ જવાથી આપ વધારે મદદ કરી શકશો

નેપોલિયને નકશા મગાવ્યા અને ઝારિસોફના આસપાસના પ્રદેશનું અવલોકન કર્યું તેણે બીજા એક બે માર્ગ સૂચવ્યા, પણ તપાસ કરતા જણાયું કે તે રસ્તા પણ શત્રુમૈત્ર્યે બંધ કરી દીધા છે બૂખથી નમળા પડી ગયેલા સિપાઇઓમાં દુરમનોની તોપોની સામે થઈને નદા ઓળંગવા જેટલી તાકાત રહી ન હતી ઝારિસોફથી થોડેક દૂર એક નાનું ગામ હતું ત્યાં આગળ નદીનું ઉડાણ છૂટ જેટલું હતું ત્યાં આગળથી પેટ્રી પાર જવાનો નેપોલિયને નિશ્ચય કર્યો પૂલ ન હતો સામે કિનારે પગ કળી જાય એવો ભીનો પ્રદેશ હતો, અને પાસેની ટેકરીઓ ઉપર શત્રુમૈત્ર્ય ગોઠવાઈ ગયું હતું તેથી આ સાહસ પણ કાંઈજેવું તેવું ન હતું, છતાં પણ નેપોલિયનને પોતાની ભુદ્ધિ અને સિપાઇઓની દૃઢ ભક્તિ ઉપર પૂરતો વિશ્વાસ હોવાથી તેણે સત્વર તૈયારી કરવા માંડી તૈયારી થઈ રહી એટલે પાછી રશિયાનાં જંગલોમાં થઈને કુચ શરૂ થઈ ઝારિસોફની નજીક આવ્યા એટલે તેમણે પુષ્કળ ખૂમાખૂમ સાબળી પ્રથમ તો એમ લાગ્યું કે એ ખૂમો રશિયન સિપાઇઓની હશે, પણ તરતજ ખુશખબર મળી કે ફ્રેન્ચ લશ્કરે ઝારિસોફ પાછું જતી લીધું છે અને નેપોલિયનના આવ્યાની રાહ જોતું બેઠું છે

આ પ્રસંગનો આનંદ અને શોક વર્ણવી શકાય એમ નથી ઝારિસોફમાં ગ્રેલો ફ્રેન્ચ સિપાઇઓને મોસ્કોથી આવતા તેમના લાઇઓ ઉપર જે વિપત્તિ પડી હતી તેની કશી ખબર ન હતી જ્યારે તેમણે પોતાના મિત્રોના ચીથરેલાલ વસ્ત્ર, જેને જોડાજ ન કહી શકાય એવા પગરખા અને દુર્બળ હાડપિંજર જેવાં દયામણા શરીર જોયાં અને મોસ્કો જતનાર મૈત્ર્યમાંથી માત્ર આટલાજ જીવતા આવ્યા છે એવું તેમને કહેવામાં આવ્યું ત્યારે તેઓ એકબીજાને ગળે વળગીને રડવા લાગ્યા નવા મૈત્ર્યની ભરતી અવાથી હવે નેપોલિયન પાસે સત્તાવીશ હજાર સિપાઇઓ થયા

ઝારિસોફથી થોડે અંતરે બેરેસિના વેગમધ વહેતી હતી રશિયનો તેમાં ઉપરનો પૂલ લાંબી નાખીને માથે કિનારે તોપખાનું ગોઠવીને ઉભા હતા નેપોલિયને ઝારિસોફમાં બે દિવસ મુકામ કર્યો ક્યે ઠંડાણેથી પોતે નહીં ઓળંગવાનો છે તે વિષે શત્રુને બૂલાવો ખવરાવવા માટે તેણે બે દિવસમાં જૂદી જૂદી દિશામાં દિલ્લાલ-કર્યા કરી દરમ્યાન એઠ જગ્યાએ બીચ ઝાડી હોવાથી ત્યાં શત્રુની નજર પડે એમ ન હતું ત્યાં આગળ પૂન બાંધવાની તૈયારી છુપી રીતે કરી રાખી આ ઝાડીમાં ફ્રેન્ચ સિપાઇઓ છુપાઈ રહ્યા અધાડ થાય એટલે તરતજ તેઓ પૂલ બાંધવા મંડી જવાના હતા સૂર્ય આથમ્યો એટલે તરતજ તેઓ પોતપોતાને કામે મંડી ગયા ફાનમ સળગાવાય એમ હતું નહિ બધું કામ અધારામાંજ આટાપી લેવાનું હતું તેઓ ધણી-વાર ગળા સુધી ઉડા પાછીમાં ઉભા રહી બરફનાં મોટા ગચ્છીઆં આવીને અથડાવા

છતાં પણ કામ પાછળ મડ્યા રહ્યા

નેપોલિયન પોતે પણ ઉભો ઉભો દેખરેખ રાખતો હતો. આ સાહસમાં નિષ્ફળતા મળવાનો પોતાને લેશમાત્ર પણ શક હોય એવી મતલબનો એક શબ્દ પણ તેના મોંમાં નીકળ્યો ન હતો. કુલ એક લાખ ને પચાસ હજાર માણસોના મૈન્યની વચમાં તે ફસાઈ ગયો હતો. એક રશિયન ઇતિહાસકાર લખે છે કે “ તેને જિંદગીમાં આના કરતા વધારે ભય કર સકડામણમાં તે કદિ ફસાયો ન હતો. તેના કરતા ઓછી આવડતવાળા, અને ઓછી દૃઢતાવાળા સેનાપતિને આવી સ્થિતિમાંથી મુક્ત થવાનો સંભવ પણ ન દેખાય. પણ નેપોલિયન એવી અનિવાર્ય મુશ્કેલીઓને પણ પી જતો અને તેની ચમત્કારિક યુદ્ધિવડે તેને નવા નવા ઉપાયો સૂઝી આવતા.”

ફ્રેન્ચ સેનાપતિઓના અભિગ્રામ પ્રમાણે નદી ઝાળગવાનું કામ અસંભવિત હતું. =૫, આર્ટિયર અને ને કહેતા કે આ વખતે અહિંથી જો પસાર થઈ જવાય તો શહેનશાહનો કેાઈ ઉત્તમ ગ્રહયોગ હોવો જોઈએ એમજ અમે તો માનીએ મુરઝા જેવા ખહાદુર અને તદ્દન મરણીઓ માણસ પણ કહેતો કે હવે આપણે ખચવાના નથી ને તો એમજ કહેતો કે લશ્કરને ખચાવવાની વાત છોડી દેખને એકલા શહેનશાહનેજ ગમે તેમ કરીને ખચાવી લો, કારણ કે તેની સલામતી ઉપરજ ફ્રાન્સના ઉદ્ધારનો આધાર રહેલો છે. સામાન્ય સિપાઈઓને પણ એવીજ દૃઢશક્તિ હતી અને તેમની પણ તેવીજ ઇચ્છા હતી કે અમારૂં થવાનું હોય તેમ થાઓ પણ નેપોલિયન સલામતીથી ફ્રાન્સ જાય તેમ કરવું કેટલાએક પોલેન્ડવાસી અમલદારોએ નેપોલિયનને ધ્રુપે રસ્તેથી પ્રશ્નિયાની મરહદસૂધી પહોંચાડી આવવાનું માથે પણ લીધું, પરંતુ એક નામદની પેઠે પોતાની પ્રતિષ્ઠા ગુમાવીને નાસી જવાની સલાહને તેણે તરતજ ધિક્કારી કહાડી પોતાના મૈન્યને સૌથી વધારે ભયભરેલી સ્થિતિમાં છોડીને નાસી જાય એવો તે હતોજ નહિ.

એમ કરતા કરતા રાત્રિ પૂરી થઈ અને અરણ્યનો ઝાંખો પ્રકાશ પૂર્વ દિશા-એથી આવવા લાગ્યો. નેપોલિયને આગલે દિવસે જે જે હિલચાલો કરી હતી તે કે દુસ્મનો અરાજક છેતરાયા જે ધડીએ ફ્રેન્ચ મૈન્ય આવી આવીને ઝાડીમાં ધુપાવું હતું તેજ વખતે રશિયન સેનાપતિ પોતાના લશ્કરને તે ડેકાણેથી અઢાર માઇલ દૂર લઈ જતો હતો. સવારના ઝાંખા અજવાળામાં ફ્રેન્ચ સરદારોએ પોતાના દુશ્મનોથી જોયું તો રશિયન લશ્કર ટેકરીઓ ઉપરથી ઉતરીને ચાલવા લાગ્યું હતું. આ જોતા તેમની અજબબીનો પાર ન રહ્યો.

આ ખુશ સમાચાર નેપોલિયનને તેમણે પહોંચાડ્યા એટલે તરતજ ધોડેતવારની એક ટુકડી નદી તરીને માએ કિનારે ગઈ થોડીવારમાં એક પૂલ અને એ તરાપા તંનાર થઈ ગયા તે ઉપરથી લશ્કર સપાટાજમ ઉતરવા લાગ્યું. થોડીવારમાં સામાનના

ગાડા અને તોપોને માટે બીજો પૂલ પશુ તૈયાર થઈ ગયો આખો દિવસ અને ત્યાર પછીની આખી રાત આ પ્રવૃત્તિ ચાલુ રહી દરમ્યાન રશિયનો પાછા આવતા લાગ્યા. તેમણે પાસેની ટેકરીઓ ઉપર તોપો ગોઠવી અને પૂલ ઉપર ગોળાની ઝડી વરસાવવા લાગ્યા બીજો દિવસે સવારમા તો તેઓ એટલી મોટી સખ્ખામા એકઠા થઈ ગયા કે ફ્રેન્ચો ઉપર નદીની બેઠિ બાબુએથી તેમણે હુમલો કરવા માડ્યો.

અત્યંત દારૂણ યુદ્ધ શરૂ થયું રશિયનો જરૂર જતીશું એવી શ્રદ્ધાથી અને ફ્રેન્ચો નિરાશાને લીધે મરણીયા થઈને લડતા હતા આ લયાનક પ્રવૃત્તિની સાથે જાણે કુદ રતની ઈચ્છા હોય તેમ પ્રયત્ન વાવાઝોડ પશુ શરૂ થયું ગાડા અને તોપોના વજનથી એક નિર્બળ પૂલ ભાગી ગયો પૂલના છેડાને વળગીને સિપાઇઓ તરફડવા લાગ્યા તોપોના ગોળા જીવતા અને ધવાયલાં માણસોના સમૂહ ઉપર નિર્દયપણે વરસવા લાગ્યા સિપાઇઓ ધમ્માચકડી કરતા એક બીજા ઉપર પડાપડી કરવા લાગ્યા ઘણાક નદીમા પડી ગયા અને ચીસેચીસ પાડતા બરફથી ભરેલા પ્રવાહમા ડૂબી મૃત્યુ આ વખતે નેપોલિયનનો શુદ્ધિવૈભવ તેના પૂર્ણતમ પ્રકાશમા ઝળકી નીકળ્યો તેના મિત્રો અને શત્રુઓ બેઠિ કબૂલ કરે છે કે બેરેસિના નદી ઓળગતાં તેણે જે મહાભારત પરાક્રમ કર્યું છે તેણે બીજો કોઈ માણસ નહિજ કરી શકે.

પોતાની આસપાસના લયાનક દૃશ્યથી અને મહાન જોખમથી લેશ પશુ ગભરાયા કે અસ્થિર થયા વગર તેણે પોતાના નિર્મળ સૈન્યવડે પોતાનાથી અનેકમણા શત્રુ-સૈન્યને હકાવી નાખ્યું તેની પાસે માત્ર સત્તાવીશ હજાર સિપાઇઓ હતા અને તે પશુ બૂખથી તવાઈ ગયેલા, ચીથરેહાલ કપડા અને ખરાબ શસ્ત્રવાળા હતા તેની સામે એક કિનારે સાઠ હજાર અને બીજા કિનારે ચાળીશ હજાર રશિયન સિપાઇઓ ઝૂજતા હતા નેપોલિયનના એક સેનાપતિ માર્શલ વિક્ટરે માત્ર છ હજાર સિપાઇઓવડે નદી ઓળગતા સૈન્યનો ખચાવ કર્યો અને સામે કિનારે વીરકેસરી નેએ આઠ હજાર સિપાઇઓવડે શત્રુસૈન્યને મારી હઠાવ્યું.

આ બધો વખત લશ્કરી ઈજનેરો જરા પશુ ડર્યા વગર સ્થિર ચિતે પૂલને જાળવી રાખતા હતા, અને મરામત કરાજ કરતા હતા દિવસ પૂરો થયો પશુ યુદ્ધ પૂર્વે ન થયું બરફથી ઢકાયલી નદીના ધોળા પટને લીધે પૂલનો અને પૂલને ઓળગતા સિપાઇઓનો કાળો લીટો ચોક્કસ દેખાઈ આવતો હતો તે તરફ તાકી તાકીને તેમણે તોપો અને બંદુકો ફેડવી ચાલુ રાખી. સેકડો માણસો ધમ્માચકડીમા પડી જતાં અને છુંદાઈ મરતા તેમની પાછળ આવતા સિપાઇઓ માનુષીભાવ તજી દઇને ધાયલ થએલાઓને સગીનથી ખસેડી ખસેડીને પોતાને માટે રસ્તો કરતા હતા આ સ્થળે મરેલાંઓની ગણતરી કરી શકાઈ નથી પશુ વસતઝગુ બેસતા બરફ પીગળ્યું ત્યારે તેમાંથી બાર હજાર મુડા બહાર કાઢવામાં આવ્યા હતા.

ઝોગલુનીસમી અક્ટોબરે નેપોલિયને આગળ ડુચ શરૂ કરી દરેક કક્ષાકે તેમની વિપત્તિમા વધારેજ થયા કરેનો હતો. આર દિવસ સુધી તેઓ ખરફ ઉપર ચાલ્યા રસ્તામાં પ્રથમની માફક સિપાઇઓ ટપોટપ મરવા લાગ્યા એમ કરતાં કરતાં ત્રીજી નવેમ્બરે તેમને વિહ્વાથી મોકલાવેલી મદદ મળી ત્યારે પાછા ધણે દિવસે તેઓ પેટ પૂરતું ખાવા પામ્યા.

એવામાં એક નવી આફતના સમાચાર મળ્યા ફ્રાન્સના લશ્કરની થએલી ખુવા રીની વાત સાબળીને પ્રશિયાના કેટલાક રાજ્યો લડવાની તૈયારી કરી રહ્યા હતા. ફ્રાન્સના પ્રજાસત્તાક રાજ્યને ભાગી પાડવાનો આ લાગ ધણો સરસ છે એમ જાણીને આસ્ટ્રિયા પણ શત્રુતા ખતાવવા લાગ્યું હતું. નેપોલિયને પોતાના મેનાપતિઓની સલાહ બોલાવી અને તેમને સપ્તળી લયભરેલી રિથિતિથી વાકેફ કર્યા છેવટે તેણે પોતાનો તાબડોલ પારિસ ઉપડી જવાનો વિચાર પણ જણાવી દીધો. આ વિચાર સઘળાએ પસંદ કર્યો તોપણ તે લશ્કરની સાથે બે દિવસ વધારે થોભ્યો.

હવે જો કે તેઓ રશિયાની હદમા હતા તોપણ તેઓ પ્રાચીન પૉપેન્ડમા આવી પહોંચ્યા હતા તેથી હવે કશો ભય રહ્યો ન હતો. એટલુજ નહિ પણ સર્વ પ્રકારની મદદ મળે એમ હતું. નેપોલિયને મત્રણા સરદારો સાથે વાળુ કર્યું અને ઉઠતી વેળાએ કહ્યું કે આજે રાત્રે હું ફ્રાન્સ જવા ઉપડી જનાર છું, પણ થોડાજ વખતમાં ત્રણ લાખ માણસો લઇને આવીશ અને જે જીત હડીને લીધે નથી મળી તે આપણે જરૂર મેળવીશું.

આવા સન્નેગોમા લશ્કરને છોડીને ચાલ્યા જવા માટે નેપોલિયન ઉપર ધણા સખ્ત આક્ષેપ કરવામા આવે છે તેનું આ કાર્ય શરમભરેલું અને નામદાર્દનું કેટલાક ગણે છે, પણ એક રોમન ઇતિહાસકાર તેને વધારે સારો ઇન્સાફ આપે છે તે લખે છે કે —

“ નેપોલિયન આવા સન્નેગો વચ્ચે ચાલ્યો ગયો તે વિષે જૂદા જૂદા ઇતિહાસકારો જૂદા જૂદા મત બાધે છે, પરંતુ નેપોલિયન કેવળ સેનાપતિજ ન હતો, પરંતુ તેના ઉપર આખા ફ્રાન્સની સલામતીનો આધાર હતો. તેથી કરીને તેના સૈન્યના જીવલેણ મઝોા જોવા કરતા તેના દેશની સલામતી ઉપર લક્ષ આપવાની તેની વિશેષ ફરજ હતી ”

યુરિયેન કે જે પોતાના લખાણોમાં નેપોલિયન તરફનો દ્રષ્ટ અને વૈરભાવ કદિ પણ ગુપ્ત રાખતો નથી તે પણ આ પ્રસંગવિષે લખે છે કે —

“ નેપોલિયન લશ્કરને છોડીને ફ્રાન્સ ચાલ્યો આવ્યો તેમાં તેનું હીચકારાપણ હતું એવું સાબળી મને ક્રોધ ઉપજ્યા વગર નથી રહેતો. શું નેપોલિયન નામદાર હતો ? એવું કહેનારાઓ તેને ઝાળખતાજ નથી ”

આવી રીતે તેની વિરુદ્ધ પક્ષના પણુ ઉદાર બુદ્ધિવાળા ઇતિહાસકારો તેનું ધૈર્ય, બુદ્ધિ, સમયસચ્ચકતા, ઉદારતા, સ્વાર્પણ અને અમે તેવી મુશીબતોના હુમરના હુમર પોતાના માર્ગમા ઉભા હોય તે છતાં તેમથી પોતાનો માર્ગ કાપી લેવાનું સામર્થ્ય એ સર્વ ગુણોની પ્રશ્નમા કરે છે, અને એ મર્વ ગુણુવડે વિખ્યાત થએલો નેપોલિયન ભૂતકાળના તેમજ વર્તમાન કાળના મહાપુરુષોમાં ત્રેષ્ટ હતો એમ સ્પષ્ટ શબ્દોમા જાહેર કરે છે

તે પોતેજ કહે છે કે “ અત્યારે વણી ગભીર સ્થિતિ છે, પણ હું હિંમત હારતો નથી મારા પ્રારબ્ધનો સૂર્ય ઘેગયો છે પણ હજી બધી બાજુ હાથમાથી નથી ગઈ ત્રણ મહિનામા હું દશ લાખ શસ્ત્રધારી નાગરિકોનું અને ત્રણ લાખ સારામા સારા મિપાઇઓનું સૈન્ય તૈયાર કરી શકીશ હું શહેનશાહ છતાં પણ મનુષ્યજ છું, પરંતુ આખું ફ્રાન્સ એમ સમજો છે કે આ એકજ માણુમ ઉપર તેમના કુટુંબોની સલામતીનો આધાર રહેલો છે ”

નેપોલિયન ફ્રાન્સ જવા નીકળ્યો રસ્તામા તે રશિયનોના હાથમા કેદ પકડાતો પકડાતો વણીજ મુશ્કેલીથી બચ્યો. વિદ્વા આગળ થઇને દશમી ડિસેમ્બરે તે વોરસો પહોંચ્યો, અને ત્યાંથી ૧૧મી ત્રણમી મુસાફરી કરતો આવેરિયાના રાજ્યમા દાખલ થયો આખે રસ્તે દોડતો સ્વાર પણ ન પકડી શકે એટલા વેગથી તેની ગાડી ધડ-ધડાટ દોડીજ જતી હતી તેને પોતાના મિત્રરાજાઓના પ્રપત્નીપણુની પૂરેપૂરી ખબર હતી, અને જો તે આટલી ઝડપથી પસાર ન થયો હોત તો ઈંગ્લંડનો વીરકેસરી રાજા ગિયર્ડ જેમ આસ્ટ્રિયાના કેદખાનામા પૂરાયો હતો તેમ નેપોલિયન પણ પૂરાત

રાતદિવસ ક્ષણનો પણ આરામ લીધા વગર તે આગળ ચાલ્યોજ ગયો ચોદમી તારીખે તે ડ્રેડન આવી પહોંચ્યો થોડાજ મહિનાની વાત ઉપર કોઈ પણ રાજા જેની બરોબરી ન કરી શકે એવા બાદશાહી ઠાઠથી તેણે એ શહેર છોડ્યું હતું ત્યાંનો રાજા જે તેનો પરમ મિત્ર હતો તેની સાથે તેણે લાખા વખતસુધી ખાનગી વાતચીત કરી અને તરતજ પાછો ગાડીમા બેઠો અને ચારજ દિવસમા પારિસ આવી પહોંચ્યો

તે વખતે મધ્યરાત્રિનો સમય થવા આવ્યો હતો રાજરાણી મેરિયા લૂપ્તસા માદી હતી ચિંતાના બોજથી તે ઘણીજ અશક્ત અને નિરુત્સાહી હાલતમા સૂવા ગઈ હતી તે તો એમજ ધારતી હતી કે શહેનશાહ હજી રશિયાના જંગલોમા દુશ્મનો સાથે લડતો હશે એટલામા પાસેના ઓરડામા અચાનક મચી રહ્યો અને એક ઉમરાવજની પગિચારિકાએ આવીને તેને જગાડી તે સફાળી બેડી થઇ એટલામા બારણું ઉઘડ્યું અને રૂવાડીવાળા કાપડનો ડગલો પહેરેલા એક પુરુષે દોડતા આવીને તેને છાતી સરસી ચાપી તે પુરુષ તે શહેનશાહ પોતેજ હતો

નેપોલિયન આવી પહોંચ્યો છે એ વાત વીજળીને વેગે પારિસમા ફરી વળી.

લશ્કરને પહેલી વિપત્તિના સમાચારથી પ્રજાને વારક કરવા માટે તેણે એક યુલેટિન (સરકારી પત્ર) લખી મોકલ્યું હતું, તેમાં ખરી હકીકત છુપાવવાનો તેણે લેશમાત્ર પ્રયત્ન કર્યો ન હતો, પરંતુ તે યુલેટિન તેના આવ્યા પછી ખીજે દિવસે આવી પહોંચ્યું તેણે તેને તરતજ પ્રસિદ્ધ કરાવી દીધું આવી અણુધારી અને ભયકર આકૃતિના સમાચારથી આખા પારિસમાં ગતરાટ અને અચમો ફેલાઈ ગયો.

ખીજે દિવસે નવ વાગે તેણે દરબાર બોના ચો તેમાં હાજરી ધણી સારી હતી દરેકના અહેરા ઉપર ચિતા અને ઉદાસીનતાનું વાદળ છવાઈ રહ્યું હતું શહેનશાહ એકલોજ શાંત હતો તેને જે જે સવાલો બચાએ આતુરતાપૂર્વક પૂછ્યા તેના તેણે સ્પષ્ટ ઉત્તર આપ્યા કોઈ સવાલને ઉડાવી દીધો નહિ, તેમ કરી વાત છુપાવી નહિ. લશ્કર મોરકોથી પાછું ફર્યું ત્યારથી માંડીને સવળી હકીકત તેણે યથાવત કહી સભળાવી.

તેણે કહ્યું, “ મોરકો આપણા હાથમાં આવી ગયું હતું દરેક પ્રકારની મુશ્કેલીને આપણે હડાવી દીધી હતી મોરકો બળી ગયું તેથી પણ લશ્કરની આપાદિ ઓછી થઈ ન હતી, પણ શિયાળાની સખત હાલીથી લશ્કર ભયકર વિપત્તિમાં ધેરાઈ ગયું થોડી રાત્રિઓમાં સવળી વસ્તુરિશ્ચિત બદલાઈ ગઈ, અને ધણીજ ભારે ખુવારી થવા લાગી જે મારા અંત કરણમાં મારી પ્રજાના કલ્યાણના વિચાર સિવાય ખીજા વિચાર આવતા હોત તો લશ્કરનું દુઃખ જેમને મારું હૃદય ચીરાઈ જાત હું તો સલાહજી ઇચ્છું છું સલાહને હું જરૂરની માનું છું એમેન્સની સલાહનો ભગ થયા પછી મેં આપણા દુરમનોને ચાર ચારવાર પ્રમાણિકપણે વિનવ્યા હતા, પણ ગળપનું સન્માન અને ઔરવ સચવાય એવી સરતો મળ્યા સિવાય હું સલાહ કરવા તૈયાર નથી ”

નેપોલિયન ફ્રાન્સ જવા ચાલી નીકળ્યો ત્યાર પછી હાડી પાર વગરની વધવા લાગી ઉષ્ણતામાપક યત્રનો પારો દારબિન્ડથી પણ માઠ અશ જેટલો નીચે હિતરી ગયો; અને જે વિપત્તિઓ પડી તેનું તો વર્ણનજ થઈ શકે એમ નથી બધા મળીને સાંઠ હજાર માણસોએ બેરેસિના નદી ઓળંગી હતી તેમાં વીશ હજારનો પાછળથી ઉમેરો થયો હતો તેમાંથી ભાગ્યેજ ચાલીશ હજાર વિદ્વા પહોંચ્યા આ ખુવારી માત્ર હાલીજ નીપજ હતી, કારણ કે હવે તો રશિયનો પણ ફ્રેન્ચોની માફકજ મરવા લાગ્યા હતા.

તેમની ડિસેબર તેમણે નીમેન નદી ઓળંગી ત્યારે માત્ર ત્રીશ હજાર માણસ રહ્યા હતા અગરફોનો પલટણમાં પણ હવે ત્રણસો થોડાઓ જીવતા રહ્યા હતા છેવટની ધડીસુધી તેઓ તેમના હમેશના રીવાજ મુજબ લડાયક હોય અને પરાજયને ઓળખતાજ ન હોય એમ અભિમાનપૂર્વક ચાલતા હતા વીરશિરોમણિ ને હજી પણ અનેક પ્રકારની વિપત્તિઓને સહન કરતો, અદ્ભુત શૌર્ય દાખવતો સૈન્યના

પાછલા ભાગમાં જ ચાલતો હતો અને પાછળથી સર્વનું રક્ષણ કરતો હતો. દરરોજ સાંજના પાંચ વાગે તે સારી જગ્યા પસંદ કરતો હતો અને ત્યાં રહીને રક્ષિયનોને ખાળતો હતો. ત્યાર પછી તેના સિપાઇઓ તે ઠેકાણે જવો મળે તેવો ખોરાક ખાઈ લખને જરા આરામ લેતા હતા રાતે દશ વાગે પાછી કુચ ચડી, મવારમાં સાત વાગે પાછી કોઇ અનુકૂળ જગ્યા શોધી કહાડતો હતો અને ત્યાં દસ વાગ્યાસુધી ચાલતો તેટલા વખતમાં શત્રુસૈન્ય આવી પહોંચતું, ને સાવધાનીથી લડતો જતો અને લશ્કરને ધીરે ધીરે પાછું હટાવતો એ પ્રમાણે તેના આખો દિવસ લડવામાં જતો અને પાછો પાંચ વાગે સારી જગ્યા જોઈને ઉભો રહેતો કોઇ કોઇ વાગ રક્ષિયનોને લડકાવવા માટે યાડામાં લૂંટ ભરીને સળગાવી મૂકતો ધૂમાડો જોઈને તેઓ દૂર રહેતા એ પ્રમાણે એક મહિનાસુધી રાતદહાડો તે લડવાજ કરતો.

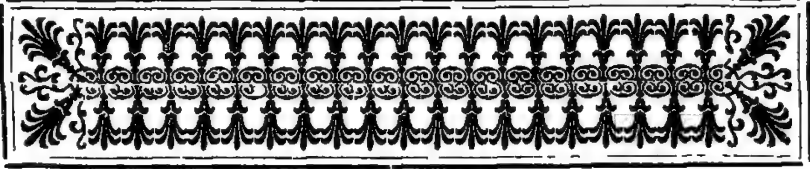
નીમેન નદી ઝોળગતી વખતે તેણે સાતસો વીણી કહાડેલા તામ્ર સિપાઇઓ અને ચોવીશ તોપો લખને એક જગ્યાએ મોરચો રોપ્યો આખું લશ્કર પસાર થઇ ગયું ત્યાંસુધી તેણે શત્રુસૈન્યને ખાળી રાખ્યું તેના સાતસો ચોદા ધીરે ધીરે ખપી ગયા અને માત્ર ત્રીશજ રહ્યા ત્યારે તે ૫૩ હાથમાં બંદુક લખને ઉભો રહ્યો અને જ્યારે લશ્કરનો એકે એક સિપાઇ સામે કિનારે બંધ પહોંચ્યો ત્યારે શત્રુ તરફ પીક ન ફેરવતા અભિમાનપૂર્વક પાછે પગલે ચાલવા લાગ્યો બંદુકની ગોળીઓ તેની આસપાસ સણસણાટ કરતી ચાલી આવતી હતી તોપણ તે મહા અભિમાની વીરપુરુષ ચાલવામાં જરા પશુ ઉતાવળ કરતો નહિ તેમ પીક ફેરવતો નહિ. તે ધીમે ધીમે ચાલતો ગયો અને નદી ઝોળગતાં રક્ષિયનો તરફ છેલ્લી ગોળી છોડી લીધી પછી પોતાની બંદુક નદીમાં ફેંકી દઇને તે સામે કિનારે આવી પહોંચ્યો. નેપોલિયનના મહાન સૈન્ય પૈકી રક્ષિયન સરહદ છોડનાર તેજ સૌથી છેલ્લો હતો.

જનગલ હુમા જર્મનીની સરહદ પર આવેલા એક ગામના ક્રેન્ચ વૈદ્યને ઘેર બેઠો હતો, એવામાં મોટો ડગલો પહેરેલો એક માણસ ત્યાં દાખલ થયો તેની દાઢી લાંબી વધેલી અને ઓળ્યા વગર ગુચવાઈ ગયેલી હતી, ચહેરો સફાઈ ગયેલો અને બંદુકના દારૂથી કળો પડી ગયો હતો, તેના મોપરના વાળ ધણે ઠેકાણેથી ખળી ગયા હતા, પશુ તેની આંખ કદિ પશુ પરાજયને ન સ્વીકારે એવા વીરત્વના તેજથી ચળકતી હતી.

તેણે ખુરશી પર નખાતા કહ્યું, “આખરે હું આવી પહોંચ્યો કેમ, જનરલ હુમા ! તમે મને ન ઓળખ્યો ?”

“ના, તમે કોણ છો ?”

“ક્રાન્સના મહાન સૈન્યમાં સૌથી પાછળ ચાલનાર હું માર્શલ ને હું નીમેનના પૂલ ઉપરથી મેં છેલ્લો ગોળીબાર કરી લીધો, બંદુક નદીમાં નાખી દીધી અને ચાલ્યો ચાલ્યો અહિં આવી પહોંચ્યો છું.”

પ્રકરણ ૫૪ મું-લ્યૂક્ષેન અને બોક્ષેનના સંગ્રામ

પોલિયનનની યુદ્ધવિપક્ષ રચનાઓ કરતાં પણ તેના રાજ્યની આતંકવસ્થાની સગીનતા અને તેમા જણાઈ આવતો તેના બુદ્ધિપ્રભાવ વિશેષ અદ્ભુત હતા જે વખતે તે રશિયા સાથે મહાભારત યુદ્ધમા રોકાયો હતો, અને જે વખતે યુદ્ધને માટે મોટા પાયાપર તૈયારી કરવામા ક્રાન્સનુ ધણુજ બળ ખર્ચાઈ ગયુ હતુ તે વખતે પણ દેશ કેવો સમૃદ્ધ, સુખી અને સુવ્યવસ્થિત હતો તે આતંકોન્ય વ્યવસ્થા ખાતાના પ્રધાને ધારાસભા સમક્ષ રણુ કરેલા વાર્ષિક રિપોર્ટ ઉપરથી જણાઈ આવે છે -

“ દરિયા ઉપરના તથા જમીન ઉપરના યુદ્ધોને પહેાંચી વળવા માટે ગજવર મન્યોને રોકવાની જરૂર પડી હતી તે છતાં દેશની વસ્તીમા વધારો થતોજ આવ્યો છે હુન્નરઉદ્યોગમા પ્રગતિ થઈ છે અગાઉના કોઇ પણ જમાના કરતા અત્યારે ખેતી અને ઉદ્યોગ ખેડેમા વિશેષ સફળતા મળી છે અને સમાજના દરેક વર્ગમા નાણાની વહેચણી વધારે સરખી રીતે થતી આવી છે જે લાભ મળવાની ખેડુતોને આશા પણ ન હતી અને જેથી તેઓ કેવળ અગ્નપ્ત્યા હતા તે લાભ હવે તેમને મળવા લાગ્યા છે તેઓના ખોરાક, તેઓના વસ્ત્ર અને તેઓનાં ઘરોમા અગાઉના કરતા ઘણો સુધારો થયો છે અને પરિણામે તેની તદુરસ્તી અને સુખના સાધન અનેક રીતે વધી ગયા છે ”

“ ખેતીમા અને ઉદ્યોગોમા નવા સુધારા દાખવ થયા છે અને કોઇ પણ ઉપયોગી કળાને નવી ગણીને તેના તરફ ખેદરકારી રાખવામા નથી આવી મહેનતને ઝાઢી કરવા માટે તથા તેને વિશેષ કાર્યસાધક બનાવવા માટે નવા નવા પ્રયોગ કરામા આવ્યા છે અને ઉપયોગી જણાતી દરેક નવી પદ્ધતિનો સ્વીકાર થયો છે દોરને ચરવાના ગાયરમા વધારો થયો છે, વાવેતરમા કમવાર ફેરખંદલી કરવાના કાયદા ખેડુતો વધારે સારી રીતે સમજ્યા છે અને ખેતી કરવાની નવી તથા સુત્રેતી રીતો દાખલ થવાથી ખેતીની પેદાશ પણ વધી ગઈ છે દોરની સખ્યા વધી છે અને

તેમની ઓલાદમા પણ વણે સુધારો થયો છે આ સર્વ આપાદી ખાસ કરીને રાજ્યના ઉદાર કાયદાઓને લીધે થયેલી છે એ કાયદાઓવડે મદિરાને લગતી જમીન પ્રજાની મિલકત બની છે અને ખડનો ખેતર ખેડનારા મજૂરો નહિ, પણ ખેતરના માલિક ઠયા છે આથી કરીને સેકડો જૂએ મગતાં કુટુંબોને રોજ મળવા લાગી છે કચેરીના ચુકાદા પણ જલદી અપાય છે અને કચેરીમા નોખાતા દાવાની સખ્યામા સારો ઘટાડો થયો છે”

જે મહાભારત યુદ્ધમાં નેપોલિયનને રોકાવુ પડ્યુ હતુ તેમા અથાગ નાણુનો વ્યય કરવો પડ્યો હતો તે છતાં પણ જાહેર સુખાકારીના ખાતાઓમા નીચે ખતાવેલી રકમો ખર્ચવામા આવી હતી રાજમહેલો અને સરકારી મકાનો ખાતે ૬૨૫૦૦૦૦૦ ફ્રાન્ક, કિલ્લો અને બચાવના સાધનો ખાતે ૧૩૫૦૦૦૦૦૦, ફ્રાન્ક, બંદરો ૩૬૬ અને ગોદી બધાવવા ખાતે ૧૨૫૦૦૦૦૦૦ રસ્તા અને સડકો ખાતે ૧૭૫૦૦૦૦૦૦ ફ્રાન્ક, પારિસ શહેરના પૂલ તથા બીજા પરચુરણખાતામા ૩૧૨૫૦૦૦૦, નહેરો, પાળો અને ભેજાળી જમીનમાથી પાણી ઉલેચી નાખવા ખાતે ૧૨૫૦૦૦૦૦૦, અને જાહેર મકાનો ખાતે ૧૦૦૦૦૦૦૦૦ ફ્રાન્ક

આ આશ્ચર્યજનક કાર્ય નેપોલિયનની અલૌકિક શુદ્ધિ, એકનિષ્ઠા અને રાજ્યની કુલ સત્તા તેના એકલાના હાથમાં હોવાને લીધેજ તેનાથી થઇ શક્યુ હતુ ગયા જમાનાનો કોઈ માણસ ફ્રાન્સ પાછો આવે અને આ અજબજબ જેવા કામો જોઇને પૂછે કે આ પરિણામ લાવતાં સુલેહશાતિના કેટલા બધા વર્ષ અને કેટલા પ્રજાહિતચિતક રાજ્યોની કારકીર્દી વીતી ગઇ હશે ? તો તેનો ઉત્તર એટલોજ આપી શકાય તેમ છે કે આ સર્વ કાર્ય લડાઈના બાર વર્ષ દરમ્યાન એકજ રાજ કરી શક્યો છે ૧૮૧૩ ની સાલમાં ફ્રાન્સ તેની ઉન્નતિના શિખરે પહોંચ્યુ હતુ ત્યાર પછી તરતજ ફરીથી બયાનક દાવાનળ સળગી ઉઠ્યો, અને અનેક પ્રકારની અમાધારણુ વિપત્તિઓમા નેપોલિયન ફસાઈ ગયો અને ધીમે ધીમે તેના રાજ્યની પડતી દશા થવા લાગી તેના પછી પદબ્રજ ચએલા યુએન વશીય રાજ્યો પુન ગાદીએ આવ્યા, તેમના પછી પણ અનેક યુગાતરો થયા પણ નેપોલિયનના સમયની જાહોજલાલી અને ચેતન તો ગયાં તે ગયાજ

નેપોલિયન આખા રાજ્યના લશ્કરી તથા મુલ્કી વહીવટ ઉપર જાને દેખરેખ રાખતો દરેક ખાતાના પ્રધાનોએ ધડેલી ચોજનાઓ તેની આગળ રજુ કરવામા આવતી રાજ્યનો હિસાબ તે જાતેજ તપાસી જોતો. સરકારી પત્રવ્યવહાર તે જોઈ જતો અને પોતાને હાથે તેમાં સુધારો કરતો કદી પણ શ્રમિત થાય નહિ એવી તેની માનસિક અને શારીરિક ક્ષતિ જોઇને સર્વને અચ્ચો પેદા થતો રશિયામાં ચએલી ખુવારીથી આખુ પારિસ મહારાટમા પડ્યુ હતુ તોપણ તેની શાંત સુખાકૃતિ

જોઈને અને એ ખુવારીનું ભય કર સ્વરૂપ તેણે એવી સરળતાથી લેશમાત્ર પણ હકીકત છુપાવ્યા વગર સવને વિદિત ક્યું તેથી પ્રજાનો વિશ્વાસ પાછો સતેજ થયો અને પારિસના અગ્રગણ્ય પત્રોએ તેના શુલેટિનની સમાલોચના કરતા તેની કુશળતાની અને વૈયર્ની પ્રશ્ન સા કરી

નેપોલિયનના શબ્દો સમસ્ત પ્રજાએ આતુરતાથી સાંભળ્યા અને આખા સામ્રાજ્યમાં ફેલાઈ ગયા પારિસની અને આખા દેશની મુખ્ય મુખ્ય સંસ્થાઓએ પ્રેમ અને ભક્તિ દર્શાવનારા ઠરાવો કરીને તેના તરફ મોકલાવ્યા રોમ, મિલન, ફ્લોરેન્સ, ટ્યુરિન, હૅમ્બર્ગ, આમ્સ્ટરડામ અને મેન્સના નાગરિકોએ રાજભક્તિનું સર્વોત્તમ દર્શન આપ્યું તેઓ તેમના ઉદારચરિત નેતાની આસપાસ તેની ખરી આકર્ષના વખતમાં કૃતચતાપૂર્વક તેને સહાય આપવા એકઠા થયા તેમાં મનુષ્ય સ્વભાવના ઉમદામાં ઉમદા સ્વરૂપનું દર્શન થતું હતું નસુના તરીકે મિલનના શહેરીઓએ નીચે મુજબનો સંદેશો મોકલ્યો હતો

“ અમારા રાજ્યના આપ જન્મદાતા છો અમારા રાજ્યના કાયદા, ઐતિહાસિક મકાનો, રસ્તા, ખેતી અને વ્યાપારની આગાહી, કળાનો વિકાસ, તેનું ગૌરવ અને સુલેહશાંતિ એ સર્વ અમને આપનાદ્વારા પ્રાપ્ત થયાં છે ઇટાલિની પ્રજા આખા જગત સમક્ષ જાહેર કરવા તૈયાર છે કે આપે ઈશ્વરની પ્રેરણાથી જે મહાન કાર્ય આરંભ્યું છે, તે સિદ્ધ થાય તે માટે તેઓ કોઈ પણ પ્રકારનો ભોગ આપતાં અચકાતા નથી અસાધારણ સન્મેગોમાટે અસાધારણ બલિદાનની જરૂર છે અને તે અર્થે અમે બેહદ પરિશ્રમ લેવા તૈયાર છીએ આપને હથિયાર, સૈન્ય, નાણું અને અટળ ભક્તિની જરૂર છે અમારી પાસે જે કાંઈ સાધન છે તે સર્વ અમે આપના ચરણ આગળ ધરીએ છીએ આપે અમને રાજનૈતિક જીવન બદલ્યું છે તેનું અમને કૃતચતાપૂર્વક જ્ઞાન હોવાથી અમારા રાજ્યની સમસ્ત પ્રજાનો આ અવાજ છે ”

પ્રશિયા અને આસ્ટ્રિયાએ ફ્રાન્સના પ્રજાસત્તાક રાજ્યના સૈન્ય સાથે ઘણીજ નાખુશીથી સહકાર કર્યો હતો હવે પ્રશિયાએ પ્રકટ રીતે જીતુભાવ બતાવ્યો, અને થોડાજ સમયમાં તેમણે નેપોલિયનની વિરુદ્ધ રશિયા અને ઇંગ્લંડ સાથે કોલકરાગ કર્યો રશિયામાં ફ્રેન્ચ મૈન્યની પાયમાલી થઈ તેથી પ્રશિયાના રાજાને હિમત આવી અને તેણે પણ રશિયા સાથે દરેક યુદ્ધમાં સામેલ થવાનું કબજૂલ કરીને ફ્રાન્સ સાથે લડાઈ જાહેર કરી

આ સમાચાર જ્યારે પારિસમાં આવી પહોંચ્યા ત્યારે નેપોલિયને કહ્યું કે “ શક પડતા મિત્ર કરતાં પ્રકટ શત્રુ વધારે સારો. પ્રશિયાના રાજાને હું ઘણીજ સહેલાઈથી પદબ્રજ કરી શકત પણ તે વખતે મે તેમ ન ક્યું એ મારી મોટામાં મોટી ભૂલ થઈ જો મે તેમ કરીને ત્યાંની પ્રજાને સંપૂર્ણ સ્વરાજ આપ્યું હોત તો

તેઓ ગુલામગીરીમાંથી છૂટા થાત અને સતુષ્ટ રહેત " "

હજીપણ આખરેબરેલી ઉદાર સરતો પ્રમાણે સલાહ કરવા નેપોલિયન રાજી હતો સલાહને માટે તે ઘણી બાબતમાં નમતુ મૂકવા પણુ તૈયાર હતો, પણ તેની સામે એક્સપી કરી બેઠેલા યૂરોપના આપખુદ રાજાઓ તેની ઉદારતા જોઈ શકતા ન હતા નેપોલિયન સાચુજ કહે તો હતો કે " ક્રાન્સની રાજ્યકાન્તિના શત્રુઓ મરતાસુધી લડવાનો નિશ્ચય કરી બેઠા છે "

નેપોલિયનના પક્ષમાંથી પ્રશિયા છૂટુ પડ્યુ કે તરતજ ક્રાન્સની સામે એક્સપી કરનારા રાજાઓએ એકરાર કર્યો કે જર્મનીના તમામ રાજ્યોએ નેપોલિયનની સામે લડવા માટે એકત્ર થઇ જવુ અને જે ન જોડાય તેમને માદી ઉપરથી ઉડાડી મૂકવા આવી રીતે તેઓએ રાજાઓની સ્વતંત્રતાને પગતળે છુદી નાખી અને મબીરમા મબીર એકરારનો બળાતકારે ભગ કરાવ્યો કેટલાક રાજાઓ આવુ નીચ કૃત્ય કરવા ખુશી ન હતા પણ તેઓ ડરના માર્યા આ એક્સપીમાં ભળ્યા સેક્સનીના વૃદ્ધ અને મમજી રાજાએ પોતાના મિત્ર નેપોલિયનને દગો દેવાનો ના પાડી તેથી તેની માદી જોખમમાં આવી પડી અને તેને પોતાની રાજધાનીમાંથી નાસી જવુ પડ્યું "

યૂરોપના મિત્રરાજ્યોના સૈન્ય એ રાજાના નાનકડા રાજ્ય ઉપર ઉશ્કર્યા અને ત્યાંની રાજધાની ડ્રેડન કબજે કર્યું ક્રાન્સમાંથી પ્રકટ થતા ઉદાર અને સ્વતંત્ર ત્રિચારોથી જેમને ડરવાનુ કારણુ હતુ તેના પક્ષના લોકોએ તેમને આવકાર આપ્યો નેપોલિયને જે જે નાના નાના રાજ્યોને નવજીવન આપ્યુ હતુ, જેમને આપખુદ રાજ્યોની બેડીમાંથી છોડાવ્યો હતો તેમાંથી પણ કેટલાક ડરના માર્યા ખશી ગયા તટસ્થ રાજ્યોને પણ ધ્વજ ઉઠે ધમકાવીને આ એક્સપીમાં જોડાવાની ફરજ પાડી ઈંગ્લેન્ડનો એક કાફલો ડેન્માર્કની રાજધાની કોપનહેગન આગળ જઈ પહોંચ્યો અને તમે આ એક્સપીમાં જોડાઓ છો કે નહિ તેનો અડતાળીશ કલાકમાં હા કે નામાં ચોકખો જવામ આપો, નહિ તો અમે શહેરને તોપને ધડાકે ઉડાવી દઇશુ, એવી ધમકી આપી. આ યૂરોપીય વિગ્રહમાં જે જીલમબરેલુ ચાંચીઆપણુ કરીને ઇંગ્લેન્ડે અનેકવાર પોતાના નામને કલક લગાડ્યુ છે તેમાનુ આ એક વધારે હતુ બિચારે ડેન્માર્ક ગભરાઇ ગયુ થોડા વખતપરજ ધ્વજ ઉઠે તેના ઉપર વર્તાવેલા ત્રાસની નિશાનીઓ હજી તાજી હતી હજી તેના પુત્રોના લોહી તેના રસ્તાઓ ઉપરથી સૂકામાં ન હતા

ક્રાન્સ સાથેની લડાઈને હિમાયતી અને પ્રજાસત્તાક રાજ્યતંત્રનો વિરોધી ઈંગ્લેન્ડનો ટોરી પક્ષ હવે ખુશ ખુશ થઇ ગયો આટલા બધા વર્ષસુધી નાગોશી અને નુકસાન સહીને તેમણે લડાઇ ચાલુ રાખ્યા પછી હવે તેમને ફતેહનો સબવ દેખાવા લાગ્યો. ઈંગ્લેન્ડની સરકારના દલાલો મારફતે ક્રાન્સના સમુદ્ધિકારીના તમામ પ્રાન્તોમાં હબારો લાખો પત્રિકાઓ છૂટી વહેચવામાં આવી તેમાં નેપોલિયનની હલકામાં

હલકી બદનક્ષી કરવામા આવી હતી તે લોબી, જીવમગાર અને લોહીનો તરસ્યો કહેવામા આવ્યો હતો અને ક્રાન્સની રૈયતને તેની સામે બળવો કરવાની ઉશ્કેરણી પણ તેમા હતી આ લાખી ભયકર લડાઇઓ તેણેજ ઉભી કરી છે, સલાહ કરવાની તમામ માગણીઓ તેણે તરછોડી કહાડી છે, તેને મુલકો બાળવાનો અને માણસોની કતલ કરાવવાનો શોખ છે અને લસ્કરી કીર્તિ મેળવવાના અને સત્તાધારી થવાના લેખને લીધે તે આખા યુરોપની પ્રજાને નવી નવી લડાઇઓ ઉભી કરીને રળડી ગયા છે—આવા આવા હડહડતા જૂઠા આરોપ તેના ઉપર મૂકવામા આવ્યા હતા મુશ્કેલી પદ્ધતિના અને પ્રજાને હસ્તક ચાલતા રાજ્યતંત્રના નાયકને કચેરી નાખવાના પ્રયાસમાં છુટથી નાણાનો ઉપયોગ કરવા માટે ઇચ્છાડની પ્રજા ઉપર આધિળીઆ કરીને દેવાના કુગર બનાવી મૂક્યા હતા

આસિરયાને લલચાવીને પોતાના પક્ષમા વાળી લેવા માટે ઈચ્છાડે તેને ધણીજ ભાર લાગ આપવા માડી “ ઈચ્છાડે રશિયાને સાડા સત્તર કરોડ ક્રાન્ક આપ્યા તે ઉપરાંત તેણે અમને (આસિરયાને) પણ પચીશ કરોડ ક્રાન્ક આપવા માડ્યા અમારી આર્થિક સ્થિતિ ધણીજ તગ છતાં અમે તે લાગ સ્વીકારી નથી ” આવો એકરાર આસિરયાના રાજપ્રતિનિધિએ તેજ અરસામા કર્યો હતો

આ પ્રમાણે એક પાલુએ જ્યારે ઈચ્છાડ પોતાની દોલન, લાગવગ નૌકામળ અને ચાણુક્યનીતિવડે યુરોપના રાજાઓની જમરદસ્ત એકસપી રચી રચું હતું તે વખતે તે રાજાઓ પણ પોતાની રૈયતને નેપોલિયનનો વિરુદ્ધ ઉશ્કેરવાનો પ્રયત્ન કરી રહ્યા હતા એ જમાનામા દરેક દેશમા પ્રજાવર્ગનો મોટો ભાગ રાજકીય સ્વતંત્રતા મેળવવા ધણો ઉત્સુક મન્યો હતો રાજાઓએ જાહેરનામા પ્રકટ કર્યા કે આ ન્યાયની લડાઇમા પ્રજા સહાય આપશે તો નેમને લડાઇ પૂરી થયા પછી કાયદેસર મધારણ મુજબની સ્વતંત્રતા આપવામા આવશે એ વચન તેમણે કદિ પણ પાળ્યા નહિ અને ઐઝેજ દતિલાસકાર નેપિયરના શબ્દોમા કહીએ તો “ લોકોને ઠગવાનો તેમણે પ્રથમથીજ ઇરાદો રાખ્યો હતો તેથી તેમણે ધણીજ નૃણાપાત્ર નીચતા દાખવીને ખોટી ખોટી આશાઓ આપીને લોકોને ફ્રમાવ્યા અને આ કપટજાળથી તેઓ અમાઉના કરતાં વધારે બળવાન મૈન્ય એકઠા કરી શક્યા ”

ફ્રાન્સનીમા આવ્યા પછી તેમણે નેપોલિયનની વિરુદ્ધ અસખ્ય જાહેરનામા પ્રકટ કર્યા પ્રશ્નિયાના સેનાપતિએ જાહેર કર્યું કે “ જર્મનો ! તમને પણ પ્રશ્નિયોના જોટલાજ હક્ક અને દરજ્જા આપવામા આવશે. * હવે મજૂરો છોકરો પણ શાહ-

* જરૂર વખતે મોટી મોટી લલચાવનારી આશાઓ આપવામા યુરોપના પ્રવાનો આવે પણ પાછી પાની કરે એવા નથી એ છોટલી લડાઇ પૂરી થયા પછી આપણે જોઈ શક્યા છીએ

નદાના જેટલાજ હક ભોગવી શકશે રાજ સ્વતંત્રતા, ઈર્જ્યત અને સ્વદેશની ઉદાર ભાવનાઓમાં મનુષ્યો વચ્ચેના બેદ બૂ સાધ જશે, માણસ માણસ વચ્ચે જે જરા પણ તફાવત રહેશે તો તે માત્ર ઓછી વધતી બુદ્ધિનોજ અને આપણા સર્વના સામાન્ય હિતને માટે લડવાના ઓછા વધતા ઉત્સાહનોજ રહેશે

આવા આવા જૂઠાં વચનોવડે આપણુદ સત્તાને જળવી રાખનારાઓએ અગ્નિ લોકસમૂહને ફસાવ્યો, અને તેઓ સમાનતા તથા સ્વતંત્રતાના રક્ષણને માટે નેપેલિયનની સામે લડે છે એવી તેમના ભોળા મન ઉપર છાપ પાડીને તેમનાજ પગમાં જેડી ઠોકવાના કાર્યમાં તેમનેજ સાધનમૂલત બનાવ્યા તેમણે લોકોને ડગવા માટે પ્રજાને આધીન રાજ્યતંત્રનો ઝુડો ઉપાડવાનો ઢોંગ કર્યો અને મિત્રારા ઉ.સાહી પણ ભોળા ગામડીઆઓ આ કપટજળમાં ફસાયા અને તેમણે પોતાને હાથે પોતાના હિતનો નાશ કર્યો, પોતાનાજ લોહીમાં સ્વતંત્રતાની ઉમતી આશાને સદાને માટે તેમણે ડુપાવી દીધી વળી ક્રાન્સના શહેનશાહની આસપાસ ભયકર આફતોનાં કાળા વાદળ ઘેરાતાં જોઈને આ પ્રસંગે તેને પડખે ઉભા રહેવાને બદલે તેઓએ એમજ માની લીધું કે એકલા માણ્યો નહિ, પરંતુ ઈશ્વર પણ તેના ઉપર રૂઠ્યો છે અને એમ સમજીને તેમણે પોતાના એકના એક સાચા હિતેચ્છુને તણ દીધો

પોતાની આસપાસ આલ્યા આવતા આફતોના વાવાઝોડોને નેપોલિયન ધૈર્ય અને શાંતિથી જોયા કરતો હતો જ્યારે તેના શત્રુઓ છેકજ ફતેહની આશામાં છટ્ટી ગયા છે ત્યારે તેમને સલાહને માટે કહેણ મોકલવું એ વૃથા માનભંગ કરવા જેવું છે એમ તે જાણી ગયો હતો તેથી તેમના પ્રયત્ન અને કાવાદવાને ધૂળધાણી કરી નાખવા માટે બમણા ઉત્સાહથી મડી જવાતુંજ હવે તેને માટે રહ્યું હતું ક્રાન્સની પ્રજાએ ઉત્સાહથી તેના અવાજને ઉપાડી લીધો છેવટના યુદ્ધને માટે મ.આપોએ પોતાના વહાલા પુત્રોને અર્પણ કર્યા શહેરે શહેર અને ગામડે ગામડે લડાઈનો તૈયારીની ધૂમ મચી રહી જાણે જાદુગરની ઈર્દ્રિજળથી માયાવી સૈન્ય ઉભું થઈ ગયું હોય તેમ જોત-જોતામાં મોટું સૈન્ય તાલીમ લઈને તૈયાર થઈ ગયું અને એપ્રિલ અધનારતા પહેલાં તો ત્રણ લાખ સિપાઈઓનું લશ્કર શત્રુઓની પ્રચંડ ભરતીને ખાળવા માટે જર્મની તરફ ચાલવું થઈ ગયું નેપોલિયનના કસાયલા પહેલવાન જેવા લડવૈયાઓ તો રશિયાના બરફમાં દટાઈ મુચ્છા હતા આફ્રીના રપેનમાં રહ્યા રહ્યા ઈંગ્લંડ, પોર્ટુગાલ અને સ્પેનની સામે મહા મુશીબતે લડી રહ્યા હતા તેથી કરીને આ નવું સૈન્ય “ માત્ર છોકરાઓ”તુંજ બન્યું હતું એમ સર વૉલ્ટર સ્કૉટ કહે છે તે જોડું નથી

૫૬૨મી એપ્રિલે નેપોલિયને લશ્કરના મુખ્ય મથક તરફ જવાને રાજમહેલ છોડ્યો જ્યારે તેની માડી ચાલવા લાગી ત્યારે તેણે તે મહેલ તરફ થોડી વારસુધી જોયા કર્યું, પછી તે કપાળખગ હાથ દબાવી વિચારમાં પડી ગયો તેણે કહ્યું,
ને ૩૭

“ મને મારા રાજ્યના ગરીબમા ગરીબ ખેડુતના સુખની અદેખાઇ આવે છે આ ઉમ્મરે તે પોતાના દેશનું દેવું અદા કરી નાખે છે અને પોતાની જી તથા બાળકો સાથે આનંદ કરતો હોય છે ત્યારે મારે સર્વને છોડીને લડવા જવું પડે છે ! મારા અતકર્ષ પ્રારબ્ધમા એવુંજ નિર્માણ થયું છે ”

તેણે પોતાના સૈન્યને એફર્થ આગળ એકત્ર કરવાની આજ્ઞા આપી હતી પચીશમી એપ્રિલે તે ત્યાં આવી પહોંચ્યો મિત્રરાજ્યોના સૈન્ય દ્વેષથી અને તેમની વિશાળ સંખ્યાથી ઉન્મત્ત થઇ ગયા હતાં, અને ક્રાન્સમા રાજ્યોના પક્ષના લોકો બળવો કરશે એવી આશા રાખીને આગળ ચાલ્યા આવતા હતા નાની નાના કેટલીક ઝૂપા ઝૂપી થઇ અને તેમા શત્રુસૈન્યની સંખ્યા મોટી છતાં નેપોલિયનનું શુદ્ધિબળ સર્વોપરિ નીવડ્યું

એમ કરતા કરતા બેઉ તરફના સૈન્ય ધણી મોટી સંખ્યામા દ્યુરેનના મેદાન આગળ સામસામી આવી ગયાં શત્રુના હાથ તરફથી એકાએક હુમલો કરવામા આવશે એવું નેપોલિયને ધાર્યું ન હતું તેથી તે નિશ્ચયપણે કુચ કરતો હતો અને તેનું સૈન્ય લાંબી લાંબી હારમા ચાલતું હોવાથી છેલ્લી ટુકડી ત્રીશ માઈલને અંતરે હતી માર્ચમા કેટલાક નાના કુગરાઓ આવેલા હતા તેમની પાછળ મિત્રરાજ્યોનું એશી હજાર સિપાઈઓનું લશ્કર ચાર ચાર હારમા ગોઠવાઇને ઉભું હતું તેમનું બળવાન તોપખાનું સર્વને મોખરે હતું અને પચીસ હજાર સારામા સારા ધોડેસ્વારોની ફાજ અનામત ખાતે ઉભી હતી. રસ્તાનો વાક પૂરો થતાજ ફ્રેન્ચ લશ્કરની આગલી હાર તેમની સામે એકાએક આવી ઉભી કે તરતજ આકાશબેદી ગર્જના કરતા ભરતીના પ્રચંડ મહામોજના વેગથી તેમના ઉપર શત્રુના સિપાઈઓ તૂરી પડ્યા તોપખાનામાથી એકસામટો અગ્નિનો વરસાદ વરસવા લાગ્યો ફ્રેન્ચોની આગલી હારના જોત-જોતામાં પુરે પુરે કુચા છિડી ગયા નેપોલિયનને ખમર કરવા સ્વાર પર સ્વાર દોડવામાં આવ્યા, અને સેનાનિતિએ કહેવડાવ્યું કે પાછળનું સૈન્ય જલદી આવી નહિ શકે તો બધું ગયું જાયજો થોડીવારમા તે ત્યાં આવી પહોંચ્યો તેની પાસે માત્ર ચારજ્ઞ હજાર સ્વાર હતા. શાંતિથી તેણે વસ્તુસ્થિતિ તપાસી લીધી અને પોતાના નાના સરખા સૈન્ય ઉપર ઉલટેલા પ્રચંડ મહાસાગર જેવા શત્રુસૈન્યને જોઈ જરા પણ ન ગભરાતાં તેણે કહ્યું —

“ આપણી પાસે સ્વાર નથી કાષ્ટ ફિકર નહિ. મિસરમાં જેમ કયું હતું તેમ આજે પણ ચલાવી લઇશું. ફ્રેન્ચ પાયદળ કાષ્ટથી ઉતરે એમ નથી મને મારા જીવન સિપાઈઓની બહાદુરી ઉપર શ્રદ્ધા છે ”

એમ કહીને તેણે ધોડા મેડાવ્યો અને જ્યાં તોપોના અવિરત ધડાકા તથા ધુમાડાનાં વાડાં વાદળોવડે ફાટ્યું સમામ મચી રહેલો જથ્થાપ આવતો હતો ત્યાં જઇ

પહેાચ્ચો ત્યા મચી રહેલો ગભરાટ અને કતલ જોઇને સખતમા સખત દિલના માણસની પશુ હિમત છટી જાય એમ હતુ નેપોલિયનના જીવાન નવા સિપાઇઓ રશિયન તોપોના ભયાનક અગ્નિવર્ષણથી ગભરાઇ નાસાનાસ કરી રહ્યા હતા માત્ર થોડીક ધણયલા સિપાઇઓનીજ ટુકડીઓ લોહીક્રુહાણુ અને છિન્ન લિન્ન ચએલી છતાં ધીમે ધીમે પછળ હડતી હતી બધા લશ્કરમા નાસ ભાગ થાય એટલે તેમના ઉપર તૂટી પડીને ધાસની માફક કાપી નાખવા માટે પાસેની ટેકરીઓ ઉપર ઘોડે સ્વાર તૈયાર થઇનેજ ઉભા હતા.

નેપોલિયનને આવેલો જોતાંજ સિપાઇઓમાં નવો ઉત્સાહ આવ્યો અને બધા તેની આસપાસ ભેગા થઇ ગયા તેના થોડા ઉત્તેજક શબ્દોવડે તેમની ગએલી હિમત પાછી આવી વીજેરાઇને નાસી જતા સિપાઇઓ થોભ્યા અને તરતજ નાની નાની ચોરસ આકૃતિમા ગોઠવાઇ ગયા.

તે ઝપાટાબધ બધે ફરી વળ્યો મરવાની અણીપર આવેલા સિપાઇઓના ચહેરા ઉપર તેના દર્શનથી આનંદનો ઉગ્મસ આવી જતો અને “શહેનશાહ ધણુ જીવો” કહી તેઓ પ્રાણુ છોડતા સિપાઇઓ, અમલદારો અને સેનાપતિઓએ આ પ્રમગે અપૂર્વ શૌર્ય દાખવ્યું નવા સિપાઇઓ જેમણે ખરેખરી લડાઈ કદિ જોઇ ન હતી તેમને પોતાના ઉદાહરણથી ઉત્તેજન આપવા માટે નેપોલિયન ગોળીઓની ઝડીની વચમાં જઇને ઉભો રહેતો.

આઠ કલાકસુધી દારુણુ સંગ્રામ મચી રહ્યો મુડદાં અને ધાયલ થઇને પડેલા સિપાઇઓથી મેદાન છવાઇ ગયુ ફ્રેન્ચ સેનાપતિ જેરાડને ઉપરાઉપરિ ગોળીઓ વાગવાથી લોહીથી ખરડાઇ ગયો હતો છતાં તે લશ્કરની આગળજ ઉભો રહ્યો હતો અને વારવાર કહેતો કે “ફ્રાન્સના પુત્રો ! ખરી અણીનો વખત આજે આવ્યો છે જેઓ પોતાના દેશને આહતા હોય તેમણે આજે જીતવું કે મરવું ”

નેપોલિયને પોતાના અપરાજિત શહેનશાહી રક્ષકોની ટુકડી અત્યારસુધી અના અત રહેવા દીધી હતી આઠ કલાકના સંગ્રામ પછી તેમને છોડી મૂકવાનો અવસગ આવી પહેાચ્ચો તેમની આગળ સાઠ તોપોની હાર રાખીને સજડ સજડી ગોઠવાયેલી સોળ ટુકડીઓ મિત્રરાજ્યોના ચાકથી શિથિલ થયેલા સૈન્ય ઉપર વજની માફક તૂટી પડી. અવિરત અગ્નિના ભઝૂા અને તોપોના ધડાકા તેમની આગળ આગળ ચતા જ રહ્યા કોઇની પશુ તાકાત ન હતી કે આ ધસારાની સામે પળવાર પશુ ઉભા રહે ધૂમાડાના અને ધૂળનાં વાદળોમા હાથયલા હોવાથી નેપોલિયન તેમને જોઇ શકતો ન હતો, પરંતુ જેમ વખત જતો ગયો તેમ તેમની તોપોના ધડાકા વધારે ને વધારે દૂરથી સભળાયા કરતા હતા તે ઉપરથી સ્પષ્ટ જણાઇ આવ્યું કે તેઓ દુશ્મનોને મારી હડાવતા આગળ ધસ્યા જતા હતા. છેવટે નેપોલિયને પૂરેપૂરી ફતેહ મેળવી,

તેની પાસે પૂરતા સ્વાર ન હોવાથી તેના શત્રુની પૂક ન લેવાઈ શકુઓ નાસીને તિબ્બત ગયા અને ત્યાંથી રેસકન સુધી પાછા હડી ગયા તેઓ ધારતા હતા કે ફ્રાન્સના મૈન્યની રશિયામાં પાયમાલી થએલી હોવાથી હવે તેને સહેલાઈથી જીતી શકાશે, પરંતુ નેપોલિયનનું લશ્કરી બળ જેવું ને તેવું પ્રચંડ જોઈને તેઓ ગભરાટમાં પડી ગયા.

બીજો દિવસે સવારમાં ઘોડે બેસીને નેપોલિયન રણક્ષેત્રમાં ફરી વળ્યો. પોતાનાં ગાયી ઉમ્મગનાં છ હજાર જીવાન સિપાઈઓના મુઠ્ઠા જોઈને તેના અતકરણમાં ઉઝામાં ઉડી શોળની લાગણી પેદા થઈ તેમની કામળ આકૃતિ અને નાબુક શરીર ઉપરથી જણાઈ આવતું હતું કે તેઓ સારામાં સારા ખાનદાન કુટુંબોના ફરજદ હતા અને લડાઈના રાક્ષસી કામને માટે અયોગ્ય છતાં દેશભક્તિની પ્રબળ લાગણીને લીધેજ તેમણે પોતાના પ્રાણની આકૃતિ આપી હતી એક મરવા પડેલો જીવાન ઝોકરવાદ પ્રશિયન સિપાઈ પોતાની જાતી સાથે કાષ્ટક દાખી રાખીને પડ્યો હતો. ત્યાસ કરતાં માલમ પડ્યું કે તેની પ્રિયતમાએ રનેહની નિશાની તરીકે રેશમના કંકડાનો વાવટો બનાવીને તેને બેઠે આપ્યો હતો અને તે વહાલી સ્ત્રીને મરતી વેળા પણ તેણે છાતીએથી અળગી કરી ન હતી આ કરુણ દ્રશ્ય નેપોલિયન પળવાર નોંઘી રહ્યો અને તેની આખ બરાબ આવી તેની દૃઢતા અને સ્વદેશભક્તિના વખાણ કરી તેના શ્રમને તેણે લશ્કરી માન સાથે દફનાવવાનો હુકમ કર્યો આવી રીતે શત્રુના સદ્ગુણ તરફ પણ તે માનની નજરથી જોતો હતો.

લ્યુએનની લડાઈ નેપોલિયનની શુદ્ધિની અને તેના સિપાઈઓની ભક્તિની સારામાં મારી સાંગિતી તરીકે મનાય છે તેના શત્રુઓએ લડવાની જગ્યા આગળથી પસંદ કરી રાખી હતી ટેકરીઓની પાછળ છુપાઈને તેમણે ફ્રેન્ચો ઉપર છાપો માર્યો હતો. જ્યારે કરતાં કરતાં એકાએક શત્રુનો હુમલો થયો તે વખતે ફ્રેન્ચ મૈન્ય ત્રીશ માઈલ સુધી લપાઈ ગયેલું હતું અને શત્રુનું સઘળું બળ નેપોલિયનના સૈન્યના જમણા ભાગ તરફ તથા મધ્યભાગ તરફ એકત્રિત થઈ ચૂકેલું હતું છતાં તેણે નવા, બિન-અનુભવી સિપાઈઓવડે પણ શત્રુનો હુમલો ખાળી રાખ્યો. પાછલા લશ્કરને આવી પહોંચતાં આઠ કલાક લાગ્યા ત્યાંસુધી ટકાવ કર્યો અને છેવટે સંપૂર્ણ ફેતલ મેળવી નેપોલિયન તથા તેના લશ્કરની વ્યક્તિગત ભક્તિવડેજ આ પરિણામ આવી શક્ય હતું આજ વડાઈ દગ્મ્યાન એક ટુકડીને અત્યંત જોખમભરેલી જગ્યાએ મોકલવાની જરૂર જણાઈ હતી એ ટુકડીના સરદાર ઉપર તમામ સિપાઈઓનો બેહદ ખાર હતો તે સરદાર બહાદુર હોવા છતાં તેને કાષ્ટક દોષને લીધે તેના ફરજગળ ઉપરથી ઉતારી પાડવામાં આવ્યો હતો મનુષ્ય સ્વભાવની વિચિત્રતાને નેપોલિયન કુદરતી રીતે ધણી સહેલાઈથી ઓળખી શકતો હતો આ વખતે જ્યારે શુદ્ધની રમઝટ મચી રહી હતી

તે વખતે સિપાઇઓના દેખતાં તેણે પેલા સરદારને મારી આપી તેના શાયરના વખાણુ કર્યા, અને તે થતામાંજ તોપોના ધડાકાને પણ દબાવી દે એવો મગનભેદી હર્ષનાદ તમામ સિપાઇઓએ એકસામટો ઉચ્ચાર્યો તેઓના હાથમાં નવું નેર આગ્યુ અને નદીના ધોધની માફક જ્યાં તેમને મોકલવાના હતા ત્યાં હર્ષનાદ કરતા તેઓ ધસી ગયા.

મે માસની ખીજ તારીખે નેપોલિયન પોતાના વિજયી સૈન્યસહિત કુદરતી શોભાથી રમણીય દેખાતા ડ્રેડન નગર આગળ આવી પહોંચ્યો તેની આસપાસની, સુદર ટેકરીઓ વચ્ચેના મેદાનમાં શહેર નાટકની મનોહર રંગભૂમિની પેઠે શોભી રહ્યું હતું નજીકમાં એલ્મા નદીનો પ્રવાહ સાતપણે વહન કરતો હતો તેના કિનારા ઉપર પુષ્પવાટિકાઓ અને ફૂલફૂંથી લચી રહેલા વૃક્ષોની ધટા આવી રહી હતી આશ્ચર્યજનક સૂર્યના કિરણ શહેરના મિનારાઓ, સુન્દરિત ઘુમ્મટો અને રમણીય હવેલીઓ ઉપર ચળકી રહ્યા હતા તેનાથી થોડે દૂર નાસતા યતુમૈન્યનાં શસ્ત્રો ઝળકતા હતા, નેમની પૂઠે પડેલા ફ્રેન્ચોની તોપોના ધડાકા સભળાતા હતા, અને નેપોલિયનને તેના પરમમિત્રની રાજધાનીમાં આવકાગ આવવા માટે ડ્રેડનના દેવળોમાં ધંટનાદ થતો હતો.

થોડાજ દિવસ અગાઉ શહેરના ઉમરાવ અને શ્રીમતવર્ગે રશિયા અને પ્રશિયાના લશ્કરને આવકાર આપ્યો હતો આજે પ્રજા સ્વાતંત્ર્યના મહાન રક્ષક નેપોલિયનને સાધારણ જનતા ઉલ્લાસથી વધાવી લેતી હતી શહેરના માજુરદ્રેટ અથવા મ્યુનિસિપાલિટીના સભાસદો જેમણે રાજદ્રોહ કરીને (મત્રાજન્યના લશ્કરને આવકાગ આપ્યો હતો તેઓ પાછા નેપોલિયનને પણ સલામી આપવા હાજર થયા હતા.

રશિયાના લશ્કરે નાસતી વખતે એલ્મા નદી ઉપરના પૂલને લગભગ નકામો જોવો કરી નાખ્યો હતો અને હવે તેઓ બોએન આગળ મજબૂત ખામ્ઓ બોદાને છેવટનાં લડાઈ લડવા તૈયાર થઈને બેઠા હતા ફ્રેન્ચ ઈજનેરોએ ઝપાટાગ્રધ પૂલની મરામત કરી નાખી અને સૈન્ય ત્વરાથી નદી ઓળંગવા લાગ્યું નદીકિનારે એક પથર ઉપર બેસીને નેપોલિયન પોતાના જુવાન સિપાઇઓને ઉત્તેજન આપી રહ્યો હતો અને તેઓ હર્ષનાદ કરતા પૂર ઉત્સાહમાં તેની પાસેથી પસાર થતા હતા એ પ્રમાણે આગ્યુ સૈન્ય તોપો અને તમામ સરજામસહિત એલ્મા નદીને સામે કિનારે જઈ પહોંચ્યું.

મેની ખારમી તારીખે નેપોલિયન અને સેક્સનીના રામ્મની સ્વારી રાજમહેલ તરફ જવા નીકળી તોપોના ધડાકા થતા હતા, રણવાદ વાગતા હતા, દેવળોમાં મગલસૂચક ધટનાદ થતા હતા અને લોકો તેમને હર્ષનાદથી વધાવી લેતા હતા તેમના માર્ગ ઉપર પુષ્પવૃષ્ટિ થતી હતી અને શહેરની સુદરીઓ મધુર હાસ્ય કરતી ઝંખાઓમાં રૂમાલ ઉડાવતી ઊભી હતી નેપોલિયને આવા અનેક શુભ પ્રસંગો અનુભવ્યા હતા પણ તેમાંનો આ ઉલ્લેખ હોતો તેની આસપાસ ઘેરાતી વિપત્તિઓનું

ખરેખત મહત્વ તે સમજી ગયો હતો તેથી અત્યારે વિજય અને હર્ષના અવસરમાં પણ પોતાના માર્ગમાં આવી ઉભેલી મુશ્કેલીઓની પર્વતમાલા તરફ તેનું લક્ષ્ય જતું હતું અને તે ઉદાસીન તથા વિચારમગ્ન બનીને ચાલતો હતો.

તેણે પાછળથી એકવાર કહ્યું હતું કે “ મને છેવટના લગ્ન કર પરિણામનો દિવસ નજીક આવતો દેખાયો હતો મારા હાથમાંથી રાજ્યની લગામ જાણે સરી પડતી હોય એમ મને લાગતું હતું હું જાણતોજ હતો કે પોતાને જેથી લાભ થાય એવી મુશ્કેલીમાં હું સપડાઉં કે તરતજ આસિરિયા પોતાનું વલણ બદલ્યા વગર નહિ રહે ”

પોતે જીતેલો છતાં હમૈશના રિવાજ મુજબ તેણે સલાહને માટે કહેણું મોકલી જાય સલાહ કરવા તે ખરા અત કરણથી રાજી હતો પણ સ્વમાન ગુમાવવા તે જરા પણ તૈયાર ન હતો મિત્રરાજ્યોને ઉમેદ હતી કે આસિરિયા તેમના પક્ષમાં બળ્યા વગર નહિજ રહે, તેથી તેમણે એવી આકરી સરતો ખતાવી કે જેનો અર્થ નેપોલિયનની પૂરેપૂરી પાંચમાથી કરવી એવોજ થતો હતો આ સરતો તેણે નજીકથી યુદ્ધને તેણે ઇલાલિ મોકલ્યો, કારણ કે આસિરિયા પોતે એકવાર ગુમાવેલા હમૈશનો કમળો પાછો મેળવવા ગુપ્ત રીતે ખટપટ કરી રહ્યું હતું.

એક અઠવાડિયે આ રીતે ગયા પછી નેપોલિયને બેઝેન તરફ ચાલવા નાનું માર્ગમાં લાકડાને લીધે બળાને ઉજીડી થયેલું એક ગામ આવ્યું ત્યાંના લોકોની હાથાર કાતત બેઠને તેને ધણી લાગી આવ્યું લોકોને તેમની ચાલુ જરૂરીઆતને માટે તેણે એક લાખ ફ્રાન્કની મદદ આપી અને તેમનાં ઘર ફરીથી બાંધી આપવાનું વચન આપ્યું.

એકવીશમી તારીખે સવારમાં ફ્રેન્ચ સૈન્ય મિત્રરાજ્યોની ખાંડઓ નજીક આવી પહોંચ્યું તેમની આગળ રત્રી નદી વહેતી હતી જમણા ભાગની ટેકરીઓ ઉપર નશિયાનું જળખર તોપખાનું ગોઠવાઈ ગયું હતું અને ડાબી બાજુએ આવેલી ખરખ-પડી ટેકરીઓ ઉપર પ્રશિયાની તે.પો. ડોળા ધુરકાવી રહી હતી નેપોલિયને નજર ફેંકતામાજ બેઠ લીધું કે આ મજબૂત છાવણી ઉપર સીધો હુમલો કરવા જતાં ફાવી શકાય એમ નથી તેણે જમણી બાજુ તરફથી દુશ્મનોની નજર ન પડે એટલે બામો ચકાવો લઈને છાવણીના પાછલા ભાગ તરફ આવી પહોંચવા માર્શલ નેને પાકલી દીધા અને શત્રુનું ધ્માન રોકી રાખવાને આ બાજુથી પોતે બીજા સેનાપતિઓ સાથે હુમલો કર્યો.

ચાર કલાકસુધી ફ્રેન્ચોએ શત્રુઓની અબેઝ કિલ્લેબદી ઉપર સમુદ્રનાં મોજા ઠી માફક એક પછી એક હુમલા કર્યાજ કર્યા આખરે શત્રુનાં છાવણીની પાછલી બાજુ તરફથી નેના લશ્કરની રણતુરીનો નાદ સભગાયેલ “ શહેનશાહ ધણી જીવે ” ની જયધોષણ અને તોપોના તથા બંદુકોના પ્રચડ ધડાકા સાથે માર્શલ નેનું લશ્કર થોડેલા દુશ્મનોની છાવણી ઉપર વટી પડ્યું ચારે બાજુએથી એકસામટો હુમલો

થએલો, જોઇને તેઓ મહારાયા, વીખેરાયા અને જેમનાથી નસાયુ તેઓ બોહીમિ-
યાના જ ગલોમા ભરાઇ ગયા તેપોલિયન ખીજવાર પણ જીત્યો પરના ઘોડસ્વાર
ન હોવાથી આ વખતે શત્રુની પૂઠ ન લેવાઇ

ફેટલાક દિવસસુધી રાતદહાડો પળવારની પણ ઉઘ કે આરામ લીધા વગર
નિગતર કામ કરવાથી નેપોલિયન એટલો બધો થકી ગયો હતો કે આખરે આ યુદ્ધ
દરમ્યાન તે એક તોપને ઝડીગીને સૂતો અને તોપેના ધડાકા અને યુદ્ધનો કોલાહલ
જના પણ ધસતસાટ ઉઘી ગયો ।

ફ્રેન્ચો જીત્યા ખરા પણ તેમણે શત્રુની તોપો ઉપર સીધો હુમલો કરેલો હો-
વાથી દુશ્મનો કરતા તેમને થએલુ નુકસાન વધારે હતુ પાંચ હજાર તો માર્યાજ
ગયા અને ખીજ વીજ હજાર લોહીલુહાણુ હાલતમા દવાખાનાઓમા ગયા

આ લડાઈની યાદગીરી અને ક્રાન્સ તથા ઇટાલીની પ્રજાએ કરેલી સેવાની પિ-
છાન તરીકે એક કીર્તિસ્તંભ રચવાની આજ્ઞા કરી દેશના રક્ષણ માટે ત્રણજ મહિ-
નામા ખાર લાખ માણસો પ્રજાએ અર્પણુ કર્યા, તે સ્વદેશસેવાના કાર્યને ભવિષ્યની
પ્રજા કૃતજ્ઞતા અને અભિમાનપૂર્વક જીએ એ આ કીર્તિસ્તંભનો હેતુ હતો નેપોલીયનની
પડની ચવાથી આ પ્રજાસનીય કામ અટકી પડ્યુ અને પ્રજાસ્વાતંત્ર્યના હિમાયતીઓ,
સ્વદેશપ્રેમના પ્રથ સંકો અને સુદર કળાના રસગ પુરુષો, મિત્ર જાગેની ક્તેકથી થએલી
એ નુકસાની તરફ ખેદની લાગણીથી જીએ છે

તે રાત્રે નેપોલિયને ઉઘ લીધી ન હતી તેણે બેગ બેગ હુકમો લખાયા પછી
ત્રણ વાગ્યા એટલે એક સેનાપતિને માથે લઇને તે યુરટાવસ એડાલ્ફસની દરબાહનાં
દર્શને ગયો રાત્રિની શાંતિ, ચંદ્રના પ્રકાશમા મકબરોનો હૃદયને નગમ કરી નાખે એવો
દેખાવ, જે લડાઈમા પોતે રોકાયો હતો તે દરમ્યાન તેના મજેગોની અત્યંત યુ-
વણુ ભરેલી રિશ્તિ—આ બધાવડે તેના વિચારશીલ મન ઉપર ઉદાસીનતાની ઘેરી
જાયા પથરાઇ આ રીતે એક કલાકસુધી ત્યા બેસીને બહાર આવ્યા પછી તેણે
કહ્યું કે “ આ મહાપુરુષની સમાધિની યાત્રા વખતે મને અત્યથ જોવી રીતે ભવિ-
ષ્યનુ જ્ઞાન થયુ હતુ અને મારા ભાવિની પોથી મારી આગળ ઉતરી ગઈ હતી ”

સવાર પડતાજ તેણે કુચ શરૂ કરી અને શત્રુસૈન્યના પાછલા ભાગને પકડી
પાડ્યો સખત ઝપાઝપી હવે શરૂ થઇ અને નેપોલિયન જ્યાં ઉત્તો હતો ત્યા જાળા-
નો વરસાદ પડવા લાગ્યો તેનો એક અગરક્ષક માર્યો ગયો પોતાની પાસે ઉભેલા
સંદાર દૂરોને તેણે કહ્યું, “ આજે તમે કે હું, બેમાથી એકનો પ્રાણ જરૂર જશે ”

બપોર પછી નેપોલિયન તેના અગરક્ષકો સાથે દોડને ધોડે એક કોતરમાથી પસાર
થતો હતો તેવામા એક જાળો ઝાડને વાગ્યો અને ત્યાં અથડાઈને તેના એક સરદા
રના પ્રાણુ લીધા અને દૂરોને એવો સખત જખમ થયો કે તેના પેદાશ આંતરડા

બહાન નીકળી ગયા નેપોલિયન શોકથી વિજ્ઞેષ થઈ ગયો અને બોલ્યો કે મારી લવિષ્યવાણી ખરી પડી તેણે નાના બાળકની માફક કદપાંત કરવા માંડ્યું અને કહ્યું કે હું કાલે જીતીને પાછો દેશ જતલશ પણ એ ફતેહથી મને આનંદ નહિ થાય તે દુરોની મગજપથાગી પાસેજમ બેઠો અને તે મરવા પડેલા મિત્રના હાથ પોતાના હાથમા લપને દાકનરોને વિનવવા લાગ્યો, પણ તેમણે આશા ન આપી. દુરો પણ ગળગળો થઈ ગયો અને બોલ્યો કે મે મારી આખી જિંદગી તમારી સેવામાં ગાળી છે અને હવે મારાથી તમારી સેવા નહિ થાય એટલા માટેજ મને મરવું નથી ગમતું ”

નેપોલિયને ગદ્ગદ સ્વરે જવાબ આપ્યો કે “ દુરો ! આત્મા અમર છે. મૃત્યુ પછી પણ પરલોકમા જીવવાનું છે ત્યાં તું મારી રાહ જોજે એક દિવસ ત્યાં પાછા આપણે એકઠા થઈશું.”

દુરોની પીડા ઘણી તીવ્ર હતી અને તે જોષને નેપોલિયનની આંખમાં આસુનાં પૂર ચડી આવતા હતા. અતે કાળજી કડણુ કરીને તે પોતાના મરતા મિત્રને બેટયો અને છૂટો પડ્યો લથડતે પગે અને રડતી આંખે તે પોતાના તણુમા ગયો અને આખી રાત ઉદાસીનતામા ગાળી, સવાર પડતા પહેલાં દુરોએ પ્રાણ છોડ્યા તેની ચાદગીરી જાળવી રાખવા માટે તેણે વીશ હજાર ફ્રાન્ક ખર્ચવાનો તથા તેની સુશિક્ષિતા પત્ની અને પુત્રીના હરજીપોષણની વ્યવસ્થા કરવાનો હુકમ કર્યો જે ખેન રમા દુરોને દદાગ્યો હતો તે આખરે તેના માલિક પાસેથી વેચાતું લીધું અને ચાર હજાર ફ્રાન્ક તેની ચાદગીરીમાટે તખ્ત વગેરે કરાવવા પાછળ તથા બાકીના મોળ હજાર જમીનની કિંમત પેટે ખેતરના માલીકને આપ્યા ત્યાર પછી થોડાજ વખતમા નેપોલિયનનો પરાજય થયો અને ન્યાયને માટે લડાઈ કરનારા મિત્રરાજાઓ આ રકમ ખાઈ ગયા. તેમ કરીને એક સારામા સારા માણસનું સ્મરણચિન્હ થતું તેમણે અટકાવ્યું અને પોતાના પરમ મિત્રના શ્રાદ્ધ પાછળ નેપોલિયને ખર્ચવા ધારેલી રકમ ઉચાપત કરી જઈ પોતાની નીચતા બતાવી

રશિયન મેનાપનિ કુટુંસોફ જે નેપોલિયનનો રશિયન લડાઈ વેળા કદો હગ્ગિ હતો તે પણ થોડાજ દિવસપર જેરી તાવની બિમારીથી મરણ પામ્યો હતો તેની કબર ઉપર સ્મરણલેખ કોતરાવવાની કે મકબરો બંધાવવાની રશિયન સરકારને તો જરૂર જણાઈજ ન હતી, પરંતુ નેપોલિયને પોતાને ખર્ચે તેણે પોતાના હરિક્ષની કબર ઉપર સારો મકબરો બંધાવવાનો હુકમ કર્યો તે કાર્ય પણ મિત્ર રાજાઓ સહન ન કરી શક્યા અને તેમણે થયા ન દીધું નેપોલિયનના અને તેના શત્રુઓના ચારિત્ર્ય વચ્ચે કેટલો ભેદ હતો તેનું આ ઉદાહરણ છે

જે લડાઈઓમાં સખત હાર થવાથી મિત્રરાજાઓ હવે ધણા ગભરાવા લાગ્યા. રશિયા અને પ્રશિયાથી તેમની કુમકે મોટા ઐન્ય આલ્યા આવતાં હતાં, પણ તેમને

આવતા કેટલાક અડવાડીઆ લાગે એમ હતું તેઓ આવી પહોંચે ત્યાંસુધી વખત કડાડવી લેવા માટે તેમણે સલાહ કરવાનો ઢોંગ કરવા માડ્યો, અને નેપોલિયનને કહેવડાવ્યું કે તમારી સરતો ઉપર વિચાર કરવા અમે તૈયાર છીએ માત્ર પેલા સૈન્ય આવી પહોંચે અને આસ્ત્રિયાને સમજાવીને તેમના તરફ વાળી લેવાય ત્યાંસુધી તેમને લડાઇ થોભાવવી હતી તેથી તેમણે સલાહની સરતોવિષેની ચર્ચા બંને તેટલી લાગ્યારી આસ્ત્રિયાનો રાજ્ય મધ્યમથ થયો આ પ્રમાણે તેમણે પોતાને જોઇતો હતો તેટલો વખત લઇ લીધો છેવટે તેમણે નેપોલિયનને સલાહની સરતોનો કાચો ખરડો મોકલાવ્યો તેમા જણાવ્યું હતું કે ઇટાલિના લોન્માર્ડી, ઇલિરિયા વગેરે પ્રાન્તો આસ્ત્રિયાને આપી દેવા, હોલેન્ડ, પોલેન્ડ અને જર્મનીની પૂર્વ સરહદપરના કિલ્લા મિત્ર-રાજ્યોને આપી દેવા, સ્પેન, પોર્ટુગાલમાંથી ફ્રેન્ચ લશ્કરને પાછું બોલાવી લેવું અને ડ્રાઇન નદીની આસપાસના સયુક્ત રાજ્યો તથા બીજા પ્રજાસત્તાક રાજ્યો ઉપરનો ઉપરિપશ્ચાનો હક્ક નેપોલિયનને છોડી દેવો.

આવી બેહુદી સરતો તેમણે એટલાજ માટે કરી હતી કે નેપોલિયન ખીજવાઇને ના પાડે તેણે કહ્યું કે “ આ સરતો હું કબૂલ કરે તોપણ ફ્રાન્સને તેથી શો લાભ હતો ? મારે નિરર્થક સ્વમાન ગુમાવવું અને આસ્ત્રિયાને લવિબ્યમા આથી વધારે આકરી માગણી કરવાને તેના હાથ મજબૂત કરી આપવા ! એક વાર નમતું મૂકે તો આ લોકો આથી વધારે માગણી કર્યાજ કરે અને એમ કરતાં કરતાં મારી પોતાની પ્રજા પણ મારા ઉપર ખીજવાય અને પરદેશીઓની સત્તા નીચે તેમને લાવી મૂકનાર હું જ છું એમ માનીને મનેજ ફ્રાન્સમાંથી દેશનિકાલ કરે ”

આ સરતો સ્વીકારવાની તો તેણે દહતાથી ના પાડી, પણ હવે તેને કેવળ ગભ-ગટજ નહિ પણ અતિશય ઉદ્વેગ પણ થતો હતો હવે કરવું શું ? શત્રુઓ જે મૈન્યની રાહ જોતા હતા તે હવે આવી પહોંચ્યા હતા. તે અત્યારે મિત્રરાજ્યોની સરતો પ્રમાણે સલાહ ન કરે તો આસ્ત્રિયા તેનો શત્રુ બનીને તેના ઉપર પાછળથી હુમલો કરવાને તૈયારજ હતો ટેલિરેન્ડ અને ફૌશ જેવા તેના અમના માણસો પણ સલાહ આપવા લાગ્યા કે આ સરતો હડહડતું માનભંગ કરનારી છે અને ફ્રાન્સને નુકસાનકર્તા છે તોપણ વખત વિચારી જાઓ અને અત્યારે તે કબૂલ કરી લો.

આ પ્રસંગવિષે પાછળથી સેટ હેલેનામા એકવાર વાત નીકળી ત્યારે તેણે કહ્યું હતું કે “ એ વખતે એ સરતો સ્વીકારી લેવામા કેટલું જોખમ સમાયલું છે તે મારા સિવાય બીજા કોઇને સૂઝતુંજ ન હતું એ જાણીને મારી મુઝવણીનો પાર રહ્યો ન હતો એક બાળુએ ફ્રાન્સના અસ્તિત્વનો નાશ કરવાતું પણ લઈ બેઠેલા રાજ્યો અને કાયર કરતા હતા અને બીજા બાળુએ મારા પોતાના માણસો નેમના અઘાન અને ટુકડી નજરને લીધે શત્રુઓના ત્રાજવામા બેસી જતા હતા મારા દુરમ-

નોતે મારી પામમાલી કરવી હતી, અને મારી પ્રજા અને મારા કેટલાક પ્રધાનોનો પણ આગ્રહ એવો હતો કે મારે હવે મારા દુસ્મનોને શરણે જવું હું બેઠ શકેનો હતો કે ક્રાન્સનું અસ્તિત્વ, તેનું ભાવિ અને રાજ્યતત્ત્વવિષેના તેના સિદ્ધાંતો—સર્વનો આધાર મારા એકલાપરજ હતો જે સંજોગેમા મારો દેશ મૂકાયો હતો તે આધારણુ અને તદ્દન નવાજ હતા એવા પ્રધારની વસ્તુસ્થિતિ મેં કોઇ પણ પ્રજાના ઇતિહાસમા બેઠ નથી ક્રાન્સના સામ્રાજ્યની પ્રધારનની સુસ્થિતિ મારા ઉપર અને મારી દરેક લડાઈના પરિણામ ઉપર અવલભતી હતી ૧૮૧૪ અને ૧૮૧૫ માં ક્રાન્સને જે વિપત્તિઓ સહન કરવી પડી છે તેવીને તેવીજ વિપત્તિઓ બે હું મારે-જોની લડાઈમાં હાર્યો હોત તોપણ સહન કરવી પડત માત્ર બેઉ યુદ્ધોની વચ્ચે ના માળામા ફ્રેન્ચોએ મહાંત્ર અને અત્યંતિક પરાક્રમ દાખવીને જગતમા અમરતા પ્રાપ્ત કરી તે લાભ તેમને ન મળત આસ્ટર્લિંદ્ઝ, જેના અને વાગ્રામના સંગ્રામ વખતે પણ એની એજ વસ્તુસ્થિતિ હતી અગાન લોકો એમજ માનતા કે આ બધી લડાઈઓ મેં જ ઉભી કરી હતી, પણ તે વખતના યુરોપના રાજનૈતિક વાતાવરણુ-માથી સ્વાભાવિકરીતે આ કલહ ઉત્પન્ન થતા ભૂતકાળમા થએલી ભૂતો અને ભવિષ્યમા ઉત્પન્ન થનાર પ્રજાકીય જાગૃતિના મહાભોજનુ ઉત્થાન એ એની વચ્ચે સંઘર્ષણ થવાથી, અને ક્રાન્સના શત્રુઓ તેને કચરી નાખવા એકત્ર થએલા હોવાથી અમે એવા સંજોગેમા મૂકાયા કે લડયા વગર અમારો ઉદ્ધારજ ન હતો, અમને બીજાઓ ન જીતે તે માટે તેમને જીત્યા વગર અમારે ચાલે તેમજ ન હતું ”

નેપોલિયન ખરા અત કરણથી સલાહ કરવા ખુશી હોતો અને સલાહ થય તે માટે તે કેટલાક પ્રકારનો ભોગ આપવા પણ રાજી હતો, કાગળ કે તેણે યુરોપીય રાજ્યોને પેતાના તરફથી સલાહની સરતો જણાવી તેમા અને તેના શત્રુઓએ કરેલી સરતોમાં મહત્વનો તફાવત ન હતો તેના શત્રુઓમા હવે બળતી તો ઉજીપ ન હતી પંજુ જેને હાથે તેમણે અનેકવાર છકકડ ખાધેલી તેના પ્રતાપને લીધે હજી તેઓ ડરતા હતા તેથી આ સરતો ઉપર સહી કરવાની તેઓ તૈયારીમાંજ હતા, એટલામાં સ્પેનથી સમાચાર આવ્યા કે વિટોરિયાના સંગ્રામમા ફ્રેન્ચ સૈન્યનો પૂરેપૂરો પરાજય થતા સ્પેનમાં તેમની સત્તા ઉપર પ્રાણુતતક પ્રકાર થયો છે પૂર્વ તરફ પેતાના બળને એકઠું કરવા માટે નેપોલિયને સ્પેનમાં લશ્કર ઝાંખુ કરી નાખ્યું હતું તેને પરિણામે આ સળજડ હાર તેમને ખમવો પડી હતી હવે અગ્રેજ સેના-પતિ વેનિગ્ટન એક લાખ માણસોનું સૈન્ય લઇને પિરિનીઝ પર્વત ઝોળગીને ક્રાન્સના દક્ષિણ પ્રદેશ તરફ નદીના પૂરની માફક ચાલ્યો આવતો હતો આ સમાચાર આવતાજ મિત્રરાજ્યોની છાવણીમા હર્ષનાદ થતા લાગ્યા, અને તરતજ તેમણે સલાહની વાતો પડી નૃપીને લડવાતી તૈયારી કરવા માંડી

હવે મિત્રરાજ્યો લડાઇમાં જરૂર વિજય મેળવી શકે એવી સ્થિતિમાં હતાં અલે-ફઝાન્ડને બીજા પચાસ હજાર માણસની મદદ મળી ગઇ હતી સૈન્ય લઇને બનાડો તેના જૂના યુદ્ધના સોળાતીની તથા જન્મભૂમિની સામે લડવા માટે આવી પહોંચ્યો હતો માછ ડ્રેન્ય સેનાપતિ મોરો જેને નેપોલિયને મારી આપવાની ઉદ્ધારના દાખવી હતી તે અમેરિકાથી દોડ્યો આવ્યો, અને તેના પોતાનાજ દેશની સ્વતંત્રતા છીનવી લેવા માટે લડાતા યુદ્ધમાં સામેલ થવા મિત્રરાજ્યોની ધાવણીમાં હાજર થયો હતો ડ્રેન્ય સૈન્યના એક વિભાગનો મુખ્ય અમલદાર જનરલ જોર્જિનિ પશુ આ આક્રમણ વાવાઝોડા વખતે શત્રુને મળી ગયો અને નેપોલિયનની જે જે યોજનાઓ તે જાણી શક્યો હતો તે સર્વથી તેણે પોતાના દેશના શત્રુઓને વક્રિ કર્યા

આવી ઉપરાઉપરિ અનુકૂળતાઓ મળી જાય એટલે પછી શામાટે નેપોલિયન મ થે સલાહ કરવાનો તેના દુરમનોને વિચાર પશુ આવે ? આગસ્ટની દશમી તારીખે ગત્રે આક્રમણમાં અસમ્ય જળહળતી હવાઇઓ બોહીમિયા અને સાઇલેશિયાની ટેકરીએ ટેકરીએથી લડાઇની ચક્રમાતનો ડોકો વગાડતી ઉડવા લાગી બીજેજ દિવસે આસ્ટ્રિયાએ લડાઇ જાહેર કરી નેપોલિયને આ સમાચાર શાંતિથી સાંભળ્યા અને તેના મુખમાંથી નીચે મુજબ ગબીર ઉદ્ધાર શબ્દો નીકળ્યા—

“સ્વમાનનો ભગ થવા દઇ શત્રુની ધ્વજાને અધીન થવું, તેના કરતા શત્રુની ફતેહ થવાની હોય તોપણ લડાઇમાં મર્દની માફક મરવાનું હું હજારવાર પમદ કરું છું બહાદુરીથી છેવટની ધડીસુધી લડવા પછી કદાચ હાર થાય તોપણ ભવિષ્યની પ્રજા એવા વીરપુરુષ તરફ માનની નમસ્થી જોશે માટે મારે હવે લડવું જ છે જે હું હારીશ તોપણ મારા શત્રુ રાજાઓના રાજનૈતિક લાભની સાથે મારું બાવિ એવું અવિચ્છિન્ન રીતે સકળ યલુ છે કે તે જોતાં તેઓથી મારા પરાજયનો ધણો લાભ નહિ લેવાય, અને જીતીશ તો તો કશું નુકસાન છેજ નહિ હજી પશુ સંજોગો મને અનુકૂળ છે તેથી હું છેજજ આશા છોડી દેતો નથી.”

આ આક્રમણ સમાચાર નેપોલિયને પ્રથમ કૉલેનકોર્ટને મોટેથી સાંભળ્યા એ મૂઠસ્થ પોતેજ એ પ્રસંગે થયેલી વાતચીત નીચે મુજબ હતી એમ લખે છે— નેપોલિયને પૂછ્યું, “શું આસ્ટ્રિયાએ મારી સાથે સરકારી રીતે લડાઇ જાહેર કરી દીધી છે ?”

“હું માનું છું કે આસ્ટ્રિયા પશુ રશિયા અને પ્રશિયાની માથે સામેલ થઇ જશે.” પશુ તેને અટકાવીને નેપોલિયને કહ્યું, “તમે માનો છો એટલુંજ પશુ તેથી કાંઈ એ સાચી વાત નજ કહેવાય.”

“નહિ, સાહેબ, સાચીજ વાત છે, અને આપ નામદારે ખાતીપૂર્વક માનવું જોઇએ કે આવી મહત્વની ખાતોમાં હું કાંઈ અનુમાન કરીને અભિપ્રાય

બાધતો નથી ”

“ ત્યારે તમારી પાસે શી સાબિતી છે ? ”

“ મુદ્દવિરામની મુદત પૂરી થતા પહેલાં બે દિવસ અગાઉ પ્રશ્નિયન સેનાપતિ બ્રૂચર એક લાખ માણસોના લશ્કર સાથે માઇલેશિયામા ગયો છે અને તેણે બ્રેસ્લુ કબજો કર્યું છે ”

“ આ કાર્પ સાત્રારણ્ય વાત ન કહેવાય, પણ તમે ખાતરીથી કહો છો ? ”

“ હું પ્રેમ જવા નીકળ્યો તેને આગલે દહાડે મારે અને મેટર્નિક વચ્ચે આ વિષે ગરમાગરમ ચર્ચા થઇ હતી વળી એજ દહાડે જનરલ જોમિની માર્શલ નેની છાવણી છોડી ચાલ્યો ગયો અને અત્યારે ઝાર અલેક્ઝાન્ડર પાસે ખેડો છે ”

“ જોમિની ! જેને મે અનેકવાર મહેરબાની બતાવીને નવાજી નાખ્યો છે તે જોમિની દેશદ્રોહી થયો ! લડાઇની અણીને વખતે છાવણીમાંથી નાસી ગયો ! દુશ્મનોને આપણી બધી વસ્તુસ્થિતિ અને યોજનાઓ પણ બતાવી દેશે ! ખરેખર, આ માની શકાય એવું નથી ! ”

“ આ શબ્દો જ્યારે તેના મોમાંથી નીકળતા હતા ત્યારે અત્યંત ક્રોધની સાથે ચિત્તની પ્રમળ અસ્વસ્થતા તેના ચહેરા ઉપરથી હું જોઈ શકતો હતો, તેની લાગણીનો આવેશ તેનાથી રોક્યો રોકતો ન હતો, અને તેથી હું વધારે બોલી ન શક્યો ”

પણ થોડીવારમા પાછું તેણે પૂછવા માડ્યું “ બમ ? આટલુંજ તમારે કહેવાનું છે ? કોલેન્કોર્ટ ? બોલી જાઓ, તમે જાણતા હો તે બધુંએ કહી નાખો મારે બધું જાણી લેવું છે ”

“ સાહેબ, યુરોપીય રાજ્યોની એકમપી વધારે વ્યાપક બનતી જાય છે સ્વીડને પણ આપણી સાથે લડાઇ જાહેર કરી દીધી છે ! ”

તેણે ધીરજ ખોધને મને એકદમ અટકાવ્યો અને કહ્યું, “ તમે આ કહો છો શું ? મનાડો ! બનાડો ! ક્રાન્સ સાથે લડાઇમાં ઉતરે છે ! આ મર્દનું લક્ષણ નહિ પણ ગધેડાની માફક પાછળથી લાત મારવાની નીતિ ! ”

“ બનાડો તેના દેશની સામે લડાઇ જાહેર કરીનેજ ખેસી રહ્યો નથી પણ આપણને છોડીને નાસી જનારાઓની તેણે પોતાના સૈન્યમાં ભરતી કરવા માડી છે, અને પોતાના દેશબુદ્ધિઓના શાપ જાણે પોતે એકલો સહન કરી શકતો ન હોય તેમ ખીળ ઓને પણ લાગીદાર બનાવતો જાય છે ”

“ એટલે શું ? ”

“ જનરલ મોરો મિત્રરાજ્યોની છાવણીમાં જઈ પહોંચ્યો છે ”

“ મોરો મિત્રરાજ્યોની છાવણીમાં ! આ મનાય એવું નથી બનાડો કદાચ પોતાના દેશદ્રોહનો દાષ પણ ખોટા બહાના હેઠળ ઢાકપિછોડો કરે, પણ મોરો !

મેરો પોતાના દેશ અને દેશીઓ ઉપર વેર લેવા તૈયાર થયો છે । હું એ નથી માની શકતો મેરો નબળા મનનો છે, શક્તિહીણ થઇ ગયેલો છે, ધણો મહત્ત્વાકાંક્ષી પણ છે, છતાં જોમિની જેવા દેશદ્રોહીમા અને મેરોમા ધણો તફાવત છે નહિ, નહિ, આ હકીકત માની શકાય એવી નથી તમે ક્યાંથી જાણી ? ”

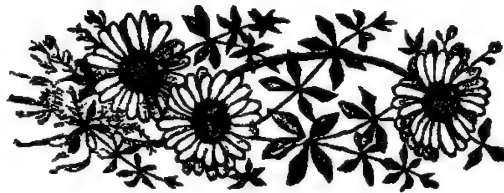
સલાહ કરવાની આખતમા નેપોલિયન અને મિત્રરાજ્યો વચ્ચે જે અરસ્પરસ સંદેશો મોકલવામા આવ્યા હતા તેમા કોલેનકોર્ટ મહત્ત્વનો ભાગ લીધો હતો તે પોતે એ વિષે નીચે પ્રમાણે લખે છે —

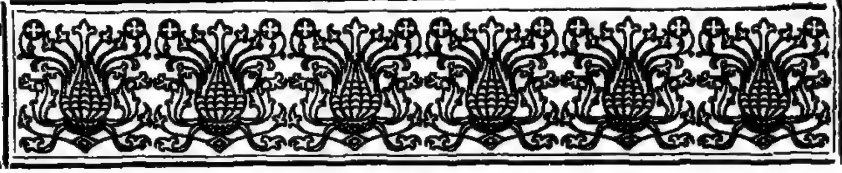
“ આસ્ટ્રિયા સાથે સલાહ કાયમ રહેશે એવી મેં ઘણી જૂજ આશા રાખી હતી. રશિયા અને પ્રશિયાના સમઘમા તો મને મુદ્દલે આશા ન હતી નેપોલિયનને પોતાની આસપાસ ઘેરાના તોફાનને રોકવામા પૂરેપૂરી નિષ્ફળતા મળવાની છે એની મને એવી ઉડી પ્રતીતિ થઇ ગઇ હતી કે ઉપર ઉપરથી કૃત્રિમ હિંમત ખતાવીને હું તે નાઉમેદી ધણીજ મુશ્કેલીથી છુપાવી શકતો હતો નેપોલિયનના લખાવ્યા પ્રમાણે જ્યારે હું સલાહની સરતોનો કચો ખરડો લખ્યે જતો હતો તેજ વખતે અમારા માથા ઉપર તોફાનનું વાદળ ધડાકા સાથે તૂટી પડ્યો એવી મારી ખાતરી હતી. વાજળી સરતો મુજબ સલાહ કરવાને તે કેટલો અત કરણપૂર્વક ઉત્સુક હોતો તેના કાયમના પૂરાવા તરીકે આ ખરડો સદાને માટે જગત સમક્ષ દીવાની જ્યોત જેવો ઉજો રહેશે, પણ અમે ગમે તેટલું જતું કર્યું તોપણ અમારા હમેશના કદા શત્રુ ઈંગ્લેન્ડના કાવા કાવા આગળ અમારું કશું ચાલ્યું નહિ એકલા ફ્રાન્સની સામે પાંચ પાંચ રાજ્યો એકઠા થઇ ગયા । તેમના અત્યારસુધીના પરાજય અને અમારી આજ સુધીની તમામ ફતેહો વીશ લાખ સિપાઇઓના પગ નીચે કચરાઇ ગઇ ફ્રાન્સના પુત્રોએ હમેશની માફક આ વખતે પણ શૌર્યની પરિસીમા ખતાવી અને રણયુદ્ધમા તેમના રુધિરની આહુતિ આપીને અમરત્વ પ્રાપ્ત કર્યું, પણ તેમની સામે આટલા બધા રાજ્યો કમ્મર બાંધી તૈયાર થયેલાં હોવાથી તેમનો પરાજય નિર્માણ થઇ ચૂક્યોજ હતો

લ્યૂએનની લડાઇ જીત્યા પછી મેં અમારા શહેનશાહને નામે રશિયા અને પ્રશિયાને સલાહનું કહેણ મોકલાવ્યું હતું, પણ મારૂં તેમણે સાંભળ્યુંજ નહિ થોડા દિવસ પછી અમે બોએનની લડાઇ પણ જીત્યા, પરંતુ એ ફતેહ પણ અમે અમાગ દેશના બહાદુરમા બહાદુર પુત્રોના બોએજ મેળવી હતી ત્યાર પછી મને નેપોલિયને કહ્યું હતું કે આસ્ટ્રિયાના રાજપ્રતિનિધિ સાથેની વાતચીતનું કશું પરિણામ આવ્યું નથી. તેણે કહ્યું કે “ જોઓ જન્મથી રાજા બનેલા હોય છે તેમને મન સગપણના કાંઇ કિંમત હોતી નથી તેની પોતાની દીકરી અને દૌહિત્રના લાભનો પણ તેને કશો વિચાર નહિ આવે અને તેના પ્રધાનમડળે ખતાવેલી નીતિનુંજ તે અક્ષરે અક્ષર

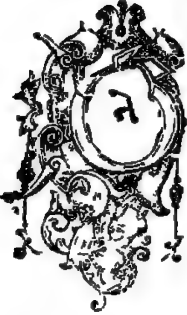
પાલન કરશે એમની નાડીઓમા લોહી નથી વહેતુ પણ રનેહશ્વન્ય રાજનીતિજ વહે છે આરિટ્રમા એકલુજ મારા પક્ષમા રહે તો હજી બધુએ સાચવી લેવાય ક્રાન્સની સાથે જોડવાથી આરિટ્રમા એવુ બળવાન બની જાય કે રશિયા અને પ્રશિયા તેની આગળ પળવાર પણ ટકી ન શકે, પણ આરિટ્રમાની રાજગાદી ઉપર એક મહા-લોબી અને દ્રોહી પુરુષ બેઠેલો છે ”

આગળ ચાલતા ફોસેનકોર્ટ લખે છે કે “ આ લડાઇ દરમ્યાન નેપોલિયને જે અથાગ શારીરિક તથા માનસિક પરિશ્રમ સહન કર્યો હતો તે જીરવવાનુ સામર્થ્ય તેનામાં થી રીતે પેદા થયુ તે કુ કદી સમજી શકયોજ નથી બે દિવસ તો લડાઇમા અને આ જગ્યાએથી બીજી જગ્યાએ જવામાં પસાર થયા આ બે દિવસ દરમ્યાન તે દહાડે આખો વખત સ્વારી કરતો અને બધી રાત લખતો બોઝેનનુ ચાદગાઝ યુદ્ધ આચારે ચોત્રીશ કલાકસુધી પહોચ્યુ હતું અને તે બધો વખત તેણે જરા પણ વિરામ લીધો ન હતો બીજે દિવસે થાક અને નમળાઇને લીધે તે લેવાઇ ગયો તેથી તે ઘોડેથી ઉતર્યો અને તોપેના ધડાકા થતા હતા છતાં એક ક્રોતરના ઢાળાવ ઉપર લાખો થઈને સૂઈ ગયો ! લડાઈમાં આપણી જીત થઇ છે એમ કહીને મે તેને જગાડ્યો તેણે જગીને કહ્યુ કે “ ઉધમા આપણને લાભ થાય છે એમ કહેવાય છે તે આજે સાચુ પડ્યુ ” એમ કહીને તે પાછો સ્વાર થઇ ગયો, કેમકે લડાઈનુ પરિણામ આવી ગયુ હતુ છતાં સાજના પાય વાગતાસુધી લડવાની પ્રવૃત્તિ ચાલુજ રહી હતી ”

પ્રકરણ ૫૫ મું-પુનરાવલોકન

પોલિયનની છેલ્લી લઝાઇઓનું દુઃખક પ્રકરણ ઉઘાડવા પહેલાં તેના અત્યારસુધીના જીવન તરફ ફરીથી એકવાર નજર નાખી લઇએ અને આ અત્કારિક માણસને માટે તેના સૌથી કદા અને ઇર્ષ્યા-ભર્યા શત્રુઓને પણ કેટલે દરજ્જે છૂટછાટ મૂકવી પડતી હતી તે જગ વિસ્તારથી અવલોકીએ તેમણે એની વિરુદ્ધ શુ શુ લખ્યું છે તે નોંધવાની હવે અગત્ય રહી નથી. દુનિયામાં તેનો સર્વત્ર પ્રચાર થઇ ચૂક્યો છે

એલિસન લખે છે કે “હયામાં હાથી કોટિની શુદ્ધિ અને શ્રેષ્ઠતા શ્રેષ્ઠ દરજ્જાની માનસિક શક્તિઓ આટલા બધા પ્રમાણમાં કાંઈપણ મનુષ્યને કુદરતે બક્ષેલી જોવામાં આવતી નથી, તેમ સારા અથવા નહારા કામમાં કોઈએ આટલી બધી શક્તિ અને શુદ્ધિનો ઉપયોગ કર્યો હોય એમ પણ જણાતું નથી રિચર વિચારશક્તિ, પ્રબળ કલ્પનાશક્તિ અને સગીન તુલનાશક્તિ, એ ત્રણેનું એનામાં મિલન થયું હતું અને તે ઉપરાંત ઇટાલિની પ્રબળતા જોવામાં આવે છે તેવી બળવાન લાગણીઓ અને કવિત્વવૃત્તિની ઝમક તેનામાં હતી, અને તે છતાં પણ લાગણી અને કવિતાના પૂરમાં તણાઈ ન જતાં તેના પ્રત્યેક કાર્યમાં હયામાં હયા પ્રકારના વિચારક અને ફિલ્સુફની છાપ જોવામાં આવતી હતી તે કામળમાં કામળ અને ઉદારમાં ઉદાર મનોભાવને પોષણ આપતો હતો, છતાં વિદ્યાનના ચુસ્ત અભ્યાસકર્માં હોવી નોંધએ તેવી ચોક્કસાઈ અને તુલનાશક્તિ તેનામાં હતા તેનામાં વક્તાની છટા, કવિની કવિત્વવૃત્તિ અને પ્રબળ કલ્પના હોવા છતાં તે પોતાની કામળ વૃત્તિઓને ગંભીર તુલનાશક્તિ અને ચોક્કસ અવલોકનશક્તિને વશ રાખીને તેમનો ઉપયોગ કરતો હતો”

“ચોક્કા તરીકે તેણે મહાભારત કાર્યો કર્યા હતા તેને લીધેજ તેને મહત્વનું સ્થાન નથી અપાતું, પણ દેશની આબ્યતરિક સ્થિતિ સુધારવા માટે તેણે આદરેલા અનેક લોકોપકારક કાર્યો ઉપર તેની કીર્તિ અને શ્રેષ્ઠતાનો આધાર રહેલો છે તે મહાન સેનાપતિ હતો કારણકે તે મહાપુરુષ હતો, પોતાના અત્યંત વિપુલ વિગ્રહોમાં જે

અલૌકિક કાર્યસાધક શક્તિ અને એકાગ્રતાનો ઉપયોગ કરીને આશ્ચર્યજનક પરિણામ લાવી શક્યો હતો તે તો તેની માનસિક શક્તિસમૂહના નાના સરખા અશ્વનો પ્રતાપ હતો, અને લડાઈ સિવાયનાં અન્ય કાર્યોમાં રાજ્યવહીવટમાં તેમજ તત્ત્વચિંતનમાં પણ એની એજ શક્તિઓનો સફળતા સાથે ઉપયોગ કરતો હતો. લડાઈને પ્રસંગે સૈન્યની મામાન્ય ગોઠવણ અને હિલચાલ કરવામાં, અથવા તેમાં સફળતા મળે એવી આખાદ્યુક્તિ ધડવામાં અથવા અનામત રાખેલા સૈન્ય વિભાગને ખરી અણીને વખતે છોડી મૂકવામાં—એ ત્રણમાંથી કોને લીધે તેને વિજય મળતો હતો તેનો નિશ્ચય કરવો મુશ્કેલ છે. ધારાસભામાં ચતી રાજનૈતિક ચર્ચાઓ વખતે તેનો દીપી નીકળતો અગાધ જ્ઞાન-ભંડાર અને તેની તીક્ષ્ણ પૃથક્કરણ શક્તિ જોઈને જેમને આશ્ચર્ય થાય છે અને પોતાના રાજ્યમાં જગ્યાએ જગ્યાએ લોકકલ્યાણના અને સમાજસુધારણાના વિવિધ પ્રકારના કાર્યો તેણે ચોળ્યા હતા તે જોઈને જેઓ વિચારમાં પડી જાય છે, તેઓ તેણે સેન્ટ હેલેનામાં એકાંતવાસ દરમ્યાન રાજનૈતિક વિચારત્રેણિવિષે જે તત્ત્વચિંતનથી ભરપૂર વિચારો દર્શાવ્યા હતા તે જાણ્યા સિવાય તેની માનસિક શક્તિઓ વિષે ખરો અભિપ્રાય નહિજ બાધી શકે. ઉચ્ચ પ્રકારની યુદ્ધિવાળો મહુખ્ય ગમે તે કાર્ય હાથ ધરે તેમાં તે સંપૂર્ણ સફળતા મેળવે છે અને જીવનના અણુધાર્માં સંજોગોને લીધે અથવા કેવળ ઈશ્વરેશ્ચર્યથીજ તે માણસ કવિતાના પ્રદેશમાં હોમર જેવો ચિરજીવ કવિ, બેકન જેવો ફિલ્સુફ અથવા નેપે લિયન જેવો સેનાપતિ નીવડે છે એ સિદ્ધાંતની સારામાં સારી સાબિતી તેના જીવનના અભ્યાસમાંથી મળી આવે છે.”

“એના અગાધ અને અનેકરંગી ચારિત્ર્યનું નિરૂપણ સારામાં સારો અવલોકન-કાર અને કવિ હોય તેજ કરી શકે અને બાપા ઉપર સાગમાં સારો કાણુ ધગવનારને માટે પણ ભાષાના શબ્દોનો અને વાક્યોનો ભંડાર તેના ચારિત્ર્યલેખનમાં લેખકના બધા વિચારો ઝીલવા સામર્થ્યવાન ન થાય. યુદ્ધઐરાહ્યમાં મહાન સિક્કાદરનો સંગ્રામીઓ, ધારાશાસ્ત્રી તરીકે મહાન રૌમન રમૂતિકાર જરિટનિયનથી પણ ચડીઆતો, રાજનૈતિક દૂરદર્શીપણામાં કદાચ બેકનથીજ બીજો નમરે, અને રાજ્યઅવરથામાં સીઝરની ખરોબરી કરનાર નેપોલિયનનું સ્થાન જગત્તના ઇતિહાસમાં અદિતીય છે. શારીરિક પગિશ્રમને તે લેખવતો નહિ, મુશ્કેલીમાં ધૈર્યવાન હતો, કામથી તે કટાળતો નહિ અને મુશીબતોથી ડરતો નહિ. જોરાવર માનસિક બળને લીધે મિમરનો તાપ અને રશ્મિયાની દડી બેઠેને વગર ઇન્જને ખમી લેવાનું તેનામાં સામર્થ્ય આવ્યું હતું. કોઈ પણ કાર્ય તાત્કરણ પહેલાં પૂરતી તૈયારી કરતા તે શાકનો નહિ અને ખરેખરા બચને વખતે પણ તેની યુદ્ધિ શાત અને સ્થિર રહેતી. અઢાર અઢાર કલાકસુધી સ્વારી કરી આવતો અને ઘોડા ઉપરથી ઉતરીને તરતજ તે આખી રાત જગીને હુકમો લખાવતો. લડાઈની ખરી રમઝટ જમી હોય, તોપોના ધડાકા પર ધડાકા થતા હોય અને

તેની આસપાસ જોળાની ઝડી વરસતી હોય તેવા વખતમા જરાક અવકાશ મળી આવે તો તે થોડુંક ઉઘી લેતો લડાઇ પતી ગયા પછીના સુમેહનો સમય પશુ તેને માટે વિશ્રાન્તિનો સમય ન હતો રાજરાજેન્દ્રને જાજે એવા ઠાંડમા રહેવા છતાં તે લોકકલ્પમાણના કાર્યોની યોજના ધડીને તેમનો અમલ કરાવવામાં તથા ભવિષ્યમાં લડાઇનું કારણ ન રહે તે માટે સચિના કરારો ઘડવામા નિરતર રોકાયેલો રહેતો ”

“ હરકરના હલકા દરજ્જાના સિપાઇઓમાંથી તથા સામાન્ય પ્રજાજનોમાંથી વિશેષ શુદ્ધિ અથવા લાયકાત કેનામાં છુપાયેલાં છે તે જોળી કંઠાડવા અને તેમને યોગ્ય દરજ્જો આપવા નેપોલિયન ખાસ મહેનત લેતો, અને તે ઉપરાંત વીરભાવનો ઉદ્દેશ કરે એવાં નાટકોવડે તથા તેની ટુકડી જવલત ઉદ્દેશોપજ્ઞાઓવડે ફ્રેન્ચ સિપાઇઓને રણધેલા બનાવી દેવાની તેનામાં ખામ આવડત હતી એ ખેમાજ તેણે મેળવેલી ફતેહની ખરી ચાવી રહેલી છે યોગ્ય જગ્યાએ યોગ્ય શબ્દો વાપરવામાજ જો વક્તૃત્વ-શક્તિની ખરી ખૂબી રહેલી હોય તો નેપોલિયન સિવાય બીજા કોઈ પણ માણસે એ કળા આટલી પૂર્ણપણે પ્રાપ્ત કરી નથી ”

“ શારીરિક તેમજ માનસિક પરિશ્રમને જીરવવાની તેનામા એવી અદ્ભુત શક્તિ હતી અને અરિશતપણે રાતદિવસ કામ કર્યા કરવાનું તેનામાં એવું અખૂટ બળ હતું કે તેનું વર્ણન થઇ શકે એમ નથી ધારાસભામા તે કામ કરતો ત્યારે તેમા પશુ તેની મહેનત, આત્મચળ અને તીક્ષ્ણ શુદ્ધિ એવાં પ્રકટ રીતે દીપી નીકળતાં કે જે કોઇ જોતા તે ચકિત થઇ જતા. જેમને એની સાથે વધારે નિકટના સમાગમમાં આવવાની તક મળી હતી તેઓ એની અત્યંત તીક્ષ્ણ શુદ્ધિના, તરતને તરત અનરામાં અધરા પ્રજ્ઞોના ઉદ્દેશ કરવાની શક્તિના અને તેના મગજમાંથી નીકળતા ઉમદા વિચારોના અખૂટ પ્રવાહના વખાણ કરતાં કદિ કટાણતાજ નહિ કોઇ પણ દામમાં વિજય મેળવવાની ચાવી, તેના અંગનું દરેક કામ એકપછી એક પછી એ કળતાજ નહિ કોઈ પણ કામમાં વિજય મેળવવાની ચાવી, તેના અંગનું દરેક કામ એક પછી એક ક્રમવાર ઉપાડી લેવામાં અને એકી વખતે એકજ કામ પૂર્ણ એકાગ્રતાથી કરવામા રહેલી છે, એ સિદ્ધાંતને તેણે પૂરેપૂરે પોતાનો કરી લીધો હતો. અમુક સેક્રેટરીઓની સાથે આખો દિવસ તે સરકારી પત્રવ્યવહાર વાચતો અને તેના જવાબ લખાવતો, ત્યાર પછી જગ પશુ આરામ લીધા વગર બીજા સેક્રેટરીઓને બોલાવીને આખી રાત એવું એજ કામ જરી રાખતો. કોઇ કોઇ વાર વચમા કોંચપર કલાક બે કલાકનો આરામ લઇ લેતો. એ પ્રમાણે સવાર થતાં સુધી તે કામમાં અચ્ચે રહેતો તેની કલ્પના એવી પ્રમળ અને જરલત હતી, અને તેના નિશ્ચયો એવા મક્કમ હતા કે તેથી કરીને અમુક સમયસુધી તો તેને ચાકનું ભાનજ થતું નહિ ”

“ તેની પ્રવૃત્તિના ધણીખરા પ્રસંગો લગ્નઓને લગતા છે, પરંતુ સચ્ચાહવાંતિના ને ૩૮

વખતને પણ તેણે આરામનો માન્યો નથી તેવા વખતમા તે રાજનૈતિક કરાર કરવામા, ગળ્યની આબજ તરિક સુધારણાના કાર્યોમા તથા ધારાસભાની ચર્ચાઓમા તે એવો નિરતર રાનએલો રહેનો કે તેને માટે એક પળવારનો પણ અવકાશ રહેનો નહિ ને સવારમા વહેયો હોતો અને નાસ્તો કરતાસુધી પોતાના ખાનગી અમાત્ય માથે મત્રગૃહમા કમ કરતો અડધો કલાક નાગ્તો કરવામા જતો પછી લશ્કરની ક્વાયત જોવા જતો ત્યાર પછી દેશવિદેશના રાજપ્રતિનિધિઓને મુલાકાત આપતો, તથા કચેરીનુ કામકાજ કરતો પછી ત્રણ વાગે ધારાસભામા જતો અથવા સ્વાર થઈને ફરવા નીકળી પડતો ત્યાથી છ વાગે ઘેર પાછો ફરતો એટલે જમવાનો વખત થતો જમતા બરાબર ચાળીશ મિનિટજ લાગતી તેના મનમા કાઈ વિચાર ધોળાતા ન હોય ત્યારે તો ને ખૂમ વાતે ચડતો, તોપણ ગપ્પા મારવાનો તથા હાહા હીહી કરવાનો તો તેને કટાળોજ હતો તે જમીને તરતજ કાપી પીનો અને ત્યાર પછી સૂવા જવા પહેલાના ખાકીના વખતમા એટલે રાતના અગીઆર વાગતાસુધી તે રાન્યના અમલદારો, દેશવિદેશના ગજપ્રતિનિધિઓ, પડિતો વિજ્ઞાનીઓ, પ્રસિદ્ધ ચિત્રકારો તથા શિક્ષીઓ સાથે વાતચીત અથવા ચર્ચા કરતે ”

‘વિદ્વાનો રાજનીતિનિપુણ પુરુષો, તત્ત્વવેત્તાઓ, વિજ્ઞાનીઓ, અને કલારસિક પુરુષોના મમાગમમા તેને સાર્યા વિશેષ આનંદ પ્રાપ્ત થતો એવે પ્રસંગે તે જાણી જોઈને મળી અને ઉપયોગી વિષય ઉપર ચર્ચા ઉભી કરાવતો ધણીવાર નીતિ-શાસ્ત્ર, બુદ્ધિપ્રધાન તત્ત્વજ્ઞાન, ઇતિહાસ, વગેરે વિષય ઉપર રસભેર ચર્ચા ચાલતી, અને તે દરેક વિષયનુ તેણે અભ્યાસ અને મનનથી મેળવેલુ વિશાળ જ્ઞાન તથા તેના સ્વતંત્ર અભિપ્રાયો જોઈને સર્વને આશ્ચર્ય ઉત્પન્ન થતુ દુનિયામા એવુ ઘણુ ઠેકાણુ અને છે કે શહેનશહ કે એવો કાંઈ મોટો માણસ સાધારણ જ્ઞાન કે બુદ્ધિનો અમ તકાર બનાવ છે તોપણ લોકો તેની વાહવાહ બોલે છે અને આથી કરીને ઘણાને એવા શક*બળ છે કે નેપેલિયનના સમકાલીન પુરુષો તેની ચર્ચા કરવાની શક્તિની જે તારિક કરે છે તેમા પણ ઘણુ ભાગે અતિશયોક્તિ થએલી હશે, પણ મેન્ટ હેલેનામા કેદી તરીકેના એકાંતવાસ દરમિયાન તેના જે પ્રમંગ અને સલાપણો નોધાયા છે તે વળી તેના અગાઉના સલાપણો કરતા પણ ચડી જાય તેવા છે, તે જોતા ઉપજા નકને સ્થાનજ રહેલુ નથી ”

મનુષ્યની નીતિવૃત્તિને સતોષ થાય એવી સાબિતીઓ આપવાનો આ પુસ્તકમા સર્વ રીતે પ્રયત્ન કરવામા આવ્યો છે અને ફ્રાન્સમા થએલી રાન્યક્રાંતિ પછીની લડાઈઓમાટે યુરોપના મિત્રરાજઓ એકલાજ જવાબદાર છે તેના પૂરતા પ્રમાણ આપવામા આવ્યા છે અમુક માણસો ખોટા વલણથી દોરવાઈ જઈને ભલે ગમે તે અનુમાનો બાધે પરંતુ જે ઐતિહાસિક લખાણો મોબુદ છે તેના આધારે તો કાંઈ પણ

શુદ્ધિમાન માણુમ, ઉપર જે લખાયુ છે તેનાથી વિરુદ્ધ મત આપી શકાશે નહિ તેપોલિયનને “ રાક્ષમ, ” “ કદી પણ ધગય નહિ એવો લોભી, ” “ લોહીનો તર-
સ્યો, ” “ ભુક્ષમગાર, ” “ આપણુદ સત્તા ધરાવનાર, ” “ ખીજના રાજ્યો છીનવી
લેનાર ” એવા એવા વિશેષણો જેને લમાડવા હોય તે લગાડી શકે છે, પણ એકલુ
નિગધાર ક્રાન્સ પોતાના પ્રજાકીય સ્વાતંત્ર્યનું રક્ષણ કરવા યૂરોપના એકત્ર થયેલા
રાજ્યોના હુમલાની સામે સ્વરક્ષણ કરવા પૂરતુજ બહાદુરીથી લડી રહ્યુ હતુ એ
વાતની તો કોઈથી ના પાડી શકાય એમ છેજ નહિ લગાઈથી નેપોલિયનને લાભ
કરતા હાનિ વધારે હતી અને તે તેને પસંદ પણ ન હતી તેની સામે યૂરોપના
રાજાઓ ઉપરાઉપરિ એડસ પીઓ કરીને વરસોના વરસસુધિ લડાઈ જારી રાખી
તેથી આખરે ક્રાન્સનું બળ ક્ષીણુ થઈ ગયુ અને લાખા કાળસુધી ટકાવ કરી
અમર કરી તો પ્રાપ્ત કર્યા પછી તેના અનૈકગણા શત્રુઓના અધિકતર સૈનિક બળ
ને લીધેજ તે લાચાર થઈ ગયુ, અને યૂરોપના નૃપતિઓ તથા ઉમરાવોએ પ્રજાઓ
ઉપર પોતાની સત્તા પાછી સ્થાપિત કરી ત્યાંસુધી યુદ્ધોની પરપરા ચાલ્યા કરી ”

‘ ત સમયના યૂરોપના રાજાઓ પણ પોતાના વર્તનનો બચાવ કરવા જતા એટલુ
તો કબૂલ કરી દે છે કે ક્રાન્સનું પ્રજાસત્તાક નાજ્યતત્ત્વ આસપાસના રાજ્યકર્તાઓની
સલામતીના માટે એવુ જોખમભરેલુ જણાતુ હતુ કે અમારે અમારી રાજગાદીનો
બચાવ કરવા માટે તેનો નાશ કરવાની જરૂર પડી હતી તેઓ સારી પેઠે જાણતા
હતા કે નેપોલિયન તેમના જ્યો રાજ્યકર્તા ન હતો પણ એક પ્રજાસત્તાક રાજ્યતત્ત્વના
સિદ્ધાન્ત પાળનાર પ્રજાએ પોતે પસંદ કરેલો રાજા હતો અને પ્રજાવર્ગના અધિકારનો
તે ચૂસ્ત હિમાયતી હતો ઈંગ્લેન્ડનો પ્રધાન વિલિયમ પિટ એકવાગ બોલી ગયો હતો
કે નેપોલિયન રાજા છતા “ પ્રજાસત્તાક રાજ્યનો રક્ષક હતો અને તેમાથીજ
તેની સત્તાનો ઉદય થયો હતો ” માટે તેને દયાવી દેવાજ જોઈએ જ્યારે જ્યારે
નેપોલિયન ઈંગ્લેન્ડના પ્રધાનોને સુલેહનુ કહેણુ મોકલતો ત્યારે ત્યારે તેની માગણીનો
અસ્વીકાર કરવાનું કારણ જણાવતા તેઓ કહેતા કે ક્રાન્સના પ્રજાસત્તાક રાજ્યતત્ત્વ
તરફના પ્રબળ વલણુને લીધે કાયદેસર સ્થપાયેલા રાજાઓની સત્તાને નુકસાન પહોંચી
છે અને તે જ્યાંસુધી કાયમ રહે ત્યાંસુધી સલાહ થઈ શકેજ નહિ અગ્રેજ પ્રધાન
ગ્રેનવિલ કહેતો કે “ રાજ્યવિસ્તરણની શરૂઆત વખતે ક્રાન્સના પ્રજાના જે અલિપ્તાય
હતા તેના નેજ હજી કાગમ રહ્યા છે ”

આજ કારણથી યૂરોપના નિરકુશ રાજસત્તાના લોભી રાજાઓ ક્રાન્સના પ્રજા
સત્તાકે તત્ત્વપ્રધાન રાજ્ય ઉપર ફરીથી મથણુ બળથી પ્રહાર કરવા લાખા તેમના
હુમલાનો પ્રતિકાર કરવા માટે ક્રાન્સને તલવાર ખેંચવી પડી કર્નલ નોંપર મદ્યજ
સ્થને છાત્રે તેવા પ્રમાણિકપણુથી લખે છે કે “ યૂરોપના ઉમરાવવર્ગની દુસ્મનાવટ-

ને લીધેન ફ્રાન્સની પ્રજાનો જીવસો લગાઈ તરફ વળ્યો હતો ! અને તે વીર્યવાન પ્રજાનું વર્તન ગમે તેવું જીવમાટભયું હોવા છતાં પણ તેને બહારના સંજોગોને વશ થઈનેજ એવો આકરો ઉપાય લેવાની ફરજ પડી હતી ”

નેપોલિયને તેના લક્ષ્યમુક્ત ઉદ્ધાર, સરળ અને ઉચ્ચ હૃદયના ભાવપૂર્વક અગ્રેજ રાજપ્રતિનિધિ લોર્ડ બ્લીટવર્થને એમેન્સની સલાહનો ઈચ્છક ભગ ન કરે તે માટે સમજાવતાં ધણીજ ઉમદા શબ્દોમાં કહ્યું હતું કે “ આપ સારી રીતે જાણો છો કે મેં જે કાંઈ કયું છે તેનો હેતુ સલાહના કોલકરાર પ્રમાણે અમલ કરીને સર્વત્ર શાંતિનો પ્રચાર કરવાનો છે હવે હું છીનવી લેવા માગતો હોઉં એવું એક પણ રાજ્ય હોય તો મને ખતાવે. યૂરોપનો નકશો તપાસી વળો આપ સારી રીતે જાણો છો કે એવું કયું છેજ નહિ મિત્રરમા ફ્રાન્સનું સસ્થાન સ્થાપવાની મારી ચોજના ઈચ્છકને ખૂચતી હોય તો તે ખાળતમાં પણ હું આપનો ખરખરો મટાડવા તૈયાર છું મેં મિત્રરવિષે ધણી વિચાર કર્યો છે અને જો મને આપ લગાડ કરવાની ફરજ પાડશે તો એથી પણ વધારે વિચાર કરવો પડશે આટલું છતાં પણ તે દેશની ખાતર જે સુલેહશાંતિ આપણે થોડા વખત ભોગવી છે તેનો ભગ હું નહિ થવા દઉં ”

પુર્કોની સત્તા બોખરી થઈ ગઈ છે અને પડવાની તૈયારીમાં છે તેને ટકાવી રાખવાને હું મારૂં મનનું કરીશ પણ તે છતાં જો તે પડી જાયશે તો ફ્રાન્સને તેમાંથી હિસ્સો આપવોજ પડશે, છતાં પણ ખાત્રીથી માનજો કે એ પરિણામને તેના સમજ કરતાં વધારે જલદી તાવવાને હું કશો પ્રયત્ન કરીશ નહિ ”

“ ફ્રાન્સ અને યૂરોપમાં જે સત્તા અને લાગવગ હું ધરાવું છું તેના વિષે હું બૂલભરેલો ખ્યાલ ધરાવું છું એમ શું આપ માનો છો ? એ સત્તા એવી નથી કે વાજબી કારણ મળ્યા સિવાય હું કોઈ પણ રાજ્યને વગર જોખમે દબાવી શકું તેમ કરવા જતા આખા યૂરોપનું વલણ મારી વિરુદ્ધમાં ફેરવાઈ જાય અને મારા રાજકીય સર્વોપરિપણાનો તેજ ધડીએ નાશ થાય. મારે ફ્રાન્સની પ્રજાનો તો પૂરેપૂરી ખાત્રી કરી આપનીજ મેદમએ કે લગાડ ઉભી કરનાર આપણે નહિ પણ આપણા પાડોશી રાજઓજ છે તેમ કહી તેજ આપ જ્યારે મને લડવાની ફરજ પાડે તે પ્રસંગે હું મારી પ્રજાની નસેનસમાં શૌર્યનો સચાર કરી શકું મારી જરા પણ કસુર ન હોય અને બધી આપનીજ કસુર હોય ત્યારેજ એ પરિણામ આવી શકે આટલા કારણને લીધે બીજા રાજ્યો સાથે મારા તરફથી લગાડ જમાડવાનો હું વિચાર કરી શકીશ નથી ”

શું નેપોલિયન ફ્રાન્સનું રાજ્યાસન પચાવી પડ્યો હતો ? નેપોલિયનને તેના દેશીભાઈઓએ લગભગ સર્વાનુમતે ફ્રાન્સલ તરીકે અને પાછળથી શહેનશાહ તરીકે ચુંટી કહાડ્યો હતો એ વાત આગલા પ્રકરણમાં આવી છેજ એટલુંજ નહિ, પણ તે

નિર્વિવાદપણે સિદ્ધ કરવામાં આવી છે ક્રાન્સની પ્રજાએ પોતાનું રાજ્યતંત્ર ક્રાન્સ-
લના હાથમાં સોંપ્યું અને નેપોલિયનને મુખ્ય ક્રાન્સલની પદવી આપી તેમાં
તેમણે હદાપણુ વાપર્યું હોય યા ન વાપર્યું હોય, પણ એ કાર્ય પ્રજાના એકસામટા
અવાજથી થયેલું હતું તેણે પોતાના દેશીબાઇઓને પરાધીનતાની બેડીમાંથી મુક્ત
કરીને તેમને પોતાના રાજ્યકર્તાની ચૂંટણી કરવા સામર્થ્યવાન બનાવવામાં જે હિંમત
બતાવી હતી તે જોઇને તેઓ ઉપકારવશ થઈ ગયા ત્યાર પછી ક્રાન્સની પ્રજાએ
પોતાના સ્વતંત્ર સિદ્ધ અધિકારની રૂથે નક્કી કર્યું કે તેમના પ્રજાસત્તાક રાજ્યની સામે
યુરોપના તમામ મુકુટધારી રાજ્યો હથિયાર લઇને ખડા થઇ ગયા છે, તેમના દેશમાં
અને દેશની બહાર પદબજ થયેલા યુર્મેન વશીય રાજ્યોના પક્ષકારો બનતી ખટ-
પટ કરી રહ્યા છે, જરા પણ અરાજકતા ફેનાય તો લૂટફાટ કરવાની તક મળે તેની
જોકામિન પક્ષ રાહ જોઈ રહ્યો છે, એવા અનેક પ્રતિકૂળ સંજોગો તરફ જોતાં
પ્રજાસત્તાક રાજ્યતંત્રને નિલાવવા માટે એ માર્ગ ધણેજ હદાપણુભરેલો ન હતો એમ
કોઇ પણ કહી શકતું નથી

એલિસનને વિષે એટલું તો નક્કીજ છે કે તે અગ્રેજ હોઇ નેપોલિયનનો બચાવ
કરવા માટે સાચા અથવા ખોટાં બહાનાં બોળી કહાડે એવો તો નથીજ ક્રાન્સની
તે સમયની હાલતનું અવલોકન કરતા એલિસન લખે છે કે —

“ દશ વરસ દરમ્યાન અનેક સખત આબ્યતરિક ઉત્પાત સહન કર્યા પછી
ક્રાન્સનું પ્રજાસત્તાક રાજ્ય એવું અવ્યવસ્થિત અને નિર્બળ થઇ ગયું હતું કે તેમણે
રાજ્યવિધવ વખતે કરેલા અત્યાચારની તેમને વાજબી શિક્ષા મળી છે એમજ કહી
શકાય જોકામિન પક્ષ રાજ્યના ડિરેક્ટરો તરફજ નહિ પણ સમાજધનના પાચાડપ
સર્વમાન્ય નિયમોની સામે પણ સખત ગર્જના કરી રહ્યો હતો તેમને કોઇ ખાસ
કરીને સર્વ દેશોમાં ૨૬ થયેલા મિલકતીના માલિકપણા ઉપર વરસનો, હનો, અને
૧૭૯૩ માં થયેલી કતલ અને લૂટફાટને આદર્શ તરીકે વધાવી લેવામાં આવતી હતી
અઘૌકિક, પ્રતિલાશાળી અને સર્વને પોતાના પ્રતાપથી દબાવી શકે એવો કોઇ સેના-
પતિ આવે, અને રાજ્યનું સુકાન પોતાના હાથમાં લઇને પ્રજાસત્તાક રાજ્યના કુપતા
વહાણને મચાવી લે એવો આશુનોજ એ વખતે આવી ગયો હતો રાજ્યની અંદરના
અત્યાચાર અને બહારની આપત્તિઓને લીધે ક્રાન્સ અધમમાં અધમ દશાને પામ્યું હતું ”

થેર્સ નામનો બીજો ઇતિહાસકાર એલિસનના કથનને ટેકા આપતાં ક્રાન્સની તે
વખતની હાલત નીચેના શબ્દોમાં વર્ણવે છે —

“ જે જે વ્યક્તિઓમાં લાયકાત હતી તેમના ઉપર જીલમનો વરસાદ વરસતો,
દરેક આશુદાર માણસોને બરતરફ કરવામાં આવ્યા હતા, લૂટારાઓ તેમના સાક્ષાત્
નરક જેવા શ્રેષ્ઠ અખાડાઓમાં એકઠા થતા હતા, કુછોના હાથમાં તમામ સત્તા આવી

ગઇ હતી, અત્યાચાર અને મારફાડના ધોરણને ટેકા આપનારાઓ ધારાસભાઓમાં કર્તાકર્મતા થઇ ગયા હતા, ફરજિયાત લેનની પ્રથા દાખલ કરીને લૂટને નવું સ્વરૂપ આપવામાં આવ્યું હતું, કનલની તૈયારી ચાલી રહી હતી, ક્ષત્તખાનાના ભોગ બનાવવા માટે હજારો કમનસીબ માણુમાના નામ નોંધાઇ ગયા હતા, અને તેમને જામા નીચે ગપ્પા હતા, કતલ, લટકાટ અને આગ એ ત્રણ પૈશાન્યક સાધનોને ઉપયોગ કરવા માટેના ઇશારા તરીકે 'દેશ જોખમમાં છે' એવા સૂચક શબ્દો ક્યારે જોલવામાં આવે તેની ઇતિહાસીય રાહ જોવાતી હતી, મડળીઓમાં ૧૭૯૩ ની સાલના જોવાળ ઉદ્ગાર નીકળતા હતા, તંબા તેજ જલ્દારે તૈયાર હતા અને તેના તેજ બલિદાને પછુ તૈયાર કરવામાં આવ્યા હતા, નવન ત્રતા, અને પોતીકી મિલકત એવું કશું રહ્યું ન હતું, નગરવાસીઓને માટે તેમના જાનની ખાત્રી અને રાજ્યને માટે તેની તિજોરીની સલામતી રહી ન હતી આખો યુરોપ ફ્રાન્સની સામે લડવા સંજ્ઞ થઇ ગયો હતો, અમેરિકાએ પણ આપણા જીલમ સામે પોકાર ઉઠાવ્યો હતો, આપણા લશ્કર દારીને વેગબેરણ થઇ ગયા હતા, આપણે જીતેલા મુલક આપણા હાથમાંથી જતા ગયા હતા અને આપણા પોતાના દેરા ઉપર ચડાઇ કરવાની વિદેશીઓ ઉપરાઉપરિ ધમકી આપી રહ્યા હતા."

આવા સંજોગોમાં ફ્રાન્સને પોતાનું રાજ્યતત્ત્વ મદલવાનું મુનાસિમ લાગે એ નવાઇ જેવું નથી, છતાં આ પગલું ભરવામાં તેણે ડહાપણ વાપરું હોય ત્યાં ન વાપર્યું હોય તે આપણું જોવાનું નથી, કેમકે તમ કગવાનો તેનો નિર્વિવાદ હક હતો નેપોલિયન તેના દેશીભાઈઓની મરજી અનુસાર વર્ચો માટે તેને રાજ્ય પચાવી લેનાર કહેવો એમાં ચોક્કસ અન્યાયજ છે કારણ કે તેણે અરાજકતાનેજ સ્થાનઘટ્ટ કરી હતી, રાખને નહિજ ફ્રાન્સની પ્રજાએ યુર્બોન રાજાઓને પદઘટ્ટ કર્યા તે વખતે તો તેની સત્તાનો અને જાજર જીવનનો આરભ પણ થયો ન હતો.

જેમ હજાર પદરસો બદમાસોનું ટોળું આખા શહેરને નજાડી શકે છે તેમ થોડાક દૃઢ વિચારના માણુસોના હાથમાં રાજ્યની લગામ આવે તો તેઓ પણ આખી પ્રજાને કચરી શકે છે ફ્રાન્સનો અત્યંત મોટો ભાગ આવાજ પ્રમારની અરાજકતાની સામે પડ્યો હતો નેપોલિયન જ્યારે ડૉન્સલ તરીકે ચૂંટાયો હતો ત્યારે તેની તરફેણમાં ત્રીજા લાખ અગીઆરસો ને સાત મત નોંધાયા હતા અને વિરુદ્ધમાં માત્ર પદરસો ને યાસેકજ મત હતા આવી એકમતી જગતના ઇતિહાસમાં પહેલીજ હતી, છતાં લગલગ પચામ વપસુધી આખો યુરોપ કહેનો આવ્યો હતા કે નેપોલિયન ડૉન્મલની જગ્યા પચાવી પડ્યો."

ફ્રાન્સલની પદવી રદ કરીને તેની જગ્યાએ ફ્રાન્સ ફરીથી ગજસત્તાનો સ્વીકાર કર્યો તે માત્ર યુરોપના રાજાઓના મનનું સમધાન કરવા માટેજ હતું આ ફેરફાર

હાપણુજનલો ન હતો એમ કદાચ કબૂલ કરીએ તોપણ એ સવાલ ક્રાન્સનો હતો અને એકલા ક્રાન્સનેજ તેનો નિર્ણય કરવાનો અધિકાર હતો સ્વતંત્ર પ્રજા તરીકે તેમ કરવાનો તેને પૂરતો હક્ક હતો અને અન્ય પ્રજાઓની પરવાનગી લેવા તે બધા-યણુ નહિજ હતુ વળી પ્રજાસ્વાતંત્ર્યને દુભાવી દેનારા કોઇ આપખુદ રાજના બળને નામે થઇ લાચાર બનેલી પ્રજાએ આ ફેરફાર કર્યો ન હતો પરંતુ આખી પ્રજાએ એકે અવાજે પોતાની સંપૂર્ણ મરજીથી આ કામ કર્યું હતુ તેમને તેમ કરવાનો હક્ક ન હતો એમ કોણ કહી શકશે ? ભલે એ કામમા પણુ શાણુપણુ ન હાય ભલે તેથી મહત્વાકાંક્ષી નેપોલિયનની લોકમતિ તૃપ્ત થઇ હોય, છતાં પણુ એ નવાજ ધ્વજ ક્રાન્સનોજ હતો અને તેજ તેનો નિર્ણય કરી શકે તેઓએ એમ ધાર્યું કે રાજની સત્તા સ્થાપવાથી આસપાસના રાજાઓના હુમલાઓના સામે પ્રજાવર્ગની સ્વતંત્રતાનું વધારે સારી રીતે રક્ષણ થઇ શકશે

એલિસન લખે છે કે “ બધી દિવાએથી—લસકર તરફથી, મ્યુનિસિપાલિટી તરફથી, શહેરે શહેરથી, અને વેપારીઓના મહાજનો તરફથી નેપોલિયન રાજ્યામન પર એસે એરી મતલમના હાથે વિનંતિપત્રો તેના ઉપર આવ્યા હતા ” ધાગસમાએ એક પણુ વિરુદ્ધ મત વગર ઠરાવ પસાર કર્યો કે “ નેપોલિયન બોનાપાર્ટને શહેનશાહનું પદ આપવું અને તે હે દાની રૂય ક્રાન્સના પ્રજાસત્તાક રાજ્યના વર્હવટની સત્તા તેના હાથમા આપવી ” આ ઠરાવનો અમલ કરતા પહેલાં લોકોને તે પદ ઉપર નહિ તે જાણુવા માટે ગામેગામની મ્યુનિસિપાલિટીઓ આગળ તે ઠરાવ રજૂ કરવામા આવ્યો ત્યારે પણુ તેની તરફેણમા ત્રીશ લાખ પાંચસો અને બોત્તેર મત અને વેરુદ્ધમા માત્ર અઢીહજાર અને અઘણોતેર મત પડ્યા હતા કોઇ પણુ નવા રાજવંશની સ્થાપના આવી સર્વા નુમતિથી થએલી હોય એવો દાખલો કોઇ પણુ દેશના ઇતિહાસમા નોંધાયો નથી, છતાં નેપોલિયનને લગભગ દરેક ઇતિહાસકારે રાજ્યાસન પચાવી લેનાર તરીકે એવો વગોવી નાખ્યો છે કે કોઇ એથી ઉલટું કહેવાની હિમત ચલાવે તો તેને સાક્ષરમક-ળની અવદૃષ્ટાજ વહોરી લેવી પડે છે ! કેટલાક તો એવું પણુ મારી મચડીને સામિત કરવા મથે છે કે ક્રાન્સની પ્રજાને પોતાનું ગભમતત્ર મદલવાનો અને પાતાની મોઘી સ્વતંત્રતા એક બ્યક્તિના હાથમા સોંપી દેનાનો હક્કજ ન હતો તેઓ કહે છે કે “ સ્વતંત્રતા અને પ્રજાકીય હક્ક એ એવી વસ્તુએ છે કે જે પેઢી દર પેઢી વશ-પર પરાગત આદ્યાજ કરે તેને ગુમાવવાનો કે કોઇને આપી દેવાનો કોઇ પણુ સમા જને હક્ક નથી ” પરંતુ એનો અર્થ તો એજ થાય છે કે પોતાના રાજની અથવા પોતાની રાજ્યપદ્ધતિની પસંદગી કરવાનો હક્ક ક્રાન્સના લોકોને હાજ નાંહ

વાર, ક્રાન્સની પ્રજાએ ખરી રીતે અથવા ખોટી રીતે પણુ નેપોલિયનને પોતાના રાજ તરીકે સર્વાનુમતે ચૂટી કઢાડ્યો હતો સવાલ એ રહ્યો કે તેના હાથમા જે

સત્તા સોપવામાં આવી તેનો એણે કદી દુરુપયોગ કર્યો હતો ? તેણે નિર કુલપણે સ્વચ્છ હતાથી રાજ્ય ચલાવ્યું હતું ? તેણે લોકોના અધિકારને કચરીને ધૂળભેમા કરી નાખ્યા હતા ? જે આપખુદ રાજ્યો તેની સાથે લડી રહ્યા હતા તેઓ આ પ્રશ્નોના ઉત્તરમાં હા કહે છે, પણ ક્રાન્સની સમસ્ત પ્રજા જેમણે પોતાને હાથે ઉચકીને તેને રાજ્યાસન પર બેસાડ્યો હતો, જેમણે પોતાના પ્રેમવડે તેને રાજ્યાસન ઉપર ટકાવી રાખ્યો હતો અને જેઓ હજી પણ પ્રેમ અને શ્રદ્ધાપૂર્વક તેનું સ્મરણ કરે છે, તેઓ તો તે વાતની સાફ ના કહે છે નેપોલિયન અને ફ્રેન્ચ પ્રજા પૂર્ણ સહકાર સાધીને ખબેખમો અડાડીને તેમના બેઠિના શત્રુઓની સામે લય કર લડાઇઓમાં એકદિલથી લડ્યા તેને કોઈવાર ધણાજ સખત પચલા લેવાની જરૂર પડી હતી તોપણ તેને પ્રજાની મજૂરી અને ટેકા મળ્યો હતો. કદાચ તે પત્તના બૂલભરેલા પણ હોય પણ તેમના શત્રુઓને હરાવે અને આખી દુનિયાને ચકિત કરે એવી મહાભારત લડાઇઓ લડવામાં પ્રજાને જે જે ભોગ આપવા પડ્યા હતા તેમાં નેપોલિયન અને આખી પ્રજા સંપૂર્ણ રીતે એકમત હતી તેમણે પોતાની આસપાસ ઘેરાયલું ભય કર સકટ જોઇને પોતાની મેળેજ ફરજિયાત લશ્કરી નોકરીની જરૂર સ્વીકારી હતી તેવીજ રીતે વર્તમાનપત્રો ઉપર અકુશ મૂકવાની અને નેપોલિયનના હાથમાં રાજ્યસત્તા સોંપવાની અગત્ય પણ તેમણે જોઈ હતી બલે કદાચ એમાં તેમની ગેરસમજ થયેલી હોય, પરંતુ તેમણે જે કાર્ય કર્યું હતું તે કોઈના દબાણથી નહિ પણ સમજીનેજ કર્યું હતું તેઓ નેપોલિયનને ક્રાન્સને ઉદ્ધારક માનતા હતા અને તેણે કરેલી દેશસેવાને લીધે કોઈ પણ રાજ્યે કદિ પણ ભોગવ્યો ન હોય તેટલો પ્રેમ તેના તરફ દાખવતા હતા.

જ્યારે જ્યારે તે પ્રજાને આચાહન કરે ત્યારે તેઓ પૂર ઉત્સાહથી તેના વાવટા હેઠળ આવીને ઊભા રહેતા અને મારે-ગો, આસ્ટલિટ્ઝ અને મોસ્કોસુધી તેના અને તેણે અર્પેલી સ્વતંત્રતાના રક્ષણમાટે પોતાના લોહીને પાણીની પેઠે રેડી દેવા ઉચ્ચત્તર તૈયાર થતા, તે પ્રજાના પ્રેમનું દીવાની જ્યોત જેવું પ્રમાણ છે જ્યારે તે એકાધી પાછો આવ્યો ત્યારે આખું ક્રાન્સ અલૌકિક ઉત્સાહથી તેને એકેકે અવાજે આવકાર આપવા તૈયાર થઈ ગયું તે પણ આ પ્રેમનું પ્રમાણ છે તેના મરણ પછી તેના અસ્થિને પારિસમાં લાવવાની આખા ક્રાન્સે માગણી કરી હતી, તેની સમાધિ ઉપર ફ્રેન્ચ પ્રજાએ અતિ ભવ્ય મકબ્બરો ચણાવ્યો છે અને હજી પણ તેનું સ્મરણ દરેક ફ્રેન્ચ બેકુતના યુવકમાં થયાજ કરે છે, એ બધી તેની લોકપ્રિયતાની સચોટ સામિતીઓ છે જુ હ્રાટબરેલી રાજનીતિનું આવું સુદર પરિણામ કદિ પણ આવતું જ નથી આવા માણસને જીલમગાર કહેવો એવો હડહડતુંજ બુદ્ધ છે આપખુદ સત્તાને ચાહનાર રાજ્યો અને અરાજકતાને ચાહનાર હુલ્લડખોરો બલે તેની રાજનીતિને વખોડે પણ જેણે જીવતાં અને મરણ પછી પણ આખી પ્રજાને આશીર્વાદ મેળવ્યો છે

અને જેની સમાધિનુ પણુ આખી પ્રજા પ્રેમ અને કૃતજ્ઞતાપૂર્વક દર્શન કરે છે તે જીવનમાર હોઈ શકેજ નહિ.

નેપોલિયનનો ઇતિહાસ લખનારાઓ પૈકી સર વોલ્ટર સ્કોટ તેનો કદામા કદો વિરોધી હતો એ વાત તો જાણીતી છે હવે એ સ્કોટ શુ લખે કે તે જોઈએ

“ નેપોલિયન ફ્રાન્સની માદી પચાવી પડ્યો તેના બચાવમા અથવા એ અપરાધનુ મહત્ત્વ ઓછુ કરવાને તેણે પોતે અને તેના પ્રશસકોએ જે જવાબ ધડી કહાડ્યો છે તેને ઘટતું વળૂદ આપવા આપણે તૈયાર છીએ તેઓ ધણે અશૈ સાચુ અને સકારણુ કહે છે કે બોનાપાર્ટની એકદમ વર્તણુક સ્વાર્થપરાયણુ ન હતી અને પોતે મેળવેલી સત્તાનો તેણે જે સારો ઉપયોગ કર્યો હતો તે જોતાં તેણે સત્તા મેળવવા માટે અખ્યાર કરેલી નીતિનો દોષ ઓછો થઇ જાય છે આ વાત સાચી છે દૂરદર્શી રાજદારી પુરુષો માને છે કે જે રાજ્યોને માદી ઉપરનો હક્ક શક પડતો હોય છે તેઓ ખીજા કારણથી નહિ તો પોતાના સ્વાર્થને માટે પણુ એવી રીતે રાજ્ય ચલાવે છે કે તેથી લોકોને ખાતરી થાય કે આ રાજ્યને તામે થવાથી આપણને લાભ છે, પરંતુ આમ કહીને અમે નેપોલિયન મેળવેલો મશ કાંઇ પણુ રીતે ઓછો કરવા ચાહતા નથી અમે ધણીજ ખુશીથી કબૂલ કરીએ છીએ કે ફ્રાન્સનો જેમા હિસ્સો ન હોય એવો કાંઇ પણુ અગત લાભ લેવા બોનાપાર્ટ ચાહતો ન હતો, ફ્રાન્સની કીર્તિને વધારામાજ તે પોતાનો સ્વાર્થ સમજતો હતો અને પોતાની ખાનગી કોલનને પણુ તે પોતાના ખાનગી ઉપયોગની વસ્તુઓ પાછળ ન ખર્ચતાં ફ્રાન્સની શોભા વધારવામાં ખર્ચતો હતો. સુદરમાં સુદર કળાના નમુનાઓવડે પોતાના મહેલને ન શણગારતા તેમને સાર્વજનિક સમ્રહસ્થાનમાં તે મોકલાવી આપતો તેની સ્ત્રીને પોતાના બગીચામાં ઘણા મોઢા રોપા ઉગાડવાનો શોખ હતો તે પણુ તેને ખૂચતો હતો, કેમકે તેથી વનસ્પતિશાસ્ત્રને લગતા સાર્વજનિક ખગીચાઓને ગેરલાભ થતો ”

ફ્રાન્સ અને નેપોલિયનનાં હિત એક ખીજા સાથે જોડાઇને એવા એકાકાર થઇ ગયાં હતા કે જેથી ફ્રાન્સનું હિત સાધીને તે એકરીતે પોતાનોજ સ્વાર્થ સાધતો હતો, ફ્રાન્સને સમૃદ્ધ કરીને પોતેજ સમૃદ્ધ બનતો હતો એમ પણુ કેટલાક કહે છે, પણુ આવી રીતે માણુસના ચોકખામાં ચોકખા ધરાદાની પણુ છેક ઉડી પરીક્ષા લેવા બેસીએ તો દરેકમાં કાંઇને કાંઈ આડપ્તરો સ્વાર્થ તો જણાયા વગર રહેજ નહિ. માણુસ પોતાના સ્વાર્થમાં આખા દેશના હિતનો સમાવેશ કરી શકે છે તેના સ્વાર્થની લાવના પણુ એવી ઉદાર, વ્યાપક અને શુદ્ધ છે કે તેને દેશભક્ત કહેવામાં હરકત નથી. બોનાપાર્ટની રાજ્ય ચલાવવાની નીતિમા નિરકુશતાનુ તત્ત્વ તો હલુજ, પણુ પોતાના પુત્રને સુખી કરવાના હેતુથી એક

માયાળુ પિતા પુત્રને પોતાના કાળુમા રાખે છે તેમ નેપોલિયન પ્રજાને પોતાની ઇચ્છાન વશ વર્તાવતો હોવા છતાં પણ એ લક્ષ્ય તો તેમના સુખ અને ઇજ્જત વધારવા ઉપરજ હતું ”

આ પ્રમાણે તેના એક કદા વિરોધાને પણ તેની રાજ્યકર્તા તરીકેની શ્રેષ્ઠતા નાણ્ટકે સ્વીકારી પડે છે

સન ૧૮૨૧ ની સરખા જ્યારે તે સેન્ટહેલેનામાં બંદીવાન હાલતમાં પડ્યો હતો તે વર્ષે આસ્ટ્રિયા, રશિયા અને પ્રશિયાના રાજાઓનું સમેલન લેમેચ શહેરમાં થયું હતું તે વખતે આસ્ટ્રિયાના રાજાએ ત્યાંના વિશ્વવિદ્યાલયના અધ્યાપકો આગળ પોતાનું પ્રખ્યાત બાપણું આપતા કહ્યું હતું કે —

“ તમારા વિદ્યાર્થીઓને તમે હવે કરતા વધારે ન શીખવી દો તેની સલાહ રાખજો હું વિદ્વાનો અને વિજ્ઞાનીઓને નથી માગતો મારે તો મારા હુકમ માને એની આદાકિત પ્રજા જોઈએ છે ”

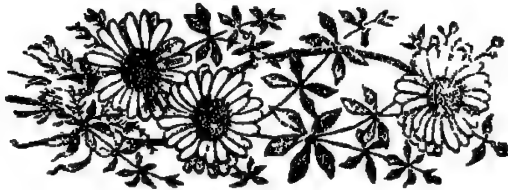
લેમેચ શહેરની પ્રજાને રાજનૈતિક અને ધાર્મિક સ્વતંત્રતાનો નેપોલિયને એપ લગાડ્યો હતો તેથી કરીને ઉપર કહેલા સમેલન વખતે એ ત્રણ રાજાઓએ નેપોલિયન માટે નાચ બ્લનક્સીબર્થ શહેરનામું પ્રન્ટ કર્યું હતું તેનો સખત જવાબ મેલાઈનના વડા ધર્મગુરુએ આપીને તેણે એકવર નેપોલિયનને કરેલા અન્યાયનું પ્રાયશ્ચિત્ત કર્યું હતું તેમાં લખ્યું હતું કે —

“ જ્યાર નેપોલિયનના હાથમાં શિક્ષા કરવાની સત્તા હતી ત્યારે જ્યો વર્ષો સુધી ૬૨ ની માત્રક નેના પણ આગળ આજોડા તેઓ આજે હવે જ્યાં ને પોતાનો મનાવ કરાવે પણ અશક્ત છે ત્યારે નવ અપમાન કરવા નાકાયા છે । હવે તેને ગળો દેવાના વખત ગયો નથી સરાસ માણસોએ નિશસ્ત્ર દુશ્મન સાથે માનથી વર્તવું જોઈએ પોતાને તામે થયેલા શત્રુ તરફ અને ખામ દરીત જે શત્રુને ચહડીઆતા ભુલ્લમળથી નહિ પણ ચહડીઆતા પશુમળથી વશ કર્યો હોય તેના તરફ ન્યાયભરેલું વર્તન રાખવામાજ જીતનાગની શોભા છે આટલા મધ્ય વર્ષ સુધી જેમણે નેપોલિયનને ફ્રાન્સમાં અને તેથી કરીને યુરોપમાં સુન્યવસ્થા પ્રવર્તાવનાર હોય, તેઓ હવે તેને વિપ્લવ ઉત્થાપન કરનાર કહા શકેજ નાંહ હવે તે વખત ગયા જે લોકાએ એકવાર તેની સાથે મિત્રભાવે હાથ મેળાવ્યો હોય, તેની સાથે સહકાર કર્યો હોય અને પોતાની ડગમગી ગએલી રાજગાદીને ટકાવી રાખવા માટે જેમણે તેને પોતાની દીકરી પરણાવી હોય તેઓ આજે તેની પૃષ્ઠ પાછળ મદનક્ષી કે એ તો વણજ હીણપતભરેલું છે ”

‘ જે રાજ્યકાન્તિ અગત્યકતા તરીકે નિદાય છે, તેનો મુખ્ય પ્રતિનિધિ નેપોલિયન લગાઈઓના કાલાહલ અને વિરોધી રાજખટપટની જાળ ઉકેલવામાં રોકાયેલો હતો

તેવા સમયમા પણ તેણે રોમન સ્મૃતિકાર જસ્ટિનિયનની માફક ધણીજ સગીન, ઓછામા ઓછી ખામીવાળી અને રાજ્યવહારમાટે સૌથી શ્રેષ્ઠ કર્ચસાધક ધારાયોથી તયાર કરી હતી આ રાજ્યકાન્તિનો પ્રતિનિધિ જેના ઉપર તમામ લોકોપકારક સ્થાપ્યોનો નાશ કરવાનો આરોપ મૂકાય છે, તેણે વિશ્વવિદ્યાલયો સ્થાપ્યા હતા, સાર્વજનિક શાળાઓ ખોલી હતી, આખા રાજ્યને કળાકૌશલ્યના નાદર નમુનાઓથી રાણુગારી દીધુ હતુ અને માનવબુદ્ધિનો ઉચાર્મા ઉચો ખ્યાલ અપાવે એવી મહાન આશ્ચર્યકારક ઇમારતો ચણાવી હતી આદેસ પર્વને જેની આગાને માન અપીને માર્ગ આપ્યો, ચેરમર્ગ, ફક્ષશિગ અને એન્ટવર્પ આગળ મહાસાગર પણ જેની આગાને આધીન થઈ ગયો, જેના, ખોદો અને ડ્યુરિન આગળ જેણે રચાવેલા ૪૪૦૦ સેતુઓ નદીઓને પોતાના મળજૂત પગ તળે દમાવતા હિલા રહ્યા છે આખા ફ્રાન્સમા જેણે નહેરોની જાળ પાથરીને સમુદ્રે સમુદ્રને જોડી દીધા હતા અને થોડાંજ વર્ષમા પારિસ શહેરનુ જેણે કેનેવર ફેરવી નાખ્યુ હતુ, આવા પુરુષે જગતમા વિનાશ અને ઉત્પાત સિવાય કાંઈ પણ ક્યુ નથી એમ કહેવુ એ કેટલુ અસત્ય, કેટલો અન્યાય અને કેટલી વૃષ્ટતા ? કેવા બુદ્ધિહીન માણસોને ઠગવા માટે આવુ ઉવાકુ જૂઠાણુ ઉપજાવી દેહાડ્યુ હશે ?”

હકીકત આ પ્રમાણે હોવા છતાં નેપોલિયન પ્રજામનના આધાર વગર ગદીએ બેઠો હતો એમ કહેનારાઓએ તેઓ વૈર અને ઈર્ષ્યાને લીધે પૂરેપૂરા વિવેક-જન્ય થઈ ગયેલા હોવાથીજ આવો હડહડતો જૂઠો આક્ષેપ કરવાની ધૃષ્ટતા કરેલી કહી શકાય. સમસ્ત ફ્રેન્ચ પ્રાન્તએ કોઈ પણ પ્રકારના દમણુ વગર તેને દેશનુ આધિપત્ય મોખી દીધુ હતુ એ વાન બીજુ અનેક ઐતિહાસિક ઘટનાઓની મફક નિર્વિવાદપણે મળિન થઈ ચૂકેલી છે, અને તે છતાં પણ ‘નેપોલિયને ગાદી ઝુટવી લીધી હતી,’ એમ કહેવાનુ જેઓ પાપ કરે તેમની જાલ કપાઈ જવી જોઈએ.

પ્રકરણ ૫૬ મું—ડ્રેસ્ટન આગલ મેલ્લેલી વધુ ફતેહ

ને ૧૮૧૩ની ૧૨મી આગસ્ટને રોજ નેપોલિયનને અને તેની સાથે યૂરોપખંડમાં પ્રજાવર્ગની સ્વતંત્ર થવાની ઉમતી આશાને છુદી નાખવાને યૂરોપીય રાજ્યોએ કરેલી જાજરદસ્ત એક-સપી સાથે આરિદ્યા સામેલ થયું નેપોલિયનનો પક્ષ આરિદ્યા નરેશ ફ્રાન્સિસે તજ દીધો છે, અને તેનું બે લાખ સિપા-ઇઓનું સૈન્ય હવે મિત્ર રાજ્યોના સૈન્યમા ઉમેરાયું છે એ આગળથી ધારી રાખેલા સમાચારને તેમણે બેહદ ખુશાલીથી વધાવી લીધા તેમના મૈન્યની ટુકડી ટુકડીએ આ વધામણી પહોંચી ગઇ અને ચારે દિશાએથી હર્ષોદ્ગાર ઉડવા લાગ્યા. રાત્રે આકાશમાં હજારો હવાઇઓ ઉડવા લાગી અને બોહિમિયાનો પર્વતમાળાના શિખર યુદ્ધના પ્રારંભસૂચક હોળીઓથી ઝળહળી રહ્યા મિત્રરાજ્યો હવે પાંચ લાખ સિપાઇઓને લડાઇમાં ઉતારવા સમર્થ થયા હતા ત્યારે નેપોલિયન બે લાખ અને સાઠ હજાર સિપાઇઓ સાથે તેમની સામે ઉભો હતો જનરલ બેમિની તથા બીજા ફ્રેન્ચ સેનાપતિઓ જે તેના શત્રુઓને મળી ગયા હતા તેમણે ફ્રેન્ચ સૈન્યની સ્થિતિ તથા નેપોલિયનની યુદ્ધવ્યવસ્થાવિષે શત્રુરાજ્યોને વાકેફ કરી દીધા અને જનરલ મોરો તથા બર્નાડોએ મળીને હવે પછીના યુદ્ધની યોજના ધડી કહાડી

નેપોલિયનનું સૈન્યમળ ક્ષીણ થવા છતાં પણ તેના આગલાં પરાક્રમે સહારી તેના શત્રુરાજ્યો હજી તેનાથી ધ્રુજતા હતા, તેથી તેમણે જનરલ મોરો અને બર્નાડોને નેપોલિયનના દાવપેચથી સારી રીતે વાકેફ જાણીને તેમનાજ હાથમા યુદ્ધનો સમજો વહીવટ છોડી દીધો તેમણે જે સૂચનાઓ પ્રકટ કરી હતી તે ઉપરથી જણાઇ આવે છે કે તેમને પોતાને પણ શત્રુ રાજ્યોની સખામા ચડીઆના સૈન્યો ઉપર કશો વિશ્વાસ ન હતો તેમણે હુકમ કર્યો કે કાષ્ઠપણ સેનાપતિએ નેપોલિયનની સાથે યુદ્ધમાં ઉતરવું નહિ, પણ લડવાનો દેખાવ કરીને ફ્રેન્ચોને અને તેટલા ગભરાવવા અને આવી હીલચાલ કરનાં બે નેપોલિયન સૈન્યના મધ્ય ભાગથી દૂર નીકળી જાય તો તેની ગેરહાજરીનો લાભ લઇને તેના સેનાપતિઓ ઉપર તૂટી પડવું આ પ્રમાણે

તેમણે નેપોલિયનને ચક્રવી નાખવાનો તથા તેની યુદ્ધસામગ્રી અને સૈન્યને ક્ષીણ કરી નાખવાનો ધાટ ધડ્યો. એમ કરતા કરતાં જ્યારે તેનું છેકળ બળ નરમ પડી જાય ત્યારે તેના ઉપર ચારે બાજુએથી હુમલો કરીને અનેકમણા મૈનિકમળવડે તેનો વિનાશ કરવો અથવા તો તેને કેદ પકડવો.

આ યુક્તિ ધણીજ ડહાપણભરેલી હતી નેપોલિયન તેનું રહસ્ય તરતજ સમજી ગયો અને પોતાના ઉપર આક્રમણ થાય તે પહેલા પોતેજ નિશાખાજ સેનાપતિ જલ્દીજ ઉપર તુટી પડ્યો ! આગળથી કરી રાખેલી ગોઠવણ પ્રમાણે જલ્દીજ નાઠો કે તરતજ બે લાખ સિપાઇઓનું વિશાળ શત્રુસૈન્ય બોહિમિયાના પર્વતોની ખીણોમાંથી નીકળીને ડ્રેસન તરફ ચાલ્યું આવ્યું ! આ સ્થાન ધણુ અગત્યનું હતું પારિસ સાથેના વ્યવહારની તે ચાવીરૂપ હતું ત્યાં માત્ર ત્રીશજ હજાર સિપાઇઓ હતા. તેથી જલ્દીજને રોકવા માર્શલ મેકડોનહડને ઉભો રાખીને નેપોલિયન એટલી ઝડપથી ડ્રેસન તરફ પાછો વળ્યો કે તેની ત્વરાથી જાણીતા ચએલા લોકો પણ આ વખતે અજાણ-બીમા ગરકાવ થઈ ગયા.

આગસ્ટની ૨૫મી તારીખની સાંજે ડ્રેસનની આસપાસની ટેકરીઓ શત્રુસૈન્યના શત્રોથી ચળકવા લાગી શહેરમાં ભારે ગભરાટ ફેલાઈ ગયો જોતજોતામાં નજીકની ટેકરીઓ ઉપર બે લાખ સિપાઇઓ તોપખાનાસહિત ગોઠવાઈ જવા લાગ્યા શહેરનો બચાવ કરનાર માત્ર ત્રીશ હજાર સિપાઇઓજ હતા, તોપણ સેનાપતિ સેન્ટ ક્લયરે છેવટની પળસુધી ટકી રહેવાનો નિશ્ચય કર્યો શહેરના લોકો, બાળકો અને સ્ત્રીઓ ચરચર ધ્રુજવા લાગ્યા અને તાબે થવા આતુર થયા પણ સેનાપતિએ તેમનું કાંઈજ સાલણ્ય નહિ યુદ્ધના કઠિન પ્રસંગમાં આવાં ભયકર પગલા લેવાની પણ જરૂર પડે છે.

સવાર પડતાજ શહેર ઉપર આક્રમણ શરૂ થયું પચાસ પચાસ તોપોમુઠિત શત્રુસૈન્ય છ વિભાગમાં વહેચાઈ ડ્રેસન કોટ તરફ ધસ્યું દારૂગોળાનો વરમાદ વરસી ગયો. શહેરના રસ્તા નગરવાસીઓના લોહીથી ખરડાઈ ગયા તેઓ ભયભીત બની જઈને તાબે થવા ખૂમરાણું કરવા લાગ્યા દરમ્યાન પૂર ઝડપથી નેપોલિયન શહેર તરફ ચાલ્યો આવતો હતો રસ્તામાં તેને સદેશ ઉપર સદેશ મળવા લાગ્યા કે હવે વધારે વખત ટકી શકાશે નહિ તે લશ્કરની પણ આગળ નીકળી આવ્યો અને એક ટેકરીના શિખર ઉપરથી દૂરબીનવડે જોયું તો ફ્રેન્ચ સૈન્ય શહેરની દિવાલોની પાછળ માહોમ કરીને લઢી રહ્યું હતું અને અસખ્ય શત્રુસૈન્ય તેમનો ઘોઘાળ વખતમાં નાથ કરવાની અણી ઉપર હતું. તેને આવવાના રસ્તા ઉપર રશિયા અને પ્રશિયાની તોપોએ દારૂગોળાની ઝડી વરસાવી મૂકી હતી, તોપણ તે વગર ઇન્તજે તે રસ્તેથી તે પસાર થવા લાગ્યો.

હવે મધ્યાહનના સમય થવા આવ્યો હતો એટલામાં નદી તરફ ઉભેલા ફ્રેન્ચ સિપાઇઓએ તેમના શહેનશાહને જોયા અને “ શહેનશાહ ધણુ છવો ” એવી મર્જના થઇ રહી આરે દિશાએથી જોસબેર મનનભેદી નાદ નીકળવા લાગ્યા નેપોલિયન પહેલોજ ડ્રેડનના વૃદ્ધ રાજા પાસે ગયો અને તેને ખાત્રી આપી કે મારા સાડ હજાર સિપાઇઓ થોડાજ વખતમા શહેરમાં આવી પહોચશે.

આ પ્રસંગે કોલેનકોર્ટ નેપોલિયનની સાથે હતો તે કબ્બે છે કે “ શહેનશાહને પૂછને સામે છેડે જોતાજ સૈન્યમાં જે આનંદ છવાઇ રહ્યો તેનું વર્ણનજ થઇ શકે એમ નથી તેઓ તેની સામે દોડી ગયા ‘ પેલા આવે ! પેલા આવે ! ’ એવો ઉદ્ઘોષ નદીને કિનારે ફૂં દૂરથી ઉઠવા લાગ્યો સિપાઇઓ ઉમંગથી ઘેલા થઇ ગયા અને તેમના અમલદારોથી પણ તેમને કાણુમા રખાયા નહિ ”

નેપોલિયને કહ્યું, “ તેમને રોકશો મા હમણાજ શત્રુ ઉપર ધમી જવા માટે તેઓ મારો રસ્તો ખુલ્લો કરી શે. ”

આ અગ્રે આખા સૈન્યમાં ફેલાઇ ગયા અને તરતજ શહેનશાહને માર્ગ આપવા હર્ષધેલા સિપાઇઓ પડાપડી કરવા લાગ્યા નેપોલિયન શહેરમા દાખલ થયો તે વખતનો દેખાવ જોણે જોયો હશે તેઓથી તે કદી વિસરાશે નહિ આખે રત્ને તાળીઓના ગડગડાટ અને હર્ષનાદ સિવાય બીજુ કંઈ સંભળાતુજ નહિ સ્ત્રીઓ, પુરુષો, ખાળો સર્વ સૈન્યમા સામેલ થઈ ગયા તેમને એટલો બધો આનંદ થયો અને નેપોલિયનના આવ્યાથી તેમને એટલી બધી ધીરજ મળી ગઇ કે તેઓ તેમનો સમ્રાજો ભય બૂલી ગયા

નેપોલિયને તરતજ બહાર આવેલા ગોળાઓના વરસાદ વચ્ચે ઉભા રહીને કોટ કિલ્લાની સ્થિતિ તપાસી લીધી અને અને શત્રુમૈન્યને મારી હડવવાની યોજના ધડી કહાડી થોડીવારમાજ બાદશાહી અગરફકોની પલટણો અને સૈન્ય નદીના પૂર્વી આક્રમક સપાટાબધ શહેરમા આવી પહોચ્યુ લાખી મળલો કર્ણાથી તેઓ થાક્યા હતા, બૂખ્યા મ્યા હતા તગસથી તેમના મો સૂકાઇ ગયા હતા, છતાં પણ શહેરના લોકોએ તેમને માટે ખાવાપીવાની ગોઠવણુ કરી રાખી હતી તેના તરફ તેમણે નજર પણ કરી નહિ કોળીઓ અનાજ ખાવા કે ધૂટડો પાણી પીવા પણ તેઓ થોભ્યા નહિ. જરાપણુ ગડગડાટ કે અવ્યવસ્થા વગર પાયદળ, સ્વાર અને તોપખાનાના સિપાઇઓ પોતા-પોતાની જગ્યાએ ગોડવાઈ ગયા શત્રુરાજ્યોના સાનસો તોપોનું જબરદસ્ત તોપ ખાતુ અર્ધજોળાકૃતિમા ગોડવાયુ અને ડ્રેડન શહેરના ઘીઓઘીય આવેલાં મકાનો ઉપર દારૂઓળાનો ભાગદ વરસાદ વરસવાથી ભયાનક ખરાબી થવા લાગી.

એક હજાર કરતા વધારે તોપોના એકસામટા ધડાકા, ધડાધડ ફાટતા બોમ્બોળાના કાન બહેરા કરી મૂકે એવા અવાજ, ધૂમાડાનો ઘટાટોપ, ચોદાઓના કોલાહલ,

વાયલ થતા નિર્દોષ નિ શસ્ત્ર આપુરુષોની અને બાળકોની કરુણ ચીસો, કડાકડ તડી પડતી ઇમારતો, અગ્નિવર્ષણથી શહેરમા ચોતરફ સળગેલી આગ એ મર્વથી એક એવો ત્રાસ, બુલ્લમ અને રાક્ષસીટ્ટિનો ઘોર પાપમય દેખાવ બની ગયો કે જેનું વર્ણન વાણીથી કરી શકાતું નથી અને કલ્પનામા પણ જેનો સાચો ચિત્રાગ આવી શકતો નથી આ દારુણ સત્રામના લયાનક નાટકનો છેલ્લો પડો પડ્યા પછી પણ તેમાથી પેદા થએલી વિપત્તિઓની પગપગ ધણી વર્ષોસુધી ચાનુ રા હજારો પૈસે ટકે સુધી કુટુંબો ધરખાર વગરના નિર્ધન થઇ ગયા, હજારા સ્ત્રીઓ, પુરુષો અને બાળકો હાથ પગ કે આખ વગરનાં અને જોતા કમકમાટી ઉપજે એવી જોડાળ અને દયામણી આકૃતિના બની જઇ અત્યંત દુઃખ અને કુગાદિયતભરેલી બાકીની જિંદગીમા રક્ષણતા રવડતા થઇ ગયાં યુરોપના રાજ્યોએ આવા લયાનક, અમાનુષી અત્યાચારો કરીને તેમનાં રાજ્યાસનોને ઉથલાવી નાખવાનું વલણ ધરાવતા પ્રબળીય સ્વાતંત્ર્યના જુસ્સાને આ પ્રમાણે દમાવીને ગુમળાવી નાખ્યો.

નેપોલિયન શહેરમાં આવી ગયો છે તેની શત્રુપક્ષને ખબર પણ પડી ન હતી ત્યાર પહેલાં તો તેણે અનુકૂળ તક જોઇને ત્રણ દિશાએ તેમના ઉપર એકસામટો એવા પ્રયત્ન ધસારો કરાવ્યો કે તેમને નાસવું પડ્યું અને ફ્રેન્ચ સ્વારોએ નાસતા શત્રુઓની ભારે ખુવારી કરી નાખી સેનાપતિ સ્વાર્જનબર્ગ, ઝાર અલેક્ઝાન્ડર અને પ્રશિયાનો રાજ ફ્રેડરિક વિલિયમ એક ટેકરી ઉપર ઉભા હતા તેઓ પોતાનાં મૈત્ર્યોની ખુવારી જોઇને હતાશ થઇ ગયા તેમણે કહ્યું, ' નેપોલિયન ટ્રેડનમાજ હોવો જોઇએ શહેરને સગ કરવાનો વખત ગયો હવે તો આપણે આપણા વિખેરાયલા લશ્કરને વ્યવસ્થિત કરી શકીએ તોજ વણુ છે "

આ દારુણ સત્રામ દરમ્યાન શત્રુએ જખગદન્ત ધસારો કરીને બે ફ્રેન્ચ જુરને કમજો કરી લીધા આમાંથી આગળ જતા લયાનક પરિણામ આવશે એમ જાણીને નેપોલિયન જાને એક ટુકડી લઇને સૌથી આગળ ઘોડો દોડાવતો તે તરફ ધસી ગયો તેમના ઉપર ગાળીઓની ઝડી વરસી રહી નેપોલિયનના લગભગ એકેએક અગરક્ષક માર્યા ગયા પણ તે છતાં તેણે પેલા જુરને તો પાછા જીતીજ લીધા

કૉલેનકૉર્ટ લખે છે કે હલકામાં હલકા દરજ્જાના સિપાઇ અને અખિલ સત્તા ધારી શહેનશાહ નેપોલિયન વચ્ચે જે જુટ, પરસ્પર વિશ્વાસ અને પ્રેમ જોવામાં આવતો હતો તે ખરેખર અપૂર્વજ હતો સિપાઇઓ તેની માથે બોલવા ચાલવામાં મિત્રભાવે જે જુટ લેતા હતા, તેટલી જુટ લેવાની તેના અંતર મિત્રોની પણ હિમત ચાલતી નહિ તેમના સરદારો સાથે તેઓ મોકળા મનથી અને સપૂર્ણ છુટથી બોલી શકતા નહિ પણ નેપોલિયન તરફ તેઓ સર્વથી અનોખા પ્રકારના ભાવથી જોતા હતા તેમને મનથી તે તેમનો રાજા પણ હતો, પિતા પણ હતો, અને મિત્ર પણ હતો.

દિવસ હવે આશમવા આવ્યો હતો પણ વરસાદ અને પવનનું તોફાન પૂરજોશથી શરૂ થયું અને જાણે બારે મેઘ તૂટી પડ્યા હોય તેમ વરસાદ ધોધમાર વરસવા લાગ્યો આવી સ્થિતિમાં પણ યુદ્ધ તો ચાલુજ રહ્યું હતું વરસાદની ગર્જના સાથે તોપોના ધડાકા બળી જતા હતા નેપોલિયન સવારનો ધોડા ઉપરથી કિતરો ન હતો, અને તેના કપડાં પલળીને તરબોળ થઈ ગયાં હતાં ધણી દિવસનો અવિરત પરિશ્રમ અને અખડ ઉભાગરાથી તેના શરીર ઉપર જખ્ખર ધસારો પડ્યો હતો અને પોતાની શક્તિને ગમે તેમ ટકાવી રાખીને તે ફરતો હોવા છતાં તેની શારીરિક નિર્મળતા ખુલ્લી જણાઈ આવતી હતી

એક અગત્યના મથક ઉપર તેના બાદશાહી સ્વારોની ટુકડી પોતાના તોપખાના-સાથે આજો દિવસ સંતુના પ્રબળ ધસારા સામે ટક્કર લેતી ઉભી હતી. એ જગ્યા ધણીજ જરૂરની હતી તેથી નેપોલિયન તેમને ઉત્તેજન આપવા દોડી ગયો તેના માર્ગમાં મરેલા અને મરવા પડેલા સિપાઇઓના ઢગલા થઇ ગયા હતા.

નેપોલિયને શોકાતુર અવાજે કહ્યું, “ આ જગ્યા જળવવા માટે આપણે બારે બોગ આપવો પડ્યો છે ” પછી પોતાના બહાદુર સિપાઇઓ તરફ સતોળપૂર્ણ દૃષ્ટિપાત કરીને કહ્યું, “ હું જાણુનોજ હતો કે તમે આ જગ્યા રશિયનોના હાથમાં નહિ જવા દો ”

એક સિપાઇ જેના કપાળ ઉપર તલવારનો ભયંકર જખમ લાગ્યો હતો અને તેના ઉપર રૂમાલનો પાટો બાંધેલો છતાં હજી જખમમાંથી લોહી ટપકતું હતું તેણે કહ્યું, “ તેમનામાં હિમત હોય તો બીજવાર આવી જાય જીરતાજ ન જવા દઇએને ! પણ સાહેબ, આ જગ્યા તમારે માટે નથી. તમે અમારા દરેકના કરતાં વધારે મહેલા જણાઓ છો જાઓ અને આરામ લો ”

નેપોલિયને કહ્યું, “ હું આરામ લઈશ પણ આપણે જીતીએ ત્યાર પછીજ ” બીજા સિપાઇએ કહ્યું, “ નહિ સાહેબ, મા ! મિત્રનું કહેવું ખરું છે આપ નામદારના કપડાં પલળી ગયા છે મહેરબાની કરીને જાઓ અને કપડાં તો બદલો. ” તેણે આ શબ્દો એક પુત્ર પોતાના પ્રિય પિતાને કહે તેવી સહૃદયતા અને આજીજીબરેલા અવાજે ઉચ્ચાર્યા.

નેપોલિયન બોલ્યો, “ આરામ લઇશ પણ તમને સર્વને આરામ મળશે ત્યારે, એટલે લડાઇ જીત્યા પછીજ ”

પહેલા સિપાઇએ કહ્યું, “ અમે તમારા મનની વાત સમજી ગયા. તમને આ જગ્યાની ફિકર છે, પણ તે અમે જાળવી રાખીશુંજ કેમ બાકાઓ ! તમે શું કહેો છો ? ” દરેકના મોમાંથી હાહાના અવાજ નીકળ્યા તેણે પછી કહ્યું, “ હવે જાઓ, જગ્યા તથા તોપખાનામાંટે બેઠકર રહો ”

નેપોલિયન આ બહાદુર યુદ્ધો તરફ ફેરફાર કરી નજર કરી ચાલતો થયો આ પ્રમાણે દારૂગોળાની ઝડીની વચમાં ઉભા રહીને દરેક જગ્યાએ ફરી ફરીને સિપાઈઓને હિંમત આપ્યા પછી તે પોતાને મુકામે ગયો

રાત્રિ પડી પશુ વરસાદનું જોર નરમ પડ્યું નહિ અધિકારનો લાભ લઇને પરાજય પામેલું શત્રુસૈન્ય વળી પાછું ટ્રેડનની આસપાસની ટેકરીઓ ઉપર એકઠું થવા પામ્યું હજી નેપોલિયનને આરામ લેવાનો અવકાશ મળ્યો ન હતો તેણે મોડી રાત્રી સુધી બેસીને હુકમો લખાવ્યા તેના મનઉપર ચિંતાનો અથામ બોલો હતો તેની અનિવાર્ય મુશ્કેલીનું ખરું સ્વરૂપ સમજાઇ ગયું હતું મધરાત થઇ મર્થ પશુ ઉતાવળે પગલે, બોલ્યા ચાલ્યા વગર તે પોતાના ઘોડામાં આટા મારવા લાગ્યો. તે એકાએક ઉભો રહ્યો અને બોલ્યો, “ મુરા આવી પહોંચ્યો છે ” વળી પાછો ઉડા વિચારમાં પડી જઇ ચાલવા લાગ્યો, પાછો અટક્યો અને બોલ્યો, “ મે તેને મારા સ્વારોની સરદારી આપી છે તે મને જો નહિ દે. મારો સિતારો પાશરો છે ત્યાં સુધી તો મુરા મારોજ રહેશે, અને હાલની જાળજ એટલી બધી છે કે હું બિવિધનો વિચાર કરવા ચાલતો નથી ”

મધરાત વીતી ગઇ અને એક વાગ્યાનો સમય થયો ઠંડા પવનના સૂસવાટા વાતા હતા અને સિપાઈઓ પાણીથી દદડતે કપડે વરસાદની ઝડીમાં ઠંડીથી ધૂળતા પોતાની જગ્યા સાચવી ઉભા રહ્યા હતા સવાર થતા કેવા ગભીર બનાવો બનવાના હતા તે પોતે જાણતો હોવાથી વરસાદની પરવા કર્યા વગર નેપોલિયન સ્વાર થયો અને એકવાર ફરીથી સિપાઈઓને ઉત્તેજન આપવા બધે ફરી વળ્યો તેમના ઉપર ગુજરતી દરેક વિપત્તિ તેની સહનશ્વતાને લીધે તેને પોતાના જેવીજ લાગતી, અને તેમને તે જણાવી દેતો કે તમે જ્યારે કાદવમાં પડ્યા હો છો ત્યારે મારાથી નિરાતે નરમ બિઝાનામાં સૂઇ શકાવું નથી શત્રુની જાવણીમાં તાપણીઓ ઉપરથી તેણે નેમની સ્થિતિ તપાસી લીધી અને આવતી કાલને માટે લડવાની યોજના ધરી કહાડી સવાર થવા આગ્યુ ત્યારે તે પોતાને ઉતારે પાછો આગ્યો

ટ્રેડન શહેરથી થોડે થોડે દૂર જ્યાં જ્યાં ટ્રેન્ય દુકાડીઓ હતી તે બધીજ તેણે રાતોરાત તેડાવી લેવાના હુકમો મોકલ્યા અને સિપાઈઓએ તેના એવો ઉલટમેર અમલ કર્યો કે સવાર થવા પહેલાં તો એક લાખ અને ત્રીશ હજાર સિપાઈઓ ટ્રેડન શહેરની દિવાલ આગળ ગોઠવાઇ ગયા શત્રુ રાત્રીઓએ પણ રાત્રીમાં રાત્રીમાં બે લાખ સિપાઈઓ ભેગા કરી દીધા

વરસાદ અને પવનના તોફાન હજી સમ્મા ન હતાં અજવાળું થતાજ સમ્રાટ સૂઈ થયો અને સાંજના ત્રણ વાગતાં સુધી તે એક્સરખા બુસ્સાથી ચાલુ રહ્યો દરેક જગ્યાએ નેપોલિયનની જીત થઇ શત્રુ રાત્રીઓનાં સૈન્ય બોહિમિયાના પર્વતો તરફ ને ૩૯

નદીનાળા અને પાણીથી ભરાયેલા ખેતરો રોજતા નાકા રક્ષિયા અને પ્રશ્નિયાના રાજ્યોએ ફરીથી એકવાર મૈન્થેનો પરાજય જોયો અને નેપોલિયનના શુદ્ધિબળથી પરાજય પામીને તેમને નાસવું પડ્યું.

દેશદ્રોહી, દગાબાજ, કૃત્તિ સેનાપતિ મોરોને તેના પાપનું ફળ મળ્યું એક તોપના ગોળાથી તેના બેડે પગ ઊડી ગયા તેને રોળીમા બેસાડીને લપ્પ ગયા અને આવી દુખી હાલતમાં તેને એક ઝુપડામાં સતાડી રાખવો પડ્યો. દાકતરોએ તેના પગ મૂળમાંથી કાપી નાખ્યા આ દુખદાયક શસ્ત્રક્રિયા તેણે ધીરજથી સહન કરી, પરંતુ છેવટે આવી હાલતમાં પણ તેને ખસેડવો પડ્યો, કેમકે તે જગ્યા ઉપર ફ્રેન્ચોના ગોળા ધડાધડ વરસવા લાગ્યા બે દિવસ પછી તે મરણ પામ્યો મરતા મરતા તેણે પોતાની સ્ત્રીને લખ્યું કે, “ ડ્રેડન આગળના યુદ્ધમાં મારા બેડે પગ ઊડી ગયા છે હુઆ બોનાપાર્ટનું નસીમ હજી પણ જોર કરે છે અને પાછા હડયા છીએ પણ હાર્યા નથી માત્ર સેનાપતિ બ્યૂચરની નજીક જવા માટે અને પાછા પગલાં કર્યા છે ”

મરતાસુધી મોરોએ દુખ તરફ સંપૂર્ણ બેદરકારી બતાવી હતી અને ઈશ્વરનો તથા ભવિષ્યના અનંત જીવનનો પોતાના મનમાં વિચાર સરખો પણ આવવા દીધો નથી તેના શરીરને લશ્કરી માન સાથે સેન્ટ પિટર્સબર્ગમાં દટાવ્યું અને તેના કુટુંબ ઝારે સાડે વર્ષાસન બાંધી આપ્યું હજી તે તેના દેશના શત્રુઓના મુલકમાંજ સૂતો છે નેપોલિયનના મૃતદેહને તેની વહાલી જન્મભૂમિમાં સુવાડવા આખા ફ્રાન્સે એકે અવાજે માગણી કરી ત્યારે નિમકહરાગ મોરોનું શ્વમ હજી તેમનું તેમ રક્ષિયા-માજ પડી રહ્યું છે ।

આખા દિવસના ખૂનખાર યુદ્ધના પરિશ્રમ પછી નેપોલિયન ચાકીને લોથપોથ થએલા, પાણીથી નીંગળતે કપડે ડ્રેડન પાછો આવ્યો. શહેરના લોકોએ તથા રાજ કુટુંબે તેનો અત્યાનંદથી સત્કાર કર્યો પોતાના મિત્રની રાજધાનીને તોપોના મારાથી થએલું ભારે નુકસાન જોઈને તથા તેનું મૂળ કારણ ફ્રાન્સ હતું એ વિચારથી તેનું હૃદય દ્રવ્યું અને તેણે પોતાના દિલની સાચી દિલગીરી દર્શાવી તેની ઉદાર વૃત્તિએ એકદમ સતેજ થઈ ગઈ જેનાં જેનાં ઘર તૂટી ગયાં હતા તેમને નુકસાની બદલ તેણે સારી રકમ આપી, સર્વને માયાળુપણે દિલાસો આપ્યો, ધાયલ થએલા શહેરીઓ, પોતાના સિપાઈઓ તથા કેદીઓની પણ માવજત કરવાનો તેણે બદોબસ્ત કરાવ્યો જે દેશદ્રોહી ફ્રેન્ચ સિપાઈઓ શત્રુઓને જઈ મળ્યા હતા અને તેમાંના કેટલાક આ વખતે કેદ પકડાયા હતા તેમને માટે ઘટોત બદોબસ્ત કરાવી તેણે પોતાની અદ્ભુત ઉદારતાનું દર્શન કરાવ્યું આ મહાપુરુષનું ઉદાર હૃદય હમેશા પ્રજા તરફ દળતું હતું અને તેઓ અઘાનને વશ થઇને તેની સામે શસ્ત્ર ઉગામતા હતા તોપણ તેમના ઉપરથી તેનો પ્રેમ ઝાઝો થતો ન હતો.

છેક મધરાત પછી નેપોલિયનને રાજમહેલ તરફ જવાનો અવકાશ મળ્યો. છત્રીશ કલાક દરમિયાન તેણે એક પળનો પણ આરામ લીધો ન હતો તેનાં કપડામાંથી પાણી નીચળતું હતું અને કંડો પવન જોસભેર વાતો હતો એવી હાલતમાં નેણે છત્રીશ કલાક કામમાં ને કામમાં પસાર કર્યા હતા મુકામપર આવીને તરતજ તે કુકમો લખાવવા બેઠો કૉલેનકૉર્ટ એટલો ચાકી ગયો હતો કે તોપોના ઉપરાઉપરિ ધડાકા થતા અને ગોળાઓનો વરસાદ વરસતો છતાં તે ઘોડાપરને ઘોડાપરજ તેની આંખ મીંચાઈ જતી હતી તે લખે છે કે “ છેલ્લા પાંચ મહિનામાં જે પરિશ્રમ અમે સહન કર્યો હતો તે જીરવવાને માટે તો શરીર લોખંડુજ હોયું જોઈએ, પરંતુ તફરસ્તીને જોખમમાં નાખીને, શહેનશાહને મોતની સામે ઉભો રહેતો જોઈને અમને અમારો વિચાર પણ આવતો ન હતો ”

છેક ચાર વાગે નેપોલિયન કતાનના ખાટલા ઉપર સૂતો અને તરતજ ઉઘી ગયો, પણ માત્ર વીશજ મિનીટની ઉધ લીધા પછી તે ઉઠીને ઉભો થઈ ગયો અને કૉલેનકૉર્ટને પોતાના સેનાપતિઓના લસ્કરની સખ્યા અને સ્થિતિની તપાસ કરી આવવાનો કુકમ કર્યો

પછી તે બારીએ ગયો અને ધણીજ ચિંતાસહિત ઋતુની હાલત તપાસવા લાગ્યો વરસાદ તો હજી પણ મુશ્કેળધાર વગસતો હતો અને પવનના ઝપાટા સુસવાટ કરતા ચાલ્યા આવતા હતા રસ્તા ઉપર પાણી ધડધડાટ વહેતું હતું અને દીવા ઝાખા ઝાખા બળી રહ્યા હતા સિપાઈઓના તાપણાં હોલવાઈ ગયાં હતા અને તેઓ ત્રિચારા ચાકીને કાદવ ઉપર જેમ તેમ કરીને પડ્યા હતા તે નીચે ઉતર્યો પહેરા ઉપર તેના આંશાહી અગરક્ષકોની પલટણુ ઉભી હતી તેમણે આખો દિવસ શહેનશાહ સાથે દડમજલ કૂચ કરી હતી તેમનાં કપડા ખરડાઈ ગયા હતા તોપણ પોતાનો મેલો દેખાવ નેપોલિયનની નજરે ન પડે અને પોતાના સાફસુફ કપડા જોઈને તે ખુશ થાય તે માટે ચાકને ન ગણકારીને તેમણે પોતાના પોશાકને જેમ તેમ કરીને ફીકકાક કરવામાં કલાકના કલાક ગાળ્યા હતા સવારમાં તેઓ જાણે પારિસના કવાયતના મેદાનમાંજ ઉભા હોય તેમ ચોકખાં કપડા પહેરી લસ્કરી ઢમમા ઉભા હતા નેપોલિયન એ જોઈને તાબુન થઈ ગયો

મનુષ્યહૃદયના ઉંડામાં ઉંડા ભાગને સ્પર્શ કરે એવા પોતાના હંમેશના માયાળુ અવાજથી તેણે કહ્યું, “ હાકરાઓ ! તમે આરામ લીધો નથી આખી રાત તમે કપડા સાફ કરવામાંજ ગાળી લાગે છે ”

એક સિપાઈએ કહ્યું, “ તેની કાંઈ ચિંતા નથી જેટલો આપ નામદાર આરામ લીધો છે તેટલો અમે લીધો છે ”

નેપોલિયને ઉત્તર આપ્યો, “ મને તો આરામ વગર ચલાવી લેવાતો અન્યાય

છે " એટલામાં તેની નજર એક જૂના સિપાઈ ઉપર પડી તે મસરની યઝાઇ વખતે અને અશુકરના સમાયમાં હાજર હતો. નેપોલિયને તેની લાંબી સેવાની કદર કરીને ચાહની અક્ષિસ આપી સિપાઈ હર્ષધેલો થઇ ગયો તેણે કહ્યું, " આજે હું જરૂર આપને માટે મારો જાન આપીશ " એમ કહી આવેશમાં આવી જઇ તેણે નેપોલિયનના ઇતિહાસપ્રસિદ્ધ જૂરા ડગલાને ખચકું ભરી એક ટુકડો તોડી લીધો અને તેને ટાકણીવડે પોતાની જાતી આગળ ચોટાડી કહ્યું, " ચાંદ મળતાં સુધી આ ચાલશે " આખી પલટણે હર્ષનાદ કર્યો.

નેપોલિયન પોતાના હમેશના રિવાજ પ્રમાણે રણક્ષેત્રમાં ફરી આવ્યો. માઇલના માઇલોસુધી શખના ઢગલા, માણસ અને ઘોડાનાં શરીરના ટુકડાં જ્યાં ત્યાં પડ્યા હતા લશ્કરની પાછળ ભમતાં બદમાસ લૂટારૂં સ્ત્રીપુરુષોએ ધણાના વસ્ત્ર ઉતારી લીધા હતા. શત્રુરાજ્યોએ એકની યૂરોપની પ્રજાઓમાંથી નહિ પણ એશિયાની જ ગલી પ્રજાઓમાંથી પણ પોતાના સૈન્યની ભરતી કરી હતી વરૂના જેવો જ ગલી ઝંતુની રશિયન, શામ્બિન અને સુધરેલા ઉમરાવની સાથે ધૂળ ભેગો થયેલો જણાતો હતો માજરી આખવાળા ગાંધ ચોદાઓ, ધઉ વણાં છતાલિયનો અને સમરકંદના જ ગલી તાતાર ચોદાઓ, સર્વ સાથે સેળભેળ થઇને સૂતા હતા.

આવી રાક્ષસી કનત કરારીને યૂરોપના આપખુદ રાજ્યોએ તેમનું કાર્ય છેવટે જો કે સિદ્ધ કર્યું, પરંતુ તેમ કરીને તેમણે યૂરોપના વિકાસને અડધા સૈકાસુધી રોડી રાખ્યો અને હજી પણ આવીને આવી ભયાનક લડાઇઓ ફરીથી જાગવાનો દરેક સભવ છેજ, પરંતુ પ્રજાને સમાન અધિકાર આપનારો, તથા યૂરોપને ખૂની રાજ્યવિશ્લેષમાંથી ઉગારનારો બીજો નેપોલિયન તો પેદા થનાર નથીજ યૂરોપનું ભાવિ ખરેખર ધણુંજ નિરાશાજનક છે x

થોડીવારસુધી રણક્ષેત્રના ત્રાસજનક દશ્યનું શોકાદ્રેહિયે અવલોકન કર્યા પછી નેપોલિયન આગળ ગયો અને નાસતા યત્રુઓ ક્યાં ક્યાં દિશાએ છે તેની તપાસ કરીને તેમની ખરાબર પૂઠ પકડવાની સૂચનાઓ આપવા લાગ્યો. વરસાદ અને ઠંડીમાં બીને કપડ આખા દિવસ ફરવાથી, તથા ઘણા દિવસનો લાગટ પરિશ્રમ અને અખડ ઉજાગરા સહન કરવાથી તે છેક લેવાઈ ગયો હતો. વરસાદની ઝડી અને ઠંડા પવનમાં તે થોડેક દૂર ગયો એટલામાં તેને પેટમાં ચૂકની સખત આકડી આવવા લાગી, તાવ ચડી આવ્યા અને તે ઉલટીપર ઉલટી કરવા લાગ્યો. તે ગાડીમાં બેસીને તરતજ

x ઈંગ્લેન્ડ, ફ્રાન્સ, જર્મની, રશિયા, પોલેન્ડ તથા ટુર્કસ્તાનના પરસ્પર અવિશ્વાસ અને વેષનો સતોષકારક અને સાત્ત્વિક નિર્ણય ન થવાથી ઉપલુ બવિબ્યકથન સાચું પડ્યું તે આપણે જોયું, અને હજી પણ યૂરોપનો જવાબામુખી ખરી રીતે હોલવાયો નથીજ.

ફ્રેન્ડન પાછો ફર્યો જ્યાં રીતે તે એકાએક સખત માંદગીને લીધે પચારીવશ થઈ પડ્યો તેથી શત્રુની પૂઠ લેવાનું કામ નાઈલાજ સેનાપતિઓને સોંપવું પડ્યું.

મદવાડની આ અણુધારી વિપત્તિ ન પડી હોત તો શત્રુરાજ્યો જરૂર ગભરાઈ જત અને તેમનેજ સલાહની માગણી કરવાની ફરજ પડત, પણ ક્રાન્સનું ભાવિ વિપરીત હતું. તેમના ઉપર એક પછી એક આફતો આવવા લાગી શત્રુરાજ્યોના સૈન્યમાં વધારો થયાજ કરતો હતો, અને દરેક લડાઈમાં તેઓના સિપાઈઓ હથુતા તોપણ રોજ રોજ નવા સિપાઈઓ ઉમેરાવાથી તેમનું સૈનિક બળ ક્ષીણ ન થતાં ઉઘડું વધતું હતું આ બાબુએ ક્રાન્સનું બળ ક્ષીણ થવા આન્ય હતું નેપોલિયન ઉપરાઉપરિ ફતેહ મેળવતો હતો છતાં દરેક વિજયને અતે તેનું સૈન્ય ઓછું થતું હતું, અને નવું લશ્કર તૈયાર કરવાનો ધણોજ થોડો સભવ હતો. ક્રાન્સ સાથે મૈત્રી રાખનારા પ્રજાસત્તાક રાજ્યો બળવાન શત્રુઓથી ધેરાઈ જઈ હતાશ થઈ ગયાં હતાં અને તેઓમા પણ રાજસત્તાનો પક્ષ લેનાર વર્ગ હવે જોરપર આવ્યો હતો.

ફ્રેન્ચ સેનાપતિ જનરલ વેન્ડેમ એક ધણીજ મજબૂત જગ્યા રોકી બેઠો હતો, અને તે એકલોજ સંઘળા શત્રુનો નાશ કરી શકશે એવી નેપોલિયને તેના તરફથી આશા રાખી હતી, પણ એકાએક અનેકગણા શત્રુસૈન્યથી તે ધેરાઈ ગયો અને કેદ પકડાયો. જનરલ ઓડિનોને બનારો સામે મોકલ્યો હતો તેના ઉપર પણ એથી હજારનું શત્રુસૈન્ય તૂટી પડ્યું અને તેને હાર ખાધને પાછા હકવું પડ્યું જનરલ જોર્ડાં અને મેકડોનહડ પણ સપડાઈ ગયા અને તેમણે સખત હાર ખાધી.

ન્યારે નેપોલિયન સખત માંદગીનો ભોગ થઈને બિછાને પડ્યો હતો ત્યારે ઉપર જણાવેલી આફતોના સમાચાર તેને મળતા ગયા, જેમાં તેના એકદર ત્રીશ હજાર સિપાઈઓ માર્યા ગયા હતા તેણે મુરારને કહ્યું, “લડાઈમા આમજ બને છે, સવારમાં ફતેહ પણ સાજ પડના પહેલા પાયમાલી! વિજય અને વિનાશની વચ્ચે માત્ર એકજ પગલાનું છેડું હોય છે.”

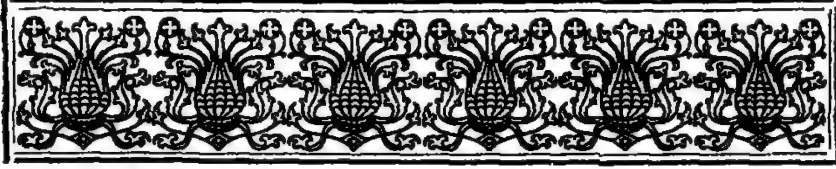
તેના ખાટલા પાસેના એક ટેમલપર જર્મનીનો નકશો પડ્યો હતો તે નકશો હાથમાં લઈને તે ધ્યાનપૂર્વક જોવા લાગ્યો અને એક ફ્રેન્ચ કવિની નીચેની પંક્તિઓ ધીમે અવાજે ગણગણવા લાગ્યો —

“મે નોકરી કરી, સેનાપતિપણું કર્યું, ચૌદ વર્ષસુધી વિજયપર વિજય મેળવ્યા આખા જગતુ ભાવિ મે મારા હાથમાં મૂકાયલું જોયું, પણ મે જોયું કે મોટાં મોટાં રાજ્યોનું પ્રારબ્ધ એક પળ માત્રમાં બદલાઈ જાય છે.”

તેની તખીયતમાં હજી સુધારો થયો ન હતો તોપણ આવા જવાનક સમાચારથી નીપજતી બેચેની તેનાથી હવે સાખી શકાઈ નહિ. શરીરે મદિ અને અશક્ત થયેલો છતાં પણ તેણે બિછાનું ઊડ્યું અને આવીને આવી હાલતમા તેણે લશ્કરની સરદારી

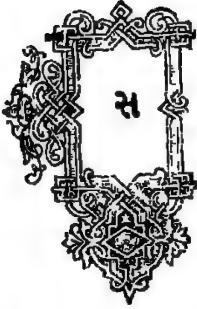
મને પોતાની સર્વાંધરિ શુદ્ધિ, શૌર્ય અને ધૈર્યનું એવું તો અદ્ભુત દર્શન કરાવ્યું કે જગતના ઇતિહાસમાં તેનો જોરો જડતો નથી એવું તેના મિત્રો અને શત્રુઓએ એકઠાં કર્યું છે, પરંતુ નેપોલિયન એક પછી એક લાગલાગટ ફતેહો મેળવતો મેળવતો વિનાશનાજ કિનારા તરફ જતો હતો ચારે બાજુએથી તેના ઉપર હુમલો કરનારા અનેકગણા શત્રુસૈન્યથી તે ઘેરાઈ ગયેલો હોવાથી તેને ફતેહથી કશો લાભ ન થતાં ઉલટું તેનું બળ ક્ષીણ થવા લાગ્યું, અને આજે પરાજય પામેલા શત્રુઓ ખીજે દિવસે મજબૂતામાં બગણા ચડને તેની સામે લડવા માટે ઉભા રહેતા

પ્રકરણ ૫૭ મું

સિદ્ધિક આગળ ફ્રેન્ચોની ખુવારી

પેપરની ૪થી તારીખે નેપોલિયને બોઝેન આગળ લશ્કરનું સેના-પતિપણુ લીધું પાસેની ટેકરીઓ ઉપર મજબૂત મોરચો નાખીને બલૂચરે પડાવ નાખ્યો હતો. નેપોલિયન આવ્યો કે તરત એક ક્લાકમાં સૈન્ય મતિમાં આવી ગયું. શત્રુસૈન્યને તેમની જગ્યા છોડી નાસવું પડ્યું અને ફ્રેન્ચો તેમની પૂઠે દોડ્યા એટલામાં પેગામ આવ્યો કે શત્રુઓની એક મોટી ફાજ ફ્રેન્ચન તરફ ચાલી આવે છે નેપોલિયન તરતજ પાછો ફર્યો અને ફ્રેન્ચનથી ૫૬૨ માઈલને છેટે તેણે દુશ્મનોને આવતા જોયા પછી તેઓ પશ્ચુ હિમત છોડીને નાકા નેપોલિયનને તેમને વીશ માઈલસુધી નસાડ્યા, પશ્ચુ ખીજ બાજુએથી પાછો બલૂચર ફ્રેન્ચન તરફ આવતો જણાયો. નેપોલિયન તેના તરફ ફર્યો એટલે વળી પાછો બલૂચર નાકો તેની પૂઠ લેતા નેપોલિયનને આરિદ્ર્યન સેનાપતિ શ્વાર્ઝનબર્ગને પકડી પાડી તેને સખત હાર ખવરાવી અને તેના સૈન્યને લવખેરી નાખ્યું.

પશ્ચુ ખીજવાર વરસાદની સખત હેલી થવાથી પાછું તેનું કામ બગડી ગયું ફ્રેન્ચોથી શત્રુની પૂઠ ન લેવાઈ, અને આરિદ્ર્યનો રસ્તાના વધારે જાણીતા હોવાથી નાસી જવામાં ફાળ્યા. નેપોલિયન લડાઈ જતીને ફ્રેન્ચન પાછો આવ્યો. પશ્ચુ એ જતથી તેને કશો લાભ ન હતો. ફ્રેન્ચન આવતાજ સમાચાર મળ્યા કે બર્નાડો એલમ નદી ઓળંગી ગયો છે અને ફ્રાન્સ સાથેના વ્યવહારનો માર્ગ રોકી બેઠો છે. નેપોલિયન તેના બાજુ દોડી ગયો. પશ્ચુ પોતાના એક વખતના મિત્રના સપાટથી ડરી જઈ બર્નાડો આધી ખસીને ફ્રેન્ચનની નજીક આવી ઉભો. આ પ્રમાણે એક મહિનાસુધી શત્રુરાજ્યોએ ફ્રેન્ચન લેવા ફાંફાં માર્યા અને નેપોલિયનને તેમનો વારંવાર પરાજય કર્યો છતાં તેમને આખરની લડાઈમાં ઉતરવાને તે લલચાવી શક્યો નહિ.

દરરોજ નેપોલિયનનું લશ્કર ઓછું થતું હતું અને તેના શત્રુઓ હારવા છતાં તેમનું લશ્કર વધ્યાજ કરતું હતું. નેપોલિયનના લશ્કરમાં હાઇન નદીની આસપાસના

જર્મન રાજ્યોએ મોકલેલા સિપાઈઓ ધણા હતા તેઓ લાગણી વમરના હોવાથી જે સારો પગાર આપે તેના તરફ ભળી જતાં વાર લગાડે એવા ન હતા નેપોલિયનને સકટમાં ધેરાયલો જોઈને તેમણે વિચાર્યું કે હવે તેનું આવી બન્યું છે, અને તેમ સમજીને તેઓમાંના ધણાખરા ટાળાબિંધ શત્રુસૈન્યને જઈ મળ્યા ઈંગ્લેંડે પોતાની તિજોરી ખુલ્લી મૂકી અને પોતાને આજ્ઞાથી દહેશતમાં રાખનાર શત્રુની સામે આ આખરની લડાઈમાં વિજયની લગભગ ખાત્રી હોવાથી તેના પક્ષમાં સામેલ થનાર સર્વને મોકળે હાથે નાણું આપવા માંડ્યું.

લૉર્ડ કૅથકર્ટ, સર રૉમર્ટ વિલ્સન તથા બીજા ઈંગ્લેંડના એલચીઓ શત્રુરાજ્યોની જાવણીમાં આવી પહોંચ્યા અને જેઓ પોતે જાતે અથવા બીજાઓને તેમના પક્ષમાં વાળી લાવવાનું માથે લેતા તેમની સાથે મહેનતાણના કપાલા કરવા લાગ્યા હજારો પત્રિકાઓ અને ચોપાનીઆ આખા યુરોપમાં ફેલાવી મૂક્યા તેમાં નેપોલિયનની નીચમાં નીચ રીતે બદનકી કરી હતી, આ તમામ લડાઈઓ જીતી કરનાર તે પોતેજ હતો એમ દાંડાઈ કરીને જણાવ્યું હતું, અને વધારામાં લખ્યું હતું કે જગતને ફરીથી શાંતિ અને સ્વતંત્રતા અપાવવા આખા યુરોપના અને ક્રાન્સના લોકોએ પશ્ચુ તૈયાર થઈ જવું જોઈએ બિચારા અસ્થિર ચિત્તના અત્તાન લોકો આ મિથ્યાવાદને સાચો માની બેઠા તેઓ એટલુંજ જોતા હતા કે ધણા વર્ષથી નેપોલિયન આખા યુરોપની સામે લડી રહ્યો છે રાજ્યપ્રકરણી દાવપેચને બિચારા સાદા બોળા બેઠુંતો શી રીતે પારખી શકે ? તેઓ એમ સમજ્યા કે નેપોલિયન માર્યો જાય તો ક્રાન્સ અને જર્મનીને સુલેહશાંતિ મળી શકે ઈંગ્લેંડના પ્રધાનમંડળની આવી નીચ રાજનીતિને અગ્રેજ ઇતિહાસકાર એલિસન ધણીજ સખત લાપામાં વખોડે છે.

સપ્ટેમ્બર પૂરો થતા પહેલા બાવેરિયાના રાજાનો ધણોજ દિલગીરીભરેલો પત્ર નેપોલિયનને મળ્યો તેમાં તેણે લખ્યું હતું કે વધારેમાં વધારે ઘોઠ મહિનાસુધીજ હું ક્રાન્સની સાથે મૈત્રી રાખી શકીશ શત્રુરાજ્યોના સૈન્ય આખા જર્મનીમાં ઘૂમી વળ્યા હતા અને દરેક જર્મન રાજ્યને ધમકા અપવામાં આવી હતી કે ક્રાન્સનો પક્ષ છોડી અમારા તરફ નહિ આવે તો તમારા રાજ્યની પાયમાલી થઈ જાયજો તટસ્થ રહેશો તે પશ્ચુ નહિ ચાલે. નેપોલિયન અત્યારે તેમનું રક્ષણ કરવાની સ્થિતિમાં ન હતો, તેથી બાવેરિયાને તેના પક્ષમાંથી અલિત થવાની ફરજ આવી પડી.

વેસ્ટફેલિયાનો રાજા નેપોલિયનનો લાઇ જરોમ હતો. પશ્ચુ શત્રુરાજ્યોનાં મોટા મોટા મૈન્ય જોઈને ત્યાંની જૈયત પશ્ચુ ગભરાઈ તેમણે બળવો કર્યો, જરોમ નાઠો અને એ રાજ્ય પશ્ચુ સામા પક્ષમાં ભળી ગયું.

સેક્સનીનો રાજા અત્યાર સુધી ક્રાન્સને નિશ્ચલ લક્ષિતથી વળગી રહ્યો હતો, પશ્ચુ સેક્સન પ્રજા બીજા અત્તાન પ્રજાઓની માફક અસ્થિર ચિત્તની હોવાથી નેપોલિયનના

ફ્રાન્સના વહાણને છોડી જતપર આવેલા પક્ષ સાથે સલાહ કરવા આતુરતા બતાવવા લાગી વર્ટેમર્ગના રાજા ફ્રેડરિકને શત્રુરાજ્યો ધમકાવવા લાગ્યા, કે અમારા પક્ષમાં નહિ જોડાઓ તો રાજ્યની પાંચમાઠી કરી નાખીશું અગાઉ રૈયત ગભરાઈ ગઈ અને સલાહ કરવા અધીરી બની ગઈ નેપોલિયન અત્યારે તેમનો બચાવ કરવા સમર્થ ન હતો, અને તેઓ તટસ્થ રહે તે પણ શત્રુરાજ્યો સામી શકતા ન હતા આવા સંજોગોમાં વર્ટેમર્ગ પણ મધ્ય

આવી આવી દુર્વાચાં મુશ્કેલીઓમાં નેપોલિયન ઘેરાયો જતો હતો, તોપણ તે ગભરાઈ નહિ જતા પોતાની આસપાસ પથરાતી પ્રપચની જળ શાત ચિત્તે અવલોકીતો અને તેના કદામાં કદા શત્રુઓને પણ જેના વખાણ કરવા પડે છે એવી ગભીરતા, નિઃસ્વરતા અને સ્થિરપ્રજાવડે આશાની છેદલી ચીજીગારી હોલવાતામુધી તેણે પુરુષાર્થ ચાલુ રાખ્યો

કર્નલ નેપિયર લખે છે કે “ તેણે હવે પોતાના મનમાં એવી ભવ્ય, વિશાળ, અત્યંત સાહસિક અને તદ્દન અપૂર્વ યોજના ધડી કહાડી હતી કે તેના સમગ્રલીન સેનાપતિઓની કલ્પનામાં પણ તેના ખ્યાલ આવી શકતો ન હતો નેપોલિયન એટલે નદીને કિનારે પડી રહેવાની શામાટે જીદ લઈ બેઠો હશે તેનું કારણ વેલિગ્ટન જેવા દુરદર્શી સેનાપતિથી પણ કલ્પી શકાય નહિ, પણ નેપોલિયને જે જગ્યા લીધી હતી તે વિષે તેણે વધારે હોડો વિચાર કરી લીધો હતો ”

જે અત્યંત આશ્ચર્યકારક યોજના નેપોલિયને કલ્પી હતી તેની રૂપરેખા નીચે મુજબ હતી—શત્રુરાજ્યોના સૈન્ય એટલે જોગબીને નેપોલિયનના સૈન્યની પાંચઠી બાજુએ ગોઠવાઈ ગયા હતા. તેથી આખરના પરાજય વખતે ફ્રાન્સ તરફ જતા રહેવાનો રસ્તો બંધ થઈ ગયો હતો આવા સંજોગોમાં ફ્રાન્સ તરફ પાછા ન હોતાં તેની સામી બાજુએ ગોઠવાયેલાં શત્રુસૈન્યને બેઠીને નિઃસ્વરણે શત્રુના મુલકમાં ધસી જવાનું સાહસ નેપોલિયને આદર્યું તેની પાસે ફક્ત એક લાખ સિપાઈઓ હતા છતાં પોતાનાજ મુલક ઉપર આક્રમણ થવાથી પોતપોતાની રાજધાનીઓના બચાવને ખાતર શત્રુરાજ્યોને પોતાની જગ્યા એકદમ છોડી દેવાની જરૂર પડત

કર્નલ નેપિયર લખે છે કે “ આ મુક્તિમાં છેવટે નેપોલિયન ફાળ્યો હોત, પણ શત્રુરાજ્યો વગર શરૂ નેપોલિયન ઉપર જે છળકપટનો આરોપ મૂકતા આવ્યા હતા તેજ છળકપટ તેઓ પોતે કરતા હોવાથી તેની આવી સરસ યોજના ધૂળ મળી ગઈ ”

આ યોજના નેપોલિયને તરતજ અમલમાં મૂકી અને ફ્રેન્ચ સૈન્ય બર્લિન તરફ ફરવા લાગ્યું, પણ એટલામાં બચકર સમાચાર મળ્યા કે બાવેરિયાનો રાજા તેના વચન પ્રમાણે દોઢ મહિનામુધી ન ચોભતા શત્રુપક્ષમાં જળી ગયો છે વર્ટેમર્ગના

રાજ્યો પશુ તેવું અનુકરણ કર્યું છે આ રીતે નેપોલિયનના પોતાના મિત્રોજ તેના શત્રુઓ અને ગયા છે અને તેના પાછલા ભાગને ઘેરી લઇને તેના વ્યવહારમાર્ગ રોકી બેઠા છે રશિયાના લશ્કરમાં બીજા એથી હજાર સિપાઇઓની ભરતી થઇ છે, એક લાખ સિપાઇઓનું સૈન્ય ક્રાન્સના દક્ષિણ ભાગમાં દાખલ થઇ ચૂક્યું છે, અને શત્રુ-રાજ્યો પાંચ લાખ સિપાઇઓના સૈન્યસહિત કુચ કરે છે આ સમાચાર એટલા દુઃખદ અને નિરાશાજનક હતા કે તે સાંભળીને બહાદુરમાં બહાદુર માણસ પશુ નરમ-ધેસ થઇ ગય

છતાં પશુ નેપોલિયને પોતાના ચિત્તની સ્થિરતા યુગ્મવી નહિ શત્રુઓની સ્વા-રીની સામે ક્રાન્સનું રક્ષણ કરવા અસાધારણ પ્રયત્ન કરીને નવું લશ્કર તૈયાર કરવાની ક્રાન્સની પ્રજાને તેણે વિનંતિ કરી. રાજરાણી મેરિયા લુઇસા જાતે સભામંદિરમાં ગઇ અને નેપોલિયને તેને માટે તૈયાર કરેલું લાખી વાગી સભાખાલ્યુ ધારાસભાએ તરતજ ફરજિયાત લશ્કરી નોકરી લેવાની પદ્ધતિ મંજૂર કરી એક લાખ અને એથી હજાર સિપાઇઓનું લશ્કર તૈયાર કરવાનો ઠરાવ પસાર કર્યો એકદમ તેટલું સૈન્ય ફ્રેન્ચ પ્રજાએ ઉભું કર્યું અને અનેક ગણા શત્રુસૈન્ય સામે લડતા પોતાના દેશમધુ-ઓને મદદ કરવા ચાકતુ થયું. ફરજિયાત લશ્કરી નોકરીનો હુકમ કરવા માટે નેપો-લિયનને વજાવવામાં આવે છે પશુ આવા અસાધારણ સંજોગોમાં તેને આ માર્ગ મંજૂર કરવો પડ્યો હતો ભવિષ્યની પ્રજાની ન્યાયવૃત્તિ તેને ન્યાય આપ્યા વગર નહિજ રહે

પરંતુ ઉપરાઉપરિ આવી પડેલા ભયંકર સંકટ જોઇને ફ્રેન્ચ સેનાપતિઓ એટલા બધા નિરુત્સાહી થઇ ગયા હતા કે નેપોલિયને આદરેલું વિકટ સાહસ ખેડવાની તેમની આ વખતે હિમત ચાલી નહિ બર્લિન ઉપર સ્વારી કરવાની તેની યુક્તિની હવે તો બધા પ્રશ્નસાજ કરે છે અને તેની વ્યલાકિક શુદ્ધિના તમામ અંગોનું આ યોજનામાં દર્શન થાય છે એમ બધા સ્વીકારે છે તેણે દરેક પ્રકારના સંજોગોને ખ્યાનમાં લઇને બધી બાબતોથી તેને તપાસી જોઇ હતી, પશુ તેના સરદારો હવે થાક્યા હતા, પોતાના મિત્રરાજ્યોની બદલાયલી વૃત્તિ જોઇ નિરાશ થયા હતા અને પોતાની યોગરત્તમ ઉમેલા અનેકગણા શત્રુસમૂહને જોઈ નાહિમત બની ગયા હતા બર્લિનમુઘી પહોંચી જવાનું સાહસ માથે લેવા તેઓ નારાજ હતા તેઓ પોતાનો અસતોષ ખુલ્લા શબ્દોમાં જણાવવા લાગ્યા અને હાઇન તરફ પાછા જવાનો આમ્રહ કરવા લાગ્યા પોતાનાજ સરદારોની આવી વર્તણૂક અને તેમણે નાખેલા વિલેપ જોઇને નેપોલિયનને ધણી ઉદ્વેગ થયો આફતના કાળા પડછાયા હવે તેના ઉપર પડવા લાગ્યા હતા અને લાંબી મુદતની કસોટીએ ચડેલા વિશ્વાસપાત્ર મિત્રો પશુ હવે તેમની ભક્તિમાં ન્યૂનતા અને શિથિલતા બતાવવા લાગ્યા હતા

આખરે બધા સેનાપતિઓ પોતાનો વાઘો દર્શાવવા માટે એકઠા થઈને નેપોલિયન પાસે આવ્યા, અને તેમણે જણાવ્યું કે બર્લિન તરફ ન જતા અમને લિખ્તિક તરફ પાછા વાળવા જોઈએ નેપોલિયનની પોતાની કશી કસર નહિ છતાં તેણે વિપરીત પ્રારબ્ધ જોઈને સેનાપતિઓ બળવો કરવાનું વલણ બતાવવા લાગ્યા એ ધણુજ હીલુ-પતભરેલું હતું જે સરદારે આ સભાષણ શરૂ કર્યું હતું તે છેવટે પોતાના કૃત્યને માટે પસ્તાવો કરતો કરતો મરી ગયો છે

નેપોલિયને તેમની તકરાર ધણીજ શાંતિથી સાંભળી. માત્ર તેના ગાલ ઉપર આવેલી રતાશ અને આખર્ષા ચમકતું તેજ એ બે વડેજ તેના હૃદયમાં ચાલેલું લાગણીનું તોફાન જણાઈ આવતું હતું પોતાના મોંમાંથી કોષનો એક ઉદ્ગાર પશુ ન નીકળી જાય એટલે તે પોતાની લાગણીઓ ઉપર કાણુ રાખી શકતો હતો બધા બોલી રહ્યા પછી તેણે શાંતિથી અને પોતાના દરજ્જાને જાણે તેની મબીરતાથી જવાબ આપ્યો માત્ર તેના અવાજના ચડકાટવડેજ તેના મનની સાચી સ્થિતિ જણાઈ આવતી હતી તેણે કહ્યું —

“ મે મારી યોજનાવિષે પાકો વિચાર કર્યો છેજ બાવેરિયાના બહુલાયલા વલણુને આપણા ગેરલાભના પક્ષમાં મૂકીનેજ હું હેલ્સા નિશ્ચયપર આવ્યો છું બર્લિન ઉપર સ્વારી કરવાથી ચતા લાભની મને ખાત્રી થઈ ચૂકી છે આપણે હાલ જે સંજોગો વચ્ચે હોવા છીએ તે જોતાં પાછા હઠવાથી ધણુજ નુકસાનકારક પરિણામ આવશે જોઆ મારી યોજનાની સામે વાઘો ઉઠાવે છે તેઓ પોતાને માથે ધણી ભયકર જવાબદારી બેસી લે છે છતાં ગૃહસ્થો, તમે જે કહો છો તે વિષે હું ફરીથી વિચાર કરીશ. ”

તે ઉઠ્યો અને પોતાના મંત્રણુગૃહનાં બારણાં બંધ કરીને ત્યાં એકલોજ બેસી રહ્યો કલાકના કલાક વીતી ગયા પશુ પોતે બહાર આવ્યો નહિ, તેમ કોઈને અદર આવવા દીધા નહિ કોલેનકોર્ટની ચિંતા વધી અને શુ કરવું તેની સમજ ન પડવાથી તે બહારના ભાગમાં આટા મારવા લાગ્યો રાત્રિ ધણીજ ઠડી અને અધારી હતી. પવનના કારમાં સુસવાટ તેમના શોકાવૃત્ત નિવાસને અથડાઈ ચાલ્યા જતા હતા ધણુજ ઉઠા શોકનો આ સમય હતો અને સર્વનાં અતઃકરણ ચિંતાના બોળ નીચે દબાઈ ગયાં હતાં મધરાત થવા આવી પશુ હજી નેપોલિયન મંત્રણુગૃહમાં એકલોજ બેસી રહ્યો હતો અને પવનના સુસવાટ સિવાય બીજા કશાથી સ્મશાનવતઃ મબીર શાંતિનો ભગ થતો ન હતો આખરે કોલેનકોર્ટની ધીરજ ખૂટી દરવાન સાથે એક ચિઠ્ઠી મોકલીને અદર આવવાની તેણે રજા માગી અને નેપોલિયને તે વાંચીને તરતજ તેને અદર તેડાવી લીધો

તે એક કોચ ઉપર પડ્યો હતો પાસેના એક ટેબલ ઉપર નકશાનો ઢગવો મથે

હતો તેની આંખો નિસ્તેજ અને બહાવરી બની ગઇ હતી અને ઉડા શોકની ધ્રાપ તેના ચહેરા ઉપર છવાઇ રહી હતી

કૉલેનકૉર્ટે તેની નજીક જઇ આજીજીભરેલા અવાજે કહ્યું, “ સાહેબ, આ અવસ્થામાં રહેવાથી આપ જીવી શકશો નહિ. ”

નેપોલિયને કશો જવાબ ન આપતાં માત્ર ઇશારતથી કહ્યું કે “ કાંઈ ફિકર નહિ ” પછી કૉલેનકૉર્ટે તેને વાતે વળગાડવા માટે સેનાપતિઓએ ખતાવેલા વાધાનો કાંઈક બચાવ કરવા માડ્યો તેણે કહ્યું, “ સાહેબ, તેમણે જે કંઈ કહ્યું છે તે માત્ર આપ તે ઉપર વિચાર કરો તેટલા માટેજ કહ્યું છે ”

નેપોલિયને તેના તરફ ઉદાસીન નજરે જોઇને કહ્યું —

“ કૉલેનકૉર્ટ, તમે બાંનિતમા તો નહિ જોયાં ખાતા હો નહિ, તેમ બની શકે જ નહિ આ વિનાશકારી બળવાનો પવન મારા સરદારોમાં હમણાં ફેલાયો છે તેના માઠાં પરિણામ તમારા ધ્યાન બહાર નહિજ હોય ખાત્રીથી માનજો કે એમાથી ધણીજ ભયાનક અને અગવ્ય વિપત્તિઓ ઉદ્ભવશે જેમનું કામ માત્ર લડવાનુંજ છે તેઓ ન્યારે આત્માનો અમલ ન કરતા વિચાર કરવા લાગે છે ત્યારે રાજકર્તાના હાથ-માથી સત્તા ચાલી જાય છે મારી આસપાસ હમણાં હમણાં હું જે બેદિલી જોઉં છું તે મને ઉઘાડા બળવા કરતાં પણ વધારે આપત્તિરૂપ લાગે છે સો સેનાપતિઓ મારી સામે ખુદ્દો બળવો કરે તેથી હું જરા પણ ગભરાઉં નહિ સખતમાં સખત બળવો દાખી દેવાની મારા સિપાઇઓ તાકાત ધરાવે છે સિપાઇઓ ચર્ચા કરતા નથી, તેઓ તો આત્માનો અમલ કરે છે, અને પૃથ્વીના છેડાસુધી મારી સાથે ઉલટબેર જવા તૈયાર થાય છે, પણ જે સંજોગોમા આપણે મૂકાયા છીએ તે જોતાં લશ્કરના આગેવાનો અને મારી વચ્ચેની સંપૂર્ણ એકતા ઉપરજ દેશના જીવન અને મરણનો પ્રશ્ન અવલબે છે અવિશ્વાસ અને આનાકાનીવડે શત્રુઓની તકવાર કરતાં પણ વધારે ત્વરાથી આપણા દેશની પાયમાલી થઇ જશે ”

પછી તે ઉડીને ઉભો થયો અને વિચારમાં આટા મારવા લાગ્યો શોડીવાર પછી તે થોભ્યો અને પોતાના મન સાથે બોલ્યો, “ હવે બધું થઇ ગયું ! હું પ્રારબ્ધની સામે ખાલી બાથો ભરું છું ફ્રેન્ચ પ્રજાને આપત્તિ સહન કરતા આવડતુજ નથી ” વળી પાછો તે કાચ ઉપર સૂઇ ગયો અને ઉડા વિચારમાં લીન થઇ ગયો.

એમ કરતાં સવાર પડી અને બીજો દિવસ પણ ધણાજ દુઃખદાયક સદેહમાં પસાર થયો નેપોલિયનના મનની મુગ્ધવશ્ય બેહદ હતી પોતાના સરદારોના સાચા દિલના ઉત્સાહપૂર્ણ સહકાર વગર તેનાથી બર્લિન તરફ આગળ વધવાનું બની શકે તેમ ન હતું લાઇન તરફ પાછા હઠવાથી લશ્કરની અને તેની સાથે ફ્રાન્સની પણ

પાયમાલી થશે એમ તેની ખાત્રી થઈ હતી આખરે તે છેલ્લા નિર્ણયપર આવી ગયો તેના મનનો ક્ષોભ હવે શમી ગયો લિપ્તિક તરફ પાછા ફરવાનો અને સાચા મર્દની માફક છેવટની પળસુધી લડવાનો નિશ્ચય તેણે લેણીજ શાંતિ અને દહતાપૂર્વક કર્યો.

ભવિષ્યવેત્તાની માફક તેણે અતિ ગભીરપણે કૉલેનકૉર્ટને કહ્યું -

“ પ્રજાનો વિનાશ પ્રારબ્ધની પોથીમાં લખાઈ ચૂક્યો છે ”

“ પણ સાહેબ, ” કૉલેનકૉર્ટે કહ્યું, “ પ્રજાનો નિશ્ચય પ્રારબ્ધના અક્ષરને પણ જૂસી શકે છે ” નેપોલિયને જવાબ આપ્યો, “ હા, પણ તેવો નિશ્ચય પ્રજાએ નથી ખતાવ્યો. કૉલેનકૉર્ટ, મારા શબ્દો યાદ રાખજો, ફ્રેન્ચો મારા મરણ પછી મને શાપ ન આપે જોયો પાછા હઠવાનો આગ્રહ કરી એમ છે તેમને પસ્તાવાનું કારણ ન મળે તો બધું સારું ”

લશ્કરને પાછું હઠાવવાનો હુકમ તરતજ આપવામાં આવ્યો અને ૧૫ મી અક્ટોબરે સાંજે લિપ્તિકની દિવાલની આસપાસ નેપોલિયને પોતાનું નાનું પણ બહાદુર લશ્કર ગોઠવી દીધું તેજ દહાડે સાંજે શત્રુરાજ્યોનું સૈન્ય પણ ચારે દિશાએથી નદીના પૂરની માફક ઝપાટાબધ આક્રમ્ય આવ્યું અને જોતજોતામાં શહેરની આસપાસ તેમના ત્રણ લાખ અને પચાસ હજાર યોદ્ધાઓ ગોઠવાઈ ગયા પોતાની આટલી મોટી સખ્યા જોઈને તેમને આ વખતે ફતેહની ખાત્રી હતી ફ્રેન્ચો કરતા તેમના શત્રુઓ ત્રણગણા હતા અને ફ્રેન્ચોની પાસે માત્ર છસેજ તોપો હતી, તોપણ જ્યાં નેપોલિયન હાજર હોય ત્યાં ફતેહ થવીજ જોઈએ એવું તેમનું દૃઢ આકીર્ણ હોવાથી તેઓ જરા પણ નાહિમેદ થયા ન હતા તેણે આખી રાત સરદારોને સૂચનાઓ આપવામાં, સિપાઈઓને ઉત્તેજિત કરવામાં અને શત્રુસૈન્યે લીધેલી જગ્યાનું નિરીક્ષણ કરવામાં પસાર કરી સિપાઈઓ તેની હાજરીથી અને તેના પ્રોત્સાહક શબ્દોથી ભારે ઉમંગમાં આવી ગયા

તેણે કહ્યું, ‘ સામે શત્રુઓ ઉભેલા છે અન્યારે સોગદ ખાઓ કે અમે મરીશું પણ ફ્રાન્સની અપકીર્તિ અમે નહિ જોઈએ ’

“ અમે સોગદ લઈએ છીએ, ” સિપાઈઓ પોકારી ઉઠ્યા અને “ જહેનશાહ બધું જીવો ” ની મગનભેદી ગર્જના ફ્રેન્ચ જાવણીમાંથી ઉડી અને તેના દીર્ઘ પ્રતિધ્વનિ ચક્રિત થએલા શત્રુઓને કાને પડ્યા

પોતાનાથી અનેકગણા શત્રુસમૂહની સામે લયકર સત્રામમાં ઉતરવાનું જોખમ નેપોલિયન સારી રીતે સમજી શક્યો હતો અને પોતાના સરદારોને હુકમ આપતી વેળા તેની બોલવાની ઢબ ઉપરથી તેના મનનો ગભરાટ જણાઈ આવતો હતો.

કૉલેનકૉર્ટે લખે છે કે “ તેણે પોતે દોરેલા લડાઈનો નકશો મને ખતાવતા કહ્યું કે ‘ કાઈ પણ પ્રકારના યુદ્ધકાશસ્ત્ર અને દાવપેચથી આપણી અત્યંત ઓછી સખ્યા

નો ખાડો પૂરી થકાશે નહિ. આપણે શત્રુઓની મોટી સંખ્યાથીજ આજે મહાત થઈ જઈશું એક લાખ અને ત્રીસ હજારની સામે સાડાત્રણ લાખ અને તે પછી રીતસરની લડાઈમાં । કાંઈ ફિકર નહિ, તેમને (ફ્રેન્ચ સરદારોને) આજ પરિણામ લાવવું હતું ’ આ નિરાશાભર્યા શબ્દો મે તેના મુખમાથી બીજી વાર સાંભળ્યા અને હજી પણ તેના બચકર બહુકાર મારા કાનમાં અથડાય છે ”

બીજે દિવસે નવ વાગે સિપ્રિઝકનું બચકર યુદ્ધ શરૂ થયું પૂમાડા અને ધૂળનાં વાદળાં પાછળ સૂર્ય આથમ્યો ત્યાંસુધી દારુણ સંગ્રામ મચી રહ્યો ફ્રેન્ચો બહાદુરીથી લડયા પણ શત્રુઓની સંખ્યા ધણી મોટી હોવાથી પૂરેપૂરી ક્ષતેહ મળી શકે એમ ન હતું શત્રુરાજ્યોએ આ લડાઈમાં વીશ હજાર સિપાઈઓ શુભાવ્યા ફ્રેન્ચો બાકી કામ પાછળ ઉભા રહી લડતા હોવાથી તેમને તેથી ઓછું નુકસાન થયું હતું એક આસિટ્રાન ઉમરાવ ફેદ પકડાયો હતો તેના તરફ ધણું વિવેકભર્યું વર્તન રાખીને નેપોલિયને તેને પોતાની પાસે બોલાવ્યો પોતાનોજ સસરા આજે તેની સામે લડી રહ્યો છે એ વિચારથી તેને જે ખેદ થતો હતો, તે તેણે આસિટ્રાન ઉમરાવને ખુલ્લા દિલથી દર્શાવ્યો રશિયાની આપખુદ સત્તાને લીધે આખા યુરોપને માથે કેટલો બધો છે તે સમજાવતા તેણે કહ્યું —

ક્રાન્સને નિર્જાળ કરવાથી આસિટ્રાને જરૂર હાનિ પહોંચશે તમે વિચાર કરી જુઓ આસિટ્રા, પ્રશિયા કે ક્રાન્સ-ત્રણેમાંથી કોઈ પણ એક રાજ્યની તાકાત નથી કે રશિયાનાં અર્ધસુધરેલ જગલી ટોળાંના આક્રમણ સામે ટકી શકે રશિયાનું વલણ અસલથીજ જીતવા તરફ છે અને ચીનસુધી તેના રાજ્યની સીમા પહોંચી ગઈ છે માટે સલાહનો સદેશો લઈને તમે જાઓ જો તમે ફાવશે તો એક મહાન પ્રજા પ્રેમ અને આભારસંહિત તમારા તરફ જશે હું પોતે અને ક્રાન્સની પ્રજા સલાહ કરવા ધણીજ ઇતેજાર છીએ હું તે માટે ધણી બોગ આપવા પણ રાજી છું છતાં પણ જો સામે પક્ષ સલાહ કરવા ના પાડશે તો અમારા શરીરમાં પ્રાણ રહેશે ત્યાં સુધી અમે અમારા રાજ્યનો ખચાવ કરીશું ”

પ્રશિયાનો રાજા, ઝાર અલેક્ઝાન્ડર, અને આસિટ્રાનો રાજા, ત્રણે અમાઉ ને પોલિયનના સપાટામાં આવી ચૂકેલા હતા, અને તેમની સાથે જ્યારે જ્યારે તેણે સલાહ કરી હતી ત્યારે ત્યારે એવી ઉદાર શરતો આપી હતી કે જેથી આખા યુરોપને આશ્ચર્ય થયું હતું, પણ તેમના મહાનુભાવ શત્રુ ઉપર વિપતિના વાદળ ધેરાયલાં જોઈને તેમણે તેના પ્રત્યે સામાન્ય વિવેક બતાવવા જેટલી પણ બલમનસાઈ દાખવી નહિ નેપોલિયને કરેલી યુદ્ધવિરામની પ્રાર્થનાનો તેમણે જવાબ પણ આપ્યો નહિ

શત્રુરાજ્યો નેપોલિયનની સકડામણ સમજી ગયા હતા અને તેને કચરી નાખવાનો આવો સારો લાગ જતો કરવા ઇચ્છતા ન હતા ૧૭ મી તારીખે લડાઈ બધી

રહી તેમની સખ્યા ફ્રેન્ચો કરતાં વધારે હોવા છતાં આગલે દિવસે ફ્રેન્ચોએ બહાદુરીથી ટકાવ કર્યો હતો તે અનુભવથી તેઓ વિશેષ સાવધ થયા હતા, અને બનીડો સાથે હજાર સિપાઇઓસહિત આવી પહેાંચે તેની રાહ જોતા હતા. નેપોલિયન એમ સમજ્યો કે પોતે મોકલેલા સલાહના કહેણવિષે ચતુરાળઓ વિચાર કરે છે અને તેથી લાડાઈ બધ રહી છે એમ સમજીને તેણે પથુ હુમલો ન કર્યો, અને આખો દિવસ ખરાબમાં ખરાબ પરિણામને માટે તૈયાર થવામાં ગાળ્યો. થાકે તો તેને લાગતોજ ન હતો અને બૂખ તથા ઉધની પરવા કર્યા વગર દરેક હિલચાલની તે જાતેજ દેખરેખ રાખતો.

રાત્રે ધણીજ દુ ખી અને વ્યથા હાલતે તે પોતાને તણુએ પાડેા કર્યો, અને પેલા આસ્ત્રિયન ઉમરાવના આવ્યાની રાહ જોવા લાગ્યો. જન્મતનું નહિ વર્ણુવી શકાય એવું અત્યંત મહત્વનું હિત બારે જોખમમાં જોઇને તેનો આત્મા સતાપથી વ્યથા બની ગયો હતો. બીજે દિવસે ચનારી ફ્રેન્ચોની એકસામટી નિર્દય કતલ, સૈન્યની સપૂર્ણ ખુવારી, ક્રાન્સ અને યુરોપના બીજા અનેક પ્રજાધીન રાજ્યોની સ્વતંત્રતાનો નાશ એ સર્વતું બચાનક ચિત્ર તેનાં ચક્ષુ આગળ ખડુ ઘર્ષ ગયું પરિશ્રમ અને ઉજાગરાથી તેનું શરીર ધસાઇ ગયું હતું અને વ્યાધિથી તેને પીડા થતી હતી. ઘણે ઘણે વધતી જતી ચિતા હવે તે યુગ્મ રાખી શકતો નહોતો તેનો ચહેરો સૂકાઇ ગયો હતો અને વર્ણુ છેક શીક્ષા પડી ગયો હતો તેણે પેટે હાથ દબાવે એક આરામ ખુરશી ઉપર પડતું નાખ્યું છેવટે તેનો જીવ લેનાર પેટના ભયકર વ્યાધિની શરૂઆત થવા લાગી.

છતાં ડોક્ટરને તેડાવવાની તેણે સાફ ના કહી અને કહ્યું કે “શહેનશાહનો તણુ કાચના જેવો પારદર્શક છે હું તો હમણાંજ ઉઠીને બધા પોતપોતાની જગ્યાએ જોડ વાઈ ગયા છે કે નહિ તેની તપાસ કરી આવું છું ”

કાલેનકાટ' તેને સૂઈ જવાને ધણી આજીજ કરી પણ તેણે જવાબ આપ્યો કે માંદો સિપાઇ રજા લોગવી શકે છે ખરો, પણ હું સામાન્ય સિપાઈના જેટલી છૂટ પણ ન લોગવી શકું ”

કાલેનકાટ' લખે છે કે, “ આ શબ્દો ઉચ્ચારતાં તેણે ઉઠેા નિ શ્વાસ મૂક્યો અને તેનું માથું છાતી ઉપર ઢળી પડ્યું આ દસ્ય મારા સ્મરણુમાંથી કદી દૂર નહિ થાય બચાનકમાં બચાનક કસોટીના સમયમાં જ્યારે મારી ધીરજ ખપી જતી હતી ત્યારે ૧૭ મી અક્ટોબરની રાત્રે નેપોલિયનની સ્થિતિ માદ કરીને હું સાંત્વન મેળવેો હતો ”

પછી નેપોલિયનને કહ્યું, “ ચિતા કરવાનું કારણ નથી, મને હમણાં મટી જશે કાંઈને અદર આવવા ન દેશે ”

અડધો કલાક સખત વેદના ખગ્યા પછી તે બેઠો થયો અને સરદારોને બોલાવી

તેમને આવની કાલને માટે હુકમો આપવા લાગ્યો અરુણોદય થવા આવ્યો અને બચકર કતલ શરૂ થવાની તૈયારી ચાલી રહી

નેપોલિયને ધોડેસ્વાર થતી વખતે પોતાના અગરશ્વકે મડળને કહ્યું, “આજે એક મહાનવી બાપ્તનો નિર્ણય થઈ જવાનો છે લિગ્ઝિકના રણસત્રામમાં ફ્રાન્સનું પ્રારબ્ધ નિર્માણ થવાનું છે આપણો જો આજે વિજય થશે તો હજી પણ આપણી બગડેલી સ્થિતિ આપણે સુધારી શકીયું, અને જો હારીયું તો આપણા પરાજયમાંથી શાં શાં માઠા પરિણામ ઉદ્ભવશે તેની અંજો અટકળ પણ થઈ શકે તેમ નથી ”

સૂર્યોદય થનાજ શત્રુરાગ્યોનું તમામ સૈન્ય ગતિમાં આવી ગયું લિગ્ઝિકના મિનારાઓ ઉપરથી આ દશ્યની બયાનકે બચવાનું મથાસ્થિત દર્શન કરી શકાતું

તું ચારે દિશાએ દૃષ્ટિ પહોંચે ત્યાંસુધી શત્રુસૈન્યના મોટા સમૂહો શહેર તરફ ચામ્યા આવતા હતા પાંચ લાખ યોદ્ધાઓ, અનુબ્યથુદ્ધિએ રચેલાં બચકરમાં બચકર હથિયારોસહિત માત્ર થોડાજ માધ્યમના ધેરાવામાં સજડામજડી ગોઠવાઈ જતા હતા થોડીજ વારમાં હજારો, મેધગર્જનાના નાદ કરતાં પણ વધારે પ્રચડ ફડાકો થવા લાગ્યા શત્રુના આવા મહા બળવાન સૈન્યની સામે માત્ર એકજ લાખ ફ્રેન્ચો દઢતાથી ઉભા રહ્યા

નેપોલિયન આખા રણસત્રામમાં મૃત્યુની પરવા કર્યા વગર સુડઠાના ઢગલા ઉપર થઈને પવનવેગે બધે ફરી વળે અને તેનું જીવન જાણે દૈવરક્ષિત હોય તેમ તેની આસપાસ હજારો શાશ્વસેનો કચ્ચરશાશ્વ નીકળી જતો, તોપણ તેને લેશ પણ ધમ્મ થવા પામી નહિ વિજયની અણીને વખતે જે શાંતિ, દઢતા અને સમયસૂચકતા તેની દરેક હીલચાલમાં જણાઈ આવતાં હતા તેની તેજ શક્તિઓ આ પ્રસંગે પોતાના સૈન્યની સલામતીને માટે લઢતી વખતે તેણે પ્રકટ કરી પોતાનાથી અનેકગણા શત્રુસૈન્યની સામે, લડાઈની બાજુ હાથથી ગચ્છેલી છતાં જે કુશળતાથી તે પોતાની ધૈર્યશક્તિ, વિખરાએલી અને પળે પળે ક્ષીણ થતી ટુકડીઓને ગોઠવી દેતો તે કુશળતા તો તેના આગલાં યુદ્ધોમાં પણ આ પ્રસંગના જેટલી પૂરેપૂરી પ્રકટી શકી ન હતી.

સાબના ત્રણ વાગે બનારોડે સ્વીડન, રશિયા અને પ્રશિયાના સયુક્ત સૈન્ય સાથે આવતો જણાયો. તેમને જોતાજ આશ્ચર્ય નેના તાબાના તમામ સંકસન સિપાઈઓ ફરી ગયા અને જતા જતાં પોતાના આયારસુધીના સોબતીઓ ફ્રેન્ચ સિપાઈઓની છાતી તરફ બંદુકો તાકી ગોળાઓ વર્ષાવતા ગયા આ અનુકૂળ તક જોઈ મિત્રરાજ્યોના સૈન્ય ફ્રેન્ચોને ધેરી લેવા આગળ ધસ્યા, છતાં પણ ફ્રેન્ચોએ પોતાની આગલી કીર્તિ જળવી રાખી અસાધારણ પરિશ્રમ અને ધૈર્યથી તેમણે પોતાની જગ્યા જળવી અને દરેક ઠેકાણેથી શત્રુસૈન્યને પાછાં હઠવાની ફરજ પાડી

આખરે રાત્રિએ આ બયાનકે હત્યાકાંડ ઉપર પોતાનો કાળો પડદો પાડ્યો જેઉ

સૈન્ય ચાકીને લોચ થઇ ગએલા હતાં સવાર થતાજ યુદ્ધ પુનઃ જરી રાખવાનો નેપોલિયનનો દૃઢ નિશ્ચય હતો એ પ્રમાણે પોતાના સેનાપતિઓને જરૂરી સૂચનાઓ આપી અને યુદ્ધનો ક્રમ ગોઠવવા સાડ તે પોતાના તથ્યમા ગયો સાત વાગે તેને અત્યંત દારુણ સમાચાર મળ્યા કે દારૂગોળો ખલાસ થવા આવ્યો છે અને જે છે તેટલાથી પૂરા બે કલાક પછી લઢી શકાય એમ નથી હવે પાછા હઠવા સિવાય બીજો માર્ગજ હતો નહિ અને દારૂગોળો વગરના એક લાખ સિપાઇઓને સાડાત્રણ લાખ વિજયોન્મત સિપાઇઓના દાવમાંથી બચાવીને નસાડી લઇ જવાનું કામ પછી કાંઈ સહેલું ન હતું

તરતજ સેનાપતિઓની સભા બોલાવવામાં આવી આ પ્રસંગના કરતાં વધારે ગમગીન બરેલા દેખાવની કલ્પના પછી થઇ શકતી નથી યુદ્ધનો કોલાહલ શમી ગયો હતો અને રાત્રિની શ્મશાનવત્ શાંતિનો ભગ માત્ર ધાયલ સિપાઇઓની ચીસો-થીજ થતો હતો ફ્રેન્ચો પાસે અનામત લશ્કર હતું નહિ, બીજી મદદ આવી મળે એમ ન હતું તેમનો દારૂગોળોનો ભંડાર ત્યાંથી પચાસ માઇલને છેટે હતો બધા સેનાપતિઓ નેપોલિયનની આસપાસ નિરાશ થઇને બેઠા હતા કોઈને કશું કહેવાનું હતુંજ નહિ કોઈને આ મુશ્કેલી તરી જવાનો માર્ગ સૂઝતો ન હતો ચાકથી લેવાઇ ગએલો નેપોલિયન ખુરશી ઉપર ઉઠી ગયો. પા કલાક પછી તે જાગ્યો, અને બોલ્યો, “ શુ હું જાણુ છું કે સ્વપ્ન બેઠો છું ? ”

બહિન તરફ કુચ કરવાની ના પાડીને જે સરદારો આ આક્રમણ કારણ થઇ પડ્યા હતા તેમના સતાપમાં વધારો કરવા નેપોલિયને એક પછી ઠપકાનો શબ્દ ઉચ્ચાર્યો નહિ અત્યારે તો પોતાના સિપાઇઓના જન બચાવવાનો માર્ગ શોધવા-માજ તેની સઘળી શક્તિઓ રોકાઇ ગઇ હતી એક કલાકમા તો ચાકેલા, ધવાએલા, બૂખ્યા ફ્રેન્ચ સિપાઇઓ રાતોરાત જનતી ઝડપથી પાછા હઠવા પ્રવૃત્ત થઇ ગયા છાવણીના તાપણુ શત્રુને બૂલથાપ બવરાવવાને સળગતાં રહેવા દીધા અશ્વર્થ ને અને મામોન્ટ નાસતા સૈન્યનો બચાવ કરવા બેઠે બાજુએ ગોઠવાઈ ગયા નેપોલિયન આખી રાત જાગે ફરી ફરીને નાસતા સૈન્યપર દેખરેખ રાખવા લાગ્યો

લિખ્તિક શહેર એલ્સ્ટર નદીને કિનારે આવ્યું હતું નદી ઉપર માત્ર એકજ પૂલ હતો. તેના ઉપર થઇને લશ્કર અને તોપખાનું ઝપાટાનધ પસાર થવા લાગ્યા. એ પ્રમાણે આખી રાત ફ્રેન્ચ સૈન્યે પૂલ ઉપર થઇને વલ્લા કર્યું સવાર થતાજ મિત્ર રાજ્યોને ફ્રેન્ચોની નાસભાગની ખબર પડી રણવાણ વાગ્યાં અને તોપોના ધડાકા થવા લાગ્યા જ્યનાદ ગળવતા તેઓ આગળ ધસી આવ્યા પછી નેપોલિયને દીર્ઘદષ્ટિ વાપરીને ફરી રાખેલી ગોઠવણથી તેમનો વેગ થબ્યો.

ફ્રેન્ચોનો પાછલો ભાગ અને શત્રુસૈન્યનો આગલો ભાગ બિચારા લિખ્તિક શહે-
ને. ૪૦

રતી શેરીઓમાજ અથડાઇ પડશે એ નક્કી હતુ અને તેમ ચર્તા ત્યાના લોકો અને મકાનોની ખુવારી થશે એ પણ નક્કી હતુ તેને ખ્યાલી લેવા માટે નેપોલિયને યુદ્ધ-વિરામમાટે શત્રુઓ આગળ સફેદ વાવટો ખતાવ્યો, પરંતુ તેઓ નાસતા ફ્રેન્ચોના વિનાશ કરવા અધીરા થયેલા હોવાથી તેને ન ગણ્યકારતા આગળ દોડ્યા આવ્યા આ બાબુએ શત્રુના વેગને રોકવા માટે શહેરના કેટલાક ભાગને સળગાવી મૂકવાની નેપોલિયનને પણ જરૂર હતીજ, પણ જે ઉદારતા તેના શત્રુઓમા ન હતી તે એનામાં હતી તેણે આ દૂર આઝા નજ આપી પણ 'જર્મનીને ખ્યાવવા નીકળેલા' મિત્ર રાજ્યોને આ જર્મન શહેરની પ્રજાની દયા નજ આવી, છતાં બધા નેપોલિયનને તેમણે લોહીના તરસ્યો રાક્ષસ કહીને વગોવ્યો પોતાના સૈન્યને કાંઈક જોખમમાં નાખીને પણ લિગ્ઝિક શહેરનુ રક્ષણ કરવાની તે આઝા આપેના ગયો

સંક્રસનીનો વૃદ્ધ રાજા નેપોલિયનનો પરમ મિત્ર હતો પોતાના સૈન્યે કરેલા દગાથી તે લજવાતો હતો નેપોલિયને તેને હૃદયપૂર્વક દિક્ષાસો આપ્યો અને કહ્યું, " તમે તમારાથી બન્યુ તેટલુ કર્યું છે અને હવે અમને થોડી વધારે પળની નિરાત માટે તમને તમારી સલામતી જોખમમાં નાખવાનુ કહેવુ એ તો તમારી ઉદારતાનો ગેરલાભજ લીધો કહેવાય "

ખેડે રાજ્યો છેલ્લીવારના ભેટયા અને છૂટા પડ્યા. નેપોલિયનનો માર્ગ પામદળ સ્વાર અને તોપખાનાથી પૂરાઇ ગયો હતો, અને શત્રુઓની ગોળાઓ તેની આસપાસ, સજ્યસજ્યાટ કરતી ચાલી આવતી હતી તેને એક એ વાર તો પાછા ફરવુ પડ્યુ છેવટે શહેરની પ્રદક્ષિણા કરીને એક બધા જર્મનની મદદથી ધણીજ મુશીબતે પૂલના નાકાસુધી તે જઇ શક્યો

એ પૂલ ઉપર થઇને આખુ ફ્રેન્ચ સૈન્ય પસાર થતુ હતુ તેની નીચે દારૂનાં પીપ ગોઠવી દીધાં હતાં, અને એક સરદારને આઝા પણ આપવામા આવી હતી કે છેલ્લે ફ્રેન્ચ સિપાઇ પૂલ ઉપરથી પસાર થઇ રહે કે તરતજ દારૂનાં પીપને સળગાવી પૂલ ઉડાવી દેવો એ સરદારે આ કામ એક હવાલદારને સોંપ્યુ નેપોલિયને લિગ્ઝિક છોડ્યા પછી શત્રુમૈન્ય સમુદ્રની બરતીના મોજની માફક શહેરમા કાબલ થઇ ગયુ અને તેમને ખાળવા ઉમેલી ફ્રેન્ચ ટુકડીઓ પાછી હકતી ગઇ તેની સાથે પૂલ ઉપર અને તેની આસપાસ સિપાઇઓ, સ્વાર, ગાડાં અને તોપોની પુષ્કળ બીડ થવા લાગી હવાલદાર આ જોઈ ગભરાયો અને ગભરાટમા દારૂના પીપને જામગરી ચાપી દીધી ધડાકાની સાથે પૂલ હવામાં ઉડી ગયો પચીસ હજાર ફ્રેન્ચ સિપાઇઓ શત્રુની વચ્ચે નિરાધાર અવસ્થામાં રહી ગયા ચારે દિક્ષાએ ગભરાટ ફેલાઇ ગયો જેનાથી જેમ નસાયુ તેમ સૌ નાસવા લાગ્યા

મિત્રરાજ્યોના મૈન્ય હવે લિગ્ઝિક શહેરમાં ઉમટયા ગોળાના વર્ષણથી મકાનો

ભાંગી ટૂટી ખડિયેર જેવા બની ગયાં, અને નિર્દોષ, નિ શસ્ત્ર, નિરપરાધી પુરુષો, સ્ત્રીઓ અને બાળકોના આકન્દથી વાતાવરણ બરાબ ગયું શહેરનો રાજભક્ત પક્ષ ભારે ઉમંગમાં આવી ગયો અને તેમણે રશ્મિયા, પ્રશ્નિયા અને આરિદ્ર્યાના રાજ્યોને સહર્ષ આવકાર આપ્યો સ્વાતંત્ર્ય અને સમાનતાના હિમાયતીઓ નિરાશ થઈને પોતપોતાનાં ઘરમાં બરાબ ખેડા અથવા જેલ અગર ફાંસીથી બચી જવા પરદેશ નાસી ગયા સ્વતંત્રતાનો ઉપાસક અને સરક્ષક નેપોલિયન જેણે યુરોપના જીલમગાર રાજ્યોને આજસુધી પોતાના ધાકથી દમાવી રાખ્યા હતા તેની સત્તાનો આજથી નાશ થયો અને બિચારી જર્મનીની પ્રજા તેમના જીલમગાર રાજ્યોને તાબે આવી પડી લાલકાત નહિ પણ જન્મવડે પોતાની શ્રેષ્ઠતા માનનારા મિત્રરાજ્યોએ દેશ દોહી બનાડોનો તિરસ્કાર કર્યો, કેમકે તે ઉમરાવ નહિ હોઈને સામાન્ય જનતામાં તેનો જન્મ થયો હતો તેની સહાયતાનો લાભ લીધા પછી તેને એક દૂર આવેલા સ્થાનમાં જવા આજ્ઞા મળી

દરમિયાન નેપોલિયન પોતાના વેરણુખેરણુ થએલા સૈન્યને જેમ તેમ જળવીને એર્ફર્થ તરફ પાછો હાંતો ગયો તેણે પોતાના મિત્રોને ભોગે પોતાનો જ જાનખ્યાવવા માટે પૂલ ઉરાડી મૂક્યો એવી જૂઠી વાત તેના શત્રુઓએ આખા યુરોપમાં ફેલાવી, પણ તેમનાં બીજા જૂઠાણાંની માફક આ વાત પણ સત્યની કસોટી આગળ ટકી નથી

ક્રેન્ચ સૈન્ય નિરાશ થએલું છતા હજી બ્યવસ્થા અને દંઢતાપૂર્વક પાછું હાંતું હતું પાંચજ મહિના ઉપર જે સ્પૂટ્ઝેનના મેદાનમાં તેમણે પૂરેપૂરી જીત મેળવી હતી તે મેદાન ફરી તેમણે જોયું મિત્રરાજ્યોના સૈન્ય તેમની પાછળ દોડ્યા આવતા હતા પાંચ દિવસમાં તેઓ એર્ફર્થ પહોંચ્યા અહિં નવું મૈન્ય લઈ આવવાને બહાને નેપલ્સ જવાની મુરાએ રજા માગી નેપોલિયનની પડતી દશા જાણી ચૂકેલો હોવાથી પોતાની નેપલ્સની ગાદી સાચવી રાખવા માટે તેણે નીચતાપૂર્વક નેપોલિયનના દુસ્મનો સાથે છુપા કાલકરાર કર્યા અને નેપલ્સ તરફ ચાલતો થયો નેપોલિયનને આ વાતની ખબર હતી, છતા તેની લક્ષણુગત ઉદારતા તેની વિપત્તિના વખતમાં પણ તેને છોડી ગઈ ન હતી. તેણે પોતાના દિલનું દુખ દમાયું, મુરોને એક ઠપકોનો શબ્દ પણ ન સંભળાવ્યો અને છૂટા પડતો વેળા તેને પ્રેમથી ભેટ્યો મુરો ગયો તે ગયોજ મદદ તો બાળુએ રહી પણ યુજીન જે નેપોલિયનની મદદે આવતો હતો તેને પણ રોકા ખેડો' આ નીચતા અને મિત્રદોહના બદલામાં મિત્ર રાજ્યોએ મુરોને નેપલ્સનું રાજ્ય વશપરપરાને માટે રહે એવું કબૂલ્યું, અને એ કરારનો પણ છેવટે તેમણે પોતાનાં બીજા વચનોની પેઠે થોડાજ વખતમાં ભંગ કર્યો આ અત્યંત વિપત્તિના પ્રસંગમાં નેપોલિયને અનેકવાર અદ્વિતીય ઉદારતા બતાવી

હતી એમ એના શત્રુઓને પણ કબૂલ કરવું પડે છે તેની પાસે હવે માત્ર એ શી હજાર સિપાઇઓ રહ્યા હતા અને તેની પાછળ છ લાખ માણસોનું શત્રુસૈન્ય ચાલ્યું આવતું હતું જે જર્મન સિપાઇઓ હજી પણ તેને વફાદારીથી વળગી રહ્યા હતા તેમને તેણે નૈતિક બંધનમાંથી મુક્ત કર્યા અને તેમને ઘેર પહોંચતામુધી ચાલે તેટલું નાથું અને અન્ન આપીને વિદાય કર્યા, જે કે તેને ખાત્રી હતી કે એજ સિપાઇઓને તેમના રાજાના હુકમથી તેની સામેના પક્ષમાં જવું પડશે એજ પ્રમાણે તેણે બાવેરિયાની પક્ષટણુને પણ મોકલી દીધી, જે કે બાવેરિયાનો રાજા ચેતવણી આપ્યા વગર શત્રુને જમ મળેલો હોવાથી લડાઈના કાયદા મુજબ જે ધારત તો એ લશ્કરને નેપોલિયન કેહી તરીકે રાખી શકત

નેપોલિયન એફર્થ માત્ર એજ દિવસ રહ્યો પોશાકમાં અને સ્વભાવમાં રાત્રી પણ જેવા રશિયનો તેની ચારે બાજુએ લામતા અને વારવાર પજવણી કર્યા કરતા હતા બૂનચ તેનાથી ધણે દૂર ન હતો અને નાસતા ફ્રેન્ચ સૈન્યનો નાશ કરવાનો લાગજ શોધ્યા કરતો હતો

બાવેરિયાનું રાજ્ય શત્રુને શરણે ગયેલું હોવાથી સાઠ હજાર આસ્ટ્રિયન અને બાવેરિયન સિપાઇઓ મળખૂત તોપખાના સાથે તેનો માર્ગ રોકીને ઉભા હતા, પણ ફ્રેન્ચો તેમના તોપખાના ઉપર મરણીયાની પેઠે તૂટી પડ્યા અને તેમને મારી હડાવીને પોતાનો માગ મોકળો કરી શક્યા જે દિવસમાં તેઓ ફ્રેન્કફર્ટ પહોંચ્યા અને બીજે દિવસે એટલે નવેબરની બીજી તારીખે સવારમાં તેઓ મેયેન્સમાં દાખલ થયા અહિયાં શત્રુઓને લાઈન નદી ઓળંગતા અટકાવવાનો બંદોબસ્ત કરી, સૈન્યને મુવ્યવસ્થિત કરી નેપોલિયન ચોતે એકલો પારિસ તરફ ઝડપથી ચાલતો થયો

રાણી મેરિયા લુઇસાના ગભરાટનો પાર ન હતો પોતાનો પિતાજ પોતાના પતિને દગો દધને હવે તેનો વિનાશ કરવા પારિસ તરફ ચાલ્યો આવે છે તેથી કરીને હવે હું કેવી રીતે નેપોલિયનને મારૂ મો બતાવું એ વિચારથી તે ધણી સતમ થતી હતી તે તેના ઓરડામાં દાખલ થયો કે તરતજ તે પતિની સાથે લપાઇ ગઇ અને તેની છાતી ઉપર માથું મૂકી ડસકે ડસકે રડવા લાગી નેપોલિયનને તેને રનેહાલિયન દષ આશ્વાસન આપ્યું અને પુત્રની ખબર પૂછી એટલામાં તે ખૂબસુરત રાજકુમારને કોઇ બોલાવી લાવ્યું અને ત્યાર પછી એક અતિ કરુણ અને પ્રીતિભર્તા સાસાન્ગિક પ્રકરણની ઉત્પત્તિ થઇ હજી નેપોલિયનની શાંતિ અખડિત હતી હજી તેની આશાનો સમૂળો વિધ્વસ થયો ન હતો, તેથી વધારે સુખના દિવસની આશા બતાવી તે શોકસ્ત પત્નીના દિલને સાતવન આપવા લાગ્યો

ફ્રાન્સની પૂર્વ સીમા તરફ શત્રુદળનું ઘાઘળ ઘેરાતું હતું તેમની ગતિને ખાળવા માટે ગોદવી રાખેલા ફ્રેન્ચ મરદારો બૂખમરો અને શત્રુના દમાના ભોજ થઇ તેમને

શરણે જતા હતા નાના મોટા તમામ જર્મન રાજ્યો મિત્રરાજ્યોની ધમકીથી ડરી જઈ તેમના વાવટા નીચે આવી ગયા હતાં સ્પેનમાં ત્યાના પ્રભાવી પક્ષને કચરી, છુદી ઇચ્છા કરોડો પૌંડો ધૂમાડો કરી જીલમગાર રાજા અને ધર્માન્ધ ધર્મચુરોઓની યેડીવડે સ્પેનની પ્રજાને જકડી રહ્યું હતું ત્યાં અગ્રેજ સેનાપતિ વેલિંગ્ટન પોતાનું જળ જમાવી રહ્યો હતો નેપોલિયન આ બાબતે વધારે કામ કર લડાઇમાં રોકાયેલો હોવાથી તેનાથી સ્પેન તરફ વધારે લક્ષ આપી શકાય એમ હતું નહિ માત્ર જન રક્ષ મૉલ્ટ ધણીજ મુશીયતે સ્પેનમાં પગ રાખી રહ્યો હતો તેને મારી હઠાવી પિરિનીઝ પર્વત ઝોળાગી ફ્રાન્સની દક્ષિણ સીમા ઉપર આક્રમણ કરવાનું વેલિંગ્ટન માટે હવે ઝાંઝુ મુશ્કેલ ન હતું

પ્રકરણ ૫૮ મું-વઢી લડાઈ શરૂ થઈ

રોપના રાજાઓનો લડવાનો હેતુ હવે એકજ હતો અને તે એજ કે નેપોલિયનને પદબ્રષ્ટ કરવો અને ફ્રેન્ચ રાજ્યકાન્તિએ ઉત્પન્ન કરેલા સ્વતંત્ર વિચારોને યુરોપમાંથી નિર્મૂળ કરી નાખવા હરેકાંઈ રાજ્યતંત્ર ગમે તેટલું લોકપ્રિય હોય તોપણ તેને કાપને કાપ વિરોધી તો હોયજ ફ્રાન્સ સાથે સબધ રાખતા દરેક યુરોપિય રાજ્યમાં ધણી રાજભક્ત પુરુષો હતા પોતાના વિશેષ અધિકારની પ્રાપ્તિની આશાએ તેઓ મિત્રરાજાઓના સૈન્યમાં સામેલ થવા તૈયાર હતા તેની સાથે સ્વતંત્રતાને માટે અધીરો બનેલો એક બીજો બળવાન વર્ગ ઉછાળો મારી રહ્યો હતો અને નેપોલિયનના વિજયમાં પોતાના પક્ષનો વિજય સમજી તેને આવકાર આપવા તૈયાર હતા ખુદ ઈંગ્લંડમાં પણ આવો પક્ષ હોવાથી ટોરી પ્રધાનમંડળને ગમે તે ભોગે નેપોલિયનનો અને તેની સાથે સ્વતંત્રતાના વાતાવરણનો વિનાશ કરવાની અગત્ય લાગતી હતી

મિત્રરાજાઓનાં સંયુક્ત સૈન્ય હવે લાંબન નદી તરફ આવવા લાગ્યા નેપોલિયને આ વખતે તેની તમામ માનસિક શક્તિઓ જાગૃત કરી વધતો ધસારો લાગવાથી તેની અચળતા કાંઈક કમી થઈ હોય તોપણ અત્યારે તો સૌને તેનામાં ભરજીવાનીતું જોમ પ્રકટી નીકળેલું જણાતું હતું લાંબનથી પિરિનીઝ સુધીના ફ્રાન્સનો પ્રદેશ યુદ્ધના વિજ્ઞાન કારખાના જેવો બની ગયો વડી ધારાસભાએ નેપોલિયનને સલાહ આપવા માડી કે ફ્રાન્સની સીમા તરફ શત્રુસૈન્ય ચાલ્યાં આવે છે એ શરમભરેલા સમાચાર પ્રજાને જાહેર ન કરવામાજી ડહાપણ છે તેણે તરતજ જવાબ આપ્યો કે “ શા માટે સાચી હકીકતથી પ્રજાને અજાણી રાખવી જોઈએ ? વેલિગ્ટન દક્ષિણે, રશિયા ઉત્તરે, અને પ્રુશિયા, આસ્ટ્રિયા અને બાવેરિયા પૂર્વે દિશાએ તમારા ઉપર તકલી રહ્યાં છે તારમ નથી આવતી ? દેશનો દરેક દરેક મર્દ આજે લડવા તૈયાર હોવો જોઈએ તમે ધારાસભાના સભાસદો હથિયાર ધારણ કરી પ્રજાને દાખલો આપો આજે તો આખા દેશમાંથી યુદ્ધનોજ પડધો ગાજી રહેવો જોઈએ તેને બદલે લોકો સલાહની ખાચલી વાતો કરતા થયા છે ! ”

રાજભક્ત કુટુંબો જેમને ક્ષમા આપી નેપોલિયને ફ્રાન્સમાં પાછા આવવા દીધા હતા અને તેમની જમ થએલી જગીરો તેમને સ્વાધીન કરી હતી, તેઓ આજે મિત્રરાજ્યો સાથે સદેશ્ય ચલાવવા લાગ્યા અને ક્ષત્રિસંજ્ઞ થવા લાગ્યા કેટલાએ ઉમરાવો વેલિન્ટનની છાવણી તરફ ચાલતા થયા. દગામાજ ટેલિરેન્ડ નેપોલિયનની પડતી દશા કળી ગયો અને ભવિષ્યનો સ્વાર્થ સાધવા માટે મિત્રરાજ્યો સાથે પત્રવ્યવહાર જમરી કરીને ધારાસભામાં પણ નેપોલિયનના પ્રયત્નને નિષ્ફળ કરવામાં પોતાની શુદ્ધિ અને વાક્યાતુર્યનો ઉપયોગ કરવા લાગ્યો ।

૨૦ મી ડિસેમ્બરે નેપોલિયને ધારાસભા આગળ પ્રોત્સાહક ભાષણ આપ્યું અને ફ્રાન્સનું ગૌરવ કેમ જળવાય તેનો ઉપાય વિચારી કહાડવા વિનંતિ કરી તેજ વખતે પોતાની અને મિત્રરાજ્યોની વચ્ચે ચાલેલો પત્રવ્યવહાર પણ તેણે સમા આગળ રજુ કર્યો પોતે સલાહ કરવા બનતો પ્રયત્ન કર્યો છે અને તે નિષ્ફળ ગયા પછીજ યુદ્ધ પ્રવૃત્તિ કરી છે એ વાત પ્રજાના મન ઉપર ઠસાવવાની તેની ઈચ્છા હતી ધારાસભાએ વિચાર કરવા માટે એક કમિટી નીમી તેનો રિપોર્ટ નેપોલિયને આદરેલી નીતિના પક્ષમાં હતો, પણ તેમાં વપરાયેલી દલીલો એવી હતી કે જનતા ઉપરનો તેનો કાણુ ઓછો થતો હતો તે પોતે પ્રજાસત્તાક રાજ્યતંત્રનો પ્રયત્ન હિમાયતી છતાં આસપાસના રાજ્યોના ચિત્તનું સમાધાન કરવા માટે અને રાજ્યની આંતરિક સ્થિતિનો વિચાર કરીનેજ તેણે રાજદૂત ધારણ કર્યો હતો કમિટીના પ્રમુખે રિપોર્ટમાં લખ્યું કે નેપોલિયને ફ્રાન્સમાં રાજસત્તા સ્થાપીને તમામ વૃષ્ટિમંડળને વિનાશમાંથી ઉગારી લીધા છે લોકોને આ દલીલ ખૂબી રાજ્યોને ઉગારનાર નેપોલિયન ! તેના વિજયની આવી તો તેણે જનતાના અધિકારનું રક્ષણ કર્યું તેમાં હતી આવી ભાવનાથી ઓતપ્રોત થએલી પ્રજા દુભાષ જે અર્થે નેપોલિયને જોસેફાઇનનો ત્યાગ કર્યો, અને રાજચિન્હ ધારણ કરીને, રાજકન્યા પરણીને રાજ્યોમાં ભળવા પ્રયત્ન કર્યો તે પ્રયત્ન તેનો બ્યર્થ ગયો રાજ્યોની મૈત્રી તેને ન મળી અને ઉલ્લટી પ્રજાની તેના ઉપરની મમતા કમી થઇ

ફ્રાન્સમાં નિરાશા ફેલાઈ ગઇ હતી એક સૈન્ય રશિયાના બરફમાં દટાઇ ગયું, અને બીજું જર્મનીના મેદાનોમાં તારાજ થઇ ગયું સૈન્યની ફરજિયાત ભરતી અને ભારે કરથી પ્રજા હવે નીચોવાઇ ગઈ હતી એકલા પ્રજાસત્તાક ફ્રાન્સની સામે આજો યુરોપ છેલ્લા કેટલાએ વર્ષોથી કટિબદ્ધ થઇ રહ્યો હતો હવે લડાઇ ચાલુ રાખવાનું ફ્રાન્સમાં બળ રહ્યું ન હતું ધારાસભાએ પણ ઉપરોક્ત કમિટીનો રિપોર્ટ મળુર રાખ્યો અને ભલામણ કરી કે આપણે ફ્રાન્સની સીમા વધારવા માગતા નથી એમ જાહેર કરીને તેમને ભયમુક્ત કરવા અને તેમાંજ આપણી ખરી મોટાઇ રહેલી છે આ સાબળીને નેપોલિયનનું દિલ ધણું દુભાયું ધારાસભાના ઠરાવમાં એવા પણ શબ્દો

હતા કે પોતાની સ્વતંત્રતાના રક્ષણને માટેજ પ્રજાનું લોહી રેડાય છે એવી પ્રજાની ખાત્રી કરી આપવી

છતાં પણ નેપોલિયન ફ્રાન્સનું ગૌરવ જાળવવાના આગ્રહને વળગી રહ્યો તેણે પ્રજાના પ્રતિનિધિઓને કહ્યું, “દેશને માથે કેટલું સંકટ છે તે તમે જાણો છો તમારી સલાહ મારવા હું કાયદા પ્રમાણે બધાયલો નહિ છતાં પણ મેં તમને પૂછી જોયું તમે તો મને મદદ કરવાને બદલે ઉલટા મારા માર્ગમાં વિઘ્નો નાખવા માડ્યા અત્યારે શત્રુને અટકાવવાનો તમારો ધર્મ છે તેમ ન કરતાં તમે તેને માટે રસ્તો મોકળો કરી આપો છો. આવા અણીના વખતે રાજ્યતંત્રને નિર્બળ કરી દેવાનો તમને શો અધિકાર છે? હું જે સત્તા ધરાવું છું તે મને તમોએ આપી નથી મને તે સત્તા ઇશ્વરે અને પ્રજાએ આપેલી છે હું કેવી રીતે રાજ્યાસન ઉપર આવ્યો છું તે તમે જુલો ગયા. તે વખતે પણ ધારાસભા તો હતીજ તેના મત મેળવવાની અમત્ય જો મને જણાઇ હોત તો હું મેળવી શકત, પણ તેમ ન કરતાં મેં દેશના એકે એક માણસનો મત માગ્યો હતો. રાજ્યાસન એટલે એક વ્યક્તિને માટે આખી પ્રજાએ સર્વાનુમતિથી બતાવેલી ઇચ્છા. મારી સાથે એકમત થઇને તમે મને ધણીજ મદદ કરી હોત, છતાં કાંઈ ફિકર નહિ મને મારા પોતાનાજ માણસો ફસાવશે નહિ તો હું ધાર છું કે ઇશ્વરની અને મારા મૈન્યની મદદથી હું આ મુશ્કેલીમાંથી પણ છૂટી જશ, અને જો હું નિષ્ફળ જઇશ તો તેને પરિણામે આપણા દેશપર જે જે વિપત્તિઓ પડશે તેના કારણબૂત તમેજ ગણાશો.”

મિત્રરાજાઓ અને ફ્રાન્સમાંના તેમના રાજબક્ત મિત્રોની તો દાનતજ એવી હતી કે ગમે તે રીતે નેપોલિયન અને પ્રજા વચ્ચે અંતર પડાવવું અને તે પોતાની પ્રજાને અજાણ્યો થાય તેવો પ્રયત્ન કરવો તે અર્થે આખા ફ્રાન્સના સામ્રાજ્યમાં નેપોલિયનની બદનક્ષીમરેલી કરોડો પત્રિકાઓ વહે ચવામાં આવી. આ કામ માટે ઈંગ્લેન્ડે પોતાની લિન્કોર્સ ખુલ્લી મૂકી મિત્રરાજાઓએ જાહેરનામા અને ઉદ્ઘોષણ-દાગ લોકોને કહેવાડાવ્યું કે અમે તો સુમેહશાંતિને માટે લડીએ છીએ, અને નેપોલિયન સત્તા વધારવાની તૃષ્ણાને લીધે લડે છે અમે જનતાના અધિકારના રક્ષક છીએ, નેપોલિયન અપખુદ અને જુદી રાજસત્તાના રક્ષણમાટે લડે છે અમે તો હજીપણ સલાહ કરવા તૈયાર છીએ પણ સત્તાના મદથી છટ્ટી ગયેલો નેપોલિયન તલવાર આન કરતો નથી. વળી તેમણે ફ્રાન્સની પ્રજાને ખાત્રી આપી કે અમારે તમારી સાથે કશું વર નથી પણ જે માણસ પોતાના ગ્વાર્ડને ખાતર આખા યુરોપને ઊંધર-પ્લાવિત કરી મૂકે છે તેની સાથેજ અમારો કલહ છે આવા જુદાણા ઈંગ્લેન્ડ, યુરોપ અને અમેરિકાના લોકોએ પણ સાચાં માન્યા અને હજી પણ તેની માફી અસર ધણાંનાં મન ઉપર રહી ગઇ છે

કર્નલ નેપિયર પોને વેલિંગ્ટનના સૈન્યમાં સામેલ થઈને ફ્રાન્સ ઉપર ચઢાઈ કરવામાં મિત્રરાજ્યોનો સહાયક હતો છતાં તે પ્રમાણિકપણે જાહેર કરે છે કે ઉપલી બાજતો કેવળ જૂઠી છે મિત્રરાજ્યોને સલાહ કરવીજ નહોતી તેમને તો માત્ર નેપોલિયન તરફ લોકોની કોથવૃત્તિ જગૃત કરાવવી હતી નેપોલિયન અને મિત્રરાજ્યો વચ્ચે જે સુલેહનો વિચાર ચાલતો તેમાં સામા પક્ષે ‘શરૂઆતથીજ ઠગાઈ કરવા માડી હતી,’ ફારણ કે એક બાજુએ જ્યારે સલાહની સરતો ચર્ચાતી હતી ત્યારે બીજી તરફ ઈંગ્લેન્ડનું પ્રધાનમંડળ તેથી ઉલટીજ દિશાએ કામ કરી રહ્યું હતું

નેપોલિયને પોતાના એલ્બની કૉલેનકૉર્ટને બંને ત્યાંસુધી સલાહ કરવાની સત્તા આપીને સામા પક્ષની જાવણીમાં મોકલ્યા પોતાનું અનામત લશ્કર જે પાછળ હતું તે આવી પહોંચે તેટલો વખત લઈ લેવા માટે ઘનુપક્ષે સલાહ કરવાનો ઢોંગ કર્યો ફ્રાન્સનું બળ ક્ષીણ થઈ ગયું હતું આ લડાઈઓમાં મિત્રરાજ્યોને હાથે ફ્રાન્સનાં એટલાં તો માણસો માર્યા ગયાં હતાં કે ત્યાંના ખેતરો પણ અણખેડ્યાં રહી જતાં હતાં, અને હજી બીજી દશ લાખ માણસોનું સૈન્ય તેની સ્વતંત્રતા લૂટવા ચાલ્યું આવતું હતું, આવા સંયોગોમાં નેપોલિયન સલાહ કરવા રાજી ન હોય એ માનવા જેવુંજ નથી, પરંતુ માનભંગ કરતાં મૃત્યુને વશવાનો તેણે મર્દને જાજે એવો નિશ્ચય કર્યો હતો

કૉલેનકૉર્ટને વળાવતી વખતે નેપોલિયને કહ્યું હતું કે “મારે સલાહ તો કરવી છેજ, પણ માનભંગ ચાલ્યો એવી સરતો હું કદી કબૂલ કરીશ નહિ જે સલાહની સરતો વાજબી અને કાંઈ પણ પક્ષને અન્યાયકર્તા નહિ હોય તોજ તે સ્થાયી નીવડશે. નહિ આપી શકાય એવી માગણીઓ કરવી અને ફ્રાન્સનું ગૌરવ અને ઇજ્જત ગુમાવ્યા વગર કબૂલ ન થઈ શકે એવી શરતો કરવી એનો અર્થ એજ કે મારી સામે પ્રાણાન્ત સુધીનું યુદ્ધ.”

કૉલેનકૉર્ટ લખે છે કે ફ્રાન્સના ખરેખરા ઘનુઓ તો ઈંગ્લેન્ડ, આસ્ટ્રિયા, અને સ્વીડનના રાજ્યો હતા નેપોલિયનનું યુગ ઉખેડી નાખવાનો તેમણે દૃઢ નિશ્ચય કર્યો હતો, તેથી સલાહ કરવાના બધા યત્ન ફાગટ ગયા તેમણે બતાવેલી સરતો અમે જેમ જેમ સ્વીકારતા ગયા તેમ તેમ તેઓ વધારે આકરી માગણી કરતા ગયા અને એક મુશ્કેલીનો નીવેડો આવે કે તરત તેઓ બીજી ઉભી કરતા તેથી આખરે મે ચહેન શાહને લખી દીધું કે એમની દાનત સલાહ કરવાની છેજ નહિ માત્ર આપણું ઉપર બધી બાજુએથી ચઢાઈ કરી શકાય તેની તૈયારી કરી લેવા માટેજ તેઓ સલાહ કરવાના બાનાં બતાવે છે

નેપોલિયનની ઇચ્છા એવી હતી કે પોતે રાજ્ય થયો લે વખતે ફ્રાન્સનો જેટલો વિસ્તાર હતો તેથી ઓછો નજ થવા દેવો, કેમકે બીજા રાજ્યોને મુકાબલે તે નબળું

પડી જઈ ભવિષ્યમાં માર્ચું જાય. તે કહેતો કે ફ્રાન્સનું રાજ્ય મારા હાથમાં આવ્યું તે વખતે જેવું હતું તેવું તો મારે મૂકી જવું જોઈએ, અને જે સામે પક્ષ તેટલું પક્ષ રહેવા દેવા નહિ ઇચ્છે તો મારે માટે ત્રણ રસ્તા છે—હાડીને જીવવું, હાડતાં હાડતાં આખરે મૃત્યુ માગી લેવું અથવા જે પ્રજાની મરજી હોય તો રાજ્યાસન છોડી દેવું અને રાજ્યાસનનો મોહ નથી અને સ્વમાનનો ભોગ આપીને તો હું તે કદી પક્ષ નહિ ઇચ્છું.

ફ્રાન્સના આ વિપત્તિના વખતમાં કેટલાંક સપૂર્ણ નિ સ્વાર્થપરાયણતાના અને સ્વ-દેશપ્રેમના ભવ્ય દૃષ્ટાંતો પશ્ચુ નજરે પડે છે કાર્નો નામે એક ગૃહસ્થ જે તેના પ્રમાણિકપણામાટે જાણીતો હતો તેણે પોતાના પ્રજાસત્તાક રાજ્યતંત્રના સિદ્ધાંતોને વળગી રહી રાજની સેવા કરવા ના પાડી અને નેપોલિયન સાથે અમહકાર કરીને ચાલ્યો ગયો, અને અપ્રસિદ્ધપણે ગરીબાઈમાં દહાડા પસાર કરતો રહ્યો નેપોલિયનને તેના ગુણની કદર હતી તેથી તેણે એક માયાળુ પત્ર સાથે કાર્નોને પૂરતું પેન્શન મોકલાવ્યું ત્યાર પછી વર્ષોના વર્ષો વહી ગયાં નેપોલિયન અને ફ્રાન્સ ઉપર વિપત્તિના વાદળ ઘેરાવા લાગ્યા, અને તેના પક્ષમાં ઉભા રહેવું એ પક્ષ જોખમભરેલું મનાવું હતું તે વખતે સાડા વર્ષનો વૃદ્ધ કાર્નો રાજ સાથેનો અસહકાર બાજુએ મૂકીને સ્વદેશના રક્ષણમાટે સંજ્ઞા ચર્ચા ગયો નેપોલિયનને તેને એન્ટવર્પનો ખયાલ કરવા મોકલ્યો અને તે કાર્ય તેણે અતિ ઉત્તમ રીતે બજાવી પોતાના અનેક ગુણોનું દર્શન કરાવ્યું.

નેપોલિયનના શત્રુઓએ તેને અપ્રિય કરવા માટે જૂઠી પત્રિકાઓ દેશમાં બધે વહેંચી તે છતાં ફ્રાન્સના ઘણા જિલ્લાના લોકો ઉપર તેની અસર થવ પામી ન હતી તેઓ ઉલટભર શસ્ત્રની માગણી કરવા લાગ્યા અને ઠેાઠ પક્ષ વખતે દુશ્મનો સાથે મુકાબલો કરવા તૈયાર થઈને આઘાતની રાહ જોતા ઉભા જેકોબિન પક્ષના આગેવાનોએ ઇચ્છા દર્શાવી કે જે અમારા વક્તાઓને બોલવાની, લેખકોને લખવાની, અને ગાનારાઓને રસ્તામાં યુદ્ધગીતો ગાવાની રજા આપવામાં આવે તો રાજ્યવિપ્લવ વખતે અમે કુર્ચું હતું તે પ્રમાણે આ વખતે નીચલા વર્ગના લોકોના ઝંતુની સ્વભાવને અમે સારી પેઠે ઉસ્કરી મૂકીએ નેપોલિયનને તેમનું કહેવું સાંભળી લીધા પછી એક પળવાર વિચાર કર્યો અને દહતાપૂર્વક જવાબ આપ્યો, “ના, તેમ નહિ અને ખરેખરી હાડાઈ હાડીને હજી મારે માટે ઉમરવાનો સભવ છે ખરો, પશ્ચુ ઝંતુની ગુડાશાહીના સરદારોની પાસેથી તો હું સનામતીની જરાએ આશા રાખતો નથી તેઓ અને રાજ્યાસન વચ્ચે, ઝંતુની મડળો અને પ્રધાનમડળો વચ્ચે કરોડો સમૃદ્ધ હોઈ શકે જ નહિ મારી પડતી થાય તો ભલે થાય પશ્ચુ જે વિપ્લવમાંથી મેં મારા દેશને ઉગાર્યો છે તેમાં હું તેને ફૂંખવા નહિ દઉં.”

સ્વીડનનો પદ્મપ્રદાતાએ રાજ્ય ગુસ્તાવસ જે નેપોલિયનને “પશુ” કહેતો

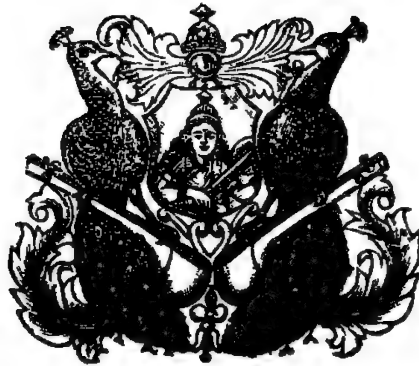
હતો તે હવે તેના પક્ષમાં જોડાવા તૈયાર થયો. પ્રજાએ પદબદ્ધ કરેલો. જુલમમાર રાજા, પ્રજાના ચૂટેલા રાજાની મદદ માંગે એ ઓછું નવાઈ જેવું છે. નેપોલિયને તેની મૈત્રી સાધી હોત તો તે તેના શત્રુઓને જરૂર ગુચવી શકત, પણ તેણે આ તકને પણ ઉદારતાથી પડતી મૂકી પ્રજાને ચૂટાએલો રાજા પ્રજાપીડકને મદદ કરે તો તેની આખી કારકીર્દી ઉપર કલક લાગી જાય.

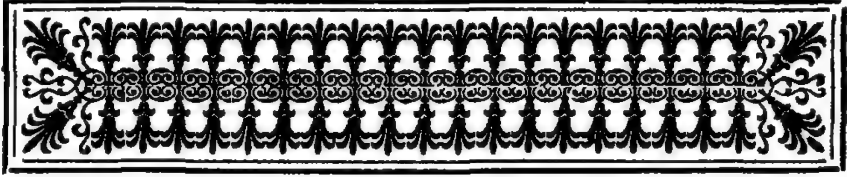
ઉત્તર અને પૂર્વ તરફ જ્યારે ક્રાન્સ ઉપર ચઢાઈ લઈ જવાની તૈયારીઓ ચાલી રહી હતી તે વખતે દક્ષિણ દિશાએથી વેલિંગ્ટન આંગ્રેજો, પોર્ટુગીઝો અને સ્પેન વાસીઓનું બળવાન લશ્કર લઈ ક્રાન્સમાં દાખલ થઈ ચૂક્યો હતો. સ્પેનમાંથી તેણે ફ્રેન્ચ સૈન્યને મારીને ધોલકી મૂક્યું હતું. સ્પેન તેમના હાથમાંથી મધુ કે તરતજ નેપોલિયને ત્યાંના રાજકુમાર ફર્ડિનાન્ડને છૂટા કર્યો અને તેને સ્પેનની માદ્રી લેવા મોકલ્યો. આ વિશ્વાસઘાતી રાજાએ તરતજ ઈંગ્લેન્ડ સાથે મિત્રતા જાહેર કરીને પોતાની કૃતદંતા પૂરવાર કરી આખી કર્નલ નેપિયર પણ તેના રચેલા ઇતિહાસમાં એ શાહજાદાને ધણોજ નીચ, કૃતદંતી, કાવત્રાખોર અને જુલમમાર રાજકર્તા તરીકે વર્ણવે છે. નેપોલિયનને બાઈ જોસેફ બોનાપાર્ટ જેને એકલા ઈંગ્લેન્ડ સિવાય યુરોપના તમામ રાજકર્તાઓએ સ્પેનના રાજા તરીકે સ્વીકાર્યો હતો તેના હાથ નીચે જો એ દેશ થોડાજ વર્ષ રહ્યો હોત તો અનેક પ્રકારની મુંઢર આંતર્યવસ્થાને લીધે દીપી નીકળત પણ ઈંગ્લેન્ડે કરોડો રૂપિયા અને હજારો માણસોના પ્રાણની આહુતિ આપીને તેને એક બલા રાજકર્તાના હાથમાંથી છોડવીને ફર્ડિનાન્ડ જેવા અત્યાચારી રાજાને સ્વાધીન કરી દીધો ત્યારથી તેની પ્રગતિ અટકી ગઈ છે. ભલે જોસેફ બોનાપાર્ટ નેપોલિયનની પડતી પછી યુનાઈટેડ સ્ટેટ્સમાં આવી રહ્યો હતો. મેક્સિકોની પ્રજાએ તેને પોતાનો રાજા થવા વિનંતિ કરી, પણ તેણે જવાબ આપ્યો-

“ મેં એ રાજ્યના મુકુટ પહેર્યો છે. મને ત્રીજો પહેરવાની ઇચ્છા નથી. હું જ્યારે સ્પેનનો રાજકર્તા હતો તે વખતે જેઓ મારી સત્તા સ્વીકારતા ન હતા, તેઓ આજે હું દેશનિકાલ થએલો છું તે છતાં મને રાજ્યાસન આપવા આવે છે એ મને પરમ સંતોષનું કારણ છે, પણ હું માનું છું કે રાજ્યાસન પદ્ધતિથી તમે સુખી નહિ થાઓ. અમેરિકાને માટે પ્રજાતંત્રની ઉત્તમતાની અને દિનપ્રતિદિન ખાત્રી થતી જાય છે તેને ઈશ્વરની અમૂલ્ય બક્ષિસ તરીકે જાળવી રાખજો તમારી અદર અદરની ગેરબ્યવસ્થાનો જાતે નિકાલ લાવજો, અને વેલિંગ્ટન જેવી લાયકાતવાળા કોઈ સંજ્ઞાને તમારા પોતામાંથી ચૂટીને તેને પ્રમુખપદ આપજો ”

આમ કરતા કરતા જન-યુઆરી માસની આખર આવી ક્રાન્સના શહેનશાહી પ્રજાતંત્રની પાથમાલી કરવા માટે દશ લાખ માણસોનું સૈન્ય ઉત્તર, પૂર્વ અને દક્ષિણે ચાલ્યું આવવા લાગ્યું. સૈન્યનો આવો વિશાળ સમુદાય જગતમાં ખીજે લાગ્યો.

જોવામાં આવ્યો હતો નેપોલિયને પાંચ લાખ સિપાઈ રશિયામાં, ત્રણ લાખ જર્મનીમાં, અને અઢી લાખ સ્પેનમાં ગુમાવ્યા હતા અને તેના એક લાખ સિપાઈ જર્મનીના કિલ્લાઓમાં કેદ પૂરાયા હતા આથી કરીને બારેમાં બારે પ્રયત્ન કરવા છતાં પણ નેપોલિયન બે લાખ કરતાં વધારે સિપાઈ એકઠા ન કરી શક્યો અને તેમાંથી ઉપર કહ્યા તેવા ગળવર અત્યુસૈન્યને રોકવા માત્ર સીતેર હજાર સિપાઈઓ લઇને તે મેદાન પડ્યો.

પ્રકરણ ૫૯ મું-પારિસ શરણ થયું

ને ૧૭૧૪ના જન્યુઆરીની ૨૪ મી તારીખે નેપોલિયને પોતાના રાજ્યના મુખ્ય દરબારીઓનો મેળાવડો કર્યો તેમની સમક્ષ એક ટુકડા ગભીર અને હૃદયદ્રાવક લેખણસહિત રાણી મેરિયા લૂઈસાનો રાજ-પ્રતિનિધિ તરીકે અલિષેક કરાવ્યો અને તેની પાસે રીતસરના સોગદ લેવડાવ્યા આ પ્રસંગનું તેનું ભાષણ સાલણી બચ્ચાની આંખો ભરાઇ આવી હતી અલિષેકક્રિયા પૂર્ણ થઇ રહ્યા પછી તેણે મૌની વિદાય લેતા કહ્યું, “ગૃહસ્થો ! આપણે કદાચ ફરી મળીશું”

ત્યાર પછી તેણે પોતાના તમામ ખાનગી પત્રો બાળી નાખ્યા, સ્ત્રીપુત્રને પ્રેમથી છેલ્લીવારનું આલિંગન દઇ લીધું અને બીજે દિવસે સવારના ત્રણ વાગે રાજ-મહેલ છોડી છાવણી તરફ ચાલેનો થયો આ તેમનો આખરનો સમાગમ હતો ફરીથી તે સ્ત્રીનું તેમજ પુત્રનું મો જોવા પામ્યો નહિ

મિત્રરાજાઓનાં સૈન્ય હવે હાર્દન નદી ઓળંગીને અબાધ્ય ગતિથી આગળ વધતાં હતાં માર્ગમા એ રાજાઓએ અતિશય ત્રાસદાયક જાહેરનામું પ્રગટ કર્યું કે જે ક્રાંતિવાદી શત્રુ ધારણ કરીને પોતાના દેશને ખત્યાવ કરતો પકડાશે તો તેને ધાડપાકુની માફક જોળીખારથી ઠાર કરવામાં આવશે અને જે ક્રાંતિ ગામ જરા પણ સામે થવા પ્રયત્ન કરશે તેને બાળીને તારાજ કરવામાં આવશે. લોકહર્ષ જોવા અગ્રેજને પણ કમૂલ કરવું પડે છે કે “આ જાહેરનામાવડે આ-જીવસંજાતના અતિ પવિત્ર અને સનાતન હક્કોનું ખૂન કરવામાં આવ્યું હતું”

નેપોલિયને ઘોડાગાડીમાં સો માઈલની મુસાફરી કર્યા પછી તેણે બ્લુચરના રક્ષિ-યન સિપાઇઓની ટુકડીઓને વિખેરી નાખી ત્યાંથી પચાસ માઇલ દક્ષિણે દ્રોષ આગળ બ્લુચરનું મજબૂત સૈન્ય પડ્યું હતું તેથી તેને મારી કહાડવા નેપોલિયન જમલને માર્ગે થઇને ખરફ અને વરસાદની ઝડીની વચ્ચે દોડી ગયો કાદવમા તોપો ધસડાવ નહિ છતાં સિપાઇઓમા અન્યથા જેવો ઉત્સાહ બાપી ગયો માર્ગમાં મામડાંના લોકો પણ પ્રેમ અને આભાર દર્શાવવા ચુકતા નહિ. તા ૨૯ મીએ બપોરે

નેપોલિયને પોતાના વીશ હજાર સિપાઇઓ ખુલ્લુચરના સાઠ હજારની સામે ઝાઝવી દીધા શત્રુસૈન્ય ધિયેનના કિલ્લા અને ટેકરીઓવડે સુરક્ષિત હતું આજ નજ્યાએ નેપોલિયન બાળપણમાં ભણ્યો હતો તે વખતના સ્મરણને તાજ કરાવનાર પરિચિત સ્થળ તરફ તેની પળવાર નજર નાખી અને સિપાઇઓને તેમના બીના કપડાં મુકવવાની પથુ રમ ન આપતા વગર વિલંબે યુદ્ધ શરૂ કર્યું સાજ પડવા પહેલાં તો ખુલ્લુચરને નાસવું પડ્યું ત્યાંથી થોડા માઇલને અંતરે સ્વાર્ઝનબર્ગને પડાવ હતો તેની સાથે જોડાઇ જવા ખુલ્લુચર નાઠો.

ખીજે દિવસે તેઓ બેઉ ભેગા થયા અને ધિયેનથી નવ માઇલને અંતરે દોઢ લાખ સિપાઇઓસહિત તેમણે નેપોલિયન ઉપર આક્રમણ કર્યું નેપોલિયન બધી મુશ્કેલીએ ત્યાં આગળ માત્ર ચાળીશ હજાર સિપાઇઓ ભેગા કરી શક્યો આખો દિવસ શૌર્ય અને દૃઢતાસહિત આટલા મોટા સૈન્ય સામે ડ્રેન્યો પોતાનો બચાવ કરતા ઉભા રહ્યા સાજ પડી ત્યારે અધારાનો લાભ લઇને નેપોલિયને પોતાના છ હજાર બહાદુર સિપાઇઓ ગુમાવી દ્રોયનો આશ્રય લીધો રશિયા અને પ્રશિયાના નૃપતિઓ પાસેની ટેકરી ઉપરથી પોતાના હરિક્ષની હાર જોઇને ખૂબ ખુશ થયા અને ખુલ્લુચરે તે રાત્રિ દારૂના ઉપરાઉપરિ સીસા ગટગટાવવામાં ગાળી નેપોલિયનની મુઠ્ઠાવણનો હવે પાર ન હતો તેના સૈન્ય કરતા અનેકગણા સૈન્યો જૂદી જૂદી દિશાઓથી પારિસ તરફ ચાલ્યાં આવતા હતાં નવી નવી વિપત્તિઓના સમાચાર પળે પળે તેને મળ્યાજ કરતા હતા હજી તેના અને મિત્રરાજ્યો વચ્ચે વિદ્વિ આલતી હતી તેણે કૉલેનકૉર્ટને વાળખી સરતે સલાહ કરી નાખવા લખ્યું.

પથુ તેના ગત્રુઓને તો સલાહ કરવીજ ન હતી તેમને તો લોકોના મન ઉપર એટલીજ અસર પેદા કરવી હતી કે નેપોલિયન સલાહ કરવા રાજી નથી, બાકી અમે તો રાજી છીએ તેથી તેમણે એવી સરતો બતાવી કે તે કબૂલ કરતાં નેપોલિયનને સ્વમાન ગુમાવવુંજ પડે તેમણે જણાવ્યું કે નેપોલિયન જાદીએ બેઠો તે વખતે ક્રાન્સની જે સીમા હતી તેટલીજ રહેવા દઇ બાકીનો પ્રદેશ તેણે છોડી દેવો એમ કરતા ક્રાન્સની ઈજ્જત જાય તેનું બળ ધટે, કેમકે એજ અરસામાં પોલેન્ડને ફ્રાંસી બાઇને રશિયા, જર્મની અને આરિદ્રમા પુષ્ટ થયા હતાં, અને ઈંગ્લેન્ડે મરાઠા અને ટીપુનાં રાજ્યો સ્વાહા કર્યા હતા, છતાં તેણે પુષ્કળ વિચાર કરી જોયો વિપત્તિ તેના માથા ઉપર બગ્દના કુગરની પેઠે ધસી આવતી હતી તેના સરદારો પથુ સુલેહ કરવાનીજ સલાહ આપ્યા કરતા હતા તેના બાઇ જોસેફે પથુ લખ્યું કે આવા સંજોગમાં સલાહ કરવામાં નામોક્ષી નથી જાદીનો ત્યાગ કરીને તમે અનેક ભક્ષોને અસહાય કરી મુકશો આખરે તેણે એ સરતો કબૂલ પથુ કરી અને સુલેહ કરવાની કૉલેનકૉર્ટને સત્તા આપી.

પણ સલાહ કરવાનો મિત્રરાજાએને લેશમાત્ર પણ વિચાર ન હતો તેમણે હવે એવી માગણી કરી કે રાજ્યકાન્તિ પહેલાં ક્રાન્સની જે હદ હતી તેટલીજ રહેવા દઇ વધારાનો પ્રદેશ તેણે છોડી દેવો આ સરત તો નેપોલિયન કદી પણ ન સ્વીકારે એવી હતી જે સ્થિતિમા ક્રાન્સ તેના હાથમા આગ્રહ તેના કરતા તેને નબળુ બનાવી મુકીને પોતે કયી રીતે પ્રજાની સામુ જોઇ શકે ? વળી ક્રાન્સની સીમા પાછી હડે એટલે આરિદ્ર્યા અને પ્રશ્નિયાની વધે તેણે કહ્યું, “ હું દશપ્રોહી અને હિચકારાનો ડામ મારા કપાળપર કદી પણ નહિજ લાગવા દઉં ” તેણે આ સરતનો ઈનકાર કર્યો

મિત્રરાજાએની ખુશાલીનો પાર ન રહ્યો ક્રાન્સની સ્વતંત્રતાઆટે લડીને મરવા તૈયાર થએલા નાનકડા સૈન્યને ઘેરી લેવા તેમણે પોતાના વિશ્વાળ સૈન્યો આગળ ચલ્યા નેપોલિયન સાઠ માઇલ પાછો હડીને તેમને ખાળવા નોંજે આગળ ચાલ્યો સ્વાર્જનબર્ગ પાછું દ્રોણ જીતી લીધું ત્યાંથી સીધા પારિસ પહોંચી જવાની તેની ધારણા હતી.

સેન નદીથી ઉત્તરે પચાસ માઇલને અંતરે માર્ન નદીની ખીણ આવેલી છે ખેડ નદીઓ પારિસ નજીક ભેગી થાય છે એ નદીની ખીણમાં ચમને બ્લૂચર સીતેર હજાર સિપાઇઓ સાથે પારિસ તરફ આવતો હતો તેને ખાળનાર કોઈજ હતુ નહિ. નેપોલિયનની સકડમણુ લાયકર હતી વેલિગ્ટન દક્ષિણેથી અને બર્નાડો ઉત્તરેથી આપ્યા આવતા હતા બ્લૂચર અને સ્વાર્જનબર્ગ પૂર્વ દિશાએ પારિસની નજીક આવી લાગ્યા હતા ઈંગ્લેન્ડનો કાફલો ક્રાન્સના એકએક અરક્ષિત બદર ઉપર ગાળા વર્ષાવતો હતો અને તેના વ્યાપારનુ સત્તાનાશ કહાડી નાખતો હતો નેપોલિયનના મત્રીઓ પણ માથે હાથ દઈ ખેડા તેઓ એમજ કહેવા લાગ્યા કે દુશ્મનો જે માંજે તે આપીને પણ આ વખતે સલાહ કરી દો

આવા અસાધારણ ગુચવણના પ્રસંગમા નેપોલિયને બતાવેલી દહતા ખરેખર લાગ્ય અને અલૈકિક છે તેમની આજીવનો તેણે જ્ઞાતિપૂર્વક જવામ આપ્યો કે —

“ ના, ના, એમ નહિ બને હમણા સલાહનો વિચાર પણ તમને ન આવવો જોઈએ હું હમણાજ બ્લૂચરને મારી કહાડુ છુ તે પારિસના રસ્તાપર છે કાલે કે પરમ દિવસે તેને જરૂર મારી હઠાવીશ એમાં મને કોઈ મળશે તો બધી ખાજ પલટાઇ જશે પછી શુ થાય છે તે જોઈશુ ”

તેણે અગાઉ ધણીવાર ખરેખરા પરાજયને પૂરેપૂરા વિજયના રૂપમાં પોતાના અદ્ભુત દાવપેચવડે ફેરવી નાખ્યો હતો તેવો દાવ તેણે આ વખતે પણ અજમાવ્યો સ્વાર્જનબર્ગને ખાળવા માત્ર દશજ હજાર માણસો નોંજે આગળ રહેવા દઇ તે ત્રીજા હજાર માણસો લઇને માર્ન નદીની ખીણ તરફ પવનવેગે દોડ્યો ૧૦ મી ફેબ્રુઆરી-એ સવારના પહોરમાંજ વાવાઝોડના ઝપાટાની માફક કેન્દ્ર સિપાઇઓ નાસ્તો ખાતા

રશિયનો ઉપર તુટી પડ્યા થોડીવારમા તેમનો મધ્યભાગ તૂટ્યો અને તેમની બેઠે પાખોને વારાફરતી વિખેરી નાખી નેપોલિયને એક રમતની માફક એ આખા સૈન્યની ધૂળધાણી કરી નાખી, પણ તેની પાસે અનામત લશ્કર નહિ હોવાથી શત્રુની પૂઠ પકડાઇ નહિ બીજે દિવસે બ્લૂચર પોતાના નાસતા લશ્કરમાથી સાઠ હજાર માણસો એકઠા કરીને પાછો બીજીવાર લડવા આવ્યો, પણ તેને બીજીવાર પણ મખત હાર મળી આ વિજયથી ફ્રેન્ચોમાં નવું જોર આવ્યું અને નેપોલિયનને પણ થયું કે વખતે બગડી ગયેલી આજી સુધરી પણ જાય

નેપોલિયન જ્યારે આ રીતે પોતાના ઉપર આવી પડેલાં વિપત્તિના વાદળ વિખેરતો હતો તે વખતે ટ્રાય નગરના કેટલાક વફાદાર રાજબક્તો ઝાર અલેક્ઝાન્ડરને વિનવવા ગયા અને પ્રાર્થના કરી કે વગર વિલબે બુર્જોઈ વશી રાજના હક્કદાર વશજને ફ્રાન્સના રાજ તરીકે જાહેર કરવા કૃપા કરે. એજ ગૃહસ્થોને નેપોલિયને દેશવટામાંથી છોડ્યા હતા અને જેમને એકવાર ખાવાના પણ સાંસા પડતા હતા તેમને તેમની અસલી જમીનો પાછી આપી આખાદ ક્યાં હતા એ ઉપકારનો તેઓ આજે આવો બદલો વાળતા હતા ઝારે તેમને ઝાડુ આપ્યું અને કહ્યું કે તમને હું ફતેહ મળ્યું છું પણ લડાઈના મામલા એવા છે કે આજે જીતેલો કાલે હારી જાય અને તમારા જેવા સુપાત્ર માણસો નાહક માર્યા જાય

દશ દહાડામા નેપોલિયન પાંચ લડાઈઓ જીત્યો તોપણ હજી શત્રુસૈન્યનો જીવાળ પારિસ તરફ આવ્યેજ જતો હતો તેની આ વખતથી શક્તિ અને ચપલતા જોતાં અમાઘિના મહાન સેનાપતિઓ ઝાંખા પડી જાય છે બ્લૂચરને મારી હઠાવી પાછો ને ઝડપથી સેનની ખીણ તરફ વળ્યો અને એક દિવસમા ત્રોશ માઇલની કુચ કરી પારિસથી સાઠ માઇલને અતરે શત્રુને ખાળવા માટે બહાદુરીથી ઉભો રહ્યો ભય કર ચુક શરૂ થયું આસ્ટ્રિયાની તોપોએ કેરવર્તીઓ કાઢી ફ્રેન્ચ તોપચી મરાનો તો નેપોલિયન જતે તેની તોપ ફેડવા લાગે તો જાળાના વર્ષાદથી સિપાઈઓ સખ્યામંથ પડાપટ ઉડી જતા હતા, છતાં એ અગ્નિની રમઝટમા નેપોલિયન શાંતિપૂર્વક ઉભો રહ્યો હતો, અને પોતાનાં માણસોને કહેતો કે “ ગભરાશો નહિ, મારો પ્રાણ સેનાગ જોળ હજી ધડાયો નથી ” સાંજ પડતાની સાથે લડાઈ પૂરી થઇ અને અહિં પણ નેપોલિયન નિર્વિવાદપણે જીત્યો

આ રીતે ઉપરાઉપરિ માર પડવાથી મિત્રરાજ્યો ગમરાયા અને તેમનું તમામ સૈન્ય જીવ લઇને નાસવા લાગ્યું નેપોલિયને કમાલ કરી ગમે તેટલી મોટી સખ્યાથી પણ તે માંજ્યો ગયો નહિ રશિયા, પ્રશિયા અને આસ્ટ્રિયાના રાજ્યો લમણે હાથ દઇ વિચારવા લાગ્યા કે હવે લશ્કરને શો હુકમ આપવો ? નેપોલિયન આળીશ હજાર ત્રિપાઈઓ લઇને શત્રુના એક લાખ માણસોને મારતો, વિખેરતો આવ્યો જતો હતો.

તેણે રાજધાનીનો આખા હ ખચાવ કરી નાખ્યો, પણ તેના વિજય ગમે તેવા આશ્ચર્યજનક અને મજાદાર હતા તોપણ તેમનાથી તેના વિનાશનો દિવસ બહુ તો થોડા પાછો હતો હતો જેની પાસે દશ લાખ સિપાઇઓ હાજર છે અને બીજા દશ લાખ અનામત છે તેમને બે લાખ સિપાઇઓ હારવાથી ઝાંઝુ ડરવા જેવું ન હતું.

આવા કટોકટીના વખતમાં તે પ્રાણપ્રિય જોસેફાઇનને બૂલ્યો ન હતો અને તેને પત્ની મોકલ્યો હતો એકવાર લડાઇની હિલચાલ કરતા તે તેના ઘર નજીક આવી પહોંચ્યો એટલે લશ્કરથી છૂટી પડીને તેને મળી આવ્યો આ તેમનો છેલ્લો મેળાપ હતો એક પ્રસંગે ધિયેન આગળ ભયંકર લડાઈ જત્યા પછી તેણે ઉતાવળે અશ્વરે ચિઠ્ઠી લખી જોસેફાઇનને મોકલાવી હતી તેના છેલ્લા શબ્દો નીચે મુજબ હતા -

“ મેં ઘણી લડાઇઓમાં મૃત્યુને શોધ્યું છે મને હવે તેનો ડર રહ્યો નથી મને તો તે આશીર્વાદરૂપ લાગે છે માત્ર એકવાર જોસેફાઇનને મળી લઉં એટલી ઇચ્છા થયા કરે છે ”

પોતાની પાસે મોટા મોટા સૈન્યો છતાં મિત્ર રાજાઓ નેપોલિયનના અઘોરિક શુદ્ધિ પ્રભાવથી ડરીને વધારે સારી તૈયારી થઈ રહેતા સુધી વખત મેળવી લેવા સલાહ કરવાના ફરી પાછા બહાના બતાવવા લાગ્યા આસ્તિત્વન સરદારો તો જર્મનીસુધી પાછા હડી જવાની સનાહ આપવા લાગ્યા નેપોલિયનને ભોળવવા તેના સસરા આસ્તિયાના રાજાએ પત્ર લખ્યો તેમાં તેના શૌર્ય અને યુદ્ધકૌશલ્યના ખૂબ વખાણ કર્યા નેપોલિયને તેમની માગણી સ્વીકારી યુદ્ધવિરામ જાહેર કર્યો

ત્યાંથી તે દ્રોય ગયો લોકો તેનો સત્કાર કરવા રસ્તામાં ટોળાખંધ ઉભા હતા તેના હાથને ચુમન કરવા, તેના ઘોડાનો સ્પર્શ કરવા લોકોમાં પડાપડી થતી હતી. નગરમાં દાખન થનામાત્ર તેણે પેશા અતિ રાજભક્ત ગૃહસ્થોને પકડી મગાવ્યા અને એવા દેશદ્રોહીઓ ઉપર દાખલો બેસાડવા માટે તેમને ફાર્સીને લાકડે લટકાવી દીધા

એક ખાળુએ જ્યારે સુલેહના ફાત્તેરાર ઉપર ચર્ચા ચાલતી હતી તે વખતે રશિયા, પ્રશિયા અને આસ્તિયાના રાજાઓ તથા અગ્રેજ એલચીઓ નવેસરથી લડવાનો પ્રાદ બડના હતા અગ્રેજ પ્રધાનો સાફ કહેતા કે ફ્રાન્સ તેના રાજાઓને નહિ સ્વીકારે ત્યાંસુધી સુલેહની આજ્ઞા ફાકટ છે આમ વારંવાર કહ્યા છતાં સુલેહ નહિ કરવાનો દોષ તેઓ નેપોલિયન ઉપર મૂકતા હતા તેમના કૃત્યથી તેઓ પોતે પણ મનમાં શંકાતા હતા અને તેથી ફ્રાન્સ ઉપર ચઢાઈ કરવાનો ખરો હેતુ તેમ નાથી જાહેર કરાતો નહિ તેમણે પોતાના સૈન્યના બળથી જુર્મેન વશી અદારમાં લુઇને ગાડીએ બેસાડ્યા પછી પણ તેઓ બેધડક એમજ કહેતા કે ફ્રાન્સની સ્વતંત્રતા ઉપર તરોપ મારવાનો અમને લેશમાત્ર પણ વિચાર નથી એ પછી થોડીજ મુદતમાં કટાળેથી પ્રજાએ પાછો તેને હાડી મૂક્યો કે તરતજ પાછા બધા રાજાઓ ભેગા થઇ ને. ૪૧

ગયા અને ફ્રાન્સના પુત્રોને મારી, છુદી, કચરી એના એ રાજને માદીએ બેસાડ્યો ત્યારેજ જાયા ' સ્વતંત્રતાનુ ઉપાસક ઈશ્વર આ પાપયજ્ઞમા બ્રહ્માને પાટલે બેઠું પચ્ચીશ વર્ષ સુધી આખા યુરોપને લોહીથી ખરડી નાખ્યો અને જેણે યુરોપના સયુક્ત રાજ્યોની સામે એકલે હાથે વીશ વર્ષ સુધી પોતાના દેશની સ્વતંત્રતાનુ રક્ષણ કર્યું તેની બહાદુરી અને સ્વદેશપ્રીતિને ન્યાય આપવાને બદલે ઉલટા તેના ઉપર અનેક જૂઠા આક્ષેપો મૂક્યા પણ હવે એ જમાનો વીતી ગયો છે હવે પ્રજાએ જૂત કાળના ઇતિહાસની તુલના કરવામાં પોતાનો હક્ક સ્થાપિત કર્યો છે આપણે રાજ્યોએ કરેલા અન્યાય તેઓ જરૂર ધોઈ નાખશે, એટલુંજ નહિ પણ ધોઈ નાખ્યો છે દરેક દેશની પ્રજાના અત કરણુમા નેપોલિયનને તેને લાયકનુ રાજ્યાસન મળી ચૂક્યું છે

મિત્રરાજ્યોએ નેપોલિયનને ગુચવણુમાં નાખવા પોતાના મૈન્યોના બે ભાગ કરી નાખ્યા એક ભાગને લઈ બ્લૂચર માર્ન નદીની ખીણમાં થઈ પારિસ તરફ ઝડપથી જાય અને બીજો ભાગ લઈ સ્વાર્ઝનમર્ગે સેનની ખીણમાં ચાલ્યા આવવું, એવી યોજના ઘડી સ્વાર્ઝનમર્ગને ખાળવા દ્રોણ આગળ દશ હજાર સિપાઈઓ રહેવા દઈ ત્રીશ હજાર માણસોસહિત નેપોલિયન બ્લૂચર તરફ દોડ્યો વારવાર માર ખાઈને હેબક ખાઈ ગએલા પ્રશિયનો નાહા હજી નેપોલિયનના નામનો એટલો કરપ હતો કે એક લાખ માણસો તેના ત્રીશ હજાર ચાક્યા પાક્યા માણસો આગળ ઉભા પણ ન રહ્યા

બ્લૂચર માર્ન ઝોળગીને નાહો અને જતા જતા નદીનાળાપરના પૂલ ભાગતો ગયો નેપોલિયને નવા પૂલ બધાવી તેની પૂઠ લીધી, અને અજબ ચાતાકીભરેલી હિલચાલરૂઠે તેને એવો અકળાવી નાખ્યો કે તેણે બચાવની આશા છોડી એટલામા ઉત્તરેથી બળવાન લશ્કર લઈને બર્નાડો આવી પહોંચ્યો તેમના એક લાખની સામે નેપોલિયને પચીશ હજાર ગોઠવ્યા તેનું આક્રમણ એવું જખ્ખર હતું કે શત્રુના તોપખાનાનો પ્રચંડ માર છતા તેણે દુશ્મનોને ગભરાવ્યા, પણ આટલી મોટી સખ્યા મામે એકલી હિંમત કામ ન આવી, તોપણ શત્રુઓ ટકી રહેવા ઉપરાંત વધારે કરી ન શક્યા અધાડ થતા હ્રીમ્સનો નેપોલિયને આશ્રય લીધો શત્રુથી તેની પૂઠ ન લેવાઈ

સ્વાર્ઝનમર્ગે નેપોલિયનને બ્લૂચરની પાછળ પડેલો જોષ સેનની ખીણમાં થઈને પારિસ તરફ બે તાપ માણસો લઈને ચાલવા માડ્યું દક્ષિણેથી ઝપાટામધ વગર અટકાવે વેલિગ્ટન ચાલ્યો આવતો હતો બુર્બોન વંશીય રાજકુમારો બળવાનો ઝુડો ફરકાવી રહ્યા હતા એક ખીણુ મૈન્ય આલ્સના ઘાટ ઝોળગીને ફ્રાન્સમા દાખલ થઈ ચૂક્યું હતું નેપોલિયન જ્યાં જ્યાં નજર નાખતો ત્યાં ત્યાં તેને શત્રુમૈન્યનો સમુદાય નજરે પડતો હતો દેશની સ્થિતિના સમાચાર પણ તેને મુશ્કેલીથી પહોંચતા હતા ધણી વાર તો તેને અટકળથીજ કામ લેવું પડતું સેનાપતિઓ હતાજ અષ

મયા હતા ફ્રાન્સ એમાંકળુ બની ગયું હતું

આવે અણીને વખતે વૈર્થ નહિ ખોના નેપોલિયને સ્વાર્જનબર્ગના સૈન્યના પાછલા ભાગ ઉપર આક્રમણ કરી તેનો જર્મની સાથેનો સબ્ધ તોડી નાખવાનો બહાદુરી ભરેલો નિશ્ચય કર્યો માર્નની ખીણમાંથી પવનવેગે સેનની ખીણમાં તે દાખલ થઈ ગયો અને પોતાના સૈન્યની પાછળ નેપોલિયનની તોપોના ધડાકા સાભળીને સ્વાર્જન-બર્ગ ગભરાઈ ગયો તેઓ ગુચવાયા અને નાકા રશિયા, આસ્ટ્રિયા અને પ્રશિયાના રાજાઓએ પારિસને બદલે હાઇન તરફ ધોડા દોડાવી મૂક્યા સ્વાર્જનબર્ગનું નાસતું લશ્કર નેપોલિયનના સૈન્ય સાથે અકસ્માત રીતે અથડાઈ પડ્યું તરતજ ખૂનખાર યુદ્ધ શરૂ થયું

નેપોલિયન હવે કાષ્ટ પશુ મુકરર યોજના વગર જીતવું કે મરવું એવો ઠરાવ કરીને ફાવે તેમ લડતો હતો. તેણે લોદી અને રિવોલીના જગમા બતાવેલા ચમત્કારો ફરી તાજ કરી બતાવ્યા લડાઈની ખરી રમઝટ વખતે એકાએક જ હજાર રશિયન સિપાઈઓની ટુકડી શિથિલ થઈને ફ્રેન્ચ હારને વિખેરી ઝનુની ચીસો પાડતી ધસી આવી આ અણધારી આફતને નેપોલિયનની તીક્ષ્ણ આંખે દૂરથી જોઈ લીધી તરતજ દોડને ધોડે તે ત્યાં જઈ પહોંચ્યો લશ્કરમાં નાસાનાસ અને ભારે ગેરબવરચા થઈ મધ્ય હતી નેપોલિયન તેમના ટાળામાં દાખલ થઈ ગયો અને ધોડાના પેદાપર ઉભો થઈ યુદ્ધના કોલાહલમાં પશુ સભળાય એવા તીણા અવાજે કહ્યું, “ સિપાઈઓ ! પાછા આવો ! હું ઉભો છું અને તમે નાસી જશો ! સજડામજડી ગોઠવાઈ જાઓ અને ચાલો આગળ ! ”

તેનો જાણીતો અને અતિશય વહાલો અવાજ સાંભળી સિપાઈઓ પાછા ફર્યા અને તરતજ હારખંધ ગોઠવાઈ ગયા નેપોલિયન હાથમાં તલવાર લઈ તેમની આગળ ચાલવા લાગ્યો અને “ શહેનશાહ ધણુ જીવો ’ ના પોકાર કરતા એક હજાર ફ્રેન્ચ સિપાઈઓ જ હજાર રશિયનોપર તૂટી પડ્યા અને તેમને મારી હાલત્યા, પશુ દરેક કલાકે શત્રુસૈન્યની સખ્યામાં વધારોજ થયા કરતો હતો રાત્રિએ આ ભયંકર દશ્ય ઉપર અધકાર ફેલાવ્યો ત્યારે નિર્બળ બની ગયેલી ફ્રેન્ચ મેનાએ એક ગામડાનો આશ્રય લીધો હાઇન તરફ કુચ કરવાની નેપોલિયનની અતિ સાહસિક યોજનાથી મિત્રરાજાઓ એટલા બધા ડરી ગયા કે તેમણે માર્ન નદીપર આવેલા શેલો ગામ આગળ પોતાના તમામ સૈન્ય એકત્ર કરવાનો વિચાર કર્યો ખૂબીયર અને બર્નાડો પશુ પાછા ફરીને ત્યાં આવ્યા

ખીજવાર તેમણે પોતાના સેનાપતિઓની સભા બોલાવી તેમને નેપોલિયનનો એટલો તો ડર લાગી ગયો હતો કે ધણુએ હાઇન સુધી પાછા હડી જવાનો આમ્રહ કર્યો, કેમકે નહિ તો નેપોલિયન સીધો જર્મનીમાં ધુસી જઈ પોતાના તમા આગળ

ધેરાયલા લશ્કરને છેડવે અને નવા જુની કરી નાખે. કેટલાકે ગમે તેમ થાય તોપણ સીધા પારિસ તરફ જવું એવી સલાહ આપી. તેમની જાવણી નેપોલિયનથી ત્રીશ માસલ ઉતરે હતી. માર્ચની ૨૫ મી તારીખે તેમણે માર્ન નદીની ખીણમાં થઇને પોતાના એકત્ર કરેલા સૈન્યને પારિસ તરફ ભરતીના પૂરની માફક છોડી મૂક્યાં નેપોલિયન પારિસથી બસે માર્શલ દૂર હતો તેણે સેનની ખીણમાં થઇને બમણી ઝડપથી કુચ કરી. શત્રુઓની સાથે પારિસ પહોંચી જઇ પગરની દિવાલ આગળજે છેદવું શુદ્ધ ખેલવાનો નિશ્ચય કરી ચાલતા માંડવું સૈન્યને કુચ કરવાનો હુકમ આપી તેણે પોતાની ઓરડીના બારણા મધ્ય કરી નકશા તપાસવા માંડ્યા.

કોલેનટ્ટ કહે છે કે “ આ ખીણ ભયાનક રાત્રિ પસાર થઇ એક શબ્દ પણ કાઢતી તેની સાથે બોલાતો નહિ તેની કુખથી રૂંધાઇ ગયેલી છાતીમાંથી ઉડા નિશ્વાસ નીકળી જતા હતા તેની શ્વામ લેવાની શક્તિ પણ ચાલી ગઇ હોય એમ દેખાતું હતું બહા ભગવાન ! તેને કેટલું દુઃખ થતું હતું ! ”

પારિસના રક્ષણનો બાર જોસેફ બેનાપાર્ટને માથે હતો તેના તરફ નેપોલિયને સ્વાર ઉપર સ્વાર દોડાયા, અને તેને ધણીજ આગ્રહભર્યા શબ્દોમાં લખ્યું કે પ્રગ્લને ભગૃત કર્યો અને કંઇ ન બને તો મારા આવતાસુધી વિદ્યાર્થીઓને હથિઆર આપીને પણ ટકી રહેજો તેણે ખાત્રી આપી કે જો તમે માત્ર બેજ દિવસ ટકી રહેશો તો હું આવી પહોંચીશ અને તેમને વાળખી શરતોએ સુપેહ કરવાની ફરજ પાડીશ મારા ષાકગને વાતો મૂકતા નહિ તે ક્રાન્સના દુશ્મનોના હાથમાં પકડાઇ જાય તે કરતા તે સૌમા ડૂબી મરે એ અને ગમે

નેપોલિયન તેના દુશ્મન કરતા પારિસથી ચાર મજલ વધારે દૂર હતો. બેઉ પક્ષનાં લશ્કરની કુચને દેખાવ અદિતીય હતો એક બાજુએ માર્નની ખીણમાંથી ત્રણ લાખનું શત્રુસૈન્ય પારિસ તરફ ધસ્યું આવતું હતું બીજી બાજુએથી નેપોલિયન તેના આકેલા, હવાએલા, લોહી નીચળતા ત્રીશ હજાર સિપાઇઓને લઇને સેનની ખીણમાં થઇને ડેડવો આવતો હતો શિયાળાનું બરફ હતું એવાગળતું હોવાથી રસ્તા કાઢવથી ભરાઇ ગયા હતા અને ભારે તેપેના માડને લીધે તેમા ઉડા ઉડા ચીલા પડી ગયા હતા છતાં ફ્રેન્ચ સૈનિકો તેમની સાથે સાથેજ નેપોલિયનને આશ્વનો જોઇને એટલા ઉસાદમાં આવી ગયા હતા કે પોતાના ભારે અસપામને ફેડી દઇને તેઓ રોજના પચામ માઇનની ઝડપથી કુચ કરતા હતા નેપોલિયનની લક્ષણગત ઉદારતા આવા નિર્પતના મમ્મમાં પણ સનેજ હતી તેણે પોતાનો મુકામ ઉપાડની વખતે હાયલ અને માદા મિપાઇઓની મારવારમાટે ખાનગી સિલકમાંથી સેવિકામડળને બે હજાર ક્રાન્ક બેટ ર્યાં ૨૯ મી તારીખે મધ્ય રાત્રિએ સૈન્ય પાછું દોવ આવી મહોન્યુ સ્વાર પડતા પહેલાં ત્યાંથી આગળ કુચ શરૂ થઇ નેપોલિયન તેના રક્ષકો

સાથે સૌથી આગળ ચાલતો હતો. પદરેક માર્બલ ચાલ્યા પછી તેના મનના અધો-રાષ્ટ્ર એટલી વધી પડી કે નશીબનેજે મળી મળેલી એક ગાડીમાં બેસીને તે સેન્સ ગયો. ત્યાંના આગેવાનોને પાછળ આવતા લશ્કરને માટે જમવાનું તૈયાર કરવાની આજ્ઞા આપીને તે અધારી રાતે ઘોડેસ્વાર થઈ ફ્રાન્કો-બ્લે તરફ ચાલતો ગયો.

બરાબર આજ વખતે પારિસમાં બયાનક ઘટના થઈ રહી હતી. શત્રુસૈન્ય તોપનો ગોળો પહેલે એટલે અતરે આવી પહેાચ્યું હતું જનરલ મોર્ટિયર અને માર્મોન્ટે મરણીઆ થઈને બચાવ કર્યો પણ બર્થ ગયો. તેમનો દારૂગોળો ખૂટી પડ્યો, શત્રુના બચકર આક્રમણથી તેમના સૈન્ય છિન્નભિન્ન થઈ ગયા. શત્રુસૈન્યે તેમને મારી હાલી પારિસની શેરીઓમાં ધકેલી દીધા. બહાર માર્મો દાથમાં ભાગલી તલવાર લઈ શત્રુની સાથે તસુ તસુને માટે થોભી થે બીને લડતો હતો. તેની ટોડી અને કપડામાં બદુકની ગોળાઓથી કાણુ પડી ગયા હતા. ધૂમાડો અને દારૂની બૂકી ઉડવાથી તેનો ચહેરો કાળો મેશ થઈ ગયો હતો. આઠ હજાર પાયદળ અને આઠ હજાર સ્વારવડે તેણે માર કલાકસુધી પચાવન હજાર માણસોના શત્રુસૈન્યને ખાળી રાખ્યું. શહેનશાહવાનુ, શાહબદો અને મુખ્ય અધિકારીઓને તેણે દર બ્લોષ્ટ મામમાં નસાડી મૂક્યા.

ત્રણ વરસનો કુમળો ખૂબસુરત શાહબદો મહેલ છેડતા ખૂમ રડ્યો. પહેલાં તો નહિ જવાની જીદ લઈ બેઠો. તેનામાં તેના આપને જુસ્સો હતો તે યુસ્સાથી લાલચોળ થતો બોલ્યો “એ લુચ્યાઓ મારા ખાપાજીને તજ દેવા બેઠા છે હું તો અહિંજ રહીશ. ખાપાજીની ગેરહાજરીમાં હું રાખ છું.”

મિત્રરાગઓની તોપો પારિસની આસપાસની ટેકરીઓ ઉપર ગોઠવાઈ ગઈ હતી અને શેરીઓમાં ગોળા ધડાધડ વરસતા હતા. જોસેફ નચવાની આજ્ઞા છોડી અને નિરપેક્ષી નગરવાસીઓના જન બચાવવા તેણે ચોવીશ કલાકની મહેતલ માગી. તેજ વખતે માર્શલ માર્મો હતાશ થઈને બૂચરને એવીજ મતલબનો પેગમ મોકલવા મથતો હતો. તોપોના મુખમાંથી વરસતા અગ્નિની અગ્રસ્ત ધારાથી સાન સાત રાજદૂતો હથુપા. ત્યારે બૂચરને એ પેગમ પહેાચી શક્યો. દરમ્યાન માર્મો નમર તરફ પાછો હડતો હતો તેનો એક હાથ ધાયલ થયો હતો અને બીજો બદુકની ગોળાથી ફાટી પૂટી નકામો બની ગયો હતો.

દરમ્યાન નેપોલિયન મારતેઘોડે અધારી રાતે પારિસ તરફ દોડ્યો. આવતો હતો માર્ગમાં તેને કોઈ મળતું નહિ. બધે શૂન્યકાર હતો. દરતુ ક્ષિતિજ શત્રુસૈન્યના તાપણાંથી ઝળહળી રહ્યું હતું. રાત્રિના બારના ટકોના વાગતા હતા તે વખતે નેપોલિયન લાફર નામે ગામડામાં દાખલ થયો. ત્યાં આગળ તેને ફ્રાન્કો-બ્લે તરફ જતા જૂથા જવામાં સિપાઈઓ મળ્યા.

નેપોલિયને પૂછ્યું, “આમ કેમ ‘તમે પારિસ તરફ કેમ જતા નથી ?”

જનરલ બેલિયાર્ડે અધારામાં શહેનશાહનો પરિચિત અવાજ ઓળખ્યો તેણે જણાવ્યું, “પારિસ શરણ થયું છે કાલે સૂર્યોદય પછી બે કલાકે શત્રુઓ નગરમાં પેસશે આ સિપાઈઓ માર્મે અને મોર્ટિયરના વિખરાયેલા સૈન્યના અગ્નિશિષ્ટ માણસો છે તેઓ આપના સૈન્યમાં સામેલ થવા ફ્રાન્ટેન્બર્ગ તરફ જાય છે ”

આ સમાચારથી નેપોલિયનના ઉપર વજ્રપાત થયો એક પળવારસુધી સંપૂર્ણ ચૂપકી ફેલાઈ સતાપથી નીપજેલા ઠંડા પરસેવાનાં ટીપાં તેના કપાળ ઉપર તરી આવ્યા પછી તે ઉતાવળે પગલે આમતેમ ખૂબ આટા મારવા લાગ્યો, અને જાણે પોતાનેજ પૂછતો હોય તેમ સામા માણસના ઉત્તરને માટે જાણે થોભ્યા વગર ઉપરા ઉપરિ ગવાલ પૂછવા માડ્યા—

“ મારી સ્ત્રી ક્યા છે ? મારો છોકરો ક્યા છે ? લશ્કરનું શું થયું ? પારિસના પ્રજાકીય રક્ષકો જેઓ એકેએક માણસ મરતાસુધી નગરની જિંદગી આગળ લડવાના હતા તે ક્યાં ગયા ? ”

એક પળવાર થોભ્યા પછી અધીરા અવાજ અને ભાવસહિત તે બોલ્યો,—
“ હજી આખી રાત મારી છે. શત્રુઓ તો સવારેજ પેસવાના હતા ગાડી લાવે ! ગાડી ! અખવડી દોડી જઈએ બચ્ચર અને સ્વાર્જનબર્ગના પહેલા આપણે પહોંચી જઈએ બેલિયાર્ડ ઘોડે સ્વારની ટુકડી સાથે મારી પાછળ આવે આપણે પારિસની શેરીએ શેરીએ લઢીશું મારી હાજરીથી, મારા નામથી, મારા સિપાઈઓની બહાદુરીથી પારિસ જગી ઉઠશે એટલામાં પાછળ આવતું લશ્કર પણ આવી પહોંચશે શત્રુના પાછલા ભાગ ઉપર તે તૂટી પડશે ચાલો ! ચાલો ! હજી પાયમાલીને છેલ્લે પગથીએ પણ ફેરવેને અવકાશ છે ”

બેલિયાર્ડે પછી ક્યા શરતે પારિસ શરણ થયું છે તેની વિગત કહી વળી નેપોલિયન પર્ણવાગ થોભ્યો અને બોલ્યો—

“ શત્રુને રાજધાની સોંપી દીધી ! કેવા ખાચલા ! જેસેફ પણ નાસી ગયો ! મારો સગો ભાઈ ! તેઓ તાબે થયા ! તેમના બધુને, તેમના દેશને, તેમના રાજને ફમાર્યો ! યુરોપ આગળ ફ્રાન્સની આમરૂ લૂટાવી ! આઠ લાખની વસ્તીવાળું શહેર બંદુકોનો એક પણ ખાર કર્યા વગર સોંપી દીધું ! આ ભયકર ખાચત છે. તોપણાનું કમા બળી ગયું ? તેમની પાસે બસે તોપો અને એક મહિનો ચાલે તેટલો દારૂગોળો છે હું નથી હોતો ત્યારે એ બધુંચકો છપરડા વાળી મૂકે છે ”

થોડીવારમાં એક પછી એક એમ ધણી લશ્કરી અમનદારો ત્યા ભેગા થઈ ગયા હવે નેપોલિયન કાર્ધક શાત પણ થયો હતો એટલે તેમને પછીને આક્રમણ સંધળી વિગતથી વાકેફ થઈ ગયો પછી ફાલેનકોર્ટને બાજુએ લઈ જઈ કહ્યું, “ એકદમ મારને ઘોડે

એ રાજ્યોની છાવણીમાં જ અને મારી સમનિ વચર, મારી વિરુદ્ધ જે તહનામાં ઉપર સહી થાય છે તે અટકાવવાનો હજી વખત છે તને હું કુલ સત્તા આપું છું એક પણ પણ ગુમાવીશ નહિ હું તારી અહિજ રાહ જોઉં છું

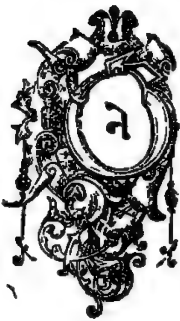
કૉલેનકૉર્ટ ગયો પણ પહેરેગીરોએ તેનું નામકામ આપવા છતાં તેને અદર જવા ન દીધો એ કલાકમાં તે પાછો આવ્યો વળી તેમણે થોડીવાર મમલત કરી પછી નેપોલિયને અત્યંત દુઃખપૂર્વક તેને કહ્યું, “ તું ફરી જ અને ઝાર અલેક્ઝાન્ડરને મળ તને કુલ સત્તા છે અને તારામાંજ હવે આશા છે

આ બનાવ બન્યા પછી વણે વર્ષે કૉલેનકૉર્ટ એ વિષે વાત કરતા કહે છે કે “ મારૂં માથું તપી જાય છે, અને તાવ ચઢી આવે છે હું સો વર્ષ જીવીશ તોપણ એ બનાવ તો કદી નહિ વિસરાય મારાં સસ્ત્રમરણો અતિ ભયાનક છે મારૂં શરીર તેનાથી ખવાઈ જાય છે. આટલા આટલા સતાપ પછી ક્યારની શાંતિ મધુર લાગ્યા વગર રહેજ નહિ ”

રાત્રિનો ત્રીજો પ્રહર પૂરો થવા આવ્યો હતો કૉલેનકૉર્ટ પાછો બીજા ઘોડા પર પારિસને રસ્તે દોડી ગયો નેપોલિયન સ્વાર થયો અને અત્યંત શોકમગ્ન રિથતિમાં ફ્રાન્કો-પ્રુસિયાનો રસ્તો લીધો તેના ચાકેલા, નિરાશ થએલા, તથા દુઃખથી લેવાઈ ગએલા સિપાઈઓ અને સરદારો તેની પાછળ પાછળ ચાલ્યા સવારના ચાર વાગે તેઓ ફ્રાન્સના પ્રાચીન રાજ્યોના મહેલ આગળ આવી પહોંચ્યા પોતાની પડતી ઘર્ષ યુદ્ધ છે તે જાણી રાજ્યતત્વનું સ્મરણ કરાવનાર કોઈ પણ ચીજથી તે મનથી આવે આવે રહેતો હતો ફ્રાન્કો-પ્રુસિયાના રાજમહેલનાં ભવ્ય દિવાનખાનાં, જે તેની કીર્તિથી હજી શોભી રહ્યાં છે અને દેશે દેશના પ્રવાસીઓને હજી આટલે વર્ષે પણ આકર્ષે છે તેમાં દાખલ ન થતાં તેણે એક સામાન્ય પ્રજાજનની માફક કિલ્લાના ખુણામાં એક નાનો એકાંત ઝોરડો પોતાને માટે પસંદ કર્યો અહિં તે એક પલગપર સૂતો તેનું ઉદાર હૈયું નહિ કલ્પી શકાય એવા દુઃખથી અત્યારે ચીરાઈ જતું હોવા છતાં તેની બાહ્ય કૃતિ શાંત અને ગંભીર હતી દ્રોણથી નીકળેલું તેનું સૈન્ય પણ હવે ત્યાં આવી પહોંચ્યું તે અને પારિસથી ચાલ્યા આવેલા સિપાઈઓ મળી પચાસ હજાર માણસોના ત્યાં જમાવ થયો અહેનશાહ તરફ તેમની મક્કિત હમેશા કરતા અત્યારે વધારે હતી અને પારિસમાં દાખલ થતા અત્રુના ત્રણ લાખ સિપાઈઓની સામે ઝુઝવા અમને લઈ જાઓ, એવા પોકાર તેઓ કરતા હતા

પ્રકરણ ૬૦ મું—રાજ્યાસન છોડયું

પોલિયન ન્યારે અધારામાં શોકપૂર્ણ પગલે ફાંટેન્ડો તરફ રસ્તો કાપતો હતો ત્યારે ફોલેનદો દોડને ઘોડે પારિસ તરફ પ્રયાણ કરતો હતો રાત્રિનો ધન અધકાર નગરની આસપાસ અર્ધગોળાકૃતિમાં પડેલા સૈન્યની તાપણીઓના પ્રકાશથી કાંઈક કમી થતો હતો માર્ગમાં તેને અમલદારો અને સિપાઈઓના ટોળે ટોળા મળવા લાગ્યાં ન્યારે ન્યારે તેઓ તેને ઓળખતા ત્યારે તેને થોભાવી તેની આસપાસ ભેગા થઈ જતા અને અતરના ઉમળકાથી ભરેલી અધીરાઈથી તેને ઉપરાઉપરિ સવાલ પૂછતા કે—

“ શહેનશાહ ક્યાં છે ? અમે તો રાત પડતાં સુધી લડ્યાં જો તે જીવતા હોય તો ફક્ત બહાર આવે અને પછી અમે જોઈ લઈએ તેમની હવે શી મરજી છે તેજ બસ અમને જણાવી દો શહેનશાહ અમને પારિસ લઈ જાય અને કાંયે સવારને પહોર શત્રુને પારિસમાં દાખલ થવું હોય તો છેલ્લામાં છેલ્લા ફ્રેન્ચ સિપાઈના મુઠ્ઠા નિર પગ મૂકીને દાખલ થાય જો શહેનશાહ માર્યા ગયા હોય તો તે વાત પણ અમારાથી છુપાવો નહિ, પણ અમને શત્રુની સામા લઈ જાઓ અમે નેમનું વેર લેશું ”

આખા હસકરમાં નેપોલિયનને માટે એકસરખો ઉત્સાહ જોવામાં આવતો હતો એ સૈનિકો બધા સામાન્ય પ્રજામયુદ્ધમાંથી આવેલા હતા ક્રાન્ત તરફ તેના દુરમનોએ દાખલેલી અવિરત શત્રુનાને લીધે લશ્કરી સેવા ફરજિયાત કરવી પડી હતી અને તેમ થવાથી આખા રાજ્યના દરેકે દરેક ગામના લોકો ત્યાં એકઠા થયા હતા મારેન્જો, ફ્રેડેલેન્ડ અને આરટરર્સિટ્ઝના સત્કામ જીતના વીરો તે રશિયાના ખરફમાં દટાયા હતા કે લિગ્ઝકની દારુણ કતલમાં ખુવાર થઈ ગયા હતા નેપોલિયનને અત્યારે અટળ પ્રીતિથી વળગી રહેનારા તરણુ સૈનિકોમાંના કેટલાક કારખાનામાંથી, કેટલાક ખેડૂતવર્ગમાંથી તો કેટલાક શ્રીમત વર્ગમાંથી પણ આન્યા હતા શહેનશાહને તેઓ પોતાના પિતાની પેઠે આહતા હતા જનતાના એકનિષ્ઠ મિત્ર નેપોલિય-

નના વફાદાર અનુષંગીઓ, જેમના ચહેરા શ્રમ અને ચિતાથી સોરાઇ ગયા હતા, કપડાં ફાટી ગયા હતાં, જેમના જખમોમાંથી રુધિર ટપકતું હતું, તેઓ રસ્તા પર ખેઠા ખેઠા કે કાઢવ ખૂદતા તેમના પ્રાણાધિક પ્રિય શહેનશાહના દર્શનની રાહ જોઇ રહ્યા હતા. કૉલેનકૉર્ટ કહેતો કે શહેનશાહ જીવે છે અને ફૉન્ટેન્યોસા તમારી રહ જીએ છે, કે તરત “શહેનશાહ ધણું જીવે” ના પોકાર કરતા તેઓ ચાક, ભૂખ, અને જખમની વેદના બૂલી બર્ષ હરખાતા હરખાતા દોડી જતા.

કૉલેનકૉર્ટ પારિસની પાસે આવી જોયું તો શહેરને શત્રુસૈન્યે ઘેરી લીધું હતું દરેક નાકેથી તેને હડસેલી કહાડ્યો સિપાઇઓને હુકમ મળ્યો હતો કે નેપોલિયનના કૉષ્ટ પશુ દ્વંતને અદર આવવા ન દેવા સવાર પડી એટલે આખી છાવણી હર્ષના-દથી ગાજી ઉડી તોપોના ધડાકા, ધ્વજઓના ફૂફૂડાટ અને રણવાદના અવાજો સાથે શત્રુઓનું સૈન્ય પારિસના શરમ અને અપકીર્તિથી ઝાખા ચઢ મળેલા રસ્તા પર ચઢને પસાર થવા લાગ્યું મમગીન, અને નિરાશ થએલી જનતા તેમના સામે મૂઝે મોઢે જોઇ રહી પરદેથી તલવારોના રક્ષણ નીચે ફરીથી રાજ્યામન પર ખેસવા આવતા યુર્બૉન વશીય શાહમદાઓને પશુ તેમજી જોયા રાજકક્ષા પક્ષે આનંદો ત્સવનો દેખાવ કરવાનો કરેલો પ્રયત્ન મુડદાને લગ્નના પોશાકમાં શયુમારવા જેવો હતો, કેમકે આખી પ્રજા જાતીય શરમમાં ડૂબી ગઇ હતી મુઠીલર માખણદાસો “રાજ ધણું જીવે” ના પોકાર કરતા હતા પશુ પ્રજાનો મોટામાં મોટો ભાગ તો ક્રૉન્સની અવનતિ તરફ કોષ અને નિરાશાપૂર્વક જોઇ રહ્યો હતો.

નેપોલિયન સામે લઢવા તૈયાર થએલા રાજાઓમાં ઝાર અલેક્ઝાન્ડર એકલાનીજ તેના તરફ કાર્ષક સહાનુભૂતિ હતી બીજા બધા જ્યારે તેને પૂરેપૂરો કચરી નાખવા અને ક્રૉન્સની ગરદન પર યુર્બૉન રાજાઓની બેડીઓ ટોકી ખેસાડવા તૈયાર થયા હતા ત્યારે એ એકલોજ અચકાતો હતો જોરજુલમથી ટોકી ખેમાડેના રાજાને પ્રજા તામે થશે કે નહિ તે વિષે તેને શક હતો તેણે કહ્યું કે થોડાજ દિવસ પર પાંચ છ હજાર તદ્દન નવા ફ્રેન્ચ સિપાઇઓની ટુકડી મારી આખ આગળ કપાઇને મરી ગઈ, પશુ એકજવાર ‘રાજ (આગલો રાજ) ધણું જીવે’ એવું બોલીને પોતાનો જાન ખયાવવાની તેમજી ધમ્મજા ન કરી તે નજ કરી.

આખો દિવસ કૉલેનકૉર્ટ શહેરની પાસે એક ખેડૂતના ઘરમાં ભરાઇ રહ્યો સાજો શત્રુસૈન્યના ઉત્સવનો કોલાહલ જરા શાંત પડવા આવ્યો ત્યારે તેણે નગરમાં પેસવાનો બીજીવાર આગ્રહપૂર્વક પ્રયત્ન કર્યો બધી જગ્યાએ તેને નિષ્ફળતા મળી અને નિરાશ થઇને તે પાછો ફરવા જતો હતો એટલામાં રશિયાના ઝારનો ભાઈ ડ્યુક કૉન્ટ્રેન્ટાઈન સામે મળ્યો. તેણે કૉલેનકૉર્ટને તરતજ આજીવ્યો, કેમકે તે રશિયાના ફરમારમાં રાજપ્રતિનિધિ તરીકે ધણો વખત રહ્યો હતો ડ્યુકે સાચી વાત કહી

દીધી કે દગાખાજ ટેલિરેન્ડ મિત્રરાજ્યોને મળી ગયો છે અને તેના કહેવાથીજ નેપોલિયનના દૂતને મિત્રરાજ્યોના મતગ્રહમાં પેસવાની મનાઇ કરવામાં આવી હતી કૉલેનકૉર્ટની આજીજી અને તેના બધા હૃદયને ચતા દુષ્ટી ડચકનું દિલ પલ્લ-બુ તેણે તેને પોતાનો રશિયન પોશાક પહેરાવ્યો અને અધારાનો લાભ લઇ રશિયન સ્વારોના રસાલા સાથે એક રશિયન ઉમંગવ તરીકે તે બધા નાકાં વટાવી ગયો.

તેની ગાડી એકવાર જ્યાં નેપોલિયનનો નિવાસ હતો તે મહેલ આગળ ઉભી. ડચક ગાડીમાંથી ઉતર્યો અને કૉલેનકૉર્ટને રશિયન પોશાકમાં છુપાઇ રહેવાનું કહી પોતાને હાથે ગાડીનું બારણું બંધ કર્યું નોકરોને પણ કહેતા ગયો કે કૉર્ટને પણ ગાડી પાસે આવવા નહિ દેવો. એજ વખતે પાસેના ધરીઆળમાં દશના ટકારા થયા રાજમહેલ અપાર માણસોથી ભરપૂર બનીને રોશનીથી ઝળહળી રહ્યો હતો અનેક ગાડીઓ આવતી હતી અને જતી હતી રશિયાનો ઝાર, પ્રશિયાનો રાજા, આસ્ટ્રિયાના રાજાનો પ્રતિનિધિ શાહમદો સ્વાર્જનખર્ગ અને ખીજઓની સલા ભરાઇ હતી.

કલાકના કલાક પસાર થઈ ગયા પણ હજી ડચક ન આવ્યો ગાડીમાં બેઠો બેઠો કૉલેનકૉર્ટ અનેક રાજ્યોના સેનાપતિઓ અને દરબારીઓની આવજન જોયા કરતો હતો છેક સવાર પડવા આવી ત્યારે ડચક આવ્યો તેણે કહ્યું કે ઝારને મળવાની પરવાનગી ધણીજ મુશીબતે મળી છે કૉલેનકૉર્ટ ગાડીમાંથી ઉતર્યો અને રશિયન પોશાકમાં છુપાઈ પોતાના રાજા અને મિત્રના શત્રુઓથી ભરેલા દિવાનખાનામાં થઇને ડચકની સાથે છેક અદરના ભાગમાં ગયો.

તેની આકૃતિ ભવ્ય હતી અને રીતભાતમાં ખાનદાની તથા છટા ભરેલા હતા મોટા મોટા રાજાઓ પણ તેનો અકૃત્રિમ પ્રતાપવાન કાંતિ જોઇ નમી જતા. ઝારે તેનો વિવેક અને મમતાથી સત્કાર કર્યો ઝાર નેપોલિયનને ચાહતો હતો તેની સામે લડવાની તેના ઉમરાવોએજ તેને ફરજ પાડી હતી નહિ તો નેપોલિયનના રાજનૈતિક સિદ્ધાન્તો તેને એટલા ગમી ગયા હતા કે જોથી રશિયામાં ઉદ્દાગ વિચારો દાખલ થયાં તો તેના ઉપર આરોપ મૂકવામાં આવે છે અત્યારે તે એકસોજ હતો તેની સ્વા ભાવિક ઉદારતા અને પોતાની હાક્ષની વર્તણૂકનો બચાવ કરવાની ઇચ્છા વચ્ચે ભારે ખેચતાણ મચી રહી હતી.

ઝારે કૉલેનકૉર્ટના બેઠે હાથને પ્રેમથી પકડી કહ્યું, “મારા વહાલા ડચક તમારે માટે મને ખરેખર લાગી આવે છે મને એક ભાઇ ગણીને મારા ઉપર વિશ્વાસ રાખજો. બોલો, હું તમને કયા રીતે ઉપયોગી થઈ શકું ?”

“ સાહેબ, મારે પોતાને માટે કંઈજ નહિ પણ મારા શહેનશાહમાટે બધું જ કરવું જોઈશે ”

“ મને જેની ખીક છે તે એજ વાનની છે ને ? મારે ના પાડીને તમારૂં દિલ દુખવવું પડશે નેપોલિયનમાટે મારાથી કાંઈજ નહિજ થાય હું મારા મળતીઆ રાજાઓ સાથે વચનથી બધાં જૂક્યો છું ”

“ પણ આપ નામદારની ઇચ્છાનું પણ ધણ વજન પડે, અને ક્રાન્સના લાભમા આસ્ત્રિયા ઉતરે-કારણ કે આસ્ત્રિયાનો રાજા તેની પુત્રી અને દોહિત્રને રખડાવવાનું નજ ઇચ્છે-અને પછી બધાને શાંતિ મળે એવા ધોરણુપર સુલેહ કરી શકાય ”

“મારા વહાલા ડ્યુક ક્રાન્સની માદી ઉપર નેપોલિયન રહે એ વાતને આસ્ત્રિયાનો ટેકો હોષ શકેજ નહિ. યુરોપની સુલેહને ખાતર ને પોતાના અગત સ્નેહને ખાતર તે પોતાના અગત સ્નેહનો ભોગ આપવા તૈયાર છે મિત્રરાજાઓએ પાકો નહિ ફેરવી શકાય એવો ઠરાવ કર્યો છે કે નેપોલિયનને તો હમેશને માટે ઉખેડી નાખવો. એ ઠરાવ તો ફરી શકશેજ નહિ ”

આ સાંભળી કૉલેનડોઈ ઉપર તો વજ્રપાત થયો આ લોકો આવું પગલું લેશે તેના તેને સ્વપ્ને પણ ખ્યાલ ન હતો વખત ખારીક હતો થોડા કનાકર્મા બધું નક્કી થઈ જવાનું હતું એક પળવાર પછી તેણે કહ્યું,—

“ બલે તેમ પણ શહેનશાહઆનું અને શાહનદાને પણ સપાટામાં લઈ લેવાં એ શું વાજખી છે ? તમારા મિત્રરાજાઓ નેપોલિયનના છોકરાથી તો નજ ડરતા હોય તેને માદી—”

અલેક્ઝાન્ડરે તેને બોલતો અટકાવી કહ્યું, “ અમે તેના વિચાર કર્યો હતો પણ પછી નેપોલિયનનું શું કરવું ? હમણાં તો તે તાબે થાય પણ તેના અખૂટ ઉત્સાહ તેની તમામ શક્તિઓને પાછી સચેત કરી મૂકે અને પાછો યુરોપમા દાવાનળ મળગી ઉઠે ”

“ હવે હું સમજી ગયો શહેનશાહની પાયમાલી કરવાનોજ તેમનો નિશ્ચય થઈ ચૂક્યો છે ”

‘ તેમાં દોષ કેમો ? આ ભયાનક પરિણામ અટકાવવા માટે મેં શું શું નથી કર્યું ? મેં તેને કહ્યું હતું કે ‘ અપમાનથી કાયર થએલા રાજાઓ તમારી સત્તા તોડવા એક-સપી કરી રહ્યા છે તેમાં એકજ સહીની ઉણપ છે અને તે મારી છે ’ જવાબમાં એણે મારી સાથે લડાઈ જાહેર કરી છતાં તેના તરફ કોઈ લાવવા જેવું મરા હદ-યમા કશું નથી તેનું નસીબ મારા એકલાના હાથમા હોત તો ધણું સાફ થાત. ”

“ ઉદારશ્રેષ્ઠ નૃપતિ ! આવા મોટા માણસને માટે હું આપની મદદ માગી રહ્યો છું અને મને ખાતરી છે કે હું મિથ્યા નથી માગતો આપજ તેનો બચાવ કરો આ ઉલ્લસ કામ આપને શોભે એવું છે ”

“ હું પણ ઇચ્છું છું કે હું તેમ કરું, પણ તેમાં કાંઈ વળે એમ નથી જુઓન

રાજકુટુંબને ફરી ગાદી આપવાની અહિંના એક વગવાળા પક્ષની ઇચ્છા છે એ રાજાઓ ગાદીએ આવે તો ફરી લડાઈ જમવાનો સહવ અમને લાગતો નથી નહિ તો ફ્રેન્ચ પ્રજાની મરજી વિરુદ્ધ એ રાજાઓને ગાદી ઉપર ઠોકી બેસાડવાની અમારી મરજી થાત નહિ તેમને પોતાનો રાજ પસંદ કરવાની મારા જાહેરનામામાં કુલ સત્તા આપવામાં આવી છે અને ખાત્રી થઈ કે ફ્રાન્સને એ રાજાઓ જોઈએ છે પ્રજાનો અવાજ તેમને પાછા બોલાવે છે ”

“સાહેબ ! આપને ધણીજ ખોટી ખબર આપવામાં આવી છે એ રાજાઓને ફ્રાન્સ સાથે કશીજ લેવા દેવા નથી લોકો તેમને ચાહતાજ નથી જે કૃતદન માણસો નેપોલિયનનું કાસળ કહાડી નાખવા માગે છે તેઓ પ્રજાના પ્રતિનિધિઓ નથી જો આપને પ્રજાની મરજી જોવી હોય તો દરેક મ્યુનિસિપાલિટીની આફિસમાં મતપત્રો પુલ્લાં મૂકી દો પછી પ્રજા કોને પસંદ કરે છે તે માલમ પડે ”

અલેક્ઝાન્ડરના મનપર આ દલીલની અસર થઈ તેણે કહ્યું —

“તમે કહો છો તે ખરૂં લાગે છે તમારી સચવેલી રીત સારામાં સારી છે, પણ એમાં ધણે વખત જાય. અમારાથી અહિં ધણું થોડાંય એમ નથી અમારે છેલ્લો ઠરાવ કરી નાખવાની જરૂર છે છૂટકો નથી મિત્રરાજાઓની આસપાસ ખુશામતીઆઓ પડ્યા ને પાચર્ષાજ રહે છે, અને યુર્બોન રાજાઓને ફરી રાજ બનાવવાની વાત તેમના મન ઉપર દસાબ્યા કરે છે આસ્ટ્રિયા નરેશ ગેરહાજર છે એ પણ નસીબનો અવજો પાસો છે નેપોલિયનના છોકરાને રાજ બનાવવાની કુ દરખાસ્ત લાવુ પણ કોઈ મને ટેકો નહિ આપે તમને કુ નહિ મળુ એવું મારી પાસે તેમણે કખૂલાબુ તે સકારણ હવે તમારા દિલનો પ્રેમ, જેનાથી કરીને તમને અત્યારે લાગી આવે છે તે ચેપી છે. તમે મારી ઉદાર વૃત્તિઓને જાગૃત કરી છે ઠીક છે, કુ યત્ન કરી જોઈશ કાલની સભામાં કુ રાજપ્રતિનિધિ નીમવાની વાત કહાડીશ, તોપણ તમને અત્યારથી આશા નથી આપતો જોઈએ શુ થાય છે ”

હવે સત્તારના ચાર વાજવા આવ્યા હતા જે ઓરડામાં આ અમત્યની વાતચીત થઈ તે નેપોલિયનનો સૂતાનો ઓરડો હતો તેની પાછળ એક બીજો વાનો ઓરડો હતો જેમાં તે વાચવા લખવા બેસતો. આરે કોલેનકોર્ટને એ ઓરડામાં સતાઈ રહે વાતુ કહ્યું તે અત્યંત થાકેલો હોવાથી ઉઘી ગયો જાગ્યો ત્યારે આઠ વાગ્યા હતા તેણે બારીના ચક્રમાંથી જોયું તો બગીચો લસકરથી ભરાઈ ગયો હતો તેનાથી આ દેખાવ ન સખાયો એટલે અદર રોકુ ખેચી લીધું.

તેણે આમપાસ જોયું તો નેપોલિયને તે ઓરડો જેવી સ્થિતિમાં છોડ્યો હતો તેવોજ તે અત્યારે પણ હતો ટેમલપર રશિયાના નકશા, લડાઈની ચોજનાઓ અને અધૂરા લખાણ હતા કોલેનકોર્ટ પુસ્તકો અને નકશા ગોઠવી દીધા અને કામગીઆનો

નાશ કર્યો આખો દિવસ તે ઝારના ઝોરડામાં ભરાઇ રહ્યો

સાજના છ વાગે ઝાર આવ્યો તેણે કહ્યું, “તમારી ખાતર મેં આજે એલચીનો પાક લગવ્યો ગમે તેમ ખીજી મુશ્કેલીઓ ઉભી કરીને આખરે મેં તમારાવાળી વાત કબૂલ કરાવી છે માટે જલદી નેપોલિયન પાસે જાઓ, તેને અહિંની સ્થિતિથી વાકેફ કરો. તેના પુત્રના લાલમાં તેનું રાજીનામું લખને ચાલ્યા આવો.”

“સાહેબ! પણ નેપોલિયનનું પોતાનું શું કરવા ધાર્યું છે ?” કૉલેનકૉર્ટ દયા-મણી અવાજે પૂછ્યું

“તમે મારો સ્વભાવ જોટલે અંશે જાણો છો તેટલા પરથી તમારી ખાત્રી હોવી જોઇએ કે હું તેનું અપમાન તો નહિજ થવા દઉં ગમે તે નિર્ણય આવે તોપણ તેના તરફ વિવેકભર્યું વર્તન રખાશે જલદી જઇ આવો ખાસ કારણસર તાકીદ કરે છું.”

ખરાખર મધ્યરાત્રિએ કૉલેનકૉર્ટ ફ્રાન્સ-વ્યક્તો પહેાંચ્યો મહેલના આમણામાં પડેલા સિપાઇઓ લડાઇમાટે અધીરા બન્યા હતા. તેમનામાં અતિશય ક્રોધ વ્યાપી ગયો હતો અને અમને લડવા લઇ જાઓ એવા જુમરાણુ મચાવતા હતા. કૉલેનકૉર્ટને તેઓ નેપોલિયનનો એકનિષ્ઠ મિત્ર માનતા હોવાથી તેને ‘શહેનશાહ બાજુ જીવો’ ના પો-કારથી તેમણે આવકાર આપ્યો.

નેપોલિયન હજી તેજ ઝોરડામાં બેઠો બેઠો કાઠક લખતો હતો. કૉલેનકૉર્ટ કહે છે, “એકજ દિવસમાં તેના શરીરને દસ વર્ષનો ધમારો લાગ્યો હતો. તેના જોરથી ખીડાયલા હોઠ તેના અંતરની વ્યથાનો ખ્યાલ આપતા હતા.”

તેણે પૂછ્યું, “શું થયું ? ઝારને મળ્યા ? તેણે શું કહ્યું ?”

કૉલેનકૉર્ટ દુ ખથી એટલો વ્યગ્ર થઈ ગયો કે તે બોલી શક્યો નહિ નેપોલિયને કપતા હાથે તેનો હાથ પકડી કહ્યું—

“બોલ, કૉલેનકૉર્ટ, બોલ. હું માઠામાં માઠા સમાચાર માટે પણ તૈયાર છું.”

કૉલેનકૉર્ટે બોલવા માંડ્યું, ‘સાહેબ, હું ઝારને મળી આવ્યો તેનાજ ઝોરડામાં હું ચોવીસ કલાક છુપાઇ રહ્યો. તે તમારો શત્રુ નથી તે એકસોજ તમારા લાલમાં ઉતરે એવો છે.”

નેપોલિયને સદેહસૂચક માથું હલાવી પૂછ્યું—

“તેની શી મરજી છે ? તેમનો શો મનસુબો છે ?”

કૉલેનકૉર્ટે ગદગદ સ્વરે કહ્યું, “સાહેબ, આપ નામદારને મારે ભોગ આપવો પડે છે—આપના પુત્રને રાજ્યાસન સોંપી નિવૃત્ત થવાનો.”

એક પળવાર નેપોલિયન ચૂપ રહ્યો. પછી અંતરના અમિતી ધમધમતા શબ્દોમાં તે બોલ્યો—

“એનો અર્થ એ કે તેઓ મારી સાથે સલાહ કરવા નથી માગતા મારી તલ્લવારના બળથી પ્રાપ્ત કરેલું રાજ્યપદ તેઓ મારી પાસેથી છીનવી લેવા માગે છે ? તેઓ મને એક ગુલામ જેવો, મૈના તિરસ્કાર અને મસ્કરીને પાત્ર બનાવવા માગે છે કે જેથી કરીને સડી ગએલા રાજ્યાસનો ઉપર ખેંઠેલા માટીના પૂતળા જેવા કાયદેસર રાજ્યોને પોતાની બુદ્ધિના બળથી ડરાવવાની કોઈ હિંમત ન કરે, અને આ સમાચાર મને કહેનાર, ડૉલેનકોર્ટ ! તુંજ તેમને મળી આવ્યો ?”

થોડીવાર નેપોલિયને ઓરડામાં જોરથી આટા માર્યા, પછી જાણે થાકી ગયો હોય તેમ તે ખુરશીપર બેસી પડ્યો, અને હાથવડે મોઢાંકી દીધું પછી તે થોડીવાર બોલ્યો—

“કેમ લાઇ, તારામાં આગળ બોલવાની હિંમત નથી ? તારા અલેક્ઝાન્ડરે શું કહેવડાવ્યું છે તે તો કહી દે”

આ સખત શબ્દોથી ડૉલેનકોર્ટના હૃદયમાં ઉડો જખમ વાગ્યો તેણે કહ્યું, “સાહેબ, તમને મારી દયા નથી આ ફટકો જે તમને હમણાં વાગે છે તેણે મારા હૃદયને તો ક્યારેનું એ ચીરી નાખ્યું છે” નેપોલિયન તરતજ હાર્યો તેણે અત્યંત મમતાભર્યા શબ્દોમાં કહ્યું, “મારી બૂલ થઇ એકસામટી આફતો મને ઘેરી લે છે ત્યારે મારું મગજ ખોપરી લાગીને બહાર નીકળવા જોર કરતું હોય એમ મને થાય છે મારા મગજનું બધારણ એટલું મજબૂત છે કે મોટી મોટી લડાઈઓ અને જોખમોના આચકા સામે જે આજસુધી ટકી રહ્યું છે, તે ઉપરાઉપરિ પડના ફટકા હવે નથી ખમી શકતું તારી વફાદારીમાં મને શ્રદ્ધા છે”

ડૉલેનકોર્ટે કહ્યું, “સાહેબ, હું થાકી ગયો છું તમે છેવટના નિર્ણયપર આવો તે પહેલા તમને બધી વિગતથી વાકેફ કરવા જોઈએ મારી હાલની સ્થિતિમાં મારાથી તે નહિ બને”

નેપોલિયને તેને આરામ લેવાની રજા આપી દશ વાગે તેને બોનાવ્યો અને ખુરસી આપી કહ્યું, “બોલ, તેમને શું જોઈએ છે ? આપણી પાસેથી કંઈ કંઈ સરતો કરાવી લેવી છે ?”

ડૉલેનકોર્ટે પછી વિગત કહેવા માડી બુર્બોન રાજ્યોને ગાદીએ બેસાડવાની બાબતમાં મિત્રરાજ્યોની સલામાં થએલી ચર્ચાની વાત આવી એટલે નેપોલિયન એકદમ ઉભો થઇ ગયો અને બોલ્યો—

“તેઓ ગાંડા થઇ ગયા ! બુર્બોન રાજ્યો ફ્રાન્સની ગાદીએ ! એક વરસ પશુ નહિ નબે ! તેમને આખી પ્રજા ધિક્કારે છે, અને લશ્કરનું શું ? માગ સિપાઇઓ તેમને કહી પશુ તામે નહિ થાય જે રાજ્યો વીશ વીશ વરસ સુધી પરરાજ્યોના શોટલા ખાધને સ્વદેશની ખોદણી કરતા અને તેનું બુક્સાન કરવાનોજ ઘાટ ધડતા

તેમને ગાદીએ બેસાડવા ' એમા એકલુ ગાંડપણ નહિ પણ ક્રાન્સ ઉપર દરેક પ્રકારનું દુષ્ક્રિયા નાખવાનો પણ સ્પષ્ટ હેતુ છે શું તેઓ ગભીરપણે આવો વિચાર કરે છે ?

ક્રાલેનકોર્ટ ઉપલે છેતુ પાર પાડવા શા શા કાવત્રા રચાયા હતા તેની બધી વિગત કાંઈ પણ જાનુ રાખ્યા વગર કહી

નેપોલિયન કહે, " ચાલો પાછા આપણે મૂળ વાતપર આવીએ તેમને માફ રાજનામું જોઈએ છે હું રાજનામું આપુ તો રાજ્યાસન મારા પુત્રને અને રાજ-પ્રતિનિધિત્વ શહેનશાહ્યાનુને મળે રાજ્યપદનો ત્યાગ કરવાનો મારો અધિકાર છે ખરો ? બધી આશાઓ નિર્મૂળ થતા સુધી તેમ કરવું બ્યાજની પણ ગણાય ? હજી મારી પાસે પચાસ હજાર માણસો છે તેઓ હજી મને પોતાનો રાજ માને છે તેઓ પારિસ જઈને લડવા ટમટમી રહ્યા છે મારી તોપોના ધડાકાથી પારિસના પ્રજામાં શૈર્યનો સચાર થશે, તેમનો પ્રજાકીય જુસ્સો લજૂકી ઉઠશે, અને નગરમાં પરદેશીઓ મહાલે છે તે અપમાનનો ડખ તેમને ખુચશે. એકવાર ફતેહ મળ્યા પછી હું રાજ્યાસન નહિ છોડુ—માત્ર ક્રાન્સના લોકો મને છોડવાનું કહે તોજી છોડુ ચાલ, બાર વાગ્યા છે મારે લશ્કરની તપાસ લેવી છે "

નેપોલિયનની આશાઓ હવાઈ કિંવા જેવી હતી અને શત્રુઓના બળ આગળ હવે તેનું કાંઈ ચાલે એમ નથી એ ક્રાલેનકોર્ટ જાણતો હતો અને તેથી તેની ચિંતા વધતી હતી

શહેનશાહને જોઈ સિપાઈઓ ખુશ ખુશ થઈ ગયા " પારિસ લઈ જાઓ—અમને પારિસ " એવા પોકાર ચારે દિશાએથી થતા લાગ્યા

નેપોલિયને કહ્યું, " હા, મારા મિત્રો, આપણે પારિસને છોડવા જઈશું કાલે જઈશું. "

આ વાક્ય પૂરે થતાજ ' શહેનશાહ ધણુ જીવો " એવા કાન બહેરા કરી નાખે એવા પોકારથી આકાશ ગાજી રહ્યું સિપાઈઓમાં ફેલાઈ ગયેલો અદ્ભુત ઉત્સાહ જોઈને ક્રાલેનકોર્ટને પણ લાગ્યું કે નેપોલિયનને હજી કાંઈક અવકાશ છે તો ખરો તેણે ઘેરોથી ઉતરતા ક્રાલેનકોર્ટને પૂછ્યું, " કેમ ? હવે તારો શો વિચાર થાય છે ? " તેણે ઉત્તર આપ્યો, " આ બાબતનો નિર્ણય આપે એકલાએજ કરવો ઘટે છે " પોતાની ખરી સ્થિતિની હજી નેપોલિયનને ખબર ન હતી તરુણ સરદારો જેમને હજી કીર્તિ મેળવવાની બાકી હતી તેઓ પારિસ જવા એકેકે પગે તૈયાર હતા, પણ ધરડા સરદારો જેઓ કીર્તિ અને દોલત બેઉ મેળવી ચૂક્યા હતા અને તેમને જાળવી રાખવા ઈન્તેજાર હતા, તેઓ જાણતા હતા કે હવે કાંઈ વળે એમ નથી તેથી ચૂપજ રહેતા ધારાસભાનો પ્રમુખ ટેલીરેન્ડ હવે સામા પદ્મમાં બળી ગયો હતો અને તેણે પોતાની લાગવગથી નેપોલિયનને પદબ્રષ્ટ કરવાનો કરાવ ધારાસભામાં પસાર

કરાવ્યો. નેપોલિયને એ ઠરાવની પરવા પશુ ન કરી, કારણ કે તેને ધારાસભાએ નહિ પશુ લોકોએ રાજ બનાવ્યો હતો, પરંતુ એ ઠરાવની માઠી અસર એ થઈ કે લોકો હતાશ્ચ ચયા, રાજબક્તોને જોર આવ્યું અને લશ્કરની વલણ ઉપર પશુ ધણી ખરાબ અસર નીપજી.

બીજો દહાડો બપોરે લશ્કરની તપાસ લીધા પછી નેપોલિયને ફ્રાન્કેન્બેર્ગમાં હતા તેટલા મુશ્કી અને લશ્કરી અમલદારોની સભા કરી તેમાં તેને બારે નિરાશા મળી તેના બારેમાં બારે વચનાળા સરદારોએ પ્રથમ મુશ્કેલીઓ બતાવવા માંડી, પછી વાંધા દર્શાવવા માંડ્યા અને આખરે એમ પશુ કહ્યું કે હવે કાંઈ વળે એમ નથી.

જો તેણે બહાર આવીને જીવાન અમલદારોના મત લીધા હોત તો એકે એક માણસ જવા ઉભો થાત અને સિપાઈઓ આમળ ગયો હોત તો તેને હર્ષનાદથી વધાવી લીધો હોત, પશુ પોતાની આમખાસનાં માણસોની જડતા જોઈ તે નિરાશ થયો અને નીચેના ભવિષ્યસૂચક શબ્દો બોલ્યો—

“ તમારે આરામ લેવો છે તો લો હું લેવા દઉંશ, પશુ તમારા આરામના મિજાનામાં કેટલો ભય, કેટલું સંકટ છે તે તમે નથી જાણતા. આટલી બારે કિમ્તે જો આરામ તમે ખરીદો છો તેનાથી થોડાજ વર્ષમાં ખૂનરેજી જાગી ઉઠીને લડાઈ કરતાં પશુ વધારે જાનની ખુવારી થશે ”

એમ કહી ને પોતાના ઝોરડામાં ચાલ્યો ગયો થોડા કલાક માણસજાતથી નહિ સહન થઈ શકે એવો સતાપ સહન કર્યા પછી તેણે કૉલેનકૉર્ટને અદર તેડાવ્યો તે વખતે તેની કાંતિમાં ભયકર ફેરફાર થઈ ગયો હતો, તે પશુ વર્તનમાં શતિ અને દૃઢતા હતાં તેણે ટેમલમાંથી પોતાનું રાજનામું ટહાડી કૉલેનકૉર્ટને આપતા કહ્યું, “ મારા મિત્ર ધીરજ રાખ. આ દૃત્ત્વ લોકો બલે જીવશે પશુ તેમના કૃત્યને માટે પરતાશે ”

રાજનામું નીચે મુજબ હતું —

“ મિત્રરાજાઓએ જાહેર કર્યું છે કે સુલેહના માર્ગમાં માત્ર શહેનશાહ નેપોલિયનજી વિનંકર્તા છે, તો શહેનશાહ નેપોલિયન પોતે લીધેલા સોગંદનું પાલન કરવા માટે પોને જાહેર કરે છે કે હું રાજ્યાસનપરથી ઉતરવા તૈયાર છું મારા દેશના બહાને ખાનર ક્રૂર તો શું પશુ જીદગી છોડવા તૈયાર છું માત્ર એટલીજ સરતે કે રાજ્યાસન મારા પુત્રને અને રાજપ્રતિનિધિત્વ શહેનશાહખાનુને મળે અને રાજ્યના કાયદાઓનું પાલન થાય.

સને ૧૮૧૪ ના એપ્રિલની ૪થી તારીખે અમારા ફ્રાન્કેન્બેર્ગના મહેલમાં લખાયું ”

માર્શલ મેકડોન્લડ અને માર્શલ ને, એ બે સરદારોને નેપોલિયને પોતાના તરફથી કમીશનર નામ્યા તેમણે કહ્યું, “ સાહેબ, અમે આપને પોતાને માટે અમુક સરતો

કરાવી લેવા આમહ કરીએ ? ”

નેપોલિયને તરતજ જવાબ આપ્યો, “ મારે માટે તો કંઈજ બોલતા ના, પણ ફ્રાન્સને માટે સારામા સારી સરતો માગી લેજો મારે પોતાને કશું માગતું નથી ”

તેઓ ગયા પછી નેપોલિયને માર્શલ માર્મેને બોદાવી લાવવા એક અમલદારને મોકલ્યો, તે ખાર હજાર સિપાઇઓ સાથે પારિસ અને ફ્રાન્ટેન્બર્ગની બરાબર વચ્ચે આવેલા ઇસેન ગામને સાચવીને બેઠો હતો તે અમલદાર મોડી રાત્રે દોડતેધોડે પાછો આવ્યો અને સમાચાર લાવ્યો કે માર્મે પોતાના સૈન્ય માથે શત્રુઓને મળી ગયો છે અને સૈન્યને છેતરીને શત્રુના સૈન્યની વચમાં ફસાવી દીધું છે એટલે હવે તો ફ્રાન્ટેન્બર્ગ અરક્ષિત થઇ ગયું

પ્રથમ તો નેપોલિયને આ વાત માનીજ નહિ, પણ પછી જ્યારે તેને વારંવાર કહેવામા આવ્યું કે એ વાત સાચીજ છે ત્યારે તે ખુરસી પર ફસાઇ પડ્યો અને સાબળનારની આખમથી આસુ આવે એવા ઉદ્ગાર કહાડવા લાગ્યો “ તે ! મારો શિષ્ય ! મારા બાળક જેવો ! કૃતદ્ધ ! બસે, મારા કરતા તે વધારે દુખી થશે ! ”

માર્શલ માર્મેએ શત્રુના હાથમા સૈન્યને સોંપી દેવા માટે પોતાના તાબાના અમલદારને બોલાવ્યા તેઓ બધા શહેનશાહને માટે જન આપે એવા હોવાથી તેમને કશું કે આજે શહેનશાહ પારિસ તરફ કુચ કરવાના છે માટે આપણે આગળ ચાલો “શહેનશાહ ધણુ જીવો” ના પોકાર સાથે તેઓ આખા લશ્કરસહિત તૈયાર થઇ ગયા અધારી રાત્રે માર્શલ માર્મે તેમને શત્રુની છાવણીના મધ્ય ભાગ સુધી લઇ ગયો સવારમા તેમણે જ્યારે પોતાની આસપાસ રશિયન તોપો અને લશ્કરની ટુકડીઓ ગોઠવાયલી જોઈ ત્યારેજ તે લશ્કરને ખરી સ્થિતિનું જ્ઞાન થયું એકેએકના મોમાથી ક્રોધ અને શોકના ઉદ્ગાર નીકળવા લાગ્યા લશ્કરનો પાછલો ભાગ ચેતી ગયો એટલે તે તો છેલ્લી ધડીસુધી શહેનશાહને મચાવવાનું વ્રત લઇને ઇસેનના પૂલ આગળજ ઉભો રહ્યો

સરદારો આ દગો જોઇને ક્રોધે બરામા સિપાઇઓ પણ ક્રોધથી ગાડા જેવા થઇ ગયા કર્નલ ઓર્ડિનરે ખીજ બધા સરદારોને બોલાવ્યા તેમણે કર્નલ ઓર્ડિનરને પોતાનો સરદાર બનાવ્યો અને આખું ફ્રેન્ચ સૈન્ય ખીજવાયલા સિંહની માફક જીવપર આવીને, ચારે બાજુએ અસખ્ય શત્રુસૈન્ય હોવા છતાં નેપોલિયન પાસે પાછા જવા ચાલી નીકળ્યું

આ બખર જાણીને માર્મે તેજમા તેજ ધોડાપર સ્વાર થયો અને પાછા વળતા લશ્કરને તેણે પકડી પાડ્યું

તેણે ઓર્ડિનરને દુરથી ખૂસ મારી કહ્યું, “ ઉભા રહો, નહિ નો હું તમને પોતાની મેજે સેનાપતિ થઇ પડવા માટે લશ્કરી કાયદા પ્રમાણે શિક્ષા કરાવીશ ”

તે. ૪૨

ઓર્ડિનરે જવાબ આપ્યો, “ તમારાથી થાય તે કરી લેજો, પણ એવો કાયદો નથી કે લશ્કરે પ્રપચને પણ તાબે થવું અને કાયદો હોય તોપણ આમાંથી કોઇ માને એમ નથી ”

પછી માર્શે એ સિપાઇઓને સમજાવ્યા પોતાના જખમના ચામડાં બતાવ્યા, છેલ્લી લડાઇના નહિ રૂઝાયલા ધા બતાવ્યા અને કહ્યું કે સલાહ થઇ ગઇ છે તેથી તમે ત્યાં જશો તો તમને અને શહેનશાહને નુકસાન થવાનું નથી, છેવટે કહ્યું કે તમે મને—તમારા સેનાપતિને છોડી જાઓ તે પહેલાં મને મારી નાખો સિપાઇઓને આગ્રા માનવાની ટેવ પડેલી હોવાથી તેમણે આ શબ્દો સાચા માન્યા અને પાછા શત્રુસૈન્યની વચ્ચે જમીને તેઓ ઉભા રહ્યા

દરમ્યાન પેલા ત્રણ કમીશનરો નેપોલિયનનું રાજીનામું લઇ પારિસ ગયા ઉપર કહેલા દગાની તેમને કશી ખબરજ ન હતી કૉલેનકૉર્ટ પોતાના સોબતીઓને છોડીને સીધાજ બેલ્જિઆન-ડર પાસે ગયો તેણે તરતજ જાણારી દીધું કે વસ્તુસ્થિતિ ફરી ગઇ છે

કૉલેનકૉર્ટ કહે, “ સાહેબ, હું નેપોલિયનનું રાજીનામું લખીને આવ્યો છું માર્શલને અને મેકડોનલ્ડ કમીશનર તરીકે આવ્યા છે રીતસરનુજ કરવાનું તે થઇ ગયું છે હવે તો સુલેહનો દસ્તાવેજ ઘડી તેના પર સહી કરવાનુંજ બાકી છે ”

ઝાર કહે, “ ઓ મારા વહાલા ડયૂક, તમે મારી પાસેથી ગયા તે વખતે નેપોલિયનની સ્થિતિ સામા પક્ષને ડર ઉપજાવે એવી હતી તેનું લશ્કર, લશ્કરનો તેનાપર નિ સીમ પ્રેમ, તેની પોતાની હિમત અને કુશળતા, એ બધા ડરાવે તેવા હતાં, પણ આજે તે સ્થિતિ રહી નથી ”

કૉલેનકૉર્ટે કહ્યું, “ આપ નામદારની બૂલ થાય છે હજી શહેનશાહ નેપોલિયન પાસે માત્ર થોડાજ માધ્યમના વિસ્તારમાં એ શી હજાર માણસો છે તેઓ પારિસ ઉપર ચઢી આવવા ટમટમી રહ્યાં છે, અને શહેનશાહના રક્ષણમાટે એમાંના છેલ્લો સિપાઇ મરતાં સુધી તેઓ પાછી પાની કરે એવા નથી તેમના દાખલાથી પારિસમાં પણ નવચેતન આવે. ”

ઝાર કહે, “ તમને વ્યથા આપવા માટે દિલ્લીગીર છું પણ તમને બદલાયલી સ્થિતિની ખબર નથી ધારાસભાએ નેપોલિયન પાસેથી રાજ્યાસન લઇ લેવાનો ઠરાવ પસાર કર્યો છે દરેક ઠેકાણેના સેનાપતિઓ અને નાયકો નવા રાજ્યતંત્ર તરફ વશ-દારીના સદેશ મોકલવા લાગ્યા છે ધારાસભાની આગ્રા માથે ચડાવવાના બહાના હેઠળ તેઓ અત્યારે પોતાના કમનસીમ શહેનશાહને તણ દઈ પોતાની સ્થિતિ સલામત કરવાની આતુરતા છુપાવે છે આવી કૃત્ત્રિ દુનિયા છે અત્યારે, આપણે વાત કરીએ છીએ તે વખતે ફ્રાન્સેન્સેલો અરક્ષિત થઇ ગયું છે અને નેપોલિયન અમારા કમળમાં છે ”

કૉલેનકૉર્ટ તો આશ્ચર્યમાં ગરકાવ થઈ ગયો તેણે કહ્યું, “આ, બોલો છો શું ? વળી પાછા નવા દેશરોહીઓ જગ્યા ?”

ઝારે વિચારપૂર્વક કહ્યું, “ધસોન ખાલી થઈ ગયું છે. માર્મો અને તેનું મૈન્ય બેઉ અમારી પાસે આવી ગયાં છે.”

આ સમાચારથી કૉલેનકૉર્ટના ઉપર વજ્રપાન થયો તેણે શોકાતુર સ્વરે કહ્યું, “મને આપની હિંદારના સિવાય હવે બીજા કશાની આશા નથી.”

અલેક્ઝાન્ડરે કહે, “જ્યાં સુધી નેપોલિયનને તેના લશ્કરનો ટેકો હતો ત્યાંસુધી તેના શત્રુઓની સલાહ જરા તરા ડરતી હતી, પણ હવે તેના સેનાપતિઓ, સરદારો અને સિપાઈઓ તેને છોડતા જાય છે, તેથી હવે તેમની દૃષ્ટિમાં ફેર પડી ગયો છે ફ્રાન્કો-જે શહેર પણ હવે અમત્યનું લશ્કરી મથક નથી રહ્યું ત્યાંના આગેવાનોએ પણ વફાદારીના પત્રો લખી મોકલ્યા છે હવે તમે પોતેજ વિચાર કરો કે મારે શું કરવું.”

કૉલેનકૉર્ટ એટલો બધો ગુચવાઈ ગયો કે તેનાથી કશો ઉત્તર ન અપાયો અલેક્ઝાન્ડરે કહ્યું, “જો માણસોએ તેમની દોષત, તેમની કીર્તિ, તેમનું સર્વસ્વ નેપોલિયનદ્વારા મેળવ્યું છે તે નીચ કૃતધ્વીઓએ આજે તેને ફસાવ્યો છે અમને રાજ્યોને આમાથી ધડો લેવાનો છે, પણ હિંમત રાખજો. હું તમારા પહેલાં સલામા જમશ અને મારાથી બની શકે તેટલું દયાણુ કરીને હું તેને એટલા અથવા એવા કોઈ ટાપુનું રાજ્ય અને શહેનશાહની પદવી એટલું તો અપાવીશજ.”

કૉલેનકૉર્ટ ત્યાંથી ઉઠીને પોતાના સોળતીઓ પાસે ગયો, પણ માર્શલ માર્મોએ કરેલા દગાની વાત કહેવાની તેની જીભ ન ચાલી તેઓ ત્રણે સલામૂહમા ગયા. લા ક્રાન્સની સાથે શત્રુતા રાખનારા તમામ રાજ્યોના મોટા મોટા પુરુષો એકઠા થયા હતા અનેક્ઝાન્ડર પ્રશ્નિયાના રાજ્ય માથે બારીમાં ઉભો ઉભો વાત વરતો હતો, અને દેશદેશના દરમારીઓ રમ લઈ લઈને વાતો કરતા હતા.

ફ્રેન્ચ કમીશનરો દાખલ થયા એટલે તેમની વાતો અટકી અલેક્ઝાન્ડર અને પ્રશ્નિયાનો રાજ્ય એક લાખા ટેબલ આગળ બેઠા અને બીજા બધા પણ પોતપોતાની જગ્યાએ બેસી ગયા આસિટ્રિયાનો રાજ્ય પોતાના જમાઇની પાયમાલીની પૂર્ણાકૃતિ વખતે હાજર ન રહેવાય તો સારું, એમ સમજીને ગેરહાજર હતો ઈંગ્લેન્ડનો પ્રતિનિધિ લૉર્ડ કાસલરે હજી આવ્યો ન હતો કૉલેનકૉર્ટ નેપોલિયનનું રાજનામું રજૂ કર્યું એક પળવાર તો ગભીર ચૂપકી ફેલાઈ પછી પ્રશ્નિયાનો રાજ્ય બોલ્યો,

“હવે ચાલુ સ્થિતિમાં શહેનશાહ નેપોલિયન સાથે સુલેહ થઈ શકે એમ નથી ક્રાન્સની તેના અસહી રાજ્યોને પાછા બોલાવવાની ઇચ્છા છે એવી સામિતીઓ બધી બાબુઓથી મળતી જાય છે.”

આના જવાબમાં મેકડોનહસ બોલ્યો, “ અમારા શહેનશાહને રાજ્યાસન ક્રાન્સની પ્રજાએ આપેલું છે સર્વત્ર સુલેહ પ્રવર્તાવવાની ખાતરજ તે રાજ્ય છોડે છે મિત્ર રાજ્યો એમ કહે છે કે તે એકલાજ સુલેહના માર્ગમાં વિધનકર્તા છે, તો પોતાના દેશના હિતની ખાતર પોતાની જાતને તે ખુશીથી હોમી દે છે, પણ જો મિત્રરાજ્યો તેના પુત્રનો રાજ્યાસન ઉપરનો હક્ક મજૂર નહિ રાખે તો તેમાંથી બારે માહુ પરિણામ આવશે. અમારૂં લશ્કર તેના માલિકના હક્કના રક્ષણમાટે શરીરમાં લોહીનું ટીપું હશે ત્યાંસુધી લડશે. ”

આ ઉદ્ગાર નીકળતાની સાથેજ સભામાં ધણા તિરસ્કારયુક્ત ઉપહાસ કરવા લાગ્યા, કેમકે મેકડોનહસને નેપોલિયનની અરક્ષિત હાલતની ખબર નથી એમ બધા સમજી ગયા એટલામાં તો માર્શલ માર્મે પોતેજ ત્યાં આવ્યો અને ચારે બાજુએથી તેને અભિનંદન મળવા લાગ્યાં

બર્નાડોના એક મિત્રે પોતાના મિત્રને ક્રાન્સની ગાદી અપાવવાની આશાએ રાજપ્રતિનિધિત્વની સામે ખૂબ બખાળા કહાડ્યા અને નેપોલિયન ક્રાન્સનો રાજ થાય કે તેનો પુત્ર, એ બેજ યૂરોપની શાંતિને માટે સરખાજ ઉપદ્રવકાગક છે એમ બારે છટાથી જાહેર કર્યું

પણ તેની દલીલોના ટેલિરેન્ડ કટકે કટકા કરી નાખ્યા તેણે વજનદાર ભાષામાં કહ્યું કે ક્રાન્સને માટે બેજ ગળા હોષ શકે—નેપોલિયન કે લૂઇ ૧૮ મો નેપોલિયનના પછી કાયદેમર રાજ્યવારસ હોય તેજ રાજ્ય થઈ શકે નેપોલિયનને બાદ કરીએ તો ક્રાન્સમાં-આખા જગતમાં એવો એક માણસ નથી કે જેનો પ્રજા ઉપર કાણુ હોય નેપોલિયન અને જૂઠાં એ બે સિવાય બે તેની વાન કરશે તો હું કહીશ કે તેમાં દુગો છે. એટલે બર્નાડોના સલાહ તો સદાને માટે ઉડી ગયો

ઇસાન ખાલી થયું એટલે તરતજ સેન નદીને કિનારે કિનારે ગલિયન ફ્રેન્ચ ગોઠવાઇ ગઇ નેપોલિયનની સ્થિતિ હવે ઉધાડી રીતે નિરાશાભરેલી બની ગઈ તેથી મિત્રરાજ્યો તેની પાસે કાંઈ પણ મરત વમર ચોકખું રાજનામુજ માગવા લાગ્યા તેની પાયમાલી થઇ ચૂકી એ વાત હવે ઉઘાડી પડી ગઈ અને આ ચર્ચા ચાલતી હતી તે વખતમાં પણ પડના રાજને તજ દેવાની આતુરતાવાળા વંશુ લોકો મિત્ર-રાજ્યોના પક્ષમાં બેચાર્થ આવવા લાગ્યા

કમીશનના પાસે મિનસરતે રાજનામુ માગવામાં આવ્યું તેથી તેઓ પોતાના શહેનશાહની અજત સલામતી જાળવવા બારે ગલરાટ સાથે ચાલતા થયા, કારણુ કે હવે તે શત્રુઓના હાથમાં કેદ પકડાઇ જાય એવી ચોકખી ધારતી હતી

ને અને મેકડોનહસ પારિસ રજા ફ્રાન્સેનકોર્ટ ફ્રાન્ટેન્સો પહોંચ્યો, ત્યારે નેપોલિયન બારી આગળ બેઠો હતો તેનો ફિક્કો ચહેરો અને અવ્યવસ્થિત કપડાં ઉપરથી

જણાવું હતું કે તેને ગદ્ય રાતે ભાગ્યેજ આરામ મળ્યો હશે

કૉલેનકૉર્ટ તેની પાસે ઉભો રહ્યો પણ પેલા ભયકર સમાચાર કહેવા તેની જીભ ન ઉપડી એટલે નેપોલિયનેજ શાંતિનો ભગ કરી પૂછ્યું —

“ ઇસોનવાળું સૈન્ય ફરી ગયું એટલે હવે તેમને નવી સરતો કળવાનું બહાનું મળ્યું કેમ ખરી વાતને ? હવે મને મારાજ માણસોએ તજ્યો, મને ખુદ્દી રીતે ફસાવ્યો એટલે નવી સરતો થવીજ નોંધએ કેમ, હવે તેઓ શું માગે છે ? ”

કૉલેનકૉર્ટ જો જો જોયું હતું તે બધું ધીમે રહીને તેને કંઈ અને પછી જણાવ્યું કે હવે તેઓ આપની પાસે બિનસરતે ગજનામું માગે છે આ સાબળતાં તેના કોષનો પાર ન રહ્યો તેની પ્રકૃતિગત અમાનુષી શક્તિ અને જીવસો જવાહામુખીની માફક ભભૂંકી ઉઠ્યાં આંખમાથી અગ્નિ વરસવા લાગ્યો અઘૌકિકે ભુદ્ધિ અને દહતાથી તેના ચહેરા ચળકી ઉઠ્યો.

તે બોલ્યો, “ શું એ છકી ગયેલાઓ એમ ધારે છે કે દેશદ્રોહીઓએ તેમને સારૂ પારિસના દરવાજા ઉઘાડ્યા એટલે તેઓ ફ્રાન્સના માલિક થઈ ગયા ? મુકીબર લુચ્ચા કાવત્રાખોરોએ ખરાબીનો ખાડો ખોલ્યો એટલે શું પ્રજાએ તેમનું કાળું કૃત્ય મંજૂર રાખ્યું ? હું લોકોનો આશ્રય લઈશ મૂર્ખાઓ ! હજી તેઓ નથી સમજતા કે મારા જેવો માણસ તો કબરમા દટાય ત્યારેજ બગડીને થયો કહેવાય કાલે, આવતી કાલે તેમને મારી આસપાસ જકડેલી બેડીઓ તોડીને ફેંકી દઉં છું અને એક લાખ ત્રીશ હજાર યોદ્ધાઓનો નાયક બની હમેશ કરતા વધારે લયાનક સ્વરૂપમા પ્રકટ થાઉં છું

“ સાબળ, આ પ્રમાણે મારી ગણતરી છે મારી પાસે અચારે શત્રુઓને ધ્રુજવનાર ૨૫૦૦૦ યોદ્ધાઓ છે તે મારા સૈન્યનું મધ્યબિન્દુ બનશે બિયોર્મા ૩૦,૦૦૦ છે ગ્રેનિયરના ૧૮,૦૦૦, સુશેટના ૧૫,૦૦૦ અને મોસ્ટના છટા છતાં ૪૦,૦૦૦ મળી એક લાખ ત્રીસ હજાર થાય છે હજી ફ્રાન્સ અને પ્રુશિયાના મુખ્ય રથજોનો હું માલિક છું કદાચ ત્યાં પણ પારિસના જેવા ખૂની અને દેશદ્રોહીઓ વખતે હોય, પણ પાછો હું ઉભો થાઉં છું હજી કદિ પણ જે હાર્યું નથી એવા બહાદુરમા મહાદુર સૈન્યનો હું નાયક છું.”

નેપોલિયન આ પ્રમાણે બોલતો હતો અને સપાટાબધ આંટા માર્યો જતો હતો.

“ લખો દે મેકડોનલ્ડ નેને કે ચાલ્યા આવે. મારે સુલેહ નથી કરવી એ ફ્રાન્સને સુલેહ અપાવવા સારૂ અમત ભોગ આપ્યા તે તેમને કબૂલ નથી ! ચાલો, બચ્ચાઓ આવી જાઓ ”

કૉલેનકૉર્ટ તેના મનની ઉશ્કેરાએલી સ્થિતિ અને એવે વખતે તેને શાંતિથી સમજાવવાની નિષ્ફળતા જણતો હોવાથી સલામ કરી રજ માગી

નેપોલિયને એકદમ માયાળુ અવાજે કહ્યું, “ આપણે સરખા છીએ આપણી વિપત્તિઓ અસાધારણ છે જ, આરામ લે મારે માટે તો આરામ છેજ નહિ ”

કૉલેનકૉર્ટ આરામ લેવા ગયો. પણ તેણે ધણા ઉદ્વેગમાં વખત પસાર કર્યો શહેનશાહ પુનઃ યુદ્ધ શરૂ કરીને બહુ તો લડાઇ લખાવે પણ તેને માટે ફતેહની આશા જેવું તો હતુજ નહિ. શત્રુના છ લાખ સિપાઇઓ તો ક્રાન્સમાંજ હતા અને બીજા બાર લાખ કોષ્ટ પણ વખતે કમનશીબ પ્રજાસત્તાક રાજ્યપર તૂટી પડવા તૈયાર હતા. ક્રાન્સના મોટા મોટા માણસો પણ હવે નવા રાજ્યતંત્રની કૃપા મેળવવા આતુર હતા. નેપોલિયને ધણીવાર અતિ સાહસિક હિલચાલ કરીને યુરોપને આશ્ચર્ય-ચકિત કરી નાખ્યું હતું તેવું અત્યારે પણ તે કરી એસે એવી તેનામાં શક્તિ અને શુદ્ધિ હોવાથી, તે ચારે બાજુએથી ઘેરાયલો છતાં પણ તેની પાસે આવવાની મિત્ર-રાજાઓની હિંમત ચાલતી ન હતી.

બીજો દિવસે કૉલેનકૉર્ટ ફરીથી તેને સમજાવવા માડ્યું કે બળથી છૂટા થવાનો પ્રયત્ન કરશો તો દેશને, સૈન્યને અને પોતાની જાતને સર્વને જોખમમાં નાખશો. એવી ભયભરેલી હાલની સ્થિતિ છે.

નેપોલિયન ચીકાડી ગયો. તે બોલી ઉઠ્યો, “ લાય વળી કેવો ? મને તેવી પરવા નથી નકામી જિંદગી બોળાડપ છે, પણ બીજાઓને જોખમમાં ઉતારતા પહેલાં મારે તેમનો અભિપ્રાય પૂછવો જોઈએ જેટલા સરદારો હજી રહ્યા છે તેમને તેડી લાવ ”

નિરાશ થએલા અને બહાવરા બની ગએલા સરદારો થોડીજ વારમાં ત્યાં એકઠા થયા તેમને સંબોધીને નેપોલિયને બોલવા માડ્યું — “ મેં રાજીનામું આપ્યું પણ તેમને તો મારા કુટુંબનું પણ રાજીનામું જોઈએ છે તેઓ મને, મારા પુત્રને, મારી સ્ત્રીને અને મારા સર્વ કુટુંબીઓને પદબ્રષ્ટ કરવા ઇચ્છે છે તમે તેમ થવા દેશો ? આપણી આસપાસ ગોઠવાયતા શત્રુસૈન્યને ભેદીને બહાર નીકળી જવાના મારી પાસે ઉપાય છે. હું ક્રાન્સમાં છૂમી વળીશ અને આખા દેશને જગાડી મૂકીશ. આદ્યમનો આશ્રય લઇશ ઝૉન્ગેરિઓ, સૂશ્, મોલ્ટ અને યુજનને જઈ મળીશ. આપણે ઇટાલિ ચાલ્યા જઈશું અને ક્રાન્સની પ્રજાનો અવાજ આપણને પાછા ન નોતરે ત્યાંસુધી આપણે પરદેશ નવાં રાજ્ય સ્થાપી નવી કીર્તિ મેળવીશું. કેમ, મારી સાથે આવવાની તમારી મરજી છે ? ”

પરંતુ મરી ગએલા ઉત્સાહવાળા સેનાપતિઓનાં દિલ આથી ઉત્કેશમાં નહિ તેમણે અનેક વાંધા બતાવ્યા. ક્રાન્સનો લાભ, બિનજરૂરી લડાઇ, પરદેશી લશ્કર દેશમાં રહેવાથી થતાં નુકસાન વગેરે અનેક બહાનાં બતાવ્યાં, પણ જેણે વીશ વર્ષ સુધી

ફ્રાન્સની કીર્તિને ઉજ્જવળ રાખી હતી અને જેણે તેમના ઉપર અનેક ઉપકાર કર્યા હતા, તેની પડતીને વખતે એક પણ સહાનુભૂતિનો શબ્દ તેમના મોમાથી નીડળ્યો નહિ કૉલેનકૉર્ટથી ન રહેવાયુ તે જવા ઉડ્યો નેપોલિયને કહ્યું, “ ઉભા રહો ” એમ કહી તેણે ઝડપથી પોતાનું રાજીનામું લખી કૉલેનકૉર્ટના હાથમા મૂક્યું અને શાંતિ પણ અહકારસહિત સેનાપતિઓ તરફ ફરીને કહ્યું, “ ગૃહસ્થો, મારે હમણા એકાતની જરૂર છે ” બધા ગયા પછી તેણે કહ્યું, “ આ માણસોને નથી હૃદય અને નથી સદ્ગુણ હું મારા કમનશીબ કરતા મારા સોગતીઓના મિથ્યાભિમાન અને કૃતદ્વનતાથી વધારે હારી ગયો છું આ અસલ છે ખસ, હવે પતી ગયું ”

શકાની સ્થિતિ પસાર થઇ ગઇ અને જે થવાનું હતું તે થઇ ગયું એટલે નેપોલિયનના હૃદયપરનો કટબોક બાર ઓછો થયો હવે તેણે મિથ્યા મનોવ્યથા કરવાનું મૂકી દીધું અને માથાપર આવેલી વિપત્તિ ધૈર્યથી અને પોતાના દરજ્જાને શોભે એવી રીતે સહન કરવા માડી મનને સમજાવી, સમાધાન કરીને તેણે પોતાના ચહેરા-પર સતોષ અને પ્રસન્નતાની છાપ પાછી બેસાડી તેના મોમાથી અસતોષના ઉદ્-ગાર નીકળતા ન હતા પણ દરેકની સાથે વિવેક અને માયાથી તે વાતચીત કરવા લાગ્યો તેની આવી ભવ્ય સમાધાનવૃત્તિ બેઇ સર્વ આશ્ચર્ય પામતા અને તેને માટે સૌને ધણું માન ઉત્પન્ન થતું

પણ નેપોલિયનને પદબ્રષ્ટ કરીનેજ મિત્રરાજ્યોને સતોષ ન થયો ફ્રાન્સની પ્રજાના હૃદય ઉપર તેણે પોતાનું રાજ્યાસન માડ્યું હતું એટલે મિત્રરાજ્યોએ મેળવેલી ફતેહની પૂર્ણાકૃતિ કરવા માટે નેપોલિયનની પ્રતિજ્ઞાનું પણ ખૂન કરવાની અને ફ્રાન્સમા તેને સ્વાર્થી નિર્દય રાક્ષસ જેવો માનતા થાય એવી રીતે લોકમત ફેરવવાની જરૂર હતી હવે આખા યુરોપના છાપખાના તેમના હાથ નીચે આવ્યા હતા બિચારો નેપોલિયન જેનો જવાબ પણ ન આપી શકે એવી બદનક્ષીથી ભરેલી લાખો કરોડો પત્રિકાઓને આખા યુરોપમાં ફેલાવવાના તેમની પાસે સમ્મન હતા નેપોલિયનની કીર્તિને કલંકિત કરવા માટે, તેના ઉપર ખરાખોટા અનેક આરોપો ઠોકરી બેસાડવા માટે મિત્રરાજ્યોએ અનેક નીચ લેખકોની ઝેરમાં બોળેલી કલમનો ઉપયોગ કર્યો

આ પ્રકારે ઈંગ્લેન્ડમાં ટોરી પક્ષનો, યુરોપમા મિત્રરાજ્યોનો અને ફ્રાન્સમાં જુર્બોન વંશી રાજ્યોનો વિજય થયો નેપોલિયનનું મો બધ થયું હતું, તેની સ્વાધીનતા લુટાઇ ગઇ હતી, તેની શક્તિનો નાશ થયો હતો, તેના શત્રુઓના કોલાહલમાં તેના બચાવ કરનારનો અવાજ સભળાય એમ હતુંજ નહિ અને આજે પણ તેના બચાવ કરનારે સામા પક્ષના હુમલામાટે તૈયારજ રહેવું પડે છે, છતાં પણ જગતના લોકો તો તેને ચહાય છે અને ચહાશેજ

આ રીતે મિત્રરાજ્યોએ પોતાની ધન્યતા સર્વાંશે પૂર્ણ કરી નેપોલિયનના ઉપર આરોપ મૂકનાર તે વફીલ તે, પચ તે, ન્યાયાધીશ તે અને જલ્લાદ પણ તે, કેસનો હેવાલ લખનાર પણ તે અને તેનું જીવનચરિત્ર લખનાર પણ તેજ, પણ હવે સો વર્ષ સુધી મૌન ધારણ કર્યા પછી નેપોલિયનનો આત્મા ઇનવેલાઇડસના ધુમ્મટમાંથી નીકળી, નવી આલમને સંબોધીને કહે છે કે તમે મારો કેસ ફરીથી તપાસો જેઓ સત્ય અને ન્યાયના પક્ષમાં હોય તેમણે જ્ઞાતિથી પરતુ દબતાયી કહેતું જોઇએ કે તેની માગણી વાજમી છે અને કાંઈ પણ તેનો ઈન્કાર નહિ કરી શકે

પ્રકરણ ૬૧ મું—ણ્વા તરફ પ્રયાણ

યા પ્રકરણના અતમા વર્ણવેલા બનાવ ૬૧ીં એપ્રિલે બન્યા બીજે દિવસે સવારે કોલેનકોર્ટ પારિસ ગયો અને નેપોલિયનનું બીજ વારનું રાજનામું મિત્રરાજ્યોની સહાયા રજૂ કર્યું આખા જગતમાં જેની કીર્તિ ફેલાઈ ગઈ હતી તેની સપૂર્ણ અવનતિ જોઈ તેના શત્રુઓના હૃદય પીગળ્યાં ફ્રેન્ચનો તરફ તેઓ સૈન્ય મોકલવાના હતા તે વચ્ચાર બધ રહ્યો અને હવે

શહેનશાહ તથા તેના કુટુંબની શી વ્યવસ્થા કરવી તેની આતુરતાથી ચર્ચા થવા લાગી બુર્બોન રાજના પક્ષકારો તેને ફ્રાન્સથી આવેલાં આવે મોકલવા ઇચ્છતા હતા અને સેન્ટ હેલેનાનું નામ દેવાયું કોષ્ટકે કોર્સિકાની ભલામણ કરી કોષ્ટકે એફમાનું નામ દીધું અને તેની સારી આમોહવાના વખાણ કર્યા કોલેનકોર્ટ આ તક સાધીને એફમાને માટે દમાણ કર્યું બુર્બોન રાજ્યોના માખણદાસો ગભરાયા ફ્રાન્સની પ્રગ્નતા નેપોલિયન તરફ કેટલો પ્રેમ છે એ તેઓ સારી રીતે જાણતા હતા અને તેનો નિવાસ આટલો નજીક જોઈને તેઓ ડરતા હતા તેમણે સખત વિરોધ બતાવ્યો, પણ અલેક્ઝાન્ડર હિદાર ચિત્તે કોલેનકોર્ટની મદદે આવ્યો ગરમાગરમ તકરાર ચાલી પરંતુ આખરે તેનું વજન પડ્યું અને નેપોલિયનને જીવતાસુધી એફમાનું રાજ્ય, અને શહેનશાહનો ખિતાબ ભોગવવા દેવાનો કરાર થયો.

આ પ્રમાણે સખત ચર્ચા અને મનને વડોતી નાખે એવી રાજખટપટથી ભરેલા કેટલા દિવસ વીત્યા પછી મુલેહના કોલકરારનો ખરડો તૈયાર થયો નેપોલિયન અને મેરિયા લુઇસને જીવનપર્યંત શહેનશાહ અને શહેનશાહનાનું ખિતાબ, તેમજ નેપોલિયનની માતા, ભાઈઓ, બહેનો, ભત્રિજાઓ, ભત્રિજાઓ સર્વને રાજકુમાર અને રાજકુમારીનો ખિતાબ, નેપોલિયનને એફમાનું રાજ્ય અને ફ્રાન્સની આવકમાંથી વાર્ષિક પચીસ લાખ ફ્રાન્કનું પેન્શન, મેરિયા લુઇસને ત્રણ ગામની જગીર અને તેના પર તેના પુત્રનો હક્ક, નેપોલિયનના માતા, ભાઈઓ, બહેનો વગેરેને પણ તેમના દરજ્જા પ્રમાણે વાર્ષિક પેન્શન, આવી આવી કેટલીક વ્યવસ્થા થઈ ગયા પછી એ ખરડા પર સહી કરવા માટે નેપોલિયનને બે દિવસની મુદત આપવામાં આવી

નેપોલિયન તરફ ઈંગ્લેન્ડે હાથવેલી અવિરત શત્રુતા તેની આવી દયામણી સ્થિતિમા પણ કમી થઇ ન હતી આવી નિષ્ફુરતાનો નમુનો જગતના ઇતિહાસમા બીજે ઠેકાણે ભાગ્યેજ નોવામા આવશે યુરોપના તમામ રાજ્યોએ એક પણ અપવાદ વગર પ્રજાનો પોતાનો રાજ્ય ચુટવાનો હક્ક સ્વીકાર્યો, ત્યારે એકલા ઈંગ્લેન્ડ એ હક્કનો સ્વીકાર ન કર્યો અને વારવાર ફ્રેન્ચોને બળવાખોર અને નેપોલિયનને રાજ્યાસન ઝુટવી લેનાર કહીને અપમાન પહોંચાડ્યું હતું આવા યશસ્વી લોકમાન્ય નૃપતિને એદમાનું નાનું સરખું રાજ્ય આપ્યું તે પણ ઈંગ્લેન્ડની આખમા ખટકયું જો સભામા ઈંગ્લેન્ડના કમિશનરો હાજર હોત તો અલેક્ઝાન્ડર ગમે તેટલો ઉદાર છતાં પણ નેપોલિયનને કેદ અને અપમાનમયી નજ બચાવી શકત \times

સુલેહની સરતો ચર્ચાતી હતી તે દરમિયાન નેપોલિયને કૉલેનકૉર્ટને વારવાર કહેવડાવ્યું હતું કે મારે સલાહ નથી જોઈતી, તું ચાલ્યો આવ, પણ તે પોતાના શહેનશાહની જોખમભરેલી સ્થિતિ જાણતો હોવાથી પોતાની અક્કલ વાપરીને સુલેહનો ખરડો ધડાવી લાવ્યો.

૧૧ મી એપ્રિલે તે કૉન્ટેન્જન્સો ગયો કે તરત તેને નેપોલિયન પૂછ્યું, “મારે રાજનામું પાછું લાવ્યો ?” કૉલેનકૉર્ટે ધણીએ દલીલ કરી કે એ મારા હાથમા ન હતું. આપનું રાજનામું છાપાઓમાં બહાર પડી ચૂક્યું હતું, પણ નેપોલિયન કહે તેમા મારે શું ? મારે સુલેહ નથી કરવી અને હું સહી કરવાનો નથી ખૂબ ચર્ચા થઇ પણ કાંઈ પરિણામ ન આવ્યું

બીજે દિવસે માળે ફરી પાછો કૉલેનકૉર્ટ નેપોલિયન પાસે ગયો તે અત્યંત નિરાશામાં ગરકાવ બનીને બેઠો હતો તેની ઉપર તૂટી પડેલો વિપત્તિનો કુગર જોઈ તે બહાવરો બની ગયો હતો તેનું પ્રાણાધિક પ્રિય ફ્રાન્સ બુર્બોન રાજ્યોને શરણે પડ્યું હતું, યુરોપના તમામ ઉદાર રાજતત્ત્વોનો નાશ થઈ ગયો હતો, તેના અનુયાયીઓની પણ તેની સાથે સાથેજ પાયમાલી થઇ ગઇ હતી જગતની સ્વતંત્રતા ઉપર કાળામા કાળા ગ્રહણની છાયા પથરાઇ હતી તેના મન ઉપર એવી જડતા બાપી ગઈ હતી કે તેને જાગૃત કરવાનું કામ પણ સહજ ન હતું

કૉલેનકૉર્ટ શોકથી ત્રિહ્વલ બની ગયો હતો તેને ખમર હતી કે જો નેપોલિયન

\times ઈંગ્લેન્ડના કમિશનર લૉર્ડ કાસલરે આ સલાહની સામે બે પ્રકારના વાંધા દર્શાવ્યા હતા (૧) એથી કરીને નેપોલિયનનો ફ્રાન્સના શહેનશાહ પદનો દાવો જ, ઈંગ્લેન્ડે સીધી યા આડકતરી રીતે કદી સ્વીકાર્યો નથી તે સ્વીકારાય છે (૨) હજી રાજ્યક્રાંતિનો જ્વાળામુખી હોલવાયો નથી તેવા વખતમા ફ્રાન્સ અને ઇટાલિની નજીક એદમાનું સ્વતંત્ર રાજ્ય તેને આપવામા આવ્યું છે

એલિસન

આ સુલેહના ખરડાપર સહી નહિ કરે તો તેના આના કરતાએ વધારે માઠા હાલ થશે ભારે મુશ્કેલીથી તેણે મિત્રરાજાઓ પાસે તેને માટે આટલી છૂટછાટ મૂકવી હતી અને હવે નીમેલી મુદતમાં માત્ર થોડાક કલાકજ બાકી હતા જે સહી નહિ થાય તો નેપોલિયનને તેમની દયા ઉપરજ રહેવું પડશે અને તેઓ મરજીમા આવશે તેમ કરશે. તેણે અત્યંત દીન સ્વરે કહ્યું, “મારા શિરતાજ, હું આપને આપની કીર્તિના સમ દષ્ટને કહું છું કે છેવટના નિર્ણયપર આવી જાઓ લાખી ટુકી કરવાનો આ વખત નથી જ્યારે આ કૉલેનકૉર્ટ, આપનો દૃઢ વફાદાર ભક્ત ધુટણીએ પડીને કાલાવાલા કરે ત્યારે કાઈ ધણીજ ગંભીર મહત્ત્વના કારણ હોવાં જોઈએ.”

નેપોલિયને ધેનમા ઘેરાયલી આખો ઉચ્ચી કરી કહ્યું, “તારે શું કરાવવું છે ?” વળી થોડીવારે કહ્યું, “તેનું છેવટ આવવુંજ જોઈએ મારો નિશ્ચય થઈ ચૂક્યો કાલે સહી કરી આપીશ.”

તે શહેનશાહની રજા લઇને ગયો પણ મધ્યરાત્રિએ તેને કોઈએ જગાડ્યો અને કહ્યું કે તે સખત, ધાસ્તી ઉપજાવે એવા મદવાડના ભોગ થઈ પડ્યા છે વાચનારને યાદ હશે કે ડ્રેડનના યુદ્ધ પછી તેને ચૂકનો ભયકર વ્યાધિ થઈ આવ્યો હતો થાક, ઉભગરા અને ચિંતાથી એ રોગે ખીજવાર ઉછાળો માર્યો જે જીવલેણ રોગ, કેદ અને અપમાનની માડી અસરને લીધે પાછળથી વધી પડ્યો અને અતિ તેનો જીવ લીધે. તેનો આ શરૂઆતનો હુમલો હતો શહેનશાહ પથારીમાં તરફડતો હતો કપાળપરથી પરસેવાની ધારા છૂટતી હતી વાળ ઉભા થઈ ગયા હતા અને ખૂંસો ન પડાય માટે દાંત વચ્ચે જોડી રૂસાલ દબાવી રાખ્યો હતો તેને લાગ્યું કે મારો અતકાળ આવી પહોંચ્યો છે કૉલેનકૉર્ટને કહ્યું, “હું જાઉં છું મારી સ્ત્રી અને પુત્ર તને સોંપી જાઉં છું મારી કીર્તિનું રક્ષણ કરજે.”

તેના દાકતરે માત્ર ચાહ કરાવીને પાઈ ધીમે ધીમે ચૂક નરમ પડી અને કપને લીધે અઠડાઈ ગએલા અવયવ પાછા સ્થિતિરથાપક થતા લાગ્યા.

કૉલેનકૉર્ટ કહે છે કે તેના મદવાડના દેખાવનું અને તેના દુઃખનું વર્ણનજ થઈ શકે એમ નથી ઓરડામાં ગંભીર શાંતિ ફેલાઈ રહી હતી માત્ર ત્યાં ઉભેલાંઓનાં હસકાંથીજ એ જ્ઞાતિનો ભય થતો હતો આ ભયકર દેખાવ જુએ અને આંખમાંથી આંસુ ન પડે એવો કોઈ હોઈ શકેજ નહિ.

આ મદવાડનો પણ તેના શત્રુઓએ અવળો અર્થ કર્યો અને તેણે આપદાત કરવાની કોશિશ કરી હતી એવી ખોટી અફવા ચારે દિશાએ ફેલાવી તેમનાં ખીજા જૂઠાણા જેમ ઉધાડા પડી ગયા તેમ આ વાત પણ છેવટે ખોટીજ ઠરી છે તેના રોગનું નિદાન, દાકતરે આપેલી સાદી ચાહ, તેનું જલહી સારા થવું એ બધા સંજોગો ધ્યાનમાં લેતાં આ તહોમત જૂઠું ઠરે છે.

તેણે આખી રાત સારી નિદ્રા લીધી સવારમાં કોલેનકોર્ટ તરફ ફરીને કહ્યું, “હજી મારે જીવવું જોઈએ એવી ધૈર્યની ઇચ્છા છે હજી મારી પામે મરણ ન આવ્યું ” થોડીવાર પછી વળી તે બોલ્યો, “ કોલેનકોર્ટ, આ છેલ્લા દિવસોમાં કોઈ કોઈવાર મને એવું થઈ આવતું કે જાણે હું ગાંડો થઈ જઈશ ” માથા તરફ આંખો કરી કહ્યું, “ અહિં મને જીવલેણ ગરમી લાગે છે ! ગાંડપણ એ મનુષ્યની અવનતિની છેલ્લામાં છેલ્લી સ્થિતિ છે એના કરતાં મૃત્યુ હજાર ગણ સારું. ” વળી એક ક્ષણ અત્યંત એકાગ્ર ચિત્તે વિચાર કર્યા પછી તે બોલ્યો, “ હું આજે સુલેહના ખરડાપર સહી કરીશ જા, જરા આરામ લે ”

સહી કર્યા પછી તે ઊભો થયો અને મેફડોનહડને સંબોધીને બોલ્યો, “ તમારી છેલ્લી અનન્ય સેવાના બદલામાં તમને આપવા જેટલું મારી પાસે ધન નથી છતાં આ પ્રસંગની યાદગીરીમાટે કાંઈક આપું ” એમ કહી તેણે પોતાની જૂની તલવાર મંગાવી મેફડોનહડને આપતા કહ્યું, “ આ તલવાર મને મિસરમાં મુરાદ બેગેએ આપી હતી તમારા પ્રેમના બદલામાં હું તમને આ સિવાય બીજું આપી શકું એમ નથી ”

મેફડોનહડે તરવારને છાતી સાથે દાખી અને કહ્યું કે મારા કુટુંબમાં આ અમૂલ્ય વસ્તુ હમેશને માટે પૂજ્યા કરશે ” નેપોલિયને તેને પ્રેમાશ્રુસંહિત આલિંગન કર્યું પોતાના કરતાં તેને પોતાના સૈન્યની સલામતીની વધારે ચિંતા હોવાથી તેણે બેઠે કમીશનરોને કહ્યું, “ મારૂં રાજનાયુ અને સુલેહની સરતો મને ત્યારેજ બંધન કરતાં ગણાય કે જ્યારે તેઓ લશ્કરને આપેલા વચન પાળે તે ન થાય ત્યાંસુધી આ દસ્તાવેજ તમારા હાથમાંથી જવા ન દેશે ”

આ ખરડો મિત્રરાજ્યો તથા ફ્રાન્સની કામચલાઉ સરકારના સભાસદો આગળ રજૂ કરવામાં આવ્યો જરૂરી બાબતોનો નિકાલ કરવામાં કેટલાક દિવસ નીકળી ગયા દેશના મોટા મોટા માણસોની સહાનુભૂતિની નવા રાજ્યતંત્રને ધણી જરૂર હતી તેમને લલચાવવા માટે સારાં સારાં હનામની લાલચો આપવામાં આવી તેમની સ્થિતિ સુધી વન્યે સોપારી જેવી હતી નેપોલિયનને પ્રકટ રીતે મદદ કરી શકાય એમ હતું નહિ અને નવી સરકારની હકુમત નીચે હોદ્દા ન સ્વીકારનાર ઉપર હમેશને માટે શકની નજર રહે તેમ હતું, છતાં ધણી લોકોએ નેપોલિયન તરફ અત્યંત ભક્તિને લીધે જીર્મોન રાજ્યોની સાથે સહકાર કરવા ના પાડી, પરંતુ ધણી ખરાબે તો પોતાના મનનું સમાધાન કરી નવી સરકાર સાથે સંબંધ જોડ્યો

ખીન્ને પ્રશ્ન નેપોલિયનને સહીસલામત એલ્યા સુધી વળાવવાનો હતો એક તો તેને જોઈને પ્રજા ઉત્કેષાય નહિ અને ખીજી જીર્મોન રાજ્યના મળનીઆમાંથી કાંઈ તેનું ખૂન ન કરી બેસે એટલા માટે તેની સાથે મજબૂત અગરક્ષકોની ટુકડી મોકલવાનું હતું

એપ્રિલની ૧૬ મી તારીખે કૉલેનકૉર્ટ ફ્રાન્કફોર્ટ ગયો માત્ર ગણ્યાગાંઠિયા નિરાશ થઇ ગયેલા સિપાઈઓ જેઓ હજી પણ પદબ્રજ થયેલા શહેનશાહને વફાદારીથી વળગી રહ્યા હતા તેમના સિવાય ત્યા ખીજી કોઇ હવે રહ્યું ન હતું જે મહેલના દિવાનખાના એકવાર દરબારના બબકાદાર મેળાવડાથી શોભી રહેતા તે આજે સ્મશાન જેવા લાગતા હતા નેપોલિયન પોતે પણ હવે ફ્રાન્સ છોડી જવાને તૈયાર અધીરો બની ગયો હતો.

નેપોલિયનને તેના અગરક્ષકો પૈકી ચારસો માણસોને પોતાની સાથે રાખવાની છૂટ આપી હતી એ માન મેળવવા માટે ધણી બકત હૃદયો આતુર હતાં જ્યારે નેપોલિયન અને કૉલેનકૉર્ટ બગીચામાંથી પાછા ફરતા હતા તે વખતે એક ધરડો સિપાઈ જે શહેનશાહ સાથે વાત કરવાનો લાગ જોયા કરતો તે બેખાકો તો મની પામે દોડી આવ્યો.

તે ધૂંજતો ધૂંજતો આજીજી કરતો બોલ્યો, “ નામદાર, હું ન્યાય માગવા આવ્યો છું મને બારે અન્યાય થયો છે ખાવીશ વરસ થયા હું નોકરીમાં છું ” તેણે પોતાની પહોળા છાતીપર જોરથી પ્રહાર કરી કહ્યું, “ મને ચાદ પણ મળ્યો છે છતાં આપની સાથે આવનારા અગરક્ષકોમાં મારું નામ નથી જો મને ટાળી મૂકશે તો એમથી ખૂન થશે જેઓ ચુટાયા છે તેમાંથી એકને મારીને હું મારે માટે જગ્યા કરી લઉંશ એમ ક્યાં વગર નહિ છોડું ”

તેની બકિન જોઈ નેપોલિયનને લાગી આવ્યું. તેણે કહ્યું, “ તારે મારી સાથે આવવાનું બહુ મન છે ? તે પૂરો વિચાર કર્યો છે ? તારે ફ્રાન્સ, કુટુંબ અને ભવિષ્યમાં ઉચી પાયરીએ ચડવાની આશા છોડી દેવી પડશે ”

સિપાઈ કહે, “ મારા શહેનશાહ ! મને મન છે । અરે ! મારો હક્ક છે, મારો દાવો છે એમાજ મારી આખર છે મારે ઉચી પાયરીએ નથી ચડવું મારી પાસે ચાદ છે તે બસ છે, અને મારે કુટુંબમાં તો આજે ખાવીશ વરસ થયાં તમેજ છો. ”

શહેનશાહ કહે, “ ઠીક ત્યારે, તને મારી સાથે લઈ જઇશ, મારા બહા મિત્ર. ”
“ તમારી મોટી મહેરબાની, મોટી મહેરબાની ” એમ કહી હરખાતો અને મનમાં ફૂલાતો ફૂલાતો તે સિપાઈ ચાલતો થયો.

સામાન્ય સિપાઈની પણ આવી ઉંડી બકિત જોઇને નેપોલિયનના હૃદયમાં પ્રેમ-તરંગો ઉછળ્યા, અને કહ્યું, “ બધાને મારી સાથે લઈ જવાતા હોત તો કેવું સારું ? ”

જ્યારે ફ્રાન્કફોર્ટમાં ઉપર કહ્યા તે બનાવો બનતા હતા ત્યારે શહેનશાહખાનુ મેરિયા લુઇસા, શાહજાદા સાથે પારિસથી અગ્નિ ફેણમાં ૧૮૦ માઇલ દૂર આવેલા બ્લેઇ ગામમાં ધણી દુ ખી દિવસ ગાળતી હતી તેની હિમર માત્ર ખાવીશ વર્ષની

હતી, દુનિયાનો અનુભવ તેને ધણેજ થોડો હતો, અને સ્વાઅયનો ગુણ કેળવવાનો પ્રસંગ તો તેને મળ્યોજ ન હતો, છતાં તેના ઉપર ભારેમા ભારે આકૃત તૂટી પડી હતી શહેનશાહને પદબ્રષ્ટ કરવામા આવ્યા છે એ વાત તેણે માનવાનીજ સાફ ના પાડી તેણે કહ્યું કે મારા પિતાએ મને ક્રાન્સની રાણી બનાવી ત્યારે વાર વાર વચન આપ્યું હતું કે તારે માથેથી હું રાજ્યમુકુટ નહિ ઉતરવા દઉં

નેપોલિયન તેને વાર વાર પત્રો લખતો ધણીવાર તો દિવસમા બે ત્રણ ચિઠ્ઠીઓ પણ મોકલતો તેણે પણ પોતાના પતિના આકૃતના વખતમાં તેની પાસે આવવાની પ્રત્યજ્ઞ ધૃષ્ટિ દર્શાવી, પણ રરતો સલામત ન હોવાથી નેપોલિયને તેને ના લખી ૭ મી એપ્રિલે તેણે કહેવાડાવ્યું કે “મારૂં અરૂં સ્થાન તો તમારી પાસેજ છે તમારા સહવાસમાં મને કાંઈ પણ ઠેકાણે રહેવામા સતોષ છે” આખરે તેના આગ્રહને વશ થઈને તેને ઓર્લિયા સુધી આવવાની નેપોલિયને સલાહ આપી ત્યાં તેણે કેટલાક દિવસ ચિતા અને દહેશતમા રડી રડીને ગાળ્યા તેણે કહ્યું, “મારે હવે શું કરવું ? શહેનશાહની સલાહ માગુ છું ત્યારે તે કહે છે કે તારા બાપને લખ મારા ઉપર આટઆટલી વિપત્તિ નાખ્યા પછી મારા બાપ પણ શું કહેવાના હતા ? છોકરાને લઈને એમની પાસે જઈ ? પણ વખતે એમને પોતાનો જન અચાવવા નાસી જવાનો વખત આવે તો મને વળી કયા માથે લઈ લઈને ફરતા ફરે ? મોઠું હું ! રડવાને માટેજ જીવી !”

તે બિચારી ખરેખર ઉપાયહીન હતી એટલામા મિત્ર રાજ્યોએ તેને માટે રક્ષિયન સિપાઈઓનો રસાલો મોકલાવ્યો અને તેમના રક્ષણ નીચે તે જઈને પોતાના પિતાને મળી પછી ત્યાંથી વિચેના મંદ ત્યાં તેણે બાકીનું જીવન જે રીતે ગાળ્યું તે તેની સ્વેચ્છાથી કે પિતાની ધમકીથી ગાળ્યું તે નક્કી કરી શકાતું નથી

શહેનશાહ નેપોલિયનને એકમાત્ર પ્રયાણ કરવાનો દિવસ ૨૦ મી એપ્રિલનો મુકરર કરવામા આવ્યો હતો વચગાળાના દિવસ દરમિયાન તે શાંત, ગંભીર અને નિશ્ચયી બની ગયો હતો, જાણે કશુંજ ન બન્યું હોય તેમ એકબાની સુદર આબોહવા વિષે તે ચર્ચામા ઉતરતો હતો એજ ચર્ચા દરમિયાન તેણે કહ્યું હતું કે “પ્રારબ્ધ કેવી વસ્તુ છે ! છેલ્લી લગ્નમંદા દેશની જૂમિનું પગલે પગલે રક્ષણ કરતા કીર્તિ સાથે મરણ પામવા માટે મેં ધણીએ ફાફાં માર્યા બોમ ગોળા પાસે ઉભો રહ્યો મારા ઘોડાને તેનો સ્પર્શ થતાજ ઘોડો અને હું હવામા અદર ઉડી ગયા, પણ હું સલામત બોમપરથી ઉડીને ઉભો થયો મારી આસપાસ ગોળાઓનો વરસાદ વરસતો મારાં કપડાં કાણાં કાણાં ચર્ધ ગર્ધ છતાં એક પણ ગોળા મને વાગી નહિ નિરાશાના ભોગ થઈને આત્મહત્યા કરવી એને તો હું ધણજ નીચ ફેંચ મણુ છું આત્મહત્યા મારા મિર્દાતની વિરુદ્ધ છે અને જમતતા તખ્તા ઉપર જે દરજ્જો હું

ભોગવુ છુ તેને શોભા આપતી નથી જગતમાં કોઇને જો જીવવાની સખ થઈ હોય તો તે હું છુ.”

એવામા સેનાપતિ મોન્થેલન આવી પહોંચ્યો તેણે કહ્યું કે દક્ષિણ વિભાગ તરફ જે સૈન્ય છે તેને ફરીથી ઉત્તેજિત કરીને બળવાન ફ્રેન્ચ ભેગી કરી શકાય નેપોલિયને કહ્યું, “ હવે ધણુ મોડુ ગઇ ગયુ છે હું ધારત તો તેમ કરી શકત પણ તેમની (સરદારોની) મરજી ન હતી હજી પણ હુ એક વિમલ લખાવી શનુઓને હકાવુ પણ તેમ કરવા જતાં ફ્રાન્સમા આબ્યતરિક વિદ્રોહ જાગે અને તે હુ નથી ઇચ્છતો વળી હુ રાજીનામુ પણ આપી ચૂક્યો છુ અને એક પગલું ભરી ચૂક્યા પછી પાછા હકવુ એ ઠીક નહિ. પ્રારબ્ધમાં સરજાયુ હોય તે થવા દો ”

૧૯ મી તારીખે સવાર સુધીમાં જવાની બધી તૈયારી થઈ ગઇ હતી નેપોલિયને એવી આશા હતી કે તેના સેનાપતિઓ તેની છેલ્લી મુલાકાત લેવા આવશે પણ પળે પળે ગાડીના ખડખડાટ થાય એટલે તે કોઇના આવવાની ઉમેદ રાખતો, પણ કોઇને આવેલુ નહિ જોઇને તેને ધણુ આશ્ચર્ય આવ્યુ

જવાનો વખત જેમ નજીક આવતો ગયો તેમ તેમ જો કે તેનુ બહારનુ વર્તન શાંત અને સમાધાનીભરેલુ જણાતુ હતુ, તોપણ અંતરમાં તે ધણીજ તીવ્રવેદના અનુભવતો હોય એમ દેખાઇ આવતુ હતુ

કોલેનજોર્ટની વિદાય ધણી હૃદયભેદક હતી તેનાથી છૂટા પડતાં તેનું હૃદય ચીરાઇ જતું હતુ તેણે સાથે આવવાની પણ ઇચ્છા દર્શાવી. તેના ઉત્તરમા નેપોલિયને કહ્યું, “ તુ અહિ રહ્યો રહ્યો અને વધારે ઉપયોગી ચર્ચા પોલેન્ડના સબધમાં જે વ્યવસ્થા કરવામાં આવી છે તેનુ પાલન થાય છે કે નહિ તે જોતો રહેજો ” એક પળવાર થોભ્યા પછી તેણે કહ્યું, “ થોડા દિવસ પછી તો હુ એલ્યા પહોંચી જઇશ મારું મન હવે ત્યાં જવાને બધીરૂ થઇ ગયુ છે મે ફ્રાન્સને મારે સારી આશાઓ બાધી હતી, પણ હવે હુ જોઇ શક્યો છુ કે તેમને વિપત્તિ ખમતાં નથી આવડતુ આખી દુનિયામાં સૌથી વધારે શુદ્ધિમાન અને બહાદુર ફ્રેન્ચ પ્રજા લડાઇમા ઝોંકાવવા તૈયાર રહે છે, પણ જરા હાર થઇ એટલે સત્ત્વહીન બની જાય છે સોળ વરસ સુધી તેઓ મારી સાથે જીત ઉપર જીત મેળવતાજ ગયા પણ એકજ વરસ મુશીમતો વેઠવાની આવી કે બધો પાછલો ઇતિહાસ જાણે બૂલી ગયા ”

પછી તેણે એક ઉંડા નિશ્વાસ મૂકીને કહ્યું—

“ તેઓ મારી સાથે અત્યંત નીચપણે વર્ત્યા છે તેઓ મને મારી સ્ત્રી અને પુત્રથી બળાત્કારે વિખૂટા પાડે છે. એક રાજાને તેના પિતા અને પતિ તરીકેના હક્ક પણ ન ભોગવવા દેવા એ ક્ષી જગતી પ્રજાના કાયદામા લખાયલુ છે ? જેમને ઇશિરે જોડમાં છે તેમને છૂટા કરવાનો અધિકાર તેઓને ક્યા અમાનુષી કાયદાએ

આપ્યો હશે । ઇતિહાસ મને ન્યાય આપશે તે કહેશે કે “ એક વિજયી ચોક્કસ તરીકે નેપોલિયન મોટા મનનો અને ઉદાર હતો તે જ્યારે હાર્યો ત્યારે ચૂરોપના રાજ-ઓએ તેની સાથે અપમાનભરેલું વર્તન ચલાવ્યું ” તેણે થોડીવાર પછી કહ્યું, ‘ આમા તેઓની આગળથી નક્કી કરી રાખેલી તદ્દખીર છે અને પિસ્તોલથી મારી નાખવાની તેઓમા હિમત નહિ હોવાથી મારૂં ધીમે ધીમે ખૂન કરવાની આ યુક્તિ છે માણસને મારી નાખવાના હજાર રસ્તા છે ”

કૉલેનકૉર્ટે તેને દિલાસો આપવા કહ્યું કે હું શહેનશાહબાનુના પિતાને સમજાવવા પ્રયત્ન કરીશ તે પોતે પણ મને ટેકા આપશે અને હું ધારૂ છું કે તે થોડા વખતમા આપની પાસે આવી પહોંચશે. આમ બહારથી કહેવા છતાં તે મનમાં સમજતો હતો કે એ આશ્વા વ્યર્થ હતી, પણ જો આસ્ટ્રિયાના રાજાએ નેપોલિયનને તેના કુટુંબથી વિખૂટો ન પાડ્યો હોત તો કદાચ વૉટર્ડન થઇ હોત અને નેપોલિયન સેન્ટ હેલેનામા બંદીવન બની મરણ પામ્યો ન હોત

તેણે થોડીજવારમાં ચિત્તની સ્વસ્થતા પુનઃ પ્રાપ્ત કરી અને જુર્બેર્ન રાજાઓ તરફ કડવા ઉદ્દેશ્ય રજૂ કર્યો. વગર ‘ નવું રાજ્યતંત્ર કયી કયી મુશ્કેલીઓને લીધે કામચલાુ નહિ રહી શકે ’ તે વિષે તેણે શાંતિથી ચર્ચા કરી ત્યાર પછી કૉલેનકૉર્ટને હાથ પ્રેમપૂર્વક પકડીને તે બોલ્યો —

“ મારા મિત્ર, આપણે દૂટા પડવું જોઇએ આવતી કાલે મારા સિપાઇઓની રજા લેતા મારામાં જેટલું ધૈર્ય હશે તે બધાનો ઉપયોગ કરવાની જરૂર પડશે મારા મહાદૂર રજૂકો ! મારી ચઢતી તેમજ પડતીમાં પણ મને એકનિષ્ઠાથી વળગી રહેલા મારા મિત્રો ! કાલે મારે તેમની છેલ્લી વિદાય લેવાની છે બસ, એ એક છેલ્લી મનોવ્યથા મારે સહન કરી લેવાની છે ” તેનો કંઈ રૂધાઇ ગયો, હોઠ કંપવા લાગ્યા, પછી તે થોડીવારે બોલ્યો, “ કૉલેનકૉર્ટ, મારા મિત્ર, આપણે એકવાર મળીશું ” આટલું બોલતાં તેનું હૃદય ખૂબ ભરાઇ આવ્યાથી તે ઉઠીને બીજા ઓરડામાં જતો રહ્યો.

કૉલેનકૉર્ટ આ પ્રસંગવિષે કહે છે કે, “ ફ્રાન્સેન્સોલી હું ત્રણ માઇલ દૂર નીડળી ગયો ત્યારે મને ભાન આવ્યું કે હું શું કરતો હતો અને ક્યા હતો શહેનશાહ મારી પાસેથી ઉઠીને ગયા એટલે હું મારી માડીમાં બેસી ગયો દાવાનળ હોલવાઇ ગયો હતો હજી આ વિપત્તિનું ઉડાણ હું મારી આંખે માપી શક્યો ન હતો. નેપોલિયનના ચુજની પ્રથમા જેટલી મે તે વખતે કરી તેટલી અમાઉ કદી કરી ન હતી અત્યારે ક્રાન્સમાથી દેશવટો લેતી વખતે તેના ચારિત્ર્યની ભવ્યતા અગાઉના કરતાં સૌથી વિશેષરૂપે દીપ્તી નીકળતી હતી. મારે ધધો કરવાની જરૂર ન હતી પણ આરામની જરૂર હતી અને મને માણસોનો અને સર્વ વસ્તુનો

કટાણા આવ્યો હતો. પણ તેના વગર મારા મનને આરામ ક્યેજ કેમ ? મેં પરદેશમાં પ્રવાસ કરવાનો વિચાર કર્યો. ભવિષ્યનો વખત મને યુગ જેટલો લાગ્યો અને કટાણાભરેલો લાગતો હતો, તેને કાંઈક સુખમાં પસાર કરવા મેં છુદ્ધિના વિષયનો અભ્યાસ કરવાનો વિચાર કર્યો ”

નેપોલિયનની ન્યાયવૃત્તિ કેટલી ઉચ્ચ પ્રકારની હતી તે તેણે પોતાના સેનાપતિ-ઓને રજા આપતી વખતે વાપરેલી ઉદાર ભાષા અને નવા રાજ્યતંત્રને વફાદાર રહેવાનો ઉપદેશ આપ્યો હતો તે ઉપરથી સ્પષ્ટ જણ્યું આવે છે તેમણે સર્વને એકઠા કર્યા અને સૌના તરફ રોહપૂર્ણ દષ્ટિ કરી કહ્યું—

“ શ્રદ્ધાથી ! જ્યારે હું તમારી પાસેથી દૂર જાઉં છું અને તમારા દેશ ઉપર રાજ્ય કરવા નવું રાજ્યતંત્ર રચાયું છે ત્યારે મારા તરફ તમે જેટલો વફાદારી દાખવી હતી તેટલીજ વફાદારીથી તેમની સેવા કરવામાં તમારી શાલા છે. હું તમને વિનંતિ કરું છું—અરે, આના કરે છું કે તમે તેમજ વર્તીને માટે જેમને પારિસ જવું હોય તેમને જવાની રજા છે અને જેઓ અહિં રહેવાના હોય તેઓ પણ વફાદારીના પત્રકપર સહી કરી મોકલાવી દે ”

૨૦ મી એપ્રિલની સવાર પડી. નેપોલિયને ખપેરે નીકળવાનું ઠરાવ્યું હતું. ફ્રેન્ચનિકાલ થતા શહેનશાહને છેલ્લું માન આપવા બાદશાહી અગરફકાની પદ્ધતિ જાહેરમાં ગઈ હતી આસપાસના ગામડાના અસંખ્ય લોકોના સમુદાય પોતાના વહાલા શહેનશાહનું છેલ્લીવારનું દર્શન કરવા એકઠા થયા હતા ગભીર અને શાંત ચહેરે નેપોલિયન બહાર આવ્યો. દરેકનું હૃદય અવશ્યનીય લાવથી છનકાઈ જવા લાગ્યું અને ગભીર શાંતિ છતાં ગંહી નેપોલિયનના હાથને અનેકે સ્પર્શ કરી અશ્રુથી ભીજ્યો. દરેકના નેત્ર તેના ઉપર ઠર્યા હતા મૃતદેહને દર્શન કરતી વેળા જેવી શાંતિ પથરાય છે તેવી શાંતિ ત્યાં પથરાઈ હતી બોલવાનો આ અવસર ન હતો સિપાઈ-ઓના ખડખડા ગાન ઉપર અગ્રધારા વડેવા લાગી હતી અને શહેનશાહની સાથે જવાને લાગ્યરાણી થએલા તેમના ચારસો સેન્યતીઓની તેમને સૌને ઇચ્છ્યાં આવવી હતી.

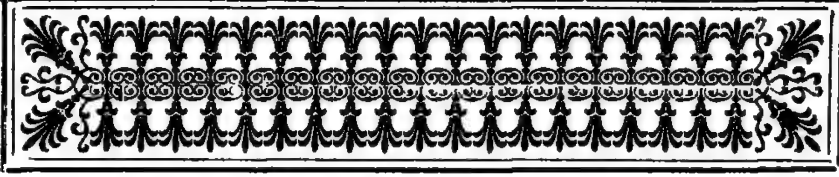
નેપોલિયને તેમને સર્વને પ્રેમપૂર્ણ નજરે જોઈ લીધા તેનું હૃદય ભરાઈ આવ્યું, પણ મન દઢ કરીને આગળ આવ્યો, અને છેક છેડી હારના સિપાઈને પણ સભાળાં એવા ચોખ્ખા અવાજે કહ્યું—

“ સેનાપતિઓ, અમલદારો અને સિપાઈઓ ! હું તમારી રજા માગું છું પચીસ વર્ષ થયાં મેં તમને જેવા અખડ કીર્તિની ઝમાણી કરતા જોયા છે, તેવીજ રીતે મારી પડતીના છેલ્લા દિવસમાં પણ તમે ધૈર્ય અને વફાદારીના ઉચ્ચ આદર્શ બતાવ્યો છે આજે ચૂરોપ આપણી સામે લડવા ઉતર્યો હતો તે છતાં પણ તમારા જવાની મદદથી આપણે પરાજય કદી પણ નહિ થાત આપણે હજી પણ એક

લાંબી લડાઈ ટકાવી રાખત, પણ તેમ કરનાં આપણા દેશને ધણુ સોસલુ પડત આથી કરીને ક્રાન્સલુ હિત વિચારીને મે આપણા હિતનો ભોગ આપ્યો. આજે હું તમારાથી દૂર જાઉં છું, પણ મારા મિત્રો ! જે નવા નૃપતિને ક્રાન્સે પસંદ કર્યો છે તેને વફાદાર રહેજો. ક્રાન્સલુ કહ્યાણુ એજ મારો નિરતરનો વિષય હતો, અને હજી પણ મારી પ્રાર્થના વખતે હું એનુજ કહ્યાણુ વાંછીશ મારે માટે ખદ ન કરતા તમે સુખી છો એવુ જ્યાં લગી જાણ્યો તો રહીશ ત્યાં સુધી હું સુખીજ છું મારી કીર્તિના વિનાશ પછી પણ હું જીવું છું તે માત્ર તમારી કીર્તિ વધારવાને માટેજ અપણા જીવોનો ઇતિહાસ લખવાનો મારો ઇરાદો છે કલ્યાણુ થાઓ ! મારા પુત્રો ! મને એમ થાય છે કે જાણે તમને સાને છાતી સરસા ચાંપુ, તેમ નહિ તો તમારા સૈના વતી તમારા સેનાપતિને અને તમારા નગરને તો ભેટુજ ” મૈની આખમથી ચોધારા આસુ વહ્યા જતા હતાં અને પૌદ્ધાઓનાં કંઠણુ હૈયા પણ લાગણીના વેગથી ઉછળતાં હતાં નેપોલિયનની પ્રશારનથી પલટણુનો સેનાપતિ જનગજ પીડીટ જે એક કામળ હૃદયનો પણ લસ્કરી રૂઆબવાળો ચોદ્ધો હતો તે આજના આગ્યો નેપોલિયન અશ્રુપૂર્ણ આંખે તેને નિહાળી ભેટ્યો અને તે ધડાયલો ચોદ્ધો પણ નાના આળકની પેડે રડી પડ્યો નેપોલિયને પાછુ મન કંઠણુ કર્યું અને ગરુડને પોતાની પાસે લઈ આવવા કહ્યું એક મિપાઇ તે ચીજ લાવ્યો. નેપોલિયને તે મૂર્તિને છાતી સરસી ચાંપી અને તેની ચાદીની ચાચપર ચુબન કરતા કહ્યું—

“ મિત્ર ગરુડ ! આ મારું છેલ્લુ આલિંગન મારા દરેક વફાદાર મિપાઇના હૃદયમા કાયમને માટે જાગૃત રાખજે મારા મિત્રો ! તમારું પુન કલ્યાણુ ઇચ્છુ છું ”

હવે જોનારાઓથી લાગણી ન ખળાઈ દરેક જેમ ફાવે તેમ રડવા લાગ્યા નેપોલિયન ગાડીમા ચડી બેઠો અને બે હાથે મોઢાં દીધું ગાડી ચાલવા લાગી અને પોતાની સાથે ક્રાન્સના મોટામા મોટા અને ઉદારમા ઉદાર પુત્રને તેની વહાલી માતૃ ભૂમિથી દૂરને દૂર લેતી ગઇ

પ્રકરણ ૬૨ મું—નેપોલિયન એલ્બામાં

પોલિયન મિસરથી પાછો ફર્યો ત્યારે ફ્રેન્ચ બંદરે ઉતર્યો હતો તેજ બંદરેથી આ પ્રસંગે તે એલ્બા જવા ઉપડવાનો હતો તે પારિસથી સાતસો માઈલને અંતરે આવેલું છે અને આ લાખી મુસાફરી દરમ્યાન લગભગ બધી જગ્યાએ લોકોએ તેને માટે અનિશ્ચય સન્માન અને પ્રીતિ દર્શાવ્યા હતા અમુક ભાગમાં જ્યાં રાજભક્ત વર્ગનું ધણું જોર હતું ત્યાં આગળ તેને વળાવવા આવેલા કમીશનરોએ અગમચેતી ન વાપરી હોત તો સહવ છે કે તેની જિંદગી સલામત ન રહેત ૨૭મી તારીખે તે ફ્રેન્ચ પહોંચ્યો અને તેને માટે તૈયાર રાખેલા ક્રાન્સના વહાણમાં ન બેનતાં ઇંગ્લેન્ડના વહાણમાં મુસાફરી કરવાનું તેણે પસંદ કર્યું

આવા સંજોગોમાં પણ તે જોસેફાઇનને ભૂલી શક્યો ન હતો થોડા થોડા દિવસને અંતરે તેના ઉપર પ્રેમપૂર્ણ પત્રો મોકલતો હતો ફ્રાન્કેન્બર્ગે છોડતા પહેલાં ચાર દિવસ અગાઉ તેણે નીચે મુજબ પત્ર લખ્યો હતો —

“ પ્રિય જોસેફાઇન ! મેં તને ગઇ ૮મી તારીખે પત્ર લખ્યો હતો પણ તે તને કદાચ નહિ મળ્યો હોય તે વખતે લડાઇ ચાલુ હતી અને કદાચ રસ્તામાં કે ધડાચે તેને અટકાવ્યો હોય હવે એ સંજોગો દૂર થયા હોવા જોઈએ મેં મારો નિશ્ચય કરી નાખ્યો છે. મારે મગજ અને મારો આત્મા એક જાંતી બોખામાંથી મુક્ત થઇ ગયાં છે મારી પડતી ધણી ભારે થઇ છે પણ તે કદાચ ધણી ફાયદાકારક નીવડે હું હવે તલવારને બદલે કલમ પકડવાનો છું મારા રાજ્યનો ઇતિહાસ આતુર તાપૂર્વક વાંચવા જેવો થઇ પડશે હજી દુનિયાએ મારા ચહેરાની એક જ બાબત દીડી છે હવે હું તેને મારો આખો ચહેરો બતાવવા ઇચ્છું છું હજી મારે ધણી છુપી બાબતોનો ભેદ ખુલ્લો કરવાનો છે દેશમાં એવી અનેક વ્યક્તિઓ છે કે જેઓ લોકોના માનને લાયક નહિ હતાં લોકમાં સન્માન પામ છે. મેં કાંઈ દેશ નિકાલ થયેલા રાજભક્તોના ઉપર ઉપકારના વરમાદ વરમાવ્યા પણ તેઓ અને મારા ન થયા અને મને ફસાવ્યો માત્ર એમાંથી હું આપણા યુગ્મનને જ બાદ કરું છું

“ સલામ, મારી પ્રિય જોસેફાઇન મે જેમ મારા ચિત્તવું સમાધાન કર્યું છે તેમ તું પણ કરજે, અને જે તને બૂલી ગયો નથી અને બૂલી શકશે નહિ તેને તું પણ બૂલી નહિ ”—નેપોલિયન

“તા ક મને એટલામા પત્રો મોકલતી રહેજે મારું શરીર હવે જોષ્ટએ તેવું સારું નથી ”

આ પત્ર વાચીને જોસેફાઇન ખૂબ રડી તેના હૃદયની પ્રીતિને સમુદ્ર પોતાના અગાડિના જીવનસંખાનું હું ખ જોષ્ટને એકદમ ઉછળ્યો

તેણે કહ્યું, “ હવે મારાથી અહિ રહેવાય નહિ, મારી હાજરીની શહેનશાહને જરૂર છે અલખત, મારા કરતા મેરિયા લુઇસાની ફરજ વધારે છે, પણ શહેનશાહ એકલા છે—એમનું ત્યા કોઇ નથી મારાથી એમને છોડાય તો નહિજ એ સુખી હોય ત્યાસુધી હું એમની પાસે ન હોઉં તો ચાલે, પણ અત્યારે તો જરૂર તે મારી વાટજ જોતા હશે ”

• તોપણ નેપોલિયન માથેનો પોતાનો અત્યારનો ખાલ સમઘ કેવા પ્રકરનો હતો તેનો વિચાર તેને ગુચવણુમાં મૂકતો હતો અને મેરિયા લુઇસા આ વખતે શું કરશે તે નહિ જાણી શકવાથી તે કશા નિશ્ચય પર આવી શકી નહિ તેથી તેણે નેપોલિયનને નીચે પ્રમાણે લખ્યું —

“ મારો અને તમારો સઘ ધ કાયદા મુજબ તોડવાથી આપણને કેટલું નુકસાન થયું છે તે હું અત્યારેજ પૂરેપૂરું સમજી શકી છું હવે તમાર ઉપર આવી પડેલી ભારે અને અણધારી આફત જોષ્ટને માત્ર શોક કર્યા સિવાય ખીણ વધારે હું શું કરી શકું ? કેમકે જગતની નજરે હું તમારી એક મિત્રજ ગણાઉ મને એમ થાય છે કે હું તમારી પાસે ઉડીને આવું / હું એવી ભાગ્યહીન છું કે હું તમારી પાસે આનીને તમને ખાતરી નથી આપી શકતી કે ટેશનિકાન થતા માત્ર અસરકારી જીવડાઓજ ભય પ.મે છે અને રુદ્ધ પ્રેમ વિપત્તિથી કમી ન થતા ઉલટો વધારે બળવાન બને છે હું ક્રાન્સ છોડીને મારું ખાકીનું જીવન તમારીજ સેવામાં અર્પણ કરવાની તૈયારીમાં હતી, પણ એકજ બાગતના વિચારથી અટકી છું અને તમે તે સમજી ગયા હશે તે તમાગ તરફથી મને એવી મમત મળશે કે તમારી સેવા કરવા માટે હું એટલીજ છું તો હું અહિ એક પગવાર પણ ચોલીશ નહિ અને જ્યાં મારા ભવિષ્યના સુખશાન્તિ રહેલા છે એના એકજ સ્થાનમાં યેડી આવીશ તમે એક શબ્દ કરેજો કે તરત હું ક્રાન્સ છોડીશ હું જેટલું લખું તેટલું અધૂરું છે, કારણ કે મારી લાગણી માટે શબ્દોથી નહિ પણ કૃતિથી દર્શાવવી છે અને તમને અત્યારે તેનીજ વધારે જરૂર છે ”

આ પત્ર લખ્યા પછી થોડાજ દિવસમાં બિચારી શોકથી ધાયલ બનેલી જોસે-

કાર્બન માદી પડી અને મૈને તેનો અનકાગ નજીક લાગ્યો તેના છેદના શબ્દોમા પશુ નેપોલિયન અને ફ્રાન્સપ્રત્યેના તેના ઉડા પ્રેમનો રણકાગ મુજી રહ્યો હતો મરતા મરતા પશુ તેણે નેપોલિયનને યાદ કરી નવું રક્ષણ કરવાની ઈશ્વરને પ્રાર્થના કરી અને તેની છબી પોતાની છાતી ઉપર રાખી “એલખા-નેપોલિયન” એવા કોમળ શબ્દોના ઉચ્ચાર સાથે આ મહાપતિવ્રતા સ્ત્રીએ પ્રાણ મુક્યો સફેદ મગે મરમરનો તેનાજ જવો માદો શ્વેત રોમ્બે હજી પશુ નેપોલિયનની એ જીવન મહ ચરીતુ સ્મરણ જળવી રહ્યો છે

એલખાનો દ્વીપ ફ્રાન્સના કિનારાથી ૨૦૦ માઇલને છેટે આવેનો છે માર્ગમા નેપોલિયન મૈની માથે માથાણુપણે આનંદપૂર્વક અનેક વિધેયોપર વાતો કરવા લાગ્યો તેથી તે થોડાજ વખતમા સૈને પ્રિય યદ્ધ પડ્યો અંગ્રેજ ખારનાઓ જેમને એમ ભરમાવવામા આગ્યુ હતુ કે નેપોલિયન બોનાપાર્ટ તો દૈન્ય જવો છે તેઓ પશુ કહેવા લાગ્યા કે “ગમે તેમ હોય પણ બોની ઘણો ભલો માણસ છે.”

મે માસની ત્રીજી તારીખે એલખાના પર્વતોના શિખર દેખાયા વહાણુ કિનારે લાધ્યુ એટલે ખજાસીઓને ઇનામ આપવા માટે નાખુદાને સારી જેની રકમ આપી તે કિનારે ઉતર્યો કિનારે ઉતરતાજ તેને ઇગ્નકના વહાણુમાથી તેમજ એલખાની રાજધાની પોટો ફ્રાન્સેના ધુરજ ઉપરથી સૌ તોપોની મલામી આપવામા આવી બદર ઉપરથી સીધા મહેલમા ન જતા સામાન્ય મુસાફરની માફક પોતાનો સામાન ઉતરાવવા કિનારા ઉપર થોભ્યો અને કોઇ કોઇવાર ખારવાઓને મદદ પણ આપતો

ત્યાર પછી એક ટેકરીપર ચઢીને તેણે આખા દ્વીપનુ અવનોકન કર્યુ તે સોળ માઇલ લાંબો અને બેવી ચાર માઇલ પહોળો હતો કુચ વરની તેર હજાર માણુ સની હતી થોડીવાગસુધી ટાપુના વિસ્તાર તરફ તેણે નજર ફેરવી કહ્યુ, “એટલુ તો કપૂલ કરવુ પડશે કે મારે રાજ્ય ધણું નાનુ છે”

એલખાના રહેવાસીઓએ તેનો બહુ પ્રેમથી સત્કાર કર્યો આવતાવરિનેજ તેની જનસુખાકારીમા વધારો કરવાની વૃત્તિ અને કાર્યકારિણી શક્તિ કામે લાગી ગયા એ ત્રણ મહિનામા તો ટાપુની એકે એક જગ્યા તે જોઇ વળ્યો ખાણો, મીઠાના અગર, દ્રાક્ષની વાડીઓ, જગલ, બદર, કિલ્લા વગેરે દરેક સ્થળને વૈજ્ઞાનિક અને વ્યાવહારિક દૃષ્ટિથી તે જોઇ વળ્યો તેના નાના સરખા રાજ્યમા એકદમ ચેતન આવી ગયુ નવી સડકો બધાઈ, નવી નહેરો ખોદાઈ, એક દવાખાનુ સ્થપાયુ, મીઠાની પેદાશમા વધારો કરવા માટે નર્વા બાધકામ બધાયા પોતાના નાનકડા ગળયની રૈય તને આપાદ કરવા અને તેમના ઉદ્યોગની ખીલવણી કરવા પાછળ તેની તમામ શક્તિ વપરાવા લાગી

નેપોલિયનની હાજરીને લીધે એલખાનો ટાપુ આખા યુરોપનુ ધ્યાન ખેંચવા

નાગ્યો દેરા દેશના પ્રવાસીઓના પગલા તે તરફ વળવા લાગ્યા પોતે ક્ષુદ્ર ટાપુનો માધીક છતા જે મહાપુરુષ પોતાની કીર્તિવરે આખા યુરોપના રાજ્યોમા પ્રથમ સ્થાન ભોગવતો હતો તેના દર્શન કરવા અનેક દેશના આગેવાનો ચાલ્યા આવતા તેમની સાથે અભયપત્ર જેવી મનન મોકળાશ અને હાન્યની સરળતાસહિત તે ચર્ચામા ઉતરતો અને પોતાનું રાજનૈતિક મૃત્યુ થઈ ચૂક્યું હોય અને પોતાનો વૃત્તાંત પણ ત્યજી ઐનિહામિદ બનાવ હોય તમ તટસ્થપણે વાત કરતો મનની ઉતરતા અને વચારની ઉચ્ચતાવરે તે સર્વનું સન્માન પ્રાપ્ત કરતો.

તેની પ્રકૃતિ હમેશાં શાંત રહેતી તેના મોમાથી કદિ કડવા ઉચ્ચાર નીકળતો નહિ અને જેમણે તેનું ધણીમા ધણું નુકસાન કર્યું હતું તેમના કૃત્યો ઉપર પણ તે ઉદારતાભર્યો ઓછાડ ઓછાડનો ખેડુતોની માફી રમતગમતોમાં તે રસ લેતો અને એવાજ શરૂઆતની હરફાઈ વખતે નોકોના આગ્રહથી મધ્યસ્થ પણ તે થયો હતો તે ધણું થોડું ઉધતો ધણીવાર તો કપડા બદલ્યા વગર જોડીનાર પડી રહેતો અને પાછો ઉઠી લખવા વાચવા મડી જતો તેની રહેણી અને ગોશાકમા માદાઈ નજર પડતી હતી તેના સ્વભાવના બધારણુમા શુદ્ધિનર ન એટલું વિગેષ હતું કે શરીરની ન્યૂન વામનાઓને માટે અવકાશજ ન હતો.

આ રીતે તેનો ઉનાળો આનંદમા વહી ગયો યુરોપન મિત્રરાજ્યો વિધેનાની રાજ્ય પરિપક્ષ જોના પ્રદેશોની વહેચણી કરતા અદર અદર સંક્રમી કરવા લાગ્યા મુર્ખોન રાજ્યનાં ક્રાન્તિ ઉપર પ્રથમની માફક તુરંથી ગત નહિ વાપરના માંડી ચોડાક માખણુ ઓ મિઠાચ પ્રજાનો મોટો ભાગ કાયર થઈ ગયો અને ફ્રાન્સરે તેને વણીએ રાખામણુ દીધી કે લોખંડાગણીને માન આપતાં શીખ, ગાંધીએ ખેમતા પહેલા પ્રજાને હવ તારી ચૂટણી ડગાન, અને છેલ્લા પચીસ વર્ષના મન્યકારોપારને કાયદેસર ગણુ, પણ એ રાજ્યનો પચીસ વર્ષ પરદેશ રહ્યા તે દરમ્યાન કાંઈ બુદ્ધ્યા પણ ન હતો અને કાંઈ નવું શીખ્યા પણ ન હતો.

નેપોલિયનની જગ્યા લેનાર ૧૮ મો વૃષ સાઠ વર્ષની ઉમ્મરનો હતો શરીરે એવો જોડો હતો કે તેનાથી પૂર ચવાતું પણ ન હતું તેણે પ્રથમ તો નેપોલિયનના શરેનશાહી રક્ષકોની પત્રટણુને રજા આપી ક્રાન્તિના ત્રિરંગી વારટાને બદલે શુર્ખોન વડાનો જૂનો વાવટો ચઢાવ્યો મતાધિકાર ઉપર એટલો કાપ મૂકી દીધો કે પચાસ વાખને ઠેકણુ માત્ર આઠ લાખજ મતદારો રહ્યા પાછલા પચીસ વર્ષના કારોમારને ગેરકાયદેસર ગણ્યો અને પોતાના રાજ્યના પહેલા વર્ષને ઓગણીશમુ વર્ષ ગણાવી આખી પ્રજાનું અપમાન કર્યું એ ઉપરાંત મિત્રરાજ્યોએ જે જે માગ્યું તે આપીને આખા દેશને શરમમાં ડૂબાવી દીધો રાજ્યકાન્તિ પછી ક્રાન્તે જે જે પ્રદેશ મેળવ્યા હતા તે બધા છોડી દીધા બાર હજાર તોપો અને અથાગ

દાર્જોળાની લઘાણી કરી કિલ્લા નાબૂદ કર્યા હસકર ઘટાડી માત્ર એ શીજ હજારનું કરી નાખ્યું લોકોનો ખૂમાટો વધ્યો અને સૌની નજર એલ્યા તરફ વળી લોક લાગણી એટલી બધી ઉશ્કેરાઈ ગઈ કે છાપખાના ઉપર અકુશ મૂકવાની જરૂર પડી

દેશદ્રોહી બનાડોએ પોતે કરેલા દેશદ્રોહનું ઇનામ માગ્યું. મિત્ર રાજ્યોએ સ્વી-ડનની સાથે નૉર્વેને જોડી દેવાનો તેની સાથે છુપો કરાર કર્યો હતો, પણ નૉર્વે કંઈ તેમની મિલકત ન હતી, એટલે પોતે આપેલું વચન પાળવા માટે તેઓ ધાડપાડુનો ધંધો કરવા તૈયાર થયા નૉર્વેની પ્રજા સ્વતંત્રતાનો અચાવ કરવા તૈયાર થઈ ગઈ. પરંતુ થવા કરતા મરવું તેણે પસંદ કર્યું છેવટના ઉપાય તરીકે તેમણે સ્વતંત્રતાને પૂજનાર ઇંગ્લેન્ડની મદદ માગવા એક પ્રતિનિધિમંડળ મોકલ્યું તેમણે દુશ્મનને પણ દયા આવે એવા કાલાવાલા કર્યા પણ અંગ્રેજ પ્રતિહાસકાર એલિસનના કહેવા પ્રમાણે “ મિત્રરાજ્યો સ્વીડન સાથે એવા પક્ષ કાલકરાઈથી બધાઈ ચૂક્યા હતા કે સ્વતંત્રતાને માટે મરવા તૈયાર થએલી શરવીર પ્રજાની હૃદયબેદક અરજ ઉપર ધ્યાન આપવાનો તેમને અવકાશજ ન હતો ”

ઇંગ્લેન્ડને નૉર્વે સાથે યુદ્ધ જાહેર કરવાનું કશું કારણ ન હતું છતાં તેનો કાફલો એ ગરીબડા દેશના સમુદ્રકિનારાને ઘેરી વળ્યો બનાડોએ તેનું બળવાન સૈન્ય નૉર્વેની પ્રજા ઉપર છોડી મૂક્યું તેઓ મરણીયા થઈને લઘ્યા પણ અતે અનેક પ્રહારથી છિન્નભિન્ન થએલા સિહની માફક પડ્યા મિત્રરાજ્યોએ તેમની લોહીથી ખરડા-થઈ તત્તવાર લુછીને તેમનો લોહીતુહાણ ચએલો શિકાર બનાડોના હાથમા આપ્યો ઇંગ્લેન્ડની પાર્લામેન્ટમા ઉદાર પક્ષે સખત ઝુબેસ ઉઠાવી બ્રિટિશ સરકારની આપડે ઉપર આ કાળામા કાળું કંચક છે એમ પણ કહ્યું, પણ સત્તાના મદથી છટ્ટી ગએલા સામા પક્ષે ધીટપણે પોતાનું બધાર્યું કંઈ એજ પ્રમાણે પોલેન્ડ, વૉરસો, મિનન, સેક્સની વગેરે જે જે રાજ્યોને નેપોલિયને ઉદાર ગણ્યતંત્ર અર્થે હતું તેમના ઉપર પાછી આપખૂદ સત્તાની એડીઓ ઠોકાઈ અને તેમના રાજ્યના ટુકડા મિત્ર રાજ્યો સ્વાહા કરી ગયા

એમ કરતા શિયાળો પૂરો થયો જે નાણું નેપોલિયન પોતાની સાથે લાગ્યો હતો તે વપરાઈ ગયું અને તેને પૈસાની ભારે તંગી પડવા લાગી. ફ્રાન્સેન્સનોની સુનેહની સરત પ્રમાણે નેપોલિયનને જે વાર્ષિક પેન્શન મળતું બેઠકે તે પેટે ૧૮ માં લૂંછએ એક પાંચ પણ પરબારી નહિ આ નીચ કૃત્યમાટે મિત્રરાજ્યો પણ તેના ઉપર દ્વિતકાર વરસાવવા લાગ્યા ઇંગ્લેન્ડને પણ આ વચનભ્રમથી શરમ ઉપજી લૉડ ક્રાસલેરેએ લુછને ઘણું એ સમજાવ્યો પણ તે શક એકનો એ ન થયો.

હવે આખા ફ્રાન્સની નજર દિનપ્રતિદિન વધારે ને વધારે આતુરતાપૂર્વક એલ્યા તરફ વળવા લાગી લૂંછની રાજનીતિ સામે સખત પોકાર થવા લાગ્યા તે

અને તેના મિત્રો મહારાજા રાજભક્ત વર્ગને તો મળથીજ ભય હતો કે નેપોલિયનની લોકપ્રિયતા હજી પણ યૂરોપના રાજ્યકર્તાઓને ઠરીને બેસવા નહિ દે તેઓ તેને માર્જમાથી ખસેડી નાખવાની પેરવી કરતા હતા તેનું ખૂન કરવાના ઇવજા રચાતા પણ તેના મિત્રો ક્રાન્સમાં રહ્યા રહ્યા તેને ચેતાવી દેતા હતા અત્યારે તેની સ્થિતિ અસ્થિત હતી અને ખૂનીનું ખજર તેના ઉપર નિરતર લટકતું હતું બ્રિટિશ પ્રધાનમંડળને તેના નિવાસસ્થાનની આગતમાં શસ્ત્રીજ અસતોષ હતો, કારણ કે એ જગ્યા યૂરોપથી જોઈએ તેટલી દૂર ન હતી ઈસ્ટ ઇન્ડિયા કંપની પાસેથી સેન્ટ હેલેનાનો ટાપુ મેળવવાને એ પેઢીના ભાગીદારો સાથે બ્રિટિશ પ્રધાનો પત્રવ્યવહાર કરતા હતા એમ કહેવાય છે કે ડચ્ચે વેલિંગ્ટને હિંદુસ્તાન જતા આવતા એ ટાપુ નેચો હતો અને નેપોલિયનને માટે આ જગ્યા ખુબ મજબૂત કેદખાનું થઈ પડ્યો એવી સૂચના તેના તરફથી કરવામાં આવી હતી મિત્રરાજ્યો નેપોલિયનને સેન્ટ હેલેના લઈ જવાના છે એ વાત તો આખા યૂરોપમાં ફેલાઈ ગઈ હતી, અને લૉર્ડ હૉલેન્ડ જેવો વજનદાર અંગ્રેજ પણ એ વાતની માફી પૂરે છે તે લખે છે કે —

‘ નેપોલિયન એટલા રહેવા ગયો ત્યાર પછી એકવાર મને મારી સ્ત્રીએ ઇંગ્લેન્ડના વર્તમાન પત્રોના થોડાક અંક મોકલાવ્યા તેમાંના એકમાં તેને સેન્ટ હેલેના લઈ જવા મિત્રરાજ્યો વિચાર કરે છે એવી હકીકત છપાઈ હતી નેપોલિયન એટલા માથી નારી જવાનો વિચાર પણ ક્યો તે પહેલાં તેને સેન્ટ હેલેના લઈ જવાનો વિચાર મિત્રરાજ્યોએ વધાવી લીધો એ તારમભરેલું અને વિશ્વાસનાતક છે, પણ એ હકીકત સાચી છે અમીરોની સભામાં બોનાપાર્ટ સાથે ચલાવેલા વર્તન વિષે ચર્ચા થતી હતી તે વખતે મેં આ વાત જાહેર કરી પણ એ વાત ખોટી છે એમ કોઈથી કહેવાયું ન હતું’ મને વિયેનાની રાજપરિષદમાં બેસનારા વિશ્વાસપાત્ર અંગ્રેજ ગૃહસ્થે આ વાત વોટર્સની લગ્ન પહેલાં કરી હતી મિત્રરાજ્યો ઉપર કંઈ તેવું કૃત્ય કરવાના છે એવો શંક લાવવાના પૂરતા કારણ હોય તો પછી ફ્રેન્ચ-જર્મની સુલેહની સરતો તોડીને પોને ગુમાવેલું રાજ્ય પાછું મેળવવા કોશિશ કરવાનો નેપોલિયનને હક્ક છે એમ કમૂલ કરવું પડે છે ”

આ વસ્તુસ્થિતિમાંથી નેપોલિયનની અશ્વર્યાકારક શક્તિની સારામાં સારી સાબિતી મળી જાય છે એકલો અસહાય પુરુષ, જેની પામે મૈન્ય નથી, નાણું નથી, જે સમુદ્રની વચ્ચે આવેના નાનકડા ટાપુમાં પડ્યો પડ્યો પુનઃકે વાચ્યા કરે છે અને વાતો કર્યા કરે છે, છતાં તેના નામમાં એટલી શક્તિ છે, યૂરોપની પ્રજાનાં દિલ ઉપર હજી તેનો એટલો કબજો છે કે આખા યૂરોપખંડના બેગા ચએલા રાજ્યો તેમના મહાભળવાન મૈન્યોથી સુરક્ષિત હોવા છતાં પણ તેની શક્તિનો વિચાર કરી ભયથી ધ્રુજે છે ।

ફ્રેન્ચ-જર્મની સુલેહની સરતો સામા પક્ષે તોડી હતી તેથી નેપોલિયન તેનું પાલન

કરવા બધાયલો ન હતો. ફ્રાન્સમાં ખીજી વાર રાજ્યવિપ્લવ થવાની તૈયારી થતી હતી આખી પ્રજા પોતાના દેશપાર થએલા શહેનશાહ માટે અધીરી બની હતી નેપોલિયન ફ્રાન્સના છાપા વાચતો અને ત્યાંની સ્થિતિનું અવલોકન કરતો.

હવે ફેબ્રુઆરી માસ પૂરો થવા આવ્યો હતો તેને એદમા આવ્યે દશ મહિના થઇ ગયા હતા તેના શિરપરનું જોખમ પાર વિનાનું હતું ખૂનીનું ખજર કોષ પણ વખતે તેની છાતીમા બોકાય અથવા ખદમાસોની ટોળી તેને ગુપચુપ પકડી બર્ષ કેદ-ખાનામાં પટકી દે—એવી એવી મોત કરતા પણ જૂડી હજાર પ્રકારની દહેશતો વચ્ચે તે રહેતો હતો તેથી તેણે હવે નિશ્ચય કર્યો કે ફ્રાન્સ જવું અને પ્રજા આગળ હાજર થવું તેની મરજીમા આવે તો રાજ્યાસન આપે અને નહિ તો તેનો વધ કરે. તેમ કરવું એજ ઠીક છે.

તેની બેન પૌલાઇન યૂરોપ બધાં આવી તે સમાચાર લાવી કે પ્રજા તૈયાર છે, અધીરી છે સામા પક્ષને મળી ગયેલા સરદારો હવે પરતાય છે અને પોતાના નેતાની રાહ જુએ છે.

એજ અરસામા એક ફ્રેન્ચ ઉમરાવ નેપોલિયનની મુલાકાતે આવ્યો તેની સાથેની વાતચીતમાં તેણે જણાવ્યું હતું કે “પારિસમા મારે માટે અનેક જૂડી બનાવટી વાતો ફેલાવવામા આવી છે એમ પણ કહેવાય છે કે તેઓ મને માલ્ટા કે સેન્ટ હેલેના ઉપાડી જવાના છે, પણ યાદ રાખજો કે મારી પાસે હજી તોપો, બહાદૂર અગરક્ષેકો અને છ મહિના ચાલે તેટલો સરસામાન છે, અને એવું નીચ કૃત્ય કરવા આવનારને ભારે પડી જશે, પણ હું નથી માનતો કે મારા જેવો એકાકી માણસ જે કોઇનું ઝાંખ બગાડતો નથી તેની સામે લડવા જેટલી નિમ્નતા તેઓ કરે. અલેક્ઝાન્ડરને આખરે ઘણી વહાલી છે સુલેહની સરત પ્રમાણે મને એદમાનું રાજ્ય આપવામા આવ્યું છે હું મારા ઘરમાં બેઠો છું હું લડવાનું બાનું ન આપું ત્યાંસુધી મારા ઘરમા આવીને મને હેરાન કરવાનો કોને અધિકાર હોય ?”

“હું માનતો હતો કે બુર્બોન રાજ્યો સુધર્યા હશે, પણ તેમણે એક પછી એક બૂલોજ કાઢી છે શત્રુઓને બેદરજીબ, તોપો અને દારૂગોળો આપ્યાં તેમના કહેવા મુજબ કિલ્લા, બંદરો અને યુદ્ધસામગ્રીના બહાર બરબાદ કર્યા નામોશીબરેલી રીતે મેં સુલેહ કરી હોત તો હું હજી પણ ફ્રાન્સનો રાજા હોત, પણ હું તો હાથ કાપી નાખું ફ્રાન્સને નામોશી લગાડવા કરતાં રાજ્યાસન ખોવાનું પસંદ કરું.”

“મારા દુશ્મનોએ એવી પણ વાત ફેલાવી છે કે સુલેહ કરવાની મેં જ ના પાડી હતી તેઓ મને એક પાછા અને નરહત્યાનો જાણે મને શોખ હોય એવો ચીતરે છે તેમના કૃત્યો જેતા તેઓ એમ કરે એમા નવાઇ પણ નથી કૂતરાને મારી નાખવો હોય તો મારનાર એમજ કહે કે તે હડકાયલો છે, પણ હું ખરી હકીકત

યૂરોપને જાહેર કરીશ ઇંગ્લંડ, આરિદ્રયા અને રશિયાનાં કૃત્યોના બેદ મારી કાતીલ કલમથી હું ફેડી નાખીશ લુચ્ચાઈ અને નરહત્યાની તૃષા ઠોનામા છે તે હું પૂરવાર કરી આપીશ હું ધારત તે ઘણા વખત સુધી ફ્રાન્સમા રહ્યો ગયો પર્વતોનો આશ્રય લઈને પણ શત્રુઓને હઠાવત, પણ મેં તેમ ન કર્યું અને ખૂનામરડોનો કટાળો આવ્યો હતો ”

“ માગ નામથી અને થોડા ઘણા મને વળગી રહેલા બહાદુર સિપાઈઓથી શત્રુઓ પારિસમા રહ્યા રહ્યા પણ ડરતા હતા તેમણે મારા રાજનામાના બદલામાં એકવાર મને ઇલાકિનું રાજ્ય પણ આપવા માંડ્યું હતું, પરંતુ મેં ના કહી અને છાર્ટે એલમાજ પસંદ કર્યો ”

‘ હજી પણ પેલા દેશદ્રોહીઓ જેમને મેં સ્વદેશમા આવવા દીધા હતા તેમનો કીનો હોનવાયો નથી ઇંગ્લંડના વર્તમાનપત્રોએ જેને નરપિશાચ અને ખૂની તરીકે જાહેર કર્યો છે તેની ટેળીના એક બદલાસને તેમણે મારો જીવ લેવા મોકલ્યો હતો. એ દેશદ્રોહીઓને પાછા આવવા દીધા એજ મેં મોટી ભૂલ કરી તેમ ન કર્યું હોત તો તેઓ યૂરોપમા ગંડી રઝળીને મરી જાત, પણ એમ કરવામા મારો એક હેતુ પણ હતો મારે યુગેપના મનનું સમાધાન કરીને રાજ્યવિસ્તરના ઉપર પડે પાડેનો હતો પણ લશ્કરમા હવે મારે વિષે તું બોલાય છે ’ ”

“ તેઓ આપને નિરંતરસન્માન, અને શોકપૂર્વક સ્મરે છે ” નેપોલિયને પૂછ્યું,
“ ત્યારે તેઓ મન હજી ચલાય છે ? ”

“ હાજી, હું તો એમ પણ કહું કે તેઓ આપને અગાઉના કરતા વિશેષ ચલાય છે અને કહે છે કે જે અમને અમારા સરદારોએ ક્રમાવ્યા ન હોત તો અમને જીની શનનજ નહિ ”

નેપોલિયન—“ હું જાણુ છું કે ફ્રાન્સમા અસતોષની આગ સળગી ઉઠી છે. ઉમરાવો અને ધર્મશૂરો સિવાય છુર્બોન રાજ્યોના પક્ષમા કોઈ નથી. દરેક દેશ-હિતચિન્તક માણસ તેમની વિરુદ્ધ છે, પણ ફરીથી રાજ્યક્રાંતિ થાય એવા ચિન્હ છે ”

“ લેકેમા અનંતોષ અને ખીજવટ એટલી હદ સુધી ફેલાઈ ગયા છે કે જરાક કારણ મળતા ભડકા સળગી ઉઠે અને આવતી કાલેજ તેવું કાંઈ થાય તો નવાઈ પામવા જેવું નથી ”

નેપોલિયન—“તમે ખીજવાર પ્રજાસત્તાક રાજ્ય સ્થાપશો ?”

“ પ્રજાસત્તાકનો તો કોઈને વિચાર નથી પણ રાજપ્રતિનિધિ નીમીને કામ ચલાવી લેવાય ”

નેપોલિયન—રાજ પ્રતિનિધિ ! હું મરી ગયો છું ‘

‘ પણ આપની ગેરહાજરી—”

નેપોલિયન—માડા છે. પ્રભુ બોનાવે તો બે દિવસમા આતીને ઉભો રહુ. હું આતુ તો સારું કે જોડું ? ”

“ હું પોતે તો શું કહી શકું ? ” પણ—

નેપોલિયન—હા કે ના બોલો

“ ત્યારે હા પ્રભુ અને સૈન્ય આપને આવકાર આપવા તૈયાર છે ”

નેપોલિયનના મનમા ધણી ક્ષોભ થતો હતો ભવિષ્યના ગભીર બનાવોનું દર્શન તેની ભવિષ્યવેધી આખતે થતું હતું

તેણે કહ્યું, “ હું વિચાર કરું છું કાલે મને ફરી મળજો ”

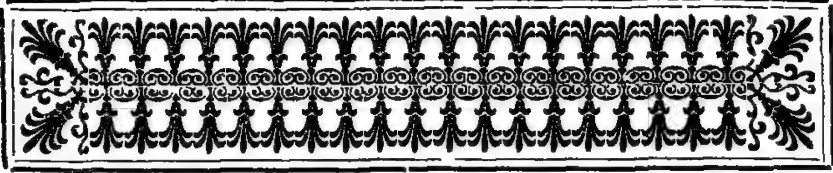
ખીજે દિવસે તે ઉમરાવ તેના આગળ હાજર થયો નેપોલિયન બેઠો—

“ હું ફ્રાન્સ આવવા નીકળીશ સાહસ ભારે અને જોખમભરેલું છે, પણ મારી શક્તિ ઉપરાંતનું નથી મહત્વના પ્રસંગમા મારું પ્રારબ્ધ મને મદદ કરે છે આખું ફ્રાન્સ મારું છે અને હું ફ્રાન્સનો છું જાઓ જમને x x x ને કહેજો કે ફ્રાન્સની ઇચ્છાને વશ વર્તી, તેને જુઓન રાજાઓના હાથમાથી છોડવવા ભારેમા ભારે જોખમ વેડીને પણ અહ્યો આવીશ ”

જેજ વખતે વિથેનાની રાજપરિષદમા દેશદ્રોહી રેક્ષિરેન્ડ મિત્રરાજાઓના મન ઉપર નેપોલિયનને ઉપાડી લઇ જવાની જરૂર ઠસાવતો હતો તે કહેતો કે હજી ફ્રાન્સના મન ઉપર તેના તરફની ફિકરનો બોલો છે અને ચચળ વૃત્તિવાળા ધણી માણુ-સોના મનની આશાઓ તેના તરફજ હજી વળે છે મિસરથી પણ તે એકવાર કોઇને ખખર ન પડે એમ મૈાની અજાયબી વચ્ચે ફ્રાન્સમાં આવીને ઉભો રહ્યો હતો ખીજા બધાને તો આ વાત રચતી હતી પણ અલેક્ઝાન્ડર વાષો કહાડતો હતો આખરે તેણે પણ મૈાન ધારણ કરીને સમતિ આપવા જેવું કર્યું, અને આ કામ અગ્રેજ નૌકા-ધિપતિ સિડ્ની સ્મિથને સોંપવામા આવ્યું આવી જાતની દગલવાળીના કસારા ફ્રાન્સ, ઇંગ્લેન્ડ અને જર્મનીનાં છાપાઓમાં પણ આવી ગયા હતા અને નેપોલિયને તે વાચ્યા પણ હતા

આવા સંજોગમા તેણે એદમા છોડવાનો નિશ્ચય કર્યો તેને માટે હરે ખીજો માર્ગ હતોજ નહિ વગર કારણે તેના ઘર ઉપર ધાડ પાડવાની શત્રુઓની પેરવી તે જાણતો હતો તેમની સામે લાખા વખતસુધી બચાવ કરવાના સાધન પણ તેની પાસે ન હતા અને મુલેહની સરત પ્રમણે જે વાષિક પેન્શન તેને મગવું જોઇએ તે પણ આપવામાં આવ્યું ન હતું એટલે તેની પાસે ત્યાં રહેવાનાં સાધન પણ ન હતા

પ્રકરણ ૬૩ મું-૯લ્બાથી ફ્રાન્સ

સુઆરી માસની ૨૬ મી તારીખે નેપોલિયનની બેન પૌલાઇને માનવતા પરીણાઓને ખાણુ આપ્યુ હતુ તેમની સાથે નેપોલિયને હમેશની ઢબે વાતચીત કરી તેની યોજના હજી તેના મનમાજ હતી માજના તેણે પોતાના બે સેનાપતિઓને બોલાવીને કહ્યુ —

“આપણે કાલે એટલા છોડીએ છીએ બહુરપર લગરાયલાં વહાણુ પર જાપો ગપ્પો આ સમાચાર ફૂટી ન જાય અગરક્ષકોને સવારે વહાણુમા ચઢાવી દેવાના છે ”

બપોરે તોપોની મલામી સાથે તે પોતાના વહાણુમા દાખલ થયો કયા જવાનુ છે તેની સિપાઇઓને કશી ખબર ન હતી પણ આજ્ઞાનુ પાલન કરવા દેવાએતા હોવાથી તેઓ કશી પૂછપરછ કે વિલખ કર્યા વગર શહેનશાહ જ્યા લઇ જાય ત્યા જવા લાગ્યા એટલાના પર્વતોના શિખર ક્ષિતિજમા ઢકાઇ ગયા એટલે નેપોલિયને કહ્યુ, “ પાસે કે કયો ’ સાધાગણુ પોલીમની ટુકડી સામે પણ બચાવ કરવા પ્રતા નહિ એટલા ગણ્યાગાંઠ્યા માણસો લઇને આખા યુરોપની મદદથી ફ્રાન્સની ગાદીએ બેઠેલા બુર્બોન રાજને ખસેડી તેની જગ્યા લેવા આજે પાછો તે નિડરપણે આદ્યો

આનુ અદ્ભુત સાહમ તેના જીવનના અદ્ભુત માહસોથી ભરેલા ઇતિહાસમાંથી લાગેજ બીજુ જોવામા આવશે, છતાં તેમાં વગર વિચાર્યુ કે મૂર્ખાઇભરેલુ કશુજ ન હતુ તેના સંજોગોએ તેને ફરજ પાડી તેનાથી એટલામા રહેવાય એમ હતુજ નહિ મિત્રરાજઓને મન સોગદ મધનકર્તા હતાજ નહિ તેમણે પોતાના ગભીર કરાગ તોડ્યા હતા અને નેપોલિયનને કેદી બનાવવા ચાચીઆખાજી કરવાની તૈયારીમા તેઓ હતા બીજે સ્થળે પહોચી જઇને છુપે વેશે ભટકતા ફરવુ અને હરધડીએ પકડાઇ જવાની દહેશતમા રહેવુ તે કરતા, ફ્રેન્ચ પ્રજા જે હજી તેને અટળ શ્રદ્ધા અને ભક્તિથી ચાહતી હતી તેનુજ બહાદુરીથી ઉઘાડી રીતે રાસણુ લેવાનુ તેણે પસંદ કર્યુ તેનુ આ પગલુ આખ-ભરેલુ અને મર્દને જાળે એવુજ હતુ

એટલાનો ઢિનારો દષ્ટિ બહાર ગયો એટલે તેણે તૂટક ઉપર પોતાના ચારસો

અગરફકાને એકઠા કરીને કહ્યું, “ મિત્રો ! આપણે ક્રાન્સ જઈએ છીએ—આપણે પારિમ જઈએ છીએ ” આ સાંભળતાજ “ ક્રાન્સનો જય ! શહેનશાહ ધણુ જીવે ! ” ના પોકાર ઉઠ્યા સિપાઈઓમા પાર વગગેા ઉત્સાહ આવી ગયો જન્મભૂમિ ઉપર પગ મૂકતી વખતે બધા રવચ્છ લશ્કરી પોશાકમા હોઠ્ઠાએ તો કેતુ સાર એમ સમજી બધા વગર કહે હથિયાર સાફ કરવા અને કપડા સમારવા મડી ગયા નેપોલિયન બધે ફરતો ગયો અને પિતા પુત્રો તરફ જુએ તેમ મૈના તરફ સ્નેહપૂર્ણ નજર કરી કાંઈ કાંઈ બહાને બધા સાથે સાથા મિત્રભાવે વાત કરતો હતો રાત્રે તેણે થોડાક લખનારાઓને બોલાવ્યા અને કહ્યું કે હું લખાવું તે દરેક જણુ લખ્યે ગયો પછી તે આઠા મારતો ગયો અને ભાવપૂર્ણ છટાથી તેમજ ત્વરાથી એક અત્યંત જ્વલત અને ચેતનશ્રદ્ધ ઉદ્ગ્રીપણુ લખાવતો ગયો —

સૈન્યને

“સૈનિકા ! આપણે કદી હર્યાજ નથી આપણામાથી એ દેશદ્રોહીઓએ તેમના દેશને, તેમના રાજને, તેમના ઉપર ઉપકાર કરનારને ફસાવ્યા જેમણે પચીશ વર્ષ સુધી યૂરોપમા રખડી રખડીને આપણા શત્રુઓને આપણી સામે લડવા ઉત્તેજિત કર્યા છે—જેમની આખી જિંદગી પરદેશીઓના સૈન્યમા ગઈ છે, જેઓ ક્રાન્સને અપમાનિત કરે છે તેઓ શુ આપણા કીર્તિવતા ગરુડના પ્રગ્નકીય વાવટાની સ્વત્રતા લૂટે ? શુ તેમને આપણા યશ પૂર્ણ પરિશ્રમના ફળ આપણે આપવા દઈશુ ? જો તેમનું રાજ્ય કાયમ રહ્યું—તો આપણી અને આપણાં કામોની યાદગીરી પણ નહિ રહેવા પામે અતમારથીજ તેમણે આપણા કાર્યોને અવળો અર્થ કરવા માડ્યો છે જેને જગત્ વખાણે છે, તેના ઉપર કાળી પીછી ફેરવવા તેઓ તૈયાર થયા છે ”

“સૈનિકા ! સ્વદેશથી દૂર રહ્યા રહ્યાં મે તમારી હાકલ સાંભળી છે અને હું દરેક પ્રકારના જોખમ અને અડચણોનો વિચાર કર્યા વગર ચાલ્યો આવું છું તમારો સર દાર, જેને તમે લોકોએ સ્વેચ્છાથી રાજ્યાસનપર બેસાડ્યો હતો તે પાછો તમારી પામે આવે છે મારી પાસે દોડ્યા આવો લોકમને જેનો બહિષ્કાર કર્યો છે તે વાવટાને ફેંકી દો અને પચ્ચીસ વર્ષ સુધી આપણને વિજયમાળ પહેરાવનાર ત્રિરંગી વાવટો ચઢાવી દો આપણે બીજી પ્રગ્ન ઉપર જીત મેળવી હતી એ વાત આપણે ભૂલી જઈએ પણ બીજી પ્રગ્નને આપણા દેશના ગરભારમા કેમ હાથ ધાલવા દઈએ ? આપણા ઉપર રાજ્ય કરવાનો મિથ્યા દાવો કરનાર કોણુ છે ? કોની તાકાત છે ? આસ્ટર્લિંટ્ઝ, જેના અને વાગ્રામના સમામ યુદ્ધનાર ગરુડના વાવટા ચડાવી દો ગણ્યા ગાંડ્યા દેશદ્રોહી ફ્રેન્ચોથી તમારા પ્રતાપી વાવટાના તેજ સામે જોવાશે પણ નહિ ”

“તેઓ જ્યાંથી આવ્યા હોય ત્યાં ભલે ચાલ્યા જાય હમણા તેઓ જેમ છેલ્લા ઓગણીશ વર્ષ થયાં રાજ્ય કરવાનો ઢોંગ લાઇ બેઠા છે તેમ ત્યાં રહ્યા રહ્યા ભલે

એમના મનથી રાજ્ય કર્યા કરે સૈનિકો ! તમારા નાયકના વાવટા નીચે પાછા એકઠા થઇ જાઓ તેનું તમારાથી બૂદ્ધ અસ્તિત્વ હોઈ શકેજ નહિ તેના હક્ક એટલે તમારા હક્ક અને પ્રજાના હક્ક તેનો સ્વાર્થ, તેનું માન, તેની કીર્તિ સૌ તમારામાજ સમાર્ધ જાય છે આપણો પ્રજાકીય વાવટો મિનારે મિનારે અને ધુરંજી ધુરંજી ફરકી રહેશે, અને થોડાજ વખતમા પારિસના નોટરડેમના ધુરંજ ઉપર પણ ચડી જશે ત્યારે તમે થોડાંને તમારા જખમ આખરે બેર બતાવજો, તમારા પરાક્રમની વાતો કળો, કેમકે તમે દેશને છોડાવ્યો હશે”

“ તમે ધરડા થશો ત્યારે લોકો તમારો આસપાસ એકઠા થશે અને તમારા પરાક્રમની કથા તમારે મોટેથી માનપૂર્વક સાંભળશે તે વખતે તમે છાતી ઠોકીને કહી શકશો કે ‘ હું તે સૈન્યમાં હતો કે જે મેં વાર વિચેના જીતી આવ્યું, રોમ, બર્લિન, માડ્રીડ અને મોસ્કોની ખમર લઈ આવ્યું, અને દેશદ્રોહીઓએ નોતરેલા શત્રુની હા જરીથી પારિસને ચોટેલી અપવિત્રતા જેણે ઘોઈ નાખી ’ ધન્ય છે તે વીર પુરુષોને ! ફ્રાન્સ તેમની કીર્તિથી ઉજળવળ છે ! અને ફ્રાન્સના હરામગ્નદા પુત્રો જેઓ પોતાની જનેતાની છાતીમાં ખગર ભોકવા પચ્ચીશ વર્ષસુધી પરદેશીઓની હુકે પોનાના ભાઇઓની સાથે લડ્યા તેમને સખતો ધિક્કાર હોજી ! ”

આવાજ પ્રકારનું જવલત શબ્દોથી ભરપૂર, અને ભાવથી જલકાતું એક ખીજુ જાહેરનામું તેણે સમસ્ત પ્રજાજેગ લખાવ્યું તેમા પ્રજામા ઉત્સાહ રેડવા ઉપરાત તન્ત્રુપક્ષમા ચાલ્યા ગએલા અમલદારોને પૂરેપૂરી માટી આપવાનું સૂચન પણ તેણે ડહાપણ વાપરીને કર્યું હતું

એજ જાહેરનામા લખાઇ રહ્યા એટલે જેટલા ખલાસીઓને અને સૈનિકોને લખતા આવડતું તેઓ તેની નકલો કરવા મડયા ફ્રાન્સને કિનારે ઉતરીને તરત વહેચવા માટે સખ્યામધ નકલો તૈયાર થઈ ગઇ સાજે એક ફ્રેન્ચ વહાણના સદ દેખાયા અને થોડીજવારમાં એજ વહાણ પાસે પાસે આવી પડ્યા વહેમ ન આવે એટલા માટે નેપોલિયને સિપાઇઓને સતાઇ જવાનો હુકમ કર્યો સામેના ખલાસીએ નેપોલિયનના વહાણના ખલાસીને શહેનશાહની ખખર પૂછી નેપોલિયને તરતજ તેના હાથમાંથી વાત કરવાનું બૂગળું ઝુટવી લીધું અને કહ્યું, “ તે ખૂબ મજામાં છે ”

ખીજે દિવસે સાંજે ફ્રાન્સના જૂરા પર્વતોના શિખર દેખાવા લાગ્યા વહાણમા આનદોત્સવ થઇ રહ્યા શહેનશાહે કહ્યું, “ આપણો દેશ આપણને ઝોળખે એટલા માટે આપણો પ્રજાકીય ત્રિરંગી વાવટો ચઢાવી દો ” ખીજે દિવસે એટલે માર્ચની ૧ લી તારીખે સવારના કાને ગામની પાસેના નિર્જન ભાડા ઉપર તેમણે પગ મૂક્યો

પાસેના ગામડાના થોડાક લોકો લશ્કરને જોઇ ખીતા ખીતા ત્યા આવી પહોંચ્યા તેમાનો એક જણ અઝાઉ નેપોલિયનના લશ્કરમાં હતો તેણે તે શહેનશાહને

ઓળખ્યો અને કહ્યું કે મને પણ તમારા સૈન્યમાં સામેલ થવા દો નેપોલિયને પોતાના સરદારને હસીને કહ્યું, “ જોયું ? આપણી ફેજમાં ભરતી થવ લાગી ” થોડાજ વખતમાં છસો સિપાઇઓ પોતાની સાથે બે ત્રણ નાની તોપો લઈને કિનારે ઉતર્યા ત્રણ કરોડની વસ્તીવાળા પ્રદેશમાં થઇને આખા યુરોપમાં સૌથી પહેલા નખરની ગણાતી રાજધાની જીતવા તેમને જવાનું હતું માર્ગમાં એક ધણુજ મજબૂત કિલ્લાની અંદર બે લાખ સૈનિકો તેમને માટે તૈયાર હતા, અને યુરોપના રાજાઓની પાસે પણ હજી વીશ લાખ સૈનિકો હોઈને રાજાઓના પાપી અમલનો ખત્યાવ કરવા સજ્જ હતા કદિપત કથાઓમાં પણ આવું સાહમ લાગ્યેજ નેવમાં આવે છે, છતાં એ સાહસ ખેડનારે પૂરતો વિચાર કર્યો હતો ક્રાન્સનો લોકસમૂહ નેપોલિયનને પૂજતો હતો તે પોતે પણ આ વાત જાણુનો હતો અને તેમના પ્રેમને પોતે લાયક છે એમ પણ તે માનતો હતો

રાત્રે અગીઆર વાગે તેમણે કુચ ગર કરી એદમાથી ઘોડા તો ન લવાયા પણ ઘોડાનાં જીન આણ્યા હતાં તે ખાધે મૂકીને તેમણે ચાલવા મડ્યુ રસ્તામાં ઘોડો દોડો કે તરત નેપોલિયન તેને વેચાતો લઈ લેતો એમ ધીમે ધીમે તેણે દરેક સ્વારને ઘોડો અપાવ્યો મોટા શહેરોમાં જુઓન પક્ષનું બળ વિશેષ હોવાથી તેમને બાજુપર રહેવા દઇ તેઓ કિનારેથી પચાશક માઇલ ચાલી આવ્યા નેપોલિયનના આવ્યાની અખર વીજળીને વેગે પ્રસરી ગઇ દરેક ઠેકાણે લોકોએ તેને સાનદાશ્યથી વધાવી લીધો અને વજા તો તેની સાથે જોડવા તૈયાર થયા

તેની મરજી હોત તો તે પોતાની સાથે વીશ લાખ ખેડુતોને લઇને પારિસ ગયો હોત પણ આ વખતે સૈન્યમળથી જીતવાનો તેનો ધરાદો ન હતો ક્રાન્સની પ્રીનિ એજ માઈ ત્રિલુવન વિજયી ખડ્ગ છે એમ તે માનતો હતો બીજા પસાસ સાહ માઇલ આગળ વધ્યા પછી લોકોમાં એવો પ્રમગ ઉત્સાહ જોવામાં આવ્યો કે જુઓન પોલિસની તો કશી ધારતીજ રહી નહિ લોકોની ગળવઝ સખ્યા અને તેમનો ઉત્સાહ જોઈ “કાયહેસર” રાજ્યાસન પચાવી પાડનાર રાજાના અમલદારોજ ઉલટા ગભરાઇ ગયા નેપોલિયનની આગળ જવાની આતુરતા એટલી ખરી હતી કે સૈનિકોને પાછળ મૂકી પોતે જ સ્વાર અને બાવીશ અગરક્ષકોને લઇને આગળ નીકળી ગયો જેપ શહેરમાં હજારો સ્ત્રીઓ, પુરુષો અને બાળકોએ તેને ધેરી લીધો પ્રેમ અને આનંદનો તરંગ ઉછળી રહ્યો જુઓન રાજાના અમલદારો ના ત્યાથી જીવ લઇને નાહા નેપોલિયને લોકોને સમોધીને કહ્યું—

“ પ્રજાજનો ! તમે મારે માટે બતાવેલો સદ્ભાવ જોઈ મને ધણુ લાગી આવે છે તમે મને તમારો પિતા માનો છો એ વાજબી છે, કારણ કે હું ક્રાન્સની આગર અને કીર્તિને મારેજ જીવુ છું મારા આવવાથી તમારી અશાંતિ ચાલી મઇ છે અને

મિલકતની સલામતી તથા સૌનું સરખાવણું એ એ બાબતોમા તમે નિર્ભય થઇ ગયા છો જે હક્ક તમે પચીસ વર્ષ થયા ભોગવ્યા છે અને જે નહિ મળવાથી તમારા પૂર્વજો ધણા નારાજ રહેતા હતા, તે હક્ક હવે તમારા જેવું એક અગ બની જાય છે”

અહિ પેલી જાહેરખબરો છપાઈ અને લાખો પ્રતો સપાટાખંધ વહે ચાઈ ગઇ આસપાસના પ્રદેશની વસ્તી સ્વદેશપ્રેમથી ઉત્સાહમાં આવી ગઇ અને ગણ્યા ગણ્યા નહિ એટલા માણસો શહેનશાહના મૈનિક બનીને તેની આગળ ચાલવા તૈયાર થયા બપોરના એ વાગે લોકોના જયઘોષ સાથે પ્રયાણ શરૂ કર્યું તેના માર્ગમા યુર્બેન સરદારોના બળવાન મૈન્યના ચાણા આવતા હતા તેથી લોકોને તેની સલામતી માટે ચિન્તા થવા લાગી. રાજ્યકાન્તિના વખતમાં કર્યું હતું તેમ ગામે ગામ ઘટનાદ કરીને આખી પ્રજાને એકદમ જાગૃત કરવી અને સૌએ હથિયાર પકડી શહેનશાહની સાથે જવું એવો ધણાનો વિચાર હતો પણ તેણે ના પાડી અને લોકોને કહ્યું -

- “ તમારા મનનો અભિપ્રાય જાણ્યા પછી હવે મારી ખાત્રી થઇ છે કે મે જુદા નથી કરી વળી તેવોજ સદ્ભાવ મારા સિપાઇઓનો હશે એવું મને તમારા વર્તન ઉપરથી સમજાય છે જો એ મને દેખશે તેઓ મારા પક્ષમાં ચાલ્યા આવશે માટે રસ્તામા જેમ મોટા લશ્કર તેમ મારી ફતેહનો સબવ વધારે વાસ્તે હાલ તો તમે તમારા ધરમજ શાંતિપૂર્વક બેસી રહો ”

થોડા વખતમા તેઓ ઐતેજ્યલ શહેર નજીક આવી લાગ્યા અહિ તેને અટકાવવા છ હજાર સિપાઇઓની ફોજ ગોઠવાઈ હતી નેપોલિયનની હાર થશે કે જીત તે નક્કા કંવાની ખારીક કમેટીનો વખત અચારેજ હતો તેણે પોતાના માણસોને થોભાવ્યા અને એકલોજ ઘોડે બેસીને ધીમી ગતિથી સામે ગોઠવાયલા લશ્કર તરફ જવા લાગ્યો આ અદ્ભુત દ્રશ્ય જોવા આજુબાજુના ગામડાંના હજારો લોકો પણ ભેગા થઇ ગયા હતા તેમણે “ શહેનશાહ ધણુ જીવા ” ના પોઠા કરી આકાશ ગજની મૂક્યું

નેપોલિયન જરાપણુ કાલ પામ્યા વગર તેની સામે ઉભી કરનામા આવેલી ચળકતી મગીનોની દિવાલની નજીક જઈ પહોંચ્યો પછી ને ઘોડેથી ઉતર્યો અને વગર હથિયાર આખા લશ્કરની સામે માત્ર દશજ ડગલાને છેટે નિર્ભયપણે ઉભો રહ્યો. દરેક ક્રાન્તવામી ઝોળખી શકે એવો પોતાનો હમેશનો સાદો પોશાક તેણે પહેર્યો હતો સેનાપાત્રે ગોળી ચનાવવાની આજ્ઞા આપી સિપાઇઓ તેની આજ્ઞાનું પાલન કરતા હોય એમ દેખાયુ એક એટ બહુક તેની છાતી મામે તાકવામા આવી આખી ફોજ-મર્થા એક પણ નીચ માણસે તેને ગોળી મારી હોત તો યુર્બેન રાજ તરફથી તેને ધણુ ભારે ધનામ મળત, અને એકજ બહુકના ખારથી ક્રાન્સનું ભવિષ્ય નક્કી થઇ જત

છતાં પણ નેપોલિયનના ચહેરા ઉપર લેશમાત્ર પણ લયની નિશાની જણાત નહિ તે તો નિડરપણે તેની સામે તકાયથી બંદુકોની નજીક જઈ, ડગલાના બટન કઢાડી, છાતી ખુલ્લી કરી, એકવાર કાને પડ્યા. પછી કદિ પણ નહિ વિચારાય એવા અવાજે બોલ્યો —

“ સૈનિકો ! જો તમાગામાંથી કાઢને પોતાના ચહેનચાહને મારવાની મરજી હોય તો હું અહિં તમારી સામે ઉભો છું ”

પળવાર સુધી તો તે જગ્યાએ સ્થિત જાતી ગભીર શાંત વ્યાપી ગઈ પછી ધીમે રહીને એક બંદુક નીચી નમી પછી ખીજી, પછી ત્રીજી, એમ તેના છાતી સામે ધરાયથી બંદુકો એક પછી એક જમીનપર પડવા લાગી. લઢી લઢીને રીઠા થઈ ગએલા સિપાઈઓની આખમાંથી આંસુની ધારા વહેવા લાગી. એક સિપાઈએ મદમદ કંઠે ‘ ચહેનચાહ હાથે જીવે ’ એવો પોકાર કર્યો તેના સાથેજ બીજા સિપાઈઓ અને ગામડીઆઓના મુખમાંથી તે પોકારનો પ્રચંડ પડવો ઉઠ્યો. ઝેનોખલનું સૈન્ય, નેપોલિયનની સાથે આવેલા સિપાઈઓ, ગામડીઆઓ, સર્વ હર્ષધેલા થઈ તેની પાસે દોડી આવ્યા અને તેણે હાથ પહોળા કરી જે હાથમાં આવ્યા તેમને ભેટવા માડ્યું. જુર્બોન સેનાપતિ તો ઘોડાને એડી મારીને નાઠો કાલાહલ સમ્યા પછી નેપોલિયનને એક જુના સિપાઈના થોભીઆ ધીમેથી એમીને પૂછ્યું—

“ અલ્યા ! * નાનકડા હવાલદાર તરફ બંદુક તાકવાનું તારે જીમરજ કેમ ચાલ્યું ? ”

તે સિપાઈની આખમાંથી હડહડ આસુ ટપકવા લાગ્યા તેણે બંદુકની નળી ઉપર ટકોરો મારી તે ખાલી છે એમ બતાવી કહ્યું, “ હવે વિચાર કરો, એનાથી આપને ધન્ય થાય એમ છે ? બધીએ બંદુકો એવીજ છે ”

પછી તે સાને ગોળ કુડાળામાં ઉભા રાખી નેપોલિયનને કહ્યું—

“ હું ગણ્યાગાંઠ્યા માણસ લઈને આવ્યો છું કેમકે મને તમારા ઉપર, અને મારી પ્રજા ઉપર વિશ્વાસ છે. જુર્બોન રાજાઓને ગાદી ઉપર કંગા અધિકાર નથી. તેઓ પ્રજાની મરજી વિરુદ્ધ રાજ્ય પચાવી બેઠા છે, કેમકે તેમની રાજ્યપદ્ધતિ થોડા અમીરોનેજ લાભની હોઈ જનમમૂલને પાયમાલ કરનારી છે. અત્યારે શી સ્થિતિ છે તેની તપાસ કરો. બેકુતો ઉપરના વેડવેરા, ઉમરાવોના બેકુતવર્ગ ઉપરના ખાસ હક્ક એ બધી બધીઓ જેમાંથી તમે તમારા પરાક્રમવડે છૂટા થયા હતા તે પાછી દાખલ થવાની તૈયારીમાં છે ”

તેણે આગળ ચાલવા માડ્યું. ઝેનોખલવાળું લશ્કર હવે તેના સૈન્યના આગલા ભાગના રૂપમાં ફેરવાઈ ગયું. ચહેર નજીક આવ્યું એટલે એક મંદેશો લાવનારે કહ્યું,

* ધણી વર્ષ અગાઉ સિપાઈઓએ લાડમાં પાડેલું નેપોલિયનનું નામ

ને. ૪૪

“ આપને હથિયારની કશી જરૂર નથી બુર્જોઈ રાજને તથા તેના અમલદારોને હાકી કહાડવા માટે માત્ર આપની આબુકુજ પૂરતી છે જ્યાં જંગો ત્યાં લશ્કર આપનું છે ”

શહેરમાં આનંદોત્સવ થઇ રહ્યો સિપાઇઓ અને શહેરીઓ પરસ્પર ભેટવા લાગ્યા સિપાઇઓ કહે કે અમે શું અમારા લાઇઓ ઉપર ગોળા છોડીશું ? કદિ નહિ પ્રજાપ્રેમનો પ્રવાહ ઉદ્ભવે તો બુર્જોઈ પક્ષના અમલદારોથી તે કેમ બચાય ? તેઓ દરવાજા બંધ કરી, ફત્તીઓ સતાડી નાકા લોકોએ દરવાજા ઉતારી નાખ્યા અને ફત્તીઓને બદલે દરવાજાની નેપોલિયનને ભેટ કરી । તેણે કહ્યું, “ અસ, હવે હું પારિસ પહોંચી ગયો એમ સમજવું ”

એક દિવસ થાકેલા સિપાઇઓને આરામ આપી તેણે લીઓતરફ ચાલવા માંડ્યું આખે રસ્તે ટેકરીએ ટેકરીએ પ્રજાને જાગૃત કરવા હોળીઓ મળી રહી અને આખો દેશ હર્ષધેલો બની નેપોલિયન તરફ પ્રીતિનો પ્રવાહ વહેવડાવવા લાગ્યો પારિસમાં ખળભળાટ મચી રહ્યો રાજ્ય લૂપ્ત અને તેના મિત્રો ખાતરા બની ગયા શહેરમાં બળવો ન જાગે તે માટે જે જે આગેવાનો નેપોલિયનના પક્ષના લાગતા તેમની હિલચાલ તરફ ખૂબ નજર રખાવા લાગી લીઓત નગરને સાચવવા મજબૂત સૈન્ય મોકલ્યું બીજી જગ્યાએથી પણ લવાય તેટલી ટુકડીઓ ત્યાં લાવીને એકઠી કરવા માડી સિપાઇઓને ખવાડી પીવાડીને રાજ રાખવાની પણ યુક્તિ કરી, પણ તેઓ ખાના ગયા અને “ શહેનશાહ ધણ્યુ જીવો ” એવા પોકાર કરતા ગયા । તેઓ પ્રકટ ગીતે ખોલવા લાગ્યા કે ‘ અમે અમારા આપની સામે નહિ લડીએ શહેનશાહ ધણ્યુ જીવો । ’

નેપોલિયનનું નામ સાંભળી લૂપ્ત ધૂળવા લાગ્યો હતો તે છતાં તેણે છટ્ટી માર્ચનાં વર્તમાન પત્રોમાં નીચેની હકીકત છપાવી તે હકીકત તદ્દન ખૂટી છે એ આપોઆપ સાબીત થાય છે, પણ નેપોલિયનના દુશ્મનો કેટલી હદ સુધી જૂઠું લખતા તેના નસુના તરફે એ લખાણ આપવામાં આવે છે

“ બોનાપાર્ટે મિત્રરાજ્યોના રાજ્યોની પાયમાલી કરી હતી તેના બદલામાં તેમણે ઉદારતા બતાવીને તેને એટલાનું રાજ્ય આપ્યું હતું ત્યાંથી તે નાસી ગયો છે એ શખ્સને પોતાની સત્તાનું રાજનામું આપ્યું પણ તેનો લોક અને રાક્ષસી વૃત્તિ નો કાયમજ ગખ્યા હતા એ માણસ, જેના માથા ઉપર વર્ષોના વર્ષો સુધી ચત્રાવેલી કતલનાં પાપ ચોરેલા છે તે પોતાની ખુની અને લોભી વૃત્તિ સિવાય બીજા કોઇ પણ પ્રકારના અધિકાર વગર ક્રાન્સના રાજની ‘કાયદેસર સ્થપાયેલી’ રાજ્યસત્તાની મામે થવા પાછો આવે છે જે દેશ તેને હમેશને માટે દેશનિકાલ કર્યો છે તે દેશની ભૂમિ ઉપર ગણ્યા ગાહ્યા ઇલાલિયનોને લઇને પગ મૂકવાનું તેણે સાહસ કર્યું છે,

તેણે ક્રાન્સની પ્રજાને કરેલા જમખ, જેમને રૂઝવાનો ક્રાન્સનો રાજા દરરોજ પ્રયત્ન કરી રહ્યો છે, અને જે અડધા રૂઝવા આવ્યા છે તેને ફરીથી તાગ કરવા તે આવ્યો છે તેના ગાડા બનેલીએ ઘટાલિમા સહેજ હમકલુ કર્યું અને અહિ તહિ થોડાક દેશદ્રોહીઓએ નજીવા પ્રયત્ન કર્યા એટલે તે નામર્દ ફૂલાર્થ ગયો છે અને મનમાં એમ સમજવા લાગ્યો છે કે હું એક શરવીર પુરુષની માફક મૃત્યુની સામે ચાલ્યો આવું છું, પણ તેનો મનસુબો ફોગટ છે એ દેશદ્રોહીને માટે ફાંખીનું લાકડું રાહ જુએ છે, ક્રાન્સે તેને કહાડી મૂક્યો છે, છતાં તે પાછો આવ્યો છે તો ક્રાન્સ તેનો નાશજ કરશે ”

પ્રકરણ ૬૪ મું- પુનઃ પારિસમાં

ચંની ૧૦ મી તારીખે નેપોલિયન ઓઓ, બાળકો અને પુરુ-
ષોના અપૂર્વ રસાલા સાથે ફ્રોન નદીને કિનારે આવી પહોંચ્યા.
ત્યા આગળ તેનો માર્ગ રોકવાનું કામ તેના એકવારના પરમ
ભક્ત જનરલ મેકડોનહાને સોંપાયું હતું તેણે નવા રાજાને
વફાદાર રહેવાના સોગંદ લીધા હતા તેથી એક પ્રમાણિક સેવક
તરીકે તે પોતાના સ્વામીની સામે લડવા ઉભો હતો, પણ નેપો
લિયનને જોતાજ એકેએક સિપાઈ “શહેનશાહ ધણુ જીવો”ના

પોકાર કરતા પ્રેમના પ્રમળ આવેગમાં આવી જઈને સમુદ્રના પહાડી મોજાની પેઠે
તેની પાસે પહોંચી ગયા, અને આનંદની હેલી મચી રહી. મેકડોનહાને પણ મધુ
કે ઝાઝીવાર ઉભો રહીશ તો મારે મન પણ કાણુમાં નહિ રહે અને લીધેલા શપથ
તોડવા પડશે, તેથી ધર્મસંકટમાંથી બચી જવા માટે તે નાસી ગયો.

નેપેલિયને પછી લીઓ નગરમાં મુકામ કર્યો અને ત્યાંના આગેવાન માણસો
મારફતે દેશની અને દેશનાયકોની સ્થિતિ સમજી લીધી પછી તેણે પૂછ્યું, “મારા
આબ્યાને લીધે મિત્રરાજ્યો શું કરશે તે વિષે દેશમાં શા શા વિચાર ચાલી રહ્યા
છે?” ફલ્યુરી નામનો એક ગૃહસ્થ જે પ્રધાનમંડળનો એકવાર મંત્રી હતો તેણે
જવાબ આપ્યો, “એમ કહેવાય છે કે આસ્ટ્રિયા આપના પક્ષમાં આવશે અને
રશિયા તટસ્થપણે યુર્બોન રાજાઓની ફજેતી જોયા કરશે, કાંગ્રુ કે એ લોકોનો
ઈન્કાઉ તરફનો પક્ષપાત જેમ અલેક્ઝાન્ડર તો તેમનાથી કટાણી ગયો છે.”

નેપોલિયન લીઓ નગરમાં આગ્રિવસ ગયો તેટલા દિવસમાં જાહેર આનંદોત્સવ
થઈ રહ્યો રાત્રે આખું શહેર રોશનીથી ઝળહળી રહેતું રસ્તા, દુકાનો, કારખાનાં,
ગોદીઓ હર્ષના અને આવકારના પોકારથી ગાજી રહેતા. શેઠ અને સેવક એકબી-
જના હાથ પકડી ગાતા, નાચતા અને આનંદસાગરમાં તરતા તેમનો હર્ષ દિલમાં
સમાતો નહિ અમણ્યા માણસો પણ માર્ગમાં એક બીજાને બેટીને દિલનો ઉભરો
ખાલી કરતા. નેપોલિયનની પધરામણીને દહાડે લીઓની વસ્તીએ ઉત્સવ કર્યો અને
તે ગયો તે દહાડે આખું શહેર શોકમાં ડૂબી મયું.

એ ચાર દિવસ તેણે આરામમાં ગાળ્યા ન હતા. તેના મનની સર્વ શક્તિઓ પોતાના રાજ્યાસનને લોકનિયુક્ત બનાવવાની યોજના ધડવામાં રોકાઈ ગઈ હતી. તેની કલમમાથી એક પછી એક એવા હુકમો નીકળતા ગયા કે તેના શત્રુઓ દિફ્-મદ બની ગયા અને પ્રજાના ઉત્સાહનો વેગ વધ્યો. તે પોતાના લક્ષ્યુગત સરળમા-વથી સૌને કહેતો કે—

“ ક્રાન્સ ઉપર ગુજરેલી વિપત્તિમાં મારો પશુ હાથ છે, પશુ મારા સન્નેગો એવા હતા કે રાજ્યનો વિસ્તાર વધાર્યા વગર મારે બીજો પ્રયાજન ન હતો એ વિચાર મેં હવે છોડી દીધો છે હવે ક્રાન્સને વિશ્રાન્તિની જરૂર છે મને મારા લોભે પાછો નથી બોલાવ્યો. પશુ મારા દેશ તરફના પ્રેમથી એચાઇને આવ્યો છું ક્રાન્સ દુષ્ટ છે અને તેને મારી મદદની જરૂર છે એમ જો મારા જાણવામાં ન આવ્યું હોત તો એજ્ઞાની શાત, સુખરૂપ જિદ્ગીનો હું કદિ ત્યાગ ન કરત રાજ્યકાન્તિએ જે જે હક્કનું પ્રજાને લાન કરાવ્યું છે તે હક્કોનો ખચાવ કરવા માટેજ હું આવ્યો છું પ્રજાએ ચૂંટેલા પ્રતિનિધિઓ કુટુંબભાવનાથી સમઠિન થાય અને તેઓ પ્રજાના હક્ક અને સ્વતંત્રતાનું રક્ષણ કરે એજ મારો અલિલાષ છે જે મહાન પ્રજાનું મારા ઉપર અનેક પ્રકારનું ઋણ છે, તેને સુખી કરવા પ્રયત્ન કરવો એજ મારી મહેન્ટ છે અને એમાજ મારી કીર્તિ છે એમ હું માનું છું ” તેના વટ હુકમની પ્રસ્તાવનામાં તેણે સ્પષ્ટ રીતે જણાવી દીધું કે નવા રાજાએ નીમેલી ઉમરાવોની સલાહ પ્રજાના શત્રુઓની બનેલી છે, ઉમરાવો અને જમીનદારોના વિશેષ અવિકાર સ્વીકારાય, જૂદા જૂદા વર્ગના લોકોના સમાન હક્કનો સિદ્ધાંત રદ થાય અને લોકોએ મચ્છીશ વર્ષ સુધી દેશના શત્રુઓની સામે લઢીને જે હક્ક મેળવ્યા છે તેના ઉપર પાણી ફરી વળે તેમાજ એ સલાહોનો સ્વાર્થ સમાયેલો છે ઉમરાવવર્ગની પુનઃ સ્થાપના કરીને પ્રજામતથી આવતા રાજ્યમધારણને રદ કરીને, પરદેશી રાજાઓએ ફ્રેન્ચોની સામે લડવા માટે કરેલું દેવું ફ્રેન્ચ પ્રજા ઉપર મઢી દઇને જુર્મેન રાજાઓને કાયસર અને ફ્રેન્ચ પ્રજાને બળવાખોર જાહેર કરીને અને “પ્રજા રાજાને માટે છે પ્રજાને માટે રાજા નથી ” એવા મતને ટેકા આપીને—એવા એવા અનેક દુષ્ટત્યો કરીને એ સલાહ પ્રજાનો વિશ્વાસ ગુમાવ્યો છે.

એક માણસે જ્યારે નેપોલિયન પોતાની બુદ્ધિ અને યોજનાશક્તિવડે જુર્મેન રાજાઓની રાજસત્તાને ઉખેડી નાખવા લાગ્યો હતો અને જ્યારે તેઓના પોતાના ગભરાદોનો પાર ન હતો, તે વખતે તેમણે પારિસના વર્તમાન પત્રોમાં “ પાછો બહારવટીઆ અને તેની ટાળી ” ને વિષે સરકારી આગ્રા પ્રકટ કરાવી. તેમાં નેપોલિયનને બહારવટીઓ ગણ્યો હતો, તેનું માથું લાવનારને અમુક ધનામ આપવામાં આવશે એવું જાહેર કર્યું હતું જે દિવસે તે ઝેનોમલ શહેરમાં ભારે રૂતેહ સાથે દાખલ થયો.

તેજ દિવસના છાપ મા છપાયુ હતુ કે ગળતો પક્ષ સર્વત્ર વિજયી થયો છે, નેપોલિયનના માણસો વેરણ ખેરણ થઇ ગયા છે અને તે પર્વતમાં નાસતો ફૂટે છે જ્યાંથી રાજની પોલિમ તેને થોડાજ વખતમાં પકડીને કેદ કરશે

જનરલ મેફ્ટોનહાના પછી માર્શલ નેનો વારો આવ્યો. નેપોલિયનની પ્રગતિ અટકાવવા તેને ફરમાન થયુ ખરી ઇમાનદારીથી તેણે એ કામ હાથમાં લીધુ છાવણીમાં જતાજ તેને સરદારોએ કહ્યુ કે સિપાઇઓને ગમે તેટલા સમગ્રવો પણ શહેનશાહની સામે તેઓ ક્ષણવાર પણ લડવા ઉભા રહેશે નહિ તે લશ્કરની કવાયત જોવા ગયો, પણ સિપાઇઓએ તો તેને પણ “ શહેનશાહ ધણ જીવો ” ના પોકારથી વધાવી લીધો. દર ક્લાકે તેને શહેનશાહની અજમ ફતેહના સમાચાર મળ્યાજ જતા તેના માર્ગમાં જે જે ગામ કે શહેર આવતા તે બધા તેનાજ થઇ જતા હતા આખી પ્રજા તેને આવકાર દેતી હતી અને લશ્કર પણ તેનુજ બની જતુ હતુ માર્શલ નેની મુઝવણુ અમલ થઇ પડી એક તરફથી ઇમાનદારી તેના જીગરને ખેંચતી હતી અને બીજી તરફથી જે શહેનશાહે તેને છોડવવા માત્ર દશજ હજાર સિપાઇ માથે એશી હજાર રશિયનોના બળવાન તોપખાના ઉપર હુમલો કરીને તેને ઉગાર્યો હતો, તે પોતાના મિત્ર અને સ્વામી તરફની ભક્તિ તેને બીજી બાજુએ ખેંચતી હતી તે પોતેજ કહે છે કે આ મનોવ્યથામાંથી મને મૃત્યુએ આવીને ઉગાર્યો હોત તોપણ ધણુ સાર થાત તેણે પોતાના નાનાના સરદારોને બોલાવીને કહ્યુ કે “ હુ શુ કરી શકુ ? મહાસાગર ઉત્પ્ત્યો છે તે કઇ માગી હથેળાથી ખળવાનો હતો. ” તેનુ પોતાનુ મન પણ ધ્રુવ તરફ લોહ્યુ બકની માફકી ખેંચાય તેમ નેપોલિયન તરફ ખેંચાતુ હતુ નેપોલિયનજ આપણો સાચો સ્વામી છે અને તેનેજ સહાય કરવા આપણે જપ્તએ છીએ એવી મતલમનુ બહેનામુ તેણે મૈન્યમાં ફેલાવી દીધુ સિપાઇઓ ભારે ઉમંગમાં આવી ગયા અને આખી છાવણીમાં “ શહેનશાહ ધણુ જીવો ” ના પોકાર સિવાય બીજુ કાંઈજ સંભળાતુ નહિ

તેજ દહાડે નેપોલિયને લીઓ છોડ્યુ તે વખતે તેણે ઝરખામાં ઉભા રહી એકકા થએલા લોકાના ટોળા સમક્ષ ટુકુ પણ અસરકારક હાજીયુ આપ્યુ તેની લોકો ઉપર ધણી ઉડી અસર થઇ હજારો આખોમાંથી આસુની ધાર ચાલી અને ગદગદ કંઠે તેમણે વિદાયના શબ્દો ઉચ્ચાર્યા ત્યારથી નીકળી તે શેલો ગયો તેના માર્ગમાં ધણીજ ગીચ વસ્તીવાળા ગામ આવતા હતા રસ્તાની બેઠિ બાજુએ આતુર લોકો ટોળાબધ ઉઠાને ઉઠાજ રહેતા અનેક જગ્યાએ કમાનો અને તોરણોથી તેનો માર્ગ સુશોભિત કરવામાં આવતો હતો અને પળે પળે આવકારના પોકાર સંભળાતા હતા તે શેલો પહોંચ્યો ત્યારે વાવાઝોડા સાથે ભારે વરસાદ પડવા લાગ્યો હતો છતાં ચહેરની આખી વસ્તીજ નેને આવકાર આપવા બહાર નીકળી આવી હતી

ત્યાના આગેવાનોએ આપેલા અભિનંદનનો જવાબ આપતા તેણે કહ્યું હતું કે -
 “મારો દરબાર અલગત લગ્ય હતો, પણ તે મારે પોતાને માટે નહિ સામા-
 ન્ય સિંપાઇનો ડગલો મારે માટે તો પૂરતો છે, પરંતુ દેશની અનેક કળાઓ
 ખીલે તેટલા માટેજ હું લગ્યતાને મારા દરબારમાં સ્થાન આપતો હતો મેં લીઓના
 હમણા કૃત્રિમ ઉમરાવપદને નાબુદ કર્યું છે ઉમરાવપદ એ ભ્રમ છે અમુક માણસો
 જન્મથીજ ઉમરાવ અથવા નીચ હોય છે એવું માને એવા લોકો હવે મૂર્ખ રહ્યા
 નથી માણસ માણસ વચ્ચેના ભેદ માત્ર યુદ્ધિ અને સ્વદેશસેવા કરવાની
 શક્તિ પરત્વજ હોઈ શકે”

હવે તો તે ખુદની ગાડીમાં બેસીને આગળ વધે ગયો લોકોનું વલણ તેના
 પક્ષમાં એવું બળવત્તર હતું કે હવે તેની અગત મલામતીને માટે કશી સાવચેતી
 રાખવાની જરૂર ન હતી માત્ર થોડાક મિત્રોને લઈને મૈન્યની આગળ આગળ તે
 ચાલ્યો જતો હતો લીઓથી નીકળ્યા પછી તેને માર્શલ ને આવી મળ્યો ફ્રાન્ક-
 ન્ડોના છેલ્લા પ્રસંગ વખતે તેણે નેપોલિયનને મળવા આવવા જોટલી કૃતચતા
 બતાવી ન હતી તેથી તેને કાંઈક ક્ષોભ થતો હતો, પણ તે પોતાની વર્તણૂકનો લૂણો
 બચાવ કરવા જાય તે આગમ્ય તો નેપોલિયનને તેનો હાથ પકડીને કહ્યું, “મારા
 વહાલા ને! મને ભેટી પડ તને જોઈ હું અત્યંત રાજી થયો છું તને આવકાર
 આપવા મારું મન હમેશા તનખી રહે છે, કેમકે તું હજીએ વીરશિરોમણિ છે”
 કેટલીક વાનચીન થયા પછી તેણે પૂછ્યું કે પારિસમાં રાજના પક્ષકારો મારી મામે
 થયા તત્પર થાય એમ છે / નેએ જવાબ આપ્યો કે એ મનવાળોગ નથી તે ઉપ-
 રથી નેપોલિયને કહ્યું કે મને પારિસથી એવા સમાચાર મળ્યા છે કે ત્યાના સ્વદેશ-
 વત્સલ પુરુષો મારી આતુરતાથી રાહ જુએ છે અને બળવો કરવાની તૈયારીમાં છે
 મારા આવવાથી મનુષ્યરજાનું એક ટીપુ પણ રેડાય એ હું નથી ધન્યવંતો
 માટે તમે તમારા મિત્રોને લખી દો કે હું એક પણ બદકનો અવાજ કરાવ્યા
 વગર ત્યાં આવી પહોંચીશ. માટે બધા ગમે તેમ કરીને જાહી ન રેડાય અને
 સુલેહ જળવાય એવો પ્રયત્ન કરો આપણો લડવાનો હેતુ જોવો શુદ્ધ છે તેવી
 આપણી કૃતેહ પણ શુદ્ધ અને દોષરહિત હોવી જોઈએ

માર્ગમાં તેનું ખૂન કરાવવા માટે રાજપક્ષકારોએ કેટલાંએ કાવતરા રચ્યા પણ
 તેના મિત્રોએ તેને બચાવી લીધો તેને પોતાને તો કશી ચિન્તા કે ડર હતોજ નહિ
 તે તો વગર શકાએ લોકોના ટોળામાં ઘુસી જતો હતો સિંપાઇઓ મળવો કરવાની
 તૈયારીમાં છે એવા સમાચાર મળવાથી તેણે તેમના સરદારોને લખી દીધું કે તમારા
 સિંપાઇઓને કાળુમાં રાખજો, અને તેઓને ચીડ ચડે એવી ખબરોને ખોટી પાડવા
 પ્રયત્ન કરજો માદ રાખજો કે આપણે એક પણ લોહીનું ટીપુ રેડવું નથી, કારણ

કે આપણી સામે થનારા પણ આપણા ભાઇઓજ છે ફ્રાન્સના એક પણ પુત્રનું બલિદાન આપ્યા વગર ફ્રાન્સનું રાજ્યાસન લેવું છે

થોડાક ઘોડેસ્વારો આગળ રાખીને તે એકાદ મિત્રની સાથે ખુલ્લી ગાડીમાં બેસીને હવે ફ્રાન્ટેન્બર્ગો તરફ જવા લાગ્યો તેનું લશ્કર થોડાક કલાકના અંતરે પાછળ હતું આર્મમાં તેને યુર્બોન રાજાનું એક બળવાન સૈન્ય સામું મળ્યું, પણ તે તો “ શહે-નશાહ ધણું જીવો ’ ના પોકાર કરતું તેની આગળ આવી ઉભું બાળકો માથે પિતા વાત કરે તેવા પ્રેમાળ શબ્દોથી તેણે એ સિપાઇઓને સંબોધ્યા કે જે સાંભળી તેમનો ઉત્સાહ ખમણી ગયો આખી રાત પ્રવાસ કરી સવારના ચાર વાગ્યે તે ફ્રાન્ટેન્બર્ગોમાં દાખલ થયો

હજી બગીચામાં અધાઈ હતું. શાંત, વિચારમય સ્થિતિમાં કેટલીકવાર સુધી તેણે ત્યાં ફર્યા કર્યું આજ સ્થળે તેણે રાજ્યાસનનો ત્યાગ કરતી વખતે મનુષ્યથી નહિ સહન થાય એવી અતિ તીવ્ર વેદના સહન કરી હતી ત્યાંથી તે પોતાના વાચનશુદ્ધમાં ગયો અહિં જોસેફાઇનની સાથે બેસીને તેણે કેટલીએ વાર ફ્રાન્સની શોભા વધારવાની યોજનાઓ ધડી હતી પછી તે પેલી ખુણ્યાવાળી ઓરડી કે જ્યાં તેણે અગ્નીઆર મહિના ઉપર ગાદીનું રાજનામું લખી આપ્યું હતું ત્યાં જઈને એક ખાટલા ઉપર સૂઈ ગયો અને થોડા કલાકની નિદ્રા લીધી

જ્યારે નેપોલિયન ફ્રાન્ટેન્બર્ગો તરફ વધતો હતો, તેજ વખતે રાજા લૂઈ પ્રજાએ નેપોલિયનને આપેલો ઉત્સાહભરેલો આવકાર જોઈને ગભરાઈ ગયો, અને પોતાની પાસે કશો ઉપાય ન હોવાથી જે રાજાઓની લોહીથી ખરડાયેલી સગીનોની મદદથી તેને ફ્રાન્સનું રાજ્યાસન મળ્યું હતું તેની મદદ લેવા દોડી ગયો ફરીથી ફ્રાન્સ ઉપર આમ અને તલવારથી કેર વર્તાવી મૂકવા યૂરોપના આપખુદ રાજાઓ આગળ તેણે પ્રાર્થના કરી

ખપોર થયા એટલે નેપોલિયને ગાડીમાં બેસી પારિસ જવા માંડ્યું, અને હવે તેનાં તમામ પરાક્રમોમાં પહેલે નખરે આવે એવું અદ્ભુત અને આશ્ચર્યકારક પરાક્રમ તેણે કરી ખતાવ્યું પારિસ અને ફ્રાન્ટેન્બર્ગોની વચમાં રાજપક્ષકારોએ નેપોલિયનને રોકવાનો છેલ્લો પ્રયત્ન કરવાનો ઘાટ રચ્યો હતો. સ્વયંસેવકો, પ્રજાકીય સૈન્ય વગેરે મળીને એક લાખ માણસનું લશ્કર ત્રણ હારમાં એ સ્થળે ગોઠવાયું હતું અને તેમની વચમાં તથા બાજુએ મજબૂત તોપખાનું રાખ્યું હતું ફ્રાન્ટેન્બર્ગોથી આવતો માર્ગ જમલ છોડ્યા પછી એક ટેકરી ઉપરથી ઉતરતો હતો તેથી કરીને એ રસ્તે આવનાર માણસને નીચેનું મેદાન અને નીચેના મેદાનમાં ઉભેલાઓને ટેકરી ઉપરથી આવતો માણસ સહેલાઈથી દેખાય એમ હતું

પોતાની સામે આવું બળવાન સૈન્ય ઉભેલું છે તે જાણ્યા છતાં એક સામાન્ય

માણસનો પોશાક પહેરી માત્ર થોડાક સ્વાર સાથે રાખીને નેપોલિયન આગળ વધ્યો. જુબોન સેના મંભીર શાંતિપૂર્વક ઉભી હતી, માત્ર વચમાં વચમાં સૈન્યને થર ચડાવવા માટે જૂના સમયના રાજભક્તિનાં ગીતોના સૂર વાગતા હતા એવામાં એક ઉઘાડી ગાડી થોડાક સ્વારસહિત વૃક્ષની ધટામાંથી નીકળીને ટેકરી ઉપરથી ઉતરવા લાગી તેની અંદર બેઠેલા તેમના પ્રાણુપ્રિય શહેનશાહનો ભૂરો ડગલો અને ટોપી સિપાઇ-ઓએ ઝાળખ્યા એકે વખતે સૌના મુખમાંથી એકજ શબ્દ નીકળી ગયો ગાડી ધીમી ગતિથી આગળ આવતી ગઇ હવે તેમણે નેપોલિયનની આકૃતિ સ્પષ્ટ રીતે જોઇ તે ગાડીમાં ઉભો થયો હતો ફાટના બટન ઉઘાડી નાખ્યા હતાં અને જાણે પોતાનાં છાકરાને ભેટવા દોડ્યો આવતો હોય તેમ બેઠે હાથ પહોળા કર્યા હતા સિપાઇઓએ અત્યારસુધી દબાવી રાખેલુ પ્રેમ અને ઉત્સાહનુ પૂર હવે બંધનમાંને તોડી નાખી વેગભરે ઉછળી ઉછળીને વહેવા લાગ્યું “શહેનશાહ ધણુ જીવે” ના પોકારથી મેદાન માંજ રહ્યું તાલીમના તમામ નિયમો તૂટી ગયા અને સિપાઇઓ પોતપોતાની હારો તોડીને શહેનશાહ તરફ દોડી ગયા તે પશુ વારાફરતી જોટલાને ભેટાય તેટલાને ભેટયો પછી સિપાઇઓ ગાડાની માફક અંદર અંદર એકમેકને ભેટવા લાગ્યા જુબોન સરદારો ગભરાઇને નાઠા, અને નેપોલિયને હવે સૈન્ય સાથે પારિસ તરફ ચાલવા માંડ્યું પછી તો તેણે સૈન્યને પશુ પાછળ રહેવા દઈ પોતે એકલાએજ ઝડપથી આગળ વધવા માંડ્યું અને રાત્રે નવ વાગ્યે પારિસ પહોંચી ગયો.

રાજમાર્ગની બેઠે માણુએ લોકોની ઠક્ જમી હતી તેમની વચમાં થઇને આવકાર અને હર્ષની ગગનભેદી ગર્જનાઓ સાંભળતો તે રાજમહેલ આગળ પૂરવેગથી ધોડો દોડાવતો આવી પહોંચ્યો આ પ્રસંગનુ વર્ણન કરતા અંગ્રેજ ઇતિહાસકાર એલિ-મન લખે છે કે—

“જેવી તેની ગાડી ઉભી રહી કે તરતજ ગાડીના પારણાં પાસે વાટ જોઇને ઉભેલા લોકોએ તેને પકડી લીધો અને તાળીઓ તથા હર્ષનાદની ગર્જનાઓ વચ્ચે તેને ઉચકીને, લોકોની ગીચ મેદનીમાં થઇને તેને રાજમહેલના મુશોભિત દિવાનખાનામાં લઈ ગયા અહિં આખા પારિસ નગરની સુદરીઓના મડળે તેના ઓવારણુ લીધું.”

આ પ્રમાણે માત્ર વીશજ દિવસમાં રાન્સના ખરેખરા મધ્ય ભાગમાં થઇને સાત-સો માઇલની મજલ કરીને નેપોલિયન ટુઇલેરીસના રાજમહેલમાં પાછો આવી પહોંચ્યો આખે રસ્તે સૈનિકોએ તથા નાગરિકોએ તેને અનહદ પ્રેમથી વધારી લીધો હતો તેને તલવાર ખેંચવાની કે બંદુકનો એક પશુ બહાર કરવાની જરૂર પડી ન હતી ત્રણ ફરોડની વરતીવાળા પ્રદેશ ઉપર આ પ્રમાણે તેણે વગર હથિયારે સ્વારી કરી અને લોહીનું એક ટીપુ પશુ રેડ્યા વગર તેની સામે જે જે લશ્કરો આવ્યા તે સૌને જીતી વળ્યો અને પ્રજાની મરજી વિરુદ્ધ રાજ્યાસન પચાવી પાડનાર લુઇને પ્રજાના પ્રેમરૂપી

નદુવડે ટ્રાન્સમાથી હાકી કહાડ્યો આવી ચડાઈ અને આવી અપૂર્વ જીત દુનિયાના ઇતિહાસમા બીજા કોઈએ કરી નથી કોઈ પણ રાજ્યકર્તાની પસંદગી પ્રજાએ આવા મનુષ્ય અને એકસામટા અવાજે નથી કરી સમસ્ત પ્રજાનો ટેકો એજ નેપોલિયનની રાજ્યાસનમાટે લાયકાત સિદ્ધ કરે છે, છતાં દશ લાખના સૈન્યવડે પ્રજાના હૃદયમન્દિરના એ દેવતાને પદબ્રષ્ટ કરનારા રાજાઓ પોતાના તે હુબૃત્યનો ખયાલ કરતાં નિર્લભ્યપણે કહેતા કે અમે તો એક જીલમગારના જીલમમાથી પ્રજાને છોડાવવા માટેજ લડ્યા હતા !

જુર્મેન રાજાએ તો નેપોલિયનનું માથું લાવનારને માટે ઇનામ જાહેર કર્યું હતું, પરંતુ તેના મદનામા નેપોલિયને આપ્યા રાજ્યમા આજ્ઞા ફેરવી દીધી કે જુર્મેન રાજા તથા તેના મિત્રોને કોઈએ અપમાન કે ઇજા કરવી નહિ તે ધારત તો તેમને ધણીજ સહેલાઈથી કેદી બનાવન અને તેમને પોતાના દાખમાં રાખીને મિત્રરાજાઓ પાસે વાજમી સરતો કરાવી લેત, પણ તેની અમાધારણ ઉદારચિત્તિને આવો માર્ગ રુચ્યોજ નહિ

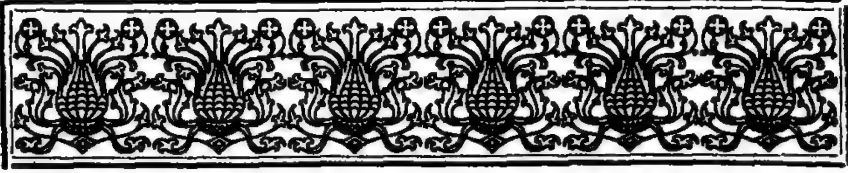
પધરામણી અને સત્કારની ક્રિયા પૂર્ણ થઈ કે તરતજ તેની હમેશની રીત પ્રમાણે રાજ્યને પુનઃ સુવ્યવસ્થિત કરવા અને જુર્મેન રાજાએ કરેલા નુકમાનને ધોષ નાખવા મંડી ગયો તેના ફગદ્ગ મગજમાથી હુકમપર હુકમ ફટકા ગયા, રાજ્યતત્ત્વ ગોઠવઈ ગયું અને પ્રધાનમંડળની ચૂંટણી કરી નાખી કામ કરવા બેસતો ત્યારે આરામ કે નિદ્રાની તો તેને જરૂર પડતી નહિ તે ધણીવાર કહેતો કે આવીશ કલાકમાથી આવીશ કલાકનો તો રૂડો ઉપયોગ મારે કરવોજ જોઈએ

સવાર થતા તો મહેલની આસપાસ અસખ્ય ગાડાતૂર બનેલા સ્ત્રીપુરુષોની ઠડ જમી તેમના અતિ આગ્રહને વશ થઇને જ્યારે તેમને દર્શન આપગ તે ઝરખામા આવતો ત્યારે તાળીઓ અને જયગોષથી આકાશ ગાજી રહેતું એટલામા ફેરિંગ્સો વાળું મૈન્ય પણ ત્યાં આવી પહોંચ્યું અને જે જગ્યાએ ગયે વર્ષે શત્રુમૈન્યે પડાવ નાખ્યો હતો ત્યાં આગળ ગોઠવાઈ ગયું. આખો દિવસ જૂદી જૂદી જગ્યાએથી અનેક ટુકડીઓ થોડા થોડા વખતને અતરે આવતી ગઈ બપોરે નેપોલિયન પોતાના સેનાપતિમંડળસહિત બહાર આવ્યો એટલે જયગોષની ગર્જનાઓ થઈ રહી મૈન્યની મલામી લેવાઈ નહા પછી નેપોલિયનની મૂર્તિને જુર્મેન રાજાઓએ ધ્યાનમંદ કરી નાખી હતી તેને તેના અસલ રથાનપર બેસાડવાની ક્રિયા કરવા લશ્કર તૈયાર થઈ ગયું પણ નેપોલિયને તેમને અટકાવી કહ્યું કે એ કામ કરવું કે નહિ તેનો નિર્ણય પ્રજા આગળ ઉપર કરી લેશે આજે પ્રજાએ નિર્ણય કરી નાખ્યો છે અને એ મૂર્તિની પ્રજાએ પ્રેમથી પ્રતિષ્ઠા કરીને તેને સ્તબના શિખર ઉપર પધરાવી છે નેપોલિયનને જે પ્રજાકીય ગીતો અતિ આનંદ આપતા, તેના આત્માને નમ્રીત કરી

મૂકતા તેજ ગીતા આજે પણ દરરોજ ત્યાં ગવાય છે અને એ લોકપ્રિય રાજેન્દ્રના આત્માનું હજી પણ ક્રાન્સમા એ રીતે પૂજન થાય છે તેની જ્યન્તીને દિવસે પણ હજી હજારો નરનારીઓ તેને પુષ્પમાળાઓથી શણગારી તેનું શ્રાદ્ધ ઉજવે છે

છતાં હજી નેપોલિયન તરફ તિરસ્કારની નજરથી જોનારા જીવો પણ છે તેઓ દોષ કરતાં દયાને વિશેષ પાત્ર છે કોઈ કોઈ માણસોને જેમ રગની પારખ નથી હોતી, કેટલાકો જેમ સૂરીલો કે એસરો ધ્વનિ નથી ઝોળખી શકતા, તેવીજ રીતે કેટલાકથી ચારિત્ર્યની ભવ્યતા પણ જોઈ શકાતી નથી માટે તેમના ઉપર દોષારોપણ કરવાની કશીજ જરૂર નથી તેઓ આપણા કમનશીખ છે

પ્રકરણ ૬૫ મું—મિત્રરાજાઓની શત્રુતા જેવી ને તેવીજ

ન્ય તો હવે આનંદથી ઉન્મત્ત બની ગયું હતું. લૂંટના વાવટાને તેમણે ઉખેડીને પગતળે છુદી નાખ્યો, ક્રાન્સના ત્રિરંગી વાવટાને લઈ જય-ધોષસહિત આખા પારિસ નગરમાં ફેળી વળ્યા, અને શહેનશાહને સલામી આપવાની બેહદ ઉત્સાહથી માગણી કરવા લાગ્યા. નેપોલિયન ધોડેરવાર થઇને તેમની સન્મુખ આવ્યો કે તરતજ આખા સૈન્યમાંથી જયધોષની ગર્જના ઉપર ગર્જના ઉઠવા લાગી તેણે હાથની ઈસારત કરી કે આખું સૈન્ય ચૂપચાપ ઉભું રહ્યું પછી સૌ સાબળે એવી રીતે તેણે કહ્યું —

“ મૈનિકો ! હું માત્ર હસોજ સિપાઇઓ લઇને ક્રાન્સ પાછો આવ્યો, કેમકે પ્રજા અને સૈન્યના પ્રેમ ઉપર મને વિશ્વાસ હતો મને સમજાય છે કે મે તેમાં ભૂલ નથી કરી. મૈનિકો ! હું તમારો આભાર માનું છું મારા કામનો યશ તમે અને પ્રજાએ જ કરી બતાવ્યું તેનેજ આપવો ધટે છે મારો યશ તો એટલોજ કે હું તમારી પ્રીતિનું માપ કહાડીને તેની ખુબી સમજી શક્યો છું ”

“ લુર્બોન રાજાઓનો રાજ્યાસનપરનો દાવો કાયદેસર હતોજ નહિ, કારણ કે દરેક જાતીય સમિતિઓદ્વારા જાહેર થએલો પ્રજામત તેની વિરુદ્ધ છે, અને પ્રજા સમૂહના હિતવિરુદ્ધ થોડાક તુમાખી માણસોનેજ લાભ મળે એવા ધોરણપર તેમનું રાજ્યતત્ત્વ રચાયું હતું

“ મૈનિકો ! હજી પરદેશી રાજાઓ સાથે મૈત્રી રાખનારા રાજવંશીઓ આપણા દેશમાં છે તેમને હાકી કહાડવા આપણે જવાનું છે આખી પ્રજા જરૂર આપણને ટેકા આપશે હું તેમજ સમસ્ત પ્રજા તમારા ઉપરજ આધાર રાખીએ છીએ ખીજા રાજ્યોની ખામતોમાં આપણે વચ્ચે માથું માગવા નથી ઇચ્છતા પણ આપણા કામમાં જેઓ દખલ કરવા આવે તેમને તો આપણે બતાવીજ આપીશું કે એ કામ સિંહના મોંમાં હાથ ધાલવા જેવું છે ”

જયધોષની ગર્જનાઓ સાથે તે પોતાના મત્રણામંદિરમાં પેડો. ત્યાં માજી રાજા લૂંટનું સ્મરણ કરાવનારી ઘણી વસ્તુઓ પડી રહી હતી. એક ખુણામાં તેની આરામ

પુરશી હતી કે જેના ઉપર તે પોતાની અતિથય ભારે અને રાગીષ્ટ કાયા ગોઠવતો. ટેબલપર તેના ખાનગી કાગળાંઆનો પોટ ફાલિયો (બાધેલો થોકડો) જૂલમાં રહી ગયો હતો, પણ નેપોલિયને પોતાના શત્રુની ખાનગી બાબતો ઉપર નજર પણ ન કરતાં તેના ઉપર સરકારી સીલ કરાવી તેના માલિકને મોકલ્યા દીધો.

પછી નેપોલિયને ફ્રાન્સનો નકશો મગાવી તેને એક ટેબલપર પહોંચા કરાવ્યો. તેનો એકદમ ઘટી ગયેલો વિસ્તાર જોઈને તેનું હૈયું ભરાઈ આવ્યું, અને કોલેન-કોર્ટને કહ્યું, “ હું આખે રસ્તે સુલેહનો મત્ર બોલતો આવ્યો છું, અને મારા હાથમાં હશે ત્યાંમુધી તો હું તેનો ભગ નહિજ થવા દઉં હું પારિસની સુલેહના કેલકરાર કબૂલ રાખીશ મારે પોતાને હાથે ફ્રાન્સની સીમા ઉપર છરી મૂકવાની મે ના પાડી હતી એટલાજ માટે કે તેમ કરતા મારા નામને કલક લાગે, પણ બીજાને હાથે એ કાપ મૂકાઈ ચૂક્યો છે એટલે હવે દોષપાત્ર હું નહિ જણાઉં. ફ્રાન્સને ભોગ આપવાની જરૂર પડી અને તેણે તે આપી દીધો છે મારૂ રાજ્યાસન સાચવવા માટેજ મારાથી ફ્રાન્સને ભોગ આપવાનું ન કહેવાત પણ હવે તો દેશ જે સ્થિતિમાં મારા હાથમાં આવે છે તે સ્થિતિમાં લેવા હું ખુશી છું અને સુલેહ જળવાઈ રહે એવું ઇચ્છું છું. મિત્રરાજ્યોમાં ડહાપણ હજો તો તેઓ ફરીથી લડાઈ નહિ સળગાવે. ”

નેપોલિયનને તો સુલેહની ગરજજ હતી. હવે ફ્રાન્સનો વિસ્તાર ઘણોજ ઓછો થઈ ગયેલો હોવાથી મિત્રરાજ્યો તેની સ્વતંત્રતા મજૂર રાખશે એવી તેને આશા હતી એથી કરીને લડાઈને માટે કશી પણ તૈયારી ન કરવી એની પૂરેપૂરી જરૂર હતી અને બીજી બાજુનો વિચાર કરતા એમ કરવાથી ભારેમા ભારે નુકસાન પણ હતું મિત્રરાજ્યો પાસે તો તેમના વિજ્ઞાન મૈત્ર્યો તૈયાર હતાં ફ્રાન્સનું ઘસકર તો વેરણુ ખેરણુ થઈ ગયું હતું અને યુદ્ધસામગ્રીનું પણ કશું ઠેકાણું ન હતું જો નેપોલિયન સૈન્ય ભેગું કરવાની જરા પણ હિલચાલ કરે તો તરત પેલા આખી દુનિયામાં દાડી પીટી મૂકે કે તેના “ અખૂટ લોકની અને નરહત્યાના શોખની ” સામિતી જેવી હોય તો જોઈ લેજો તેથી કરીને તેણે પોતાની પ્રતિષ્ઠા જળવવાની ખાતર લડાઈની તૈયારી ન કરતા પોતે મોકલેલા સુલેહના કહેણુનો શો જવાબ આવે છે તેનીજ રાહ જોવાનું રાખ્યું.

રાજ્યની આંતર્યવરથા તેણે નહિ માની થકાય એવી ત્વરાથી પાછી હતી તેવી પદ્ધતિસર ખનાવી દીધી ધારાસભાના સભાસદો અને મત્રીઓ પણ સંપળા પ્રતિષ્ઠાવાનું, અને પ્રજાની દાઝ જાણનારાજ ચૂટાયા હતા. પ્રજાના અવાજથી તે રાજ્ય-હેલમાં પુનઃ દાખલ થયો હતો છતાં પણ શહેનશાહ તરીકે તેણે બીજાવાર પાછી જાહેર ચૂંટણી કરાવી અને દેશમાં ચાર રાજકીય પક્ષ હોવા છતાં તેની વિરુદ્ધ કરતાં તેની

તરફેણમા દશ લાખ મત વધારે મળ્યા

હજી યૂરોપના રાજ્યોની પરિષદ જે વિયેનામાં મળી હતી તે પૂરી થઇ ન હતી લોકવર્ગની સ્વતંત્રતા ઉપર કુહાડો મૂકી મેળવેલી લૂટ વહેંચતાં તેઓ ધણા મહિના થયાં અદર અદર ખૂબ ચડબડતા હતા સાતસો રાજપ્રતિનિધિઓ એ પરિષદમા એમતા હતા અને સભામાંથી કટાળતા ત્યારે આસિટ્ર્યાના ભલા શહેનશાહ તેમની મહેમાની માટે તૈયાર રાખેલી નૃત્ય, ગીત, વગેરે વિવિધ પ્રકારની વિલાસની સામગ્રીઓથી થાકેલા મનને વિનોદ કરાવતા હતા આ પરોણાઓના ભોજનના ખર્ચ માટેજ આસિટ્ર્યાની તિગ્રેરી ઉપર રોજ સવા લાખ ફ્રાન્કની કાતર મૂકાતી હતી.

મિત્રરાજ્યો પોલેન્ડ, ઝેકસની અને છટાલિની વહેંચણી કરતા અદર અદર ખૂબ લઢાલઢી કરતા હતા અને પરિષદને વિગેરી નાખી એક નવી જાદવાચરણી ખેલવાની તૈયારી કરતા હતા એટલામાં એક કાસદે આવીને લૉર્ડ કાસનરેને સમાચાર આપ્યા કે નેપોલિયન એલ્યાથી નીકળી ચૂક્યો છે ટેલિરેન્ડ તે વખતે નૃત્યમંદિરમાં જવા શણગાર સજનો હતો એટલામાં તેને પણ એના એજ સમાચાર મળ્યા તેની ખૂબસુરત ભત્રિજીને પોતાનો નાચ મુલતવી રહેશે તેની ફિકર થવા લાગી.

એલિસન તેના ઇતિહાસમા લખે છે કે “વિયેનાના બાદશાહી નૃત્યમંદિરમા એકઠા થએલાં સુસજ્જિત ઓપુરુષોની વચમા એકાએક વીજળી પડી હોત તોપણ તેઓ નેપોલિયનના સમાચાર સાંભળીને જેટલાં ગભરાયાં તેટલા ગભરાત નહિ.”

ટેલિરેન્ડ અને અંગ્રેજ પ્રતિનિધિ લૉર્ડ કાસલરે ધણા કલાકસુધી વિચાર કર્યા પછી લૂઇ ગળને કહેવડાવ્યું કે ગભરાશો નહિ મિત્રરાજ્યો તમને મદદ આપ્યા કરશે પણ ફ્રાન્સના લોકો ઉપર વિશ્વાસ રાખશો નહિ.

નેપોલિયન એલ્યાથી નીકળ્યો છે પણ કયી તરફ જવાનો છે તેની કાષ્ટને કશી ખબર ન હતી રાકા, અટકળ અને સખત ચિંતામા તેમના પાંચ દિવસ ગયા પછી બીજા નેવા સમાચાર આવ્યા એટલે તરતજ સંધળા નાચ તમાશા બંધ થઇ ગયા અને આખો યૂરોપ પાછો એકજ માણસનો વિચાર કરતો થઇ ગયો દેશનિકાલ થઇ ગએલો નેપોલિયન વગર લશ્કરે, વગર નાણે, માત્ર પોતાના નામની જાદુઈ શક્તિ-વડે પાછો આખા યૂરોપના સેનાપતિઓ અને રાજનીતિજ પુરુષોને ગભરાવવા લાગ્યો.

માર્ચની ૫ મી તારીખે વિયેનાની પરિષદને સમાચાર મળ્યા કે નેપોલિયન ફ્રાન્સને કિનારે ઉતર્યો છે અને પ્રજાના અનહદ પ્રેમના તરંગ વચ્ચે પારિસ તરફ ચાલ્યો જાય છે દરેકના ચહેરા ઉપર અજ્ઞયબ્ધી અને ગભરાટનાં ચિન્હ પ્રકટી નીકળ્યા એકદમ મિત્રરાજ્યો એકઠા થઇ ગયા સૌએ પોતપોતાની તકરારો બાબુએ મૂકી દીધી અને શત્રુનો પરાજય કરવાનો ઘાટ ધડવા લાગ્યા તેમને ખરેખર કોઇ તો ફ્રાન્સની પ્રજા ઉપર ચઢ્યો, કારણ કે નેપોલિયન ઉપર તેઓ અટળ પ્રીતિ રાખતા

હતા તેમને અને તેમની સ્વતંત્રતાની ભાવનાને તોપોનાં ગાડાં અને ઘોડાના પગ તળે છુટી નાખવા તેઓ ફરીથી સભ્ય થઈ ગયા જે ક્રાન્સે બે બે વખત નેપોલિયનને મુકુટ પહેરાવવાનું સાહસ કર્યું હતું તેનોજ પ્રથમ પરાજય કરવો, અને પછી તેને એવી રીતે વહેંચીને કંકડેકંકડા કરી નાખવા કે જાતીય ભાવનાથી પ્રેરાઈ તેઓ ફરીવાર કદિ બેગાજ થઈ શકે નહિ આવા પ્રકારના ઠરાવ તેમણે પોતાના મન સાથે કરી નાખ્યા છુર્બોર્ન રાજાઓનો અમન ફરીથી સ્વીકારવાની ક્રાન્સને ફરજ પાડવાનું તો હવે મની શકે એમજ ન હતું બધા રાજાઓને હવે એમજ થયા કરતું હતું કે તેમનો પક્ષ છોડી દેવો અને પોલેન્ડની માફક બધાએ મળીને ક્રાન્સને વહેંચી ખાવું અલેક્ઝાન્ડર કહે, “જેને નથી આવડતું રાજ્ય કરતા અને નથી આવડતું લડતાં તેને ગાદી અપાવવા માટે શું મારે જીવતાસુધી લઢયાજ કરવું, અને મારા રાજ્યનું બધું મળ એવી લડાઈ લઢવામાજ વાપરી નાખવું ? હું તો હવે કટાબ્યો છું ”

છુર્બોર્ન રાજાઓની વકીલાત કરનાર આખી પરિષદમાં એકલો ટેલિરેન્ડજ હતો આઠ દિવસ સુધિ હિમત ન હારતા શાંતિથી, કુનેહથી, વિવિધ પ્રકારોની દલીલોવડે આખી સભાનો અભિપ્રાય તેણે ફેરવી નાખ્યો ક્રાન્સને વહેંચી લેતા આપણે અદર અદર લઢી મરશું એવો ભય તેણે બનાવ્યો છુર્બોર્ન વશી રાજાઓનો કાથદેસર હક્ક તમે નહિ સ્વીકારો તો તમારો પોતાનો હક્ક પણ પછી ક્યા રહેશે ? છુર્બોર્ન રાજાઓ પદજપ્ત થતાં યૂરોપના એકે એક રાજાને પણ ગાદી છોડવાનો વખત આ વશે એવી ભયસૂચક આગાહી કરી એ રીતે સૌના વિચારમા પલ્લો કરી નાખ્યા પછી તેણે છેવટમા કહ્યું —

“માત્ર એકજ માર્ગ વાજખી અને ડહાપણુ ભરેલો છે તે એ કે બોનાપાર્ટ અને ફ્રેન્ચ પ્રજાને છૂટાં પાડી નાખવા એમજ જાહેર કરવું કે અમારે ક્રાન્સ સાથે સુલેહ છે, લડાઈ એકલા બોનાપાર્ટ સાથેજ છે એમ કરનાથી લોકોના મન ઉપર એવી અસર થશે કે સુલેહ કરવામા એકલો બોનાપાર્ટજ આડખીલીફ છે એમ સમજી ધણા માણસો તેના પક્ષમાંથી નીકળી જશે એટલે બોનાપાર્ટનું બળ તૂટી જશે અને ક્રાન્સને પણ લઢવાનું કારણ રહેશે નહિ પછી છેવટે આપણે ક્રાન્સની પ્રજાને કહેવું કે તમે છુર્બોર્ન રાજાઓને નહિ સ્વીકારો ત્યાસુધી યૂરોપ તમારા કોષ પણ રાજાને મજૂર રાખશે નહિ ”

મિત્રરાજાઓના મન પલબ્યાં તેમણે ટેલિરેન્ડની સલાહ માન્ય રાખી અને દેશે દેશ નીચેનું પાપિષ્ટ જાહેરનામું ફેલાવ્યું —

“મિત્ર રાજાઓને જાણુ મદ છે કે નેપોલિયન બોનાપાર્ટ નાસી આવ્યો છે અને જોર જીલમથી ક્રાન્સમાં પેસી ગયો છે તેથી કરીને તેમની પ્રતિષ્ઠા અને જન-સમાજના ભલાને ખાતર પોતાનો અભિપ્રાય મબીરપણે જાહેર કરવાની તેઓ

પોતાની ફરજ સમજે છે જે સરત પ્રમાણે તેને એસ્યાનો ટાપુ આપવામાં આવ્યો તે સરત તેણે પોતે તોડી છે તેથી કરીને જીવતા રહેવાનો જે કાર્ષ તેને હક્ક હતો તે પણ તેણે ગુમાવ્યો છે ફ્રાન્સમાં તોફાન જગવવા અને તેને તાબે કરવા તે આવેલો હોવાથી તેણે હાથે કરીને કાયદાનું રક્ષણ ગુમાવ્યું છે અને જગતને જણાવી દીધું છે કે હવે તેની સાથે સુલેહ કરવી અશક્ય છે તેથી મિત્રરાજ્યો જાહેર કરે છે કે નેપોલિયન બોનાપાર્ટે સુધરેલી દુનિયા સાથેનો સબધ પોતાને હાથે તોડ્યો છે અને તેને દુનિયાનો દુસ્મન અને દુનિયાને રળડનાર ગણીને તેને શિક્ષા કરવાની જાહેર પ્રજાની ફરજ છે ”

પછી તેમણે એક બીજાને મળીર પ્રતિજ્ઞાવડે બાંધી લીધા કે “ નેપોલિયનની છેવટ સુધી આપણે પૂઠ લેવી અને તેમ કરવામાં આપણે આપણા રાજ્યનું તમામ બળ ખર્ચવું પડે તો ખર્ચવું ” આ કરારનામા ઉપર આસ્ટ્રિયા, સ્પેન, ઈંગ્લેન્ડ, પોર્ટુગાલ, રશિયા, પ્રશિયા અને સ્વીડને સહી કરી

નેપોલિયનને હથેશને માટે કચરી નાખવાને અસખ્ય સિપાઇઓના સૈન્ય હવે એકત્ર થવા લાગ્યા આસ્ટ્રિયાએ સ્વાર્ઝનબર્ગની સરદારી નીચે સાડા ત્રણ લાખ સિપાઇ આપ્યા, ઈંગ્લેન્ડ અને પ્રશિયાએ મળી વેલિગ્ટન અને બ્લ્યરની સરદારી નીચે અઢી લાખ માણસો મોકલ્યા, બે લાખ રાની રશિયને લાઇને અલેક્ઝાન્ડર જાતે મેદાન પડ્યો, અને બીજી પ્રજાઓનું મળીને દશ લાખનું લશ્કર બેસુ થઈ ગયું રખેને નેપોલિયન નારી જાય તે માટે ઈંગ્લેન્ડનાં વહાણુ ફ્રાન્સના કિનારાપર ચોકી કરવા લાગ્યા માત્ર એકજ માણસને લોકોના હૃદયમાંથી બળાતકારે દૂર કરવા માટે આટઆટલી યુદ્ધસામગ્રી અને બળ એકઠા થવા લાગ્યા આવી લબ્ધ સ્થિતિ બાજી કાઢ્યે પ્રાપ્ત નથી કરી એના એક શત્રુએ પણ અસરકારક રીતે કહ્યું છે કે “ જો નેપોલિયનને ડગલો અને ટોપી એક લાકડીપર બેરવીને કાઢી પણ જગ્યાએ મૂકી આવો તો આખો યુરોપ એકદમ એક છેડેથી બીજા છેડાસુધી મશ્કળ બની જાય ”

ફ્રાન્સની સ્વતંત્રતા ઉપર કુહાડો મારનાર મિત્રરાજ્યોનું જાહેરનામું જોઇને ઈંગ્લેન્ડના પ્રતિનિધિઓ બહુ ગુચવણમાં આવી પડ્યા વેલિગ્ટન અને કાસલરે બેઠિના અમત અભિપ્રાય જનસમૂહની સ્વતંત્રતાની વિરુદ્ધ તો હતાજ પણ ઈંગ્લેન્ડની પ્રજાની આખમાં તેમનાથી ધૂળ નખાય એમ ન હતું ત્યાં તો ઉદાર રાજ્યબધારણુ, આમની સલાહ, છાપાનું જ્ઞાપણુ અને પૂછપરછ કરનારા લોકો હતા તેથી ત્યાંના પ્રધાનોએ પ્રજાને ઈચ્છા માટે એમ જણાવ્યું કે અમે માત્ર સામાન્ય શત્રુની સામે લડવા પૂરતાજ યુરોપી રાજ્યો સાથે જોડાયા છીએ ફ્રાન્સની પ્રજાને પોતાનો રાજ પસંદ કરવાનો હક્ક છે તેમાં અમે દખલ કરવા માગતા નથી

આવું આશ્ચર્યકારક કથન કર્યા પછી ઈંગ્લેન્ડની સરકારે લડાઇના એક વર્ષના

ખર્ચ પેટે ૪૫૦,૦૦૦,૦૦૦ ફ્રાન્ક કાફલા માટે, ૬૯૫,૦૦૦,૦૦૦, ફ્રાન્ક સૈન્ય માટે અને ૨૭૫,૦૦૦,૦૦૦ ફ્રાન્ક બીજા રાજ્યોને મદદ આપવા માટે મંજૂર કર્યા તે વર્ષનો લઘાઇને કુલ ખર્ચ ૨૭૫૦,૦૦૦,૦૦૦ ફ્રાન્ક થઇ ગયો હતો જનતાના હક્કનું રક્ષણ કરનાર નેપોલિયનને કચરી નાખવા આટલા અથાગ ખર્ચની અને આવા અતિ વિશાળ સૈન્યબળની જરૂર જણાઇ યૂરોપમાં આપખુદ રાજ્યપદ્ધતિ જળવી ગઇવા માટે ઈંગ્લિડની પ્રજા પાસેથી આવી ગળવર રકમ ત્યાની સરકારે કઢાવી લીધી

એક બાબુએ જ્યારે યૂરોપના રાજ્યો જરા પણ દયા લાગ્યા વગર લઘાઇનીજ તૈયારી કરવા લાગ્યા હતા ત્યારે નેપોલિયન સુલેહ કરવા માટે ફ્રાંકા મારી રહ્યો હતો ' એક તરફથી શત્રુસૈન્ય જર્મનીમાં થઇને ફ્રાન્સની સીમા તરફ આવવા લાગ્યા હતા, બીજી તરફથી ઈંગ્લિડનો કાફલો ફ્રેન્ચ વહાણોને ફાવે ત્યાંથી ઝડપી લેતો હતો, તોપણ ફ્રાન્સ અને યૂરોપને લઘાઇની આફતમાંથી ઉગારી લેવા માટે વાજબી સરતે સુલેહ કરવાની ઉપરાઉપરિ માગણી તે કર્યા કરતો હતો આસ્ટ્રિયાના રાજાને સમજાવવા તેણે પોતાની સ્ત્રી મેરિયા લૂઇસા ઉપર પત્ર મોકલ્યો પણ તેના ચાલાક પિતાએ તે પત્ર પુત્રીના હાથમાં જવાજ ન દીધો તેની એકેએક પ્રાર્થનાને મિત્રરાજઓએ નિર્દયપણે તરછોડી કઢાડી જેસેફ બોનાપાર્ટ, જે પોતાના ઉન્નત ચારિત્ર્યને લીધે યૂરોપના દરેક દરબારમાં આદરમાન પામતો હતો તેને વિચેના મોકલ્યો તે પણ વ્યર્થ ગયું ત્યાર પછી તેણે યૂરોપના એકેએક રાજાને અત્યંત નમ્રતાભર્યો પત્ર લખીને મોકલાવ્યો તેમાં જુઓન ગળઓ પ્રજાને કેવા અણબગત હતા, પ્રજાની લાગણીને તાબે થઇને પ્રજાના કટયાણુને અર્થે તજેલું રાજ્યામન કેવા સંજોગમાં તેણે પાછું ગ્રહણ કર્યું છે, પોતે સુલેહ કરવા કેવો આતુર છે, એ બધું દુશ્મનને પણ દયા ઉપજે એવી ભાષામાં લખ્યું હતું, પણ તેના તરફનો કોઇ પણ સંદેશ નહિ સાજા જવાનો નિશ્ચય કરી બેઠેલા રાજાઓના હાથમાં એ પત્ર જવા પામ્યોજ નહિ ફ્રાન્સની હદ છોડ્યા પછી એ પત્ર લઇ જનાર અમલદારોને અપમાન સાથે પાછાં વાળવામાં આવ્યા

આ દુ ખદ સમાચારના હેવાલને અતે કૉલેનકોર્ટે લખ્યું કે “ કાફલો તેમજ ખુશ્કી લશ્કર વધારવાના હુકમ ઈંગ્લિડમાં અપાઇ ગયા છે ફ્રાન્સને અધી બાબુએથી સાવચેત રહેવાની જરૂર છે કા તો જર્મીનમાંજે આખો યૂરોપખડ તેના ઉપર ધસી આવે અથવા તો શત્રુસૈન્ય સમુદ્ર કિનારે આવેલા કોઇ રથજ આગળ ઉતરી પડે આસ્ટ્રિયા, પ્રશિયા, રશિયા અને જર્મનીના એકેએક રથજમાં-ન્યાં જુઓ ત્યાં યુદ્ધની તૈયારી ચાલી રહી છે અને લશ્કરની દોડધામ મચી રહી છે ”

બિચારા ફ્રાન્સને માટે આ સમાચાર ચોકાવનારા હતા મિત્રરાજ્યોએ તેને કેટલાએ વર્ષો થયા એક પછી એક યુદ્ધમાં ઉતરવાની ફરજ પાડી હતી તેથી લડી લડીને તેનું ને ૪૫

બળ એટલું તો ફીણ થયું હતું કે નવી લડાઈ લડવા જેટલી તેનામાં હવે તાકાત રહી ન હતી દશ લાખ માણસો તેના રમણીય દ્રાક્ષના માડવા અને સુદર ખીણોને ઊંજડ કરવા ચાલ્યા આવતાં હતાં મિત્રરાજ્યોએ વળી નેપોલિયન અને ફ્રાન્સને છૂટા પાડી જાહેર કર્યું હતું કે અમારી લડાઈ તો માત્ર એની એકલાની સાથેજ છે. તેથી લાખો માણસો નિરાશાપૂર્વક એવો વિચાર કરવા લાગ્યા કે દેશને ખુનરેજીમાંથી ઉમારી લેવા આપણે વહાલા શહેનશાહને આખરે છોડી દેવો પડશે, છતાં પણ ચોધાર આંસુએ રડતી માતાઓએ પુત્રોને રણસમારમા જવા વળાવ્યા અને ધરડા ડોસાઓ તેમની આ વાજખી લડાઈમાં જીત થાય તે માટે ધ્રુજતે પગલે દેવળમાં જઈને પ્રાર્થના કરવા લાગ્યા

આટલું છતાં પણ મિત્રરાજ્યો જેમના હાથમા યૂરોપનાં તમામ છાપાંઓ હતા તેમા તેમણે નફ્ટપણે છપાવ્યું કે મહાલોભી અને લોહીનો તરશ્યો નેપોલિયન સુલેહ કરતો નથી અને તેને શિકારી જનવરની માફક મારી નાખવામા નહિ આવે ત્યાં સુધી તે દુનિયાને જ પત્તા દેનાર નથી ઇંગ્લેન્ડમાંથી તો પુસ્તકો, પત્રિકાઓ, અને ચિત્રોનો ગંદકોળ ફાટ્યો ! કારણ કે આ લડાઈમા તલવારના જેટલીજ કલમની પણ જરૂર હતી પોતાના ઉપર આ પ્રમાણે નિદા અને બદનક્ષીતા વરમાદ વરસવા છતાં પણ નેપોલિયનને પૂરો વિશ્વાસ હતો કે તેની પ્રતિષ્ઠાને લેશમાત્ર પણ ડાઘો નહિ લાગે

સુલેહ કરવાના મધળા પ્રયત્ન જ્યારે ફાકટ ગયા ત્યારે તેણે લડાઈની તૈયારી કરવા માંડી મિત્રરાજ્યોએ પ્રગટ કરેલા જૂઠા જાહેરનામાના જવાબમા તેણે લેશ માત્ર પણ ખરી હકીકત છુપાવ્યા વગર પોતાને એટલા છોડવાના કારણો જાહેર કર્યા ફરીથી રક્તના નદીઓ વહેશે અને યૂરોપની જર્જરિત થએલી પ્રજા ઉપર નવેસરથી વિદમણાઓ પડશે, એ ખ્યાલથી તેને વંણો સતાપ થતો હતો પણ જનતાની રત તત્તાનું ખૂન કરવા તૈયાર થએલા યત્રુગજનો તો પાપી નિશ્ચય શિથિલ થતો ન હતો

નેપોલિયને કહ્યું કે “ જો આસ્ટ્રિયા મારી બાલુમા આવે તો અમે એ મળીને રશિયાના પંજમાંથી યૂરોપને ઉમારી શકીએ મારા સિવાય તેને ખાળનાર કોઈ છેજ નહિ મારો નાશ થયા પછીજ તેમને મારી ખરી કિમત સમજાશે, પણ કાંઈ ફિકર નહિ હજી તેમણે સિંહને જાગેલો નથી જોયો તેમને મારા બળનો ખ્યાલ નથી ૧૭૯૩ની માલની રાજ્યક્રાન્તિસૂચક “લાલ ટોપી” પહેરી દઉં તો એક તડાક્કામા એ બધાના બગ વગાડી દઉં ”

આ વાત સાંચી હતી જો લાલચને વશ થકને નેપોલિયને રાજ્યવિપ્લવનો દાડગોળો મળમાંથી મક્યો હોત તો ફ્રાન્સના એકેએક ટુમાખી ઉમરાવનાં માથા રવડી જાત અને પ્રજાના કોપાગ્નિની બળવાન રેલ આખા યૂરોપમા અણબાળી ઘૂમી વળત, પણ આ મહાપુરુષ એવી લાલચને વશ થયો નહિ. તે જનતાનાં સ્વતંત્રતા

અને કાયદેસર વ્યવસ્થા એ બેઉનો હિમાયતી હતો. એક ખાબુથી ઉમરાવવર્ગની સ્વાર્થી લોભવૃત્તિને અને બીજી ખાબુથી ઉચ્ચેરાયદી, ઝૂનુની યુગ્મશાહીની સર્વનારાય રાક્ષસી વૃત્તિને એકસરખી રીતે ખાળી રાખવાની નીતિ તેણે આદરી હતી. આપ-ખુદી રાજસત્તા તેમજ રાજવિશ્વવની આધી એ બેઉનો તે કદો વિરોધી હતો. ભારેમાં ભારે લાલચથી પણ તે પોતાના નિશ્ચયમાંથી ડગે તેમ ન હતું.

તેની એવી ઈચ્છા હતી કે રાજ્યાભિષેકની ધણીજ ગભીર અને ભવ્ય ક્રિયા કરાવીનેજ ફ્રાન્સનો રાજમુકુટ પુનઃ ધારણ કરવો. તેને માટે ૧ લી જૂનનો દિવસ દરાવવામાં આવ્યો. “શા દે માર” નામક મહેલનો આસપાસના વિશાળ આંગણમાં નાગરિકો અને સૈનિકોનો ભવ્ય સમુદાય એકત્ર થયો હતો. આખા રાજ્યના મતદાર મંડળોના મતપત્રો ધારાસભાના અધ્યક્ષે જાહેર કર્યા. તેમાં તેની વિરુદ્ધ કરતા તરફેણમાં દશ લાખ મત વધારે મેલૂમ પડ્યા.

શહેનશાહ રાજવંશી પોશાકમાં સજ્જ થઈ સર્વની નજર તેના ઉપર પડી શકે એવા ઉચ્ચ મંચ ઉપર ચડ્યો. મુખ્ય ધર્માધ્યક્ષે ધમકિયા કરતા ફ્રાન્સની જાતીય શ્વજને મંત્રોચ્ચારથી પવિત્ર કરી, અને આ ન્યાયી લડાઈમાં પ્રગ્નના મૈનિકો વિજયી થાઓ એવો આશીર્વાદ આપ્યો. પછી પારિસના મતદાર મંડળ તરફથી નીચેનું માનપત્ર શહેનશાહને એનાયત કરવામાં આવ્યું —

“ફ્રેન્ચ પ્રજાએ આપને રાજમુકુટ પહેરાવ્યો હતો. તે આપે પ્રજાની સમતિ વગર ઉતારી નાખ્યો હતો. આજે એજ પ્રજા પોતાના હક્કની ડગે આપને એ રાજ-ચિન્હ ધારણ કરવાની ફરજ પાડે છે. મિત્રરાજ્યોના સમૂહની શી ઈચ્છા છે? અમારા દેશ ઉપર આક્રમણ કરવાનું અમે તેમને કશું કારણ આપ્યું નથી. માત્ર એટલુંજ કે જે રાજ્યને અમારા ઉપર અમલ કરવા તેમને મોકલ્યો છે તે અમને પસંદ નથી અને જે રાજ્ય અમારે જોષ્ટએ છીએ તે તેમને પસંદ નથી. અમારા ઉપર ચડાઈ કરવામાં આવશે એવી ધાસ્તી છે, પણ અમારી ઈજ્જત અને સ્વતંત્રતાનું રક્ષણ કરવા અમે સર્વસ્વની આહુતિ આપવા તૈયાર છીએ. પરાધીનતાની ઝુલસીને અમે ગમે તે ઉપાયે પણ માથું નહિજ નમાવીએ. પરદેશી સૈન્યે સ્થાયેલું રાજ્યાસન એક પળ-વારમાં, આપના આવવાની સાથેજ કપાનું કપા જવું રહ્યું, કારણ કે ખરી કીર્તિનો મહામત્ર, પ્રજાની સાચી સમૃદ્ધિની ચાવી આપ અમારે માટે એકમાત્ર એકાત્મક સાથી લેતા આવ્યા છો.”

એનો જવાબ આપવા નેપોલિયન ઉભો થયો. તેની સાથેજ મેથમજીનાને વેગળા ખેસાડે એવો તાળીઓનો ગડગડાટ થયો. તેણે કહ્યું —

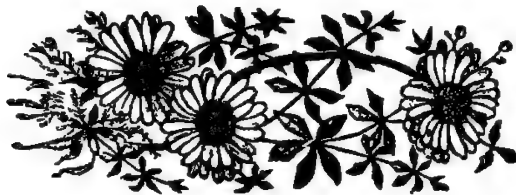
“શહેનશાહ, ફ્રાન્સ અને સેનાપતિ તરીકે મેં જે કાંઈ કર્યું છે તે સૌ લો-કેનેજ આભારી છે. સુખના અને દુઃખના દિવસમાં, રણસંગ્રામમાં અને સભામ-

ફિરમા, સિદ્ધાસન ઉપર બેસતા અને દેશનિકાલ થઈ પરદેશ રજળતા, મારા વિચાર અને મારા કાર્યનું કેન્દ્ર ફ્રાન્સ અને એકલું ફ્રાન્સજ થતું આવ્યું છે ”

પછી રાજવંશી ઝખ્મો બાબુએ મુઝીને તે પોતાના રાજના સાદા પોશાકમા ઉભો રહ્યો એટલે વળી અપૂર્વ અને અદ્વિતીય જયઘોષથી લોકોએ તેને વધાવી લીધો. તેણે સૈન્ય તરફ ફરીને કહ્યું —

“ મૈનિકો અને નાવિકો ! સ્વદેશ મૈયાની ધ્વજના રક્ષણનો ભાર હું તમારે શિર નહિ છું તમે પ્રતિજ્ઞા લો કે દેશના દુશ્મનોની સામે અમારા પ્રાણના બોગે પણ અમે તેને જળવધીશું ”

હજારો મૈનિકોના મુખમાંથી “ અમે સોગદ લઇએ છીએ ” એવા શબ્દ નીકળતાજ પ્રલયકાળની મેઘગર્જના જેવો ગભીર, બયસચક્ર ધ્વનિ થઇ રહ્યો પછી મચ ઉપર ધણે ઉચે ગોઠવેલા સિદ્ધાસન ઉપર તે આરૂઢ થયો પોતાની ચારે બાજુએ પથરાયતા અતિ ભગ્ન દશ્ય તરફ તેણે એકવાર નજર કરી લીધી મચના નીચલા ભાગ આગળ લશ્કરી વાજવાળાઓ એટા હતા તેમણે અદ્વિત અને પ્રોત્સાહક ગાયનોની ગેલકેલ કરી મુઝી શહેનશાહે પછી સૈન્યના દરેક વિભાગને તેમના વાવટા આપ્યા અને તે આપતાં એવા ધ્વજ ચડાવે એવા શબ્દો કહ્યા કે દરેક સિપાઇના જિજ્ઞાસના નાર ઝળુઝળી ગયા “ શહેનશાહ ધણુ જીવો ”ના જયઘોષથી આકાશ ગાજી ઉઠ્યું તે વખતને નાગરિકો અને સિપાઇઓનો એકદ ઉત્સાહ જેમણે જોયો હતો તેઓ કદિ ભૂલી શક્યા નથી પોતાની ઇજ્જત અને સ્વતંત્રતાને ખાતર મરી શીટવા આજના જેટલી તત્પરતા ફ્રેન્ચ પ્રજાએ રાજ્યકાન્તિના આખા ઇતિહાસમાં કદિ ખનાવી નથી તેમણે દરેકવિધી લાગણી ઉપર સંપૂર્ણ વિશ્વાસ રાખીને નેપોલિયને ‘શા દે માર’ છોડ્યો, અને બેદિજ્ઞયમમા ઘેગતા વટોળીઆની સામે બચાવ કરવાની તૈયારીમા ચિત્ત પરોવ્યું

પ્રકરણ ૬૬ મું-વોટલું

ડાઈની તૈયારી કરવામા એક પળ પણ ગુમાવવાનો અવસર ન હતો. નેપોલિયનને પુષ્કળ મહેનતને પરિણામે બે લાખ અને એથી હજાર મૈનિકો મળી આવ્યા. તેમાંથી એક લાખ અને વીસ હજારનેજ શત્રુના દથ લાખ સિપાઈઓના પૂરને ખાળવા લાઈ જવાય એમ હતુ. શત્રુસૈન્યના જૂદા જૂદા વિભાગ અનેક દિશાએથી પારિસ તરફ ચાલ્યા આવતા હતા. બે લાખ અને સાડા હજાર સિપાઈઓ સાથે સ્વાર્ઝનબર્ગ લાઈન નદી સુધી આવી લાગ્યો હતો. વેલિંગ્ટન અને બ્લૂચર દરેક એક એક લાખ સિપાઈઓ સાથે બ્રસેલ્સની નજીકમા હતા. બે લાખ જમલી રશિયનોનુ લશ્કર જર્મનીની ભૂમિને પગતબે છુદતુ મોટી મોટી મજલે ચાલ્યુ આવતુ હતુ. ફ્રાન્સની દક્ષિણ દિશાએથી પણ ચઢાઈ લાઈ જવા માટે ત્રીજા હજાર સિપાઈઓ આપવાનુ મિત્રરાજ્યોએ સ્વીટ્ઝર્લેન્ડ ઉપર પણ દબાણ કર્યુ હતુ. તેની સાથે આસ્ટ્રિયાના સાડા હજાર સિપાઈઓ સામેલ થયા હતા. ઈંગ્લેન્ડનુ બલિષ્ઠ નૌકાસૈન્ય સિપાઈઓને લાઈ જવાના, ફ્રાન્સના વહાણુ લૂટવાના અને તેના બંદરે ઉપર તોપનો મારો ચલાવવાના કામમા પૂર જોડાઈ મડી ગયુ હતુ. આ પ્રમાણે આખા યુરોપખંડના બળવાન રાજ્યોનુ તમામ બળ એકજ માણસને મહાત કરવા માટે પ્રવૃત્ત થઈ ચૂક્યુ હતુ.

તેને માથે ભારેમા ભારે સકટ ઝડપ હતુ. આખુ જગત આજે પણ જેને માટે તેને ધન્યવાદ આપે છે, એવા અનુપમ ધૈર્ય અને બહાદુરીથી એ સકટની સામે તે વીર ઉભો રહ્યો. અત્યારે તો તે ખરેખર એકલોજ હતો. જેસેફાઈન વરલોકવાસી થઈ હતી. મેરિયા લુઈમા અને તેનો અતિ પ્યારો પુત્ર તો આસ્ટ્રિયાના રાજમહેલમાં કેદી હતાં. યુજન પદ્મષ્ટ થઈ ગયો હતો અને ખાવેરિયામા સપડાઈ ગયો હતો. મુરા તેના તરફ એકવાર દગો કર્યા પછી મનમા ઝખવાણુ પડ્યો હતો. નેપોલિયને રાજ્યાસનનો ત્યાગ કર્યાની વાત જાણી તેને ભારે પરતાવો થયો હતો. વિયેનાની પરિષદમાં તેને ઇજવાની તદબીર થાય છે એ જાણી તેનો ક્રોધાગ્નિ સળગી ઉઠ્યો હતો. નેપોલિયન પાછો પારિસ આવ્યો છે એ સમાચાર મળતાજ ભૂતકાળની

જૂલનુ પ્રાયશ્ચિત્ત કરવા બધાની સલાહ વિરુદ્ધ તેણે મિત્રરાજાઓના પ્રદેશ ઉપર ચઢાઈ કરી અને સખત હાર ખાધી આજે તે રાજપાટ ખોધ નાસતો ફરતો હતો + એટલે તેના તરફથી પણ મદદની આશા ન હતી. લાની, બેસિયર્સ, ડૂરો અને એવા બીજા મેકડો લડાઈઓમાં ધડાયલા સેનાપતિઓ મરી પરવાયો હતા અથિયર શરમતો માર્યો મો ખતાવી શકતો ન હતો માર્મો તો ગયા વર્ષથીજ દેશદ્રોહી અન્યો હતો ઓડિનો અને મેકડોનાંદડ ઘણા પ્રમાણિક માણસો હોઈ એકવાર જુર્મેન રાજાને વફાદાર રહેવાની પ્રતિજ્ઞા લીધી એટલે તેને વળગી રહેવાની પોતાની ફરજ સમજતા હતા માથાલ ને પોતે પ્રતિજ્ઞાનો ભંગ કર્યો તેથી તેજહીન અને નાઉમેદ બની ગયો હતો અને શક્તિ ગુમાવી બેઠો હતો

નેપોલિયને લડાઈનો બે યોજનાઓ મનમાં વિચારી રાખી હતી એક એ કે પોતાનું નાનકડું મૈન્ય પારિસની આસપાસ એકઠું કરી રાખવું શત્રુસૈન્યને નિરાતે ત્યાં લગી આવવા દેવું અને પછી રાજધાનીની દિવાલ આગળજ યાહોમ કરીને છેવટનું ભયકર યુદ્ધ લડી લેવું બીજી યોજના એ હતી કે અત્યંત ત્વરાથી ફ્રાન્સની હદ ઓળંગીને શત્રુમૈન્ય નિ શકપણે કુચ કરવું હોય તેના ઉપર છાપો મારવો પ્રથમ એક, પછી બીજું એમ એક પછી એક શત્રુસૈન્ય ઉપર તૂટી પડી તેમને વેરણુખેરણુ કરી નાખવા અને એમ કરીને શત્રુઓને સુલેહ કરવાની ફરજ પાડવી બેઉ યોજનાઓમાં મરણીઆ થઈને લડવા જેવું હતું પણ પહેલા કરતા બીજી યોજનામાં ઝાપ્પી ફેરોહની આશા રહેતી હતી નેપોલિયને દુશ્મનોને ખચર ન પડે એવી રીતે એકદમ બેલિજમ ૨ ડી જવાનો અને વેલિગ્ટન તથા બ્લૂચર બેગા થઈ જાય તે અગાઉજ બેઠોનાં લશ્કરનો જૂઠો કહાડી નાખવાનો નિશ્ચય કર્યો

૧૧ મી જૂનની આખી રાત્રિ નેપોલિયને પોતાના મત્રણાગૃહમાજ પસાર કરી મખ્યામધ હુકમો લખાવ્યા અને પ્રધાનમંડળને ખાનગી સૂચનાઓ આપી તેમની વિદાય લેતી વખતે તેણે કહ્યું, “ હું સવાર પડતા પારિસ છોડુ છું તમે તમારી ફરજ બજાવજો લશ્કર અને હું અમારી બજાવીશુ તમે સપ, ઉત્માહ અને ખતથી કામ કરજો ગૃહસ્થો ! કુતોહથી કામ લેજો સ્વતંત્રતા સ્વચ્છેદનુ રૂપ ધારણુ ન કરે અને અરાજકતા વ્યવસ્થાની જગ્યા ન લે તેની ખૂબ સલાહ રાખજો એટલું ખૂબ યાદ રાખજો કે મ પતા ઉપરજ આપણા પરિશ્રમની સફળતાનો આધાર છે ”

જૂનની ૧૨ મી તારીખે મળસ્કાના ત્રણ વાગ્યે નેપોલિયન તેની છેલ્લી લડાઈમાં જવા ટુપ્પેરીસના દાદરેથી નીચે ઉતર્યો ગાડી નીચે તૈયાર હતી તેણે કોલેનકોર્ટને પોતાનો હાથ આપતાં શોકપૂર્ણ પણે દઢ અવાજે કહ્યું “ કોલેનકોર્ટ, રજા લઉં છું

+ આખરે મુરા પકડાયો અને ૧૫ મી અક્ટોબર ૧૮૧૫ ને ગેલ નેને જાહેર રીતે ગોળાથી દાર કરવામાં આવ્યો હતો

કા તો જીતીશુ કે મરીશુ ' દાદરને છેલ્લે પગથીએ તે ઉભો રહ્યો અને જે મહેલમાં તે કદિ ફરીથી પગ મૂકનાર ન હતો તેને એકનાર નજર ભરીને જોઇ લઇને ગાડીમાં ચડી બેઠો. આખો દિવસ અને આખી રાત્રિ લાગટ મુસાફરી કરીને પારિસથી દોઢસો માઇલ દૂર આવેલા એવરને ગામ આગળ તે આવી પહોંચ્યો અહિં તેણે બની શકે એટલું સૈન્ય એકત્ર કરાવ્યું હતું આ લડાઇની ક્ષતેહનો આધાર માત્ર ત્વરા ઉપર હતો થોડા કલાકનીજ ઢીલ થાય તો શત્રુસૈન્ય એટલી મોટી સખ્યામાં ભેગા થઇ જાય કે તેની ચટણી કરી નાખે

આખા લશ્કરે તેને જયધોષથી વધાવી લીધો ચાલાક અને ચરતીર ફ્રેન્ચ સિપાઇઓ તેમના શત્રુઓની વિશાળ સખ્યા અને બળ સારી પેઠે જાણતા હતા, છતાં હિંમતભરે આખા યુરોપની સામે ટક્કર લેવા તેઓ મદની માફક ઉભા થયા હતા નેપોલિયન જ્યાં ગયો હતો ત્યાંથી પચાસ માઇલ ઉત્તરે ઇસેલ્સ આગળ એક લાખ કરતા વધારે સૈનિકો સાથે વેલિગ્ટને પડાવ નાખ્યો હતો તેનાથી થોડાક માઈલ દૂર એક લાખ ત્રીશ હજાર પ્રશિયનોનું લશ્કર તેમના સરદાર ખૂચર સાથે ઉભેલું હતું એ બેઉ સૈન્ય ભેગા થઈ જવાની અણીપર હતા, પણ નેપોલિયને પારિસ છોડ્યું છે તેની બેઉ સેનાપતિઓને ખબર ન હોવાથી બે લાખ રશિયન સિપાઇઓની રાહ જોતા તેઓ પોતાપોતાને સ્થાને નિરતિ બેઠા હતા આ બેઉ સૈન્યની વચમાં એક લાખ અને વીશ હજાર માણસોને લઇને ઘૂસી જવાનું સાહમ નેપોલિયને આદ્યું તે જાવણીમાં આવ્યો કે તેની આસપાસ તેના સિપાઇઓ એકઠા થઇ ગયા થોડાક જવલત શબ્દો વડે તેણે તેમનામાં અનૌકિક ઉત્સાહ પ્રેર્યો તેમણે આકાર ફાડી નાખે એવા જય-ધોષથી એના સભાષણનો પડઢો પાડ્યો તેમનો વહાલો સેનાપતિ ગમે તેવા ભારેમા ભારે મકટ તરફ લઇ જાય તો ત્યાં દોડી જવાને તેઓ આતુર બની ગયા

એક કલાકમાં બધું સૈન્ય ગતિમા આવી ગયું દરેક ટુકડી જૂદે જૂદે રસ્તે ચઇને ત્યાંથી પાંત્રીશ માઇલ દૂર આવેલા શાર્લેશાય આગળ મુઝરર વખતે આવી પહોંચે તેમણે ઝીણામાં ઝીણી બાબતની સૂચનાઓ આપી તેમને કુચ કરવાનો હુકમ આપ્યો જનરલ બાર્મે એક સૈન્ય વિભાગનો નાયક હતો અત્યારસુધી તે ચુસ્ત રાજબક્ત હતો પણ નેપોલિયન એકમાથી પાછો આવ્યો ત્યારથી તે પાછો પ્રજના વિચાર સાથે મળી ગયો હતો નેપોલિયનને તેનો વિશ્વાસ ન હતો પણ તેના આમ્રહથી તેને એક ટુકડીની સરદારી આપી એ દુષ્ટ બાર્મે ખરી અણીને વખતે ખૂચરને જઇ મળ્યો અને વધારામાં નેપોલિયનની લડાઇની યોજનાની વિગતોથી તેણે શત્રુપક્ષને વાકેફ કર્યો આથી કરીને છેલ્લી ધડીએ નેપોલિયનને પોતાની યોજનામાં એકદમ ફેરફાર કરી નાખવો પડ્યો

૧૪ મી તારીખે નેપોલિયન સાંજના શાર્લેશાય આગળ આવી પહોંચ્યો ત્યાં

આગળ પ્રશિયનોનો અમલાગ મજબૂત મોરચો નાખીને પડ્યો હતો સવારમાજ તેના ઉપર આક્રમણ કરીને ફ્રેન્ચોએ તેમને મારી હડાવ્યા અને શાર્લેંગેયનો કમળો લીધો તે બસેલ્સથી ત્રીશ માઈલને અંતરે આવેલું છે બેઉ સ્થળની વચ્ચેમાં 'કવાટ-બર્સ' નામે ચાર રસ્તાપર આવેલું એક નાનું ગામડું છે એ જગ્યા ઘણીજ અગત્યની હોવાથી માર્શલ નેને ૪૦,૦૦૦ માણસો આપી તેને એકદમ કમળે કરવા મોકલ્યો જતી વખતે તેને નેપોલિયને કહ્યું કે એ જગ્યા એવી મજબૂત બનાવી દેજે કે ગમે તેવા સખત હુમલાને પણ પત ન કરે

ખૂચર નામૂરના કિલ્લામા તેનું લગભગ બધું સૈન્ય ગોઠવીને ઉભો હતો કવાટ-બર્સ ફ્રેન્ચોના હાથમા આવે તો વેલિગ્ટનને ખૂચરનાં એક લાખ ત્રીશ હજાર માણસોની મદદ મળતી અટકી જાય નેપોલિયનની તદ્દમીર એવી હતી કે એ જગ્યાએ ખૂચરને ખાળી રાખવા જેટલાં માણસો રહેવા દઈને ખાકીનું બધું સૈન્ય લઇને બસેલ્સ આગળ વેલિગ્ટન ઉપર તૂટી પડી તેના લશ્કરનો ચૂરો કરી નાખવો અને પછી ખૂચરની પણ તેવીજ દશા કરી નાખવી આ યોજનામાં નિષ્ફળ થવા જેવું કશું હતુંજ નહિ શત્રુસૈન્ય ઉપર એક જખરો ફટકો વાગતાજ બેદરજીબ અને ચૂરોપના ઉદાર પક્ષના રાજ્યો જે મિત્રરાજ્યોની ધકે દબાઇને ખેસી રહ્યા હતાં અથવા જેમને પોતાની ઇચ્છા વિરુદ્ધ નેપોલિયનની સામે લડવાની ફરજ પડી હતી તેઓ પાછા તેના પક્ષમાં આવી જાય સૈક્સની, પ્રુસીયાની, હુગરી, પોલેન્ડ પાર્શ્વ ટટાર થઈ જાય અને ગુલામીની બેડીઓ તોડીને છૂટી થતી પ્રજાનો કોપાનલ બેદર જીવમગાડ રાજ્યો ઘૂંટી ઉઠે પદરમી તારીખની માજ સુધી નેપોલિયનની યોજનાઓ સફળ થતી આવી

સવારમા તેને માર્શલ નેનો પેગ્રામ મળ્યો કે કવાટબર્સ કબજે કર્યું છે એટલે ૧૬ મી તારીખે તે ખીજે રસ્તે કવાટબર્સ અને નામૂગની વચ્ચે આવેલા લિગની તરફ આગળ વધ્યો અહિં એકાએક તે ખૂચરના લશ્કર સાથે અથડાઇ પડ્યો તેની પામે સાઠ હજાર મૈનિકો હતા બચકર યુદ્ધ થઈ થયું આખો દિવસ સમુદ્રના તરમની માફક બેઉ સૈન્ય ઘડીમા એક બાજુએ તો ઘડીમા બીજી બાજુએ ધક્કેલાવા લાગ્યા સૂર્યાસ્ત થના નેપોલિયન જીત્યો અને પ્રશિયનો હમેશની માફક તેની બુદ્ધિના બળથી મહાત થઇને આ વખતે પણ હારીને નાકા માર્શલ નેને તેણે હુકમ કર્યો હતો કે કવાટબર્સ નાચવી રાખવા જેટલા માણસોને ત્યા ગોઠવીને ખાકીનું સૈન્ય લઇને આવ્યો આવ પણ તે આવી ન શક્યો જે આવ્યો હોત તો એક પણ પ્રશિયન જીવતો જાત નહિ અને "વૉટલુ" થવા પામત પણ નહિ

હવે માર્શલ નેએ શું કયું તે જોઈએ પદરમી તારીખે સાંજે ને કવાટબર્સ તરફ જવા લાગ્યો રસ્તામા સખત વાવાઝોડા સાથે વગમાદ પડ્યો અને રાત અ-

ધારી હતી તેના સિપાઇઓ આગલા બે દિવસ સખત કુચ કરી થાકી ગયેલા હતા તેણે તપાસ કરાવી તો માલુમ પડ્યું કે ક્વાટર્સમાં ખાલી હતું તેથી તેણે લશ્કરને એક રાત આરામ આપી સવારે ત્યાં જવાનો વિચાર રાખ્યો, અને તે જગ્યા કબજે કરવાની તેની ખાત્રી હોવાથી નેપોલિયનને એમ પણ કહેવડાવી દીધું કે ક્વાટર્સમાં મારા કમળમાં આવી ગયું છે આટલું કર્યા પછી તેણે સૈન્યને આરામ લેવાની રજા આપી થાકીને લોભ જેવા થઇ ગયેલા સિપાઇઓ કાદવની પથારી ઉપર ઉઘી ગયા તેમને સ્વપ્ને પણ ખ્યાલ ન હતો કે માત્ર થોડાજ કલાકનો આરામ લઇને તેઓ નેપોલિયનનું રાજ્યાસન, ક્રાન્સનું સામ્રાજ્ય અને આખા યુરોપની સ્વતંત્રતા-એ સર્વની કમર ખોદતા હતા !

ને અને તેના ઐનિકો ક્વાટર્સની નજીક આરામ લેતા હતા ત્યારે ષસેલ્સના વિવિધ વિદ્વાસસામગ્રીથી ભરેલા મહેલમાં વેલિગ્ટન નૃત્યની મજા માણતો હતો નૃત્યની રમઝટ મધ્યે રહી હતી એવામાં એક જાસુમે તેને કાનમાં કહ્યું કે નેપોલિયને ક્રાન્સની સીમા ઝોળાગી છે અને ષસેલ્સથી દરજા માઇલને છેટે છે વેલિગ્ટન તો શીકાજ પડી ગયો એ અગ્રેજ ઉમરાવ એવો તો સફળો હતીને ઉભો થઇ ગયો કે તેના ખોળામાં છાકરૂ ઉઘી ગયું હતું તે પણ બૂલી ગયો અને તે બાળક જેરથી ભોંયપર અફળાયું વેલિગ્ટન અને બીજા લશ્કરી અમલદારો એકદમ ત્યાથી આલ્ખા ગયા તેની પ્રચડ કાર્પકારિણી શક્તિ પૂરેપૂરા પ્રભાવમાં ભૂમૂકી નીકળી રણતુરી વાગી, પડવ્યો અડગડી, સિપાઇઓ હારમધ ભેગા થઇ ગયા, અને પાયદળ, સ્વાર, તોપખાનું તથા દારૂગોળાના ગાર્ડ વરસાદની હેલીમાં ઘેર અધારી રાતે ધમધોકાર કરતા ચાલતા થઇ ગયા

રાત્રી અધારી હતી, વરસાદનું તોફાન ચાલુ હતું ત્રણ દિવસ થયા લાગટ હેલી ચાલુ રહેવાથી રસ્તા પાણી અને કાદવથી ભરાઇ ગયા હતા ષસેલ્સથી ક્વાટર્સમાં પદર માઇલને છેટે હતું એ જગ્યાની અગત્ય જોટલી નેપોલિયનને હતી તેટલીજ વેલિગ્ટનને પણ હતી આખરે તેણે તે સ્થળ તરફ સૈન્યનો પ્રવાહ વહેવડાવી મૂક્યો. સવારમાં જાગીને નેએ જેયુ તો ક્વાટર્સની આસપાસ અગ્રેજોની તોપોનો સમૂહ જોઈવાઇ ચૂક્યો હતો. આ દૃશ્યથી તેના બચનો પાર રહ્યો નહિ. દુશ્મનોએ રાતોરાત પોતાની જગ્યા એટલી મજબૂત કરી લીધી હતી કે સખતમાં સખત હુમલો કરીને પણ એ જગ્યા લેવાય કે નહિ એ શક પડતી વાત હતી.

એટલામાં તો શહેનશાહનો બીજો પેગામ આવ્યો કે ક્વાટર્સમાં આગળ વેલિગ્ટનને અટકાવવા પૂરતા માણસો મૂકીને બાકીનું સૈન્ય લઇને આવ્યો આવ હવે તો માર્શલને રડવા જેવો થઇ ગયો શહેનશાહે કહાવ્યું હતું કે “ ક્રાન્સનું પ્રારબ્ધ હવે તારાજ હાથમાં છે ”

માર્શલ નેએ જો ઉપલી કમનસીબ બૂલ ન કરી હોત તો બ્લૂચરના સૈન્યનો

તેજ દહાડે શૂકા નીકળી જાત ખીજે દહાડે નેપોલિયન પોતાનું બધું સૈન્ય લઇ વેલિગ્ટનની ખમર લેત અને પરિણામ શું આવત તે સહજ કળી શકાય એમ છે શત્રુસૈન્યને એક બે સખત ફટકા પડત એટલે જર્મન અને બેલ્જિયમના સૈન્ય તેના તરફ ફરી જાત અને આખા જગતનો ઇતિહાસક્રમ બદલાઇ જાત આમ કેટલીકવાર દેખીતા નજીવા બનાવ ઉપરજ માણસજાતના પ્રારબ્ધ અવલખતા હોય છે

તેથી બલૂચરને ધેરવા ન અગ્રાય અને તેનો આખો દિવસ ક્વાટર્સાસ ઉપર નિબૂજી હુમલા કરવામા ગયો વેલિગ્ટનને પણ તેની લયભરેલી સ્થિતિની ખમર હોવાથી તેણે ત્યાં લસકરનો જમાવ કરવાનું ચાલુ રાખ્યું દરેક કલાકે અગ્રેજોનું બળ વધ્યાજ કરતુ હતુ પોને ફરેલી ગફલતને માટે તેનો જીવ બળીને ખાખ થઇ જતો હતો તેણે પોતાના એક સરદારને કહ્યું, “આ તોપોના ગોળા મારા શરીરના ચૂરે-ચૂગ કરી નાખે તો કેવું સારું ?” ફેલરમેનને કહ્યું, “એકવાર પ્રયત્ન કરી જુઓ હું તમને મદદ કરીશ પણ એકવાર અગ્રેજ સૈન્યપર ધમારો કરી તેનો બૂહ બેદી નાખો આપણો દેશ આપણી પામે આટલી સેવા માગી રહ્યો છે ”

ફેલરમેને અગ્રેજ સેના ઉપર ફરુણુ ધમારો કર્યો પણ તેના મૈન્ય ઉપર ગોળા, ગોળીઓ, બોમ્બગોળાનો વરસાદ વરસી રહ્યો ઘોડા અને સ્વાર રુધિરપ્લાવિત મેદાનમાં ગદ્ગદોળાઇ ગયા અને ફેલરમેનના સૈનિકો અગ્રેજોના અસ્ત્રના મારથી ઊભા લિજ થઇને પાછા હટયા.

અખયખ જેવા પ્રતિદ્વજ પ્રારબ્ધના યોગને લીધે નેપોલિયને ધણાજ વિચાર-પૂર્વક રચેલી આ યોજના આ પ્રમાણે ધૂળ મળી ગઇ બાર્મેએ દગો કર્યો ન હોત તો બલૂચર બચત નહિ નેએ ક્વાટર્સાસ કમળે કર્યું નહિ અને કમળે કર્યું છે એવી શહેનશાહને ખોટી ખમર આપી તેથી તેના હાથમા આવેલી પૂરેપૂરી જીત નકામી થઇ ગઈ આટલું છતાં પણ આ મહાપુરુષે પોતાના પ્રારબ્ધને દોષ ન દીધા; બડબડાટનો એક શબ્દ પણ ન ઉચ્ચાર્યો નેની દાનત સાફ હતી એમ તે જાણતો હતો તેથી તેને ઉઘટો દિલાસાનો સદેશો મોકલ્યો અને બદલાયલા સંજોગો પ્રમાણે હવે જે કામ કરી શકાય તે કરવાને તેણે પોતાનું સખળું બળ એકત્ર કર્યું

પાછી રાત પડી અને વરસાદનું તોફાન તો જેવું ને તેવુંજ રહ્યું તે ૧૬ મી જૂનની રાત્રિ હતી ટ્રેન્ચ સિપાઇઓ થાકેલા, બૂખ્યા, પલળી ગયેલા, ધવાયલા, મના-બધા અગ્રેજ સેનાની સામે કાદવમાં સૂતા લિગની આગળ નેપોલિયન જીત્યો હતો ક્વાટર્સાસ આગળ નેતુ પાણી અગ્રેજ સેનાએ ઉતાર્યું હતુ બલૂચર રાતો-રાત પાછો હડીને વાવરે આગળ સહિસલામત જઇ પહોંચ્યો હતો વેલિગ્ટનને આ હિંમતવાનની ખમર હોવાથી તે પાછો હડીને વોટર્સ આગળ થોભ્યો અને બલૂચરની ગ.હ જોતો ઉભો નેપોલિયને ત્રીશ હજાર સિપાઇઓ આપીને બલૂચરની પૂઠે પડી

તેને કાયર કરવા અને તેને વેલિગટનની મદદે આવતો અટકાવવા માર્શલ આઉ
ચીને મોકલ્યો.

૧૭ મી જૂનની સવાર પડી હજી વરસાદ અને પવનનું તોફાન જેવાં ને તેવાંજ
હતા. આઉચીના સૈનિકો છેલ્લા ચાર દિવસ થયા માણસ જાતથી નહિ ખમી શકાય
એટલો શ્રમ ઉઠાવીને લોચપોચ થઈ ગયા હતા તેથી તેઓ ત્વરાથી નાસતા પ્રશિય-
નોને પકડી ન શક્યા. નેપોલિયન ક્વાટર્સ જામ નેને મળ્યો અને એકઠરે સીતેર
હજાર સિપાઇઓ લઇને વેલિગટનની પૂઠે પડ્યો.

વેલિગટન ઘસેલ્સથી નવ માઇલ દૂર આવેલા વોટલુંના વિશાળ મેદાનમાં થોભ્યો.
હતો અહિં તેણે કાળજીપૂર્વક જમીન પસંદ કરી આગળથી સૈન્ય ગોઠવી મુક્યુ
અને જલૂચરને સંદેશ કહેવડાવ્યો કે મારી મદદે જેમ અને તેમ જલ્દી આવો.
એહિના સૈન્ય ભેગા થાય તો દોઢ લાખ સિપાઇઓ થઈ જાય અને તે વડે તેઓ
ફ્રેન્ચોના સીતેર હજાર કરતા સંખ્યામાં ખમણા થઇ શકે.

સાંજ પડતા એજ પ્રાણધાતક મેદાનમાં નેપોલિયનનું સૈન્ય કાદવ ખૂદતું આવી,
પહોંચ્યું ધણી ટુકડીઓ છેક મોડી રાતે આવી શકવાથી વરસાદ અને અધધારને
લીધે તેમને ગોઠવતા નેપોલિયનને ધણીજ મુશ્કેલી પડી તેણે શત્રુસૈન્યનાં તાપણાં
ઉપરથી જેમ લીધું કે તેઓ મજબૂત બૃહમા ગોઠવાઇ ગયા છે અને લડાઇમાં ઉત-
રવા તૈયાર થઇને એકા છે તેથી તે પગે ચાલીને અધારે અધારે આખું મેદાન તપાસી
વળ્યો અને જેમ જેમ ટુકડીઓ આવતી ગઇ તેમ તેમ સૌને ગોઠવતો ગયો. માર્શલ
આઉચીને તેણે પેગામ મોકલ્યો કે પ્રશિયનોની ખૂબ પૂઠ પકડજો અને મારી સાથે
સામેલ થઈ જવાય એવી જગ્યાએ ઉભો રહેજો છેલ્લા અઢાર કલાક થયાં તે ઉધ,
આરમ અને ખોરાક લઇ શક્યો ન હોય તેના વસ્ત્ર વરસાદથી પલળી ગયાં હતાં
અને કાદવથી ખરડાઈ ગયા હતા. ચાક અને શરદીની તેને પરવા ન હતી શરદીથી
ધ્રુજતા સિપાઇઓની તાપણી પાસે પળવાર ઉભા રહી હુક લેવા જેટલી તેને પુર-
મદ ન હતી આખી રાત ધોધમાર વરસાદ વરસ્યોજ ગયો અને નેપોલિયને આવતી
કાલના યુદ્ધની ગોઠવણ કરવા આખી રાત જાગીને ખડે પગે કામ કર્યું.

વેલિગટનના બોતેરથી નેવું હજાર સૈનિકો દેઢ માઇલ લાંબી સાધારણ ઉચા-
ઇની ટેકરીની ધારપર ગોઠવાયા હતા તેની પાછળ ન્યા જમીન નીચી હતી ત્યા
ગાઠ જગલ હતું તેના વડે ટેકરી સિવાયનું આકાશ ખુબુ મૈન્ય ઢાકાઈ શકતું હતું
નેપોલિયને તેના પાસેથી પચોતેર હજાર સૈનિકો શત્રુની હારની સમાનરે ગોઠવી દીધા.

વોટલુંનું મેદાન આઠ આઠ દિવસની લાગટ હેલી, અસખ્ય મૈન્યને પગરવ
અને હજારો તોપોના ગોડા ફરવાથી કાદવમય બની ગયું હતું ધોડાના પગ ઢીમણ
સુધી ગરકી જતા હતા અને તોપોનાં પૈડા તેના ઉપર અત્યંત કાદવ ચોટી જવાથી

બહુજી મુશીમતે ગળડતા હતા આવા સંજોગોમાં ફ્રેન્ચોને કાદવમાં ચાલીને, શત્રુની તોપ, બદુકના સીધા મારની સામે થઇને એક પછી એક ટેકરીઓ ઉપરથી શત્રુ સૈન્યને મારી હડાવવાનું હતું, ત્યારે વૅલિગ્ટનને તો બહુચરના આવતા સુધી બચાવ જ કરવાનો હતો.

૧૮ મી જૂનની યાદગાર સવાર પડી, આઠ વાગે વરસાદ થયો, આઠાશ ઉધડી ગયું અને સૂર્યનો ખુશનુમા પ્રકાશ થોડાજ વખતમાં મનુષ્ય રક્તથી ખરડાઇ જનાર મેદાન ઉપર પથરાવા લાગ્યો તે દિવસે ખ્રિસ્તીઓનો વિશ્વાન્તિ વાર (રવિવાર) હતો જાણે ઈશ્વર અને તેના ફિરસ્તાઓ મનુષ્યની મનુષ્યપ્રત્યેની ફરતાનું ભયંકર દશ્ય જોવા ઇચ્છતા હોય તેમ વાદળનો પડદો ત્રીગાઇ ગયો.

હડાઇની શરૂઆત થવા પહેલાં નેપોલિયને મુખ્ય સરદારોને એકઠા કરી તેમને જે કાર્ષ જરૂરી સૂચનાઓ આપવા જેવી હતી તે આપી તે વખતે તેણે કહ્યું, “શત્રુમૈન્ય આપણા કરતા લગભગ સવાયુ છે છતાં આપણે માટે જીતવાનો નેતુ ટકા સભવ છે અને હારવાનો દશ ટકા સભવ છે.”

એટલામાં ત્યાં માર્શલ ને આવી પહોંચ્યો તેણે કહ્યું, “ખરાબર છે, પણ ડયૂક ઑફ વેલિગ્ટન આપ નામદારના હુમલાની વાટ જુએ એવો ભોળો નથી હું તો એ કહેવા આવ્યો છું કે તેના લશ્કરે ક્યારેનું એ નાસવા માડ્યું છે અને પેલી ટેકરી પાછળ આવેલા જ મલકા તે અદશ્ય થતું જાય છે.”

નેપોલિયને શાંત આત્મવિશ્વાસપૂર્વક જવાબ આપ્યો, “તમે જેવામાં બૂલ કઠી છે તેનાથી હવે નસાય એમ છેજ નહિ એમ કરવા જતાં તો જરૂર તે માર્યો જાય તેણે પાસો ફેક્યો છે, અને હવે તે આપણા હાવમાં આવ્યો છે.”

સાડા દશ વાગતા જરૂરની દિલચાલો થઇ ગઇ અને બધી દુકડીઓ પોતપોતાની જગ્યાએ ગોઠવાઇ મઠ આખા મેદાનમાં ગભીર શાંતિ પથરાઇ હતી સિપાઇઓ ખિન અવાજે પોતાની જગ્યા લેતા હતા પાછલા ભાગમાં દવાખાના ઉભા થઇ ગયા હતાં અને દાકતરો તેમના નસ્તર, કરવત તથા પાટા બાંધવાના કપડા તૈયાર રાખી, ખમીસની ઝાંઝાવી તેમનું શોચનીય પણ દયાળુ કામ કરવા સજ્જ થઇને ઉભા હતા શહેનશાહ ઘોડે બેસી તેના ઉપર પ્રાણુ ઓવારનારા મૈનિકાની પલટણો આગળ ફરી આવ્યો દરેકની આખ તેના ઉપર ઠરતી હતી અને દરેક અત કરણુમાથી “ઈશ્વર તેને વિજય આપો” એવોજ આશીર્વાદ નીકળી જતો હતો. એકસરખી પ્રીતિ, એકજ આશા અને એકજ આત્માથી પ્રેરાયનાં સીતેર હજાર મનુષ્યોના મુખ માથી નીકળના જયગોપના પડધા દીર્ઘકાળસુધી મેદાનમાં ગાળ ગાયા અને સામે ઉભેલા શત્રુમૈન્યને ભયભીત કરવા લાગ્યા.

અગીઆર વાગ્યે ભયાનક કતલ શરૂ થઇ માણુમના જાન, બળ અને હિંમતથી જે

યથ શકે તે બેઉ પક્ષના સૈનિકોએ કરી બતાવ્યું “ સહેનશાહ ધણુ જીવે ” ના જયઘોષ મળવી ફ્રેન્ચો વાર વાર અંગ્રેજોની તોપોનાં મોઢા સુધી ધસી જતા અને તેમાંથી વરસતા અગ્નિવર્ષણથી કર્યા ના કર્યાં હીડી જતા ત્રણ ચાર કલાક સુધી દારુણ કતલ મચી રહી અને હજારો સ્ત્રીઓના પતિ, હજારો માતાઓના પુત્રો, હજારો બાળકોના પિતા હતા ન હતા યથ ગયા ગોળા, ગોળાઓ અને બેંગ ગોળાની અજસ્ર ધારા વરસી રહી અને સમુદ્રનાં મોજની માફક દોડતા સ્વારના પગ તળે પણુ પુષ્કળ સિપાઇઓ કચરાઇ ગયા બેઉ પક્ષનાં મળીને ચાલીશ હજાર મનુષ્યો લોહીલુહાણુ યથ ગયા

અપોરના બે ત્રણે સુમારે જ્યારે ઉપર વજુવેલી ભયાનક કતલ મચી રહી હતી અને વેલિગટનનો વ્યૂહ બેદાવાની તૈયારી યથ રહી હતી, તેના સૈનિકા હારીને નાસભાગ કરવાની અણી ઉપર હતા અને નેપોલિયનને પોતાની ફતેહની ખાત્રી યથ ગઇ હતી, તેજ વખતે તેની જમણી બાજુએ ધણે દૂરથી ત્રીસેક હજાર સિપાઇઓનું ટોળુ જગલમાંથી નીકળીને મેદાન તરફ આવતું તેની ચાલાક આખે જોઇ લીધું પ્રથમ તો તેણે આશા રાખી કે એ લશ્કર ગ્રાહ્યીનું હશે અને જો તેમ હોય તો ફતેહનો પણુ શક ન રહ્યો, પણ ખીજજ પળે જ્યારે તેના સૈન્ય ઉપર તે બાજુએથી ધડાધડ ગોળા આવવા લાગ્યા, ત્યારે ખચર પડી કે પ્રશ્નિયન સેનાનો અગ્રભાગ લઇને બૂલો વેલિગટનની મદદે આવેના હો.

આ બનાવથી શત્રુનું બળ અતિશય વધી ગયું નેપોલિયન પાસે હવે પૂરા સાઠ હજાર સિપાઇ રહ્યા ન હતા અને નવા આવેલા લશ્કર સાથે વેલિગટન તેમની સામે હવે એક લાખ સિપાઇ ગોઠવી શકે, છતાં પણ તે ગભરાયો નહિ. તેણે શાત રીતે આજ્ઞાલ સોલ્ટને કહ્યું, “ આજે સવારમાં જીતેના સભવ નેવું ટકા હતો બુલોના આવવાથી તેમાંથી ત્રીસ ટકા નીકળી જાય છે, તોપણ હજી આપણા લાભમાં સાઠ ટકા છે અને જો ગ્રાહ્યી વેળાસગ આવી પહોંચે તો આપણી ફતેહ વધારે સપૂર્ણ થાય, કેમકે વેલિગટન અને બુલો બેઉનાં સૈન્ય આપણા હાથમાંથી બચવાના નથી ”

નવા આસ્યાં આવતા ત્રીશ હજાર માણસોને મારી કહાડ્યા નેપોલિયનને દશ હજાર સિપાઇઓ મોકલના પડ્યા તેથી વેલિગટનના પૂટતા વ્યૂહ ઉપર દખાણુ જરા ઓછું કરવું પડ્યું પોતાની લડાઇનો હેતુ ન્યાયી છે એ ભાવનાથી ફ્રેન્ચોના હાથમાં એટલું બળ આવ્યું હતું કે તેમણે નવા શત્રુસૈન્યને પાંચ જગલમાં નસાડી મૂક્યું આ બાજુએ નેપોલિયને ધટાડેલા સૈન્યથી પણ શત્રુ ઉપર સખત ધસારો જારી રાખ્યો તેની આખ તો ગ્રાહ્યીની ચળકતી ખવજા જેવાને આતુરતાથી ક્ષિતિજપરજ દરી રહેતી હતી તે અત્યારે વોટલુંથી બહુ દૂર ન હતો યુદ્ધમાં વાગવાર ફૂટતી તોપોના ધડાકા પણ તેણે સાંભળ્યા હતા તેના તાખાના સેનાપતિઓએ કહ્યું કે

આપણે ત્યાં જવું જોઈએ, પણ તેણે કહ્યું કે મને શહેનશાહનો હુકમ નથી મળ્યો તેને તેડી લાવવા નેપોલિયને સવારથીજ કાસદ દોડાવ્યા હતા પણ કા તો તેઓ દગાબાજ નીવડ્યા અથવા તો શત્રુના હાથમા પકડાઈ ગયા. આઉચીને શહેનશાહનો પેમામ નજ મળ્યો. અત્યારે તેની ફરજ શી હતી તે તેના સિવાય સૌને ૨૫૯ સમજતું હતું તેના ઉપર લોકો દેશદ્રોહનો આરોપ મૂકે છે પણ નેપોલિયન નો ઉદારતાથી કહે છે કે તેણે અક્કલ ન વાપરી એક અનુભવી સરદારે કહ્યું કે “અત્યારે શહેનશાહ અંગ્રેજ મૈન્ય સાથે લડી રહ્યા છે આવું ભયકર ગર્જન સામાન્ય ઝપાઝપીનું નજ હોય માટે ચાલો, આપણે બે કલાકમા ત્યાં પહોંચી જઈશું,” પણ આઉચીની અક્કલ મારી ગઈ હતી તેની નજર આમળથી ખૂંચી જતો રહ્યો હતો તોપણ તે ખસ્યોજ નહિ જો તેણે ખીજા સરદારોનું કહ્યું માન્યું હોત તો એક પણ અંગ્રેજ કે પ્રશિયન વોલ્ટર્સના મેદાનમાંથી જીવતો જાત નહિ, પણ નેપોલિયનના પ્રારબ્ધમાં “વોલ્ટર્સ” અને “હેલેના” લોકોને અક્ષરે લખાયા હતાં તે કોણુ મિથ્યા કરી શકે ?

ફ્રેન્ચ સિપાઇઓએ જોયું કે છુલો આવ્યો કે તરતજ તેને નાસવું પડ્યું છે અને હવે શહેનશાહ શત્રુ ઉપર છેલ્લો હુમલો કરવા માટે બાદશાહી રક્ષકોની પલટણુ જોતો ધમારો કઠી પણ નિષ્ફળ ગયો નથી, તેને છોડી મૂકે છે, એટલે તેઓ સમજી ગયા કે ફતેહ થઇ ચૂકી તોપોની ગર્જનાને પણ ડૂંઝાડી દે એવા તેમના પ્રયત્ન જયયોધ ગાજી રહ્યા અને તેમના દીર્ઘપ્રતિધ્વનિએ શત્રુમૈન્યના ગાત્ર દીલા કરી નાખ્યા અંગ્રેજોને ભયભીત થયા. તેમની ધણી પલટણુ તો છેક ક્ષીણ થઇ ગઇ હતી અને કેટલીક તો વ્યવસ્થાનો ભગ કરીને નાસાનાસ કરવા મડી ગઇ હતી અંગ્રેજોના લશ્કરના પાછલા ભાગમા નાસતા સિપાઇઓએ ભયકર ગોટાળો મચાવી મૂક્યો હતો.

વેલિગ્ટન એક ટેકરી ઉપર ચડી વારવાર ધડીઆળ જોતો અને અનિશ્ચય અધીરાઇથી ખૂંચીરના આવવાના માર્ગ તરફ નજર કરતો પોતાના મૈન્યનો વ્યૂહ છિન્ન ભિન્ન થઇ જતો જોઇ તીવ્ર માનસિક સતાપથી ઉત્પન્ન થતો પ્રસ્વેદ લુછતાં તે બોલ્યો, “હવે તો ખુનચર આવે કે રાત પડે !”

આ અણીના વખતે, જ્યારે નેપોલિયન પોતાના મૈન્યને અંગ્રેજો ઉપર ચારે બાજુએથી એકસામરો ધસારો કરવાની આજ્ઞા આપતો હતો તેવામા ત્રીશ ત્રીશ હજાર સિપાઇઓની બે લાખી કાળી હાર ફરતી ટેકરીઓ ઉપરથી ઉતરીને ચાકેલા ફ્રેન્ચો ઉપર ધસી આવતી દેખાઈ નેપોલિયન પાસે લડાઈના આરંભમાં જેટલા માણસો હતા તેટલાજ તાજા માણસોનું સૈન્ય પ્રયત્ન જયનિનાદ કરતું, તોપોના ધડાકા સાથે મેદાનમા ચાલ્યું આવતું હતું શરામા શરા માણસના પણ ગાત્ર દીલા કરી નાખે એવો આ અવસર હતો જાણે પ્રારબ્ધજ આકાશમાંથી વજ્રપાત થયો હોય એવી આ આકૃત હતી.

જનરલ જોમિનિ જે મિતરાજ્યોને મળી ગયો હતો અને આ વખતે અવેક્-
ઝાન્ડરનો અગરક્ષક બન્યો હતો તે કહે છે કે “ ફ્રેન્ચ સૈન્યના પાછલા ભાગ તરફ
૬૫૦૦૦ પ્રશિયનો આવી ન પહોંચ્યા હોત તો નેપોલિયન વોટર્સની લડાઈ જીત્યો-
જ હતો ”

તેનું સૈન્ય આઠ કલાક સુધી ઇતિહાસમાં ભાગ્યેજ જોતો જોટો હોય એવું અતિ
ધોર યુદ્ધ કરીને ચાકી ગયું હતું. તેના વીર હજાર સિપાઈઓ તે મૃત્યુથી અથવા
જખમથી રજૂબીમાં રોળાઈ ગયા હતા દોઢ લાખની સામે યુદ્ધ કરવા તેની પાસે
હવે પચાસ હજારજ માણસો રહ્યા હતા

આલાક ફ્રેન્ચ સૈનિકો તેમની ભયંકર સ્થિતિ તરતજ જાણી ગયા તોપણ લેશ-
માત્ર પણ ગજરાયા વગર તેમના શહેનશાહની આગાની રાહ જોતા દડતાથી ઉભા
રહ્યા અંગ્રેજ અને પ્રશિયન સેનાએ એક દષ્ટિપાતથી પોતાનો ચઢતો પાસો જોઈ
લીધો અને સૌના મુખમાંથી એકઠે વખતે હર્ષનો પોકાર નીકળી ગયો શહેનશાહ
નેપોલિયને આ અણીને વખતે પણ આશ્ચર્યકારક રીતે મનની સ્થિરતા સાચવી રાખી,
એકસામટો ધસારો કરવાને આપેલો હુકમ એકદમ પાછો ખેંચી લીધો અને આશ્ચ-
ર્યકારક કુશળતા અને ત્વરાથી જાદુઈ ચમત્કારની પેઠે તેણે આખા લશ્કરનું મો
એવું ફેરવી નાખ્યું કે પ્રશિયનો અને અંગ્રેજો બેઉની સામે મોઢે તે ઉભું રહ્યું

હવે પ્રશિયનો વેલિગ્ટનના સૈન્ય સાથે જોડાઈ જાય તે પહેલા આદ્યાહી રક્ષકોના
તુમુલ ધમારાના પરિણામ ઉપર હારજીતનો અધાર હતો એ અજન્મ પલટણને મોખરે
તે પોતે ઉભો અને આ છેલ્લા હુમલાની સરદારી પોતે લેવાનો હોય તેમ અંગ્રેજ
સેના તરફ ધસવા જતો હતો પણ તેના મરદારોએ આજીજી કરી કે ફ્રાન્સની સલા-
મતીનો આધાર આપના ઉપર છે તેથી તેમના આગ્રહને વશ થઈને તેણે એ કામ
નેતે સોંપ્યું

જગતનાં મહાન યુદ્ધોની તવારીખમાં પહેલું સ્થાન લે એવો ખરોખરો ભવ્ય
ખનાવ હવે ખનવા લાગ્યો એ રમ્મકોની પલટણનો ધમારો કહી ખાલી ગયોજ ન હતો
એ યશસ્વી યોદ્ધાઓ બે વિભાગમાં વહેચાઈ જઈ શત્રુનાં અગ્રિવર્ષણની સામે પોતાની
પહેાળી છાતી ધરીને માહોમ કરીને ધસ્યા ત્યારે યુદ્ધ ચમ્પ્યુ અને બેઉ પક્ષના સૈન્ય
આ મહા પરાક્રમીઓનું પરાક્રમ નિહાળવા ચૂપચાપ ઉભા રહ્યા નેપોલિયન અને
ફ્રાન્સનું ભાવિ આ હુમલાના પરિણામ ઉપર અવલમ્બતું હતું આખા જગતનું
ભવિષ્ય ઝોલે ચડ્યું હતું. પડધમનાં વાલ ચમ્પ્યા હતા અને દોષના મોંમાંથી એક
શબ્દ પણ નીકળતો ન હતો. શાંતિથી, ખરેખરા વીર પુરુષના ડરામણા રૂવાખસહિન,
લેશમાત્ર પણ ક્ષોભ પામ્યા વગર તેઓએ ઘોડા દોડાવ્યા અને વેલિગ્ટને પોતાની
બધી બુદ્ધિ વાપરીને જોડવેલા, તોપો અને સગીનોના દુર્ગ જેવા સમૂહ ઉપર ધસ્યા.

એકદમ અત્યંત તેજસ્વી વીજળીના જેવો ચમકાર થયો સખતમાં સખત મેલગર્ના નાને બૂલાવે એવા વજનનાદથી મેદાન ધણુધણી રહ્યું વિવિધ પ્રકારનાં અગ્ન્યાશ્વ આ વીર પુરુષોના અગ્ર ઉપર વરસી રહ્યાં, અને તેમના મારથી વીધાઇ આખી હારની હારો કાં તો અદશ્ય થઇ જતી અથવા ધૂળમાં રમદોળાઈ જતી. મૃત્યુ ને તુચ્છ કારતા તેઓ સ્થિતિથી વ્યૂહને ભેદતા, વિખેરતા, હજીયાલા થોડાઓની જગ્યા પૂરી દઇને પોતાની હારની સુદૃઢતા જળવી રાખતા આગળને આગળજ વધતા ગયા થોડીવારમાં માશ્વર્લ નેના પાંચ ઘોડા હજીયા, ત્યારે હાથમાં નાગી તલવાર લઇને તે વીર શિરો-મણિ પોતાના સ્વારોની આગળ આગળ પગપાળો દોડવા લાગ્યો આખી પલટણુ ધૂમાડાથી ઢાકાઇ ગઇ ત્યાંમુધી તેમની પ્રગતિને નેપોલિયન અતિશય અધીરાઇથી નિહાળતો ઉભો રહ્યો.

તેજ પળે થાકીને નિર્જળ થએલા ફ્રેન્ચોને હડસેલતા, ઊંતરિલિન્ન કરી નાખતા પ્રશ્નિયોનો આખુ મૈન્ય-પાયદળ, સ્વાર, તોપખાતુ બધુ ધસારાય ધ દોડી આવ્યુ. પવનના ઝપાટાએ ધૂમાડાતુ વાદળુ વીખેરી નાખ્યુ અને લડાઇની ધમ્માયકડીમાં નેપોલિયને પોતાના રક્ષકોની પલટણુને શોધી કહાડવા નજર માડી, પણ તેઓ રણુ-ક્ષેત્રમાં શોધ્યા જડયાજ નહિ લગભગ એકેએક વીર મૃત્યુના મુખમાં હોમાઇ ગયો. નેપોલિયનનો ચહેરો આ જોતાંજ ધોળો પૂણી જેવો થઇ ગયો રક્ષકોની આખી પલટણુની પલટણુ હોમાઇ ગઇ એ ફ્રેન્ચ સૈનિકો પણ જાણી ગયા તેમના હાજ ગગડી ગયા. હર્ષનાદ કરતા અગ્રેજો અને પ્રશ્નિયો હવે બચાવ કરવો રહેવા દઇ મેદાનમાં દોડી આવ્યા અને પછી શુ થયુ તેનો ખ્યાલ કરતા માનવહૃદય કપી ઉડે છે આપખુદ પ્રશ્નિયા અને સ્વતંત્રતાના ઉપાસક ઈંગ્લેન્ડની ખ્વજાઓ એક થઇ ગઇ અને યુરોપની જનતાની સ્વતંત્રતા લોહીથી ખરડાએલા રણુક્ષેત્રમાં દફનાઇ ગઇ બલુચર અને વેલિગ્ટને હસ્તમિલનથી એક બીજાને મુગારકમાદી આખી બેઠિએ મળીને મેળવેલી જીતના માન ઉપર પોતાનો એકલાનોજ હક્ક હોય એવો બેઠિએ દાવો કર્યો હતો વેલિગ્ટનનુ મૈન્ય તો એવુ થાકીને લોથ થઇ ગયુ હતુ કે તેનાથી નાસતા ફ્રેન્ચ લશ્કરની પૂઠ લેવાય એમ હતુ જ નહિ બુચર કહે, “એ કામ માર છે હુ તેમની પાછળ દરેકે દરેક મિપાઇને તેમજ સ્વારને દોડવુ છુ ” આ વચન તેણે પોતાના મૂળ સ્વભાવને શોભા આપે એવી દૂરતાસહિત પાળ્યુ દયા તો તેણે બતાવીજ નહિ, પરતુ નિશ્ચય સૈનિકોને અને કેદીઓને પણ કાપી નખાવ્યા.

અગ્રેજ મિપાઇઓ, તેમના રિવાજ મુજબ, આ વખતે પણ લડાઇમાં જીત્યા પછી શત્રુઓ સાથે દયા અને ઉદારતાથી વર્ત્યા તેઓમાના ધણુ રણુક્ષેત્રમાં ફરી વળ્યા અને એકલા જાતભાઇઓનેજ નહિ પણ ધવાયલા અને મરતા દુશ્મનોને પણ તેઓ ખોરાક અને મદદ આપવા લાગ્યા.

નેપોલિયને થોડુંક લશ્કર અનામત રાખ્યું હતું તેને ચોરસાકૃતિમા ગોઠવી તેની સરદારી પોતે લઈ શત્રુસૈન્યના ઘીચોઘીચ સમૂહમા ધસવા માડ્યું પોતાના રક્ષકોની પલટણુની માફકજ તેણે પણ મૃત્યુના મુખમા હોમાવાનો નિશ્ચય કર્યો હતો, પણ એ દુકડીના ચરા સરદાર જનરલ કેમ્પોને તેના ધોડાની લગામ પકડી 'અને દયામણા અવાજે કહ્યું, "બાપુ! મૃત્યુ તો આપનાથી દૂરજ નાસે છે, અને તેથી જશો તો ઉલટા કેદી બનશો" નેપોલિયને ડોકુ હલાવ્યું અને જરા અચકાયે વધારે વિચાર કરતા તેને સમજાયું કે આ પ્રમાણે જિંદગી ફેકી દેવી એ એક પ્રકારની આત્મહત્યા કર્યા બરાબર છે સ્વદેશસેવાની છેલ્લી આકૃતિમા પોતાના પ્રાણ હોમનાર બહાદુર વીર નરોને નેપોલિયને આસુથી ઓલકાતી આંખે અને શોકાચ્છન્ન વદને પ્રણામ કર્યા છેવટની પણ સુધી તેની સેવામા નિશ્વળ ભક્તિથી ટકી રહેનાર યોદ્ધાઓએ કરણુ અવાજે "શહે નશાહ ધણુ જીવે" એવો નરમ ઉદ્ગાર કહાડ્યો. આ તેમના છેલ્લા શબ્દો હતા અને તેમની છેલ્લી વિદાય હતી હતાચ થઈને નેપોલિયને ધોડાને ઝોડ મારી અને આ હત્યાર રણક્ષેત્ર છોડ્યું તેજ ધડીથી તેની સેન્ટ હેલેનાની મુસાફરી શરૂ થઈ

પછી તે મુઠ્ઠીબર મૈનિકો વજની દિવાલ માફક પોતાના નાસતા સોબતીઓનું રક્ષણ કરવા ઉભા રહ્યા અગ્રેજો અને પ્રશિયનોએ તેમને ત્રણે બાજુએથી ઘેરી લીધા તેમના શરીર ઉપર અત્યંત નાશકારક બ્લોનો વરસાદ વરસાથો. તેમના ઉપર ઘોડે-સ્વારની દુકડીઓ દોડાવી આટલું થયું છતાં પણ તેઓ જેવા ને તેવા ઉભા તે ઉભાજ. તેમની સામે તોપો ગોઠવી અને છેક નિર્દયપણે તેમના ઉપર ગોળાની ઝડી વરસાવી તે છતાં આ અજબ વીર પુરુષો, બાદશાહી રક્ષકોના છેલ્લા અવશેષ, તેમના મહાનુભાવ ઉત્પાદકના પ્રાણુથી પ્રાણુવત બનેલા યોદ્ધાઓ, જેમ જેમ પોતાના સાથીઓ પડતા ગયા તેમ તેમ તેમની જગ્યા પૂરતા ગયા, પોતાની હાર સહન કરતા ગયા, અને વ્યવસ્થિતપણે સિંહની માફક પાછા હઠતા ચાલી લડતા ગયા જનરલ કેમ્પોને પોતે જ જગ્યાએ જખમી થયો હતો તેની પાસે હવે માત્ર સો દોઢસો લોહીલુહાણુ થએલા વીરો રહ્યા હતા અગ્રેજો અને પ્રશિયનો તેમના શૌર્યની મનમા સ્તુતિ કરવા લાગ્યા અને તેમની નાહક કતલ કરવા રાજી નહિ હતા તેથી ગોળાવર્ષણુ તેમણે ચલાવ્યું અને તમને તાબે થવા સમજાવ્યા જનરલ કેમ્પોને અમર શબ્દોમા ઉત્તર આપ્યો કે "અમને મરતાં આવડે છે; તાબે થતાં નથી આવડતું" થોડીક બંદુકોની ગોળાઓ, થોડાક તોપના ગોળા પડ્યા અને તે યોદ્ધાઓ અમરત્વ પામ્યા ! આ રીતે નેપોલિયનની દિગ્વિજય રક્ષકોની પલટણુ વોટલુંની હત્યારી ભૂમિ ઉપર નાશ પામી તેની અદ્ભુત બુદ્ધિવડેજ એ અજીત સૈન્ય અસ્તિત્વમા આવ્યું હતું, તેના પ્રાણુવડે પ્રાણુવાન થયું હતું અને તેની પડતી પછી હયાત રહેવાને પણ તે રાજી ન હતું

ફ્રેન્ચ સૈન્ય હવે ચારે બાજુએ વેરણુખેરણુ થઈ ગયું હતું એટલે હવે તો પારિસ

જવુ અને શત્રુને ખાળવા ખીજુ સૈન્ય ઉજુ કરવાની પેરવી કરવા સિવાય નેપોલિયનથી ખીજુ કાંઈ થઈ શકે એમ ન હતુ આ રીતે મિત્રરાજ્યોએ જનતાની સ્વતંત્રતાની જવાબાને મનુષ્યરક્તાના પ્રવાહમાં હોલવી નાખી રશિયા, આસ્ટ્રિયા અને પ્રશિયાની આપખુદ રાજસત્તાને દબ ધનાવી ઈંગ્લેડ આઝીકાળા કૃત્યમાં સામેલ થયુ તેથી તેની કીર્તિ કલકિત થઈ છે

રાત્ર એક વાગે નેપોલિયન ક્વાટર્સમાં પહોંચ્યો. નાસતા ફ્રેન્ચ સૈન્યમાં ધણી ખુબારી ન થાય અને તેઓ ફરીથી એક જગ્યાએ એકઠા થઈ શકે તેને લગતી સૂચનાઓ આપવા તે ત્યાં એક કલાક થયો ત્યાંથી થોડાં માણસો સાથે રાખીને તે પાછો શાર્લોટ્ટેરાય જવા નીકળ્યો આખી રાત યાંકેલા, ભૂખ્યા નેપોલિયને બારે સતાપ અને ખેદ સાથે દોડમાજ કર્યું

શાર્લોટ્ટેરાય પહોંચ્યો તે વખતે સવાર થવા આવી હતી ભૂખ અને થાકથી અશક્ત થયેલો હોવાથી તે થોડીવાર આરામ લેવા સૂતો, પણ તેના માથા ઉપરનાં આફત એવી બારે હતી કે આરામ કે નિદ્રાને મલવજ ન હતો તેના કેટલાક અમલદારો પણ ત્યાં આવી પહોંચ્યા તેમની આખો સુજી ગઈ હતી, મુખ કરમાઈ ગયા હતાં અને વસ્ત્ર રુધિર તથા કાદવથી ખરડાએલાં હતાં આ શોકજનક દેખાવ જોઈને અને ફ્રાન્સ ઉપર આવી પડેલી બારેમાં બારે વિપત્તિનો ચિતાર તેની નજર આગળ ખડો થતાં તેની હિંમત તદન છૂટી ગઈ એક મિત્રનો હાથ પકડી તે ચોધાર આંસુએ રડી પડ્યો

ત્યાંથી વળી પાછો થોડે ખેસીને તે લીઓનરદ જવા નીકળ્યો જ્યાં તે સાંજના ચાર વાગે પહોંચ્યો ત્યાં ખેસીને તેણે વૉટર્સના યુદ્ધનો સરળ તેમજ પ્રામાણિક હેવાલ લખી કહાડ્યો પ્રજા ઉપર આવી પડેલી અમાપ આફતનો આકે કહાડતા તેણે લેશમાત્ર પણ હકીકત છુપાવી નહિ તેણે એક સરદારને કહ્યું, “સાલજો, હું વૉટર્સના હેવાલ વાંચુ છું જરૂની હકીકત રહી જતી હોય તો મને મજારી આપજો મારે કશું છુપાવવું નથી જેમ મૉસ્કોવાજો હેવાલ તેના ખરા સ્વરૂપમાં પ્રજા આગળ મૂક્યો હતો તેમ આ પણ મૂકવાનો છે હું નેના માથા ઉપર આ આફતની કેટલીક જવાબદારી મૂકી શકત પણ તેની ભૂલ થઈ તે થઈ જ ગઈ તે વિષે ચૂંચણ કરવાં એ હીક નહિ ”

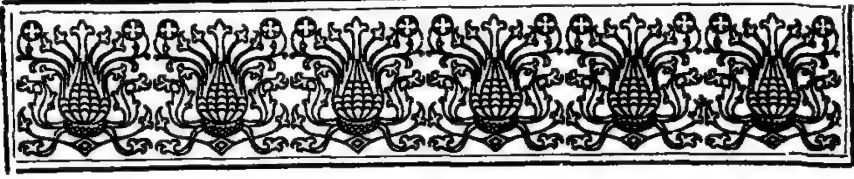
થોડા કલાક જેવો તેવો આરામ લઈ તે પારિસ જવા નીકળ્યો અને ૨૧ મી તારીખે એક વાગ્યાને સુમારે ત્યાં આવી પહોંચ્યો હવે ટ્રુપલેરીસમાં મુકામ કરવાનું તેને અયોગ્યજ લાગ્યું તેથી તે ખીજા સામાન્ય મહેલમાં જઈ રહ્યો શ્રમ અને સતાપથી તે છેકજ અશક્ત થઈ ગયો હતો ચાલતી વખતે પણ લથડીમાં ખાતા હતા અને ડોક ખમા ઉપર ઢળી પડ્યું હતું કૉલેનકૉર્ટ, તેના સહનો વફાદાર મિત્ર,

તેનું સ્વાગત કરવા હાજર હતો. જતા વારનેજ નેપોલિયન એક ક્રોચ ઉપર પડ્યો અને હાથવડે છાતી દબાવતા બોલ્યો —

“ મને અહિં ધણુ દરદ થાય છે. લશ્કરે તો શૌર્યની કમાલ કરી ખતાવી છે. આટલા આટલા પરાક્રમે કર્યા પછી આપણે હાર્યા એ વિચારજ દુઃખદાયક છે. ફ્રાન્સના લશ્કરની કારકીર્દી વોટલુંના પરાજયથી જોટલી ઉજાગળ થઇ છે. તેટલી તો મારી મોટામાં મોટી કૃતેહથી પણ નથી થઇ. આપણુ સૈન્ય હાર્યું જ નથી. રાત્રીની નખ્યા બેહદ વધી જવાથી તેઓ હોમાઇ ગયા, ખુવાર થઇ ગયા. રક્ષકોની પલટણુના તો ટુકડા ટુકડા થઇ ગયા. પણ તે તાબે નજ થયા. મને કહેતા કે ‘ તમે આધા જાઓ, મૃત્યુ તો તમારાથી આવુ ને આવુ જ છે. ’ એમ કહેતા જાય અને મારી આસપાસ તેમના શરીરની દિવાલ ઊભી કરતા જાય. માગ ખહાદુર, અતિપ્રશસનીય રક્ષકા કપાઇ ગયા અને હું અભાગીઓ તેમની સાથે ન મુઓ. ”

આટલું બોલતાં તે શોકવિપ્લવ થઇ ગયો અને એક દીર્ઘ નિશ્વાસ મૂકી બોલ્યો, “ મારે હમણાં એકલાજ બેસવું છે. ” એમ કહી તે પોતાના શાન, નિર્જન મત્રણા-મદિરમાં ભરાઇ બેઠો.

પ્રકરણ ૬૭ મું-બીજી વારનો રાજ્યત્યાગ

રિસની પ્રજા હવે ખરેખરી ઉશ્કેરાઈ ગઈ હતી. દશ લાખ ઝૈનિકા ક્રાન્સની ભૂમિ છુટતા રાજધાની તરફ આત્મા આવતા હતા. આઠ જ દિવસમાં બલયર અને વેલિગ્ટન પારિસમાં દાખલ થઈ જવાના એ નકીજા હવે નેપોલિયનના રાજકીય પ્રતિસ્પર્ધીઓએ આ ભયનો પૂરેપૂરો લાભ લેવાનો નિશ્ચય કર્યો. “મિત્રરાજાઓ એકલા નેપોલિયન સાથે લડે છે. ક્રાન્સને આવા બળવાન શત્રુને મારી કહાડવો હોય તો તેને લોહીના સમુદ્ર ઓળંગવા પડે, પણ એમ કરવું જ શામાટે જોઈએ? આપણે નેપોલિયનને તણ દબાવે એટલે દુશ્મને રાજ રાજ થઈ જશે, અને પછી આપણી મરજી પ્રમાણે કા તો પ્રજાસત્તાક રાજ્ય સ્થાપીશું અથવા એકાદ રાજ પસંદ કરી લઈશું.” નેપોલિયનના પ્રતિસ્પર્ધીઓ આવા વિચાર લેકોમાં ફેલાવવા લાગ્યા હતા.

વળી આ ગરબડમાં ક્રાન્સની દરેક રાજકીય ટોળી પોતાની મનકામના સફળ કરવાની આશા રાખતી હતી. યુર્બેર્ન પક્ષવાળા લૂઈને ગાદીએ બેસાડવાની, લા ફાયેટ જેવા દરેક અને પ્રમાણિક માણસો પ્રજાસત્તાક રાજ્ય સ્થાપવાની અને જોકેબિન પક્ષવાળાઓ છેક નીચલા વર્ગના લોકોને રાજકીય સત્તા અપાવવાની આશા રાખી બેસી હતા. ધારાસભાઓમાં આ ત્રણે ટોળીઓ પરસ્પર વિરુદ્ધ હોવા છતાં નેપોલિયનને ઉથલાવી નાખવાની યાખતમાં એક થઈ ગઈ. ક્રાન્સને માટે આ ભયાનક અવમત્ત હતો. કોઈની યુદ્ધિ સ્થિતિ ન હતી. દેશદ્રોહી ફ્રેન્ચ, લૂઈને ફરીથી ગળ્યામન અપાવવાની પેગવી કરી રહ્યો હતો અને પુષ્કળ લાયક રૂશવત આપીને પ્રતિનિધિઓની સભામાં તેણે પોતાની વગ વધારી મૂકી હતી. ક્રાન્સના પ્રતિનિધિઓની સભા અને ઉમંગવોની સભા એ બંને ધગડગડની આમની અને ઉમરાવાની મલાના જેવી મસ્થાઓ હતી. પ્રતિનિધિઓની સભામાં પાંચસો સભાસભે હતા તેઓમાંના ધણા ખગ કાચા, ઉત્સાહી, હદપારના પ્રજાસત્તાક રાજ્યના વિચારવાળા અને નવાસવાજ ચૂંટાયેલા હતા. તેથી કરીને થોડાક લુચ્ચા અને અનુભવી

આગેવાનો કાયદાકાનુનની તથા બધારણની અનેક આરીકીઓ કહાડીને તેમને આજ દેતા હતા અત્યારની મઝબૂ અને ઉચલપાચલમા ઉમગવોની સલાને તો કાઈ પૂછ-વુજ ન હવુ બધી સત્તા પ્રતિનિધિઓ પોતાની કરી બેઠા હતા.

નેપોલિયને પોતાની વડી ધારાસભા બોલાવી તેને તો ખાત્રી હતી કે આવી ભયંકર સ્થિતિમા ચર્ચાઓમાં વખત કહાડવાથી સર્વસ્વનો નાશ થવાનો છે તેના પોતાના હાથમા કુન અને બિનજવાબદાર સત્તા આપવામા આવે તોજ દેશનો બચાવ થઇ શકે એમ તે સારી પેઢે સમજતો હતો, પણ એકે મજાના સલાસે એ સત્તા આપે તોજ તે લેવા ચાહતો હતો તેણે વૉટર્સનો હેવાન રજૂ કરતા કહ્યું, “ કાંઈક અશે દગો, કાંઈક અશે બૂલચૂક અને કિસ્મતના વિપરીત સંજોગોને લીધે લશ્કરે સૌર્યની કમાલ કરી તોપણ તેનું કશું ફળ નથી મળ્યું, પરંતુ જો મારા પ્રયત્નને દેશનો ટેકો મળે તો હજીએ બગડેલી બજી સુતરે એમ છે હું તમારી ઉદાર વૃત્તિ-ઓને જગાડવાને પારિસ આગ્યો છું નાહકની ચર્ચા અને વિચારમા વખત ખર્ચાદ ન કરો દુશ્મનો આપણા દેશમાં ઘૂસ્યા છે આડળ દિવસમા તે રાજધાનીના દરવાજા આગળ આવીને ઉભા રહેશે દેશને ઉગારવો હોય તો મને કુન સત્તા—અલગત થોડા વખતનેજ માટે બનજવાબદાર કુલ સત્તા આપો ”

ઉદાર કાર્નો બોલી ઉઠ્યો, “ હું જણાવુ છું કે આ વખતે શહેનશાહના હાથમા કુલ મત્તા આપવાની અનિવાર્ય અમત્ય છે, માટે તે મળવી જોઈએ ”

ધણાએ આ દરખાસ્ત ઉત્સાહભરે વધાવી લીધી, તેથી ફ્રાંસ અને તેની ટાળાથી ઉધાડો વિરોધ ન બતાવાયો પણ એક જણે ખીત્તા ખીત્તા કહ્યું કે “ મને માનવાનું કારણ છે કે જો આપ નામદાર સ્વેચ્છાથી રાજ્યાસનનો ત્યાગ નહિ કરો તો પ્રતિનિ-ધિઓની સલા આપને તેમ કરવાની ફરજ પાડશે. ”

આનો રદીઓ તરતજ મળી ગયો કે “ ફ્રાન્સને બચાવવા માટે પ્રતિનિધિઓ શહેનશાહ સાથે એકમત નહિ થાય તો તે એકલા દેશનો બચાવ કરી લેશે તે પોતાને હાથે બધી સત્તા લઇ લેશે આખા ફ્રાન્સને દુશ્મનોથી ઘેરાયલો જાહેર કરીને દરેક ફ્રાન્સવાસીઓને શસ્ત્ર ધારણ કરવાનો હુકમ કરશે ”

નેપોલિયને કહ્યું, “ પ્રજાએ તેમને ચુટ્યા છે ને મને મદદ કરવા ચુટ્યા છે, નહિ કે મને પદમ્રષ્ટ કરવા દુશ્મનો દેશમા છે તોપણ હજી તેમની દેશભક્તિ જાગતી નથી ? હું જરા ધસારત કરે તો એ સભા અને સલાસદો પ્રજાના કોપાગ્રિમા ભસ્મ થઇ જાય, પણ મારે તેમ કરવું નથી ” પછી તેણે વૉટર્સની વિપત્તિને ઘોષ નાખવા પોતે ઘડેલી યોજના ધણીજ સુદર દલીલથી સમજાવી આખી યોજના તેના મનમા એવી રમી રહી હતી કે ઝીણી ઝીણી બાબતો પણ રહી ન ગઇ ઉત્સાહથી તેની કાતિ ઝળકી ઉઠી હતી નવીન પ્રકટેલી આશાથી તેનો અવાજ બળવાન

બન્યો હતો આકૃત અને પરાજયના ભય કરે વાવાઝોડાના આઘાતથી શિથિલ થએલી તેની મહામળવાન મગજશક્તિ જે પાછી સતેજ થઈ હતી તેની અદ્ભુતતાના વિચારમા સૌ તદ્દલીન બની ગયા, અને તેની ચોખ્ખાને સપૂર્ણ ટેકો આપવાને ઠરાવ પણ થઈ ગયો.

એજ વખતે પ્રતિનિધિઓની સભામા લા ફાયેટે નેપોલિયનની વિરુદ્ધ કેટલાક ઠરાવ પસાર કરાગ્યા હતા તેની દાનત સાફ હતી, તેના હેતુ ઉદાર હતા મિત્રરાજ્યો ફ્રાન્સને પ્રજાસત્તાક રાજ્ય સ્થાપવા દેશે એવી ખોટી આશાથી તે માનો હતો પોતાની ધારણા કેવી ખોટી હતી તે જોવા અને સૌને જાહેર કરવા જેટલું તે જીવ્યો હતો નેપોલિયને તરતજ પ્રતિનિધિઓની સભાને કહેવડાવ્યું કે “ હું મારા સેનાપતિઓ સાથે મસલત કરવા આવ્યો છું મારે લશ્કર પાછું એકઠું થઈ ગયું છે, અને જાહેર સલામતીને લગતી જરૂરી વ્યવસ્થા કરવા પૂરતોજ અહિં થોભવાનો છું ” પણ સભામા એટલી બધી ગરબડ મચી રહી હતી કે આ સંદેશો કોઈથીજ મ-ભળાયોજ નહિ અને આખો દિવસ એની એજ ધમ્માચક્રીમા પસાર થઈ ગયો.

નેપોલિયન પાછો આવ્યો છે એ વાત જાણી, પારિસ તથા આમસ્ટર્ડામ ગામ-ડાંની વસ્તી તેના મહેલની આસપાસના યોગાનમા એકઠી થઈ હતી અને “ શહેન શાહ ધણુ જીવે ” ના પોકાર સિવાય ઘન પડ્યું સભળાતુંજ નહિ તેના દર્શન કરવાને અધીરા થએલા લોકો નજીકનાં ઘરના છાપરા, ઝાડ અને મહેલના આંગણના કઠેરાપર ચડી ચડીને ડોડીઆં કરતા હતા સાંજને પહોર નેપોલિયન તેના ભાઈ લુશીયન માથે બગીચામા ફરવા નીકળ્યો એ લુશીયન આકરા પ્રજાસત્તાક વિચારવાળો હતો અને એ વિચારને વળગી રહી કેટલીએ ગજાઘડીઓને તેણે લાત મારી હતી એ લુશીયન તેને સમજવતો હતો કે પ્રતિનિધિઓની સામે થાઓ અને કુલ સત્તા તમારા હાથમા લઈ દેશને ઉગારી લો તેણે કહ્યું, “ આ લોક તરફ નજર કરો તેઓ નિસ્વાર્થ પ્રેમભાવનાથી અહિં દોડ્યા આવ્યા છે તેઓ આ વખતે તમારા એકલામાજ તેમના દેશને અને દેશની સ્વતંત્રતાને જીવે છે તેમની ખૂબો સાબળો તેઓ હથીઆર માગી રહ્યા છે આખા દેશમાં બધે એજ સ્થિતિ છે શું તમારે ફ્રાન્સને પરદેશીઓની દ્વાપર તજ દેવું છે ? ”

તોપણ આબ્યતરિકે કલહ નહિ જગાડવાનો તેનો નિયમ નહિજ ડાલ્યો તેને લોભાવનારી લાલચ ધણી પ્રયત્ન હતી તે ધારત તો એક ઇસારતથી બધા દેશદ્રોહીઓના માથા એકે પળવારમાં ઉડાવી દેત, પણ તે માનતો હતો કે હું ફ્રેન્ચ પ્રજાનો શહેનશાહ તે વળી એક ટાળીનો નાયક થાઉં ? વળી તેની ભવિષ્યવેધી નજર જોઈ શકતી હતી કે આખા દેશના પરસ્પર સહકારથીજ તે ઉગરી શકે જ્યાં ચાર ચાર રાજકીય પક્ષ હોય અને શત્રુ પક્ષને લાલચ આપે કે તમે નેપોલિયનને છોડી દો

તો અમે સલાહ કરીએ, ત્યા પછી જીતવાની આશાજ શી ?

એવામાં એક સભાસદ ખબર લાવ્યો કે પ્રતિનિધિઓ આપનું રાજીનામું માગવાનો ઠરાવ પસાર કરવાની તૈયારીમાં છે નેપોલિયને નરમાશયી કહ્યું, “ પણુ તેમને તેમ કરવાનો હક્કજ શો છે ? તેમને શી સત્તા છે ? ” તેને પ્રતિનિધિઓએ નહિ પણુ પ્રજાએ રાજ્યાસને ખેસાડ્યો હતો પછી જયધોષની ગર્જનાઓ કરતા લોકોના ટોળા તરફ આગળી કરી તે બોલ્યો —

“ આ ગરીબ લોકો આજે મને દિલાસો આપવા આવ્યા છે મે તેમને ખિતાબો નથી આપ્યા તેમ ધન પણુ નથી આપ્યું જેવા હતા તેવા ને તેવા તેમને ગરીબીમાં મૂકીને હું જમ્પશ, પણુ તેમનો અવાજ એ પ્રજાનો અવાજ છે હું હમણું એક શબ્દ બોલું તો પ્રતિનિધિઓ આ દુનિયાપર જીવતા પણુ રહેવા ન પામે, પણુ નહિ, મારે માટે કોઇનો પણુ જન નહિ જવા દઉં હું એટલાથી આવ્યો છું તે પારિસમાં લોહી વહેવડાવવા નથી આવ્યો ”

તેની આ પ્રસંગની ઉદારતાની તો તેના દુશ્મનોને પણુ તારીફ કરવી પડે છે તેના જેટલો અહ ભાવત્યાગ, શુદ્ધ નિસ્વાર્થતા અને દેશના હિતમાંજ સંપૂર્ણ તનમયતા બીજે શોધ્યાં જડે એમ નથી

આ પ્રમાણે ૨૧ મી જૂનનો દિવસ પૂરો થયો પ્રતિનિધિઓની સભામાં આખી રાત ધમ્માચક્રી મચી રહી જે સભામાં મતભિન્નતા ન હોત, દેશદ્રોહીઓએ તેના માર્ગમાં વિઘ્નો ઉભાં ન કર્યાં હોત અને તેની યોજનાને બહાલી આપી હોત તો તેની મહા બળવાન બુદ્ધિના પ્રભાવથી ગડગડ ગોટાળાની જગ્યાએ બ્યવસ્થા આવી જત, આખું ફ્રાન્સ સચેત બનીને બહુ થઇ જત અને કદાચ તે હિગરી જત, પણુ તેમણે જગતના સર્વશ્રેષ્ઠ બુદ્ધિમાન પુરુષની શક્તિને ઠોકર મારી અને તેની પાસે રાજીનામું લખાવી લેવાનાજ ઠરાવપર તેઓ આવ્યા બીજે દિવસે તેણે ફરીથી કહેવડાવ્યું કે તમે મારી સાથે એકમત થાઓ તો હજી પણુ ફ્રાન્સ બચે એમ છે પોતાની પાસે હજી કેટલું સૈન્ય છે, કેટલાં સાધન છે તે બધું તેણે કહેવડાવ્યું, પણુ સભાસદોની મતિ ભ્રમિત થઇ ગઈ હતી, તેઓ ઉશ્કેરાઇ મથા હતા, બહાવરા બની ગયા હતા સખત મરમાગરમ ચર્ચા પછી તેમણે શહેનશાહને નીચેનો જવાબ મોકલાવ્યો કે જે તેમના સમજવા પ્રમાણે ઘણી નમ્ર ભાષામાં લખાયો હતો — “ જે લડાઇમાં ફ્રાન્સ બીજીવારનું સડોવાયું છે તેની સાથે શહેનશાહ કરતાં પ્રજાને ઘણી થોડી લેવાદેવા છે મિત્રરાજાઓએ ફ્રાન્સની સાથે સુલેહ રાખીને એકલા નેપોલિયન સાથે લડાઇ માડી છે જે શહેનશાહ દેશને બચાવી લેવા માટે બીજીવાર આત્મ બલિદાન આપે તો તરતજ સુલેહ થાય એમ છે ”

બસ, હવે તેને કાંઈ કરવાનું હતુંજ નહિ તેણે તરતજ લુશીયનને કહ્યું કે લખવા

માડ, પછી તે આંદા મારતો ગયો અને વિચારપૂર્વક નીચેનો ખરડો લખાવતો ગયો —

“ ક્રાન્સવાસીઓ ! પ્રજાકીય સ્વતંત્રતાના રક્ષણમાટે યુદ્ધની શરૂઆત કરતી વખતે મને એવો વિશ્વાસ હતો કે સર્વની ઇચ્છા અને મહેનત એકજ દિશાએ વળશે અને પ્રજાના સઘળા મડાને તેને ટેકો આપશે ક્રોતેહની આશા રાખવાના પૂરતા કારણ હોવાથી મિત્રરાજ્યોએ મારી વિરુદ્ધ પ્રકટ કરેલા જાહેરનામાની મેં પરવા પણ ન કરી, પરંતુ આજે સંજોગો બદલાઈ ગયા છે ક્રાન્સના શત્રુઓના વેરની વેદીમાં હું મારી જાતને ફોસ છું હું ધ્રુષ્ટ છું કે તેઓ જોશે છે તે પ્રમાણેજ વર્તે અને મને એકલાનેજ પોતાનો દુશ્મન ગણે ! ”

“ મારું રાજનૈતિક જીવન આજે પૂરું થાય છે અને હું મારા પુત્રને ક્રાન્સનો શહેનશાહ જાહેર કરું છું હાલ પ્રધાનો છે તેઓનું જ કામચલાઉ કારોબારી મડળ ખતી જાય મારા પુત્રમા મને સ્વાર્થ રહેલો છે તેથી પ્રતિનિધિઓની સભાને વિનવું છું કે તેઓ રાજપ્રતિનિધિ મડળ નીમવાનો કાયદો પસાર કરે દેશની સલામતીને ખાતર
• પરસ્પર સપ રાખજો અને સ્વતંત્રજ રહેજો તા ૨૨-૬-૧૮૧૫—નેપોલિયન.”

વયોદૃઢ, સ્વદેશવત્સલ કાનોં આ રાજનામું સાંભળીને પોક મૂકીને રડી પડ્યો જ્યારે તે પ્રતિનિધિઓની સભામાં વચ્ચે ત્યારે સૌના મન ઉપર ઉડી અસર થઈ આ પ્રસંગની અને વિષયની ગંભીરતાથી એક સભાસદનું દિલ એવું તો ઢીકળી આવ્યું કે તેણે હિમા થઈને લાપણું કર્યું અને ઘણીજ અસરકારક અને લાગણીથી છલકાતી લાપામાં નેપોલિયને ક્રાન્સ ઉપર કરેલા ઉપકાર, તેના છેલા કાર્યમાં રહેલું અતિ લગ્ય નીતિમજળ, તેણે મિનસરતે પ્રજાના સુખને ખાતર પોતાના સર્વસ્વની કેવી આકૃતિ આપી અને હવે તે દેશનિકાલ થઇને કોણે જાણે કયા ભટકશે, કેવા કેવા સિતમ તેના માથા ઉપર ગુજરશે તેનું એવું આખાંદ ચિત્ર ખડું કર્યું કે આખી સભાની આંખમાં આસુ આવ્યા અને નેપોલિયનના કંઠમાં કંઠા શત્રુઓના દિલ પણ નરમ થઈ ગયા તેમણે સર્વાનુમતે ઠરાવ કર્યો કે પ્રજાના સુખ અને સ્વતંત્રતાને ખાતર તેનો આભાર માનવો

આ ઠરાવની રૂયે તેનો આભાર માનવા જે ગૃહસ્થો ગયા હતા તેમનું કહેવું સાંભળી લીધા પછી તેણે ધીમા અને ગંભીર અવાજે જવાબ આપ્યો —

“ મારે માટે તમોએ જે લાગણી ખતાવી છે તે બદલ હું તમારો આભાર માનું છું હું આશા રાખું છું કે મેં રાજ્યાસનનો ત્યાગ કર્યો તેથી ક્રાન્સ સુખી થાય પણ એ આશા ફળીભૂત થાય એમ મને લાગતું નથી એથી રાજ્ય નેતા વગરનું, અને રાજનૈતિક જીવન વગરનું થઈ ગયું છે રાજસત્તાને નિર્ભૂળ કરવામાં હાલ જે વખત બરબાદ કરવામાં આવ્યો તેના ઉપયોગ શત્રુને મારી હઠાવે એવી રિચતિમાં પ્રજાને મૂકવા પાછળ જો થયો હોત તો સારું થાત હું પ્રતિનિધિઓની સભાને

બલામણુ કરે છુ કે હમણાને હમણાંજ નવુ લસકર ઉજુ કરે જેને સુલેહ જોષ્ટી હોય તેણે લડાઇને માટે પશુ તૈયાર રહેવુ જોષ્ટીએ પરદેશીઓની દયાપર દેશને છોડી દેતા નહિ તમારી આજ્ઞા તમને હજે નહિ તેની સલાહ રાખજો. ખરેખરી ધાસ્તી તો ત્યા છે મારૂ ગમે તે થાઓ પશુ ક્રાન્સ સુખી હશે તો મને સતોષજ છે ”

૨૩ જીનની સવાર થઇ મિત્રરાજાઓનાં મૈત્ર્યે કુચ થઈ કરી હતી, પશુ પ્રતિ-નિધિઓની સલામી મોહનિદ્રા હજી ઉઠી ન હતી જાગ જાગતી દરખાસનો આવતી પશુ એકેનો અમલ થતો નહિ જૂદી જૂદી ટોળાઓ પોતાની ધારણા પાર પાડવા બેચતાણુ કરતી હતી શત્રુમૈત્ર્ય આવી પહોંચે ત્યાંસુધી આવુ અધેર રહે એવુ ફાંશ અને તેની ટોળા ઇચ્છતી હતી કામચલાઉ રાજ્યતત્ત્વ રચાયુ અને ફાંશ તેનો પ્રમુખ ચૂંટાયો એ લુચ્ચો અને દેશદ્રોહી માણસ જીર્મોન રાજાને ફરીથી રાજ્યાસને બેસાડવાની મતલબથી વેલિગટન સાથે ઘણીજ ચતુરાઇભરેલા કાવાદાવા કરી રહ્યો હતો નેપોલિયનપ્રત્યે લોકો બેહદ પ્રેમ રાખતા હતા એજ તેના માર્ગમાં મોટી મુશ્કેલી હતી લોકોના ટોળેટોળાં મહેલ પાસે ભેગા થયાજ કરતા અને રાજાનાસુ પાછુ ખેચી લઇને, પ્રજાની મદદથી શત્રુને મારી કહાડે એવુ નેપોલિયનને કલાજ કરતા સ્વયં મેવકોની બે પલટણો તેની પાસે આવી ગઇ તેમણે કહ્યુ કે પ્રતિનિધિઓ તો લાંચ લઇને ક્રાન્સને જીર્મોન રાજાના હાથમાં મોપવાના છે માટે આપ કુલ સત્તા આપના હાથમાં લઇ લો અને દેશને બચાવો નેપોલિયન પાસે એકજ ઉત્તર આપવાનો હતો કે અગત લડાઇને માટે હું એક પશુ લોકોનુ ટીપુ નહિ પડવા દઉં

તોપણુ હજી ફેશની ટોળા નિશ્ચિત રહી શકતી નહિ તેમને ધાસ્તી હતી કે હજી પશુ જો નેપોલિયન લોકોની ઇચ્છાને અનુકૂળ થઇ જાય તો તેમની બંધી આજ્ઞાઓ ધૂળધાણી થઇ જાય તેના મિત્રોને એવી પશુ દહેશત રહેતી હતી કે વખતે એ લુચ્ચાઓ એવુ ખૂન પશુ કરાવે. લોકોના ટોળાનો જમાવ અને તેમનો પોઠાર પશુ તેના મહેલની આસપાસ દહાડે દહાડે વધનો જવાથી શત્રુઓની દુશ્મનાવટથી નહિ પશુ લોકોના પ્રેમમાથી બચી જવા તે છુપે વેશે મહેલની બહાર નીકળી ગયો અને માદમોર્ષઝનમાં રહેવા ગયો

તેની સાવકી પુત્રી હાર્ટેન્સ ત્યાં અગાઉથી ગઇ હતી તેણે પોતાની આંખમાંના આસુ મનોનિઘ્રહરે ખાળ્યા હતા-જાણે ફિલ્સુફનું યાન અને ફિરરતાની મધુરતા વડે તે સર્વને ઇશ્વરની ઇચ્છાને રાજી ખુશીથી તાબે થવાનો ઉપદેશ આપતી હોય એવુ તેનું વર્તન હતુ

જેસેફાઇનના રનેહના સ્મરણુવડે પ્રિય થઇ પડેલા ઓરડા અને વાડીમાં ઉઠા સીન પગલે શહેનશાહ ફર્યો તેણે કહ્યુ, “ અહિની એકેએક ચીજ કાંઇ કાંઇ સસ્મરણો તાજ કરી આપે છે આ જગ્યા મે મારી પહેલી કમાણીમાથી ખરીદી

હતી અહિં મેં ઘણાંએ સુખનાં વર્ષ પસાર કર્યાં છે, પણ જોના વડે આ સ્થાન શોભી રહેતું હતું તે આજે અહિં નથી મારા ઉપર પડેલી આફતના સતાપથી એનો જીવ ગયો ”

તે હવે ફ્રાન્સને છેલ્લી સલામ કરીને અમેરિકા જવાની તૈયારી કરતો હતો. પારિસના કામચલાઉ રાજકારોબારી મંડળે આશરે એસી હજાર સિપાઈઓ ઉભા કરી રાખ્યા હતા. નેપોલિયનને હૈયે સ્વદેશનું હિત એવું ઉડું વસી ગયું હતું અને સ્વાર્થવૃત્તિ એવી નિર્ભૂળ થઈ ગઈ હતી કે તેણે પોતાના સૈન્યની વિદાય લેતી વખતે નવા રાજ્યતંત્રને વફાદાર રહેવાનો અને સ્વદેશની ઇજ્જત ગમે તે ભોગે જળવવાનો આમ્રહપૂર્વક ઉપદેશ કર્યો.

પારિસના કામચલાઉ રાજકારોબારી મંડળે મિત્રરાજ્યોની અવલ્લીમા સુલેહની પ્રાર્થના કરવા પોતાના એલચીઓ મોકલ્યા. શત્રુઓનું વૈર નરમ કરવા માટે નેપોલિયનના રાજ્યાસન લાગની ખબર તો તેમને તરતજ અપાઈ ચૂકી હતી. સુલેહની સુખ્ય સરતોમા ફ્રાન્સની હાલની મર્યાદા કાયમ રહેવા દેવી, નેપોલિયનના પુત્રને ભવિષ્યના રાજા તરીકે કબૂલ કરવો અને જુર્બોર્ન રાજ્યોનો સદાને માટે બહિષ્કાર કરવો એ ત્રણ સરતો હતી, પણ એ તો પ્રજાને ઠગવા માટે બનાવી કહાડેલું જૂઠાણું હતું, કારણ કે ફ્રેંચે તેજ દિવસે લૂદને પારિસમા તેડી લાવવા દૂત મોકલ્યો હતો, અને તેની સાથે કહેવડાવ્યું હતું કે “ત્રણ મહિના થયા મેં તમારે માટે મારું માથું જોખમમાં મૂકીને કામ કર્યું છે. પ્રતિનિધિઓની સભાએ નેપોલિયનના પુત્રને રાજા તરીકે જાહેર કર્યો છે, પણ એ તો માત્ર તમારે માટે રસ્તો કરવાની યુક્તિજ છે. પ્રજાસત્તાક રાજ્યતંત્ર અને યુરોપના રાજ્યોનો કેદી બનેલો એક બાળક તેનો નિયામક, એવી આશા આપ્યાથી પ્રજા શાંત રહી છે. બાલે તેઓ ચોડા દિવસ એવી આશામાને આશામા રમ્યા કરે નેપોલિયનને પૂરેપૂરો ખસેડી નાખતા સુધી પ્રજાને આવી ખેટી આશા આપવાની જરૂર છે ”

લૂદને ફ્રેંચે ઉપરનો સદેશો કહેવડાવ્યો અને નેપોલિયનને કહેવડાવ્યું કે એલચીઓ સુલેહ માગવા ગયા છે અને આપના પુત્રને રાજ્યાસન આપવાની સરતે સુલેહ કરવાની છે. નેપોલિયને કહ્યું, “જુર્બોર્ન રાજ્યોને ફ્રાન્સનું રાજ્ય અપાવવામા મિત્ર રાજ્યોનો એટલો બધો સ્વાર્થ સમાયલો છે કે તેઓ મારા પુત્રનો વિચાર પણ નહિ કરે ફ્રાન્સને. રાજા તો આખરે તેજ થવાનો છે પણ હજી તે વખત નથી આવ્યો ” તેના શબ્દો બરાબર સાચા પડ્યા તેનો પુત્ર નહિ તોપણ તેના બત્રીજો તો * અત્યારે ફ્રાન્સની માદીએ બેઠો છે

* મૂળ પુસ્તક લખાયું ત્યારે એટલે કે ફ્રાન્સ પ્રજાસત્તાક બન્યું તે પહેલાં ઉપલા શબ્દો લખાયા હતા.

મિત્રરાજાઓ પાસે સુલેહના કાલકરાર કરાવવા માટે જવા પહેલા બેન્ગાલિન કૉન્સ્ટન્ટ નામનો એક એલચી શહેનશાહને મળવા આવ્યો હતો તેણે પૂછ્યું “આપ હવે ક્યાં નિવાસ કરવા ઇચ્છો છો ?”

જાણે આ બાબત જરા પણ મહત્વની ન હોય તેમ તેણે બેપરવાઈથી જવાબ આપ્યો, “હજી મેં નક્કી નથી કર્યું નાસી જવાનો અને તિરસ્કાર છે અહિં રહું તોપણ શું ? મારા જેવા નિશ્ચય માણસને મિત્રરાજાઓ શામાટે હેરાન કરે ? અહિં હું એકાંતમાં મારૂં જીવન પસાર કરું ઈંગ્લેન્ડ જાઉં છું તો હું મારા મિત્રોની સ્થિતિ કંફોડી કરી મૂકું છું અને ફ્રાન્સ તેડી જવાની પેરવી કરવાનો તેમના ઉપર વારવાર શક આવ્યાજ કરે વળી લોકો વારેવારે એવી વાતો ઉડાવે તો વખતે અને પણ મન થઈ જાય અમેરિકાજ મારે માટે બહુ યોગ્ય સ્થાન છે ત્યાં હું માનપૂર્વક રહી શકીશ.”

“પણ તેમ છતાં હું અહિં રહું તો તેમાં પણ મારે ડરવા જેવું શું છે ? કાંઈ રાજ અને સત્તાવે તો તેની ગેરઆમર થયા વિના રહેજ નહિ એકને મેં તેવું અડધું રાજ્ય પાછું આપ્યું છે બીજાએ કેટલીએવાર મારા જેવાની મૈત્રીના પ્રસન્ને અહોભાગ્ય માન્યું છે ! લોકોએ અને જેટલી ત્વરાથી આવકાર આપ્યો તેટલીજ ત્વરાથી તેમણે પાછો અને છોડી પણ દીધો હવે આ અસ્થિરતાનું બમણું કલક તેઓ કીર્તિવંશે ધોષ નાખે એવું હું ઇચ્છું છું પણ મને આશા નથી આજે ફ્રાન્સને બચાવવા તેમણે મને છોડી દીધો તો કાલે તેમની જાતને બચાવવા ફ્રાન્સને પણ તેઓ છોડી દેશે.”

મિત્રોની સાથે ખાનગી વાતચીતમાં કયા દેશમાં રહેવા જવું તેની ચર્ચા તે કરતો હતો ઈંગ્લેન્ડની પ્રજા તેને માનભર્યો આવકાર આપશે એવું તે શ્રદ્ધાપૂર્વક બોલતો હતો તેના મિત્રો કહેતા કે ઈંગ્લેન્ડની સરકારનો કદી વિશ્વાસ ન રાખશો કેટલાક અમેરિકન ગૃહસ્થોએ તેને ખાત્રી આપી કે સંયુક્ત રાજ્યની સરકાર અને ભ્રજ બેઠે તેને સારો આવકાર આપશે, એજ વખતે પ્રતિનિધિઓની સભાએ જણાવી દીધું કે મિત્રરાજાઓ સાથે સુલેહ થાય તે માટે તમારે ફ્રાન્સ છોડવાની આવશ્યકતા છે તેણે જવાબ આપ્યો કે મને બે વહાણ અપાવો એટલે હું અમેરિકા ચાલ્યો જઈશ પરરાજ્ય ખાતાના પ્રધાને કહેવડાવ્યું કે વહાણ તૈયાર છે પણ ફ્રાન્સનો કિનારો ઈંગ્લેન્ડના કાફલાએ ઘેરી લીધો છે તેથી વેલિંગ્ટનની સહીના પાસપોર્ટ મેળવવા પત્ર લખ્યો છે દરમ્યાન રખેને લોકો નેપોલિયનને પાછો રાજ બનાવવા હુકમ ન મચાવે તેથી પ્રધાનમંડળે મળખૂટ લશ્કરની ટુકડી સાથે જનરલ બેકરને માઈગોષ્ઠન મોકલ્યો નેપોલિયનના માનને ખાતર આ લશ્કર મોકલ્યું છે એ બહાનુ હતું, પણ અરૂં કારણ તો તેના ઉપર સખત જાતો રાખવાનું હતું.

પાસપોર્ટ આપવાની વેલિગ્ટને ધસીને ના પાડી, અને ઈંગ્લેન્ડની સરકારે કાફલામાં બમણા વધારા કર્યો ફોશને ડર લાગ્યો કે વખતે નેપોલિયન આખરે અકળાઇને વળી પાછો પ્રજાની સરદારી લે તો કિનારે આવેલું વહાણ ડૂબી જાય, તેથી કરીને તેણે લખ્યું કે વહાણ તૈયાર છે વગર પાસપોર્ટ પણ તમે બર્ષ શકો છો જનરલ બેકરને તેની સાથે રોયફોર્ટ બદર સુધી જવાનો હુકમ કર્યો

જે પ્રેશમાં થઇને તેમને જવાનું હતું, ત્યાંના વતનીઓને નેપોલિયન તરફ પ્રયત્ન પ્રેમ હતો, અને તેને જોઇને તેઓ ઉશ્કેરાઇ જાય એ વાત પણ બનવાનું જ હતી તેથી નેપોલિયન અને પારિસનું કારોબારી મડળ બેઠાએ સમજી જઇને એવો ઠરાવ કર્યો હતો કે નેપોલિયને જનરલ બેકરના ખાનગી સેક્રેટરી તરીકે મુસાફરી કરવી

વૉટલુથી પાછા હઠતા લશ્કરના કેટલાએ સેનાપતિઓ તેની પાસે આવી ગયા અને બધાની એકજ પ્રાર્થના હતી કે હજી કશું બગડ્યું નથી હજી પણ લશ્કરની સરદારી સ્વીકારો અને શત્રુને મારી કહાડો, પરંતુ તેણે જવાબ આપ્યો, “તમારો આભાર માનું છું પણ હું તમારે કશું નથી કરી શકતો મારે આખા ફ્રાન્સના ટેકાની જરૂર છે, પણ અત્યારે તો અધેર છે અને કાંઇને કશી પડી નથી થોડાક સિપાઇઓ લઇને આખા યુરોપ સામે હું કેવી રીતે લડી શકું ?”

મિત્રરાજ્યોનું લશ્કર હવે પારિસથી બે મહાદને અતરે આવી પહોંચ્યું હતું તેમની તોપાના ધડાકા નેપોલિયનને કાને પડતા તેના આત્મા સળગી ઉઠ્યો તેની તમામ શક્તિઓ પ્રચડ સ્વરૂપમાં જાગૃત થઇ ગઇ જનરલ બેકરને બોલાવીને તેણે કહ્યું —

“રાત્રુસૈન્ય કાલે સવારે પારિસના દરવાજા આગળ ઉભું રહેશે. અત્યારના રાજ્યતંત્રને ખરી વસ્તુસ્થિતિ કેમ સૂઝતી નહિ હોય ? મિત્રરાજ્યોના બેવચનીપણા વિષે જેને શક હોય તે કાં તો નામદં કે કા તો દેશદ્રોહી હોવો જોઇએ ફ્રાન્સને રાજ્યભાર પોતાને માથે તાણી લેનારાઓને પોતાના કામની કશી આવડત નથી મૂખાઓ બધું એ ગુમાવશે ! કામચલાઉ કારોબારી મડળને મારા વતી જઇને કહો કે મને લશ્કરનો સેનાપતિ નીમે તેમને સમજાવો કે મારે ફરીથી રાજસત્તા નથી લેવી, મારે તો શત્રુને હાર ખવડાવવી છે અને એકવાર તેનું બળ નરમ પાડીને તેની પાસે વધારે ઉદાર શરતો કરાવી લેવી છે એટલું થયા પછી હું વચને બધાં છું કે હું શાંતિથી ફ્રાન્સ બહાર ચાલ્યો જમશ ”

જનરલ બેકરે જઈને આ વાત સમજાવી ઉદાર કાનેને તે ગળે ઉતરી પણ ફોશ જેના કાવત્રાની પૂર્ણહુતિ હવે થવા આવી હતી તેણે એવો વાધો ઉઠાવ્યો કે નેપોલિયનજ લગાઇનું કારણ છે એને સેનાપતિની જગ્યાએ જોઇને શત્રુઓ પાછા વધારે ખીજવાશે અને સુલેહને માટે વધારે આકરી શરતો બતાવશે, અને જો એ

જીતશે તો એની જીતવડેજ પાછો રાજ્ય થઈ જવાનો

નેપોલિયનની દબાઈ ગયેલી શક્તિઓ પાછી પૂર લબકામાં ઝળકી નીકળી તેને આશા હતી કે કારોબારી મડળને ગળે પાણી આવી ગયા છે એટલે મારી સેવા સ્વીકારશે. બલુચર અને વેલિગ્ટન, પોતાની સામે લડનાર કોઈ નહિ હોવાથી બેપર-વાઈથી ચાલ્યા આવે છે તેમના ઉપર એકાએક વટોળીઆની માફક તૂટી પડીશ અને વોટર્ડુની અપકીર્તિ ધોઈ નાખીશ. લડાઈનો પોશાક પહેરીને તે તૈયાર થઈ ગયો. પણ એટલામાં જ જનરલ બેકર જવાબ લાવ્યો કે તેમણે નેપોલિયનની સેવાનો ત્રિવે-કથી પરતુ દદતાથી અસ્વીકાર કર્યો છે તેણે આ સમાચાર જરા પણ ક્ષોભ વગર સાંભળ્યા અને પછી શાંતિથી બોલ્યો —

“બહુ સારું તેઓ પરતાવાના છે ચાલો, આપણે જવાની તૈયારી કરીએ ” પછી એકાતમા તેણે એક મિત્રને કહ્યું —

“એ લોકોને સત્તા મેળવવાની ઘેલછા લાગી છે તેઓ જાણે છે કે જો હું મારી જગ્યા પાછી મેળવું તો એ બધાએ મારા પડછાયા જેવા બની જાય તેઓ પોતાના ખોટા મિથ્યાભિમાનને તૃપ્ત કરવા અને અને સ્વદેશને બેઠિને હોમી દે છે પણ યાદ રાખજો, તેમને પાધડી ઉતારીને લૂંછને પાછો ગાદીએ બેસાડવો પડશે ”

વળી પાકેા મનમા કાઈક નિશ્ચય કરી દીધો હોય તેમ તે બોલ્યો —

“જો તમારા પાંચ * સહેનશાહો અને દેશનું રક્ષણ નહિ કરવા દે તો હું તેમની રાજ્ય વગર પણ ચલાવી લઈશ. હું જમીને માફ મો બતાવું એટલીજ વાર લશ્કર અને પ્રજા અને ખીજી વાર પોતાને પરાધીનતામાંથી છોડવનાર મણીને આવકાર દેશે ”

પેલા મિત્રે કહ્યું, “મને તેમા કાઈ શક નથી, પણ બેઉ સલાઓ આપની વિરુદ્ધ દરાવ કરશે—કદાચ આપને કામદાના રક્ષણની બહાર પણ મૂકી દે, અને એમ કરતાએ આપને નસીબે મારી ન આપી અને મૈન્ય બહાદુરીની કમાલ કરી બતાવતા છતા શત્રુની મોટી સખ્યાને લીધે હારી ગયું તો પછી આપનું અને ક્રાન્સનું શું થાય ? મદોન્મત શત્રુ કેર વર્તાવે અને આપના દેશના સદાના વિનાશના આપ કારણ થઈ પડવા માટે આપને કદાચ પરતાવું પડે ”

ચોડીવાર સુધી કાઈ પણ બોલ્યા વગર તે ઉડા વિચારમાં પડી ગયો અનેક વ્ય-ક્રિતઓનાં હિત કેટલા જોખમમાં આવી પડે તેના ચિંતનમાં તેનો આત્મા ધ્યાનમગ્ન બની ગયો. પછી તેણે કહ્યું, “તમારું કહેવું ખરું છે, સલા, સૈન્ય અને પ્રજા એ ત્રણના નિમત્રણ વગર આવી ભારે જવાબદારી મારા માથા ઉપર લેવાની જરૂર નથી ”

એવામા તેનો એક પરમ ભક્ત ત્યાં આવી પહોંચ્યો. તેણે કહ્યું કે શત્રુઓનું

* કારોબારી મડળના પાંચ સલાસદો.

લશ્કર પારિસની નજીક આવી પહોંચ્યું છે અને અહિં રહેતું શહેનશાહને માટે સલામતી બરેલું નથી નેપોલિયન કહ્યું “હું તો આજેજ અહિંથી ઉપડી જવાનો છું મને ફ્રાન્સનો, પારિસનો અને મારો પોતાનો હવે કટાણો આવી ગયો છે ”

નવા આવનારે પૂછ્યું, “આપ કયા દેશમાં જવા ધારો છો ?”

નેપોલિયને જવાબ આપ્યો, “સાચી વાત તો એ છે કે મારો માર્ગ વિધનથી બરેલો છે પણ નસીબ અનુકૂળ થાય તો હું અમેરિકાના સમુક્ત રાજ્યોમાં જવા ધારું છું ત્યાંની સરકાર મને જમીન આપશે, અથવા તો હું ખરીદી લઈશ અને ખેતી કરીશ ”

“પણ ઇંગ્લંડ આપને નિરાતે ખેતી નહિ કરવા દે આપનાથી તે ડરતું આવ્યું છે ન્યાં સુધી આપ છૂટા હો અથવા જીવતા હો ત્યાંસુધી તેને ડર રહેવાનોજ વળી અમેરિકાના લોકો આપને ચલાય છે, આપના ગુણની સ્તુતિ કરે છે આપ કદાચ તેમને ઇંગ્લંડની સામે ઉશ્કેરો ” નેપોલિયને કહ્યું, “અંગ્રેજો સારી પેઠે જાણે છે કે અમેરિકનો પોતાના દેશની સ્વતંત્રતા જાળવવા મરવું પડે તો મરવાને પણ તૈયાર છે પણ તેઓ પરદેશમાં જઈને લડાઈ લડે એવા નથી અંગ્રેજોને ચિંતા ઉપજાવ એવી તેમની હજી સ્થિતિ પણ નથી ભવિષ્યમાં તેઓ ઇંગ્લંડે સમુદ્રના અધિકારની ખાખતમાં કરેલા અન્યાયની શિક્ષા તેને કરી શકે ખરા એવો વખત નજીકમાં આવે એવું કરવાનાં મારી પાસે સાધન પણ હતા, પણ હવે તે વખત દૂર ગયો છે અમેરિકનો બહુ ધીમી પ્રગતિ કરે છે ”

“આપ કહો છો તે કબૂલ કરીએ તોપણ આપ તે મયુક્ત રાજ્યોમાં છો એટલા કારણથી પણ યુરોપના રાજ્યોને તેમની સામે લડવાનું બહાનું મળશે તેઓ તમને તેમના હાથમાં સોંપી દેવાની અથવા તો તેમના પ્રદેશમાંથી કહાડી મૂકવાની ફરજ પાડશે ”

“ત્યારે હું મેક્સિકો, કેલિફોર્નિયા, ગમે તે રાજ્યમાં જઈશ, દેશ દેશ અને દરિયે દરિયે ભટકીશ ”

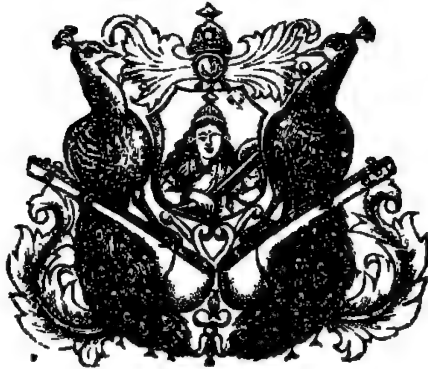
“પણ આપ એમ માનો છો કે આપ હમેશાં એમની જાળમાંથી, એમના વહાણના પહેરામાંથી બચી શકશો ? ”

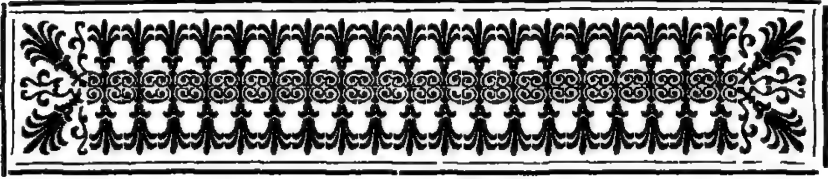
“નહિ બચું તો મને પકડશે ઇંગ્લંડની સરકાર તો ઉદાર નથીજ પણ ત્યાંની પ્રજા ઉચ્ચ આદર્શવાળી છે મારો તેઓ ઠીક સત્કાર કરશે, પણ નહિ તો હું કર-એ શું ? મને વેલિંગ્ટન બચ્ચાની માફક બધાને ખતાવવા, તેની ફેનેહતી શોભા વધારવા પકડીને લડન લઈ જાય તે તમને પસંદ પડે ? મારે માટે એકજ માર્ગ છે કે અહિંથી ચાલ્યા જવું બાકીનું પ્રારબ્ધ કરી લેશે જેઓ મારાથી ડરે છે તેમને હું બચમુક્ત કરે છું ’ એમ કહીને હેનીમાલની માફક હું પણ આપઘાત કરી

શકુ છુ, પણ હુ માનુ છુ કે નબળા મનના અને અધમ આત્માઓએ એ કામ કરી શકે મારા ઉપર ગમે તેવી આક્રમ પડે તોપણ હુ મારા આયુષ્યને એક પળવાર પણ ઓછુ નહિ કરે ”

જમણી બલુચર જ્યા જ્યા ગયો ત્યાં સોફા ઉપર લૂટફાટ અને પાયમાલી વરસા વવા લાગ્યો. તે ખુલ્લુ બોલતો કે જો નેપોલિયન મારા હાથમા આવે તો બેઉ સૈન્યના દેખતા હુ મારે હાથે તેને ફાંસી દઉં વેલિયનને તેના રાની મિત્રની ધમકી અને વર્તણૂકની શરમ આવતી.

જનરલ બેકર જેને નેપોલિયન ઉપર નજર રાખવા મુક્યો હતો તે તેનો એવો પરમ ભક્ત બન્યો હતો કે તેની સલામતીમાટે તેણે જોઈતી તજવીજ કરી રાખી હતી મધ્ય રાત્રે કેટલાક મિત્રો પારિસથી આવ્યા. તેમણે ખબર આપી કે મિત્રરાજા-ઓએ નેપોલિયનને પાસપોર્ટ આપવાની ના પાડી છે અને હવે નાસવાનો પણ ભાગ્યેજ વખત રહ્યો છે નેપોલિયને આ સમાચાર જરા પણ ચિંતાના ક્ષોભ વગર શાંતિથી સંભળ્યા.

પ્રકરણ ૬૮ મું-શહેનશાહ કેદી બન્યો

નની રહ મા તારીખની સવાર પડી શહેનશાહ ચિતા અને શોકથી સતમ બનીને બેઠો હતો. હાર્ટન્સ કે જે પ્રેમ અને ભક્તિમાં તેની બધી માતાની ખરોખરી કરે એવી હતી અને જેણે રડી રડીને આખો અને મોં સુળવી દીધાં હતાં, તે પોતાના દુખી પિતાના દુખમાં દિલાસો આપવા એક દોકરીથી જે કાંઈ થઈ શકે તે સધળું કરવા ચૂકી ન હતી થોડાક ખરેખરા ચૂસ્ત રનેહીઓ જેઓ નેપોલિયનને અટળ ભક્તિથી વળગી રહી તેના ઉપર આવી પડનારા તમામ દુખો અને મુશીમતો સહન કરવાને તૈયાર હતા તેઓ આંસુ વહેને તેની નજીક બેઠા હતા તે પોતે ઝડપથી કંઈક લખી રહ્યો હતો. એવામાં ડોલેનકોર્ટ આવ્યો. હજારો આભારના સરમરણોથી તેને અત્યંત પ્રિય થઈ પડેલા મિત્રને જોતાં તેણે કલ્પ હેઠે મૂકીને કહ્યું —

“ ડોલેનકોર્ટ ! આજે દુખના ખાલાતુ છેલ્લું ટીપુ પણ પી લીધું લશ્કરની સરદારી લખને શત્રુની સાથે લડવા માટેજ મેં જવાનું માડી વાળ્યું હતું શત્રુને મારી હઠાવવામાં મદદ કરવાનોજ મારી ઇચ્છા હતી મેં શહેનશાહત તો ધણી ભોગવી લીધી હવે હું ધરાર્થ ગયો છું—કટાણી ગયો છું મારે હવે તે નહિ જોઈએ હું રાજ્ય મટી ગયો પણ સિપાઈ મટી ગયો છું ? શત્રુની તોપો સાબળીને અને મારે સૈન્ય સેનાપતિ વગરનું છે તથા વગર લડયે તેમના પગજયનું કલક આવે છે એ વિચારથી મારે લોહી ઉકળા આવ્યું મારે માત્ર મારા સૈનિકોની સાથે આખરે મરવું હતું, પણ દેશદ્રોહીઓએ કાવત્રું કરી મારી મદદની અવગણના કરી, ક્રાન્સને તેના શત્રુઓના હાથમાં વેચી દીધું ત્રણ કરોડની પ્રજા આજે જરા પણ લડવા વગર પોતાના દુશ્મનને માયુ નમાવે છે આવો શરમભરેલો બનાવ ક્રાન્સના ઇતિહાસમાં આ પહેલોજ છે ”

“ મારે બહાદુર લશ્કર-મારા તંકે તેમણે ખતાવેલા પ્રેમને માટે વોટલું આગળ મારા દુશ્મનો સામે લડવા માટે તેમને ખમવું પડશે અરે ! વોટલું શબ્દની

સાથે કેટલા દુ ખદ સસ્તરણો અત્યારે તાળ ચઢી ગય છે! અરે! તમને બધાને તેઓ રાજડશે બસ, હવે બધું પતી ગયું કૉલેનકૉર્ટ, હું તો થોડા દિવસમાં ક્રાન્સ છોડીને અમેરિકા ચાલ્યો જઈશ, અને ત્યાં સ્થિર થઈ જઈશ થોડાજ વખતમાં ત્યાં મારે ઘેર મારા સૈન્યના યુનદા હીરાઓ એક પછી એક આવી જશે, અને સા મારા ઘરને પોતાનું ઘર માનીને રહેશે ”

એટલામાં બારણા આગળ થોડાનાં પગલાંની અવાજ સંભળાયો. તેમને સૌને લઈ જવાને ગાડીઓ આવી પહોંચી નેપોલિયનના મુખમાંથી એક દીર્ઘ નિશ્વાસ નીકળી ગયો અને થોડી વારસુધી તો તેનું હૃદય વલોવાઈ ગયું. કૉલેનકૉર્ટનો હાથ પોતાના હાથમાં લઈ, શબ્દથી નહિ દર્શાવી શકાય એવા પ્રેમથી તેની તરફ તે પળવાર જોઈ રહ્યો તે શહેનશાહી રવાનનો માણસ આજે પ્રેમ અને શોકથી વિહ્વલ બની ગયો હતો અને ભારે પ્રયત્નથી દબાવી રાખ્યા છતાં તેની આંખમાં વારંવાર આંસુ ભરાઈ આવતાં હતાં.

પછી તે કૉર્ટનેસને બેઠો. તે બિચારી શોકથી વ્યાકુલ બની ગઈ હતી ત્યાર પછી બીજા મિત્રો જેમને તે આ જિંદગીમાં કદિ પણ મળવાનો ન હતો તેમની તેણે વિદાય લીધી. જે બગીચામાં તેણે પ્રિય જોસેફાઈન સાથે કેટલાએ સુખમય કલાક પસાર કર્યા હતા, ત્યાં આગળ તે એક ઘણુવાર થોડો અને એ અતિ ખ્યાર સ્થાન તરફ એક નજર કરી લીધી તેને તે વખતે સ્વપ્ને પણ ખ્યાલ ન હતો કે સેન્ટ હેલેનાના ઉત્તમ ખડક ઉપર એક ભાગ્યદુરુદુ ઝુપડું હવે તેનું કેદખાનું અને કબર બનવાનું છે!

એક ગાડીમાં શહેનશાહ, જનરલ બેકર સેવરી અને કૉન્ટ બર્ટનેડ બેઠા તેની પાછળ બર્ટનેડની સ્ત્રી અને તેના છોકરા, મોન્થોલન, તેની સ્ત્રી અને છોકરે લાકાસાસ તથા પદ્મપ્રથમેલા રાજના દુ ખના ભાગીદાર થવા આવેલા બીજા માણસોની ગાડીઓ, એટલે રમાલો હતો પારિસથી રૉચફોર્ટ ત્રણસે માઈલ દૂર હતું તેમને ધાસ્તી હતી કે રસ્તામાં કદાચ નેપોલિયનનું ખૂન કરવાનો દુસ્મનો પ્રયત્ન કરે તેથી તેમણે છુપી રીતે હથિયાર પણ સાથે આપ્યાં હતા શહેનશાહને પોતાને તો કાઈજ લાગતું ન હોય એવો તેનો દેખાવ હતો.

૧ લી જુલાઈએ સમી સાંજે તે નીચોર શહેરમાં દાખલ થયો તેને કેટલાકે ઝાળખ્યો. એટલે તેના આબ્યાની વાત શહેરમાં ફેલાઈ ગઈ “શહેનશાહ ધણુ જીવો” ની ગર્જનાઓ સંભળાવા લાગી અને તેના મુકાબની આસપાસ લોકોનું મોટું ટોળું એકઠું થઈ ગયું લશ્કરના તથા બીજા ખાતાના અમલદારોથી તેનો ઘોરડો ભરાઈ ગયો અહિં તેને સમાચાર મળ્યા કે રૉચફોર્ટ આગળ તેને માટે જે બે વહાણ તૈયાર રાખ્યા છે તેને ઈંગ્લેન્ડના વહાણોએ ઘેરી લીધાં છે તેથી તેમનાથી બદર ને. ૪૭

છાડાય એમ નથી આ વખતે તેની રિયલિટી સૌથી વધારે ગુચવણુભરેલી હતી. એક બાજુએ તેનો જવાનો માર્ગ રૂધિ લઇ તેને વાસ્તવિકરીતે કેદી બનાવવામાં આવ્યો હતો, ત્યારે બીજી બાજુએ કેટલાએ લશ્કરી અમલદારો અને લોકનાયકો તેને વિનવી રહ્યા હતા કે આપ સૈન્યની સરદારી લો અને જુઓ કે એકેએક સિપાઈ અને જનતા આપને અટળ ભક્તિથી સહાય આપે છે કે નહિ.

હજી પણ તે ધારત તો આખા ફ્રાન્સને ઉશ્કેરીને એવું બળ જમાવત કે તેને હરાવતા ધણી લાંબા સમય સુધી મિત્રરાજ્યોને ખૂનખાર લડાઈઓ લડવી પડત, અને તેનું એટલું બળ જોયા પછી તેઓ તેને સહીસલામત જગ્યાએ માનભેર રહેવા દેત, પણ પોતાની સલામતીમાટે એક પણ માણસના જનની ખુવારી નથી કરવી એવા ઉદાર નિશ્ચયને તે અત્યંત સુધી વળગી રહ્યો.

જનરલ બેકરે પારિસ ખબર આપી કે રૉચ્ફોર્ટનું બદર ઘેરાયલું છે અને નેપોલિયન એક સેનાપતિ તરીકે દેશને ઉપયોગી થવા ખુશી છે તેને એવી આશા હતી કે હેલ્લી ધડીએ પણ બેઉ સલામતો તેની મદદ સ્વીકારશે પણ ફ્રાંચનો જવાબ આવ્યો કે “નેપોલિયને વહાણમાં બેસવું જ પડશે જો તે ન બેસે તો તમે (જનરલ બેકર) તમારી સત્તાનો ઉપયોગ કરીને પણ તેને વહાણમાં ચડાવી દેજો. એમણે સેવા કરવાની ઈચ્છા બતાવી તેના સખધમાં જણાવવાનું કે અમારી ફ્રાન્સપ્રત્યેની ફરજ વિચારતાં અને પાડોશી રાજ્યોને આપેલાં વચનો જોતાં અમે તેનો લાભ લઈ શકતા નથી.”

ફ્રાંચ નેપોલિયનને કેદ પકડીને તેના શત્રુઓના હાથમાં સોંપવાને માટેજ કાવત્રું કરી રહ્યો હતો એ હવે પૂરવાર થઈ ચૂક્યું તે જણ્યુંતો હતો કે ન્યાસુધી નેપોલિયનને પાછો બોલાવવાને લેણ માત્ર પણ સભવ છે ત્યાંસુધી મિત્રરાજ્યોના અમણિત સૈન્ય હોવા છતાં જુર્બેન રાજ્યોને ગાદી મળવાનો સભવ નથી તેથી નેપોલિયન તેના શત્રુઓનો કેદી બને એવીજ પેરવી તે કર્યા કરતો હતો પારિસમાં શત્રુસૈન્ય દાખલ થાય ત્યાંસુધી તો તેને કેદ પકડવાની તેની હિમત ન આવી, ત્યાર પાસપોર્ટ મેળવવાને બહાને તેણે થોડા દિવસ ગુમાવ્યા અને પછી ન્યારે રૉચ્ફોર્ટનું બદર પણ અંગ્રેજોનાં વહાણથી બરાબર ઘેરાઈ ગયું ત્યારે તેને વહાણમાં ચડવાની તે ફરજ પાડવા લાગ્યો નેપોલિયન વહાણમાં કેદ પકડાય તો ત્યાં લોકો ન હોવાથી લોકલાગણી ઉશ્કેરાય નહિ આવી ફ્રાંચની યુક્તિ હતી.

જુલાઈની નવમી તારીખે નેપોલિયને પોતાને વળાવવા આવેલા મિત્રોની રજા લીધી બદરના ડક્કા ઉપર ચોધાર આસુએ રડતાં અને “શહેનશાહ મણુ છવો” ના પોકાર કરી ચીરાતા જિજ્ઞાસા લાવ બેસત કરતાં માણસોનાં ટોળાં એકઠાં થયાં હતાં તેમને સૌને હેલ્લી સલામ કરી તે પોતાને માટે રાહ જોતા એક વહાણમાં

બેઠો, અને રાત્રિ વહાણમાજ ગાળી તેનાં વહાણુ ઉપરનો જાપતો ચાલુજ હતો છતાં તેને આશા હતી કે હવે પોતે નિવૃત્ત થઇ સચુક્ત રાજ્યોમા રહેવા જાય છે તેથી અને તેણે કરેલા સ્વાર્પણથી તેના શત્રુઓનાં દિલ પક્ષજશે અને તેને હવે હેરાન નહિ કરે.

તેણે બે દિવસ વહાણુમાં પસાર કર્યા ફ્રાન્સની જૂમિ સાથે આ તેનો છેલ્લો સખધ હતો ફ્રાન્સના નાવિકો, અમલદારો તથા લોકોએ તેને માન આપીને સાખીત કરી બતાવ્યું કે તે દેશનિકાલ થએલો છતાં ફ્રાન્સના હૃદય ઉપરનું તેનું રાજ્ય હજી કાયમજ રહ્યું છે ૧૧ મી તારીખે તેણે પોતાના બે અનુયાયીઓને સુવેહનો સફેદ વાવટો આપીને ઇંગ્લિડના કાફલાના સેનાપતિ પાસે મોકલ્યા અને તેમની મારફતે પૂછાવ્યું કે શહેનશાહ ફ્રાન્સના કે કોઇ તટસ્થ રાજ્યના વહાણુમાં બેસીને અમેરિકા જાય તો જવા દેશે નહિ તેઓ અંગ્રેજ નાવિક કેપ્ટન મેટલેન્ડને મળ્યા તેણે કહ્યું કે મને તો આ બદરમાથી પસાર થતા કોઇપણ વહાણુને પકડવાનો હુકમ મળેલો છે.

પછી તેમણે પૂછ્યું કે જો શહેનશાહ પોતાના સોબતીઓ સાથે ઇંગ્લિડ આવવાનો વિચાર કરે તો તમે તેમને તમારા વહાણુમા બેસાડી લેજો ? કેપ્ટન મેટલેન્ડે સરજ-તાથી અને ગ્રામાણિકપણે જવાબ આપ્યો કે હું હમણાજ મારા ઉપરી અમલદારને પૂછાવું છું દરમ્યાન જો શહેનશાહની મારા વહાણુમા આવવાની મરજી હશે તો હું મારી પોતાની જવાબદારી ઉપર તેમને લેવા તૈયાર છું.

નેપોલિયને આ વાત ઉપર થોડીવાર વિચાર કરી જોયો અને પછી નિશ્ચય કર્યો કે ઇંગ્લિડના વહાણુ જો રોકે તોપણ તેમની સામે લડીને રસ્તો કરી લેવો. આ ઠરાવ કરીને તેણે પોતાના વહાણુના નાખુદાને વહાણુ હકારવાની આજ્ઞા કરી, પણ તેણે જવાબ આપ્યો કે મારે વહાણુ નહિજ હકારવું એવો મને સરકારી હુકમ મળેલો છે નેપોલિયન કહે “ મારો અતરાતમા મને આજ વાત કહ્યા કરતો હતો; પણ હું તે ખોટું સમજતો હતો ફ્રેંચ કેવો અધમ ચાડાળ છે તે જોયું ? ”

ઐટલામા તેના બીજા વહાણુનો નાખુદો હાજર થયો શહેનશાહની સલામતી આગળ બીજા બધી બાબતોનો વિચાર બાબુએ મૂકી તેણે પ્રાર્થના કરી કે આપ મને રજા આપો તો હું ઇંગ્લિડના વહાણુ સાથે દૃઢયુદ્ધ ખેલું મારે વહાણુ ૬૦ તોપનું છે અને તે ૭૪ તોપનું છે તોપણ તેની સામે હું બે કલાક તો ટકી રહીશ અને મારે વહાણુ ભાગી જાય તે પહેલાં હું ઇંગ્લિડના વહાણુને એવું નકાચુ બનાવી દઇશ કે તે આપના વહાણુને પકડીજ નહિ શકે નેપોલિયનના મોર્મોશો એક શબ્દ નીકળ્યો હોત તો તેજ વખતે પેલો દેશદ્રોહી નાખુદો દરીયાના તળાએ બેઠો હોત, અને તેનાજ વહાણુમાં બેસીને તે પસાર થઇ જત, પણ પોતાને જાન બચાવવા બીજાના જાનને જોખમમાં મૂકવામાં તે કદી સમત થાયજ નહિ. તેણે નાખુદાનો આભાર માન્યો અને કહ્યું કે બીજાના ભોગે મારે મારો જાન નથી બચાવવો.

ડેન્માર્કના એક વહાણના નાણુદાએ કહ્યું કે મારા વહાણમાં આપને લઇ જવા હું તૈયાર છું અને મારા વહાણમાં એવું છુપું ભેયર છે કે આખું વહાણ દુરમનો જોઈ વળે પણ તે જગ્યાનો પતોજ ન લાગે. જોસેફ બોનાપાર્ટે શહેનશાહને માટે બોર્દો ખદર આગળથી અમેરિકા ચાલ્યા જવાનો બદોબરત કર્યો હતો અને યોજના એવી હતી કે નેપોલિયને જોસેફનું નામ ધારણ કરીને નાસી જવું અને જોસેફે તેની જગ્યાએ કેદી બનવું. બેઉ ભાઈ દેખાવમાં ઘણા મળતા હતા નામ બદલીને કે દેશ બદલીને નાસી જવું એ તેના દરજ્જાને અને અત્યારસુધીની કાર્તિને કલકિત કરે એવું હતું અને વળી પોતાના શિંગ ઉપરની આકૃત પોતાના ભાઈ ઉપર નાખવાની નીચ કાયરતા પણ તેના સ્વભાવમાં હતી નહિ આથી તેણે એ બેઉ યુક્તિઓને નાપસદ કરી ત્રીજો માર્ગ ક્રાન્સને કિનારે જઈ ફરીથી એકવાર રાજ્યવિશ્લવનો દાવાનળ સળગાવવાનો હતો. પણ તેણે કહ્યું કે તેમ કર્યાથી માત્ર એકજ લાભ છે અને તે એ કે હું મારી અગત સલામતી મેળવી શકું છું, પરંતુ તેટલા માટે મારા મિત્રોના પ્રાણ જોખમમાં નાખવા, ક્રાન્સની મુદ્દર જુમિને તેના પુત્રોના રુધિરથી ખરડી નાખવી અને તેના હજારો કુટુંબોને પાયમાલ કરવા એ હું કેવી રીતે કબૂલ કરું ? કેપ્ટન મેટલેન્ડનો જવાબ આવ્યો કે જો મારા વહાણમાં બેસીને ઈંગ્લંડ જવાની શહેનશાહની મરજી હોય તો તેમને લઈ જવાની મને મારા ઉપરી અધિકારીએ સત્તા આપી છે આ જવાબ મળ્યા પછી તેણે પોતાના સોબતીઓની સલાહ લીધી ઈંગ્લંડની આખર અને પરોણામત ઉપર વિશ્વાસ રાખવાની ઘણાખરાએ સલાહ આપી માત્ર બેજ જણે વિરુદ્ધ મત આપ્યો. તેમણે કહ્યું કે ઈંગ્લંડની પ્રજા ઉદાર છે પણ ત્યાં પ્રધાનમંડળ આપણા સિદ્ધાન્તનું વેરી છે અને ઈંગ્લંડ અને આયર્લેન્ડની પ્રજા આપને અહાય છે તેથી તો આપને ઈંગ્લંડ રાખતા પ્રધાનમંડળને ઉશ્કેરો વધારે લય લાગશે નેપોલિયને કહ્યું, “ જો ક્રાન્સને ખચાવવાનો જરા પણ સંભવ હોત તો હું એટલાથી પાછો આવ્યો. તેમ ફરી પાછો ક્રાન્સ જાઉં, પણ આ તો મારી પોતાનીજ સલામતીનો સવાલ છે જો હું એક પણ બદુકનો ખાર કરાવું તો દુરમનો મારા ચારિત્ર્યને દૂષિત કરવામાં ફાવી જાય મારે તો હવે નિરાતે બેસીજ રહેતું છે અને ઈંગ્લંડમાં મને એકાત નિવાસ-સ્થાન આપવામાં આવે છે હું ત્યાંના યુવરાજને નથી ઝોળખતો, પણ મેં તેને વિષે જે કાંઈ સાંભળ્યું છે તે ઉપરથી તેની ઉદારતા ઉપર હું વિશ્વાસ મૂકી શકું છું. આજે હું તેને પત્ર લખું છું અને કાલે સવાર ચતાજ આપણે ઈંગ્લંડના વહાણમાં ચાલ્યા જઈશું ”

તેણે તરતજ ઈંગ્લંડના યુવરાજને પત્ર લખવા માંડ્યો અને સખ્તની પસદગી કે

×રાજા જ્યોર્જ ત્રીજે ગડિા થઈ જવાથી તેની હયાતીમાં તેના પુત્ર રાજપ્રતિ-નિધિ નિભાવેો હતો તે

વિચારની ગોઠવણીને માટે એક પળવાગ પણ થોભ્યા વગર તે લખ્યોજ ગયો એ પત્ર તેની પ્રીત, પ્રશાન અને શોકપૂર્ણ જૈથીતો નમુનો છે અને સર્વત્ર વખણાયો કે

“નામદાર યુવરાજ ! મારા દેશમાં અનેક રાજકીય પક્ષ પડી જનાથી અને આખા યુરોપના રાજાઓની માગપ્રત્યે દુસ્મનાવટ હોવાથી મેં મારા રાજનૈતિક જીવનને ખતમ કર્યું છે, અને હું અગ્રેજોનો અતિથિ થવા ઈંગ્લંડ આવું છું. મારા સર્વે જીવનમાં આપને મૈથી વધારે બગવાન, સૌથી વધારે ઉદાર અને સૌથી વધારે એકવચની માનીને હું આપની માગને ઈંગ્લંડના કાયદાનું રક્ષણ માગુ છું.”

સાંજ પડ્યા પછી ત્યાં ફ્રાન્સના નોકાખાનાના ધણા અમલદારો આવીને કહેવા લાગ્યા કે રાત્રિને વખતે કિનારે કિનારે ધણે દૂર નીકળી જનારી અને ઈંગ્લંડની સરકાર ઉપર ભરોમો ન મૂકે આખર અને ઉદારતાની તેની પાસેથી આજ્ઞા રાખરીજ ફાકટ છે એવામાં જનરલ એકર દોડતો આવ્યો તેણે કહ્યું કે શહેનશાહને કેદ પકડવા માટે બુર્બોન રાજાએ મોકલેલા અમલદારો ગેયર્ડોઈ સુધી આવી પહોંચ્યા છે આ સાબળતાજ તેણે કપડા પહેર્યા અને એક મઠવામાં બેઠી ઈંગ્લંડના એલેક્ઝાન્ડર વહાણ તરફ ચાલવા માંડ્યું.

તેની નજીક પહોંચનાજ વહાણના ખનાસીઓ, અમલદારો તથા નાખુદાએ તેને પદ્મી, કીર્તિ અને હાલની પડનીને યોગ્ય ભવેન્પૂર્વક માન આપ્યું તેણે નાખુદાને કહ્યું, “ક્રેપ્ટન મેટલેન્ડ ! હું તમારા વહાણમાં ઈંગ્લંડના કાયદાનું રક્ષણ લેવા આવ્યો છું.” એના ઉત્તરમાં તેણે નીચા વળીને નમન કર્યું પછી વહાણના ખીજા અમલદારો તેને એક પછી એક આવી આવીને નમન કરી ગયા સદે છૂટ્યા અને વહાણ ઈંગ્લંડ તરફ હકાગયું સાંજના એક ખીજા ઈંગ્લંડનું વહાણ તેમને રસ્તામાં મળ્યું તેના નાખુદાએ આવીને નેપોલિયનને વદન કર્યું અને પોતાના વહાણમાં આવવા નિમત્રણ કર્યું ત્યાં તે જતો હતો તે વખતે તેને માન આપવા ખલાસીઓ હારબધ ગોઠવાઈને ઉભા હતા તે ઉભો રહ્યો અને કવાયતના હુકમ આપવા લાગ્યો તેમની અને ફ્રેન્ચ સિપાઈઓની કવાયતની ઢબમાં ફેરફાર જોઈ તેણે એક ખલાસીના હાથમાંથી પોતાને હાથે બંદુક લઈને તેણે પોતે કવાયત કરી બતાવી પ્રજાસત્તાક રાજ્યની ભાવનાવાળા શહેનશાહને સિપાઈની માફક કવાયત કરતો જોઈ અગ્રેજ ખલાસીઓ અને અમલદારો ચકિત થઈ ગયા.

એલેક્ઝાન્ડરને ઈંગ્લંડને કિનારે પહોંચતાં નવ દિવસ થઈ ગયા દરમ્યાન નેપોલિયનને સૌનું ચિત્ત હરી લીધું તેના મન ઉપરથી પણ ચિતાનો ભારે બોળો ઉતરી જવાથી તે પોતે પાછો આનંદી બનવા લાગ્યો હતો, અને વિવેકબર્યો સત્કાર મળવાથી તેના મનમાંથી વહેમ પણ નીકળી ગયો હતો આખે રસ્તે તે શાત ખુશનુમા રહ્યો હતો અને ઉલટા તેના મિત્રોને દિલાસો આપતો હતો તેણે ક્રેપ્ટન મેટલેન્ડને પોતાની

ઝી અને પુત્રની છબી બતાવી અને જે તેને અત્યંત વહાલા હતા તેમનો વિયોગ સહિરતા તે પ્રેમાળ પતિ અને પિતાની આખમાંથી આવું નીકળી પડ્યા

રસ્તામાં વહાણના બધા અમલદારો તથા ખલાસીઓ નેપોલિયનને તેના પોતાના અનુયાયીઓની માફક સંબોધવા લાગ્યા તે બહાર આવતો એટલે મૌ ઉભા થઈને ટોપી ઉતારતા અને તેને “આપ નામદાર” કહીને સંબોધતા જુલાઈની ૨૫ મી તારીખે તેઓ ઇંગ્લંડના ટોર્મે બદર આગળ આવી પહોંચ્યા વહાણમાં શહેનશાહ નેપોલિયન છે એ વાતની જાણ થતાં જોની કીર્તિ આખા જગતમાં ગાજી રહી હતી તેનું દર્શન કરવાને આતુર બનેલા જૂદી જૂદી શ્રેણીના સ્ત્રીપુરુષોથી ભરેલી હોડીઓથી બદરનો ઉપસાગર ભરાઈ ગયો તેઓના આગ્રહને વશ થઈને નેપોલિયન તેમને દર્શન આપવા કેટલીએવાર તુતકપર આવી ગયો એક ગૃહસ્થે તેને ફળના કડીઆ મોકલાવ્યા અગ્રેજ મહિલાઓએ રૂમાલ હલાવીને તેમના દિવની સહાનુભૂતિ દર્શાવી

અંડમિરલ કીથ જે થોડાક માઈલ દૂર પ્લીમથ બદરે હતો તેણે કપ્ટન મેટલેન્ડને કહેવડાવ્યું કે “શહેનશાહને કહેજો કે હું તેમની સાથે ઝાળખાણ કરીને કૃતાર્થ થઈશ અને તેમની મરજી સાચવવાને મારાથી બનતું કરીશ મારો ભત્રીજો વૉટલુંની લડાઈમાં ધામલ થયા પછી ફ્રેન્ચોના હાથમાં કેદ પડેડાઓ હતો ત્યારે તેની માયાજી-પણે બરદાસ્ત લેવાનો હુકમ તેમણે પોતે આપ્યો હતો એ ઉપદેશ હું કદી પણ નહિ જુલું ”

એ જ દિવસે રાત્રે પાંચ વહાણ ઉપડ્યું અને ખીજે દિવસે બપોરના પ્લીમથ બદરે જઈ પહોંચ્યું તરતજ શહેનશાહને તથા તેના સોબતીઓને સમગ્રમંદ ગયું કે વહાણના માણસો આજે તેમની સાથે અગાઉની માફક વર્તતા નથી કપ્ટન મેટલેન્ડ પોતે પણ ધણોજ ઉદારીન અને વિચાર તથા ચિતામાં રૂબી ગયેલો જણાતો હતો એલેક્સાન્ડરની આસપાસ સખ્યાબધ દશિયારબધ હોડીઓ ઝાંખી પહેરો કરવા લાગી, અને નૌકામૈન્યાધિપતિના પરવાના વગર કોઈને પણ નજીક જવાની મનાઈ થઈ જો ઈંગ્લંડના પ્રધાનમંડળને એવો વહેમ પડી ગયો હોત કે ઇંગ્લંડની પ્રજા બળવો કરવાની છે અને નેપોલિયનને પકડીને તેને પોતાનો રાજ બનાવી દેવાની છે તોપણ તેઓ અત્યાગ્રા કરતા માવચેતીના વધારે આકરા ઉપાય ન લઈ શક્યા હોત ઈંગ્લંડના કેટલાંક રોજદાર છાપાઓમાં પ્રકટ થયેલી અફવાઓ કેડ વહાણસુધી આવતી કે નેપોલિયનને કેદ કરીને સેન્ટ હેલેનાના ઉજળડ, વેરાન ટાપુમાં જન્મ-કેદની સજા કરીને મોકલી દેવો કે તેને ક્રાન્સના રાજ અદારમાં લૂંટને સોંપી દેવો કે જે તેના ઉપર લશ્કરી અદાલતમાં કેસ ચલાવીને તેને ઝાળાથી મારી નખાવે એ બેમાંથી કયો માર્ગ ગ્રહણ કરવો તે વિષે પ્રધાનો વિચાર ચલાવતા હતાં ડચક

ઑફ વેલિંગ્ટન, ઈંગ્લેન્ડનો ગર્વિષ્ટ ઉમરાવ, જેણે પોતાના હૃદયમાં વગર કારણે પ્રજા-સત્તાકે રાજ્યના યશસ્વી રાજપ્રત્યે અણુછાજતો વૈરભાવજ પોખ્યો હતો તેણે પોતાના પત્રોમાં લખ્યું હતું કે “ ભયકર અને ખૂની ઠરાવ ઉપરજ આવજો. ” * આખરે ડચ્ચક ઑફ સસેક્સની ખરા જીગરની અને દયાભાવથી પ્રેરાયલી દલીલો સાબળ્યા પછી તરતજ અતલાવનારી બંદુકની ગોળાથી નહિ મારતા તેને ધીમે ધીમે રીખાવી રીખાવીનેજ મારવાનો ઈંગ્લેન્ડની સરકારે નિશ્ચય કર્યો.

ટાઈપે કરતા પ્લીમથના બંદર ઉપર તો હોડીઓનો અતિશય જમાવ થયા હાથે આસપાસની ત્રીશ ત્રીશ માઇલની વરતી નેપોલિયનને જોવા માટે ત્યાં એકઠી થવા લાગી તેની મોટાદને બધા લોકો મનથી પૂજતા હતા અને તે પ્રજાનો પરમ શુભેચ્છક છે એ વાત તેઓ વગર કહે આપોઆપ સમજી જતા હતા, તેથી તેઓ જોસફર જયધોષ ઉચ્ચારતા તેના વહાણને ઘેરી વળતા ખુદ ક્રાન્સમાં પણ તેને આના કરતાં વધારે સાચા દિલનું અભિવદન નહિજ મળ્યું હોય તેના આવ્યાના સમાચારથી આખું ઈંગ્લેન્ડ ઘેલું બની ગયું પ્રધાનોએ તેની નિદા અને બદનક્ષી કરવામાં બાકી રાખી ન હતી, તોપણ લશ્કરમાંથી પાછા ફરેલા સિપાઇઓએ તેની દયા અને ઉદારતાની તથા ગરીબ અને જીવંતથી દયામ્ન ગએલી પ્રજાની વહારે ધાવાની તેની તત્પરતાને લગતી વાતો ઝુપડે ઝુપડે ફેલાવી હતી તે પ્રજાનો નાયક હતો તેથી પ્રજાનો પ્રેમ તેના તરફ સ્વાભાવિકરીતે વળતો હતો કોઈ કોઈવાર તો એક હજાર હોડીઓ તેના વહાણને ઘેરી વળતી તેના વહાણથી ત્રણસો વારને અતરે રહેવાનો સરકારી હુકમ હતો કોઈ કોઈવાર આગળ ધસી જતા લોકોને રોકવા ગોળીબાર થઈ કેટલાકના જીવ પણ ગયા તોપણ લોકોનો જમાવ કમી થતો નહિ આખરે લોકોનો અતિશય, ઉત્સાહ જોઈને પ્રધાનોને ખરેખરી ધારતીજ લાગી કે લોકો નેપોલિયનને બ્રિટિશ વહાણમાંથી અને બ્રિટિશ બંદર ઉપરથી જરૂર હોડાવીને લઈ જશે !

શહેનશાહ પોતે તો દૃઢ, વિચારમગ્ન અને શાંત હતો તેના સોબતીઓ અગ્રેજ વર્તમાન પત્રોની અફવાઓ સાંભળીને ધણીજ ગભરાઈ ગયા હતા આખરે જીલાઈની ત્રીસમી તારીખે સાંજે ઍડમિરલ કીથ અને ઇંગ્લેન્ડનો ઉપમત્રી તેની પામે આવ્યા અને એક કાગળના કકડાપર લખેલું વગર સહીનું લખાણ જેમાં નીચેની કાયદા વિરુદ્ધ અને નીચ હકીકત હતી તે વાંચી ખતાબ્યું —

x “ બ્રિટિશ સરકારે કરેલો ઠરાવ જનરલ યોનાપાઈને વગર વિલખે જણા-

* ૧૮૧૫ ના જીલાઈ માસના “ ટાઈમ્સ ” પત્રના ૨૪ મી અને ૨૫ મીના અકે/જોતા આ વાતની સામિતી મળી આવે છે

x ક્રાન્સની ગાદી ઉપર અગીઆર વર્ષ સુધી બેસનાર ચક્રવર્તી નેપોલિયનને

બાપી તેને પોતાને કદાચ સગવડભરેલું થઈ પડે માટે તેને વાંકે કર્મો કે અમારા દેશ તરફની અને અમારા મહારાજના મિત્રરાજ્યોપ્રત્યેની ફરજ વિચારતા જન-રણ બોનાપાર્ટ બીજીવાર યુરોપની શાંતિનો ભંગ કરે એવાં સાધનો અમે તેની પાસે રહેવા દઈ શકતા નથી આ હેતુ સિદ્ધ કરવા માટે તેની અગત સ્વતંત્રતા ઉપર દબાણ કર્યા વગર અમને ચાલે તેમ નથી તેના હવે પછીના રહેઠાણ માટે સેન્ટ હેલેનાનો ટાપુ પસંદ કરવામાં આવ્યો છે તેના હવાપાણી સાગર છે અને તે એવી જગ્યાએ આવેલો છે કે બીજી જગ્યા કરતાં ત્યાં તેને વધારે છૂટછાટ આપી શકાય એમ છે, કારણ કે એ જ્યાં રહે ત્યાં તેને સાચવી રાખવાને સાવચેતીના ઉપાય લીધા વિના ચાલે એમજ નથી ”

તેને સેન્ટ હેલેના પહોંચ્યાડી આવવાનો સર જ્યોર્જ કોક્ષ્પર્નને હુકમ થયો હતો તેને સાફ કહેવામાં આવ્યું હતું કે નેપોલિયનને કદી પણ શહેનશાહ તરીકે ન ઓળખવો પણ જ્યારે જરૂર પડે ત્યારે જનરલ શબ્દજ તેના નામ આગળ લગાડવો તેની પેટીઓ, કપડાં, નાણાં, દાગીના, હુડીઓ જે કાંઈ તેની પાસે હોય તેની ઝડપી લાંબને ઈંગ્લેન્ડના પ્રધાનમંત્રીને એ તમામ ચીજો સોંપી દેવી અને તેઓ આ વસ્તુઓ વેચશે અને તેના વ્યાજમાંથી તેના કેદખાનાનો ખર્ચ વસુલ કરશે

આ પ્રમાણે ઈંગ્લેન્ડના ન્યાય અને કાયદાને લાત મારીને ઇંગ્લેન્ડના પ્રધાનોએ એક અતિ પ્રસિદ્ધ અને માનનાંય વિદેશીને વગર આરોપે, વગર તપાસે જન્મકેદની શિક્ષા કરી આ કૃત્ય કેટલું ગેરકાયદે છે તે પ્રધાનો સારી પેઠે જાણતા હોવાથી એ કાગળ ઉપર સહી કરવાની પણ તેમની હિંમત ચાલી ન હતી નેપોલિયને આ અતિ નીચ લખાણ વચાવ્યું તે લેક્ષમાત્ર પણ ઉશ્કેરાયા વગર મબીર શાંતિથી માબખ્યા કર્યું તેણે પોતાની મનોવૃત્તિ ઉપર ભારે કાણુ મેળવ્યો હતો કાગળ વચાઈ રહ્યા પછી તેણે નમ્ર અને શાંત પરંતુ પોતાના દરજ્જાને છાજે એવા અવાજે કહ્યું —

“ હું ઇંગ્લેન્ડનો પરોણો છું, કેદી નથી હું મારી ખુશીથી ખ્રિસ્તિય કાયદાનું રક્ષણ લેવા આવ્યો છું મારી બાબતમાં તમારી સરકારે તેમના પોતાના કાયદાનો, આંતરરાષ્ટ્રીય કાયદાનો અને પરોણાગતના નિયમનો ચોક્કસ ભંગ કર્યો છે આ કૃત્ય કરવાના તેમના અધિકાર સામે હું વાંધો ઉઠાવું છું અને અંગ્રેજ પ્રજાની સ્વ-માનવૃત્તિને સતેજ કરી હું તેની મદદ માગું છું ”

અંગ્રેજ અમલદારો ગયા પછી નેપોલિયને અત્યંત સતાપપૂર્વક બોલવા માડ્યું —

“ સેન્ટ હેલેનામાં દેશનિકાલ થવાનો વિચાર પણ કેટલો બાયકર છે ? ઉપ્પર-કટિબમાં આવેલા એક ટાપુમાં પૂરાર્ષ રહેલું, અને દુનિયાથી, સ્વજનથી સદાને રાજ્ય નહિ પણ સેનાપતિજ કહેવો એવો ઇંગ્લેન્ડના પ્રધાનોનો આગ્રહ જોઈ કસતુ આવ્યા વગર નથી રહેતું

માટે અળગા થઈ જવું । આ કરતાં તો મને યુર્જોન રાખને સોંપ્યો હોત તો સાકં થાત મને તેઓ જનરલ કહે છે । મને ધર્મશૂર શા માટે નથી કહેતા ? મને લડનના કિલ્લામાં કેદ રાખ્યો હોત તોપણ હું આટલો નારાજ ન થાત, પણ મગમગ ગરમ પ્રદેશમાં મને ધકેલી મૂક્યો । માગ જેવો માણસ ત્યાં કેમજ જીવી શકે ? ”

પણ થોડી વાર પછી તે શાંત થઈ ગયો તેના મનમાંથી કોવ અને સતાપનો વરોળાઓ શમી ગયો તેણે કહ્યું, “હીં, આપણે આપણા ચિત્તને કામમાં પરોવીશું આપણી જીવનકથા લખીશું માણસે તેના પ્રારબ્ધને ભોગવી લેવું જ જોઈએ, તો હું મારું ભોગવી છૂટીશ ’ તરતજ તેણે હમેશની પ્રમનનાથી બધાની સાથે વાત કરવા માંડી

એલેરે ફ્રાંસના બધા અમલદારોને તે એટનો બવો પ્રિય થઈ પડ્યો હતો કે આ વાત સાંભળીને તેમની રાશ અને ક્રોધનો પાર ન રહ્યો કેટલાક અગ્રેજ ગૃહસ્થોએ તેને ઈંગ્લેન્ડના કાયદાનું રક્ષણ અપાવવા માટે સંસ્કૃતિએ ખટપટ કરવા માંડી લડનના બૈનૈનિક પત્રોએ ઉત્તરતાથી તેનો પક્ષ લીધો અને પ્રધાનોના કૃત્યની સખન બાધામાં સમાલોચના કરી પ્રજાના કાંધનો અવાજ વધારે ગભીર બનતો ગયો બદર ઉપર હોડીઓની સખ્યા એકદમ વધી પડી અને તેમના ઉપર ગોળીમાર થવા લાગ્યા જ્યારે જ્યારે તે વૃત્તકપર આવતો ત્યારે જ્યથોપરી દિશાઓ ગાજી ઉડતી આથી નેને પણ આશા ઉત્પન્ન થઈ કે લોકમતને વશ થઇને પ્રધાનોને પોતાનું પગલું કદાચ ફેરવવું પડશે

તેને “નોર્થમ્મર્લેન્ડ” નામના વહાણમાં બેસાડીને સેન્ટ હેલેના લઈ જવાનો હતો પણ તે વહાણ હજી લાંબી મુસાફરીને માટે તૈયાર ન હતું દરમ્યાન તેની તરફેણમાં લોકમતનો અવાજ એવો પ્રમળ થઈ ગયો કે પ્રધાનોને ડર પેડો તેથી તેને જેમ અને તેમ જલદીથી ઈંગ્લેન્ડના કિનારાથી દૂર લઈ જવો એવો હુકમ તેણે નાકાખાનાના અમલદારને મોકલારી દીધો આવા સંજોગોમાં નેપોલિયને એક અગ્રેજ વૃક્ષની મલાહ લઈ સ્થિતશ સંગ્રહના ઉપલા ફરાવ મામે પોતાનો વાધો દર્શાવ્યો તેમાં તેણે જણાવ્યું હતું કે હું ઈંગ્લેન્ડનો પરોણો છું મારી રાજપુત્રીથી હું તમારા દેશના કાયદાનું રક્ષણ લેવા આવ્યો છું, કારણ કે મને તમારી આમર ઉપર વિશ્વાસ હતો ઈંગ્લેન્ડના વહાણમાં આવ્યો એટલે ઈંગ્લેન્ડની પરોણાગત ઉપર મારો હક્ક છે જો એલેરેફ્રાંસના નાણુદાને મને વહાણમાં બેસાડવાનો હુકમ આપીને ઈંગ્લેન્ડની સરકારે મને કેદ પડડવાની બાજી રચી હોય તો તેણે પોતાનું નામ ફૂંચાવ્યું છે, અને હવે તેમને સત્ય, ન્યાય અને સ્વતંત્રતાની મોટી મોટી વાતો કરવાનો કશોજ હક્ક રહેવાનો નથી. છેવટમાં તેણે લખાવ્યું કે —

“હું ઇતિહાસ પાસે ન્યાય માગુ છું ઇતિહાસ કહેશે કે ઈંગ્લેન્ડનો શત્રુ કે જે

તેની સાથે વીંશ વરસ સુધી લડ્યો હતો, તોપણ તે આક્રમકતા વખતે પોતાની રાજધાનીથી તેના કાયદાનું રક્ષણ માગવા આવ્યો હતો ઇંગ્લેન્ડના ઉપર તેને કેટલો વિશ્વાસ હતો, ઇંગ્લેન્ડને માટે તેને કેવો સહભાવ હતો, તેને માટે આના કર્તા વધારે સખળ પૂરાવો ક્યો હોઈ શકે ? પણ આવી ઉદારતાનો જવાબ ઇંગ્લેન્ડે કેવી રીતે આપ્યો ? તેણે આશ્રય આપવાનો ટોંગ કર્યો અને તેણે વિશ્વાસ મૂકીને આશ્રય લીધો એટલે તેને પકડીને હતો ન હતો કરી નાખ્યો ”

લડના વફાલોએ તેને પ્રધાનોના પગમાંથી છોડાવીને બ્રિટિશ કાયદાના રક્ષણ નીચે મૂકવા માટે એ યુક્તિઓ રચી એક તો હિબ્રિયસ કોર્પસ કાયદા પ્રમાણે વારંટ કહાવાને તેના કમળે લેવો, અને બીજી યુક્તિ એ હતી કે ફ્રેન્ચ નૌકાસૈન્યની સ્થિતિ નક્કી કરવાને આલતી તપાસમાં તેને સાક્ષી તરીકે ઉભો રાખવા માટે એક વાર ઇંગ્લેન્ડને કિનારે ઉતારવા જ્યારે સમન્સ બજાવવાને બેલિક્ ત્યાં આવ્યો ત્યારે ત્યાંથી લોર્ડ ક્રીચ નાહો અને તે ઉપરથી બેલિક્ અને લોર્ડ ક્રીચ ખૂમ નામો ગોસો રમ્યા છેવટે લોર્ડ ક્રીચ નજ પકડાયો અને એ સમન્સની બજાવણી ન થઈ

નેપોલિયનને કેદમાંથી અને રીઆવી રીઆવીને મારવાના મૃત્યુમાંથી બચાવવાને જ્યારે ઉપરાઉપરિ પ્રગ્તો થવા લગ્યા ત્યારે પ્રધાનો ખરેખરા ગભરાયા તેમણે કેપ્ટન મેટલેન્ડને એકદમ હુકમ કર્યો કે નેપોલિયનને સેન્ટ હેલેના લઈ જનારા વહાણ આવી પહોંચતા સુધી દરિયામાં ફર્યા કરો, પણ કિનારો છોડો ઇંગ્લેન્ડની પ્રગ્તને માટે એટલું શોભારપદ છે કે કોઈ પણ બદર આગળ તે વહાણને નહિ લઈ જવાનો કેપ્ટન મેટલેન્ડને હુકમ કરવો પડ્યો

આગસ્ટની ૭ મી તારીખે નોર્થમરનેન્ડ તથા તેની સાથે આવનારા બીજાં બે વહાણ આવી પહોંચ્યા. ઍડમિલ ક્રીચ પોતાને માથે આવી પડેલું નીચ કૃત્ય કરતા શરમાયો તે પૂરેપૂરો વિવેકી સજ્જન હતો શહેનશાહનું અનેકરીતે અપમાન થયું હતું તેથી તેને વાણી લાગી આવતું હતું શરમથી તેના મોપર શેરડા પડતા હતા અને જીભ ચડકાતી હતી તેણે કહ્યું ૫ મારે આપનો મરમામાન તપાસવો પડશે અને નાણું અથવા વેચી શકાય એની જેટલી ચીજો હશે તે મારે લઈ લેવી પડશે, પણ હું આપને એટલી ખાત્રી આપું છું કે ઇંગ્લેન્ડની મરકાર જનરલ બોનાપાર્ટને લૂટવા માગતી નથી, પણ કેદખાનામાંથી નાસી જવામાં એ નાણું ખરચી ન નાખે તેટલા માટે જાળવી રાખવા માગે છે વળી ઇંગ્લેન્ડની મરકાર કહેવડાવ્યું છે કે “ જનરલ બોનાપાર્ટ મરતી વખતે વમિયતનામું કરી જાય તે પ્રમાણે તેની મિલકતની વ્યવસ્થા કરવામાં આવશે ” શહેનશાહ તથા તેના સોબતીઓને તેમની તરવારો આપી દેવાનો હુકમ થયો જનરલ બોનાપાર્ટને કહેવામાં આવ્યું કે જો તમે નાસી જવાનો પ્રયત્ન કરશો તો સખત જામ સાથે કેદ કરવામાં આવશો

તેની એકએક પેટી ખોલી નાખી અને બરાબર ઝડપી લીધી એક લાખ ફાન્ક પેટીઓમાંથી નીકળ્યા નેપોલિયનના ગજવામાં હાથ નાખવાની હોડ કીધી હિમ ન આવી, તેથી ચાળીશ લાખ ફાન્કના હીરા અને હુડીઓ બચી ગઇ એક હીરાનો હાર જે તેને જતી વખતે નાઈ-સે પરાણે પરાણે વળગાડ્યો હતો તે તો તેણે અગાઉથીજ સતાડી દીધો હતો, એટલે તે પણ બચી ગયો તે મારી આગળ શાન ઉઠાવીને લાવે ઉભો હતો ત્યાં હોડ કીધે બીના બીના આવીને કંથુ, “ ઇગ્નિડ તમારી તકવાર માગે છે ! ”

આ વિચિત્ર માગણી સાંભળીને નેપોલિયનની વિચરમાળા તૂટી અને તે જગી ઉઠ્યો જાણે વીજળીનો આચકો લાગ્યો હોય નેમ તનવારની મૂંડ ઉપર હાથ મૂકીને તેણે હોડ કીધી સામે એવી બળના અગરા જેવી નજર નાખી કે જેની સામે માગેજ કેાઇ સામે મોઢે ઉભો રહી શકે હોડ કીધે ડવાઇ ગયો પોતાની સામે ઉભેલા કમનસીમ પણ પ્રોંડ પુરુષના હૃદયમાં એક વધારે જખમ કરવા તેના અતરાતમાં રમ ન આપી તે નીચો નમ્યો અને એક શબ્દ બોલ્યા વિના ચાલ્યો ગયો તેના સેક્રેટરીએ પૂછ્યું કે નેપોલિયનની તકવાર લેવાની પ્રવાનોની આજ્ઞા હતી ને ? હોડ કીધે તેના તરફ ક્રોધથી ફરીને કહ્યું, “ તુ તારે કામ કર્યા કર ”

પછી તેણે કેપ્ટન મેટલેન્ડને બોલાવ્યો અને કંથુ કે તમારા વહાણમાં મને જે પ્રેમપૂર્ણ સત્કાર મળ્યો છે તેને માટે હું તમારો અને તમાગ વહાણમાંના સર્વનો આભાર માનું છું હું ધારતો હતો તેના કરતા મને ઇગ્નિડે ઉત્તેજાવ આવકાર આપ્યો છે, પરંતુ કેાઈ પણ રાજ્યતત્ત્વના વર્તન ઉપરથી પ્રજાના ગુણુદોષની તુલના નજ કરાય એ હું જાણું છું

ત્યાર પછી તેના જે સોમતીઓને તેની સાથે આવવાની રજા ન હતી તેમની તેણે વિદાય લીધી તેઓ પોકેપોક મૂકી રડવા લાગ્યા તેઓથી ફ્રાન્સ તો જવાય એમ હતુંજ નહિ દેશમાં તેમની માલમિલકત જમ થઇ ગઇ હતી, અને હવે તેમને બાકીની જિંદગી પરદેશમાં રવડી રજાગીને પૂરી કરવાની હતી બેસેરોફોનના અમલદારો તથા ખલાસીઓએ તેને જતી વખતે માન આપ્યું તેણે પણ પ્રથમ અમલદારોને માટે અને પછી ખલાસીઓને માટે રોપી ઉતારી સૌનો એકવાર ફરીથી આભાર માન્યા પછી તે નોર્થમ્પ્ટોન્ડ વહાણ ઉપર ચડ્યો તે વખતે ત્યાં જબીર શાંતિ બ્યાપી ગઇ ત્યાં પણ તેને માન આપવામાં આવ્યું આસપાસના માણસોને થોડા અતિ વિવેકભર્યા શબ્દો કહીને તે પોતાના ઓરડામાં ચાલ્યો ગયો

જે મહાપુરુષે યુરોપના મોટા ભાગ ઉપર રાજ્ય કર્યું, જેણે કેટલાયને રાજ બનાવ્યા, અને જેની રાજ તરીકેની પદવી ઇગ્નિડ સિવાય યુરોપના તમામ રાજ્યોએ સ્વીકારી હતી તેને રાજ નહિજ કહેવો, એ વાતને ઇગ્નિડના પ્રધાનો એટલી બધી

અગત્યની માનતા કે તે જોઈને હસવું આવ્યા વગર નથી રહેતું નેપોલિયન તો એવી સુદૃઢતાની પરવા પણ કરતો ન હતો તે પોતે તો કર્નલ દૂરો અથવા મુધરોન એવું નખલુંમ ધારણ કરવા ઇચ્છતો હતો

એક ઉદાર કાર્ય કરીને પોતાના ઇતિહાસની શોભા વધારવાની ઇચ્છાએ એક સુદરમાં સુદર તક આ પ્રમાણે યુધ્ધાવી તેને માટે જોડેલો રોકા કરીએ તેટલો ઝોડા છે જો નેપોલિયનની પ્રાર્થનાનો ઇચ્છાએ ઉદાર ઉત્તર વાળ્યો હોત તો ઇચ્છાની સર કારે અત્યારસુધી કરેલા અન્યાય બુલાઈ જાત, પણ હવે તો જેનામા ન્યાય અને સ્વમાનની લાગણી મરી ન ગઈ હોય એવો ઇચ્છાએ એક પણ શુભેચ્છક નથી કે જે નેપોલિયન અથવા મેટ હેલેનાનું નામ બોલતાં શરમથી ડાઘાઈ ગયા વગર રહે

જે વહાણ અને સાત લગાયક મછવા જે બધા લશ્કરથી ભરેલા હતા તેમનો ડાફલો એકજ માણુએ સાચવતો સેન્ટહેલેના તરફ આવ્યો તેનું આદિત્ય કેવું ભવ્ય હતું અને યુરોપની પ્રજાનાં દિલ ઉપર તેણે કેવો કાણુ મેળવ્યો હતો તેને માટે આના કરતા બીજો વધારે મજબૂત પૂગવો શો હોઈ શકે ? ફ્રાન્સથી જે હજાર માઈલ દૂર આવેલા એકાત ટાપુમાં તેને મોડલી દેવાની જરૂર પડે, તેના એકાત ટુપડાની આસપાસ કાયમ લશ્કર બેસાડી રાખવું પડે, અને તે ટાપુની આમપામ લગાયક વહાણો પ્રદક્ષિણા કરતાજ રહે એ શુ બતાવે છે કે તે એકલો આખા યુરોપને ડરાવવા મર્મર હતો

એક બાબુએ જ્યારે ઉપલા બનાવો બનતા હતા ત્યારે બહુચર અને વેલિગ્ટનનાં નૈન્ય પારિસ તરફ જોસભેગ ચાલ્યા આવતા હતા જ ગલી બહુચર તો રસ્તે જોડેલા ગામ આવે તેટલાં નડતો અને બાળતો પોતાના શહેનશાહના જવાથી ફ્રેન્ચ સિપાઇઓ નાહિમત બની ગયા અને કામચલાઉ રાજ્યતંત્રને માટે લડવા રાજી પણ ન હતા તેથી ચોરી નિગરાભરેલી લડાઇઓ જત્યા પછી શત્રુઓ પારિસમાં પેકા ફ્રાન્સ નિસ્તેજ બની ગયું.

મિતરાળઓ પણ તેમના અગણ્ય દળમહિત પારિસમાં આવી પહોંચ્યા બિચાગ ફ્રાન્સને તેમણે કંકડે કંકડા કરીને વહેંચી લીધું તેના મજબૂત કિલ્લા ઝુટવી લીધા તેના સુદરમાં નુદર ચિત્રો અને કળાના નાદર નમુનાઓ છીનવી લીધા તેની વ્યવસ્થા હરી લેવા માટે મિતરાળઓને થયેલા ખર્ચના વળતર પેટે ૧, ૫૩૭, ૫૦૦, ૦૦૦ ફ્રાન્ડનો તેના પાસેથી દડ લીધો ફ્રાન્સના લોકોનેજ ખર્ચે દેશને તામે રાખવા માટે ગણુથી પાંચ વર્ષસુધી દોડલાખ સિપાઇઓનું મિતરાળઓનું લશ્કર ફ્રાન્સના કિલ્લામાં દ્યુ આટલાથીજ જાણે ફ્રાન્સની અપકીર્તિનો પાલો ન ભરાયો હોય તેમ દાઝ્યા ઉપર ડામ દેવા માટે આખા રશિયન સૈન્યને એક મોટા મેદાનમાં ઉણુ કરવામાં આવ્યું એક તોપનો ધડાકો થતાજ આખા લશ્કરે એકઠું અવાજે તણુ હર્ષના પોકાર

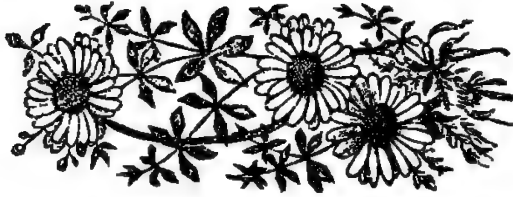
કર્પા આ લયાનક ગર્જના જેમણે સાંભળી તેઓ જિદગીમાં કદિ બૂલ્યા નથી. પરાધીન બનેલી પ્રજાને તેમાં મોતના નગારાનો અવાજ સંભળાતો હતો એમાં આપણુદીપણાની કારમી ચીસના લણકાર હતા ત્યારેજ યુર્મોન રાજાઓના મળ-નીઆઓ સિવાય બીજા બધાને સમજાય કે નેપોલિયનને ટેકા આપ્યો હોત અને તેની ડહાપણુભરેલી સલાહ માની હોત તો ફ્રાન્સ જરૂર બચત તેમને ધણોએ પચા-તાપ થયો હવે તેમને સમજાય કે આસપાસ બળવાન શત્રુરાજ્યોની સામે ટકી શકે એવું કોઈ પણ રાજ્યતંત્ર હોય તો તે નેપોલિયનનું જ હતું, પણ હવે પચાતાપ નકામો હતો તે બિચારો કેદી બનીને નિર્દય કેદખાનામાં રિખાઈ રિખાઈને મરવા માટે નિર્ણીત કરેલા કાગઠાર તરફ જતો હતો. ફ્રાન્સ ધવાઈ ધવાઈને નિર્બળ બની ગયું હતું, હાથે પગે બધાઈ ગયું હતું તેથી તેનાથી એ કે ચુ કરી રાકાય એમ ન હતું.

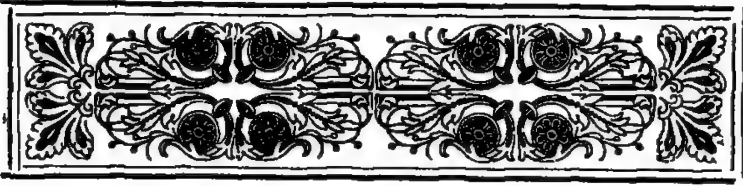
પારિસ શરણે થયું તે વખતે ચોકખી સરન કરવામાં આવી હતી કે “ કોઈ પણ માણસને તેના રાજનૈતિક અભિપ્રાયને માટે અથવા * સૌ દિવસ દરમ્યાન ’ ચલાવેલી વર્તણૂકને માટે કોઈને પણ સતાવવામાં આવશે નહિ ” વેલિંગ્ટન અને બ્લૂચરે આ કરારનામાં ઉપર સહી કરી હતી અને તેમના ગળાઓએ એ કરાર મજૂર રાખ્યા હતા, તોપણ તેને “ ઝાગળના ચીથરા ” ગણીને ૫૮ માણસોને દેશનિકાલ કર્યા અને ત્રણને મોતની શિક્ષા કરવામાં આવી આ ત્રણમાં માર્શલ ને પણ આવી ગયો હતો તેના અપરાધ એટલેજ કે કોઈ પણ ઉદાર પ્રતિના માણસના મનમાં ઉપડી આવે એવી પ્રમળ લાલચને વશ થઈને તે પોતાના હૃદયના માલીકની સેવામાં હાજર થયો હતો ! લૂધની જગ્યાએ નેપોલિયન હોત તો આવા અપરાધ જરૂર માફ કરત વીર શિરોમણિ ને જે ફ્રાન્સને માટે સેકડો લડાઈઓ લડ્યો હતો અને તેની વિરુદ્ધ એક પણ લડ્યો ન હતો તેને દેશદ્રોહી ગણીને ફૂતરાને મોને મારી નાખવાનો હુકમ કરવામાં આવ્યો ! નાસ્તિકતાના જમાનામાં પણ તે સાચો ખ્રિસ્તી હતો મરતી વખતે તેણે ધર્મવિધિ પ્રમાણે બાપ્ટિઝમ અને હસનું શરણ લીધું અને પોતાને ગોળીથી મારનાર મિપાઇઓની સામે ટટાર ઉભો રહ્યો એક પળવાર તેણે પોતાની તીક્ષ્ણ નજર ચળકતી બદુગે ઉપર સ્થિર કરી કહ્યું, “ મારા સોબતીઓ ! તમારી ગોળાઓ આવવા દો ” તેની છાતીમાં દસ ગોળાઓ વાગતા તે તત્કાળ મરણ પામ્યો એના કરતાં ચૌર્યામાં, દયાળુપણામાં અને સ્વદેશ ભક્તિમાં ચઢી જાય એવો માણસ ભાગ્યેજ કોઈ હશે. તેની ઓંચે ઘૂટણીએ પડીને લૂધના કાલાવાલા કર્પા પણ તેનું

* નેપોલિયને એદમથી આની રાજ્યનાં સૂત્ર પોતાના હાથમાં લીધા અને તેને બીજાવાર પરાજય થયો એની વચ્ચેના સમયને “ સૌ દિવસ ” કહે છે

દિલ ન પીગળ્યુ પતિના મૃત્યુના સમાચાર મળતાં તેને મુઝા આવી ગઇ અને શેડાજ દિવસમા ઝુરી ઝુરીને તે પોતાના વહાતાની પાછળ ચાલી ગઇ

ઈંગ્લેન્ડની પ્રજાની પ્રતિજ્ઞા આવી રીતે હાથકી કરવામા અપરાધમાટે વેલિગ્ટનને મારી નજ આપી શકાય. માર્શલ નેને મિત્રરાજ્યો ભયે અપરાધી ગણે, પણ જે કરાર ઉપર વેલિગ્ટને પોતે સહી કરી હતી તે કરાર પ્રમાણે ને બચી જતો હતો. બૂચર જેવા માણસ પાસેથી તો જંગનીપણા મિત્રાય ખીજની આશાજ ન રાખી શકાય એટલે બધો દોષ ઈંગ્લેન્ડના ગર્વિષ્ઠ ઉમરાવ વેલિગ્ટનને માથેજ આવે છે

પ્રકરણ ૬૧ મું-સેન્ટ હેલેના

ને ૧૮૧૫ ના ઑગસ્ટની ૯ મી તારીખે નેપોલિયનને લશ્કરે નોર્થમ્પટોન્ડ તથા તેની સાથે આવનારાં વહાણોનો કાફલો સેન્ટ હેલેના માટે ઉપડયો. નેપોલિયન પોતાની વહાલી જન્મ-ભૂમિનું છેલ્લું દર્શન કરી લેવાને તુલક ઉપરજી ઉભો રહ્યો હતો. આખરે એકાએક વાદળું વિખરાઈ જતા ફ્રાન્સનો કિનારો નજરે પડ્યો. તેણે જે ભૂમિ ઉપર દીર્ઘ સમયસુધી યશસ્વી-પણે રાજ્ય કર્યું હતું તેના તરફ થોડીવાર સુધી શાંતિપૂર્વક જોયાં કર્યું, પછી ફ્રાન્સની ટેકરીઓને ટોપી ઉતારી નમન

કરતાં ઉઠી લાગણીસહિત કહ્યું, “વીરપુરુષોની જન્મભૂમિ ! હું તને વદન કંડું છું ! ફ્રાન્સ ! મારી છેલ્લી સલામ સ્વીકારજે.”

આની સમજા માણસો ઉપર વીજળીના જેવી અસર થઇ અગ્રેજ અમલદારોએ પણ આ સ્વાભાવિક અને ભવ્ય વદન જોઇને આપોઆપ ટોપીઓ ઉતારી દીધી અને પોતાના મહાનુભાવ બન્દીવાનના પવિત્ર શોક તરફ ઉઠી માનની લાગણી દર્શાવી

સહેનશાહે અદ્ભુત ધૈર્યવડે પોતાની ચિત્તવૃત્તિને નવા સંયોગોને અનુકૂળ કરી લીધી અને તેની બુદ્ધિની સૌના ઉપર એવી જાદુઇ અસર થઇ ગઇ કે તેના તરફ સૌના સન્માન અને પૂજ્યભાવમા દરરોજ વધારોજ થતો ગયો. તે ચાર વાગ્યાસુધી વાંચવામાં રોકાઇ રહેતો, અને પછી થોડો વખત બહાર આવીને ગમ્મતને માટે શેત્રજ રમી લેતો. પાંચ વાગે તેને જમવાનું તેડું આવતું તે અત્યંત સાદો ખોરાક લેતો અને કોઇપણ પદાર્થને વખાણતો પણ નહિ તેમ વખોડતો પણ નહિ તે ઉઠતો એટલે સૌ હિલા થતા અને તેના જતાં સુધી ઉભા રહેતા. આ ઉદાર અગ્રેજ અમલદારો જગતના આ સર્વક્રેષ્ઠ પુરુષને પોતાના ઉપર પડેલી અપૂર્વ વિપત્તિ આમ ચિત્તની, અસમતાપૂર્વક સહન કરતો. જેઈને સ્વાભાવિકરીતે નમી પડતા

એક દિવસ તેણે જોયું કે તે વહાણનો એક ઉતરતી પકિતનો અમલદાર જેના ઉપર વહાણની સલામતીનો આધાર હતો તેને નૌશાધિપતિ તથા બીજા અમલદારો

પોતાની સાથે જમાડતા નહિ, કેમકે તેનો દરજ્જો તેમના જેટલો ઉચો ન હતો. તેને નેપોલિયને કહ્યું કાલે મારી સાથે જમવા આવજો તેણે જવાબ દીધો કે મને નોકાધિપતિ અને બીજા અમલદારો પોતાની જોડે નહિ બેસાડે. નેપોલિયન કહે “તે ન બેસવા દે તો ઘેર ગયા મારા ઔરડામાં જમવા આવજો આ કામ નેપોલિયનને માટે તો રોજનું અને સાધારણ હતું, પણ રિવાજ અને મિથ્યાભિમાનને પોષનારા નિયમોથી જકડાઇ ગયેલા અંગ્રેજોને માટે તો એ શહેનશાહ સાધારણ માણસ જોડે જમવા બેસે એ નવાઇ જેવું જ હતું. એ વાત આખા વહાણમાં ફેલાઈ ગઈ અને તેનાથી શહેનશાહ અને ખલાસીઓ વચ્ચે એકબીની સાકળ ગુથાઈ સેન્ટ હેલેનામાં તેના કેદખાનાની આસપાસ પહેરો ભગનારા અંગ્રેજ સિપાઈઓ અને ખલાસીઓ, કેન્ય સિપાઈઓ અને ખલાસીઓની માફકજ તેને ચાહવા લાગ્યા હતા.

સાજને પહેર તે તુલકપર ફરતો અને એક તોપ, જે પાછળથી શહેનશાહની તોપ કહેવાતી, તેના પર બેમીને ખૂમ રસભેર વાતચીત કરતો. હા કામાસ આ વાતોની રોજ નોંધ રાખતો તેને આ વાનની ખબર પડી એટલે તે નોંધ મગાવીને વાચતો અને પછી પોતાની લડાઇઓનો ઇતિહાસ લખાવતો.

અક્ટોબર માસની પંદરમી તારીખે સેન્ટ હેલેનાના વેગન ઉપર અડકા દરિયા પડ્યા. એક મોટા કેાતરની બાજુમાં કચાલ વગ્તીવાળું ગામ દેખાતું હતું ટેકરીની વારે ધારે તોપો ગોડવેલી હતી તેના સમુદ્રકિનારા ઉપર ખડકની ઉભી દિવાલ બની ગઈ હતી ફક્ત ત્રણ જગ્યાએજ વહાણથી જઈ શકાય એમ હતું તેના હવાપાણી ધણાજ ખરાબ હોવાથી ચક્રનો રોગ અને મરડો એ તો ત્યાંને માટે ધણા સાધારણ વ્યાધિ હતા ત્યાંનો કોઈ પણ વતની કે વિદેશી ત્યા રહીને પચાસ વર્ષની ઉંમરે પહોંચ્યો હોય એવો એક પણ દાખલો નથી.

૧૬ મી અક્ટોબરે માંજે નેપોલિયને વહાણમાંથી નોકાધિપતિને તથા ખલાસીઓનો આભાર માંનીને કિનારા ઉપર પગ મૂક્યો જે આખોમાંથી ભાગ્યેજ આસુ વહેતો તે પણ અત્યારે અશ્રુભીની બની ગઈ હતી નેપોલિયન જાણે પોતાની કબરમાં દલાવાનેજ જતો હોય તેમ તે વખતે અતિગંભીર શાંતિ અને ગમગીની વ્યાપી રહી હતી ગામનું નામ જેમ્સ ટાઉન હતું તેના ટીઆટેકરાવાળા રસ્તાપર ચંદને તે પગ ચાલીને પોતાના મુઠામે જવા નીકળ્યો ત્યારે સૂર્ય આચમી ગયો હતો ઇંગ્લેન્ડની સરકારે પોતાના રાજવંશી કેદીને માટે એક નાનું રાચરચીલા વગનનું ઝુપડું ખાલી કરાવી રાખ્યું હતું ત્યાં તેના મોખતીઓએ તેના મુસાફરીનો લોખંડનો ખાટલો પહોળો કર્યો અને તેના ઉપર એક ગોદડું પાથર્યું વહાણમાંથી સાથે આણેલી થોડી ચીજો ગોઠવીને તેમણે એ ઝુપડાને રહેઠાણનો કોઈક દેખાવ આપ્યો ઝુપડાની આસપાસ સગીનેવાળા સત્રીઓ થોડી કંવો ઉભા હતા યૂરોપના તમામ આપખુદ રાજાઓના સચુક્ત બળને પણ નહિ

नेपालियन सेन्ट्रलनामा डे

પત કરનાર મહાપુરુષના દર્શન કરવા આખું ગામ ત્યાં ભેગું થઈ ગયું. નેપોલિયન થોડીવાર શાંત અને શોકાતુરભાવે બેસી રહ્યા પછી દીવો હોલવીને આવી સ્થિતિમાં જોવા આરામ લઈ શકાય તેવો લેવા માટે બિછાના ઉપર સૂઈ ગયો.

આ ઉજ્જડ અને ખડકાળ ટાપુ ઉપર જેમ્સ ટાઉનથી ત્રણ માઇલને છેટે મસુદની સપાટીથી ૧૫૦૦ ફુટ ઉંચે ખડક અને ટેકરાઓની વચમાં, જ્યાં ખાવળના કંગાલ, દુર્બળ ઝાડવાં મિવાય બીજી કાંઈ ઉગતું જ નહિ ત્યાં એક પકુ પકુ થઈ ગયેલું ઝૂંપડું હતું. અસલ તેનો દોર બાંધવાના કામમાં ઉપયોગ થતો હતો. પાછળથી તેમાં થોડો સુધારો કરીને ગરમીના વખતમાં ત્યાં કોઈ પડી રહેવા આવતા. આ મકાન નેપોલિયનને રહેવા માટે નિર્ણયિત થયું હતું.

બીજે દહાડે નેપોલિયન તે જગ્યા, જે હાલ તેનું કેદખાનું અને પછીથી તેની કબર થવાની હતી, તે જોવા ગયો. તેના ખૂરા હાલ કરવા માટે શત્રુઓએ કરી રાખેલી ગોઠવણ જોઈ તેના હૃદયપર ભારે આવાત થયો, પણ પોતાના મનનો ઉદ્વેગ મોટા માણસને છાજે તેવી શાંતિથી તેણે દેખાવી રાખ્યો. આ મકાન એકાદ બે મંદિરામાં દુરસ્ત થઈ જાય એમ હતું. તેટલો વખત તેણે એક બહા અગ્રેજ ગૃહસ્થના મેમાન થવાનું કબૂલ કર્યું. તેનું ઘર તો નાનું હતું પણ તેની વાડીમાં એક નાની બગીચી હતી તેમાં તેણે પોતાનો મુકામ કર્યો. અહિંજ તે જમતો, સૂતો અને લા કામાસને પોનાનો ઇતિહાસ લખાવતો. અહિં પણ સત્રીનો પેરો તો હતોજ લા કાસાસ તેની સ્થિતિનું નીચે પ્રમાણે ચિત્ર આકે છે:—

“શહેનશાહ નેપોલિયન જે થોડાજ વખત અગાઉ અમર્યાદિત સત્તા ભોગવતો હતો, અને રાજ્યોના રાજ્યોની લહાણી કરતો હતો તે આજે એક વેરાન ખડકની ટોચપર આવેલા સાકડા ગોઝારા મકાનમાં પડયો છે. નથી તેના ઓરડામાં બેમતા ઉડવાનાં સાધન અને નથી ત્યાં આરોગ્ય સચવાય તેવી સગવડો. એકના એક ઓરડામાં તે વાગે છે, બેમે છે, કપડા બદલે છે, જામે છે અને રાત્રે સૂઈ રહે છે. કચરો વાળવા નોકર આવે છે ત્યારે બિચારો બહાર જઈને ઉભો રહે છે. તેને ખોરાકમાં પણ હલકા માણુઓ ખાય એવી વસ્તુઓ અપાય છે અને તે પણ જાણે તે જેલમાં પૂરેલો ગુન્હેગાર હોય તેમ દૂરથી લાવવામાં આવે છે. તેને જિંદગીની જરૂરીય તો પણ પૂરી પાડવામાં નથી આવી પાણી, કાશી, માખણ, તેલ તથા એવી બીજી ચીજો કે તો મળતીજ નથી અને મળે છે તો મોઢામાં પેસે એવી નથી હોતી. તેની તબીયતને માટે નહાવાના ઓરડાની ખાસ જરૂર છે પણ તેની સગવડ નથી, અને થોડે બેમીને કસરત કરવાની તો વાતજ શી?”

“તેના સોબતીઓ અને નોકરોને તેનાથી બે માઇલ દૂર રાખ્યા છે. તેમને મળવા આવવું હોય તોપણ જોડે સિપાઈ તો ખરોજ ઠરાવેલા વખતથી તેમને પાછા ને. ૪૮

આવતા મોકુ થાય તો આખી રાત તેમને ચોકીમા પૂરાઈ રહેવું પડે છે પહેરે-ગીરની હાકના જવાબમાં જે શબ્દ કહેવો જોઈએ તેમાં જો ભૂલચૂક થાય, અને એવી ભૂલ તો ધણી વાર થતી, તોપણ એજ વલે ”

એક દિવસ બધા તેની આસપાસ એકઠા થયા અને પોતપોતાનાં વીતકની કથા કહેવા લાગ્યા નેપોલિયન અત્યારસુધી પોતાના ઉપર ગુજરતું દુઃખ અને અપમાન મૂગે મોઢે સહન કરી રહ્યો હતો, પણ પોતાના સોબતીઓની વિટબણાઓની વાત સાંભળી તેનું લોહી ઉકળી આવ્યું બ્રિટિશ પ્રધાનોને આપવા માટે તેણે એક લાંબો ખરડો તૈયાર કરાવ્યો અને નૌકાધિપતિ કોકબર્નના હાથમાં આપ્યો તેમાં તેણે પોતાના ઉપર ગુજગતી સઘળી વિટબણાઓનું ખ્યાન કર્યું તેણે જણાવ્યું કે હું ઈંગ્લેન્ડની ન્યાયશુદ્ધિ ઉપર વિશ્વાસ ન કરીને રશિયા કે આસ્ટ્રિયાને શરણે ન જતાં ઈંગ્લેન્ડનો આશ્રય લેવા આવ્યો હતો જો તમે મને તમારો કેદી સમજતા હો તોપણ સુધરેલા દેશોએ લડાઈના કેદીઓ તરફ કેમ વર્તવું તેના કાયદા ધડાયા છે, તેમાંનો એકે તમે પાળ્યો નથી અને લડાઈ પૂરી થયા પછી તો મને કેદ કરી રાખવાનો તમને અધિકારજ નથી આના કરતાં તો જ ગલી પ્રજાઓ પોતાના કેદીઓને મારી નાખે છે તેમ મને મારી નાખ્યો હોત તો મારા તરફ વધારે ન્યાય અને દયા બતાવ્યાં કહેવાત, એવા મૃત્યુને આની નિર્દય કેદને મુઠાખલે હું આશીર્વાદરૂપ માનત ખ્રિસ્તી ધર્મની પટેલી આગા એ છે કે ભારેમા ભારે દુઃખ પડે તે સહન કરવું પણ પોતાના દુઃખી જીવનને પોતાને હાથે પળવાર પણ દુકુ ન કરવું આ મિહાન પ્રમાણે હું વર્ત્યો છું એમ હું ગર્વ માથે જાહેર કરું છું, પણ જો બ્રિટિશ પ્રધાનો મારા તરફ આવો અન્યાય અને બુદ્ધિમંદ આતુ ગણશે તો પછી તેઓ મને મારી નાખે એમાંજ મારે સુખ માનવું પડશે

એમ કરતા અક્ટોબર માસની આખર આવી તેમના ઉપગના ઉપદ્રવોમાં અજબ-અજબ રીતે વધારો થવા લાગ્યો હતો દરરોજ તેમને માટે નવાં નવાં નિયમો ધડાતા અને નવી નવી આગાઓ નીકળતી અગ્રેજ અમલદારોના મનમાં એજાજ ભૂત ભરાઈ ગયું હતું કે રજોને નેપોલિયન નાસી જાય ! તેના મક્કાની આસપાસ સત્રીઓનો પહેરો હતો આખા ટાપુની આસપાસ લડાયક વહાણોનો કાફલો ઘૂમતો હતો અને તે ટાપુ પણ પાસેમાં પાસેના દેશથી એક હજાર માઇલ દૂર હતો છતાં દૂરોપના રાજાઓને આ એકલા, નિઃસહાય, નિઃશસ્ત્ર કેદીનો હમશેડ ઝર રહેતો એજ તેના આરિગ્યની અપૂર્વ અન્યતાનો પૂગવો છે તેઓ મારી પેઠે જાણતા હતા કે તમામ રાજ્યોની જુસ્મથી સતત થયેલી પ્રજા તેના એક શબ્દથી હર્ષોન્મત બની જશે.

કસરત અને ખુસ્તી હવા વગર તેની તખીયત બગડતી હતી, પણ નિયમ એવો હતો કે તે ફરવા નીકળે ત્યારે તેની સાથે એક અગ્રેજ અમલદાર હોવોજ જોઈએ.

આથી કટાણીને તેણે ફરવા જવાનું માડી વાળ્યું હતું તે કહેતો કે જે કરવું તે ગણતરી અને તુલના કરીને કરવું જો ખુદી હવા અને કસરતના આનંદ કરતા મારા પહેરેગીરની હાજરીથી મારા જીવને વધારે સતાપ થતો હોય તો એ આનંદ જતો કરવો લા કાસાસે અગ્રેજ અમલદારને ધણુજ વિવેકથી આ હરકત સમજાવી તેને પણ દયા આવી તેણે કહ્યું કે હું મારા પોતાના જોખમે એમને ફરવા જવા દઉં પણ એવી ગેરવાજબી મહેરમાનીનો લાભ લેવા નેપોલિયને ના પાડી, અને ઘોડા પાછા મોકલાવ્યા.

નવેમ્બરની ૧૦ મી તારીખે તે લા કાસાસ સાથે પગે ચાલીને ફરતો હતો જે અગ્રેજ ગૃહસ્થે તેને પોતાના ધરમાં રાખ્યો હતો તેની સ્ત્રી તથા એક અગ્રેજ બાપ્ત જે મુખ્યથી વિધાયત જતા ત્યાં ઉતરી હતી તેમની સાથે તે વાત કરતો હતો એવામાં પુષ્કળ ભારે જોળે ઉચકીને ઉચા ઢોળપર અત્યંત મુસ્કેલીથી ચડતા કેટલાક ગુલામો આવતા દેખાયા પેલી અગ્રેજ સ્ત્રીએ તેમને ચીડવાઈને વેગળા રહેવા કહ્યું પણ નેપોલિયન તેમને રસ્તો આપવા એક બાળુએ ખમી ગયો અને જોલ્યો, “તેમના માથા ઉપરના જોળને માન આપો” મુખ્યથી આવેલી સ્ત્રી જોણે એમજ સાંભળ્યું હતું કે નેપોલિયન દૈત્ય જેવો છે તે તો આ બનાવ જોઈને ચંદિનજ થઈ ગઈ તેણે પોતાની બહેનપણીને ધીમે અવાજે કહ્યું, “કેવો એનો ચહેરો અને એનો ઉમદા સ્વભાવ ! મેં ધાર્યું હતું તે કરતાં તો બધું તૂફાજ નીકળ્યું !”

નવેમ્બરની ૨૫ મી તારીખની નોંધમાં લા કાસાસ લખે છે કે “શહેનશાહની તખીયત છઠ્ઠ લથડી ગઈ છે કેટલાક દિવસ થયા તો ચાલુ મદવાડ ભોગવે છે અને કેદી તરીકેની તેની એકસરખી રમહીન જિંદગીની નેના શરીર ઉપર માડી અમર થવા લાગી છે લોકો માને છે તેવું તેનું શરીર ઝાઈ બહુ મજબૂત નથી શરદીની અસર તો તેને હમેશ રલાજ કરે છે માધારણુ બનાવોનો પણ તેના શરીરને ધમાગે પહોંચે છે રગની વાસથી પણ તેની તખીયત બગડી આવે છે તેના ખાવામાં અમુક ચીજ આવી હોય અથવા ધરમાં સહેજસાજ ભેજ હોય તો તેની પણ તેના શરીર પર ધણી માડી અસર થાય છે તેનું શરીર લોખંડ જેવું મજબૂત છે એવું લોકોમાં કહેવાય છે તે જોટી વાત છે તેનું બધું બળ તો તેના મનમાંજ રહેલું છે. સ્વદેશમાં અને સ્વદેશ બહાર તેણે કેવો લાગટ અને ભારેમાં ભારે પરિશ્રમ સહન કર્યો હતો એ તો જાણીતી વાત છે કોઈ પણ રાજ્યકર્તાએ આવો શારીરિક પરિશ્રમ નથી ઉઠાવ્યો મેં તેને રાજ્યકર્તામાં કે ધાગસલામાં આડ કે નવ કલાક સુધી લાગટ કામ કરતો જોયો છે અને ત્યાંથી જ્યારે તે ઉડતો ત્યારે જાણે કાંઈ કામ કર્યું ન હોય એવું તેનું મગજ તાણુને તાણુજ હતું મેં તેને સેન્ટ હેલેનામાં પણ લેશ્વમાત્ર ચાક્યા વગર અધરામાં અવરા વિષયનાં પુસ્તકોનો અભ્યાસ કરતો જોયો છે માણસ

જાત ઉપર પડી શકે એવી ભારે ભારે વિપત્તિઓનો ધસારો તેણે વિનાશોભે સહન કર્યો છે, પણ આ બધાએ કમ તેના શરીરની નિર્બળતા છતાં કેવળ મનોબળને પ્રતાપેજ તે કરી શક્યો છે ”

“ શહેનશાહનો આહાર અતિ અદ્ય છે તે ઘણીવાર કહે છે કે માણસ ઘણું ખાઈને માદા પડે છે, પણ થોડું ખાધાથી માદા પડ્યા હોય એવું મેં કદી સાંભળ્યું નથી બીજે દહાડે મારી ભૂખ લાગે એટલા માટે કોઈ કોઈ વાગ તે ચોવીશ કલાકના ઉપવાસ કરે છે તેની નિદ્રા પણ અતિ અદ્ય અને અનિયમિત છે ઘણીવાર તે સવારમાં વહેલો ઉઠીને લખવાવાચવામાં રોકાય છે અને પછી પાછો સૂઈ જાય છે ”

“ શહેનશાહને દવા ઉપર શ્રદ્ધા નથી, અને પોતે કદિ દવા લેતો નથી તેણે પોતાને માટે બાધિ મટાડવાની નવીન રીત શોધી કહાડી છે તે એ છે કે જે કારણથી શરીર બગડ્યું હોય તેનાથી તદ્દન ઉલટી રહેણીકરણી રાખવી, એટલે કુદરતનું સમતોલપણ પાછું આવી જાય છે એમ તે માને છે દાખલા તરીકે જો અધિક વખત આળસમાં ગયો હોય તો કાં તો આખો દિવસ તે શિકાર કરતો અથવા તો દોડતે ઘોડે સાં સાં માઇલ ફરી આવતો એને જો એમ લાગતું કે શરીરને ઘણું શ્રમ પહેવ્યો છે તો ચોવીશ કલાકનુધી પૂરેપૂરો આરામ લેતો તે કહેતો કે નુદરને મને બે ગુણુ બહેલા છે—એક તો જ્યારે મારે આરામની જરૂર હોય ત્યારે ગમે ત્યાં અને ગમે તે વખતે હું ઉઘી શકું છું અને બીજું એ કે ખાવા પીવામાં લેશમાત્ર પણ ભૂલ થાય છે તો તરત મારું જઠર મને ચેતવી દે છે ”

એકવાગ તેણે વાતચીતને પ્રસંગે કહ્યું હતું કે —

‘ મને દવા ઉપર જાણે આક્રીન નથી મારે માટે તો ઉપવાસ અને ઉજાડ-રનાન બેજ ઔષધ પૂરતાં છે છતાં બીજા ધધા કરતાં વૈદ્યોમાટે મને વધારે માન છે કારણ કે તેમનો ધધો વખીલની માફક એક બીજને લગાવી મારવાનો નથી, પણ મારું મને સુખ આપવાનો છે વધીલાતનો ધધો મનુષ્ય સ્વભાવને બગાડ્યા વગર રહેતોજ નથી. જેને વારવાર સાચાને જૂઠું કહેવાની ટેવ પડે અને અવજો દુનિયામાં થાય ત્યારે જે રાજી થાય તે કદિ સત્યાસત્યની પરખ કરી શકતોજ નથી ”

જે ગૃહસ્થે તેને પોતાના ધરમાં આશ્રય આપ્યો હતો તેને ત્યાં એક હબસી ગુલામ હતો તેનો ઇતિહાસ તેણે પૂછી લીધો અને તેને સુખી કરવાની તેને પ્રયત્ન ઇચ્છા થઈ આવી તે મલામાનો વતની હતો અને ત્યાંથી અગ્રેજ ખારવાઓ તેને પકડી લાવીને અહિં વેચી ગયા હતા તેની દયાજનક વાત સાંભળીને શહેનશાહને બહુ દયા આવી ગુલામ પણ તેના તરફ વહાલ રાખતો અને તેની સાથે વાતો

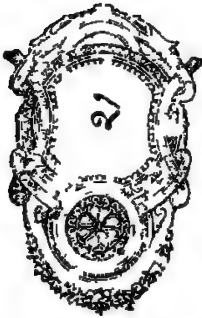
કરવા આવતો તેઓ બેઠે કેદી હતા-શહેનશાહ અને ગુલામ ।

એકવાર આ ગુલામવિષે તે લા કાસાસ સાથે વાત કરતો હતો તે વખતે તેણે કહ્યું, “તમે ધારો છો કે હું અને તે ગુલામ બેઠે એકસરખા કેદી છીએ, પણ મારામાં અને તેનામાં વણા ફેર છે તેના કરતા મારા ઉપર ભુલમ વધારે થયો હશે પણ મારી સહનશક્તિ પણ વધારે છે તેના જેટલું આપણને શારીરિક દુખ નથી અને જો તેવું દુખ દેવાનો અખતરો કરવામાં આવે તો આપણામાં એટલું આત્મચળ છે કે આપણા ઉપર ભુલમ કરનારાઓના પ્રયત્નને આપણે જરૂર નિષ્ફળ કરી મૂકીએ બીજી આપણી હાલની સ્થિતિમાં પણ એક વિશેષ ખુબી છે આખા જગતની આખ આપણા ઉપર છે આપણે માટે કરોડો માણસો સહાનુભૂતિ રાખે છે અને તેમના હૃદયની શુભેચ્છાઓ આપણા તરફ વરસી રહી છે વળી જો હું મારો એકલાનોજ વિચાર કરૂં તો કદાચ હું આ સ્થિતિમાં આનંદ માની લઉં મારી કારકીર્દીમાં વિપત્તિનો અલાવ હતો જો હું રાજ્યામન અને મારી અમલની સત્તા મોગવતોજ મરી ગયો હોત તો ધણા મને પૂરેપૂરો ઝોળખીજ ન શકત, પણ આજે વિપત્તિએ તે પડદો ખોલી નાખ્યો છે અને હું જેવો છું તેવો જગતની નજરે પડુ છું.”

શહેનશાહે તે ગુલામને છોડવવાનો પ્રયત્ન કરવા માડ્યો પણ સેન્ટ હેલેનાના વડા અધિકારીએ જવાબ આપ્યો કે જનરલ બોનાપાર્ટ આ કામ કરીને આખી હબસી દામને આભારી કરવા માગે છે માટે હું તે નહિ થવા દઉં આ જવાબથી શહેનશાહ આશ્ચર્ય પામ્યો, નિરાશ થયો અને બિચારો ગુલામ જિદગીસુધી ગુલામનો ગુલામજ રહ્યો.

પ્રકરણ ૭૦ મું-લોંગવુડમાં પહેલું વર્ષ

મસ ટાઉનથી ત્રણ માઈલ દૂર આવેલુ જીર્જી થઇ ગએલુ ધર જેની વાત આગલા પ્રકરણમા આવી ગઇ છે તેનુ નામ લોંગવુડ હતુ તે હવે દુરસ્ત થઇ ગએલુ હોવાથી નેપોલિયન સને ૧૮૧૫ ના ડિસેમ્બરની ૧૦ મી તારીખે ત્યા રહેવા ગયો ધર નાકડુ હતુ તેથી તેના કેટલાક સોબતીઓને ધર બહાર તણુમા તથા કેટલાકને એથીએ દૂર ગહેલુ પડ્યુ

અહિ આબ્યા પછી તેમની સતાવણીમા દરેજા ઉમેરા થતા લાગ્યો તેઓ ફરવા જતા ત્યારે ભરીખ દુકવાળા સિપાઇઓ આખે રસ્તે ઉભા રહેતા અમુક વખત પછી તેમને બહાર નીક

ળવાની મના હતી ટાપુના ઢાઇ પણ રહેવાશી સાથે તેઓને વાત કરવાની પગવાનગી ન હતી સમુદ્રકિનારે જવુ એ તેમને માટે ગુન્હો હતો શહેનશાહની ખારી નીચે પણ સત્રીનો પહેરો તે ખરોજ જતી આવતી વખતે પહેરેગીને કહેવાના શબ્દોમા વારેવારે સુધાગ વધાગ થયાજ કરે શહેનશાહના મોખતીઓ બબડતા, પણ તે પેતે એવી પ્રૌઢ શાંતિથી સહન કરતો કે તેને થતા એકે એક અન્યાય અને અપમાનની કથા તેના જીવનચરિત્રના સુદરમા સુદર પ્રકરણનો વિષય થઇ પડે સેન્ટ હેલેનામાજ તેના ચારિત્રના ખરેખરા બાદશાહી લક્ષણો ઝગઝગી નીકળ્યા હતા

એક અંગ્રેજ ગૃહસ્થે તેને કહ્યુ કે આપને માટે જે જે વાનો અમારા દેશમા ફેલ ઈ છે તે બધી હુ સાચી મનતો, એમ આજે તે પાપના પ્રાયશ્ચિત્ત તર્ક આપની આગળ ઢબૂલ કંઠે છુ તેણે કહ્યુ, “હુ માનુ નહિ તો શુ કરે ? અમારા વર્તમાનપત્રા અને પુસ્તકોમા ખમ એની એજ વાત ! બધાને મોઢે પણ એકનુ એક જ નિદાપુગણુ ! એક પણ માણસ આ વાંતને ખોટી ન પાડે ”

નેપોલિયને તેના ભક્ષા સ્વભાવ મુજબ હમીને કહ્યુ કે “આ બધી મહેરબાની માટે હુ તમારા દેશના પ્રધાનોનો આભારી છુ તેમણે મારા વિષેની જિંદગીથી લેલી પત્રિકાઓ આખા યુરોપમા વેરી મૂકી હતી મને ઢાઢએ કહ્યુ કે એ જાણીશું ખરન તમે કેમ નથી કરતા ? મે કહ્યુ કે અતે જુહુ વહી જાય છે અને સત્ય

ઠરી રહે છે. આ જમાનાના શાશુ માણુનો અને ભવિષ્યની પ્રજા સત્ય હકીકત જોઈને ન્યાય કરશે વાદળાં તો અત્યારથીજ ફાટવા લાગ્યાં છે અજવાળાના ટિંછુ તેમાંથી નીકળવા મડ્યા છે અને મારૂં આજિય હવે ધીમે ધીમે લોકોને સ્પષ્ટ દેખાતું જાય છે થોડાજ વખતમાં મને ન્યાય આપવો એ યૂરોપમાં એક ફેશન થઈ પડશે, અને માન હુઆઓ અથવા મૂખાઓજ મારા નતુ ગરેશે વળી મારી નિદા કરવા પાછળ લાખો રૂપીઆ બરબાદ કરવામાં આવ્યા છે, છતાં મેં બવાવેલી ઇમારતો અને સ્થાપેલી જાહેર સંસ્થાઓ ભવિષ્યની પ્રજા આગળ મારો ઇતિહાસ આરસી જેવો ચોક્કસો બતાવી આપશે

સેન્ટ હેલેનાના અંગ્રેજ મિપાઇઓ અને ખલાસીઓ તેના ઉપર ફિદા હતા એક અંગ્રેજ ખલાસી, પહેરેગીર ન જોઇ શકે તેવી રીતે તેનું દર્શન કરી ગયો અને જોડ્યો, “બસ, હવે હું નિરાતે મરીશ ઇશ્વર નેપોલિયનને વધારે સુખ આપો એવી મારી પ્રાર્થના છે ” આવા બનાવ તો ઘણીવાર બનતા કોઇ તેને માટે ફૂલના ગુચ્છ પથ્થુ ગૂથી ગૂથીને મોકલી દેતા એક ખલાસીની આખમાથી તેને જોતાજ પ્રેમાશ્રુ નીટળી પડ્યા અને તેણે લા કાસાસને કહ્યું, “ ને વહાલા જિગરને કહેજો કે એને લેશ પથ્થુ દુખ થાય એ હું નથી ઇચ્છતો એને સુખ મળે એવી મારી પ્રાર્થના છે અમે બધા એમજ ઇચ્છીએ છીએ ઇશ્વર એને લાલુ આડુખ અને તનદુરસ્તી બક્ષો !”

લોગવુડની આસપાસ અડધા કલાકમાં જવય એટલા અંતર સુધીજ નેપોલિયનને પહેરેગીર વગર ફૂવાની ફટ હતી અંગ્રેજ અમલદારને સાથે ગમ્યા વગર એથી વધુ દૂર આ નાના ટાપુના કોઇ પણ લાગમા જવાની તેને મનાઇ હતી આથી તેની લાગણી ઘણી દુખાતી અને તે ફરવા જવાનુંજ માડી વાળતો તેના સોમતી-આએ નૌકાધિપતિને ઘણાએ વિનવ્યો પણ તેણે આ અપમાનજનક નિયમને ઠીસો નજ કર્યો નેપોલિયનને ઘણું લાગી આવ્યું અને હગવેલી સીમા કરતા આ-ગળ જવુજ નહિ એવોજ તેણે નિશ્ચય કર્યો આવા અપમાનથી તેમજ જિદગીની જરૂરીઆતો પણ નહિ મળવાથી તેની તબીબત બગડવા લાગી હતી

x ૧૫ મી જાન્યુઆરી “ બોનાપાર્ટ”ને છુપો ઇતિહાસ ” એ નામનું એક પુસ્તક તેના હાથમાં આવ્યું એ જૂહું, અને અનિશય ખીલાસ નિદાથી ભરપૂર હતું તોપણ તે હસતો ગયો અને વાચતો ગયો તેની પોતાની માની હલકી નિદા જે પ્રકરણમાં કરી હતી તે વાચતા તેનાથી ન રહેવાયું પોતાના બલિયારને હેવાલ વાચીને તેણે કહ્યું કે, “ આખી દુનિયા જાણે છે કે મેં તો નીતિનો ફેલાવો કર્યો છે બલિયાર તમ્કે મારૂં સ્વભાવથીજ વલણ નથી અને હોત તોપણ મારે માથે

આ અવતરણો લા કાસાસ’ અને ડૉ૦ એ મીરાની રોજનિશીમાંથી લાવેલા છે

એટલા બધા કામ હતા કે તે સબધી વિચાર કરવાની મને પુરસદ પણ ન હતી
૧૧ મી માર્ચ કે.ઇએ તેને અજના દિવસની યાદ દેવડાવી ત્યારે તેણે હિતે
રમા કહ્યું કે —

“ ગયે વર્ષે તો હું આજે વિરોધમાં હતો રાજ્યો અને લોકો ખેડે મારાથી
ક્યાં અને યૂરોપમાં સુદેહ અને સમતા જળવવા માટે મારે રાજ્ય બહુજ જરૂર
છે તે એ બેઠેથી નજ સમજાયું તેમણે એ મોટી ભૂલ કરી છે અને તેમને સો-
સવું પડશે ”

“ ગજાઓને શાની બીક હતી ? શું તેમને એવી ધાસ્તી હતી કે હું રાજ્ય
વિશ્લેષકારી વિચારો ફેલાવીને તેમના રાજ્યાસન ઉથલાવી નાખીશ, કેટલીએ વાર તેમનાં
ગજાઓ મારા હાથમાં આવ્યા હતા પ્રજાસત્તાક રાજ્ય માટે તેમની રૈયત માગણી
કરતી પણ મેં તેમને ઉત્તેજન આપ્યું ન હતું જો મેં તેમ ક્યું હોત તો અત્યારે
પણ હું રાજ્યજ હોત અને તેઓ ક્યારનાએ રાજ્યામન વગરના થઈ ગયા હોત
કાં તો ગજાને રૈયત પોતાનો ધર્મ બજાવવાની ફરજ પાડે અથવા તો રાજની
મારફતે પ્રજા પોતાનું કલ્યાણ માધે આ બેમાથી બીજો રસ્તો મને ઇષ્ટ લાગે છે
કારણ કે એવારે પ્રજાનું બળ પ્રકટ થયા પછી તે કયા જઠને અટકશે તે
કહી શકાતું નથી ”

“ મેં ગજાઓને અને ઉમરાવોને નિર્ભય ક્યાં હતા આજે હું જતા એ બેઠેની
સ્થિતિ બેખમ્રમા છે મેં લોકોની સત્તા અને તેમના વાજબી હક્ક કાયમને માટે
મર્યાદિત કરી લીધા હતા આથી રાજ અને પ્રજા બેઠેની તકરારોનો નિવેડો આવી
ગયો હતો. હવે બેઠેએ પોતપોતાની મર્યાદા તોડી છે અને હવે પાછો એ ઝગડો
નવેસરથી શરૂ થવાનો છે તેઓ ધારતા હશે કે હવે સુદેહશાંતિ થઈ ગઈ છે
પણ ખરે જોતા એકજ તણખો પડતા આખા યૂરોપમાં દ.વાનજ સળગી ઉઠે એવી
સ્થિતિ અત્યારે છે ”

૧૦ મી એપ્રિલ યૂરોપથી એક વહાણ આગ્યું તેમાં વર્તમાનપત્રો પણ
આગ્યા હતાં તેની અદ્ય ક્રાન્સમાં વધતા જતા અસતોષની ખબરો હતી આ
મમાચાર વાચતા નેપોલિયન ધણો ઉશ્કેરાઈ ગયો, અને બોલ્યો કે “ સ્વનત્રતાના
વિચારો કદિ દબાયજ નહિ ઉદાર વિચારો ઇગ્નિડમાં ઉગ્યા છે, અને અમેરિકામાં
અજવાળું પાડે છે પણ ક્રાન્સમાં તો પ્રજાએ તેમને પોતાના કરી લીધા છે, અને
એ ત્રણ દેશની બનેલી દીપમાળામાંથી આખા જગતને અજવાળે એટલો પ્રકાશ
નીકળે કે જતે દિવસે એ વિચારો દરેક પ્રજાના ધર્મ, અને નીતિનું સ્થાન લેશે
અને સામા પક્ષવાળા ગમે તેટલા ફાફા મારે તોપણ તે મારા નામની સાથે અવિ-
ચિન્નપણે જોડાયલા રહેશે કારણ કે એ રાશની મેજ સળગાવી અને મેજ તેને

પવિત્ર કરી એની કોષ્ઠથી ના નહિજ પડાય ”

૧૭ મી એપ્રિલ સેન્ટ હેલેનાનો નવો સુખો સર હડસન લો આજે મુલાકાતે આવ્યો તેનો દેખાવ કદાજો ઉપખવે એવો છે તેના ગયા પછી શહેનશાહે કહ્યું, “એ દેખાય છે તો ધણેજ લાયકર અને એનો ચહેરો પણ દુષ્ટ માણસના જેવો લાગે છે, પણ અત્યારથી આપણે અભિગ્રાહ ન બાધવો ”

૧૮ મી એપ્રિલ સર હડસન લોએ નેપોલિયનના તમામ સોળતીઓને એક કાગળ વચાવ્યો જેમાં લખ્યું હતું કે તેમને સ્વદેશ પાછા જવું હોય તો જવાની છૂટ છે, પણ જો આ બેટ ઉપરજ રહેવાનો તેમણે નિશ્ચય કર્યો હોય તો તેમણે લખી આપવું પડશે કે શહેનશાહના ઉપર જે જે પ્રકારના ખપ્તા રાખવામાં આવશે તે બધા અમે સહન કરવા કબૂલ છીએ એનો અર્થ એવો હતો કે જીવતા સુધી તેમણે અનેક પ્રકારના જુલમ, અપમાન સહન કરવા છતાં તેમણે બધાએ તરતજ એ ડગળામાં ઉપર મઢીઓ કરી દીધી

૧૨ મી મે સર હડસન લો અને નેપોલિયનના સોળતીઓ વચ્ચે ૧૬વસે દિવસે કડવાટ વધવા લાગ્યો

૧૬ મી મે. સર હડસન લો લોંગવુડ આવ્યો અને બોલ્યો કે મારે જનરલ બોનાપાર્ટને મળવું છે ધણી વખત સુધી બેઠે વચ્ચે કઠોર મત્તાપણુ ચાલ્યું તેના ગયા પછી નેપોલિયને કહ્યું “- અમારે બેને ખૂબ ગરમાગરમ તકરાર થઈ મારો મિત્રજ પણ હાથમાં ન રહ્યો તેમણે (બ્રિટિશ સરકારે) મારે માટે જલ્લરના કરતાં પણ વધારે ખરાબ માણસ મોકલ્યો છે તે પૂરેપૂરો જલ્લાદજ છે x x x x બસ, તેઓ જરૂર મારો અતજ લાવશે ”

૨૮ મી મે આજે શહેનશાહ થોડે બેસીને ફરવા ગયા હતા રસ્તામાં અગ્રેજ લશ્કરની છાવણી આવી સિપાઇઓ તેને જોતાજ તેની આસપાસ વીંટળાઈ વળ્યા તેણે એ સખ ધર્માં કહ્યું, ‘મને જોઇને જેના દિલમાં માન પેદા ન થાય એવો કોઇ પણ દેશનો સિપાઇ હોયજ નહિ ’ સિપાઇઓને ઉશ્કેરવાનું તહોમત પોતાના ઉપર ન આવે તે માટે તેણે એ પછીથી એ છાવણી તરફ જવાનું છોડી દીધું

૧૮ મી જુન આજે વોટર્લુના સમામને એક વર્ષ પૂર્વે થયું એ વાત યાદ આવતા શહેનશાહના મુખ ઉપર શોકનું વાદળુ છવાઈ ગયું તેમણે ધીમે અને અતિ ગભીર અવાજે કહ્યું, “ નહિ સમજી શકાય એવી આફતનો દિવસ ! અપૂર્વ નસીબીની પરપરા ! આઉચી અને ને ! શુ હશે ? દેશદ્રોહ કે પ્રતિકૂળ પ્રારબ્ધ ? ! અફસોસ ! ટ્રાંક ક્રાન્સ ! ”

૧૮ મી આગસ્ટ આજે વળી પાછો સર હડસન લો નેપોલિયનને મળવા આવ્યો વાત કરતા કરતાં બેઠે તપી ગયા શહેનશાહ પણ અત્યારસુધી જુલમ

અને અપમાન વેડી વેડીને એવો કાયર થઇ ગયો હતો કે આજે તેનો કોવ કાચુમાં ન રહ્યો હડમન લોએ તેને કહ્યું કે તમારા ખર્ચ માટે તમારે વરમ દહાડે ત્રણ લાખ ફ્રાન્ક આપવા અને તમારા ઘરખર્ચમાં ઘટાડો કરો નેપોલિયને પોતાના માટે મિનજરૂરી અને અપમાનજરૂરી જાપ્તાના નિર્મોળ ખર્ચ માટે નર્મનને ખૂબ ખખડાવ્યો એક જાણ એક બીજાથી વધારે ખીજવાઇને છટા પડ્યા.

બીજો દિવસે સર હડમન લો ડાંઠ આમીગને કહેવા લાગ્યો કે “તમે જનરલ બોનાપાર્ટને કહી દેજે કે તેના સુખ અને આરામનો આધાર માન મારી મહુગ્યાની ઉપર છે જો તે આ રીતે માફ અપમાન કર્યા કરશે તો મારી સત્તા કેટલી છે તેની તેને ખમર પાડી દઈશ ને મારો કેદી છે અને જેવી તેની ચાલચલગત તેની રીતે તેની માથે વર્તવાનો મને અધિકાર છે હું તેની અક્ષન ઠેકાણે લાવી દઈશ તેણે લાખો માણસોની ખુમારી કરાવી છે અને છૂટે તો ફરી પાછો તેમજ કરે ”

- ૩ છ સપ્ટેમ્બર ગળ્યવિશ્લવવિષે વાત કરતા નેપોલિયને કહ્યું — “ગળ્ય-વિશ્લવ એ ધર્મશરના શાપથી પ્રજના ઉપર પડનાગી મોટામા મોટી આફત છે સમાજમા એક પ્લેગ છે સમાજનું ખર્ચ મુખ્ય તો પ્રજાનો દુકે વર્ગ એક બીજાને સુખ આપે અને લે અને સમાજનું ખર્ચ મુખ્યવચ્ચિત રહે તેમાજ રહેલું છે હું ગરીબોને માટે દરવર્ષે લાખોની રકમ ખરચતો હતો, તોપણ ફ્રાન્સ ૧૭૮૭ની સાલમા હતું તેના કરતા વધારે નિર્વન રહ્યું છે એનું કારણ જો છે કે ગળ્યવિશ્લવ રમ તેટલો ડહાપણપૂર્વક કર્યો હોય તોપણ પ્રજા શરીરને તેથી એટલો આચકો લાગે છે કે તેની ઉત્પાદક શક્તિનો નાશ થઈ જાય છે અને વણે વર્ષે તે કાંઈક ઠેકાણે આવવા લાગે છે ફ્રાન્સની રાજ્યકાન્તિ એ આખા પ્રજા શરીરને લાગેલો લાયકો આચકો હતો અને વિમુવિયમ જવાગામુખીના પ્રચડ ઉત્થાનના જેવી તેની અમર વ્યાપક અને આનવાર્થ હતી જ્યારે સમાજમા વ્યાપી રહેલી સૂક્ષ્મઅસરો પરિપન્ન થાય છે ત્યારેજ રાજ્યકાન્તિ બહુકી નીકળે છે ”

“ને શુર્મેન રાજ્યો એમ મમજતા હોય કે તેઓ ગળ્યાપન ઉપર સુદૃઢપણે સ્થાપિત થઈ ગયા છે, તો તે તેમની મોટી ભૂન છે હું તો વખને ફરીથી જોવા ન પામું પણ એટલું તો ચોક્કસ જાણ છું કે જે રાજ્યદડ ફ્રાન્સના શત્રુઓએ તેમના હાથમા નૂક્યો છે તેમને એક દિવસ પ્રજા તોડ્યા વગર નહિજ રહે લોકો જરૂર જાણી જશે કે મારા વશજના રજા વગર તેમનું હિન જળનાય એમ છેજ નહિ ”

સર હડમન લોએ નેપોલિયનને ખમર આપી કે તમારે ખર્ચમા ઘટાડો કરવો અને નોડરો આજા ગમવા તમારો માસિક ખર્ચ પચીશ હજાર ફ્રાન્કથી વધારે નજ આપવો જોઈએ અને વધારે કરવો હોય તો વધાગની રકમ તમારે પોતાને આપવી પડશે નેપોલિયને જવાબ દીધો કે “લડન, પારિસ કે સેન્ટ હેલેના એમાંથી

બ્રિટિશ પ્રધાનોની નજરમાં આવે તે ગામની એન્ક સાથે મને બચ્ચાગ કરવા દો અને મારા કાગળો સીલબંધ બંધ અને આવે તેમાં દખલ ન કરો, તો હું મારો સંબંધો ખર્ચ ઉપાડી લેવા તૈયાર છું તેણે પોતાના તરફથી વચન આપ્યું કે એ પત્રોમાં નાણા સિવાય બીજી બાબતને લગતો પત્રવ્યવહાર નહિ કરે, પણ હડસન લોએ ના પાડી, અને કહ્યું કે ખર્ચ વટાડવોજ પડશે લાખી કડવાશભરેલી તકરાર ચાલી હડમન લો એકનો બે નજ થયો કાઉન્ટ મોન્થોલને તેને ધણોએ સમજાવ્યો કે શહેનશાહને બ્રિટિશ સરકાર તેની પોતાની મિલકત વાપરવા દેતી નથી અને તેથી કરીને ધરખર્ચ ચકાવવાને માટે તેના પાસે સોનાચાદીના વામણ ગણા છે તે વેચી નાખવા પડશે ખરેખર દર મહિને વામણો વેચાતાજ ગયા અને છ નોકરને રજા આપીને ખર્ચ કમી કરવો પડ્યો.

તેણે એકવાર ડૉ. ઓ'મીરાને કહ્યું કે, “ મને તમાગ દેશના (ઈંગ્લેન્ડના) પ્રધાનોની રીતભાતમાં કાંઈ સમજ નથી પડતી તેઓ દર વર્ષે મારી પાછળ બાર લાખ ફ્રાન્ક ખર્ચવાનો દેખાવ કરે છે અને અહિં તો મને તોળી તોળીને ખાવાની અને નોકરોને કહાડી મૂકવાની ફરજ પાડે છે । એક બાળુએ નડામો ગજવર ખર્ચ કરવાનો ડોળ અને બીજી બાળુએ જેનો જેટો પણ શોધ્યો ન જડે એવી નીચતા અને સાકડુ મન । મારા કાગળ સીલબંધ ન જવા દે તો એવો કેણુ મૂખ હોય કે બુર્જોઈ રાજની આખે ચડવા અને પોતાની મિલકતને જોખમમાં નાખવા તેનો મને જવાબ આપે વળી એકવાર જે પ્રધાનોએ મને બેલેરોડેન વહાણમાં લૂટી લીધો તેઓ જે જાણે કે મારી ખાનગી મિલકત અમુક ઠેકાણે છે તો તેઓ લૂટી લીધા વગર રહે પણ ખરા । પણ તેઓ આટલા ખર્ચનો ડોળ શમાટે કરે છે તે હું સમજુ છું એ લોકો ઈંગ્લેન્ડનો પ્રજાને ઠગે છે ત્યાંના લોકો આટલા મોટા ખર્ચના અકિડા જુએ અને મારે માટે સરસામાન તૈયાર કરાવવાની ખોટી ધમાક જુએ એટલે એમ જાણે કે હું અહિં સુખમાં છું જે તેઓ એમ જાણે કે મને અહિં આવી વિટબણા પડે છે, અને તેમની જાતીય પ્રતિજ્ઞા ઉપર કલક લાગે છે, તો તેઓ તે સાખી ન રહે ”

ત્રણ મહિનાની અદર રૂપાના ઢોળવાળા વાડકા સિવાય બધા કિમતી વાસણ વેચાઈ ગયા અને હવે તેને સાધારણ વર્ગમાં વપરાતાં ધાતુના વાસણમાં ખાવાનો વખત આવ્યો આથી તેના મન ઉપર એટલી બધી માડી અમર થઈ કે અનાજ નો કાળીઓ પણ તેને મળે ઉતરતો નહિ

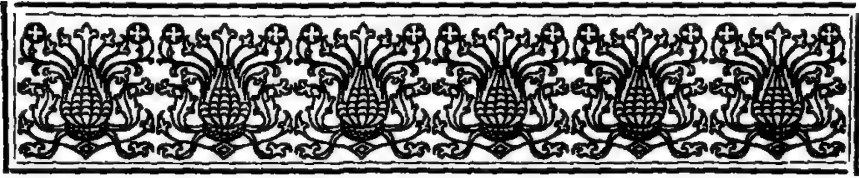
અખરે સર હડસન લોની ખફગી નરમ પડી આ વાતને આટલી હદસુધી લઈ જવા માટે તેણે દિલ્લીરી બતાવી અને કહ્યું કે લોંગલુડમાં પુષ્કળ સોત છે એવી મારી સમજ હોવાથી મેં આવું પગલું બંધું હતું, અને ‘ જે મને ખબર હોત

કે જનરલ બોનાપાર્ટને મામાન્ય માણસ વાપરે એવા વામણુર્મા ખાવુ પડશે તો એક પણુ થાળી વેચાવા ન દેત ”

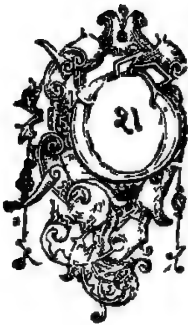
શહેનશાહને નાણાની અતિશય તગી વેઠવી પડે છે એવુ જ્યારે તેના મિત્રો અને મર્ગએ જાણ્યુ ત્યારે તેમણે લખ્યુ કે અમારી પાસે જે કાંઈ છે તે સર્વ તમારું છે તેની માતા, જોસેફ ફર્ડીનન્ડ, પાલિકામન, જેરોમ, લૂઇ, બધાએ લખ્યુ કે અમારી પાસેથી જેટલુ જોઈએ તેટલુ નાણું મગાવી લેજો

આ પ્રમાણે નેપોલિયનનુ સેન્ટ હેલેનામા પહેલુ વર્ષ પૂરૂ થયુ તેને કરવામા આવતી તરેહ તરેહની પજવણીઓ અને અપમાનોની કથા વિશેષ લખાવવાથી ધણુ વાચકોને દુ ખની લાગણી થાય તેમ છે એ શોકમય કથા વાચવા જેવુ જેમને હૃદય હોય તેમને માટે સર હઝમન લોના સરકારી કાગળોના પૂરાવાસહિત સેન્ટ હેલેનાનાં અનેક સસ્મરણોની સામગ્રી તૈયાર છે

પ્રકરણ ૭૧ મું-કેદનું બીજું તથા ત્રીજું વર્ષ

હેનશાહની તખ્તીયત હવે દિવસે દિવસે યગડતી ચાલી, અને તે જોઇને તેના સોબતીઓને ઘણો શોક થતો હતો. અગ્રેજ અમલદારને સાથે રાખ્યા વગર તેને પગે ચાલીને કે ઘોડે બેસીને ફરવાની મના હતી હાથમા ભરેલી બુટકા લઇને સત્રીઓ તેના ધરની ખારીઓ અને ખારણા આગળ રાતદહાડે ઉભાને ઉભાજ રહેતા જ્યારે અગ્રેજ અમલદાર સાથે ન હોય ત્યારે ટાપુના ક્રોધ પશુ વતના સાથે તેને બોલવાની છૂટ ન હતી સર હડસન લોએ શહેનશાહ ના તમામ સોબતીઓએ નીચેના કરારનામા ઉપર સહી કરવીજ પડશે, એવી જીદ લીધી

“ હું નીચે સહી કરનાર આ ઉપરથી જાહેર કરું છું કે મારે સેન્ટ હેલેનામા ગેલુ છે અને બોનાપાર્ટના ઉપર જે જે અગત અકુશો મૂકનામા આવે તે બધા મારા ઉપર મૂકાય તોપણ તે સહન કરતા હું રાજી છું ”

તેઓ આના કરતાં પણ વધારે આકરી સરતો ઉપર સહી કરવા તૈયાર હતા પણ જે લખાણમા શહેનશાહના સબધમા ધણીજ તોછાડાં વાપરી હોય તેના ઉપર તેઓ સહી નજ કરે તેમણે સહી તો કરી પણ બોનાપાર્ટને બદલે શહેનશાહ શબ્દ લખ્યો સર હડસન લોએ કાગળો પાછા મોખ્યા અને કહ્યું કે લખાણ છે તેમનું તેમજ રહેવા દેદને સહી કરવી પડશે તેઓ બધા ગુચવાયા અને નેપોલિયનના ઝોરડામા ભેગા થયા તેણે કહ્યું —

“ મારા તરફ પ્રેમ રાખનારાઓ ઉપર અપમાનનો વરસાદ વરસાવવામા આવ્યો છે અને હવે પણ તેમા વધારો થવાનો સભવ છે તેથી હું હવે તે સહન કરી શકતો નથી ! બધા અહિથી જાઓ હું અહિ એકલોજ રહીશ તમારા ઉપર આટ-આટલો અકુશ તો છે અને તેમા વધારો થયાજ કરે છે તે હું જોઇ શકતો નથી તમે યુરોપ જાઓ અને અહિ મારા ઉપર કેવો બયકર જુલમ વરસી રહ્યો છે તે જાહેર કરી દો. હું કમોતે મરવાની તૈયારીમા છું તેની સૌ આગળ સાક્ષી પૂરજો હું ”

તમને આ પ્રતિજ્ઞાપત્ર ઉપર સહી કરવાની મના કરું છું ”

પણ સર હડસન લોએ કહેવડાવ્યું કે તમારે માટે વહાણ તૈયાર છે અને તમારે બધાએ અહિંથી કેપ ઓફ ગુડ હોપ આફ્રિકા જવું આ જવાબ સાબળીને તેમના હોશ કાશ ઉડી ગયા શહેનશાહની સેવા છોડવા કરતાં તેઓ કોઈ પણ જાતનું અપમાન ખમવા રાજી હતો તેમણે નીચી ગરદને સહી કરી આપી. પછી નેપોલિયને કહેવડાવ્યું કે તમારે મારા નામ સાથે “ શહેનશાહ ”ની પદવી નજી જોડવી હોય તો અને કર્નલ દુરો કે મુરિયોન કે એવું કોઈ તખલ્લુસ ધારણ કરવા દો હડસન લોએ જવાબ આપ્યો કે આ બાબત બહુ અગત્યની છે તેથી મારે બ્રિટિશ પ્રધાનમંત્રીની મંજૂરી મેળવવી પડશે

આ સમયે વાત કરતા નેપોલિયને ડૉ. ઓ મીરાને કહ્યું કે —

“ મે રાજ્યાસન છોડ્યું પણ શહેનશાહની પદવી છોડી નથી રાજાએ હમેશાં એ પદવી પોતાના નામ સાથે જોડેજ છે સ્પેનના રાજાએ રાજ છોડ્યું પણ પોતાને રાજા તો કહેવડાવતોજ હતો, પરંતુ તમારા પ્રધાનોને તો એવું કહેવડાવવું છે કે મને રાજ આપવાનો ફ્રેન્ચ પ્રજાને હક્ક ન હતો, પણ તમારી સરકારે કોને એવો અન્યાય નથી આપ્યો ? જ્યોર્જ વોશિંગ્ટનને પણ તમે બળવાખોરનો સરદાર કહેતા અને તેના રાજ્યતંત્રને ઝોળખવાની પણ ના પાડતા, પણ જ્યારે તણે તમારા દાત ભાગી નાખ્યા ત્યારે સચુક્ત રાજ્યોને અને વોશિંગ્ટનને તેમનું ખરું સ્થાન તમારે ચૂમાળને આપવું પડ્યું તમારા પ્રધાનોનો આવો દુરાગ્રહ ન હોતો તો આવી અવસ્થામાં હું પોતાને શહેનશાહ કહેવડાવું એવો હું મૂર્ખ નથી ”

૧૪ મી નવેમ્બર. વળી પાછું સર હડસન લોએ કહ્યું નવું બહાનું ગોળી કહાડ્યું લા કાસાસે પૂછ્યું, “ તેના આવા કૃત્યોથી આપનો અગ્રેજો તરફનો વિકાર ઘણો વધી ગયો હશે ? ”

શહેનશાહે પ્રસન્ન વદને જવાબ આપ્યો, “ જો કોઈ એવી વૃત્તિ રાખે તો તે હથકો અને તિરસ્કારને પાત્ર કહેવાય હા, એમ કહો કે અમુક અગ્રેજને માટે વ્યક્તિગત વિકાર વધે એ વાત ખરી છે જ્યારે વાત નીકળી ત્યારે કહું છું કે માણસ-જે અરેખરે માણસજ હોય તે કદી કોઈને વિકારતો નથી, અને તેનો કોઈ પણ માત્ર ક્ષણવારનો-વિજીતના તારના તણખા જેવો હોય છે ઉચ્ચ પ્રકારનાં કામો કરવા માટે અને આવીકાર ભોગવવા માટે સરજાયેલા માણસ હમેશાં પોતાનું કાર્ય, તેનું મહત્ત્વ, અને પરિણામનોજ વિચાર કરે છે.”

૨૦ મી નવેમ્બર. લા કાસાસે હડસન લોને બતાવ્યા વગર એક પુત્ર યુરોપ મોકલાવ્યો તેમ તેણે શહેનશાહની માઠી હાલતના સમાચાર લખ્યા હતા આ અપરાધને માટે તેને જરા પણ ચેતવણી આપ્યા વગર તેના પુત્રની સાથે એક મ-

હિના સુધી સખત બદીખાને પૂરી ગઈએ અને કેપ ઓફ શુડ હોપ મોકલાવી દીધો, જતી વખતે તેને શહેનશાહેને મળવા પણ ન દીધા. નેપોલિયનપર આ મદવાડ અને દુખના વખતમા લા કાસાસ જેવા મિત્રના વિયોગનો તેને કારી જખમ લાગ્યો શહેનશાહે પોતાના દુખી થએલા મિત્રને નીચેના ભાવનો પત્ર લખ્યો

“મારા પ્રિય કાઉન્ટ લા કાસામ,-તમારા ઉપર અત્યારે જે આક્રમ પડી છે તે જોઈને મારું હૃદય ચીરાઈ જાય છે તમારું વર્તન તદ્દન નિષ્પાપ અને આખર-ભરેલું છે તમારા કાગળ પડાવી લેવાનું તેમને બહાનું જોઈતું હતું તમારા કાગળમાં કાંઈ કારના જેવું તો હતુંજ નહિ માત્ર તેમાં સાચા અને ઉદાર દિલની લાગણીનો ઉભરો હતો.”

“તમારા કાગળની સાથે સાથે મારા પર ફેટલાક કાગળો છે તે વાત તેઓ જાણતા હતા તેથી મારા કાગળ પણ તેઓ લઈ ગયા અને તે વાતના પાછળથી ખબર પડી મેં બારીથી તમને લઈ જતા જોયા તે વખતે પોતાના કેદીને શેકીને ખાઈ જતા પહેલા જગલી મનુષ્યાહારીઓ નૃત્ય કરે છે તેવુંજ કાંઈક દૃશ્ય મારી આંખે દેખાયું.”

“તમારો સમાગમ અને મહુજ જરૂરનો હતો તમે એકનાજ અગ્રેજી વાચી, લખી અને સમજી શકતા હતા તમે મારા મદવાડમા ફેટલીએ રાત્રિના અખડ ઉત્તરગરા કર્યા હતા. હવે તમે યૂરોપજ જગે તમે કાંઈ સુખમય સ્થાનમાં છો એ જાણીને મને ઘણું આશ્ચર્યમન મળશે જો કાંઈ દિવસ તમે મારી સ્ત્રી અને પુત્રને મળી શકો તો મારો પ્રેમ તેમને પહોચાડજો. જે વગ્ન થયાં અને તેમના પરોક્ષ કે અપરોક્ષ કથાજ સમાચાર મળ્યા નથી એક જર્મન વનસ્પતિશાસ્ત્રી અહિં છ મહિનાથી છે તેણે દેશ છોડ્યો તે પહેલાં તેણે તેમને એકવાર જોયા હતા એમ કહેવાય છે, પણ આ જગલીઓ તેને મારી પામે આવવા દેતાજ નથી.”

“દરમ્યાન, તમે ધીરજ રાખજો અને મારા વગ્નને આશ્ચર્યમન આખરે મારું શરીર તો સન્નુઓની દુસ્મનાવટનો ભોગ થઈ પડ્યું છે તેમની વૈરવૃત્તિને તૃપ્ત કરવા તેઓ બનતું કરી છૂટે છે તેમની ઇચ્છા તો એવી છે કે હું લામા વખત સુધી રીખાયાજ કરે, પણ ઈશ્વર એવો ન્યાયી છે કે આટલું કષ્ટ તેમને આજો વખત નહિ જ સહન કરવા દે અહિંની પ્રતિકૂળ આબોહવા, જિંદગીને ટકાવી રાખનારી દરેક ચીજનો ખત્રાવ, અને સતાપ એ ત્રણવડે મારો અતકાળ થોડા વખતમાં આવશે એમ લાગે છે.”

નેપોલિયને આ પત્ર પોતાની સીલ મારીને મોકલાવ્યો પણ હડસન લોએ પાછો મોકલાવ્યો અને કહેવડાવ્યું કે અમે વાચીએ અને અમને વાંધાભરેલો ન લાગે તો જ તેનાં માલિકને આપવામા આવશે નેપોલિયને આ કાગળ પાછો લાવનારના સામે

પણ જોયું પણ કામળ ઉપરની સીલ ઉમેડી લઈ કાગળ પાછો આપ્યો ૩૦ મી ડિસેમ્બરે લા કાસાસને લઈ ગયા પછી નેપોલિયને ડૉં ૦ ઓ'મીરાને કહ્યું કે 'હવે મોન્થોલનને વારો આવશે, કારણ કે તેઓ જાણે છે કે લા કાસાસના ગયા પછી મને સૌથી વધારે ઉપયોગી અને વિશ્રાન્તિ આપનાર એ છે એ પ્રમાણે બધાના ગયા પછી તમને તેઓ ઉપાડી જશે એટલે તેમના પાપની પૂર્ણાહુતિ થઈ જશે"

"મારા પોતાના માટે તો હું ફર્પાંદ કરજ નહિ, પણ કદાચ ઇંગ્લેન્ડની પ્રજા મારે વિશે પ્રધાનોને સલાહ પૂછે તો તેઓ એમજ જવાબ આપે કે નેપોલિયને ક્ષી ફર્પાંદ કરી નથી એટલે સુખીજ હોવો જોઈએ ફર્પાંદનો એક શબ્દ પણ ઉચ્ચારવો એ મારા દરજ્જાને જાજે નહિ બાકી હું તો એટલો કાયર થઈ ગયો છું કે મને ગોળામાર કરવાનો હુકમ નીકળે તો હું તેને સુખરૂપ માનું "

૧૮ મી માર્ચ ડૉં ૦ ઓ'મીરા લખે છે કે—"આજે મેં શહેનશાહને બાઈબલ વાચતા જોયા મને એમજ થયું કે આ વાત ઘણા માણસો નહિ માની શકે, કારણ કે લોકોમાં એમ કહેવાતું હતું કે તે નાસ્તિક છે"

તેણે હસતે મોટે જવાબ દીધો, "લોકો તેમ કહેતા હોય તોપણ એ વાત સાચી નથી હું નાસ્તિક તો છું જ નહિ ધર્મગુઓનો ઢોંગ અને તેમના પાખડ હું જાણું છું તોપણ મેં ક્રાન્સમા ધર્મની પુનઃસ્થાપના કરાવી હતી ધર્મવંદે પ્રજાની સામાજિક નીતિને પોષણ મળે એમ હું ઇચ્છતો હતો માણસને કાષ્ટક અઘૌકિક તત્વની જરૂર પડે છે વળી ધર્મવંદે ઘણાને આશ્વાસન અને પ્રેરણા મળે છે "

૩ ૯ એપ્રિલ શહેનશાહે કહ્યું કે "મારા પહેલાના ગળાઓ એરી પ્રતિજ્ઞા લેતા હતા કે અમે સવળા નાસ્તિકોનો નાશ કરીશું ગાદીએ બેસતી વેળા મેં એરી પ્રતિજ્ઞા લીધેલી કે હું તમામ મનસપ્રદાયોને અસવધાન આપીશ "

૪ થી એપ્રિલ ડૉં ૦ ઓ'મીરા શહેનશાહને રહેવાના મકાનનું વર્ણન કરતા લખે છે કે—"ઉદરો અતિશય વધી પડ્યા છે પાટીઆના પડદા અને માળની પાટીઆ તેમણે કાચી કાચીને કણા કરી નાખ્યા છે આખી રાત દોડદોડ અને કુદા-કુદા ટીને તેઓ એટલો તો કચડચાટ કરી મૂકે છે કે જેમણે સાંભળ્યો હોય તેમને જ તેનો ખાલ આવે રાત્રે તેઓ બ્યારે મારા સવાના ઓગડામાં પેમીને ગરબડ મચાવે છે ત્યારે હું ચીડાઈને ખૂટ અથવા જે કંઈ હાથમાં આવે તે ફેંકી છું પણ તેનથી એ હરામખોરો જરા પણ ડરતા નથી એટલે આખરે તેમને પાંકી કહાડવા મારે પચારીમાથી ઉઠવુંજ પડે છે "

"એડ તો જૂનું પુરાણ મકાન, જાપર અને છત હલકા લાકડાના, તેના ઉપર ડામરવાળા કાગળ ચોટાડેલા, પડદા તે પણ લાકડાના, તેથી કરીને ઘણી મહેલાઈથી ઉદર આવી શકતા, એટલુંજ નહિ પણ તેનાથી બીજું પણ, અગવડ પેદા થઈ હતી.

મરમીથી ડામર ઓગળી જતો અને તેથી પાટીઆની ફાટો ઉઘાડી થઈ જતી તેમાંથી વરસાદનાં ઝાપટાં ને ઝાપટાં ધરમાં ચાલ્યાં આવતાં મોન્થોલનની સ્ત્રી મિચ્છારી રાતમાં ઉઠી ઉઠીને છોકરાંને બીનામાંથી કારામાં સુવાડતી આ ખોડા સુધરે એમ હતુંજ નહિ, કારણ કે જરા તડકા પડતો એટલે નવી નવી ફાટો પડતી આ વાન કદાચ કોઇના માનવામાં ન આવે તો તેઓ તેમની મુસાફરી દરમ્યાન તેમનું વહાણ સેન્ટ હેલેના આગળ થાભે ત્યારે જો ધરમાં ક્રાન્સનો દેશનિકાલ થએલો પાદશાહ છ વરસ કેદ રહી મરણ પામ્યો હતો તે ધરની સ્થિતિ જતે જોઇ આવશે તો ખાતરી થશે ”

૨ છ જીલ્લાઈ હિંદુસ્તાનનો ગવર્નર જનરલ લૉડ આમહર્સ્ટ વિશ્વાયત જતાં ત્યાં થોભ્યો અને નેપોલિયનની મુલાકાતે આવ્યો. સાધારણ વાતચીત થઈ રહ્યા પછી તેણે કહ્યું કે જો ઈંગ્લિંડના યુવરાજને કાંઈ ખાસ કહેવું હોય તો હું ખુશીથી કહીશ નેપોલિયને પોતાના દરજ્જાને છાજે તેવા પ્રાદ પશુ તીવ્ર મનોવ્યથાજતિત સ્વરે કહ્યું —

“ તમારા રાજને તેમજ તમારા દેશની પ્રજાને મને કેદ કરવાનો હક્ક નથી જે કરેડ માણસો એક વ્યક્તિને કેવી રીતે સતાપે તેનું ઉદાહરણ ઈંગ્લિંડે આપ્યું છે વહેલા મોડા ઈંગ્લિંડને આ કૃત્યને માટે શરમાવુંજ પડશે. તમારી પાર્લામેન્ટ આ દરખાસ્તને ટેકા આપતી વખતે ધારાસભા તરીકેની પોતાની પવિત્ર પદવી ભૂલી ગઈ અને ઈંગ્લિંડની પ્રજાને નામોશી લગાડે એવા કૃત્યને સમતિ આપવા દોરવાઈ ”

એ પછી પોતા ઉપરના જાક્ષાઓ વગેરેની હકીકત કહ્યા પછી તેણે કહ્યું કે “ આ ઉપરાંત હજી પણ મીજી ધણું તેઓ કરવા ઇચ્છે છે મારો દેશ જેને માટે મગર છે તે વાતનો તેમને મારે મોઢે ઇનકાર કરાવવો છે અને તેને લાછળ લાગે એવી ખોટી વાત મારી પાસે કબૂલ કરાવવી છે તેમને મારી પાસે એવું કબૂલ કરાવવું છે કે મને રાજ્યમુકુટ પહેરાવવાનો ક્રાન્સને હક્કજ ન હતો અને સર હડસન લોની કલમના ગોદાવરે, મારે કપાળે રાજ્યગુરુએ કરેલું રાજચિન્હ ભૂસી નાખવું છે કેમ્પો ફેર્નિયો અને લુનેવાઈલ આગળ જ્યાં મે આસ્ટ્રિયાના શહેનશાહને મુલેહ કરવાની ફરજ પાડી ત્યારે હું જનરલ બોનાપાર્ટ કહેવાતો હતો જ્યારે મે ઈંગ્લિંડની સાથે એમેન્સની મુલેહપગ સહી કરી ત્યારે પણ હું તેજ નામથી ઓળખાતો હતો હજી પણ હું એ નામ ધારણ કરવા મમર છું પણ તે નામ જો હું ધારણ કરું તો ફ્રેન્ચપ્રજાએ કરેલા કામને રદ અને ગેરકાયદે ગણવાનો ઈંગ્લિંડના રાજાને હક્ક છે એમ મે કબૂલ કર્યું કહેવાય હું તો દૂરે અથવા એવું કાંઈક તખલ્લુસ ધારણ કરવાનો હતો પણ તમારા પ્રધાનો તથા તેમનો બાકુતી ખૂની સગ હડસન લો, આ બાબતમાં તરેહ તરેહના બોચપરોણા કરીને મને શહેનશાહની પદવી પુકડી રાખવાની ફરજ પાડે છે જો તમારા દેશની સરકાર એમ કહેવા મામતી હોય કે હું ક્રાન્સનો પાદશાહ હતોજ નહિ, ત્યારે તો જ્યારે મે એમેન્સની

સુલેહ ઉપર સહી કરી અને લૉર્ડ કાસલરે અને લૉર્ડ લૉર્ડેલ મારા એલચી-ઓ સાથે સધિવિચાર કરતા હતા ત્યારે ક્રાન્સનો રાજ્ય હું નહિ તો કેણુ લૂંટ હતો ?

“હું ઇંગ્લંડ સાથે મૂળથીજ સાચા દિલથી સુલેહ રાખવાજ ઇચ્છતો હતો મારે તો રાજ્યવિશ્લવથી પડેલાં મોટા મોટા કોતરો પૂરી નાખવાં હતા અને કાયદેસર બધારણવાળું રાજ્યતત્ત્વ જે તમારા અને મારા દેશે ભય કર સામાજિક આદિશન કરીને મેળવ્યું છે તે યુરોપના રાજ્યોની મારફતે યુરોપનાં રાજ્યોને અપાવીને યુરોપની રાજનૈતિક ઇમારતોને હલાવ્યા વગર તેની પુનર્ધટના કરવાની મને અલિવાપા હતી હું ફરીથી કહું છું કે મારે સુલેહજ જોઈતી હતી અને તે મેળવવાને મારેજ હું લડતો હતો વિચેનાની રાજપરિષદ એમ સમજતી હશે કે યુરોપમાં હવે સુલેહ મધ્ય ચૂકી છે પણ તેની શૂલ થાય છે એક અતિ ભયંકર લડાઇ મારા સામ્રાજ્યની ભસ્મની અદર છુપાઇને પોપાર્ષ રહી છે જે રાજ્યોને માફ કરી કરીને તેમના ગળે મે પાછા આપ્યા હતા તેમણે મારા પ્રત્યે બતાવેલી કૃતદ્વંતાવુ વૈર વહેલી મોડી પ્રજા લીધા વગર નહિજ રહે રાજ્યયુદ્ધને કહેજો કે—“જે પલામેન્ટના તમે મુખ્ય સભાસદ છો તેને કહેજો કે મારા જલસરના જીલમમાંથી મને છુટા કરવા મહેરબાની કરીને મારે મારે જલસાદનો કુહારો તૈયાર કરાવો એટલુંજ હું માગી લઉં છું”

મોન્થેલેન લખે છે કે “આ પ્રાદ અને મર્મવિદ્ આત્માના દુ ખની કથા સંજોળી ને લૉર્ડ આમહર્સ્ટને લખ્યું લાગી આવ્યું તેણે પોતાના મનના લાગણી ન છુપાવી તેણે વચન આપ્યું કે આ બધી હકીકત હું પુવરાજને કહીશ અને આપની રજા હોય તો સર હડસન લોને પણ કાઢકે કહું”

નેપોલિયને કહ્યું, “એમાં તો કાઇજ વળે એમ નથી એ માણસના સ્વભાવમાજ પાપવૃત્તિ અને માગ પ્રત્યે વેર વસી રહ્યું છે જેમ વાધ પોતાના શિકારને નખવડે શાડીને તેના દુ ખને લખો વખત પહોચ્યાડવામા મજા માને છે તેમ આ માણસને પણ પોતાની મજાને ખાતર મને પીડવાની જરૂર પડે છે”

અક્ટોબર માસના અરસામા ડૉં આર્મીરા નોંધ કરે છે કે “શહેનશાહની તખીયત ધણીજ ખરામ રહે છે” એવામા વળી સર હડસન લોના બેજમા નવો તરમ આવ્યો તેણે કુદમ કર્યો કે જનરલ બોનાપાર્ટની તખીયતનો અને રાજ્ય લેખી રિપોર્ટ કરવો નેપોલિયને વાધો લીધો જવાખ મળ્યો કે નેપોલિયનના નામ માથે “ફહેન-શાહ” જીજ તો નહિજ લખાય એકલું નેપોલિયન બોનાપાર્ટ અને તે લખે આ વાત ડૉં આર્મીરાએ તેને કહી પણ તેણે કબૂલ ન કરી તે કહે કે એ લોકો જેમ માફ વધારે વધારે અપમાન કરતા જશે તેમ હું પણ ફહેનશાહની પદવી પકડી રાખવા વધારે જીજ કરીશ આખરે તેણે કહ્યું કે રિપોર્ટમાં દરદી બોનાપાર્ટ

લખો, પણ આ રીત પણ સર હડસન લોએ નામ જૂર કરી તેણે કહ્યું કે ખસ “જનરલ બોનાપાર્ટ” સિવાય બીજી કંઈ લખાશેજ નહિ !

નેપોલિયને તે ઉપરથી દવા ખાવાનીજ સાફ ના પાડી, એમ કેટલાક દિવસ નીકળી ગયા આખરે સર હડસન જરા નરમ પડ્યો, અને નેપોલિયનની તબીયતનો દૈનિક રિપોર્ટ માગવાનું છોડી દીધું ડૉ. ઓ’ મીરા પાછો તેની સારવારમાં હાજર થયો તે લખે છે કે “જમણી બાજુએ થોડું દુખ તો તેને થયાજ કરતું, તેની બૂખ ધડી ગઈ હતી, હજી પણ સોજા હતા અને કાંઈ કાંઈવાર ઉલટી આવે એમ થતું અને ઉધ તો છેક ઉડીજ ગઈ હતી ”

હવે લા કામાસની પછી આ દાકતરની વારી આવી નેપોલિયનને સતાવવામાં તેણે સર હડસનને મદદ ન કરી એટલે હવે તેના ભોગ ફરી વળ્યા. તે અંગ્રેજ અમલદાર હતા તો પણ તેને એકદમ કેદ કર્યો આ ઉપરથી તેને રાજીનામું આપવું પડ્યું અને તે માદા અને મરવા પડેલા પાદશાહની રજા લેવા ગયો.

નેપોલિયને કહ્યું, “ ડાક્ટર, ત્યારે તમે જાઓ છો મારા ડાક્ટરને પણ તેમણે ન છોડ્યો એ વાત દુનિયાના માન્યામાં આવશે ? તમે મારી ખરફત લીધી તે માટે આભારી છું જાઓ, આ અધકાર અને પાપની બોડમાંથી છૂટા થઈ જાઓ હું તો મારા રોગથી ગળાઈ ગળાઈને આ ગોદી ઉપરજ વગર દવાએ બાલે મરી જઈશ, પણ મારા મોતનું કલક તમારા દેશને માથે સદાને માટે ચોટેલુંજ રહેશે ”

નેપોલિયન તરફ જે જે દયા બતાવે તે સર હડસનના ખરખરમાં આવી જાય. ઓ’મીરાએ સત્તાવીશ દિવસ કેદ ભોગવી, આખરે યુરોપના રાજાઓના કમિશનરો સેન્ટ હેનેનામા રહેના હતા તેમણે સખત વાધો ઉઠાવ્યો ત્યાંજ એ હડસન સાહેબ જરા નરમ પડ્યા અને ઓ’મીરાને છૂટો કરી તેને નેપોલિયનની સારવાર કરવા જવા દીધો, પરંતુ એ પણ ઝાઝો વખત ન નબળું જીલ્લાઈની રૂપ મી તારીખે તેને ફૂકમ મળ્યો કે તમારે કોઈની સાથે પણ કશી વાતચીત કર્યા વગર એકદમ સેન્ટ હેલેના છોડીને ચાલ્યા જવું

ડાક્ટર ઓ’મીરા લખે છે કે “ મારા ધધાનો, નેપોલિયનની તબીયતની ખરેખરી સ્થિતિનો અને એક મનુષ્ય તરીકેની મારી ફરજનો વિચાર કરતા મને એમજ લાગ્યું કે મારે આ નિર્દય ફૂકમ નજ માનવો એક પળવારમા મે ઠરાવ કરી નાખ્યો મને તેમ થાય તે પણ આ ફૂકમ તો નહિ માનું એવો સકલ્પ મે મારા મનમાં ધડી કહાડ્યો, ” છતાં પણ આખરે સર હડસનની સત્તા પ્રમળ થઈ અને ઓ’મીરાને સેન્ટ હેલેના છોડવોજ પડ્યો

છેલ્લી વિધાય આપતાં તેને નેપોલિયને કહ્યું કે —

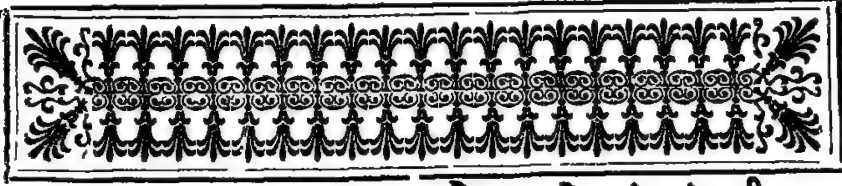
“યુરોપ પહોંચો એટલે તરતજ મારા સમાસબધીઓને મળજો અને તેમને

સમજાવળે કે મારી વિપત્તિઓ અને મારાં અપમાનના ભાગીદાર થવા તમે અહિં આવો એમ હું નથી ઇચ્છતો. મારી ભત્રીજી * લૂઇસી, મારી પૂજ્ય માતા, અને બેન પાઉલાઇનને મારો સ્નેહ પહોંચાડળે બે કદી મારા પુત્રને તમે મળી શકો તો તેને મારાવતી આલિમન દેળે તે ફ્રેન્ચ રાજકુમાર છે એ વાત તે કદી પણ ન જુલે તેને હાલ કેવી કેળવણી મળે છે તેની ખરેખરી વિશ્વાસપાત્ર હકીકત મને મોકલળે આપણે હવે નહિ મળીએ તમારૂં કહ્યાણુ થાઓ !”

બે મહિના સુધી નેપોલિયનને અંગ્રેજ દાકતર પાસે મારવાર કરાવવાની ફરજ પાડવા સર હડસને ઘણીએ માથાકુટ કરી પણ તેણે દવા લેવાનીજ ના પાડી. એમ કરતાં સપ્ટેમ્બરની આખરે તેની તબીયત એકદમ છેકળ જગડી ગઇ ત્યારે સર હડસને થોડીક છૂટછાટ મૂકી અને શહેનશાહ પોતાની વાડીમાં જરા ફરતો હરતો થયો.

તેની તબીયત તો દહાડે દહાડે જગડતીજ હતી તોપણ છ મહિના સુધી તેણે દાકતરને પોતાની પાસે આવવા નજ દીધો આ રીતે કેલ્ડુ ત્રીણ વર્ષ પસાર થઇ ગયું

પ્રકરણ ૭૨ મું—કેદનું ચોથું અને પાંચમું વર્ષ

મ ૧૮૧૮ ના નવેમ્બર અને ડીસેમ્બરની નોંધમાં મદવાડ દુખ અને અપમાન નેપોલિયને કેવા ધૈર્યથી સહન કર્યા તેની ગોઠમય કથા છે. આખરે ૧૦ મી જાન્યુઆરીએ તેની હાલત એની હાથ કર થઈ પડી કે એક અગ્રેજ ડૉક્ટરને બોલાવવાની તેના મિત્રોને તરફ લાગી એ ડૉક્ટર તેને એ જ વાર જોઈ ગયો પણ નેપોલિયને ધૂળથી પણ હલકો કરી મૂકવાનો નિશ્ચય લઈ બેઠેલા સર હડસને પછી તેને પણ જતો અટકાવ્યો તેણે સર હડસને બહુ લાગણીપૂર્વક લખ્યું પણ તેને દયા નજ આવી આખરે ૨૧ મી જાન્યુઆરીએ તેણે પોતાના દરદીની રજા લીધી અને વળી પાછો નેપોલિયન દવા વગર મદવાડનું કષ્ટ વેડતો મેનને બિછાને પડ્યો ગયો.

આ રીતે દુખમય એકાંત જીવનના લામા યુગ જેવા નવ મહિના વીતી ગયા, દરમિયાન નેપોલિયન અતિશય કષ્ટ સહન કરતો ધીમે ધીમે તેની કબરમાં ઉતર્યો જતો હતો. સર હડસને લોતી નિર્દયતામાં હજી ઘટાડો થયો ન હતો તેના મદવાડ વખતે પણ આ નિર્દય માણસ તેના ઓરડા આગળ આવી આવીને ધાધલ મચાવી ગયો ત્યારે આખરે થાકીને અદ્યથી ખારણાને સાકળ દઈ રાખવી પડી.

બ્રિટિશ સરકારે અતે તેની મારવાર માટે એક ક્રન્ડ દાકતર પમદ કરવાની રજા આપી, જે ઉપરથી ડૉ. એન્ડ્રો માર્કી ૧૮૧૬ ના સપ્ટેમ્બર માસમાં સેન્ટ હેલેના આવ્યો. નેપોલિયને એની ઇચ્છા હતી કે તેના ધર્મમાં ધાર્મિક ક્રિયાઓ પણ નિયમસર થવી જોઈએ તેથી આ ડૉક્ટરની સાથે બે ધર્મશુરુઓ પણ આવ્યા હતા.

૨૨મી સપ્ટેમ્બર આજે ડૉ. એન્ડ્રો માર્કીની પહેલી મુલાકાત હતી જે ઓરડામાં શહેનશાહ બેઠો હતો તેમાં એટલું અધાર હતું કે ડૉક્ટર તેને જોઈ શક્યો નહિ જોઈ કે તે વખતે બગેરના સવા બે વાગ્યા હતા. પ્રથમ ડૉક્ટરની તમામ આગલી પાછલી હકીકત તથા તેણે આ દુખદાયક સ્થાનમાં આવવાનું શામાટે કબૂલ કર્યું તે સત્રળ પૂછી લીધા પછી તેણે બે ધર્મશુરુઓ સાથે વાત કરી અને કહ્યું કે હવે આપણે દર રવિવારે ઈશ્વરોપાસના કરીશું.

નેપોલિયન નાસ્તિક હતો. તે ખુદી રીતે કહેતો કે “ હું મારા ધર્મ છાવણીમાં બૂલી આવ્યો છું ” સાચે તે અને નેપોલિયન એકલા બેઠા હતા તે વખતે ધર્મની વાત નીકળતાં નેપોલિયને પોતાના ધર્મવિચાર સખધી ધણો અગત્યનો ખુલાસો કર્યો:—

“ હું કબૂલ કરું છું કે જ્યારે હું રાજ્યાસનપર હતો ત્યારે નાસ્તિક સેનાપતિઓની આગળ, હું લોકપવાદથી ડરતો હતો અને મારા વિચારો ખુદી રીતે જાહેર કરવા જેટલું મારામાં બળ ન હતું તેથી ‘ હું ઈશ્વરને માનું છું ’ એમ પ્રકટ રીતે મેં કહ્યું નથી મેં કહ્યું હતું કે ધર્મ એક શક્તિ-તાજનૈતિક એનજીન છે, પરંતુ તે વખતે પણ કાંઈએ મને સીવો સવાત પૂછ્યો હોત તો હું તેને કહેત કે હા હું ખ્રીસ્તી છું ’ વળી એટલે એકરાર કરવા માટે જો મારે ખુવાર થઈને મરી જઈવું પડત તો તે વખતે મારી દિમત અને દલતાનું ખરૂં માપ હું જોઈ શકત હું બધું સહન કરત પણ ઈશ્વરને નથી માનતો એવો જૂઠો એકરાર નજ કરત ”

જનરલ ઍર્ટેન્ડ નિરીશ્વરવાદી હતો એક દિવસ આ અરમામાં નેપોલિયન તેની સાથે નિરીશ્વરવાદવિષે ચર્ચામાં ઉતર્યો ઍર્ટેન્ડે દલીલ કરી કે ‘ આપનો અને એક જોવાળીઆનો આત્મા એક કેવી રીતે ? બેઉની વચ્ચે કેટલો અંતર ’ વળી આપ પોતાના કે બીજાના આત્માને જોઈ તો શકતાજ નથી તો પછી આત્માનું અસ્તિત્વ માનવાનું પણ કારણજ શું ? ” એના જવાબમાં નેપોલિયને કહ્યું કે ‘ તમે જોવાળીઆ માથે વાતચીત કરો ત્યારે તેના જવાબ ઉપરથી કેવો માણસ છે તેની તમે તરતજ તુલના કરી શકો છો તમારી વિચારશક્તિ, તુલનાશક્તિ અને તમારી બીજી અનેક શક્તિઓ તેના કરતા ચડીઆતી છે, એ તમે જેમ કબૂલ કરો છો, તેવીજ રીતે હું પણ પકે પાયે અનુમાન કરું છું જે અમાનુષિક (મનુષ્યથી નહિ બની શકે એવું કાર્ય હું જોઈ રહ્યો છું તે ઉપરથી મને તેના અદૃશ્ય કારણનું પણ અસ્તિત્વ સ્વીકારવાની ફરજ પડે છે દૃશ્ય વિશ્વનું એ અદૃશ્ય કારણ એજ સર્વનું મૂળ કારણ છે; એજ અનંત સત્તા છે, એજ અનંત ચિત્શક્તિ છે; અને તેની સાથે સરખાવતાં તમે પણ આજ સમાન છો અને હું, નેપોલિયન, મારી આટલી યુદ્ધિ છતાં એ કાર્ય હિસાબમાં નથી એ અનંત શક્તિને હું ઈશ્વર કહું છું હું તેને માનું છું, હું તેને સમજી શકું છું અને હું તેની મદદ આહું છું જો તેનું અસ્તિત્વ તમારી સમજમાં ન ઉતરત હોય, જ તમે તેને ન માની શકતા હો તો એટલું માત્ર કમ ભાગ્ય છે, પણ ઈશ્વર છે એમ એકવાર તમે પણ કબૂલ કરોજ હું પણ અપરાધ ક્ષમા કરી શકું છું પણ નાસ્તિક અને જડવાદથી તો હું કપૂર છું. જેને આત્માના અસ્તિત્વમાં શ્રદ્ધા નથી તેની સાથે હું લગાર પણ સહાનુભૂતિ નથી રાખી શકતો. જે માણસ પોતાને એક માટીનું પૂતળું માને છે અને

પોતાની માફક મને પણ માટીનું પૂતળું જ ગણે છે. તેની સાથે મારે મન મળી શકતું જ નથી.”

જનરલ બેટ્ટન્ડ અને નેપોલિયન ઘણીવાર ધર્મનિષેધક ચર્ચા કરતા એક વાર બેટ્ટન્ડે કહ્યું. “ ઇશ્વર મનુષ્યાવતાર ધારણ કરે એ આપના જેવો શુદ્ધિસપ્નન પુરુષ માનાજ કેમ શકે ? ઇસુખ્રિસ્ત શુદ્ધિમા અને ચારિત્ર્યમા ઉચ્ચામાં ઉચ્ચા કોટિનો મનુષ્ય હોય અને દરેક બાળતમા તેની યરોમરી કરી શકે એવા કોઈ મનુષ્ય ન હોય, એ હું કબૂલ કરું, પણ ગમે તેવો નાપણુ તે એક માણસજ હતો જ તથા મનુષ્યોની પ્રાપ્તિ મેળવી હોય અને તેમને ભક્તિશીલ બનાવવાને પોતાના પમલે ચાલતાં કર્યા હોય તો એ ચમત્કાર તેના શુદ્ધિબળનો અને તેની પ્રતિભાનો જ, કેમકે એ એ ગુણવર્ગે જગતને તામે કરી શકાય છે સિ કદરે, સીઝરે, અને આપે પોતે પણ એજ ગુણવર્ગે જગતને વશ કર્યું હતું ” એના જવાબમાં નેપોલિયને તરતજ કહ્યું કે -

“ હું મનુષ્યસ્વભાવને ઓળખું છું અને હું તમને ખાતરીથી કહું છું કે ઇસુ ખ્રિસ્ત આપણા જેવો મનુષ્ય નથી ઉપલક્ષીઆ જોનારને ઇસુ અને મારા કે સીઝર જેવા સામ્રાજ્યસ્થાપકોનો વચ્ચે મળતાપણુ દેખાય, પણ એ મળતાપણુ ખોટું છે. રોમ અને ગ્રીસના મહાપુરુષો સ્મૃતિકારો અને લોકનાયકો માટે મને ઘણું માન છે તેમને હું અન્યાય નથી કરતો તેમની ખુબી હું જાણું છું. તેઓ મારી માફક મહત્વનાં કામ કરી ગયા છે, પરંતુ તેઓ પણ દેરાશી તો નહોતાજ, મે અને તેમણે એવી એવી જૂલા કરી છે, એવી એવી નિર્મળતા બતાવી દીધી છે કે અમ રામા અને ઇસુખ્રિસ્તમા ફેટલું અમાધ અનર છે તે ઉત્તર પડી જાય છે

ઇસુખ્રિસ્તે કદિ પણ માનુષી નિર્મળતા નથી બતાવી. તેણે એકેએક કામ જોઇને હું ચકિત ચર્ષ જાઉં છું તેના આત્માનો પ્રતાપ જોતા હું અજર્ષ જાઉં છું. આખા જગતમાં કોઈની સાથે તેની સરખામણી થઇ શકે એમ છેજ નહિ ઇસુ ને ઇસુજ તેના આદર્શ, તેના ભાવ, તેના મુખ્યમર્થો નીકળતા પરમ સત્યો અને લોહના ઉપર તે સત્યો દસાવવાની તેની અપૂર્વ રીતિ એ સર્વ મનુષ્યની શક્તિ ઉપરાંતજ છે વિજ્ઞાન અને દર્શનશાસ્ત્ર તેના ઉપદેશની આધ્યાત્મિકતા આમળ પ્રીત પડી જાય છે. આત્મા સિવાય બીજા કોઈ અનાત્મ પદાર્થની તેને કશી પરવા નથી, આત્મજ્ઞાન અને આત્મસાક્ષાત્કારજ તેને માટે અતિમ લક્ષ્ય છે x તેના જન્મ પહેલાં કોઈનું લક્ષ્ય આત્મિક તરફ વળ્યું ન હતું અને ભૌતિક પદાર્થોએજ જગતને મોહિત કરી નાખ્યું હતું તેના આદેશથી સૈને સૈની યોગ્યતાના પ્રમાણમા રથાન મળી ગયું.

x આ અને હવે પછીના કથન એકલા યુરોપનેજ લાગુ પડે છે એમ સમજવું યુરોપની બહાર અલેક્ષા ધાર્મિક વિકાસવિષે નેપોલિયનને પૂરતું જ્ઞાન નહિ હોવાથીજ તેની નજર માત્ર ઇસુ ઉપરજ ઠરી છે અને તે વાજબી છે

વિજ્ઞાન અને દર્શનશાસ્ત્રને ધર્મથી ખીજ નખરતું સ્થાન મળ્યું આત્મજ્ઞાનનું સામ્રાજ્ય પાતું ફરીથી દંઢ થયું એટલી શ્રદ્ધાના જાદુઈ પ્રભાવથી મોટા મોટા પડિતાની પડિતાઈના બીતડા જમીનદોસ્ત બની ગયા. ઇસુના શબ્દમાં કેટલી શક્તિ છે ? તેના શબ્દથી જગતના વિચારમાં આગમન જમીન જેટલો ફેરફાર થઈ ગયો એનો એક શબ્દ તો જાણે ઇશ્વરનો આદેશ ! આવું અપૂર્વ કાર્ય ઇશ્વર સિવાય કોણ કરી શકે ?

“ તેના મનની વખતના શબ્દો કેવા છે ? તેની કુમક કરનાર કોઈ નથી થોડાક કલાક ચેલાઓ સિવાય તેનું કોઈ નથી. ચાહુદી ધર્મગુરુઓ તેના ઉપર કોથે ભરાયા છે આખી દુનિયાનો તેના ઉપર ફિટકાર વરસી રહ્યો છે આ વખતે પણ તેનું વર્તન અને તેના શબ્દો જુઓ — ‘ભયે તેઓ મને થોડાજ વખતમાં પકડીને કોસ ઉપર જડી દેતા, ભલે આખું જગત મારો ત્યાગ કરે અને મારો મુખ્ય શિષ્ય પણ ગુરોહી બને, પણ મારા મરણથી હું માણસજાતનું પાપ ધોઈશ અને ઇશ્વરથી વિમુખ થઈ ગયેલાં મનુષ્યો ફરીથી ઇશ્વરાભિમુખ બનશે. માફ મૃત્યુ મારા શિષ્યોને નવજીવન આપશે, અને તેઓ હાલ છે તે કરતા વધારે આત્મમગ્ન સ પત્ર બનશે હું સ્વર્ગમાં રહ્યો ગયો તેમની જીવિતે પ્રેરીશ કોસનું માહાત્મ્ય તેમને નવીન બળ આપશે અને તેઓ ચારે દિશાએ સદ્ધર્મનો પ્રચાર કરશે વધસ્તંભ ઉપર ચૂળાએ ચડીને પ્રાણુત્યાગ કરવા દુનિયાની નજરે એક હનભાગી માણસના શબ્દો આજે અક્ષરે અક્ષર ખરા પડ્યા છે ”

“ એકાદ લગાઈથી કે એકાદ દિવસમાં આ મહત્ત્વ પામ્યાનું નથી આવ્યું એકજ મનુષ્યના જીવનમાં આ ફેરફાર નથી થયો ઇસુના દેહાવસાન પછી પણ ત્રણ ત્રણ મૈકા સુધી તેના ચેલાઓએ પોતાના ઇશ્વરથી દુર્માત્ર ધર્મના પાયા ચણ્યા છે આ મહાન ધર્મયુદ્ધમાં તમામ ગળાઓ અને દુનિયાની તમામ શક્તિઓ તેમની સામે જોવાઈ પાછી હતી તેમની પાસે લશ્કર ન હતું જગત જેને બળ કહે છે તેમાંનું કશુંજ ન હતું, પણ એક મહા બળવાન, ગૃહ અને દિવ્ય શક્તિ તેમનામાં જીવલે ત-ભાવે ભમકી નીડળી હતી તેમની સખ્યા ઝાઝી ન હતી છતાં છવાયા પ્રભુના પાગ-લખાનાના થોડા વજીા મહેમાનોજ માત્ર ઇમુના મૈનપના મૈનિકો હતા શ્રદ્ધા એજ તેમને માને માવનારી સાક્ષી હતી

‘ પણ હામના બગથી તેઓ બળવાન હતા કેવું યશસ્વી યુદ્ધ ! એક બાબુએ કોવ, તિગરદાર અને વેંગના આમુગી બળ તેમના ઉપર તૂટી પડ્યા હતા ખીજ બાબુએ ધૈર્ય, અંકનશીલતા, ક્ષમા, અને નમ્રતા તેમનો દૈવી પ્રભાવ શત્રુપક્ષ ઉપર પાડી ગયો હતો ત્રણ ત્રણ મૈકા સુધી શરીરબળ અને આત્મબળ, જીલમ અને સંવૃત્તિ, તામસ્મિક આમુગી સપત્તિ અને સાત્ત્વિક દૈવી સપત્તિ વચ્ચે સંગ્રામ મચી

રહો ઇસુના ચેલાઓના માથા વધસ્તભ ઉપર રવડવા લાગ્યા તેમના લોહીની નીકા વહી હસતે મુખડે, ઇશ્વરનાં ભજન ગાતા, જહલાદના હાથને ચુબન કરતા તેઓ અમરત્વ પામ્યા તેમના શરીર શરણુ થતાં પણ તેમનો બળવાન આત્મા સદાને માટે વિજયી રહેતો ઇસાઇઓ હણાયા પણ ન્યા ન્યા તેમનાં લોહી રેડાયાં ત્યા ત્યાં તેઓ રતેહના બીજ વાવતા ગયા ”

“તમે સિકદર અને ઇસુની સરખામણી કરો છો અને બંનેએ તેમના સૈનિકોમાં શૌર્યનો સચાર કર્યો હતો તેની વાત કરો છો, પણ કોઈ પણ માણસે સિકદરના મરણ પછી તેને માટે સર્વસ્વ હોમી દવા તૈયાર હોય એવા ભકતોનું સૈન્ય તૈયાર કરી જીત મેળવી હોય એવું તમારા માનવામાં આવી શકે છે ? જુઓ હું પોતે હજી જીવેના હું તોપણ મારા સૈનિકોએ મને વિસારી મૂક્યા આટલું જ અમારું બળ અને આટલોજ લોકો ઉપર અમારો કાબુ ! એક જ વડાપ્રમા હવે થઈ એટલે બમ અમારી મર્ત સત્તા ચાલી ગઈ, અને અમારા મિત્રો વગજુખરણ થઈ ગયા । ” +

“પણ ઇસુની જીન કેવી રચાયી છે તે જુઓ મોટી મોટી પ્રજાઓના નામ-નિશાન ન રહ્યા, મોટા મોટા મહાગાજોના હાડકા ગવડી ગયા પણ ઇસુનું રાજ્ય તો અમરવેલીની માફક જીવત અને પ્રગતિમાનજ ગુણ છે કથી શક્તિએ એ ધર્મને મોટી મોટી શહેનશાહતોના ખોદની મામે, અને પશુગળની પ્રયત્ન ભરતીની સામે ટકાની રાખ્યો ? કથી શક્તિ અદારસો વગર થયા અનેકાનેક નાશક શક્તિઓની સામે એ ધર્મને જાળી રહી છે । ”

“અમાજ ઇસુનું ઇશ્વરત્વ ગ્રહેલું છે તેના મોમાથી એક શબ્દ નીકળે છે, અને તગતજ સગપણના કરતા વધારે સુદૃઢ, પવિત્ર અને શાશ્વત સમધર્થી પ્રજાસમૂહ એકબીજા જેડે સંધાઈ જાય છે તેના આત્મજ્યોતિના કિરણો મનુષ્યમા રહેલો ચોતાની જાત તરફનો પ્રેમ બળીને ભસ્મ થઈ જાય છે । ” *

+ અર્થી અનેકગણા વરમે વીતવા છતાં અને પરધર્મીઓના સર્વથી વધારે આઘાત સહેવા છતાં પણ ઋષિમુનિઓનો ધર્મ આર્યસતાનોમાથી નષ્ટ થઈ શક્યો નથી વળી એજ પ્રમાણે યુદ્ધ અને જરથુસ્તના અનુયાયીઓ પણ ખ્રિસ્તી ભાઈઓ કરતાં તો પ્રાચીનતાની ખામતમા અધિક ગૌરવ લાઇ શકે સ પાદક.

* કેટલાક સંજ્ઞાશીખીન આરોટ જેવા માણસો વખાણનારા નીકળી આવે એટલે બિચારા અમાન્ય જનવર્ગના એકાદ અસામાન્ય માણસને પણ ઇશ્વર અથવા તેના અવતાર કહેવા માડો પરતું સુઝ આર્યસતાન તો ઇસુખ્રિસ્તની આટલી મહત્તા છતાં પણ તેમે ઇશ્વર કે ઇશ્વરનો અવતાર માને તેમ નથી એ કરતા અનેકગણી મહત્તા દર્શાવી આપનારા દ્વીચી, રામ, કૃષ્ણ, યુદ્ધ અને પ્રદ્વાદ જેવાઓને પણ ઇશ્વર

“પણ હવે મારી હકીકત તરફ જુઓ મારે માટે પ્રાણ આપતા પણ અચ્છા નહિ એટલે સુધી મેં મારા અનુયાયીઓમાં ભક્તિનો સચાર ક્યો હતો પણ મારા સૈનિકો અને ઇસુના ચેલાઓની સરખામણી કરવા જેટલી ઘૃણાભાવી અને પ્રભુ અચ્છાવે! મારા સૈનિકોને હું પાણી ચડાવી શક્યો પણ તે મારી સમક્ષતા પૂરતું મારા શબ્દનો પ્રભાવ, મારી આખમથી ઝરતો વિજ્ઞાનો પ્રવાહ, મારો પ્રતિભા-ભર્યો આદેશ એ વડે તેમના હૃદયમાં પવિત્ર અગ્નિ જગૃત થતો બીજના આત્માને જગૃત કરવા જેટલી મારામાં બહુઈ શક્તિ છે, પણ તે શક્તિ ઇસુની માફક ધીજીઓમાં સ્થાયી વારસારૂપ ઉતરે તેટલે દરજ્જે હું ન આપી શક્યો, અને માન મરદારો પણ એ શક્તિ મારી પાસેથી એટલે દરજ્જે નજ મેળવી શક્યા મારી હાજરી ન હોય ત્યારે, તેમજ મારા શબ્દમાં કે મારી દષ્ટિમાં જે શક્તિ હતી તેની મદદ લીધા વગર હું મારા સૈનિકોનો પ્રેમ કયમને માટે નથી જાળવી શક્યો.”

“સમસ્ત મહારાજ્યોનો જીતનાર હું આજે સેન્ટ હેલેનામાં સડું છું. ‘આજે મારું કોણ છે’ મારે માટે લડનાર, મારે માટે રાજ્યા જીતી આપનાર આજે કોણ છે? મારા દરબારીઓમાંના કોઈ પણ આજે મારી બાજુમાં ઉભેલા છે? મને યાદ પણ કોણ કરે છે? યૂરોપમાં મને છોડાવવા કોઈ પણ પ્રયત્ન કરે છે?”

“દુનીયામાં મહાપુરોનો આજ રિથિત છે! સીઝર અને મિકેડોનુ પણ તેમજ થયું છે અને પણ જગત ભૂલી જવા આવ્યું છે મારા જેવા દિગ્વિજયી શહેનશાહના નામ અને ઇતિહાસ માત્ર શાળાના વિદ્યાર્થીઓજ યાદ રાખશે અમારાં પરાક્રમેને માત્ર મહેતાજીઓજ તેમના વિદ્યાર્થીઓને પાઠ આપવા માટે ઉપયાગમાં લેશે! ખસ! ખિચારાએ મહેતાજીઓજ માત્ર અમારા કામોની તુલના કરશે અને અમને ધન્યવાદ આપશે અથવા અમને વખોડી કહાડશે! ઇંગ્લેન્ડના ઉમરાવવર્ગે મારું ખૂન કરાવ્યું છે અને હું આજે મરણ પામું છું મારું શરીર હવે થોડાજ વખતમાં કમળમાં ફેલાઈ જશે અને તેને કોડ કોતરી ખાશે જુઓ, એવાર જે મહાન નેપોલિયન કહેવાતો હતો તેની આ દલા! ઇસુનું શાશ્વત સામ્રાજ્ય અને મારી દુર્દશા એ બે વચ્ચે કેટલું વિશાળ અંતર? ઇસુનું મરણ તે મરણ નહિ પણ સાચું જીવન છે.”

એક પળવાર શાંત રહ્યા પછી તેણે જોયું કે અટ્ટેન્ડે કોઠા ઉત્તર ન આવ્યો ત્યારે નહિ પણ ઇશ્વરની દિવ્ય વિભૂતિ તરીકેજ તેઓ પૂછે છે (મ પ્રદાનને અધીન બહુ-સખ્યક જન્મસમૂહની આ વાત નથી) મહાર્ષિ વસિષ્ઠ સાફ જણાવે છે કે નારાયણદિ તો શુ પણ બ્રહ્મા વિષ્ણુ જેવા પણ પોતાના અમામાન્ય પુરુષાર્થને લીધેજ તે તે પદને પામેલા છે

સંપાદક.

તે બોલ્યો —

“ ઇસુને તમે ઇશ્વરાવતાર માનતા નથી ત્યારે ખરેખર મે તમને સેનાપતિ બનાવ્યા એજ મારી જૂલ ”

૧૨ મી સપ્ટેમ્બર. ડૉ. એન્ટોમાર્કો પોતાની સાથે ચે પડીઓની પેટીઓ ભરીને લાવ્યો હતો. નેપોલિયને તે પેટીઓ મગાવી અને બોલાવી એક જણે તેમાંથી પુસ્તકોનો થોકડો કઢાડીને તેના હાથમા મૂક્યો. પણ તેણે કહ્યું કે હમણા મારે ચોપડીઓ નથી જોવી ચૂરોપથી અવેલા પાર્સિલમાં બીજી વજુએ હાથ એનું ધારવું ખરૂં પડ્યું ચોપડીઓની અંદર ગોઠવી રાખેલી એક સુદર છબી નીકળી તે તેના પ્રાણુધિક પ્રિય પુત્રની હતી ત જોતાજ તેની આખમાંથી અશ્રુ નીકળી પડ્યા તે ધણી વારસુધી તે બાળકના સુદર મુખ સામે એકી નજરે જોઈ રહ્યો, અને તેને વહાલથી યુમી કરતા બોલ્યો, ‘ કોઈ રાજખટપટના બોમ નહિ થઈ પડે તો તે પોતાના બાપલુ નામ કહાડે એવો થશે ’

૮ મી ઓક્ટોબર. આજે શહેનશાહની તખીયત સારી હતી આજે જનરલ ખર્ડેન્ડના હોકરાને તણે પોતાને ધેર તેડ્યા હતા તેઓ હરખાતા હરખાતા આવ્યા અને હસાહસ કુઠાકુઠથી ધમાચકડી કરવા લાગ્યા શહેનશાહ પણ તેમની રમત અને મસ્તીમા નાના બાળકની માફક રસ લેવા લાગ્યો તેઓ સાજ જમાને ગયા પછી તેણે કહ્યું —

“ એમને કુ નોતર છુ અને એમની સાથે કુ રમુ છુ ત્યારે એ હોકરા કેવા ખુશ થાય છે ! હજુ તેમના દિલમા પાપનો પ્રવેશ નવા થયો તેમના જેવડા હતો ત્યારે કુ પણ તેવોજ હતો પણ પછી મારા જીવનમા કેવા કેવા તોફાન ગળ્યા ! ”

૧૩ મી નવેમ્બર. શહેનશાહની તખીયતમાં હવે ધણેજ ગંભીર બગાડો થવા લાગ્યો દરરોજ દર્દ અને નબળાઈ વધતાજ ગયા આજે તે ધણેજ અશક્ત હતો અને વાડીમાં પણ વિનાકપ્ટે ચાલી શકતો ન હતો તે બેસી ગયો અને આસપાસના ઊંજળડ વેરાન ટેકરાઓ તરફ નજર કરીને શે કપૂર્ણુ સ્વરે બોલ્યો —

“ અરે ડૉક્ટર ! ક્યા ક્રાન્સ અને ક્યા તેના રમણીય આબોહવા ! એકજવાર તે જૂમિના દર્શન કરવા પામુ તો કેવુ સહકાર્ય ! ત્યાથી આવતી હવાને એક શ્વાસ પણ અને મળે તો કેવુ સાડે ? જન્મભૂમિ એ સો પ્રાપ્તવનું પ્રાપ્ત છે ! ”

૧૮ મી નવેમ્બર. આજે શહેનશાહ અશક્ત તો હતો પણ એકદર આરામ હતો વાડીમાં ડૉક્ટરની સાથે ફરના તેને અતિશય નબળાઈ જણાઈ તેથી ડૉક્ટરને પૂછ્યું, “ આ અશક્તિનો શો ઉપાય ? ”

“ આપે કસરત કરવી જોઈએ. ”

“ આ સિપાઈઓની વચમાં કુ શી રીતે કસરત કરે ? ”

“આપ વાડીમા ખોદવાની કસરત કરો. કાલથી કોદાળી લઇને માટી તલે ઉપર કરી નાખો. એટલે આળસ અને અપમાન બેઉમાંથી બચી રાજશે.” બીજે દિવસથી તેણે ખોદવાનું કામ શરૂ કર્યું. કપારા બનાવવા, ફૂલગ્રાહ રોષવા, પાણી સીચવું એવા કામોમાં થોડો વખત તો આનંદમાં પસાર થવા લાગ્યો, પરંતુ સગ હડસન લોને તેના આટલા મુખની પણ અદેખાઈ આવી તેનાથી મના તો ન ડરાઈ પણ બોલ્યો કે આ બધી જૂડી મહેનત છે કશુંજ ઉગવાનું નથી આટલું છતાં પણ દિવસે દિવસે તેનું શરીર ધસાતું ગયું એવી અવસ્થામાં ફેટલાએ દુખ અને કટાણાભર્યા મહિના વીતી ગયા તે એક દિવસ તેના પ્રકાશહીન, ભેજવાળા અને જૂના પુરાણા ઓરડામાં ડ્રોથ ઉપર ઉદાસીનભાવે સૂતો હતો એવામાં તેને પોતાની માતાનું સ્મરણ થયું એ લલી માતાએ તેના તરફ જે પ્રેમ રાખ્યો હતો અને અનિશ્ચય વહાલથી ખરદાસ્ત લીધી હતી તેનું સ્મરણ કરતાં તેનું હૈયું ભગમ આવ્યું.

તેને બાળકો ઘણાં ગમતાં. જનરલ બર્ટ્રન્ડના છોકરાને તે વખતો વખત નોત ગ્તો તેમની ધીગામસ્તીથી આખું ઘર ગાજી રહેતું ત્યારે તેના જીવને ઘણી રાહત મળતી તેમની સાથે તે પણ રમવા લાગતો અને તેમના નાના કજીઆ પતાવતો. બપોરે કુડમાની રૂપેરી માછલીઓની ટુદાકુદ જોવા છોકરાને તેડી જતો એક દિવસ ત્યાંથી વર તરફ પાછા ફરના તેણે બર્ટ્રન્ડની છોકરી હાર્ટેન્સને પકડી ગમ્પી અને ડોં એન્ટોમાર્ગને બોલાવી કહ્યું કે આ છોકરીના કાનમાં છેદ પાડો. મારી પામે પરવાળાની બે જુદીઓ છે તે એને પહેરાવી દઇએ મોન્સિયરને તે છોકરીને પડી રાખી અને ડાક્ટર તેના કાન વીધવા તૈયાર થયો. આ દેખાવ જોઇને છોકરીનો નાનો ભાઈ ગુસ્સાથી લાલચોળ થઇ ગયો તેણે પગ પછાડ્યો અને નેપોલિયનને પોતાનો નાનો મુકા બતાવ્યો. નેપોલિયને તેને કહ્યું, “ચૂપ રહે, ગરબડ કરીશ તો તારા કાન પણ વીંધી નખાવીશ.” હાર્ટેન્સના કાન વીધાયા નેપોલિયને તેને બેઠે કાને જુદી પહેરાવી અને તે ખૂબસૂરત હમમુખી છોકરીને બચ્ચી કરીને કહ્યું, “જા, માને બતાવજે અને જો તે નારાજ થાય તો કહેજે કે મેં નહિ પણ ડાક્ટરે કાન વીંધ્યા હતા છોકરી હસતી ફૂલતી મા પાસે દોડી ગઈ તેના ગયા પછી નેપોલિયને કહ્યું, “પેલો ડોક્ટરો જોયો? કેવો બહાદુર અને નિડર હતો? એના જેટલી ઉંમરે હું પણ એવોજ હતો પણ મારી માતા લેટીશીઆ અમારી સાથે પ્રેમ અને ધાક બેઠિતો ઉપયોગ કરતી અમે માફ કે ખોટું કંઈ પણ કરતા તો તે મારી માતાના ધ્યાન બહાર હોયજ નહિ દરેક હલકા વિચારને, અવિત વૃત્તિને તરતજ તે દબાવી દેતી અને અમારા મન ઉપર લગ્ય અને મહાન કામોનીજ છાપ પડવા દેતી અસત્યને તે ધિક્કારતી, આજ્ઞાલગને માટે ક્ષિપ્ત કરતી અને અમારી એક પણ કસુ તરફ આંખ આડા કાન કરતી નહિ.”

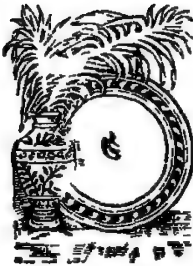
એમ કરતાં ઇ સ ૧૮૨૦ નો સપ્ટેમ્બર માસ પૂરો થયો હવે તેનું શરીર ધીમે ધીમે પણ દેખીતી રીતે ગળતુ હતુ એક દિવસ તેને ડોક્ટરે સૂતેલો જોઇને જાગાડ્યો તેણે જાગીને કહ્યું, “ ડોક્ટર, તારૂં કરો ઉધમા આપણે સુખી હોઇએ છીએ મરીયાઇ, બૂખમરો, ચિતા જાળા સૌ વિમારે પડી જાય છે ” એટલું કહીને તે પાછો ઉવરા મડ્યો.

ખરામ ઝડપે લીધે તેને ઘણા દિવસ સુધી ધરમા ભરાઇ ગયેલું પડ્યું મુડદાના જેવી ફિક્કાશ તેના ગાલ ઉપર છવાઇ ગઇ હતી ઘણીવાર તેને ટાઢ મડી આવતી નજાળાઇ એટલી બધી વધી ગઇ કે પથારીમાંથી ઉઠવું પણ તેને માટે અઘરું થઇ પડ્યું હતું એવી સ્થિતિમાં ૧૪ મી અક્ટોબર આવી પહોંચી એટલે તેના ઉપર અન્યાય અને જોરજુલમથી ઠોકી ખેસાડેલી કેદની શિક્ષાનાં પાંચ વર્ષ પૂરા થયાં.

પ્રકરણ ૭૩ મું-છેલ્લા દિવસ

વે તેના નિર્દય કેદખાનાનું છઠું વર્ષ બેઠું, પણ ધન્યરે તેના ઉપર વ્યા લાવીને તેના દુઃખની અવધ દુકી કરી અને બીજા છ મહિનામાંજ તેનો છટકો કર્યો. ૨૨ મી અક્ટોબરે દર્દનું જોર કાઢક થયું અને થોડા સમયને માટે તે હુશીઆર થતો જણાયો.

તેણે દાકતરને કહ્યું કે “હું એકવાર સાંજે ચાઉં પછી મારે તમારું કામ નથી હું તમને આ વેરાન જગ્યામાં પૂરી રાખવા આહતો નથી તમે એકવાર કહેના હતા કે હજુ મેં ફ્રાન્સ જોયું નથી માટે જમને જોઈ આવજો. મારા રાજ્યના આશ્રિત રમણચિન્હમંખી ત્યાંની રણીઆ મણી નહેરો જોજો મરી કા કીદી વીજળીના ઝમકાના જેવી હતી-દુકી પણ દેદીખ્યાન, ઉપયોગી સરથાઆ અને બાકાતમોથી મેં ‘શન શબ્દગારી નાખ્યો હતો.”

“મેં મુન્નર કાયદાઓ ધડીને રાજ્યાવિપ્લવને પવિત્ર બનાવી દીધો છે મારી રચા-વેલી ધારાપોથી, એ તો ફ્રાન્સની જીવનદોરી નીવડશે અને જીવિષ્યના પ્રભ મને આશીર્વાદ આપશે આદ્ય પર્વતને ખોદાવીને પારિસ સુધીની સડા મેંજ કહી અને બધાવી જોડાન નદી જે ખડકમાં થઈને વહેતી હતી તને તોડી પડાવીને આખી નદીને નાશવ્યવહારને માટે યોગ્ય મનાવી.”

૧૯ મી નવમરે નવી ધણીએ રાત્રિઓ બિલકુલ નિદ્રા વગર પસાર થતી, અને ચક્રતમાં થતું ચાલુ દર્દ તેને હરધડીએ પીડા કરતું હતું શરીરમાં બળ અગર જુરમે રજો ન હતો.

તે બોલ્યો, “ડૉન્ટર, આરામ તો એક આશીર્વાદ છે અન્યારે તો જોકલી પચારીજ મને સુખનું સાધન થઈ પડી છે જમતના રાજ્યોને સાટે પણ હું તેને ઊડવા નથી ઠગ્ગતો એક દિવસ એવો હતો કે મારી પ્રજાને કદી અટકતીજ નહિ, મારું મન કદી થાકીને આરામ લેતુજ નહિ, પરંતુ તેજ હું આજે સુસ્ત જડ જેવો પડી રહ્યો છું અને આખના પોપચા ઉઘાડતાં પણ મારે જોર કરવું પડે છે એ તે

કંઈ જેવી તેવી પડતી ? એકવાર હું એકી વખતે આરપાય મત્રીઓને જૂદા જૂદા વિષયો ઉપર લખાવતો તે તેઓ પણ સ્ખન્દે સ્ખન્દે બોલાય કે તરત લખી લે એવા ચાલાક લખનારા હતા. તોપણ એ પાંચે જણને હું થકવી નાખતો પણ તે વખતે હું નેપોલિયન હતો. આજે તો હું કાઇજ નથી આજે તો હું જીવતોજ નથી પણ ફક્ત અસ્તિત્વ ધરાવું છું એટલુંજ "

૨૬ મી ડીસેમ્બર-યૂરોપથી વર્તમાનપત્રો આવ્યાં તેમા તેની બેન ઇલિઝાબેથ ના મૃત્યુના સમાચાર હતા તેના સ્વભાવની પ્રશંસા કર્યા પછી તે બોલ્યો, " ઇલિઝાબેથ પહેલ કરીને માર્ગ મેળવે છે અત્યાર સુધી અમારા કુટુંબ તરફ મૃત્યુ એ જોયું નથી, પણ હવે શરૂઆત થઈ છે હવે મારો વારો બહુ દૂર નહિજ હોય નથી મારામાં બળ અને નથી મારામાં કશું એતન. હવે હું નેપોલિયન નથી રહ્યો તમે આશા આપો છો એ બધું ફેગટ છે વહી જતા જીવનજોતને ખાળવાનો પ્રયત્ન મિથ્યા છે પ્રારબ્ધના હાથ નહિ ઠેલાય તેના ચૂકાદા નહિ ફેરે હવે મારા કુટુંબમાંથી ઇલિઝાબેથ પાછળ જનાર એક સમયનો મહાન નેપોલિયનજ છે કે જે અત્યારે અતિશય કગાલ જિંદગીનો ભાર વહી રહ્યો છે તેવી દશામાં પણ યૂરોપને બચાવે બચાવે રાખે છે "

૪ થી માર્ચ. શહેનશાહના મદવાડના ઓરડામાં લલિત કળાઓત્રિપે વાન નીકળી. એક જણે સંગીતની કિમત બહુ જોઈ આંકી. તે ઉપરથી નેપોલિયને કહ્યું " બીજી બધી લલિત કળાઓ કરતાં સંગીત મનુષ્યદૃશ્ય ઉપર ઘણામાં ઘણું અસર ઉપજાવી શકે છે અને સમાજનાયકે એ કળાને સૌથી વિશેષ ઉત્તેજન આપવું જોઈએ એક સુદર ગીતની સ્વર લહરી એકદમ ચિત્તવૃત્તિને મૃદુ બનાવી દે છે અને નીતિ સબધી કોઈ પણ પુસ્તક કરતાં તેની નૈતિક અસર વધારે બળવાન હોય છે પુસ્તકો સમજશક્તિ ઉપર કાણુ મેળવી શકે છે પણ તેનાથી સંગીતના જેવી ત્વરાથી અને ઉઝાણથી લાગણીઓ જાગૃત નથી થતી.

૩૧ મી માર્ચ. નેપોલિયનના મહાન ઉપર ચોકી કરવા બેસનાર અમલદારને સર હડસન લોએ હુકમ કર્યો કે તમારે જનરલ મોનાપાર્ટને દરરોજ જાતે જમીને રિપોર્ટ કરવો તે ૧૭ મી માર્ચથી તો પચારીમાજ હતો તે અમલદાર સજ્જન હોવાથી માદા માણસના ઓરડામાં ધુસી જઈ તેનું દિલ દુખાવવા નારાજ હતો નેપોલિયન હવે માત્ર શાંતિથી મરવાનીજ રજા માગતો હતો, અને તેના મદવાડના ઓરડામાં આવીને જીંદગી તેને ત્રાસ ન આપે એટલીજ માત્ર તેની ઇચ્છા હતી પણ સર હડસન લોનો કોઈ કાંઈમાં ન રહ્યો તે સિવાયજ અને અમલદારોનું ધાકુ લઈને આવ્યો, આખા ઘરની આસપાસ ફરી વળ્યો અને પેલા અમલદારની ધૂળ કહાડી નાખી

નેપોલિયનનું દિલ ન દુખાય અને પેલા અમલદારને ઠપ્પો ન મળે એવો વચ્ચો

રતો મોન્થેલને સૂચવ્યો સવારમાં શહેનશાહ પથારીમાંથી ઉઠે તે વખતે મોન્થેલને કાંઈ કામને બહાને પડેલા બાજુએ કરવો અને એ વખતે પેલો અમલદાર નેપોલિયનને જોઈ લે પણ સરહડસનને આથીએ સતોષ ન થયો તેણે કહ્યું કે જો તમે મારા માણસને જનરલ બોનાપાર્ટના ઓરડામાં નહિ દાખલ થવા દેશો તો હું સિપાઇઓ લખને આવીશ અને બારણા ભાંગીને બહાર આવીશ. મોન્થેલને તેને ધણેએ સમજાવ્યો, વિનવ્યો, જેની દુર્દશા થઈ હોય એવા માણસનું અપમાન કરવામાં ધણુ પાપ છે, મિત્રારા મરવા સુતેલા શહેનશાહને આથી ધણો ક્લેશ થશે, એવું એવું ધણુએ કહ્યું પણ તેના વજ્ર જેવા હૃદયને કશીજ અસર ન થઈ એટલામાં પોતાના પૂજ્ય અને બિમાર શહેનશાહ ઉપર થતા બુદ્ધિમંત્રી રાતો પીળો થઈ ગયેલો ડૉ. એન્ટોમાર્ટી ત્યાં આવી પહોંચ્યો તેને મરહડસન સાથે નીચે પ્રમાણે વાતચીત થઈ

“ કયા ગયો જનરલ બોનાપાર્ટ ? ”

“ અહિ જનરલ બોનાપાર્ટ નામનો કાંઈ માણસ રહેતોજ નથી ”

“ તે ક્યારનો નાસી ગયો છે ? ”

“ મને ખરાબર યાદ નથી, પણ જનરલ બોનાપાર્ટ તેની છેલ્લી લડાઈ અબૂકર બે આગળ લડ્યો હતો તે લડતો હતો સસ્કૃતિને માટે અને તમે લડતા હતા જ ગલી-પથાના બચાવ માટે તેણે તમને અને તમારા મિત્રોને મારી હડસેલીને સમુદમાં ફેંકી દીધા હતા તમારો ગુસ્સો હજી પણ શાન્ત ન થતો હોય તો શહેનશાહના આયુષ્યના જે થોડા દિવસ બાકી રહ્યા છે તે આજેજ પૂર્ણ કરી દો ”

“ શહેનશાહ ? કયા શહેનશાહ ? ”

“ જેણે ઈંગ્લેન્ડને ટૂંકાવ્યું હતું અને જેણે તમારા ઉમરાવવર્ગના વહેલા મોડા બાર વગાડી દે, એવું હથિયાગ યુરોપની પ્રજાના હાથમાં મુક્યું છે તે શહેનશાહ + એવા મહાપુરુષના મરણ વખતે પણ આવી આવીને ઝોટી પહેરો કરે તે માણસ ટેમના કાશ્વનેજ અનેલો હોવો જોઈએ ”

૧૫ મી એપ્રિલ સવારનો બધો વખત નેપોલિયને પોતાનું મૃત્યુપત્ર (વસિયતનામું) લખાવવામાં ગાળ્યો તે નીચે પ્રમાણે હતું —

૧ હું જન્મથી રોમન કેથોલિક છું અને તેજ ધર્મ પાળતો મ મૃત્યુ પામું છું

૨ મારી ઇચ્છા છે કે મારો મૃતદેહ મારા વહાલા ફ્રાન્સમાં સેન નદીને કિનારે દટાય.

૩ મને મારી પગમંત્રિય પત્ની શહેનશાહબાનુ મેરિયા લુઇસા તરફથી હમેશાં

+ આ વાક્યમાંથી ફક્ત ચતુ ભવિષ્ય કેવું ખરૂં પડ્યું છે અને સ્વાર્થી અને આપજીવ ઉમરાવો, પૈસાદારો અને શહેનશાહોની સત્તા ઉખેડી નાખવાનું કામ અત્યારે જગતમાં ચાલી રતું છે તેના બીજા વાવનાર પણ મહાન નેપોલિયનજ હોય તે વાત હવે પ્રત્યેકને સમજાય તેવી છે

સંપાદક

પરમ સતોષ હતો અને મારી છેલ્લી પણ સુધી તેને હું બહુજી પ્રેમથી યાદ કરું છું મારા પુત્રને તે સભાગુરુ સાથે અને આસપાસની રાજપટ્ટથી તેને જાળવે એવી મારી તેને વિનંતિ છે

૪ મારા પુત્રને હું બલામશ્વ કરતો જાઉં છું કે પોતે ફ્રેન્ચરાજકુમાર છે એ વાત તે કદી પણ ન વિસારે, અને યુરોપની પ્રજાઓને કનડનાર રાજાઓના ત્રેખાનો કદી હથિયાર ન બને તે કદી પણ ફ્રાન્સની સામે ન લડે અથવા તો તેને લેશ માત્ર પણ નુકસાન ન થવા દે, અને “અહુ ફ્રેન્ચ પ્રજાના હિતાર્થેજ છે એવા મારા સુદાલેખને પોતાનો બનાવે ”

ત્યાર પછી તેણે પોતાના હયાત મિત્રોને અને મરી ગયેલા મિત્રોની વિધવાઓ અને બાળકોને યાદ કરીને તેમને સીને ઉદારતાથી જે આપવું થટે તે આપ્યું

એટલું કરી રહ્યા પછી તેણે પોતાના પુત્રને માટે નીચે મુજબ એક લાખો કાગળ લખાવ્યા --

“ મારા પુત્રે મારા મૃત્યુનું વૈર લેવાનો કદી પણ વિચાર ન કરવો હું શુ શુ” કરી ગયો છું તેનું તેણે કદી પણ વિસ્મરણ થવા ન દેવું તેણે મારી પેઠે અણુએ અણુમાં પૂરેપૂરા ફ્રેન્ચ બનવાનો પ્રયત્ન કરવો સુલેહશાંતિથી રાજ્ય કરવા તરફજ તેણે પોતાની બધી પ્રવૃત્તિઓને વાળી દેવી. જે માફ માત્ર અનુકરણ કરીનેજ અને ખાસ જરૂર વખતે પણ તે લગ્નપ્રજા લડવા જશે તો તેણે મારી વાંદરનકલ કરી એમજ મણાશે. મે જે જે કર્યું તે તે ફરીથી કરવું એનો અર્થ એજ કે મે કાંઈજ કર્યું નથી. એકના એક સૈન્યમા એક બનાવ બે વાર બનતો નથી યુરોપને રાજ-બળથી કરાવવાની મારે જરૂર હતી, પણ અત્યારે તો તેની સમજશક્તિ ઉપર કાણ મેળવવાની જરૂર છે મે ફ્રાન્સમાં તેમજ યુરોપમાં જે નવીન વિચારોના બીજ વાવ્યા છે તેમની ગતિ પાછી ફરે એમ છેજ નહિ. મે વાલ્યું છે તે મારો પુત્ર ઉઠેરે અને ખીલવે ફ્રાન્સમાં રહેલાં સમૃદ્ધિનાં મૂળતરંગોના વિકાસ કરે અને તેમ કરીને તે નામકિત રાજા બની શકશે ”

“ મારા મરણ પછી શુર્બોન રાજાઓથી પોતાનું રાજ્યાસન જાળવી શકાવાનું નથી દરેક દેશમા મારી તરફેણમા પ્રત્યાખાત શરૂ થશે ઇંગ્લિડમાં પણ થવા વિના નહિ રહે. એજ મારા પુત્રને માટે સુદર વારસો છે અંગ્રેજો, કદાચ તેમણે કરેલાં પાપ ધોષ ધામવા માટે મારા પુત્રને ફ્રાન્સમાં આવવા દેવાનું વલણ બતાવે, પણ એ દેશની સાથે મૈત્રી જાળવવી હોય તો તેના વ્યાપારની આટે ન આવવું માટે બે-માથી એક માર્ગ મહણ કર્યેજ છુટકો-કાં તો ઇંગ્લિડ સાથે લગ્ન કરવી અથવા તો જમવૃત્તા વ્યાપારમા તેના ભાગીદાર બનવું હાલ તો આ બીજો માર્ગજ મહણ કરી પ્રધાન્ય એવો છે ફ્રાન્સની અંદર આબ્યતરિક કરતાં દેશાવરના પ્રશ્ન હજી થયું ને ૫૦

વખત સુધી વધારે અગત્યનું સ્થાન લેશે.”

“મારો પુત્ર ફ્રાન્સની ગાદીએ આવશે તે વખતે આબ્યતરિક ઝગડા પૂરા થઇ રહ્યા હશે માત્ર એકજ ડચ્ક ઑફ ઑર્લિયાવાળા પક્ષથીજ તેને સમાલવાનું રહે છે તેણે કોઇ પણ પક્ષની પરવા ન કરતાં ફક્ત જનતા ઉપરજ નજર રાખવી માત્ર જેમણે દેશપ્રીતી થઇને ફ્રાન્સને તેના શત્રુના હાથમાં ફસાવ્યું હોય તેમના સિવાય બીજા બધાની વર્તણૂક તરફ તેણે આખા આડા કાન કરવા. મેટામિયેન્ડે મારા વિશે અતિશય ખરામ અને હલકી નિંદાભરેલી પત્રિકા લખી હતી છતાં મને તેવો તોપણ આખરે તે ફ્રાન્સવાસી છે એમ જાણ્યું.”

“ફ્રાન્સ એ એવો દેશ છે કે જ્યાં રાજકીય પક્ષના નાયકોનું બહુ ચાલતુંજ નથી તેમના ઉપર આધાર રાખવો એ રેતી ઉપર ધ્રુવમારત ચાલવા જેવું છે માત્ર જનતાની મદદવડેજ ફ્રાન્સમાં મોટા મોટા કામ થઇ શકે એમ છે વળી રાજ્ય તરતે તો જ્યાંથી ટેકા મળતો હોય ત્યાંથી તેણે લઇ લેવો જોઇએ નૈતિક નિયમ પણ કુદરતના જેવાજ શાશ્વત અને અનિવાર્ય હોય છે યુર્બેર્ન રાજ્યો, દેશનું રાજ્ય-બધારણુ મને તે હોય તોપણ ઉમરાવો અને ધર્મગુરુઓના ઉપરજ આધાર રાખવાના પાણીને સચાની મદદથી મને તેટલું ઉચે ચડાવીએ પણ આખરે તેની મુળ સપાટી ઉપર આવ્યા વગર રહેજ નહિ મેં એથી ઉલટું કયું હતું મેં લેજમાત્ર પણ અપવાદ વગર જનસમૂહની મદદ ઉપરજ આધાર રાખ્યો હતો સૌનું હિત જળવાય એવું રાજ્યતંત્ર સ્થાપવાને મેં દાખલો બેસાડ્યો હતો મેં ઉમરાવો, ધર્મગુરુઓ, વેપારીઓ, નગરવાસીઓ એમાનાં કોઇ એકાદના ટેકાથી કે તેનો પક્ષ લઇને રાજ્ય કયું નથી, પણ આખા પ્રજાસમૂહનું-સમગ્ર ક્રેન્ચ પ્રજાનું જે સચુક્ત કુટુંબ તેનું હિત જળવાય તેવી રીતેજ મેં રાજ્ય કયું છે.”

“ફ્રાન્સના ઉમરાવવર્ગ તરફથી મારા પુત્રે મદદની આશા ન રાખવી એક જમાનો બીતી ગયા પછીજ તેઓ નાફટકે મારી નૈતિક ફતેહ સ્વીકારતા થયા હતા પણ ૧૮૧૫ પછી તો તેઓ બધાજ સામા પક્ષમાં જતા રહ્યા છે અને મોટા મોટા સેનાપતિઓ ઉપર પણ પૂરેપૂરો વિશ્વાસ ન હતો માત્ર આખું સૈન્ય અને લોક-સમૂહજ મારા પક્ષમાં ઉભા રહ્યા હતાં. હું તેમનો સાચો પ્રતિનિધિ હતો તેમને મારી અત્યાધિત સત્તા જરૂરની લાગતી હતી એની સાબીતી એ છે કે હું માગતો તે કરતાં લોકો મારા હાથમાં વધારે સત્તા મૂકતા હતાં, પણ મારા પુત્રના વખતમાં એની એ સ્થિતિ નહિ રહે તેની સત્તાની સામે ચનાર માણસો નીકળી આવશે લોકોમાં વિશેષપણે પ્રકટ થતી સ્વતંત્રતાની તરફને તેણે પોતાની ગણ્યનીમાં લેવી પણ સાધારણ વખતમાં ધારાસભાની મદદથી રાજ કરવું અમ્મર નથી, કેમકે રાજની જવાબદારીનો ધણો ભાગ ધારામલાઓ પોતાને માથેજ લઇ લે છે અને બેઉ સ-

લામા પોતાના તરફથી વધુમતી મેળવવી એ રાજ્યને માટે મુશ્કેલ હોતું નથી, પણ લાંબો ઉપયોગ કરીને રાજ્યતંત્રને કદી પણ નીતિભ્રષ્ટ ન કરવું રાજ્ય માત્ર રાજ્યસત્તા ભોગવવાનેજ નહિ પણ રાજ્યમાં જ્ઞાન, નીતિ અને કલ્યાણનો ફેલાવો કરવા માટે રાજ્ય કરે છે.”

‘ મારી જીવાનીમાં લાંબા રૂઝવતનો ઉપયોગ કરવાની મને લાલચ મળી આવી હતી પણ પાછળથી મેં એ ઇચ્છાને દબાવી દીધી મોટા મોટા વકતાઓ, જેઓ પોતાની વાણીની છાથી સભાને પોતાની કરી લે છે તેઓ કાંઈ અસાધારણ શક્તિવાળા નથી હોતા. તેમને હરાવવા માટે વકતૃત્વનો ઉપયોગ ન કરવો, કારણ કે આપણા કરતા તેમની પાસે સારા સારા શબ્દો અને વાક્યોનો બહોળ વધારો હોય છે તેમને તો સાદી, સીધી અને સગીન દલીલોથીજ તોડી પાડવા તેમનું બળ મુદ્દા વગરનો લવારો કરવામાં હોય છે તેમની સાથે ચોક્કસી હક્કિતોજ રજૂ કરવી મેં મારા કરતાં સારા સારા વકતાઓને બે ને ચાર સાદી દલીલોથીજ મહાત્ કરી નાખ્યા હતા. ”

“ ફ્રાન્સ દેશમાં ઘણા બુદ્ધિમાન અને વ્યવહારકુશળ માણસો છે. માત્ર તેમને થોડી કહાડીને તેમને યોગ્ય જગ્યાએ ગોઠવી દેવા જોઈએ હમણાં પ્રવાનમડળમાં એવો એક માણસ છે કે જેનામાં હજી ખેડવા કરતા વધારે આવડત નથી અને એક માણસ જે હજી ખેડી રહ્યો છે તે પ્રધાન મંત્રીને લાયક છે દેખીતી રીતે ઘણાજ વિચારશીળ માણસો પણ કેવળ અસંભવિત યોજનાઓ લાગે તો તેથી વિરમય પામવું નહિ ફ્રાન્સ એ એક એવો દેશ છે કે જ્યાંથી ખેડૂતને સ્વતંત્ર બનાવવાના કાંઈકથી માંડીને તે તુર્કસ્તાનના સુલતાનની આપખુદ સત્તાને નોકો આપવા સુધીના દરેક પ્રકારના રાજનૈતિક સિદ્ધાંતને ટેકો આપનારા કોઈ ને કોઈ તો નોકળી આવશેજ મારા પુત્રે બધાની વાત સાંભળવી, દરેકની માન્યતા કિમત આપવી અને દેશના બાહોશમાં બાહોશ માણસોને પોતાની આસપાસ એકઠા કરવા મૌની નજરમાં જોઈ મોન અને પારિતોષિકને યોગ્ય હોય તેમનેજ તે આપવા. ”

“ મારા પુત્રે વર્તમાનપત્રોને સ્વતંત્રતા આપવીજ પડશે આજના સમયમાં આ બાબત બહુજ જરૂરની છે રાજ્ય કરવું એટલે થોડે ધણે અશૈખરા હોય એવા કોઈ નિયમને અનુસરવું એમ નહિ પણ જે સાધન હોય તેના સારામાં સારો ઉપયોગ કરી રાજ્યતંત્રની ધમારત ચણવી, જરૂર પડે સારે નમી જવું અને તેવા અવસરનો પણ લાભ લઈ લેવો વર્તમાનપત્રોની સ્વતંત્રતા એ તો આખા દેશમાં બધે ઠેકાણે ખરા અને સગીન વિચારોનો ફેલાવો કરનાર સરકારના હાથમાં સારામાં સારું સાધન મળે પડવું જોઈએ તેના તરફ દુર્લભ આપવું એટલે એક દારૂગોળાના ઢગલા

ઉપર ઉઘી જવા જેવું છે મારી એવી ધારણા હતી કે સુલેહ થઇ રહ્યા પછી આખા દેશના સારામા સારા પત્રકારોનું એક મંડળ સ્થાપવું અને તેમનાદ્વારા મારા વિચારો અને યોજનાઓનો નાનામા નાના ગામડા સુધી ફેલાવો કરી દેવો ત્રણસે વર્ષ અગાઉ ચાલતું તેમ હવે સામાજિક ફેરફારોને મૂળા મૂળા જોયા કરવાનું પરવડે તેમ નથી હવે તો જીવને જોખમે પણ કા તો તેની ગતિને પ્રેરવી અથવા તો એકદમ અટકાવીજ દેવી ”

“ મારા પુત્રે નવા વિચારોને પોષવા અને જે પક્ષને મેં બધે સખળ ખતાવ્યો હતો તેને ટકાવી રાખવો વેકવારા દૂર થાય, મનુષ્યમાત્રની પદવી ઉચ્ચતર થાય અને સમૃદ્ધિ વધે, એવી સંસ્થાઓ તેણે સ્થાપવી અણુમુધરેલા પ્રદેશોમા ધર્મ અને સસ્કૃતિનો પ્રકાશ ફેલાવવો આજ કારણને કીધે ઉમરાવવર્ગના તિરસ્કારનો હુ ભોગ થઇ પડ્યો છું. મારા શત્રુઓ તે મનુષ્યસમાજના શત્રુઓ છે લોકોને દાસ બનાવવા એજ તેમનો હેતુ છે. લોકોને તેઓ પશુ સમાન ગણે છે

“ વિરુદ્ધ વિચારના માણસો પણ અથડાયા વગર પોતાના રાજ્યમાં સમાધાનીથી રહે એવો મારા પુત્રે પ્રયત્ન કરવો સમાજને સખત આઘાત કર્યા વગર નવીન વિચારો ફેલાય અને ઉર્ડા મૂળ ધાલે એવી પ્રવૃત્તિ કરવી સમાજમા જૂદા જૂદા વિચારના અને પરસ્પર વિરુદ્ધ હિતના માણસો ખૂનામરફી ન કરી એસે તેની ખારા કાળજી રાખવી મારા મરણ પછી લોકોના મનમાં રાજ્યોપ્રત્યે અવિચારી શત્રુતા કાયમ રહેશે તો માફ વૈર તો લેવશે, પરંતુ નિર્દયપણે લેવાશે લોહીની નદીઓ વહેશે અને વિજ્ઞાન તથા સસ્કૃતિનો પ્રકાશ હોલવાઇ જશે ”

“ મારા પુત્રે ઇતિહાસ વાંચ્યા અને તેના ઉપર ખૂબ મનન કરવું ‘અરેખરૂ’ તત્ત્વજ્ઞાન ઇતિહાસમાંજ રહેલું છે. મોટા મોટા સેનાપતિઓની લડાઇઓના હેવાલ તેણે વાંચવા અને તેના ઉપર ખૂબ વિચાર કરવો સુદ્ધશાસ્ત્ર શીખવાનું સારામાં સાફ એજ સાધન છે, પણ તેના અત કરણના ઉડાણમાં સત્ય અને ન્યાય તરફ ઉત્કટ વલણ નહિ હોય તો બધું વાગ્યેલું અને જાણેલું નકામું છે. એ જે શુભવૃત્તિઓ વડેજ મોટા કામ થઈ શકે છે અને હિમેદ છે, કે એ પોતાના ઉચ્ચ ભાવિને યોગ્ય નીવડશે ”

૨૦ મી એપ્રિલ. આજે સહેનશાહને કાઇક આરામ હતો તેની પ્રકૃતિ પણ આજે હમેશ કરતા વધારે પ્રસન્ન હતી તેના મિત્રો આથી આશા રાખતા હતા કે તે કાયમને માટે સાજો થઇ જશે તે ઉપરથી તેણે હસીને કહ્યું. —

“ મારા મિત્રો, તમારી જૂલ થાય છે આજે મને સાફ તો છે તૈપણ મારો અતકાળ મને પાસેજ લાગે છે. મારા મરણ પછી તમે બધા સુખેથી યૂરોપ જાઓ અને તમારા સર્ગવહાલાને મળીને સુખી થાઓ છું પણ બીજી દુનિયામાં

મારા શરવીર મિત્રોને મળીશ કલેબર, ડીસે, બેસિયર્સ, ફૂરા, ને, મૂરા, માસેના, બર્થિયર, લાની, બધા મને મળવા આવશે. અમે સાથે મળીને થુ થુ કર્યું હતું તેની અમે વાતો કરીશુ અને મારી જિંદગીના છેલ્લા બનાવોની હકીકત હું તેમને કહીશ. મને જોઇને તેઓમા ફરીથી શ્રીય અને ઉત્સાહનો સંચાર થઇ જશે. વળી ત્યાં અમને સીઝર, હેનિબલ, સિક્કદર વગેરે મોટા મોટા સેનાપતિઓનો મેળાપ થશે અને અમે બધા અમારી લડાઇઓની વાતો કરીશુ ” પછી તેણે હસીને ઉમેર્યું, “આટલા બધા યોદ્ધાઓને પિતૃલોકમાં એકઠા થએલા જોઇને ત્યાંના લોકોને જો ધારતી નહિ લાગે તો અમને ખૂબ મજા પડશે ”

એટલામા ડૉ. આર્નો આલ્યો તે અગ્રેજ દાકતર હતા. તેને નેપોલિયને કહ્યું, “દાકતર, બસ માફ હવે આવી બન્યું છે છેલ્લો પ્રહાર થઈ ચૂક્યો હું હવે જાઉં છું ” પછી તેણે પોતાના ઉપર ગુબરેલા બુલમમાટે છેલ્લી વારનો રાપ દર્શાવવા કહ્યું.—

“હું બ્રિટિશ પ્રજાની પરાજાઇતની આશા રાખીને આવ્યો હતો. મને તેઓ ઉદારભાવે રક્ષણ આપે એવી મારી પ્રાર્થના હતી મનુષ્યના અધિકાર જે સર્વત્ર પવિત્ર મનાય છે તેનું ખૂન કરીને મારી પ્રાર્થનાના જવાબમા મને બેઠીઓ પહેરાવવામા આવી અલેક્ઝાન્ડર પાસે જો હું મર્યો હોત તો તે મારા તરફ આવુ આચરણ ન કરત. આસિટ્રિયાનો શહેનશાહ ક્રાન્સિસ અને પ્રશિયાનો રાજા બેદરેક મારા તરફ માયાળુ અને ઉદાર વર્તન રાખ્યું હોત આખા યુરોપને હેતરીને ઉશ્કેરવાનું અને એક વ્યક્તિની સામે ચાર મોટા મોટા રાજ્યોને લડવા ઉભા કરવાનું ગાન એકલા ઈંગ્લેન્ડને જ લાગે આવે છે તમારા દેશના પ્રધાનોએ મારે માટે એવું સમાન પસંદ કર્યું છે કે જ્યાં કોઇ યુરોપવાસી ત્રણ વર્ષની અંદર તો તદ્દન અસ કતજ થઇ જાય એનો અર્થ એ કે તેઓ માફ ખૂન કરવા માગતા હતા, અને હું અહિં આવ્યો ત્યારના તેઓ મારી સાથે કેવી રીતે વર્તતા આવ્યા છે તે તો જુઓ ! તેમણે મારું અપમાન કરવામા, મને હલકો પાડવામા કરી બાકી નથી રાખી મારા સર્ત્રા સખીઓ સાથેનો વ્યવહાર તેમણે અટકાવ્યો છે મારા ધરના સમાચાર અને પત્રો મને મળવા દીધાં નથી મારી સ્ત્રી અને પુત્ર તો જાણે મારે મનથી જીવતાજ નથી સખત કેદની વ્યથા હું છ વરસ થયા વેઠતો આવ્યો છું ખરાબ આબોહવા-વાળા ટાઉમા પશુ ખરામમાં ખરાબ જગ્યા-જગ્યા ઉપર કટિબંધની ગરમ હવાની અસર ધણી સખત રીતે લાગુ પડે એ જગ્યા મારે રહેવા માટે નક્કી કરી છે. હું થોડે બેસીને આખા યુરોપમાં ફરી વળનાર તેને આ ચાર દિવાલની હદમાં જોધાઇ રહેવું પડે છે ધીમે ધીમે મારું મરણ નીપજે એવી ખૂની યોજના ધડીને મારે કંડે કંડે ખૂન કરવામા આવ્યું છે. નીચ હડસન લોએ તમારા પ્રધાનોની ખૂની

યોજનાને અમલમાં મૂકી છે પણ, ઇંગ્લેન્ડ ' મહાનમત વેનિસના જેવા ખૂબ હાલ થયા તેવાજ તારા પણ થશે, અને હું, મારા સર્ગા વહાલાથી વિખૂટો, એકલો આ ઉભળડ ટાપુમાં મરવા પડ્યો છું પણ મરતા મરતા ઇંગ્લેન્ડના રાજકુળને મારા અતરનો શ્વાપ આપતો મરે છું ”

૨૫ મી એપ્રિલ. શહેનશાહને આખી રાત સારી નિદ્રા આવી હતી સવારમાં ચાર વાગે તે જગી ઉઠ્યો અને અર્ધજાગૃત અવસ્થામાં બોલવા લાગ્યો —

“ મે હમણાજ મારી ભક્ષી નેસેકાઇનને દોડી, પણ તે મને બેટી નહિ હું તેને ભેટવા જતો હતો એટલામાં તો તે અદૃશ્ય થઈ ગઈ. તે પછે આમળ બેટી હતી તેનામાં કશો ફેરફાર થયો નથી જાણે હું તેને ગઈ કાલેજ મળ્યો હોઉં એવી તે દેખાતી હતી. તેણે મને કહ્યું કે હવે આપણે ચોડાજ વખતમાં મળીશું અને પછી કદી પણ છૂટાં નહિ પડીએ તમે તેને જોઈ ? આટલું બોલીને તે પાછો ઉઘી ગયો

૨૮ મી એપ્રિલ. નેપોલિયને કહ્યું, મારા મરણ પછી ડૉ. આર્નો સિવાય 'કાઇ પણ અંગ્રેજ દાકતર મારા શબને ન અડકે મારે શરીર ચીરજો અને હૃદય કઢાડી, અર્કમાં રાખીને મારી બી મેરિયા લુઇસાને પકોચાડી આવજો તેને કહેજો કે હું તેને ધણેજ ચાહતો હતો—છેવટની પળ સુધી ચાહતો હતો મારે જરૂર તપાસજો તેમાં કયા પ્રકારનું દર્દ છે તે નક્કી કરીને તેમાંથી કેમ બચાય તે વિષેની જરૂરી સૂચનાઓ મારા પુત્રને આપજો. હું ધારું છું કે મારા પિતા પણ એજ બાધિથી મરણ પામ્યા હતા મારી માતાને તથા બીજા સમઘીઓને મળીને અને તેમને મારી હાલતની, મારા મદવાડની અને મારા મૃત્યુની બધી હકીકતથી વાકેફ કરજો ”

૨૯ મે તાવ સખત હતો અને સનિપાત શરૂ થઈ ચૂક્યો હતો તેનું ચિત્ત બૂતકાળના બનાવો, તેનું પ્રાણાધિક પ્રિય ફ્રાન્સ, વહાલો પુત્ર અને મિત્રોએ સર્વમાં વાગાફરતી ભટકતું બૂતકાળના બનાવો તેના માનસિક ચિત્રપટ ઉપર તરવરતા હતા અને તે જૂના યુદ્ધો ફરીથી ઘડતો હોય તેમ તે લવરી કરતો હતો—‘ડિમે ! માસેના ! સાબાશ ! આપણે જીત્યા છીએ દોડો ! ધસો ! એક છેલ્લો હુમલો કરી નાખો અને આપણે તેમને એક તડાકામાં ચોળી નાખીશું ”

૩૦ મે. બપોર પછી તેની તબીબતમાં કાષ્ટક સુધારો થયો હતો અને તેણે નીચે પ્રમાણે વિચાર સ્થિર ચિત્તે જણાવ્યા —

“ હવે મારે શરીર છૂટી જશે તમે બધા યુરોપ જાજો મે જનસર્જાનનું હિત કરે એવા સિદ્ધાંતોને પોષ્યા છે અને કાયદાઓવડે તેમને સુરક્ષિત કર્યા છે કમન-શીએ મારા સંજોગો એવા પ્રતિકૂળ હતા કે મારે કાષ્ટ કાષ્ટ વાર સખ્તી કરવી પડી હશે અથવા તો મારી યોજનાઓનો અમલ કરતા વિવબથયો હશે તો એટલામાં મારી ખરાબી થઈ ગઈ અને જે કમાન મે ચડાવી હતી તેની પશુછ ટીક્ષી કરવાનો મને

વખત ન મળ્યો તેથી દરીને જે ઉદાર રાજ્યતત્ત્વ મારે ક્રાન્સને આપી જવું હતું તે તેને નથી મળ્યું અને તે માફ કરશે મારા હેતુ તરફ નજર કરીને મારો આભાર માનશે તમે બધા મારે સ્મરણ જાળવજો જે વિચારો મેં પોષીને ફેલાવ્યા છે તેને વળગી રહેજો.”

પ્રેમી મેં ચોથી તારીખે રાત્ર આકાશમાં વાદળ ચડી આવ્યું અધકાર છવાઈ ગયો અને સખત પવન ફૂંકવા લાગ્યો. નેપોલિયનનાં વહાલાં ઝાડ ઉપડી ગયા તે પથારીમાં દુઃખથી તરફડતો હતો. બર્ટ્રેન્ડના બાળકો તેમના વહાલા મિત્રનું છેલ્લુંવારનું મોં જોવા આવ્યાં તેની આકૃતિ એટલી બધી બદલાઈ ગઈ હતી કે તેઓ તેને ઓળખી શક્યાં નહિ. બિચારા બેમાકળા જેવા તેની સામે જોઈ રહ્યાં પછી ચોધાર આંસુએ રડતા તેઓ તેના બિજાના પાસે ગયા અને તેના હાથ ઉપર અથ્રુ અને સુબતો વરસાવવા લાગ્યા આ નિર્ગોષ, નિસ્વાથી ભયગ્રસ્તોની પ્રીતિ જોઈને મૈને જાગી આવ્યું આખા ઓરડામાં જેટલાં હાજર હતા તે મૈના હૈયાં ચીરાઈ જવા લાગ્યાં એક બાળકને તો મૂઝાઈ પડ્યું આવી ગઈ.

આખી રાત્રિ આ સ્થિતિમાં પસાર થઈ ગઈ ક્રાન્સનો શહેનશાહ મૃત્યુને બિજાને પડ્યો હતો તેને શ્વાસ ઉપડ્યો હતો અને તે વારવાર લવરી કરતો હતો મોન્થેલને નીચેના શબ્દ સ્પષ્ટ સાંભળ્યા—“ક્રાન્સ-સૈન્ય-જેસેફાઈન”

ઉપલે બનાવ પાંચમી તારીખે સવારમાં છ વાગ્યે બન્યો એ પછી આખો દિવસ તે ચત્તો પડી રહ્યો તેનો જમણો હાથ પથારીની બહાર લપડતો હતો તેનાં નેત્ર સ્થિર હતા અને તે ઉડા વિચારમાં પડી ગયો હોય, તેમજ તેને કશીએ પીડા ન થતી હોય એમ જણાતું હતું તેના મુખ ઉપર મધુર, શાંત સ્મિત છવાઈ રહ્યું હતું સાંજે સૂર્યાસ્ત સમયે તેનો આત્મા નાશવત શરીરમાંથી મુક્ત થઈને કોઈ અન્ય અગોચર સૃષ્ટિમાં આદ્યો ગયો.

જેસેફાઈનના મરતી વખતના બોલ, “એલ્બા-નેપોલિયન” હતા. નેપોલિયનના મનમાં જો કોઈ વિચાર છેવટની પળ સુધી ગુચવાઈ રહ્યા હોય તો તે “ક્રાન્સ-સૈન્ય-જેસેફાઈન” ને લગતા હતા.

નેપોલિયને પોતાના મૃત્યુપત્રમાં ખાસ આગ્રહપૂર્વક લખ્યું હતું કે મારા દેહને સેન નદીને કિનારે, મારા વહાલા ક્રાન્સની ભૂમિમાંજ દાટવો તેમ કરવાની રજા ન મળે તો માફી જનમભૂમિ કૉર્સિકામાં તેના અવશેષ લઈ જવા આ માગણી પશ્ચ

x ડૉ એન્ટોમાર્ટાએ નેપોલિયનનો પ્રાણુ ગયા પછી તેના મોં ઉપર મીઠું દાખીને એક આકૃતિ ખાડી લીધી હતી તેનાં અનેક બીનાં જોવામાં આવે છે તે જોતાં અતઃકાળને સમયે નેપોલિયને હસતે મોઢે, પ્રસન્ન ચિત્તે પ્રાણુ મૂક્યો હતો એ સાબિત થાય છે થોડાં વર્ષો પછી “આફ્રિક” પત્રમાં આ હકીકત પ્રકટ થઈ છે. ૧૯૧૦ ૬૦

ને ઇંગ્લંડના પ્રધાનો ન સ્વીકારે તો જે ઝરાએ મને બહુીવાર શીતળ પાણી પાચુ છે તેને કિનારે મને દાટવો તેની આ ઇચ્છા મુજબ સર હડસન લોને અરજી કરવામા આવી કે તેના મૃત દેહને યુરોપ લઇ જવાની પરવાનગી આપો જવાબ મળ્યો કે બ્રિટિશ સરકારનો એવો ચોક્કસો હુકમ છે કે તેને સેન્ટ હેલેનામાંજ દાટવો નેપોલિયનના મિત્રોએ આખમાં આસુ લાવીને હડસન લોના કાલાવાલા કર્યા કે તેના અવશેષ તેના સર્ગા વહાલાને સોંપવા દો, પણ તે એકનો બે નજ થયો. નેપોલિયનનો મૃત દેહ પણ આ પ્રમાણે યુરોપના ઉમરાવવર્ગને ધૂળવતો હતો

પછી તેના મૃતદેહને અંતિમ સસ્કારને માટે તૈયાર કર્યું જે ડમ્બો તેણે મારે-ગ્રોના સગ્રામ વખતે પહેર્યો હતો તે ડમ્બો, મફદ પાટલુન, લાખા ખૂટ, ટોપી વગેરે તેના શબને પહેરામાં બંદીબાનામા રહ્યા રહ્યા પણ તેણે આ દ્રીપવાસી-ઓનાં દિલ છતી લીધા હતા છટ્ટી અને સાતમી તારીએ તેના મૃત દેહનાં દર્શન કરવા માણસોના ટોળે ટોળાં આસ્થા આવતા હતા અને મબીર, પવિત્રભાવે નમન કરી આસ્થા જતા હતા છેવટની ધરીએ સર હડસન લોનું દિલ પણ પીગમ્યુ તેણે કચું —

“તે ઇચ્છડનો મોટામા મોટો શત્રુ હતો, મારો પણ શત્રુ હતો, પરંતુ હું આજે તેને માફ કરે છું”

આઠમી મેને દિવસે પ્રાત કાળમાં તેના મૃતદેહને દાટવાની ક્રિયા કરવાની હતી તોફાન ચમી ગયું હતું આકાશમા એક પણ વાદળ ન હતું સમુદ્ર શીતળ પવનની લહરીઓ ટ્રેરી રહ્યો હતો પોતાના દ્રીપને અમર કરનાર મહાત્મલાવ કેદીના શબને છેલ્લું માન આપવા સેન્ટ હેલેનાની બધી વરતી લાં એકડી થઇ હતી બપોરે સાડા બાર વાગે તેના શબને કલઇ, સીસુ અને લાકડાની ત્રેવડી પેટીમાં મૂક્યું તેને માર ઘોડાની માડીમા ગોઠવ્યું તેના મિત્રો, તથા દ્રીપના અગ્રેજ અમલદારો એ માડીની સાથે શોકના પોશાક પહેરી આસતા હતા અઢી હજાર સિપાઇઓનું અગ્રેજ મૈન્ય માર્ગની ડાબી બાજુએ હારબધ ઉભું હતું શોકમય સ્વરો વાગતા હતા આખું લશ્કર શબની ગાડી પાછળ આસુ પર્વતની બાજુમાં તેને માટે ખાડો ખોદી રાખ્યો હતો ત્યાં તે પેટી મૂકી અને અત્યેષ્ટિ ક્રિયા થઇ રહ્યા પછી તેને અચત ખામિંક અને મબીરભાવે ખાડામા ઉતારી દીધી તેજ વખતે ક્રિસ્ટામાથી અને બ્રિટિશ મનવા-રમાંથી એકસામટા તોપોના ધડાકા કરીને તે મહાન ચકવર્તી નરેશને છેલ્લું માન અપાયું

નેપોલિયનના મિત્રોએ તેની કબર ઉપર રાખવા માટે નીચે મુજબનો એક સાદો રમરજીએબ કેતશબો હતો —

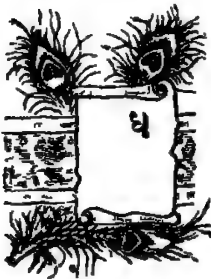
નેપોલિયન

જન્મ.—એન્જેશિયો, તા ૧૫-૮-૧૭૬૯

મરણ.—સેન્ટ હેલેના, તા ૫-૫-૧૮૨૧

સમ્રાટ ઉપર પ્રમાણે રમરણુલેખ પત્ર ઉપર કેતરી દેહાડયો, પરંતુ એટલામાં સર હડમન લોએ કહેવડાવ્યું કે સ્થિતિ સરકારનો સખત હુકમ છે કે નેપોલિયનની કબર ઉપર “જનરલ બોનાપાર્ટ” સિવાય બીજું કાંઈજ લખવા દેવામાં નહિ આવે. પોતાની સત્તાના ભોગ થઈ પડેલા કમનશીખ માણસના મરણ પછી પણ તેની પૂઠ ન છોડી એના કરતા વધારે ફૂરતા બીજી શી હોય ? વિનવણીની કશી અસર ન થઈ આખરે કબર ઉપર લેખ વગરનો રાગે પત્થર મૂકવાની રજા મળી મેની રજા મી તારીખે નેપોલિયનના મિત્રો યુરોપ જવા ઉપડી ગયા. જતા પહેલા તેઓ પોતાના પ્રાણપ્રિય મિત્ર અને શહેનશાહની કબરનું અશ્રુ અને પુષ્પથી પૂજન કરી આત્મા, પણ સાર્જન્ટ લુઅર્ટે તો પોતાના માલિકની કબરને પણ ત્યજી નહિ અટળ પ્રેમથી ઓગણીશ વર્ષ સુધી તેણે નેપોલિયનની સમજાવિતું સાન્નિધ્ય છોડ્યું નહિ, અને જ્યારે આખી ફ્રેન્ચ પ્રજાની સામટી ઇચ્છાના પ્રભાવે એ કબર ઉપરનો પત્થર હથકાયો અને તેમાંની કિમતી પવિત્ર અવશેષ મેન નદીને કિનારે ધનવેલાઈડસના હુમટ નીચે પધરાવાયા ત્યારે પણ તે નિમગ્નહૃદય સેવક તેની સાથે સાથે ત્યાં તેના કાયમના આરામગાહની સમીપ રહેવા ગયો.

પ્રકરણ ૭૪ મું-શહેનશાહનાં અસ્થિને માટે માગણી

જ્યાં ખરા માણસોનો ઇતિહાસ તેમના મરણની સાથેજ સમાપ્ત થાય છે, પણ નેપોલિયનની બાબતમાં તેમ નથી તેની અદ્ભુત વીરસથી ભરેલી કથાના પડખા તેની કબરમાંથી પણ જમતને કાને અથડાય છે તેના મરણ પછી નવ વર્ષ વીતી મયાં તે ફ્રેન્ચમાં તેણે દીર્ઘકાળપર્યંત ભોગવેલા દુઃખ તરફ જમતનું ધ્યાન દિવસે દિવસે વધારે પ્રમળપણે ખેંચાવા લાગ્યું, અને પ્રત્યેકના દિલમાં તેના પ્રત્યેની અનુ-

કંપા વધવા લાગી.

૫ સ ૧૮૩૦ ના જુલાઈ માસમાં ફ્રાન્સે જુર્બેન રાજાઓની સામે ત્રીજવાર અળથો કર્યો અને તેમને દેશમાંથી હાંકી દેહાડયા નેપોલિયનની આગાહી પ્રમાણે લૂંપ દિલિપ ડયુક ઓફ ઓર્લિયોને ફ્રેન્ચ પ્રજાએ મુકુટ પહેરાવ્યો. આ બનાવ બન્યા

પછી બેજ મહિનાની અદર પ્રતિનિધિઓની સમાને કહેવામાં આવ્યું કે નેપોલિયનના અસ્થિ ક્રાન્સને પાછા સોંપવા માટે બ્રિટિશ સરકાર પાસે માગણી કરવી તેની કાર્તિના સ્મરણથી ફ્રેન્ચ પ્રજાના અતરમાં ઉઠ્ઠાણને પ્રેમને ઝરો જે ભુખોન રાજાઓના અમલથી દુઃખી ગયો હતો તે પૂર જોમથી છલકાઈ જવા લાગ્યો.

આના પછી ઉપરાઉપરિ અરજીઓ આવવા લાગી અને પ્રજાના દિલમાં એવી જ્વાળા પ્રકટી કે કેમે કરી હોલવાયજ નહિ નેપોલિયનના સ્મરણ માટે લોકોના ઉત્સાહનો વેગ જોઈ લૂધ ડરવા લાગ્યો. પણ તેને સતોધ્યા સિવાય બીજો ઉપાયજ હતો નહિ.

રાત્રીના અપવિત્ર હાથે ગમડાવી પાડેલી નેપોલિયનની મૂર્તિને તેની અસહ જગ્યાએ પધરાવવાનો ફરાવ ૧૮૩૧ ના જુલાઈ માસમાં પસાર થયો, અને ભારે ઠંડ તથા જયધોષની દિગતવ્યાપી ગર્જનાઓ સાથે તેને પધરાવવામાં આવી તેજ રીતે ઇનવેલાઈડસમાં તેની બીજી એક મૂર્તિ પધરાવાઈ તથા ક્રાન્સના વરિષ્ઠ ન્યાય-મંદિરમાં તેની સુદર છબી ખુલ્લી નૂકવામાં આવી એ છબીમાં નેપોલિયન જાણે પોતે ગ્યાવેલી ધારાપોથી લઇને બેઠો હોય એવો તેને ચીતર્યો હતો એ ધારાપોથીએ આખા જગતનું ધ્યાન ખેંચ્યું હતું અને તેનું સ્થાન સદાને માટે અદ્વિતીય જ રહેશે.

એ પછી બીજા કેટલાક વર્ષે વીત્યા ફરમાન ૧૮૩૨ માં નેપોલિયનનો પુત્ર તેના મોસાળમાં વાસ્તવિકરીને કેદીની હાનતમાં એકવોશ વર્ષની વયે ગુજરી ગયો. ૧૮૪૦ ની સાલમાં નેપોલિયનની સવત્સરીને દિવસે પ્રખ્યાત ઇતિહાસકાગ ગ્રીઝોને હાથે બ્રિટિશ સરકાર પાસેથી નેપોલિયનના અસ્થિ પાછાં માગવાનો રીતસરનો સરકારી પત્ર લખાયો.

હવે સમય બદલાઈ ગયો હતો તેથી આ માગણીનો અસ્વીકાર ન થઈ શક્યો, તરતજ લાગણીભર્યો ઉત્તર લૉર્ડ પામસ્ટનની મારફતે બ્રિટિશ સરકારે મોકલાવ્યો. તેમાં ક્રાન્સના ચશરવી શહેનશાહ તરફ કથા નિદા-વચનો ન હતા, તે શહેનશાહ નહિ પણ રોજ્યાસન પચાવી પડનાર “જનરલ બોનાપાર્ટ” હતો એવી મતલમનો ઇસારો પણ તેમાં ન હતો. ક્રાન્સ અને ઈજિપ્ટ વચ્ચેની દુશ્મનાવટ ધોષ નાખવાની અને “લેશમાત્ર પણ દુશ્મનાવટ રહી ગઈ હોય તો ‘શહેનશાહ નેપોલિયન’ ની કબરમાં દાટી દેવાની” ઇચ્છા તેમાં દર્શાવવામાં આવી હતી x

x ઈજિપ્ટના વર્તનમાં ફેરફાર થવાનું કારણ એ હતું કે ટારી પક્ષની પાસાંમે ન્ટમાં હાર થઈ હતી અને રશિયાનું બળ એટલું બધું વધી પડ્યું હતું કે નેપોલિયનની આગાહી પ્રમાણે આખા યુરોપને અને હિંદુસ્તાનને લીધે ખાસ કરીને ઈજિપ્ટને ધાસ્તી પેઠી હતી તેથી કરીને ક્રાન્સની મહેરમાની મેળવવા ઈજિપ્ટ ઇનેબર હતું.

ઈંગ્લેન્ડ ફ્રેન્ચ પ્રજાની સ્વતંત્રતા લૂટવાનો જે અક્ષમ્ય અપરાધ કર્યો હતો તેનું આખરે તેણે આટલા શબ્દોથીજ પ્રાયશ્ચિત્ત કર્યું નેપોલિયન કમરમાં સૂતો સૂતો પણ આખરે તો જીત્યોજ ફ્રાન્સની પ્રજાએ ચૂરેલા શહેનશાહનો રાજ્યાસન પરનો હક આ પ્રમાણે ઈંગ્લેન્ડને આખરે પણ સ્વીકારવોજ પડ્યો.

બે મનવાર સાથે નેપોલિયનના કેદખાનાના કેટલાક સોજાતીઓ-કા કાસાસ, જનરલ ખેન્ટેન્ડ તથા ફ્રાન્સનો એક શાહમદો, એટલા સેન્ટ હેલેના જવા ઉપડી ગયા નેપોલિયનના મૃતદેહને માટે સુદરમાં સુદર નક્કીદાર પેટી બનાવી હતી અને તેના ઉપર સોનેરી અક્ષરે “નેપોલિયન” એટલા અક્ષરો કાતર્યા હતા બાદશાહી મુકુટ અને ચારે ખુણે ગરુડની મૂર્તિઓ તેના ઉપર ખેંચાડી હતી.

૮ મી અક્ટોબરે આ કાફલો સેન્ટ હેલેના જમ પહોંચ્યો. ૧૫ મી અક્ટોબર કે જે દિવસે ૨૫ વર્ષ અગાઉ નેપોલિયને આ ટાપુને કિનારે પગ મૂક્યો હતો તેજ દિવસે તેની કબર ઉઘાડવાનો દગર હતો મધ્ય રાત્રિએ આ ગભીર કામ કરવાનું હતું. નવ કલાક લાગટ ખોદકામ કર્યા પછી જે પેટીમાં તેના મૃતદેહને રાખવામાં આવ્યો હતો તેના ઉપરનો બારે પત્થર ઉઘાડાયો ખ્રિસ્તી ધર્માનુસાર પ્રથના કર્યા પછી તે પેટીને બહાર કઢાડી ગભીરભાવે સૌ ત્યાં ઉભા રહ્યા લોકડું, જસત અને કલાર્ધના ત્રેવડા પડવાળી પેટી ઉઘડી અને નેપોલિયનના શબ ઉપર આંદોલું સફેદ વસ્ત્ર ખસેડ્યું એટલે જાણે હમણાજ ઉઘી ગયો હોય એવો શહેનશાહનો આરસ-પહાણની મૂર્તિ જેવો દેહ સૌની નજરે પડ્યો તે હવા અને ભેજથી એવો સુરક્ષિત રહ્યો હતો કે જેમણે તેને જીવતો જોયો હતો તે બધા તેને સહેલાઈથી ઝાળખી શક્યા બે મિનિટ સુધી શયને ઉઘાડુ રહેવા દીધા પછી તેને પાણી ફરીથી કાળજી પૂર્વક પેટીમાં મૂકી તેના ઉપર ઘણુંજ મજબૂત રેણુ દબને તેને માટે પારિસથી આણેલી પેટીમાં મૂક્યું.

ત્યાંથી ઉઠાવીને તેને ફ્રેન્ચ વહાણમાં લઈ જતી વખતે અંગ્રેજ લશ્કરે હથિયાર નમાવી માન આપ્યું, અને કિલ્લામાંથી તથા બ્રિટિશ મનવારમાંથી તેના માનમાં તોપો ફૂટી નેપોલિયનના અવશેષને વળાવવા માટે સેન્ટ હેલેનાની તમામ વસ્તી બહાર ઉપર એકઠી થઈ અંગ્રેજ મહિલાઓએ પોતાને હાથે ગુથેનો રેશમી વાવટો તેના માનમાં અર્પણ કર્યો.

૧૮ મી અક્ટોબરે ફ્રેન્ચ કાફલાએ સેન્ટ હેલેનાનો ટાપુ છોડ્યો. ૨ જી નવેમ્બરે તેમને સમાચાર મળ્યા કે મિસર અને તુર્કી વચ્ચે થયેલી સલાહતી લાજગડને લીધે ઈંગ્લેન્ડ અને ફ્રાન્સ વચ્ચે ઘણું ફરીને લડાઈ જમી છે કેદ પકડાઈ જવાનો ભય નજીક આવી ચોકસાઈ હતો, પણ નેપોલિયનના મિત્રોએ આ વખતે નિશ્ચય કર્યો હતો કે તેના શયને લઈને દરિયામાં ફૂંચી મરવું, પણ અંગ્રેજોના હાથમાં તો તેને નજ

જ્યાં હેતુ છેવટે સારા નસીબે ધાર્મીનું વાદળ વેરાઈ ગયું

૨ જુલિએ, આસ્ટર્લિંડના મગ્રામની જયન્તીને દહાડે ફ્રેન્ચ વહાણ શેર બોર્ગ બંદરે નામર્યા ત્યાં તેમને ૨૧ તોપનું માન મળ્યું ૯ મી તારીખે તેઓ સેન નદીના મુખમાં દાખલ થયા હાવરે બંદર આગળ આપુ શહેર દર્શન કરવાને બહાર આવ્યું હતું દેવળમાં શોકસૂચક ધટારવ થયા, બંદર અને કિલ્લા ઉપરથી તોપો ફૂટી અને લશ્કરી વાગવાળાઓએ કરુણ સ્વરોની હેલી મચાવી

ત્યાંથી પાગિસ મો માઇલ દૂર હતું નદીને કિનારે કિનારે લાખો માણસો એકઠા થયા હતા આસપાસના જિલ્લાઓ લગભગ ખાલી થઈ ગયા હતા અને ત્યાંના બધા લોકોનો સેન નદીને કિનારે જમાવ થયો હતો કમાનો, તોરણો, પિરામિડો, જેમની બનાવટમાં રેશમ અને કિનખાખનો છૂટથી ઉપયોગ થયો હતો અને કારીગરોએ તેમની પૂરેપૂરી કુશળતા વાપરી હતી એવી અનેક રમણીય વસ્તુઓથી ડકકા અને ઓવારા શણગારાઈ ગયા હતા

પ્રજાકીય રક્ષકો અને નેપોલિયનના સૈન્યના જૂના સિપાઈઓ આનંદથી છલકાતે હોય અને અશ્રુભીની આખે પોતાના વહાલા સગદારના મૃતદેહને આવકાર આપવા હાજર થયા હતા તેઓજ તેના સાચા પુત્રો હતા મેન નદીના વિશાળ, પારદર્શક પટ ઉપર થઇને દશ વહાણો બારે દળદ્યાસહિત આદ્યા આવતા હતા મો ખરાખર જોઇ શકે તે માટે તેમની ગતિ ધીમી કરી હતી, આજે ફ્રાન્સનો સાચો શહેનશાહ પોતાની વહાલી જન્મશૂભિને ખોળે સૂતા આવેલો હતો. આજે ફ્રાન્સની ગયેલી પ્રતિષ્ઠા તાજ થઈ હતી હજારો તોપોના ધડાકા અને ધટનાદ આ મગળ અવસરની ઉદ્ધોષણ કર્યા કરતા હતા “ શહેનશાહ ધણ્ય જીવો ” ની ગગનભેદી ગર્જનાઓથી દિશાઓ ગાજી ઉઠતી હતી હયાતીના સમયમાં એજ ગર્જના કાને પડના નેપોલિયનનું હૃદય આનંદથી ઉછળી રહેતું હતું આ પ્રસંગે પણ તેનો આત્મા પિતૃલોકમાં રહ્યો રહ્યો આ દશ્ય જોઇને અવશ્ય પ્રસન્ન થતો હોવો જોઇએ. તેની હયાતીમાં જેટલું સન્માન તે પામતો તેટલુંજ આજે તેના અસ્થિને લોકો આપી રહ્યા હતા ‘ લોકોની આખો આંસુથી ઉભરાઈ રહી હતી અને કંઈ ગદગદ થઈ જતા હતા, તોપણ “ શહેનશાહ ધણ્ય જીવો ” ના પોકાર હર્ષથી ગાંઠા તૂર થઈ ગયેલા હજારો મનુષ્યોના મુખમાંથી નીકળતા હતા

૧૮ મી તારીખે સાંજના ચાર વાગે કાફલો પારિમથી ચાર માઇલને અંતરે આવી પહોંચ્યો પારિમથી હજારો માણસો ત્યાં આવી પહોંચ્યા હતાં. તોપોની ગર્જના અને ધટનાદથી આકાશ ગાજી રહ્યું હતું આજે ફ્રાન્સના લોકમતની ફતેહ થઈ છે, આજે પ્રજાનો ચૂરેલો રાજા આજે જાણે ફરીથી ફ્રાન્સના પામતખંડ ઉપર બિરાજતો હોય એવો ભાસ ચૂરોપના આશ્ચર્યચકિત થયેલા આપખુદ રાજાઓને

પારીસમાની નેપોલિયનની પ્રજ્ઞાત કબર

પ્રજનો પ્રેમોન્માદ જોઈને થતો હતો જોસેફાન જાણે પોતાના ભર્તારને આવકાર આપવા ઉભી હોય તેવા આકારની એક નેની મોટી મૂર્તિ ઉભી કરી હતી પિતાને યેર સખડતી બિચારી મેરિયા લૂછસાને તો કોઈએ યાદ પશુ ન કરી !

“ મારી ઇચ્છા છે કે મારો મૃત દેહ મારા વહાલા ક્રાન્સમાં સેન નદીને કિનારે દટાય ” એ શબ્દો દોહસો ફૂટ ઉંચા એક રતલ ઉપર કોતરવામાં આવ્યા હતા અને તેના ઉપર ગરુડની સુવર્ણમૂર્તિ બેસાડી હતી આખી રાત આખો રાક્ષસો રાક્ષનીથી ઝળહળી રહ્યો હતો એક અકવારીઆ સુધી ક્રાન્સ તેમજ દેશાવરના લોકો આ અપૂર્વ દ્રશ્ય જોવાને આવ્યા ક્યા ચાર ચાર માઇલ સુધી રસ્તાની બેઠે બાલુએ લોકોની મેદની જામી હતી પારિસમાં આવે દશ લાખ કરતા વધારે માણસો એકત્ર થયાં હતાં રાત્ર લુઈ પશુ રાજકુટુંબ તથા ધારાસભાના સભાસભે સાથે ત્યાં આવી પહોંચ્યા હતા

સોળ ઘોડાની ગાડીમાં બેગાડીને નેપોલિયનના શખને તેને માટે નિર્ણીત કરેલા સ્થાનમાં લઈ જવામાં આવ્યું આ વખતે પ્રજનો હિતસાહ વર્ણવી શકાય એવો ન હતો તેઓ હર્ષોન્માદમાં આવી ગયા હતા કોઈ ગાતા, કોઈ રડતા તો કોઈ પોકાર કરતા હતા

નેપોલિયનની છેલ્લી ઇચ્છા પૂર્ણ થઈ ઈન્વેલ્ઝાઈડસના દેવળમાં તેનાં અસ્થિને પધરાવવામાં આવ્યા અને પ્રજાએ ખાજગથી તેના ઉપર કરોડો ક્રાન્ક ખરચી સુંદરમાં સુંદર રોજો બંધાવ્યો. આ પ્રમાણે મરણ પછી પશુ તેણે શત્રુઓ ઉપર ફતેહ મેળવી, અને પ્રજાના હૃદયમાં તે પોતાનું પાયતખ્ત હમેશને માટે સ્થાપિત કરી ગયો. અઘાપિ સુધીદેશપરદેશના અનેક પ્રવાસીઓ તેની કબરને ભક્તિભાવથી વદન કરવા; અને તેમાંથી પ્રેરણા મેળવવા આવ્યા આવે છે અને ભવિષ્યમાં પશુ આવ્યા કરશે

સસ્તું સાહિત્ય વર્ધક કાર્યાલયે ચક્ર ક્રમેલા

ઉત્તમ અને સસ્તા ગ્રંથો

અતિ ઉત્તમ ધાર્મિક ગ્રંથો

ગ્રંથનું નામ	પૃષ્ઠ	કદ	ધર	મૂલ્ય	પોસ્ટેજ
શ્રીવાદિમકી રામાયણ-મોટા બે ભાગમાં	૧૪૦૦	૬ ૧/૨ x ૧૦	૬)	૧૧	૦)
મહાભારતનાં આદિ અને સભાપર્વ	૬૦૦	"	૨	૦ ૧/૨	
શ્રીદાસખોધ-નવી આવૃત્તિ..	૬૨૦	૫ ૧/૨ x ૮	૨ ૧/૨	૦ ૧/૨	
શ્રીજ્ઞાનેશ્વરી ભગવદ્ગીતા-નવી આવૃત્તિ	૭૦૦	૫ ૧/૨ x ૮ ૧/૨	૨ ૧/૨	૦ ૧/૨	
શ્રીમદ્ ભાગવત-ઉત્તમ ભાષાતર	૭૦૦	૮ x ૧૧	૫)	૧)	
શ્રીરામકૃષ્ણકથામૃત-બંને ભાગ ભેગા	૬૫૦	૫ ૧/૨ x ૮	૨ ૧/૨	૦ ૧/૨	
સ્વામી રામતીર્થ ગ્રંથ ૧ ભા. ભા ૧ થી ૫	૫૦૦	૫ ૧/૨ x ૮	૨)	૦ ૧/૨	
" " ગ્રંથ ૨ ભા ૬ થી ૯	નવી આવૃત્તિ સત્વર પ્રસિદ્ધ થશે				
" " ગ્રંથ ૩ ભા ૧૦ ૧૧	૫૦૦	૫ ૧/૨ x ૮	૨)	૦ ૧/૨	
સ્વામી વિવેકાનંદ ગ્રંથ ૧ ભા ૧-૨-૩	૫૭૫	"	૨ ૧/૨	૦ ૧/૨	
" " ગ્રંથ ૨ ભા ૪-૫	૬૦૦	"	૨ ૧/૨	૦ ૧/૨	
" " ભાગ ૬ થી ૮ નોખા	૧૦૦૦	૫ x ૬ ૧/૨	૩)	૦ ૧/૨	
" " ભાગ ૯ મો-સ પૂર્ણચરિત્ર	૭૪૦	"	૨ ૧/૨	૦ ૧/૨	
" " ભાગ ૧૦ મો રાજયોગ	૩૦૦	"	૧ ૧/૨	૦ ૧/૨	
શ્રીભજનસાગર-નવી આવૃત્તિ	૨૦૦	૫ x ૮	૦ ૧/૨	૦)	

ઉત્સાહ અને ચેતના પ્રેરક પુસ્તકો

આગળ ધસો	૫૮૪	૫ x ૬ ૧/૨	૧)	૦ ૧/૨
ભાગ્યના સૃષ્ટિઓ	૭૨૦	"	૧ ૧/૨	૦ ૧/૨
સુખ સામર્થ્ય અને સમૃદ્ધિ	૫૫૨	"	૧ ૧/૨	૦ ૧/૨
પ્રભુમય જીવન	૨૧૬	"	૦ ૧/૨	૦)

વૈદિક સંબંધી ઉપયોગી પુસ્તકો

આર્યભટ્ટક અથવા હિદનો વૈષ્ણવ	૧૦૦૦	૫ ૧/૨ x ૮ ૧/૨	૪)	૦ ૧/૨
આર્યભટ્ટક સામાન્ય જ્ઞાન-ગાંધીજી	૧૪૦	૫ x ૬ ૧/૨	૦ ૧/૨	૦)

ઉત્તમ બોધદાયક જીવનચરિત્રો

કાઉન્ટ ટોલસ્ટોયલુ જીવનચરિત્ર	૬૨૦	પાા x ૮	૨૧૧	૦૮
રવામી વિવેકાનંદનું સંપૂર્ણ જીવનચરિત્ર	૭૪૦	૫ x ૬૧૧	૨૧૧	૦૮
જગતનો મહાન પુરુષ (મ૦ ગાંધીજી)	૩૫૦	"	૧)	૦) =

સ્ત્રીઓ તથા પુરુષો માટે બોધપ્રદ વાર્તાઓ

ટુકી વાર્તાઓ ભાગ ૧, ૨, ૩, ૪ થોડા માસ પછી છપાઈ બહાર પડશે				
ટુકી વાર્તાઓ-આ ૫ મો-૨૮ વાતો	૩૦૪	૫ x ૬૧૧	૦૧૮	૦) =
ટુકી વાર્તાઓ-આ ૬ કો-૨૭ વાતો	૩૬૦	"	૦૧૧	૦) =
ટુકી વાર્તાઓ-આ ૭ મો અનેક વાતો	૩૫૦	"	૧૧	૦) =
દયાળુ માતા અને સદ્ગુણી પુત્રી	૧૬૮	૪ x ૭૧	૦૧	૦) =

બાળકો માટે ખાસ ઉપયોગી પુસ્તકો

સદ્ગુણી બાળકો-૬૬ ખરાબનેલા બનાવો	૧૨૮	૫ x ૭૧	૦૮	૦) =
બાળસદ્બોધ-વાર્તાઓરૂપે ધાર્મિક શિક્ષણ	૧૧૨	"	૦૧૧	૦) =
બાળકોની વાતો-૨૬ વાતચીતરૂપે ૨૧ પાડ	૮૬	૫ x ૬૧૧	૦૧	૦) =
દુ ખમાં વિદ્યાભ્યાસ-સચોટ સાચાં દર્શાવે	૮૦	પાા x ૮	૦૧	૦) =

ભગવદ્ગીતા, ૫ ચરત્ન ગીતા, ઇત્યાદિ

	કદ ધૃત્ય	સાદુપૂરું	પાકુપૂરું પો.
ભગવદ્ગીતા-ગુજરાતી સરસ ટીકા સહિત-	૩૧૧ x ૫૧	૦૮	૦૧૮ ૮) =
" મરાઠી સુબોધ ટીકા સહિત-	"	૦૮	૦૧૧ માફ
" હિન્દી સરસ ટીકા સહિત-	"	૦૮	૦૧૧ "
ભગવદ્ગીતા-મૂલભાષા-નાના અક્ષરમાં ગુટકો	"	૦) =	"
" " મધ્યમ અક્ષરમાં	"	૦૮	૦૧૮ "
" " મોટા અક્ષરમાં	૫૧ x ૭૧	૦૧૮	૦૧૧૮ "
૫ ચરત્ન ગીતા-મૂલભાષા-નાના અક્ષરમાં	૩૧૧ x ૫૧	૦૮	૦૧૮ "
" " મધ્યમ અક્ષરમાં	"	૦૧૧	૦૧૮ "
" " મોટા અક્ષરમાં	૫૧ x ૭૧	૦૧૧૮	૧) = "

ગીતાનો ૧૮ મો અધ્યાય-ત્રણેમાંની હરકોઈ ટીકા સાથે ૦)૦૧, ૧૦ નો ૩ ૦

છબીઓ { ૧-ભગવાનની, ૨-વ્યાસ તથા ગણેશની ૩-મહાહર
સર્વદમનની, દરેકનું કદ ૭ x ૧૦, મૂલ્ય ૦) =, પ્રત ૧૦ નો ૦૧

સસ્તું સાહિત્ય વર્ધક કાર્યાલય

અમાવાદમાં-ત્રણેરવાળ બહાર, નદીને રસ્તે, સેશન કોર્ટ પાસે
સુઅઈ-કાલખાદેવી રોડ, હનુમાન ગલીને નાકે કાલખાદેવીના મંદિર સામેની દુકાન.

હવે પછી બહાર પડનારા ગ્રંથો

નીચલામાના ઘણાખરા ગ્રંથો ચાલુ તેમજ આવતા-૧૯૮૧ ના વર્ષમા વિવિધ અથમાળાદ્વારા તેમજ છુટા નીકળશે અને તરતમા લેનારને કિંમતે મળશે

ભારતનાં સ્ત્રીરત્નો-૭પાંચ છે
બંકિમનિબંધમાળા-આજી આરુત્તિ
રામતીર્થ-ભાગ ૧૨ થી ૧૪
મહાન અકબર
ગિરધરકૃત શુદ્ધ રામાયણ
પદિયારનાં સ્વર્ગનાં પુસ્તકો
ટૂંકી વાતોના નહિ મળતા ભાગો.
ભારતના સંતપુરુષો

શ્રીગૌરાંગ મહાપ્રભુનું મોટું ચરિત્ર
સંતવાણીસંગ્રહ-અનેક ભાગોમા
તુલસીકૃત રામાયણ-મૂળ તથા ટીકા
રાજસ્થાનનો ઇતિહાસ અને ભાગ
આખની વાણી-૭પાંચ છે
યોગવાસિષ્ઠ અને ભાગ-નવી આરુત્તિ.
ભગવતી ભાગવત-નવી આરુત્તિ
મહાભારતનાં અદારે પર્વ

સંપૂર્ણ મહાભારત

આ ગ્રંથ કહાડવાની યોજના અગાઉ આ સસ્થાએ પડતી મૂકેલી, તે પાછી નવેસરથી થર કરવાની તૈયારી ચાલે છે ઇશ્વરેચ્છા તે આવતા વર્ષમા તેની યોજના રજુ કરાશે અને અનતા સુધી એકાદ વરસમાજ આખો ગ્રંથ રૂ ૨૫)મા બહાર પડી જશે.

પુસ્તકો મંગાવનારને ખાસ સૂચના

૧-પોસ્ટેજ ઉપરાત રજીસ્ટર તથા વી પી. ખર્ચ પણ રૂ ૧૦ સુધીનું રૂ ૦૧ જરૂર લાગે છે. ૨-સુબઈમા પણ બહારગામનીજ (અમદાવાદથી સહજ વધુ) કિંમત લેવાતી હોવાથી બહારથી મંગાવનારે અમદાવાદજ લખવું ૩-મંગાવેલામાથી જે પુસ્તક ન આવે તે ખલાસ સમજવું ૪-૨ ૧) થી ઓછાના પુસ્તકાદિ જોઈએતો વી પી પી ન માગતા મ. ઓ. કે ટીકીટજ મોકલવી. ૫-પૂરું મૂલ્ય તથા વધારાના પેદીમર્ધન બદલ ૦૧ પ્રથમથીજ મોકલીને ફરોક રૂ ના સામટા પુસ્તકાદિ રેલરસ્તે મંગાવનારને ખર્ચ બહુ ઓછો આવશે ૬-કમમા કમ ૨૫) નાં પુસ્તકાદિ લેનારને કમીશન પણ મળશે. ૭-બહારના પુસ્તકો લાવીને મોકલાશે નહિ.

સસ્તું સાહિત્ય વર્ધક કાર્યાલય

અમદાવાદમાં-ત્રણદરવાજા બહાર, નદીને રસ્તે, સેશન કોર્ટ પાસે .

સુબઈમાં-કાલ્યાદેવી રોડ, હનુમાન મંદીરને નાકે કાલ્યાદેવીના મંદિર સામે.

વિવિધ વિષયનાં ઉત્તમ પુસ્તકો પૂરાં પાડનારી, આખા હિંદમાં
સર્વથી સસ્તી અને ૧૪ વર્ષથી ૫૦૦૦ પ્રતમાં નીકળતી

વિવિધ ગ્રંથમાળા

ચાલુ ૧૯૮૦ ના વર્ષમાં ઇંચ પાાટ ના કદનાં

૧૫૦૦ પૃષ્ઠ નાં ઉત્તમ પુસ્તકો રૂ. ૪ માં અને

પાકાં પુંડાં સાથે ૫ માં અપાશે. પો. ૦ માફ

ચાલુ ૧૯૮૦ નાં પુસ્તક—સ્વામી રામતીર્થ ભાગ ૧૦-૧૧, પૃષ્ઠ ૫૨૮,
ત્રેલોચન બોનાપાર્ટનું વિસ્તૃત ચરિત્ર પૃષ્ઠ ૮૪૦, ત્રીજું પુસ્તક પશુ સત્વર છપાશે.
'વિવિધ ગ્રંથમાળા'ના સં ૧૯૮૧ નાં પુસ્તકો—સ્વામી રામતીર્થ ભાગ ૧.
૧૨-૧૩ મો, સત્યાગ્રહ અને અસહકાર, યોગી રામચરકનું આરોગ્યવિષેનું ઉત્તમ
પુસ્તક, દુકી વાતોનો નવો ભાગ, દર્શાતસગ્રહ, ત્રલોચન વીર મહા, સત્ય નિબંધા-
વલિ, બ્રહ્મકૃત ધર્મતત્ત્વ, લઘુલેખસંગ્રહ, ભગવાન શુદ્ધ, ટાગોરકૃત ભારતધર્મ,
સતવાણીસગ્રહ, ભારતીયનીતિ કથાઓ, મુસલમાન મહાત્માઓ, ઋગ્વેદના ભગવાનનું
વિસ્તૃત ચરિત્ર, સ્વામી વિવેકાનંદ ભા ૧૧ મો ગાનયોગ એમાંથી તેમજ વધુ
પસંદગી જરૂરી રહી તેમાંથી પશુ નીકળશે

સૂચના ૧—જમે તે ખાસમા ગ્રાહક થનારને પુસ્તકો આખા વર્ષનાંજ અપાઈ
લવાજમ પશુ વર્ષનુંજ લેવાય છે. વર્ષવીત્યા પછી તે વર્ષનાં સેટનું પો જુદું ચરે છે
૨—આ માળાનાં પુસ્તકો મહિને મહિને નહિ પણ વર્ષ દિવસમાં મોટાં
મોટાં ત્રણથી ચાર પુસ્તકો નીકળે છે, અને તે તૈયાર થતાં ચાલે તેમ તેમ મોકલાય છે.
૩—માળા ઉપરાંત ખીજ પશુ જે નાનામોટા ગ્રંથો નીકળે છે, તેની ખજાર
માળાનાં પુસ્તકોમાં છપાઈ તરતમાં લેનારને ખાસ કિંમતે અપાય છે.

આગલાં વર્ષોના હજી મળતા સેટ

સવત ૧૯૭૬ નાં ત્રણ પુસ્તક—(પૃષ્ઠ ૧૫૦૦, સાદાં પુંડાં સાથે રૂ. ૩ મા, પો. ૦ મા)
સ્વામી વિવેકાનંદ ભાગ ૬-૭ મો, ભાગ્યના સૂત્રાઓ, દુકી વાર્તાઓ ભાગ ૬ કો.
સવત ૧૯૭૭ નાં ત્રણ પુસ્તક—(પૃષ્ઠ ૧૫૦૦, સાદાં પુંડાં રૂ. ૩ મા પો. ૦ મા)
દુકી વાર્તાઓ ભાગ ૭, કાઉન્ટ ટાઈસ્ટોય, સ્વામી વિવેકાનંદ ભાગ ૧૦ મો

સસ્તું સાહિત્ય વર્ધક કાર્યાલય { અમદાવાદ અને
મુંબઈ નર

‘વિજ્ઞાન, શક્તિ અને અનુભવનાં પુષ્કળ દૃષ્ટાંતો આપી ઋષિ-મુનિઓના ઉત્તમ સિદ્ધાંતોને સચોટ રીતે સમજાવનાર, માનવદેહને અપૂર્વ જ્ઞાન, ઉત્સાહ અને મનોબળથી ભરપૂર બનાવી મૂકનાર, તથા અનેક મનુષ્યોના જીવન પલટાવી નાખનાર

સ્વામી રામતીર્થ ના ઉપદેશ

ગ્રંથ ૧ લો-ભાગ ૧ થી ૫

ઇત્ય પાાxનાં પૃષ્ઠ ૬૦૦, મૂલ્ય રૂ ૨)પો ૦૮

આ ગ્રંથમાંના કેટલાક વિષયોનાં નામ -સ્વામીશ્રીનું જીવન ચરિત્ર, આત્મકૃપા, બ્રહ્મચર્ય, નગદ ધર્મ, ભારતનો ભવિષ્યકાળ, હિંદની જરૂરીઆતો, યજ્ઞનું રહસ્ય, રાષ્ટ્રીય ધર્મ, ઉત્કર્ષનું રહસ્ય, સુધારક, પાપનું નિદાન, આપણું સત્યસ્વરૂપ, સત્યનો માર્ગ, ધર્મનું લક્ષ્યગ્નિ દુઃ, માનસિક શક્તિઓ, સ્વર્ગનું રાજ્ય, પવિત્ર પ્રભુવ, હૃદયસ્થ હરિ, સાક્ષાત્કારની વિધિ, આતુભાવ, પ્રારબ્ધ અને પુરુષાર્થ, સર્વ ધર્મનું સમાધાન.

ગ્રંથ ૨ જો-ભાગ ૬ થી ૯

ઇત્ય પાા x ૮ માં થોડા વખતમાં બહાર પડશે.

આ ગ્રંથમાંના કેટલાક વિષયો -સર્વ ઇચ્છા પૂર્ણ કરવાનો માર્ગ, વિજયી આધ્યાત્મિક શક્તિ, મોઝીસનો દડ, જગત્ ક્યારે અને શા માટે ? કુદુ મ શી રીતે સુખી કરવા ? દુ ખમાંથી ઇશ્વરમાં, રામનો મંદેશ, આર્યાવર્તની પ્રાચીન દિવ્યદૃષ્ટિ, જગત્પર હિંદનું સ્થાન, હિમાલયનાં દર્શનો, સ્વામીશ્રીના વાચવા યોગ્ય પત્રો. ઈ ૦ ઈ ૦

ગ્રંથ ૩ જો-ભાગ ૧૦-૧૧

ઇત્ય પાાxનાં પૃષ્ઠ ૫૦૦, મૂલ્ય રૂ ૨)પોસ્ટેજ ૦૮

ગ્રંથ ૪ થો-ભાગ ૧૨ થી ૧૪

આ ભાગ પણ ૬૬ મૂલ્ય, વજેરેમા ત્રીજા ભાગના જોગેજ હોઇ ૧૯૮૧ માં નીકળશે. સસ્તુ સાહિત્ય વર્ધક કાર્યાલય-અમદાવાદ અને મુંબઈ.

શ્રીરામકૃષ્ણ કથામૃત-બંને ભાગ

અનેભાગ ભેગા, કંદ પા.૪૮, પૃષ્ઠ ૬૫૦. મૂલ્ય રૂ.૨૧૧. પોસ્ટેજ ૦=

સ્વામીશ્રી વિવેકાનંદજીના જન્મપ્રસિદ્ધ ગુરુદેવ શ્રીરામકૃષ્ણ પરમહંસ જેવા અદ્વૈત પુરુષની જૂદા જૂદા જીજ્ઞાસુઓ તથા વિદ્વાનો સાથેની અતિસરળ અને બોધપ્રદ વાતચીતો, તે દરમિયાન અપાયેલા સચોટ દર્શનો, ગવાયેલા અસરકારક ભજનો, તથા વખતો વખત તેમને થઇ આવેલી ભાવસમાધિઓનું આબેહુલ વર્ણન આ ગ્રંથમાં છે પોતાની સહી પશુ ન કરી જાણવા છતાં જીવન્મુક્ત દશાને પ્રાપ્ત થયેલા આ પરમ પૂજ્ય મહાત્માના કથનોમાં જે ઉપદેશામૃત, મીઠાશ અને અસર રહેલાં છે, તે વાંચનાથીજ સમજાય તેમ છે આમાંની થોડીક બાબતોના નામ-પુસ્તકો વિના પશુ જ્ઞાન થઇ શકે ? જ્ઞાની કોણે અજ્ઞાની કોણે ? પ્રતિમાપૂજન કેવી ભાવનાથી કરવું જોઇયે ? શું કરીએ તો ઈશ્વરમાં ચિત્ત પરોવાય ? વિષયો લોકો નિંદા, મસ્કરી કરે ત્યારે શું કરવું ? દુષ્ટ લોક ઇજ્જ કરવા આવે તો શું કરવું ? ચાર પ્રકારના જીવ સસારીમાટે મુક્તિને ઉપાય શ્રદ્ધાનું મહાત્મ્ય સત્સંગનું વ્યસન ત્રિગુણાત્મક પ્રકૃતિ પ્રમાણે ત્રિગુણાત્મક ભક્તિ શરીરત્યાગ કે આત્મહત્યા ? ગુરુ કોણે ? સવિકલ્પ અને નિર્વિકલ્પ સમાધિ નિષ્કામ કર્મ અને કર્મત્યાગ ભગવત્સેવા અને કુટુંબસેવા ત્રણ જાતના આચાર્ય પાત્રાપાત્રનો વિચાર ખ્રિસ્તીધર્મ અને પાપનો સિદ્ધાંત જ્ઞાનોન્માદ અને જીવન્મુક્તિ અમલદારી અને અહંકાર યોગ અને ભોગ ત્યાગની પરાકાષ્ઠા અને સાચો સન્યાસ અનંતનું દર્શન રામાનુજ અને વિશ્વિષ્ણુદેવ. ઈશ્વરપ્રાપ્તિ અને દુનિયાદારી કાચો અહંકાર અને પોકો અહંકાર સાચી ભક્તિ અને દેખાડવાની ભક્તિ ખરો દરિદ્રી કોણે ? હરિશ્ચંદ્રની કથા અને ભાવસમાધિ ગુરુકૃપા અને અભયદાન સસારનું રામમાણુ ઔષધ ગુરુપણુ અને નીચતા. ગૌરાગ્રંથનું દર્શન મહાન ભક્ત જયમલનું ચરિત્ર. જનક ને શુકદેવ. પ્રારબ્ધ અને વામાચાર. જટિલ છો-કરાની વાત અનાહત શુદ્ધ સિદ્ધિ અને અહંકાર નાટકશાળામાં સમાધિ શ્રીગૌરંગિનો પ્રેમોન્માદ સર્વપર પ્રેમ શી રીતે રાખવો ? માતાના પ્રેમની વાતો સાધકે સ્ત્રી પ્રતિ કેમ વર્તવું ? દેવી ચૌધુરાણીની વાત ઈશ્વરપ્રાપ્તિ એજ ખરી ચાતુરી પૈસાનો, ઐશ્વર્યનો અને સિદ્ધિનો ઉપયોગ કર્મબંધનનું અમોઘ ઔષધ ખરો વૈષ્ણવ કોણે ? પ્રભુને જાણો એટલે બધું જણાઇ રહેશે જીવાનીમાજ ત્યાગવૈરાગ્યની જરૂર સસારી અને પ્રભુપ્રેમી વચ્ચેનો ભેદ ઠાકારસેવામાં પશુ કુશલી ? સાધના અને સાક્ષાત્કાર વિષે ગુણ વાતચીત પરમહંસદેવના અદ્વૈત અનુભવો. ઈશ્વરને જોળખ્યા પછીજ સસારમાં પ્રવેશ કરો. ઈશ્વરી આનંદ અને સસારમુખ વચ્ચેનો તફાવત.

સસ્તું સાહિત્ય વર્ધક કાર્યાલય-અમદાવાદ અને મુંબઈ.

સ્વામીવિવેકાનંદના સદુપદેશ

ગ્રંથ ૧ લો-ભાગ પહેલો, બીજો અને ત્રીજો

ઈંચ પાાટનાં પૃષ્ઠ ૫૭૫, મૂલ્ય રા પો. ૦૮=

આમાંના કેટલાક વિષયો.—ધર્મ એટલે શું? વેદાન્ત અને સુધારો આર્થતત્ત્વજ્ઞાનના પદ્ધતિયા અનુભવનો માર્ગ અમેરિકાની સર્વધર્મપરિષદ્માં વ્યાખ્યાન ભારતમાં મળેલાં અનેક માનપત્રો અને તેના બોધપ્રદ ઉત્તરો ઇર્ષ્યન્ડતથા અમેરિકાની સરખામણી ભારતની જડતાનું કારણ—આત્મા પ્રતિ અવિશ્વાસ. તમારામાં અનત સામર્થ્ય છે મહાભારતના કૃષ્ણની પૂજા પ્રાચીન સભ્યતાની વિશેષતા ધાર્મિક ઉત્સવોની આવશ્યકતા. સ્ત્રીકળ-વણીની રૂપરેખા સધશક્તિ એજ મહાશક્તિ. સકલપસિદ્ધ ઋષિઓનું સામર્થ્ય અવતારી પુરુષોનો અનુભવ. સેવાધર્મની ઉત્તમતા ભોગ અને યોગ સાથે અનેજ નહિ. સન્યાસ મહિમા અને કર્તવ્ય અમેરિકાની વિજયકથા. સક્ષમ મનનું સામર્થ્ય પાદરીઓનો ઉપદ્રવ. પ્રેતયોનિનું અસ્તિત્વ એક પ્રેતાત્માનો ઉદ્ધાર ડારવીનનો સિદ્ધાન્ત. શક્તિ ખીલવવાનો માર્ગ ઇશ્વરના કૃપાપાત્ર કેમ બનાવ? મનને વશીભૂત કરવાનો માર્ગ

ગ્રંથ ૨ જો-ભાગ ચોથો અને પાંચમો

ઈંચ પાાટનાં પૃષ્ઠ ૬૦૦, મૂલ્ય રૂ ૨ પો. ૦૮=

આમાંના કેટલાક વિષયો —વેદાન્તનું મહાન કાર્ય મારા યુદ્ધની વ્યૂહરમના ભરતખડના મહાન પુરુષો ભરતખડનું ભવિષ્ય હિંદુધર્મના સામાન્ય મૂળતત્ત્વો સન્યાસનો આદર્શ અને તેનું વ્યાવહારિક સ્વરૂપ. હું શું શીખ્યો છું? વર્તમાન હિંદના મહાન પ્રશ્નનું નિરાકરણ પઠિહારી બાબાનું વૃત્તાન્ત પરોપકાર કર્મમધનને તોડી શકે છે. પરોપકાર ચોતાના કલ્યાણમાટેજ કરવાનો છે કર્મયોગનો આદર્શ

ભાગ છટ્ટો તથા સાતમો

ઈંચ ૫૪૬નાં પૃષ્ઠ ૪૨૦, મૂલ્ય રૂ ૧) પો. ૦) =

આ ગ્રંથમાં સ્વામીજીના પત્રો, અનેકો સાથેના સંભાષણો, મુદ્દાકાતો, તથા સવા-દોના રૂપમાં અનેક બોધપ્રદ વિષયો સમાયલા છે જેમકે—બાળકમાં જન્મથી ખોડ કોના પાપથી આવે છે? મૃત્યુ પછીની દશા બાળસમનિષેધ દુષ્કાળોનો મહન સવાલ. સ્વા-ત્માર્થે કરનારા કાર્યકર્તાઓ દરેક જાણુ વિવેકાનંદ ચર્ચ શકે અખડ ધ્વજાર્થ એજ બળની ચાવી પૂર્વ જન્મોનું જ્ઞાન. ગુરુકુલની પ્રાચીન પ્રથા. રાષ્ટ્રીય શિક્ષણની અમત્ય. સત્યકામની વાર્તા ત્યાગીઓના હાથતળેનું શિક્ષણ પાઠ્ય પુસ્તકો કેવી રીતે તૈયાર કરવા? જાપાનની મહત્તાનું રહસ્ય. અધિકારીવાદના અનર્થો

માગ આઠમો

ઇંચ પૃથ્વીનાં પૃષ્ઠ ૫૮૦, મૂલ્ય ૩૨) પો. ૦

આમાંના કેટલાક વિષયો - પૂર્વ અને પશ્ચિમ ભક્તિયોગ ભક્તિ અને મૂર્તિપૂજા વૈદિક ધર્મના આદર્શો ધિયોસોશીયલ વિચારો જડભરતની વાર્તા પ્રહલાદની વાર્તા જગતના મહાન આચાર્યો

માગ ૯ મો-સંપૂર્ણ જીવનચરિત્ર

ઇંચ પૃથ્વીનાં પૃષ્ઠ ૭૪૦, મૂલ્ય ૨) પાકુ ૨૧૧ પો. ૦૧-

અનેક પ્રથમે આધારે લખાયેલા આ ચરિત્રમાં સ્વામીજીના જીવનની તમામ જાણવા જેવી બાબતો સમાઈ જાય છે કેટલીક બાબતોનાં નામ - કુલવૃત્તાન્ત, આલ્યા-વસ્થા અને વિદ્યાર્થી અવસ્થા આવી પડેલી વિપત્તિઓ જન્યુત થયેલી સત્યની જિજ્ઞાસા શ્રીરામકૃષ્ણ પરમહંમ સાથે સમાગમ સાધક દશા. નિર્વિકલ્પ સમાધિ હિમાલયમાં અને દેશના જૂદા જૂદા ભાગોમાં પ્રવાસી સાધુ તરીકેનું જીવન. અમેરિકાનો પ્રવાસ અને મુકેલીઓ સર્વધર્મપરિપક્વતા સર્વોપરિ ધર્મવક્તા અને વેદાન્તના અદ્ભુત ઉપદેશક બેલૂર મઠ અને રામકૃષ્ણ મિશનની સ્થાપના ભગિની નિવેદિતા વગેરે સાથેની ચર્ચાઓ મરડી, દુષ્કાળ વગેરે પ્રસંગોમાં તેમની સેવાઓ અનાથાશ્રમો, સેવાશ્રમો વગેરેની સ્થાપના ફરીથી અમેરિકા જવું બેલૂર મઠમાં જીવન. મહાસમાધિ ઉપસહાર.

માગ ૧૦ મો-રાજયોગ

ઇંચ પૃથ્વીનાં પૃષ્ઠ ૩૦૦, મૂલ્ય ૧) પાકુ ૧૧ પો. ૦) =

આમાં સ્વામીજીનાં રાજયોગ ઉપરના આઠ મહત્વપૂર્ણ લાષણો ઉપરાંત ચૈાગદર્શનનાં તમામ મૂળ સૂત્રો તેના અર્થ તેમજ વિવેચન સાથે આપેલાં છે યોગશાસ્ત્રને ભગતાં અનેક રહસ્ય તથા ખુલાસાઓ આમાં આવી જાય છે

માગ ૧૧-૧૨-૧૩ તથા ૧૪

આ ભાગો હવે પછી વિવિધ પ્રયત્નોના દ્વારા નીકળશે અને તેમાં સ્વામી વિવેકા નંદજીનો જ્ઞાનયોગ તથા બીજા બાકી રહેલા વિષયો આવશે

સંસ્તું સાહિત્ય વર્ધક કાર્યાલય { અમદાવાદ અને મુંબઈ નં. ૨

યુગધર્મ

દર પુષ્ટિમાએ બહાર પડે છે, તત્ત્રી.ડા સુમન્ત મહેતા
રાજનીતિ અને અર્થશાસ્ત્ર, ઇતિહાસ અને સમાજશાસ્ત્ર, આરોગ્ય અને કેળવણી,
સંસ્કૃતિ અને જીવનચરિત્ર વગેરે અનેક વિષયોની ચર્ચા ઉપરાંત પુસ્તકપરિચય,
જ્ઞાનગોચરી, નોંધ ઈન્ પ્રકટ કરતુ યુજનાતી ભાષાનુ પ્રથમ પકિતનુ માસિક
વાર્ષિક લવાજમ રૂ. ૬-૦-૦, પરદેશના રૂ. ૭-૮-૦ આહક થવા માટે
લખો યુગધર્મ કાર્યાલય, રાયખડ, અમદાવાદ.

યુગધર્મ કાર્યાલયનાં પુસ્તકો

અસહકાર. મહાત્મા ગાંધીજીના લેખો વિન્નો મગ્ગ રૂ. ૨-૮-૦
ખેડાની લડત લેખક શકરલાલ દ્વારકાદાસ પરીખ રૂ. ૧-૮-૦
ચ પારણ્યમાં મહાત્માગાંધીજી લેખક આશુ રાજેન્દ્રપ્રસાદ ૧-૮-૦
કાળા પાણીની કથા લેખક શ્રી આરીન્દ્રકુમાર ઘોષ વિ રૂ. ૧-૪-૦
મુકુલ (ખીજી આવૃત્તિ) ખાળકોની વાર્તાઓ રૂ. ૦ ૧૨-૦
રાષ્ટ્રગીતા (ત્રીજી આવૃત્તિ) સગ્રહકર્તા ઇન્દુલાલ યાજ્ઞિક રૂ. ૦ ૧૨ ૦
કારાવાસની કહાણી લેખક શ્રી અરવિંદ ઘોષ રૂ. ૦ ૧૨ ૦
આટલું તો જાણુજો લેખક નરહરિ દ્વારકાદાસ પરીખ રૂ. ૦-૬-૦
કોરીઆની લડત લેખક નદલાલ મણિલાલ શાહ રૂ. ૦-૩-૦
અન તા લેખક આરપ્પક રૂ. ૦-૮-૦

લખો નવજીવન પ્રકાશન મંદિર-અમદાવાદ

ખીડી પીનારાઓ સાવધાન!

વિજ્ઞાન એમ ડી ડોક્ટરે ખીડી પીનારા તથા ખીડી નહિ પીનારાનાં ફેફસા તપા-
સ્યા પરીક્ષાનુ પરિણામ એ આવ્યુ જે ખીડી પીનારાનાં લગભગ બધાના ફેફસામાં
ઉપદ્રવ જોવામાં આવે છે, જ્યારે ખીડી નહિ પીનારામાં માત્ર સેકડે સત્તાનીશ માણુ-
સોના ફેફસામાં ઉપદ્રવ માલુમ પડે છે આ ઉપદ્રવને લીધે “ક્ષય”ના જતુઓ તરતજ
ધર ધાલી કરી જાય છે, અને નમળાં ફેફસાવાળા ઉપર હલ્લો કરે છે તેથીજ ખીડી
પીનારાઓને ક્ષય સાધારણ રીતે વધારે થાય છે ખીડી પીનારાઓ અને તમાકુના
ગુલામો આ ઉપરથી કાંઈ ધડો લેશે કે પોતાનો ઇશક માણવાજ કરશે ?

મહારાજ શ્રીનથુરામ શર્માકૃત પુસ્તકો

વેદાંતદર્શન પાઠા પૂઠાનું રૂ ૩-૮-૦ વેદાંત દર્શન કાવ્યા પૂઠાનું રૂ ૩-૦-૦
શ્રીશંકરાચાર્યનાં અષ્ટાદશ રત્નો રૂ ૧-૮-૦ શ્રીસાંખ્ય પ્રવચન રૂ ૧-૦-૦
જીવન-મુક્તિ વિવેક રૂ ૧-૪-૦ સદુપદેશ દિવાકર પ્રથમ કિરણ ૦-૧૨-૦ સદુપદેશ
દિવાકર દ્વિતીય કિરણ ૦-૧૨-૦ સદુપદેશ દિવાકર તૃતીય કિરણ ૦-૧૨-૦ સદુપદેશ
દિવાકર ચતુર્થ કિરણ રૂ ૧-૨-૦ ઉપદેશ ત્રિયાવાલ અક ૧ થી ૧૦ સુધી રૂ ૦-૪-૦
ઉપદેશ ત્રિયાવાલ અક ૧૧ થી ૨૫ સુધી ૦-૮-૦ ઉપદેશ ત્રિયાવાલ અક ૨૬ થી
૩૫ સુધી ૦-૮-૦ સુબોધ કલ્પલતા રૂ ૦-૬-૦ રાસ પચાધ્યાયી પાઠા પૂઠાના રૂ
૦-૭-૦ રાસ પચાધ્યાયી કાવ્યા પૂઠાના રૂ ૦-૫-૬ વિનોદમાળા રૂ ૦-૫-૦
નાથ કાવ્ય રૂ ૦-૫-૦ મનુષ્ય મિત્ર રૂ ૦-૪-૦ સદુપદેશમાળા રૂ ૦-૩-૬ પ્રશ્નો-
ત્તરરૂપે વિવિધ ઉપદેશ રૂ ૦-૩-૬ પત્ર કલ્પ મજરી રૂ ૦-૩-૦ મહામત્રમા-
લિકા રૂ ૦-૩-૦ નાથ સ્વરોદય રૂ ૦-૨-૬ રસસૂત્ર પુરુષ સૂત્ર, ને ઇશાવાસ્ય
૦-૪-૦ સુવિચાર ચક્રિકા ૦-૨-૦ શ્રીમજુવ વિસ્તારપટ્ટ ૦-૨-૦ શ્રીમજુવ-
પટ્ટ ૩ ૦-૩-૦ સદુપદેશક પદો ૩ ૦-૧-૦ સ્વાભાવિક ધર્મ રૂ ૦-૨-૬ સના-
તન ધર્મની મર્જના રૂ ૦-૧-૦ શ્રીસૂક્ત રૂ ૦-૦-૬ વૈરાગ્ય સુધાકર રૂ ૦-૧-૬
જાતિસુધા રૂ. ૦-૦-૬ યોગ પ્રભાકર ૦-૩-૬ જલદી વાણીનું સ્પષ્ટીકરણ રૂ
૦-૧-૬ પરમપદ ભોધિની ૩ ૦-૧૪-૦ યજુર્વેદીય આધુનિક પ્રકરણ રૂ ૦-૬-૦
સંખ્યાનો વેદાંતાનુસાર વિચાર રૂ ૦-૧-૦ યોગ કૌસ્તુભ ૩ ૧-૮-૦ પચરતન ગીતા
રૂ ૧-૮-૦ રહસ્યદીપિકા ટીકાવાળા શ્રીમદ્ ભગવદ્ગીતા રૂ ૩-૮-૦

ઉપરના ત્રણે નીચે લખેલે ઠેકાણેથી વિ પિ થી વા રોકડા મૂલ્યથી મળે શકશે.
ત્રિભુવન વિકૃત્ત દરે. બવસ્થાપક, આનંદાશ્રમ ખીલખા (કાઠિયાવાડ.)

ચહા એ શું ખોરાક છે ?

ચાહ ખોરાક છે કે કેમ આ બાબત ધણા ડોક્ટરો પ્રયોગો કર્યા કરે છે.
સમગ્ર અધ્યા એકજ મત થયા છે કે ચાહને ખોરાક કહેવો તે મૂર્ખાઈ છે. માત્ર
ચાહની સાથે ખાંડ અને દુધ લેવામા આવે છે તે ખોરાક રૂપ છે ખરા ચાહ તો
માણસના શરીરને અશક્તિ લાવવાવાળી ચીજ છે જ્યારે કોઈપણ કારણે શરીર
ચાટી જાય છે અને કુદરત કહે છે કે “ તું કામ કરતો નહિ ” ત્યારે આ ચાટીલ માણસ
ચાહનો પ્યાલો લઈ ઝેર પેટમા નાખે છે આ ઝેર કહે છે કે “ રસ્તો ખુલ્લો છે
આગળ ચાલ ” આ પ્રમાણે થકેલ માણસ કુદરત વિરુદ્ધ જઈ કામ શરૂ કરે છે
પરિણામ એ આવે છે કે થાક વિશેષ લાગતો જાય છે અને છેવટે ટાટીઆ ભાગી
જાય છે ચાહના શોખીનો સમજી ચાહને બદલે જાણ પીવાનું કરે તો જરૂર ટાટીઆમા
વધારે બળ આવે ચાહ પીવાથી તો ટાટીઆ ગળી જવાનાજ પ્રભુએ આખ આપી છે
તેનો ઉપયોગ કરીને જોનારને માટે દુનીયામા દાખવા ઝોજા મનતા નથી, અધાને માટે તો
કુદરતે મોટી ખાઈ ખોદી રાખી છે જલે આવીને તેમા પડે

સેલાઈથી તુટતી તીજેરીઓ

શેઠ ઇ એસ. અમદુલ કુચમની વડાદી ઉપરની દુકાનની તીજેરી આઠ મહીના ઉપર હથિયારબંધ ચોરોએ તોડી નાખી રૂ ૧૭૦૦ નો અવેજ કાઢી ગયા હતા. ચોરી પછી અમદુલ કુચમ શેઠ ગોદરેજની તીજેરી ખરીદ કરી ત્રણ મહીના ઉપર બીજાવાર હથિયારબંધ ચોરો દુકાનમાં પેઠા અને ગોદરેજની તીજેરી તોડવાનું બહુ મથન કર્યું પણ ખાલી હાથે પાછા ગયા.

ફાયરમુફ કરવા માટે જે જે વસ્તુઓ ગોદરેજ વાપરે છે તેવી બીજાઓ વાપરતા નથી.

મુળજી જેઠા મારફીટની આગમાં બે દુકાનમાં બે બે તીજેરી જોડાજોડ હતી, અંકેક ગોદરેજની અને અંકેક જાણીતા વિલાયતી મેકરોની હતી અને ટેકાજે ગોદરેજની તીજેરીમાં સર્વ સલામત હતું અને વિલાયતીમાં બળી ગયું હતું.

ચોર અને ઘરફાડથી બચાવનારી સ્ટીલની પેટી.

પોતાનો જોખમ સાચવવા માટે જેઓ તીજેરી ખરીદી શકે નહિ તેઓ માટે ગોદરેજે એક નવી જાતની બહુ મજબૂત સ્ટીલની પેટી બનાવવા માંડી છે. એ પેટીઓ મેજ અથવા કબાટની સાથે જડી શકાતી હોવાથી ચોર ઉપાડી જઈ શકતા નથી. વકરો રાખવા દુકાનદારો એ પેટીઓ બહુ ખરીદે છે.

ગોદરેજનું કારખાનું—જેમ કંપની પાસે, પરેલ, મુંબઈ

ગોદરેજનો કપડાં ધોવાનો સાબુ.

જો કોઈ લાખા અનુભવ પછી ગોદરેજે આ સાબુ બનાવવા માડ્યો છે કિમતમાં સસ્તો હોવા સાથે સારા વિલાયતી સાબુના જેવો છે કે નહિ તેની સમજ વાપરવાથી પડશે દરેક જાણીતા દુકાનદારોને ત્યાં મળશે.

ગોદરેજનું ઘર રંગવાનું બેલ તેલ.

આમાં ઘાસતેલ યા બીજું કશું પણ મેળવવામાં આવતું નથી એ તેલ દરેક બાબતમાં ઉચ્ચમાં ઉચ્ચ વિલાયતી તેલની બરાબર ઉતરે છે છતાં કિમતમાં વિલાયતીથી ૨૦ ટકા કમી હોય છે. મોટા કંદાકટરો અને ઇજનેરો બહુ ખરીદે છે. ગોદરેજ એમલ એન્ડ સોંપ કું સુરતી મોહોલ્લા, ૬૬૧ રોડ, મુંબઈ.

